MASTER
NEGATIVE
NO. 92-80453-1

MICROFILMED 1992

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

TITLE:

DOCTURUM HOMINUM COMMENTARIA IN ...

PLACE:

LIPSIAE

DATE:

1828-1830

Master Negative #

92-80453-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

87ŠE
F93

Frotscher, Karl Heirrich, 1796-1876.
Doctorum hominum commentaria in C. Sallustium Crispum; post Sigebertum Havercampum denuo edidit Carolus Henricus Frotscher... Lipsiae, sumptibus Kuehnianae librariae, 1828-30.
3 v. 22½ cm.

Contents.--- v.1, In Catilinam commentaria.--- v.2. In Iugurtham commentaria.--- v.3. In fragmenta historiarum Sallustii et cetera scripta quae cum Sallustianis vulgo eduntur itemque in veterum historicorum reliqui as commentaria.

119844

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm REDUCTION RATIO: 11x
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 2-19-92 INITIALS M.B.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

BIBLIOGRAPHIC IRREGULARITIES

MAIN
ENTRY: Frotscher, Karl Heinrich
V. 1

Bibliographic Irregularities in the Original Document

List volumes and pages affected; include name of institution if filming borrowed text.

______Page(s) missing/not available:______

______Volumes(s) missing/not available:______

______Illegible and/or damaged page(s):______

______Page(s) or volumes(s) misnumbered:______

______Bound out of sequence:______

______Page(s) or illustration(s) filmed from copy borrowed from: SUNY Syracuse
Title page, 33-34, 39-40, 75-76, 131-132, 167-168, 175-182, 203-204, 210-220, 387-390, 397-398, 407-412
415, 419-420, 427-430, 451-454, 465-469, 565, 611.

______Other:______

BIBLIOGRAPHIC IRREGULARITIES

MAIN
ENTRY: Frotscher, Karl Heinrich
v. 2.

Bibliographic Irregularities in the Original Document

List volumes and pages affected; include name of institution if filming borrowed text.

______Page(s) missing/not available:____________________

______Volumes(s) missing/not available:____________________

______Illegible and/or damaged page(s):____________________

______Page(s) or volumes(s) misnumbered:____________________

______Bound out of sequence:____________________

______Page(s) or illustration(s) filmed from copy borrowed from: SUNY Syracuse
97-98, 109-110, 146, 150, 173-174, 207-208, 213-214, 241-242, 261, 275, 341-342, 349-350, 353, 367-368
397-398, 434, 465-466, 474-475.

______Other:____________________

BIBLIOGRAPHIC IRREGULARITIES

MAIN
ENTRY: Frotscher, Karl Heinrich
V.3

Bibliographic Irregularities in the Original Document
List volumes and pages affected; include name of institution if filming borrowed text.

______Page(s) missing/not available:______

______Volumes(s) missing/not available:______

______Illegible and/or damaged page(s):______

______Page(s) or volumes(s) misnumbered:______

______Bound out of sequence:______

______Page(s) or illustration(s) filmed from copy borrowed from: SUNY Syracuse
17-20, 130-131, 147-150, 211-212, 235-236, 301-302, 305-308, 322, 369-370

______Other:______

VOLUME 1

FILMED IN WHOLE
OR PART FROM A
COPY BORROWED
FROM SUNY,
SYRACUSE

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

Centimeter

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 mm

1 2 3 4 5

Inches

1.0 1.1 1.25 1.4 1.6 1.8 2.0 2.2 2.5 2.8 3.2 3.6 4.0 4.5

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

875E F93
1

Columbia University
in the City of New York

Library

DOCTORUM HOMINUM

COMMENTARIA

IN

C. SALLUSTIUM CRISPUM

POST

SIGEBERTUM HAVERCAMPUM

DENUO EDIDIT

Karl Heinrich

CAROLUS HENRICUS FROTSCHER.

VOL. I.

IN CATILINAM COMMENTARIA

LIPSIAE 1828.

SUMPTIBUS KUEHNIANAE LIBRARIAE

CAR. HENR. FROTSCHER

CANDIDIS LECTORIBUS

S. D. P.

DOCTORUM HOMINUM COMMENTARIA in Sallustium edenda ut susciperem, SCHAEFERI potissimum consilio factum est: cuius viri quum singularis est erga me benevolentia, tum plurimum apud me valet iudicium atque auctoritas. Et vero ingenue profiteri licet, me in his quoque repetendis commentariis eam curam adhibuisse, quae optimis litteris debetur. Qua quidem conscientia quemadmodum egregie sustentor in tractandis meis rebus omnibus, sic nihil est cur eorum decreta de studiisque meis opinionem superstitiose curem et respiciam, quorum etiam mihi livor obgannire coepit, quamvis ego neque de cuiusquam ingenio scriptisve in ulla unquam ephemeride censuram fece-

rim — *difficilius est enim, ut mihi quidem videtur, et gravius et sanctius, talem censuram, qualis esse debet, de alienis operibus atque studiis publice facere, quam si ipse librum scribas* — et natura mea omnis ita sit comparata, ut suum cuique facile ac libenter tribuere soleam.

Scr. Lipsiae Kalendis Novembr. A. 1827.

PRISCAE AC VERAE NOBILITATIS INSIGNISQUE ERUDITIONIS VIRO

Do. IOANNI VUERNHERO A RISCHACH

DOMUS TEUTONICAE FRIBURGI BRISGOAE COMMENDATORI

HENRICUS GLAREANUS

S. D. P.

Cum hac nostra aetate in emendandis optimis autoribus doctissimi quique in omni arte viri certatim satagant, laborent, desudent, quod germana lectio eorundem indigne temporum iniuria depravata, tandem priscam recipiat lucem, ac in integrum restituatur: quod in Livio, Cicerone, Plinio, aliisque multis et fecimus ipsi, et alios fecisse videmus: nequeo hercle satis admirari, cur in Sallustium, tam veterem, tam frugiferum, tantae postremo existimationis apud omnes classicos autorem, ut Quintilianus Thucydidae comparare non dubitarit: nemo hodie dignum lectu, quod sciam, quicquam tentarit, quo sanaret tot vulneribus a barbarie diutina confossum, tam mutilum, tam lacerum, ut, si a mortuis hodie resurgat, suorum scriptorum fragmenta agniturus quidem fuerit, sed haud absque lachrymis inspecturus. Collegerunt quidam flosculos ex eo, verbis eius saepe corrupte citatis: ut editio nupera florum in hunc autorem, quae Hutteno adscribitur. Quae si eius est, levi (ut dici solet) ille brachio sibi fortassis lusit, non in hoc ut ederetur. Cuius indicium mihi facit primus statim in scholiorum vestibulo flos, ubi ait: *Studere se.* Deinde continuo confirmandae rei gratia, Sallustii verba subinfert: *Qui student sese praestare caeteris animantibus.* quasi accusativus *sese* ad *student*, non ad *praestare* referatur. Quod, ne videamur hic Grammaticen docere, lectori discutiendum relinquo. Idem dico de Commentario in Catilinam, qui initio quidem splendide, nec absurde rhetoricatur, ut existimes propemodum vel

Vallae, vel non indoctioris esse: at in posterioribus deinde commentationibus vix alicuius docti viri putabis; tantum abest, ut Vallae videri possit. Transeo nunc Soldi cuiusdam, ac Badii longissima commenta, multis in locis nec coelum, nec terram attingentia: ut locorum, qui plurimi hic corrupti sunt, difficultates nihilominus vexent ac turbent lectorem. Male me habuit, ut verum fatear, cum quotidie in scholis praelegatur, in ore omnium, in manibus versetur: denique nemo sit, qui illum non devorasse videri velit: interrogati tamen multi de locis aliquot depravatis, ne verbum quidem dignum, οὐδὲ γρῦ, respondere queant. Quapropter, quando in aliis autoribus nunc saepe id laboris haud gravate susceperim, nec eius rei hactenus poenituerit: etiam hic me studiosis operae precium facturum existimavi, si quae in hoc autore sciolorum ignorantia, et longa vetustas depravarit, pro virili restitueremus. Ad quae non nudam duntaxat coniecturam adferimus, sed historiae apud alios autores collationem, codicumque veterum fidem. Inter quos pervetustus unus Iulii Gothi, adolescentis eximiae spei, et nobis in primis familiaris, fuit, quem ipse e Biturigibus, cum illic sub Alciato, doctissimo viro, iuris prudentiae strenue operam navaret, huc attulerat, ex Italia tamen antea in Galliam delatum. Ald. Manutius Venetiis ante aliquot annos editionem exhibuit, ut tum putabant, satis emendatam: laudandam certe si ad prioris seculi exemplaria edita conferatur. Verum si penitius introspexeris, Dii boni, quantum illic reperias errorum. Eam tamen nostrae aetatis librarii certatim, tanquam simiae, a viginti nunc annis imitati, ne latum quidem digitum ab ea discesserunt. Unde factum est, si quis secus, quam ea habebat, legeret; ut identidem audiret impudenter obgannientes: Aliter atque tu legis, habet litera Aldina. Quasi piaculum commisisset, qui non statim illi acquievisset. Non existimo opus esse, ut adolescentes ad hunc frequentissime legendum invitem. Vino vendibili (secundum proverbium) non est opus suspensa hedera. Hoc unum tamen sciat studiosus adolescens, maiorem ex hoc autore fructum esse ad firmandum consolidandumque stylum, quam ut paucis dici

queat. Certe epistolaris angustia in tam exigua opella nos plura dicere non patitur. Benignitati tuae integerrime vir, ac nobilitatis antiquae ingens decus, hosce labores nostros offero, haud nescius maiora tuam decere clementiam. Sed a parvo cliente magnus Patronus parva sperare potest, magna haud scio desiderare ne potius an sperare. Bene vale.

Friburgi Brisgoae, Cal. Novemb.
Anno a natali Christi 1537.

IOANNES RIVIUS
ATTHENDORIENSIS
GENEROSO AC NOBILI ADOLESCENTI
ERNESTO A SCHONEBURGK
GLAUCH ET WALDENBURGI DOMINO

S. D.

Quum sis, Erneste optime, summo loco atque in amplissima familia natus (quis enim in his terris, aut antiquitatem stirpis, aut generis tui claritatem, aut amplitudinem atque gloriam maiorum tuorum ignorat) non me hercules admirari satis possum tuam istam prope singularem in literarum studio assiduitatem et diligentiam, qua es praeter tui loci hominum morem, haud minus profecto ac ingenio naturaeque bonitate praeditus. Nam quum hodie fere, qui sunt nobili genere nati, alea magis et venatu, et comessationibus perdere tempus ament, ut ne alia peiora commemorem, tu in liberalibus disciplinis, et in doctrina atque humanitate percipienda, tempus ineuntis adolescentiae totum paene consumis. Quae res ipsa quidem, quam non solum praeclara, tibique et honorifica et gloriosa, verum etiam utilis aliquando futura sit, non satis verbis consequi, nec oratione complecti queo. Perge igitur (ut coepisti) mi Erneste, in studiis atque literis operam omnem ponere, ut et ei spei ac expectationi, qua mirifice iampridem omnes implesti, satis usquequaque facias, et ad egregia familiae tuae decora hanc quoque do-

ctrinae gloriam adiicias: quasque a moribus laudes accepisti, hoc ceu cumulo augeas. Quis enim nescit, quanta patris tui fuerit, viri clarissimi, atque omni decorum et ornamentorum genere praestantissimi, in regendis ditioni suae subditis populis sapientia? quae in iure dicendo severitas, iustitia, aequitas? quae, et quam gravis apud omnes autoritas? quam prompta et parata ad opitulandum miseris atque inopibus, quos quidem conspiceret strenue in re quaerenda laboranteis, liberalitas et benignitas? quanta in extruendis arcibus, inque oppidis instaurandis magnificentia? Quis item, quae patrui tui fuerit rei militaris scientia? quae in re bellica administranda peritia, usus, exercitatio? Qua ex laude, ita ut inter omnes fere constare video, aspirare ad eum vix potuit illo seculo quisquam. Recte igitur ac praeclare facis Erneste, qui generis tui claritatem hac quoque ingenuarum disciplinarum scientia, et cognitione exornes atque illustres. Felicem vero Germaniam nostram, si exemplo tuo nobilitas ad honestissimarum artium studia, et ad excolendum doctrinis liberalibus animum excitetur, ab aliisque turpibus atque inhonestis (quibus heu! dedita nimis est) rebus atque studiis avocetur: non quin relaxare interdum venatu animum, atque aliquod ad requiem animi corporisque concedere tempus liceat, sed quod non totam aetatem, atque adeo omne vitae tempus venandi studio, luxuriosis conviviis, cotidianis fere lustris et helluationibus, alea denique chartisque lusoriis tribuendum esse censeam. Hac ego tua, mi Erneste, in optimarum artium studio diligentia excitatus, quem in restituendo et corrigendo Sallustio nuper laborem cepi, tibi dedicandum esse duxi. Nec vero dubito, quin sis hunc ipsum autorem, sic a mendis, quibus innumeris fere scatebat, maxima ex parte repurgatum, hilari fronte accepturus: maxime namque et praecipue historiarum lectio tibi tuique ordinis hominibus cum voluptati fore, tum usui, mihi videtur. Quo magis probo iudicium praeceptoris tui Mavortii, viri et doctrina et pietate longe praestantis, eoque nomine mihi profecto charissimi, qui eiuscemodi ante hac semper autores, qui res gestas conscripsere, proponere vobis, atque explicare interpretatione

sua consueverit. Bene vale una cum fratribus charissimis, mi optime ac suavissime Erneste.

Dresdae, Calend. Iulii
Anno 1542.

IOSEPHO STEPHANO
EXEPISCOPO VESTANO
VALENTINAE ECCLESIAE
DECANO
AND. SCHOTTUS

S. P. D.

Quoniam *vita ipsa qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere, rectius est.*

Liceat enim mihi iisdem verbis appellare te, doctissime Stephane, quibus olim usus est, quem tibi nunc, velut depositum, fide bona reddo, Sallustius, Historiae facile princeps, a Petro Ciacconio egregie emendatus. Qui ut saeculi nostri alter Varro iure optimo est appellatus; sic et geminam huic Sallustianae Varronis sententiam, et tanquam ex tripode pronunciatum oraculum, Vitam legendo scribendoque producito, et servavit ipse egregie, ut se vixisse posteris testatum faceret, et aliis exemplum iuvandae rei litterariae reliquit sempiternum. Ut enim togatorum ille doctissimus, plura commentando scripsit, quam ut legendo satis otii suppeditare posset, tot tantaque legit, ut ne paginam quidem litteris notare potuisse videatur: cuius rei si fidem quis requirat, Divum Augustinum, qui pleraque eius monumenta legendo contrivit, dare locupletem testem possumus: sic et Ciacconius, qui totum se ad illius Criticorum principis imitationem contulerat, cum vastum illud Naturae opus Plinii maioris edolandum suscepisset, omnes paene fontes, unde ille hauserat, qui quidem exstarent, omnemque adeo Antiquitatem, non legebat solum attente, cogitateque, verum etiam Scholiis explanabat. Erat enim singularis in eo homine, ut te non fugit, ac prope divina in emendandis Scriptoribus antiquis εὐστοχία, atque felicitas. Quo in numero, quos

nunc foras damus, amicorum precibus victi, M. Varronis de Re Rustica libri tres, et quem Tibi acceptum ferimus, SALLUSTIUS. Utrumque diligentissime emendavit; illum quidem, quis credat? post Victorium et Scaligerum; bone Deus, quales viros! hunc vero historicorum coryphaeum, post tot tantorumque virorum industriam, Rivii, Manutii, Carrionis, Popmae, aliorum. Ut enim Catonis, de Latinis, aemulum fuisse hoc epigrammate didicerat Ciacconius:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Iugurthinae conditor historiae:

sic ab illo vicissim stylum esse mutuatum Corn. Tacitum, observarat. Hos itaque diligenter horis subsecivis inter se contendit, et perantiquos codices nactus Romae, in orbis luce, summa fide accurationeque comparavit. Cornelius enim Crispi summus admirator, (ut et Sulpicius Severus, et noster Aurelius Victor, historici non insuper habendi,) eum in deliciis habuit, et de manibus, ut apparet, non deponebat: verum, ut quod sentio dicam, concisam illam Crispi brevitatem, non cuivis obviam promptamque, natura non perinde felici praeditus, consequi non potuit, ut non in affine vitium, ut fieri amat, obscuritatis inciderit: *brevis esse laboro, obscurus fio:* cetera prudentissimus, me hercle, scriptor, et qui Civilem egregie informet. Sed non hic Aristarchum ago, nec Critici personam sustineo. Illud tantum, de IMITATIONE (quando de studiis, etiam sacris inter nos colloqui libenter solemus) de qua Rhetores quaerunt, disseruntque Critici, tribus, quod aiunt, verbis, sententiam expediam. Cum enim duo sint apti disciplinis perdiscendis sensus, videndi et audiendi, quaeri illud et controverti video, uter alteri praestantior. Sed philosophi certant. Demus, quod plerique concedi sibi volunt, legendo Eloquentiam citius parari; audiendo vero rerum copiam uberiorem capi, actionemque melius disci: efficitur itaque HISTORIAM, de hac enim sermo instituitur, assidua lectione stylique exercitatione immane quantum crescere, quod et Eloquentiae pars sit, eamque augeat. IMITATIONE itaque indiget et ipsa, quae, ut doctissimi homines volunt, *sermonis est,*

sententiarumque ad sermonem veterum, mentemque apta conformatio, stylo expressa. Ea non solum verborum est et phrasium, quae ad Litteratores pertinent, homines eruditos; sed et *διανοίας:* quam Oratoriae, eidemque *ἀντίστροφος*, ut Aristoteles ait, vel, ut M. Tullius vertit, *altera ex parte respondens,* Dialectica informat, praeceptionibusque instruit optimis. Romani itaque Graecos, disciplinarum principes, hi vero Hebraeos, Chaldaeos, Aegyptiosque ad imitandum sibi, tamquam expressas maiorum imagines, proposuerant: quaeque a Graecis Latini accepissent, meliora facere animo excelso elatoque studuerunt. *Historiae* vero Graecae, de qua nobis in praesens sermo est, optimus auctor et tanquam Senatus Princeps, omnium suffragiis dictus, *Thucydides:* sive sermonis Attici elegantiam, sive rerum concinnitatem, sive utrumque spectes; cuius aemulus SALLUSTIUS exstitit: ut illum in suis castris cecidisse, Senecae patri videatur. Fabius certe, et ipse ingeniorum censor egregius, Thucydidae Sallustium opponit, aequatque. Asinius tamen Pollio, iniquus ingeniorum aestimator, ut priscorum verborum affectatorem damnat Crispum; et Catonis verborum furem arcessere non dubitat poëta, nescio quis: cum tamen Martialis historiae principem, pleno ore fremant omnes licet, appellarit:

CRISPUS *Romana primus in historia.*

Sed fugit Pollionem ratio: quod et Livium, alterum Romanae historiae ocellum, Patavinitatem sapere dixerit: hoc amplius, et se M. Tullio, Eloquentiae Latinae principi, anteponere non erubuerit. Sed valere Criticum illum sinistrum, resque sibi suas habere, et ut melius Graeci, *οἰμώζειν* iubeamus: aequiores, qui secundum Sallustium sententiam dabunt, audiamus. Illud vero quaeri etiam video non iniuria, quidnam esse causae dicendum, cur tam multa Crispum ex Demosthene transtulisse, luce meridiana clarius appareat? Nimirum, quia Graeciae Oratorum principem, qui inter decem claros familiam ducit, Thucydidem octies sua manu exscribere non piguit; teste Luciano, et Procopio. Cur amabo? ut genium dicendi imbiberet, altius haereret memoriae, expri-

meretque, ut facit, felicius. Manus enim, ut Democritum dicere solitum accepimus, Sapientiae est instrumentum. Quae cum ita sint, profligata iam illa quaestio est, cur in Thucydidis imitatore Sallustio toties Demosthenis sententiae coloresque appareant: qui et ipse, quantus est, Thucydidae magnam partem sua refert accepta, vel Dionysii Halicarnassei singulari iudicio, et libello, exemplis amplificato. Verum cum temporum, ut fit, iniuria nonnulla Thucydidis historica amiserimus, quae et Sallustio communis cum illo conditio sorsque existit, deperditis quinque Historiarum libris; eo fit ut ex Demosthene petantur reliqua, quae Thucydidis interciderunt. Sed rem uno de multis exemplis, dicis gratia, illustrabo. Libro I. Historiarum Sallustii, hoc est, in naufragii tabulis Neptuno maris potenti nunc suspensis, elegans est vitaeque utilis sententia in ore M. Aimilii Lepidi Cos. ad Quirites: Res, inquit, secundae mire sunt vitiis obtentui. Hanc Seneca pater Thucydidae tribuit; locum tamen Demosthenis laudat, qui Olynthiacà secunda hodie legitur: (ut quidem de optimo et antiquissimo codice, calamo exarato, olim docui, nisi Notae in Gallico tumultu, vel pressae, vel in plagiariorum malam manum incidissent:) *Αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη. In hac,* inquit Seneca Controversia XXV., *sententia Graeca, tam brevi, habes quae salvo sensu detrahas: deme vel συγκρύψαι, vel συσκιάσαι, constabit sensus, etiamsi non aeque comptus, aeque tamen integer. At in* Sallustii *sententia nihil demi sine detrimento sensus potest.* Sic Criticus ille. Verum Fabii et Paterculi auctoritate facile adductus sum ad credendum, a Thucydide primum id pronunciatum; cuius maxime aemulus fuit, cum Demosthene, Sallustius. Locum itaque dum studiose investigo, tandem aliquando in Clemente Alexandrino libro VI. Stromat. repperi. Quare propius factum est nihil, quam ut cum Archimede Geometra, apud Vitruvium lib. IX. Architecturae, exclamarem, *εὕρηκα, εὕρηκα.* Thucydidae verba adscribam, ut ex comparatione precium operae sit: *Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.* Quem et Sallustius historicus sic est imitatus: *Τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν. εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ δόξαν ἀπροσδοκήτως εὖ πράσσοντες, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.* Solon quoque, Atheniensium legislator, idem et poëta; et ab illo mutuatus, (ut pleraque in Gnomas suas ex illo transtulit,) Theognis Megarensis, eandem sententiam per *παρῳδίαν* extulit:

Τίκτει τοι κόρος ὕβριν, ὅταν πολὺς ὄλβος ἕπηται.

Nascitur ex magnis opibus petulantia maior.

Sed cum Graecis Latinus quoque historicus symbolam conferat. Trebellius enim Pollio: *Claudii*, inquit, *Imp. plerique milites, secundis rebus elati, quae sapientum quoque animos fatigant.* Accipe igitur, doctiss. Stephane, libenti animo Ciacconii tui Sallustium, ex tua bibliotheca profectum, et mea opera in vulgus commendatum, tanquam Thucydidis imitatione felicem: quae virtus in conciso dicendi genere aliis non perinde cessit: et historiae Latinae principem, cum quo componere unum et item alterum liceat, Caesarem, et Livium, praeterea neminem. His si quem subiicere libeat, quod de Marone poëtarum prope Deo Alcinous ait:

Longe erit a primo quisque secundus erit.

Sed haec, fatebor enim, nimis multa apud te, cui domi his meliora nascuntur. Commentaris enim quotidie, edisque in lucem, quod publice sit profuturum Ecclesiae Dei laboranti, ut litteras tamen non negligas, quibus praediti, humani et esse, et appellari solent. Sed facere non debeo, quin postremum hoc Manibus Ciacconii, optime de litteris meriti, officium tanquam iusta persolvam. Epitaphium itaque illius, te hortante maxime, pro coronide subiiciam, quod nuper Roma ad me missum est: ut tanti viri memoria ante oculos versetur, posteritatique innotescat: ne idem tumulus, qui corpus contexit, idem etiam nomen obruisse videatur. Erat enim in illo, dum vixit, ut summum bene merendi studium, quo aequalium concessit nemini; sic et modestia singularis, tantaque honorum contemptio, ut ne laudari quidem se sustineret, aut praedicari ab iis, qui illius essent opera usi, aequo animo auribusque acciperet. Sed *dignum laude virum Musa vetat*

mori, inquit Lyricus Venusinus. Vivet itaque Ciacconius in animis posterorum, si, ut spero et opto, M. Varronis Agricultura, et C. Plinii maioris vastum Naturae opus, ab eo illustratum, aliquando lucem accipiet: certe memoriam illius excipient omnes anni consequentes: in quo omine desino. Vale.

Romae, ad Divum Iacobum.

PETRO CIACCONIO TOLETANO
VIRO VARIA ERUDITIONE. ACRI IUDICIO
MORUMQUE PROBITATE ILLUSTRI.
QUI SACROSANCTIS BIBLIIS CANONIB. Q.
AC SS. PATRUM SCRIPTIS EMENDANDIS
INTER ALIOS A GREGOR. XIII. P. M. ALLECTUS
IN EO MUNERE STRENUE OBEUNDO DECESSIT
AEDES HAEC EX TEST. HERES P.
VIXIT ANN. LVI. OBIIT VII. KAL. NOVEMB.
CIↃ. IↃ. LXXXI.

Latinus Latinius Viterbiensis.

Quid monumenta loco, licet arte et mole superbo,
Conclusa Petro construis Ciacconio,
Auriferi generosa Tagi gens accola? nonne
Spectata virtus hominis, et vis ingeni?
Famaque iam latum celebris diffusa per orbem,
Casura nullis saeculorum saeculis:
Clarior ad seros sed perventura nepotes,
Satis modesto gloriae peperit viro?
Ambiat ista tumens, et quaerat inania vulgus,
Cuius superstes fama nulla est funeri.
At tibi, Petre, novos per saecula semper honores,
Certatim ubique doctiores adstruent.

FR. RAPHELENGIUS
LECTORI

Adnotata ab eruditissimo viro P. Ciacconio ad C. Sallustium, vulgamus, benivole Lector. suasit hoc fama viri, meruit doctrina, qua et istam meruit. Adnotata voco: nam ut serioris haec illi curae fuerint, non crediderim; aliud agentis potius (prima illi semper, uti accepimus, Plinii maioris emendatio erat) ludicra, et per occasionem adscripta, suae memoriae. At si his studium impensius intendere lubido fuisset, multo haec pulcerrima haberemus. Quod ipso dignum sit, loquor. nam vel istis similia dare non possit quilibet. Edimus autem qualia nacti. nisi quod quaedam omisimus, quibus loca nonnulla emendabat, aut e coniectura, aut e libro, ad eum modum quo excusa. nec enim editionem L. Carrionis viderat: tantum Lugdunensem forma minori. quaedam tamen reliquimus etiam: qua ut minimum viri industriae derogaretur, qua firmandae noviter receptae lectioni. Multus est in collatione Taciti cum Sallustio: sed usus tantum veteri editione, ante distributum in Annales et Historias opus, atque hoc mutavimus, bono legentium. Contextum servavimus, quem socer Plantinus ex emendatione Carrionis excudit Anno CIↃ. IↃ. LXXIX. Sed quum seriem paginarum istius editionis sequi non potuerimus; quod per bella non omnia ex voluntate suppeditant; numeros nihilo minus in marginibus adnotari curavimus, uti et huic editioni respondere possint Scholia Dousae, Popmae, Rivii, Carrionis, atque aliorum, quae seorsim habentur. Eadem in Rerum Indice numeros antiquos reliquimus. nam aliter est in novo, quem iam adfinximus Locutionum Sallustianarum. Necessitudo nos subigit facere, benivole Lector, quo alios pellicit profunda avaritia. Subsessores istos librorum ab aliis magnis sumtibus editorum typographos intellego, inclutae nostrae artis dehonestamenta. qui numeros istiusmodi ad oras adponere, magno lectorum incommodo, quam tantillos sumptus Indici ipsi recognoscendo facere malunt. Homines cetera stolidi; quibus una lucri cura, boni honestique incuria, dubium ignaviores, an avariores. Sed vivimus, et vivit Deus: qui te servet.

ALDUS PIUS MANUTIUS
BARTHOLOMAEO LIVIANO
VENETARUM COPIARUM GUBERNATORI ROMANAEQUE MILITIAE INSTAURATORI

S. P. D.

C. Crispi Sallustii de Coniuratione Catilinae, et de Bello Iugurthino, duo exemplaria e Lutetia Parisiorum Ioannes Lascaris, qui superioribus annis egit apud Venetos Legatum Regium, et Iocundus Veronensis, viri bonarum literarum studiosissimi, in Italiam attulerant, mihique, quae utriusque est liberalitas, excudenda dederunt, quae quam sint correcta et emendata, statim in principio de Coniuratione Catilinae licet cognoscere. Nam quum fere in aliis legitur: *Nam imperium facile his artibus retinetur, quibus in initio partum est. Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et aequitate libido atque superbia invasere, fortuna simul commutatur cum moribus. Ita imperium semper ab optimo quoque ad minus bonum transfertur.* in his sic habetur: *Ita imperium semper ad optimum quemque a minus bono transfertur:* quae vera est lectio. Est enim sensus: Imperium in initio virtute ab optimis partum, eadem virtute facile retinetur. Pravis autem rectoribus factis, immutatur fortuna cum moribus, et imperium rursus ad optimum redit.

Hos libros, Liviane, Tibi dicavimus; tum quia Te Ducibus iis, quorum his libris gesta traduntur, fortitudine et rei militaris scientia iam aequasti, tum etiam, quod paucis admodum datur, et legis facta, et facis legenda: deinde, quia saepe me hortatus es, ut enchiridii forma, libros, quibus Clarorum Virorum gesta continentur, excudendos curarem, quo belli eos tecum commodius habere posses. Accipe igitur nunc, quae Sallustii ad nostram aetatem Historiae pervenere: sintque apud Te longa monimenta mutuae benevolentiae nostrae. Venetiis mense Aprili M. D. IX.

AD
ANTONIUM TRIULTIUM
CARDINALEM
PAULI MANUTII
IN HISTORIAM SALLUSTII PRAEFATIO *)

Cum omnes me litterae, omnisque libero homine digna cognitio vehementer delectat, Antoni Triulti, Cardinalis amplissime: tum vero pascor incredibili voluptate, et afficior maiorem quendam in modum sensibus intimis, dum historiam tracto. Quid enim potest esse iucundius? Rerum interitus oblivio est. at eae reviviscunt historia, cum in nostram memoriam revocantur: quaeque multorum annorum spatio, multis abhinc saeculis gesta sunt, ea nos, exiguo volumine comprehensa, et tamquam in conspectu nostro posita, cognoscimus. Si sermonibus delectamur: resonat in scriptis hominum vox eloquentissimorum, nihil temere, nihil incomposite narrantium. omnia graviter, suo quidque ordine, et loco. si consuetudine clarorum virorum: versamur, vetera legentes, cum regibus, cum principibus viris, magnis in bello ducibus, sapientissimis rerumpublicarum rectoribus: ora ipsa mehercule, lineamenta, et formam non tam corporis, quam animi, eorum, quos numquam vidimus, videmur tamen quasi praesentes intueri. Quod si recte instituendae vitae rationem ac doctrinam sequimur: usu maxime rerum quaeritur prudentia. usus est, vel cum experimur ipsi, vel cum, experientibus aliis, quid evenerit, observamus. nobis ipsis, experiri multa si velimus, facile non licet. labore opus est, ac tempore: et fortuna tentanda; nec tentatur interdum sine periculo. commodius ergo, ac tutius, eventis aliorum examinandis, prudentia comparatur. id autem, profecto vides, Antoni doctissime, ac sapientissime, proprium esse historiae bonum: in qua patent fortunae vicissitudines, regnorum mutationes, hominum sive vitia, sive virtutes: ex quibus, quae vitanda nobis sint, quae expetenda, nullo

*) Praefixa Editioni Aldinae 1560.

nostro periculo, nullo labore, sedentes in otio docemur. Atque hoc in genere Polybius inter Graecos, de nostris maxime is, cuius nunc libros tibi inscriptos emitto, Sallustius excellit. eventa enim ita narrat, ut caussas simul aperiat. ex quo oritur illa omnium pulcherrima scientia, ut, malorum et calamitatum origine perspecta, nihil agamus, nisi quod ratio praescribit, omniaque nostra consilia, omnes actiones veterum exemplorum regula metiamur. Quae cum sit omnium, qui annales antiquorum evolvunt, communis utilitas; alia quaedam tua condicio est. habes enim historiam in familia tua: neque tibi, si quid invenire vis egregium, et imitatione dignum, confugere ad libros necesse est, neque longius evagari, et quasi peregrinari animo, ac mente, more multorum. domo petas licet omnium virtutum exempla. persequere maiores tuos cogitando. quae fuerit eorum in pace iustitia, in bello virtus, in omni fortuna moderatio, si attendes, nihil ad gloriam domesticam requires. iustus Aristides, prudens Themistocles, fortis Epaminondas; de Romanis multi, multis eximiisque virtutibus insignes. horum alii facta dum legunt, bonas artes ex eorum vita discunt, et ad easdem res, eademque studia laudis cupiditate rapiuntur. at tu refer animum ad tuos maiores. eminere videbis, instructum egregiis artibus, Ioannem illum Iacobum Triultium, magni animi, summi consilii virum, scientia rei militaris aetate sua facile principem; praeterea, iustum, liberalem, abstinentem, plane, praeter decus et gloriam, nihil in vita cogitantem. Nam de laudibus Hieronymi, parentis tui, quia tecum quasi loquor, ne servire tuis auribus videar, nolo multus esse: tantum dicam; quam diu vixerit, Gallicam rem in bello floruisse; postea quam, hostium multitudine oppressus, fortiter pugnans in acie perierit, concidisse. tantum in uno viro momenti fuit, ac roboris. Age, sint haec, ut ita dicam, in campestri quadam luce posita: quid? in urbe Roma, id est in omnium gentium celeberrimo theatro, non spectata, probataque vehementer est trium tuae gentis Cardinalium doctrina, religio, sapientia? ut, Triultiorum nomine multorum vocibus in multas partes dissipato, non ipsa tantum Roma, sed

omnis plane Italia, omnis, ubi colitur humanitas, Europa personaret. Omitto alios: sunt enim multi: nec tu quemquam ignoras; non enim sunt ex imaginibus, aut ex illa colorum inani specie maiores tui cognoscendi: quaerenda tibi facies tuorum non est: clari sunt ex recte factis: virtute distinguuntur: cum alius in alia, in omnibus simul omnes enituerint. Quae tu quoniam a primis annis ad hanc aetatem non modo cogitasti, verum etiam vita ac moribus expressisti; propterea te, Episcopatu Tolonensi iam antea insignitum, legationibus honestatum, primum Perusina, et Avenionensi, in quibus miram iustitiae laudem tulisti; deinde ad regem Galliae, et ad Venetam Rempublicam, ubi prudentiam, ubi gravitatem incredibilem praestitisti, proximis diebus Cardinalem creavit Paulus IV. Pontifex omnium optimus, omniumque maximus, iudicio praeditus acerrimo in aestimandis hominum ingeniis, ac moribus, itaque animatus, ut, quae cuiusque meritis praemia debentur, ea libentissime, ac liberalissime persolvat. in quo nemo est, qui tuam animi singularem aequitatem, ac moderationem vehementer non admiretur ac laudet; qui summae nuncium dignitatis, cum est ad te, multis praesentibus, allatus, ita acceperis, ut nemo, te commotum, nemo, ne leviter quidem affectum, ex vultu, aut oratione, aut ullo corporis gestu, potuerit intelligere. ita patuit, quod ab insipientibus ambigi, ac disputari quandoque solet, a bonis viris virtutem magis ipsam diligi, quam virtutis insignia; honorem esse praemium recte agendi, finem non esse; magnos illos, ac praestantes esse homines, qui laudabiliter ita vivant, quasi laudem percupiant; ita laudem, aut dignitatem excipiant, quasi nihil minus antea cogitaverint. quod in te et animadversum est maxime, et observatur quotidie magis. colere enim te quidem studiosius, quam antea, omnes videntur: ipse autem, qui antea fueras, idem omnibus es. nemo excluditur sermone tuo, nemo congressu: tui omnibus copiam facis: eandem omnibus humanitatem ostendis. Sequitur insolentia fortunam: comes est rerum secundarum arrogantia: tu mansuetudinem amas: tu continentiam, tu benignitatem perpetuo retines. iure ergo hoc etiam nomine Cardinalis

es: iure habes hanc, quo tui te pro Petri Ecclesia suscepti labores extulerunt, maximi sacerdotii dignitatem. et nunc tu quidem comitatu stipatus honestissimo familiarium tuorum, multo tamen insignior atque ornatior cohorte tuarum virtutum, quae tibi comites ubique sunt, Romam redibis exspectatus, expetitusque, columen futurus Christianae Reipublicae, splendor sacri Collegii, ornamentum familiae tuae. I, decus Italiae, amor ac deliciae bonorum omnium, diis bene iuvantibus, ad eam urbem, quae sola peregrinam virtutem excipit, sola ornat honoribus, sola dominam facit rerum omnium humanarum. nos autem, quibus tuam iustitiam, tuam benignitatem ostenderas, laeti tua dignitate, maesti discessu, te prosequimur abeuntem optimis ominibus; favemus animis, precamur linguis; vota prorsus eadem, quae pro parentibus ac liberis nostris, pro tua salute suscipimus. Atque ego, in hac omnium eximia laetitia pariter et molestia, praecipuo quodam dolore divellor; quia fato nescio quo meo contigerit, ut, quam diu Venetiis fuisti, ego semper afflictus importuno morbo iacuerim: quo etiam nunc langueo: et ad morbum accedit aegritudo: quoniam quidem, aliis ad te adeuntibus, deque ista dignitate gratulantibus, ipse excludor unus, nec possum meae summae erga te observantiae praesenti officio satisfacere. hac tamen spe sustentor, quod humanitas ac sapientia tua facile fortunam a crimine seiunget. consilio aliquid peccatur: accuses: iure feceris. culpam autem in iis rebus, quae non a voluntate nostra pendent, sapiens nemo umquam dixit esse. quare nec tu mihi, quia non valeo, vitio dandum putabis: et hoc ipsum, quia, me non valere, non tam corporis, quam officii caussa doleo, laudi etiam fortasse tribues. equidem habeo non voluntatis modo testem, verum etiam studii ac benevolentiae auctorem in te meae, hominem honoratum, et cum omni virtute excellentem, tum vero omnium, quos ego in vita viderim, humanissimum, Petrum Carneseccium Protonotarium, qui te amat egregie, facitque plurimi, tuasque laudes utraque manu ad astra saepe tollit. verum ego non id solum specto, mea ut uni tibi pateat observantia. illustrabo eam, si potero, meis aliquando scriptis, et patefaciam omnibus

gentibus. interim, ut haec tibi nostra ex aliquo signo voluntas illucescat, praeclaram edo tuo cum nomine Sallustii historiam: cui tu si locum dabis inter eos libros, qui ab oculis tuis abesse non solent; vigebit apud te nostri memoria: quoties eam videbis, toties animo tibi occurram: adero tibi saepe absens; tacitus saepe tecum loquar; meque esse de tuis familiaribus unum, de iis maxime, qui operam tibi assiduam praebent, qui tuo potissimum honori serviunt, existimabis. quod ut ita sit, vehementer opto: et, si assequor, feram in caelum istam humanitatem, colam animo, tuebor officiis, et imitabor, quantum potero: studio certe, si minus re licebit, tibi ut satisfaciam, elaborabo.

CHRISTOPHORUS PLANTINUS LECTORI

S.

Nunc demum tibi Sallustius, humanissime lector, e genuinis sermonis Romani fontibus restituitur. Siquidem ab Aldo Manutio viro doctissimo ante nos observata et annotata non neglenximus: orthographiam ex veterum monumentis haustam imitati sumus: varietates lectionum (quam multas variasque in alia editione me non legisse affirmo) pro tua utilitate collegimus: ac ne quid tanto auctori deesse videretur, succinctis doctorum virorum annotationibus ornavimus. Qua in re tantum significandum putavi, ut potius amorem tibi meum ad tua studia quam maxime promovenda ostenderem, quam ostentarem prudentiam. Bene vale: ac nostris laboribus utitor, fruitorque; nosque mutuo, ut soles, diligito. M. D. LXIV. pridie Id. Iun.

M. ANTONII MURETI AD SALLUSTIUM DE HISTORIA PROLEGOMENA

Librum de coniuratione Catilinae explicare ingressus, quinque mihi capita initio tractanda suscepi.

I. Unum, quid historia:

II. Alterum, quae historiae leges.

III. De suavitate et fructu historiarum.

IV. Quae praecipue observanda in historiis legendis: et quomodo in eo a plerisque peccetur.

Postremo de Sallustio pauca dicam, nisi temporis angustiis exclusus, vela colligere cogar.

Primum itaque dicam de historiae legibus: tum de ipsius pulchritudine, suavitate, et fructu: deinde quae potissimum observare debeant, qui historias legunt. Addam de Sallustio quaedam: quibus expositis, librum de coniuratione Catilinae explicare ingrediar.

Historiae leges Cicero lib. II. de oratore sub persona Antonii hisce verbis complexus est: *Nam quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis. Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exaedificatio posita est in rebus et verbis. Rerum ratio ordinem temporum requirit, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus spectantur, et de consiliis significari quid scriptor probet, et in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo; et cum de eventu dicatur, ut caussae explicentur omnes, vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusque vita atque natura. Verborum autem ratio, et genus orationis fusum atque tractum, et cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis persequendum est.* Haec Cicero. Prima igitur lex, ne mentiatur. ea bimembris est. Secunda, ut servetur ordo temporum. Tertia, ut adhibeantur, cum opus est, regionum descriptiones. Quarta, ut consilia, acta, eventa. Quinta, ut de consiliis etc. Sexta, ut non tantum res gestae, sed etiam etc. Septima, de genere dicendi. Nunc de singulis breviter explicabo.

De Prima. Plato lib. II. de Republica duo genera narrationum facit, *historiam, et poësim sive fabulam.* Cic. I. de Legibus, *in poëmate ad voluptatem pleraque referri,* ait, *in historia ad veritatem omnia.* et alibi: *veritatem, historiae animam esse.* Polybius quoque: *Si quis,* inquit, *veritatem ex historia tollat, pulcherrimi eum corporis oculos effodere atque eruere, nervos succidere, ossa confringere; ipsam animam eripere, et solem quodam modo de mundo tollere.*

Hac in parte plerique Graecorum paulo liberiores fuere. Neque sine causa dictum est a Iuven. *et quidquid Graecia mendax Audet in historia.* Cic. quidem ait I. de Leg. apud Herodotum et apud Theopompum esse innumerabiles fabulas. sed et Ctesiae, et aliorum vanitas eodem modo culpatur. Plutarchus quidem de Herodoto ita scribit: *Τὰ ψεύσματα καὶ τὰ πλάσματα αὐτοῦ βουλομένοις διεξιέναι, πολλῶν ἂν βιβλίων δεήσειεν.* Thucydides quoque eum, etsi non nominet, acerbe tamen perstringit, ut *λογογράφον*, qui sectetur magis *τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσῃ, ἢ τὸ ἀληθέστερον.* et scripta sua nonnullis *ἀτερπέστερα* visum iri *διὰ τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν*, sed sibi satis esse, si a gravibus, et cordatis viris utilia iudicentur. se enim instituere *κτῆμα ἐς ἀεὶ μᾶλλον, ἢ ἀγώνισμα εἰς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν.* At de ipso Thucyd. Iosephus lib. I. adversus Apionem: *Πολλὰ δὲ καὶ Θουκυδίδης ὡς ψευδόμενος ὑπό τινων κατηγορεῖται· καίτοι δοκῶν ἀκριβεστάτην τῶν καθ᾽ αὑτὸν ἱστορίαν συγγράφειν.* Seneca lib. VII. Natur. Quaest. cum quiddam de cometa ex Ephoro retulisset, idque refutare institueret, ita scribit: *Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro. Historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, et lectorem, aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt; quibusdam mendacium obrepit, qui-*

busdam placet. Illi non evitant, hi appetunt, et hoc in commune de tota natione, quae approbare opus suum, et fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersevit. Ephorus vero non relligiosissimae fidei, saepe decipitur, saepe decipit. Haec Seneca non tantum adversus Ephorum, sed adversus omnes historicos Graecos, ac quodammodo in omne historicorum genus. Sed ut idem urbanissime in ἀποκολοκυνθώσει scribit: *Haec ita vera si quis quaesierit unde sciam: primum si noluero, non respondebo. si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit: quis unquam ab historico iurato res exegit?* Sunt qui Herodotum defendant, quod utatur verbis φασί, λέγουσι, et similibus, et fidem penes auctores esse velit; sed hoc quoque defensionis genus eleganter illudit idem ille non gravis tantum, et severus, sed etiam, quoties collibuit, salsus et aculeatus scriptor Seneca lib. IV. Natur. Quaest. his verbis: *Quod historici faciunt, et ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt spondere; sed adiiciunt: penes auctores fides erit.*

Latini maiore quadam fide ac religione usi putantur, ut Sallustius, Livius, Tacitus. Flavius tamen Vopiscus non dubitanter affirmat, neminem scriptorem, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; ac gloriatur, se multa prodidisse, in quibus Livius, Sallustius, Cornelius Tacitus, Trogus, manifestis testibus convincerentur. Tertullianus quoque Cornelium Tacitum *mendaciorum loquacissimum* vocat. Caussam, quae etiam communis est Tacito cum Plutarcho in Symposiacis, nos in oratione in Tacitum habita exposuimus.

Sed tamen summo studio vitandum est mendacium historiam scribenti. Ut enim medici aiunt arteriam asperam nihil deglutire posse, sed omnia reiicere quae in ipsam inciderunt, ita historia omne mendacium a se respuit ac repellit. Quare praeclare Lucianus ait, bonum historiae scriptorem nihil a quoquam metuere, nihil sperare debere, sed plane liberum esse non tantum ab omni spe metuque, sed etiam a gratia atque odio. alioqui enim faciet quod improbi iudices solent, qui se gratia, aut muneribus corrumpi sinunt: et tum spe praemii falsa con-

finget, tum vera metu periculi subticebit. Difficile tamen id esse, auctor est Plutarchus in Pericle: *Οὕτως ἔοικε πάντη χαλεπὸν εἶναι καὶ δυσθήρατον ἱστορίᾳ τ' ἀληθὲς, ὅταν οἱ μὲν ὕστερον γεγονότες τὸν χρόνον ἔχωσιν ἐπίπροσθεν ὄντα τῇ γνώσει τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίων ἡλικιῶτις ἱστορία, τὰ μὲν φθόνοις καὶ δυσμενείαις, τὰ δὲ χαριζομένη καὶ κολακεύουσα, λυμαίνηται καὶ διαστρέφῃ τὴν ἀλήθειαν.* et Thucydides: *Ἐπιπόνως δὲ εὑρίσκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις, οὐ ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι.*

Ergo vetera scribentibus sequendi optimi auctores. recentia, diligenter audiendi ii, qui et interfuerunt, et fide dignissimi sunt, et adhibendum iudicium. Non tamen si quid falsi exciderit, tota historia reiicienda est. non enim cyathus unus aquae marinae totum Tiberim reddere amarum potest.

Saepe autem audivi multos quaerentes de concionibus directis, num quid eae corrumperent historiam. quidam eas in totum damnant: Pompeius Trogus, ut est apud Iustinum lib. XXXVIII., eas in Livio et Sallustio reprehendebat. sed eas si damnamus, eadem sententia omnes propemodum historiae scriptores damnandi erunt, Herodotus, Thucydides, Xenophon, Halicarnasseus, Livius, Sallustius, Caesar. Denique haud facile quemquam nobiliorem scriptorem historiae, qui ab illis perpetuo abstinuerit, nominarim. Immo vero illa praecipue in parte se eorum nobilissimus quisque iactat, et ingenium, iudicium, eloquentiam ostentat. et eis sublatis non erit, cur historia Ciceroni opus maxime oratorium esse videatur. Immo vero delebitur omnis ex historia pulchritudo. Mihi praeclare munere suo fungi videtur historiae scriptor, qui hac in re praestat id quod Thucydides se praestitisse dicit. Cuius haec verba sunt: *Ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι, ἢ μέλλοντες πολεμήσειν, ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν, ἐμοί τε ὧν αὐτὸς ἤκουσα, καὶ τοῖς ἄλλοθέν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν· ὡς δ' ἂν ἐδόκουν μοι ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται.*

Atque haec dicta sint de veritate, cuius prima cura historiam scribenti esse debet.

II. Lex est, ut servetur ordo temporum. non enim historicis et poëtis idem permittitur.

III. Ut adhibeantur, cum opus est, regionum descriptiones. quales multae apud Caesarem, Livium, Polybium, ceteros: Africae apud Sallustium in bello Iugurthino. sine illis caeca quodammodo historia est.

IV. Ut consilia, acta, eventa exponantur.

V. Ut de consiliis interponat scriptor iudicium suum. quod saepissime Thucydides, Xenophon, et Polybius faciunt, et propterea Lucianus ait in historiarum scriptore requiri non tantum *δύναμιν ἑρμηνευτικήν*, sed etiam *σύνεσιν πολιτικήν*. Qui hoc adimunt historico, actuarium quendam aut scribam esse historicum volunt.

VI. Ut notet historicus in eventis quid casu, quid sapientia, quid temeritate evenerit. Multa enim stulte cogitata casus in melius vertit. Unde dictum est *ταυτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται*, id est, *fortuna quam nos saepe melius consulit*. Cic. lib. I. Att. epist. 9. et Victor. lib. XXXV. Variar. cap. 24. et quando brevitati consulendum est, quid hoc valeat, optime intelligetis e tribus libellis Plutarchi, uno *περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης*, duobus autem *περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς*.

VII. Ut non tantum res gestae, sed etiam forma, atque natura. Sic Thucydides Periclis, sic Xenophon Clearchi et aliorum, sic Sallustius Catilinae, Catonis, Caesaris.

VIII. Ut genere dicendi utatur tracto et fluenti, id est, ut Aristoteles loquitur, *εἰρομένῳ*, non *κατεστραμμένῳ*. Hac de re vix quidquam crediderim certo statui posse. ita sunt inter se dissimiles, ac diversi, qui historiis scribendis excelluerunt. Quid enim tam dissimile, quam Sallustius, aut Tacitus Livio? aut apud Graecos Herodotus, ac Xenophon Thucydidi, aut Polybio? sed hac de re paucis disputari non potest, et erit aliud tempus de ea copiosius disserendi.

Tria supersunt, de quibus me dicturum esse promisi. Unum de laudibus historiae. Alterum de iis quae praecipue observanda putarem in historiae lectione versantibus.

Tertium de Sallustio ipso. nunc, ut quod promiseram praestem, tria reliqua breviter, ac perspicue tractare conabor.

I. Quanta igitur sit in historiarum lectione suavitas, vel ex eo cognosci potest, quod nihil suavius est quam citissime, et sine labore discere: ut ait Aristoteles III. Rhetor. Id autem ex omni genere scriptorum maxime praestat historia. (*Ostendi hoc breviter potest aliorum comparatione scriptorum.*) Atque hoc naturale esse vel e puerulis cognoscitur, qui nulla re magis quam fabellarum auditione capiuntur. Neque vero haec cupiditas, ut pleraeque aliae eorum, quibus pueriles animi commoventur, aetate minuitur, sed aetatis progressu magis magisque confirmari solet. Cumque aliis rebus adolescentia, aliis senectus oblectari soleat: alia viros, alia mulieres studia teneant: cum, quae vulgo placent, eruditis fere displiceant: quae gravibus, et severis probantur, ea hilares, ac remissi fere aversentur, ac fugiant: neminem reperias, nisi plane stupidum et sensus communis expertem, quin se legendis, audiendis, cognoscendis historiis eximiam quandam voluptatem percipere fateatur. Ita quod summus poëtarum Latinorum dixit: *trahit sua quemque voluptas*, cum aliis in rebus verissimum sit, in hac nutare quodammodo videtur: cum et sexus, et aetas, et ingeniorum varietas omnis in historiae suavitate, ac iucunditate consentiat. Vidit hoc Homerus, qui cum Sirenas quasdam fecisset in freto Siculo, quae ad se vel invitos traherent omnes eos, quae praeternavigarent, non tam blando vocis sono, et modulatis numerosisque cantiunculis id fieri solitum ostendit, quam quod illae omnem se historiam tenere, eamque iis, qui cursum ad se convertissent, traditurас esse profiterentur. Versus certe, quibus Ulixem ad se allicere conantur, hoc indicant: quos ita Cicero expressit (lib. V. de Finibus):

O decus Argolicum, quin puppim flectis, Ulixes,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo haec unquam est transvectus caerula cursu,
Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus.

Quod igitur philtrum habere poterant, in quo inesset tanta vis ac potestas ad homines inescandos, nemo ut effugeret?

Nam si nihil aliud fuisset, nisi mollis, et sonora vox: certe multos graves viros reperiemus, qui omnem eius generis voluptatem facile contemnant ac respuant. Aliud quippiam fuisse oportet, quo omnes sine ullo discrimine caperentur. Quid igitur est?

Nos grave certamen belli clademque tenemus,
Graecia quam Troiae divino numine fixit;
Omniaque e latis rerum vestigia terris.

Videtis, ut sapientissimus poëta nullam esse ad homines retinendos maiorem aut efficaciorem historia illecebram senserit? Quanta cum voluptate audire solemus eos, qui multas regiones lustrarunt, multorum populorum mores et instituta cognoverunt, multis magnisque negotiis interfuerunt, de rebus a se visis, auditis, cognitis, verba facientes? Ut interdum nos ab eorum ore pendentes cibi potionisque capiat oblivio. Quomodo apud Homerum Ulixes, apud Virgil. Aeneas in Didonis convivio audiuntur? At eiusmodi voluptates omnis historiae pars copiosissime abundantissimeque suppeditat. Cumque reliqui scriptores, nisi aliquo orationis lenocinio blandiantur, aut ne attingi quidem, aut cito de manibus deponi soleant, certe quidem satietatem, et languorem ac lassitudinem afferant: historia, praecipue illa quidem, si ornate ac luculenter scripta sit: sed tamen, ut verissime ait Plinius iunior, *quoquo modo scripta delectat.* Tenentur manibus studiosorum hominum, et leguntur avidissime ex Graecis quidem non illi modo principes Herodotus, Thucydides, Xenophon, quos praeter rerum gravitatem, summa sapientia, et summa eloquentia commendat: aut illi primis proximi, Dionysius Halicarnasseus, Diodorus Siculus, Plutarchus, Arrianus, (quem alterum Xenophontem esse dixerunt) Iosephus, qui Graecae orationis cultu et elegantia, homo Iudaeus, Graecorum praestantissimos provocat: sed et alii multo deterioris notae, Appianus, Dio Cocceius, et horum suppares: etiamque alii, qui nihil ornatus ad rerum explicationem adhibuerunt, Ioannes Zonaras, Nicephorus Callistus, Nicephorus Gregoras, Laonicus Chalcondylas, Georgius Cedrenus, aliique his ipsis, quos modo nominavi, minus etiam eruditi, et minus ornati. Ex Latinis

autem florent quidem maxime Sallustius, Livius, Caesar, et is, quem ego Latinum Thucydidem vocare soleo, Tacitus: legimus tamen et Suetonium, et Curtium, et Iustinum, et ferreum scriptorem, Ammianum Marcellinum, et inquinatos plane, ac sordidos narratores, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum, Trebellium Pollionem, et alios, quos, si quid aliud, quam historiam scripsissent, nemo prorsus attingeret. Nunc tantum potest historiae suavitas, ut eorum quoque ineptias devoremus ac concoquamus. Ut enim aliorum quorundam vitiorum semina in omnibus hominibus innata et ingenerata sunt, ita et curiositatis. Neque fere quenquam videas, qui non ita cupidus sit cognoscendi aliena consilia, ac negotia, ut non interdum etiam suorum obliviscatur. Vitiosa res, fateor, et molesta, et odiosa, sed tamen, quando evelli radicitus ex animo vix potest, ineamus aliquam rationem, qua, et huic cupiditati indulgeamus, et id sine cuiusquam querela, aut reprehensione faciamus. Inquiramus anxie ac sollicite in omnia, et dicta, et facta veterum: demus operam, ut omnia eorum consilia penitus pernoscamus: ita et explebimus, atque exsatiabimus illud *πολυπραγμοσύνης ὀξύπεινον*, et id non modo sine iniuria, verum etiam maxima nostra cum voluptate, et aliorum laude ac commendatione faciemus.

De voluptate, quae ex historia capitur, satis multa dicta sunt: nunc de utilitate dicendum est. In quo illud primum considerandum est: eos qui historiae cognitione destituti sunt, puerorum similes videri. Praeclare enim Cicero: *Nescire quid gestum sit, antequam tu nascereris, hoc est, semper puerum esse.* Narrat Plato in Timaeo Solonem, cum multa audivisset de sacerdotum Aegyptiorum sapientia, ad eos discendi caussa profectum esse. cum autem de rebus antiquis cum uno eorum colloqui exorsus esset; et animadvertisset senex Aegyptius, ea pro vetustissimis a Solone haberi, quibus alia longe antiquiora ipsi tenerent, ita eum alloquutus dicitur: *Ὦ Σόλων, Σόλων. Ἕλληνες ἀεὶ παῖδές ἐστε· γέρων δὲ Ἕλλην οὐκ ἔστιν.* Et paulo post: *Νέοι ἐστὲ τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι᾽ ἀρχαίαν ἀκοὴν παλαιὰν δόξαν, οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολιὸν οὐδέν.* Ut ergo, si quis triginta aut quadraginta

annos natus, puerili esset aspectu, ac figura corporis, deformis ac ridiculus haberetur: ita nihil turpius, aut ad res gerendas inutilius, quam cum aetate processeris, animo tamen atque ingenio semper esse puerili. Contra vero in senibus commendatur prudentia. Illa vero historiis legendis aeque bene comparatur, melius etiam, quam libris, ac praeceptis philosophorum. nam prudentia exemplis magis, quam praeceptis continetur. Itaque Panaetius Scipionem hortabatur, et ipse Scipio nunquam fere Cyri Paediam de manibus deponebat.

In deliberationibus nihil utilius est cognitione historiae. similia enim e similibus eveniunt. Quare si μάντις ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς, talis erit, qui se in historia diligenter exercuerit. Extant in historiis praeclara exempla omnium virtutum: quibus animus ad imitandi studium accenditur. Neque ulla pars est historiae, quae non prosit ad vitam. Vides, bonis bene succedere, malis male? Disce qualia consilia sunt, tales plerumque esse et eventus. Vides, bonis multa aspera, atque incommoda obiici, paupertatem, ignominiam, exilium, cruciatus corporis etc. Disce ea mala non esse, neque tantum acerbitatis esse in eis excipiendis, quantum gloriae in fortiter perferendis. Vides, homines improbos abundare divitiis, gloria, honoribus, potentia, et similibus? Disce ea vera bona non esse. Nihil enim vere bonum est, nisi quod meliores eos, in quibus est, et laudabiliores facit. Sed facile est ad intelligendum, fructuosissimam esse historiae tractationem; sed quidam eas ita tractant, ut summo studio nihil profutura conquirant. Quaerunt, utro oculo luscus fuerit Annibal, utro Philippus, utro Horatius Cocles. Ac ne ludere me putetis, adfirmo vobis, vidisse me longam et accuratam disputationem hominis eruditissimi, utro oculo male usus esset Vatinius. In quem etiam iocans dixi, de Vatinio quidem nescire me, eos certe, qui talia anxie quaererent, male ipsos utroque oculo uti. Recitabo nunc verba Senecae, quibus hos exagitat. Seneca de brevitate vitae, ad Paulinum: *De illis nemo dubitabit quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur, quae iam apud Romanos quoque*

magna manus est. Graecorum iste morbus fuit, quaerere quem numerum remigum Ulixes habuisset; prior scripta esset Ilias, an Odyssea. Praeterea an eiusdem esset auctoris. Ecce Romanos quoque invasit inane studium supervacua discendi. His diebus audivi quemdam sapientem referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus navali praelio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Primus Claudius Romanis persuasit navem conscendere, Caudex ob hoc ipsum appellatus. Primus ex familia Valeriorum Corvinus, cum Messanam vicisset, urbis captae in se translato nomine, Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante litteras, Messala dictus. Primus Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur: ad conficiendos eos missis a Boccho Rege iaculatoribus. Primus Pompeius in circo duodeviginti elephantorum pugnam edidit commissis more praelii hominibus noxiis. Primus Metellus victis in Sicilia Poenis triumphans ante currum centum viginti duxit elephantos. Sulla ultimus Romanorum protulit pomerium. Haec Seneca irridet, quanto iustius irrisurus multos, quorum hoc tempore omnis in eiusmodi nugis occupatur industria? Similia leges in Suetonii Tiberio cap. 70. et in Iuvenalis Satyra VII. extrema, Quintiliano lib. I. et Gellio lib. ultimo.

II. Quaenam igitur observanda sunt? Livius: *Ad illa mihi pro se quisque intendat animum: quae vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusque artibus, domi militiaeque et partum, et auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, velut desidentes primo mores sequatur animo: deinde, ut magis magisque lapsi sint: tum ire coeperint praecipites: donec ad haec tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, perventum est.* Locus Suetonii in Augusto cap. 89. *Componi aliquid de se, nisi et serio, et a praestantissimis, offendebatur: admonebatque Praetores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri.* Tale quid et Alexandrum Magnum imperasse, Horatius refert, et Appuleius.

III. De Crispo vero Sallustio quid attinet dicere? Nimirum quod de Carthagine, in Iugurthino bello, idem usurpavit, *silere melius esse, quam pauca dicere.* Colligam

tamen, tanquam per Satyram, veterum iudicia, atque ecloga: ut quo in pretio esse debeat, veterum commendatione discat iuventus etc. Restat, ut ad eius explanationem veniamus.

LUDOVICUS CARRIO
CHRISTOPH. PLANTINO SUO

S. D.

Sallustium Crispum multis millibus opera mea meliorem, nunc ad te mitto. Castigationes non mitto: nam et illae, quas ex libris membranaceis et aliis huiuscemodi, ante annos duodeviginti, cum cura digessimus, ad manum non fuere; neque mihi novas scribere totque et tantis auxiliis, clade Lovaniensi, spoliato, quodque in Galliam versus iter pararem, nunc erat volenti. igitur vicem illarum, Criticum meum emendationum Sallustianarum, Dis iuvantibus, in tempore dabo. Vale. Bonna, non procul a Corneliana Ubiorum ara. Matronalibus. CIↃ. IↃ. LXXIX.

AD
NOBILISSIMUM ET AMPLISSIMUM
SENATUM NORIBERGENSEM
CHRISTOPHORI COLERI
PRAEFATIO

Nobilissimi et Amplissimi Viri, Sallustium meum ad vos mitto. Cui enim magis debeo, quam vobis? Vestro auspicio, vestro favore ac beneficio nobilissimum hunc auctorem, quasi peregrinatum, in theatrum hoc Germaniae nostrae reduco Germanus; non introduco, dico. Fecere id ante me clari viri, Huttenus, Glareanus, alii. Sed mehercule foedum adspectu eum nobis stitere:

—— *lacerum crudeliter ora,*
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.

Vestro inquam subsidio, Viri Prudentissimi, hunc gravissimum scriptorem denuo ausus sum dare in vulgus. Dum enim eundem in praeclara illa Academia vestra publice interpretor, plurimis eum inter legendum, uti fieri solet, mendis liberavi, locisque prope innumeris obscurum et tenebricosum illustravi. Vereor dicere apud vos, Viri Prudentissimi, quantos politicorum et ad quamcumque etiam Rempublicam necessariorum praeceptorum thesauros in hoc auctore aperuerim, protulerim, explanaverim; ne scilicet me ipsum laudem. Sed audeo apud vos dicere, talem esse hunc scriptorem, qui sui vel negligentibus vel contemptoribus suis oculos egregie perstringere possit: certe prudentissimis etiam et perspicacissimis nebulam non unam, quam vix perviderint, obiicit. Ac licet neque aetate magna neque doctrina sim, conabor tamen brevi reapse planum facere, non esse solum inter veteres Tacitum, a quo Galli hodie et Itali πολιτεύεσθαι discant. Est certe magnus et serius scriptor Cornelius Tacitus, et qui nostris aulicis nasum emungere egregie possit. De quo etiam scio quid Lipsius iudicet, nec repugno. Ego etiam aliquando utrumque diligenter inspexi, et audebam alterum cum altero contendere. Videtur mihi Sallustius omnes docere: Tacitus paucos et doctos. Hic ad principatum maxime; ille ad omnes Reipublicae formas utilis esse. Ille monere; hic cavere. Ille sapere, ut docearis: hic docere, ut sapias. Quid multa? Dignus Sallustio magistro Tacitus; dignior Tacito discipulo Sallustius. Ita enim ubique imitatur Sallustium ille, ut eum discipulum Sallustianum merito appellem. Quae vero stili elegantia in Sallustio? quae brevitas, quis nitor, quae eloquentia? Per hunc Atticae Musae Romam etiam lustrarunt. Audiant hoc Ciceroniani nostri et doleant. Si Atticus sermo est optimus, ut est absque dubio; Sallustius eum certe est adsecutus. Quid ni Cicero potius, inquient isti? Dicam caussas. Thucydides inter Atticos primus habetur; is grandis, magnificus, nec sine ubertate rotundus. Ei quam simillimus esse studuit Demosthenes, quod hodieque apparet. Cicero licet Demosthenem summopere admiratus sit, tamen eius orationis genus numquam adsequi potuit. Mol-

lior multo Cicero, et luxuria quadam verborum lasciviens et exsultans. Unde Calvus orator pressus et nervosus, Demostheni quam Cicero similior iudicatur a Seneca et Quintiliano, talium rerum aequissimis arbitris. Asiatici quidam fuerunt, qui superfluum quoddam et redundans orationis genus sectati sunt: ob eius sermonis studium nimium, Ciceronem insectati sunt Brutus et Calvus summi oratores. Contra si orationis filum spectes, Sallustius Demostheni et Thucydidi simillimus: quod exemplis evincere possem, si id nunc res pateretur. Sed idem de Sallustio et Cicerone sensisse novi Iul. Scaligerum et Ad. Turnebum, summos viros. Satin clare demonstravi magis Ciceronem Asiaticum, quam Atticum, et Demostheni similiorem esse Sallustium quam Ciceronem? Non absurdum putavi apud vos, Viri Amplissimi, aliquid etiam de stilo et oratione disputare, in qua re, quamvis seria, hodie mire ludunt vulgares magistri, et non nemo etiam de plebe. Sed nonne huius negotii litterarii cura fuit olim summis in Republica et sapientissimis viris? Hisce deliciis sese oblectarunt magnae illae animae, Plato, Aristoteles, Cato, Caesar, Cicero. ὁ λόγος ὥςπερ πλάστης ἀγαθὸς καλὸν τῇ ψυχῇ περιτίθησι σχῆμα, aiebat olim Socrates. Reliquas Sallustianae historiae virtutes alibi exposui, neque hic committam, ut fiat *crambe repetita*. Libabo tantum nonnullas alias caussas, ob quas praestantissimum hunc auctorem ad vos miserim, Viri Prudentissimi. Eae mihi tres nunc occurrunt, et quidem ab ipso auctore. Dignitas eius, materia, utilitas. Familia nobili fuit, fuit in Republica totius orbis terrarum maxima versatus. Fuit aliquando Praetor; fuit totius Numidiae praefectus. Iulio Caesari amicus et consiliarius fuit. Augustinus, vir in sacra et profana eruditione admirabilis, cum suam Civitatem Dei exstrueret, hoc quasi architecto usus est. Eius auctoritate, prudentia, veritate nixus, Ethnicorum structuras cum fundamentis eruit ac disiecit. Vestrae igitur civitati, spero, non erit dedecori is, quo sanctam illam suam ornavit Augustinus. Principi civitati Germaniae, Principem Historicum Romanum commendo. Qui Reipublicae aristocraticae initia, progressus, mutationes et finem per

caussas miro iudicio et experientia exsequitur, eum vos aristocratici antistites, gratum acceptumque hospitem habere debetis. Aut ego valde fallor, aut hic ipse Sallustius vestrae civitati nihil aliud quam speculum. Praeterea philosophi magnos nobis fructus ostentant ex ethicis et politicis praeceptis, fateor. At quid de illo nos non sperabimus, qui nobis ea per exempla non in aures et memoriam instillat tantum, sed in mentem penitus intromittit, oculisque spectanda praebet. Talis Sallustius omnino; ad cuius historiam et censuras quaecumque civitas sese serio compositura est, nae illam ego vel corruptissimam probis moribus brevi futuram existimabo. Deus vestram Rempublicam florentissimam servet et augeat. Viri Nobilissimi et Amplissimi, valete.

EPIGRAMMATA QUAEDAM
DE AUCTORE HUIUS EDITIONIS

PETRI WESEMBECII
IC. CONSILIARII SAXONICI

In veterum libris acuisse fideliter aureis
  Res est paucorum, non sine laude tamen:
Praesertim si quis maiorum facta revolvat,
  Et legat exactas gnaviter historias.
Tu egregie hoc Colere facis, dum mente sagaci
  Persequeris Musas Iustitiaeque Deam.
Atque haec cum iuvenem iam fama decusque sequatur,
  Quantus eris, aetas quando senilis erit?

SCIPIONIS GENTILIS
IC. ET ANTECESSORIS

Ut ne tuus sine me coeli Sallustius auras
  Hauriat? atque virum docta per ora volet

Victor, et antiqua per te iam luce refulgens?
Non ita me Colere Aonides iüerint.
Namque mihi quamvis doctrinae conscius ullae
Non sim, omnisque a me sit procul ambitio:
Omnibus hoc tamen in libris atque omnibus esse
Inscriptum cupio postibus, atque velut
Per pulchros ederam hortorum proserpere muros:
Scipio Coleri suspicit ingenium.

RESPONSUM COLERI

Ut ne tuum tam doctum et acutum, bellum Epigramma
Contra-hostimento grato animo haud memorem;
Atque aliqua nostrum in te effundam prorsus amorem?
Scipio, non ita me Aonides iüerint.
Nam quamquam minime scribundis versibus aptus
Sim nunc, atque a me sit procul ille vigor:
Omnibus hoc tamen in saxis ego parietibusque;
Omnibus hoc mactis scalpam ego in arboribus,
Scalpam ego in arboribus silvas hac luce revisens:
Coleri ingenium Scipiadae auxit amor.

IANI GRUTERI
I C.

Pingue solum cultoris eget non deside dextra
Quod cupis in fructus luxuriare novos.
Si quis ei nimium tamen imperet, illico vena
Proventus melior divitis illa macet.
Tale tuum non est fatum divine Salusti,
Cultura aetatem quem modo iugis arat.
Sed mage quam coleris, magis hoc es fertilis, hocque
Usque penu dominos uberiore beas.
Nunc quoque dum tete mollit subigitque Colerus
Ingenii obtineas quaeso prioris ador:
Immo illi messis respondeat amplior, ipse
Quanto quam reliqui te mage, Crispe, colit.

CONRADI RITTERSHUSII
I C.

Dum tuus in Crispum criticus labor exit in auras,
Colere applaudunt tota theatra tibi.
Hic erit; hic, perhibent doctorum corda, novum qui
Romanae lumen praeferet historiae.
Hic faciet, Taciti ne maior deinde minori
Ob commentatorem amplius invideat.
Fallor, an ex illo te gloria tanta manebit,
Quanta est parta suo Lipsiadae e Tacito?

MICHAELIS VIRDUNGI
P. L.

Nunquam aditis sum Crispe tuis accedere visus,
Quin gelidus toto pectore inhorruerim.
Tunc mihi, nescio quod, templum sublustre locumque
Sacravit Divis quem pia relligio,
Endogradi, facies augusto horrore verendae
Ac solitam exsuperanti videor specie.
At tu illustrasti cunctas, Colere, tenebras
Accensis facibus protinus innumeris.
Gaude Crispe Stygis pota, si quid sapis, unda,
Iam tua, iam cunctis templa serena patent.

IANI DOUSAE
NORDOVICIS DOMINI. CURIAE HAGAE-COMITIS SUPREMAE SENATORIS. ACADEMIAE LUGDUNI BATAVORUM CURATORIS

Ex eius Epistola quadam ad quendam Germanum:

Nominis hoc studiosa mei gens vestra meretur;
Hoc Rittershusae pondus amicitiae.
Gentilis meret hoc pietas, lessusque Coleri
Dousiadae expensum quem tulit ille meo.

Coleri cui municipum se nemo meorum
    Praeferat exculti dotibus ingenii:
Nemo fide aut pietate parem se dicere possit,
    Aut cui plus Iani debeat umbra mei.

De vita, scriptis ac stilo Sallustii, peculiaris Oratio Christophori Coleri extat typis vulgata ab eodem Typographo, quod te scire volui Lector, si forte eam desideres.

VIRO CLARISSIMO

SCIPIONI GENTILI MEO

S. D.

CHRISTOPHORUS COLERUS

Nunc demum satis mihi placeo, dum me et mea tibi, mi Scipio, placere intelligo. Et vero talibus censoribus mihi opus erat, qualis tu, contra improbulas istorum voculas, qui me actum egisse in Sallustio proclamant. Vellem equidem amplius aliquid potuisse me. Imo nolui plus audere, praesertim in haec fragmenta, quae sive emendare, sive illustrare velis, opus est meris coniecturis; *καὶ τοῦτο οὐκ ἀβαρὲς* apud nostros. Feci igitur in his fragmentis secundum Catonis praeceptum: *Quod est, eo uti decet, et quod agas, agere pro viribus.* Nam in bellum Catilinarium et Iugurthinum ingentes commentarios confeceram: sed placuit tantum Notas excerpere, exemplo aliquot magnorum virorum. Atqui ne huius quidem operae tumultuariae poenitet post Carrionis industriam. Sed aliquando et haec et illa fortassean iterabimus. Tu, anime mi, vive litteris, vive iurisprudentiae, vive amicis. Mihi quidem certum est te imitari in omnibus istis. Idque ut faciam, *οὐχ ὁ σὸς λόγος μόνος, εὖ ἴσθ' ἀκριβῶς, ὁ δ' ἴδιος πείθει τρόπος.* Vale.

AMPLISSIMO VIRO

D. CORNELIO NEOSTADIO

CURIAE HAGAE-COMITIS SUPREMAE SENATORI DIGNISSIMO

DOMINO ET FAUTORI SUO

HELIAS PUTSCHIUS

S. P. D.

Vir Amplissime, a Natura hoc omnibus hominibus tributum videmus, ut quod animo carum acceptumque habent, id a fatorum, et vetustatis legibus, summa ope asserant; et si forte annis collapsum, aut aetate deformatum est, erigere, et ad pristinum statum reducere in votis habeant. Accidit id C. Crispi Sallustii praeclaris ingenii monumentis: in quibus emendandis et ab iniquitate temporum vindicandis doctissimus quisque desudavit iam inde ab initio. nam post renatas cum Typographia (quae, dono Dei, labascenti hoc aevo mortalium generi data est) literas, nemo fere repertus est, qui non Sallustio pro viribus optime consultum vellet. Is enim est scriptor, qui unus eorum omnium qui res populi Romani domi militiaeque gestas composuere, verissime cuncta est persecutus, indoctos docet, doctos delectat, et tot ingenii sui admiratores habet quot lectores. Laborarunt igitur viri doctissimi, ne divina illius orationis maiestas enervaretur aut caderet; nam nisi barbariei grassanti doctorum accurata diligentia obviam ivisset, horror profecto et squallor totum terrarum orbem obsedissent, et semel corrupta eloquentiae regula aeternum perstitisset. Sed memoria nostra (ut proavos omittam) fuere viri duo, quibus Sallustius ipse, si animam reciperet, plurimum se debere fateretur, Ioannes Rivius, et Ludovicus Carrio: quorum alter acquisita ingenti tum Manuscriptorum tum cusorum codicum mole, politissimum scriptorem multis naevorum millibus, quae illi supina describentium negligentia, et indocta magistellorum arrogantia inusserant, liberavit; alter historiarum libros, praeclarum mehercule opus, maiorum ignavia deperditos, quanta potuit sedulitate, collegit, composuit, et Reipubli-

cae literariae L. M. spectandos proposuit. Quo magis mirabuntur quidam, me hominem adolescentem, post tot tantorumque doctissimorum hominum accuratam diligentiam, tam serio scriptori ausum manus admovere. qui, si institutum nostrum cognoverint, et quo consilio opus hoc aggressus sim, iudicabunt me magis merito fecisse. Cum enim in hoc studiorum genere alius alio plura invenire possit, nemo omnia, mihique autorem nostrum ad antiquitus scriptos et cusos codices contendenti, multa in animum venirent, aut ab aliis omissa, aut neglecta; non fuit consilium diutius apud me detinere, ex quibus magnum Crispo nostro commodum venturum praesciebam. Adde quod historiarum libros, ex variis autoribus, tum vero maxime ex Servio Virgiliano interprete, quem nupere nobis liberalitas Cl. Petri Danielis dedit, multis in locis auxeramus, priscoque nitori, quantum quidem in tanta caligine potuit, restitueramus, amicissimusque Raphelengius editionem pararet: et (quod rei caput est) Illustrissimus Iosephus Scaliger institutum nostrum non improbaret; ausus sum me in vulgus dare: non tamen totum. Nam ecce *Breves Notas* damus, in quibus Sallustianae saluti magis quam cultui studuimus. Constitueramus quidem Indicem scribere ad exemplum Indicis Lucretiani: sed quia ad finem deduci non poterat, cum nimirum iam Crispus noster sub prelo anhelaret, excerpsimus has, quas vides, annotatiunculas. Sed cum sine patrono tenellus hic foetus prodire vereretur, circumspicienti mihi cui potissimum me meaque commendarem, occurristi tu, Vir Amplissime; cui hoc debebam multis de caussis. Tum quod Crispus noster merito tuus dici possit, quem postquam iuvenilis adolevit aetas, tibi familiarissimum reddidisti, tantosque ex eo sapientiae, ac verae virtutis fontes imbibisti, ut impeditissima Republica tanta negotia sustinueris, quanta ante te nemo. Tum etiam quod beneficia tua, quibus me in amicorum tuorum numerum nullo meo merito ascivisti, consiliis iuvisti, et reapse benevolentem tuum erga me animum saepius ostendisti, grati ac memoris animi testimonium videbantur postulare. Verum ego vix satis gratus videar, si tibi animam quam nequeo concessero.

Accipies igitur opellam nostram, maioris alicuius muneris obsidem, et ab ea Zoilorum irruentium morsus defendes. Vale, cum Nobilissimo tuo collega Iano Dousa. Stadae. Anno CIↃ. IↃ. CI. IV. Eid. Decembris.

IANI DOUSAE
AD
HELIAM PUTSCHIUM

ELEGIA

Sic mihi, sic liceat Astraeae pondera Lancis
  Suspensum ad postes ire, Vacuna, tuos;
Dum sua clāmosus differt Vadimonia Praetor,
  Dum Fora Prolatis otia Rebus amant;
Ut mihi grata tui, Putschi, monimenta laboris,
  Quae Crispo impensum te iuvat ire tuo.
Gratulor, et merito: quid enim? nisi Putschium amarem
  At poteram Crispi nomen amare mei,
Primos cui Latiae historiae dat Marcus honores.
  Debuit et Dousae non nihil ille suo.
Fragmina tot testor critico congesta labore
  Nobilis historici, par cui nemo cluit.
Illa obelos experta meos, criticasque lituras,
  Dousicae opis certum nunc quoque pignus habent;
Quid refert, si falce meas invadere messes
  Nescio quae laevae sustinuere manus?
Haud equidem indignor, fieri mage talia miror,
  Vix tibi, vix oculis credulus ipse meis.
Quisquam adeone effrons, plagiari ut nomina captet,
  Post compilati scrinia Fruterii *)?
Sed neque Car Lipsi **) folia attrectavit inultus.
  Hostibus eveniant talia probra meis!
Sic repetundarum damnas cornicula quondam
  Ludibrium offensis debuit alitibus.

---

*) *Obertum Gifanium* intelligit. **) *Lud. Carrionem* innuit.

Ah pudet, ah: nec tale aliquid, tot cognita scriptis,
Promeruisse unquam Dousica visa Fides.
Non ita Gruteri nostri mens candida; non tu
Mi Putschi, tribui queis sua cuique placet.
Macte: hoc ad Genium sapere est Rectique Bonique:
Et peream, si non hoc ego pectus amem.
At tu, dum superest Lachesi quod torqueat, annos
Vive tuos, et sint mollia Fata tibi.

PETRI SCRIVERII IN HELIAE PUTSCHII BREVES AD C. CRISPUM SALLUSTIUM NOTAS EPIGRAMMA

Nae sibi mirificum facinus fecisse videtur,
O Putschi, o animae portio magna meae:
Si modo quis Verres sexcenta volumina cudat,
Doctaque Centones mittat in ora suos;
Praeclaros istos magno molimine factos
E loculis, Lipsi, seu mage, Dousa, tuis.
Haec alios collecta iuvet: brevis iste libellus
Mi placet, Historico convenit iste suo:
O Putschi, brevis ille fuit, brevis esse laboras
Tu quoque, at obscurus non tamen esse potes.
Nempe illustrasti quaecunque obscura fuere;
Macte vir, illustris docta per ora volas.
Nec parvum a parva surgit tibi nomen opella;
Maximus*) es, Putschi: sic modo saepe veni.

EIUSDEM ALIUD

Dicere dicta prius, plagiari munere fungi
Cum videas, non hoc convenit in Criticos:
Εἴσιδεν Ἀντίοχος τὴν Λυσιμάχου ποτὲ τύλην,
Κοὐκ ἔτι τὴν τύλην εἴσιδε Λυσίμαχος.

*) Allusio ad Statilium Maximum, qui in Sallustium apud saeclum prius commentarium scripsit.

Convenit in Verres, non in te candide Putschi:
Fide, sed et Crispus gaudeat; haec tua sunt.

IOANNES RIVIUS STUDIOSIS*)

Quam fuerint depravatae antehac historiae Sallustianae, vel illud inter alia esse indicio potest, quod tot egregii ac praestantes ingenio doctrinaque viri, in tollendis harum mendis, tantum operae collocarint. Inter quos primas iure suo Pomponius Laetus obtinet, qui conquisitis undique exemplaribus antiquis, Sallustium est emendare conatus, ut nihil ferme addendo, quemadmodum ipse inquit, sic non pauca detrahendo. Post hunc Philippus Beroaldus recognovisse Sallustium succisivo ac tumultuario studio sese testatur, idque ita res videlicet indicat. Benenictus quoque Philologus in emendando Sallustio multum operae posuit, neque parum hic profuit studiosis Aldus, qui ad exemplaria Sallustii duo antiquissima excudisse hunc se auctorem affirmat. Nec minus Alexander, qui editionem Aldinam cum venerandae vetustatis codice, cuius ipse copiam fecerit Paulus Aemilius, contulit, et exemplar recognitum Ascensio dedit excudendum. Ego vero cum obiter pauca admodum et quasi in transcursu solum, ab his viris emendata viderem, putavi nimirum idem mihi faciundum, quod in Terentio ante feceram, ut et accuratiore studio et industria maiore, quam ante nos alii, absit invidia dicto, restituere et corrigere, quae depravata corruptaque hoc in auctore essent, conarer. Id quia fieri Marte nostro, ut dicitur, ac citra veterum codicum adminiculum nullo modo poterat, omnium primum id operam dedi, horum mihi ut alicunde copia fieret. Intellexeram autem e Georgio Fabricio nostro, Merseburgi vel potius in monasterio Benedictinorum CC fere passus ab hac urbe sito, bibliothecam esse auctoribus optimis, et codici-

*) Hanc praefatiunculam fragmentis historiarum Sallustii praefixerat Io. Rivius: quare hoc loco reposuimus, ut antecedat Carrionis et Douzae praefationes ad eadem fragmenta.

bus in membrana descriptis, ut si usquam, instructissimam atque ornatissimam. Itaque per egregium atque humanissimum virum Dn. Ioan. Cochlaeum ab optimis patribus impetravi, ut antiquissimorum voluminum atque exemplarium Sallustii, quae exstare illic inaudieram, copia nobis fieret, quibus usus ipse, quod coeperam, exsequi facilius atque efficere tandem possem. Quo nomine permultum sane studiosi debent familiae Benedictinae, quae cum primis optimos quosque auctores, et exemplaria vetustissima semper conservavit. Absque hac enim esset, quot egregii hodie auctores, quos exstare videmus, desiderarentur? quam multa veterum scriptorum volumina prorsus intercidissent? Neque vero interim ita sum codicibus antiquis fisus, nullo ut adhibito iudicio fidem illorum ubique sequerer; nam et correctissima quaeque ex impressis contuli, et veterum grammaticorum citationes observavi, et quid animadversum ab aliis esset, adnotavi. Quod autem non minus saepe coniecturas meas attulerim, quam certo et constanter pronuntiarim, in caussa fuisse sibi quisque persuadeat velim, quod nulla re perinde optimos quosque corruptos et depravatos esse auctores existimem, atque temeritate illa sciolorum quorundam facile quidvis immutantium. Itaque nihil ferme uspiam citra exemplarium veterum fidem atque consensum temere sum immutare ausus. Quamvis autem sedulo est a nobis opera data, uti quidquid hic mendorum esset, tolleremus, adeo ut et persecuti minima quaeque simus: affirmare tamen haud ausim, esse omnia prorsus ad unguem, ut dicitur, castigata; namque id fieri nullo modo potuit. Ceterum quia nihil opis erat ab exemplaribus manu scriptis in orationibus quibusdam ex historiarum Sallustii libris, nam hoc titulo circumferuntur, castigandis, haud ita multa in his emendare licuit. Sed tamen hoc quoque studiosi, qualecumque est, quod ceu corollarium addere libuit, boni vos consulere velim. Aliquando, ut spero, Sallustium ipsum nostra opera multo, quam nunc circumfertur, emendatiorem, ac in antiquum paene nitorem, inque pristinam dignitatem restitutum, daturi in publicum sumus. Valete.

AUGUSTINO MAPHEO
RERUM ROMANARUM THESAURARIO
POMPONIUS LAETUS *)

S.

Marcus Valerius Probus, unicae vetustatis amator, cum animadvertisset veteres negligi: et gloria fraudari: contracta multa exemplaria emendare: distinguere: et annotare curavit. in eoque se plurimum exercendo laudem non exiguam est assecutus. Ego tanti viri exemplo: impar licet doctrina et ingenii dotibus: id ipsum aliqua ex parte conatus sum. Eademque via ingressus et tanta undique asperitate confusus vix tuto pedem figere: et e silva egredi potui. Nam cum omnia volumina corrupta sint: quae ad nostram venere aetatem: nemo qui se novit attingere audet. Probatus ille dicendi character: quia iam multis saeculis materia defuit: et dicendi exercitatio forensis in quandam epidictici generis effigiem vel potius umbram abiit, non amplius (ut credimus) reditura interiit. Unde fit ut magistrum eloquentiae stilum ignoremus, quod ita depravati sunt codices iam pluribus annis: ut non ex sententia invenias nisi fuerint nimium amantes sui: et ex falsa scientiae persuasione molesti: qui se intelligere profiteri velint: ea de caussa si quid hoc rudi saeculo elaboravi, quod minime legentibus satisfaciat: non me sed tempora lectores accusent: in quibus non emendator modo: sed ne interpres quidem bonus in minimis priscorum sententiis vulgo inveniri potest: quanquam nihil ea re difficilius est. Quis enim nisi mentis inops se omnia tenere confirmet: ideo si glossulas in Virgilium legeris sub titulo meo: oro ne fidem praestes: neque temerarius sum neque audax, neque eam expositionem unquam tentavi. Ille quisquis est, qui falsum epigramma posuit, sentiet quid profuerit me tanto mendacio provocasse: semper eius opinionis fui (quod minime ignoras) parum his fore laudis,

*) Quoniam Pomponii Laeti mentionem in proxime praecedenti praefatione fecit Rivius, eius, ut et Beroaldi et Ascensii praefationes hoc loco subiecimus.

qui in aliorum dictis sententias aucupantur. Est enim periculosa interpretatio, nisi cognitio rerum praecesserit; non tamen inficior, esse qui possunt: sed ipse de me loquor, qui conscius meae imbecillitatis rem arduam et nullius honoris non aggredior. Est et perniciosa quorundam labes et macula, ut plus in fronte ostendant quam in recessu valeant. Praeterea multos praecipitat inanis gloriae spes, et libros imprimendi facultas multis saeculis intermissa paulo ante revocata. Depravantur incuria quadam codices, lucroque potius (cuius mortales avidissimi sunt) quam emendationi consulitur; adeoque in ea parte peccatur, ut quod existimabatur omnibus esse commodo, id praecipue ad linguae Romanae iacturam nisi adhibeatur, diligentia excogitatum esse videatur. Etenim abhinc annos tris, cum libros Sallustii de coniuratione Catilinae et de bello Iugurthino et conciones quasdam eiusdem librorum qui desiderantur saepius repeterem contractis antiquis exemplaribus invenimus multa esse addita, multa praepostere commutata. Scripsit ille plus quam requirebat historia numerose, ut ea observatione velut carminis lege seriem verborum posteritas tueretur. Sed quis de futuris vitiis aut virtutibus testari potest. Maiores nostri propter rerum Romanarum magnitudinem nunquam existimaverunt imperium ita ruiturum, ut ex toto lingua vitiaretur. Fallimur certe nisi putemus aetates omnis velut hominem consenescere. Emendavimus nihil addendo, detraximus non pauca fide vetustatis admonente. Plerique petierunt a me et prope quotidianis conviciis efflagitarunt: repugnavi semper et contra meos mores quibusdam sum visus nimis austerus: pervicit tandem iure contubernalitatis unius communitas. Itaque Antonio Moretto Brixiano bonarum litterarum studioso (nam is saepius institit) permisi ut impressoribus suis traderet et sub certa conditione pepigimus, ut interesset qui cognosceret. Homo negociosus et officiosus ita faciendum recepit. Scio Augustine pro tua humanitate et eruditione hoc te probaturum. Nam cum soleas diligentiam praesertim in litteris laudare, consilium et institutum meum (sum enim vel unus e tuis domesticis qui pro tua ingenuitate, liberalitate et officio erga litteratos tuis facultatibus aeque ac meis utor) facile ab omni offensiuncula vindicabis. Vale felicissime.

PHILIPPUS BEROALDUS IN PRAEFATIONE SALLUSTIANA

de eius laude dicit sic:

Crispus Sallustius ob elegantiam inimitabilemque in scribendo brevitatem assecutus est primas inter historicos partes, quod epigrammaticus poëta illo disticho expressit:

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Crispus Romana primus in historia.

Etenim ita creber rerum frequentia est, ut verborum prope numerum sententiarum numero sequatur: ita verbis, quorum novator dictus est, concinnus, ita elegans, ita pressus: ut nescias utrum res verbis, an verba rebus illustrentur. Sallustium Quintilianus Thucydidi celeberrimo apud Graecos non dubitavit opponere, in quo cum sit praecipua virtus brevitas, ut Seneca refert, hac eum Sallustius vicit: ex cuius oratione nil demi sine detrimento sententiae potest. Unde haud immerito dixit Macrobius Sallustium in genere dicendi brevissimo dominari. Et magnam profecto iacturam passa est Latina lingua deperditis Sallustii libris, quibus gesta Romanorum complectebatur: nobis tantummodo supersunt illius divini viri Catilina atque Iugurtha. Sallustius ab Augustino ita laudatur, ut eum appellet nobilitate veritatis historicum. Cuius orationes, ut inquit Seneca, leguntur in honorem historiarum, quae haud dubie volumina indicant quanta in scribendo maiestate quamque divino fuerit decoratus ingenio. *Haec Beroaldus.*

NOBILISSIMO NEC MINUS DISERTO ET CUM PRIMIS OBSERVANDO ATQUE REVERENDO

Do. FRANCISCO DE ROHAN

LUGDUNENSIUM ARCHIPRAESULI ET GALLIARUM PRIMATI

IODOCUS BADIUS ASCENSIUS

CUM VENERATIONE SALUTEM DICIT

Caius Crispus Sallustius, egregius ille nobilitate veritatis, ut inquit Augustinus, historicus, ab Aulo Gellio concinnus verborum novator merito nuncupatus, Thucydidi Graeco a Fabio nostro Quintiliano collatus, et ab Annaeo Seneca citra iniuriam praelatus, et ab lepidissimo epigrammatico Martiale Romana primus in historia iudicatus: is inquam, cui sine detrimento sententiae ne apex quidem unus detrahi posset, visus est mihi multa de temporis edacitate, mortaliumque negligentia conquestus, tot videlicet lucubrationes, quae Thucydidicam redolerent lucernam, totque tam sacri laboris monumenta quibus vel invitis fatis nominis aeternitatem meruerit, temporum calamitate ita periisse, ut ne reliquiae quidem, quae quota tantorum operum pars, salvae atque integrae legi valeant, multam tamen Pomponio Laeto, homini nimirum doctissimo, agere gratiam, qui eas ex invidae oblivionis et incultae barbariei faucibus receperit. Mihi quoque earum recognoscendi atque elucidandi partes concredere, multa quidem ut qui oneri impar forem, quod historiae unde ipsis lumen depromerem interciderint, quod aliis curis distinerer, quod iam interpretem sortitae essent, atque id genus alia nequicquam excusanti. Nam quanto ego me difficiliorem reddere, tanto ille acrius instare, orare demum egregium sibi vindicem ne totus intereat diligerem. Atque quod oranti visus sum recepisse modo utcunque prosecutus. Tuam domine Francisce eximiam praestantiam his Sallustianis reliquiis, nostrisque familiarissimis commentationibus praesidem imploro, oroque supplex patiare hanc opellam tuo faustissimo nomini dicatam per Gallias tuas diffundi. Tantum est. Vale dulce litterarum litteratorumque et decus et praesidium. Ex officina nostra Calchographa Parisiis pridie Calendas Novembris. Anni huius M. D. quarti.

GUILHELMI RAMESII SAGIENSIS

AD LECTOREM EPIGRAMMA

Ad Rhodani tandem venit Sallustius oras,
Sensibus eximiis plenus, et eloquio.
Scilicet, antiquam Lugdunum ut viseret urbem
Usui et optato civibus inde foret.
Quem penitus Gothae lacerarant agmina gentis
Corporis et ferme totius impos erat.
Sed facilem plagis Ascensius ille medelam,
Et melius nervis nunc dedit antidotum.
Hunc emptes igitur, tanto tibi vulnere sanum,
Nec sis damnoso parcus in aere tuo.

LUDOVICI CARRIONIS

IN

C. SALLUSTII CRISPI

HISTORIARUM LIBROS A SE COLLECTOS, AUCTOS ET RESTITUTOS

AD

GUIDONEM LAURINUM

CLINQUERLANDII, ERKEGEMII ETC. DOMINUM

PRAEFATIO

Quonam litterarum fato, Guido Laurine, ex tot, tantisque veterum scriptorum monumentis, quae ad omnem immortalitatem comparata, singularis quosdam ac prope divinos, universo hominum generi, fructus allatura videbantur, ad nos tam pauca pervenerunt: contra eorum, quibus, sine magno mehercule horum studiorum incommodo, carere poteramus, nihil fere periit, nihil ad aeta-

tem nostram, Barbarorum vi intactum, non permansit? Quod tametsi tibi haudquaquam dictu foret difficile, qui ita in reliquo omnium disciplinarum genere versaris, ut in historia excellas; ita historiam tractas, uti privati iuris publicique scientiam, aliasque artis bonas, quibus summa nominis claritudo paratur, ad illius tantum illustrationem compararis; ego tamen, et quod sentio, dicam, et quod dicere decrevi, quam paucissumis absolvam.

Humaniores disciplinas, sicuti ego accepi, coluere, atque habuere in initio Graeci; genus hominum a pueritia suetum gloriae; cetera, eloquentes magis quam sapientes, a quibus, quo tempore Romani artes suas paulatim acceperunt, ea tempestate plerique homines nec Graecorum libros magni facere, nec ingenium agreste admodum colere, quicquam pensi habebant: sed domi, militiaeque intenti, armis vicinos lacessere, finis suos tueri, alienos invadere; postremo, omnia aut retinendae aut recuperandae libertatis facere, pulchrum et gloriosum putabant. Sed, ubi Romae multa et praeclara scriptorum ingenia provenere; tum vero Romani, non, ut ante, de rerum bellicarum laude contendere, sed de doctrinae praestantia in singulare certamen venire, ac propius cum Graecis pedem conferre: quibus rebus, et maxume ingeniorum praemiis, excitata plebes, cum his studiis quietem simul et libertatem tueretur; Athenis atque ipsi Graeciae disciplinarum copia praestitit: tumque externos libros et alia eruditionis instrumenta sibi paravit. Studiorum autem finis fuit, Caesarum Germanorum imperium. Ex quo tempore disciplinarum odium, non paulatim, ut antea, sed veluti tabes, in universum terrarum orbem coniectum est. nam et domi litterae, etiam ante, nihili fieri consueverant: neque fere amplius quam imperitante Iulio Caesare, dum armatos togati eloquentia opprimerent, et res Romana plurimum imperio valeret, Graecia a nostris superata est: mox postquam Germani, quorum in potestate plerique concesserant, imperium adepti sunt; non modo doctrina negligi, sed veterum etiam rerum Romanarum auctorum libri, quod telum maiores humanitatis defendendae comparaverant, pro nihilo duci; atque ea, quae legendo assequi imperitissumus quisque poterat, quaeque magis erant accepta popularibus, summa ope retineri, omniumque manibus haberi coeperunt: interea reipublicae innoxiae, incredibile memoratu est, quantae ea res cladi fuerit: nam in subvertenda diripiendaque a Barbaris urbe, alia quidem dicta sunt, sed de opprimunda Romani nominis gloria, ab omnibus certatum est. Cum enim singularum gentium virtus habeatur tanta, quantum eam laudando praestantia ingenia extollere potuerunt; Romanorum facta satis ampla, magnificaque, et aliquanto etiam quam fama feruntur, sicuti ego existumo, maiora fuere; sed quia scriptorum, qui haec atque talia scribendo, seque remque publicam celebravere, magna pars Barbarorum iniuria aut diuturnitate belli attrita est; et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere pauci laudantur. postremo mortales, quae sibi nemo facilia factu putat, vera pro falsis ducunt. Igitur exstinctis aut oppressis historiae scriptoribus; praeclara rerum gestarum memoria deleta est; Romana Respublica oblivione praeceps abiit. Quarum rerum ego maxuma haec documenta habeo, quod prioribus illis temporibus, Licinius Macer, Fabius Pictor, Tubero, Hemina, Valerius Antias, Claudius Quadrigarius, Caelius, Sisenna, alii rerum nostrarum auctores; posterioribus, Titus Livius, Trogus Pompeius, C. Plinius, Corn. Tacitus, et, qui primus aut in primis est, C. Sallustius Crispus, ferme ab stirpe interierunt. Igitur ubi ea contagio, quasi pestilentia, invasit, latiusque saevire ac miscere omnia coepit; agendum atque obviam eundum fuit. Quod si Romani non ante scribendi, quam Barbari grassandi, finem fecissent; longe rectius, aequabiliusque sese haec studia haberent: neque multo maxumam librorum vim, forte an fato, ereptam nobis, nequicquam quereremur. Sed profecto fortuna pleraque rerum humanarum gubernat, et ex sua lubidine moderatur: claros obscurat; ignotos ignobilisque extollit. Quo mihi rectius esse videtur, fortunae reliqua scriptorum monumenta haec atque talia gratificando, eorum retinendorum diu noctuque laborare; quam, naturae infirmitatem accusando, frustra niti, neque aliud sese, nisi querendo, fatigare. Atque ego quidem, qui procul ab omni rerum publicarum cura, quae

minime mihi hac tempestate cupienda videtur, aetatem ago, ne incultu et socordia ingenium, quo neque maius aliud neque praestabilius in natura mortalium invenias, torpescere sinerem; statui res P. R. ab C. Sallustio Crispo compositas, ac superiori aetate, vi, aut per neglegentiam suppressas, illustrare, et in hominum memoriam scribundo revocare; nam eum scriptorem in primis ego praeclarum existumo, verborum atque sententiarum brevitate. Igitur illius historias, quanta fieri potuit industria, a me collectas, auctas et restitutas, ad te, Guido Laurine, mitto; ut quod officium re ipsa nuper praestitisti, gratum id mihi fuisse, verbis ostendam: simul ut me cum M. Laurino fratre tuo, de cuius viri laudibus, quia multi dixere, praetereundum puto, uti consuevisti, ames: et adversus eos, qui, quia fractos et convulsos historiarum libros edere decrevi, huic tanto tamque honesto labori meo, imperitiae nomen imponent, tuearis atque defendas. Vale. Lovanii A. D. IV. Kal. Sextilis CIↃ. IↃ. LXXIV.

I A N U S D O U Z A
CHRISTOPH. PLANTINO SUO

S. D.

Pensum meum iam absolverim, quaeris? An ego negotiosis omnibus, et pro Crispi historia certatim, sua quasi pro salute nitentibus, vitam silentio transigens, ductarie tantum facinus emolirer? Tutemet videto, mi Plantine, quam nec in hoc genere opera parcus mea, nec restrictus fuerim in largiendo. Etenim supplementi vicem auctarium, tria Novavetera fragmenta, Sallustio adieci; non quidem de meo (ne quid erres) sed proinde ut nunc mos viget, atque ut fartores faciunt, de alieno. Unde igitur? unde, nisi a communi Achate, doctissimo Belgici generis, Lipsio nostro? Is enim hic (ut scis) et fundus est, et iugis quasi thesaurus nobis. Nec hac struice usuraria contentus, etiam altera quinque prioribus adtexui; quae princeps ego, ab aliis per incogitantiam (ut videtur)

omissa, non terra, aut mari, sed ex Plutarchi et Isidori synthesibus mihi, tibique, ac Crispi amatoribus evolvi. Nunc itaque, mi Plantine, (*quae res tum datori, tum acceptori, toti denique Reipublicae litterariae bene feliciterque vortat*) promissas tibi in principem historicum notas expensas fero; recens a me, occasione novae editionis uso, saltuatim et quasi per Saturam conlectas: in quibus si cui forte vota praecipitasse, meque ac spes meas nimia scribendi lubidine corrupisse iudicatus fuero, nae hercule ego cum illo pignus haud ausim dare. Quid enim? Fateor me ad hoc scriptionis genus maiori studio, quam consilio protractum, quippe qui operam celocem, non corbitam dare coactus (sollemne illud nostrum, ut Plautissemus, agnoscis,) diebus paucissimis non artifici ascia politum opus, sed rude et velut agresti falce deformatum hoc, quodcumque vides, in tempore tibi exhibere properavi; metuens videlicet moram aliquam operis tuis incommode creare; et quidem inter reciprocos Comitiorum aestus, mediis conatibus meis ex transverso incurrentium, et molestissimam aggerum procurationem; quae me totum fere hunc mensem, alienissimo hercle tempore, et domo, et caris meis, hoc est, libris expertem fecerunt. Nil itaque mirum, si, spatiis exclusus iniquis, praeter animi quam libuit sententiam, solito indiligentius hic fuerim. Et tamen qui nostra haec cum aliorum Correctorum exemplis conferre voluerit, facile is, opinor, intelliget, caussam non esse, cur me huius quamvis tumultuarii laboris poenitere tantopere debeat. Nam quantum mihi restat, obsecro, ad eos omnes, qui ante nos in Crispi fragmentis reconcinnandis operae pretium aliquod facere priores occupavere? quorum ut neminem merita sua laude privatum cupio, ita et me in has veluti Sallustiani naufragii tabulas aliquantam industriae partem contulisse aequos atque iniquos omnes fassuros esse confido; de qua competitoribus nostris adhuc in mentem non venerit: nec tamen tantam, (quid enim sciens contra verum niti me postulem?) quantam aut rei ipsius dignitas aut tua etiam de me exspectatio mereri fortasse, vel postulare videbuntur. Habes ecce confitentem reum, et qui Albini illius exem-

plum aemulus (pace Censorii Catonis quod fiat) deprecari noxam mavult, quam noxa vacare: apud te praesertim, cuius formularum Genius, hoc est, typorum celebritas ac elegantia, maximam adversus invidos huic Notarum nostrarum abortioni fiduciam parit: et, puto, propter hoc legentur. Summa tamen expurgationis nostrae (cum Petroniano Bolenio dicam) haec est: Placebo tibi, si me culpam emendare permiseris. cuius adeo me non poenitet, ut et gratias mihi hoc nomine insuper deberi existimem, quod famam modestiamque meam post publicas utilitates habuerim, et cuius rei lubet periculum me facere praeoptarim potius; dum quid modo emolumenti ex eo litterarum studiosis accederet: non quia mihi industria atque ingenium meum amplius aequo probarentur; sed inter tot tamque varia iudiciorum certamina, veteres mutantium scripturas, visum est faciundum, ut et sententias nonnullorum excuterem, et nostras simul suspiciones lectori proponerem; ex quarum comparatione veritas magis elucere posset. verum id frustra, an ob rem fecerim, in tua atque eorum, qui haec cognitione sua haud indigna iudicabunt, manu situm est, Plantine. quibus si consilii nostri rationem non displicuisse cognovero, accendetis, quare ad digniora porro gradum facere avidius capiar: veterum dico Latinorum oratorum, poëtarum, atque historicorum fragmenta; quae sola nunc reliqua, de tot egregiis ingenii facinoribus, deorum nobis benignitas fecit. quod opus ego ex Casca et Opica illa vetustate, omnique scriptorum genere cum cura et fide coacervatum, non vitio mentis, neque ex ambitione mea, sed Lipsianae maxime auctoritatis fiducia caute atque meditate iampridem aggressus, ad exodium porro ducere cogito: tibique cis hercle paucas tempestates, mi Plantine, cum dis volentibus repraesentare. Eadem additurus et Praecidanea nostra, in quibus (uti spero) operam meam accusari non sinam: quippe ad eas res aciem iampridem omnem paratam atque instructam habens. Lubet enim paratragoediare, hoc praesertim saeculo tam ventoso et ambitiose personato. Nam qui minus vero mihi hoc licere autumem, quam meris ostentatoribus istis, factiosa lingua, ignava opera, sublesta fide? qui

multa Castigationum millia in omne scriptorum genus minati, post inanissimum dictorum strepitum, nihil aliud lectori, quam fumum ex fulgore relinquunt. qui tamen tanti non est, ut ideo oculis nostris vel minimum dolorem concinnent. Quid iam? Rideo, ait Galba, cantherio. Vale flos Calcographorum Galliae tuae, simul autem salve. Lugduno Batavorum.

QUADRIGAE SIDERUM

VERE ILLUSTRI

Dn. NICOLAO
Dn. CHRISTOPHORO
Dn. SIGISMUNDO
Dn. FRANCISCO
BURGHAUSIIS

STOLTZENAE, SEIFERDORFII, SCHILTBERGAE, GIRSDORFII, NEUDORFII ET SACKEROVII DYNASTIS ETC.

GENERE, VIRTUTE, DOCTRINA, FAMA, NEMINI PER GERMANIAM SECUNDIS

IANUS GRUTERUS

S. P.

Cur Sallustius iste viam ad vos adfectet, iure quaereretis, Viri Nobilissimi, nisi is esset nominis vestri amabilis splendor, eaque erga me comitas ac dignatio, ut nulli iustius sacrari aut deberet, aut posset. Nimirum, cum toties verborum tuorum salutes, Domine Nicolae, auribus istis oculisque insinuaverit verus ille Musarum Charitumque pullus, Tob. Scultetus; tuque praeterea, Domine Sigismunde, nullo non amore, atque honore Gruterum prosecutus fueris; praesens quidem, aliquot annos ab ore eius publice pendere non dedignatus; absens vero epistolari adloquio pristini adfectus caritates erga ipsum tenerrime exercendo: iisdemque item institerit vestigiis Dominus Franciscus; honorificas eius salutationes frequenter permittente ad me, amicissimo illo capite, Sculteto: nihil

minus profecto possum quam immeritam hanc vestram benevolentiam ac comitatem, tam longo magnoque temporum ac locorum intervallo constantissime conservatam, haud amplecti modo atque observare; sed producere ac publicare orbi huic cultiori; si non columna aliqua literata; at saltem circumscriptiore hac tabella, sic quoque, mei in Burghausiorum familiam officii cultusque arrham plane devotam. Ea fine sane, et te quoque, Domine Christophore, facie ac voce alata minus alioqui cognitum, ausus sum adiungere germanis tuis, constituendae quadrigae. Si enim licuit illi, apud poëtam, inclamare:

Fratrem ne desere frater;

multo id ego honestius praestitero, in certamine isto, officioso magis quam cruento: tanto quidem confidentius, quod uno eodemque iugo hisdem copulatus, quamquam caperere aut prosilire, aut decumbere, aut consistere, ne posses quidem; utpote triumvirorum istorum impetu abripiendus per constantis huius amoris stadium, volens nolens. Sed nulla heic opus vi; bonitate naturae tuae ita in omnibus conspirante cum optimis fratribus; ut iam nunc sine controversia, non tam audiatis quam sitis, inter Germaniae nobilissimos doctissimi, inter doctissimos nobilissimi, inter utrosque optimi. Qua quoque de caussa, nominis vestri character praescriptus huic nostro libello; cui alioquin opus erat numine aliquo tutelari, contra vitii virus, hodie nimis quam communis, inscitiae atque invidiae; quod ut porro profligare queatis, valetudinem vobis longam opto voveoque, meique amorem perennem. E Bibliotheca Palatina I. Augusti CIↃ IↃ CVI.

NOBILISSIMO POTENTISSIMOQUE
PRINCIPI
HENRICO
MARCHIONI ET COMITI
DE KENT
COMITI DE HARROLD. VICE-COMITI GODERICH. DOMINO RUTHIN. BARONI LUCAS DE CRUDWELL. REGIAE DOMUS CUBICULARIO. HEREFORDIENSI COMITATUI PRAEFECTO
ET
REGIAE MAIESTATI A SANCTIORIBUS CONSILIIS

S. P. D.
IOSEPHUS WASSE

Quanquam, Celsissime Princeps, haud necesse habeo deprecari orationis culpam, cuius Ipse, permissu tuo, gratiam fecisti; ne tamen a more publico dissidere videar, edendum qua animi fiducia id gratiae apponi mihi postularim. Nempe ergo haec scripta eo colore ad Te accedunt; quo Gens aliqua generis primordia, Coloniae suas adeunt Origines. Indigna quidem illa nostra, quae ex se mereantur aditum; in hoc uno facilioris veniae, quod, ut hae stirpis Auctoribus, ita et ista Atavorum tuorum munificentiae accepta referri debeant. Ipsae Aedes, ubi haec adornavimus, ex duabus illis, quibus non immerito superbiunt, Reginis, Alteram Vestri nominis, sibi Fundatricem vindicant; in maximis suis laudibus habentes, quod eodem Columine, quo Domus Vestra, nitantur. Fave modo donis tuorum, et avito beneficio favoris tui recentior accedat cumulus. Patere *Elisam* illam utriusque nostrum, in Te hoc pacto colam; neque enim alia re magis honori eius consulturum me existimo, quam si litterarum earum specimina, quas heic illa florere iussit, Auctorem quem verba nostra conari docuisse dicitur, altera ab illa *Elisabetha Princeps*, ipse Tibi nuncupem. Tibi potissimum, et ante omnes, quem necessitudo sanguinis, et in me voluntas, duplici iam nomine, benigni-

tatis Illius aeque ac virtutis haeredem constituunt. Et sane si desideraretur, qua praecellis, Innocentia morum, reliquae artes Gentilitiae litterarium hoc et inane munusculum adversum Te gratum fore parum confirmarent. Petere nimirum, ut sub tutela corruptissimi Nobilis in lucem exiret Auctor Amplissimo Ordini infensus; in quo Magnatum flagitia, peculatus, et foedae potestatum nundinationes utramque faciunt paginam, quid est, si non hoc est, contumelia? Ecquid aliud putet quispiam his moribus, quam ore alieno callide sibi summissum accusatorem: malisque suis lubidinibus vicaria Scriptoris opera vim factam? Verum quae recte olim in Patres iaciebantur, in Te, nisi Calumniae nomine, venire nequeunt: tantumque aberit ut tacita sint actionum tuarum exprobratio: ut illae contra vel ipsi *C. Mario* satis intemperanter in Vos debacchanti verecundiam incutiant. Quod ergo tuum unius patrocinium hodie *Sallustius* ambit, id tua Prosapia, tua praestat benevolentia: quod fidenter id nec absurde facit, vita moresque tui fecere. Non est, quod vereatur indignatione libera persequi patrimoniorum decoctores, graveque illorum aes alienum exagitare; coram Te praesertim in re familiari administranda prudentissimo; et cuius Fides haud paullo minoris, quam Publica ducitur. Non iam vinosa Senatorum ingenia, quibus nulla pestis nocentior in vitam invasit, et insanas aevi veteris perpotationes maledictis vexare desinat; audiente Te, qui totus ad sobrietatem compositus, illius verba exempli tui auctoritate comprobasti. Damnetur tuto Principum virorum inertia, nimis inhonesta labes, nulla offensione Tua; cuius mens, vel luxu Aulico circumflua, rigorem suum intactum servare novit: qui numquam ita illecebris eius, in malum otium evictus es, quin acer intentusque omnia, quasi nullo imposito, per Te Ipse adire, atque agere soleas: unus aliorum munia sustinere. Eant Illi felices, qui ad Exercitus cum imperio sunt, quibusque bene velle, est favere ac cupere Reipublicae. Eant, omnibus fausta atque laeta precantibus, praeter eos; qui nihil optatius habent, quam terrarum orbem Galliam fieri. Pergant Id invicti, secum publica fata ducentes: Galliam,

furta belli parantem, nominis sui tumultu misceant. Te togata manent decora, et, triumphatis saeculi moribus, haudquaquam aspernanda Tropaea; Civilia quidem illa, et de hoste domestico, de dolo malo, de scelere, et iniuria parta. Quantum enim Heroes Illi, ne bello inferiores sint incumbunt, tantum Ipse, ne in officio vincaris. In hoc invigilant Curae tuae, ut Pacem, quam brevi horum arma parient, Pacis artibus ornes. Ut quid deceat in factis teneas; ut quicquid absonum, et indecorum; quicquid agrestis neglegentiae est, id omne quod abhorret, e vita procul amoveatur. Hae dotes animi non Te magis utilem Reipublicae quam in Aula acceptum reddunt. Et quis Regium latus, omnis illud virtutis et fidei sacrarium, adstare magis idoneus, quam nullius probri compertus? Quis ad iuvanda consilia Principis accommodatior, quam qui bene rem procurat suam? ad belli arbitria tractanda, quam Ille, qui in tanto positus iterati saepius honoris fastigio (quasi ad privatum dumtaxat illis gradibus exsurgatur) optume pacem pati novit? Quis *Cleri Anglicani* vices aptius disponat, quam qui gravissumis eorundem monitis, vivendo adstipulatur. Sed hanc Imperii molem, qua Tu fide administraveris, et quanta cum Illustr. virorum concordia, qui apud nos Capita rerum sunt: quale horum paratis atque decretis momentum attuleris, quia privati modus non capit, omitto dicere, ne sortem meam excedam; eoque lubentius, quod supervacaneum esset, post Honorum grande praeconium, post iudicium *Serenissimae Annae*, laudes tuas vulgari orationis genero moliri. Quod apte dicam privatus, quodque ad *Sallustium* attinet; caussentur posthac in eo qui volent incondita locorum nomina; sint, per me licet, quibus *Faesulae*, agerque *Picenus*, aeque ac ultima *Scythiae* vulnerent aures; quibus vel ipsa Roma barbara videatur. Cum vero a Te peto Italiae terrae alumno, ut historiam rerum in ea gestarum lectione digneris; idem est ac si postulem, itinerum tuorum libros commentarios evolvas: et quae oculis perlustrasti loca, ea denuo legendo revisas. Praesertim cum Is ipse sis, cui rara indulgentia Fortunae intra pomoeria aeternae Urbis adolescere contigerit. Qui non

contentus amoenitate atque elegantia eius raptim et in transcursu frui, etiam in Villam tuam Hortosque illam transtuleris; utque ipsa adeo *Campania* domi sit, imitando feceris. Hortos, non dico *Sallustianos*, iam nomen et fabulam, sed universos *P. Rom. Quiritium*, opere aut impensa visendos, parum erat vidisse, nisi superasses. Hinc est, quod uti suos quisque Penates, ita Tu Italiam alteram paene Tibi patriam noveris: unusque sis ex multis, qui dum res Latiales recognoscas, minime interim peregrineris. Est ergo mihi, quo invidiam Editionis huius ampliore animo subeam; quo in ius iudiciumque Lectorum concedam scribendi reus; cui, ut ut virum Patricium minus ex more Romano tractasse acciderit, Errata saltem qualiacunque Romanae indolis Patrono redimere sit datum: atque ea, quae ab impari ingenio maiori luce suffundi nequibant, splendore Tanti Nominis illustrare. At tu *Vir Nobilissime*, parva haec in quibus Critica nostra prolusit, veris mox armis et iusto certamine decretura, boni consulas; meque maiora indies, et magis ardua meditantem, non indignum putes, qui otia Tibi debeam. Cantabrigiae, Idibus Martiis, Anno MDCCX.

L E C T O R I

S. D.

I. W A S S E

Nihil aeque a legentibus ignorari consuevit, atque Recensitoris officium; aliis hominem ad regendas dumtaxat Operas impositum putantibus, ad cavendum, ne quid detrimenti capiat Respublica Alphabetaria; aliis, ut Auctorem pro Themate habeat, in quod aliqua moribus formandis idonea commentetur. Quo itaque in praesenti aequiora postules, ostendemus, quae tandem ipsi, cum aliis, tum praecipue nobis incumbere putarimus; quousque interim et quatinus propositum assecuti fuerimus, tuo Lector arbitratu feras sententiam. Typographos in edendis omne genus scriptoribus, unius alteriusve codicis fidem

secutos accepimus; unde factum, ut primae Editiones etsi derivatae a probatioribus membranis, interpretationibus ubique scateant; neque temere possit inveniri ullum elegantius Dictum, aut ab usu communi remotior Constructio, quin aut somniantium Monachorum, aut perverse medentium manus experta fuerit. Et quantam cladem et calamitatem bonis litteris attulisse censes data opera Depravantes, quorum medicina tot tantaeque dicendi veneres extinctae sunt? Quin ut quisque eruditior, ita Auctorem suum foedius accepit, eidemque vulnera graviora inflixit. Non enim difficile est indoctorum lupinos ab aere genuino internoscere: sed assumenta aptiora subodorari, eius unius est, qui praeter acrimoniam ingenii, stylum cuiusque aetatis probe perspectum habet. Adhoc, si collatione Exemplarium aliquando pro splendore pristino enitescat, deerit fortasse qui ipsius errores in locorum nominibus, temporum computo, rerum gestarum enumeratione, adhibitis a Re Nummaria Lapidariave testibus idoneis, persequatur; saltem qui Leges, Mores, Locutiones etiam paullo insolentiores ornate atque copiose expediat. Veram iam vides Editoris provinciam, et cui sufficienter ornandae, vix ullius acumen satis subtile, nulla plane Lectio quantumvis immensa, satis ampla esse videtur. Proinde carptim onus aggressi sunt interpretes, quod integrum sustinere nequibant. Hic excussa barbarie styli nasum condere: ille idem docentes inter se invicem committere: Politicam, Geographicam excutere: scribendi modum artemque ad amussim Aristotelicam perpendere. Quod ad Sallustium attinet, nollem quidem tam munifici esse voluissent in eum librarii; quorum glossae linearum ferme numerum exaequant. Neque enim a Sciolorum calamis inquinatiorem alium post natam eloquentiam extitisse affirmaverim. Et profecto, praeterquam quod omnium manibus assidue tereretur, nemo magis huic pesti obnoxius atque opportunus esse poterat. Amputatae eius periodi, subiti ictus sententiarum, dictio ex inopinato praecisa, et ignara verba, Interpretem postulare videbantur. Ea orationis pernicitas, ut ni Litteratoris alicuius saburra inhiberetur, periculum erat, ne oscitantes animos transvola-

ret, atque a tergo relinqueret. Hinc totiens inculcatum infelix istud *coepit*, aliaque verba adscititia, et Ellipsium supplendarum. Nec tamen his sordibus contentus *Pomponius Laetus*, castiores Sallustii editiones et ipse talis vir, ex *Sanseverina* familia, *Vallae* discipulus, ulterius contaminasse fertur. Et ab illius temporibus ad nostram usque aetatem plures enarrare, notasque Reales in eum conscribere quam purgare malebant. In hoc vulgo eminent *Omnibonus*, *Zanchus*, *Bononiensis*, *Philologus*; inter eos qui historice et politice rem agunt, *Castilioneus*, *Rupertus*, *Graswinckelius*, *Loccenius*; et qui artem, sensusque ad regulam scribendi exigit *Paulus Benius*; quorum labores hac in parte nos illaetabili atque ingrato onere sublevarunt. Eorum vero qui in oratione Sallustii emendanda post *Aldum* et *Aleandrum* exsudarunt, agmen ducit *Hen. Loritus Glareanus* ex pago *Glarona* Helvetius, poetices et musices cultor. Hic *Erasmi*, cuius consuetudine utebatur, aemulus, ingentis industriae fuit, et duodecim L. Lat. Auctores commentariis mixti generis illustravit. Haud ergo mirandum, si ingenium illud, quod in tot ac tam diversa scriptorum genera se diffuderat, minus integris viribus ad Historicum nostrum accesserit. Praesertim cum neque subsidia pro ingenii opibus nactus fuerit, neque, praeter Enarratores, quos diximus, exceptis *Aldi* et *Iulii Gothi* codicibus, quicquam in rei discrimen adduxerit. Accedit, quod in hac provincia parum diu moratus, cum sua religione se Lectoremque frustra torquet, falsis nodis inveniendis, quam veris solvendis vir melior. Neminem fere pro sua sententia citat; sed ex orationis iunctura atque serie, aut locis inter se comparatis acute, nec semper vere, argumentatur. Lectiones quandoque genuinas ob non bene perceptam L. Linguae indolem Auctori abiudicat. Prodiit editio eius, in qua praeter *Iug.* et *Catil.* habentur etiam orationes adversariae, *Basil.* apud *Cratand.* CIↃIↃ XXXVIII. Eodem tempore melioribus auspiciis ad idem opus paratus ac meditatus accessit *Ioan. Rivius* Atthendori natus, qui *Misenae Hermundurorum* ludo litterario praefuit. Eum ex his, quae acute iuxta atque eleganter in Sallustium, absoluto Terentio, elucubravit,

virum fuisse gravissimum facile comperior. Primus ille interpretum ὦτα πεπαιδευμένα habuit, neque animi secus quam aurium iudicium in scriptis ostendit. Testantur hoc sententiae antea male tornatae, et sine arte fluentes, quas novato verborum ordine, incisis, membrisque permutatis, pristinis numerorum legibus obedire coegit. In orationibus potissimum omnes amputavit ille verborum moras, et concitatae facundiae scriptorem sua volubilitate redonavit. Ex codicibus, quos e *Monasterio Benedictinorum* nactus est, unum eumque bonae notae, ex vicinae civitatis nomine *Merseburgensem* vocat: alterum vero potiorem, et cuius plerumque fidem sequitur, in acquirentis gratiam, nominat volumen *Fabricianum*; caeteros, nisi per Satyram, non memorat. Quinetiam correctissima quaeque ex impressis contulit, Beroaldinum, Aldinum, Badianum, Argentoratense, ubi *Orationes* ex libris deperditis, et *Ep.* de *Rep. Ordin.* Exemplaria Gymnici, Basileense, Hervagii, Venetum, quod excudit *Pincius*, *Pomponius* castigavit. Interea *Gram.* vett. aut superioris aevi Doctorum citationes minime negligit; adeo ut quodcumque huic ad perfectissimum Commentarium defuerit, aut aetati qua floruit, aut humani ingenii imbecillitati adscribi mereatur. Verum, ut quod res est dicam, Scripturam veterem non ubique distincte satis exponit, sollemni Antiquorum vitio satis habens dixisse, *ita vetusti*. Dictionem non semel genuinam, ut a *Cicerone* diversam, improbat; nonnulla, in vocum terminatione praecipue, extra Codices audet; multa probat adulterina et mali coloris, a corruptis Auctorum quos citat exemplaribus deceptus. Lectio eius ut exacta, sic exilis, nec satis diffusa, vix Latinorum partem tertiam complectitur, Graecorum haud quenquam tetigit. Postremo, plurima in quibus stat obtinetque, in hac tanta Litterarum luce, tum clarius, tum firmius aliquanto dici, aut etiam pro supervacaneis haberi poterunt.

Hunc deinde sex annorum intervallo excepit *Petrus Ciacconius*, *Toleti* in *Carpetanis* natus; doctus, acer, acutus; sed in Moribus, quam Sermone, et Loquentia veteris aevi magis versatus. Notae eius, quae cum ipso Auctore brevitate contendant, parcimonii Sallustiani exemplum

luculentum, loca fere continent parallela, aut exempla, quibus hodierna Scriptura fulciatur; quae quidem ille recens a Catone, Tacito, Apuleio (nam Graecos subministraverat *Victorius*) apposite hanc in rem allegat. Quod si heic stetisset, in suspicionibus suis parcior, neque coniecturis inanibus sine more modestiaque indulsisset, etsi in testimoniis quae adducit multa insint communia, trita, inventu facilia, longe maiorem a Doctis, et magis veram laudem reportasset. Nunc vero, quanquam in aliquibus αἰωνὸς ἄριστος, quaedam satis expergite comminiscatur, nemo omnium est a quo saepius dissentire cogar. Codices, tam ille, quocum *Iug.* et *Cat.* conferebat, inter bonum malumque medius, quam illi duo litteris Longobardicis exarati, quorum ope nonnulla in *Orat.* et *Epist.* emendabat, *Romae* adhuc *B. Iacobi* aede, cui instructissimam suam Bibliothecam legaverat, adservantur. Prodiit ex eius recensione *Crispus* CIↃIↃXLIV.

Nondum vero Critici cum Glossatoribus debellatum existimarunt: novus ergo ex *Manutiorum* familia vindex assurgit, *Aldus* Pauli filius; qui MSS. tribus tantum usus, *A. Casarii Caesenatis*, *P. Hyantaphii Sabini*, et *F. Ursini*; loca quamplurima indicando, in quibus Graecos noster adumbratus est, laudem prope singularem sibi quaesivit. Emissa denique Editione Anno CIↃIↃLXIII. *Cypriano* a *Popma* Nobili Frisio lampada tradidit. Sex illi viro codices scripti, ex *Bib. D. Martini* primus, dehinc *Lovaniensis*, *Genepeus*, *Martinianus*, quem *Coloniae* viderat, liber *Guil. Canteri*, illique quibus antea usus *Vincentius Castilioneus*, nisi forte ex eius notis citasse censendus sit. Caeteros, tametsi de iis magnifice loquatur, verbisque quam possit amplissimis eorum virtutem extollat, eos pervetustos, integerrimos esse; nulla tamen nota, nulla significatione dignatus est. Caeterum, in notis pauca saltem praestitit, ipsomet fatente *Grutero*, qui in illum et libros eius haud paullo iniquior videtur. Verba nempe *Grammaticorum* ad membranas expendit; de Legibus, Antiquitatibus, et Inscriptionibus vetustis non pauca scitu dignissima in medium adducit. In eo peccat, quod, cum Sallustio nimis ex formula *Catonis* agens, et *Sisennae*, multa passim ad horridam istius saeculi indolem deformare aggrediatur. Censuram egit CIↃIↃLXXII. Hunc sequitur *Petrus Victorius* Graecis Latinisque litteris praeclare doctus, operique peridoneus. Verum exemplar τοῦ πονηροῦ κόμματος, quod ei suppeditaverat optimis utcunque auctoribus frequens *Bib. Medicaea*, magni viri genium destituit. Sallustium tamen pro copiis dedit, *Florent.* CIↃIↃLXXVI. *Ludovicus* inde *Carrio* I. C. patre Hispano, matre *Belgica* natus, vir praestantis ingenii, et in Latinis *Scholiast.* Vett. *Grammaticis* antiquis versatissimus, Fragmenta primus iuxta seriem annorum disposuit, anno, ut ipse ait in Epist. ad *Guidonem Laurinum*, CIↃIↃLXIV. post paullo, una cum reliquo opere, a se ex libris antiquis emendato edidit *Antwerp.* CIↃIↃLXXIX. *Criticum*, ubi ratio emendationum reddenda esset, non addidit, absentiam librorum et cladem Lovaniensem caussatus. Unde merito accidit, ut haec Editio non sit in omnibus admodum probatae fidei, quod nempe Coniectorem inter et Codices distinguere haud liceat. Quin immo vocum Terminationes caeterumque sermonis filum ad antiquorum exempla tacentibus *MSS.* diduxisse suspicor. Ut res aliquando palam fiat, optimorum Codicum nomina, quae quidem memoriae prodidit, ex Libris *Emendationum* eius I, 5. et *Comm. Antiq.* III, 20. etc. recensebo. Sex itaque omnino sunt; in primis ex *Collegio Buslidiano* per excellentiam opinor dictus *Buslidianus*, dein *Gemblacensis* vetustissimus liber, item alius, qui olim fuerat *D. Benigni Divionensis*. In notis ad fragmenta unum adhibet *Nicolai Fabri*, Cardinalis *Briconeti* alterum, tertium *Vaticanum*, quos omnes *Cl. Puteani* opera nactus est. Codices etiam *Grammat.* Antiqq. eidem, aut *Melch. Hittorpio* Coloniensis Bib. Custodi, aut denique Bib. Elnonensi deberi testatur. His ille praeclaris subsidiis fretus, coniecturis renunciavit; loca qua scriptura, qua ab interpunctione mendosa egregie restituit. Historiam raro, Graecos, praeter *Plutarchum*, et *Demosthenem*, eosque semel adductos, ne attigit quidem. Auctores Sallustianae dictionis aemulos ubique negligit, intentus libris suis, quorum venustates numquam non assequitur. Huic eius labori CIↃIↃLXXX. successit

Ianus Douza, tum admodum iuvenis. Multa et ille loco non suo posita, alia perquam obscura, solisque iuvanda coniecturis in integrum restituit. Quaedam, ratione temporis accurate habita, aptius digessit, et additione aliquot fragmentorum Historiae Romanae fines prolatavit. *Epistolas* Caesari scriptas, de quarum Auctore cum plerisque dubitarat *Carrio*, Sallustio asseruit. In notis apparate factis, acutus; ob inopiam librorum hariolatur, lenocinante coniectura quandoque in pravum abstractus; non tamen in omnibus frustra est. In explicando felix, sed diffusior; nonnulla ex Graecis adducit, verbis autem suis, unde Sallustiani naufragii tabulae multum illustrantur. Eodem tempore *Ianus Mellerus Palmerius*, ex nostro quaedam carptim selecta, in *Spicilegio* suo (si ita librum nominemus, cuius auctor tam saepe falcem in messem alienam immiserit) emendanda suscepit. Cum codices, quos sequi poterat, habuerit, *Tholosanum*, *Bertiniensem*, *Sigeburgensem*; adhoc *Modii*, *Brunnii*, *Stanaei*, et *Fragmentum Coloniense*: indomito et ferocienti ingenio permittere omnia maluit. Ter, vel ad summum quater, de Auctore bene meritus est: in caeteris, sed acerrime, sed Latinissime, nugatur.

Proximus autem, cui Correctura Sallustiana, Doctis quasi per manus tradita, obtigit, *Fulvius* erat *Ursinus*, patria Romanus, et ex Alex. Farnesii Cardinalis Domesticis. Sed ille, quamvis in hoc litterarum genere egregius homo foret, in Antiqq. quam Locutione antiqua plus viderat; uno interim codice *Romano*, eoque non insignite optimo nixus (ut Ciacconiana quae suis interspargit, ne memorem) ex Gemmis, Numismatibus, et Inscriptionibus haud contemnenda protulit. Paucis denique restitutis, in caeteris aliter sentire mihi videtur. *Sallustium* dedit CIↃIↃXCV. Haud ita multo post, *Christ. Colerus*, in Franconia natus, quaedam eo spectantia molitus; quae qualia sunt, dicant illi qui viderint; mihi interim fama atque auditione compertum est, illum omnia fere sua minima maxima (more quorundam aetatis nostrae racematorum, inter Bibliopolas, quam Criticos habendorum) sublegisse. Consarcinatoris notae lucem, quia vix dignae erant, adspexere *Norimb.*

CIↃIↃXCIX. Pauculas earum et Nos, *Gruterum* secuti, retinuimus: alias citat, corrigitque *Helias Putschius*, qui et ipse, ante auspicatum *Gramm. Antiqq.* ingens Opus, in hoc stadio cucurrit, MDCI. Scriptis niti se professus est, *Rittershusii*, *Ciacconii*, *Cuiacii*; quibus adiunge *Vaticanum*, *Bongarsii Schedas*, *Augustanos*, postremo Librum, olim suum, nunc vero *Bib. Lugdunensis*. Omnia exspectari poterant a tanta indole; sed, cum vix annum ingressus esset vicesimum quintum, erudito orbi quasi *ostensus tantum*, immature obiit. Quaedam, id aetatis, sat commode observavit, allatis Scholiastarum a se emendatorum testimoniis, quibus e Graecis perpauca admiscuit. Circa haec tempora nescio quid in *Sallustium* annotarat eloquentissimus *M. A. Muretus*; nam praeter illa quae in *Libro Var. Lect.* inveniuntur, aut notis ad Ciceronis Catilinarias obiter tangit, nihil eius vidisse memini. Prodiisse tamen Ingolst. MDCIV. docet ὁ πολυμαθέστατος, et magni Vossii in opere maximo succedaneus *I. Alb. Fabricius*. Verum enim vero, ut omnibus numeris perfecta atque elaborata incederet Oratio Sallustiana, tot iam, tantorumque limas censorias experta, restabat exoletas, et probatissimae fidei membranas adire de novo; ut unius cuiusque scriptura distincte memorata, inter manus principem et correctricem ubique fieret distinctio. Hoc in se recepit *Ianus Gruterus* Bib. Palatinae Praefectus, magnae vir lectionis, acerrimi iudicii, diligentiae plane stupendae, et quasi in posterorum ignominiam natae; tanta praeterea in codicibus tractandis religionis, ut a superstitioso parum abfuerit. Uberrimam illi librorum copiam Electorales loculi suppeditarunt; inter impressos quidem Ed. *Vicentinam* CIↃCCCCLXXV. *Mediolanensem* CIↃCCCCLXXII. quas omnium primas esse non recte opinatur, et a quarum castitate defecit illa, quam etiam citat, *Tacuini*, cui praefuit *Laetus*. His *Aldinam* CIↃIↃXXI. Antwerpiensem Carrionis, omnesque deinceps adnumerat. MSS. XIV excussit, interque illos *Commelinianum*, ipsa exesum vetustate, Palatinum *Nazarium*, qui usque ad Iugurthae Caput CXX. pertinet. Caeteri pro sua quisque bonitate numeris Arithmeticis significantur. Recentissimum ex iis

Pal. XII. scriptum narrat CIↃCCCCLVII. Pal. IX. litteris fuisse evanidis, et, quod *Nazario* etiam contigit, ab alia manu, non ubique servatis scripturae priscae vestigiis, superpictis. Pal. II. inter aniles ponit membranas; Pal. III. interdum bene monere, IV. largiter a Glossographis acceptum ait. Simul his recenset *Vaticanum*, in quo tantum Iugurthae et Catilinae orationes inerant, illosque, quos contulerat *Bongarsius*. Horum auctoritate, verborum ordinem in melius reformavit; multa ab insulsis litteratoribus intrusa, sustulit; quaedam etiam summo MSS. et vetuste editorum consensu in orationis contextum, uti vocant, intulit. Vocum complurium terminationes a Gramm. regulis potius quam codicum suffragio comprobatas immutavit. Non est quod in illo temere culpes, nisi quod libris suis addictior, in paucis rectum ingenium corrumpat: non quod desideres, nisi quod lectiones quas probat, ad alia festinus, haud satis ubique tueatur. An vero in emendando Sallustio palmam reportet, ex eo coniicias, quod neque *Ausonius Popma*, qui appositis ad Fragmenta Auctorum locis unde desumta erant, Nostrum ad fratris sui exemplaria exegerat *Franck*. CIↃIↃCXIX., neque *Cl. Gronovius*, qui, peracta CIↃIↃCLXV. censura, idem vas incrustaverat, satis dignum operae pretium fecisse visi sunt. Hactenus Sallustianae dictionis Conditores stylo persecuti sumus, non quidem ea gratia ut inter illos nomen profiterer meum, sed ut exinde liqueret, esse pauca, quae Patrum industria nobis in eadem palaestra certantibus reliqua fecerit; ne a me fortasse qui tantum ab illis doctrina, et ope libraria, quantum aetatis intervallo sim inferior, maiora quam par esset expectarentur. Quae vero in *Sallustio* recudendo apud animum meum proposui, ea huiusmodi sunt. Primo nimirum, ut eius contextus quam emendatissime ad istius Editionis fidem repraesentarem, in qua, adhibitis optimis exemplaribus, Censor quam minimum ingenio suo permisisset; eoque nomine mihi ante omnes *Gruteriana* se probavit. Ad eam ergo scripturarum diversitates expendimus. Non quod illam ubique purum putum *Sallustium* exhibere duxerim, sed ne *Popmae* aut *Rutgeri* editionem,

eiusve traducem *Parisiensem*, cuius praeter indicem nihil umquam Doctus laudavit, ne denique *Hackianam*, indignam *Gronoviano* nomine sequendo, meras hominum Opiniones pro MSS. auctoritate incauto Lectori propinarem. Sciebam aliquos nimis intemperanter ingenio suo usos in corrigendo, aliorum e contra mentes tantam superstitionem occupasse, ut multo patientius librariorum quam Editoris iudicia ferant; neque aliter in Coniectantes exardescere, quam si arma adversum Deos Penates, et nomen Latinum sumsissent. Ne illorum tempestatem subirem, pauca in *Notis*, in *Textu* quam paucissima mihi permisi. Proxima erat cura, ut, loco Notarum, quas nullo iudicio ex *Bocharto*, Geographiae, et Antiquitatum Scriptoribus plena manu coniecerat Servus *Hackianus*, aut ἀπροσδιονύσως scripserat; *Gruteri*, aliorumque, maxume si *Varia Lectione*, aut *Coniectura* commendarentur, suo quaeque ordine comparerent. Hae, quod praecipuarum mutationum Historiam contineant, omniumque *Editionum* quasi *Epitoma* sint, fere integrae, et Auctorum verbis habentur; excepto, ubi nos idem fusius tractamus, illosve errantes, quod non raro accidit, in viam revocamus. Post *Iulium Exsuperantium*, et *Latronem Porcium*, de quibus, quod opera nostra non multum emendatiores prodeant, nihil attinet dicere; sequuntur *Fragmenta Historicorum Vett.* quae post *Riccobonum* et *Anton. Augustinum* collegerat *A. Popma*, multo maxume quam antehac emendatius excusa. Notas *Ausonii* (quibus nostrae passim intersparsae) cuilibet paginae subiectas habes; quae a Graecis depromta sunt, ea iam Graece damus; *Catonis* omnia, ex hoc, alioque *Popmae* libro huc adducuntur, propterea quod illum ex omnibus unum maximi facit *Sallustius*. Sunt qui consilium nostrum hac in parte reprehendunt, neque cui inserviant usui haec, et huiusmodi ramenta satis se intelligere profitentur. At ipse item nescio, quem in finem isti animum ad legendum appellant? si ut Latine scribant; ut huius indolem intimis percipiant sensibus; eorum quos stylo expresserit reliquias ne statim pro nihilo habeant; neu quos *Critici* veteres ob Historiam quandam reconditam, ob ritum aliquem remotiorem, constructionem insolitam cum laude citaverint, eorum collecta

monumenta criminentur. Quin potius crebro secum ipsi revolvant, quantum *Virgilio* lucis, vel unius *Ennii* λείψανα infundant; quantae verborum amoenitates in hoc tanto scriptorum dispendio nos fugerent, ni superesset *Lucretius*. Verum, ut postrema ingenia, (et quorum nemo non omnes *Scaligeros*, *Casaubonos*, *Lambinos*, *Salmasios*, unico *S. Delphini* Litteratore facile mutaverit) aliquo modo demereamur, indices damus; unum Auctorum, quos obiter emendare aggressi sumus, alterum vero Glossarum, et Formularum; quem a nobis, officium servile dedignantibus, summa extorsit animi pertinacia. Praemissa est, nunc primum, toti Operi *Sallustii* Vita, quam luculentissimo dicendi genere, et doctrina abundanti conscripsit, mihique peramice dono dedit V. Cl. *Ioannes Clericus*. Caetera mea subsidia ut paucis exsequar; Codices typis excusos *Venetiis*, hunc CIↃCCCCLXX. omnibus *Gruterianis* annis duobus priorem, illum CIↃCCCCLXXVIII. mecum communicavit *Rev. Pater*, *Ioannes Morus*, *Eliensis Episcopus*, bonis artibus promovendis natus. Qui, dum alii Thesauros litterarios fere cum blattis et tineis dividunt, opes suas ultro recludit; ita nempe in illos ius privatim exercens, ut interea publici iuris esse videantur. Tres deinde impressos in *Bib. R. Societatis* inspexi, primum per *Rubeum* excusum *Venetiis* CIↃCCCXC. forma maiori; ex reliquis, primore pagina defectis, alterum *Lugduni* editum CIↃCCCCXCVI. suadent characteres *Gothici*. Vidi praeterea, *Badianum Paris.* CIↃIↃIV. *Basileensem* CIↃIↃLXIV. *Carrionis* etiam *Antwerp.* CIↃIↃLXXIX. *Gruteri* Francof. MDCVII. Denique, *A. Popmae* editionem *Franek.* MDCXIX. manu subinde notatam *I. Pricaei* mihi permisit Vir Doct. et de studiosis omnibus praeclare meritus *I. Laughton* B. Pub. *Cantabr.* Praefectus. De MSS. ne desponderem animum primus effecit Rev. *Ioannes Postlethwayt* Gymnasii *Paulini* Rector dignissimus, qui *Sallustium* in membrana pulchre, sed recenter exaratum, permissu *Reverendiss. P. Thomae Archiepiscopi Cantuariensis*, ex Bibliotheca *D. Martini* apud *Londinenses* inopinato obtulit. Alium haud paullo vetustiorem, litteris exaratum minusculis, et mala manu interpolatum, suppeditavit *Bib. Publica*. Tertii, et quidem opti-

mae notae, olim Monachorum *Buriensium*, copiam fecerunt eruditi *Pembrochienses*. Duos postea, pares illi bonitate, a V. Cl. *Hen. Hadriano a Marck*, in gratiam meam impetravit *Hadrianus Relandus*, in *Academia Traiectensi* Lingg. Orientalium *Professor* celeberrimus. Neque hoc tam insigni beneficio devinxisse contentus, nobiliss. *Kohlium* perpulit, ut libros suos cum pluribus MSS. *Romae* et alibi commissos, nostrae fidei concrederet. Haud *alias* umquam plus *mihi* sperare licuit. Ecce autem ex improviso mors ipsius *Kohlii:* ictu sanguinis extinctus est, et una fortunarum eius obitus, eas forense funus merserat, omnia intercipiunt: *et nubibus irrita donant.* Putavi me defunctum infortunio; sed non adeo felix esse potui, ut simplici vulnere affectus, cum fortuna deciderem. Nam, ex septem Codicibus *Guelferbytanis*, quorum gustum dederat *Cl. Leibnitius*, uno quidem eorum frui licuit. Damnum tamen, quod in hisce factum est, si non resarciant, magnopere sublevabunt sex MSS. *Oxoniensium* scripturae variantes, quibus haud ita pridem ad oram *Parisiensis* adpictis, editionem nostram auctam esse voluit *I. Hudsonus* S. T. P. Bibliothecae *Bodleianae Proto-Bibliothecarius;* cuius ingenium atque eruditionem plurima *Graecae Linguae* monumenta ab illo nitidissime, et fideliter edita testantur. Ad hoc *Arondelianus*, quem in Bib. *Soc. Regiae* excussimus. Liber iste optimis quibusque proximus, olim *Bilibaldi Pirkheymeri* fuit, Senatoris *Norimbergensis*, et *Erasmi* familiaris. Postremo, Regius *Arondeliano* praestantior, cuius usuram benigne praebuit Vir in omni litterarum genere maximus, et *cuius se pectore cunctu vetustas Condidit, et maior collectis viribus exit, R. Bentleius C. Trin.* apud nos *Magister*, et *Bibliothecarius Regius*. De caeteris interim codicibus, quos passim in notis adhibemus, propter numerum (octoginta fere sunt,) silere melius, quam parum dicere; et ne nimis iam loquaces Catalogos pertexamus, instituti ratio, librique immodice crescentis moles prohibent. Quod ad Notas attinet; in iis scripturam *Gruterianam*, a *Popma*, *Benio*, *Rutgero*, aliisque improbatam, ex MSS. Patribus, et omne genus Auctoribus *Sallustianae* dictionis aemulis non raro vindicavimus. Eius rei exempla ab locis infra memoratis,

si forte non vacat plura legere, petenda sunt. [1]) Si in auctoritatibus quandoque nimii videamur, scias Lector, et ipsas alibi sollicitatas a librariis, quorum a petitionibus optime *defendit numerus;* tum eiusmodi fere esse quae in Lexicis frustra quaeras. Ubi compertum est, auctorem aevi sequioris evidenter Nostrum παρῳδεῖν, ibi lectiones variantes non sine fructu apposuimus. [2]) Neque antiquiores, *Graecos* potissimum, a quorum fonte multa derivasse *Sallustium* in propatulo est, neglexinus. Neque id frustra; nam illi, uno et altero excepto, contra ac Noster, scatere verbis, et quasi diffluere sermonis copia solent; unde saepe numero fit, ut sensa eius, pressiora licet, aperias, sententiasque confragosas, et ante expectatum cadentes aliquanto rectius componas. [3]) Quod de integris sententiis dixi, idem etiam de loquendi Formulis, verbisque solitariis dictum velim; quae saepe allatis *Graecis* multo clarius elucent. [4]) Nonnulla eo proposito adduximus, ut inde constaret, quomodo antiqui locum aliquem subdifficilem interpungendum censuerint. [5]) Alia tantum ornatus gratia, atque ut haberet quibuscum in simili materia commissus emineret *Sallustius*, animosque iuvenum, ad imitandum. accenderet. [6]) In *Moralibus* etiam, ad quae, velut manu ducit, homo *ignava opera et philosopha sententia,* quaedam nobis, contra morem, permisimus; tum ut recte dicta primis Auctoribus restituerentur, tum ut harum rerum studiosis essent, unde otium oblectarent. [7]) *Variantium Lectionum* sylvam, non interposito iudicio exhibere, quid aliud est, quam corrigendi onus Lectoris cervicibus imponere; rogare illum, cui prodesse debueras. Atque, ut

1) Pag. 11. not. 3. pag. 137. not. 1. pag. 64. not. 10. pag. 507. 4. Addend. II. 18. et I. 8. I. 10.

2) Pag. 7. not. 1. pag. 170. not. 2. pag. 174. not. 2. pag. 243. not. 1. pag. 345. not. 5. pag. 348. not. 4.

3) Pag. 12. not. 2. pag. 233. not. 4. pag. 326. not. 1. pag. 350. not. 1. pag. 397. not. 3.

4) Pag. 79. not. 3. Addend. I. 8. 10. 20. II. 8. III. 15. VI. 5. 10. 16. pag. 189. 4. 290. 5.

5) Pag. 6. not. 1. pag. 512. not. 4.

6) Pag. 190. not. 1. pag. 217. not. 2.

7) Pag. 225. not. 1. pag. 226. not. 3. pag. 450. not. 2. pag. 463. not. 2. Addend. I. 12.

Iudex ille dici nequit, qui de *Controversiis* cognoscit, neque statuit, sic neque *Criticus* est vocandus, qui enumeratis anxie scripturae diversitatibus, eligendi facultatem, qua minus potest polletque, Lectoris arbitrio permittit. Habes ergo Censoris partes a nobis ubique studiose peractas, una cum rationibus quibus se nostra sententia tuetur. Non ita tamen ut exspectes argumenta magno verborum ambitu concepta, et quasi manu facta, id quod lectionis inopia fere fit. Nostra, pro Auctoris genio plerumque brevia, substricta, verbis aliorum quam nostris, tecte innuere, quam ambitiose concludere maluerunt. Saepius itaque uno alterove testimonio scrupulum exemtum, [1]) Doctum erroris convictum, [2]) Nostrum contra Codices firmatum, [3]) verba quae propritim adhibet, atque ἐκ τῶν ἅπαξ λεγομένων illustrata reperies, quae alioqui frigidis nempe ratiunculis, aut ventosi ingenii viribus frustra explicaturum quemquam speraveris. [4]) Interea non eo usque Geographiae [5]), Antiquitatum [6]), Historiae [7]), obliti, quin et hisce rebus nosmet immisceamus. Unum est, in quo a proposita severitate aliquantisper cessi; partim in tuam gratiam, quo te facilius exorari patiare; deinde ut huius Academiae MSS. a Peregrinantibus fere praetermissos, Orbi literato, quantum in me erat, ostentarem. Nolui scilicet Auctorem ullum a me in *Sallustii* medelam adductum, ipsum interea male sanum emittere. Hinc extra provinciam non semel egressi sumus [8]), quod nobis sine fraude licere, praesertim cum ea re praebuerimus latissimam culpandi aream, nulli dubitamus. Reliquum est, ut si qua turbata nec suo loco posita invenias, absentiae nostrae imputare velis, et illis Crucibus, qui me tua caussa nimis diu exercitum habuerunt. VALE.

1) Pag. 69. 3. 128. 3. 201. 5. 325. 4.

2) Iug. cap. 30. pag. 236. 3. 267. 1.

3) Pag. 192. not. 2. 273. 2. 325. 4. 370. 2. 377. 3.

4) Pag. 476. 1. 501. 2.

5) Pag. 196. 2. 258. 2. 280. 1. 290. 3.

6) Pag. 60. 2. pag. 209. 3. 252. 4. Addend. I. 15. IV. 8. VI. 43.

7) Addend. II. 7. III. 13.

8) Pag. 16. 5. 48. 2. 77. 2. 133. 2. 294. 3. 435. 1. 447. 5. 483. 4.

VIRO CLARISSIMO HERMANNO OOSTERDYK SCHACHT

A. L. M. PHIL. ET MED. DOCTORI HUIUSQUE THEOR. ET PRACTICAE UT ET CONLEGII PRACTICI PROFESSORI CONLEGII PHARMACEUTICI PRAESIDI CONLEGAE CONIUNCTISSIMO

S. P. D.

SIGEBERTUS HAVERCAMPUS

Vigesimus nunc agitur ánnus, ex quo in Inlustri communis Patriae Academia, Tibi, Vir Maxime, et reliquis, qui tum vario splendore bonarum artium et solida eruditionis laude effulgebant, Conlega fui additus. Necesse est tanto temporis intervallo crebras oriri mutationes, et, ut sunt rerum omnium vicissitudines, laetis intermisceri tristia. Exstincta fuere Lumina, quorum corusco fulgore longe etiam dissitae inluminabantur terrae, et quorum velnti radiis, ut sibi accenderent lumen, concurrere ad Leidensis Sapientiae Scholam solebant exteri. Non tamen illa Pharus suam amisit lucem; succedere vidimus alios, dispellendis ignorantiae (quae bonarum artium vetus hostis) tenebris pares, suorumque meritorum magnitudine clari. Mansere quoque ex veteri numero nonnulli, statores in sua quique disciplina, quibus haud longaeva aetas robur pectoris inminuit, famae vero plurimum adiecit adsiduus labor et longa experientia.

Ex eorum numero, Conlega coniunctissime, Tu mihi semper primus eris et numquam sine honore memorandus. Nulla quidem nos, ante Nobilis Conlegii vinculum, artior sociaverat coniunctio; neque, quod in seros annos passim innocentissimum amicitiae solet esse incentivum, rudimenta simul Palladiae posueramus militiae. Eius tamen omnino expertes dicere non licet; sub uno namque, licet haud eodem tempore, profecimus Magistro. Neque enim umquam Te, disertissime OOSTERDYKI, perorantem publice audivi, quin versarentur ante oculos dictata *Petri Francii*, quibus ille nos ad comtos disponere gestus, et acuere ad vividam solebat eloquentiam. Iacet illa nunc pars decori, quod laborem fugiant, qui Studiis animum addicunt, multi vero non cogitent fore ut aliquando publice dicturi isto egeant ornamento. At ea quidem, quamvis haud exigua, minima tamen Laudum Tuarum eruditarumque Dotium est pars. Persequi easdem Tua vetat modestia, neque meum est in os laudare. Non egent praeconio quae nota sunt omnibus. Suspicere mihi et praedicare liceat singularem Tuam Benevolentiam, qua me meosque semper complexus es, veram illam et infucatam, non honore verborum, sed antiqui moris et quondam Batavi.

Neque enim sola Roma fuit, in qua linguam officiosam, degenerem animum, diserta suo more taxavit oratione CRISPUS SALLUSTIUS. Cuius nobilissimi Historici, quum illa, quae temporis longinqui edacitas superesse sivit Scripta, Doctissimorum Virorum laboribus inlustrata, in lucem ederemus; exiguum hoc grati et amici animi pignus voluimus exstare, Nomini Tuo hunc nostrum ut inscriberemus laborem; et ut simul cum prisco illo Romanae luxuriae censore, nosceretur animus tuus incorruptus, vera fides, honesti amor, recti studium, et summa integritas.

Accipe igitur hoc qualecumque, Votumque insuper nostrum, quo Summum precamur Numen, Te, Tuosque diu ut servet incolumes. Necesse est multa, diu vivendo, ut videat homo sentiatque, quae videre et sentire nolit. Neque cuiquam adeo feliciter inoffenso pede hoc vitae curriculum emetiri licet, ut non senex vel suorum aliquando curet funera, vel in suo corpore morbos atroces et fatiscentes tandem experiatur vires. At Tibi, Vir Summe, quamvis nec ista inexperta sint, tamen efferre caput alte licet, et quum generosam respicis sobolem, honesto in sinu gaudere gaudio, quod tales procreaveris, qui fortes sati fortibus avitam haud dedecorant domum; ex quibus *Iohannem Oosterdyk-Schachtium,* primis fere iuventae annis Franequeranae lumen ostensum Academiae, evocatum inde ad Ultraiectinam ampliorem et proximiorem, magna cum glo-

ria Medicae Artis Professorem agnoscis; natu maiorem, *Iacobum Oosterdyk*, in Ultraiectina pariter Urbe, vetustissima illa et nobilissima, Verbi Divini pandere Oracula; reliquos, *Iustum*, Amstelodami, totius Orbis nobilissimo theatro, Mercatura efflorescere; *Hubertum*, ad haud minora surgentem decora, in amoenissimo loco prope patriam urbem, Oestgeest, sacris dicato fungi munere. Hi, precor, diutissime, nobiscum, et cum civibus Academiae Urbisque Leidensis, Te gaudeant superstite; hi, si quando, Tuos componant cineres.

Lugd. Bat.
Kal. Mart. 1742.

BENEVOLO LECTORI

S. P.

SIGEBERTUS HAVERCAMPUS

Longioris Praefationis gratiam fecere nobis plures, qui in edendo Sallustio occupati, quae de nobili hoc Scriptore dicta a Veteribus sunt et dici poterant, in medium adtulerunt. De illis quoque qui de Crispo, in Scriptis eius inlustrandis, prae reliquis bene sunt meriti, adcurate egit IOSEPHUS WASSE, cuius Praefationi inter reliquas, in initio Tomi II. locum adsignavimus. Quare quum neque de Sallustio ipso, neque de Interpretibus eius multum nobis laborandum sit, quid in hac Editione fuerit praestitum persequemur.

Post IANUM GRUTERUM, Virum laboriosissimum doctissimumque, nemo melius de Auctore nostro mihi videtur fuisse meritus quam IOSEPHUS WASSE, qui praeter ipsius GRUTERI, eorumque quae in Gruteriana Editione inveniebantur Notas, suis quoque egregie doctis, copiosis et limatis, Sallustium auxit; praeterea Indicem confecit uberrimum, qui persaepe docti Commentarii vice esse possit. Huius itaque egregii Viri Editionem, adhibita insuper Gruteriana, ubique secuti sumus; Notas Virorum

Doctorum, quae in Gruteriana comparent Editione, integras (quod non semper in Wassiana factum fuit) dedimus; et in eorum quoque numero CHRISTOPHORI COLERI Notas; quas promittit quidem prima in Editione Gruteri pagina, sed quae inter reliquas ibi non comparent. Ipse WASSIUS Editionem Coleri non habuit neque vidit, uti testatur; quare contentus esse debuit excerptis ex iisdem quae in Hackianis inveniuntur Editionibus. Hisce quidem cunctis adcedunt in Sallustii Catilinam eruditus atque utilis summi Viri, THEODORI GRASWINCKELII, Commentarius, atque in universa quae supersunt Auctoris nostri Scripta, Notae eruditae, et lectu iucundae, CHRISTOPHORI ADAMI RUPERTI. Diviserat easdem per titulos, ad Grammaticen alias, alias ad Historiam etc. spectantes, quibus missis titulis magis commodum iudicavimus coniunctas reliquis aliorum subnectere. Eodem more egimus cum IANI MELLERI PALMERII notis, sive, ut ille vocavit, *Spicilegio in Sallustium*, in quo quum mixtim omnia, nullo conlocaverat ordine, sic ut quaerentibus explicationem loci inveniri illa nisi toto pervolutato libello vix posset, suo ordine easdem digessimus, maiori commodo et emolumento. Novissimi Editoris, GOTTLIEBII CORTII, Notarum ratio habita non est, quod nuperrime editus Viri Docti labor in omnium sit manibus, neque decerpi inde quidquam ratio et aequitas postulabant.

Ex eorumdem laudatorum Virorum instituto FRAGMENTA VETERUM HISTORICORUM, similiter Notis inlustrata adcessere. Quibus commodum visum fuit subiungere Opusculum AUSONII POPMAE, in quo plurima Sallustii et Historicorum illorum Veterum loca inlustrantur. Ea quidem ratione in aliquantam maiorem molem excrevit liber quam ante fueramus opinati; sed rerum bonarum seges inplebit discendi avidos, neque dimittere solet nisi doctiores.

Ordinem, quem in edendo Lucretio sumus secuti, in hoc quoque Auctore retinuimus; videlicet ut Varias MSS. lectiones *) separato a Notis loco collocaremus, atque per

*) His nos in Cortianis adnotationibus suum cuique locum adsignavimus. FR.

alphabeti literas Codices dignoscendos daremus. Et illi quidem plures numero; nam undecim nobis Leidensis Bibliotheca Publica subpeditavit, ex quibus alii chartacei, alii sunt membranacei, sicuti subiectus Indiculus docere poterit. Meliores ex his qui signantur literis I. K. L. quem postremum summae vetustatis atque probitatis inveni. In fine optimi illius pauca folia ab igne (aegre enim communem Bibliothecarum pestem effugisse videtur) corrupta sunt et lacera. Contulimus praeterea membranaceum Codicem qui quondam Petri Francii fuit, et antiquissimam, ut reor, omnium Editionem Romanam anni 1470. quam ex egregio Codice profectam fuisse deprehendimus.

Erant iam pauca quaedam folia inpressa, quum nactus fuerim inpressum Sallustii Codicem, in quo ad orain multa studiose adleverat IANUS BROUKHUSIUS. Ea suis ubique locis interseruimus, nisi quod ad calcem reiecta fuerint illa, quae ad inpressa iam ante pertinebant folia. Codicem illum ex Bibliotheca sua nobiscum communicavit doctissimus Vir *Guilelmus Fredericus van der Wilp*, ex veteri Academicorum studiorum familiaritate amicus inter paucos, et nunc cum maxime Scholarum Amstelaedamensium Prorectore. In Declamationes adversarias Ciceroni et Sallustio falso adscriptas, Codicis sui Varias Lectiones nobis subpeditavit Honoratissimus Conlega *Franciscus Oudendorpius*. Haec erant, quae scire tua, L. B. interesse credebam.

VITA SALLUSTII
EX
PETRO CRINITO
DE
HISTORICIS
ATQUE
ORATORIBUS LATINIS

C. CRISPUS SALLUSTIUS Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Atheniensium urbs a L. Sulla devicta, atque vastata est, ut Romani annales referunt, ex nobili Sallustiorum familia ortus est, quae diu in secundo ordine dignitatem servavit. idem in urbe educatus creditur, et a teneris annis operam, ac studium impendisse optimis disciplinis. sed cum in ea tempora incidisset, quibus corrupti civium mores variis partibus, atque factionibus forent, neque virtuti praemia, aut bonis ingeniis adessent, in tam depravata civitate, quod idem Sallustius fatetur, victum eius ingenium voluptatibus, facile succubuit. itaque cum ad Rempublicam pro aetate foret delatus, propter civium improbitatem et factiones, multa adversa pertulit. nam tum praecipue Sullanis partibus infecta civitas aestuabat. Constat ex veterum commentariis, Sallustium ipsum ingenio fuisse acri, et in studiis literarum accurato, tum maxime in scribenda Historia. Praeceptorem habuit inter alios Ateium Praetextatum, qui Philologum se appellavit, et ab eo edoctus est de ratione recte scribendi, ut a Suetonio Tranquillo traditur, qui et Asinium quoque Pollionem scribit ab eodem Praetextato eruditum, atque instructum: maxime autem M. Catonis studiosus fuit: ex cuius commentariis verba excerpsit, et velut breviarium ad usum proprium habuit: quod Octavius quoque Augustus in epistola ad M. Antonium refert, in qua ipsum Antonium, ceu insanientem increpat, quod ea scribere vellet, quae mirentur potius homines, quam quae intelligant. Sed interim ad Sallustii commentarios. Hi-

storiam composuit de L. Catilinae coniuratione contra R. Senatum, et item de bello Iugurthae, qui Numidiae rex factus, diu contra Romanos strenue rem gessit. Historiam praeterea de Romanorum gestis, ut de Mario, et Sulla, nec non de Pompeio contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot a Sallustio absolutum traditur, et adhuc supersunt quaedam, veluti absolutissimi operis reliquiae, in quibus Sallustii diligentia in historia describenda, atque gravitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi studio incubuit, ut a quibusdam scriptum sit, eum regionem adiisse, ac maxima solertia perlustrasse, quo maiore fide atque officio veritatem exploraret. Avienus certe Rufus plurimum Sallustii diligentiam, atque studium commendavit: sed et Gellius, vir Romanus, qui veterum eruditionis Aristarchus habebatur, ita de Sallustii oratione disserit: *Elegantia*, inquit, *Sallustii, verborumque facundia, et novandi studium, cum multa prorsus invidia fuit, plures non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque, et obtrectare, in quibus plura inscite, aut maligne vellicant.* quin et hunc proprietatis servantissimum vocat. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, sicuti ab Annaeo Seneca scribitur, ut quaedam ex Historia Thucydidis translata, et eleganter assumta, velut depravata, et corrupta illi obiecerit, idque ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuscus dicebat, verum putavit se facilius Sallustium vincere, si prius Thucydidem ipsum praeferret. Asinius quoque Pollio librum scripsit, quo Sallustii scripta reprehenderet, quod in iis nimia quadam affectatione antiquitatem sequeretur. Fabius vero Quintilianus, vir maturo, et gravi iudicio, asseruit, oratione Sallustii, atque brevitate nihil fieri posse perfectius, praesertim apud vacuas et eruditas aures, neque veritus est idem Fabius, Thucydidi, in scribenda Historia apud Graecos principi, Sallustium ipsum opponere, sicuti T. Livium Herodoto: quo factum est, ut cum plures voluerint dicendi genus Sallustianum sequi, minime sint assecuti. est enim eius oratio tam absoluta, tam casta, tam innocens, ut merito ab eruditis divina brevitas censeatur; nam et Arruntius, qui belli Punici Historiam scripsit, Sallustio tantum concessit, ut eius orationem maximo studio sequeretur: quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consuevisse Sallustium magno labore ac studio scribere, ut nihil non absolutum, atque perfectum videri posset, quod ex ipsa lectione facile colligitur. Amicos in primis doctrina, et ingenio nobiles, habuit, ut Cornelium Nepotem, Messalam, et Nigidium Figulum, qui periisse in exsilio traditur; Iulium praeterea Caesarem magno studio dilexit, a quo etiam, ut creditur, dignitate praefecturae honestatus est. Illud item a Suetonio refertur, Lenaeum grammaticum, Pompeii libertum, satyras contra Sallustium composuisse, eumque mordaci et virulento carmine lacerasse, ut qui lurconem illum, popinonemque, et nebulonem, ac lastaurum appellarit, tum vita scriptisque monstrosum, ac M. Catonis verborum furem ineruditissimum: quod ipsum non alia ratione a Lenaeo factum creditur, quam ut studium suum, atque officium erga patronum Pompeium probaret: quem virum Sallustius ore improbo, animo autem inverecundo esse scripserat. itaque mirandum non est, si tam acerbe, atque satyrice libertus Lenaeus contra Sallustium aciem styli exacuit. Quantum odii, atque inimicitiae inter hunc et M. Ciceronem exstiterit, notissimum est: quod utriusque violentae, atque acerrimae orationes ita demonstrant, ut neuter videri possit satis sui rationem habuisse, dum alteri malediceret. Qua in re non sunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabii auctoritate constet, eos homines longe aberrasse, qui conflictas magis orationes ab aliis, quam a Sallustio et Cicerone habitas crediderint. Et sane tam corruptis moribus Sallustius, ingenio tam proclivi ad luxum fuit, ut paternam domum, vivente adhuc patre, turpissima ratione venalem haberet, quod illi inter alia vitia a M. Cicerone exprobratur. Sed a Varrone etiam et Gellio traditum est, eundem fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisque caesum, ac data pecunia dimissum; qua ratione factum est, ut M. Cicero appellare illum non dubitaverit, mensarum asseclam, cubiculorum pellicem et adulterum. Dignitates publicas gessit, et quaesturae, et tribunatus honorem assecutus est. sed nulla quidem laude, aut commendatione, adeo lubidine

magis, quam ratione, et publice et privatim vixit: nam et ad iudicum subsellia abstractus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) stetit. Scribunt autem grammatici, ea de causa senatu eiectum fuisse a censoribus, quod ingenti libidine matronas consectaretur. Illud quoque de Sallustio relatum est, patrocinio et favore C. Caesaris consecutum fuisse praeturam Africae inferioris, ex qua dives factus, cum in Urbem rediret, pretiosissimos hortos in regione ad Malum Punicum comparavit, ac Tiburti villam, quae a Cicerone itidem illi obiiciuntur. Neque desunt, qui scribant Terentiam M. Ciceronis uxorem ab eo repudiatam, Sallustio nupsisse, ac deinceps Messalae Corvino, viro in eloquentia clarissimo: quod etiam suo loco scripsimus. Sciendum est, fuisse plures Sallustios: nam et Cneus a M. Tullio celebratur, in Sallustiorum familia insignis, et M. Ciceroni, ac Cn. Pompeio maxime familiaris: quod ex iis epistolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum scribit. qua in re imprudenter quidam decepti sunt, cum Sallustii Empedoclea ignorarent, ut alibi demonstravi. Sunt, qui tradant, ad annum secundum et LX. eum vixisse, et in patria annis aliquot post obitum C. Caesaris diem extremum obiisse: quod ex veterum commentariis colligitur. Illud praeterea de hoc ipso Crispo Romae circumlatum est, ut multi testantur:

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Crispus Romana primus in Historia.

GERARDUS IOANNES VOSSIUS
IN LIBRO
DE
HISTORICIS LATINIS

C. SALLUSTIUS CRISPUS natus Olympiadis CLXXIII. an. III. quem ad annum Anonymus *ἐν Ὀλυμπιάδων ἀναγραφῇ* haec annotat: *Σύλλας τὰς Ἀθήνας ἐξεπολιόρκησε μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος. Κρίσπος Σαλούστιος ἱστοριόγραφος ἐγεννήθη.*

Sylla Athenas expugnat secundo mense hiberno. Crispus Sallustius Historicus nascitur. *Is est annus Urbis conditae* IↃCLXVIII. *Ubi videmus, Graccos scribere Σαλούστιος.* Et sane itidem in MSS. meis, et antiquioribus editionibus, vocatur SALUSTIUS. Sed scribendum SALLUSTIUS gemino LL. quomodo legitur in aliis MSS. et lapidibus. Marmor effossum iuxta rudera Sallustianae domus:

M. AURELIUS PACORUS
ET M. COCCEIUS STRATOCLES
AEDITUI VENERIS HORTORUM
SALLUSTIANORUM BASEM CUM
PAIMENTO MARMORATO
DEANAE
D. D.

Neque aliter lapis alius, cuius vide sis inscriptionem apud Aldum de Orthographia. Natus autem est Amiterni in Sabinis, anno uno post natum Veronae Catullum, ut notat Eusebius ad annum MDCCCCXXXI. quadriennio autem ante bellum obiit Actiacum, ut idem scribit ad annum MDCCCCLXXX. Doctissimus Hieronymus Wolfius putabat, nomen eius simplici L scribi oportere, quia vel a sale sit, vel salute. Sed *ἔτυμον* utrumque est incertum. Et cur non a sale geminato LL aeque esse possit, ac ab eodem venit *sallo*, unde *sallitus*, pro salso? Quare puto, non recedendum esse a libris antiquis, atque inscriptionibus, in quibus L geminatur. Tribunus plebis erat, quo anno Clodius a Milone occisus fuit, puta anno IↃCCII. quo Cn. Pompeius Magnus, compluribus mensibus consul sine collega fuit. Tribunatu eo, quem nulla cum laude gessit, ut Ciceroni, ita et Miloni, infestus admodum erat: idque quia in Faustae, L. Sullae filiae, adulterio deprehensus, virgis a Milone esset caesus, nec nisi pecunia data dimissus. Nempe istud in caussa est, cur Clodiani semper studuerit adversus Milonem. Vide Pedianum, Gellium, Servium, Horatii interpretes; item orationem sub Ciceronis nomine iam Augusteo, vel Tiberii aevo, editam. Ex quibus etiam discimus, ob adulteria ac stupra senatu fuisse motum ab Appio Claudio Pulcro, et L. Calpurnio Pisone

Caesonio Coss. nempe anno Urbis IↃCCIII. sive iuxta alios IↃCCIV. quo consules erant L. Aemilius Paullus et C. Claudius Marcellus. Eius e Senatu eiectionis meminit et Dio lib. XL. Ac ne alium Sallustium signari putes, clare ait id contigisse *Σαλουστίῳ, τῷ τὴν ἱστορίαν συγγράψαντι.* Eo anno Milo iam exulabat: unde consequitur, quod a Milone Tribuno pl. virgis caesum dicebamus, id antea contigisse; non eopse anno, ut vir eruditus putabat. Etiam discimus iisdem ex scriptoribus, a C. Iulio Caesare, rerum potito, dignitatem Senatoriam recuperasse, quaestoremque factum, et postea etiam praeturam obtinuisse. Praeturae mentionem quoque invenio apud Hirtium pene initio libri de bello Africano: *Item C. Sallustium Crispum praetorem ad Cercinam insulam versus, quam adversarii tenebant, cum parte navium ire iubet; quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat.* Item apud Dionem lib. XLII. de hoc ipso legas: *Στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν ἀπεδέδεικτο.* Narrat ibidem, ut, cum in Campania Caesaris milites, quos in Africam praemittere statuerat, seditionem concitassent, ac Sallustius praetor Romam contenderet, quo Caesarem huius rei faceret certiorem, propemodum fuerit occisus a compluribus militum, qui eum insequebantur, nec cuiquam parcebant, imo duos etiam senatores occiderant. Apud eundem lib. XLIII. refertur, ut Caesar Numidiae praefecerit Sallustium; ille autem provinciam expilaverit: ac a Caesare quidem fuerit absolutus; sed infamiam non effugerit; quod qui in Historia acerbus esset alienorum vitiorum castigator, turpiter ipse in hoc munere se dedisset. Ex hac autem praeda Numidica ita ditatus fuit, ut in Quirinali monte forum emeret, quod *Sallustii* vocatur, ubi nunc aedes S. Susannae: item hortos, qui hodieque *Sallustiani* nominantur. Haec ostendunt, vitam eius laudari a nemine posse. Nempe omnis eius gloria a praeclaris scriptis proficiscitur. Sed vix eius quicquam integre ad nos pervenit, praeter bellum Iugurthinum, et Catilinarium. Ita vulgo inscribuntur. Sed posterior genuina inscriptio, DE CONIURATIONE CATILINARIA. Testis Sallustius ipse his verbis: *Igitur de Catilinae coniuratione, quam verissume potero, paucis absolvam.*

At ex nobili Historiarum opere, quo imprimis historici principis nomen meruit, nihil habemus praeter quatuor oratiunculas, epistolas duas, et lacera aliquot fragmenta, quae ex Grammaticis antiquis, atque aliis scriptoribus, collecta sunt. Duae vero ad Caesarem orationes, ut vocant, de Republica ordinanda, utrum Sallustii sint, non convenit inter eruditos. Carrio Sallustio abiudicat: et pro illo est, quod veterum nemo, qui tantopere gaudent Sallustium ad partes advocare, inde aliquid depromat. Dissentit autem Douza, cui favent libri vett. et dictio ipsa, quae, quicquid dicat Carrio, plane Sallustium redolet. Sin genuinae non sint, negari tamen non possit, valde esse antiquas, et quidem Iuliani, aut Augustei aevi: saltem non infrà Flavianum. Sed genuinas esse arbitror, non tamen ut orationes esse putem, sed epistolas duntaxat. Nam posterioris auctor bis ait, se illa scribere, ac disertim litteras appellat. Planeque verisimile est, missas esse ad Caesarem, cum in Hispanias contra Petreium et Afranium proficisceretur: quemadmodum iamdudum Ciacconius observavit. Illa vero in Ciceronem oratio, etsi a Fabio quoque tanquam Sallustii laudetur: tamen, quod res indicat, omnino est alicuius declamatoris: credo Porcii Latronis, vel alterius alicuius ex illis, quos nominat M. Seneca in Suasoriis, et Controversiis. Fidem eius valde commendant antiqui. Nam *certissimus auctor* dicitur Vibio Sequestri de Fluminibus. Item Hieronymo libro de locis Hebraicis, et exinde Isidoro lib. XIII. cap. 21. Adhaec *nobilitatae veritatis Historicus* nuncupatur ab Augustino lib. I. de Civitate Dei cap. 5. Avienus etiam in descriptione orae maritimae, dicit omnia illius dicta esse *praeiudicatae auctoritatis*, appellat quoque *expressorem efficacem styli, et veritatis.* Obiectant adversus ea aliqui, quod, pravo loliginis succo, pleraque ad Ciceronis laudem pertinentia, quae apud alios legere sit, praeterierit. Verum ea potius neglexisse ego arbitror, vel ut falsa, vel ut incerta plane, vel ut exigua ac minuta. Quod ad dictionem Sallustii attinet, omnes antiqui iudicant, brevem ac nervosam esse, et Thucydideae aemulam. Sane scriptor est plane Atticus, qua laude Demostheni propior est, quam Cicero ipse:

ut bene censet Turnebus in Adversariis suis. Sed ut Thucydidem non omnes probarunt, ita nec Sallustii dictio omnibus probabatur. Nam Asinius Pollio damnabat eam, tanquam obscuram, et in translationibus audacem: ut Tranquillus auctor est lib. de claris Grammaticis in Philologi vita. Imprimis vero reprehendi solet, quod antiqua verba ex Catonis Originibus excerperet: cuius rei meminere Augustus apud Tranquillum in eiusce Caesaris vita, idemque Tranquillus lib. de claris Grammaticis in vita Lenaei, et Fabius ex antiquo epigrammate lib. VIII. cap. 3. Sed haec impedire non potuere, quo minus a Tacito (a quanto viro!) *rerum Romanarum florentissimus auctor* lib. III. Historiarum diceretur. Imo iuxta Martialem lib. XIV. *Crispus Romana primus in Historia* est. Augustino quoque lib. de Vita beata vocatur *electissimus pensator verborum*. Imo Graeci ipsi eius Historias tanti fecere, ut eas verterit Zenobius, sophista is, qui Romae docuit sub Adriano Caesare; quique epitomen proverbiorum Didymi, et Tarrhaei scripsit; ut testis est Suidas in *Ζηνόβιος*. Atque inde est, quod Sallustii quoque meminit Stephanus in *Ἄζιλις*. Utinam vero exstaret Asper Grammaticus, Sallustii interpres, teste Hieronymo. Quaedam ex eo citat Sosipater. Ioannes Baptista Pius Annotationum Posteriorum cap. LXXXIV. citat *antiquum auctorem, qui vitam Sallustii scribit*. Eum non vidi. Sed scio vitam Sallustii e veteribus reliquisse Asconium Pedianum: ut cognoscere est ex Acrone ad Horat. Sat. II. lib. I. 41. E iunioribus idem conati Pomponius Laetus, et Petrus Crinitus. Sed his fides habenda, quatenus veterum scrinia compilarunt. Cave autem cum Sallustio hoc confundas Crispum Sallustium, ad quem in Odis scribit Horatius, Historici huius sororis filium, Augusti amicum: de quo Seneca lib. I. de Clementia, et Tacitus lib. I. et III. Annal. A quo et metallum quoddam Sallustianum esse dictum, Plinius auctor est lib. XXXIV. cap. 2.

VITA C. CRISPI SALLUSTII

AUCTORE IOANNE CLERICO

Bonorum Virorum timiditati, inconstantiae, aut imprudentiae vix ignoscere possumus, si quid aliquando moribus suis indignum, et ante actae vitae minus consentaneum protulerint. Sed multo magis iram nostram movent improborum honesti sermones; quibus, ut nequitiam suam occultent, certiusque noceant, uti solent; nihil enim sceleratius, quam armis virtutis uti, ut vitium tuearis. Non puto autem quemquam pravae huius simulationis labe magis infectum vixisse, quam celeberrimum Historicum C. CRISPUM SALLUSTIUM, ut liquebit ex eius vita; quam ex Veteribus colligere statui, ut quicumque eam legent, hoc exemplo intelligant, non esse propterea existimandum bonum quemquam fuisse, quod virtutem calamo defenderit, nisi constet mores cum sermonibus consensisse. Nemo certe elegantius et acrius in suae aetatis vitia, quam SALLUSTIUS, invectus est; nec quisquam vitae minus severae fuit.

Natus erat Amiterni *etc.*

(*Reliqua vide Vol. I. ed. nostr. anno* 1825. *emitti coeptae pag. XI. sqq.* FR.)

VETERUM
ET
NONNULLORUM POSTERIORIS AEVI
SCRIPTORUM
DE
SALLUSTIO CRISPO
IUDICIA ET TESTIMONIA

Augustus Caesar
apud Suetonium in Vita Augusti cap. 86.

Tuque dubitas, Cimberne Annius an Verrius Flaccus imitandi sint tibi; ita ut verbis, quae Crispus Sallustius excerpsit ex Originibus Catonis, utaris? an potius Asiaticorum oratorum, inanibus sententiis verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?

Velleius Paterculus Hist. lib. II. cap. 36.

Aemulus Thucydidis Sallustius.

Et:

Paene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quae maxime nostri aevi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, et consecutus Sallustium Livius, Tibullusque, et Naso, perfectissimi in forma operis sui. Nam vivorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

Acro ad Horat. lib. I. Sat. 2. 41.

Ille flagellis ad mortem caesus. Hoc de Sallustio videtur dicere. Sallustius enim Crispus in Faustae, filiae Sullae, adulterio deprehensus ab Annio Milone flagellis caesus esse dicitur: quod Asconius Pedianus in Vita eius significat.

Eadem fere ait Porphyrio.

Servius ad VI. Aeneid. 612.

Ob adulterium caesi. Si occisi, Aegysthum significat, Thyestae filium; si revera caesi, Sallustium, quem Milo deprehensum sub servi habitu verberavit in adulterio suae uxoris Faustae, filiae Sullae.

Horatius Sat. I. 2. 47. *sqq.*

Tutior at quanto merx est in classe secunda,
Libertinarum dico! Sallustius in quas
Non minus insanit quam qui moechatur *etc.*

Schol. Acron. et Cruq. ad Horat. l. l.

Fertur Sallustius Crispus tanto ardore insanivisse in libertinas, quanto moechus in matronas: quod cum illi in Senatu a censoribus obiectum esset, respondit, se non matronarum, sed libertinarum sectatorem esse; quare ex Senatu eiectus est, quod ipse excusat in Catilinae bello.

Vid. Heindorf. ad Horat. l. l.

Asconius Ped. in Argum. Milon. pag. 779. *et ibid. ad cap.* 6. *pag.* 812.

Sallustium fuisse Tribunum plebis, quo anno Cn. Pompeius solus Consul erat, ostendit. Unde colligas ingenio fuisse Tribunicio et turbulento. Notanda hic sunt Tullii verba: Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas Senatus emta intercessione sublata est.

Nempe per Munatium et Sallustium, mercede corruptos. Qui dividi postularat, is erat Q. Fusius. Vid. Asconius ibid. et in cap. XVII. pag. 861. *in XVIII. pag.* 865. *in XXV. pag.* 897.

Cassius Severus ap. Senecam Decl. lib. III. pag. 425. *ed. Gronov.*

Orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur.

Seneca Philosophus Epist. CXIV.

Sallustio vigente, amputatae sententiae, et verba ante exspectatum cadentia, et obscura brevitas, fuere pro cultu.

Arruntius, vir rarae frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, et in illud genus nitens.

Seneca Epist. CXIV.

Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud Arruntium crebra sunt, et paene continua; nec sine caussa: ille enim in haec incidebat, at hic illa quaerebat.

Et lib. IX. Decl. I. et Controvers. XXIV. lib. IV.

Thucydidis sententia est: *Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα.* Sallustius: *Res secundae mire sunt vitiis obtentui.* Sic cum sit praecipua in Thucydide virtus brevitas, hac eum Sallustius vicit, et in suis illum castris cecidit. Nam in sententia Graeca tam brevi habes, quae salvo sensu detrahas. Deme vel *συγκρύψαι* vel *συσκιάσαι*, deme *ἑκάστων*, constabit sensus, etiamsi non aeque comtus, aeque tamen integer. At ex Sallustii sententia nihil demi sine sensus detrimento potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, et tamquam translatam, et corruptam, dum transferretur, obiiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illum praeferat; sed laudat, quem non timet: et facilius putat a se posse Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur.

Martialis lib. XIV. 101.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Crispus Romana primus in historia.

Quinctilianus lib. II. cap. 5. §. 19.

Livius a pueris magis [*legendus*] quam Sallustius: et hic historiae maior est auctor; ad quem tamen intelligendum iam profectu opus sit.

Et lib. III. cap. 8. §. 9.

Crispus Sallustius in bello Iugurthino et Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est.

Et lib. IV. cap. 2. §. 45.

Vitanda est illa Sallustiana (quamquam in ipso virtutis locum obtinet) brevitas, et abruptum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transvolat, nec, dum repetatur, expectat.

Quinctilianus lib. VIII. cap. 3. §. 29.

Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:
Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Iugurthinae conditor historiae.

Et lib. IX. cap. 3. §. 17.

Ex Graeco translata Sallustii plurima.

Et lib. X. cap. 1. §. 32.

Neque illa Sallustiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus iudicem et saepius ineruditum captanda nobis est: neque illa Livi lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quaerit.

Et ibidem §. 101.

At non historia cesserim Graecis, nec opponere Thucydidi Sallustium verear, neque indignetur sibi Herodotus aequari T. Livium, cum in narrando mirae iucunditatis clarissimique candoris, tum in concionibus supra quam narrari potest eloquentem: ita quae dicuntur omnia cum rebus tum personis accommodata sunt: affectus quidem, praecipue eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendavit magis. Ideoque immortalem illam Sallusti velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes.

Et ibidem cap. 2. §. 17.

Qui horride atque incomposite quamlibet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se pares credunt: qui carent cultu atque sententiis, Attici sunt scilicet: qui praecisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant: tristes ac ieiuni Pollionem aemulantur: otiosi et supini, si quid modo longius circumduxerunt, iurant ita Ciceronem locuturum fuisse.

Quinctilianus lib. X. cap. 3. §. 8.

Sed redeamus ad iudicium et retractemus suspectam facilitatem. Sic scripsisse Sallustium accepimus: et sane manifestus est etiam ex opere ipso labor.

Statius Papinius lib. IV. Silv. 7. 53. *sqq.*

Sed tuas artes puer ante discat:
Omne quis mundi senium remensus,
Orsa Sallusti brevis, et Timavi
Reddis alumnum.

Cornelius Tacitus Annal. lib. III. cap. 30.

C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor.

Iustinus Hist. lib. XXXVIII. cap. 4. *extr.*

Pompeius Trogus in Livio et Sallustio reprehendit, quod conciones directas pro sua oratione operi suo inserendo historiae modum excesserint.

A. Gellius lib. I. cap. 15. *Noct. Att.*

Novator verborum Sallustius.

Et lib. III. cap. 1.

Sallustius vel subtilissimus brevitatis artifex.

Et lib. IV. cap. 15.

Elegantia orationis Sallustii verborumque fingendi et novandi studium cum multa prorsus invidia fuit: multique non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare: in quibus plura inscite aut maligne vellicant. Nonnulla tamen videri possunt non indigna reprehensione.

Et lib. X. cap. 20.

Sallustius, proprietatis in verbis retinentissimus, consuetudini concessit.

Et lib. eodem cap. 26.

Asinio Pollioni in quadam epistola, quam ad Plancum scripsit, et quibusdam aliis C. Sallustii iniquis, dignum nota visum est, quod *etc.*

A. Gellius N. A. lib. XVII. cap. 18.

M. Varro in litteris atque vita fide homo multa et gravis, in libro quem inscripsit *Pius aut de Pace,* C. Sallustium, scriptorem seriae illius et severae orationis, in cuius historia notiones censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensum ab Annio Milone loris bene caesum dicit, et cum dedisset pecuniam, dimissum.

Suetonius de claris Grammaticis cap. 10.

Asinius Pollio in libro, quo Sallustii scripta reprehendit, ut nimia priscorum verborum affectatione oblita.

Et ibidem.

[*Atteius Philologus*] coluit familiarissime C. Sallustium, et eo defuncto, Asinium Pollionem: quos historiam componere aggressos, alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, instruxit; alterum praeceptis de ratione dicendi. Quo magis miror Asinium Pollionem credidisse, antiqua eum verba et figuras solitum esse colligere Sallustio: cum sibi sciat nil aliud suadere, quam ut noto civilique et proprio sermone utatur, vitetque maxime obscuritatem Sallustii et audaciam in translationibus.

Idem ibid. cap. 15.

Lenaeus Pompeii Magni libertus tanto amore erga patroni memoriam exstitit, ut Sallustium historicum, quod eum *oris probi, animo inverecundo* scripsisset, acerbissima satira laceraverit, lastaurum et lurconem, et nebulonem, popinonemque appellans, et vita scriptisque monstrosum: praeter priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.

Macrobius Saturn. lib. III. cap. 13.

Sallustius, gravissimus alienae luxuriae obiurgator et censor.

Macrobius Saturn. lib. V. cap. 1.

Quatuor sunt genera dicendi: copiosum, in quo Cicero dominatur; breve, in quo Sallustius regnat; siccum, quod Frontoni adscribitur; pingue et floridum, in quo Plinius secundus quondam, et nunc nullo veterum minor noster Symmachus luxuriatur.

Symmachus lib. V. Epist. 66.

Interea recuso sententiam, quae rem venaticam servile dicit officium. Statuerit hoc scriptor, stilo tantum probandus: nam morum eius damna non sinunt, ut ab illo agendae vitae petatur auctoritas.

Dio Cassius Hist. Rom. XLIII. 9. (*Vol. II. pag.* 108. *ed. Sturz.*)

Καῖσαρ δὲ — τοὺς Νομάδας λαβὼν, ἔς τε τὸ ὑπήκοον ἐπήγαγε, καὶ τῷ Σαλουστίῳ, λόγῳ μὲν ἄρχειν, ἔργῳ δὲ ἄγειν τε καὶ φέρειν, ἐπέτρεψεν. ἀμέλει καὶ ἐδωροδόκησε πολλὰ καὶ ἅρπασεν· ὥςτε καὶ κατηγορηθῆναι αἰσχύνην αἰσχίστην ὀφλῆσαι, ὅτι τοιαῦτα συγγράμματα συγγράψας, καὶ πολλὰ καὶ πικρὰ περὶ τῶν ἐκκαρπουμένων τινὰς εἰπὼν, οὐκ ἐμιμήσατο τῷ ἔργῳ τοὺς λόγους. ὅθεν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' αὐτός γε ἑαυτὸν καὶ πάνυ τῇ συγγραφῇ ἐστηλοκόπησεν.

Ausonius in Protreptico (322, 61. *sqq.*)

Iam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido et Catulo iam res et tempora Romae
Orsus, bis senos seriem connecto per annos.
Iam lego civili mistum Mavorte duellum,
Movit quod socio Sertorius exsul Ibero.

Sidonius Apollinaris in Panegyr. Anthemii Augusti (*Carm. II. vs.* 190. *sqq.*)

Qua Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quinctilianus,
Qua pompa Tacitus numquam sine laude loquendus.

Et in Panegyr. Narbonens. (*Carm. XXIII.*)

Et te multimoda satis verendum
Scriptorum numerositate Varro:

Et te qui brevitate Crispe polles:
Et qui pro ingenio fluento, nulli
Corneli Tacite es tacendus ori.

Apuleius in Apologia pag. 551. *Florid.*

Quamcunque orationem struxerit Avitus, ita illa erit undique sui perfecte absoluta, ut in illa neque Cato gravitatem requirat, neque Laelius lenitatem, neque Gracchus impetum, nec Caesar calorem, nec Hortensius distributionem, nec Calvus argutias, nec parcimoniam Sallustius, nec opulentiam Cicero.

Festus Avienus in ora maritima vs. 32. *sqq.*

Interrogasti, si tenes, Maeotici
Situs quis esset aequoris: Sallustium
Noram id dedisse, dicta et eius omnibus
Praeiudicatae auctoritatis ducier
Non abnuebam; ad eius igitur inclytam
Descriptionem (qua locorum formulam
Imaginemque, expressor efficax stili
Et veritatis, pene in obtutus dedit
Lepore linguae) multa rerum iunximus.

Vibius Sequester lib. de Fluminibus (*in voc.* Euphrates. *ubi cf. Oberlin.*)

Sallustius auctor certissimus.

Marius Victorinus in librum Cic. de Inventione.

Historia et brevis esse debet in expositione, et aperta et probabilis, ut Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit: *Quam brevissime potero, paucis absolvam.*

Spartianus in D. Hadriano cap. 15.

Amavit [*Hadrianus*] genus dicendi vetustum, controversias declamavit: Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustio Caelium praetulit: eademque iactatione de Homero ac Platone iudicavit.

Vopiscus in Aureliano cap. 2.

Me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum: prodente

quin etiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testibus convincerentur.

Vopiscus in Probo cap. 2.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros in vita principum et temporibus disserendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum *etc.*

Lactantius Div. Inst. lib. I. cap. 21. §. 41.

Sallustius — homo eruditus.

Idem lib. II. cap. 12. §. 12.

Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium, qui ait: *Sed omnis nostra vis in animo et corpore sita est; animi imperio, corporis servitio magis utimur.* Recte, si ita vixisset, ut locutus est. Servivit enim foedissimis voluptatibus, suamque ipse sententiam vitae pravitate dissolvit.

Hieronymus in epitaph. Nepotiani ad Heliodorum (Tom. I. pag. 343. ed. Domin. Vallars.)

Neque enim proposui historiam scribere, sed nostras breviter flere miserias; alioquin merito ad haec explicanda et Thucydides et Sallustius muti sint.

Et lib. I. adversus Iovinianum (Tom. II. pag. 315. sq.)

Cicero rogatus ab Hirtio, ut post repudium Terentiae, sororem eius duceret, omnino facere supersedit, dicens, non posse uxori se et philosophiae pariter operam dare. Illa interim coniux egregia, et quae de fontibus Tullianis hauserat sapientiam, nupsit Sallustio inimico eius, et tertio Messallae Corvino, et quasi per quosdam gradus eloquentiae devoluta est.

Idem de locis Hebraicis Tom. III. pag. 202. et ex eo Isidorus Hisp. Orig. lib. XIII. cap. 21.

Sallustius auctor certissimus.

Augustinus de Civitate Dei lib. I. cap. 5.

Sallustius nobilitatae veritatis historicus.

Augustinus de beata vita cap. 31.

Sallustius lectissimus pensator verborum.

Et epist. V. ad Marcellinum.

Nobilissimus historicus.

Idem de sentent. Iacobi s. epist. 29.

Romanae linguae disertissimus.

Iohannes Sarisberiensis Policratici lib. III. cap. 12.

Unde et Crispo, historicorum inter Latinos potissimo, sed et ipsi Ciceroni placuit: In malis factionem esse, quod in viris bonis vera amicitia est.

Franc. Petrarcha.

Crispus Sallustius, nobilis historicus veritatis (sic enim de illo apud auctores verissimos scriptum video) quo fidelius res Africae complecteretur, libros Punicos perquisivit, peregrinamque linguam, per interpretem, flagranti studio scrutatus est, quin et maria transgressus dicitur, ut oculis suis crederet de conditionibus locorum. Bellum Iugurthinum, coniurationemque Catilinae, compendioso, et ad unguem, ut dici solet, castigato stylo complexus est, sed nullo famosior quam historiarum libro, qui aetati quoque nostrae, ne certum eius sileam dedecus, amissus est: veterum quidem testimonio illustris, apud nos solo iam nomine superstes.

Lud. Vives de rat. stud. pueril. epist. 2.

Sallustius, rerum Romanarum florentissimus scriptor, ut inquit Tacitus, frequens est in manibus puerorum, sed mihi aptior videtur provectioribus. Inimitabilis est in illius scriptis gratia: quae quotiescunque repetita, nunquam taedium sui aut satietatem lectori afferant.

*Qu. Estaugius *).*

Nemini dubium est Sallustium plures maioresque historiarum libros scripsisse, qui partim temporum iniuria, partim invidia hominum iam dudum periere. Neque absurdum est inde suspicari, si bellum Iugurthinum, quod

---

*) *Qu. Estaugius* quis fuerit, fateor me ignorare. FR.

ipse non vidit, et tamen Romanis suis ita diligenter notavit, ea quoque memoriae mandasse, quae suo tempore potissimum contigere: quemadmodum contentionem inter Marium, Sullamque ortam, ob bellum Mithridaticum: Octavii, Mariique necem: Africam Pompeii Magni victoriam: Sullae tyrannidem: Metelli Pompeiique in Hispanias missionem: Sertorii, pugnaeque eius finem: Gladiatorum bellum: Tribunatum plebi restitutum: Piratarum exitium: Syriam victam: et cum his pleraque alia, quae a Sallustii nativitate usque ad Catilinae conspirationem gesta sunt, ubi interfuerunt anni exacti viginti et quinque. Deinde, a Catilinae coniuratione usque ad Sallustii obitum, etiam ardua haud pauca acciderunt: velut, Magni Pompeii triumphus: Ciceronis exsilium, et trucidatio: Gallicum bellum: Clodius interemtus: Respublica oppressa: Africana expeditio: Iulius Caesar confossus: Octaviani Aug. imperium: L. Antonii seditio. Quare haud facile creditu, tam diligentem historicum haec Romana omisisse. Sed hanc, pro dolor, iacturam debemus aut Gothis et Vandalis orbis devastatoribus: aut Ciceronianis vel Livianis Sallustio infensissimis: nam iste Patavinus tunc viginti quatuor annorum natus erat, cum Sallustius ex humanis cessit: cuius tandem libri etiam a iactura quantumvis mitiore, immunes non fuerunt. Sic ex Livio parum superest; ex Ennio fere nihil; ex Sallustio pauca, uti res humanae semper fuerunt. Praeterea non abs re a quibusdam dicitur inimitabilis, veluti liquet vel ex auctoribus, qui post eum de Iugurtha scripserunt: ut Livius, et abbreviatores eius, praesertim Florus lib. III. cap. 1. et lib. LXII. Orosius lib. V. cap. 15. Valerius Maximus lib. II. cap. 2. et lib. VI. cap. 11. Frontinus lib. I. cap. 8. et lib. II. cap. 1. et 4. Eutropius lib. IV. cap. 8. Plinius, et alii, qui ad tantam dicendi gratiam nunquam pervenerunt. Vir ille clarissimus, philosophus, orator magnus, verus historicus, adversarios habuit Ciceronem in primis, propter Terentiam: Asinium Pollionem, propter Ciceronem: Titum Livium, propter scribendi famam: qui cum suis curarunt assidue, ut omnino Sallustii vitium non cum scriptis eius oblivioni traderetur. Ita

similitudo illa studii, raro benevolentiam, aemulationem potius afferre solet.

Iulius Caes. Scaliger oratione pro Cicerone pag. 45. *ed. Tolos. a.* 1623.

Id quod et Sallustius, omnium scriptorum numerosissimus, nusquam aspernatus est.

Et ibidem pag. 34.

A Sallustio autem brevitatem illam peti debere, cum scribis; neque quid velis intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeo persuasam, adeo decantatam in illo viro brevitatem umquam comprehendi. Nam si, quoniam frequentibus asyndetis utitur, aut quod non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur: isto tibi quoque pacto brevibus atque interceptis saltibus centum milliariorum iter minus longum videbitur, quam unius modo stadii intervallum, quod uno spiritu confeceris. Ac contra videmus Sallustium ipsum, cum quid semel dicendum assumpsit, adeo perstare, ut saepenumero egredi videatur *etc.*

Ibidem pag. 30. *sq.*

Neque vero Sallustium, politissimum auctorem, reiiciunt [*Ciceroniani*]; sed anxium illud atque insititium dicendi genus, sed multa superstitiosa verba non ipsi primum notaverunt.

Idem lib. IV. Poet. cap. 24.

Quasi vero commentarium scripserit ille, non historiam pleniorem; qui sit historiae pater appellatus.

Et lib. III. cap. 95.

Ambitiose fecisse videtur Sallustius quibusdam, quod poëtarum more, cum dicere orsus esset de Catilina, omissa ea narratione, repetit historiam ab ipsis ultimis Romae rudimentis. Nos virum suo in genere praestantem atque incomparabilem cum recte, tum necessario fecisse iudicamus: ut ostenderet corruptam civitatem, cuius et pars esset Catilina nequam ipse, et participes habere posset multos sceleris ac nequitiae suae.

Ioannes Bodinus Meth. Hist. cap. 4. pag. 50. ed. Bas.

De Sallustio, quod eius omnia scripta fere interciderunt, non ita facile iudicari potest; ex iis tamen, quae habemus, integerrimum scriptorem et rerum magnarum usu praeditum fuisse constat: ut enim Iugurthinum bellum verius scriberet, in Africam usque navigavit: libere tamen de rebus iudicat; quid enim liberius est, quam in uno Caesare et Catone Romanorum omnium illius aetatis collocare virtutem?

Iustus Lipsius praefat. in Tacit.

Ex iis qui superant, C. Caesar laudatur in primis. Si ut disertus narrator; libens assentio: est enim eius viri pura oratio, sine fuco ac calamistris ornata, vel Romanis vel Atticis Musis dignissima; sin ut perfectus historicus; dubitare me dicam, cum et nonnulli fidem eius in historia civili requirant, et tertium illud ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν totum ei desit. Itaque ipse Caesar, ceteroqui minime sui contemtor, Commentarios inscripsit non Historias, et hoc ipso laudem veram meruit, quod falsam adfectare contemsit. Iam vero princeps historicorum audit Livius; si magnitudinem operis et varietatem rerum spectamus, recte: sed tamen (quod more maiorum liceat) a Livii lectione semper commotior surrexi, non semper melior aut ad vitae casus instructior. Sallustius unus ex III viris illis est, qui feliciter consecutus videtur haec omnia, et quem, si mei arbitrii res sit, in hoc lustro principem senatus historici legere non dubitem. Nam ceteri deinceps minorum quasi gentium historici quantum a superiorum aetate, tantum et a laude afuerunt; nisi quod admirabile est, quantum inter istos unus excellat, imitator Sallustii Corn. Tacitus, omni virtute antiquis proximus, longo quidem intervallo, sed tamen proximus.

DOCTORUM HOMINUM COMMENTARIA IN CATILINAM C. SALLUSTII CRISPI

C. Crispi Sallustii. Imo *C. Sallustii Crispi*. Vid. Malaspina ad Ciceron. XIII. ad Att. 31. p. 466. a. Broukhusius.

Bellum Catilinarium. Titulus huius libri varie inscribitur. Plerique libri veteres, et nonnulli etiam MSS. eum ita concipiunt: *De coniuratione Catilinae et eius sociis.* Sed ego hanc inscriptionem iure repudio, adductus auctoritate veterum Grammaticorum, Nonii praesertim, qui triginta locis amplius hunc Sallustii librum laudat hoc titulo: *Sallustius in bello Catilinae* vel *Catilinario.* Sed Festus Sallustium solet citare, *in Catilina*; fortassis haud absurde, si ita accipias ut *Plutarchus* aut *Suetonius in Caesare.* Quid enim aliud est hic liber, nisi descriptio vitae et morum Catilinae, quem omnibus cum suis circumstantiis, quasi penicillo quodam, posuit Crispus noster? Sed *Bellum Catilinarium* magis videtur inscripsisse Sallustius, quam quidvis aliud. Licet enim aliquoties ipse in hoc libello *coniurationem* vocet, tamen et coniuratio, bellum dici, praesertim haec, ubi infestis signis, in aperto campo praelium quoque fuit commissum, potest. Operae precium est, audire Isidorum, qui scribit lib. IX. c. 3. *Coniuratio*, inquit, *quae fit tumultu, quando vicinum urbis periculum singulos iurare non patitur, sed repente colligitur multitudo, et tumultuosa in ira conflatur.* Ubi addit idem, hanc et *tumultuationem* dici. Est igitur genus quoddam belli et militiae coniuratio. Sed milites tamen a coniuratis seiunxit Livius quoque lib. XLV. *Ut Consul, quos Praetor milites sociosque navales coniuratos haberet, dimitteret.* Nam milites sunt, qui sacramento dixerunt singuli; coniurati, qui una simul iurarunt, quod observavit doctiss. Turneb. lib. XI. Adversar. cap. 18. Fuit autem haec coniuratio extremo Ciceronis et Antonii consulatu detecta et publicata, qua tempestate Pompeius in Syria et Phoenice, contra Iudaeos feliciter rem gessit, ut scribit Orosius lib. VI. cap. 6. Eius tanta celebritas fuit, ut in ludis ac scholis Rhetorum declamandi materiam praeberet, quod ostendit illa declamatio, cuius auctorem Portium illum Latronem ferunt: quin tantum valuisse famam coniurationis Catilinariae constat, ut per vocem *coniurationis*, praecise nullam aliam, quam Catilinariam significandam putarent. Ad quam faciem *coniuratos*, h. e. huiusce coniurationis adfines adpellavit Arnob. lib. VII. *Responsum deinde ab Aruspicibus editum, res saevas, tristissimas, portendi, ab incendiis, caedibus, ab legum interitu, et ab iuris occasu, maxime tamen a domesticis hostibus et ab impia coniuratorum manu.* Et quae unquam praesentior clades Romae intentata fuit? Prudentius, poëta prudens et arduus, lib. I. contra Symmachum vs. 527. huius coniurationis ita meminit:

2 ** Nec tantum Arpinas consul sibi Roma medelae*
Contulit, exstincto saeva inter vincla Cethego;
Quantum praecipuus nostro sub tempore princeps
Praescripsit, tribuitque boni; multos Catilinas
Ille domo pepulit, non saeva incendia tectis,
Aut sicas patribus, sed tartara nigra animabus.

Denique hanc historiam, praeter Sallustium, Ciceronem et Latronem, scripsit etiam Luceius, ad quem eximia illa epistola apud Ciceronem scripta est; auctor huius rei mihi Asconius in Verrinis. Colerus. — *Catilinae bellum* dicitur hic liber Nonio Marcello in *Audacia* p. 242. in *Necessitudo* p. 353. in *Periculum* p. 364. in *Praestare* p. 371. in *Solvere* p. 390. in *Supplicium* p. 398. in *Vitam* p. 419. in *Iuventus* p. 433. in *Simulare* p. 439. in *Avarum* p. 442. in *Libidinem* p. 453. in *Senati* p. 484. in *Tumulti* p. 489. 499. in *Imbuere* p. 521. in *Lanceae* p. 554. in *Ferentarii* p. 454. Servio quoque ad I. Aen. 10. qui et *Catilinarium* vocat ad XI. Aen. 708. Dicitur et *Catilina* Nonio in *Vultus* p. 427. in *Iuventus* p. 433. Broukhus.

De coniuratione Catilinae etc. Ita Donatus ad Terent. Hec. II, 1, 1. Broukhus. — Meursius ad Catonem p. 226. putat Sallustium gemino titulo libros inscripsisse. Codd. autem nostri et Schol. ineditus ad Iuvenal. X, 287. cum editis faciunt. Wasse.

CAP. I.

Omneis homines, qui student sese praestare ceteris animantibus. In Manuscriptis aliisque vetustis est ordo verborum inmutatus, *qui sese student praestare* pro: *qui dant operam, uti praestent ipsi et antecellant.* (uti et in omnibus nostris. *W.*) Id lenius et asperum minus esse videtur, nec aliter a veteribus citatur, velut Prisciano lib. VII. quo loco de accusativo tertiae declinationis agit. ubi et *Omnis* hic legendum esse docet, pro *omnes.* Terentianus diphthongo *ει* scribi vult in plurali cum hoc, tum similia nominá, quomodo fere et in vetustis Inscriptionibus reperitur. Iam quod ad loquendi rationem adtinet, norit lector et Ciceronem eodem modo locutum. Nam II. Officior. *Gratum se videri studet,* inquit, et in Eunuchi prologo Terent. *Qui placere se student bonis quam plurimis.* Ubi interim miror, quid sibi quidam velint, qui et omisso accusativo *se*, versum constare arbitrentur, id quod secus habet; et ab imitatore quopiam pronomen adscriptum putent, quod hoc modo Sallustius Catilinae historiam ordiatur. Quasi vero non eodem modo sit, ita uti ostendimus, et Cicero ipse locutus. Sed et alias Terentius haud dissimili modo loquitur, velut in Eunucho: *Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt.* Eodem modo II. Tuscul. Cicero: *Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos adpellari volunt.* Nam sic usitatius dicitur. Terent. in Andria: *Uxorem decrerat dare sese mihi hodie.* Et, *quae sese inhoneste optavit parare hic divitias potius, quam in patria honeste pauper vivere.* Ubi etiam pronomine *sese* omisso, tamen sensus constat. Quo modo et in illo Livii II. Decadis tertiae, *qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.* Rivius. — Varro Caprino prae-

lio: *Nam virtutem propriam mortalibus fecit, cetera promiscue voluit communia habere.* Ciacconius. — Fabius lib. III. *Crispus* (inquit) *Sallustius in bello. Iugurthino et Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principiis usus est.* quod tamen ipsemet eum Isocratis et Gorgiae Leontini exemplo fecisse dicit: et multa in philosophicis Ciceronis libris principia reperientur, quae cum ea re, de qua in quoque libro disputatur, nihil omnino commune habeant. ex quo constare potest neque semper vitiosum esse tale principiorum genus: et in Sallustio notandum potius, et observandum, quam temere culpandum videri. Ipsam potius huius principii oecononiam universe primum, deinde per partes consideremus. Propositum Sallustio est ostendere, quae se causa potissimum impulerit ut ad scribendam historiam accederet. Causa autem haec est, quia et industriam suam exercere in re aliqua honesta ac laudabili volebat; et in corrupta ac depravata Republica quid potius ageret, non reperiebat. Sed huius instituti ac consilii sui rationem alte admodum repetit: et ornatam multis ac gravibus sententiis prope philosophice tractat. Exorditur a communi sententia: Omnes homines, qui naturae suae dignitatem ac praestantiam tueri volunt, debent operam dare ut magnum aliquid ac memorabile gerant, quo se vindicent ab oblivione, quo propagent memoriam sui, quo nomen et decus aliquod apud posteros consequantur. Sed et omnes veteres libri legunt *Omnis* pro *Omnes*, et ita citat Charisius. qui etiam notat in hoc ipso libro scripsisse Sallustium, *Omnis homines qui de rebus dubiis consultant.* ut ostendat utrumque rectum esse. Hoc autem veteres, etsi pusillum videri potest, diligentissime tamen observabant, et aliud alio loco melius dici iudicabant. Gellius lib. XIII. cap. 19. Virgil. I. Georg. *Urbis ne invisere Caesar, Terrarumque velis curam.* at in Aeneid. *Centum urbes habitant magnas.* Idem, *Turrim in praecipiti stantem.* Idem, *et incertam excussit cervice securim.* Idem lib. X. *Tres quoque Threicios Boreae de gente suprema*, et, *tres quos Idas pater et patria Ismara mittit.* Talia sunt, *Haec finis Priami fatorum:* et alio loco, *Quem das finem, Rex magne, laborum?* Ennius, *Capitibus nutantes pinos, rectosque cupressos.* Idem, *aëre fulva.* Pindarus, *ἐρήμας δὲ αἰθέρος.* Sed et *ἀέρα* et *αἰθέρα* Homerus innumerabilibus locis feminino genere extulit. Quae exempla ego quoque imitatus olim ausus sum *vastam aethera* dicere in ode quadam ad Fr. Turnonium Cardinalem.

An tanta me vate in tenebras eat
Indicta virtus? non ita me pater
Argenteo praesignis arcu
Edocuit Patareus Apollo.
Ventura non te saecula nescient:
Ne fama circum limitibus tua
Scribetur angustis: sed udam
Linquet humum fugiente penna:
Vastamque findens aethera, praepeti
Sese volatu conspicuam feret,
Quacunque terras ambit ingens
Oceanus genitor Deorum.

3 * Sic Catullus *aridam pumicem*, adversus auctoritatem Plauti: Propertius *aridam pulverem*. Sic Lucretius II, 1133. *aurcam funem.*

Haud (ut opinor) enim mortalia secla superne
Aurea de caelo demisit funis in arva.

cum in promptu esset: *Aureus e coelo.* Sic in Verrem Cic. *Ita in manifesto peccatum tenebatur, ut cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.* Sic idem, *Perangusto fretu divisa.* Illi enim teretes et delicatas aures habebant, omnia non vocum modo, sed et litterarum momenta ac pondera subtiliter examinantes. nos ad has delicias obtusiore et hebetiore palato sumus. Muretus. — Sic nos emendavimus, cum antea, in quibusdam libris praelo excusis *Omnes homines;* in aliis vero *Omneis homines* legeretur. Secuti autem sumus, cum veterum codicum fidem, tum Grammaticorum auctoritatem. Carisius lib. I. *Nam accusativus, iuxta regulam manente I. littera debet enunciari, hos et has agilis: ut est apud Sallustium: omnis homines.* Priscianus lib. VII. *Omnium quae tam nominativum, quam accusativum similem habent, eorum accusativus, raro in es, frequenter in is solet terminari: ut hic et haec omnis. Sallustius in Catilinario: omnis homines, qui sese student. Simile huic est illud Terentii in Andria: Omnis nos gaudere, et Virg. lib. V. Aen.* 29.

Quo magis fessas optem dimittere navis. Popma.

Philosophatur egregie toto hoc exordio Sallustius, solens more suo, atque huiusmodi exordiorum genere tantum non proprio et peculiari gaudet, quae vocat Aristoteles *ἀκροατικά.* Sed Fab. Quinctil. auctor et censor gravissimus ob hoc genus exordiorum, ut supervacaneum, et parum ad historiam pertinens, notat Sallustium, cui non iniuria maiorem curiositatis notam inussit magnus ille Scaliger lib. III. Poeticae cap. XCV. Eius verba gravissima subscribam: *Ambitiose*, inquit, *fecisse Sallustius quibusdam videtur, quod Poëtarum more, cum dicere orsus esset de Catilina, omissa ea narratione, repetit historiam ab ipsis ultimis Romae rudimentis. Nos virum suo in genere praestantem atque incomparabilem, cum recte, tum necessario fecisse indicamus, ut ostenderet corruptam civitatem, cuius et pars esset Catilina nequam ipse, et participes habere posset multos sceleris ac nequitiae suae.* Coler. — Eugraphius ad Terent. Eunuch. Act. II. Sc. 2. Vid. Cic. I. de Off. 30. et Macrob. I. in Somn. Scipionis. Broukhus.

Omnis homines. Sic legendum e Prisciani lib. VII. qui hunc locum citat, monent Cyprianus a Popma in Emendationibus, Iohann. Rivius in Castigationibus. Rupertus.

Qui sese student praestare. Nam cum *ὁ λόγος* a ceteris hominibus distinguat hominem, qui nihil gerunt *ἄξιον λόγου*, videntur abiicere ac deprimere id quo excellunt: et se cum iis, quae eo bono carent, exaequare. Plutarch. in libello de Fortuna: *εἰ μὴ νοῦν μηδὲ λόγον ὁ ἄνθρωπος ἔσχεν, οὐδὲν ἂν διέφερε τῷ βίῳ τῶν θηρίων.* *De studii et studendi* varia significatione consulendi Grammatici apud Macrobium. Muret. — *Ἀρχαϊσμὸς* iudice Scal. ad Cirin Virgil. p. 57. v. Barthium ad Grat. p. 82. 83. Sed ita MSS. vetusti, nec aliter citatur a Prisciano lib. VII. Id quod lenius et minus asperum putat Rivius. Ego ut MSS. me non oppono, ita sive quis alius anteponat sive postponat accusativum verbo *studere*, nihil interesse putem, dummodo sciam, illud *se* non convenire cum *student*, sed cum *praestare*, ut nos docet Voss. de Constructione cap. XXXIV. Rupert.

Praestare caeteris animalibus. Notandum, cum Sallustius dixerit *praestare caeteris animalibus*, Virgilius tamen *magnum praestet Achillem.* Vetus interpres Statii ad Lib. IV. Theb. v. 257. Broukhus.

Animalibus. Scripti omnes libri, quos quidem ego viderim, *Animalibus.* quo modo et Sosipater Carisius recitat lib. I. in verbo *Omnes*, et Diomedes. Ald. Manutius. — Ita omnes fere impressi, quibuscum consentiunt sex MSS. Cod. et Carisius lib. I. Seneca quoque lib. VIII. Epist. ad hunc Sallustii locum respiciens, *animalibus* legit: *Non fames*, inquit, *nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vere non animalium, sed mortuorum.* Nonius in dictione *Praestare*, *animantibus* legit. sed tanti apud me nunquam Nonii fuit auctoritas, ut eum Carisio, Senecae, et tam multorum librorum consensui praeferendum putarem. proinde hanc lectionem recepi. Popma. — Haec est verissima lectio, testibus libris antiquissimis, teste Charisio I. Seneca lib. VIII. epist. ubi hunc locum aemulatur. Sed nonne et Ovidius ad hoc verbum et ad hanc sententiam egregie respexit in Metamorph. cuius versus paulo post adscribam. Coler. — Digladientur alii per me licet, genuinumne magis *animalibus* an *animantibus*, dum norint utrumque videri, tamquam e glossa irreptitium. Meis certe auribus, meo animo hac voce retenta, odiose mox sequitur, *ne vitam sil. tr. v. pecora.* Gruterus. — E Charisii l. I. et Senecae ep. 8. Colerus, e Charisio et Diomede Ald. Manutius, ex Inpressis et sex Codd. MSS. et Sen. epist. VIII. Cyprianus a Popma legit *Animalibus.* Gruterus e glossa irreptitium putat: quod mihi non videtur, partim ob auctoritatem Charisii et MSS., partim quod, ut ipse Grut. fatetur, nonnunquam superflua occurrant in Sallustio. Senecae tamen locus, quem Colerus et Popma adducunt, parum adfert munimenti. Vix enim adfirmare ausim, adeo se addixisse Senecam verbis Sallustianis, ut non potius ad illa, *velut pecora*, respexerit. Rupert. — Sex MSS. Codd. Popmae *animalibus*, uti Manutiani omnes, neque aliter Charisius in voce *Omnes.* Diomedes p. 294. Enarrator Statii p. 171. ipse etiam Ovidius Met. I. 84.

Pronaque cum spectent animalia caetera terram,

et ex illo D. Cyprianus ad Demetrianum p. 192. * Quo in loco pro, 4
quid te in lapsum mortis cum serpente quem colis, sternis, Ionas Aurelianensis legit, *cum insensata imagine quem c. s.* Cui favent verba Cypriani inferius posita: *Nos insensati* etc. Idem Ionas habet *animalia: Rectum te Deus fecit; et cum caetera* animalia *prona et ad terram situ vergente depressa sint* etc. Firmicus Praefat. ad Lib. VIII. Astron. *animantes* legisse videtur. Sic enim loquitur: *Caeteros etiam* animantes *ita natura composuit, ut ad terram demersi, et caduca quadam mundi huius*

humilitate proiecti, et animo et corpore terrenis semper conversationibus inhaereant. Unde mira praestabat Orpheus, qui cantus dulcedine fecit uti naturae inmemores essent: Cassiodor. Var. II. 40. Mutis animalibus *efficaciter imperavit, vagosque greges contemtis pascuis* ad audiendi epulas *potius invitavit.* Nonius aperte *animantes* exhibet voce *Praestare.* Lucretius et alii utroque modo locuti sunt, sed Codices quos ego vidi omnes, *animalibus:* unus est L. III. qui *animantibus.* Neque prorsus odiosa est, aut ulla, ut verius dicam, repetitio in sequentibus. Nam vox *animalibus* et homines et bruta in sua notione complectitur, at *pecora* non item ad humanum genus extenditur. Caeterum *student* hoc in loco *velle* et *cupere vehementer* denotat. Inepte, ut alias, Fayus, *obsecro te* etc. Vide Plautum Bacchid. V. 2. *Me, te, se,* saepe *παρελκόντως* apud veteres. WASSE.

SUMMA OPE. Ennius: *summa nituntur opum vi.* MURET. — Sallustiana locutio. Cicero diceret: *summa opera, summo studio, summa contentione.* Sic autem et vetus poëta:

— — — *Summa nituntur opum vi.* COLER.

SUMMA OPE NITI DECET. *Definiri solet decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiae, in eo, in quo natura eius a reliquis animantibus differat,* ait Cicero Lib. I. Offic. et mox: *Sed Poëtae, quid quemque deceat, iudicabunt: nobis autem personam inposuit ipsa natura, magna cum excellentia praestantiaque animantium reliquorum.* Rectissime ergo in hoc etiam decorum cuiusque hominis constituit Sallustius. GRASWINCKEL.

SUMMA OPE NITI DECET, NE VITAM SILENTIO TRANSEANT, VELUTI PECORA. Ut deliciis compensemus delicias, et refundamus auctori nostro, quod ipse tam venusta manu nobis inputavit; habeat sibi praeclarum istud Varronis: *Fabre compactum animal hominem quis ferat sic pecuatim ire. Ut averruncassit Iupiter tam Aretinas hominum mentes.* Ita hunc locum nitori suo restituit, qui, verbis Sallustii nostri, opibus ingenii aeternam sibi gloriam quaesivit, Casp. Barthius l. VI. Advers. 6. ubi et *aretinas* (quo de vocabulo videndus quoque Reines. III. Var. 1.) explicat, luto inhiantes, lutum redolentes, terram sapientes; quas Eugippius c. 1. *inclinatas* appellat, imitatione, credo, Persii Sat. II. 61.

O curvae in terras animae et coelestium inanes!

Qui ipse videtur ex Aeschylo hausisse, apud quem Prometheus ait: *Μυρίαις δὲ πημοναῖς, δύαις δὲ καμφθεὶς ὧδε δεσμὰ φυγγάνω.* h. e. *animo illo magnifico atque glorioso deiectus atque confractus.* Quo ad staturam hominis erectam in coelum adluditur, ne sectetur inclinatus animus terrena instar brutorum. *Nam nemo,* inquit Seneca, VII. Nat. Q. c. 1. *usque adeo tardus, et hebes, et demissus in terram est, ut ad divina non erigatur.* Eleganter Iunilius in Genesin: *Non ergo secundum corpus, sed secundum intellectum mentis ad imaginem Dei creatus est homo: quamquam et in ipso corpore proprietatem quamdam habeat, quae hoc indicet; quod erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneretur, non esse sibi terrena sectanda, velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est. Unde in alvum cuncta prona atque prostrata sunt.* Cui consonans Claudius Taurinensis: *Rectum te Deus fecit, et cum cetera animalia prona et ad terram situ vergente depressa sint, tibi sublimis status et ad coelum, atque dominum, vultus erectus est. Illuc intuere, illuc oculos tuos erige.* Atque huius sapientiae radius strinxit et Sallustium nostrum, ut scriberet, debere mortales praestantiae suae meminisse et sub animi iugum misso corpore, quae nullo casui sint obnoxia, sectari. Ad hunc Sallustii sensum Tacitus etiam de Vitellio III. H. 1. *Umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum subgeras, iacent torpentque, praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat.* Apul. in Apol. Sallust. locum ita expressit: *Nam quidem feris et pecudibus os humile, et deorsum ad pedes deiectum, vestigio et pabulo proximum* etc. Vide egregium discursum Grotii Not. ad I. de Verit. Chr. Relig. p. 45. 46. Adde, quaeso, Manilium l. 4. Astronomicῶn, Lactantium de Ira Dei c. 7. Boëth. de Consol. 5. c. 5. Claudianum III. de raptu Proserpinae 41. ubi, velut translata sub metri legem Sallustii sententia:

Quid mentem traxisse polo, quid profuit altum
Erexisse caput, pecudum si more pererrant
Avia? RUPERT.

Transire proprie non penitus intrare est, nedum inmorari, sed praeterire: et hinc Plinius alicubi transitum ab interventu, ambituque distinguit. *Alibi interventu, alibi ambitu, alibi transitu ligante.* Vult ergo auctor, ne praetervehamur vitam, sed agamus, ut verbis utar Senecae Epist. XCIII. *Hoc a me exigo, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut praetervehar. Ut* enim, eodem auctore Epist. II., *nihil tam utile est, ut in transitu prosit, ita nec vita.* Hoc idem rursum *praenavigare vitam* appellat, Epist. LXX. Et Plutarchus *περὶ παιδαγ. παραζῆν·* cum ait, *Ζῆν, οὐ παραζῆν προσήκει.* GRASWINCKEL.

SILENTIO. Id est, ut peraeque de ipsorum, * et vita, et morte sileatur. 5
quemadmodum ipse infra loquetur. Neque enim probanda est vox Epicuri, *λάθε βιώσας.* neque illud Ovidii, *Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit.* aut illud Horatii, *Nec vixit male, qui vivens moriensque fefellit.* Immo vero optimus quisque, ut ait Cicero, *honoris, et gloriae studio maxime ducitur,* et maxime laborat, qui de se apud posteros sermo, quae opinio futura sit. Itaque recte Homerica Pallas ita Telemachum cohortatur: *καὶ σὺ φίλος, μάλα γάρ σ᾽ ὁρόω καλόν τε μέγαν τε, Ἄλκιμος ἔσσ᾽ ἵνα* etc. MURET. — Est et hoc verbum Sallustio peculiare tali sensu. Nam *silere* usurpat pro eo, quod Graeci dicunt *σχολάζειν.* Cicero in Vatin. *bonarum artium studia siluerunt. Transeant* vero rectissime legitur, quod viri doctissimi dudum demonstrarunt; et satis etiam confirmavit Ianus Palmerius, qui quam bonam et utilem plerumque operam Sallustio corrigendo navaverit, faxo saepius adpareat in hoc nostro commentario. Est autem haec sententia gravissima et merum nectar Philosophicum redolet. Sic enim Socrates apud Xenophontem inquit: *ἔπειτ᾽ οὐκ οἴει φροντίζειν, οἳ πρῶτον μὲν μόνον τῶν ζώων ἄνθρωπον ὀρθὸν ἀνέστησαν (ἡ δὲ ὀρθότης καὶ προορᾶν πλεῖον ποιεῖ δύνασθαι, καὶ τὰ ὕπερθεν μᾶλλον θεᾶσθαι, καὶ ἧττον κακοπαθεῖν) καὶ ὄψιν, καὶ*

ἀκοὴν καὶ τὸ σῶμα ἐποίησαν. Quae verba sic est interpretatus Leunclavius: *Tu ergo curare ipsos res nostras non arbitraris, cum illi primum inter animalia cetera solum hominem erectum fecerint (et habet hoc erecta figura, ut prospici longius possit et rectius superna spectari: denique minus ut cum adversis conflictemur) atque etiam visum, auditum, os addiderunt.* Ovidius Metamorph. Lib. I. 84.

Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Iussit et erectos ad sidera tollere vultus.

Cui concinit quoque Iuvenalis Satyr. XV. 146.

Sensum a coelesti demissum traximus arce,
Cuius egent prona et terram spectantia.

Ammianus Marcellinus Lib. XIX. *Qua caussa animalia praeter homines cetera iugiter prona, Homero auctore, et experimentis deinceps multis, cum talis incesserit labes, ante novimus interire.* Plura ad hunc locum vide apud Lactant. Lib. I. de Ira Dei cap. 14. Hieronymum adversus Iovinian. Quibus adde Minutii Felicis Octavium. Sed et Senecam non est animus hic praeterire, qui lib. VIII. epist. 61. sic ad hunc locum scribit: *Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque, ut ait Sallustius, ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum.* Coler. — Eadem plane elegantia, verbo *praenavigare* utitur Sen. Epist. 71. *Praenavigamus vitam et quemadmodum in mari terraeque urbesque recedunt, sic, in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuvenem et senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. Novissime incipit ostendi publicus finis generis humani.* Idem Sen. l. de Prov. c. 4. *Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. Transisti sine adversario vitam.* Idem l. I. de Clem. c. 9. *Cum annum quadragesimum transisset.* Rupert.

Transeant. Ita fere et inpressa et calamo descripta exemplaria. nec male, ut opinor. verum in Manuscripto quodam reperi, *transigant.* ut in Beroaldino quoque, licet eodem sensu, pro *traducant.* Rivius. — Pro *transigant* lego *transeant.* Qui aliter excudunt, vim vocabuli non adsequuntur. Probabit pro me Cornelius Tacitus in vita Agricolae: *Mox inter quaesturam ac tribunatum plebis atque etiam ipsum tribunatus annum quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit.* Liquet mihi affirmare: hunc Sallustii locum Tacitus respexit; et eum qui mox est: *indocti, incultique vitam sicut peregrinantes transire.* Neque ergo inertes agunt vitam, verius transeunt. Palm. — Digb. *transigant*, et sic primitus Markii γ. MS. Rivii et Beroaldinus, caeteri recte *transeant.* hoc est *ne sine fama, inhonori inertia et otio traducant.* quo pacto Tacitus Agric. III. *Senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos* per silentium *venimus.* et XXXIX. *Studia fori et civilium artium decus* in silentium *acta.* Silius III. *Et qui sim nesciat omnis Gens hominum, letique metu decorata relinquam? Quantum etenim distant a* morte silentia vitae. Horat. *Sepultae inertiae.*

Seneca Thyeste vs. 397. *Nullis nota Quiritibus aetas* per tacitum *fluat.* Quae Manutio notata. Lectionem firmat Seneca, et illi qui hunc sensum postea tractarunt et vocibus vel iisdem vel idem valentibus usi sunt. v. gr. *praetervehi, emetiri, transitu, praenavigare, transmittere.* Epist. XCIII. *Hoc a me exige ne velut* per tenebras *aevum ignobile* emetiar, *ut agam vitam, non ut* praetervehar. Idem de Provid. clare: *Semper vero esse felicem et sine morsu velle* transire vitam, *ignorare est rerum naturae alteram partem.* Epist. II. *Nihil tam utile est, ut in* transitu *prosit, ita nec* vita. Iterum Ep. LXX. praenavigare *vitam*, quod Plutarcho περὶ παιδαγ. *Ζῆν οὐ παραζῆν προσήκει.* Zenodotus apud Stobaeum, *Κηρύσσετ᾽ ἀεὶ ἡ ἀρετή, κακὸς δ᾽ ἀνὴρ Σιγηλὸν ἔσχε ζῶν τε καὶ θανὼν βίον.* Noster, *quorum vitam mortemque iuxta aestimo. Transire* ergo, *intactum relinquere*, aut, *percurrere aliquid leviter.* Cicero pro Roscio Amer. §. 55. *Sed in animo est* leviter transire *ac tantummodo* perstringere *unamquamque rem.* Et *silentio transire* Ciceroniano sensu est, *rem silere.* Ad Attic. III. 4. *Equidem malueram quod erat susceptum ab illis* silentio transire. Atque ita Quintilianus II. 12. Agnoscit
* etiam hanc loquendi formam Tacitus Agric. VI. *Mox inter Quaestu-* 6
ram et Tribunatum plebis, atque etiam ipsum Tribunatus annum, quiete *et* otio transit, *gnarus sub Nerone temporum, quibus* inertia *pro sapientia fuit. Idem praeturae tenor et* silentium. Idem An. I. 13. *Silentio* tramisit. atque ita Sidonius Epist. II. 14. et alicubi Statius: *viduos ut* transmittare *per annos.* Quod idem valet. At vix unquam invenies *silentio transigere* apud idoneum auctorem; nam Spartianum et eiusmodi nihil moror, apud quem in Adrian. cap. XXI. memini legere: *bella etiam* silentio *pene* transacta; vel Fulgentium qui: *defaecatam.* silentio vitam agere. *Transigere* fere est, *diem vel aetatem, aliquo negotio occupatus, agere. transire* vero est *transmittere* aliquid, *sinere praeterlabi* more somnos captantium. Unus obstat Plinius in Paneg. Cap. XLVIII. *Magnum partem dierum, inter tot imperii curas, quasi* per otium transigis. *Transire* denique idem quod Phaedro *vitam decurrere,* quod Agellio et Ciceroni *transire librum;* quod Senecae de Brevit. vitae XVI. *transilire* medios dies; Lucano VII. 460. *consumere. Ut* rapido cursu *fati suprema morantem* Consumsere *locum.* Sed et illa Sallustiana Cap. 2. vitam *sicuti peregrinantes* transigere, idem sonant atque, non immorari vitae communis officiis, at aevum transmittere sive consumere, eo plane modo quo oppida solet intermedia transcurrere viator domum festinans. Apuleius I. Florid. *parva haec quippe, et quanquam paucis percontantibus adorata, tamen* ignorantibus transcursa. *Vitam* hoc est, vitae munia, quae ventri et somno dediti minime obeunt. Vox *transigant* hoc loco mera est interpretatio τοῦ *transeant*, quod elegantius et ab usu vulgi remotius. Wasse.

Veluti pecora. Ipsa corporis humani conformatio nos admonet hominem non terrestria et caduca, sed coelestia et immortalia spectare debere. *Natura enim*, ait Cic. I. de Legibus, *cum ceteras animantes abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad coelique quasi cognationis domiciliique pristini conspectum excitavit.* Nota sunt et illa Ovidii: *Pro-*

naque cum spectent animalia cetera terras, etc. MURET. — Aristophanes Plut. IV. 3. *Ἀλλὰ προβατίου βίον λέγεις, Εἰ μὴ φανεῖται διατριβή τις τῷ βίῳ.* Si haec verba ob oculos habuerat noster, tum *silentio transire* idem erit ac *sine negotio*, quod infra innuere videtur: *memoriam nostri quam maxime longam efficere.* WASSE.

QUAE NATURA PRONA ATQUE VENTRI OBEDIENTIA FINXIT. Sallustii breviloquentia non consistit in eis, quae vulgus hodie putat. quippe paucioribus verbis dixisset *natura prona atque ventri obedientia;* abiecto *quae* et *finxit.* GRUT. — Ovid. Met. I. 84.

Pronaque cum spectent animalia cetera terram.

Mamertin. in Panegyr. XI. c. 23. *Suspicere iam in coelum licet, et securis contemplari astra luminibus, qui paulo ante, pronorum ac quadrupedum animantium ritu, in humum, visus trepidos figebamus.* Ita legendum e MSS. cum Livineio. RUPERT.

PRONA. Hoc est, *declivi vultu*, ut loquitur Boëthius, vel secundum Apuleium, *vestigio et pabulo proxima.* Locum fere vertit D. Basilius in Hexaem. Homil. XI. p. 53. *ἐγεννήθη τὸ πρόβατον νέμεσθαι, κάτω ἔχει τὴν κεφαλὴν συννεύουσαν τῇ γαστρὶ ἐνορᾷν.* Isidorus Lib. de different. Spirital. p. 295. pro *veluti* habet *sicut*, bis propterea nobis corrigendus. *Ut oculi*, inquit, *munitiores essent ab iniuria, eos opifex summus* illarum *tegminibus occuluit.* Ita Ed. Le Breul. at pro *illarum*, voce nihili, scribe meo periculo *ciliorum*, nomen e re natum, teste Varrone. Eleganter in hunc sensum Corn. Severus 224.

Non oculis solum pecudum *miranda videre*
More; nec effusis in humum grave *pascere corpus.*

Infra *ventri obedientia*, quidam e nostris *obedientia ventri* positura inversa, et sic Guelf. 6. 2. Servius autem nihil movet. A. Victor de Claudio, *ventri foede obediens, vecors iuxta atque inmemor.* Et Epitom. p. 46. Apuleius Metam. IV. p. 64. *Tunc* ventri *tam profundo* serviens, et Apolog. 1. *Serva corpora.* Hinc Lucianus de homine servilia officia colente, Somn. p. 9. *Κάτω νενευκὼς εἰς τὸ ἔργον, χαμαιπετὴς καὶ χαμαίζηλος.* WASSE.

VENTRI. *Id est ingluvici et gulae.* Apuleius: *delicias ventris et inguinum neque vult ullas, neque potest.* RUPERT.

OMNIS NOSTRA VIS. *Nostra omnis* Servius ad I. Georg. 198. *nam nostra omnis vis in animo et corpore sita est.* Idem Servius ad I. Aen. 63. quem locum iterum laudans, omittit τὸ *sita*, ad II. Aen. 451. Confer Ciceronem II. de Offic. 13. BROUKHUS.

7 SED NOSTRA OMNIS VIS IN ANIMO ET CORPORE * SITA EST. Hominis vis duplex (animi, et corporis). Animus cum diis communis, etc. ergo animi potius quam corporis viribus gloriam quaerere debemus. MURET. — Exemplaria manu scripta, *Sed nostra omnis vis.* quomodo et Servius in Georgica Virgilii citat, quae quin et mollior et suavior, atque adeo verior sinceriorque lectio sit, dubitari minime debet. Consule aurium iudicium, ac statim senties, quam et duriter et aspere concurrant, *mnis, no*, in illo *omnis nostra;* quanto vero numerosius est, quanto aptius sonat, si verborum ordinem inmutes, *nostra omnis vis*, vel, ut in

Merseburgensi quodam est, *nostra vis omnis.* nam sic ibi reperi. Ac ne hoc, tanquam leve quid nec ullius momenti, contemnas, non dubitat Cicero inversione interdum paene poëtica uti, ad effugiendum asperiorem concursum literarum. Velut cum ait, *Q. Mucius augur Scaevola*, nam illud alterum, *Q. Mucius Scaevola augur*, cum propter sibilum, quem literam efficere sentimus S in altera voce extremam, in altera primam, tum ob vastum et inamoenum hiatum vocalium concurrentium, paullo durius ei atque insuavius videbatur, ita ut erat. Ergo si naturalem ordinem Cicero propter euphoniam et iucundioris sonitus gratia invertere non dubitavit; adparet nimirum, quanti referat qua quis in ordine arbitrario verborum collatione serieque utatur. Quod eo dico, ne quis hanc rem, ceu paene frivolam ac nullius ponderis, contemnendam esse ducat. Quamquam, ne quid dissimulem, in exemplari quodam manu scripto non est additum hoc loco *Scaevola.* RIVIUS. — Cicero de Finib. lib. V. *Homo e corpore animoque constat: cum primae sint animae partes, secundae corporis.* A. MANUT. — Lactant. *omnis nostra vis* III. 12. at Ed. nostra posituram servat. Fulgent. in Virgil. Contin. p. 147. et L. 2. Reg. Pemb. *nostra* v. o. Arondel. *natura om.* Pemb. *I. W. Vis* δύναμις Virgil. XII. Aeneid. vs. 396. Ibi Servius: *Potestates, vim, possibilitatem. Nam in herbarum natura vis est, quae δύναμις dicitur, cuius nulla ratio est. unde etiam ait* mutas artes *Musicae comparatione.* Locus iste Servii vulgo corruptissime circumfertur. PUTSCH.

VIS. *Vim* pro virtute posuit, quod etiam Servius ad II. Aeneid. notavit. ut Graeci aliquando *δύναμιν ἀντὶ τῆς ἀρετῆς.* Theognis vs. 31.

— — — κακοῖσι δὲ μὴ προσομίλει
Ἀνδράσιν, ἀλλ' αἰεὶ τῶν ἀγαθῶν ἔχεο·
Καὶ μετὰ τοῖσιν πῖνε καὶ ἔσθιε, καὶ μετὰ τοῖσιν
Ἵζε, καὶ ἄνδανε τοῖς, ὧν μεγάλη δύναμις.

ubi interpres vulgaris male vertit, *Magnas divitias.* COLER.

ANIMI IMPERIO, CORPORIS SERVITIO MAGIS UTIMUR. Legendus Plato in Clitophonte. Aristot. I. *πολιτ.* MURET. — Maximus Tyrius Sermone XLI. *Ψυχὴ καὶ σῶμα ὁ ἄνθρωπος, τὸ μὲν αὐτῶν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον· ὡς ἐν πόλει ἄρχων καὶ ἀρχόμενος.* *Ex animo et corpore homo constat: ille est qui regit, hoc quod regitur; ut in civitate princeps et subditus.* Ita et Seneca Nat. Qu. Lib. VII. c. 24. *Habere nos animum, cuius imperio et impellimur et revocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille, rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam ubi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim divinam et Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potentiam; non deerit, qui sanguinem dicat, qui calorem.* Sed omissa de animi natura eiusque affectionibus consideratione, dubio procul *dux atque imperator ille vitae mortalium est*, ut noster loquitur in Iugurtha. *Ac tam regit, et moderatur, et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus:* Ciceroni in Somnio Scipionis. Hinc etiam Aristoteles Lib. III. Politic. c. 12. *Ὁ μὲν οὖν τὸν νοῦν κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν Θεὸν, καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων, προστίθησι καὶ θηρίον.* *Qui igitur animum*

iubet imperare, Deum et leges iubere imperare videtur: qui hominem vero iubet, adiungit et belluam. Idem rursum Seneca sensit, Epist. CXIV. *Rex noster est animus. Hoc incolumi, caetera manent in officio, parent, et obtemperant: cum ille paulum vacillarit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque eius actusque marcent, et omnis ex languido fluxoque conatus est. Animus noster modo rex est, modo tyrannus: rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, et nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero inpotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, et fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus inpotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus lar-*
8 *gitione nocitura frustra * plenus, et quae non potest haurire contractat. Cum vero magis ac magis morbus exedit, et in medullas nervosque descendere deliciae: conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit.* Quod observarunt vetustissimi mortalium, aurei, si unquam fuit, seculi traduces, qui naturam ducem secuti animum rectorem eligebant; testis Seneca Ep. XC. *Est autem imperium animo duplex, tum in corpus, tum in partes sui viliores.* Cicero Lib. III. de Rep. *An non cernimus, optimo cuique dominatum ab ipsa natura, cum summa utilitate infimorum, datum? Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiaeque, et caeteris eiusdem animi vitiosis partibus?* Atque iterum: *Ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, ut rex civibus suis, aut parens liberis; libidini autem, ut servis dominus; quod eam coërcet et frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia, civibus sociisque praesunt, ut corporibus animus, domini autem servos ita fatigant, ut optima pars eiusdem animi, id est, sapientia, vitiosas inbecillasque partes, ut libidines et iracundias et perturbationes caeteras.* Quae fere desumta videntur ex Aristot. Lib. I. Politic. c. 3. *Ἔστι δ᾽ ἐν ζώῳ θεωρῆσαι καὶ δεσποτικὴν ἀρχὴν, καὶ πολιτικὴν, καὶ βασιλικήν. Ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικὴν, καὶ βασιλικὴν, ἐν οἷς φανερόν ἐστιν, ὅτι κατὰ φύσιν καὶ συμφέρον τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ παθητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ, καὶ μορίου τοῦ λόγον ἔχοντος.* E quibus animi supra corpus praestantia egregie apparet. Ob quam etiam creator humani generis, ut ipso situ imperium hoc mentis in cupiditates significaretur,

— — — Hanc alta capitis fundavit in arce,
Mandatricem operum, prospecturamque labori;
Illas inferius collo, praeceptaque summae
Passuras dominae, digna statione removit.

verbis Claudiani Panegyrico in IV. Cons. Honorii 234. Grasw. — Aristoteles de Repub. II. ed. Par. 1654. *Ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον, διὰ τὴν σωτηρίαν. Τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον. Διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει.* Et cap. V. *Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ, τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχὴν, ὁ δὲ*

νοῦς τῆς ὀρέξεως, πολιτικὴν καὶ βασιλικήν. Confer eundem Polit. cap. XII. item Senecam Epist. 114. Ciceronem III. de Repub. Hieroclem in Carm. Pythag. p. 77. Wasse.

Corporis servitio magis utimur. Cordate et prudenter hic! *Primae sint animi partes, secundae corporis,* ait, calculum suum adiiciens Romana Peitho l. V. de Finibus. *Sed et vide, quantum infra se corpus deiiciat animus, ab altiori sede descendens. Exue corpus istud quod circumfers,* (inquit Mercurius Trismegistus, seu quisquis fuit ille, qui sub hoc nomine vulgo circumfertur, in Paemandro) *vestimentum ignorantiae, fundamentum pravitatis, vinculum corruptionis, mortem vivam, cadaver sensibile, sepulcrum portatile, domesticum furem. Blanditur, quia odit: odit, quia invidet. Dum vivit, vita te privat: non est capitalior hostis tibi.* Rupert.

Alterum nobis cum dis. Cic. in. I. Tuscul. *Quae autem divina? videre, sapere, meminisse. Ergo animus, qui, ut ego dico, divinus, ut Euripides audet dicere, Deus est: et quidem, si Deus, aut anima, aut ignis est; idem est animus hominis. nam ut illa natura coelestis et terra vacat et humore, sic utriusque harum rerum animus est expers.* Ibidem: *animorum nulla in terris origo inveniri potest.* Quintil. Lib. II. *Rationem igitur nobis praecipuam dedit, eiusque nos socios esse cum Diis inmortalibus voluit.* Zanch. — *Neque enim esse divina mens sine ratione potest.* Cic. Lib. II. de Legibus: *Quid ergo interest inter naturam Dei et nostram? Nostri melior pars anima est: in illo nulla pars extra animam: totus ratio est.* Senec. Praef. Lib. I. Nat. Quaest. Et Cic. I. de Legib. *Quid est autem, non dicam in homine, sed in omni coelo atque terra, ratione divinius? quae cum adolevit atque perfecta est, nominatur rite sapientia. Est igitur, quoniam nihil est ratione melius, prima homini cum Deo rationis societas.* Quo tamen discrimine, audi Senecam, Epist. XCII. *Ratio vero,* inquit, *Diis hominibusque communis, haec in illis consummata est, in nobis consummabilis.* Scilicet ergo, ut paria Diis velit, animus formatus est. Sic fere et Cicero: *Credo Deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent qui terras tuerentur, quique coelestium ordinem contemplantes imitarentur cum vitae modo atque constantia.* Idem I. de LL. *Cum animus perceptis cognitisque virtutibus a corporis obsequio indulgentiaque discesserit, voluptatemque sicut labem aliquam decoris oppresserit,* etc. *quid eo dici, aut cogitari potest beatius?* Infelicissimus igitur, si corpori se addixerit. Quo de hominum genere, frequentissimo quidem illo, queritur Seneca, Epist. XC. his verbis: *Primo supervacua coepit concupiscere, inde contraria, novissime corpori animum addixit. Omnes istae artes, quibus excietur civitas aut strepit, corpori negotium gerunt: cui omnia tunquam servo praestabantur, nunc tanquam domino parantur.* Grasw.

Cum belluis commune est. Varro *Caprino praelio* apud Nonium, videtur non absimili sententia usus, cum ait: *Nam virtutem propriam mortalibus fecit, cetera promiscue voluit communia habere.* Ursin. — Quae et ipsae corporis viribus non parum valent, sic ut vel homines ipsos non raro superent. Grasw.

COMMUNE CUM BELLUIS EST. *Cum belluis commune est* Servius V. Aen. 81. BROUKHUS.

9 * COMMUNE EST. In meo MS. *commune* abest, recte, sic Iugurtha: *Is ubi primum magistratum ingressus est: alia omnia sibi cum collega ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit:* ita Thosanus et Bertinian. In vulgatis omnibus inculcatur vox, *communia. sibi cum collega communia ratus.* pro eo in Sigebergensi reperio *certa:* ad marginem *leviora et communia;* quae omnia in librariorum officinis cusa sunt. Porro ita vulgo dicimus: *nihil mihi tecum est: quid mihi cum illo est?* etc. et sc. hic sermo aures nostras vulnerat: *omnia mihi tecum sunt.* ac qui ita loquatur, exempla poscatur, quae nunc literarum aetas est. PALM. — Palmerius expulit vocem *commune*, aitque se habere huius rei auctores veteres libros. Quod si verum est, argumentum hoc est certissimum brevitatis Sallustianae. COLER. — *Tò commune* suo libro recte abesse putat Palmerius, uti Iug. XLVII. alia omnia *sibi cum collega ratus;* ubi in vulgatis omnibus, inquit, inculcatur *communia.* Huius sententiam mire firmat Mamertus de Statu Animae p. 721. *secundum illam vitam* quae nobis cum pecudibus *est.* Et infra, *illam quae* cum angelis erit. in quibus locis haud dubie Sallustium respexit. Verum ne quid mutem faciunt in primis omnes omnino Codd. quos aut ipse aut alii tractarunt. Quibus addatur Lupus Abbas de tribus quaestionibus p. 209. Etiam Ennodius lib. VI. epist. III. Lactantius III. 8. et, nisi fallor, Faustus Reicensis ep. VI. ad Ruricium Lemovicensem. Servat etiam Apuleius de Dogm. Plat. finem versus, *Et sensus quidem ipsi nobis* communes *sunt cum caeteris animantibus.* Ubi, ut id obiter moneam, ex Florent. et Codice Caiensi quem cum edd. contulimus, legendum *hiris,* uti et lib. VIII. Metam. *fortissimum rusticanum industria laterum atque* imis ventris *bene praeparatum, comitem scenae secum adducunt.* sic edd. Colvii et Elmenh. et Codex Pricaei, male omnes; notum illud: *hiris latrantibus.* de qua voce adeas Festum, Varronem, Gellium. Accedit ipse *Sallustius* sui ipsius interpres Iug. LXXXI. et LXXXVIII. ubi vox *communis* non secus ac in hoc loco abundare videtur, nec tamen variant Codices. Varro Caprino praelio: *Nam virtutem propriam mortalibus fecit, caetera promiscue voluit communia habere.* Sulpic. Severus epist. I. omnia *haec sanctis hominibus, atque omnibus ad perpetiendum quidem esse* communia. Ibi Codex Aul. Trin. distinguit post vocem *Casus.* Amicus meus I. Davisius legit *Casibus.* Idem Dialog. I. ubi ad Sallustium alludit cap. XIII. *Verum hoc sancto illi* labor *cum* pecore communis. Paullo infra: *Tanta vis solis est, ut quibuslibet* coquis *etiam ad Gallorum pulmenta sufficiat.* Codex Aulae Trin. habet in textu *cocuis,* a manu secunda *coctis,* quod verius est. Noster addit *cibum.* In Iug. *Ne quis* cibum coctum *venderet.* Caeterum Codex Bib. Publ. habet *vita ista.* et *oportet efficere.* a mala manu omnia. Cum vulgg. facit M. Victorinus in I. Rhetor. Ciceronis, infra, *clar. hab. aeternaque* Pemb. Si quis ultra Sallustium philosophari cupiat, conferat Arrianum in Epictetum II. 9. et Boëthium de Consol. qui contra hanc sententiam disputat lib. II.

Pros. 7. atque ideo *mortem* illis *secundam instare* ait, quod ipsa *memoria* (quod noster passive accipit) tandem exstinguetur.

Mors *etiam saxis nominibusque venit.*

Quo sensu capias Sulpitium,

Infelix gemino *cecidit prope Pergamon* igni,
Et pene est alio *Troia cremata* rogo. WASSE.

QUO MIHI RECTIUS etc. Sigebergensis delet *esse:* et in Coloniensi *melius* pro *rectius.* Equidem pignus dem in omnes fortunas meas, ni scripsit Sallustius: *Quo mihi videtur, ingenii q. v. o. g. q.* illud *videtur,* unicus huius rei nodus, eam ipsam vim habet in Iugurtha: *Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium a vobis petere, et, postquam adepti sunt, gerere: primo industrios, supplices, modicos esse, dehinc per ignaviam et superbiam aetatem agere; sed mihi contra videtur. Videtur* h. loco pro *rectum videtur,* ut apud Tacitum initio libr. III. Histor. *Illic agitavere, placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo vires universae consurgerent, an ire cominus, et certare pro Italia constantius foret. Quibus opperiri auxilia, et trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant.* Iulius Caesar Comm. III. de Bello Civili: *Sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent, neve se loco moverent, aciemque eius distrahi paterentur.* et, multis interiectis verbis: *quod nobis quidem factum a Pompeio non videtur.* Sic vulgares libri habent. Nollem factum ut invitis libris omnibus nuper viri docti eum locum apud Caesarem depravarent. PALM. — Abest ab excuso *esse,* a ms. uno *rectius,* utrumque delendum monuit Palmerius. PUTSCH.

* RECTIUS ESSE VIDETUR. Sunt quibus omittendum videtur *rectius* 10 *esse.* at ego maluerim excludi *esse videtur,* item *mihi;* ut subintelligeretur *est;* magisque iuberet auctor, quam decerneret. GRUT. — Idem Palmerius omittit *rectius esse.* Nam *τò* videtur pro *rectius videtur* exponi posse existimat, exemplo Taciti, Caesaris et aliorum. Sed dicam quod sentio, mihi rectius esse videtur, vulgatam lectionem minime sollicitare. COLER. — Quod homini proprium est. Senec. Epist. LXXVI. *Quare fortia dorso iumenta sint, quaeris? Quia eorum hic unus est usus. In cane sagacitas prima est, si investigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere et invadere. Id in quoque optimum est, cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio. Hac antecedit animalia, deos sequitur.* GRASW. — Eodem sensu praeditus Eusebius, apud Stobaeum graviter indignatur, homines tantum studere, quomodo robusti et veloces fiant, ut inde gloriam consequantur: animum autem, per quem sunt, negligere: ignorantes ea se curare, quae cum belluis communia habent, et ea debiliora etiam quam multae ex belluis: divinissimam vero partem, per quam diis fere similes sunt, minus aestimare. Idem fere dicit Iohan. Saresberiensis in Polycratico c. 1. *Eadem est Asini et Imperatoris, post modicum tempus, gloria; nisi quatenus memoria alterius, scriptorum beneficio, propagatur. Quot et quantos arbitraris fuisse reges, de quibus sermo nusquam est et cogitatio?* Haec ille, ex ipsius sane Veri tripode. Non enim *Ingenii* opes sibi tantum viam struunt ad culmen Bonae Famae et Aeternitatis; sed et alios, alia re

praestantes, oblivioso Lethes amne adserunt et vindicant; qui si hac anima non viverent, iure dici possent occisissimi. Unde tanta hodie populorum omnium fama est, quantum ii esse voluerunt, quibus, res eorum gestas literis consignare, in mentem venit. Lucan. IX.

O sacer, o magnus vatum labor! Omnia fato
Eripis et populis donas mortalibus aevum!

Sed hac de situla stillicidium. Vide Senecam Ep. XXI. Themist. Orat. IV. ad Valent. Imp. Modestiae ergo, quum res certa, utitur verbo *videri*, quam loquendi formulam et in Philosophorum aquila notarunt eruditi. Sed cum Grutero tot voces exscindere et legere, *quo rectius, ingenii* etc. absque MSStorum auxilio, meum, ut ingenue fatear, non est. Rupert. — BP. et Arond. τὸ *esse* abest a Regio, retinet N. 2. et Martin. *videtur esse* Marck. 7. noster infra omittit: *arduum videtur res gestas scribere.* at Cat. 15. *videtur causa fuisse.* om. etiam 55. *aliena a Rep. nostra videtur.* et Iug. 4. *quibus maxima industria videtur salutare.* et 71. *inprobus intestabilisque videtur.* 81. *non indignum videtur egregium* etc. *memorare.* 87. *sed mihi contra videtur.* 100. *ore videtur locutus.* VI. 43. *Non peius videtur disserere.* Et paulo infra. Denique nullibi apud Sallustium invenias *videtur esse.* Proinde hoc loco inducendum puto: Gruterus mera est absumedo; si illi auscultaveris, nihil reliqui facies. Palmerio de hac re assentio. Wasse.

Et quoniam vita ipsa, qua fruimur. Cicero pro Rabirio: *Etenim Quirites, exiguum vitae circulum nobis natura circumscripsit, inmensum gloriae.* Et pro Archia: *Qua quidem detracta, Iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?* Et pro Sestio: *Nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum. Fruimur* autem, id est, fructum capimus; *frui* enim pro eo, quod est fructum capere, saepe invenies. Cic. pro lege Manilia: *Quo minus* (inquit) *certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis Resp. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita atque virtute.* Zanch. — Virgil. *Breve et irreparabile tempus,* etc. Ovid. *Cum volet illa dies, quae nil nisi corporis huius,* etc. Et Horatius: *Non totus moriar magnaque pars mei Vitabit Libitinam.* et ante eos Ennius apud Ciceronem: *Nemo me lacrymis decoret,* etc. τὸ δ' ἐμὸν κλέος οὔποτ' ὀλεῖται. Muretus. — Variae cumprimis veterum de hac vitae brevitate querelae. *Quid tam circumcisum, tam breve, quam hominis vita longissima?* Plin. Lib. III. Epist. 7. *Qui ergo vivere velit, ei temporis sui exacta est habenda ratio.* Unde Senec. Ep. XLIX. *Angustias temporis mei laxa: doce, non esse positum bonum vitae in spatio eius, sed in usu: posse fieri, imo saepe fieri, ut qui diu vixerit, parum*
11 * *vixerit.* Et Plinius iterum, Panegyrico: *Ut enim caeterorum hominum, ita Principum, illorum etiam, qui dii sibi videntur, aevum omne et breve, et fragile est. Itaque optimum quemque niti et contendere decet, ut post se quoque Reipublicae prosit, moderationis scilicet iustitiaeque monumentis, quae prima statuere consul potest.* Grasw.

Memoriam nostri quam maxume longam efficere. *Exiguum nobis vitae curriculum natura circumscripsit, immensum gloriae,* inquit Cic.

pro Rabirio. Et pro Sextio: *vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum.* Item Philipp. XIV. *Brevis autem nobis vita data est: at memoria bene redditae vitae sempiterna. Quae si non esset longior quam haec vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?* Sic Scipio Africanus: *Multo longius, quam quantum vitae humanae spatium est, cupiditas gloriae extenditur, maximaque pars eius in memoriam ac posteritatem prominet:* apud Livium Lib. XXVIII. Eo ergo maxime incentivo stimulantur generosae animae, ut hanc velut injuriam naturae novercae, vitae brevitatem, ulciscantur, et ab oblivione praeclari facinoris aut artis bonae fama sese vindicent: eo praemio spes suas solantur. Quod et de sese Cicero ipse III. Catilin. profitetur, cum ait: *Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent, et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero aeternam fore, et ad salutem urbis, et ad memoriam consulatus mei propagatam,* etc. Sic et Cicero ille Christianus Lib. V. Divin. Instit. c. 3. *Nego esse quemquam,* inquit, *qui non optet inprimis, id sibi post mortem contingere, quod etiam reges maximi concupiscunt. Cur enim homines sibi sepulchra magnifica, cur statuas, cur imagines comparant? cur aliquibus factis praeclaris, aut etiam morte pro civibus suscepta student opiniones hominum promereri? Cur denique ipse ingenii tui monumentum constituere voluisti, nisi quod immortalitatem de memoria nominis speras? Quanquam enim sapientibus,* ait Cicer. Lib. VI. de Republ., *conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis praemium est, tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhaerentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quaedam et viridiora praemiorum genera desiderat.* Quae illa? Dicat ipse in Orat. pro Archia: *Hanc mercedem laborum periculorumque virtus desiderat, laudis et gloriae: qua quidem detracta, quid est quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos laboribus exerceamus?* Rursum pro Milone: *Ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium gloriam, esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur.* Quare et prudenter ille hinc argumentatur, *Bonorum mentes divinas atque aeternas esse, quod optimi et sapientissimi cuiusque animus ita praesentit in posterum, ut nihil nisi sempiternum spectare posse videatur:* pro Rabirio. Grasw. — Hoc dicit, quia gloria, quae ex virtute parta est, ipsa, ut virtus, immortalis est, et homines, qui eam adepti sunt, immortales reddit, ut de Scipione Laelius sub finem libri de amicitia: *Mihi* (inquit) *Scipio quamquam est subito ereptus, vivit tamen; virtutem enim illius viri semper amavi, quae exstincta non est, nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara, et insignis.* Et in oratione pro Milone: *Sed tamen ex omnibus praemiis Virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum praemium esse gloriam, esse hanc unam, quae brevitatem vitae, posteritatis memoria, consolaretur, quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus, hanc denique esse, cuius gradibus homines in coelum viderentur ascendere.* Zanchius. — En quantum in viro calet aeternitatis cupiditas! de qua pulcre, ut solet, Andr. Brun-

nerus, quem Boiorum Livium appellare soleo, Lib. I. *Ego enim ita censeo, amorem extendendi nominis non heri demum humanos animos invasisse; imo priscos mortales, cum suo orbe prope recentes, calidius luctatos esse ad Aeternitatem; neque facile ullum tam arctis terminis circumscripsisse aevum suum, ut non diuturniorem famam, quam vitam, sibi exoptaret;* adeo mihi persuasum est, neminem totum voluisse mori. De Plinio Iuniore nihil hic dicam. Modo indicium adsit, non damnem glo-
12 riae stimulum, praesertim cum is optimum quemque concitet et * admoneat, *non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam,* ut loquitur Cicero pro Archia. Rupert.

Nam divitiarum et formae gloria etc. Iugurthino bello: *Igitur praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc vis corporis, et alia huiusmodi, omnia alicui dilabuntur, at ingenii egregia facinora sicuti anima immortalia sunt.* Cic. pro domo sua ad Pontifices: *Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet, caduca semper, et mobilia haec esse duxi, non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera.* Haec sententia Sallustii accepta est ex prima Isocratis oratione; nam ut Quinctil. ait lib. III. ex Graeco plurima Sallustii translata sunt. *Ἡγοῦ τῶν ἀκουσμάτων πολλὰ πολλῶν εἶναι χρημάτων κρείττω· τὰ μὲν γὰρ ταχέως ἀπολείπει, τὰ δὲ πάντα τὸν χρόνον παραμένει· σοφία δὲ μόνη τῶν κτημάτων ἀθάνατον.* Zanchius.

Nam divitiarum. Solon: *Ἀλλ' ἡμεῖς τούτοις οὐ διαμειψόμεθα τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον, ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεὶ, χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλως ἔχει. Virtus nec dari nec eripi potest.* Seneca. Muret.

Et formae gloria. Pro *gloria* habet *gratia*, tum hic, tum infra, ubi est: *Salutare plebem, et conviviis gloriam quaerere.* nam ibi in v. c. scriptum plane est *gratiam*, non *gloriam*. Et fortasse apud Pacuvium in Duloreste, ubi citante Nonio legitur *Hiccine est quem famae gloria ante omnis nobilitat viros*, legi posset: *Quem formae gratia ante omnis* etc. Tale quiddam est illud Apulei in Apologia: *Si haec probans, formae aut divitiarum gratia.* Sed ibi *gratia* pro *caussa* positum est. Ursin. et Ciaccon. — Petrus Ciacconius, vir eruditissimus, vere ex lib. vet. reposuit *formae gratia.* Hunc autem locum ita imitatus est Apuleius in Apologia: *si haec reputans formae aut divitiarum gratia.* quamvis ibi *gratia* pro causa ponatur. Sic *famae gratiam* dixit Pacuvius in Duloreste:

Hiccine est, quem famae gratia ante omnes nobilitat viros?

Agell. lib. IV. c. 3. *morum gratiam* eleganter dixit pro lepore, cuius haec verba sunt: *Atque is Carvilius traditur uxorem, quam dimisit, egregie dilexisse, charissimamque morum eius gratiam habuisse.* Atque ita hunc locum feliciter, ut spero, restitui in Parergis cap. 20. Ceterum haec sententia saepius a poëtis inculcatur. Colerus.

Divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est. Id est, nemini est perpetuum gloriari in divitiis, in forma: itaque minime admittenda scriptura codicis Romani *gratia.* quamvis ei videatur sua Venus, non est sane, si excutiatur. Grasw.

Divitiarum atque formae gloria. Largior Grutero, non deest concinna istis verbis sententia. Sed prorsus non excluserim illud in Romano codice, *gratia*, pulchre firmatum a Ciacconio, Ursino, Colero, quos vide. Rupert. — Hunc prooemii Sallustiani πίνακα interpretum nonnulli male accipiunt, dum disputant, num *formae gratia* legi melius sit: quasi nihil innuat aliud, quam illud Publii Syri:

Formosa facies muta commendatio est.

quod Iuvenalis hoc versiculo expressit:

Gratior est pulchro veniens e corpore virtus.

Alii gloriam pro simplici gloriatione aut iactatione intelligunt. At vero Sallustius innuit, non divitiis modo, sed et forma quandoque gloriam, quae prae virtutis splendore tamen contemnenda sit, parari. Quippe ut ait Euripides:

Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος.

Barbaris, inquit Curtius Lib. VI. *in corporum maiestate veneratio est: magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.* Neque id sane omnino absurdum alicui videbitur, si attendat haec verba Latini Pacati Panegyrico: *Non frustra plane opinione sapientum, qui naturalium momenta causarum subtilius sciscitati, arcanis coelestibus nobiles curas intulerunt, augustissima quaeque species plurimum creditur trahere de coelo. Sive divinus ille animus venturus in corpus, dignum prius metatur hospitium, sive cum venerit, fingit habitaculum pro habitu suo, sive aliud ex altero crescit, et quum se paria iunxerunt, utraque maiora sunt.* Ideo pulchrum corpus *animae* aliquam *urbanam vestem et accessionem quandam divinae plasticae* vocat Tertullianus de cultu foem. c. 3. Et Aristoni apud Plutarchum *ὄρθιον ὑπόδημα δείκνυσι ποδὸς εὐφυΐαν.* Apud Tacitum, cum Caesar Germanicus habitu vestituque ignotus tabernaculis militum assisteret, frueretur que fama sui, *hic nobilitatem ducis, decorem alius laudibus ferebat:* Lib. II. Annal. Contraque Galba irrisui et fastidio erat, Imperatores forma ac decore corporis, ut mos est vulgi, aestimantibus. Ob hanc ergo rationem Crispus noster inter acquirendae gloriae modos, non modo ingenium, robur, divitias, sed et formam posuit: aeque ut principio belli Iugurthini: *Igitur praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc vis corporis et alia omnia huiusmodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt.* Loquutus autem de opibus ad potentiam fuerat, quod ostendunt illa praecedentia: *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est.* Grasw.

Fluxa atque fragilis est. Seneca Hippolyto:

Anceps forma bonum mortalibus,
Exigui donum breve temporis,
** Ut velox celeri pede laberis!* 13
Non sic prata novo vere decentia
Aestatis calidae despoliat vapor,
Saevit solstitio cum medius dies,
Et noctem brevibus praecipitat rotis,
Languescunt folio lilia pallido,

Et gratae capiti deficiunt rosae;
Ut fulgor, teneris qui radiat genis,
Momento rapitur, nullaque non dies
Formosi spolium corporis abstulit.
Res est forma fugax. Quis sapiens bono
Confidat fragili?

Idem Octavia:

— — — Sola perpetuo manent,
Subiecta nulli, mentis atque animi bona:
Florem decoris singuli carpunt dies.

In eandem sententiam pergit Sallustius addere: *Virtus* etc. Grasw.

Fragilis est. *Virtus divitias et opes ideo contemnit quia* fragiles *sunt.* Lactant. III. 12. Isocrat. ad Dem. p. 6. Haec leviter immutavit Aethicus p. 25. Vide Isocratem ad Dem. p. 1. Wasse. — In Fabriciano volumine τὸ *est* non reperitur. Quod nisi iniuria est librarii omissum, tunc *habetur* est ad priora quoque referendum. Rivius.

Virtus clara aeternaque habetur. Habetur clara aeternaque, pro *gloriose aeternumque*, ratione loquendi a Graecis petita, quibus adverbii vicem saepe adiectivum, et rursum adiectivi saepe adverbium praestat. *Habere* autem Crispo possidere est, ut in Iugurtha: *animus incorruptus, aeternus, rector humani generis, agit atque habet cuncta, neque ipse habetur.* Dicit animum non pati subiectionem. Possessio plerumque dominium arguit. Quanquam recte haec I. C. distinguunt. Sic in hoc opere: *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani.* Vult ergo, virtutis gloriosam atque aeternam esse possessionem, quum caetera fluxa atque fragilia sint. *Haec omnia*, inquit Cicer. Lib. X. Epistol. 12. *quae habent speciem gloriae, collecta inanissimis splendoris insignibus, contemne; brevia, fugacia, caduca existima. Verum decus in virtute positum est; quae maxime illustratur magnis in Rempublicam meritis.* Et ad Herenn.: *Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandae, propterea quod sola virtus in sua potestate est; omnia praeter eam subiecta sunt fortunae dominationi.* Grasw. — Id est, gloriose et aeternum possidetur; virtutis clara et aeterna possessio est. Vid. Gronov. Cap. 30. Diatrib. ad Statii Sylvas p. 192. Broukhus. — Illustrabit haec omnia Lips. I. Civilis Doctrinae 1. Seneca in Hercule Oetaeo: *Sed locum virtus habet inter astra.* Et in eodem:

Quid me tenentem regna siderei poli,
Coeloque tandem redditum, planctu iubes
Sentire fatum? Parce, nam virtus mihi
In astra, et ipsos fecit ad Superos iter;
Virtus in astra tendit, in mortem timor.

Exstat apud Luckium numus Ioannis Iacobi Trivultii, Ducis Ludovici XII. Regis Galliarum, qui idem stabilit altero latere, in quo Virtus conspicitur, dextra caduceum, sinistra palmam tenens, cum inscriptione: ME DUCE TUTUS ADIBIS ASTRA. Sed et apud eundem exstat numus Petri Strozzae, Gallici exercitus Anno 1553. summi Praefecti, in cuius altero latere VIRTUTEM clypeo et hasta insignem terrere cu-

piens MORS, coronam ei monstrat, capiti suo impositam (eo enim indicatur, Mortem ne Regibus quidem parcere) et falcem stringit praecurvam, qua omne genus mortalium, feni instar, resecet; sed VIRTUTI superscriptum: MIHI NON DOMINABERIS. Eleganter. Ut enim vere moritur, qui nihil in vita egit, quo se vixisse ostenderet; sic post obitum etiam

— — — benefacta manent, aeternaque virtus
Non metuit Stygiis ut rapiatur aquis. Rupert.

Sed diu etc. Dixerat rectius sibi videri, *ingenii, quam virium opibus gloriam quaerere.* At obiicere poterat aliquis, maximam gloriam et maximam nominis celebritatem rebus bellicis comparari; bella autem magis corporis, quam ingenii viribus geri. ex quo effici, ut non minor corporis quam animi viribus, aut maior etiam gloria quaeratur. Ac rerum quidem bellicarum maximam gloriam esse, testatur Cicero, cuius haec sunt in oratione pro Murena: *Ac nimium (dicam enim quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus. Haec nomen populo R., haec huic Urbi aeternam gloriam peperit: haec orbem terrarum parere huic imperio coëgit. Omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, et haec forensis laus et industria, latent in tutela et praesidio virtutis; simul atque increpuit suspicio tumultus, artes illico * nostrae conticescunt.* Et certe 14
Marathona, Thermopylas, Salamina, Plataeas non eruditi homines, et in Bibliothecis suis abditi: sed fortes, et ad bellica munera diuturnis sub dio laboribus exercitati, nobiles reddiderunt. Quod si bellicae virtutis maxima gloria est: et bella corporis magis viribus, quam consilio et prudentia administrantur: periculum est, ne non satis vere dixerit Sallustius, *rectius esse, ingenii quam virium opibus gloriam quaerere* etc. Sed Sallustius huic rei obviam iens, ait, *diu quidem dubitatum fuisse, utrum res militaris* etc. sed tandem constitisse, in bello plurimum ingenium posse. Certe enim exercitus quamlibet magnus, si ei consilium desit, similis est Polyphemo excaecato; et vere Horatius: *Vis consilii expers mole ruit sua.* Neque Aiacem aut Diomedem, qui robore valebant, sed Ulyxem vocavit Homerus *πτολίπορθον*, et vere Xenophon: *Αἱ μάχαι κρίνονται μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς, ἢ ταῖς τῶν σωμάτων ῥώμαις.* et Euripides: *ἓν σοφὸν βούλευμα πολλὰς χεῖρας νικᾷ.* Agamemnon II. Iliad. optat sibi decem similes Nestoris, etc. Itaque Pallas eadem praestat consiliis et bello. *Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν.* quod apud Ciceronem sic redditur: *Consilio cuius laus est attonsa Laconum.* Fabius Maximus consilio vim Annibalis vicit. Romanus sedendo vincit. Muret. — Totus hic verborum ordo nectar redolet civilis Prudentiae. *Virtus animi non solum scriptoribus est vividum, acre, velox et ardens illud,* (quod in C. Caesare describit Velleius Paterculus, fuisse vigore animi acerrimum; eiusdemque celeritatem ingenii quodam igne volucrem celebrat Plin. 7.) *sed et maturum tardiusve illud, quod summum aevi nostri ducum, Mauritium Nassovium, invictum usque ad extremum praestitit, quum scilicet a temeritate ita alienus esset, ut saepissime quum caedere hostem posset, satis esse existimaret, si non caederetur, nec aperto Marte, quod tironibus placere solet, provocaret, nisi quum prospectum esset ne no-*

ceret, ut de ipso praeclare scribit vir absque pari ingeniosus, eruditus ac disertus Dan. Heinsius in laudatione herois illius funebri, ubi et adiicit, eundem, si quid moliretur, lentum atque ad omnia intentum, prospera cum ratione magis, quam ex casu approbavisse, quae ipsa de Suetonio Paullino Tacitus habet II. Hist. 25. §. 3. Et de hac posteriori animi virtute, sive Prudentia, potissimum loquitur hic Sallustius. Mox decidens quaestionem, vine corporis, an virtute animi res militaris magis procedat? utraque ait necesse esse, et alteram alterius auxilio egere, h. e. neque consilium sine robore, neque istud sine illo stare posse. In quo ita consonat Onosander, ut vel interpres verborum Sallustianorum esse possit: *Qui vero aut corporis vires absque ingenii consilio, aut consilium absque viribus probant, falluntur, nec hilum proficiunt. Nimirum, omissa prudentia, nihil sapienti calliditate consulitur, viribus deficientibus, nihil recte consultum perficitur.* Hactenus Stratagematum doctor. Prius assertionis huius membrum confirmant maiores nostri, apud Senecam, cuius verbis quum nihil prudentius elegantiusve dici possit, locum illius, sedet sententia, e I. de Ira c. 11. describere: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffragia adversus perpetuum coeli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique et Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visatur, caedunt: ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere.* Posterius probant omnes decrepiti duces et tantum non ostio admoti, quos, etsi animo sint validi, tamen quod vires deficiant, imperatorio muneri ineptos indicat supra laudatus Onosander c. 1. Stratagem. ibi: *Adhuc adolescentior temerario et feroci impetu rem perdet: at iam defectae aetatis senex, naturali infirmitatis vitio derelinquet.* Suave est, quod Appianus in Parthicis et Plutarchus in Crasso memoriae prodiderunt. Ad infaustam expeditionem Parthicam exeuntem et in Galatiam tendentem Crassum, Deiotarus omni humanitatis genere pro sua erga Romanos fide coluit: is iam aetate senecta novam urbem moliebatur; id intempestivum Crasso visum, de urbe hominem cogitare, quem cani ad urnam iuberent respicere; et suaviter cavillatus, *Umbra te, credo, Deiotare, fefellit; longum negotium post horam duodecimam aggressus es.* Sensit rex, quo tenderet, eundemque illi iocum remensus est: *Et tu, mi Crasse, ad antelucanum opus post meridiem proficisceris; et Occidente iam Sole in Orientem properas.* Uterque alteri verum dixit, debebant ambo iuveniles curas aetatis excusatione reiicere; nam et Crassus sexagesimum annum excesserat, poteratque honestiorem mortem in Patria opperiri, si id per avaritiam ei licuisset. Rupert.

Inter mortales. Gellius cap. 27. lib. XIII. Muret.

Vine corporis, an virtute animi. Sic in Iugurth.: *Ad hoc vis corporis.* et, *Quod si Regum atque Imperatorum animi virtus.* et, *Virtutem ad coelum ferunt.* sed et supra *Vim corporis et animi* esse ait, *Sed omnis*, inquit, *nostra vis in animo et corpore sita est.* et infra, *Quanta animi vis fuisset in exercitu Catilinae.* et, *Ac tametsi in ipso magna vis animi erat.* et in oratione ad Caesarem, *Quorum * omnis vis virtusque in* 15
lingua sita est. ergo non perpetuo *vim* ad corpus, *virtutem* ad animum referas. et infra, *fuit magna vi animi et corporis.* Ciaccon. — Quale illud etiam certamen fuit Aiacis et Ulyssis a poëtis decantatum. Coler.

Nam et priusquam incipias. Isocrates: *Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα.* Demosth. *Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ᾽ ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς.* *Semper nocuit differre paratis.* *ὁ καιρὸς ὀξύς*, Hipp. Pericles apud Thucyd. *τοῦ γὰρ πολέμου οἱ καιροὶ οὐ μενετοί.* Hesiodus: *Αἰεὶ δ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.* Alexander, ex Homero, *μηδὲν ἀναβαλλόμενος.* Muret. — Plutarchus in Annibalis vita: *Quocirca sapientes viros et optimos rerumpub. gubernatores finem magis in rebus humanis, quam initium spectare, et priusquam ad arma bellaque prorumpant, experiri omnia consilio decet:* et illud Terentianum in Eunucho sub Thrasonis persona: *Mane, omnia prius experiri consilio quam armis, sapientem decet.* *Consulio* pro *consulere*: Priscianus, *Participiorum*, inquit, *accusativi frequenter pro infinitis verbis ponuntur, ut Sallustius in quinto: Saepe celebritatem novimus te timentem, pro timere. et, Video ingentia dona quaesitum Graeciae properantem, pro properare. ablativi quoque pro eorum infinitis, ut idem in Catilinario: Et priusquam incipias, consulto, et ubi consulueris, mature facto opus est, pro consulere et facere.* Zanch. — A Graecis multa Sallustius mutuatur, quod et Quinctilianus Lib. IX. cap. 3. affirmat. Demosthenes quidem oratione I. in Philippum sic: *Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ᾽ ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς.* Et in orat. de Pace: *Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι πρὸ τῶν πραγμάτων εἰώθασι χρῆσθαι τῷ βουλεύεσθαι, ὑμεῖς ὧδε μετὰ τὰ πράγματα.* Et Isocrates ad Dominicum: *Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα.* Et Aristoteles Moralium Eudaem. V. et Nicomachiorum VI. *καί φασιν, πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ δόξαντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως.* Diogenes quoque Laërtius in Biante: *Βραδέως ἐγχείρει τοῖς πραττομένοις, ὃ δ᾽ ἂν ἕλῃ βεβαίως τηρῶν διάμενε.* Quo respexisse puto Aemilium Probum, cum diceret in Datamis vita: *Neque acutius ullius Imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.* A. Manut. — Donatus in Andr. II, 1, 34. Cic. Philipp. VI. cap. 3. Broukhus.

Ubi consulueris. Isocrates item in hanc sententiam ait: *Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα.* A quo accepit fortasse Demosthenes, cum dixit: *Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ᾽ ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς.* Zanch. et Ursin. — Imitatio aperta Demosthenis. Sic enim ille inquit in Philipp. I. *Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ᾽ ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς.* Coler.

Priusquam incipias consulto. Huc fortasse aptari possit illud Thucydidis Lib. I. *ἡσυχάζετε γὰρ μόνοι Ἑλλήνων, ὦ Λακεδαιμόνιοι, οὐ τῇ δυνάμει τινὰ ἀλλὰ τῇ μελλήσει ἀμυνόμενοι.* *Vos enim soli Graecorum Lacedaemonii quiescitis, non vi aliquem, sed cunctatione repellentes.*

Verum disertius apud Livium Lib. XXXI. *Damocritus praetor Aetolorum rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quam celeritatem, dixit: celerem enim poenitentiam, sed eandem seram atque inutilem sequi*, cum praecipitata raptim consilia revocari, neque in integrum restitui possint. Quare ad deliberandum spatium est sumendum; sed tantum quantum res patitur. Alioqui non sine culpa spatium extenditur. Quo nomine iure Seneca Epist. LXXI. quendam reprehendit: *Subinde me de singulis rebus consulis, oblitus vasto nos mari dividi. Cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est: consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub die nasci debet, et hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, sub manu nascatur.* Pro dignitate ergo ipsa res pensanda lente festinanti, sed quantum res patitur. Grasw.

16 Mature facto opus est. Ne scilicet nobis * eveniat id, quod ait Tacitus Lib. III. Histor. de Fabio Valente: *Ipse inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit.* Quod vero hic dicit Sallustius, ab Isocrate sumptum est ad Demonicum: *βουλεύου βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα.* An potius ab Aristotele Lib. VI. Ethicorum: *καί φασι πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως.* Grasw. — Sententia in Graecis scriptoribus frequens. Citat Colerus Demosth. Philippica I. Adiicies de tuo illud Isocratis ad Demonic. *βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα.* Cui simile quid habet Aristoteles VI. Nicomach. 10. adde Piccart. d. XVIII. c. VI. p. 406. Cic. quoque in Bruto: *Magnum opus et arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus, nunc quidem, quocunque feremur, danda nimirum vela sunt.* Cuius loci elegans *ἀλληγορία*, ut putat Lips. II. A. L. 12. expressa de illis Alcaei: *Ἐκ γῆς χρὴ κατιδεῖν πλόον, εἴ τις δύναιτο καὶ παλάμην ἔχοι. Ἐπεὶ δὲ κἂν πόντῳ γένηται, τῷ παρεόντι τρέχειν ἀνάγκη.* Rupert.

Mature facto. Existimo post *mature* esse distinguendum. infrā: *facto, non consulto in tali periculo opus esse.* Ciacc. — Placeret magis, si distinctionis nota poneretur ad verbum *mature*; nam infra est: *facto, non consulto in tali periculo opus esse.* Ursin. — Minime advocarunt iudicium suum quo vigebant, qui illud *mature* adsociandum censuerunt praecedentibus; neque enim *mature* heic moratur, sed festinat, et alioquin, hac distinctione, directe abeat Sallustius ab eorum mente, quorum sententiam exprimere voluisse putatur: quemadmodum liquet ex eis quae ad haec verba adduxit Aldus iunior. Grut. — Ciacconius post *mature* distinguit sine causa. De huius vocabuli, *mature*, duplici potentia v. Barth. ad Grat. p. 66. Rupert. — Placeret magis, si distinctionis nota poneretur ad verbum *mature*. Nam infra est, *facto, non consulto in tali periculo opus esse.* Ursinus. Mart. L. 1. 3. *mature opus est facto.* caeteri ut in Textu. Post Ursinum si erraverit Editor Paris. solens, suo more fecerit. *Mature facto* idem valet ac apud Catonem in Thermum, *mature transigit. Qui unum quid* mature transigit, *is properat.* Sisenna IV. Consilia celeriter transigi *decet.* Laudat etiam in Pompeio

consilii celeritatem Cicero pro lege Manil. §. 30. Multa in hanc sententiam apud veteres invenire est. Hesiodus *ἐργ. β'. Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει.* Pindarus Olymp. δ'. ait manum et cor aequari. *ταχύτατι χεῖρες δὲ καὶ ἦτορ ἴσον.* Confer Herodotum III. 71. et Thalia LXXXI. Antiphontem Orat. XIV. p. 135. Polybium III. Thucydides ά. §. ό. *Οἱ μέν γε νεωτεροποιοὶ καὶ ἐπινοῆσαι ὀξεῖς καὶ ἐπιτελέσαι ἔργῳ ὃ ἂν γνῶσιν.* Infra apposite: *Μόνοι γὰρ ἔχουσί τε καὶ ὁμοίως ἐλπίζουσι ἃ ἂν ἐπινοήσωσι, διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι ὧν ἂν γνῶσι.* Demosthenes Exord. XXII. *Δεῖ δὲ βουλεύεσθαι μὲν ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς.* Isocr. in Orat. *περὶ Εἰρήνης* p. 236. *Χρὴ δὲ τοὺς νοῦν ἔχοντας περὶ μὲν ὧν ἴσασι μὴ βουλεύεσθαι (περίεργον γάρ) ἀλλὰ πράττειν ὧν ἐγνώκασι.* Hinc abunde patet, quem sensum vult exprimere, quosque Noster auctores habet. Videamus iam an secus acceperint eius verba sequentis aevi scriptores. Themistius Orat. III. p. 82. *Πρὸς ἑκάστην χρείαν τοῦ φίλου τὸ πρόσωπον οἰκεῖον μεταλαμβάνειν, ἐν δίκαις δὲ συνηγόρου, συμβούλου δὲ ἁπανταχοῦ, καὶ συνεργοῦ ἐπὶ τῇ γνώμῃ.* Herodianus de Severo II. 33. *Γενναῖος ἅμα δὲ καὶ θυμοειδής, νοῆσαι τε ὀξὺς καὶ τὸ νοηθὲν ἐπιτελέσαι ταχύς.* Zosimus Pindarum sequitur, at idem est sensus lib. I. p. 49. *Οὐδὲν ἦν ἔργου καὶ λόγου τὸ μέσον, ἀλλὰ συνέθεον ἐφ' ὅπερ ἐδόκει.* Emmanuel Palaeologus c. XXX. Paraenet. *Καὶ πρὸς μὲν τὰς ἀποφάσεις σχολῇ βαδίζειν, βεβουλευμένον δὲ καλῶς, δυσὶ ποσὶ τρέχειν.* Et hinc laus Constantini apud Eutropium: Vir ingens, et omnia *efficere nitens* quae *animo praeparasset.* Cuius mentem parum assecutus Metaphrastes, vide X. 4. Ammianus Marcellinus XVII. 9. *Atque ut* consilium prudens celeritas *faceret tutum.* Lupus Abbas Ferrariensis epist. XXXIII. *Antequam aliquid* incipiamus, prudenter *quid agendum sit, debeamus inquirere, et cum invenerimus*, matura festinatione perficere. Et epist. XCIII. *Antequam incipias* etc. *Sic enim*, inquit, *et* praecipitatio *vitabitur*, *et nocitura* dilatio. Ergo voc. *mature* minime copulandum cum v. *consulueris*, sed eo sensu accipiendum quo apud Virgilium Aen. I. Maturate *fugam.* Atque ita accipit Cicero II. Catilin. *reliquis autem de rebus constituendis*, maturandis, *agendis.* Plautus Aulul. IV. 2. 4. *In herum* matura, *in se* sera *condecet capessere.* Philoxenus: *maturate σπεύσατε*, et pro *celeriter* apud Cyprianum epist. XIV. et Nonium in voce, Gellium X. 11. Macrobium p. 198. Horat. II. 17. Hinc *maturrime* pro *celeriter* Caesar B. Gall. cap. XXXIII. Confer Livium III. 96. Terentium Heautont. III. 1. Frontinum I. 6. Suetonium Iul. cap. II. ubi textum frustra sollicitat magnus Casaubonus. Addo unum Ovidium Metam. XIII. 300.

Si mora *pro culpa est, ego sum* maturior *illo.*

Alio sensu usus hac voce Valerius III. 27. *Quis dubitaret, quin et Galli et victores illam admirationem mox in risum et in omne contumeliae genus conversuri essent? Non exspectavit igitur hanc iniuriae* maturitatem. Codices B. Publ. et Petrensis, *tangi hac iniuria suam maturitatem*, meo animo prorsus inepte et barbare. Receptam lectionem firmat Cicero I. Catilin. *omnium scelerum ac veteris furoris* et audaciae maturitas *in nostri consulatus tempus erupit.* In utroque loco necesse est accipiamus *matu-*

ritatem pro *consummatione* et *complemento*, ut iste sit Valerii sensus: *Non*
17 *exspectavit donec iniuria ad * summum culmen evaderet.* Priscianus p. 171. et Donatus ad Heautont. I. 1. *priusquam* iunctim legunt. WASSE.

ITA UTRUMQUE etc. Horatius: *alterius sic Altera poscit opem res et coniurat amice.* CIACCON. et MURET. — Sic apud Homerum: *σὺν δὲ δύ᾽ ἐχομένω.* et propterea Iupiter, *ταῦτα δ᾽ Ἄρηϊ θοῷ καὶ Ἀθήνῃ πάντα μελήσει.* MURET. — Thucyd. VI. 18. *Καὶ νομίσατε, νεότητα μὲν καὶ γῆρας ἄνευ ἀλλήλων μηδὲν δύνασθαι.* Themistius Orat. XVII. p. 435. *Δύο ὁδοὺς εἶναι φιλοσοφίας, τὴν μὲν ἀνθρωπίνην, τὴν δὲ θειοτέραν. Δεῖσθαι δὲ ὁμοίως ἀλλήλων, καὶ οὔτε τὴν ἀνθρωπίνην ἐξεῖναι βαδίζειν ἄνευ τῆς θείας, οὔτε τὴν θείαν ἄνευ τοῦ προκαθῆρασθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ.* Hinc Athenienses suos praedicat Pericles apud Thucydidem Lib. II. *Διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν, ὥστε τολμᾷν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα, καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὃ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει. Et hoc quoque prae caeteris eximium habemus, quod iidem et maxime audemus, et quae aggredimur consideramus: in quo aliis imperitia quidem audaciam, consideratio vero cunctationem affert.* Utrumque idem etiam Romanis tribuit Polybius lib. VI. *Ὅταν μὲν γάρ τις ἔξωθεν κοινὸς φόβος ἐπιστὰς, ἀναγκάσῃ σφᾶς συμφωνεῖν καὶ συνεργεῖν ἀλλήλοις, τηλικαύτην καὶ τοιαύτην συμβαίνει γίνεσθαι τὴν δύναμιν τοῦ πολιτεύματος, ὥστε μηδὲ παραλείπεσθαι τῶν δεόντων μηδὲν, ἅτε περὶ τὸ προσπεσὸν ἀεὶ πάντων ὁμοῦ ταῖς ἐπινοίαις ἁμιλλωμένων, μήτε τὸ κριθὲν ὑστερεῖν τοῦ καιροῦ, κοινοῦ καὶ κατ᾽ ἰδίαν ἑκάστου συνεργοῦντος πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου συντέλειαν. Quoties enim alicuius ab exteris periculi metus ingruens concordare cives ac sibi invicem ferre opem coëgerit, ea est ac tanta huius Reipublicae vis, ut neque in deliberationibus quicquam eorum praetermittatur, quae facto sunt opus, quum, ut quidque accidit, eo certatim cuncti suas cogitationes referunt, et eorum quae sunt decreta nihil fiat tardius, quam oporteat, publice privatimque omnibus ad consulta perficienda connitentibus.* Sic alterum alterius auxilio eget, utrumque per se indigens. Unde ille apud Thucyd. Lib. I. summo iure eos increpat, quibus utrumque deerat: *Οἱ μέν γε νεωτεροποιοὶ καὶ ἐπινοῆσαι ὀξεῖς καὶ ἐπιτελέσαι ἔργῳ, ὃ ἂν γνῶσιν· ὑμεῖς δὲ τὰ ὑπάρχοντά τε σώζειν καὶ ἐπιγνῶναι μηδὲν, καὶ ἔργῳ οὐδὲ τ᾽ ἀναγκαῖα ἐξικέσθαι. Illi novarum rerum molitores et tum ad excogitandum, tum ad ea quae exsequenda sunt veloces; vos autem ea quae possidetis conservare contenti, nihil admodum ad excogitandum, ac ne ad necessaria quidem exsequenda sufficitis.* GRASW. — Dii melius quam ut ita brevitati Sallustium studuisse putemus, *utrumque indigens eget.* et Bertinianus magis etiam ineptus, *indigens indiget.* Conficiebam olim: *Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio.* Id ita explicabam: utrumque indigens auxilio, alterum alterius scilicet; nec ea opinione erubesco, sed propior sum, ut verum putem: *alterum alterius auxilio veget.* Eo verbo usus Pomponius Maiali: *Animos Venus veget voluptatibus.* Ennius Ambracia:

Aequora salsa veges ingentibus ventis.

Et quod ibi agendi significatione est, nihil huic rei disconducit; nam haec talia, quae naturae actionem ostendunt, agendi fine saepe perpessio-

nem significare, ne scholae quidem istae negant. Quamvis, ne dissimulem, nihil vetat activum esse; invicem enim animus et corpus vegent. De hac emendatione placui mihi, postquam eam alios in vet. lib. reperisse audivi, sed qui nunc nuper Sallustium multis millibus emendatum ex officina Plantini emisit, cum hoc de amico meo didicisset, qui ex me referebat, probavit, et in contextum postea recepit. PALMER.

VEGET. Quaedam exemplaria habent *eget.* Ad hanc faciem loquitur Horatius:

— — — *alterius sic*
Altera poscit opem res et coniurat amice.

Vegere antiquum verbum est et significat vegetare. Lucret. V. 532.

E quibus una tamen sit et haec quoque caussa necesse est,
Quae vegeat motum signis.

Ennius apud Festum:

Cum magno strepitu Volcanum ventu vegebat.

Exempla plura legere est apud Nonium. Quibus adde, si tanti est, illud Lucretii Lib. V. 1055.

Postremo quid in hac mirabile tantopere est re,
Si genus humanum, cui vox et lingua vegetur,
Pro vario sensu varias res voce notaret.

Sic enim post Lambinum spero me recte emendasse olim, cum in veteri editione esset: *Cui * vox et lingua vigetur.* COLER. — Badius, Omni- 18
bon. Valla, Zanchius, et e nostris Venet. 1470. 1478. LI. 2. Regius, Pemb. Arondel. B. Pub. Martin. Oxonienses universi et Guelferbyt. uno ore *eget.* Mallem illud alterum, et sane apud L. 3. habetur *eget* pro *viget*, quod non est de nihilo. Carrio primus, auctoritate Palmerii, vocem *viget* in textum recepit, cuius rationes adeas. Miror Gruterum, alias anxie scrupulosum, nihil de hac re dicere, sed Carrionem nimis implicite sequi. Utcunque locus habet, Acro ad illud Horatii, *alterius sic Altera poscit opem res*, praefert *auxilii eget.* Nec aliter legisse videtur Auctor Praefat. de Iustinianeo Codice confirmando: *Istorum etenim alterum* alterius auxilio semper eguit. Solus, quod sciam, Auctor adversus Marcionem alteram lectionem subobscure innuit:

Omnia sic coniuncta vigent *veterisque novique*
Foederis.

ubi reponendum *vegent*; est enim antiquitatis affectator. Nescio item an Lactantius Institut. III. 12. *Scientia id praestat, ut quomodo, et quo perveniendum sit, noverimus; virtus ut perveniamus:* alterum sine altero nihil valet. Marckii γ. *per se utrumque.* Vide Stewechium ad Apuleium p. 417. *Veget* autem, id est, stat, vegetum est, floret. Sic Varro: *Nec natus est, morietur, viget, veget utpote quam plurimum.* Aliter *vegere* active est *vegetare.* Ennius: *aequora salsa veges ingentibus ventis.* Vide et collectanea Giphanii in Lucretium. WASSE.

CAP. II.

Reges, nam in terris nomen imperii id primum fuit. Quod imperium regium naturae maxime sit consentaneum, eleganter demonstrat Polybius Lib. VI. *Ὅταν ἐκ τῶν περιλειφθέντων οἱονεὶ σπερμάτων αὖθις αὐξηθῇ σὺν χρόνῳ πλῆθος ἀνθρώπων, τότε δήπου ἀνάγκη τὸν τῇ σωματικῇ ῥώμῃ καὶ τῇ ψυχικῇ τόλμῃ διαφέροντα, τούτων ἡγεῖσθαι καὶ κρατεῖν· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων γενῶν τῶν ἀδοξοποιήτων ζώων θεωροῦμεν· τοῦτο χρὴ φύσεως ἔργον ἀληθινώτατον νομίζειν· παρ᾽ οἷς ὁμολογουμένως τοὺς ἰσχυροτάτους ὁρῶμεν ἡγουμένους· λέγω δὲ ταύρους, κάπρους, ἀλεκτρυόνας, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Τὰς μὲν οὖν ἀρχὰς εἰκὸς τοιούτους εἶναι καὶ τοὺς τῶν ἀνθρώπων βίους ζωηδὸν συναθροιζομένων, τοῖς ἀλκιμωτάτοις καὶ δυναμικωτάτοις ἑπομένων· οἷς ὅρος μὲν ἔστι τῆς ἀρχῆς ἰσχύς· ὄνομα δ᾽ ἂν εἴποι τις μοναρχίαν. Ἐπειδὰν δὲ τοῖς συστήμασι διὰ τὸν χρόνον ὑπογένηται συντροφία καὶ συνήθεια, τότε ἀρχὴ βασιλείας φύεται.* *Cum autem ex iis quasi seminibus, quae remanserint, progressu temporis hominum multitudo iterum fuerit propagata, tum enimvero necesse est, ut qui robore corporis et praesentia animi atque audacia praestat caeteris, ducatum atque imperium in caeteros obtineat: quod ipsum in aliis quoque animalibus, quae non opinionibus adventitiis, sed unius naturae instinctu ducuntur, quum cernimus usuvenire, naturae id opus esse certissimum debemus credere. Nam et in illis ducum officio sine controversia robustissimos quosque fungi videmus: puta tauros, apros, gallos gallinaceos, et id genus alia animalia. Ac principio quidem huiusmodi fuisse et hominum vitam probabile est, dum communi animantium more in unum coeunt, et fortissimos ac valentissimos sequuntur. Hi robore metiuntur imperium: quod iure appelles unius dominationem. Postea vero quam procedente tempore inter hos coetus communis educatio et vitae consuetudo consecuta fuerat; ab eo principio regnum existit.* Idem eodem libro: *πρώτη μὲν οὖν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ᾽ ἕπεται καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. Ac prima quidem sine ulla arte et naturae impetu constituitur unius dominatio: hanc sequitur atque ex hac originem habet, cum accesserit ars et emendatio, regnum.* Adstipulatur Cicero lib. III. de Legibus: *Omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt.* Ut et Iustinus ex Trogi Pompeii historiis. Idem affirmat de Medis Herodotus, quem et Cicero allegat lib. I. Offic. Et de Graecis in genere Pausanias initio Boeoticorum, itemque in specie de Plataeënsibus, et de Atheniensibus Heraclides in lib. de Politiis. Grasw. — Nam hoc nomen primi Assyrii, Medi, Persae, Aegyptii usurpabant. Maxime tamen κατ᾽ ἐξοχὴν Persarum Rex dictus fuit, ut scribit Aristophanis vetus interpres in Acharnensibus. Tandem etiam id nomen a Graecis ad Romanos fuit translatum: quamquam utrique genti initio suspectum et invisum fuerit. Libertati enim inimicum
19 esse putabant, quod et Cicero * ostendit in I. Philipp. unde et per proverbium *Rex* appellatus fuit, qui superbe diceret, faceretve. *Regem* dici *a regendo* verum est. Isidor. lib. 9. *Recte faciendo Regis nomen tenetur, peccando omittitur.* Unde et apud veteres tale erat proverbium: *Rex eris si recte facies, si non facies non eris.* ubi Isidorum ad illud Horatii adlusisse puto lib. I. epist. 1.

— — — *Rex eris aiunt*
Si recte facies.

quod et Ausonius aemulatur Idyl. 16.

Qui recte faciet, non qui dominatur, erit rex.

Et hinc aliud proverbium exstitit, dictusque Rex, qui omnibus modis rem aliquam absolverit, ut docet eruditissimus Gallorum Adrian. Turnebus lib. XXIV. cap. 29. Coler.

Nam in terris. In vetusto libro sine voce *nam: In terris nomen Imperii id primum fuit.* quid si legamus, *Nam terris nomen* etc. Ciaccon. — V. C. non habet illud *nam;* ut fortasse legendum sit: *Nam terris nomen imperii id primum fuit.* Quod autem sequitur *Sua cuique satis placebant;* simile est illis, quae habentur infra in Bello Iugurthae, ubi est: *Debere illi res suas satis placere* etc. Utrumque certe, licet diversis prolatum verbis, respondet Horatianis illis:

Qui fit Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu sors obiecerit ipsa,
Contentus vivat. Ursin.

L. I. 3. Badian. *cum iam in* terris. *Corpus alii* Bad. et Reg. pro *subigere* n. I. *subire.* Caeterum adeas Aristotelem Repub. I. 2. infra; *neque mutari atque* Aroud. Sulpicius H. Sac. II. 51. *turbari* aut misceri omnia cerneretur. Wasse.

In terris nomen imperii. Idem testatur Herodotus lib. I. Iustinus, Cicero II. de Off. III. de Legibus. Aristot. I. *Πολιτ.* Muret. — Potuisset compendiosius, *in terris nomen imperii primum,* resectis ceteris; quod non pono, ut praescribam Sallustio characterem scribendi, sed ut ostendam toto errare coelo, quibus persuasum, eundem uti ubique sermone circumciso; id enim si affectasset, potuisset compendifacere, qualibet pagina, voces minimum quinquaginta. quod ipsum dicis caussa infra aliquoties ostendere animus est. ideoque, ubi occurret Lectori, me arbitrari, hanc vel illam periodum, hanc vel illam vocem exterminandam; in eam capiet partem quam interpretor. Gruterus. — Gruterus compendiosius putat dici potuisse, *in terris nomen imperii primum,* resectis ceteris; sed non vult praescribere characterem scribendi Sallustio. caute ac modeste! Ponam ego hoc exemplum inter Veneres Sallustianas. Hic infra cap. XXXVII. *Sed urbana plebes, ea vero praeceps ierat multis de caussis.* Haec verba, *ea vero,* uti suavitatem adferunt orationi, ita quoque ἔμφασιν habent. Imo non parum haec particula inserta ad perspicuitatem facit, quoties nominativus longius antecessit. Ita Cic. ad Att. l. VII. ep. 15. *Postumus autem, de quo nominatim senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret, Fufanoque succederet, is negat se iturum sine Catone.* Quomodo legit quoque Linacer lib. V. Abest tamen *is* ab editionibus Lambini, Bosii, Iunii, Guilielmii, ac Gruteri, ut nos docet Voss. L. de Constr. c. LIX. De Ciacconii et Ursini conatu, (qui *nam terris* etc. legunt, expuncta praepositione *in*) suum cuique relictum esto indicium. Mihi frustra sudant. Rupert.

DIVERSI, PARS INGENIUM, ALII CORPUS EXERCEBANT. Diversi sententiis, dum alii vi corporis, alii virtute animi rem militarem magis procedere opinantur. GRASW. — Sic infra: *Ingenium nemo sine corpore exercebat.* CIACCON.

TUM VITA HOMINUM. Poëtarum more, quasi de aureo seculo, (quod, ut et argenteum, aeneum etc. quidam ortum traxisse volunt a somnio Nabuchodonosoris de statua seu colosso; quorum tamen iam Hesiodus l. Ἔργων, antiquior Nabuchodonosoro, apud Phot. p. 459. meminit) loquitur. Saniorum historicorum iudicium hoc est, parem esse in rebus humanis, atque in omnium rerum natura, conversionem: nec aliquid sub sole novum esse: aetatem illam, quam illi auream vocant, ad nostram collatam, ferream videri: id e Chami, Saturni, Nimrodi aliorum-
20 que sceleribus ac latrociniis et, si ad * antiquiora decurrendum, vel ex diluvio patescere. Quod si etiam res humanae in deterius prolaberentur, iam pridem in extremo vitiorum gradu homines fuisse constituturos: sed cum flagitiosi homines nec ulterius progredi, nec eodem loco staro possent, sensim regredi necesse habuisse, vel cogente pudore, qui hominibus insit a natura; vel necessitate, quod in tantis sceleribus societas nullo modo coli poterat; vel et, quod verius, impellente Dei bonitate. Oppugnare quoque figmentum illud tot laudatissimos inferioris aevi principes, tot praeclaras leges, tot eximias disciplinas, inventa, alia. Denique, errorem hunc tantum esse senum, qui, floris primi memores, quum se ab omni voluptatum genere deseri videant, ac pro deliciis acerbissimos dolores. pro sensibus integerrimis membrorum omnium imbecillitatem sentiant, falsa imagine decepti, fidem et amicitiam hominum inter homines interiisse putent: ac velut ex longinqua navigatione profecti, aurea saecula. auream aetatem adolescentibus narrent. Vide Bodin. in Meth. Hist. c. VII. Bohuslaum Hassenstenium in l. de Miseria Humana p. 18. Balthasarem Comitem Castilionaeum in pr. l. II. et Secundum Lancellotum Perusinum in l. quem Hoggidi inscripsit (quos duos posteriores Forstner. citat ad l. III. Annal. Tac. p. 308.) Brunner. III. Annal. Boior. p. 390. Eryc. Puteanum prooem. l. I. Histor. Medicaeae. Huc usque salvam puto stetisse sententiam. Verum enimvero, quoties, ut in studiis nostris fieri solet, destitutus ab experientia et Historiarum lectione, futurorum scientiam ab oraculis divinis peto, sive quoties ista cum istis confero, fateor, animum non semel in tenebras plusquam Cimmerias agi, imo velut atroci fulmine damnari et ex animi somno marcere. Hoc est enim carmen illud, tantam humanae miseriae calamitatem, tantamquo in universo mundo persecutionis procellam fore, ut, nisi dies huiusmodi tribulationis abbrevientur, nemo salvandorum superfuturus sit, h. e. omnia priora tempora, etiam funestissima, aureorum argenteorumque nomen meritura, prae extremo. Dicam Eucherii verbis ad Valerianum: *Postrema mundi aetas referta erit, tanquam morbis senectus. Cernentur coeli signa motusque terrarum, permutatae temporum vices, monstrosae animantium foecunditates: quae omnia procedentis adhuc prodigia sunt temporis. Apostolicae auctoritatis eloquium est:* IN NOS FINES SECULORUM DESCENDERUNT. *Quod cum iam dudum dictum sit, quid exspectamus?*

Urget nos dies ille iam non noster tantum, sed et saeculi. Vide etiam Bernegg. in Germ. Tac. quaest. 108. RUPERT.

SUA CUIQUE SATIS PLACEBANT. Hoc est, sua quisque sorte contentus erat, neque supra vires aliquid appetebat. Sic in Iugurth. *debere res suas satis placere.* CIACC. et COLERUS. Scilicet, imperia. Hinc in ambiguo mansit, quantum in re militari posset animi virtus, cum tranquillior esset hominum vita, eo quod sine cupiditate agitaretur. Eleganter hoc quoque describit Polybius Lib. VI. Τὸ μὲν οὖν παλαιὸν ἐνεγήρασκον ταῖς βασιλείαις οἱ κριθέντες ἅπαξ· καὶ τυχόντες τῆς ἐξουσίας ταύτης· τόπους τε διαφέροντας ὀχυρούμενοι, καὶ τειχίζοντες, καὶ χώραν κατακτώμενοι, τὸ μὲν ἀσφαλείας χάριν, τὸ δὲ τῆς δαψιλείας τῶν ἐπιτηδείων τοῖς ὑποτεταγμένοις· ἅμα δὲ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες ἐκτὸς ἦσαν πάσης διαβολῆς καὶ φθόνου. *Ac primis quidem temporibus, qui electione populorum regiam potestatem semel fuerant adepti, in regnis suis consenescebant; loca opportuna munientes et moenibus cingentes, et ditionem quisque suam amplificantes, partim securitatis causa, partim ut subditis rerum ad victum necessariarum uberem copiam exhiberent. Simul dum his animum intendebant, extra calumniam atque invidiam hominum erant.* Quo magis et ingenium nonnulli exercebant. *Inclusis*, ait Plinius praefat. Lib. XIV. *gentium imperiis intra ipsas, ideoque et ingeniis, quadam sterilitate fortunae, necesse erat animi bona exercere. Reges innumeri honore artium colebantur, et in ostentatione hac proferebant opes, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes.* Qui aliter? cum reges non essent alii, quam qui sapientes. Senec. Epist. XC. *Illo ergo seculo, quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius indicat.* Et Cicero III. de Legibus: *quod genus imperii primum ad homines iustissimos atque sapientissimos deferebatur.* Qui quidem famae bonae esse, quam magnae, malebant. GRASW.

POSTEA VERO QUAM IN ASIA CYRUS. Afferam, quae facem huic loco allucent, infra lib. * IV. Histor. c. 2. Alias illustrat hunc locum 21
Sall. Bern. Quaest. Misc. in Germ. Tac. 2. RUPERT.

CYRUS. Cyrum superiorem dicit, Astyagis nepotem, Cambysis filium, qui a Medis ad Persas imperium transtulit: de quo vide Herodotum lib. I. Xenoph. in Paedia Cyri. Lacedaemonii terra, Athenienses mari, totius Graeciae ἡγεμόνες erant. Vide Thucydidem. Sed numquid, ante haec omnia, multa alia bella fuerunt? multa enim narrantur de Nino, de Sesostride rege Aegypti, de Tanai rege Scythiae. Sed antiquiores historiae, ut recte ait Aristoteles, pro fabulis haberi solent supra Cyri maioris tempora. Sallustii temporibus prope omnia fabulis involuta erant. MURET.

LUBIDINEM DOMINANDI. Caussa haec est certissima, ex qua omnia bella profluunt. Et potuit idem non falso dici in Romanos. Queritur iure de iis magnus ille Ponti Rex apud Sallustium: *Namque Romanis cum nationibus, populis, Regibus cunctis, una et ea vetus caussa bellandi est, cupido profunda imperii.* COLER.

TUM DEMUM PERICULO ATQUE NEGOTIIS COMPERTUM EST, IN BELLO PLURIMUM INGENIUM POSSE. Idem testatur etiam Polybius Lib. I.

Καὶ μὴν τὸ παρ᾽ Εὐριπίδῃ πάλαι καλῶς εἰρῆσθαι δοκοῦν, ὡς ἓν σοφὸν βούλευμα τὰς πολλὰς χεῖρας νικᾷ, τότε δι᾽ αὐτῶν τῶν ἔργων ἔλαβε τὴν πίστιν. Εἷς γὰρ ἄνθρωπος καὶ μία γνώμη τὰ μὲν ἀήττητα πλήθη καὶ πραγματικὰ δοκοῦντα εἶναι καθεῖλε· τὸ δὲ προφανῶς πεπτωκὸς ἄρδην πολίτευμα καὶ τὰς ἀπηλγηκυίας ψυχὰς τῶν δυνάμεων ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἤγαγεν. Quod recte olim dixit Euripides, Mens una sapiens plurium vincit manus; ex ipsis rebus manifestam tunc fidem invenit. Unus quippe vir et concilium unum legiones, quae propter sollertiam ac praestantiam in re militari vinci non posse credebantur, delevit: civitatem vero illam, quam penitus concidisse palam erat, militumque animos, qui ex desperatione ipsum quoque doloris sensum amiserunt, recreavit atque erexit. Tale est etiam illud, quod adfert Thucyd. Lib. I. *Οἱ γοῦν πατέρες ἡμῶν ὑποστάντες Μήδους καὶ οὐκ ἀπὸ τοσῶνδε ὁρμώμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐκλείποντες, γνώμῃ δὲ πλείονι ἢ τύχῃ, καὶ τόλμῃ μείζονι ἢ δυνάμει, τόν τε βάρβαρον ἀπεώσαντο καὶ ἐς τάδε προσήγαγον αὐτά. Itaque maiores nostri, qui Medos sustinuerunt, quamvis tantum imperium non habuerint, sed etiam quae possidebant ipsi reliquerint, tamen consilio potius quam fortunae opibus, et confidentia maiore quam potentia, cum ipsum barbarum repulerunt, tum ipsum imperium ad tantum amplitudinem evexerunt.* Nempe ut Cic. de Senect. *Non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporis res magnae geruntur; sed consilio, auctoritate, sententia.* Quod agnoverunt Spartani, qui vetere instituto, quum stratagemate hostem superassent, bovem Marti sacrificabant; quum vi aperta, gallum: quod ita vellent assuefacere duces, ut non modo bellicosi essent, sed et calliditate, quae in Imperatoribus requiritur, ad stratagemata pollerent. Testis Plutarchus in Institutis Laconicis. Hanc imperatoriam artem quanti fecerit Caesar, liquet ex eius Lib. I. de Bello Civili: *Caesar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de se milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim quum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio?* Sic Tiberius ad Germanicum apud Tacitum Lib. II. Annalium: *Se, novies a D. Augusto in Germaniam missum, plura consilio quam vi perfecisse.* Et Lib. III. Histor. apud eundem Antonius hoc ingenii et bonae mentis decus ducis proprium facit, ut pugnandi audaciam, militum: *Divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire, duces providendo, consultando, cunctatione saepius
22 quam temeritate prodesse. Ut pro virili portione armis ac manu * victoriam iuvit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum.* Idem hoc voluit in celebri illa Aiacis et Ulyssis contentione maximus ingenio Naso, cum hunc ita loquentem facit:

— — — Tibi dextera bello
Utilis, ingenium est, quod eget moderamine nostro.
Tu vires sine mente geris, mihi cura futuri est.
Tu pugnare potes: pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides. Tu tantum corpore prodes,
Nos animo: quantoque ratem qui temperat, anteit

Remigis officium; quanto est dux milite maior,
Tantum ego te supero: nec non in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu: vigor omnis in illis.

Etsi ergo diu magnum inter mortales de hac controversia certamen, tandem tamen id in bello evenit, quod in venatione.

— — — Prius omnis in armis
Spes erat, et nuda silvas virtute movebant,
Inconsulti homines, vitaque erat error in omni.
Post alia propiore via, meliusque profecti,
Te socium, Ratio, rebus sumsere gerendis.
Hinc omne auxilium vitae, certusque reluxit
Ordo, et contiguas didicere ex artibus artes
Proserere: hinc demens cessit violentia rebus.

Gratius in Cynegetico. Grasw. — Siquidem, verbis Catonis Censorii, adversae res se domant et docent, *quid opus sit facto.* In qua sententia exprimenda velut certamen est scriptorum. Laberius:

Calamitas virtutis est occasio.

B. Chrysostomus: *E calamitatibus haec utilitas percipitur, quod vagum animum, et circa multa hiantem, serio cogit attendere, atque ad se ipsum convertit.* Manilius lib. I.

Et labor ingenium miseris dedit: et sua quemque
Advigilare sibi iussit fortuna premendo.

Huc pertinent, quae de *paupertatis mirabili ingenio* ad Persii prologum notavit is, cuius in eum poetam merita omnem humanam pensationem longe supergrediuntur, ut de eo tacere satius sit, quam laudes viri commemoratione inepta et dissimili deterere. Infra enim subsistent quivis, quantumvis audacissimi, quantumvis potentissimi linguis. Isaacum Casaubonum intelligitis me dicere, cuius suavissimae observationi succenturiatum dabitis illud Traiani Boccalini, quo statuit, *bonas literas in paupertate natas, in eadem, tanquam suo elemento proprio, vivere.* Poëtas maxime a Regibus nullis aut mediocribus debere coli praemiis, victum et vestem illis sufficere. Ex abundantia bonorum corporis existere penuriam bonorum animi; ex otio eos marcere. Quemadmodum nimia in gallinis obesitas eas reddit infoecundas; ita poëtas deliciis et otio corrumpi. Poëtas denique non natura, ut canes, sed fame coactos, velut astures et falcones, venatum iro. Haec Boccalini censura est; quam Proceres tam reverenter accepisse mihi videntur, ut in omnibus imperii provinciis, tanquam maxime necessariam, promulgandam exercendamque, cetera discordes, hic unanimi consensu indicaverint. Vereor tamen, ne Musarum cultoribus in mente sit, quod Nicolaum Abbatem Panormitanum, quum de bono paupertatis audiret quempiam disserentem, pronunciasse, refert Georgius Erhardus (quo nomine sese occultavit Michaël Caspar Lundorpius) in Symbolis Petronianis: *A tali bono, custodi nos Domine!* sive malint leviter mutare ac precari, *libera nos Domine!* Ut e diverticulo ad Sallustium revertar, eruimus ex eo pulcerrimum quoddam *dogma politicum: instrui belli artibus, cum quibus assidua et continua bella gerimus.* Sic Cyrus in Asia, in Graecia Lacedaemonii et Athe-

nienses armarunt lacessitum terrarum orbem. De Atheniensibus scribit clare Thucyd. lib. I. quum rei navalis peritia cunctis Graecis longe essent superiores, Corinthios quoque bellicarum rerum scientia superasse, *cum iis bellum gerendo.* De Illyriis Florus l. II. c. 3. §. 3. *Quotidiani et quasi domestici hostes tirocinia militum imbuebant, nec aliter utraque gente, quam quasi cote quadam, populus Romanus ferrum suae acuebat virtutis.* Veteres Germani, longa adversus Romanos militia, insueverunt signa sequi, subsidiis firmari, dicta Imperatorum accipere. Tac. II. Annal. Sic apud Herodian. lib. VIII. Aquileienses magis magisque indies virium atque animorum implebantur, assiduitate pugnandi peritiam pariter audaciamque consecuti. Et hinc est, quod Turcarum Imperator nunquam diuturnum cum Christiano aliquo principe bellum gerit, ne scilicet longo bello fortem, invigilantem et ad omnia intentum hostem efficiat, quanquam et alias subesse causas, inficias non iverim. Fortasse huc quoque respexit acutissimus ille Lipsius, quum regi Catholico, de induciis cum Belgis ineundis, consilium daret. RUPERT.

TUM DEMUM PERICULO ATQUE NEGOTIIS COMPERTUM EST. Apud Nonium in verbo *Periculum*, *Tunc vero peric.* etc. legitur. A. MANUT. — Haec est impressorum antiquorumque codicum lectio. Nonius in dictione *Periculum*, *Tum vero periculo* legit. quae scriptura reprehendi non potest, cum et Sallustius eadem dicendi forma utatur, in fine Catilinarii: *Tum vero cerneres, quanta audacia quantaque vis animi in exercitu Catilinae fuisset.* Ego tamen nihil mutavi. POPMA. — Nonius, quem Cyprianus a Popma citat, in dictione *periculum*, legit *Tum vero.* Sed altera est impressorum lectio, et antiquorum. RUPERT.

PERICULO. *Periculum* hoc loco est tentamen. Ita loquutus est Virgil. et Ausonius, aliique innumeri. Phrasis est proculcata: *periculum facere.* COLER.

IN BELLO PLURIMUM INGENIUM. Polybium praeëuntem habuit lib. I.
23 cap. 84. *Τότε γὰρ ἦν, * ὡς ἔοικε, συνιδεῖν ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, πηλίκην ἔχει διαφορὰν ἐμπειρία μεθοδικὴ, καὶ στρατηγικὴ δύναμις, ἀπειρίας καὶ τριβῆς ἀλόγου στρατιωτικῆς.* Nonius, *Tunc vero.* Augustinus de Civ. D. III. 10. *Tum demum*, uti et Codices manu exarati, et ipse auctor in fine huius libri, *Tum vero cerneres.* WASSE.

QUOD SI REGUM etc. AC MISCERI OMNIA CERNERES. Reges atque imperatores belli tempore solent esse vigilantes, industrii, patientes laboris: neque exquisitos cibos, aut pretiosa stragula, aut talia instrumenta luxuriae requirunt: sed frugalitatem, ac parsimoniam colunt: pernoctant interdum sub dio, humi, si opus est, cubant, vigilias obeunt: omnibus sibi voluptatibus corporis interdicunt. Milites quoque suos in officio continent: praemiis poenisque propositis fortes excitant, ignavos perterrefaciunt. Easdem artes si in pace retinerent, melius et facilius imperia sua conservarent; sed plerumque victoria insolentes facit, et qui bellicis laboribus frangi non potuerant, pacis commodis molliuntur: subit pro comitate superbia, pro severitate crudelitas, pro continentia libido: qui prius cibario pane et aqua facile se tolerare consueverant, esurire sibi videntur, nisi quidquid deliciarum terra marique conquiri potest,

quotidie ipsis in mensam congeratur. Ita, quae per virtutem pepererant, saepe per ignaviam amittunt. Aut enim rebellant populi, et, contempta talium dominorum ignavia, iugum servitutis a cervicibus suis excutiunt: aut veniunt alii fortiores, qui hos molles et effeminatos e regali solio deiiciant; ipsi nihilo postea meliores futuri: et inde aliquando in praeceps ituri, unde alios detruserunt. Sic in orbem aguntur humana: sic ab aliis ad alios imperia transferuntur. MURET.

AMIMI VIRTUS etc. Hanc laudem Iulio Agricolae in eius vita adiudicat Tacitus: *Credunt plerique, militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura et obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile iusteque agebat.* Idem de se iactat Iulianus Lib. XXI. Ammiani: *Id prae me ferens, quod exercitui, cuius aequitas armorumque inclaruit magnitudo, et domi moderatus visus sum et tranquillus, et in, crebritate bellorum, conspiratas gentium copias consideratus et cautus.* Sed rara profecto laus. Plinius Panegyrico: *Enituit aliquis in bello, sed obsolevit in pace. Alium toga, sed non et arma honestarunt. Reverentiam ille terrore, alius amorem humanitate captavit. Ille quaesitam domi gloriam in publico, hic in publico partam domi perdidit: postremo adhuc nemo exstitit, cuius virtutes nullo vitiorum confinio laederentur.* Ac saepissime quidem videas qui bellicis virtutibus eminent, eos pacis artes nullas addiscere. Raro *perinde amorem inter populares, quam metum apud hostes quaerunt.* sicuti de Gotarze loquitur Tacitus XI. Annal. quem et describit ingentem gloria, sed eo ferociorem, et subiectis intoleratiorem. itidem ut Tarquinium Superbum Livius: *Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit, quin ea arte aequasset superiores reges, ni degeneratum in aliis huic quoque decori offecisset.* Qualis autem in pacis rebus insignis ille bellator Annibal fuerit, intelligas licet ex eiusdem Lib. XXX. ubi haec leguntur: *Has conditiones legati cum domum ferre iussi in concione ederent, et Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, et audiretur a multitudine quieta eadem et imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tempore audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. Quae insueta liberae civitati species cum fremitum populi movisset: perturbatus militaris vir urbana libertate: Novem,* inquit, *annorum a vobis profectus, post sextum et tricesimum annum redii. Militares artes, quas me a puero fortuna, nunc privata, nunc publica docuit, probe videor scire: urbis ac fori iura, leges, mores, vos me oportet doceatis.* Ita et hac parte sistit laudem L. Sullae Florus Lib. III. cap. 5.: L. Sulla *festinat, vir armis optimus.* *Adeo*, inquit Livius Lib. II., *excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent.* Nempe bello ingenii vires magis intendunt, vel quod urgeat magis seu libido seu necessitas. *Pax et quies bonis artibus indigent:* Tacit. Lib. IV. Histor. *Equidem histriones atque cantores scenicos*, ait Plutarchus, *videmus saepenumero in theatris prorsus remisse et nulla cum alacritate aut sollertia agere; orta autem concertatione adversus alios, non se ipsos modo, sed et instrumenta sua maiore cum diligentia ad certamen aptare, fides explorare, accuratiusque concentum instruere et tibiis canere: ita et qui adversarium

sibi vitae existimationisque suae paratum novit esse inimicum, attentus se ipsum observabit, res suas circumspiciens, vitamque suam constituet. Chrysostomus etiam, oratione Rhodiana extrema, difficilius in pace esse quam in bello Rempublicam regere testatur. *Quemadmodum in navigantibus videre licet, quod, tempestate irruente aut vento vehementi, ne lascivissimi quidem inter eos quicquam turpe faciunt, sed dumtaxat ad navigandum advertunt animum; in tranquillitate vero et nautarum et vectorum palam conspiciuntur procacitates, etiamsi non sint libidinosi: simili,* inquit, *opinor, modo et in bellis evenire solet, ut et ignaviores excitentur et excellant; in tanta autem pace et socordia optimorum virorum, in nullam turpitudinem aut confusionem deduci non est quorumvis, sed singulari virtute praeditorum.* Quare notabilis prudentia Constantii Imperatoris, sub quo, ut narrat Ammianus Marcellinus Lib. XXI., raro contingebat ut militarium alicuis ad civilia negotia transiret; contraque non nisi pulvere bellico indurati praeficiebantur armatis. GRASW.

24 IN PACE ITA UT IN BELLO VALERET. Legendum, *ita uti bello valeret.* id cum suavius est, tum Sallustianum magis. Etenim fere semper apud hunc auctorem invenias *sicuti* potius, quam *sicut*, *uti* quam *ut*, *veluti* quam *velut*. Ipse quidem certe haud temere umquam secus in vetustis codicibus reperi, licet excusi typis varient. Sic apud illos antiquissimos, quos libenter Sallustius facit ut imitetur, fere semper *uti* reperias. velut apud Catonem de Rustica, atque alios, quorum fragmenta quaedam supersunt, unde id coniicere licet. RIVIUS. — Dicam, quae huc faciunt, ad orat. I. de Rep. ordinanda. RUPERT.

AEQUABILIUS. Quaedam editiones veteres habent *aequalius*, quomodo ego emendem. sic enim Tacitus hunc locum expressit Annal. XV. *Aequalius atque constantius provinciae regentur.* COLER. — Ita MSS. numero tredecim et omnes fere edd., ut operam ludant, qui nobis obtrudunt *aequalius*. Neque enim sequitur, quia eo usus Tacitus (Annal. XV. 21. Hist. II. 27.) usum item Sallustium et usum quidem isto loco. GRUTERUS. — Colerus legit *aequalius*, e quibusdam editionibus veter. et Taciti XV. Annal. cap. 21. Sed opponit illi Gruterus MSS. tredecim et editiones numero non paucas. Praeterea, inquit, non sequitur, quia eo Tacitus usus, usum item Sallustium, et quidem isto loco. RUPERT. — *Aequalius* a manu prima Marckii γ. caeteri *aequabilius*. Qui alterum obtrudunt, illi Tacito praecipue nituntur. Sic enim ille Annal. III. 26. *At postquam exui* aequalitas *et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat; provenere dominationes.* Item Annal. I. 4. *Igitur verso civitatis statu, nihil usquam prisci aut integri moris: omnes, exuta* aequalitate, *iussa principis aspectare.* Verum in primo loco agit de hominibus ante civile Imperium, et proinde vox *aequalitas* ibi non tam *aequitatem* significat quam *ἰσονομίαν* vel potestatis identitatem; in altero istam paritatem sed legibus quaesitam intelligit. Quod si *aequalitatem* pro *iustitia* et *aequitate* posuerit, tum necesse est accipiamus *iussa principis* pro *iniusta eorundem voluntate*; quod absurdum est. Nec ipse lubens concesserim vocem *aequalitatem* pro *aequitate* umquam legi temporibus Sallustianis. Fortasse numquam ante Traianum. Primus, quod sciam, qui

hoc modo usurpat, est Trebellius Pollio in Gallieni Vita cap. 25. *Ne-*
que tamen postea Isauri, timore ne in eos Gallienus saeviret, ad aequalita-
tem *perduci quavis principum humanitate potuerunt.* Deinde *aequabilius*
in hoc capite accipi non debet pro eo cui modestus ad dominationem
animus, qui de rigore iuris remittit, nec inter legem et licentiam medius
incedit, sed pro eo qui semper sui similis, per omnem aetatem pari te-
nore imperat; quo sensu uti amant optimi quique. Quomodo apud Am-
mianum Cicero XV. 5. ad Quintum Fr. I. et alibi saepe. Varro de Re
Rust. VI. 4. Seneca de Vita Beata II. Sueton. Galba IX. Hoc sensu
noster infra, aequabilem *manere humum* dixit. et de Metello: *fama*
aequabili. Cui plane geminus ille Ciceronis locus Offic. I. *praeclaraque*
est aequabilitas in omni vita, *et idem semper vultus eademque frons.*
Postremo *aequabilitas et constantia* apud eundem, uti heic apud Sallu-
stium, iunctim leguntur, ad Brutum XVI. 18. Porro *aequabilitatem*
etiam pro *aequalitate* habes apud ipsum Tacitum Hist. IV. 5. Catonem
de R. Rust. 103. uti et *inaequabilis* pro *inaequalis* apud Censorinum
cap. XIX. et *aequabiliter* pro *iuste*, *concorditer*, apud Mamertinum in
Paneg. cap. 6. Cassiodor. Var. I. 3. 9. II. 17. 24. III. 41. VI. 3.
Apuleium p. 360. Caelium Aurelianum Siccensem I. 1. Pro *aequitate*
et *iustitia* usus est inter alios et instar omnium Cicero pro Murena
§. 41. WASSE.

NAM IMPERIUM FACILE IIS ARTIBUS. Victorius hunc locum ex
Polybio sumtum putat, Lib. XXIV. cap. 12. Verba sunt Polybii in
excerptis Lib. X. *Ἄλλως μὲν οὖν ὑπέλαβον δεῖν κτᾶσθαι τὰς ἀρχὰς, ἄλ-*
λως δὲ τηρεῖν, οὐκ ἔμαθον δὲ, ὅτι κάλλιστα φυλάττουσι τὰς ὑπεροχὰς οἱ
κάλλιστα διαμείναντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν προαιρέσεων, αἷς ἐξ ἀρχῆς κατεστήσαντο
τὰς δυναστείας. CIACCON. — * Non hoc vult, quibus artibus, sive bo- 25
nis, sive malis, partum fuerit a quocunque imperium, iisdem optime
conservari. Quo in errore versati videntur plerique principes viri, ut
reputent, *non posse principatum scelere quaesitum, subita modestia et pri-*
sca gravitate retineri: verbis Taciti Lib. I. Hist. Iterumque eodem illo:
Nemo unquam imperium flagitio quaesitum bonis artibus exercuit. Unde
eodem rursus libro *Solus omnium ante se principum Vespasianus in me-*
lius mutatus dicitur. Non haec, inquam, est mens Sallustio: sed, ut
paullo post sequitur, labore, continentia, aequitate; his enim artibus ini-
tio partum imperium, iisdem optime conservari. Cum igitur et harum
virtutum specie honores petantur et obtineantur, cur non iisdem optime
retineantur? In hanc fere sententiam loquitur et Marius in Iugurtha:
Mihi videtur, quo pluris est Respublica quam consulatus aut praetura, eo
maiore cura illam administrari, quam haec peti debere. Et Livius lib. VII.
de Valerio: *quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus,*
iisdem gerebat. Hinc illa ipsius Taciti querela lib. XV. Annal. *Initia*
magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum in modum
candidatorum suffragia conquirimus. Quae si arceantur, aequalius atque
constantius provinciae regentur. GRASW. — E Polybii Lib. X. 36. sum-
ptum post Victorium Lib. XXIV. Var. LL. c. 12. monet Ciacconius. Est
sane palmarium dogma, quod neglectum magnarum calamitatum causa

principibus fuit; e. g. C. Iulio Caesari, de quo ita Velleius: *Laudandum experientia consilium est Pansae atque Hirtii, qui semper praedixerant Caesari, ut principatum armis quaesitum armis teneret: ille dictitans, mori se quam timeri malle, dum clementiam, quam praestiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est.* Cautissimi circa hanc rem Turcae, de quibus Lazarus Soranzius, Patric. Venetus, in Ottomanno: *Imperium Turcicum bellica virtute partum est, exinde per eandem crescit et vi magis quam origine sustinetur.* Unde Turcarum tyrannus subditos semper novis bellis implicatos tenet. Ne quid tamen dissimulem, hoc dogma politicum ut e verbis Sallustii peti potest, ita tamen auctor etiamnum aliud occultare videtur, velut, *vinculum peccaturo esse metum, hominesque bello probos in pace licentius agere.* Hoc Gruterus diducit exemplis discurs. in Tacitum ad illa verba e I. Hist. cap. 31. *Et ambigua de Vespasiano fama solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.* Maxime autem hunc Sallustii locum illustrant verba Narsetis apud Agathiam Lib. II. p. 41. Ed. 28. et seqq. Bern. in Tuba Pacis p. 68. Polybius in Excerptis Peires. p. 10. et ad eum locum Valesius. Rupert.

Iis artibus. Nescio quam facile, nisi cum maxima cura et arte, et quasi ex oraculo dictum accipio illud Nasonis:

Non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri:
Casus inest illic, hic erit artis opus.

Immo Claudianus, sublimis poëta, canit:

— — — plus est servasse repertum,
Quam quaesisse novum.

Petr. Victorius, vir doctissimus, hunc locum ex Polybio sumtum putat, Variar. Lib. XXIV. cap. 12. Verba Polybii in Excerptis sunt Lib. X. Coler.

Verum ubi pro labore desidia. Tradunt scriptores, Iovem amovisse delicias aurei seculi, ne luxu et inertia torpescerent mortales, quod et Virgilius Lib. Georgicorum primo innuit his verbis:

— — — Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Iovem nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum,
Fas erat. Zanchius.

Senec. Controv. X. *Non vides, uti immota fax torpeat, et exagitata reddat ignes? mollit vires otium, ferrum situ carpitur, et rubiginem ducit: desidia dedocet.* Notandum autem est, loqui auctorem nostrum non de populi desidia, lubidine, superbia; sed regum atque imperatorum. In quos competit vere illud Thucydidis Lib. I. Ὅ τε γὰρ διὰ τὴν ἡδονὴν ὀκνῶν τάχιστ' ἂν ἀφαιρεθείη τῆς ῥᾳστώνης τὸ τερπνὸν, δι' ὅπερ ὀκνεῖ, ἢν ἡσυχάζῃ. *Nam qui propter voluptatem deses est, is confestim privatur iucunditate desidiae suae, propter quam segnis est, cum quiescit.* Grasw.

26 Atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus inmutatur. Exemplo sit ille Vannius, de quo Tacitus XII. Annal. *Per*

idem tempus Vannius, Suevis a Druso Caesare impositus, pellitur regno: prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus: mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Et eodem rursus libro: *Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem, quam captus, venissem.* Grasw.

Fortuna simul etc. Plin. Lib. II. cap. 7. *Toto quippe mundo, et locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus fortuna sola invocatur, una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, et cum conviciis colitur volubilis, a plerisque vero et caeca etiam existimata, vaga, inconstans, incerta, unica malignorum fautrix. Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, et in tota ratione mortalium sola utramque paginam facit.* Zanch. — Omittit Lib. II. *mutatur* Vincentius Bellovacensis. Wasse. — Quod natura ipsa dictante iustum videtur. Unde Alexander interrogatus ab amicis, cui regnum relinqueret, *ἀρίστῳ*, respondit. Sed quem tandem optimum censebat? Num potentissimum? *Saepe enim id in summa fortuna aequius quod validius aestimant*, ut Tacitus Lib. XV. Annal. testis est. A qua sententia nec videtur abire Aelius Spartianus, de Iuliano haec narrans: *Didius Iulianus Imperator, cum Severi vim et maximae suorum partis defectionem videret, Senatum rogavit, ut virgines Vestales et caeteri Sacerdotes cum Senatu obviam exercitui Severi prodirent, et praetentis infulis rogarent; inane contra barbaros milites praesidium parans. Hoc tamen agenti Iuliano Faustus Quintillus Consularis augur contradixit, asserens, non debere imperare eum, qui armis adversario non posset resistere.* Aelius Spartianus in Vita Didii Iuliani. Sallustio vero h. l. neque potentissimus, neque adeo vel ingenio maxime pollens, optimus dicitur: sed qui laboris, continentiae, aequitatis laude eminet; sicut ex adverso minus bonus, qui desidia, lubidine ac superbia transversus agitur. Grasw.

Ita imperium semper ad optimum quemque ab minus bono transfertur. Firmat exemplis Claudianus III. de laudib. Stiliconis:

— — — nam caetera regna
Luxuries vitiis, odiisque superbia vertit.
Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas,
Atque idem Thebis cecidit: sic Medus ademit
Assyrio, Medoque tulit moderamina Perses:
Subiecit Persen Macedo, cessurus et ipse
Romanis.

Sed an de Roma meliora canere potuit? Videbimus non uno loco infra. Rupert. — In Manuscriptis omnibus est, *ad optimum quemque ab minus bono transfertur.* quomodo et sensus ipse exposcere mihi videtur; nam fortunam dicit simul cum moribus immutari, ostendens videlicet, imperia alio transferri propter vitia regnantium: nec secus interpres, quisquis is fuit, legisse atque intellexisse hunc locum videtur. Rivius. — Sigebergensem et Coloniensem sequor: *ad optimum quemque animi a minus bono transfertur. Optimus animi*, ut Tacitus, *nimius animi:* et *animi immodicus*, Sallustius ipse apud Arusianum Messum.

Palmer. — Ita antiquitus cusi, ita membranae, uno suffragio omnes: adeo ut laudem nullam mereatur facinus Pomponii Laeti, a quo nobis primitus obvenit, *imperium semper ab optimo quoque ad minus bonum transfertur*, quod plurium deinde editiones invasit, tanquam auctoris legitimum. Nimirum, quicquid ineptiarum, saeculo superiori, Sallustio invectum, id imputandum illi Laeto, discedenti a castioribus editionibus, Vicentina quidem anni CIↃCCCCLXXV. Mediolanensi vero CIↃCCCCLXXXII. Gruterus. — Ita bene legunt viri docti. De voce *optimi* consule Bernegg. ad Iustini Lib. IX. cap. 2. §. 4. lit. C. et Lib. XII. cap. 15. §. 8. lit. H. et Freinsh. in Curt. X. 5. 5. Rupert. — *Quemque* abest a Guelph. XVII. XXI. 11. Wasse.

27 * Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent. Notat Turnebus Libr. VI. cap. 20. hac dicendi figura significari terras, maria, urbes, omnia virtuti parere, et in eius ditione esse. Sic infra de populo Romano: *cuncta maria terraeque parebant.* Plautus Amphit. *Virtus omnia in se habet, omnia adsunt bona, quem penes est virtus.* Ciaccon. — Eadem sententia usus est infra, cum dixit: *Cui cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis paterent.* Item: *Cuncta maria terraeque patebant.* Nisi forte *parebant* ibi ex his locis legendum sit. Thucydides tamen in Epitaphio Periclis dixit: *Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι.* Ursinus.

Quae homines arant. Id est, quicquid agunt terra, et mari. Muret. — Hunc locum erudite, ut omnia, explicat Turnebus Lib. VI. cap. 20. Significat autem Sallustius, ut paucis dicam, terras, maria, urbes, omnia virtuti parere, et in eius ditione esse. Coler. — Quo sensu *Omnia fortium virorum esse*, Galli apud Livium Lib. V. praedicant: nisi quod solus sermo est de regum atque imperatorum virtute, cui omnia parent. Grasw. — Rutilius vs. 745.

Aeternum tibi Rhenus aret, *tibi Nilus inundet.*

et simili genere locutionis Prudentius contra Symmachum:

Quicquid *humus*, quicquid *pelagus mirabile gignunt*,
Id *duxere deos.*

VI. 297. et Hamartigenia 761.

— — — *nec moenia respicit, alto*
In cinerem conlapsa rogo, populumque perustum:
Et mores populi, tabularia, iura, forumque,
Balnea, propolas, meritoria, templa, theatra.
Et Circum cum plebe sua, madidasque popinas:
Quicquid agunt homines, Sodomorum incendia iustis
Ignibus involvunt.

Illud Satyrici respexit:

Quicquid agunt homines votum, timor, ira, etc.

Lucan. X. 155.

Infudere epulas auro, *quod* terra, *quod* aër,
Quod Pelagus Nilusque dedit.

Noster Plautina illa exprimere videtur: *Virtus omnibus rebus anteit profecto. Libertas, salus, vita, res, parentes, Patria et prognati tutantur, servantur: Virtus omnia in se habet.* Amphitr. II. 2. *Non quod incedimus, quod spiramus et vivimus, ab eo ad nos venit?* Arnob. I. p. 16. Horat. II. Sat. 3. 648. haec omnia divitiis tribuit:

— — — *omnis enim res,*
Virtus, fama, decus, divina humanaque, pulchris
Divitiis parent. Wasse.

Sed multi mortales dediti ventri etc. Senec. Ep. LXX. *Praenavigamus, mi Lucili, vitam: et quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster, terraeque urbesque recedunt: sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuvenem et senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos.* At, inquit idem de Brevitate Vitae cap. 1., *Satis longa vita, et in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus.* Grasw.

Dediti ventri. Aegyptiorum mos. anima in pistrino inclusa. Muret.

Somno, indocti, incultique vitam. *Ἀνὴρ καθεύδων οὐδενὸς ἄξιος.* et illud Homeri, *οὐ χρὴ παννύχιον*, non de imperatore tantum, sed de quolibet magno viro dici potest. Muret.

Vitam sicuti peregrinantes transegere. Ita quidem Gymnicus. sed alii *transiere*, quomodo et exemplaria duo Manuscripta habent, et Nonius Marcellus citat, licet aliter in Terentium Donatus, si modo ibi non sunt mendosi codices. aliter item duo ex MSS. Rivius.

Sicuti peregrinantes. Non tantum ut peregrinantes: sed ut navigantes, qui, qua transierunt, nullum sui vestigium relinquunt. Muret. — Fui aliquando in ea sententia, ut pro *peregrinantes*, *pecudes* legendum existimarem. Nam et Priscianus, aut quisquis is auctor fuit, in libro de Praeexcitamentis Rhetoricae, locum hunc sic adducit, * dum 28
id ostendit, quo aperte docet *peregrinantes*, non *pecudes* legendum esse. *Astute*, inquit, *hospitem de eo qui supervenit*, *nomen aptum imprudenti rerum atque alieno ab earum scientia. Sallustius: Vitam sicuti peregrinantes transiere.* Popma. — Editio Carnionis *transiere*, contra MSS. meliores, in quibus *transigere*, quod etiam non displicet. amat enim uti infinitivis hic noster scriptor. Gruterus. — Firmant lectionem Guelf. fere omnes, Pemb. Pub. Mart. et plerique Oxon. Sed et Tacitus locum expressit, Cap. XV. de moribus Germ. *Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt dediti somno ciboque.* Neque aliter legit Servius ad Georg. I. vs. 10. Solus Priscianus *transiere*, de Praeexercit. Rhet. p. 325. qui etiam omittit *indocti incultique*, tam ibi quam alibi p. 1334. quod et Nonius facit p. 419. nec tamen audiendi, quia bis retinet Servius p. 1272. et ad Georg. I. et nostri omnes. Arondel. *et inculti*, Badian. *indocti incultique*, sed male. noster infra: *asperi incultique*, et Iug. 80. *inculti vastique.* caeterum vox *inculti* animum re-

spicit, non *cultum* et *munditiam* corporis, ut in exemplo supra allato et Omnibono visum; neque eius *exercitium*, ut Vallae placuit. A. Victor, qui nostrum haud gravate sequitur, Caes. VIII. *Caesarum gens adeo* literis culti *atque eloquentia fuere, ut* etc. Cic. Tusc. II. 5. 13. Brut. 91. *philosophiae studium a prima adolescentia* cultum *et semper auctum renovavi.* WASSE.

ANIMA ONERI FUIT. Horatius:

> — — — *Non corpus onustum*
> *Hesternis vitiis animum quoque praegravat una,*
> *Atque affigit humo divinae particulam aurae.* MURET. —

Plinius: *Ergo hercle voluptas vivere coepit, anima ipsa desiit.* GRASW.

EORUM EGO VITAM. Priscianus *horum ego vitam* legit. Manuscripti libri, quotquot ipse quidem viderim, vulgatam lectionem retinent. Et idcirco nihil mutavi. POPMA. — Pro *eorum ego* Priscianus *horum enim.* Eiusdem Codex MS. Bib. Pub. *horum ego.* Confer Prudentium Hamartigen. 378. Popmae Codd. omnes retinent *horum.* WASSE.

VITAM MORTEMQUE. Sen. Ep. LX. *Vivit is qui se utitur: qui vero latitant et torpent, sic in domo sua sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.* Et Ep. LXXXIII. *Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: Molliter vivit. hoc dicunt: Malus est. Paullatim enim effeminatur animus, atque in similitudinem otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium et conditorium. Otium sine literis mors est et vivi hominis sepultura.* GRASW. — Sen. I. de Vit. Beata c. 2. *Odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriae parentatur.* Ad quae verba Lipsius: „Videntur enim sepulcrales epulae, quia velut mortui efferuntur. Epist. „CXXII. *Non convivantur, sed iusta sibi faciunt.* Epist. XII. *Cum se „funereis illis epulis sepelisset, quasi sibi parentaret.*“ Adde eundem Lips. ad Sen. de Tranq. animi cap. 3. p. 310. Hinc lucem capit illud Augusti apud Suet. cap. 18. quum conspecto corpore Alexandri Magni consuleretur, *num et Ptolemaeum* (scilicet conditorium) *inspicere vellet?* Nam, inquiebat, *Regem se voluisse videre, non mortuos.* Tales dicebat Ptolemaeos, qui omnes post tertium male vixerunt, deliciis corrupti: omnium vero pessime quartus, septimus et ultimus Auletes: qui praeter alia flagitia etiam choraulam exercuit (vide Strab. lib. XVII.) Cui paene simile est illud Alexandri Magni exemplum (apud Plut. in Alex. cap. 24.) qui, quum Achillis statuam coronasset, interrogatus, numquid et Paridis citharam videre cuperet, respondit: Eam curae sibi non esse: Achillis vero citharam se scivisse, qua ille fortissimorum virorum gesta, et res inclytas decantare solebat. Beroald. ad Suet. RUPERT.

IUXTA. Priscianus: *Iuxta etiam*, inquit, *significat τὸ ἐγγὺς, quod apud Graecos sine dubio adverbium est, quia loco prope, sive propter, quod est παρὰ, fungitur. est autem praepositio παρὰ graeca. et quia casum sequitur, nostri inter praepositiones posuerunt. quando vero verbo per se iungitur, adverbium id esse existimant. ut Sallustius in Catil.: Horum enim vitam mortemque iuxta aestimo.* ZANCH.

* AESTUMO. Pembrochiensis *existumo*, lib. I. et. II. *existimo*, et sic 29
Marckii λ. et Veneta 1470. Huius lectionis vestigia servat Martin. apud quem habetur *extimo.* Sed utrumque eodem sensu usurpant optimae notae auctores. WASSE.

VERUM ENIMVERO IS MIHI VIVERE. Priscianus: *Et prima*, inquit, *et secunda persona verborum nisi discretionis, vel significationis causa, non egent pronominibus* etc. *Sallust. in Catilin.: Verum enimvero is demum mihi vivere atque frui anima videtur.* Is *in hoc loco et relativum et discretivum est ad omnes.* Idem alibi: *Δὴ coniunctio tam completiva, quam confirmativa invenitur apud illos. — quomodo apud nos* vero *et* autem. *Sallust. in Catilin.: Verum enimvero is demum mihi vivere atque frui anima videtur. Terent. in Adelphis: Hoc autem angiportum non est pervium. Cic. in Prognosticis:*

> *Ast autem tenui quae candent lumine phatnae.* ZANCH.

IS MIHI VIVERE DEMUM, ATQUE FRUI ANIMA VIDETUR. Quanto rectius in vetustis, *is demum mihi vivere*, quomodo et Priscianus semel atque iterum citat. Sic in Adelphis Terentius: *Verum enimvero id demum iuvat, si quem* etc. RIVIUS. — Sic hunc locum ex MSS. Cod. fide et consensu restituimus. Sed et Priscianus, lib. XVIII. de Coniunctione agens, eodem verborum ordine utitur: *Completivam autem esse, et Sallustius ostendit in Catilinario: Verum enimvero is demum mihi vivere et frui anima videtur.* Sic et Terentius in Adelphis: *Verum enimvero id demum iuvat.* Nonius Marcellus in dictione *Facinus*, plurali numero haec verba recitat: *Verum enimvero ii demum mihi vivere atque anima frui videntur.* Nec desunt qui *Verum enimvero ii demum mihi vivere atque anima frui videntur*, legendum putant. POPMA. — Cicero pro Marcello: *Nec vero haec tua vita dicenda est, quae corpore et spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est tua, Caesar, quae vigebit memoria saeculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper intuebitur.* GRASW.

ALIQUO NEGOTIO INTENTUS. *Aliquoi negotio* Grossotius Centur. Goldast. p. 350. BROUKHUS.

QUI ALIQUO NEGOTIO INTENTUS PRAECLARI FACINIORIS AUT ARTIS BONAE FAMAM QUAERIT. Cicero in Catone maiore: *Nemo*, inquit, *mihi, Scipio, persuadebit, aut tuum Paulum, aut tuos avos, Paulum et Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos praestantes viros, quos enumerare non necesse est, tanta esse conatos quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere posse.* ZANCH.

FACINORIS. *Facinus* hoc loco *factum* significat. Non. Marcell. inquit: *facinus, factum. Sallust. in Catilinae bello: qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris, aut bonae artis famam quaerit. Terent. in Heaut.: Non fit sine periculo facinus magnum et memorabile.* ZANCH.

ARTIS BONAE FAMAM QUAERIT. Seneca Epist. CXV. ait scripsisse Sallustium, *inter bella civilia aequi boni famas petit*, ut forte *famas* hic etiam scripserit. CIACCON. — Videndum an *famas* scribi debeat pro *famam*, auctore Seneca, qui testatur scripsisse Sallustium, *inter bella ci-*

vilia aequi boni famas petit. URSIN. — At Priscianus p. 1032. et Nonius Marcellus p. 309. nihil movent. WASSE.

SED IN MAGNA COPIA RERUM. Dimitto te ad orat. I. de Rep. ordin. RUPERT.

ALIUD ALII NATURA ITER OSTENDIT. Sen. de Tranquill. Animi: *Considerandum est, utrum natura tua agendis rebus, an ocioso studio contemplationique aptior sit: et eo inclinandum, quo te vis ingenii defert. Isocrates Ephorum iniecta manu a foro subduxit, utiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia; reluctante natura irritus labor est.* GRASW. — Hoc modo saepius noster, v. g. Cat. 54. 63. Iug. 12. Auctor incertus apud Nonium in v. *inanditum: Quaedam animalium* aliud alio *carent.* WASSE.

CAP. III.

30 * PULCHRUM EST BENEFACERE REIPUBLICAE, ETIAM BENEDICERE HAUD ABSURDUM EST. Nemo examen improbum in hac trutina castiget, cedunt factis dicta, quippini? *Quoties enim quisque Philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo et vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi, et suis decretis pareat?* etc. Recte, quisquis ille demum fuit: *Ego civiles viros, qui rempublicam gubernent, qui urbes aut novas constituant, aut constitutas aequitate tueantur, qui salutem et libertatem civium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel iudiciis gravibus conservent, Philosophiae doctoribus praefero.* GRASW. — Tritum est illud Platonis, a Cicerone Latio donatum: *Quisque nostrum non sibi tantum natus est, sed ortus nostri partem sibi vindicat patria, partem parentes, partem amici ceteri.* Quo Desiderius Erasmus, in Adagiis, respexisse ait Senecam epist. XXXII. *Vis scire, quid sit, quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit.* sed profecto longius divertens a mente Sapientis, iudice Lipsio, quam ait fuisse, Homines distrahi, varia et vana agitare, optare, neminem apud se esse, et se contentum: similem prorsus sequentibus: *Opto tibi tui facultatem:* ut tibi contingas, non alii et alia diripiant ac potiantur. Ita Lipsius adversus hominem hominum non sui modo temporis *μέγα θαῦμα,* utpote qui ingenio sagaci, iudicio exquisito, certa lectione, industria fideli, complura veterum monumenta, tineis erepta, posteritati, seu potius conditoribus suis restituit: *neque enim turbare nos debent insubida quorundam ingenia, quibus hic thesaurus in calamo situs est, male scribere de melioribus. Boni ac cordati semper ita sentiunt, fallacem esse Criticam, et ignoscendum esse magnis viris, si labantur interdum in proclivi ista via.* Nos certe, in Senecae loco humani quid passum, humano modo agnoscimus. Ceterum haec ἐν παρόδῳ. Sallustii autem sensum exprimit egregie Hugo Grotius lib. I. Epigr. Elegia in librum suum de Moribus Atheniensium, Romanorum, Batavorum:

Patria, da veniam, quod non numeramur in illis,
Qui poterunt nomen ferre sub astra tuum.

Mars mihi displicuit: Musae placuere, sibique
Hoc levis angustum gloria fecit iter.
Est tamen, est aliquid fungi bene munere civis,
Quaque datur patriae nolle deesse suae.

Patriam itaque quod attinet, duo nobis ostendit Sallustius itinera, quibus ad gloriam boni CIVIS pervenire possimus, *vel militares, vel in umbra educatas artes, gnaviter et imbibendo et exercendo.* De utrisque Cicero in ea pro Murena: *Duae sunt artes, quae possunt locare homines in amplissimo dignitatis gradu: una, Imperatoris, altera, Oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur.* Adde Morell. ad Stat. p. 185. Cic. pro Murena: *Fortitudinis et eloquentiae studia ad honores disposita.* Non hic excurram in encomia rei militaris, cuius necessitatem qui cognoscere cupit, adeat ille Iustum Lipsium lib. V. de Civili Doctrina c. 2. quamvis manu tantum, non toto sacco serentem. *In altero sententiae suae membro, distributione gloriae facta, alteram partem iis adiudicat, qui non hostium, sed temporis iniurias a Patria feliciter propulsant, et non vivi solum, quod Reipublicae suae praestiterunt Mucii, Poplicolae, Camilli, Paulli, Africani, heroës alii; sed quod longe praecellentius,* BENE DICENDO *etiam ex tumulo consulunt.* Vin' Pietatis huius exempla? possum tibi ostendere longam Historicorum seriem, qui, quoniam rebus a patria gestis auctarium ab eloquentia petitum pene semper adiecerunt, eleganter ab elegantissimo Barthio VI. Adv. 6. vocantur *Panegyristae laudum Patriae suae.* Qua de re in Germaniam Taciti sic disserit Andr. Althamerus: *Quae fuit unquam gens, quae suae patriae affectu ac amore non rapiatur? Romani suarum rerum tam studiosi fuerunt, ut nemo maiorem impensum ac operam illustrandae patriae contulerit. Nec Graeci suas historias neglexerunt, multo minus Hebraei.* Haec ille. Sed hoc patriae amore multi stimulati, plurima in laudes illius congessere. Sic Diogenes Cyzicenus reliquit VII libros de patria sua, teste Stephano in *Βέοβικος.* Hippias Erythraeus de Erythris Ioniae urbe, patria sua, historiam reliquit: Athenaeus l. VI. Leander, patria Milesius, de Mileto et Milesiis scripsit: Diog. Laërt. in Thalete. Menodotus Samius operis auctor fuit, quod inscribebatur *De excellentibus in Samo:* Athen. l. XV. Mochus Phoenix consignavit res patrias: * Athen. 31
l. III. Pausanias Lacon Laconica: Suidas. Polyrelus Rhodius Rhodiaca: Athen. l. VIII. Telephus Pergamenus multa edidit ad historiam patriam pertinentia: Suidas. Xenophon Ephesius scripsit Ephesiaca: Suidas. Zeneus Chius volumen de Chio: Athen. l. XIV. Porro inter Graecos, uti in ceteris, ita hac in parte, praecipui exstitere Athenienses. De quibus e veteribus noster infra cap. 8. et e recentioribus non minor Daniel Heinsius lib. I. Hist. in narratione expugnatae classis Hispanicae: „Quanquam, inquit, res plerasque nostras reputanti Graecis Romanisque „haud minores videbamur; ceterum dicendo superati sumus.“ Iam si Romanam historiam legas, nihil aliud esse censeas, nisi, ut supra laudatus Barthius loquitur, histrioniam laudum Romanarum, ad numeros eloquentiae pro seculo suo compositam audire. Tam benignum officiosae linguae exemplum ubique fere praebet Livius, ubi tollenda Romani no-

minis gloria est; sed ubi clades patriae et virtus aliqua hostium occurrit, nunquam infacundiorem vidimus: adeo bonus ille vir non tantum eloquentiam, sed in tempore etiam silentium videtur accommodasse. Idem de Floro, Valerio Maximo, Caesare aliisque innumeris iam pridem dictum est. Verum enimvero his non incommode occini potest illud Accii Sinceri, Poëtae venustissimi, concinnatum epigramma in *Poggium Florentinum* historicum, ut patriae faventem, sic hosti minus aequum, quod eius elegantiae causa hic adscribo:

Dum Patriam laudat, damnat dum Poggius hostem,
Nec malus est Civis, nec bonus Historicus.

Hoc igitur nimium est: et patriam differt potius, quam effert. Quemadmodum, quum Aristobulus singulare Alexandri certamen cothurnatis verbis descripsisset, et maximam apud eum se initurum gratiam speraret, assignatis ei falso rebus: Alexander id in ignominiam suam vergere ratus, librum acceptum in Hydaspen fluvium, in quo navigabat, proiecit, *Et tu*, inquiens, *Aristobule, similem fortunam experiri debuisses, qui pro me tantum duellum decertasti, et elephantos brachio interfecisti.* O vocem, dignam Alexandro terrarum domino et supra omnes Persicas Indicasque victorias collocandam! Miror ego, quid illis veteribus Sapientibus in mentem venerit, quos apud Nicephorum Gregoram in prooemio historiae Romanae Andronicus senior Palaeologus Imperator Byzantinus ait dixisse, iis, qui ad scribendum adiecerint animum, bonos pictores esse imitandos, qui, si archetypum aliquo naturae vitio laboret, seu excessu seu defectu partium corporis, non id totum in pictura imaginis exprimunt etc. ita ipsos nonnunquam etiam vera errata silentio dissimulare debere. At quid hoc est aliud, quam totius Prudentiae et Sapientiae principium (ita Veritatem appellat Dionysius Halicarnass.) ex Historia tollere? Denique de Legatis quoque hic dicendi esset occasio, quos eloquentia quam alios victricibus armis plus posse, in Cynea agnovit Pyrrhus, in Demosthene depraedicat Iustinus; sed ne modum hoc loco excedamus, de iis, augurum verbo, *aliò die.* Rupert.

Bene facere reipublicae. Pulcrum est, bene rem gerere pro Republica. sic enim paullo post: *Et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere.* Sunt igitur nihil aliud, quam res belli gestae. Hinc eidem *facinora belli*, pro rebus gestis. Coler.

Etiam bene dicere haud absurdum est. Bene dicere quid complectatur, docet insignis ille Ciceronis locus lib. I. de Legibus, qui sic habet: *Cumque se ad civilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua praecepta salutis et laudis apte ad persuadendum edat suis civibus, qua hortari ad decus, revocare ab flagitio, consolari possit afflictos, factaque et consulta fortium et sapientum cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere.* Cum ergo ad haec ipsa et alia plurima praecipuae sint eloquentiae vires, non iniuria quendam vituperat Fabius Dialogo de Oratoribus: *quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parare simul et tueri amicitias, adsciscere*

nationes, complecti provincias possit, omittit studium, quo non aliud in civitate nostra (inquit) *vel ad utilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari possit. Nam*, ut est in eodem libro, *si ad utilitatem vitae, omnia consilia, facta nostra dirigenda sunt; quid erit tutius, quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro feras, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus! cuius vis et utilitas rebus prospere fluentibus aliorum praesidio et tutela intelligitur: sin proprium periculum increpuit; non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo et periclitanti eloquentiae praesidium simul et telum, quo propugnare pariter et incessere vel in iudicio, sive in Senatu, sive apud Principem possis.* Sed quid sublimius, quam cum ibidem Eloquentiae *numen et coelestem vim tribuit, quae multa omnibus saeculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint.* Quale est illud Ciceronis pro Murena: *Duae sunt artes, quae * possunt locare homines in amplissimo gradu dignita-* 32 *tis, una imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc pacis ornamenta retinentur, ab illo belli pericula repelluntur.* Grasw.

Haud absurdum est. Sua laude non caret. Muret. — Interpretor, maxime pulchrum est. Est enim λιτότης (*tenuitas*) quum negatione contrarii plus significamus, quam dicimus. Ita Ciceroni in Bruto, Cotta *orator minime ineptus* dicitur, quem prius appellaverat *summum.* Eidem Varro, epistola ad Brutum, *summae industriae vir* vocatur, quem prius scripserat *non sine industria versari in studiis.* Virgilius:

Aut illaudati nescit Busiridis aras.

id est, detestabilis. Catullus: *Salve non minimo puella naso!* id est, *bene nasuta.* Abiiciunt haec nonnulli, ut levia, sed leves, et ignari, magnos in Republica literaria viros, quum non attendissent hunc loquendi modum, ad salebras et aestuantia vada fuisse compulsos. Quum Horatius I. Od. 28. de Pythagora cecinisset:

— — — *non sordidus auctor*
Naturae verique.

de Polybio Livius Lib. XXX. *auctor non spernendus:* Achilles Statius et Fulvius Ursinus (at quanta nomina!) utrumque maligne dixerunt commendari. An vero cum Barthio λιτότητα esse negem illud Ser. Sulpicii ad Ciceronem de interfecto Marcello: *Etsi scio non iucundissimum me nuncium vobis allaturum;* et explicem, fuisse eum nuncium Ciceroni sane iucundum, utcunque alii esse possint iucundiores? Apage. Connivere hic mihi videtur sagacissima tua mens, o Barthi! neque coelum, neque terram tangit ea sententia. Fuit Marcellus oculus Ciceronis, et steterat a Pompeii partibus, quas Cicero et probabat et sequebatur, tanquam causam Reipublicae et Senatus. Qui ergo caedis nuncius non potuit tristissimus esse? Omnino dixerim Sulpicium adbibuisse λιτότητα. Rupert. — *Absurdum* et *pulchrum* heic opponuntur. Valla exponit *haud inconveniens;* Omnibonus *incongruum;* Badius *non indignum quod audiatur.* Ammian. XXII. 10. *Liceat hoc unum ponere, nec abhorrens a proposito*

nec absurdum. et XV. 11. *Silere super Rhodano incongruum est et* absurdum. Glossae: *absurdum, ἀνάρμοστον.* Infra: *haud* absurdum *ingenio.* Livius XXXV. 50. *Nec* absurde (urbane) *adversus utrosque respondisse visus est.* Vide Tacit. XIII. Imo coniungi debent *facere et dicere:* alterum enim alterius auxilio veget. Praeclare Themistius Orat. X. p. 227. ed. Petav. *Ὅσοι δὲ ἢ φιλόσοφοι γεγόνασι πλέον ἢ φιλοπόλεμοι, καὶ τὸ δοκοῦν ὑπ᾽ αὐτῶν ἀξιοῦσθαι σπουδῆς μέρος τῷ παροφθέντι συνηφανίσθη. Οὐ γὰρ οἷόν τε ἢ ΛΟΓΟΥΣ ἐνδόξους γενέσθαι, μὴ τῶν ἘΡΓΩΝ αὐτοὺς βεβαιούντων, ἢ τὰ ἘΡΓΑ πρὸς τὸν χρόνον διαβῆναι τὸν ἐφεξῆς, μὴ ΛΟΓΟΥ τὴν μνήμην αὐτῶν παραπέμποντος.* Wasse.

Vel pace vel bello. Nonnulli impressi et antiqui codices, omissa particula *vel*, haec ita proferunt: *pace vel bello.* Ego priorem lectionem probo, quam et Aldinus codex et quam plurimi ex meis Manuscriptis agnoscunt. Pace clarissimus evasit is, *quo dicente* (verbis Plinii VII. cap. 30.) *legem agrariam,* hoc est, *alimenta sua abdicaverunt tribus: quo suadente, Roscio theatralis seditionis auctori leges ignoverunt, notatasque sedes ignominiae crimine aequo animo tulerunt: quo orante proscriptorum liberos honores petere non puduit: cuius Catilina fugit ingenium: qui Antonium proscripsit: primus omnium parens patriae appellatus: primus in toga triumphum, linguaeque lauream meritus.* Memorat et M. Seneca praef. Lib. V. contr. Turrinum declamatorem, quo *et pecuniam et dignitatem, quam in provincia Hispania habuit, eloquentiae debuit. Natus quidem erat patre splendidissimo, avo D. Iulii hospite: sed civili bello attenuatas nobilis domus vires excitavit, et ita ad summam perduxit dignitatem, ut si quid illi defuit, scias locum defuisse.* Utrorumque vero, tum qui pace, tum qui bello clari evasere, coniuncte exemplum citat ipsum Senecam et Burrhum Tacitus Lib. XIII. Annal. *Hi rectores imperatoriae iuventae, et pari in societate potentiae concordes, diversa ex arte, ex aequo pollebant. Burrhus militaribus curis et severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta.* Grasw.

33 Qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. * Legendum e manuscriptis et aliis vetustis *laudantur*, tempore praesenti. Rivius. — Polybius Lib. I. *Ἐξ ὧν συνιδόντι καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας περιγιγνομένην ἐμπειρίαν· μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινοὺς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος. Quod reputantem sic statuere oportet, pulcherrimum disciplinae genus esse ad veras vitae rationes cognoscendas, peritiam ex historia collectam, quae gestorum veram et exactam narrationem continet. Sola namque haec in omni tempore ac quocunque rerum eventu, nullo tuo incommodo, diiudicandi id quod melius est facultatem tibi largitur.* Grasw.

Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria. Legendus Plutarchus, *πότερον οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι; bellone, an pace, clariores fuerint Athenienses?* Muret. — Ita Tullius: *Dicendum est quod sentio: Rei militaris virtus praestat caeteris omnibus. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit, haec orbem terrarum parere huic imperio coëgit. Omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, et haec forensis laus et industria latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis: simul atque increpuit suspicio tumultus, artes illico nostrae conticescunt.* Ac mox: *Summa dignitas est in iis qui militari laude antecellunt: omnia enim quae sunt in imperio et in statu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur: summa etiam utilitas, siquidem eorum consilio et periculo cum Republica tum etiam nostris rebus perfrui possumus.* Denique iterum: *Hinc semper fuit in ea civitate prima ars, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.* pro Murena. Grasw.

Tametsi. In Marckii γ. divisim *tam et si*, fortasse pro *tamen etsi.* Wasse.

Scriptorem et auctorem rerum. Turnebus *auctorem* rerum, gestorem et administratorem intelligit, contra quam Tacitus, qui *auctorem rerum* et scriptorem esse ait in Lib. III. his verbis: *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura, reperio ullo insigni officio functam.* et iterum: *C. Sallustius rerum Romanorum florentissimus auctor.* Sed Plinius eodem fere modo loquitur Libro VII. cap. 30. *Thucydidem imperatorem Athenienses in exsilium egere, rerum conditorem revocavere.* Est ergo apud Sallustium *scriptor* et *auctor rerum* idem. Ciaccon. — Videtur Sallustius *scriptorem* et *auctorem rerum* eundem putasse esse, cum tamen *auctor rerum* pro *actor* ab aliis ponatur. Unde in aliquibus codicibus *actorem* pro *auctorem* apud Sallustium irrepsit. Sed Tacitus eodem quo Sallustius modo *auctorem rerum* usurpavit, cum ait Lib. III. *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura, reperio ullo insigni officio functam.* Item: *Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor.* Unde in aereo numismate inscribitur Sallustius auctor, non tamen satis recta orthographia. Ursin. — Codex Fabricianus *actorem rerum* habet. Quamvis autem *actor* pro eo interdum ponitur, qui *res gessit*, velut de Orat. *ut eum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum.* item pro Sestio: *Cato dux et auctor, et actor rerum illarum fuit;* tamen prior lectio, sicuti mihi quidem videtur, est multo verior, ac sic quoque Gellius citat. Rivius. — *Auctorem rerum*, non *actorem*, ut volgus correctorum putavit, legendum est. Illum autem vocat historicum, contra quam credidit Turnebus Lib. I. cap. 25. Nec aliter Tacitus, verborum Sallustii auceps, Lib. III. *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura, reperio ullo insigni officio functam.* Vult autem Sallustius Imperatorum maiorem esse gloriam, quam Historiae scriptorum. Coler. — Qui hic obloquuntur Turnebo, ne hilum quidem proferunt, quod non ipse antea probe sciverit. Quid autem hoc loco sibi velit Ursinus, non assequor. Gruterus. — Turnebus intelligit gestorem et administratorem. Confuse disserit Ursinus. Quidam MSS. habent *actorem.* Gruterus ne hilum prolatum contra Turnebum ait, quod non ipse antea probe sciverit. Porro quum Agellius ita locum citet, ut vulgo legitur, non discedo, sed inter *πολύσημα* vocabulum *auctoris* refero, ut et scriptorem et rerum actorem significet; eaque posteriore significatione hic capiendum arbitror. Rupertus. — Vide Turnebum I. 25. et Manut. ad Ciceronem Famil.

34 Epistol. I. * Pemb. B. Pnb. Bodl. Marckii γ. λ. Martin., quemadmodum et Charisius, habent *actorem*; Lib. I. omittit vocem *rerum*, antiquitus casi cum editis faciunt. Editor autem Paris. *actorem* mordicus tenet, quasi docti non satis probassent idem utrumque valere. En ergo testimonia, non modio, ut ille, neque trimodio, verum ipso horreo. Velleius Paterculus II. 10. *praeclari facinoris* auctor *fuit Caldus Caelius, qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas inlisit capiti suo, ut protinus exspiraret.* et II. 78. *Domitius Calvinus gravissimi exempli* auctor *fuit; quippe primi pili Centurionem, ob turpem ex acie fugam, fusti percussit.* Confer Valerium V. 33. V. 7. 1. Vita Virgilii a Phoca literis consignata:

Itur ad auctorem rerum: *quid Martius horror*
Egerit, ostendunt, quid tunc miseranda tulisset.
Caesaris hic placido nutu repetuntur agelli.

ibi vocat Augustum *auctorem rerum.* Et sane *auctor rerum* tam is qui manu, hortatu, consiliove agit, quam qui acta scribit. Sallustium respexit Mamertinus in Paneg. cap. VIII. *Neque enim minorem laudem magnarum* rerum *aemuli, quam ipsi merentur* auctores. Non immerito suspicatur ad Ausonium Tollius locum haud multo dissimilem in Attici vita corruptum esse; is sic habet: *Hunc enim in omni procuratione Reipublicae*, actorem auctoremque *habebant.* Et sane positura variat in MS. Schotti, et eorum altero quibus ipse usus sum. Nec Arnobium sincerum praestiterim Lib. II. p. 47. *Estne operis in vita negotiosum aliquod atque actuosum genus, quod non fide praeeunte suscipiunt, sumant atque aggrediantur* actores. Per *actores rerum illarum* Tacitus istorum temporum conditores satis Latine effert: ut futile sit Popmae iudicium. Tacitum sequitur eruditissimus Apuleius Metam. Lib. IX. circa principium: *Nec immerito* priscae poëticae *divinus* auctor *apud Graios.* et in Apologia vocatur idem ille, *Omnis* vetustatis *certissimus* auctor. Et hoc sensu Vomanus Scholasticus de Cicerone:

Doctrinae antistes rerum *mirabilis* auctor.

Orosius Lib. I. c. 1. *anni duo millia quindecim, in quibus se inter* auctores scriptoresque *omnium otia negotiaque triverunt.* Lantii Codex *actores*, quod frustra obtrudere conatur auctore Sallustio, reclamantibus interim Edd. vett. et membranis Codd. Idem verbum Cassiodoro obtrudunt Varr. III. 14. et alibi. Vide Lib. II. *Sancimus* C. de *poenis*, Lib. XXI. *Crimen paternum.* Et corrige obiter Aldhelmum de Laudibus Virginitatis cap. 2. ubi *actorem* habet. Vide Curtium III. 3. 7. et VI. 6. 34. VII. 66. IV. 8. 10. et Suetonium. WASSE.

IN PRIMIS ARDUUM. *Χαλεπὸν* Thucyd. MURET. et ZANCH. — Notat Gellius IV. 15. *Arduum* hoc loco *χαλεπὸν καὶ δυσχερές*, hoc est, tum difficile, tum molestum quoque et incommodum et intractabile: contra Sallustii obtrectatores, qui id verbum calumniabantur. CIACCON. — *Arduum* hoc loco *χαλεπὸν καὶ δυσχερές*, h. e. difficile et molestum incommodumque et intractabile significare scribit Agellius Lib. IV. cap. 15. contra vitilitigatores et obtrectatores Sallustii. De scribendae vero historiae difficultate multa habes vere et eleganter dicta apud Plinium

Lib. V. epist., apud Ciceronem ad Luceium. Isidor. Lib. I. cap. 40. *Apud veteres nemo conscribebat historiam, nisi is, qui interfuisset, et ea quae scribenda essent, vidisset.* COLER. — Hic in ius ambulare iubent auctorem nostrum veteres Grammatici, contra quorum nugas videsis disserentem Agellium IV. Noct. Att. 15. Caeterum cum Sallustio idem fere dicit Iustinus Praef. *Nam cum plerisque auctoribus, singulorum regum vel populorum res gestas scribentibus, opus suum ardui laboris videatur.* RUPERT.

RES GESTAS SCRIBERE. Gellius cap. 15. Lib. IV. MURET.

QUOD FACTIS D. E. Vide Ciceron. Divinat. in Q. Caecil. cap. 12. BROUKHUS.

PRIMUM QUOD FACTIS DICTA EXAEQUANDA SUNT. Legendum *quod facta dictis*, quomodo codices habent in pergamenis descripti; nam *aequare* hic pro *assequi* ponitur. Ostendit autem ad rationem et conditionem rerum sic accommodandam esse orationem, ut magnitudinem rerum oratio ipsa consequatur, hoc est, ut sit rebus ipsis par atque aequalis oratio. Contra Livius II. belli Punici XI. *Neque aggrediar narrare*, inquit, *quae disserendo minora vero facio.* pro, quae non exaequo dictis. Est in quibusdam *exsequenda sint*, sed perperam, nisi fallor: affinitas vocum ansam errori praebuit. Iam lectionem, quae in
Manuscriptis est, veriorem esse, colligi e T. Livio potest: is * enim VI. 35
ab V. C. *Cum ea quoque*, inquit, *quae bello gesta essent, pro fastigio rerum, oratione etiam magnifica, facta dictis aequando, memorasset.* et quae sequuntur. RIVIUS.

FACTA DICTIS. Guelf. omnes, Lib. I. 3. Reg. et Gruteri ed. Martin. Verum quod alii Codices clare *factis dicta* exhibent, id opinor factum ex eo quod Auctor infra habet: *ubi Metelli dicta cum factis composuit.* quo sensu Thucydides I. 39. *Καὶ φασὶ δὴ δίκῃ πρότερον ἐθελῆσαι κρίνεσθαι, ἥν γε οὐ τὸν προύχοντα καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς προκαλούμενον λέγειν τι, δοκεῖν δεῖ (τηρεῖν,) ἀλλὰ τὸν ἐς ἴσον τὰ ΕΡΓΑ ὁμοίως καὶ τοὺς ΛΟΓΟΥΣ, πρὶν διαγωνίζεσθαι, καθιστάντα.* Infra: *Καὶ ἴσως ὁρῶντες ἡμῶν ἤδη τήν τε παρασκευὴν, καὶ τοὺς λόγους αὐτῇ ὅμοια ὑποσημαίνοντας, μᾶλλον ἂν εἴκοιεν.* et II. 72. *ἢν ποιῆτε ὅμοια τοῖς λόγοις.* Hoc est quod alibi dicit, *ὥσπερ ἰσόῤῥοπος ὁ λόγος τῶν ἔργων φανείη.* Nostri Codd. *exaequanda* recte. Ita enim Plinius, qui huc forte spectat, Epist. VIII. 4. *Una sed maxima difficultas, quod haec* aequare dicendo *arduum, immensum, etiam tuo ingenio, quamquam altissime adsurgat.* Livius VIII. 4. per, *accommodare rebus verba*, extulit. Seneca de Tranquil. I. *Ambitiosus in verba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gestit, et ad* dignitatem rerum exit oratio. Cic. pro Licinio XXIX. Commemorationem *nominis nostri cum omni posteritate* adaequandam. Polybius III. p. 116. de L. Aemilio: *Βουλόμενος δὲ τοῖς κατὰ τὴν παράκλησιν λόγοις ἀκολούθως ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι τῶν ἔργων.* Virgilius Aen. II. 361.

— — — *quis funera* fando
Explicet, *aut possit lacrimis* aequare labores?

et Georg. III. 289. hunc sensum aliter tractat:

Nec sum animi dubius, verbis *ea vincere, magnum*
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.

hoc est, canendo assequi. Statins Theb. IV. 145.

Quis numerum ferri gentesque et robora dicto
Aequarit *mortale sonans.*

Codices Arondel. et B. Pub. exhibent *dictu.* Confer Sulp. Severum in V. M. cap. XXVI. Aristides *περὶ ὁμονοίας· Σφαγὶς οὐ δ' ἂν εἷς λέγων ἐφίκεται.* Quod loquendi genus ex Demosthene hauserit; at non occurrit locus. Tibullus ad Messalam IV. 1.

Incipiam tamen: at meritas si carmina laudes
Deficiant, *humilis tantis sim conditor actis:*
Nec tua, te praeter, chartis intexere quisquam
Facta queat, dictis *ut non* maiora supersint.

Recte ille; teste enim Isocrate in Panegyr. aeque difficile est eos laudare qui aliorum virtutes superarunt, ac illos qui nihil praeclari gessere. *Τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ὕπεισι πράξεις, πρὸς δὲ τοὺς οὐκ εἰσὶν ἉΡΜΟΤΤΟΝΤΕΣ ΛΟΓΟΙ.* Idem in Helenae Laud. p. 306. *Οὐ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐστὶν, ἀξίως εἰπεῖν περὶ ἑκατέρων αὐτῶν· ἀλλὰ τὰ μὲν μικρὰ ῥᾴδιον τοῖς λόγοις ὑπερβαλέσθαι, τῶν δὲ χαλεπῶν τοῦ μεγέθους ἐφικέσθαι.* et clarius in Panath. *ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι τὰ μὲν μικρὰ τῶν πραγμάτων ῥᾴδιον τοῖς ΛΟΓΟΙΣ ΑΥΞΗΣΑΙ, τοῖς δ' ὑπερβάλλουσι τῶν ἔργων, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ κάλλει, χαλεπὸν ἘΞΙΣΩΣΑΙ τοὺς ἐπαίνους.* et in Plataico p. 436. *χαλεπὸν μὲν οὖν μηδὲν καταδεέστερον εἰπεῖν, ὧν πεπόνθαμεν· ποῖος γὰρ ἂν λόγος ἘΞΙΣΩΘΕΙΗ ταῖς ἡμετέραις δυςπραξίαις.* Demosthenes Orat. Amator. p. 160. *Περὶ ὧν ὀκνῶ μὲν ἄρξασθαι λέγειν, μὴ ΛΕΙΦΘΩ ΤΩι ΛΟΓΩι τῶν τότε γεγενημένων.* Aeschines in Timarchum p. 189. *Ὥστε τοὺς ἐπαινοῦντας τὰ ἐκείνων ἔργα καταδεεστέρους δοκεῖν εἶναι τοῖς ἐγκωμίοις τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων.* Sed noster Plauti verba leviter inflectit, Stich. II. 1. 7. *Propterea, Dinacium, pedes hortare: honesta* dicta factis. Lectionis vestigia servat Ammianus XXXI. 12. *Iisdemque diebus exagitatus ratione gemina Valens, quod Lentienses compererat superatos, quodque Sebastianus subinde scribens,* facta dictis *exaggerabat.* Quo pacto *adaequare virtute.* Hegesip. I. 27. *Ut Phaselus iuniorem natu quem* adaequaret *mentis benignitate* etc. nullo sensu. Supple ex membranis Bibliothecae Pub. *quem adaequare virtute non poterat, adaequaret mentis benignitate.* Wasse.

Exaequanda. Rittershusii Codex MS. habet *exequenda.* quae lectio videtur probari posse ex Plauto, sed volgatam lectionem veriorem esse liquet. Coler.

36 Plerique, quae delicta reprehenderis, * malivolentia et invidia dicta putant: ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit: supra ea, veluti ficta pro falsis ducit. Thucydides sic Lib. II. *ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τοῦ Περικλέους· Ὅ τε γὰρ ξυνειδὼς καὶ εὔνους ἀκροατὴς τάχ' ἄν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεταί τε καὶ ἐπίσταται, νομίσειε δηλοῦσθαι, ὅ τε ἄπειρος ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκούοι· μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἱκανὸς εἶναι δρᾶσαί τι, ὧν ἤκουσε· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες*

ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. Hunc autem Sallustii locum Gellius recitat Lib. IV. cap. 15. in quo quaedam diversa leguntur a lectione hic impressa. A. Manut. — Castil. Lib. II. *honorum*, Reg. *memores.* In hunc fere sensum Demosthenes Orat. Amator. p. 161. *Πολλὰ δ' ἔχων ἔτι περὶ σοῦ διελθεῖν, αὐτοῦ καταλύσειν μοι δοκῶ τὸν ἔπαινον, δεδιὼς μὴ καθ' ὑπερβολὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὲρ σοῦ διαλέγεσθαι δόξω. Τοσοῦτο γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἡ τῶν λόγων δύναμις ἔλαττον ἔχει τῆς ὄψεως, ὥστε τοῖς μὲν ὁρατοῖς οὐδεὶς ἀπιστεῖν ἀξιοῖ, τοὺς δὲ τούτων ἐπαίνους, οὐδ' ἂν ἐλλείπωσιν, ἀληθεῖς εἶναι νομίζουσι.* Gellius *dein quod*, Codex eius MS. *denique quia.* Wasse. — Scribo: *Quia pleraque delicta reprehenderis, malivolentia et invidia putant: ubi de magna virtute, gloriae bonorum memores; quae sibi facilia quisque facit, aequo animo accipit, supra velut ficta pro falsis ducit. Malivolentia putare*, ex forma, qua Eunucho est:

— — — *dum haec puto,*
Praeterii imprudens villam.

Item Caecilii, Exsule:

Non haec putas? non haec in corde versantur tibi?

Sententia Sallustii est: *quae reprehenduntur, ipsi ita cogitant, malivolentia et invidia scripta esse.* Elegantius aliquanto fit, et dignius Sallustio, quia remotius sumtum *putare malivolentia* pro *putare tanquam malivolentia alius putarit.* Caeterum totius huius loci emendatio a Coloniensi libro est: nisi ea fini, qua *gloriae* scripsi pro *gloria*, sententiae obsecutus: et in Coloniensi altero *et*, in Sigebergensi *ac*, in reliquis *atque* erat; ea inconstantia argumentum fuit, nullum eorum rectum esse. *Gloriae alicuius memorare*, pro *ad gloriam*, nota oratio Sallustio et Sallustianis. Simile: *Igitur quaestori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, uti fautor consultorque sibi adsit: copias, fidem, magnitudinem regis sui, et alia, quae aut utilia, aut benevolentiae esse credebant, oratione extollunt. Pleri* in plerisque meis est: et eius hoc quoque indicium in Sigebergensi, quod ita legitur: *plerique delicta quae reprehenderis.* Nec periculum sit, si coniectura sola innixus et aurium lenocinio obsecundans, reposuerim verbum apud Sallustium, quo, non dico Claudius, sed Livius atque Suetonius (nam apud hunc in bonis libris saepe *pleri* reperies) uti amarunt; ne peritis imperite fecisse videar. Insuave enim hoc est, aures modo qui habeat, *quia plerique quae delicta reprehenderis:* levius *quia pleri quae delicta.* Superest *Quae sibi quisque facilia facit.* Ita Cicero propemodum Famil. Epist. Lib. XV. Epist. 18. ad Caesarem *Itaque facio me alias res agere.* Idem de Nat. Deor. I. 1. *Plato facit mundum aedificari a Deo.* Idem de Opt. gen. orat. *Isocratem Plato in Phaedro laudari fecit a Socrate.* Et Sedigitus:

Post insequi Licinium facio Attilium.

Neque longe discedit illud Curculione:

Ne te mihi facias ferocem, aut supplicare censeas.

et Mostellaria:

Ferocem facis, quia te herus tam amat. Palmer.

Rectissime Palmerius emendat, *quia pleri, quae delicta* etc. Sic creberrime Tacitus loquitur, exemplo Catonis et Livii. Coler. — Ignoro.

quo iure nonnulli intrudant suum *pleri*. non omne quod licet Critico, statim etiam libuit Scriptori. GRUTERUS.

MALIVOLENTIA ET INVIDIA DICTA PUTANT. Sallust. Orat. I. ad Caesarem: *Plerique mortales ad iudicandum satis ingenii habent, aut simulant: verumtamen ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus: vix satis apertum os aut lingua prompta videtur, quae meditata pectore evolvat.* GRASW. — Quasi fortunae suae memor hic scribit Sallustius. Sane, non bono animo subticuisse quibusdam videtur, quae Ciceroni a Senatu, ob oppressam Catilinae coniurationem, summa cum laude et benevolentia decreta fuerunt. Ita censuerunt Antonius Viperanus, Franciscus Robortellus et Fridericus Tilemannus. Porro docet te locus iste perversam hominum naturam, vitiorum nomine virtutes obtegentium. Sic, quum inter Libertatem et Malignitatem hoc intersit, ut illa verita-
37 tem solam spectet, omnisque pravi * affectus expers et immunis, res, uti gestae sunt, narret, nec amori in homine nec odio quicquam tribuens; contra malignitas malitiosum habeat propositum alterius famam laedendi, deque eius aestimatione detrahendi, etiam iniuste et cum mendacio: homines tamen, iudicio vero destituti, alteram cum altera confundunt. Et hoc est, quod Cato infra cap. LII. conqueritur, *nos vera rerum vocabula iam pridem amisisse.* RUPERT. — Imo quis non idem de nostro iudicium feret, quod de Alcaeo et Archilocho tulerit Imp. Iulianus in Misop. *Μοχθεῖν γὰρ ἄλλοτε ἄλλως ἀναγκαζόμενοι, τῇ Μουσικῇ πρὸς τοῦτο ἐχρῶντο, κουφότερα ποιοῦντες αὐτοῖς ὅσα ὁ δαίμων ἐδίδου, τῇ εἰς τοὺς ἀδικοῦντας λοιδορίᾳ.* Qui benigniores sunt, adeant Invectivam eius in Ciceronem, quae cuiuscumque sit auctoris, ansam certe praebuit Sophistis haec atque alia fingendi importuna Sallustii indoles et ingenium rixis et contentionibus natum. WASSE.

UBI DE MAGNA VIRTUTE ATQUE GLORIA BONORUM MEMORES. Translatus est hic locus ex Thucydide, qui in funebri Periclis oratione sic scribit: *Χαλεπὸν γὰρ* etc. POPMA. — Tacit. III. Annal. *Quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit.* Absque hoc, praecipuo historiae fructu lector privatur, sicut et Livius in principio eleganter explicat: *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuaeque Reipublicae, quod imitere, capias; inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites.* GRASW.

QUAE SIBI QUISQUE FACILIA FACTU PUTAT, AEQUO ANIMO ACCIPIT. Thucydides Lib. II. *Χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν, ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιοῦται· ὅ τε γὰρ ξυνειδὼς καὶ εὔνους ἀκροατὴς τάχ' ἄν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεταί τε καὶ ἐπίσταται, νομίσειε δηλοῦσθαι, ὅ τε ἄπειρος, ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκούοι· μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἱκανὸς εἶναι δρᾶσαί τι, ὧν ἤκουσε, τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. Arduum enim est in dicendo servare in ea re temperamentum, in qua vix ipsa veritatis opinio tutari se potest. Nam auditor qui et rei conscius est et*

hominem diligit, aliquid fere et voluntate sua et ipsa veritate inferius dictum existimat: qui vero inexpertus est, is propter invidiam, quicquid supra vim suam audit, supra veritatem putat. Eatenusque tolerabiles sunt alienae laudes, quatenus se ipsum quisque parem arbitratur alicui illarum consequendae: quibus vero imparem, iis invidet, nec fidem habet. Quae causa? Haec, quam Curtius in dissimili argumento allegat: *Suam quisque fortunam in consilio habet, cum de aliena deliberat.* GRASW. — Haec est fortuna qua historiarum (vide Freinsh. ad Curt. Lib. VIII. cap. 9. §. 16.) qua aliarum artium. Apuleius I. Metam. de Magia: *Minus hercule callet, pravissimis opinionibus ea putari mendacia, quae vel auditu nova, vel visu rudia, vel certe supra captum cogitationis ardua videntur.* Et de Philosophia sua Chrysippus: *Διὸ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τε μεγέθους. καὶ τοῦ κάλλους πλάσμασι δοκοῦμεν ὅμοια λέγειν, καὶ οὐ μετὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.* Quare ob excellentiam magnitudinis et pulchritudinis videmur fabulis similia dicere, nec pro homine omnino vel humana natura. Sicut et Seneca de Const. Sap. cap. 3. vel antagonistam sibi fingens, vel Serenum ita compellans: *Videor mihi intueri animum tuum incensum et effervescentem; paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant; magna promittitis, et quae ne optari quidem, nedum credi possint.* RUPERT.

SUPRA VELUTI FICTA PRO FALSIS DUCIT. In Gelliana citatione pronomen *ea* est omissum, id quod convenire videtur brevitati Sallustianae: sed nec in Manuscripto meo additur, licet in aliis sit; irrepsit ex glossa insulsi et inepti literatoris. Sic infra, in oratione Caesaris, *ultra* sine casu expresso posuit: *Eam cuncta mortalium mala dissolvere, ultra neque curae, neque gaudio locum esse.* RIVIUS. — Apud Gellium haec recitantem ita scriptum * legimus, non ut in vulgatis est: *Supra ea ve-* 38
luti ficta pro falsis ducit. dictio enim *ea* addenda non est: ex ora namque libri in contextum orationis irrepsit. Nam eodem in libro Sallustius: *Eam cuncta mortalium mala dissolvere, ultra neque curae neque gaudio locum esse.* Id quod et alii, ante nos, in suis in Sallustium emendationibus adnotarunt, quamvis dictionem *ea* in libris suis deleri non iusserint. quam tamen delendam esse, ex hoc Sallustii loco intelligi potest, quo dictio *ultra* sine casu posita est. POPMA. — Ita libri scripti omnes. Carrio pronomen excluserat. GRUTER. — Vet. ed. Gellii retinet et Martin. Reg. Pemb. Et sic *contra ea* noster, Iugurth. LXI. Nepos XV. 5. *Ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem, ego* contra ea, *ex una urbe nostra* etc. ibi Codex Trin. vocem *ea* minus recte omittit. Sensum loci his verbis inclusit Seneca Const. XV. *Ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: et cum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiae paullo ulteriorem terminum ponitis.* Sulpicius in V. M. 27. *Et vere nonnullos experti sumus* invidos virtutibus *vitaeque eius, qui in illo* oderant, quod in se non videbant, *et quod* imitari non valebant. (Paulo supra, post *incumberet*, adde ex MS.: *aut insisteret lectioni, quanquam etiam inter legendum, aut si quid aliud forte agebat.*) et Dialog. I. *quae ipsi facere non possunt, facta ab illo erubescunt: et malunt illius* negare *virtutes, quam suam inertiam confiteri.* WASSE.

SED EGO ADOLESCENTULUS. Forte tricesimum annum iam egressus. Sic enim solet. Infra cap. 49. de Caesare: *Catulus ex petitione pontificatus odio incensus; quod, extrema aetate, maxumis honoribus usus, ab adolescentulo Caesare victus discesserat.* Atqui natus erat Caesar IV. Id. Quinctil. (12. Iulii) A. V. IↃCLIII. C. Mario VI. et L. Valerio Flacco Coss. Pontifex factus secundum Onufrium hoc ipso anno, quo Catilinaria coniuratio detecta est, hoc est IↃCXC. M. Cicerone, C. Antonio Coss. Igitur *adolescentulum* Sallustius dicit, qui erat annorum triginta septem. Adiiciam aliud. Capitolin. in Maximin. p. 145. Maximini filium *iuvenem* appellat, qui, ut ibid. notat Casaub. p. 185., erat annorum XLVI. P. Cornelium Scipionem Aemilianum *admodum adolescentem* vocat Val. Max. lib. II. c. 10. L. Licinio Lucullo A. Postumio Albino Coss. hoc est A. V. IↃCII. Idem tempore belli Macedonici II. hoc est A. V. IↃLXXXV. agebat annum XVII. ut probat Antonius Bendinellius in eius vita. Ergo et Valerio *adolescens*, qui iam annum tricesimum quartum attigit. *Sed*, inquit Varro, *adolescentia non provehitur ultra tricesimum annum!* Respondeo, Sallustium, Valerium et alios sequi divisionem aetatis Ser. Tullii regis, de qua Agell. lib. X. c. 14. Voss. II. Inst. Orat. 291. De vocabulo *pueri* vide Manut. in Ciceronis lib. II. Ep. Fam. I. pag. 208. et 209. RUPERT.

A STUDIO AD REMPUBLICAM LATUS SUM. Sic eadem pag. *ut a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat.* tamen ex orat. de Republ. ordinanda videtur legendum: *Sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rempublicam.* nam sic scribit: *sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capessere.* CIACCON. — Loci similitudo in epistola de republica ordinanda adducit, ut putem scribendum hic esse: *sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad Rempublicam latus sum.* Nam et infra dixit: *Sed mihi studium fuit adolescentulo Rempublicam capessere.* Paulo tamen post habetur: *Ut a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat* etc. Ad ea vero, quae hic sequuntur apud Sallust. *facta dictis aequando,* facit, quod ait Livius lib. VI. *Cum ea quoque quae bello gesta essent, pro fastigio rerum, oratione etiam magnifica, facta dictis aequando, memorasset.* URSIN. — Et fragmentum Coloniense et Thosanus *a* nulli habent. Itaque lego: *studio ad rempublicam latus sum.* Neque enim a literarum studio digressum se ad rempublicam ait: magis studio illo et ambitu, quo Romae mos erat. PALMER. — Vett. Codd. Palmerii scribunt: *sicuti plerique studio ad Rempub. latus sum.* Neque enim a literarum studiis se digressum ad Rempub. vult Sallustius,
39 magis studio et ambitu, quo Romae mos erat. Satis haec * acute quidem Palmerius; sed nescio an vere. Mihi sane videtur a studio literarum se digressum velle intelligi Sallustium. Fuerat enim more ceterorum patriciorum studiis liberalibus adulescens deditus et Philologi disciplinae alumnus. Quid? quod idem scribit paulo post: *ut a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat.* quamquam idem in orat. de Repub. ordinanda scripsit: *Sed mihi studium fuit adulescentulo Rempub. capessere.* COLER. — Hactenus vulgati *a studio,* quod exstat quidem in plerisque MSS. sed non etiam aut in Commeliniano meo aut Palatino Nazariano; ut nec in Pal. secundo, sexto, nono, et hercle ineptum est, imo ne Latinum quidem; quidquid alii argutentur. *Studium* opponit *iudicio;* ut et lib. III. Historiarum: *Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio, quam consilio profectum.* GRUTERUS. — Expuncta praepositione scribunt Gruterus, Palmerius, Ciacconius, Ursinus: *sicut plerique studio.* Similem aiunt locum in Orat. II. de Repub. ordinanda, *Sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capessere.* Studium vocari ambitum et inconsultum quendam animi aestum. Clare III. Histor.: *Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio quam consilio profectum.* Ita illis; sed eam emendationem validissime oppugnant sequentia: *a quo incepto studioque,* ubi denuo fatetur, se a literis ad Rempublicam delatum esse. RUPERT. — *A studio literali* lib. II. N. 2. *Literarum* Valla. Regius *studio ad. Delatus sum* L. II. *Ubique mihi* L. L. III. *mihi* omittit B. Pub. (*pro virtute et aequitate audacia* L. II.) Guelph. 12. 10. *a studio ad Rempublicam delatus.* 17. 21. 2. *a studio literarum ad R. d. sum.* in 6. 2. *literarum* erasum. 10. 4. 68. 16. *studio ad Rempublicam latus.* WASSE.

UBIQUE MIHI. Lib. III. omittit *mihi*, non male; sed reliqui constanter retinent. WASSE.

PRO PUDORE, PRO ABSTINENTIA, PRO VIRTUTE. Si animus fuisset auctori parcere verbis, suffecisset propositio semel posita. GRUTER. — M. Seneca lib. V. Controv. 6. *Apud patres nostros qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exserere. Quam longe ab his aberant, qui tam verecunde etiam virtute utebantur?* GRASW.

VIGEBANT. Fort. *vegebant.* BROUKHUS.

AUDACIA, LARGITIO, AVARITIA VIGEBANT. *An sapienti hoc rerum statu accedendum sit ad Rempublicam*, exacte, ut solet, discussit, qui, dum viveret, omnem vitam addixerat spei et emolumento bonarum literarum, desideratissimus praeceptor noster Mich. Virdungus in oratione prima; quod sublimis ipsius iudicii peregregium monumentum in omnium complexum dedit excitata sexcentis eruditorum votis bibliopolae industria. Quantum vero Sapienti in deliciis sit vita, a turbis civilibus remota, testis est Seneca de Vit. Beata cap. 19. ita Epicurum laudans: *Ille beatus ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudavitque aetatis in portu et ad ancoram actae quietem.* ubi Lipsius: In quiete sua et privato otio vixit: non immisit se in Reipublicae fluctus.

Felix, mediae quisquis turbae
Parte quietus, aura stringit
Litora tuta: timidusque mari
Credere cymbam, remo terras
Propiore legit.

simili imagine dixit alter Seneca. Ceterum qui a negotiis potissimum abstinere debeant, vide apud eundem Senecam de Tranq. An. cap. 4. RUPERT. — *Largitio* recte opponitur *abstinentiae,* itaque coniungit Cicero IV. Catilin. 10. *largitorem et prodigum.* L. II. *pro virt. et aequitate.* vox *aequitas* inseritur ideo forte, ut *avaritiae* respondeat, quemadmodum

apud Eutropium IV. 4. *Ut appareret Populum Romanum pro* aequitate *magis quam pro* avaritia *dimicare.* quo in loco pro *infinitorum populorum* Codex B. Pub. habet *finitimorum*, uti et Fuld. Metaphrastès: *ἐν κοινῷ τῶν πανταχόθεν πρέσβεων.* Quaeritur autem cur Sallustius proprietatis retinentissimus *avaritiam virtuti* opposuerit? An forte quod
40 avarus nullam virtutem * consequitur? ut Valla: vel quod *caeteras bonas artes subvertit?* ut ipse infra: an quia *virtus* pro *largitate* ponitur? ut Omnibonus: aut pro animi fortitudine, qua pecuniam despicimus et *invictum animum advorsum divitias gerimus?* Nihil horum. Neque enim semper necesse est, singula singulis ad amussim respondeant, ut apud Ciceron. in Verrem Lib. IV. §. 112. 115. Id nimis putidum et bonis auctoribus alienum. Quandoque plura verba habentur in praecedente quam in sequente membro; aliquando vox una in inferiore pluribus in superiore confertur, et vice versa. Saepe etiam uni ex multis respondetur. Mucianus, apud Tacitum in Histor. II. 77. Vespasianum in os laudans, ait: *Nec mihi maior in tua* vigilantia, parcimonia, sapientia, *fiducia est; quam in Vitellii* torpore, inscitia, saevitia. At quae tandem oppositio inter *parcimoniam* et *saevitiam*, nisi forte *parcimoniam* accipere velis pro *aversione crudelitatis*, quod sane Latinum esse vix puto, saltem si absolute et per se ponatur. Itaque Seneca I. de Clementia huic verbo gignendi casum addit: *Civitatis mores magis corrigit* parcitas animadversionum. Habes etiam apud ipsum Tacitum Hist. III. 75. parcimonia *temporis.* et cum idem vocat Sabinum *parcum*, addit: *sanguinis civium. Sanguinis* ergo *parcimonia* dici haud abnuo, verum *parcimonia* simpliciter pro *sanguinis parcimonia* positum apud idoneum auctorem, id vero pernego. Nam Ammianum haud moror, qui lib. XV. *sine* parcimonia [hostes] *confligebant.* Praeterea Tacitus An. III. 54. *parcimoniam* ponit ἁπλῶς pro *frugalitate*, quae quidem virtus *Vespasiano* erat paene propria: *Cur ergo*, inquit, *olim* parcimonia *pollebat.* hoc est, *vetus frugalitas.* et eodem sensu An. XII. 53. *antiquae* parcimoniae *laudibus.* Quomodo etiam *luxuriae* ab ipso Cicerone opponitur Verrin. VII. 4. pro Sexto Roscio §. 75. Sed et Xiphilinus ita locum Taciti accipit, apud quem Mucianus: *Νεῦρα γὰρ ἡγεμονίας τὰ χρήματα ἀεί ποτ᾽ εἶναι λέγεται.* Fateor verba haec alibi apud Tacitum inveniri, sed inde patet Mucianum frugalitatis nomine laudasse Vespasianum. Et sane quid spei haberet ille in miti et minime sanguinante Imperatoris animo contra Vitellium, quem supra dixerat *ira, odio, ultionis cupiditate accendi ad virtutem?* Optime itaque *parcus ille* opponitur *nepotali illi* et prodigo, etsi verbis non expresserit. Thucydides lib. III. *ἀμαθία δὲ μετὰ σωφροσύνης ὠφελιμώτερον ἢ δεξιότης μετὰ ἀκολασίας.* ubi frustra laborat Scholiastes ut ostendat vocem *σωφροσύνη* esse *τῆς ἀκολασίας ἀντίθετον*, quod Salinerio observatum. Cicero IV. in Verrem §. 116. *Conferte hanc pacem cum illo bello: huius Praetoris* adventum, *cum illius Imp.* victoria. et 121. *ut leges cum vi, forum et iurisdictionem cum ferro et armis*, adventum *et* comitatum *cum* exercitu *et* victoria *conferatis.* Idem pro Murena §. 30. *Cedat* forum castris, otium militiae, *stilus gladio.* Pro domo sua 17. *ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames*, vastitas, caedes, incendia, *rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum*, spes otii, *tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur.* Isocrates ad Dem. p. 6. *δι᾽ ἐκεῖνο μὲν γὰρ αὐθάδης, διὰ δὲ τοῦτο φρόνιμος εἶναι δόξεις.* Haec si considerasset Lipsius, *acrimoniam* non reposuisset, sat scio. Huius rei ignorantia ut aliis, ita multa etiam intrusit Sallustio cap. 14. *pene, alea, bona patr.* quorum nec vola nec vestigium in castioribus libris. Confer XLVIII. LX. et Iugurth. XXXIV. et LVII. *pro* metu *repente* gaudium *exortum:* at cur non dixerat *spes*, si ut verbum verbo ex adverso plane responderet quicquam pensi habuisset? adeo verum illud Quintiliani: *Nec semper quod adversum est contra ponitur.* ubi etiam exempla habes. Confer item Hermogenem III. 2. et notas ad cap. 5. Wasse.

Largitio. Quae quod Rempublicam evertere possit, exemplo sint Athenienses, qui patiebantur statum popularem in Oligarchiam mutari, cum sperarent, ita conciliatum sibi per Alcibiadem Darium, liberaliter pecunias et stipendia elargiturum. Thucyd. Lib. VIII. *καὶ ὁ μὲν ὄχλος εἰ καί τι παραυτίκα ἤχθετο τοῖς πρασσομένοις, διὰ τὸ εὔπορον τῆς ἐλπίδος τοῦ βασιλέως μισθοῦ ἡσύχαζεν. Et vulgus quidem, etsi his rebus principio nonnihil offendebatur, tamen affulgente stipendii ab rege suppeditandi spe, quiescebat.* Grasw.

Insolens malarum artium. *Insolens, non solens.* Terent. in Andria: *Quid tu Athenas insolens.* et Pacuv. in Atalanta: *quae aegritudo insolens mentem attentat tuam?* Zanch. — Sic infra: *insolens vera accipiendi.* Tacitus lib. XV. *audiendi quae faceret insolens erat.* et I. Hist. *bellorum insolens.* et lib. II. Hist. *insolens contumeliae.* Ciaccon.

* Inbecilla aetas ambitione corrupta. Cic. pro Coelio: *Impe-* 41
tus animi, cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, in adolescentia, tanquam in herbis, significant, quae virtutis maturitas, et quantae fruges industriae sint futurae. Etenim semper magno ingenio adolescentes refraenandi potius a gloria quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda. Grasw.

Ambitione corrupta tenebatur. Cic. pro Muraena dicit, se ex aliorum miseriis et ex suis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines saepe iudicare, qui remoti a studiis ambitionis otium ac tranquillitatem secuti sunt. Nam in eadem oratione, et pro Flacco, magistratum gerere miserum esse ostendit; pro Flacco sic ait: *O conditiones miseras administrandarum civitatum et provinciarum, in quibus diligentia plena simultatum est, negligentia vituperationum, ubi severitas periculosa est, liberalitas ingrata, sermo insidiosus, ostentatio perniciosa, frons omnium familiaris, multorum animus iratus, iracundiae occultae, blanditiae apertae, venientes Praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deserunt.* Zanch. — Ambitiosa vota accedentium ad rempubl. periculisque plena. Senec. prooem. Lib. II. Contr. ad Melam: *Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se et honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt* etc. Grasw.

Ac me, cum ab reliquis malis moribus dissentirem. Est in MSS. *ab reliquorum malis moribus:* quam lectionem sequentia illa non

sane respuunt, *nihilo minus honoris cupido eadem, quae ceteros, fama atque invidia vexabat.* Mecum facit codex Badianus, quamvis aliter Aldinus. Merseburgensis quidem *ab reliquis malis moribus*, verum in spatio, quod versus dirimit, erat *reliquorum.* RIVIUS.

AB RELIQUORUM MALIS MORIBUS. Sic mss. notae minus vulgaris, non *reliquis*, ut hodie editur. GRUTERUS. — Sic et Gruterus. Sic M. et Pemb. L. II. et a prima manu Marckii *γ*. At Guelferbytani 17. 212. *reliquis*; 8. 6. 68. 16. *reliquorum.* WASSE.

FAMA ATQUE INVIDIA. Id est, desiderio acquirendae famae, et aemulatione, quod alios honore praestantiores viderem. ZANCH. — Hoc est, propter famam quaerendam, et aliorum invidiam declinandam. CIACCON. — Scribo: *nihilominus honoris eadem fames atque invidia necabat. Igitur, ubi animum ex multis miseriis atque periculis requievi.* Illa verba *quae ceteros* Thosanus non agnoscit, hoc primum; deinde, ipsis vestigiis odoratus sententiam *cupido*, glossema scilicet, eieci; e *fama*, *fames* mutavi; sic, extremo, Petronio Arbitro *fama auri* pro *fames*, in omnibus libris vulgatur. *Necabat* in fragmento Coloniensi scriptum erat, et solebant veteres illa *necat ambitio, necat avaritia.* Neque eo dico, quod ignorem *vexat* ita cum ratione esse, et multis exemplis probum: sed non quid dici potuerit; magis quid potissimum Sallustius voluerit, agitur. Postrema verba e Coloniensi emaculavimus, atque eam coniecturam nostram praestare audemus; in illo erat: *ubi animo ex multis mis. a. p. requievi. Requiescere animum*, in quiete sistere. Virgilius:

Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Geminum:

Iuppiter Alcmenae geminas requieverat Arctos. PALMER.

Nonius citat hunc locum, hoc modo; sed sequentia longe aliter habent in libb. antiqq. Palmerii: *Nihilominus honoris eadem fames atque invidia necabat.* A libro Thosano ait penitus abesse *quae caeteros.* Illud vero *cupido* eiicit, tamquam glossema, ex vestigiis item veteris scripturae.
42 * Verbum *necabat* in libro Coloniensi repererat, et est Latinissimum *necat avaritia, necat ambitio.* Tam misere, tam foede paucula haec verba habuerant malae istae et crudeles manus. COLER. — Non audio Palmerium, non Muretum, non alios; qui nescio quae monstra emendationum nobis obtrudunt: plurium quidem ad plausum; sed parum exercitatorum rebus politicis. GRUTER. — Cum in emendatione horum verborum multa ausi essent Palmerius et Muretus, vere pronunciari poterat, illum hircum mulsisse, hunc supposuisse cribrum. Sensus est enim clarus: Iuveniliter sese stimulatum honoris cupidine, et, qui ambitiosorum mores sunt, non solum multum in famam laborasse, sed et aliorum in vulgus splendorem aegris oculis introspexisse. RUPERT. — Senec. Controv. XXI. *Nihil est invidia periculosius. Hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse praecipiunt.* Rursum Ep. XIV. *Tria ex praeceptione veteri praestanda sunt, ut vitentur: odium, invidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque ne in contemptum nos invidiae timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi causas attulit posse timeri.* GRASW. — Difficilem hunc locum sensere docti viri. Muretus coniecit *famaeque avidia.* Palmerius: *fames atque invidia necabat.* Ciacconius interpretatur, propter famam quaerendam et invidiam vitandam. Gruterus istas emendationes ait non esse ad plausum, nisi parum exercitatorum rebus politicis. Equidem non tam res politicas, quam Latini sermonis peritiam requiri puto, ut sensus auctoris pervestigetur. Quum alios, inquit, urbis et publica tractantium morbos et pravitates facile vitarem, tamen quod honores petebam, perinde ac mali, (nemo enim fere tunc neque petebat neque gerebat, nisi malus et factiosus) infestis rumoribus differebar et maligna iudicia experiebar. Quum vitium nullum esset in me, ob quod male audirem, male audiebam, proque malo differebar, quod rempublicam gerere cupiebam inter malos. *Fama atque invidia*, ἓν διὰ δυοῖν, pro invidiosa et maligna fama. Sic Trogus Lib. VIII. 3. *ad abolendam invidiae famam, qua insignis praeter caeteros tunc temporis habebatur.* Sive malis, *invidiam famae.* Eadem enim res est. Idemque lib. XII. 6. *Reputabat deinde, quantum in exercitu suo, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiae fecerit.* Prorsus, ut Sallustius; quantum malignorum sermonum et rumorum. Fama et invidia, seu odio publico, et discerpitur sermonibus hominum. Cogitavi aliquando *eadem, qua caeteros, fama atque invidia vexabat:* essetque sic paullo planius. Elegans est *dissentirem a malis moribus*, vitarem vitia, non illis corriperer. Placet etiam magis *reliquis*, quam *reliquorum*, quod praeferunt Rivius et Gruterus. GRONOVIUS. — *Famaeque avidia* Muretus Lib. XVI. Var. Lect. cap. 16.; *honoris cupido eadem, qua caeteros, fama atque invidia vexabat* Gronov. III. Observatt. 1. quem vide. BROUKHUS.

CAP. IV.

ANIMUS EX MULTIS MISERIIS ATQUE PERICULIS REQUIEVIT, ET MIHI RELIQUAM AETATEM A REP. PROCUL HABENDAM DECREVI. In eundem fere sensum scribit Senec. prooemio Lib. II. Controv. ad Melam: *Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se et honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando eius processus avidus et hortator laudatorque, vel periculosae, dum honestae modo, industriae, duobus filiis navigantibus, te in portu retineo.* Idem hoc consilium inculcat Epist. XCIV. *Contra illos,* inquit, *qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum literis, et animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes et attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelsa, ipsis praerupta sunt.* Ideo, ut idem Lib. de Brevit. vit. c. 4., *Potentissimis et in altum sublatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis praeferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam ut nihil extra lacessat, aut quatiat, in se ipsa fortuna ruit. D. Augustus, cui dii plura quam ulli praestiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Republica petere. Omnis eius sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi speraret otium.* GRASW.

Ex multis. Lib. I. *et*, abesset elegantius. Digb. *Ergo ubi.* Wasse.

Requievit. Quam quietem sapientibus non semel arrisisse legimus. Verbi gr. de Mela suo, filio, praedicat Seneca Rhetor in prooem. lib. III.
43 * Controv. *Haec eo libentius, Mela, fili carissime, refero: quia video, animum tuum a civilibus officiis abhorrentem et ab omni ambitu aversum, hoc unum concupiscentem, nihil concupiscere.* et quae ibidem sequuntur. Similia de compluribus sui aevi Plinius iun. in Epist. commemorat, velut de Arriano Maturo lib. III. epist. ad Maximum, ibi: *Caret ambitu, ideo se in equestri gradu tenuit, quum facile posset adscendere altissimum.* et de Minucio Macrino Lib. I. ep. ad Mauricum: *Allectus,* inquit, *a D. Vespasiano in praetorios, honestissimam quietem huic nostrae, ambitioni dicam an dignitati, constantissime praetulit.* Rupert.

Reliquam aetatem. Aliter Asconius forte in eius vita; ex quo vetus interpres haec refert: *Fertur Sallustius tanto ardore insanivisse in libertinas, quanto moechus in matronas: quod cum illi in Senatu a censoribus obiectum esset, respondit: Se non matronarum, sed libertinarum sectatorem esse. Quare ex Senatu eiectus est, quod ipse excusat in Catilinae bello.* Coler.

A republica procul habendam decrevi. Cic. in lib. de Offic. I. *Multi*, inquit, *et sunt et fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes a negotiis publicis se removerunt, ad otiumque profugerunt: in his nobilissimi philosophi, longeque principes, et quidam homines severi, et graves, nec populi, nec principum mores ferre potuerunt; vixeruntque nonnulli in agris delectati re sua familiari. His idem propositum fuit, quod et regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur; cuius proprium est, sic vivere, ut velis.* Et in Iugurthino bello: *Atque ego credo fore, qui quia decrevi procul a Rep. agere aetatem, tanto tamque utili labori nomen inertiae imponant.* Zanch. — Sic quidem in Iug.: *ubi adolescentiam habuerint, ibi senectutem agant.* Cato tamen, quem plurimum sequitur Sallust. *Ego iam a principio in parsimonia atque in duritia atque industria omnem adolescentiam meam abstinui.* et: *secus aetatem agerem, quam illi egissent.* Hic tamen legendum credo: *a republica procul agendam decrevi.* ut Iug.: *Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a repub. aetatem agere*; ut etiam paulo infra. Ciaccon. — Posset aliquis suspicari, pro *habendam* Sallustium scripsisse *agendam.* Sic enim posuit in Bell. Iugurth. cum ait: *Atque ego credo fore, qui quia decrevi procul a rep. aetatem agere.* et post: *procul ab imperio regis aetatem agebant.* Sed nihil mutandum; nam in Bello item Iugurthae dixit: *Ubi adolescentiam habuere, ibi senectutem agunt* etc. Non absimili quadam sententia usus videtur Cato, quem Sallustius pluribus locis aemulatur, cum ait in Q. Thermum: *Ego iam a principio in parsimonia atque in duritia atque industria omnem adolescentiam meam abstinui* etc. Ibi tamen *obstinui* legendum est, quod pro *obfirmavi* positum esse docet Festus in *Obstinato*, qui in *Repastinari* citat Catonis locum. Ursinus.

Non fuit consilium, socordia atque desidia bonum otium conterere. Senec. Lib. VII. de Benef. c. 2. *Hac regula opera vitae*

distribuat: ad hanc legem et agat cuncta et exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgeant, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Grasw. — Nam, secundum Ciceronem pro Plancio, *Otii non minus quam negotii ratio exstare debet.* Hinc P. Scipio Africanus, teste Cic. III. Off. dicere solitus est, *se nunquam minus otiosum, quam cum otiosus sit.* Consule notam Bernecceri ad Iustini Praefat. §. 5. Rupert.

Agrum colendo etc. Videndus Angelus Decembrius VI. de Polit. Liter. p. 549. et seqq. Broukhus.

Neque vero agrum colendo aut venando, servilibus officiis etc. At M. Curius cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, in hac vita consumpsit extremum tempus aetatis. In agris tunc erant senatores: siquidem * L. Quintio Cincinnato in agro aranti nuncia- 44
tum est, eum dictatorem esse factum. Cic. de Senect. Xenoph. in Oeconomico. et Cato: *Virum*, inquit, *bonum cum laudabant, ita laudabant, bonum agricolam bonumque colonum. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.* et Varro lib. II. *Viri magni, nostri maiores, non sine causa praeponebant rusticos Romanos urbanis.* Sed videlicet tempora illa erant, cum *Iura dabat populis posito modo Praetor aratro, Pascebatque suas ipse Senator oves.* et *Centum illi in prato saepe Senatus erat.* Mutata facie rerum, si Q. Maximus, aut M. Marcellus, aut Appius Claudius, aut Q. Metellus, aut Cn. Pompeius, aut C. Caesar in agro excolendo aetatem consumpsisset etc. Ut *πάρεργα*, non ut *ἔργα*, ista laudantur a Sallustio. Idem dicendum *de venatione*, quae mirifice laudatur a Xenophonte, et proprio libello ei rei dicato, et I. *Παιδείας.* sed laudatur ut meditatio et exercitatio belli. Sic eam et Sallustius laudat in Iugurtha: *Pleraque tempora in venando agere: leonem atque alias feras primus aut inprimis ferire* etc. Muret. — At vero, uti inquit Latinus Pacatus Panegyrico: *Sic agrestes Curii, sic veteres Coruncanii, sic, reverenda nomina, Fabricii, quum induciae bella suspendebant, inter aratra vivebant: et ne virtus quiete languesceret, depositis in gremio Capitolini Iovis laureis, triumphales viri rusticabantur. Inde est, quod accepimus, datos serentibus fasces, et missas cum curulibus suis per rura palmatas; quod agricolas consulares, pastoresque trabeatos, et dictatores inter armenta vestitos.* Sic et Livius lib. VII. de T. Quintio: *Patriciae hic vir gentis erat, cui cum militiae magna cum gloria actae finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit.* Cur ergo servile officium vocat Crispus noster agriculturam? cur et ipsam venationem? Non dicam quod obvium est, Sallustium non de illo venandi usu agere, quo Plinius, Symmachus aliique viri consulares, et summis honoribus in Rep. fungentes, se recreabant, animumque corporis agitatione ac motu excitabant; sed de abusu illorum, qui, velut omnem bonam copiam eiurassent, omisso animi cultu aut studio rerum gerendarum, toti se crudeli et ferinae voluptati dedebant: si modice exerceatur venatio, artificium vel officium esse; si contra, levitatem aut maleficium: ut Io. Sarisber. lib. I. Policrat. c. 3. Omittam hoc, inquam; neque enim sic satis excusatus sit noster, cum et agriculturam servile officium dixerit. Dixit au-

tem non vere tantum, sed docte etiam, et supra vulgi captum. Viribus corporis praestare servorum est, ut ingenii viribus ingenuorum. Immo quemadmodum ipse animus ingenuus dominus est, nec servitutem patitur, ita eius quoque actiones liberae sunt, nec cogi possunt: vicissim ut corpus servum et subditum, tum animo, tum etiam dominis, ita et actiones, quae ad solum corpus pertinent et in quibus potior corporis vis, minus nobiles ac serviles; nam animi imperio, corporis servitio magis utimur. Quare et illi, qui natura servi sunt, actionibus corporis tantummodo delectantur, et his, omisso animi cultu, incumbunt. Aristot. lib. I. Politic. c. 5. *Ὅσοι μὲν οὖν τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ σώματος καὶ ἄνθρωπος θηρίου, διάκεινται δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅσων ἐστὶν ἔργον ἡ τοῦ σώματος χρῆσις, καὶ τοῦτ' ἔστ' ἀπ' αὐτῶν βέλτιστον, οὗτοι μέν εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχὴν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις.* Hinc intelligitur generosa vox Iuliani apud Ammianum Marcellinum: *Turpe est sapienti, cum habeat animum, captare laudes ex corpore.* Ita ergo agricultura et venatio servilia officia, quum in solo consistant corporis usu, animum vero nec meliorem nec prudentiorem reddant. Qui labor in se certe est illiberalis, ei praesertim, cui facultas sit ad meliora. Grasw.

Venando. Quod hic servile studium vocat, propterea a Symmacho Ep. 66. lib. V. reprehensus, minime damnavit in Iugurtha cap. 6. §. 2. Sed et Virgilius, decori observantissimus, venandi studium in Ascanio laudat; ut et Sidonius Apollinaris in Avito Augusto et Herodotus in Croesi filio. Quantum venationi deditus Plinius, id satis ostendit ipse lib. I. Ep. 6. In venando se exercuit quoque Philopoemen. Polyb. in Exc. Peires. c. 40. Scipio Africanus Iunior cap. 16. p. 160. Quid? quae et ipsi Polybio summae voluptati fuerit. Vales. ad dict. lib. p. 28. Sed praesertim in apris, ferocissima et violentissima ferarum, virtutis venatoriae palmam posuerunt: ut de fatali Diocletiani apro legimus, et ex Sapphiro Constantii Imperatoris patet: quod nobilissimum antiquitatis pignus eruditissimo viro Marquardo Frehero, cum pulcerrima interpretatione debemus. Cum enim Constantius, qui venationis proprias artes dotesque percalluit, apud Caesarem Cappadociae diutule moratus, specimen se dignum in exitiabili apro, regionem infestante, tollendo edidisset; provincia, velut hoste publico sublato, et plausum triumphalem et hoc ipsum donariolum (Sapphirum), utut mole exiguum, elegantia et raritate conspicuum, artifice manu scalptum, honoris ergo ipsi consecravit. Et ipsa quidem spectatrix accubat, dextra feram demonstrans, sinistra cornu Amaltheae tenens: quo Symbolo fertilitatem regionis, frugumque abundantiam, denotari palam est. Talia in Historiis Romanis exempla passim obvia, non otiosorum tantum et vecordium, quibus ista
45 cura et * ostentatio fuit, Neroni, Commodo, Domitiano, sed et laudatorum principum, quibus remissio, ut Traiano, Hadriano, Antonino, Alexandro: nec remissio tantum, sed vero utilis labor habitus et Principe dignus, liberare noxiis feris regionem. Ut a Romanis regrediar ad Macedonas, auctor est Athenaeus lib. I. cap. 2. neminem apud eos in coena accumbere solitum, qui aprum extra retia non interemisset; verum sedentes coenasse, quoad feram confecissent. Ut ab istis ad Persas: Dignum memoratu est, in venatione feram ferire non licuisse, priusquam telum misisset Rex. Nam si fides Plutarcho Apophth. cap. 7., Artaxerxes Longimanus primus permisit, in venatione eum, qui vellet ac posset, primum coniicere telum. Hactenus exemplis egimus; adiiciamus nunc rationes et sententias sapientum, quorum apud Romanos non postremus M. Tullius Cicero II. de Nat. Deor. venationem ferarum laudat, *quod illa exerceamur ad similitudinem bellicae disciplinae.* Cui consentit Eusebius: *Atroces bestias exercitationis bellicae gratia divinitus productas dicimus.* Et Xenophon venationem *deorum munus* appellat, Chironi propter iustitiam dono concessam, ab eo inde Heroïbus traditam: quorum virtute, ex isto potissimum tyrocinio patria defensa; miseri ubique terrarum calamitatibus levati, servati sint. De Odenato Trebellius Pollio p. 192. *Vir acer in bellis et venatu memorabili semper inclytus, qui a prima aetate capiendis leonibus et pardis, ursis ceterisque silvestribus animalibus, sudorem officii virilis impendit, quique semper in silvis ac montibus vixit, perferens calorem, pluvias et omnia mala, quae in se continent venatoriae voluptates, quibus duratus solem ac pulverem in bellis Persicis tulit.* Hinc venationibus frequenter milites exercuit Maximinus, teste Capitolino in Maxim. p. 141. et Nicolaus Damascenus in Excerpt. Peir. p. 424. vitio vertit Sardanapalo, quod non venatum exierit, uti superiores Reges. Ex adverso Arbacem idem depraedicat, quod in venatibus bellisque vir esset exercitatus. Idem Parsondam apud Medos in honore fuisse scribit p. 427. quod in venatu feras interficere promptissimus haberetur. Quantopere venatibus gavisus fuerit Marcus, vid. Salm. ad Capit. p. 80. adde Barth. ad Grat. p. 47. et Diod. Sic. lib. V. cap. 39. Ceterum perpetuum istud non est, quum, verbis Iureti ad Symmachum, multos inveniamus, qui in venationibus ad congressus cum feris sunt animati, in praeliis adversus hostes ignavi. Quemadmodum de gladiatoribus quoque scribit Tacitus II. H. 35. Plura de venatione congessere Dempster. ad Rosin. II. 7. Tiraquellus de Nobilitate, Salmuth. in Panciroll. parte secunda tit. 23. Bernegg. in Germ. Tac. quaest. misc. 79. et in Agr. quaest. 172. Plin. Paneg. cap. 81. Scipio Amiratus lib. II. disc. 1. Adde notam ad Iustini lib. II. cap. 4. §. 10. Rupert.

Servilibusve officiis. Quidam MSS. et typis excusi codices *Servilibus officiis* habent. Sed prior lectio mihi magis arridet; ut agrum colere, et venari, non sint Sallustio servilia officia. Nec aliter Vincentius Castilionensis hunc locum intelligit. Popma. — *Servilibusve officiis* exhibent quidam MSS. et typis excusi Codd. ut adnotavit Cyprianus a Popma. Ego aliquammultos libros Sallustii inspexi, et postea de industria consului; sed in nullo aliter scriptum unquam repperi, quam *servilibus.* quae lectio ab ista altera nimium quantum distat. Mihi valde subolet aliqua magna, nec tamen occulta fraus. Suspicor enim aliquem Dianae filium illud *ve* infersisse, cui mirum erat, atque adeo indignum facinus videbatur, venationes a tam gravi scriptore servilia officia adpellari. Sed aliter Sallustium scripsisse, quam *servilibus officiis*, ne ipsa Suada mihi persuadeat. Cur enim a Symmacho lib. V. epist. 66. tam

atrociter fuit reprehensus Sallustius, si alterum illud *διαιρετικὸν* sive *διακριτικὸν* dixit? Iam mihi aliquis omnium veterum libb. fidem testetur, numquam tamen evincet, aliter quam dico, quam ipse Symmachus dixit, Sallustium scripsisse. Quamvis enim et agriculturam et venationem honestissima fuisse officia apud Romanos constet; quid tamen caussae est, cur non Sallustio servilia dici mereantur, cum totus adhuc sit in dissertatione praestantiae animi et vilitate corporis. Venationes autem et agricultura nonne corporis auxilio patrantur? Possem et ostendere hanc opinionem Sallustio cum non ignobilibus Philosophis fuisse. Pythagorei sane venari, non servile, sed crudele vocabant. Denique istud tempus Sallustii mihi considera, quo venationes non tam voluptati erant lautioribus et patriciis, quam servis oneri. Et quid mirum, inter tot bella, tot honorum urbanorum certamina? Coler. — Ita MSS. et typis excusi. Cyprianus a Popma legit *servilibusve officiis*, ut agrum colere et venari non sint Sallustio servilia officia. Nec aliter, ait, Vincentium Castilioneum hunc locum intelligere. Acumen Aristarchi! Quasi non sui temporis consuetudine locutus fuerit Sallustius. Dicam tibi, quod res est. Postquam Respublica crevit, nationes magnae bello domitae, cuncta maria terraeque patebant, Romanae manus nullo amplius rustico opere atterebantur, sed deliciarum gnarae, servos ad agrestem stivam ablegabant. Conqueritur aperte Plinius XVIII. Hist. Nat. cap. 3.
46 *At nunc eadem illa, vincti pedes, damnatae manus, inscripti * vultus exercent: non tamen surda tellure, quae parens appellatur colique dicitur et ipsa: honore his absumto, ut non invita ea et indigne ferente, credatur id fieri.* Ut igitur suus honor detractus est agriculturae; ita credo, labantis Reipublicae tempore, quod agricolarum et pastorum id negotium esset, civibus Romanis venationem contemtui fuisse. Adde Vales. ad Amm. p. 365. De agricola testis est Horatius I. Epodon oda 2. sive in encomio rei rusticae:

Aut trudit acres hinc et hinc multa cane
Apros in obstantes plagas:
Aut amite laevi rara tendit retia,
Turdis edacibus dolos:
Pavidumque leporem et advenam laqueo gruem,
Iucunda captat praemia.

De pastoribus Val. Maximus lib. VI. c. 3. *Cum L. Domitius Siciliam Propraetor regeret, et ad eum eximiae magnitudinis aper allatus esset, adduci ad se pastorem, cuius manu occisus erat, iussit.* At secus, ut in Civilibus dixi, fuit sub Impp. qui comparandarum virium ostentandaeque fortitudinis gratia, more aliarum gentium, silvas nonnunquam venandi studio pervagabantur. Rupert. — Libri nostri cum editis exemplaribus concordant, solus Arond. *intentam.* Quidam tamen et scripti et impressi, teste Cypr. Popma, habent *servilibusve.* Verum a librario quodam semipagano nata est copula, qui artes suas tam male audire non sustinuit. Ast illi in mentem venire poterat, alia aliis servilia habita fuisse: pro loco, tempore atque scribentis persona, unam eandemque rem modo honestam, modo turpem evasisse. Romuleis temporibus, nar-

rante Halicarnassensi Dionysio Antiq. II. 28., omnia officia, praeter ea quae a Sallustio summa cum ignominia memorantur, inter servilia locum habuere. *Ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους καὶ προσαγωγοὺς ἐπιθυμιῶν αἰσχρῶν τέχνας δούλοις καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν. Καὶ ΔΙΕΜΕΙΝΕΝ ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα· δύο δὲ μόνα τοῖς ἐλευθέροις ἐπιτηδεύματα καταλείπεται, τὰ κατὰ γεωργίαν καὶ τὰ κατὰ πολέμους.* Imo Medicinam, Rhetoricam, caeterasque artes animi, quae liberales nuncupantur, quarum in laude multus ubique noster, ab urbe condita sua usque tempora servi, inquilini, adscititii fere profitebantur, et a discipulorum aetate Paedagogorum nomen traxerunt. Pari ergo iure in officiorum servilium numerum venire potuissent. Hinc *prima* literarum *elementa* vocantur ab ipso An. Seneca lib. de Tranq. animi *serviles literae. Sicut plerisque, ignaris etiam* servilium literarum, *libri, non studiorum instrumenta, sed coenationum ornamenta sunt.* Apud Ciceronem illa etiam munia, quae ad res bellicas spectant, inter *servilia* recensentur, quae nempe solent obire mancipia et negotiorum administratores, si cum auctoribus et dominis eorum conferantur. pro Sulla §. 55. *Sed tamen* munere servili *obtulit se ad ferramenta prospicienda:* praefuit *vero numquam, eaque res per Balbum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.* Ars etiam fabrilis (quae tamen in apparatu bellico primas obtinet) inter *extremas artes* reiicitur a Cornelio Severo in Aetna vs. 32.

— — — *Non est tam* sordida *Divis*
Cura, *neque extremas ius est demittere in* artes
Sidera; seducto regnant sublimia coelo,
Illa nec artificum *curant tractare* laborem.

Denique pro persona, quam sustinet auctor, variat officii pretium, et quisque laudat artem quam factitat. Si togatum audiamus, tum: *Cedant arma togae.* et:

Tu vires sine mente *geris: mihi cura futuri est;*
Tu pugnare potes: pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides; tu tantum corpore prodes,
Nos animo. *quantoque ratem qui temperat, anteit*
Remigis officium, quanto dux milite maior;
Tanto ego te supero.

Prodeat venator: et actutum redeo:

Τοὶ γὰρ ἐγὼν ἔραμαι θήρης κλυτὰ δῆνε' ἀεῖσαι.
Hoc *ingens meritum est, haec ultima* palma tropaei,
Hagnon magne, *tibi* Divum *concessa* favore:
Ergo semper eris, *dum carmina, dumque manebunt*
Sylvarum dotes, atque arma Diania terris.

Iurares hominem Liberi patris Cererisque laudes decantare,

— — — *Quorum munere tellus*
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis.

Quid, quod de canum morbis agens, quam Tragicum spirat Gratius! Certe non minus graviter aut minore cura prosequitur, quam famosam

illam Atheniensium pestem Thucydides. Versum unum adducam, ut ei medicina adhibeatur.

At si deformi *lacerum* dulcedine *corpus*
Prosequitur scabies.

ita Codices et ibi V. Cl. *Quid sibi vult haec* dulcedo? *num morbidus humor est dulcis? at nihil minus. num voluptatem scabendo natam intelligit? non credo. scribe itaque* salsedine. Quam nollem haec illi excidisse,
47 quam loco *dulcedine* supponeret, apud * auctorem idoneum ante Palladium aut Cassiodorum Var. II. 39. vix invenies; deinde edita lectio non erat sollicitanda. *Dulcedo* enim haec idem valet atque apud Serenum Sammonicum *acerba libido* cap. 7. inde apud Curtium VI. 2. habes: *insana* dulcedo *perpotandi.* et *praedarum* apud Tacitum Hist. II. 7. Rem extra omnem dubitandi aleam ponit Plinius Nat. Hist. VIII. 37. *Fauces quoque ad hanc* scabendi dulcedinem *quam maxime hiantes.* et XI. §. 77. Apuleius in Apol. p. 306. *de hac re agens primorem cutim* vitiligine insignit *et omnibus maculationibus convariat.* dein: *si* perniciosa *illa* dulcedo *intus cohibita* etc. Cael. Aurelianus Siccensis lib. V. cap. 2. *item gravedo et* vacandi dulcedo. At quare tandem *deformi dulcedine?* haec non capio, nec ad palatum meum faciunt. Scribe ergo *deformis;* quidni enim hoc loco *deformis scabies?* uti apud Ovidium *deformis scabies.* Lector, tuam veniam! Nunc ad inceptum redeo. Si Philosophum hanc caussam perorantem audire vacat, en tibi Seneca de Const. Sap. II. quam illo contemtim, quamque frigide! *Cato cum feris manus non contulit, quas consectari* venatoris agrestisque *est.* Quid ergo mirum, si noster cum barba et pallio incedens, ut solent Philosophi, loquatur. Aristoteles de Rep. II. 2. *Εἰσὶ δὲ ΤΕΧΝΙΚΩΤΑΤΑΙ μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπου ἐλάχιστον τύχης· ΒΑΝΑΥΣΟΤΑΤΑΙ δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα· ΔΟΥΛΙΚΩΤΑΤΑΙ δὲ, ὅπου τοῦ σώματος πλεῖσται χρήσεις· ΑΓΕΝΕΣΤΑΤΑΙ δὲ, ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς.* Venatoria et piscatoria passim inter artes serviles numerantur in Historia Augusta, de qua re Valesius ad Ammianum XXVIII. 4. cuius scrinia, per me, illaesa et illibata sint. Confer etiam Capitolinum in Macrino, Maximum Tyrium Dissert. VI. p. 65. Wasse.

Sed a quo incepto studioque me ambitio. Ita fere libri electiores. Nam posteriori aevo scriptis omissa est copula *que*, ut quis dubitare posset, utramque vocem, *incepto studioque*, commentum esse glossarii. Gruterus. — Copula *que* abest L. 2. L. 3. Venet. 1470. 1478. at Guelf. 51. 12. 68. 16. uti et nostri agnoscunt. 6. 2. a manu correctrice habet. — Infra Codex perantiquus Cypr. Popmae: *Catilinae coniurationem.* In Iugurth. noster: *de iis haud facile compertum narraverim*, caetera *quam* paucissumis absolvam. Wasse.

Ambitio mala detinuerat. Plus id est quam si *revocaverat* dixisset: sic Iugurth. *quibus a malo publico detineatur.* Ciaccon. — Sic Cic. L. I. de Oratore: *Id si est difficile nobis, qui ante quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro* etc. Grasw.

Eodem regressus. In tranquillitatis ac salutis portum scilicet, auctore Cicerone Lib. IX. Epist. 2. *Sed haec tu melius: modo stet nobis una*

vivere in studiis nostris: a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc vero etiam salutem: non deesse, si quis adhibere volet, non modo ut architectos, verum etiam ut fabros, ad aedificandam Remp. et potius libenter accurrere: sin nemo utetur opera, tamen et scribere et legere πολιτείας, et si minus in curia atque in foro, at in literis et libris, ut doctissimi veteres fecerunt, navare rem publ. et de moribus ac legibus quaerere. Grasw.

Statui res gestas populi rom. Quod Ovidius de carminibus:

Carmina secessum scribentis et otia quaerunt.

verius, de scribenda historia, ait Cicero Lib. I. de Legibus: *Historia vero nec institui potest, nisi praeparato otio, nec exiguo tempore absolvi* etc. additque Atticus: *Legationem aliquam nimirum ista ratio postulabat, aut eiusmodi quippiam, cessionem liberam atque otiosam.* Grasw. — Observandus est apud historicos mos loquendi. Non facile dicunt *res gestas Urbis Romae*, sed *Populi Romani.* Livius, historiae suae exordio:
*Si res Populi Romani * perscripsero.* Valer. Maximus Prologo, ut ex 48
MS. emendavit Pighius: *Populi Romani exterarumque gentium facta.* Rupert.

Carptim perscribere. In libris, quos Nonius secutus est, video scriptum fuisse *strictim*, non *carptim;* recitat enim hunc locum in verbo *strictim.* A. Manut. — Talia sunt adverbia *cursim, properatim, celatim, vellicatim, saltuatim,* quae notat Gellius in Sisenna cap. ult. lib. XII. Muret. — Ex fide vetusti cod. particulam *atque* restituimus, quae negligenter, nisi opinione fallimur, in novis, impressisque libris, omissa fuit. Nonius pro *carptim, strictim* legit. quod admonere lectorem volui. Popma. — Ita [*strictim*] Nonius legit, quamvis in plerisque libris impressum est *carptim.* Sed Nonii auctoritati accedit alius locus ex historia Sallustii: *A principio Urbis ad bellum Persei Macedonicum strictim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscriberem.* Quem locum ita conglutinavit ex Servio et Prisciano Antonius Riccobonus, collector fragmentorum veteris historiae. Coler. — Nonius *strictim* legit, *carptim atque ut* ex fide vetusti codicis Cypr. Popmae, Arondel. alii *partim.* Marckii λ. *captim*, i. e. *singillatim.* Martin. *carptim perscribere ut quaeque.* Vocem *carptim* agnoscunt Enarratores, nostrique et aliorum Codd. tam manu exarati quam vulgati, adeo ut Nonium heic, ut alibi, lapsum non dubitem. Nam nec illud alterum huic loco convenit. Dicit enim auctor se non ipsam rerum seriem sequendo historiam scripturum breviter, sed subsultim, et habito hinc inde materiae delectu, plene persecuturum, quod illi maxume dignum memoria visum fuerit. Praeterea Sulpicius Severus importuna Sallustii imitatione hoc verbo improprie utitur pro *breviter.* Nam tametsi Glossae reddant *carptim ἐξ ἐπιτομῆς, δρεπτικὸς* (lege *δρεπτικῶς*) et *ἐν ἐπιτομῇ*, tamen hoc sensu apud idoneum auctorem ante Traiani tempora haud invenies. Sic ergo ille: *Res a mundi exordio* etc. breviter constringere *et usque ad nostram memoriam* carptim dicere *aggressus sum.* At ille historiam suam scripsit non *carptim*, sed *strictim*, perpetuo tenore et *κεφαλαιωδῶς*, ut res ipsa docet et ipsemet infra testatur. Sed et Ammianus XVI. 4. *super quorum moribus licet* etc. *aliquoties memorem retulisse, tamen nunc quoque pauca de*

iisdem expediam carptim. XXV, 4. iisdem fere verbis. et lib. XIV. 7. XX. ult. *Itaque* carptim *eius praecipua, quae sunt comperta, memorabo.* lib. XXIII. 6. *Nunc locorum situm, quantum ratio sinit*, carptim breviterque *absolvam*. hoc est, et *carptim et strictim*, quomodo locutus etiam Plinius in Paneg. cap. 24. Denique ipsa fere Sallustii verba repetit lib. XXVII. cap. 1. Carptim, *ut quaeque memoria digna sunt, explanabo.* Vopiscus p. 458. Carptim *vagantes occidit.* Aldhelmus de laud. Virgin. cap. 2. *Quibus haec paucula, quae ad memoriam venerant*, carptim *et cursim congessimus.* Quid autem per κεφαλαιωδῶς et ἐπὶ κεφαλαίων ψαύοντες intelligat Polybius, ex ipso optime discas, lib. I. 12. Wasse.

Ut quaeque memoria — videbantur. Non admodum requiritur vox postrema, captanti brevitatem. Gruterus.

A spe metuque animus liber. Lucianus legendus, commentario de historia, et Corn. Tacitus. De perturbationibus vero M. Tullius III. Tuscul. Muret.

Animus liber erat. Et hinc dictio ultima salvo sensu exterminari poterat. Gruter. — Ac proin omnis expers curae, quae scribentis animum etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere possit. Liv. Lib. I. Grasw.

Igitur de Catilinae coniuratione: Nullum ad hunc diem ex-
49 emplar excusum mihi videre * contigit, in quo non ita hunc locum scriptum invenerim. In uno tamen perantiquo codice *Igitur Catilinae coniurationem*, legitur. Sic in bello Iugurthino Sallustius: *Sed quae loca et nationes ob calorem et asperitatem, item solitudinem, minus frequentata sunt, de his haud facile compertum narraverim: cetera quam paucissimis absolvam.* Lector sequatur quod sibi visum est. Popma.

Verissime. *Verissume.* Broukhus.

Quam verissime potero. Fabius Victorinus in I. lib. Cicer. de Invent. Rhetor. legit *quam brevissime.* [Imo *verissime*, pag. 130. ed. Pithoei. Wasse.] Sed hunc locum et eum qui pagina 4. legitur, *supra repetere et paucis instituta maiorum*, sic est aemulatus Tacitus Histor. IV. *Ea de caede quam verissime expediam, si pauca supra petivero.* Videndum ergo an non *potero* abundet. Ciacconius. — Fabius Victorinus in librum I. Cic. de Inventione, haec recitans, *quam brevissime* legit. A. Manut. — Ita legendum, licet Victorinus Grammaticus *brevissime* legat pro *verissime;* nam Tacitus, Sallustii aemulator, sic habet, hunc locum imitatus: *Quam verissime expediam, si pauca supra petivero.* Ursin. — Haec est verissima lectio, licet Fabius Victorinus in I. lib. Ciceronis de Invent. legat *quam brevissime.* Satis enim est dixisse, *paucis absolvam.* Sed Tacitus quoque locuples testis arcessendus est, qui hunc locum sic est aemulatus lib. IV. Histor. *Ea de caede quam verissime expediam, si pauca supra petivero.* Illud plane Sallustianum est, *paucis absolvere.* Sic lib. I. Histor. *Cato Romani generis disertissimus, paucis absolvit. Fannii propria veritas est.* Colerus.

Nam id facinus in primis ego memorabile existimo. Accepit hanc sententiam, ut videtur, a Thucydide, qui lib. I. ait: ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος etc. ubi

verbum ἐλπίσας positum est Graeca consuetudine pro νομίσας, et, ut Sallustius ipse vertit, *existimans.* Ursin. — Cic. lib. I. de Legibus, quo loco de scribenda historia agitur: *Est quaedam inter nos parva dissensio. A. Quae tandem? Q. A quibus temporibus scribendi capiat exordium. Ego enim ab ultimis censeo: quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem. Ipse autem aequalem aetatis suae memoriam deposcit, ut ea complectatur quibus ipse interfuit. A. Ego vero huic potius assentior. Sunt enim maximae res in hac memoria atque aetate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeii laudes illustrabit. Incurret etiam in illum et memorabilem annum suum. Quae ab isto malo praedicari, quam, ut aiunt, de Remo et Romulo.* Grasw.

In primis ego memorabile existumo. Fortius, mea sententia, loquutus fuisset, omisso pronomine *ego* et verbo *existumo.* Gruterus.

De cuius moribus pauca prius explananda sunt. Legendum *de cuius hominis moribus.* Rivius.

Prius quam narrandi initium faciam. Verisimile est Sallustium scripsisse *facio*, ut Iugurth. *Sed prius quam huiusmodi rei initium expedio, pauca supra repetam.* et Cicero in Somnio Scipionis: *Grates tibi ago, summe Sol, quod priusquam ex hac vita migro.* Virgilius:

Ante pudor quam te violo aut tua iura resolvo.

Apul. Apolog. II. *prius quam peroro.* Cicero Philip. I. *antequam de republica dicere incipio.* Ciaccon. — Putamus Sallustium scripsisse *facio*, non *faciam;* nam in Bell. Iugurth. sic locutus est, cum ait: *Sed priusquam huiusmodi rei initium expedio, pauca supra repetam.* et Cicero lib. I. Philipp.: *Antequam de republica dicere incipio.* et in Somnio Scipionis: *Gratias tibi ago, summe Sol, qui priusquam ex hac vita migro.* Virgilius lib. IV. Ursin.

CAP. V.

L. Catilina etc. Videndus Servius ad V. Aen. 121. At Catilina non fuit *ultimus* (ut Ammiano Marcellino dicitur) *Sergiorum.* Certe post eius necem vivebat L. Sergius, ex reliquis Catilinariae faecis, P. Clodii stipator, homo omnibus sceleribus coopertus. Vid. Cicero orat. pro domo sua cap. 56. Plures memorat Glandorpius Onomastico p. 791. Ciceronis ille Sergius iterum occurrit ibid. cap. 9. Catilinae character luculentissimus est apud Ciceronem Catil. III. cap. 7. pro Sulla cap. 25. 27. pro Coelio cap. 5. 6. Philipp. IV. cap. 6. Broukhus.

Catilina. Vocis huius originem indagare nondum potui. in libris quibusdam MSS. legitur *Catellina.* sed pessimo exemplo. Neque vero etiam rectius legitur hoc nomen Leg. 8. D. ad * L. Iul. Maiestatis in 50
Pandectis Florentinis, est enim antepenultima semper apud poëtas brevis. Coler.

Nobili genere natus. Quo genere, quave familia ortus sit Catilina, video a doctis dubitatum, quod valde miror, cum ex titulo Declamationis Porcii Latronis manifestum sit, hunc ex nobilissima Sergiorum familia natum esse. *Porcii*, inquit, *Latronis declamatio contra Lucium Sergium Catilinam.* et ut id affirmem, facit et Velleius Paterculus, qui in II. lib. sic ait: *Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua*

sibi debuit, vir novitatis nobilissimae, et ut vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur: Consul, Sergii Catilinae, Lentuli, Cethegi, et aliorum utriusque ordinis coniurationem singulari virtute, constantia, vigilia, curaque eripuit. Et Pedianus: *Sex competitores in consulatus petitione Cicero habuit; duos patricios P. Sulpicium Galbam, Lucium Sergium Catilinam.* Quod autem commentator iste ieiunus dicat, eum de gente Cornelia esse, nemini mirum sit, cum in levioribus maiora quoque committat errata. Sed id mirum magis videri debet, quod et Philippus Melanchthon in adnotationibus suis, eum de gente Cornelia fuisse tradit. Si enim ex Corneliorum familia fuisset, cur L. Lentulus, ex ea familia natus, diceret, *ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi, Cinnam atque Syllam antea, se tertium esse, cui fatum foret, urbis potiri?* Zanch. — Quo genere, quave familia natus sit Lucius Catilina ambigi, idque inter doctos, admodum miror. Ex Sallustio hercle certum deprehendi non potest. Florus eum Patricium fuisse perhibet. Idem ait commentarius ille in Sallustii Catilinam, qui Laurentio Vallae a quibusdam adscribitur: ubi etiam additur, de gente Cornelia eum fuisse. Atqui si Catilina de gente fuit Cornelia, qui fieri potuit, ut L. Lentulus, sine omni ambiguitate de ea gente, sibi imperium populi Romani deberi dicat? Sermonem ipsius Lentuli postea Sallustius refert his verbis: *At Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat: ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi; Cinnam atque Syllam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri.* Haec ille. Certe in Ciceronis orationibus nusquam de Cornelia (nisi memoria nos fefellerit) perhibetur. Quae autem ipsius Catilinae orationes feruntur, abs quopiam confictae videntur, quarum prior etiam stolida, nec bene Latina, egregie scilicet probat Catilinam de gente fuisse Cornelia. Itaque ego facile adducor, quod aliis codicibus adscriptum legimus, Catilinam Sergium fuisse, quae familia et ipsa antiquissima esse perhibetur, nempe a Troiano illo Sergesto, si canenti Virgil. V. Aeneid. credere libet:

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen.

Verum de hoc lectori liberum est iudicium. Glarean. — *P. Cornelius Dolabella, et nobilis,* ut Cicero II. Philippica. ubi vide quae olim annotavimus. In Miloniana: *Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat.* et pro Caelio: *Vis, o nobilis mulier, illum filium patre parco ac tenaci habere tuis copiis devinctum? non potes.* et in eadem: *Res est omnis in hac causa nobis, iudices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota.* et in Epistola ad App. Claudium: *liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in provincia patuit.* et ad Lentulum: *In te enim, homine omnium nobilissimo, similia invidorum vitia perspexi.* et Sallustius in Iugurtha: *Sulla Patriciae gentis nobilis fuit.* et in lib. II. de Orig. iuris exstat dictum Q. Mucii ad Ser. Sulpicium: *Turpe esse patricio et ei nobili, et causas oranti, ius, in quo versaretur, ignorare.* Muret. — De genere L. Catilinae saepe et multum ab eruditis viris disputatum est, neque adhuc quidquam certi definitum. Ego illum patricium fuisse existimo; atque eius sententiae habeo M. Tullium

Ciceronem, Asconium Pedianum, auctorem responsivae Catilinae in Ciceronem: ipsum denique Sallustium, apud quem Catilina, cum in eum Cicero vehementem acerbamque orationem habuisset, *ne existimarent*, inquit, *sibi patricio homini, cuius ipsius atque maiorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita republica opus esse, cum eam servaret * M.* 51
Tullius, inquilinus civis urbis Romae. Quo magis miror Glareanum affirmare, ex ipso Sallustio hoc cognosci non posse. Cypr. Popma. — Patricium fuisse Catilinam liquet ex Cicerone et Asconio. Sed processit is ex Sergia familia, cuius antiquitatem et praestantiam nec Maro tacuit:

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen.

Sergiorum etiam Festus meminit, et scribit illis cognomen olim fuisse *Silis.* Apud Livium L. Sergii mentio fit, qui collega Lucretii Tricipitini fuit; et M. Sergium laudat Plinius lib. VII. cuius hic Sergius Catilina pronepos fuerit. Hinc *tribus Sergia*, quae cum Quirina ab Asconio numeratur, et cuius mentionem facit Lex Quintia de Aquaeductibus apud Frontinum lib. II. Idem Asconius ex Cicerone planum facit, Catilinae avunculum fuisse Luc. Bellienum. Fuit autem Catilina ultimus Sergiorum. Ammianus lib. XXV. *Miretur super his Sergium, qui vicies et ter vulneratus est, in variis pugnis, ut fertur, cuius posteritatis ultimus Catilina claras maiorum adoreas sempiternis maculis obumbravit.* Coler. — Ex Sergiorum familia. vide aliorum notas, et adde Virgil. lib. V.

— — Domus a quo Sergia nomen.

ubi Servius: *Familia; ut: Da propriam Tymbraee domum; et inde est Sergius Catilina.* Putsch. — In hoc loco velut in Maeandro aut Labyrintho versantur Laurentius Valla et Henr. Glareanus, quorum ille Catilinam Corneliae genti inserit, hic, patricium fuisse, negat ex Sallustio cognosci posse. Atqui infra cap. 31. Catilina de se ipso: *Ne existumarent sibi patricio homini, cuius ipsius atque maiorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita Republica opus esse.* Atqui non Cornelium sed Sergium fuisse, vel Avidius Cassius comprobaverit, qui nobilitatis maximus affectator (notum enim, paternum nomen sprevisse, materno assumto) Catilinam se appellari gavisus est, addens, se Sergii quoque nomen admissurum, si dialogistam, h. e. Marcum philosophum, interemisset. Qua voce erudite coniicit Barthius IX. Advers. 21. Avidium se aequare voluisse M. Sergio, fortissimo Romanorum Heroï, Catilinae proavo, inque eius laudem ac famam illo nomine adoptare: de quo Plin. lib. VII. cap. 28. *M. Sergio, ut quidem arbitror, nemo quemquam hominem iure praetulerit, licet pronepos Catilina gloriam nomini deroget. Secundo stipendio dexteram manum perdidit; stipendiis duobus ter et vicies vulneratus est, ob id neutra manu, neutro pede satis utilis; uno tamen servo, plurimis postea stipendiis debilis miles. Bis ab Hannibale captus, neque enim cum quolibet hoste res fuit, bis vinculorum eius profugus,* XX *mensibus nullo non die in catenis aut compedibus custoditus. Sinistra manu sola quater pugnavit, duobus equis, insidente eo, suffossis. Dexteram sibi ferream fecit, eaque religatâ praeliatus, Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est, duodena castra hostium in Gallia cepit. Quae omnia ex oratione eius apparent, habita, cum in praetura sacris arceretur a colle-*

gis, ut debilis. Item Ammianus Marcellinus lib. XXV. *Miretur super his Sergium, qui vicies et ter vulneratus est, cuius posteritatis ultimus Catilina, claras maiorum adoreas sempiternis maculis obumbravit.* Denique Solinus lib. I. *Beatus profecto tot suffragiis gloriarum, ni heres in posteritatis eius successione Catilina tantas adoreas odio damnati nominis obumbrasset.* Vidi argenteum denarium, in cuius altera parte signatum est Romae caput, in altera Sergius equo insidens, et cuiusdam Carthaginiensium ducis caput in praelio amputatum manu gestans. Subscripta verba: M. SERGIUS SILUS. Est igitur ille ipse, de quo Livius lib. XXIX. cap. 6. in A. U. 548. *Tribuni militum cum iis M. Servius et P. Matienus missi.* Lego: *M. Sergius.* Item lib. XXXII. cap. 27. in A. U. 556. *Creati praetores M. Sergius Silus* etc. *urbana res Sergio obtigit.* ubi Sigonius, harum literarum peritissimus, ex argenteis nummis, quos non alios arbitror a mihi inspecto, similiter emendat et legit: *M. Sergius Silus.* Huius fortissimi Sili filius est, ut arbitratur Ursinus in familiis, M. Sergius Silus (ita rursus corrigit Sigonius) legatus A. 585. apud Livium lib. XLIV. cap. 40. avus haud dubie nostri Catilinae. Patrem nondum reperi, nisi quis velit dicere Marcum illum Sergium esse Manii filium, qui quaestor capitis accusavit Trogum, ut est apud Varronem lib. V. de L. L. Denique Sergiorum gentem e Troianis ortam, et quidem a Sergesto, Aeneae comite, auctor est Virgilius lib. V.

Sergèstusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna.

Satis igitur gloriae domi invenire poterat Catilina; sed o dedecus! et opprobrium! Iuvat mirari cum Valerio Maximo lib. III. cap. 5. *Di boni, quas tenebras hisce fulminibus nasci passi estis!* Rupert.

Natus, fuit magna vi etc. Suspectum mihi, tamquam spurium quid redolens, *natus, fuit.* Gruter. — Illud *natus*, quod tantopere Grutero displicet, omittunt L. 1. 3. eiusque loco reponit *ortus* Codex Reg. Nonius autem, qui *natus* agnoscit, uti et Badianus, notam distinctionis apponit voci *fuit*, Valla interpunctionem vulgatam servat rectius. Noster enim ab hoc verbo sententiam auspicatur: Fuerit *mihi pretium cguisse aliquando tuae amicitiae.* Iug. 110. quomodo et Dictys V. 2. Ast alteram formam retinet V. Fr. XI. *Magna gloria Trib. militum in*
52 *Hispania* etc. * *magno usu bello Marsico in paratu militum et armorum fuit.* Habes etiam *fuit*, ubi minime flagitat sensus, Iug. XXVI. Ibi Libri omnes *natus fuit.* Atque hoc pacto saepe locuti veteres; Plautus in primis: Mostell. V. 2. 20. *Numquid aliud fecit, nisi quod faciunt summis nati generibus?* Cistell. VI. 27. *Ubi istas videas summo genere natas, summates matronas.* Poenul. V. 4. 68. *ingenuas, liberas,* summoque genere natas. et Capteiv. II. 2. 27. et hunc in modum ter locutus Cic. in L. de Legib., pro Roscio, pro Caecina. Varro de re Rust. III. 1. *Merula consulari* familia ortus. Velleius II. 2. natus equestri loco, *hirtus atque horridus.* Nepos, castissimus scriptor, lib. X. *Dion Hipparini filius*, nobili genere natus. Sic etiam Lactantius Instit. III. 18. Porcius Latro in Declam. bis usus est, *natus, genitus.* Capitolinus in Macrino, ubi Sallustii verba de Pompeio exscribit Fr. VI. 1. humili natus loco, *et animi*

atque oris inverecundi. Noster Catil. XXIV. *sed in ea coniuratione* fuit *Q. Curius,* natus *haud* obscuro loco. Ammianus XXIX. 1. de Theodoro: *Namque antiquitus* claro genere *in Gallis* natus. Hegesippus V. 22. *Ananius sacerdos* claro genere ortus. et cap. 20. *Antiochus non* ignobili genere ortus. Martyrologium Romanum Febr. X. ex eodem Ambrosio: *quae* nobili genere nata. et Martyrol. H. Rhabani, mense Ianuar. de Aldegunda: *Temporibus Dagoberti* ex nobili genere progenita. E contra Gellius, haud indiligens lector, utroque modo loquitur: XVII. 9. *Histiaeus nomine*, fuit loco natus *in terra Asia non* ignobili. at lib. XIV. *Eum dicentem fuisse* genere *et* loco humili. Eutropius lib. IV. 1. genere claro, *sed non admodum vetere.* et sic Codex B. pub. quem cum optima, Oxoniensi nempe editione, contulimus. Verum aliud quid innuit Metaphrastes, *ἐκ γένους τε κατιὼν λαμπροῦ.* Sic alibi *Vitellius familia* honorata *magis quam* nobili. Metaphrastes de suo addit *γεγενημένος.* Idem IX. 2. *Postea tres simul Augusti fuerunt, P. B. G. duo superiores* obscurissimo genere, G. nobilis. Recte illi omnes et bono exemplo: Cicero pro Murena §. 16. *Pater* fuit equestri loco. Tacitus An. IV. 91. *Agrippa* claris maioribus *quam vetustis.* Sed quod me maxime movet, Aurelius Victor, Sallustianae dictionis aemulus, vocem *natus fuit* in suo exemplari non invenisse videtur. Ita ille cap. 67. de VV. Ill. *Mithridates, rex Ponti, oriundus a Persis*, magna vi et animi et corporis. Nihil autem temere movendum ob gravissimas quas supra adduximus auctoritates. Caeterum si quis deleverit *genitus* Fr. IV. 4. ubi nonnihil turbat, me adsentientem habebit. *Cum filius Nysae quam Reginam appellaverant* [genitus] *haud dubie esset.* Denique *vis animi* quid sit docebunt Thucydides I. §. 138. et Nepos in vita Themistoclis. Idem fere de Simone quodam Iosephus B. Iudaic. III. 19. *δι᾽ ἀλκὴν σώματος καὶ ψυχῆς διάστημα.* Wasse.

Ingenio malo. Confer Ciceronem I. Catilin. Tacitus de Vinnio: *Mox Galbae amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promtus et prout animum intendisset, pravus aut industrius eadem vi.* Vide eundem de Lucio Marciano et Seiano. Quam grata illi erant belli intestina, caedes discordia, memorabile documentum extat Senecae de Tranquil. III. 18. De discrimine inter *malum, pravumque*, viderint alii; sufficiat in praesenti probasse utrumque ab auctore profectum esse. Et eius rei fidem faciunt Codd. universi. Quibus accedit Sulpicius Hist. Sacr. III. 45. *Arelatensium Episcopus, vir sane pessimus,* et ingenio malo pravoque. Sed et ante Sulpicium, Plinius Epist. IX. 3. *malus pravusque.* et apud Ciceronem de Fin. coniuncta sunt, *male prave, nequiter turpiter*; ibi etiam voci *male* opponitur *bene*, et *prave τὸ recte.* Potes hoc loco per *pravum* intelligere animum in malum obstinatum et praefractum. quo sensu utitur Seneca I. de Ira: *Cn. Piso vir fuit memoria nostra integer: sed pravus, et cui placebat pro constantia rigor.* Eutropius alterum tantum retinet VI. 12. *sed* ingenii pravissimi. Metaphrastes: *φαυλότητι τρόπων χρώμενος.* alterum Apuleius p. 274. Vide Iulium Scalig. ad Aristot. Hist. Animal. I. 73. Wasse.

Magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque.

De quo sic loquitur Cicero pro Coelio: *Habuit ille permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus probis* 53 *multis: et quidem optimis * se viris deditum simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum multae, erant industriae quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia libidinum apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. Neque unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum.* Talis quidem etiam memoratur Tacito Lib. I. Histor. Vinnius, Galbae collega: *Mox Galbae amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, et prout animum intendisset, pravus aut industrius eadem vi.* Item et Lucius Marcianus, vir secundis adversisque iuxta famosus: *Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus. Nimiae voluptates, cum vacaret: quoties expedierat, magnae virtutes. Palam laudares, secreta male audiebant.* Addatur et Seianus, de quo idem: *Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator, iuxta adulatio et superbia: palam compositus pudor: intus summa apiscendi libido: eiusque causa non modo largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quoties parando regno finguntur.* Per vim animi intelligit summum animi tumorem, quo rerum novarum, in Republica aliqua, cupidus, ante omnia instructus esse debet. Talem legimus fuisse in Smerdi Mago, qui tot proceribus tamdiu imposuit, quamvis auribus praecisis mutilus. Talem in Caesare Borgia, qui audacem, vastum et immoderatum animum Emblemate praeferebat, quod erat: *Aut Caesar aut nullus.* Rupert.

Huic ab adolescentia bella intestina, caedes etc. Clarissimum huius exemplum apud Senecam lib. III. de Tranq. c. 18. *M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure et vino Romanus populus supplicaverat, L. Sulla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, et quasi toties occideret quoties vulnerabat, paullatim et per singulos artus laceravit. Quis erat huius imperii minister? Quis nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? Hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, gravissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, et non tam immerito, quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur, Sulla qui iuberet, Catilina qui faceret.* Grasw.

Bella intestina. Isidorus quinque species bellorum refert: *Interna, Externa, Servilia, Socialia, Piratica.* Civilia quoque bella Romae olim notissima fuerunt. Vetus Glossar. *civile bellum* exponit ἐμφύλιον πόλεμον, ut et *intestinum.* Bellum vero *internum* idem Glossar. exposuit πόλεμον πολιτικόν. Ergo et intestinum et internam bellum *civile* dici potest. Coler.

Caedes, rapinae. Cicero pro P. Sylla: *Catilina*, inquit, *contra Rempublicam coniuravit, cuius aures unquam hoc respuerunt, conatum esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia, et scelere, sed etiam consuetudine, et studio in omni flagitio, stupro, caede versatum, quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem omnes semper ad civile latrocinium natum putaverunt?* Q. Cic. in libello de Petitione consulatus: *Alter, Dii boni, quo splendore est? primum nobilitate eadem, qua Catilina, num maiore? non, sed virtute; quamobrem, qui inanius umbram metuit, hunc negliges quidem? natum in patris egestate, educatum in sororis stupris, corroboratum in caede civium, cuius primus ad Rempublicam aditus in equitibus Romanis occidendis fuit: nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Triniorum, ac Vanuciorum, ac Tanastorum capita demebant, Sylla unum Catilinam praefecerat. in quibus ille hominem optimum Q. Caecilium, sororis suae virum, equitem Romanum, nullarum partium, suis manibus occidit. Quid ego nunc dicam petere eum tecum consulatum? qui hominem charissimum Populo Romano, M. Marium, inspectante populo Romano, virgis per totam urbem ceciderit, ad bustum egerit, ibi omni cruciatu laceraverit, vivo stanti collum gladio suo secuerit, cum sinistra capillum eius a vertice teneret, caput sua manu tulerit, cum inter digitos eius rivi sanguinis fluerent?* et infra. Videto praeterea Pedianum in Candida toga et Porcium Latronem in sua declamatione. Zanch.

Discordia civilis grata fuere. Non desiderat sententia vocem *fuere.* Gruter.

Iuventutem suam exercuit. Multi prelo * excusi codices particulam *suam* non habent. Nos, antiquorum codicum fidem secuti, eam recepimus: et confirmat Nonius, in *Iuventus;* et ita loqui consuevit Sallustius. Cypr. Popma. — Unde, ut de eodem pro Sulla Cicero, *Ex multis ab adolescentia collectis vitiis repente tanta illa importunitas inauditi sceleris exarsit.* Grasw. — Ut sunt quasi cunabula quaedam et elementa virtutis, ita vitiorum quoque: et diligenter attendendum, quem quisque gustum prima aetate dederit. Quod si praedones libertatis, Caesar et Augustus, Romanum vigorem non ita sepeliissent, ut necesse fuerit Senatui ruere in servitutem ac festinare, nunquam Tiberius nobilibus viris insultare potuisset; de cuius futuro imperio, e prioribus, ita coniiciunt prudentes apud Tacitum I. Annal. 4. *Vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quanquam premantur, erumpere. Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice: congestos iuveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exsulem egerit, aliud quam iram et simulationem et secretas libidines meditatum.* Rupert. — Τὸ *suam* non apparet multis prelo excusis, inquit C. Popma, uti nec in L. 2. Caeteri et Nonius 433. rectius agnoscunt. Nec aliter loqui amat Sallustius. Wasse. — De Catilina hoc idem refert Cicero Catil. I. Phrasi utitur aliquoties Tacitus. Ciaccon. — Haec sunt, quae rei militaris studia in ipso viguisse Cicero praedicat in I. Catil. In Philipp. eum M. Antonio antetulit. Augustinus epist. ad Hieronymum: *Catilina, ut de illo scripserunt qui potuerunt nosse, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediae, algoris, vigiliae, supra quam cuiquam credibile est.* Coler. 54

Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae. Hic verborum ordo est in manuscriptis et impressis vetustioribus. Rivius. — Cicero I. Catilin. *Ad huius vitae studium meditati sunt illi, qui feruntur, labores tui: iacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare, non solum ad insidiandum somno maritorum, verum etiam*

bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae. Et rursum Invectiva II. *Atque idem tamen stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia atque instrumenta virtutis in libidine audaciaque consumeret.* De his merito dicas, quod apud Plutarchum in Lacon. Agesilaus: κακούργου τινὸς ἐμμόνως ἀπομένοντος βασάνους, Ὡς σφόδρα πονηρὸς, εἶπεν, ἄνθρωπος, εἰς μοχθηρὰ καὶ αἰσχρὰ πράγματα τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατατιθέμενος· *Malefico quodam constanter durante in tormentis, Quam malus, infit, iste homo, qui in vitiosis et turpibus perseverantiam patientiamque praestat!* Grasw. — Cicero Catilin. II. cap. 5. Broukhus. — Signa boni ducis haec sunt omnia. Livius de Annibale lib. I. dec. 3. *Caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora.* Ita Masinissam, Numidiae regem, ab hac firmitudine commendat Cicero in de Senect. quod XC annos natus, nullo imbre, nullo frigore adduci potuerit, ut capite operto esset. Vidimus et nostro tempore a Septentrione heroëm, qui hiberna ab aestivis nunquam distinxit, extra omnium delicatulorum vota sepositus, et in coeli saevientis iniurias validus induratusque. Fas sit optare, ut eadem ista, quae in magnis ducibus mirantur et depraedicant historici, deprehendantur in superstitibus Rerumpublicarum nostrarum Atlantibus. Etenim per cincinnatulos et comptulos, et feminarum mancipia, non stabit, quin pessum eamus. Rupert. —

Supra quam cuiquam credibile est. Sic Iugurth.: *supra quam ego sum, petere.* Ciaccon. — Vide Ciceronem in Catilin. et Capitolinum in Clodio c. 13. Herodianum III. 19. de Severo: *Κρύους καὶ θάλπους ὁμοίως καταφρονῶν.* Interpres Sallustii verbis reddit minus proprie, et sic phrasi utitur Capitolini §. 17. *ὑποπτεύσας, indulgens suspicionibus,* memor supra quam cuiquam credibile est. Vid. Themist. Orat. XIV. 346. Victor I. 14. Wasse. — Dictio *est* abesse poterat. at illud *cuique* exstabat in Pall. quatuor antiquioribus, item in Mss. quos excusserat
55 Bongarsius; antea erat, * sine ulla euphonia, *supra quam cuiquam* etc. Gruterus.

Animus audax. Hactenus de corpore dixit, nunc vero de animo dicere incipit. Catilina enim adeo audax fuit, ut quaecunque pericula subire non dubitaverit, unde et Cicero in II. Philipp.: *Tune,* inquit, *verbo quidem violentior, aut audacior, quam L. Catilina, furiosior, quam P. Clodius viderere?* Zanch.

Subdolus, varius, cuiuslibet rei simulator ac dissimulator. Cic. pro Coelio: *versare suam naturam et tegere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere.* Et ibid.: *me ipsum, me, inquam, quondam paene ille decepit, cum et civis mihi bonus, et optimi cuiusque cupidus, et fidus amicus et fidelis videretur: cuius ego facinus oculis prius quam opinione, manibus quam suspicione deprehendi.* Grasw. — Cuius modi homines maxime sunt metuendi cavendique, qui scilicet quum cogitarunt, facere audent, et

prius cogitare, quam facere consueverunt. Siquidem, ut ait apud Ciceronem lib. II. de Orat. C. Antonius, *Animus acer et praesens, et acutus idem atque versutus, invictos viros efficit.* Denique si credimus Philosophorum principi I. Pol. 2. *saevissima et asperrima iniustitia est armis instructa.* ubi vocabulo *armorum* intelligit calliditatem audaciamque, quibus impius aliquis ac consceleratus instructus, verbis Q. Claudii Quadrigarii, *magnum viaticum ex se, atque in se, ad Rempublicam evertendam habet.* Et talem hic describit Catilinam Sallustius, quem velut explicans Cicero III. Catilinaria, *Erat ei,* inquit, *consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat.* Rupert.

Varius. Quia naturam suam ad omnia accommodabat. Cicero pro Caelio: *Illa vero, iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus, suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audacia: versare suam naturam, et tegere ad tempus, atque huc atque illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere. Hac illa tam varia multiplicique natura cum omneis omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat, tum etiam multos fortes viros et bonos, specie quadam virtutis assimulatae tenebat.* Et *varius* hoc modo accipiendus est, non, ut ait interpres, quod nunquam in eodem proposito maneret. Zanch. — In libro Pirckhemeri MSC. *Animus audax, structus dolo, varius.* Huc pertinet illud Latronis: *Nihil fuit isto monstro versipellius aut mutabilius hominum memoria.* Cicero pro Coelio de eodem: *Neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se et pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum.* Colerus. — De Catilinae prodigiosa morum actionumque Chimaera, praeter nostrum, sic idem Cicero in ea pro M. Coelio: *Habuit ille, sicut meminisse vos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata virtutum: utebatur hominibus improbis multis: et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum multae, erant industriae quidam stimuli ac laboris: flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, ex tam contrariis diversisque atque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum.* Haec Cicero. Et ob eandem causam *Avidius Cassius* dictus est Catilina, quod esset et castus et libidinosus, et asper et lenis, et religiosus et contemtor deorum, et luxuriosus et abstinens, ut observat Barthius XXVI. Advers. 21. Porro huiusmodi mixturam in Pausania, Alcibiade, Lysandro, Sulla, Seiano et aliis, passim describunt historici. Nam de primo sic Cornelius Nepos: *Pausanias,* inquit, *Lacedaemonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit. Nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus.* De Alcibiade vero idem scribit, *in ipso naturam quid efficere posset, videri expertam. Constare enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus.* * De Ly- 56
sandri varia multiplicique natura ac miris moribus, fuse, praeter alios,

loquitur Plutarchus in eius vita. De Sullae varietate summaque inter se repugnantia morum actionumque, praeter Plutarchum legendi sunt Appianus lib. I. Civilium, et Velleius Paterculus lib. II., ubi scribit: *Syllam adeo fuisse dissimilem bellatorem atque victorem, ut, dum vincit, iustissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior.* De Seiano denique, homine Catilinae tam simili, quam est ovum ovo, sic Tacitus IV. Annal. 1. §. 5. *Corpus illi laborum tolerans; animus audax; sui obtegens; in alios criminator; iuxta adulatio atque superbia; palam compositus pudor; intus summa apiscendi libido, eiusque causa modo largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur.* Ceterum de his et aliis facete Comicus in Epidico:

Caprigenum mihi non placet neque pantherinum genus.

Multus est etiam Seneca in hac sive inconstantia, sive varietate, sive etiam contrarietate morum actionumque suggillanda, praesertim epist. 120. ubi inter alia: *Quidam alternis*, inquit, *Vatinii, alternis Catones sunt. Et modo parum illis severus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vili Tubero: modo Licinium divitiis, Apicium coenis, Maecenatem deliciis provocant. Maximum indicium est malae mentis fluctuatio et inter simulationem virtutum amoremque vitiorum assidua iactatio.* Et post: *Magnam rem puta unum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo unum agit. Caeteri multiformes sumus: modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et varii. Mutamus subinde personam, et contrariam ei sumimus quam exuimus.* Rupert. — Nonius citat, *cuius rei libet*, eleganti transpositione. Ita idem loquutus est in orat. de Repub. ordinanda. Alludit autem ad illud Aristotelis VII. Ethic. ὁ πονηρὸς εὐμετάβολος. Coler.

Cuiuslibet rei simulator. Nonius in *Simulare* legit: *cuius rei libet simulator.* Et fortasse ita scripsit Sallustius: nam in Epistola de Republica ordinanda dixit: *cuius rei libet periculum facere.* Ciaccon. et Ursin. — Is ordo verborum in Pal. Nazariano, tertiusque solum servabat *cuiuslibet simulator.* Gruter. — Nonius p. 439. Servius ad I. Aen. 520. Broukhus. — An ob hoc laudari possit Catilina, videbimus. Certum quidem est, prudentiam politicam saepe mutare vultum, ac se, qua rebus, qua temporibus, adtemperare, omnesque propemodum, prout res ac necessitas flagitant, induere formas. *Meminisse*, inquam, *politicum oportet temporum, quibus natus est, et quam civitatis formam patres avique instituerint; ulteriora mirari, praesentia sequi: bonos cives voto expetere, qualescunque tolerare: inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum*, et quae sunt alia. Hanc calliditatem cumprimis requirimus in *turbata Republica, et in faece populi, in qua multa fiunt cum dolore agentium*, ut ait Cicero, vel, ut Tacitus III. Annal., *cum pudore.* Atque hoc est praeceptum Theognidis, quum ad Cyrnum suum ita scribit: *Cyrne, amicos secundum omnes commuta varios mores, ingenium temperans, quod quisque habet. Polypi mentem obtine versipellis, qui ad petram cui adhaeserit, talis visu apparet. Nunc quidem hac sequere, aliquando alius colore fias: celeris mutatio quidem est sapientia morum.* At enim vero sunt limites huius artis, quos

egredi impune non licet, ut sunt *fides, honestas, virtus:* quorum qui obliviscitur, non amplius prudentis aut politici nomen meretur, sed vafri, astuti ac nefarii hominis: qui si politicus appellandus est, maior est hoc tempore politicorum proventus, quam magistellorum, qui in scholis plorant, et, ut ait ille, *ternas docent:* quae sunt verba eruditissimi Clapmarii e lib. I. de iure Imperii c. 6. Civilis autem scientiae longe aliae rationes sunt, quam vulgus putat, videlicet *salva pietate se attemperare semper, et,* ex praescripto Senecae, *virtutem nec allidere nec abscondere, potiusque se aptare, quam mutare.* Huiusmodi vero simulator ac dissimulator non fuit Catilina, sed Pseudopoliticus, et scelerate versipellis. Sic enim Cicero in ea pro Coelio: *Illa vero, Iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat: servire temporibus, suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, SCELERE etiam, si opus esset,* et AUDACIA: *versare suam naturam et tegere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere; cum tristibus severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere.* Rupert.

Dissimulator. Capitolinus de Vero I.: *Erat * enim* morum sim- 57
plicium, *et qui* adumbrare *nihil posset.* Zosimus de Magnentio II. 134. *Τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ φύσει κακοήθειαν ΚΡΥΨΑΙ δεινὸς, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν αὐτοῦ τρόπον εὐήθης εἶναι καὶ χρηστὸς νομιζόμενος.* Et simulare se nescire, est apud Isaeum Orat. III. p. 408. dissimulare se scire. *Καὶ οἴδε μὲν οὐδὲ προςποιοῦνται ἐκείνου ὀνόματος, οὔτε γινώσκειν, οὔτε προςέχειν αὐτοῖς.* Wasse.

Alieni adpetens, sui profusus. Id sic aemulatus Tacitus Hist. I. *pecuniae alienae non appetens, suae parcus, publicae avarus.* Ciaccon. et Coler. — Cicero eadem oratione: *Quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior?* Zanch. Coler. et Grasw. — Pro *alieni* Arond. *aliena appetens.* B. Pub. *alieni enim appetens.* Et Martin. *suis profusus*, male. A vulgatis stant Codices, Tacitus Hist. I. 49. Priscianus pag. 1123. Sidonius Apollinaris. Pro *subdolus, varius* Arond. *structus, dolo varius.* Wasse.

Ardens in cupiditatibus. i. e. vehemens in cupiditatibus erat, quia quod semel desiderabat, adeo enixe invadebat, ut vix coërceri posset. Zanch.

Satis loquentiae, sapientiae parum. Quamvis in editt. quibusdam, ut in omnibus manuscriptis, *eloquentiae* sit, nec aut secus legerit interpres, aut a Prisciano, si quid vetustissimis exemplaribus credendum, aliter citetur, tamen vulgatam hodie lectionem sequor. Aul. Gellius I. testatur, Valerium Probum, id quod ipse ex familiari eius docto viro compererit, sic a Sallustio relictum affirmasse, *satis loquentiae, sapientiae parum.* quod *loquentia* novatori verborum Sallustio maxime congrueret: *eloquentia* cum insipientia minime conveniret. Sed et Plinius in Epistolis huc respexisse videri potest: *Itaque Iulius Candidus*, inquit, *non invenuste solet dicere, aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam: nam eloquentia vix uni aut alteri, imo, si M. Antonio credimus, nemini: haec vero, quam*

Candidus loquentiam appellat, multis, atque etiam impudentissimo cuique maxime contingit. RIVIUS. — Videndus Gellius lib. I. cap. 15. Plinius lib. V. in epistola ad Ursum: *Itaque Iulius Candidus non invenuste solet dicere, aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam: num eloquentia vix uni aut alteri* etc. CIACCON. — Alii *eloquentiae* legunt. vide Gellium cap. 15. lib. I. MURET. — Miror ita (*eloquentiae*) edidisse Raphelengium, typographum aliarum rerum diligentem et pereruditum. Quis enim non malit *loquentiam* adserere Catilinae, cum Agellio et Plinio vindicibus, quam nescio cum quibus libb. vett. delirare? Proinde loquentiam suam quaeso ne invideamus Catilinae. COLER. — Omnes calamo descripti libri (uno tamen excepto, quem Lovanii ex Bibliotheca S. Martini habui) *satis eloquentiae, sapientiae parum* legunt, nec aliter Grammatici citant. Ego tamen *loquentiae* scribendum puto, plurimis argumentis in hanc sententiam ductus. Cum enim Cicero de iis verba faceret qui arte dicendi abuterentur, non nisi in bonam partem *eloquentia* usus est; quod ea viro tantum probo innocentique conveniat; *loquentia* vero et malo improboque homini, cum sit loquacitas inanisque verborum turba sine prudentia effusa. Confirmant quoque hanc correctionem verba Gellii, non impressa modo, sed etiam scripta lib. I. cap. 15. *Valerium*, inquit, *Probum grammaticum illustrem, ex familiari eius, docto viro, comperi, Sallustianum illud: Satis eloquentiae, sapientiae parum, brevi antequam vita decederet, sic legere coepisse, et sic a Sallustio relictum affirmasse: Satis loquentiae, sapientiae parum; quod loquentia novatori verborum Sallustio maxime congrueret.* Haec Gellius. In quibus tamen eius errorem admonere placuit; nam et ante Sallustium Novius poëta in Gallinaria usus dictione *loquentia:*

O pestifera, Pontica fera, trux, tolutim loquentia.

Addam (quanquam vereor, ne haec mea diligentia nimia nonnullis, in re satis aperta, videatur) Plinii Iunioris verba lib. V. Epist. ad Ursum: *Itaque Iulius Candidus non invenuste solet dicere, aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam. Num eloquentia vix uni aut alteri; imo, si Marco Antonio credimus, nemini; haec vero, quam Candidus loquentiam appellat, multis, atque etiam improbissimo cuique maxime contingit.* CYPR. POPMA.
58 — Secutus sum * consensum Grammaticorum. nam MSS. sane uno ore reductum volebant *eloquentiae*, quod et editioni suae redonavit Carrio. GRUTER. — Alii *eloquentiae*. Vide Vossium de Vet. Rhetor. p. 13. *Loquentiae* iam olim legebat Anton. Codrus Sermon. XII. pag. 214. BROUKHUS. — Ex sententia Valerii Probi et Agellii lib. I. cap. 15. Sallustius scripsit: *Satis loquentiae, sapientiae parum:* quod et *loquentia* novatori verborum Sallustio maxime congruat, nec eloquentia cum insipientia in eadem sede moretur. Priorem rationem quod attinet, a Popma non immerito vapulat Agellius, quum ante Sallustium Novius poëta in Gallinaria usus sit dictione *loquentia:*

O pestifera, Pontica fera, trux, tolutim loquentia.

Nullus ergo novator hic Sallustius. Posteriorem suffulciunt omnes eruditi ac sapientes, cumprimis Plinius iunior, cuius e lib. V. ep. 15. hunc locum adducunt Rivius, Popma, Ciacconius et Colerus: *Iulius Candidus*

non invenuste solet dicere, aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam. Nam eloquentia vix uni aut alteri, haec vero multis, atque etiam impudentissimo cuique maxime contingit. De loquacibus eleganter dixit Theophrastus, *linguam eos tanquam in udo sive humido solo defixam habere:* et in Aegyptiorum mysteriis hydriam linguae symbolum fuisse auctor est Horus Hieroglyphico 21. Agellius l. cit. dixit: *verbis humidis et lapsantibus diffluere.* Plutarchus similes ait porticui in Olympia, quae unam vocem septem reflexionibus resonat. Pertinet huc sermo Alphonsi regis apud Panormitanum. Quum quaestio esset mota, cur, qui vere saperet, paucorum verborum ut plurimum esset, qui minus, loquacior? aliis alias causas reddentibus, rex tandem ita sermonem iniecit: *Qui vere sapit, habet intus, unde gaudeat. Alitur quippe eius animus sapientia, qua maxime annona contentus requiescit. E diverso qui minime sapit, eius animus quum intus cassa nuce inanior sit, necesse est foris quaerat, unde vana saltem iactantia sapere videatur. Itaque ille ad conscientiam omnia refert, hic ad ostentationem.* RUPERT. — Sidonius lib. IX. Ep. 9. *satis eloquentiae, parum sapientiae.* Marcellinus Comes in Chronic. Indict. XI. *Nestorius Antiochiae natus*, vir satis *quidem* eloquentiae, sapientiae *vero* parum *habens.* Nepos in Cimone: *habebat enim* satis eloquentiae. nec aliter Petrus Arvernus Venerabilis v. 35. aut MSS. Savaronis in locum, et omnes Sidoniani; sed potius audiendi sunt Grammatici. WASSE.

VASTUS. *Πολύτροπος.* MURET. — Lego: *Vastus animi, immoderata* etc. PALMER.

NIMIS ALTA. Scripsissem potius *cupere*, sed et minus placet illud *nimis alte.* GRUTERUS. — Satis apte tamen ille, quisquis est, *nimis alte* ad auctorem accommodavit, qui Iug. LXXXIV. nimis *molliter.* Catil. XI. nimis *luxuriose*, nimisque *liberaliter.* VI. 26. nimis *bona voluntate in victos.* Verum de his vocibus ampliandum puto, quia Tacitus XX. nescio quomodo adstruere videtur: altior *inde Vespasiano* cupido *adeundi sacram sedem.* Curtius etiam qui clare huc respexit lib. X. 5. Vis *incredibilis* animi, *laboris patientia propemodum* nimia. Livius II. 49. *sequebatur Fabios turba propria, alia cognatorum sodaliumque;* nihil medium, *nec spem, nec curam, sed* immensa omnia *volventium animo.* Seneca Epist. 39. *magni animi est*, magna *contemnere*, *ac* mediocria *malle quam nimia.* Idem de Ira I. 14. *omnes quos vecors animus supra cogitationes extollit humanas*, altum *quiddam et* sublime *spirare se credunt.* Suetonius Iulio XXVI. *Quod ut adeptus est*, altiora *iam* meditans et *spei plenus.* Tacitus An. XV. 42. *Nero tamen ut erat* incredibilium cupitor, *effodere proxima Averno iuga connixus est.* Tamen, ut verum dicam, illud *nimis alta* facit ut vis sententiae languescat, atque minus dixisse videatur in fine quam in principio. Nam vox *immoderatum* sensu Lucretiano valet *immensum*, quod illud alterum in se includit, et propterea admodum frigide excipitur a *nimis alta.* Plutarchus in Cicerone tantum vocat Catilinam *ἄνδρα τολμητὴν καὶ μεγαλοπράγμονα, καὶ ποικίλον τὸ ἦθος*, auditque solummodo apud Appianum *ἔμπληκτος ἀνήρ.* Auctor denique sub nomine A. Pollionis, qui etiam in illius moribus depingendis multus est,

haec verba non agnoscit. Legerem ergo, *incredibilia nimis cupiebat.* WASSE.

NIMIS ALTA SEMPER CUPIEBAT. Si exigimus ad amussim iustae rationis, stultissimus hic fuit Catilina, quum, verbis Senecae I. de Tranq.
59* animi c. 10., *quae excelsa videntur, abrupta sint.* Quibus verbis, tanquam iucundior Echo adsonat Iuvenalis Sat. XIII. versu aureo et auro scribendo, non succo isto viliore:

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Quod quidem idem poëta Sat. X. exemplo Seiani, qui sub Tiberio affectavit imperium, uncoque tractus, poenas dedit, pulcerrime docet, ubi et subiungit de aliis magnarum cogitationum voragine laborantibus, inque ea submersis:

Quid Crassos, quid Pompeios evertit, et illum,
Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites?
Sumus nempe locus nulla non arte petitus.

Sed et columna dignum Lucretii ea de re iudicium I. 5.

At claros se homines voluere esse atque potentes,
Ut fundamento stabili fortuna maneret,
Et placidam possent opulenti degere vitam.
Nequicquam! quoniam ad summum succedere honorem
Certantes iter infestum fecere viai,
Et tamen e summo quasi fulmen deiicit ictos
Invidia interdum contemptim in Tartara taetra:
Ut satius multo iam sit parere quietum,
Quam regere imperio res velle et regna tenere. RUPERT.

POST DOMINATIONEM L. SULLAE. Quam crudeliter fecerit, quum in iis partibus esset Catilina, ostendit Asconius in Orat. in Toga candida p. 979. a. Cicero ibidem p. 981. BROUKH.

L. SULLAE. Hic fuit L. Sylla, qui postea Sylla Felix est appellatus, et demum pediculari morbo consumptus. VALLA.

LUBIDO MAXUMA INVASERAT REIPUBLICAE CAPIUNDAE. Nempe ut ille apud Tacitum IV. Annalium, *quoque facinore properas clarescere.* GRASW.

REIPUBLICAE CAPIUNDAE. *Capessere Rempublicam* frequentissimum est apud Sallustium, non *capere*; quare hic potius legerem *Reipublicae occupandae:* sequitur enim, *neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat:* sic in orat. de Republica ordinanda: *Per idem tempus maledictis iniquorum occupandae Reipublicae in spem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria polluta erant.* et Iugurth.: *At qui sunt hi, qui Rempublicam occupavere? homines sceleratissimi.* et de eodem Catil.: *opprimendae Reipublicae consilium cepit.* CIACCON. — Quid si legamus *occupandae* pro *capiundae?* nam sequitur: *neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat.* et paulo post de eodem Catilina: *Opprimendae Reipublicae consilium cepit* etc. Infra in Epist. de Republic. ord. sic locutus est, cum ait: *Per idem tempus maledictis iniquorum occupandae Reipublicae in spem adducti homines, quibus omnia probro, et luxuria polluta erant.* et in

Bell. Iugurth.: *At qui sunt hi, qui Rempublicam occupavere? homines sceleratissimi.* URSIN. — Neque enim capere Rempublicam volebat Catilina: quippe quae legibus capitur: sed rapere. Ostendunt quae deinceps sunt: *neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat.* Et *regnum parare* est *capere Rempublicam; rapere Rempublicam* est *regnum prohibere.* Orosius ait: *Triumviros Rempublicam rapuisse.* Lib. III. Hist. Cornelius Tacitus: *milites imperium rapere: Spernuntur,* inquit, *centuriones tribunique, ac ne vox cuiusquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium, ni ducantur.* PALMER. — Mirum quod non dicat, *Reipublicae capessendae.* Huius enim locutionis non insolens est: neque tamen placet coniectura Ciacconii, legentis *occupandae.* quamvis et sic passim locutus sit Sallustius. Est et, qui malit *rapiundae*, quod Sylla quoque Rempublicam non ceperit, sed rapuerit, h. e. vi ac potestate, non iure subegerit. Sic Orosius dixit: *Rempublicam Triumviros rapuisse.* et apud Tacitum milites *imperium rapere* dicuntur. Ego quoque apud Ovid. lib. III. Metam. sic lego ex membrana:

Obstupui, rapiatque aliquis moderamina, dixi.

Lambinus verbum *rapere* pro *capere*, variis scriptoribus restituit ex libb. MSS. cuius opiniones aliis quam plurimis exemplis non dubitavit confirmare magnus Petrus Faber I. C. ad leg. CLXVIII. D. de Divers. Regn. Iur. In Sallustio tamen nihil equidem aut moverim aut mutaverim. Nam et is *Rempublicam capere* dicitur, qui eam ex libera servam et captivam concinnat; idque fecerat antea Sulla, et nunc moliebatur Catilina. COLER. — Reformatur a nonnullis vox postrema, ego mallem obelo confixam. GRUTER. — Ita Codd. at ex coniectura Palmerius *rapiundae,* quia *capitur* legibus et honeste. Et sic sane Suetonius in Iulio XXX. *pensitatis suis et amicorum viribus, usum occasione* rapiendae dominationis, *quam aetate prima * concupisset.* Sed vim τοῦ *rapere* quam somniat ille, 60
est plane vis consilii expers, atque adeo huic loco minus convenit. Nam quid aliud est *libido invaserat Reipublicae rapiundae*, quam *libido invaserat invadendi Rempublicam?* emphasi prorsus importuna. *Rapere* est *vi capere*, hoc est *invadere.* Praeterea est quidem et sua vis τῷ *capere* in his ad Lucanum et Appuleium: *Inde ruendi in ferrum mens prona viris animaeque* capaces *mortis.* Et: *Tu per aetatem et pulchritudinem* capax *eius es.* Sed quoniam tam meritis quam ambitione mala capi solet Respublica, ideo addit Auctor, Catilinam nihil pensi habuisse, utro modo adsequeretur, dummodo pararet; quod eodem redit. Hoc sensu, nisi fallor, *occupare* apud Tacitum invenitur, licet alias fere vim externam denotet. Annal. VI. cap. 9. *Ne foeminae quidem exsortes periculi, quae* occupandae Reipublicae *argui non poterant, ob lacrymas incusabantur.* Composito, ut saepe, pro simplici. Cicero de Amic. §. 38. Gracchus regnum occupare *conatus est.* Velleius II. 4. *Hic, eum interrogante Tribuno, quid de T. Gracchi caede sentiret? respondit: si is* occupandae Reipublicae *animum habuisset, iure caesum.* Seneca de Benef. V. 16. *parum est illi* (Catilinae) capere patriam, *nisi everterit.* Ad Helvid. XIII. *ut nihil aeque magnam apud nos admirationem* occupet, *quam homo fortiter mise* Cicero con-

iungit Tuscul. V. 40. Occupavi *te*, inquit, *Fortuna atque* cepi. Appianus p. 710. *ὡς τῇδε παροδεύσων ἐς τυραννίδα.* Valerius Flaccus II. 521.

Occupat *Alcides* arcum, *totuque pharetrae*
Nube premit.

Noster de Republica Ord. *neque receptam*, *sed* captam *a te Rempublicam.* Wasse.

Neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet. *Illi enim*, ait Latin. Pacat. Paneg., *avide regna desiderant*, *quos soluta legibus delectat vita*, *quorum crudelitas indemnatos necandi*, *cupiditas privata rapiendi*, *libido honesta foedandi*, *ius atque impunitatem requirunt.* Porro ut Tacit. Histor. I. *ad quodvis scelus facillime ab eiusmodi voto transitur.* Grasw.

Regnum pararet. Varro de Vita Populi Romani: *Tanta porro invasit cupiditas plerosque*, *ut vel coelum ruere*, *modo magistratum adipiscantur*, *exoptent.* Wasse.

Quidquam pensi habebat. Id est, nec vires, nec potentiam suam metiebatur. Unde Martialis: *Qui sua metitur pondera, ferre potest.* Zanch.

In dies. *In dies*, idem est quod quotidie, sed proprie cum quodam incremento, idque plerumque cum comparativo, ut, *cum in dies arctius premeretur*, et, *cum in urbe infinitum malum serperet*, *idque manaret in dies latius*, et hoc in loco, etiam sine comparativo. Sed tamen per verbum significans incrementum, ut Livius, *crescente in dies multitudine.* Sed *in diem* multo aliud est, ut Valla libro VII. cap. 68. docet. Zanchius.

Ferox inopia rei familiaris. Erit dicendi locus infra cap. 16. §. 3. Rupert.

Inopia rei familiaris et conscientia scelerum. Praecipuae summorum facinorum causae. Tacitus III. Annalium: *Quibus ob egestatem et flagitia maxima peccandi necessitudo est.* Grasw.

Inopia rei familiaris. Cum enim Catilina munificus esset, et inopia premeretur, ut eam munificentiam tueri posset, necesse erat, ipsum alienis divitiis inhiare, ob quam causam sibi in animum iuduxit, velle Rempublicam occupare; quod et Cicero libr. de Officiis II. ostendit: *Multi enim*, inquit, *patrimonia effuderunt inconsulte largiendo: quid autem est stultius quam quod libenter facis*, *curare*, *ut id diutius facere non possis? atque etiam sequuntur largitionem rapinae: cum dando egere coeperunt*, *alienis bonis manus afferre coguntur.* Zanch.

61 Conscientia scelerum. Tantos mala conscientia * tumultus ciet. Audi oraculum illud Ciceronis in oratione pro Roscio Amerino: *Nolite putare*, *Iudices*, *quemadmodum in fabulis saepenumero videtis*, *eos*, *qui aliquid impie scelerateque commiserint*, *agitari et perterreri furiarum taedis ardentibus; sua quemque fraus*, *suus terror maxime vexat; suum quemque scelus agitat*, *amentiaque adficit*, *suae malae cogitationes conscientiaeque terrent.* Qui Ciceronis locus est adumbratus ex Aeschinis oratione contra Timarchum, ut dudum observavit Hotoman. Et similis sententia Ciceronis exstat lib. I. de LL. et orat. in Pisonem. Coler. — Id est, memoria et simplex scientia rei, seu notitia, quae nobis cum aliis communis est. Tacit. lib. I. Histor. cap. 25. *In conscientia facinoris pauci adsciti suspensos caeterorum animos*, *diversis artibus simulant.* Cicero in Orat. in Catil. cap. 1. *Constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem non vides?* Idem lib. VI. Epist. 10. ad Famil. *quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum et consiliorum tuorum.* Sic Iustinus de Candaule lib. I. cap. 7. *Hic uxorem*, *quam propter formae pulchritudinem deperibat*, *praedicare omnibus solebat*, *non contentus voluptatum suarum tacita conscientia*, *nisi etiam matrimonii reticenda publicaret.* Et lib. VIII. cap. 2. Phaed. in prol. lib. III. Huc alludit M. Felix pag. 88. *hac foederantur hostia*, *hac* conscientia sceleris *ad silentium mutuum pignerantur.* Wasse.

His artibus. Vid. Muretus in Lib. II. Ethicor. Aristot. p. 199. in Terent. p. 15. 16. Abramus in Cic. Orat. Tom. III. Part. I. p. 226. 227.. Broukhus.

Memoravi. Sic Dictys II. 5. *Quos supra memoravimus.* Hegesip. I. 13. et III. 14. Sallustius cap. 27. et Iug. 44. e. Victor. p. 10. Sulpic. Severus II. Sac. I. 23. 32. et I. 46. II. 5. 8. 12. 15. 19. 22. 23. 26. 39. 41. 5. Thucyd. I. 118. *Μετὰ δὲ ταῦτα ἤδη γίνεται οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον τὰ προειρημένα.* Ammianus lib. XXVIII. 1. et XVI. 5. Hegesippus II. 15. Aeschin. in Ctes. p. 278. Wasse.

Quos pessuma ac diversa inter se mala, luxuria atque avaritia vexabant. Has omnia subvertere asserit Seneca ad Helv. Consol. cap. 9. eoque et Epist. XC. *fortunata* dicit *tempora*, *cum in medio iacerent beneficia naturae*, *promiscue utenda*, *antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales*, *et ad rapinam ex consortio discurrere.* Wasse.

Luxuria atque avaritia. Oppositorie, pessima et diversa mala inter se, quia avaritia luxuriae contraria est. Livius lib. IV. decadis 4. *Saepe*, inquit, *me querentem de foeminarum*, *saepe de virorum*, *nec de privatorum modo*, *sed etiam magistratuum sumptibus audistis*, *diversisque duobus vitiis*, *avaritia et luxuria civitatem laborare*, *quae pestes omnia magna imperia everterunt.* Zanch. et Coler. — Haec est positura Codd. MSS. Vincentii Bellovacensis. L. II. *avaritia atque luxuria.* Wasse.

Res ipsa hortari videtur. Tacitus Hist. IV. *Res poscere videtur*, *quia iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi*, *ut vitam studiumque eius paucis repetam:* ubi et illum alium locum de Sylla in Iugurth. est etiam aemulatus, *Sed quoniam nos tanti viri* etc. Ciaccon. et Coler. — Non potest ferri in optimo scriptore intempestiva illa alio excurrendi libido. Quid est hoc aliud, quam opportuna loqui tempore non opportuno? Broukhus.

Quoniam de moribus civitatis tempus admonuit. Et haec abesse poterant. Gruter.

Supra repetere ac paucis. Id est, ab initio Urbis narrare incipere instituta maiorum. Zanchius. — Duae voces postremae non multum habent quod heic agant; certe longe strictius Tacitus lib. III. Annal. *Ea res admonet*, *ut de principiis iuris* etc. Gruter.

QUOMODO REMPUBLICAM HABUERINT. Sic quidem Tacitus, maximus Sallustii aemulator, Annal. IV. *Congruens crediderim recensere ceteras Reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint.* Nescio ta-
62 men an ille scripserit, *auxerint* * *rempublicam.* infra enim: *Regium imperium quod initio conservandae libertatis et augendae Reipublicae fuerat.* et: *Ubi labore atque iustitia respublica crevit.* CIACCON. — Scio Tacitum, qui Sallustium frequenter imitatur, simili modo locutum esse, cum dixit lib. IV. *Ceteras Reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint.* Placeret tamen, si pro *habuerint* legimus *auxerint.* nam infra habetur: *Ubi labore atque iustitia respublica crevit.* item: *Regium imperium, quod initio conservandae libertatis et augendae Reipublicae fuerat.* URSIN.

INMUTATA. Marckii Codex γ. bonae notae *imminuta*, at in spatio interlineari et recentiore manu *vel immutata.* quae sane lectio ferri potest, si de moribus civitatis accipiatur, eo nempe sensu quo *imminuere pudicitiam* apud Plautum in Cistell. et Ausonium in Eidyll. XIII. Voces coniunxit Cicero pro lege Agrar. *Hic quod populi proprium semper fuit*, *nemo* imminuit, *nemo* immutavit. *Imminuere* apud Tacitum Annal. XXIV. 57. pro *evertere aliquem*, et alibi pro *in ordinem cogere*, et *imminutiones*, iudice Salmasio, apud Lampridium in Commodo cap. 14. valet *immunitates.* Locus sic habet: *Vendidit autem suppliciorum diversitates et sepulturas et* immunitates [Pal. et Codices Casaubon. *imminutiones*] *malorum*, *et alios pro aliis occidit.* Ibi, ut MSS. scripturam defendat Salmasius, necesse habet vocem *malorum* inducere quasi a mala manu. Ipse potius legerem *impunitates.* Sueton. in Galba cap. 15. *Nihil non per libertos pretio adipisci, aut donari gratia passus est, vectigalia, immunitates, poenas innocentium*, impunitates *noxiorum.* Nam qui impunitates noxiorum pretio adipisci patitur, idem et illas vendit. Vendere sepulturam *interfectorum* habes apud Iustinum IX. 4. sed haec obiter. Quod ad locum Sallustii attinet, nihil mutandum censeo; nam et ipse Sallustius infra: *Civitas* immutata, *imperium ex iustissimo et optimo, crudele intolerandumque factum.* qui locus huic plane geminus est. WASSE.

EX PULCHERRIMA ET OPTIMA, PESSIMA AC FLAGITIOSISSIMA FACTA SIT. Tò *optima* cum illa copula *et* non est in ullo manuscripto, quae quidem ipse viderim, nec Beroaldinum ea volumen habet. RIVIUS. — Scriptus Modii lib. *quo more remp. habuerint.* optime: nec dubito quin Catonis. Quae nullo exemplo fiunt, contra ius fas, *sine more* fieri dicuntur: *raptae sine more Sabinae*, apud Virgilium; et eum imitantem Orosium. *Habere* autem hic pro colere et gerere. Menaechmis:

Nimium ego te habui delicatam.

Asinaria Act. I. Scen. 2. *Ni mala.*

Quanquam illum mater arte contenteque habet. PALMER.

Palmerius ex aliquot MSS. reposuit *quo more.* Nam, quae contra ius et fas fiunt, *sine more* fieri dicuntur. Virgilius:

— — — *raptae sine more Sabinae.*

Sed vulgatam lectionem retineo; nam et hunc locum Tacitus sic imitatus est in IV. Annal. *Congruens crediderim, recensere ceteras Reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint.* COLER. — Adducit hunc locum Divus Augustinus libr. de civitate Dei II. cap. 18. CIACCON. — Omnes, et antiqui et impressi codices, diversas inter se lectiones habent. In quibusdam enim legitur: *Et ex pulcerrima, pessima ac flagitiosissima facta sit, disserere*, sine coniunctione *et*, quam quidam in suis MS. quoque deesse affirmat, cui astipulantur quinque ex meis MSS. In uno particulam *atque* reperi, quam hoc loco in suum ordinem locumque reposui. Et sane haec lectio videtur verior. CYPR. POPMA. — Adde ex scriptis: *ex pulcerrima atque optima, pessima ac flagitiosissima facta sit. ut pulcerrima flagitiosissimae, optima pessimae* respondeat. Paulo post iisdem fere verbis: *Imperium ex iustissimo atque optimo, crudele intolerandumque factum.* PUTSCH. — Eieci illa *et optima*, quod in nullis reperirentur Pall. scriptis pretii melioris; idemque testarentur alii de suis. GRUTER. — Scripti: *et pulcerrima atque optima, pessima ac flagitiosissima facta sit.* Gruterus ex auctoritate melioris notae Palatinorum eiicit
* illa *atque optima;* Helias Putschius retinet, ut *pulcerrima flagitiosissi-* 63
mae, optima pessumae respondeat. Non adeo male: sic infra c. 10. §. 5. *Imperium ex iustissumo atque optumo, crudele intolerandumque factum.* RUPERT. — Nostri etiam Pembr. Regius Bib. Pub. Norvicensis omittunt: sic plerique Guelf. *et optima* margini adscripta sunt in 17. 21. 2. 86. Venet. 1478. et γ. λ. *pessima et flagitiosa.* Verum Augustinus Civ. Dei II. 21. *et optima* agnoscere videtur, et totidem verbis citat II. 18. WASSE.

CAP. VI.

URBEM ROMAM, SICUTI EGO ACCEPI. Aemulatus est etiam hunc locum Tacitus initio Annalium, quos sic exorditur: *Urbem Romam ab initio Reges habuere.* CIACCON. et GRASW. — Isidorus lib. XX. hoc modo haec verba profert: *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habitavere in initio Troiani.* Ego in uno perantiquo codice *in initio* quoque scriptum comperi, sine ulla lectionis varietate. CYPR. POPMA.

SICUTI EGO ACCEPI. Quare? quia admodum etiam isto aevo incerti citabant scriptores, de veris urbis conditoribus. Legendus Livius, Dionysius, Polybius, Solinus, Virgilius, alii; Isidorus quoque lib. XV. cap. 1. ubi hunc locum citat; Nonius Marcellus in verbo *condere;* Festus. S. Augustinus vero lib. I. de Civit. Dei cap. 4. Troiam *matrem populi Rom.* adpellat. Marianus, Lupercaliorum poëta, conditricem Romae facit Romam Aesculapii filiam: quod me legisse memini apud Philargyrium veterem Virgilii interpretem. Ceterum Varronem peculiarem librum de initiis urbis Romae scripsisse testatur Quinctil. lib. I. cap. 1. COLER. — Servius ad VII. Aen. 678. *Apud omnes tamen si diligenter advertas, de auctoribus conditarum urbium dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit:* Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atpue habuere initio Troiani, et cum his Aborigines. — *In initio* Servius ad VII. Aen. 48. BROUKHUS. — Tacitus, qui locum aemulatus est, initio Annalium tres hasce voces omit-

tit. Sed retinent Codd. universi, item Nonius pag. 249. Servius ad Aeneid. VII. 48. Augustinus lib. de Civ. Dei III. 7. qui et *in initio*, quemadmodum L. I. III. Isidorus Hispalensis et Codex antiquus C. Popmae, B. Pub. *atque tribuere initium* pro *cumque his.* Isidorus *cum iis.* B. Pub. omittit *his*, et Pemb. tantum agnoscit a secunda manu. Pro *habuere* idem Isidorus Orig. XV. 1. *habitavere*, pessime. E tribus eius auctoris MSS. quos cum editis contulimus, solus B. Pub. in hac re veram lectionem servavit, quomodo et legisse Isidorum puto, quia Servius, quem in hoc loco transcripsit, ad Aeneid. VII. sic citat. Haec vox etiam restituenda Solino est cap. 18. *Nec longe Oeonas separari, quas qui habitent vivant ovis avium marinarum.* Codex Petrensis *habent*, quod miror in suis non invenisse immensum Salmasium. At optimi librarii quandoque dormitant; exemplo erit noster, nam pag. 87. ubi editi *quas Ascitae* habent *Arabes*, ibi ille turpiter *habitant.* Sulpicio item Severo vocem hanc redonemus. Ita ille Dialog. II. 2. *secum potius vellet* habitare (coniugem): lege *habere*, ex fide optimi Codicis Aulae Triu. ita enim loquitur in Histor. Sacr. I. 4. et Mela I. 4. *Blemmyes sine tectis passim ac sedibus vagi*, habent *potius terras quam* habitant. Et sane Oeones aeque ferae ac incerti laris, quibus proinde bene conveniat τὸ *habere.* Virgilius Aen. VII. 140. *Quae loca. quive* habeant *homines.* Tacitus Hist. XII. 54. Plautus Prolog. in Aulular. vs. 5. et alibi. Varro de Lingua Latina p. 16. *Collis Mutialis quinticepsos ubi aeditumus* habere *solet.* A Graecis accepit Sallustius; quis nescit *Ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχοντες.* Wasse.

Habuere. A Graecis Sallustius accepit, itemque aemulator eius Tacitus, qui suos Annales ita exorditur: *Urbem Romam ab initio Reges habuere.* Homerus in Catalogo dixit: *οἵτ᾽ εἶχον* etc. Ursin. — *Habuere*, antique. Sic idem infra loquitur: *Diverso itinere malos a bonis, loca tetra, inculta, foeda atque formidolosa habere.* Quo magis puto mendosum esse Isidorum, apud quem legitur *habitavere.* Coler. — Quod apud Isidorum *habitavere* legitur, puto id librariorum inscitia factum, *habuere* enim pro *habitavere* dixit Sallustius. Cypr. Popma. — Ita loquitur Florus lib. IV. c. 2. §. 22. Vide ibi Popmam et Freinshemium in indice, verbo *Habere.* Colerus Isidorum mendosum esse putat, apud quem lib. XX. legitur *habitavere.* Bene! Rupert.

Troiani, qui Aenea duce profugi. Liv. Lib. I. *Aeneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis,*
64 *primo in Macedoniam venisse; inde in Siciliam quaerentem sedes * delatum:*
ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia et huic loco nomen est. Ibi egressi Troiani, ut quibus ab immenso prope errore nihil praeter arma et naves superesset, cum praedam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendum vim advenarum, armati ex urbe et agris concurrunt etc. Grasw.

Sedibus incertis vagabantur. Manuscripta *sedibus incertis*, ut adiectivum sequatur, quomodo et Rodolphus Agricola citat. Rivius. — *Incertis* adulterinum et infertum. Nam in fragmento Coloniensi nullum eius vestigium, sed pro eo *cunctis;* nihilo magis germanum Sallustii opinor *vagari sedibus*, ut nihil addatur, eleganter, nullas sedes habere.

Palmer. — Et sic Regius. sed Arondel. L. L. 3. Augustin. III. 7. *incertis sedibus.* Wasse.

Aborigines. Aborigines fuerunt prisci illi Latini, quorum reges aliquot recensentur a Livio et Halicarnasseo. Communis veterum opinio, Troianos advenas cum hoc antiquo Latii populo mixtos simul coaluisse: licet alii aliter dicant. quod ut optime intelligebat Crispus, ita ut in re dubia, prudenter addit: *Sicuti ego accepi.* facit idem in re simili divinus Maro, notante Honorato. *Accepi* autem, puta a Catone, cuius ut nimius verborum imitator notissimo versu incessitur:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Iugurthinae conditor Historiae.

Ita nunc quoque sententiam eius sequitur, qui in Originibus suis scriptum reliquit: *Primo Italiam tenuisse quosdam, qui Aborigines appellabantur, sed postea, adveniente Aenea, Phrygibus iunctos Latinos uno nomine nuncupatos.* Cascos vocat Ennius ob vetustatem:

Quam primum Casci populi tenuere Latini.

Saufeius apud Servium Virgilii interpretem *Latium dictum* ait, *quod ibi latuerint incolae, qui quoniam in cavis vel occultis montium, caventes sibi a feris belluis, vel a valentioribus, vel a tempestatibus, habitaverint, Casci vocati sunt, quos postea Aborigines nominaverunt, quoniam a Diis ortos recognoscebant.* Maro arboribus natos memorat:

Haec nemora indigenae Fauni vatesque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata.

Iuvenal. Sat. VI.

Quippe aliter tunc orbe novo, coeloque recenti
Vivebant homines, qui rupto robore nati,
Compositive luto, nullos habuere parentes.

Sed Servius fabulam hanc explicat: *Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione; qui ante factus domos aut in cavis arboribus aut in speluncis manebant; qui cum exinde egrederentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati.* Versum Ennii innuit Cic. Tusc. prima: *Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius.* Maro Aen. VI.

— — — Vultuque et veste nitebant
Romani populi patres sine semine facti.

Atque haec de Aboriginibus, aliis omissa vel potius neglecta. Putsch. — Festus: *Aborigines adpellati sunt*, inquit, *quod errantes convenerint in agrum, qui nunc est populi Rom.: fuit enim gens antiquissima Italiae.* Inepte, quasi *Aberrigines* diceret Festus. Suidas: *Ἀβορίγενες ἔθνος Ἰταλικόν.* Sunt et alii, qui a montibus dictos adserant. Glossae veteres: *Aborigines, αὐτόχθονες· αὐτόχθων, aborigo, indigena, patricius.* Ego hanc gentem propter antiquitatem suam fuisse adpellatam crediderim. *Aborigine* enim in eodem Glossario exponitur: *ἀπὸ ἀρχαιογονίας.* Tertull. lib. de Anima: *Invenimus etiam apud commentarios humanarum antiquitatum, paullatim humanum genus exuberasse, dum Aborigines vel vagi vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythae Parthicas, ut*

Menidae Peloponnesum, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phoenices Africam. De iisdem Dionysius Halicarnass. Ζῆν δὲ ἀπὸ ληστείας καὶ νομῆς, παραλλάττουσι δὲ καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ἐπὶ τὸ ταῖς τύχαις οἰκειότερον, Ἀβεῤῥίγενας λέγοντες, ὥστε δηλοῦσθαι πλανήτας. Cum ita legatur ibi, miror vulgo verti *Aborigines* pro *Aberrigines.* Vide et Thucyd. lib. I. COLER. — Cicer. lib. I. de Republ. *Nempe cum ita rerum natura tulisset, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili iuro descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut reti-*
65 *nere * potuissent; qui primi virtute et consilio praestanti exstiterunt, ii perspecto genere docilitatis atque ingenii dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad iustitiam et mansuetudinem traduxerunt. Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbes dicimus, invento divino et humano iure sepserunt.* GRASW. — Quinam sint, docet Vales. ad Ammian. Tria autem vestigare placet, *Aboriginum primam patriam, rationem nominis, eorumque Reges.* Quidam αὐτόχθονας sive *indigenas et ex se oriundos* volunt. Et tales se iactabant Athenienses; talem alii Cretem, quem tamen, quod ex Iove et Ida Nympha natum memoret Stephanus, αὐτόχθονα negat dici potuisse Scaliger, repugnante Salmasio, cui nihil contrarium dicit Stephanus, quum aliud sit αὐτόχθων, *indigena*, aliud γηγενής, *terrigena.* Accedunt huic opinioni de Aboriginibus Glossae veteres: *Aborigines*, αὐτόχθονες. Αὐτόχθων, *aborigo, indigena, patricius.* Nobis, quibus splendet lux historiae divinae, et hanc et aliorum profanitatem in promtu est refutare, quum ex iis, omnium veterum auctorum volentia gnaviter annitente, Assyriam constet primi hominis patriam esse, ibique ante diluvium plerasque ripas Euphratis amplissimis et opulentissimis urbibus praetextas, quum interim coloniae ex illis regionibus in Syriam et Phoeniciam aliasque regiones deducerentur, ut scribit Ioseph. Scaliger Epist. ad Richard. Thomsonem. Est igitur omittenda vox indigenarum, et ab Assyriis omnium populorum prima origo petenda. Porro quum tria sint argumenta, quibus origines haberi, et ab historicis tradi possunt, *primum* in spectata fide scriptoris; *alterum* in linguae vestigiis; *tertium* in regionis situ ac descriptione: proximos Aboriginum parentes Graecos esse statuo. Nemo est, qui non magni aestimet Dionysium Halicarnasseum, veritatis studio commendatissimum, quemque antiquissima monumenta, neque ipsis satis intellecta civibus suis, ex optimis quibusque consularibus eruisse, et Romanis proceribus, hominem ipsum Graecum, origines suas interpretatum, novimus. Is igitur quum in M. Catone et C. Sempronio reperisset, Graecam fuisse gentem Aboriginum, conferens haec cum Sophocle, Antiocho Syracusano, et qui nulli Atheniensium in scribendis genealogiis secundus fuit, Pherecyde, tandem valide concludit, *Aborigines ab Oenotriis, hoc est ab Arcadibus Graeca gente oriundos esse.* Siquidem primi Graecorum, duce Oenotro Lycaonis filio, Ionico sinu traiecto, Italiam habitarunt; hic autem quintus erat a Pelasgo et Phoroneo, qui primi in Peloponneso regnarunt. Ex Phroneo enim

Inachi filio (illius, qui tempore Isaaci anno post diluvium 437. Argivorum regnum condidit) Niobe: ex hac et Iove (ut fertur) Pelasgus natus: Pelasgi vero filius Lycaon: huius filia Deïanira: ex Deïanira et Pelasgo Lycaon alter genitus: ex hoc Oenotrus septendecim aetatibus ante Troianam expeditionem. Huic opinioni ne dubitemus adscribere candidum Y, quum et lingua, cuius vestigia nunquam potuerunt aboleri, arguat stirpem Graecanicam (vide Salmas. in Solin. p. 650.) et magnum praeterea argumentum sit, quod Italia fertilitate ac coeli temperatione praestantissima, brevissimusque in eam traiectus. Bodin. in Meth. Hist. c. 9. Venio ad alterum, et dico, placere mihi eiusdem Dionysii sententiam, qui a montibus habitatis adserit vocatos; Arcadicum enim fuit, montium habitatione delectari, ut ii, qui Athenis Hyperacrii et Parhalii vocabantur. Et ob id solutiori fuisse vita, quam incusat Sallustius, consentaneum est. Florus de Samnitibus lib. I. c. 16. §. 7. *Populus Romanus Samnites invasit, gentem, si fallaciam quaeris, saltibus fere et montium fraude grassantem.* Idem lib. III. c. 4. de Thracibus: *Silvarum et montium situs cum ingenio consentiebant.* Haec mea sententia. Plinio, ex correctione Salmasii, Aborigines sunt πρωτόγονοι, conditores. *Erythraea dicta est*, inquit, *quoniam Tyrii Aborigines orti ab Erythraeo mari ferebantur.* Colerus Glossaria sua aestimat, et propter antiquitatem credit adpellatam. Tertium observationis nostrae membrum est, successio Regum; quorum initium faciendum reor ab Oenotro. At obstat divinus ille Iosephus Scaliger, qui Ianum suum primum Aboriginum regem aliquot saeculis iuniorem facit; quippe ab eo ad primordia regni Aeneadarum colligit annos tantum 150. quum ab Oenotro anni sint 460. Siquidem is ante eversum Ilium natus est, ut audivimus, aetatibus septendecim. Ubi nota, aetatem scriptores capere de annis triginta. Ego vero id unicum peto, ut nobis integrum sit, ubi ratio veri requirit et utilitas, in his eruditorum comitiis liberam sententiam profiteri. Quaero, qui Ianus Scaligeri primus Aboriginum Rex esse possit? quum ante ea tempora Antiochus Syracusanus et Italum horum populorum Regem constituat et Morgetem: (de quibus Cas. ad Strab. p. 120. c. et 121. b.:) nec credibile est, post Oenotrum per trecentos annos sine regno, agrestes et horridos illos degere potuisse. Incidi aliquando in coniecturam hanc, neque discessionis causam nunc invenio, eundem esse Ianum illum cum Oenotro. I. quod Saturni, quem hospitio excepit Ianus, tam recens non possit esse historia, vel eius regni initium, in annum 980. post diluvium, sive in Ili, antepenultimi Troianorum regis, tempora coniici. II. quod Ianus memoretur primus in Italiam venisse. Sic enim Sex. Aurel. * Victor in Origine gentis Romanae: 66
Quia prior illuc Ianus advenerat, in sacris omnibus primum ei locum detulerunt, utique eo, ut etiam, cum non Saturno, sed aliis sacrificium fit, dato ture in altaria, Ianus prior *nominetur, cognomento quoque addito* Pater. III. quod cum Oenotro idem sonet Ianus. Oenotrius vinosus est, idem est et Ianus; nam *Iain* Assyriis, unde supra omnes populos deduximus, *vinum* est. Quamobrem sic statuo, primum regem fuisse Oenotrum sive Ianum, illum bifrontem, vel ob prudentiam solertiamque, vel quod duarum regionum, Graeciae et Italiae incola fuisset; (aliorum

interpretationes non me latent:) secundum Saturnum; reliquorum nomina intercidisse usque ad Picum, quem Saturniam prolem vocat Ovidius; Faunum Martis filium, et ultimum Latinum. RUPERT.

AGRESTE. Durum et intractabile, et ut ipse Sallustius interpretatur, *sine imperio*, sine moribus, sine legibus. Graeci quoque feros immanesque *ἀγρίους* vocant. Sed longe mitius est verbum *rusticus*, quod et Cicero adludit pro Sex. Roscio: *Vita autem haec rustica, quam tu agrestem vocas.* COLER.

SINE LEGIBUS, SINE IMPERIO, LIBERUM ATQUE SOLUTUM. Palatinus nonus habet: *sine legibus, imperio liberum atque solutum.* Is autem liber literas omnes adeo habuit evanidas, ut denuo eas aliquis depinxerit, sed qui non etiam semper institerit vestigiis scripturae prioris. nam ubi mox habemus, *aucta, satis prospera, satisque pollens videbatur;* apparent adhuc veteres liturae vocis *prospera.* at renovator solum expressit, *aucta, satisque pollens videbatur;* omisso illo, *satis prospera.* GRUT. — *Καταχρηστικῶς* usurpat vocabulum LIBERTATIS. Vera enim libertas est observantia boni moris ac disciplinae, tenacitas pudoris ac erecundiae. Vera libertas est, parere bonis legibus, non poenarum formidine, sed amore ipsius honestatis, et quia id communiter expediat, inservire officio, colere et revereri magistratum, sub cuius auspicio publica pax et tranquillitas secura conquiescit. Hinc bene Amm. Marcell. lib. XIV. *Leges fundamenta libertatis.* Leges enim timere, maxima est securitas. Synes. epist. 2. *Ἀφοβία μεγίστη, τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους.* Cicero pro Cluentio: *legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Sane exosculanda mihi videntur et tantum non adoranda verba Guntheri lib. III.

Quae tibi libertas poterit contingere maior,
Quam regi servire tuo?

et simili verborum passu idem lib. VIII.

— — — *libertas maxima nobis*
Tam placido parere viro — — —

Ceterum multi, falsa rerum imagine decepti, specioso vocabulo libertatem appellant, quae soluta quaedam ac diffluens licentia est. Ita Livius lib. V. de Romanis: *Ea demum libertas Romae est, non Senatus, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam vereri militiae.* At prudentissime, quem Sallustio ad latus ponam in modum satellitis, C. Cornelius Tacitus II. Annal. c. 4. de Armeniis: *Incerti nimirum solutique, et magis sine domino, quam in libertate.* RUPERT.

LIBERUM ATQUE SOLUTUM. Bodl. *absolutum*, Codex B. Pub. *insolutum*, secunda syllaba atramento recentiore. Quod si accederet alius, non dubitarem in textum recipere. Haec enim praepositio in compositione aliquando auget et intendit vim simplicis. Sic apud Columellam VIII. 2. *incanus* valde canus, quo item significatu posuit Maro. Sic apud eundem Aeneid. I. 784. *infracta* Iuno, quem sequitur Hegesippus II. 6. quo loco repone auctoribus libris, *retractando.* et in Georg. *incurvum aratrum.* et apud Pomponium Tit. de Liberis et posthum. L.

Gallus Aquilius, *ingravi valetudine affectus.* Nec non apud Ulpianum Tit. pro Socio L. cum duobus, *imprudentes* pro prudentissimi. Sed et alibi apud ICtos *casus* indifficilis. Apuleius Apolog. 323. *Quis non disciplinam matris agnovit; cum in puella videret immedicatum os, et purpurissatus genas, et illices oculos?* Sic enim ibi legendum monet Is. Casaubonus, quem etiam ad Suetonium et Persium de huiusmodi vocibus adeas. Idem Metamorph. VII. *auro monetali zonis refertis* incincta. et Florid. pag. 362. *propius accessit, ut etiam* incognosceret. et alibi *inconcupiscere, inhiare.* Metamorph. VIII. p. 209. *canes iubilationibus solitis et cuiuscemodi vocibus nobis* inhortantur. Paulinus: *qui superbos deprimit humiles* inaltat. sic * apud Vegetium in mulomedicina et Ter- 67
tullianum, *incoquere.* Noster autem Iug. XIV. *milites* soluto *imperio corruperat.* nec ibi quidem mussat B. Publ. Aurelius Victor de Orig. Gentis Rom. cum editis facit. WASSE.

IN UNA MOENIA CONV. *Convertere* L. I. Caeteri, Priscian. 2354. et Servius pag. 1709. cum edd. consentiunt. WASSE.

DISPARI GENERE, DISSIMILI LINGUA etc. Iure mirum hoc Sallustio videtur. Confer locum Taciti Lib. XIV. Annalium: *Veterani Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus, et sui cuiusque ordinibus militibus, ut consensu et caritate Rempubl. efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.* GRASW.

ITA BREVI MULTITUDO DIVERSA AC VAGA, CONCORDIA CIVITAS FACTA EST. Haec non sunt in manuscriptis, nec in impressis vetustioribus, nec in illo denique Parisiensi, quod excudit Badius, castigavit Alexander. RIVIUS. — Evenit hoc in cunctis rebus, ut opinor, ut cum aliquem spectatae fidei saepe expertus fueris, haud temere possis eum mendacii coarguere. Hoc quoque mihi fortassis accidit in uno pervetusto codice. Nam cum eum multis locis sincerum cognovissem, vix posse existimavi, illum fidem fallere, et ob id cum hoc loco plura esse verba vidissem, quae hic cum fide descripsi, *Ita brevi multitudo diversa atque vaga, concordia civitas facta erat,* Sallustii primo esse putavi: nam sententia horum verborum huic loco est aptissima: sed cum postea Ciceronis fragmenta de Repub. legerem, ex libro primo huic loco a librario adscripta esse animadverti. POPMA.

ALII ALIO MORE VIVENTES. Manuscripti codices habent *alius alio more viventes;* quemadmodum postea: *Alius alii tanti facinoris conscii.* et in oratione Catonis: *Alius alium exspectantes cunctamini.* Nec secus in oratione Lepidi: *Ne alius alium principem exspectantes ante capiamini.* et ad Caesarem de Rep. ordinanda: *Alius alium quasi prudentiorem secuti.* Sic et Curtius V. *Alius alium levantes conabantur adscendere.* Idem: *Nisi mutuo essemus miseri, olim alius alii potuissemus esse fastidio.* et VII. *Aliusque alium adhortati in hostem salutis immemores ruere coeperunt.*

Sed et IX. *Alius alii occursantes invicem suspecti et soliciti ferebantur.* Rivius. — Exstat in plerisque membranaceis, *alii alio* etc. sed non sunt illi e vetustioribus. Gruter. — Norvic. Mart. Pemb. et Guelf. LXVIII. 16. *alius*, at Arond. B. Pub. L. II. 3. *alii.* Exstat in plerisque membranaceis, *alii alio* etc. sed non sunt illi e vetustioribus. Wasse.

Incredibile memoratu est. Frequens est hoc apud Sallustium, ut cap. 7. Cat. cap. 40. Iug. et Tacitus II. Hist. *Vix credibile memoratu.* et III. Histor. *immane dictu est.* Ciaccon. — Eadem de Aboriginibus videtur scripsisse Cicero lib. I. de Repub. cuius haec verba exstant apud Augustinum epist. 5. *Brevi multitudo diversa atque vaga concordia civitas facta erat.* Nescio an huc faciat illud Varronis Rerum Humanarum:

Qua murum fieri voluit urgemur in unum. Coler.

Quam facile coaluerint. Sic enim et Livius Lib. I. *Nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide erga regem Aeneam cessere: fretusque hic animis coalescentium indies populorum Aeneas* etc. Grasw. — Infra lib. IV. Hist. c. 2. Mithridates Eupator, rex Ponti, Romanos increpat convenas, *olim sine patria, sine parentibus.* Florus lib. I. c. 1. Latinos Thuscosque pastores, quosdam etiam transmarinos, Phrygas sub Aenea,
68 Arcades sub Euandro duce confluxisse memorat. Dionys. * Halicarnasseus, ut Lips. citat 4. de Magn. Rom. V. *sexcentas nationes paene* ait *in urbem fluxisse.* Idem de gente Campanorum scimus ex Diodoro Sic. quod anno tertio Olympiad. 85. ex vicis in unam urbem coierit. Adde Euseb. num. 1580. ubi Scaliger: *Ut de Atheniensibus vidimus num.* 789. *in unam urbem coiisse ex omnibus vicis Atticae, Theseo colonos deducente: idem dicas de Convenis Novempopulaniae, qui ex colluvie latronum Pyrenensium in unum oppidum a Pompeio conducti pulcerrimam et civilissimam coloniam effecerunt, auctore Hieronymo in Vigilantium Novempopulanum, domo Lugduno Convenarum.* Quod vero dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viventes, tam facile coaluerint, Sigonius, Historiae Romanae pater, Comm. in Fastos et triumphos Romanorum, ubi de Romulo agit, tribuit efficaciae regiae potestatis. *Neque enim*, inquiens, *pastorum convenarumque congregata illa multitudo, quae ex suis populis ad novam urbem incolendam transfugisse dicitur, quum adhuc nec coniugum aut liberorum, nec ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, caritas animos eorum consociasset, soluta metu regio, agitari popularibus seditionibus, ut in aliena urbe, cum patribus civili contentione decertare sine summa totius reipublicae pernicie potuisset.* Ceterum quod in urbe condenda, id in exercitu quoque fieri posse, confirmat exemplum Annibalis, qui, teste Livio lib. XXVIII. c. 12. quamvis bellum gereret exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dii essent: ita tamen uno vinculo copulavit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio exstiterit. Quod Hannibalis factum cum Polybio lib. IX. Hist. merito admirari debemus. Etenim Phoenicem esse, ac rarissime conspici, vel Tacitus comprobaverit II. Hist. 37. Rupert.

Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta. Haec lectio in omnibus codicibus, quotquot ipse viderim, reperitur. verum Aurel. Augustinus in III. de Civitate Dei sic citat: *postquam res eorum legibus.* ubi hodie *civibus*, nec male, ut opinor. In Augustino librarii mendum esse suspicor. Rivius. — Augustin. lib. III. de Civitate Dei cap. 10. *legibus*, non *civibus*, legit. Quae sane lectio nimis mihi probatur prae altera, licet veterum librorum testimonio sulta. *Leges* enim et *mores* a Romanis scriptoribus passim coniunguntur. Coler. — Nihil heic mutandum. nam leges complectitur dictio *mores.* unde noster infra: *ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.* Et aut fallor aut respexit auctor noster ad versum Ennii:

Moribus antiquis res stat Romana virisque. Gruter.

D. Augustinus lib. III. de Civitate Dei cap. 10. haec citans, *legibus*, non *civibus* legit. Ego, dissentientibus libris omnibus, nihil mutavi. Popma. — Sic membranae Reginenses. Wasse. — Sumsit e Catonis Origin. *eodem hominum complures ex agro accessitavere. Eo res eorum auxit.* Popma. — Venetae L. II. B. Pub. *civibus*, quod confinxerunt inepti librarii, ut haberent quod cum voce *moribus* vel forte *legibus*, ut apud Augustinum, coniungerent. *Agris* ex recentiore manu exhibet Arondel. caeteri ut in editis. Et ita locutus optimus quisque. Plautus Persa IV. 3. *Atticam hodie civitatem maxumam, maiorem feci, atque* auxi civi *foemina.* Eumenes Paneg. XXII. *hominibus, et moenibus, et muneribus* augentur. Sulpicius Severus Hist. I. 13. locum ita aemulatus est: incredibile memoratu est *quam cito* numero aucti *sunt.* retinet ille verbum substantivum de cuius salute vehementer sollicitus est Ciacconius. Vide Catil. VII. Iug. XL. Tac. II. et III. Hist. Ammianus pag. 357. ed. Valesian. *verum aucti paullatim in* amplitudinem *gentis solidae* [*Magi*]. Lampridius in Alex. *auxit agris, animalibus, gregibus, ferramentis rusticis.* Voce *moribus* includi etiam leges monet Gruterus. Cicero fere eidem adiungit *mores, iura, instituta, disciplinam*, uti Livius III. 32. et Gellius XIII. 2. et *νόμος* apud Herodotum ponitur pro *more* aut *consuetudine: αἰνέω μὲν νῦν τοῦτον νόμον.* At hoc non obstante significatu distant et saepe sunt opposita. Adi Varronem apud Servium Aeneid. VII. et Quintilianum V. 10. Ulpian. in Tit. de Leg. et moribus, Festum in voce; Cicero in Epist. *Lacedaemonii, qui soli iam tot annos, unis* moribus *et numquam mutatis* legibus *vivunt.* Horat. * Epist. II. 3. *res Italas armis tuteris*, moribus *ornes*, Legibus *emendes.* 69
Od. XXIV. 3. *Quid* leges, *sine* moribus *Vanae, proficiunt?* Noster Iug. XXI. *Hi neque* moribus *neque* lege *aut* imperio *cuiusquam regebantur.* Opponitur *mos iuri scripto* apud Tacitum III. 28. et in Lib. de Moribus Germ. *mos* stricte loquendo a *lege* distinguitur, quatenus illud a ratione, hoc ab usu proficiscitur. Plinius N. Hist. XI. 55. *morientibus operire oculos, rursusque in rogo patefacere, Quiritum* ritu *sacrum est: ita* more condito. a quo? nempe ab usu. Nam iuxta Ovidium Met. II. 69. morem *fecerat* usus. Cui et populi suffragium addit Cicero de Invent. II. *quod in* morem vetustas vulgi approbatione *perduxit.* Utcumque Augustini lectio minime necessaria, licet eam tueantur membranae Reginenses; nam *mores* denotant *legem scriptam*, teste ad Aeneid. I. 264. Servio. ubi Poëta:

Bellum ingens geret Italia populosque feroces
Contundet; moresque viris et moenia ponet. WASSE.

INVIDIA EX OPULENTIA ORTA. Xenophon Cyri Paedia libr. VII. *Ὅταν πλεῖστά τις ἔχῃ, τότε πλεῖστοι καὶ φθονοῦσι καὶ ἐπιβουλεύουσι καὶ πολέμιοι γίγνονται.* Et apud Stobaeum: *Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατ' ἀνάγκην σκιὰ, τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος.* A. MANUT. et COLER. — Liv. lib. I. *Tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris metuebant. Itaque Mezentius Caere opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime laetus novae origine urbis, et tum nimio plus, quam satis tutum esset accolis, rem Troianam crescere ratus, haud gravatim socia arma Rutulis iunxit.* Sic et *Fidenates nimis vicinas prope se convalescere opes rati, priusquam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere.* Rursum de Veientibus: *Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi et consanguinitate: nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt: et quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat.* GRUTER. — Testatur hoc experientia: nemo non invidis oculis intuetur incrementum vicini: sique commode potest, eiusmodi principia crescendi nullo non premit freno: putatque sibi dicta illa Polybii lib. I. c. 83. *Nemini tanta adstruenda est potentia, ut cum eo postea de tuo, quamvis manifesto iure, disceptare ex aequo non queas.* Occurritque frequenter animo illud Caesaris lib. I. de Bello Gallico c. 10. *Magno cum periculo futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus, maximeque frumentariis, finitimos haberet.* Atque hoc modo comparati sunt in exteros *ac vicinos* procerum animi, habentque talia speciem comprimendae audaciae, et conservandae aequalitatis ac libertatis. Ac de hac invidia loquitur hic noster. Etenim illis antiquis temporibus, quae hic describuntur, non alia invidia laborarunt Romani. Florus lib. I. c. 11. §. 1. *Latini quoque Tarquinios asserebant aemulatione et invidia.* Alia est civilis, interna, plebeia: de qua Cornelius Nepos in Chabria: *Est hoc commune vitium magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit; et libenter de his detrahunt, quos emergere videant altius: neque aequo animo pauperes alienam opulentam intuentur fortunam.* Et in Timotheo: *Populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiae.* Cuius assertioni vadem se statuit Plutarchus Praecepto IX. Politico pr. *Omni populo*, inquit, *invidia ac malignitas inest adversus potentes.* Sed et Aristophanes in Equitibus, sub persona Demosthenis et Niciae, ducum Atheniensium, sale comico defricans ingenium populi, inquit: *Est herus nobis ira ferox, esor fabarum, bibosus, vir tribu Pyscensis; morosum difficileque senium, surdastrum.* Iam et Euripides describens infimam plebeculam: *Qui vero nihil habent, inopesque sunt victus miseri, nimium tribuentes invidiae, malos aculeos in ditiores emittunt lingua, improbis cari ducibus.* RUPERT.

OPULENTIA. Hutteri membranae, teste ad Arnobium IV. p. 133. Stewechio, habent *pollentia*, quo usi Plautus aliique. Ab altera parte stant universi Codd. et D. Augustinus in Lib. de Civ. Dei. *ex opulentia* iunctim exhibent Marckii γ. et λ. Accedit Hegesippus, qui tametsi non laudet ipsissimam vocem de qua omnis controversia, tamen aliud eiusdem

fere numeri modulique substituit lib. V. cap. 9. *reliqui quoque reges ad ornatum urbis addidere plurima: invidia ex* magnificentia *orta.* WASSE.

* PAUCI EX AMICIS AUXILIO ESSE. Eiusmodi socios adscribi merito 70 dissuadet Nicias apud Thucyd. lib. VI. *Καὶ τὸ λοιπὸν ξυμμάχους μὴ ποιεῖσθαι, ὥσπερ εἰώθαμεν, οἷς κακῶς μὲν πράξασιν ἀμυνοῦμεν, ὠφελείας δ' αὐτοὶ δεηθέντες, οὐ τευξόμεθα. Nec posthac societatem (quemadmodum consuevimus) cum iis facere, quibus calamitate pressis subsidium feramus, ipsi vero subsidio egentes, non inveniamus.* Proditoribus hi similes videntur, ut ex Thucyd. lib. VI. colligas: *Εἰ γὰρ δι' ὑμᾶς μὴ ξυμμαχοῦντας, ὅ τε παθὼν σφαλήσεται καὶ ὁ κρατῶν περιέσται, τί ἄλλο ἢ τῇ αὐτῇ ἀπουσίᾳ τοῖς μὲν οὐκ ἠμύνατε σωθῆναι, τοὺς δὲ οὐκ ἐκωλύσατε κακοὺς γενέσθαι; Nam si propterea quod vos abestis a partibus, ii, quibus bellum est, succumbent et alii victores exsistent, quid aliud nisi horum salutem non defenditis. illos, ne mala peragant, non prohibetis?* GRASW.

METU PERCULSI, A PERICULIS ABERANT. Alludit, ni fallor, ad historiam Metii Sufetii et Albanorum, de quibus Livius lib. I. cap. 27. *Albano non plus animi erat quam fidei: nec manere ergo nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit.* Locum communem tetigimus ad Iustini lib. XXVI. cap. 1. §. 3. RUPERT.

LONGE A PERICULIS ABERANT. Augustinus, quo dixi loco, habet *longe a periculis aberant;* verum dissentientibus cunctis fere exemplaribus, in quae ipse inciderim. RIVIUS. — Illud *longe* abest ab omnibus, quos inspexi, codicibus, sed quod Grutero non displicuit, nos aequo animo feramus. WASSE.

ROMANI, DOMI MILITIAEQUE INTENTI, FESTINARE, PARARE. *Ἀνδρῶν γὰρ σωφρόνων μέν ἐστιν*, inquit Thucyd. lib. I., *εἰ μὴ ἀδικοῖντο, ἡσυχάζειν· ἀγαθῶν δὲ, ἀδικουμένους ἐκ μὲν εἰρήνης πολεμεῖν, εὖ δὲ παρασχὸν, ἐκ πολέμου πάλιν ξυμβῆναι, καὶ μήτε τῶν πολέμων εὐτυχίᾳ ἐπαίρεσθαι, μήτε τῷ ἡσύχῳ τῆς εἰρήνης ἡδόμενον ἀδικεῖσθαι. Sapientium quidem hominum est, si non lacessantur iniuria, quiescere: fortium autem, si lacessiti fuerint, pacem bello mutare: re bene gesta in concordiam redire, et neque bellorum prosperitate extolli, neque pacis voluptate captos iniuriam pati. Πρός τε τοὺς ἀστυγείτονας πᾶσι τὸ ἀντίπαλον καὶ ἐλεύθερον καθίσταται. Ita demum cuique civitati libertas paratur, si in resistendo vicinis par sit.* Quod ut possit, cogitandum illud verbum est Lucani lib. IV.

— — — *Datos, ne quisquam serviat, enses.*

FESTINARE, PARARE. Philipp. III. *Breve tempus longum est imparatis; dies enim affert et hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades, certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii exspectari solet.* GRASWINCKEL.

FESTINARE, PARARE, ALIUS ALIUM HORTARI. Haec propria olim laus Romanorum, animis minime concidere, neque hastas statim abiicere, sed exercitium summo studio festinationeque reparare. Ita, quum Pyrrho Campaniae fines ingresso Laevinus cum exercitu multo maiore, quam ante habuerat, se ostendisset: *Hydrae instar*, inquit, *Romanorum legiones caedendo renascuntur.* ut quidem refert Zonaras; et in eundem fere sensum

Florus lib. I. cap. 18. Nam apud Plutarchum Cyneas, renuncians legationem Pyrrho, hoc dicit, videlicet de populi multitudine vereri se, *ne contra Lernaeam aliquam hydram sit pugnandum.* Quicquid sit, uterque allusit ad notam illam fabulam de hydra Lernae paludis incola angue, cui quum Hercules capita contunderet clava, uno contuso duo subnascebantur. Quod prolixe narrat Apollodorus lib. II. Bibliothecae. Porro hinc nervos suos habet dissertatio Iulii Caesaris lib. VI. de Bello Gallico: *Magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans, tantas videri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam maioribus augeri copiis posset: — celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis docuisse, quid populi Romani disciplina atque opes possent.* E quibus liquet, haud fallaci veritatis ancora niti verba Germanorum apud Tacit. II. Annal. 25. invictos
71 et nullis casibus superabiles Romanos praedicantium, * *qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, et veluti aucti numero inrupissent.* Rupert.

Armis tegere. Sic et V. C. meus, cum ante esset *protegere.* Simili loco in Iug. *armis libertatem, patriam, parentesque et alia omnia tegi.* Ciaccon. — Rem breviter perstringit Florus: *mox pro* finibus, *deinde pro* sociis, *tum pro* gloria et imperio: I. 9. 6. Wasse.

Post ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant. Cic. pro L. Manilia: *Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Rom., longe a domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere.* Idem his tribuit Polyb. II. Ῥωμαίοις μὲν κάλλιστον ἔθος ἐστὶ τὰ κατ᾽ ἰδίαν ἀδικήματα κοινῇ μεταπορεύεσθαι, καὶ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις. *Romanis quidem mos hic est pulcherrimus, ut privatim factas iniurias publice persequantur, et iniuriam passis opem ferant.* Potest autem sociis facile subveniri, ubi domi res bene constituta: quod Thucyd. de Lacedaemoniis asserit Lib. I. Ἔτη γάρ ἐστι μάλιστα τετρακόσια καὶ ὀλίγῳ πλείω ἐς τὴν τελευτὴν τοῦδε πολέμου, ἀφ᾽ οὗ Λακεδαιμόνιοι τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χρῶνται, καὶ δι᾽ αὐτὸ δυνάμενοι καὶ τὰ ἐν ἄλλαις πόλεσι καθέστασαν. *Sunt enim anni circiter quadringenti et paullo plures ad finem huius belli, ex quo Lacones eadem reip. forma utuntur: eaque re quod ipsi plurimum valebant, etiam aliarum civitatum res componebant.* Qua re vel maxime respublicae stabiliuntur: Οὐ γὰρ ὁ δουλωσάμενος, ἀλλ᾽ ὁ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περιορῶν δὲ, ἀληθέστερον αὐτὸ δρᾷ. *Non enim is qui alium redigit in servitutem, sed is verius hoc agit, qui id facere negligit.* Thucyd. Lib. I. Et idem rursus Lib. VI. de Atheniensibus: Τήν τε ἀρχὴν οὕτως ἐκτησάμεθα καὶ ἡμεῖς, καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι ἦρξαν, παραγιγνόμενοι προθύμως τοῖς ἀεὶ ἢ βαρβάροις ἢ Ἕλλησιν ἐπικαλουμένοις· ἐπεὶ, εἴγε ἡσυχάζοιεν πάντες ἢ φιλοκρινοῖεν, οἷς χρεὼν βοηθεῖν, βραχὺ ἄν τι προσκτώμενοι αὐτῇ, περὶ αὐτῆς ἂν ταύτης μᾶλλον κινδυνεύσομεν· τὸν γὰρ προὔχοντα οὐ μόνον ἐπιόντα τις ἀμύνεται, ἀλλὰ καὶ μὴ ὅπως ἔπεισι προκαταλαμβάνει. *Atque in hunc modum imperium paravimus, et nos et alii quicumque eo sunt potiti, succurrendo semper iis qui implorabant, sive barbari sive Graeci. Nam si quiescere omnibus libeat, vel eorum delectum habere, quibus auxiliari usus sit, ubi imperium paullulum auxerimus, de ipso imperio eo magis in periculum veniemus. Eum enim qui praevalet non modo arcet quis iam invadentem, sed etiam ne quando invadere possit praeoccupat.* Grasw. — De Thucydide sumtum notavit Iacobus Nicolaus Loënsis L. II. Epiphyll. Misc. c. 17. Broukhusius.

Sociis atque amicis auxilia portabant. Nolo recoquere, quae ad Florum et Iustinum apposui de populorum quorundam in ferendis auxiliis alacritate, eaque specie occultata imperii cupidine. Rupert.

Magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant. Hoc videtur sumsisse a familiari suo Thucydide; cuius haec sunt ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τοῦ Περικλέους. Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. Idem infra similem in sententiam incurrit in Iugurtha: *Beneficia dare, invitus accipere.* A. Manut. — Hoc privatim de Sulla asseritur in bello Iugurthino: *Multis rogantibus, aliis per se ipse dare beneficia, invitus accipere, sed ea properantius, quam aes mutuum reddere, ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent.* Item Pericles de suis Atheniensibus apud Thucyd. Lib. II. Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. *Non enim accipientes, sed dantes beneficia amicos nobis comparamus.* Additque sententiam notatu dignissimam: Βεβαιότερος γὰρ ὁ δράσας τὴν χάριν, ὥστε ὀφειλομένην δι᾽ εὐνοίας, ᾧ δέδωκε, σώζειν· ὁ δ᾽ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ᾽ ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσειν. *Constantior enim est amicus qui dedit beneficium, utpote quod per benevolentiam ei, cui dedit, debet tueri. Sed qui pro accepto redhostimentum debet, hebetior est et tardior, quia scit non ut gratiam, sed ut debitum, se redditurum.* Graswinckel. — Mirum est, nisi hauserit ab uberibus eloquentis illius Deae, quibus ante etiam Pericles, quem sic audire est orantem apud Thucyd. lib. II. p. 80. *Virtute vero multum a vulgo discrepamus, quod non
accipiendis, * sed dandis beneficiis amicitias nobis paramus; nam qui dat,* 72
longe firmior exsistit, dum eum, quem suo sibi beneficio obligavit, benevolentia conservare studet: cum alter longe remissiore sit animo, videns se non tanquam officium, sed debitum referre. Nutritus eodem lacte Seneca Ep. LXXXI. *Errat, si quis beneficium libentius accipit, quam reddit: quanto enim hilarior est, qui solvit, quam qui mutuatur, tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui cum maxime obligatur.* Rupert.

Imperium legitimum. Videtur hoc inferius *annuo imperio* opponere, cum ait: *Immutato more, annua imperia, binos imperatores sibi fecere.* Ciaccon. — Quo nullum excellentius, teste Thucyd. lib. III. Ὅτι χείροσι νόμοις ἀκινήτοις χρωμένη πόλις κρείττων ἐστὶν ἢ καλῶς ἔχουσιν ἀκύροις. *Melius agi vel cum ea civitate, quae malis legibus immotis utitur, quam quae bonis inconstanter.* Grasw. — I. e. secundum leges, vel legibus circumscriptum: notat Pricaeus ad oram Cod. Wasse.

Nomen imperii regium habebant. Neque enim absolutae potestatis erant reges vetustissimorum, sed iure suo cum iure populi collato utebantur; suasisse eos, dissuasisseque, et utilia atque inutilia monstrasse, ait Seneca Epist. XC., intellige, non iussisse. Et iurisconsultus in lib. I. D. de Off. Quaestoris asserit, Romulum et Numam quaestores non sua voce, sed populi suffragio creasse. Ostenditque satis hoc exemplum Horatii ad populum provocantis, quod postremus rex (si quidem cum Servio Tullio simul iusta ac legitima regna occiderant, ut Livius Lib. II.) non permissurus fuisse videatur. De Graecorum Heroicis regnis testatur idem Aristoteles Polit. III. c. 10. *Neque enim vitae necisque ius, nisi in bellicis expeditionibus, in manu habent.* Indicat Homerus: Agamemnon namque in concionibus patienter ferebat convicia, in expeditione vero et vitae necisque ius habebat. Ait namque: *Quem ego longe a pugna* etc. *non satis ille celeriter canes et aves effugiet. nam penes me mors.* Ita Ambiorigis regnum in Eburones eiusmodi fuisse, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem, testatur ipse apud Caesarem lib. V. Apud quem et Aeduorum legati aiunt, eam suae reipubl. formam antiquitus constitutam, ut singuli magistratus creari, atque regiam potestatem annuam obtinere consuessent. lib. VII. Laconum regibus potestatem bellorum dedit Lycurgus, cum magistratui iudicia et annuas successiones, senatui custodiam legum, populo vero legendi senatum, creandique magistratus ius permisisset, teste Iustino lib. III. Idemque confirmat Aristoteles loco citato. Quin ipsius Macedonici regni, Philippi et Alexandri tempore, non erat ea licentia, quae Persici; quare magis inducendo quam edicendo imperium agitabant. Unde exstiterunt Ciceronis aevo epistolae Philippi ad Alexandrum, Antipatri ad Cassandrum, Antigoni ad Philippum, quibus praeceperunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam allicerent, ut ipse testatur in III. de Offic. Quod firmat illud apud Aelianum lib. II. Var. Hist. *Ὁ Ἀντίγονος ὁρῶν τὸν υἱὸν τοῖς ὑπηκόοις χρώμενον βιαιότερόν τε καὶ θρασύτερον, Οὐκ οἶσθα, εἶπεν, ὦ παῖ, τὴν βασιλείαν ἡμῶν ἔνδοξον εἶναι δουλείαν; Videns Antigonus filium suum in subditos violentius atque audacius exercere imperium: Ignoras, inquit, o fili, regiam potestatem splendidam modo esse servitutem?* Aliter apud Asiaticorum magnam partem, quos Europaeis ad servitutem procliviores esse vere dixit Aristoteles de Coelo. Unde apparet, cum grano salis accipiendum, quod Tacitus ait, Romulum Romanis ut libitum est imperitasse. Graswinckel. — Breviter enunciarem, Reges fuisse sine regno. Cui sensui appropinquant illa Plinii iunioris in Panegyrico Optimo Principi dicto, circa medium: *Stant effigies tuae, quales olim ab egregia in Rempublicam merita privatis dicabantur: visuntur eadem e materia Caesaris statuae, qua Brutorum, qua Camillorum. Nec discrepat causa. Illi enim reges hostemque victorem moenibus depulerunt: hic regnum ipsum, quaeque alia captivitas gignit, arcet ac submovet: sedemque obtinet Principis, ne sit Domino locus.* Vult dicere, quum regnum non sit sine violentia civibus gravi, Traianum sese in Principem submisisse, cuius potestas legibus definitur. Clapm. lib. II. de Arcanis Imperii c. 15. in hoc Sallustii loco praetextum sive *πρόφασιν* occupati imperii vestigat; qualis illa fuerit Tiberii,

quum, ut vocatus electusque potius videretur, quam per uxorium ambitum et senili adoptione inrepsisse, operam daret. Ita pleraque regna vi et bello, nonnunquam per scelera occupantur; qui titulus quandoquidem invidiosus est et violentus, consultius est ementiri imperii leges et SCta, vel saltim invitis extorquere, quae postea omnibus aliis postpositis, sola et veluti *ἐν αἰνιγμοῖς* magnifice ostentant, ut, verbis Xiphilini, *omnia habere videantur concessu populi.* Sed profecto Sallustiana non sunt eiusdem * iugi. *Προφάσει* sive praetextu opus est illis, qui libertate plebi 73 erepta, regni fundamenta valida iecerunt, ut in d. c. ipse docet Clapmarius. At regium apud Romanos imperium, ut h. cap. 6. noster asserit, *conservandae libertatis atque augendae Reipublicae fuerat.* Inspice mecum regum historiam. Numa Pompilius, quum legati Romanorum degentem eum Curibus (oppidum est Sabinorum, quod *Turre* vel *Turres* hodie dicitur) ad regnum vocarent, principio illis restitit, et diu in eadem sententia permansit: sed quum fratres instarent precibus, et tandem ipse quoque pater tantum honorem ultro oblatum minime reiiciendum censeret, ipsis assensus est, Regemque se creari est passus. Quum autem Romani haec ex legatis audissent, antequam virum illum praesentem viderent, maximo eius desiderio flagrare coeperunt, existimantes hoc esse satis firmum argumentum eius sapientiae, quod, quum ceteri regnum supra modum in pretio haberent, et in eo summam suae felicitatis ponerent, id ille solus, ut rem vilem contemneret: ut refert Dionys. Halicarn. lib. II. p. 168. Viden' igitur quam *πρόφασις* in eo non habeat locum, quemadmodum nec in Tullo Hostilio, nec Anco Marcio, qui regnarunt populi iussu, et patrum auctoritate, ac regnarunt ita, ut sua maiestas Senatui, populo libertas constaret. Tanquam incognitum notat in Tarquinio Prisco Florus lib. I. c. 5. §. 1. quod *regnum ultro petens acceperit.* Ergo ad priorum modestiam respiciens Sallustius, *imperium eos*, inquit, *legitimum habuisse*; hoc est, ex legibus et accepisse et administrasse, quantumvis *Reges*, invidioso vocabulo, dicerentur: invidioso dico, quoniam, ut in Iugurthino cap. 3. loquitur, *impune quaelibet facere, id est regem esse:* e quo loco, veluti per specularem lapidem, magis magisque patent ista Sallustii, mihi alioquin haud abstrusa. Rupert. — Illud *imperii* non agnoscunt Badianus L. I. L. 3. Martin. *regium imperii.* Nec sensus requirit et orationis impetum tardat. Infra etiam mutat locum in Regio Codice. Scio tamen eleganter dici posse *nomen imperii*, ut *sanguinis nomen* apud Ovid. Metam. IX.

Iam Dominum appellat, iam nomina sanguinis odit.

Habes etiam apud Cic. IV. Acad. *invidiosum* nomen voluptatis, apud Quintilian. Cic. II. de Legg. *Multa perniciose sciscuntur in populis, quae non magis* legis nomen attingunt *quam si* etc. Caeterum de antiquitate Regii nominis adi Lucretium V. 1135. Wasse.

Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, reip. consultabant. Sic et in omnibus manuscriptis; at sunt qui legant *reip. consulebant.* quomodo Rodolphus idem citat, memoriane lapsus, an quod sic legendum iudicaret. Sensus autem est, *consilium reip. penes senes fuisse, qui ex auctoritate patres, ob aetatem senatus*

vocarentur, ut inquit Florus. Rivius. — Tacitus Annal. V. *Trecenti delecti opibus aut sapientia, ut Senatus.* Ciaccon. — Qui infirmitatem corporis animi virtute superarent, ut de Torquato Cons. Cic. in Orat. pro Sulla. et rursus idem in Catone: *Mens enim et ratio et consilium in senibus est: qui si nulli fuissent, nullae omnino civitates fuissent.* Atque iterum: *Nec enim excursione, nec saltu nec eminus hastis, nec cominus gladiis* (Scipio Africanus senex) *uteretur; sed consilio, ratione, sententia: quae nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellavissent Senatum.* Hanc ob causam non Romani soli, sed et alii plerique senum consilio usi sunt, ut Cicero loco proxime citato: *Apud Lacedaemonios quidem,* inquit, *ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes. Quod si legere atque audire voletis externa, maximas respubl. ab adolescentibus labefactatas, a senibus sustentatas reperietis.*

Cedo, qui vestram Rempubl. tantam amisistis tam cito?

Sic enim percunctanti, ut est in Naevii ludo, respondentur et alia, et hoc in primis:

Proveniebant oratores novi stulti adolescentuli.

Temeritas est videlicet florentis aetatis, prudentia senectutis. Sic et ille apud Thucyd. sentit lib. VI. *Καὶ δῆτα ὃ πολλάκις ἐσκεψάμην, τί καὶ βούλεσθε, ὦ νεώτεροι; πότερον ἄρχειν ἤδη; ἀλλ' οὐκ ἔννομον· ὁ δὲ νόμος ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι ὑμᾶς μᾶλλον ἢ δυναμένους ἐτέθη ἀτιμάζειν.* *Enimvero, quod saepe cum animo meo consideravi, quid vultis adolescentes? An iam nunc imperia obtinere? At hoc lex vetat. Lex autem eo lata est, quod ge-*
74 *rendis imperiis * inepti sitis, non ut aptis ad ea gerenda contumeliam faciat.* Grasw. — Videtur hoc paradoxon esse, infirmo corpore, magnam esse animi vim atque vigorem, illiusque robur in hunc quasi transfundi ac migrare: cum tamen hospitio male affecto non possit non etiam hospiti male esse. Sed sciendum est, non intelligi hic ostio admotos, vel in extrema tegula stantes; sed quinquagenarios sexagenariosque. Notandum enim e Senecae Patris Controversia VIII. lib. I. *Senatorem more Romano post sexagesimum et quintum annum in curiam non citari.* Et hic numerus Senecae Philosopho lib. de Brevit. vitae c. 20. iubente Lipsio, restitui debet, quum vulgata lectio nimis mature mittat Senatorem. Porro Sallustii verbo non radius modo lucis, sed ipsa quasi Aurora accedit ex illis Ciceronianis I. Officior. *Senibus labores corporis sunt minuendi, exercitationes etiam animi augendae videntur. Danda vero opera, ut et amicos et iuventutem et maxime Rempublicam consilio et prudentia adiuvent. Non enim viribus* (teste eodem de Senect.) *aut velocitatibus, aut celeritate corporum, res magnae geruntur: sed consilio, auctoritate, sententia: quibus non modo non orbari, sed et augeri senectus solet.* Adde Freinsh. in Flori lib. I. c. 16. §. 10. lit. m. Bernegg. in Germ. Tac. quaest. Miscell. 59. Rupert.

Reipublicae consultabant. *Consulebant* fortasse legendum; sic in orat. Cottae: *tolerate adversa et consulite reipublicae.* et in orat. de Republ. ordinanda: *apud illos una respublica erat: ei consulebant.* Nisi forte *consultare* dixit, ut *agitare, ductare, dictare*, et multa alia huiusmodi dicere solet, hoc est, *frequenter consulebant.* Ciaccon. et Ursinus. — Errat vir doctus, qui hic legit *consulebant*, vulgatam tuetur Sallustius ipse: *Omnis homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet.* Ita Cicero: *Sine eo consilio Romae ne reges quidem esse potuerunt.* Grasw.

Curae similitudine. Eugraphius ad Terent. Adelph. 1, 2, 46. Broukhus.

Patres adpellabantur. An quia grandaevi vulgo a minoribus *Patres* adpellarentur? hi enim tantum fiebant Senatores. Similem curam Patribus gerebant ob eam caussam, *quia sicut patres filios*, inquit Isidorus, ita Rempublicam isti alebant. Respicit autem Sallustius fortassis ad id tempus, quo primum a Romulo centum Senatores creati sunt, de qua re Livius, Florus, Festus, Plutarchus in Quaestionibus. Coler. — Oppido quam venusti sunt Nasonis versus ex V. Fastorum, quos non pigebit adscribere:

Magna fuit capitis quondam reverentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.
Martis opus iuvenes animosaque bella gerebant,
Et pro Dis aderant in statione suis.
Viribus illa minor, nec habendis utilis armis,
Consilio patriae saepe ferebat opem.
Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen et aetatis mite Senatus habet.
Iura dabat populo senior, finitaque certis
Legibus est aetas, unde petatur honor.

et paulo post:

Romulus hoc vidit, selectaque corpora Patrum
Dixit, ad hos urbis summa relata novae est.

Florus: *Consilium Reipublicae penes senes esset, qui ex auctoritate Patres, ob aetatem Senatus vocabantur.* Ita dicti *Senatores* (verba Isidori) *quia sicut Patres filios, ita Rempublicam isti alebant.* Qui ex illis nascebantur, Patricii. Livius lib. I. *Patres certe ab honore, patricii progenies eorum.* Iidem et ingenui. Festus: *Cincius ait in libro de Comitiis patricios eos appellari solitos, qui nunc vocentur ingenui.* Servius haec Sallustii adducens legit *appellati sunt*, et mox addit de suo: *Senatores autem alii a senecta aetate, alii a sinendo dictos accipiunt.* Putsch. — Livius lib. I. *Centum creat Senatores: sive quia is numerus satis erat; sive quia soli centum erant, qui creari Patres possent. Patres certe ab honore: patriciique progenies eorum appellati.* At Crispus noster merito dubitat, quae nominis fuerit ratio: nam et olim non convenit inter eruditos, teste Quintiliano lib. I. Instit. Orat. c. 6. et Dionysio Halicarnassensi, aetasne aut virtus Senatus nomen * imposuerit delectis Patribus: nam et seniores et 75
optimos Latini prisci senes appellare solebant. Quanta vero huius Senatus etiam posterioribus saeculis autoritas fuerit, intelligere est ex Cicerone pro Sextio, quo loco descriptionem civitatis a maioribus sapientissime constitutam extollit: *Qui cum regum potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt, ut Consilium Senatus Reipublicae praeponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo, adi-*

tusque in illum summum ordinem omnium civium industriae ac virtuti pateret. Senatum Reipublicae custodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt, huius ordinis auctoritate uti Magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: Senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem et commoda tueri atque augere voluerunt. Quae quidem confirmat Otho lib. I. Histor. apud Tacitum: *Quid? vos pulcherrimam hanc urbem domibus et tectis et congestu lapidum stare creditis? Muta ista et inanima intercidere ac reparari promiscue possunt. Aeternitas rerum et pax gentium, et mea cum vestra salus, incolumitate Senatus firmatur. Hunc auspicato a parente et conditore urbis nostrae institutum; et a regibus usque ad principes continuum et immortalem, sicut a maioribus accepimus, sic posteris tradamus.* Grasw.

Adpellabantur. *Adpellati sunt* Servius ad V. Aen. 758. Broukhus.

Quod initio etc. Cicero II. de Offic. 12. Iustin. I. 1. Broukhus.

Atque augendae Reipublicae fuerat. Legendum: *atque augendae Reipublicae causa fuerat:* atque ita habet vetustum exemplar Iulii Gothi adolescentis eximiae spei, quod ipse e Biturigibus, cum illic sub Alciato iurisprudentiae studeret, huc attulit, ex Italia tamen antea in Galliam delatum. Nec verbum *causa* omitti debet, ut in Aldino codice omissum videmus: male meo quidem iudicatu. Editio quidem eiusdem, si ad prioris seculi exemplaria edita conferatur, laudanda certe, verum si penitius introspexeris, Dii boni, quantum illic reperias errorum! Eam tamen nostrae aetatis librarii certatim, tanquam simiae, a viginti nunc annis imitati, ne latum quidem digitum ab ea discesserunt. Unde factum est, si quis secus, quam ea habebat, legeret, ut identidem audiret impudenter obgannientes: *Aliter atque tu legis, habet litera Aldina.* quasi piaculum commisisset, qui non statim illi acquievisset. Glarean. — Ne quis putet mendosum esse locum, notandum existimavi, locutionem esse Sallustianam, qua et alibi usus est; ut infra: *Poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae Reipublicae fore credebat.* et lib. I. Hist. in orat. Lepidi: *Omnia retinendae dominationis honesta aestimat.* et eodem libro in orat. Philippi: *Exercitum opprimendae libertatis cepit.* item: *Arma civilia cepit, legum ac libertatis subvertendae.* Terentius quoque in Adelphis: *Ne id adsentandi magis, quam quod gratum habeam, facere existumes.* De hoc loquendi genere vide Priscianum lib. XVIII. A. Manutius. — Ita solus ex duodecim MSS. Pal. quintus. caeteris interponitur dictio *caussa*, sed falsitatis ipsam se arguit; adeo non uno collocatur loco. nam vetustiores posuerunt iuxta *libertatis*; recentiores vel ante *fuerat*; vel ante *Reipublicae*; est etiam qui habet post *atque*; est qui post *fuerat*. haec dico, ne quis temere accedat Glareano. Gruter. — Non debuisset haec tentare scalpello critico Glareanus, aut legere: *augendae Reipublicae caussa*; quum familiaris optimis quibusque scriptoribus sit hic Graecismus, reticere ablativum *caussa*. Idem enim in Iugurth. *Quae postea gloriosa modo, nec belli patrandi cognovit.* Consulendus Voss. lib. de Construct. cap. 7. Lips. ad Taciti IV. H. et I. Epist. Quaest. 12.

Rupert. — *Causa* retinet Cod. Iulii Gothi, et recte, inquit Glarean. At aliter Aldin. quem propterea damnat immerito. L. 4. LI. 12. LXVIII. 16. *augendaeque Reipublicae fuerat.* Wasse.

Augendae reipublicae caussa fuerat. Ita Manutius, Rivius, Gruterus et Obrechtus ad Lib. I. Lucii Septimii cap. 9. p. 246. Broukhusius.

In superbiam dominationemque convertit. Latinus Pacatus Paneg. de superbia: *Cuius quidem ita maiores nostros semper pertaesum est, ut graviorem semper putaverint servitute contemptum, eiusque impatientia sint coacti, post bellatores Tullos, Numasque sacrificos, et Romulos conditores, regnum usque ad nomen odisse. Denique ipsum illum Tarquinium exsecratione postrema hoc damnaverunt maledicto, et hominem libidine praecipitem, avaritia caecum, immanem crudelitate, furore vecordem, vocaverunt * Superbum, et putaverunt sufficere convicium.* Dominationem vero intellige 76
tyrannidem: de qua Polyb. lib. II. *Αὐτὸ τοὔνομα τυράννου περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν, καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. Nam ipsum tyranni nomen summam impietatis significationem complectitur, iniurias sceleraque omnia, quae inter homines agitari solent, continens.* Grasw.

In superbiam dominationemque se convertit. Hic coniecturam meam subiiciam, nullius auctoritate fideque exemplaris fretus. Quid enim, si legas *in superbiam dominationemque vertit?* quomodo et alias verbo hoc Sallustius uti solet. Est autem et aliis in locis *vertit* in *convertit* aut *convertitur* mutatum; nam illud *se* codex Merseburgensis non habet. Sed et *convertit* interdum absolute ponitur apud hunc auctorem: id quod suo loco ostendemus. Adhaec τὸ *caussa* non habent manuscripta quaedam in contextu, sed in spatio tantum, quod versus dirimit. ut tale omnino sit, quale apud Terentium in Adelphis: *Ne id assentandi magis, quam quod gratum habeam, facere existumes.* deest enim *caussa.* Sic autem Romanos loqui interdum consuevisse, testatur XVIII. Priscianus. Sane Cornel. Tacitus identidem hac ellipsi utitur, omisso substantivo *caussa* vel *gratia*, id quod in Terentio diligenter annotavimus. Sed et alias Sallustius ipse hoc modo loqui consuevit, ut suis locis indicabitur. *Quod initio conservandae libertatis fuerat* pro *quod ad libertatem conservandum faciebat.* Rivius. — V. C. habet: *In superbiam dominationem se convertit;* ut fortasse legi possit: *In superbum dominationem.* Sed Caesar in Anticatone dixit: *Unius arrogantiae, superbiaeque dominatuque.* Ciaccon. et Ursin. — Dictionem *se* sustuli, tanquam inanem: nec tamen a me veterem librum dissentire video, cum quo facit idem Sallustius, qui hoc loquendi genere alibi quoque usus est: *Nae ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet.* Item: *Benefacere iam ex consuetudine in naturam vertit.* Denique: *Secundae res in miserationem ex ira vertunt.* Alibi quoque Cicero: *Sed hoc vitium in bonum ei vertebat.* Tacitus III. *Postquam caedibus saevitum et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere.* Idem alibi: *Clam cum paucis ad pedites convertit.* Caesar lib. III. Bell. Civ. *Detrimentum in*

bonum verteret. Livius lib. X. *Auspicia in bonum verterunt.* Et lib. XXXIX. *Haec in perniciem adolescenti verterunt.* Virgilius III. Georg.

Et totae solidam in glaciem vertere lacunae.

Tacitus: *Astusque hostium in perniciem ipsis vertebat.* Idem: *Seu temere lapsa vox in praesagium vertit.* Livius: *verteratque Scipionum invidia in Praetorem.* Idem lib. IX. Decadis IV. *Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit:* pro *mutati sint.* Et lib. VIII. Belli Punici 2. *Non septies die, sicut fama fert, temporibus statutis reciprocat.* pro *reciprocatur.* Suetonius: *Quoties terra in urbe movisset.* pro *mota esset.* Virgilius:

— — — *Nox humida coelo*
Praecipitat.

Idem:

Ingeminant Austri.

Gellius etiam lib. I. cap. 13. *Si res forte melius vertisset, Diis quidem gratia habenda.* Livius autem lib. II. ab Urbe condita, ellipsin faciens pronominis *se*, sic ait: *Secuti, dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, praecipitavere in insidias.* Et Virgilius:

Accingunt omnes operi.

Et:

Tum prora avertit.

Ut facile adducar iis, qui Curtii locum VII. mutant, proque *vertitur* legunt *vertit.* In eo sic est: *Posteaquam desierat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertitur.* Vide quoque Gellium Noct. Attic. lib. XVIII. cap. 12. A. Manut. — Scire licet hanc integram et inviolatam lectionem esse. Quamquam aliter libri Petri Ciacconii, cuius nuper in Sallustium breves, sed eruditae notae prodiere. Porro *dominationem* Tyrannidem adpellat; nam et *Domini* vocabulum tam invidiosum olim Romae erat, quam *Regis*, ut liquet ex Suetonio et aliis. Legitur eodem significatu hoc verbum apud Apuleium lib. de Philosophia. modo ibi correctores sui nominis meminissent. Locus talis est: *Culpabilium autem virorum quatuor formae sunt, quarum prima Honoripetarum est; sequens, Abstemiorum; tertia, Popularitatis; Tyrannicae dominationis ultima.* Certe in edi-
77 tionibus, * quascumque vidi, excuditur *damnationis.* Coler. — Etsi MSS. nostri agnoscerent pronomen *se*, expungendum tamen putavi, auctoritate codicis Romani ac Merseburgensis. Gruter. — *Convertit* absolute pro *conversum est.* Exempla plura pete a Vossio lib. III. de Anal. cap. 3. Bernegg. in Iustin. lib. XXXVI. cap. 2. §. 15. Rupertus. — Dictys II. 3. *propere ad eam* convertit. Wasse. —

Immutato more annua. Sic fere et Polybius lib. VI. *Μεταβαλλούσης δὲ ταύτης (βασιλείας) εἰς τὰ συμφυῆ κακὰ (λέγω δὲ εἰς τυραννίδα) αὖθις ἐκ τῆς τούτων καταχύσεως ἀριστοκρατία φύεται. Regnum ubi ad congenita mala degeneravit, nempe tyrannidem, regibus sublatis rursum nascitur optimatium principatus.* Potuerat et democratia adiungi. Thucyd. lib. VI. *Τοῖς γὰρ τυράννοις ἀεί ποτε διάφοροί ἐσμεν· πᾶν δὲ τὸ*

ἐναντιούμενον τῷ δυναστεύοντι δῆμος ὠνόμασται· καὶ ἀπ' ἐκείνου ξυμπαρέμεινεν ἡ προστασία ἡμῖν τοῦ πλήθους. Grasw.

Annua imperia, binosque Imperatores sibi fecere. Tac. III. Annal. *Pulso Tarquinio adversum Patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis et firmandae concordiae.* Quorum hoc potest haberi primum ac praecipuum. *Quibus regia potestas non placuit*, ait Cic. III. de Legibus, *non ii nemini, sed non semper uni parere voluerunt.* Et ibidem rursum: *Quaesitum igitur ab illis est, placeretne unum in civitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis regibus intelligo placuisse nostris maioribus: sed quoniam regale civitatis genus, probatum quondam, postea non tam regni quam regiis vitiis repudiatum est, nomen tantum videbitur regis repudiatum, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit.* Grasw.

Eo modo minime posse putabant per licentiam insolescere animum humanum. Exturbandum est illud *putabant:* quod non esse Sallustii tam certum est, quam imperite fecisse eos, qui inculcarunt. Palmer. — Consulum enim imperium primo vere regium erat: ex Liv. lib. II. *Libertatis originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi Consules tenuere.* sed et Cicerone in Legibus suis: *Regio imperio duo sunto.* Polybius item lib. VI. ubi docet, optimam Reipublicae formam esse, quae ex tribus mixta sit, qualis Lacedaemoniorum fuerit ab Lycurgo instituta, qualis suo tempore Romana, ostendit, quo modo Consules monarchicam et regiam referant potestatem. *Illi enim*, inquit, *quamdiu in Urbe sunt, priusquam legiones educant, omnia quae publice fiunt in potestate habent. Omnes reliqui Magistratus praeter Tribunos Consulibus parent, hi legationes in Senatum inducunt; iidem quoties deliberari aliqua de re usus postulat, referendi ius habent, estque in eorum manibus SConsulto conficiendi totum negotium. Praeterea publicae omnes actiones, quae per populum fieri debent, ad curam horum pertinent; item advocare conciones, rogationes ferre, e suffragiis legem aut plebiscitum condere, insuper belli adornandi, gerendi, et omnium quae ad expeditionem pertinent administrandi potestatem propemodum absolutam Coss. habent. Nam et auxiliaribus sociorum copiis imperare, quod visum fuerit, et tribunos militum constituere, et conscribere exercitum, et delectum agere, Coss. licet. Accedit istis, quod ius animadvertendi habent in quemcumque voluerint ex omnibus, qui bello ipsis parent. Possunt iidem de publicis pecuniis quantum libuerit insumere, comitante Quaestore, et prompte quicquid fieri iussus fuerit exsequente.* Hoc tantum imperium (quod quidem postmodum valde imminutum fuit, cum Publicola fasces populo submisit, cumque reducta est provocatio ad populum, et Tribuni plebis constituti sunt) ut Florus lib. I. cap. 9. *Ex perpetuo annuum placuit, ex singulari duplex, ne potestas solitudine et mora corrumperetur. Nam*, uti Cicero III. de Legibus, *et qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: et qui modeste paret, videtur, qui aliquando imperet, dignus esse. Itaque oportet et eum qui paret sperare, se aliquo tempore imperaturum, et illum qui imperat, cogitare brevi tempore sibi esse parendum.* Is in memo-

ria nempe habebit illud, quod Imperator Alexander Severus, cum aliquem emendaret, dici iubebat: QUOD TIBI NON VIS FIERI, ALTERI NE FECERIS. Brevitas ergo licentiam coërcuit, sed nec minus adiunctus brevi imperio socius: *Dum alter alterum observat*, inquit ille, *in fide continet, et si unus a Republica descivit, alter eam tuetur, suntque eo pacto*
78 *nec viribus, nec vitiis mixti.* Eadem Maecenati mens apud * Dionem, qui Augusto dum cautum vult, binos praetorio praefectos sibi ut constituat hortatur, quo dissectam in partes potestatem adversus Principem imbecilliorem reddat, *quaesita* (ut fere fit) *ex mixtis utriusque mandatis auctuque discordia.* GRASW. — Sic apud Athenienses erant ambulatorii Magistratus. Eustathius ad Odyss. etc. *Athenis qui* ἐπιστάτης *dicitur, unus creatur e Prytanibus, qui noctem et diem unum praeest: neque vero diutius licet, neque bis eundem fieri: asservat autem claves sacrorum, in quibus pecuniae.* Ceterum ea de quaestione, *praestetne perpetuos, an breviore circumscriptos esse tempore Magistratus?* adeundi rerum politicarum consultissimi, Besold. lib. II. Polit. cap. 3. tmemate 20. Iunius Part. I. Quaest. ult. Scipio Amiratus lib. I. disc. 12. Piccart. Observ. Dec. VI. cap. 7. Diximus etiam nonnihil ad Iustini lib. III. cap. 3. §. 2. quod, si tanti aestimas, inspicere licet. Hic enim exacte omnia exsequi, res fuisset immensi voluminis, et alioquin decrevimus sertum texere, non coronas integras, quae tibi et collum et caput et armos largiter inumbrent. RUPERT.

PUTABANT. Summus librorum consensus, vel potius, coniuratio numquam a meo animo impetrabunt, ut ei placeat τὸ *putabant.* Codex B. Pub. *per brevem licentiam*, nihil inamoenius. Vide omnino Herodotum III. 80. Dionysium IV. 73. WASSE.

CAP. VII.

SED EA TEMPESTATE COEPERE SE QUISQUE MAGIS EXTOLLERE. Particula *sed* et hoc et aliis locis pluribus turbat magis quam ornat. sed et deleta dictione *coepere*, exiret orationis filum lenius. ac vero maxima sui parte exsulare codice Ciacconii, ipsemet testatur. GRUTER.

COEPERE SE QUISQUE MAGIS EXTOLLERE. Meus liber, *per se quisque.* Sed in orat. de Republica ordinanda Sallust. scripsit: *Neque aliter quisquam extollere sese, et divina mortalis attingere potest.* CIACCON. — Vetus cod. habet: *Per se quisque* etc. sed nihil mutandum. Vel legendum, ut in epist. de Republica ordin., ubi est: *Neque aliter quisquam extollere sese, et divina mortalis attingere potest.* CIACCON. et URSIN. — Scribendum: *coepere se quisque magis magis extollere, ingenium in promtu habere.* *Magis magis*, quod Ennius *magisque magisque*:

Ergo magisque magisque viri nunc gloria crescit.

Magis magis etiam Catullus:

Post vento crescente magis magis increbrescunt. PALMER.

Ex codice nostro reposuimus, *coepere se quisque magis magisque extollere.* Si cui vulgata magis placet, haud equidem repugnaverim. ea talis est: *coepere se quisque magis extollere, magisque ingenium.* Rittershusii Cod.

prius illud *magis* omittit. PUTSCH. — Tentatus varie locus. Casp. Schiopp. Comm. de Arte Critica: Per *saepe locum praepositionis* pro *occupavit, ut ab aliis demonstratum est. Ea occasione locum Sall. corruptum puto, qui in doctissimi Ciacconii libro hac facie visitur: Sed ea tempestate coepere per se quisque magis extollere. Suspicor legendum: pro se quisque magis se extollere. Particulam* se *inserui conflatam ex finali et principali duarum vocum litera, cuius rei exempla superius de literis omissis et in de verbis omissis. Pro se quisque idem notat quod sua ipse, summaque ope omnique conatu.* Haec Schiopp. Particulam *sed* omittit Gruterus. In Ciacconii et Ursini codicibus magna ex parte exsulat *coepere.* Habent enim *per se quisque.* Ergo et illam dictionem delet Gruterus. Pace viri dicam, non placet ubique tam severa circumcisio; et ipse indicat cum alibi, tum nota seq. non semper arrisisse brevitatem Sallustio. Palmerius in sequentibus nostrum secat, ac legit: *coepere se magis magis extollere, ingenium in promtu habere. Magis magis*, quod Ennius *magis magisque*, etiam Catullus:

Post vento crescente magis magis *increbrescunt.*

cuius sententiam fere iuvat Putschii codex. in quo: *coepere se quisque* magis magisque extollere. Rittershusii codex prius illud *magis* omittit. Inter tot MSS. formas licet tibi, Auditor, vulgatam retinere. RUPERT. — Exactis regibus, quibus, ut statim, boni quam mali suspectiores. Caeteroquin * iam ante etiam non dubium est aliquos emicuisse: 79

Brutus erat stulti sapiens imitator, ut esset
Tutus ab insidiis, dire Superbe, tuis.

Quis putet celeritatem ingenii illi defuisse, qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque coniecerit? qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit, qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit: civitatemque perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus iudiciisque devinxerit? qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret? Cicero I. de Orat. Sed de pluribus hic loquitur Sallustius, quorum quisque magis magisque se extollere ingeniumque in promptu habere coeperunt. Seneca Hippolyto:

Ingenia melius recta se in laudes ferunt,
Si nobilem animum vegeta libertas alit.

Qui antea in libertate Achaei, alios tyrannide solebant liberare, assueti ἀλλοτρίαις σώζεσθαι χερσὶ καὶ τοῖς Μακεδόνων ὅπλοις αὑτοὺς ὑπεσταλκότες, ἐν ἀργίᾳ πολλῇ καὶ ἀταξίᾳ διῆγον, *manibus protegi alienis, ac sub Macedonum armis latentes, per socordiam et inertiam vitam agebant*: Plutarch. in Datame. Solet etiam libertas haec eloquentiae studia et excitare et fovere. *Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes otiique socia et iam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam eloquentia.* Cicero in Bruto. Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res privatae longo intervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens et controversa natura, artem et praecepta Siculos, Coracem et Tisiam, conscripsisse. GRASWINCKEL.

REGIBUS BONI QUAM MALI SUSPECTIORES SUNT etc. Sic ut liceat

his dicere id quod Cicero lib. VI. Epist. 5. in causa M. Marcelli ad C. Caesarem: *Eo ipso subditorum bono quo delectantur se violari putant.* Tacitus in vita Iulii Agricolae: *Virtus porro ac ferocia subiectorum ingrata imperantibus.* Plinius Pan. 14. de Domitiano: *Iners ipse alienisque virtutibus tunc quoque invidus imperator, cum ope earum indigeret.* Et de eodem Tacitus proxime citato: *Hunc rerum cursum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur: ac nunc verum magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti fama celebrari. Id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli.* Infraque: *Crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est: causa periculi, non crimen ullum, aut querela laesi cuiusquam, sed infensus virtutibus Princeps, et gloria viri.* Causam praecipuam indicat Polyb. lib. VI. quo loco ita scriptum est: *Ἐγένετο μὲν ἐκ τῆς βασιλείας τυραννίς· ἀρχὴ δὲ καταλύσεως ἐγεννᾶτο καὶ σύστασις ἐπιβουλῆς τοῖς ἡγουμένοις· ἣν οὐκ ἐκ τῶν χειρίστων, ἀλλ' ἐκ τῶν γενναιοτάτων καὶ μεγαλοψυχοτάτων, ἔτι δὲ θαῤῥαλεωτάτων ἀνδρῶν συνέβαινε γενέσθαι· διὰ τὸ τοιούτους ἥκιστα δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν ἐφεστώνων ὕβρεις. Regnum in tyrannidem versum est, de qua tollenda coeptum est agi, et conspiratio in caput dominantium inita. Cuius quidem auctores erant, non deterrimi civium, sed generosissimi quique et maximi animi atque audacissimi; hi enim sunt qui principum iniurias minime omnium ferre possunt.* Hinc, ut Sallustius Orat. I. ad Caesarem, *Plerique rerum potentes perverse consulunt, et eo se munitiores putant, quo illi quibus imperitant nequiores fuere.* Ergo suspectos quoque oderunt, ut illa indicat vox apud Senecam, Octavia:

Servare cives principi et patriae graves,
Claro tumentes genere, quae dementia est,
Cum liceat una voce suspectos mihi
Mori iubere?

Et Ammianus Marcellinus lib. XV. de Constantio: *Hoc quoque* (Silvani caedem) *felicitatis suae prosperis cursibus assignabat: eo more quo semper oderat fortiter facientes, ut quondam Domitianus.* Unde in IV. Cons. Honorii Claudianus:

— — — *Sors ista tyrannis*
Convenit: invideant claris, fortesque trucident.

Cum a malo Principe, ait Plin. Panegyr., *tanquam successor timeatur quisquis est dignior; cum sit nemo non dignior, omnes timentur.* Hinc ergo, ut Tacitus in Agricolae vita, *sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala.* Exempla innumera sup-
80 petunt. *Si exemplo magni animi opus * est, utamur Graecini Iulii, viri egregii: quem C. Caesar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret.* Seneca de Benef. lib. II. cap. 6. Memorabile est, quod refert Livius lib. XXXIV. 27. *Nabis. Lacedaemoniorum tyrannus, pauca praefatus, cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret; et ipsorum referre, si quos suspectos praesens rerum status faceret, prohiberi potius ne quid moliri possint, quam puniri mo-*

lientes. Itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea quae instet tempestas praetereat; hostibus repulsis, a quibus, si modo proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse, extemplo eos se emissurum. Sub haec citari nomina octoginta ferme principum iuventutis iussit: atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: et nocte insequenti omnes interfecti. Gruter. — Quo fit, ut nemo sese extollat, aut ingenium in promptu habere velit, in servitute scilicet tyrannica, oppressis omnibus. Ea de re Xenophon Hierone. Coler. — Si cuniculos agamus ad cubilia huius secreti, dicemus ipsamet pandere Veritatis ac Prudentiae penetralia Sallustium. Eodemque prorsus verborum mucrone plerosque tyrannorum transfodit apud Xenophontem Hiero, *Non minus norunt,* inquiens, *quam privati homines, quinam egregii viri sint et sapientes et iusti: sed cum eos suspicere deberent, metuunt; fortes quidem, ne quid libertatis causa audeant; sapientes, ne quid artificiose moliantur; iustos, ne plebs eos sibi praeesse cupiat.* Et talem se praebebat vel imprimis Nero, apud quem *erat crimen publicum omnibus virtus, opes, nobilitas,* testante Dione Cocceio, sive eius epitomatore lib. LXIII. Hist. Rom. Quin multis regum etiam proprios liberos invisos exososque reddidit, ut v. g. Carolo VII. Galliarum Regi filium Ludovicum XI., Carolo V. VIII. filiolum adhuc admodum puerum, quod is indolis generosioris videretur, quam ipsi ignavo Principi expediret. Plura huc facientia non modio, neque trimodio, verum ipso horreo congessit Gruterus Disc. in Tacit. cap. 34. ad illa verba lib. VI. Annal. 10. *L. Piso Pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit.* Bern. in Agr. Tac. Q. 171. Forst. ad Tacit. p. 22. Ceterum *non semper,* quod hic ait noster, *servitus ingenuos ac vividos spiritus contundit ac deprimit,* quum, sub Domitiano, ingenium in promptu habuerit laudatissimus ille Agricola, de quo gener in eius Vita: *Non contumacia, neque inani iactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse.* O verba, quibus subest omne sal sapientiae. Rupert.

Suspectiores. Arondel. in textu *susceptiores,* in spatio interlineari *suspectiores.* Reg. *suspiciores.* Marckii γ. *sus pecciores.* Verae lectionis fulcrum et columen Hegesippus I. 40. *Regibus metus periculi* suspectior. Noster Herodotum sequitur. Ita ille III. 80. *Φθονέει γὰρ τοῖσι ἀρίστοισι περιεοῦσί τε καὶ ζώουσι, χαίρει δὲ τοῖσι κακίστοισι τῶν ἀστῶν.* Aristot. Politic. V. *Στοχάζεται ἡ Τυραννὶς τριῶν· ἑνὸς μὲν τοῦ μικρὰ ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους· οὐδενὶ γὰρ ἂν μικρόψυχος ἐπιβουλεύσειε.* Valer. Flaccus I. 29.

— — — — *super ipsius* ingens
Instat fama *viri* virtusque haud laeta *Tyranno.*

Noster de Republica ordin. cap. 2. *Id evenit, quia plerique rerum potentes perverse consulunt.* De Tiberio Tacitus Annal. I. 80. Et eo se munitiores *putant, quo illi, quibus imperitant,* nequiores fuere. Ex optimis periculum sibi, *a pessimis dedecus publicum metuebat.* Unde optimi Traiani praerogativa apud Plinium in Paneg. cap. 44. *Amas constantiam ci-*

rium, rectosque *ac vividos animos, non, ut alii*, contundis ac deprimis, *sed foves et attollis. Prodest bonos esse, cum sit satis abundeque, si non nocet.* Mallem, si per Codices liceret, *erectosque* et *satis abunde.* Velitis, iubeatis Quirites, de ea re uti referatur? Idem cap. 68. *propterea quod a* malo principe *tamquam* successor timeatur *quisquis est* dignior. Sulpicius Hist. II. 28. *quippe semper inimica virtutibus vitia sunt, et optimi quique ab improbis quasi exprobrantes aspiciuntur.* Et Hist. I. 34. *Crescebat in dies in eum regis odium, stimulante invidia:* quia bonos *semper* mali *insectantur.* Infra: *brevi creverit.* Codex B. Pub. omittit *brevi*, verum contra MSS. et impressorum fidem contraque Augustinum Civ. Dei V. 12. Wasse.

Semperque his aliena virtus formidolosa est. Verbum *est* non habetur in Pal. nono, neque admodum requiritur; non magis quam paulo ante *sunt*, post *suspectiores.* Gruter. — *Virtus aliena* Pemb. *semperque his aliena virtus* Reg. Wasse.

81 * Incredibile memoratu est. Si brevitati incumbere libuisset Sallustio, dixisset potius *incredibile*, omisso *memoratu est:* neque heic modo, sed et capite superiore, et Iugurth. cap. 40. Aurelius Victor utique dixit cap. 10. *Titus postquam imperium adeptus est, incredibile, quantum quem imitabatur, anteierit.* Gruter.

Tanta cupido gloriae incesserat. Stimulus nempe, ut supra, virtutum. Gruter. — His adglutinanda sunt illa: *Gloriae maximum certamen inter ipsos erat, sic se quisque hostem ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat* etc. Hisce vero auctoritatis robur addit Romana Peitho in Maniliana: *Semper appetentes gloriae, praeter ceteras gentes, atque laudis avidi fuistis.* Adde Piccartum Dec. VI. cap. ult. Rupert.

Iuventus simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discebat. Pal. quartus habet: *iuventus pacis ac belli patiens erat;* ut forte scripserit auctor: *iuventus, belli patiens, in castris.* resectis ceteris. Sed et illud *usu* nescio an heic necessarium sit, aut si, an voces duae *per laborem.* Naz. habet ad marginem: *simul labores ac belli.* ut alicui venire posset in mentem fuisse initio: *iuventus, laboris patiens, in castris usu militiam discebat.* Gruter.

Iuventus simul ac belli patiens. Corruptelae iuventutis sunt, non exercitia, quibus aliqui suos applicant; qua de re Senec. Epistol. LXXXVIII. queritur. *An liberale studium istud esse iuventuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus.* Et Epist. XCV. *corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigata, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat.* Grasw. — Primum emendo locum (de quo vid. etiam Bern. Q. in Tac. 203.) dein explico consuetudinem Romanam. Pal. quartus: *iuventus pacis ac belli patiens erat.* Nazar. ad marginem: *simul labores ac belli.* ut certum sit, τῷ *belli* alium genitivum praecessisse. Lego: *iuventus*, simul laboris ac belli patiens erat, in castris usu militiam discebat. Pessime sane de sede sua

illud *laboris* in minus commodam translatum, ibique alio donatum habitu, movit Ursinum et Ciacconium ut legerent, *usum militiae.* Sed nos vestigiis MSS. insistimus et observamus, vocem *simul* valere *simulatque, quamprimum* etc. Hoc significatu Livius lib. IV. cap. 31. *Adeo*, simul *fortuna civitatis virtute vera eguit, nihil censoria animadversio effecerit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.* Quaeritur nunc, *quaenam sit laboris ac belli patiens aetas?* Dicet Tubero apud Agell. lib. X. cap. 28. *Servius ab anno XVII. quod idoneos iam esse reipublicae arbitrabatur, milites scripsit.* Atque istud mansit et in Punico secundo bello, ut est apud Liv. lib. XXV. *In iuventutis inopia etiam praetextati milites capti; id ne fraudi iis esset, et quia, praeter Servii ac vetus institutum, lege subventum fuit, et anni illi in stipendia venerunt, haud secus, quam si a decimo septimo coepissent.* Atqui ambitio etiam intervenisse videtur, et quidam, ut cito ad honores et tribunatus venirent, ante id tempus militiae adscripti, quod Gracchi lex postea vetuit. Vegetium ergo miror scribere lib. I. cap. 4. *Si antiqua consuetudo servanda sit, incipientem pubertatem ad delectum vocari.* Quod districtè verum non est, nec decimus septimus certe annus incipiens pubertas. At Silius magis etiam intendit:

Rubescit miles castris, galeaque teruntur
Nondum signatae flava lanugine malae.

quasi impuberes ad ea venirent. Ita carceres militiae nobis aperuit Lips. I. de Mil. Rom. Dialogismo II. Rupert. — Quintilianus Instit. Praef. pag. 5. facere enim *optima* quam promittere *maluerunt.* Lactant. de Mort. Pers. voce *facere* absolute utitur: *contra Deum confidentius fecerunt.* Optatus Milevitanus: *Et hunc occidi, et quicunque contra me fecerit, occidam.* Quin et Cicero ad Attic. *Nunc te contra victorem* Caesarem facere *summae stultitiae est.* Sensus, opinor, ex Sophocle, Oedip. Colon. vs. 1204. Sic ille: *Οὐ γὰρ ΛΟΓΟΙΣΙ τὸν βίον σπουδάζομεν Λαμπρὸν ποιεῖσθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ΔΡΩΜΕΝΟΙΣ.* Et Philoctet. vs. 96. *Ἐσθλοῦ πατρὸς παῖ καὐτὸς ὢν νέος ποτὲ ΓΛΩΣΣΑΝ μὲν ἈΡΓΟΝ, ΧΕΙΡΑ δ' εἶχον ἐργάτιν.* Wasse.

* Belli patiens erat. Sic Iugurth. de Mario: *ubi primum mili-* 82
tiae patiens fuit. Sic de puellis: *viri potentes* [*? patientes.*] Ciaccon.

In castris per laborem usu militiam discebat. Quem laborem intelligat auctor, clarius apparebit si conferatur ad Ciceronem II. Tusc. Quaest. 16. *Nostri exercitus primum unde nomen habeant vides. Deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum: nam scutum, galeam, gladium, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt: quae quidem ita geruntur apte, ut si usus ferat, abiectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. Quid? exercitatio legionum, ille cursus, clamor, quanti laboris est! ex hoc ille animus in praeliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur* etc. quae sequuntur. Addatur et Senecae locus Controv. XXIII. *Non est utilis exercitatio, nisi quae operi simillima est illi ad quod exercet: itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores*

gravioribus armis discunt, quam pugnant: diutius illos magister armatus, quam adversarius sustinet. Luctantes, binos simul ac ternos fatigant, ut facilius singulis resistant. Cursores, quod intra exiguum spatium de velocitate eorum iudicetur, id saepe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor, quo condiscimus, ut levetur, quo decernimus. Hinc illa Traiani laus in Plinii Paneg. *Tribunus vero disiunctissimas terras, teneris adhuc annis, viri firmitate lustrasti, iam tunc praemonente fortuna, ut diu penitusque perdisceres, quae mox praecipere deberes. Neque enim prospexisse castra, brevemque militiam quasi transisse contentus, ita egisti tribunum, ut esse statim dux posses, nihilque discendum haberes tempore docendi. Cognovisti per stipendia decem mores gentium, regionum situs, opportunitates locorum: et diversam aquarum coelique temperiem, ut patrios fontes patriumque sidus ferre coepisti.* Grasw.

Usu militiam discebat. Credo dixisse Sallustium, *usum militiae discebat*: sic in Iugurth. *militiae magna scientia*: et Caesar lib. I. *non magnum in re militari usum habebant.* Ciaccon. et Ursin.

Magisque in decoris armis et militaribus equis. Sic quidem hic locus legitur apud Nonium, citaturque a Prisciano libr. IV. Sallustii locus ex historiis: *equis et armis decoribus cultus.* et ibidem: *dedecores, multique per terga ab hostibus caedebantur.* nescio an hic quoque *decoribus armis* sit legendum. Ciaccon. — Videndum an legi debeat: *In decoribus armis.* Priscianus enim lib. IV. alium ex historiis locum citat huic similem, in quo est: *Equis et decoribus armis.* Nonius tamen profert, ut vulgo habetur. Ursin. — Non absimilia de se scribit Xenophon lib. III. Ἀναβάσεως. Rupert. — Plutarchus de Philopoemene in vita eius pag. 360. *Ubi iam pubem ad ita se armandum impulit, primum ut invictos confirmavit, deinde delicias et luxum illorum optime invertit. Neque enim eripere semel potuit vanum et inane, quod perdiu infecerat animos eorum, desiderium circa amoeniorem vestium cultum, strata purpurea, sumtuosas coenas mensasque: sed quum instituisset a non necessariis cupidos elegantiae ad necessaria deflectere et honesta, brevi omnes movit atque inflammavit, ut quotidianis repressis in corpus sumtibus, gestirent in militari et bellico ornatu ostentare se splendidos et comtos.* Confer plura quae ibidem sequuntur: est enim locus elegans admodum. Havercamp.

Quam in scortis atque in conviviis libidinem habebat. Manuscripta cuncta *atque conviviis*, omissa iteratione praepositionis *in*. Atque hoc Sallustianum magis. Porro *libidinem habere* hic est *delectari aliqua re*, seu *delectationem habere*, ut Cicero interdum loquitur. Vides autem *libidinem* anceps esse vocabulum καὶ τῶν μέσων, ut quo et bonam et malam in partem uti liceat. Rivius. — *In conviviis* L. I. *et conviv.* Donat. in Heaut. II. 1. *lubid. habent* Nonius. *insolitis* Arondel. sed
83 a secunda * manu. Verum Gellius IX. 12. cum vulgatis incedit. Wasse.

Igitur talibus viris non labos insolitus etc. Lucan. lib. IX.

> — — — *Sitis, ardor, arenae,*
> *Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.*
> *Laetius est, quoties magno sibi constat honestum.*

Hi sunt fructus laboris. Cum ignavis vero quid agas? Exemplum praebet exercitus ille, de quo Tacitus Annal. XIII. cum ait: *Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quam contra praesidium hostium erat. Quippe Syria transmotae legiones pace longa segnes, munia Romanorum aegerrime tolerabant. Satis constat fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent: vallum fossamque quasi nova et mira viserent, sine galeis, sine loricis nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta.* Grasw. — Vix credenda nostris seculis! sed idem de Mithridate scribit Iustinus: *Hieme imminente*, inquiens, *non in convivio, sed in campo, non in vacationibus, sed in exercitationibus, nec inter sodales, sed inter coaequales aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat. Exercitum quoque suum ad parem laboris patientiam quotidiana exercitatione durabat, atque ita invictus ipse inexpugnabilem exercitum fecerat.* Ceterum quod hic ait de veteribus Romanis, eius specimen exhibet Florus lib. II. c. 2. §. 4. *Quanquam territaret novitas rei, tanta tamen in virtute fiducia est: ille rudis, ille pastorius populus, vereque terrester, ostendit nihil interesse virtutis, equis an navibus, terra an mari dimicaretur.* ad quem plura attulimus. Rupert.

Sed gloriae maxumum certamen inter ipsos erat. se quisque etc. Est quidem dispunctio haec a me: sed scriptura se tuetur maiestate codicis Palatini Nazariani, cui praeterea adstipulantur Pal. sec. ac meus Commelinianus, et vero aut omnia me fallunt, aut adhuc eliminandum verbulum *erat.* Antea vulgati *inter ipsos erat, sic se quisque;* quomodo item MS. aevi posterioris: nisi quod nonnulli, *sicque quisque;* ut expressit editio Tacuini Veneta, cui praefuit Laetus. nam ea priores *erat, sic quisque.* Gruterus. — Illud *maximum* mutat locum in L. 2. et Martin. abesset mallem. Wasse.

Sic se quisque hostem ferire, murum adscendere. Particula *sic* non est in volumine Fabriciano, in ceteris tamen est, ut et Merseburgensi. Quid si legas *Sese quisque*: id e manuscripto quodam suspicor, licet priorem lectionem non reiiciam. Rivius. — Duae primae dictiones absunt a meo libro, neque sunt necessariae. Ciacc. — V. C. nec habet illa *sic se*, quae nulla iactura possunt abesse, et post habet: *Ea divitias, ea bonam famam putabant.* et infra: *Ea populus laetari.* In epistola tamen de Rep. ord. dixit: *Eam virtutem et magnitudinem animi aestiment.* Ursin. — Insolens locutio, et mihi numquam alibi lecta, nec heic intellecta. Popma τὸ *se* exsculpsit. Ciacconius duas priores dictiones a suo libro prorsus * abesse profitetur. Mihi adlubescit 84
ita corrigere: *sic pro se quisque.* qua loquendi formula nihil elegantius, nihil tritius apud Latinos scriptores, quoties magnum aliquod studium, aut animi contentionem exprimere volunt. Sic Plautus Amphitr.

> *Pro se quisque id quod quisque potest et valet,*
> *Edit, ferit.*

Cicero lib. I. de Oratore: *Pro se quisque, quantum quisque poterat, de officio et ratione oratoris disputabat.* Hoc loquendi genere usus est et Terentius Heautont. et alibi Cicero. Coler. — Duae priores dictiones absunt a cod. Ciacconii et abesse debent, quamvis nec sic huic loco bene:

divinent alii. MS. praefert *facere* pro *faceret* [sic Reg.]; eliciat aliquis: *Sic se quisque hostem ferire, murum ascendere, conspiciendum tale facinus facere properabat.* Putsch. — *Si* et supra *i* habet *e* Pemb. *se* omittit Arond. et L. 2. Reg. *sic quisque.* Pricaeus ad oram libri sui: forte *pro se quisque.* Sed recte Gruterus. Wasse.

Conspici, dum tale facinus faceret, properabat. Si permitteretur meae libidini, quidvis tollendi, sex istas voces ablegarem alio; aut sane verbum *faceret*, mutato *properabat* in *properaret.* nam in aliquot MSS. videmus alioquin *properare*, ut etiam in editionibus primis. Grut. — Ego nescio, an Sallustius hunc Podalirium in scriptis suis patiatur. Quin retineam potius inter festivissimos Hellenismos, quos auctor amplecti solet, hunc ipsum, *facere facinus.* Graecorum est *χαίρειν χαρὰν, μανίαν μαίνεσθαι, ἐρᾶν ἔρωτα, πονεῖν πόνον, ἀρχὴν ἄρχειν, πάθος πάσχειν, γελᾶν γέλωτα, λέγειν λόγους*, et alia: quorum vim magnam collegit Rittersh. Comm. in Oppiani lib. IV. Halieut. vs. 263. Latinorum, superiorum imitatione, *gaudere gaudium.* Agellius: *Homerica Latona gaudet gaudium genuinum et intimum.* Item *contemnere contemtum.* Romanus Sapiens: *Ad altiora vadere volenti contemnendus est ipse contemtus.* Sed et quae colligit Taubm. in Plauti Mil. A. II. Sc. 4. *Servire servitium: dolere dolorem: dormire somnum: metuere metum: insanire insaniam* etc. Sunt et aliae aliorum auctorum in hoc capite liturae, in quibus Lectorem curiosum esse nolo. Medicum libri desiderant, levi mollique brachio, non temerarium, et in sacrosancta antiquitatis monumenta impune cum spongia grassantem. Occurrit species mendi? veteres libros consule, aut cum gloria abstine. Equidem deficientibus vestigiis ad coniecturas progredi, errantium viatorum ultimum praesidium est; sed quoniam iis cum prima scriptura rarissime convenit, et ipse timide iisdem insisto, secuturisque denuncio, praeter bonam fidem nihil me praestare. Rupert.

Facinus faceret. Noster *facinus facere* cap. 2. Liv. I. 41. *Qui alienis manibus pessimum* facinus fecere. Wasse.

Properabat. *Properare* L. 1. L. 3. Martin. habet *sic* in litura. Deinde *se* et supra *D. ab aliis conspici* Martin. et L. 2. male. *Sicque quisque* L. 3. pro *conspici* L. 1. *circumspici.* Wasse.

Ea divitias, eamque bonam famam. In manuscriptis reperi *eas divitias, eam bonam famam.* neque secus in impressis emendatioribus, omissa videlicet illa coniunctione *que.* Rivius. — In orat. de Repub. ordinanda: *eam virtutem et magnitudinem animi aestiment.* Melius in meo libro: *ea divitias, ea bonam famam putabant.* sic infra c. 51. *ea populus laetari.* Ciacc. et Ursin. — Haec verissima lectio est, licet libri complures sint diversi. Idem Sall. Orat. de Rep. ordinanda: *Eam virtutem et magnitudinem animi aestiment.* Coler. — Quidam libri: *Eas divitias, eamque bonam famam.* Alii: *Ea divitias, eaque bonum famam.* Alii: *Eas esse divitias, eam bonam famam.* Nonnulli etiam: *Ea esse divitias: ea bonam famam.* Nos tamen nihil mutamus. Popma. — Marck. *γ. ea*, et Arondel. L. 3. L. 1. *Ea.* Codex B. Pub. pro *eam*, *esse.* L. 2. *eas divitias esse bonam. ea* Martin. Tacitus de Moribus

Germ. c. 13. *Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates*, id nomen, ea gloria est, *si numero ac virtute comitatus emineat.* Livius III. 19. *Ecetrae Antiates colonos palam * concilia facere*, id caput, 85
eas vires *belli esse.* Lucretius V. 117.

Divitiae grandes *homini sunt, vivere parce*
Aequo animo.

Consule Ampliss. Perizonium in Sanctium pag. 840. qui ad *Hellenismum* refert Pronominis demonstrativi, *sensu* quod praecessit respicientis, *constructione* id quod sequitur. Noster de Republica ordin. *Sua atque aliena consumere, nihil lubidini atque aliis rogantibus denegare, pulcherrumum putent*; eam virtutem et magnitudinem animi, *pudorem atque modestiam pro secordia aestument.* Wasse.

Magnamque nobilitatem putabant. Priores voces duae non patent in MS. Commel.; videntur tamen necessariae, conspiciunturque in membranis ceteris. Grut.

Laudis avidi. Non minus apte dixit Horat. *Graecis praeter laudem nullius avaris.* et Q. Curtius lib. IX. *Avaritia gloriae et insatiabilis cupido famae.* Ciacc. — Parum istud differt a proxime sequenti *gloriam ingentem, divitias honestas volebant.* itaque aut tollendum videri posset, aut detracto *erat*, adglutinandum aliis, hoc modo: *Laudis avidi, pecuniae liberales; gloriam ingentem, divitias honestas volebant.* Grut. — Qualis fuit Fabius Maximus, de quo Florus et Plutarchus. Coler. — Utriusque cupiditas vix unius hominis. Cic. Philipp. II. *Pone ante oculos laetitiam senatus populique Romani; confer cum nummatione tua tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo et sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt, sic libidinosi, avari, facinorosi verae laudis gustum non habent.* Grasw. — Horat. II. 15.

Privatus *illi census erat* brevis
Commune magnum *etc.*

Isaeus Orat. VI. pag. 497. *Οὐδέν τ' ἀδικῶν, ἐκ τῶν ἑαυτοῦ φιλοτίμως ἐπειρᾶτο ζῆν· ἐς αὐτὸν μὲν τὰ μέτρια ἀναλίσκειν οἰόμενος δεῖν, τὰ δ' ἄλλα τῇ πόλει περιποιεῖν, ἵνα ἐξαρκοίη πρὸς τὰς δαπάνας.* Wasse.

Gloriam ingentem. Cic. lib. III. de Legibus: *Domum cum laude redeunto: nihil enim praeter laudem bonis atque innocentibus, nec ex hostibus, neque a sociis reportandum.* Huc etiam referendum est longe saluberrimum illud civitatum quarundam institutum, quae virtutis augendae ergo, *quo libentius Reipubl. gratia periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium consecratam habuere.* Cic. de Nat. Deor. Et effatum Imperatoris nostri: *Qui pro Republ. mortem oppetunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.* Hanc ergo gloriam probi viri summo iure spectabant. Cuius etiam rei exemplum Cicero ipse praebet, ubi IV. in Catilinam sic ait: *Quae cum ita sint P. C., pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, caeterisque laudis insignibus, quae sunt a me propter urbis vestraeque salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus, quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor quam comparo: pro his igi-*

tur omnibus rebus, et pro meis in vos singularibus studiis, proque hac quam conspicitis ad conservandam rempubl. diligentia, nihil aliud a vobis nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo. Grasw. — Ut scintilla, in aridam materiam incidens, facile comprehendit, sic ego inflammor in pulcherrima hac sententia, cui, quasi adamas, adponi queant illa Ciceronis pro Quintio: *Dum existimatio est integra, facile consolatur egestas honestatem.* Et carbunculi imitatur splendorem vox Plauti Mostell. A. I. Sc. 3. *Ut fama est homini, exinde solet pecuniam invenire: ego si bonam famam mihi servasso, sat ero dives.* Neque tenebras hactenus dictis inducit istud Plutarchi in Flaminio: *Honoris et gloriae cupidissimus, praestantissimarum quarumque et clarissimarum rerum auctor esse volebat: longe magis beneficium affectantibus quam erogantibus gratulari solitus, quod illos virtutis materiam, hos autem gloriae competitores duceret.* Denique his omnibus emblematis loco serviat sententia Mimi:

Honestus rumor alterum est patrimonium.

Rupert.

Divitias honestas volebant. Sic in orat. de Republ. ordinanda: *bonas artes, honestas divitias.* Ciacc. — Quippe, ut Seneca ad Helv.
86 Consol. * cap. 9., *in paupertate nihil mali esse, quisquis modo nondum pervenit in insaniam omnia subvertentis avaritiae atque luxuriae, intelligit.* Grasw.

Memorare possem, quibus in locis ingentes hostium copias populus Romanus parva manu fuderit. Sic infra: *Sciebam saepenumero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse.* et in Iug.: *Saepe ante a paucis strenuis adversus multitudinem bene pugnatum.* A. Manut. — Sic Cato apud Festum: *Dicere possem, quibus villae atque aedes aedificatae atque expolitae maximo opere, citro atque ebore, atque pavimentis Poenicis stent.* Coler. — Magis ex quercu fatidica profectum videri queat, quam ex ore Andronici iunioris, quod habet Gregoras lib. X. cap. 4. *Multas scimus copias magnas a parvis facillime esse caesas.* Eamus per historias. Tot gentium millia, tantasque belli minas, et pene totius generis humani ruentis impetum, trecenti Lacedaemonii sustinuerunt, stratusque per totam passim Graeciam, qui divina humanaque impulerat, Xerxes. Ita Crotoniensium centum viginti millia, quod Iustinus habet, sive, quod Strabo, centum et triginta, a quindecim Locrensium millibus, profligata sunt. Sed et Alexandrum paucissimis militibus, innumerabiles Darii copias delevisse, qui in prima pugna sexcenta millia eduxisse dicitur, in secunda quadringenta peditum millia, centum equitum, testantur plerique omnes. Similiter Agathocles cum 2000 suorum 30000 Poenorum, duce Hannone, aggressus, tria eorum millia cum ipso duce interfecit, duobus tantum [millibus] e suis desideratis, si fides eidem Iustino XXII. 6. Tria millia Persarum caedunt ac fugant quinquaginta Romanorum millia apud Agathiam lib. III. pag. 71. 72. Vid. Eryc. Putean. in lib. I. Hist. Insubr. pag. 45. Sed quid peregrinam arborem concutio? Foeneremur Sallustio e Romanis scriptoribus lucem, quorum horti abundant huiusmodi fructu. De exercitu Luculli, adversus ingentem Armeniorum multitudinem educto, vide Plutarchum in eius Vita.

Post eum Caesar *innumeras adversariorum copias cum multo paucioribus facile superavit,* ut auctor est Sueton. in Caes. cap. 68. Magis clare legimus in Hirtio, Numidarum copias, in coronae modum, Caesaris copias cinxisse: Caesariani *interim*, inquit, *cum non amplius tres aut quatuor milites veterani sese convertissent, et pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius duorum millium, ad unum terga verterunt.* Hoc etsi mirum, tamen verum est: et, nisi fallor, illo ipso scriptore arbitro et inspectore gestum, qui et gemina de Gallis: *Accidit res incredibilis*, inquit, *ut equites minus triginta Galli Maurorum equitum duo millia loco pellerent, urgerentque in oppidum.* Denique splendorem etiam istis compares ex lib. X. Annalium Boicorum Andr. Brunneri pag. 862. *Ovo Ungarus Austriae duplicem exercitum superfuderat. Tum Adalbertus Marchio et Luitpaldus filius incredibilem rem, quamque omnis loquetur aetas, ausi, cum triginta non amplius milites de familia sua armassent, cecinere tamen classicum, notoque signo vicinas arces periculi admonuere. Confluxere omnino trecenti, sed qui vitae prodigi, et nobilissimum sanguinem Reipublicae impensuri, vile suum cuique caput fecerant. Ibant ergo devoti pro patria trecenti viri, in legiones decem trifariam divisas. Impedimenta et captivos prima servabat, altera locum insidiis ceperat, tertia agmini contra trecentos subsidio futura. Sed nulla impetum trecentorum tulit. Ruina, non strages fuit, et plura futura passim aggerata, quam facere tum pauculae manus possent.* Causas ei rei assignare promtum est, omnium autem sufficientissima, magni illius DEI exercituum, voluntas et arbitrium, cui non difficile est salvare vel in multis, vel in paucis. *Humanae causae in eo consistunt, quod multitudo neque disciplinae retinens est, et fiducia sui temere discrimen sumit, tum vero, cum multis indigeat, difficulter parat copias: paratas, si paucae sunt, celeriter consumit; si multae, moleste conservat, quin et morbis magis obnoxia, et contagia velocius vulgat. E contra hostium paucitas regenti apta, invicem conspicua, nullamque nisi in virtute spem habens, acriore disciplina agit, occasionibus solertius imminet, destinata promptius exsequitur, saepe etiam ad mortis usque contemtum generosos spiritus acuit:* ut prudenter disserit Io. Freinshemius ad Curtii lib. III. cap. 3. §. 27. illud a sole Bernecceriano accensum sidus. Rupert. — *Possum* Servius pag. 1715. et in aliis edd. at pag. 615. *possem.* [*possum* Servius ad XII. Aen. 230. Vid. Ciceron. Orat. Tom. III. Part. II. p. 959. Broukhus.] pag. 1715. pro
maximas P. Rom. *ingentes.* * Sed in priore loco *maximas.* vide Veget. 87
II. 4. Livius XXXV. 14. et Epitom. *Maximum Imp.* etc. Alexandrum *regem*, quod parva manu innumerabiles *exercitus fudisset.* Hegesipp. I. 1. innumeras hostium c. p. m. fuderit. *Populi Rom. exercitus, eodem duce,* non maxima manu innumerabiles *Armeniorum copias fudit.* Cic. pro Archia. Wasse.

Maxumas hostium copias populus Roman. parva manu fuderit. Thucyd. lib. II. *Ἄδηλα γὰρ τὰ τῶν πολέμων, καὶ ἐξ ὀλίγου τὰ πολλὰ καὶ δι' ὀργῆς αἱ ἐπιχειρήσεις γίγνονται· πολλάκις τε τὸ ἔλασσον πλῆθος δεδιὸς ἄμεινον ἠμύνατο τοὺς πλείονας, διὰ τὸ καταφρονοῦντας ἀπαρασκεύους γενέσθαι.* *Nam conditio bellorum est anceps, et a parva manu*

multo saepe animi cum ardore conflictus conficiuntur. Saepe etiam minor manus, quae timet, maiorem fortius propulsavit, quod propter hostis contemptionem esset imparata. GRASW.

MUNITAS. Reg. *munitas natura.* WASSE.

PUGNANDO CEPERIT. Sic in Iugurtha: *Urbes aliquot pugnando cepit.* et in Basi columnae Duilii, quae in foro Romano e ruinis effossa fuit, est PUGNANDO CEPET, antiqua scribendi ratione pro *cepit.* Et Plautus Mil. glor. *vi pugnandoque hominem capere certa res est.* et Hirtius de Bello Africo: *castello, in monte loco munito locato, vi expugnando est potitus.* ubi lege: *vi et pugnando;* et paulo ante *quib. locus* est in meo libro, et vox *longius*, quae statim sequitur, non legitur in eodem. CIACC. et URSIN. — Antiqua et proba locutio. Sic in Iugurth. *Urbes aliquot pugnando cepit.* Plautus milite glorioso:

Vi pugnando hominem capere certa res est.

Vatinius tamen apud Ciceronem lib. V. Epist. omisit copulam: *sex oppida vi oppugnando cepi.* Hirtius de Bello African.: *Castello, in monte loco munito locato, vi et expugnando est potitus.* Ego tamen haud scio an satius sit, utrobique legere, *vi pugnando.* COLER.

NI EA RES LONGIUS NOS etc. Superfluum videtur *ea res;* praecipue cum similis dictio statim sequatur. GRUTER.

CAP. VIII.

SED PROFECTO FORTUNA IN OMNI RE DOMINATUR. *Magnum vim esse in fortuna in utramque partem, vel ad secundas res, vel adversas, quis ignorat? nam et quum prospero statu eius utimur, ad exitus provehimur optatos, et quum reflavit, affligimur:* Cicero ad Herenn. Hinc Seneca Epistol. LXXIV. *Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, et in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam quia nimis captabantur, amissa, et dum avide rapiuntur, excussa sunt.* Idem Epist. XCI. *Quid enim est, quod non fortuna, cum voluit, et florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit? Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus causae doloribus oriuntur.* Quid ergo hanc miremur, cum in omni re dominetur, etiam Romanos infra, sicut Athenienses supra, meritum celebrasse? GRASW. — Aliter scripsit in Iugurth. cap. 1. Vid. Decembrius VI. de Polit. Liter. pag. 549. BROUKH.

DOMINATUR. Unde Fortuna, *Domina* sive *Hera* antiquis dicebatur. Plautus Mercat. *Divum atque hominum quae spectatrix atque Hera eadem es hominibus.* Idem Sallustius in Iugurtha: *Fortunaque pleraque rerum humanarum regit.* et de Rep. ordin. *Quin etiam neque prava magis quam*

bona consilia prospere eveniunt, quod plerasque res Fortuna ex sua libidine agitat. COLER.

* EA RES CUNCTAS EX LUDIBINE MAGIS QUAM EX VERO CELEBRAT 88
OBSCURATQUE. Dignus Sallustio magistro Curtius lib. IX. cap. 10. ita hanc sententiam pronunciat: *Fortuna rebus famam pretiumque constituit.* Nec dispari colore de fortunae dominio Plaut. Capt. A. II. Sc. 2.

Sed viden'? Fortuna humana fingit artatque ut lubet.

Spectant ad album idem verba Plinii lib. III. ep. 16. *Facta dictaque alia clariora sunt, alia maiora.* Eadem incedit semita Lips. lib. I. Misc. Epist. 11. *Quidam merentur famam, quidam habent.* Cui sententiae suae veritatem adstruit II. Elect. VIII. exemplo cum omnium Criticorum, tum Ferdinandi Pinciani: *Fatum hoc esso censeo Criticorum, ut labor eorum fructus maioris in publicum sit, quam famae. Vide veteres, vide nostros; paucos reperies, quorum nomen aut late fusum, aut diu perennarit. Vel in Ferdinando Pinciano hodie quam indignor: qui revera vir eximius, vix tamen e vulgi tenebris se exemit; et paucis doctis in occulto laudatus, iacet etiamnum ignoraturque inter suos. At si acuminis ac iudicii aliqua laus est: huic eum recte tribues, si fidei ac modestiae, magis* etc. Et Ludovicus Vives Comm. ad cap. 21. lib. II. Augustini de Civ. Dei, hoc Sallustii dictum aptat ad Rudolphum Agricolam, paucis lectum, sed dignum, qui ab omnibus legatur. Pergerem ulterius, nisi sentirem cum Scauro, *Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere:* ut refert apud Senecam patrem IX. Controv. V. Desino igitur, relictis pro observationis huius obsignaculo istis Plinii Hist. Nat. lib. II. cap. 7. *Toto mundo et omnibus locis, omnium vocibus Fortuna invocatur, et una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, et cum conviciis colitur, volubilisque a plerisque etiam et coeca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorum fautrix: huic omnia expensa, huic feruntur accepta, et in tota ratione mortalium utramque paginam facit.* RUPERT.

EA RES CUNCTAS EX LUBIDINE. Commel. non agnoscit *ea res*, et vero cum praecesserit *in omni re*, ingrata est repetitio vocis eiusdem. Forte fuit: *dominatur, cunctaque ex lubidine.* GRUTER. — Quum Commelinianus non agnoscat *ea res*, at vero praecesserit *in omni re*, Gruterus legit, *cunctaque ex libidine.* Sed nec vulgata lectio a stylo Sallustiano aliena mihi videtur. Infra, quae repetitio est pronominis *ea? Ita eorum*, inquit, *qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere praeclara ingenia; at populo Romano nunquam ea copia fuit.* Quid? quod in Orat. de Rep. ord. fere repetita haec sententia est: *Plerasque res fortuna ex lubidine sua agitat.* RUPERT.

EX LIBIDINE MAGIS QUAM EX VERO CELEBRAT. In eam sententiam in orat. de Republica ordinanda: *quia plerasque res fortuna ex lubidine sua agitat. Ex vero* autem etiam Tacitus dixit Ann. lib. IV. *Neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse.* Ipse Sallust. in Iugurth. aptius, *Et omnes*, inquit, *honores non ex merito, sed quasi debitos a nobis repetit.* CIACC. et URSIN.

MAGIS QUAM EX VERO CELEBRAT. Adverbium *magis* non visitur in Pal. quarto; nec mihi dubium fit, quin abfuerit autographo ipsius historici; eam enim vocem fere subaudiebant antiqui. nec quidquam Tacito frequentius. GRUTER. — Adverbium *magis* non visitur in Pal. quarto; nec dubitat Gruterus, quin abesse debeat. Graecismus est, multis bonis auctoribus familiaris, ut ostendit, praeter alios, Berneccer. ad Iustini lib. VI. cap. 1. §. 4. lit. F. RUPERT. — *Ea* hic et supra agnoscunt Libb. nostri, August. et ipse auctor cap. 10. *primo pecuniae, dein imperii cupido crevit, ea quasi materies* etc. *fuere.* et: *idem velle atque idem nolle, ea demum* etc. et c. 38. *urbana plebes, ea vero praeceps ierat.* et c. 68. *in fuga salutem sperare* etc. *ea vero dementia est.* et alibi saepe. Hanc de fortuna sententiam eleganter convellit Lactant. III. 28. Noster Demosthenem praeëuntem habuit, Olynth. II. p. 8. *Μεγάλη γὰρ ῥοπὴ, μᾶλλον δὲ ὅλον ἡ Τύχη, παρὰ πάντ᾽ ἐστι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα.* et de Pace 22. *Ἓν μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δι᾽ εὐτυχίαν, ἣν*
85 *συμπάσης ἐγὼ τῆς ἐν ἀνθρώποις οὔσης δεινότητος καὶ σοφίας ὁρῶ *κρατοῦσαν.* Chersoneso 43. *Τὴν τοιαύτην πολιτείαν περιαιρεῖται, ἐν ᾗ πλειόνων ἡ Τύχη κυρία γίνεται ἢ οἱ λογισμοί.* Ibi aliquid rationi tribuere videtur. *Quam vero* Reg. sed Lactant. III. 29. *ex vero.* Vocem *magis* agnoscit Lactantius III. 25. WASSE.

ATHENIENSIUM RES GESTAE, SICUTI EGO EXISTIMO, SATIS AMPLAE MAGNIFICAEQUE FUERE. Idem indicat Tullius: *Antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia et in domesticis et in bellicis rebus effecerat.* GRASW.

SICUTI EGO EXISTIMO. V. C. *aestimo.* Sic apud Caesarem saepius verbum *aestimo* in *existimo* mutatum ostendimus. URSIN. — Pronomen *ego* non est in Pal. sexto, septimo, decimo; omnes alii MSS. notae pretiosioris praeferunt *aestumo*; adeo ut id revocandum sit, nisi auctoritatem eorum vilipendimus. GRUTER.

VERUM ALIQUANTO MINORES TAMEN QUAM FAMA FERUNTUR. Locus hic varie ac diverse in impressis legitur, nec tamen antiqui libri meliorem scripturam retinent. In nonnullis èst: *Verumtamen aliquanto minores quam feruntur fama.* In aliis item: *Verum aliquanto minores quam fama feruntur.* Lector sequatur lectionem quam veriorem putat: ego vulgatam scripturam retinui, quam D. August. agnoscit lib. XVIII. de Civit. Dei. C. POPMA. — Adstipulante ipso Thucydide lib. I. 12. *Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὁμῶς τοιαῦτα ἄν τις νομίζων μάλιστα ἃ διῆλθον οὐχ ἁμαρτάνοι· καὶ οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μεῖζον κοσμοῦντες, μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνενικηκότα.* *Verum ex dictis certissimis signis talia quis existimans potissimum quae narravi, non erraverit; at non si magis credat vel poëtis haec in maius extollentibus, vel scriptoribus qui suaviora potius auditu quam veriora componunt, etsi nulla nitantur probatione, ac maximum partem spatio temporis ad incredibilem fabulositatem degeneraverint.* GRASW. — Quod modo dixit, illustrat exemplo Atheniensium: quo quidem, ceu malleo, aperitur nu-

cleus verborum Taciti, lib. III. Histor. cap. 7. de Antonio Primo: *Desiderata diu res, interpretatione gloriae, in maius accipitur; postquam Galbae imagines, discordia temporum subversas, in omnibus municipiis recoli iussit Antonius.* Significat enim, factum hoc Antonii, etsi laudabile et gloriosum, tamen maiore praedicatione celebratum vulgo fuisse, magisque gloria dignum esse visum, quam re ipsa merebatur. Eadem planta provenit in horto Plinii L. III. Epist. ad Iulium Genitorum: *Est omnino Artemidori nostri tam benigna natura, ut officia amicorum in maius extollat: inde et meum meritum, ut vera, ita supra meritum, praedicatione circumfert.* Neque flos iste dici potest unicus, quum pari vultu ac fragrantia alium suppeditet eiusdem saltus, dum inter alia Traianum celebrat, *quod perquam modica quaedam civium merita fortunae suae viribus in maius extollat, efficiatque ut tantum ipsi quisque praestitisse videatur, quantum ab ipso receperit.* RUPERT.

MINORES TAMEN. Ita ipse Thucydides I. 12. *Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὁμῶς τοιαῦτα ἄν τις νομίζων μάλιστα ἃ διῆλθον οὐχ ἁμαρτάνοι· καὶ οὔτε ὡς ΠΟΙΗΤΑΙ ὙΜΝΗΚΑΣΙ περὶ αὐτῶν ἘΠΙ ΤΟ ΜΕΙΖΟΝ ΚΟΣΜΟΥΝΤΕΣ, μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ ΠΡΟΣΑΓΩΓΟΤΕΡΟΝ τῇ ἀκροάσει ἢ ἈΛΗΘΕΣΤΕΡΟΝ, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνενικηκότα.* Et cap. XI. *Καὶ αὐτά γε δὴ ταῦτα ὀνομαστότατα τῶν πρὶν γενόμενα δηλοῦται τοῖς ἔργοις ὙΠΟΔΕΕΣΤΕΡΑ ὌΝΤΑ τῆς ΦΗΜΗΣ καὶ τοῦ νῦν περὶ αὐτῶν διὰ τοὺς ποιητὰς λόγου κατεσχηκότος.* Pindarus Olymp. I. 43. sqq. *Ἦ θαύματα πολλά. Καί που τι καὶ βροτῶν φρένας Ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον Δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις Ἐξαπατῶντι μῦθοι· Χάρις δ᾽, ἅπερ ἅπαντα τεύχει τὰ μείλιχα θνατοῖς, Ἐπιφέροισα τιμὰν, Καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν Ἔμμεναι τὸ πολλάκις.* Supra: *amplae magnificaeque,* Martin. solus *amplae et magn.* Eum redarguunt tum caeteri, tum Iustinus II. 1. *Rerum ab Scythis gestarum, quae satis amplae magnificaeque fuere.* WASSE.

QUAM FAMA FERUNTUR. Testor hunc locum sic legi apud Augustinum lib. XVIII. de Civit. Dei. Videtur autem Sallustius, cum haec scriberet, illa Thucydidis verba in animo habuisse: * *Δηλοῦται τοῖς ἔρ-* 86
γοις καταδεέστερα ὄντα τῆς φήμης καὶ τοῦ περὶ αὐτῶν κατεσχηκότος λόγου. Ad hunc locum consule etiam, si placet, Hieron. lib. III. Epist. 2. Magna autem ingenia vocat, nisi fallor, Thucydidem, Xenophontem et alios rerum Graecarum auctores. COLER.

QUIA PROVENERE IBI SCRIPTORUM MAGNA INGENIA. Est hic quidem verborum situs in MSS. melioribus; editiones tamen primae agnoscunt *magna scriptorum ingenia.* Pal. vero undecimus ac duodecimus: *quia ibi provenere scriptorum magna ingenia.* ac quartus: *quia magna ingenia scriptorum ibi provenerunt.* GRUTERUS. — *Ingenia Scriptorum* Mart. Reg. Arond. I. 2. Mart. Augustinus C. D. II. 18. et in eo loco membranae Reginenses. Ita etiam Vopiscus in Probo cap. I. p. 635. qui ex Catone, Sallustio, Gellio citat, vocem *scriptorum* omittendo agnoscere videtur; ita enim ille: *Omnes omnium virtutes tantas esse, quantas videri eas voluerint eorum ingenia, qui uniuscuiusque facta describse-*

rint. Verum suspecta mihi vox *scriptorum*, quia certam sedem non habet. Tacitus certe Annal. I. 1. absolute, ut infra noster, effert: *temporibusque Augusti dicendis non defuere decora* ingenia. Plinius lib. VII. Epist. 6. *Erat enim caussa notissima: praeterea utrinque* ingenia clarissima. Tacitus iterum Annal. XV. 41. *exin monimenta* ingeniorum *antiqua et incorrupta.* Caeterum de Graeca fide verissime Aurelius Victor in Caligula: *Graecorum dicto, quis* augendi omnia *studium est.* et Lactantius Instit. I. 18. *Sed haec* Graecorum *fortasse culpa sit*, qui res levissimas pro maximis semper habuerunt. Wasse.

Per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxumis celebrantur. Videntur a Glossargo aliquo *Atheniensium facta.* Nazarian. praeterea ut et Pal. nonus scriptum habent *factae proxumis,* quod facile refingi posset in *pro summis.* Grut.

Ita eorum qui ea fecere virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extollere praeclara ingenia. Ego, qui Sallustius non sum, simpliciter scripsissem: *Ita eorum virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extollere. At populo* etc. exterminatis caeteris. Grut. — Opinor satis patefactam vim huius sententiae in Observatis ad cap. III. Adde qui hunc Sallustii locum citat, Fl. Vopiscum in Probo et Diodor. Sicul. lib. I. cap. 2. F. Rupertus.

At populo Romano numquam ea copia fuit. Nam, ut Cicero, *nec in constituentibus Rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet.* Quid miremur? *Pacis est comes, otiique socia, et iam bene constitutae civitatis quasi comes quaedam eloquentia.* Adeo *ut*, eodem auctore, *in ea ipsa urbe* (Athenis puta) *in qua et nata et alta sit eloquentia, ea sero prodierit in lucem. Siquidem ante Solonis aetatem et Pisistrati de nullo, ut diserto, memoriae proditum est. At hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes; ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt; tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma*, inquit, *ad hodiernum diem.* Grasw.

Prudentissimus quisque negotiosus maxume. Sermo ab ipsis
87 effictus Gratiis: sic tamen * ut nec fabri alterius videri queant ista Senecae epist. XXXI. *Generosos animos labor nutrit.* Item: *Non est viri timere sudorem.* Rupert.

Optimus quisque facere quam dicere etc. Tangit illos qui ludos Philosophorum et Rhetorum sequuntur, omissa Reipublicae et militaris cura. Stratophanes ille Plautinus haud equidem absurde narrat:

Non placet, quem scurrae laudant, manipulares mussitant:
Neque illi, quorum lingua gladiorum aciem praestringit domi.
Strenui nimio plus prosunt populo, quam arguti et cati.
Facile sibi facunditatem virtus arguta [fort. *argutam*] *invenit.*
Sine virtute argutum civem mihi habeam pro praefica,
Quae alios collaudare absentes, sese vero non potest. Coler.

Adstipulatur Poëta:

Nondum tradiderat victas victoribus artes
Graecia, facundum sed male forte genus.
Qui bene pugnabat, Romanam noverat artem,
Mittere qui poterat spicla, disertus erat.

Denique etsi memoratu digna agere, iis pronum erat, ingenia tamen aberant ad prodendam virtutis memoriam. Unde Atticus ad Tullium lib. I. de Legibus: *Postulatur a te iam diu vel potius flagitatur*, inquit, *historia: sic enim putant, te illam tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Graeciae nihil cedamus. Atque ut audias, quid ego ipse sentiam, non solum mihi videris eorum studiis, qui tuis literis delectantur, sed etiam patriae debere hoc munus: ut ea quae salva per te est, per eundem sit ornatui.* Grasw. — Quod examussim verum est. Quid de Parthis Orientis dominis Iustin. lib. XL. c. 3. §. 8.? *Ad faciendum*, inquit, *quam ad dicendum promptiores.* Eadem consideratio tenuit Ammian. Marcell. lib. VIII. *Plus audire quam loqui militem decet, actibus coalitum gloriosis.* Hodie Hispani et Turcae pauca loquuntur, vires autem habent in promptu: et e contra facile vident, quid possint aut non possint, ut scribit Berneccerus de Regno Hungariae. Plures gemmas attulimus ad Iustini lib. II. c. 10. §. 23. quae ut magis splendeant, includere libet auro Brunneri lib. I. Annal. Boior. *Sed negotiosi homines, et fortiter facere, quam bene dicere, peritiores, cum manum, caesim et punctim ferire doctam, diserta lingua potiorem dicerent, reliquis hostibus formidandi temporis iniurias minus feliciter propulsabant.* Ast non infrequens et hoc, quod *alii peritiores dicere, quam facere.* Talis Isocrates orator, qui ob id interrogatus, *cur ipse, qui doceret alios, sibi docendo non esset satis?* respondit: *Coticulas quidem ipsas secare non posse, eas tamen ferro secandi vim ac facultatem dare.* Phot. in Bibl. pag. 502. ubi Schottus citat illud Horat. in Arte poët. 304.

— — *Fungar vice cotis, acutum*
Reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi.

Phot. ex Orat. II. Aristidis pag. 439. *Nam quanto melius est imperare quam ministrare, tanto praestat quae oportet dicere, quam facere. Ut enim ille multis consilium impertit, ita hic instar alterius est cuiusvis. Quare sicut Architecti fabris necessario praestant, quamvis in eodem versentur opere; sic eos, qui in foro et in dicendo praecellunt, horum ministris poëta meliores posuit et illustres appellavit; idque admodum recte.* Rupert.

Et sua ab aliis benefacta laudari quam ipse aliorum narrare malebat. Illa *et* copula non est in MSS. codicibus, ac maiore cum gratia hic abesse poterit. Rivius. — Abest ab L. 2. et Reg. I. Wasse.

CAP. IX.

* Ius bonumque apud eos. Tacit. de moribus German. *plusque ibi* 88
boni mores valent quam alibi bonae leges. Ciacc. — Vide D. Augustinum de Civ. Dei lib. II. cap. 18. A. Manut. — Ita Tacitus de Ger-

manis: *plus ibi boni mores valent quam alibi bonae leges.* Ea vero vita laudatissima haberi debet, quoniam legum nimis probitas illicita factum aliquid est: *ficta autem omnia sicut flosculi decidunt*, ut eleganter canit sapientissimus vates Ascraeus. Vide ad hunc locum c. 17. et 18. lib. II. Augustini de Civitate Dei. Coler. — Quod aeternum quiddam est, ad illam antiquissimum et rerum omnium principem expressum naturam. Grasw. — Eodem stadio cucurrerunt vetustissimi mortalium, *qui*, ut ait Tacitus III. Annal. 26., *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.* Quae quidem verba Tacitus e poëtica aureorum saeculorum descriptione sumsisse nonnullis videbitur. Ovid. lib. I. Fastor.

Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat,
Nullus erat iustis reddere iura labor.

Sed quo tempore propiora, eo maiorem fidem merebuntur illa Livii lib. I. cap. 21. de Numa: *Ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac iusiurandum, proximo legum ac poenarum metu, civitatem regerent.* quemadmodum locum illum restituit Gruterus; et explicat fidem ac iusiurandum non minus coërcuisse populum Romanum quam leges, quam supplicia; quod rarum alioqui. Multi enim abstinent a delictis praemiorum amore, id est, pretio ac mercede allecti; plures metu infamiae suppliciique. Paucissumus in recte agendo aut Deum respicit, aut conscientiam. His allubescit, quod de suo aevo confirmat Polybius lib. VI. Hist. cap. 54. *Apud Romanos, qui publicam pecuniam tractant, propter unicum iurisiurandi religionem servant fidem.* Ex quibus liquet, nihil affectibus tribuisse Sallustium. Sed aggregemus istis duas fortissimas nationes, Scythas et Germanos, nisi cum plurimis eruditorum pro una utraque habenda est. De Scythis ita Iustinus lib. II. cap. 2. *Iustitia gentis ingeniis culta, non legibus.* ubi observatiunculam nostram vide. De Germanis, Germanicae virtutis unicus vindex, eoque nomine magni nobis faciendus, Tacitus in I. de Morib. Germ. cap. 19. *Plus ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.* O verba nunquam sine rubore nobis recitanda! Qui enim fit, quod hodie posteris Germanorum, victoribus barbarorum, aemulis Romanorum, in moribus convicium fiat frequens et quasi tralatitium? quod saeculi vitio, Genitae Manae litasse dicamur, ad quam suscipiebatur olim votum, ne quis domi nasceretur probus? Evigilemus tandem ad paganorum industriam et ad illa τοῦ παλαιοῦ κόμματος, quae in unum redacta sertum, ut diutius perennent, complectar, ceu filo quodam, pulcherrima Nazianzeni sententia ex Orat. I. ad Iulianum: *Est bonum summum appetendum, nonnisi ob bonum summum.* item illo Plinii lib. V. Epist. 14. 8. *Quam me iuvat, quod in causis agendis non modo pactione, dono, munere, verum etiam xeniis abstinui! Oportet quidem, quae sunt inhonesta, non quasi illicita, sed quasi pudenda vitare.* Rupert. — Pemb. Badian. aeque eleganter, *ius bonum*, abiecta copula, quam tamen retinent caeteri omnes et Augustinus II. 8. Civ. Dei. Plautus Mostellaria: *Nullum aedepol genus est hominum*

tetrius, Nec minus bono cum iure, quam Danisticum. Et Stich.: Bonum ius *dicis.* Trinum. ius bonum. Bacchid. *sine* bono iure. Rud. *sine modo et modestia sum, sine* bono iure *atque honore.* et apud Ciceronem Philipp. II. 14. *aequum bonum: Is igitur, a quo vivo nec praesens nec absens quicquam* aequi boni *impetravit.* Verum ipse Sallustius alibi: *a* vero boneque *impediebant.* ubi Pembr. agnoscit *que.* et: *magis ex aequo bonoque quam iure gentium.* Sententiam ex Euripide mutuatus est auctor, qui in Helena vs. 1004. ita loquitur: Ἐγὼ πέφυκά τ' εὐσεβεῖν καὶ βούλομαι. Ἔνεστιν ἹΕΡΟΝ τῆς ΔΙΚΗΣ ἐμοὶ μέγα Ἐν τῇ ΦΥΣΕΙ. vel ex Thucydide potius I. §. 39. Μὴ μετὰ ΝΟΜΩΝ τὸ πλεῖον ἢ τρόπων ἀνδρείας κινδυνεύειν. Huc spectat Livius I. 21. *Ea pietate omnium pectora imbuerat, ut* fides *ac* iusiurandum, proxime legum ac poenarum metum, *civitatem regerent.* Egregie Poëta Aeneid. VII.

* *Ne fugite hospitium, neve ignorate Latinos,* 89
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte sua, *veterisque dei se more tenentem.*

Sic et Ovid. Metam. I. 89.

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo,
Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat:
Poena metusque aberant; *nec verba minacia fixo*
Aere legebantur.

Tacitus An. III. 26. *neque praemiis opus erat, cum* honesta suopte ingenio peterentur, *et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.* Videatur Senecae epist. XC. Auson. in Vill. vs. 34.

Deliquisse nihil nunquam laudem esse putavi,
Atque bonos mores legibus *antetuli.*

Iustinus Hist. II. 2. *ius bonumque* voce *iustitia* reddit: *Iustitia gentis* ingeniis culta, non legibus. Contra vero Antonius apud Ambrosium sub falso nomine Hegesippi: *qui* potestate pro iure *uteretur; formam venalem offerret*, ut pulchritudine illiceretur *novae auctionis commercio.* Codices nostri rectius: *ut pulchritudinem licitaret.* Wasse.

Apud eos non legibus magis quam natura valebat. Sic Seneca Epist. XC. *Sed primi mortalium, quique ex his geniti naturam incorruptam sequebantur, eundem habebant et ducem et legem.* Et Tacitus lib. III. Annal. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant, neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.* Tales describit idem Chaucos in libro de moribus Germanor. c. 35. *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri: sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non iniurias sequuntur.* Iustinus de Scythis lib. II. *Iustitiam gentis ingeniis, non moribus cultam.* Hoc etiam noster Romanis illis tribuit antiquissimis, quemadmodum et Livius lib. I. *Quo tempore Deorum assidua animis insidens cura, cum interesse rebus humanis coeleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac*

iusiurandum, propulso legum ac poenarum metu, civitatem regeret. Infirma sane vincula legum, ubi pudor nullus et natura corrupta. Tacitus lib. III. Annal. *Reliquis intra animum medendum est. Nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius mutet.* Natura ad virtutes quavis lege, imo et disciplina potior, teste Cicerone pro Archia: *Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino, per se ipsos et moderatos et graves exstitisse fateor. Etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam* etc. Seneca Epist. XCV. *Ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturae eorum est esse bonos, ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem in ea quae tradi solent perveniunt sine longo magisterio, et honesta complexi sunt, cum primum audierunt.* GRASW.

IURGIA, DISCORDIAS, IRAS, SIMULTATES CUM HOSTIBUS EXERCEBANT; CIVES CUM CIVIBUS DE VIRTUTE. Polyb. lib. VI. *Δυοῖν ὄντων δι' ὧν σώζεται πολίτευμα πᾶν, καὶ τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους ἀνδρείας, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ὁμονοίας. Cum duobus his omnis civitas contineatur, fortitudine adversus hostes, consensuque inter cives.* GRASW. — Eadem prorsus indoles in Turcis; de quibus sic scribit Busbeq. Epist. III. Legat. Turcicae: *Fuit in regione Hungariae, nobis contermina, magna virium fama Sangiaccus Arslambegus. Nemo eo validius intendebat arcum: nullius ferrum altius penetrabat: neque hostibus erat formidolosius. Huic se aemulum comparaverat Velibegus eiusdem laudis affectator, finitimorum locorum et ipse Sangiaccus: aemulatio aliis forte rebus aucta, ad summum odium, insidias et vulnera processit. Hac an alia de caussa arcessitus Constantinopolim Velibegus, quum de dissidio quaesivissent in Divano Bassae, prolixe recitavit totam illarum simultatum scenam, caussas, progressum et quo denique evasissent; et ut caussam suam faceret meliorem, subiunxit, se ex insidiis ab Arslambego vulneratum: quibus nihil fuisset opus, si se dignum suo nomine Arslambegus praestare voluisset: quandoquidem ipse pugnam cum eo nunquam subterfugisset, ut quem ad singularem pugnam multoties provocasset. Hoc Bassae aversantes: Tun' commilitoni tuo singulare certamen denunciare ausus es? deerant quippe Christiani, in quos pugnares. Vivit uterque vestrum pane nostri Imperatoris: nihilominus inter vos de vita decernere parabatis? Quo iure, quonam exemplo? An ignorabatis utercunque vestrum cecidisset, Imperatoris damno casurum? Quo*
90 *dicto duci eum * in carcerem iusserunt, in quo multis mensibus maceratus, vix tandem liberatus est, existimatione valde imminuta.* Haec Busbequius. Pudeat igitur rursus, pudeat Germanos humanitatis iura non saltem discere a Barbaris: efferatioribusque inter sese moribus agere, quam homines paganos et Orco (si sic permanserint) destinatas victimas! Quae enim, proh DEI hominumque fidem, intemperiae cives exagitant? quis furor animos eorum invasit, ut velut ad gladium auctorati Threces quidam ac Myrmillones, cotidie inter se comparentur committanturque: seu potius tanquam efferatissimae belluae mutuis in sese vulneribus saeviant, alterque alterum lanciare ac perdere gestiat? Ceterum si quis hanc animorum pestilentiam vitiorumque ardorem corrigendum et emendandum

suscipiat, nescio an multo plus reportaturus sit gratiae, quam Musonius ille Rufus apud Tacit. III. Hist. cap. 81. qui studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus, coeptabat *permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio; pluribus taedio: nec deerant qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cuiusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam.* Nihilominus spargam etiamnum alia meliorum scriptorum semina in publicum, bona sub spe, si in nullius animum radices egerint, ac nemini tamen datura damnum vel malum. Gravissimi ponderis dictum est illud T. Iulii Germanici Caesaris, in oratione ad tumultuantes legiones, apud saepius laudatum Tacitum lib. I. Annal. cap. 43. *Tua dive Auguste coelo recepta mens, tua pater Druse imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant.* Transcriptionem quoque meretur Antonii Primi, strenui ducis, egregium factum, quod eidem Tacito relatum III. Hist. cap. 10. *Quum ira militum in T. Ampium Flavianum incumberet, nullo criminis argumento, et a conviciis et probris ad tela et manus transirent, opposuit sinum Antonius stricto ferro: mox conversus ad signa et bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam iniicerent, orabat.* Cuius loci vim ut exacte intelligas, doceo Te, quum aliquod triste signum apparuisset, putasse veteres id posse eludi, sive a sese suisque depelli, et quod ostendebatur periculum effugi, si vel verbis vel aliquo facto indicarent, se omen non accipere sed abominari: verbis quidem, cum dicerent, *Εἰς κεφαλήν σοι*, hoc est, *Tuo capiti sit.* quae abominandi formula occurrit apud Aristophanem, teste Scaligero ad illum Catulli versum:

Quo signo? quasi non totidem mox deprecer illi.

Terentius Heautont. *Istud inimicis nostris siet!*
Ovidius:

Hostibus eveniant convicia talia nostris!

Virgil. III. Georg.

DI meliora piis, erroremque hostibus illum!

Propert. lib. III.

Hostibus eveniat lenta puella meis!

Cicero in Catone: *Mirari solitum* C. Fabricium, *quod cum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset a Thessalo Cinea, Athenis quendam esse, qui se sapientem profiteretur, eumque dicere, omnia, quae faceremus, ad voluptatem esse referenda: quod ex eo audientes,* M. Curium *et* T. Coruncanium *optare solitos, ut id Samnitibus ipsique Pyrrho persuaderetur, quo facilius vinci possent, cum se voluptatibus dedissent.* Exempla alia reperies apud Horat. lib. I. Carm. Od. 21. Camer. Cent. III. cap. 35. Sen. III. de Ben. 27. ibique Lipsius, et IV. de Benef. 31. *Quod capiti precamur, toti homini precamur. Caput enim principale est, unde cuiusque imago, qualis sit, cognoscitur. Quare locus ille religiosus efficitur, ubi caput sepultum est, non etiam ubi cetera membra sine capite.* quod docet Paullus IC. lib. XLIV. de Religios. et sumtibus funerum. Ceterum re aut facto aliquo detestabantur, id, quod portendebat sinistrum aliquid,

insectantes. Cum enim vel avis inebra, vel aliud infaustum animal occurrisset, periculo se defunctos putabant, si id lapidibus petiissent et feriissent, aut si puerum, qui iunctim ambulantibus amicis medius intervenerat, colapho percussissent. Qua de re videndus est Casaubonus ad Theophrasti Characteres in cap. περὶ δεισιδαιμονίας. Similiter Turcae (ut auctor est nunquam satis laudandus Busbeq. Epist. III. Leg. Turcicae) *non parum auguriis ominibusque tribuunt. Constat aliquando amotos ab officio Bassas propter equi lapsum, ac si magni alicuius infortunii id portentum esset; quod abrogatione officii, a publica calamitate in caput privatum averruncaretur.* Igitur priori modo Antonius Primus ad bello-
91 rum Deos, hoc est, signa et aquilas, propria *legionum numina, et a militibus deorum loco habita, conversus, discordias ab exercitibus suis deprecabatur, sive amoliebatur *in capita inimicorum hostiumve malam rem aut periculum*: eiusdemque sensus est votum ipsiusque Taciti in lib. de moribus Germanor. c. 33. *Maneat quaeso duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui: quando urgentibus imperii fatis, nihil iam praestare Fortuna maius potest, quam hostium discordiam.* Sed iam observationis huius fluvius supra iustas excrevit ripas; coërcemus obice, et plura cognoscere volentem, mittimus ad Cl. Virdungum, qui non quidem ex aureo Phoebi tripode, sed perennis Sapientiae fonte multa huc pertinentia congessit, in piperata oratione de Concordia et Discordia earumque fructibus. Rupert.

Discordias, simultates. Editiones, natae intra annos triginta, voce amplius, *Iurgia, discordias, iras, simultates;* eam eieci, quod abesset antiquitus cusis omnibus, nec in ullo conspiceretur manuscriptorum, nisi Pal. duodecimo, scripto CIↃ CCCC XLVII. Grut. — Vox *iras* in meo codice non legitur. Ciacc.

Cum hostibus exercebant. Imitatur Curt. lib. VII. cap. 1. §. 25. *In suos ordines quisque currimus, et quicquid irarum in tabernaculo conceptum est, in hostium effunditur capita.* Rupert.

Cives cum civibus de virtute certabant. M. Seneca Controv. XXXI. *Magnis exemplis deceptus sum: dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summoventem, et Mucium in hostilia arma ruentem, et dum te, Deci, cogito, qui et ipse noluisti patri cedere.* Sic illis alienas virtutes considerantibus quasi flamma in pectore accendebatur, nec conquiescebat, donec illorum gloriam adaequassent. Quod et Rhodiorum legati de suis praedicant ad Senatum Romanum apud Livium Lib. XXXVII. *Non quae in solo modo antiquo sunt, Graecae magis urbes sunt, quam coloniae earum, illinc quondam profectae in Asiam. Certare pio certamine cuiuslibet bonae artis ac virtutis ausi sumus,* inquiunt, *cum parentibus quaeque civitas et conditoribus suis.* Grasw. — In hac scaturigine suum illud irrigavit Tacitus III. Hist. c. 2. *Olim virtutis modestiaeque certamen erat.* Et ad hoc certamen in re domestica praeit Hesiodus illis versibus:

Εἰς ἕτερον γάρ τίς τε ἰδὼν ἔργοιο χατίζων
Πλούσιον, ὃς σπεύδει μὲν ἀρόμμεναι ἠδὲ φυτεύειν,
Οἰκόν τ᾽ εὖ θέσθαι· ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων
Εἰς ἄφενον σπεύδοντ᾽· ἀγαθὴ δ᾽ Ἔρις ἥδε βροτοῖσι.

hoc est: *In alterum quispiam intuens otiosus divitem, qui festinat arare atque plantare, domumque recte gubernare: aemulatur vicinum vicinus: bona vero haec contentio hominibus.* In re militari utilitatem eius depraedicat Tacitus II. Hist. cap. 4. ubi de legionibus Vespasiani et Muciani: *Sed aemulatio et proximi exercitus gloria repulerat segnitiam.* Porro ad hanc concertationem excitandam notabis egregium stratagema ducum, munia partiri, et suum cuique legioni locum seorsim adsignare. Curtius lib. VII. cap. 6. §. 26. *Ingens militum certamen inter ipsos fuerat, ut suum quisque munus (nam divisum erat) primus ostenderet.* Quibus interpretandis eruditissimus Freinshemius advocat inter alia illud Aeneae Sylvii cap. VII. de Europa: *Sua cuique legioni murorum pars* (loquitur de expugnatione Constantinopoleos) *ac portarum attributa, ut discretus labor fortes atque ignavos distingueret, et ipsa contentione decoris militum virtus magis ac magis accenderetur: pari modo et navales socii attributas partes invadere iussi.* Idem illud Taciti IV. Hist. cap. 23. *Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt.* Accedat vero huic circa laudem bellicam concertantium coronae generosus ille Themistocles, quem *tropaea Miltiadis dormire non sinebant,* ut Plut. in eius vita et in Apophth. refert: cui non male subiiciam ex eodem Theseum, quem et in somnis et interdiu concitabant gesta Herculis, stimulabantque edere paria agitantem. *Iam in re scholastica* vim eiusdem intelligens Quintilianus, lib. I. Institut. Orator. cap. 2. pueros non solitarie, sed simul cum aliis instituendos, evincere inde conatur: *Excitanda mens et attollenda semper est,* inquiens, *quae in secretis et umbratili vita languescit, et quendam velut in opaco situm ducit: aut contra tumescit inani persuasione. Necesse est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Audiet in schola multa probari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata desidia: proderit laudata industria: excitabitur laude aemulatio: turpe ducet cedere pari, pulcrum superasse maiores. Non inutilem scio servatum a praeceptoribus meis morem, qui cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundum vires ingenii dabant: et ita superiore loco quisque declamabat, ut praecedere profectu videbatur. Huius rei iudicia praebebantur, ea nobis ingens palmae contentio; ducere vero classem, multo pulcerrimum. Nec de hoc semel decretum erat: tricesimus dies reddebat victo certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam remittebat et dolor victum ad depellendum ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse, quam exhortationes docentium, paedagogorum custodiam, vota parentum, quantum animi mei coniectura colligere possum, contenderim.* Haec ille. Evocarem adhuc alios aliosque: sed revocanda est intra alveum suum haec miscellanea diluvii literati exercitatio: nisi quod omitti non potest, quo nemo Sallustii sensum, et de quibus ille Romanae Reipublicae temporibus disserat, clarius exponit, Plinius, in Panegyrico de Traiano verba faciens: *Hqc mihi admiratione dignus Imperator non videretur, si inter Fabricios et Scipiones et Camillos talis*
* *esset. Tunc enim illum imitationis ardor, semperque melior aliquis ac-* 92
cenderet. Rupert.

In suppliciis Deorum magnifici, domi parci. Etenim:

Privatus illis census erat brevis,
Commune magnum: nulla decempedis
Metata privatis opacum
Porticus excipiebat Arcton:
Nec fortuitum spernere cespitem
Leges sinebant, oppida publico
Sumptu iubentes et Deorum
Templa novo decorare saxo.

Horat. lib. II. Od. 15. Sic et Cicero pro Flacco: *Haec enim ratio ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit, ut cum in privatis rebus suisque sumptibus minimo contenti tenuissimo cultu viverent; in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus, in publica dignitatis.* Pro Muraena: *Odit populus Romanus privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit. Non amat profusas epulas: sordes et inhumanitatem multo minus. Distinguit rationem officiorum ac temporum, vicissitudinem laboris ac voluptatis.* Grasw.

In supplicis Deorum magnifici. Ut ut haec de religione veterum Romanorum splendeant, aurea non sunt, sed aurum duntaxat, utpote felle lita, mentiuntur. *Nunquam in rectum exibit, quod vera pietas non formavit: nunquam non mendosum tinniet, quod illa Moneta non cudit,* ut dicere solebat olim, praesidium et dulce decus meum, Cl. Virdungus. Exhibebo tibi gentilium religionem paucis. Erant duo votorum genera; interdum solas preces Diis offerebant: quod proprie Latinis *precari*: interdum precibus adiiciebant promissionem et ea concipiebant, quae proprie Latine dicuntur *Vota.* Fuere quidem haec ab ipso mundi conditu instituta eo fine, ut grati animi significationem darent, qui opem a numine essent consecuti: sed depravatis hominum moribus, et pravis persuasionibus eorum animis corruptis, eo tandem impietatis ventum est, ut Deos more hominum capi donis, eamque esse mercedem beneficiorum, quae a Diis acciperentur, eorum vulgus sibi persuaderet. Atque hinc saepe evenit, ut qui ditescendi studio Deos colebant, huiusmodi foeda κολακίᾳ ac nundinatione, avitas opes consumerent. Quo respexisse Persium Sat. II. docet Vir incomparabilis doctrinae Is. Casaubonus, Commentario suo in illum poëtam, hisce versibus:

Attamen hic extis et opimo vincere farto
Intendit: iam crescit ager, iam crescit ovile,
Iam dabitur, iam iam; donec deceptus et exspes
Nequicquam fundo suspiret nummus in imo.

Nihil hic dicam de templorum magnificentia, quae argento, auro, gemmis excolebant gentiles. Ceterum προθυμίαν animique promtitudinem et devotionem potius, quam illud, quod offertur donum, Deus adspicit, ut sacrosancta oracula Scripturae passim inculcant: nec abludunt ipsorum quorundam Ethnicorum sapientia monita, quae publice scribi merentur. Augustini consilium esse scio, quae a Philosophis scripta sunt colligere, et *in usum nostrum vindicare, possessoribus illis iniustis erepta:* hoc nunc

sequor et e lacunis gentilium haurio, quae ubertim licet, e purissimo divinarum literarum fonte. Sic igitur Persius Sat. II.

Compositum ius fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, et incoctum generoso pectus honesto;
Hoc cedo ut admoveam templis et farre litabo.

Sed et idem:

Dicite, Pontifices, in sancto quid facit aurum?

Minimeque divertit Plato lib. X. de LL. qui aes et aurum, belli, non fani organa esse ait. Quid, quod et Plutarchus, Praecepto XX. Reipublicae gerendae, negat antiquitus in templa aurum inferre licuisse, et ab ea constitutione desumtam similitudinem applicat ad tribunal, quod et ipsum quasi templum quoddam Iustitiae est. Imo LL. XII Tabb. opes, ut de sacra facientibus amoverentur, cautum erat: quo tempore et alia Romanorum ad primam sanctitatem magis accedebant. Denique abominatur, quem ante trecentos Socratas amarim, Seneca Philosophus Epist. 115. *Admirationem nobis, inquit, auri argentique fecerunt, et teneris infusa cupiditas altius sedit crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc convenit, hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc diis velut humanarum rerum maximum, quum grati videri volunt, consecrant.* Qui plura desiderat, petat a Dione Prusaeo in Rhodiaca, Lactantio lib. VI. Instit. cap. 2. Rupert. — Vid. Cicero II. de Offic. cap. 16. pro Murena cap. 36. pro L. Flacco cap. 12. pro Sulla cap. 26. Horat. lib. II. Od. XV. et Servius ad I. Aeneid. 636. ubi breviter habes, quae fuse hic Interpretes. Broukhus.

In suppliciis. *Supplicia* pro hostiis et sacrificiis capit, et alibi saepe Tacit. III. *Sed tunc supplicia Diis ludique magni a Senatu decernuntur.* Vide Nonium. Ciacc. — Apud Romanos mulctae pecuniariae certus fuit modus praefinitus, quem transcendere* minime fas erat: quippe de mul- 93
ctarum aestimatione tam a Consulibus, quam a Trib. pleb. saepe Senatusconsulto, saepe populi rogatione cautum fuit: quibus maxima erat mulcta, trium millium et viginti assium, quia plus triginta bobus et duabus ovibus quempiam mulctari non decebat: aestimabaturque bos centum assibus, ovis vero decussibus: minima vero, ove taxabatur una. Saepius vero Romani reges homicidii conscios arietis damno mulctabant, quem in sacrificiis deorum expendere solebant: siquidem prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra diis fecisse fertur, quare *supplicia* dicta sunt. Festus vero Pompeius inquit: *Supplicia veteres quaedam sacrificia, a supplicando vocabant.* Zanch. — Id est, in supplicationibus et precationibus, quas Graeci λιτὰς vocant. Infra in oratione Catonis: *Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.* Vide Nonium, et ita aliquoties loquutus est idem Sallustius in Bello Iugurth. Coler. — *Supplicium* hoc loco pro *supplicatione* ponitur, quomodo et infra in oratione Catonis: *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.* In Iugurthino: *Itaque Senatus, ob ea feliciter acta, Diis Immortalibus supplicia decernere.* et in eodem libro: *Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit.* Agraetius intér *supplicium* et *supplicationem* hoc interesse existimavit, ut *supplicium* de tormentis dicatur, *supplicatio* de precibus divinis;

sed a probatis auctoribus minime illa differentia observatur; sicut nec hic a Sallustio. C. Popma. — Hoc est, *supplicationibus.* Vide Lips. lib. I. Epist. Q. VI. Modo late accipitur id nomen, modo stricte. Late, pro omnibus precationibus, quas Graeci *λιτὰς* vocant, ut hic infra cap. 52. *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.* Stricte, quando re feliciter gesta ex SCto templa aperiebantur, populo certatim ad pulvinaria confluente, Diisque pro eorum in Rempublicam meritis supplicante, gratiasque agente. Rupert.

Deorum. Pal. tertius et nonus non expresserunt vocem *Deorum.* ignorantia credo significationis antiquae. Grasw.

Magnifici. Horatius, de priscorum Romanorum parsimonia lib. II. od. 15.

Privatus illis census erat brevis,
Commune magnum, nulla decempedis
Metata privatis opacam
Porticus excipiebat Arcton:
Nec fortuitum spernere cespitem
Leges sinebant, oppida publico
Sumptu iubentes et Deorum
Templa novo decorare saxo.

Cicero pro L. Flacco: *Haec enim ratio ac mansuetudo animorum in maioribus nostris fuit, ut cum in privatis rebus suisque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque publica dignitate, omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus, in publica dignitatis.* Coler.

Domi parci, in amicos fideles. Nimium sim ineptus dicam an prodigus, si hisce illustrandis unum locum adducam; quum huc pertinentium magnum numerum congesserint Florilegiorum conditores. Rupert.

In amicos fideles erant. Optimo instituto, *fructus ingenii et virtutis, omnisque praestantiae, tum maxime capitur, cum in proximum quemque confertur.* Cic. I. de Orat: Grasw.

Duabus his artibus. Cicero II. de Offic. 8. Broukh.

Duabus his artibus, audacia in bello etc. Tres primae voces redolent aliquid spurii: fero tamen, quamvis sint praeter Laconismum. Grut. — At scripti libri et impressi omnes agnoscunt, nec tantum defendit numerus. Noster Iug. LXVII. fidem, probitatem, caeterasque artes *bonas* subvertit. et Iug. XC. luxuria et ignavia, *pessumae* artes. Caeterum de secunda voce testimonium perhibet auctor ipse, Cat. II. *imperium facile iis* artibus *retinetur.* et cap. V. *quae utraque* his artibus *auxerat, quas supra memoravi*: de prima, Sulpicia in Ecloga de edicto Domitiani huc respectans:

— — — duo *sunt, quibus extulit ingens*
Roma caput, virtus belli et sapientia pacis.
Sed virtus, agitata domi et socialibus armis,
In freta Sicaniae et Carthaginis exiit arces.

At exstat locus fere geminus infra LXII. *sed memoria mea, ingenti vir-*

tute, diversis moribus fuere viri duo, M. Cato et C. Caesar. Nec longe abit in Iugurtha: *diversissimas res pariter exspectant, ignaviae voluptatem et praemia virtutis.* Infra: *At illa multo optuma Reipubl. doctus sum, hostis ferire, praesidia agitare.* Dein: *omnia matura sunt, victoria, praeda, laus.* Fr. IV. 3. *Una et ea vetus caussa bellandi est, cupido profunda imperii.* Verum simul, eodem sensu et ordine, non alibi inveniuntur apud Sallust. Nepos in Miltiade II. *Neque minus in ea re* prudentia *quam* felicitate *adiutus est: nam quum* virtute militum *devicisset hostium exercitus, summa* aequitate *res constituit.* Pro * *adiutus* Codex Trin. legit *usus* 94
est. Non male. Felicitate adiutus in bello, in pace aequitate; alterum fortunae, alterum prudentiae effectus. Idem vita Attici XI. liberalitate utens. et XXI. *tantaque* prosperitate usus *esset valetudinis.* Noster: *honoribus, lubidine, suo, fide usus.* Hirtius B. Civil. I. 32. *se vero ut operibus anteire studuerit,* sic iustitia et aequitate *velle* superare. Wasse. — Iornandes de Temp. successione: Romani, ut ait Iamblichus, armis et legibus se exercentes, orbem terrae suum fecerunt. Armis siquidem construxerunt, legibus autem conservarunt. Horatius ad Octavium Augustum:

Res Italas armis tuearis, legibus ornes.

Fortunatus de Chilperico, rege Francorum:

Inter utrumque sagax, armis et iure probatus,
Belliger hinc radias, legifer inde micas.
Legibus arma regis, et leges dirigis armis:
Sic veterum regum par simul atque prior.

Ita igitur de duabus incrementorum causis loquuntur isti. Propius ad verba Sallustii accedit Virgilius lib. VI. Aeneid.

Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hae tibi erunt artes) pacique imponere morem:
Parcere subiectis et debellare superbos.

Nec divertit Rutilius:

Iustis bellorum caussis, nec pace superba,
Nobilis ad summas gloria venit opes.

Denique pleno cursu eo volant verba Sulpiciae:

— — — *duo sunt, quibus extulit ingens*
Roma caput, Virtus *belli et Sapientia pacis.* Rupert.

Audacia in bello. Non inconsulta illa ac temeraria, sed ea ad quam severa disciplina absolutoque ac stricto imperio exercebantur. De qua sic Polybius lib. VI. *Βούλονται δ' εἶναι τοὺς ταξιάρχους οὐχ οὕτω θρασεῖς καὶ φιλοκινδύνους, ὡς ἡγεμονικοὺς καὶ στασίμους καὶ βαθεῖς μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς, οὐδ' ἐξ ἀκεραίου προσπίπτειν ἢ κατάρχεσθαι μάχης, ἐπικρατουμένους δὲ καὶ πιεζομένους ὑπομένειν, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς χώρας.* *Probant autem* (Romani) *centuriones non tam eos, qui sunt audaces et ad pericula subeunda prompti, quam eos qui arte imperatoria valent, suntque firmi ac stabiles, et alto magis animo: non qui temere confligant aut pugnae initium faciant, sed qui superiore hoste etiam cum premuntur durent, ac prius mortem oppetant, quam stationem deserant.* Hac audacia quid Graecorum maiores effecerint, audi Thucyd. lib. I. *Οἱ γοῦν πατέρες ἡμῶν*

ὑποστάντες Μήδους καὶ οὐκ ἀπὸ τοσῶνδε ὁρμώμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐκλείποντες, γνώμῃ δὲ πλείονι ἢ τύχῃ, καὶ τόλμῃ μείζονι ἢ δυνάμει τόν τε Βάρβαρον ἀπεώσαντο καὶ ἐς τάδε προσήγαγον αὐτά. *Itaque maiores nostri, qui Medos sustinuerunt, quamvis tantum imperium non habuerint, tamen consilio potius quam fortunae opibus, et confidentia maiore, quam potentia, cum ipsum Barbarum repulerunt, tum etiam imperium ad tantam amplitudinem evexerunt.* Hinc imperitiam et neglectum disciplinae militaris, sine qua hanc audaciam frustra speres, Syracusanis obfuisse, apud eundem lib. VI. bene disputat Hermocrates. Μέγα δὲ βλάψαι καὶ τὸ πλῆθος τῶν στρατηγῶν καὶ τὴν πολυαρχίαν, ἢν δὲ ὀλίγοι στρατηγοὶ ἔμπειροι γένωνται, καὶ ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ παρασκευάσωσι τὸ ὁπλιτικὸν, οἷς τε ὅπλα μή ἐστιν ἐκπορίζοντες, ὅπως ὡς πλεῖστοι ἔσονται, καὶ τῇ ἄλλῃ μελέτῃ προσαναγκάζοντες, ἔφη κατὰ τὸ εἰκὸς κρατήσειν σφᾶς τῶν ἐναντίων, ἀνδρείας μὲν ὑπαρχούσης, εὐταξίας δὲ ἐς τὰ ἔργα προσγενομένης· ἐπιδώσειν γὰρ ἀμφότερα αὐτά· τὴν μὲν μετὰ κινδύνων μελετωμένην, τὴν δ' εὐψυχίαν αὐτὴν ἑαυτῆς μετὰ τοῦ πιστοῦ τῆς ἐπιστήμης θαρσαλεωτέραν ἔσεσθαι. *Vehementer autem offecisse ducum multitudinem et imperantium turbam. Quod si pauci forent imperatores, et ii periti, atque per eam hyemem armatorum vim compararent subministrantes, quibus deessent arma, ut essent quamplurimi armati, et hos ad caeteras belli meditationes adigerent, affirmabat credibile esse eos adversariis superiores fore, utpote ad praestantiam animorum, quae illis adesset, ordinatione rerum gerendarum accedente: utraque enim ista auctum iri, hanc quidem exercitationem inter pericula, praestantiam vero animi coniuncta peritia fretam semet ipsa superiorem fore.* Et eodem libro: Τούς τε στρατηγοὺς καὶ ὀλίγους καὶ αὐτοκράτορας χρῆναι ἑλέσθαι, καὶ ὀμόσαι αὐτοῖς τὸ ὅρκιον καὶ ἐάσειν ἄρχειν, ὅπῃ ἂν ἐπιστῶνται. *Ipsos imperatores et paucos et summa potestate deligi oportere, quibus iusiurandum praestetur: permittendum illis, ut pro peritia sua, ut rerum usus ipsis exposcere videretur, imperarent.* Ne quid hic sibi deessent Romani, summum atque absolutum imperium penes belli ducem esse voluerunt. Unde Cicero III. de Legibus: *Militiae ab eo qui imperabit provocatio ne esto: quodque is qui bellum geret, imperassit, ius ratumque esto.* Plinius Paneg. *Ubi deinde disciplina? ubi mos a maioribus traditus, quodcunque imperator munus iniungeret aequo animo paratoque subeundi?* Assentitur Polybius lib. VI. ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰς τῶν ὑπάτων ἐπιστολὰς δυσχερῶς ἀντιπράττουσιν, διὰ τὸ κατ' ἰδίαν καὶ κοινῇ ὄντας ἐν τοῖς ὑπαίθροις ὑπὸ τῶν ἐκείνων πίπτειν ἐξουσίαν. *Similique de causa et consulum inceptis haud temere se opponunt, quoniam et privatim singuli, et omnes in universum expeditionis tempore in potestate sunt consulum.* Et rursum: οἱ μὲν ὕπατοι ζημιῶσαι τῶν ὑποταττομένων ἐν τοῖς ὑπαίθροις, ὃν ἂν βουληθῶσι, κύριοι καθιστᾶσιν. *Consules ius animadvertendi habent, in quem voluerint cunque ex omnibus qui bello ipsis parent.* Hoc ius ille apud Tacitum lib. II. Annalium, praepeditus perculsas tot victoriis Germanias servitio premere, quereba-
95 tur sibi * defuisse. *Quod si solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia, temperantia, caeteris bonis artibus praestitisset.* Quae autem oriuntur in exercitu mala, soluta disciplina militari, pulchre comprehendit L. Papirius Dictator lib. VIII. apud Livium: *Polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auspicia observentur: sine commeatu vagi milites in pacato, in hostico errent: immemores sacramenti licentia sola se ubi velint exauctorent: infrequentia deserant signa: neque conveniant ad edictum: neque discernant interdiu an nocte, aequo, iniquo loco, iussu, iniussu imperatoris pugnent: et non signa, non ordines servent: latrocinii modo caeca et fortuita pro solemni et sacrata militia sit.* At vero antiquis moribus existimabant εἶναι τοῦτο καλῶς πολεμεῖν, τὸ ἐθέλειν καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι καὶ τοῖς ἄρχουσι πείθεσθαι, *illud demum esse bene bellare, si velis, si erubescas, si ducibus pareas.* Thucyd. lib. V. Grasw.

Ubi pax evenerat, aequitate, seque remque publicam curabant. Nempe quia iusto et moderato regebantur imperio socii et cives, ideo *nec abnuebant, quod unicum vinculum fidei est, melioribus parere.* Liv. lib. XXII. Mira est animorum conciliatrix ista aequitas: ex qua summum percepit fructum Brasidas apud Thucydid. lib. IV. Τότε γὰρ παραυτίκα ἑαυτὸν παρασχὼν δίκαιον καὶ μέτριον ἐς τὰς πόλεις, ἀπέστησε τὰ πολλὰ, τὰ δὲ προδοσίᾳ εἷλε τῶν χωρίων, ὥστε τοῖς Λακεδαιμονίοις γίγνεσθαι ξυμβαίνειν τε βουλομένοις, ὅπερ ἐποίησαν, ἀνταπόδοσιν καὶ ἀποδοχὴν χωρίων καὶ τοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ Πελοποννήσου λώφησιν. *Etenim statim a principio cum aequitate et moderatione erga civitates usus esset, loca multa ad defectionem impulit, partim proditione cepit: adeo ut Lacedaemonii possent, si compositionem admittere vellent, (quod et fecerunt) loca sua recuperare, aliis sua vicissim reddendo, et ut Peloponnesus bello liberaretur efficere.* Grasw.

Quarum rerum ego maxima documenta haec habeo. Considerandum etiam atque etiam lectori est, quam haec praecedentibus verbis congruant exempla: *Duabus his artibus*, inquit, *audacia in bello, ubi pax evenerat aequitate, seque remque publicam curabant.* Quomodo audacia se curabant, si, qui aut contra imperium in hostem pugnasset, aut non in tempore se recepisset, occidebatur? ut de T. Manlii filio notum est. Ego sane hic me non explico. Mirum vero, Gellianum illum Phavorinum, aut Phavorinensem Gellium potius, haec quoque non in dubium vocasse, qui locum paulo post de avaritia, initio libri tertii Noctium tam anxie, ne dicam frigide, tractat. Glar. — Quomodo audacia seque remque publicam curabant, si, qui aut contra imperium in hostem pugnasset, aut non in tempore se recepisset, occidebatur? Ego sane hic me non explico, ait Henr. Glareanus. Sed committit is fallaciam compositionis. Male enim verba priora, *seque remque publicam curabant*, coniungit cum hoc loco, in quo id tantum probat, *audaces*, hoc est *animosos* (accuratius, sive cum Philosophis non loquitur hic Sallustius) exstitisse veteres Romanos. Rupert.

Seque remque publicam. L. 1. *seque et.* Arond. *seque rempub.* Utroque modo Tac. locutus est, Hist. IV. 27. An. VI. 24. Agric. XXIV. An. XI. 49. Liv. I. 6. *quum situm* moeniaque et *frequentem tectis urbem*

vidissent. et I. 43. Plautus Asinar. II. 2. Caesar de Bello Afric. XCIII. Civil. II. 4. ubi pro *latitantibus atque* edd. vett. *latitantibusque atque*, nec male. Seneca de Constant. XII. *Non ideo quicquam inter illos puerosque interesse quis dixerit, quod illis* talorum nucumque *et aeris minuti avaritia est; his auri argentique et urbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt*, et praetextam, fascesque ac tribunal *imitantur; hi eadem in* campo foroque *et in curia serio ludunt.* Vide nos ad cap. VI. Iugurth. et Apuleium Miles. V. 96. WASSE.

HAEC HABEO, QUOD etc. Scripsissem potius: *Quarum rerum maxuma documenta, quod:* omissis aliis. GRUT. — L. 1. *quarum rerum*, caeteri cum
96 * editis. Recte. Iug. XXII. sic habuere, *alia omnia prona esse.* Sic alibi: *audacia malarum* rerum, *penuria* rerum *necessariarum.* vide VI. 53. Iug. X. 45. 76. Balliol. *Hoc habeo.* WASSE.

QUOD IN BELLO SAEPIUS VINDICATUM EST etc. Sic Cic. lib. V. in Verrem: *Non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii tolli dico oportere. Fateor, non modo in socios, sed etiam in cives militesque nostros persaepe esse severe ac vehementer vindicatum.* GRASW. — Pulcrum audaciae Romanae argumentum; pulcrius disciplinae militaris tenacissimum vinculum, *cuius sinu ac tutela serenus tranquillusque beatae pacis status acquiescit*, ut ait Val. Max. lib. II. cap. 7. cui succinens Silius Italicus de Fabio:

— — summumque decus, quo tollis ad astra
Imperii, Romane, caput, PARERE *docebat.*

Inter severas vero belli leges, quarum, in post paulo sequentibus verbis, meminit Sallustius, haec I. lex militiae Romanae, *Ne quis contra imperium in hostem pugnaret.* Huius severissimus custos Manlius Torquatus, bello Gallico filium suum, ut scribit noster infra cap. 52., *quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari iussit. Atque ille egregius adolescens immoderatae fortitudinis poenas dedit.* De Postumio Tuberto idem reperies ap. Val. Max. lib. cit. Diod. Sicul. lib. XXII. Agell. lib. VII. cap. 21. cui tamen vel corrupto vel historiae similitudine decepto, A. Postumius Torquatus est. II. *Ne quis revocatus tardius praelio excedat.* Non mihi inpraesentiarum exemplum, sed alludit Seneca lib. I. de Ira cap. 9. *Inutilis miles, qui signum receptui negligit*, ut e libris emendat Lipsius. E Spartanis, quos solos dignos censet idem Lipsius IV. Admir. 4. qui cum Romanis comparentur, si vires et copiae maiores fuissent, accepimus, quendam, cum hosti imminens, audito receptus signo ictum repressisset, causam reddidisse: *ὅτι βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι: quia praefectis parere satius est, quam hostem occidere.* Sic et Chrysantam Cyri militem commendat Plut. Quaest. Rom. XXXIX. et in Marcello, *quod hosti imminens represserit ensem, simul receptui canere audierat.* Quod factum referens apud Arrianum Epictetus, *Οὕτω προὐργιαίτερον ἔδοξεν αὐτῷ*, inquit, *τὸ τοῦ στρατηγοῦ πρόσταγμα ἢ τὸ ἴδιον ποιεῖν: tanto illi potius videbatur, Ducis quam suam voluntatem exsequi.* III. *Ne quis signa relinquat, aut pulsus loco cedat.* Quam legem tantum abest ut violarint, ut signum iecisse in hostes, maximum incitamentum fuerit ad pugnandum. Vide Polyb. lib. I. cap. 16. et lib. III.

cap. 84. et ea quae diximus ad Flori lib. I. cap. 11. §. 2. quae si non sufficiunt, adde illud Aemilii Pauli lib. IV. de Rebus gestis Francorum: *Quum Bello Sacro Robertus Viscardus dux Normannorum aureum vexillum in frequentissimos hostes iecisset, dum id repetunt Normanni, impetus*, inquit, *furentium factus hostes dissipavit.* RUPERT.

IN BELLO etc. Dictiones *in bello* abundare existimo. CIACCON. Primum pro *saepius* malim *saevius: saevius vindicatum est in eos.* Sic enim ad historiae fidem dicitur: aliter non item. Deinde *magis* deleo, quia ita fragmentum Coloniense et mille exemplis apud hunc aliosque notum id genus sermonis: tum ex scripto Modii lib. repono *volebant: in pace vero, quod beneficiis quam metu imperium agitabant; accepta iniuria, ignoscere, quam persequi, volebant.* Et hic *potius* subauditur. PALM. — MSS. tredecim, nisi quod absit Pal. tert., *in bello:* male, puto. Ceterum verbis istis hic est sensus: si numerus ineatur utriusque criminis, compertum iri, saepius impunitate donatos eos, qui signa reliquerunt, qui loco cesserunt, quam qui contra imperium pugnarunt, aut tardius praelio excesserunt: frequenter enim veniam datam prioribus illis; postremis fere nunquam. Falluntur, qui aliter interpretantur, ac frustra descendunt ad coniecturas: quorum numero aliquando et ego, coniectans legendum *severius.* GRUT.

VINDICATUM EST IN EOS, QUI CONTRA IMPERIUM IN HOSTEM PUGNAVERANT. Manlium Torquatum intelligit, de quo sic idem infra: *apud maiores nostros A. Manlius Torquatus, bello Gallico, filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari iussit.* Et Porcius Latro declamat. in Catilinam. ALD. MANUT. — Diomed. *Vindicatum in * eos,* 97
pag. 361. at Hegesippus retinet *est. Nec dubium, quod saepius vindicatum sit in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverint, quam in eos, qui secundum imperium progressi, virtuti cesserint.* V. 7. Infra: *sine praecepti auctoritate et vicisse crimen est.* Pro *in hostem* Codex B. Pub. *in mortem.* Nullo sensu. Balliol. *hostes*, at contra Codd. et Augustin. C. D. I. 23. qui huc respexit. *Nam si eum filium*, qui contra imperium in hostem pugnaverat, *etiam victorem laudabiliter Torquatus occidit* etc. WASSE.

QUI CONTRA IMPERIUM IN HOSTEM PUGNAVERANT. Repetit idem inferius cap. 52. *Quod is contra imperium in hostem pugnaverat.* et in declamatione Porcii Latronis in Catilinam; et Claudius in Annal. apud Gellium XVII. 2. *in Gallos pugnare.* unde et XVII. 21. de hoc ipso. CIACCON. — Exstant exempla huius rei apud Valer. Maxim. lib. II. de Discipl. milit. apud Frontinum lib. IV. cap. 1. COLER. — Ideo T. Manlius apud Livium lib. V. ex statione ad Dictatorem pergit: *Iniussu tuo*, inquit, *imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, non si certam victoriam videam. Si tu permittis, volo ego illi belluae ostendere, quando adeo ferox praesultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit.* Et lib. VIII. *Agitatum etiam in concilio est, ut si quando unquam severo ullum imperio bellum administratum esset, tunc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Et secutum post paullo exemplum triste sed utile T. Manlii Cons.* Ad quod videtur omnino et Sallustius respicere: quamvis id Seneca lib. IX.

Controv. 2. vitio tribuat, cum ait: *Multa populus Rom. in suis imperatoribus tulit: in Manlio impotentiam, a quo et filius et victor occisus est: in Sulla crudelitatem: in Lucullo luxuriam: in multis avaritiam.* Aliud poenae genus in Pactium Orphitum, cui praesidiorum cura mandata erat, memorat Tacit. An. XIII. 36. *Is quanquam incautos barbaros et bene gerendae rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis et maiores copias opperiri iubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae a proximis castellis turmae advenerant, pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno eius exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Pactium, et praefectos militesque tendere extra vallum iussit. In eaque contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt.* At tamen illam ipsam quoque Manlii severitatem alii laudavere, ut Livius non modo supra citato loco, sed iterum lib. XXIV. *Ad ea Romanus se in praesidio impositum esse dicere ab imperatore suo: clavesque portarum et custodiam arcis ab eo accepisse, quae nec suo nec Ennensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. Praesidio decedere apud Romanos capitale esse: et nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse.* Ita ICtus: *Disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis quam caritas liberorum.* Grasw.

Qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere. De poena istorum, qui vel arma vel signa reliquerunt, vide lib. III. D. de Re milit. Polyb. lib. VI. Liv. lib. II. Cicer. pro Cluent. Halicarn. lib. II. Fuit tamen haec poena variata sub Imperatoribus, quam rem copiose et erudite tradit Alex. ab Alex. lib. II. cap. 13. Coler. — In hoc quoque acriter animadvertebatur. Polyb. lib. I. *Ἀλλ' ἡ τῶν ἐθισμῶν διαφορὰ καὶ τότε καὶ πολλάκις ἤδη σέσωκε τὰ Ῥωμαίων πράγματα· τὸ γὰρ δράσιμον παρ' αὐτοῖς θάνατός ἐστι τῷ προεμένῳ τὸν τόπον καὶ φυγόντι τοπαράπαν ἐξ ἐφεδρείας. Enim vero disciplinae exquisita ratio, ut alias saepe, ita tunc quoque rei Romanae saluti fuit. Nam apud hos loco decessisse aut omnino stationem fuga deseruisse capitale est.* Et lib. III. *Τοῦτο δὲ ἐκ τῶν ἐθισμῶν αὐτὸ περὶ πλείστου ποιούμενοι, τὸ μὴ φεύγειν, μηδὲ λείπειν τὰς τάξεις. Est enim hoc unum ex institutis disciplinae illorum militaris, quod diligentissime observant, non fugere neque ordines deserere.* Cic. pro Cluentio: *Statuerunt enim ita maiores nostri, ut si a multis esset flagitium admissum, sortitione in quosdam animadverteretur; ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium vim impetumque pertimuit, potest idem postea et miles esse melior, et vir bonus, et civis utilis? Quare, ne in bello propter hostium metum delinqueret, amplior ei mortis et supplicii metus est a maioribus constitutus: ne autem multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est.* Exempla huius generis vindictae sunto qualia ista ex Liv. lib. V. *Omnia repente mutaverat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia*
98 ** urbis videri. Omnium primum in eos qui a Veiis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque ne hostis maxime timendus militi esset.* Tum etiam ex lib. XIII. Annal. Taciti. *Quia duritiam coeli militiaeque multi abnuebant, deserebantque remedium severitate quaesitum. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. Idque usu salubre, et misericordia melius apparuit. Quippe pauciores illic castra deseruere, quam ea in quibus ignoscebatur.* Grasw.

Pulsi loco. Sic distinguendum. Tacit. de Mor. Germ. VI. Cedere loco, *dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur.* Graeci uno verbo eleganter: *ὑποχωρεῖν.* Frontinus IV. 1. *Quod in saltu Tridentino* locum *hostibus* cesserat. Codex Petrensis *loco*, quod magis genuinum; insolentior structura librariis imposuit. Sed et Valerius: *Tiberius Scaurus, qui filium, quod in saltu Tridentino* loco hostibus cesserat, *in conspectum suum venire vetuit.* Accedit Cicero ad Attic. *Se ob eam caussam* domo cessurum filio. Seneca item Consol. ad Marc. *ad brevissimum tempus edito* cito cessuri loco. Quibus adde Caesarem B. Civil. III. 92. Agellium V. 6. et Gronovium patrem ad Livium XXIV. 6. Wasse.

Cedere ausi. Ita libri. Nempe, ausi erant timere: in tantum audebant, ut amplius non auderent. Videtur prima fronte *σολοικίζειν*, et videtur tantum. hoc vult auctor: minus apud eos valuit timor hostilis, quam metus ex disciplina et legibus; et, saepius vindicatum in nimis audaces quam ignavos. Tacitus Annal. I. 69. *Pervaserat interim circumventi exercitus fama, et infesto Germanorum agmine Gallias peti: ac ni Agrippa impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium* formidine auderent. Livius I. 13. *Victo malis muliebri* pavore, *ausae se inter tela volantia inferre:* praesentior metus distantiorem pellit. Idem XXI. 24. metu *servitutis ad bella* consternati. Petronius Arbiter pag. 354. *Mox conversus ad me, Quid est, inquit, latro? Ne deprehensus quidem* ausus es mihi verum dicere? Huc etiam facit insignis locus ex Ciceronis Orat. pro Cluentio §. 46. *quare ne in bello* propter hostium metum *delinquerent*, amplior et mortis et supplicii metus *est a maioribus constitutus, ne aut nimium multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est.* Orosius I. 19. *proposito suis* metu, *si quis e proelio cedere moliretur, ferro exciperetur.* Confer Herodotum VII. 103. 104. Wasse.

In pace vero. Pro his omnibus reponendam credam tantum dictionem *et: et quod beneficiis.* Ciacc. — Vet. cod. *in pace vero, quod beneficiis magis.* Et fortasse dictiones *in pace*, ut supra illae *in bello*, additae sunt. Ursin. — Subinnuit, aliud bello, aliud pace Romanos spectasse. Notatum *Romanos semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum consiliorum rationes accommodasse.* Cic. pro Manil. Grasw.

Beneficiis magis quam metu. Sic Liv. lib. VII. *Sulpitio Longo, P. Aelio Coss., cum omnia non opes magis Romanae, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineat.* Sentiebant, ut apud Livium lib. XXII. Abelox ad Bostarem: *quos metus non teneat, beneficio et gratia deviciendos esse.* Hinc lib. XXVI. *Scipio vocatis obsidibus primum universos bonum animum habere iussit. Venisse eos in populi Rom. potestatem, qui beneficio, quam metu, obligare homines malit: exterasque gentes fide ac societate iunctas habere, quam tristi subiectas servitio.* Ex eodem fonte illa manavit laus, qua eosdem lib. XXXIII. depraedicat *gentem, quae sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec*

hoc finitimis aut propinquae vicinitatis hominibus, aut terris continenti
iunctis praestet, maria traiiciat, ne quod toto orbe terrarum iniustum im-
perium sit, et ubique ius, fas, lex potentissima sit. Lib. autem XXXIX.
inducuntur *legati Graecorum* Philippum Maced. *petentes, ut ignosceret*
pro libertate loquentibus: ut deposita domini acerbitate, assuesceret socium
atque amicum sese praestare, et imitaretur populum Rom. qui caritate
quam metu adiungere sibi socios mallet. Non iniuria. Recte enim Thu-
cydid. lib. I. *Τὸ μὴ ἀδικεῖν τοὺς ὁμοίους ἰσχυροτέρα δύναμις ἢ τῷ αὐτί-*
κα φανερῷ ἐπαρθέντας διὰ κινδύνων τὸ πλέον ἔχειν. Non efficere iniuria
pares, firmior est potentia, quam praesenti rerum specie elatos cum pe-
riculis plura acquirere. Senec. Epist. CV. *Timeri tam domi molestum*
est, quam foris: tam a servis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum
99 *satis* virium est. Adiice nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit ter-*
ribilis esse secure. Hinc et Alexander apud Curtium lib. VIII. *Veni enim*
in Asiam, non ut funditus everterem gentes, nec ut dimidiam partem ter-
rarum solitudinem facerem, sed ut illos quoque, quos bello subegissem, vi-
ctoriae meae non poeniteret. Itaque militant vobiscum, pro imperio vestro
sanguinem fundunt, qui superbe habiti rebellassent. Non est diuturna posses-
sio, in quam gladio inducimur. Beneficiorum gratia sempiterna est. Beneficiis
ergo Romani et exteros allicere et popularium amorem conservare in ani-
mum induxerunt, ut olim illi de quibus Seneca: *Scilicet tum praesidium*
prudentia ne quid deesset suis providebat; fortitudo arcebat pericula; benefi-
centia augebat ornabatque subiectos: nihilque maius rex minari male paren-
tibus poterat, quam ut abirent e regno. Epist. XC. *At vero metus non*
diuturni magister officii est. ut Cic. Philipp. II. Idemque Philipp. I.
Illud magis vereor, ne ignorans verum, iter gloriae gloriosum putes, plus
te unum posse quam omnes, et metui a civibus tuis quam diligi malis.
Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriae. Carum esse civem, bene
de Repub. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est; metui vero et in
odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Seneca Oedipo:

Qui sceptra duro saevus imperio regit,
Timet timentes: metus in auctorem redit.

Sic lib. I. de ira cap. 11. *Quid quod semper in auctores redundat timor,*
nec quisquam metuitur ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ill
versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non
aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Plinius Paneg. *Ecquid ergo discimus experimento, fidissimam esse custo-*
diam principis ipsius innocentiam? Haec arx inaccessa, hoc inexpugnabil
munimentum, munimento non egere. Frustra se terrore succinxerit, qu
septus caritate non fuerit. Nam ut Senec. de Clem. lib. I. cap. 29. *Tan-*
tum necesse est timeat furor, quantum timeri voluit, et manus omnium ob
servet, et eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumqu
momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis aegram vitam sustinet
cum licet innoxium, et ob hoc securum, salutare potentiae ius, laetis omni-
bus tractare. Errat enim, si quis existimat, tutum esse regem, ubi nihi

a rege tutum est. Securitas mutua paciscenda est. Tyranni vox est illa
Atrei apud Senecam Thyeste:

— — Maximum hoc regni bonum est,
Quod facta domini cogitur populus sui
Quam ferre, tam laudare.

Recte Servus respondet:

— — — Quos cogit metus
Laudare, eosdem reddit inimicos metus.
At qui favoris gloriam veri petit,
Animo magis quam voce laudari volet.

Polyb. lib. V. *Τυράννου μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, τὸ κακῶς ποιοῦντα τῷ φόβῳ*
δεσπόζειν ἀκουσίοις, μισούμενον καὶ μισοῦντα τοὺς ὑποταττομένους· βασι-
λέως δὲ, τὸ πάντας εὖ ποιοῦντα, διὰ τὴν εὐεργεσίαν καὶ φιλανθρωπίαν
ἀγαπώμενον, ἑκόντων ἡγεῖσθαι καὶ προστατεῖν. Tyranni enim est, male
agendo invitis per vim ac metum dominari, subditos exosum, et subditis
invisum: regis vero, ut bene de omnibus merendo, dilectus cunctis propter
beneficia et humanitatem, volentes imperio et consilio regat. Regiam istam
benignitatem egregie secutus est, referente Tacito, Iulius Agricola, qui
animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta parum
profici armis, si iniuriae sequerentur, causas bellorum statuit exscindere,
a se suisque orsus, primum domum suam coercuit, quod plerisque haud mi-
nus arduum est quam provinciam regere. Grasw.

Magis quam metu. Manuscripta *quod beneficiis magis.* rectene
an secus, aliorum esto iudicium. Opponit autem inter se *in bello* et *in*
pace, ut non incommode utrobique addi videatur *quod.* Sed et Aldinus
codex illud habet. Rivius. — Ita Gruterian. at Martin. a manu prima,
Pemb. et Coloniensis, teste Palmerio, omittunt *quam.* Codex B. Pub. *a*
metu. Themistius orat. V. pag. 146. *Αἰδοῖ μᾶλλον ᾤοντο δεῖν καὶ εὐ-*
νοίᾳ πλέον ἢ φόβῳ κατέχειν τοὺς ὑπηκόους. Confer eundem orat. IX.
pag. 215. et orat. XVI. pag. 408. Wasse.

Quam metu. Hinc Aristides: *Miseratione digni videntur, si qui*
imperio vestro non subiacent (qui pauci tamen sunt) ut qui tantis bonis ca-
reant. De metu, malo custode diuturnitatis, egimus ad Iustini lib. V.
cap. 7. §. 3. lib. XXVI. cap. 1. §. 3. lib. IX. cap. 8. §. 18. Rupert.

Accepta iniuria ignoscere etc. Ita citatur hic locus apud Au-
gustinum in epistola V. quae ad Marcell. est. Ciaccon. — Sic infra:
Magis quod se dignum foret, quam quod in illos iure fieri posset, quaere-
bant. Sic D. Augustinus Epistol. V. ad Marcell. de urbe Roma loquens:
Dignum esset exsurgere civitatem, quae tot gentibus imperitaret, quod ac-
cepta iniuria ignoscere quam persequi malebant. * Cicero Tusc. V. *Acci-* 100
pere quam facere praestat iniuriam. Quam sententiam videtur sumsisse ex
Platone in Gorgia; cuius haec sunt: *Οὐ νόμῳ μόνον ἐστὶν αἴσχιον τὸ*
ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ φύσει. A. Manut. — Quod etiam de
Scipione scribit Plutarchus. Coler. — Cicero Offic. I. *Sunt autem*
quaedam officia etiam adversus eos servanda, a quibus iniuriam acceperis:
est enim ulciscendi et puniendi modus. Atque haud scio an satis sit eum,
qui lacessierit, iniuriae suae poenitere: ut et ipse ne quid tale posthac, et

caeteri sint ad iniuriam tardiores. Quod quidem etiam ad imperii conservationem conducere indicat Thucydid. lib. III. *Καὶ τοῦτο πολλῷ ξυμφερώτερον ἡγοῦμαι ἐς τὴν κάθεξιν τῆς ἀρχῆς, ἑκόντας ἡμᾶς ἀδικηθῆναι ἢ δικαίως οὓς μὴ δεῖ διαφθεῖραι. Et hoc multo equidem conducibilius arbitror ad imperii conservationem, iniuriam aliquando pati aequo animo, quam stricto iure, quos non decet, perdere.* Unde *bellorum egregios fines* statuit Tacitus lib. XII. *quoties ignoscendo transigitur.* Super hac re prolixe et eleganter disserit Polyb. lib. V. exemplis aliquot adductis: *Ἀντίγονος ἐκ παρατάξεως νικήσας μάχῃ Κλεομένην, φυγαδεύσας τὸν βασιλέα τῶν Λακεδαιμονίων, ἐγκρατὴς ἐγένετο καὶ τῆς Σπάρτης· αὐτός τε ὢν κύριος ὃ βούλοιτο χρῆσθαι καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς ἐμπολιτευομένοις, τοσοῦτου ἀπεῖχε τοῦ κακῶς ποιεῖν τοὺς γεγονότας ὑποχειρίους, ὥστ᾽ ἐκ τῶν ἐναντίων ἀποδοὺς τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος καὶ κοινῇ καὶ κατ᾽ ἰδίαν Λακεδαιμονίοις, οὕτως εἰς τὴν οἰκείαν ἀπηλλάγη· τοιγαροῦν οὐ μόνον ἐκρίθη παρ᾽ αὐτὸν τὸν καιρὸν εὐεργέτης, ἀλλὰ καὶ μεταλλάξας σωτήρ· οὐδὲ παρὰ μόνοις Λακεδαιμονίοις, ἀλλὰ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν, ἀθανάτου τέτευχε τιμῆς καὶ δόξης ἐπὶ τοῖς προειρημένοις. Antigonus post devictum in acie Cleomenem, quum Lacedaemoniorum regem compulisset solum vertere, ipsum quoque Spartum in potestate habuit. Erat tunc in eius manus quicquid vellet tam de urbe, quam de omnibus civibus statuere. Ille vero tantum abfuit ut maleficio ullo victos afficeret, ut e contrario patrias ipsis leges et libertatem restituerit, maximaque in Lacedaemonios beneficia, qua publice, qua privatim contulerit. Quod ubi factum, in suum statim regnum revertit. Itaque non illo duntaxat tempore cum res agebatur, ut bene meritus, verum etiam post obitum, ut servator iudicio omnium est laudatus: neque apud Lacedaemonios tantum, sed apud omnes Graecos laudem et gloriam immortalem his rebus gestis sibi peperit.* Mox de Philippo, Alexandri patre: *Φίλιππος νικήσας Ἀθηναίους τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, οὐ τοσοῦτον ἤνυσε διὰ τῶν ὅπλων, ὅσον διὰ τῆς ἐπιεικείας καὶ φιλανθρωπίας τῶν τρόπων. Τῷ μὲν γὰρ πολέμῳ καὶ τοῖς ὅπλοις αὐτῶν μόνον περιεγένετο, καὶ κύριος κατέστη τῶν ἀντιταξαμένων· τῇ δ᾽ εὐγνωμοσύνῃ καὶ μετριότητι πάντας Ἀθηναίους ἅμα καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔσχεν ὑποχείριον· οὐκ ἐπιμετρῶν τῷ θυμῷ τοῖς πραττομένοις· ἀλλὰ μέχρι τούτου πολεμῶν καὶ φιλονεικῶν, ἕως τοῦ λαβεῖν ἀφορμὰς πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ πρᾳότητος καὶ καλοκαγαθίας. Τὸ γὰρ Ἀθηναίων φρόνημα καταπληξάμενος τῇ μεγαλοψυχίᾳ, πρὸς πᾶν ἑτοίμους αὐτοὺς ἔσχε συναγωνιστάς. Philippus devictis ad Chaeroneam Atheniensibus, non tantum armis, quantum aequitate atque humanitate morum est assecutus. Bello namque et armis eos solum superavit atque in potestatem redegit qui in acie contra ipsum steterant: benignitate vero atque moderatione tum populum universum Atheniensium, tum urbem ipsam eorum sui iuris fecit. Neque enim supra modum irae in bellis indulgebat: sed hactenus inimicos armis odiisque prosequebatur, donec clementiae et probitatis suae declarandae facultatem nancisceretur. Hac animi magnitudine tanta Atheniensium feroces illos spiritus ita perculit deiecitque, ut pro infestis hostibus paratos ad omnia adiutores deinceps illos haberet.* Tale est quod de Romanis Livius lib. XXV *Veteri delicto haud implacabiles fore Romanos, nullam unquam gentem*

magis exorabilem promtioremque veniae fuisse. Quos et lib. XXX. *plus pene parcendo victis quam vincendo imperium auxisse.* Lib. XXXI. *Sed quid ego Capuam dico, cum Carthagini victae pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum, ne nimis facile victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli invitemus.* Et legati Antiochi ad Cos. Scipionem lib. XXXVII. *Non tam quid ipsi dicamus, habemus, quam ut a vobis quaeramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. Quanto id maiore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit?* Tacitus lib. XII. Annal. *Nec sibi vim ad exsequendum deesse; verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum.* Grasw. — Multa egregia huc pertinentia Barthius lib. LX. Adv. pag. 2876. Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 339. 340. Adde Dionys. Halicarn. in Exc. Peir. pag. 528. 531. Sane de iure suo aliquid remittere, et publicae tranquillitati illud condonare, semper utile existimatum est; et exstant in eam sententiam discursus politici quantivis pretii nuper admodum editi. Multi sunt etiam hac in re philosophi veteres e. g. Pythagoras, qui magnam hanc eruditionem esse profatur, qua ferre possis aliorum imperitiam. Socrates publica convicia ab Aristophane passus, non modo non aegre tulit, sed obviam factus ei, interrogavit, *Num se rursus ad similem rem aliam opus haberet?* Consulendi sunt Musonius, Stobaeus, Maximus Tyrius, Seneca, qui tamen nonnunquam exorbitant, censentes, nullo ne legitimo quidem remedio obviam eundum esse improborum sceleri et audaciae. *Non quidem retaliandae sunt iniuriae, sed nihilominus utendum est adminiculis a Deo et lege porrectis, ad * cohibendam impiorum libidinem, ne saltem aliis simi- 101
liter noceant.* In quam fere sententiam ipse Seneca cap. 12. lib. cui tit. *In Sapientem non cadere iniuriam,* disserit hunc in modum: *Non immerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos accipit: et aliquando illos tanquam pueros, malo poenaque admonet et afficit; non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, et ut desinant facere. Sic enim et pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cum sessorem recusaverint; sed compescimus, ut dolor contumaciam vincat.* Ceterum non deessent, quae speciose obduci possent et opponi Sallustio. Polybius scribit, *capta Carthagine Nova, omnes obvios occidi iussisse, nec ut ulli parcerent.* Tum addit, sollennem hunc morem Romanis fuisse: *Videntur enim,* inquit, *terroris gratia hoc illi facere. Itaque frequenter videre est, quando Romani civitates capiunt, non homines modo occidi, sed etiam canes dissecari, et aliarum animantium membra truncari.* Heu, heu clementiam! Tamen quae pro Romanis dici possint et pro Sallustii loco, colliges e Lipsii lib. IV. Admirandor. cap. 2. et 8. Rupert. — Sic infra: *Magis quod se dignum foret, quam quod in illos iure fieri posset, quaerebant.* Sic D. Augustinus Epistola V. ad Marcellinam de urbe Roma loquens: *Dignum esset exsurgere civitatem, quae tot gentibus imperitaret.* Augustinus Civ. D. I. 6. *Ignoscere magis quam persequi.* Nonius vero omittit *magis*, quemadmodum et Donatus ad Aeneid. I. vs. 14. Sulpicius Dialog. III. 15.

Cogi non potuit, ut eum a presbyterio submoveret, ne suam persequi *videretur* iniuriam. Hegesip. I. 26. et Nostrum in Iugurth. Cicero pro Murena V. §. 44. ` Quid ergo acceptam *iniuriam persequi* non placet? Euripides Medea vs. 890. et Rheso 483. *Ἄρχειν ἔοικέ σοι παθεῖν, δρᾶσαι δὲ μή.* Et Themistius Orat. V. *Ἠπίστατο ὅτι οὐκ ἀντιβλάπτοντα χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὖ ποιοῦντα, μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων, ἀρετῆς γὰρ αὕτη νίκη, τιμωρία δὲ δυνάμεως.* Andocides Orat I. pag. 212. *Περὶ πλείονος ἐποιήσασθε σώζειν τὴν πόλιν ἢ τὰς ἰδίας τιμωρίας, καὶ ἔδοξε μὴ μνησικακεῖν.* P. Latro XXIV. prosequentissimo iniuriarum (fort. *persequentiss.*) Confer Cic. I. Offic. Thucyd. III. Polybium V. an sic facere expediet. WASSE.

CAP. X.

UBI LABORE ATQUE INDUSTRIA RESPUBLICA CREVIT, REGES MAGNI BELLO DOMITI, NATIONES FERAE ET POPULI INGENTES VI SUBACTI, CARTHAGO AEMULA IMPERII ROMANI AB STIRPE INTERIIT. Florus lib. II. cap. 19. *Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, sanctus atque magnificus: reliqua saecula ut grandia aeque, ita vel magis turbida et foeda; crescentibus cum ipsa magnitudine imperii vitiis: adeo ut si quis hanc tertiam eius aetatem transmarinam dividat, centum hos priores annos, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hispaniam domuit, aureos (sicut Poëtae canunt) merito fateatur; centum sequentes, ferreos plane et cruentos, et si quid immanius.* Rursum lib. III. cap. 12. *Aetatis superioris centum anni sancti, pii, sine scelere, dum vincera adhuc et innoxia pastoriae illius sectae integritas, dumque Poenorum hostium imminens metus disciplinam veterem continebat; postremi centum, quos a Carthaginis, Corinthi, Numantiaeque excidiis et Attali regis Asiatici haereditate deduximus in Caesarem et Pompeium sequutumque hos de quo dicemus Augustum, ut claritate bellicarum rerum magnifici, ita domesticis cladibus miseri et erubescendi.* Livius lib. XXXIV. *Haec ego, quo melior laetiorque indies fortuna Reipublicae est, quo magis imperium crescit, et iam in Graeciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, et regias etiam attrectamus gazas, eo plus horreo, ne illae magis nos ceperint quam nos illas.* Tacit. lib. I. Histor. *Secundae res acrioribus stimulis animum explorant: quia miseriae tolerantur, felicitate corrumpimur.* Antequam ergo respublica crevit, maior fuit virtus, quia disciplina maior, teste Livio lib. XXXIV. *Miraretur quis, cum cerneret, aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam ferae et bellicosae genti obiectos, quae res eos tutaretur. Disciplina erat custos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet.* Sic noster in Iugurtha: *Ante Carthaginem deletam Populus et Senatus Romanus placide modesteque inter se Rempublicam tractabant: neque gloriae neque dominationis certamen inter cives erat: metus*
102 * *hostilis civitatem in bonis artibus retinebat. Sed ubi illa formido mentibus decessit, scilicet ea, quae secundae res amant, lascivia atque superbia incessere.* Quod nec mirum est. *Nam et hoc vitii proprium est,* inquit Plutarchus, *quod cum peccamus, inimicos magis reveremur, quam amicos. Itaque nonnullis putantibus atque affirmantibus, rem Romanam in tuto esse collocatam, deletis Carthaginensibus et in servitutem redactis Achaeis: Nunc vero, dixit, periculose res nostrae se habent, qui neque quos metuamus neque quos revereamur habemus.* Sic Florus lib. II. cap. 15. *Quum bellum sederet, de belli fine tractatum est: Cato inexpiabili odio, delendam esse Carthaginem, et quum de alio consuleretur, pronunciabat; Scipio Nasica servandum, ne metu ablato aemulae `urbis, luxuriari felicitas urbis inciperet.* Recte. Nam ut Thucydides lib. VI. *Οὐχ οἷόν τε ἅμα τῆς τε ἐπιθυμίας καὶ τῆς τύχης τὸν αὐτὸν ὁμοίως ταμίαν γενέσθαι. Non possunt homines et cupiditatis et fortunae iidem similiter dispensatores esse.* Quod exemplum regis Alexandri confirmat *minus iam imperantis cupiditatibus suis inter obsequia fortunae; contra quam non satis cauta mortalitas est.* Curtius lib. VIII. Idem lib. X. *Coeperat esse praeceps ad repraesentanda supplicia, idem ad deteriora credenda. Sic scilicet res secundae valent commutare naturam, et raro quisquam erga bona sua satis cautus est.* Unde et Tacitus lib. III. Histor. *Cum hac totius orbis mutatione, fortuna imperii transit. Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat: satisfactum bello ratus et caetera ex facili: seu felicitas, in tali ingenio, avaritiam, superbiam, caeteraque occulta mala patefecit.* Omnia mala tum vel maxime erumpunt, cum aemulus sublatus est. Sic memorat Ammianus lib. XV. Gallo Caesare aemulo sublato Constantium confestim a iustitia declinasse, ita intemperanter, ut, studio blanditiarum exquisito sublatus, immunem se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimaret, *aeternitatem eam aliquoties assereret, et ipse dictando scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret.* Florus lib. IV. cap. 2. *Causa tantae calamitatis eadem quae omnium, nimia felicitas.* Merito eam suspectam esse volunt Atheniensium legati ad Lacedaemonios apud Thucyd. lib. I. *Ὑμεῖς γ' ἂν οὖν εἰ καθελόντες ἡμᾶς ἄρξαισθε, τάχα ἂν τὴν εὔνοιαν, ἣν διὰ τὸ ἡμέτερον δέος εἰλήφατε, μεταβάλοιτε. Quin vos, si nobis eversis dominari vultis, iam istam benevolentiam, quam metu nostri vobis comparastis, cito amiseritis.* Livius lib. XXX. *Nulla magna civitas diu quiescere potest: si foris hostem non habet, domi invenit: ut praevalida corpora ab externis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur.* Florus lib. III. cap. 12. *Quae enim res alia furores civiles peperit, quam nimia felicitas?* De Atheniensium populo similia habet Polybius lib. VI. *Ἀεὶ γάρ ποτε τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον παραπλήσιον εἶναι συμβαίνει τοῖς ἀδεσπότοις σκάφεσι. Καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων ὅταν μὲν ἢ διὰ πολεμίων φόβον ἢ διὰ περίστασιν χειμῶνος ὁρμὴ παραστῇ τοῖς ἐπιβάταις, συμφωνεῖν καὶ προσέχειν τὸν νοῦν τῷ κυβερνήτῃ, γίνεται τὸ δέον ἐξ αὐτῶν· διαφερόντως· ὅταν δὲ θαῤῥήσαντες ἄρξωνται καταφρονεῖν τῶν προεστώτων καὶ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ μηκέτι δοκεῖν πᾶσι ταὐτὰ, τότε δὴ, τῶν μὲν ἔτι πλεῖν προαιρουμένων, τῶν δὲ κατεπειγόντων ὁρμίζειν τὸν κυβερνήτην, καὶ τῶν μὲν ἐκσυρόντων τοὺς κάλους, τῶν δὲ ἐπιλαμβανομένων καὶ στέλλεσθαι παρακελευομένων, αἰσχρὰ μὲν πρόσοψις γίνεται τοῖς ἔξωθεν θεωρουμένοις, διὰ τὴν ἐν ἀλλήλοις διαφορὰν καὶ στάσιν, ἐπισφαλὴς δὲ ἡ διάθεσις τοῖς μετασχοῦσι καὶ κοινωνήσασι τοῦ πλοῦ. Διὸ καὶ πολλάκις διαφυγόντες τὰ μέγιστα πελάγη καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους χειμῶνας, ἐν τοῖς λιμέσι καὶ πρὸς τῇ γῇ ναυαγοῦσιν. Semper*

populus Atheniensium navibus domino carentibus est similis: in quibus quoties aut propter metum hostium, aut ob saevientis tempestatis periculum vectoribus voluntas incessit in unum consentiendi et gubernatori parendi, suo quisque officio eximie funguntur omnes: ubi vero resumptis animis rectores aspernari coeperint, et aliis alia antumantibus, sententiis inter se dissidere; tum enimvero cum pars navigationem cupiat persequi, pars instet acriter gubernatori, ut aliquo eiiciat; aliis rudentes explicantibus, aliis manu etiam iniecta contrahere iubentibus; dum inter se rixantur cuncti et seditionem movent; tum procul spectantibus foedum exsistit spectaculum, tum ipsis qui in eadem iactantur navi periculosissimus est hic status: fitque adeo persaepe, ut qui vastissimus eluctati fuerint maria et tempestates maxime insignes, in ipso portu et ad terram naufragia faciant. Quippe ut Seneca Hippolyto:

103 * *Quisquis secundis rebus exsultat nimis,*
Fluitque luxu, semper insolita appetens,
Hunc illa magnae dirae fortunae comes
Subit libido: non placent suetae dapes,
Non tecta sani moris aut vilis cibus.
Cur in penates rarius tenues subit
Haec delicatas pestis eligens domos?
Cur sancta parvis habitat in tectis Venus,
Mediumque sanos vulgus affectus tenet,
Et se coercent modica; contra divites
Regnoque fulti plura, quam fas est, petunt?
Quod non potest, vult posse, qui nimium potest. Grasw.

Reges magni bello domiti. De Pyrrho rege triumphatum est a M. Curio A. U. 478. de Syphace rege A. 552. a P. Cornelio Scipione, de rege Philippo per triduum a T. Quinctio Flaminino A. U. 559. de Antiocho A. 563. a M. Acilio Glabrione, de eod. A. 563. a L. Aemilio Regillo, ac denique a L. Cornelio Scipione A. 564. de rege Perse A. 556. per triduum a L. Aemilio Paullo, de Aristonico A. 627. a M. Aquillio, de Bituito A. 633. a Q. Fabio Maximo, de Iugurtha a Q. Caecilio Metello A. 646. et a C. Mario A. 649. de rege Mithridate A. 672. a L. Cornelio Sulla, de eod. a L. Licinio Murena A. 673. de eod. et Tigrane A. 690. a L. Licinio Lucullo, de iisdem A. 692. a. Cn. Pompeio Magno. Rupert.

Nationes ferae et populi ingentes vi subacti. V. g. in Asia Colchi, Iberi, Albani, Pontici, Isauri, Galatae, in Europa omnes Italiae gentes, Hispani, Galli, Inalpini, Graeci, Thraces, Bessi etc. Rupert.

Populi ingentes. Illud *ingentes* in Marg. et a secunda manu habet Pemb. B. Pub. *magni bello dnationes ferre*, et supra *na* abbreviatura visitur, qua designari solet *n* vel *r*. Fort. *bello dominationes ferre.* Marckii λ. *bello domita.* Wasse.

Carthago ab stirpe interiit. Deleta a P. Cornelio Scipione Africano Iuniore A. 607. Rupert.

Aemula imperii. Sic Plin. *Carthago illa Romani Imperii aemula, terrarum orbis avida.* Ciaccon. — Quae diu cum populo Romano de imperio orbis terrarum certavit, et ob id a Virgilio dicta *studiis asperrima belli.* Plin. lib. XV. cap. 18. de Carthagine sic scribit: *Super omnia equidem est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, et de terrarum orbe per centum viginti annos Urbis aemulam, unius pomi argumento eversam.* Paterculus tamen annos centum et quindecim ponit; sic enim scribit: *Carthago diruta est, cum stetisset annis CLXXVII, Cn. Cornelio Lentulo, Lucio Mummio Coss. Hunc finem habuit Romani imperii aemula, cum qua bella maiores nostri coepere Claudio et Fulvio Coss. ante annos CCXCVI, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos CXV aut bellum inter eos populos, aut belli praeparatio, aut infida pax fuit.* Coler.

Stirpe interiit. In manuscriptis est *ab stirpe*, idque rectius, ut opinor. Rivius.

Cuncta maria terraeque patebant: fortuna saevire ac miscere omnia coepit. Lucan. Lib. I.

— — — — — *Publica belli*
Semina, quae populos semper mersere potentes.
Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, et rebus mores cessere secundis,
Praedaque et hostiles luxum suasere rapinae,
Non auro tectisve modus etc.

Hinc tandem misera clades saeviente fortuna. Nam ut Senec. Epist. LXXIV. *Paucis deponere felicitatem molliter licuit: caeteri cum his, inter quae eminuere, labuntur, et illos degravant ipsa quae extulerunt. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat. Quoniam quidem licentia opes suas praecipitat, atque urget: nec unquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, et quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit.* Et quidem

Minus in parvis fortuna furit,
Leviusque ferit leviora Deus:
Servat placidos obscura quies,
Praebet somnos casa securos.

ut Seneca Hippolyto. At vicissim, ut aliter ille,

Saepius ventis agitatur ingens
Pinus, et celsae graviore casu
Decidunt turres, feriunt summos
Fulgura montes. Grasw.

* Patebant. Legendum credo *parebant.* sic infra: *Cui* (P. R.) *cum* 104
ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent. et supra: *Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent.* Thucydides tamen lib. II. in Epitaph. Periclis: Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐςβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι. *Sed omnia maria omnesque terras nostra audacia pervias fecimus.* Ciacc. — Videndum an legi debeat *parebant* pro *patebant*, ex loco superiore, ubi est *virtuti omnia parent.* Videndus item locus Thucydidis quem ibi adduximus. Ursin. — Nihil censeo mutandum esse, quamvis Ciacconius putet. Nam

de subactis locis et regionibus dicitur, eas *patere*. Et insuper haec ita laudat Servius MS. Fuldanus. Sic fere loquutus est Thucydides lib. II. in Epitaphio Periclis: *Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐςβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι.* i. e. *Sed omnia maria omnesque terras nostra audacia patentes fecimus.* Sed et *patere* dicuntur loca, in quibus pax est et tranquillitas. Et ita Virgilium loquutum docet Servius II. Aeneid. qui illud Sallustii pro se citat: *Simul immanis hominum vis ex locis invasere patentes, cum et pacis modo effusas. Hic enim*, ut idem scribit, *habitus pacis.* Contra cum dicitur, *clausa omnia*, bellum significatur. Putem ego etiam *Pandum* in veteri Glossario ideo exponi *θεὸν εἰρήνης*, quod tempore belli portae sive viae clausae, pacis vero apertae et patentes dicerentur, contra quam in adversariis suis sentit Turnebus. Coler. — MSS. omnes *patebant*, ne quis temere auscultet Ciacconio, substituere cupienti *parebant*, quomodo expressit editio Pomponii Laeti ac commentaria Omniboni Zanchiique; videatur heic Colerus: ita tamen, ut ei fides minime adhibeatur, carpenti Turnebum, cui falso aliam affingit sententiam. Quod magnus ille vir a se non novit, nemo novit, nemo noscet; nedum aliquis qui omnia sua minima maxima, aut mendicorum more palam corrogat, aut furum, clam sublegit. Gruter. — Ciacconius legendum credit *parebant*, ita tamen ut priorem non prorsus abiiciat, sed a Thucydide subsidium putet accipere posse; prudenter, quum vulgata maxime arrideat eruditis. Rupert. — Omnibonus in Comment. legit *parebant.* Atque ita citat Barthius in notis ad Petronium pag. 418. At Oxonienses et nostri omnes uno ore *patebant*, quod cum sit elegantius, et ne quis in posterum auscultet Ciacconio, exemplis firmabo. Noster ergo infra cap. 68. *Coloniae atque municipia* patebunt. De pacatis loquitur, et quae in potestate erant ex victoria. Virg. Eleg. ad Messalam:

Victor adest magni magnum decus ecce triumphi:
Qua mare, qua terrae, *quaque* patent maria.

Plinius Hist. Nat. XII. 5. *Nunc eas exponam quas mirata est Alexandri magni victoria* orbe eo patefacto. Iustinus II. 4. *Frustra et Ponti sinum et Asiam edomitam esse dicit, si Graecorum non tam bellis quam rapinis* pateant. Rutilius V. 634.

Inque omnes ventos littora nuda patent.

Ammianus Marcellinus XIX. 2. *Biduoque ad otium dato ac missis abunde qui pacis modo* patentes *agros, pingues cultosque vastarent.* Locus Sallustii, ad quem alludit, habetur Fr. VI. 20. *Patere* ergo eo modo dicit, quo alibi *aperta, aperire viam ferro.* Quicquid pervium est victoribus dicitur *patens*, quia dimotis obstantibus omnia prona sunt incedenti.

— — *Ipse omnem longo decedere circo*
Infusum populum, et campos *iubet esse* patentes.

Et, *Quantum vitales natura tetendit in axes,*
Tantum virtuti pervia terra *tuae.*

Inde habes *pandere* de mari composito. Rutil. 154.

Pande *precor gemino placatum Castore* portum.

Confer item VI. 220. et *aperire* et *reserare* apud Lucanum I. 464.

— — — *Rhenique feroces*

Deseritis ripas et apertum *gentibus* orbem.
Ut reseret pelagus, *spargatque per aequora bellum.* II. 682.

Hegesipp. V. 15. *Quid vobis cum victoribus universae terrae, quibus secreta Oceani et extrema Indiae* parent. Legendum cum MSS. nostris B. Pub. et C. C. C. *patent.* Aperta loca Xenophonti in Hellen. IV. sunt *ἀναπεπταμένοι τόποι.* e contra, quibus non *patet* orbis etc. dicitur iis *claudi.* Virg. A. I. 235.

Quid Troes potuere? quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis. Wasse.

Fortuna saevire ac miscere omnia coepit. Quae ad explicationem huius et seq. sententiae faciunt, adferemus ad lib. I. Histor. cap. 1. Rupert.

Ac miscere omnia coepit. Vox postrema non est quidem omnino feriata, sed tamen sine sententiae ruina tolli poterat. Gruter.

* Dubias atque asperas. Vox *pericula* videtur includere *res du-* 105
bias. Codex Arondel. omittit *dubias*, et pro eo Magdal. et Venet. 1470. substituunt *duras.* quomodo locutus est Tacitus Annal. III. 54. *Ne corporis quidem morbos veteres et diu auctos*, *nisi per* dura *et* aspera *coerceas.* Livius XXIII. 42. opponit *aspera adversaque laetis* et *gloriosis.* Potes ita legere: *pericula suasque asperas res.* quod a Sallustii genio non multum abit. Ita enim ille alicubi: *In suis dubiis rebus societatem vestram appetiverunt.* Verum *τὸ pericula* a manu recentiore exhibet Arond. Pulchre in hanc rem Thucydides III. 39. *Εἰώθη τῶν πόλεων αἷς ἂν μάλιστα καὶ δι᾽ ἐλαχίστου ἀπροςδόκητος εὐπραξία ἔλθῃ, ἐς ὕβριν τρέπειν* etc. Supra vocem *coepit* abesse sine ruina sententiae putat Gruterus. Wasse.

Iis otium, divitiae, optandae aliis, oneri miseriaeque fuere. De otio idem hoc repetit Sallustius in Iugurtha: *Quod in adversis rebus optaverant otium, postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit.* Causa patet: *Nonne vides, ut immota fax torpeat, et exagitata reddat ignes? mollit cives otium: ferrum situ carpitur et rubiginem ducit: desidia dedocet.* M. Seneca in Controv. Hinc apud Thucyd. Lib. VI. Alcibiades, *Καὶ νομίσατε*, inquit, *τὴν πόλιν ἂν μὲν ἡσυχάζῃ τρίψεσθαί τε αὐτὴν περὶ ἑαυτὴν ὥςπερ καὶ ἄλλο τι, καὶ πάντων τὴν ἐπιστήμην ἐγγηράσεσθαι, ἀγωνιζομένην δὲ ἀεὶ προςλήψεσθαί τε τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ ἀμύνεσθαι οὐ λόγῳ ἀλλ᾽ ἔργῳ μᾶλλον ξύνηθες ἕξειν· παράπαν τε ξυγγινώσκω πόλιν μὴ ἀπράγμονα τάχιστ᾽ ἂν μοι δοκεῖν ἀπραγμοσύνης μεταβολῇ διαφθαρῆναι. Et existimate, Rempublicam, si otio indulgeat, ipsam suis opibus attritum iri, ut quaelibet alia, et futurum, ut omnis disciplina consenescat: ac per certamina quotidie in experientia profecturam, et usum, quo non verbis, sed factis potius hostes propulsare possit, adepturam. Ad summum sic sentio, civitatem negotiosum, si negotium cum otio commutet, meo iudicio confestim everti.* Vere: *Non enim ignavia magna imperia contineri; virorum armorumque faciendum certamen*, ait Tacitus XV. Annal. Ita et Lucanus lib. III.

Ventus ut amittit vires, nisi robore densae
Occurrant silvae, spatio diffusus inani;
Utque perit magnus nullis obstantibus ignis:
Sic hostes mihi deesse nocet; damnumque putamus

Armorum, nisi qui vinci potuere rebellent.

DIVITIAE ONERI MISERIAEQUE. Florus lib. III. cap. 12. *Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis haereditas. Illae opes atque divitiae afflixere saeculi mores: mersamque vitiis suis, quasi semina, Rempublicam pessum dedere.* Sic in illud impegere Romani, quod Thucydid. lib. I. cavere praecipit, cum ait: *Οὐ δίκαιον ἃ τῇ ἀπορίᾳ ἐκτήθη, τῇ περιουσίᾳ ἀπολέσθαι. Non aequum est, quod paupertate partum est, id per divitias perdere. Cur ergo olim parsimonia pollebamus?* (ait Tacit. III. Annal.) *Quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus: ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. Externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus.* Certe ut Cicero Orat. II. de leg. Agrar. *Singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus, vix facile sese regionibus officii magnis in fortunis et copiis continet.* Seneca Epist. LXXXII. paupertatem fundamentum et causam imperii Romani non veretur dicere. *Putemus nos*, inquit, *ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effectum ut populus Roman. paupertatem, fundamentum et causam imperii sui requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitiones, et largitiones, et tumultus in urbem sanctissimam temperatissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia; quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse?* Quare, ut idem Epist. XCVIII., *Errant, qui aut boni aliquid nobis aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in bonum malumve exitu rarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant.* GRASW.

OPTANDAE ALIIS. Id est, quae aliis optantur. Sic in Iugurth. *Cui quamquam virtus, gloria atque alia optanda bonis superabant.* CIACC. — Vid. Alcibiades apud Thucyd. VI. Lucan. III. Flor. III. 12. Senec. epi-
106 stol. 83. Dinarch. p. 24. Hogersi Codex * habet *optandi*, eadem Syllepsi qua *otium atque divitiae quae prima mortales putant*, de qua re adeas Ampliss. Perizonium ad Sanctium pag. 826. Firmat locus a Ciacconio adductus, cui adde alium Iug. XLV. *Ita quod in advorsis rebus* optaverant *otium postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit.* WASSE.

PRIMO PECUNIAE. Coniungit Thucydides III. 82. *Ἡ ἀρχὴ ἡ διὰ πλεονεξίαν.* Vide Aristotelem de Repub. II. 7. WASSE.

PECUNIAE, DEIN IMPERII CUPIDO CREVIT. Pecuniae cupido vera pestis imperiorum. *Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora me Fortuna reservavisset, et tunc essem natus, quando Romani accipere dona coepissent! non essem passus diutius eos imperare.* Cic. lib. II. Offic. *Itaque quod Apollo Pythius oraculum edidit, Spartam nulla re alia, nisi avaritia periturum, id videtur non solum Lacedaemoniis, sed et omnibus opulentis populis praedixisse.* Ibidem. Oraculum vero hoc fuisse dicitur:

Ἁ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

Quod praevidens summus vir et conditor illius Reipublicae Lycurgus,

auri et argenti usum, velut omnium scelerum materiam lege sustulit, permutatione autem rerum contractus fieri iussit. Auctores Iustinus, Plutarchus, et alii. Porro hanc pecuniae cupiditatem primis illis temporibus ignotam fuisse, hic verbis alibi testatur Tullius: *Quaero num ullam cogitationem habuisse videantur ii, qui hanc Rempublicam tam praeclare fundatam reliquerunt nobis, aut auri atque argenti ad avaritiam, aut amoenitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates.* GRASW.

DEIN IMPERII CUPIDO. Florus lib. III. cap. 12. *Illa ipsa principatus et dominandi cupido unde, nisi ex nimiis opibus, venit?* M. Sen. lib. V. Excerpt. Controv. VIII. *Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnae nobilitatis, magnae gratiae, ingentis pecuniae.* Polyb. lib. VI. *Est enim hoc vitium iis potissimum familiare, qui divitiis alios antecedunt, ut dein ad ambiendos honores conversi, quia hos per se et propria virtute consequi non valent, inescando et omni genere largitionis dilapident rem familiarem suam corrumpendo populo. Porro ubi isti semel pro sua stulta aviditate dignitatem largitionibus inhiare multitudinem et ex iis vesci docuerunt, statim incipit populi imperium labefactari, succeditque eius loco vis ac manuum violentia. Assueta enim plebs de alieno vivere, et in aliorum fortunis spes vitae reponere, magni animi audacemque nacta ducem, cui aditum ad honores paupertas praecludit, populi imperium in manuum violentiam convertit: quum quidem coitione facta caedibus, exiliis, divisionibus novis agrorum usque eo suevit, donec tandem efferata dominum rursus nanciscatur, qui rerum potiatur solus.* Huc referri potest illud Thucydid. lib. I. *Ἐφιέμενοι γὰρ τῶν κερδῶν, οἵ τε ἥσσους ὑπέμενον τὴν τῶν κρεισσόνων δουλείαν, οἵ τε δυνατώτεροι περιουσίας ἔχοντες προσεποιοῦντο ὑπηκόους τὰς ἐλάσσους πόλεις. Etenim cupiditate lucrandi et qui tenuiores erant sustinuerunt servire potentioribus, et potentiores, cum facultates haberent, minores sibi civitates obsequentes reddiderunt.* Porro quoniam pecuniae cupidinem sequitur plerumque cupido imperii, et divites dominatu dignos se arbitrantur, malam lubidinem alio scelere tollere solent tyranni: sub quibus divites periclitantur, ceu potestati ipsorum periculosi. Unde opes Principibus infensas dicit Tacitus XI. Annal. in Asiatico, de quo Dio citatus Lipsio. Cum triginta tyranni divellerent Athenas, Socrates divitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosae avaritiae poenitentiam, ut loquitur Seneca de Tranquill. anim. cap. 3. GRASW.

EA QUASI MATERIES OMNIUM MALORUM FUERE. Sic Timon apud Stobaeum: *Στοιχεῖα κακῶν ἀπληστία τῇ φιλοδοξίᾳ.* Plurimus etiam in hac voce Tacitus, ut lib. I. *ea vetustissima militaribus odiis materies.* CIACC. et COLER. — Avaritia quidem: nam, ut ille, *difficile fuit, cum omnia concupiscerent, servare aequitatem, quae est iustitiae maxime propria.* Ambitio vero: nam, auctore Tacito III. Annal., *postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes.* et lib. II. Histor. *Vetus ac iam pridem insita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. Sed ubi subacto orbe et aemulis urbibus regibusque*

excisis, securas spes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque
107 *certamina exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules praevalidi,* * *et in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum.* GRASW.

AVARITIA FIDEM, PROBITATEM, CAETERASQUE etc. Cic. pro Quinctio: *Qua ex re intelligi satis potuit, nullum esse officium tam sanctum atque solemne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est iste qui amicum, socium, affinem fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se et perfidiosum et impium esse fateatur.* Haec inter privatos avaritia potest, nec minora in Rempublicam designat. Quod clare potuit initio Iugurthini belli, referente Floro lib. III. cap. 1. *Rex callidissimus populum Romanum armis inclytum et invictum opibus aggressus est. Quum in Adherbalem se convertisset, isque Romam profugisset, missa per legatos pecunia traxit in sententiam suam Senatum. Et haec fuit eius de nobis prima victoria. Missos deinde qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, similiter aggressus, quum in Scauro ipsos Romani imperii mores expugnasset, inchoatum nefas perfecit audacius. In Numidiam Calpurnius Bestia Consul immittitur: sed rex, peritus fortius adversus Romanos aurum esse, quam ferrum, pacem emit. Sequens ultio mandatur Albino. Sed huius quoque (proh dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntaria nostrorum fuga vinceret Numida, castrisque potiretur: addito etiam turpi foedere in pretium salutis, quod prius emerat, dimisit exercitum.* Clangorem hunc firmat nihilo minore verborum impetu Cicero pro Quinctio: *Nullum officium tam sanctum atque solenne est, quod non avaritia comminuere atque violare soleat.* Cui secundas facere videtur, ita probe implet aures concha, Agell. lib. II. cap. 2. ex Catone: *Avaritiam omnia vitia habere.* Cuius vocem desinentem excipit Curt. lib. IV. *Nihil nefas avaritiae.* RUPERT.

CETERASQUE BONAS ARTEIS SUBVERTIT. Legendum *ceterasque arteis bonas*, ut sequatur adiectivum: atque ita fere codices habent in membrana descripti, nec non vetustissimus quisque ex impressis. RIVIUS.

OMNIA VENALIA HABERE. Hinc queritur Cicero pro Sextio: *Illa duo Reipublicae paene fata, Gabinium et Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerabile pondus auri, bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat; alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem pecunia maxima vendidisse, deinde ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse: eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse; cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achaeis in annos singulos pecuniam imperavisse; neque tamen ullo in publico aut religioso loco signum aut tabulam aut ornamentum reliquisse.* Ibidem, de anno tribunatus P. Clodii: *Cuius negotii publicari, cogitari, optari, fingi curatio potuit, quae non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, quae provincia, quae ratio aut auferendae, aut conflandae pecuniae non reperiebatur? quae regio orave terrarum paullo latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi quod non habebat, aut redimendum quod habebat, arbitraretur?* GRASW.

DEOS NEGLIGERE. Manuscriptum *neglegere*, veteri more. RIVIUS.

OMNIA VENALIA HABERE. Thucydides lib. II. *Χρήμασι δὲ νικώμενον τὰ σύμπαντα τούτου ἑνὸς ἂν πωλοῖτο.* A. MANUTIUS et COLER.

AMBITIO MULTOS MORTALES FALSOS FIERI SUBEGIT. Legendum *multos mortaleis. Subegit* autem pro *coegit* positum est. Sic Tacitus saepe, *vi amoris subactus.* et: *operas arenae promittere subegit.* Sed et Livius: *Qua subactus iniuria*, inquit, *contra P. R. bellum tam infesto animo suscepisset.* Virg. VI.

Castigatque auditque dolos, subigitque fateri.

RIV. — Servius recitans hunc locum in I. Virg. * Georg. *coegit*, non *sub-* 108
egit videtur legisse. A. MANUT. — Laudat Servius ad I. Georg. 463. ubi *coëgit*, idem tamen *subegit* ad IV. Aen. 283. Sententia ex Euripide hausta, ut notavit Iacobus Nicolaus Loënsis lib. VI. Epiphyll. cap. 19. BROUKH. — Qui *innocentes et verecundi sunt tantisper dum bene audiant, et ut bonum rumorem colligant, erubescunt et pudet impudice loqui:* ut Cicero I. de Legibus. Unde Lactantius lib. VI. Divin. Instit. cap. 6. *Quidam probitate ficta viam sibi ad potentiam muniunt, faciuntque multa, quae boni viri solent; eo quidem promptius quod fallendi gratia faciunt. Utinam tam facile esset praestare, quam simulare bonitatem! Sed ii cum esse coeperint sui propositi ac voti compotes, tum vero simulatione deposita, mores suos detegunt, rapiunt omnia et vexant, eosque ipsos bonos, quorum causam susceperant, insequuntur, et gradus, per quos ascenderunt, amputant, ne quis illos ipsos possit imitari.* Sic Marius in Iugurthino: *Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium a vobis petere, et postquam adepti sunt gerere; primo industrios, supplices, modicos esse, dein per ignaviam et superbiam aetatem agere.* Senec. Epist. XLII. *At odit eos, qui subita et magna potentia impotenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illic vires suae placuerint, quam illa quae iam felicitas aperuit; instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas et ambitio et luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunae favore deficitur. Eadem velle eos cognosces; da posse quantum volunt.* Hoc fere et Agamemnoni Menelaus apud Euripidem obiicit, Iphigenia in Aulide:

Scis, quando cupiebas praefici Graecis ad Ilium,
Specie equidem non volens, voluntate vero cupiens,
Quam eras humilis, omnem dextram prensans,
Et habens fores patentes cuilibet popularium,
Et dans alloquium ordine omnibus, etiamsi qui non volebat,
Moribus quaerens imperium a vulgo redimere;
Dein postquam potitus es imperio, mutans mores,
Amicis non amplius fuisti sicut amicus,
Difficilis aditu.

At viris bonis et virtute ambientibus insitum illud Coelii: *Periniurium*

siet, cum mihi ob eos mores, quos prius habui, honos detur, ubi datus sit, tum eos mutem, utque alii modi sim. Et quod Tullius pro Murena: *Neque enim iam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data; quanta antea nemini, labores per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti et ingrati.* Sic et Plinius Panegyrico: *Vos proxime destinationem Consulatus mei his acclamationibus approbavistis, ut intelligam, etiam atque etiam annitendum mihi, ut hunc consensum vestrum complectar et teneam, et indies augeam. Etenim memini, tunc verissime iudicari, meruerit quis honorem nec ne, cum adeptus est.* Sed,

O vita fallax! abditos sinus geris,
Animisque pulchram turpibus faciem induis.
Pudor impudentem celat, audacem quies,
Pietas nefandum. Vera fallaces probant,
Simulantque molles dura.

ait Seneca Hippolyto. Nec mirandum est adeo, haec, ubi ambitio dominatur, usu venire. *Quicquid enim eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem.* Cicer. I. de Offic. Eoque cavendum, ne ista fraude circumveniamur honores daturi. Is enim, qui vere appellari potest honos, non invitamentum ad tempus, sed perpetuae virtutis est praemium. Grut. — Elegantissimum locum exponit Lactant. VI. 6. et Seneca Ep. 42. Euripid. in Iphig. in Aulide A. 2. Sc. I. vs. 344. ex ed. Cl. Barnesii. Servius, recitans hunc locum in I. Virgil. Georg. *coëgit*, non *subegit* videtur legisse. Vim vocis male capiunt interpretes; *falsi* valet *simulantes, ficti, compositi.* Glossae: *falsum* πλαστόν, *falsus* πεπλασμένος, πλαστός. et Hesychius πεπλασμένον, μὴ ἀληθές, ψεῦδος. Hoc sensu Tacitus Ann. I. 7. *At Romae ruere in servitium Coss., Patres, Eques. Quanto quis illustrior, tanto magis* falsi *ac festinantes, vultuque* composito, *ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas, gaudium, questus, adulatione miscebant.* Ann. III. 3. *Tiberius atque Augusta publico abstinuere; inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur; an ne omnium oculos vultum eorum scrutantibus,* falsi *intellegerentur. Falsus* tam denotat eos quos fefellit alius, quam qui alios fallere cupiunt. Idem Ann. XIII. 13. *Cavere insidias mulieris semper atrocis tum et* falsae. Et alibi: falsum *renidens vultu.* Plautus Bacchid. III. VI. 12. *Multi more isto atque exemplo vivunt, quos cum censeas esse amicos, reperiuntur* falsi falsimoniis, *Lingua factiosi, inertes opera, sublesta fide.* Hoc est quod noster addit, *aliud clausum in pectore.* Promere et *claudere* satis ex formula. Tacit. Ann. II. 20. *Consilia, locos,* prompta *atque* occulta *noverat.* et: *promtius* et *apertius.* Idem III. 4. promere etiam absolute pro *loqui.* Annal. XII. 65. confer Arnobium VI. pag. 163. et 262. et II. pag. 73. Fulgentius Mythol. *nocet malitia, aut in evidenti potentior, aut subtiliter,* falsus *amicus: aut occulte, ut impossibilis latro.* Barthius ex coniectura *improvisibilis.* Sed locus, contra ac sentit Munkerus, recte habet, opti-
109 me enim opponitur *impossibilis* * ἀδύνατος latro, et ideo occultus quod

ex aperto non potest, *potentiori,* qui evidenter et luce clara fert iniuriam. Vincentius Bellovacensis legit *impotentialis.* Sed *impossibilis* magis barbarum et huic auctori accommodatius. *Possibilitatem* pro *potestatem* MS. apud Hegesipp. II. 12. vid. Arnob. pag. 25. Capellam 40. 8. Moschum Idyll. I. *Κακαὶ φρένες, ἁδὺ λάλημα. Οὐ γὰρ ἴσον νοέει καὶ φθέγγεται.* E contra ille apud Sophoclem Oedip. Colon. *Καὶ ταὐτὰ σοι Τῷ νῷ θ' ὁμοίως καὶ ἀπὸ τῆς γλώσσης λέγω.* Herodianus de Severo II. 35. *Ἱκανώτατος δὲ ἦν πάντων ἀνθρώπων μάλιστα προςποιήσασθαί τε καὶ πιστώσασθαι εὔνοιαν, μήτε ὅρκου φειδόμενος, εἰ δέοι τούτου καταφρονῆσαι, ψευσάμενος πρὸς τὸ χρειῶδες, διά τε γλώττης προΐετο, ὅσα μὴ ἔφερεν ἐπὶ γνώμης.* Hoc est duplici corde loqui; secundum Hebraeos *Belebh valebh.* Wasse.

Aliud clausum in pectore, aliud promtum in lingua habere. Sic Caelius de Pompeio Famil. lib. VIII. ep. 1. *Quam orationem habuerit tecum, quamque ostenderit voluntatem (solet enim aliud sentire et loqui, neque tamen tantum valere ingenio, ut non appareat, quid sentiat) fac mihi perscribas.* Et Terentius Eunuch. Actu IV. Sc. 4. *Modo ait, modo negat.* Homerus etiam lib. IX. Iliados vs. 312. sq.

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσιν,
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζῃ.

A. Manut. Hoc est quod Arnobius dicit: *mente aliud volvere, aliud in facie polliceri.* et quod alibi Sallustius queritur: *magis vultum quam ingenium bonum habere.* Coler. — Seneca epist. XLIX. *Veritatis simplex oratio est. Ideoque alam implicare non oportet. Nec enim quicquam minus convenit, quam subdola ista calliditas animis conantibus magna.* et Epist. LXXV. *Haec sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vita. Ille promissum suum implevit, qui, et cum videas illum et cum audias, idem est.* At de ambitioso fere dicere possis, quod Cicero pro Sextio de quodam: *Nequam esse hominem et levem, et falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur. Sed haec obstructio nec diuturna est, nec obducta ita ut curiosis oculis perspici non possit.* Quod genus hominum quam pestilens censeri debeat, docent haec verba eiusdem lib. II. in Verrem: *Ut studia cupiditatesque honorum atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quae res evertendae Reipublicae caussa solent esse.* et IV. de Finibus: *Non magis vituperandus est proditor patriae, quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem.* et talibus annumerandi, quibus nihil nisi proprium commodum cordi est. Grasw. — Plato apud Athenaeum Deipnosoph. lib XI. cap. 15. pag. 506. *Καὶ τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον εὐπρόσωπον μὲν εἶναι, δεῖν δὲ αὐτὸν ἀποδύσαντας θεωρεῖν ὀφθήσεται γὰρ, φησὶν, περίβλεπτον ἀξίωμα περικείμενον κάλλους οὐκ ἀληθινοῦ. Atheniensem populum facie quidem personata, et ore placere, qua spoliatum si quis contempletur, suspiciendum quamdam non verae pulchritudinis dignitatem circumiectam adspiciet.* Haverc. — Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον. *Scena omnis vita est et iocus.* sed cumprimis ambitiosorum. Expertus id malo suo Cicero, ad Atticum lib. IV. ep. 5. *Non est credi-*

bile, quae sit perfidia in istis principibus, ut nolunt esse, et ut essent, si quicquam haberent fidei. Senseram, noram, inductus, relictus, proiectus ab iis: tamen hoc erat in animo, ut cum iis in Republica consentirem: iidem erant, qui fuerant. Vix aliquando, te auctore, resipui. Neque Livius obscure fatetur. et reges, et omnes qui sub regibus agunt, exercere histrioniam, dictu speciosa potius quam vera proferre, lib. I. cap. 23. Quot exempla invenies in Indice Taciti Freinshemiani, titulo *Specie.* Eadem larva inducimur circa res bellicas. Specie iustitiae propugnamus utilitatem, praetextu honestatis militamus avaritiae. Thucyd. lib. III. *Athenienses Leontinis naves miserunt, per speciem quidem necessitudinis, sed eo consilio, ut neque frumentum illinc in Peloponnesum exportaretur, utque tentarent, an res Sicuias in suam potestatem redigere possent.* Hodie in Italia usitatum esse proverbium, testatur Muretus, quod ab agricolis ait frequentari, laudandos montes sed a planitie non recedendum. Quid multis? In hoc orbe

Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta.

110 Hinc itaque rem accuratius perpendenti ridere * libet Sallustium, qui credidit boni viri et amantis veritatis orationem cum mente debere consentire, et simplicem esse: quoniam *ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ.* Homerus etiam, quem omnium aetatum sapientes sunt demirati, pueriliter cum vulgo erravit, cum sub Achillis persona gravissime hominem detestatur, qui aliud in mente celat, aliud lingua loquitur. Sed et Regius vates, cum inter notas perditissimorum hominum hanc etiam ponebat, quod unusquisque ad proximum suum corde et corde loquatur, parum id attendebat. Ignorabant videlicet antiqui Iesuitarum de propositione mixta et reservatione mentali doctrinam: cuius revelatione, est, quod seculo nostro gratulemur. Etenim in arte Aequivocationis appellatur *Propositio mixta*, quod partim vocis prolatione, partim silentio constat: quando animi sensum partim verbis exprimimus, partim silentio premimus et in mente reservamus. Casaub. epist. 170. ad Front. Ducaeum. Rupert.

Aliud in lingua promptum habere. Haec est positura codd. meliorum editionumque priscarum; nam recentes, *aliud promptum in lingua habere.* Parum quidem videtur referre, hacne an illa collocatione efferamus; sed contra est: sicut enim collo columbino alius atque alius oritur color, prout circumagitur, ita etiam heic. Gruter.

Amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestimare. Fronto haec recitat in verbo *Aestimo*, omissa copula *que.* Licet parva sint, nec ad sententiam quidquam afferant, notanda tamen censui.
3 A. Manut. — Fronto, in voce *Aestimo*, copulam omittit, quod facit etiam Arondel. non ineleganter neque contra huius morem. Suetonius Calig. XIX. *per hunc pontem* ultro citro *commeavit.* Iustinianus Instit. lib. II. Tit. 8. *Ius* utendi fruendi. Sic *do*, *lego*, et similia apud ICtos. Tacitus I. 45. Arma, classem, socios *demittere Rheno parat.* et I. 60. Arma, equos, aurum *offerentes.* Noster: honorem, imperium, bonus ignavus *aeque sibi exoptant.* Sententiam expressit Dio lib. XXXVII.

Confer Cic. in Laelio et Notas ad Iug. LXIV. Infra: *haec primo.* at Veneta Mart. lib. II. *primum.* L. 1. et Balliol. *haec utraque.* Wasse.

Non ex re, sed commodo aestumare. Sic Ovidius:

Vulgus amicitias utilitate probat.

Idemque passim conqueritur. Vide et Ciceronem II. de Natura Deorum. Apud Dionem lib. XXXVII. lego: *πρὸς τὰ ἑαυτῶν σύμφέροντα καὶ τὰς ἔχθρας καὶ φιλίας οἱ πολλοὶ ποιοῦνται.* Coler.

Paullatim crescere etc. Ita Livius lib. I. in prologo: *Labente paullatim disciplina, veluti dissidentes primo mores, animo sequi lubet: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire praecipites coeperint.* Grasw.

Ubi contagio quasi pestilentia etc. Videtur Charisius haec re-itare ex primo Historiarum. Eius enim sunt verba lib. I.: Contagium *eteres magis usurpaverunt. Sed Sallustius maluit dicere primo: ubi* contagio *etc.* Eadem verba recitat et Nonius Marcellus ex Sallustio, nec ta-nen locum nominat. Manutius. Pemb. *ex contagio*, sed in marg. et manu sec. B. Pub. *contagium.* Digb. *contagio haec*, sed is liber est re-us scriptus. Locum ita aemulatus Hegesippus I. 39. *Assidua colloquia t diuturnus usus pestem animis infundere solent*, quo contagio *quodammodo n mores cohabitantium cito transeat.* Ibi Codd. quos contulimus, *quae ntagio*; et ita Iuvenalis III. 78.

— — *dedit hanc* contagio *labem.*

lossae agnoscunt *contagium* et *contagia*; et Isidor. IV. 6. apud quem n voc. *φρένεσις* lege ex MSS. *perturbatio mentis.* Wasse.

*Civitas est inmutata. *Τὸ est* non habet exemplar Fabricianum, 111
t elegantius abest, praesertim cum paullo post sequatur, atque huc idem eferri possit, tametsi in manuscripto quodam neutrobi ponitur *est.* Ri-ius. — Ita ut Respublica *nec sua iam amplius vitia nec remedia pati osset*: apud Liv. in prolog. Grasw.

Crudele intolerandumque factum. Uti et sequentibus evenit eculis, Ammiano referente lib. XVI. *Proximorum fauces aperuit primus nnium Constantinus: sed eas medullis provinciarum saginavit Constantius. b hoc enim ordinum singulorum auctores infinita cupidine divitiarum ar-unt, sine iustitiae distinctione vel recti.* Grasw.

CAP. XI.

Sed primo magis ambitio quam avaritia. Ut supra dixerat: *itur primo pecuniae, deinde imperii cupido crevit.* Ciacc. — Supra cap. dixerat *primo pecuniae, dein imperii cupidinem crevisse.* Quomodo n haec conveniant, non video, nisi dicamus, vocabulo primo non sem- ordinem indicare Sallustium. Rupert. — Nempe huius illa nutrix. udianus libro II. laudum Stiliconis:

Ac primum scelerum matrem, quae semper habendo
Plus sitiens, patulis rimatur faucibus aurum,
Trudis avaritiam: cuius foedissima nutrix
Ambitio, quae vestibulis foribusque potentum
Excubat et pretiis commercia poscit honorum. Grasw.

Quod tamen vitium propius virtutem erat. Haec ita diffundit
Dio Prusaeus in orat. I. περὶ δόξης: *Sunt*, inquit, *qui avaros aut gulosos*
aut amoribus flagitiosissimis deditos, luxuriosos atque infelices appellent
atque hoc cuiusque maximum existiment opprobrium, ambitiosos autem e
gloriae cupidos e contrario laudent, ut splendidos. Itaque et illorum quis
que, qui gulae aut compotationibus aut amoribus indulget, erubescit, tegit
que incontinentiam: gloriae vid. deditus atque ambitiosus hominem neminen
vult latere, sed in medio haec facit. Quilibet enim ex vulgo talem morbun
laudibus prosequitur, existimans ipsi profuturum. Et publice omnes prope
modum civitates escas omne genus repererunt pro fatuis, nempe coronas, pr
mos locos praeconiaque. Ceterum ambitionem longe pestilentius malur
esse in civitate, quam avaritiam, docet Plutarchus in Praecept. Reipu
blicae gerendae XXI. hac ratione, *quod ei vitio maior insit audaci*
Avari plerumque sunt animis demissis, abiectis, humilibus, timidis,
nihil altum spirantibus: quod intelligens Cicero, invectiva in Pisonen
avaritiam eius sic perstringit: *O tenebrae, o lutum, o sordes, o pater*
generis oblite, materni vix memor: ita nescio quid istud fractum, humil
demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi praecon
avo tuo, dignum esse videatur. At vero ambitio, ut dixi, altum spira
et ut votorum compos fiat, vel coelum terrae miscere audet. Silenus ap
Iulianum de Caesare ait, prae ambitione paratum esse cum ipso Io
certare de regno. Rupert.

Propius virtuti erat. In manuscriptis duobus est, *propius vir*
tem erat. Sic Livius IV. ab U. C. *Propius est fidem, obstringi Fide*
tium populum conscientia tanti sceleris voluisse. pro *verisimilius est.* S
sus autem hic est, ambitionem minus esse a virtute remotam (nam
in bonis etiam studium et cupiditas honorum) quam avaritiam. Sed
prior lectio bene sane habet, *proprius virtuti* pro, cum virtute iuncti
vel affine virtuti. Nam sic in Officiis Cicero, *Quae virtuti propiores su*
inquit. Verum Priscianus lib. XVIII. *propius virtutem* legit, et subdit i
dem hoc ex Iugurtha exemplum: *propius mare Africum agitabant.* A
Augustinus in V. de Civitate Dei, *propius virtuti* legit, nec id esse
112 brarii vitium, ex insequentibus ibidem intelligi potest. Rivius. — * I
pius virtuti, vulgo. meus liber, *propius virtuti est.* Cicero II. Of
prius de iis rebus, quae virtuti propiores sunt, dixerimus. Ciaccon.
Ursin. — *Virtutem* scriptum est apud Frontonem, qui haec recitat
Propius, et Priscianum lib. XVII. quamvis Augustinus *virtuti* vi
tur legisse, nisi sint mendosi codices. Et sane sic idem Sallustius
cutus in Iugurtha: *Propius mare Africum agitabant.* item: *Pro*
montem cum omni equitatu et peditibus dilectis suos collocat. quanq
in Fulvii Ursini libro literis superscriptis legitur *monti*, cum antea
men fuisset *montem*. Et Livius IV. *Propius est fidem, obstringi F*
natium populum conscientia tanti sceleris voluisse. id est, *verisim*
est. A. Manut. — Crediderim ita Sallustium scripsisse. Sic etian
Iugurtha loquitur: *propius mare Africum agitabant.* Sed haec lect
Frontone quoque confirmatur. Cicero tamen tertio casu usus est lib.
Officior. *Prius de iis rebus, quae virtuti propiores sunt, dixerimus.*

pius autem virtutem esse hoc vitium multoties Cicero inculcat lib. III. de
oratore, oratione pro Archia, pro Cn. Plancio, pro P. Sextio, et alibi
passim. Coler. — Rotundius fuisset *exercebat vitium propius virtutem*, era-
licatis vocibus aliis omnibus; illud *propius virtutem* diserte etiam perscri-
ptum fuit in Naz. sed mutatum postea in *virtuti.* Grut. — Ciaccon.
liber *virtuti;* Pembr. et in interlin. spatio B. Publ. *virtutem;* et Li-
vius II. 4. Ammian. I. 24. ut propius temeritatem *multa crebro auderet.*
Noster, *propior montem.* ubi Ursini liber et Augustin. V. 12. male *monti.*
Wasse.

Honorem, imperium, bonus, ignavus aeque sibi exoptant,
sed ille vera via nititur. Cic. pro Plancio: *Equidem primum ut*
honore dignus essem maxime semper laboravi: secundo ut existimarer: ter-
tium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos; qui iis deni-
que debet esse iucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium,
non beneficium ambitioni dedit. Qui vera via nititur, is largitionem omnem
imprimis abducat. Quod et docet Seneca I. de Benef. cap. 2. *nec in vul-*
gus effundenda beneficia sunt; et nullius rei, minime beneficiorum honesta
largitio est. Grasw.

Bonus et ignavus aeque sibi exoptant. Quanto melius in ve-
tustis quibusdam, *bonus, ignavus*, omissa copula: id quod breviloquentiae
Sallustianae magis hic convenit. Leve hoc, sed non ideo praetereun-
dum. Rivius. — Sic e nostris lib. I. 3. Bodl. Magd. Ball. γ. retinet co-
pulam Augustin. V. 12. male. Wasse.

Sed ille vera via nititur, huic quia bonae artes. Pro *huic*
quia alii legunt *hic quod:* maxime cum praecesserit *ille*, et sequatur
verbum *contendit*, quod utique nominandi casum requirit. Quamquam
utrum legeris, in altero nominativum intelligas oportet, in altero dati-
vum. Glar.

Vera via nititur. In quibusdam *vera nititur via.* Id mihi re-
ctius esse videtur. Rivius. — Supra dixit *falsos fieri*, ergo *vera* oppo-
nitur ficto, ut ex seqq. patet. Capitolin. in Clodio: *Qui eius partium*
vel vere fuerant vel videbantur. A Nostro *verae claves* oppon. *adulterinis.*
Vide indicem et T. Fabrum ad Plautum pag. 110. qui pro *aequo* accipit,
quo sensu Horat. *Metiri se quemque suo modulo ac pede* verum est. et
Cic. pro Murena §. 74. *negat verum esse, allici benivolentiam cibo: negat*
iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus opor-
tere. Constantii epist. de Themistio 148. *Διαφόροις γὰρ ὁδοῖς καὶ ποι-*
κίλαις πρὸς ἓν καὶ ταὐτὸν ἄκρον τῆς εὐδοξίας ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες
ἁμιλλῶνται· ἀλλ' ὅμως τῶν πολλῶν ἀτραπῶν αἱ μὲν ἄλλαι ΣΚΟΛΙΑΙ
καὶ ἀκροσφαλεῖς, μόνη δὲ ἀσφαλὴς καὶ βέβαιος ἡ δι' ἀρετῆς. Vide Hesio-
dum Ἔργ. vs. 223. et 260. Lucret. I. 660. *Ardua dum metuunt,*
amittunt vera viai. Itaque *vera via nitentes* sunt quos Sophocles in Aiace
Mag. vocat Ἐμμένοντας ὀρθῷ νόμῳ. Idem Antig. 1285. Ἔπαισεν, ἐν δ'
ἔσεισεν ἀγρίαις ὁδοῖς. Schol. Ἀγρίαις ὁρμαῖς. Sic apud Pindarum *clara*
via est gloria, ut *vera* apud Nostrum, *virtus.* Olymp. VI. Τιμῶντες
ἀρετὰς Ἐς φανερὰν ὁδὸν ἔρχονται. et vice versa, Olymp. VIII. Στρ.
K. θ'. *ἐπίκρυφον οἶμον, occulta via est via ingloria.* Sic apud Eu-

ripid. Hecub. Ἐξιστορῆσαι σῶν ὁδὸν βουλευμάτων. et Medea 1067. εἶμι τλημονεστάτην ὁδόν. et Rheso 422. εὐθεῖαν λόγων τέμνων κέλευθον, κοὐ διπλοῦς πέφυκ' ἀνήρ. Noster de Repub. Ordin. *Considera quale id*
113 *sit, de quo consultas: ita,* * *bonis malisque dimotis*, patenti via ad verum *perges*: et infra: *animus ferox* prava via *ingressus*. et: ea vera *atque simplex* via est. *Verum* pro *recto* seu *bono* apud eundem alibi: *ubi virtutem opulentia vincit, animus ad voluptatem* a vero *deficit*. L. *vera nititur via*. Infra Arond. *malis venenis*. Lampridius Severo XL. vere, *non per simulationem*. Fulgentius Mythol. II. 6. *omnis malignus aliena ut invadat*, transversa (*defensionis*) utitur via. Codd. Modii et Leidensis *nititur*; et sic omnino legendum. Sic enim Noster. Sic Ambrosius Offic. II. 24. *Ergo bonis artibus et* sincero *proposito nitendum ad honorem arbitror*. Sincerum sive simplex propositum idem est ac *rectum studium* Hegesippo I. 39. *Si* recta *advertero* studia, *factis remunerabor*: malevolentia *pretium referet suum, ut apud eum quoque, quod putaverit* adulandum, *fructu excidat*. Petron. pag. 316. *Si quis vitiorum omnium inimicus*, rectum iter vitae *coepit insistere*. Cic. in Anton. 1. §. 14. *Illud magis vereor, ne ignorans* verum iter gloriae, *gloriosum putes, plus te unum posse quam omnes*. Noster infra: virtutis via grassari. et ex eo Apuleius de Doctrin. Plat. pag. 617. *Eum qui per haec profectus evidenti et securo gradu virtutis* via *graderetur, adeptum solidam vivendi rationem, repente fieri perfectum*. Vide Silium VIII. 612. Wasse.

Huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. In MS. quodam, ex bibliotheca Merseburgensi, legitur *Hic quia* etc. ut ad verbum *contendit* referatur; sed prior lectio melior. Rivius. — Martin. *flagitiis* pro *fallaciis*. Wasse.

Avaritia pecuniae studium habet etc. Cato in libro, inscripto Carmen de moribus, apud Gellium lib. XI. cap. 11. *Avaritiam*, inquit, *omnia vitia habere putabant*. Vide Gellium lib. III. cap. 1. A. Manut.— Ita supra avaritiam circumscripsit: *igitur primo pecuniae, deinde imperii cupido crevit*. Coler. — Cicero Philipp. I. cap. 12. *Credo enim vos, nobiles homines, magna quaedam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quae semper ab amplissimo quoque clarissimoque contemta est, non opes violentas et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium et gloriam concupisse*. Vid. et I. de Offic. 20. Broukhus. — *Unquam* concupivit, Pembr. sed secunda manu. *sapiens amavit vel concupivit*, Vinc. Bellov. VI. 33. *Castrorum autem mutatio* quod habet *nisi turpem fugam* et desperationem omnium et alienationem exercitus. Caesar B. Civil. II. 31. Wasse.

Quam nemo sapiens concupivit. Sen. Epist. XCIV. *Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto natura: pedibus aurum et argentum subiecit, calcandumque et premendum dedit quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in coelum, et quicquid magnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus voluit* etc. Grasn. — Cic. I. Offic. *Nihil est tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias; nihil contra honestius, neque magnificentius, quam pecuniam contemnere*. Avaritiae vituperationes et exsecrationes lege apud

Valer. Max. lib. IV. cap. 3. apud Agell. qui omnia vitia habere avaritiam refert ex Catone lib. II. cap. 2. lib. III. cap. 1. apud Horat. lib. I. sat. 1. lib. II. sat. 2. lib. I. epist. 1. lib. II. od. 2. Nec absurde apud Stobaeum μητρόπολις πάσης κακίας adpellatur. Coler.

Ea quasi venenis malis inbuta etc. Vide Philippum Carolum ad Gellii lib. III. cap. 1. pag. 181. *Avaritiae morbum* dixit Gallus Confessor Sermon. cap. 18. Sallustium exponit Lipsius Cent. Misc. I. Epist. 8. pag. 9. Vid. Iovian. Pontanus lib. de Immanitate cap. 8. pag. 598. cap. 15. pag. 605. Broukhus.

Venenis malis imbuta. Sic infra: *animus imbutus malis artibus*. Livius XXXIV. *Illius excetrae delinimentis et venenis imbutum*. Ciacc. — Citat hunc locum praeter Agellium Nonius Marcell. Miratur vero Glareanus quod tam anxie Agell. lib. III. cap. 1. quaesierit super hoc; et frigidum insuper vocat Phavorinum. Verum ipse potius Glareanus nive Gallica frigidius nugatur. Coler. — Eleganti translatione res noxias veneno comparare auctores, a multis observatum est Philologis: Apul. in Apol. de calumnia, *viperae ritu niveo denticulo atrum venenum inspirare*. Augustus Caesar Asinium Pollionem dixit θηριοτροφεῖν, id est, *viperam alere*, quum Timagenem hominem maledicentissimum suscepisset, ut est apud Senecam. Haec nos docet Gentilis ad Apuleium, cui adiicies illud Boëthii de Consol. *Quis has scenicas meretriculas ad hunc aegrum permisit accedere, quae dolores eius non modo nullis foverent remediis, verum dulcibus insuper alerent venenis?* Nec alterius calculi est illud Germanorum ad caesum Quinctilium Varum apud Florum lib. IV. cap. 12. §. 37. *Tandem vipera sibilare desiste*. indicantes causidicum fuisse et rabulam forensem. Rupert.

* Malis. Recte adiunxit epitheton: namque, ut ait Caius de Verb. 114
Sign. *Qui venenum dicit, adiicere debet, malum an bonum sit: nam et medicamenta venena sunt*. Castil. — Vid. lib. III. ad legem Cornel. de Sicariis et lib. XXXV. §. 2. de contrahend. empt. Wasse.

Corpus animumque virilem effeminat. Scholiastes Dionis Prusaei huc respiciens, σηπεδὼν ψυχῆς, *saniem animi* appellat. Locum vero Sallustii in animo videtur habuisse Tacitus lib. I. Hist. cap. VII. §. 2. *Fuere qui crederent, Capitonem ut avaritia et libidine foedum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse*. ubi per *foedum ac maculosum* intelligit hominem sordidum et avarum. Sic enim de Fabio Valente lib. II. Hist. cap. 30. §. 4. *Caecinna ut foedum et maculosum, ille ut vanum ac tumidum, irridebant*. Hoc vero explicat cap. 56. d. lib. II. §. 3. ubi, ob lucra et quaestus, dicit *infamem*. Nec aliter interpretor eundem Tacitum lib. XIII. Ann. cap. 33. *Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum foedumque*. Verum enim vero quaestio est apud Agell. lib. III. cap. 1. Qui avaritia corpus effeminet, quum multos sit videre pecuniae cupidos, cum corpore vegeto atque alenti? Ipse Gellius infra lib. IV. cap. 8. *Cornelius Rufinus, manu quidem strenuus et bellator bonus, militarisque disciplinae admodum peritus fuit, sed furax homo et avaritia acri erat*. Tacit. lib. II. Histor. *Vespasianus acer militiae, anteire agmen, locum castris capere,*

noctu diuque, consilio, veste, habituque vix a gregario milite discrepans, prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Non absimilia legimus apud Plutarchum de Gylippo, qui devictis ad Aegospotamos Atheniensibus, ab Lysandro cum magna pecuniarum vi Spartam missus, sacculorum suturas in fundo solvit, et cum ex unaquaque aliquantum argenti surripuisset, iterum mox consuit: nescius, additum in singulis libellum, qui numerum indicabat. Ingressus Spartam, ea quae subtraxerat, condidit sub tecto domus suae: sacculos ephoris tradidit signatos. Quibus apertis et inito numero, cum discreparet ab indicibus argenti summa, haberetque res ephoros suspensos, servus Gylippi rem indicavit. Turpis profecto et infamis avaritia, sed quae nihil impediit strenuitatem illius ducis, de qua videndus est Trogi epitomator. Distinguit Phavorinus inter avaros: quorundam avaritiam ita omnes hominis partes occupare, ut ad incuriam usque corporis grassetur; hos effeminatos posse dici: quosdam aliarum quoque rerum studio vel e[illegible]io teneri, non soli avaritiae addictos; de his sermonem Sallustio non esse. Hanc explicationem frigore obsessam ait Glareanus; ipsum Glareanum Gallica nive frigidiorem Colerus: tanquam certare vellent, uter immodestius loqueretur. Alter neque melius quid affert Agellio; alter neque sufficienti ratione defensionem parat. Mihi sic videtur: quum Sallustius per duo capita ambitionem cum avaritia conferat, respectu illius, effeminatam hanc dicere. Ambitio, uti diximus, coelum ipsum, si posset, subruere audet; flagrat, ardet, cupiditate iusti et magni triumphi, ut de ambitione Caesaris ait Cicero in Pisoniana; *in malum ingens publicum festinat summa audacia*, ut de Livii Drusi Seneca; *immoderata, incredibilia, nimis alia semper cupit, neque, dum sibi regnum paret, quicquam pensi habet*, ut de Catilina noster. *Huic virili animo accedit crebra exercitatione bellica, et ab ambitiosis aestimatur, virile corpus, ad conciliandum vulgi favorem et stabiliendas res suas.* Cuius rei guarus C. Marius, quum bellum Mithridaticum venaretur iam senex, descendit quotidie in campum, et in caterva adolescentium exercitans se, agile in armis corpus et equi patiens, ostendit. *Quae cum faceret*, (verba sunt Plutarchi in vita Marii) *placebat multis; qui descendentes in campum certationes eius et contentiones spectabant. Optimates miseratio subiit ambitionis istius, qui ex tenuissimo opulentissimus atque ex humili factus maximus, nullam felicitatis metam sciret: neque in honore esse et frui in otio praesentibus facultatibus esset contentus, sed in Cappadociam et Pontum Euxinum ex triumphis et gloria aetatem deportaret tam gravem, cum Archelao et Neoptolemo, Mithridatis satrapis, digladiaturus.* At avari ab his diversa, dummodo se ad auream messem pervenire certi sunt, corpus etiam suum sordidis et abiectissimis servitiis substernunt. Vidisti aliquando canem abiecta hinc inde frusta panis vel carnis hianti ore captantem, quicquid excepit, protinus devorat, etiam in turpissimas iactum * sordes et quisquilias. Iuvenalis huc respicit Satyra I.

Sordidus esuriens in coenum, iusseris, ibit.

Satis me puto explicasse et probasse Sallustii sententiam; quae non ad omnia avarorum genera (habet enim hoc vitium suos gradus et alter al-

tero sordidiores amat sordes) extendenda est. Explicat se ipsum I. cap. 13. ibi: *Omnibus modis quaestui deditus erat.* Alias neque (hoc statim sequitur) *vegetum habet corpus.* Ergo avaritia non effeminat. Effeminatus enim dici potest, qui praestanti corpore et vegeto, indignum eo ministerium sumit, res bellicas negligit, uno verbo, qui *ignavus*. Et verisimile est perstrinxisse Nostrum illos Romanos, quibus, ut infra Noster in Cat. cap. 20. loquitur, *divitiis omnia consenuerunt:* quorumque avaritiam perstringit Seneca VII. de Benef. cap. 10. *Quid sunt istae tabulae, quid computationes, et venale tempus, et sanguinolentae centesimae? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiae somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, et vasta spatia terrarum colenda per vinctos, et immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, et familia bellicosis nationibus maior, et aedificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia!* RUPERT.

CORPUS VIRILE ANIMUMQUE. In vetustis *corpus animumque virilem*, quomodo et Gellius citat. nec secus manuscripta, estque haec collocatio verborum melior. RUPERT.

EFFEMINAT. Ita Codd. et Nonius pag. 521. Hegesippus V. 24. *Nec est ulla passio, quae magis virtutem animi* effeminet, *quam cupiditas divitiarum.* Vide Tacitum An. XV. 67. WASSE.

SEMPER INFINITA, INSATIABILIS EST, NEQUE COPIA, NEQUE INOPIA MINUITUR. Latinus Pacatus Paneg. *Spes inter haec praedonis explendi nulla. Nec enim, ut natura fert, copiam satietas sequebatur: crescebat indies habendi fames, et parandi rabiem parta irritabant. Ut aegrorum sitim potus accendit: ut ignis arentibus non obruitur, sed augetur: ita coactae publica egestate divitiae aviditatem ieiunae mentis acuebant. Neminem*, inquit Seneca ep. CXIX., *pecunia divitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei causa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles, mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinioque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, et quicquid habet, et quicquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse.* Seneca Poeta Hercule Oetaeo:

Cupit hic gazis implere famem:
Non tamen omnis plaga gemmiferi
Sufficit Istri; nec tota sitim
Lydia vincit; nec quae Zephyro
Subdita tellus stupet aurato
Flumine clarum radiare Tagum,
Nec si totus serviat Hebrus,
Ruraque dives cingat Hydaspes,
Intraque suos currere fines
Spectet toto flumine Gangem.
Avidis, avidis natura parum est.

Sic et Claudianus in Ruffinum lib. I.

Ac velut innumeros amncis accedere Nereus
Nescit, et undantem quamvis hinc hauriat Istrum,
Hinc bibat aestivum septeno gurgite Nilum,
Par semper similisque meat: sic fluctibus auri
Expleri calor ille nequit.

Unde iterum Seneca de Benef. II. cap. 7. *Non patitur aviditas quemquam esse gratum. Nunquam enim improbae spei quod datur satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior est avaritia in magnarum opum congestu collocata, ut flammae infinito maior vis est, quo ex maiore incendio emicuit.* Scytharum legatus ad Alexandrum apud Curt. lib. VII. *Quid tibi divitiis opus est, quae te esurire cogunt? Primus omnium satietate parasti famem, ut quo plura haberes, acrius quae non habes cuperes.* GRASW.

INSATIABILIS EST. Vocem postremam quilibet videt non aegre auferri posse. GRUTER. — Pemb. geminat vocem *semper*, verum posterius illud *semper* a secunda manu et in margine tantum visitur. L. 2. et Balliol. *et insatiabilis.* WASSE.

NEQUE COPIA NEQUE INOPIA MINUITUR. Resipit interpretis manum, qui videlicet vulgare istud dictum appingendum putarat verbis praecedentibus. at qui heic vocis subtractione, acutum sensum comminiscuntur, subtilius id faciunt quam verius, et contra fidem omnium membranarum rationemque loquendi communem. GRUT. — Meursius Auctar. Philol. cap. 12. *neque copia inopia minuitur.* Non multum infeliciter, si haec ab auctore non essent. Vide Cassiodor. IV. 39. Claudian. II. Stil. Propert. III. 17. 13. Tibull. I. 10. WASSE. — Indice Grutero, resipit interpretis manum. Meursius extrusa particula legit, *neque copia inopia minuitur.* Sed neque hoc ad palatum Gruteri, qui subtilius emendatum putat quam verius. et contra fidem omnium membranarum rationemque loquendi communem. Tu illum. quem dixi, Meursium vide Auctario Philologico cap. 12. Enimvero iam verum sensum deprehendi huius loci: Non minuitur copia (nam *in magnarum opum congestu, avaritia semper concitatior est*, ut loquitur Seneca II. de Benef. cap. 27.) neque inopia; scilicet eorum. quos emunxit bonis suis. Sunt enim avari eo ingenio, ut inhient et immineant, non solum in fortunas locupletum,
116 sed etiam in * sanguinem pauperum. Ita Galgacus apud Tac. in Agr. cap. 30. de Romanis: *Doli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt.* Simili autem loquendi modo et alibi usus est Sallustius in Catil. cap. 15. *neque vigiliis neque quietibus sedari poterat.* Ita et infra cap. 20. §. 5. *Nobiles atque ignobiles vulgus fuimus.* Eadem moneta percussum est illud Taciti lib. III. Hist. cap. 51. *Tanta victoribus adversus fas nefasque reverentia fuit.* Et Virgil. in Ciri:

Omnia me potius digna atque indigna laborum
Millia visurum — — —

ubi vid. Scal. pag. 55. Nec absimile illud Pindari Olymp. V. de columnis Herculis: τὸ πόρσω δ' ἐστι σοφοῖς ἄβατον κἀσόφοις. id est: *quod ulterius vero est et sapientibus inaccessum et insipientibus.* RUPERT.

SED POSTQUAM L. SULLA etc. Seneca ad Marciam cap. 12. *L. Sulla*

filium amisit. Nec ea res aut militiam eius et acerrimam virtutem in hostes civesque contudit, aut effecit, ut cognomen illud usurpasse salvo videretur, quod amisso filio assumsit: nec odia hominum veritus, quorum malis illius nimis secundae res constabant: nec invidiam Deorum, quorum illud crimen erat, Sulla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatus habeatur, qualis Sulla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse. GRASW.

RECEPTA REPUBLICA. Iterum capta post dominationem Cinnae, Carbonis et Marii; aut potius liberata et recuperata. Ita Cic. pro Sex. Rosc. Amerino: *Quid miramur, L. Sullam, cum solus Rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique maiestatem, quam armis receperat* etc. COLER.

BONIS INITIIS. Meus liber, *bonis incoeptis.* CIACC. — *Ex bonis initiis* Grut. Sed Aroud. praepositionem a recentiore manu exhibet. L. 1. 3. *bonis ex.* Caeteri MSS. et retro cusi prorsus eliminant *ex.* Solus Ioan. inter Oxonienses, ipse recens et sublestae fidei. agnoscit. Huc respexit Augustinus Civ. D. III. 7. *Adhuc autem meliorum partium civilium Sylla dux fuit, adhuc armis Rempublicam recuperare moliebatur. Horum* bonorum initiorum *nondum* malos eventus habuit. *Eventus* vox media, ideoque addit *malos.* absolute quandoque *successum* denotat, ut apud Lucanum IV. 730. Fraudibus eventum *dederat.* Infra L. 2. *alius domum alterius.* WASSE.

BONIS INITIIS MALOS EVENTUS. Vid. Ciceron. accus. III. in Verr. cap. 35. BROUKH.

MALOS EVENTUS HABUIT. *Neque enim*, ut Cicero de Harusp. responsis, *ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario clarissimo cive consul nobilissimus et fortissimus L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit. Utrisque horum secunda fortuna regnum largita est, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quanquam Rempublicam recuperavit.* Pro liberatore igitur dominum egit: et quidem non sine gravi multorum calamitate. *Bellorum* enim *civilium ii semper exitus sunt, ut non ea solum fiant, quae velit victor, sed etiam ut iis mos gerendus sit, quibus adiutoribus parta sit victoria.* Cic. lib. XII. Famil. Epist. 18. Idem pro Roscio Amerino: *Quid miramur, L. Sullam, cum solus Rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse?* Ibidem: *Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. Nemo est enim qui nescit, propter magnitudinem rerum multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sulla, commisisse.* Nempe quod Tacit Histor. II. ait, verum est, *civilibus bellis plus militibus quam hostibus licere.* Vin' autem scire malos eos eventus? Audi Florum lib. III. cap. 21. *Non idem caedium, qui belli finis fuit. Stricti enim et in pace gladii: animadversumque in eos, qui se sponte dediderant. Minus est, quod apud Sacriportum, et apud Collinam*

portam, LXX amplius millia Sulla concidit: bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici iussit. Isti tot in pace non plures sunt? quis autem illos potest computare, quos in valle passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente Furfidio, vivere aliquos debere, ut essent, quibus imperarent, proposita est ingens illa tabula, et ex ipso equestris ordinis flore ac Senatus, duo millia electi, qui mori iuberentur,
117 *novi generis edictum. Piget post haec * referre ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani praetoris, atque Venuleii: Baebium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laceratum: Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulchrum, oculis, manibus, cruribusque defossis, servatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur. Positis singulorum hominum poenis, municipia Italiae splendidissima sub hasta venierunt, Spoletum, Interamnium, Praeneste, Florentia.* Hanc etiam calamitatem Lucanus lib. II. expressit:

Sulla quoque immensis accessit cladibus ultor.
Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi
Hausit: dumque nimis iam putrida membra recidit,
Excessit medicina modum nimiumque secuta est,
Qua morbi duxere, manus. Periere nocentes,
Sed cum iam soli possent superesse nocentes.
Tunc data libertas odiis, resolutaque legum
Frenis ira ruit. Non uni cuncta dabantur,
Sed fecit sibi quisque nefas. et quae sequuntur.

Talis etiam, sed levior illa, quam memorat Tacitus lib. II. Histor. post pugnam ad Bebriacum: *Caeterum Italia gravius atque atrocius, quam bello afflictabatur. Dispersi per municipia et colonias Vitelliani; spoliare, rapere, vi, et stupris polluere; in omne fas nefasque avidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos specie militum interficerent. Ipsique milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos in praedam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant; obnoxiis ducibus, et prohibere non ausis.* Ut ergo ad rem redeamus, post Sullae victoriam, omnia mala quasi facto agmine in Urbem irruperunt. Cic. lib. II. Offic. *Sensim hanc consuetudinem et disciplinam antea minuebamus: post vero Sullae victoriam penitus amisimus. Desitum est enim videri quicquam in socios iniquum, cum exstitisset in cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria: est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro venderet, et bonorum virorum, et locupletium, et certe civium, Praedam se suam vendere. Secutus est qui in causa impia, victoria etiam foediore, non singulorum civium bona publicaret, sed universas provincias regionesque uno calamitatis iure comprehenderet.* Grasw.

Rapere omnes, trahere. Sic et in Corcyra, ut refert Thucyd. lib. III. *Ἐν δ' οὖν τῇ Κερκύρᾳ τὰ πολλὰ αὐτῶν προετολμήθη, καὶ ὁπόσα ὕβρει μὲν ἀρχόμενοι τὸ πλέον ἢ σωφροσύνῃ ὑπὸ τῶν τὴν τιμωρίαν παρασχόντων οἱ ἀνταμυνόμενοι δράσειαν, πενίας δὲ τῆς εἰωθυίας ἀπαλλαξείοντές τινες, μάλιστα δ' ἂν διὰ πάθους ἐπιθυμοῦντες τὰ τῶν πέλας ἔχειν, παρὰ δίκην γινώσκοιεν. Apud Corcyram igitur multa huiuscemodi audaciae exempla sunt ante patrata: aliaque item, quaecunque aut ultores*

damni iniuria potius quam iure dati rursus ulciscerentur, facere possent: vel qui ex diuturna inopia eximi vellent, vel qui vicinorum bona affectantes (quae maxima causa fuit) contra ius assequi se illa posse confiderent. Grasw.

Domum alius, alius agros cupere. Adludit ad proscriptiones illas famosissimas Sullae. Coler. — Cicero pro Roscio comoedo: *Accepit enim agrum temporibus iis, cum iacerent pretia praediorum: qui ager neque villam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus, qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit: neque id est mirum: tum enim propter Reipublicae calamitates omnium possessiones erant incertae.* Grasw.

Neque modum neque modestiam victores habere. Sic infra: *Neque illis modus, neque modestia contentionis erat.* Livius: *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est: tum primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia, et quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia et abaces Romam adornarunt. Tunc psaltriae sambucistriaeque et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipsae et cura et sumptu maiore adparari coeptae: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, et aestimatione et usu in pretio esse, et quod ministerium fuerat, ars haberi coepta.* Plinius lib. XXXIII. cap. 11. *Asia primum devicta luxuriam misit in Italiam; siquidem L. Scipio transtulit in triumpho argenti caelati pondo millia quadraginta, et vasorum aureorum centum millia.* Quod accidit A. V. C. 566. vide eundem lib. XXXIV. cap. 7. Augustin. lib. III. cap. 31. de Civitate Dei: *Deinde tunc primum per Cn. Manlium Proconsulem de Gallograecis triumphantem, Asiatica luxuria omni hoste peior invasit.* Ex quibus omnibus adparet, convenire in his omnes, quod primum Romani luxuriam ab Asiaticis didicerint, in hoc non item, Sulla exercitum * 118
ductante. Coler. — Tacitus lib. IV. Histor. *Duces partium accendendo civili bello acres, temperandae victoriae impares. Quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis, pax et quies bonis artibus indigent.* Grasw.

Foeda crudeliaque in civis facinora facere. Cicero pro Rosc. Amer. *Multos caesos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? Non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique Mamercos, quos iam aetas a praeliis avocabat, postremo Priamum ipsum senem, Antistium: quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt.* Iterum: *Erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si offusa Reipublicae aeterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant.* Rursum: *Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati: aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent.* Seneca Controv. XXXII. *Pervagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, et usque ad ultimae plebis supplicia descendit.* Ea conditio est civilium bellorum: quod et illustri exemplo docet Tacitus lib. IV. Histor. *Ac mox augescente licentia scrutari ac protrahere abditos; si quem proce-*

rum habitu et iuventa prospexerant, obtruncare: nullo militum aut populi discrimine. Quae saevitia recentibus odiis sanguine explebatur: dein verterat in avaritiam. Nihil usquam secretum aut clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. Initium id perfringendarum domuum, et si resisteretur causa caedis, nec deerat egentissimus quisque ex plebe, et pessimi servorum prodere ultro dites dominos. GRASW.

IN CIVIS FACINORA. Non placet illud *facinora*, neque certam sedem obtinet. L. 1. *facinora in c. f.* Balliol. non agnoscit, verum defendit numerus. Codex Reg. *in civibus* pereleganter, nescio an vere, certe supra captum librariorum. Virgilius Aeneid. II. 540.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo.

Ovidius Metam. I. 442.

Hunc deus arcitenens et nunquam talibus armis
Ante nisi in damis capreisque fugacibus *usus.*

Ita etiam locuti Cicero de Nat. Deorum §. 42. Horatius lib. I. Od. 4. Phaedrus V. 1. Sulpicius Severus Hist. Sacr. I. 8. 22. 25. Idem corrigendus Dialog. II. 4. *neque in hominum* notitiam *passus est pervenire.* Membranae Aulae Trin. *notitia*, recte. Cassiodorus locum Sallustii respexit Var. I. 30. *Non permittatis ergo a famulis vestris fieri* in civibus, *quod adhuc debet in hostibus accusari.* Confer Vossium de Construct. cap. 65. Schefferum ad Petronium cap. 19. et 26. WASSE.

EXERCITUM QUEM IN ASIA DUCTAVERAT. *In Asiam* habet liber meus, ut infra: *Sed is Piso in provinciam iter faciens.* Vide ad hunc locum Livium libr. XXXIX. *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est: ii primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, et alia textilia, et quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia, et abacos Romam advexerunt. Tunc psaltriae, sambucistriaeque et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Epulae quoque ipsa et cura et sumtu maiore apparari coeptae. Tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, et aestimatione et usu, in precio esse, et quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae* etc. CIACC. — Vid. Plut. XXXIII. 11. Iustin. XXXVI. 4. Libri vett. nonnulli *Asiam*, et sic e nostris 12. Marckii V. sed erat et Reg. et sane Antiqui praepositioni *in* casum accusandi vel auferendi indifferenter tribuunt. Exempla petas ex Popmae notis ad Catonem. WASSE.

QUEM IN ASIA DUCTAVERAT. MSS. *In Asiam* deprehendisse se ait Schegk. not. in Vell. lib. II. cap. 59. ubi et fragmentum hoc legis agrariae citat: QUEI. AGER. POBLICUS. POPULEI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MUUCIO. L. CALPURNIO. COS. et Thoriae: QUEI. EORUM. IN. AMICITIAM. POPULI. ROMANI. BELLO. POINICO. PROXIMO. MANSERUNT. Haec Schegk. Similiter Sall.
119 infra orat. I. *Repentinae caedes in parentum aut liberorum* * *sinum.* Adde Freinsh. ad Curt. lib. VII. cap. 3. §. 17. Scal. in Catulli istud pag. 130. *qualis defessus in aestu.* Ἀρχαϊσμὸς *est*, inquit, *in vet. scriptura* in aestum. Frequens idem apud Cicer. et ICtos. Ulpianus: *in pubertatem mortuus*

fuerit. Haec Scal. Adde Casaub. ad Aug. Suet. cap. 13. Gronov. ad Liv. lib. II. cap. 14. RUPERT.

QUO SIBI FIDUM FACERET, CONTRA MOREM. Tacitus lib. I. Histor. de Muciano: *Sed sceleris cogitatio, incertum an repens, studia militum iam pridem spe successionis, aut paratu facinoris affectaverat. In itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus, contubernales appellando, alios agnoscere, quosdam requirere, et pecunia aut gratia iuvare, inserendo saepius querelas.* Et lib. III. de primo Antonio: *Utque licentia militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat. Eo suffragio turbidissimus quisque delecti, nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari licentia trahebantur. Quae seditiosa et corrumpenda disciplina mox in praedam vertebat.* Rursum lib. IV. *Legiones donativum exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. Idque praecipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas et nocturnos coetus veterem in Hordeonium iram renovant.* Insigne vero est, quod idem memorat de Pisone Annal. II. *Postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi parens legionum haberetur.* III. Annal. *Simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso, quaesita sint per ambitionem studia militum, armis repetita provincia, an falsa haec in maius vulgaverint accusatores* etc. *Multa eloquentia Vitellius obiecit, odio Germanici et rerum novarum studio Pisonem vulgus militum per licentiam et sociorum iniurias eo corrupisse, ut parens legionum a deterrimis appellaretur.* Sic ambitiosi et indulgentes duces, cum exercitus sibi devincere largitione satagunt, revocare non valent. Tacit. lib. I. Annal. *Periculosa severitas, flagitiosa largitio, seu nihil militi seu omnia concederentur, in ancipiti Republica.* Quo in casu quam se prudenter gesserit Iulius Agricola, idem Tacitus in eius vita memorat: *Is* (Mucianus) *missum ad dilectus agendos Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimae legioni tarde ad sacramentum transgressae praeposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur; quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat, nec legatus praetorius ad cohibendam potens, incertum suo an militum ingenio; ita successor simul et ultor electus, rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse.* GRASW. — Eiusdem farinae dux Fimbria apud Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 407. et 408. Anton. primus apud Tac. lib. III. Hist. cap. 15. §. 4. De Sulla, cur suos coactus fuerit habere laxius, exponit Dio in Exc. Peir. pag. 647. et 648. RUPERT.

FIDUM ACCEPTUMQUE FACERET. Τὸ *acceptum* non est in manuscriptis neque impressis paullo vetustioribus. Sed nec sensus ipse postulat, atque adeo potius, si quid est in me iudicii, prorsus respuit ac repudiat. Nam exercitum Sylla quod luxuriose nimisque liberaliter haberet, fidum sibi fecit, seque ipse militum animis carum acceptumque, non

exercitum sibi reddidit. Quis enim est ita unquam locutus, nisi abusum hac voce Sallustium dicere ausis pro eo quod est *obnoxium*. Rivius.

Contra morem maiorum, luxuriose. Sullae quidem propositum fuit magis sibi fidum militem facere, sed periculoso consilio. Quid enim hinc speres, nisi ut degeneret *a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum et contemptu ducis?* verbis Taciti Hist. lib. II. Et Livius lib. XXIII. *quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicae, et eo impensius, quo avidius ex insolentia in eas se immerserunt. Somnus enim et vinum et epulae, et scorta balneaeque et otium, consuetudine indies blandius ita enervaverunt corpora animosque, ut magis deinde praeteritae eos victoriae quam praesentes tutarentur vires.* Grasw. — Cicero Catilin. II. cap. 9. in extr. Broukh.

Nimisque liberaliter. Hirtius de Bello Alexandrino 48. *L. Cassius Longinus compensare offensionem provinciae exercitus amore cupiebat. Itaque cum primum in unum locum exercitum conduxit, HS. centenos militibus est pollicitus: nec multo post quam in Lusitania Medobrigam oppidum, montemque Herminium expugnasset, quo Medobrigenses confugerunt, ibique Imperator esset appellatus, iterum HS. centenis milites donavit. Multa praeterea et magna praemia singulis concedebat, quae specio-
120 sum reducebant * praesentem exercitus amorem, paullatim tamen et occulte militarem disciplinam severitatemque imminuebant.* Quae Athenienses prudenter praecaverunt, teste Thucyd. lib. VIII. Ὡς Ἀθηναῖοι, πλείονος χρόνου ἐπιστήμονες ὄντες τοῦ ναυτικοῦ, τριώβολον τοῖς ἑαυτῶν διδόασιν· οὐ τοσοῦτον πενίᾳ, ὅσον ἵνα αὐτῶν μὴ οἱ ναῦται ἐκ περιουσίας ὑβρίζοντες οἱ μὲν σώματα χείρω ἔχωσι, δαπανῶντες ἐς τοιαῦτα, ἀφ' ὧν ἡ ἀσθένεια ξυμβαίνει. οἱ δὲ τὰς ναῦς οὐκ ἀπολιπόντες ἐς ὁμηρείαν τὸν προσοφειλόμενον μισθόν. *Quod Athenienses, qui vetustiores sunt peritia rei navalis, ternos duntaxat obolos classiariis suis numerent, non tam propter paupertatem, quam ne illi affluentia stipendii abutantur, partim corpora sua reddendo deteriora, dum illud in ea demum impendant, unde imbecillitas contingit, partim classem, dum partem stipendii debitam non relinquant obsidem sui.* Grasw.

Loca amoena, voluptaria, facile in ocio ferocis militum animos. Exercitus corruptio partim in ipsam Asiam confertur, ut apud Florum quoque lib. II. cap. 11. *Gens Gallorum, sicut ipsum nomen indicio est, mixta, et adulteratae reliquiae Gallorum, qui Brenno duce vastaverunt Graeciam, mox in Orientem sequuti, in media Asiae parte sederunt: itaque ut frugum semina mutato solo degenerant, sic illa genuina ferocitas eorum Asiatica amoenitate mollita est.* Ita et Liv. lib. XXXVIII. *Duratos eos exasperatosque tot malis accepit terra, quae copia rerum omnium saginaret. Uberrimo agro, mitissimo coelo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule, Martis viris, cavenda ac fugienda quamprimum amoenitas est Asiae. Tantum hae peregrinae voluptates ad exstinguendum vigorem animorum possunt: tantum contagio disciplinae morisque accolarum valet.* Et XXXIX. *Asia amoenitate urbium et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium, regiisque opibus, ditiores quam fortiores exer-

citus faciebat. Praecipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. Itaque asperius paullo iter in Thracia et exercitatio hostis magna clade eos castigavit.* Lucan. lib. VIII.

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia coeli.
Illic et laxas vestes et fluxa virorum
Velamenta vides.

Hinc illud laudi datur Iulio Agricolae a Tacito in eius vita: *Sors quaesturae provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit: quorum neutro corruptus est: quamquam et provincia dives ac parata peccantibus* etc. Quod autem de Asia, idem fere de Capua dicit Liv. lib. VII. *Iam tum minime salubris militari disciplinae Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit a memoria patriae.* et de Venetia Florus lib. III. cap. 3. *Si statim infesto agmine urbem petiissent, grande discrimen esset: sed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli coelique clementia robur elanguit.* ne quis miretur, Sullae exercitum, tali loco luxuriose nimisque liberaliter habitum, in omne vitium prolapsum esse. Simile est corrupti ab utraque causa exercitus exemplum apud Tacitum lib. III. Histor. ubi sic legitur: *Neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque ac theatro et amoenitate urbis emollitos, aut valetudinibus fessos.* Eadem innuit Latinus Pacatus Panegyr. c. 13. *Vel longo Orientis usu, vel multorum retro principum remissione, tantus quosdam luxus infecerat, ut adulta consuetudo lasciviae haudquaquam facile videretur obtemperatura medicinae.* Grasw.

Amoena, voluptaria. L. 2. Venet. 1470. *ac volupt.* ita etiam Pemb. sed in margine et manu secunda. Badianus vero et Bodl. *et vol.* Potiores Codd. recte omittunt copulam. Editi quidam *voluptaria*, uti et Capitolinus in Vero; male. Interpretes verba videntur accipere quasi prorsus synonyma, quod si revera essent, alterutrum in spongiam incubuisset. Verum illi nihil vident. *Loca* enim *amoena* sunt loca fontibus, viridariis, coeli solique clementia, ipsoque adeo situ et natura iucunda. *Loca voluptaria* plerumque, si non semper, sunt ganeae et *libera lustra*, ut verbis utar Plautinis, ubi delicatuli illi cum amicis accumbere et se flore Liberi invitare solebant. Saepius autem coniungi solent hae voces,
ut apud Plautum, * qui locum hunc egregie firmat, Milite III. 1. 45. 121
Et ego amoris aliquantulum habeo humorisque meo etiam in corpore. Neque dum exarui ex amoenis rebus *et* voluptariis. *Vel cavillator facetus vel convivator commodus.* Paulo post: O *lepidum senicem! si quas memorat, virtutes habet. Atque equidem plane eductum in nutricatu venerio.* Ibi *amoenae* ad risus, ioca et cavillationes, *voluptariae* ad sacra Veneris attinent. Poenul. III. 2. 25. *Et quidem tu nobiscum adveniens hodie oraveris,* Liberum *ut commonstraremus tibi* locum *et* voluptarium; Ubi ames, potes, pergraecere. Inde apud eundem coniunguntur voluptarii cum *potatoribus et veneri deditis.* Vide Menaechm. II. 1. 34. et Prolog. in Rudent. unde in *amoenis locis*, utpote in propatulo, insanae istiusmodi

perpotationes rarissime celebrarentur. quo sensu capio Ciceronem pro Muren. §. 13. *Tempestivi convivii*, amoeni loci, *multarum deliciarum comes est extrema saltatio.* Vocem alteram unus quod sciam Apuleius ad locorum amoenitates traduxit Metam. II. pag. 53. at alibi rectius utitur: *Iamque luminibus nostris vigilia marcidis, infusus sopor etiam in altum diem nos attinuit: ad hunc modum transactis* voluptarie *paucis noctibus.* adde pag. 601. de Habitud. D. P. Cicero semper in malam partem accipit, exque eo Lactantius Instit. III. 27. Loca ergo *voluptaria* non sunt proprie loca *amoena*, sed ea demum quis *insuevit exercitus amare, potare.* Aetatis infimae scriptores *amoenitatem* pro *mollitie*, absolute ponunt. Ammianus XVI. 2. *Nihil itaque remittentibus curis, ancillari adulatione posthabita, qua cum proximi ad* amoenitatem *flectebant.* Sed novo exemplo vel potius nullo. Pro *in otio* Mart. *initio*, inepte. De tota re Plinium adeas XXXIII. 53. Infra Pemb. *statuas*, *signa*, *tab.* at prius verbum a glossa natum nemo non videt. Neque agnoscit Victor Caes. XIV. *Ipse, uti beatis locupletibus mos, palatia exstruere, curare epulas*, signa, tabulas pictas: *postremo omnia quae luxus lasciviaeque essent, denique* amare, potare. Cic. in Verrem: *quorum domus, cum honore et virtute florerent*, signis *et* tabulis pictis *erant vacuae.* Recte *amare*, *potare:* nam *sine Cerere et Baccho friget Venus.* Terent. Adelph. I. 2. 22. *Scortari* neque *potare.* Alibi: *amet, potet.* Severus apud Lampridium VI. 1. *Vestri socii mei contubernales et commilitones* amant, potant, lavant. Quod de *tabulis pictis* Noster, ad Sullana tempora refert Liv. XXV. 40. Confer Lucanum X. 109. Iulium Exsuperantium cap. 5. Velleium I. 136. Statium Theb. I. 149. Sed *manum de tabula.* Wasse.

Ibi primum insuevit exercitus populi Rom. amare, potare. Sic Livius lib. XXXIX. infensos in Cn. Manlium Vulsonem iudices fuisse ait, *quod disciplinam militarem severe a L. Scipione conservatam successor ipse omni genere licentiae corruperat. Neque ea sola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur, sed etiam magis, quae in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est. Ii primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, et alia textilia, et quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia et abacos, Romam advexerunt. Tunc psaltriae, sambucistriaeque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipsae et cura et sumptu maiore apparari coeptae. Tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, et aestimatione et usu in pretio esse: et quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae.* Tacitus XI. Annal. de Asiatico: *Et Suillius corruptionem militum, quos pecunia et stupro in omni flagitio obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae, ac postremum mollitiam corporis obiectare Asiatico.* Grasw. — Quando videlicet et quomodo Romam fortuna praecipitaverit de statu sanctitatis et integritatis suae, disserit, ut solet, egregie Cl. Piccartus dec. XVIII. cap. 3. ubi hunc ipsum Sallustii locum adduxit. Cui adde Bern. ad Iust. lib. XXXVII. cap. 4. §. 12. lit. L. Duo vero hic enucleanda sunt, consilium Sullae, et num loca amoena, voluptaria, fero-

ces militum animos molliant? Primum quod attinet, necessarium nonnunquam est Imperatori in bello civili, contra morem maiorum, luxuriose liberaliterque habere milites, quoniam, ut ait Tacitus II. Hist. 29., *in bellis civilibus plus militibus quam ducibus licet.* Unde idem Tacitus I. Hist. 51. *Severitatem disciplinae, in pace inexorabilem, discordiae civium resolvunt.* Utriusque sententiae acumen fusius explicat Cl. * Virdungus Comm. 122
in vitam Iul. Agricolae ad illum locum: *Nec Vectius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavisse Britannicam disciplinam.* Pendet ab huius rei consideratione factum C. Iulii Caesaris, qui, ut est apud Suet. in eius vita cap. 67., *nonnunquam post magnam pugnam atque victoriam, remisso officiorum munere, licentiam omnem passim lasciviendi permittebat.* In altero adversatur Sallustio idem Caesar d. l. iactare solitus, *milites suos etiam unguentatos bene pugnare solitos.* Item Seneca ep. 33. *Epicurus est fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo et industria et ad bellum promta mens, tam in Persas, quam in alte cinctos cadit.* In Persas, ait, de quibus explicatius Amm. Marcellin. lib. XXIII. cap. 30. *Adeo dissoluti sunt,* inquit, *et artuum laxitate vagoque incessu iactantes se, ut effeminatos existimes, cum sint acerrimi bellatores.* Caeterum quicquid hi dicant, minus mortem timet (proindeque fortior est miles) *qui minus deliciarum novit in vita*, ut ait Veget. lib. I. de re mil. cap. 3. Consulendus est Grut. ad hanc ῥῆσιν Taciti e IV. Histor. *Voluptatibus Romani plus adversus subiectos quam armis valent.* et ad istum e II. Annal. *Simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi ratus.* Rupert.

Signa. Nescio an aliud vocabulum tot significationes occultet, quam hoc ipsum. Cicero *signa* et *sigilla* vocat *caelaturas*, quae pateris et patellis, aliisque vasis includebantur et incrustabantur. Graeci ζώδια, quorum alia ἔκτυπα (prominentia extra, conspicua, seu, cum imagines totae et apparentes, ex omni parte eminerent) alia πρόςτυπα (cum imagines, velut adfixae, unum tantum latus ostenderent) fingebantur, ut multis docet admirabilis Salmasius in Solinum pag. 1046. Ea notione signa hic non capio (sequuntur enim mox vasa caelata) sed quatenus opponuntur statuis. Signum est e solida materia, similitudo vel Dei alicuius, vel hominis, vel bruti. Statua item e solida materia, similitudo Dei pagani tantum et hominis. Deinde differunt ratione loci. Nam quae in foro statuae sunt, aut in alio publico et profano loco, statuae non signa dicuntur. Eadem in domibus ac templis signa vocantur potius quam statuae. Consulendus est Aldus Pauli F. Manutius in Quaesitis per epistolas lib. I. ep. 21. Rupert.

Vasa caelata mirari. Seneca de Brevit. vit. cap. 12. *Illum tu ociosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa anxia subtilitate concinnat, et maiorem dierum partem in aeruginosis lamellis consumit.* Quantopere hanc et reliqua ista mirarentur Romani, idem est testis Epist. CXXIII. *Omnes iam mulos habent, qui crystallina et myrrhina, et caelata magnorum artificum manu, portent. Turpe est videri eas te habere sarcinas, quae tuto concuti possunt.* Grasw. — Proprie caelata vasa dicuntur vasa aurea, vel argentea, in quibus signa vel sigilla intus aut extra

eminentia, expressa sunt, quae sola caelo fieri, non torno possunt exigi. Quo magis mirum, Virgilium ita canere III. Ecloga:

— — — — pocula ponam
Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis,
Lenta quibus torno facili super addita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.

Sane figurae istae omnes, quae in hoc poculo expressae memorantur, minime torno fieri potuerunt. Differentia igitur est inter τορευτικὴν et τορνευτικὴν, quamvis confundantur. Sculpunt τορευταὶ vel caelatores; torno terunt οἱ τορνευταί. Praeterea ἡ τορνεία in ligno praecipue operatur: caelatura vel τορευτικὴ in argento et aliis metallis. Inde toreuma, vox Latinis usitata, de vasculo argenteo caelato proprie sumitur. Ab his diversa est sculptura secundum Quinctilian. l. III. c. 21. Sculptor marmoris dicitur, non caelator, ut contra caelatura auri et argenti, non sculptura. Et sculptura quidem aeque ac caelatura figuras extantes facit, sed in ligno, marmore, ebore et gemmis operatur; caelatura in auro, argento et aere. Rursus hic distinguunt scalpturam. Quae enim extant, ad sculpturam; quae ad signandum cavantur, ad scalpturam pertinent. Qui scalpunt, et cavatores et cavatarii dicuntur. Hodie fere tantum scalpitur et cavatur argentum, ex quo pocula fiunt, vix caelatur. Est et alia differentia inter vascularios et caelatores. Vascularii sunt apud Ciceronem, qui vascula ex puro argento faciebant: caelatores, qui signa ac sigilla vasculis aureis et argenteis includenda caelabant. Non tamen hanc differentiam observat Plinius. Fusius hac de re disserit Salmasius in Solin. pag. 1047. Rupert.

Ea privatim ac publice rapere. Apud Liv. lib. XXV. *Marcellus ornamenta urbis, signa tabulasque, quibus abundabant Syracusae, Ro-*
123 *mam devexit: hostium quidem illa spolia et parta iure belli. Caeterum * inde primum initium mirandi Graecarum artium opera, licentiaeque hinc sacra profanaque omnia vulgo spoliandi, factum est. Quae postremo in Romanos Deos, templum id ipsum primum, quod a Marcello eximie ornatum est, vertit. Visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata a Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet.* Rapinae autem huius exemplum proponit Cic. pro Roscio Amerino Chrysogonum Sullanum: *Quid praeterea caelati argenti, quid stragulae vestis, quid pictarum tabularum, quid signorum, quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit.* Publici raptus exemplum ex Tacito lib. XVI. Annal. *At Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus eques Romanus poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in qua offensiones principis auxit iustitia atque industria, et quia vim civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum Caesaris libertum statuas et picturas avehere, inultam omiserat.* Grasw.

Delubra spoliare, sacra profanaque. Seneca lib. VII. de Benef. cap. 27. *Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit, ullum impedimentum est ruentium in praedam. Hic ex privato, hic ex publico,*

hic ex profano, hic ex sacro rapit; hic effringit, hic transilit; hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur evertit, et in lucrum ruina venit. Talis describitur a Cicerone Verres lib. IV. in ipsum: *Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam vetere provincia, tot familiis tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium aut Deliacum fuisse; nego ullam gemmam aut margaritam fuisse, aut quicquam ex auro, aut ebore factum, signum ullum aeneum aut marmoreum, eburneum; neque ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuisse; quin quaesierit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit. Cum dico, nihil istum eiusmodi rerum in provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui. Dicam plenius: nihil in aedibus cuiusquam, ne in oppidis quidem, nihil in locis communibus, ne in fanis quidem, nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil istum, quod oculos animumque accenderit, neque privati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota in Sicilia reliquisse.* Tacitum addamus lib. XV. Annal. *Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique populi, et quae civitatum liberae vocantur. Inque eam praedam etiam dii cessere, spoliatis in urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani aetas prospere aut in metu sacraverat.* Idem de Iulio Agricola in eius vita: *Tum electus a Galba, ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cuius alterius sacrilegium Resp. quam Neronis sensisset.* Dominos videlicet imitati sunt fures minores: quod innuere videtur et Cicero lib. III. de Legibus: *Non vides, Luculle, a te id ipsum natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non liceret. Quis enim ferret istos, cum videret eorum villas signis et tabulis refertas, partim publicis, partim etiam sacris et religiosis.* Grasw.

Delubra Deorum. L. *de deorum.* ni fallor, quia additur infra. Supra *ea p. ac p. rapere* Priscian. 1009. Infra *facere* B. Pub. L. et Reg. Pemb. *fecere*; sed secunda litera a mala manu; denique *omnia* abest a γγ. addidit autem recentior manus. Wasse.

Hi milites postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Aeque bene procederet oratio, recisis vocibus aliquot, *hi milites, victoriam adepti, nihil* etc. Grut. — *Sunt adepti, n. r. fecere victis*, Priscian. pag. 1196. Wasse.

Nihil reliqui victis fecere. Id est, omnia illis abstulere; sic infra 37. *capta urbe, nihil reliqui sit victis.* Ciacc.

Quippe secundae res etc. Cat. in orat. pro Rhodiensibus, teste Gellio libr. VII. cap. 3. *Secundae res laetitia transversum trudere solent, a*
recte consulendo atque intelligendo. Hoc ergo est, *sapientum * animos fa-* 124
tigare. Ciacc. et Ursin. Sic Demosthenes in orat. contra Leptinem: Ἀλλ' οἶμαι τὸ μέλλον ἄδηλον πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ μικροὶ καιροὶ μεγάλων πραγμάτων αἴτιοι γίνονται· διὸ δεῖ μετριάζειν ἐν ταῖς εὐπραξίαις καὶ προορωμένοις τὸ μέλλον φαίνεται. Sic et Trebellius Pollio in Claudii vita: *Plerique milites Claudii, secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, etiam nunc, et deinceps memorabilis, et tunc longe lateque laudata.* A. Manut. Vide, quam imitetur Tacitus II. Hist. 7. *Rebus secundis etiam egregios*

duces insolescere. Possem hac moneta plura percussa adducere, nisi pervulgata nossem. Vide interea Liban. apud Morell. in Stat. pag. 154. cui adde Lips. ad Taciti lib. I. Hist. cap. 15. De barbaris autem id putat esse verum Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 319. estque exemplo Lucullus, vid. Nic. Damasc. in iisdem pag. 500. et Constantinus M. apud Ioann. Antioch. in iisdem pag. 839. Trebellius Pollio in Claudio ad verbum exscripsit: *Milites Claudii secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, ita in praedam versi sunt* etc. Rupert.

Sapientium animos. Quamvis quibusdam in exemplaribus, ut et Merseburgensi, *sapientum* legatur, sublata per syncopam e medio littera, tamen Augustinus *sapientium* legisse videtur, ni sint mendosi codices. Nam libro XVI. de civitate Dei de Solomone loquens, et hunc Sallustii locum imitans, *Hic*, inquit, *bonis initiis, malos exitus habuit, quippe secundae res, quae sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia.* Nec aliter veteribus citatur, et in tribus MSS. eodem modo reperi. Quin etiam in vita Claudii Trebellius Pollio, eodem modo repetit. *Plerique*, inquit, *milites Claudii secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, ita in praedam versi sunt* etc. Rivius. — Cuncti fere impressi codices *sapientum* habent. Sex MSS. codd. et illi qui habentur ex impressis emendatissimi, *sapientium* legunt. Sed et D. Augustinus lib. XVI. de Civitate Dei, ad hunc Sallustii locum respiciens, *sapientium* legit. *Hic bonis*, inquit, *initiis, malos exitus habuit. Quippe secundae res, quae sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia.* Idem quidam se in tribus MS. libris observasse refert. Popm. — MSS. Popmae et Augustinus lib. XVI. de Civit. Dei citant *sapientium*, et recte citant. Sic *civitatium*, et multa eiusdem modi leguntur apud Iurisconsultos, ut observavit Brisson. in parerg. Apud Plautum in Persa (quod alibi monui) lego: *Stabulum servitutium.* Paullinus ad Ausonium: *virtutium magister.* Est autem haec sententia gemina illi Catonianae apud Agell. lib. VII. cap. 3. *Secundae res transversum trudere solent a recte consulendo atque intelligendo.* Demosthenes: *αἱ εὐπραξίαι ἀφορμαὶ τοῖς ἀνοήτοις τῆς κακίας φρονεῖν.* Et Xenophon verissime: *χαλεπώτερον τὰ ἀγαθὰ καλῶς φέρειν.* Sed Sallustium imitatus est Trebellius Pollio: *Claudii*, inquit, *imperatoris plerique milites, secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant.* Porro in eandem sententiam scribit Sallustius lib. I. Histor. *Secundae res mire sunt vitiis obtentui.* Hanc sententiam Seneca Thucydidi tribuit, cuius verba apud Clemen. Alexan. lib. VI. exstant: *Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.* Locum autem talem Demosthenis laudat ibidem Seneca: *Αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη.* Sed et Philistus Thucydidem imitari videtur: *Τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν. εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ δόξαν ἀπροσδοκήτως εὖ πράσσοντες εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.* quod observavit vir doctissimus Andreas Schottus. Colbr.

Fatigant. Quid sit *fatigare*, docebunt Cato, quem noster, et Sal-

vianus, qui nostrum sequitur. *Secundae res transversum trudere solent a recte consulendo atque agendo.* Salvian. de gubern. Dei lib. VII. pag. 267. *Quoties enim quisque* sapientum est, *quem* secunda *non mutent, cui non crescat cum prosperitate vitiositas?* *Fatigare* ergo, *importune sollicitare in malum.* Euripides Hercul. fur. vs. 775. *φρονεῖν εἰσάγεται δύναμιν ἐφέλκων.* Demosthenes contra Leptin. *Αἱ εὐπραξίαι ἀφορμαὶ τοῖς ἀνοήτοις τῆς κακίας φρονεῖν.* Pembr. *sapientium* recte, ut *servitutium* apud *Plautum*, *difficultatium* apud Gellium, *virtutium* apud Paullinum ad Ausonium, Hist. * Augg. *sapientium*; et ita sex Codd. C. Popmae et Augustin. 125
de Civ. Dei lib. XVIII. Rem totam versibus elegantissimis exponit Lucanus I. 60. cui addatur Petronius pag. 418. Claudianus de Raptu: *dissuasor honesti Luxus, et humanas* oblimat *copia mentes.* Potuit, *obliquat.* Wasse.

Nedum illi, corruptis moribus, victoriae temperarent. In MSS. atque aliis rectius, *ne illi corruptis moribus*, pro, tantum abest, ut illi corruptis moribus victoriae temperarent, hoc est, victoriae moderarentur, neque nimis eam crudeliter exercerent. Eodem modo et illi veteres citant, velut Priscianus XVI. de coniunctione agens, licet is vim huiusce particulae *Ne* parum intellexerit, qua Sallust. est pereleganter usus, quomodo et Plautus: *Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existumes.* Livius III. ab *U. C.* *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium.* pro, *tantum abest, ut nunc desiderium ferant.* Idem tamen Priscianus, velut oblitus eorum quae semel dixerat, super XII vers. Aeneid. *Nedum* hic legit, quo loco docet *Dum* pro coniunctione repletiva accipi, subiiciens hoc exemplum Terentii: Sosia *ades dum.* et mox Sallustii: *Nedum illi corruptis moribus* et quae sequuntur. Didymum, quem quatuor millia librorum scripsisse ferunt, ut alicubi testatur Seneca, certe quo nemo plura scripsit, si quid Fabio credimus, hunc memoria lapsum alicubi esse, et historiae cuidam, quam suis ipse libris inseruisset, tamquam vanae repugnasse: quid iam mirum, cum Priscianus paucis in libris, quid ante dixerit, non commeminerit satis? Rivius. — *Ne* autem pro *nedum* positum est, ut ait Priscianus libr. XVI. quamvis idem super XII vers. Aeneidos *nedum* legat, quomodo locutus Plautus quoque: *Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existumes.* et Livius libr. III. *Novam inexpertamque cum potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferrent desiderium.* Et *temperarent* positum pro *obtemperarent*: quomodo Tacitus XIX. *Qui nuper Bebriaci victoriae temperassent.* Non enim assentior vel Augustino, vel Prisciano, qui *obtemperassent* legunt, vel antiquissimo Fulvii Ursini libro, eruditissimi hominis Graecarumque literarum valde periti: in quo tamen *ob* additum patet in spatio, quod versus dirimit, aliena manu. A. Manut. — *Nedum* legunt Priscianus et Augustinus. Antea *Ne* legebatur; ut alias lib. II. Hist. Vide Donatum in Andr. A. IV. sc. 2. Priscian. lib. XVI. Apul. in Apol. Plaut. Liv. lib. III. Schott.

Ne illi corruptis moribus. Ita et nostri MSS. plerique; paucis inscribitur illud antea vulgatum, *nedum illi.* Gaut. — Sensus est: Si

sapientes, per fortunam, toto sinu sua bona ac dona effundentem, mutati sunt; multo minus hi milites, qui non sapientes, sed indulgentia ducis Sullae corrupti sunt, fortunam prosperam aequa mente ferre potuerunt. Est igitur *ne* positum pro *nedum*, Germanice *viel weniger*. Ita Cicero: *Me vero nihil istorum, ne iuvenem quidem, movit unquam, ne nunc senem.* Et Livius: *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine capti ferant desiderium.* Adde Priscian. lib. VI. Rupertus. — *Ne* eleganter pro *nedum*. Vide Stewechium de particulis L. L. et in notis ad III. Florid. Apuleii. Plautus Amph. I. 1. 174. *Vix incedo inanis:* ne *ire posse cum onere existumes.* Liv. III. 52. *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris*, ne *nunc dulcedine semel capti ferant desiderium.* Vide Gronovium ad locum, et Donatum ad Terent. And. IV. 2. Sulp. Severus Dialog. III. cap. 8. et cap. 4. Dial. II. 13. maluit *nedum*, nec aliter Tacitus An. XIII. 20. XIV. 15. Hist. III. 66. Wasse.

Victoriae temperarent. Perperam quidam *obtemperarent* hic legunt, contra et exemplarium fidem et sensum. Tametsi eodem modo Merseburgense, et Florentinum quoddam. Corn. Tacitus XIX. *Qui nuper Bebriaci victoriae temperassent*, inquit. Rivius. — Optime isthaec interpretatus Rivius: ut mirer posteriores eo, fluctus heic excitare quasi in simpulo. Grut. — Priscianus pag. 1031. Q. *s. r. s. a.* etc. *temperarent:* nostri Reg. B. Pub. Venetae et Oxonienses *obtemperarunt*, pessime: *ob* in spatio interlineari et a manu secunda Pemb. Wasse.

CAP. XII.

Divitiae honori esse coeperunt, et eas gloria, imperium, potentia sequebantur. Senec. Controv. IX. *Senatorium gradum census ascendit: census equitem a plebe discernit: census in castris ordinem promovet: censu iudex in foro legitur.* Tacitus lib. II. Histor. *Contra veterem disciplinam et instituta maiorum, apud quos virtute quam pecunia*
126 *res Romana melius stetit.* Quare et Atheniensium * illud institutum admodum laudabile est, quod refert Thucyd. lib. I. *Κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἐν τῳ εὐδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεῖον ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ᾽ ἀρετῆς προτιμᾶται· οὐ δ᾽ αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων δέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανίᾳ κεκώλυται.* *Quantum ad dignitatem, ut quisque in aliquo respectatur, non ex parte civium potius, quam ex virtute ad gerendam Rempublicam praefertur: neque propter paupertatem, si modo urbi prodesse possit, dignitatis inopia prohibetur.* Idem lib. VI. *Φήσει τις, δημοκρατίαν οὔτε ξυνετὸν οὔτε ἴσον εἶναι, τοὺς δὲ ἔχοντας τὰ χρήματα καὶ ἄρχειν ἄριστα βελτίστους· ἐγὼ δὲ φημὶ πρῶτα μὲν δῆμον ξύμπαν ὠνομάσθαι, ὀλιγαρχίαν δὲ μέρος, ἔπειτα φύλακας μὲν ἀρίστους εἶναι χρημάτων τοὺς πλουσίους, βουλεῦσαι δ᾽ ἂν βέλτιστα τοὺς ξυνετούς, κρῖναι δ᾽ ἂν ἀκούσαντας ἄριστα τοὺς πολλούς.* *Dicat aliquis, popularem statum nec consilio nec aequitate valere: sed locupletes eosdem ad bene imperandum aptissimos esse. At ego primum dico, populum quidem esse universum corpus civitatis, optimates vero partem: addo, custodes pecuniarum quidem optimos esse divites, consultores autem praestantissimos eos qui prudentia praediti sunt: at optimos esse iudices ipsam multitudinem, quae rationum momenta audierit.* Grasw. — Locum hunc communem cum cura explicat Piccartus dec. XVIII. cap. 4. Totum caput confirmat antecedens, et occupatum est in perstringendis corruptelis victoriarum, et ostendenda virtutum ruina. Ausis sacramento quinquagenario adfirmare, exscripsisse hinc sua Romanum Sapientem lib. I. de Benef. cap. 9. ibi: *Rapta spargere, sparsa rapaci avaritia colligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suamque timere, quam ullum aliud vereri malum: pacem iniuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias spoliari, et nummarium tribunal, audita utrinque licitatione, addici, non mirum: quando, quae emeris vendere, gentium ius est.* Habes omnia quae dicit Sallustius: 1. contemtam honestam paupertatem, 2. luxuriam, 3. avaritiam, 4. rapinas et iniurias sociis illatas. In quo postremo vitio Sullanis militibus similes exstitere Antoniani, quos notans et suggillans Cicero IV. Philipp. *Sed spes rapiendi atque praedandi coecat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita Pompeii hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona et fortunas civium ad praedam proposuerunt, qui, dum sit, quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur.* Haec igitur vitia secuta sunt victorem bellorum civilium, quae ut magis eluceant, opponit Noster modestiam veterum Romanorum. *Si templa*, inquit, *inspexisses, nihil in iis deprehendisses splendidius, quam nunc in privatis domibus aut villis* (ita hunc locum intelligere videtur Apuleius, quem infra allegabimus) *et fortasse minus, quoniam satis erat ea pietate, domos gloria splendere: pulcerrimamque hanc victoriam existumabant, si licentiam iniuriae eripuissent.* Quam Sallustii nostri sententiam *dignam ore Christiano* censuit divini vir iudicii ingeniique Hugo Grotius lib. III. de iure Belli ac Pacis cap. 15. §. 2. quicum illud eiusdem conveniat: *Sapientes pacis caussa bellum gerunt et laborem spe otii sustentant.* Est quidem vox paucarum syllabarum, VAE VICTIS, qua Brennus suam de Romanis victoriam obsignavit; sed ea montes et maria complectitur iniquitatum miseriarumque. Absit ergo, ut velim potestatem aliquam imitari eam; si sapuerint, sequentur, quos extulit Sallustius: quem verum dicere ex infinitis colligamus auctorum locis. Unum tantum adducam, mixtae severitatis ac moderationis, circa Capuanos, consignatum Livio lib. XXVI. *Severe et celeriter in maxime noxios animadversum: multitudo civium dissipata in nullam spem reditus: non saevitum incendiis ruinisque in tecta innoxia, murosque; et cum emolumento quaesita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimae opulentissimaeque. Cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuissent, confessio expressa hosti, quanta vis in Romanis ad expetendas poenas ab infidelibus sociis, et quam nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem tuendos esset.* Quod factum si adhuc crudius, quam ut imitandum videatur; eum ego virum maximum vocaverim, dignumque auscultare consilio, quo Augustum reddidit moderatissimum Livia, cuius his verbis meminit Seneca lib. I. Clem. cap. 9. *L. Cinna deprehensus est, iam nocere tibi non potest; prodesse famae tuae potest* etc. *cui Philosopho*,

mi Princeps, si animo es eo, quo populis tuis haberi vis, attende obsecro de ultione disserenti. d. l. cap. 21. Rupert.

127 Potentia. Codex P. Pub. *sequebatur potentia.* * dispice, an *potentia hebescere virtus?* Marckii et primitus habuit *erubescere.* Tacitus Germ. cap. 15. *hebere.* et H. II. 77. *illi* (victores) *per fastidium et contumaciam* hebescunt. Wasse.

Hebescere virtus. Seneca Ep. CXV. *Haec ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quae magistratus et iudices facit, pecunia; quae ex quo in honore esse coepit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque et venales invicem facti, quaerimus non quale quid sit, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii.* Grasw.

Paupertas brobro haberi. Liv. lib. XXXIV. *Pessimus pudor est vel parsimoniae vel paupertatis. Cum,* ut Tacitus lib. IV. Annal., *Lentulo super consulatum et triumphalia de Getulis gloriae fuerit bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter partae, et modeste habitae.* Seneca Epist. CXV. *Denique eo mores reducti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta divitibus, invisa pauperibus.* Nimirum, verbis Ammiani, *Ignorantibus maiores suos, per quos ista magnitudo Romana porrigitur, non divitiis eluxisse, sed per bella saevissima; nec opibus, nec victu, nec indumentorum vilitate a gregariis militibus discrepantes, opposita cuncta superasse virtute. Hinc ex collatitia stipe Valerius humatur ille Publicola: et subsidiis amicorum mariti inops cum liberis alitur uxor Reguli: dotatur ex aerario filia Scipionis, cum nobilitas florem adultae virginis, diuturnam absentiam pauperis erubesceret patris.*

— — Foecunda virorum
Paupertas fugitur.

Lucan. lib. I. Et Seneca de Const. Sap. cap. 17. *Paupertatis maledictum quosdam percussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit.* Grasw.

Probro haberi. Vel *haberi* vel *duci* abundat. N. I. posterius non agnoscit. in L. I. prius illud locum mutat ad hunc modum: *haberi probro.* Arondel. prorsus omittit. Sed et illud *coepit* non est a Sallustio. Hegesip. IV. 24. *Denique versutia laudi datur,* paupertas probro habetur. Et V. 3. *Permixta omnia, criminosam esse misericordiam,* religionis loco haberi crudelitatem. Hesiod. Ἔργ. ά. vs. 188. *Οὐδέ τις εὐόρκου χάρις ἔσσεται, οὔτε δικαίου, Οὔτ' ἀγαθοῦ· μᾶλλον δὲ κακῶν ῥεκτῆρα καὶ ὕβριν Ἀνέρα τιμήσουσι.* Wasse.

Innocentia pro malivolentia duci coepit. Nempe quia malos aversatur, et nonnunquam criminatur. Tacitus lib. I. Histor. *Marium Celsum Consulem designatum, et Galbae usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant; industriae eius innocentiaeque quasi malis artibus infensi.* Et eodem libro: *Piso M. Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et aestimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur.* Id prorsum etiam factum est in Thrasea, de quo apud eundem lib. XVI. Annal. Cossutianus: *Et habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque eius sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua sine aris, sine honore.*

Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Spernit religiones, abrogat leges. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt, aut nova cupientibus auferatur dux et autor. Ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque Reipublicae ingrata nomina, genuit. Hoc odium, immane dictu est, quantum aliquando evadat. Thucyd. lib. III. *Τὰ μέσα τῶν πολιτῶν ὑπ' ἀμφοτέρων, ἢ ὅτι οὐ ξυνηγωνίζοντο, ἢ φθόνῳ τοῦ περιεῖναι διεφθείροντο. Quisquis civium in partibus non erat, aut quod ab hoc non stabat, aut quod extra mala erat, occidebatur.* Grasw.

Malivolentia. Ἐπιχαιρεκακία, Cicerone interprete, quod apud Andronicum est ἡδονὴ ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι. Virg. Aeneid. VI. 56. per *mala mentis gaudia* designare videtur. Coniunxit Noster supra hunc affectum cum *invidia,* iuxta Aristotelis mentem rectissime, qui II. Rhet. ait: *Ὁ αὐτὸς ἐπιχαιρέκακος καὶ φθονερός.* Apuleius de Habitud. II. pag. 19. *Inimicitiarum autem vitia gignuntur ex* malivolentia *per morum dissimilitudinem.* Cassiodor. Var. I. 13. *quem livoris nebula nulla fuscavit, nec* malevolentiae *studio* nocendi artes *fellitis sensibus exquisivit.* Mallem ipse *maleficentia, κακουργία,* libris aliter visum. Wasse.

Duci coepit. Meo animo abundat *coepit:* tanto quidem magis quod proxime antecesserit, *divitiae honori esse coeperunt.* Grut. — Ita Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 363. de Siciliae cultoribus, *ex opulentia prolapsos in luxum, e luxu in superbiam.* Adde Nic. Damascen. de se ipso in Exc. Peir. pag. 424. Rupert.

* Iuventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere. 128
Nexus trium frequenter iunctorum vitiorum. Seneca praef. lib. I. Nat. Qu. *Non est tibi frons victa, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor involutum: nec avaritia, quae quicquid omnibus rebus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet.* Grasw.

Invasere. Maluissem ego *invadere;* infinitivo pro imperfecto. Grut. — Nam cum bona tua profuderis explendae cupiditatis causa, necesse ut divitias congregare studeas, et ita nascitur avaritia. Wasse.

Rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere. Cic. pro. Rosc. Amer. *Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exsistat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur.* Idem Philipp. XI. *Non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, cum effundunt sua.* Itaque et Livius praefat. operis: *Nuper divitiae luxuriam, et abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia, invexere.* Seneca Octavia:

Luxuria, victrix orbis, immensas opes,
Iampridem avaris manibus, ut perdat, rapit.

Nec mirum. *Processit enim,* ait Seneca lib. I. Nat. Qu. cap. 17., *immodestius paullatim opibus ipsis invitata luxuria: et incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt perversissimis artibus, ut quicquid muliebris mundus vocabatur sarcinae viriles sint: minus dico, etiam militares.* Tantam luxuriem in pestem civitatibus erumpere necesse est. *Omnes*

quae usquam rerum potiuntur urbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaeretur, et vario exitii genere tollentur. Alias destruent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa consumet, et magnis opibus exitiosa res luxus: Seneca Epist. LXXI. Cui adstipulatur Cato apud Livium lib. XXXIV. *Saepe me querentem de foeminarum, saepe de virorum, nec de privatorum, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diversisque duobus vitiis, avaritia et luxuria, civitatem laborare: quae pestes omnia magna imperia everterunt.* A superbia etiam quid speres, nisi contumeliam et caetera quae hinc dependent? Seneca de Constant. Sap. cap. 11. *Magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciunt, et male felicitatem ferentes.* GRASW. — Necesse est enim, ut qui multa prodigit, multa rapiat. Polyb. in Exc. Peiresc. pag. 40. De luxu, quantum malum sit, vide apud eund. pag. 59. RUPERT.

SUA PARVI PENDERE. Lucilius libro XXVIII. apud Nonium: *Nihil parvi ac pensi* etc. *Nihil pensi* usurpat saepius Sallustius et eius imitator Tacitus. *Pensum* vero, ut Nonius docet, significat *exaequatum*, quod sine inclinatione sunt, quae penduntur. URSIN.

PUDOREM, PUDICITIAM. Sic de Repub. ordinanda: *Ubi divitiae clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia.* CIACCON. — Hic addunt quidam scripti libri, *pro nihilo haberi.* Sed prior lectio ferri potest: habet enim nec obscuram et satis commodam sententiam. A. MANUT.

PUDOREM, AMICITIAM, PUDICITIAM. Omnes quae quidem in manus meas pervenerunt editiones *Pudorem, pudicitiam*, habent. Nos ex pervetustis libris dictionem *amicitiam* restituimus. Neque ea omitti debet, cum et inter res divinas numeretur. Testimonia in re manifesta adferre supersedeo. POPMA. — Varro II. de vita P. Rom. *praediti pudore et pudicitia alolescentes.* Inde male interponunt *amicitiam* quaedam exemplaria, e nostris B. Pub. tantum. WASSE.

DIVINA ATQUE HUMANA. *Divina et humana*, i. e. *omnia.* Alibi hunc sensum affert hoc pacto: *sacra profanaque.* utriusque lectionis exempla bene multa exstant apud Plautum aliosque veterum. Themistius Orat. XV. pag. 361. *Τελευτῶντες ἅπαντα ἐπεξῆλθον, καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐποιήσαντο θεῖά τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπινα.* WASSE.

129 * NIHIL PENSI NEQUE MODERATI HABERE. In manuscriptis duobus, *atque moderati.* sed eodem omnino sensu. Est in Argentoratensi, *nihil pensi, nihil moderati habere*, quae et ipsa mihi lectio probatur, non mehercule minus, atque utravis superiorum. In Veneto legitur, *nihilque moderati.* quomodo in aliis quoque non nullis. Quid multis? Ut codicum fidem in pergamenis descriptorum libenter sequor, ita lectionem etiam comprobo pervulgatam, quam et Badianum et Gymnici exemplar habet. Ubi illud observandum tamen, negationem plane superesse, eaque detracta eundem manere sensum, ita ut et alias saepe. Sallustius in Iugurthino, *Nihil pensi*, inquit, *neque sancti habere.* Hic ut nulla sit in posteriore loco negatio, tamen sensus integer erit. Idem eodem in libro: *Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remissi patiebatur.* RIVIUS. Frequens nimis est in hac translatione Sallustius, nec minus Tacitus.

Nonius, *Pensum*, inquit, *significat exaequatum: quod sine inclinatione sunt quae penduntur.* Lucil. lib. XXVIII. *Nihil parvi ac pensi.* CIACC.

NEQUE MODERATI. Bal. *nihil moderati.* WASSE.

CUM DOMOS ATQUE VILLAS COGNOVERIS. Cic. lib. III. de Legibus: *Vir magnus, et nobis omnibus amicus, L. Lucullus, efferebatur, quasi commodissime respondisset, cum esset obiecta magnificentia villae Tusculanae; duos se habere vicinos, superiorem equitem Romanum, inferiorem libertinum, quorum cum essent magificae villae, concedi sibi oportere, quod iis, qui inferioris ordinis sunt, liceret.* GRASW.

DOMOS. De quarum pulcritudine, amplitudine et magnificentia quicquid fere dici potest, compendifacere nos iubet Iust. Lips. qui de iis cum cura distincteque disserit lib. III. de Magn. Rom. cap. 24. Valde tamen miror, hunc tam illustrem locum illum virum fugisse, ornamentum sane citati capitis. Romano Sapienti rursus hic arrisit exprimere Sallustium pag. 91. ubi suum vetusque aevum disparans, *Non habebant*, inquit, *domos instar urbium.* Idem VII. de Benef. cap. 10. agnoscit et increpat *aedificia privata laxitatem magnarum URBIUM vincentia.* Neque tam coecus est quisquam, ut non deprehendat sublectorem Apuleium de Deo Socratis: *Igitur illas aedificiorum species, in quas patrimonia sua profuderunt, amoenissimas et exstructissimas deprehendas: aulas aemulas urbium conditas, domos VICE TEMPLORUM exornatas.* Sed in domibus nota hanc luxuriam. Cum nemoribus vulgo caperentur elegantiores Romani et *φιλόκαλοι*, etiam in urbanis aedibus, si alio loco nequirent, saltem in tectis ea habebant, in quibus per aestatem, voluptatem capiebant. Seneca testis est variis locis, Casaub. ad Suet. Aug. cap. 72. Tibullus lib. III. eleg. 3. *Et nemora in domibus sacros imitantia lucos.* Horat. Epist. ad Aristium Fuscum: *Nempe inter varias nutritur silva columnas, Laudaturque domus, longos quae prospicit agros.* rus enim in ipsa urbe quaeri, ostendit. Tale autem in Crassi oratoris olim domo nemus, in quo arbores, sex H. S. millies aestimatae fuere. Plin. lib. XVII. cap. 1. lotos fuisse, adiicit. Meminit eius etiam Val. Max. lib. IX. cap. 1. rem tamen aliter referens. Sed et Nepos in vita Attici, *Domum*, inquit, *habuit in colle Quirinali Tampilanam, ab avunculo hereditate relictam, cuius amoenitas non aedificio sed silva constabat.* Quin in ipsis domuum fastigiis habuisse, aperte indicat Sen. Ep. CXXXIII. *Non vivunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum silvae in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent?* Haec Torrent. ad Horatii lib. III. Carm. Od. 10. RUPERT.

VILLAS. De quarum olim per Italiam amoenitate, passim multa legere est apud scriptores, veluti Cic. praesertim in Epist. ad Att. et ad Quintum fratrem, ubi et suas villulas, ocellos Italiae indigetat lib. XVI. ad Att. Ep. 6. ibi: *Cur ego tecum non sum? cur ocellos Italiae villulas meas non video?* Item apud Senecam cum alibi, tum Epist. LV. ubi villam Variae describit, et Plin. iun. lib. II. ep. ad Gallum, ubi Laurentinum suum, et lib. V. ep. ad Apollinarem, ubi Tuscos suos, id est

agrum et villam, quaeque habuit in Tuscia sive Hetruria, fusissime et curatissime describit. Sed et lib. IX. epist. ad Romanum idem villarum suarum amoenitatem, quas habuit ad Larium lacum, graphice verbis depingit. Sed et apud Agellium, Horatium, Martialem, Statium in Silvis, Ausonium, Sidonium Apollinarem, aliosque veterum multa de gratia
130 cultuque villarum illorum * temporum legere est; inprimis vero etiam apud rei rusticae scriptores, Varronem et Columellam, quorum ille etiam hominum sui aevi luxuriam suggillat lib. I. de re rust. cap. 13. *quod, villas ut quam maximas ac politissimas haberent, darent operam, ac cum Metelli ac Luculli villis, pessimo publico aedificatis, certarent:* denique non ad fructuum rationem, sed, ut ait, ad libidines indomitas dirigerent aedificationem villarum. Qui locus satis explicat Sallustium, quorum ille procerum villas perstrinxerit. Adde his, quae diximus, supra cit. Lips. lib. I. Admir. cap. 14. sub. f. Pigh. in Herc. Prodic. pag. 367. 368. et seqq. Heins. in Horat. pag. 52. 53. De positura vero et nominibus villarum rursus Lips. ad Tac. lib. IV. Annal. cap. 59. et 67. Et cur non villae gratae essent, cum in iis, ut et in praetoriis elegantiorum hominum, phasiani, gallinae rusticae, meleagrides, psittaci, merulae albae, et aves aliae id genus rarae et inusitatae, non solum ad gulam et culinam habebantur, sed etiam ad voluptatem et ornamentum villae. Vid. Salm. ad Lampr. Elag. pag. 192. Rupert.

Cognoveris. Priscianus pro verbo *cognoveris*, *videas* legit. Ego, repugnantibus libris omnibus, nihil mutavi. Popma.

In urbium modum exaedificatas. M. Seneca in excerpt. lib. V. Contr. 5. *Infinitis porrectae spatiis ambulationes, et urbium solo aedificatae domus, non nos prope a publico excludunt?* Idem Epist. XC. de antiquis illis: *Non habebant domos instar urbium.* Grasw.

Aedificatas. Manuscripta volumina *exaedificatas*: nec secus exemplar Beroaldinum. Utraque lectio probe quadrat. verbo *exaedificare* non semel Cicero utitur. Rivius. — Sic etiam Pall. codd. addita praepositione *ex*. Grut. — Sic Priscian. pag. 1210. et λ. γ. at Bal. Digb. Magd. Venetae et Reg. *aedificatas.* Wasse.

Visere templa Deorum, quae nostri maiores. Simplice cultu puta et sine opibus fecere. Ritus bonus, probatus Platoni, cuius haec recitat Cicero lib. III. de Legibus: *Aurum et argentum in urbibus et privatim et in fanis invidiosa res est. Tum ebur ex immani corpore extractum haud satis castum donum Deo. Iam aes et ferrum duelli instrumenta, non fani. Ligneum autem quod quisque voluerit, uno e ligno dedicato: itemque lapideum in delubris communibus. Textile ne operosius, quam mulieris opus menstruum. Color albus praecipue decorus Deo est, cum in caeteris, tum maxime in textili. Tincta vero absint, nisi a bellicis insignibus. Divinissima autem dona aves et formae ab uno pictore uno absolutae die.* Grasw.

Religiosissimi mortales. Hanc etiam Romanorum pietatem, praeter Polybium, celebrat et Cicero, pro Milone, ubi maiorum laudat sa-

pientiam: *qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis suis posteris*, inquit, *prodiderunt.* Iterum de Haruspicum respons. *Pietate ac religione atque hac vera sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique prospeximus, omnes gentes nationesque superavimus.* Grasw.

Verum illi delubra Deorum pietate. Cic. lib. II. de Legibus: *Ad divos adeunto caste; pietatem adhibento: opes amovento.* Et infra, ubi legem hanc explicat: *Quod autem pietatem adhiberi, opes amoveri iubet: significat probitatem gratam esse Deo, sumptum esse removendum. Quid est enim, cum paupertatem divitiis etiam esse inter homines aequalem velimus, cur eam sumptu ad sacra adhibito, Deorum aditu arceamus? praesertim cum ipsi Deo nihil minus gratum futurum sit, quam non omnibus patere ad se placandum et colendum viam.* Hinc et Seneca lib. I. de Ben. cap. 6. *Nec in victimis quidem, licet optimae sint, auroque praefulgeant, Deorum est honos; sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritilla religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamvis aras sanguine multo cruentaverint.* Et Plinius Paneg. *Animadverto etiam, Deos ipsos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia et sanctitate laetari, gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit.* Iuxta
haec ergo illi veteres pietate magis, * quam sumptu Deos venerabantur: 131
quod et Livius asserit lib. III. *Inter haec ab Latinis et Etruscis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt: donumque ob eam Iovi Opt. Max. coronam auream in Capitolium tulere, parvi ponderis, prout res haud opulentae erant, colebanturque religiones pie magis, quam magnifice.* Grasw. — Egregie Cicero Accusat. I. in Verrem cap. 21. pag. 460. Broukh.

Delubra Deorum. Pro *Deorum* L. I. 3. Balliol. *omni.* Sane repetitio τοῦ *Deorum* non placet. Solent etiam auctores *delubra* absolute ponere et sine genitivo. Plautus Poenul. V. 4. 2. Tacitus Hist. IV. 53. et 1. 2. Virgilius: *Principio* delubra *adeunt pacemque per aras Exquirunt.* Lex XII Tab. apud Cic. de N. Deorum: *Constructa a patribus* delubra *habento.* Cicero apud Gell. XIII. 24. Minutius Felix: *maiores nostri* etc. *ut instituendis sacris operam navaverunt.* Placet, quum in hoc auctore sumus, locum eius vexatissimum apponere. Sic ergo ille cap. 20. *Quid formae ipsae et habitus? nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum* etc. *Quid ipse Iupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur, et cum Hammon dicitur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur; et cum Feretrius,* non auditur. Wowerus *aditur*; Cl. Perizonius *pompa aditur.* Quid si *Io auditur?* quod si literis minusculis scribatur, et super *o* ponatur tonus circumflexus ad hunc modum *Iô*, vel duo puncta ob diaeresin, haud longe abibit a voce *non*, quod Minutianos codices obsidet. De hoc more Varro de L. Lat. V. pag. 58. *Triumphare appellatum, quod cum Imp. milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti*, Io Triumphe, Io. Horatius IV. 2. *Tuque dum procedis,* Io Triumphe! *Non*

semel dicemus, Io Triumphe! *Civitas omnis.* Fuse Ovidius Trist. IV. Eleg. 11.

> *Hos super in curru Caesar victore veheris*
> *Purpureus, populi rite per ora tui:*
> *Quaque ibis manibus circumplaudere tuorum*
> *Undique iactato flore tegente vias.*
> *Tempora Phoebea lauro cingentur*, Ioque
> *Miles*, Io, *magna voce*, Triumphe, *canet.*
> *Inde petes arcem delubra faventia votis,*
> *Et dabitur merito laurea vota Iovi.*

Confer Lucanum VI. 160. Senecam de Consol. ad Helvid. X. Lipsium ad II. Annal. Taciti, Martialem VII. 6. Alcimum Avitum VI. 6. Videtur alludere Minutius ad Senecam de Vita beata cap. 26. *Sic vestras hallucinationes* etc. Quod ad Sallustium attinet, vox *Deorum* opponitur τῷ *suas*, ideoque recte faciet qui utrumque sustulerit. Denique locus est subobscurus et interpretatione iuvandus: inspiciamus templa deorum, omnium aedificiorum sumtuosissima, quatenus a religiosissimis aedificata. Eo autem prorupit aetatis nostra luxuria, ut privati cuiuslibet aedes illa superent. At maiorum domus et templa non tam externo sumtu, quam pietate et gloria enituere. Hunc colorem saepe tractat Demosthenes, v. g. in Orat. de Repub. pag. 71. *Οἰκοδομήματα μέν γε καὶ κόσμον τῆς πόλεως ἱερῶν* etc. *τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον κατέλιπον ἐκεῖνοι, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι, προπύλαια* etc. *Τὰς δὲ ἰδίας οἰκίας τῶν ἐν δυνάμει τότε γενομένων οὕτω μετρίας* etc. *ὥστε τὴν Κίμωνος* etc. *οἰκίαν ὁρᾷ τῆς τοῦ γείτονος οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν.* Et Olynthiac. III. pag. 113. *δημοσίᾳ μὲν τοίνυν οἰκοδομήματα καὶ κάλλη καὶ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατεσκεύασαν ἡμῖν ἱερῶν, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι· ἰδίᾳ δ' οὕτω σώφρονες ἦσαν, καὶ σφόδρα ἐν τῷ τῆς πολιτείας ἤθει μένοντες, ὥστε τῆς Ἀριστείδου* etc. *οἰκίαν εἴ τις ἄρα οἶδεν ὑμῶν ὁποία ποτ' ἐστὶν, ὁρᾷ τῆς τοῦ γείτονος οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν. Ἐκ δὲ τοῦ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πιστῶς, τὰ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβῶς, τὰ δ' ἐν αὐτοῖς ἴσως διοικεῖν* etc. Sallustium sequitur Apuleius de D. Socr. *Igitur illas aedificiorum species, in quas* patrimonia sua profuderunt, *amoenissimas et exstructissimas deprehendas: aulas aemulas* urbium conditas, domos vice templorum *exornatas. Cum bene ista, per quae divitias suas disposuit ac fudit.* Adi Senecam de Benef. VII. 10. Ep. 123. Consol. ad Helv. IX. Claudian. Ruff. II. 448. et B. Gil. 98. Valerium lib. IX. Cic. pro Mil. et pro Domo sua. Lipsium de magnitudine Romae cap. ult. Olympiodorum apud Photium, Lucanum X. 3. Ciceronem IV. Priscianus pag. 447. et B. Pub. *domus*; Regius *domos sua gloria.* Gloria decorare duriusculum, sed lectionem asserunt Codd. et Priscianus. Noster in Iug. *gloria honoravisti,* quod adhuc durius est; quo modo et *decorare honoribus* apud Ciceronem pro C. Balbo. Idem
132 de Oratore: *aeterna triumphi* laude *Impp.* decorare. Ennius: * *Nemo me* lacrimis decoret. Apuleius Flor. cap. 16. *qui me in illa Curia honestissimis* acclamationibus decoravere. Martianus cap. 6. de India pag. 224. *Omnes Indicomarum fuco decorantur.* Lege *indico Mares.* sic enim

Cod. B. Pub. Verum Oxoniensis et C. C. C. lectionem alteram servant. Wasse.

Domos suas gloria decorabant. Cic. lib. III. de Legibus: *Domum cum laude redeunto. Nihil enim praeter laudem bonis atque innocentibus, neque ex hostibus, neque a sociis repetendum.* Idem lib. I. in Verrem: *Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paullo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achaiae Boeotiaeque multas sub imperium populi Rom. ditionemque subiunxit? quorum domus quum honore et virtute florerent, signis et tabulis pictis erant vacuae.* Rursus in eundem lib. IV. *In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populus Rom. appetivit, quam humanitas Syracusis reservavit. Romam quae asportata sunt ad aedem Honoris atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. Nihil in aedibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornamento urbi futuram.* Grasw.

Neque victis quidquam, praeter iniuriae licentiam, eripiebant. Sic Orat. I. de Leg. Agrar.: *Maiores nostri Capua magistratus, senatum, consilium, omnia denique Reipublicae insignia sustulerunt. Neque aliud quidquam nisi inane nomen Capuae reliquerunt. Non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua sacpissime reddiderunt?) sed consilio: quod videbant, si quod Reipublicae vestigium illis moenibus contineretur, urbem ipsam imperio domicilium praebere posse.* Grasw.

Iniuriae licentiam. Huc spectat Ammianus XVII. 13. *Deliberatum est tamen id quoque lenius vindicari, quam criminum magnitudo poscebat; hactenus ultione porrecta, ut ad longinqua translati, amitterent copiam nostra vexandi.* Rutilius I. vs. 69.

> *Mitigat armatas victrix clementia vires.*

et vs. 63.

> *Fecisti patriam diversis gentibus unam,*
> *Profuit iniustis te dominante capi.*
> *Dumque offers victis proprii consortia iuris,*
> *Urbem fecisti quod prius orbis erat.*

Amicus meus egregie doctus, *profuit incultis.* Ego vero cum Barthio alterum teneo: *iniusti* sunt extra leges moresque proiecti, et ferarum ritu degentes; illos, dicit auctor, legibus datis tandem mitescere in hominem. Locus iste Rutilii, nisi fallor, ex Plinii N. Hist. III. 5. haustus et expressus est: *Terra Italia omnium terrarum alumna, eadem et parens, numine Deum electa quae coelum ipsum clarius faceret,* sparsa congregaret imperia, ritusque molliret, *et tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio contraheret: colloquia et humanitatem homini daret: breviterque,* una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. Claudianus III. Stilich. vs. 150.

Haec est in gremium victos *quae sola recepit,*
Humanumque genus communi nomine *fovit*
Matris non Dominae ritu: civesque vocavit
Quos domuit; nexuque pio longinqua revinxit.

Hinc ad Medeam Iason apud Euripidem, Cl. Barnes.

Πρῶτον μὲν Ἑλλάδ᾽ ἀντὶ Βαρβάρου χθόνος
Γαῖαν κατοικεῖς, καὶ δίκην ἐπίστασαι,
Νόμοις τε χρῆσθαι, μὴ πρὸς ἰσχύος χάριν.

Sallustium sequitur Cassiodorus Var. III. 43. *Quid enim proficit Barbaros removisse* confusos, *nisi vivatur* ex legibus? etc. *Nobis propositum est sic vincere, ut subiecti se doleant nostrum dominium tardius acquisisse.* Themistius Orat. XIV. pag. 342. *Μόνοι γὰρ οὗτοι νικῶσιν ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῶν ἡττωμένων.* Wasse.

At hi contra, ignavissumi homines, per summum scelus omnia ea sociis adimere, quae fortissumi viri victores hostibus reliquerunt. Qualis et Marcellus, de quo lib. II. in Verr. Cicero: *Denique ille ipse M. Marcellus, cuius in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidem caeteri Siculi perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pulcherrimam Syracusas, quae cum manu munitissima esset, tum loci natura ac mari claudebatur, cum vi consilioque cepisset, non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut idem esset monimentum victoriae, mansuetudinis, continentiae, cum homines viderent, et quid expugnasset, et quibus pepercisset, et quae reliquisset.* Hoc vero illi sibi honestum putabant, eodem teste in eundem lib. IV. *Honestius est Reipublicae nostrae, Iudices, ea, quae illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam praetorem in pace abstulisse.* Nec honestum tantum, sed
133 et magis * tutum, eodem libro: *Etenim mirandum in modum Graeci rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque maiores nostri facile patiebantur, haec esse quam plurima apud socios, ut imperio nostro quam ornatissimi florentissimique essent: apud eos autem, quos vectigales, aut stipendiarios fecerant, tamen haec relinquebant, ut illi, quibus ea iucunda videbantur, haberent haec oblectamenta et solatia servitutis.* At iam haec ignavissimi homines vel sociis adimebant. Quippe, ut Livius lib. XXIX., *Exercitus licentia corruptus, sociis magis, quam hosti timendus.* Parem etiam rapinam exercuerant caeteri, teste Cicer. pro Leg. Manilia: *Eiusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differat.* Quid idem III. in Verrem? *Verrem esse, qui cum L. Mummio certet, ut plures hic sociorum urbes, quam ille hostium spoliasse videatur.* Iterum eadem oratione: *Lugent omnes provinciae, queruntur omnes liberi populi, regna denique iam omnia de nostris cupiditatibus et iniuriis expostulant: locus intra Oceanum iam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non per haec tempora nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit.* Similis est de omnibus Romanis querela in divina oratione Galgaci illius apud Tacitum in vita Iulii Agricolae: *Quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris:*

raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi: soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt; auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium: atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant. Cuius generis exemplum accipit ab eodem Tacito lib. XIV. Annal. *Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Caesarem haeredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnum et domum suam procul iniuria fore: quod contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Iam primum uxor Boodicea verberibus affecta, et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quoque Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia trahebantur.* Apud eundem lib. IV. Hist. conqueritur itidem Civilis: *Neque enim societatem ut olim, sed tanquam mancipia haberi: quando legatum, gravi quidem comitatu et superbo cum imperio venire, tradi se praefectis centurionibusque. Quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari exquirique novos sinus et varia praedandi vocabula.* Grasw.

Quae fortissimi viri victores reliquerant. In vetustioribus quibusdam est *hostibus reliquerant.* Est enim perperam hic dativus in recentioribus omissus, ni fallor; nam hostes opposuit sociis, fortissimos viros ignavissimis hominibus, relinquere denique τὸ *adimere*, saluti victoriam. Rivius. — Legendum contenderim, *quae fortissimi viri victis reliquerant* vel *victores victis reliquerant.* comparat enim fortissimos viros cum ignavissimis, socios cum victis, aitque ea quae fortissimi viri victores victis reliquerant, ea ignavissimos a sociis per scelus auferre. Cicero in Verr. in eandem sententiam multa; ut illud: *Nemo fere vestrum est, quin, quemadmodum captae sunt a M. Marcello Syracusae, saepe audierit, nonnunquam et in annalibus legerit: conferte hanc pacem cum illo bello; huius praetoris adventum cum illius imperatoris victoria; huius cohortem impuram cum illius exercitu invicto; huius libidinem, illius continentiam! ab illo qui cepit, conditas, ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.* Et item illud: *Nimirum haec forsitan illi mirantur, atque efferunt; esto: verum tamen honestius est reipublicae nostrae, Iudices, ea, quae illis pulcra esse videantur, Imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam praetorem in pace abstulisse.* Giacc. — Videtur deesse vox *victis*, ut sit victores victis reliquerunt: vel vox *victores* in *victis* mutanda. Cicero lib. IV. in Verrem: *Nimium haec forsitan illi mirantur atque efferunt. Esto. Veruntamen honestius erit Reipublicae nostrae, Iudices, ea, quae illis pulcra esse videntur, Imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam Praetorem in pace abstulisse* etc. Quibus verbis Sallustianam sententiam plane expressit. Ursin.

Victores hostibus reliquerant. Ita meliores MSS. Pall. etiam Bongarsianae margines; non *reliquerunt*, quod mediae aetatis editiones tantum obsidet, non etiam antiquiores. Grut. — Dativus hic (*hostibus*) in cunctis libris formis excusis, omissus est: quem tamen alii se in vetustioribus quibusdam invenisse affirmant, a quibus non dissentio. *Hostes* opposuit Sallustius *sociis, fortissimos viros ignavissimis hominibus.* Popma.

Om. *hostibus* Ar. Reg. Mart. n. 1. 2. et Marck. γ. pro *hostibus* habet *victis*. Vid. Silium XIV. 685. WASSE.

134 * PERINDE QUASI INIURIAM FACERE, ID DEMUM ESSET IMPERIO UTI. Legendum e manuscriptis, *proinde quasi:* nam ita fere veteres, ut est in Terentio Plautoque videre, nec raro apud Ciceronem atque alios. RIVIUS. — Nostri fere omnes *proinde*. WASSE. — Quod interpretatur Velleius Paterculus: *Magnitudinem fortunae suae peccandi licentia metiuntur, quicquid liberet, pro licito iudicantes.* Vel ut Cicero in Orat. pro Quinctio: *Studio et cupiditati morem gerunt, et in eiusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus quantum possint debent ostendere.* Et denuo in eadem: *Ita sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.* Vetus hoc mortalibus vitium est. Sunt enim, Seneca teste in Agamemnone,

— — Iura regnorum haud nova.
Nobis maligni iudices, aequi sibi,
Id esse regni maximum pignus putant,
Si quicquid aliis non licet, solis licet.

Et Liv. lib. III. *Tanquam id sit plus posse in civitate, plus levitatis ac licentiae habere.* Talem et illum memorat Latinus Pacatus Panegyr. de quo sic: *Sed illi quidem stulta omnis ratio captandae laudis videbatur, qui praeter insitum pessimo cuique boni exempli odium, summam felicitatem habendi ac nocendi fine determinans, non solum ut quam plurimum quaereret, sed ut nihil cuiquam reliqui faceret, laborabat.* Et Seneca lib. II. de Ira cap. 5. *Volesus nuper sub D. Augusto proconsul Asiae, cum CCC una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamavit: O rem regiam!* Tacitus lib. XVI. Annal. *Tempus damnationi* (Thraseae et Sorani) *dilectum, quo Teridates accipiendo Armeniae regno adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum quasi regio facinore ostentaret.* Aliter Theodosius, de quo Latinus Pacatus Panegyr. *Idem qui fuisti, et tantum tibi per te licet, quantum per leges licebat; ius summum facultate et copia commodandi, non securitate peccandi experiris. Unum tibi praestitit principatus, ut certum haberemus omnes, etiam sub imperatoribus aliis vixisse te legibus tuis. Nam qui nihil facit licenter, quum potest, nunquam voluit.* Quod quidem vere nobilis animi esse, apud Liv. lib. VII. Corvinus gloriatur: *Ego sum M. Valerius Corvinus, milites, cuius vos nobilitatem beneficiis erga vos, non iniuriis sensistis; nullius superbae legis in vos, nullius crudelis SConsulti auctor.* Recte Ammianus lib. XIX. *Exsultare moestis casibus effraenate non decet, ne videantur licentia regi subiecti, non potestate. Imitandus sit Tullius, cum parcere vel laedere potuisset, ignoscendi quaerens causas, non puniendi occasiones; quod iudicis lenti et considerati est proprium.* GRASW.

IMPERIO UTI. Sua retinere privatae domus, *de alienis certare regiam laudem esse:* Tacit. An. II. 15. Cic. pro Quinctio §. 24. *Neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset; ita sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.* Est etiam

victoribus sua lex constituta: Euripides Hecuba vs. 1283. *Οἱ τοὺς κρατοῦντας χρὴ κρατεῖν, ἃ μὴ χρεών.* WASSE.

CAP. XIII.

A PRIVATIS COMPLURIBUS SUBVERSOS MONTES, MARIA CONSTRUCTA ESSE. *Constrata* Fulvii Ursini liber, impressam tamen lectionem magis probo: dixit enim idem Sallustius infra c. 20. *Divitias profundere in exstruendo mari et montibus coaequandis.* Vide Plinium lib. IX. cap. 54. ALD.

MARIA CONTRACTA ESSE. Libuit novam introducere lectionem, sed auctoribus libris: ita enim legas in Pal. tert. allusitque et Pal. sept. in quo *constracta*, et meus Com. in quo tantum *contra esse:* quod non nemini salivam movere poterat; vix mihi, cui in oculis Horatianum: *Contracta pisces aequora sentiunt Iactis in altum molibus.* In MSS. aliis visitur partim *constructa*, partim *constrata*, neutrum male, certe neutrum falso; nisi abblandiretur magis scriptura quam posui. Utrumque expressit Petronius versu uno:

Expelluntur aquae saxis: mare nascitur arvis.

Alterum iteratur infra cap. 20. *Etenim quis mortalium, * cui virile in-* 135
genium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in exstruendo mari et montibus coaequandis etc. sed ne quid dissimulem, neque ibi videtur id verbi sincerum, nam non *unum* tantum exstruebant *mare*, sed alia atque alia; itaque confeci olim *excludendo*, quod tamen metuo ne nasutioribus probem, quibus in memoria esse potest Valer. Maximus lib. IX. cap. 1. Plinius lib. IX. cap. 54. aliique. GRUT. — Insanas illas moles et aedificationes insectatur, et fortean Lucullum tangit, qui Xerxes togatus ob id dictus fuit; de quo vide Plinium, Plutarchum et Velleium. Horat. lib. III. Ode 1. conqueritur:

Contracta pisces aequora sentiunt
Iactis in altum molibus.

Usus est voce *iactis*, inquit interpres vetus, quod est aedificantium; nam *iaci in mare moles* dicuntur, quoties excluditur aqua. Idem Horatius alibi dixit:

Structas in altum divitias.

In veteri Glossario *moles iactae* exponuntur *τὰ θεμέλια*, et *βληθέντες θεμέλιοι.* COLER. — Pal. tertius *contracta esse*, alluditque Pal. sept. in quo *constracta.* Neutrum malum, dicit Gruterus. Manutius *constructa* mavult; quam lectionem eruditissimus Gronovius Diatr. in Silv. Statii ferri posse putat, si explicentur in piscinas redacta, quae nascuntur arvis: ut *structum stagnum* Tacito, *circumstructus lacus* Suetonio. Mihi unice placet illud *contracta*, hoc est, extrusa ad piscinas. Seneca locum in animo habuit lib. I. de Ira cap. ult. quum de luxuria: *Ebore,* inquit, *sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere.* Iustin. lib. II. cap. 10. §. 24. dixit *maria per compendium ducere*, phrasi prorsus gemina. Horatius tamen omnium simillimus lib. III. Od. 1.

Contracto pisces aequora sentiunt
Iactis in altum molibus.

Vulgatum *constrata*, in quo retinendo clementior est Gruter., prorsus non habet locum. De Xerxe ita loquuntur veteres, sed multitudinem navium eius intelligunt, et pontem natantem, seu magna pontum sub classe latentem: quale quid nulli privato Romanorum convenit. Manil. lib. I.

Persidis et victor, strarat quae classibus aequor.

Ita contra Scaligerum bene emendat modo laudatus Gronovius. Porro Sallustius in hoc loco praecipue insectatur insana opera Oratae et Luculli. Varro: *Ad Neapolim L. Lucullus posteaquam perfodisset montem, et maritima flumina immisisset in piscinas, quae reciprocae fluerent, ipse Neptuno non concederet.* Adde Val. Maximum, Tibullum, Columellam, Velleium, Plinium, Plutarchum', Dionem. Rupert. — Al. *constricta*, al. *constructa*, al. *contracta*. Vide Gronov. Diatr. ad Stat. Silv. pag. 254. Broukhus. — *Constrata* Ursini Liber. *Constrata* potius legend. quam *constructa* vel *contracta*, quae verba minus exprimunt immensum luxum quem Sallust. notare voluit. *Constrata* i. e. *completa* et aequata iniectis molibus. A. Popma. — Eleganter quidem Gruterus, sed *constructa* ed. Veneta 1478. et Marckii γ. Pemb. *construta*, superposito c, sed eodem plane atramento: in marg. al. *constrata*, et sic Marck. λ. ed. vetus Venet. 1470. *constrata*; et sic legisse videtur Ambros. in Hexaem. V. 10. *Deficit terra hominibus*, sternuntur *et maria*, *rursus pro singulorum libidine inciditur terra*, mare infunditur, *ut insulas faciant, ut possideant freta, spatia maris sibi vendicant iure mancipii, pisciumque iura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subiecta commemorant.* Verum si Lucullum innuat, malim *constricta* vel *constructa*; nam mare iactis hinc inde molibus intromittebatur. Velleius II. 33. *quem ob iniectas moles mari, et* receptum *suffossis montibus in terras* mare, *haud infacete Magnus Pompeius* Xerxen togatum *vocare assueverat.* Hoc dictum Tuberoni adscribit Plutarchus pag. 518. qui subversionem *montium* ita memorat: *λόφους ἀνακρεμαννύντος αὐτοῦ μεγάλοις ὀρύγμασι.* pro, *p. profundant, τῷ πλούτῳ ῥύδην καταχρώμενος.* Plin. IX. §. 80. de eodem: *Euripum et* maria admisit. Varro de R. R. III. ad finem: *Contra ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam* perfodisset montem, *ac maritima* flumina immisisset, *in piscinas quae reciprocae fluerent, ipse Neptuno non cederet de piscatu.* Infra: *In Baiano autem tanta ardebat cura, ut Architecto permiserit*, ut suam pecuniam consumeret, *dummodo perduceret specus e piscinis in mare*, obiectaculo *quo aestus bis quotidie ab exorta luna ad pro-*
136 *ximam novam introire ac redire rursus in * mare posset, ac refrigerare piscinas.* Plin. N. Hist. XXXVI. cap. 15. montes *perfossos*, *convalles aequatas.* Huic lectioni favet etiam Seneca de Ira: *Terras transferre*, maria concludere. Denique optime respondet *subversioni montium constructio maris*, perit aliter omnis ex oppositione venustas. Sed et noster infra: in *exstruendo mari. Constrata maria* sunt *contabulata*, quod verbum de Xerxe usurpat Curtius V. 7. Contabulato *mari molibus, perfossisque montibus, in quorum specus fretum* immissum est. Vid. Victor in Antonino Philos. et Seneca Suasor. pag. 15. Horat. II. Od. 18. Wasse.

Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae. Sic disposuerant voces membranacei, antea erat, sono minus amoeno, *quibus mihi ludibrio videntur* etc. Gruter. — De divitiis earumque usu Cicero pro Domo sua: *Caduca semper et mobilia haec esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam et copiam expetendam putavi, quam et in utendo rationem et in carendo patientiam.* Grasw. — Locus communis in prodigos, qui veluti per ludibrium, pecunia abutuntur, et ob id graviter notantur a Cic. lib. I. Off. Similiter Tacit. lib. II. de Vitellio: *cum, tanquam in summa abundantia, pecuniae illusisse.* Latini alio nomine dicunt *nepotes.* De cuius vocabuli significatione videndus est Casaubonus ad illud Persii Sat. ult.

Ut tuus iste nepos, *olim satur anseris extis.*

Plautus in Poenulo A. I. Sc. 2. *lymphaticos numos salse* ait *possidere, id est, qui exire gestiant, nec consistere queant*, sed lymphatici sint atque furiosi. Adelphasium pollicetur medicinam, seque effecturam, ut, si ad se deferantur lymphatici numi, consistant, quietique reddantur sanato furore et lymphatico morbo; ut pulcre diffundunt interpretes. Rupert.

Abuti per turpitudinem. Ita rursus omn. MSS. ordine verborum alio, neque secus edd. vett. Grut.

Sed lubido stupri, ganeae caeterique cultus non minor; incesserat viros pati muliebria. Iure miremur Criticorum dissimulationem. nam hactenus fere lectum: *Sed libido stupri, ganeae, ceterique cultus non minor incesserat, viri pati muliebria* etc. at sic nulli prorsus MSS. nulli impressi ante editionem Laeti: omnes quippe repraesentare uno ore lectionem primam: quam etiam exstare in Romano codice indicavit Ursinus; qui aliter tamen haec construit, ob distinctionem positam non suo loco. interim haud negaverim, non posse isthaec alia interpunctione accipi, ut dicatur, *incessisse viros lubido patiundi muliebria* etc. Grut. — Ita et Tacitus lib. III. Annal. *Inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta, quis pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis occultabantur; ventris et ganeae paratus adsiduis sermonibus vulgati* etc. Quod de caetero cultu addit, consentit cum Seneca Epist. CXIV. *Ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit* etc. Grasw. — *Ganea* Graeci dicunt occulta, teste Isidoro. Seneca vocat *aedilem metuentia*, lib. de Vita beata cap. 3. Nam aedilibus cura popinarum, fornicum, et eorum quae ad libidines, luxum, aleam spectabant. Petronius, *loca secretiora et anfractus obscurissimos.* Inde *ganeo*, id est, luxuriosus. Rupert.

Ganeae. Hoc Valla ne recte accipit; *ganeam* autem etiam Tacit. II. hist. 2. *Nemo in illa aula probitate aut industria certavit. Unum ad potentiam iter prodigis epulis, et sumtu Baianae aquae satiare inexplebiles Vitellii libidines.* Ne diutius necesse habeamus audire aliorum nugas de Baianis aquis, restituo: *et sumtu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidines.* Palmer.

Ceterique cultus. Cultum accipimus pro elegantia, quae apud

veteres pro vitio saepius reponebatur; quod Catonis auctoritate probat Gellius, scribens *elegantiam, sed quae minus laeto amoenoque cultu esset.* *Cultus* ad hoc apud veteres nunc in bonam, nunc in malam partem accipiebatur. Horatius:

Mundus erit, qui non offendet sordibus, atque
In neutram partem cultus miser.

Bonon. — De quo scitum est Catonis apophthegma: *Cultus magna cura,*
137 *magna virtutis incuria.* * Lege Piccart. Dec. XIV. cap. 1. Luxus Romanorum consistebat in tribus: in cultu corporis, deinde aedium, postremo conviviorum. De his singillatim agit Meursius in Roma Luxuriante. Rupert.

Non minor incesserat, viri pati muliebria. V. C. *Non minus incesserat, viros pati muliebria* etc. Sic in oratione Lepidi: *Homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis.* et Tacitus lib. XIII. Annal. *Non minus insignis eo anno impudicitia.* Potest tamen vulgata lectio defendi. Nam idem Tacitus lib. III. dixit: *Hinc Gracchi et Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine Senatus Drusus.* Ciaccon. et Ursin. — Arond. *minus.* Reg. *non minor caeterisque cultus incesserat.* L. 2. *minor invaserat.* Martin. et Venetae *non minor: incesserat viros.* L. 3. *etiam viros.* Caeteri fere *viri.* Firmicus de errore profan. Relig. legisse videtur *viros*, pag. 9. *Videre est in ipsis templis cum publico gemitu miseranda ludibria,* viros muliebria pati. Passio S. Pionii apud Ruinart. cap. IV. pag. 126. *Aut percurrentes in sexum* viros muliebria pati, *iugulato hospitii iure, cogebantur.* *Viri* Hegesippus IV. 25. *Nec solum ornatus foeminarum, sed etiam muliebris mollitia affectabatur, et illicitarum libidinum passiones,* viri muliebria *exercere, effoeminare vocem.* Huc etiam alludit Tertullianus de Virgin. Vel. cap. 11. *Ac tu mulierem negas quam* muliebria pati *dicis.* Tacitus An. XI. 36. *In illo foedissimo coetu.* passus muliebria. Tam absolute, quam sequente casu usus est verbo *incessit*, at nunquam sententiam ab illo auspicatur. *Libido* hic indifferenter sumitur, secus ac solent aevi sequioris scriptores. Fulgentius II. 4. Libido *libet momentaliter.* Paulo supra: *Abscisae ergo vires temporis (Saturni:) id est, fructus, falce quam maxime, atque in humoribus viscerum, velut in mare proiectae, libidinem gignant necesse est.* nullo sensu, lege ergo ex Vincentio, *falcesque maxillae in hum.* Priscian. 1186. *quippe q. honeste n. l. p. t. ab p.* Regius *abuti per t. p.* Wasse.

Viros pati muliebria. Aemulatur phrasin Tacitus II. Annal. *Caesonius vitiis protectus est, tamquam in illo foedissimo coetu muliebria passus.* Tertull. de Virgin. Veland. *Menses tributa defendunt, ac tu mulierem negas, quem muliebria pati dicis?* Coler. — Appositum verbum *pati.* Seneca hoc sensu I. de Vita beata cap. 13. *Nulli corpus tuum patientiae vacat.* Statim autem post bellum Persicum, id malum invasit civitatem Romanam. Polyb. in Exc. Peiresc. pag. 152. Vide ibi Vales. pag. 26. Adde Diodor. Sic. in iisdem Exc. pag. 328. De Elagabalo vide stupenda in iisd. Dionis pag. 764. de cultu corporis Lips. ad Tac. lib. III. An. cap. 53. Rupert.

Mulieres pudicitiam in propatulo habere. An alludit ad vestes pellucidas? Seneca lib. VII. de Benef. cap. 9. *Haec ingenti summa accersuntur, ut matronae nostrae ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.* Gemina sententia Contr. 7. lib. II. *Ut adultera tenui veste perspicua sit, et nihil in corpore uxoris suae plus maritus, quam quilibet alienus agnoverit.* Adde Bern. in Q. Misc. ad Germ. Tac. XC. Erant vero et stabula, sive *meritoria*, impuris illis Romuli nepotibus. *Consistoria libidinum* vocat Tertullianus. Inde nomen prostibulis. Nonius: Prostibulum, *quod ante stabulum, quaestus diurni ac nocturni gratia.* Enimvero non solum post horam nonam scorta copiam sui faciebant in publico. (Vid. not. ad Apul. lib. IV. Met. pag. 506. Adde Ios. Laurent. II. Polymath. 25.) sed et meretricius mos erat prostare in tecto. Rittersh. VII. Sacr. Lect. 5. Insuper habebant et alio modo in propatulo pudicitiam; siquidem per ludos publicos in scenam introduci solebant meretrices, et exponi omnium non libidini, sed licentiae. Scilicet ut quae perditi homines in Mimis, et cetera obscenitate fabularum, paullo ante natantibus oculis viderant, ea, post ludos, in reliquo corpore peccarent. Clare Tertullianus: *Ipsa prostibula, publicae libidinis hostiae, in scena proferuntur, plus miserae in praesentia feminarum quibus solis latebant: perque omnis aetatis, omnis dignitatis ora transducuntur; locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, praedicatur.* Ex quo apparet, hanc productionem scortorum non sine solenni pompa fuisse, et cum praedicatione publica praeconis. Legendus Lips. lib. I. Elect. cap. 11. Rupert.

In propatulo. *Ἐς τὸ προφανές.* Servant praepositionem summo
consensu libri scripti et editi; * nec aliter locuti Gellius XVIII. 10. XIX. 138
4. Lactant. III. 16. Apuleius Apol. I. 1. et ter in Metam. Tacit. IV. 74. An. XV. 43. Columella praefat. ad lib. IX. et sic Codex Arondelianus, quem cum editis olim contulimus. Plinius Epist. I. 8. Nepos Hannib. cap. 9. et sic Codex Col. Trin. apud Cantabr. Constantinus Imp. in Ep. ad Porphyrium Panegyristam. Aldhelmus de Laud. Virg. cap. 1. et cap. 11. Claudius Mamertus III. pag. 747. At Mela I. 19. *Mossyni* propatulo *vescuntur, promiscue concumbunt.* Cicero addit substantivum VI. Verrin. *In aperto ac* propatulo loco. Augustinus de Civ. D. II. 6. nove utitur: *Praebentur* propatulo *pudendis, et* secreta *laudandis.* Summam impudentiam innuit Sallustius; nam in re turpi, *Etsi non tenebras, at quiddam nubis opacae Quaerimus atque aliquid luce patente minus.* Wasse. — Sub dio, omnibus spectantibus: ὅπως γε, ait Dio, ὁρῶντες ὠφελοῖντο. Casaub. ad Spart. pag. 19. Rupert.

Vescendi causa terra marique omnia exquirere. Apud eundem Sallustium, coniuratione Catilinae, *anquirere vescendi.* *Sed libido stupri, ganeae, ceterique cultus non minor incesserat: viri pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere: vescendi terra marique anquirere; dormire prius quam somni cupido.* Sic scripserat Sallustius. sed ut prolixa est imperitia, mutarunt: *vescendi caussa terra marique omnia exquirere.* Os hominum: at Dii me omnes oderint, nisi Orbilius multas praegnantes plagas inflicturus fuit discipulo, qui ita loqueretur. Liber

Thosanus *caussa* omittit; et, quod vere liceat, non facile eo melior alius est; Coloniensis neque illud *omnia* agnoscit, et *inquirere* repraesentat: e quo nos fecisse *anquirere*, crimen nostrum sit, nisi usque quaque iniuriam eam hoc verbum accepit; ut Iugurtha: *Igitur rex, uti constituerat, in castra venerat* (ita repono ex Thosano) *ac pauca praesenti consilio loquutus de invidia sui facti, atque uti in deditionem acciperetur; reliqua cum Bestia et Scauro secreta transegit: dein postero die, quasi per saturam sententiis anquisitis, in deditionem accipitur.* Thosanus *inquisitis.* Quod autem *anquirere de reo*, et *capitis anquirere*, haec talia frequentantur, itemque *anquirere sententiis*, lubuit credere idem hoc Sallustii loco fuisse. Tacitus III. Annal. *id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud Senatum quam apud indices de morte eius anquiritur.* PALM. — Vide Pl. l. XVII. Macrob. 3. c. 16. Athenaeum, Iuvenal. Sat. II. Horatium passim. COLER. — *Nam delicati illi ac fluentes*, auctore Latino Pac. in Paneg., *quales saepe tulit Respublica, parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernae poculis rosae innatassent; nisi aestiva in gemmis capacibus glacie Falerna fregissent. Horum gulae angustus erat noster orbis. Namque appositas dapes non sapore sed sumptu aestimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus Oriens, aut positus extra Romanum Colchus imperium, aut famosa naufragiis maria misissent, quos invitae quodammodo reluctantique naturae hominum pericula rapuissent.* Ut iure exclamet Lucanus lib. IV.

— — O prodiga rerum
Luxuries, numquam parvo contenta paratu:
Et quaesitorum terrae pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, et lautae gloria mensae!

Idem lib. IX.

In nemus ignotum nostrae venere secures,
Extremoque epulas mensasque petivimus orbe.

Nec immerito queritur Seneca Ep. LX. *Quamdiu sationibus implebimus magnarum urbium campos? quamdiu nobis populus metet? quamdiu unius mensae frumentum multa navigia, et quidem non ex uno mari subvehent?* Idem Praef. lib. V. Contr. *Quicquid avium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus.* Tacitus lib. II. Hist. *Epularum foeda et inexplebilis libido. Ex Urbe atque Italia irritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsae civitates.* Rursum Seneca Epist. XCV. *Vide quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix.* Et Ep. CX. *Delectant te disposita, quae terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia si diu pasta et coacta pinguescere, fluunt ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum arte quaesitus* etc. Horum hominum stultitiam idem merito perstringit Ep. LXXXIX. *Ad vos deinde transeo, quorum profunda et insatiabilis gula hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi*

*ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera periculose capta dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum * inexplebilem labitur? in-* 139
felices etiam quod non intelligitis, vos maiorem famem habere quam ventrem. Et de Provid. cap. 3. *Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces et peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primae formae feras captas multa caede venantium?* Idem Cons. ad Helviam IX. *Corporis exigua desideria sunt: frigus submovere vult: alimentis famam ac sitim exstinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare; nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii istos Deaeque perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transscendit. Ultra Phasim capi volunt quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere. Undique convehunt, omnia nota fastidienti gulae. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano.* GRASW. — Exquirebant remotorum litorum pisces, peregrini aeris volucres, alieni temporis flores, de quibus Latinus Pacatus Drepanius, in Panegyrico, Theodosio Augusto dicto: *Nam delicati illi ac fluentes, et quales tulit saepe Respublica, parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernae poculis rosae innatassent, nisi aestiva in gemmis capacibus glacie Falerna fregissent. Horum gulae angustus erat noster orbis. Namque appositas dapes, non sapore, sed sumtu aestimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus Oriens, aut positus extra Romanum Golchus imperium, aut famosa naufragiis maria misissent, quos invitae quodammodo reluctantique naturae hominum pericula rapuissent.* Sic et praeter alios Manilius lib. V.

— — — — Iam ventri longius iter,
Quam modo militiae. Numidarum pascimur oris,
Phasidos et damnis.

Multus est etiam in hoc castigando luxu Seneca Consol. ad Helv. cap. 9. ubi Romanos suos refert omne perscrutatos esse profundum, ac strage animantium ignotorum ventrem onerasse, et conchylia ultima maris ex ignoto litore eruisse. *Dii Deaeque*, inquit, *istos perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transcendit. Ultra Phasim capi volunt, quod ambitiosum popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere.* Linguas et cerebella phoenicopterorum, ob saporis praestantiam, in patinis Apiciis, nepotum omnium altissimi gurgitis, Vitellii et Elagabali, fuisse, plenisque discis adposita Palatinis, e Plinii lib. X. cap. 48. Suet. Vitell. cap. 13. Lampridio notum. Neque vero tantus Italicae gulae fastus ac pompa, avorum memoria, desiit. Nam proavorum memoria Ambrosium N. civem et negotiatorem Romanum, Nominalibus filii sui, Clementi VII. Pontifici et Cardinalibus regali magnificentia et omnigeno luxu coenam struxisse, in qua paropsides linguis psittacorum refertae, legimus. Reines. II. Var. 9. Adde Freinshem.

ad Curt. lib. VIII. cap. 9. §. 16. Augustinum Chiesium, Rom. trapeziten, scribit Hadr. Iun. lib. IV. Animadv. cap. 8. Leoni X. Pontifici maximo, totique purpurati Senatus coetui, exterorumque Regum Legatis, ob filium, ab illo Baptismi lavacro tinctum, splendidissima, ut sic dicam, repotia constituisse: in quibus haud satis fuit, eduliorum omnis generis, missuumque exquisitissimorum apparatui, modum omnem ademisse; nisi etiam lances, pinaces, ceteraque cum escaria vasa tum potus instrumenta ex argento affabre facta, omnia in Tiberis praeterlabentis alveum inani luxus ostento praecipitarentur, idque non una modo, sed pluribus vicibus, quotiescumque scenicum illud ferculorum et mensarum choragium mutandum foret: atque ista parvo constitisse, aestimandum erat; nisi et alieno ex orbe petitarum immani pretio avium, quas psittacos nominamus, solae linguae variis in patinis conditae ultimo ferculo omnem luxus ostentationem longe superassent. Rupert.

Vescendi caussa t. m. omnia. *Caussa* abest Tholosano; pro *exquirere* Coloniensis *inquirere*, ex quo Palmerius *anquirere* extundit. ab eodem libro abest *omnia*. Et certe qui *terra marique* exquirunt, *omnia* videntur exquirere. Sed eleganter πλεονάζει. Lucret. III. 858.

Fingens arbor homoque videtur: et omnia *de genere* omni
Maxima quae vidit quisque huc ingentia fingit:
Cum tamen omnia *cum* coelo terraque marique
Nil sint ad summam summai totius omnem.

Sed haec nimis Poetica, Cicerone teste V. de Fin. *tertia natura sic ab his investigata est, ut nulla pars*, coelo, mari, terra, *ut poetice loquar.* Apuleius Florid. pag. 793. *medendi remedia mortalibus latis pecuniis* terra coeloque et mari conquisita. Quod si aliquid in hoc loco novandum, vocem *omnia* in *omni* refingerem, eodem auctore Cicerone in Pisonem: *Erat non solum domus mea, sed totum palatium, senatu, equitibus Romanis*, civitate omni, *Italia cuncta refertum.* et in lib. de Fin. Omne coelum *totamque terram cum universo mari.* At noster egregie se tuetur de Rep. Ordin. *Quia tibi* terra et mari *simul* omnia *componenda sunt.* Lucanus I. 110.

140 * *Quae mare, quae terras, quae* totum *possidet orbem.*

Ibi habes *orbem* vice *omnia*. Petronius *orbem* vocibus *terra, mari*, solis lunaeque *cursibus*, explicat:

Orbem *iam* totum *victor Romanus habebat,*
Qua mare, qua terra, qua sidus currit utrumque.

Apud Nostrum in Iug. *cuncta* eodem modo abundat: *prorsus* nihil *intactum, neque quietum pati:* cuncta agitare. et *multi* infra: *iuxta boni malique, strenui et imbelles* multi *obtruncati.* Apuleius pag. 37. *Periander rex qui Corinthi regnavit*, omnia terra *et* mari *Romanis subingavit.* at quid illi cum *Romanis?* lege *armis.* Nec longe abit Cicero II. Verrin. *Ut aliquando vere viderentur* omnibus *gentibus ac nationibus* terra marique *imperare.* Omittit *omnia* Seneca de Vita Beata cap. 11. etiam Plautus. *Aut* terra aut mari *alicunde evolvam id argentum tibi.* Lucanus IV. 373.

— — *O prodiga rerum*
Luxuries, numquam parvo contenta paratu,

Et quaesitorum terra pelagoque *ciborum*
Ambitiosa fames, et lautae gloria mensae,
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat.

et X. 155.

Infudere epulas auro etc.
Quod pelagus Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quaesivit in orbe,
Non mandante fame.

Thucydides I. 2. *Τῆς γὰρ ἐμπορίας οὐκ οὔσης, οὔτε κατὰ γῆν, οὔτε κατὰ θάλασσαν.* Isocrates: *Οἱ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρξαντες.* et alibi: *καὶ τὴν κατὰ γῆν καὶ τὴν κατὰ θάλατταν λαβεῖν.* Wasse.

Dormire priusquam somni cupido esset. Seneca Epist. LVI. *Aspice illum, cuius somnus domus laxae silentio quaeritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, et suspensum accedentium propius vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter aegritudines levem captans: quae non audit, audisse se queritur.* Grasw.

Non famem aut lassitudinem, non sitim, neque frigus opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. Lego ex manuscriptis: *non famem aut sitim, neque frigus neque lassitudinem opperiri.* quomodo item Aldinum exemplar. Est in duobus tamen manuscriptis, *non famem, non sitim* etc. quomodo Codex Beroaldinus quoque. Rivius. — *Non f.* abest *non* L. I. 3. at L. II. *non f. non fr.* et sic Marck. γ. Wasse.

Famem, aut sitim etc. opperiri. Tales scite describit et pingit Macrobius lib. III. cap. 16. ex ore C. Titii. Isocrates quoque praecepit *λήγειν τοῦ πονεῖν ἔτι δυνάμενον πονεῖν.* Quo forte Sallustius respexit. Coler. — Senec. Epist. XCV. *Nec est mirum, medicinam tunc minus negotii habuisse, firmis adhuc solidisque corporibus, et facili cibo nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postquam coepit non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, et inventae sunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur; quae desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis.* Et Epist. CVIII. ubi ait, se Attalo Philosopho audito, circumscripsisse gulam et ventrem, et in omnem vitam ostreis boletisque renunciasse: *Haec enim*, pergit, *non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia, quod gratissimum est edacibus et se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura.* Rursum de Brev. Vit. cap. 13. *Mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter ociosos numeraveris, qui sella se et lectica huc et illuc ferunt, et ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt. Quos quando lavari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet; et eo usque nimis delicati animi languore solvuntur, ut per se scire non possint, an esuriant.* Consolat. ad Helv. cap. 9. *Vomunt, ut edant; edunt, ut vomant: et epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas et difficultas parandi facit.* Lycurgus olim praevidens quam perniciosum hoc esset civibus, non famem neque sitim opperiri, utrumque

voluit cavere. Nam et cum epulari omnes publice iussisset, ne cuius-
141 quam luxuria lateret, *παρεφύλαξε ὥστε μηδὲ οἴκοι προδειπνήσαντας * ἐξεῖναι βαδίζειν ἐπὶ τὰ συσσίτια πεπληρωμένους ἑτέρων ἐδεσμάτων ἢ πομάτων. praecavit ne domi prius liceret coenare atque ita venire repletos cibi et potu ad syssitia.* ut loquitur Plutarchus in Lycurgo: nec potestatem bibendi fecit, nisi ubi quis sitiret, teste Xenophonte de Republ. Lacedaemoniorum. Hinc et iure celebratur apud Livium lib. XXI. Hannibal ob virtutes his moribus contrarias: *Nullo labore aut corpus fatigari aut animus vinci poterat: caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. Ea neque molli strato, neque silentio accersita.* Grasw. — Sensus obscurissimi loci hic videtur esse: *In duobus maxime Romani naturae ordinem pervertebant, cibo ac somno. Neque enim capiundi cibi idoneum tempus exspectabant, sed mediis quibusdam, ante horam a natura praescriptam, famem ac sitim sibi conciliabant.* uno verbo, *agitabant convivia tempestiva atque intempestiva.* Quod ut rectius intelligas, sciendum est, legitimi convivii horam apud Romanos priscos solis occasum fuisse. Postea decima coepta. At labente imperio moribusque, octava hora balnei haberi coepta, nona ipsa coenae. Plinius de Spurinna: *Ubi hora balnei nunciata est* (*est autem hieme nona, aestate octava*) *in sole ambulat nudus, lotus accubat.* Martialis, praeter alios:

Imperat exstructos frangere nona toros.

Hanc horam qui praeveniebant, *tempestive* epulari dicebantur, et eorum convivia *tempestiva.* Qui in longum trahebant, inque noctem intempestam, iure eorum epulae *intempestivae.* De quibus epulis tempestivis et intempestivis vid. Freinsh. ad Curt. lib. V. cap. 7. §. 2. et lib. VI. cap. 2. §. 2. et Lips. ad lib. XIII. Annal. Modos conciliandi famem, etiam instaurandorum conviviorum, invenio duos, vomitum et balnea. De vomitu Seneca Consol. ad Helv. cap. 9. *Vomunt ut edant, edunt ut vomant: et epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur.* Vide Casaub. ad Suet. Vitellium. De balneis Artemidorus: *Balneum nihil aliud suo aevo fuisse*, quam TRANSITUM *ad coenam.* Itaque qui saepius etiam cibum capiebant, saepius lavabant. Commodus Imperator notatur septies aut octies in die lavisse: etiam inter Christianos, Sisinnius quidam Episcopus, bis in die, non sine suspicione intemperantiae et voluptatum. De somno notandum censeo, hic rursus multa moribus adversa fecisse luxuriosos. Seneca ep. 122. *Sunt qui officia lucis noctisque pervertunt. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura pedibus nostris subditos e contrario posuit,*

Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper.

His igitur, quum intempestivis conviviis indulgerent, necesse erat, somnum de die quaerere. Quomodo? Explicat idem Seneca ep. 56. *Adspice illum, cui somnus laxae domus silentio quaeritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, et suspensum accedentium propius vestigium ponitur.* Crediderim huc etiam plurimum contu-

lisse leviter spirantes ventulos, idem specus aestivos, quos nobis idem describit ep. 55. et indicat Consol. ad Helv. cap. 9. Qui et quomodo somnus luxu antecapiatur, docet lib. I. de Provid. *Feliciorem tu Maecenatem putas, cui somnus per symphoniacum cantum ex longinquo lene resonantium quaeritur? Mero se licet sopiat, et aquarum fragoribus avocet, et mille voluptatibus mentem anxiam fallat, tam vigilavit in pluma, quam ille in cruce.* vid. ibi Lipsium. Hoc igitur dicit Noster frigus et lassitudinem antecapere, id est, *ante noctis frigora, quibus ceteri mortales quietem captant, somnum quaerere.* Rupert.

Frigus. Per *frigus* omnino videtur alludere ad cryptarum luxum, quas, ut luxus instrumenta, destruxit Hadrianus. Vitruvius alicubi hypogaeas deambulationes nominat. Fuerunt autem porticus subterraneae, quae ideo etiam cryptoporticus vocantur. De his Ambros. ep. 12. *Luxuriosorum est hypogaea quaerere, captantium frigus aestivum, eo quod resoluti deliciis, aestus aliter ferre ac tolerare nequeant, et ideo quaerant umbrosa penetralia: vel quod desidiosi ignava sub terris agant otia.* Postea: *Sciebat desides esse, habitantes in hypogaeis et voluptatum gurgustiis.* Casaub. ad Spart. pag. 20. Quid? si et forte alluderet ad cubiculorum luxum, quem tangit Suet. in Aug. cap. 82. ibi: *Aestate apertis cubiculi foribus, ac saepe in peristylio, saliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat.* Ubi Casaubonus:

,,Statius Papinius de Tiburtino Vopisci:

,,An picturata lucentia marmora vena
,,Mirer? an emissas per cuncta cubicula lymphas?

,,Idem in epithalamio Violantillae:

,,Excludunt radios silvis decussa vetustis
,,Frigora: perspicui vivunt in marmore fontes.

,,Simili artificio et theatra refrigerarunt: eiusque rei primus auctor Pom-
,,peius M. Val. Max. lib. II. *Cn. Pompeius ante omnes aquae per semitas*
,,decursu aestivum minuit fervorem. Eo etiam spectat Circi irrigatio, de
,,qua Frontinus de Aquaeductibus. Transtulit hoc omne artificium Plinius
,,Secundus in hippodromum, quem habuit in Tusculano suo, ut haec eius
,,verba declarant: *E stibadio aqua velut expressa cubantium pondere, si-*
,,punculis effluit etc. Haec Casaub.“ Et ex hoc ritu omnino mihi videtur Sallustius explicandus. Idem mox: ,,Lecti veterum non erant vulgo,
,,ut nostri, pannis oppansis clausi. Ideo moris fuit ditioribus, ut quando
,,meridianum somnum maxime * captarent, adstans aliquis ventulum face- 142
,,ret: simul refrigerandi causa, et muscarum ac culicum abigendorum.
,,Terentius: *Cape hoc flabellum et ventulum huic sic facito.* Poëta epi-
,,grammatarius: *῾Ριπίζων ἐν ὕπνοις Δημήτριος ᾿Αρτεμιδωραν τὴν λεπτὴν,*
,,ἐκ τοῦ δώματος ἐξέβαλεν. Claudianus in Eutrop. lib. I. 108.

,,Et cum se rapido fessam proiecerat aestu,
,,Patricius roseis pavonum ventilat alis.

,,Erant enim flabella elegantiorum, sive muscaria, pavonina, ut etiam
,,Martialis indicat. Propertius:

,,Et modo pavonis caudae flabella superbae.

,,Tenuioribus pro flabellis caudae erant bubulae, ut ex eodem Martiale

,,notum et Aelian. lib. XV. cap. 14. Interdum agitatio manus pro fla- ,,bello erat. Gregor. Nazianzenus. Ex Aristophanis Equitibus potest col- ,,ligi, corollam myrteam, aut simile quid, Athenis flabelli usum praesti- ,,tisse. Ut plurimum flabella erant e pennis inter se colligatis in unum ,,fasciculum. Quare elegantissimus poëta Euripides appellat *εὐπαγῆ κύ- ,,κλον πτέρινον, circulum*, id est, *fascem plumeum bene compactum.* Et ,,notat ibi, morem esse barbaricum e Phrygia ad Graecos allatum. Po- ,,stea vero quam lectos velis obtegere coeperunt, ventilationis mos desiit. ,,Paulus Silentiarius epigramm. *εἰς κωνωπεῶνα.* Porro qui molliores ,,erant, praesertim autem virgines delicatae, iis cubantibus non tantum ,,ventulatores aderant, sed etiam incedentibus per urbem servi cum fla- ,,bellis simul et umbellis latus cingebant. Dionys. Halicarn. lib. VII.“ Haec et pl. Casaubonus. Ceterum et elegans alia frigoris, nec praeter- eunda significatio, quam observat Lips. ad Vell. lib. II. cap. 83. ubi Plancum in convivio refrigeratum ab Antonio interpretatur, *intepuisse gratiam eius apud Antonium, et calorem illum amoris mutasse in fastidii frigus.* Utebantur et in re reactionis (addocet ibidem) sive recitationis hoc verbo, ut in Suet. Claudio scriptum cap. 41. *Refrigeratus saepe a semet ipso*, id est, frigore et fastidio saepe affectus a sese. Rem enim ipsam, seu teporem illum gratiae sive amicitiae, vocabant *frigus.* Plin. lib. VIII. epist. 14. *Interim Paullo aliena deliratio aliquantum frigoris attulit.* Fabius: *Rusticitas et rigor et deformitas adferunt interim* frigus. Sed propius ad Velleii mentem Seneca epist. 123. *Montanus et amicitia Tiberii notus et frigore.* quem scilicet Tiberius et ardenter amavit et subito fastidivit. Nec peccet, qui Horatium sic explicet: *maiorum ne quis amicus* Frigore *te feriat.* Etsi alio quoque hoc commode duci haud negem. Sueton. locum noviter corrigo, Aug. cap. 66. *Ex levi rigoris suspicione — Mitylenas se contulisset.* Nam quis *rigori* hic locus? nec suspi- cio de eo esse potest. Scripsit ergo *frigoris*, hac ista nostra mente, *eoque*, inquit, *secessit Agrippa, quod alieniorem sibi Augustum suspicare- tur.* Terentii quoque illud huc fecerit: *Nimirum hice homines* frigent. Atque omnino amor est ardor, fastidium autem frigus. Haec Lipsius. At Casaubonus ad d. Suet. loc. in Aug. cap. 66. significationem *frigoris* probat et exemplis amplius confirmat ,,Ptolemaeus, inquiens, friguscula ,,huiusmodi appellare solet *παρασιωπήσεις.* elegantissime. Observamus et ,,in voce *ψύγμα* eandem elegantiam. Ioseph. *Ἁλώσ.* lib. I. c. 16. loquens ,,de alienato Herodis animo a filiis: *οὐδενὶ ὁ πατὴρ φανερῶς ἀπεμέμφετο, ,,συνίει δὲ* (intelligit *τὰ μειράκια*) *κατὰ μικρὸν ἐκ τοῦ ψύγματος καὶ ,,ὅτι πρὸς τὸ λυποῦν* (sic est scribendum) *μᾶλλον ἐτραχύνετο. Pater de ,,nemine aperte conquestus erat: sed adolescentes ex illius frigore paullatim ,,rem intellexerant et ex eo quod ad omnem molestiam magis exasperaba- ,,tur.* In sacris literis et apud Patres *ψυγῆναι τὴν ἀγάπην* et *ψύξις* vel ,,*ψυγμὸς* passim.“ His, inquam, uti Lipsium iuvat Casaubonus, ita quoad textum Suet. in Aug. cap. 66. contra librorum consensum nihil audet, sed vulgatam ita explicat: ,,*rigorem* vocare Suetonium, quod in ,,Iulio *vultu minus familiari respicere:* cui opponatur salutatio cum qui- ,,busdam familiaritatis notis. Plin. in Panegyrico: Gratum, quod tantum

,,non ultro clientibus salutatis quasdam familiaritatis notas adderes. Ga- ,,lenus hoc dicit *φιλικοῖς ἐνιδεῖν ὄμμασιν*, initio libri ad Pisonem de the- ,,riaca. Iam rigoris suspicionem interpretor (inquit) conceptam ab Agrippa ,,opinionem, quasi se Augustus minus familiari vultu respexisset. Est au- ,,tem effectus pro causa: non enim suspicio oritur de rigore, qui in ocu- ,,los incurrit, sed de animi mutatione, cuius effectus est rigor et vultus
,,* adductus. Sic multa dicuntur: ut cum *opinio* pro *sermone* ponitur: 143
,,nam ex opinione, hoc est *ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς καρδίας*, nascitur ,,sermo. Sic Suetonius in Nerone, *exiit opinio*, quod Graeci dicere so- ,,lent *λόγος ἐξέπεσε.* Contra apud Plin. initio lib. XVII. *affectare dili- ,,gentiam,* pro affectare laudem ex diligentia. Causam posuit pro effectu. ,,Mitto poëtas, qui has sermonum vices plurimum amant. Ita interpre- ,,tamur hunc locum, quia sedet nobis, librorum omnium consensum omni ,,ope et opere, modo ne contra rationem, tueri.“ Haec Casaubonus. Rup.

Luxu antecapere. Capitolin. de Gordiano cap. 6. *Somni plurimi, ita ut in tricliniis, si forte apud amicos ederet, etiam sine pudore dormi- ret: quod videbatur facere per naturam, non* per ebrietatem aut luxuriam. Hinc apparet quid sit *alia fames* apud Iuvenalem IV. 137. nempe *οὐκ ἀπὸ τῶν πόνων*, ut loquitur Onosander pag. 19.

— — noverat ille
Luxuriem *imperii veterem* noctesque *Neronis*
Iam medias aliamque famem.

Interpres vetus accipit de obscoeno oris usu, sed rectius ineditus Scho- liastes penes me, *de fame luxu arcessita*, vomitione *nimirum et lavacris;* adducit enim locum Suetonii in Sexto i. e. Neron. XXVII. *Epulas a medio die ad* mediam *noctem protrahebat: refotus saepius calidis piscinis, ac tempore aestivo nivatis.* Et pro *ad mediam noctem* Schol. *usque ad.* Fort. legendum *usque mediam.* Florus III. 12. *unde P. Rom. agros et cibaria flagitaret, nisi per* famem *quam* luxus *fecerat.* Vide Senecam Epist. LXXXVIII. 122. et Arnobium VII. pag. 231.

— — Siculo Scarus aequore mersus,
Ad mensam vivus deducitur: inde Lucrinis
Eruta littoribus vendunt conchylia coenis,
Ut renovent *per damna* famem.

Sidonius lib. I. Ep. 9. *Excusso torpore meridiano, paulisper equitabamus, quo facilius pectora marcida cibis* coenatoriae fami *exacueremus.* Famem- que hoc pacto obsonabant. Quomodo sitim antecapiebant illi, docebunt Arnob. I. pag. 7. *Numquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur ociosae rutilare se flammis et* caus- sas potionibus praeparare. et Columel. in praefat. *educto sudore* sitim *quaerimus.* Gell. XVI. 3. IX. 429. Vid. Meursium aliosque de Luxu Romanorum. Wasse.

Antecapere. Frequenter utitur hoc verbo Sallustius, et Tacitus, estque *praevenire*, et *praecapere.* Ciacc.

Ubi familiares opes defecerant. Explicabunt haec ea, quae adducimus ad cap. 16. Rupert.

Ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus

HAUD FACILE LUBIDINIBUS CAREBAT. Cic. lib. VI. de Repub. *Graves enim dominae cogitationum libidines: infinita quaedam cogunt atque imperant: quae quia expleri atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellant eos, qui illecebris suis incenduntur.* Unde Tacitus lib. III. Annal. *Atqui ne corporis quidem morbos veteres et diu auctos nisi per dura et aspera coërceas. Corruptus simul et corruptor animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quum libidinibus ardescit.* GRASW.

ANIMUS IMBUTUS — CAREBAT. De vitiorum natura, ita hominem totum occupantium, ut dimitti nequeant, quum foecundi sint omnium libri, plura dicere supersedemus. RUPERT.

CAP. XIV.

IN TANTA ITAQUE, TAMQUE CORRUPTA CIVITATE. Hunc locum exigit S. Augustin. III. 2. de Civ. Dei. COLER. — Sicut in magna navi, magna sentina, multae sordes: sic in civitate magna, vitiorum colluvies maior. Huc pertinet ilud Taciti lib. I. Histor. c. 75. *Insidiatores ab Othone in Germaniam; a Vitellio in Urbem missi. Utrisque frustra fuit, Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem, mutua
144 ignorantia fallentibus.* RUPERT. — * Vulgati libri *In tanta tamque corrupta civitate* habent. At mihi scriptura, quam ex trium MSS. codd. consensu hoc loco restitui, verior omnino videtur. Vidit hoc etiam Plantinus, eorum qui excudendis aetate nostra optimis quibusque auctoribus navant operam, diligentissimus, in margine enim sui codicis hoc quoque collocavit. C. POPMA. — Tres MSS. C. Popmae et Plantini in marg. *In tanta itaque tamque.* at Augustin. III. 2. Civ. Dei a vulgatis stat. WASSE.

TAMQUE CORRUPTA. Adeoque omnibus motibus obnoxia. Sic Atheniensis populi corruptio facultatem subministravit omnibus, qui occupare libertatem volebant. Unde verissime Cosmus Medices Cardinali Salviato dixit, *in tanta opum inaequalitate morumque corruptione Florentinam rempublicam non esse amplius libertatis capacem, quae optari potius quam sperari debeat:* ut scribit Cinus lib. I. de vita Cosmi. RUPERT.

CATILINA, ID QUOD FACTU FACILLIMUM ERAT. In Naz. et Pal. sec. initio fuerat *actu.* vox ultima *erat* supervacua videri queat. GRUT.

OMNIUM FLAGITIOSORUM ATQUE FACINOROSORUM. Alii *flagitiorum atque facinorum* legunt: ad eam formam qua *servitia, imperia*, pro *servis* et *imperatoribus* dicimus, et *scelus* pro *scelesto*, apud Terentium. Sallustius etiam ipse fugisse videri poterat longissimorum verborum monstrosam illam enunciationem, nempe *flagitiosorum* ac *facinorosorum.* Exemplar tamen Gothi ita habebat, longiore illo syllabarum tractu. Sed iudicet Lector. GLAREAN.

OMNIUM FLAGITIORUM ATQUE FACINORUM CIRCUM SE TAMQUAM STIPATORUM CATERVAS HABEBAT. Quamvis eodem modo et Fabricianum volumen, tamen est in manuscriptis quibusdam, ut et Merseburgensi, *omnium flagitiosorum et facinorosorum.* id quod sensus quoque postulat. Porro speciatim mox recenset istos flagitiis et facinoribus coopertos, ut erant *impudici, adulteri, ganeones, decoctores, aleatores, parricidae, sacrilegi, periuri, convicti iudiciis*, atque id genus alii. nisi quis forte ὑπερ-

βολικῶς locutum Sallustium putet vel auxesi usum, cum colluviem innuere hominum pessimorum vellet. Facit cum Merseburgensi Florentinum. RIV.

FLAGITIOSORUM. Non est dubium, quin ita scripserit Sallustius; quamquam Aldini libri habent *flagitiorum atque facinorum.* Illo modo loquitur: *M. Aemilius omnium flagitiosorum postremus.* Et in Iugurtha: *Plurima et flagitiosissima facinora fecere.* Denique Cicero ipse II. Invectivar. complures *flagitiosos* nominat, qui cum Catilina familiarissime vixerint: licet idem Orat. pro Coelio, alio loco haud inficietur, multos etiam probos et bonae mentis adulescentes huic monstro studuisse. Nisi tamen aliud ibi sentit, quam videtur, bonosque factiosos, divites, nobilesque adpellat, quod et Sallustius infra haud obscure innuit: *Ceterum iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinae coeptis favebat.* Alibi: *Et quod boni complures coeptis eius favebant.* Ita Plautus *bonas res* pro ampla fortuna et opulentitate accepit: contra *malas* pro inopia et egestate, Trinummo:

Bonis tuis rebus meas res irrides malas.

Sed tamen Ciceronem simpliciter interpretari tutius et verius erit: quamquam idem *bonos* pro magnis non dubitavit usurpare in Verrinis, teste Asconio. Cur autem divites bonos adpellaverint, egregie declarat Sallustius lib. I. Histor. *Dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine, dominationes affectabant, bonique et mali cives appellati, non ob merita in rempub., omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus et iniuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur.* COLER.

FLAGITIOSORUM ATQUE FACINOROSORUM. Aldinus codex et nonnulli alii *flagitiorum atque facinorum* habent. quae lectio fortasse quibusdam concinnior et venustior, ob brevitatem et continuum sententiae ductum, videbitur. Ego consensum omnium MSS. Codd. secutus sum, in quibus nulla varietate, *flagitiosorum atque facinorosorum* legitur. Et Sallustius lib. III. Historiarum: *M. Aemilius*, inquit, *omnium flagitiosorum postremus.* C. POPMA.

* FLAGITIORUM ATQUE FACINORUM. Ita etiam codd. nostri meliores, 145
neque dubium quin ita scripserit auctor, non *flagitiosorum atque facinorosorum.* consulantur annotationes Glareani. GRUT. — MSS. *flagitiorum atque facinorum*, quos quidem inspexere Gruterus et Glareanus. Dissentiunt codd. Popmae cum Colero. Priorem elegantiam iuvat illud Taciti II. Hist. 95. *Libertus Vitellii Asiaticus, Polycletos, Patrobios et vetera odiorum nomina aequabat.* Odiorum, hoc est, *ob scelera et rapacitatem summe exosorum.* Ita Lucillius:

Carcer, vix carcere dignus.

Carcer, id est, *incarceratus.* Et apud Athenaeum Θετταλὸν σόφισμα pro Thessalo Sophista; cuiusmodi formulas plures affert Casaubonus Animadv. in d. Athenaei lib. I. cap. 9. RUPERT. — Fuit antea *flagitiosorum*, sed pro altera lectione stant in primis exemplaria Rivii, Fabricianum et scripti Codices. Sic etiam Aldinus, Merseburg. Florent. at omnes C. Popmae, Oxonienses, Martin. Marckii γ. *flagitiosorum* atque *facinorosorum*, ut et ipse Sallustius III. Hist. *flagitiosorum postremus.* Regius

flagitiorum atque facinorum L. I. 3. et Marckii λ. a manu prima; quemadmodum et B. Pub. primitus habuit. Cicero tamen II. Catil. §. 22. illud alterum maluit. *Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium* facinorosorum: *quos ego a Catilina non revoco.* Saepius tamen in hisce vocibus lapsi sunt prae nimia festinatione librarii. Hegesip. IV. 25. *Fervebant studia rapinarum*, probrorum *cupiditates.* ibi C. C. C. *probrosorum.* WASSE.

FLAGITIOSORUM ATQUE FACINOROSORUM etc. Cicero II. Catilin. *Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur?* GRASW.

TANQUAM STIPATORUM CATERVAS HABEBAT. Itidem ut est apud Lucanum lib. II.

— — Nulli gestanda dabantur
Signa ducis, nisi qui scelerum iam fecerat usum
Attuleratque in castra nefas.

Quos omnes quae causae impulerint, uno exemplo ostendit Cic. pro Roscio Amerino: *Luxuries igitur hominem et aeris alieni magnitudo et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt.* GRASW. — Ut omnes res novas molientes. Vide notam ad lib. I. Histor. c. 3. RUPERT.

NAM QUICUMQUE IMPUDICUS, ADULTER, GANEO, ALEA, MANU, VENTRE, PENE, BONA PATRIA DISSIPAVERAT. Quidam omittunt verbum *alea*, ut tria tribus respondeant: quamquam haud scio, observaritne perpetuo haec Sallustius. et antiquum exemplar habebat *alea.* GLAR. — Sine dubio restituetur: *nam quicunque impudicus, adulter, ganeo, aleo, manu, ventre, pene, bona patria lancinaverat. Alea* Thosanus et alii quidam; verum *aleo* [*Aleo* Grossotius Centur. Goldast. pag. 351. BROUKH.] emendandum, vincit illud *manu:* quod alioquin nihil habet, cui referatur. Nam aleones manu, ganeones ventre, adulteri et impudici pene, sua alienave bona lancinaverant. Impudici enim, qui suo in corpore passi sunt, quod alteri collibuit. *Lancinaverat* in Coloniensi; in reliquis omnibus *laceraverat.* [Recte. Vide Gevart. II. Elector. 4. pag. 57. 58. BROUKHUS.] nam *dissipaverat* nusquam reperi extra cusos codices. Catullus:

Paterna prima lancinata sunt bona.

Lancinaverat autem paullo etiam efficacius verbum et significantius, quam *laceraverat.* Arnobius: *Syriapis Peloponnesi proditus et in Aegypto Serapis nuncupatus? Aethiopicis solibus Isis furva moerens perditum filium et membratim coniugem lancinatum?* PALMER.

ADULTER, GANEO. Addendum *aleo*, quod monuerunt alii, ut respondeat illi *manu*, et sic reperi in tribus scriptis. Naevius apud Festum: *Pessimorum pessime, audax, ganeo, lurco, aleo.* PUTSCH.

ALEA, MANU, VENTRE etc. Tò *aleo* non est in MSS. RIVIUS.

VENTRE, MANU, PENE. Sic [*ventre, manu, pene, alea b. p. laceraverat*] nos emendavimus antiquorum * codicum fidem et auctoritatem se-

cuti; cum antea in quibusdam libris corrupte ac depravate legeretur: *Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, ventre, manu, pene, bona patria dissipaverat.* Dictiones *manu* et *ventre* impudico, *pene* adultero, *alea* ganeoni respondent. Quam verborum connexionem accurate a Sallustio observatam fuisse nemo, puto, infitiabitur. Eadem loquendi ratione Piso Frugi in Annalibus est usus: quem arbitror Sallustium imitatum esse, cum ex antiquis scriptoribus multa excerpserit: unde et furti accusatus est, non sine caussa. Eius verba sunt apud Ciceronem, lib. IX. Epist. ad Papirium Paetum: *At hodie*, inquit, *penis est in obscoenis: at Piso ille Frugi in Annalibus suis queritur, adolescentes peni deditos esse: quod tu in epistola appellas suo nomine, ille tectius penem: sed iam multis factum est tam obscoenum, quam id verbum quo tu usus es.* Cum enim omnes intelligerent, quid ea voce denotaretur, statim factum est turpe et obscoenum: non intelligi a quovis ipsam verecundiorem reddebat, et ob id, infinitis paene nominibus, tam Latini quam Graeci, has corporis humani partes, quae honeste nominari non possunt, indicant: unusquisque priscam et obsoletam vocem sectatur, turpem et indecoram, ob inhonestatem devitat. C. POPMA. — Aliae editiones voce amplius: *pene, alea, bona* etc. cuius vestigium nullum in innocentissimis libris Com. Naz. Pal. sec. tert. quint. sed nec eodem loco visitur in ceteris. Nam Pal. quartus positam habet loco ultimo; sextus, nonus, tertio; decimus, secundo; undecimus, duodecimus, primo. at quintus exhibet, *adulter, alea ganeae, manu ventre* etc. quorum testimoniorum dissensu, ipsa sese prodit falsitas. nimirum *alea* tunc temporis appendicula erat maiorum flagitiorum. qui *aleo* infarciunt, ut respondeat *manu,* minus callent mores Romanorum. GRUTER.

BONA PATRIA DISSIPAVERAT. In MSS. est *laceraverat.* sicut et in impressis vetustioribus pro, *patrimonium confecerat.* Quod ad sensum tamen attinet, prior lectio bene habet. nam et apud Ciceronem est *dissipare fortunas, disperdere* et *dissipare patrimonium.* RIVIUS.

LACERAVERAT. In omnibus impressis libris est *dissipaverat.* et quamvis ea lectio tolerari potest, nos tamen, antiquorum codicum fidem secuti, *laceraverat* scripsimus. sic et Plautus, Mercatore:

Obiurgare pater haec me noctes et dies.
Perfidiam, iniustitiam lenonum expromere,
Lacerari valide suam rem, illius augerier.

C. POPMA. — *Laceraverat* quidam, auctoribus libris veteribus, conantur emendare in *lancinaverat*, quo verbo Catullus usus est, nec non Plautus in Mercatore, Arnobiusque. Tertull. quoque adversus Iudaeos: *qui ante norint lanceare, quam lancinare.* Glossarium *lancinat*, κατακνίζει. sed et *lacerare* rectum erat. COLER. — Nostri tredecim *laceraverat*, ideoque vix admittemus aliorum *lancinaverat.* GRUTER. — Vulgat. ed. *dissipaverat*, alii *lancinaverat.* Sed MSS. fere omnes tuentur illud *laceraverat.* Quamvis igitur non sim nescius Ciceronem ita locutum, *dissipare fortunas, disperdere* et *dissipare patrimonium;* quamvis alterum tueatur Catullus in Caesarem: *Paterna primum lancinata sunt bona:* tamen hic MSS. primam rationem haberi volumus. Plautus in Sticho et Mer-

catore ita loquitur, *lacerare rem suam*; approbat doctiss. Gevart. lib. II. Elect. cap. 4. ubi similem translationem ait, *pecuniam dissicere*, apud Val. Max. lib. III. cap. *Qui a parentibus claris degeneraverunt.* ubi tamen vulgo legitur *disiicere:* quod substitutum ob ignoratam alterius elegantiam. RUPERT. — Sic Codd. nostri omnes. Plaut. Mercat. *Obiurgare pater hacc me noctes et dies, Perfidiam, iniustitiam lenonum expromere,* Lacerari *valide suam* rem, *illius augerier.* Noster Fr. I. 12. *Largitionibus Remp.* lacerari. Tacitus Hist. III. 55. *Latium externis dilargiri: his tributa dimittere; alios immunitatibus iuvare: denique nulla in posterum cura*, lacerare *imperium.* Cato de Achaeis Fr. LXII. *Quomque Annibal terram Italiam* laceraret *atque vexaret.* WASSE. — Legitur et *dissipaverat*, id est, disperserat. *Dissipare* enim est dispergere ut pereat, vel ignominiae causa. COLER.

QUIQUE ALIENUM AES GRANDE CONFLAVERAT. Proclivis bellorum civilium causa. Tacit. lib. I. Histor. *Namque gregarius miles, ut tributum annuum, vacationes pendebat. Pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris, neque genus quaestus pensi habebat. Per latrocinia et raptus,*
147 *aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant.* * *Tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem emeret. Ubi sumptibus exhaustus, socordia misere elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo in manipulum redibat, ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionem et discordias et ad extremum bella civilia ruebant.* GRASW.

ALIENUM AES GRANDE CONFLAVERAT. Sic infra: *aes alienum grande conflaverant.* Cicero *conflare pecuniam* dixit pro Sextio: *Quae ratio aut auferendae aut conflandae pecuniae.* Sed ibi aliud est. CIACC. — Exemplum in Orat. pro Roscio Comoedo: *Panurgum, inquit, hunc servum communem Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem, inquit, me* [Fannium] *cognitorem dedisti. Lite contestata, iudicio damni iniuria constituto, tu* [Rosci] *sine me cum Flavio decidisti*, H. S. CCCIↃↃↃ *abstulisti. Idemque postea separatim Fannio, qui communem illum servum cum Roscio habuerat*, H. S. CCCIↃↃↃ *separatim dissolvit.* Hos ergo homines attritis opibus, lubrico statu, Catilina rebus suis quam maxime opportunos censuit. Unde Cic. II. Catilin. *Nemo non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit.* Et inferius: *Exponam enim vobis, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur. Deinde de singulis medicinam consilii atque orationis meae, si quam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno in aere alieno maiores etiam possessiones habent: quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt.* Et denuo: *Quartum genus est sane varium et mistum et turbulentum: qui iam pridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus, in vetere aere alieno vacillant.* Idem fere hoc de Caesare affirmat Philipp. II. *Habebat hoc omnino Caesar, quem plane perditum aere alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat.*

Quam turbulenta sit obaeratorum istorum indoles, iterum Crispus noster Orat. I. ad Caesarem exponit: *Ex quis magna pars, ubi neque creditum condonare neque te civibus, sicuti hostibus, uti vident, defluxere: pauci restitere, quibus maius otium in castris, quam Romae, futurum erat: tanta vis creditorum impendebat.* Sed ob easdem caussas immane dictu est, quanti et quam multi mortales postea ad Pompeium discesserint: eoque per omne tempus belli quasi sacro atque inspoliato fano debitores usi. GRASW. — Vid. Ciceron. Catilin. II. cap. 4. 5. et 10. pro Murena cap. 24. pro Sulla cap. 25. 27. BROUKH.

FLAGITIUM, EGESTAS. Abest *egestas* a Codd. B. Pub. WASSE.

OMNES UNDIQUE. Codex B. Pub. non agnoscit *undique.* male. Cicero pro Sestio §. 103. *Non sum tam ignarus* etc. *ut* omnes undique *flosculos carpam ac delibem.* Virg. semel tantum Aen. II. 498.

— — *Quos* omnes undique *Graiae*
Circum errant acies.

Huc alludit Hegesippus II. 3. *Cui debebatur* parricida, sacrilegus, *incestus.* ita enim distinguendum. Ibi Codex B. Pub. *ob gravia sacrilegii.* WASSE.

CONVICTI IUDICIIS. Augustin. III. 1. Civ. Dei *corrupti in iudiciis.* Sic Benedict. ed. et Codex Reginensis. Sed illud *convicti* recte habet, de praepositione tantum ampliandum; utroque modo loquuntur idonei auctores. Sueton. Tito IX. convictos in *affectatione imperii.* et Claud. XIV. in *maiore fraude* convictos. Idem tamen Nerone c. XXXI. convicti *scelere. Illum autem unde petebatur, hominem esse non bonae rei, vitaque turpi et sordida*, convictumque *vulgo* in mendaciis. Gellius XIV. cap. 2. Pari fere forma etiam Apuleius Apolog. pag. 403. *eo sane facilius*, quod *iam, ut dixi, mentiens apud Praefectum Urbis in* amplissima causa convictus est. Plin. N. Hist. XVII. 13. *frugem secuisse puberi XII tabulis capitale erat: suspensumque Cereri necari iubebant, gravius quam* in homicidio convictum. Sulp. Severus Hist. Sacr. II. 45. *Multis atque infandis criminibus convictus.* Cicero semper omittit praepositionem: et sic fere ICti. Infra: *quotidiano usu* etc. nam *quotidianus* usus aeque ac cognatio valet ad amicitiam conciliandam. coniunxit ergo Aeschylus Prometh.

Τὸ συγγενές τοι δεινὸν, ἥ τ' ὁμιλία.

Confer Thucydidem III. 10. WASSE.

IUDICIIS. Cic. pro Cluentio: *Et caeteri turpi iudicio damnati in perpetuum omni honore ex dignitate * privantur: sic hominibus ignominia no-* 148
tatis neque ad honorem aditus neque in curiam reditus esset. GRASW.

AUT PRO FACTIS IUDICIUM TIMENTES; AD HOC QUOS MANUS ATQUE LINGUA PERIURIO ET SANGUINE CIVILI ALEBAT; POSTREMO OMNES QUOS FLAGITIUM etc. Non ovum ovo similius, quam illa Ciceronis verba pro Sextio: *Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque Reipublicae quaerant, aut qui propter insitum quendam animi furorem discordiis civilibus ac seditione pascantur, aut qui propter impli-*

cationem rei familiaris communi incendio malint quam suo deflagrare. Denique ut Lucan. lib. II.

Quemque suae rapiunt scelerata in proelia causae;
Hos polluta domus, legesque in pace timendae,
Hos ferro fugienda fames, mundique ruinae
Permiscenda fides. GRASW.

AD HOC. Utuntur saepe his pro *praeterea*, Sallustius et Tacitus et Livius. CIACC. — Ita cap. 17. Vide Freinshemianum Indicem in Florum. RUPERT.

QUOS MANUS. Huc adludit Augustinus lib. III. cap. 1. de Civitate Dei: *Habent etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat. Quid enim aliud toties Senatores corrupti in iudiciis, toties populus in suffragiis, vel in quibus caussis, quae apud eum concionibus agebantur, nisi etiam peierando peccabant? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi servabatur antiquus, non ut a sceleribus metu religionis prohiberentur, sed ut periuria quoque sceleribus ceteris adderentur.* Quomodo potuisset inlustrius ad hunc locum Augustinus. COLER.

PERIURIO AUT CIVILI SANGUINE ALEBAT. Legendum *sanguine civili*, ut sequatur adiectivum, ex manuscriptis. RIVIUS.

AUT SANGUINE. Ita Com. meus, ita quos excussit Bongarsius, ita novem de Palatinis duodecim, unus enim destituitur copula solum, septimus et duodecimus habent *atque:* quod aliis quidem impense probatur, sed non etiam mihi. neque enim video cur tali nexu minus respondeat *periurium* linguae, manus *sanguini.* quid quod faciunt pro nobis Augustini Codd. scripti quos consului omnes. GRUTER.

II CATILINAE PROXUMI FAMILIARESQUE ERANT. De quorum plurimis dicere liceat id, quod Tacitus lib. II. Histor. *Nec sciri potest, traxeritne Caecinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.* GRASW.

QUOD SI QUIS ETIAM A CULPA VACUUS etc. Seneca Epist. VII. *Unum exemplum aut luxuriae aut avaritiae multum mali facit: convictor delicatus paullatim enervat et emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: malignus comes quamvis candido et simplici rubiginem suam affricuit: quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris aut oderis.* Sic lib. V. in Verrem Tullius: *Inter eiusmodi viros ac mulieres adulta aetate filius* (Verris) *versabatur: ut eum, etiamsi natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen ac disciplina patri similem esse cogeret.* Quippe, ut idem lib. I. de Legib. *tantum esse corruptelam malae consuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur a natura dati, exorianturque et confirmentur vitia contraria.* Idem docet Seneca Epist. CIV. *Haerebit tibi avaritia, quamdiu cum superbo conversaberis: nunquam saevitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recedendum est.* Ita contra in bonam partem quid possit sodalitas, eleganter idem edocet Epist. CVIII. *Ea philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed et conversantes iuvet. Qui in solem venit, licet non in*

hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt et paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. GRASW. — Habuit in animo locum hunc Seneca, quum lib. de Tranq. animi cap. 7. scriberet: *Vacuos, quantum * fieri poterit, a voluptatibus* 149
eligemus. Serpunt enim vitia et in proximum quemque transiliunt, et contactu nocent. Itaque, ut in pestilentia cavendum est, ne, correptis iam corporibus et morbo flagrantibus, assideamus, quia pericula trahemus afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quam minime inquinatos assumamus. RUPERT.

AMICITIAM EIUS. Vincent. Bellovacensis habet *amicitiam pravorum* pag. 185. Histor. WASSE.

INCIDERAT. Apposite dicit *inciderat.* Nam Catilina quasi venaturam faciebat, et iuventutem velut auceps decipiebat, quod ex sequentibus etiam adparet: *Eorum animi molles, et aetate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur.* De eodem usurpavit alibi vocabula rei venatoriae, *illicere* et *illecebras*, quemadmodum de eodem Cicero dixit: *Erant apud illum illecebrae libidinum multae.* Apud Plautum *illex* avis est, quae alios advocat atque illicit. COLER.

PAR SIMILISQUE. Lacon aliquis vix requireret vocem *similis.* GRUT.

SIMILISQUE CAETERIS EFFICIEBATUR. In Frontone, haec recitante in verbo *Similis*, omissa est copula *que:* et sane absque sententiae detrimento abesse potest. A. MANUT. — Vinc. Bellov. *efficitur.* WASSE.

SED MAXIME ADOLESCENTIUM FAMILIARITATES ADPETEBAT. Haec vera lectio, contra quam est in recentioribus libris, ubi supersunt quaedam. Sic autem codices habent in pergamenis descripti, et ex impressis plerique. RIVIUS. — Malim *periurio et sanguine*, et sic legi apud Augustinum in veteri libro Argentinensi. Nam periurium linguae, manus sanguini oportet ut respondeat: atque amat Sallustius tales verborum, ut sic dicam, *μεταθέσεις.* Sic paullo ante legendum aio: *Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, aleo, manu, ventre, pene* etc. Nam aleones manu, ganeones ventre, adulteri et impudici pene, opes familiares lancinaverant. COLER. — Cic. II. Catil. *Iam vero quae tanta unquam in ullo homine iuventutis illecebra fuit, quanta in illo?* GRASW.

EORUM ANIMI MOLLES ET AETATE FLUXI. Aelianus lib. III. Variar. *Lex est haec Spartana: si puer delinquat, veniam dant imprudentiae et aetati iuvenili.* GRASW. — Cicero pro Coelio: *Multae sunt viae adolescentiae lubricae, quibus illa insistere aut ingredi sine casu aliquo aut prolapsione vix potest.* Idem pro Cluentio: *Animum adolescentis nondum consilio aut ratione firmatum pellexit iis omnibus rebus, quibus illa aetas capi ac deliniri potest.* RUPERT. — Adolescentes *fluxo ingenio* Victor Caes. XXXII. etiam *fluxam* senio *mentem* Tacit. A. VI. 38. Drusus animi fluxioris *remissiorisque vitae erat* Sueton. Tiber. LII. Martial. V. 44. *Spadone cum sis eviratior* fluxo. Dracontius de Eva ad fraudes opportuna hoc verbum usurpat:

Aggreditur sub voce pia, sermone maligno
Insidiosus adit heu! mollia corda *puellae.*

Et Tertullian. in Genes.

Foemineo tentat sub pectore mollia corda.

Eo sensu,

Udum et molle *lutum.*

Confer Cic. Catilin. I. §. 6. pro Coelio §. 9. Infra *obnoxios facere:* hoc est, *νέους ἐκτραχηλίζειν* apud Plutarch. de Lib. Educ. et Lucianum in Toxari. Wasse.

Dolis haud difficulter capiebantur. Seneca Epist. XCIX. *Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed quod iustius timetur, potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit; plus timeri quam sperari potuisse manifestum est.* Hinc ad Masinissam Scipio apud Liv. lib. XXX. *Non est, mihi crede, tantum ab hostibus armatis aetati nostrae periculi, quantum ab circumfusis undique voluptatibus. Qui eas sua temperantia fraenavit ac domuit, multo maius decus maioremque victoriam sibi peperit, quam nos Syphace victo habemus.* Grasw.

150 * Difficulter. Vincentius Bellovacensis in Speculo Historiali bis legit *difficile.* Noster Iug. 87. *Illis* difficile est *in potestatibus temperare.* et *difficile factu;* sed nunquam pro *difficulter.* De hoc verbo Cledonius pag. 1921. *Facile et difficile, quae ut pro adverbiis ponuntur, nomina potius esse ducenda sunt, multi dubitant* facile et difficile *utrum nomina sint, an adverbia.* Haec habuit ille ex Diomede, quem vide lib. I. pag. 401. Apuleius III. Florid. quod difficile factu *erat, quodque revera arduum nobis existimabatur.* Ulpianus Dig. I. 18. 13. de officio Procos. *quod non* difficile obtinebit; *si sollicite agat, ut malis hominibus Provincia careat.* Glossae vero *difficile δυσχερῶς, χαλεπῶς. Deinde quia* difficile *plebs convenire coepit.* Pompon. D. de Orig. Iuris lib. I. Tit. II. L. 2. §. 9. et sic ff. de Leg. 3. L. Seio. et L. *haeres meus* §. uxori. Cicero de Inventione lib. II. §. 169. *Atque in iis omnibus, quae ante dicta sunt, quid* difficulter *fieri et quid facile fieri possit, oportet considerare.* ubi membranae Petrenses pro *difficulter* in interlineari spatio exhibent *legitur difficile;* et ita sane legendum. Sic enim infra: *Facile fieri id dicimus, quod* etc. Difficile *autem fieri, quod quamquam laboris sumtus* etc. *indiget* etc. *tamen his susceptis difficultatibus ad exitum perduci potest.* Apuleius in Apolog. pag. 275. Elmenhorstii circa princip. *Quod utinam tum gravia formae et facundiae crimina vere mihi approbasset, non* difficile *ei respondissem.* Et I. 479. Paris. ed. *Etiam orbis a figulo circumactus,* non difficile *eiusdem valetudinis hominem vertigine sui corripit.* Et pag. 562. *Hoc quidem multis carminibus* difficile impetravi. Bibaculus apud Suetonium de Illustr. Gramm. *Mirati sumus unicum magistrum, summum Grammaticum, optimum poetam, omnes solvere posse quaestiones, unum* difficile *expedire nomen.* Plin. Nat. Hist. XI. cap. 18. *Nec sentire ictus apum ranae traduntur. Inimicae et oves,* difficile *se a lanis earum explicantibus.* Et lib. XVII. cap. 23. *diu dolent talia quoque hulcera,* et difficile sanescunt, *algendo nimis aestuandove.*

XXIV. c. 120. *Diocles* difficile parientibus *semen eius dedit.* Sic etiam lib. XX. cap. 13. §. 51. et XXVI. §. 29. lib. XXVII. §. 94. Iustin. solus fere ex Historicis XXVII. 3. 2. *Nec* difficile *saucios adhuc ex superiore congressione, integer ipse viribus, superat.* Sed illud alterum retinent Codd. Wasse.

Nam uti cuiusque studium ex aetate flagrabat. Est quidem in plerisque *ut cuiusque ingenium,* sed perperam, ut opinor; nam et *studium* est in Manuscriptis et eodem modo Felicius Durantinus legit. Namque hunc sensum reddens, Ut eorum diversa studia perspexerat, inquit, sic dissimili ratione in suam familiaritatem illexerat. Rivius. — Solus γ. *ingenium.* abest *studium* Ball. Noster *studia accensa.* Cic. Orat. III. 127. et alibi *flagrans studium, studio* etc. Ar. *cuiusquam.* Wasse.

Ut cuiusque studium ex aetate flagrabat. Seneca Octavia:

Vis magna mentis, blandus atque animi calor
Amor est, iuventa gignitur; luxu, ocio
Nutritur, inter laeta fortunae bona.
Quem si fovere atque alere desistas, cadit,
Brevique vires perdit exstinctus suas. Grasw.

Aliis scorta praebere. Cicero ad Attic. lib. I. Epist. 14. *Iam vero (o Dii boni rem perditam!) etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.* Grasw.

Canes atque equos. Animum adverto ad studia iuventutis Romanae. Eiusmodi institutis Atticos quoque usos fuisse testatur Isocrates et Aristoph. Pluto. Terent. Andr.

Quod plerique omnes faciunt adulescentuli,
Ut animum ad aliquod studium adiungant; aut equos
Alere; aut canes ad venandum; aut ad philosophos.

Puerorum Romae exercitia habebantur, inter quae et illa Naenia Horatiana, et illud quod Plautus commemorat Captivis V. 4. 5.

Nam ubi illo adveni, quasi patriciis pueris aut monedulae,
Aut anates, aut coturnices dantur, queiscum lusitent.

* ubi fortean legendum *quadrimis pueris* pro *patriciis.* Coler. 151

Neque sumptui neque modestiae suae parcere. Vel, ut loquitur Cicero pro Coelio: *comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audacia.* Grasw. — Id est, *omni obsequio comprehendere, servire temporibus suorum omnium.* Quod omnino faciendum id genus hominibus. Suet. de Caesare cap. 27. et 28. *Tum reorum aut obaeratorum aut prodigae iuventutis subsidium unicum ac promtissimum erat. Nec minore studio reges atque provincias per terrarum orbem alliciebat: aliis, captivorum millia dono offerens, aliis, citra Senatus populique auctoritatem, quo vellent et quoties vellent, auxilia submittens: superque Italiae Galliarumque et Hispaniarum, Asiae quoque et Graeciae potentissimas urbes, praecipuis operibus exornans: donec attonitis iam omnibus et quorsum illa tenderent reputantibus, M. Claudius Marcellus Cos. edicto praefatus, de summa se Rei-

publicae acturum, retulit ad Senatum. Rupertus. Cicero Catil. I. cap. 6. pag. 619. Cat. II. cap. 4. pag. 656. pro Coelio cap. 5. Broukhus.

Modestiae suae. Commel. non habet *suae*, neque admodum desidero. Grut.

Scio fuisse nonnullos. Hunc locum Nonius laudat. Coler.

Iuventutem — parum honeste pudicitiam habuisse. Huc illud spectat quod ait orator II. 10. Catilin. *qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat.* Et pro Domo sua: *Consules epulabantur et in coniuratorum gratulatione versabantur, cum alter* (Gabinius) *se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret.* Post reditum in Senat.: *Neque contentus fuit: sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quae si vir eius Catilina revixisset, dicere non esset ausus.* Grasw. — Cic. pro Coelio cap. 4. in Senatu cap. 4. 5. Broukhus.

Sed ex aliis rebus magis — haec fama valebat. Id dicere voluit Sallustius, quod de Clodia M. Tullius in oratione pro Coelio: *Non illud quidem modestum, sed tamen est non infacetum mendacium. Quod profecto nunquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quae cum turpitudine aliqua dicerentur, in istum quadrare apte viderentur.* Cuiusmodi etiam illud est Taciti lib. IV. Annal. *Sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris, et caeterorum in utrumque odio, quamvis fabulosa et inania, credebantur: atrociore semper fama erga dominantium exitus.* Grasw.

Quam quod cuiquam id compertum foret. Naz. subductum habet linea vocem *quod*, et vero non agnoscunt etiam libri quos contulit Bongarsius, non Commelinianus meus, non Pal. tert. quart. sext. oct. non. dec. undec. duodec. Grut. — Elegantior omnino haec lectio [*quam ex hoc quod cuiquam* etc.] est, quam ex trium MS. Cod. auctoritate restituimus. Popma. — Pro *quod* Regius *et*; forte fuit antiquitus *ut*. Locum subobscurum ita fere vertit Plutarchus in Mario pag. 412. *ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκασμῷ μᾶλλον ἢ κατὰ βέβαιον ἱστορίαν λέγεται.* Wasse.

CAP. XV.

Multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Vestae. Duo genera stuprorum intelligat necesse est; alioquin admodum suspectanda illa *cum virgine nobili*, tanquam a manu interpretis. Commelini codex vetustate ipsa exesus, aliud quid videtur habuisse: sed non potui oculis assequi; si liceret, suspicarer, duo illa membra *cum virgine nobili, cum sacerdote Vestae*, esse a glossa. nam quid heic auctor pro confesso ac certo ponat, cuius nec ipse Catilina neque
152 Vestalis convinci potuit? ut * enim dicatur convictus quidem, sed evasisse gratia Catuli, hoc fuerit accusare ipsos iudices; quod odiosum nimis. si non: at verbulo saltem indicandum erat. Grut.

Nefanda stupra. Quippe qui adulterium commisisset cum ea, quae ei postea socrus fuit, et ex stupro duxisset uxorem, cum filia eius esset; Lucceiusque haec ei obiecisset in orationibus, quas in eum scripsit, ut ait Pedianus, qui hoc addit, *se nondum harum mulierum nomina invenisse.* Eiusdem Pediani ibidem verba sunt haec: *Fabia virgo Vestalis*

caussam incesti dixit, cum ei Catilina obiiceretur; eratque absoluta haec Fabia, quia soror erat Terentiae Ciceronis. Paulus quoque Orosius: *Eodem anno apud Romanos Catilina accusatus incesti; quod cum Fabia virgine Vestali stuprum commisisse arguebatur.* Idem tradit Plut. in Catone. Cicero autem: *Quod nefarium stuprum non per illum* etc. Idem: *stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus.* A. Manutius. — Asconii verba sic distingui debent: *eratque absoluta. Haec Fabia quia soror erat Terentiae Ciceronis, ideo sic dixit* [Cicero nimirum]: Etiam si culpa nulla subesset: *ita et suis pepercit et nihilo levius inimico summi opprobrii turpitudinem obiecit.* Ascon. ad Orat. in Toga Cand. pag. 433. ed. Gronov. unde apparet eum nihil minus dixisse quam absolutam eo nomine Fabiam, quia erat soror. Wasse.

Cum virgine nobili. Eam significare Sallustium existimo, quae postea fuit Catilinae socrus, de qua Cicero mentionem facit: *Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipse, cum ex eodem stupro tibi et uxorem et filiam invenisti.* Quae verba ita interpretatur Asconius: *Dicitur Catilina adulterium commisisse cum ea, quae ei postea socrus fuit, et ex stupro duxisse uxorem, cum filia eius esset. Haec Lucceius quoque Catilinae obiicit in orationibus, quas in eum scripsit. Nomina harum mulierum nondum inveni,* Hactenus ille. Quibus ex verbis intelligimus, nomen mulieris huius a Sallustio et ab aliis propter nobilitatem generis suppressum esse. Sic quoque Sallustium non fecisse mentionem de filia: ne aperte mulierem notaret. Plutarchus in Cicerone tantum id scribit, Catilinam cum filia virgine coisse. Potuit Sallustius aliam quandam virginem intelligere; nos autem quid certius afferamus, non habemus. Castil. — Imo cum filia virgine stuprum fecisse, et fratrem suum necasse, tradit Plutarch. in Cicer. Tom. I. pag. 865. Sed videri debet Seb. Corradus Quaest. pag. 225. Manut. in Cicer. I. ad Attic. 16. pag. 42. Muretus ad Catil. I. cap. 6. pag. 620. b. cap. 7. pag. 628. b. Rich. Streinius de Gentib. Rom. pag. 30. Cicero Orat. in Toga candida pag. 985. et inibi Asconius. Broukhus.

Cum sacerdote Vestae. Alii *Virginem Vestalem* vocant. Ea vero Fabia fuit. Orosius lib. VI. cap. 3. *Eodem anno apud Romanos Catilina incesti accusatus, qui cum Fabia, virgine Vestali, stuprum commisisse arguebatur, Catuli gratia fultus evasit.* Unde haec Orosius? Plutarchus aliter, aliter Asconius ad Catilinarias Ciceronis; qui eam absolutam fuisse dicit, quia soror erat Terentiae Ciceronis. Quo magis miror virum doctiss. Sebastianum Corradum, Orosium sectatum, tertium accusatum fuisse Catilinam asserère. Sed frustra est, qui alias haud ferme. Nam Catilina ob hoc crimen nunquam accusatus fuit: sed ipsa Fabia virgo caussam incesti dixerat, cum ei Catilina obiiceretur. Coler. — Poenam, quam meruisset Catilina, docebit te Lipsius in Syntagm. de Vesta et Vestalibus. Rupert.

Et alia. Vulgati copulam retinent; at Marckiani, Arond. Reg. δ. L. II. et, nisi fallor, Pemb. Bibl. Pub. Norvic. quorum auctoritate induxi. Noster alibi: *Magistratus, sacerdotia, rapinas,* alia *omnia.* Et: *lapides, ignem,* alia *praeterea tela.* Edd. pro *postremo* L. III. et Venet. *postremum*

non ineleganter, sed contra omnes Codices. Caeterum de Catilinae moribus confer Ciceronem pro Sulla §. 70. WASSE.

AURELIAE ORESTILLAE. An haec illa, quam postea domum duxit Cornificius adulescens, teste Coelio ad Ciceronem? Vix reor. An L. Orestis L. F. L. N. qui anno DXCVI. Consul fuit, filia? Non credo. Sed alterius fortassis alicuius, non aeque honoribus usi. Asconius scribit,
153 Catilinam * stuprum etiam cum ea commisisse, quae ei postea socrus fuit, et ex eo stupro duxisse uxorem, cum ei filia esset. COLER.

QUOD EA NUBERE ILLI DUBITABAT, TIMENS PRIVIGNUM ADULTUM AETATE, PRO CERTO CREDITUR, NECATO FILIO. Cic. I. Catil. *Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse aut non vindicata esse videatur.* Vide et Valerium Maximum lib. IX. c. 1. Geminum et par scelus apud Ciceronem pro Cluentio de Oppianico quodam narratur: *Petit Oppianicus, ut sibi Sassia nubat, et id magnopere contendit. Illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur; sed quod haberet tres ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiae concupivisset, domo sibi quaerendum remedium existimavit ad eam moram, quae nuptiis afferebatur. Nam cum haberet ex Novia infantem filium: alter autem eius filius Pappia natus Theani Appuli apud matrem educaretur, arcessit subito sine causa puerum Theano: quod facere nisi ludis publicis aut festis diebus antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans mittit. Ille se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipso die puer, cum hora undecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, et postridie, antequam luceret, combustus est. Dies nondum decem intercesserant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuo Sassia, laetanti iam animo et spe optima confirmata. Nec mirum, quae se non nuptialibus donis, sed filiorum funeralibus delinitam videret. Itaque quod caeteri propter liberos pecuniae cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum duxit.* GRASW.

TIMENS PRIVIGNUM. Valer. Max. lib. IX. *Verum praecipue Catilinae libido scelesta. Nam vesano amore Aureliae Orestillae correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter se iungerentur; filium suum, quem et solum et aetate iam puberem habebat, veneno sustulit: protinusque ex rogo eius maritalem facem accendit ac novae maritae loco muneris erogavit.* Cicero: *Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses.* Domum vacuefacere dicitur, qui ex ea familiam seu liberos tollit, domus enim pro familia accipitur, ut Graecis οἶκος. COLER. — Sic insimulatus fuit L. Apuleius, vel, quod ipse privignum necasset, vel, quod noluerit alia conditione Pudentillam, matrem pueri, ducere, quam illo amoto. Eiusdem sceleris reperitur exemplum in cap. 9. ubi de Oppianico et Sassia. Vero Imp. Constantinus de mulieribus iterum nubentibus, *eas novis maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicere*, lib. XXII. C. de administrat. tutor. Contrarium his exemplum, maximeque memorabile, legimus apud Val. Max. lib.

VIII. cap. 1. Agell. lib. XII. cap. 7. *Mater familias Smyrnaea virum et filium interemit, cum ab his optimae indolis iuvenem, quem ex priore viro enixa fuerat, occisum reperisset. Quam rem P. Dolabella, Proconsul Asiae, ad se delatam Athenas ad Areopagi cognitionem relegavit: quia ipse neque liberare caedibus duabus contaminatam, neque punire eam iusto dolore impulsam, sustinebat. Consideranter et mansuete P. R. magistratus, sed quoque non minus sapienter Areopagitae; qui inspecta causa, et accusatorem, et ream, post centum annos adesse iusserunt, eodem affectu moti, quo Dolabella.* RUPERT.

ADULTUM AETATE. Postrema vox apparet in omnibus exemplaribus et quidem eleganter. Lucretius III.

Inde ubi robustis adolevit *viribus* aetas.

Virg. Aen. XII.

— — *Matura* adoleverit aetas.

II. Georg.

Ac dum prima novis adolescit *frondibus* aetas.

Pro quo Ovidius Fast. V.

— — *Adoleverit annis.*

Cicero: *Ac mulieribus* adulta aetate. et V. Verrin. aetate adulta *puer.* Et eadem forma apud Catullum in Priapum:

In urbem adulta lacte *portat ubera.* WASSE.

*VACUAM DOMUM SCELESTIS NUPTIIS FECISSE. Cicero Catil. I. *Quid* 154
vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse aut non vindicata esse videatur. CIACC. et URSIN. — Sic fere Seneca Contr. XXVII. *Fecit quod debebat; qui patrem ceciderat, amicum occidit.* Videtur autem hunc locum imitatus Livius lib. I. *Aruns Tarquinius et Tullia minor, prope continuatis funeribus cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, iunguntur nuptiis, magis non prohibente Tullo quam approbante. Tum vero indies infestior Tulli senectus, infestius coepit regnum esse. Iam enim ab uno scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent.* Quibus evenit quod lib. I. de Clementia cap. 13. Seneca testatur: *Hoc inter caetera vel pessimum habet crudelitas, quod perseverandum est, nec patet ad meliora regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum!* GRASW. — *Nuptiis vacuam* Balliol. et L. III. B. Pub. supra v. *domum vacuam*, sed recent. manu repraesentant. L. II. *vacue f.* quomodo locutus etiam Hegesippus I. cap. 41. *regnumque indignis haeredibus* vacuefactum: idem vero cap. 44. vacua est *domus Novercae filio.* MSS. tres *vacuata.* Quo loco obiter tollam mendum foedissimum quod omnes huc usque edd. obsedit. *Dolui, quod ii quibus regni spem dederam etc. adversum me improba machinarentur: sed* nunc *non patrem sed Antipatrum oderant.* Membranae loco vocis *nunc*, *in me* clare exhibent. Sicque omnino legendum; loquitur enim de filiis Antipatri fraude dudum peremtis. Firmat Iosephus B. Iud. I. 20. Τοῖς υἱοῖς

κατ' ἐμαυτοῦ παρώξυνα δικαίας αὐτῶν ἀποκόψας ἐλπίδας δι' Ἀντίπατρον. Supra: *οἱ τεθνήκασι τὸ πλέον Ἀντιπάτρῳ.* Sed ut ad locum Sallustii revertamur, potiores Codd. tam mei quam aliorum, *vacuam domum* retinent. Et recte quidem. Cic. Catilin. I. *Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis* domum vacuam fecisses. Livius I. 46. *Aruns Tarquinius et Tullia minor, prope continuatis funeribus, quum* domos vacuas *novo matrimonio* fecissent, *iunguntur nuptiis.* Pro *certo* Codex Pembr. *profecto.* Appian. pag. 170. *δόξας ποτὲ καὶ υἱὸν ἀνελεῖν δι' Αὐρηλίας Ὀρεστίλλης ἔρωτα, οὐχ ὑφισταμένης παῖδα ἔχοντα γήμασθαι.* Marckii λ. *vacua domum.* sed supra *quasi paratam*, unde suspicari libet *m* literam incuria omissam. Idem de Oppianico in Sassiae nuptiis narrat Cic. pro Cluent. §. 27. WASSE.

QUAE QUIDEM RES MIHI IN PRIMIS VIDETUR CAUSSA FUISSE FACINORIS. Aeque nervosum fuisset: *quae quidem res inprimis caussa facinoris* etc. reiectis aliis: imo suffecisset *fecisse: caussa facinoris maturandi.* GRUTER.

NAMQUE ANIMUS IMPURUS. Cic. lib. II. de Legibus: *Hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori praestet, observeturque ut corpora casta adhibeantur, multo esse in animis id praestandum magis. Nam incestum vel aspersione aquae vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate vanescere, nec manibus ullis elui potest.* GRASW.

DIIS HOMINIBUSQUE INFESTUS. Cic. lib. IV. in Verrem: *Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri neque religiosi esse duxit: ita sese in ea provincia gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam Diis immortalibus bellum indictum putaretur.* GRASW.

NEQUE VIGILIIS NEQUE QUIETIBUS. *Quietes* somnum adpellat; solent enim ii, quibus malesana, maleconscia mens, saepius quasi *πανικοῖς* quibusdam perterrefieri, ut de principe Tiberio narrat Suetonius. COLER. — Cicero I. de Off. 29. p. 108. BROUKH.

Neque enim patiuntur saeva quietem
Crimina, pollutaeque negant arescere fauces.

ut ait Claudianus II. in Ruffin. Et ibidem iterum:

155 * *Torquetur peste futura*
Nec recipit somnos, et saepe cubilibus amens
Excutitur, poenamque luit formidine poenae.

Hinc illud Lucani lib. VII.

Quos agitat vesana quies, somnique furentes,
Thessalicum miseri versant in pectore pugnam:
Invigilat cunctis saevum scelus, armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente moventur.
Exigit a meritis tristeis victoria poenas,
Sibilaque et flammas infert sopor etc.

Hinc etiam Tacitus lib. VI. Annal. *Insigne visum est earum Caesaris literarum initium; nam his verbis exorsus est: Quid scribam vobis, P. C.? aut quomodo scribam hoc tempore? Dii me Deaeque prius perdant, quam perire quotidie sentio, si scio. Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque*

in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus: quando, ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. Refert et Ammianus Marcellinus exemplum simile Galli Caesaris lib. XIV. *Inter haec tamen per inducias naturae conquiescentis, sauciabantur eius sensus circumstridentium terrore larvarum: interfectorumque catervae, Domitiano et Montio praeviis, correptum eum, ut existimabat in somnis, uncis furialibus obiectabant. Solutus enim corporeis nexibus animus semper vigens metibus indefessis, et cogitationibus subiectus et curis, quae mortalium sollicitant mentes, colligit visa nocturna, quas Phantasias nos appellamus.* Cuius rei ratio assignatur a Seneca Epistola CV. *Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. Putat enim se, etiamsi non deprehenditur, posse deprehendi, et inter somnos movetur, et quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat.* Hinc Sallustius Oratione II. ad Caesarem, ipsum his verbis compellat: *Atque ego te oro hortorque, ne clarissimus imperator, Gallica gente subacta, Populi Rom. summum atque invictum imperium tabescere vetustate ac per discordiam dilabi patiaris. Profecto si id accidat, neque tibi nox neque dies curam animi sedaverit; quin in somniis excitus, furibundus atque amens, alienata mente feraris.* Quippe, ut et Curtius lib. VI., *Scelerati conscientia obstrepente condormire non possunt; agitant eos furiae, non consummato modo, sed et cogitato parricidio.* Exemplum memorabile est in contrarium apud Cic. pro Rosc. Amerino: *Non ita multis ante annis aiunt T. Cloelium quendam Terracinensem hominem non obscurum, cum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum. Cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Tamen cum planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; iudicio absoluti adolescentes et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quenquam esse, qui, cum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.* GRASW. — Vix est in Sallustio locus, in quo singulae syllabae, imo literae tam funesta clamant, quam hic ipse. Ecce enim in Catilina illas ipsas furiarum ardentes taedas, illas sollicitudinum faces, quibus omnes scenas poëtae veteres repleverunt! Ita *Nero matrem occisurus, cum magna trepidatione vigilavit:* Suet. in Ner. cap. 34. Alludit Horat. Epod. V.

Et inquietis adsidens praecordiis
Pavore somnos auferam.

Egesippus lib. I. cap. 7. *Tanti sceleris immanitas mentem exulcerabat. Non somnus oculis, non quies animo dabatur. Serpebat coeco vulnus dolore, coquebantur aegra praecordia* etc. Ad hanc rem Deos uti defunctorum per iniuriam umbris, persuasum erat priscis. Horatius:

Petamque vultus umbra curvis unguibus.

Ovidius in Ibin:

Tunc quoque cum fuero vacuas dilapsus in auras,
Exanimis manes oderit umbra meos.
Tunc quoque factorum veniam memor umbra tuorum,
Insequar et vultus ossea forma tuos.

156 * Lego, obsecro, Gruter. disc. XXX. ad illa Taciti: *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus.* Notabis hic obiter, Iudices inde solere argumentum capere innocentiae. Sane Cicero pro Roscio, Cloelii Tarracinensis filios, de caede patris delatos, publico iudicio fuisse absolutos, docet, quod aperto ostio dormientes in eodem conclavi reperti essent. Sed simulari posse huiusmodi securitatem animi, credidit Artaxerxes apud Iust. lib. III. cap. 1. §. 4. et pulcre deduxere Quintilianus senior declamat. altera, Libaniusque declamat. XLIV. Consulendus est iterum Grut. ad ista Livii lib. I. cap. 51. *Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes.* cui succènturiabis Freinshemium ad Curtii lib. IV. cap. 13. §. 17. et lib. VI. cap. 10. §. 14. De mala autem conscientia vid. Rittersh. I. L. S. cap. 10. Rupertus.

Ita conscientia mentem excitam vexabat. Elegans Senecae dictum Epist. XLI. *Sacer intra nos spiritus sedet: malorum bonorumque arbiter, observator et custos: hic prout a nobis tractatus est, ita ipse nos tractat.* Cui Cicero consentit: *Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. Hae sunt impiis assiduae domesticaeque furiae.* Et lib. IV. in Verrem: *Qui tandem istius animus est nunc in recognitione scelerum suorum, cum ego ipse in commemoratione eorum non solum animo commovear, verum etiam corpore perhorrescam?* Iterum de Haruspicum responsis: *A Diis quidem immortalibus quae potest homini maior esse poena furore ac dementia? nisi forte in tragoediis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac consumi vides, graviores Deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus et gemitus Philoctetae tam miseri (quanquam sunt acerbi) quam illa exsultatio Athamantis, et quam somnium matricidarum. Tu cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta iactas, cum aedes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis, cum quod ineas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis: tum das eas poenas, quae sunt solae hominum generi a Diis immortalibus constitutae. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se; denique ipsum corpus tenuissima saepe de causa conficitur: Deorum tela in impiorum mentibus figuntur.* Idem lib. I. de Legibus: *At vero scelerum in homines atque impietatum nulla expiatio est. Itaque poenas luunt, non tantum iudiciis, quae quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ubi sunt tamen, persaepe falsa sunt: ut eos agitant insectanturque furiae, non ardentibus taedis, sicut in fabulis, sed angore conscientiae fraudisque cruciatu.*

Quod si homines ab iniuria poena, non natura arcere deberet, quaenam sollicitudo vexaret impios, sublato suppliciorum metu? Seneca Epist. LXXXII. *Minimum ex nequitia levissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est et (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, et premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sinu suo continent, non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. Alius enim,* inquit Plinius Paneg., *fortasse alium, ipsum se nemo deceperit, introspiciat modo vitam, seque quid mereatur interroget.* Itaque de malis ipsi adeo mali male existimant, auctore Seneca Epist. XLII. *Nec ulla maior poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet.* Et Tragicus Hippolyto:

— Poena praesens, consciae mentis pavor,
Animusque culpa plenus, et semet timens.

Seneca rursum Epist. XCVII. *Prima et maxima peccantium poena est peccasse, nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est, quoniam sceleris in scelere supplicium est.* Foque Cic. lib. II. de Legibus: *Non recte existimamus, quae poena divina sit: nos opinionibus vulgi rapimur in errorem, nec vera cernimus: morte aut dolore corporis aut luctu animi aut offensione iudicii, hominum miserias ponderamus: quae fateor humana esse, et multis viris bonis accidisse. Sceleris est poena tristis, et praeter eos eventus, qui sequuntur, per se ipsa maxima est.* Quid Latinus Pacatus Panegyrico? *Habet vires, habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est.* Constantius apud Ammianum lib. XXI. cum noxii cuiusdam, sed supplicis, exitium flagitaret exercitus: *Desinite,* ait, *urgere hominem, ut existimo, sontem, sed nondum aperte convictum: et mementote, quod, siquid admisit eiusmodi, sub obtutibus meis conscientiae ipsius sententia punietur, quam latere non poterit.* Huius autem supplicii partem faciunt ipsum etiam furorem, quo in scelera praecipites feruntur, quomodo lib. X. loquitur Lucanus de Photino:

— — Sed non vesana Photini
Mens imbuta semel tam sacra caede, vacabat
A scelerum motu. Magno nihil ille perempto
Iam putat esse nefas: habitant sub pectore Manes,
Ultricesque Deae dant in nova monstra furorem.

Et Latinus Pacatus Panegyrico: *Tandem in nos oculos Deus retulit, et bo-*
*nis Orientis intentus ad * mala nostra respexit: et hunc sacrato capiti ob-* 157
iecit furorem, ut foedus abrumpere, ius feciale violare, bellum edicere non timeret. An ego sine divino numine factum putem, ut qui sub nomine pacis ludere et primi sceleris poenas lucrari quiescendo potuisset, secundum tertiumque vexillum latrocinii civilis attolleret? Agebat eum praecipitem, credo, vindicanda iam proximo ultore Respublica; et exstinctus aperto dominus parricidio, poenas ab eo debitas expetebat. Non id confidentia, sed amentia, non temeritas, sed necessitas erat: nec ultro lacessebat ille te bello, sed ulterius se negare supplicio non poterat. Grasw.

Mentem exagitatam vastabat. In MSS. duobus reperi exci-

tum, ac sic, ni fallor, exemplar Aldinum habet. Sed et *vexabat* in quibusdam est pro *vastabat*, velut in duobus calamo descriptis et Florentino, quomodo et Riccius Lugiensis alicubi se legisse testatur. Rivius. — Quidam legendum putant, *mentem excitam fatigabat*. Ego in nonnullis MS. libr. scriptum reperi, *mentem exagitatam vexabat*. in aliis: *mentem excitam vexabat:* receptam lectionem tamen conservavi. Popma. — Alii libri *vastabat*. Infra in Orat. II. ad Caesarem de Rep. ord. hoc latius explicat: *Profecto si id accidat, neque tibi nox, neque dies, curam animi sedaverit, quin in somnis excitus, furibundus atque amens, alienata mente feraris.* Eleganter super hoc verbo disserit Agell. lib. II. cap. 6. et Macrob. in Saturn. lib. VI. cap. 7. sub doctissimi Doct. Serv. persona, quae etiam in novissima P. Danielis editione leguntur, ut et multa quae alibi sub Serv. nomine apud eosdem et Priscianum leguntur. Errant igitur, et quidem vehementer, meo iudicio, qui nimis sane hisce commentariis detrahunt; sed ut veros ac genuinos omnino praestare non ausim, sic multis in locis ex marginalibus interpolatos asserenti, non repugnabo. Rupert. — *Mentem excitam vexabat* fere Pall. nisi quod loco *vexabat*, eorum decem servent *vastabat:* quomodo et Com. meus editioque vetus. Pal. praeterea quintus servat *excitatam*, octavus *excitam;* at Naz. videtur primo habuisse *extitam*, aut per compendium scripturae *exterritam*, sive etiam *exercitam;* et vero alterutrum praeposuerim vulgato, sed nec omnino etiam displicet *vastabat;* nisi si id mutandum in *versabat*. Grut. — *Versabat* Digb. *vastabat* λ. Arond. L. 1. et Castilioneus Reg. L. 2. Venet. 1470. 1478. *vastabat mentem* Vincentius. *Vexabat* γ. Mart. Bad. Valla, Zanchius. Codex B. Pub. *vexabat*, a manu prima. Constat ex litura Codicem Pembr. habuisse primo *vastabat*, ex quo postea correctoris manu factum *vexabat*. De voce *excitam* nihil dubitandum, cum Nazar. primitus habuerit *extitam:* nostri omnes *excitam*. Noster de Rep. Ord. Ep. II. *Quin in somnis* excitus *atque* amens *alienata mente feraris*. Arnobius VII. pag. 236. de vino: *quod in insanias et furores* mentes *saepius praecipitavit* excitas. Ovidius Met. II.

Nec fruitur somno vigilantibus excita curis.

Seneca Hyppol.

Mente pavida exciti *sonipedes*.

Livius: *Extremos tamen pavor* cubilibus *suis* excitos. Quicquid de sede sua motum est, dici solet *excitum;* inde fere iungitur cum *amentia*, hoc est, cum eo, cuius mens a suo cardine emota est; et hoc sensu utuntur Livius, Velleius, Tacitus. Verbo *vexat* usus in hac re Cicero pro Roscio Amer. *Sua quemque fraus et suus terror maxime* vexat, *suum quemque scelus* agitat, *amentiaque afficit, suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent.* Si quis *versat* cum summo viro R. Bentleio reponendum putaverit, potest se tueri hisce et similibus bene multis:

O Tite, si quid ego adiuro curamve levasso,
Quae nunc te coquit et versat *sub pectore fixa,*
Ecquid erit pretii?

Sed de *vastare* ampliandum. Etsi enim inveniri nequeat hoc sensu, tamen recte dici quis neget? Mens humana saepissime vocatur *arx*, *tem-*

plum, sacrarium, et sub hac imagine *conquassatur* et *corruit* apud Lucretium, *labat* apud Celsum, et *corrumpitur, destruitur*, aliis. Hinc *ruina* de ea usurpat Ovidius Epist.

Illa fuit mentis *prima* ruina *meae.*

Quod ad sensum loci attinet, audi Demosthenem de falsa legat. pag. 227.
*Τὸ συνειδέναι πεπρακόσιν * ἑαυτοῖς τὰ πράγματα, τοῦτο παραιρεῖται τὴν* 158
θρασύτητα τὴν τούτων· τοῦτο ἀποστρέφει τὴν γλῶτταν· ἐμφράττει τὸ στόμα· ἄγχει· σιωπᾶν ποιεῖ. Pro *excitam* L. 2. quidam C. Popmae *exagitam*. male. Hegesippus I. 37. praerupto furore *excitatus*. Lege ex Cod. B. Pub. *excitus*. Wasse.

Igitur colos eius exsanguis, foedi oculi. Probus grammaticus legit *color exsanguis*. Eius verba subiiciam: *In* or, inquit, *tertiae sunt declinationis*, o *in nominativo correpta, in genitivo producta*, ris *syllaba terminato; hic calor, pallor: caloris, palloris:* color, *coloris: quamvis Sallustius:* Igitur colos exsanguis; *sicut labos et labor*. Meminit huius et alias idem. Ex manuscripto legendum suspicor, *colos ei exsanguis*, quomodo et Parisiense, non *eius*. Porro *foedos oculos* dixit, pro eo quod est, saevitiam et immanitatem prae se ferentes, quomodo hic accipi *foedum*, cum in Eunuchum Donatus, tum Servius in II. Aeneid. adnotavit; nam alias fere *turpe* significat et *flagitiosum*. Rivius. — Impressi codices, quos quidem mihi videre contigit, *color eius exsanguis* habent. Ego in quodam calamo descripto libro *colos* inveni, nec aliter Sallustium scriptum reliquisse Probus Grammaticus testatur. *In* or, inquit, *tertiae sunt declinationis*, o *in nominativo correpta, in genitivo producta*, ris *syllaba terminato; hic calor, pallor: caloris, palloris: color, coloris: quamvis Sallustius:* Igitur colos exsanguis; *sicut labos et labor*. Popma. — Naz. et Com. *colore exanguis*, sine *eius;* qua dictione etiam destituitur Pal. octavus, in quo *color exanguis;* Pal. sec. habet *color ei exsanguis*, ceteri adstipulantur lectioni primae. Grut. — Ita [*colos*] ex Probo et vetust. lib. legend. putat Gif. Ind. Lucret. in *colos*. *Foedi* autem *oculi* dicuntur, turpitudinem et foeditatem animi squalidam et quietis expertem prae se ferentes. Quare quid Servio Grammatico (qui *foedum* ait Virgilio et Sallustio *crudelem*, non *turpem* indicare) in mentem venerit, ipse viderit. Sane Virgilium aliter sensisse, idem ille versus, quem producit Servius:

Sanguine foedantem, quos ipse sacraverit ignes.

satis firmum dicit testimonium; si enim crudelitatis ibi capias intellectum, nihil agas. Rupert. — Reg. *color exanguis*, hoc est Vitruvii verbis VIII. 7. *color pallore occupatus*. Sic L. 3. Balliol. sed L. 1. *eius* interponit, uti et Mart. Venet. 1478. et Magdal. Digb. Ioan. ex recentioribus omnes. At quia Nazar. et Com. habent *colore exsanguis*, omnino legendum autumo *color ei*, uti Pal. 2. MS. Rivii et exemplar Parisiense, et diserte Marckii γ. λ. Firmat aliquantulum, qui ad hunc locum respicit, Apollinaris Sidonius lib. V. vs. 340.

Ipsi *autem* color exanguis *quem crapula vexat,*
Et pallens pinguedo tenet, ganeaque perenni
Pressus acescentem stomachus non explicat auram.

Sed et Seneca de Constant. cap. 18. *Tanta* illi palloris, *insaniam testan-*

tis, foeditas *erat; tanta oculorum sub fronte anili latentium torvitas.* Per *foedos oculos* crudelitatem an mollitiem ei exprobret, nescio. Si illud, tum haec foeditas Herodiani verbis ὀφθαλμῶν ἀρθμίαι καὶ πυρώδεις βολαί. Sidonio interprete, *meros oculorum furores.* Lib. II. Ep. 2. Plutarchus de Sulla pag. 451. Ἡ χρόα τοῦ προσώπου φοβερωτέραν ἐποίει προσιδεῖν· ἐξήνθει γὰρ τὸ ἐρύθημα τραχὺ καὶ σποράδην καταμεμιγμένον τῇ λευκότητι. Wasse. — *Colos* Lucret. VI. 207. Plin. lib. XXXV. cap. 11. Broukhus.

Foedi oculi. Ineptiunt, qui caesios intelligunt. Sunt potius corrupti et formidolosi, quales concinnare solent insomnia. Coler.

Citus modo, modo tardus incessus. Haec est vulgata lectio, cui consentiunt omnes mei MSS. Codd. Aliter haec profert Nonius: *Modo citus, modo tardus incessus*, in dictione *Citus*; sed utraque lectio placet, et utroque modo Sallustius loquitur; nam in Iugurthino: *defensoribus moenium praemia modo, modo formidinem ostentare.* et: *singulos modo, modo universos laedere.* et in oratione de Rep. ordinanda, ad Caesarem: *accensus in socios modo, modo in cives.* Popma. — Horat. lib. I. Satyr. III. 9.

> *Nil aequale homini fuit illi. Saepe velut qui,*
> *Currebat, fugiens hostem, persaepe velut qui*
> *Iunonis sacra ferret.*

Grasw. — Marinus Neapolitanus animi rationem ex incessu colligi putat. Nec aliter, ac Catilinam Sallustius, Iulianum describit Gregorius Theologus, et Cicero de Antonianis in XIII. Philippica. Rupert. —
159 *Incessus erat*, Acro pag. 171. * Reg. *citus m. t. m. incessus.* Caeterum *incessus* Catilinae non abs re notaverit auctor, cum ex eo mores pateant maxume, et quasi ex pede Hercules. Ex incessu enim modestia, tristitia, voluptas: hinc magnificentia et mollities: hoc dignitas atque animi gravitas et altitudo elucent. Hoc sapiens ab imperito, a timidis fortes secerni et internosci facile queunt; cum nemo tantillum a statu mentis exciderit, nemo a proposito tantulum deflexerit, quin de gradu eadem opera deturbetur, ut in animi sententiam quasi pedibus transiisse videatur. Omnes denique homines nullo modo verius quam suo pede et modulo metiri possumus. Unde inter tertia Stoicorum bona adnumeratur *modestus incessus et compositus*; Seneca teste Epist. LXVI. quod Aristoph. vocat εὐτάκτως βαδίζειν. et propterea damnatur *fractus incessus* a Quintiliano V. 9. quasi *mollis et parum viri signum.* Confer Clementem Alex. Paedag. III. pag. 184. Senecam de Tranq. cap. 15. Nat. Quaest. VII. 31. Apuleium pag. 368. Firmicum in Math. Ciceronem pro Coelio c. 49. Salvianum pag. 265. Inter signa ebrii recensetur *errans gradus*, apud Senecam Epist. LXXXIII. et Salvian. de Gubern. VII. pag. 259. *populos putares* non sui sensus, non animo incolumes, non gradu, *quasi in morem Baccharum crapulae catervatim inservientes.* Amat quis? apponunt ei poëtae *Et fractos oculos* et sine mente gradum. Timidus est? *Tunc* pedes incertis alternationibus *commovere* etc. si Apuleio fides Metam. X. 243. Est quis ferox et infestus? *Ecce*, inquit Seneca in Herc. F., *Saevus ac minas vultu gerens, et qualis animo est*, talis incessu venit.

adde Ammian. XV. 14. Modestae *incessu virginali* incedunt, testis Sulpicius Ep. II. Confer Ambrosium de Offic. I. 18. Ammianum pag. 510. 5. edit. Valesianae. Meretricum est, inquit Anacreon, σαυλὰ βαίνειν. Honesto et urbano *speciosum* et *immeditatum incessum* tribuit Apuleius Metam. II. pag. 115. *equestrem* Cicero in Ep. ad Quintum. *Homo levis ac sordidus, sed tamen* equestri incessu. Et qui magistratus personam induere cupiat, audiat Ciceronem in lib. de Fin. ita monentem: *Fingat sibi vultum et* incessum, *ut* gravior videatur. Quod si animi dubius, vecors, et crudelis sit: *ibit*, auctore Seneca, *incessibus vesanis*, de Ira II. 35. Postremo lege Horatium lib. I. Sat. III. vs. 9. sq. et habebis pu[illegible]um putum Catilinam:

> *Nil* aequale *homini fuit illi: saepe velut qui,*
> *Currebat, fugiens hostem, persaepe velut qui*
> *Iunonis sacra ferret.*

Contra cuius morem ita perorantem accipe Cic. Off. I. 36. *Cavendum est autem, ne aut tarditatibus utamur in ingressu* mollioribus, *ut* pomparum ferculis similes *esse videamur*, *aut in* festinatione suscipiamus nimias celeritates etc. *ex quibus magna significatio fit, non adesse* constantiam. Wasse. — *Modo citus*, Acro ad Horat. I. Sat. III. 9. Broukhus.

In facie vultuque. Sic Libri scripti. Nonius 427. et Charisius pag. 129. hoc dicunt interesse inter *faciem* vultumque, quod ille sit voluntas, quae pro motu animi in facie ostenditur, haec, ipsa oris species; hic adscitus, illa naturalis, ut ait clarus Grammaticus. Lucilius Sat. I. Vultus *item ut* facies *mors citer*, *morbus*, *venenum*. Cicero: *recordamini* faciem *atque illos fictos simulatosque* vultus. Sidonius VII. 258.

> *Excutitur*, *restat*, *pallet*, *rubet*, *alget et ardet*;
> *Ac sibimet multas* vultum *variata per* unum
> *Ira facit* facies.

Apuleius de Dogm. Pl. Colvii pag. 250. *Totum vero hominem* in capite vultuque. *Vultus vecors* est vultus *attonitus*, estque hominis magnum aliquod facinus in animo agitantis index. Petronius pag. 308. *Sed cum* attonito vultu *nil aliud quam caedem et sanguinem cogito, frequentiusque manum ad capulum quem devoveram, refero.* De voce *vecordia* adi Casaubonum ad Theophrasti Charact. Wasse.

Vecordia. Ipso vultu insaniam prae se ferebat. *Vecordia* enim ἄνοια est. Coler.

CAP. XVI.

Iuventutem, quam ut supra diximus. Voces postremae quatuor induci poterant, nullo sententiae detrimento. Grut.

Multis modis mala facinora edocebat. Cic. I. Catil. *Cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem praetulisti?* II. Catilin. *Aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adiuvando pollicebatur.* Haec ab eo facile edocti sunt tales discipuli. Nam, ut Seneca Epist. CVIII., *Malus malo nocet, facit peiorem, iram, metum*

incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando: et hinc maxime labo-
160 *rant * mali, ubi plurium vitia miscuere, et in unum collata nequitia est.* GRASW.

EDOCEBAT. Quomodo *commodare, habere* etc. pendent ab *edocebat*, docet Cl. Perizonius ad Sanctium pag. 831. Confer item Ammianum pag. 58. *insigne. Quo comperto* lib. XIV. cap. 11. Infra *falsi testes:* Liv. 29. 8. Falsi testes, *falsa signa testimoniaque et indicia ex eadem officina exibant.* Reg. *Signatores falsos;* postea *insontes sicuti sontes.* Post *animus* distinguit Glareanus, post *iugulare* Castilioneus. Idem fere de Valente Ammianus XXIX. 1. *Inexpiabile illud erat, quod regaliter turgidus, pari eodemque iure, nihil inter se distantibus meritis,* nocentes innocentesque maligna insectatione volucriter perurgebat: *ut dum adhuc dubitaretur de crimine, Imperatore non dubitante de poena, damnatos se quidam prius dicerent quam suspectos.* Probus 1433. *Sicut sontes.* Ammianus XXII. 11. *Civitate quae suopte motu, et ubi* caussae non suppetunt, *seditionibus crebris agitabatur.* Confer item XV. 2. de Arbetione. Mamertinus Paneg. XII. *Ut artificum* animi *vigerent*, ne manus torpescerent, et alibi. Pro *gratuito* L. 1. *gravito*, sed operarum incuria, caeteri cum vulgg. faciunt: et Noster de Rep. Ord. II. Idem fere de Caesare M. Cicero II. in Verrem, Livius II. 41. *Patres satis superque* gratuiti furoris *in multitudine credentes esse, largitiones temeritatisque invitamenta horrebant.* III. 25. *Profecto haud* gratuitam *in tanta superbia comitatem fore.* I. 47. *Nec nocte nec interdiu virum conquiescere pati*, ne gratuita *praeterita* parricidia *essent.* Locum aemulatus est auctor Passionis S. Victoris Massiliensis pag. 53. *Ipsam quoque dulcissimam salutem corporis, pro eo quod nunquam viderit, perdere, cunctorum iras Deorum hominumque in* se gratuito *provocare.* Hildebertus Caenomanensis Epist. XIX. *Nihil eorum manus evasit, qui* gratis ad flagitia *discurrunt, ad honestum nec pretio.* WASSE.

EX ILLIS TESTES SIGNATORESQUE FALSOS COMMODARE; FIDEM, FORTUNAS, PERICULA VILIA HABERE. Ita apud Livium lib. XXXIX. *Nec unum genus noxae, stupra promiscua ingenuorum feminarumque erant: sed falsi testes, falsa signa, testimoniaque et indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem intestinaeque caedes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur.* GRASW. — Id est, per illos crimen falsi exercere. Crimen enim falsi latissime patuisse, adeoque omnia quae falso dicta, aut scripta, aut facta in alterius damnum essent, hoc crimine complexos esse, autumat Sigonius. ICti tamen, ne quid dissimulem, magis restringunt et ut sic dicam, minore pomoerio finiunt, ut apparet e L. Corn. ff. de falso et de SCto Liboniano aliisque titulis. Cicero testamentariam, et numariam legem Corneliam vocat, quia praecipue de falsis testamentis numisque statuit. Porro poena falsi, ut ICti considerant, vel *quasi falsi, deportatio fuit et omnium bonorum publicatio*, et si servus quid eorum admisisset, ultimo supplicio afficiebatur, ut notum est e lib. I. §. 13. ff. d. t. Corn. de fals. Plura huc facientia adfert Sigonius lib. II. de Iudiciis cap. 32. item Cuiac. interpretationibus in Iulii Pauli receptarum sententiarum lib. V. ad t. 25. et cap. 13. lib. VII. Observ. ubi falsario incisos digitorum nervos, Alexandri Severi decreto, e Lampridio, et Claudii Caesaris iussu, praecisas manus e Sueton. tradit; qui idem Suet. Galbam numulario, non ex fide versanti pecunias, manus amputasse mensaeque eius affixisse, in vita eius auctor est. RUPERT. — Vide Cicer. in Catil. II. cap. 4. BROUKHUS.

SIGNATORESQUE FALSOS. Ne tam facile esset signatoribus falsis circumvenire, decretum erat postea, ut eae tabulae, quae publici vel privati contractus scripturam continerent, adhibitis testibus, ita signarentur, ut in summam marginis ad mediam partem perforatae, triplici lino constringerentur, atque impositum supra linum cerae, signa imprimerentur, ut exteriores scripturae, fidem interiori servarent. Quae ut rectius intelligas, adire te iubeo notam ad illa e cap. 47. *Cum prius omnes signa sua cognovissent.* RUPERT.

FIDEM, FORTUNAS, PERICULA VILIA HABERE. Tacitus II. Hist. sub fin. *vilem fidem* vocat, quae cum semel eius iactura facta est, in posterum susque deque habetur, et vel ob levem causam iterum violatur. Usurpat eadem notione Noster in * Fragm. Orat. C. Cottae Cos. ad Qui- 161
rites: *Nam si parricida vester sum, et vobis genitus hic, Deos penates meos patriamque et summum imperium vilia habeo.* id est, vilipendo, flocci-facio, negligo, nullamque eorum rationem habeo. RUPERT.

POST UBI EORUM FAMAM ATQUE PUDOREM ADTRIVERAT, MAIORA ALIA IMPERABAT. Cic. lib. V. Epist. Fam. ad Luceium: *Qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et naviter oportet esse impudentem.* Sic et Tacit. lib. III. Annal. *Paullatim dehinc ab indecoris ad infesta progrediebantur.* Et lib. IV. ubi de Seiano verba facit: *Hanc* (Liviam Drusi) *ut amore incensus adulterio pellexit, et postquam primi flagitii potitus est, neque foemina amissa pudicitia alia abnueret, ad coniugii spem, consortium regni et necem mariti impulit.* GRASW. — Noverat taeterrimus mortalium, quod postea B. Chrysostomus Hom. X. in Act. Apost. scripsit, *peccatum quamdiu parturitur, habere confusionem ac pudorem; ubi perfectum fuerit, impudentiores eos facit, qui patrarunt.* Cui suffragatur Cicero lib. V. Famil. ep. 12. *Qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et gnaviter oportet esse impudentem.* Pertinet huc etiam illud Taciti lib. XIV. Annal. cap. 62. *Ille insita vecordia ut facilitate priorum flagitiorum plura etiam, quam iussum erat, fingit fateturque.* RUPERT.

SI CAUSSA PECCANDI IN PRAESENS MINUS SUBPETEBAT. Si mihi scribenda fuisset historia, omisissem illud *peccandi;* quod satis subintelligitur. GRUTERUS. — Cum dixisset maiora alia imperasse, procul dubio intelligit *caedes.* Igitur sequitur: *Occidebat insontes, tanquam sontes essent, etiamsi causa non suppeteret:* hoc est, etiamsi per falsos signatores ac testes neminem haberet, quem destrueret, adeoque mercede ex iniqua victoria destitueretur. Scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito malus atque crudelis Catilina erat. Alias, ut ait idem Sallustius Orat. II. ad Caesarem, *malitia praemiis exercetur; ubi ea demseris, nemo omnium gratuito malus est:* hic sine spe mercedis mala facinora patrabat. Ceterum ea plerorumque vitiosorum natura est, sine

causa peccare. Seneca epist. 46. *Etiam ubi causa sublata est, mentimur et consuetudinis causa.* RUPERT.

IN PRAESENS. Sic saepe Tacit. ut Annal. XV. *Omissa in praesens Achaia.* et rursus: *In praesens haud animadversis.* Cicero *in praesentia* dicere solet; multi alii *in praesentiarum.* CIACC. et URSIN.

NIHILOMINUS INSONTES, SICUTI SONTES, CIRCUMVENIRE, IUGULARE. Lucan. lib. I.

— — Nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis, mansuescere fauces.

Non enim, inquit Cic. lib. I. in Verr., *potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta: necesse est semper aliquid huiusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaque versetur.* Et lib. II. *O consuetudo peccandi, quantam habes iucunditatem in improbis et audacibus, cum poena abfuit et licentia consecuta est!* GRASW.

SCILICET NE PER OTIUM TORPESCERENT MANUS AUT ANIMUS. Post *animus* distinguendum, ac deinde inferendum, *gratuito potius malus atque crudelis erat.* quasi diceret: Scire licet, cur insontes sicut sontes iugularet; ne per otium aut manus aut animus torpesceret. tum causa malitiae subnectitur: Erat, enim, inquit, gratuito potius malus, atque crudelis. Mirum quam hic quidam sudarunt, nec tamen sese explicant. GLAR.

GRATUITO POTIUS MALUS ERAT. Hoc est, quod in Orat. II. de Republ. ordinanda idem ait, *Malitia praemiis exercetur; ubi ea demseris, nemo omnium gratuito malus est.* CIACC. et URSIN. — Idem Sallust. Orat. II. ad Caesar. *Malitia praemiis exercetur; ubi ea demseris, nemo omnium*
162 *gratuito malus est.* * et Philippus Sallustianus: *Nam ubi malos praemia sequuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est.* Sic Ovidius:

— — — gratis poenitet esse probum.

COLER. — Neminem gratuito esse malum, ait noster ad Caesarem. Sed de Catilina verum, quod Cicero lib. II. in Verr. de Caesare: *Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiamsi causa non esset.* lib. II. in Verr. *Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido et voluptas, sed etiam ipsius nequitiae fama delectat, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint.* At vero, ut Seneca Epist. XXXIX., *Ob hoc miserrimi sunt, quod eo perveniunt, ut illis, quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: et mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: et desinit esse remedio locus, ubi quae fuerant vitia, mores sunt.* GRASW.

MALUS ATQUE CRUDELIS ERAT. Seneca lib. I. de Clement. cap. 25. *Hoc est quare vel maxime abominanda sit saevitia, quod excedit fines primum solitos, deinde humanos. Nova supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quae varietur, et extendatur dolor: et delectatur malis hominum. Tunc ille durus animi morbus ad insaniam pervenit ultimam, crudelitas versa est in voluptatem, et iam occidere hominem iuvat.* Hos idem bestias nominat Epist. CIII. *Erras, si istorum, qui tibi occur-*

runt, vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. GRASW.

SIMUL QUOD AES ALIENUM PER OMNIS TERRAS INGENS ERAT. Quae potissima caussa fuit, cur Catilina coniuraret. Haud tecte Cicero id videtur innuere lib. V. Epist. 6. *Itaque nunc me scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam coniurare.* Quem locum qui aliter intelligere se postulant, aequum non postulant. Debita enim Catilinae tantum non in proverbium abierant. COLER. — Flor. lib. IV. cap. 1. *Catilinam luxuria primum, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur,* (de qua occasione mox etiam Sallustium audiemus) *in nefaria consilia opprimendae patriae suae compulere.* Egestas sane potentissima: quo, per iocum tamen, alludit Cicero Epist. Famil. lib. V. ad Sextium: *Itaque nunc me scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam coniurare, si quis me recipiat* etc. Rursumque lib. VI. Epist. VI. *Victa est auctoritas mea* (pacem suadentis) *non tam a Pompeio, nam is movebatur; quam ab iis, qui duce Pompeio freti peropportunam et rebus domesticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabunt.* GRASW.

ET QUOD PLERIQUE SULLANI MILITES LARGIUS SUO USI. Nam illud ex Cicer. pro Quintio vetus est, *de scurra multo facilius divitem, quam patrem familias fieri posse.* Itaque pecuniis absque sudore partis intemperanter abusi. Cicero II. Catil. 9. *Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Faesulis Sylla constituit: quas ego universas civium esse optimorum et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se in insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt: hi dum aedificant tanquam beati, dum praediis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus.* Sed nobilius exemplum est Chrysogoni ex eodem pro Roscio Amer. *Familiam vero quantam et quam variis artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum et nervorum et tibiarum nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quot sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis?* Unde in eadem oratione infra quasi vaticinatur de tumultu
coniurationeque post absumptas opes: * *Dum necesse erat, resque ipsa co-* 163
gebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt, in perpetuum poterunt obtinere: sin has caedes et rapinas et hos tantos tamque profusos sumptus aut facient aut approbabunt, nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem causa dicere; unum hoc dico: nostri illi nobiles, nisi vigilantes et boni et fortes et misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. In promptu caussa est. *Etiam ferae bestiae fame dominante plerumque ad eum locum, ubi pastae aliquando sunt, revertuntur:* ut ait Cicero pro Cluentio. Idem lib. II. de Offic. *Nec vero un-*

quam bellorum civilium semen et causa deërit, dum homines perditi hastam illam cruentam et meminerint et sperabunt; quam P. Sylla cum vibrasset dictatore propinquo suo, idem sexto tricesimo anno post a sceleratiore hasta non recessit; alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit Quaestor urbanus. Ex quo debet intelligi, talibus praemiis propositis nunquam defutura bella civilia. Sic Philipp. VIII. *Invitus dico: sed dicendum est. Hasta Caesaris, P. C., multis improbis et spem affert et audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites. Itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminent.* Affine est illud Taciti lib. I. Annal. *Pannonicas legiones seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod imitatus princeps licentiam turbarum, et ex civili bello spem praemiorum ostendebat.* Unde prudenter apud Livium lib. XXVI. Laevinus, debellato ad Siciliam, *ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transvexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluvione, viles, obaerati, capitalia ausi plerique; et in civitatibus suis, ac sub legibus vixerant; et postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobaverat, Agatirnae per latrocinia ac rapinas tolerantes vitam. Hos neque relinquere Laevinus in insula, tum primum pace nova coalescente, velut materiam novandis rebus, satis tutum ratus est, et Rheginis usui futuri erant ad populandum Bruttium agrum, assuetam latrociniis quaerentibus manum.* Grasw. — Difficile est obaeratos res novas non moliri. Cic. epist. VI. lib. 5. *Itaque me nunc scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam coniurare, si quisquam recipiat.* Liv. lib. XLII. cap. 30. *Aes alienum et desperatio rerum suarum praecipites ad novanda omnia agit.* Tacitus de Othone lib. I. Histor. cap. 21. *Compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium: multa simul exstimulabant; luxuria etiam Principi onerosa; inopia vix privato toleranda.* Vid. Clapm. lib. II. de Arcanis Imperii cap. 23. Rupert.

Largius suo usi. Nescio quis e nostris *suo largius usu*, L. II. inepte *usu*. Sisenna lib. IV. *Perfuse atque* abunde semper usi *magnum pondus auri et argenti.* Vim verbi haud male expressit in Lucullo Plutarchus: ὡς ἐκεῖνος συνῆγε μεγάλοις ἀναλώμασιν· εἰς ταῦτα τῷ πλούτῳ ῥύδην καταχρώμενος. Vid. Tacit. An. IV. 66. Gellium III. 18. Plutarch. in Cic. pag. 367. Wasse.

In Italia nullus exercitus erat. In Manuscriptis atque aliis vetustioribus non reperitur *erat.* et maiore cum gratia abesse poterit, nullo sensus detrimento. Ac, ni fallor, ex addita glossa in contextum irrepsit, ut alia multa; quomodo paullo post, ubi hodie fere: *sed ea prorsus opportuna Catilinae videbantur.* verbum *videbantur* ex glossa irrepsit. nam in antiquioribus non est. intelligitur enim *erant*, ut saepe alias. Rivius. — Qui magnus metus et praecipuus aliquid hostiliter tentantibus. Thucyd. lib. VIII. Ὁ γὰρ Ἆγις, ὅσον χρόνον ἦν περὶ Δεκέλειαν, ἔχων τὴν μεθ᾽ ἑαυτοῦ δύναμιν, κύριος ἦν καὶ ἀποστέλλειν εἴ ποί τινα ἐβούλετο στρατιὰν, καὶ ξυναγείρειν, καὶ χρήματα πράσσειν, καὶ πολὺ μᾶλλον ὡς εἰπεῖν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν αὐτοῦ οἱ ξύμμαχοι ὑπήκουον ἢ τῶν ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμονίων· δύναμιν γὰρ ἔχων αὐτὸς ἑκασταχόσε δεινὸς παρῆν. *Etenim penes Agidem fuit ius et copias mittendi, si quo*

vellet, et contrahendi, et pecunias exigendi, quamdiu apud Deceleam cum suis copiis egit. Quo tempore vel magis (prope dixerim) ei socii obtemperabant, quam Lacedaemoniae civitati. Quippe habens exercitum ubique formidabilis aderat. Hinc ubi aliquot navalibus praeliis Carthaginenses inferiores, nulla arma, nullas navales copias, nullum classis apparatum haberent, animos sumpserunt Afri, ut et bellum iis moverint, teste Polybio lib. I. πρὸς δὲ τούτοις, οὐχ ὅπλων πλῆθος, οὐ ναυτικὴ δύναμις, οὐ πλοίων κατασκευὴ παρ᾽ αὐτοῖς ἦν, ὡς ἂν τοσαύταις ναυμαχίαις περιπεπτωκότων. Grasw.

* Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat. A quo, 164
Plinii verbis Panegyr., *exactus hostis mari, Oriens triumphis Occidensque lustratus.* Grasw. — Ita occasio frequenter causatur motus ac bella. Suet. in Caes. c. 35. *occasione temporum bellasse.* Amm. lib. XV. c. 20. *Hac animati fiducia, quod nos per disiunctissimas terras arduae necessitates adstringunt.* Et hic est morbus magnorum imperiorum. Vid. Clapm. lib. III. de Arcanis Dominat. c. 16. Freinshem. in Flori lib. III. c. 6. §. 1. lit. a. et lib. IV. c. 1. §. 2. lit. c. Rupert.

In extremis terris. Id est, extremis imperii, in finibus imperii, ad imperii fines. Sic Cic. lib. I. Ep. 9. *Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris.* id est, ex Hispania citeriori, cui cum imperio praefuit Lentulus. Sic lib. XV. Ep. 6. *A te missi in ultimas gentes.* id est, Ciliciam, quae tamen citra Syriam est. Nepos in Attici vita: *Antonius ex ultimis terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorem faciebat Atticum.* Haec Manut. ad Ciceronem. Rupert. — Hoc est, in ultimis Romani imperii finibus. Vide Manut. in lib. I. ad Fam. Ep. 9. pag. 87. a. Cicero pro P. Sulla cap. 20. *Iam vero illud quam incredibile, quam absurdum, qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, et mandare in ultimas terras? Utrum quo facilius Romae ea quae conabatur efficeret, si in Hispania turbatum esset?* Broukhus.

Ipsi consulatum petundi magna spes. Alii legerunt *petenti:* non enim erat petendi spes, quippe nam petebat, sed adipiscendi. crediderim scripsisse Sallustium *ipsi consulatus magna spes.* infra: *Haec ipsa, ut spero, vobiscum consul agam.* Ciacc. et Ursin. — At iam antea petierat, ut monuit amicus noster Ursinus. itaque divinaram in Suspicionibus meis *potiundi.* Pal. sec. ac quint. servat *petenti.* duodecimus vocem nullam habet, sed solum *ipsi consulatum magna spes erat.* facile esset scribere *consulatus*, sed ut iam semel dixi, liber ille vix est annorum ducentorum; habetque alioqui verbum *petendi* ad oram. Gruter.

Tutae tranquillaeque res omnes. Pompeii virtute. Cicero Epist. Famil. lib. V. ad Pompeium: *Ex literis, quas publice misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem; tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar.* Grasw.

Sed ea prorsus opportuna Catilinae. Sic hunc locum scriptum comperi in uno codice, antiquissimis et elegantissimis characteribus exarato, vulgatis omnibus dissentientibus, in quibus, post dictionem *Cati-*

linae, vel verbum *erant* vel *videbantur* reperitur: quae sane irrepserunt ex glossa insulsi et inepti litteratoris. POPMA. — Ammianus lib. XVII. *Opportunitas in scelus audaciam erigit.* Hoc illi providebant, de quibus apud Livium lib. X. *Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio adversi evenisset: quae coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo Consules omnisque Romana vis aversa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset.* Quem ad modum apud Tacitum lib. III. Annal. *egregium resumendae libertatis tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbellis urbana plebs, nihil validum in exercitibus, nisi quod extremum, cogitarent.* GRASW.

CAP. XVII.

L. CAESARE, C. FIGULO COSS. Cicero prima ad Atticum Epistola *C. Martium Figulum* sequentem vocat COS. quidam etiam *Q. Martium.* Hi COSS. fuere ab Urb. Cond. anno 690. proximo ante Ciceronem anno. GLAR. — Consulibus puto designatis. Nam causam dixit Cotta et Torquato COSS. Ter igitur Catilina consulatum ambiit; ter repulsus fuit. Primo, Tullo et Lepido COSS. sed ibi tum propter actionem, cuius meminit Sallustius quoque, repetundarum, ratio eius nulla habita est. II. cum Curione et Figulo (postea COSS.) una petiit, et frustra petiit. III. Cicerone et Antonio COSS. cum Muraena, Syllano, aliisque petiit, et votis excidit. COLER. — Hoc est A. U. 689. RUPERT.

165 * PRIMO SINGULOS ADPELLARE, HORTARI ALIOS, ALIOS TENTARE etc. Non comparet dictio *singulos* in Pal. Nazariano, qui praefert tantum *primos appellare.* et fere esset ut probarem, nisi ceteri MSS. faverent vulgatis. GRUTER.

HORTARI ALIOS, ALIOS TENTARE, OPES SUAS. Vet. cod. [Ciaccon.] habet: *Primo singulos hortari ac tentare opes suas* etc. ut fortasse legi possit: *Primo singulos hortari, ac ostentare opes suas* etc. Opes scilicet, ut in Epistola Mithridatis: *Scio equidem tibi magnas opes virorum, armorum.* et infra: *Postulavere plerique coniuratorum ut proponeret, quid ubique opis aut spei haberet.* Sed nihil mutandum; nam Cicero in Catilin. III. habet verbum *tentare*, cum ait: *Omnia norat; omnes aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat.* CIACC. et URSIN.

MAGNA PRAEMIA. B. Pub. Codex omittit *magna*, non male; pro *coniurationis* habet *conventionis*, id vero pessume. Infra: *omnis convocat:* vox *omnis* abest Prisciano pag. 1179. cui favet alter ex Codicibus MSS. quos inspexi. WASSE.

UBI SATIS EXPLORATA SUNT, QUAE VOLUIT. Mallem abesset vocula *sunt.* Tacitus dixisset: *satis exploratis quae voluit.* GRUTER.

IN UNUM OMNES CONVOCAT. Hoc alias *cogere in unum* dicit, *aut contrahere*, aut *conducere in unum.* Exempla passim obvia. CIACC. — Liv. lib. XXX. *Maiores vestri, ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus indictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte*

temere coire voluerunt: et ubicunque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. GRASW.

QUIBUS MAXIMA NECESSITUDO ET PLURIMUM AUDACIAE INERAT. Etiam isthaec dictio postrema abigi poterat, sensu salvo. GRUTER.

EO CONVENERE. Plures, ex antiquis scriptoribus, memorat Muretus in Ciceronis Oration. Tom. II. Parte I. pag. 602. 603. Erat iam Lentulus ante Senatu motus; de quo Lentulo adde Abram. in Cicer. Orat. Tom. III. Parte II. pag. 408. b. I. Lentulus in matrimonio habebat Iuliam, L. Caesaris sororem, M. Antonii Triumviri matrem. Vide Ciceron. Philipp. II. cap. 6. 8. BROUKHUS.

EO OMNES CONVENERE SENATORII ORDINIS P. LENTULUS etc. *Omnes* omittendum esse duco: neque enim in Manuscriptis aliisque vetustioribus reperitur, neque sententia postulat. RIVIUS. — Abest etiam nostris. WASSE. — Florus lib. IV. cap. 1. *Quae omnia quibus* (o *nefas!*) *sociis aggressus est ipse patricius? Sed hoc minus est; Curii, Porcii, Sullae, Cethegi, Autronii, Vargunteii, atque Longini: quae familiae? quae Senatus insignia? Lentulus quoque cum maxime praetor. Hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit.* Simile illud fere est Taciti lib. XV. Annal. *At Fl. Scevinus et Afranius Quintianus, uterque Senatorii ordinis, contra famam sui, principium tanti facinoris capessivere. Nam Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida. Quintianus mollitie corporis infamis, et a Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.* GRASW.

PUBLIUS LENTULUS SURA. Huic Surae cognomen inde natum ferunt, quod per dominationem Sullae cum quaestor esset, mulctas rerum publicarum perdite administravit consumpsitque; quare cum Sulla id indigne ferret, et administrationis rationem exposceret: ille rem flocci pendens, in Senatum profectus ridicule dixit: *Rationem mihi reddere non est, sed praebere suram:* uti solent pueri, qui in ludo sphaerae peccaverunt: ob hoc deinceps Surae cognomen est illi inditum. ZANCH.

P. LENTULUS SURA. E clarissima Corneliorum gente, hac maiorum serie:

166 * Ser. Cornelius Lentulus.

Ti. Cornelius Lentulus. Quaestor mil. A. 437. Aedilis Curulis A. 442. Pigh. V. Annal.

L. Cornelius Ti. F. Ser. N. Lentulus (Tabb. Capitolinae) Cos. A. 478. Collega M. Curio III. triumphavit de Samnitibus et Lucanis K. Mart.

L. Cornelius L. F. Ti. N. Lentulus (Tabb. Capitol.) Caudinus Cos. A. 516. Collega Q. Fulvio Flacco, triumphavit de Liguribus. Idem Pontifex Max. secundum Onuphr.

Cn. Cornelius Lentulus L. F. L. N. (Tabb. Capitolinae) Cos. A. 552. Collega P. Aelio Paeto, Procos. ovat ex Hispania citeriore.

L. Cornelius Cn. F. L. N. Lentulus Lupus (Tabb. Capitolinae) Cos. A. 597. Collega C. Marcio Figulo II. Censor A. 606. Collega L. Martio Censorino.

P. Cornelius L. F. Lentulus, ut apparet e numis, Ursini Notis in lib. I. Caes. de bello Civili, et ad Ep. 8. lib. 1. Ciceronis, Abrahami Gorlaei pag. 12.

P. Cornelius P. F. L. N. Lentulus Spinther (numi citati) cui Lentulus Sura traditus est custodiendus, ut habebimus infra cap. 47.

Cornelius Spinther adoptivus Manlii Torquati, Pontifex, occisus ab Octaviano Augusto. Vid. Man. in Cic. I. Ep. 7.

L. Cornelius L. F. L. N. Lentulus (Tabb. Capitol. et numus Goltz. pag. 116.) vir rerum in Hispania gestarum gloria magnus, primus triumphavit, quum magistratus non esset. Cos. A. 554. Collega P. Villio Tappulo.

P. Cornelius L. F. L. N. Lentulus (Tabb. Capit.) Cos. A. 591. Collega Cn. Domitio Ahenobarbo, Princeps Senatus. Cic. lib. I. de Orat. et in Bruto et in Catilinam et pro Domo.

P. Cornelius Lentulus. Uxor Fulvia, ut patet e Catil. III.

P. CORNELIUS LENTULUS P. F. P. N. (Onufr. et Goltzius in Fastis) SURA, de quo hic, vitricus M. Antonii Triumviri. Plut. in Antonio.

Rupert.

Publius Autronius. In numo Goltzii pag. 171. Fastorum scribitur P. AUTRONIUS L. F. PAETUS. Eius filius existimatur a Goltzio et Onuphrio lib. V. Fastorum L. Autronius, qui Cos. suff. A. 720. ex Kal. Ianuariis. Sed in eo multum obscuritatis, quod tabulae Capitolinae in Triumpho, quem Procos. A. 724. XVII. Kal. Septembr. ex Africa egit, P. F. Crassum; numi *L. Autronium P. F. Paetum* cognominant. Certe Onuphrius dubius hinc factus, quum in II. Fastorum *Paetum* dixisset, in

corrigendis eam mentem revocat. An suspicari licet, quum in publicis monumentis iste L. *Autronius* P. F. et M. Licinius M. F. Crassus, qui anno sequenti Non. Iul. ex Thracia et Getis triumphavit, iungerentur, veluti apparet e numo Goltzii pag. 197., auctor Tabb. Capitolinarum, iis perfunctorie inspectis, Autronio adscripsit, quod Licinii fuit? Non videtur, propter eximiam illius in hisce talibus curam. Ergo duo cognomina habuerit necesse est, *Paeti* et *Crassi*, illud a patre, hoc a corporis habitu, uti, docente Sigonio in lib. de Nominibus, consuetum apud Romanos. Immanis error est Antonii Augustini, viri alioquin omni laude maioris et cuius Familiis pererudite descriptis merito acclamat Andr. Schottus lib. IV. Tullian. Quaest. cap. 6. illud poetae

Cedite Romani scriptores, cedite Graii.

neque frustra dubitat, an futurus sit unquam, qui Coam illam Venerem docto penicillo absolvere audeat. Is L. Autronium inserit Antoniis, et filium facit M. Antonii triumviri, fratrem Iuli Antonii, contra omnium, qui de Antonii progenie scripserunt, auctoritatem. Sed bonum virum haud dubie decepit liber veterum inscriptionum, in quo, ut in aliis, ita hic mendose legitur:

IMP. CAESAR II. L. VOLCATIUS.
K. IAN. L. ANTONIUS.

Corrige AUTRONIUS, quod iam ante me Sigonius te iussit. Ut ad Sallustianum nostrum, hoc est, ad P. Autronium, L. patrem redeam, fuerat is consul A. 688. Collega P. Cornelio Sulla. In transitu medicinam facio duobus locis Valerii Maximi, quorum prior lib. VIII. cap. 9. P. *Antronii*, posterior lib. IX. cap. 2. P. *Annii* meminit, uterque in narratione caedis M. Antonii principis civitatis et eloquentiae, avi M. Antonii triumviri. Non dubito, utrinque substituendum nomen P. *Autronii* et eundem esse cum hoc coniurato. Nam, ut noster supra cap. 14. et 16. indicat, *plerique Catilinae socii bellis illis civilibus a Mario, Cinna et Sulla concitatis, in quibus etiam M. Antonius exstinctus est, militarunt, adeoque civili praeda semel imbuti civile bellum rursus exoptarunt.* Rupert. — *P. Autronius: Paetus:* sic enim legendum est, non, ut est apud Florum, *Antonius*, Consul designatus, ambitus iudicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum * ac fugitivorum tumultu, 167
deinde lapidatione atque concursu, ut ait Cicero in Oratione pro P. Sulla, attamen damnatus est. Illud etiam notandum est, Tranquillum in Caesare, et Asconium in Orat. pro C. Cornelio, perperam hunc *L. Autronium* appellare; nam Sallustius, Cicero et Dion lib. XXXVI. *Publium* vocant. Castil. — Confer Cic. pro Sulla §. 1. 7. 15. Wasse.

Lucius Cassius Longinus. Is, teste Cicerone in Orationibus pro P. Sulla et in L. Catilinam, sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat. Asconius scripsit L. Cassium competitorem fuisse Ciceronis in petitione consulatus. Cast. — Nota. Sp. Cassius Viscellinus primus condemnatus crimine maiestatis, poenas luit. Dionys. lib. VIII. Val. Max. lib. VI. cap. 3. Liv. lib. II. cap. 41. L. Cassius Longinus hic in principibus coniurationis Catilinariae fuit. Caius et Lucius Cassii fratres, auctores conspirationis in Caesarem. Casaub. ad Suet. Caes. cap. 80.

Cassius Chaerea princeps consilio, et manu, in necem Caligulae. Suet. cap. 56. Dio lib. 59. Sextus Cassius Avidius damnatus est coniurationis in Imp. Marcum Antoninum. Xiphilin. lib. LXXI. Hodie in Anglia non tam ad infamiam, quam generis claritudinem pertinet, maiores habuisse, magnarum coniurationum duces aut conscios. Et *eorum, qui maiestatis crimine damnati ac supplicio affecti sunt, liberis ad honores aditus minime praecluditur*, ut scribit Forstner. in omiss. ad Tacitum; quod fere confirmat levitas eorum, qui clementissimum regem Iacobum, Reginam, Principem Henricum, cum fratre Eboracensi Duce, item cunctos regni proceres, cunctos Episcopos, cum ipso flore ordinis Ecclesiastici, magistratus praeterea omnes, nec non aliam multitudinem infinitam, uno impetu diffiare et in aërem impulsos, membratim ac frustillatim discerpere cogitarunt. Etenim Ioannes Grant e coniuratis unus, iam iam ad supplicium ducendus, in suscepto negotio adeo nihil fuisse delicti contendit; ut e contrario confideret, *generosi incepti id esse meritum, quod pro satisfactione omnium suorum in omni vita peccatorum, abunde sufficeret.* Consulendus Lansius in Orat. contra Britanniam. Sed profecto pessima haec illecebra est; et cum ipsi Angliae, tum plerisque Principatibus, exitiosa. His accedit exemplum horrendum et plus quam nefandum, quod nuper, anno nimirum 1649., in Rege suo Carolo, cum indelebili Anglici nominis macula, publice edere veriti non sunt, ut nimirum crimen in se tanto esset conspectius. *Certe Angli ex regibus XL civili conspiratione XII atque annis XXXVI, quibus bella civilia Philippi Cominaei aetate gesta sunt, regiae stirpis homines amplius LXXX interfecerunt.* Non potest quidem vir magnus Hugo Grotius lib. II. de Iure B. ac P. cap. 21. n. 21. concoquere legem Iuliam Maiestatis, *Nescio quis*, inquiens, *Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio, in quibus paterni criminis exempla metuuntur.* Sed is minus considerasse videtur exemplorum multitudinem, de crimine maiestatis hereditario, vel delicti atrocitatem, quod sibi non simile invenit. Siquidem, ut pulcre disserit Seneca lib. I. de Clem. cap. 4., *haec immensa multitudo, unius Caesaris animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, ni consilio sustineretur. Ille est vinculum, per quod Respublica cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus et praeda, si mens illa imperii subtrahatur. Huius caedes Romanae pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget.* Adde Freinsh. in Curt. lib. IX. cap. 6. §. 8. Saepius autem liberos haud immunes delictorum paternorum fuisse, testimonia aliorum evincent. Cic. ad Brutum de M. Lepidi liberis: *Cum rogamur, ut misericordiam liberis eius impertiamus, nihil affertur, quo minus summa supplicia, si (quod Iupiter omen avertat) pater puerorum vicerit, subeunda nobis sint. Nec vero me fugit, quam sit acerbum, parentum scelera filiorum poenis lui: sed hoc praeclare legibus comparatum est, ut caritas liberorum amiciores parentes reipublicae redderet: itaque Lepidus, crudelis in liberos, non is, qui Lepidum hostem iudicavit.* Et in alia: *Id et antiquum est et omnium civitatum: siquidem etiam Themistoclis liberi eguerunt.* Ita Vell. lib. II. cap. 28. *Exclusi paternis opibus liberi, e*

petendorum honorum iure prohiberentur: ubi * Schegk. „Contra priscum 168
„morem, quo liberi minime parentum delicto tenebantur. Dionys. Antiq. „lib. VIII. et Plin. in elogio Cic. lib. VII. cap. 30. *Postea sic ignovit „Caesar, et ad ius dignitatis revocavit.* Suet. Dio et noster infra.“ Haec Schegk. Adde Casaub. ad Spart. pag. 33. Memnon cap. 3. apud Phot. ubi de Clearchi Heracliensium tyranni caede, et eius vindicta, de coniuratis, a Satyro fratre germano sumta: *Satyrus non Clearchum solummodo, verum etiam cunctos tyrannos crudelitate superavit. Non enim de insidiatoribus fratris tantum vindictam sumsit, sed et in liberos eorum, qui etiam rei perpetratae conscii non essent, non minus saeviit.* — Cassiorum clarissimam esse gentem, nemo nescit. Sed quos iste parentes habuerit, nos latet. Competitorem fuisse Ciceronis in consulatu, ac cruentissimarum sententiarum autorem, scribit Pedian. Comm. in Orat. Cic. in Toga candida. RUPERT.

CAIUS CETHEGUS. C. Cornelius Cethegus: nam e Corneliorum gente eum fuisse, significavit Porcius Latro, in declamatione in L. Sergium Catilinam. In civilibus dissensionibus, ut puto, urbe eiectus, supplex ad Sullam confugit; inde Sullanas partes secutus est, ut Appianus Bellorum Civilium lib. I. memoriae prodidit. Cic. in oratione pro P. Sulla. Plura leges de Cethego apud Florum lib. III. Livium lib. CII. Porcium Latronem in declamatione in Catilinam, Ciceronem in orationibus pro Sulla et in L. Catilinam, Plutarchum in Cicerone. CASTIL. — Neque in celeberrima Corneliorum Cethegorum domo parentes huius invenio. Supplicium eius describitur infra cap. 57. RUPERT.

PUBLIUS ET SERVIUS SULLAE SERVII FILII. Id est, P. Cornelius Sulla, et Servius Cornelius Sulla, filii Servii Cornelii Sullae. Scribit Dion lib. XXXVI. Cornelium Sullam, patrem eorum, qui coniurarunt, fuisse fratrem L. Sullae Dictatoris. CASTIL. — Nobilitatem horum, et magistratus, disces ad cap. 95. Iug. §. 3. RUP.

LUCIUS VARGUNTEIUS. Varginteiae gentis pauci memorantur. M. Vargunteius legatus M. Crassi in bello Parthico reperitur in nummo argenteo Ursini: alii nonnulli in Inscriptionibus. RUPERT. — Satis constat ex Cicerone, quod prius hic de ambitu interrogatus, ab Hortensio defensus est, postea quod coniurasset, cum nemo ei adfuisset, damnatus in exilium abiit. CASTIL. — Confer Cic. pro Sulla §. 6. WASSE.

QUINTUS ANNIUS. Hunc significasse puto Q. Ciceronem, in libello de Petitione Cons. cum inquit: *Qui ex curia Curios et Annios, ab atriis Sapalas et Carvilios, ex equestri ordine Pompilios et Cnaeios sibi amicissimos comparavit.* CASTIL. — Huius satores mihi incogniti. Annia tamen gens non una censetur imagine. Primam eius sedem fere invenisse me dixerim. Ut enim a Caecina, Volaterrani agri fluvio, Caecinae; ab Aufido, qui fluit ad Pontinas paludes, Aufidii; ita ab Anno deduxerim Annios. Quis vero Annus iste? Decantatissimus ille Romanorum strage et Punica victoria Thrasimenus. Silius principio lib. V. ubi fabulosa quaedam de illius lacus origine canit:

Quae vada Faunigenae regnata antiquitus Anno,
Nunc volvente die Thrasimeni nomina servant.

Ita enim legendum censet e vett. libb. Paulus Merula, non, ut vulgo, *Anno.* Rupert.

Marcus Porcius Laeca. Puto designari eum, qui in argenteis denariis eodem quo hic titulo, M. Porc. laeca, describitur. Qui vero paulo post nominatur P. Sulla, in veteri denario est P. Sula, antiqua scribendi consuetudine, unico L. Ursinus. — M. P. [Lecca.] Infra. Damnatus et is postea fuit: auctor est Cicero in oratione pro Sulla. Castil. — Numum huius reperies apud Ursinum. Apud Cic. in Catil. I. corrupte Lecca. Laecae autem in historia Romana noti sunt per ducentos et quadraginta annos. Rupert.

Lucius Bestia. Non dubito, filium esse L. Calpurnii Bestiae Cos. A. 642. Rupert. — Vide inferius. Wasse.

Quintus Curius. Is Quaestorius fuit, notissimus autem aleator: quare damnatus est, ut Cicero et Asconius referunt. Tranquillus in
169 Caesare cap. 17. scribit de Q. Curio, quod primus * coniuratorum consilia tetexerat, constituta ei fuisse publice munera: tamen data non esse, quoniam Caesarem inter socios Catilinae nominavisset. Cast. — Curii celebres vel a M. Curio Dentato, qui de Samnitibus, Sabinis, Lucanis et Pyrrho triumphavit. Nihil tamen de parentibus huius constat. Rupert.

Ex equestri ordine. Duplices constat fuisse equites: alios oppositos peditatui in exercitu; quales fuerunt omnes, qui equo privato meruerunt, et hi minime ad ordinem equestrem pertinuerunt; alios vero oppositos Senatoribus, qui neque Senatores, neque de plebe erant, et isti duntaxat ordinem equestrem constituerunt. Legebantur autem in eum ordinem, a Censoribus, tantum ii, quibus census equester esset, hoc est, HS. quadringenta millia, ut ex Suet. aliisque notum est. Et hi equites a plebe distinguebantur annulo aureo; a senatoribus vero, quorum insignia erant tunica purpurea et latus clavus, discernebantur angusto potissimum clavo; unde *angusticlavius tribunus*, qui ex equite natus. Rupert.

Marcus Fulvius Nobilior. An iste Fulvius, quem infra pater necari iussit cap. 39.? Repugnat Dio, qui A. Fulvium vocat, quem pater necavit, et ipse Aulus dictus secundum Val. Max. lib. V. cap. 8. II. Ἄνδρα βουλευτὴν, senatorem nuncupat, quum hic adscribatur equestri ordini. Quanquam de oscitantia Dionis fere suspicari licet, Valerium et Sallustium d. cap. 39. diligenter expendenti, et dicere, dignitatem parentis filio per errorem attributam. Rupert.

Lucius Statilius. Ita vocatur etiam a Cicerone in Oratione III. in Catilinam, etsi in Aldino codice semel, et mendose quidem, P. Statilius legitur. Cast. — Haec gens ab antiquo non adeo illustris. Posterioribus temporibus enituere ex ea Tauri. Rupert.

Publius Gabinius Capito. De hoc Cicero in Oratione III. in Catilinam. Cast. — Nec Gabiniorum stirps antiquitus celebris. Imo huius parentes tenebris hucusque damnati. Rupert.

Caius Cornelius. Et hunc, ex Cicerone intelligimus, postea ab omnibus desertum, condemnatum fuisse. Cast. — Cornelios aliquos plebeios fuisse, antiquitatum periti sciunt. Illis hunc annumero. Nec obstat, equestris ordinis dici, quum nos de genere loquamur. Rupert.

Adhoc multi ex coloniis et municipiis. *Adhoc* particula est continuationis, quae etiam *adhaec* dicitur, nec debet mutari in *ad hos.* Ceterum illud mirum videri potest, hoc in auctore, ut in nullo alio, tot ac tantas subinde esse contextus variationes in omnibus fere exemplaribus. Hic quidam ita legunt: *Adhoc multi ex coloniis et municipiis, qui domi et militiae nobiles erant.* quidam hoc modo: *Adhaec multi ex coloniis et municipiis domi nobiles;* et verbum *erant* ad sequentia referunt, ut Gothi exemplar. Glar.

Coloniis, municipiis. De horum differentiis leg. Sigon. lib. II. de antiq. iure Italiae cap. 6. 7. et 8. Turneb. lib. I. Advers. cap. 40. Breviter: Coloniae ex civitate Romana quasi propagabantur; municipia in civitatem extrinsecus vocabantur. Rupert.

Qui domi nobiles erant. praeterea complures etc. *Qui* non est in MSS. nec in impressis quibusdam; itaque mihi sic legendum videtur: *Adhoc multi ex coloniis et municipiis domi nobiles. Erant praeterea complures paullo occultius consilii huiusce participes nobiles. Τὸ erant* ad sequentia pertinet, et sic est in manuscriptis hic * distinctus locus, con- 170
tra quam in recentioribus. Sed et *huiusce*, non *huiuscemodi*, codices habent antiqui. Rivius. — Locus corruptus, quem multi emendare tentarunt, nescio tamen an id consecuti fuerint. Ego in tanta lectionum varietate communem et receptam retinere malui, quam novam et eam parum sinceram reponere. Non tamen alienum visum est, trium mss. libb. scripturam producere, ut ingeniosi considerent, possintne elegantiorem ex ea lectionem eruere. Sic igitur in uno perantiquo Cod. scriptum legitur: *ad haec m. ex c. et m. d. n. e. praeterea comp.* In Genepei Cod.: *ad hoc* etc. *qui domi nobiles erant. Praeterea erant comp.* In Martiniano: *erant. Erant p.* C. Popma. — Ita fere [*nobiles. erant*] MSS. nostri; editio vetus interposuerat *domi* et *militiae nobiles:* plane contra libros et mentem auctoris; certe praeter membranas, non nostras modo et amicissimo Bongarsio excussas, sed et Rivianas, Popmaeanas, aliorumque; imposuit nimirum primae editionis curatoribus insolens locutio *domi nobiles,* itaque addiderunt aliud illud membrum de suo. Grut. — Locus vexatus, ut ex Grutero patet, qui solus in hac re sapit. E nostris Martin. Venet. 1470. L. 1. omittunt *domi.* At auctius Venet. 1478. et L. 2. *qui domi et militiae n.* L. 1. *qui domin. e.* Sed proba lectio est illa quam repraesentamus, ut patet in primis ex auctoribus priscis et Sallustii aemulis bene multis, qui hoc pacto locuti sunt. Ita ergo Caesar B. Gall. VII. 39. *Eporedorix summo loco natus adolescens et summae* domi *potentiae.* et sic alibi pag. 34. Adeas etiam Cl. Davisium ad Auctorem B. Alexand. cap. 26. qui locis Sallustii et Iustini fretus Aldi Manutii sententiam oppugnatum it. Eum autem ob strenue defensum Sallustium ipse porro defendam. Cicero in Verrem VII. 35. *Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo imprimis* domi *suae* nobilis. *Hic,* ut verbis utar Livii, *ex eorum numero erat, quorum maximum nomen in civitatibus est suis.* Verrin. VII. 36. *Eubulides est Grosphus Centuripinus,* homo *cum virtute et nobilitate* domi suae, *tum etiam pecunia prin-*

ceps. Et §. 81. *Philinus Herbitensis, homo disertus, et prudens, et* domi nobilis. Neque aliter Verrin. VI. 45. VII. 68. VIII. 200. IX. 16. 38. 51. 86. et Verrin. X. 110. 111. 112. etiam pro Cluentio §. 42. nec non apud Livium XXII. 22. XXIII. 1. Salvianus de Gubern. VI. 211. *Vidi siquidem ego ipse Treveros* domi nobiles, *dignitate sublimes, licet iam spoliatos atque vastatos, minus tamen eversos rebus fuisse quam moribus.* Sidonius II. 4. *Vir clarissimus Proiectus*, domi nobilis, *et patre patruoque spectabilibus.* Vopiscus Proculo cap. 10. *Proculo patria Albingauni fuere, positi in Alpibus maritimis:* domi nobilis, *sed maioribus latrocinantibus.* Apuleius Apolog. pag. 288. *Vir* domi, *inter Thebanos proceres, dives et* nobilis. Ad hunc fere modum Aristoteles de Repub. I. 6. *αὐτοὺς μὲν γὰρ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς εὐγενεῖς, ἀλλὰ πανταχοῦ.* Huc adde sis Plautum, qui ad hanc formam quam proxime accedit: Poenul. IV. 2. *dixit se furtivas vendere:* ingenuas Carthagine *aiebat esse.* Truculent. II. 6. *sed istae* reginae domi suae *fuere ambae.* et Ciceronem rursus VII. Verrin. §. 50. *honestissimo loco et* apud illos clarissimo. pro Murena XLVII. *homines honesti, atque in* suis civitatibus *et municipiis* gratiosi. pro Coelio: *homo apud nos notus*, inter *suos* nobilis. Capitolin. in Clodio cap. 4. *Albinus Adrumento oriundus, sed* nobilis apud suos. Ammian. *Si quis enim militarium vel honoratorum, aut* nobilis inter suos. Livium XXII. 23. *Compsanus erat Trebius* nobilis inter suos. Hegesippum I. 16. Pisoni claro inter suos viro. et I. 14. *Antipater moribus* apud suos clarus. At quidni apud exteros aeque quibus innotuit? *Coelum non animum mutant qui trans mare currunt.* recte ergo membranae B. Pub. *maioribus.* Denique illud *paullo occultius* Pemb. addidit manus recentior. Wasse.

Domi nobiles. Hoc est, in sua civitate. Vid. Freinsh. Indicem in Iustinum, Rittershus. Not. in Salvian. pag. 239. Rupert.

Participes nobiles. Videndum an vox *nobiles* adiecta sit ab aliquo, qui loci expositionem in margine posuerit. Ciacc. et Ursin. — Videtur abundare vox postrema, sed cum exstet in MSS. omnibus, annotare licet quidem quid nobis de ea videatur, tollere etiam, non licet, certe non mihi. Grut.

Quos magis dominationis spes hortabatur. Cic. II. Catil. *Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur aere alieno, dominationem tamen exspectant: verum potiri volunt: honores quos quieta Republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur.* Scilicet ii, quorum, ut
171 verbis Senecae utar Epist. XCIV., *ambitio, luxuria, impotentia * scenam desiderant*: imo vero tum principis fortunae viri, tum etiam tenuiores, ut Cic. de Haruspicum resp. *Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus et inustum animis amplissimorum: dissident principes: captatur occasio: qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam ac tempus exspectant.* Grasw.

Aut alia necessitudo. Pemb. *aliaque, aliqua* B. Pub. Marckii λ. et Mart. *ante alia:* adverte phrasin *consilium* pro coniuratione. Ita libri, et firmat Dictys II. 15. *sed fuere qui eius* consilii *haud expertem Agamemnonem dicerent.* Wasse.

Ceterum iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinae inceptis favebat. Voces sex postremas nescio an non suspectas habere possim, tanquam auctoris minus legitimas. Grut.

Caeterum iuventus pleraque, sed maxime nobilium. II. Catilin. *Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita; quod proprium est Catilinae, de eius delectu, immo vero de complexu eius ac sinu; quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis et talaribus tunicis.* Sic pro Murena: *Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro iuventutis, vallatum audacibus atque sicariis.* Nec immerito nobiles hic notat iuvenes, ut qui prae caeteris maiorem sibi sponderent audaciae mercedem. Livius lib. III. de decemviris: *Patriciis iuvenibus sepserant latera: eorum catervae tribunalia obsidebant. Hi ferro agere plebem, plebisque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset: et iam ne tergo quidem abstinebatur: virgis caedi alii, alii securi subiici: et ne gratuita crudelitas foret, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuventus nobilis corrupta, non modo non ire obviam iniuriae, sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem.* Grasw.

Quibus in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis. Ita in re diversa Tacitus lib. IV. Annal. *Atque illa, cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros municipali adultero foedabat, ut pro honestis et praesentibus flagitiosa et incerta exspectaret.* In quod hominum genus illud torqueri merito potest, quod ait Seneca Hippolyto:

Quem fata cogunt, ille cum venia est miser.
At si quis ultro se malis offert volens,
Seque ipse torquet, perdere est dignus bona,
Queis noscit uti. Grasw.

Vivere copia erat. Nihil discrepant MSS. nostri. id moneo, quod aliquando in Suspicionibus tentaram, *vivere inopia erat.* nec enim videbam cur certa mallent pro incertis, bellum quam pacem, homines fortunati: nunc sustineo me, putoque sapientis esse, nonnulla ignorare. Grut.

Incerta pro certis. Sic infra: *Per ignaviam aut vana ingenia,* incerta pro certis *captarem.* Et rursus: *Pro incerta spe certa praemia.* Et iterum: *Quanquam opibus suis confideret, tamen non debere* incerta pro certis *mutare.* Item Plautus in Pseudolo: *Certa amittimus, dum incerta petimus.* Et Hesiodus: *Νήπιος, ὃς τὰ ἕτοιμα λιπὼν, ἀνέτοιμα διώκει.* A. Manut. — Hic est aestus ambitionis. Imitatur Tacit. II. Hist. ubi de Corn. Fusco: *Non tam praemiis periculorum, quam ipsis periculis laetus, pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat.* Imo hic est character imperitorum nimioque otio et luxuria diffluentium. Vere idem Tacitus I. Hist. *Levissimus quisque et futuri improvidus, spe vana tumet.* Item Pindarus: *Dulce bellum inexpertis: at qui gustavit, contremiscit animo, quoties adventans illud videt. Γλυκὺ πόλεμος ἀπείροισιν, ἐμπείρων δέ τις ταρβεῖ προσιόντα νιν καρδίᾳ περισσῶς.* Rupert. — Contra Tacit. qui huc respexit Ann. I. 2. *Caeteri nobilium, quanto quis*

servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur: ac novis ex rebus aucti, tuta et praesentia quam vetera et periculosa mallent. Idem Annal. I. 58. *Atque ubi primum tui copia*; vetera novis, et quieta turbidis antehabeo.
172 Iterum Annal. IV. 3. *Seque ac * maiores et posteros municipali adultero foedabat; ut pro* honestis et praesentibus flagitiosa et incerta *exspectaret*. Etiam in Hist. II. 26. eadem plane sententia, de Cornelio Fusco: *Non tam praemiis periculorum, quam ipsis periculis laetus*, pro certis et olim partis nova, ambigua, praecipitia malebat. Confer Ann. I. 58. Eleganter in hanc rem Seneca de Ben. VII. 2. *Magnis itaque curis exemtus, et distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit*, nec se mittit in dubium. Medea apud Valerium Flaccum VIII. 46.

Linquo domos patrias te propter, opesque meorum;
Nec iam nunc Regina loquor: sceptrisque relictis
Vota sequor.

Liv. I. 23. *Itaque, si nos dii amant, quoniam non contenti libertate* certa, *in* dubiam *imperii servitiique* aleam *imus; ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent* etc. *decerni possit.* Isocrates Archid. pag. 180. *Δυοῖν δὲ προκειμένοιν ἀγαθοῖν, καὶ τοῦ μὲν ὄντος προδήλου, τοῦ δὲ ἀγνοουμένου, πῶς οὐκ ἂν ποιήσαιτε καταγέλαστον, εἰ τὸ μὲν ὁμολογούμενον ἀποδοκιμάσαιτε, τὸ δὲ ἀμφισβητούμενον ἑλέσθαι δόξειεν ὑμῖν; ἄλλως τε καὶ τῆς αἱρέσεως τοσοῦτον διαφερούσης.* Et immoderatae habendi cupiditati adscribit Orat. de Pace pag. 235. *Ὥστ᾽ οὐδ᾽ οἱ κεκτημένοι τοὺς μεγίστους πλούτους, μένειν ἐπὶ τούτοις ἐθέλουσιν· ἀλλὰ ἀεὶ τοῦ πλείονος ὀρεγόμενοι περὶ τῶν ὑπαρχόντων κινδυνεύουσιν.* Demosth. Exord. 59. *Μὴ μελλουσῶν ἕνεκ᾽ ἐλπίδων τῆς παρούσης εὐδαιμονίας χεῖρόν τι ποιήσατε.* Hinc etiam Cleon apud Thucyd. III. 39. Mitylenaeorum crimen exaggerat: *Οὔτε ἡ παροῦσα εὐδαιμονία παρέσχεν ὄκνον μὴ ἐλθεῖν ἐς τὰ δεινά· γενόμενοι δὲ πρὸς τὸ μέλλον θρασεῖς καὶ ἐλπίσαντες μακρότερα μὲν τῆς δυνάμεως, ἐλάσσω δὲ τῆς βουλήσεως, πόλεμον ἤραντο.* Confer etiam Andocidem Oratione III. pag. 282. Herodotus Clio LXXXVII. *Οὐδεὶς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι, ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἱρέεται.* Wasse.

Bellum quam pacem malebant. In Iugurth. *ut aliquando pacem quam bellum malles.* Tacit. Annal. XIII. *Ceterum uterque Vologesem regem nuntiis monebant, pacem quam bellum mallet.* Ciacc. — Sic apud Thucydid. lib. III. *Παράδειγμα δὲ αὐτοῖς οὔτε αἱ τῶν πέλας ξυμφοραὶ ἐγένοντο, ὅσοι ἀποστάντες ἤδη ἡμῶν ἐχειρώθησαν, οὔτε ἡ παροῦσα εὐδαιμονία παρέσχεν ὄκνον, μὴ ἐλθεῖν εἰς τὰ δεινά· γενόμενοι δὲ πρὸς τὸ μέλλον θρασεῖς καὶ ἐλπίσαντες μακρότερα μὲν τῆς δυνάμεως, ἐλάσσω δὲ τῆς βουλήσεως, πόλεμον ἤραντο, ἰσχὺν ἀξιώσαντες τοῦ δικαίου προθεῖναι. Neo vero vel calamitates vicinorum, qui post rebellionem iam a nobis superati sunt, illis exemplo fuerunt, vel praesens eos felicitas remorata est, ne periculosa affectarent; sed ad futura facti audaces, maiora quidem quam pro viribus sperantes, etsi cupiditate minora, bellum susceperunt, iustitia posthabita.* Grasw.

Marcum Licinium Crassum non ignarum eius consilii. Erat enim Crassus coniurationis conscius, sed occulte: nec ulla necessitate compulsus; sed tantum propter potentiam. Plutarchus in eius vita, et M.

Cicero, coniurationis vindex, aperte satis in oratione quadam, in Crassum et Caesarem coniurationis illius non minima ex parte causam refert: eam tamen orationem nunquam, nisi post utriusque mortem, edere ausus est. Zanch. — Firmat hanc suspicionem Asconius Pedianus Argum. in Toga candida pag. 977. ad verba Ciceronis: *domum Catilinam et Antonium cum sequestribus suis convenisse.* Ubi Pedian. *Aut C. Caesaris aut M. Crassi domum significat. Eius quoque coniurationis, quae Cotta et Torquato Coss. ante annum quam haec dicerentur, facta est a Catilina et Pisone, arguit M. Crassum auctorem fuisse.* Broukh.

Cneius Pompeius, invisus ipsi. Dion lib. XXXVII. et Plutarch. in Crasso. Cast.

Principem se fore. Ita transposuere MSS. nostri, etiam editiones primae. Grut.

Sed antea. Quarum aliquot fuere. De quibus videre potes Alex. ab Alex. lib. III. cap. 7. Anton. Augustin. de II. Romanorum, quorum scrinia compilare, nefas duco. Coler. — Loquitur, * tanquam si con- 173
iurationem antea nominasset, more optimorum scriptorum. Vitruv. prooem. lib. VII. *Itaque quoniam sexto volumine privatorum aedificiorum rationes perscripsi, in hoc, qui septimum tenet numerum, de expolitionibus exponam.* Tanquam si librum, non volumen dixisset. Aethicus Cosmographia: *Fundunt se in flumen magnum, qui appellatur Ganges.* Terent. Eunuch. Act. I. sc. 2.

— — *Eunuchum porro dixti, velle te,*
Quia solae utuntur his reginae.

Cicero pro Milone: *Si tempus est ullum hominis necandi, quae multa sunt.* Varro lib. I. de re rustica cap. 12. ubi de villa aedificanda: *Sin cogare secundum flumen aedificare, cavendum ne adversum eum ponas.* Lucret. IV.

Primum animalia sunt iam partim tantula, eorum
Tertia pars nulla ut possit ratione videri;
Harum intestinum quodvis quale esse putandum est?

Cum praecessisset *animalia*, subiicit *harum*, quia in animo erat *animantum*, quod quandoque femininum, quia respicit ad *bestiarum*. Proinde desinant nonnunquam viris doctis de integritate Latinitatis dicam scribere praetores Grammaticorum. Rupert. — Omitt. *antea* Arond. Cf. omnino Cic. pro Mur. §. 81. Wasse.

Coniuravere pauci. Vid. Ald. Manut. Argumento Catilinariae primae, et Cic. pro Sulla cap. IV. §. 24. Broukh.

In quibus. Huius coniurationis auctor non fuit Catilina, sed M. Crassus, quem studio tacet Sallustius. Vide Asconium. Coler.

De qua quam verissime potero dicam. Haec vera lectio. Ceterum in Argentoratensi, quod est a Schurrerio excusum, reperi *de quo*, perperam videlicet; nam praeter exemplarium et in his manuscriptorum fidem atque consensum legit eodem modo libro II. Diomedes pag. 440. ac subaudiendum monet *coniuratione:* quomodo item interpres. Rivius. Et Codex antiq. et fidelis, quo usus est Bennius, γ. λ. Magd. Digb. Ar. Pemb. Caeteri *quo.* Apuleius M. II. *Quodcunque vel ignotorum mi-*

seratione vel amicorum benevolentia extraximus, id omne latrocinalis invasit manus, quorum *audaciae repugnans* etc. Wasse.

CAP. XVIII.

Lucio Tullo, Marco Lepido Coss. Coss. fuere ab Urbe cond. anno 688. quo quidem anno designati erant, quamquam ad futurum annum, si recte petissent, P. Autronius et P. Sylla. Suetonius in Caesare L. Autronium vocat, si codex non errat, non P. Eorum autem in locum Coss. creati sunt L. Cotta et L. Torquatus: quos Catilina et Autronius occidere parabant, quemadmodum mox referet Sallustius. Glar. — Prior haec coniuratio, ultimam, quam accurate persequitur Sallustius, triennio praecessit. Sed Suetonius in Iulio, tribus illis, Catilinae, Autronio, Pisoni, quos hic ponit Crispus, socios addit C. Caesarem, M. Crassum, P. Sullam, consentiente cum Tranquillo Dione. *Meminerunt* (inquit Tranquillus) *huius coniurationis Tanusius Geminus in historia, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in orationibus. De hac significare videtur et Cicero in quadam ad Axium epistola, referens id Caesarem in Senatu confirmasse regnum, de quo Aedilis cogitaverat.* Legenda et cetera, quae nimis longum foret adscribere. Epitoma Livii libr. 101. *Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis Coss. oppressa est.* Putschius. — Vide Gellium XII. 12. Wasse. — Asconius id factum ait Cotta et Torquato Coss. in Oratione in Toga candida pag. 978. a. atque eius coniurationis auctorem fuisse M. Crassum, quem ego puto notari ibidem a Cicerone, his verbis: *Praetereo illum nefarium conatum tuum, et paene acerbum et luctuosum populo Romano diem, cum Cn. Pisone socio, neque alio nemine, caedem optimatum facere voluisti.* Vid. Asconius pag. 986. Broukh.

174 Lucio Iulio, Marco Lepido etc. * De horum consulum nomine inter scriptores non convenit. Cicero pro P. Sylla, legit *Lepidum* et *Tullum*; sic enim inquit: *duae coniurationes abs te, Torquate, constituuntur, una, quae Lepido et Tullo coss. patre tuo consule designato facta esse dicitur, altera, quae me consule; harum in utraque Syllam fuisse dicis.* Pedianus vero legit *M. Lepidum, L. Volcatium coss.* quo anno praetor Cic. fuit. Zanch. — Volumen Fabricianum *Tullo*, quae verior lectio; licet in duobus calamo descriptis *L. Tullio* repererim. Cicero pro Sylla hunc L. Volcatium appellat, quemadmodum Asconius quoque Pedianus: tametsi hic alicubi L. Volcatium Tullium vocat. His igitur Coss. coepta prior coniuratio est. Post hos L. Torquatus et L. Cotta fuere consules, quos consulatum ineuntes interficere in Capitolio P. Autronius et L. Catilina parabant, sicuti paullo post testatur Sallustius. Hi autem in P. Syllae et Autronii locum, quos ambitus ipsi damnarant, creati fuerant. Dein fuere L. Iulius Caesar, et C. Martius Figulus, quorum supra Sallustius meminit. His Coss. altera coniuratio coepta est. Post hoc M. Cicero cum C. Antonio. His Coss. mense Octobri patefacta coniuratio est, et de coniuratis supplicium sumtum. Quod in Horatium Glareanus L. Iulium Tullum vocat, quem nos L. Volcatium Tullum, est haud dubie memoriae lapsus, nisi quis incuriae adscribere malit. Sed et Ha-

loander hunc ipsum in catalogo consulum L. Torquatum Tullum appellat: quam recte, alii viderint. Rivius.

P. Autronius et P. Sulla. Cicero pro Cornelio de Maiestate, *Ut*, inquit, *spectaculum illud duorum designatorum consulum calamitate, re et tempore salubre ac necessarium, genere et exemplo miserum ac funestum videremus.* Pedianus illum locum exponens, dicit: *P. Syllam et Autronium significat, quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum haec Cic. dicebat, coss. erant, ambitus damnaverant, et in eorum locum creati erant.* Idem in Toga candida de horum damnatione tradit. Tranquillus in Dictatore scribit Caesarem cum his duobus et M. Crasso nova quadam coniuratione conspirasse. *Item*, inquit, *P. Sylla et L. Autronio post designationem consulatus, ambitus condemnatis, ut principio anni senatum adorirentur, et trucidatis, quos placitum esset, dictaturam Crassus invaderet, ipse ab eo magister equitum diceretur, constitutaque ad arbitrium Republ. Syllae et Autronio consulatus restitueretur.* Idem eodem libro: *Tanusius adiicit, Crassum poenitentia vel metu diem caedi destinatum non obiisse, et idcirco ne Caesarem quidem signum, quod ab eo dari convenerat, dedisse; convenisse autem Curio ait, ut togam de humero deiiceret.* Livius libro CI. *Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus, ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, oppressa est.* Zanch. — Asconius et Cicero in Toga candida pag. 982. Cicero pro Sulla cap. 5. Asconius in Cornelianam I. pag. 966. a. Cicero ibidem. Broukh.

Legibus ambitius interrogati. Longo tempore post Urbem conditam nullam de ambitu legem fuisse legimus, quod ad magistratus et ad honorem prisci Romani non largitione et ambitu, sed virtutis via nitebantur, propterque egregia domi militiaeque facinora cives quaestura, aedilitate, praetura et consulatu, et aliis honoribus honestabantur. Prima lex contra ambitum illorum, qui magistratus appeterent, a Petilio, tribuno plebis, lata fuit, qua largitiones illorum, qui magistratus pecunia emerent, gravi poena mulctavit; aliae deinde latae fuerunt, et a Calphurnio Pisone, et a Cicerone. Lex autem Ciceronis ad hanc sententiam erat: *Si mercede corrupti obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributus, et item si vulgo data prandia; contra legem Calpurniam factum videri:* ut ipse in Oratione pro Murena ait: et *ambitus quidam recuperandae dignitatis gratia reos eiusdem criminis detulerunt:* ut Quintilianus libro II. cap. 1. scribit. Zanch. — Polyb. lib. VI. *Καὶ μὴν τὰ περὶ τοὺς χρηματισμοὺς ἔθη καὶ νόμιμα βελτίω παρὰ Ῥωμαίοις ἐστὶν ἢ παρὰ Καρχηδονίοις· παρ᾽ οἷς μὲν γὰρ οὐδὲν αἰσχρὸν τῶν ἀνηκόντων πρὸς κέρδος· παρ᾽ οἷς δὲ οὐδὲν αἴσχιον τοῦ δωροδοκεῖσθαι καὶ τοῦ πλεονεκτεῖν ἀπὸ τῶν μὴ καθηκόντων· καθ᾽ ὅσον γὰρ ἐν καλῷ τίθενται τὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου χρηματισμὸν, καὶ τοσοῦτον πάλιν ἐν ὀνείδει ποιοῦνται τὴν ἐκ τῶν ἀπειρημένων πλεονεξίαν. Σημεῖον δὲ τούτων· παρὰ μὲν Καρχηδονίοις δῶρα φανερῶς διδόντες λαμβάνουσι τὰς ἀρχάς· παρὰ δὲ Ῥωμαίοις θάνατός ἐστι περὶ τούτου πρόστιμον. Iam quod ad pecuniariam attinet, melioribus Romani, quam Carthaginenses moribus utque institutis utuntur. Nam apud hos nihil turpe, quod cum lucro sit con-*

iunctum: apud illos nihil turpius, quam largitionibus corrumpi, et malis artibus rem facere. In quantum enim laudi ducunt honestis rationibus con-
175 *gestas opes, in tantum divitias parum * legitimis factis cumulasse probro vertunt. Argumentum huic rei est, quod Carthagine dignitates et honores palam largitionibus redimuntur: Romae idem fecisse crimen est capitale.* GRASW. — *Ambitum* appellarunt *crimen illud, quo quis se in ambiendo magistratu obstrinxit.* Ambire vero est *petere, desiderare.* Stat. lib. I. Sylvar.

Ambissent laudare diem —

Petitionis ratio consistebat in amicorum et populi voluntate concilianda. In amicis habiti sunt propinqui, necessarii, et omnino qui aliquid voluntatis ostenderunt. Popularis ratio quatuor habuit partes, *nomenclationem, assiduitatem, blanditiam, et benignitatem. Nomenclatio* eam habuit vim, ut petitor suo quemque civem nomine appellaret ac salutaret. *Blanditia* est non proprio nomine, sed honestiore salutare, ut patrem, aut fratrem, aut patronum. Ad *assiduitatem* pertinebat ambire, prensare (quod Plutarchus clarius, *dextram civium attingere*) item rogare, sive precibus petere, ac beneficium reposcere. Atque in hoc munere supplicationis alios claros viros adhibebant, qui *suffragatores* dicti. *Benignitas* consistebat in conciliando populo, congiariis dandis, prandiis praebendis, gladiatoribus exhibendis, locis parandis, et pecuniis dividendis. Plura te docebit Sigon. lib. II. de Iudiciis cap. 30. Caeterum quum variae fuerint leges ambitus, quasnam praecipue hic intelligat Sallustius, quaestio est. Colligimus e Cicerone pro P. Sulla, innuere Aciliam Calpurniam, quae M. Acilio Glabrione et C. Calpurnio Pisone Coss. lata est, *ut qui damnati essent, iis neque magistratum capere, neque in senatum legi liceret, et pecunia multarentur; praeterea accusatores honores acciperent*, ut scribit Dio. RUPERT. — Videlicet Petilia et Calpurnia, quae exilium non irrogabant; nondum enim lata erat Tullia. Vid. Cicer. pro Cluentio cap. 36. pro Murena cap. 2. 3. 23. pro Sulla cap. 26. in Vatin. cap. 15. BROUKH.

INTERROGATI. Cum enim in ius ventum erat, dicebat accusator apud praetorem reo: *Aio te contra leges magistratum obtinuisse.* Si tacuisset, lis aestimabatur ut victo, si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum criminum, et instituebatur accusatio. ZANCH. — Sic infra: *et ipse lege Plautia interrogatus erat.* CIACC.

POENAS DEDERANT. Post, scil. damnationem, et non designationem: ut quidam in commentariis suis in Epistol. ad Atticum exposuit, existimans hunc locum mendosum esse, sed male, non animadvertens bis habita fuisse comitia Lepido et Volcatio coss. primum cum P. Autronius et P. Sylla creati fuerunt coss. et paulo post, cum hi legibus ambitus damnati fuissent, iterum habita fuerunt, in quibus Cotta et Torquatus declarati fuerunt, et tunc Catilina, cum ex Africa rediisset, professus est, se petiturum esse, sed prohibitus est, quia quaerebatur repetundarum, ut ait Pedianus. ZANCH. — Sic ferme et Patricius in Fragm. Orat. lib. XV. pag. 953. a. BROUKH.

CATILINA PECUNIARUM REPETUNDARUM REUS. Catilina ex praetura Africam provinciam obtinuit. [Vid. Ascon. in Cornelianam I. pag. 959. a. in II. pag. 979. a. Cic. ibid. Asconius pag. 980. 983. a. Cicero pag. 986. BROUKH. —] Quam cum graviter vexasset, legati Afri in Senatu iam tum absente illo, questi sunt, multaeque graves sententiae in Senatu de eo dictae sunt, eiusque nomen L. Iulio et M. Lepido coss. a P. Clodio delatum est, ut ex hoc loco apparet; et mendum in Pediano esse arbitror, qui in Toga candida ait, cum L. Torquato et L. Cotta coss. a P. Clodio repetundarum accusatum fuisse, et librarii mendum esse existimo, quia paulo post dicit L. Volcatium Tullum cos. consilium publicum habuisse, an rationem Catilinae habere deberet, si peteret consulatum; nam quaerebatur repetundarum, et Catilinam ob eam causam destitisse a petitione; absolutus autem fuit accusatore praevaricante, ut Cicero in orat. de Aruspicum responsis, et Pedianus tradunt; in hoc enim iudicio Cicero pro P. Sylla scribit, Torquatum cos. advocatum Catilinae fuisse. Ecce tres absolutiones Catilinae: Prima de incestu, secunda de repetundis, tertia vero de sicariis; sed dicet aliquis, quid est,
quod Cic. in L. Pisonem et in primo Epistolarum ad * Atticum dicit, 176
Catilinam bis tantum absolutum esse? Hoc ideo dixit, cum vellet tantum duas proximas absolutiones significare, sc. de repetundis et sicariis; de prima vero tacuit, ne in memoriam revocaret labem, qua affecta fuit Fabia, virgo Vestalis, Terentiae, Cicer. uxoris, soror. ZANCH.

PECUNIARUM REPETUNDARUM REUS. Lex de repetundis primum lata fuit a L. Pisone Frugi in eos qui aerarium, vel provinciarum pecunias depeculati essent. Cicero in VII. in Verrem: Filius enim L. Pisonis erat eius, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. Idem libr. Offic. II. Nondum centum et decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis a L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. Aliam postea M. Acilius Glabrio de pecuniis repetundis severissimam tulit, qua ne comperendinari quidem liceret reum, ut Pedian. scribit. Idem alibi: *Repetundarum causa ita se habet, ut si convictus reus sit, atque damnatus, pecuniam reddat, aestimata lite, hoc est, in pretium redactis omnium furtis, quam summam pecuniae proscriptis eius bonis sectores curabant.* ZANCH. Polyb. lib. VI. Ὁ γὰρ δῆμος τὰς διαλύσεις καὶ συνθήκας ἀκύρους καὶ κυρίας ποιῶν, ὡς ἐπάνω προεῖπον, οὗτός ἐστιν· τὸ δὲ μέγιστον, ὑποτιθεμένους τὴν ἀρχὴν, ἐν τούτῳ δεῖ τὰς εὐθύνας ὑπέχειν τῶν πεπραγμένων. *Populus enim, ut antea dicebam, pacta et foedera aut infirmat aut confirmat: et, quod longe maximum, ubi deposuerint imperium, eorum quae in provincia gesserint, apud populum ratio eis est reddenda.* Tacitus lib. XV. Annal. *Olim quidem non modo praetor aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, et quid de cuiusque obsequio videretur, referrent, trepidabantque gentes de aestimatione singulorum.* Et eodem libro: *Metu repetundarum infracta avaritia est.* GRASW. — Repetundae pecuniae dictae, quas sive socii, sive cives privati a magistratibus, aut iudicibus, aut publicis curatoribus, iudicio repetiverunt, quas illi, aut in provincia, aut in Urbe, aut ob ius dicendum, aut ob iudicandum, aut ob

aliud aliquid publice curandum, cepissent. Quod genus furti quum exprimere vellent, pecuniam ablatam, captam, coactam, conciliatam, aversam dixerunt etc. Videndus idem Sigon. lib. III. de Iud. cap. 27. Poena huius criminis olim exilium fuit et aestimatio, ut Ascon. notat Comm. in Verrinas; sed secuta lex Iulia immutavit. Ex ea enim poena fuit hoc crimine damnatorum amissio ordinis senatorii, et litis aestimatio; nihil vero ultra, ut e Tacito pluribus docet Lips. ad XIV. Annal. ubi tamen adiicit, hanc quidem fuisse ordinariam poenam eius criminis; sed gravius et extra ordinem plerumque in idem crimen fuisse animadversum, pro delicti scilicet modo. Rupert. — Vid. Manutius in Ciceron. I. ad Attic. I. pag. 7. 8. Malaspina pag. 5. seqq. ed. Ven. Bosius pag. 9. 10. Cicero Agrar. II. cap. 9. Manutius Arg. Catil. primae. Advocatus tum reo Catilinae fuit Consul Torquatus. Vid. Cicero pro Sulla cap. 29. pro Coelio cap. 4. inibi Hottomannus pag. 299. a. Bis fuisse absolutum tradit Cic. in Pison. cap. 39. de repetundis et de incestu. Vid. ibi Nicol. Abramus pag. 765. b. de repetundis Cic. in Toga cand. Ascon. pag. 980. 983. a. de incestu Asconius pag. 985. ubi et reum factum inter sicarios dicit a L. Lucullo. De repetundis Cic. pag. 986. Fuit vero Catilina ter absolutus. Vid. Manut. in I. ad Attic. XVI. pag. 42. Broukh.

Pecuniarum. Abest *pecuniarum* a B. Pub. Reg. *repetere* et *nequiverat eodem tempore*. Cicero pro Cluentio 83. *teneri lege* pecuniarum repetundarum. utroque modo locutus Tacitus. Lege Iulia repetundarum tenebatur non solum is qui pecuniam, sed qui vasa, vestes, frumentum, alia intervortebat; teste Marcello lib. XLVIII. Digest. Wasse.

Prohibitus erat. Dictio *erat* supervacua est: ad posituram quod attinet, ita est in MSS. Pall. editisque vetuste. Grut.

Prohibitus erat petere consulatum. Nemo enim reus magistratum petere poterat, dum iudicium penderet. Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, et legati Afri questi de eo in Senatu graviter essent, repetundarum a P. Clodio accusatus fuit; pro-
177 fessus deinde est Catilina petere se consulatum; L. Volcatius * Tullus consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinae habere deberet, si peteret consulatum, nam quaerebatur repetundarum. Catilina ob eam causam destitit a petitione, nam et Cicero ait: *Te vero* etc. *Catilina consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium est.* Zanch. — Cic. in competitores suos: *Te vero, Catilina, consulatum sperare aut cogitare, non prodigium atque portentum est? A quibus enim petis? A principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt? Senatoribus? qui te, auctoritate sua, spoliatum ornamentis omnibus, vinctum paene Africanis tortoribus tradiderunt?* Grasw.

Quod intra legitimos dies profiteri nequiverit. Oportebat candidatos, ante Comitiorum diem, sua nomina profiteri apud magistratum illum, qui Comitia habiturus erat. Tum si digni iudicarentur, quibus pars aliqua gubernationis Reipublicae populo committeretur, nomina eorum a magistratibus recipiebantur; sin minus, non recipiebantur;

neque tum populus, etiamsi maxime vellet, creare eos poterat. Ista professio nonnunquam integrum annum ante Comitia incipi solebat. Iam vero et hic mos erat petitoribus, ut *candida toga* in Comitium venirent, et in colle considerent, unde coram possent ab universis videri, quemadmodum scribit Macrob. lib. I. Persius huc alludit:

— — quem ducit hiantem
Cretata ambitio.

Etenim non contenti insito lanae colore, cretam addebant in vestem, ut candesceret, imo splenderet. Ita vero comparere non poterat Catilina, quoniam repetundarum reus, adeoque sordidatus. Livius lib. VI. *Tribuni pl. diem Manlio dicunt, conversa plebs est, utique postquam sordidatum reum viderunt.* Sordidatum, id est, toga magis pallente et obsoleta, ut explicat Lips. lib. I. Elect. cap. 13. ubi tamen quod pullatos eosdem negat dici posse, iudice magno Casaubono ad Suet. Octav. cap. 40., hallucinatur. Rupertus.

Legitimos dies. Fuit primitus in Naz. *legitimas*. Grut. — Vid. Cic. IV. Verrin. §. 90. Wasse.

Profiteri. Id est, se hac accusatione purgare non potuerit. alias *profiteri* est iubere nomen suum inscribi: nam mos erat, ut qui magistratum peterent, omnes ante profiterentur, id est, iuberent nomen suum inscribi, ut magistratum in comitiis petere possent: qua in significatione usus est et Velleius Paterculus libro II. *Nam,* inquit, *et quaesturam petens, quos indignos iudicavit, profiteri vetuit.* Cicero quoque in oratione pro Plancio in hac significatione utitur: *simul ut qui sint professi, video quid dicam.* Zanch. — Vox *profiteri* hoc loco non significat simpliciter dare nomen, sed ita ut per leges recipi posset, quae reum profitentem non admittebant. Quare Sallustius inquit, Catilinam repetundarum reum intra tempus legibus constitutum profiteri nequivisse, id est, non potuisse dare nomen, ita ut admitteretur ad petitionem; nam quaerebatur repetundarum. Profitebantur autem petituri apud eos (ut puto) qui comitia habebant. Livius Dec. III. lib. 7. Castil. — Imo aliquando citra nominis dationem, ut pluribus probat Gruch. de Com. lib. I. intelligit trinundinum illud quo petitores ante Comitia ordinaria nomen profitebantur. Vide Dionem XXXVII. Talem apud Athenienses legem fuisse auctor est Themistius Orat. XIV. pag. 315. *Ἀθήνησι τοὺς ὀφείλοντας τῷ δημοσίῳ κατείργει νόμος μὴ κοινωνεῖν τῆς πολιτείας, ἕως ἂν τὸ ὀφειλόμενον ἀπολύσωνται.* Wasse.

Erat eodem tempore Cn. Piso, adolescens nobilis summae audaciae, egens, factiosus; quem ad perturbandam rempublicam inopia atque mali mores stimulabant. Thosanus: *nobilis, summae audaciae, genus, factiosus.* Traducta verba puto: *adolescens genus nobilis, summae audaciae, egens. Genus nobilis* graecissat: et addidit, quia nobiles etiam virtute, aut vitiis, plane iidem, qui noti. Itaque Terentianus Clitipho de sua amica: *Mea,* inquit, *est potens, procax, magnifica, sumtuosa, nobilis.* Et Cicero in ea pro Coelio, et Clodiam *nobilem mulierem* appellat a nota impudicitiae. *Ignobilis* pro ignoto. Plautus Pseudolo:

Peregrina facies videtur hominis atque ignobilis. Apuleius: *rem sibi non nobilem.* pro *ignotam.* Palmer.

Cn. Piso. Sic etiam appellat Cicero in oratione pro Murena, et pro L. Sulla. Zanch. — Palmer. ex libro Thosano legit: *adulescens genus nobilis.* Vere nobilis fuit Piso, si stemmatis antiquitatem spectes. Nam ex Calpurniorum familia prodierat: ipsi vero Calpurnii a Calpo,
178 Regis Numae filio oriundi, si Festo credimus. Quamquam * is Calpur, non Calpus, a veteri commentatore Horatii appellatur. Sed idem adfirmat Lucan. panegyr. ad Pisonem:

— — *hinc tua, Piso,*
Nobilitas; veterisque citant sublimia Calpi
Nomina, Romanas inter fulgentia gentes.

Vide et Acronem ad illud Horatii:

— — *Vos o Pompilius sanguis.*

Cic. in Pison. *O familiae, non dicam Calpurnia, sed Calventia.* Fuit praeterea Pisonum genus trium familiarum: Pisonum Frugi; Pisonum Caesoniorum; et Pisonum, atque ex his noster hic. Neque fuit hic Piso, quod aliquis suspicari possit, contra quem Cicero scripsit: sed Cn. Piso Cn. F. qui quaestor postea pro Praetore in Hispaniam missus, ibi ab equitibus Hispanis occisus est. Aiunt exstare de hoc etiamnum Romae eiusmodi inscriptionem:

CN. CALPVRNIVS.
CN. FILIVS. PISO.
QUAESTOR. PRO. PR. EX. SC.
PROVINCIAM. HISPANIAM.
CITERIOREM. OBTINVIT.

Hieronymus Apol. I. adversus Rufinum, *Sallustianum Calpurnium* nominat: sed non hunc, verum alium ex Historia Sallustii. Eiusdem mentionem facit Epist. LXXXIV. 91. et Epist. CLIII. *Lanarium* cognominat, a quo idem Apol. III. cap. 8. *discipulos Calpurnianos* appellavit. De eodem Calpurnio nescio quid commemorat Valer. Max. lib. VIII. Coler. — Ascon. in Cornelianam I. pag. 959. *Cn. quoque Piso, adolescens potens et turbulentus, familiaris erat Catilinae, omniumque consiliorum eius particeps, et turbarum auctor.* Vide et pag. 986. Brouke.

Summae audaciae. Porcius Latro *temerarium iuvenem* adpellat. Coler.

Egens. Pro *egens* Thosanus *genus*, Palmerio teste, quem vide. L. 2. *egenus.* B. Pub. *turbandam.* Et sic fere Tacitus: habes tamen illud alterum apud Cic. VI. Acad. et alios. Wasse.

Quem ad perturbandam Rempublicam inopia atque mali mores. Lucan. lib. I.

Non erat is populus, quem pax tranquilla iuvaret,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
Inde irae faciles, et quod suasisset egestas,
Vile nefas; magnumque decus, ferroque petendum,
Plus patria potuisse sua.

Grasw.

Cum hoc Catilina et Autronius, circiter Nonas Decembris consilio communicato, parabant etc. Huius quoque rei meminit Cicero in Oratione pro Sylla, *Scilicet,* inquit, *is sum, qui existimem Cn. Pisonem et Catilinam et Vargunteium et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sylla facere potuisse.* et ibi Autronium appellat *hominem audacem, petulantem, et libidinosum.* Zanch. — Nihil enim sine Autronio vel Lentulus vel Catilina concipiebant. Vid. Cic. pro P. Sulla cap. 5. 18. 23. 24. ubi Vargunteium fuisse in hac priore coniuratione videbis. Broukh. — Pro Murena: *Omnia quae per hoc triennium agitata sunt iam ab eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initum consilium Senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt.* Grasw.

Kalendis Ianuarii. In hoc dissentit Cicero a Sallustio, quod ipse ait Kalend. Ianuar. L. Torquato et Lucio Cotta Coss., Cicero vero pridie Kalend. Ianuar. Lepido et Tullo Coss. Zanch.

L. Cottam. L. Aurelium Cottam. Is fuit vir summo ingenio summaque prudentia. Tres enim Cottae fuerunt, L. Cotta, C. Cotta, et M. Cotta, adeptique sunt omnes consulatum: ut Pedian. scribit. Cast.

L. Torquatum. Opinor designari L. Torquatum, qui, ut scribit Cicero in Pisonem, *Provinciam Macedoniam ex S. C. obtinuit, et ex ea Imp. * appellatus est.* In denariis autem Manliae familiae describitur 179
L. Torquat. Ex S. C. Ad Sallustii autem locum faciunt, quae refert Pedianus in Corneliana. *P. Sulla,* inquit, *et P. Autronius Coss. des. cum essent, eorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus ambitus damnarunt, et in eorum locum Coss. creati sunt.* Ursin.

L. Cottam et L. Torquatum Consules interficere. De his Consulibus nihil legitur apud Cassiodorum in Chronico. Marci tantum et C. Cottae inibi fit mentio. Sed tamen Asconius quoque L. Cottam et Torquatum nominat. Colerus. — Sic Florus lib. III. cap. 18. in coniuratione Italicorum contra Urbem: *Primum fuit belli in Albano monte consilium, ut festo die Latinarum Iulius Caesar et Martius Philippus Coss. inter sacra et aras immolarentur.* Grasw. — Vid. Cicero Catil. I. cap. 6. inibi Muretus pag. 621. Abramus in Orat. Tom. III. Part. I. pag. 735. b. Ascon. in Orat. in Toga Candida pag. 978. 986. Broukh.

Duas Hispanias. *Duas* abest a quibusdam libb. veteribus, sed perperam, meo iudicio. Sic Caesar locutus est lib. II. de Bello Civili: *Duas Hispanias confirmari.* Fuit autem Hispania ulterior et citerior, de qua vide Alex. ab Alex. lib. II. cap. 17. Coler.

In Nonas Februarii consilium caedis transtulerant. Ita MSS. Pall. meliores, etiam ii quos consuluit Bongarsius; hactenus vulgati *transtulerunt.* Gruter.

Senatoribus perniciem machinabantur. Maluissem ego *machinati,* ut penderent adhuc a superiori periodo. Gruter. — Asconius adfirmat, hanc coniurationem in Senatores tantum fuisse directam. Coler. — Cicero pro Murena cap. 37. 38. Sueton. Caes. cap. 9. Cicero in Toga Candida pag. 986. Broukh.

Quod ni Catilina maturasset. Considerandum, servaritne

Sallustius illud *σπεῦδε βραδέως* in verbo *maturare*, quo de tam anxie ac subtiliter disputat Gellius ex Nigidio. Certe historici Latini *maturare* pro *properare* ac *festinare* idemtidem dicunt, quicquid dicat Gellius. GLAREAN. — Hinc I. Catilin. *Potestne tibi* [*huius vitae*] *haec lux, Catilina, aut huius coeli spiritus esse iucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kal. Ian. Lepido et Tullo Coss. stetisse in comitio cum telo? manum consulum et principum civitatis interficiendorum causa paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam Reipublicae obstitisse?* GRASW. — Imprudentissime hic se gessit Catilina; etenim, ut ait Liv. lib. XXV., *in rebus asperis et tenui spe, fortissima quaeque consilia tutissima sunt.* Quibus parissima sunt illa Senecae in Agamemnone Tragoedia: *Capienda rebus in malis praeceps via est.* Nec alio tendit Ammianus Marcell. lib. XXVI. *Res novae petulanter arreptae, celeritate muniri solent interdum.* Denique eodem nituntur fundamento verba Taciti lib. I. Hist. *Nec contatione opus, ubi perniciosior sit quies.* Alia adduximus ad Iustini lib. I. cap. 9. §. 19. RUPERT.

EO DIE POST CONDITAM URBEM ROMAM. Odiosa heic vox *Romam*, nec heic solum, sed aliis locis ubi iungitur dictioni *urbi*; urbs enim per excellentiam, Romam ipsam designat, ut vel pueris notum; si tolerari debet, malim cum Pal. quinto *Romae.* GRUTER. — At noster *urbem Romam* cap. 6. et recte. *urbem* enim pro *Roma* positum haud ita longe ante tempora Domitii Marsi notum ex Quintiliano Instit. VI. 3. nec tamen in exitium alterius formulae obtinuit: *de urbanitate, quam propriam esse nostrae civitatis*, ait, *et sero sic intelligi coeptum*, *postquam* Urbis appellationem, *etiamsi nomen proprium non adiiceretur*, Romam *tamen accipi sit receptum.* Plautus, qui saepe in Comoediis urbem allocutus est, numquam addit *Romam.* Sed tamen auctores gravissimi vocem illam adhibent, et inter eos Cicero ad Quirites post red. Roma civitas *ex nationum conventu constituta.* Idem Acad. *Aristoteles non dubitasset, quin et*
180 *Praetor ille esset*, *et* Roma urbs. Livius XLIII. 6. *Alabandenses * templum* urbis Romae *se fecisse commemoraverunt.* Confer XXXII. 26. Tacitus Annal. initio: Urbem Romam *a principio reges habuere.* Annal. IV. 26. *Seque primos templum* urbis Romae *statuisse.* Idem tamen locum hunc aemulatus est omissa voce de qua quaeritur, Hist. III. 72. *Id facinus post* conditam urbem *luctuosissimum foedissimumque P. Rom, accidit.* Sed ideo omisit quia postea adiecturus erat *P. Rom.* Virgilius:

Urbem *quam dicunt* Romam.

Horat. III. 5.

Oblitus, aeternaeque Vestae,
Incolumi Iove et urbe Roma.

Et Carm. Saec.

Nihil urbe Roma Visere maius.

Velleius Paterculus II. 3. Hoc initium *in urbe Roma* civilis sanguinis. et I. 9. Romam urbem *Parilibus in Palatio condidit.* unde priorem locum frustra sollicitat N. Heinsius. Apud ICss. *Urbis* appellatio non tam late patet atque *Romae.* L. II. D. *de Verborum signif.* L. IV. *Si ita.* Alibi fere omittitur *Roma*, licet infimae aetatis scriptores aliquando retineant. Sulpicius Hist. Sacr. II. 39. *Liberius quoque* Urbis Romae etc. Arnobius pag. 94. Auctor sub nomine Hegesippi I. 38. *Redit ex* urbe Roma *cum patre Alexander.* et I. 40. *ad* urbem Romam *sine mora pergerent.* et XLIII. 44. II. 9. 12. et I. 22. Caesar *qui inter* urbem Romam *et Pompeium medius.* et sic Codices B. Pub. et C. C. C. *Victor* in Caes. II. Urbem Romam *externorum virtute et insitivis artibus praecipue crevisse.* Eutropius VII. 9. Urbem Romam *incendit.* Sin autem post tot exempla novandum putet Lector, is meis ingratiis legat: *post conditam urbem Romam.* ita fere Tacitus Hist. IV. 58. *Te Quirine*, Romanae *parens* urbis, *precor venerorque.* Ad cuius genium contra aetatis suae morem se accommodavit Eutropius VII. 9. *Propter haec* Romanae urbi *exsecrabilis.* Pemb. *eodem die.* male L. L. 3. *quod Cat. nisi mat.* vox *rursus* abest Reg. uti *Catilina* Prisciano pag. 996. Hutteri membranae eximie bonae omittunt *sed*, teste ad Apuleium Stewechio. *ni maturasset* etc. citat haec suppresso auctoris nomine Beda de Orthog. atque ita Codex Sidneiensis, in quo habetur liber eiusdem Bedae secundus, qui quidem prioris Epitoma esse videtur. Totum locum ita aemulatus Orosius IV. 17. *Et nisi* maturata proditio *consilium praevenisset*, *destituta praesidio civitas, servili manu periisset.* Etiam Hegesipp. IV. 9. *Ultimus ille dies universo populo fuisset*, *si non ad templum prius quam ad urbis signum dirigendum putasset.* Sed *quia metuentes sibi* etc. MS. C. C. C. et B. Pub. *in urbis sinum.* recte. Denique *Quaestor* [cap. seq]. exsulat ab L. I. 2. Balliol. omnibusque Glareani. in B. Pub. primitus *pro Imperatore.* WASSE.

QUIA NONDUM FREQUENTES ARMATI CONVENERANT, EA. Vide hic verbum *Quia* inceptivum esse. nam quae sequuntur verba, *ea res consilium diremit*, ad priora sunt iungenda, nempe ad *Quia nondum* etc. GLAR.

CAP. XIX.

POSTEA PISO IN CITERIOREM HISPANIAM QUAESTOR PRO PRAETORE MISSUS EST. Ad hunc Cn. Pisonem pertinet vetus inscriptio ex marmore:

CN. CALPURNIUS
CN. F. PISO
QUAESTOR. PRO PR. EX S. C.
PROVINCIAM HISPANIAM
CITERIOREM OBTINUIT. URSIN.

CITERIOREM HISPANIAM. Cic. Verrin. IX. meminit cuiusdam L. Pisonis in Hispania Praetoris, eumque dicit in provincia occisum fuisse. Confer §. 57. Quam quidem Orat. habuit XXXVII annos natus, at hanc coniurationem in annum eius XLI. retulit Fabricius. WASSE.

QUAESTOR PRO PRAETORE. Verbum *Quaestor* non est in omnibus codicibus: est plane ambiguum, priusne Quaestor, et iam factus Propraetor, ac sic missus; an nunc Quaestor recens factus, et ut Quaestor missus, sed pro Praetore, id est loco Praetoris. verum iudicet Lector. GLAR. — Verbum *Quaestor* expungit Glareanus, ignarus scilicet Roma-

nae consuetudinis. Num enim vetus inscriptio ex marmore, quam Ursinus et Colerus laudant, vitiosa dici potest, quum de hoc ipso:

CN. CALPURNIUS.
CN. F. PISO. etc.

181 * Tu, Auditor, hunc Sallustii sensum puta, Cn. Pisonem ex quaestura cum imperio praetorio missum esse; et ut accuratius haec intelligas, lege Sigon. lib. III. de antiquo iure Provinciarum. Rupert.

Pro praetore. Id est, cum esset Quaestor, tamen cum praetoria potestate missus est. Hoc significat Suetonius, cum inquit, Pisoni Hispaniam provinciam ob suspicionem urbanae coniurationis ultro extra ordinem datam fuisse. Cast. — Praetores Provinciales creati sunt circa annum DXIX. Sicilia et Sardinia captis atque in Provinciarum formam redactis, ut Livius et Solinus prodiderunt. Pomponius in L. I. ff. de orig. Iur. *Capta Sardinia*, inquit, *mox Sicilia*, *item Hispania*, *deinde Narbonensi provincia, totidem Praetores*, *quot provinciae*, *in ditionem venerunt.* Wasse. — Ascon. lib. I. pag. 986. *Piso autem, cum haec dicerentur, perierat in Hispania, missus a Senatu per honorem legationis.* Sueton. Othon. cap. 3. *Sepositus est per causam legationis in Lusitaniam, Provinciam administravit quaestorius per decem annos moderatione atque abstinentia singulari.* Bene haec illustrat Hottomannus in Ciceronem Orat. Tom. II. Part. I. pag. 68. Broukh.

Infestum inimicum Cn. Pompeio. *Infestum*, pro *acrem*, dicere potuit Sallustius. Interdum tamen suspicatus sum, *inimicum* glossema fuisse ad *infestum*, quo vitii genere refertos esse libros animadverti. A. Manut. — Superfluit vel *infestum* vel *inimicum.* servatur tamen MSS. omnibus. Grut. — *Infestum inimicum* Pembr. Arond. Reg. Col. Ies. Bal. Digb. Marck. γ. λ. L. 1. at L. 3. *manifestum inimicum,* quomodo Seneca de Tranq. V. *Marcus Cicero*, *inter Catilinas Clodiosque iactatus*, Pompeiosque et Crassos, *partim* manifestos inimicos, *partim dubios amicos.* Verum L. 2. Marck. et Venetae *infestum inimicumque,* quemadmodum et Cicero III. Verrin. *Clamore P. Romani* infesto *atque* inimico *excitatum.* et Verrin. V. *Quis hunc audet dicere aratoribus* infestum aut inimicum *fuisse?* Idem pro Quintio: *Mihi summum per iniuriam omnia* inimica et infesta *sunt.* Eaque positura usus etiam Arnobius pag. 19. in Anton. *Gallia quam sibi armis animisque* infestam inimicamque *cognovit.* Livius: *Neque Boii*, *neque Hispani*, *cum quibus eo anno bellatum erat*, *tum* inimici infestique *erant Romanis.* Scripti omnes *inimice infesti*, quod Gronovio placet: ipse alibi, *inimicis infesti.* Noster infra: *irati infestique sunt;* at, ne quid dissimulem, *infestus inimicus* nullibi, quod sciam, invenitur. Hasce voces ita divisim exhibet Lucretius:

Multa meant inimica *per aureis*, *multa per ipsus*
Insinuant nareis, infesta *atque aspera odore.*

Infestus pro *irato*, Apuleius ad finem Met. V. *Sic effata foras seproripit* infesta *et stomachata biles venereas.* Glossae: ὀργίλοι, *infesti.* Alterutrum superfluit, servatur tamen MSS. omnibus, inquit Gruterus. Wasse. — Occasione huius loci restituo C. Velleium Paterculum lib. II. Hist. cap. 46. Ibi: *Invictum par consulum Cn. Pompeius et M. Crassus, alterum iniere consulatum.* *Age* (inquit in animadversionibus Velleianis Lipsius) *Pompeius invictus esto* (etsi Caesar aliter docuit:) *quid? etiamne Crassus? Inconveniens plane verbum.* Ipse igitur scribit: *Inclutum par.* F. Ursinus ex V. C. qui habet *victus pars Consulum*, emendat: *Vetus par consulum.* Inepte; non enim tales veteres illi sancti, et ambitionis expertes. Alias iuvare possem Bonhomaei editione, quae habet *victum par.* Acidalius duas venales habet, quarum neutram vel numo emerim. Aut enim legendum ait *invisum:* ut quorum occultam conspirationem iam populus olfecerat: aut *invictum:* ut simul respiciat, de quo simul agit, ad Caesarem, cum quo hi potentiae societatem inierant. Mea sententia haec est, scripsisse Velleium *invidum par*, et respexisse ad ista Sallustii, quibus invidiam Crassi erga Pompeium luculenter describit, ut et praeced. cap. 17. *Fuere item ea tempestate*, inquiens, *qui crederent M. Licinium Crassum non ignarum eius consilii fuisse: quia Cn. Pompeius*, *invisus ipsi*, *magnum exercitum ductabat*, *cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere.* Rupert.

Neque tamen. L. 2. *neque enim*, Regio abest *provinciam.* Infra Arond. *volebat esse.* et *et iam* omisso *tum.* At Acro ad Horat. Carm.
II. Od. * XVII. *Et iam tum.* L 2. *etiam tunc.* Pemb. *in exercitum.* pro 182
nequivisse Mart. L. 1. 3. *nequissime.* Agroetius pag. 2272. *n. Hisp. pr. tale facinus fecisse*, ut in editis. Wasse.

Quippe foedum hominem a republica procul abesse volebat. Ars politica, submovere aliquem sub honoris specie: qua usi sunt et Alcibiadis adversarii, cum ille se ad refellenda crimina ad iudicium offerret. Thucyd. lib. VI. *Οἱ δὲ ἐχθροὶ δεδιότες τό τε στράτευμα μὴ εὔνουν ἔχῃ, ἢν ἤδη ἀγωνίζηται, ὅ τε δῆμος μὴ μαλακίζηται θεραπεύων, καὶ ἀπέσπευδον ἄλλους ῥήτορας ἐνιέντες, οἳ ἔλεγον, νῦν μὲν πλεῖν αὐτὸν καὶ μὴ κατασχεῖν τὴν ἀγωγήν· ἐλθόντα δὲ κρίνεσθαι ἐν ἡμέραις ῥηταῖς· βουλόμενοι ἐκ μείζονος διαβολῆς, ἣν ἔμελλον ῥᾷον αὐτοῦ ἀπόντος ποριεῖν, μετάπεμπτον κομισθέντα αὐτὸν ἀγωνίσασθαι. καὶ ἔδοξε πλεῖν τὸν Ἀλκιβιάδην. Sed veriti eius inimici, ne si contendere insisterent, abalienarent ab eo militum animos, neve plebs relanguesceret ab ipsius studiis promovendis, submiserunt alios oratores, qui dicerent, nunc quidem profectionem maturandam, nec remorandum abitionem, sed reversum debere iudicio sisti, volentes atrociore cum invidia premente* (*quam in absentem facilius erant conflaturi*) *revocatum ac coactum iudicio contendere. Ita visum est Alcibiadem abire.* Cicero quoque pro Domo sua: *Sic M. Cato invisus*, *quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Eiiciuntur duo*, *quos improbi videre non poterant*, *alter per honorem turpissimum*, *alter per honestissimam calamitatem.* Et Tacitus lib. II. Annal. *Tiberius*, *nomine Germanici*, *trecentos plebi sestertios viritim dedit*, *seque collegam consulatus eius destinavit. Nec ideo sincerae caritatis fidem adsecutus, amoliri iuvenem specie honoris statuit, struxitque caussas, aut forte oblatas arripuit.* Et I. Histor. *Mox suspectum in eadem Poppaea* (Othonem Nero) *in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit.* Ibid. *Nec Lusitaniam rursus aut alterius exsilii honorem exspectandum.* Rursus Annal. XIII. *Deiicitur familiaritate sueta, post congressum Neronis, et comitatu Otho: et postremo, ne in Urbe aemu-*

latus ageret, provinciae Lusitanicae praeficitur. Et lib. XII. *Qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis caussis, et alii per speciem honoris; etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur tali occasione.* Et Vologeses item lib. XIII. *quo bellum ex aequo modo pararet, an ut aemulationis suspectos per modos obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum.* GRASW. — Observa artem regnandi, qua removerentur homines honoris specie, alioquin eo indigni; *damit man ihrer mit gutem Fug abkomm*, ut nos Germani loquimur, et quo melius sit statui publico. Ut plurimum tamen livor aulicus ea grassari solet. Sic Tiberius Caesar Germanicum amoliri specie honoris statuit, struxitque causas, vel ultro oblatas arripuit, apud eundem nostrum lib. II. Annal. Et apud Iustin. lib. XIII. *Perdiccas inter principes provincias divisisse legitur, simul ut et removeret aemulos, et munus imperii beneficii sui faceret.* Item apud Procopium lib. belli Gothici, *Amalasuenta regina tres e numero procerum, ut facundissimos, ita et sediosissimos viros, in ultimos quosdam Italiae fines, per causam eius regionis tuendae, relegasse* legitur, *et quidem non uno eodemque loco, sed longissimo abinvicem intervallo mansuros.* A quo sophismate politico non abhorret calliditas ista Cersobleptae, Thraciae reguli, qui, cum eius cognati desciscentes, magnam pecuniae vim clam extulissent, facta pace, civitatum eis praefecturas adtribuit, eosque ab se invicem disiunxit, sicut exstat apud Polyaen. lib. XII. Strat. Denique, ut in pauca conferam, sic P. Clodius in senatu sub honorificentissimo ministerii titulo, M. Catonem a republica relegavit, quippe legem tulit, ut is Quaestor cum iure Praetorio, adiecto etiam Quaestore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemaeum, ut breviter narrat Vell. Paterc. lib. II. Plura affert Grut. Part. II. Disc. in Tac. ad locum e lib. II. Annal. *Amoliri iuvenem specie honoris statuit.* RUPERT.

PROCUL ESSE VOLEBAT. Vocem *esse* exscindere poterat, si verbis parcere voluisset auctor. GRUT.

SIMUL QUIA BONI COMPLURES PRAESIDIUM IN EO PUTABANT. Non male Bongarsio excussus liber, *simulque boni*; modo item sic reformentur sequentia: *Simulque boni complures praesidium in eo putabant, etiam tum potentia Pompeii formidolosa*; eiecta voce *erat*. Vocula *Cnaei* quae
183 visitur in * editionibus aliis, sublata est e nostra auctoribus MSS. GRUT.

QUIA BONI COMPLURES PRAESIDIUM IN EO PUTABANT. Itane boni praesidium in homine malo putant? Nempe verum de eo, quod de L. Vitellio Tacitus lib. III. Hist. *L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.* GRASW.

IN EO PUTABANT. Hoc est, vel *in Pisone*, vel *ea re*. Cicero Divin. in Q. Caecil. *Ut res ita duceretur, ut apud Metellum Praetorem caussa diceretur.* In eo esse *haec commoda*. VI. Verrinar. *Id agi, id cogitari*, in eo laborari, *ut res in illud tempus reiiceretur.* Plautus Asinar. II. 4. *Solus mihi talentum argenti soli annumeravit, et credidit, neque deceptus in eo.* Idem fere de Lucullo Plutarchus 517. *Ἐλπίδας δὲ θαυ-*

μαστὰς τῇ βουλῇ παρασχὼν, ὡς ἐχούσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀντίταγμα πρὸς τὴν Πομπηΐου τυραννίδα καὶ τῆς ἀριστοκρατίας πρόμαχον. WASSE.

ET IAM TUM POTENTIA CN. POMPEII FORMIDOLOSA ERAT. Hic ille est de quo Plinius Panegyr. *Annonae aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriae, quam pulsus ambitus campo, exactus hostis mari, Oriens triumphis, Occidensque lustratus.* Cui et virtus invidiam, invidia calumniam creavit, teste Ammiano libr. XVII. *Nec non etiam in Pompeium obtrectatores iniqui multa scrutantes, cum nihil, unde vituperari deberet, inveniretur, duo haec observaverunt ludibriosa et irrita: quod genuino quodam more caput digito uno scalpebat; quodque aliquamdiu tegendi ulceris caussa deformis fasciola candida crus colligabat: quorum alterum factitare ut dissolutum, alterum ut novarum rerum cupidum asserebant; nihil interesse oblatrantes argumento subfrigido, quam partem corporis redimiret regiae maiestatis insigni.* Adversus huius ergo potentiam cum optarent quemvis alium crescere, vel foedissimo Pisoni favebant. Sic aliquando etiam P. Clodio Cic. de Haruspic. Respons. *Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime meriti: sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit. In ipsum Cn. Pompeium, auctorem, ut praedicare est solitus, consiliorum suorum, invehi coepit. Inibat gratiam a nonnullis.* Et mox: *Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio.* Quod Romae minime mirandum, in tam maledica, ut ait Cic. pro Coelio, civitate. Quae talia considerans Polybius, ubi lib. I. Hist. post res Carthaginensium bene administratas Xanthippum mox discessisse narrasset, addit: *Φρονίμως καὶ συνετῶς βουλευσάμενος· αἱ γὰρ ἐπιφανεῖς καὶ παράδοξοι πράξεις βαρεῖς μὲν τοὺς φθόνους, ὀξείας δὲ τὰς διαβολὰς γεννῶσιν.* *Prudenter sane ac sapienter! Illustres enim atque admirandae actiones graves invidias et acres calumnias conflare solent.* Quanquam Sallustius ipse innuere videtur, nimiam fuisse Pompeii potentiam.

Quo potuit civem populus perducere, liber
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.
Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompeium transire parat.

Sic loquitur ipse de se apud Lucanum lib. II. Hinc voces illae quas idem poëta lib. I. memorat:

Scilicet extremi Pompeium emptique clientes
Continuo per tot satiabunt tempora regno?
Ille reget currus nondum patientibus annis?
Ille semel raptos nunquam dimittet honores?
Quid iam iura querar totum suppressa per orbem,
Ac iussam servire famem? quis castra timenti
Nescit mista foro, gladii cum triste micantes
Iudicium insolita trepidum cinxere corona,
Atque auso medias perrumpere milite leges,
Pompeiana reum clauserunt signa Milonem?

Similia Florus habet lib. IV. cap. 2. *Q. Metello, L. Afranio Coss.* quum

Romana maiestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos et Armenios triumphos, in Pompeianis theatris Roma cantaret, nimia Pompeii potentia apud otiosos, ut solet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretae triumphum, Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompeium, actisque eius obstrepere. GRASW.

IN PROVINCIAM. L. 2. 3. Mart. Marckii γ. λ. Pemb. *in provincia*, recte. Cato de Lege Voconia Fr. LXI. *Quam* in viri potestate *non committit*. Cic. I. de Orat. *Veni* in Senatu. Seneca Ep. LXXI. in conspectu *eius venerunt*. Plautus ipse, linguae Latinae parens, Amphitr. IV. 3. 18.

Pergam in aedibus *nunc iam*.

184 * Sulpicius Severus Hist. Sacr. I. 24. in Domino *rebelles*. XXIX. *urgente nocte* compulsus in oppido. Hegesippus III. 17. *Quis nos recipiet* in illo puro *et* secreto loco? ita enim C. C. C. pro *locum*. V. 20. In medio *hostium prorumpunt*, idem Codex pro *medium*. Si quis adhuc dubitet de hac constructione, is adeat Linacrum lib. VI. pag. 631. et Colvium in notis ad Apuleium. WASSE.

SUNT QUI ITA DICUNT, IMPERIA EIUS INIUSTA. In Fabriciano atque alio quodam est *dicant*. idque rectius atque Latinius, nisi qua ἑτέρωσιν modi esse velit. RIVIUS.

IMPERIA EIUS INIUSTA. Haec etiam notat Tacitus IV. Annal. *Sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur, qui pecunias e publico interceptas, acrius quam ut tolerarent barbari cogebat.* Et haec quidem iniustitia Carthaginensibus magnorum fuit malorum causa. Polyb. lib. I. Hist. *Οὐχ ἥκιστα δ' αὐτοὶ σφισι τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων ἐγεγόνεισαν αἴτιοι· καὶ γὰρ τὸν προγεγονότα πόλεμον εὐλόγους ἀφορμὰς ἔχειν ὑπολαμβάνοντες, πικρῶς ἐπεστάτησαν τῶν κατὰ τὴν Λιβύην ἀνθρώπων· παραιτούμενοι μὲν τῶν ἄλλων πάντων τῶν καρπῶν τοὺς ἡμίσεις· διπλασίους δὲ ἐν ταῖς πόλεσι τοὺς φόρους ἢ πρὶν ἐπιτάττοντες· συγγνώμην δὲ τοῖς ἀπόροις ἢ συμπεριφορὰν οὐδ' ἡντινοῦν ἐπ' οὐδενὶ τῶν πραττομένων διδόντες. Erant vero ipsi cum primis horuncce tot tantorumque malorum sibi auctores. Quippe qui superiore bello populis Africae crudeliter imperassent, cum satis iustam sibi viderentur caussam nacti, cur ab aliis quidem omnibus annui proventus partem alteram semper exigerent; urbium vero incolas alterum tantum tributi nomine pendere cogerent: iam in exigendo inopi veniam aut gratiam nullam concedere* etc. Hinc nempe factum ut ad seditiosos exercitus eorum socii defecerint. GRASW.

SUPERBA. Latinus Pacatus Panegyrico: *Humanitas tam clara in Imperatore, quam rara est. Nam tum indiscreta felicium pedissequa fit superbia, vix cuiquam contigit et abundare fortuna et indigere arrogantia.* Quae profecto intolerabilis est, ipsa *crudelitate gravior*, Floro teste lib. I. cap. 7. GRASW.

CRUDELIA BARBAROS NEQUIVISSE PATI. Seneca Troadibus:

Violenta nemo imperia continuit diu:
Moderata durant.

Tale ergo imperium barbaros excussisse quis miretur? Hinc apud Florum lib. IV. cap. 12. *Germania magis turpiter amissa est, quam gloriose acquisita.* quam ibidem provinciam factam fuisse asserit, si tam vitia, quam

imperia Romanorum barbari ferre potuissent. Ita Tacitus in vita Iulii Agricolae: *Ipsi Britanni dilectum et iniuncta imperii munera impigre obeunt, si iniuriae absint: has aegre tolerant, iam domiti ut pareant, nondum ut serviant.* Et IV. Annal. *Eodem anno Frisii, Transrhenanus populus, pacem exuere, nostra magis avaritia, quam obsequii impatientes.* GRASW.

CN. POMPEII VETERES FIDOSQUE CLIENTES, VOLUNTATE EIUS PISONEM ADGRESSOS. Tacitus lib. II. Annal. *Quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod haud invito imperatore ea fieri occultus rumor incedebat.* GRASW.

CLIENTES. Intelligendus est hic locus de illo genere clientelae, quod inter duces populi Romani et subactos bello extero contrahebatur, quum hi se illis dedebant, atque in eorum se fidem, ditionem potestatemque commendabant, eaque de causa non modo Romae, cum usus ferebat, defendebantur, verum etiam agris ea lege donabantur, ut, cum res posceret, in armis essent. Aliud erat clientelae genus, quod Romulus inter cives Rom. instituit, de quo Plut. in Rom. Dionys. Halic. lib. I. RUPERT.

EX VOLUNTATE EIUS PISONEM ADGRESSOS. Illa *ex* praepositio non est in manuscriptis, licet in aliis fere sit, nec exemplar eam Beroaldinum habet. RIVIUS.

NUNQUAM HISPANOS PRAETEREA TALE FACINUS FECISSE etc. Arguit tamen ingenia inconstantiamque * eorum Livius libr. XXVIII. *Hi-* 185
spania non quam Italia modo, sed quam ulla pars terrarum bello reparando (contra Romanos) *aptior locorum hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quae quidem continentis sunt, postrema omnium nostra demum aetate ductu auspicioque Augusti Caesaris perdomita est.* GRASW. — Vide tamen illorum ingenium apud Auctorem B. Alex. cap. 48. et 50. L. Orat. Caesaris ad finem Auctoris de B. Hisp. caeterum *veteres fidosque* satis ex formula. Martialis:

Ex tantis opibus veteri fidoque sodali
Das nihil. WASSE.

SED IMPERIA SAEVA MULTA ANTEA PERPESSOS. Libri Vincentii Castilionei sic scribunt: *Sed et saepe imperia saeva antea perpessos.* Quae lectio nescio quam prae aliis mihi sapere videtur. Porro de Hispanis, quam duri illi et laborum imperiorumque sint patientes, fidem facit Iustinus lib. XLIV. COLER. — In libris, quibus usus est Vincentius Castilioneus, scriptum fuit: *Sed et saepe imperia saeva antea perpessos.* nos eam lectionem in MS. nostris non invenimus, nec quidquam mutamus. C. POPMA. — Excludi poterat coniunctio *sed*. Editio anni CIↃ CCCC LXXV. expressit heic *scaeva*. [Et sic L. 2. male. *Redintegratumque actionem, infensas patrum voces, adversa* et saeva *cuncta perpessus*. Tacit. An. III. WASSE.] Naz. vero praefert *multo*. Miror nonnullis sapere quod in Castilioneo est: *sed et saepe imperia saeva antea perpessos.* quis enim non videt esse ab interprete? GRUT. — *Ante p.* Reg. Caesar B. G. I. 31. *hominem esse barbarum, iracundum, temerarium, non posse eius imperia diutius sustinere.* WASSE. — Qualia praeter alios et Siculi passi

sunt, referente Cic. lib. II. in Verrem: *Magistratuum autem nostrorum iniurias ita multorum tulerunt, ut nunquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio confugerint: tametsi et illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliae constitueretur: postquam M. Antonii infinitum illud imperium senserant: sic a maioribus acceperant, tanta populi Rom. in Siculos esse beneficia, ut etiam iniurias nostrorum hominum perferendas esse putarent.* Et eadem oratione infra: *De quo homine hoc auditum est unquam, quod tibi accidit, ut eius in provincia statuae in locis publicis positae, partim etiam in aedibus sacris, per vim, per universam multitudinem deiicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc unquam audivimus?* Grasw.

Nos eam rem in medio relinquemus. Hic perperam quidam *derelinquemus.* Cicero pro Caelio: *Neminem nominabo, tantum in medio relinquam.* Rivius. — Gell. XXVII. cap. 2. *Q. Claudius Annal. I. Nos, inquit, in medium relinquemus: vulgus in medio dicit: nam vitium isthic putant: et si dicas in medium ponere, id quoque esse σόλοικον putant: et tamen probabilius significantiusque sic dici videbitur, si quis illa verba non incuriose introspiciat.* Tacitus quoque, Sallustii affectator, suis in libellis de Moribus German. *Quod incompertum in medium relinquam.* Ciacc. et Ursin. — Pemb. omittit *eam.* A. Victor Caes. XIV. nos rem *in medio* relinquemus. Suetonius adhuc brevius sensum hunc concepit Vitell. I. *Sed quod discrepat* sit in medio. Verbum retinet Cicero pro Coelio XX. *Hic ego iam rem definiam, mulierem nullam nominabo: tantum* in medio relinquam. Vide notas nostras ad Bellum Catilinar. cap. 19. 67. ubi fusius aliquanto de hac formula agimus. Wasse.

In medio. Censeo legamus *in medium.* Sic et Claudius: *Nos in medium relinquemus.* apud Agell. lib. XVII. cap. 2. Nec dubito Sallustium tam imitatorem Claudii fuisse, quam Tacitus Sallustii fuit: qui in libello de Moribus Germanorum sic scribit: *Quod incompertum in medium relinquam.* Coler.

186 De superiore coniuratione satis est dictum. * *Tò est* non reperi in manuscriptis; atque elegantius abesse poterit. Rivius.

CAP. XX.

Catilina, ubi eos. In cuius domo haec congregatio habita fuerit, varii varia sentiunt. Nonnulli in M. Leccae domum eos convenisse putant, alii domi Catilinae eos congregatos fuisse tradunt. At ego hanc congregationem habitam fuisse (salvo aliorum iudicio) in cuiusdam nobilis domo, e Cicerone colligo. Nam is in Orat. contra C. Ant. et Catil. ita inquit: *Dico, P. C., superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, et valde in his largitionis quaestu noti et cogniti, domum Catilinam et Antonium cum sequestribus suis convenisse.* Et Ascon. Pedian. hunc textum ita interpretatur: *C. Caesaris aut Crassi domum significat.* Hinc patet eos domi Catilinae non convenisse. Accedit quod Catilina in Velia habitaverit, in illa

videlicet parte montis Palatini, quae forum videt, ut tradit Pomponius Laetus lib. de Antiq. Urb. Rom. Aliter Porcius Latro, intelligit enim domum Leccae. nisi saepius congregati fuerint. Cast.

Cum singulis. Huc pertinet, quod supra scripsit: *primo singulos adpellare, hortari alios, alios tentare.* Coler.

In abditam partem aedium secessit. Quae causa? Dicat Seneca lib. I. Nat. Qu. cap. 16. *At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque et ad omne dedecus expositis tenerrima est oculorum verecundia.* Idem Epist. XCVII. *Bona conscientia prodire vult, conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.* Aut si hoc modo melius explicari posse iudicas sensum: *ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiamsi felicitatem habeant, fiduciam non habent. Ita est: tuta esse scelera possunt, secura non possunt.* Grasw. — Sicut recte praeclareque facta, celebritate ac frequentia hominum laetantur: ita contra scelera, flagitia, fraudes ac talia, lucem odisse notissimum est. Hoc intelligens Carna apud Ovid. lib. VI. Fast. quanquam pudica, amatoribus suis secretum quaerendum dicebat:

Huic aliquis iuvenum dixisset amantia verba,
Reddebat tales protinus illa sonos:
Haec loca lucis habent nimis et cum luce pudoris:
Si secreta magis ducis in antra, sequar.

Per iocum quidem haec dicebat, sed in iis cognoscimus meretricum morem. Hinc probus adolescens Lysiteles apud Plautum in Trinummo scilicet:

Sta illico, nihil se in occulto agere solere ait.

Et Plin. iun. lib. V. Epist. 1. scribit, se *Curiano cuidam respondisse, non convenire moribus suis aliud palam, aliud agere occulte.* Praeclare sane, si cum restrictione debita accipiamus. *Etenim*, ut ait Rom. sapiens, *bona conscientia turbam advocat, mihi etiam in solitudine anxia atque sollicita est.* Haec ille Epist. XLIII. ubi plura. Adde de M. Livio Druso Vell. Patercul. lib. II. cap. 14. Ceterum similes Catilinae Bassus, et Caecina, quorum, quum erga Vitellium fides esset concussa, etiam hoc consilium fuit, Patavii secretum componendae proditionis quaerere, ut est apud Tacit. II. Hist. cap. 100. nec abludit, quod Sallust. in Iug. scribit: Iugurtham cum Aulo, Albini Procos. fratre, eiusmodi consilia agitantem, perpulisse eum, *uti in abditas regiones sese veluti cedentem, insequeretur: ita delicta occultiora fore.* Hodie laudandus est mos Chinensium, apud quos in iudiciis, ut auctor est Petr. Maffeius lib. VI. Hist. Indicar., *ex aperto administrantur omnia, solitudo et secreta colloquia et arcani susurri vitantur: quo minor flagitiis et fraudibus, quae oderunt lucem, aditus sit.* Rupertus. — Manuscripta duo *secedit*, quomodo et alia pleraque. Rivius. — In Naz. et Com. Pal. quinto et duodecimo est *secedit*: neque secus impressio antiquior. Posset quis suspicari esse a glossa, certe sine eo constat sententia; sine cuius damno adhuc alias quoque voces removeris, * hoc modo: *in abditam partem* 187 *aedium, omnibus arbitris amotis, orationem.* Grut. — L. L. 3. omittunt

copulam. pro *secessit* γ. λ. B. Pub. L. 2. Ven. 1470. et 1478. Pembr. in spatio interlineari *secedit.* si in textum recipias, legendum *habet.* pro *in rem* Arond. *in re.* pro *ante memoravi* L. 2. *supra m.* sed Mart. Veneta *commemoravi.* WASSE.

IN ABDITAM PARTEM AEDIUM. Illae aedes non ipsius Catilinae, sed M. Laecae fuerunt. Porcius: *Contulit se igitur in ipsam M. Laecae domum.* Idem dicit Cicero in I. Invectiva. Ea vero domus ab omni celebritate et frequentia hominum remota erat, et eiusmodi concilio aptissima. Quod item Porcius tangit: *M. Laecae domum remotam ab omni celebritate, constipatam multitudine arbuscularum, et ab omni suspicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem.* Hinc illud est, cur idem Latro Laecam vocet *sedem et officinam deterrimae coniurationis.* Nec illepide alibi aedeis easdem *antra* vocat; non immerito. Quo enim domus talis nomine meliore digna, in qua non homines, sed ferae potius habitant? Probe igitur sapienterque Valerius apud Livium lib. XXI. *Deferam*, inquit, *non in planum modo aedeis, sed colli etiam subiiciam, ut vos supra conspectum me civem habitetis.* Et L. Drusus ille Velleianus, cum in palatio aedificaret, percontareturque architectus, velletne eam ab oculis hominum esse tutam? *Tu vero*, respondit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam, ab omnibus perspici possit.* COLER.

ATQUE IBI. Huius concionis domesticae non sine terrore meminit Cicero Orat. pro Murena cap. 25. Suntque istic quaedam, quae hic non inveniuntur. BROUKH.

OMNIBUS ARBITRIS. *Omnibus* abest a Marck. λ. sed γ. retinet. WASSE.

NISI VIRTUS ATQUE FIDES VESTRA SATIS SPECTATA MIHI FORENT. Legendum e vetustis: *Ni virtus fidesque vestra spectata mihi forent*, omissa particula illa *satis*, quam nec Fabricianus habet codex, nec requirit magnopere sensus. Si quis tamen eam adiectam velit, non admodum repugnabo, est enim in Merseburgensi. Sed et Terent. *Satis iam Simo, satis spectata erga te amicitia est mea.* Beroaldinum exemplar eam non habet. *Ni* pro *nisi* ponitur, et sic numerus ipse exigit, cuius et observantissimus Sallustius. Nec vero aliter Servius in Georgica Virgilii citat. Iam illud *virtus atque fides vestra*, vastum quid nescio atque immane sonat: quanto modulatius *virtus fidesque vestra!* RIVIUS. — Haec est recepta lectio [*Ni v. fidesque v. satis sp. m. foret*] veterum quorundam codicum auctoritate confirmata. Duo manu descripti libri diversas ab impressis lectiones habent, quas quoque proponere lectori volo. ita autem Genepei codex: *Ni virtus fidesque vestra spectata satis mihi forent.* In Martiniano codice, quo Coloniae usus sum, ita scriptum fuit: *Ni virtus fidesque vestra spectata foret mihi*, omissa particula *satis*, quam quidam in suis MSS. quoque defuisse affirmat. C. POPMA. — *Ni v. fidesque v. sp. m. forent.* Haud aliter editiones patrum aevo natae, cui adspirant praeter Commel. meum et Nazarianum, Palatini quatuor. post editae, interiecta voce, *vestra satis spectata:* qua tamen et plerosque MSS. Rivii destitutos, ipsemet monuit. GRUT. — Cic. alibi: *Haec duo levitatis plerosque convincunt, aut si bonis rebus contemnunt, aut si malis deserunt. Qui*

utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro hominum genere iudicare debemus, et paene divino. Firmamentum autem stabilitatis constantiaeque eius, quam in amicitia quaerimus, fides est; nihil enim stabile est, quod infidum est. Amicus certus in re incerta cernitur. GRASW. — Tria omnino sunt, quae efficiunt, ut is, qui consilium dat, dignus iudicetur, cui credamus, quemve ducem in rebus suscipiendis ac gerendis sequamur, *Prudentia*, *Probitas* et *Benevolentia* ergo nos. Horum trium si quid abfuerit, non satis tutum est eius consilio fidere. Nam et qui tum bonus vir erit, tum amicus nobis, si idem parum prudens ac consideratus fuerit, falsus ipse nos fallet: et qui callidus atque acutus est, si aut improbus sit aut male * animatus 188
in nos, in fraudem inducet potius, quam bono et utili consilio adiuvet: etiamsi qui et prudens est et vir bonus, nisi benevolentia nos aliqua complectatur, non valde laborabit, quid nobis futurum sit. Itaque dabit quidem ille nobis bonum consilium, bona fide et sine fallacia; sed tamen non ita cogitate, ut si aliqua nobis cum ipso esset coniunctio. Quare poterit fallere. Quod si etiam inimicus sit; nunquam sane nobis auctor erit, ut id faciamus, quod ipse nobis optimum fore cognoscet: quemadmodum ad Aristot. lib. II. Rhet. cap. 1. disserit eloquentiae lumen M. Antonius Muretus lib. VIII. Var. cap. 14. Atque has omnes boni consiliarii notas, ut in sese cognoscant socii, operam dat hic Catilina. I. quidem ad ostendendam prudentiam suam adhibet singulare Rhetorum artificium, quod Hermogenes appellat κοινότητα λόγου, *communicationem sermonis.* Etenim ne odiosum esset verbum istud, *se inconsideranter nihil agere, neque incerta pro certis captare*; communicat virtutem suam cum sociis, et in iis virtutem fidemque depraedicat. Hoc stratagema aliquoties occurrit infra, velut in iis: *Si Respublica valeret, formidini essemus.* Subnectit mox duo prudentiae suae specimina, quum primum expendit vires suas, deinde naevos adversariorum, adeoque vitia cum virtutibus comparans, hinc fiduciam suorum adauctum it iis: *Verum enim vero* etc. Utrumque haustum est e Politicorum sacrariis. Veget. lib. III. de R. M. cap. 9. *Dux vigilans, sobrius, prudens, tanquam de civili causa inter partes iudicaturus, adhibito consilio, de suis et adversarii copiis iudicet.* Seorsim de priori Archidamus Rex Lacedaemoniorum apud Thucyd. lib. I. *Spes nostras non in peccatis adversariorum vel hostium, sed in nostra ipsorum cautione, prudentia tutisque consiliis collocare debemus.* De posteriori Polyb. lib. III. *Errat et coeca mentis caligine laborat, si quis inter imperatorias virtutes ullam potiorem ducit cura explorandi ingenium ac naturam ducis adversariorum.* II. Satis existimat Catilina de probitate sua dixisse, si in adversarios omnem iniquitatem et iniustitiam reiicit. *Ceteri omnes*, inquit, *strenui, boni, nobiles atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate* etc. in quibus rursus deprehendimus κοινότητα τοῦ λόγου. III. Quod benevolentiam attinet, eam probat illis: *Quoniam idem velle atque idem nolle, ea demum vera amicitia est*; certe nos amicissimi erimus, quos eadem mala premunt, eadem bona delectant. Deinde, quantum eos complectatur, ostendit magnificis illis pollicitationibus libertatis, divitiarum, decoris, gloriae. Denique,

quod caput est, adiicit operam et periculum suum: *Vel imperatore vel milite me utimini*, neque animus, neque corpus a vobis aberit. In quo satisfacit praecepto Muciani apud Tacit. II. Hist. cap. 70. *Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adiiciatne consilio periculum suum.* Sane qui periculi ipsi expertes sunt futuri, adeoque sicut Graeci loquuntur, *ἔξω βελῶν καθῆσθαι μέλλοντες*, in consilio aliis dando plerumque non aeque adnituntur, et industrie atque ex fide agunt, ac si res in ipsorum quoque vertatur foro. Hinc et Leo Imp. in tr. de Apparatu bellico, filium inter alia monet, *consultores adhibeat*, *aerumnarum ac prosperitatis suae socios futuros.* Haec totius Orationis dispositio est. Adde Fr. in Curt. lib. IX. cap. 2. §. 29. Rupert.

Satis spectata. *Spectata satis m. f.* Genepei Codex. Martinianus *spectata foret mihi.* C. Popma. Marckii *γ.* et *λ.* *Vestra spectata*, omisit etiam *satis* ad Georg. I. 260. Servius et Bodl. at Noster III. 11. *mihi quidem satis spectatum est.* Wasse.

Cecidisset. *Accidisset* Arond. L. 2. et Martin. Wasse.

Spes magna dominationis in manibus fuisset. Ita vetus codex: at Aldinus habet, *Spes magna, dominatio in manibus fuisset:* quam lectionem ego non probo: neque enim dominatio in manibus fuit, sed dominationis spes. Glar. — Ita et manuscripta fere, quae ipse viderim; in recentioribus *spes magna dominationis* legitur. Rivius. — Sic legendum ex veterum librorum consensu, non, ut in vulgatis est, *Spes magna dominatioque.* Hanc lectionem notat et Glareanus, additque sibi placere. C. Popma. — Expressi quod erat in Naz. et Pal. sec. (*frustra in manibus*) neque aliter editio Aldi CIↃ IↃ XXI. ut omittam MSS.
189 Rivii nostri. Alii habent *dominationis*, praeter Commelinianum * tamen in quo *dominandi*, posteaque *fuissent.* quod autem neget Glareanus, dominationem fuisse in manibus coniuratorum, nihil obstat nostrae lectioni, nam oratorie loquitur Catilina servitque suae caussae. Grut. — Lege e MSS. cum Grutero: *Spes magna, dominatio* etc. *fuissent.* Rupert. — *Dominatio* Pembr. in marg. secunda manu *nis*, idem etiam *Neque ego per.* et sic L. 1. 2. 3. Reg. et ex Oxoniensium recentioribus Digbaeus Magd. Ies. Andocides: *Τοιούτων δ᾽ ἐλπίδων μετασχόντας ἡμᾶς.* pag. 280. Ratio haec futilis est: inferius enim pag. 54. dicit: *Victoria in* manu nobis est. Cic. Epist. X. 8. *Cum ea* spe *quam* in manibus habeo. et Liv. VI. 8. Ne tamquam *Veios oppugnantes opere longinquo sese tererent*, *victoriam* in manibus esse i. e. *in promtu*, *paratam esse.* Nec secus C. Popma in suis se invenisse testatur. Wasse.

Neque ego per ignaviam aut vana ingenia. Posui in Suspicionibus videri legendum *ut vana ingenia.* nunc nihil pertendo contra maiestatem MSS. haud tamen adhuc potest displicere omnino alterum. Gruter. — *Vaga* Marckii *λ.* Wasse.

Cognovi fortes fidosque mihi. Pronomen auribus meis officit. Grut.

Facinus incipere. Pudet pigetque barbariei! omnibus Pall. adest vox ultima: at incidi olim in codicem Polonicum: illi aberat; quin debeat, neminem puto ambigere, cui cognita indoles linguae Latinae.

Grut. — Recte. Noster: *nihil ausus.* aliter libb. et Plaut. Trucul. II. 5. *quae* ausa sum *tantum clam* dolum aggrediri. *Pulcherrimum facinus* coniurationem vocat, suae causae serviens. Sic Hermolaus, unus ex coniuratoribus, apud Curtium VIII. 7. *Sunt hic qui mecum* rem pulcherrimam *cogitaverunt.* Et VI. 7. *coniuratos* pulcherrimum facinus *inchoaturos.* Tacit. An. LXXXVII. *Quum occisus Dictator Caesar aliis pessumum, aliis* pulcherrimum facinus *videretur.* Wasse.

Simul quia vobis eadem quae mihi bona malaque esse intellexi. *Τὸ esse* non est in Merseburgensi, neque in Veneto, aut aliis impressis vetustioribus, et elegantius et maiore cum gratia abesse videtur. Rivius. — Non acquiescit animus scripturae vulgatae, et Naz. ac Comm. abest pronomen *quae.* forte excidit vox, repetendaque isto modo: *simul quia vobis eadem, eadem mihi bona malaque esse intellexi.* illud *esse* aberat Polonico; et est sane supervacuum. Grut. — Sic ille apud Tacitum lib. I. Histor. *Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur, Imperatorem populi Rom. in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut poena mea et supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi una, posse.* Ea vero ex re et consolatio petitur, et animus augetur. Consolatio, cum, auctore Seneca lib. II. Nat. Qu. cap. 59., *quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium caussa eadem est.* Animus vero, quia, ut Curtius lib. VII., *firmissima inter pares amicitia est.* Unde apud eundem lib. V. Patron, Graecorum dux, ad Darium loquitur: *Rex, ex quinquaginta millibus Graecorum supersumus pauci, omnis fortunae tuae comites, et in hoc statu iidem, qui florente te fuimus, quascunque terras elegeris, pro patria et domesticis rebus petituri. Secundae adversaeque res tuae copulavere nos tecum.* Grasw.

Eadem quae mihi. Eleganter Theophylactus Symocatta lib. II. cap. 6. *Τοῖς ἑτερογένεσιν εἰς συμφωνίαν τὰ κοινὰ δυστυχήματα, καὶ οὓς γένος καὶ νόμος καὶ γλῶττα διείλετο, συνῆψεν ἡ τῶν παθημάτων οἰκείωσις, τῷ ἀδελφῷ τῆς ἀνάγκης καταμελετήσασα τὴν ὁμόνοιαν.* Formulam hanc usurpat Livius XXVIII. 44. *Ad hoc maior ignotarum rerum est terror:* bona malaque hostium, *ex propinquo ingressus fines, aspicias.* Eodem sensu *tristium laetorumque* apud Tacitum An. IV. 15. Viri pessimi *σεμνολόγημα: quis enim bonus et face dignus Arcana qualem Cereris vult esse sacerdos, Ulla* aliena *sibi credat mala?* Wasse.

* Nam idem velle atque idem nolle, ea demum firma ami- 190
citia est. Sic et in Hecyram Donatus, in Fabriciano vero *idem velle atque nolle.* Perperam autem est in exemplari Coloniensi additum *res.* nec enim in vetustis reperitur. Rivius. — Melius in Iugurth. *Quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, in unum coegit: sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est.* haec Catilinae personae congruit. Ciacc. — Suavius accideret auribus gnome, deleto *atque*, nisi magis rescribendum cum Com. meo: *Idem velle atque nolle.* aut cum Pal. nono: *Idem velle, nolle, ea demum.* Grut. — Immo, ut tuae personae congruat, Catilina, non amicitia, sed factio. Sallust. Bell. Iugurth. *Quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere,*

in unum coëgit. Sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. Idem quoque Cicero sentit, et Saresberiensis lib. III. cap. 13. Postea legerim cum editionibus veteribus: *ea res demum firma amicitia est.* Supra: *Quia nondum frequentes convenerant, ea res consilium diremit.* Coler. — Cicero pro Plancio: *Vetus enim est lex illa iustae, verae amicitiae, quae mihi cum illo iam diu est, ut idem amici semper velint: neque est ullum certius amicitiae vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum.* Atque e contra lib. III. in Verrem: *An tu maiores ullas inimicitias putas esse, quam contrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum ac voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui Quaestor Consulem suum, consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem et pudicitiam qui colit, potest aequo animo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre?* etc. Hinc et Thucydid. lib. III. *Εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιον γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλεσιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ' ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο καὶ τἄλλα ὁμοιότροποι εἶεν. Scientes neque amicitiam inter privatos initam esse stabilem, neque consortium inter civitates aliquid pollere, nisi mutua opinio intercedat virtutis et circa caetera morum vitaeque consensio.* Grasw. — Transcripsit Seneca lib. III. de Ira cap. 34. *Vinculum amoris idem velle.* Eodem sensu Plinius in Panegyr. cap. 54. *In alio sua quemque natura delectat.* Nec aliud sonat proverbium Graecum: *Κολοιὸς ποτὶ κολοιὸν ἱζάνει*, hoc est, *graculus graculo adsidet*, secundum Suidam: quod velut explicans alius poëta:

Αἰεὶ γὰρ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ἐς τὸν ὅμοιον.

id est: *Semper DEUS similem ducit ad similem.* Rupert.

Atque idem nolle. Abest *atque* L. 1. 3. *idem velle atque nolle* Reg. Caeteri cum editis, atque ita Augustinus in Fest. Epiph. et Hieronymus Apolog. adversus Ruffin. cap. 11. Donatus in Hecyr. Zeno etiam Veronensis Serm. de patientia bis ita citat, uti et semel Sidonius V. Epist. III. Hieronymus ad Demetriadem, *eadem velle et eadem nolle, ea demum firma amicitia est.* P. Arvernus Venerabilis lib. IV. cap. 25. *Idem scilicet velle, et idem nolle.* Neque aliter ex auctoribus, qui huc respexerint aliquam multi. Reliqui non geminant *idem*, in quorum numero Minutius Felix ed. Davisianae, *eadem velle vel nolle.* Cassianus in Collat. XVI. 3. *unum propositum, unum* velle ac nolle. Silius Italicus IX.

Velle ac nolle *ambobus* idem.

Sidonius a se diversus: *imbuamusque liberos invicem diligentes,* idem velle, nolle, *refugere, sectari.* Apuleius Metam. IX. pag. 161. *Ipse semper cum mea coniuge tam concorditer vixi, ut, ex secta prudentum, eadem nobis ambobus placerent.* In Hermetis Adloc. pag. 100. *ab his ergo* velle et nolle *divinitus aversum est totum.* de Philosophia pag. 279. eadem velle et nolle *incolarum mentem assueverunt.* Dracontius de Coniugio pag. 639.

Velle *pares* et nolle *pares, stans una voluntas,*
Pars animi concors paribus decurrere votis.

Ex Ovidio, Seneca, Cassiodoro colligi nihil non potest. Si cui lubet adeat illum Epist. XVII. hunc lib. de Ira III. 34. Cassiodorum vero Variar. II. 16. Huc spectat Manilius II. 574.

Inque odium generat partus, et mutua velle.

Praeclare in hanc rem Thucydides lib. III. *Εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιον γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλεσιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ' ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο καὶ τὰ ἄλλα ὁμοιότροποι εἶεν.* Demosthenes: *Ἔστι δ' οὐχ ὁ λόγος τοῦ ῥήτορος, Αἰσχίνη, τίμιος, οὐδ' * ὁ* 191
τόνος τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸ ταὐτὰ προαιρεῖσθαι τοῖς πολλοῖς καὶ τὸ τοὺς αὐτοὺς μισεῖν καὶ φιλεῖν, ὥσπερ ἂν ἡ πατρίς· ὁ γὰρ οὕτως ἔχων τὴν ψυχὴν, οὗτος ἐπ' εὐνοίᾳ πάντ' ἐρεῖ, ὁ δ' ἀφ' ὧν ἡ πόλις προορᾶταί τινα κίνδυνον ἑαυτῇ, τούτους θεραπεύων, οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμεῖ τοῖς πολλοῖς, οὐκοῦν οὐδὲ τῆς ἀσφαλείας τὴν αὐτὴν ἔχει προσδοκίαν· ἀλλ' ὁρᾷς, ἐγὼ ταὐτὰ γὰρ συμφέροντα εἱλόμην τούτοισι καὶ οὐδὲν ἐξαίρετον, οὐδ' ἴδιον πεποίημαι. Confer Nostrum Fr. I. 9. Homerus Od. III.

Οὔ τέ ποτ' εἰν ἀγορῇ δίχ' ἐβάσομεν. Wasse.

Sed ego, quae mente agitavi, omnes iam antea diversi audistis. MSS. quidam: *Sed ego quae antehac mente agitavi, omnes iam diversi audistis.* C. Popma.

Ceterum mihi in dies animus magis magisque accenditur. V. C. habet *magis ac magis.* Ursin. — Impressi nonnulli codices: *Ceterum mihi in dies magis animus accenditur.* Nos particulam *magisque* in suum locum ordinemque restituimus, et ita loqui solet Sallustius, non solum in libris Historiarum, sed in Catilinario et Bello Iugurthino: *agitabatur magis magisque animus.* et: *magis magisque in aperto sunt; magis magisque crescere intelligit; magis magisque eum in dies amplecti; ipsa se virtus magis magisque extollit; magis magisque appropinquare vident.* C. Popma. — Sic Venet. 1470. L. 2. Arond. Martin. Pemb. *magis magisque* in Marg. Cod. B. Pub. omittit *magisque.* Wasse. — Intrudunt alii *in dies magis magisque animus*, et sic quoque editio vetustissima, sed contra plerosque manuscriptos; solum enim haeret in Palatinis aetatis recentissimae, undecimo et duodecimo. Grut.

Mihi indies magis animus accenditur, cum considero, quae conditio vitae futura sit. Sic apud Tacit. lib. XI. Annal. *Cum abrumpi dissimulationem Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. Quippe non eo ventum, ut senecta principis opperiretur insontibus innoxia consilia, flagitiis manifestis subsidium ab audacia petendum.* Et Lucan. lib. VII.

Multos in summa pericula misit
Venturi timor ipse mali. Fortissimus ille est,
Qui promptus metuenda pati, si cominus instent,
Et differre potest.

Grasw. — Non mihi falsa dicis, Catilina: *nam adeo pertinax spes est, quam humanae mentes devoraverunt*, exclamat Curtius lib. VIII. cap. 6. §. 18. Quae et similia documento nobis sunt, ut stultis ac malis cupiditatibus initio statim resistamus. *Omne* enim *malum nascens*, ait Rom. Suada, *facile opprimitur, inveteratum fit plerumque robustius.* Atque in

eandem sententiam Hyperides orator, *Incipientibus vitiis*, inquit, *obstruendae sunt viae: quum vera semel malitia radices egerit et inveteraverit, sicut coalita aegritudo, difficilis est extinctu.* Sed et non multum hinc abludunt, quae disserit Seneca lib. I. de Ira cap. 7. hunc in modum: *Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt; ulteriora nos sua vi rapiunt nec regressum relinquunt. Ut in praeceps datis corporibus nullum sui arbitrium est* etc. Et mox pulcra imagine: *Imprimis finibus hostis arcendus est; nam cum intravit et portis se intulit, modum a captivis non accipit.* Legendus est etiam Aristoteles III. Ethicor. 5. RUPERT.

NISI NOSMET IPSOS VINDICEMUS. Legendum arbitror, *ni nosmet ipsi.* id enim praeterquam quod elegantius est, etiam veterum consensu Codd. magis comprobatur. RIVIUS. — Ita [*nisi nosmet ipsos vindicamus*] MSS. electiores, non *vindicemus*, quod et respuit editio omnis antiquior. GRUT.

IN PAUCORUM POTENTIUM IUS ATQUE DITIONEM CONCESSIT. Malim *potentiam, ius atque ditionem.* Sic in Orat. Macri: *Ita omnes concessere iam in paucorum dominationem.* Nisi tamen verius est, verbum *potentium* esse glossema et interpretationem; nam *pauci* Latinis dicti, ditiores et potentes,
192 ut in Iugurth. *quam ludibrio fueritis superbiae paucorum.* * COLER. — Sic in orat. Macri: *Ita omnes concessere iam in paucorum dominationem.* ubi *ditionem* legendum fortasse est. et Livius lib. XXXVI. *Ita Athamania omnis in ius ditionemque Philippi concessit.* Donatus tamen refert I. Histor. scripsisse Sallustium: *Quorum in gratia plerique concesserant.* In Iugurth. *victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere.* CIACC. et URSIN. — Variant hic libri, aliis *potentiam*, aliis *conditionem* praeferentibus. Ceterum in vulgata nihil muto, nec *potentiam* hic probo, quod facit Colerus. Seneca Epist. XXIX. *Ponet se extra ius ditionemque fortunae.* PUTSCH. — Neque hic falsus Catilina. Inter causas propiores extinctae libertatis, primum locum sibi vindicant PAUCORUM OPES ET NIMIA POTENTIA. Atque olim quidem, cum paucorum opes plus possent, quam libertas plebis, lex de Provocatione lata est. Liv. lib. X. cap. 9. pr. salubri scilicet remedio, et in tali casu saepe adhibito. Gravis enim est libertati plurium, quicunque unus cupit excellere. Quid putamus igitur, Tricipitinam istam, ut Varronis voce utar, Reipublicae nocuisse, cum iam tres viri in civitate omnia possent; neque praeter Crassum, Pompeium, Caesarem, quicquam in reliquis vel auctoritatis vel potentiae esset? RUPERT. — Videndus super hoc loco Muretus lib. XVII. Var. Lect. cap. 3. Res perniciosissima. Thucyd. lib. III. *Ἡμῖν μὲν γὰρ ἡ πόλις τότε ἐτύγχανεν οὔτε κατ᾽ ὀλιγαρχίαν ἰσόνομον πολιτεύουσα, οὔτε κατὰ δημοκρατίαν· ὅπερ δέ ἐστι νόμοις μὲν καὶ τῷ σωφρονεστάτῳ ἐναντιώτατον, ἐγγυτάτω δὲ τυράννου δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν εἶχε τὰ πράγματα· καὶ οὗτοι ἰδίας δυνάμεις ἐλπίσαντες ἔτι μᾶλλον σχήσειν, εἰ τὰ τοῦ Μήδου κρατήσειε, κατέχοντες ἰσχύϊ τὸ πλῆθος ἐπηγάγοντο αὐτόν. Nostra quidem civitas ea tempestate neque per legitimum paucorum principatum, neque per popularem statum administrabatur; sed quod legibus et moderationi maxime adversarium est, proximeque ad tyrannidem accedit, potentia paucorum; qui sperantes, suas facultates magis se confirma-*

turos, si Medus rerum potiretur, coercentes vi plebem, barbarum induxerunt. GRASW.

SEMPER ILLIS REGES, TETRARCHAE VECTIGALES ESSE: POPULI, NATIONES STIPENDIA PENDERE. Eadem in Iugurth. CIACC. — Cic. lib. V. in Verrem: *Patimur enim iam multos annos, et silemus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. Quod eo magis ferre aequo animo et concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat, nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta atque asportata sit? At istorum villae sociorum fidelissimorum et plurimis et pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Graeciam, Siciliam iam in paucis villis inclusas esse videatis.* GRASW. — Coniungit Cic. II. Phil. reges, tetrarchas dynastasque. Horat. reges atque tetrarchas. Lucan. VII. 46.

Tetrarchae regesque *tenent magnique* tyranni. WASSE.

TETRARCHAE. Paphlagonia in tetrarchias divisa fuit, teste Strabone lib. XII. Vice autem regum fere tetrarchae erant. Hesychius: *Τετράρχας, βασιλεῖς.* Vide Isidor. lib. IX. cap. 3. Alex. ab Alex. lib. II. cap. 17. et reges cum tetrarchis iunxit etiam Horatius:

— — is habebat saepe ducentos

Saepe decem servos; modo reges atque tetrarchas. COLER.

STRENUI, BONI, NOBILES, ATQUE IGNOBILES, VULGUS FUIMUS. Mutandum existimo particulam *atque* et legendum, *Ignobiles atque vulgus fuimus*, vel *aeque atque ignobiles.* CIACC. et URSIN. — *Ceteri strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus.* Quamvis eodem modo codices manuscripti, est in plerisque tamen, ut in Beroaldino, *vulgus sumus*, tempore praesenti, pro *nullo numero habemur*, hoc est, *contemnimur et despicimur.* sed et *fuimus* non sane displicet, quod exemplaria fere habent. RIVIUS. — Iustissima querela, siquidem vera. *Παρ᾽ οἷς γὰρ ἢ μὴ γινώσκεσθαι συμβαίνει τὴν διαφορὰν* (*τιμῆς καὶ τιμωρίας*) *ἢ γινωσκομένην* * *χειρίζεσθαι κακῶς, παρὰ τούτοις οὐδὲν οἷόν τε κατὰ λόγον* 193
διοικεῖσθαι τῶν ἐφεστώτων. Πῶς γὰρ εἰκὸς, ἐν ἴσῃ τιμῇ ὄντων τῶν ἀγαθῶν τοῖς κακοῖς; Nam apud quos nullum inter ista (praemia et poenas) *discrimen agnoscitur, vel agnitum male exercetur; apud hos nulla res ratione recta potest gubernari. Qui possit enim, ubi boni malique eodem loco sunt?* Polyb. lib. VI. GRASW. — Illud *boni* mutat locum in L. 2. *boni, strenui.* caeteri tenent mordicus. Si abesset, melius meo iudicio procederet sententia; nescio an Varro II. de L. Latina alluserit ad locum alicuius autoris, an casu coniunxerit *strenuos* et *nobiles*: *Item ab animo, ut ab strenuitate et nobilitate*, strenui et nobiles, pag. 87. A. Victor huc respexit in Caes. XXIV. *Immissique in imperium promiscue*, boni malique, *nobiles atque ignobiles.* Sed ne sic quidem aliquid mutaverim. Nescio an et Tacitus VI. *Iacuit immensa strages; omnis sexus, omnis aetas*, illustres, ignobiles *dispersi aut aggerati.* Adeas doctissimum Perizon. ad Sanctium pag. 791. qui copulam saepe adesse probat. WASSE.

Vulgus fuimus. Sic concorditer MSS. nisi quod a secunda manu Naz. et Commelinian. *sumus.* sed ne sic quidem impressi antiquitus. Grut. — Statuit Bernecc. in Curis Secundis ad Iustini lib. I. cap. 1. §. 1. Sallustii studiosum fuisse Iustinum. Sane Sallustianum est, quod habet lib. XLI. cap. 1. §. 4. de Parthis: *Veluti vulgus sine nomine praeda victorum fuere.* Rupert.

Sine gratia. Bad. i. e. *venustate*, *relatione*, *actione gratiarum.* Zanch. *favore.* uterque praeter rem. nostrates uno verbo, *interest.* Vide indicem. Wasse.

His obnoxii, quibus, si respublica valeret, formidini essemus. Altera subiectorum querela, si indignis pareant. Quam Thucyd. attingit lib. II. *Οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμψιν, ὡς οὐχ ὑπ' ἀξίων ἄρχεται. Neque subiectis conquerendi materiam praebet, quasi indignis pareant.* Indignos autem factiosi isti praecipue aestimabant novos homines. Tacitus lib. II. Histor. *Insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem aegris oculis introspicere, modumque fortunae a nullo magis exigere, quam quos in aequo videre.* Cic. lib. V. in Verr. *Videmus quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles novorum hominum virtus et industria: si tantulum oculos deiecerimus, praesto esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse semper laborandum videmus.* Et mox: *Hominum nobilium non fere quisquam nostrae industriae favet: nullis nostris officiis benevolentiam illorum illicere possumus: quasi natura et genere disiuncti sint, ita dissident a nobis animo ac voluntate.* Grasw.

Omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt. aut ubi illi volunt. Cic. lib. V. in Verr. *Non idem mihi licet, quod iis qui nobili genere nati sunt: quibus omnia populi Rom. beneficia dormientibus deferuntur.* Grasw.

Nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. In vetustis est: *repulsas nobis reliquere, pericula, iudicia, egestatem.* Utra verborum series concinnior esse videatur, alii iudicent. Rivius. — Aemulatus Tacitus Hist. II. 6. *Ne penes caeteros imperii praemia*, penes ipsos tantum servitii necessitas *esset, circumspicere.* Duo MSS. *aut ubi illi volunt, repulsas nobis reliquere p. iud. eg.* C. Popma. — Reg. *reliq. repulsas p. eg.* Verum abest *repulsas* Arond. Balliol. inepte L. 1. Mart. Venetiis cusi, L. 2. *reliquere repulsis.* addidit τῷ *nobis* vocem *repulsis* interpres, inde in auctorem irrepsit. Caeterum γ. λ. et Oxonienses *relinquere.* Noster cap. 39. *caeterosque* iudiciis *terrere.* Wasse.

Pericula, repulsas. Falso queritur: nam, ut Cic. de Harusp. Resp., *repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt.* Etsi innuere videtur illud velle Catilina, quod ait Thucyd. lib. V. *δυνατὰ δὲ οἱ προύχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσιν. Qui superiores sunt agunt quicquid possunt, inferiores perferunt.* Grasw.

194 Iudicia. Quidni? Recte Livius lib. XXVIII. * *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit. Nihil tam*

aequandae libertatis esse, quam potentissimum quemque posse dicere causam. Grasw.

Tandem patiemini. *Tandem* abest a duobus libris. Putsch.

Patiemini, o fortissimi viri. In Fabriciano et Beroaldino non est *o!* ac mihi sane ab litteratore insulso additum videtur. est tamen in Merseburgensi atque aliis. Rivius. — In 2 Putschii abest *tandem* et a nostris fere *o.* Wasse.

Nonne emori per virtutem praestat. Legerem *mori.* ut in orat. Lepidi: *Estne viris reliqui aliud quam solvere iniuriam, aut mori per virtutem.* Tacitus Histor. III. *Moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contumelias effundant, an per virtutem.* qui locus ex hoc Sallustiano expressus videtur. Plautus Capt. *Qui per virtutem peritat, non interit.* Videndum tamen an apud Sallustium pro *amittere* legi debeat *agitare.* Ciacc. et Ursin. — Cicero Philipp. IV. cap. 5. *Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet: quae propria est Romani generis et seminis.* Broukhus.

Ubi alienae superbiae ludibrio fueris. *Habet aculeos suos contumelia, quos pati pudentes ac viri boni quam difficillime possunt, nedum factiosi aut insolentes animo mobili et elato?* inquit Cic. de Offic. lib. I. Eoque et hinc colligit Catilina, mori praestare, quam huiusmodi vitam ducere. Seneca Herc. Oetaeo:

Par ille est superis, cui pariter dies
Et fortuna fuit. Mortis habet vices,
Lente cum trahitur vita gementibus. Grasw.

Ludibrio fueris. Volumen Fabricianum habet *ubi alienae superbiae ludibrio fueris;* legitur et *fueritis;* prius haud dubie cum rectius tum elegantius esse videtur. Et talis ἑτέρωσις numeri incredibilem quandam gratiam et venustatem habet. Rivius. — Arond. Reg. L. 2. 1. Marckii γ. *fuerimus*, Oxonienses *fueris.* Wasse.

CAP. XXI.

Per Deum atque hominum fidem. Priscianus legit, *pro Deum atque hominum fidem.* lib. XIV. pag. 997. *Pro,* inquit, *etiam interiectionis loco ponitur, et circumflectitur. Ut Sallust. in Catil. Pro Deum atque hominum fidem.* Neque secus interpres, quicumque is, legisse videtur. In vetustis inscriptionibus fere *proh* reperitur. contra quam vel Priscianus ipse, vel alii quidam velint: nam et Festus cum Prisciano facit. Inter alias enim significationes huiusce particulae *pro*, quas multas lib. XIV. recenset, etiam admirationi servire eam docet. ut: *pro Iupiter.* nam hoc ipse exemplum subdit. Rivius. — *Victoria n. in m. est.* Priscian. pag. 1207. Wasse.

Viget aetas. Alludit Livius V. 23. *Iuvenibus bella data dictitans, et cum corporibus* vigere *et* deflorescere animos. Locum expressit Apollonius Collatius V. 736.

Haud impar *nobis* animus, *nec sanguine fervent*

Corpora nostra minus.

Tacitus Annal. III. 44. *Mox Varro, invalidus senecta*, vigenti *Silio concessit.* Coniungit Mamertus in Praefatione: *Vale et vige* bonis viribus. Hegesip. III. 4. vivens *et* vigens *redditur.* Statius Sylvar. I. 4.

— — *non illud culpa* senectae,
Quippe ea bis senis vix dum orsa excedere lustris;
Sed labor intendens, animique *in membra* vigentis
Imperium.

Infra: *res expediet.* Livius XXVIII. *Multa quae nunc* ex intervallo *non comparent*, *bellum* aperiet. Supra: *caetera res expediet.* L. 3. *te* pro *res.* L. 2. *res ipsa exp.* et ita Venetae. *res. ips. exp.* Digb. at castiores Codices ab editis stant. Virgil. Aen.

— — *iam tempus agit res.*

195 * Et Noster in exitu orationis: *res*, *tempora*, *pericula*, *egestas—hortentur.* Wasse.

Annis, atque divitiis, omnia consenuerunt. Hoc est, *ex* vel *prae senectute.* Arond. *animis*, male. praepositio subintelligitur, ut apud Virgil. Aen. II.

Quamquam animus meminisse horret luctuque *refugit.*

et VII. 205.

— — *Fama est obscurior* annis.

Lucretium III. 959.

Si tibi non annis corpus iam marcet et artus
Confecti languent.

Pacuvium Teucro:

Quamquam annisque *et* aetate *hoc corpus putret.*

Accium in Erigona:

Quamquam exsangue est corpus mihi, *atque* annis *putret.*

Servat Ovidius praepositionem:

Cur ego plector amans, *si vir tibi* marcet ab annis.

Consenescere hoc loco pro *minui*, *debilitari;* fessi nempe luxu, attritique secundis, ut alicubi Silius. Noster Thucydidem sequitur: *Πάντων τὴν ἐπιστήμην ἘΓΓΗΡΑΣΕΣΘΑΙ.* lib. VI. et II. §. 44. *Τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων.* quod alibi voce *ἐπιλιποῦσαν* effert Plutarchus verbo *παρακμάσαι.* *Ὁρῶν καθ' ἡμέραν ἘΠΙΛΙΠΟΥΣΑΝ τήν τε τῶν πολεμίων ἰσχὺν καὶ τὴν σφετέραν ἀπορίαν.* Idem in Bruto pag. 987. *ΠΑΡΑΚΜΑΣΑΙ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ ΜΑΡΑΝΘΗΝΑΙ τὴν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι δόξαν.* Inde Latini: *Laudem alicuius prope* senescentem *revocare.* Livius XXXV. ut cunctando consenescerent consilia. et *fama* XXVII. 20. *vires* IX. 27. senescentem *cum viribus* XXII. 39. confer XXIII. 44. I. 22. *Opes* Nepos, in Alcibiade. Tacitus. Silius Italicus III. 457.

Iamque senescebat *vallatis moenibus* hostis,
Carpebatque dies *urbem*, *dum signa manusque*
Exspectant fessi *socias.*

et III. 580.

— — *Blandoque veneno*
Desidiae, *virtus paullatim evicta* senescit.

Quo sensu ait lib. XVI. 14.

— — *Stare negata*
Cogebatur ope et senio torpescere rerum.

Vegetius III. 26. *Exercitus labore proficit*, otio consenescit. Sedulius III. 19. elegantius quam pro illa aetate:

Iamque senescentem *gelidi sub caerula ponti*
Oceano rapiente diem.

ubi de ambulatione Domini nostri super aquas haec habet:

Et vasti premit arva freti glaucisque *fluentis*
Circumfusa, *sacras lambebant marmora plantas.*

Codex B. Publicae Cantabr. *siccisque fluentis*, et sic legendum. *Glaucis* enim hoc loco plane otiosum et inefficax. Arnobius lib. I. de Christo: *Qui per altissimos gurgites* pedem *ferebat* inlutum. de eodem Lactantius Instit. IV. 5. *Tamquam* in solido *gradiens.* Vel omnia me fallunt, vel respexit auctor Martialis ista IV. 4.

Qui siccis *lascivit* aquis.

Firmat ipse, dum iter per mare Erythraeum versu huic gemino signat:

Sicca *peregrinos stupuerunt* marmora *plantas.*

Illa siccitas adauget pulchre miraculum, quod probe novit Moschus, apud quem ita de Iove Europa Idyll. II. 137.

Οὔθ' ἅλιοι δελφῖνες ἐπὶ χθονὸς, οὔτε τε ταῦροι
Ἐν πόντῳ στείγουσι· σὺ δὲ χθόνα καὶ κατὰ πόντον
ἌΒΡΟΧΟΣ ἀΐσσεις.

Nec dissidet Nonnus Dion. I. 15.

— — *Μὴ διὰ πόντου*
Ὑγρὸς ἁλιβρέκτοιο χαράσσεται ὁλκὸς ἁμάξης,
Παπταίνω κατὰ κῦμα νόθον πλόον. Wasse.

Divitiis omnia consenuerunt. Tacitus III. Annal. *Quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos*, *tanto magis imbelles Aeduos.* Grasw. — Huc pertinet, quod Tacit. lib. II. Hist. cap. 86. scribit, *consulares legatos Pannoniae Dalmatiaeque adversus Vitellium nihil turbasse.* Erant enim ii T. Ampius Flavianus et Poppaeus Silvanus, *divites senes.* Rupert.

Tantummodo incepto opus est, caetera res aperiet. Scilicet ut Liv. lib. XXVIII. *Multa*, *quae nunc ex intervallo non comparent*, *bellum aperiet*, *et id est viri et ducis*, *non deesse fortunae praebenti se*, *et oblata casu flectere ad consilium.* Grasw.

* Quis mortalium cui virile ingenium inest. Vulgati hactenus 196 *ingenium est*, sed alterum, auribus accommodatius, tuetur se antiquissimo Pal. Nar. Grut. — Ex hoc loco salubre monitum elicit Clapm. III. de Arcan. Dominat. *Ne quis ex Patriciis nimis splendide aedificet*, *quod haec magnificentia egenorum animos perstringat*, *et ad seditiones invitet.* Rupert.

Illis divitias superare. Sic Iugurth. *Gloria atque alia optanda bonis superabant.* Cic. Paradox. *Uter igitur ditior est*, *cui deest*, *an cui superat?* Ciacc.

In exstruendo mari. Ita quidem MSS. nec praefracte damnaverim. conieci tamen olim in Suspicionibus, *in excludendo.* ut velit, illi magno mari vim fecisse suis exstructionibus insanis. Grut. — Gruterus coniecerat *excludendo*, ut velit, illi magno mari vim fecisse. Sed forte scribetur rectius, *extrudendo*, i. e. pilis sive aggeribus aedificando in mari et aquis quasi retro agendis. Caesar III. Bell. Gal. 12. *Extruso mari aggere ac molibus.* Gronov. — Cum edd. facit Acro in Horat. Carm. II. 18. Wasse. — *Εὐστόχως* eruditiss. Gronovius diatr. in Sylvas Statii cap. 39. a calamo Sallustiano putat *extrudendo.* Ita Caesar lib. III. de bello Civili: *ac si quando magnitudine operis forte superati extruso mari, aggere ac molibus, atque his ferme moenibus adaequatis suis fortunis desperare coeperant.* Quod Petronio *expellere aquas*, Horat. lib. II. Od. 18. et Senec. V. declam. 5. *submovere*, Ovidio *fugare:*

— — *caeruleae mole fugantur aquae.*

Neque aliud, quam supra cap. 13. *contrahere maria.* Rupert.

Illos binas aut amplius domos continuare. M. Seneca lib. V. Controv. 5. *Vos possidetis agros, urbium fines, urbesque domibus impletis. Intra aedificia vestra undas et nemora comprehenditis. Prospectui tuo arbor obstabat? Quid? inambulantibus nobis non obstant servorum catervae? in immensam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? infinitis porrectae spatiis domus non nos a publico excludunt?* Et Controv. IX. *Aedes ipsae, quas in tantum exstruxere, ut domus ad usum et munimentum paratae, sint nunc periculo, non praesidio: tanta altitudo aedificiorum est, tantaeque viarum angustiae, ut neque adversus ignem praesidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriae lapis omnis emitur, caeduntur que gentium silvae: aeris ferrique usus, iam auri quoque, in exstruendis et decorandis domibus.* Grasw. — Aedes laxitatem urbium magnarum superabant, ut supra dictum cap. 12. Hae unae non sufficiebant. Coniungebant igitur binas, ternas, ut laxius magnificentiusque habitarent. Id exprobrat hostibus Catilina. Et capiendus hinc Martialis libr. IV. Epigr. 40.

Et docti Senecae ter numeranda domus.

Lege Meursium in Roma luxuriante cap. 12. Rupert. — Continuata, *ἡνωμένα*, elegans nec adeo trita locutionis formula pro *conflare plura in unum*, vel *coniungere*, facere ne distent. Quo nomine Neronem perstrinxit auctor apud Suetonium cap. 39.

Roma domus fiet: Veios migrate Quirites,
Si non et Veios occupat ista domus.

Confer Plin. XXXIII. 3. Martial. de Spectac. II. 4. Hoc vult Plinius in Epist. III. 19. de praediis agro suo vicinis, quae venalia erant. *Sollicitat*, inquit, *primum* ipsa pulchritudo iungendi. Deque hac re capiendus Arnobius II. 72. *Possessionum semper* producerent fines, *et quamvis provincias totas* rus facerent unum, *pro arbore una, pro sulco forum litibus tererent.* Et Seneca Ep. LXXXIX. *Quam vultis late possidete*, sit fundus, *quod aliquando* imperium *vocabatur.* Infra: *Ubicumque in aliquem sinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus: omnibus licet locis tecta*

vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta etc. ibi Codex * Bib. Pub. bis *alibi.* Scite Apuleius Metam. IX. pag. 167. 197
Licet, privato suis possessionibus paupere, fines usque et usque proterminaveris, *habiturum te tamen vicinum aliquem.* Continuare *domos* ergo est, *duas* aut amplius distantes domos cogere, *ἐς τὴν ὁμότοιχον οἰκίαν*, facere ut in unum idemque domicilium coalescant. Livius XXVI. 27. *nocte ac die* continuatum incendium. I. 44. et Curtius V. 4. continuata *montibus* nemora *riparum.* Iust. XIII. 8. Tacitus de Mor. G. XXII. et XLV. diem noctemque continuare *potando.* Adde Hirtium III. 61. B. Civil. et XXXVI. 3. Caesarem III. B. Civil. Horat. III. 16. Carm.

Quam si Mygdoniis regnum *Halyattici*
Campis continuem.

Arnobium II. pag. 70. et Plinium Hist. Nat. III. 16. XX. 17. Horat. Sat. II. 6. 107.

— — *Succinctus cursitat hospes,*
Continuatque dapes.

hoc est, *cibos cibis accumulat.* Apuleius hoc verbo nove usus est, pro *assequi*, licet non ineleganter, Metam. XI. pag. 366. et VI. 18. et alibi. *Me* continuatur *Pytheas.* Hinc etiam *continuus* pro *contiguus*, quod non raro depravatum invenire est; verbi gratia, apud Columellam de Re Rust. VII. 3. *Pratis aut novalibus* villae contiguis *admovendae sunt.* Codex Arondel. quo in eo auctore usus sum, recte habet *continuis.* Lectionem firmat Sulpicius Hist. Sacr. II. 22. *Sed Syris arcem tenentibus, quae* continua templo, *et loci natura superior, atque inexpugnabilis erat.* Varro de Re Rust. quem etiam ope vett. Codd. emendavimus, II. 9. *Tauros solere diversos assistere* clunibus continuatos, *et cornibus facile propulsare lupos.* Et sic *continens* pro *continuo* apud Sueton. Calig. XIX. Curt. III. 8. Wasse.

Nobis larem etc. Omittit *larem* MS. Bib. Pub. et *signa* abest a Bib. Pub. Wasse.

Nusquam ullum esse? Illi cum tabulas etc. Locus hic in omnibus editionibus corruptus fuit, eum nos una dictione addita, et mutata interpunctione, non sine auxilio antiquorum codicum suo nitori restituimus: et sic hunc locum legi debere verba praecedentia demonstrant: *Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundunt in exstruendo mari et montibus coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse: illos binas, aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nusquam nullum esse?* C. Popma. — At ita (ut editur) etiam concorditer MSS. Pall. et vett. edd. ne quis Popmae auscultet, largienti nobis aliud adhuc verbum, hoc modo: *esse? Illi cum tabulas* etc. Equidem, si ita ulli codices; sciamus oportet, notae deterrimae. Grut.

Cum tabulas, signa, toreumata emunt. Seneca Epist. CXV. *Quid ergo inter nos et illos interest, nisi quod nos circa tabulas et statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leves et aliquid habentes varietatis delectant, nos ingentium maculae columnarum, sive ex*

Aegyptiis arenis, sive ex Africae solitudinibus advectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. GRASW.

EMUNT, NOVA DIRUUNT, ALIA AEDIFICANT. Expunxi illud *vetera negligunt*, quod Carrionis sequentesque occupat editiones; quoniam nulla eius littera compareret in MSS. Palat. in Bongarsianis, in Commeliniano meo, imo ne in veterrimis editionibus: quibus primam pestem invexit Pomponius Laetus, dum fingit: *emunt, vetera diruunt, nova aedificant.* ingeniose profecto, si id vocis quadrat in stuporem. GRUT.

POSTREMO OMNIBUS MODIS PECUNIAM TRAHUNT, VEXANT. Post *vexant* distinguendum: quamquam lectori considerandum, quid hic *vexant* proprie significet: videtur enim a *veho* hic etiam significatione frequentativum esse, ut respondeat ad *traho.* GLAR.

PECUNIAM TRAHUNT, VEXANT. Seneca lib. IV. Nat. Qu. cap. ult. *Illi cui divitiae molestae sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam.* Insigne exemplum Consol. ad Helv. cap. 9. *C. Cae-*
198 *sar, quem mihi videtur rerum * natura edidisse, ut ostenderet, quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio coenavit uno die: et in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo provinciarum tributum una coena fieret.* GRASW. — Ita Codd. Interpp. trahunt i. e. *accumulant:* vexant i. e. *lacerant pauperes.* At magis ingenue Glareanus dicit se ignorare quid sit, quod ego etiam de caeteris dictum velim. *Trahere* enim et *vexare* est pecuniam propriam omni modo disperdere et pro fundere. Proprie quidem denotant vastationem hostilem, ut apud Tacitum III., 20. IV. 48. et Ciceronem III. Verrin. *Quae oppida tu* diripienda *et* vexanda *curasti.* Inde ad eos traducuntur qui ita se agunt in administranda re familiari, ut non tam patresfamilias quam praedones esse videantur: et quam proxime accedit ad *ἄγειν καὶ φέρειν* Graecorum. Iliad. E. 484.

Οἷόν κ᾽ ἠὲ ΦΕΡΟΙΕΝ Ἀχαιοὶ ἤ κεν ἌΓΟΙΕΝ.

Herodotus I. 88. *Οὔτε πόλιν τὴν ἐμὴν οὔτε χρήματα τὰ ᾽μὰ διαρπάζει, ἀλλὰ ΦΕΡΟΥΣΙ τε καὶ ἌΓΟΥΣΙ τὰ σά.* Rem pluribus exprimit in VI. Theb. Papinius:

Ut cum possessas avidis victoribus arces
Dux raptare dedit, vix signa audita, nec urbem
Invenias: ducunt sternuntque abiguntque feruntque.

Virg. G. II.

Quas animosi Euri assidue franguntque feruntque.

Silius II. 600.

— — Portantque trahuntque.

Hoc sensu, nisi fallor, Aurelius Victor de Galba cap. 6. *Quasi luxuriae aut etiam crudelitati auxilio ventitasset:* rapere, trahere, vexare, *ac foedum in modum vastare cuncta ac polluere.* ubi, ni mendum in voce sit, ut suspicatur A. Schottus, *trahere* et *vexare* idem denotent necesse est ac *lacerare* per luxum pecuniam, ut hoc loco apud Nostrum, quem fere sequitur. Noster Fr. VI. 48. *Quod commodum est* trahunt, rapiunt. Livius XXXVIII. 15. et 19. ferri agique *res suas.* Hieronymus Epitaph. Nep. IX. vastant, trahunt, rapiunt. WASSE.

TAMEN SUMMA LUBIDINE DIVITIAS SUAS VINCERE NEQUEUNT. Hoc est, quanquam luxuriae dies noctesque indulgeant, nullam tamen inopiam sentiunt. RUPERT.

NOBIS EST. Abest verb. substantivum L. 2. bene opinor; sed Codd. MSS. dissentiunt. WASSE.

MALA RES, SPES MULTO DETERIOR. Vide ut acceperit *spes*, pro *timore* ne, an revera pro *spe sine effectu:* ut vere a philosophis dubitetur, plusne boni, an mali adferat spes mortalibus. GLAR.

EXPERGISCIMINI. Reg. *quin ergo expergiscimini.* L. 2. et Venet. 1478. addit *et capessite Remp.* male. formulam hanc servat Noster cap. 58. et Fr. VI. 51. Graeci *περιωπνίσατε.* Livius I. 44. *Nunc te illa coelestis excitet flamma, nunc* expergiscere vere. Codd. vett. Sanctii, *quia vere.* ex quo ille *expergiscere, quid verere*, nimis importune. Locus recte habet. alludit enim Tanaquil ad flammam qua Servii caput arsisse divinitus narratur, ubi haec habentur verba: *moveri vetuisse puerum, donec* sua sponte *experrectus esset.* Hoc ergo vult, olim te dormientem, igne coelesti circumdatum, excitari nefas erat, at nunc tandem expergiscere vere, tuto, auctoribus Diis, non e somno, sed ad regnum et gloriam. WASSE.

EN ILLA, ILLA, QUAM SAEPE OPTASTIS, LIBERTAS. Sic et Naz. et Codd. virtutis robustae, * nam aetatis ultimae, semel tantum posue- 199
runt *illa.* GRUT. — Tacitus vere lib. XI. Annal. *Falso libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habeant.* Iterum IV. Hist. *Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, et mutandae sedis amor: ut relictis paludibus et solitudinibus suis, foecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Caeterum libertas et speciosa nomina praetexuntur. Nec quisquam alienum servitium et dominationem concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* GRASW. — Hic vere iacit igniculos viriles, in animis quidem Romanis. Siquidem, ut ait Cic. Philipp. III., *Nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute.* Et Philipp. X. *mortem* ait *civibus Romanorum semper fuisse servitute potiorem.* Meurs. II. Hist. Dan. pag. 115. de Stenone Stura Norvegos contra Ioannem I. regem Daniae solicitante: *Steno nihil sibi actum esse ratus, nisi etiam Norvegos ad rebellionem impelleret, missis literis nunciisque, libertatem sempiternam, onerumque publicorum immunitatem pollicetur, si communia secum arma sumere in regem velint. Atque illi mentione libertatis, quae dulcissima est mortalibus, ad defectionem illecti, coëunt primum ac deliberant: hinc,* Ignato Adolpho *Duce, magnae auctoritatis viro, tandem etiam Suecis se coniungere statuunt.* Haec ille. Ceterum, adversus hanc omnem verborum iactantiam, praeclare nobis aures animumque munit Tacitus, in vita Agr. cap. 42. §. 7. Legendus etiam I. Lips. V. Civ. Doct. cap. de Tyrannide et ep. 4. Cent. I. RUPERT.

FORTUNA EA OMNIA VICTORIBUS PRAEMIA POSUIT. Non adest *omnia* Com. nostro. Pal. quidem tertio adest, sed is destituitur illo *praemia.* Pal. autem nonus et decimus non agnoscunt pronomen *ea:* ac ceteri fere MSS. verba sic collocant: *Fortuna omnia ea victoribus* etc. posset

non inepte refingi: *En illa, illa, quam saepe optastis, libertas, praeterea divitiae, decus, gloria, in oculis sita sunt; fortuna victoribus praemia. Res* etc. GRUTER.

VEL IMPERATORE VEL MILITE ME UTIMINI. Sic nescio quis apud Tacitum: *Seu me ducem seu militem mavultis.* Infra quoque non invidit hanc laudem Catilinae Sallustius: *multum ipse pugnare, saepe hostem ferire; strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur.* Quod Sallustius dixisse potuit, ad imitationem Homerici illius Agamemnonis:

Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Sed Xenophon tamen audaciam istam pugnandi duci vitio vertit. COLER. — Insidiosa simulatio et referenda inter simulacra militiae, de quibus Clapm. lib. V. de Simulacris Imperii cap. 16. RUPERT. — Civilis apud Tacitum IV. Hist. 66. *Transgredior ad vos*, seu me ducem, seu militem *mavultis.* Lucanus IX. 398. et 590. WASSE.

VOBISCUM UNA CONSUL AGAM. Fuit enim adipiscendi consulatus nonnulla spes. quod et indicat Cic. pro Murena: *Sed tamen, Servi, quam te securim putas iniecisse petitioni tuae, cum tu populum Rom. in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret?* GRASW. Orosius lib. VII. cap. 42. *Cuius ille umbratilis consul Tertullus ausus est in Curia dicere: Loquor vobis, Patres conscripti, Consul et Pontifex, quo-*
200 *rum* alterum teneo, alterum spero.* Et Tertullus et Catilina bono publico spe sua falsi sunt. HAVERCAMP.

NISI FORTE ANIMUS ME FALLIT. Formula est in assertionibus usitatissima, de qua nihil tamen Brissonius. Ulpianus: *Verum, nisi fallor, philosophiam non simulatam adfectantes.* Sic Caius lib. I. §. de Orig. Iur. et alibi. COLER. — Manuscriptum habet, *ni forte animus fallit.* RIVIUS. — Et sic ed. Gruter. Arond. L. 3. Reg. WASSE.

CAP. XXII.

QUIBUS MALA ABUNDE OMNIA. Hic est ordo omnium MSS. omnium editionum, ante Aldinam, itaque valeant antiquariorum nova figmenta. GRUTER.

SED NEQUE RES NEQUE SPES BONA ULLA. Commentarius exponit: *Nihil habebant, et nihil sperabant, quod deterius est.* Idque mihi placet. Sed quod alii *quietam rempubl.* mutarunt in *quieta*, hoc lectori iudicandum. Exemplar vetustum habebat: *tametsi illis quietam rempl. movere m. m. vid.* GLAR.

SPES BONA ULLA. Pro *ulla* Arond. *illis*, caeteri cum textu faciunt. Et ita Noster alibi saepe. Thucydidem praeeuntem habuit II. 42. *κακοπραγοῦντες οἷς ἘΛΠΙΣ οὐκ ἔστ' ἈΓΑΘΟΥ.* ita alii. Euripides Hecuba 351. *ἐθρέφθην ἘΛΠΙΔΩΝ ΚΑΛΩΝ ὕπο.* Themistius Orat. XVII. 49. *Καὶ τούτοις ἘΛΠΙΣ ΓΛΥΚΕΙΑ ΣΥΝΔΙΑΙΤΑΤΑΙ καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος.* Lucianus Somn. pag. 3. *Χρηστὰς εἶχον ἐπ' ἐμοὶ τὰς ἐλπίδας, ὡς* etc. Sophocles Oedip. Tyr. *Ὦ ΧΡΥΣΕΑΣ τέκνον ἘΛΠΙΔΟΣ.* Thucyd. I. 74. *ὑπὲρ τῆς ἘΝ ΒΡΑΧΕΙΑ ἘΛΠΙΔΙ οὔσης.* Plutarchus Lucull. 507. *ἐπὶ ΨΥΧΡΑΙΣ ἐλπίσιν ἄρχεται πολέμου.* Cicero Catilin. I. *Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis.* Caesar B. Civ. II. *Plenus* spei bonae, *atque animi, adversus eos proficiscitur.* Sic apud Valerium I. 7. 5. *Laetior* spes. Scio Virgilium aliosque ita locutos, v. g.

Hic laeta *extremis* spes *est accensa duobus.*

et apud Apuleium inveniri, spes *hilarior*, sed tamen isto in loco mallem cum B. Pub. membranis legere, *laetioris status spem*, quam *laetiorem.* Nam quid sibi velit *status* si absolute ponatur, haud equidem video. *laetior status* est *laetior fortuna.* Ammianus XVII. 12. *Imp. coacta militum valida manu, ductu* laetioris fortunae *profectus.* Noster infra: *Omnia in* spe bona *habere.* notissima locutio, quam tamen invito Latinae linguae genio truncare conatur Ciacconius ad cap. XXII. Cicero pro Domo: *Omnes ordines, omnes aut re aut* spe *denique sunt* boni. P. Latro cap. IX. *Nihil enim illis praeter* spem *atque animam fortuna reservavit.* WASSE.

TAMETSI ILLIS QUIETA MOVERE MAGNA MERCES VIDEBATUR. Nam, ut Livius lib. XXXV., *omni praesenti statui spes cuique illorum novandi res suas blandior erat.* Eodemque libro inferius: *Inter omnes constabat, in civitatibus principes et optimum quemque Romanae societatis esse, et praesenti statu gaudere multitudinem, et quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novare velle.* Nempe hi homines, ut idem lib. III., in turbido minus perspicuum fore putant, quid agatur. GRASW. — Liv. lib. XXV. cap. 17. *Omni praesenti statui spes cuique novandi res suas blandior est.* Ratio in promtu, quia inops audacia tuta est, et sententia quidem Othonis: nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri est, merito perire. Tacit. I. Hist. 22. RUPERT.

QUIETA MOVERE. Est in aliis: *quietam remp. movere.* [Sic L. 1. 3. Reg. Glarean. exemplar vetustum. W.] Sed Manuscripta fere cum priore lectione faciunt. et illud *quietam remp.* ex glossa irrepsisse suspicor. Nam *quieta movere* hic est, quietum et tranquillum statum civitatis turbare. RIVIUS. — *Quieta* perturbat, Ammian. XV. 5. hunc locum intelligit Charisius I. pag. 27. Sallust. merces * *dixit.* sic etiam Apuleius 201
M. I. pag. 9. *Haec tibi magna* merces *posita est.* et saepe alibi. et sic Tacit. An. XIV. 14. WASSE.

TAMEN POSTULAVERE. In Fabric. est, *tamen postulare plerique*, pro *postulabant.* RIVIUS. — Grut. B. Pub. Ar. L. 2. 3. *postulavere.* Oxonienses, *γ. λ.* Pemb. Venetae Mart. *postulare.* WASSE.

QUAE PRAEMIA ARMIS PETERENT. Manuscriptum: *quae armis praemia peterent.* RIVIUS. — Lucan. lib. VII.

Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.

Cicero pro Rosc. Amer. *Apud homines prudentissimos agitur, qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.* Tacitus lib. IV. Hist. *Neminem adeo in arma promptum, ut non idem pretium quietis quam periculi malit.* Eleganter Seneca lib. IV. de Benefic. cap. 17. *Nequitiae fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege descivit, et hominem exuit, ut animi cau-*

sa malus sit. Epist. autem XIV. *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci; plures computant, quam oderunt.* Eoque, Cicerone referente, ubi supra, L. Cassius *ille, quem populus Rom. verissimum et sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur accedere.* Adstipulatur Thucyd. lib. III. *Ἥ τε ἐλπὶς καὶ ὁ ἔρως, ἐπὶ παντὶ, ὁ μὲν ἡγούμενος, ἡ δ' ἐφεπομένη, καὶ ὁ μὲν τὴν ἐπιβολὴν ἐκφροντίζων, ἡ δὲ τὴν εὐπορίαν τῆς τύχης ὑποτιθεῖσα πλεῖστα βλάπτουσι, καὶ ὄντα ἀφανῆ κρείσσω ἐστὶ τῶν ὁρωμένων δεινῶν. Spes quoque ac libido in qualibet re: haec quidem dux, illa vero comes; haec facinoris aggressionem excogitans, illa prosperam fortunam suggerens, plurimum officiunt, et quamvis occulta malis ipsis apparentibus potentiora evadunt.* Grasw.

Praemia. Honeste pro *praeda*. Tibull. lib. I. Eleg. 3.

— — qui corpora ferro
Vulneret, aut rapta praemia *veste petat.*

Inde praedo, planus, grassator nocturnus, qui vesperi suo vivit, *praemiator* audit apud vett. Grammat. Virg. II. Aen.

Multaque praeterea Laurenti praemia pugnae
Aggerat, et longo praedam *iubet ordine duci.*

Praemiari pro praedari Sueton. Tito VII. *Suspecta et rapacitas: quod constabat in concionibus patris* nundinari praemiarique *solitum.* Vid. etiam Lucret. Naevius in Agrypunt. *Nam in scena vos nocturnos coepit* praemiatores *tollere.* Wasse.

Peterent. Aliter, *Peterentur.* Cast.

Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletum. Manuscripta, ut et impressa quaedam, *proscriptionem locupletium.* id mihi rectius numerosiusque esse videtur. sed et Cicero utitur hoc genitivo ad Atticum: *Nec moderatiorem quam Sulla, in pecuniis locupletium.* nam in ablativo dici *locuplete* et *locupleti*, docet Q. Rhemmius Palaemon. unde genitivus exsistit *locupletum* et *locupletium.* quamquam idem Cicero, ne quid dissimulem, *proscriptiones locupletum* dicit in Paradoxis, ut in vulgatis est exemplaribus: nam in Manuscripto *locupletium* reperi. Porro *tabulae novae* Latinis dicuntur, quae Graecis *χρεῶν ἀποκοπαί.* quomodo et Cicero appellat VII. ad Atticum. Est autem publica quaedam aeris alieni abolitio, et pecuniarum creditarum quasi condonatio. Meminit harum Cicero II. Officiorum, et Livius II. belli Macedonici, ut interpretis inscitiam iure mireris, qui hic *admirandas tabulas et artificiose pictas* intelligit per *tabulas novas.* Proscriptionis vero nomen a bellis civilibus initium ducit. nam in tumultu et dissensione civili, cuiusmodi exstitere Marii et Sullae, Caesaris et Pompeii, qui consecuti victoriam erant, ii nomina eorum, qui fuisse diversarum partium putabantur, in tabulis descripta proponebant, constitutis praemiis, si quis eorum quemquam occidisset, bonis etiam proscriptorum publicatis atque hastae subiectis. Porro Sulla proscriptionis tabulas primus proposuit, isque non contentus in eos saevire, qui armis a se dissenserant, etiam quieti animi
202 cives, propter pecuniae magnitudinem, * proscriptorum numero adiecit,

quemadmodum Valerius inquit. Postea obtinuit consuetudo, ut in exsilium eiecti, *proscripti* dicerentur. Ergo *polliceri Catilina proscriptionem locupletum*, nimirum ut illis interfectis, impetus in eorum bona fieret. Rivius. — Hanc lectionem et scripturam omnes codices typis excusi, et in pergameno descripti habent. Verum in uno MS. reperi: *Tum Catilina coepit polliceri tabulas novas.* quae lectio haud placet. C. Popma. — Liv. lib. XXXII. de Nabi Lacedaemoniorum praefecto, Corintho per Philoctetem Philippi Maced. praetorem tradita: *Concione deinde advocata rogationem promulgavit; unam de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.* Item lib. XLII. de altero quodam: *Confudit et miscuit omnia in Thessalia Perraebiaque spe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.* De hac autem Catilinae pollicitatione exstat etiam apud Ciceronem II. Catil. *Quid enim exspectas? an tabulas novas? Errant, qui istas a Catilina exspectant. Meo beneficio tabulae novae proferentur: verum auctionariae.* Grasw. — Saepe de aere alieno creditoribus invitis relaxando, agitatum est in Republica Romana, quam legem Romani *Novas Tabulas* appellarunt, quam ut nemo unquam nisi perturbandae Reipublicae cupidus promulgavit, sic optimus semper quisque et ocii amantissimus repudiavit. Sigon. I. de antiq. iure Civ. Rom. cap. 6. Rupert.

Tabulas novas. Tabulae novae sunt, quibus Catilina veteribus debitis deletis, proscriptionem bonorum novam suis popularibus proposuit. Cic. II. Invect. *Quid enim exspectas? bellum? quid ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas?* In vet. Gloss. *tabulae novae* exponuntur *χρεῶν ἀποκοπαί.* quae inibi etiam *decisiones* vocantur. Coler. — *Χρεωκοπίαν καὶ σεισάχθειαν.* Vide Petitum de Legibus Atticis. Idem de Nabide Livius: *Concione inde advocata, rogationem promulgavit, unam de* tabulis novis, *alteram de* agro viritim dividendo: duas faces novantibus *res ad plebem in optimates accendendam.* III. 3. Sic etiam Eumenes de rege Perseo, XLII. 13. *Confudit et miscuit omnia in Thessalia Perraebiaque* spe novarum tabularum, *ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.* Voce eleganter usus Seneca de Benef. I. 4. *prohiberi posse rem perniciosissimam,* beneficiorum novas tabulas. Vide Cic. II. Catilin. §. 18. Themistius Orat. IX. pag. 205. ed. Petav. *Ἄντικρυς τὰ Πλάτωνος τοῦ θεσπεσίου καὶ ἅ φησιν ἐκεῖνος προδεικνύναι τοῖς τυράννοις ἐν τοῖς προοιμίοις, χρεῶν ἀποκοπὰς, γῆς ἀναδασμοὺς, τὴν ἐπὶ Κρόνου καὶ Ῥέας εὐδαιμονίαν, πικρὰ δελεάσματα τοῖς ὑπὸ τούτων ἁλισκομένοις.* Confer etiam Plutarchum in Pericle pag. 155. Haec omnia enumerat Isocrates in Panath. pag. 422. *Οὐδεὶς ἂν ἐπιδείξειεν, οὔτε σφαγὰς ἀνόμους γεγενημένας, οὐδ' ἁρπαγὰς χρημάτων, οὐδ' αἰσχύνας γυναικῶν καὶ παίδων, ἀλλ' οὐδὲ πολιτείας μεταβολὴν, οὐδὲ χρεῶν ἀποκοπὰς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμόν.* Et Demosthenes *περὶ τῶν πρὸς Ἀλεξανδ. συνθήκων* pag. 88. *χρημάτων δημεύσεις, γῆς ἀναδασμοὶ, χρεῶν ἀποκοπαὶ, δούλων ἀπελευθερώσεις.* Confer Iosephum de B. Iudaico II. 27. ubi hasce tabulas *τὰ νεῦρα τῆς πόλεως* vocat. Wasse.

PROSCRIPTIONEM LOCUPLETIUM. Cic. pro Domo sua: *At si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem Respubl. 'uebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat, praeter conversionem status et inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, et ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paullisper animis iuventutem, et eos maxime, qui imminere iam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur hoc iure firmato, quae cocant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari et spe largitionis oblata.* Ob haec pericula minime ex usu hominum locupletium est bella civilia oriri. Cic. lib. V. in Verr. *Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincula coniecit.* Item: *Praetermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas eius ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri.* Hinc et Tacitus IV. Hist.
203 *Sed vobis maximum discrimen, * penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum caussae.* Contra inopia securos praestat. Tacitus ibidem: *Te securum reliquerat exsul pater, et divisa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret.*

In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominis securior aevum
Verus pauper agit?

ait Lucan. lib. VIII. Quod nusquam verius quam in bellis civilibus, sicut et indicat Tacitus Hist. II. ubi de Muciano haec refert: *Sed nihil aeque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus, non ius, aut verum in cognitionibus, sed solum magnitudinem opum spectabat; passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti.* GRASW.

MAGISTRATUS, SACERDOTIA. Tacit. IV. Histor. *Cum ex funere Reip. raptis consularibus spoliis, septuagies sestertio dignatus, et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas foeminas eadem ruina prosterneres.* GRASW.

RAPINAS, ALIA OMNIA, QUAE BELLUM ATQUE LUBIDO VICTORUM FERT. Tacitus in vita Iulii Agricolae: *Classis Othoniana licenter vaga, dum Intemelios* (Liguriae pars est) *hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit; praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit; quae causa caedis fuerat.* GRASW.

ET ALIA OMNIA QUAE BELLUM ATQUE LUBIDO VICTORUM FERT. In manuscriptis est *alia omnia*, omissa illa *et* copula. RIVIUS.

PEAETEREA ESSE IN HISPANIA CITERIORE PISONEM DICEBAT, IN MAURITANIA CUM EXERCITU etc. In manuscriptis atque aliis vetustioribus non est *dicebat*, et maiore cum gratia abesse poterit; irrepsit autem ex glossa addita. RIVIUS.

PISONEM ESSE. Superius dixit auctor eum interfectum, sed Catilina ignorabat; vel forsitan nondum interfectus erat. OMNIBONUS.

PETERE. Arond. *ad hoc praeterea petere. ad hoc* ferri potest, sed libri tacent. *ad hoc p.* C. L. 1. 2. et Balliol. Marckii λ. *praeterea* et Magd. et Ies. inepte. WASSE.

C. ANTONIUM. Hic C. Antonius fuit M. Antonii oratoris filius, ut ostendit Asconius: patruus autem M. Antonii, qui postea rempublicam evertit, quod testatur Cicero Phil. II. Is a M. Lucullo praetore damnatus, quod Graecos spoliasset, etiam postea a Gellio et Lentulo censoribus Senatu motus est. Deinde cum praeturam peteret, beneficio Ciceronis e postremo loco in tertium pervenit. Haec ex Cicerone de Petitione consulatus, et Asconio in oratione contra C. Antonium et L. Catilinam sumpsimus. Tandem reus factus a Caelio, quod coniurasset, damnatus est: etsi potius Macedonia provincia male administrata, quam coniurationis crimen, causa damnationis fuit. Cicero pro L. Flacco, pro Domo sua ad Pontifices, et pro M. Caelio, et Dion lib. XXXVIII. CASTILION. — Conscium fuisse C. Antonium coniurationis, tum quidem pro certo creditum fuit. Vid. Cicero pro Murena cap. 24. pro L. Flacco cap. 38. pro Sextio cap. 3. 4. Manut. in Orat. Tom. III. Parte I. pag. 87. b. Hoc nomine a M. Coelio postea est accusatus maiestatis, et peractus. Cicero pro Coelio cap. 19. multa in Rep. fuisse molitum ostendit. Idem in Pison. cap. 2. 24. et orat. contra Anton. et Catil. et inibi Asconius. BROUKHUS.

QUEM SIBI CONLEGAM FORE SPERARET. Putide inculcatae videri queant voces istae quinque, cum mox sequatur: *cum eo se consulem initium agendi facturum;* et vero, diu est, quod ad cloacam maximam abegerint Suspiciones nostrae. GRUT. — Manasse haec a benignitate scribarum, verisimile mihi videtur cum Grutero. RUPERT.

ET OMNIBUS NECESSITUDINIBUS. Quidam *et omnibus necessitatibus* emendarunt. Codices mei in membrana descripti priorem lectionem retinent, et infra: *neve nobis eam necessitudinem imponatis.* * et in Iugur- 204
thino: *coactus rerum necessitudine statuit armis contendere.* et iterum: *simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter et te errantem, et illum sceleratissimum persequi.* C. POPMA. — C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum. Quem innuit Cicero pro Murena: *Catilinam inflatum cum spe militum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis.* Iterum pro Sextio: *Atque ego de Antonio nihil dico, praeter unum: nunquam illum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut inficiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando, meam in illum indulgentiam, coniunctam cum summa custodia Reipublicae, laudare vere solebatis.* GRASW.

CUM EO SE CONSULE INITIUM AGENDI BELLI FACTURUM. Sic et Aldinum exemplar. Merseburgense habet in spatio, *agendi*, supple *bellum.* Verum in ceteris manuscriptis non est *belli*, ac neque sensus ipse neque Latinitatis ratio patitur, ut addatur; nisi quis legere malit, *ini-*

tium belli facturum, ut omittatur *agendi*, quomodo exemplar habet Beroaldinum. nam inferius quoque, *qui initium belli facerent*, inquit. Sed et Caesar: *Omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium faciant.* Hoc loco etiam *se consulem* habent codices in membrana descripti [*se Consulem* L. 2. *se ante Consulem* B. Pub. W.] casu accusativo, consentientibus impressis quibusdam: quod non sane displicet. Rivius. — *Cum eo consule se.* Nonnulli scripti libri: *Cum eo consulem se initium agendi facturum.* Alii: *cum eo consule se initium agendi belli facturum* [ut Ball. Digb. W.] Alii: *cum* eo se consulem initium *agendi bellum facturum.* C. Popma. — Pal. quarto abest vox *se*, habetque *consule*, contra editiones priores et quam extrusit Laetus, contra Pal. pr. sec. ac Com. nostrum; nam ceteri sane omnes, *cum eo se consule initium.* quod non probo; cum a libris illis antiquioribus videam stantes Carrionis membranas et Bongarsii. posset tamen ferri et altera, si rescriberetur: *cum eo. se Consule, initium agendi futurum.* sed ne quid mentiar, puto illud *agendi* a mala manu; certe superfluit, adiectumque ei praeterea in MSS. posterioribus *agendi belli.* Grut.

Adhaec maledictis. Quamquam eodem modo Aldinum quoque exemplar, tamen rectius in manuscriptis *Ad hoc*; nam sic fere Sallustius alias: nec aliter Tacitus. Rivius. — *Ad h. mal. increpabat.* Mallem *increpare*, eo magis, quod inciderim in membranaceis qui praeferrent *increpat.* Grut. — Curtius lib. VIII. *Hermolao parricidarum supplicia non probari, cum eadem ipse meruit, minime hercule admiror. Nam cum Parmenionem et Philotam laudat, suae servit causae.* Grasw. — *Increpare* Groslotius Centur. Goldast. pag. 352. Broukh.

Suorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egestatis, alium cupiditatis suae. Perperam Gymnicus *admonebat*: quamquam sic in aliis quoque est. irrepsit autem ex Glossa. Mecum facit exemplar Venetum, Schurrerianum, alia pleraque. Rivius. — De hac formula vide Quintil. Inst. IX. 3. Priscian. pag. 1178. cum edd. facit. *Cup. suae.* Abest pronomen Arondel. *suae cupid.* Balliol. Wasse.

Unumquemque nominans, laudare. Vide notam ad cap. 59. Rupert.

Multos Sullanae victoriae. Manuscripta: *multos victoriae Sullanae*, ut adiectivum sequatur. Paullo post *conventum dimisit*: nam ita codices in membrana descripti. Rivius.

Ut petitionem suam curae haberent. Sic Tullius petitionem Plancii se invisse ait, in oratione pro Plancio: *Aliquid praeterea (timide*
205 *dico, sed tamen dicendum est, non enim opibus, non invidiosa * gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus) aliquid attulimus etiam nos: appellavi populum, tribubus submisi me et supplicavi: ultro mehercule se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi.* Grasw.

CAP. XXIII.

Cum ad iusiurandum populares sui sceleris adigeret. Ecce hic religionem vinculum sceleris: alias verum, quod Seneca Epist. XCV.

Primum militiae vinculum est religio et signorum amor, et deserendi nefas: tunc deinde facile caetera exiguntur mandanturque per iusiurandum adactis. Grasw.

Populares. Populares sunt eiusdem populi, factionis, sectae. Seneca I. de beata vita XII. *Invitis hoc nostris popularibus dicam.* Noster iterum: *Quod factum populares coniurationis concussit.* Lips. ad d. loc. Senecae. Rupert.

Adigeret. Ante erat *addiceret.* meus liber *adiceret. Populares* vero *coniurationis* dixit infra bis. Donat. in Phorm. *Populares sui sceleris, Sallustius.* Ciacc. — Praepositio *ad* abundare videtur. Nam *adigere*, seu *adicere iusiurandum*, dici solere ex Livio, Caesare et aliis, ostendimus in notis ad Caesarem. Ursin. — *Adigere iusiurandum* in Pandectis Florentinis multis locis, sed fere corruptum in *adicere*, nota affinitate literarum C et G. Sic fuit hic quoque in Thosano. Palm. — MSS. fere *adiceret*; unde natum illud mediae aetatis *addiceret.* porro qui heic omnino requirunt, tollunt praepositionem *ad.* non video cur id fieri debeat, libris invitis. Grut. — Ita [*addiceret*] in quibusdam exemplaribus, quae inspexit Torrentius. Nam ex hac lectione confirmat Horat. lib. I. Epist. I. vs. 14. ubi et addocet, *Nonium addictum exponere* pro *devotum* sive *obnoxium.* Cicero pro Coelio: *Hunc addictum, deditum, obstrictum tibi habebis.* Item II. Tuscul. *Qui certis quibusdam 'destinatisque sententiis quasi addicti et consecrati sunt.* Rupert. — Gellius IV. 20. *Censor* adigebat *de uxoribus* solemne iusiurandum: *verba ita erant concepta.* et VII. 18. *hos priusquam proficiscerentur* iusiurandum adegit, *redituros esse in castra Poenica, si Romani captivos non permutarent.* et Tacitus H. IV. 15. *Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, et patriis* exsecrationibus, *universos* adigit. Ulpian. in L. adoptivum D. de in ius vocando: *Sed si* iusiurandum adegi, *ne uxorem ducat.* Tamen Seneca de Vita beata cap. 15. ad *hoc* sacramentum adacti *sumus.* Gloss. Reg. cod. addiceret i. e. *advocaret. Adiceret* Marckii λ. et in γ. erasa voce substituit prima manus *addiceret.* quemadmodum habent Arond. L. 1. 3. Reg. Venetae, Martin. Sed L. 2. *adiiceret.* Oxonienses *adigeret.* et in Pemb. fuisse primitus suspicor, sed ex eo postea factum *adiceret.* quod etiam exhibet B. Pub. Wasse.

Populares sui sceleris. Donatus ad Phorm. II. 1. et Eugraphius ibid. qui etiam *adugeret.* Broukh.

Humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circumtulisse. Hac de re Florus libr. IV. cap. 1. *Additum est pignus coniurationis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberent.* A. Manut. — Tacit. in Nerone: *Mos est regibus, quoties societatem ineunt, implicare dexteras, pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere: ubi mox sanguis in extremos artus se suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt.* Qui mos proprius Scytharum fuit, ut notat doctiss. Lipsius ad Cornelium, quem, si doceri vis, legas. Illius tamen dictis adde, si placet, Herodotum lib. IV. Plutarch. Florum lib. IV. cap. 1. Solinum cap. 25. Minutius in Octavio: *Et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis*

sanguine saginatum, ipsum credo docuisse sanguinis foedere coniurare Catilinam, et Bellonam servum suum haustu humani cruoris imbuere. Huc et illud pertinet, quod scribit eruditissimus Virgilii interpres ad II. Georg. Iunius Philargyrius: *Aufidius Modestinus legisse se affirmabat hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Istro certum modum haurientes ore, in modum sacri vini iurarent, non se ad patriae sedem regressuros, nisi hostibus caesis. Et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage usum, dixisse Istrum coniuratum, apud quem Daci coniurare consueverunt.* In quibus verbis aliquando putabam legi debere: *In modum sacramenti*, vel *exsecramenti.* Qua voce et Tertullianum uti facio ex lib. veteri Modii, in Apologetico: *Satanam principem huius mali generis proinde de propria conscientia animam eadem exsecramenti voce pronunciat.* vulgo editur: *eadem ex sacramenti.* "Co-
206 ler. — Mos hic a Scythis. * Mela lib. II. cap. 1. *Ne foedera quidem incruenta sunt, sauciant se qui paciscuntur. exemtumque sanguinem ubi permiscuere degustant. Id putant mansurae fidei pignus certissimum.* Solinus cap. XX. *Haustu mutui sanguinis foedus sanciunt, non suo tantum more, sed et Medorum quoque usurpata disciplina.* Herodotus lib. I. Ὅρκια δὲ ποιέεται ταῦτα τὰ ἔθνεα τάπερ τε Ἕλληνες καὶ πρὸς τούτοισι, ἐπεὰν τοὺς βραχίονας ἐπιτάμωνται, ἐς τὴν ὁμοχροίην, τὸ αἷμα ἀναλείχουσιν ἀλλήλων. Veteres sanguine permixtam potionem *Assiratum* dixerunt teste Festo, quod iis *Assir* sanguinem notet. Glossae: *Assir*, αἷμα. Eo utitur Cato de Re rustica cap. 33. *Daps Iovi Assir a pecu in urna vini caste profanato sine contagione.* Recte autem ait Sallustius Catilinam *humani corporis sanguinem circumtulisse.* Caesum enim puerum memorat Dio, superque eius viscera iuramentum conceptum. Verba haec sunt: *Καὶ ἐς ἀθεμίστων ὁρκωμοσιῶν ἀνάγκην προσήγαγε. Παῖδα γάρ τινα καταθύσας, ἐπὶ τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ τὰ ὅρκια ποιήσας, ἔπειτα ἐσπλάγχνευσεν αὐτὰ τῶν ἄλλων.* Ut autem foedera Romani iungebant caesa porca, non sine exsecratione, ita Graeci tauro, capro, aut ariete: de tauro habes apud Aeschylum *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις*:

Ἄνδρες γὰρ ἑπτὰ θούριοι λοχαγέται
Ταυροσφαγοῦντες ἐς μελάνδετον σάκος,
Καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου,
Ἄρην, Ἐνύω, καὶ φιλαίματον φόβον
Ὁρκωμότησαν, ἢ πόλει κατασκαφὰς
Θέντες, λαπάξαν ἄστυ Καδμείων βίᾳ,
Ἢ γῆν θανόντες τήνδε φυράζειν φόνῳ.

De apro Pausanias lib. I. *Ἐπὶ κάπρου κατόμνυσθαι τομίων, μηδὲν εἰς τὸν Ὀλυμπίων ἀγῶνα ἔσεσθαι παρ᾽ αὐτῶν κακούργημα.* Rite autem sanguinem degustabant, quo plus posset exsecratio; sic apud Maronem Dido cum Aeneae imprecata esset:

At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilia imploret, videatque indigna suorum
Funera, nec cum se sub leges pacis iniquae

Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

adiungit tandem:

Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.

Ad sanguinem istum alludit Tertullianus Apolog. *Nescio quid et sub Catilina tale degustatum est.* Et Minutius Felix Octavio: *Hodieque ab ipsis Latiaris Iupiter homicidio colitur, et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis foedere coniurare Catilinam.* Vide Statium V. Thebaid. ubi *in sanguine vivo Coniurant matres*, et foedus interfecti infantis sanguine sanciunt. Putsch. — Non eos quidem improbo qui multa heic cumulant exempla nationum, foedera sancientium sanguine; tantum dico, alio fini factum a Catilina: alii enim nihil se peccare putabant interfecto aliquo, cuius cruorem haurirent; at istud coniuratis pro scelestissimo erat, eoque crimine capitis incurrerant noxiam: itaque excogitatum potissimum ipsis, ne possent fallere. Videantur Discursus mei ad locum Taciti lib. IV. Hist. *Occisis legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.* Gruter. — Sic Florus lib. IV. cap. 1. *Additum est pignus coniurationis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberent.* Sic Thucyd. lib. III. *Καὶ τὰς εἰς σφᾶς αὐτοὺς πίστεις οὐ τῷ θείῳ νόμῳ μᾶλλον ἐκρατύνοντο ἢ τῷ κοινῇ τι παρανομῆσαι. Nec tam iurisiurandi interposita religione, quam scelerum quae simul patrabant communicatione, fidem inter sese confirmabant.* Polyb. lib. I. *Μάθως δὲ καὶ Σπένδιος καὶ Αὐτάριτος φοβηθέντες μὴ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ ψυχαγωγηθέντες ὁρμήσωσι πρὸς τὴν ὑποδεικνυμένην ἀσφάλειαν οἵ τε Λίβυες καὶ τὸ τῶν μισθοφόρων πλῆθος, ἐβουλεύοντο πῶς ἂν καινοτομήσαντές τι τῶν πρὸς ἀσέβειαν εἰς τέλος ἀποθηριώσαιεν τὰ πλήθη πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. Matho vero, Spendiusque, et Autaritus, veriti, ne et Afri, et pars magna mercenariorum ea arte deliniti, ostensam sibi impunitatem cupide amplecterentur; habito concilio deliberant, qui possent aliquo insigni ad impietatem facinore edito multitudinem adversus Carthaginenses penitus efferare.* Id autem facinus mox ibidem pluribus describit. *Οἱ δὲ περὶ τὸν Μάθω καὶ Σπένδιον ὑπολαμβάνοντες, τάχιστ᾽ ἂν οὕτως ἐκκαυθῆναι τὸν πόλεμον, εἰ παράνομόν τι πράξειαν καὶ παράσπονδον, συνήργουν ταῖς τῶν ὄχλων ἀπονοίαις. καὶ τὴν μὲν ἀποσκευὴν τῶν Καρχηδονίων ἅμα τοῖς χρήμασι διήρπαζον· τὸν δὲ Γέσίωνα καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ δήσαντες ὑβριστικῶς, εἰς φυλακὴν παρεδίδοσαν, καὶ τὸ λοιπὸν ἐπολέμουν ἤδη φανερῶς πρὸς τοὺς Καρχηδονίους, συνωμοσίας ἀσεβεῖς καὶ παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔθη ποιησάμενοι. At Matho et Spendius ita facillime rati accensum iri bellum, si contra ius atque foedus aliquid facerent, * multitu-* 207
dinis perditam audaciam adiuvabant. Igitur supellectilem Carthaginensium una cum pecuniis diripiunt: Gesionem et eius comites contumeliose vinctos in carcerem condi imperant. Atque ita coniuratione impia et contra ius gentium inita palam cum Carthaginensibus bellum faciunt. Simile illud est Taciti lib. IV. Histor. *Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi: ut (flagitium incognitum) Romani exercitus in externa verba iurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur.*

Ibidem: *Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.* Hoc nempe *fuit impii belli sacramentum.* Quomodo et Florus lib. III. cap. 18. loquitur de Asculanis. Grasw. — Hanc rem tangere videtur Cic. Orat. I. in Catil. ut male fortasse fictum putet auctor ad invidiam Consulis leniundam. *Quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, et elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te* initiata sacris *ac* Devota *sit, nescio, quod eam necesse putas Consulis in corpore defigere.* et II. §. 14. *Cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam* sacrarium scelerum *domi suae fecerat, scirem esse praemissam.* Adi etiam Sidonium II. Ep. II. 2. Lactantius ad Statium Theb. V. 159. *Plenum humani sanguinis poculum circumtulisse, et sic omnes contra salutem patriae degustasse.* Conferantur denique Nicetas Choniates lib. II. pag. 444. Suidas in *Λούκιος Σέργ.* Lucius Florus IV. 1. Plutarchus in Poplicola. Wasse.

Vino permixtum. Puto et hoc peregrini moris fuisse, ut foederis sanciendi vinum alter alteri propinaret. Exempla huius rei posterioribus etiam temporibus suppeditant, apud Paullum Diaconum de rebus gestis Longobardorum. Sane apud Homerum Odys. γ. vini meri poculum epotum foedus confirmat:

Οἶνον δ' ἐκ κρητῆρος ἀφυσσάμενοι δεπάεσσιν. Coler.

In pateris circumtulisse. V. C. non habet praepositionem *in*, quae sane videtur recte abesse. Ciaccon. et Ursin. — Paterae enim usus in sacris. Et volebat simile hoc esse iusiurandum sacris sollennibus Catilina. Festus in Schedis: *Pateram perplovere* [?] *in sacris cum dicitur, significat pertusam esse.* Isidor. lib. XX. cap. 5. *Paterae phialae sunt, dictae vel quod in ipsis potare solemus, vel quod patentes sunt dispansisque labris.* Glossae quoque consentiunt, in quibus scriptum: *patera φιάλη.* et alibi: *φιάλη, patera, fiala.* Posterioribus et barbaris patera *schala* dicitur. Diaconus de Rebus gestis Longobardorum lib. I. cap. 28. *In eo proelio Aboin Cunimundum occidit, caputque illius sublatum ad bibendum ex eo poculo fecit, quod genus poculi apud eos Schala dicitur, lingua vero Latina patera vocatur.* Sed haec vox pro monstro haberi non debet, siquidem eius meminit Isidorus lib. XX. cap. 5. *Calices et calathi et schalae poculorum genera.* Illud vero notatu dignum Calvariam dictam fuisse Schalam. Nam et Calvaria apud vetustissimos vas potorium fuit. Gellius lib. XXX. *Calvariaeque eius ipsum ossum expurgaverunt inauraveruntque.* Quae verba Priscianus citat lib. VII. nisi ibi tamen potius legendum Caelius. Sic enim scribit Caper, vetustissimus Grammaticus, in libello de Orthographia: *Passaniem vel canon, licet Caelius et Varro Calvarium dicant.* Porro de Calvaria sic scribit vetus Scholiastes Iuvenalis ad illum versum:

Quassatum et rupto poscentem sulphura vitro.

ubi inquit vetus interpres: *ut solent in urbe calices fractos sive calvariolas componere.* Coler. — Pateris in sacris Romanos usos ubique obvium, et discimus ex Varron. de L. Lat. lib. IV. cuius verba adscribam: *Praeterea in poculis erant paterae, eo quod pateant, Latine ita dictae.*

Hisce etiam nunc in publico convivio, antiquitatis retinendae caussa, cum magistri fiunt, potio circumfertur, et in sacrificando Deis, hoc poculo magistratus dat Deo vinum. Miror quid Colero in mentem venerit, existimanti *calvariam* idem esse cum patera, cum sit *τὸ κρανίον.* Cn. Gellii historici vetustissimi verba, quae pro se adducit, omnino aliud significant, commemoratione horrendi facinoris crudelissimi tyranni, cui similia in historia Gothica legimus; sed pergit idem, et Caelii nomen pro C. Gellii substituere conatur, ignorans scilicet, eundem hunc Gellium, ab Agellio in noctibus Atticis, Macrobio, Charisio, Prisciano, aliisque passim citari. Verba quae producit corruptissima, eum magis convincent, si sic emendata ex scripto legeris: *Calva vocatur κρανίον, licet Caelius et Varro calvariam dicant, nam calvariae plurale est, calvae ossa, quae sunt et singulariter calva.* Putsch.

Circumtulisse. Et hoc verbum ad sacra pertinet, de quo vide Non. Marcell. Servium ad VI. Aeneid. Coler.

Post exsecrationem. Turneb. lib. II. Advers. * cap. 10. Co- 208
ler. — Hoc est, devotionem. Ita Iustinus lib. III. cap. 4. §. 1. *Gravissima se exsecratione obstrinxerint.* Plane geminum factum Apollodori observo apud Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 265. Possem vero hic ambitiosus esse in enarrandis ritibus variarum gentium, circa sanctionem foederum: sed satis habeo explicasse auctorem nostrum. Indicat, in solennibus sacris, degustasse veteres sanguinem. Huiusmodi cruenta potio *Assiratum* iis dicta, quoniam *Assir*, sanguis, ut aiunt Glossae. Festum ita capio: *Assiratum apud antiquos dicebatur genus quoddam potionis ex vino et sanguine temperatum, quod Latini prisci sanguinem Assir vocarent.* Ceterum Catilina, quod probe notandum, non ideo solum admisisse creditus hunc in sacris usitatum ritum, quo religiosius solum hoc esset foedus, sed etiam ut scelere quodam faceret sibi obnoxios, ne possent fallere. Scelus autem maximum erat, puerum mactasse, cuius viscera, ut scribit Dio lib. XXXVII., iuramento super illis edito, ipse, cum coniuratis, comedit. Simile est, quod scribit Florus lib. III. cap. 18. de Italis: *caedem legatorum Romanorum sacramentum fuisse impii belli.* Et de Germanis idem lib. IV. cap. 12. §. 24. *Viginti centurionibus interemtis hoc velut sacramento sumsisse bellum.* Vide ibi Freinshemium. Sed en aemulos Catilinae Iesuitas, imo Catilina longe deteriores, e Casauboni Ep. 170. ad Frontonem Ducaeum, ubi agit de pulveraria coniuratione in Anglia: *Restat crimen longe gravissimum: nisi quis fortasse pro levi ducendum putet, rerum sacrarum profanationem adeo horrendam, ut Sacramenta, quae divinitus ad salutem hominum sunt instituta, ut essent gratiae instrumenta, canales et σφραγῖδες, ad scelus inexpiabile confirmandum, et regni Anglici eversionem sanciendam adhiberentur. Quid sanctius religio Christiana habet sacrosancta Eucharistia? de qua Pii Patres Ecclesiae veteris, Graeci pariter et Latini, ne mentionem quidem facere paulo apertius, unquam sunt ausi, nisi omnes prius exclusissent profanos homines, aut non Christianos, vel etiam Semichristianos, id est Catechumenos. Haec tamen res tam sancta, et mysterium οὕτω φρικτὸν, οὕτως ἄχραντον, ad coniurationem pulverariam promovendam et fidem complicum adstringendam,*

passim a Iesuitis, totius negotii administris, est adhibitum. Certissimum est, et principio statim, ut quisque ad Societatem infandi criminis est admissus, eum, sumta Eucharistia, ad servandum silentium, fidem suam obstrinxisse, et postea non semel, in eundem finem, hoc Sacramentum esse repetitum. Extant probationes in Actis etc. Mox: *Dominus quidem noster Iesus Christus, ut extaret in Ecclesia sua semper recens et viva eorum memoria, quae pro sua inenarrabili bonitate in gratiam humani generis passus est, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, quando peccata nostra sustulit in crucem, et τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐξήλειψεν αὐτοῖς δόγμασι, reatum, inquam, nostrum una cum legis sanctionibus, quae nos peragebant reos, peremit; sacramentum hoc augustum et ζωοποιὸν instituit: isti vero zelotae, quasi esset coena Domini symbolum furoris et sceleris, et incentivum ad caedes et parricidia, a participatione divini mysterii diabolicam coniurationem sunt auspicati, atque ut Regem, Regiam domum, et non pauca millia hominum innocentissimorum, in commune congregatorum, animosius delerent, ad altare convenerunt, sacra peregerunt, communionem sumserunt. Iam cum tanta cura nos doceat Apostolus, ut severo peccatorum nostrorum examine, et non ficta poenitentia praeparati, ad sacrum mensam accedamus, nisi velimus pro pane benedictionis, pignus aeternae damnationis nostrae comedere; zelotae isti, quasi vellent Dominum nostrum in partem sceleris vocare, (absit vero blasphemia) per ipsum, mystici panis huius interventu, novae et inauditae feritatis novo reatu sese obligarunt. Hoc videlicet est, συνέρχεσθαι εἰς τὸ κρεῖττον, non autem εἰς τὸ ἧττον.* Hactenus Casaubonus. Rupert.

Exsecrationem. Sic candidati a Caesare Cos. iuramentum cum exsecratione praestabant, se in eo magistratu quem peterent contra legem Iuliam de agro Campano dividendo, verbum non esse facturos. Cic. ad Attic. II. 18. *Habet etiam Campana lex* exsecrationem *in coitione candidatorum, si mentionem fecerint quo aliter ager possideatur, atque ut ex Legibus Iuliis.* A. Popma. — Vid. nos ad [cap. 49.] *Catilinae consilia exsecrari.* Wasse.

Ut in solemnibus sacris fieri consuevit. Merseburg. *fieri consuetum.* sed eodem sensu. Rivius. — Facile paterer rescindi *fieri*, imo
209 etiam *consuevit*; certe prius abest * codici Manuscripto, quem aliquando nactus e Polonia. Grut. — Pro *fieri consuevit* Pemb. aliud quid habuisse primitus ex cicatrice patet. et Liv. omittit *sacrorum*: *Inde institutum mansit ne extis* solemnium *vescerentur.* I. 7. Sed retinet Cicero pro Milone, Lucretius V. 1162. Tibullus, Suetonius, et Auctor de Orig. Gentis Romanae, aliique bene multi. Wasse.

Dicitur aperuisse. *Τὸ dicitur* ex glossa irrepsisse videtur. Neque enim est in vetustis, et eleganter citraque detrimentum sensus abest. Rivius.

Atque eo dictare, quo inter se magis fidi forent. Codices alii habebant: *atque eo dictare fecisse, quo inter se* etc. alii *fecisse* verbum sustulerunt, quando intelligi possit. Badius legit: *atque eo dictam rem fecisse, quo inter se magis fidi forent.* quae lectio planior est, si modo sit auctoris, quod ego neutiquam affirmarim. Vetustus codex habet: *Atque eo dictitare fecisse, quo inter se* etc. Glar. — Hic mire variant exemplaria vetusta. Quid si legas *atque id ea re*, sive, *eo fecisse*, tametsi hoc verbum cum in Manuscripto sit, in recentioribus desideratur. vel, *atque eo id ante fecisse, quo inter se* etc. quomodo legendum esse, coniectura quadam ducor ad suspicandum. Haec iam adnotaram, cum ecce in duobus Manuscriptis reperio: *atque eo dictam rem fecisse.* quae mihi lectio maxime omnium probatur, et habet eandem exemplar Beroaldinum. Rivius. — Libri nonnulli Manuscripti: *atque eo dictam rem se fecisse.* in Manuscripto nostro, qui olim fuit Fr. Castrinii Narbonensis, expresse, *atque eo dictante fecisse.* quod improbandum videtur. Thys. — Commodatus mihi liber perantiquus ab eruditissimo iuvene, Graecarumque literarum longe perito, Fulvio Ursino, *atque eo dictitare fecisse.* nonnulli, *atque eo dictam rem fecisse.* quod ineptum videtur. Sunt qui ex ingenio reponendum putent: *atque eo dictante fecisse*; vel, *atque id eo dictitant effecisse*; vel, *atque id ea re fecisse*; vel, *atque id eo fecisse*; vel, *atque eo id ante fecisse.* quorum coniecturam minime probo. non displicet omnino impressa lectio: quanquam eiusdem temporis haec tria verba mallem, *circumtulisse*, *aperuisse*, *dictasse.* nec tamen in culpa posuerim, quod Sallustius in postremo verbo tempus mutaverit. Amicus quidam meus, *atque eo*, *dicta re*, *fecisse.* de quo eruditi viderint: ego adsensum sustineo. A. Manut. — Varie a variis hic locus est interpolatus. Palmerius sic ex librorum veterum fide restitui posse existimavit: *Idque eo dictitarent, quo inter se magis fidi forent, alius alii*, quem vide, si vis, in Spicilegiis. Sed ut verum dicam, nimis argutatur Antiquarius ille. Coler. — Locus hic, si quisquam alius, varie ac diverse in impressis legitur; neque MS. libri quos vidimus, perfecte restituunt. Alii: *Atque eo dictam rem fecisse.* alii: *Atque eo dictitant effecisse.* alii aliter habent. Nos eam lectionem secuti sumus, quae magis recta est et ingenua: neque tamen ei tantum confidimus, ut antiquam esse et veram contendamus: sinceriorem certe elegantioremque censemus. C. Popma. — Arondel. om. vocem *eo*, et Codex B. Pub. *atque id dictare fecisse*, Digbaeus. *atque eo dictare rem fecisse*, Magdalen. L. 1. 2. 3. *dictante.* Pembr. *dictare*, et supra eadem manu exhibet *ti.* Schottus ex coniect. *atque eadem iterare fecisse.* infeliciter ut solet. Vulg. recte: aperuisse causam cur id fecerit, atque ideo se fecisse dictitare. quid pote apertius? Ceterum transitus ab infinitivo praeteriti ad infin. praesentis notissima res. Idem ex Cod. *dictas res fecisse.* Wasse. — Delet Groslotius *dictitare*, Centur. Gold. pag. 354. Broukh.

Quo inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii. Ut enim Thucyd. lib. III. *Τὸ ἀντίπαλον δέος μόνον πιστὸν ἐς συμμαχίαν. Mutui metus aequalitas sola facit societatem fidelem.* Et Tacitus lib. VI. Annal. *metum prorsus et noxam conscientiae pro foedere haberi.* Ita lib. XI. *adesse conscios paria metuentes.* Seneca de Brev. vitae cap. 5. *Nondum horum effugerat insidias: filia et tot nobiles iuvenes, adulterio velut sacramento adacti, iam infractam aetatem territabant.* Hi homines inter adversa nullam sibi spem relinquunt, nisi in sola audacia. Sic Liv. lib. IV. de Larte Tolumnio, cuius impulsu Fidenates iure

gentium rupto legatos Romanos interfecerant: *propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris voluisse.* Tacitus lib. III. Histor. *Hanc sui famam ea statim concione commoverat* (Primus Antonius,) *qua recitatis Vespasiani*
210 *epistolis, non ut plerique * incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset. Aperte descendisse in caussam videbatur, eoque gratior militibus erat, culpae vel gloriae socius.* Et lib. IV. *Legatis tantum legionum interfectis, caeterum vulgus conscientia scelerum et spe impunitatis facile accessurum.* Ex scelere metus existit, ex metu consilium capitur. Grasw. — Uti enim Thucyd. lib. III. *Τὸ ἀντίπαλον δέος μόνον πιστὸν ἐς συμμαχίαν.* id est, *mutui metus aequalitas sola facit societatem fidelem.* Et Tacitus lib. VI. Annal. dicit: *ex scelere metus, ex metu consilium capitur. Fidi magis f.* Marckii *λ. quo fidi inter s. m. f.* L. 2. Reg. vero, *quo inter se sic magis forent.* L. 1. omittit *fidi.* et B. Pub. *quo inter se magis forent. inter se* valet *invicem.* Virg. Aen. XI. 120.

— — olli obstupuere silentes,
Conversique oculos inter se *atque ora tenebant.*

Et Cic. *inter vos.* I. Verrin. *Vobis* inter vos *coniuncta voluntas.* Idem IV. Acad. *tam bonos, tam* inter se *amantes viros.* et *inter se iurare*, pro *coniurare.* Liv. II. U. C. *Idem deinceps omnis exercitus* in se *quisque* iurat. Cato apud Plin. XXIX. Iurarunt inter se *barbaros necare omnes medicina. Conscius* etiam pro *contagione criminis adstrictus.* ut sit loci sensus: quo invicem forent tanti sceleris conscientia obstricti et obnoxii. Sed *magis conscii*, pro *magis obligati* numquam legi. Praeterea recepta lectio satis Latina et aperta, itaque nihil muto. In hanc sententiam Claudianus in Rufin. II.

— — qui perpetuis crevere rapinis,
Et quos una facit Rufino caussa sodales:
Illicitum duxisse nihil: delicta fuere
Nexus amicitiae.

Minucius pag. 88. *Hac utique foederantur hostia, hac* conscientia sceleris *ad silentium mutuum pignerantur.* Herodotus III. 82. *Κακότητος τοίνυν ἐγγινομένης ἐς τὰ κοινὰ, ἔχθεα μὲν οὐκ ἐγγίνεται τοῖσι, φιλίαι δὲ ἰσχυραί· οἱ γὰρ κακοῦντες τὰ κοινὰ συγκρύψαντες ποιεῦσι.* Wasse.

Nonnulli ficta et haec et multa praeterea existumabant. Tacitus III. Annal. *Adeo maxima quaeque ambigua sunt: dum alii quoque modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt, et gliscit utrumque posteritate.* Grasw.

Ficta haec et multa praeterea. Ita MSS. nostri et primitus impressi, sequentes enim *ficta et haec et multa* etc. Gruter. — *Et haec multa p.* Codex B. Pub. omittunt prius *et* Arond. et L. 3. Huiusce facinoris in ea aetate ignorantia gravissimi Plutarchi verba in mentem revocat. *Οὕτως ἔοικε πάντη χαλεπὸν εἶναι καὶ δυσθήρατον ἱστορίᾳ τ' ἀληθὲς, ὅταν οἱ μὲν ὕστερον γεγονότες τὸν χρόνον ἔχωσιν ἐπίπροσθεν ὄντα τῇ γνώσει τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίων ἡλικιῶτις ἱστορία*

τὰ μὲν φθόνοις καὶ δυσμενείαις, τὰ δὲ χαριζομένη καὶ κολακεύουσα, λυμαίνηται καὶ διαστρέφῃ τὴν ἀλήθειαν. Wasse.

Esse ab his qui Ciceronis invidiam etc. *Τὸ esse* non est in MSS. neque in impressis vetustioribus, ac solet interdum per ellipsin abesse, summa cum venustate orationis, ut est ab aliis quoque adnotatum. Rivius. — Tacitus haec imitari videtur lib. III. Histor. *Alii ficta haec et in gratiam Muciani composita.* Porro de Ciceronis invidia audi ipsum lib. V. Famil. Ep. II. ad Metellum: *Etenim paullo ante in concione dixerat, ei, qui in alios animadvertisset indicta caussa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. hominem gravem et civem egregium, qui qua poena Senatus, consensu bonorum omnium, eos affecerat, qui urbem incendere, magistratus, ac Senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum iudicaret eum, qui curiam caede, urbem incendiis, Italiam bello liberasset.* Diserte magis cap. 17. lib. II. de Legibus: *Omnia tum perditorum civium scelere, discessu meo, religionum iura polluta sunt: vexati nostri lares familiares, in eorum sedibus exaedificatum templum Licentiae: pulsus a delubris is qui illa servarat. Circumspicite celeriter animo (nihil enim attinet quenquam nominari) qui sint rerum èxitus consecuti. Nos, qui illam custodem urbis, omnibus ereptis nostris rebus ac perditis, violari ab impiis passi non sumus, eamque ex nostra domo in ipsius patris domum detulimus, iudicia Senatus, Italiae, gentium denique omnium, conservatae patriae consecuti sumus: quo quid accidere potuit homini praeclarius? Quorum scelere religiones tum prostratae afflictaeque sunt, partim ex illis distracti ac dissipati iacent: qui vero ex iis et horum scelerum principes fuerunt, et praeter caeteros in omni religione impii, non solum vita cruciati, atque dedecore, verum etiam sepultura et iustis exsequiarum caruerunt.* Pro Sextio: *Proh dii immortales, custodes et conservatores huius urbis atque * imperii, quaenam illa in Rep. monstra, quae* 211
scelera vidistis? Civis erat expulsus, qui Remp. ex Senatus autoritate cum omnibus bonis defenderat; et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. Queritur de hac invidia Seneca lib. V. de Benef. cap. 17. *Immensum erit, si percurrere coepero, ipsa Respublica quam ingrata in optimos ac devotissimos sibi fuerit: quamque non minus saepe peccaverit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit. Exsulavit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid victor Catilina fecisset.* Vere Tacitus in vita Iulii Agricolae *Vitium magnis parvisque civitatibus commune* ait *ignorantiam recti et invidiam.* Quam ea formidolosa, idem Seneca Epist. LXXIV. docet: *Occurrent naufragi similiave naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disiecit, procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt.* De huiuscemodi etiam ex invidia natis calumniis Polybius vere ita scribit: *ἃς οἱ μὲν ἐγχώριοι διά τε τὰς συγγενείας καὶ τὸ τῶν φίλων πλῆθος οἷοί τ' ἂν εἶεν φέρειν, οἱ δὲ ξένοι ταχέως ἐφ' ἑκατέρων τούτων ἡττῶνται καὶ κινδυνεύουσι. Quibus cives fortasse cognatorum amicorum opibus nixi, fuerint pares: at peregrinis utrumque* (calumnia invidiaque) *in exitium facile vertit.* Grasw.

Ciceronis invidiam. Id est, odium. Ex Cicerone constat, hanc invidiam eodem anno ortam esse. Nam Q. Metellus Nepos, Tribunus plebis, pridie Kal. Ian. Ciceronem Consulem magistratu abeuntem, concionis habendae potestate privavit. Ipse Cicero conqueritur lib. V. Fam. Epist. Ep. II. ad Q. Metellum Celerem Galliae Proconsulem, cum dicit: *Deinde si qua ego in re fratri tuo Reip. causa restiterim, peto ut mihi ignoscas. Tam enim sum amicus Reipubl. quam qui maxime. Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim* etc. Et paulo post: *Atque ille, quod te audivisse credo, pridie Kal. Ian. qua iniuria nemo unquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea me Consulem affecit: cum Remp. conservassem, concionis habendae potestate privavit.* Gliscens invidia tandem plane erupit, et quinquennio post eius consulatum a P. Clodio in exilium missus est. De hac invidia conqueritur Cicero pro P. Sextio. Benn. *Simul uti odium sui apud exercitum per absentiam leniretur.* Dictys V. 16. Spartianus in Didio: *quibus putaret vel odium populi deliniri.* cap. 7. Tacit. H. IV. 44. *Nec ideo lenita erga Mucianum invidia.* Hegesippus scribarum incuria diversus abit I. 1. *Atque ut facti invidiam levaret.* facili literarum permutatione reformes licet ad Sallustianae dictionis indolem. Wasse.

Quae postea orta est. Curt. lib. VII. *Philotam sicut recentibus odiis sceleris iure affectum supplicio censuerant milites, ita postquam desierat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertit. Moverat et claritas iuvenis, et patris eius senectus atque orbitas. Horum cogitatio subibat exercitum, seditiosaeque voces referebantur ad regem.* Sic et apud Livium lib. II. *Caeterum Sp. Cassius, sive illud domesticum, sive publicum fuit iudicium, damnatur Serv. Cornelio et Fabio Coss. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo agrariae legis ipsa per se dempto autore subibat animos* etc. Idem eodem libro, cum post damnatum Menenium Sp. Servilius capitis arcesseretur: *Fervidi animi vir plebem oratione feroci refutando, exprobrandoque T. Menenii damnationem mortemque,* (cuius *patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum saeviret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. Iuvit et* (pergit Livius) *Virginius collega testis productus: magis tamen Menenianum* (*adeo mutaverant animum*) *profuit iudicium.* Grasw. — Apposite Quintilianus senior Declamat. 348. *Equidem intelligo hanc esse conditionem omnium, qui administrationem Reipublicae aggrediuntur, ut ea, quae maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sua invidia efficere cogantur.* Exemplum praebet C. Servilius Ahala, qui, ut est apud Cic. pro Domo, *quum Sp. Maelium, pestilentissimum civem, sustulisset, tamen populi incitati vim iracundiamque subiit.* Sed quomodo adversus hunc torrentem vir
212 magnanimus? *Minoris invidiam suam, si qua ex re oritur, quam * utilitatem Reipublicae facit:* ait eleganter Livius lib. XXIV. cap. 9. Sic et se offensionum pro utilitate publica non pavidum iactat Tiberius lib. IV. Annal. Tac. cap. 38. De Metello vide Vell. lib. I. cap. 11. Rupert.

Nobis autem ea res. Τὸ *autem* non habent exemplaria Manuscripta, ac rectius abest. Rivius.

Magnitudine parum. *Magn. sceleris* e nostris Arondel. Wasse.

CAP. XXIV.

Sed in ea. Ad id respicit quod superius dixit, *arbitris procul amotis.* putabant quidem omnes arbitros, et *revelatores* procul esse amotos, sed non fuerunt amoti, quia unus interfuit, scilicet Quintus Curius, qui revelavit. et hoc est, *Sed in ea coniuratione.* Vall.

Q. Curius. Citat Marcellus hunc locum. sed ibi perperam *Q. Curtius* excuditur. apud Ciceronem vero lib. I. ad Attic. pravate legitur *Torius* pro *Curius*, cum ibi de hoc ipso Curio agatur. Idem Grammaticus observat, *loco* significare ibi familiam. Sic enim et Terentius:

Offendi adveniens quemdam mei loci atque ordinis hominem.

Coler. — Cicero I. ad Attic. I. pag. 11. 12. inibi Interpretes. Asconius in Orat. in Toga candida pag. 988. Broukh.

Flagitiis atque facinoribus coopertus. Sic Iugurth. *Inopem et coopertum miseriis effecit.* Horat. lib. II. *Famosisque Lupo cooperto versibus.* Tacitus Annal. III. *Ne quis vita probrosus, et coopertus infamia, provinciam sortiretur.* Cato apud Gellium XIII. cap. 23. *Quum nefarium facinus peiore facinore operire postulas.* Sed Varro de Re Rust. I. cap. 2. *Italiam vitibus coopertam* dixit. Ciacc. et Ursin. — Putarem pro *facinoribus* legendum *fenoribus*: tum quod ita legit Gellius lib. IV. cap. 17. tum etiam, quod, cum dixerit *flagitiis*, supervacaneum videtur *facinoribus.* verum Nonii me auctoritas a mutatione deterret. nam in verbo *Facinus* hunc locum recitat. Praeterea differunt omnino *facinora a flagitiis*: nam et *facinus* interdum bonum est; et cum est malum, maius habet quiddam, quam *flagitium.* idem Sallustius supra: *Omnium flagitiorum atque facinorum circum se, tanquam stipatorum, catervas habebat.* (sic enim habent omnes, quos vidi, veteres libri. unus Fulvii, quasi errasset librarius in scribendo, litteris superscriptis habet, *flagitiosorum atque facinorosorum.*) et ibidem: *Alienum aes grande conflaverat, quo flagitium aut facinus redimeret.* Et alibi infra: *Omnes, quos flagitium aut facinus domo expulerat.* Item ad C. Caesarem de Rep. ordinanda: *Non facinus, non probrum aut flagitium obstat, quo minus* etc. Et ibidem: *An L. Domitii magna vis est, cuius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat.* Item: *Non flagitium a te, neque malum facinus petimus, sed uti libertatem eversam restituas.* Flagitiosissima quoque facinora appellat in Iugurtha: *Plurima et flagitiosissima facinora fecere.* A. Manut. — Pro *flagitiis* aliud quid fuisse certum est in Pembr. Augustinus C. D. II. 26. *Suis* flagitiis et facinoribus *sive indicatis sive simulatis.* Livius XXXIX. 15. *Hi* cooperti stupris, *suis alienisque, pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernerent.* Hegesippus I. 37. cooperire *libidines suas.* Codex C. C. C. *operire.* male. Cato in Minucium Thermum: *Tuum nefarium* facinus *peiore* facinore operire *postulas.* Gellius IV. 17. *foenoribus.* et sic MS. Pembr. at Livius IV. 17. legit *facinoribus*: et sic libb. Gellii antiqq. Wasse.

Quem censores senatu probri gratia amoverant. Quid si legas *moverant?* nam sic fere dicimus, *movere senatu*, pro *eiicere.* Alterum illud, haud scio, an sit uspiam lectum, aut si est, rarum certe est.

Fortasse illa vocalis *a*, in antecedente dictione extrema, eademque in *amoverant* prima, locum errori fecit. Haec iam scripseram, cum ecce inspecto codice Fabriciano, *moverant* ibidem reperi; licet in aliis *amove-*
213 *rant.* * Ceterum, ut hoc quoque obiter addam, Censores ut in amplis-
simum ordinem plerumque, quos commodum foret, legendi ius habebant, ita et Senatu movere solebant, si quos honore amplissimo indiguos iudicassent. Itaque et hic Sallustius Q. Curium, hominem flagitiis atque facinoribus coopertum, Senatu a Censoribus motum dicit. Rivius.

Probri gratia. Censores variis de caussis Senatores Senatu movebant: frequentissime tamen ob vitae turpitudinem. Agell. scribit lib. XVI. cap. 1. C. Fabricium Luscinum et C. Aemilium censores ipsum P. Cornelium Rufum, qui bis Consul et Dictator fuerat, Senatu movisse, quod argenti facti coenae gratia decem pondo haberet. Adde Cicer. in Orat. pro Cluentio, Ascon. in I. Verrina, Plutarch. in Catone Censorio, Valer. Max. lib. II. cap. 4. Sed et Senatu motos ignominia notabant. Livius lib. XLIX. *Patrum memoria institutum fertur, ut Censores motis a Senatu notas adscriberent.* Quemadmodum autem Senatores abolere, ita contra creare Censoribus potestas erat, teste Liv. Cic. in Orat. pro Cluent. Fenestella de magistratib. Rom. Ad Consules tamen ordinarios, ad regem sacrorum, ad Maximam Vestalium censura eiusmodi nihil pertinebat, ut scribit Trebell. Pollio in vita Valeriani. Coler.

Moverant. Ita Codex Fabricianus. Vulgo *amoverant.* Riv. Venetae. Grut. *γ. λ.* Ball. Digb. Reg. Ar. B. Pub. L. 1. *amoverant.* Wasse.

Vanitas. Levitas. Apollinaris apud Gellium lib. XVIII. cap. 4. asserit, *vanos proprie dici, non ut vulgus diceret, desipientes, aut hebetes, aut ineptos: sed ut veterum doctissimi dixissent, mendaces, et infidos, et levia inaniaque pro gravibus et veris astutissime componentes.* Vel ut Tertull. Apol. cap. 7. qui *morbo quodam et ingenita mentiendi voluptate*, hoc est sine proposito, mentiuntur. eodem sensu *μάταιοι* apud Graecos. Aristot. IV. Nicom. cap. 7. *Vanus* etiam pro stulto, Serv. ad Aen. II. pag. 226. qui versum Iuvenal. adducit:

Sic libitum vano *qui nos distinxit Othoni.*

Et noster: *stolidior*, an vanior. Agellio citante II. 4. Wasse.

Neque reticere. Non ergo reticere possum, videri mihi omnibus modis legendum esse: *neque retinere.* Futilis enim erat homo Curius. Egregie deducta metaphora a vasis quibusdam perforatis; unde et *futiles* dicuntur ii, qui audita non custodiunt aut retinent, sed effutiunt. Isidor. lib. X. *Futilis, vanus, superfluus, loquax.* Et est metaphora a vasis fictilibus, quae cassa et rimosa non tenent ea, quae inieceris. Iam dudum est, cum mihi persuasi, Terentium quoque adlusisse ad eiusmodi vasa, Eunucho Act. I. Scen. 2.

Plenus rimarum sum; hac atque illac perfluo.

Eidem Comico olim geminam medicinam huic, quam nunc Sallustio adhibui. Cum enim in omnibus libris legeretur Adelph. Act. III. Sc. 4. *Vah nihil reticuit:* ego non sum veritus ex optimo codice scripto restituere verbum *retinuit.* Testem huius rei laudo iuvenem egregium, mihique et Musis carissimum, Christophorum Kirchnerum, Medicum excel-

lentem, qui mihi tum et lectionem et Codicem illum Terentianum suppeditabat. Obiter heic monendum duxi, illam huius verbi significationem non esse obviam: est apud IC. I. 27. ff. de condit. et demonstrat ubi verbum *retinere* significat recordari. Coler. — Magno molimine magnas agunt nugas, qui mutatum volunt *reticere*, in *retinere.* Grut. — Colerus operose nihil agit, qui mutatum vult hoc verbum in *retinere*, iudicio Gruteri: cui omnino deferendum censeo. Rupert. — Seneca Epist. CV. *Est quaedam dulcedo sermonis, quae irrepit et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit.* et Epist. III. *Quidam quae tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, quicquid illos urit exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, et si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. Utrumque enim vitium est, et omnibus credere, et nulli.* Grasw. — Dubitari non potest, quod anima consiliorum sit, secretum ac taciturnitas: *quam optimum ac tutissimum rerum administrandarum vinculum* vere vocat Val. Max. lib. II. Silere autem oportet non lingua duntaxat, sed animo multo magis. Etenim saepius factum, ut
multi, qui rem, quod * ad verba, clam habuerant, partim vultu ipso, 214
quem prae se ferebant, *alii per ea, quae gerebant, consilia, quae animo versabant, manifestarent*, ut ait Polyb. lib. IX. Histor. Quae cum ita sint, vanissimum fuisse oportet istum Curium, qui cum scorto rem tantam communicavit; et se suosque in extremas coniecit calamitates. Non abludit, quod de Q. Fabio Maximo (ita legendum est, et fuit is, qui Cos. A. 742. collega Q. Aelio Tuberone) Caesaris Augusti amico scribit Plut. in lib. de Garrulitate: *Quum iam senem imperatorem, saepius querentem audiret, de solitudine suae domus, quodque duobus nepotibus fato functis, Postumo, qui solus reliquus, ex calumnia, nescio qua, exsulante, cogeretur uxoris suae filium ad successionem imperii vocare, quanquam miserans et consilium captans revocandi ab exsilio nepotis: haec omnia enunciavit suae uxori, illa Liviae; Livia acerbe cum Caesare agit: Cur, quoniam iam quidem id decrevisset, non accerseret nepotem, sed se odio invidiaeque successoris obiiceret. Venientem igitur de more mane Fabium, et solitum illud dicentem: Ave, Caesar; resalutavit: Vale, Fabi: quod solet morituris dici, abiturisque. Fabius intelligens Caesaris iram, domum se illico subduxit et vocata uxore, Rescivit, inquit, Caesar, non siluisse me arcana: ideo mori mihi decretum est. Uxor autem, Iure, inquit, quoniam tamdiu mecum habitans, non caveris intemperantiam linguae meae; sed praecedam tamen ego: et accepto gladio se ipsam, viro coram, interemit.* Rupert.

Neque sua et ipse scelera occultare. Est in quibusdam, ut et Merseburgensi, *neque suamet ipse scelera.* Quomodo Livius VIII. ab U. C. *Epoto medicamento, suamet ipsae fraude interierunt.* Sed et prior lectio placet, nam idem Livius VII. belli Punici secundi, *Ita inde Annibal*, inquit, *sua et ipse fraude captus abiit.* τὸ *prorsus* quod mox sequitur, ad sequentia pertinet, ac perperam est a Gymnico superioribus additum. ut sit, *prorsus neque dicere, neque facere quidquam pensi habebat.* pro nihil curabat. Livius: *Queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quid-*

quam umquam pensi fuisset. Rivius. — Meus liber, *sua et ipse*, ut legi possit, *sua etiam ipse.* Ciacc. — Seneca Hippolyto:

Negata magnis sceleribus semper fides.

At, inquit Tacitus lib. III. Annal., *nec quicquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed mulierculárum adrepit.* Grasw. — *Vitiis gloriari ultima improbitatis linea est*, docente Seneca Epist. XXXIX. ubi sic de Q. Curii similibus: *Voluptatibus utique se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent.* Rupert.

Prorsus neque dicere. Sen. de Const. Sap. cap. 11. *ut quisque contemptissimus, et ut maxime ludibrio est, ita solutissimae linguae ést.* Grasw.

Neque facere, quidquam pensi habebat. In MS. Pol. non erat vox ultima nisi a manu secundaria, et vero si subintelligamus pronomen *ei*, facile ipsa caremus. Gruter. — Marckii γ. ex sec. manu et in marg. tantum agnoscit, *neque dicere.* Wasse.

Neque facere, quidquam pensi habebat. In hoc iacias merito, quod in prodigos Tacitus XI. Annal. ubi Messalinam nomen matrimonii cum Silio concupivisse *ob magnitudinem* scribit *infamiae: cuius apud prodigos novissima voluptas est.* Grasw.

Quidquam pensi. Nove Mamertus de Statu animae I. pag. 703. *Non exploranda sed explodenda sententia nequaquam* pensi sermonis *apparuit.* et Praefat. *arbiter loquendi* pensus. *Fio impudens, nec mihi adest* tantillum pensi *iam quos capiam calceos.* Plautus Trucul. IV. 2. Suet. in Nerone cap. 34. *Neque in divexanda* quidquam pensi habuit. *Amorem nostri et caritatem (inolevit natura) ita prorsus, ut nihil* quicquam *esset carius* pensiusque *nobis quam nosmetipsi.* Gellius XII. 5. *et subiicerentur indicibus, queis neque* quid facerent, neque quid dicerent quicquam *unquam* pensi fuisset. Livius XXVI. 15. et XXXIV. 49. *in me quoque vobis quid faceretis* minus pensi *esse non mirarer.* Idem XXXIV. 31. XLIII. 37. *Num ut proximus quisque Britannico, neque fas, neque fidem* pensi haberet, *olim provisum erat.* XIII. 15. Hunc sensum ita extulit Themist. Orat. V. pag. 34. *ᾧ παρ' οὐδὲν ἦν καὶ ἐν φαύλῳ ἀνθρώπου ἀποτεμεῖν κεφαλήν.* Wasse.

Erat ei cum Fulvia nobili muliere stupri vetus consuetudo. In aliis, *muliere nobili.* quomodo et in Manuscriptis. elegantius autem sequitur adiectivum. Rivius. — Terent. Adelph. Act. IV. Sc. 5. *Qui cum illa consuevit prius.* Hecyra: *Quicum tot consuesset annos.* Phor-
215 mione! *cum eius * consuevit olim matre in Lemno clanculum.* Plautus Cistellaria: *Et unquam cum quiquam viro consuevisti.* Ald. Manut. — Pandectae Florentinae pro *Fulvia*, *Iulia* habent, 1. in quaestionibus ff. ad L. Iul. maiest. Puto autem ansam huic errori dedisse litterarum similitudinem: facilis enim lapsus fuit ex *Fulvia* in *Iulia*, omissa littera V. et F in I mutata. C. Popma. — Cave sis eam Fulviam hanc esse credas, quae Curionis uxor fuerat; quaeque eadem P. Clodio nupserat. Coler.

Quod inopia minus largiri poterat. Plautus in Pseud. Act. I. Sc. 3.

Non est usui quisquam amator, nisi qui perpetuat data,
Detque usque: quando nihil sit, simul amare desinat.

Sidon. Apollinaris lib. IX. Ep. 6. scite appellat meretricem *domesticam Charybdim.* Idem Plautus in Trucul. Act. II. Sc. 7. *inter mare et meretricem hoc* ait *interesse: quod mari aliquando absorpta reddantur, et apparent ad litus eiecta per aestum: at quae meretrix semel absumserit, ea consumta penitus nunquam reverti.* Hinc Aelian. lib. XIV. cap. 35. *Αὐτὴ ἀξίνη ἐκαλεῖτο. bipennis, ascia, securis* fuit vocata ideo, quod nimium pro meretricio exigeret, et facultates amatorum attenuaret, ut fabri ligna dedolant. Interpres qui Graecam nomenclaturam *Axine* retinet, eo ipso non est interpres. Rupert.

Repente glorians, maria montisque polliceri. Seneca Controv. IX. *Non est quod putes, omnibus divitias convenire: nihil est insolentius novitio divite. Alius animose loquitur, ut ex contemptu divitiarum gloriam petat. Ego non dico: dives esse nolo, sed nescio.* Grasw.

Glorians, maria montesque polliceri coepit. Ferrem patienter tolli tum *glorians*, tum *coepit.* Grut.

Maria montisque polliceri coepit. Turneb. lib. XIX. cap. 15. lib. XXVI. cap. 9. Coler. — Ad eundem modum Persius

— — — *magnos promittere montes.*

D. Hieronymus in Rufinum: *Ut cum montes auri pollicitus fueris, ne scorteum quidem numum de thesauris tuis proferas.* Terentius in Phormione: *Is senem per epistolam pellexit, modo non montes auri pollicens.* Addenda et Scaligeri gemma: ita ad Catullum pag. 139. „Proverbium est *Θάλασσα χρυσοῦ. Montes auri et similia. Maria et montes polliceri. Χρυσίου πόντος.* Phoenix, vetus poëta: *Ἀνὴρ Νῖνος τὶς ἐγένεθ', ὡς ἐγὼ κλύω, Ἀσσύριος, ὅστις εἶχε χρυσίου πόντον, καὶ τἄλλα πολλῷ πλῶνα Κασπίης ψάμμου.* Ead. fig. apud Callimachum:

„*Οὐ φιλέω τὸν ἀοιδὸν, ὃς οὐχ ὅσα πόντος ἀείδει.* ebraei quoque „eodem proverbio utuntur. In threnis Hieremiae: *magna est, sicut mare, tribulatio tua.*" Haec. Scal. Rupert. — Donatus ad Phorm. II. 18. Broukh.

Minari interdum ferro. Perperam est in recentioribus addita illa *et* copula, ad verbum *minari.* quod ut ad sensum nihil, tamen ad orationis venustatem facere haud parum videtur. Ferrum pro gladio dixit per metonymiam, ut ex materia intelligas rem confectam. Et quamquam haec figura poetis familiarior sit, utitur ea tamen et Cicero nonnumquam, velut pro Caecina: *In aliquem advenientem cum ferro invadere.* et: *homines instructi et certis locis cum ferro collocati.* Rivius.

Nisi obnoxia foret. Ita meliores MSS. non ut hactenus publicati *ni sibi obnoxia.* Grut. — Regius *ni obnoxia.* Pembr. *nisi*, et supra secunda manu *is.* MS. B. Pub. *nisi obnoxia*, unde ex *ni* et *nisi* factum *ni sibi.* quare inducendum puto. γ. *nisi ob. Obnoxius* verbum *οὐκ εὔσχημον* in turpiculis rebus, uti et *morigera.* Tacitus de Poppaea: *neque affectui suo aut alieno* obnoxia: *unde utilitas ostenderetur, illuc* libidinem

transferebat. Eodem sensu Iosephus de Herodis amore: *ἰσχυρῶς μὲν ἐντρυφῶσα δεδουλωμένῳ, διὰ τὴν ἐπιθυμίαν.* Arch. XV. 11. Tacit. iterum A. XVI. 9. *quippe liberorum cupiens, et* amori *uxoris* obnoxius *erat.* et de servis Seneca de Benef. III, 10. *Corpora* obnoxia *sunt, et adscripta dominis.* Salvianus pag. 175. *Sed tamen tu hoc magis ei* obnoxius *factus es, quia se ab omnibus fecit pro tuo* amore *culpari.* Alcimus Avitus pag. 620.

216 * *Occisam pariens sobolem vivente reatu,*
Plangere, quam sequitur quaecunque obnoxia *mater,*
Quae subiecta viro et dominum passura, cubili
Servit.

Ausonius: *Feliciterque* et obnoxius *gratiam tenui, nec victor offendi.* ad Paullum de Centone pag. 399. Utroque modo Noster, tam absolute quam cum casu. Vide Gellium VII. 17. Auctor Dial. de Orat. cap. 10. *tamquam minus* obnoxium *sit ostendere poëtarum quam oratorum studium.* Ibi male Acidal. *obnoxium sit offensae.* Absolute utitur Plin. N. Hist. XIV. 2. *numquam floris* obnoxii. et Suet. Calig. cap. 40. *additumque ad caput legis, ut tenerentur publico, et quae meretricium et quae lenocinium fecissent: nec non et* matrimonia obnoxia *essent.* Tacit. H. I. 1. Ita *neutris cura posteritatis, inter infensos vel* obnoxios. et II. 56. obnoxiis ducibus, *et prohibere non ausis.* saepius tamen apposito casu. WASSE.

FEROCIUS AGITARE QUAM SOLITUS ERAT. Deleri poterat verbum ultimum, sed et compendiosius diceretur, *solito agitare ferocius.* GRUT.

AT FULVIA, INSOLENTIA CURII CAUSSA COGNITA. Idem Badius *insolentiae* in gignendi casu legit, et codex quoque vetustus: quod placet propter compositionem, etiamsi alii ablativum exponant *propter insolentiam.* Illud autem *sublato auctore* varie Commentarii explicant: alius id est, *discedente:* alius *sublato,* i. e. *tracto* vel *allevato.* Ego propemodum ausim veram expositionem dicere, *sublato,* id est, *non nominato.* GLAR. — Legendum e vetustis, *insolentiae.* pro, ubi caussam cognovit insolentiae Curii. nam apiculus ille, quo fit diphthongus, perperam est in impressis omissus. RIVIUS. — Quidam libri, *insolentiae Curii caussa cognita.* utrumque recte. ALD. MANUT. — Florus lib. IV. cap. 1. *Tanti sceleris indicium per Fulviam emersit, vilissimum scortum, sed parricidii innocens.* GRASW.

TALE PERICULUM REIPUBLICAE HAUD OCCULTUM HABUIT. Multa talia emanarunt proditione mulierum. Valesius ad Amm. pag. 29. RUPERTUS.

REIPUBLICAE. Aperuit enim Ciceroni. Papinianus lib. XIII. Respons. *In quaestionibus laesae maiestatis etiam mulieres audiuntur: coniurationem denique Sergii Catilinae Fulvia, mulier, detexit, et M. Tullium consulem indicio eius instruxit.* Lex haec exstat l. VIII. ff. ad Iul. maiestat. Dicit hic Papinianus M. Tullio consuli detexisse Fulviam, sed fallitur: ex Sallustio enim constat hoc factum fuisse ante consulatum Ciceronis, L. Caesare et Q. Martio Coss. Dein Sallustius dicit, non tam Ciceroni quam pluribus evulgavisse; ultimo non accusavit Fulvia, sed tantum de-

texit. COLER. — Fallitur Colerus; nam Papinian. respicit haec verba: *namque a principio Consulatus.* WASSE.

SUBLATO AUCTORE. Inepte hoc quidam exponunt. *Tollere auctorem* puto latinissime dici, auctorem palam facere, et diffamare. Sic *proverbia tollere,* et alia eiusmodi dicuntur. COLER. — Iuvenis ille, qui heic aliorum ineptiam accusat, nihil proficit, nisi quod suam praeterea prodat. imo diversum auctor sentit quam ipse vult: nempe indicasse quidem Fulviam coniurationem, sed haud etiam nominasse eum per quem scierat, Curium scilicet. GRUT. — Colerus explicat, *palam facere, et diffamare.* Inepte et praeter mentem auctoris, qui indicasse quidem Fulviam coniurationem, sed haud etiam nominasse eum vult, per quem scierat, Curium. RUPERT.

QUAE ET QUOMODO AUDIERAT, COMPLURIBUS NARRAVIT. Legendum, *quae quomodo audierat;* nam est illa *et* copula ab insulso forsan litteratore addita. neque enim in Manuscriptis reperitur. nisi quis legere malit, *quaeque et quomodo audierat.* nam sic quoque legendum, coniecturis quibusdam adducor ut suspicer. RIVIUS.

QRAE QUOQUE MODO AUDIERAT. Sic iterum MSS. Pall. melius quam ut vulgatus, *quae quomodo.* GRUT.

* CONSULATUM MANDANDUM. Sic Codd. et Servius ad Aen. VIII. 217
vs. 506. *Cum sceptro misit* mandatque *insignia Tarcho.* vel, *mandat, trahit, ut dicimus mandare magistratum. Sallustius* etc. sic edd. Lucii et Hackii. verum pro *trahit* lego *tradit.* Caeterum, quod ignorasse videtur Servius, phrasis haec desumta est ex Cic. Orat. pro Murena §. 76. *Nam quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere* ad magistratum mandandum, *nisi dignitate* etc. WASSE.

PLERAQUE NOBILITAS INVIDIA AESTUABAT. Probe accinit Appianus, *Videmus,* inquiens, *quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles, novorum hominum virtus et industria.* Nec aliud sonat vox ipsius Ciceronis in Agraria II. *Me perlongo intervallo prope memoriae temporum nostrorum primum hominem novum consulem fecistis: et eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis; virtutique in posterum patere voluistis.* RUPERT.

QUASI POLLUI CONSULATUM CREDEBANT. Haec est unanimis lectio MSS. non *credebat,* et vero mutatio numeri haud inusitata Sallustio. GRUT. — Sic γ. λ. Marck. B. Pub. WASSE. — Sen. lib. IV. de Benef. cap. 30. *Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non negaverim, in honorem aliorum, sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis, praetulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria, et esse plures bonos iuvat, si gratia bonorum non cum ipsa cadat. Ciceronem filium quae res Consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quae res ad Consulatum recepit ex hostium castris? quae Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi unius viri magnitudo?* Cum ergo maiorum suorum memoriam negligi aut violari putarent nobiles, si dignitatum ornamenta in novos homines conferrentur, hinc invidia aestuabant. Ita Mucius Ciceronem, pridie quam ei Consulatus mandabatur,

Consulatu dignum esse negabat. Cic. in Competitores suos. Et de Haruspic. Resp. *Vidi enim hesterno die quendam murmurantem, quem aiebant negare ferre me posse, quia cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cuius essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis et equitibus Rom., eius esse, quae carere me non potuisset.* Haec erant illa claustra nobilitatis, quae se perfregisse Orator gloriatur, pro Murena: *Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad Consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti pateret* etc. Qua de re item Orat. II. de Lege Agrar. *Si recordari volueritis de hominibus novis, reperietis, eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post petiissent, quam praetores fuissent; aliquando serius, quam per aetatem ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit: consul factus sim, cum primum petierim, ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienae petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur.* Quae de summo Consulatus honore dicta intelligantur: alioqui ad caeteros aditus etsi paullo difficilior etiam antea patebat. Cic. pro Plancio: *Sed ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe abfuit, nisi forte lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli; at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.* Et pro Cluentio: *Et iam querimur, saepe hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? Nego usquam unquam fuisse maiores: ubi si quis ignobili loco natus ita vivat, ut nobilitatis dignitatem tueri virtute posse videatur, usque eo pervenit, quo ad eum industria cum innocentia prosecuta est.* Grasw.

Novus homo adeptus foret. In Manuscriptis est, *homo novus*, quae collocatio verborum melior, qua et Cicero fere utitur. Dicitur au-
218 tem *homo novus*, qui nulla generis et prosapiae nobilitate * commendetur, et qui propter ignobilitatem a se ortus videatur, hoc est, qui nulla adiuvetur in adipiscendis honoribus commendatione maiorum, quique nullas horum ostentare imagines, nec res gestas virtutesque iactare possit. Cicero Philippica VI. *Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos, a se ortum, hominibus nobilissimis omnibus honoribus praetulistis.* Idem in Sallust. *Ego*, inquit, *maioribus meis virtute mea praeluxi, ut si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae suae.* utrobique significat, se esse *hominem novum*. Testatur et Plutarchus in vita M. Catonis, homines appellari *novos* ab Romanis τοὺς ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὐτῶν, ut ipse inquit. Huic in Iugurtha Sallustius opponit *hominem veteris prosapiae, ac multarum imaginum*, quem uno verbo *nobilem* dicimus. Rivius. — Qui homines novi dicantur, docet Plutarchus in Catone: οἱ ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντες, ἀρχόμενοι δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὐτῶν. Novum hominem se esse fatetur ipse Cicero in ea pro Quintio: *Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles, seu recte seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco*

natus adsequi possit) perseverat. Atque Cicero in II. de LL. antiquissima stirpe ortum se praedicat, nimirum ex Regio Volscorum sanguine, apud quos Rex Tullus regnavit, a quo Tullii oriundi. Silius:

Tullius aeratas raptabat in agmina turres,
Regia progenies, et Tullo sanguis ab alto.

Iuvenalis etiam M. Tullium municipalem equitem vocat. Coler. — Generis apud Romanos discrimen duplex: alii *patricii*, alii *plebeii*. Rursum ex utrisque, alii *nobiles*, alii *novi*. Nobiles censebantur illi soli, *quorum maiores magistratum ceperant, quique ius habebant imaginis ponendae.* novi, *quorum maiores vitam privatam vixerant, et quibus imago nulla.* Hunc Romanae phraseos sensum esse docebunt te Lips. I. Elect. 29. et Sigon. II. de Antiq. iure Civ. Rom. cap. 20. Nec video, quomodo obstent auctoritates a Colero adductae, quae antiquissima stirpe, nimirum ex regio Volscorum sanguine, oriundum faciunt Ciceronem. Sunt enim Romanis novi extra civitatem, etiam splendidissimi: quoniam, ut dixi, non ex genere, sed imaginum multitudine, omnis nobilitas; imagines autem ex magistratu. Ideo plebeius quispiam non raro nobilis, ante patricium, ut Claudii Marcelli, ut Decii, Flaminii, Luctatii, et quae aliae e plebe familiae plenae honorum. Rupert. — Vid. Cicero Orat. II. contra Rullum cap. 1. 2. pro Murena cap. 8. in Pisonem cap. 1. Broukh. — *Simul novi homines e municipiis et coloniis in Senatum crebro assumti.* Tacitus III. 5. *Nec quisquam* ex novis hominibus *prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit.* Velleius I. 12. *Ita Resp. tum ab his IV Impp. tenebatur, Constantio et Maxentio filiis Augg., Licinio et Maximino* novis hominibus. Eutrop. Hist. Metaphrastes ἐξ ἰδιωτῶν γεγενημένοι. recte. nam licet ἰδιώτης proprie sit *privatus*, qui non fungitur magistratu, cuique opponitur ὁ πολιτευόμενος, tamen apud Herodianum eiusque aetatis scriptores denotat unum e vulgo, *novum*, *ignobilem*, et sic Glossae reddunt. Tales Demostheni νεόπλουτοι. de foed. Alex. pag. 89. Capitolin. etiam in Opilio cap. 7. novum hominem *in Patricios allegit.* Hegesipp. Vespasianus nova *Senator familia.* Novus homo apud Livium non solus is est qui magistratum cepit quem non antea gessit, sed etiam qui primus ex sua familia cepit, ut probat Sigonius ad lib. VII. cap. 1. Posteriore tantum sensu novus homo Tullius; nam Tribunus fuerat, ut patet ex II. Catilinar. Cic. pro Murena §. 16. *Nec mihi umquam minus in Q. Pompeio novo homine, et fortissimo viro virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo M. Aemilio.* Et infra. Iuven. VIII. 226.

Hic novus *Arpinas ignobilis, et modo Romae*
Municipalis eques.

Confer Cl. Perizonium ad Sanctium pag. 821. Habes etiam *novus* pro *ignoto* apud Statium Theb. IV. 418.

Graminibusque novis, *et longo murmure purgat.* Wasse.

Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere. Orosius lib. II. cap. 13. *Otio discordiae nutriuntur, ast ubi necessitas incubuit, postpositis privatis caussis atque odiis in commune consulitur.* Coler. — Ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ πάγκακος ἔμμορε τιμῆς. Pri-

CAEUS. — Plin. Paneg. *Ut olim, cum hostis in proximo, et in summum*
219 *discrimen adducta Respublica, expertum honoribus * virum posceret, non consulatus hominibus iisdem, sed iidem homines consulatibus reddebantur.* Livius lib. IV. de Mamerco Aemilio, qui invidia Censorum, quod potestatem quinquennalem annuam fecisset, tribu motus, in aerariosque relatus fuerat: A. Cornelius Dictatorem Mamercum Aemilium dixit, et ipse ab eo Magister equitum est dictus. *Adeo simul fortuna civitatis virtute vera eguit, nihil Censoria animadversio effecit, quo minus regimen rerum exagitata indigne domo peteretur.* Item lib. XXIV. *Praesenti Fabio atque ipso comitia habente consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli ac discrimen summa rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperii consulem haberet. Quin laudabant potius magnitudinem animi, quod, cum summo imperatore esse opus Reip. sciret, se que eum haud dubie esse, minoris invidiam suam, si qua ex re oriretur, quam utilitatem Reip. fecisset.* Cur non igitur etiam novis hominibus si virtute emineant, tam utilis Reipublicae honos habeatur? M. Sen. Controv. VI. *Quidam avitus paternasque flagitiis obruunt imagines: quidam ignobiles nati fecere posteris genus. In illis non servasse quod acceperant, maximum dedecus: in his, quod nemo dederat, fecisse laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, unusquisque felicem domum invaderet. Sed quamdiu non sumus, natura nos regit, et in quemcunque vult, casum mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri. Quis fuit C. Marius, si illum in suis inspeximus maioribus? humilis. In tot Consulatibus nihil habet clarius, quam se auctorem.* GRASW. — Cicero pro Balbo cap. 22. *Itaque et cives undique fortes viros adsciverunt, et hominum ignobilium virtutem saepe nobilitatis inertiae praetulerunt.* BROUKH.

INVIDIA ATQUE SUPERBIA POST FUERE. Meus liber *profuere.* CIACC. — Neque enim (ut ait Xenophon lib. I. de vita Cyri) *pericula praebent invidiae locum ullum adversus eos, qui aut excellunt armis, aut laudem appetunt; sed diligunt potius laudantque tanquam socios laborum, et communis utilitatis propugnatores.* Diodor. Sicul. lib. IX. Hist. *Vulgi natura est, ut urgentibus belli negotiis viros praestantes in pretio habeat, cum praesens necessitas id omnino exigat: in pace contra otio diffluens, et invidiae frena laxans, eosdem criminibus obnoxios reddat.* Liv. lib. IV. cap. 31. *Fortuna civitatis adegit, ut regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.* Oros. lib. II. cap. 13. *Otio discordiae nutriuntur, ast ubi necessitas incubuit, postpositis privatis causis atque odiis, in commune consulitur.* RUPERT. — Horat. III. 19. Od.

Donec non alia magis
Arsisti, neque erat Lydia post Chloen.

Locum aemulatus Orosius II. 16. *Summa imperii ad Senatum Populi voluntate transfertur: quippe otio discordiae nutriuntur: at ubi necessitas incubuit, postpositis privatis causis atque odiis, in commune consulitur.* quod et lectionem firmat. Fere legissem *posuere. Cum venti posuere.* Virg. sed nihil mutandum. Aurel. Victor. Caes. cap. 34. *Quos fere contra ingenium perditae res subigunt recta consulere.* WASSE.

CAP. XXV.

CONSULES DECLARANTUR M. TULLIUS ET C. ANTONIUS. Florus lib. IV. cap. 1. *Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa coniuratio in Ciceronem et Antonium consules incidisset, quorum alter industria rem patefecit, alter manu oppressit.* GRASW.

M. TULLIUS ET C. ANTONIUS. Cicero consul omnium consensu factus est: sed Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit, cum ei propter nomen patris paulo speciosior manus suffragata esset, quam Catilinae. auctor est Pedianus. Cicero in Pisonem: *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella quam voce priorem consulem declaravit.* Anno urbis conditae septingentesimo Cicero consul fuit, ut scribit Plinius lib. IX. cap. 39. ZANCH.

NEQUE TAMEN CATILINAE FUROR MINUEBATUR. Animus scilicet malis augebatur. Sen. lib. V. Excerpt. Contr. I. *Omnia tibi fortuna abstulit: sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma: nemo infeliciter expertus negotiationem alios appetet quaestus: nemo naufragus vivet: spes est ultimum adversarum rerem solatium.* Iterum lib. VII. de Benef. cap. 31. *Neminem ab excitanda domo ruina deterruit, et cum penates ignis absumsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus; et urbes haustas saepe eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.* GRASW. — Iunge cum nota ad cap. 20, 4. RUPERT.

* ARMA LOCIS OPPORTUNIS PARARE. Ad gerendum bellum, armo- 220
rum apparatum requiri, nemo nescit. Huic usui armorum officinae serviebant, seu, ut vulgo dicuntur, fabricae, de quibus legenda est Iustiniani Novella LXXXV. ubi vetat alibi quam certis et constitutis locis arma telave fabricari, iubetque fabricensium certum corpus esse, et militiam quandam. RUPERT.

PECUNIAM SUA AUT AMICORUM FIDE SUMPTAM MUTUAM FAESULAS. Thucyd. lib. I. *Καὶ ἔστιν ὁ πόλεμος οὐχ ὅπλων τὸ πλέον, ἀλλὰ δαπάνης, δι᾽ ἣν τὰ ὅπλα ὠφελεῖ. Bellum fere non magis stat ope armorum, quam sumptibus, per quos utilia sunt arma.* Idem lib. VI. *Χρυσὸν γὰρ καὶ ἄργυρον πλεῖστον κέκτηνται, ὅθεν ὅ τε πόλεμος καὶ τἄλλα εὐπορεῖ. Argentum enim et aurum plurimum possident; unde et bella et caetera commode administrantur.* GRASW.

SUA AUT AMICORUM FIDE SUMTAM MUTUAM. Meus liber *mutuo.* Sed eam vocem additam opinor: *sumta* enim erit fenore: sed dicit *sua fide sumere.* CIACC.

AD MALLIUM. Sic constanter meus liber. Male in vulgatis, etiam Ciceronis, *Manlium.* CIACC. — Fuit iste Mallius Syllanus centurio. Eius strenuitatem etiam Plutarchus et Dio memorant. COLER.

AD MANLIUM QUEMDAM PORTARE. *Quemdam* ait, tamquam obscurum, ut quem neque superius inter insigneis coniuratos numerarit. C. Manlium paulo post vocat. Mirum vero, illum exercitus ducem electum. Verum oportuit praecipuae audaciae fuisse hominem. Commen-

tarius qui Vallae adscribitur, ait, Faesulae principem fuisse: sed errat, ex Sallustii verbis non intellectis. Glar.

Qui postea princeps fuit belli faciundi. Minime requiras verbum *fuit*. imo aeque plene dixeris: *portare*, *postea principem belli faciundi*. Grut.

Adscivisse. Amo Thosanum librum, in quo ita legitur, *adsuisse*. nil pote elegantius. Palmer. — *Tò sibi* abest Reg. Ar. et Ammiano XXXI. 1. qui saepe hac forma usus est. at Hegesippus Sallustianae dictionis affectator V. 18. *ferre non posset affectus parentum*, *quos socios* sibi adsciverat *ad periculum*. Infra: *quae primo*. λ. *primum*. Venet. 1470. 1478. *primo magis ingentis sumtus stupro c*. Philo περὶ τοῦ μισθ. τόρνης etc. *Τῶν μὲν γὰρ ἑταιρῶν τὴν ἐργασίαν κατέλυσε πολλάκις γῆρας· ἐπειδήπερ ἐξώροις γενομέναις οὐδεὶς ἔτι πρόσεισιν, ἀπομαρανθείσης ὥσπερ τινῶν ἀνθῶν τῆς ἀκμῆς*. Doctius autem et astutius fecit illa Philumene de qua Petronius: *Matrona inter primas honesta, quae multas saepe haereditates* officio aetatis *extorserat: tum anus, et floris exstincti, filium filiamque ingerebat orbis senibus; et per hanc successionem artem suam perseverabat extendere*. Quod noster aperte nimis, ille *aetatis officio* tectius exprimit, verbo tamen inter ἐρωτικῶν scriptores usus pervagati. Ovidius:

— — officio *continuata meo*.

De Catilinae consilio vide Appianum Bell. Civ. II. pag. 710. Wasse.

Mulieres etiam aliquot. Semper praeclari isti nocturni milites secum mulieres habuerant, non tantum in bello, sed etiam in concionibus. Porcii Latronis declamatio vociferatur: *Nec alae muliebres ab eo coetu religioso nocturno prorsus abfuisse iudicatae sunt*. Adludit istos coetus in aedibus Laecanis, quos per ironiam religiosos vocat, proinde quasi esset quoddam pervigilium aut sacrum nocturnum. Coler. — Tacit. lib. XV. Annal. *Ineunt deinde consulatum Silius Nero et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, foeminae etiam*. Nec vero contemnendas has putes, de quibus Liv. lib. XXXIV. *Ab nullo genere non aeque summum periculum est, si coetus et concilia et secretas consultationes esse sinas*. Grasw. — Stratagema revocatum a Seiano apud Tacitum IV. Annal. III. *Drusus, impatiens aemuli et animo commotior, orto forte iurgio, intenderat Seiano manus, et contra tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promtissimum visum, ad uxorem eius Liviam convertere. Quae,*
221 *soror Germanici, formae initio aetatis * indecorae, mox pulcritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit, et postquam primi flagitii potitus est, neque femina, amissa pudicitia, alia abnuerit, ad coniugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit*. Rupert.

Ubi aetas tantummodo quaestui, neque luxuriae modum fecerat. Seneca in Excerpt. lib. II. Decl. VII. *Muliebrium vitiorum fundamentum avaritia est. Quae potest non timere opinionem adulterii, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit*. Hos iam sumptus, quos luxuria requirebat, quaestus non tolerabat. At, Cicerone teste pro Coelio, *vitium ventris et gutturis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget*. II. Catilin. *Patrimonia sua profuderunt; fortunas suas abligurierunt: res eos iam pridem, fides deficere nuper coepit: eadem illa tamen, quae erat in abundantia, libido permanet*. Rationem haud ineleganter exponit Seneca Controv. VIII. *Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intravit. Luxuria, avaritia, desidia, iniustitia, timor non dediscuntur, et quotidie haec omnia aut castigantur aut puniuntur: in tantum vitiorum tenaces sumus*. Grasw. Ita enim res habet, ab edentulis, et vomiturientibus longe se separat Venus. Hinc in illam vitae hiemem scommata populi: *Cano capite! aetate aliena!* apud Plautum Cas. III. A. I. vs. 4. 5. Rupert.

Neque aetas luxuriae modum fecerat. Bene. Aetas non facit sobrios. Quod intelligens idem Plautus, vetularum intemperantiam comico sale frequenter defricat, v. g. Curcul. A. I. Sc. 2. ventrem earum comparat *barathro* et *cloacae: quae est proluenda:* itemque *Iridi*, *quae aquam bibit*, ut pluat; denique ibidem de lena perfacete:

Vindemia haec huic anui non est satis soli. Rupert.

Aes alienum grande conflaverat. Adeoque ad res novas compelli facillime poterat, qua de re iam supra aliquoties. In ceteris mundum est caput, neque opus, ut transeamus in castra Grammaticorum. Rupert.

CAP. XXVI.

Sempronia. Lege Macrob. lib. III. cap. 7. Ioan. Saresberiens. lib. VIII. cap. 12. Meminit huius Semproniae Fulgentius quoque lib. I. Mythologiae: *Hac enim adludente, et Plautinae satyrae dominatus obdormiit, et Sulpicillae Ausonianae loquacitas deperit, Sallustianaeque Semproniae quamvis praesens sit, cantilena, cantandi melos raucescit*. Locus me hercule perelegans; sed librariorum saevitia Pentheo magis lacer. Eum tamen Ludov. Carrio lib. II. Emendat. cap. 15. et Franciscus Modius in Novantiq. ingeniosissime emendarunt, hoc modo: *Hac enim adludente, et Plautini Saureae dominatus obdormit, et Sulpicillae Ausonianae loquacitas deperit, Sallustianaeque Semproniae, quamvis praesens sit Catilina, cantandi melos raucescit*. Coler.

Virilis audaciae. *Virilis*, quia ultra foeminam ferox, et quod de Cloelia Silius XIII. 836. *contemtrix sexus*. quomodo et de eadem Seneca de Cons. ad Marciam XVI. *ob insignem* audaciam *tantum non* in viros *transcripsimus*. In hac formula multus est Tacitus: *Agrippina aequi impatiens, dominandi avida*, virilibus curis *foeminarum vitia exuerat*. An. VI. 25. et H. I. 72. *quia velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam*, et virilia scelera *exercuit*. Iustin. *Latronis more, totum fratri eripere cupiens, puer sceleratam* virilemque *sumit* audaciam. XXVII. 2. *Quippe ut in viro muliebrem timorem, ita in muliere* virilem audaciam *cerneres*. Idem II. 12. *Socia consiliorum Electra*, virilis animi *foemina*. Velleius I. 1. *Fulvia Antonii gladio cincta*, virilis militiae *uxor*. Florus IV. 5. *familiarior* virilibus incommodis, *quam isti effoeminato bono*. Alcimus Avitus:

tarius qui Vallae adscribitur, ait, Faesulae principem fuisse: sed errat, ex Sallustii verbis non intellectis. Glar.

Qui postea princeps fuit belli faciundi. Minime requiras verbum *fuit.* imo aeque plene dixeris: *portare, postea principem belli faciundi.* Grut.

Adscivisse. Amo Thosanum librum, in quo ita legitur, *adsuisse.* nil pote elegantius. Palmer. — *Tò sibi* abest Reg. Ar. et Ammiano XXXI. 1. qui saepe hac forma usus est. at Hegesippus Sallustianae dictionis affectator V. 18. *ferre non posset affectus parentum, quos* socios sibi adsciverat *ad periculum.* Infra: *quae primo.* λ. *primum.* Venet. 1470. 1478. *primo magis ingentis sumtus stupro c.* Philo περὶ τοῦ μισθ. πόρνης etc. *Τῶν μὲν γὰρ ἑταιρῶν τὴν ἐργασίαν κατέλυσε πολλάκις γῆρας· ἐπειδήπερ ἐξώροις γενομέναις οὐδεὶς ἔτι πρόσεισιν, ἀπομαρανθείσης ὥσπερ τινῶν ἀνθῶν τῆς ἀκμῆς.* Doctius autem et astutius fecit illa Philumene de qua Petronius: *Matrona inter primas honesta, quae multas saepe haereditates* officio aetatis *extorserat: tum anus, et floris exstincti, filium filiamque ingerebat orbis senibus; et per hanc successionem artem suam perseverabat extendere.* Quod noster aperte nimis, ille *aetatis officio* tectius exprimit, verbo tamen inter ἐρωτικῶν scriptores usus pervagati. Ovidius:

— — officio *continuata meo.*

De Catilinae consilio vide Appianum Bell. Civ. II. pag. 710. Wasse.

Mulieres etiam aliquot. Semper praeclari isti nocturni milites secum mulieres habuerant, non tantum in bello, sed etiam in concionibus. Porcii Latronis declamatio vociferatur: *Nec alae muliebres ab eo coetu religioso nocturno prorsus abfuisse iudicatae sunt.* Adludit istos coetus in aedibus Laecanis, quos per ironiam religiosos vocat, proinde quasi esset quoddam pervigilium aut sacrum nocturnum. Coler. — Tacit. lib. XV. Annal. *Ineunt deinde consulatum Silius Nero et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, foeminae etiam.* Nec vero contemnendas has putes, de quibus Liv. lib. XXXIV. *Ab nullo genere non aeque summum periculum est, si coetus et concilia et secretas consultationes esse sinas.* Grasw. — Stratagema revocatum a Seiano apud Tacitum IV. Annal. III. *Drusus, impatiens aemuli et animo commotior, orto forte iurgio, intenderat Seiano manus, et contra tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promtissimum visum, ad uxorem eius Liviam convertere. Quae,*
221 *soror Germanici, formae initio aetatis * indecorae, mox pulcritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit, et postquam primi flagitii potitus est, neque femina, amissa pudicitia, alia abnuerit, ad coniugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit.* Rupert.

Ubi aetas tantummodo quaestui, neque luxuriae modum fecerat. Seneca in Excerpt. lib. II. Decl. VII. *Muliebrium vitiorum fundamentum avaritia est. Quae potest non timere opinionem adulterii, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit.* Hos iam sumptus, quos luxuria requirebat, quaestus non tolerabat. At, Cicerone teste pro Coelio, *vitium ventris et gutturis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget.* II. Catilin. *Patrimonia sua profuderunt; fortunas suas abligurierunt: res eos iam pridem, fides deficere nuper coepit: eadem illa tamen, quae erat in abundantia, libido permanet.* Rationem haud ineleganter exponit Seneca Controv. VIII. *Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intravit. Luxuria, avaritia, desidia, iniustitia, timor non dediscuntur, et quotidie haec omnia aut castigantur aut puniuntur: in tantum vitiorum tenaces sumus.* Grasw. Ita enim res habet, ab edentulis, et vomiturientibus longe se separat Venus. Hinc in illam vitae hiemem scommata populi: *Cano capite! aetate aliena!* apud Plautum Cas. III. A. I. vs. 4. 5. Rupert.

Neque aetas luxuriae modum fecerat. Bene. Aetas non facit sobrios. Quod intelligens idem Plautus, vetularum intemperantiam comico sale frequenter defricat, v. g. Curcul. A. I. Sc. 2. ventrem earum comparat *barathro* et *cloacae: quae est proluenda:* itemque *Iridi, quae aquam bibit,* ut pluat; denique ibidem de lena perfacete:

Vindemia haec huic anui non est satis soli. Rupert.

Aes alienum grande conflaverat. Adeoque ad res novas compelli facillime poterat, qua de re iam supra aliquoties. In ceteris mundum est caput, neque opus, ut transeamus in castra Grammaticorum. Rupert.

CAP. XXVI.

Sempronia. Lege Macrob. lib. III. cap. 7. Ioan. Saresberiens. lib. VIII. cap. 12. Meminit huius Semproniae Fulgentius quoque lib. I. Mythologiae: *Hac enim adludente, et Plautinae satyrae dominatus obdormiit, et Sulpicillae Ausonianae loquacitas deperit, Sallustianaeque Semproniae quamvis praesens sit, cantilena, cantandi melos raucescit.* Locus me hercule perelegans; sed librariorum saevitia Pentheo magis lacer. Eum tamen Ludov. Carrio lib. II. Emendat. cap. 15. et Franciscus Modius in Novantiq. ingeniosissime emendarunt, hoc modo: *Hac enim adludente, et Plautini Saureae dominatus obdormit, et Sulpicillae Ausonianae loquacitas deperit, Sallustianaeque Semproniae, quamvis praesens sit Catilina, cantandi melos raucescit.* Coler.

Virilis audaciae. *Virilis,* quia ultra foeminam ferox, et quod de Cloelia Silius XIII. 836. *contemtrix sexus.* quomodo et de eadem Seneca de Cons. ad Marciam XVI. *ob insignem* audaciam *tantum non* in viros *transcripsimus.* In hac formula multus est Tacitus: *Agrippina aequi impatiens, dominandi avida,* virilibus curis *foeminarum vitia exuerat.* An. VI. 25. et H. I. 72. *quia velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et* virilia scelera *exercuit.* Iustin. *Latronis more, totum fratri eripere cupiens, puer sceleratam* virilemque *sumit* audaciam. XXVII. 2. *Quippe ut in viro muliebrem timorem, ita in muliere* virilem audaciam *cerneres.* Idem II. 12. *Socia consiliorum Electra,* virilis animi *foemina.* Velleius I. 1. *Fulvia Antonii gladio cincta,* virilis militiae *uxor.* Florus IV. 5. *familiarior* virilibus incommodis, *quam isti effoeminato bono.* Alcimus Avitus:

222 * *Foemineaque* animi *Iudith in mente* virilis.

De Zenobia Zosimus I. *Φρονήματι ἀνδρείῳ χρωμένη.* Hildebertus Caenom. vita Agnetis. *Virgo quidem sexu, vir in actu.* Seneca de Benef. IV. 2. *Hecubam* mente virili iustam, piam. Dares Phrygius cap. 13. ubi dicit Patroclum, *rectum, prudentem, dapsilem.* Membranae Sidneienses pro *rectum* habent *certum*, quae potior lectio. Nam eodem cap. dicit, *Machaonem magnum, fortem, certum, prudentem,* Denique pro *virosum* lege cum MS. *iniuriosum*, et pro *corpore aequali, corpore aquilo* vel *aquilino.* Confer pag. 277. Idem cap. 21. *hortatur ut* viriliter *propugnarent.* MS. *fortiter.* Sed illud ex Interprete, propius vero est quod exhibet paulo supra: *Menestrem*, nempe pro *Mesthlem*, quod corruptum puto ex *Menesthem*, quem interfecit non Achilles, ut noster, sed Hector Iliad *E*. 609.

Εἰν ἐνὶ δίφρῳ ἐόντε Μενέσθην Ἀγχίαλόν τε.

Locum hunc Sallustii aemulatur Tacitus, ubi mores et habitum Poppaeae Sabinae narrat, Ann. XIII. 46. Wasse. — Seneca Medea vs. 266.

Tu, tu malorum machinatrix facinorum,
Cui feminea nequitia, ad audendum omnia
Virile robur, nulla famae memoria est. Broukh.

Haec mulier. Hinc apparet quod Sempronia primum gentis patriciae fuit, quamvis postea plebeiam factam velint. Eius in nummis, quos habemus, familiae tres reperiuntur: *Atratinorum*, qui patricii fuerunt, *Gracchorum*, qui plebeii, *Pitionum*, quos plebeios item fuisse arbitror. In aereo quodam nummo mentio quoque fit L. Sempronii Atratini, qui anno DCCXVII. in M. Antonii iterum consulis Kal. Ian. abdicantis locum factus est. Dio lib. XLIX. Qui et postea Antonianarum partium fuit. F. Ursin. — Maluissem *commiserat, mulier genere, forma, viro, liberis satis fortunata, litteris* etc. praeteritis caeteris vocibus. Gruterus.

Viro ac liberis satis fortunata. Sustuli particulam *ac*, testimonio Frontonis adductus: amator autem brevitatis Sallustius huiusmodi particulas saepe respuit. Eodem modo proxime legimus *psallere, saltare*, non, ut est in vulgatis libris, *psallere et saltare*, in quo Macrobii auctoritate nitor, quem video ita legisse lib. III. cap. 14. Ald. Manut. — Aldus coniunctionem *atque* secundo loco respuit, cum Frontonis testimonio adductus, tum quod amator brevitatis Sallustius, huiusmodi particulas saepe omittat. Ego cur hoc, Sallustio repugnante, facerem, caussam esse nullam putavi, praesertim cum ita hunc locum Priscianus citet libr. XVIII. et hanc particulam in antiquis libris invenerim. C. Popma. — Nostri *atque* retinent. Wasse.

Genere atque forma, praeterea viro, atque liberis, satis fortunata fuit. Tacitus totum hunc locum imitatur lib. XIII. Annal. de Poppaea Sabina: *Huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum. Quippe mater eius, aetatis suae foeminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam proferre, et lascivia uti; rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum,*

vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo aut alieno obnoxia. Unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Grasw.

Literis Graecis et Latinis docta. An et feminae studiis sint adhibendae, discuit Bern. ad Germ. Tac. pag. 98. Mihi non immerito dixit rigidus ille Iuvenalis:

— — sit non doctissima coniux.

et alibi Sat. VI.

— — nec historias sciat omnes.

Et prudenter apud Euripidem Hippolytus:

Σοφὴν δὲ μισῶ· μὴ γὰρ ἔν γ᾽ ἐμοῖς δόμοις
Εἴη φρονοῦσα πλεῖον ἢ γυναῖκα χρῆν.
Τὸ γὰρ πανοῦργον μᾶλλον ἐντίκτει Κύπρις
Ἐν ταῖς σοφαῖσιν.

quos versus sic Muretus transtulit:

Odi eruditam: ne meae unquam sit domi
Quae plus sciat, quam mulierem scire expedit.
Namque eruditis ipsa maiorem Cypris
Astutiam indit.

Haec Torrent. ad Horat. lib. III. Carm. od. 7. Athenis scorta non vulgaria, non suum vulgariter vulgabant corpus, nisi prius artes liberales percepissent, ut suis sophismatis melius amantes incautos irretirent. Athen. lib. XIII. Reliquae * meretrices ideo magnis spiritibus inflatae 223
gloriabantur, quod operam darent humanioribus, et mathematicis disciplinis temporis nonnihil impenderent, quarum scientia et cognitione ad respondendum fierent acutiores et dicaciores. Addit deinde: *Huius Epicuri famosa meretrix, Leontium, amica fuit, quae philosophiae operam navare cum incepisset, non ideo scortari desiit, sed Epicureis omnibus in terris se prostituit, et palam quidem Epicuro.* Huius etiam meminit Cic. in Pisoniana. Lactant. lib. III. de fals. Sapient. Laërt. in Epic. Muret. lib. VIII. cap. 21. Reperio tamen Corneliam apud Plut. in Pomp. literis, lyra, musica et geometria excultam, praeceptisque philosophicis optime imbutam; aliasque, quas apud probatos scriptores reperire licet. Haec Ios. Laur. II. Polym. 46. Adde Lips. ad Senec. de Const. Sap. cap. 14. pag. 357. Heins. in Silvis:

— — sors illa virorum est
Eruere annales, scelerumque inquirere formas:
Quos aliquid nescire nefas, quos ponere iura
Criminibus natura dedit: doctrina pudorque
Non bene conveniunt, decet ignorantia castas. Rupert.

Psallere et saltare. Etsi quidam libri habent, *psallere, et cantare.* et Cicero II. in Catilinam dixerit: *Pueri tam lepidi, ac delicati, non solum amare et amari, neque cantare et psallere, sed etiam sicas vibrare, et spargere venena didicerunt.* et Suetonius in Tito: *Ne musicae quidem rudis, ut qui cantaret, et psalleret iucunde scienterque.* et Spartianus in Hadriano: *Psallendi et cantandi scientiam prae se ferebat.* tamen sequor libentius antiquissimum Fulvii librum, in quo diserte scri-

ptum video, *psallere et saltare.* nam *psallere* non idem est, quod *saltare;* sed potius *fidibus canere.* itaque dixit Gellius lib. XIX. cap. 11. *Desideravit exhiberi, quos habere eum sciebat scitissimos utriusque sexus, qui canerent voce, et qui psallerent.* Non enim necesse erat dicere *canerent voce*, nisi et in verbo *psallerent* cantus inesset. itaque, ut distingueret, dixit, *canerent voce.* Praeterea *psaltriam* et *fidicinam* aeque dici non ignoramus: et apud Graecos ψάλλω pro *canto*, et ψαλμὸς pro *cantu* accipitur. Addo Macrobii testimonium, qui lib. III. *saltare* agnoscit in Sallustio. ait enim sic: *Taceo, quod matronae etiam saltationem non inhonestam putabant: sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dummodo non curiosa, usque ad artis perfectionem. Quid enim ait Sallustius, psallere, saltare elegantius, quam necesse est probae? adeo et ipse Semproniam reprehendit, non quod saltare, sed quod optime scierit.* Et Cicero agnoscere videtur in Curionis incessu fidicinae mollitiem; cum dixit in oratione in ipsum, et Clodium, cuius haec verba recitant Nonius et Rufinianus: *Tu vero festivus, tu elegans, tu solus urbanus; quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriae, qui levare vultum, mollire vocem potes.* Ald. Manut. — Sic λ. Mart. Venet. 1470. caeteri *saltare*, omissa praep. Neque aliter Ioann. Sarisburiensis VIII. 12. Eutyches discernend. Coniug. 2179. *quam n. erat p.* qui ad lectionem hanc confirmandam adducit illud Horatii:

> Psallimus et saltamus *Achivis doctius unctis.*

at memoria lapsus est; hodie enim legitur *Ps. et luctamur.* Servius autem ad G. I. 342. Aeneid. IV. 62. *q. n. est p.* Coniungunt *psallere et saltare* Cicero II. Catil. Sueton. in Tito, Spartianus in Hadr. At quae tandem, inquies, necessitas ut omnino saltet matrona? nempe ut sacra rite faciat. Servius IV. Aen. 624. *Circa aras faculas tenentes ferebantur quasi cum quodam gestu; et vocatur minusculum sacrum.* In ludis saecularibus Iunoni supplicabant matronae aeque ac *pueri innuptaeque puellae;* neque horum quenquam puduit

> *Μολπῆς τε γλυκερῆς καὶ ἀμύμονος ὀρχηθμοῖο.*

Horatius in Arte:

> *Ut* festis matrona *moveri* iussa diebus
> *Intererit satyris paullum pudibunda protervis.*

Virgilius:

> *Aut ante ora deum pingues* spatiatur ad aras.

Confer Senecam de Tranq. XV. Arnobium IV. Athenaeum XIV. 6. Adde et Isidor. IX. 30. Wasse. — Laudat Servius ad I. Georg. 350. exponit ad IV. Aeneid. 62. Macrob. Saturn. X. Broukh.

Psallere. Nicol. Damascen. in Exc. Peir. pag. 431. et 432. Vide ibi Vales. pag. 64. Rupert.

Multa alia etc. M. 1. addit, *praeterea multa alia.* Ciacc. —
224 Videntur exterminanda *quae*, et * *sunt.* certe Pal. nonus habet, *multa alia quae erant instrum. lux.* Gruter. — Reducenda lectio, quae est in MSS. teste Bongarsio ad Iustini lib. 30. *Psallere, saltare elegantius, quam necesse est probae: multa alia quae sunt instrumenta luxuriae. Sed ei cariora quam decus atque pudicitia, semper omnia fuere.* Ceterum hunc

locum citat Macrob. lib. III. *Taceo, quod matronae etiam saltationem non inhonestam putabant; sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dummodo non curiosa, usque ad artis perfectionem. Quid enim ait Sallustius? Psallere, saltare elegantius quam necesse est probae. adeo et ipse Semproniam reprehendit, non quod psallere, sed quod optime scierit.* Rupertus.

Instrumenta luxuriae. Haec verba excussimus ad Iustini lib. XXX. cap. 1. §. 9. Rupert.

Sed ei semper cariora omnia, quam decus atque pudicitia fuit. Hunc locum sic expressit Tacitus Ann. XIII. *Huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum: sermo comis nec absurdum ingenium, modestiam praeferre, et lascivia uti; famae nunquam pepercit.* Ciacc.

Sed ei cariora semper omnia, quam decus auque pudicitia fuere. Sic legeudum est ex pluribus libris. Putsch. — Polon. codex non agnoscit illud *semper*, habetque fine *fuerat.* sed et Pall. aliquot voce ultima servant *fuere;* ut non temere putem abesse posse illud *fuit*, fortisan *semper.* Grut. — *Ne quis ambigat*, decus, pudorem, *corpus, cuncta regno* viliora habere. Tacitus Ann. XII. 65. Infra: *caedis conscia.* ed. Hackiana *cuius conscia*, operarum, opinor, incuria, nostri enim omnes *caedis.* pro *vel molli* Arond. *modesto, molli.* Wasse.

Pecuniae an famae minus parceret. Tacitus lib. IV. Annal. *Contemtu famae contemnuntur virtutes.* Itaque de Medea ait Creon:

> *Cui foeminea nequitia, ad audendum omnia*
> *Virile robur, nulla famae memoria est.*

Contra Plinius Paneg. *Quid enim laudabilius foeminis, quam si verum honorem, non in splendore titulorum, sed in iudiciis hominum reponant, magnisque nominibus pares se faciant, etiam dum recusant?* Grasw.

An famae minus parceret. Cicero Accusat. I. in Verr. cap. 30. *Ille, quod pudicitiam liberorum, hic quod vitam patris famamque sororis defenderat.* Broukh.

Lubidine sic accensa. Arond. *sic illa accensa.* γ. *lubido* primitus. Servius ad Aen. VI. pag. 1055. ad, *Intra tecta vocat Menelaum; libido accensa sic ut.* verum in Hackiana ed. non comparent. Tales autem eleganter *secutuleias* vocat Petronius pag. 307. *Tanquam mulier* secutuleia *unius noctis tactu omnia vendidit.* Sequitur Tacitus Annal. XIII. *in Caium Silium iuventutis Rom. pulcherrimum ita* exarserat ut etc. Hist. I. 67. accensis *egestate longa* cupiditatibus *immoderatus.* Ado Viennensis in Desiderii martyrio: *Per diversorum* iuvenum *libidines* sic excanduit. Wasse.

Ut saepius peteret viros quam peteretur. Verbum nequam. Cicero in Pisonem cap. 28. *Is cum istum adolescentem, iam tum cum hac Diis irata fronte vidisset, non fugit eius amicitiam, cum esset praesertim appetitus.* Propertius II. 16. 27.

> *Quum te tam multi peterent, tu me una petisti.*

Talem feminam Cicero *procacem* vocat orat. pro Coelio cap. 20. Brouk.

Fidem prodiderat. Cic. pro Roscio Amerino: *In privatis rebus, si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi caussa, verum etiam negligentius: eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus*

turpe, quam furti. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est
225 *igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et * fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.* Grasw.

Creditum abiuraverat. Cicero pro Rosc. Com. *At quid interest inter periurium et mendacium? Qui mentiri solet, peierare consuevit: quem ego, ut mentiatur, inducere possim, ut peieret, exorare facile potero. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium, quam ad mendacium perduci consuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea quae poena ab diis immortalibus periuro, haec eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia, per quam insidiae tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci et succensere consueverunt.* Grasw. — Cicero Orat. in Senatu cap. 5. de Gabinio: *Qui cum suam rem non minus strenue quam postea publicam confecisset, egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit.* Broukh.

Verum ingenium eius haud absurdum, posse versus facere. Nescio quid turbet τὸ *posse*, quo sublato concinnior sane erit oratio. *absurdum versus facere*, pro, ad versus faciendos. confirmat coniecturam Tacitus, qui eo vocabulo simili modo utitur: *Sermo comis, nec absurdum ingenium modestiam praeferre, et lascivia uti.* Et III. Histor. *Ne absurdus ingenio famam urbanitatis per lasciviam peteret.* Putsch. — Quidam viri docti hunc locum ita constituere: *Verum ingenium eius haud absurdum, posse facete, iocum movere* etc. Aemulatur, ut solet, Tacitus Sallustium, de Poppaea loquens: *Sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam praeferre, et lascivia uti.* et III. Histor. *Neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere.* Aurel. Victor in Gratiano: *Fuit autem Gratianus haud mediocriter institutus, carmen facere, ornate loqui, controversias explicare Rhetorum more.* Coler.

Sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci. Polyb. lib. III. *πρὸς μὲν γὰρ τὸ παρὸν ἀεί πως ἁρμοζόμενοι καὶ συνυποκρινόμενοι τοιαῦτα λέγουσι καὶ πράττουσι πάντες, ὥςτε δυςθεώρητον εἶναι τὴν ἑκάστου προαίρεσιν, καὶ λίαν ἐν πολλοῖς ἐπισκοτεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν. Fere enim mortales rebus praesentibus sese accommodant, et primum una cum aliis agunt, ut ex factis dictisve singulorum adprime sit difficile cognoscere, quae sint uniuscuiusque voluntates: adeo occurrunt multa, quae veritatem tenebris contegant.* Tacitus lib. XIII. Annal. cap. 45. de Poppaea Sabina: *Huic mulieri cuncta alia fuere, praeter honestum animum: quippe mater eius aetatis suae feminas pulcritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat, opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis nec absurdum ingenium, modestiam praeferre, et lascivia uti, rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens.* Iuvat exclamare cum Comico: *Proh dii immortales! similiorem mulierem, magisque eandem, utpote quae non sit eadem, non reor Deos facere posse.*

Mil. II. 6. V. 49. Nec mulieri huic admodum dissimilis Sophonisba apud Dionem Cocc. in Exc. Peir. pag. 604. Rupert.

Multae facetiae. *Multa facetia* est in meo libro, ut apud Plautum *Delicia*, et III. Hist. *Insidia prima.* Ciacc. — Vet. cod. habet *multa facetia* etc. quod positum est quomodo apud Plautum *delicia*. Et paulo post in veteri eodem codice habetur: *Ad cavendum dolos astutiae deerant.* Item: *Neque insidiae quas Consuli in campo fecerat, prospere cessere.* Nisi forte pro *prospere cessere* scribendum sit *processere*. nam infra dixit: *Quod neque insidiae Consuli procedebant.* Ursin. — Charisius lib. I. *facetias* inter nomina pluralia tantum refert. *Facetiae, εὐομιλία, εὐστομία.* Glossae: *facetiae, χάριτες ἐν ἀνθρώπῳ.* Nolim igitur hic quicquam mutare refragantibus libris. quamquam Apuleius Apologia sic loquatur: *Atque ego scio nonnullos et cumprimis Aemilianum istum facetiae sibi habere, res divinas deridere.* Putsch. — Sic MSS. Pal. nisi quod sept. et nonus *inerant*. nihil igitur mutandum. nam si interpolandus auctor, mallem reduci: *prorsus multae facetiae, multique leporis;*
* abiecta voce *inerat*. Grut. — Talis illa Praecia de qua Plutarchus in 226
Lucullo pag. 495. *Τῶν ἐφ' ὥρᾳ καὶ λαμυρίᾳ διαβοήτων. Lepos* signate. Lucret. de alma Venere:

— — *capta* lepore
Illecebrisque tuis omnis natura animantum etc.

Confer eundem V. 1258. II. 501. et recte ab Horatio coniunguntur *Iocus* et *Cupido*. Wasse.

Multusque lepos. Haec verba in mentem fuerunt veteris Glossarii auctori: *ἡδύτης, suavitas, lepos. Sallustius: multusque lepos inerat.* Coler.

CAP. XXVII.

His rebus comparatis Catilina nihilo minus in proxumum annum. Cic. pro Quintio: *quemadmodum solent homines nobiles, seu recte, seu perperam coeperunt facere, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi possit.* Grasw.

Catilina nihilominus. Praeter Catilinam petitores erant Ser. Sulpitius Galba, aliique non ignobiles. Coler.

Consulatum petebat. *Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas consulis*, ait Cicero in Pisoniana; cui succinens Statius IV. Silvarum:

— — *lucemque a consule ducit*
Omnis honos.

Cogitabat itaque Catilina consulatum honesta specie praetendere: a quo conatu se illum depulisse, glorians Cicero invectiva I. *Tantum profeci tum*, inquit, *quum te a consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam Consul vexare Rempublicam posses, atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius quam bellum videretur.* Sed quantum momenti in honesta eiusmodi specie sit, intelligens apud Tacit. I. Hist. Otho, in Orat. ad milites urbanos: *Senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc Respublica, inde hostes Reipublicae constiterint.* Eodem modo nomen Optimatum, qui ab ipsius partibus stabant, honesta specie praetendebat Cn.

Pompeius, in bello adversus C. Iul. Caesarem. Quo respiciens Sen. Epist. LXXI. *Sed Cn.* Pompeius *amittet exercitum, sed illum pulcerrimum Reipublicae praetextum.* Ubi optimates honesta translatione vocat *praetextum Reipublicae*, quasi purpuram, quae praetexitur togae. *Ita ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia; cuius pulcritudo animos circumfundit, et delinitos admiratione luminis sui ac fulgoris rapit:* ut pulcerrime sentit Sen. IV. de Ben. XXII. RUPERT.

FACILE SE EX VOLUNTATE ANTONIO USURUM. Si absit, haud desideres, *ex voluntate:* suffecerit enim, *facili se Antonio usurum.* GRUT. — At sic libri unanimiter, et noster Iug. L. *quae* ex voluntate *forent.* atque alibi bis, eadem forma. Sic Tacitus Hist. IV. 65. et Sulpicius Vita Mart. *ex voluntate Hilarii profectus est.* ibi MS. Aul. Trin. *obstrictus*, postea *rei eventus*, et *securi elevata.* Dicet aliquis fuisse primitus *ex facili*, cui postea ascripsit interpres, *ex voluntate.* Valerius IV. 18. *Eo maiore cum commendatione, quo proni studii certius indicium est supra vires niti, quam viribus* ex facili *uti.* Confer VI. 1. 2. VIII. 7. 4. Polybius XVI. 1029. ἐξ ἑτοίμου. Ovidius Amor. II. Eleg. 11.

Culpa nec ex facili *quamvis manifesta probatur.*

De Arte I. 356. III. 579. Remed. Am. 522. Et sic apud eundem *ex difficili*, Fast. V. 350.

Non ex difficili *caussa petenda subest.*

Trist. vs. ult. Epist. ex Ponto I. 5. Seneca de Tranq. *parum* ex facili *fluens.* Lucan. IV. 46. Quintilianus Instit. IX. 2. Tacitus Agric. cap. 15. Q. Serenus cap. 61.

— — *Axungia simplex*

Mulcet, et ex facili *grata est medicamine cura.*

Nihil movendum, nam coniungi solent. Virg.

— — *Ipse volens* facilisque *sequetur.*

Ex voluntate *pro lubitu* sonat. et ita Dictys II. 6. ex numero navium *frumentum aliaque necessaria affatim portabantur:* quo loco auctor, *Aesculapii filios venire ac vulneri mederi iubent: qui* inspecta cura *propere apta dolori medicamina imponunt. inspecto crure* legit Vindingius, idque εὐστόχως Obrechto iudice. at femur Telephi transfixum narrat Dictys II. 3.
227 vereor ergo ut recto stet haec emendatio talo, * nam aliud *crus*, aliud *femur*, nec temere vel apud Graecos vel Latinos confunduntur. Reliquum ergo est ut ei crurifragium optemus et legamus *infecta cura*, hoc est, *irrita.* Plautus Mostel. IV. 3. 23. Glossae *infectum*, ἀτέλεστον. et in Form. vet. *Quaeque Augur infesta, nefasta, de nave dixerit*, irrita, infectaque *sunto.* Et sane ita res erat. nam cap. 10. oraculi monitu ob remedium Argos navigat. De tribus autem Catilinae petitionibus fuse Robortellus inter Criticos Gruteri. WASSE.

OMNIBUS MODIS INSIDIAS PARABAT CICERONI. NEQUE ILLI TAMEN AD CAVENDUM. Thucyd. lib. VI. *Τὸν γὰρ ἐχθρὸν οὐχ ὧν δρᾷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοίας προσαμύνεσθαι χρὴ, εἴπερ καὶ μὴ προφυλαξάμενός τις προπείσεται. Hostis iniuria, non ea tantum, quam infert, sed ea etiam, quam inferre cogitat, propulsanda est: quoniam nisi quis sibi praecaverit, prior detrimentum accipiet.* GRASW.

ILLI TAMEN. Illud *tamen* abest L. 1. 3. et Venet. 1470. pro eo exhibet *tantum.* Infra: *effecerat.* Frontinus III. 2. *occupatisque moenibus, expressit ut se ipsos dederent et oppidum.* Codd. quibus usi sumus omnes *effecit ut se dederent oppidani.* verum, ut ingenue fatear, Cicero, Verrin. eo pacto locutus est: *Cum in ius ipsum eduxi*, expressi, *ut conficere tabulas se negaret.* Infra: *perpulerat.* L. 1. 2. 3. *propulerat*, male. Cicero ad Quirites post Red. XIII. *Cum Coss.* emti pactione provinciarum, *auctores se inimicis Reipublicae tradidissent.* Seneca Suasor. VII. *Quid* Antonium, *avulsum a Catilina, Reipublicae redditum?* Sic recte emendat vir summus F. Gronovius. Infra: *quas Consuli.* Arond. *Ciceroni Consuli f.* Mart. *quas C. in campo f.* Reg. *propere cessere.* Veneta omittit *Consuli.* Ball. et Magd. *Coss.* Confer Cic. in Catilin. I. 11. WASSE.

AD CAVENDUM DOLUS AUT ASTUTIAE DEERANT. Meus liber: *ad cavendum dolos, astutiae deerant.* CIACC.

DOLUS AUT ASTUTIAE. Cic. I. in Catil. *Quamdiu mihi Consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum praesidio et copiis, nullo tumultu publice concitato: denique quotiescumque me petiisti, per me tibi obstiti.* Sic Cicero. Ut loquitur Sen. Consol. ad Marc. cap. 20. *Catilinae sicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est.* GRASW.

NAMQUE A PRINCIPIO SUI CONSULATUS. Manuscripta: *consulatus sui.* RIVIUS.

MULTA POLLICENDO PER FULVIAM. Prudentiae litavit in duobus. I. quod feminae indicium minime reiecit. Nihil enim, quantumvis leve videatur, spernendum est, unde Reipublicae bene, vel male esse possit. *Parva scintilla contemta, magnum saepe excitavit incendium: nihil tuto in hoste despicitur: quem spreveris, valentiorem negligentia efficies*, ut ait Curt. lib. VI. sive, ut Liv. lib. VI., *Viri fortis est, ut nihil timere, ita nihil contemnere. E levissimis vaporibus nubes generantur, quae deinde atrocissimas effundunt tempestates.* Contra, infeliciter iuxta ac imprudenter Philotas detectam sibi a vili scorto coniurationem, contra Alexandrum, celavit, ut est apud modo citatum Curtium. II. quod usus femina, ad exploranda coniuratorum consilia. Sic, cum Magi Persarum regnum, scelere et dolo, ad se traxissent, Smerdisque Cyri filium, Cambysis fratrem, se mentiretur, ubi res suspecta Persis esse coepit: Otanes procerum unus, ut verum cognosceret, Phaedima filia, quae inter pellices regias esset, uti voluit: misso itaque clam nuncio, exquiri iussit, quo cum homine cubare soleret, Cyrine filio Smerdi, an Mago eius nominis? Respondette ea, se ignorare: iussit, ut inter dormiendum, de auriculis concubini inquireret, quae Mago nullae essent. Paruit parenti filia, et cum ordo ad concubitum eam vocaret, somno sepulti contrectare voluit auriculas, quas nullas reperit; statimque altero die patri nunciari iussit: quae res mortem ei acceleravit, ut legimus apud Herodot., Iustinum, alios. RUPERT.

POLLICENDO PER FULVIAM EFFECERAT, UT * QUINTUS CURIUS. Po- 228

lyb. lib. IV. *Καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὰς εἰς αὐτοὺς ἀθεσίας.* Postquam nihil admodum privatorum iniurias a publicis differre dixisset, nisi magnitudine delictorum, subiicit: *Nam et qui privatim ad scelerum et lacrociniorum societatem coierunt, hoc potissimum modo perire solent, cum fidem inter se non servant, et, ut summatim dicam, pacta mutua violant.* GRASW.

QUINTUS CURIUS. Hunc, constituto publice praemio, primum coniuratos prodidisse, auctor est Sueton. in Caesare, Appianus, Plutarch. in Antonio. Fuit huius familiae Curiorum iste, qui Pyrrhum vicit; ideoque Sallustius supra dixerat: *natus haud obscuro loco.* COLER.

DE QUO PAULO ANTE MEMORAVI. Morboniam ire iuberem verba parenthesi ista conclusa, si liceret per libros: et nae Sallustius lectores suos habuit pro potoribus Lethes, si arbitrabatur in memoriam eis revocanda quindecim versibus ante memorata. GRUT.

AD HOC, COLLEGAM SUUM ANTONIUM. Verum de hoc Consule, quod Seneca Epist. CXV. *Honesta, quamdiu illis aliqua inest spes, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant.* Itaque et hunc eadem arte, qua Curium, Cicero aggressus est. GRUT.

PACTIONE PROVINCIAE PERPULERAT, NE CONTRA. In Pisonem: *Ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in rempub. molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi; ego provinciam Galliam Senatus auctoritate, exercitu et pecunia instructam et ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora Reipubl. ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano.* Et Philipp. XI. *Imitare me, quem tu semper laudasti, qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriae, omissa omni cogitatione, restinguerem.* Id autem concordiae caussa. Non enim sine damno publico existunt collegarum in magnis imperiis dissensiones. Livius lib. III. *In exercitu Rom. cum duo Consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: et praelatus ille, facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesque, et aequando imparem sibi.* Iterum lib. V. *Subscripsit orationi eius Consul cum meritis P. Decii laudibus, tum quae ex concordia consulum bona, quaeque ex concordia mala in administratione rerum militarium evenirent, memorando: quum prope ad ultimum discrimen suis et collegae certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium Fabiumque, ut uno animo, una mente viverent.* Tacitus lib. XIV. Annal. *gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant, quia Iulius Classicianus successor Catoni missus, et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat.* Ut enim, auctore Thucydide, *τὰ οἰκεῖα χεῖρον τίθενται φιλονεικίας ἕνεκα, domesticis rebus male consulitur per contentionem;* sic publicis longe pessime. Ergo ne hic quidem sibi Cicero defuit. *Etenim arbitrabar*, inquit II. de Lege Agraria, *quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandae Reipubl. societatem.* GRASW. — Vid. Corradus Quaestur. pag. 139.

seqq. Cicero Orat. in Pison. cap. 2. inibi Hotomannus pag. 604. b. Patricius in Fragm. Oration. pag. 935. a. BROUKH.

PROPULERAT. Manuscripta duo *perpulerat.* quomodo et ex impressis quaedam. RIVIUS.

NE CONTRA REMPUBLICAM DISSENTIRET. Est in manuscriptis omnibus, quae ipse viderim, *sentiret*, neque sensus id repudiat, tametsi ne alterum quidem displicet, si subandias, *ab ipso.* RIVIUS. — *Sentiret* R. Bod. Mart. *γ.* WASSE. — *Sentiret* Corradus Quaestur. pag. 139. Patricius in Fragm. Orat. pag. 935. a. BROUKH.

* NEQUE PETITIO. Falsum est, haerere in vett. edd. *petitiones.* Vi- 229
centina enim, nec non Mediolanensis, omnium primae, alterum servant; comparetque idem in Veneta Laeti, ut et Aldina anni CIↃ IↃ XXI. ceterisque aliquot seqq. et vero agit auctor de petitione consulatus Catilinae. nam accipere *petitiones* metaphorice, est sine ulla figura prodere fatuitatem suam. GRUT. — Sic in emendatioribus libris plerisque, sed veteres editiones habent *petitiones*, quae nihil sunt, quam impetus, quos in Ciceronem fieri voluisset Catilina. Usurpavit eam vocem ita Suetonius, quod possim meminisse. Sic *petere*, pro impetere, Cicero saepius. Vetus Glossar. *petitiones*, ὁρμάς, *petivit*, ὥρμησεν. ὁρμῶ, *impetum facio, ruo, peto.* Est metaphora a gladiatoribus. COLERUS. — Ball. Digb. Magd. Pembr. L. 1. 2. 3. *petitiones.* WASSE. — Colerus ait, *veteres editiones habere*, petitiones. Mallem, nominasset. Etenim Vicentina, nec non Mediolanensis, omnium primae, alterum servant; comparetque idem in Veneta Laeti, ut et Aldina anni 1521. teste Grutero, qui eundem Colerum, quamvis sublato nomine, sine figura scribit prodere fatuitatem suam, quum petitiones accipit metaphorice. RUPERT. — Vidend. Manut. in Ciceron. Orat. pro Murena cap. 25. pag. 14. BROUKH.

NEQUE INSIDIAE, QUAS CONSULI FECERAT, PROSPERE CESSERE. Lego *fecerat, processere.* Infra: *quod neque insidiae consuli procedebant.* et alibi saepe. CIACC.

QUAS CONSULI FECERAT. Sunt qui credant legendum: *Quas consulibus fecerat.* communem et receptam lectionem eo libentius secutus sum, quod subiicit paulo post: *Interea Romae multa moliri, consuli insidias tendere.* In nonnullis tamen MS. inveni, *quas Coss. in campo fecerat.* Sed prior plurium codicum testimonio comprobata est. C. POPMA.

QUAS CONSULIBUS IN CAMPO FECERAT. Revocata lectio ex Orci cancris, servatur Pal. Naz. sec. tert. et Com. meo, visiturque etiam in Pal. quart. sed numero singulari, *Consuli.* Hactenus mutilate editum, *quas Consuli fecerat.* nam Ciceroni aliisque insidiatum Catilinam in ipso *Campo* diserte traditum pluribus, etiam Dioni lib. 37. Invenerat scripturam hanc nostram in nonnullis membranis Popma; non etiam retinuit, quod altera plurium comprobaretur codicum testimonio. male. ex vero namque P. Syrus:

Est turba semper argumentum pessimi.

GRUT. — Placet auctior lectio: *Quas consuli in Campo fecerat. Campum* dicunt *ἁπλῶς famigeratissimum illum Martium.* RUPERT.

QUONIAM QUAE OCCULTE TENTAVERAT, ASPERE FOEDEQUE EVENE-

RANT. In manuscriptis et aliis antiquioribus est, *aspera foedaque.* nec aliter legit interpres, quisquis is est. RIVIUS.

CAP. XXVIII.

C. MANLIUM FAESULAS, ALIUM ALIO. Mos est illorum, qui res novas moliuntur, nec tamen statim audent sese ipsos auctores profiteri, per alios primum machinari, ideoque, *velut homines foeneos, in medium, ad tentandum periculum, prius proiicere*, ut loquitur in Corneliana prima M. Tullius. Ubi obiter sciendum, in venationibus Circensibus, simulacra effigiesque hominum e foeno fieri solitas, *quibus obiectis ad spectaculum praebendum* (verba sunt Asconii Paediani) *tauri irritarentur.* Quae quidem simulacra seu hominum formae Ciceroni l. cit. *homines foenei*, aliis vero *pilae* dicuntur. Consulendus praeter alios Lipsius Comm. in lib. III. de Ira cap. 30. ad illa verba: *Taurum color rubicundus excitat.* Talis igitur hic Catilina, per Mallium, nonnullosque alios, patriae bellum intulisse legitur, cum ipse interim, verbis Amm. Marcellini lib. XV. Histor. *velut subterraneus serpens foramen subsidens occultum, nec non Romae opperiens, et in Senatum quoque veniens, tanti sceleris invidiam a sese sedulo deprecaretur.* Similiter Histiaeus, Milesiorum *tyrannus, per Aristagoram quendam, res in Ionia turbabat: ipse interim e tuto, sicut reba-
230 *tur, eventum turbarum earum speculans.* quemadmodum refert * Herodo-
tus. Nec aliter apud Q. Curt. lib. VII. *Spithamenes et Catenes, a quibus Alexandro ad supplicium traditus fuerat Bessus, Sogdianos et Bactrianos clam per alios ad defectionem impulisse leguntur, ipsi adeo extra suspicionem illius criminis positi, ut eos coërcendis illis, qui res novaverant, Alexander iusserit arcessi.* Quo fere pacto et Convictolitanem Aeduum, cui summum magistratum in suos cives Caesar paullo ante adiudicaverat, per Litavicum, eiusque fratres, aliosque quosdam nobili genere natos adolescentes, civitatem Aeduorum, ad arma adversus P. R. capienda, concitasse ipse Caesar prodit lib. VII. de B. G. In eodem censu etiam Lucilius ille Bassus, a Vitellio, suo imperatore, et quidem de sese optime merito, non solum ipse desciscens, sed et classem suae fidei commissam, adversariis prodens, apud Tucitum II. Hist. domi eventum sceleris sui exspectasse legitur. Denique (ut alia perplurima hoc genus exempla silentio hic praeteream) superiori saeculo Baiazetes Suleimanni II. Turcarum Padischachi filius, imperium Turcicum miris turbis involvit, non absimili ratione, quum ipse in speciem quietus, res novas per quendam obscurum hominem, qui sese Mustapham, quem pater Suleimannus paulo ante strangulandum curaverat, fingeret, coeptasset: quam historiam eleganter, praeter alios, et ubertim exponit Busbeq. Ep. II. Leg. Turcicae. Adeo non tam Seneca, quam ipsa Veritas profata est: *Malis quoque insitum est, ut nequitiam, quantum fieri potest, abdant, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est.* Lege eum IV. de Benef. XVII. RUPERT.

C. IULIUM IN APULIAM. Meus liber *C. Iunium* CIACC. — V. C.

habet *C. Iunium*, et fortasse is est, qui argenteo denario C. IUNI C. F. describitur. URSIN.

DIMISIT. L. 1. 2. 3. *misit.* Infra *simul* abest ab Arond. et Pembr. primitus habuit aliud quid. in marg. tamen exhibet eadem manu. WASSE.

QUEM UBIQUE OPPORTUNUM SIBI FORE CREDEBAT. Fere fecerim transpositis syllabis, *ubi quemque opportunum* etc. GRUT.

PARARE INCENDIA. Florus lib. IV. cap. 1. *Lentulus ad praestitutum a Catilina diem urbe tota viros, faces, tela disponit.* GRASW.

OPPORTUNA LOCA ARMATIS HOMINIBUS OBSIDERE. Si brevitati studuisset, omisisset *hominibus.* GRUT.

ARMATIS HOMINIBUS. Ita libri, Pemb. *militibus;* at, opinor, ex interprete. Infra cap. 29. et 69. et supra, armatus *hostis*, iterat auctor, verum Arond. ibi *militibus.* Sed et illud alterum ferendum. Virgil.

— — armato milite *complent.*

Seneca Nat. Quaest. IV. 18. *Non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus* milite armato. Caesar voce *armatis* ubique absolute usus est, uti B. Civil. III. 81. quomodo et Q. Septimius, nostri aemulus. atque ita fere Livius IX. 41. XXVI. 3. XXVIII. 22. Pro recepta lectione stat in primis M. Cato III. Origin. quem noster lubens sequitur. *Ventus Cercius cum loquare buccam implet:* armatum hominem, *plaustrum oneratum percellit.* apud Gellium II. 22. Codex Pembr. eleganter exaratus habet *loquar.* Plautus semel tantum, idque in Milite IV. 6. Viri *quoque* armati *idem istuc faciunt;* id est, *homines militares.* Lucretius II. 635.

Cum pueri *circum puerum pernice chorea*
Armati *in numerum pulsarent aeribus aera.*

Vitruvius I. 5. *Crassitudinem muri ita faciendam censeo, uti* armati homines, *supra obviam venientes, alius alium, sine impeditione praeterire possint.* apud alios haud temere occurrit. WASSE.

CUM TELO. Latinissime, quicquid alii dicant. Hirtius de B. Alexandr. LIII. *Semper enim Berones compluresque evocatos* cum telis *secum habere consueverat.* Mamertinus Paneg. cap. 24. *Arma igitur et iuvenes* cum gladiis *atque pilis, non custodiae corporis sunt.* Suetonius Iulio cap. 86. *Etiam custodias Hispanorum* cum gladiis *sectantium se * removisse.* 231
Infra Arond. omittit *uti,* eleganter. loca obvia. sed vide Rivium ad cap. 24. WASSE. — Vide Ciceron. pro Murena cap. 26. BROUKH.

INTENTI, PARATIQUE. Copulam omittunt L. 1. 3. sed retinent caeteri. Noster Iugurth. cap. 53. *parati intentique.* 51. *infensi intentique.* 57. *instructi intentique.* quibus locis iidem Codd. nihil movent. Tacitus Annal. II. 16. intentus paratusque *miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.* et Hist. I. 62. instructi intentique *signum profectionis exposcunt.* Suetonius etiam Othone cap. 71. *Atque ita* paratus intentusque *iam morti.* Gellius VII. 3. *Quorum opibus diripiendis possidendisque non pauci ex summatibus viris* intenti infestique *erant.* Dares: *cum classibus et exercitibus* ornati *pariter ad Atheniensium portum pariter* etc. sic vulgati insulse. Codex Sidneiensis, cuius mihi copiam fecit amicus meus eruditissimus R. Allen, pro *pariter* habet *paratique*, et pro *unde, inde.* optime. WASSE.

DIES NOCTESQUE FESTINARE. Varie hoc effert Sallustius, *Dies no-*

ctesque. Item: *Diu noctuque.* De voce *festinare* vide Catonem apud Gellium lib. XVI. cap. 14. Ciacc.

Neque labore fatigari. Meus lib. *neque laboris face fatigari.* fort. *laboris fasce.* Ciacc.

Intempesta nocte. Isidor. lib. V. *Intempestum est medium et inauctuosum tempus, quando agi nihil potest, et omnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos. Medium autem noctis actu caret. Ergo intempesta inactuosa, quasi sine tempore, hoc est, sine actu per quem dignoscitur tempus.* Glossarium: *Intempesta*, Ἄωρος, ἄκαιρος, βαθεῖα, ἄκρατος. Coler. — *Κλεπτῶν γὰρ ἡ νὺξ, τῆς δ' ἀληθείας τὸ φῶς. Furibus idonea est nox, sed veritati lux.* ut ait apud Euripidem in Iphigenia Orestes: et ut sacrae literae nobis ingerunt, recte facta luce, scelera atque flagitia tenebris gaudent. Atque ita legimus lib. I. Annal. Taciti, *Percennium quendam, imperitos militum animos impulisse paulatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die, et dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregasse.* Item apud eund. III. Hist. supra nominatum Bassum *noctem proditioni elegisse.* Rupertus. — Sic Codd. Frontinus II. 10. *corpora suorum* atra nocte *sepelienda curavit.* At hoc poëticum, nec pro simplici orationis filo. Lege potius cum tribus Codicibus quos cum editis contulimus, *intra noctem.* Ibidem: *proxima castra* intempesta nocte *adortus est.* Ubi etiam pro *ubique Poenis* omnino legendum cum iisdem Codd. *Ita bis simili usus eventu, deletis utrobique Poenis.* Infra: *nihil procedit.* Formula elegans. Terent. *Ut quisque rem accurat suam, sic ei procedere post principia.* Q. Septimius III. 26. *Deum quippe auctorem singulis mortalibus boni malique esse, neque, quoad beatum esse licitum sit, cuiusquam in eum vim inimicitiasque procedere.* Infra: *cum suis consiliis multum officere.* L. 3. inepte *consulibus.* at forte praeli errore pro *consultis.* Noster alibi: *facto non* consulto *opus esse.* sed aliter libri. De hac re adeas ipsum Ciceronem factorum suorum haud invitum praeconem, I. Catilin. §. 9. item Lucanum VII. 62.

— — *Romani maximus auctor*
Tullius eloquii, cuius sub iure togaque
Pacificas saevus tremuit Catilina secures.

Codex Bib. Publ. *metuit*, male. At rectius animo meo Scholiasta Iuvenalis, *iure togato.* Caeterum alios nominat percussores in Cicerone Plutarchus pag. 868. *Καὶ Μάρκιον καὶ Κέθηγον ἐκέλευσε ξίφη λαβόντας ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς θύρας ἕωθεν, ὡς ἀσπασομένους τὸν Κικέρωνα, καὶ διαχρήσασθαι προςπεσόντας. Τοῦτο Φουλβία τῶν ἐπιφανῶν* etc. Sed fallitur, cum aperte Cicero C. Cornelium unum ex iis fuisse affirmet; neque fuit ille Cethegus, nam ad id locorum in vivis erat, quo Cicero P. Syllam, ipsius filio accusante, defenderat. Errat etiam Appianus, qui hoc consilium de tollendo Cicerone initum ait, cum iam Catilina discessisset. Confer eundem Cic. pro Sulla §. 52. *Per P. Leccam.* Palmer. *penes.* eum vide. Wasse.

Coniurationis principes. *Populares* hos appellat cap. 22. 24. 52. sed cap. 43. *principes*, ubi intelligit Lentulum, Cethegum etc. Ciacc.

232 Convocat per M. Porcium Laecam: ibique * multa de ignavia eorum questus. Non fit verisimile mihi, coniuratos per M. Laecam, hominem aliquo numero, convocatos, quando tanti molimenti res ea esset: ne addam, pro festinatione Catilinae vix satis cito id per unum hominem fieri potuisse. Rectius sit legere *convocat penes M. Porcium Laecam:* et dici quod a Cicerone aliisque omnibus memoriae proditum est, domum Laecae convocatos fuisse coniuratos. Cicero in ea pro Sylla: *Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de iudicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum iudicium filium: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Laecam nocte ea, quae consequuta est posterum diem Non. Nov. me consule Catilinae denunciatione convenit.* Eadem prima et secunda oratione in Catilinam, et in oratione Porcii Latronis: *penes* autem, quia sevocati in interiorem partem domus: ut Lucretius:

Neve putes aeterna penes residere potesse
Corpora prima.

Penes residere, in ipsis penetralibus manere. Palmer. — Cuius Laecae hoc proprium munus erat. Nam et alios certis muneribus donaverat. L. Cassii erat, urbem incendere. M. Coeparii procuratio erat in Apulia pastores ad bellum convocare. P. Furius Mallium Faesulas ire praeceperat. P. Umbrenus auxilia Gallorum et Gabinium produxerat: alius aliud munus gesserat. Coler. — Scribendum omnino *Laecam* non *Leccam.* Vid. Ursin. et Graevius et Manut. in Ciceronis Orat. Tom. II. pag. 1. pag. 614. b. in Tom. II. pag. 213. b. Adde Manutii Orthograph. pag. 476. Broukh.

Multa de ignavia eorum questus. Aliquoties iam supra monuimus, spatium temporis huiusmodi consiliis interponi non debere. Nunc adde illud Nicephori Gregorae lib. VI. Hist. Byzant. cap. 15. *Consilia huiusmodi ipsa res statim sequi debet: neque quicquam aliud est omnium, quod eandem et ingenii et manus promtitudinem, ardensque studium flagitet. Sin quis tempus terere velit, et militum* (coniuratorum) *animos suspensos atque ambiguos faciet, et debilitabit metu exspectationeque incerti eventus.* In ceteris caput planum, Critici operam non desiderat. Rupert.

Seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset. Cic. I. Catilin. *Confirmasti, te ipsum iam esse exiturum: dixisti, paullulum tibi esse etiam tum morae, quod ego viverem.* Iterum IV. *Ego sum ille Consul, P. C., cui non forum, in quo omnis aequitas continetur; non campus consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus ad quietem datus; non denique haec sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* Grasw.

Eum suis consiliis multum officere. Lucan. Lib. VII.

Romani maximus auctor
Tullius eloquii, cuius sub iure togaque
Pacificas saevus tremuit Catilina secures.

Grasw.

CAP. XXIX.

Igitur perterritis ac dubitantibus caeteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, et cum eo L. Varounteius. Cic. I. Catilin. *Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, et sese illa ipsa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur.* Grasw.

C. Cornelius etc. Hunc immiserat Antonius. Cicero pro Sulla cap. 6. et 18. Verba Ciceronis cap. 18. haec sunt: *Tum tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando fatetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce Consulem salutatum venisset, intromissus meo more, et iure amicitiae, me in meo lectulo trucidaret.* Broukh.

233 * Et cum eo L. Vagunteius Senator. Manuscripta *L. Vargunteius*, quemque Plutarchus in vita Ciceronis hoc omisso C. Cethegum provinciam cepisse consulis interficiendi testatur. Rivius. — Vid. Cicero Catilin. I. cap. 4. ibi luculenta Mureti nota pag. 615. pro Sulla cap. 2. unde discas, Vargunteium iam olim de ambitu fuisse accusatum, defendente Q. Hortensio, et ibid. cap. 6. Broukh.

Constituere ea nocte paullo post cum armatis hominibus etc. Et heic vacat illud *hominibus*, sed nec satisfaciunt, *ea nocte paullo post.* suspicor vocem aliquam ab usu remotiorem abactam, ac substitutam eius loco *paullo post.* Grut. — Sane, quodcunque fuit, erasum est, et eius loco a manu prima *paullo.* Wasse.

Sicuti salutatum introire ad Ciceronem. Cicero lib. I. in Verrem: *Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine: nam eum qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum, et domesticum malum non modo non exsistit, verum etiam opprimit, antequam perspicere atque explorare potueris.* Grasw. — De hoc more salutandi mane proceres et patronos, suae quemque domi, passim veteres non solum oratores et historici, sed etiam poëtae, philosophi aliique scriptores. Quanta autem plerorumque eorum salutatorum multitudo fuerit, vel Virgil. lib. I. Georgicor. ingerit hisce:

Si non ingentem foribus domus alta reclusis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam.

Atque hi salutatores etiam *togati* dicti sunt, quia in alia veste, quam in toga, matutinum illud AVE deferre, fas non erat, ut Casaubon. docet annot. in Hadrianum Spartiani. Salutabant autem non solum mane sub lucis exortum, vel prima diei hora, patronos suos, sed plerumque etiam multo ante lucem. Unde Symmach. lib. VIII. Epist. *Nondum*, inquit, *ante ianuam eminentium potestatum vigilem noctem salutator expertus es.* Sed et hinc Iuvenalis infelicitati istorum salutatorum velut insultans, quod somnus illis misere saepe rumperetur, dum antelucano hoc officio, patronos et reges suos promereri, frustra satagunt, Sat. V. ita canit:

— habet Trebius, propter quod rumpere somnum
Debeat, et ligulas dimittere, sollicitus ne
Tota salutatrix iam turba peregerit orbem,

Sideribus dubiis, aut illo tempore, quo se
Frigida circumagunt pigri sarraca Bootae.

Quo spectat et illud Columellae praef. in libb. de re rust. *An honestius duxerim mercenarii salutatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis. Neque enim roganti, quid agitur intus? respondere servi dignantur.* Atque hanc salutatorum turbam primi omnium C. Gracchus et mox Livius Drusus instituerunt segregare, *et alios in secretum recipere, id est, in cubiculum interius, alios cum pluribus in aliud scilicet cubiculum atrio proximum, alios cum universis in ipso scilicet atrio, ubi communiter salutabantur.* ut tradit idem Seneca V. de Benef. 34. ubi et de amicis sive clientibus primae, secundae et tertiae admissionis, plura Lips. cognitu digna affert; ut et ad VI. lib. Annal. ubi de *officio admissionalium* tractat. Et utinam hi Cornelii et Varginteii, extra limites Christianorum sese continerent! Sed enimvero machinis iisdem probi quatiuntur, eadem sica et dissimulatio sceptra et coronas invadunt, ut omnino revocandu sit querela Plinii Panegyristae: *Sunt sub oculis naufragia multorum, quos insidiosa tranquillitate provectos, improvisus turbo perculit. Quod enim tam infidum mare, quam blanditiae, quibus tanta levitas, tanta fraus, ut facilius esset iratos, quam propitios habere?* vel illa Senecae Epist. 103. *Tempestas minatur, antequam surgat; crepant aedificia, antequam corruant; praenunciat fumus incendium; subita est ex homine pernicies et eo diligentius tegitur, quo propius accedit.* Haec ille, intentis per salutem nostram oculis intuenda. Rupert.

Et de improviso domi suae imparatum confodere. Abest ab uno *domi suae*, ab duobus *imparatum*, quae salvo sensu abesse posse nemo negaverit. Et hic est locus quem a brevitate * tantopere commen- 234
dant. Putsch. — Commel. non habet illud *suae*, erasumque etiam stylo correctoris in Naz. neque displicet, quamvis item mallem auferri vocem *domi*, nec non *de improviso.* in Pal. tert. est, *domo sua*, in sept. *domui suae.* Gruter. — *Domui s.* Ar. et scripti integriores A. Popmae. Cic. de Officiis III. *esse* domui suae *cum uxore.* et sic in Philip. et Tusculanis. vid. Apuleium M. I. Wasse.

Ubi intelligit quantum periculum Consuli impendeat. V. C. habet: *Ubi intellexit quantum periculum Consuli impendebat*, et paulo post, ubi in vulgatis editionibus est *dolore iniuriae*, in V. C. abest vox *iniuriae.* Ursin. — At ita Cicer. Att. IX. Wasse.

Impendeat. Meus liber *intellexerit* habet, et *impendebat.* Ciacc.

Ianua prohibiti. Sic in Iugurtha: *Numidas insequentes* moenibus *prohibuit.* Ciacc. — Plutarch. *Κωλυθέντες εἰςελθεῖν. In hortos Servilianos pergit, et cum* foribus arceretur, *magna et atrocia afferre dictitans.* Tacit. An. XV. 55. Wasse.

Dolore iniuriae. Dictio *iniuriae* abundat in meo libro. Ciacc.

Quod Sullae dominatione agros, bonaque omnia amiserat. Pro Murena: *quam turbam dissimillimo ex genere distinguebant homines percussi Syllani temporis calamitate.* Grasw.

Quorum in ea regione magna copia erat. Dictio ultima reiici potest, ceu superflua. Grut.

Quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Flor. lib. III. cap. 12. *Unde enim populus Rom. a Tribunis agros et cibaria flagitaret, nisi per famem, quam luxu fecerat?* Grasw.

Nihil reliqui fecerat. Sulpicius Severus H. Sacr. I. 54. *Nabuchodonosor abducto populo, residuis quos belli conditio vel praedae fastidium*, reliqui a victoribus fecerat. Sigonius legendum autumat *relinqui*, Giselinus et Vorstius *reliquias*, ego vero *reliquos*. voces *a victoribus* delendae. sic fere Noster VI. 61. *quasi unus* reliquus ex familia. et alias hoc loco, ex magnis rapinis. Aurelius Victor Caes. cap. 33. *receptis militibus, quos Mursina labes* reliquos fecerat, *bellum duplicaverat*. Caesar I. B. G. *demonstrant sibi praeter agri solum* nihil esse reliqui. Cic. V. Verrin. *Nihil, ne de bonis quidem suis* reliqui fecit. Sed et *reliquos facere* pro *relinquere*. Idem in Verrem: *quos belli calamitas* reliquos fecerat. Et alibi: *duarum mihi civitatum* reliquos *feci agros*. Dictys I. 5. *qui casum domini deflentes* reliqui *praedae aufugerant*. Noster etiam *reliqua* pro *relicta*: *vix decima parte die* reliqua. Et Apuleius Metam. IV. *Manu* reliqua *sumtum gladium suum*. et VI. pag. 190. *Canis saevitiem* reliqua *redime*. Metam. X. pag. 321. *in exitium* reliqui *filii plenis operabatur affectibus*. Herodian. I. 7. Τὰ δὲ Δομετιανῷ τετολμημένα, τῆς ἐσχάτης ὠμότητος οὐδὲν ἀπολείποντα. quamquam ibi hanc phrasin sine ullo iudicio inculcat Angelus Politianus. Vid. I. 17. II. 38. VII. 6. Wasse.

CAP. XXX.

Ancipiti malo permotus. *Tetrum enim spectaculum oppressa ab impiis civitas opitulandi potestate praecisa*. Cic. ad Attic. Et rursum:
235 *Ardentibus * perdendae Reipublicae cupiditate, quod opponi posset praesidium non habebamus*. Grasw.

Quod neque urbem ab insidiis. Tacitus lib. IV. Histor. *Aperta odia armaque palam depelli; fraudem et dolum obscura, eoque inevitabilia*. Grasw.

Rem ad senatum refert. Consularis potestatis pars haud minima, in relationis iure olim posita: non enim poterat SCtum sine relatione fieri. Referendi autem ius consulum fuit, cumprimis eius, cuius et fasces. Saepe autem factum ut Coss. absentibus, vel praevaricantibus ac mussantibus, referrent alii e principibus amplissimi ordinis: puta, consules designati, aut praetorum vel tribunorum aliqui: cuius rei multa extant apud Ciceronem aliosque testimonia. Porro ius relationis sublata libertate, etsi Coss. ademtum non est, tamen et potestatis imperatoriae pars fuit: paullatim enim principes id sibi vindicarunt. Exemplum est ab Augusto primum: in cuius honorem decretum refert Dio, in Actis A. 731. *ut assumta in perpetuum tribunicia potestate, liceret ei quoque in senatu, unam de quacunque re vellet relationem facere, etsi consul non esset.*

Postea ampliato honore principum, inventa sunt ad similitudinem decreti huius, iura secundae, tertiae, quartae, quintae relationis, hoc est, ut quoque senatu possent de duabus, tribus, quatuor, quinque rebus quas vellent cunque, etiam non Coss. facere relationem. Exempla apud Capitolinum et Vopiscum, apud quos observabis fere cum proconsulari imperio et tribunicia potestate ius hoc iungi. Haec nos docet Casaubonus ad Suet. Caesar. cap. 20. Rupert.

Quod plerumque in atroci negotio solet. I. e. Republ. ad extrema pericula reducta. Livius: *Ubi Hernici et male pugnatum et consulem exercitumque obsideri annunciaverunt, tantum terrorem incussere Patribus, ut (quae forma Senatusconsulti ultimae semper necessitatis habita est) Postumio alteri Consulum negotium daretur, Videret, ne quid Respubl. detrimenti caperet*. Ea formula multis aliis locis ap. Liv. Caesarem lib. I. de Bel. Civ. Plutarch. in Cicer. Coler. — Eadem reperies apud Livium lib. IV. ubi de exercitu R. ab Aequis obsesso, *tantum terrorem incussere Patribus, ut* (quae forma senatus consulti ultimae semper necessitatis habita est) *Postumio alteri consulum negotium daretur*, videret ne quid Respublica detrimenti caperet. Vid. Briss. de Formul. lib. II. pag. 212. Rupert.

Senatus decrevit, ut darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Τὸ *ut* in exemplaribus manuscriptis non est, ac elegantius omitti, quam addi videtur. Tale illud Livii: *Praescribit monetque Lilybaeum firmo teneret praesidio*. Caesar I. belli Civilis: *Quotiescumque sit decretum, Darent magistratus operam, ne quid respubl. detrimenti caperet*. pro, decretum ut darent. Rivius. — Caesar I. B. Civil. Vide Gronovium ad Liv. VII. 13. Wasse. — Hoc manifeste falsum est; iam enim sedecim minimum dies erant, quum illa Senatus auctoritas intercesserat. vid. Muretus Argum. Catilinariarum pag. 598. Broukh.

Darent operam Coss. Ciceronem vide Catil. I. et alibi. Ciacc. — Livius lib. VI. *Decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen candem habentem, ut videant Magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respubl. detrimenti capiat*. Grasw.

Ne quid Respublica detrimenti caperet. Hoc et *defendere* vocabant et *tueri*. Cicero in Pisonem cap. 31. *Consulibus ex Senatus consulto Rempublicam * defendentibus, se arma sumturum*. Vid. ibi Abramus 236
pag. 735. a. Id. pro Milone cap. 26. Philipp. II. cap. 21. Caesar I. Bell. Civ. V. 7. Crenius P. VIII. Animadv. pag. 63. seqq. Cicero iterum Philipp. V. cap. 12. extr. ibi Manut. pag. 89. b. seq. et Philipp. VIII. cap. 4. extrem. et cap. 5. Broukh.

Ea potestas per Senatum more Romano. *Ea potestate* legere malim, hoc sensu: *Ea maxima potestate per Senatum more Romano data magistratui permittitur exercitum parare, bellum gerere* etc. quamquam alteram lectionem per nominandi casum nequaquam reiicio. Glar. — Non habet *per Senatum* Pal. tert. et poteramus eo carere, ut et aliquot verbis subsequentibus. nam, aut valde hallucinor, aut auctor scripsit: *Eo permittitur exercitum parare* etc. reliquâ omnia irrepserunt e glossa; et

ea quidem quavis cloaca foetidiore eis, quibus nota Respublica Romana. GRUT. — Liv. lib. II. *Tantumque terrorem incussere Patribus, ut (quae forma SC. ultimae semper necessitatis habita est) Posthumio, alteri consulum, negotium daretur, Videret ne quid Resp. detrimenti caperet.* Tacitus IV. Annal. *Nec infrigendum Consulis ius, cuius vigiliis niteretur, ne quod Resp. detrimentum caperet.* GRASW. — Legi malim *eo*, scilicet decreto. vox *Consuli* suspecta est, praecessit enim *magistratui*, et populi iussu imperium dabatur omni magistratui: nisi forte *Cos.* ut digniorem nominavit. Praeterea legendum *nullius*, ut est in libris scriptis melioribus; vel *nullae*, pro *nullius*, antique. A. POPMA. — Marckii λ. in interlineari spatio habet *Consulibus*, quasi ex interprete γ. et Pembr. ne sic quidem. B. P. λ. *nullius*. Forte delenda illa, *sine populi iussu*. Hoc decretum *ultimae necessitatis* vocat Livius III. 14. Vid. Cic. Mil. et Caes. Bel. Civili. Plutarch. in Cic. Ἀλλ᾽ ὅταν τὶ μέγα δείσῃ. Dio XXXVII. *Καὶ γὰρ τούτῳ τῷ δόγματι προσεγράφετο, διὰ φροντίδος αὐτοὺς σχεῖν, ὥστε μηδεμίαν ἀποτριβὴν τῷ Δημοσίῳ συμβῆναι.* adeas Ascon. in arg. Milonianae, Epitomam Livii lib. CIX. A. Victorem de Viris III. cap. 73. et omnino magnum Brissonium de Formulis lib. II. pag. 171. cui adiungas Cic. I. Catilin. §. 2. Infra: *aliter sine populi* iussu etc. Nescio an haec Dinarchi respexerit auctor: *Ἀνάγκη τὴν Βουλὴν τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου κατὰ δύο τρόπους ποιεῖσθαι τὰς ἀποφάσεις πάσας. Τίνας τούτους; ἤτοι αὐτὴν προελομένην καὶ ζητήσασαν, ἢ τοῦ δήμου προστάξαντος αὐτῇ. ΧΩΡΙΣ τούτων οὐκ ἔστιν ὅντινα τρόπον ποιήσειεν.* Inde quia magistratus, quorum gestamen erant fasces, in Comitiis, populi suffragiis creabantur; easdem esse populi ait Maro:

Illum non populi fasces, *non purpura regum.*

Infra: *aut* populi tabularia *vidit.* WASSE. — *Maximo permittit exerc. parare* etc. Graevius in Ciceron. lib. V. ad Fam. Ep. II. pag. 231. quem vide. BROUKH.

MAGISTRATUI MAXIMA. Consulibus, penes quos summum imperium et ius omnibus modis de Rep. videndi, capitalesque poenas sumendi. Vide Iacob. Cuiacium, Smaragdum illum Iuris civ. ad tit. D. iure civ. COLER.

COERCERE OMNIBUS MODIS SOCIOS ATQUE CIVIS: DOMI MILITIAEQUE IMPERIUM. Cic. lib. II. in Verr. *Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a Senatu, hae debent et populi Romani et Senatus existimari.* GRASW.

ALITER SINE POPULI IUSSU, NULLI EARUM RERUM CONSULI IUS EST. Manuscripta duo, *nullius earum rerum.* nisi quis *nulli* vetuste positum malit pro *nullius.* quomodo Comicus dixit: *Tam iners, tam nulli consili.* et in Truculento Plautus: *Coloris ulli.* pro *ullius.* Nec enim τῷ *consuli* addendum puto. Sed ut hoc obiter addam, *aliter* Sallustius pro *alioqui* posuit; *ius* pro potestate. RIVIUS. — Arcanum hoc est Democraticum. *Auctoritas in Senatu, in populo potestas esse debet*, ut ait Cicero lib. III. de LL. Sic apud Livium lib. XXXVII. cap. 55. *Senatus eam pacem servandam censuit, et paucos post dies populus iussit.* Ab eodem fonte est, quod, quum Caesar nullius belli occasione abstinuisset,

M. Cato dedendum eum * lacessitis gentibus censuit, ut est apud Suet. 273
in Caes. cap. 24. et Plutarch. in Crasso. Eodemque nititur fundamento diremtio foederum Caudini, et Numantini. Nam quum iniussu populi sponsio cum Samnitibus turpis esset inita; deditione eorum, qui sponsionem fecerant, putabant religione civitatem exsolvi posse: et cum Mancinus Cos. A. 616. cum Numantinis victoribus foedus fecisset, iniussu populi, et sine auctoritate Senatus, ratum non est habitum. Sic etiam bello Punico primo quum C. Lutatius Cos. primo cum Carthaginiensibus foedus icisset, quia neque auctoritate patrum, neque iussu populi ictum erat, negarunt eo se teneri, ut princeps quidam Carthaginiensium, legatis Romanorum obiicit apud Liv. lib. I. Veruntamen in Lutatiana ista pace fuerat adiectum: *Ita fore ratum, si et populo Romano visum esset*, ut extat apud Polybium lib. III. Ceterum haec opinio Romanorum, qua se exsolvi religione putabant, non probatur B. Augustino lib. V. de Civ. Dei cap. 22. et Pontius apud Livium lib. cit. IX. ubi inter alia, *Pacem*, inquit, *nobiscum pepigistis, ut legiones vobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis, et semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones servatas. Pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat.* Ita quidem Pontius, cui respondeo restitutionem ita faciendam esse, *ut unusquisque ius suum integrum recipiat,* ut loquitur Tribonianus ICtus. Quod si igitur a Samnitum parte, non potuit esse restitutio, (nam adversum foedus suum probra, vulnera, mortes intulerant, non contenti armis, vestibus, bonis aliis Romanorum) quid Romani agent? In ceteris ampliandum censeo. Iam de Monarchia idem testatur D. Augustinus lib. XXII. contra Faustum cap. 75. *Ordo naturalis*, inquit, *mortalium paci accommodatus, hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas, atque consilium, penes Principem sit.* Itaque et lege Iulia Maiestatis tenebatur, qui bellum iniussu Principis gesserat, lib. III. ad Iul. Maiest. et lib. unic. C. Ut armorum usus etc. *Nulli*, inquit, *prorsus nobis insciis atque inconsultis, quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Denique de omni Republica Plato lib. XII. de LL. ita sanxit: *Si quis privatim sine publico scito pacem bellumve fecerit, capital esto.* RUPERT.

NULLI EARUM RERUM CONSULI IUS EST. Dictiuncula postrema abundat; forsan et antepenultima. Ceterum libri meliores, videlicet Pal. pr. ac sec. Bongarsii ac Commelini habent voce prima, *nullius*, de quo consulatur Rivius, Rivius inquam, cui Sallustius civicam debet. nam et meo iudicio revocanda ab exsilio lectio illa. GRUT. — *Nullae* Groslot. l. c. pag. 352. male. BROUKH.

CAP. XXXI.

L. SENIUS SENATOR. Alii *L. Servius* legunt. fortassis *L. Sergius* legendum; at id parvi momenti. illud potius cogitandum, cum mox subiungit: *Ante diem sextum Calend. Novembreis Manlium cepisse arma:* num ipsum sextum Calendas, an septimum, hoc est, num vicesimum Octob. diem, an vicesimum sextum intelligamus. In prima Ciceronis adversus

Catilinam oratione, similis dicendi modus est: *In ante diem* VIII. *Calendas Novembreis.* quamquam codices variant: quasi diceret: In diem qui vocatur octavus ante Calendas. Commentarii varie hoc exponunt. Idem continuo post: *Arma portari, Capuae atque in Apulia servile bellum moveri.* Quidam *parari* legunt, pro verbo *portari*, ac post *Capuae* distinguunt hoc modo: *Arma parari Capuae:* ut intelligamus, Capuae parari arma, ceterum servile bellum in Apulia moveri. Glar. — Est in monumentis *L. Saenius*, Consul suffectus anno DCCXXI. et in XI. Annali Taciti *Lex Saenia*, de Senatu supplendo: quae tamen vulgo dicitur *Sentia*, et refertur ad C. Sentium Saturninum Coscum, Q. Lucret. Vespillonem anno 734. A. Popma. — Expunxerim libens dictionem *Senator.* neque enim periculum est, ut arbitremur subulcum quem recitasse literas in Senatu. Grut.

Quas Faesulis allatas sibi dicebat, a Q. Fabio, in quibus scriptum erat. Locus hic corruptus et mancus fuit. neque enim apparuit a quo litterae Faesulis missae erant, quas L. Senius in senatu recitavit. Ego locum in omnibus editionibus depravatissimum Martiniani codicis ope adiutus, pristinae integritati restitui. Quis autem hic fuerit
274 Q. Fabius, etsi in tanta rerum * omnium obscuritate non satis habeam constitutum, coniecturam tamen meam libenter adfero. Puto igitur hunc esse Q. Fabium Sangam, de quo paucis interiectis paginis, eodem in libro Sallustius: *Itaque*, inquit, *Q. Fabio Sangae, cuius patrocinio plurimum civitas utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt.* C. Popma. — Fere est, ut expungi debeat verbum primum et antepenultimum; at ecce, tanquam si inopia summa esset et verborum et sensus plane mancus, Popma noster adhuc adsuit ex codice Martiniano, *dicebat, a Quinto Fabio, in quibus* etc. euge euge! nisi sciremus baiulum literarum, omnia perierant. at ut taceam Glareanos, Rivios, Carriones, Ursinos, reliquos, affirmo libros MSS. quatuordecim, quos ego excussi, libros item quos Bongarsius, non agnoscere *Q. Fabium.* nimirum aliis omnibus *Cunctator*, uni Popmae est *Ladus.* Grut.

C. Mallium arma cepisse. Ita nos correximus, cum antea in cunctis vulgatis impressisque libris *C. Manlium* legeretur. *Malliorum* autem familia, nobilissima, antiquissimaque fuit, ex qua multi celebres viri exstitere, qui saepius consulatum gesserunt. Ex his fuit et Cn. ille Mallius, P. Rutilii collega, ut a Valerio Maximo lib. II. traditur: apud quem tamen omnes fere libri C. Manlium habent, contra veterem inscriptionem, quae duorum consulum, his verbis mentionem facit. Ab Colonia. Deducta. anno XC. N. F. Fullio. Duo. Vir. P. Rutilio Cn. Mallio Coss. Operum Lex II. Ne quid tamen dissimulem, liber quidam, in pergameno descriptus, quem mihi utendum dedit vir doctissimus, meique amantissimus, Gulielmus Canterus, *Malium* habet, simplici *l.* nec aliter Plutarchus vocat in Vita Ciceronis, *οὗτοι γὰρ ἡγεμόνα Μάλιον ἔχοντες*, et iterum *πρὸς τὸν Μάλιον.* Ego tamen *Mallium* legendum puto, consentientibus praesertim antiquis libris, et veteri inscriptione, quam paulo ante posui; et Canteri codex aliis in locis, nulla varietate, Mallium duplici *ll* profert. C. Popma. — *Mallium*

Manutius in Ciceron. Catil. I. cap. 3. pag. 87. b. Lipsius lib. II. Var. Lect. cap. 3. Broukh.

Ante diem VI. Kal. Nov. Cicero: *Meministine, me ante diem XII. Kal. Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante VI. Kal. Novemb., C. Mallium, audaciae satellitem atque administrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies?* Grasw. — Bene, meo animo, apud Ciceronem legit I. Lips. II. Var. 3. qui dies futurus esset ante diem VI. Kal. Novembr. Sallustius enim falsus non est, ut ex Prisciano constat, quibus duobus locis aperte Ciceronem primo Invectivarum nominans, affert ex eo, *Ante diem sextum Kalend. Novembrium*, interpretaturque, *Ante diem sextum*, id est, *in diem sextum.* Atque haec apud Priscianum non per numerorum notas, sed plene et ordine perscripta sunt. Rupert. — Cicero Catilin. I. cap. 3. inibi Interpp. pag. 612. Broukh. — Cic. I. Catilin. §. 7. *Meministine me ante diem XII. Kalendas Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset* ante diem VI. Kal. Novemb. C. *Manlium, audaciae satellitem atque administrum tuae?* Wasse.

Alii portenta atque prodigia nunciabant. III. Catilin. *Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab Occidente faces: ardoremque coeli, fulminum iactus; ut terrae motus, caeteraque, quae tam multa nobis Consulibus facta sunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque praetermittendum, neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato Coss. complures in Capitolio turres de coelo esse percussas, cum et simulacra deorum immortalium depulsa sunt, et statuae veterum hominum deiectae, et legum aera liquefacta: tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore cum haruspices ex tota Etruria convenissent, caedes atque incendia, et legum interitum, et bellum civile ac domesticum, et totius urbis atque imperii, appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati, suo numine prope ipsa fata flexissent.* Huiusmodi prodigiorum rumores sparsos nar-
rat et Polybius instante Cannensi pugna, lib. III. *Πάντα δ' * ἦν τὰ* 275
παρ' αὐτοῖς λόγια πᾶσι τότε διὰ στόματος· σημείων δὲ καὶ τεράτων πᾶν μὲν ἱερὸν, πᾶσα δ' ἦν οἰκία πλήρης. Erant in ore omnibus omnia fatidicis illorum libris comprehensa oracula, ostentorum item ac prodigiorum templa universa, universas privatorum domos cerneres refertas. Et de Graecis Thucyd. lib. II. *Ἥ τε ἄλλη Ἑλλὰς πᾶσα μετέωρος ἦν, ξυνιουσῶν τῶν πρώτων πόλεων· καὶ πολλὰ μὲν λόγια ἐλέγετο, πολλὰ δὲ χρησμολόγοι ᾖδον, ἔν τε τοῖς μέλλουσι πολεμήσειν, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν. Et caetera Graecia omnis suspensa erat, primis civitatibus coëuntibus. Multa quoque oracula ferebantur, multa vates canebant, tam in iis civitatibus, quae pugnaturae erant, quam in caeteris.* Seneca lib. I. Nat. Qu. cap. 1. *Vidimus circa D. Augusti excessum simile prodigium: vidimus, cum de Seiano actum est: nec Germanici sine denunciatione tali mors fuit. Dices: ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes, deos mortium signa praemit-*

tere, et quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliquod isti rei tempus. Videbimus, an certus rerum ordo ducatur, et alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit aut causa sit sequentium, aut signum. Ammianus lib. XIX. *Nascuntur huiusmodi saepe portenta, indicantia rerum variarum eventus: quae quoniam non expiantur, ut apud veteres, publice, inaudita praetereunt et incognita.* At secus videtur sentire Tacitus lib. I. Histor. *Prodigia insuper terrebant diversis auctoribus vulgata, prolocutum in Etruria bovem, insolitos animalium partus, et plura alia, rudibus seculis etiam in pace observata, quae nunc tantum motu audiuntur.* Et lib. IV. *Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent. Quod in pace fors seu natura, tunc fatum et ira Dei vocabatur.* Causa scilicet ea, quam exponit Sen. lib. VII. Contr. 1. *Frangitur calamitosis animus, et ipsa se infelicitas damnat, et hoc conditio humana vel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, et superstitiosos facit. Diligentius dii coluntur irati.* Idem explicat lib. Nat. Qu. VI. cap. 29. *Nemo sine aliqua iactura sanitatis expavit; similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, et in dementiam transfert. Inde inter bella erravere fanatici: nec usquam plura exempla vaticinantium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam divisam non miror; cum dixerim montes a montibus recessisse, et ipsum diruptum esse ab imo solum.* Grasw. — Rem fusius narrat Cicero III. in Catilin. Vide Statium IV. Theb. 374. Thucyd. I. §. VIII. 21. Obsequentem cap. 59. Claudian. B. Get. 230. Wasse.

Portenta. Inter quae et illud, quod Plin. lib. II. cap. 51. scribit, Pompeiano ex municipio M. Herennium Decurionem sereno die fulmine ictum esse. ad quod adludit Cicero II. de suo Consulatu:

Aut cum terribili perculsus fulmine civis
Luce serenanti vitai lumina liquit.

Reliqua portenta omnia suavissimis versibus celebrat Cicero ibidem. Coler. — Minime haec talia contemnenda tanquam fortuita, omnis aevi historia nobis ingerit. *Amat quippe benignitas Numinis his quoque rationibus prodere, quae impendent*, ut vere scribit Ammian. Marcellin. lib. XXI. Ceterum, illud omnem prodigiorum admirationem superat, quod legitur apud Nicephorum Gregoram lib. VIII. Hist. *quum Andronicus iunior avo suo Andronico Comneno Imperatori Constantinopolitano imperium ereptum iret, equum in Palatio Imperatorio ad parietem artificiosissime pictum a Paulo quodam insigni pictore, clarum hinnitum et die et nocte edidisse, circa A. S.* CIↃ. CCCXX. *qui quidem equus idem fecerat, quum Balduinus, urbem, a Michaële Palaeologo pulsus, amissurus esset*, ut ibidem auctor scribit. Rupert.

Prodigia nunciabant. Inter ea maxime horrendum, quod Cic. refert II. de Consulatu suo:

Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
Ipse suos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.

Ex Hetruscorum enim disciplina de iactibus fulminum, fulmen hoc fuit

regale. De eo Seneca Quaest. Natural. lib. II. cap. 49. *Regalia fulmina sunt, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis loca: quorum significatio regnum civitati minatur.* Tale, iudicio Casauboni, et illud, quod Suet. memorat in Augusto cap. 94. *Velitris antiquitus tacta de coelo parte muri, responsum est, eius oppidi civem quandoque rerum potiturum.* Adde quae de his prodigiis e Suet. Aug. cap. 94. Dione lib. XXXVII. et eodem Suet. in Octav. cap. 5. disserit Baronius in Apparatu ad Annal. Eccl. pag. 13. et 14. Rupert.

Igitur senatus decreto, Q. Marcius Rex * Fesulas, Q. Me- 276
tellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca missi. Nonius Marcellus de mutata declinatione agens, *senati decreto* hic legendum adnotavit, quam veram esse lectionem reor, et sic in altero manuscripto fuerat, sed erasum erat *i*. Habet eodem modo exemplar Florentinum. Rivius.

Q. Marcius. Confer Cic. I. Catilin. §. 7. Wasse. — Vid. Cicero in L. Pisonem cap. 23. inibi Abramus pag. 692. a. Consul fuit cum L. Metello. Vid. Manut. in Ciceron. Orat. Tom. III. part. 1. pag. 136. a. Broukhus.

Q. Metellus Creticus. Nonius in *Senati*, ubi hunc locum citat, praenomen Metelli non ponit. Ciacc. — Is consul fuit (ut memorat Asconius in Orationem in L. Pisonem) cum Q. Hortensio, anno ab Urbe condita 684. Cretam inde proconsul in populi Romani potestatem redegit: unde Creticus est appellatus. Sed de hoc Q. Metello plura Liv. lib. 98. 99. et 100. Florus libro tertio, Plutarchus in Pompeio, Dion lib. XXXVI. Cast. — Cic. II. Cat. Q. Metellus, *quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque praemisi.* §. 26. Wasse.

Circumque ea loca missi. Non poenitet me, quod aliquando, quamvis calide, coniecerim et emendaverim, *circumque e loco missi.* Sufficiunt exempla Plautus et Terent. Var. ὄνος λύρας: *Non vidisti simulacrum leonis ad Idam e loco ubi quondam subito eum cum vidissent, quadrupedem Galli tympanis adeo fecerunt mansuetum, ut tractarent manibus.* Hu. locum habes apud Nonium; Sallustii autem verba in voce *senatuis.* Coler. — Quibus non poenitet coniecisse, *circumque e loco missi*, nescio an non iudicent, se adhuc obtinere antiquum, ac priore morbo impeditos; nihil enim altera lectione evelatius, nihil aptius. Grut. — Omittunt auctores aevi sequentis *ea loca.* Livius I. 4. *Lupam sitientem ex montibus qui* circa sunt. et sic noster bis. Idem I. 4. *venando peragrare* circa saltus. et XXIV. 41. *Tamen quia* omnia circa *hostium plena erant.* Wasse.

Calumnia paucorum. In vetustis quibusdam est, *utrique enim* etc. sed in Manuscriptis est vulgata lectio. Asconius Pedianus *Ii utrique* legisse videtur, nam perperam ibi quidam *secundo* legunt, quasi *ii* numerum notet, ac non potius pronomen sit. Hoc eos, qui locum citarunt, non observasse miror. Rivius. — Pedianus: *Ii utrique ad urbem imperatores erant*, legit. Donatus: Hi utrique imperatores, ad *urbem erant, utrique impediti ne triumpharent, calumnia paucorum.* non contemnenda lectio. Apographon Martinianum: *utrique ad urbem Romam Imperatores*

erant. quod mendum ex ora libri, in contextum a librario esse translatum existimo: nam cum animadvertisset et alibi hoc modo Sallustium esse locutum, ut supra, *eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret.* et infra: *cum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romae*, dictionem *Romam* addendam putavit, ignorans omnem magistratum, etsi intramuranus non sit, *ad urbem* tamen dici. Cicero lib. IX. epist. ad Atticum: *Uti legi tuas litteras, quas a Fannio nostro acceperam, quibus mecum agebas, ut ad urbem essem.* Idem libr. IV. in Verrem: *Eripuit tibi istam orationem, Siculorum atque aratorum statuae illae equestres, quas tu paulo ante, quam ad urbem venires, parari inscribique iussisti.* Caesar lib. I. de Bello civili: *dent operam Coss. P. R. trib. pl. quique Coss. sunt ad urbem, ne quid respubl. detrimenti capiat.* C. Popma.

Praemium decrevere, servo libertatem, sestertia centum etc. Tanta est hoc loco lectionum diversitas, ut dubites quam potissimum sequaris. In quibusdam est: *Praemium servo, libertatem, et C sestertia, libero impunitatem eius rei, et sestertia ducenta millia.* In aliis: *Servo libertatem ex SC. sestertia C. libero impunitatem eius rei et sestertiorum ter ducenta millia.* In nonnullis item: *Decrevere praemium; servo libertatem, libero impunitatem eius rei, et sestertiorum ducenta millia.* Indicent docti: ipse quidem nihil mutare in tanta lectionum varietate volui. C. Popma. — Sic et Pal. Nazarianus, quomodo legisse Asconium, bene
277 monitum Rivio. Gruter. — Venet. * 1470. *missi sunt*, et *nam utrimque*, pro *hi u.* Martin. omittit *hi.* Servius autem ad Aen. I. 94. *Hi utrique ad urbem Imperatores.* Servius in artem Donati, *ire utrique Imp. a. u. e. utique impediti n. t. c. p.* pag. 1797. uti et Reg. et Marckii γ. primitus. L. 2. *nam utrique.* ad urbem, hoc est, in campo Martio, ubi castra metari, senatum petere, et a populo accipere solebant apparatum sumtusque in Triumphum. Asconius quidem in II. Verrin. ait, *omnem magistratum non intramuranum, etsi administrator eius in urbe fuisset, tamen dicitur esse ad urbem.* Verum illa Asconii huc proprie non spectant, neque probant hosce Impp. fuisse alibi, quam ubi triumphaturi solebant. Lex erat omnibus observanda, qua vetabatur, *ne intra urbem erxercitum imperare, classemque procinctam intra pomoerium habere liceret.* Neque interim in urbem inibant, quod et nomine Imperatoris et iure Triumphi exciderent, qui urbem ingressi essent. Appianus de B. Civil. Iulius Caesar, inquit, τῆς πομπῆς παρασκευὴν ἐπὶ τὸ λαμπρότατον ἐν τοῖς τῆς Ῥώμης προαστείοις διεκόσμει· εἰσελθόντι δὲ οὐκ ἦν ἐπὶ τὸν θρίαμβον ἐπανελθεῖν. Imperium etiam deponere urbem intrantibus necesse erat, proinde cum senatus Triumphum decresset, imperium in urbe, quo die Triumphus duceretur, populus dabat, rogatione a Trib. Plebis lata. Inde Augusto decretum imperium proconsulare, quod neque omitteret, si urbem inisset, nec ea egredi opus esset imperio repetendo, ut nos docet Dio LIV. Hi ergo Impp. eo modo impediti erant, quo Paulus Aemilius apud Plutarchum, et Lucullus apud Ciceronem Acad. II. *Cum victor a Mithridatico bello revertisset: inimicorum* calumnia triennio *tardius quam debuerat, triumphavit.* Et hoc est *obstringillare* apud Varronem de Vita P. Rom. IV. *Quod Curio quum id fecisset, dicebat amicis, ut illi renuntiaretur se* obstringillaturum, *ne Triumphus decerneretur.* Caeterum libet obiter V. L. apud Damasum in Elogiis ponere: *Tartaream solus potuit qui vincere mortem,* Invictus *solus Coelis inferre* Thriumphum. membranae C. C. C. vetustissimae, *Invectus Coelo.* Postremo *ad* pro *iuxta, apud*, obvium est. Livius II. 10. X. 29, 25. Hirtius III. 2. *abreptis ab eo II legionibus, ne ad eius periculum reservare, et retinere eas* ad urbem *Pompeius videretur.* Imperite ergo Paulus Vindingius pro *ad finitimos* apud Q. Septimium III. 15. legit *apud finitimos.* Caecilius apud Gellium II. 23. *qui quasi* ad hostes *captus, libere Servio salva urbe atque arce.* A. Victor Caes. XL. Ausonius in Villula:

Haec mihi nec procul urbe sita est, nec prorsus ad urbem.

Vide omnino Polybium VI. 13. Wasse. — Laudat Asconius in Accusat. II. in Verr. cap. 6. ubi legitur *ii utrique.* Broukh.

Ad urbem Imperatores erant. Romana phrasis, quam Asconius explicat: *Ad urbem esse dicebatur de iis, qui cum provinciali potestate, nuper e provincia revertissent.* Rupert.

Impediti, ne triumpharent. Polyb. lib. VI. Καὶ μὲν τὰς ἐπιτυχίας τῶν ἡγουμένων ἐκτραγῳδῆσαι καὶ συναυξῆσαι, καὶ πάλιν ἀμαυρῶσαι, καὶ ταπεινῶσαι, τὸ συνέδριον ἔχει τὴν δύναμιν. τοὺς γὰρ προσαγορευομένους παρ' αὐτοῖς θριάμβους, δι' ὧν ὑπὸ τὴν ὄψιν ἄγεται τοῖς πολίταις ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἡ τῶν κατειργασμένων πραγμάτων ἐνάργεια, τούτους οὐ δύναται χειρίζειν ὡς πρέπει, ποτὲ δὲ τὸ παράπαν οὐδὲ συντελεῖν, ἐὰν μὴ τὸ συνέδριον συγκατάθηται, καὶ δῷ τὴν εἰς ταῦτα δαπάνην. *Quin et partas bello victorias in maius extollere atque amplificare, aut contra obscurare atque elevare idem ordo potest. Triumphos enim, quos ipsi vocant, quibus rerum ab imperatoribus gestarum imago quaedam evidenter expressa, civium oculis subiicitur, pro dignitate agere, aut omnino ne agere quidem potest imperator, nisi consenserit Senatus, et in eam rem pecuniam decreverit.* Grasw.

Calumnia paucorum. Lucan. lib. I.

Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
Excipit, aut sacras poscunt Capitolia laurus;
Livor edax tibi cuncta negat.

Grasw. — Idem L. Aemilio Paullo contigit apud Livium lib. XLV. cap. 35. Bene Menander:

Meliora semper opprimit calumnia. Rupert.

Quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat. Eadem verba repetit infra III. Iugurth. Ciacc. — *Rempublicam enim*, ut Seneca de Const. Sapient. cap. 1., *hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque venum dabat; et coeca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.*

Hinc rapti pretio fasces, sectorque favoris
Ipse sui populus, lethalisque ambitus urbi,
Annua venali referens certamina campo:

* ait Lucan. lib. I. *Nam provincias*, inquit Seneca lib. I. de Benef. 278
cap. 9., *spoliari, ac nummarium tribunal, audita utrimque licitatione, addici, non mirum: quando quae emeris vendere, gentium ius est.* Huc Ta-

citus respexit XII. Annal. *Et cum vis negligeretur, avaritiam praefecti emercatur; obtestante Casperio, ne Armenia donum populi Romani, scelere et pecunia venderetur.* Hanc mercaturam etiam improbe alii exercuisse populi notantur a Thucyd. lib. II. ubi de Odrysis ait: *Κατεστήσαντο γὰρ τοὐναντίον τῶν Περσῶν βασιλείας τὸν νόμον, ὄντα μὲν τοῖς ἄλλοις, Θραξὶ, λαμβάνειν μᾶλλον, ἢ διδόναι, καὶ αἴσχιον ἦν αἰτηθέντα μὴ δοῦναι, ἢ αἰτήσαντα μὴ τυχεῖν· ὅμως δὲ κατὰ τὸ δύνασθαι, ἐπιπλέον αὐτῷ ἐχρήσαντο· οὐ γὰρ ἦν πρᾶξαι οὐδὲν μὴ διδόντα δῶρα. Longe alio instituto, quam Persae reges, quo et alii, Thraces utuntur, accipiendi potius, quam donandi. Turpius enim erat, eum, qui posceretur, non dare, quam eum, qui posceret, non impetrare. Tametsi hoc instituto plerumque imperiose utebantur, quoniam nihil danti nihil agere licebat.* Ibi verum fuit, quod Theognis:

Πᾶς γὰρ ἀνὴρ πενίῃ δεδμημένος οὔτε ἐνειπεῖν
Οὔθ' εἶρξαι δύναται. Grasw.

Q. Pompeius Rufus. Opinor designari Q. Pompeium Rufum, filium Q. Pompeii Rufii eius, qui Cos. cum L. Sulla fuit A. V. C. DCLXV. quique Praeturam urbanam gesserat A. V. C. DCLII. et ab eo signatos esse denarios, in quibus honos hic Praeturae et Consulatus patris expressus est, Sellae Curulis insignibus cum inscriptione, Q. Pompei. Q. Rufus. Cos. Ursin. — Cicero hoc de P. Sextio affirmat, Orat. pro Sext. cap. 4. ubi vide Hotoman. pag. 10. b. Broukh.

Q. Metellus Celer in agrum Picenum. Cic. II. Catilin. *Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus conatusque prohibebit.* et lib. V. Epist. Fam. Ep. 2. ad ipsum Metellum: *Quod cum dicerem, illud adiunxi: mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in Reipubl. salute retinenda, ut ego urbem a domesticis insidiis, et ab intestino scelere; tu Italiam et ab armatis hostibus, et ab occulta coniuratione defenderes.* Grasw. — Cicero Catilin. II. cap. 12. *Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus conatusque prohibebit* etc. Is Metellus brevi post mortuus est. Vid. Cicero Orat. post Redit. in Senat. cap. 10. pro Sextio cap. 62. in Vatin. cap. 8. pro Coelio cap. 14. 24. (quo postremo loco videbis veneno fuisse exstinctum ab uxore Clodia) in Pison. cap. 4. Broukh.

Hisque permissum est. Legendum, *hisque permissum,* omisso verbo substantivo, quomodo et Merseburgense exemplar et alia quaedam habent. Rivius. — Ball. et Martin. retinent *est*, caeteri non item. Wasse.

Pro tempore atque periculo. Pro tempore, hoc est, pro conditione temporum. Nec enim huius phraseos sensus, quo docti hodie passim eam usurpant. Tacit. XII. Annal. cap. 49. *pro tempore rebus turbidis consulere.* Iustin. lib. XI. cap. 1. §. 8. *Pro concione vulgus omne consolatus hortatusque pro tempore est.* ut erudite observavit Berneccerus. Rupert.

Adhoc si quis indicavisset de coniuratione. Melius in aliis *indicasset*, per syncopam. Rivius.

Quae contra Rempublicam facta erat. Forte nihilo inconcinnius, *contra Rempubl. facta*; ablegata voce principali et finali. Grut.

Praemium, servo libertatem et sestertia centum. In aliis codicibus adiicitur verbum *decreverunt*, ad hunc modum: *Praemium decreverunt* servo libertatem.* quod nescio num consultius intelligatur, an pona- 279
tur. Vetustus certe codex habet, *Praemium decrevere.* In Livio autem non uno dumtaxat loco, *servi praemium est 25 millium aeris, liberi C millium:* hoc est, Budaeana supputatione, servi 250 Coronati, liberi mille. Hic igitur servi praemium decuplo maius, liberi quintuplo. Nam centum H. S. faciunt Coronatos 2500. Ducenta vero 5000 Coronatos. Utrum quia seculum hoc ditius illis apud Livium, an periculum reipubl. hoc maius visum megistratibus ac senatui? Glar. — Sic et in Fabriciano, in ceteris fere, *praemium decrevere* etc. quomodo item in impressis vetustioribus, nisi quod in his fere *praemia* legimus, numero plurali, id quod minus probo. Rivius. — In quibusdam: *Praemium servo, libertatem, et C sestertia: libero impunitatem eius rei, et sestertia ducenta millia.* In aliis: *servo libertatem ex SC. sestertia C. l. im. e. r. et sestertiorum ducenta millia.* In nonnullis item: *decrevere praemium, servo libertatem, libero impunitatem e. r. et sestertiorum d. m.* C. Popma.

Servo libertatem et h-s c. Sic apud Tacitum lib. XIV. Annal. C. Cassius: *Multa sceleris indicia praeveniunt, servi si produnt, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere.* Grasw. — Nam ut ait Tacit. XV. cap. 59. *cruciatu aut praemio cuncta pervia sunt. Cum enim secum animus praemia reputat, simulque immensa pecunia et potentia animo obversantur: cedet fas et salus aliorum.* scribit idem eiusdem lib. cap. 54. Indicinae praemia vocat Apuleius lib. VII. *Μήνυτρα* Graeci. Ceterum centum sestertia aestimatione nostra, sunt Philippici 5000. Ut recte intelligas, sciendum est discrimen esse inter *sestertios* et *sestertia*. *Sestertius* dictus, quasi *semistertius* aut *sesquitertius*, eo quod in se contineat asses duos cum semisse, seu tertio asse dimidiato. (De prisco sestertio hoc accipe. Nam ubi eius valor, non tantum pondus, bello Punico II. prout etiam nostris hisce temporibus accidit, auctus est, sestertium quaternis assibus permutatum esse docet Plinius lib. XXXIII. cap. 3.) Hinc per geminum II. et S. a qua semis incipit, notatur hoc modo HS. *Sestertium* autem in neutro genere et in plurali *sestertia*, singula valebant mille numos sestertios, hoc est 25 Philippicos Hispanicos. Vid. Bernegg. ad Suet. Caes. cap. 26. Facit huc et id, quod Scal. in Catull. pag. 33. notavit: *Quindecim millia ducenta sestertia*, item *quindecim millia ducenti sestertii*, immane quantum discrepant. Priore summa fiunt denarium millia quadringenta viginti quinque, hoc est, Solatorum aureorum Francicorum millia quinque et triginta, quadringenti sexdecim, cum denariis excurrentibus octo. Nam unum sestertium imputatur in vicenos aureos solatos, cum decem denariis excurrentibus. Posterior summa conficit tantum denarios quadringentos viginti quinque, id est, aureos solatos tringinta quinque, cum quinque denariis excurrentibus. Rupert.

IMPUNITATEM EIUS REI. Sic omnes Codd. ex formula recte, quo pacto Gellius III. 16. *Sed Divum Hadrianum causa cognita decrevisse in undecimo quoque mense partum edi posse: idque ipsum* eius rei *decretum nos legimus.* Caesar B. Gall. VI. 17. *gravissimumque* ei rei *supplicium cum cruciatu constitutum est.* et VII. 2. *tempore* eius rei *constituto, ab concilio disceditur.* et alibi. Graeci videntur hanc rem concipere omissis vocibus *eius rei.* Iulianus Imp. Orat. I. *Ἄδεια δὲ πᾶσιν ἐδίδοτο τοῖς ταξαμένοις μετὰ τοῦ Τυράννου.* Diodor. I. 36. *Δοθείσης ἀδείας αὐτοῖς.* Cicero VIII. Philip. fine. *eius rei.* At Tacitus An. III. 27. *otium* ei rei *haud in longum paravit.* Noster Iug. XXI. *fides* eius rei *penes auctores erit.* Confer capp. 31. 64. Hoc modo abundat *legibus* c. 58. *tunc lex Porcia aliaeque leges paratae sunt;* quibus legibus *exsilium damnatis permissum est.* apud Cic. *dies.* WASSE.

UTI GLADIATORIAE FAMILIAE CAPUAM. Hic Commentatores nihil ad rem dicunt. Alius quidam ita exponit, uti *gladiatoriae familiae*, id est, *ipsi gladiatores in familias distributi*, *per municipia distribuerentur*, ne Romae tumultum moverent, ut antea sub Spartaco factum est, atque hoc pro cuiusque municipii opibus. quae sententia non multum
280 abest a vero. Illud *cuiusque* Badius exponit, * scilicet *familiae.* Sed C. Caesaris verba in oratione, quae postea sequitur, ostendunt de municipiis intelligendum. Ea ita habent ad finem eius orationis, ubi de captivis sententiam definit: *Sed ita censeo*, inquit, *publicandas eorum pecunias, et ipsos in vinculis habendos per municipia quae maxime opibus valent.* haec ille. GLAR. — Arbitror Sallustium per gladiatoriam familiam, servos gladiatores intelligere. Horum enim amicitiam Catilina contraxerat, ita ut nemo inter eos esset, paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateretur. Cicero, invectiva secunda in Catilinam: *Gladiatores, quam sibi ille maximam manum, et certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen vestra continebuntur.* Portius Latro, in declamatione in Catilinam: *Sed L. Catilinam constat, dies omnes, omnium civium conscientia, sive in foro, sive in turmis agere; nunc stipatum catervis exoletorum suorum, nunc vero gladiatoris agminibus per ora vulgi palam obvolitare.* C. POPMA. — Nempe harum multitudinem suspectam habebant. Flor. libr. III. cap. 12. *Unde gladiatorii adversus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem, effusq largitio? quum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium artem facit.* Tacitus III. Annalium: *Adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* De iis loquitur quos Sacrovir armavit. et XV. *Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste, tentata eruptione, praesidio militis, qui custos adesset, coerciti sunt.* Hos ergo tum ita distributos fuisse verisimile est, ne ad Catilinam erumperent. Id indicat Cic. II. in Catilinam: *Gladiatores, quam sibi ille maximam manum et certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt quam pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur.* GRASW. — Ne, si Romae esset tantus numerus, coniuratos iuvaret. Sueton. de Aedilitate Caesaris cap. 10. *Cum multiplici familia undique comparata, inimicos exterruisset: cautum est de numero*

gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romae habere liceret. Nam et hoc interdictum ad habitationem potius in urbe pertinere, quam ad pugnantium numerum, opinatur Lips. I. Saturnal. XII. Adde Bern. in Ger. Tac. Q. 134. RUPERT.

ROMAE PER TOTAM URBEM VIGILIAE HABERENTUR. Ut intelligatur, quae tum temporis diversa praesidia urbis fuerint, notabilis est locus Taciti, lib. XV. Annal. *Magis magisque pavido Nerone, quanquam multiplicatis excubiis semet sepsisset. Quin et urbem per manipulos occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis.* GRASW.

EISQUE MINORES MAGISTRATUS PRAEESSENT. Sic Livius lib. XXXIX. *Senatus quaestionem extra ordinem de ea re mihi collegaeque meo mandavit: nos quae ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus Magistratibus mandavimus.* GRASW. — Cicero pro Sulla cap. 29. BROUKH.

MINORES. Quorum scilicet erant minora auspicia. At qui potiore alite ducti erant, hi *maiores*, quos Polyb. *ἐπιφανεῖς ἀρχὰς* vocat. Patet enim ex edicto Consulum apud Gellium XIII. 15. illis alteris non licuisse servare de coelo. *Ne quis magistratus minor* de coelo servasse *velit.* Inde Servius ad III. Aen.

> *Nate Dea, nam te maioribus ire per altum*
> *Auspiciis manifesta fides.*

Maioribus, id est Coelestibus: auspicium de coelo ab Auguribus vocatur auspicium maximum. Maiora vero auspicia magis rata erant quam caeterorum; fiebant enim tum plurifariam tum maiore templo et solennitate. Maiores ergo magistratus sunt Consules, Praetores, Censores, caeteri minores. Vide Festum in voce pag. 216. Livius XXV. 1. *Incusati graviter ab Senatu Aediles, Triumviri capitales, quod non prohiberent* etc. paulo post: *uti potentius iam esse id malum apparuit, quam ut* minores per magistratus *sedaretur, M. Atilio, praetori urbis, negotium ab senatu datum est.* Et XXXII. 26 *In timore civitas fuit, obsides captivosque Poenorum ea moliri: itaque et Romae vigiliae per vicos servatae: iussique circumire * eas minores magistratus: et Triumviri carceris, lautumiarum 281
intentiorem custodiam habere iussi: qui Senatores essent, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset. Vide etiam eundem lib. XXXVI. 3. et XXXIX. 14. de huiusmodi excubiis; et Dionem lib. LV. pag. 554. Sueton. in Aug. cap. 30. Eodem modo habemus *minores sacerdotes* apud Lucan. I. 595. WASSE.

CAP. XXXII.

QUIBUS REBUS PERMOTA CIVITAS, ATQUE INMUTATA FACIES URBIS ERAT. Ferme est ut pronuntiem illa, *permota civitas*, natum a glossa. certe parum habet quod heic agat, ut etiam substantivum *erat.* GRUT. —

Liv. lib. XLIV. *Rumores credulitate vestra ne alatis, quorum autor nemo exstabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri hoc praecipue bello animadverti, nemo tam famae contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam* (*si diis placet*) *in conviviis sunt, qui exercitum in Macedoniam ducant, ubi castra locanda sint sciant, quae loca praesidiis occupanda, quando, aut quo saltu intranda Macedonia* etc. Grasw. — Graeci fere *Ἄστεϊ καὶ λαοῖσιν*. ita Q. Calaber I. 437. Latini: *Salva urbe atque arce.* Haec duo vix alibi coniuncta reperies. At nihil ideo mutandum. Q. Septimius III. 16. *Ac mox ex omni parte* Urbs *clauditur, foedatur regni habitus, atque in modum lugubrem funestumque obducta* facies civitatis. L. 1. 2. et Martin. *urbis facies*, Bodleiano ut et Septimio recte abest vox *erat*, quod delendum. Marckii γ. λ. L. 1. 2. *urbis facies*; et sic Martin. Talia multa apud auctores, v. g. Aen. V. 778.

— — feriunt mare et aequora verrunt.

B. Pub. *atque erat.* Wasse.

Quae diuturna quies pepererat. *Nescio quo fato magis bellantes, quam pacati, propitios habemus deos*, iure exclamat L. Quinctius Cincinnatus apud Livium lib. III. Nec alia mens Iuvenalis Sat. VI.

Nunc patimur longae pacis mala: saevior armis
Luxuria incubuit victumque ulciscitur orbem. Rupert.

Repente omnis tristitia invasit, festinare, trepidare. Sic Cic. Orat. II. de L. Agrar. *Equidem qualem Kal. Ianuar. acceperim Rempubl. Quirites, intelligo: plenam sollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent: omnia turbulenta consilia contrahunt Reipublicae statum, et contra vestrum otium partim iniri, partim inita esse videbantur: sublata erat de foro fides: novae dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quaeri putabantur.* Grasw.

Neque loco, neque cuiquam homini satis credere. Legendum *neque homini cuiquam*, ut est in MSS. atque hic in hisce vocibus ordo fere semper apud alios quoque reperitur. Rivius. — Totidem verbis in Iugurth. *Neque loco, neque mortali cuiquam, neque tempori satis credere.* Ciaccon. — Sic cum oligarchiam conspiratio quorundam induxisset Athenis, omnesque qui contradicebant e medio tollerentur, Thucyd. lib. VIII. *Καὶ τὸ ξυνεστηκὸς πολὺ πλέον ἡγούμενοι εἶναι, ἢ ἐτύγχανεν, ὃ ἦν, ἡσσῶντο ταῖς γνώμαις, καὶ ἐξευρεῖν αὐτὸ, ἀδύνατοι ὄντες διὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀλλήλων ἀγνωσίαν, οὐκ εἶχον. κατὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ προσολοφύρασθαί τινι ἀγανακτήσαντα ὥστε ἀμύνεσθαι ἐπιβουλεύσαντα, ἀδύνατον ἦν. ἢ γὰρ ἀγνῶτα ἂν εὗρεν ᾧ ἐρεῖ, ἢ γνώριμον ἄπιστον. ἀλλήλοις γὰρ ἅπαντες ὑπόπτως προσῄεσαν οἱ τοῦ δήμου, ὥς μετέχοντά τινα τῶν γιγνομένων. Cum multo plurium conspirationem esse suspicarentur, quam erat, animo succumbebant. Nec id licebat explorare, tum propter magnitudinem civitatis, tum propter mutuam ignorationem. Neque fas cuiquam erat ob id ipsum apud alium lamentari, aut miserari suam vicem, quasi de ulciscendo secreta consilia agitaret. Aut enim ignotum aut notum invenisset, cui nihil fideret. Singuli enim ex populo*

suspiciose se invicem adibant, velut clam participes eorum, quae agerentur. Grasw. — . Thucyd. VIII. pag. 283. ed. Steph. Wasse.

* Neque bellum gerere, neque pacem habere. Sic Iugurth. 282
neque praelium facere, neque otium pati. Ciacc. — Exturbarem libens istud *gerere*, tanto quidem promtius, quod sint MSS. in quibus non comparet, sed eius loco *agere*. Grut.

Suo quisque metu. Petronius pag. 440. *Quantum quisque timet tantum fugit.* Dictys II. 2. *Multa praeterea* pro metu suo *adiicientes, nunciant.* Statius Theb. III. 6.

Pessimus *in dubiis* augur timor.

VII. 112.

— — bonus omnia credi
Auctor, et horrificis lymphare incursibus urbes.
Si geminos soles, ruituraque suadeat astra,
Aut nutare solum, aut veteres descendere sylvas,
Ah! miseri vidisse putant.

Loquitur de *Pavore*, Martis comite. Infra:

Nil falsum trepidis.

Quo in loco pro

— — ter sustulit hastam:
Ter contorsit equos, clypeum ter pectore plausit.

Bernartius ex vett. *concussit equos.* Quod miror cur non in textum recepit Cruceus, ita disertim nostri omnes, recte. solent aurigae immissis in terga habenis, equos ad cursum incitare. Et hoc est quod noster alibi vult, per

Verberibusque iubas, et terga lacessit habenis.

Fallor, an illud Virgilii ob oculos habuit:

Utque acres concussit equos, *utque impulit arma.*

ubi pessime se gerit Ruaeus. Confer Aeneid. V. 147. Ovidium Metam. II. 202. Hoc sensu, licet obscurius, alicubi de Asopo fluvio Papinius:

Flumina concussit, generum indignata Tonantem. Wasse.

Suo quisque metu pericula metiri. Hoc ingenium timoris graphice depingit Claudianus de Bello Getico:

Utque est ingenioque loquax, et plurima fingi,
Permittens credique timor; tunc somnia vulgo
Narrari, tunc monstra deum monitusque sinistri,
Et si quid fortasse quies neglexerat omen
Addit cura novis. Rupert.

Ad hoc mulieres, quibus pro reipublicae magnitudine belli timor. Hoc a quibusdam et inverse legitur, et perverse exponitur; non est dubium Sallustium dicere velle, cum tam magnum ac tam potens esset Romanum imperium, ut non facile quisquam Romanis bellum inferret, insuetum ac insolitum fuisse omnibus, maxime vero mulieribus belli timorem. Paulo post, *rogitare Deos:* quidam accusativum *Deos* sustulerunt. ceterum cum sui cuique verbo eo in loco sint casus, ego *Deos* non tollerem, etiamsi admirationem gesticulantium mulierum habeat.

Glar. — Meus liber non habet *pro*. Sed quid si legamus? *Ad hoc mulieres; quibus ille timor insolitus incesserat, pro reipubl. magnitudine afflictare sese.* Ciacc. — Videtur scribendum, *pro rei magnitudine*; et fortasse totus hic locus ita legendus: *Ad hoc mulieres, quibus ille timor insolitus cesserat, pro rei magnitudine afflictare sese.* Ursin. — Sic decem minimum membranacei; illud, *quibus pro Reipubl. magnitudine*, vix inveni in duobus vilissimae notae MSS. Tertius vero habet, *quibusque Reipubl. magnit.* sciamus autem invectum editionibus nostris a Pomponio Laeto, neque enim exstat in editis prioribus. Locum istum bene explicat Glareanus, nam valde heic abit a indicii sui acrimonia Fulvius Ursinus. Ceterum vox *incesserat* deleri posse salva sententia, quilibet videt, quod iterum dico propter eos, qui nescio quam verborum avaritiam affingunt Sallustio. Grut.

Reipublicae pro magnitudine. *Reipubl. pro magn.* transpositio bonis auctoribus usitata. Liv. XXV. 1. *ubi potentius iam esse id malum apparuit, quam ut minores per magistratus sedaretur.* Multus est in hoc genere Arnobius: nihilominus delenda est praepositio, Codicibus Regio, Marckii λ. γ. Pemb. L. 1. 2. et Martin. praeeuntibus. Venetae tamen retinent. Wasse.

Belli timor insolitus incesserat. Nam, ut Xenophon scribit, *Πάντα τὰ πολεμικὰ ἐξαίφνης δρώμενα φοβερώτερα.* Huc adde Lipsium
283 Polit. lib. V. cap. 16. Coler. — Seneca Epist. LXXVI. * *Praecogitati mali mollis ictus venit. At stultis et fortunae credentibus, omnis videtur nova rerum et inopinata facies. Magna autem pars est apud imperitos mali, novitas.* Rursum Ep. XCI. *Inexspectata plus aggravant: novitas adiicit calamitatibus pondus, nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. In omnia praemittendus est animus: cogitandumque non quicquid solet, sed quicquid potest fieri.* Idem lib. VI. Nat. Qu. cap. 3. *Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, utpote quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria. Ex insolito formido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitavimus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiae poenas, tanquam novis territi, cum illa non sint nova, sed insolita.* Grasw.

Manus supplices ad coelum tendere. Polyb. lib. III. ante pugnam Cannensem: *ἐξ ὧν εὐχαὶ καὶ θυσίαι θεῶν, ἱκετηρίαι καὶ δεήσεις ἐπεῖχον τὴν πόλιν· δεινοὶ γὰρ ἐν ταῖς περιστάσεσι Ῥωμαῖοι, καὶ θεοὺς ἐξιλάσκεσθαι καὶ ἀνθρώπους· καὶ μηδὲν ἀπρεπὲς μηδ' ἀγενὲς ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ἡγεῖσθαι τῶν περὶ ταῦτα συντελουμένων. Omnes igitur vota concipere, rem divinam facere, diis immortalibus supplicia ac preces agitare. Solent namque Romani necessario suo tempore miram industriam ad Deum hominumque iram avertendam adhibere: neque eorum, quae in eiusmodi casibus fieri amant, quicquam aut parum decorum, aut parum sua generositate dignum arbitrantur.* Grasw. — Neque aqua aquae, neque lac est lacti unquam similius, quam haec sunt iis, quae Agathias commemorat lib. V. Histor. *Nemo tum temporis erat, qui non metu vehe-*

menter perculsus attonitusque esset. Quocirca vota quotidie nuncupabantur, hymnique supplices audiebantur, omnibus in unum congregatis; et quae verbis quidem semper laudantur, re autem ipsa raro confirmantur, tum utique promtissime praestabantur. Iusti enim confestim omnes in mutuis contractibus videbantur, adeo ut et principes quaestui renunciantes, ex legum norma iudicia exercerent, et qui potentiores essent, quiete modesteque sese gerentes iusta aequaque facerent et a turpibus factis abstinerent. Haec autem omnia ad certum aliquod tempus fiebant, recenti scilicet adhuc et vigente metu. Simul ac vero malum remitti ac cessare coepit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Haec ille in historia terrae motus cuiusdam horribilis, ubi et adiicit, *talem animorum motum atque impetum vocari posse non iustitiam revera neque pietatem solidam pariter atque efficacem, qualis ex recta opinione et constantissimo studio in animis efformari solet, sed machinationem quandam incompositam, ac veluti nundinationem fallacissimam, ad subterfugiendum ac propulsandum malum institutam. Bona itaque opera* (inquit) *demum necessitate cogente degustamus.* Optime Plin. lib. VIII. cap. 10. *Tunc praecipue votorum locus est, cum spei nullus est.* Et Sil. lib. VII.

Tanta adeo, cum res trepidae, reverentia Divum
Nascitur, et rarae fumant felicibus arae.

Adde Gruter. ad Livii lib. I. cap. 31. lib. V. cap. 16. et 46. lib. XXII. cap. 3. Bern. ad Suet. Tit. VIII. 14. b. Rupert.

Rogitare, omnia pavere etc. Pall. pretii edecumati, nihil abeunt ab hac scriptura, nisi quod Naz. initio habuerit *recogitare.* quibus aetas est recentior adiiciunt, *rogitare Deos, omnia pavere*, quod non etiam admittam, facit praecedens, *manus supplices ad coelum tendere:* qui hoc enim facit, utique rogat Deos. Putarem potius repetendum, *rogitare omnia, omnia pavere*; ut dudum indicavi in libellis Suspicionum; quas quamvis haud magnae rei, diutius tamen publico arcere non est animus: ne si quid mihi accidat humanitus, aut pereant, aut intervertantur; quid enim dicam interpolentur? cum videam modo exortum genus hominum vere frontis ferreae, quibus audacia est vulgare viventium adhuc scriptorum monumenta eaque mutila: neque id tantum; sed et eis interspargere, proprias ne, an alienas coniecturas, tanquam palmarias; imo etiam intermiscere, si non propria, at certe aliorum * elogia, plus 284
quam sesquipedalia; idque contra auctorum ipsorum et opinionem et mentem, nedum voluntatem; et tales tamen videri volunt a Natura potissimum delecti corrigendis moribus. Grut. — *Sibi patriae diffidere* L. 2. omissa copula. Wasse.

Lege Plautia. *Legem Plautiam* exponunt, qua coniurati accusati respondere cogerentur ad omnia apud Tribunos: quod equidem lectori discutiendum relinquo; nam ego originem eius non memini me legere. Itaque ne hoc quidem mihi planum, num recte hic expositum in Commentario, cum Sallustius ait, *a L. Paulo*, id est, ut Commentarius exponit, a Tribuno plebis. Glar. — Manuscripta *lege Plautia*, ut sequatur adiectivum, ita ut in talibus fere solet. nam dicimus *lex Iulia, lex Manilia,* etc. Rivius. — Miseret me interpretum Sallustii, qui legem Plautiam

exponunt, qua coniurati accusati respondere cogerentur ad omnia apud Tribunos plebis; cum Sallustius aperte legem Plautiam, sive Plotiam intelligat, quae de vi fuit. Eius crebra mentio fit apud veteres. Quod mirum est, Glareanum se nescire fateri. Cicero pro Milone, Caelius ad Ciceron. Epist. VIII. Iustin. Imp. Instit. de usu cap. ubi cum Iulia coniungitur, quae et ipsa de vi erat. l. non solum §. dominus D. de usucap. Commemoratur etiam Plotia de iudiciis. Item alia Plotia de peregrinis in urbem recipiendis, apud Ciceron. pro Archia. Idem lib. I. Epist. 15. scribit ad Atticum, Agrariam legem a Flavio promulgatam, eandem fere fuisse, quae fuerat Plotia. Coler. — Tulit hanc legem M. Plautius Silanus tribunus plebis, in eos qui vel vi rempub. oppugnassent, vel clam et dolo aliorum saluti insidias fecissent. Cicero de responsis Aruspicum: *Deinde cum ille saxis, et ignibus, et ferro, vastitatem meis aedibus intulisset, decrevit Senatus, eos qui id fecissent, lege de vi, quae est in eos, qui universam Rempub. oppugnassent, teneri.* Idem pro Milone: *Hanc vero quaestionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quaestiones; vel de caede, vel de vi: nec tantum moerorem, ac luctum Senatui mors P. Clodii adferebat, ut nova quaestio constitueretur.* Accedit et huius orationis interpres Pedianus: *Deinde*, inquit, *post paucos dies apud Considium quaestorem lege Plautia, de vi, subscriptione eadem, accusatus est, quod loca occupasset, et cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis.* Sall. in Ciceronem: *Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quae post consulatum, cum Terentia uxore, de Rep. consuluisti, cum legis Plautiae iudicia domi faciebatis.* Atque hanc Plautiam rogationem C. Caesar oratione sua suasit: id quod ex Gellio intelligi potest, cuius verba lib. XIII. cap. 3. haec sunt: *Reperi tamen in oratione C. Caesaris qua Plautiam rogationem suasit, necessitatem pro necessitudine dictam, id est, iure affinitatis.* C. Popma. — Cic. pro Coelio: *Iam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quaeritis: quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet.* Grasw. — Mandata quaestio ex lege Plautia videtur hunc in modum: *Is, cuius haec quaestio erit, de eius capite quaerito, qui adversus rempublicam coniurarit, insidias senatui fecerit, magistratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut seditionis causa loca superiora occuparit, alienasve aedes saxis, ignibus aut ferro occuparit, deque iis quotidie quaerito.* Itemque *de eius capite quaerito, qui possessorem e fundo hominibus armatis deiecerit dolo malo, aut armatis obiectis, ut inde profugeret, causam attulerit, prohibetoque, ne praedium, unde deiectus possessor sit, usu capiatur. Eis damnatis aqua et igni interdicito.* Lege Sigon. lib. II. de Iudiciis cap. 33. Rupert. — Confer cap. 37. Catilin. Vide omnino Cic. I. Catilin. §. 4. *At nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem nostrae auctoritatis, habemus enim huiusmodi Senatusconsultum* etc. Wasse.

Dissimulandi caussa, et quasi sui expurgandi. Alii codices habent, *aut sui expurgandi.* meus *dissimulandi caussa: tum sui expurgandi.* legerem: *dissimulandi, an sui expurgandi, sicuti iurgio lacessitus*
285 *foret, in Senatum venit.* Tacitus sane, * affectator Sallustii maximus,

huiusmodi locutionem frequenter usurpat, ut Annal. XV. *Nihil metuens, an dissimulando metu.* et libro I. *Legiones metu, an contumacia deseruere.* et II. *Metu invidiae, an ratus conscientiam satis esse.* et *finem vitae sponte, an fato implevit.* Giacc. et Ursin. — In quibusdam, *et sui expurgandi.* mihi liquet, rectum esse: *dissimulandi caussa, an quasi sui expurgandi.* Sic Tacitus lib. IV. Hist. *Simul Civilis ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum.* Item lib. I. Hist. *is magnitudine subditi sceleris, an corrupta latius castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae.* Curtius lib. IX. *Sed metune, non traditur, an oborta seditione inter ipsos, subito profugerunt barbari.* Facile coniectare, illud *non traditur* aliunde quam a Curtio esse. Itaque eiiciebam et sermonem ad hanc ipsam formam, de qua agimus, revocabam. Palm. — Sic MSS. minus vitiosi, a quibus minimum abeunt quos excussit Bongarsius, praeferentes, *et aut sui exp.* quomodo etiam praeter aliquot Pall. editiones primae; interpolata a Laeto praefert, *dissimulandi caussa et sui expurg.* ab Aldo seniore, *et quasi sui exp.* quae forma in nullo scripto Pall. Valde se mihi probat coniectura Fulvii, *an sui exp.* Grut. — B. Pub. *vel sui, quasi* Pemb. et Arond. *aut sui,* λ. *et ut sui.* Marck. γ. *aut. quasi* abest L. 1. L. 3. *aut* pro *quasi* L. 2. Reg. Wasse.

Sicuti iurgio lacessitus foret, in senatum venit. In aliis est ordo verborum mutatus, licet manente sensu. Sed ad haec et similia est nobis connivendum, ne minutis in rebus occupari, *καὶ περὶ μικρὰ σπουδάζειν* videamur. Rivius. — Forte: *si cuius iurgio:* vel *si quo.* Gronov. — *Iurgium* pro *caussa*, et *lite*, saepius. adeas Varronem de L. Lat. lib. VI. Manilium II. 113. Phaedr. I. 1. III. 2. Hyginum Fab. cap. 7. Pithoei Epigr. lib. II. pag. 67. Lucani Panegyr. ibidem pag. 115. Avienum Fab. XV. etiam sequioris aevi scriptores, Mamert. lib. I. pag. 703. Ammianum XVIII. 1. 5. XXVIII. 4. XXIX. 2. Cassiodor. Var. I. 5. Ambrosium Offic. I. 30. Corippum II. 49. Marium Victorin. pag. 592. Alcimum Avitum pag. 599. 606. Drepanium Florum Ps. XXVI. Sidonium II. 7. Sed haec significatio huic loco non quadrat. Huius rei fidem faciunt verba *lacessitus, maledicta alia cum adderet.* Quare capienda vox ad literam, nam in Senatu taxare et retaxare se invicem solebant. Livius XLII. 22. *Ibi,* hoc est in Senatu, *quum laceratus* iurgiis *multorum esset.* Seneca de Ira II. 25. *Feret iste aequo animo* civile convicium, *et ingesta in Concione* Curiave maledicta, *cuius aures tracti subsellii stridor offendit?* Vide Cic. in Philip. et Quintilianum X. 4. Institut. Extat huiuscemodi iurgium inter *Ap. Claudium* et *Laetorium* Trib. Pleb. apud Livium II. 56. etiam *Vespasiani* responsum apud Suetonium Vesp. IX. *qui de iurgio quodam Senatoris Equitisque Romani ita pronunciavit:* Non oportere maledici Senatoribus, remaledici civile fasque esse. *remaledico ἀντιλοιδορῶ.* Quia non ausi sunt aperte laedere, inde nata *obliqua schemata, figurae Caussidicorum,* et *morsus figurati*, de quibus abunde Spartianus, Suetonius, Macrob. aliique. Wasse. — Muretus *iniuria,* in Ciceron. Catilin. I. cap. 7. pag. 626. a. Broukh.

Sive praesentiam eius timens, sive ira commotus. Itane time-

bat praesentiam Catilinae Cicero? Nullimodis. Quin constat animose et gestientem gaudio, magno denique ardore et studio hanc orationem dixisse. Fuit enim haec illa Invectivarum, nisi fallor, prima, quarum etiamque superstites quatuor. Ipse Cicero nominatim duarum tantummodo meminit lib. II. Epist. ad Atticum. Coler. — Vix mihi persuadeo lectionem loci huius sinceram, utraque sane caussa indigna Cicerone. Itaque quamvis posset refingi, *sive praesentia eius sive ira commotus;* capior potius suspicari pleraque a glossa, ac fuisse primitus: *Consul, praesentia eius commotus, orationem* etc. Grut.

Orationem habuit luculentam atque utilem Reipublicae. Quintilianus, dialogo de Oratoribus: *Nam si ad utilitatem vitae omnia consilia, facta nostra, dirigenda sunt; quid erit tutius, quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro feras, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus?* etc. Grasw.

Quam postea scriptam edidit. An ista putabimus Sallustii? vix. Gruter.

286 Ubi ille adsedit. Sic infra: *postquam Cato assedit.* * Consultantes enim Senatores, aut dicentes stare oportebat, ut Dionys. Halicarnass. Alias sedebant. Nam sedendo prudentiores esse solent, ut credebant antiqui. Id etiam Plautus allusit in Mostellaria:

— — *nimio plus sapio sedens.*

Hinc *consessus.* Sed et Magistratus iura reddens *sedere* dicitur. Hinc Consiliarii *Adsessores* dicti, quia praesidibus adsidebant lib. I. et ult. C. de offic. adsessor. Sueton. in Tiberio: *Eum sese magistratibus pro Tribunali cognoscentibus saepius obtulisse Consiliarium, atque adsedisse.* Hinc quaedam praesidis pars vocatur *Adsessor* apud Iuris consultos, credo, quod et consiliorum et laborum eius particeps sit. Unde in vet. Glossar. erudite scriptum est: *adsessor, σύμπονος.* Coler. — Nota ritum. Dicentes stare oportebat. Sic infra cap. 53. de Catone: *postquam Cato assedit.* Rupert. — Paullo aliter haec narrat Cicero Orat. pro Murena cap. 25. et in Pison. cap. 2. Broukh.

Catilina, ut erat paratus ad simulanda omnia. Manuscripta, *ad dissimulanda omnia.* et sic item ex impressis quaedam, velut Beroaldinum et Venetum. *dissimulamus* autem quae sunt; *simulamus* quae non sunt. sed et paullo ante de eodem Sallustius: *Postremo dissimulandi caussa* etc. quamquam vulgatam lectionem non reiicio, quam et Merseburgense habet. Rivius.

Demisso vultu. Quamvis in Senatum satis protervo venerat. Cicero: *Hic tamen vivit: vivit? immo etiam in Senatum venit; fit publici iudicii particeps, notat animo et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum.* Porcius ait, serius paullo in Senatum venisse: *Transeo rem illam simillimam prodigio, cum mane isto iam coacto Senatu, redundantibus subselliis, serius in Senatum praeter consuetudinem venisses, quod nulli non oculi te Senatorem statim consignarunt ingredientem, demisso voltu, pallore terribili, luminibus errantibus ac facie prae se ferente nescio quid inusitatae crudelitatis.* Quae verba Porcii vide num careant maculis. Certe legerim: *luminibus horrentibus*, quae sup. *foedos oculos* dixit. Dein ex veteri editione audacter repone: *inusitatae crudelitatis.* ut Apuleius et Agell. loqui amant. Coler. — Ita Codd. et Priscianus pag. 763. et 771. etiam Pseudo-Latro XVII. ὡς ἀπὸ χρηστοῦ συνειδότος, inquit Dio. Habitu supplicantis in Consulem maledicta ingessit. et fere milites Appii Claudii apud Livium II. 58. Praesenti vultus demittere, *tacite praetereuntem exsecrari.* Quae autem in Senatu Noster, ea omnia in foro Catilinam dixisse ait Appianus Bel. Civil. II. ut Plutarchus, quem fere sequitur. Cic. Senatum in aedem Iovis Statoris vocasse ait, quod patet etiam ex II. Catilin. §. 22. verum huius iurgii ne meminit quidem; cui tamen respondere videtur ipse Cicero IV. Catilin. §. 16. Wasse. — Multo aliter Cicero loco modo laudato. Broukh.

Postulare a Patribus conscriptis, ne quid. Ita omnibus literis Com. meus, nec abit Pal. Naz. nisi quod unica litera expresserit vocem alteram, sic: *postulare Patribus C. ne quid.* unde natum aliorum MSS. editorumque, *a Patribus coepit, ne* etc. at enim, cum illud *a* non sit in Naz. restetque in Pal. sec. *postulare patres coepit;* videndum an non potius scripserit auctor, *Postulare P. C. ne* etc. Grut. — *Postulare Patribus* L. 1. 2. Marck. γ. λ. B. Pub. Pemb. L. 1. 2. Carrio. Wasse.

Ne quid de se temere crederent. Thucyd. lib. VI. *Διαβολὰς μὲν οὐ σώφρον, οὔτε λέγειν τινὰς ἐς ἀλλήλους, οὔτε τοὺς ἀκούοντας ἀποδέχεσθαι. Obtrectationes quidem vel invicem dici, vel ab audientibus admitti nequaquam prudentiae est.* Hinc etiam Cic. pro Coelio: *At fama fuit. Quotusquisque istum effugere potest, in tam maledica civitate?* Grasw.

Ea familia ortum. Nobili scilicet. Cic. pro Sext. *Erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus.* Grasw.

Ita ab adolescentia vitam instituisse, uti omnia bona in spe haberet. Alii *haberent.* pro: ut omnia bona de ipso speranda et exspectanda forent. Perperam et Gymnicus et alii, * *dicebat vitam in-* 287
stituisse. quod verbum ex glossa addita, ut opinor, irrepsit in contextum, nam maiore cum gratia et venustate abest. Ita Cicero: *Habendas esse quam laxissimas habenas; caput enim esse ad bene vivendum securitatem.* et Virgilius IX. Aeneid.

— — *tunc Ninus et una*
Euryalus confestim alacres admittier orant,
Rem magnam, pretiumque morae fore. — Supple *dicunt.*

Tale illud quoque in Iugurtha: *Postero die cum Aulo in colloquio verba facit: tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clausum teneat, tamen se rerum humanarum memorem, si secum foedus faceret, incolumes omnes sub iugum missurum.* ubi perperam est in Veneto quodam, *tamen se dicit memorem.* quod verbum ex glossa addita irrepsit. Rivius. — Fuerat enim Catilina, ut testatur Cicero, non sine speciosa virtutum adumbratione adulescens. Coler. — Recte provocaret ad priorem vitam; si

vere. *Ut enim ignis in aquam coniectus continuo restinguitur et refrigeratur: sic referuens falsum crimen, in purissimam et castissimam vitam collatum, statim concidit et extinguitur.* Cicero pro Rosc. comoedo. GRASW.

UT OMNIA BONA IN SPE HABERET. Vocem *bona* additam esse existimo. Sic enim loquitur saepe Cicero. ut libro Epistolar. ad Famil. XII. Epist. 17. *Omnia esse in Bruto tuo.* et lib. XVI. *Omnia habebo a te.* CIACC. et URSIN. — Eruditus scilicet iis artibus, *quibus ingenia ad magnae fortunae cultum excitantur.* Liv. lib. I. Ita et de P. Sextio Cicero: *quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suit reddere deberet, diligentissime cogitabat.* Et apud Ciceronem lib. X. Epist. Fam. 8. Plancus ad S. P. Q. R. *Nam quis in ea fortuna, quae mea est, et ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, et cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quicquam pati, aut perniciosum concupiscere potest?* GRASW.

OMNIA BONA. Vocem *bona* additam esse existimo. Sic enim loquitur saepe Cicero; ut libro Epistolar. ad Famil. III. Epist. 17. *Omnia esse in Bruto tuo.* et lib. XVI. *Omnia habebo a te.* Ciaccon. Fallitur ille, ut alias. Vide nos ad Iugurth. cap. 22. WASSE.

NE EXISTIMARENT. Perperam Gymnicus *neque.* RIVIUS. — Pall. quinque minus recentis aevi heic iterum praeferunt *aestumarent;* neque aliter Com. meus. GRUT.

SIBI, PATRICIO HOMINI, PERDITA REPUBLICA OPUS ESSE, CUM EAM SERVARET M. TULLIUS, INQUILINUS. Ita fere Caesar ad Metellum, apud Lucanum lib. III.

> — — *Non usque adeo permiscuit imis*
> *Longus summa dies, ut non, si voce Metelli*
> *Serventur leges, malint a Caesare tolli.* GRASW.

CUIUS IPSIUS ATQUE MAIORUM PLURIMA BENEFICIA IN PLEBEM ROMANAM ERANT. Legendum *essent*, quomodo est in vetustis. atque ita et sensus ipse postulat, et elocutionis ratio. RIVIUS. — Illud *ipsius* non est in Com. nisi a manu emendatoris, et poterat profecto abesse. GRUT.

IN PLEBEM ROMANAM ESSENT. Ita quidem libri; sed nonne melius *in populum Romanum?* errore orto ex compendio scripturae *P. R.* GRUT.

PERDITA REPUBLICA OPUS ESSE. V. C. habet: *Perditam Rempubl. opus esse,* quod potest retineri. Sic enim Q. Claudius in Annalibus locutus est apud Agellium lib. XVII. cap. 11. cum inquit: *Nihil sibi divitias opus esse.* CIACC. et URSIN. — Recte ex MS. libro Ciacconius emendat: *perditam Remp. opus esse.* COLER.

M. TULLIUS, INQUILINUS CIVIS URBIS ROMAE. Ita habent Aldi et Gothi codices, alii vero pro quatuor ultimis verbis habebant duo haec: *novus homo.* Sed utrumque legi potest. GLAR.

288 INQUILINUS CIVIS URBIS ROMAE. Aliquis * superscripserat interpretationis caussa illis, *inquilinus urbis*, civis Romae: id postea a bardis hominibus redactum in contextum ipsum; meo quidem iudicio. GLAR. —

At aliter de cuiusque civitate sentire docet Cic. lib. II. de Legibus: *Ego mehercule et Catoni et omnibus municipibus duas esse censeo patrias: unam naturae, alteram civitatis: ut ille Cato, cum esset Tusculi natus, in populi Romani civitatem susceptus est; ita, cum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris. Sed necesse est charitate eam praestare, qua reipubl. nomen universae civitatis est; pro qua mori, et cui nos totos dedere, et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea quae genuit, quam illa quae excepit.* GRASW.

URBIS ROMAE. Post voces *urbis Romae* L. 1. inserit, *homo novus,* quidam Glareani pro *inquil. c. u. R.* exhibent *novus homo.* uti et Balliol. quae voces cap. 24. habentur. Nescio an vere. Appianus Bel. Civil. II. lectionem L. 1. firmare videtur: *Κατιλῖνας δ' αὐτὸν ἐς ὕβριν τῶν ἑλομένων ἐπέσκωπτεν, ἐς μὲν ἀγνωσίαν γένους, ΚΑΙΝΟΝ ὀνομάζων· καλοῦσι δ' οὕτω τοὺς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν προγόνων γνωρίμους· ἐς δὲ ξενίαν τῆς πόλεως ΙΝΚΟΥΙΛΙΝΟΝ, ᾧ ῥήματι καλοῦσι τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις.* Aretinus IV. 8. Ep. *inquilinus u. Romae,* omisso *civis.* Glossa Marckii λ. *ob imperium* (legendum forte *improperium,* quae vox redonanda Auctori Orat. pro Tribuno Mariano ex Codice Ioannensi) *vocat Catilina Tullium inquilinum, quasi in culina i. e. in coquina natum. vel a sterquilinio. vel inquilinus dicitur aliquis de quo dubitatur unde sit, et tamen fit Civis Romanus.* Sic ille, neque longe abit Festus. *Ἀλλ' ὦ Κρονικαῖς γνώμαις ὄντως, λημῶν τε τὰς φρένας ἀμφω:* cum sit ex *in* et *cola* quasi *incolinus.* Isidor. IX, 10. inter *advenas* et *incolas* distinguit, quo in loco delendum *inde* ex auctoritate Codicis B. Pub. Apud Hebraeos *Ger*, *peregrinus*, et *Thoshibh*, *inquilinus,* qui diutius moratur quam *Ger*, sed aliena domo, utrisque opponitur *Ezrach.* Confer Reinesium Class. I. 160. et Arnobium pag. 8. Colorem hunc tractat Suffetius apud D. Halicarn. Antiq. III. 10. *Ὑμεῖς δὲ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ παρ' ἑαυτοῖς πολιτεύματος διεφθάρκατε, Τυῤῥηνούς τε ὑποδεξάμενοι καὶ Σαβίνους, καὶ ἄλλους τινὰς ἀνεστίους καὶ πλανήτας βαρβάρους πάνυ πολλούς. ὥστε ὀλίγον τὸν γνήσιον ὑμῶν ἐστιν ὅσον ἀφ' ἡμῶν ὡρμήθη, μᾶλλον δὲ πολλοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου τε καὶ ἀλλοφύλου. εἰ καὶ ἡμεῖς παραχωρήσαιμεν ὑμῖν τῆς ἀρχῆς, τὸ νόθον ἄρξει τοῦ γνησίου, καὶ τὸ ἐπείσακτον τοῦ αὐθιγενοῦς.* Confer omnino Tacitum An. XI. cap. 23. WASSE. — Sic *municipalis eques* dicitur Iuvenal. VIII. 237. Ipse tamen sese *equitis Romani filium* vocat Orat. pro Murena cap. 8. Egregius est locus Orat. pro Sulla cap. 7. Vide quoque notata ad Iuvenal. VIII. 236. Saepe exprobrata est peregrinitas Ciceroni. Vide de Harusp. resp. cap. 8. ut autem in Orat. pro Murena, sic et in illa pro Plancio cap. 24. *equitis Romani filium* se vocat. BROUKH.

AD HAEC MALEDICTA ALIA CUM ADDERET. In MSS. ceterisque vetustioribus est, *Ad hoc.* atque ita fere Sallustius, numquam aliter. RIVIUS. — Meus Cod. *multa male dicta alia.* CIACC. — Sic et apud Tacitum Piso III. Annal. *Senatumque iussus ingreditur, redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus.* GRASW.

Obstrepere omnes. Et hic Romanae curiae ritus, obturbare vocibus, quem, dicere coeptantem, aversabantur. Sic de Veientone sycophanta Plinius iunior lib. IX. epist. ad Quadratum: *Incipit*, inquit, *respondere Veiento: nemo patitur, obturbatur, obstrepitur, adeo quidem, ut diceret, Rogo, P. C. ne me cogatis implorare auxilium tribunorum.* In militia erat hic ritus, fremitu aut moesta taciturnitate alloquium improbare; sed et nonnunquam irati, vel alicuius oratione offensi, hastis scuta clypeosve ferire consueverant. Sic Amm. Marcell. lib. XV. Histor. *Quum hastis clypei feriuntur, irae documentum est et doloris.* Qui et lib. XIV. de militibus Constantii Imperatoris verba faciens, *Hastis ferientes scuta*, inquit, *qui habitus iram pugnantium concitat.* Aegyptiorum hunc etiam fuisse ritum, indicat Diodor. Sicul. lib. I. cap. 67. *Tum universi hastas clypeosque pulsantes, contenta voce respondent, quoad arma in potestate habeant, facile sibi patriam reperturos.* Item Macedonum, Curt. lib. 10. *Nulli placebat oratio. Itaque suo more hastis scuta quatientes, obstrepere perseverabant.* Rupert.

Parricidam. Parricida vulgo πατροκτόνος, sed apud veteres, qui
289 capital fecisset. Hinc apud Festum * et Pomponium IC. D. de Or. Iur. Parricidae, Quaestores, qui rerum capitalium caussa erant. Vocat autem Sallustius parricidam, non qui patrem aut matrem occiderit, sed qui patriam, maiorem parentem, exstinguere voluerit. Vide quae dixi in Parerg. cap. 34. Coler. — Patriae nimirum. *Audite hoc publici* parricidae, *qui oblita fide, dominorum sceptra cepistis.* Pacatus Paneg. cap. 12. *Patriae etiam oppressor, aut proditor*, parricida *iure vocatur: quia patria, parens uniuscuiusque est.* Cicero ad Attic. Wasse.

Tum ille furibundus: Quoniam quidem etc. Hoc Florus etiam expressit lib. IV. cap. 1. *Tum Consul, habito Senatu, in praesentem reum Cicero peroravit: sed non amplius profectum, quam ut hostis evaderet, seque palam professus, incendium suum exstincturum ruina minaretur.* Grasw.

Praeceps agor, incendium meum ruina exstinguam. Sic Clytaemnestra apud Senecam Agamemnone:

Misce cruorem, perde pereundo virum.

Et apud Livium lib. XLV. principes civitatis cuiusdam in Illyrico, quam ad defectionem adversus Romanos impulerant: *conscientia privatae noxae, quia ipsis nulla spes veniae erat, ut communi ruina patriae opprimerentur, clauserunt portas, multitudinem, ut mortem servituti praeponerent, hortantes*, ad haec desperatione impulsi. *Necessitas*, inquit Seneca lib. IV. Decl. IV., *est, quae navigia iactu exonerat: necessitas est, quae ruinis incendia opprimit: necessitas est lex temporis.* Et Epist. XXX. *Ignis, qui valentem materiam occupavit, aqua, et interdum ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit.* Nat. Qu. libr. VI. cap. 5. *Egregie Vagelius meus in illo inclyto carmine, Si cadendum est, inquit, coelo cecidisse velim. Idem licet dicere: si cadendum est, cadum orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.* Porro quam vocem hic dicitur in Senatu emisisse Catilina, ea et aliquot ante diebus usus fuerat. Cic. pro Murena: *Tum

erupit e Senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat, praesertim cum idem ille, in eodem ordine, paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti ac denuncianti, respondisset, Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina extincturum.* Contra Pompeius apud Lucan. lib. VII. magis indoluit, cum

Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
Mersa iuvat, gentesque suae miscere ruinae.

Cic. IV. ad Herenn. *Qui patriae pericula suo periculo expetunt, hi et eum quem debent honorem Reipubl. reddunt, et pro multis perire malunt, quam cum multis.* Grasw. — Hunc locum illustravimus in eiusdem Catilinae Historia apud Flor. lib. IV. cap. 1. §. 7. Rupert. — Seneca Hercule Furente 67.

Iter ruina quaeret. Broukh.

Ruina exstinguam. Cicero pro Murena addit: *non aqua, sed ruina.* Et sic Valer. Max. lib. IX. cap. 11. *Luc. vero Catilina in Senatu M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente, Sentio, inquit, et quidem illud si aqua non potuero, ruina exstinguam.* Sed horum verborum sensus a Sallustio discrepat; minus tamen aliquanto, quam Cicero, qui dicit, haec verba Catoni obloquutum Catilinam. Vide Adr. Turneb. lib. XIX. cap. 23. Advers. Quintilian. lib. III. Coler.

Incendium meum ruina exstinguam. Alii codices, et nominatim Gothi, habent: *ruina vestra exstinguam.* quod quidam nimis audax dictum apud Senatum Romanum videri volunt. Verum quid puduit desperatum hominem? Ideoque nihil definio. Glar. — In manuscriptis est *exstinguam*, quomodo et in aliis quibusdam, nec secus legit Felicius Durantinus, haec verba citans; verum mihi prior lectio magis arridet. nam et Cicero pro L. Murena Catilinam ait Catoni iudicium minitanti respondisse: *Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.* Sed et Florus eodem modo: nam Sallustii
verbis utens, *Consul*, inquit, *habito * senatu in praesentem parricidam* 290
reum Cicero peroravit, sed non amplius profectum quam ut hostis evaderet, seque palam professo, incendium suum restincturum ruina minaretur. Val. Maximus verbo *exstinguere* utitur: *L. vero Catilina*, inquit, *in senatu M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente, Sentio, inquit, et quidem illud si aqua non potuero, ruina exstinguam:* lib. IX. cap. de dictis inprobis aut factis sceleratis. Rivius. — Non eo die Catilinam hoc dixisse refert Cicero pro L. Murena: sed paucis diebus ante, Catoni iudicium minitanti id respondisse. Sic enim ait: *Tum* (Catilina) *erupit e Senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti ac denuncianti respondisset, Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.* et Florus, qui item *restinguere* dicit. Sed Val. Max. libr. IX. de improbo dictis, *exstinguere*, ut quidam etiam V. C. Ciacc. —

Veteres quidam libri: *Incendium meum ruina vestra restinguam.* Antiqui mei, uno excepto, cum vulgata receptaque hodie lectione faciunt, nec aliter Florus, eadem de re loquens, *Consul*, inquit, *habito senatu, in praesentem parricidam reum Cicero peroravit, sed non amplius profectum, quam ut hostis evaderet, seque palam professo, incendium suum restincturum ruina minaretur.* Valerius Maximus lib. IX. cap. 11. *L. vero Catilina, M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente: Sentio, inquit, et quidem illud, si aqua non potero, ruina restinguam.* Et Cicero pro Murena *Catilinam* ait *Catoni iudicium minitanti respondisse, Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.* C. Popma. — Videntur haec et talia vulgo iactasse principes coniuratorum. Certe ad Lentulum Suram aperte refert Cicero Orat. pro L. Flacco cap. 38. pag. 196. Sallustii lapsum et Muretus notavit Argum. in Cic. Catilinar. pag. 599. Vid. Ciceron. Orat. pro Muren. cap. 23. Broukh. — Appingitur Nazario, alias legi *exstinguam*, et sic refert Commelini codex. Grut. — MSS. Rivii, Felicius Durantinus, Arond. L. 2. Balliol. Venet. 1470. 1478. Marckiani, Gothi Codex, et Nazarius pro varia lectione, item Commelin. cum Valerio Maximo lib. IX. eiusque MSS. 3. Latro XII. Apuleius Mil. VII. 148. *exstinguam.* Vid. Pricaeum ad Matth. XXVII. 5. Unus tantum ex Popmae libb. *extinguam*, ceteri omnes *restinguam*, quod magis placet. Cicero pro Murena §. 51. *Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed* ruina restincturum. Florus: *Seque professo palam* incendium *suum* restincturum ruina. Apuleius Apolog. pag. 317. *Ut* invidiam *meam reperta occasione palam* restinguerem. Alludit etiam Tacitus Hist. I. 53. *Caecina aegre passus, miscere cuncta, et privata* vulnera Reip. malis operire *statuit.* Hegesip. III. 12. *Vel* sanguine *itaque suo* restinguere incendium *olei certabant.* ibi tamen codex B. Pub. *extinguere.* Liv. XXX. 20. *Exsultabit atque efferet sese Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit*, ruina Carthaginis oppressit. Ruffinus apud Claudianum:

Quid restat, nisi cuncta novo confundere luctu
Insontesque meae populos miscere ruinae?

Hasdrubal apud Polybium: *Καλὸν ἐντάφιον εἶναι τοῖς ἀφρονοῦσι τὴν πατρίδα καὶ τὸ ταύτης πῦρ.* Memoria lapsus est Noster, nisi idem (quod crediderim) bis dixerit Catilina: primo in ipsa Consulatus petitione, ut ex Cicerone pro Murena patet §. 52. *His tum rebus commotus, et quod homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, et cum illa lata insignique lorica.* Temporum series haec est: Catilina ex Africa rediens et pecuniarum repet. reus factus consulatum petere nequibat U. C. DCLXXVII. Aemil. Lepido, Volcatio Tullo Coss. quo anno coniurationem inierunt Autronius, Piso etc. U. C. DCLXXXVII. A. Cotta, Manl. Torquato Coss. Catilinae repetund. reo advocatus fuit Torquatus, memorante Cicerone pro Coelio. U. C. DCLXXXIX. Iul. Caesare, C. Marcio Figulo Coss. anno Cicero XLIII an. natus Cons. petivit, sexque competitores habuit, inter quos Catilinam, qui post repulsam a Lucullo inter

sicarios reus factus est. U. C. DCXC. Cicerone, Antonio Coss. Catilina ex urbe pulsus est. U. C. DCXCI. Iunio Silano, * L. Murena: initio 291
huius anni Catilina cum exercitu in agro Pistoriensi caesus est. Wasse.

CAP. XXXIII.

Deinde se ex curia domum proripuit. In quibusdam est *e templo proripuit.* priorem lectionem in Aldino quoque reperias et in manuscripto, sed est idem sensus, utrocumque modo legas. Cicero in Catilinam obiter ostendit senatum ab se fuisse in aedem Iovis Statoris vocatum, remque omnem ibi ad P. C. delatam, eodemque Catilinam venisse sui, ut hic Sallustius ait, purgandi caussa. Sed et Plutarchus in vita Ciceronis vocatum ab eo senatum ait, *εἰς τὸ τοῦ Στησίου Διὸς ἱερὸν, ὃν Στάτορα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν*, ut ipse inquit. E quibus liquet, non inepte legi posse, *ex templo.* Sed hoc in medio relinquemus. Rivius. — *E templo* L. 1. Wasse.

Multa secum ipse volvens. *Ipse* vacat in meo lib. Ciacc. — Et in L. 2. 3. Arond. Wasse. — Illud *ipse* non est in V. C. et paulo post videtur legendum *antecapere*, inducta voce *multa*, sic: *Antecapere quae bello usui forent.* Ursin.

Procedebant. *Ὡς δ' οὐδὲν οἱ προεχώρει.* Dio. Hegesipp. I. 28. *Ubi* nihil profectum. et 29. Ibi C. C. C. et B. Pub. *ausis* pro *ausi sunt.* bene ita loquitur I. 31. *Sed hoc* quoque parum processerat Thucyd. III. 18. *Οὐ προυχώρει.* III. 26. *Οὐδὲν ἀπέβαινεν αὐτοῖς.* Confer Plutarchum in Lucull. pag. 508. Pro *succedebant* apud Nepotem in Datame Codex Trin. *procedebant*, non male, si deleatur *prospere;* aliter legendum, *prospere cedebant.* Wasse.

Et ab incendio intellegebat urbem vigiliis esse munitam *Τὸ esse* non habet codex Merseburgensis neque manuscriptus ille, cuius plerumque fidem sequor, nisi quod in spatio ipso quod versus dirimit, idem adiectum est; nec est in impressis paullo emendatioribus. Rivius.

Munitam. Arondel. *immunitam*, at *immunitus ἀτείχιστος.* Illud ergo admittere, et sensus et membranae valide vetant. Wasse.

Optimum factum. Vulgo *factu.* formula antiqua *optumum factum.* Plautus: *Nunc hoc mihi* factum *est* optimum. Aulul. et Pseudolo. L. *opt. facto.* Wasse.

Multa antecapere quae bello usui forent. Perperam Gymnicus, *multa loco antecapere.* Rivius. — Vacare opinor vocem *multa*; et legendum, *ante capere quae bello usui forent.* Ciaccon. — Impressi omnes, quibus consentiunt quidam MSS. Cod. *multo ante capere quae bello usui forent.* Sed verior omnino elegantiorque est lectio a me restituta; nam in Iugurthino: *et ignaris omnia parare quae mox usui forent.* C. Popma. — *Ante capere ea quae*, C. Popma. Grut. *multo*, quem sequor. *multa praevenire antec.* Marck. γ. sed secunda vox in litura iacet. λ. vero *multa capere ante q.* Wasse. — Sic auctor noster in Iug. cap 91. *Ignaris omnibus parabat, quae mox usui forent.* Recte, et ex mente Publii Syri:

Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius.

Pertinet huc quaestio: Cum non semper nostri sit arbitrii, pacem eligere, sed semper ita moris fuerit, inferiorem a potentiore subiugari; num ob id armorum exercitia instituenda sint, et Iudaeorum mos approbandus, *qui tanquam congeniti armis, nunquam pausam exercitii faciunt, nec expectant occasiones*, ut est apud Iosephum lib. III. de B. I. cap. 3. vel Romanorum, quorum miles *in pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit*, teste Seneca: *Num civibus, extra talium exercitiorum tempus, arma permittenda?* Ea maxime dubia maximeque controversa, distinctionibus quidem expediri posse videtur. Earum prima, ARMORUM est. Fusiles illae machinae, ut bombardae cumprimis, salamandrae, basilisci, crocodili et quae alia ad murorum demolitiones excogitata tormenta sunt, non absque ratione
292 privatis interdicuntur, quemadmodum * etiam armamentaria bellico apparatu referta, nonnisi in eorum esse potestate debent, quibus bellum indicere licet et administrare. Secus est de minoribus armis, et quae cuique civium uni armando sufficiunt. Praecipua pars accusationis, quam Sp. Maelio intentavit L. Minucius, illa fuit: *Tela in domum Maelii conferri, eumque conciones domi habere, ac non dubia regni consilia iniisse*, ut est apud Liv. lib. IV. cap. 3. Secunda distinctio *ipsorum subditorum est*, quorum alii cives, alii, cum possint esse hostes, qui vel deditione in potestatem nostram venerunt. Hos posteriores exarmandos, et securitatis ratio suadet, et exempla, quorum pauca quaedam ex agro atque segete politicae prudentiae, Historiis, inquam, dabimus. *Armis publice mulctati Viennenses* apud Tacit. lib. I. Hist. cap. 66. M. Geganius Cos. *arma poni a Volscis, Imperatorem dedi iussit.* Liv. lib. IV. cap. 10. *Caesar obsidibus acceptis armisque omnibus ex oppido traditis in deditionem Suessones accepit*, ut ipse testatur lib. II. B. G. cap. 13. Palaestinorum cura effectum est, ut non inveniretur ensis et lancea in manu totius populi, qui erat cum Saule et Ionatha, excepto Saul et Ionatha. Samuel. I. cap. 13. Etiam inter conditiones pacis cum Porsena, hanc fuisse scribit Plinius lib. XXXIV. §. 14. *Ne ferro Romani, nisi in agricultura uterentur.* Tertio *temporum et locorum* facienda distinctio, quae vel periculosa et hostilibus insidiis obnoxia; ubi profecto necesse est, arma sua cives in promtu habere, ne prius opprimantur, quam ex armamentario publico ea petere liceat; vel minus talia sunt, quomodo Tacit. de Moribus Germanorum cap. 44. apud Suiones, *tanto minori cum periculo clausa sub custode arma servari*, scribit, *quum Oceanus ipsorum terram alluens, subitos et improvisos hostium incursus prohibeat.* Quarto *formae Reipublicae diversae* diligenter sunt attendendae. *Cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt*, ait Tacit. IV. Annal. 33. In populari ergo administratione, cum in plena libertate vivitur, armorum promiscuus usus, atque possessio, non modo licita, sed etiam ob maiorem, cui tales Respublicae obnoxiae sunt, aliorum invidiam insidiasque, necessaria est, ideoque legibus etiam solet mandari, sic tamen, ut sacerdotibus, et ut plurimum Academicis, iis carere liceat, utpote quorum arma propria preces, artes, libri sunt. In ceteris autem Rerumpublicarum formis, Optimatum, inquam, imperio et principatu, quinta eaque

praecipua distinctio consideranda est, *qua subditorum ingenia, naturas, mores* spectare iubemur, ad eorumque diversitatem leges accommodare, et quo nullum de omnibus Rerumpublicarum arcanis maius est, noscenda vulgi natura, *et quibus modis temperanter habeatur*, inquit Tacit. IV. Annal. Perabsurdum ergo fuerit, et fere soloecismus politicus, nil nisi bellum aut rebellionem spirantibus ferocibusque populis, arma, quibus te feriant, in manus tradere. Quo loco uti arcanis Imperii, magnum ad Rempublicam bene gerendam affert momentum. Bene Plinius lib. VIII. epist. *decipere pro moribus temporum prudentia est.* Tale arcanum, pertinens ad arma subditis extorquenda, proponit Aristoteles lib. IV. Polit. cap. 13. Nec enim existimandum est, summum illum Philosophum ab huiusmodi callidis, et, ut dicam, Machiavellicis consiliis ubique abstinere: nec ipsum adeo Platonem. Nam is quidem aperte lib. V. de Republica, *crebro mendacio et fraude* dicit *uti debere imperantes*, sed addit ad commodum subditorum. Adde iudicium Dan. Heinsii in Orat. de Civili Sapientia. Rupert.

Cum paucis. CCC. ut habet Plutarchus. Profectus autem erat via Aurelia, ut Cicero ait. Coler. — Sane multos sceleris socios in urbe relinquebat. Vide Ciceron. Catilin. II. cap. 2. 3. pro Murena cap. 37. 39. pro P. Sulla cap. 19. P. quoque Clodium in Etruriam eum subsequi voluisse, tum opinio erat. Ascon. in Milon. cap. 21. pag. 876. Broukh.

In malliana castra profectus est. Hanc lectionem probo, non dissimulabo tamen, qui me scrupulus male habeat. Merseburg. codex unus ex omnibus habet *Maliana*, simplici *l.* sed et *Malius* ibidem fere semper, contra quam in aliis, reperitur; eodem modo apud Plutarchum in vita Ciceronis, *Μάλιος*. Interpretem miror, cur *Manilium* verterit, ubi Plutarchus, *οὗτοι γὰρ * ἡγεμόνα Μάλιον ἔχοντες*. Sed et post, *πρὸς* 293
τὸν Μάλιον, semel atque iterum *ad Manilium* vertit interpres, is qui vitam Ciceronis ex Graeco in Latinum sermonem transtulit; nisi aliter fortasse, ac nos hodie, suo is in codice habuit. nam potest esse locus mendosus, quod ad hanc vocem attinet. Rivius. — Florus lib. IV. cap. 1. *Et ille quidem ad praeparatum a Manlio in Etruria exercitum proficiscitur, signa illaturus urbi.* Grasw.

Quorum cognoverat. Meus lib. *quorum noverat.* Ciacc.

Promtam audaciam. Nescio an ex hoc loco corrigendus sit Hegesippus, qui II. 10. praeruptae *vir audaciae.* Si codices accederent, multo mallem *promtae.* Verum, ne fallam, usus est altera voce I. 13. *Quos fervor naturae ad* praerupta quaeque *audendum cupienti adiunxerat.* et XXIV. *adeo ut* praerupto *sese* periculo *daret.* Wasse.

Mandat, quibus rebus possent, opes factionis confirment. In quibusdam est, *ut confirment*, sed prior mihi lectio magis arridet, quam et codices manuscripti habent. Rivius.

Aliaque belli facinora parent. Sic infra: *cum convicti confessique sint caedem, incendia, aliaque foeda atque crudelia facinora in cives patriamque paravisse.* et infra: *in urbe parata quae iusserit.* Verum nihilominus legendum existimo *patrent*; nam multo antea paraverant,

reliquum erat ut patrarent. Sic infra: *Romae socii incoepta patruvissent.* et supra: *Pessimum facinus patratum foret.* Ciacc. et Ursin.

Ad Urbem accessurum. Infra: *In urbe parata esse quae iusserit; neque cunctetur ipse propius accedere.* et: *eoque magis properaret ad urbem accedere.* Ciacc.

CAP. XXXIV.

Legatos etc. *Mittere* legatos solent aliquid petituri, *dimittere* qui potestatem abeundi faciunt. Frontin. Strateg. II. 7. *Scipio, veritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate*, dimisit ire legatos. nimis barbare; at recte Petrensis *d. propere.* de Manlio vid. Plutarchum in Cic. pag. 867. Wasse.

Imperator. Abest L. 1. 3. Wasse. — Sic fere MSS. et editi, praeter unum, in quo *accursurum.* quod tamen haud temere probem, quamvis prima specie blandiatur oculis. Grut.

Violentia atque crudelitate foeneratorum. Sic Pall. omnes, itaque vix est ut accedamus codici antiquo, quem contulit Reip. nostrae literariae gemma Bongarsius, *per violentiam Praetorum atque crudelitatem foeneratorum.* natum enim ex iis quae mox sequuntur: *tanta saevitia foeneratorum atque Praetoris fuit.* Grut. — Liquebunt haec ex nota ad Flori lib I. cap. 23. Quod autem hinc conqueritur, *ne corpus quidem liberum fuisse amisso patrimonio*, notandum est, a foeneratorum ingenio saevitiam hanc alienam non esse, ut etiam in obaeratorum corpora saeviant. Declarat hoc oratio pauperis Centurionis, qui A. U. 258. facem gliscenti iam seditioni subiecit, dum apud Liv. lib. II. queritur, *Sabino bello se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore* (an legendum *iniquissimo tempore?*) *imperatum, aes alienum fecisse. Id*
294 *cumulatum usuris, primo * se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunis aliis, postremo velut tabem pervenisse ad corpus, ductum se ab creditore non in servitium, sed in ergastulum et carnificinam esse. Cuius rei documentum*, ut ibidem legitur, *ostentavit tergum foedum recentibus vestigiis verberum.* Conferendus est Noster infra lib. I. Hist. cap. 1. Rupert.

Plerique patria, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus. In Naz. ac Com. fuit initio, *patriae:* nec abhorruerim a variatione huiusmodi casuum, iam supra etiam usitata nostro. posset etiam nullo sensus detrimento tolli *sed.* Grut. — Cum ablativo iungitur eleganter. Plautus Persa IV. 3. 40. *Ea res me* domo expertem *facit.* et Asinar. I. 1. 31. *Dono te ob istuc dictum, ut* expers *sis* metu. Amphitr. Eo more expertem *te factum adveniens offendi domi.* Catullus de Coma Berenices:

> *Quicum ego, dum virgo quondam fuit, omnibus* expers
> Unguentis, *murrhae millia multa bibi.* Wasse.

Fama atque fortunis expertes. Sic Cicero de Univers. *Expertem reliquis quinque motibus eum orbem voluit esse.* Ciacc. — Cicero pro Quintio: *Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicuius eripuit*

iniuria, tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat, hoc tamen in miseriis adiumento et solatio sublevatur: cuius vero bona venierunt, cuius non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subiectus est; is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit. Ergo hercule cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur. Hinc illud apud Tacitum Annal. lib. VI *Eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat.* Grasw.

More maiorum lege uti. Quae sit haec lex, varie a Commentatoribus narratur, sed nihil explicatur, nec ego quicquam certius adferre posum. Notae sunt *leges nexus ac vindiciarum*, si fortassis illas non servatas in ipsis conqueruntur. Sed et quae *de Praetore* loquuntur, non est certum quem velint. Quod vero continuo sequitur de *Vestrum* pro *Vestri*, a Gellio reprehensum lib. II. cap. 5., sed a L. Valla vindicatum, lubens transeo. Illud autem quod rursus mox sequitur: *Argentum communi aere solutum est*, quare *communi* sustulerint plerique codices, adhuc dubius quaero, certe vetustus codex habet. Glar.

Lege uti. An lege Genutia foenebri? Ea vetabat vinciri debitores, aut addici creditores amissis honis. Tulit eam legem L. Genutius Tribun. pleb. M. Rutilio, Q. Servilio Ahala Coss. De ea Livius lib. VII. et VIII. Coler. — Ante XII Tabb. foenus ex libidine locupletum agitabatur, idque seditionibus causam praebuit. Deinde iis Tabb. cautum, ne quis unciario foenore amplius exerceret; quod quid sit, egregie explicat Sigon. lib. II. de ant. iure Civ. Rom. cap. 11. Breviter: *Unciariam usuram* dixerunt, respicientes *centesimam*, quam maximam usuram aestimarunt, quae est, *cum pars sortis centesima singulis mensibus penditur*, id est, cum quotannis duodeni pro centenis usurae nomine numerantur. Haec unciaria lex cum postea obsolevisset, relata est A. U. 396. Vide plura apud eum, quem laudavimus. Rupert.

Liberum corpus habere. Cicero pro Rabirio perduellionis reo: *Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera mulctatio bonorum, miserum exilium; sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. Mors denique si proponitur, in libertate moriamur.* Grasw.

Saepe maiores vestrum. Sic quidem Gellius lib. XX. cap. 5. Sed in multis exemplaribus *Maiores nostri* scriptum est, quod magis probo. Nam quum magistratus ad populum verba habebant, *maiores vestri* dicere solebant, aut *vestrum. Maiores vestri parandi iuris* etc. in Orat. Macri: *Maiores vestri paravere.* in Senatu vero *maiores nostri:* ut post in Orat. Caesaris. Hic * vero cum ad imperatorem mandata sint, *no-* 295
stri potius scribendum. Ciacc. et Ursin. — *Vestrum* reposui pro *nostri*, quod ita Gellium legisse cognovissem. Is enim sic lib. XX. cap. 5. *Importunissime fecerunt, qui in plerisque Sallustii exemplaribus scripturam istam sincerissimam corruperunt. nam cum ita in Catilina scri-*

ptum esset: Saepe maiores vestrum miseriti plebis R., vestrum aboleverunt et vestri perscripserunt: ex quo in plures libros mendae istius indoles inolevit. Ald. Manut. — Rupertus in Epistolis Richteri pag. 429. 430. Broukh. — Sic [*nostri*] vett. edd. sic Pall. sic Bong. sic Urs. sic Com. noster. Itaque valeat aliorum *maiores vestrum*, quod heic, mea sententia, locum commode habere non potest. Gruter. — Sic mei Codd. Wasse. — Secessit ter. I. in sacrum montem ob debita. Cic. in Bruto. Valer. Livius. II. in Aventinum, propter Appium Cl. III. in Ianiculum, duce Canuleio. Florus I. 23. Benn.

Miseriti plebis Romanae decretis suis. In Merseburgensi est *miseriti*, quod participium apud Terentium atque alios reperitur; nec secus exemplar Fabricii nostri. Rivius. — Primo Decemviri anno Urb. CCCII. Rempublicam tenuerunt, hi duodecim tabulas proposuerunt, in quibus habebatur, UNCIALI. FOENORE. AMPLIUS. NE QUIS EXERCETO. Foenus autem pro libitu non semel agitatum auctumque fuisse, constat ex libris Annal. Tacit. Anno CCCXCVI. C. Marcio et Cn. Manlio Coss. haec lex de Unciario foenore a M. Duillio et L. Menenio tribunis plebis rogatione perlata est, et plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque, ut inquit Liv. lib. VII. Histor. Et rursus anno CCCVI. Tito Manlio Torquato et C. Plautio Coss. semunciarium tantum ex unciario foenus factum est, inquit ibidem Livius. Tandem anno CCCXI. C. Marcio Rutilio et C. Servilio Ahala Coss. L. Genutius tribunus plebis legem tulit, ne foenerari liceret. Benn.

Memoria nostra. B. Pub. non agnoscit pronomen. alii *vestra*. nescio an reliquerit auctor: *novissima memoria*, id est, *nostra aetate*. Cic. pro Balbo XXI. *Multi etiam* superiore memoria *cives Romani*. Tacit. III. *Raro ea tempestate*, *et* e vetere memoria *facinore*. Cicero tamen pro Fonteio: *Et* nostra *et* patrum memoria. Infra *bonis* non visitur in Cod. B. Pub. Wasse.

Argentum aere solutum. Sic quidem Nonius in *Solvere*; meus lib. *argentum ex communi aere solutum est.* Sed accuratius perpendendum. Ciacc. — Patet sententia: et ita recitat Nonius in verbo *Solvo.* praeterea sic est in perantiquo Fulvii nostri libro. nonnulli tamen ex ingenio legendum putarunt, *Argentum aere communi solutum est*, mutatione non necessaria. Ald. Manut. — Male addiderunt quidam *communi*, contra auctoritatem librorum vetustissimorum, et ipsius Nonii. Et ubi umquam lectum, publica pecunia soluta debita? Sed aere sive quadrantibus solutum est argentum, hoc est, pro denario assis. Lex Valeria fuit ut debitoribus quadrans solveretur. Paterculus lib. II. Ciacconii tamen Manuscriptus *ex aere communi* habet. Mihi aliter, quam dixi, non liquet. Coler. — Sunt qui *Argentum aere communi solutum est*, scribendum existimant. Sed hi aperte Nonii Marcelli auctoritate refelluntur, qui in verbo *Solvere*, omissa dictione *communi*, haec profert. C. Popma — Etiam nostri Pall. voce auctiores, *aere communi solutum est*; sed non illi quibus auctoritatem aliquam circumdedit antiquitas remotior; iis quippe vocis eius nec vola nec vestigium. Grut. — Sic Glareani lib. V. Hoc factum anno U. C. 667. quo septimum Consuli C. Mario, paucis diebus

post honorem initum mortuo, suffectus L. Valerius Flaccus *turpissimae legis auctor fuit*, *qua creditoribus quadrantem solvi iussit*, ut loquitur Velleius lib. II. Sallustius *argentum* ait *aere solutum*, id est, sestertium asse, quia sestertius argenteus erat, as aereus. Velleius dicit, *quadrantem solutum creditoribus:* nam quarta pars sive quadrans sestertii erat as, unde pro portione qui pro sestertio assem, idem pro asse quadrantem,
pro dipondio semissem, pro * victoriato dipondium, pro denario sester- 296
tium, pro mille nummis ducentos quinquaginta, denique pro omni debito quartam eius partem solvit, ita ut tres perirent creditori. Vide lib. I. de Pec. vet. cap. 5. Gronov. Reg. Arondel. L. 2. Norvicenses lib. II. *communi aere.* Confer omnino Dionysium Halicarn. Antiq. IV. 9. Livium ad An. DCXXXII. Plin. N. Hist. XXX. 1. 13. Wasse.

Saepe ipsa plebes aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum, armata a patribus secessit. Ter id factum. I. in sacrum montem secessit plebes ob debita, de qua seditione Cic. in Bruto. Valer. Max. Livius. II. in Aventinum Appii Claudii luxuriae caussa. III. in Ianiculum, duce C. Canuleio Trib. pl. de quo Florus lib. I. cap. 23. Coler. — Id vult quod in Philippicis Cicero: *Etsi omnes semper molestae seditiones fuerunt, iustae tamen fuerunt nonnullae ac prope necessariae.* Atque iterum: *Neque reges ex hac civitate eiici, neque tribuni creari, neque plebiscitis toties consularis potestas minui, neque provocatio, patrona illa civitatis ac libertatis populi Rom., dari sine nobilium dissensione potuerunt.* Parem scilicet illorum suam vult esse caussam. Grasw.

At nos non imperium, neque divitias petimus; quarum rerum caussa bella atque certamina omnia inter mortalis sunt. Imperii quidem causa potentiores bella gerere solent, qui dominationes sperant; divitiarum vero et hi, et caeteri omnes. Unde Seneca Contr. XIV. *Noli pecuniam concupiscere. Quid tibi dicam? Haec est quae auget discordiam, urbes et terrarum orbem in fraudes et scelera mutua instigat.* Sic Epist. XCIV. *Aurum quidem et argentum, et propter ista nunquam pacem agens ferrum.* Lucan. lib. III.

Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor. Pereunt discrimine nullo
Amissae leges: sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.

Hinc et Tacitus Annal. XVI. *Didonem Phoenissam Tyro profugam, condita Carthagine, opes illas* (suas) *abdidisse* memorat: *ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut Reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur.* Merito profecto Seneca Contr. IX. exclamat: *Quae tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis? vel quae furiae in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato invectum? an, ut convivia poculis exstruantur, et tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero et laudanda sunt, propter quae mensam et lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint! An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferae istae divitiae expetuntur?* Rur-

sum idem alibi: *Omnia ista quae vos tumidos et supra humana elatos oblivisci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quae classes cruentaturas maria deducitis; propter quae quassatis urbes, ignari, quantum telorum in adversos fortuna comparet; propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegii foederibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra; in deposita caussa sunt.* GRASW.

QUARUM RERUM CAUSSA BELLA ATQUE CERTAMINA OMNIA INTER MORTALIS SUNT. Plura huc pertinentia coacervabimus ad lib. IV. Hist. cap. II. Latet vero et alius in istis locus communis, quem diducimus ad cap. XXXVIII. RUPERT.

SED LIBERTATEM. Omnes homines libertati studere, est sententia Caesaris lib. II. de bello Gall. Similia leguntur Epicteti apud Stobaeum. COLER. — *Ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, ipsum aggredientur:* Tacit. lib. XVI. Annal. Praetextus ergo est speciosus, cum, qui haec praetendebant, cives essent Romani: at vero *Civium Romanorum sanguis coniunctus existimandus est, quoniam id et salutis, et omnium, et veritatis ratio postulat:* ait Orator pro Caec. Nec vero cives modo, sed inique habiti ac laesi erant suo iudicio. At eodem auctore, *Ubicunque terrarum et gentium violatum ius civium Romanorum sit, statuitur id pertinere ad communem causam libertatis et dignitatis.* GRASW.

QUAM NEMO BONUS, NISI CUM ANIMA SIMUL, AMITTIT. Scilicet, ut Taciti verbis utar IV. Ann., *Esse sibi ferrum, et iuventutem, et prom-*
297 *ptum * libertati, aut ad mortem animum.* Omnibus enim rebus potior
libertas est, Floro lib. IV. cap. 2. ubi de Massiliensium deditione egit. Cui adstipulatur alibi Lucanus, esse

— — datos, ne quisquam serviat, enses.

et lib. IV.

Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
Eruerent, nulli vallarent oppida muri:
Non sonipes in bella ferox, non iret in aequor
Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
Si bene libertas unquam pro pace daretur.

Seneca Epist. LXX. *Nuper in ludo bestiariorum, unus e Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. Nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignum, quod ad emundandum obscoena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit, et vi praeclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. Undique destitutus invenit, quemadmodum et mortem sibi deberet, et telum: ut scias, ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, praeferendam èsse spurcissimam mortem servituti mundissimae.* Idem Epist. LXXVII. *Lacon ille memoria traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non serviam, sua illa Dorica lingua, et verbis fidem imposuit; ut primum iussus est fungi servili et contumelioso ministerio (afferre enim vas obscoenum iubebatur) illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est,*

et servit aliquis? Οὓς νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες, καὶ τὸ εὔδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δὲ ἐλεύθερον εὔψυχον κρίναντες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους. *Quos ipsos nunc ad imitandum vobis proponentes, et felicitatem existimantes esse libertatem, rursus et libertatem esse felicitatem, nolite recusare bellica discrimina.* GRASW. — Illis, quae adduxi ad cap. 20. nihil adiicio, praeter illud Ciceronis de lege Agraria contra Rullum: *Libertatem non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videmus.* Et e recentioribus illud Heinsii in Orat. Ian. Dousae de Batavis: *Huic genti libertas non prius extorquetur quam vita: impetrari autem armis ab iis nihil potest, quibus difficilius est servire quam mori.* RUPERT.

NISI CUM ANIMA SIMUL, AMITTIT. Sic in Iugurth. *Aerumnas cum anima simul amisisti.* CIACC.

TE ATQUE SENATUM OBTESTAMUR, UT CONSULATIS MISERIS CIVIBUS. Τὸ *ut* non est in manuscriptis, et rectius abesse poterit; facit nobiscum exemplar Beroaldinum. RIVIUS.

CONSULATIS MISERIS. Quod vere magnificum. Sen. Medea:

— — hoc reges habent
Magnificum et ingens, nulla quod rapiat dies,
Prodesse miseris, supplices fido lare
Protegere.

MISERIS CIVIBUS. Quasi dicant, *Tolle hanc spem, tolle hoc praesidium civibus Romanis, constitue nihil opis esse in hac voce, Civis Romanus sum: posse impune praetorem, aut alium quemlibet, supplicium in eum constituere, qui se civem Romanum dicat: iam omnes provincias, iam omnia regna, iam omnes liberas civitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione praecluseris.* in Orat. pro Caecina. Ex adverso: *illa vox et illa imploratio, Civis Romanus sum, saepe multis in ultimis terris opem inter barbaros et salutem tulit.* ibidem. Ac rursum: *Si quis Rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem Romanum eiusmodi, publice vindicaremus, bello persequeremur. Quot bella maiores nostros et quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani iniuria affecti esse dicerentur?* GRASW.

NEVE NOBIS EAM NECESSITUDINEM IMPONATIS. Merseburgense volumen habet *necessitatem*, sed perperam; nam fere et Sallustius et alii vetustiores *necessitudinem* pro *necessitate* posuerunt, quae est, ut ille ait, vis quaepiam vehemens et urgens; quamquam alias necessitudo est ius quoddam vinculumque religiosae coniunctionis. RIVIUS. — Liv. lib. IX.
*Iustum est bellum, Samnites, quibus * est necessarium: et pia arma, qui-* 298
bus nulla, nisi in armis, relinquitur spes. Seneca Exc. lib. IX. Controv. IV. *Necessitas magnum humanae infelicitatis patrocinium. Haec excusat Saguntinos, quamvis non ceciderint patres, sed occiderint.* Sic et Thucyd. lib III. Ἐγὼ γὰρ, οἵτινες μὲν μὴ δυνατοὶ φέρειν τὴν ὑμετέραν ἀρχὴν, ἢ οἵτινες ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, ξυγγνώμην ἔχω. *Nam si qui vel quod imperium vestrum ferre nequiverint, vel quod*

ab hostibus coacti sint, desciverunt, veniam do. GRASW. — Qui consulendos putat Indices nostros in Iustinum et Florum, reperiet sententias huc pertinentes in voce *Desperatio.* RUPERT.

QUONAM MODO, MAXUME ULTI SANGUINEM NOSTRUM, PEREAMUS. Seneca Controv. XXIX. *Concitatissima in mortem rabies est: desperatione ultima in furorem animus impellitur. Quaedam ferae tela omnia commordent, et ad mortis autorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Praecipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit.* Quo ergo natura fert, eo et consilium impellit. *Mortem* enim, inquit Tacitus lib. I. Histor., *omnibus ex natura aequalem, oblivione apud posteros, vel gloria distingui: ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse merito perire.* GRASW.

CAP. XXXV.

AD HAEC Q. MARCIUS RESPONDIT: SI QUID A SENATU PETERE VELLENT. Melius in vetustis *ab Senatu.* RIVIUS. — Dictionem *respondit* habuerim pro adulterina. GRUT. — Carrio et alii *respondit*, omittit Arond. eiusque unius auctoritate inducerem. Noster tamen Iug. cap. 74. *Ad ea rex aliter atque animo gerebat, placide* respondit. Ibi Codd. nihil movent. Livius XXX. 31. Adversus haec *Imp. Romanus in hanc fere sententiam* respondit. ultima vox abest MS. Coll. Trin. Cantab. Sulpic. Severus V. M. 14. *diu multumque silentium ambo tenuerunt.* Tunc prior diabolus: *Agnosce, inquit* etc. MS. ibi *terras* pro *terram.* Iustinus XI. 13. *Ad haec Alexander: Gratiorum* etc. Ovidius XIV. 198.

Haec et plura ferox; me luridus occupat horror.

Claudianus in Prob. etc.

Ductor ad haec: optata iubes etc. WASSE.

SIQUID AB SENATU PETERE VELLENT, AB ARMIS DISCEDANT. Ita Iulianus ad exercitum apud Ammianum lib. XX. *Cesset ira paullisper: absque dissensione vel rerum appetitu novarum impetrabitur facile, quod postulatis.* Nam, ut Curtius lib. VIII., *Regum ducumque clementia, non in ipsorum modo sed etiam in illorum, qui parent, ingeniis sita est. Obsequio mitigantur imperia. Ubi vero reverentia excessit animis, et summa imis confundimus, vi opus est, ut vim repellamus.* GRASW. — Similis admonitio C. Domitii ad Pompaedium Silonem, cum 10000 Romam versus contendentem, ut Senatui ius civitatis extorqueret, apud Diod. Sic. in Exc. Peires. pag. 399. *Longe vero honestius ac facilius id consequeris, si Senatum haudquaquam hostiliter adieris: quippe Senatum velle non coactum vi, sed admonitum ac rogatum, eam gratiam sociis nominis Latini impertire.* Sed et Iunii Blaesi apud Tacitum lib. I. Ann. cap. 19. §. 2. ad milites seditiosos: *Non per seditionem ac turbas desideria militum ad Caesarem ferenda* etc. RUPERT.

AB ARMIS DISCEDANT; ROMAM SUPPLICES PROFICISCANTUR. Sic apud Liv. lib. XXXII. *Consul caussam missionis probabilem, si modeste peteretur, videri dixit: seditionis nec eam, nec ullam aliam satis iustam*

caussam esse. Itaque si manere ad signa et dicto parere velint, se de missione eorum ad Senatum scripturum: modestia facilius quam pertinacia impetraturos. Et apud Tacitum lib. I. Annal. *Drusus orto die et vocata concione, quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat praesentia, negat se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet.* Iterum ibidem: *Blaesus multa dicendi arte, non per seditionem et turbas, desideria militum ad Caesarem ferenda ait. Cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae,* * *vim meditentur? decernerent legatos seque* 299
eorum mandata darent. GRASW.

EA MANSUETUDINE ATQUE MISERICORDIA SENATUM ET POPULUM ROMANUM SEMPER FUISSE. Legendum ex vetustis, *senatum populumque Rom.* quod et illa vetus scribendi ratio, quam quodam in exemplari reperi, declarat, S. P. Q. R. Ita enim hoc loco Fabricianum volumen ac vetustissimum quodque ex impressis, licet codex Beroaldinus *senatum populi Romani* habeat; duo e manuscriptis *senatum popul. Rom.* ut videlicet coniunctio illa ἐγκλιτική desit. RIVIUS.

SENATUM POPULUMQUE ROMANUM. Voces *populum Romanum* abundare existimo: dixit enim, *Si quid ab Senatu petere vellent.* CIACC.

UT NEMO UMQUAM AB EO FRUSTRA AUXILIUM PETIVERIT. De duobus, nempe Senatu ac Populo Romano, locutus subiungit. Eo fortassis, quia omnis penes populum potestas esset, quando a Senatu ad Populum provocare licebat. GLAREAN. — O vocem Senatore, atque adeo (quid possim enim altius?) Populo Romano dignam! cui convenienter Augustus apud Suet. cap. 33. *Tanta comitate adeuntium desideria excepit, ut quendam ioco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigeret, quasi elephanti stipem.* Et T. Vespasianus, qui in desideriis omnium hominum obstinatissime tenuit, ne quem sine spe dimitteret. Aurum etiam quaero, cui includam gemmam Plinii Panegyristae de Traiano: *An quisquam studia humanitatis professus, non cum omnia tua, tum vel in primis laudibus ferri admissionum tuarum facilitatem?* Sed fere oblitus sum, de Republica libera sermonem esse Sallustio. Igitur notandum est, tribunorum plebis ianuas, sicut scribit Plutarchus problem. LXXXI., nocte dieque patuisse, ut paratos se ostenderent ad desideria et querelas miserorum excipiendas. Talem describit Cn. Pompeium M. Tullius in Orat. pro L. Manilia, ibi: *Iam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur.* Quin et ipsum M. Tullium eiusmodi sese praebuisse erga provinciales in proconsulatu Ciliciae constat tum ex eius epist. ad Att. tum ex Plut. in eius vita. Denique inter notas boni Principis Seneca lib. I. de Clem. cap. 3. et istam ponit: *Si eo procedente non, tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosiliret, homines diffugiunt; sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant.* Cui simile illud Synesii in aureola or. de Regno: *DEUS tacita quadam via gradatim contendens, iuste humanas res moderatur, iisque omnibus adesse paratus, quae nunc sunt ad participandum parata.* RUPERT.

Se, falsis criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit. Ita Piso apud Tacitum III. Annal. *Conspiratione inimicorum et invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est, Deos immortales testor.* Grasw.

Falsis criminibus. Meus lib. *criminationibus.* Sed ea vox expositoris esse videtur. Ciacc.

Fortunae cedere. Sic Tacitus Histor. III. *Vitellianorum animi, et ut quisque ordine anteibat, cedere fortunae.* Ciacc.

Massiliam in exsilium proficisci. Color nimis levis erat. *Etenim credo, Mallius iste centurio,* inquit Cicero, *qui in agro Faesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: et illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: et ille eiectus in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra, conferet.* II. in Catilin. Porro de istiusmodi exsilio apud eundem legere est in oratione pro Domo sua: *Quod ad exsilium attinet, perspicue intelligi potest quale sit. Exsilium enim non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii. Nam qui vo-*
300 *lunt poenam aliquam effugere aut calamitatem,* * *eo solum vertunt, hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud caeteras civitates, maleficium ullum exsilio esse multatum: sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quae sunt legibus constitutae; confugiunt tanquam ad aram in exsilium: qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem quam vitam amitterent. Quia nolunt, non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur atque deponitur. Nam cum ex nostro iure duarum civitatum nemo possit esse, tum amittitur haec civitas denique, cum is qui profugit receptus est in exsilium, hoc est, in aliam civitatem.* Fuit autem Massilia locus exsulibus frequens. Tacitus IV. Annal. *Tunc tractatae Massiliensium res, probatumque P. Rutilii exemplum: namque eum legibus pulsum civem sibi Smyrnaei addiderant. Quo iure Vulcatius Moschus exsul in Massilienses receptus, bona sua Reipublicae eorum, ut patriae reliquerat.* Eodem libro: *Nam patre eius Iul. Antonio punito, hunc admodum adolescentulum sororis nepotem seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur.* Et XIII. de Cornelio Sylla insidiarum Neroni structarum delato: *perinde tamen quasi convictus esset, cedere patria et Massiliensium moenibus coerceri iubetur.* Exemplum etiam suppeditat Seneca de Clem. lib. I. cap. 15. T. *Arium, qui filium, deprehensum in parricidio, exsilio damnavit, caussa cognita, nemo non suspexit, quod contentus exsilio, et exsilio delegato, Massiliae parricidam continuit, et annua illi praestitit.* Grasw.

Massiliam in exilium proficisci, uti Respublica quieta foret. Laudatissimis viris annumerarem hic Catilinam, si facta dictis concordassent. Egregia vox est Octaviani Augusti apud Senec. lib. I. de Clem. cap. 9. *Non est tanti vita, si, ut ego non peream, tam multa perdenda sunt.* egregia Othonis apud Tacit. II. Hist. 47. qui aversus a consiliis belli: *Hunc,* inquit, *animum, hanc virtutem vestram ultro periculis obiicere, nimis grande vitae meae pretium puto. An ego tantum Romanae pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus et Reipublicae eripi patiar?* Dio Cocc. lib. LXIV. dixisse Othonem ait: *Multo melius est multoque iustius, unum pro multis, quam pro uno multos interire.* Item: *Ego quidem Mutius esse malim, aut Decius, aut Curtius, aut Regulus, quam Marius, quam Cinna, quam Sulla, ut ne reliquos commemorem.* egregia Bertholdi Zaringii, apud Brunner. lib. XIII. pag. 597., qui regno destinatus, quum secum reputaret, inter civilia bella patriaeque sanguinem innatantem, haud alium, curarum laborumque omnium, fructum, praeter invidiam laturum: Germaniae propter se pacem eripi, et tot capitum periculo, capite se coronato incessurum: *negavit suam patriaeve ruinam purpura emturum.* Atque ita *omnes principes pii ac iusti alieno sanguini tanquam suo parcunt, et apud eos aeque miserum est occidere, quam perire, atque hinc vel stillam cruoris humani ambitionis suae vel avaritiae causa mittere, nefas iudicant.* Quomodo igitur hi, quos leves vel iniustae causae ad bella, praesertim civilia, in quibus tantum humani, et quod plus est, Christiani sanguinis funditur, suscipienda exstimulant, rationem DEO aliquando sint reddituri, ipsi viderint. Nunquam certe illud sine horrore legi, quod historiae suae inseruit Paulus Iovius lib. XLII. Franciscum Regem Galliarum et Carolum V. Imperatorem, duobus criminosissimis libellis editis, duorum et viginti annorum, quibus inter sese bellum gesserunt ob ducatum Mediolanensem, curriculo supra ducentas urbes evastatas, castella amplius tria millia deleta, sua inter se contentione, ad ducenta millia hominum Christianorum interfecta fassos esse. Vere itaque Lanoyus, magni nominis dux bellicus, Discursu I. *Haec sunt nostra bella, suscepta et gesta propter religionem, quae fecerunt ut oblivisceremur religionis!* Quae tamen non eo valent, ut vim iniustam vi iusta refutandam, sive armis necessariis propulsandam, negemus. *Quid est enim, quod contra vim sine vi fieri possit?* ait Cicero. Et *iustum bellum, quibus necessarium,* et *pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes,* sicut Livius nos docet lib. IX. Rupert.

Massiliam. Cur Massiliam? Quia amicissimi erant Pop. Rom. Cives autem Rom. nobiliores exules eo proficiscebantur, quasi Romam alteram, quasi testaturi suam innocentiam; quod et se facturum malitiose et astute Catilina praedicat. Eo Scipio ille Asiaticus etiam se contulerat exsilii causa, ut Cicero pro Sextio, et de Milone idem scribit Dio lib. XL. Coler.

Non quo sibi tanti sceleris conscius esset, sed uti. Appareret sententia, *non tanti sceleris conscius, sed et.* ceteris omissis. Grut.

Sed uti Respublica quieta foret; neve ex sua * contentione 301
seditio oriretur. Admodum honeste dictum! *Etenim si mihi, in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eum navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: iecissem me ipse potius in profundum, ut caeteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem.* Cicero pro Sextio. Grasw.

Ex sua contentione. Arond. omittit ex. Wasse.

Longe diversas literas Q. Catulus. Vox *literas* nihil addit auctori, nihil detrahit; nisi quatenus otiosa est. Grut.

In Senatu. Marckii λ. *in senatum.* Wasse.

Quas sibi nomine Catilinae redditas. Si non omnia sunt e glossa, legendum utique *sibi nomine Catilinae redditas*; resectis ceteris. Grut.

Earum exemplum infra scriptum est. Illud *infra scriptum* spurium quid redolet: certe minime requiras, si absit. Grut. — Verum hoc pacto Cicero in Epist. ad Atticum CXXII. et LXXXVII. Earum literarum exemplum *infra scripsi.* alibi ait: *Capua literae sunt allatae* hoc exemplo: *Pompeius mare transiit.* atque Cl. Quadrigarius apud Gellium III. 8. Nepos, qui *omne aevum tribus explicare chartis* ausus est, non mirum si scripserit: his verbis epistolam *misisse*, in vita Themistoclis. Tacitus An. III. 53. *Postremo literas ad Senatum composuit*, quarum sententia in hunc modum fuit: *Caeteris forsitan rebus.* et An. IV. 39. *Componit ad Caesarem codicillos; moris quippe tum erat, quamquam praesentem, scripto adire*; eius talis forma fuit. Thucydides de Pausaniae ad Xerxem literis: *Ἔπεμψε δὲ καὶ ἐπιστολὴν τὸν Γόγγυλον φέροντα αὐτῷ. ἐνεγέγραπτο δὲ τάδε καὶ ἐν αὐτῇ.* lib. I. §. 129. et sic fere alibi. Plutarchus in Pyrrho: *Εἶχε δὲ οὕτως τὰ γεγραμμένα.* pag. 396. et in Alexandro pag. 668. *Ἐπιστολὴν, ἧς ἀντίγραφόν ἐστιν.* Diodorus XVIII. pag. 631. Rhodom. *Καὶ τὸ κυρωθὲν δόγμα γράψαντες ἔδωκαν.* postea: *Ἦν δὲ τὸ διάγραμμα τοιοῦτον.* Polybius VI. 31. *Καθ' ἕνα ποιούμενοι τὸν ὁρκισμὸν· ὁ δὲ ὅρκος ἐστίν.* De oratione Maximini Capitolinus cap. 13. *Extat oratio eiusdem missa ad Senatum*, cuius hoc exemplum est. Hegesippus I. 45. Epistola, in hunc modum. Noster denique cap. 45. *Ipse Volturcio* literas *ad Catilinam dat:* quarum exemplum infra scriptum est. Bodleiano, annorum CCCCL., abest *scriptum est.* Wasse.

CAP. XXXVI.

L. Catilina Q. Catulo salutem. MSS. nostri vetustiores, *L. Catilina salutem Q. Catulo.* Vaticanus vero codex in quo solae visuntur orationes, adhuc amplius *Salutem dicit Q. Catulo*, ut fere suspicer fuisse tantum *L. Catilina Q. Catulo*, omissis ceteris; quae frustra requiras in Pal. nono et undecimo. Grut.

Egregia tua fides, re cognita etc. licet veram cognoscas. Crucem fixit hic locus magnis Philologis, et inter eos Grutero, qui in aliquot viginti dictionibus latere plura putat ulcera; tandemque de sanitate desperans, *quae cum non eruamus*, inquit, *ope MSS. per nos sic perpetuo maneant licet.* Mihi sic videtur, Sallustium epistolam Catilinae, ut lecta fuerat in Senatu, exhibuisse, seque sermoni suo accommodasse, contra quam censet Barth. Comm. in Augustini lib I. de Civ. Dei cap. 5. pag. 2871. quum igitur minus caste minusque perspicue, tanquam homo militaris, loqueretur, quaedam corrupta videri lectoribus ex aperto illo Sallustii coelo, in has tenebras delapsis, quae corrupta non sunt. Voluit igitur, meo animo, hoc dicere Catilina: *Quum de fide tua, Catule, iam certus sim, etiam de eo dubitare nefas, quin causam meam ubique commendes: ut proinde necesse non sit more aliorum, inceptis meis longiorem apologiam praemittere. Quid, quod timidorum hoc, spargere defensiones, affectare * gratiam. Ego vero tam nullius existo mihi culpae con-* 302 *scius, ut innocentia mea confidentem faciat et de satisfactione nobiscum, qui variis iniuriis concitati sumus, agi velim: licet nec haec apud te multis proponenda sit, qui aequitatem petiti nostri facile perspicis.* Vocabulum igitur *veram* hoc loco significat *aequam*, ut in illo Taciti lib. IV. Annal. cap. 57. §. 2. *Plerumque permovear, num ad ipsum referri verius sit.* Et in illo II. Hist. LXXXIV. 2. *Non ius aut verum in cognitionibus spectabat.* Rupert.

Re cognita, grata mihi. V. C. habet: *Recognita mihi magnis meis in periculis* etc. ut fortasse primum scripserit Sallustius: *Egregia tua fides, gnara mihi magnis meis in periculis* etc. deinde alius quidam, qui vellet vocem *gnara*, quod esset obscurior, exponere, addiderit verbum *cognita*, quod in seriem, ut fit, a librariis receptum sit. Tacitus libro XV. qui Sallustium passim imitatur, sic locutus est, cum dixit: *Idque nulli magis gnarum quam Neroni.* et alibi: *At nobis ea pars militiae maxime gnara est.* Ciacc. et Ursin. — L. 2. *gratia*, ceter. *grata.* Wasse.

Commendationi meae tribuit. In quibusdam est: *Commendationi nostrae tribuit.* C. Popma.

Quamobrem. Marckii λ. *q. in novo con.* Wasse. — Illud *quamobrem* alii ad superiora referunt, ut videlicet ibi incipiat ratio fiduciae scribendi Catilinae. Ego autem potius ad inferiora pertinere existimo; ut sit ordo: *Decrevi proponere satisfactionem ex nulla conscientia de culpa*, quamobrem *non statui parare defensionem in novo consilio.* Castil.

Consilio novo. Voces hae pro *coniuratione* accipiuntur a Livio II. 4. Cicerone pro Sulla §. 67. Lucano VIII. 265. Cic. Philip. XII. 3. aliis. at hoc loco denotant *iudicium novum.* Cic. pro Planc. 16. *De ipso quoque ambitu reiectionem fieri voluerit*, iudicum *alternorum*, loquitur de Lege Vatinian. Vatin. XI. vocat *Legem de alternis* consiliis *reiiciendis.* et III. Verrin. *quos is annuerat, in suum* consilium *sine caussa subsortiebatur.* et alibi: *Libelli nominum vestrorum*, consiliique *huius, in manibus erant omnium.* et sic ep. ad Att. I. 15. ubique et apud Nostrum scribendum *conciliis*, cum iudicum consessum denotet. Proque immutatione legum et moris antiqui apud Nostrum infra capp. 56. et 57. Infra: *Ex nulla conscientia de culpa.* Demosthenes Epist. pag. 114. *Τὸ γὰρ μηδὲν ἐμαυτῷ συνειδέναι πεῖράν μοι δέδωκεν εἰς μὲν ὠφέλειαν ἀσθενὲς ὤν.* Pro *privatus* B. Pub. *privatim.* Denique *pub. mis. caussam pro m. c. suscepi*, Priscianus pag. 1187. Wasse.

Satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi. Casaub. ad Suet. Claud. cap. 38. „Satisfacere *est, vultu gestu-* „*que ad humilitatem composito, delicti veniam petere.* Ita plerique. Mar- „tialis:

„*Nil in te scripsi, Bithynice: credere non vis,*
„*Et iurare iubes: malo satisfacere.*

„Lusit elegantissime in ancipiti significatu vocis *satisfacere*. Amici offen-„sa tollitur duobus modis: vel si fecisse negemus: vel si factum excuse-„mus, et peccatum nobis condonari, supplici prece petamus. Bithynicus „Martialem iurare voluit, non esse factum a se, quod ille arguebat: re-„cusat poëta iurare, et ait *malo satisfacere*. Potest intelligi, malle illum „ut hominem religiosum deprecari culpam quam iurare; at ille sentit, „paratum se potius fateri id, cuius arguebatur.“ Haec Cas. RUPERT.

QUAM MEDIUS FIDIUS LICET VERAM COGNOSCAS. Est hoc modo in cunctis fere quae ipse viderim exemplaribus: nec male, ut opinor. Ceterum Servius in IV. Aeneid. 204. *recognoscas* legit, nisi sint mendosi codices; sed memoriane lapsus, an quod sic legendum putarit, haud equidem scio. Porro si sic legas, innuit hoc verbo Catilina, Catulum quoque aliquid ea de re scivisse, de qua ipse sese purgat: nam *recognoscimus* ea fere quae scimus. Cicero: *Non videtur haec multitudo cognoscere ex me caussam voluisse, sed ea quae scit, mecum recognoscere.* Idem: *Declarat se non tum illa didicisse, sed reminiscendo recognoscere.* sic alias saepe. Utra lectio verior, iudicent alii. ego vulgatam hodie magis probo; quamquam Felicius Durantinus *agnoscas* legisse videtur. RIVIUS. — Ita omnes MSS. praeter Pal. nonum, in quo, *quam medius fidius licet ut verum agnoscas.* haud ignoro quidem citari a Servio lib. IV. Aeneid. *quae mediusfidius vera licet mecum recognoscas*; sed nec hoc ignoro, Grammaticos saepe recedere ab ipsis auctorum verbis. certe *cognoscere* idem notare quod *recognoscere*, patet ex capite XLVII. *cum prius omnes*
303 *signa sua cognovissent.* * Interim et in his dictionibus, et in superioribus aliquot viginti latere ulcera, plura, plane mihi persuadeo: quae cum non etiam eruamus ope Manuscriptorum, per nos sic perpetuo maneant licet. GRUT. — *Quam* etc. *veram licet* L. 1. 3. Pemb. et Oxonienses. et Martin. *mecum* omittit. Arond. et L. 1. *licet veram cognoscas* Reg. L. 2. *verum licet veram.* Martin. *agnoscat.* Servius *quae verum cognoscas* λ. puto Servium respexisse ad Ciceroniana illa I. Catilin. §. 3. *luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quae etiam* mecum licet recognoscas. Psendo-Latro XVI. *licet mecum* recognoscas. Dictys II. 28. *Et ut praeterita bene consulta omittam, iam hoc* licet recognoscere: *iniuriis contumeliisque paulo ante laesa Graecia.* WASSE. — Vid. Gronov. lib. III. Observ. cap. 2. pag. 439. seqq. BROUKH.

INIURIIS CONTUMELIISQUE CONCITATUS. Seneca lib. IX. Contr. 1. *Non potest generosus animus contumeliam pati.* GRUT.

QUOD FRUCTU LABORIS INDUSTRIAEQUE MEAE PRIVATUS, STATUM DIGNITATIS NON OBTINEBAM. Cic. pro Plancio: *Hic quam ille dignior? perquam grave est dictu; quomodo igitur est aequum? sic credo: quod agitur, quod satis est iudici.* GRASW.

STATUM DIGNITATIS NON OBTINEBAM. Videndus etiam de hoc modo loquendi Casaub. ad Suet. Iul. cap. 16. Interim πρόφασιν observa, cur Catilina conspirandi adversus patriam consilium susceperit. Quomodo et Caesar hanc civilis belli conflati causam profitetur ipse lib. I. de B. Civ. ubi milites pro concione hortatur, *ut existimationem dignitatemque suam ab inimicis defendant.* Nimirum ut Catilina, ut Caesar, es-

sent, quo volebant loco, Rempublicam eversam oportuit. RUPERT. — Vid. Hensius ad Vell. Paterc. lib. II. cap. 2. BROUKH.

PUBLICAM MISERORUM CAUSSAM. *At nulla potest cuiquam male de Republica merendi iusta esse caussa.* Cic. de Harusp. Resp. GRUT.

MISERORUM CAUSSAM SUSCEPI. Liv. lib. III. *Servos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat, se miserrimi cuiusque suscepisse caussam, ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret, et servitutis grave iugum demeret.* Alioqui miserorum defensionem et Cicero gloriatur lib. IV. in Verrem: *Est aliqua mea pars virilis quod eius civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit: praecipue quod in his artibus pro parte mea versor, quarum ille princeps fuit, aequitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum.* GRASW.

NON QUOD AES ALIENUM MEIS SUMPTUM NOMINIBUS. Pro *quod* alii *quin* legunt, et negationem sequente versu ante verbum *possunt* sustulerunt. *quin* enim cum subiunctivo pro *ut non* efferri solet, ut in hoc III. Aeneidos:

Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.

Annotavit hoc Valla quoque. Caeterum illud *sumptum* non habent omnia exemplaria. Vetustus codex ita habet: *Non quia aes alienum meis nominibus sumptum, ex possessionibus solvere non possim.* GLAR.

NON QUIN AES ALIENUM MEIS SUMTUM NOMINIBUS. *Tò sumtum* non est in ullo Manuscripto, quod sciam. nec id sententia magnopere exposcit. nam *meis nominibus* ad verbum *solvere* pertinet, pro, quibus ipse debeo, non satisfacere. RIVIUS. — Totus hic locus ita in vet. cod. habetur: *Non quia aes alienum sumtum meis nominibus, ex possessionibus solvere non possem.* CIACC. et URSIN. — Magna est lectionum huius loci diversitas. quidam libri: *Non quia aes alienum meis nominibus ex possessionibus solvere possem.* Quidam: *non quin aes alienum meis nominibus solvere possem.* Quidam etiam: *non quia aes alienum meis sumtum nominibus.* Ego hanc codicum veterum scripturam respuo, nostramque quam hoc loco reposuimus [*non quia aes al. m. nom. ex poss. solv. non p.*] multo elegantiorem ac veriorem puto. C. POPMA. — *Non quin aes alienum * meis nominibus ex possessionibus* etc. ita editio Aldi Romani; ne- 304
que aliter Pal. quintus, nam tert. et duodecimus *non quin aes alienum meis nominibus sumptum ex possessionibus.* at reliqui MSS. aetate priores accedunt editionibus primis, habentque: *non quia aes alienum meis nominibus ex possessionibus*; posteriores vero: *non quia aes alienum meis sumptum nominibus ex poss.* Commelinianus meus heic foliolo destituitur. GRUTER. — *Non quia* L. 2. et Martin. *Non quia non aes.* Magdal. *meis nom. sumtum*, Arond. *meis sumtum n.* L. 1. *Aureliae* abest L. 2. λ. Ar. Pemb. Bod. *alienum mutuatum* B. P. WASSE. — Occurrit infamiae, qua laborabat. Dicent nonnulli, oppressum aere alieno consilium cepisse evertendae Reipublicae; at non ea mihi inopia est, cui tantum in bonis, ut propria nomina iis exsolvam; tantum etiam in coniugis Aureliae Orestillae et filiae eius, ut nomina aliena, pro quibus fideiusserat. RUPERT.

MEIS NOMINIBUS. Sciendum *nomina*, proprie dicta, de huiuscemodi

debitis dici, quae sine usuris contraherenter. Ideo et pararii proxenetaeque interpositi, qui pecuniam mutuam quaerentibus, quam sine usura acciperent, creditores conciliarent, qui sic dare vellent. Tabulae igitur illae, per quas nomina fiebant, et in quae referebant nomina debitorum creditores, quibus sine usura crediderant, diversae a Kalendario. Nam Kalendarium liber quoque rationum sive tabulae, in quibus perscribi solita nomina debitorum, sed sub usura pecuniam debentium: quia enim Kalendis pecuniam foenore occupare consueverant foeneratores, et usurae pensiones erant menstruae, inde Kalendarium nomen. In Kalendarium autem regerebantur ipsa etiam instrumenta debitorum, qui non tantum de sorte reddenda, sed etiam de usuris solvendis caverant. vide L. uxor. de Legat. 3. et L. 1. ff. de Ann. Legat. Caeterum inde *καταχρηστικῶς* apud auctores probatos *nomen* pro quolibet debito etiam usurario positum legitur. Salmas. — Confer Asconium in VI. Verrin. §. 18. et X. 17. et Senecam de B. V. cap. 24. Cic. pro Quint. I. 15. Wasse.

Ex possessionibus. Ex possessionibus persolvere loquutio est, cui videtur contraria: *ex arcis persolvere.* Ita loquutus est Cic. ad Paetum: *Nos iam ex arcis tantum habemus, ut Verrium tuum et Camillum* (*qua munditia homines? qua elegantia?*) *vocare saepius audeamus.* Quem locum ita restituit Iosephus Scaliger, quod fortassis latuit summum iuris interpretem, qui in Observat. suis praescribit, legendum esse *ex areis,* et longe abit ab hac sententia. Iuvenalis:

Quantum quisque sua nummorum possidet arca,
Tantum habet et fidei.

Similis error est apud Festum: *Arculus,* inquit, *putabatur Deus qui tutelam gereret arearum.* cum legendum sit *arcarum.* Coler.

Cum et alienis nominibus liberalitas Orestillae etc. Sic quidem editio prisca, et Pal. quart. oct. non. sed praeter auctoritatem membranarum vetustiorum. Naz. enim, *sed et alienis nominibus liberalitas Orestillae.* Pal. vero sec. et und. et duod. *et cum alienis nominibus.* tert. *et alienis,* sine illo *cum.* sextus refert *sed cum alienis.* quintus et decimus, *cum etiam et alienis.* septimus, *cum alienis,* sine *et.* At enim Polonicus ille perscripserat, *cum et alienis liberalitas Orestillae,* absque voce *nominibus.* mirae discrepantiae! unde adducor suspicari: *non quin aes meis nominibus, ex possessionibus solvere possem; alienis, liberalitas Orestillae, suis filiaeque copiis;* exterminata voce *persolveret:* repetitoque *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, solvere posset.* ut velit: tantum sibi superesse in bonis, ut propria nomina iis exsolvat; tantum in Orestillae et filiae eius, ut nomina aliena, pro quibus fideiusserat. Grut.

Sed quod non dignos homines honore honestos vid. Alii, ut Gothi codex, *honore honestatos* legunt, quod item placet. Glar. — Ita fere in recentioribus, et in Merseburgensi, quibuscum facit Felicius Durantinus. sed Fabricii codex habet, consentientibus Manuscriptis duobus, *honore honestos,* pro *decoratos et amplificatos,* nec est in impressis quibusdam secus. verum hoc lectoris iudicio, ut et alia fere, permittimus.
305 Rivius. — Sen. Epist. CIV. *Honores iudicas bonum? male te * habebit*

ille consul factus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. At non digni sunt, qui honore honestantur. Nihilominus iniusta querela est, etsi vel tu dignus esses. *Etenim honorum gradus summis et infimis sunt pares: gloria dispares. Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis C. Duellio parem? quis Attilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem sumus honores, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multus adscensus, ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum praestat: honorum populi finis est Consulatui: quem Magistratum iam octingenti fere consecuti sunt. Horum si diligenter quaeras, vix decimam partem reperias gloria dignam.* Libera vox, ac fortasse vera. Sic in eadem oratione iterum: *Nunc tantum disputo de iure populi, qui et potest, et solet nonnunquam dignos praeterire.* Item: *Male iudicavit populus: at iudicavit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi et sapientissimi viri tulerunt. Est enim conditio liberorum populorum, praecipueque huius principis populi et omnium gentium domini ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit cuique; nostrum autem est, qui in hac tempestate populi iactemur a fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas.* Quibus fere calculum adiicit Thucyd. lib. VI. ἅμα δὲ καὶ τῆς πόλεως δημοκρατουμένης τὰ πολλὰ ἀνάγκη ἦν τοῖς παροῦσιν ἕπεσθαι. *Simul statu populari vigente plerumque necesse fuit nobis rebus praesentibus obsequi.* Grasw.

Honore honestatos videbam. Quid si pro *honestatos* legamus *honoros?* nam vett. codd. variant in huius verbi scriptura, cum partim habent *honestos,* partim, ut hic, *honestatos:* et Tacitus, Sallustii imitator, voce *honorus* usus sit. Unde Plinius usurpavit *inhonorus,* cum ait: *Inhonorus est, neque in templo ullo Hercules.* Ciacc. et Ursin. — Mihi vetus lectio antistet, *honore honestos.* Plautinum est, *honore honestiorem facere.* Coler. — Est in cunctis fere quae ipse viderim exemplaribus: *honore honestatos.* Nos *honore honestos* scripsimus: idque antiquo more dictum Plaut. in Captivis: *Qui me honore honestiorem semper fecit et facit.* Confirmat et hanc lectionem Felicius Durantinus. Quamvis non negem *honore honestatos* eleganter ac Latine dici. Cicero in oratione pro Domo sua: *Tamen ne,* inquit, *cum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum tot vides iudiciis Senatus, P. R., totius Italiae honestatum.* A. Popma. — MSS. omnes editique *honore honestatos.* itaque id forsan revocandum; quamvis stet pro alio Rivii Merseburgensis notae minime protritae. Grut. — *Honestos* primitus in Pembr. at *honestatos* Reg. et Gallici Codex, teste Glareano. Sic nostri omnes. Plautus Captiv. II. 1. Wasse.

Meque falsa suspicione alienatum esse sentiebam. Duae voces, *esse sentiebam,* non omnino heic requiruntur. sed nec acquiescit animus illi *alienatum.* Grut. — Oppido obscurus hic est sensus, Commentatoribus autem facilis. Ciceronem hercle vehementer notat Catilina de falsa criminatione ad Populum, per quam videri vult repulsam passus, non *conscientia de culpa,* ut paulo ante ipse loquitur. Ergo innocenti

sibi id ab inimico factum, Catulo conqueritur, ea spe, si quando populus resciscet ea innocenti facta, restituturus sit eum in integrum. Hoc igitur nomine honestas spes secutus sum, inquit, reliquae dignitatis conservandae. Glar.

Alienatum. Qui culpant hoc verbum, pro alienatione animi et affectus perperam accipiunt, quo quidem sensu haud dicimus, *aliquem ob crimen ab amicis alienatum esse*, sed *ob tale eius crimen illos ab se alienatos*. Verum illi frustra sunt; *alienatum* est seiunctum, dimotum, ut hic sit sensus: *meque ob fictum crimen, amotum a Reipublicae gubernaculis*. Expressit enim Noster Thucydidis *ἀδικουμένη ἀλλοτριοῦται* I. §. 84. Quam vocis notionem attingunt Glossae: *alieno, ἐκποιῶ, ἀλλοτριόω*. sed et alibi Thucyd. *ἀλλοτριοῦντες σωμάτων τὴν πόλιν*, pro *ἀποστεροῦντες*. apud quem Scholiasta *ἀλλοτρίωσιν, στέρησιν* reddit. Accedit Xenophon Paed. VI. *Ταῦτα ἤδη τοῖς μὲν πολεμίοις ἀλλοτριώσει τὴν χώραν*. Recte itaque vocem *abiugat* per *separat*, *alienat* interpretatur Nonius. Sed exempla videamus. Flautus Merc. lib. III. 4. *Mulier* alienata est *abs te*. Infra: *iam addita atque adducta erat, cum ad portum venio*. ibidem: alienatus *mihi est usus aedium*. Curcul. I. 3. *Nec prohibebit, nisi mors meum animum abs* te abalienaverit. Terent. Heautont. V. 2. *Ita*
306 *nos* alienavit, *tibi iam apud sororem esse intelligo*. Cicero Lentulo * I. 8. A senatu *hominem clarissimum* abalienaverunt. *Alienationem* pro exilio posuit Iulius Obsequens Prodig. LXVII. *In aede Castoris, nominum literae quaedam Antonii et Dolabellae Coss. excussae sunt, quibus utrisque* alienatio a patria *significata*. Pro *ablegato* Tertullianus ad Nat. II. 12. *Nato mox et* abalienato Iove, *saxum infantis ementiti deglutivit*. D. Ambrosius Ep. IV. *disciplinae tenacem* alienat *a se ac defugit*. Apuleius de Deo Soc. pag. 763. *Non usque adeo* seiunctos et alienatos *a nobis Deos praedico, ut ne vota quidem nostra ad illos arbitrer pervenire*. et Metam. VIII. *Lancea mali Thrasylli* me tibi fecit alienum. Augustinus de Civ. Dei XXI. 24. *illosque ab illo igne faciat* alienos. Quo sensu invenies vocem *solus* apud Mamert. de anima pag. 736. *Defunctorum animus liber est, et* solus *a corpore*. Haec quum ita sint, importune admodum sollicitant Iustinum Schefferus aliique, qui lib. XVIII. 3. *alienare* sensu Sallustiano usurpat. *Itaque cum velut occisos* alienasset. et XIII. 6. *Perdicca* alienatis *rebus*. ubi obtrudunt *reliquis*. at contra MSS. et nominatim liber qui in B. Pub. Cantab. exstat, quem contulimus. Plinius Nat. Hist. XXIII. 4. *Spodium* alienata *explet*. hoc est, ulcerum labia male coeuntia iungit, et carne recidiva coaequat. Idem apud eundem, Harduino interprete, valet *discrepat*, quod nullus capio. Verba sunt XX. 75. *Sacopenium, quod apud nos gignitur, in totum transmarino* alienatur. antiquatur nempe, transmarino in eius locum suffecto. Alia denique significatio vocis apud Senecam Benef. VI. 10. Sed huic de qua agitur affinis, v. g. rei suae, iurisque in ea sui, in alium translatio. Nam *al.* designatur omnis actus apud ICtos, per quem dominium transfertur, quemadmodum apud Graecos per *ἀλλοτρίωσις*, Aristotele teste Rhet. I. *Λέγω δὲ ἀλλοτρίωσιν, δόσιν καὶ πρᾶσιν*. Sed exemplis tandem modus esto. Wasse.

Hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae sum secutus. Ita ingenium est hominum, omissa spe longinqua et sera, praesentem potioremque sequi. In qua re nimium fere spei indulgent. Innuit tamen Catilina, ut apud Curtium lib. V. Nabarzanes, *se in praecipiti et lubrico stantem consilium a praesenti necessitate reperisse*: et ut idem mox adiicit, *eu magis esse secutum, quae coegisset necessitas, quam quae optasset*. Similiter Antoninus perfuga apud Ammianum lib. XVIII. *Ignosce mihi, amplissime Comes, necessitate, non voluntate ad haec, quae novi scelesta, prolapso. Egere me praecipitem flagitatores, ut nosti, quorum avaritiae ne tua quidem illa excelsa fortuna propugnans miseriis meis potuit refragari*. Grasw.

Pro meo casu. *Pro meo captu*, Pricaeus in Apuleii Apologiam pag. 15. lin. 34. Broukh.

Cum scribere. *Conscribere* B. Publ. Marckii λ. Wasse.

Vim mihi parari. Ita positae sunt voces in omnibus MSS. nostris eisque quos contulit Bongarsius. Grut.

Orestillam tibi commendo. Ut Catilina uxorem, sic apud Tacitum lib. III. Annal. Piso commendat liberos: *Vosque oro, liberis meis consulatis. Ex quibus Cn. Piso qualicunque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit. M. Piso repetere Syriam dehortatus est. Eo impensius precor, ne meae pravitatis poenas innoxius luat*. At mirum est, scelestum hominem reliquisse hunc uxoris scelere quaesitae amorem, qui generosis etiam et magna cogitantibus interim frenum. Ut apud Tacit. Annal. XIV. *Sed placitum et* (consilia doceri de praesidio contra percussores a Nerone missos parando) *non movere, sive nullam spem providebat inermis atque exsul; seu taedio ambiguae spei; an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur nulla sollicitudine turbatum*. Grasw.

Habeto. Ita diserte Bong. codices, ita Pal. Naz. additumque statim eadem manu, *vel aveto*. Gruter. — Omnes antiqui et impressi codices *Aveto* habent. Ego invitis libris omnibus *Haveto* * scripsi. 307
atque eius scripturae, cum multa et manifesta vetera monumenta adferre possim, pauca quae sunt eminentissima proponam, et primum illud Ciceronis, quod in Zacyntho extare dicitur: MARCE. TULLI. CICERO. ET. TU. TERTIA. ANTONIA. HAVE. et: IULIAE. S. P. F. THAIDI. HAVE. THAIS. DII. TIBI. BENE. FACIANT. Est et alia quaedam inscriptio vetus, id liquido demonstrans his verbis: QUINQUENNIO. POSTQUAM. UXOR. ABISTI. DEDICATA. PRIUS. AEDICULA. MONUMENTUM. HOC. TIBI. STATUI. TECUM. QUOTIDIANUS. UT. LOQUERER. NEC. SI. MIHI. NON. RESPONDES. NON. RESPONDEBIT. DESIDERIUM. TUI. PER. QUOD. IPSA. MECUM. SEMPER. ES. AUT. OBMUTESCIT. MEMORIA. PER. QUAM. IPSE. TECUM. NUNC. LOQUOR. HAVE. IGITUR. MEA. HADRIANA. UBI. OSSA. MEA. TUIS. MISCUERO. UTERQUE. SIMUL. BENE. VALEBIMUS. VIVENS. TECUM. VIXI. AN. XXIX. DIES. XIX. VICTURUS. POST. MORTUUS. AETERNITATEM. AETERNAM. C. Porma. — Etiam ab euntibus dicebatur *have*, quod probant vett. inscriptiones lapidum.

Estque haec Epistola ipsius Catilinae, ut Catuli, quae sequitur, a Sallustio de industria inserta: reliquae orationes omnes ipsius sunt Sallustii. Tantum enim Epistolas alienas operibus suis inseruit. Catuli Epistola responsoria etiam a Cicerone recitatur in III. Catil. sed aliis verbis. Ego eadem verba Catuli esse puto, quae scripserat apud Sallustium. Cicero ita exacte non posuit, quia memoriter recitabat. Coler.

CAP. XXXVII.

Sed ipse paucos dies commoratus. Vetus liber: *Sed ipse prius paucos dies commoratus.* C. Popma.

Apud Caium Flaminium Flammam in agro etc. Ausus sum facinus mali exempli, unius solius Nazariani codicis fide introducta voce nova. sed enim cum is sit antiquitatis ultimae, et omnibus literis id tueatur; nec solum; sed adpictum habeat margini, *alias Flaccum:* nefas putavi derogare aevo tam prisco; praesertim cum necessario requiratur heic nomen tertium, si distinctum voluerit hunc Flaminium a mille aliis. *Flamma* inter cognomina; satis notum ex inscriptionibus, ex historiis. Grut.

In agro Reatino. In nonnullis legitur: *in agro Aretino.* quam scripturam et Vincentius Castiloneus se in suis aliquot antiquis codicibus reperisse testatur. Nos interim vulgatam lectionem retinemus. C. Popma.

Dum civitatem antea solicitatam armis exornat. Codices in pergamenis descripti, *dum vicinitatem.* Illud *ab eo* quod Gymnicus habet, non reperitur in Manuscriptis, ac ne in codice quidem Beroaldino. Rupert.

Armis exornat. *Classem maxima industria* exornat. Iustin. V. 6. et Dictys VI. 7. Wasse.

Senatus Catilinam et Manlium hostes iudicat; caeterae multitudini diem statuit, ante quam liceret sine fraude ab armis discedere. Sic Cicero Famil. Epist. lib. XII. Epist. 10. *Lepidus tuus affinis, meus familiaris, pridie Kal. Quinct. sententiis omnibus hostis iudicatus est, caeterique, qui una cum illo a Rep. defecerant; quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kal. Sept. potestas facta est.* Sic et olim cum Campanis actum, referente Livio lib. XXV. *Consulibus litterae a P. Cornelio praetore missae, ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent, ut qui eorum vellent exirent ab Capua, suasque res secum auferrent. Liberos fore, suaque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent, post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent, hostium futuros numero.* Iterum lib. eodem: *Accessit edictum Proconsulis, ex S. C. propositum vulgatumque apud hostes: ut qui*
308 *civis Campanus ante certam * diem transisset, sine fraude esset.* Digna profecto res humanitate Senatus Romani, si forte meliorem potuissent mentem recipere. Etenim, ut Polybius, τὸ νικῆσαι τοὺς πολεμίους καλοκαγαθίᾳ καὶ τοῖς δικαίοις οὐκ ἔλαττω, μεῖζω δὲ παρέχεται χρείαν τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις κατορθωμάτων· οἷς γὰρ δι' ἀνάγκην, οἷς δὲ κατὰ προαίρεσιν εἴκουσιν οἱ ληφθέντες· καὶ τὰ μὲν μετὰ μεγάλων ἐλαττωμάτων ποιεῖται τὴν διόρθωσιν· τὰ δὲ χωρὶς βλάβης πρὸς τὸ βέλτιον μετατίθησι τοὺς

ἁμαρτάνοντας, τὸ δὲ μέγιστον ἐν οἷς μὲν τὸ πλεῖστόν ἐστι τῆς πράξεως τῶν ὑποταττομένων· ἐν οἷς δ' αὐτοτελὴς ἡ νίκη γίγνεται τῶν ἡγουμένων. *Enim vero factis honestis atque iustitia hostes vincere minor res non est, immo vero etiam conducibilior, armis parta victoria. Hic enim necessitate compulsi, illic sponte cedunt victi. Et haec quidem victoria magnis cum damnis ad officium male sanos revocat: illa vero sine detrimento delinquentes in viam rectam sistit: maximum autem illud, quod ubi armis res geritur, pars potissima victoriae opus est militis: quum illud alterum decus eorum sit totum in solidum, qui gerendis negotiis praesunt.* Exempla autem huius generis etiam memorat Thucyd. lib. I. Προσκαθεζόμενοι δὲ τῇ πόλει προεῖπον, Ἐπιδαμνίων τε τὸν βουλόμενον καὶ τοὺς ξένους ἀπαθεῖς ἀπιέναι· εἰ δὲ μή, ὡς πολεμίοις χρήσεσθαι. *Obsidentes autem urbem pronunciant, licere Epidamnensibus, qui vellent, hospitibusque impune abire: qui nollent, pro hostibus habitum iri.* et lib. V. λέγοντες ἀεὶ ὡς μετ' Ἀθηναίων τούτους, ἢν μὴ θέλωσι, κοινῇ ἀναγκάσωσι, χρόνους τε προύθεντο ἄνευ ξυγγραφῆς, ἐν οἷς χρὴ τοὺς μὴ ἐσιόντας ἀμφοτέροις πολεμίους εἶναι. *Assidue dicentes, se illos, si foedera recipere nollent, una cum Atheniensibus coacturos, praestituta die, citra tamen syngrapham, intra quam diem qui foedera rata non haberent, utrisque essent pro hostibus.* Grasw. — *Sufficit*, ait Livius lib. XXVIII. cap. 29., *si nefariae seditionis auctores sanguine luant, quod admiserunt: cum*, ut scribit idem Livius eiusdem lib. cap. 27., *causa atque origo omnis furoris penes auctores sit, reliqui contagione insaniant.* Rupert. — *Sine fraude liceret.* Serv. ad XI. Aen. 708. Broukh.

Praeter rerum capitalium condemnatis. Emendatum quidem calamo recenti in Naz. *condemnatos*, sed alterum item conspicias in reliquis membranis omnibus, excepto Pal. quarto. Gruter. — Sic diserte Priscian. sed non advertit *praeter* pro *praeterquam* usurpari, et *condemnatis* dandi casum esse, referrique ad illud *diem statuit.* A. Popma de usu antiq. loc. I. 7. Caeterum iste mos alibi observatur, v. g. Cic. Fam. XII. 10. Liv. 25. Thucyd. V. χρόνους τε προὔθεντο ἄνευ ξυγγραφῆς, ἐν οἷς χρὴ τοὺς μὴ ἐσίοντας ἀμφοτέροις πολεμίους εἶναι. Spartian. in Didio: *militibus etiam qui Severum secuti fuerant* dies praestitutus, *ultra quem si cum Severo fuissent*, hostium numero haberentur. cap. 5. Cledonius 1933. *condemnatis.* Servius pag. 1678. *diem statuit a. q. l.* etc. *discedere.* Wasse.

Ea tempestate mihi imperium populi Romani etc. Haec est vulgata lectio, multorum MSS. cod. fide comprobata. Non dissimulabo tamen pervetusti cuiusdam libri scripturam: *Ea tempestate imperium P. R. multo maxime miserabile mihi visum est, cui cum ab occasu ad ortum solis omnia armis domita parerent* etc. C. Popma. — Dionysius Halicarn. I. 3. Ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται· πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας. Wasse. — Cicero pro P. Sulla cap. XXVII. Broukh.

Multo maxume miserabile. MS. Codex Prisciani ad pag. 1290. *mirabile. De patria quoque Homeri* multo maxime *dissensum est.* Gellius III. cap. 11. *Multo* cum superlativo elegantissime. *Quae tibi mulier videtur* multo sapientissima. Plautus Stich. I. 2. 66. et Amphitr. II. 2. 150.

Aut pol haec praestigiatrix mulier multo maxuma *est.*

309 * et alibi. Plin. N. H. XVII. 1. Multo *vero* pulcherrima *consensu omnium aetate ea in colle Viminali C. Aquilii (domus).* et XXVIII. 5. *quippe* multo utilissima *est temperantia in cibis.* Vocem *multo* abesse subodoror Hegesippo in Praefat. *Cum sit* maxime omnium miserabile *claudi obsidione.* Sed Codd. non iuvant. Wasse.

Maxume miserabile visum est. Ex ipso Sapientiae sacrario sententiam profert hic Noster, *posse aliquid simul et magnum et miserum esse.* Non minus egregie, quamvis brevius, Tacit. II. Hist. XCV. §. 5. *Magna et misera civitas.* Quin imo plerumque magnitudini immodicae comitem adiunctam esse miseriam, malorumque molem, iam alibi diduximus: quibus adiungere potes, quae de miseriis magnarum civitatum, provinciarum, regnorum, atque imperiorum apud Lips. II. de Constantia 26. sapienter disserit Langius, ibi: *Sisto te, in alto illo, si vis, Olympo. Despice mihi omnes urbes, provincias, regna; et cense, totidem consepta te videre cladium humanarum. Amphitheatra haec quaedam sunt et velut arenae, in quibus cruenti illi fortunae ludi.* Rupert.

Cui cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent. Florus lib. IV. cap. 1. *Iam paene toto orbe pacato maius erat imperium Romanum, quam ut ullis externis viribus extingui posset. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit.* Passim legitur, Imperium populi Romani orbis terrarum terminis definitum: imo vero non terrae, sed coeli regionibus terminatum: in orationibus Ciceronis. Grasw. — Ita de imperio Romano loqui solent veteres. Latinus Pacatus de ipso Imperatore: *Qui a gentibus adoratur, cui toto orbe terrarum privata vel publica vota redduntur.* Sic Lucanus lib. VII.

Haud multum terrae spatium restabat Eoae,
Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret aether,
Omniaque errantes stellae Romana viderent.

Magis splendide Statius:

— — *stabit dum terra polusque,*
Dum Romana dies.

Quasi nihil Sol illuceret, nisi Romanae subditum potestati. Tertullianus de Pallio *Orbem terrarum rus Romani imperii* vocat. Polyb. in Exc. Peires. pag. 153. *Καταλυθείσης τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας, δοκεῖν ἀδήριτον αὐτοῖς ὑπάρχειν τὴν περὶ τῶν ὅλων ἐξουσίαν.* hoc est, *everso Macedonum regno imperium orbis terrarum penes populum Romanum sine controversia stare videbatur.* Oritur hic nobilis quaestio, cur DEUS imperium Romanum in tantum evexerit? agitata iam dudum inter Ecclesiae doctores; e quibus Leo M. Sermone I. in natalem Petri et Pauli: *Ut autem huius inenarrabilis gratiae per totum mundum diffunderetur effectus, Romanum regnum divina providentia praeparavit: cuius ad eos limites*

incrementa perducta sunt, quibus cunctarum undique gentium vicina et contigua esset universitas. Disposito namque divinitus operi maxime congruebat, ut multa regna uno confoederarentur imperio: ut cito pervios haberet populos praedicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis. Eadem prorsus gravitate Eucherius Lugdunensis Episcopus ad Valerianum: *Putasne ob aliud nationes et regna in ditionem ac ius cessisse Romanum, et ob aliud magnam partem generis humani in unum transisse populum, nisi ut facilius tanquam medicamentum per corpus unum, ita per unam gentem fides infusa penetraret, et ut capiti ingesta velociter se per membra diffunderet?* Et postea: *Magnum ex hoc divinae pietatis argumentum est, quod sub Caesare Octavio, quum ubique Romana possessio verticem tenuit, tunc se DEUS terris dedit. Ita ut quicquid vel sub illa dominatione Regum vetusta, vel sub illa deinde gemina administratione Consulum Romano accessit imperio, omnia CHRISTI adventui praeparata, et diffundendae fidei praevisa, possit, si quis est idoneus assertor, ostendere.* Adde Prosperum Aquitanicum lib. II. de Vocat. gent. cap. 16. Prudentium lib. II. contra Symmachum. Rupert.

Quae prima mortales putant. De priore huius sententiae membro Terent. Andr. I. Sc. 1. *Ita esse omnium ingenium ab labore proclive ad libidinem.* Adde Sen. de Brev. vitae cap. 5. De posteriore Euripides:

* *Sine me vocari pessimum, ut dives vocer.* 310
An dives? omnes quaerimus: nemo, an bonus?
Non quare, et unde: quid habeas, tantum rogant.

Rupert.

Fuere tamen cives, qui seque remque publicam obstinatis animis perditum irent. Cicero II. Catilin. *Nulla est enim natio, quam pertimescamus, nullus Rex, qui bellum populo Romano inferre possit, omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata. Domesticum bellum manet; intus insidiae sunt; intus inclusum periculum est; intus est hostis.* Grasw. — Hos ego, mi Sallusti, nunquam cives, sed ne terrae filios, licet maculoso nomine, compellabo; sed proprio magisque apposito, *abortus quosdam deficientis rerum naturae, pestesque orbis perituri.* Rupert.

Namque ex duobus senatus decretis. In MSS. atque aliis vetustis est illa praepositio *ex* omissa, id quod rectius esse puto. Sed et *senati* habet volumen ipsum Fabricianum, qui est genitivus antiquus. Est inscriptio quaedam in agro Veronensi, qua in inscriptione genitivus hic reperitur: SEX. ATTILIUS M. F. SARANUS PROCOS. EX SENATI CONSULTO INTER ATTESTINOS ET VEICETINOS FINIS TERMINOSQUE STATUI IUSSIT. pro *ex senatusconsulto.* Sisenna item apud Nonium, *ex senati consulto* dixit, historiarum III. Rivius. — Ita Senati consultum apud Ciceronem est II. ad Famil. epist. 7. et Orat. de Harusp. resp. cap. 5. Broukh.

Neque castris Catilinae quisquam omnium excesserat. Omnes impressi codices: *Neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat.* nos unius codicis fidem et auctoritatem secuti, *neque castris Catilinae quisquam omnium excesserat,* scripsimus. Sic et Caesar lib. IV.

de bello Gal. *Nam cum omnibus suis domo excesserunt, Rhenumque transierant.* C. Popma.

Ex castris etc. Ita etiam autographi, et vett. edd. nihilo peius eo, quod nobis ex unico libro oggerebat Popma, *castris excesserat.* Grut. — Arond. om. praepos. Wasse.

Ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat. Seu desperatione seu pertinacia animi eos retinente. Sic Livius de Campanis lib. XXVI. *Nec ulla facta est transitio, metu magis eos quam fide continente, quia maiora in defectione deliquerant, quam quibus ignosci posset.* Alioqui *transfugas*, ait idem lib. XXXI., *levitas ingeniorum ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis praebet.* Grasw.

Quisquam hominum discesserat. In manuscriptis est, *quisquam omnium.* Rivius.

Tanta vis morbi atque uti tabes plerosque civium animos invaserat. Recte colligit. Nam, ut Tacit. I. Annal., *Praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti, nil paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent: tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes.* Cicero pro Domo sua: *Erant eo tempore multa etiam alia metuenda, ad servos medius fidius res pervenisset: tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefariis mentibus honorum odium retinebat.* Grasw.

Atque uti tabes. Saepe hoc modo loquutum Sallustium etiam Festus adtestatur. Ita IV. Histor. *Qui quidem mos ut tabes in urbem coierit.* Coler. — Sic fere in vetustis. *Τὸ atque* non est in eo quod Gymnicus excudit. Rivius. — Pal. octav. et nonus non habent illud *atque*, quod tamen constanter in codd. primae notae, si non significat idem quod apud Virgilium illo versu I. Georg.

Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

videtur turbandae potius sententiae, quam constituendae. Forsan tres
311 illae voces *atq. uti tabes* * sunt a glossa, arcessita huc aliunde, ut probaret *morbum* hoc loco, quod alio *tabem* nominarat. Grut. — Haec manasse a calamo scribarum, aestimat Gruterus, me non repugnante, quamvis sciam, hoc modo locutum lib. IV. Histor. et in Iugurthino: *Tanta vis avaritiae in animos eorum, veluti tabes, invaserat.* Ad cuius loci similitudinem haud dubie conformare voluerunt istum. inepte. Non enim hic ea puritate *tanta vis morbi atque uti tabes* ponitur, atque illic, *tanta vis avaritiae, veluti tabes.* Rupert. — E nostris L. 1. 3. et Balliol. omittunt *atque.* caeteri autem et Festus in voce *Tabes* retinent. quemadmodum et altera illa quae Sallustio abiudicat Gruterus. Sulpicius item Severus Hist. Sacr. I. 23. *Tanta hoc tempore eorum habendi cupido* veluti tabes *incessit.* Livius II. 23. *Aes alienum fecisse, id cumulatum usuris, primo se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunis aliis, postremo* velut tabem *pervenisse ad corpus.* Tacitus Hist. I. 26. Infecit ea tabes *legionum quoque et auxiliorum motas iam mentes.* III. 11. *legiones* veluti tabe *infectae.* Livius XXXIX. *Huius mali* tabes *ex Etruria Romam*, velut contagione *morbi* penetravit. Petronius pag. 426.

Fenoris ingluvies, ususque exederat aeris:
Nulla est certa domus, nullum sine pignore corpus:
Sed veluti tabes *tacitis concepta medullis*
Intra membra furens diris latratibus errat.
Arma placent miseris detritaque commoda luxu
Vulneribus reparantur: inops audacia tuta est.

Huic formulae facem praetulit Polybius I. pag. 114. *Διόπερ ἐς ταῦτα βλέπων, οὐκ ἄν τις εἰπεῖν ὀκνήσειεν, ὡς οὐ μόνον τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, καί τινα τῶν ἐν αὐτοῖς γεννωμένων ἑλκῶν καὶ φυμάτων ἀποθηριοῦσθαι συμβαίνει, καὶ τελέως ἀβοήθητα γίγνεσθαι· πολὺ δὲ μάλιστα τὰς ψυχὰς* etc. *Ἐὰν μὲν θεραπείας ἀφῇ, κατὰ τὴν ἐξ αὐτῶν φύσιν φθείροντα τὸ συνεχὲς* etc. *Ταῖς τε ψυχαῖς παραπλησίως τοιαῦται πολλάκις ἐπιφύονται μελανίαι καὶ σηπεδόνες* etc. Alibi pro *tabe* usus noster eodem modo *rabies.* Sic Fr. I. 8. 14. rabiem *ad integros contactu procedere.* recte. Livius XLII. 5. *Erant autem non Aetoli modo in seditionibus, sed Thessali etiam:* ea contagione, velut rabies, *in Perroebiam quoque id* pervaserat *malum.* ibi Gronov. *et contag.* Wasse.

Plerosque civium animos. Pal. tert. antique *pleros* sine copula. Grut. — Nostri omnes *plerosque.* Wasse.

CAP. XXXVIII.

Neque solum illis aliena mens erat. Meus liber: *alia mens erat.* ut infra: *Longe mihi alia mens est P. C.* et infra: *haud sane alio modo belli eventum exspectabunt.* Ciacc. et Ursin. — Succinctius fuisset: *Neque solum aliena mens consciis coniurationis.* Grut.

Sed omnino cuncta plebs, novarum rerum studio, Catilinae incepta probabat. Legendum *cuncta plebes*, quomodo et postea statim *Sed urbana plebes*, nec est aliter in vetustis. Rivius. — Cic. pro Sextio: *Cum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent.* Grasw.

Novarum rerum studio. Idem dicit in Iugurthino cap. 66. *Vulgus uti plerumque solet, ingenio mobili, seditiosum atque discordiosum est, cupidum novarum rerum.* Quo et respicit Livius lib. XXXV. cap. 34. ibi: *Optimus quisque praesenti statu gaudet; multitudo, et quorum res non ex sententia ipsorum sunt, omnia novari volunt.* Adde Forstn. ad Tacit. lib. II. pag. 123. Grotium II. de Iure B. ac P. IV. n. 8. pag. 125. Tac. lib. III. Ann. cap. 40. et lib. IV. Ann. cap. 23. Grut. N. in Floril. pag. 307. Rupert.

Nam semper in civitate. Haec quasi ab oraculo dicta sint, accipe. Sallust. supra: *Invidia ex opulentia orta est.* Et Plautus vera fabulatur in Captiv.

Est miserorum, ut malevolentes sint, atque invideant bonis.

ubi *bonos*, ut hoc loco Sallustius, divites et opulentos adpellat. Congruit et illud Terentianum:

* *Omnes quibus res sunt minus secundae, magis sunt nescio quomodo* 312

Suspiciosi; ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam se credunt neglegi. COLER.

QUIBUS OPES NULLAE SUNT, BONIS INVIDENT. *Bonis*, bene rem gerentibus intellige. *Namque ut solet amplissima gloria obiecta esse semper invidiae, legimus, in veteres quoque magnificos duces vitia criminaque, etiamsi inveniri non poterant, finxisse malignitatem, spectatissimis actibus eorum offensam.* Ammian. lib. XVII. Hinc ergo illae obmurmurationes, quas et Seneca indicat Controv. IX. *Non ignoro, quorum inopia per ocium in angulis divitiarum convicios strepit, accusatioque insequitur, neque quiescere sinit.* Et de Benef. lib. I. cap. 9. *Colunt detestanturque felicem, et si potuerint eadem facturi, odere facientem.* Tanta denique inter mortales invidia dominatur, ut fere de plerisque dici possit id quod Tacit. lib. I. Histor. de quibusdam Galliarum civitatibus, quae *non eodem honore habitae* (quo Germani exercitus) *quaedam etiam finibus ademptis pari dolore commoda aliena ac suas iniurias metiebantur.* GRASW. — An Plautum tum, quum haec scriberet, in animo habuit Noster, in Captivis ita loquentem: *Est miserorum, malevolentes ut sint, atque invideant bonis?* Pigh. in Herc. Prodic. pag. 333. RUPERT.

VETERA ODERE, NOVA EXOPTANT. Tacitus lib. I. Histor. *Inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine et odio praesentium.* GRASW.

ODIO SUARUM RERUM MUTARI OMNIA STUDENT. Tacit. lib. III. Histor. *Multi odio praesentium et cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur, miseram pacem vel bello bene mutari.* GRASW. — Tacit. H. III. 44. *Multi* odio praesentium *et cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur, miseram pacem vel bello bene mutari.* et H. II. 8. *multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine* et odio *praesentium.* Infra: *egestas facile.* confer Senecam cap. 8. de Tranq. Terent. *Aliis aliunde est periculum quibus aliquid abradi potest, Mihi sciunt nihil esse.* WASSE.

TURBA ATQUE SEDITIONIBUS SINE CURA ALUNTUR. Tacit. lib. I. Histor. *cum optimus quisque remedium praesentis licentiae posceret: vulgus et plures seditionibus, et ambitioso imperio laeti, per turbas et raptus facilius ad civile bellum impellerentur.* Vanae tamen huiusmodi studiorum caussae indicantur a Livio libr. XLII. *Pars ita in Romanos effusi erant, ut autoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis iustitia imperii Romani capti; plures ita, si praecipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. Pars altera regiae adulationis erat, quos aes alienum, et desperatio, rerum suarum eodem manente statu, praecipites ad novanda omnia agebat.* Sic, Floro teste lib. IV. cap. 6., *diversa omnium voto incendia. Lepidum divitiarum cupido, quarum spes ex turbatione Reipublicae.* Alios inopia, qualis ille de quo Cicero Philipp. II. *Tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa Republica, incolumem fore putabas.* Qualis et Caecina Tacito lib. I. Histor. qui compertus publicam pecuniam avertisse, eoque ut peculator flagitari iussus, *miscere cuncta, et privata vulnera Reipublicae malis operire statuit.* Alios vel

perire iuvat cum pluribus. Curtius lib. VI. *Maligna est calamitas, et fere noxius, cum suo supplicio crucietur, acquiescit alieno.* Seneca Medea:

— — Sola est quies,
Mecum ruina cuncta si video obruta.
Mecum omnia abeant. Trahere cum pereas libet.

GRASW. — Demosthenes de Falsa Leg. 169. *Ἐπλούτουν τινὲς ἐκ τοῦ πολέμου ἀπὸ τῶν ὑμετέρων εἰςφορῶν καὶ τῶν δημοσίων προσόδων, νῦν δὲ πέπαυνται· εἰρήνη γὰρ ἀργίαν οὐ τρέφει.* WASSE.

EGESTAS FACILE HABETUR SINE DAMNO. Symmachus, nescio qua epistola, *paupertatem a dispendio tutam* esse adfirmat. Huc pertinet Epigramma aliquod Palladae I. Antholog. *Εἰς πτωχούς.* Et facete Diphilus apud Stobaeum: *Πένητος ἀνδρὸς οὐδὲν εὐτυχέστερον.* COLER. — Tacitus I. Histor. * *Multis afflicta fides in pace, ac turbatis rebus alacres,* 313
et per incerta tutissimi. GRASW. — Sententiam mehercule scitam oppido, argutamque ac brevem, cui consonans Apuleius lib. I. *Quid viatori de summa pauperie latrones auferre possunt? An ignoras inepte, nudum nec a decem palaestritis despoliari posse?* Nec minore elegantia expressa sunt haec a principe Philosophorum Romanorum, in Excerptis: *Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est.* Eandemque venustatem spirat istud Petronii:

— — inops audacia tuta est.

Denique Socrates apud Laërt. *Paupertas a dispendio tuta est, quia nihil amittit, qui nihil habet; et parum eget, qui parum cupit. Ab his* igitur *maximum Rebuspublicis imminet periculum; quemadmodum contra, res atque pecuniae, obsidis et pignoris loco, apud Rempublicam, et amoris in patriam.* ut Agell. lib. XVI. cap. 10. sentit. Adde Sall. infra II. de Ord. Rep. et Cat. 48. ubi *rem incredibilem visam* ait, *Crassum, hominem maxumis divitiis, conspirasse.* RUPERT.

FACILE HABETUR SINE DAMNO. Et hanc sententiam facilem omnes putant: mihi haudquaquam intellecta, nisi distinguamus post *habetur*, ac postea inferamus *ἀσυνθέτως sine damno*; qualia multa sunt, praecipue apud hunc auctorem. GLAR. — Misere caligat in mera luce acies Glareani, qui tam argutae clausulae intellectum, ignotum sibi ac supra captum esse fatetur suum, nisi post *habetur* distinctioni locus fiat, ac postea inferatur *ἀσυνθέτως sine damno.* Ridicule, et vere adeo nodus (quod dicitur) in scirpo. Vide Dusam Praecidaneis Petronianis. RUPERT.

SED URBANA PLEBES EA VERO PRAECEPS IERAT MULTIS DE CAUSSIS. Similis locus extat apud Tacitum Histor. II. *Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, caeteri olim, mixtis consiliis: optimus quisque amore Reipublicae: multos dulcedo praedarum stimulabat, alios ambiguae domi res. Ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.* GRASW.

PRAECEPS ERAT. Scribo: *praeceps ierat.* Idem Iugurtha: *praecipitem cadere. Si permanere*, inquit, *vellet in suis artibus, ultro illi et gloriam et regnum venturum, sin properantius pergeret, pecuniam et ipsum praecipitem casurum.* PALMER. — Audio et ausculto Palmerium emen-

dantem, *praeceps ierat.* Ita alibi: *Luxuria atque inopia praeceps abierat.* Coler.

Praeceps ierat. Ita ora editionis, aetatis mediae, neque abibant MSS. Boug. nisi quod ii *ierit.* exoletae edd. *erat*, cui adsentiuntur manuscripti Pall. Grut. — *Erat* L. 2. L. 3. *praeceps erat de multis* c. Pemb. et B. Bubl. Wasse.

Plebes, ea vero. Plautus Pseud. Tibicinam istam *huius quam gnatus deperit, eam circumducam lepide.* Cicero ad Fabium Gallum: Lex sumtuaria, *quae videtur λιτότητα attulisse*, ea *mihi fraudi fuit.* Terent. Eunuch. *Scin' me in quibus sim gaudiis?* et alia geminatio τοῦ *quae* elegantissima in Prologo Eunuchi: *Habeo alia multa* quae *nunc condonabitur*, Quae *proferentur post.* Est et eiusdem verbi iteratio cum pronomine frequens apud Auctores. Apud eundem Heautont. *Habet bonorum exemplum*, quo exemplo. Diem *dicit* qua die, Caesar B. Gall. I. 6. et alibi saepissime. Dion Chrysost. Orat. VIII. *Αἴσθησιν, ὁπόσας αἰσθήσεις ἔχει.* Wasse.

Primum omnium. Vox postrema abest ab L. 3. male. saepe infra utitur. Saepe etiam Plautus, v. g. Amph. II. 1. 62. et V. 1. 36. et V. 2. 5. Asinar. III. 3. 60. Casin. I. 30. Wasse.

Petulantia maxume praestabant. Codd. meliores *praestabat*, neque spreverim. Grut.

Item alii, qui per dedecora patrimoniis amissis vagabantur. In manuscriptis neque relativum *qui*, neque verbum *vagabantur* reperi; utrumque, si quid est in me iudicii, ab inepto litteratore perperam est adiectum. Rivius. — L. 2. L. 3. *item qui per.* et Arond. Reg. vero, *item alii qui per.* et sic Pemb. Balliol. Magd. Martin. Venetae. Wasse.

314 Postremo omnes. Abest postrema vox ab L. * Reg. Balliol. eleganter. Supra dixerat *primum omnium.* Confer Herodianum II. 17. Wasse.

Ii Romam, sicuti in sentinam confluxerunt. Quanta multitudo, intelligere licet ex Livii libr. XXXIX. ubi sic legitur: *Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est: his querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni negotium datum est, ut eos conquireret, et quem C. Claudio, M. Livio Censoribus, postve eos Censores, ipsum, parentemve eius, apud se censum esse probassent socii, ut redire eo cogerent, ubi censi essent. Hac conquisitione XII millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.* Idem reperitur lib. XLI. *Moverant Senatum et legationes sociorum nominis Latini, quae et Censores et priores Consules fatigaverant, tandem in Senatum introductae; summa querelarum erat: cives suos Romae censos, plerosque Romam commigrasse: quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Ubi tantus est omnis generis hominum concursus, quid spondere sibi potest civitas sinceri amoris? Thucyd. lib. VI. *Ὄχλοις τε γὰρ ξυμμίκτοις πολυανδροῦσιν αἱ πόλεις, καὶ ῥᾳδίας ἔχουσι τῶν πολιτειῶν τὰς μεταβολὰς καὶ ἐπιδοχάς, καὶ οὐδεὶς δι' αὐτὸ ὡς περὶ οἰκείας πατρίδος, οὔτε τὰ περὶ τὸ σῶμα ὅπλοις ἐξήρτυται, οὔτε τὰ ἐν τῇ χώρᾳ νομίμοις κατασκευαῖς, ὅτι δὲ ἕκαστος ἢ ἐκ τοῦ λόγων πείθειν οἴεται, ἢ στασιάζων ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λαβὼν ἄλλην γῆν μὴ κατορθώσας οἰκήσειν, ταῦτα ἑτοιμάζεται.* *Namque urbes illic sunt promiscuis hominibus frequentes, facileque Rerumpublicarum mutationes admittunt: neque quisquam illic tanquam pro Patria, aut pro iis quae ad corpus pertinent, arma sumit, neque consuetos loci apparatus: quod unusquisque, quia opinatur, se aut persuasurum quae dicit, aut seditione orta, cum aliqua publica rapina, solum, si se frustretur spes, versurum, ad hoc ipsum se accingit.* Si id periculi metuendum est vel a sola incolarum varietate, quanto magis ab his, quos, patrimoniis per dedecora amissis, flagitium aut facinus sicut domo expulerat, ita compulerat Romam? *quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt*; ut vere quidem Tacitus lib. XV. Annal. etsi id falso per detestandam calumniam in Christianae religionis homines detorquet. Grasw. — In hoc agro natum est illud Corn. Taciti lib. XV. Annal. cap. 44. *Romae cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque.* et alterum lib. XIV. Annal. cap. 20. *Quod usquam corrumpi, et corrumpere potest, in urbe visitur.* Eadem redolent ista Senecae Consol. ad Helv. cap. 6. *Adspice hanc frequentiam; maxima pars illius turbae, patria caret; ex municipiis et coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio (ut honores hic capiant, gerant) alios luxuria (ut habeant, ubi opes explicent et absumant) quidam venalem formam attulerunt.* (utriusque sexus scorta, ut explicat Lipsius.) *Nullum non hominum genus concurrit in urbem, et virtutibus, et vitiis, magna pretia ponentem.* Haec ille. Vide etiam hac de re egregium discursum Forstneri ad Tacitum pag. 323. Rursus ingentis imperii ingens defectus. Ceterum pulcre explicat hic Sallustius, quod hominum genus turba atque seditionibus praecipue alatur. I. Qui probro atque petulantia maxime praestant, inquit. *O effigiem temporum nostrorum!* Sed minus invidiosum, priscis immorari. Caesar lib. III. B. G. cap. 17. *Ad Viridovicem Unellorum ducem, magna multitudo, undique ex Gallia, perditorum hominum latronumque convenerat, quos spes praedandi studiumque bellandi ab agricultura et quotidiano labore revocabat.* II. Qui per dedecora amisere patrimonia. Sic de Othone Tacitus I. Hist. 21. *Cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant:* inopia vix privato toleranda. III. Quos flagitium aut facinus domo expulerat. Eleganter Curt. lib. VIII. cap. 5. *milites* vocat *purgamenta urbium suarum.* Plura dedimus iam supra. Rupert.

Sentinam. Arondel. *velut in s.* L. 2. Venetae, *sicut aqua in s.* pessime. *Hi (illorum discessu)* sentinam *quandam urbis rati* exhaustam *laetabantur* Liv. XXIV. 29. *Sin exieris, exhaurietur ex urbe comitum tuorum magna et perniciosa* sentina Reip. I. Catilin. Confer Tacit. An. XV. 44. *Illae opes atque divitiae afflixere saeculi mores: mersumque vitiis * suis quasi* sentina *Remp. pessum dedere.* Ita aemulatus Hegesip- 315
pus IV. 6. *Qui ex diversis regionibus Principes flagitiorum, eo quasi in* sentinam confluxerant. Arnobius pag. 172. *Ut videatur miserabilis pror-*

sus, nullum non esse caussam ob aliam natus, nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus, in quem spurcitiae se omnes sentinarum colluvionibus derivarent. Philo lib. *quod Deus imm.* Σύστημα καὶ πεφόρημα κακῶν ἀθρόων καὶ ποικίλων εἰς ἓν εἶδος συνυφασμένων. Adi Salvianum III. et VII. Apuleium Flor. III. 12. et Metam. IX. pag. 153. WASSE.

DEIN MULTI, MEMORES SULLANAE VICTORIAE. Sic apud Tacitum lib. I. Histor. *Erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiae, accenderet.* Atque iterum: *Sed quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia.* GRASW. — Efficax irritamentum. Ita quum Belloveso, Gallorum duci, pleraque in Italia successissent, ea felicitas Elitovium accendit, ut et ipse, Cenomanos secum trahens, Alpes iisdem vestigiis transcenderet. Brunner. lib. I. Boior. e Livii lib. V. RUPERT.

AETATEM AGERENT. Tres MS. lib. *vitam agerent*, ut in oratione Catonis: *qui demissi in obscuro vitam agunt.* Sed frequentius apud Sallustium *aetatem agerent* legimus. ut: *Sine metu aetatem agerent. Regio victu atque cultu aetatem agerent. In excelso aetatem agunt. In exsilio aetatem agere. Per luxum, atque ignaviam, aetatem agunt. Procul a republ. aetatem agere.* et ideo nihil muto. C. POPMA. — Ita nostri Pall. omnes; ut mirer quosnam excusserit libros Popma, quorum tres asseveret praeferre *vitam agerent.* nam resipere glossam vel pueri sentiunt. GRUT. — L. 2. WASSE.

SIBI QUISQUE, SI VICTORIA IN ARMIS FORET, TALIA SPERABAT. Vetustiores codices, et nominatim Gothi, habebant: *sibi quisque, si in armis forent, ex victoria talia sperabat.* quae lectio reprehendi non potest: quamquam ego neutram reiicio. GLAR. — Quanto in manuscriptis rectius, *sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat.* ita nimirum sensus ipse postulat. Valde mehercule miror oscitantiam impressorum, quia talia non advertant. Ego hic fidem antiquorum codicum, contra consensum recentiorum, sequendam nobis puto. RIVIUS. — Recte: atque ita in libro meo. Alii: *Si victoria in armis foret.* CIACC. — Vetustiss. Codd. et nominatim Gothi sic legunt. neutram tamen lectionem reiicit Glareanus. Gothi Cod. sequitur Ciacconii liber. *in armis*, pro *armatus*, eleganter. Apuleius Metam. III. pag. 46. *Cum me viderent* in ferro. et pag. 38. *Moestus* in lacrimis. et 81. *triennio maior* in aetate. Varro: *Servi* in armis *contra dominos.* Solinus cap. 21. *Campus Ennensis* in floribus *semper.* et sic membranae Petrenses. Heliodorus: ἐν ὅπλοις ἄνδρες. Virg. Aeneid. V. 37.

Horridus in iaculis.

ibi unus ex nostris:

Ergo agite et laetum Anchisae.

WASSE. — Seneca in Excerpt. lib. III. Decl. 8. *Mota semel civitas modum non servat. Ardere illo incendio civitas potuit.* GRASW.

PRAETEREA IUVENTUS, QUAE IN AGRIS MANUUM MERCEDE INOPIAM TOLERAVERAT. Apta manus tumultibus, uti apud Livium lib. IV. in dissensione Ardeatium: *Pulsa plebs, nihil Romanae plebi similis, armata*

ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. Urbem quoque, omnis etiam expertem certaminis, multitudine opificum ad spem praedae evocata, obsidere parat. GRASW. — De eodem iuventutis fracto vigore pulcre conqueritur Columella Praefat. in lib. I. de R. R. *Itaque istam vitam secordem persequitur valetudo. Nam sic iuvenum corpora fluxa et resoluta sunt, ut nihil mors mutatura visa videatur. At mehercule vera illa Romuli proles, assiduis venatibus nec minus agrestibus operibus exercitata, firmissimis praevaluit corporibus, ac militiam belli, quum res postulavit, facile sustinuit, durata * pacis la-* 316 *boribus, semperque rusticam plebem praeposuit urbanae* etc. GRUT.

PRIVATIS ATQUE PUBLICIS LARGITIONIBUS EXCITA. T. Curtisius apud Tacitum IV. Annal. *primo coetibus clandestinis apud Brundisium et circumiecta oppida, mox propositis palam libellis, ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia.* GRASW. — Plana haec tibi facies nota ad Flori lib. III. cap. 12. §. 11. RUPERT.

MALUM PUBLICUM. Sic loquitur Seneca, aliique. Varro autem *pessimum* hoc modo usus est. Villas pessimo publico *aedificatas.* et ex eo Livius II. *Quin Brutus idem qui tantum gloriae superbo exacto rege meruit,* pessimo publico *id facturus fuerit, si* etc. vide etiam Gronov. patrem ad Liv. IV. 4. WASSE.

QUO MINUS MIRANDUM EST, HOMINES EGENTIS, MALIS MORIBUS. Cic. pro Domo sua: *His atque huiusmodi ducibus, cum tu in annonae caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletum, per caussam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares, cum tibi salus in otio esse nulla posset* etc. GRASW. Abest verbum substantivum ab Arondel. WASSE.

MALIS MORIBUS, MAXIMA SPE. Et hic distinguendum post *spe*, deinde inferendum, *Reipubl. iuxta ac sibi consuluisse*, quoniam et sibi et reip. male consuluerunt. GLAR.

REIPUBLICAE IUXTA AC SIBI CONSULUISSE. Sic infra: *Ita cuncti suae hostiumque saluti iuxta pepercerant.* CIACC. — Hoc est, neutri bene. Haec vero sic ob oculos ponit Aristoteles V. Pol. 6. *Fiunt in Republica mutationes, cum homines per luxum sua prodigunt, atque consumunt: tales enim res novas quaerentes, et aut ipsi tyrannidi imminent* (hoc est, Reipublicae male consulunt) *aut ad eam alios vocant* (hoc est, sibi!) RUPERT.

QUORUM VICTORIA SYLLAE PARENTES PROSCRIPTI. Non est distinguendum post *victoria*, ut plerique errant codices. Genitivus enim *Syllae* regitur ab ablativo *victoria.* GLAREAN.

QUORUM VICTORIA SULLAE PARENTES PROSCRIPTI, BONA EREPTA, IUS LIBERTATIS IMMINUTUM ERAT. Exemplum simile vide apud Thucydid. lib. V. Τοὺς δὲ ἐκ τῆς νήσου ληφθέντας σφῶν καὶ τὰ ὅπλα παραδόντας, δείσαντες, μή τι διὰ τὴν ξυμφορὰν νομίσαντες ἐλασσωθήσεσθαι, καὶ ὄντες ἐπίτιμοι, νεωτερίσωσιν, ἤδη καὶ ἀρχάς τινας ἔχοντας, ἀτίμους ἐποίησαν· ἀτιμίαν δὲ τοιάνδε, ὥστε μήτε ἄρχειν, μήτε πριαμένους τι ἢ πωλοῦντας, κυρίους εἶναι. *At eos quos in insula traditis armis captos receperant, et quidem nonnullos magistratibus iam fungentes, veriti ne pro-*

pter calamitatem acceptam illi, opinantes imminutam esse conditionem suam, aliquid novi molirentur honoribus adeptis, ignominia notaverunt: ignominia vero tali, ut nec gerendi magistratus, nec merendi vendendive aliquid, ius haberent. Hos ergo tanta calamitate victoriae Sullanae depressos quis mirabitur rerum novarum avidos fuisse? Id videre est et apud Florum lib. III. cap. 23. cum scribit: *Cupidus rerum novarum per insolentiam Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade Reipublicae. Nam quum iure belli Sulla dictator proscripsisset inimicos, qui supererant, revocante Lepido, quid aliud, quam ad bellum vocabantur?* Grasw. — Revocatur nobis in memoriam illud memorandum, et usu crebro comprobatum axioma politicum, quod extat apud Bodinum lib. IV. de Republica cap. 1. et Fr. Patricium lib. VI. sub. f. tit. 5. Vid. etiam not. ad Vell. lib. II. cap. 20. Res est non invidiosa modo sed et plena periculi, cives et eos praecipue potentiores exilio multare. Exules namque, ubi male animati sunt, discordiam nonnunquam, nonnunquam etiam calamitatem maximam pariunt, *et quanquam nulla causa iusta esse potest, contra patriam arma capiendi*, ut ait Cic. Philipp. secunda, *tamen exules isti asserunt se iure id facere, quandoquidem perperam eiecti sint*. Huius generis tria exempla apud Thu-
317 cyd. * extant. Primo enim Epidamnii, a quibus eiecti principes civitatis, ad barbaros confugiunt, et cum eis terra marique, suos cives infestant, adeoque funesto bello Peloponnesiaco, quod annos XIX duravit, primi caussam praebent, ut et lib. I. Thucydidis. Alterum et tertium exemplum extat lib. IV. de Rheginis, Thebanis et Orchomeniis exulibus. De Marcio Coriolano nota res est e Livii lib. II. cap. 40. qui idem lib. XXXVIII. cap. 33. ostendit, exulum invidia quantum acerbitatis accendat. Et peccavit contra hoc praeceptum Cicero, dum Catilinam, coniuratione detecta, eiecit, quem potius in ipsa urbe debebat oppressisse. Nam qui se domo ac civitate pulsum videt, nemini dubium est, quin si possit, Rempublicam evertat, quod certe Catilina facturus videbatur, et incendium suum ruina Reipublicae restincturus, ut supra minatur cap. 31. si C. Antonii copias fregisset. Ipse Sall. cap. 39. *Quod si primo praelio Catilina superior, aut aequa manu discessisset; profecto magna clades atque calamitas rempublicam oppressisset.* Sic exules Mediceae gentis, ac Tigurini Optimates civitatibus eiecti, amicorum sociorumque copiis ac opibus adiuti, patriam obsederunt, ac periculoso difficilique bello, cives diutissime fatigarunt. Ipsum illud bellum, quo diuturno Belgium arsit, ab exulibus motum est, qui principatibus ac possessionibus suis spoliati fuerunt. Quo pertinet et exemplum Gibellinorum, a Guelfis Genua eiectorum, apud Gregor. lib. VIII. Hist. Byzant. cap. 3. Rupert. — Sulla ter intra paucos dies proscriptionum diversas tabulas proposuit, si credimus Plutarcho. Coler.

Haud sane alio animo belli eventum exspectabant. Recte hoc: nec parco libris meis, qui mutant, *alius animus*, id est, aversus. Itaque *alius* et *aliter*, pro malus et male, vel, infelix et infeliciter. Palm. — Adi Palmerium et confer Isocratem de Pace pag. 235. Bas. 1570. Wasse.

Quicunque aliarum, atque Senatus, partium erant. Cicero pro Sextio: *Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum qui versari in Rep. atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea quae faciebant, quaeque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur.* At de his partium studiis aliquanto etiam clarius loquitur Tacitus Histor. lib. II. *Vetus ac iam pridem insita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. Sed ubi subacto orbe et aemulis urbibus, regibusque excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules praevalidi, et in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox e plebe infima C. Marius, et nobilium saevissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et nunquam postea, nisi de principatu, quaesitum.* Huiusmodi dissensiones quantum possunt et quantum exemplo ipso nocent! Thucyd. lib. III. Οὕτως ὠμὴ στάσις προυχώρησε, καὶ ἔδοξε μᾶλλον, διότι ἐν αὐτοῖς πρώτη ἐγένετο, ἐπεὶ ὕστερόν γε καὶ πᾶν ὡς εἰπεῖν τὸ Ἑλληνικὸν ἐκινήθη, διαφορῶν οὐσῶν ἑκασταχοῦ, τοῖς τε τῶν δήμων προστάταις τοὺς Ἀθηναίους ἐπάγεσθαι, καὶ τοῖς ὀλίγοις τοὺς Λακεδαιμονίους. καὶ ἐν μὲν εἰρήνῃ οὐκ ἂν ἐχόντων πρόφασιν, οὐδ' ἑτοίμων παρακαλεῖν αὐτούς· πολεμουμένων δὲ καὶ ξυμμαχίας ἅμα ἑκατέροις τῇ τῶν ἐναντίων κακώσει καὶ σφίσιν αὐτοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ προςποιήσει ῥᾳδίως αἱ ἐπαγωγαὶ τοῖς νεωτερίζειν τι βουλομένοις ἐπορίζοντο. *Eo usque processit cruenta seditio: hoc magis conspicua, quod prima apud eos extitit. Nam post in omni prope Graecia mota est, ubique factionibus exortis, cum minores populi Athenienses accerserent, optimates Lacedaemonios. Hanc non tam in pace caussam occasionemque habentes, quam in bello, ut alterutris in societatem accitis nocerent adversariis, sui corporis hominibus prodessent, facile novarum rerum cupidi, quos suae partis esse putabant, inducerent.* Periculum, quod hinc imminet, colligi facile potest ex eo, quod idem lib. VI. scribit: εἴ
τε τις φθονεῖ μὲν ἢ καὶ φοβεῖται, (ἀμφότερα γὰρ * πάσχει τὰ μείζω) 318
διὰ δὲ αὐτὸ τὰς Συρακούσας κακωθῆναι μέν, ἵνα σωφρονισθῶμεν, βούλεται, περιγενέσθαι δέ, ἕνεκα τῆς αὐτοῦ ἀσφαλείας, οὐκ ἀνθρωπίνης δυνάμεως βούλησιν ἐλπίζει. *Verum si quis invidet nobis, aut metuit nos, (utrumque enim potentiora pati solent) et ob id vult, Syracusas, quo simus modestiores, damno quidem affici, superiores tamen evadere, quo ipse tutior sit, hic non humanarum virium spem concipit.* Nam, uti supra dictum, *Mota semel civitas modum non servat.* Quod comprobant apud Tacitum lib. XIII. Annal. *auditae Puteolanorum legationes, quas diversas Senatorius ordo plebsque ad Senatum miserunt: illi vim multitudinis; hi magistratuum et primi avaritiam increpantes. Cumque seditio ad saxa et minas ignium progressa necem et arma perliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus* etc. Grasw.

Conturbari Rempublicam quam ipsi minus valere. Hoc est, quod voluimus supra cap. 35. §. 3. Rupert.

QUAM MINUS IPSI VALERE MALEBANT. Quidam [ed. Hen. Pet. 1564.] pro *minus* legit *nimis*, diversa sane sententia: quod haud scio quam probem. GLAR.

IDEO MALUM ID ADEO MULTOS POST ANNOS. In aliis simplicius compositiusque legitur: *Id adeo malum multos post annos.* GLAR. — Legendum: *Id adeo malum.* ex vetustis. Ita Livius II. ab U. C. *Id adeo malum ex provocatione natum.* RIVIUS.

ID ADEO MALUM MULTOS etc. Sic solum Pall. sept. et oct., reliqui vel *id eo malum multos*, quomodo expressum item in edd. priscis; vel *ideo id malum.* GRUT. — MS. B. Pub. Pembr. *ideo*; et sic Reg. L. 2. Veneta 1470 forte primitus *id eo.* divisim, at male. nam supra dixit, *id adeo more suo* etc. Iug. XCVI. Noster, *id adeo mature posse evenire si.* et 118. *id adeo experiri licet: arma* etc. *sume, utere.* et 119. *id adeo in promtu esse, quoniam.* et VI. 52. *id adeo haud mirandum est* etc. locutione plane gemina. Nec in his locis quicquam movent Codd. *eo* semper pro *ideo* vel *ibi*; aut pro *ad id.* nec unquam *id eo* apud Sallustium invenias. WASSE.

REVERTERAT. Hanc scripturam perantiquus quidam liber agnoscit. In aliis *redierat* scriptum offendi. quae an purior et elegantior sit lectio, alii erunt iudices. C. POPMA.

CAP. XXXIX.

NAM POSTQUAM CN. POMPEIO ET M. CRASSO COSS. TRIBUNICIA POTESTAS RESTITUTA EST. Pedianus in Divinatione: *Primus Sicinius trib. pl. nec multo post Quinctius, et postremo Palikanus perfecerunt, ut Tribuniciam potestatem populo darent Consules Cn. Pompeius Magnus et M. Licinius Crassus* etc. Ad quam rem indicandam in denariis Palikani Rostra Libertati sacra impressa sunt. URSIN. — Scribit Appianus in II. Belli Civil. Pompeium, cum a Centurione tribuno plebis Senatus fuisset dissolutus; vehementer poenituisse, quod tribuniciam potestatem a Sulla immutatam atque disiectam, denuo ipse in pristinum statum redegisset. ZANCH.

CN. POMPEIO ET M. CRASSO COSS. TRIBUNICIA POTESTAS RESTITUTA EST. Polyb. lib. VI. Ὀφείλουσι δὲ ἀεὶ ποιεῖν οἱ δήμαρχοι τὸ δοκοῦν τῷ δήμῳ καὶ μάλιστα στοχάζεσθαι τῆς τούτου βουλήσεως. *Tribunorum sunt partes, id semper exsequi, quod populo placuerit, et voluntatis eius praecipuam rationem ducere.* Consentit Cicero III. de Legibus: *Nec Ephori sine causa Lacedaemone a Theopompo oppositi regibus, nec apud nos Consulibus Tribuni. Nam illud ipsum, quod in iure positum est, habet Consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareant, excepto Tribuno, qui post exstitit, ne id quod fuerat esset. Hoc enim primum minuit consulare ius, quod exstitit ipse qui in eo non teneretur, deinde quod attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam privatis.* Haec autem potestas restituta est anno U. C. 683. quum antea, scilicet anno 672., in arctum eam Sylla redegisset, sic ut *tribunis plebis sua lege iniuriae faciendae potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit.* Unde Syllam Quin-

tus frater lib. III. de Legibus ita laudat: *Quamobrem in ista quidem re vehementer Sullam probo, qui tribunis plebis sua lege iniuriae faciendae potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit. Pompeiumque* * *nostrum* 319
in caeteris rebus omnibus semper amplissimis summisque effero laudibus: de tribunicia potestate taceo: nec cum reprehendere libet, nec laudare possum. Cui respondet Marcus, facti rationem exponens: *Pompeium vero quod una ista in re non ita valde probas, vix satis illud mihi videris attendere, non solum ei quid esset optimum videndum fuisse, sed etiam quid necessarium: sensit enim deberi non posse huic civitati illam potestatem: quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? Sapientis autem civis fuit, causam nec perniciosam, et ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari civi non relinquere.* Rursum: *Vitia quidem Tribunatus praeclare, Quinte, perspicis: sed est iniqua in omni re accusanda praetermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. Nam isto quidem modo vel Consulatus vituperabilis est, si Consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor, in ista ipsa potestate inesse quiddam mali: sed bonum, quod est quaesitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est tribunorum plebis. Quis negat? Sed vis populi multo vehementior, multoque saevior; quae, ducem quod habet, interdum lenior est, quam si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat; populi impetus periculi sui rationem non habet. At aliquando incenditur. Et quidem saepe sedatur. Quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo e decem sana mente sit? Sed tu sapientiam maiorum in illo vide: concessa plebi a patribus ista potestate arma ceciderunt, restincta seditio est; inventum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus aequari se putarint: in quo uno fuit civitatis salus. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt, aut plebi re, non verbo, danda libertas: quae tamen sic data est ut multis praeclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.* At nihilominus huic potestatis tribuniciae restitutioni imputare videtur Sallustius subsecutas contentiones; cui Tacitus lib. III. Annalium adstipulatur his verbis: *L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit, statim turbidis Lepidi rogationibus. Neque multo post Tribunis reddita licentia quoquo vellent populum agitandi. Itaque non modo in commune, sed in singulos homines latae quaestiones: et corruptissima Republ. plurimae leges.* GRASW.

TRIBUNICIA POTESTAS RESTITUTA EST. Auctore Palikano, quem *seditiosum hominem* appellat Val. Max. lib. VIII. cap. 1. Ideo in numorum suorum altera parte Rostra, Libertati sacra, et in quibus habebantur conciones a tribunis plebis, altera LIBERTATIS caput expressit; ut est apud Ursinum in gente Lollia, quem miror sententiam suam revocasse in fragmentis Sallustianis. Quum enim in iis reperisset, *Atilium Palikanum* dici, poenituit eum verbi, quo cum in Familiis, tum in Notis ad lib. I. Caesaris Lolliae genti inseruerat. Ego non video causam, cur unum fragmentum praeferendum sit tribus locis Asconii Pediani, quibus M. LOLLIUM PALICANUM clare nominat. RUPERT.

HOMINES ADOLESCENTES SUMMAM POTESTATEM NACTI, QUIBUS AE-

TAS ANIMUSQUE FEROX ERAT, COEPERE etc. Primum videtur vox postrema resecanda; deinde transpositis vocibus restituendum, *homines adolescentes quibus aetas animusque ferox, summam potestatem nacti coepere* etc. vel saue interpolata sunt postrema, scripsitque auctor initio, *aetate animoque feroces, coepere.* potest quidem etiam defendi vulgata; ut nimirum non omnibus eandem aetatem, eandem attribuat ferociam. sed subtilius videtur quam verius. Si quis illa *homines adolescentes* abiicienda putaret, non nimis ab eo dissentirem. GRUT.

HOMINES ADOLESCENTES. Tribuni enim plebis adolescentes creabantur, quod et Velleius Paterculus testatur. ZANCH. — Ut fuit C. Cornelius, qui postea reus maiestatis a Cicerone defensus est: item Rullus, qui Cicerone consule agrariam legem ferre conatus est, quo tempore etiam Labienus rempublicam perturbavit. Cicero, Asconius, Dion. Postea Curio et Antonius omnium seditiosissimi sceleratissimique fuerunt. CASTIL.

SUMMAM POTESTATEM NACTI. Tribuniciam: *quam populus Rom., ut ipse plurimum posset, valere plus quam se voluit*, verbis Senecae in Excerpt. lib. III. Decl. 9. Quam quidem adolescentibus permisisse, contra maiorum morem ac prudentiam fuit. Latinus Pacatus Panegyrico: *Annorum ita fuit cura maioribus, ut non solum in amplissimis magistratibus adipiscendis, sed in praeturis quoque aut aedilitatibus capessendis aetas spectata sit petitorum, nec quisquam tantum valuerit nobilitate, vel gratia, vel pecunia, qui annos comitiali lege praescriptos festinatis honoribus occuparit. Nec iniuria id quidem: nam et qui venturi sunt in virtutis*
320 *adoptionem*, * *illo tamen adolescentiae lubrico, ut non cadunt, titubant.* Sic Tacitus lib. IV. Annal. *Monuit in posterum, ne quis mobiles adolescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret.* GRASW.

QUIBUS AETAS ANIMUSQUE FEROX ERAT. Idem innuit Thucyd. lib. VI. *Καὶ μὴ ὑμᾶς ἡ Νικίου τῶν λόγων ἀπραγμοσύνη καὶ διάστασις τοῖς νέοις ἐς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποστρέψῃ· τῷ δὲ εἰωθότι κόσμῳ, ὥσπερ οἱ πατέρες ἡμῶν, ἅμα νέοι γεραιτέροις βουλεύοντες, ἐς τάδε ἦραν αὐτά, καὶ νῦν τῷ αὐτῷ τρόπῳ πειρᾶσθε προσαγαγεῖν τὴν πόλιν, καὶ νομίσατε νεότητα μὲν καὶ γῆρας ἄνευ ἀλλήλων μηδὲν δύνασθαι. Neque vero vos avocet oratio Niciae quietem suadens, et inter iuvenes senesque dissidium quaerens: sed pulchro instituto, sicut maiores nostri, iuvenes simul cum senibus consultantes rem Atheniensem in hunc statum extulerunt, et nunc vos eadem ratione urbem amplificare conamini, atque existimate iuventutem senectutemve nihil alteram sine altera valere.* GRASW.

COEPERE. Illud *coepere* mutat locum in Arond. ubi *exagitare coepere.* ideo delendum. WASSE.

COEPERE SENATUM CRIMINANDO, PLEBEM EXAGITARE. Similia criminatur et apud Ciceronem III. de Legibus Quintus frater: *Magnum dicis malum: nam ista potestate nata gravitas optimatum cecidit, convaluitque ius multitudinis. Mihi quidem pestifera videtur illa potestas: quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit. Cuius primum ortum si recordari volumus, inter arma civium et obsessis urbis locis, procreatum videmus: deinde cum esset cito ablegatus, tanquam ex XII Tabulis insignis*

ad deformitatem puer, brevi tempore recreatus, multo quoque tetrior et foedior natus est. Quem enim ille non edidit? qui primum (ut impio dignum fuit) patribus omnem honorem eripuit: omnia infima summis paria fecit, turbavit, miscuit: cum afflixisset principum gravitatem, nunquam tamen conquievit. Quae nemo miretur: *Ἐὰν γάρ τις εἰσφέρῃ νόμον ἢ τῆς ἐξουσίας ἀφαιρούμενός τι τῆς ὑπαρχούσης τῇ συγκλήτῳ κατὰ τοὺς ἐθισμούς, ἢ τὰς προεδρίας καὶ τιμὰς καταλύων αὐτῶν, ἢ καὶ νὴ Δία ποιῶν ἐλαττώματα περὶ τοὺς βίους, πάντων ὁ δῆμος γίνεται τῶν τοιούτων καὶ θεῖναι, καὶ μή, κύριος. Nam si quis legem suadeat, qua vel potestas senatus, quam more maiorum obtinet, minuatur, vel aliqua dignitatis honorisve praerogativa Patribus adimatur, aut etiam quae opes ac rem familiarem ipsorum accidat; omnium huiuscemodi rogationum accipiendi, aut non, ius habet populus:* Polyb. lib. VI. Hac tamen opportunitate facile fuit tribunis Senatum criminando exagitare plebem: qualis ille apud Lucanum lib. I.

— — Venali Curio lingua
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, et armatos plebi miscere potentes.

Et apud Livium lib. XXXIV. *alii adeptum ex dignitate populi, quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, et omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, et concordiae et libertati aeque minuendo esse.* GRASW. — Idem cogitavit Cn. Domitius Ahenobarbus apud Val. Max. lib. VI. cap. 5. ex. 5. Marius apud Dion. in Exc. Peir. pag. 628. Eiusmodi vero nebulones, aliena invidia splendere volentes, et summorum in Republica virorum magnitudinem allatrantes, compellans Cicero ultima Philippica monet, *uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putent.* Ibidemque sic exclamat indignabundus: *Nonne satis est, ab hominibus virtutis ignaris, gratiam bene merentibus non referri? Etiamne in eos, qui omnes suas curas in Reipublicae salute defigunt, crimen invidiaque quaeretur?* Sed et in ea pro P. Sextio, eos, qui fortes et claros viros, et bene de Republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt, negat unquam laudem adeptos. *Leves hos*, inquit, *semper nostis homines, et audaces, et malos, et perniciosos cives putaverunt.* In quam sententiam etiam Seneca praeclare lib. de Vita beata cap. 26. *Odisse*, inquit, *et lacessere virtutem, bonae spei eiuratio est.* hoc est, qui lacessunt homines virtute praestantes, adeo virtutem ipsi non habent, ut nec eius spem reliquam, sed, uno verbo, desperati sint homines. Ceterum hic morbus huius etiam saeculi, in quo plerique vecordes, ex ruinis alienae existimationis, sibi gradum ad infamiam potius, quam famam, struunt. Et hac non minus improba, quam stulta scribendi via, ad commendationem nominis sui grassantur; ut se doctos credi posse sperent, si alios longe plerumque ipsis doctiores, indoctos probare possint. RUPERT.

PLEBEM EXAGITARE. Cupiditate libertatis, ut * innuit Florus lib. 321
I. cap. 8. *agitatus iniuriis populus cupiditate libertatis incenditur.* GRUT.

DEINDE LARGIUNDO ATQUE POLLICITANDO. Id vero nusquam non usu venit. Livius lib. XLV. *Nulla est civitas, quae non et improbos ci-*

ves aliquando, et imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audivi, qui assentando multitudini grassarentur etc. GRUT.

ITA IPSI CLARI POTENTESQUE FIERI. Idem Thucyd. lib. VIII. significat: τούς τε καλοὺς κἀγαθοὺς ὀνομαζομένους οὐκ ἐλάσσω αὐτοὺς νομίσειν σφίσι πράγματα παρέξειν τοῦ δήμου, ποριστὰς ὄντας καὶ ἐσηγητὰς τῶν κακῶν τῷ δήμῳ, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα αὐτοὺς ὠφελεῖσθαι. *Seque existimare, fore, ut qui honesti ac probi nominarentur, non minus et ipsis negotii facesserent, quam populus, cui mala suggerere; et ad ea impulsores ducesque esse solerent, e quibus maximam partem commodi ipsi perciperent.* GRASW.

CONTRA EOS SUMMA OPE NITEBATUR PLERAQUE NOBILITAS, SENATUS SUB SPECIE, PRO SUA MAGNITUDINE. Alibi erat *sub senatus specie*, et distinguendum post *specie*. deinde inferendum, *pro sua magnitudine*. Porro utriusque expositio post sequitur. *Pars*, inquit, *quo Senatus auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant.* GLAR. — In Florentino Venetoque est; *sub senatus specie*. pro eo quod est, quasi dignitatem Senatus tueretur, quam esse quam amplissimam e rep. foret. In manuscriptis non est *sub*. id forsan in spatio quispiam, quod versus dirimit, annotarat super hac dictione *specie*. dein irrepsit, ut fit, in contextum, atque inde forsan est legi coeptum, *senatus sub specie, pro sua magnitudine*, id est, *pro sua potentia*. Aur. Augustinus in III, de Civitate Dei quaedam e Sallustio citat, quae hunc locum mirifice declarent: *Plurimae*, inquit, *turbae, seditiones, et ad postremum bella civilia ortae sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationem affectabant, bonique et mali cives appellati non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus et iniuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur.* RIVIUS. — Livius lib. III. *Sed alter semper ordo gravis alterius modestiae erat. Quiescenti plebi ab iunioribus patrum iniuriae fieri coeptae. Ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inviolati erant, utique postremis mensibus, cum et per coitiones potentiorum iniuria fieret, et vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset. Seniores contra Patrum ut nimis feroces suos credere iuvenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quam adversariis, superesse animos. Adeo moderatio tuendae libertatis, dum, aequari velle simulando, ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: et iniuriam a nobis repulsam tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis.* GRASW.

SENATI SPECIE, PRO SUA MAGNITUDINE. Ita nulla litera plus minusve editio vetus, et plerique Pall. utique aetate priores. Nam sequioris notae, *senati sub specie*; uti antehac passim vulgabatur, sed minus recte. GRUTER. — Mihi dubium non est, quin legendum sit e MSS. *senati specie*, hoc sensu, contra tribunos nisam nobilitatem, praetexta auctoritate Senatus, quum interim magnitudinem, hoc est, potentiam, dominationem, tyrannidem et ipsa affectaret. RUPERT.

HONESTIS NOMINIBUS, ALII SICUTI IURA POPULI DEFENDERENT, PARS QUO SENATUS AUCTORITAS MAXUMA FORET. Sic Tacit. III. Annal. *Nam * secutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sue- 322
pius tamen dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores aut pellendi claros viros, aliaque ob prava per vim latae sunt. Hinc Gracchi et Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor nomine senatus Drusus, corrupti spe, aut inclusi per intercessionem socii.* Lucanus itidem lib. I.

Et cum consulibus turbantes iura tribuni.

Quonam autem colore fuerint usi tribuni isti adversus Senatum, liceat ex Thucyd. lib. III. explicare, ubi scribit ista: Ὀλιγαρχία δὲ τῶν μὲν κινδύνων τοῖς πολλοῖς μεταδίδωσι· τῶν δὲ ὠφελίμων οὐ πλεονεκτεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ξύμπαν ἀφελομένη ἔχει. *Paucorum status pericula quidem impertit multitudini, commodorum autem non modo plus, sed universum sibi vendicat.* Florus adstipulatur lib. III. cap. 13. *Seditionum omnium causas tribunicia potestas excitavit: quae specie quidem plebis tuendae, cuius in auxilium comparata est, re autem dominationem sibi acquirens, studium populi ac favorem agrariis, frumentariis, iudiciariis legibus aucupabat.* GRASW. — Pulcerrima gnome, et quam simplex plebecula non capit. Quum Reipublicae servitus quaeritur, Reipublicae praetexitur libertas, et quo quis astutior ad ostendendum pileum, eo maiorem diadematis spem habet. Ducam te per scenam veteris historiae, ut videas hodierni seculi fabulam, et fucos omnes caveas praemonitus. Tempore belli Peloponnesiaci, quum Graeci intestinis seditionibus conflictarentur, singularum civitatum principes, honesta utrique nominis praescriptione, civilem iuris aequabilitatem, qua multitudo utitur, et moderatam optimatum dominationem, ceteris administrandae Reipublicae generibus, anteponentes, Rempublicam verbo quidem curabant, sed re ipsa, tanquam suorum certaminum praemium sibi proponebant, ut legimus apud Thucyd. lib. III. Eadem plane exercita histrionia, quum rem Romanam quateret concepta diu, magnisque accessionibus roborata, Caesaris et Pompeii ambitio. *Decreta* (inquit Dio lib. XLI.) *multa facta sunt sub titulo quidem aequalitatis, re ipsa autem dominationis firmandae causa. Utrique enim adversarios suos, patriae hostes appellabant, seque pro republica bellum gerere dicebant: suas tantum utrique res privatas augebant, remque ex aequo publicum corrumpebant.* Sublatis Caesare et Pompeio, Octaviano, Antonio, Sex. Pompeio non defuerunt speciosi praetextus, quibus cupiditatem suam dominandi, unusquisque eorum velatum iret: revera autem nonnisi servitutem civium suorum spirabant, et armis quaerebant, uno M. Bruto excepto, cui bellum gerenti libertatem Pop. Rom. non vero servitutem cordi fuisse, etiam ex adversariorum ipsius confessione apparet, ut auctor est Plut. in eius vita. Ergo verissimum est illud Taciti lib. IV. Hist. cap. 37. in Orat. Cerialis: *Libertas et speciosa nomina praetexuntur: nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* Verissimum illud eiusdem nostri lib. III. Histor. in oratione Macri tribuni plebis: *His civilibus armis dicta alia: sed certatum utrinque de dominatione.* Adde not. ad Iustini lib. VIII. cap. 2. §. 6. RUPERT.

Bonum publicum simulantes, pro suá quisque potentia certabant. Thucydid. lib. III. *Πάντων δ' αὐτῶν αἴτιον ἡ ἀρχὴ ἡ διὰ πλεονεξίαν καὶ φιλοτιμίαν, ἐκ δ' αὐτῶν καὶ ἐς τὸ φιλονεικεῖν καθισταμένων, τὸ πρόθυμον. οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι προστάντες, μετὰ ὀνόματος ἑκάτερος εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς, καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος προτιμήσει, τὰ μὲν κοινὰ λόγῳ θεραπεύοντες, ἆθλα ἐποιοῦντο. Horum omnium causa fuit principatus per avaritiam et ambitionem gestus, et cum ex his in certamen venissent, partium studium. Nam qui in civitatibus praeerant, honesto utrique nomine, quum aequabilitatem civilem populi, aut moderatam Aristocratium praeferrent, verbo Remp. curantes, suam rem agebant.* Sic apud eundem lib. VIII. de illis, qui quinque hominum millia declarari non nomine, sed re postulabant, per quos Reipublicae status aequalior constitueretur, legitur: *Ἦν δὲ τοῦτο μὲν σχῆμα πολιτικὸν τοῦ λόγου αὐτοῖς, κατ' ἰδίας δὲ φιλοτιμίας οἱ πολλοὶ αὐτῶν τοιούτῳ προσέκειντο, ἐν ᾧπερ καὶ μάλιστα ὀλιγαρχία ἐκ δημοκρατίας γενομένη ἀπόλλυται. Reipublicae mentio obtentus erat; quum plerique eorum privata ambitione in hoc incumberent, per quod maxime aboleretur status paucorum e populari effectus.* Livius lib. III. *Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cui mens nihil praeter publicum commodum videt. Nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in ocio esse sinunt, vestra vos causa incitare et simulare putatis. Concitati aut honori aut quaestui illis estis.* Grasw.

323 * Neque illis modestia, neque modus contentionis erat. Sic Curtius lib. X. de plebe: *Nullum profundum mare, nullum vastum fretum et procellosum tantos ciet fluctus, quantos multitudo motus habet, utique si nova et brevi duratura libertate luxuriat.* Interim hoc quoque secretum politicum notabile est, contentionem inter cives et ordines bonam videri, quam diu durat, etsi cum altera pars victoriam obtinet, vehementer res publica periclitatur. In quam rem pulcher exstat locus Polybii lib. VI. de ipsis Romanis: *Ὅταν γε μὴν πάλιν ἀπολυθέντες τῶν ἐκτὸς φόβων ἐνδιατρίβωσι ταῖς εὐτυχίαις καὶ περιουσίαις ταῖς ἐκ τῶν κατορθωμάτων, ἀπολαύοντες τῆς εὐδαιμονίας, καὶ ὑποκολακευόμενοι καὶ ῥᾳθυμοῦντες τρέπωνται πρὸς ὕβριν καὶ πρὸς ὑπερηφανίαν, ὃ δὴ φιλεῖ γίγνεσθαι· τότε καὶ μάλιστα συνιδεῖν ἐστι αὐτὸ παρ' αὐτοῦ ποριζόμενον τὸ πολίτευμα τὴν βοήθειαν· ἐπειδὰν γὰρ ἐξοιδοῦν τε τῶν μερῶν φιλονεικῇ, καὶ πλέον τοῦ δέοντος ἐπικρατῆται· δῆλον, ὡς οὐδενὸς αὐτοτελοῦς ὄντος κατὰ τὸν ἄρτι λόγον, ἀντισπᾶσθαι δὲ καὶ παραποδίζεσθαι δυναμένους τῆς ἑκάστου προθέσεως ὑπ' ἀλλήλων, οὐδὲν ἐξοιδεῖ τῶν μερῶν, οὐδ' ὑπερφρονεῖ. Rursus autem, quoties omni ab exteris metu liberati, laeto rerum successu diutius perfruuntur, atque illis opibus, quas vincendis hostibus sibi pepererunt; ubi praesenti felicitate gaudentes, ocio atque adulationibus corrupti ad iniurias atque superbiam, ut fieri amat, sese converterunt: tum sane, ut cum maxime, cernere est Rempubl. ipsam ex sese malis suis remedium parare. Ubi enim pars aliqua se efferens iurgium movere, et maiorem, quam oporteat, potentiam sibi coeperit vendicare, quia nullius potentia omnibus suis numeris in se est perfecta; sed consilia omnium, ut iam ostendimus, ab obsistentibus mutuo impediri queunt, nulla efferre se pars supra caeteras valet, neque impotenter superbire.* At parte altera superante periculum imminere, in exemplo nobilis cuiusdam innuit Cicero pro Rosc. Amer. *Erat ille Romae frequens atque in foro, et in ore omnium quotidie versabatur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.* Grasw. — Thucyd. III. *Πάντων δ' αὐτῶν αἴτιον ἡ ἀρχὴ διὰ πλεονεξίαν καὶ φιλοτιμίαν, ἐκ δ' αὐτῶν καὶ εἰς τὸ φιλονεικεῖν καθισταμένων, τὸ πρόθυμον· οἱ γὰρ ἐν τοῖς πόλεσι προστάντες μετὰ ὀνόματος ἑκάτεροι εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς, καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος προτιμήσει, τὰ μὲν κοινὰ λόγῳ θεραπεύοντες, ἆθλα ἐποιοῦντο.* et lib. VIII. *Ἦν δὲ τοῦτο μὲν σχῆμα πολιτικὸν τοῦ λόγου αὐτοῖς, κατ' ἰδίας δὲ φιλοτιμίας οἱ πολλοὶ αὐτῶν τοιούτῳ προσέκειντο* etc. Pro *certabant* L. 2. *certare.* Wasse.

Neque illis modestia, neque modus contentionis erat. Vox postrema ad Gemonias scalas trahenda, Forsan etiam pronomen *illis.* Grut.

Utrique victoriam crudeliter exercebant. Nimis enim ardent in civili et bello et contentione studia. Quales et illi, quos notat Cicero in Epist. Famil. lib. VII. Ep. 3. *in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam perhorrescerem.* Sic notat et Florus lib. IV. cap. 2. *non et odia partium finita cum bello.* Idem his usu venit, quod illis apud Thucyd. lib. III. *παντὶ δὲ τρόπῳ ἀγωνιζόμενοι ἀλλήλων περιγίγνεσθαι, ἐτόλμησάν τε τὰ δεινότατα, ἐπεξῄεσάν τε, τὰς τιμωρίας ἔτι μείζους οὐ μέχρι τοῦ δικαίου καὶ τῇ πόλει ξυμφόρου προτιθέντες, ἐς δὲ τὸ ἑκατέροις που αἰεὶ ἡδονὴν ἔχον ὁρίζοντες, καὶ ἢ μετὰ ψήφου ἀδίκου καταγνώσεως, ἢ χειρὶ κτώμενοι τὸ κρατεῖν. Quum autem omni ratione alii alios superare contenderent, et atrocissima quaeque ausi sunt, et eruperunt in adversos, poenas adhuc maiores, non ad mensuram iusti aut utilitatis publicae, imponentes, sed ex voluptate sua metientes, quam alteri ex alteris capiebant, sive per iniqua suffragia condemnatis, sive vi oppressis.* Memorat autem huius et senatoriae et tribuniciae crudelitatis exempla Livius libr. II. *Cum Tribunus plebis Genutius L. Furium et C. Manlium Cons. abeuntes reos fecisset: tandem qui obversati vestibulo tribuni fuerant, nunciant, domi mortuum esse inventum. Quod ubi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio. Praecipuus pavor tribunos invaserat, quam nihil auxilii iuratae leges haberent, morte collegae monitos. Nec patres satis moderate ferre laetitiam. Adeoque neminem noxae poenitebat, ut etiam insontes fecisse videri vellent, palamque ferretur, malo domandam tribuniciam potestatem.* De plebe vero et tribunis lib. III. *Tum primum sine autoritate Senatus, populi iussu triumphatum. Haec victoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficerentur* etc. Grasw.

Victoriam crudeliter. Abest a Bodleiano * *crudeliter*, sed male. 324
Lampridius in Heliogab. cap. 2. *exercuit imperium* saevissime. II. 1. *gravem fuisse illum* et intolerabilem, iniusta imperia *in cives* exercuisse. Codd. MSS. *intolerabilem sibi.* Orosius III. 14. cruentissimam victoriam *in Thebanos et Lacedaemonios* exercuit. mallem *cruentissime*, sed aliter

Codices et Veneta. Superiore linea pro *venustissimae* lege ex iisdem, *vetustissimae libertatis statum finivit.* — *Utrique vict. utriusque* Marckii γ. et in marg. pro var. lect. *utrique.* WASSE.

CAP. XL.

HI MAGISTRATUS, PROVINCIAS, ALIAQUE OMNIA TENERE. Cicero pro Cluentio: *Neque hoc agitur ab omnibus, sed a paucis. Nam ii Senatores, qui se facile tuentur integritate et innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, et caeteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini Senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt. Sed ii qui se volunt posse omnia, neque quicquam praeterea esse aut in homine ullo aut ordine, hoc uno metu se putant equites Rom. in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem iudicarint, huiuscemodi iudicia fieri possint.* Eodem sensu quo Thucydidem nuper dixi criminari Oligarchiam, eodem vero crimine potestatem Consulum sugillat ille apud Livium tribunus lib. III. *Nomine tantum minus invidiosum* (consulare imperium,) *re ipsa prope atrocius, quam regium esse. Quippe duos pro uno dominos acceptos, immoderata, infinita potestate: qui soluti, atque effraenati ipsi, omneis metus legum, omniaque supplicia verterent in plebem.* GRASW.

ALIAQUE OMNIA. *Omnia* non comparet in Arondel. *caeteros iudiciis* omisso *que* Arond. WASSE.

IPSI INNOXII, FLORENTES, SINE METU AETATEM AGERE. Pal. Naz. *ipsi noxii*, quod suam etiam admitteret interpretationem, nisi vellet auctor, ipsos innoxios fuisse, hoc est, neminem iis ausum nocere. GRUT. — Retineo hanc lectionem, et interpretor, *quamvis penes paucos omnes provinciae, magistratus essent; plebem tamen neminem ausum offendere, penes quam iudicia.* Notandum igitur hic, iudices a magistratibus fuisse diversos. Magistratus iudicium dabant, iudices causa cognita iudicabant: illi iudices cogebant, hi in iudicium cogebantur: illi populi suffragiis, hi a praetoribus; illi ex universo populo, hi ex certo plerumque ordine allegebantur: in iis quid quisque decerneret, observabatur; in his quid plerique statuerent, spectabatur. Iudices denique sententiam ferebant, magistratus iudicum sententiam pronunciabant. Vide Sigon. II. de ant. iure Civ. R. cap. 17. RUPERT. — Vox *noxii* haeret nostris soli Digbaeo. Verum *innoxii* legendum suadent omnino sequentia, *sine metu aetatem agere. Innoxius* enim tam denotat eum qui noxam alicui non infert, quam qui non patitur: unde glossae vertunt ἀδήλητος. hoc loco valet *illaesus*, quo sensu ab optimis quoque frequentatur; tum maxume ab iis qui Sallustium ex professo sequuntur. Columella II. 10. *Sic condita faba a curculionibus erit* innoxia. Sic etiam Arond. *leviora (navigia) quum et ipsa nequirent regi, in ripam tamen* innoxia *expulsa sunt.* Curt. IX. 4. Fallitur ergo Servius ad II. Aen. ubi ita distinguit: innocuus *cui non nocetur*, innoxius *qui non nocet.* Apuleius Metam. VI. pag. 187. *inter trisulca vibramina draconum remigium dextra laevaque porrigens, nolentes aquas, et ut abiret* innoxius *praemonentes, excipit.* Ammianus denique

Marcellinus plurimus est in hoc verbo: *petitusque ballistarum ictibus certis et sagittarum, densitate opertus armorum, in modum testudinis contextorum, abscessit* innoxius. lib. XX. cap. 7. sic etiam XXI. 5. *Hocque audito, ille* innoxius *ad larem suum recessit in Tusciam.* et XXXI. 13. *Romulus et Sabostius curiales* etc. *poenali consumti sunt ferro: residui omnes abierunt* innoxii. Vide XXII. 3. 8. 9. et XXIV. 2. XXVII. 5. XXIX. 3. ubi eiuscemodi alia. WASSE.

QUO PLEBEM IN MAGISTRATU PLACIDIUS TRACTARENT. Puta quum ipsorum tribunorum periculo plebis potestas cresceret, ut supra dictum. * GRUT. — Id est, terrebant iudiciis Tribunos plebis; ne plebem in po- 325
tentes exagitarent, atque in Senatum criminando accenderent. CIACC. — *Magistratum* Martin. WASSE.

DUBIIS REBUS. Vocem *dubiis* vacare existimo. CIACC. et URSIN. — Non inepte ora editionis mediae *novandi*, id enim malim, quam ut inducatur vox *dubiis*, ut visum Ciacconio et Ursino. GRUT. — Sic, *novandi* R. et a prima manu Pemb. ut ex litura patet in marg. *aldis.* mendum ex primo sequentis vocis elemento natum. Euripides Medea μήτι βουλεύσῃ νέον. Vide VI. 22. WASSE.

UBI PRIMUM DUBIIS REBUS NOVANDIS SPES OBLATA EST, VETUS CERTAMEN ANIMOS EORUM ADREXIT. Sic apud Tacitum Histor. I. *Pars populi integra et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exulum, in spem erecti.* Ibidem iterum: *Sapientibus quietis et Reipubl. cura: levissimus quisque et futuri improvidus, spe vana tumens.* Sic apud eundem VI. Annal. Sinnaces *patrem Abdagesem, aliosque occultos consulit, et tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit: adfluentibus paullatim, qui metu magis quam benevolentia subiecti, repertis auctoribus, sustulerant animum.* Flor. lib. III. cap. 5. *ut extincta parum fideliter incendia maiore flamma reviviscunt, ita ille* (Mithridates) *de integro auctis maiorem in modum copiis tota denique regni sui mole in Asiam rursus terra fluminibusque veniebat.* GRASW.

NOVANDI SPES. Adde hunc locum notae ad cap. 37. §. 1. RUPERT.

SUPERIOR. Voces *superior* et *inferior* de victore et victis: ita Graeci ἥσσων, ἐλάσσων. Homerus:

> *Αἴθ᾽ ὅσον ἥσσων εἰμὶ, τόσον σέο φέρτερος εἴην.*

Demosthenes pro Corona: οὐδ᾽ ἐνταῦθα ἔλαττον ἔχων, δίκαιός ἐστιν ἀπελθεῖν. Thucydides etiam quem Noster unice colit, τὸν ἥσσω frequenter opposuit τῷ δυνατωτέρῳ. Haec audacter et ad literam Horatius voce *minor* interpretatus est:

> *Tune mihi dominus, rerum imperiis hominumque*
> *Tot tantisque* minor?

et alibi:

> — — minor *in certamine longo.*

Hinc ἐλάσσωμα pro *clade*, et passive pro *victoria* apud Polybium: πλεονεκτήματα et ἐλαττώματα apud Onosandrum pag. 21. aliosque. Vocem hanc Sallustianam, omisso *proelio*, usurpat Caesar B. G. *Ita tamen ut nostri omnibus partibus* superiores *fuerint.* Confer Tacitum de mor. G. XXXVI. Vegetium I. 15. ubi Petrensis, et *superiores.* Messalam Corvi-

num XXXVI. Hegesippum II. 9. V. 5. cui magis alibi placuit *potior*, sed locus est corruptus. *Quibus etsi virtus potentior* ad *congrediendum*, *locus tamen* inferior *ad obsidionem.* Codex B. Pub. *potior*, quod agnoscit in margine Gualtherus: scilicet ita legendum. Nam *potior* pro *potentior* apud veteres. Auctor apud Cic. IV. Tusc. *Qui plus pollet*, potiorque *est patre.* Apuleius Met. XI. *Deus deorum magnorum* potior, *et maiorum summus.* De Habit. D. Pl. pag. 627. potiores *potestate.* Voce *inferior* usi Capitolinus, Macrin. VIII. Ammianus XXX. 8. eodemque sensu *deterior* Apuleius. WASSE.

AEQUA MANU DISCESSISSET. Sic Tacitus lib. I. *Inde hostibus terror, fiducia militi, et manibus aequis abscessum est.* CIACC.

NEQUE ILLIS, QUI VICTORIAM ADEPTI FORENT. Plus quam alienigena vox est *forent*, posset etiam brevius scribi, *neque victoriam adeptis*, relegatis verbis ceteris. GRUT.

NEQUE ILLIS QUI VICTORIAM ADEPTI FORENT, DIUTIUS EA UTI LICUISSET. Ita fere de C. Caesare loquitur Cicero lib. IX. Ep. 17. *Scito, non modo me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire, quid futurum sit: nos enim illi servimus, ille temporibus.* GRASW.

326 QUIN DEFESSIS ET EXSANGUIBUS, QUI PLUS * POSSET, IMPERIUM ATQUE LIBERTATEM EXTORQUERET. Idem indicat ille apud Livium lib. I. *Illud te, Tulle, monitum velim: Hetrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis. Multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto iam cum signum pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore, ut fessos confectosque simul victorem ac victum aggrediantur.* Sic et apud Tacitum I. Annal. *quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur.* Qui metus etiam coniuratis apud eundem lib. XV. *Caeterum timore occulto, ne L. Silanus, eximia nobilitate, disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, prompte daturis operam, qui a coniuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tanquam per scelus interfectum.* Invitatura scilicet opportunitate, quae animos vel in scelera erigit. Quo respexit Agis apud Thucyd. lib. VIII. Ἆγις δὲ νομίζων τὴν πόλιν οὐχ ἡσυχάζειν, οὐδὲ εὐθὺς οὕτω τὸν δῆμον τὴν παλαιὰν ἐλευθερίαν παραδώσειν, εἴτε σρατιὰν πολλὴν ἴδοι σφῶν, οὐκ ἂν ἡσυχάσειν, οὐδὲ ἐν τῷ παρόντι πάνυ πιστεύων μὴ οὐκ ἔτι ταράττεσθαι αὐτοὺς, τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν τετρακοσίων ἐλθοῦσιν, οὐδὲν ξυμβατικὸν ἀπεκρίνατο. προςμεταπεμψάμενος δὲ ἐκ Πελοποννήσου στρατιὰν πολλὴν, ἐν πολλῷ ὕστερον καὶ αὐτὸς τῇ ἐκ τῆς Δεκελείας φρουρᾷ μετὰ τῶν ἐλθόντων κατέβη πρὸς αὐτὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων, ἐλπίσας ἢ ταραχθέντας αὐτοὺς μᾶλλον ἂν χειρωθῆναι σφίσιν ἢ βούλονται, ἢ καὶ αὐτοβοεὶ ἂν διὰ τὸν ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν κατὰ τὸ εἰκὸς γενησόμενον θόρυβον. *Agis non quieto animo civitatem esse existimans, neque sic populum subito vetustam libertatem traditurum, nec quieturum, si magnum exercitum conspexisset; ideoque non tantam illis fidem habens in praesenti, quin crederet etiam turbari posse, nihil de conventione respondit iis, qui a quadringentis advenerant, sed accito e Peloponneso ingenti exercitu, haud multo post ipse cum hoc iisque copiis quae ad Deceleam excubabant, descendit ad ipsa moenia Atheniensium, sperans*

aut eos turbatos facilius se pro arbitrio suo expugnaturum, aut saltem primo impetu, propter tumultum quem intra extraque futurum credibile esset. Illustrius exemplum est Mithridatis, de quo Florus lib. III. cap. 5. *Spem ac fiduciam dabant nostra vitia: quippe cum civilibus bellis disiungeremur, invitabat occasio, nudumque imperii latus ostentabant procul Marius, Sulla, Sertorius. Inter haec Reipubl. vulnera et hos tumultus, repente, quasi captato tempore, in lassos simul atque districtos subitus turbo Pontici belli ab ultima veluti specula Septemtrionis irrupit.* GRASW.

QUI AD CATILINAM INITIO PROFECTI SUNT. Dictio finalis aeque ac princeps, otiosa mihi est, imo odiosa. GRUT.

IN HIS ERAT A. FULVIUS. Nihil iuvat sensum dictio *erat.* GRUTERUS. — Praenomen Fulvii hoc loco restituimus, adiuti ab antiquis exemplaribus. C. POPMA. — Dio hunc Senatorem vocat, et patrem ipsius privatum hominem. Sed potius credendum Sallustio et Valerio V. 8. de Lentulo vide Plutarch. in Cic. pag. 869. WASSE.

QUEM RETRACTUM EX ITINERE, PARENS NECARI IUSSIT. Exemplum Postumianis et Manlianis imperiis invidendum. COLER. — Sen. lib. X. Excerpt. Decl. III. *Animadvertit Manlius in filium, et victorem quidem: animadvertit Brutus in liberos, non factos hostes, sed futuros. Vide an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui.* Haec etsi dura, tamen iusta sunt. Quippe eodem auctore Controv. VII. *Magnis sceleribus iura naturae intereunt.* Unde idem Contr. XXIV. *Ut audivi esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in civitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere, quam Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem.* GRASW.

RETRACTUM. Ita Codd. Valerius autem, qui eandem canit cantilenam I. 4. 5. voce *abstractum* usus est. Quo sensu item Ammianus pag. 41. Verum illud alterum plerumque obtinet, et membranae B. Pub. in illo Valerii loco *retractum* praeferunt. * et pro *inclusum carcere*, quo- 327
modo Ascens. et Hackiana, *inclusum carcere tenere.* Confer Livium X. 25. Celsum pag. 25. Caesarem B. Gall. V. 7. Orosium V. 21. VI. 8. VII. 42. Suetonium Aug. cap. 17. et Tacitum Agric. IV. 18. Aulum Fulvium vocant Dio et Valerius. WASSE.

PARENS NECARI IUSSIT. Quidam libri *parens necari praecepit*, quo verbo in eadem significatione et in Iugurthino utitur. C. POPMA.

NECARI IUSSIT. Huc respiciens Quinctilianus Declam. 359. *Illi vere fortes et viri fuerunt, qui quum hoc meminissent, liberos a se Reipublicae gratia procreatos, bene impendi crediderunt* exemplo. Consulendus Freinsh. ad Flori lib. I. cap. 26. §. 7. lit. h. RUPERT.

IISDEM TEMPORIBUS. Sed et P. Autronius, quae ad bellum necessaria erant, submisit. Vide Ciceron. pro Sulla cap. 5. BROUKH.

QUOSCUNQUE MORIBUS AUT FORTUNA NOVIS REBUS IDONEOS CREDEBAT. Nempe ut Tacitus III. Annal. *quibus ob egestatem aut metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo.* Qui hunc ipsum IV. Annal. fere expressit, cum ait: *Erat illi praedarum receptor ac socius populandi, Rex Garamantum: ipsaque e provincia, ut quis fortuna inops aut moribus turbidus, promptius ruebant.* Idem Histor. I. *Interea Othonem, cui com-*

positis rebus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulaverunt: luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Eodem libro: *Plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis per dedecus Neronis alebantur, incesti et numorum avidi.* Iterum: *Flagrantibus iam militum animis velut faces addiderat Menius Pudens e proximis Tigellini. Is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, et in novas cupiditates praecipitem alliciendo, eo paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti, viritim centenos numos divideret* etc. Cum huiuscemodi fere soli homines coniurationibus apti videantur, hinc Cicero Coelium defendit his verbis: *Posuistis enim, atque id tamen titubanter et strictim, coniurationis hunc, propter amicitiam Catilinae, participem fuisse: in quo non modo crimen non haerebat; sed vix diserti adolescentis cohaerebat oratio. Qui enim tantus furor in Coelio? quod tantum aut in moribus naturae vulnus, aut in re atque fortuna?* Simile quid expressit Livius lib. XXXV. de Hannone: *Exsulem illum et Poenum esse, cui mille indies nova consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere.* Grasw.

Sed cuiusquemodi genus hominum. Ita MSS. Pall. etiam Bong. ac Com. praetulit tamen Carrio, *cuiuscumque modi*; quomodo antiquitus editi. Grut. — Legendum est ex MSS. Pall. etiam Bougarsii, *cuiusquemodi*, cui vulgatam non debuit praeferre Carrio. Similiter Hirtius de B. Afr. cap. 19. *Legiones conscriptae ex cuiusquemodi generis amplius XII millibus.* quem locum in medicinam rapit Fr. in Curtii lib. V. cap. 1. §. 40. Rupert. — Veneta 1470. Mart. B. Pub. *cuiusquemodi.* Digb. addit *homines.* at Pembr. *cuiuscumquemodi* primitus habuisse videtur, ut ex cicatrice probabile est. Arond. et Reg. clare exhibent. Habes *cuiusquemodi* apud Gellium IX. 2. XVIII. 22. Apuleium XII. pag. 126. et VIII. pag. 209. Hirtium de B. Afric. cap. 19. 23. 36. Florum III. 4. si vera Nazarii Codicis lectio. Locus in editis exempl. sic habet: *Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit, in captivos saevientibus: litare diis sanguinem humanum: bibere in ossibus capitum, et* huiuscemodi *ludibrio foedare mortem, tam igni quam fumo?* At quid sibi volunt *tam igni quam fumo?* Num sigillatim et per partes exsequitur quod generaliter dixerat? absit credas. Quin praecedentia illa, *litare sanguinem* et *bibere in ossibus*, respicit. Vide itaque an reponendum, *tam igni quam ferro*, ut hoc ad hostias humanas, illud ad capitum excavationem referatur. Suadet idem infra: *Nec aliter cruentissimi hostium, quum suis moribus domiti.* an scin' quomodo? haud *igni et fumo.* audi sis illum?
328 * *quippe in captivos* igne ferroque *saevitum est.* Quomodo locutus Auctor IV. 12. *Nuceria et Picentia caedibus*, ferro et igne *vastantur.* Claudian. Bel. Get.

Per latus Italiae ferro *bacchatus* et igni.

Nec sane quicquam de *fumo* Ammianus, qui eo alludit XXVII. 4. Ait quidem Herodotus alicubi, Scythas capita hostium suspendere ὑπὲρ τῆς καπνοδόκης. Nihil interim temere statuo, iudicium sit penes Lectorem. Usus denique *cuiusquemodi* Dictys II. 18. Noster vero suffragantibus libris *cuiuscumquemodi.* Catilin. LVIII. c. et e. verum in secundo loco Martin. omittit *modi* et Marckii qui habet *cuiusmodi haec videntur*, et, ea est librariorum inconstantia, *cuiusque modi* Iugurth. 78. soli ibi Marckiani γ. λ. *cuiuscumquemodi.* at alterum genuinum puto. Hoc enim pacto loquitur: cuiusque *generis* C. 25. 29. 41. *pro* cuiusque *opibus* C. 32. *animo* 67. *ingenio* Iug. 53. *quo* cuiusque *animus fert* Iug. 58. *uti* cuiusque *lubido erat* Iug. 91. *ingenium* 98. Pro eo Apuleius, Agellius, aliique *cuiuscemodi.* Lucretius VI.

In terra cuiusquemodi *rerum esse figuras.*

Cicero saepe de Fin. 64. pro Flacco. I. Verrin. de Offic. II. de Orat. Vide Livium II. 24. 32. Wasse.

Quomodo bello usui foret. Abundat iterum vox *modo*, quin etiam *foret.* et vero glossarchi esse commentum, detegit positura incerta MSS. Optimi eam expresserunt quam exhibuimus: in ceteris est, aut *quod modo usui bello foret*; aut *quod modo usui foret bello.* Grut.

CAP. XLI.

P. Umbreno. Homo libertinus fuit, a quo primum Galli atque Gabinius producti, teste Cicerone. Coler.

Uti legatos Allobrogum requirat. Florus lib. IV. cap. 1. *Nec civili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, sollicitatis, iisset ultra Alpes furor.* Seneca de Benef. lib. V. cap. 16. *Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, et trans Alpes accitus hostis veteru et ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint.* Grasw. — Erat Gallis solenne Romanis aegre facere. Nam per trecentos amplius annos populum principem terrarum, continuis et anniversariis prope bellis vexarunt, nulla virium, nulla sanguinis parsimonia, suis et alienis auspiciis; ut inausum intentatumque relinquerent nihil, quod ad convellendam Populi Romani fortunam satis foret. Sed imprimis cum Allobrogibus, ante sexaginta annos, gravissimum bellum fuerat, duce Q. Fabio Q. Aemiliani F. Q. N. Maximo, ut est in fragmento marmoreo apud Goltzium in Fastis pag. 235. Ergo facilem vindictae spem Catilinaria coniuratio ostendere videbatur, apud liberam gentem; cuiusmodi qui sunt, promptas habent irarum causas, et acerrimas, in eos, qui alienae libertati insidiantur. Et alias apud plerosque obtinet illud mimi: *Laeso doloris remedium, inimici dolor:* et ut in bestiis ita in homine, fervor sanguinis circa cor, ob appetitum reponendi doloris. Quid, quod hereditate accepta, validissima sunt, et ob id non immerito notata ab historicis, v. g. a Vell. lib. I. cap. 1. *Agamemnon scelere patruelis fratris Aegisthi, hereditarium exercentis odium, occiditur.* Ubi Ian. Gruterus plura disseruisse se affirmat ad Orationem Cossutiani, apud Tacit. lib. XVI. cap. 28. dicentis, *Paconium Agrippinum paterni in principes odii heredem.* Hinc etiam Innocentius Pontifex, Coelestino successor datus, Philippum atque Fridericum e posteris Friderici Barbarossae, aversabatur, quod existimaret, illius sanguinis indo-

lem Romae haud iniuria esse suspectam. Clarissime vero de hoc consilio Senec. V. de Benef. 16. *Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, et trans Alpes accitus hostis, vetera et ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint.* Quibus postremis (ut id obiter dicam) alludit ad opinionem veterum, qua fuso hostili sanguine ad sepulcrum, tanquam gratissimo liquore placari mortuos credebant. Sic L. Caesar iugulatus ad bustum Vari, ut est apud Val. Max. lib. IX. cap. 2. Accesserunt alii stimuli, iique satis efficaces ad permovendos Gallos, I. aes alienum. II. avaritia magistratuum, §. hac et sequenti. De priori diximus iam ad nauseam, de altero vid. Cl. Virdungum Comm. in Agr. Tac. cap. 19. Ceterum, ut ut callida haec fuerunt, vicit tamen fortuna Reipublicae, quemadmodum infra loquitur cap. 41. Rupert.

Allobrogum. Graeci plerumque vocant *Ἀλλόβρυγας*. Stephanus:
329 *Ἀλλόβρυγας ἔθνος δυνατώτατον* Γαλατικὸν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὺς καλεῖ Ἀλλόβριγας. Χάραξ δὲ διὰ τοῦ υ. Ὁ δὲ Τεχνικὸς Ἀλλόβροξ ἔθνος Γαλατικὸν.* Et ita praestat hodieque scribere. Interpres vetus Iuvenalis: *Allobrogae*, inquit, *Galli sunt. Ideo autem dicti Allobrogae, quoniam Brogae Galli agrum dicunt. Alla autem aliud.* Quod sane arvum esse nostra vernacula lingua prodit. Nam et nos novalia *Broch* vocamus. *Alla* autem sive *al*, Gallicam sive Germanicam vocem esse, testatur vox *Allemannus*, et Ausonius in Grammaticomastyge;

— — in his al
Celtarum posuit.

et alibi:

Dic quid significent Catalecta Maronis in his al?

Virgil. autem in Catalectis, quod Ausonius alludit:

Tau Gallicum nix ipsum et al ei illisit. Coler.

Requirat. Confer omnino Cic. in Catilin. III. Wasse.

Existumans publice privatimque aere alieno oppressos. Vox prima fere mihi suspecta est. Grut. — Sic memorantur et Livio lib. X. *Lucanorum seditiones a plebeis et egentibus ducibus ortae*, quas Volumnius summa optimatum voluntate compressit. Idem lib. XLII. *Erant autem non Aetoli modo in seditionibus propter ingentem vim aeris alieni, sed Thessali etiam; ea contagione velut rabies in Perraebiam quoque id pervaserat malum.* Tacitus III. Annal. *Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem captavere.* Nec mirum: *Acriores quippe aeris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur, sed nervo et vinculis liberum corpus territent.* Livius lib. VI. Grasw.

Praeterea quod natura Gallica gens bellicosa esset. Codices im membrana descripti *gens Gallica*, ut adiectivum postponatur. et sic exemplar quoque Beroaldinum. Rivius. — Scripsissem potius, *praeterea natura bellicosos, facile* etc. ita, inquam, ego scripsissem, qui Sallustius non sum, cui tamen nihil praescribo. Grut.

Natura Gallica gens bellicosa. M. Cato Orig. II. apud Charisium lib. II. *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem, et argute loqui.* Iustinus ex Trogo lib. XXV. *Neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt, neque pulsi regno ad alios quam ad Gallos confugerunt: tantus terror Gallici nominis sive armorum invicta felicitas erat; ut aliter neque maiestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallica virtute arbitrarentur. Itaque in auxilium a Bithyniae rege invocati, regnum cum eo, parta victoria, diviserunt; eamque Gallograeciam cognominarunt.* Cicero de Harusp. responsis: *Artibus Graeci, Galli robore, Hispani numero, Poeni calliditate valent.* A. Manut. — Hoc omnes Historici consentiunt. Sallust. in Iugurth. *Usque ad nostram memoriam Romani sic habuere; alia omnia virtuti suae priora esse, cum Gallis pro salute, non de gloria certare.* M. Cato Orig. II. *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem et argute loqui.* Caesius Bassus apud Diomedem: *Romani Gallis devictis sunt victores.* Plura de Gallis Iustinus lib. XXV. Livius passim. Cic. de Haruspicum responsis: *Artibus Graeci, Galli robore, Hispani numero, Poeni calliditate valent.* Coler.

Principibus civitatium. Ita a manu prima Pal. Naz. Grut.

Et quasi dolens. Arond. omittit *copulam* caeteris repugnantibus, et in primis Prisciano, qui hoc modo citat, *et q. d. e. casum.* pag. 1167. Wasse.

* Quem exitum. Venet. 1478. *quemnam.* Dictys V. 1. *exspectanti-* 330
bus audire si quis modus tantis malis fieret. Wasse.

Postquam illos videt queri de avaritia magistratuum. Ita apud Livium lib. XXIII. *Adhoc fessos iam animos Sardorum diuturnitate imperii: et proximo iis anno acerbe atque avare imperatum: gravi tributo et collatione iniqua frumenti oppressos: nihil deesse aliud, quam auctorem, ad quem deficerent. Atque hinc repentina spes Poenis Sardiniae recipiendae.* Grasw.

Miseriis suis remedium morte exspectare. In Fabriciano est, *mortem sperare*, in ceteris *mortem exspectare.* Rivius. — Mire hic variant exemplaria vetusta. Quaedam habent, *miseriis suis remedium morte exspectare.* quibus consentiunt impressa nonnulla. Alia: *miseriis suis mortem sperare.* Alia: *miseriis suis mortem, et non remedium spectare.* Quae melior sit scriptura iudicabunt alii; nos interim nihil mutamus. C. Popma. — Monet Naz. alias legi *sperare.* et ita habet noster Commelinianus et Pal. quintus ac sextus, neque displicet. Grut. — *Sperare* Venet. 1478. et Fabricianum, et quaedam Popmae; novi Virgilianum illud:

Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
At sperate *deos memores fandi atque nefandi.*

Nescio tamen an ex superiore loco profluxerit haec lectio; supra dixerat, *quem exitum tantis malis* sperarent? Diog. Laërtius VI. 56. *ἔφη, ὅτι χωλοὶ μὲν καὶ τυφλοὶ γενέσθαι ἘΛΠΙΖΟΙΣΙ.* Vide Suidam in voce, et Pausaniam in Phocicis, et Herodotum passim. Maronem pro more sequitur Statius II. Theb. 607.

— — saepe aspera passum
Vulnera, sed nullum vitae in secreta receptum;

Nec mortem sperare valet.

IX. 129.

— — *hunc retro conversum, et tela petentem,*
Dum spes nulla necis, *crinito a vertice figit.*

Catullus etiam:

— — *mihi nec haec miserae sperare iubebas:*
Sed connubia laeta.

Vide Ammianum pag. 125. 4. 140. 10. WASSE.

SI MODO VIRI ESSE VULTIS. Freinshemii observatio est, ad Tacit. I. Hist. 21., solere auctores voce VIRI efficacissime uti, veluti Tacit. XIV. Annal. cap. 35. §. 4. *Viverent VIRI, et servirent.* Sed ibid. fefellit virum doctum memoria, quod Catilinae tribuit, quae hic sunt Umbreni. RUPERT.

QUA TANTA ISTA MALA EFFUGIANT. Sic Pall. et Com. meus, non *mala ista*, ut est in aliis editionibus. GRUT.

ALLOBROGES IN MAXIMAM SPEM ADDUCTI. Merseburgense: *in spem maximam*, ut sequatur adiectivum, quomodo et in aliis MSS. RIVIUS. — Me non nolente, triga verborum princeps rescindi posset a reliquis, tanquam invecta a Scholiaste. GRUT.

NIHIL TAM ASPERUM, NEQUE TAM DIFFICILE ESSE, QUOD NON CUPIDISSIME FACTURI ESSENT. Legendum e Veneto, *quin cupidissime* etc. pro *quod non.* irrepsit ex glossa addita, ni fallor. RIVIUS.

ILLE EOS IN DOMUM BRUTI DEDUCIT. Tacitus IV. Histor. *Hi secretis sermonibus animos caeterorum scrutari. Ubi quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt* etc. GRASW.

331 * D. BRUTI. Sic in Textu Pembr. ac supra scribitur, *Decii.* WASSE.

BRUTUS ROMA ABERAT. Ita MSS. nostri omnes, ita Bongarsii, sine praepositione, qua frustra onerantur editiones aliae. GRUT. — Aroudel. Reg. Pembr. B. Publ. Bodl. Mart. Venet. 1470. Sine praepos. Marckii γ. *Romae aberat. Roma* λ. et sic fere Cicero in Catilinariis. WASSE.

AB ROMA ABERAT. In MSS. est, *Roma aberat*, omissa praepositione: sed prior lectio verior, id quod e Prisciano colligi lib. XV. potest: *Inveniuntur tamen*, inquit, *et cum praepositionibus nomina civitatum saepe prolata, et maxime apud historicos. Livius in* VIII. *ab U. C. Venerant et ab Lanuvio Antioque auxilia.* Sallustius in Catil. *Nam tum Brutus ab Roma aberat.* Cicero modo omittit praepositionem, ut in epistolis, *Quod video omnes bonos abesse Roma*, modo addit, ut in Verrem, *Abesse a domo paullisper maluit.* RIVIUS.

PRAETEREA GABINIUM ACCERSIT. In vetustis *arcessit:* sed eodem sensu. nam est utrumque in veterum scriptis frequens. RIVIUS. — Aliter Cicero Catilin. III. cap. 6. BROUKH.

QUO MAIOR AUCTORITAS SERMONI INESSET. Vet. lib. *adesset.* Sed Tac. Annal. XIII. *Quo plus auctoritatis inesset consiliis.* CIACC.

NOMINAT SOCIOS, PRAETEREA MULTOS CUIUSQUE GENERIS INNOXIOS. *Quid ita? quia qui Barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat*

minuere illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Id autem hunc clam fecisse, multo minus mirandum, cum alii idem facerent palam. Testis Cicero pro Sextio: *Sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quae faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique et tunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis praedicabatur. C. Caesar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meae saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat: ex quibus unum habere exercitum maximum in Italia, duos, qui privati tum essent, et praeesse et parare, si vellent, exercitum posse, idque facturos esse dicebat.* Idem in Orat. de Harusp. responsis: *An iste, nisi primo se dedidisset iis, quorum animos a vestra auctoritate seiunctos esse arbitramur: nisi eos in coelum suis laudibus praeclarus auctor extolleret: nisi exercitum C. Caesaris (in quo fallebat multos, sed eum nemo redarguebat,) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur: nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quae faciebat, facere clamaret: nisi Consules* (Pisonem et Gabinium) *causam coniunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam sceleratus Reipub. vexator esse potuisset?* Pro Plancio iterum: *Qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum quod sentirent nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effoeminata, secum et illos et Consules facere, acerbissime personabat.* GRASW.

ANIMUS AMPLIOR. Ita locutus infra LXIX. Cic. de Invent. *amplus animus et excelsus, et patiens incommodorum.* E contra *angustus atque demissus*, apud eundem in Pisonem. *Animum minui et augescere* dicunt. Homerus:

— — ΜΙΝΥΘΕΙ δέ τοι ἦτορ ἑταίρων.

et:

— — Αὐτὰρ ἐμοὶ κραδίη καὶ θυμὸς ἀγήνωρ
Αὖτις ἐνὶ στήθεσσιν, καὶ ἀχνυμένῳ περ, ΙΑΝΘΗ.

Caeterum locutio rarior, nec temere alibi inveniunda. Quod Noster heic ait, *Fortunam pop. Rom. vicisse*, non ita intelligendum quasi Allobroges in apertum bellum minime erupissent. γ. *inesset.* male. WASSE.

* DEIN EOS, POLLICITOS OPERAM SUAM, DOMUM DIMITTIT. Nunquam ego usurpassem *dein eos*; satis enim subintelliguntur. GRUT. 332

CAP. XLII.

SED ALLOBROGES. Cicero in hoc Allobrogum negotio multa memorat de L. Cassio Longino, Orat. pro Sulla cap. 13. itemque de L. Murena Consule designato, Orat. pro Domo sua cap. 52. BROUKH.

DIU IN INCERTUM HABUERE. Sic solum Pal. tert. ceteri omnes *incerto*, etiam Comm. meus et Bongarsiani, ideoque sequendi. GRUT. — *In incerto*, Reg. B. Pub. L. 1. 2. Balliol. Digb. Venetae, Mart. Appian.

II. B. Civil. Ἀλλόβρογες ἐνδοιάσαντες. *Hos non ita vicit* fortuna P. Rom. *quin actutum in apertum bellum erumperent.* Quo victi, civitas in provinciae formam redacta est. Confer Dionem et Ciceronem in Orat. de Provinc. Vox *civitas*, ut id obiter moneam, pro tota illorum gente accipi debet, quemadmodum apud Caesarem omnes Helvetii civitas una censentur. Adi virorum doctissimum I. Scaligerum in Notis ad Eusebium pag. 147. Wasse.

In altera parte. Τὸ *altera* in utroque membro rariuscule pro *hac* et *altera*. *Praelatio* alterius *sine* alterius *contumelia non potest procedere.* Tertullian. Apolog. cap. 13. Noster supra: alterum alterius *auxilio eget.* Infra: *pro incerta spe certa pr.* Sic 20. *incerta pro certis captarem.* Praeivit Thucyd. VI. 9. Μὴ τοῖς ἑτοίμοις περὶ τῶν ἀφανῶν καὶ μελλόντων κινδυνεύειν. Wasse.

Tuta consilia pro incerta spe. Quae Allobroges amplexi, sapientum monitis convenienter egere. *Quid enim stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris?* ait Cicero in Catone Maiore. A qua consideratione pendet illud Senecae ep. 23. *Vitandas spes, dulcissima oblectamenta, existimo.* Rationem reddit idem Seneca ep. 16. *Mutari certa non possunt; et nihil praeparari adversus incerta.* Germani sic enunciant: *Besser ein Sperling in der Hand, als ein Storch auf dem Dach.* Rupert.

Pro incerta spe certa praemia. Huiuscemodi servilis animi deliberationem describit et Tacitus lib. XV. Annal. *Nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque immensa praemia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patriae, et acceptae libertatis memoria.* Grasw.

Tandem vicit Fortuna Reipublicae. Tacitus Annal. IX. *Affuit, ut saepe alias, Fortuna P. R.* Ex quo legendum existimo hic: *Fortuna P. R.* non *Reipub.* Cic. Philipp. 2. *Sustulit illum diem Fortuna P. R.* licet in antiquo libro sit *Fortuna reipub.* ut Gab. Faernus testatur. Fortuna P. R. in nummis aliquando. Ciacc. et Ursin. — Fere reposuissem, *Fortuna populi Romani*; quod invenissem in editionum prima *Fortuna P. R* sed ei nullae adlubescebant membranae; et habet rationes luculentas quibus se tueatur vulgata lectio. legatur modo Tacitus lib. XIV. Annalium. Grut. — Codices universi *Fortuna Reip.* Interpp. in *Populi Romani* inclinant. Perinde est utro modo legas. Habes enim apud hos, *Fortunam Publicam. F. Reipublicae.* apud illos, *Romanam*, vel *Pop. Romani. Urbis Romae. Urbis Romanae. Romae. Romana.* etiam *Orbis Romani.* et *Imperii.* Neque secus Numismata et Marmora. Vide Graterum inscript. pag. LXXXVIII. 6. In vetere Kalendario ad VIII. Id. April. A. C. Fortun. Public. P. R. Iterum etiam pag. CXXXV. ad VIII. Kal. Iunias, Fortun. Public. P. R. in Coll. hoc est, Fortuna Publica Primigenia in Colle, de qua adeantur Ovidius Fast. IV. 375. VI. 775. Varro de L. Lat. V. Sextus Rufus et P. Victor in regione urbis VI. Plutarchus in Quaest. Rom. pag. 281. ubi etiam de Fortuna Privata. Turnebus XXVI. 33. Valerius II. 86. *Ex quo in quem statum pervenerit* Fortuna Publica. Dio lib. XLII. pag. 197. de eius templo hoc modo:

Κεραυνοί τε ἐς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐς τὸν ΤΥΧΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ καλουμένης ναόν, ἔς τε τοὺς τοῦ Καίσαρος κήπους κατέσκηψαν. Tacitus Ann. XIV, 11. Publica Fortuna *exstinctum referens.* Eius loco *Fortunam Orbis Romani* substituit Ammianus XXV. 9. *Tu hoc loco*, Fortuna Orbis Romani, *merito incusaris.* * Livius II. 10. 12. *ni unus vir fuisset* 333
Horatius Cocles, id munimentum illo die Fortuna Urbis Romanae *habuisset.* Plutarchus de Fort. Rom. pag. 325. Οὐ μὴν ἠπόρησεν Ἡ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΤΥΧΗ. Zosimus II. pag. 107. ΡΩΜΗΣ ἱδρύσατο ΤΥΧΗΝ. Cassiodor. Var. III. 4. *Sic enim fiet, ut* Fortuna Urbis, *quae in civibus erigitur, fabricarum quoque decore monstretur.* Et: *Dii praesides* et Fortuna Urbis *tutata est.* Iuvenalis X. 285.

— — igitur Fortuna ipsius et Urbis,
Servatum victo caput abstulit.

Quo pacto locuti antea Athenienses; verbi gr. Dinarchus contra Demosthenem: Ἀφείλετο καὶ τοῦτον Ἡ ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ. Lucanus VIII. 686.

Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.

Et sic Iustin. XXXIV. ult. Tacitus Hist. IV. 57. *superesse fidas provincias, victores exercitus*, Fortunam imperii, *et ultores Deos.* Edictum Nervae apud Plin. Epist. X, 36. *Me quem* Fortuna imperii *vultu meliore respexit.* Plin. Paneg. 51. *usibus tuis detrahebat, quae* Fortuna imperii *dederat.* Eumenius in Paneg. cap. 11. *ab illo generis auctore, in te imperii* Fortuna *descendit.* Ita etiam Tacitus Hist. IV. 57. Denarius gentis Liciniae: Fort. P. R. Vide Illustriss. Spanhemium Dissertat. de usu Numism. pag. 575. Nummum item Nervae exhibet Oiselius pag. 326. cum hac inscriptione: Fortuna Populi Romani. Atque ita Cicero Verrin. I. §. 16. pro Milone §. 83. 87. Philip. XIV. 38. V. 40. IV. 29. pro Leg. Man. §. 45. Livius I. 52. VII. 34. V. 21. XXVIII. 44. Seneca Suasor. VI. pag. 39. Florus III. 18. Tacitus Hist. III. 46. Cicero Philip. II. 88. *Sustulit illum diem* Fortuna *Populi Romani.* at membranae R. publicae, *Reipublicae.* Sallustius Iug. XIV. *Familia nostra cum* Populo Romano *bello Carthaginiensi amicitiam instituit, quo tempore magis fides eius quam* Fortuna *petenda erat.* At illud alterum servat Cicero pro Sextio §. 17. *sed fuit profecto quaedam illa* Reipublicae Fortuna *fatalis.* Verumtamen haud loquitur de Fortuna ut persona, quod aperte facit Praefat. ad Quaest. Acad. pag. 1057. et pro Sulla 62. pro L. Manil. 28. Philip. I. 40. Eum I. Catilin. 15. sequitur Noster. *Sceleri ac furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum, sed* Fortunam Reipublicae *obstitisse.* Firmat Tacitus An. XIV. 39. *Cuius adversa pravitati ipsius; prospera, ad* Fortunam Reipublicae *referebat.* ibi tamen auctorem corrumpere omni ope nititur Acidalius, is frustra est. Mire hunc Sallustii locum illustrat Cicero III. Catilin. §. 22. qui ergo adeatur, uti et, qui sequitur, Tacitus Hist. II. 2. *His ac talibus inter* spem metumque *iactatum*, Spes *vicit.* Wasse. — Simile est illud Flori libr. II. cap. 6. *Tum quidem illum* (Hannibalem) *ut dici solet, aut fatum urbis imperaturae, aut ipsius mens mala, et aversi a Carthagine Dii in diversum abstulerunt.* Tale etiam fatum potius quam fortunam agnoscit Curtius lib. V.

Eludant licet, quibus forte temere humana negotia volvi agique persuasum est: equidem aeterna constitutione crediderim nexuque causarum latentium et multo ante destinatarum, suum quemque ordinem immutabili lege percurrere. Sic et Lucanus alibi:

> * *Fata vetant: murique vicem Fortuna tuetur.*

et in contrarium lib. VII.

> — — *ingemuit rector; sensitque, Deorum*
> *Esse dolos, et Fata suae contraria menti.*

Populi autem Romani fortunam diserte in eandem sententiam memorat Florus lib. III. cap. 18. *Sed magna populi Romani fortuna, et semper in malis maior.* Quae Cicero etiam confirmat, pro Milone: *Sed huius beneficii gratiam, Iudices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et Dii immortales, sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim coelestem existimat, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque Sol ille, nec coeli signorumve motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, maiorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia, et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt.* Addatur Tacitus, apud quem haec sunt IV. Hist. *Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii, et ultores Deos.* Quas quidem de fatis opiniones quam egregie apud improvidos callidi quidam in rem suam vertant, audi eundem lib. I. Annal. *Firmius Catus Senator ex intima Libonis amicitia, iuvenem improvidum et facilem, ad Chaldaeorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit: dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti coniux fuerat, consobrinos Caesares, plenum imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret.* Sic adulatores ad Constantium apud Ammianum Marcel-
334 linum lib. XIX. *Fatum eius ingens * semper et praesens in abolendis adversa conantibus eluxisse.* Grasw. — Illa divina sors voluntas superior quaedam arcana, eo olim nomine nuncupata, quum causae rationesque incognitae eventuum essent. Vide egregie disserentem Alb. Gentil. II. de Armis Rom. cap. 13. Grut.

Q. Fabio Sangae. Erant Romae centenum nationum hospites et patroni, ut Appianus, Dionysius Halicarnasseus, Plutarchus in Romulo, Cicero Philipp. II. satis declarant. Ita Siculi olim Marcellos habuerunt; Lacedaemonii Claudios. Coler.

Patrocinio. Lucem pete a nota Philologica ad cap. 29. Rupert.

Civitas. Vocabulum CIVITAS hoc loco non significat oppidum vel urbem, sed qua notione semper accipitur in Comm. B. Gall. C. Iulii Caesaris, ubi legimus *Aeduorum, Rhemorum, Bellovacorum, Arvernorum* etc. *civitates:* quibus in locis civitas non est urbs una moenibus cincta, sed *una aliqua gens quantumvis numerosa et quae sub se multa oppida habet.* Atque ita Sallustius hoc loco omnem Allobrogum gentem nomine *civitatis* comprehendit. Nec vero in notitia provinciarum Galliae, civitas aliter accipitur, nisi quia eae angustioribus finibus aliquando terminantur: ut civitas Carnutium, civitas Aurelianorum. Postremo sic hodie quoque τοῦ πολιτεύματος Helvetiorum tredecim civitates sunt, quarum aliae oppida sub se habent, aliae vicos. Civitas Tigurinorum, civitas Bernensium, est universa ditio earum nobilissimarum Rerumpublicarum, non una urbs Tigurum, aut Berna, sicut praeter alios docet Ios. Scaliger animadv. in Chronicon Hieronymi num. 1890. ad illum locum: *Arverni, nobilissima Galliarum urbs, capta.* Idem Scaliger in Ausonianis lectionibus lib. I. cap. 13. vocabuli quoque *Pagi* eandem fere significationem tradit. *Late* enim, inquit, *patet Pagi appellatio, ut et civitatis.* Sic in vett. monumentis Christianorum martyrum semper legitur: *Pagus Velaunus*, hoc est, tota praepositura Velaunorum, et *Pagus Gabulus*, et sic de aliis. Unde Gallica lingua retinuit, sed corrumpens more suo: dicit enim *Pays* etc. Pleraque Gallia olim non solum per civitates, sed et per pagos habitabatur. Sic apud Plin. *Pagus Gessoriacus* intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeo de una gente, quantumvis numerosa etc. Rupert.

Rem omnem uti cognoverant aperiunt. Minime video, cur non supervacua videri queant, *uti cognoverant.* Grut.

Aperiunt. Huius Allobrogum proditionis sciendum est, strictim meminisse Horatium Epod. oda XV.

> *Aemula nec virtus Capuae, nec Spartacus acer,*
> *Novisque rebus infidelis Allobrox.*

Ubi hoc ad illud tempus refertur, inquit Porphyrio, *quo Catilinae factio coniuravit, et paene legati Allobrogum illi consenserant.* Sed Iuvenalis quoque versus illi mire huc faciunt:

> *Quid Catilina tuis natalibus, atque Cethegi,*
> *Inveniet quisquam sublimius? arma tamen vos*
> *Nocturna, et flammas domibus templisque parastis,*
> *Ut braccatorum pueri Senonumque minores;*
> *Ausi quod liceat tunica punire molesta.*
> *Sed vigilat Consul, vox illaque vestra coërcet,*
> *Hic novus Arpinas, ignobilis et modo Romae*
> *Municipalis eques galeatum ponit ubique*
> *Praesidium adtonitis, et in omni ponte laborat.*

Cic. lib. I. Epist. 1. ad Atticum adtestatur, se novam orationem (quam Consularem vocat) habuisse ad populum, quo die Allobroges involgarunt. Cic. lib. II. de suo Consulatu:

> *At clades patriae, flamma ferroque parata,*
> Vocibus Allobrogum, *patribus populoque patebat.*

Coler.

Legatis praecepit, uti studium coniurationis vehementer simulent; caeteros adeant; bene polliceantur. Sic Tacitus lib. II. Annal. *ille e clientibus duos delegit, atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur.* et II. Histor. *Fit temeritatis alienae comes Spurinna, primo coactus, mox simulans, quo plus auctoritatis inesset.* Grasw.

* Vehementer. Ita reddit Homericum αἰνῶς. 335

Αἰνῶς γὰρ κεφαλήν τε καὶ ὄμματα καλὰ ἔοικας.

Naturaque non sit cineritia, neve vehementer densa. Varro R. R. I. 9. et 16. vehementer *pertineat ad culturam*. et 55. *Cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat* vehementer. Plautus Curcul. *Ego te vehementer perire cupio*. V. 3. Auctor de bello Hispan. cap. 29. vehementer *confirmabant mentes oppidanorum*. et XXX. *ut transeundi superius iter* vehementer *esset* periculosum. Caelius Aurelianus Siccensis lib. II. cap. ult. de morbis acutis: *quae cum* vehementissime *profuit*. et lib. III. cap. ult. *quod est* vehementer *noxium*. Capitolin. In Antonino Philos. cap. 2. *Philosophiae operam* vehementer *dedit*. Vopiscus in Aureliano cap. 18. *contra Suevos et Sarmatos iisdem temporibus* vehementissime *dimicavit*. Cic. Catilin. IV. §. 12. *quia mihi* vehementer *haec videntur misera, atque miseranda*. iterum Columella: *Cuius appendices* vehementer pertinent *ad culturam propter affinitatem*. ubi Codex Arond. omittit *egregius*. recte. Terent. Eunych. V. 9. *vos credere ambos hoc mihi* vehementer *velim*. Wasse.

CAP. XLIII.

In agro Piceno, Bruttio. Vet. cod. habet *Brettio*; quae vera scriptura est, nam Graeca numismata habent *ΒΡΕΤΤΙΩΝ*. Ursin.

Atque telorum. Abest L. 2. *atque*. male, opinor. Vide autem nos ad Iugurtham cap. 55. Wasse.

Plus timoris quam periculi effecerant. *Saepe vana pro veris, maxime in bello, valuere*, ait Liv. lib. XXXIV. cap. 12. cui consonans Curt. lib. IV. cap. 13. *vanis* scribit *et inanibus militem magis, quam iustis formidinis causis moveri*. Sic Annibal terriculamento nocturno multum timoris, periculi nihil effecit in castris Romanis, ut fuse exponunt idem Livius lib. XXII. et Polyb. lib. III. Et huc pertinent omnia inania, sicut fremitus hominum, equorum hinnitus, armorum internitentium fulgor etc. quibus plus moveri solet inconditum vulgus, quam fas est. Rupert.

Ex eo numero complures Q. Metellus Celer praetor, ex Senatusconsulto, cognita caussa, in vincula coniecerat. Sic Gymnicus, ac recte. Ceterum est in quibusdam, ut et Merseburgensi et Florentino, *ex sociis caussa cognita*. quae res misere interpretem torsit. compendiaria illa per notas scribendi ratio ansam errori praebuit. Rivius.

Q. Metellus Celer Praetor, ex Senatusconsulto, caussa cognita, in vinculis coniecerat. Ita MSS. nostri, omnibus quidem literis Pal. sec. duabus tantum, S. C. Naz. ac Com. quod et in suis invenerat religiosae industriae Bongarsius noster. Pal. tertio tantum visitur inter lineas. at reliqui obiecere nobis, *ex sociis Catilinae caussa cognita*: stulte. aeque stulte Carrionis editio, *ex sociis caussa cognita*. Grut. — Qui tum erat in Gallia, ut ait Cicero, et alibi Sallustius scribit. Erat autem in agro Piceno, eo missus ab ipso Cicerone. Coler. — O suavem hic interpretem Colerum! *Celerem* ait *tum fuisse in Gallia, et quidem in agro Piceno, missum eo ab ipso Cicerone*. Vigilantem talia scribere posse vix * est ut mihi persuadeam. Ergo Picenus ager in Gallia? Imo 336 Italiae regio Picena, quae posterius, a Longobardis, *Markae Anconitanae* nomen accepit, ab Ancone, emporio celeberrimo, incolis, de cuius regionis finibus, praeter alios, adeundus est Paulus Merula Parte II. Cosmogr. lib. IV. cap. 23. Cumprimis autem vellicare aurem debebant sequentia: *Item in citeriore Gallia C. Murena*. Praefuisset ergo C. Murena et Piceno, nam ulteriori Galliae eum agrum adscribere esset etiamnum ineptius. Sed desino supinam hanc oscitantiam pluribus persequi. Rupert.

Ex Senatusconsulto, cognita caussa, in vincula coniecerat. In plerisque libris *ex SC. caussa cognita*, in uno *ex sociis Catilinae*. manifesto notarum errore. Putsch. — *Sociis* Pemb. B. P. Bodl. pro Var. Lect. Arond. L. 1. L. 3. Venetae et L. 2. Martin. *ex sociis Catilin.* at Pemb. pro Var. Lect. in marg. veram Lectionem agnoscit. Carrionis ed. assentit Schottus. Wasse. — *Ex sociis.* Biga verborum adscititia, quam expunges; volentibus optimae notae membranis omnibus. Rupert.

Item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei provinciae legatus praeerat. Felicius Durantinus putat librariorum culpa hic mendose legi, C. Murenam citeriori Galliae legatum praefuisse, quod ea tempestate Galliae Transalpinae Cicero Murenam praefuisse tradat. Fuit autem C. Murena legatus, frater L. Murenae consulis designati. Rivius. — Haud admodum requiras vocem ultimam *praeerat*, si absit: imo neque secundam *qui*. Grut.

C. Murena. Cicero pro L. Murena cap. 41. Broukh.

CAP. XLIV.

At Romae Lentulus cum ceteris, qui principes coniurationis erant. Scripsissem ego: *Lentulus ceterique principes coniurationis*, eiectis reliquis. Grut. — Cic. pro Murena cap. 37. pro P. Sulla cap. 5. Broukh.

Paratis, ut videbatur, magnis copiis, constituerat. Commentarius, qui Vallae adscribitur, supplet, *paratis a Catilina*. Sed ego ambigue tamen id dictum existimo. Lector iudicet. Glar. — Naz. ac Com. *ut videbantur*, lectione non ita inficeta. Grut.

Constituerat, uti cum etc. Iidem MSS. *constituerant*. Grut. — In Naz. et Com. apud Gruter. legi notatur, *constituerant*. quod haud dubie verius. *Lentulus cum caeteris constituerant*. Liv. XXI. 60. *Ipse dux cum aliquot principibus capiuntur*. ubi plura huiusmodi congessimus. Fr. Gronov.

Bestia. Emendandus Appianus in hac voce qui Σέξτιος. A. Popma.

L. Bestia, tribunus plebis, concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis. Fretus et eloquentia. Saepe enim, ut est apud Lucanum lib. VII.

Addidit invalidae robur facundia causae.

sed praecipue summa illa potestate tribunicia. Qualis et Clodius, de quo Cicero in III. de Legibus: *Cur autem aut vetera aut aliena proferamus potius, quam et nostra et recentia? Quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, ut cogitaret unquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? Quem cum homines scelerati ac perditi non modo nulla in domo, sed nulla in gente reperirent: gentes sibi in tenebris Reipubl. perturbandas putaverunt: quod quidem egregium, et ad immortalitatem memoriae gloriosum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuisse reperiri, nisi cui ne esse quidem licuisset tribuno.* Quanta
337 vero tribunorum ad huiusmodi * querelas audacia exstiterit plebis favore nixa, liquet ex illo Livii loco lib. V. *Fustuarium meretur qui signa relinquit, aut praesidio decedit. Auctores signa relinquendi, et deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed universis exercitibus palam in concione audiuntur. Adeo quicquid Tribunus plebis loquitur, etsi prodendae patriae, dissolvendaeque Reip. est, non Senatum assuestis audire, et dulcedine eius potestatis capti, quaelibet sub eo latere scelera sinitis.* Grasw. — Vide Patricium in Fr. Orat. Cicer. pag. 935. b. Broukh.

Belliqve gravissimi invidia optimo Consuli inponeret. Alii codices, et nominatim Gothi, habent *invidium*, in accusandi casu; quasi diceret in eius humeros imponeret belli gravissimi invidiam. Sane non video, quomodo *impono* pro *decipio* hic locum habeat. Glar.

Belli gravissimi invidiam. Meus liber *gravissimam invidiam*, sic infra: *Magnum illi invidiam conflaverant.* Ciacc. et Ursin.

Optimo Consuli. Sic appellat Ciceronem imitatione fortasse Bruti, qui ita operi suo, quod de laudibus Catonis scripserat, inserverat, cum forte ibi Senatusconsulti, quod Cicerone Consule factum fuerat adversus Catilinam et eius socios, mentio facienda fuisset. Sic enim scribit Cicero lib. XII. Ep. 21. ad Atticum: *Hic autem se etiam tribuere multum mihi putat, quod scripserit* OPTIMUM CONSULEM. *Quis enim ieiunius dixerit inimicus?* Coler.

Eo signo dato, proxima nocte etc. *Dato* non est in MSS. neo in impressis vetustioribus, sed nec Felicius Durantinus addit: addit tamen Aretinus. Rivius.

Cetera multitudo coniurationis, suum quisque negotium exsequeretur. Est quidem in MSS. duobus: *suum quaeque negotium.* sed in meo *quisque* legitur, refertur enim ad sensum, non ad vocem. estque id apud historicos frequens. Rivius. — Com. meus, item Pal. sec. tert. quintus sext. *quaeque.* Naz. *quemque;* quod ultimum antiquario alicui moverit salivam. Grut.

Sed ea divisa hoc modo dicebantur. Turbat heic potius *sed*, quam ut adiuvet sententiam. imo ceteris vocibus omnibus si quis moverit status controversiam, en et me paratum subscribere nomen. posset tamen tolerari, *ea divisa hoc modo: Statilius* etc. Grut.

Statilius et Gabinius. Cicero in III. invectiva in L. Catilinam testatur L. Cassium, quem Sallustius infra in Galliam profectum scribit, sibi procurationem incendendae urbis depoposcisse. Et in IV. trucidandi Senatus partes a Lentulo datas Cethego, ceteros cives interficiendi Gabinio, quem incendiis praeponit Sallustius, urbis inflammandae Cassio, totius Italiae vastandae diripiendaeque Catilinae. Itaque non per omnia consentiunt Cicero ac Sallustius. Sed et pro Sulla Cicero, *Cum Catilina*, inquit, *egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur, Autronio ut occuparet Etruriam praescriberetur*, et reliqua. Rivius. — P. Gabinius Cimber. Cic. Orat. pro Sulla adfirmat, Cassium *Urbi inflammandae praefuisse.* Coler. — Plutarchus in Cicerone pag. 869. *Ἄνδρας δὲ τάξαντες ἑκατὸν, καὶ μέρη τοσαῦτα τῆς Ῥώμης, ἕκαστον ἐφ' ἑκάστῳ διεκλήρωσαν, ὡς δι' ὀλίγου πολλῶν ἁψάντων φλέγοιτο πανταχόθεν ἡ πόλις.* Idem hoc loco videtur ea Cethegi verba, *magnas opportunitates corrumpere* praestigiatoribus tribuisse, qui Lentulo auctores erant, ut regnum ipse tertius post Syllam et Cinnam Cornelius susciperet. *Καὶ δεῖν πάντως δέχεσθαι, καὶ μὴ διαφθείρειν μέλλοντα τοὺς καιροὺς, ὥσπερ Κατιλίνας.* Quod secus erat. Nam Catilina cap. 29. *multa de ignavia popularium conquestus est.* Et cap. 18. rem omnem festinando praecipitat: *Quod ni maturasset signum sociis dare Catilina, eo die post conditam Romam pessimum facinus patratum foret.* Wasse.

Uti etc. Mallem abesset particula *uti;* * quamvis exstet in MSS. 338
quorum cum duo tantum retineant illud *et* prius, scribendum *Statilius, Gabinius, uti*, sine copula. Grut.

Duodecim simul opportuna loca Urbis incenderent. Quo alludit Lucanus lib. II.

Non magis hoc bellum est, quam cum Catilina paravit
Arsuras in tecta faces, sociusque furoris
Lentulus.

Alludit item magna cum Ciceronis laude Seneca Contr. XVII. *Romulus horum moenium conditor et sacratus coelo parens non tantum urbem fecit, quantam Cicero servavit: Metellus in Vestae aede exstinxit incendium; Cicero Romae.* Grasw.

Opportuna loca Urbis incenderent. Hodie apud Turcas saepe occulti ignes subiiciuntur, ut furti occasio nascatur. Quemadmodum Busbequius, quum Constantinopoli esset, cognovisse se scribit, Epistola I. p. m. 73. Ergo maxime laudandum Augusti institutum, qui quum crebra incendia, in magna illa et frequenti urbe videret, et sub iis res novas metueret, remedium quaesivit firmum et perpetuum, militemque ex libertinis collegit, et in septem cohortes digessit. Id factum A. U. 759. Rupert.

Cethegus. Eadem scribit Appianus. Hinc illa vox Ciceronis in Senatu: *Tribuit nos trucidandos Cethego.* Coler.

Ciceronis. Quae hic narrat Crispus, satis longo tempore post Ciceroni iterum impendebant a pravis molitionibus Fufii Caleni, primis illis hostibus Antonianis. Vide Philipp. XIV. cap. 8. Broukh.

Filii Familiarum etc. Universum adeo Senatum trucidare instituerant, exceptis Pompeii liberis, ut habet Plutarchus; atque huic facinori universo patrando una Saturnalium nox constituta fuit. Coler.

Filii familiarum. Particulam *sed*, quae in cunctis impressis libris

reperitur, delevimus, sententiam nostram confirmante antiquo Prisciani codice, quem habet Sixtus a Popma. C. Popma. — *Sed f. f.* etc. *a nobilitate* etc. *interficerent*, Priscian. pag. 679. Wasse.

Quorum ex nobilitate maxuma pars erat. Vocula ultima vacat; quod et cuilibet liquebit, si alio ordine scribatur, *quorum ex nobilitate pars maxuma.* Grut.

Ex nobilitate maxuma pars erat. De his Cic. Orat. II. in Catilin. *Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in Senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura: mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.* Grut.

Parentes interficerent. *Scelestum, Dii immortales,* inquit Cicero pro Roscio Amerino, *ac nefarium facinus, atque eiusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si (id quod praeclare a sapientibus dicitur) vultu saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura divina atque humana cogebant?* Grasw.

Cethegus semper querebatur de ignavia sociorum. Cethego furiosam temeritatem adscribit Cicero, sed non admodum pertimescendam, III. in Catilin. *Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam.* Lucanus ibidem lib. II.

— — *Exsertique manus vesana Cethegi.* Grasw.

339 * Ignavia sociorum. Huius loci interpretem agit Piccartus Dec. XVIII. Obs. cap. 6. Nos etiam iam saepius rem tetigimus. Rupert.

Illos dubitando etc. Tacitus lib. I. Histor. *Nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quam consulto opus esset.* Quippe, ut est eodem in libro, *nullus consultationi locus est, in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum.* Rursum: *Opportunos magnis conatibus transitus rerum, nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quam temeritas.* Et in vita Iulii Agricolae: *iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare: porro in eiusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quam audere.* Grasw.

Dies prolatando. Vet. Cod. *Protelando*, quod mendum est. Nam *prolatando* habet Tacitus lib. V. cum ait: *Sed ubi diem ex die prolatabant.* et paulo post Vet. Cod. habet: *Quod signatum ad cives suos perferunt.* nisi forte illud *suos* additum sit. Ursinus. — Fulvii liber *protelando*, et in Iugurtha cap. 73. *protelandis consultationibus*, non ut in vulgatis libris, *prolatandis.* A. Manut. — Manutius ex Fulvii libro laudat *protelando.* Sed altero verbo usus est etiam in Iugurtha, et Tacitus imitatur lib. V. *Sed diem ex die prolatabant.* Coler. — Sic omn. MSS. quod perplacet Ursino; at mihi potius, quod offendit in suo codice, *prolatando*, Gruterus. Usi quidam antiquiores, Plautus, Turpilius, Sisenna, Lucretius; Terentius, sed alio sensu, nimirum pro *vi aut minis propellere et abigere hostem*: verum *diem protelare* apud eosdem neutiquam

invenio. ISS. tamen pro *differre* ponunt *L. Properandum* C. de Indic. quemadmodum et Hegesippus I. 43. Fulgentius autem loco *prolatare* nove, nisi fallor, usurpat I. 14. *Et quoniam nullus scientiam quaerit, nisi in qua famae suae* protelet dignitatem. Idem alibi protelare *obitum.* Alcuinus in vita Willibrard. pag. 1458.

Ecce repente lapis se protelare *locelli*
Coepit.

Vide etiam Tertullianum, de Poenitent. cap. 4. Vox *prolatare* quae huic loco accommodatior, frequens est apud Lucretium, Ciceronem, Livium, Columellam, Silium, Tacitum, Arnobium, Apuleium, Quintilianum Decl. III. Cic. Catilin. IV. §. 6. *Id opprimi sustentando ac* prolatando *nullo pacto potest.* Favet etiam Noster Fragm. IV. 5. *Ptolemaeus praelio diem belli* prolatat. Unde sua expressit Hegesippus V. 40. *Tua suavitas animam tenuit meam, et produxerit matri miserae diem mortis.* Iugurtha XXIX. prolatandis *consultationibus dilapsa invidia.* Accedunt Codices universi, nihil ergo mutandum. Caeterum de hac re ita Plutarchus in Catone pag. 769. *Λέντλος δὲ καὶ Κέθηγος, καὶ μετ' αὐτῶν ἕτεροι συχνοὶ, δεξάμενοι τὴν συνωμοσίαν, καὶ τῷ Κατιλίνᾳ δειλίαν καὶ μικρολογίαν τῶν τολμημάτων ἐπικαλοῦντες αὐτοὶ διενοοῦντο πόλιν ἄρδην ἀναιρεῖν πυρί* etc. Wasse.

Languentibus aliis. Hoc est, per otium consultantibus aut torpore et inertia agentibus. Cicero de Nat. Deor. I. *Nam quum* otio langueremus. Petronius pag. 352. *At non secus publicus tam* languide agit, *sed raptam cauponi hirundinem subter lectum mittit, omnia etiam foramina parietum scrutatur.* Confer Arnobium V. pag. 162. Tacitum An. XII. 12. Hist. II. 39. Infra: *facto non consulto.* Dionysius Halicarn. IV. 38. *Μηδὲν ἔτι ΜΑΛΑΚΙΖΕΣΘΑΙ, μηδὲ ΚΑΤΟΚΝΕΙΝ, ἀλλὰ καταβαλόντα τοὺς λόγους, ἐπὶ τὰ ἔργα χωρεῖν.* Apollonius Argon. III. 507.

— — *οὐ μὲν ἔολπα*
Βουλῆς εἶναι ὄνειαρ, ὅσον τ' ἐπὶ κάρτεϊ χειρῶν.

Infra: *eos ad.* abest *eos* L. I. Wasse.

Natura ferox, vehemens animo. Illud *animo* omissum fuerat quibusdam in codicibus: sed cum alia adiectiva suos habeant ablativos, videtur hic ponendus. Glar. — Vide Manutium in Ciceron. Catilin. III. cap. 7. pag. 97. a. Cicer. pro P. Sulla cap. 25. ubi eius profectio in Hispaniam et vulnus Q. Metelli Pii. Broukh.

Manu promtus erat: maxumum bonum in celeritate putabat. Legerim, *erat* extrito, * *manu promptus maxumum* etc. nulla in- 340
terveniente distinctione maiuscula. Grut. — *Manu promtus*: hoc est, *actu promtus*, Fr. VI. vel *nudus*, *exsertus*, ut apud Lucanum audit Cethegus, aptus in pugnam, ut *agmen* exsertum, Claudian. cuius contrarium apud Sallustium vox *clausum.* brachia sinu togae involuta ad bellandum inepta. Recte ergo pugnaturo Medicus Plautinus Menaech. V. 5. *Quaeso cur* apertas brachium? *apertare*, hoc est, eodem interprete Mil. VI. 4. *expapillare brachium*, nempe quia ictum intentantes pectus aeque ac humeros nudare solebant. Quem morem innuit Cyprianus de Bono pat. *apparet illic non veram esse patientiam*, ubi sit insolens affe

etatae libertatis audacia, et *exserti* ac seminudi *pectoris* inverecunda iactantia. *Nuda* et *exserta* coniungi video apud Statium XII. 714.

Exsertos *avidae pugnae* nudata *lacertos*.

et Claudian. in Cons. Prob. 87.

Dextrum nuda latus, *niveos* exserta *lacertos*,
Audacem retegit mammam.

Confer Hieronymum adv. Iovin. II. 19. et pro *aperto* fere vel *nudo* poni apud Statium Achil.

— — *humeros* exertaque *brachia* velat.

et Sylv. V.

— — *quod tempus amicum*
Fraudibus, exerto *quaenam bona tempora* bello.

Silium XII. 384. exertos enses. Sidonium Ep. IV. 20. Praeter hoc, *vestis alta, stricta, vix appropinquans poplitibus* exertis. quid sit *alta vestis* nescio. quid si, *alte cincta?* Verum ex his et similibus cave colligas *exserere* et *nudare* idem stricte denotare. Hoc enim usitatius, si non semper, includit motum a propria sede, aut verum aut saltem visum. At quod motus plane incapax est; ei, nisi tralate, haud competit *exserere*. Quis unquam Latine doctus illud verbi de tergo, de ventre usurpare ausus est? Idem tamen oculis, capiti, dentibus, manibus, uberibus paene proprium. Quare infeliciter admodum, frigide et barbare vertit Maronis: *Unum exserta latus pugnae, nudata secundum unam mammam*. C. Ruaeus, cum poëta promtitudinem etiam et audaciam virginis, nudandi impetum et vehementiam, lectoris oculis ingereret. In his item Senecae in Herc. Oet. 1547.

Foemina exsertos *feriat* lacertos,

longe magis actuosum est *exsertos* quam *nudatos*, quia vestis discidium et muliebris ornatus direptionem et labem signat. Idem de Latino Pacato sentiendum, cuius sunt, *exertiorem operam navare*. Propterea nec invenuste ad avium pennas transtulit Palladius R. Rust, I. 28. *cupidinem coeundi masculus (pavo) confitetur, quoties circa se amictum caudae gemmantis incurvat, et singularum* capita occulta *pennarum* locis suis exserit; *cum stridore procurrens*. Quaenam capita illa occulta? At sic Edd. Paris. 1543. et 1544. conieci *oculata*; Plinii ipsius auctoritate nixus N. Hist. X. 20. *omnesque in acervum contrahit, pennarum quos spectari gaudet*, oculos. Naso:

— — *centumque* oculos *nox occupat una*.
Excipit hos, *volucrisque suae Saturnia pennis*
Collocat; et gemmis caudam stellantibus implet.

Anonymus de Gentia et Chloe:

Cum quatit, et caudam Iunonius explicat ales,
Mille oculos, *gemmas mille decenter habet*.

Hoc simul ac communicaram cum V. Cl. R. Danny, codicem ille scriptum ex instructissima C. C. C. Bibliotheca obtulit, ubi statim deprehendimus, non tam coniecturam esse quam divinationem. Inspexi duos postea, unum in Bib. Pub. in Museo Doctissimi Woodwardi, alterum, qui secundas fecerunt. Nescio an apud Ammianum XXII. 14. reponen-

dum sit *exertans* pro. *extentans*: quo certe de lacertis et brachiis usus est XX. 11. XXVI. 2. Et apud Caelium Aurelianum Siccensem de Passion. acutis II. 11. pag. 56. *pro experta lingua, exerta*. Suadet Q. Cl. Quadrigarius Annali primo: *Gallus irridere atque* linguam exsertare. Hinc abunde patet quid de nobili Caesaris loco B. Gall. VII. 50. censendum. *In similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat*. Lipsius *humeris*, quasi ex interprete, delendum ait. Quod si locutio ideo displicuit, quia durinsculum est, *exerere humeros*, nodum in scirpo quaesivit. Testes mihi Ovidius:

Exserit *haec* humeros, *vestem trahit illa per herbas*.

Propertius I. 20. Statius Theb. IV. 234. V. 439. Silius VIII. 087. Frontinus II. 1. ubi Codex Petrensis *exserentes*, non *exercentes*, quod olim ad Tacitum idem suspicatus est. Humeros ergo *exserere*, non est tantum *nudare*, sed *proferre* etiam, *educere*, *iactare*, quae illi membro convenire docent Quintilianus Institut. XI. 3. et D. Cyprianus modo laudatus. Graece dixeris *ἐξωμίζειν ἑαυτόν*. Aristophanes in Concion. *ἐξωμισάσαις τὸν ἕτερον βραχίονα*. quomodo capio *ἐξωμίους* apud Lucianum in auctione. Hebraei Ps. LXXIV. 11. *Lamma tashibh iadcka viminecka mikkerebh checheka*. LXX. *ἵνα τί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου*. Isaiae LII. 9. *Chasuph Iehova eth zeroa*. At quaero diu, inquit Electorum Scriptor, hunc morem *humeros dextros exserendi* in pace. Frustra es, Lipsi, nec Caesarem capis. * Numquam hoc valuerunt, 341
aut voluerunt *exserti humeri*; *dextris* valet, *manibus dextris*; supplenda hunc in modum ellipsis, *dextris ab humeris exsertis*, hoc est, ad usque humeros; Apuleii verbis, *brachiis humero tenus renudatis*. Firmat unice Sedulius I. 10.

Qualiter assueti varias producere sectas
Impugnant sua dicta viri, *qui* brachia nudis
Ostentant exserta humeris.

In huiusmodi formulis supprimitur eleganter praepositio. Rutilius:

Fecisti patriam diversis gentibus *unam*.

Maro:

Namque humeris, *de more*, *habilem suspenderat arcum*.

Hegesippus: Caede, incendio, direptione *exemi militem*. non, *a caede*, ut in vulgatis. Quin et ipse Caesar B. Gall. I. 4. *Ea res ut est Helvetiis per indicium enunciata*, moribus suis *Orgetorigem ex vinculis caussam dicere coëgerunt*. Nec aliter legerim III. Civil. 97. Nam locus est mendosus. *Diffisi ei loco, relicto monte, universi* iuris eius *Larissam versus se recipere coeperunt*. Scio dixisse Catonem, Latini iuris *Euganeae gentes*; at quid sit hoc loco *universi iuris*, nescit humani generis universitas. Quid si, *relicto monte universi, iugis eius*, pro *ex iugis montis*. Virgilius:

Ecce ferae saxi deiectae vertice caprae,
Decurrere iugis.

Silius III. 189.

Ecce iugis *rapiens sylvas* etc.
Ater letifero stridebat turbine serpens.

Caeterum *dextras nudas* insigne deditionis esse frequenter invenies. Instituti rationem aperit Livius XXVII. 3. Hinc *dextrae precantes*, et *dextras dedere*, apud Virgil. et Silium. Sed quomodo ex *humeris nudis*, quod pugnantium habitus erat, dextras inermes esse cognoscerent Caesariani? praesertim e longinquo, et cum laevas tegeret scutum. Confer in hanc rem Tacitum Hist. I. 54. II. 8. An. XV. 28. Virgil. XII. 311. Statium I. Sylv. Theb. I. 470. Verrin. IX. 110. Apuleium pag. 245. WASSE.

CAP. XLV.

EX PRAECEPTO CICERONIS. Magnum Reipublicae Romanae bonum contigit, cui Cicero contigit, qui salutem publicam, industria singulari, deprehendit in ipsis insidiis, sibi patriaeque callide structis. Tali animi promtitudine ac vigore, ex gravissumis periculis evasit Osmanes ille Turcicae Monarchiae conditor; ut legimus apud Leuncl. lib. III. Hist. Muslem. Talis catus ille Agricola, *qui*, ut est apud Tacitum in eius vita cap. 37., *consilia Britannorum in ipsos vertit*, Talis Germanicus, cui, teste eod. lib. II. Annal. cap. 20., *nihil incognitum; consilia, locos, promta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat.* RUPERT.

POSTULANT IUSIURANDUM, QUOD SIGNATUM AD CIVIS PERFERANT; ALITER HAUD FACILE. Sic apud Livium lib. II. *Evincuntque instando, ut literae sibi ad Tarquinios darentur. Nam aliter, qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datae literae, ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt.* Rursus lib. XXXVII. *Ultro citroque nuncii cursare: nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuncio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea quae pollicitus esset facturum*, (regiam sc. classem proditurum,) *signoque suo impressas tabellas misit. Eo vero pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est.* GRASW.

QUOD SIGNATUM AD CIVES PERFERANT. Meus liber addit, *ad suos cives.* CIACC. et URSIN.

CETERI NIHIL SUSPICANTES DANT. Nonnulli MSS. lib. *Ceteri nihil doli suspicantes dant.* Ego vulgatam lectionem sequor. C. POPMA. — Livius II. *Evincuntque instando, ut literae a Tarquinio darentur. Nam*
342 *aliter, qui credituros eos, non vana * ab legatis super tantis rebus afferri? Datae literae, ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt.* WASSE.

CASSIUS SEMET EO BREVI VENTURUM POLLICETUR, AC PAULLO ANTE LEGATOS EX URBE PROFICISCITUR. Rotundius esset: *Cassius semet eo brevi venturum pollicitus, paullo ante legatos* etc. GRUT.

CUM HIS P. VOLTURTIUM. Lege ex MS. *cum his Titum Volturtium* etc. Ita vocatur alibi. *Dum haec in Senatu aguntur, et dum legatis Allobrogum, et Tito Volturtio* etc. PUTSCH.

TITUM VULTURCIUM. Ita, ex vero, omnibus perscriptum literis, in Edd. primoribus, in MSS. cunctis, ut mirer sinistram illius audaciam quae heic substituerit *Publium.* GRUT. — *Volturcium* libri veteres semper scribunt apud Ciceron. in Catilin. III. BROUKH.

CROTONIENSEM. Plutarchus etiam in Cicer. *Τίτον τινὰ Κροτωνιάτην*

vocat; male Appianus *Βρουτούκιον* pro *Βουλτούρκιον.* et *Vulturium* Florus. WASSE.

QUARUM EXEMPLUM INFRA SCRIPTUM EST. Exemplum litterarum
ad Catilinam Lentuli sic est in vetustis quibusdam, ut apud Ciceronem
Oratione III. in Catilinam: *Qui sim, ex eo quem ad te misi cognosces.*
Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus, et vide, quid
iam tibi sit necesse. Cura, uti omnium tibi auxilia adiungas, etiam in-
fimorum. In manuscriptis tamen idem reperitur litterarum exemplum,
quod in hisce recentioribus, nimirum hoc: *Qui sim, ex eo, quem ad te*
misi, cognosces. Fac cogites in quanta calamitate sis, et memineris te vi-
rum esse. Consideres, quid tuae rationes postulent: auxilium petas ab
omnibus, etiam ab infimis. RIVIUS. — Tres voculae postremae admo-
dum vacant. mihi certe; qui potius etiam scripsissem, *hoc exemplo.*
GRUT. — Achil. Tat. pag. 15. *Καὶ ἦν τὰ γεγραμμένα τοιάδε.* WASSE.

QUI SIM, EX EO QUEM AD TE MISI, COGNOSCES. Mirum in omni-
bus codicibus haec verba alia atque alia inveniri. Aldinus codex, et
Gothi nostri habent, ut vulgo legitur. at in aliis quibusdam vetustioribus
ita leguntur: *Qui sim scies ex eo, quem ad te misi: cura ut vir sis, et*
cogita quem in locum sis progressus: et vide quid iam tibi sit necesse: cura,
ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum. Qui haec in Aldino
codice emendarunt, in tertia Ciceronis Invectiva non mutarunt, ubi ea
verba haud aliter atque hic praescripsi (excepta prima periodo, *Qui sim,*
ex eo quem ad te misi, cognosces) leguntur: verum ita nostra aetate ema-
culantur codices. Ceterum haec ultima verba: *Cura ut omnium tibi au-*
xilia adiungas, etiam infimorum: plane ostendunt proxime dein sequen-
tia haec verba, *quo consilio servitia repudiet?* interrogative legenda, non
enuntiative, quod tamen fere in codicibus neglectum videmus. GLAR. —
Vulgo *qui*, sed contra MSS. quibus adpicta adhuc litera. GRUTER. —
Recte aliquot eruditissimi viri existimarunt scripturam hanc non carere
mendo. Mihi quoque de eius integritate certum non est. Veterum ta-
men codicum lectionem cum fide proponam, ut possit ex ea lector me-
liorem elegantioremque eligere. Sic igitur in quibusdam scriptum legi-
tur: *Qui sim ex eo quem ad te misi, cognosces. fac ut cogites in quanta*
calamitate versaris: memineris te virum esse; consideres quid tuae rationes
postulent: petas auxilium ab omnibus, etiam ab infimis. In nonnullis:
Quis sim, ex eo quem ad te misi, cognosces. fac cogites in quanta calami-
tate sis, et memineris te virum esse. consideres quid tuae rationes postulent,
ut auxilium petas ab omnibus nobilibus, etiam infimis. In aliis: *Qui sim,*
ex eo quem ad te misi, cognosces, fac tu cogites, in quanta calamitate sis,
*et memineris te esse virum, * et consideres quid tuae rationes postulunt:* 343
petas auxilium ab omnibus et ab infimis. C. POPMA. — Sed has Var. Lect.
omnes in Glossatorum officinis natas haud dubitabit qui habet salem. Lib.
I. 3. *Qui sim, scies ex eo quem ad te misi, cura ut vir sis, et cogita quem*
in locum sis progressus, et vide quid iam tibi sit necesse. cura, omnium tibi
auxilium adiungas, etiam infirmorum. cum quibus facit Bodl. WASSE.

QUI SIM, EX EO, QUEM AD TE MISI etc. Solebant latores littera-
rum homines esse noti, ideoque exteriorem epistolam non inscribebant,

ut docet Iustus Lipsius. Potuisset enim agnoscere litteras ex superscriptione. Illud vero consulto factum, ut omitteret nomen suum, quod alias in fronte litterarum poni solebat. COLER. — Has literas sine nomine scriptas ita Cicero III. Catilin. recitat: *Qui sim, ex eo quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis; et cogita, quem in locum sis progressus: et vide, quid iam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.* GRASW.

AUXILIUM PETAS AB OMNIBUS, ETIAM AB INFIMIS. Thucyd. lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ, ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ, οὐδὲν ἀλόγιστον ὅ,τι ξύμφορον, οὐδ᾽ οἰκεῖον, ὅ,τι μὴ πιστόν. *Homini tyranno, aut civitati quae principatum obtinet, nihil a ratione alienum est, quod utile, nihil proprium, nisi quod idem sit fidum.* GRASW.

AD HAEC MANDATA VERBIS DAT. Legendum *adhoc*, ex vetustis, quomodo semper Sallustius, pro *praeterea*, idemtidem Tacitus. RIVIUS.

MANDATA VERBIS DAT. Nota vim τοῦ *mandata*. Cicero Catilin. III. cap. 2. *Eosque in Galliam ad suos cives eodemque itinere cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos.* cap. 4. dixit, *a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et literas.* BROUKH.

QUO CONSILIO SERVITIA REPUDIET. Videntur interrogationis notula insignienda, uti placuit Glareano. GRUT.

IN URBE PARATA ESSE QUAE IUSSERAT. Melius in vetustis, *quae iusserit.* sic enim eloquendi ratio postulat. RIVIUS.

CAP. XLVI.

HIS REBUS etc. Cicero Catilin. III. cap. 2. pro L. Flacco cap. 40. BROUKH.

L. VALERIO FLACCO ET C. POMPTINO PRAETORIBUS IMPERAT. Cic. in Catil. III. *Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pontinum praetores, fortissimos atque amantissimos Reipubl. viros ad me vocavi: rem omnem exposui; quid fieri placeret, ostendi. Illi autem qui omnia de Republ. praeclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt: et cum advesperasceret, occulte ad pontem Milvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis, ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset* etc. GRASW.

C. POMPTINO. *Pomptinus* est apud Ciceronem, et Dionem *Πομπτῖνος*, ac alios. Male vulg. *Pomptinio.* In Epitome Liviana *Cn. Potitius* vitiose. CIACC. — Ita Cicero, et Dio, qui *Πομπτῖνον* edit. Sed rectius habet V. C. *Pomptinio.* nam ita dicunt exstare in veteribus numismatibus. Et in Epitome Liviana cap. 3. manuscripta *C. Pomptinius* est, pro eo quod mendose in vulgatis libris habetur, *C. Politius.* URSIN. — De hisce ita Cic. in Orat. pro Flacco §. 102. *Tu cum*, Flacce praetor, *communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in litteris reipubl. pestem deprehendisti, tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me, et ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae? quae ab senatu? quae a bonis omnibus? quis tibi, quis* C. Pomtinio *fortissimo viro, quenquam bonum*
344 *putaret, unquam non salutem, verum honorem ullum * denegaturum?* ANONYM. — Sic fere Codd. non autem *Pomptinius.* Infra: *permittit illis homines militares.* Eleganter compositum pro simp. Ovid. XIV. 202.

— — *scopulum medias* permisit *in undas.*

Boethius lib. I. pros. 1. *Quis*, inquit, *has scenicas meretriculas ad hunc aegrum* permisit *accedere.* Pro *accedere* Col. Ies. MS. *pervenire.* utrumque ab interprete. WASSE. — Lege *Pontinio.* Vid. Graevius in Ciceron. Oration. Tom. III. Part. I. pag. 488. b. ut et de hoc C. Pontinio Abramus pag. 700. ad Ciceron. in Pison. cap. 24. BROUKH.

PONTE MULVIO. Ita et nostri Pall. quibus aliqua est vetustas, non *Milvio.* GRUT. — Vetus interpres Iuvenalis semper *Mulvium*, non *Milvium* adpellat. Fuit ita nominatus fortean a quodam Mulvio. Cicer. in epist. ad Atticum *Mulvianae controversiae* meminit. Et Plinius celebrat *pira Mulviana.* Interpres Iuvenalis *Molvium* etiam appellat. Hodieque Romae dici audio, *Ponte Molle.* COLER. — Ita Palatini, et quibus aliqua vetustas, non *Milvio*, ait Gruterus; cuius iudicio standum censeo. Nam et, testante Paulo Merula, in antiquioris notae et scripturae libris MSS. *Molvius* scribitur, quod idem est ac *Mulvius*, uti *voltis, vultis.* Accedit nostrae opinioni Gifan. Ind. Lucr. in *Obsidere.* Hodie *Mole* vernacule vocatur, abestque ab Urbe duobus passuum millibus, in via Flaminia. Eius auctorem fuisse M. Aemilium Scaurum, discimus ex auctore de Vir. Illustr. cap. 72. Fornices habet, sicut idem observavit Merula, magnos quatuor, duos mediocres totidemque parvos. RUPERTUS. — Confer Cic. III. Catilin. §. 4. WASSE.

REM OMNEM APERIT, CUIUS REI GRATIA MITTEBANTUR. Codices in membrana descripti, *cuius gratia mittebantur*, et eodem modo Badianus. Sed in aliis ita fere est, ut hodie legitur. Quamvis autem Hieronymus hoc in Rufino carpat, tamen, pace viri dicam, saepe numero apud optimos quosque ac primae notae scriptores repetitur antecedens, iungiturque cum relativo ipso. Terent. in Heaut. *Habet bonorum exemplum, quo exemplo sibi licere id facere quod illi fecerunt, putat.* Caesar: *Ultra eum locum, quo in loco Germani consederant.* et: *Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent.* et: *Diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret.* Ita sexcenties fere apud eundem reperias. Sed et Cicero in Verrem: *Advenit dies, quo die ex instituto* etc. RIVIUS. — Sic [*cuius gratia*] membranacei omnes. Carrionis editio eiecit voculam *gratia*; qua tamen sublata locus obscuratur. GRUT.

PERMITTIT ILLIS HOMINES MILITARES, SINE TUMULTU PRAESIDIIS CONLOCATIS. Illud *sine tumultu* ambiguae distinctionis est, ad priora ne referas, an ad posteriora. Vetustiores paulo codices ad priora referunt, et a *praesidiis collocatis* novam ordiuntur lectionem. Alii malunt ad posteriora referre. Iudicet Lector, mihi ambiguum relinquitur. GLAR. — Sic putavi distinguendum, auctoritate meliorum codicum, et typis, et calamo exaratorum. Nimis licenter Carrio, nimis incuriose posteriores eum secuti, a quibus exclusum est *permittit illis.* neque enim quicquid supervacuum nobis videtur, statim etiam propria auctoritate resecandum est. non, non. Iudices sumus, non vindices. GRUT. — Sic Pemb. Arond. L. 1. Martin. Venetae, Reg. L. 3. *p. illi.* I. L. 2. L.

3. Mart. Venetae, *et simul.* Sicque edidit Gruterus, quem sequor. WASSE.

HOMINES MILITARES. Sic infra: *Homo militaris, quod amplius annos XXX tribunus.* CIACC. — Hegesippus: *De sublimi solio salutare plebem circumfusum stipantibus* armis militaribus. Codex B. Pub. *ut de sublimi s. salutaretur, quem circumfusum st. numeris m.* et sic fere MS. C. C. C. a quibus *numeris* loco *armis* reponendum videtur, nam sic alibi loquitur 630. *usu militarium virorum.* Sidonius tamen Apollin. lib. II. ep. 13. Septus armis *ac satellitibus:* et Cyprianus ep. I. ad Donat. Isidor. in glossis; et si bene memini, Seneca etiam in Epistolis. WASSE.

345 SINE TUMULTU. Ne consilia prodantur adversariis, maxima cautione opus est, inprimis autem altissimo silentio, sicut monet Polybius lib. IX. cap. 12. Hic vero rursus notanda Ciceroniani iudicis excellentia. *Ex alieno errato capit, quod sibi in usu siet.* Erratum autem illud fuit, quod ipse noster perstrinxit supra cap. 42. *Namque illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsulte ac veluti per dementiam cuncta simul agere: nocturnis consiliis, armorum atque telorum portationibus, festinando, agitando omnia:* hoc est, suspiciones et maximos tumultus excitando. RUPERT.

OCCULTE PONTEM OBSIDENT. In manuscriptis *obsidunt*, coniugatione tertia. RIVIUS. — Et sic e nostris Marckii γ. et λ. Reg. sed ex correctione Arond. et L. 1. et ni fallor Pembr. sed propter abbreviaturam minus clare dignosci licet. utcunque Codd. lectionem praetulerim. et sic legit Gipban. in indice ad Lucret. ex vet. Codice Lucret.

— — obsiduntque *vias oculorum.*

Varro de L. Lat. pag. 24. WASSE.

POSTQUAM AD ID LOCI LEGATI CUM VOLTURCIO VENERUNT. In codice Fabriciano est *venere.* RIVIUS. — Arond. et L. 1. *veniunt*, rectius. Pemb. *conveniunt.* WASSE.

GALLI, CITO COGNITO CONSILIO, SINE MORA. Lege: *Galli, cognito consilio* etc. Nam superabat vox illa *cito.* PUTSCH. — Quam magis verso praecedentia ac sequentia, tam magis spurium quid latere videtur in tribus vocibus postremis. nam quid heic attinet addere, *cito cognovisse consilium Gallos;* quos scimus, noctem qua proficiscerentur, ideo indicasse Consuli, ut deprenderentur? quin iam illis tale quid constabat antequam exirent Roma. itaque si quis trigae illius iugulum petendum putaverit, ei ego libens sicam. GRUT.

GLADIO SE A. *Gladio se m.* MS. B. Pub. Infra pro *dedit* Bodl. et Magd. *tradidit.* Venet. 1478. *tradit.* WASSE.

DEIN UBI A LEGATIS DESERTUS EST. Succinctius fuisset, neque tamen minus nervosum: *a legatis desertus, multa* etc. GRUT.

CAP. XLVII.

QUIBUS REBUS CONFECTIS, OMNIA PROPERE PER NUNCIOS CONSULI DECLARANTUR. V. C. habet: *Quibus rebus ita confectis, cum propere* etc. ut fortasse scriptum fuerit: *ea propere.* CIACCON. et URSIN.

AT ILLUM etc. Quae nunc adferam, miserabiliter a glossemate

polluta sunt: *Quibus rebus confectis, omnia propere per nuncios consuli declarantur. At illum ingens cura atque laetitia simul occupavere. nam laetabatur, intelligens, coniuratione patefacta, civitatem periculis ereptam esse. Porro autem anxius erat, dubitans, in maximo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset. Poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae Reipubl. credebat.* Quae omnia longe sunt a brevitate Sallustii et ita potius scribenda: *At illum ingens cura atque laetitia simul occupavere, coniuratione patefacta: porro autem in maximo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset: poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae reipubl. fore.* * nam hoc quoque, *credebat*, in maxi- 346
mam malam rem ablegandum, ut supra *putabant.* PALMER. — Non praefigo quidem Sallustio scribendi modum; sed tamen haud parum sincerius fuerit, *laetitia occupare, laetabatur coniuratione patefacta* etc. GRUT. — Cura simul cum spe augebatur, ut iis quos Livius memorat lib. XXX. *Ii quoque quibus in Scipione fiducia et victoriae spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curae intentiores erant.* GRASW. — Ut in rebus humanis solet. Notus est versus Simonidis:

Cunctis oportet crista galeatis siet.
Πάσῃσι κορυδαλοῖς ἐνεῖναι χρὴ λόφον.

Significat autem *ἀλληγορικῶς* sive potius *αἰνιγματικῶς* poëta: *Omnibus rebus aliquid mali inesse.* Sic, verbi gratia, inter spinas rosa colligitur: sic mel generat fel: sic in medicinae remediis, malignitas quaedam naturae inimica, ut plurimum lateat. Denique lex aeterna est, *ubi uber, ibi tuber;* atque venustissime ait Satyricus: *Apes ideo pungunt, quia ubicunque dulce est, ibi et acidum invenies.* Quae verba velut explicans Symmachus epist. ad Protadium, *Hanc omnibus humanis gaudiis,* inquit, *legem Natura dixit, ut curae voluptatem sequantur.* Quibus omnibus consonans poëta Latinus exclamat:

— — *tanta est rerum discordia in aevo;*
Et subtexta bonis mala sunt.

Denique Apuleius lib. IV. Floridor. *Nihil quicquam homini tam prosperum divinitus datum, quin ei tamen admixtum sit aliquid difficultatis; ut etiam, in amplissima quaque laetitia, subsit quaepiam vel parva querimonia, coniugatione quadam mellis et fellis.* RUPERT. — Bodl. γ. λ. Ar. L. 1. 2. 3. et alii *dubitans*, ex interprete. Noster Polybium sequitur XV. pag. 1000. *Περὶ δὲ τοὺς ὄχλους ἐγένετό τις ἅμα χαρὰ καὶ λύπη· τὰ μὲν γὰρ ἦσαν περιχαρεῖς ἐπὶ τῷ κεκομίσθαι τὸν παῖδα, τὰ δὲ πάλιν δυσηρεστοῦντο μὴ συνειλῆφθαι τοὺς αἰτίους.* Pro *anxius erat* idem pag. 83. *ἀγωνιῶν.* Vide similem locum in Excerptis pag. 1457. Sallustium aemulatus ex more Tacitus Ann. I. 52. *Nunciata ea Tiberium* laetitia curaque *adfecere:* gaudebat *oppressam seditionem, sed quod largiendis pecuniis, et missione festinata, favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria* angebatur. Unde retinendum *occupavere*, quod melius quadrat cum Corneliano *adfecere*, licet Ar. aperte exhibeat *occupare.* Huc etiam respexit Sulpicius Hist. II. 21. *Id ubi compertum est Antiocho,* ira et dolore succensus (*quippe* augebatur, *duces suos cum magnis exercitibus de-*

victos) auxilium per omne regnum contrahit. quem locum frustra uncinis includunt editores. WASSE.

PORRO AUTEM ANXIUS ERAT, DUBITANS, IN MAXUMO SCELERE TANTIS CIVIBUS DEPREHENSIS. Nihilo etiam deterius fuisset, *ereptum anxius erat, in maximo;* intersecto illo *dubitans*, item *porro autem.* GRUT.

QUID FACTO OPUS ESSET. Et horum verborum quadriga cruci adfigi poterat, sine sententiae detrimento. GRUT.

POENAM ILLORUM SIBI ONERI. Ipsius Ciceronis ad Thermum verba sunt in eundem fere sensum, Epist. Famil. lib. II. *Nocere tibi iratum neminem posse prospicio: sed tamen tres fratres summo loco natos, promptos, non indisertos, nolo te habere iratos, praesertim iure, quos video deinceps Tribunos plebis per triennium fore. Tempora autem Reipubl. qualia futura sint, quis scit? Mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ego te velim incidere in terrores tribunicios* etc. Iterum paulo post: *Tu quod egeris, id velim dii approbent: sed si me audies, vitabis inimicitias, et posteritatis otio consules.* Non ergo hic temere Cicero fuit anxius, in maximo scelere tantis civibus deprehensis. Nam, ut ipse pro Sextio: *Omnes boni semper nobilitati favemus, et quia utile est Reipublicae, nobiles homines esse dignos maioribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum et bene de Republ. meritorum memoria, etiam mortuorum.* Praevidit ergo multorum in se redundaturam invidiam, quam et mox et deinceps fuit expertus. Rarissimi sane est exempli quod legitur apud Tullium Epistol. Fam. lib. IX. ep. 14. *Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modo non invidiosa, sed etiam popula-*
347 *ris esset, et cum * bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima.* In Ciceronem vero mox crudelitatis calumnia coniecta est. Quod oratio in Pisonem testatur: *Cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo, gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et non Caesoninus, semi-Placentinus Calventius; respondes, altero ad frontem sublato, ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere.* Haec expertus, lib. I. de Oratore: *Ex Consulatu,* inquit, *devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos in communi peste depulsi in nosmet ipsos redundarunt.* GRASW. — Non tanta divinatione ac prudentia fuit plenus Cicero, quum de Divinatione scriberet, quam hic apud Sallustium plenus est, nec ullis hariolationibus tam suspiciendus fuit, cum augur esset, quam hac ipsa, cum consul. *Quid in fibris extisque pecudum rimaris?* ait eloquentiae recens exortum lumen Io. Henr. Boeclerus Comm. in Corn. Nepotem, *quid nimis magno studio obscuraque diligentia, monstra, fulgura, aves, sidera, sortes? Illa exta in rerum agendarum visceribus, causarumque intimiori ratione; illae fibrae, in subtilissimis rationum nervis, in circumstantiis undiquaque cautionis teneritudine; illa monstra in hominum affectibus et moribus, saepe dira omnia minantibus, quaerenda sunt. Non e coelo tantum fulgura emicant; neque in nubibus semper conflantur fulmina. Fulgurat in populo ambitio; tonat impotentia; fulminat invidia.* Hanc dum praesagit Tullius, et e sanguine

illo patricio Lentuli atque Cethegi suam fluere praesentit infamiam, suum onus, imo suum exilium, hae illi cedere iubemus omnes Etruriae vates. Sed bene, quod animum, ut est in §. 3., confirmavit et bono publico iustus, quam in eius perniciem iusto lenior esse voluit. Quem animum, quum Tiberius Imperator videret ab omnibus bonis aestimari, *etiam se offensionum pro utilitate publica non pavidum iactat* apud Tacitum IV. Annal. 38. Dico *aestimari.* Sic enim de Q. Caecilio Metello Macedonico Vell. Paterc. lib. I. cap. 11. *Vix ullius gentis, aetatis, ordinis, hominem inveneris, cuius felicitatem fortunae Metelli compares.* Nam praeter excellentes triumphos honoresque amplissimos, et principale in Republica fastigium, extentumque vitae spatium, *et acres innocentesque pro republica cum inimicis contentiones,* quatuor filios sustulit etc. RUPERT.

SIBI ONERI. Hoc sensu Plin. Ep. lib. XI. ep. 82. *Si succurrendum eodem modo putaverimus,* onerabimus *nos exemplo.* Pro aggravare, exaggerare, Tacitus An. I. 69. *Accendebat haec,* onerabatque Seianus. et Hist. II. 64. *Et Triariae licentiam modestum e proximo exemplum onerabat.* WASSE.

INPUNITATEM PERDUNDAE REIPUBLICAE FORE. Hinc illa vox pro Plancio: *Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese, non, ut oportuisset, laetos et uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem; ut mihi iam servirem, consulerem meis.* GRASW. — Repetit hanc sententiam saepius, veluti cap. 52. *Dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnes perditum eunt.* Item in Iugurth. cap. 31. *Aequo animo paterer, nisi misericordia in perniciem casura esset.* Et eod. c. in f. *Ne ignoscendo malis, bonos perditum eatis.* RUPERT.

PERDUNDAE REIPUBLICAE FORE CREDEBAT. Quidam codices *produndae reipubl.* habebant. Sane *prodere rempubl.* tam in usu est atque *perdere* apud disertos. nihil tamen definio. GLAR. — Postrema dictio rursus mihi supervacua. Non est mihi dubium vix continere linguam suam Magistellos, ne ea me votis interficiat; tanquam qui cor et cerebrum auctoris eviscerem. sed quid? feriant ut libet, dum in alia omnia vota descendant Scaligeri, Thuani, Bongarsii, Casauboni, Rigaltii, Dousae, Velseri, Lipsii, Canteri, Vulcanii, aliorumque quibus cor sapit. GRUT.

PERDUNDAE REIPUBLICAE CAUSSAM FORE CREDEBAT. In impressis vetustioribus non reperi *caussam*, nec in ipsis manuscriptis, quorum plerumque fidem sequor; sed nec magnopere sensus id requirit; quare tollendum censeo. RIVIUS.

IGITUR CONFIRMATO ANIMO. Pro Milone: *Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriae proditoribus opprimendis; ut quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quae mihi contribuenda laus esset ipsi, cum tantum in consulatu meo pro*
*vobis ac liberis vestris ausus essem, si id quod conabar, sine maximis * di-* 348
micationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius Rempubl. defendit, is vir vere putandus est. *Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de Republ. cives: viri for-*

tis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. Grasw. — Vide Cicer. Catil. II. cap. 3. Broukh.

Confirmato. *Volui animum tandem confirmare hodie meum, Ut bene haberem filiis nuptiis.* Plaut. Aul. II. 8. Pollio ad Cic. X. ep. 33. *Praesertim cum nihil sit periculosius, quam spatium* confirmandi sese Antonio dari. Caesar Gallorum animos *verbis* confirmavit. B. Gal. I. *Perfricare frontem, vultum componere,* confirmare animum. Iuvenal. Sat. XIII. 106.

Sic animum dirae trepidum formidine culpae
Confirmant.

Eumenius in Paneg. cap. 6. Isid. Orig. XIV. 44. *Cadmus patris iram formidans* (confirmato animo) *exilium elegit.* Sic Codex B. Pub. at voces uncinis inclusae exsulant ab ed. Vulc. Firmat aliquantulum illud Horat.

Nil desperandum Teucro duce.

Pro *confirmato* Apuleius Metam. II. 28. *His cognitis animum meum* commasculo. Cic. pro Quint. §. 39. *Saepe, ut fit, cum ipse te confirmasses,* etc. *homo timidus et virginali verecundia, subito ipse te retinebas: excidit repente oratio.* Confer eundem pro Rosc. Comoed. §. 49. Verrin. VIII. 3. Apollonius Rhodius Arg. III. 634.

— — Μόλις δ' ἐσαγείρατο θυμὸν,
Ὡς πάρος, ἐν στέρνοις.

Elegantissime Papinius in Theb. IV.

Qualis Gaetulae stabulantem ad confraga sylvae
Venator, longo motum clamore leonem
Exspectat, firmans animum, et sudantia nisu
Tela premens; gelat ora pavor, gressusque tremiscunt,
Quis veniat quantusque, sed horrida signa frementis
Accipit, et caeca metitur murmura cura. Wasse.

Vocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum. Florus libr. IV. cap. 1. *Statim Ciceronis imperio iniecta est barbaris manus.* Grasw.

Itemque quemdam Coeparium Tarracinensem. Aldinus codex mutavit in *Q. Coeparium*, cum in Ciceronis oratione tertia omnes codices atque adeo ipsius Aldi, *M. Coeparium* habeant. Verum in propriis nominibus haec omnia prosequi, in Livianis Decadibus expertus sum, quam sit prope impossibile, maxime in Romana historia. Glar. — Sic recte, non *Quintum*. Obscurus enim erat Caeparius; et sic supra de Umbreno et P. Volturcio locutus est. Hanc lectionem praeter Ciacconium Muretus quoque vindicat. Coler. — *Terracinensem* vetustius cusi; ita MSS. omnes: non *Tarracinensem*. Grut. — Ald. *Q. Coepar.* at Cicero III. *Cat. M. Coep.* Scribe *Tarracinensem*. Tarracina enim, non *Terracina* dicitur a Cicerone, Plinio, Mela, Paterculo, Ptolemaeo, et aliis. Livius autem Tarracinas vocat Decadis primae lib. IV. Cast. — Coniuratorum nomina ex omnibus auctoribus congessit Muretus in notis ad I. Catilinar. Wasse. — Muret. *quendam Caeparium*, in MS. in Cicer. Catilin. III. cap. VI. pag. 699. 709. Broukh.

In Apuliam ad concitanda servitia. Tacit. lib. XIV. Annal. *Suspecta maioribus nostris fuere ingenia servorum, etiam cum in agris aut*

domibus iisdem nascerentur, civitatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coercueris. Hinc apud eundem lib. XII. obiectum Domitiae, quod *parum coercitis per Calabriam servorum agminibus pacem Italiae turbaret.* Grasw.

Consul Lentulum, quod Praetor erat, ipse manu tenens etc. perducit. Sic in quibusdam, ubi Gymnicus, consentientibus manuscriptis *in senatum perducit.* quamvis autem nec Aretinus hoc addit, mihi tamen relinquendum esse videtur. Rivius. — Voces *in senatum* absunt ab L. 1. L. 3. * et Balliol. et videntur adscripta fuisse τῷ *aedem Concordiae.* Et pro *indicio* L. 2. Bodl. Venet. 1478. *consilio.* Martin. *indicio.* corrupte omnes. Wasse. 349

Manu tenens. Honoris caussa; qui mos vetus et dignus qui observetur. Coler.

In aedem. Reg. et Marckii γ. *aede.* et ni fallor, a prima manu Pembr. eleganter. Solent mutari Ablat. in Accusat. et in vice versa. Sic apud Livium *in potestatem esse*, II. 14. et Caesarem I. B. G. e contra Ablat. pro Accus. Cato saepe. vide notas Ausonii Popmae pag. 14. Cicero *templum* vocat I. Catilin. §. 21. vide nos ad Iug. 120. Iustinus I. 9. in femore *graviter vulneratus, occubuit.* Codd. Bongarsii *femur*, et e contra apud eundem XII. 5. *verens ne haec opinio etiam* in Macedoniam *divulgaretur.* Bodl. aliique ex Oxon. Bongars. *Macedonia.* quod ibi praefero. Certe XII. 11. *pariter* in militiam *lectos.* legendum cum impressis vetuste, *militia*, secus atque edidit Cl. Bongarsius. Wasse.

Aedem Concordiae. In templis civitatis Romanae curiae erant, ubi de rebus gravioribus consultabant. Agellius lib. XIV. cap. 7. cui lucem adfert Varro lib. VI. de ling. Lat. et Iosephus Scaliger apud Festum in verbo *opima.* Ratio est, quod veteres putabant consilia firmiora esse de divinis locis; id etiam Plautus indicat in Mostellaria. Hunc morem etiam non intactum reliquit Virgilius in maximo opere. Cur autem haec in aede Concordiae agebantur? puto propter bonam Scaevam: de discordiis quippe maxumis consultatio erat. Suspicari licet tali etiam ratione veteres Catilinae milites Pisonem in Castoris, utpote Numinis, occultari voluisse, quasi ut eius tutela et auxilio niteretur. De aede Concordiae operae pretium est auscultare Augustinum lib. III. cap. 25. de Civ. Dei: *Eleganti sane Senatusconsulto eo ipso loco, ubi funereus tumultus ille commissus est, ubi tot cives ordinis cuiusque ceciderunt, aedes Concordiae facta est, ut Gracchorum poenae testis concionantium oculos feriret, memoriamque compungeret.* Sed Concordiae aedes complures fuerunt, ut doctissimus Augustini interpres notat ad caput sequens. Coler. — Cicero Philipp. II. cap. 7. 8. Broukh.

Scrinium cum litteris etc. Philipp. II. *Cum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce paene litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere Rempubl. voluisse.* Grasw. — Glossa Codicis Regii *scrinium* vocat illud vas in quo portabantur; et Glossae Graecae *Χαρτοφυλάκιον* et *κιβώτιον.* Hoc semper secum habuisse Impp. et literarum fuisse reposi-

torium, inde ex historicis abunde patet, quod semper alterum memoratur, ubi de altero sermo. Seneca de Ira III. 23. *Fecit hoc et Caius Caesar, ille qui victoria civili clementissime usus est, cum* scrinia *deprehendisset* epistolarum *ad Pompeium missarum* etc. de qua re, et iisdem fere verbis, Plin. lib. VII. et Dio lib. XLI. Sunt autem vel *stataria* vel *viatoria;* de priore genere vide Budaeum in L. *Neo quicquam* ff. *de Offic. Procos.* de posteriore vero Lampridium in Alexandro cap. 31. et ibi Salmasium. Vetus inscriptio: TI. CLAUDIUS. DIVI. L. ERASTUS. SCRINIARIUS. AB. EPISTULIS. Vide etiam Plin. Epist. IV. 7. Symmach. IV. Epist. 53. inde Tertullianus in Apolog. cap. 19. *Ipsa templa et oracula et sacra, unius interim prophetae* scrinium *saeculis vincit.* WASSE. — Cicero in L. Pisonem cap. 2. ult. BROUKH.

CAP. XLVIII.

VOLTURCIUS INTERROGATUS DE ITINERE ET DE LITTERIS. In Manuscriptis et aliis antiquioribus est illa copula *et* omissa, maiore cum
350 gratia et * venustate, quam si addatur. RIVIUS. — Cicero Catilin. III. cap. 4. BROUKH.

QUID AUT QUA DE CAUSA CONSILII HABUISSET. Ordinem puto, *quid consilii, aut qua de causa habuisset.* vetus codex Gothi habebat: *Postremo quid consilii, aut qua de causa abiisset.* Est tamen dicendi hoc genus notandum. Et *fide publica*, hoc est, *impunitate promissa Vulturcio*, recte expositum est; quippe cui paulo post praemia decernuntur. Cum vero inquit: *nihil amplius scire quam legatos, tantummodo audire solitum* etc. hic quamquam distingui potest, illud tamen *ex Gabinio*, etiam ex legatis auditum intelligi vult. Idem vetus codex distinguit post *legatos.* Sed vide, ut oppido eleganter voluerit Sallustius impostoris tergiversationem Lectori ob oculos ponere. Nam ita facere solent, qui omnia et simulant et dissimulant. Puto autem *P. Antronium*, *r* litera post *t*, legendum, non *P. Antonium.* GLAR. — Nunquam credam ita tortuose locutum Sallustium. haud me tamen expediunt libri. GRUT.

PRIMO FINGERE ALIA OMNIA, DISSIMULARE DE CONIURATIONE. In hunc modum est hic distinguendus locus, contra quam in recentioribus habetur. nam *alia omnia* prioribus addes, non sequentibus. RIVIUS. — Hoc est, diversa et contraria. Festus: *Qui hoc censetis, illuc transite: qui alia omnia, in hanc partem: his verbis praeit: ominis videlicet caussa, ne dicat: quicunque non censetis.* CIACC. — *Alia omnia*, ex antiqua formula Sallustius posuit pro *contraria* et *diversa.* Nam ut Festus ait: *Cum Consules sententiam Senatores rogarent, ominis gratia, ne dicerent, Qui non censetis, praeibant bis verbis: Qui alia omnia, in hanc partem: cum prius dixissent: Qui hoc censetis, illuc transite.* URSIN. — Et has tres voces postremas, Morboniam quis amandare poterat, sine iniuria Crispi; adeo nihil dicunt, quod non subintelligatur. GRUT. — L. 2. Reg. Codex B. Pub. Pembr. Venetae edit. 1474. 1478. et Martin. Bodl. Digb. Marckii λ. et γ. omittunt magno consensu illud *omnia.* abest etiam a Gruteriana; sed, opinor, operarum incuria. nam in notis retinet. At

sane deletum oportuit. Sententiam egregie firmat Hegesippus lib. V. cap. 49. de Simone: *Erat in eo loco Rufus Terentius, quem Titus loco praefectum militiae dereliquerat. Quo adveniente interrogatus, quis esset: primo alia, post Simonem* confessus est. Et sic Codd. MSS. quos vidimus. alteri lectioni favet vetus formula *alia omnia*, de qua nos supra; nec tamen probat. Confer autem Cic. III. Catilin. §. 8. WASSE. — Nempe in eum locum devenerat, ut dicendum esset ipsi cum Plataeensibus apud Thucyd. lib. III. *Τό τε ἐπερώτημα βραχὺ ὄν, ᾧ τὰ μὲν ἀληθῆ ἀποκρίνασθαι, ἐναντία γίγνεται, τὰ δὲ ψευδῆ, ἔλεγχον ἔχει. Interrogatio vestra perbrevis fuit, ad quam vera responsio causae nostrae inimica est; falsa coargui potest.* GRASW.

POST UBI FIDE PUBLICA DICERE IUSSUS EST. Verbum secundum et ultimum subreptitia haberi possent. GRUT.

UBI FIDE PUBLICA DICERE IUSSUS EST, OMNIA, UTI GESTA ERANT, APERIT. Hinc et Florus, altera proditione Vulturcii Lentuli litteras teneri dixit. GRASW. — Data dextra fidei et veniae signaculo. Isidor. lib. II. cap. 1. *Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur, et hoc est illud apud Tullium: Fidem publicam iussu Senatus dedi.* COLER.

OMNIA, UTI GESTA ERANT, APERIT; SE PAUCIS ANTE DIEBUS A GABINIO ET COEPARIO SOCIUM ADSCITUM. Ubi in vulgatis omnibus post *aperit* inferciunt *docetque*, male. nam nec sensus patitur, et sermo non desiderat. *Docere* enim nunquam est sine studio, et persuadendi sive illecebra, sive conatu. Vulturtius autem invitus indicium faciebat. PALMER.

P. AUTRONIUM. *Illum Allobroges, maximarum * rerum verissimi in-* 351
dices, illum multorum literae ac nuntii coarguerunt. Cicero pro P. Sulla cap. 5. Alia huc facientia reperire ibidem est cap. 13. 23. 27. BROUKH.

EADEM GALLI FATENTUR. Quomodo Allobrogum indicium in Senatu sit excerptum, atque in tabulas publicas relatum, diligenter exponit Cicero Orat. pro P. Sulla cap 14. 15. ubi videbis eas tabulas, iussu Tullii Consulis, ab omnibus statim librariis fuisse descriptas, ac toti Italiae divisas. BROUKH.

AT LENTULUM DISSIMULANTEM COARGUUNT. Rectius in Vet. Cod. *Ac Lentulum* etc. et paulo post: *Abdicatus magistratu* etc. cum in vulgatis libris sit: *Abdicato magistratu.* Quod non ita resipit veterem formulam Romanam. URSIN. — Lectionem hanc Dio tuetur pag. 45. *Κἀκ τούτου ὁ Λέντλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθείς.* WASSE.

LENTULUM DISSIMULANTEM COARGUUNT. Florus: *Palam praetor in Senatu convincitur.* GRASW.

COARGUUNT. Pro *convincere, refellere*, eleganter. Cicero VI. Verrin. *Omnibus in rebus* coarguitur *a me*, convincitur *a testibus.* et alibi: vinci, refelli, coargui. Et coarguere *reum testibus.* Auctor B. Alexand. cap. 68. *Quumque defensionem eius nullam posse excusationem imprudentiae recipere* coarguisset. Livius II. 4. *eam occasionem, ut literae legatis darentur, quae deprehensae* rem coarguere *possent, exspectabat.*

Seneca N. Quaest. I. 2. *etiamsi ingeritur oculis veritas, amat et tuetur errorem*, coargui *non vult.*

> Arguit *ipsorum quos* litera, gemmaque princeps
> Sardonychum.

Iuven. III. 139. Praeter *libros Sibyllinos* memorat etiam aruspicum responsa Quintilian. V. 10. Plutarchus in Cicerone, *ψευδομάντεις καὶ γόητες*, et quos noster *libros*, ille III. Catilin. *fata* vocat. licet alii Codd. inter quos MS. Mureti, *libris*, Carrionis *fastis*. Cicero ipse alibi: *Sibyllae versus*, de Divin. II. 54. *vaticinationes* N. D. II. 3. *libri* IV. Verrin. 49. Ipse vulgatam tueor et eo sensu accipio quo apud Ausonium Epist. VII. 15. *Fata Amphrysia.* et XVIII. 9. Albana. Plutarch. in Fabio 176. *Ἐκινήθησαν δὲ τότε πολλαὶ καὶ τῶν ἀποῤῥήτων καὶ χρησίμων αὐτοῖς ΒΙΒΛΩΝ ἃς Σιβυλλείους καλοῦσι.* Livio *fatales libri* V. 14. Rem totam perspicue narrat Cic. III. Catil. §. 11. Wasse.

Sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex libris Sibyllinis. Scilicet, Floro teste, *destinatum familiae suae Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans.* Grut. — Cicer. Catilin. III. cap. 4. et IV. cap. 1. et 6. pro P. Sulla cap. 25. Broukh.

Ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi. Certum est; *huiusmodi consultationes pulsant propemodum maiestatem*, ut ait lib. VII. C. de Mal. Lentulo. Ad omnia simillimus Telephus ille apud Suet. in Aug. cap. 19. qui, *quasi debita sibi fato dominatione, et Octavianum et Senatum aggredi destinaverat.* Et hanc ob causam merito probamus SCta, quae adversus Mathematicos Romae facta diligenter exsequitur I. Lipsius Comm. in lib. II. Annal. ad illum locum: *Facta et de mathematicis magisque Italia pellendis SCta.* Quo accesserunt postea et prudentum auctoritates et Impp. constitutiones de vaticinationibus et mathematicis vel civitate pellendis, vel in vincula coniiciendis, aut in insulam deportandis, vel etiam capite puniendis, si de salute Principis vel summa Reipublicae consulentibus respondissent. Vide Iul. Paulum V. Sent. 21. item lib. ex C. ff. ad L. Corn. de sicar. et lib. II. lib. V. lib. VII. C. de maleficis et mathematicis. Praeclare etiam ad ipsos Mathematicos Iulius Firmicus: *Cave ne quando de statu Reipublicae vel de vita Romani Imperatoris aliquid interroganti respondeas. Non enim oportet aut licet, ut de statu Reipublicae aliquid nefaria curiositate dicamus. Cum sit totius Orbis dominus, fatum eius Dei summi iudicio gubernatur.* Quae postrema diligenter custodienda sunt responsa, qua dan-
352 tibus, qua petentibus. In custodia DEI et a DEO * sunt omnes magistratus. Hinc reges Homero sunt *Διοτρεφεῖς*, quasi *in Iovis sinu et ulnis educati*, item *Διογενεῖς*, *Iove editi*, et Callimacho, *ἐκ Διὸς βασιλῆες*. Hinc Impp. Graeci *Θεοστεφεῖς*, a *Deo coronatos*, et *Χριστοὺς Κυρίου*, *unctos Domini*, inscribere se et profiteri solebant. Etiam in Numismatis eorum Imperatorium diadema Christi Domini manu imponitur. Indidem illud insigne natum, quod vulgo civitati Constantinopolitanae a pictoribus tribuitur, duae manus e nubibus protensae, coronam tenentes. Nostri quoque: DEI gratia, vel, divina favente clementia Rom. Imp. semper Augustus. Ceterum praeter leges Imperatorum, sapiensque Firmici praeceptum, cu-

riosis et huiusmodi nefanda superstitione tactis obiicimus exemplorum multitudinem, quae magis magisque inculcare possunt vetus illud: *Memento diffidere. Quotidie refelli vaticinantes*, ait Cic. lib. II. de Divinat. ubi adiicit, *multa se Pompeio, multa Crasso, multa ipsi Iulio Caesari a Chaldaeis dicta meminisse: neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate, esse moriturum: quibus vaticiniis adeo non eventus responderit, ut sibi permirum videatur, quenquam exstare, qui etiamnum credat iis, quorum praedicta quotidie videat re et eventis refelli.* Similia legimus apud illustrissimum Picum Mirandulanum cap. 9. lib. II. adversus Astrologos, item apud Scaligerum Praefatione in Manilium. *Quod si eventus aliquando respondeat, mirum esse non debet, quum nemo sit, qui totum diem iaculans non aliquando collimet.* ut inquit Cic. d. l. II. de Divinat. cui addendus est modo laudatus Mirandulanus lib. II. adv. Astrologos cap. 10. Rupert.

Tribus Corneliis. Fuerunt tres illi Corneliorum familiae: Cornelius Sulla, Cornelius Cinna, Cornelius Lentulus; tres certissimae Reip Romanae pestes. Nec iniuria de illis vetus illud proverbium Graecum usurpatum: *τρία κάππα κάκιστα*, ut testatur Augustin. lib. III. de Grammatica. Coler.

Se tertium esse, cui fatum foret Urbis potiri. Cic. III. Catilin. *Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis, Haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, et Sullam fuisse.* Et IV. Catil. *si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem Reipubl. fore putavit.* Et inferius in eadem: *Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse ex fatis sperasse confessus est* etc. Magnas plerumque animo spes homines claris natalibus oriundi concipiunt: *Cum sit hominum generi hoc prope natura datum*, (Cic. pro Rabirio Posth.) *uti qua in familia laus aliqua floruerit, hanc fere qui sunt eius stirpis (quod sermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur) cupidissime persequantur.* Et quidem eo magis, quod intelligunt se populo vel solo etiam familiae nomine placere. Exemplum est apud Tacitum Historiarum IV. *Erat in Caninefatibus stolidae audaciae Brinio, claritate natalium insigni: pater eius multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impune spreverat. Igitur ipsa rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto (more gentis) et sustinentium humeris vibratus, dux eligitur.* Quis mirabitur, hos nihil non sibi spondere, si accedant et Mathematici, novos motus et claros annos observatione siderum affirmantes, ut verbis utar Taciti Histor. lib. I. *Genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra*, inquit, *et vetabitur semper et retinebitur.* Subiicitque: *Sed Otho tanquam peritia et monitu fatorum praedicta accipiebat, cupidine humani ingenii libentius obscura credendi.* Alterum exemplum idem suppeditat Histor. lib. II. *In magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Maricus quidam e plebe Boiorum inserere se fortunae, et provocare arma Romana simulatione numinum ausus est. Iamque assertor Galliarum, et Deus (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Aeduorum pagos trahebat.*

Si plebeius homo fanaticam ita multitudinem concitare potuit, quanto plura sperasse hunc Lentulum vero simile est. GRASW.

TERTIUM. Pro *t. esse* Venetae *tertium dicebat.* Pemb. *portendi dicebat.* Sane ni *tertium esse* numerosius esset, verbum substantivum in spongiam incubuisset. WASSE.

353 * FATUM FORET. Balliol. Digb. et pro interpretatione Reg. uti et vetustiss. membranae A. Schotti, *fatatum* praeferunt, quomodo et in suis Muretus se scriptum invenisse testatur. Vox *fatantur*, pro *multa fantur* exstat apud Festum. Et favet huic lectioni Appianus, qui locum sic vertit: *ἀχθέντάς τε ἤλεγχον, ὡς ὁ Κορνήλιος Λέντλος εἴποι πολλάκις, εἱμᾶρθαι τρεῖς Κορνηλίους.* At Plutarch. 869. *ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προδηλοῦντας εἱμαρμένους εἶναι* etc. Pra *fatum* L. 2. 3. *factum.* Caeteri servant *fatum foret*, mea quidem sententia rectius. Homerus Odyss. V.

Εἴγε μὲν εἰδείης σῇσι φρεσὶν ὅσσα τοι αἶσα
Κήδε᾽ ἀναπλῆσαι.

Etiam Odyss. VIII.

— — *Αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι.*

Et alibi:

— — *ἔνθα οἱ αἶσα*
Ἐκφυγέειν μέγα πεῖρας ὀϊζύος.

Item:

— — *μοῖρ᾽ ἐστὶν ἀλύξαι.*

Quo sensu usus etiam voce *εἵμαρτο.* Cicer. de Fato §. 4. *Si* fatum tibi est, *ex hoc morbo convalescere.* et §. 8. *Quid enim? si Daphitae* fatum fuit *de equo cadere.* Hyginus CLXXVIII. *ubi decubuisset, ibi* fatum esset, *eum oppidum condere.* Idem de Nat. D. II. 11. 20. de Legibus II. 31. Et sic CXXV. et LXIII. Apuleius pag. 334. *Quoniam sic ei fuerat* fato decretum. Confer Porcium Latronem cap. 28. et Cic. de Harusp. Resp. §. 9. WASSE. — Mureti MS. *fatatum*, quod tamen ipse admittere non audet, Catilin. III. cap. 4. pag. 692. a. BROUKH.

PRAETEREA AB INCENSO CAPITOLIO ILLUM ESSE VIGESIMUM ANNUM. IV. Catilin. *Eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vigesimus.* GRASW. — Quantum apud Gallos valuerit hoc argumentum, narrat Tacitus Hist. IV. 54. *Galli sustulerant animos etc. Sed nihil aeque quam* incendium Capitolii, *ut finem imperii adesse crederent, impulerat. Captam olim a Gallis urbem; sed integra Iovis sede mansisse imperium. Fatali nunc igne signum coelestis irae, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi superstitione vana Druidae canebant.* WASSE.

INCENSO CAPITOLIO. Saepius fulmine ictum Capitolium; saepius etiam bellis civilibus privata fraude incensum conflagravit. Tacitus lib. XIX. Appian. de Bello Civ. lib. I. Plutarchus in Poplicola. Sallustius autem illud incendium intelligit, reor, quod ex fulmine natum. De quo accipio versus elegantissimos Ciceronis lib. II. de suo Consulatu, quos etiam partim Lactantius laudat lib. III. de Falsa Religione:

Hunc ea Torquato quae quondam Consule Cotta

Lydius ediderat Tyrrhenae gentis aruspex.
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam Pater altitonans stellanti nixus Olympo,
Ipse suas arces atque inclula templa petivit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignem. COLER.

CUM PRIUS OMNES SIGNA SUA COGNOVISSENT. Antequam aperirent tabulas sive epistolas, solebant sigilla inspicere. Sic etiam in testamentis, qui obsignassent, solebant recognoscere sua signa. Ulpianus: *Cum ab initio aperiundae sint tabulae, Praetoris id officium est, ut cogat signatores convenire, et sigilla sua recognoscere.* COLER. — Nota: In exteriore epistola nihil aliud erat quam *Signum* et *Linum.* Illud plerumque erat Imago propria, aut alicuius e maioribus, sive alia aliqua, ut Sphinx Augusti, impressa cerae, sive cretae. De cera notum est: de creta testis Cic. IV. Verr. et pro Flacco. Linum fuit vinclum quo epistola obligata, et cui signum ipsum impositum impressumque. Nec aperire epistolam fuit, nisi illo soluto. Fere autem signum cum eo fractum, ideoque iubebant semper ante apertionem Signa agnosci, fidei causa. Haec et plura docet Lips. * IV. Institutionis Epistolicae. RUPERT. — Omnes 354
cognovissent. Apuleius Apol. pag. 330. *linum consideret*, signa, *quae impressa sunt*, recognoscat. et Miles. X. 216. *videat et* suum sigillum recognoscat. Marckii λ. *item caeteri.* De more *claudendi tabulas* et *epistolas*, vide Iulium Paulum lib. VII. Sentent. Tit. XXV. ad *Legem Corneliam testamentariam.* et lib. IV. tit. 6. nempe in summo margine clausae perforabantur, ter lino per illud foramen immisso constringebantur, imposita supra linum cera. Ita Salmasius Epist. XCII. Cum eo committe Heraldum Animadv. ad Ius Attic. et Rom. lib. II. 5. WASSE. — Vide Victor. XIV. Variar. Lection. 4. Ciceron. Catilin. III. cap. 5. Philipp. II. cap. 7. BROUKH.

SENATUS DECREVIT, UTI ABDICATO MAGISTRATU LENTULUS. Manuscriptum *decernit*, tempore praesenti, quomodo et alias saepe. RIVIUS. — III. Catilin. *atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat: in M. Caeparium, cui, ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui est ex iis coloniis, quas Faesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat.* GRASW.

UTI ABDICATO MAGISTRATU. Mos non ignotus rerumpublicarum sic honores a contumelia vindicare. Apud Leydenses si quis aere alieno obrutus, in iudicio bonis omnibus excidisset, non dabatur preheudendi eius facultas, nisi prius civitate exutus esset. Itaque qui evicisset, reum evictum, ad tribunal evocabat; qui duobus cum scabinis et actuario, in Caeruleo Saxo, uti vocant, constitutus, imo virgae, quam ex Urbis privilegio dextera manu tenebat, in eo posito, post solennia quaedam acta,

ni inveniretur sponsor, qui pro reo fidem suam interponeret, civitate cum sua excidisse pronunciabat: atque ita comprehensus in custodiam ducebatur, ut scribit Meurs. lib. I. Athen. Bat. cap. 16. Alius commatis est et inter sophisticationes tyrannicas referendum, quod usurpavit Tiberius, teste Suet. ibi: *Immaturae puellae, quia more tradito, nefas esset virgines strangulari, vitiatae prius a carnifice, dein strangulatae.* de quo vid. Piccart. d. I. Observ. cap. 4. Tribunus plebis in ius vocari non poterat, nisi abdicato magistratu. Dio in Exc. Peir. pag. 664. Vid. ibi Vales. pag. 93. f. De degradationis poena Vales. ad Amm. pag. 65. de Gallo Caesare Iulian. in Ep. ad Athen. pag. 498. RUPERT.

ABDICATO MAGISTRATU LENTULUS. Meus liber *abdicatus magistratu.* CIACC. — B. Pub. *magistratus. Abdicatus magistratu.* Digb. Marckii γ. *abdicato m.* λ. et Martin. *uti abd. esset a m.* Balliol. L. 2. et Venetae *abdicata a*, L. 3. stulte. quamvis enim *abdicatio* illa erat actio inviti, se magistratu abdicavit, *ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ*, ut Graeci loquuntur. Nec decernere solitus est Senatus ut *abdicati essent*, hoc enim Latinum non est; sed ut *se abdicarent.* Pompon. in Leg. 11. §. 13. de Orig. Iuris: *Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum, uti omnes* magistratu *se abdicarent.* Moris inquam erat, ut dignitati suae consulentes, quasi sponte se in privatorum censum redigerent. Cic. de N. D, II. 11. *Augurem rem ad Senatum, Senatus* ut abdicarent: Consules abdicaverunt. Quomodo et Graecos factitasse nos docuit Plato de Leg. *τῆς ἀρχῆς τῶν Νομοφυλάκων ἀφιστάσθω ἀπειπεῖν τὴν ἀρχήν.* Vid. Arist. II. Politic. Tales Festo *abacti magistratus.* Vide Leg. II. *et cum placuisset*, D. de Orig. Iuris. et Glossae: abdico, *ἀποκηρύσσω, ἀπαγορεύω*, renuntio. firmat Plutarchus in Cic. 670. *Λέντλος ἀπωμόσατο τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν πόρφυραν ἐν τῇ βουλῇ καταθέμενος, διήλλαξεν ἐσθῆτα τὴν πρέπουσαν.* Dio: *ὁ Λέντλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθείς.* pag. 45. Solus Appianus minus recte, *ἡ μὲν βουλὴ Λέντλον ἀπέλυσε τῆς ἀρχῆς.* Coacti itaque sua voluntate erant, id agere quod Diocletianus et Herculius sponte egerunt: teste Eutropio lib. X. cap. 1. sed locus, ut et alia apud eum bene multa, in mendo cubat. *His igitur abeuntibus, ad administrationem Reipublicae Constantius et Galerius Augu-*
355 *sti creati sunt.* Sic editi. * mera barbaries illud, *creati ad administrationem R. Constant.* neque adeo ferreus est hic scriptor adeoque extra linguae Latinae pomoeria proiectus, ut hoc ab illo fluxisse putemus; audi ergo Codicem antiquum B. Pub. apud Cantabrigienses: *His ig. ab. administratione Reip.* Latine satis. Nec dissidet Metaphrastes, *οἱ μὲν ἐπαύσαντο τῆς ἀρχῆς.* Paulus etiam Diaconus, vel quisquis Miscellae Hist. auctor: *His ig. obeuntibus.* Iam video Fabrum nos, ex ingenio, praeoccupasse, et Codd. Oxon. confirmare. Sed, ut redeamus: tametsi semet abdicare rei solebant, *Senatus dicitur cogere*, ut ex multis exemplis patebit. Epit. Livii lib. II. *Tarquinium Collatinum* coegit *Consulatu* se abdicare. et cap. 3. *Hunc tu tua* voluntate *remove metum* etc. Cic. de Divin. *Quid magnificentius quam posse* decernere *ut magistratu* se abdicent. WASSE.

ITEMQUE CAETERI .. LIBERIS CUSTODIIS HABERENTUR. Olim aut

in carcere habebantur, locoque concluso, sine ullo milite, ut fere servitia et capita viliora: aut in custodia militari, (quae frequentissima et Romae et in provinciis, eiusque modus, ut is, qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae eius praefecti. Alludit Seneca lib. I. de Tranq. cap. 10. et ep. 5. Adde Ioseph. lib. XVIII. cap. 13. ubi de captivo Agrippa rege, Centurionem illi satis benignum appositum, et militem, cum quo vinciretur, humanum.) aut apud magistratus, et apud vades. Apud magistratus, cum reus Consuli, Praetori, Aedili (interdum et Senatori, etiamnum e magistratu) committebatur, eaque custodia libera dicta, ut apparet ex hoc loco et alio Dionis lib. LVIII. *Custodia apud vades, cum eorum periculo fideiussoribus reus tradebatur.* Tacit. lib. V. *Nec aliud periclitantibus subsidii, quam in constantia fratrum fuit, qui vades exstitere.* Clariusque ea de re Suet. in Vitell. cap. 2. *Publius post praeturae honorem inter Seiani conscios arreptus, et in custodiam fratris datus.* Consulendus idem Lips. partim ad lib. III. partim ad sextum Annalium, et Casaubonus ad Suet. Iul. cap. 14. RUPERT.

LIBERIS CUSTODIIS HABEANTUR. Commentaria in Epistolas D. Pauli ad Romanos, Ambrosii nomine, de patribus qui in Limbo detinebantur ante Christi resurrectionem, *habebantur*, inquit, *in libera.* Est autem *libere custodiri*, sine vinculis. CIACC. — Sic [*haberentur*] MSS. plerique, non *habeantur*, ut restat in nupere editis, olim quippe cusi nobis accedunt. GRUT. — *Liberas* vocat sine vinculis. Ambrosius in Ep. Pauli: *Habebantur in libera.* Tradebantur autem viri illustriores magistratui, ut ex hoc loco videre licet, et Dione lib. II. COLER. — *Ἄδεσμον φυλακὴν* Plutarch. *sine vinculis:* et sic libri manu exarati; non *l. custodia*, ut loquuntur infimae aetatis scriptores. L. 2. *a custodibus*, male et ex glossa. Nam *custodiis* tam pro *apparitoribus* quam pro *carcere* et vincto accipitur. Cic. V. Verrinarum: *Equitem Rom. scitote biduum cibo tectoque prohibitum: biduum Leontinis in foro* custodiis *Apronii retentum atque servatum.* Virgil. VI. Aen.

— — *Cernis* custodia *qualis.*

Libera vero appellatur, cum Praeses et Procos. in provinciis, vel Consul Romae, sibi aut alicui Magistratui Senatorive reum mandat. Tale quid narrat Tacitus Annal. V. Vide Ulpianum lib. I. de custodia reorum. Idem fere *liberum conclave* apud Livium XXXIX. 14. *Imperarunt ut Sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque* libero conclavi *ad Quaestionem servarent.* Alias post confessionem in vincula publica coniicere necesse erat, teste Venuleio Saturnino lib. II. *de Publicis Iudiciis.* Leg. 5. Tit. *de Custodia reorum.* Hieronymus adversus Vigilant. *Senatoriae videlicet dignitatis sunt, ut non inter homicidas teterrimo carcere*, sed in libera honestaque custodia *in Fortunatorum insulis, et in campis Elysiis recludantur.* Fortunatianus lib. I. Rhetor. *magistratus qui proditionis damnatus fuerit*, magistratui *detur* custodiendus. Iulius Firmicus in Astrol. V. 3. *ac frequenter erit* in libera custodia *constitutus.* De Cypriano Pontius Diaconus pag. 9. *Receptum eum tamen et in domo Principis constitutum una nocte continuit* custodia delicata. Confer Sym-

machum Epist. XXXVI. 10. Huc etiam addetur Gregorius Turonensis V. 5. *Meroveum datis custodibus* libere custodire *praecepit*, et lib. I. de Mirac. cap. 45. *sub* liberam *enim* custodiam *absolutus attendebatur*, lego, *adtinebatur*. Wasse.

356 * Itaque Lentulus. Hinc deprehenditur error Plutarchi et Appiani, qui dicunt, deprehensos coniuratos Praetoribus in custodiam datos esse. nam nemo ex iis qui infra ab Sallustio nominantur, tunc (quod sciam) Praetor erat: hos autem eo anno Praetores fuisse comperimus, Q. Metellum Celerem, Q. Pompeium Rufum, L. Valerium Flaccum, C. Pomptinium, Lentulum Suram, C. Sulpitium, de quo supra, cum de Cethego loqueremur, mentionem fecimus, C. Cosconium, de quo Cicero in Orat. pro Sulla. Appianus addit Cethegum; sed (ut supra diximus) decipitur. Cast.

Qui tum adilis erat. Scil. curulis. Plin. lib. IX. cap. 39. *hic P. Lentulus Spinther aedilis curulis, primus in praetexta usus dibapha improbatur: qua purpura quis non iam*, inquit, *tricliniaria facit?* Spinther aedilis fuit, Urbis Conditae anno septingentesimo, Cic. Consule. Zanch. De quo Valer. Maxim. lib. II. cap. 4. Plinius lib. VII. cap. 12. Coler. — Aedilem se Consule curulem fuisse, ac bonam fidelemque operam navasse, testatur Cicero Orat. ad Quirites cap. 6. Broukh.

Q. Cornificio. Hic est, qui petiit consulatum cum Cicerone, et repulsam tulit. Cicero epistolarum ad Atticum libro I. et Asconius in expositione orationis in Toga candida. Cast. — Hic, ut opinor, in veteri denario dicitur Q. CORNIFICIUS. AUG. IMP. Imperator scil. ex Africa Provincia, in Consulatu Ciceronis competitor, et in Auguratu collega, ut in Epistolis Ciceronis ad eum scriptis intelligimus. Ursin.

Nam is paulo ante ex fuga retractus erat. Nihil decederet auctori scripturae nostrae, *Caeparius, paulo ante ex fuga retractus, Cn. Terentio.* Porro MSS. notae eminentioris non habent praepositionem *ex*. Pal. vero tert. ostentat *a fuga*. Grut.

Senatori. Abest haec vox ab L. 2. et Venet. 1470. 1478. Wasse.

CAP. XLIX.

Interea plebes. Nota plebis ingenium, quae ut in consultando praeceps, ita in poenitendo levissima et nullibi stabilis. Coler.

Quae primo cupida rerum novarum. *Semper enim subditi praesens gravantur imperium*, inquit Thucydid. lib. I. τὸ παρὸν γὰρ ἀεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις. Et Tacito lib. XIV. Annalium populus *novarum rerum cupiens pavidusque* dicitur. Cuius quidem rei exemplum insigne est illud apud Livium lib. XLII. *Intestinis externisque praeterea caedibus infamem, nec ullo commendabilem merito* (Persea) *praeferebant vulgo civitates* (Graeciae) *tam pio erga propinquos, tam iusto in cives, tam munifico erga omnes homines regi* (Eumeni:) *seu fama et maiestate Macedonum regum praeoccupati ad spernendam originem novi regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia eum obiectum esse Romanis volebant.* Grasw.

Cupida. L. 2. *cupida in nimis r. n. b. f.* Wasse.

Mutata mente. Notat obiter, ut et Cicero pro Domo sua, plebis inconstantiam: *Quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio.* Livius lib. XXXI. *Nihil tam incertum, nec tam inaestimabile est, quam animi multitudinis. Quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit.* Exemplum huius inconstantiae plebeiae praebet Pericles apud Thucyd. lib. II. *Οὐ μέν τοι πρότερόν γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτὸν, πρὶν ἐζημίωσαν χρήμασιν· ὕστερον δ' αὖθις οὐ πολλῷ, ὅπερ φιλεῖ ὅμιλος ποιεῖν, στρατηγὸν εἵλοντο, καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέτρεψαν. Nec prius indignationem, qua eum prosequebantur, posuerunt, quam pecunia mulctarunt: ac rursus non multo post (id quod vulgus facere amat) ducem elegerunt, et omnium rerum arbitrium ei permiserunt.* * Sic apud Tacitum I. Hist. 357
Claudius Corsus, unus ex legatis, nota facundia, sed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigavit: ut est mos vulgo mutabili subitis, et tam prono in misericordiam: quam immodicum saevitia fuerat, effusis lachrymis et meliora constantius postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere. Et Histor. II. *Ut vero deformis et flens et praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam, ut est vulgus utroque immodicum, laudantes, gratantesque, circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt.* Grasw.

Mutata mente Catilinae consilia exsecrari. Tacit. lib. I. Annal. *Universa iam plebes palatium implebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, caedem Othonis, et coniuratorum exsilium poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent. Neque illis iudicium aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more quemcunque principem adulandi, licentia autem aliarum et studiis inanibus.* Tantis ergo ac tam iustis causis commotam plebem alioqui per se levem, nemo miretur huius viri consilia exsecratam: cui iam non cum uno consule, sed cum universa Republ. bellum erat, quique eo redactus erat, ut eum, sicut ille ait, Dii, homines, summi, medii, infimi, cives, peregrini, viri, mulieres, liberi, servi, odissent atque exsecrarentur. Grasw. — *Nihil tam incertum, nec tam inaestimabile est, quam animi multitudinis*, ut scribit Liv. lib. XXXI. cap. 34. Plura dedimus ad Iustini lib. IV. cap. 4. §. 1. Rupert.

Exsecrari. Exsecratur, *καταρᾶται.* et pro *abominatum est*; coniungitur cum *detestari* et *male precari* apud Livium et Cic. inde, gradatione quadam, inveniuntur *odisse*, pestem *exoptare, exsecrare*, apud eundem in Pisonem. Usus Dictys II. 2. Petronius pag. 367. Iustinus XXXIX. 1. Vide etiam Martyrolog. Romanum Ian. XXX. et Febr. VII. Adi Brissonium de Formulis I. pag. 109. Wasse.

Ciceronem ad coelum tollere. Quo nimirum pacto facilius in timore benigni, quam in victoria grati reperimur. Post res bene gestas malevolos aliquanto plures experiare quam gratos. *Prona est metu depositio praeteritorum oblivio.* Ex Cicer. Epistol. XIV. ad Brutum. Brutus item ad Ciceronem: *Metuunt diligentius homines, quam meminerunt.* Grasw.

Ad coelum tollere. Q. Septimius II. 48. *Cuncti duces collaudavere consilium viri, simulque praedicantes* ad coelum tollere. Cicero pro Archia: In coelum *huius proavus Cato* tollitur, *magnus honos P. R. rebus adiungitur.* Sic fere Graeci: *ὑψώσατε κύριον αἴνοις.* Wasse.

Agitabat. Groslot. Centur. Goldast. pag. 352. *agitare.* Broukh.

Namque alia belli facinora. Sic supra *caedem, incendia, aliaque belli facinora.* Ciacc.

Namque alia belli facinora praedae magis, quam detrimento fore. Cuius rei vivum exemplum apud Tacitum lib. III. Histor. *Concurrere et in campo Martio infestae acies. Pro Flavianis fortuna et parta toties victoria: Vitelliani sola desperatione ruebant, et quanquam pulsi, rursus in urbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine hos modo, rursus illos clamore et plausu fovebat. Quoties pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut si quam in domum profugerant, erui iugularique postulantes, parte maiore praedae potiebantur. Num milite ad sanguinem et caedes obverso, spolia in vulgus cedebant.* Grasw.

Alia belli. *Belli* vacat L. 2. Wasse.

Praedae magis, quam detrimento fore. Vox ultima non desideraretur, si abesset. Grut.

Incendium vero crudele, immoderatum ac sibi maxime calamitosum. M. Seneca Contr. V. lib. 5. *Nesciebas quanta sit potentia ignium, quam irrevocabilis; quemadmodum totas absumat urbes, quam levibus initiis oriantur incendia.* Hinc Cic. IV. Catilin. *Omnis ingenuorum*
358 *adest multitudo, etiam tenuissimorum* etc. *operae pretium est * libertinorum hominum studia cognoscere, qui fortuna sua civitatis ius consecuti, hanc vere suam patriam esse iudicant* etc. *Servus est nemo, qui modo tolerabili sit conditione servitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutis voluntatem* etc. *Nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri aut voluntate perditi, qui non illum ipsum sellae atque operis et quaestus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc ociosum vitae suae salvum esse velint. Multo vero maxima pars eorum qui in tabernis sunt: imo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est ocii. Earum enim omne instrumentum, omnis opera ac quaestus, frequentia civium sustinetur, alitur ocio: quorum si quaestus occlusis tabernis minui solet, quid tandem incensis futurum est?* Unde liquet, quid sibi velint et illa quae sequuntur in Sallustio verba: *Quippe cui omnes copiae in usu quotidiano et cultu corporis erant:* cum et hoc genus totum, opificum vulgus et sellularii, minime militiae idoneum sit, teste Livio lib. VIII. Grasw. — Laude ergo digni Romani ob servatam Capuam. Ita enim Livius: *Non saevitum incendiis ruinisque in tecta innoxia murosque.* Vide Scipionem Amir. in Disc. Pol. ut et Clapmar. de Arcan. Rerumpublicarum lib. VI. cap. 16. Rupert.

Ac sibi maxime calamitosum putabat. Hoc *putabat* inducendum est, neque enim a Sallustio; quod quis non videt tantummodo ho-

rum qui aliquid vident? Palmer. — Virilior sententia fuerit, si eraderetur τὸ *putabat.* Grut.

Quippe cui omnes copiae in usu quotidiano et cultu corporis erant. Sensus praecedens manifestus est: ratio autem quae subiungitur, non item. Quidam exponunt *omneis copias in usu quotidiano*, de supellectili: *cultum* autem *corporis*, quod illis nullae aliae essent divitiae. Quae expositio non displicet, maxime quod nesciam meliorem. Glar.

Usu quotidiano. Quorum omnes res et spes quotidiano victu et amictu continebantur. Coler.

Et cultu corporis erant. Idem dictum esto de voce *erant.* Grut. — Induxi fretus Arond. Infra Reg. *cum diceret*, sed non prima manu. Vox ultima abest Regio. Cic. sequitur: *Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum, amantissimum est otii; etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quaestus,* frequentia civium *sustinetur, alitur otio: quorum si quaestus, occlusis tabernis minui solet, quid tandem incensis futurum est?* IV. Catilin. §. 17. Infra: *iussus edicere:* de hoc loco monuit Stewech. ad VII. Arnobii pag. 155. Ipse Auctor Hist. I. *Quin lenones, et vinarii, laniique, quorum praeterea vulgus* in dies usum habet, *pretio compositi:* apud Nonium in *componere.* Unde etiam Ecclesiastici Scriptores exponunt, *τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον*, voce *ἐφήμερον*, quibus favet D. Lucae, *τὸ καθ᾽ ἡμέραν*, locutio bonis auctoribus frequentata. Isaeus Orat. IV. pag. 427. *Πάντων καὶ τῶν καθ᾽ ἡμέραν ἐπιτηδείων ἦσαν ἐνδεεῖς.* Themistius Orat. IV. pag. 110. *Γεμίζων ὄστρακον κοῖλον τῆς ἐφημέρου δαπάνης.* haec alibi explicat hisce verbis: *Ὅσα μὲν τὴν χρείαν μοι ἀναγκαίαν εἶχε.* et; *Ὅσῳ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἐπιδεές.* Quo sensu item Pallada apud Anthol. II. 258.

Τέρπεό καὶ σκίρτα, τὸν ἐφημέριον βίον ἕλκων.

Et Herodianus II. 36. *ἐφήμερον τροφὴν* dixit. Sed et longe ante hos Thucydides III. 82. *Ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ᾽ ἡμέραν.* i. e. inquit Schol. *τοῦ κ. ἡμ. βίου* (vide D. Halicarnass. 151. ed. Franc. 2 Vol.) Idem IV. 69. *Σίτου τε ἀπορίᾳ ἐφ᾽ ἡμέραν γὰρ ἐκ τῆς ἄνω πόλεως ἐχρῶντο.* Plutarchus denique in Pericle: *Ἐμέμφοντο τὴν ἐφήμερον ταύτην καὶ συνηγμένην εἰς τὸ ἀκριβέστατον δαπάνην.* Noster Fr. I. 14. Wasse.

Quidam L. Tarquinius. Post expulsos reges, *Tarquiniorum* nomen adeo Romanis invisum fuit, ut eo nomine nemo, quod apud scriptores exstet, fuerit appellatus. nam quod ex Sallustii Historiarum libr. III. a Servio, Nonioque adducitur, *medius inter Tarquinium et dominum Perpennam:* in antiquo lib. Farnesiano legitur, *medius inter Tarquitium et dominum Perpernam.* Hic ergo *Tarquitius* legendum videtur. Apud Tacitum etiam Annal. XII. ubi in vulg. est, *Statilium * Taurum opibus* 359
illustrem, hortis eius inhians, pervertit, accusante Tarquinio Prisco: legitur in scripto libro *Tarquitio.* Ciacc. — Vetustissimus liber habet *Tarquitius;* et ita Tacitus manuscriptus libro XII. in quo est: *Statilium Taurum, opibus illustrem, hortis eius inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco.* In vulgatis autem editionibus mendose habetur *Tarquinio.* *Tarquitius* item, ut alibi admonuimus, non *Tarquinius*, est in fragmen-

to Sallustianae historiae manuscripto, quod iam pridem a nobis, ut legi debet, emendatum, ex libro de Familiis Romanis peti potest. Nec item aliter in argenteis denariis, quam C. Tarquitius nominatur. Ursin. — Ubique cum Ciacconio legendum censeo *L. Tarquitius.* Nam praeter illa, quae ipse ex Sallustii III. histor. et Tacito adfert, addo etiam in inscriptionibus veteribus fieri crebram mentionem Tarquitiorum:

L. TARQUITIO
L. F. POM.
ETRUSCO
SULPITIANO
SCRIBAE. QUAESTORI
EX. TESTAMENTO
DE. HS. XX.
Et:
L. TARQUITIO. MARCIANO.
FILIO. DULCISSIMO. QUI.
VIXIT. ANNIS. VIII. MENS. VI.
DIEBUS. XVIII. HORIS. XI.
Et:
L. TARQUITIUS. TROPHIMUS.
ET. TARQUITIA. EUTYCHIA.
PARENTES. FILIO. DULCISSIMO.
FECERUNT. CUIUS. CORPUS. CAUSA.
PONDERIS. ANTE. ARA. POSITU. EST.

Corn. Tacitus lib. XV. Tarquitium Crescentem commemorat; et de alio Tarquitio memini me legisse, qui libros Ostentorum ssripserit. L. item Tarquitius nominatur a Cicerone ad Attic. lib. VI. epist. 8. Quod si vero Tarquitii patricii fuere, quod contendunt, qui de Familiis Romanorum scripserunt, non erit hic ex illis censendus, cum Sallustius scribit: *quidam L. Tarquitius.* Coler. — Frustra nobis obtrudetur *Tarquitius*, nisi id etiam confirmarint auctoritate sua libri scripti, nostri omnes pugnant pro *Tarquinio.* et vero Lector, vise inscriptionum nostrarum volumen; invenies id nominis pagina XLIV. 2. CCCCLXXI. 7. DCCCXXII. 1. DCCCCXCVI. 6. Grut.

Ad senatum adductus erat. Suboffendor rursus illo *erat*, ceu superfluo. Grut.

Quem ad Catilinam proficiscentem ex itinere retractum aiebant. Potuisset strictius: *adductus ex itinere ad Catilinam retractus, is cum* etc. Grut.

Si fides publica data esset. Nihilo peius fuisset, *data fide publica*, ceteris recisis. Grut.

Quae sciret, edicere. Ita ad unum edd. at MSS. etiam omnes ad unum *dicere.* Grut. — Sic MS. P. Bub. Arond. Digb. et Marckii γ. Wasse.

Senatum edocet. Codd. scripti iterum contra typis vulgatos, *docet.* Grut. — *Docet* L. 1. L. 3. Reg. B. Pub. Arond. Digb. Wasse.

Aliique de coniuratione deprehensi. Exemplaria calamo descripta *ex coniuratione.* sed est idem utrobique sensus, et utrumque Latine dicitur. Rivius.

Properaret ad urbem accedere. Pall. Naz. aut Com. non habent dictiunculam *ad.* et abesse potest, quamvis magis suspicer haud eam modo * supervacuam, sed et sequens *accedere.* Gruter. — *Pro-* 360
peraret urbem includit *accedere*, sed nihilominus abesse debet exempl. Lucan. VII. 744. ed. Amstel. 1669. *propera procedere.* sed locus mendosus. eum ita ex Codice B. Pub. emendes: *propera praecedere miles Quos sequeris.* i. e. praevenire fugientes, ne ipsi antevortant praemia, impedimenta diripiendo. Wasse.

Quo et ceterorum animos reficeret, et illi facilius periculo eriperentur. Sic est e codice Fabriciano legendum, quibus in verbis haec a vulgata lectione discrepent, facile est videre. Primum addendum est *et*, *quo et ceterorum.* dein *periculo* legendum. Rivius.

Crassum nominavit, hominem nobilem, maxumis divitiis, summa potentia; alii rem incredibilem rati. Cur incredibilem? quia talium maxime refert, Rempubl. salvam esse, quo plura sunt ipsis quae cupidinem latronum incitent. Livius libr. XXXIV. *A causa maxime Senatum et iudices legit, potentioremque eam partem civitatum fecit, cui salva tranquillaque omnia magis esse expediebat.* Interim nominatum hic fuisse Crassum non mirandum, cum praeter ipsum, Pompeium quoque ac Caesarem, se iactaret ipse belli auctor habere sui consilii conscios, socios, imo vel principes. Grasw.

Pars, tametsi verum existumabant, tamen, quia in tali tempore, tanta vis hominis magis leniunda, quam exagitanda videbatur. Sic apud Tacitum lib. II. Annal. *quanquam multi e domo principis equitesque ac Senatores sustentasse opibus* (Pseudo-Agrippam) *iuvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.* Grasw.

Tametsi verum existumabant. Meus liber *vera* habet. Ciacc. — In V. C. est *vera*, non *verum.* et paulo post: *Tantam iracundiam* etc. sine voce *illam*; quae tamen retinenda videtur ex loco superiore, in quo est: *Tanta mala ista effugiatis.* Ursin.

Tamen, quia in tali tempore tanta vis hominis magis leniunda, quam exagitanda videbatur. Nempe, ut loquitur Tacitus XI. Annal., existimantes, *potentiam cautis, quam acrioribus consiliis, tutius haberi.* Grasw. — Nota mihi utilissimum consilium. Sic quum Hanno, princeps civitatis Carthaginiensium, opes suas, quibus vires Reipublicae superabat, ad occupandam dominationem intenderet, regnumque invadere, interfecto senatu, conaretur; res quidem magistratibus per ministros prodita est; sed utilius visum, scelus declinare, quam vindicare, ne in viro tam potenti plus negotii faceret res cognita, quam cogitata: ut refert Iustin. lib. XXI. cap. 4. ubi Berneccerum adde. Rupert.

Tanta vis hominis. In spatio interlineari Codex B. Pub. *exasperanda.* Hunc fere sensum his verbis complexus est Paulus Orosius IV. 6. *Invadendae dominationis hausit cupiditatem; cui rei consilium utile ratus est, ut simulatis unicae filiae nuptiis, omnes Senatores, quorum digni-*

tatem obstaturam inceptis suis arbitrabatur, inter pocula veneno necaret. Quae res per ministros prodita, sine ultione vitata est, ne in viro tam potenti *plus negotii faceret res cognita.* Sic Iustinus, quem solens more suo exscribit, lib. XXI. cap. 4. WASSE.

MAGIS LENIENDA. In manuscriptis *leniunda.* RIVIUS.

PLERIQUE CRASSO EX PRIVATIS NEGOTIIS OBNOXII. Legendum, *ex negotiis privatis*, ut adiectivum sequatur. sic enim est in manuscriptis, et in impressis vetustioribus. RIVIUS.

361 DEQUE EA RE. Ex formula vetere, et Noster * infra cap. 51. Cic. Philipp. III. *Quas ob res quod Tr. pleb.* etc. de ea re *ita censeo.* haud Latine Nepos, ut libri nunc sunt: De qua re fieri videretur, *quo vellet in colloquium veniret.* in Datam. pag. 219. Codex Trin. *deque ea re.* recte, uti ex suis monuerat Schottus. WASSE.

FREQUENS SENATUS DECREVIT. In Manuscriptis iisdem, *decernit.* RIVIUS.

INDICIUM FALSUM VIDERI, EUMQUE IN VINCULIS RETINENDUM. Ergo in publicis delationibus non valet, quod illi qui favebant Manlio Capitolino, ferebant apud Livium libr. VI. *Fingerent mentitum ante, atque ideo non habuisse, quod tum responderet, cui servo unquam mendacii poenam vincula fuisse?* GRASW.

NEQUE AMPLIUS POTESTATEM SUI FACIUNDAM. Ita habet codex Aldinus. verum ut ingenue fatear, ego verba haec non intelligo. Fieri potest, ut sit ex aliquo vetusto auctore, e quibus Sallustius pleraque habet: unde et furti accusatus est, haud absque causa, ut putant. Vetustatis indicium colligo, quod nemo haec verba integre habet, quin aliquid suppleat. Vetus codex habet: *neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo* etc. Statim post *P. Antronio* legendum, non *P. Antonio*, quod antea etiam admonuimus. GLAR. — Alii libri addunt *sui: sui potestatem faciendam.* CIACC. — Locum hunc corruptum esse, sensumque ex eo aptum, et idoneum elici non posse, Glareanus existimat. Mihi certe vel maxime probatur, ita ut nihil desiderari credam. Nam MSS. mei cum impressis concordant, et sensus, nullo iuncto verbo, plenus et absolutus est. Cum Tarquinius ea dixisset, quae de Catilinae coniuratione, cum ex ipso Catilina, tum vero ab aliis audierat, et M. Crassum, hominem potentem nominaret, frequens Senatus decrevit, idque Cicerone consulente, Tarquinium falsa dicere, neque amplius illi potestatem loquendi esse faciendam, nisi auctorem indicaret, cuius consilio rem tantam mentitus foret. C. POPMA. — Sic Cod. Aldinus. Glareanus dicit se nescire quid sibi vult auctor? C. Popma, neque amplius illi potestatem loquendi esse faciundam interpretatur. *p. dicendi* Reg. et Pemb. ut ex litura patet. *loquendi* B. Pub. pessime omnes. WASSE.

NISI DE EO INDICARET, CUIUS CONSILIO. *De eo* parum heic habet quod agat. GRUT.

ESSET MENTITUS. Gellius lib. II. cap. 11. ex verbis P. Nigidii, inter *mendacium dicere* et *mentiri* differentiam ponit: *Qui mentitur*, inquit, *ipse non fallitur, sed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipse*

fallitur. item hoc addit: *Qui mentitur, fallit quantum in se est: et qui mendacium dicit, ipse non fallit, quantum in se est.* ZANCH. — Auribus aptius Com. *mentitus esset.* GRUT.

ERANT EO TEMPORE. Libri Augustani: *Fuere eo tempore.* Magis Sallustiane. Supra: *Fuere item ea tempestate, qui* etc. PUTSCH.

INDICIUM ILLUD A P. AUTRONIO MACHINATUM. Facile id fuit; nam sic ait Cicero pro Coelio: *Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid velle eos arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?* GRASW.

P. AUTRONIO. Suppresso auctore rem narrant Plutarch. Appian.
Dio, sed libri omnes *P. Autron.* vel *Autronium* exhibent, unus item
Pemb. *Publium* vocat. at MSS. Suetonii omnes *L. Autronium*, Iul. cap.
9. Suetonium fortasse fefellit, quod in fastis A. U. DCCXXIV. *L. Au-
tronii*, qui ex Africa triumphavit, nomen legerat, inquit Torrentius ad
locum. in quam sententiam propendet Casaubonus. WASSE. — Sane
hominem * fuisse omnibus modis malum atque pestilentem, ostendit Ci- 362
cero Orat. pro P. Sulla cap. 25. BROUKH.

QUO FACILIUS, ADPELLATO CRASSO, PER SOCIETATEM PERICULI, RELIQUOS ILLIUS POTENTIA TEGERET. Simile exemplum apud Livium lib. IX. *Coniurationesque circa Campaniam passim factae. Nec Capua ipsa crimine caruit. Quin Romam quoque et ad principum quosdam inquirendos ventum est. Inde nobilitas, nec ii modo in quos crimen intendebatur, sed universi simul negare, nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstet turpitudo, pateat via ad honorem, sed hominum novorum. Ipsos adeo Dictatorem magistrumque equitum reos magis, quam quaesitores idoneos eius criminis esse: intellecturosque id ita esse, simul magistratu abissent.* Haec Livius. Quae quidem eo fine conficta a consciis fuisse, ut sub calumnia potentiorum tuti essent, exitu patuit; primi enim Dictator Magisterque equitum, abdicato imperio, apud Consules adversus nobilium testimonia egregie absoluti sunt: ut ibidem paullo post refertur. Sic et apud Tacitum Hist. IV. Africanus, qui *neque fateri audebat, neque abnuere poterat, in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.* GRASW. — De hoc astuto consilio dicam ad Iugurth. cap. 21. RUPERT.

TANTAM ILLAM CONTUMELIAM SIBI A CICERONE PARATAM. Alii libri non habent *illam.* Sed infra: *tanta mala ista effugiatis.* CIACC. — Sic et Aldus. In antiquis rectius, *ab Cicerone impositam.* sic enim codices in membrana descripti. Iam *contumeliam imponere*, est alicubi apud Ciceronem in Verrem VI. *Quibus tu*, inquit, *privatim iniurias plurimas contumeliasque imposuisti.* Eodem modo Florentinum. RIVIUS. — Recte Rivius, ut solet, a quo ne unus quidem e nostris dissentit. Sic locutus etiam Nazarius in Paneg. cap. 12. *O quam acres habes dolorum aculeos* contumelia quam imponit *inferior!* Sic *labem imponere*, apud Livium IV. 32. *intellecturum quantum melius de Republ. meriti sint, qui se Dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum Censurae regnum,*

labem *secundae Dictaturae* imposuerint. Sic et *culpam imp.* apud Plautum in Mil. III. 8. *imponere pudorem plagiario* alicubi dixit Martial. nec longe abest illud Suetonii in Iul. cap. 73. *Catullum, a quo sibi versiculis de Mamurra perpetua* stigmata imposita *non dissimulaverat, satisfacientem, eadem die adhibuit coenae.* Sic Apuleius ad finem Florid. VII. *An non summam* contumeliam *vobis* imponit, *qui vos arbitratur maledictis optimi cuiusque gaudere?* Et Petronius pag. 306. *Quis mihi hanc* solitudinem imposuit. et pag. 317. pigritiamque *recedendi* imposuerat *hilaritas longior.* Caeterum τὸ *sibi* abest ab L. 2. Plutarchus in Crasso pag. 551. Ὅμως δ᾽ ὁ Κικέρων ἔν τινι λόγῳ φανερὸς ἦν Κράσσῳ καὶ Καίσαρι τὴν αἰτίαν προστριβόμενος; ἀλλ᾽ οὗτος μὲν ὁ λόγος ἐξεδόθη μετὰ τὴν ἀμφοῖν τελευτήν. WASSE.

AB CICERONE. Scribit Plutarchus quoque inimicitias inde inter Ciceronem et Crassum exortas, quas postea Crassi filius diremerit. COLER.

Q. CATULUS. Q. Lutatius Catulus omnium confessione Senatus princeps, qui consul fuerat cum M. Aemilio Lepido anno ab Urbe condita 675. hic (ut narrat Paterculus) cum dissuadens *Gabinii legem*, qua maritimum bellum Pompeio mandabatur, in concione dixisset, esse quidem praeclarum virum Cn. Pompeium, sed nimium iam libere imperare reipublicae, neque omnia esse in uno reponenda, adiecissetque: *Si quid huic acciderit, quem in eius locum substituetis?* succlamavit universa concio: *Te Quinte Catule.* Cicero in Pisonem sic de hoc Catulo locutus est: *Q. Catulus princeps huius ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo Senatu parentem patriae me nominavit.* quae verba adscripsi, quoniam Plutarchus et Appianus dicunt, Catonem, non Catulum, parentem patriae
363 Ciceronem appellasse: verum cum * Cicero, Livius, Sallustius, Plinius, Tranquillus, Paterculus, Florus, Valerius, Eutropius, et alii hunc Q. Catulum vocent, unus (ut puto) Appianus Catonem appellat. CAST.

C. PISO. Etsi eo tempore quidam Cn. Pisones Romae fuerunt, ut ex Hirtio et Valerio cognoscimus: tamen non dubito, quin hic legendum sit C. Piso. is enim consul fuerat cum Acilio Glabrione, et postea Galliam administravit, ut ex Cicerone ad Atticum libro I. et Dione libro XXXVI. notum est. Inde reus factus, a Cicerone tum consule defensus est, et quoniam consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicae conservatus, ut ipse refert Cicero in oratione pro Flacco. Quae omnia conveniunt cum iis, quae infra Sallustius ait: *Piso oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum propter cuiusdam supplicium iniustum.* accedit praeterea auctoritas vetusti codicis, in quo *C. Piso* legitur. CAST. — Est hic Calp. Piso, qui quadriennio ante cum M. Acilio consul fuerat. vid. Cic. I. ad Atticum. A. POPMA. — Ita reperi in Com. *aut Cn. Piso*, non *ut Cn. Piso*, ut vulgati prius. qui haec illustrant per Senecae locum lib. I. cap. 16. de Ira, viderint, quomodo concilient et tempora et facti circumstantias. nam mihi iam non vacat accuratius inquirere. GRUT.

NEQUE PRECIBUS, NEQUE GRATIA, NEQUE PRETIO CICERONEM INPELLERE QUIVERE. Manuscriptum: *neque gratia, neque precibus, neque pretio.* RIVIUS. — Exstant isthaec omnia in Palatinis, sed alio positu. Nazarian. enim ac Palatini, secund. quint. septim. oct. decim. duodecim.

neque precibus, neque gratia, neque pretio. At Palatini tert. sext. non *neque precibus, neque pretio, neque gratia.* solum undec. retinet, *neque precibus, neque gratia.* nam est in quarto: *neque precibus, neque gratia, neque precib.* videri posset illud *neque precibus* videri supervacuum. non est. nam et tria haec etiam invenias iunctim apud Auctorem ad Herenn. lib. tertio. GRUT. — Recte et ex instituto maiorum. Sic enim de iis ipse Cicero in ea pro Fonteio: *Noluerunt maiores nostri hanc patere inimicitiis viam, ut quem quisque odisset, cum testimonio posset tollere.* RUPERT. — *Quiverunt* reposuimus, adnitente Prisciano, cum ante vitiose legeretur, *potuerunt.* Infra: *neque inde maxima vi depelli quiverunt.* et mox: *neque diutius Numidae resistere quivissent.* Verba illa *neque precibus* absunt a tribus libris. PUTSCH. — Sic Codd. at Priscian. pag. 905. omittit *precibus*, et mutat locum in L. 2. abest etiam a Q. Septimio. parum aberat quin delerem. Attius apud Diomedem lib. I. de Anomal. *Nam neque* pretio, *neque* amicitia, *neque* vi *impelli, neque* prece *quitu' sum.* locum sic aemulatus Q. Septimius I. 18. *per idem tempus Lycius Sarpedon* neque pretio neque gratia *Phalidis Sidoniorum regis allici potuit.* Sic Apuleius in Apolog. pag. 461. *me hasce nugas marinas et quisquilias littorales* neque pretio, neque gratia *quaesisse.* Nostri Ar. L. 1. 2. 3. R. ω. Gruter. Car. Pemb. γ. λ. *potuere.* Mart. et Venetae *quivere.* WASSE.

UTI PER ALLOBROGES AUT PER ALIUM INDICEM. In MSS. non est illa repetitio praepositionis *per.* nisi quod in Fabriciano eadem est in spatio addita, quod versus dirimit. RIVIUS. — Fuit tamen ab L. Vettio indice nominatus, ut testantur Suetonius et Appianus, et Dio pluribus narrat. Hic ergo Auctor propensam suam erga Caesarem voluntatem prodit; inde etiam largitionem eius immensam vocat *egregiam liberalitatem*, et natum triginta sex annos appellat *adolescentulum* in contumeliam Catuli. A. POPMA. — Sic Octavia *puella* vocatur 29. aetatis anno, Tacit. V. 9. Quadraginta annos nati *iuvenes* vocantur a Sacris Scriptoribus, quos sequitur Sulpicius Severus XVII. Denique, ut Caesar hoc loco *iuvenis*, ita Aen. XII. Pallas, cuius aetas militiae patiens erat, quo mors eius luctuosior esset et immaturior, *puer* audit:

— — infelix humero cum apparuit ingens
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri.

Vide ad Caesarem Cl. virum Ioannem Davisium, Douzam in Schediasm. ad Tibull. WASSE.

FALSO NOMINARETUR. Fuit tamdem nominatus. * Sueton. cap. 17. 364
Recidit rursus in aliud discrimen, inter socios Catilinae nominatus, et apud Nonium Nigrum quaestorem a L. Vettio indice, et in Senatu a Q. Curio, cui, quod primus consilia coniuratorum detexerat, constituta erant publica praemia. Curius e Catilina se cognovisse dicebat; Vettius etiam chirographum eius Catilinae datum pollicebatur. COLER.

NAM UTERQUE CUM ILLO GRAVES INIMICITIAS EXERCEBANT. Hic ordo verborum et haec collocatio est in Manuscriptis. porro *uterque exercebant* peculiaris est loquendi ratio historicorum. RIVIUS.

PISO OPPUGNATUS IN IUDICIO PECUNIARUM REPETUNDARUM. Quamvis et descripti calamo libri sic habeant, non est in plerisque tamen *pecuniarum*: et melius atque elegantius subauditur; irrepsit autem ex glossa. Ascon. *Fuit*, inquit, *Catilina patricius, et eodem illo tempore erat reus repetundarum*. Idem: *Nam iudicium quoque secutum repetundarum*. Non negaverim tamen apud Ciceronem addi solere, ut: *Clamares, te lege pecuniarum repetundarum non teneri.* et Piso Frugi legem de pecuniis repetundis tulit. RIVIUS. — Rem omnem illustrat egregie Seneca lib. I. de Ira cap. 16. *Cn. Piso fuit memoria nostra vir a multis vitiis integer, sed pravus, et cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est, et iam cervicem porrigebat, cum subito adparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc Centurio supplicio praepositus, condere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci utrumque, et eum militem qui non occidit, et eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia unus innocens adparuerat, duo peribant. Piso adiecit et tertium. Nam illum centurionem, qui damnatum reduxit, duci iussit.* COLER.

PROPTER CUIUSDAM TRANSPADANI INIUSTUM SUPPLICIUM. Putat Colerus, esse Cn. illum Pisonem, qui, ut scribit Seneca lib. I. de Ira cap. 16., *cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est et iam cervicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc Centurio supplicio praepositus condere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci utrumque, et cum militem qui non occiderat, et eum qui non perierat. Adiecit et tertium. Nam ipsum Centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. O quam solers est iracundia, ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, Imperatori non paruisti.* Ceterum hoc inter Coleri portenta fere maximum est. Sic enim oppugnatus esset Piso Sallustianus a Caesare ob trium supplicium iniustum, dein militem dixisset etiam Sallustius, non Transpadanum, tertio Senecae memoria id, quod ipse narrat, factum expresse fatetur ipse, hoc est, centum annis post coniurationem Catilinariam; et, ut pulcre observat Lipsius, is est Cn. Piso, cuius Seneca meminit, qui Syriae praefuit sub Tiberio, et causa mortis putatur Germanico fuisse; convenitque cum iis, quae Tacitus II. Annal. *Cn. Pisonem, ingenio violentum, et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone.* Quis ergo tandem ille Piso, cuius Noster meminit? Puto C. Pisonem intelligi, collegam in consulatu M. Acilii Glabrionis A. 687. cui plurimum negotii in Gallia, ut vel ex Ciceronis Epist. lib. I. ad Atticum constat, cui pacificator Allobrogum dicitur. In nummis, quos exhibent Golzius, Gorlaeus et Ursinus, dicitur L. F. FRUGI. Unde ex ratione temporum colligitur, esse nepotem L. Calpurnii Pisonis Frugi, qui primus ita dictus et Consul fuit A. U. 620. Notandum vero et hoc, Calpurniae * genti fere insitam fuisse 365 iracundiam; ut hinc non absurde I. Rutgersius lib. IV. Var. Lect. cap. 15. Caesarem lib. III. de Bello Civili, ubi de Calpurnio Bibulo legitur: *Bibulus nactus circiter XXX naves inanes, in eas diligentiae suae atque doloris iracundia erupit* etc. emendet, *bili gentis suae atque doloris iracundia*: ut hoc modo indicet gentilitiam Bibuli impotentiam. RUPERT.

CATULUS. Sueton. et Plutarch. consule. Inter reliquos competitores omnes, sine dubio, maximus et clarissimus fuit Catulus. Cicero in Verrem: *P. Servilius et Q. Catulus tantis rebus gestis digni sunt, ut in clarissimorum hominum numero reponantur.* COLER.

PONTIFICATUS. Suetonius Iulio cap. 13. Ovidius lib. III. Fastorum:

Caesaris innumeris, quos maluit ille mereri,
Accessit numeris Pontificalis honor.
Ignibus aeternis aeterni nomina praesunt
Caesaris, imperii pignora iuncta vides.

Quo strenue defunctus Pontificales libros scripsit, qui citantur alibi a Festo, Varronemque Bibliothecae praefecit, qui ei libros suos rerum Divinarum inscripsit. Lactantius lib. I. cap. 6. *Marcus Varro, quo nemo unquam doctior, ne apud Graecos quidem, nedum apud Latinos, in libris Rerum Divinarum, quos ad C. Caesarem Pontificem Max. scripsit.* PUTSCH.

QUOD etc. AB ADULESCENTULO CAESARE VICTUS DISCESSERAT. Crediderim non magis repulsa, quam agnata quibusdam senibus invidia stimulatum Catulum, de qua Plut. in praeceptis gerendae Reipublicae: *Sicut non quaevis arbor patitur caucitque circumplicatam sibi vitem, sed potius nonnullae eam praefocant,*

Crescentique adimunt foetus uruntque ferentem:

ut canit poëta: (notum enim est vitem adsitam quibusdam arboribus, et inter olera brassicae, inerticulam fieri:) *sic et in civitatibus illustrium ac potentium nonnulli iuvenes egregios, ad laudem gloriamque aspirantes, tantum abest, ut favore suo alant ac provehant, ut potius eos oppressum per invidiam eant, antequamque semina generosioris indolis ad frugem perducant.* Graphice depingit hanc invidiam Ovid. II. Metam. illis versibus:

Quacunque ingreditur, florentia proterit arva,
Exuritque herbas et summa cacumina carpit,
Afflatuque suo populos urbesque domosque
Polluit.

Quanto melius Q. Fabius Maximus apud Liv. lib. X. cap. 13. *et se gloriae seniorum succrevisse, et ad suam gloriam consurgentes alios laetum adspicere.* Quo pertinet etiam exemplum Cerialis apud Tacit. in Agricolae vita cap. 8. Imo quanto utilius, iudice Scipione apud Liv. XXVIII. ibi:

Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, ut nolimus quenquam nostri similem evadere civem. Id enim non eorum modo, quibus inviderimus, sed Reipublicae et paene omnis generis humani detrimentum sit. Quod si exemplis agendum, habemus Marium et Sullam. Cum is Sullam suae gloriae succrescentem repudiasset, sive eius amicitiae renunciasset, causam dedit perniciosissimo bello civili. Contra, dum Sulla non omnia, sicut Marius, ad se unum trahit, sed alios quoque iuniores virtute eminentes honorat, eisque rerum praeclare gerendarum occasiones subministrat, et torpentes quoque ad laudem excitat, acuitque eo pacto, administris rerum suarum illis usus, victoriam de Mario adversario suo consecutus est. Hoc igitur ad senes pertinet: dabimus vero et adolescentibus; turpe esset suorum auctorum gloriam avide intercipere, stulta imitatione reguli Aesopici, qui humeris vectus aquilae, derepente subvolavit, atque sic illam praevertit. Imitentur potius Agricolam illum, de quo gener ipsius: *Nunquam per alios gesta avidus intercepit.* Item: *Agricola nunquam in suam famam gestis exsultavit, ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat; ita virtute in obsequendo, verecundia in praedicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.* RUPERT.

EXTREMA AETATE. In Fragmentis: *Sed Mithridates, extrema pueritia regnum ingressus, matre sua veneno interfecta.* PUTSCH.

366 * MAXUMIS HONORIBUS USUS. Postrema vox nihil sententiae adstruit. GRUT. — Vid. Cl. Perizonium ad Dictyn. WASSE.

ADOLESCENTULO CAESARE. Anno aetatis 36. Pontifex enim maximus nominatur, et post aedilitatem creatus est: quae cum biennio distet a quaestura et quaesturam Caesar gesserit anno aetatis 33. quod Suetonius declarat, pontificatum consequi non potuit ante annum 36. Sic Cicero Curionem lib. II. Famil. Ep. 1. *adolescentem*, et Ep. 12. lib. II. ad Attic. *iuvenem* nominat, cum ea epistola septem annis ante illam ad Curionem scripta sit. nam in ea, Clodii tribunatum petentis, mentio fit: eae vero ad Curionem omnes, praeter ultimam, gratulationis officio fungentem, Calvino et Messala Coss. scriptae sunt: quo certe anno videtur Curio maior annis 30 fuisse, cum biennio post tribunus plebis fuerit, Sulpicio et Marcello Coss. ut patet ex Ep. 7. lib. II. Fam. In oratione etiam pro Murena vocatur *adolescens* Ser. Sulpitius, cum minor annis 30 certe non esset. Habita enim oratio illa a Cicerone Consule: Sulpitius autem post annos 11 consulatum gessit. Et lib. II. de Orat. cum dixisset Cicero de L. Crasso, *non multa eum, quae quidem exstarent, et ea ipsa adolescentem, scripta reliquisse:* postea in libris de claris Orat. *eius orationem quam habuit pro Servilia lege, annos natus 34, exstare* significat. A. MANUT. — Invidiose *adolescentulum* vocat, verbis Catuli. CORTE. — Vid. Manut. ad lib. II. ad Famil. epist. 1. extr. BROUKH. — Etiam heic dictio ultima superflua est. Interim notemus *adolescentulum* vocari hominem aliquem triginta annorum. GRUT. — Non hoc mirum ab adolescentulis vinci aetate grandiores, quoniam, iuxta scitum Pompeii apud Plut. in Apophth., *πλείονες τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα προσκυνοῦσιν ἢ δυόμενον. plures adorant solem orientem quam occidentem.* Quod postea imitati plures, v. g. Tiberius Caesar Macroni praefecto praetorio, iam

ipso sene morti vicino insuper habito, Caligulam foventi successorem exprobravit, *Occidentem ab eo deseri, Orientem vero spectari*, sicut legimus apud Tacitum lib. VI. Annal. sub f. Item Marcus Antoninus Imperator, quem Cassius scribit aegrotum, atque animam prope agentem, tribuno signum petenti dixisse: *Ἄπελθε πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα, ἐγὼ γὰρ ἤδη δύομαι. Abi ad Orientem, ego enim iam occido.* RUPERT.

VICTUS DISCESSERAT. Vox *discedo* eleganter *victo* convenit. Tusc. V. 27. *Quae est victrix, ea laeta, prosequentibus suis, una cum viro in rogum imponitur: illae victae, moestae* discedunt. quo modo certissima emendatione legit acutissimus Bentleius. pro eo tamen *recedere*, vel *abire*, alii. Lucretius:

Qui petere a populo fasceis, saevasque secures
Imbibit; et semper victus tristisque recedit.

Seneca de Constant. VIII. *Fortuna, quae quotiens cum Virtute congressa est, nunquam* par recessit. Recte quidem victi *recedere* dicuntur, victores *manere* (at non semper, nam et *superiores proelio* discedere Nepos XVIII. 10.) quod illi plerumque impedimentis hostium diripiendis, spoliis legundis, trophaeis erigendis occupati sunt; isti autem fuga vitae consulentes, properant ut in tutum recipiantur. Virgilius III. Georg.

— — *sed alter*
Victus abit, *longeque ignotis exulat oris.*

sequitur:

Post ubi collectum robur viresque refectae.

Ita N. Heinsius. At Codd. potiores *[illegible]ceptae*, uti et MSS. Petr. Pemb. Les. Ioann. rectissime exhibent, illud alterum ex interprete. Favent Lucanus et Statius, qui illuc respiciunt, II.

Nec redit in pastus nisi cum cervice recepta
Excussi placuer. tori.

Papin. Theb. II.

Cum profugo placuere tori, cervixque recepto
Sanguine *magna redit.*

Pro *reficere* Varro etiam de R. R. I. 13. reciperare. *Familia ubi versetur providendum, si fessi opere, aut calore, ubi commodissime possint, se quiete* reciperare. sic et Codex Arond. Scaliger in marg. *se quieti recipere.* quod non probo. Tacitus lib. III. 22. reciperatae *cibo somnoque* vires. sic *anhelitum, animum, vultum* recipere, apud Plautum Ter. Ovid. et absolute apud Cic. *ut me recepi.* Contrarium τοῦ *abire* apud eundem *incedere:*

— — *qui viribus audax*
Aut iaculo incedit *melior.*

et:

Proximus ingreditur *donis.*

i. e. donatus incedit. Formulam servant Graeci. Heliodorus II. pag. 104.
*ἀπῆλθον τὸ τελευταῖον * ἡττηθεὶς, καὶ πάθος ἐρωτικὸν ἐπιφορτισάμενος.* 367
Homerus:

Οὐδ᾽ Ἀχιλλῆϊ ῥηξήνορι χωρήσειεν
Ἐν γ᾽ αὐτοσταδίῃ.

Item:

Ἀλλ' ἀναχωρῆσαι, ὅτι κεν συμβλήσεαι αὐτῷ.

Hoc sensu non male apud Statium III. Theb. 645. Arond. *vadit.*

Caetera plebs Lyciis gaudet *contenta pharetris.*

iuxta Maronis illa:

Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Ast male Arond. paulo supra, *dicto parent*, pro *dictoque manent.* Audi iterum Maronem quisquis es qui de primigenia lectione dubitas:

— — *ac tu* dictis *Albane* maneres. WASSE.

RES AUTEM OPPORTUNA VIDEBATUR; QUOD IS PRIVATIM EGREGIA LIBERALITATE, PUBLICE MAXUMIS MUNERIBUS, GRANDEM PECUNIAM DEBEBAT. Et *credibile erat*, ut loquitur Cicero pro Sulla, *eos, pari calamitate qui fuerunt, esse in eadem voluntate.* GRASW.

EGREGIA LIBERALITATE. Sueton. *Pontificatum petiit, non sine profusissima largitione.* Candidius sane et rectius hic noster quam Crispus. Neque enim illa liberalitas dicenda, qua viam ad Tyrannidem adfectavit tandem Caesar. Aristoteles docet IV. Ethicor. cap. 1. COLER.

GRANDEM PECUNIAM. Has ob caussas eum cum Catilina de novis tabulis agitasse auctor est Cicero II. de Off. 24. Vid. Sueton. in Iulio cap. 17. BROUKH.

SED UBI CONSULEM. Turbat *sed*, non iuvat. GRUT.

IPSI SINGILLATIM. *Ipsi* abest ab L. 1. 2. 3. Valla. Ball. Norvic. 1478. *singulatim.* utroque modo locuti veteres. WASSE.

EMENTIENDO, QUAE SE EX VOLTURCIO AUT ALLOBROGIBUS AUDISSE DICERENT, MAGNAM. Poterat brevius: *ementiendo ex Volturcio aut Allobrogibus audita, magnam.* GRUT. — L. 1. *quae ex.* non male. et omittit *atque.* pro *conflaverant* L. 3. *concessaverunt.* forte primitus fuit *consciverunt.* illud *cum telis erant*, in Arondel. habetur post vocem *Concordiae.* WASSE.

MAGNAM ILLI INVIDIAM CONFLAVERANT, USQUE ADEO UT NONNULLI EQUITES ROMANI. Manuscripta *usque eo.* sed eodem sensu. quod ipsum frequens apud Ciceronem est. RIVIUS.

EQUITES ROMANI, QUI PRAESIDII CAUSA CUM TELIS ERANT CIRCUM CONCORDIAE. Alias quidem ad oppressionem Senatus, ut liquet ex Cic. ad Octavianum: *Cohortibus armatis circumseptus Senatus, nihil aliud vere decernere potest, nisi timere.* Item: *Senatus nihil consulitur: timet multa, assentitur omnia.* Nunc vero ad defensionem bonorum. Quod malis quam aegre fuerit, audi Ciceronem pro Sextio: *Advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: errare homines, si etiam tum Senatum aliquid in Rep. posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei poenas, quo, me Consule, cum gladiis in clivo Capitolino fuissent.* GRASW. — Vide Sueton. Iulio cap. 14. Ciceron. Orat. in Senatu cap. 5. et 13. pro Sextio cap. 12. inibi Manutium pag. 17. a. Abramum in Ciceron. Orat. Tom. III. Part. II. pag. 481. a. BROUKH.

QUI PRAESIDII CAUSSA CUM TELIS ERANT CIRCUM AEDEM CONCORDIAE. In Merseburgensi est, *circum Concordiae.* ut subaudias *aedem*, quomodo in similibus, velut *ad Iuturnae*, apud Ciceronem, *ante Castoris*, apud eundem. Sic Plautus *in Veneris*, inquit, pro *in fanum Veneris.* testatur autem Porphyrio alicubi, libenter facere auctores, ut hac el- 368
lipsi utantur, cum de locis sacris loquuntur. In ceteris manuscriptis est vulgata lectio. RIVIUS.

CIRCUM AEDEM CONCORDIAE. Perperam Carrionis editio expunxit *aedem*, etsi enim saepius subaudiatur, haud tamen eam perpetuo subticent auctores. heic certe comparet in MSS. omnibus, etiam Bongarsianis. GRUT.

SEU ANIMI MOBILITATE INPULSI. Placent alii libri, *animi nobilitate.* Ita Tacitus lib. I. Annal. *nobilitate ingenita, incusat priora.* COLER. — Dictio ultima fere vacat. ceterum ambigamus, magisne heic quadret *mobilitate*, (quod editionibus iam omnibus invexit auctoritas Carrionis, et se sustentat alioquin fide codicum antiquiorum) an vero *nobilitate*, quod in membranis ceteris. Placuit mihi ultimum, ob caussas positas a me in Suspicionibus. GRUT. — Placet quorundam librorum lectio, qui habent *nobilitate.* Ea enim vera animi nobilitas, Reipublicae studiosum esse. RUPERT. — B. Pub. L. 1. *nobilitate*, et sic primitus in Pemb. utraque lectio bonis exemplis se tuetur. Tacit. H. II. 57. *Dein mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur.* Horat.

Mobilibusque decor naturis dandus et annis.

Galbam nobilitate ingenii, *an ne altius scrutaretur, quoque modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse.* Tacit. H. I. 17. Idem tamen de Vitellio Hist. III. 86. *Dein* mobilitate *ingenii* etc. Ann. IV. 17. *Ne quis* mobiles adolescentium animos *praematuris honoribus extolleret.* *Mobilis* apud Claudianum in Ruffin. I. pro, ad facinus pronus et promtus:

Est mihi prodigium cunctis immanius hydris,
Tigride mobilius foeta. WASSE.

EGREDIENTI. Immo *sedenti.* Sueton. in Iulio. verum cum Sallustio facit Plutarchus. Formulam servat Apuleius Metam. X. pag. 175. *Nec tam immanibus contenta mendaciis, addebat, sibi quoque, ob detectum flagitium, eumdem illum* gladio comminari. WASSE.

GLADIO MINITARENTUR. Hoc factum esse post orationem a Caesare habitam, scribit Tranquillus; et tanto quidem in minitantium et micantium gladiorum periculo versatum fuisse, ut sedentem una proximi deseruerint, vix pauci complexu togaque obiecta protexerint. COLER. — Equitum horum licentiam etiam Cicero notat pro Plancio: *Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem Equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa aequitas iuris? ubi illa antiqua libertas, quae malis oppressa civilibus attollere iam caput et aliquando recreata se erigere debebat? Equitum ergo Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, aspere et ferociter et libere dicta commemorem?* GRASW.

DUM HAEC etc. Cicero Catilin. IV. cap. 3. BROUKH.

COMPROBATO EORUM INDICIO, PRAEMIA DECERNUNTUR. Sic apud Liv. lib. XXXIX. *Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio Cos. S. C. factum est, ut de iis, quos pro indicibus Consul habuisset, integra res ad Senatum referretur. Cos, referente de P. Ebutii et Hispalae Fecenninae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, S. C. factum est, ut singulis his centena millia aeris quaestores urbani ex aerario darent* etc. GRASW.

LIBERTI. Sic MSS. Pall. non *libertini*, quomodo antea editi. sub *libertis* alii isti comprehenduntur: et verosimilius est plus sategisse recentiore affectos beneficio. GRUTER. — L. 2. et Norvicensis *libertini.* WASSE.

369 ET PAUCI EX CLIENTIBUS LENTULI, DIVERSIS * ITINERIBUS OPIFICES ATQUE SERVITIA IN VICIS AD EUM ERIPIENDUM SOLICITABANT. Cicero IV. Catil. *Quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitare posse animos egentium atque imperitorum.* Simile est illud quod memorat Livius lib. XXXIV. *Cum spectaculo ludorum occupati animi omnium essent, Q. Memmius, qui propter multa in Deos hominesque scelera Locris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparaverat homines qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset. Ea res indicio consciorum palam facta delataque ad Senatum est. Memmius in inferiorem carcerem demissus est necatusque.* GRASW. — Cicero Catilina IV. cap. 8. BROUKH.

OPIFICES ATQUE SERVITIA. Hunc respexit Mamertinus in Paneg. cap. 19. *Illis priscis temporibus, multorum ambitu fuit campus infamis, nota divisorum flagitia, notae loculorum praestigiae, tum* operarum *ad vim et seditionem manus emptae. Servitia* eleganter. sic apud Comicos *scelus* et similia. Qua forma Hebraei comedones aut capite censos vocant *Zulloth, vilitates, commessationes.* et sic vox *Belial* pro ipsa *impietate* aeque ac *impio.* Sic *spectacula* pro *spectatoribus* apud Statium VI. Theb. 759.

— — et erecto timeant spectacula voto.

Ita B. Pub. et Lipsii liber. alii fere *timeat.* Habes item *matrimonia* pro *matronis* apud Livium X. *coniugium* pro *coniuge* apud Suetonium Tiber. LI. *amplexus* pro eo qui amplectitur apud Petronium. Iustinus XLI. 2. *Exercitum non ut aliae gentes liberorum, sed maiorem partem servorum habent.* legendum *servitiorum* cum MSS. 6 Bongarsii et C. C. C. apud Oxon. ed. Iunt. WASSE.

CETHEGUS AUTEM. Respuunt L. 1, L. 3. Infra Arondel. omittit *ad sese.* WASSE.

ATQUE LIBERTOS SUOS LECTOS ET EXERCITATOS IN AUDACIAM ORABAT UTI etc. Haec positura in nullis visitur MSS. in nullis patrum memoria cusis. omnes enim, *exercitatos, orabat in audaciam, uti.* quod velim excutiant quibus otium est. nam mihi fere duae illae voces suspectae fiunt, tanquam ab interprete. et hercle non comparent in Palatino codice, quem signavi nota undecimi. GRUT. — Cum Gruterianis facit B. Pub. alii habent *electos* et omittunt copulam. L. 3. *exercitos.* Tacitus de Agrippina, *ad omne flagitium* exercita, atque alibi, pro *exercitata.* Apuleius *exercithtus* usus est Miles. IX. 565. Divus Petrus II. 2. 14. *Καρδίαν πλεονεξίας ΓΕΓΥΜΝΑΣΜΕΝΗΝ.* WASSE.

GREGE FACTO. Sic Iugurth. *Romani grege facto locum capere.* CIACC. — *Sic autem comitatus eius, infinitus exercitus, adhaerebat, quasi ad expugnandam mortem* manu facta *veniretur.* ita Pontius Diac. in vita Cypriani. WASSE.

CONVOCATO SENATU. Cicero Orat. in L. Pisonem cap. 7. BROUKH.

QUI IN CUSTODIAM TRADITI ERANT. Tacitus Hist. I. *Quod reliquos caesorum ad pontem Milvium et saevitia Galbae in custodiam habitos, in numerum legionis composuerat.* Servius ad II. Aeneid. *Includuntur in carcere: et, includuntur in carcerem.* CIACC. — Sic MSS. antiquiores alii, ut etiam Bongarsii, *qui in custodia traditi erant.* Pal. praeterea quartus et undecimus praefert, *qui in custodiis traditi erant.* sextus vero: *quid de iis facere debeant qui in custodiis tenebantur.* duodecimus denique: *qui custodia traditi erant.* quae mira varietas coegit, ut aliquando hariolarer, scriptum primitus Sallustio, *quid de custodiis fieri placeat*, abactis
* ad corvos vid. verbis ceteris omnibus. *custodias* enim significare ipsos 370
qui sub custodia tenentur, iam saeculum est quod docuerint Critici. videantur Animadversiones nostrae in Senecae Epistolam septuagesimam. GRUT. — *In custodiis* Martin. et Norvicenses, Bodl. *qui custodiis tenebantur.* Digb. *custodibus* L. 2. caeteri *in custodium.* Pembr. *in custodia.* WASSE.

SULLANUS. Nos *Silanus*, ex vetustis lapidibus, item Dione, Plutarcho et Appiano scripsimus. Huic nupsit Servilia Catonis soror, M. Bruti mater; quare Cicero de claris orat. eum scribit fuisse vitricum Bruti. CAST. — Fuit hic M. Silani filius, qui idem Consul fuerat. COLER.

PRIMUS SENTENTIAM ROGATUS. Praeter Silanum, Caesarem et Catonem, dixerunt etiam Catulus, Servilius, Luculli, Curio, Torquatus, Lepidus, Gellius, Volcatius, Figulus, Cotta, L. Caesar, Caius Piso, M. Glabrio, Murena. Cic. lib. XII. ad Atticum epist. XXI. Hic autem honos Consuli designato habitus fuit, ut primus in consultando sententiam rogaretur. Turneb. lib. III. cap. 4. Iustus Lipsius ad III. Annal. Taciti. Caelius ad Ciceronem epist. IV. *Ego tamen sic nihil exspecto, quam modo Paullum consulem designatum, primum sententiam dicentem.* Olim primus ille rogabatur sententiam, qui a Censoribus princeps in Senatum lectus fuerat. Et certam legem de Senatu habendo latam fuisse notum est. Lege Agell. lib. IV. cap. 10. COLER. — Ritus iam satis explicatus a Lipsio ad III. Annal. Taciti cap. 23. et Forstnero ad I. Annal. pag. 113. RUPERT. — Vide Muretum in Ciceron. Orat. Tom. II. Part. I. pag. 698. BROUKH.

ROGATUS, QUOD EO TEMPORE. Dixeris aeque plene sed paucioribus verbis, *rogatus quod Consul designatus.* GRUT.

Q. ANNIO. *Q. Magium Chilonem* vocat Cicero Catilin. III. cap. 6. BROUKH.

ISQUE POSTEA. Vid. Muretus in Ciceronis Catilin. IV. cap. 4. pag.

725. b. Sed L. Caesaris fortem in hoc negotio sententiam honorifice depraedicat Cicero Philipp. II. cap. 6. et VIII. cap. 1. Broukh.

Permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tiberii Neronis iturum se dixerat. Idem Suetonius in Iulio cap. 14. asserit: *Praetor creatus, detecta coniuratione Catilinae, Senatuque universo in socios facinoris ultimam statuente poenam, solus municipatim dividendos, custodiendosque publicatis bonis censuit. Quin et tantum metum iniecit asperiora suadentibus, identidem ostentans, quanta eos in posterum a plebe Romana maneret invidia; ut D. Silanum Cos. designatum non piguerit sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipse sensisset exceptam.* Sed male consuli Reipublicae metum istiusmodi iniiciendo diversa sentientibus, recte arbitratur Diodorus apud Thucyd. lib. III. *Ἥτε πόλις οὐκ ὠφελεῖται ἐν τοιῷδε· φόβῳ γὰρ ἀποστερεῖται τῶν ξυμβούλων, καὶ πλεῖστ' ἂν ὀρθοῖτο, ἀδυνάτους λέγειν ἔχουσα τοὺς τοιούτους τῶν πολιτῶν· ἐλάχιστα γὰρ ἂν πεισθεῖησαν ἁμαρτάνειν· χρὴ δὲ τὸν μὲν ἀγαθὸν πολίτην, μὴ ἐκφοβοῦντα τοὺς ἀντεροῦντας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἴσου φαίνεσθαι ἄμεινον λέγοντα. Hinc etiam Respubl. detrimento afficitur: privatur enim propter metum consultoribus; praeclareque cum ea ageretur, si tales cives* (sc. qui timorem iniiciunt contradicentibus) *facultate dicendi praeditos non haberet. Minus enim homines ad peccandum inducerentur. Decet autem bonum civem non alios absterrere a contradicendo, sed aequo cum caeteris iure utentem, quae optima sunt, in medium afferre.* Grasw. — Quaeritur, an in aliis casibus Senatori turpe sit mutare sensentiam, interpretatione lenire etc. Respondeo e Senecae lib. IV. de Benef. cap. 38. *Non est levitas a cognito et damnato errore discedere: et ingenue fatendum est, Aliud putavi: deceptus sum. Haec vero superbae*
371 *stultitiae perseverantia est: Quod semel dixi, qualecumque est, fixum * ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium.* Rupert.

In sententiam Tiberii Neronis. Suetonius in Caesare, ubi de Praetura eius, aliquanto haec variat. nam periculum Caesaris, quod ab equitibus imminebat, longe maius facit. verum et alia variat. Invenies enim in plerisque codicibus eius, *L. Autronium*, non *Publium*. *Decium vero Sullanum* ait *non piguisse sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipse sensisset exceptam.* Sallustius in Tiberii sententiam isse ait. Glar. — Eius sententia erat ut coniurati adservarentur in custodia, dum Catilina profligaretur, et negotium totum exquisite pernosceretur. Appian. II. A. Popma.

Pedibus se iturum. Sententiae in senatu voce, discessione, manu. Primum, ubi dicebant interrogati, *assentio:* alterum, ubi duabus pluribusve diversis sententiis dictis, Consul, compendii causa, *discessionem permittebat:* id est, singuli se conferrent ad subsellia, in quibus auctores sententiarum sedebant. Id erat, *pedibus in sententiam ire.* Tertium, ubi *sublata manu* significabant se assentiri, sedibus suis manentes. Consulendus Lips. ad Senecae lib. de Vita beata cap. 2. Rupert.

Quod de ea re, praesidiis additis, referendum esse censuerat. In Fabriciano ceterisque vetustioribus est, *praesidiis abditis*, quomodo interpres quoque; in iisdem *referundum censuerat*, omisso illo

verbo *esse*, quod nec Merseburgense volumen habet. Rivius. — *Abditis* etiam Pall. emaculatiores. nam quart. *additis*, quint. *additus*, octav. *abdicatis.* quod ultimum arripuit editio Laeti; antepenultimum vero ea priores. ego me ex his non expedio; cum non satis subveniant Cicero, Plutarchus, Appianus, Suetonius, alii. Grut. — Valde variant hic scriptores. Sensus Sallustii est: *Ti. Neronem* (an hic Tiberii Imperatoris avus?) *censuisse, remotis praesidiis, qui cum telis erant circum Concordiae, et, ut apparet, contra sentientibus periculum minitabantur, de poena coniuratorum referendum esse.* Sic enim metu sublato spes erat, plures in sententiam Caesaris ituros. Rupert. — L. 1. *abdicatis.* W. — Hoc optimis codd. attribuit Gruterus: alios *additis, additus, abdicatis* exhibere ait: nec sibi expeditum, quid voluerit auctor, cum non satis subveniant Cicero, Plutarchus etc. Voluit autem non prius hanc relationem faciendam, quam consules iure SC. cuius supra meminit, militem conscripsissent, et statione armata curiam munivissent ob metum tumultus. Idque solitum fieri, testantur Clodius et Milo. de illo Cicero I. ad Atticum: *Clamare praeclari Areopagitae: se non esse venturos, nisi praesidio constituto.* De hoc Suetonius Iulio: *ut si privatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armatis causam apud iudices diceret.* Non potuit igitur aliter scripsisse quam *additis.* Tacitus XVI. Annal. *Additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duaeque equitum alae.* Fr. Gronov.

Sententiam a Consule. De more et ordine rogandi sententias vide Suetonium in Iulio, Gellium IV. 10. Manut. de Senatu cap. 8. Huc etiam pertinet illud Taciti: *Exemit etiam Drusum Cos. designatum* dicendae primo loco sententiae: *quod alii civile rebantur, ne caeteris adsentiendi necessitas fieret.* An. III. 22. *Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν,* etc. *ὧδε γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν, πρῶτος εἰςφέρει γνώμην· ὡς αὐτὸς, οἶμαι, πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασόμενος καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τε καὶ εὐλαβέστερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἑκάστου.* Appian. de B. Civil. lib. II. pag. 713. Corrige hinc etiam Iulium Celsum pag. 11. ed. London. et pro *Decimus Sullanus*, repone meo periculo *D. Iun. Silanus.* Diversi abeunt a Sallustio Dio, Appianus, Plutarchus, ut notatum Casaubono ad 14. cap. Suetonii in Iulio. eum vide. Hoc igitur loco Silanus est *Senator primae sententiae*, ut loquitur Vopiscus 526. 600. 4. vel Lucani verbis:

Consilii vox prima *fuit.*

Forma dicendi sententiam iuxta Graecos exstat apud Herodotum III. 63. Wasse.

CAP. L.

* Omnis homines. Existimat P. Victorius lib. XXXI. Var. Lect. cap. 372
10. respexisse Sallust. ad orationem Cleonici apud Thucydidem: *μὴ δὲ τρισὶ τοῖς ἀξυμφορωτάτοις ἀρχῇ, οἴκτῳ καὶ ἡδονῇ λόγων καὶ ἐπιεικείᾳ ἁμαρτάνων.* Ciaccon. — Aristoteles Rhet. lib. *Ὁ δ' ἐκκλησιαστὴς καὶ δικαστὴς ἤδη ἐπὶ παρόντων καὶ ἀφωρισμένων κρίνουσι, πρὸς οὓς καὶ τὸ φιλεῖν ἤδη, καὶ τὸ μισεῖν, καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον συνήρηται πολλάκις.*

ὥστε μηκέτι δύνασθαι θεωρεῖν ἱκανῶς τὸ ἀληθὲς, ἀλλ' ἐπισκοτεῖν τῇ κρίσει τὸ ἴδιον ἡδὺ καὶ λυπηρόν. Et Demosthenes ἐν τῷ περὶ τοῦ ἐν Χεῤῥονήσῳ· Ἔδει μὲν τοὺς λέγοντας ἅπαντας ἐν ὑμῖν μήτε πρὸς ἔχθραν ποιεῖσθαι λόγον μηδένα, μήτε πρὸς χάριν etc. Item Thucydides lib. III. in concione Diodori: *Νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα εὐβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίης φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετ' ἀπαιδευσίας καὶ βραχύτητος γνώμης.* A. Manut. — Etsi in quibusdam antiquioribus *omnis homines* scriptum sit, hoc tamen loco non *omnis*, sed *omnes*, legendum est. id quod partim MS. lib. partim Charisius lib. X. de Analogia agens confirmat. C. Popma. — Vide Pierium ad Virg. Aen. 405. Broukh.

Qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira etc. Thucydid. lib. III. *νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα εὐβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας καὶ βραχύτητος γνώμης. Statui ego duo esse quae rectae consultationi maxime adversentur, celeritatem et iram: quorum alterum cum amentia coniunctum esse solet, alterum cum imperitia et inopia iudicii.* Livius etiam lib. II. eleganter in eandem sententiam haec scribit: *Dimisso tandem plebis concilio Senatum consules habent, ubi cum timor atque ira in vicem sententias variassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum advocabantur, eo plus abhorrebant a certatione animi.* Grasw. — Idem suadet Hippocrates, Epist. ad Dionys. *Prudentius semper consulit, qui liber ab affectu, quam si benevolentia iudicium inflexerit.* Sed et pulcre Quintilianus lib. VI. Instit. cap. de affectibus: *Sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor; ita omnem inquirendae veritatis rationem, iudex amittit, occupatus affectibus; aestu fertur, et velut raptus flumini obsequitur.* Denique idem sentiens Alphonsus Rex dixit: si vixisset tempore priscorum Romanorum, constructurum se fuisse templum Iovi Positorio, in quo, priusquam venirent in Senatum Patres Conscripti, amorem, odium, et privatos affectus omnes ponerent: si recte memini, apud Aen. Sylvium de dictis et factis eius regis memorabilibus. Adde Gruter. ad Liv. lib. IX. cap. 3. Rupert.

Ab odio, amicitia, ira, atque misericordia. Pene mihi persuadeo illud *ira atque misericordia* transumptum ex proxime sequenti loco: *magna mihi copia est memorandi, qui reges, atque populi*, ira *atque misericordia impulsi* etc. certe si heic absit, non requiram. Grut. — Bodl. post *odio* addit *a gratia.* sed Charisius pag. 112. nihil a vulgg. recedit, nisi quod *omnes* mendose exhibeat post *decet.* Servius ad Georg. II. 263. *Nam animus haud facile.* De hisce orat. adi Cic. IV. Catil. §. 7. Plutarchum in Caes. pag. 710. ubi quaedam ex iis adducuntur quae hodie non comparent. Sensum vero ex Menandro et Terentio habuit:

Οὐδεὶς μετ' ὀργῆς ἀσφαλῶς βουλεύεται.

Menander a Pythagorae Sectatoribus, quibus in mandatis dederat: *Ἐν ὀργῇ μήτε τι λέγειν, μήτε πράσσειν.* Heautont. *Dii vostram fidem! Ita comparatam esse hominum naturam omnium, aliena ut melius videant, et diiudicent, quam sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio sumus praepediti nimio, aut aegritudine?* Confer nostrum Fr. VI. 55. Aristotelem apud Stobaeum pag. 174. Pulchre Cicero pro Marcell. §. 9. *At vero, cum aliquid clementer, mansuete* etc. *in* iracundia praesertim, quae est inimica consilio, *et in victoria, quae natura insolens et superba est, aut audimus aut legimus, quo studio incendimur?* Euripides Medea:

Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Sallustium aemulatus, inter alios, Procopius lib. II. 16. de B. G. ubi ita Belisarius: *Δεῖ δὲ τοὺς ἐς βουλὴν καθισταμένους αἰδοῦς τε καὶ φόβου παντάπασιν ἐλευθέραν ποιεῖσθαι τὴν γνώμην· ὅ τε γὰρ φόβος ἀεὶ τοὺς αὐτῷ περιπεπτωκότας ἐκπλήσσων, οὐκ ἐᾷ τὴν διάνοιαν ἑλέσθαι τὰ κρείσσω, ἥ τε αἰδὼς, ἐπισκιάζουσα τοῖς δόξασιν εἶναι ἀμείνοσιν, ἐπὶ τὴν ἐναντίαν ἐκφέρει τὴν γνῶσιν.* Confer Themistium Orat. X. pag. 229. Infra: *vacuos esse.* proba locutio. Plautus Merc. vacuum esse *istac aetate his decebat noxiis.* Adi Cic. III. Verrin. Tacitum An. VI. 16. Herodianus VII. *τοῖς Τυραννίδος ἔργοις σχολάζειν.* hoc sensu vox *inanis* apud Plautum Stich. IV. 1. Wasse.

* Haud facile animus. *Nam animus haud facile.* Servius ad II. 373 Georg. 498. Broukh.

Verum providet. Lego *pervidet*, propter sequens verbum *officit.* Coler.

Neque quisquam omnium. Alibi ita legitur: *neque hominum quisquam libidini simul et usui paret.* quae lectio mihi non displicet. nec scire possum, quid variare voluerit, quisquis haec nobis nuper emendavit. Idem paulo post coniunctivum *consuluerint* mutavit in *consuluerunt*, praeteritum indicaviti. Glar. — *Quisquam omnium* Venetiis cusi 1474. 1478. B. Pub. Pemb. Ar. Reg. γ. λ. Mart. et Iug. IV. Ar. Pemb. L. 2. Venet. cusi *hominum* Cat. XXXVIII. Ar. solus *hominum.* Ball. Magd. omittunt pessime. L. 1. 3. *hominum qu.* uti Iug. LXXVII. ibi tamen Mart. et a manu prima Reg. *quisquam omnium.* verum nihil mutandum. Virg. Aeneid. X. 65.

Aeneam hominum quisquam *divumque subegit*
Bella sequi?

Arnobius pag. 248. *Et* quisquam *est* hominum. Orosius IV. 12. *Hoc si* quisquam hominum *tam parum in vita sua quietis habuisset, numquid vel vixisse diceretur?* Nec alibi memini legere. Noster vero lubentius utitur voce *omnium.* Iug. LVII. LIX. 100. Sed ibi Rivius, Ball. Venetiis cusi, *hominum*, nam Mart. prorsus omittit. Fr. VI. 54. Cicero ad Attic. *An hoc dubitabit* quisquam omnium? Atque ita Plautus Capt. III. 3. 10. Casin. II. 3. 28. Caesar B. G. VII. 7. 76. B. Civ. I. 2. II. 5. et sic fortasse legendum cap. 69. pro *quisquam omnino.* Apuleius etiam Nostri aemulus, Florid. *Nec esse* quicquam omnium *quod habet et laudem diligentiae, et gratiam celeritatis.* Quod vero MSS. Sallustii modo *hominum* modo *omnium* exhibent, ut de verborum similitudine taceam, inde praecipue factum arbitror, quod aevum Catonianum utrumque simul usurpaverit. Plautus Epid. III. 4.

— — *fateor me* omnium
Hominum *esse Athenis Atticis minimi pretii.*

Atque ita Most. I. 4. III. 1. 65. Men. V. 2. VIII. 4. Poen. V. 4. 14. Trin. V. 1. 1. Truc. II. 7. 33. eademque forma Menaechm. V. 2. *qua de re*, *aut* cuius rei rerum omnium. Terentius Phorm. V. 6. O omnium, *quantum est qui vivunt* hominum, homo *ornatissime*. Hec. V. 4. *Ut unus* omnium homo *te vivat nunquam quisquam blandior*. Postremo Crispus dixisset potius *quisquam mortalium*, ut Fr. III. 11. et Cicero pro Quint., quam *quisquam hominum*. WASSE.

UBI INTENDERIS INGENIUM, VALET. Tacit. *Languescet alioquin industria; intendetur socordia*. et Iugurth. *intendere officia* dixit. CIACC.

SI LUBIDO POSSIDET, EA DOMINATUR, ANIMUS NIHIL VALET. Suffecisset mihi *ubi intenderis ingenium, valet:* neque attexuissem unquam, *si libido* etc. tanquam honestius prudenti subaudienda. GRUT.

ANIMUS NIHIL VALET. Haec omnino inducenda esse me monuit amplissimus Iacobus Bongarsius, quod a Sallustiana brevitate aliena sit haec infaceta repetitio; quam suspicionem auget MS. in quo sic legitur: *animus nihil valet, in faciendo rectum*. PUTSCH. — Haec non agnoscunt L. 1. 3. *mihi* abest Arond. *ira misericordia* sine *aut* L. 2. Stevechii MSS. addunt, *tum animus n. v.* Not. ad Apuleium pag. 407. Infra Pemb. a manu prima *Macedonio*, λ. *Macedico*, forte pro *Macetico* quod non tantum poetarum est, Silii nempe, Gratii, Lucani, Ausonii, verum etiam ipsius Gellii IX. 3. Vide Eustathium in Dionysium. Caeterum de Rhodiensibus lege Catonem apud Gellium VII. 3. Livium XLIV. 14. Paterculum I. 9. Florum II. 12. WASSE.

MAGNA MIHI COPIA EST MEMORANDI. Sic Iugurth. *quod per amicitiam maxima copia fallendi erat*. et: *habere eum magnum copiam societatis*. CIACC.

374 * QUI REGES, AUT QUI POPULI, IRA AUT MISERICORDIA INPULSI, MALE CONSULUERUNT. Manuscripta *consuluerint*. quo modo et Latinitatis ratio postulat, nisi si quis ἑτέρωσιν esse modi velit. Sed et codex Badianus eodem modo habet, et ceteri vetustiores. RIVIUS. — Sic fere manu exarati, tempore antiquiores, nisi quod nonnulli eorum, *qui populi atque reges*. Antea vulgabatur superfluitate nimia: *memorandi, Patres conscripti, qui reges, aut qui populi*. mallem adhuc, *qui reges, qui populi*, ut est in Pal. quarto. sed nec reticeo exstare in Naz. a manu prima: *memorandi, quae reges atque populi ira aut misericordia impulsi consuluerint*. sine vocula *male*. GRUT. — *Qui reges atque* Regius et Pemb. *qui p. atque r.* Digb. pro *aut qui*, *atque* Mart. L. 2. et Norvic. 2. Q. recte infra consultare quid in illos statuamus. 126. in impressis quibusdam *caeptum*. WASSE.

QUAE MAIORES NOSTRI CONTRA LUBIDINEM ANIMI SUI RECTE ATQUE ORDINE FECERE. Simile fere illud est Livii lib. XXII. *Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginensium fuerat. Illos enim graves superbosque in rebus secundis expertos, fortuna et timor mitigasse videri poterat. Romanus primo adventu et incognitus ante ab re clementi liberalique initium fecerat*. Et recte sane. Nam, ut Ammianus Marcellinus libr. XIV. *Non ille hostis vincitur solus, qui cadit in acie pondere armorum oppressus et virium: sed multo tutius*

etiam tuba tacente sub iugum mittitur voluntarius, qui sentit expertus, nec fortitudinem in rebelles, nec lenitatem in supplices animos deesse. GRASW. — Nota subtilissimum, Politicoque necessarium, in dicendo stratagema, quo de videatur etiam Gruter. ad Liv. lib. XXVI. cap. 37. Quum Caesar id hactenus persuadere voluisset, ne quicquam iracundiae indulgerent Senatores, in puniendis custodiae traditis, ut novo consilio neminem offenderet, exempla e veteri memoriâ repetita praetendit. Sic Traianus, ut apud Spartianum legitur, *destinaverat, ut exemplo Alexandri Macedonis, sine certo successore moreretur*. Hadrianus vero, ut ibidem exstat, *omnia trans Euphratem ac Tigrim reliquit, exemplo*, ut dicebat, *Catonis, qui Macedonas liberos pronunciavit, quia teneri non poterant. Sed et idem* (verba sunt eiusdem Spartiani) *inter manipulares, vitam militarem magistrans, cibis etiam castrensibus, in propatulo, libenter utebatur;* hoc est, larido, caseo et posca, exemplo Scipionis Aemiliani, et Metelli, et auctoris sui Traiani. Sed et simile est, quod de maximo principum Augusto observat Sueton. cap. 89. nec non quod de Diocletiano, in relinquendis quibusdam provinciis Hadriani exemplum Augustique praeceptum secuto, prodidit Vopiscus in eius vita. RUPERT.

BELLO MACEDONICO. Livium vide lib. LV. COLER. — *Macedonio* Dionys. Vossius ad Caesar. pag. 13. BROUKH.

RHODIORUM CIVITAS MAGNA ATQUE MAGNIFICA, QUAE POPULI ROMANI OPIBUS CREVERAT, INFIDA. Alius quis forte scripsisset, *Rhodiorum civitas, magna atque magnifica populi Rom. opibus, infida* etc. GRUT. — *Magnum atque magnif.* Augustin. Ep. 43. WASSE.

INFIDA ATQUE ADVERSA NOBIS FUIT. In Fabriciano est *advorsa*, quod etiamsi leve, non tamen praetereundum esse duxi. RIVIUS.

SED POSTQUAM BELLO CONFECTO DE RHODIIS CONSULTUM EST. Fabricianum *consultatum est*. * sed dissentientibus fere ceteris. RIVIUS. — 375
Com. *afecto*, quod facile mutes in *affecto*; sed putassem diversitatem ortam, quod minus recte expresserit notam *con*. GRUTER.

NE QUIS DIVITIARUM MAGIS, QUAM INIURIAE CAUSSA BELLUM INCEPTUM DICERET, IMPUNITOS EOS DIMISERE. Simile illud Livii lib. VIII. *pacem vobis quod ad Latinos attinet, in perpetuum parare vel saeviendo vel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos victosque; licet delere omne Latium: vastus inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu permulta bella magnaque saepe usi estis: vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent.* Οὐ γὰρ ἐπ' ἀπωλείᾳ δεῖ καὶ ἀφανισμῷ τοῖς ἀγνώμοσι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μεταθέσει τῶν ἡμαρτημένων, οὐδὲ συναιρεῖν τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἀδικηκόσι, ἀλλὰ συσσώζειν καὶ συνεξαιρεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις τοὺς δοκοῦντας ἀδικεῖν. *Bonorum siquidem virorum officium est, cum nec bonis eo animo bellum gerere, non uti eos perdant atque exstinguant; sed ut quae illi deliquerint, curent emendanda atque sarcienda: neque ut innoxios eadem cum noxiis poena involvant; verum ut ipsos etiam, si forte, sontes una*

cum insontibus salute impertiantur atque a peste vindicent. Polyb. lib. V. GRASW.

DIVITIARUM QUAM INIURIAE CAUSSA BELLUM etc. Carrio expunxerat vocem *caussa*, contra Pall. omnes, et non necessario. GRUT.

CAUSSA BELLUM INCEPTUM DICERET. In impressis quibusdam est *coeptum*. RIVIUS.

IMPUNITOS EOS DIMISERUNT. Manuscripta *dimisere*. RIVIUS.

CUM SAEPE CARTHAGINENSES ET IN PACE ET PER INDUCIAS. Perperam est in recentioribus alterum *et* omissum, non quidem ullo cum detrimento sensus, sed elegantiae orationis tamen. RIVIUS. — Abest L. 1. 3. Mart. WASSE.

MULTA NEFARIA FACINORA FECISSENT. In Merseburgensi est *nefanda*, sed eodem sensu. Est et apud Ciceronem *nefandum scelus*. Idem alicubi *scelus nefarium facere* dixit. Item, *scelestum et nefarium facinus*. RIVIUS.

MAGIS QUOD SE DIGNUM FORET, QUAM QUOD IN ILLOS IURE FIERI POSSET, QUAEREBANT. Quod Thucydides laudi ducit lib. I. *Ἐπαινεῖσθαί τε ἄξιοι, οἵτινες χρησάμενοι τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ὥστε ἑτέρων ἄρχειν, δικαιότεροι ἢ κατὰ ὑπάρχουσαν δύναμιν γένωνται. Dignique illi sunt laude, qui humana natura usi ad imperandum aliis, aequiores exstiterunt, quam ipsum imperium tulit.* Eandem vero lenitatem et in sumendis suppliciis adhiberi par est. Cic. pro Rabirio Posthumo: *Hic iam, iudices, vestri consilii, vestrae sapientiae res est: quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Ubi est sapientia iudicis? in hoc, ut non solum quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec quantum sibi permissum, meminerit solum, sed etiam, quatenus permissum sit.* Sane in suppliciis Romani veteres citra potius consistere, quam ultra progredi elegerunt; unde Livius de supplicio quod in Metium Suffetium statutum est, lib. I. *Avertere omnes*, inquit, *a tanta foeditate spectaculi oculos. Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse poenas.* GRASW. — Sic Bong. codex, sic Pal. pr. sec. aliique fere omnes editi prius, *quod se dignum, quam quod* etc. GRUT. — *Nam bonus vir mavult commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam cum parcere potuerit, perdidisse.* ut ait Cic. pro Quinctio. RUPERT. — Thucyd. I. *Ἐπαινεῖσθαί τε ἄξιοι, οἵτινες χρησάμενοι τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ὥστε ἑτέρων ἄρχειν, δικαιότεροι ἢ κατὰ ὑπάρχουσαν δύναμιν γένωνται.* interprete fere Cic. pro Rabirio Postumo: *Hic iam, iudices, vestrae sapientiae res est: quid deceat vos, non quantum* liceat *vobis, spectare debetis.* et quod Noster: *neu magis irae vestrae* quam famae consulatis. Thucyd. *Ὁρᾶτε ὅπως μὴ οὐκ ἀποδέξωνται, ἀνδρῶν ἀγαθῶν περὶ αὐτοὺς ἀμείνους ὄντας,*
376 *ἀπρεπές τι * ἐπιγνῶναι.* Polybius XII. 917. *Οἱ τοῦν ἔχοντες ἐπὰν ἀμύνασθαι κρίνωσι τοὺς ἐχθροὺς, οὐ τοῦτο πρῶτον σκοποῦνται, τί παθεῖν ἄξιός ἐστιν ὁ πλησίον, ἀλλὰ τί ποιεῖν αὐτοῖς πρέπει, τοῦτο μᾶλλον.* Infra: *Περὶ δὲ τῶν πάντα μετρούντων ταῖς ἰδίαις ὀργαῖς καὶ φιλοτιμίαις, ἀνάγκη πάνθ᾽ ὑποπίπτειν ἐστὶ καὶ πᾶσι διαπίπτειν παρὰ τοῦ δέοντος λεγομένοις.* WASSE.

HOC ITEM. *Idem* Digbaeus. *vobis* abest a Mart. et *est* ab L. 1. recte. Mart. etiam pro *neu magis*, *neu irae*. eleganter admodum. Tacit. IV. 61. Asinius Agrippa *claris maioribus* quam *vetustis*. Aggenus Urbicus pag. 55. *Hoc argumentum prudentiae est* quam *professionis* etc. pag. 54. *barbari animum ad honestiora* quam *tutiora converterat.* Curtius VIII. 2. *Bellum* quam *otium malunt.* Iustin. XLIV. 2. Aemulatus est Arnobius ad finem lib. II. *Nec plus apud vos valeat incredulitas nostra*, quam *illius nominis et potentiae magnitudo.* Boethius I. Pros. 2. *sed medicinae*, *inquit, potius tempus est* quam *querelae.* Ies. et Petrens. non agnocunt *potius.* spurium ergo. *Constituta* Glossae *comparo*, *ἑτοιμάζω*, *παρασκευάζω.* WASSE.

NEVE MAGIS IRAE VESTRAE QUAM FAMAE CONSULATIS. In MSS. atque aliis antiquioribus *non* pro *neve* legitur. RIVIUS. — Sic et ille dixit: *Caeteris mortalium in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diversam sortem: quorum praecipua ad famam dirigenda.* Hanc rationem urgebant apud Thucyd. lib. III. Lacedaemonii: *προσκέψασθέ τε, ὅτι νῦν μὲν παράδειγμα τοῖς πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀνδραγαθίας νομίζεσθε· εἰ δὲ περὶ ἡμῶν γνώσεσθε μὴ τὰ εἰκότα, (οὐ γὰρ ἀφανῆ κρινεῖτε τὴν δίκην τήνδε, ἐπαινούμενοι δὲ περὶ οὐδ᾽ ἡμῶν μεμπτῶν) ὁρᾶτε ὅπως μὴ οὐκ ἀποδέξωνται, ἀνδρῶν ἀγαθῶν πέρι αὐτοὺς ἀμείνους ὄντας, ἀπρεπές τι ἐπιγνῶναι. Illud etiam ante providete, vos nunc quidem probitatis ac virtutis exemplar a Graecis plerisque existimari. Sed si de nobis iniquam sententiam tuleritis, (nec enim hoc iudicium, quod de nostra causa facietis, erit obscurum, ipsi bene audientes laudatique de nobis, qui non male audimus) cavete, ne factum hoc vestrum improbent, quod de bonis viris ipsi, qui meliores estis, aliquid praeter decorum statueritis.* Pulchrum etiam est vel noxiis quantum licet clementem esse. Seneca Octavia:

Pulchrum eminere est inter illustres viros;
Consulere patriae; parcere afflictis; fera
Caede abstinere; tempus atque irae dare,
Orbi quietem, saeculo pacem suo. GRASW.

NAM SI DIGNA POENA PRO FACTIS EORUM REPERIRETUR. *Reperitur* habent alii codices in indicativo, quod displicere non potest: cum *approbo*, quod proxime sequitur verbum, eiusdem sit modi. Codex Gothi habebat *si digna poena pro factis eorum reperiretur, novum consilium approbabo.* quam lectionem ego non approbabo. GLAR. — Manuscripta *reperitur*, indicandi modo, tempore praesenti. quo quidem et tempore et modo in statim subsequentibus cumque his cohaerentibus utitur: *Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat* etc. RIVIUS.

— — quo tanta piacula quisquam
Supplicio conferre valet? quid denique dignum
Omnibus inveniam, vincant cum singula poenas.

Confer Lysiam pro Eratosthenis Caede. et Apuleium Miles. X. 231. Polybium II. pag. 200. WASSE.

SI DIGNA POENA PRO FACTIS EORUM REPERITUR, NOVUM CONSILIUM ADPROBO: SIN MAGNITUDO SCELERIS OMNIUM INGENIA EXSUPERAT, IIS UTENDUM CENSEO, QUAE LEGIBUS COMPARATA SUNT. *Est*

scilicet utriusque rei (praemiorum et poenarum) *modus, sicut reliquarum, et quaedam in utroque genere mediocritas.* Cicero ad Brutum. Tacitus lib. III: Annal. *Si, P. C., id unum spectamus, quam nefaria voce Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit; neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint. Sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio maiorumque et vestra exempla temperant. Et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt; est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, et nec clementiae simul ac severitatis mox poeniteat.* Idem lib. XIV. *non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe, et nulla*
377 *necessitate * obstricto Senatu, statuendum disseruit: carnificem et laqueum pridem abolita: et esse poenas legibus constitutas, quibus, sine militum saevitia et temporum infamia, supplicia decernerentur.* GRASW.

COMPOSITE ATQUE MAGNIFICE CASUM REIPUBLICAE MISERATI SUNT: QUAE BELLI SAEVITIA ESSET, QUAE VICTIS ACCIDERENT. Qualis Tullius in IV. Catilin. *Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam: miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi et furor in vestra caede bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco: et quia mihi vehementer haec videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque praebeo* etc. GRASW.

SAEVITIA ESSET. *Est* Bodl. et infra vox *liberos* erasa est ex Pembr. WASSE.

DIVELLI LIBEROS. Augustin. lib. II. cap. 5. de Civitate Dei, citat haec et omittit praepositionem. Idem habet *collibuisset*, non, ut vulgati omnes, *collibuissent.* COLER.

MATRES FAMILIARUM PATI etc. Sic Cicero Fam. lib. V. Ep. 10. *Tot ingenuos, matresfamilias.* Et oratione III. in Antonium: *Matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur.* In Verrem quoque: *Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas.* ALD. MANUT. — Magnum incitamentum ad fortiter faciendum hoc nomen. Tacitus IV. Annal. *Illis extrema iam salus, et assistentes plerisque matres et coniuges, earumque lamenta, addunt animos.* Unde intelligas, hanc orationem eo pertinuisse, ut infestos coniurationi auditores redderet; etsi id miratur Caesar. GRASW.

EXSPOLIARI. Reg. Pembr. Martin. B. Pub. L. 2. 3. Norvicenses. Magd. Balliol. Digb. *spoliari*, et sic Augustin. C. D. XV. qui ex Catonis oratione citat, memoria lapsus. et sic membranae fratrum Lovan. et Reginens. idem habet *collibuisset. repleri. armis atque caed.* Caeterum colorem hunc in Phylarcho ridet Polybius Hist. II. pag. 197. WASSE.

COMPLERI. Variant hic veteres libri, cum sic nonnulli, alii *impleri* habent, et quanquam idem est utrobique sensus, prior tamen lectio verior; nam in Iugurthino: *Luctu atque caede omnia complentur.* D. quoque Augustinus, libro primo de Civitate Dei ad Marcellum, *compleri*, non *impleri* legit. PORMA.

AN UT VOS INFESTOS CONIURATIONI FACERET. Manuscripta, *an uti vos*, quomodo et ex impressis quaedam. RIVIUS.

SCILICET QUEM RES TANTA ATQUE TAM ATROX NON PERMOVIT, EUM ORATIO ACCENDERET. In vetustis *accendet.* quomodo et Badianum exemplar. Quoddam e manuscriptis *accendat*, * ut δυνητικῶς ponatur, 378
seu modo potentiali, ut vocant, pro *accendere possit.* RIVIUS.

ACCENDET. *Incenderet* L. 2. 3. Norvicenses. *accenditur* B. Publ. WASSE.

NEQUE CUIQUAM MORTALIUM INIURIAE SUAE PARVAE VIDENTUR. Ita Symmachus lib. VI. epist. 23. *Dura commotio est, quam gignit iniuria, sed mollire debet dolorem medicina patientiae.* COLER. — In hanc fere sententiam Thucydid. lib. I. Ἀδικούμενοί τε ὡς ἔοικεν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον ὀργίζονται, ἢ βιαζόμενοι· τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ ἴσου δοκεῖ πλεονεκτεῖσθαι, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ κρείττονος καταναγκάζεσθαι. *Homines enim, ut assolet, magis iniuriam quam vim passi, indignantur, quoniam illa a pari propter avaritiam, haec a potentiore necessitate adigente, proficisci videntur.* Rursus idem Thucydid. lib. II. Διότι τὸ μὲν λυποῦν ἔχει ἤδη τὴν αἴσθησιν ἑκάστῳ, τῆς δὲ ὠφελείας ἄπεστιν ἔτι ἡ δήλωσις ἅπασι. *Quia sensum molestiarum hactenus unusquisque habuit, communis autem utilitas nondum patet omnibus.* GRASW. — *Ita natura comparatum est, ut altius iniuriae, quam merita descendant, et illa cito defluant, has tenax memoria custodiat.* quae sunt verba Senecae I. de Benef. cap. 1. RUPERT.

MULTI EAS GRAVIUS AEQUO. In hanc sententiam Orosius IV. 6. WASSE.

SED ALIA LICENTIA. Manuscriptum, *alia aliis.* sed hoc quidem nimis quam leve. RIVIUS. — Nec Com. meus nec Pal. nonus admisere pronomen *qui*, locoque *agunt* Com. servat *habent*, quomodo item est a manu prima in Naz. Pal. 5. 6. 12. an licet suspicari fuisse initio *Pat. Con. demissi in obscuro si quid* etc. GRUT. — Pro *vitam agunt* Regius v. clare *habent*, et Pembr. a prima manu, sed literae *a b* intermediae vix hodie comparent. huic lectioni favent optimi e Gruterianis, proinde in textum recepi: licet vulgatam lectionem tueatur Vincentius Beluacensis. habere. i. e. *colere, possidere.* ἔχειν. Cicero de Divin. *Eodem temporis puncto nati dissimiles et* naturas et vitas et casus habent. Nec multum absimiliter Tacitus Annal. XV. 16. licet alio sensu: *Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non* in obscuro habentur. Supra *licentia est.* hanc sententiam dilatat Cic. pro Rosc. Orat. II. §. 2. L. 1. et 3. et Balliol. omittunt verbum substantivum et *novere* abest non absurde ab L. 1. L. 3. *Nam quae in aliis* libertas *est, in aliis licentia vocatur.* Quintilian. III. 8. vocula *est* abest L. 1. 3. Balliol. non male. Quintil. Declam. III. *Nam quo ad altiorem quisque honorum gradum adscendit, magis in* exemplum *spectantibus* patet. Symmachus Ep. 102. lib. I. *fama nihil ignorari de conspicuis viris* patitur. *ita* abest Grut. confer Heraldum ad Arnob. pag. 45. WASSE.

QUI DEMISSI IN OBSCURO VITAM AGUNT, SI QUID IRACUNDIA DELIQUERE, PAUCI SCIUNT. Cic. in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum*

tempus ineuntis aetatis tuae patiar latere. Licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc praemium tua indignitas, ut adolescentiae turpitudo obscuritate et sordibus tuis obtegatur. GRASW. — Mens Caesaris haec est: Magnam servitutem esse imperium, ideoque diligenter attendendum, ne infamiam, et odia vulgi, iracundia nobis conciliemus. Huc pertinet illud eiusdem Senec. de Clem. cap. 7. et 8. *Humili loco positis exserere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae suae gerere, liberius est; leves inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maiestate est.* Et mox: *Alia conditio est eorum, qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum et virtutes ut appareant, diu luctantur, et vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: et ideo nullis magis cavendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt.* Gemina sunt illa Plinii in Panegyr. cap. 83. *Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: Principum vero non modo domus, sed cubicula ipsa, intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famae proponit atque explicat.* RUPERT.

IRACUNDIA DELIQUERE. Prima vox abest a Vincentio Beluac. idem legit *deliquerint.* L. 2. *reliquere.* WASSE.

379 QUI, MAGNO IMPERIO PRAEDITI, IN EXCELSO AETATEM AGUNT, EORUM FACTA CUNCTI MORTALES NOVERE. Gemina est sententia Quintiliani Declam. III. *Nam quo ad altiorem quisque honorum gradum ascendit, magis in exemplum spectantibus patet.* Et adeinit Poëta:

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

Sententia autem haec est Pindarica, quam et Cic. usurpavit epist. I. ad Q. Fratr. et Marius Sallustianus: *Maiorum gloria posteris quasi lumen est; neque bona eorum neque mala in occulto patitur.* Et hoc idem, reor, Brutus volebat, cum diceret: *deteriorem conditionem esse cognitae virtutis, quam incognitae.* Symmachus lib. I. Epist. 96. *Fama nihil ignorari de conspicuis viris patitur.* COLER. — Plinius Paneg. *Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: Principum vero non modo domus, sed cubicula ipsa, intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famae proponit atque explicat.* Ibidem rursus: *Ut quisque factus est princeps, extemplo fama eius, incertum bona an mala, caeterum aeterna est. Non ergo perpetuo principi fama, quae invitum manet, sed bona concupiscenda est.* Eoque vere etiam Seneca Agamemn.

Perlucet omne regiae vitium domus.

Iuvenalis item:

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto qui peccat maior habetur.

Respexit huc quoque in Orat. pro Rosc. Amerino Tullius, cum ait: *Caeterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem et amplitudinem, neque temere dictum concedi propter aetatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea quod nondum ad*

Rempubl. accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit. Qui ergo in excelso vitam agunt, perpendant *in omnibus rebus, quas statuent, quas decernent, quas agent; quid tantis hominum opinionibus, tantis de se iudiciis, tantis honoribus debeant cogitare. Cum permagni hominis est, et ipsa natura moderati, tum vero etiam doctrina atque optimarum artium studiis eruditi, sic se adhibere in tanta potestate, ut nulla alia potestas ab iis quibus praesit desideretur.* Cic. ad Q. Frat. GRASW.

PRAEDITI. Sic Codd. et Schol. Iuven. ad VIII. 140. etiam Vincent. Bel. *qui vero in.* Accius in Philocteta. de Ulysse apud Apuleium ad finem lib. de Deo Soc. *Inclute parva* praedite patria. ubi Stewichius ex ingenio *prodite.* rationem commenti non addit. accepit in textum Elmenhorst, et qui eum sequitur Iulius Floridus, at cum membranis facit Ioan. Sarisburiensis: nescio quomodo abest *praedite* a codice Caiensi. Cicero: *magistratu summo* praeditus. VI. Verrin. et: *metu parvo* praeditus. V. Tusc. Tacitus: Sacerdotio *Quindecimvirali* praeditus. *Licere statuimus Senatoribus et quibuscumque amplissimis* dignitatibus praeditis. L. 7. C. de Incest. nupt. Sueton. Aug. XXV. *Ac ne a filiis quidem aut privignis suis,* imperio praeditis, *aliter appellari passus est.* S. Severus de Vita M. cap. 20. *Comites duo* summa potestate praediti. WASSE.

IN MAXUMA FORTUNA MINUMA LICENTIA EST. Seneca Octavia:

NERO. *Prohibebor unus facere, quod cunctis licet?*
SE. *Maiora populus semper a summo exigit*

Et Troadibus:

Minimum decet libere, cui multum licet.

Idem Cicero pluribus explicat, pro Cluentio: *Quis unquam hoc Senator recusavit, ut cum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani, esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus? quam multa molesta ac difficilia, quae subimus? atque haec omnia tantum honoris et amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in caeteros ordines: easdem vitae conditiones non perferent. Putant enim minus multos sibi laqueos legum et conditionum ac iudiciorum sibi propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt adscendere, aut non petiverunt.* Apud Livium lib. XXVI. Laevinus Consul ita infit:
*Magistratum * Senatui, et Senatum populo, sicut honore praestet, ita ad* 380
omnia quae dura, atque aspera essent, subeunda ducem esse debere. Si quid iniungere inferiori velis, id prius in te tuosque si ipse iuris statueris, facilius omnes obedientes habeas. Denique, ut ad Q. Fr. iterum Cicero ait: *Omnia desiderantur ab eo, tanquam nihil denegatum sit ei, quo minus omnia possit, qui publico negotio praepositus est.* GRASW.

SED MINUME IRASCI DECET. Cic. de Offic. *Prohibenda quam maxime ira in puniendo; nunquam enim qui iratus accedet ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum. Illa omnibus in rebus repudianda est, optandumque ut qui praesunt Reipubl. legum similes sint; quae ad puniendum non iracundia, sed aequitate ducuntur.* GRASW.

QUAE APUD ALIOS IRACUNDIA DICITUR, EA IN IMPERIO. Brevius fuerit: *Apud alios iracundia, in imperio.* GRUT.

EA IN IMPERIO SUPERBIA ATQUE CRUDELITAS ADPELLATUR. Utraque odiosissima. *Non crudelis, non impius, sed superbus habitus est et dictus. Quod nos vitium in privatis saepe tulimus, id maiores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt.* Cicero de Tarquinio. Atque alio loco: *Quis est, qui C. Fabricii, M. Curii cum caritate aliqua et benevolentia memoriam non usurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Melium non oderit?* in Laelio. Ac tandem: *Quae natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficiis memorem diligit? quae superbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingratos, non aspernatur, non odit?* I. de Legibus. De crudelitate autem idem Epist. I. ad Q. Fratrem vere ait: *Nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitatem naturae adiungere.* Et Offic. III. *Est hominum naturae, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas.* GRASW.

EQUIDEM EGO. Abest pronomen ab L. 2. Balliol. et Digbaeo, quomodo locutus Lactantius: *Equidem* sic arbitror, *universis animalibus datum esse rationem. Superbia atque* vacant Belluac. locum expressit Cyprianus ad Demetr. pag. 189. *Indignamini indignari Deum, quasi aliquid boni male vivendo mereamini, quasi non omnia ista quae accidunt,* minora adhuc sint, *et leviora* peccatis vestris. Pro *omnis* Priscian. *omnes* pag. 1033. WASSE.

OMNES CRUCIATUS. Legendum *omneis*, quomodo et alias fere. RIV.

SED PLERIQUE MORTALES POSTREMA MEMINERE. Hoc ipsum revocavit coniuratos, ne caedem Neronis maturarent A. U. 817. Tac. lib. XV. Ann. cap. 52. Exemplum illustre apud Tacit. I. Hist. 8. §. 4. *Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur.* Hoc est, qui ab illo saeve avareque habiti fuerant: *vel quorum ministerio ad eum occidendum Galba usus fuerat.* Fidem quoque adstruit, quod Curtius initio lib. VII. de Alexandri Magni militibus scribit, *eos, sicuti recentibus sceleris vestigiis Philotam iure affectum supplicio censuerint; ita postquam desiisset esse, quem odissent, invidiam in misericordiam vertisse.* Denique prorsus ad mentem Caesaris est, quod de Nerone prodidit idem Tacitus XV. Annal. 44. *Quanquam adversus sontes, et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur.* Ita et Vell. lib. II. cap. 7. *Et visa ultio privato odio magis, quam publicae vindictae data.* ubi Gruterus: *Ita certe plerumque fit, quemadmodum luculenta exemplorum copia palam fecimus ad ista Taciti lib. XV. cap. 44. Unde quanquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur.* Vid. not. nostram ad eundem locum, et adde locum eiusdem Taciti lib. XV. Ann. cap. 73. RUPERT.

381 * POSTREMA. Eodem significatu scriptores usurpant *ultima.* Amm. lib. XV. pag. 36. Rufinum vocat *ultimorum semper avidum hominem.* Vide ibi Vales. pag. 68. RUPERT.

IN HOMINIBUS. Abest *in* a Codice B. Pub. Arond. L. 1. L. 3. WASSE.

DE POENA DISSERUNT, SI EA PAULLO SEVERIOR FUERIT. Meus liber *paulo saeva.* CIACC. — Vox penultima est a Pal. Naz. et nono, hactenus editum fuit *saevior*, contra rationem. GRUT. — *Servior* Mart. punctulo tertiae literae supposito. Grut. Norvicenses *saevior* et Codex Laudi. et L. 2. 3. Reg. *paulo saeva* Ciacconii liber. *virum* abest ab L. 2. *De poena diss.* Cic. in Catilin. I. §. 22. *tametsi video, quanta tempestas invidiae nobis, si minus in* praesens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, *at in posteritatem impendeat.* ibi forte legendum *posterum.* WASSE.

D. SILANUM, VIRUM FORTEM ATQUE STRENUUM, CERTE SCIO, QUAE DIXERIT, STUDIO REIP. DIXISSE. Volumen Fabricianum *certo scio*, quomodo et Cicero ipse loquitur. Nam is τῷ *certo* fere utitur, quoties quid sine dubio scire se significat. RIVIUS.

IN TANTA RE. *In tanta rei quaestione* Pemb. sed ad marg. et interpretationis signo: I. pro id est. WASSE.

EOS MORES, EAMQUE MODESTIAM. *M. atque m.* L. 1. et Balliol. *eam mod.* Bodl. male omnes. *Ne sic quidem proelium adversum vos inire consilium fuit; sed imitati* morem modestiamque *solitam, iterato ad vos ob eandem causam oratum venimus.* Dictys II. 21. Nec longe abit Livius: *Scipionem accedit, eumque docet, rem sine* modo ac modestia *agi, ac prope esse, ut manus inter se conserant.* lib. XXVI. cap. 48. *Non timemus Vespasianum:* ea *principis aetas,* ea moderatio. Tacit. Hist. IV. 42. Supra *eas divitias, eam bonum mentem,* Noster. *Modestus* autem sensu Sallustiano valet *μέτριος, ἐπιεικής.* Sic modesto imperio *habiti*, in Iug. et modestus *ad alia omnia praeter* dominationem. Illi apud Plautum opponitur *ampliter:* modeste *melius facere sumtum quam* ampliter. Stich. Auctor ad Heren. III. 49. *modestia est, in animo continens moderatio cupiditatum.* Vide L. *in ipsius c. famil. erciscund.* E contra *immodestia* pro intemperantia aut severitate nimia, apud Plautum Amph. I. 1. *Haec heri* immodestia coegit. Valla tamen III. 71. *atque eam industriam.* WASSE.

VERUM SENTENTIA EIUS. Manuscripta, *Verum sententia eius mihi non crudelis*, omisso verbo illo *videtur.* id quod brevitati Sallustianae magis convenit. Nam postea τὸ *videtur* sequitur. WASSE.

QUID ENIM IN TALIS HOMINES CRUDELE FIERI POTEST? Com. *quid enim inter tales homines fieri potest*, omisso illo *crudele.* Pal. quart. *quid enim in tales crudele fieri potest?* nonus, *quid enim in tales viros crudele fieri potest?* haud absimile vero est fuisse, aut, *quid enim in talis potest?* aut certe, *quid enim in talis crudele?* quod malim. GRUT. — Vox eadem Ciceronis est in IV. Catilin. *Quae P. C. potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas?* Et repetit Noster mox: *Quid autem acerbum aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos?* RUPERT.

ALIENA A REPUBLICA NOSTRA VIDETUR. *Ut quae ex tribus generibus illis, regali, optimo, et populari confusa modice, nec puniendo irrita-*

vit animum immanem ac ferum, nec omnia permittendo, licentia deteriores cives reddidit. Cic. de Republ, GRASW.

382 * TE SILANE, CONSULEM DESIGNATUM. Non video aut emphasin aut gratiam, in vocibus duabus postremis. Si quis expungendas putaverit, ei accessero suffragator. GRUT. — Cic. Philipp. II. *placuit* (Consulatus meus) *D. Silano, L. Murenae, qui tum erant Consules designati.* GRASW.

GENUS POENAE NOVUM DECERNERE. Decreverat, scribit Plutarchus, eos abduci in carcerem, et ibi capite plecti. Mirum tamen hoc genus supplicii Caesari novum videri; nisi illud est, quod non prius verberibus in eos animadvertendum censuisset Decius, quod ex sequentibus patet. COLER. — Displicet hoc Caesari: nam et displicuit maioribus. Cic. III. de Legibus: *De capite civis, nisi per maximum convitiatum, illosque quos Censores in partibus populi locassint, ne ferunto.* Abhorruerunt etiam hinc olim Lacedaemonii, teste Thucydide lib. I. ubi cum narrasset proditum, quod Pausanias Helotas sollicitaret, addit: *Ἀλλ' οὐδ' ὡς οὐδὲ τῶν εἱλώτων μηνυταῖς τισι πιστεύσαντες ἠξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν εἰς αὐτὸν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ, ᾧπερ εἰώθασιν ἐς σφᾶς αὐτοὺς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλεῦσαί τι ἀνήκεστον. Verum ne sic quidem neque ex servorum indiciis fas esse ducebant novi quicquam in eum statuere, utentes quo consueverant more erga se ipsos, ut non celeres sint ad aliquid inemendabile sine indubitatis indiciis de viro Spartiata statuendum.* Nempe aestimabant et illi, super omnibus rebus melius atque rectius olim (per legislatorum sapientiam) provisum, et quae converterentur, in deterius mutari, ut apud Tacitum est XIV. Annal. quo loco ait Cassius: *Saepenumero, P. C. in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges maiorum nova Senatus decreta postularentur; neque sum adversatus; non quia dubitarem super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum, et quae converterentur in deterius mutari; sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer.* Hinc ergo Caesar etiam morem observari volebat, *potentiam cautis, quam acrioribus consiliis, tutius haberi ratus.* GRASW.

CUM PRAESENTI CONSILIO. Ita emendavimus ex Vet. Cod. cum vix aliter constet sensus. Ita dictum ut Ciceroni: *Hercules, tantus ac tam praesens Deus. praesens* est *propitius.* Varro Rerum Divinarum apud Servium: *Iuturna inter proprios Deos, Nymphasque ponitur.* legendum *inter propitios Deos.* *Propitios* idem quod *praesentes,* nam *proprios* apud Varronem nullum sensum habet, quod superiora Servii declarant. Dicta Iuturna a iuvando, ut idem Varro: *Iuturna, nympha,* inquit, *quae iuvaret, itaque multi aegroti, propter id nomen, hinc aquam petere solent.* PUTSCH. — *Cum praes, diligentia.* Sic Edd. quidam ante Gruterum. At Bodl. Ball. Laud. Venetae 1470. 1478. Martin. B. Pub. *praesertim.* Reg. *cum praesertim clar. viri,* omissa voce *diligentia.* Infra Arond. omittit *tanta;* forte legendum: *cum praesertim cl. v. Cos. praesidia sint in a.* Atque ita locutus ipse Cicero pro Sulla: *Ego tectus* praesidio *firmo amicorum Catilinae copias repressi.* et I. Catilin. *meis* praesidiis. Alteri lectioni favet Tacitus Annal. III. 34. *Vix* praesenti custodia *munere illaesa con-*

ingia, quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur. Notum illud Virgilii:

Tu, Dea, tu praesens nostro succurre labori.

Praesens, hoc est, actutum, illico, statim, inquit Servius. M. Capellae pag. 41. 9. *nocendi* habent praesentissimam *potestatem.* Item Terentii: animo *virili* praesentique *ut sis, para.* Ciceronis etiam ad Atticum: vires *ad nocendum* praesentes. et ad Lentulum: praesenti iracundia *exarsi.* Si ad hanc formam Sallustium refingere cupis, lege: *Cum praesentis cl. viri Cos. praesidia.* ut nempe opponatur vox *praesentis* ad *Consulem designatum.* Verum ne sic quidem mihi placebis; nam contra libros nihil audendum. Caeterum *viri* eleganter hoc loco *παρέλκει.* Tacitus Annal. III. 53. *Quod si mecum* viri strenui Aediles *consilium * habuissent.* Caesar B. Gall. V. 44. *Erant* 383
in ea legione fortissimi viri Centuriones. et B. Civil. III. 99. *Sed* Centuriones fortes viros *circiter* XXX *amisit.* Hirtius B. Civil. I. 5. *De* amplissimis viris Tribunis plebis *gravissime acerbissimeque decernitur.* Marckii γ. *viri clarissimi Consulis.* Codex B. Pub. *diligentissimi viri Cos.* et supra vocem primam, *clarissimi.* Huc spectat Ammianus pag. 366. Metus aut iniuria *te subegit.* Scite Apuleius Met. III. *Sum nocturnae custodiae praefectus: nec in hodiernum credo quenquam* pervigilem diligentiam meam *culpare posse. f. p. metus iniuriae.* WASSE.

DILIGENTIA CLARISSIMI VIRI CONSULIS. Meritam Ciceroni hic tribuit laudem, quemadmodum et Cassius lib. XII. Epistol. Famil. 13. *Cum Reipublicae vel salute vel victoria gaudemus, tum instauratione tuarum laudum, quod maximus Consularis maximum Consulem te ipse vicisti, et laetamur, et mirari satis non possumus. Fatale nescio quid tuae virtuti datum: id quod iam saepe experti sumus: est enim tua toga omnium armis felicior; quae nunc quoque nobis paene victam rempublicam ex manibus hostium eripuit ac reddidit.* GRASW.

DE POENA POSSUM etc. Cum duo proposuisset, metum et iniuriam; et de metu dicere supervacaneum esse dixerit; aliam partem de iniuria omisit; nisi librarii vitio deest, ut existimo. CIACC. — Eiice verbum *dicere,* quod nimis turbat elegantiam Sallustianam. praecessit enim, *de timore supervacaneum est disserere.* PUTSCH. — Praestat istud longe lectioni nupere vulgatae, *possum equidem dicere;* quae et plus invidiae habet, et minus auctoritatis. et vero primam illam custodiunt MSS. pene omnes, editique ante Pomponium. GRUT. — Nostri fere *possum.* WASSE.

IN LUCTU ATQUE MISERIIS MORTEM AERUMNARUM REQUIEM, NON CRUCIATUM ESSE: EAM CUNCTA MORTALIUM MALA DISSOLVERE: ULTRA NEQUE CURAE NEQUE GAUDIO LOCUM ESSE. Idem supra: *Miseriis suis remedium mortem exspectare.* et in Iugurtha: *Morte graviorem vitam exigere.* Cicero quoque Ep. XIII. lib. 4. *Saepius mihi veniebat in mentem, queri quod ita viverem, quam gaudere quod viverem.* et XV. lib. 5. *In ea tempora nostra aetas incidit, ut cum maxime florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet.* et III. lib. 6. *Ita vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est, mori autem nemo sapiens miserum duxit ne beato quidem.* et III. lib. 7. *Ubi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.* Idem

quoque oratione IV. in Catilinam: *Mortem sapientes nunquam inviti, fortes etiam libenter oppetiverunt.* Et Livius lib. II. Dec. 3. *Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.* De Graecis autem Euripides iu Theseo:

Ταχὺς γὰρ ᾅδης ῥᾷστος ἀνδρὶ δυςτυχεῖ.

et idem:

Τὸ γὰρ θανεῖν κακῶν μέγιστον φάρμακον νομίζεται.

Et Xenophon in Rep. Lacedaemoniorum: *Ἄξιον δὲ τοῦ Λυκούργου καὶ τόδε ἀγασθῆναι τὸ κατεργάσασθαι ἐν τῇ πόλει αἱρετώτερον εἶναι καλὸν θάνατον ἀντὶ τοῦ αἰσχροῦ βίου.* Et Aeschylus:

Κρεῖσσον γὰρ εἰς ἅπαξ θανεῖν, ἢ τὰς
Ἁπάσας ἡμέρας πάσχειν κακῶς.

Contra autem in Iugurtha: *Quod*, inquit, *turpis vita integra fama potior fuit.* Ald. — Sane non abhorruisse hanc sententiam Caesarem apparet, post mortem gladio locum non esse: quantum verba haec sonant. Qui enim curam post obitum tollit, gaudium item demit. Sed quid hoc verbum ad coniuratos, quorum supplicia tantum aguntur, non item gandia? Thosanus: *Neque curae, neque gladio locum esse.* Verum est: *neque curae, neque cladi.* Palm. — Ita censebant etiam illi apud Polyb. lib. III. *γενομένης δὲ μάχης οὐχ ἧττον ἐμακάριζον οἱ περιλειπόμενοι τῶν αἰχμαλώτων τὸν τεθνεῶτα τοῦ νενικηκότος, ὡς πολλῶν καὶ μεγάλων κακῶν ἐκεῖνον μὲν ἀπολελυμένου, σφᾶς δ' αὐτοὺς ἀκμὴν ὑπομένοντας. Peracta dimicatione qui supererant captivi, non minus mortui quam victoris fortunam*
384 *praedicabant: ut qui multis magnisque aerumnis esset liberatus, * ratus, quas ipsi tum maxime perpeticbantur.* Mors ergo melior malis, immo vel ipso malorum metu. Cicero lib. VI. Epist. Famil. 4. *Equidem mihi omnia propono: nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere: sed cum plus in metuendo mali sit, quam in illo ipso quod timetur, desino: praesertim cum id impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum etiam finis doloris futurus sit.* Item eodem lib. Epistol. XXI. *Cum aliquid videbatur caveri posse, tum id negligi dolebam: nunc vero eversis omnibus rebus, cum consilio profici nihil possit, una ratio videtur, quicquid evenerit, ferre moderate: praesertim cum omnium rerum mors sit extremum.* His per omnia consentit quod Philipp. XI. *mortem naturae poenam* putat esse; *iracundiae, tormenta atque cruciatum.* Et Catilinar. IV. *mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam: sed aut necessitatem naturae, aut laborum ac miseriarum requiem esse. Itaque eam sapientes* (inquit) *nunquam inviti, fortes etiam saepe libenter oppetiverunt: vincula vero et ea sempiterna certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Sed his poenis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exsilio, vinculis, verberibus elabuntur saepe privati, oblata mortis celeritate.* lib. III. de Republica. Unde etiam apud Tacitum lib. IV. Historiarum Vocula: *Nunquam apud vos verba feci aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libenter audio: mortemque in tot malis hostium ut finem miseriarum exspecto.* Et Seneca lib. II. de Benefic. cap. 5. *Acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam, et misericordiae genus est cito occidere; quia tormentum ultimum finem sui secum affert; quod ante-*

cedit tempus, maxima venturi supplicii pars est. Quanto minus ergo bonis metuenda? *Mors*, eodem auctore, *omnium dolorum et solutio est et finis: ultra quam mala nostra non exeunt: quae nos in illam tranquillitatem, in qua ante quam nasceremur, iacuimus, reponit.* Narrat et Cicero, cum alibi, tum pro Sextio: *inter sapientissimos homines hanc controversiam fuisse, ut alii dicerent, animos hominum sensusque morte restingui; alii autem, tum maxime mentes sapientum ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere. Quorum alterum fugiendum non esse, alterum etiam optandum esse, meliore sensu.* Hinc Seneca proxime citato libro cap. 20. *O ignaros malorum suorum, quibus non mors, ut optimum inventum naturae, laudatur! quae sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat; sive iuvenile aevum, dum meliora sperantur, in flore deducit, sive pueritiam ante duriores gradus revocat; omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum.* Ergo cum eodem lib. VI. Nat. Qu. cap. ult. *Hoc affigamus animo: hoc nobis subinde dicamus: moriendum est. Quando? Quid tua? mors naturae lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet.* Idem Epistol. XXXI. *Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? magnus animus Deo pareat: et quicquid lex universi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus; aut certe sine ullo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, et revertetur in totum.* Grasw. — Petrus Victorius lib. XII. cap. 8. monet, hunc Sallustii locum conformem iis esse, quae dicuntur apud Euripidem in Hippolyto Act. IV. ubi Theseus statuit, *exsilium longius et gravius morte supplicium esse*; addita ratione: *Praepropera enim mors, optata est homini misero.* Sed Muretus lib. XIX. Var. cap. 22. ex Sophoclis Antigona hausisse vel Sallustium, vel Caesarem existimat, cuius versus sic ipse Latinos reddit:

Nam quisquis, ut ego, in plurimis vivit malis,
Quidni ille mortem esse in lucro putet sibi?

Inculcat id ipsum Suet. in Ner. cap. 36. ubi de coniuratione Pisoniana: *Dixere causam, cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus.* ubi Casaubonus: *Intelligit Sulpicium Asprum, de quo Tacit. lib. XV. Proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit, percontanti Neroni, cur in caedem suam conspiravisset, breviter respondens, non aliter tot flagitiis eius subveniri posse. Quem locum corrumpunt qui corrigunt* obveniri. Nam homini tantis dedecoribus operto, nihil nisi mortem putabant remedium infamiae posse afferre. Idem Cas. ad Tib. cap. 66. *In eam sententiam legitur in Epistolis Phalaridis, σώματος ἀῤῥωστίαν θεραπεύει τέχνη, ψυχῆς δὲ νόσον ἰατρὸς ἰᾶται θάνατος.*
*Corporis infirmitatem curat ars: animi morbo medicinam * facit medicus* 385
unus, mors. Nec dissimilis sententia apud Tacit. VI. Annal. *Iisdem diebus Sextus Papinius, consulari familia, repentinum et informem exitum delegit, iacto in praeceps corpore. Causa ad matrem referebatur, quae pridem repudiata, assentationibus atque luxu perpulisset iuvenem ad ea,*

quorum effugium non nisi morte inveniret. Adde Grut. disc. XL. in Tac. pag. 107. Val. Max. lib. VI. cap. 8. ext. 2. *Quia Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.* Vid. ibi pl. Thrasea apud Tacitum lib. XIV. Ann. cap. 48. *quum ageretur de damnatione Antistii praetoris A. U. 814. Quin in insula publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miserior, et publicae clementiae maximum exemplum futurum.* Rupert. — Satis ergo ex mente Caesaris Critognatus, Bell. Gallic. VII. 77. *Qui se ultro morti offerunt, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferent.* Tam illi qui animarum immortalitatem quam qui earundem interitum exspectarunt, hoc nomine laudare solent mortem: Graeci praesertim, quorum scrinia aeque lubenter atque ipsam Africam, corraserit Auctor. Diphilus:

> Λύπας, μερίμνας, ἁρπαγὰς, στρέβλας, νόσους.
> Τούτων ὁ θάνατος καθάπερ ἰατρὸς φανεὶς
> Ἀνέπαυσε τοὺς ἔχοντας, ἀναπαύσας ὕπνῳ.

Sophocles Antig.

> Ὅστις γὰρ ἐν πολλοῖσιν, ὡς ἐγὼ, κακοῖς
> Ζῇ, πῶς ὅδ' οὐχὶ κατθανὼν κέρδος φέροι.

Oedip. Col. 1008.

> Θυμοῦ γὰρ οὐδὲν γῆράς ἐστιν ἄλλο πλὴν
> Θανεῖν· θανόντων δ' οὐδὲν ἄλγος ἅπτεται.

Herodotus VII. 45. *Θάνατος μοχθηρῆς ἐούσης τῆς ζόης, καταφυγὴ αἱρετωτάτη.* Achilles Tat. VII. 431. *Ἐπιθυμοῦντος ἀποθανεῖν, ὅπερ φύσει τῶν ἀτυχούντων ἐστὶ φάρμακον.* Agathias Antholog. I.

> Τὸν θάνατον τί φοβεῖσθε, τὸν ἡσυχίης γενετῆρα;
> Τὸν παύσοντα νόσους καὶ πενίης ὀδύνας.

Pallada ibid. pag. 128.

> Προσδοκίη θανάτου πολυώδυνός ἐστιν ἀνίη,
> Τοῦτο δὲ κερδανεῖ θνητὸς ἀπολλύμενος.

Tacitus H. IV. 58. *mihi exitium parari libens audio, mortemque in tot malis ut* finem miseriarum *exspecto.* Confer Senecam Consol. ad Marc. XIX. Polyb. 3. Hegesip. III. 17. Iob. III. 13. Nec mirum Caesarem tam inepte de statu futuro pronunciare, qui tam audacter in Deos ipsos suos bacchatur. Auctor B. Hisp. *An me deleto, non animum advertebatis X habere legiones P. Rom. quae non solum vobis obsistere, sed etiam coelum diruere possent.* pro *etiam* Iulius Celsus *ipsum* legit, cui assentio. De Druidibus B. G. VI. quam contentim! *Imprimis*, hoc volunt persuadere, *non interire animas.* Quintilian. Decl. IV. pag. 48. *Nam quod lex iussit ut moriturus redderet caussas, quod insepultum voluit abiici, si sic properasset erumpere, ut non nunciaret hoc prius, non fateretur: fallitur quisquis ideo factum putat, ut teneremur* inviti. *Illa vero non timet temeritatem; nec secretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter ausuros proferre caussas, quos sceleris conscientia, quos maioris cruciatus metus in suprema compelleret. Igitur ne supplicia properato lucrarentur obitu, rursus in poenam nocentis insepulti corporis revocavit iniuria.* ubi pro *teneremur inviti* Codex Ioannensis, quem olim cum edd. contulimus, *ut teneret reum invita.* unde ego, *ut t. r. in vita.* loquitur enim

infra de se, ut reo, pag. 50. *Mori debeo tamquam* nocens. et pag. 56. 53. Apuleius Miles. VIII. 66. *sed ansis omnibus erepta suorum* invita remansit. *in vita:* affinitas soni ansam errori praebuit, ut etiam apud Luctatium ad VII. Theb. 384. *propter te seniles annos* invita *demoror.* imo *in vita.* verba sunt armigeri cuiusdam. Caeterum pro *gaudio locum* Thosanus *gladio* et inde Palmerius *cladi.* Coniunctio harum vocum meis auribus nova prorsus et insolens. Infra: pro *ultra* q. *caetera.* Wasse.

Ultra neque curae, neque gaudio locum esse. Seneca Troadibus:

> *Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil,*
> *Velocis spatii meta novissima.* Grasw.

Non addidisti. Additionis Formula exstat apud * Senecam N. 386
Quaest. III. 15. *Quaedam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed* hoc amplius censeo. quod nescio an observatum Brissonio. Wasse.

Uti prius verberibus in eos animadverteretur? an quia lex Porcia vetat? Cic. pro Rabirio perduellionis reo: *Quid enim optari potest, quod ego mallem, quam me in Consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiae retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum iniustam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt.* Ibidem iterum: *Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum iniussu vestro iudicaretur: hic popularis a Duumviris iniussu vestro non iudicari de cive Romano, sed indicta causa civem Rom. capitis condemnari coegit.* Simile lib. V. in Verrem: *Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, iudices, cum interea nullus gemitus, nulla vox alia illius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec, CIVIS ROM. SUM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore deiecturum arbitrabatur* etc. *O nomen dulce libertatis, o ius eximium nostrae civitatis! O lex Porcia, legesque Semproniae!* et infra: *Facinus est, vincire civem Romanum; scelus, verberare; prope parricidium, necare: quid dicam in crucem attollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest.* Grasw.

Verberibus. Cicero III. de LL. *Magistratus nec obedientem et noxium civem mulcta, vinculis, verberibusque coërcento.* Coler. — In eos, *si detrectassent*, verberibus animadverti. Lactant. de Mort. P. cap. 10. Wasse.

An quia lex Porcia vetat? Porciam legem designat, quae, ut ait Livius lib. X. *pro tergo civium Romanorum lata est.* De qua Cicero pro C. Rabirio: *Porcia lex*, inquit, *libertatem civium lictori eripuit.* In denariis autem argenteis Porciae familiae, quos P. Porcius Laeca signavit, huius legis symbola expressa sunt haec: Vir togatus, sive, ut in aliis, magistratus in sella sedens curuli, qui medius inter lictorem, et eum qui provocat, civis Romani libertatem lictori, ut inquit Cicero, eri-

pit, cum hac inscriptione: PROVOCO. URSIN. — Huius legis latorem scribunt esse M. Porcium Laecam. Ea lege severe sancitum erat, ne quis verberaret necaretve civem Rom. Livius lib. X. Cicero in Verrem. Idem pro Rabirio. Porro cives Romani verberati aut iniuste violati proclamare solebant: CIVIS ROMANUS SUM. *Quae vox*, ut Cicero scribit, *multis saepe in ultimis terris opem inter barbaros et salutem tulit.* Cicero in Verrem: *Clamabat ille miser, se* CIVEM ESSE ROMANUM. C. Asinius Pollio ad Ciceronem: *Cum quidem pransus nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum reiectis inambularet, et illi misero quiritanti:* CIVIS ROMANUS SUM, *responderet, Ibi nunc populi fidem implora.* COLER.

AT ALIAE LEGES ITEM, CONDEMNATIS CIVIBUS NON ANIMAM ERIPI, SED EXILIUM PERMITTI IUBENT. Legendum ex antiquis: *An quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exsilium permitti iubent.* Sic et Manuscripta habent, et sensus ipse postulat, modo et sequentia spectes, et locum accurate totum excutias. RIVIUS. — Hoc loco et incerta distinctio est, et quid haec verba sibi velint, minus certum: tum quid ad hanc argumentationem faciant, haud equidem scio. Lector ipse iudicet. Quidam putant, *aut aliae leges*, interrogative legendum: ac deinde inferendum, *item condemnatis civibus* etc. quod rursus de lege Porcia intelligi volunt, et de aliis item legibus. Statim post: *Quid autem acerbum, aut nimis grave est in homines tanti*
387 *facinoris convictos?* * Aldinus codex bis *aut* legit, *aut acerbum, aut nimis grave:* et coniunctos, pro *convictos:* quorum neutrum mihi placet. certe Gothi nostri codex habet *convictos*, non *coniunctos.* GLAR. — Liber ille Polonicus, *sed in exsilium permitti iubent*, quomodo etiam Pal. quart. sext. nam tert. et nonus exhibent, hic quidem, *at aliae leges item de condemnatis civibus vitam eripi, sed in exsilium mitti iubent;* ille vero, *at aliae leges in condemnatis civibus non animam eripi, sed in exitium mitti iubent.* vix fit mihi dubium quin revocandum sit, *non animam eripi, sed in exsilium permitti iubent:* ut dudum prodidi in Suspicionum libellis. Adeantur Notae nostrae ad Senecae Epistolam CXIII. ad Martialis lib. X. Epigramma 12. tantum ambigo, an non praeterea, ob varietatem membranarum, tolli possint illa *condemnatis civibus*, ceu commentum interpretis, ut subintelligantur *coniurati.* GRUT. — Qualis erat Sempronia, quae civem Romanum iniussu populi necari vetabat. De ea Cicero in IV. Catilinaria, ubi egregie Caesari occurrit. COLER.

AT ALIAE LEGES ITEM CONDEMNATIS CIVIBUS, NON ANIMAM ERIPI, SED EXSILIUM PERMITTI IUBENT. Hoc de iure Polybius lib. VI. *Καὶ γίνεταί τι περὶ ταύτην τὴν χρείαν παρ' αὐτοῖς ἄξιον ἐπαίνου καὶ μνήμης· τοῖς γὰρ θανάτου κρινομένοις ἐπὰν καταδικάζωνται δίδωσι τὴν ἐξουσίαν τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἀπαλλάττεσθαι φανερῶς, κἂν ἔτι μία λείπηται φυλὴ τῶν ἐπικυρουσῶν τὴν κρίσιν ἀψηφόρητος, ἑκούσιον ἑαυτοῦ καταγνόντα φυγαδείαν· ἔστι δ' ἀσφάλεια τοῖς φεύγουσιν ἔν τε τῇ Νεαπολιτῶν, καὶ Πραινεστῶν, ἔτι δὲ Τιβουρηνῶν πόλει, καὶ ταῖς ἄλλαις πρὸς ἃς ἔχουσιν ὅρκια. Quo in genere mos apud eos viget laude et commemoratione cum primis dignus: qui mos capitis accusatis potestatem facit, dum ipsorum celebratur iudicium, abeundi palam, et in spontaneum secedendi exsilium: licet e tribubus, quae ad peragendum iudicium convenerunt, una etiamnum restet, quae suffragia necdum tulerit. Exsulibus autem impune degere licet Neapoli, Praeneste, Tibure, item aliis in urbibus, quibus hoc iure foedus intercedit cum Romanis.* GRASW. — Vid. Illust. Spanhemium, in Orbe Romano, de poenarum discrimine cap. 24. WASSE.

QUID AUTEM ACERBUM. Lycurgus adv. Leocratem pag. 107. ed. Hanov. 1619. *Οὕτω γάρ ἐστι δεινὸν τὸ γεγενημένον ἀδίκημα, καὶ τηλικοῦτον ἔχει τὸ μέγεθος, ὥστε μήτε κατηγορίαν, μήτε τιμωρίαν ἐνδέχεσθαι εὑρεῖν ἀξίαν, μηδὲ ἐν τοῖς νόμοις ὡρίσθαι τιμωρίαν ἀξίαν τῶν ἁμαρτημάτων.* WASSE.

SIN QUIA LEVIUS EST. Vox *quia* abundare videtur. CIACC.

QUI CONVENIT IN MINORI NEGOTIO LEGEM TIMERE, CUM EAM IN MAIORI NEGLEXERIS. In MSS. ceterisque vetustioribus est, *minore, maiore.* id rectius esse puto. Quod in Merseburgensi *observare* legitur, ubi nos *timere*, librarii mendum esse suspicor. RIVIUS. — Pemb. a sec. manu, Venetiis excusi 1470. 1478. L. 2. 3. Ar. B. Pub. λ. Digb. Magd. Bodl. Reg. Vincentius Belvacensis, Gruter. *timere*, quod contrarium esse possit τῷ *negligere* aeque atque *horrescere* apud Cic. pro Quint. §. 22. et 30. *horrere.* sed Carr. et Reg. in marg. *observare*, atque ita, opinor, etiam γ. Denique a manu prima *vivere* aut *tenere* Pemb. fortasse pro *obtinere.* hoc est, *retinere* vel *conservare.* Cicero pro Quint. §. 23. *unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut si severitatem volent* retinere, *gravitatem possint* obtinere; *si eam* negligent; *ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad* obtinendum mendacium, *sed ad verum probandum, auctoritatem adiuvare.* WASSE. —

CUM EAM. Omittit *cum* Balliol. WASSE.

AT ENIM QUIS REPREHENDET ID QUOD IN PARRICIDAS REIPUBLICAE DECRETUM ERIT. In nonnullis est *reprehendat:* idque melius, ut mihi videtur pro, *reprehendere possit.* Perperam in Badiano, *At tu dices, quis reprehendet* etc. τὸ *dices* in spatio forsan, quod versus dirimit, adscripserat * quispiam; id postea irrepsit in contextum, incuria, ni fal- 388
lor, librarii. Legendum igitur ita, uti hodie fere est in exemplaribus; ut sit hypophora, cui mox idem per anthypophoram: *Tempus, dies, fortuna, cuius libido gentibus moderatur.* RIVIUS. — Ita MSS. auctoritatis certae, non *reprehendat*, ut editio Laeti; nam prima *reprehendit id.* GRUT. — Cum tempore significat ipsa etiam hominum iudicia mutatum iri, praesertim in tam ingrata civitate. *Omnino est hoc populi, maximeque nostri*, inquit Tullius lib. XI. Epist. Famil. 2., *in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consecutus sit.* Hanc intelligit Caesar fortunam. *Ἐνδέχεται γὰρ τὰς ξυμφορὰς τῶν πραγμάτων οὐχ ἧσσον ἀμαθῶς χωρῆσαι ἢ καὶ τὰς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου· διόπερ καὶ τὴν τύχην, ὅσα ἂν παραλόγως ξυμβῇ, εἰώθαμεν αἰτιᾶσθαι. Usu venit ut eventus rerum non minus absurde procedant, quam hominis cogitationes. Ideoque quoties aliquid inopinatum accidit, consuevimus incusare fortunam.* GRASW.

CUIUS LIBIDO. Sic in Orat. de Repub. ordinand. *Per superbiam cunctis gentibus moderantur.* CIACCON. — Citat verba Priscian. 1163. WASSE.

Cuius lubido gentibus moderatur. Supra dixit auctor noster eam in omni re dominari. Hic pro lubidine eam Caesar indicat cuncta convertere, eoque mutationes eius spectandas ac metuendas. Seneca Octavia:

Regitur fatis mortale genus;
Nec sibi quicquam spondere potest
Firmum et stabile.
Per quae casus volvit varios
Semper nobis metuenda dies.

Polybius lib. I. *καὶ γὰρ τὸ δεῖν ἀπιστεῖν τῇ τύχῃ, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς εὐπραγίας, ἐναργέστατον ἐφάνη πᾶσι τότε διὰ τοῦ Μάρκου συμπτωμάτων. ὁ γὰρ μικρῷ πρότερον οὐ διδοὺς ἔλεον, οὐδὲ συγγνώμην τοῖς πταίουσι, παρὰ πόδας αὐτὸς ἤγετο, δεησόμενος τούτων περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Quod utique fortunae non sit confidendum, in rebus praecipue laetis per ea quae Regulo acciderunt, tunc omnibus factum est manifestissimum. Nam qui paullo ante nullum misericordiae locum dabat, neque ullam afflictis veniam concedebat, mox ductus ipse est, iisdem pro salute supplicaturus.* Quocirca prudenter, Floro teste lib. II. cap. 12. *Paullus Consul capto Perse Macedonum rege, liberos admonuit suos, ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur.* Quod iis praecipue notandum qui in altissimo consistunt gradu. Sen. Oedipo:

Ut alta ventos semper excipiunt iuga,
Rupemque saxis vasta dirimentem freta
Quamvis quieti verberant fluctus maris:
Imperia sic excelsa fortunae obiacent.

Licet felicitas aspirare videatur, inquit Curtius lib. IV., *tamen ad ultimum temeritati non sufficit. Praeterea breves et mutabiles vices rerum sunt, et fortuna nunquam simpliciter indulget.* Grasw.

Illis merito accidet, quidquid evenerit, caeterum vos P. C. quid in alios statuatis, considerate. Q. d. id quod Cic. lib. V. in Verrem: *Cum omnibus in rebus, tum in Republ. permagni momenti est ratio atque inclinatio temporum.* Unde Seneca lib. V. de Benef. cap. 2. fortunam optimorum *quoque consiliorum duntaxat exitus temperare. Οὕτως οὐδέποτε δεῖ πρὸς τὸ παρὸν μόνον, ἔτι δὲ μᾶλλον πρὸς τὸ μέλλον ἀποβλέπειν δεῖ τοὺς ὀρθῶς βουλευομένους. Adeo si quis rectum consiliorum viam inire cupit, non solum praesentis, sed etiam futuri habenda ei ratio est.* Grasw.

Quid in alios statuatis. Forte, *quid in illos.* Ciacc.

Omnia mala exempla ex rebus domesticis orta sunt. Repraesentavi lectionem Com. mei, nec non Pal. pr. sec. senectutis omnes
389 non contemnendae. alii quippe, *omnia mala exempla ex * bonis rebus orta sunt*, quod etiam retinent edd. antiquae usque ad Aldinam, in qua, *ex bonis initiis orta sunt*, non male, si liceret praeter libros quidvis inducere Scriptoribus. Mihi heic mussandum est, nisi velim praelatos antiquissimis tres aevi infimi Pall. inquam octavum, nonum et dec. in quibus diserte, *omnia mala exempla ex bonis orta sunt.* et vero si attendamus menti auctoris, lectio istorum verissima est. Grut. — *Ex bonis rebus*

L. 1. 2. 3. Reg. Arond. Venetiis cusi 1470. 1478. Balliol. Bodl. Digb. Mart. e contra *ex rebus bonis* Pemb. γ. λ. B. Pub. *ex bonis rebus vel domesticis* Codex MS. C. Popmae. Glossa Reg. *hoc ostendit mala exempla ex re bona orta.* Arond. *bonis initiis.* Puto voces *initiis*, *rebus*, *domesticis*, cum quia superfluunt, tum quia subinde locum mutant, a mala manu profectas. reliquum ergo est, ut cum Grutero legamus: *omnia mala exempla ex bonis orta sunt.* Nescio autem, an Polybium heic sequi vellet auctor qui Hist. III. pag. 227. *Διόπερ οὐδὲν οὕτω φυλακτέον καὶ ζητητέον, ὡς τὰς αἰτίας ἑκάστου τῶν συμβαινόντων· ἐπειδὴ φύεται μὲν ἐκ τῶν τυχόντων πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων.* unde Plinius Ep. IV. 5. *Res parva, sed* initium *non parvum.* et Cicero ad Attic. 11. *Ut male* posuimus initia, *si caetera sequuntur.* Sententiam hanc dilatat Velleius II. 3. *non enim ibi* consistunt exempla *unde* coeperunt; *sed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissime evagandi sibi viam faciunt: et ubi semel recto deerratum est, in praeceps pervenitur: nec quisquam sibi putat turpe, quod aliis putat fructuosum.* Auctor de Re Mil. Vesal. 1672. *Nunc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat dimicatiove, declaremus legionis* exemplo, quod, *si usus exegerit*, transcurri possit ad plures. Lege ex Vegetio et Modesto, *transferri.* et deleatur *dimicatio*, quod utrique deest. Atque ut exempla mala ex bonis oriri solent, ita vicissim bona ex malis. Tacitus An. XV. 20. *Usu probatum est, P. C. leges egregias*, exempla honesta, *apud bonos* ex delictis aliorum *gigni. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem, magistratuum avaritia Calpurnia scita pepererunt.* Wasse.

Omnia mala exempla ex bonis initiis orta sunt. Sic testatur Liv. lib. XXXV. in consultatione Antiochi de bello Romanis inferendo, *initium semper per ius iniuste imperandi fieri.* Quod considerans Cicero pro Rabirio Posthumo: *Moneo et praedico,* inquit, *integra re causaque denuncio; omnes homines deosque testor; dum potestis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem statuatis, ordinique vestro, quam ferri possit. Serpet hoc malum* (*mihi credite*) *longius, quam putatis. Potentissimo et nobilissimo tribuno pl. M. Druso unam in equestrem ordinem quaestionem ferenti, si quis ob rem iudicatam pecuniam cepisset, aperte equites Rom. restiterunt. Quid? hoc licere volebant? minime: neque solum hoc genus pecuniae capiendae turpe, sed etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita disputabunt, eos teneri legibus oportere, qui suo iudicio essent illam conditionem vitae secuti* etc. Exemplum sit illud Taciti Histor. I. cum ait: *Redditus Coelio Rufo, Pedio Blaeso, Servio Pomptino, Senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio et Nerone ceciderunt. Placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fecerat, videri maiestatem, cuius tum odio etiam bonae leges peribant.* Ita, ut eodem in libro est, *saepe honestas rerum causas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur.* Grasw. — Non abhorret, quod scribit Vell. Paterculus lib. II. *Non ibi consistunt exempla, ubi coeperunt, sed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissime evagandi sibi viam faciunt. Quum Vespasianus patriam ereptum iret Vitellio, facta sunt multa gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata. Eadem postea in pace mansere,* teste

Tacito II. Hist. 84. Nostris seculis exemplo luculento sunt opes in Clerum, pietatis ergo, principio collatae; quae postquam in immensum excreverunt, instrumentum sunt factae vitiorum, ipsamque pietatem (filia matrem) exstinxerunt. Adde Piccart. d. I. cap. 9. RUPERT.

SED, UBI IMPERIUM AD IGNAROS CIVES AUT MINUS BONOS PERVENIT. *Cives* non reperi in vetustis. In Fabriciano est, *ad ignaros eius*,
390 id est, *imperii.* nam hoc supra scriptum erat in spatio * ipso quod versus dirimit. RIVIUS. — Pembr. tamen et Reg. servant, sic Arond. et Norvicenses. WASSE. — Pro *ignaros* Ciaccon. habet *ignavos.* Et paulo post videtur legendum: *tabulas, vestes,* pro eo, quod vulgo legitur, *tabulas vestras.* nam paullo supra dixit: *Nam uti quisque aut domum, aut villam, postremo vas, aut vestimentum alicuius concupiverat.* URSIN. — *Ignavi* opp. *bonis.* I. 57. et *boni* saepius pro fortibus, ut I. 90. sequitur *ignavia gloriam, honorem. imperium bonus, ignavus aeque sibi exoptant* C. 11. *praelio* strenuus et bonus *consilio* I. 7. bonus *tantummodo* segnior *fit*, *ubi neglegas*, *at* malus improbior I. 36. *cum ipse* bonus *atque* strenuus *sis*, *uti quam optumis imperites* VI. 33. λ. in textu *ignavos*, at supra exhibet *r.* Confer Hegesip. IV. 6. pag. 395. WASSE.

AD IGNAROS. Meus liber, *ad ignavos.* CIACC. — Ciacconii liber, *ad ignavos.* Sed illud qoque Latinum. Nam *ignavos* etiam inertes et ineptos dici nemo negabit, qui Comicos trivit. Non ineptam huius vocabuli etymologiam habes apud Isidor. lib. X. *Ignarus non gnarus, i. inscius, vel sine naribus. Olfecisse enim veteres scisse dicebant.* COLER. — Probe factum a Carrione, quod eiecerit vocem *cives*, quae antea adhaerebat illi *ignaros* in ed. Aldina et seqq. non etiam prioribus, in quibus non magis visitur, quam in membranis nostris. GRUTER.

AD INDIGNOS. Bodl. *ad non d. et non.* WASSE.

CAP. LI.

LACEDAEMONII, DEVICTIS ATHENIENSIBUS. Vide Iustinum libro quinto, capit. octavo, nono, et sequent. Seneca de Tranquillitate, *triginta tyrannos vocat. Poteratne* (inquit ibidem) *illa civitas conquiescere, in qua tot Tyrannis tot Satellites erant, nec spes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat offerri.* et in sequent. eosdem *dominos* indigetat. Agellius libro decimoseptimo, capit. vigesimo primo: *Ad annum conditae urbis trecentesimum quadragesimum septimum, triginta illi tyranni praepositi sunt a Lacedaemoniis Atheniensibus.* PUTSCH.

TRIGINTA VIROS. Id factum esse ad annum fere urbis 347. Gellius tradit XVII. cap. 21. CIACC. — Iustin. lib. V. *triginta rectores* vocat. Adde Diodor. lib. XIV. Xenophont. *Ἑλληνικῶν* II. Id factum esse ad annum fere urbis CCCXLVII. tradit Agel. lib. XVII. cap. 21. COLER.

QUI REMPUBLICAM EORUM TRACTARENT. Sic et manuscriptum volumen. In impressis vetustioribus non est *eorum*, ac omitti citra detrimentum sensus potest. RIVIUS.

TRACTARENT. Loquutio insolentior. Veteres Glossae: *Tractare, διαχειρῆσαι.* COLER.

HI PRIMO COEPERE PESSUMUM QUEMQUE. P. Victorius ex Xenophontis lib. de rebus Graeciae sumtum docet: *Ἔπειτα πρῶτον μὲν* etc. CIACCON.

II PRIMO COEPERE PESSIMUM QUEMQUE. Prorsus ita paucorum illa factio apud Samum, de qua Thucydides lib. VIII. *Καὶ Ὑπέρβολόν τέ τινα τῶν Ἀθηναίων μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὠστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνην τῆς πόλεως, ἀποκτείνουσι, μετὰ Χαρμίνου τε ἑνὸς τῶν στρατηγῶν, καὶ τινῶν τῶν παρὰ σφίσιν Ἀθηναίων, πίστιν διδόντες αὐτοῖς. καὶ ἄλλα μετ᾽ αὐτῶν τοιαῦτα ξυνέπραξαν, τοῖς τε πλείοσιν ὥρμηντο ἐπιτίθεσθαι. Et Hyberbolum quendam Atheniensem, hominem nefarium, ostracismo, non ob potentiae dignitatisve metum, sed propter scelera et dedecus civitatis punitum, interemerunt adiuvantibus Charmino, uno e ducibus, et aliquibus Atheniensibus, fidem eis dantes. Et alia huiusmodi cum iisdem perpetrarunt, animati et plures invadere.* GRASW.

ET OMNIBUS INVISUM. Haec omittit Arondel. Infra: *et merito.* B. Pub. omittit copulam. pro *ea* Arond. Magd. *ea re.* Balliol. *ea lege* Norvic. 1471. confer Senecam Tranq. cap. 111. WASSE.

* INDEMNATUM NECARE. Sic Galba, autore Tacito I. Histor. *Tar-* 391
dum iter Galbae et cruentum, interfectis Cingonio Varrone Consule designato, et Petronio Turpiliano Consulari. Ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, inauditi atque indefensi tanquam innocentes perierant. GRASW.

EA POPULUS LAETARI, ET MERITO DICERE FIERI. Merseburgense, *Ea re populus laetari.* sed perperam. Nam nec aliter Priscianus citat quam habet vulgata lectio; quamvis non ignorem, hoc verbum pereleganter cum ablativo iungi. RIVIUS.

IUXTA BONOS ET MALOS LIBIDINOSE INTERFICERE. Quid si legas *iuxta bonos ac malos?* Ego tamen, dissentiente manuscripto, nihil mutare ausim. RIVIUS.

STULTAE LAETITIAE GRAVES POENAS DEDIT. Manuscriptum *graveis.* RIVIUS.

CUM DAMASIPPUM. De hoc Orosius lib. V. cap. 20. Valer. Max. IX. cap. 2. Paterculus II. Livius lib. LXXXVI. Appianus lib. I. Plutarchus in Sulla. COLER. — De eo vide Orosium V. 20. et corrigendus Appianus, qui Brutum vocat. Liv. LXXXVI. Velleius lib. II. Valerius Max. IX. 2. Cicero Ep. IX. 2. WASSE.

HOMINES SCELESTOS ET. In impressis vetustioribus est illa *et* copula omissa; idque Sallustianum magis. CIACC. — Copulam omittit Balliol. *eiusmodi et* Reg. et L. 2. WASSE.

NECATOS AIEBANT. Si aliam induxerim distinctionem, videbitur a glossatoribus vox ultima. GRUT.

POSTREMO VAS, AUT. Manuscripta, *postremo aut vas, aut vestimentum.* geminata videlicet coniunctione disiunctiva. GRUT. — Vid. Sueton. Aug. cap. 71. WASSE.

Dabat operam, ut is in proscriptorum numero esset. Mannscriptum, *uti is.* quomodo et alias fere. Rivius.

Uti in proscriptorum numero. Assensum praebui MSS. vetustioribus; alii enim subscribebant vulgatis, *ut is in proscript.* Grut.

Ita illi. Abest pronomen ab Arond. recte, et infra: *potest.* Wasse.

Ipsi trahebantur. Tranquillus et alii *ducebantur* dicerent; nempe ad supplicium. Ciacc.

Quam Sulla omnes suos divitiis explevit. Legendum, *omneis suos*, ex vetustis. Rivius.

Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus vereor: sed in magna civitate multa et varia ingenia sunt. Potest alio tempore etc. Tacitus IV. Histor. *An Neronem extremum*
392 *dominorum putatis? idem crediderant, * qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt; cum interim intestabilior et saevior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea principis aetas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla quam mores.* Grasw.

In magna civitate multa et varia ingenia sunt. Idem Plut. de Athenis, de Atrebatibus Cominaeus, de Parisiis Monstrolottus testantur. Vide notam ad Flori lib. I. cap. 26. Rupert.

Alio Consule, cui item exercitus in manu sit. Cum exercitu vero etiam imperium. nam *Imperium exercitum habenti necessarium est:* Cic. ad Brut. Grasw.

In manu sit. *Τὸ sit* non comparet in L. 2. et infra pro *neque superbia ob.* Reg. Bodl. Digb. Magd. Martin. Arond. L. 1. L. 2. *neque illis superbia.* L. 2. *neque illi.* at Norvicenses nihil mutant. Caesar B. Gall. VII. 22. *Singulari militum nostrorum virtuti consilia cuiusquemodi Gallorum occurrebant, ut est summae genus solertiae, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quae ab unoquoque traduntur aptissimum.* Supra: *varia ingenia*, et ita Apuleius Apolog. Wasse.

Aliquid falsum pro vero credi. Codices in membrana descripti, consentientibus impressis quibusdam, *falsum aliquid*, verborum ordine mutato. Rivius.

Ubi hoc exemplo, per Senatus decretum, Consul gladium eduxerit. Recte. Nec enim penes Consulem iudicia capitalia erant, imo nec indicia, sed penes populum. Polybius libr. VI. *Κρίνει μὲν οὖν ὁ δῆμος καὶ διαφόρου πολλάκις, ὅταν ἀξιόχρεων ᾖ τὸ τίμημα τῆς ἀδικίας, καὶ μάλιστα τοὺς τὰς ἐπιφανεῖς ἐσχηκότας ἀρχὰς, θανάτου δὲ κρίνει μόνος. Iudicia igitur exercet populus, etiam pecuniae persaepe, quoties mulcta gravior maleficio est irroganda: praesertim vero ubi res eorum agitur, qui Magistratus maiores gesserunt: publici vero capitis solus.* Grasw.

Quis illi finem statuet, aut quis moderabitur. Arma non servant modum,

Nec temperari facile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira; bella delectat cruor:

ait Sen. Herc. Furente. Et Tacitus lib. I. Hist. *Initio caedis orto difficilis modus.* Et inferius: *Caedis et praedarum initium, et optimo cuique*

perniciem quaeri apparebat. Sed Othoni nondum autoritas inerat ad prohibendum scelus, iubere poterat. Quin et ab ipso illo Consule periculum imminere potest: si nimirum Senatus videat, quem se cum autoritate defensorem habiturum speraverat, armatum esse imperio adversus ipsammet Remp. si cum imperio qui praeest ultra recordari nolit, exercitum, cui imperet, Senatus populique, atque universae Reipubl. esse, non suum; si milites, illius autoritatem, imperium, ac nomen secuti, sibi ab illo imperari velint; ducem deposcant ipsum, eoque res sint cardine, ut imperium belli necessitas, fasces Senatus contulisse videatur. Hinc apud Livium lib. II. *ab Appio petitur, ut tantam consularem maiestatem esse vellet, quanta in concordi* (potest addi et libera) *civitate esse posset.* Grasw.

Quis illi moderabitur. *Modero pro* moderor dicebant veteres. Accius et Pacuvius apud Nonium, Plautus in Mil. Act. IV. Sc. 5. Hinc Robertus Stephanus similiter, ait, locutum Sallustium h. l. *moderabit*, inquam. Sed in melioribus libb. est *moderabitur*, etiam in MSS. Vossii, quos ipse citat lib. III. de Annal. 7. Rupert.

Moderabitur. Vide N. Heinsium in Notis ad Prudentium pag. 65. qui legit, *quis moderabit.* Wasse.

CAP. LII.

* Neque consilii, neque audaciae unquam eguere. Naz. *neque* 393
audacia, auferendi casu; cum tamen nihil mutet in *consilii.* et sic etiam, nisi fallor, supra locutus auctor: vox *nunquam* abest Pal. tert. Grut.

Neque superbia obstabat, quo minus instituta aliena, si modo proba erant, imitarentur. Aliter Athenienses, de quibus Pericles apud Thucydidem libr. II. *Χρώμεθα γὰρ πολιτείᾳ οὐ ζηλούσῃ τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ αὐτοὶ μᾶλλον ὄντες τισὶν, ἢ μιμούμενοι ἑτέρους. Fungimur enim ea Reipubl. administratione, quae vicinarum leges non sectatur, ipsi potius aliis exemplar, quam alios imitantes.* At apud Romanos, teste Livio libr. III. ubi de creatione Decemvirorum legibus scribendis: *Graves quoque aetate electos novissimis suffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis adversarentur.* Quod Tacitus III. Annalium repetit: *Creatique decemviri, et accitis, quae usquam egregia, compositae XII Tabulae, finis aequi, iuris.* Ita et apud eundem XI. *Maiores mei (quorum antiquissimus Clausus origine Sabina, simul et in civitatem Romanam, et in familias patriciorum adscitus est) hortantur, ut paribus consiliis Rempubl. capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit.* Eadem mens erat Alexandro Magno, cuius haec verba memorat Curtius lib. VIII. *Verumtamen eorum mores in Macedonas transfundo: in multis enim gentibus esse video, quae non erubescamus imitari: nec aliter tantum imperium apte regi potest, quam ut quaedam et tradamus illis, et ab iisdem discamus.* Grasw. — Confirmat Polybius lib. VI. *Romani*, inquit, *ut si qui alii, mores facile mutant, ut quod est melius aemulentur.* Asserit Tacitus III. Annal. 27. *Accitis quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae.* Praetendit sententiae suae Claudius

apud eundem lib. XI. cap. 24. *Maiores hortantur, uti paribus consiliis Rempublicam capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit.* Eandem rem in civibus suis laudat apud Lucian. in lib. de Gymnasiis Solon, ad Anacharsidem: *Persuasissimum habe, Athenienses sibi nequaquam dedecori ducturos, ab homine peregrino et barbaro ea perdiscere.* Imo hac potissimum de causa Plato et ipse suscepit peregrinationem, et civibus suis, non uno loco lib. XII. de LL. commendavit, *ut patriae urbi communicarent, si quid alibi reperissent ei futurum et usui et ornamento.* Ut proinde Chinenses, qui alias oculatissimi, et Argo, qui totus fuit oculeus, circumspectiores haberi volunt, hic talpa caeciores merito debeant aestimari, dum se, a communi aliorum populorum commercio sponte distrahunt, neque ulli civium, imperii limites impune excedere, permittunt. Adde notam ad Flori lib. I. cap. 24. §. 1. RUPERT.

QUO MINUS INSTITUTA ALIENA, SI MODO PROBA ERANT, IMITARENTUR. Minus verbose dici poterat, *aliena, modo proba, imitabantur.* GRUT.

ARMA ATQUE TELA MILITARIA A SAMNITIBUS. Hoc notatu dignum, nam non temere apud alios reperias auctores: nisi quis hunc locum corruptum putet, et pro *Samnitibus*, *Sabinis* legendum, aut alium quempiam populum, ab Roma non nimium distantem. GLAR. — Glareanus, cum de Samnitibus tale nihil legisset, emendare tentabat, vel potius audebat, *Sabinis* pro Samnitibus, ductus fortassis auctoritate Plutarchi in Romulo: et id adseverant Livius lib. IX. Florus lib. I. cap. 16. Dionys. lib. III. Antiq. Strabo lib. V. Athenaeus tamen de Romanis: *Θυρεοῦ χρῆσιν παρὰ Σαμνιτῶν ἔμαθον.* Per arma autem Samnitum nihil aliud intellego, quam scuta, tegumentum, seu spongiam pectoris, ocreas et alia quae *ornamenta* a veteribus fuisse nominata, eleganter docuit Lipsius lib. II. cap. 17. Saturnal. et in nupero libro *Πολιορκητικῶν.* Telis significari aio gladios, hastas, lanceas. Et de hastis Samnitum colligas ex Festo: *Populis Samnitibus nomen impositum, ait Verrius, pro-*
394 *pter genus hastarum, quae* Saunia adpellant Graeci.* Paulus tamen Diaconus lib. II. cap. 20. *Samia, non Saunia* hastas illas fuisse dictas scribit: *Quarta decima Samnium intra Campaniam et mare Adriaticum, Apuliam, a piscaria incipiens habetur. In hac sunt urbes, Theate, Anfidena, Hisernia, et antiquitate consumta Samnium, a qua tota provincia nominatur, et ipsa harum provinciarum caput, ditissima Beneventus. Porro Samnites nomen accepere olim ab hastis, quas ferre solebant, quasque Graeci Samia adpellant.* Ubi vides diversum sentire a Festo. Sane *Samia* magis Latina quam Graeca vox videatur. Hinc *Samiare* antiquum verbum acuere, et *Samius* acutus. Tutius igitur est ex Festo restituere Diacono *Saunia.* Hesychius: *σαυνίον, ἀκόντιον βαρβαρικόν.* quam lectionem Plinius confirmat lib. III. cap. 12. *Samnitium, quos Sabellos et Graeci Saunitas dixere.* Coronidem faciat Livii locus de armis Samnitum: *Samnites praeter ceteros apparatus, ut acies sua fulgeret, novis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant, scuta alterius auro, alterius argento caelaverunt. Forma erat scuti, summum latius, qua pectus atque humeri teguntur, fastigio aequali: ad imum, cuneatior, mobilitatis caussa. Spongia*

pectori tegumentum, si sinistrum crus ocrea tectum, galeae cristatae. COLER. — Quorum tamen bonam partem postea, assumpta Graeca armatura, mutarunt. Polyb. lib. VI. *Ὁ δὲ καθοπλισμὸς τῶν ἱππέων νῦν μὲν ἐστι παραπλήσιος τῷ τῶν Ἑλλήνων· τὸ δὲ παλαιὸν πρῶτον μὲν θώρακας οὐκ εἶχον, καὶ τἆλλα. Armatura porro equitum nunc quidem Graecanicae est similis: at non ita olim. Iam primum loricas non habebant* etc. Et inferius: *Διόπερ ἀδοκίμου τῆς χρείας οὔσης ταχέως μετέλαβον τὴν Ἑλληνικὴν κατασκευὴν τῶν ὅπλων. Quare cum magistra experientia has reprobarent, Graecanicam armorum instructuram suae loco facile usurparunt.* GRASW.

TELA MILITARIA AB SAMNITIBUS etc. Athenaeus libr. VI. *Καὶ περὶ Σαμνιτῶν δὲ ἔμαθον θυρεοῦ χρῆσιν.* Vide et Livium lib. I. de Magistratuum insignibus. ALD.

INSIGNIA MAGISTRATUUM. Livius lib. I. *Me haut poenitet, eorum esse sententiae, quibus et adparitores et hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumta est, numerum quoque ipsum ductum placet, et ita habuisse Hetruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint.* Ab iisdem caerimonias quoque sumserunt; ut Valerius, Livius, Festus adtestantur. COLER.

A TUSCIS PLERAQUE SUMSERUNT. In iisdem [codd. membr.] *ab Tuscis.* RIVIUS. — Ciacconii et Rivii Codd. *ab Tuscis.* et sic e nostris Arond. Reg. L. 1. 3. Marckii λ. Pemb. Codex B. Pub. Venetae. Martin. Eos sequor. Multi etiam, *ab Samnitibus.* WASSE.

IMITARI QUAM INVIDERE BONIS MALEBANT. Vide notam ad cap. 8. RUPERT. — Graecorum adagium spectat, cuius meminit Cent. VI. 74. Diogenianus, *Μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται.* apud quem, ut id obiter moneam, Cent. XIV. 14. lege *ὑπό τινων βουλευομένων.* Corrige etiam Zenobium Cent. IV. 63. *Ἐπὶ τὰς φάτνας.* IV. 14. 32. lege *ἀκριβεστέρα τῆς ἡμέρας.* Proverbium hoc usurpat Varro in Papiapae. imo quidni inquies ex illo Graeci? Fieri non potuit: est enim Zeuxis dictum, qui Olymp. XCV. claruit. Plinius Nat. Hist. XXXV. 9. Adeoque sibi in illo placuit Zeuxis, ut versum subscriberet celebrem ex eo, *Invisurum aliquem facilius, quam imitaturum.* Idem Apollodoro, eius coaetaneo, tribuit Plutarchus de gloria Athen. pag. 346. Sallustium sequitur Apuleius Flor. IX. *Quoniam in magna civitate hoc quoque genus invenitur, qui meliores* obtrectare malint, quam imitari. Etiam Boëtius in Praedicam. Aristotelis II. pag. 143. *Cum Romani semper fuerit moris, quod ubique gentium pulchrum esset, atque laudabile, id magis ac magis* imitatione *honestare.* Quae supra habent Codd. *arma atque tela* etc. ea, ut importuna, inducenda sunt. Error natus ex minus frequenti usu *τοῦ postremo*, in secundo loco. WASSE.

* SED EODEM ILLO TEMPORE. Quo *populi libertatem non acerbitate* 395
suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. GRASW.

ANIMADVERTEBANT IN CIVIS, DE CONDEMNATIS SUMMUM SUPPLICIUM. Haec ex recent. man. in marg. Pemb. heic Ar. et γ. *animum advertebant.* lectio haudquaquam spernenda, pro *animadvertere.* Varro

de Vita Pop. Rom. scripsit, *animo advertere.* De qua re vide Nonium in *Paupertates.* Hunc sequitur etiam Cl. Mamertus de Statu animae lib. I. pag. 717. Neque aliter legendum apud Vitruvium II. 9. X. 22. ex auctoritate Codicis Arondel. Solet Auctor iste voces hasce dividere, ut in Praefat. ad lib. V. *Cum ergo haec naturali modo sint a maioribus observata*, animoque advertam etc. Adde lib. VIII. 5. Wasse. — Vid. Hottomannus in Ciceron. Orat. Tom. I. Part. I. pag. 413. b. Broukh.

Alia huiuscemodi fieri coepere. Vox ultima non est admodum necessaria. Grut.

Tunc lex Porcia. *Porcia tamen lex solum pro tergo civium lata videtur: quod gravi poena, si quis verberasset necassetque civem Romanum, sanxit.* Grasw.

Quibus legibus exsilium damnatis permissum est. *Tò legibus* in quibusdam non est: sed quia id codex habet Fabricianus, nihil immuto. saepe enim veteres antecedens repetunt, ipsique relativo adiungunt: id quod alias quoque est a nobis annotatum. Sed et *tum lex Porcia*, pro *tunc*, manuscriptum habet. Rivius. — Nihil defuerit ad sonium, si inducerentur aliquot voces, fieretque, *tum lex Porcia, aliaeque paratae, quibus exsilium* etc. Grut. — Omittunt vocem *legibus* L. 1. 3. Ar. sed retinenda. Cicero in Verrem: *Advenit* dies, quo die ex instituto. Caesar: *Erant omnino* itinera *duo, quibus* itineribus. Caeterum de *Lege Porcia* etc. vide Livium X. 9. postremo, quae ad haec respondit Cicero Catilinar. IV. §. 20. Wasse.

Quo minus novum consilium capiamus. Mersoburgense, *consilium novum*, ut adiectivum sequatur. Rivius.

Profecto virtus atque sapientia maior in illis fuit. Eiusdem farinae sunt, quae Pericles instillat civibus suis apud Thucydidem: *Cavete, ne deteriores maioribus vestris in utroque videamini; qui labore potentiam hanc sibi pararunt, non ab aliis acceperunt: et non solum ipsi tenuerunt, sed ad nos etiam incolumem transmiserunt.* Est autem turpius, re possessa spoliari, quam conatu frustrari. Cic. pro L. Manilia in eandem sententiam: *Videte, ne, ut maioribus vestris pulcerrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, id, quod accepistis, tueri et conservare non posse.* Rupert.

In illis fuit. Praepositionem respuunt Ar. Digb. etiam infra: *in nobis* Digb. idem facit. sed magis recte atque vetuste caeteri. Cicero de Amic. *Quibus* in ipsis inest *caussa cur diligantur.* et Fin. II. 51. *Tanta vis* inerat in *verbis.* Cur bene parta vix retinentur, in Olynth. I. orator ita docet: *Τὸ γὰρ εὖ πάττειν παρὰ τὴν ἀξίαν, ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται· διόπερ πολλάκις δοκεῖ τὸ ΦΥΛΑΞΑΣΘΑΙ τἀγαθὰ τοῦ ΚΤΗΣΑΣΘΑΙ χαλεπώτερον εἶναι* etc. Idem alia ait Ol. pag. 25. *Πολὺ γὰρ ῬΑΙΟΝ, ἔχοντας ΦΥΛΑΤΤΕΙΝ, ἢ κτήσασθαι πάντα πέφυκε.* Rem pluribus exsequitur Xenophon Hist. Cyri VII. *Μέγα μὲν γὰρ, οἶμαι, ἔργον καὶ τὸ ἀρχὴν καταπρᾶξαι, πολὺ δ᾽ ἔτι μεῖζον τὸ ΛΑΒΟΝΤΑ ΔΙΑΣΩΣΑΣΘΑΙ. Τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν πολλάκις τῷ τόλμαν μόνον παρασχομένῳ ἐγένετο. Τὸν δὲ λαβόντα κατέχειν, οὐκέτι τοῦτο ἄνευ*

*σωφροσύνης, οὐδ᾽ ἄνευ ἐγκρατείας, * οὐδ᾽ ἄνευ πολλῆς ἐπιμελείας γίγνεται.* 396
pro *parta* Reg. *parata.* L. 2. pro *opibus* habet *copiis.* Martin. non male *placet igitur d.* omisso *eos.* Wasse.

Ita censeo: publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos. Hanc Caesaris sententiam ita explicat Tullius IV. in Catilinam: *Itaque municipiis dispertiri iubet. Adiungit gravem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, et digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum levare possit, eripit etiam spem, quae sola hominem in miseriis consolari solet. Bona praeterea publicari iubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore animi ac corporis et omnes scelerum poenas ademisset.* Hoc autem supplicii genus a maiorum more minus abhorrere, liquet ex Liv. lib. IX. *Qui se Hernicum civem dixerat, seorsim in custodia habitus: eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: et cum quaesitum esset, delectu an voluntarii pro Samnitibus adversus Romanos bellassent, per Latinos populos custodiendi dantur.* Item lib. XXVI. *Trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi, alii, per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati, variis casibus perierunt.* Grasw.

Publicandas eorum pecunias. Perduellionis crimine damnatis, omnes facultates eripi antiquitus solitae, non Romae tantum, sed et Athenis. Siquidem, ut scribit alicubi in quadam Epistola ad M. Brutum Cicero, *etiam Themistoclis liberi eguerunt.* Ita Sp. Melii, affectatae tyrannidis rei, bona vendere atque in publicum redigere, quaestores a Senatu esse iussos, scribit Livius. Ita M. Lepidi bona a Senatu publicata, quia secutus Antonii sectam, ut ex eiusdem Ciceronis dicta ad Brutum epistola apparet. Primus vero publicationem bonorum, ad omnia crimina publica, traxit C. Iulius Caesar, *qui*, ut ait Suetonius, *parricidas, bonis omnibus, reliquos dimidia parte mulctavit:* tenuitque ea lex sub Augusto: qui tamen, quum multis divitibus, vel dimidia pars, nimiae essent opes, et in ipso exsilio causa luxus, sanxit, ut iis omnibus, quibus aqua et igni interdictum, id est, ICtorum verbo, deportatis, non plus possidere liceret quingentis millibus nummum, hoc est, nostra moneta, ex computatione Budaei, duodecim millibus et quingentis coronatis aureis. Auctor Dio Cocceius lib. LVI. Intenditque iterum saevitiam eam Tiberius, lata lege, qua interdictis aqua et igni, ademta est omnis testamenti factio. Idem Dio Cocc. lib. LVII. Quam legem interpretatur Caius ICtus lib. VIII. ff. *qui testamenta facere possunt.* Rupert. — Plutarchus in Cic. *Περὶ δὲ δημεύσεως χρημάτων ἐνίστατο Καῖσαρ, οὐκ ἀξιῶν τὰ φιλάνθρωπα τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἐκβαλόντας, ἐπὶ χρήσασθαι τῷ σκυθρωποτάτῳ.* pag. 871. Non tamen contradicit Sallustio; nam haec accidisse post latam in Catilinarios sententiam ex ipsomet constat. Infra etiam ait remisisse Consulem hanc de publicandis bonis sententiae partem. Sallustium male capit Dio pag. 46. *Κἂν διαδράσῃ τις, ἐν πολεμίων μοίρᾳ, τὴν πόλιν, ἐξ ἧς ἂν φύγοι εἶναι.* Noster illum solummodo hostis loco futurum, qui de mutanda sententia aut ad Senatum aut per Tribunos ageret. confer omnino Cic. IV. Catil. §. 8. Pemb. *existumare*

contra, omisso *cum*, pereleganter, quod haeret tamen inter lineas. WASSE.

IPSOS IN VINCULIS HABENDOS. Cicero in Cat. IV. cap. 4. 5. Super hoc more videndus Asconius in Milonem cap. XIV. pag. 850. BROUKH.

PER MUNICIPIA. Observa morem Populi Romani in reorum custodia. Nam quos in carcerem non coniiciebant, eos vel militibus, vel fideiussoribus, vel etiam sibi committebant, ut ait lib. I. ff. de Custod. reor. vel eos magistratibus custodiendos tradebant: vel per oppida Italiae dividebant: cuius moris nobile exemplum in illis mille Achaeis, quos bello
397 Persei confecto Romani * in Italiam acciverunt. Quemadmodum autem ad magistratus, sive privatos fideiussores, aut vades, periculum ex evasione custodiarum spectavit, sic ad urbes, sive municipia, quibus rei fuerant traditi, ita ut oppidani pro hostibus et perduellibus haberentur, sicuti a Dione observatum est. CASAUB. — Cicero Orat. IV. *Vincula vero et ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefariis sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri iubet.* Adiunxerat in sua oratione Caesar, ut idem Cicero inquit, *poenam municipiis, si quis eorum vincula rupisset.* COLER.

CUM POPULO AGAT. Ita Codd. et Hegesippus II. 10. Quid sit *cum populo agere,* docet Agellius XIII. 14. Cicero IV. Catilin. §. 8. *Sancit, ne quis eorum poenam quos condemnat* aut per senatum aut per populum *levare possit.* Dio: *ἐπὶ τῷ μήτε περὶ ἀδείας ἔτι αὐτῶν χρηματισθῆναί ποτε.* Nos: *treat with.* Plautus Rud. III. 2. Ago cum illa, *ne quid noceat meis popularibus.* Operarius: *Illi praecipio.* inepte. pro, *ad senatum referre* apud illum est, *χρηματίζειν γνώμην εἰς τὴν βουλὴν εἰσφέρειν.* Quam formulam servat Poëtarum doctissimus Aen. III. 85.

Delectos populi ad proceres, *primumque parentem*
Monstra deum refero, et quae sit sententia posco.

Vide Senecam de Tranquil. cap. XV. et Manutium de Senatu cap. de iure referendi. WASSE.

CAP. LIII.

POSTQUAM etc. Ante quam Catonem rogaret, habuit Cicero eam orationem, quae nunc legitur inter Catilinarias quarta. Vid. Manutius in Tom. II. Orat. P. I. pag. 98. a. et Cic. Catil. IV. cap. 4. BROUKH.

CAETERI VERBO etc. Hanc Caesaris orationem tantum potuisse, Suetonius ait, ut Silanum, si non de sententia decedere, eamdem tamen interpretatione lenire coëgerit. Multis praeterea, et in his Q. Ciceronis fratre adsentientibus, aegre tamdem Catoni succubuisse. Vide Plutarch. in Caesare. COLER.

CETERI VERBO, ALIUS ALII VARIE ADSENTIEBANTUR. In quibusdam antiquioribus est *assentiebant*, sed eodem sensu; nam quamvis hodie fere *assentior* dicimus, veteres tamen et *assentio* dicebant, ut est a Gellio annotatum; sed et Cicero saepe est hac terminatione usus. Diomedes tamen *assentiebantur* hic legit lib. I. quo loco testatur non *assentio* solum, sed et *assentior* dici. RIVIUS. — Ita ferme MSS. nisi quod Commelin. *verbo illius alii varie.* GRUT.

ALIUS ALII VARIE ADSENTIEBANTUR. Viri docti mendosum locum putant. Ego in tanta codicum convenientia, insuper accedente Diomedis accuratissimi scriptoris auctoritate, nihil quicquam mutandum duxerim. Plures dixisse sententiam quam hic a Crispo commemorantur, docet Tullius libro duodecimo epistola ad Atticum XXII. et Flavius Vopiscus Aureliano. Ita vult propter varias sententias, varium variorum fuisse assensum. PUTSH. — Luctatius Catulus Caesaris orationem primus impugnavit. Plutarch. in Cic. pag. 871. Nam Cato admodum adolescens, et pene inter ultimos sententiam rogatus hanc orationem habuit, teste Velleio Paterculo II. 35. quae ab actuariis Ciceronis excepta est. Vide Plutarchum in loco supra laudato. Markii λ. *verbo eius alii varie.* sed secunda vox ab alia manu est, ut ex litura patet. L. 1. L. 3. Martin. *assentiebant.* Recte sane, et ni alia omnia Codd. in textum recepissem. sic enim Plautus in Amph. II. 2. 193. *Mihi quoque assunt testes, qui illud quod ego dicam* assentiant. et in Rudente IV. 3. 36. GR. *Mare quidem commune certo est omnibus.* TR. assentio. Ovid. III. Metam. vs. 406.

— — Assensit *precibus Rhamnusia iustis.*

Sic etiam Cicero, Sueton. Vespas. cap. 6. Tacit. Hist. V. 3. Curtius V. 12. 3. assentiebat *vultu Darius.* ubi Codex Petrensis *assentiebantur*, sed * 398
male. Vide eundem IV. 13. et V. 7. Sic Apuleius, Virgil. alii. Quod auctor dicit, *verbo alius,* id signate quidem. Livius III. 14. *Sententiam igitur peregit, nullum placere* etc. *fieri, omnesque ita accipiebant, privatos eos a Claudio iudicatos: multique ex Consularibus verbo* assensi sunt. Consul enim non omnes rogabat, qui in senatu aderant, sed Senatores dumtaxat; caeteri autem solummodo assentiebant illis, qui sententias dixerant. vide Festum et Agellium de pedariis Senatoribus. WASSE.

AT M. PORCIUS CATO, ROGATUS SENTENTIAM. Pulcherrima de hac sententia exstant verba M. Tullii in oratione pro Sextio: *Consule me, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cuius invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat: dixit vehementer, egit acriter, ea quae sensit prae se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum suum non videret: sed in tanta Reipublicae tempestate nihil sibi, nisi de patriae periculis, cogitandum putavit.* GRASW.

CATO SENTENTIAM ROGATUS. De animadversione Catonem primum sententiam dixisse, putabat Brutus apud Ciceron. lib. XII. Epist. 21. ad Attic. Sed frustra, cum omnes ante dixerint praeter Caesarem, ut ibidem contendit Cicero. COLER.

CAP. LIV.

LONGE MIHI ALIA MENS EST, P. C. CUM etc. ET CUM etc. Demosthenes Olynthiaca tertia: *Οὐχὶ ταὐτὰ παρίσταταί μοι γινώσκειν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν τε εἰς τὰ πράγματα ὑποβλέψω, καὶ ὅταν εἰς τοὺς λόγους,*

οὓς ἀκούω. τοὺς μὲν γὰρ etc. Ald. Manut. — *Aliena* γ. λ. et L. 2. *alia mihi*, Servius pag. 373. et 933. *alia mihi*; recepta lectio rotundior. Wasse. — Servius ad I. Aen. 17. istud *alia* primus reposuit Ang. Decembrius II. de Polit. Liber. pag. 124. Intruserant enim *aliena* mali paedagogi. Ceterum vid. Cicero ad Attic. XII. 21. loco unice huc faciente. Hoc vero Catonis principium ad verbum ex princip. III. Olynth. Demosth. expressum esse notat Muretus in Cicer. Catilin. IV. cap. 4. pag. 726. a. Broukh.

Pericula nostra. B. Pub. *nostri*. Infra *focis suis* pronomen abest ab L. 2. Reg. *ab illis cavere*, quod rotundius est. Arondel. *vos appello ego. evenerit* Norvicenses, Martin. Bodl. non bene. Hegesip. IV. 29. *si pericula praevenerint*, frustra consules. Wasse.

Et cum sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Duo e manuscriptis, *mecum ipse repeto*. nec aliter Florentinum. Rivius. — *Mecum reputo* Arondel. *Ipse mecum* Cod. B. Pub. Digb. et Reg. omittunt. Wasse.

Aris atque sociis suis bellum f. Quatuor libri *aris atque focis suis* repraesentant, quod non improbo, formula ubique obvia. Cicero de Natura Deorum tertio: *Est enim mihi tecum pro aris et focis certamen.* Agellius libro decimonono, capit. nono: *Tum ille pro lingua patria tanquam pro aris et focis, animo irritato indignabundus.* Infra: *Meminerint se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis certare.* Putsch.

Res autem monet, cavere ab illis magis. Ad hunc locum erudite quaedam et iucunde disserit Scipio Gentilis, palmarium decus Italorum, lib. I. Parerg. cap. 31. Videtur autem Sallustius illud Lycurgi contra Leocratem adumbrare voluisse: *Καὶ διὰ τοῦτο ἄν τις αἰσθήσηται μέλλοντας αὐτοὺς τούτων τι ποιεῖν ἀποτείνειν συνώμοσαν. εἰκότως. τῶν μὲν*
399 *γὰρ ἄλλων ἀδικημάτων ὑστέρας δεῖ τετάχθαι τὰς τιμωρίας. * προδοσίας δὲ δήμου καταλύσεως προτέρας. εἰ γὰρ ποιήσεσθε τοῦτο τὸν καιρὸν ἐν ᾧ μέλλουσιν ἐκεῖνοι κατὰ πατρίδος φαῦλόν τι πράττειν, οὐκ ἐστὶν ὑμῖν κατὰ ταῦτα δίκην παρ᾽ αὐτῶν ἀδικούντων λαβεῖν.* Coler. — *Τὸν γὰρ ἐχθρὸν οὐχ ὧν δρᾷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοίας προσαμύνεσθαι χρὴ, εἴπερ καὶ μὴ προφυλαξάμενός τις προπείσεται. Hostis iniuria non ea tantum, quam infert, sed etiam quam inferre cogitat, propulsanda est: quoniam nisi quis sibi praecaverit, prior detrimentum accipiet.* Thucydid. lib. VI. *Incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.* Philipp. II. Grasw.

Nam cetera maleficia. Ita libri vetustatis minimae: nam mediae *maledicta*: supremae, *malefacta*; quomodo etiam editio prima. Grut. — Venet. 1470. 1478. *malefacta*, caeteri *maleficia*, qua voce usi Plautus, Cicero, Caesar, Suetonius etiam Aug. XXXII. Cato Fr. cap. LVIII. malefacta *benefactis non redemtitavere. Ne quod autem* maleficium *negotiumve* impunitate *vel mora* elaberetur. Tacitus III. 50. *dicta a* maleficiis *differunt*. et pro *incantamentis* apud eundem, uti *malae artes* apud Apuleium. Semel occurrit apud Nostrum Iug. XXXVII. et opponitur *beneficio*, ubi Codd. nihil movent. vocem *malefacta* habes apud Ennium,

Lucretium, et Nostrum in hac ipsa oratione, quos sequitur Apuleius Apolog. I. *Ego numquam studui* malefacta *cuiusquam* cognoscere. et Arnobius pag. 73. Caeterum locum ex Isocratis Archidamo expressum puto, pag. 199. *Ὑπὲρ ὧν χρὴ βουλεύεσθαι, καὶ ἀγανακτεῖν, ὅτ᾽ οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον· ἀλλὰ νῦν σκοπεῖν, ὅπως μηδὲν συμβήσεται τοιοῦτο.* Antiphont. Orat. XIV. pag. 133. *Ἐν ᾧ χρὴ πολλὴν πρόνοιαν ἔχειν, μέλλοντας ἀνηκέστερον ἔργον ἐργάζεσθαι. ἐν μὲν γὰρ ἑκάστῳ πράγματι, καὶ ὀργῇ χρησαμένους, καὶ διαβολῇ πειθομένους ἔλαττόν ἐστιν ἐξαμαρτεῖν (μεταγνοὺς γὰρ ἔτι ὀρθῶς βουλεύσαιτο) ἐν δὲ τοῖς ἀνηκέστοις πλέον βλάβος τὸ μετανοεῖν, καὶ γνῶναι ἐξημαρτηκότας.* Confer Dinarchum pag. 66. Pseudo-Latronem cap. XXXVII. Wasse.

Caetera maleficia tum persequare ubi facta sunt. *Nam a legibus delicta puniri* etc. *ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. Sic a maioribus institutum, ut si anteissent delicta, poenae sequerentur.* Tacitus III. Annal. Et XV. *Nam culpa quam poena tempore prior, emendari quam peccare posterius est.* At huius delicti alia ratio. Grasw.

Hoc nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustra iudicia implores. Thucyd. lib. VI. *Καὶ ἐνθένδε ἄνδρες οὔτε ὄντα οὔτε ἂν γενόμενα λογοποιοῦσιν, οὓς ἐγὼ οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλ᾽ ἀεὶ ἐπίσταμαι, ἤτοι λόγοις γε τοιοῖςδε, καὶ ἔτι τούτων κακουργοτέροις, ἢ ἔργοις, βουλομένους, καταπλήξαντας τὸ ὑμέτερον πλῆθος, αὐτοὺς τῆς πόλεως ἄρχειν. ὧν ἐγὼ πειράσομαι, ἤν γε ὑμεῖς ἐθέλητε ἕπεσθαι, μή ποτε ἐφ᾽ ἡμῶν τι περιϊδεῖν γενέσθαι· ὑμᾶς μὲν τοὺς πολλοὺς πείθων, τοὺς δὲ τὰ τοιαῦτα μηχανωμένους κολάζων, μὴ μόνον αὐτοφώρους, (χαλεπὸν γὰρ ἐπιτυγχάνειν) ἀλλὰ καὶ ὧν βούλονται μὲν, δύνανται δ᾽ οὔ. Sunt enim quidam in hac urbe homines, ea quae neque sunt, neque futura, verbis facientes. Quos ego non nunc primum, sed cum olim deprehendi, conantes, huiusmodi rumoribus, vel malignioribus, imo et factis, vestrae multitudini metu incusso, huius civitatis imperio potiri. Quorum quicquam, si vos sequi me vultis, ego nostro tempore ne fiat providebo, vos quidem verbis in meam sententiam inducens, de iis autem qui talia machinantur, supplicium sumens; non modo cum manifesto fuerint deprehensi, (arduum enim hoc fuerit) sed etiam ob ea, quae, etsi non potuerunt, tamen voluerunt efficere.* Nec iniuria. Nam, autore Seneca in Excerpt. lib. IV. Contr. 7., *omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Saepe honorata virtus est, ubi eam fefellit exitus. Scelera quoque quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur.* Grasw. — Hanc sententiam, vel Cato, vel Sallustius, hausit ex Lycurgo oratore, adversus Leocratem. V. Scip. Gentil. lib. I. de Coniur. pag. 38. et lib. I. Parerg. cap. 31. Picc. disp. 42. Parerg. 3. et disp. 50. ϑ. 37. Sic apud Tacitum lib. II. Annal. cap. 31. *Silio res novas moliente, Imperatori Claudio suaserunt amici, iret in castra, firmaret praetorias cohortes, securitati ante quam vindictae consuleret.* Rupert.

* Qui semper domos, villas, signa, tabulas vestras pluris, 400
quam Rempublicam fecistis, si ista cuiusquemodi sint. Livius lib. XXX. *Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecuniae damnum*

stimulat. *Itaque cum spolia victae Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatus gentes Africae cerneretis, nemo ingemuit; nunc quia tributum ex privato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis.* GRASW.

VILLAS. Villae semper inter huiuscemodi oblectationes. Tacit. III. 53. *Quid enim primum prohibere et priscum ad morem recidere aggrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerum?* etc. Noster supra, *domos atque* villas *in urbium modum aedificatas.* Seneca eleganter: *Nemo ipsorum est, qui non Remp. turbari malit, quam suam* comam. E contra Xenophon Hist. Gr. I. 450. *Αἰσχρόν μοι ἐστὶν, ἐκεῖνον περὶ πλείονος ποιεῖσθαι, ἢ τὴν Πόλιν.* Hinc sua Noster. Cic. pro Sulla LIX. *Illud erat hominum genus horribile et pertimescendum, qui tanto* amore *suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres.* Crassum, ni fallor, perstringit, nam de sua aetate verba facit. WASSE.

CUIUSCUMQUEMODI. Sic nostri omnes, Dictys autem *cuiuscemodi*, aut *cuiusquemodi*, ut II. 18. et ad finem cap. 27. qui paulo infra haec habet: *Per idem tempus Chryses* etc. *ad naves venit, praeferens Dei vultus et quaedam ornamentorum templi eius, quo facilius recordatione praesentis numinis veneratio sui Regibus incuteretur.* lego, *Dei cultus.* Eo sensu Noster, *multus pueritiae* cultus. Homerus,

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος,
Χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ.

Sed ut revertamur, firmat hanc Sallustii lectionem Sulpitius Severus Dialog. III. 2. *Opera illius* cuiuscumquemodi *hominem fuisse damnatum.* WASSE.

OTIUM PRAEBERE. Alius nescio quis dixisset, *ludum dare voluptatibus.* idque *Ἑλληνικὸν ἰδίωμα* resipit. COLER.

EXPERGISCIMINI ALIQUANDO ET CAPESSITE REMPUBLICAM. Livius lib. XXVI. *Respublica incolumis et privatas res facile salvas praestat: publica perdendo, tua nequiquam serves.* GRASW.

CAPESSITE REMPUBLICAM. Sic Cicero loquitur ad Lentulum: *Mea ratio fuit alia, quod neque desipiente populo, neque integra re mihi ad consulendum, capesseremne Rempubl. implicatus tenebar.* Glossae: *capesso, λαμβάνω.* Alibi: *capesseret, ἐπιδιώξει.* COLER. — Sententia vere Catoniana, id est, sapiens. Qua nihilo deteriora reperiamus apud Thucyd. lib. II. in orat. Periclis: *Republica incolumi longe felicior est rerum privatarum status, quam si singulis civibus prosperae res sint, rerum vero summa afflicta. Cui enim privatae res laetae sunt, patria perdita ipse nihilominus perit: at cui adversae sunt res, in patria felici longe facilius servatur. Respublica privatos casus sustinere potest: publicas vero clades singuli tolerare nequeunt.* Eidem assensum praebet Cic. I. ad Attic. Epist. 18. vide ad hunc locum omnino Manutium. *Quidam ita sunt stulti, ut, amissa Republica, piscinas suas fore salvas sperare videantur.* Quae nunquam lego, quin etiam exemplo recorder illorum eiusdem pro L. Manilia: *Multorum civium calamitas a Republica seiuncta esse non potest.* Denique hinc interpretatione iuvantur illa Velleii Paterculi lib. II. cap. 3.

P. Scipio Nasica, quicquid publice salutare non esset, privatim alienum existimabat. Adde Hug. Grot. I. de I. B. ac P. cap. 4. n. 3. pag. 73. Cam. Cent. III. cap. 49. Val. Max. lib. V. cap. 6. pr. *Eversa domo, intemeratus reipublicae status manere potest: urbis ruina penates omnium trahat necesse est.* RUPERT.

NON NUNC. Regio, Bodl. γ. λ. abest. *nunc* retinent tamen L. 3. Ven. Mart. *Nam nunc* Balliol. * Reg. abest etiam *aliquando*, sed male, 401
nostri enim omnes retinent, nec aliter Scholiasta ad II. Theb. Statii, pag. 72. Caeterum illud *voluptatibus otium praebere* exponit Pricaeus ad oram sui libri ex Sirachide XXI. 1. *εἰ θέλετε ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν ὑμῶν εἰρηνεύειν.* non enim eo sensu locutus est Noster quo Iuvenalis III. 223.

— — *si potes avelli Circensibus.*

Confer Cic. pro Rosc. Amer. §. 16. WASSE.

NON AGITUR DE VECTIGALIBUS. Quae tamen causa quanta sit, ostendit locus Polybii lib. VII. *Πολλῶν γὰρ ἔργων ὄντων τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν τιμητῶν διὰ πάσης Ἰταλίας, εἰς τὰς ἐπισκευὰς καὶ κατασκευὰς τῶν δημοσίων, ἅ τις οὐκ ἂν ἐξαριθμήσαιτο ῥᾳδίως, πολλῶν δὲ ποταμῶν, λιμένων, κηπίων, μετάλλων, χώρας, συλλήβδην ὅσα πέπτωκεν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων δυναστείαν, πάντα χειρίζεσθαι συμβαίνει τὰ προειρημένα διὰ τοῦ πλήθους. καὶ σχεδὸν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντας ἐκδεδέσθαι ταῖς ὠναῖς καὶ ταῖς ἐργασίαις ταῖς ἐκ τούτων· οἱ μέν ἀγοράζουσι παρὰ τῶν τιμητῶν αὐτοὶ τὰς ἐκδόσεις, οἱ δὲ κοινωνοῦσι τούτοις· οἱ δ' ἐγγυῶνται τοὺς ἠγορακότας· οἱ δὲ τὰς οὐσίας διδόασιν περὶ τούτων εἰς τὸ δημόσιον. Quum enim multa sint, quae a Censoribus locantur; partim sarta tecta operum publicorum per Italiam, quae difficile sit enumerare; partim vectigalia fluminum, portuum, hortorum, fodinarum, agrorum, denique omnia quae ditione Romana continentur: cuncta haec a populo exercentur: adeo ut paene ad unum omnes redemptionibus, quae earum rerum fiunt, et curationibus operum sint impliciti. Alii enim a Censoribus locationes per se emunt; alii cum his societatem habent; alii horum nomine bona sua in publicum addicunt.* Ad omnes ergo vectigalia fere attinebant. Magnum momentum in Republica. Unde Tacitus lib. XIII. Annal. *Cur enim, si Rempublicam egere libertate Senatoria crederet, tam levia consectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet, dissuaderetve?* Et inferius: *Eodem anno crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti iubeat, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere Senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus respubl. sustineretur, diminuerentur. Quippe sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a Consulibus et Tribunis pl. constitutas; acri etiam populi Rom. libertate. Reliqua mox ita praevisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent.* M. Sen. Controv. XXXIII. *Manifesta statim Reipublicae damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia deminuta.* En damna publica: sed nec minus pri-

vata. Nam *unde regnaret iudiciariis legibus divulsus a Senatu eques, nisi ex avaritia, ut vectigalia Reipubl. atque ipsa iudicia in quaestu haberentur.* Flor. lib. III. cap. 12. GRASW.

NEQUE DE SOCIORUM INIURIIS. Codex Fabricianus, *non de sociorum iniuriis.* id quod et acrius est et lepidius. eodem modo ex impressis quidam. RIVIUS. — Vide Lycurgum pag. 49. et 128. WASSE.

LIBERTAS ET ANIMA NOSTRA IN DUBIO EST. Tanto periculosius civile est, quam externum bellum. Polyb. lib. I. Διὸ καὶ τότε σαφῶς ἔγνωσαν ἡλίκην ἔχει διαφορὰν ξενικὸς καὶ διαπόντιος πόλεμος ἐμφυλίου στάσεως καὶ ταραχῆς. *Tum enim vero didicere liquido* (Carthaginenses,) *quantum à seditione civili ac tumultu externum et transmarinum bellum differat.* GRASW.

QUESTUS SUM. *Conquestus*; *multosque* Arondel. et Bodleianus annorum 450. *conquestus sum.* Infra L. 2 3. *ob eam causam* et Norvicensis 1470. ex interprete. WASSE. — De Catonis more dicendi in Senatu vide Ciceron. Praefat. Paradox. qui locus pulcre huc facit. Tangitur enim, nisi fallor, haec ipsa oratio. BROUKH.

MULTOSQUE MORTALES OB EAM CAUSSAM ADVERSOS HABEO. In MSS. est, ut et impressis vetustioribus, *multosque mortaleis ea caussa*
402 etc. pro, *ob eam caussam*, quomodo Terent. *Nec tu ea * caussa minueris haec quae facis.* Idem: *Et ea me hic restitisse gratia.* pro *eius rei gratia.* RIVIUS. — Quid refert, Cato? *Themistoclem illum conservatorem patriae non deterruit a Rep. defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullo ante servarat: nec Aristidis fuga, qui unus omnium meritissimus fuisse traditur* etc. Homines Graeci *inique a civibus suis damnati, atque expulsi, tamen quia bene sunt de civitatibus suis meriti, tanta gloria sunt, non in Graecia solum, sed etiam apud nos, ut eos a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant.* pro Sextio. GRASW. — Res perquam difficilis videtur, sic versari in Republica, ut cum nullo civium inimicitias geras, quum tot causae cotidie fere incidant, quae vel amicissimos inter se committere, atque etiam collidere solent. Quibus vero rationibus, simultates, atque inimicitias suorum civium, vir politicus declinare, atque honeste effugere possit, pulcre docet Plutarchus Praecepto Pol. VII. ubi inter alia suadet, *admonitionem acerbitate carere debere. Quemadmodum enim in instrumentis musicis, dissonantes sive discrepantes fides, ac nervos intensione laxationeve leniter ad modum musicum, et concentum reducere, artis est: sic etiam exorbitantes cives, ad officium leni obiurgatione revocare, civilis scientiae specimen est.* Utitur hac imagine Socrates quoque, sed in alia re: *Vita, velut organum, intentione et remissione aptata, iucundior redditur.* Ab hac vero lenitate prorsus abhorrebat Cato; nulla dulcedine, nullis facetiis obiurgationem temperans, adeoque facile inimicitias sibi concilians. Tamen non semper res patitur, blando quodam et iucundo motu hortari. *Quamdiu potest*, inquit Sen. I. de Ira 5., *legum praesidem civitatisque rectorem decet, verbis et his mollioribus ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatemque honesti et aequi conciliet*

animis, faciatque vitiorum odium et pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc et exprobret; novissime ad poenas, et has adhuc leves, et revocabiles decurrat. Ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi perire etiam pereuntis intersit. RUPERT.

MULTOS ADVERSOS HABEO. Erat illorum temporum status longo pessimus, ut Romanus sapiens indicat in lib. cui titulus, *In Sapientem non cadere iniuriam*, cap. 2. cuius verbis non credo alia clariorem facem Sallustio allucere posse. Sic enim de ipso Catone loquitur: *Cum ambitu congressus, multiformi malo, et cum potentiae immensa cupiditate, quam totus Orbis, in tres divisus, satiare non poterat, adversus vitia civitatis degenerantis et pessum sua mole sidentis, stetit solus; et cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit.* Nuper magnum illum Michaelem Hospitalium, Procancellariatus munero sub Carolo IX. Rege Galliarum functum, talem describit Thuanus, *Neminem illo multis retro seculis exstitisse*, inquiens, *tanto magistratu digniorem, qui maiore virtute ac constantia, ambitioni et avaritiae, in Aula grassantibus, sese opposuerit.* Ceterum huic hominum generi, quod contra tempora nititur et pugnat, verbis M. Tullii, *multi adversarii, inimici, invidi sunt; multa proponuntur pericula, multae inferuntur iniuriae; magni sunt experiundi et subeundi labores. Sudandum enim his est pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae pro Republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquamque etiam potentibus, dimicandum.* Haec fere et plura ille in Sextiana. Requiro tamen et hic moderationem. Non ita pugnaciter, inquam, cum temporibus pugnare debet Politicus, ut non aliquando prudenter cedat, et obsecundet, ubi opus fuerit: quod ipsum lib. XVI. Annal. Aruleno Rustico ingerens Paetus Thrasea, *Multum ante secum expendat*, monet, *quod tali tempore capessendae Reipublicae ingrediatur.* Atque haec ipsa Platonis quoque mens est, *qui tantum iubet contendere in Republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriae adferre oportere.* Citat hanc Platonis sententiam Cicero lib. I. epist. Fam. 9. ad Lentulum Procos. Quamdiu igitur spes erit aliquid proficiendi, tamdiu temporibus virtuti inimicis obluctabitur vir et civis bonus: sin iam deposita * et desperata est salus 403
civitatis, non se irrito labore conteret, nec incassum periculis obiiciet. *Frustra enim niti, neque aliud se fatigando nisi odium quaerere, extremae dementiae est*, ut ait noster Sallustius. Quod ipsum intelligens Solon, ille celeberrimus Atheniensium legislator, cum Athenas Pisistratus occupasset, videretque conatum omnem frustra esse pro libertate; arma et scutum ante fores Curiae ponens, *O patria*, inquit, *tibi et dictis et factis opitulatus sum:* atque ita domum abiit, in posterum quieturus, ut Plutarchus refert. RUPERT. — Vid. Gifan. Ind. Lucr. in hac re. RIVIUS.

QUI MIHI ATQUE ANIMO MEO NULLIUS UNQUAM DELICTI GRATIAM FECISSEM. Contra fieri solet, *ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda.* Porro ex hac sui praedicatione facile agnoscas et id verum esse, quod Tacitus in vita Agricolae: *Apud priores ut agere memoratu digna pronum magisque in aperto erat: ita ce-*

leberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt. Idem fecit et Pericles ad Athenienses, referente Thucydide lib. II. *Καίτοι ἐμοὶ τοιούτῳ ἀνδρὶ ὀργίζεσθε, ὃς οὐδενὸς ἥσσων οἴομαι εἶναι, γνῶναί τε τὰ δέοντα, καὶ ἑρμηνεῦσαι ταῦτα, φιλόπολίς τε καὶ χρημάτων κρείσσων. Ac mihi tali viro irascimini, qui nulli secundum me esse puto, aut in cognoscendis rebus, quae sunt faciendae, aut in explicandis, aut in amanda civitate, aut in superanda pecuniarum cupiditate.* Quid vero magnificentius, quam id quod hic de se Cato praedicat? quid, quod Principes magis cordi habere oportet, si populum velint probum esse? Quod Vespasiano Tacitus III. Annal. tribuere videtur, cum ait: *Sed praecipuus adstricti moris autor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque.* Unde quid consecutus sit, audi: *Obsequium inde in principem et aemulandi amor, validior quam poena ex legibus et metus.* GRASW. — Diversi igitur mores huius Catonis a ceterorum mortalium, de quibus Salvianus lib. IV. de Gubern. Dei: *Hinc cognosci potest, quam iniqui et pravi sumus: aliis severissimi sumus, nobis indulgentissimi: aliis asperi, nobis remissi. In eodem crimine punimus alios; nos absolvimus.* Et lib. III. *In aliis horrent, quod in se semper admittunt, mirum in modum et accusatores eorundem criminum, et excusatores. Exsecrantur publice, quod occulte agunt.* Eadem mens Horat. Sat. III. lib. IV.

Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius? RUPERT.

MIHI ATQUE ANIMO MEO. Ita Codd. eleganter: *animo meo,* hoc est *mihi, ipsi mihi.* Plautus Trin.

— — *pro imperio tuo*
Meum animum tibi servitutem servire aequum censeo.

Et *animo meo* pro *mea sententia* Poen. I. 2. 23. Hebraei pro *mihi* similiter ponunt *lenaphshi.* Homerus:

Εἰ σύ γε σῷ θυμῷ ἐθέλοις. WASSE.

NULLIUS UNQUAM DELICTI GRATIAM FECISSEM. Sic Iugurth. *Ceterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit:* et lib. IV. Histor. *Post reditum eorum quibus Senatus belli Lepidiani gratiam fecerat.* CIACC. et URSIN. — Boni enim senatoris et magistratus est, in seipsum severum esse. Symmach. lib. X. epist. *Magistratus bonus in alios sit temperatus, in se severus, sine contemtu facilis, sine terrore reverendus.* COLER. — Ita Codd. Plinius Epist. VIII. 22. Gratia aetatis facta, *Quaestor est designatus.* Plautus: *iurisiurandi* gratiam *volo* facias. Confer Suetonium Caligul. XV. Livium III. Gellium I. 12. X. 15. Capitolinum in Antonino cap. V. Corrigendus autem Hegesippus III. 22. *Cuius fide interposita, nihil tale ausuros* delicti gratiam *volens cessit.* lege *fecit.* nisi forte sumatur pro *concessit,* quod vix crediderim. MSS. tamen ab editis stant. vide nos ad Iug. CXII. WASSE.

QUI MIHI ATQUE etc. HAUD FACILE ALTERIUS LUBIDINI MALEFACTA

CONDONABAM. Hos inprimis ipsos culpa carere oportet. Cic. lib. III. in Verrem: *Legem sibi ipsi indicunt innocentiae, continentiae virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitae reposcunt: atque id eo magis, si id faciunt nulla re commoti alia, nisi utilitate communi. Nam qui sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum, * ac peccata reprehendat, quis huic* 404
ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinavit? Eademque oratione inferius: *Ita maxime postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderunt. Furem aliquem aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videare; corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat: omnia postremo quae vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt.* Idem in Q. Caecilium: *Nihil est enim quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitae reposcere eum, qui non possit suae reddere.* Et mox: *Idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia tu ipse fecisti? audebisne ita accusare alterum, ut quo minus tute condemnere recusare non possis?* Hanc M. Valerius Corvinus apud Liv. lib. VI. maculam semper se effugisse profitetur: *In omnibus meis imperiis in me severior, quam in vos.* Quae quidem gentilis et vera laus Catonum fuit. Ita de Porcio Livius lib. XXXIV. *Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quae in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quenquam omnium gravius, quam in semet ipsum imperium exerceret: parsimonia, et vigiliis, et labore cum ultimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo praecipui, praeter honorem atque imperium haberet.* GRASW.

OPULENTIA NEGLEGENTIAM TOLERABAT. Id est: non tamen divites ita grassabantur, ferebant aliquam iacturam. Opulentia suppeditabat

Domino satis et nimium furique lupoque.

ut ait Tibullus lib. IV. Quemadmodum in bello, abundante multitudine, non sentiunt, si quos amittunt, teste Iustino lib. II. cap. 5. §. 10. et 11. ubi de Dario Hystaspis: *Amissis octoginta millibus hominum trepidus refugit: quae iactura, abundante multitudine, inter damna numerata non est.* Tacitus lib. IV. Hist. 28. paucis, ut solet, verbis, *superante multitudine et facili damno.* Contra difficile calvo pilum evellere, et, ut ait Curt. lib. IV. cap. 14., *semper gravior in paucitate iactura est.* Breviter: *Facile in Republica Romana aequalitatis nonnihil relinquebatur.* Incidit et alia explicatio, Sallustium velle, *magnitudinem Reipublicae negligentiam Senatorum contexisse.* Simile illud infra cap. 53. *Respublica magnitudine sua, imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat.* Et hanc explicationem praetulerim illi quam supra attuli. Magis te confirmabit nota ad lib. I. Hist. cap. 2. Seneca Consolatione ad Helv. cap. 10. pag. 531. *Maiorum nostrorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat.* RUPERT. — Ciceronem sequitur, qui Orat. de Harusp. Resp. ita infit: *Etenim vix haec, si undique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohaerebunt. Fuit quondam ita firma haec civitas,* et va-

lens, ut neglegentiam Senatus *vel etiam iniurias civium ferre posset. Iam non potest. Aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: iudicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus ium non erit: civem, qui se pro patriae salute opponat invidiae, frustra posthac requiretis.* Sallustius ipse cap. 62. *Postquam luxu atque desidia civitas corrupta est; rursus Resp.* magnitudine sua imp. atque magistratuum vitia sustentabat. Quem sequitur Seneca de Consol. ad Helv. X. *Maiores nostri, quorum virtus etiam nunc* vitia nostra sustentat, *infelices erunt, qui sibi manu sua parabant cibum.* Columella II. 10. *Qualitercunque obruas*, sustinet coloni neglegentiam. ubi pro *commode*, Codex Arond. *commodissime.* WASSE.

NON ID AGITUR, BONISNE AN MALIS MORIBUS VIVAMUS. Seneca lib. I. de Benef. cap. 10. *Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et in omne nefas labi.* GRASW.

405 * AUT QUAM MAGNIFICUM IMPERIUM ROMANI POPULI SIT. Manuscripta, *populi Romani.* ut sequatur adiectivum. id quod sonantius est. RIVIUS.

SED HAEC, CUIUSCUMQUE MODI VIDENTUR. In manuscripto quodam est, *sed cuius haec cumque modi videntur*, ut sit τμῆσις, quomodo et exemplar habet Beroaldinum. RIVIUS. — Vox ultima abest a codice Polonico, tabe tineisque corroso: *haec cuiuscumque modi.* quae positio etiam in Pall. omnibus, sed non in Commel. nostro. GRUT. — *Cuiusquemodi* L. 2. *cuiusmodi haec* Marckii γ. *cuiuscumque videntur* Martin. WASSE.

NOSTRA, AN NOBISCUM UNA HOSTIUM FUTURA SINT. Sic Cic. Philipp. IV. *Agitur enim, non qua conditione victuri simus, sed victurine simus, an cum supplicio ignominiaque morituri.* Et Philipp. V. *Hoc vere bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum, quibus bona fortunaeque nostrae notatae sunt, et iam ad cuiusque opinionem distributae.* GRASW.

CAP. LV.

HIC MIHI QUISQUAM MANSUETUDINEM ET MISERICORDIAM NOMINAT. Thucyd. lib. III. *Ἔλεός τε γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοίους δίκαιον ἀντιδίδοσθαι, καὶ μὴ πρὸς τοὺς οὔτ' ἀντοικτιοῦντας. Misericordiam illis qui similes sunt, et misericordia moventur, vicissim tribui est aequum: non autem illis qui mutua commiseratione non moventur.* Praecipue autem in hoc tali casu *Sceleris poenam praetermittere (id enim est quod vocatur ignoscere) etiamsi in caeteris rebus tolerabile est, in hoc bello* (civili puta) *perniciosum.* Cicero ad Brut. Ibidem iterum: *Exstare volebam in crudelissimos hostes monumenta odii publici sempiterna.* GRASW. — Salse perstringit Caesaris verbum, qui dixerat, *Silani sententiam alienam a rep. videri*, hoc est, praesentem statum attendendum esse ac videndum, ne si tot nobiles viri supplicio afficiantur, populus id male interpretetur, et poenae tantum mentionem faciat, non causae. Respondet Cato, *in ea*

tempora sese incidisse, quibus nihil possit interpretari populus, adeoque ne de mansuetudine quidem, vel misericordia Senatus, bonum esse sperandum iudicium. Iampridem, inquit, *vera rerum vocabula amisimus: quia bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur.* Illustrare hunc locum possunt centum aliorum sententiae. Vide notam ad Flori lib. III. cap. 5. §. 7. et adde illud Taciti I. Hist. I. §. 4. *Malignitati falsa species libertatis inest.* hoc est, quum alias plurimum intersit inter malignitatem scriptoris, et libertatem (malignitas enim habet malitiosum propositum alterius famam laedendi, deque eius aestimatione detrahendi, etiam iniuste et cum mendacio; libertas veritatem solam spectat omnisque pravi affectus expers et immunis, ideoque res, sicut gesta, narrat, nec amori in homine, nec odio quicquam tribuens) *tamen hodie fieri solet, ut alter alterius nomen iniuste invadat.* Simile est illud Pisonis apud eundem d. l. cap. 30. §. 2. *Luxuria specie liberalitatis imponit.* Item aliud Othonis adversus Galbam cap. 37. §. 5. *Quae alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus severitatem pro saevitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia et contumelias vestras, disciplinam appellat.* Legendus idem cap. 52. Livius lib. II. cap. 39. Thucyd. lib. III. Quinctilian. lib. II. Iustit. cap. 12. RUPERT.

IAM PRIDEM EQUIDEM NOS VERA RERUM VOCABULA AMISIMUS: QUIA BONA ALIENA LARGIRI, LIBERALITAS; MALARUM RERUM AUDACIA FORTITUDO VOCATUR. Similiter Thucydides in corruptissimi totius Graeciae status descriptione lib. III. *Καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει. Τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος, ἀνδρία φιλέταιρος ἐνομίσθη· μέλλησίς τε προμηθὴς, δειλία εὐπρεπής· τὸ δὲ σῶφρον τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ξυνετὸν, ἐπίπαν ἀργόν. Τὸ δὲ ἐμπλήκτως ὀξὺ, ἀνδρὸς μοίρᾳ προσετέθη· ἀσφαλείᾳ δὲ τὸ ἐπιβουλεύσασθαι ἀποτροπῆς πρόφασις εὔλογος· καὶ ὁ μὲν * χαλεπαίνων* 406
πιστὸς ἀεὶ, ὁ δ' ἀντιλέγων αὐτῷ ὕποπτος· ἐπιβουλεύσας δέ τις τυχὼν ξυνετὸς καὶ ὑπονοήσας, ἔτι δεινότερος· προβουλεύσας δὲ, ὅπως μηδὲν αὐτῶν δεήσῃ, τῆς τε ἑταιρίας διαλυτὴς, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐκπεπληγμένος. Quin etiam usitatam vocabulorum significationem ad res immutaverunt ex suo sensu: audacia enim inconsiderata fortitudo amicorum studiosa vocabatur: at cunctatio circumspecta, speciosa timiditas: moderatio, ignaviae praetextus: prudentia in omni re, in omnibus cessatio. At vesana celeritas, viri officio attributa est: tuto consultare, excusata tergiversatio erat: qui succenseret, fidus semper; qui huic contradiceret, suspectus habebatur: cui insidiae succedebant, is solers, et si alterius insidias providisset, eo solertior erat. Si quis prospexisset, ne quid his egeret, amicitiae dissolutor, et ab adversariis territus. Sic apud Livium lib. XXII. Fabium Minutius *propalam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat.* Et apud Tacitum III. Annal. Sex. Pompeius, *initium agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, ut socordem, inopem, et maioribus suis dedecorem, eoque etiam Asiae sorte depellendum, incusavit: adverso Senatu, qui Lepidum mitem magis quam ignavum, paternas ei angustias et nobilitatem sine probro actam, honori quam ignominiae habendam, ducebat.* Seneca Epist. XLV. *Vitia nobis sub virtutum*

nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur. Et Epist. CXX. *Sunt, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem.* Sic Tacit. Hist. I. *Nam quae alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus severitatem pro saevitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia et contumelias vestras disciplinam appellat.* GRASW.

VERA RERUM VOCABULA AMISIMUS. Thucyd. lib. III. *Καὶ τὴν εἰωθυῖαν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει. Τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος, ἀνδρία φιλέταιρος ἐνομίσθη· μέλλησις δὲ προμηθὴς, δειλία εὐπρεπής· τὸ δὲ σῶφρον, τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ξυνετὸν ἐπὶ πᾶν ἀργὸν, τὸ δ' ἐκπλήκτως ὀξὺ, ἀνδρὸς μοίρᾳ προσετέθη· ἀσφάλεια δὲ τὸ ἐπιβουλεύσασθαι ἀποτροπῆς πρόφασις εὔλογος, καὶ ὁ μὲν χαλεπαίνων, πιστὸς ἀεὶ, ὁ δὲ ἀντιλέγων αὐτῷ, ὕποπτος.* III. §. 82. ALD. MANUT. — *Τὸ rerum* subinde mutat locum. Arond. enim *amisimus rerum.* at Reg. L. 1. 3. λ. γ. B. Pub. Pemb. *vocabula rerum.* forte positura ex versu Horatii nata, qui ita in re simili ad Pison.

Sermonem patrium ditaverit, et nova rerum
Nomina *protulerit.*

Epist. II. 2.

Proferet in lucem speciosa vocabula rerum.

Receptam lectionem firmat Cicero III. de Fin. §. 5. *construere* vocabula rerum. Item Noster Fr. III. *Neu* nomina rerum *ad ignaviam mutantes.* Lucretius V. 73.

Quove modo genus humanum variante loquela
Coeperit inter se vesci per nomina rerum.

V. 1028.

— — *utilitas expressit* nomina rerum.

Lucanus VI.

— — — — *Da* nomina rebus.

Et Silius XII. 388.

— — *tanto digne pro* nomine rerum
Pondere.

et XV. 114.

Tunc quoties patriae rerumque pericula *poscent.*

Sic Apuleius Apolog. pag. 296. *Disce enim* nomina rerum *Latina.* de Habitud. D. Pl. pag. VI. *Detur enim venia novitati verborum* rerum obscuritatibus *servienti:* Florent. et Codex Caiensis omittunt *rerum*, sed perperam. Retinet etiam Dionysius Halicarn. IV. 73. *Πρῶτον μὲν ἐπειδὴ τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων οἱ πολλοὶ σκοποῦσι, καὶ ἀπὸ τούτων ἢ προσίενταί τινα τῶν βλαβερῶν, ἢ φεύγουσί τι τῶν ὠφελίμων, ἐν οἷς καὶ τὴν Μοναρχίαν εἶναι συμβέβηκε, μεταθέσθαι τοὔνομα τῆς πολιτείας ὑμῖν παραινῶ.* Hac denique forma habes *herbarum vocabulum*, et *oppidorum* apud Plinium Nat. Hist. XIII. 25. III. 1. *vocabula magistratuum* apud Tacitum. Quod ad sententiam attinet, consule in primis Lucretium IV. 1154. deinde Ovidium de Arte II. 657.

* Nominibus *mollire* licet mala: fusca *vocetur*, 407
Nigrior Illyrica cui pice sanguis erit.
Si paeta *est*, *Veneri similis:* si flava, *Minervae.*
Sit gracilis, *macie quae male viva sua est.*
Dic habilem, *quaecunque brevis; quae turgida*, plenam:
Et lateat vitium proximitate boni.

E contra, auctore eodem in Remed. 325.

Et mala sunt vicina bonis: errore sub illo
Pro vitio virtus crimina saepe tulit.
Quam potes, in peius dotes deflecte *puellae:*
Iudiciumque brevi limite falle tuum.
Turgida *si plena est; si fusca est*, nigra *vocetur.*
In gracili macies *crimen habere potest.*
Et poterit dici petulans *quae rustica non est:*
Et poterit dici rustica, *si qua proba est.*

Adde huc Manilium V. 151.

— — *habitat sub pectore caeco*
Ambitio, et morbum virtutis nomine vitant.

Claudianum II. in Eutrop.

— — *quid pulchra vocabula pigris*
Praetentas vitiis etc.

Horatium lib. I. Sat. 3. qui apposite:

Parcius hic vivit, frugi dicatur? ineptus et
Iactantior hic paulo est? concinnus *amicis*
Postulat ut videatur; at est truculentior, atque
Plus aequo liber: simplex fortisque *habeatur.*
Caldior est; acres *inter numeretur.*

Vid. Prudentium, Psychom. 564. Manilium V. 155. Senec. Epist. XLV. *Vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt:* temeritas *sub titulo* fortitudinis *latet*, moderatio *vocatur* ignavia, *pro cauto* timidus *accipitur.* Tacit. Agric. XXI. *Paulatimque discessum ad delenimenta vitiorum, porticus et balnea et conviviorum elegantiam, idque apud imperitos* humanitas *vocatur, cum pars servitutis esset.* Idem etiam in Galgaci oratione: *Auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus* imperium, *atque ubi solitudinem faciunt*, pacem *appellant.* iterum An. III. 24. *frustra* nostram ignaviam alia ad vocabula *transferri.* Vide Nostrum Fr. III. Quinctilianus Institut. VIII. 3. *Tamen vitanda quatenus* verba honesta moribus perdidimus. Sidonius Apoll. in Concione lib. VIII. Epist. 9. *si eligimus* humilem, *vocatur* abiectus: *si proferimus* erectum, superbire *censetur.* et paulo post: libertatem *pro* improbitate *condemnant:* verecundiam *pro* rusticitate *fastidiunt:* rigidos *ab* austeritate *non habent charos: blandi apud eos communione vilescunt.* Zeno Veronensis Serm. de livore et invidia: *magnanimum quemque virum* protervum *vocant, constantem vero et patientem, sine* sensu doloris *appellant, sobrium* acerbum *dicunt* etc. *et omnes prorsus virtutum species decolorare contrariis et a malitia sumptis appellationibus* gestiunt. Andocides Orat. III. pag. 283. *Τήν τε ἀσφάλειαν ἡμῶν τῆς ἐπαναφορᾶς, ΔΕΟΣ ὀνομάζουσι.* Thucyd. V. m. *Πολλοῖς γὰρ προορωμένοις ἔτι ἐς*

οἷα φέρονται, τὸ αἰσχρὸν καλούμενον, ὀνόματος ἐπαγωγοῦ δυνάμει, ἐπεσπάσατο ἡσσηθεῖσι τοῦ ῥήματος ἔργῳ ξυμφοραῖς ἀνηκέστοις ἑκόντας περιπεσεῖν. Vide omnino Alexandrum Aphrodisiensem in Topica Aristot. pag. 94. Infra: *audacia malarum rerum.* ita Codd. Plautus Asinar. V. 2. *si* huius rei *me esse* mendacem *inveneris.* Laberius: *bonarum* rerum *consuetudo pessima est.* Tertullianus Apolog. cap. XII. *Carcer poenarum infernarum Tartarus.* et VII. *libidinum impiarum inverecundiam.* Trebellius Pollio de Gallienis VII. *Erat enim in Gallieno* subitae virtutis audacia. Iuvenalis Sat. XIII. 5.

> *Nam cum magna* malae *superest* fiducia caussae,
> *Creditur a multis fiducia.*

Cato Fr. LVIII. Fures *privatorum* furtorum. Arnobius pag. 52. *neque ad sedes remeantibus patrias* obstacula impeditionis opponant. Favet Aretinus Ep. V. 11. *disciplinam malarum* rerum etc. Gratius I. 1. 62.

> *Nonne vides veterum quos prodit* fabula rerum
> *Semideos.*

Statius III. Theb. 3. *otia somni* accipit. Wasse.

Bona aliena largiri, liberalitas. Fortean adludit praeposteram illam liberalitatem seu potius largitiones Caesaris, de quibus supra. Magis tamen labor, ut Lentuli liberalitatem intellegam. Cicero invectiva IV. *Idem etiam ipsum largitorem Lentulum, et prodigum non putat, cum de pernicie Reipublicae et exitio huius urbis tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, adpellari posse popularem.* Coler. — Elegans exstat locus lib. III. Epist. Fam. 8. in quo liberalitatis vocabulum pro largitione ex alieno usurpatur. *Liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in pro-*
408 *vincia patuit; * nostra si angustior, et si de tua prolixa beneficaque natura limavit aliquid posterior annus, propter quandam tristitiam temporum, non debent mirari homines, cum et natura semper ad largiendum ex alieno fuerim restrictior, et temporibus, quibus alii moventur, iisdem ego movear, me esse acerbum sibi, ut sim dulcis mihi.* Illo genere liberalitatis aliquando et Verres usus videtur lib. II. in Verrem: *Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam haereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis necesse est. Neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere.* Mucianum quoque narrat Tacitus II. Hist. *propriis opibus bellum iuvisse, largitum privatim, quod avidius de Republica sumeret.* Quem alii temere secuti in fraudem inducti sunt. *Caeteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti, rarissimus quisque eandem in recuperando licentiam habuerunt.* De quo toto liberalitatis genere graviter Cic. lib. I. de Officiis sic disserit: *Sunt autem multi, et quidem cupidi splendoris et gloriae, qui eripiunt aliis, aliis quod largiantur: hique arbitrantur, se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur ut ea liberalitate utamur, quae prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Sullae, C. Caesaris pecuniarum translatio a iustis dominis ad alienos non debet liberalis videri. Nihil enim liberale, quod non idem sit iustum.* Grasw.

Malarum rerum audacia. Aiunt malarum rerum *audaciam:* bonarum vero *audentiam* dici. Unde fit, ut suspicer, illud *malarum rerum* irreptitium esse. Aristot. *audacem* vocat *τὸν ὑπερβάλλοντα περὶ τὰ φοβερά,* lib. III. Ethic. cap. 10. Nonius *audaciam temeritatem* interpretatur. Et alibi inquit: *Audacia et audentia differunt, quod audentia fortitudinis sit; audacia temeritatis.* Quod tamen velim exemplis planum fecisset. Nam quas ibi auctoritates habet, nihil ad rem. Glossae: *τόλμα, audentia. Cicero in Pisonem.* quae tamen *audentia* nescio ubi hodie in illo fragmento legitur. Coler.

Sint misericordes in furibus aerarii: ne illis sanguinem nostrum largiantur. Etsi haec est vulgata receptaque lectio, multorum quoque veterum codicum auctoritate comprobata, non celabo tamen perantiqui cuiusdam libri scripturam: *Sint misericordes in furibus aerarii; caveant, ne illis sit periculum, dum sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis scelestis parcunt, bonos omnes perditum eant.* C. Popma.

Ne illis sanguinem nostrum largiantur. Sic vetustior editio, sic MSS. consensus, non *illi*, quod occupat iam omnes codices, ex quo suum extrusit Aldus senior. haud tamen vere. Grut. — MSS. consensus, *ne illis.* Popma perantiqui cuiusdam libri scripturam laudat: *Sint misericordes in furibus aerarii; caveant, ne illis sit periculum, dum sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis scelestis parcunt, bonos omnes perditum eant.* Sed profecto hic laciniam quis suam assuit Sallustio. Mihi videtur *ne* diphthongo scribendum, idemque omnino esse quod praecedens *sane:* ut continuet ironiam suam, et quasi per gradus eat sive assurgat illusio, hoc modo: *Sint liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerarii, largiantur sanguinem nostrum, perditum eant omnes bonos.* Rupert.

Dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnes perditum eant. P. Syrus:

> *Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.*

Lactant. de Ira Dei cap. 17. *Bonorum salutem custodit, qui malos punit: ipse autem est nocens, qui nocenti parcit, ut pluribus noceat.* Cleobulus Lindius apud Ausonium in sententiis VII Sapientum:

> *Parcit quisquis malis, perdere vult bonos.*

Rupert.

Bene et composite. Industrie et praemeditate Caesarem perorasse, testis etiam Plutarch. in eius vita. Coler. — *Λόγον πεφροντισμένον*
vocat * Plutarch. in Caesare. Sed et Postumius Albinus apud Gellium 409
XI. 17. *Neminem succensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret.* Noster in Iug. *Non sunt composita verba mea.* Cic. ad Attic. VI. 120. compositissimae *literae* et clarissimae. et I. de Orat. composite, *ornate, copiose eloqui.* Stat. Sylv. II. 1. 47.

> Compositosque *sales meditataque verba locutus.*

et Tacitus XV. *agere aliquid* compositius *quam festinantius.* Sidonius VIII. 11. *Si orationes illius metiaris, acer, rotundus,* compositus, *excussus.* Ammianus XVII. 1. *aliorum exitio quid fortunis suis immineret an-*

xie cogitantes, *simulata pacis petitione*, *ut primae vertiginis impetum declinarent*, *misere legatos cum verbis* compositis. Ionas Aurelianensis lib. I. pag. 642. *Ad ruinam tuae tam* incompositae *dictionis hoc texueris*. Arnobius: *Quia numerosum et instructum*, compositumque *sermonem*. lib. II. pag. 45. Aliquando in malam partem tam apud Graecos quam Latinos. Aeschylus Prom. vinct. 686.

— — *νόσημα γὰρ*
Αἴσχιστον εἶναί φημι συνθέτους.

Et Noster Iug. LXXXIX. *Abunde illis facundam et* compositam *orationem fore*, i. e. *delenificam* et *φρενοθελγῆν*. Wasse.

Paullo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit. *In hoc ordine*, non est in impressis quibusdam, licet in manuscripto sit. Rivius. — Nullo sententiae detrimento abesse poterat *in hoc ordine*, monetque Rivius, excludi editis nonnullis. Grut. — E nostris omittunt L. L. 3. *scelestis* Reg. pro *sceleratis*, ut infra. sic Martin. *omnis* abest ab L. 2. Wasse.

Credo falsa existumans. Nonius Merceri pag. 318. et Codd. MSS. ad verbum hanc periodum ut in editis concipiunt. Pulchre Cicero de Consolatione apud Lactantium III. 19. Vitiis et sceleribus contaminatos *deprimi in tenebras atque* in coeno iacere *docuerunt*. Multa etiam in hanc sententiam ex Orpheo aliisque adducit Plato in Gorgia et Phaed. pag. 386. qui adeatur. Iuvenalis. II. 148.

Esse aliquos manes et subterranea regna,
Et contum, et Stygio ranas in gurgite nigras,
Atque una transire vadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt nisi qui nondum aere lavantur.
Sed tu vera puta.

Vide Plutarchum in *Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ ΛΑΘΕ ΒΙΩΣΑΣ*. pag. 1128. et maxume in *περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων*. pag. 556. Quod Noster *diverso itinere* etc. ita extulit Maro VI.

Hic locus est, partes ubi se via *findit in ambas*,
Dextera, *quae Ditis magni sub moenia tendit*;
Hac iter Elysium nobis: at laeva *malorum*
Exercet poenas, *et ad impia Tartara mittit.*

Vide Callimachum Epig. XIV. Diphilus:

Καὶ γὰρ καθ' Ἅιδην δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν δικαίων, ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶν' ὁδόν.

Confer etiam Ciceronem IV. Catilin. §. 8. Tusc. 139. Nostrum cap. 55. De his verbis capiendus Appianus B. Civil. *Κάτων ἤδη σαφῶς ἀνακαλύπτων τὴν ἐς τὸν Καίσαρα ὑποψίαν*. Infra *a multitudine*: Arond. et Reg. omittunt praepos. Codex B. Pub. et Marckii λ. *aut popularibus aut male*. Wasse.

Falsa existumans ea quae de inferis memorantur; diverso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, foeda. Seneca Consol. ad Marc. cap. XXIX. *Illa quae nobis inferos faciunt terribiles*, *fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras*, *nec carcerem*, *nec flumina flagrantia igne*, *nec oblivionis amnem*, *nec tribunalia*, *nec reos ullos*

in libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtae et vanis nos agitavere terroribus. Seneca Troadibus:

Tempus nos avidum devorat et chaos.
Mors individua est, *noxia corpori*,
Nec parcus animae. Taenara, *et aspero*
Regnum sub domino, *limen et obsidens*
Custos non facili Cerberus ostio,
Rumores vacui, *verbaque inania*,
Et par sollicito fabula somnio.

Lucanus lib. III.

Aut nihil est sensus animis a morte relictum,
Aut mors ipsa nihil.

Seneca Epist. XXIV. *Non sum tam ineptus*, *ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar*, *et dicam vanos esse inferorum metus*, *nec Ixionem rota volvi*, * *nec ullius viscera renasci quotidie et carpi: nemo tam puer est ut* 410
Cerberum timeat, *et tenebras*, *et larvalem habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit aut exsuit: emissis meliora restant*, *onere detracto: consumptis nihil restat; bona pariter malaque submota sunt.* Ierum Epistol. LXXXII. *Mors contemni debet magis quam solet. Multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus*, *et perpetua nocte oppressa regio*, *in qua ingens ianitor Orci*,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exsangues territat umbras.

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, *nec quicquam defunctis superesse quod timeant.* Cicero pro Cluentio: *Nunc quidem quid tandem mors illi mali attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur*, *ut existimemus*, *illum apud inferos impiorum supplicia perferre*, *ac plures illic offendisse inimicos*, *quam hic reliquisset*: *a sociorum*, *ab uxorum*, *a fratris*, *a liberum poenis actum esse praecipitem in sceleratorum sedem atque regionem: quae si falsa sunt*, *id quod omnes intelligunt*, *quid ei tandem aliud mors eripuit*, *praeter sensum doloris?* Grasw. — Modestissima haec est confutatio dicti Caesariani, quod erat, *mortem aerumnarum requiem*, *non cruciatum esse.* Ne agrestius loqui videretur cum Caesare, alios inducit loquentes. *At alii*, inquit, *de inferis memorant*, *diverso itinere malos a bonis loca tectra*, *inculta*, *foeda atque formidolosa habere.* Hoc modo et Isocrates Archilochum confutasse, observavit Arist. lib. III. Rhet. cap. 17. ex distinct. vulg. Eadem et mens Horat. qui lib. I. Carm. Od. 5. *fabulas manes* dicit. ubi Torrentius dictum id existimat, ex Epicureorum sententia, quod nihil praeter inane commentum sint. „Sic, inquit, Terent. „And.

„*Is obiit mortem*, *ibi tum hanc eiectam Chrysidis*
„*Patrem accepisse orbam*, *parvulam. Fabulae.*
„*Mihi quidem hercule non fit verisimile.*
„*Atqui ipsis commentum placet.*

„Persius Horatium imitatur Sat. II.

„Indulge genio, carpamus dulcia. Nostrum est
„Quod vivis, cinis, et manes, et fabula fies.

„Sed et Seneca, quanquam professione Stoicus (soli enim Socratici, et „qui ante Socratem sapientia clari fuere, inferos adstruere videntur) „lib. de Consol. ad Marciam: *Illa, qua nobis inferos faciunt terribiles, „fabula est.* Et mox: *Luserunt ista poëtae, et vanis nos agitavere terro„ribus.* In quam sententiam multa etiam impius ille Plinius lib. VII. „cap. 55. Sed et Tullius pro A. Cluentio: *Quid tandem illi mali mors „attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus, illum apud „inferos impiorum supplicia perferre.* Melius vero Iuvenalis Sat. II.

— — esse aliquos manes.

„Nam quanquam aetatis suae vix pueros credere esse inferos scribit, longe „aliter tamen maiores credidisse affirmat.“ Haec Torrent. Sed quinam illi, quorum iudicium opponit Cato? Respondeo, Pythagoreos et Platonicos, ex magorum in Chaldaea, Zoroastris successorum, oraculis, hausisse et istud, *manere animam Paradisum beatissimum.* Credidisse et Sophoclem apud Iustinum Martyrem illis versibus:

Avarus Orcus semitas binas habet,
Unum bonis, sed alteram partem malis.

Imo adeo haec doctrina toto orbe disseminata est, ut ne barbari quidem eius expertes fuerint, v. g. apud Herodot. lib. V. Getae seu Thraces *ἀθανατίζοντες*, et hodierni Americani, qui se, post mortem, trans altissimos quosdam montes avolare in loca, omnibus deliciis referta, persuasum habent. RUPERT.

DIVERSO ITINERE. Diphilus Comicus:

Οἴει σὺ τοὺς θανόντας, ὦ Νικήρατε,
Τρυφῆς ἁπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ
Πεφευγέναι τὸ θεῖον ὡς λεληθότας;
Ἔστι Δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Καὶ δὴ καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν μὲν δικαίων, ἑτέραν δὲ ἀσεβῶν.

Philemon apud Iustinum Martyrem:

Μηδὲν πλανηθῇς, ἔστι κἀν ᾅδου κρίσις. COLER.

411 * PER MUNICIPIA IN CUSTODIIS HABENDOS. Commel. noster omittit *in custodiis*, et hercle salvo sensu omitti poterat; utpote cum satis subaudiatur. GRUT.

VIDELICET TIMENS, NE SI ROMAE SINT AUT A POPULARIBUS etc. Male habitum locum prodit lectionum diversitas; nam visitur solum in Naz. ac Com. *videlicet timens ut aut a populo*, caeteris relictis: in Pal. II. *videlicet timens ne si Romae sint ut aut a pop.* in III. *habendos, timens ne si Romae sint a pluribus coniurationis aut a multitudine* etc. sine dictione *videlicet.* in IV. *Verum timens ne si Romae sint, aut a popul.* in V. *videlicet timens, aut popularibus coniurationis* etc. in VII. *Videlicet timens si Romae sint ne a popular.* in IX. *videlicet timens ne si illi Romae sint aut a pop.* posset quis refingere *habendos ne aut a popul.* et aut proxime MSS. vetustiores, *videlicet timens ne aut a pop.* certe illa *si Romae sint*

facillime subintelligamus. GRUT. — E nostris Mart. Arondel. Norvic. 1470. et Marckii Codd. *videlicet timens ne si.* sic L. 3. WASSE.

A POPULARIBUS. A militibus et coniuratis. Recte Glossarium vetus: *populares, στρατιῶται.* Volgo popularis dicitur δημαγωγός, ὀχλαγωγός. Item δημαγωγός, *rubicula, popularis.* Sed emendo pro *rubicula, publicula*, ut alibi: δῆμον σεβόμενος, *populicula.* COLER.

ET NON PER TOTAM ITALIAM SINT. In Fabriciano, omissa illa *et* copula, *non per totam Italiam* legitur, quamvis secus in aliis. RIVIUS.

AUT NON IBI PLUS POSSIT AUDACIA, UBI AD DEFENDENDUM OPES MINORES SUNT. Refutat Caesaris conclusionem, qua suaserat, *coniuratos in vinculis habendos, per municipia, quae maxume opibus valeant.* De municipiis ait Cato, *et in iis reperiri homines malos, et ad res novas paratos. Imo paratiores etiamnum, quod eorum opes longe minores sint, quam Romanorum; adeoque coniuratorum molitionibus ea vi resistere nequeant, qua Romani.* Huc pertinet illud Vegetii lib. III. de Re milit. *Nemo provocare audet, aut facere iniuriam ei, quem intelligit expeditum atque promtum ad vindicandum.* Tacit. lib. II. Hist. 69. *Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae.* ubi Virdungus: *Perque stulte et perniciose, tanquam illic quieturae essent istae cohortes, quarum tantopere animos exacerbaverat efferaveratque, ubi locum res novandi rebellandique longe, quam in proximo, ubi eorum coeptis protinus obviam ire posset, commodiorem opportunioremque habiturae essent, in absentia scilicet principis, ceterarumque copiarum principi fidelium.* RUPERT.

UBI AD DEFENDENDUM OPES. Nazarian. prius habuit *defendendam*, ut referatur ad audaciam, nec male, ut *defendere* notet *prohibere.* GRUT.

SI PERICULUM EX ILLIS METUIT. Indicat Cato, iure metuendum esse: *O quam parvis veniunt summa mala principiis?* inquit Latinus Pacatus Panegyr. *Sic in ultimum prope generis Italici excidium effractis Cn. Lentuli ludo, mirmillonum agmen emicuit: sic bella consulibus ancipiti Marte pugnata Cilix pirata conflavit: sic tenentibus arma fugitivis, Romana diu pila cesserunt ferro ergastulorum.* Ibidem: *Quid tu ignoras, arbores magnas diu crescere, una hora exstirpari? Stultus est, qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fit, et ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.* GRASW.

IN TANTO OMNIUM METU. *In* abest Arond. * Marckii γ. *si in:* eo 412
sensu Hirtius C. VIII. 14. *At Caesar neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos iudicabat.* Livius XXXII. 2. *Si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin et socii sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus.* vide plura ad Fr. I. 4. WASSE.

CAP. LVI.

CUM DE P. LENTULO CAETERISQUE STATUETIS, PRO CERTO HABETOTE, VOS SIMUL DE EXERCITU CATILINAE ET DE OMNIBUS CONIURATIS DECERNERE. Ita etiam Cicero pro Sulla: *Meis consiliis, meis labo-*

ribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confessis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu Remp. liberavi. Grut. — Refutatis aliorum argumentis, labantes efficaciter hic confirmat Cato. Ratio, cur simul de exercitu Catilinae, et de omnibus coniuratis, in P. Lentulo, ceterisque captivis statuatur, haec est: *quoniam eodem modo cum istis comparatum est, quo cum duce bellico. Duce superstite, licet omnibus exuto, bellum profligatum non est, cum non nisi duce interfecto, requies belli sit,* verbo Taciti IV. Annal. 25. Et Florus lib. IV. cap. 2. *Peractum erat sine sanguine bellum, si Pompeium Brundusii opprimere potuisset.* Sic auctore seditionis interfecto, ceteri partes eius deserunt, quod testatur exemplum Sebae II. Samuel. 20. Adde Clapmar. de Arc. Rerump. lib. IV. cap. 14. et lib. VI. cap. 12. Item Amirat. Disc. IX. lib. II. ut et Gruter. Disc. pen. ad Tacitum. Rupert.

Quanto vos adtentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Cuius rei exemplum est apud Livium libr. XXVIII. *Mardonius et Indibilis in fines ingressi paullisper, dum quidnam de seditione statueretur scirent, suspensi quieverunt: si civium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse: postquam vulgata est atrocitas supplicii, suam quoque noxam pari poena aestimatam rati* etc. Grasw.

Adtentius. *Intentius* Codex Bib. Divi Martini. perinde sonat, nam secundum Cic. de Orat. *Cura, attentio animi, cogitatio, vigilantia, assiduitas, labor, uno diligentiae verbo continentur.* Wasse.

Si paullulum modo vos languere viderint, iam omnes feroces aderunt. Nihil cuiquam dari debet, quod male cogitantibus exemplo ant praesidio sit. Vincit inanem clementiae speciem salutaris severitas. Ita probanda est demum clementia atque mansuetudo, ut altera illa, sine qua regnum administrari non potest, adhibeatur Reip. causa. Itaque, ut Lucanus lib. I.

> *Dum trepidant nullo firmatae robore partes,*
> *Tolle moras: semper nocuit differre paratis.*

Alioqui, ut Seneca Medea:

> *Nullum ad nocendum tempus angustum est malis.*

Quocirca *famae instandum, ac prout prima cessorint* cogitandum *ita fore universa,* autore Tacito in vita Iulii Agricolae. Grasw. — Nihil verius. *Quis enim metuat eum, apud quem conditum, imo constrictum ferrum sciat?* ut loquitur Sen. I. de Clem. I. *quique per segnitiem potius, quam clementiam hebescere patitur aciem suae autoritatis,* ut Cicero Or. I. in Catil. *Non enim ita natum est vulgus, at pudori obsequatur; sed ut metui* etc. ut Arist. X. Eth. cap. ult. *Habendus metus, aut faciendus est,* ut Noster I. Hist. in orat. Lepidi. Vide Clapmar. de Arcanis Rerump. lib. IV. cap. 13. et Amirat. lib. XX. disc. 7. Rupert.

Nolite existumare, maiores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Respondet illis, quae Caesar de institutis et sapientia maiorum protulerat. Coler. — Valde nutabat ordo senatorius, neque in eo quicquam aviti vigoris supererat: adeo ut Suetonius
413 in narratione huius ipsius coniurationis, merito * usurpet *labantem ordi-*

nem. Eam ob causam Cato et supra in Senatus ignaviam et imperitiam graviter invectus est, et nunc iterum aperit iis oculos explicando primo causas Romanae magnitudinis; deinde huius ipsius coniurationis. Prius quod attinet, negat arma rempublicam magnam effecisse; alias enim, inquit, nunc esset maxima, quum armorum et equorum copia, maioribus nostris longe superiores sumus. Quid igitur est, quod in eam maiestatem extulit urbem Romanam? Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, qui vobis, o Senatores, nullus est, dum metu et auctoritate aliorum perterriti huc illuc mutamini. Nunc abeamus ad singula. Rupert.

Si ita res esset, multo. Volumen Fabricianum, *Si ita esset.* nec additur ibi *res.* atque hoc modo etiam Aur. Augustinus in V. 12. de Civitate Dei citat; utrumque autem recte dicitur, *sic est,* et *sic res est,* οὕτως ἔχει. et utroque Terentius in Andria utitur. Rivius. — Vincentius Belvacensis hunc locum citans retinet vocem *res,* et sic Codd. nostri omnes. Idem legit, *pro his autem nos.* huc alludit Salvianus pag. 328. *At nunc pro his omnibus, avaritia, cupiditas, rapina.* ceterum *laudamus d. s. inertiam* abest tam a Vincentio quam Augustino. de suo addidit ille ultimus. Post: *ambitio possidet, domi voluptati, foris autem pecuniae servitur aut gratiae.* pro *iustum imperium* male apud Vincentium *iustitia.* locum ob oculos habuit Hegesippus Sallustianae dictionis studiosissimus II. 9. sic enim apud eum Agrippa ad Iudaeos tumultuantes: *Cur deposita sunt arma a patribus nostris?* Et certe illi fortiores nobis fuere, *vigebant animis, abundabant subsidiis.* Confer Cic. pro Rosc. Amer. §. 50. et pro L. Manil. §. 12. Wasse.

Multo pulcerrumam eam nos haberemus. Edd. primis non adest *nos,* mediis eius loco est *non.* Si liceret per MSS. mallem *nunc,* vel *modo.* Grut. — L. L. 2. L. 3. omittunt *nos. habemus* Pemb. *nos eam* Marckii γ. Wasse.

Maior copia nobis quam illis est. Vocula extrema abesse poterat. Grut.

Sed alia fuere. Obelo confoderet Lacon quis illa *fuere quae,* neque abstineret a principe dictione *sed.* Grut. — Verum aliter libri, vel librarii. Vincentius quidem omittit, *quae illos magnos fecere,* reclamantibus Codd. et Dionysio, qui spectare locum videtur Antiq. II. 3. *Πόλιν τε οὐδεμίαν πω τούτοις ἐκλαμπρυνθεῖσαν, ἐπὶ μήκιστον εὐδαίμονα γενέσθαι καὶ μεγάλην· ἈΛΛ' ἝΤΕΡΑ ΕἾΝΑΙ τὰ σώζοντα, καὶ ποιοῦντα μεγάλας ἐκ μικρῶν τὰς πόλεις.* Infra: *foris iustum imperium.* Ita fere Thucycides II. *Τολμῶντές τε γὰρ καὶ γινώσκοντες τὰ ΔΈΟΝΤΑ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ΑἸΣΧΥΝΌΜΕΝΟΙ ἄνδρες αὐτὰ ἐκτήσαντο.* Xenophon Hist. Cyri VII. *Οὐκέτι τοῦτο ἄνευ σωφροσύνης, οὐδ' ἄνευ ἘΓΚΡΑΤΕΊΑΣ γίγνεται.* vide Cic. pro Roscio Amer. §. 18. Nostrum Cat. III. Wasse.

Alia fuere, quae illos magnos fecere; quae nobis nulla sunt: domi industria, foris iustum imperium. *Τολμῶντές τε γὰρ καὶ γινώσκοντες τὰ δέοντα, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυνόμενοι ἄνδρες, αὐτὰ ἐκτήσαντο. Nempe et fortes viri, et qui quid faciendum esset scirent, et qui in rebus gerendis erubescebant, istam rerum potentiam comparaverunt:*

Thucyd. lib. II. Cic. pro Coelio: *Ego, si quis hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitae suae cursum in labore corporis atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non aequalium studia, non ludi, non convivia delectarent, nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate coniunctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt.* Grasw.

Nulla sunt. *Ἀρχαϊσμός. nulla*, pro *non*. Coler.

Domi industria. Hinc Cic. pro Roscio Amerino: *Nae tu, Eruci,*
414 *accusator esses ridiculus, * si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim qui praeesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen qui missi erant invenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longe aliter et de illo et de caeteris talibus viris existimabant. Itaque ex minima tenuissimaque Republ. maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus et agris et urbibus et nationibus Rempublicam atque hoc imperium et populi Rom. nomen auxerunt.* Grasw. — Fusius supra cap. 9. Rupert.

Foris iustum imperium. *Multi, sine iniuria, potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur*, ut ait Cic. pro Quinctio cap. 9. sive, ut Noster loquitur supra cap. 12., *iniuriam facere, id demum esse imperio uti.* Cuius farinae sunt illa in Orat. Lepidi: *Omnia retinendae dominationis honesta esse.* Item illud Dionysii dictum apud Plutarch. in Comm. *Nulla ex re alia magis beatitudinem tyrannidis intelligi, quam si quae vellet, ocyssime perfici conspiceret.* Sed ego contra sentio, et cum Cic. in Paradoxo IV. statuo, *Ius et aequitatem, vincla esse civitatum.* Nec non cum D. Augustino lib. IV. cap. 4. de Civitate Dei: *Remota iustitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? quin et ipsa latrocinia quid sunt, nisi parva regna?* Rupert.

Animus in consulendo liber, neque delicto, neque lubidini obnoxius. Ne facile alienis delictis aut libidini condonaret. Grasw. — Salus publica est velut portus, quo velificantur Consultores. Sed ad eam pervenimus cum aliis, tum *Libertate*, ut scilicet sententias dicamus non obnoxie. *Libertas, sicut et fides, in praesentia quibus resistit, offendit; deinde illis ipsis suspicitur laudaturque*, verbis Plinii lib. III. Epist. 9. *Improbi illi*, qui, ut Tacitus loquitur XI. Annal., *veri copiam non faciunt; sed suspensa et quo ducantur inclinatura, respondent.* Improbi illi, qui Libertatem in sententiis dicendis imminuunt; dissimiles laudatissimo illi Traiano, de quo idem Plin. in Panegyrico: *Interrogavit quisque quod placuit; dissentire, discedere, et copiam iudicii sui reipublicae facere, tutum fuit. Consulti omnes atque etiam dinumerati sumus, vicitque sententia, non prima, sed melior. At quis antea loqui, quis hiscere audebat? praeter miseros illos, qui primi interrogabantur, ceteri quidem defixi, et attoniti ipsam illam mutam ac sedentariam assentiendi necessitatem, quo cum*

dolore animi, quo cum horrore perpetiebantur: unus solusque censebat, quod sequerentur omnes, et omnes improbarent, inprimis ille qui censuerat. Hic tamen una Modestiam suadeo Consultoribus, hoc est, ut verbo Taciti e III. Hist. mentem exprimam, *quieta adsit industria.* Artifex hic eiusdem Piso VI. Annal. *Nullius servilis sententiae auctor, et quoties necessitas ingrueret, prudenter moderans.* Rupert.

Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam. Tacitus lib. III. Annal. *Quid enim primum prohibere, aut priscum ad morem recidere aggrediar? villarumne infinita spatia? familiarum numerum et rationes? aeris tabularumque miracula? promiscuas viris et foeminis vestes? atque illa foeminarum propria, quis lapidum caussa pecuniae nostrae ad exteras et hostiles gentes transferuntur?* Grasw.

Nos habemus. Superfluit pronomen *nos*. Grut.

Publice egestatem, privatim opulentiam. Idem queritur Cic. de Haruspicum responsis: *Aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: autoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: iudicia perierunt: suffragia districta tenentur a paucis.* Quae ut minui possint, sentiendum id quod Thucydides lib. II. Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλέον ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τὸν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. *Ego enim existimo, civitatem, cuius universus status erectus est, maiorem utilitatem privatis hominibus afferre, quam si privatorum felicitate floreat, universa autem iaceat afflicta.* Grasw. — Laudat hunc Sallustii locum Augustin. lib. V. de Civ. Dei cap. 13. ac talem Reipublicae statum, in quo pauperes magistratus Rempublicam opulentam habeant. Salvianus lib I.
* de Gubernat. Dei pag. 10. Sane nunquam probare potui Imperatoris 415
Constantii Chlori sententiam: de quo scribit Eutropius lib. X. *Vir egregius et praestantissimae civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum studens, fisci commoda non admodum affectans: ducensque melius publicas opes a privatis haberi, quam intra unum claustrum reservari* etc. Rupert. — Idem queritur Cicero de Haruspicum responsis: *Aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas Principum cecidit: consensus ordinum divulsus: iudicia perierunt: suffragia districta tenentur a paucis.* Publicam egestatem et privatam opulentiam tanquam periculosam Reipubl. improbat quoque Thucydides lib. II. Wasse.

Nullum discrimen est. In manuscriptis, *discrimen nullum*, omisso verbo substantivo, nec aliter Augustinus V. de Civitate Dei cap. 12. Rivius.

Omnia virtutis praemia. Quae bonis debentur praemia, auferunt ditiores. Hae enim propriae et indiscretae ambitionis artes. Vere Claudianus:

Trudis avaritiam, cuius foedissima nutrix
Ambitio; quae vestibulis foribusque potentum
Excubat, et preciis commercia poscit honorum. Coler.

Ambitio possidet. *Hanc cupiditatem regnandi si quis honestam esse dicit, amens est: probat enim et legum et libertatis interitum: earumque oppressionem tetram et detestabilem gloriosam putat:* III. de Offic.

Grasw. — Vide notam ad Iustin. I. cap. 1. §. 1. Rupert. — Vegetius ex Catone maiore, quem citat ad finem capitis 3. *Robur infractum est*, *cum* virtutis praemia occuparet ambitio *et per gratiam promoverentur milites*, *qui promoveri consueverant per laborem.* II. 3. *Ubi laboris inertiae*, *vigilantiae somno*, *frugalitatis luxuriae merces datur*; *eadem ista*, *quibus alios artibus assecutos vident*, *consectantur.* Plinius in Paneg. cap. 44. Titinnius Barbato:

Ubi ambitionem virtuti videas antecedere. Wasse.

Ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis. Hoc mali civis indicium statuit Hala Servilius, Tribunus militum, apud Livium libr. IV. ubi *tacuisse se tamdiu ait*, *non quia incertus sententiae fuerit*: *quem enim bonum civem secernere sua a publicis consilia?* etc. Indicia sunt factionis ista, respectusque rerum privatarum, quae ut apud eundem lib. II. Appius dicit, *semper offecere officientque publicis consiliis.* Inde discordia, et porro Rerumpublicarum interitus. Quod spectabant in eodem libro Romanorum hostes *ad bellum Veiens profecti*; *quo undique ex Hetruria auxilia convenerant*, *non tam Veientium gratia concitata*, *quam quod in spem ventum erat*, *discordia intestina dissolvi rem Romanam posse*; *principesque in omnium Hetruriae populorum conciliis fremebant*, *aeternas opes esse Romanas*, *nisi inter semet ipsos seditionibus saeviant.* *Id unum venenum*, *eam labem civitatibus opulentis repertam*, *ut magna imperia mortalia essent.* Huc etiam, sed non aequis passibus, tendit Thucydid. lib. I. *Πάντες τε ἰσόψηφοι ὄντες, καὶ οὐχ ὁμόφυλοι, τὸ ἐφ᾽ ἑαυτὸν ἕκαστος σπεύδει, ἐξ ὧν φιλεῖ μηδὲν ἐπιτελὲς γίγνεσθαι.* *Cum in suffragiis ferendis omnes sunt pares*, *gente dispares*, *suo quisque commodo vacant.* *Ex quo nihil perfecti effici consuevit.* Grasw. — Consulendus est ille, cuius excellentem, et profundam eruditionem, maximi fecit C. Rittershusius, ut ipse testatur in epistola dedicatoria, ad Optimum Principem Traianum, quem virum et amicum magnum suum egregie commentari solitum, scribit Berneccer, ad Iustini lib. XVII. cap. 1. §. 11. lit. e. a quo, Tacito lucem foenerandam, censet Meisnerus, Notis ad Ciceronis Narrationes Ritusque, hoc est, qui mercedem illam eximiis in Rempublicam literariam beneficiis suavissimam adeptus est, ut ab eruditis digitis monstretur, et, ut ita dicam, honesto palpo destringatur, Dn. Mich.
416 Virdungus, in quantivis pretii Commentario * in Agricolam Taciti cap. 12. ad illa verba: *Rarus duabus tribusque civitatibus*, *ad propulsandum commune periculum*, *conventus.* Rupert.

Gratiae servitis. *Servire gratie* hic *i. e.* in curia et concionibus. ut apud Demosth. in Olynth. III. principio. *Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς ἐκ τοῦ πρὸς χάριν δημηγορεῖν ἐνίους, εἰς πᾶν προελήλυθει μοχθηρίας τὰ παρόντα πράγματα.* Infra: *sed ego haec omitto.* forma a Demosthene desumta. *Καὶ οὐκέτι προστίθημι*, ὅτι etc. *Ἀλλ᾽ ἐῶ ταῦτα.* de Corona, pag. 346. *Separatim et sibi quisque*, hoc est, *privato compendio studetis.* de quibus ita Andocides Orat. IV. pag. 290. *Διὰ μὲν γὰρ τοὺς τῶν ἰδίων ἐπιμελουμένους, οὐδὲν αἱ πόλεις μείζους καθίστανται· διὰ δὲ τοὺς τῶν κοινῶν, μεγάλαι καὶ ἐλεύθεραι γίγνονται.* confer Tacitum, in Agric. XII. et Hist. II. 37. et Nostrum V. 9. E contra in foederibus saepe cautum est, ut

bella pacesque in commune agat, et patiatur uterque populus. Dionys. Halic. Antiq. I. 59. *Κοινῇ δὲ ἀμφοτέρους τὰ κράτιστα ὑπὲρ ἀλλήλων πράττειν χειρὶ καὶ γνώμῃ.* Praeivit Homerus:

Εἰ δέ ποτ᾽ ἔς γε μίαν βουλεύσομεν, οὐκ ἔτ᾽ ἔπειτα
Τρωσὶν ἀνάβλησις κακοῦ ἔσσεται οὐδ᾽ ἠβαιόν. Wasse.

Nobilissumi. Nobilitate crimina augentur, si tale sit crimen, quod exstinguit splendorem sanguinis, et maximum Reip. adfert detrimentum. Unde alibi Caesares Valentinianus et Theodosius l. un. Cod. de conductor. lib. II. *Gravior*, inquiunt, *poena constituenda in hos, qui nostri iuris sunt, et nostra debent custodire praecepta.* et alibi Theodosius, multo maiore poena eos esse dignos dixit, quibus plurimum honoris delatum sit. Ordinaria alioqui crimina in nobilibus mitius puniebantur apud Romanos. Quod apparet ex lib. IX. §. *Istae fere*, lib. XV. lib. XXVIII. §. *non omnes*, et §. *generaliter*, lib. XXVIII. §. *actores*, et §. seq. l. ult. §. 1. ff. de Poenis, aliisque multis in locis. Thys.

Romano nomini. Codices in pergamenis descripti, *nomini Romano.* ac sic rectius legitur. Sed et *arcessunt* ibidem, non *accersunt.* quamvis eodem sensu. Rivius.

Supra caput. Sic Marckiani Codd. et Pemb. solus B. Pub. e nostris *super.* neutrum damno. Cicero enim ad Q. Fratrem. I. 2. *Ecce* supra caput *homo levis et sordidus.* et sic Livius III. 17. *Quum hostes* supra caput *sint*, *discedi ab armis*, *legesque ferri placet?* et: *Tantum hostium non solum intra muros est*, *sed in arce*, supra forum *curiamque.* Tacit. e contra, Hist. IV. 69. *sumi bellum etiam ab ignavis*, *strenuissimi cuiusque periculi geri*, *iamque* super caput *legiones.* nec umquam *supra.* at Plin. in Nat. Hist. *supra* et *super omnia* indifferenter utitur. nihilominus mallem hoc loco *super* quam *supra.* praesentius enim periculum denotat. Cic. pro Murena §. 79. *ab illo in speculis atque insidiis relicti*, in capite *atque in cervicibus nostris restiterunt.* Wasse.

Catilina cum exercitu in faucibus urget. Risum hoc loco moverunt mihi ieiuni illi Commentatores in hunc auctorem: quorum alius exponit *in faucibus*; scilicet, *ad devorandum*: alius, *in faucibus*, id est, *introitu civitatis*: tertius, *in faucibus Italiae* id est, in Alpibus. Ceterum non omnes codices habent *Italiae.* ideoque malim, quando hoc tempore Catilina cum exercitu in Hetruria erat, exponere, *in faucibus Apennini*, quae ipsa tamen sunt Italiae. Glar.

* Misereamini censeo, deliquere homines adolescentuli per 417
ambitionem. Sic et manuscriptum et alia fere. Sed Merseburgense et Schurrerianum, *Miseremini.* perperam videlicet. τὸ *censeo*, hic ad ironiam facit. neque enim hoc vult Cato, misericordiam esse deprehensis intra moenia hostibus impertiendum; sed graviter in eos animadvertendum et severe vindicandum. propterea et ironicam extenuationem criminis addit, quo nullum atrocius esse poterat. Rivius. — Placet MSS. Rivianorum lectio, *misereamini.* Etiam nimia clementia tam noxia est, quam nimia severitas. Meurs. lib II. Hist. Dan. pag. 172. de Ioanne I. Rege Daniae: *Facilis et offensae*, *ultra debellatum hostem*, *nunquam tenax.* *Unde factum*, *uti totum eius regnum*, *nihil aliud*, *quam perpetua quasi quaedam*

lucta fuerit cum perfidia et Stenonis, et Suantonis sociorumque, ac Lubecensium. Quibus toties ignoscendo animos et vires semper ad rebellionem novam confirmabat; raro exemplo, nec principibus imitando. Nam in talibus, ut non licet bis peccare, ita neque bis ignoscere: et crudelis est in subditos, quisquis hosti, postea nonnisi illorum sanguine rursum coercendo, gratiam delicti eiusdem iterum facit. Haec Meurs. Adde Hug. Grot. not. in lib. I. de I. B. ac P. cap. 2. pag. 40. et 44. Eryc. Put. lib. VI. Hist. Insubr. pag. 283. 308. 309. Polyb. lib. II. cap. 56. Rittersh. VII. Sacr. Lect. XIII. RUPERT.

DELIQUERE HOMINES ADOLESCENTULI PER AMBITIONEM. In aliis delictis adolescentiae, plusculum indulgeré solemus. Cic. Orat. pro Coelio XVIII. *Detur aliquid aetati: sit adolescentia liberior.* Liv. lib. II. cap. 18. *Sabinus orantibus Romanos, ut veniam erroris hominibus adolescentibus darent, responsum: ignosci adolescentibus posse; senibus non posse, qui bella ex bellis sererent.* Idem VIII. cap. 35. *Tribuni dictatorem orant, ut veniam errori humano, veniam adolescentiae Q. Fabii daret.* Segestes apud Tacit. Annal. I. 58. *Pro iuventa et errore filii veniam precatur.* Caesar quoque apud Lucan. IX. 1087.

— — — — sed parcimus annis
Donamusque nefas.

Quin etiam ICtus lib. XIV. *in f. ff.* de *K. M. tironi alienanti arma facilius quam veterano militi parcendum esse* censet. Sed hanc excusationem lege Iulia non admitti, Casaub. ostendit ex hisce Papiniani lib. XXXVI. ad l. Iul. de adult. *Si minor annis adulterium commiserit, lege Iulia tenetur; quoniam tale crimen post pubertatem incipit.* Bern. in Suet. Aug. V. Sen. II. de Ira cap. 29. *In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? aetati donetur: nescit, an peccet.* RUPERT.

ATQUE ETIAM ARMATOS DIMITTATIS. Adverbium *etiam*, non conspicitur in Pal. pr. aut undec. magis quam in Commeliniano. GRUT.

NAE ISTA VOBIS MANSUETUDO ET MISERICORDIA, SI ILLI ARMA CEPERINT, IN MISERIAM CONVERTETUR. Hic exemplar Fabricianum *in miseriam vertet.* idque cum verius multo tum elegantius; pro, *vertetur* et *commutabitur.* Tacitus: *Astusque hostium in perniciem ipsis vertebat.* Idem: *Seu temere lapsa vox in praesagium vertit.* Livius: *Verteratque Scipionum invidia in praetorem.* Idem: *In perniciem adolescenti verterunt.* Sic Cn. Velleius in Annalibus apud Gellium, *Postquam tempestas sedavit, inquit.* pro *sedata est.* Pro passivo enim activum posuit, et Varro apud eundem: *In priore verbo graves prosodiae quae fuere manent: reliquae mutant,* inquit pro, *mutantur.* Livius IX. Dec. IV. *Mores quidem populi Rom. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Idem VIII. belli Punici 11. *Non septies die, sicuti fama fert, temporibus statutis reciprocat,* pro, reciprocatur. Suetonius: *Quoties terra in urbe movisset,* pro, mota fuisset. Talia apud Virgilium:

— — nox humida coelo praecipitat.

et: *Ingeminant Austri.*

pro, *praecipitatur, ingeminantur.* Nisi quis ellipsin esse malit pronominis *se*, quomodo, ni fallor, in illo:

— — accingunt omnes operi.

et:

— — tum prora avertit.

Livius II. ab. V. C. *Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, praecipitavere in insidias.* hic *praecipitare* passive positum videtur, quamvis * Hadrianus ferę semper veteres ita fuisse locutos adnotavit, 418
maxime quoties de sideribus aut temporibus mentio incideret. Caesar, *Hiems iam praecipitaverat,* inquit. Est et apud Ciceronem, *Sol iam praecipitans.* Sed et aliis de rebus loquentes hoc verbo in hunc modum utimur, ut Cicer. *Fibrenus ex eo loco praecipitat in Lirem.* et: *Loca ubi Nilus praecipitat ex altissimis montibus.* Idem: *Praecipitantem igitur impellamus, et perditum prosternamus.* Sic apud eundem: *Praecipitantem retinere, praecipitanti reipubl. subvenire,* etc. quae omnia passive intelligenda esse vides. Sed ad institutum. Est in quibusdam perperam, *Vereor ne ista mansuetudo* etc. qua in re lapsus est Felicius quoque Durantinus. nam ut exemplarium consensum omittam, Donatus in Andriam hunc locum ita citat, ut nunc vulgo legitur. Est autem *Nae* diphthongo scribendum, idemque omnino est quod Latinis *profecto*, et illa iurandi particula *Mediusfidius.* Cicero: *Nae isti vehementer errant.* Idem: *Nae tu, si id fecisses, melius famae tuae consuluisses.* Interdum idem coniungit, *Nae* et *Mediusfidius*; velut ad Atticum alicubi, et in quaestionibus Tusculanis. RIVIUS. — Sic omnes impressi libri: quidam ex MSS. meis: *Sed cavete ne ista vobis mansuetudo,* Alii: *Vereor ne ista mansuetudo.* quomodo et Felicius Durantinus legit, sed male. nam Donatus in Andriam Terentii hunc locum citans, vulgatam lectionem sequitur, et idcirco hoc modo legendum puto: *Atque etiam armatos dimittatis? Nae ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet.* ut verba illa, *Atque etiam armatos dimittatis,* per interrogationis signum efferantur: quod et doctis quibusdam placere video. C. POPMA — Non abludunt ista Bruti ad Ciceronem: *Ista vero imbecillitas et desperatio, cuius culpa non magis in te residet, quam in omnibus aliis, et Caesarem in cupiditatem regni impulit, et Antonio post interitum illius persuasit, ut interfecti locum occupare conaretur, et nunc puerum istum extulit, ut tu iudicares precibus esse impetrandam salutem talibus viris.* Prudens ergo Triaria, L. Vitellii uxor, ultra foeminam ferox, quae cunctantem Flavium Sabinum *terruit e periculo principis famam clementiae affectare.* Quod idem conatur et ille apud Thucydidem lib. III. cuius haec verba sunt: *Καὶ ὅτι ἂν λόγῳ πεισθέντες ὑπ᾽ αὐτῶν ἁμάρτητε, ἢ οἴκτῳ ἐνδῶτε, οὐκ ἐπικινδύνως ἡγεῖσθε ἐς ὑμᾶς καὶ ἐς τὴν τῶν ξυμμάχων χάριν μαλακίζεσθαι. Et quicquid vel eloquentia eorum adducti deliqueritis, vel misericordia moti remiseritis, non existimatis vos magno cum periculo Reipublicae facere, nullam a sociis gratiam ineuntes.* Hinc et apud Curtium lib. VI. Alexandro sic de Philota loquitur Craterus: *Suasissemus, si Philotae velles ignoscere, paterere potius ignorare eum, quantum deberet tibi, quam usque ad mortis metum adductum cogeres saepius de periculo suo, quam de tuo cogitare beneficio. Ille enim semper insidiari tibi poterit, tu non semper Philotae poteris ignoscere. Nec est quod existimes, eum, qui tantum*

ausus est, venia posse mutari; scit eos qui misericordiam consumpserunt amplius sperare non posse. Grasw. — *At vereor ne.* etc. *convertatur* Marckii λ. ut et Norvicenses. verum duae priores exsulant a γ. retinet tamen *vertatur.* Pemb. et Oxonienses fere *convertatur*, nec aliter Arondel. et L. 2. 3. Martin. *timeo ne*, etc. Bodl. *vereor.* turpiter omnes. L. 1. *convertat.* solus sapit, Gruteri, et Codex Fabricianus, qui *vertat*, quemadmodum edi curavimus, exhibent. Exemplis a Rivio allatis unum addam ut emendatius in posterum sit. Varro de R. R. lib. III. cap. ultimo: *Praeterea salsamenta in eas piscinas emptitia coniiciebat, cum mare* turbaretur, *uti per tempestatem suis piscibus e macello cetariorum uti e muri obsonium praeberet.* in primis non placet inamoena repetitio τοῦ *uti.* Codex Arondelianus eius loco habet *ac*, sed retinendum illud alterum vel ingratiis, aliter enim non stabit constructio. Verum eodem Codice auctore repone *turbaret.* Haec vox etiam apud Hegesippum II. 9. depravata est. Haec *nostra nos iamdudum Religio deseruit.* Alii Codd. recte substituunt *Nae.*

Canceris ut vertat metas ad solstitiales.

Plautus Amphitr. I. 95.

Vertentibus Thelebois telis complebantur corpora.

Sensum expressit ex Thucyd. III. 40 alludit Livius III. 50. misericordia
419 *se in speciem crudelitatis* * lapsum. Confer nostrum in Iug. XXXV. Wasse. — *Nobis* Donatus ad Andr. V. 4. 36. minus recte. Broukh.

Scilicet res ipsa aspera est. Sensus: Mire fluctuatis Senatores: Consultationem hanc magni momenti agnoscitis, et non timetis ab coniuratis periculum? timere enim (ut supra dixit Caesar) supervacaneum est, quum praesertim diligentia clarissimi consulis tanta praesidia sint in armis. Imo vero si quid iudicare possum, maxume timetis, et consultum cupitis vobis omnibus, quamvis adeo sitis ignavi, ut alius alium exspectantes cunctemini. Similis querela Periclis apud Thucyd. lib. I. *Nullus sua unius negligentia Rempublicam damno affici; sed aliis quoque aliquid pro se curae fore arbitratur, hoc dum singuli opinantur, non animadvertunt, summam Reipublicae perire.* Rupert.

Sed inertia et mollitia animi, alius alium exspectantes. Cicero pro Sextio: *Maioribus praesidiis et copiis oppugnatur Respublica quam defenditur, propterea quod audaces homines et perditi nutu impelluntur, et ipsi etiam sua sponte incitantur: boni nescio quomodo, tardiores sunt, et principiis rerum neglectis ad extremum ipsa denique necessitate excitantur; ita ut nonnunquam cunctatione et tarditate, dum eam volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant.* Consentit Polybius lib. IV. *Πᾶς γὰρ ὁ κινδυνεύων, ἕως μὲν ἄν τινος ἐλπίδος ἀντέχηται παρὰ τῶν οἰκείων καὶ συμμάχων, προσανέχειν φιλεῖ ταύταις. ὅταν δὲ δυσχρηστιῶν ἀπογνῷ, τότ᾽ ἤδη βοηθεῖν ἀναγκάζεται αὐτῷ κατὰ δύναμιν. Nempe ita semper fieri amat, qui in periculo versatur, quamdiu spes superest opis impetrandae ab amicis et sociis, in ea acquiescit: ubi vero adversis conflictatus spem illam amiserit, tunc ipsemet sibi pro viribus subvenire cogitur. Πολλοὶ καὶ διὰ τὴν ῥᾳθυμίαν, καὶ τὴν σύμπασαν ἀργίαν, οὐ μόνον τὰς κοινὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους καταπροΐενται βίους ἄρδην. Multi*

autem per ignaviam et socordiam, quae totius vitae rationes illis conturbat, non publicarum duntaxat rerum curam negligunt; sed familiarem quoque suam pessum ire sinunt. Alii sua quidem agentes (ut hi de quibus queritur Cato) publica susque deque habent. *Χρόνιοί τε ξυνιόντες, ἐν βραχεῖ μὲν μορίῳ σκοποῦσί τι τῶν κοινῶν· τῷ δὲ πλείονι τὰ οἰκεῖα πράσσουσι, καὶ ἕκαστος οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀμέλειαν οἴεται βλάψειν, μέλειν δέ τινι καὶ ἄλλῳ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τι προϊδεῖν. Et cum in concilium vix tandem coëant, exiguo temporis momento de Republica deliberant: maiore autem temporis parte rem familiarem curant: et unusquisque propter suam unius incuriam publice nihil damni futurum opinatur, sed pro se alium quemque id curare atque providere.* Grasw.

Cunctamini. Reg. *contamini*, errore manifestario. Livius II. 10. Cunctati *aliquamdiu sunt*, dum alius alium, *ut praelium incipiant, circumspectant.* Rem aliis exprimit XXXIII. 20. *Cum suadendi potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret: diu silentium aliorum alios intuentium fuit.* Tacitus Hist. I. 55. *ceteri silentio, proximi cuiusque audaciam exspectantes; insita mortalibus natura propere sequi, quae piget inchoare.* Q. Septimius II. 23. *Postquam dicendi finem fecit, magno silentio cunctis, ut in tali re solet, alienam sententiam exspectantibus, cum se quisque minus idoneum auctorem crederet.* Noster Fr. I. 9. *quantum vos audeatis vereor, ne alius alium principem exspectantes, ante capiamini.* ibi Balliol. *tantum audeatis* omisso *vos.* etiam, *socordia* et, *quam raptum.* Caeterum verba illa, *et facta in gl. n. si. l. a. f.* agnoscit Diomedes pag. 407. Demosthenes in Philipp. II. pag. 28. *Ἕως οὖν ἔτι μέλλοι καὶ συνίσταται τὰ πράγματα, καὶ ἀκούομεν ἀλλήλων.* et Orat. περὶ συμμοριῶν. pag. 74. *Ὅσα δὲ ἐβουλήθητε μὲν, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπεβλέψατε πρὸς ἀλλήλους, ὡς αὐτὸς μὲν ἕκαστος οὐ ποιήσων, τὸν δὲ πλησίον πράξοντα, οὐδὲν πώποτε ὑμῖν ἐγένετο.* Et exemplar eius Thucyd. I. 71. *Ταύτης μέντοι τοιαύτης ἀντικαθεστηκυίας πόλεως, ὦ Λακεδαιμόνιοι διαμέλλετε.* Hist. Aug. 2. Vol. pag. 94. *Circumspicitis et* cunctamini. Wasse.

* Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia Deorum pa- 420
rantur. Sic in Orat. Lepidi: *Non prolatandum neque votis paranda auxilia.* Supplicia autem, pro supplicationibus posuit Tacitus. Ciacc. — *Supplicia* hic pro *hostiis et sacrificiis*, sive *supplicationibus* Sallustius posuit, ut Tacitus lib. III. cum dixit: *Sed tunc supplicia diis, ludique magni a Senatu decernuntur.* Et supra ipse Sallustius: *In suppliciis Deorum magnifici.* Eadem sententia usus est in oratione Lepidi, cum ait: *Non prolatandum, neque votis paranda auxilia.* Videndus Festus in *Supplicia.* Ursin. — Nam ut idem Claudianus prudenter monet:

— — graviorum turba malorum
Texitur, ignavis trahimus dum tempora votis.

Prudentius lib. II. contra Symmach.

Non aris, non farre molae Victoria felix
Exorata venit. labor impiger, aspera virtus,
Vis animi excellens, ardor, violentia, cura,
Hanc tribuunt, durum tractandis robur in armis.

Sed pro *violentia* lubens corrigam, *vigilantia.* Sic enim Sallustius: *vigi-*

lando, agendo, bene consulendo. quem locum Prudentius de industria aemulari voluit. Neque vero illam vocem illatinam arbitror. Vetus Glossar. *γρηγόρησις, vigilantia;* et *γρηγόριος, vigilantius.* Coler. — Hinc Manlius ad populares suos apud Livium lib. VI. *Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassii, Meliique exspectem? Bene facitis, quod abominamini: Dii prohibeant haec. Sed nunquam propter me de coelo descendent: vobis dent mentem oportet ut prohibeatis; sicut mihi dederunt armato togatoque ut vos a barbaris hostibus, a superbis defenderem civibus.* Lib. XXII. *nec enim inde votis aut imploratione Deum, sed vi et virtute evadendum esse.* Ibidem denuo: *Stultitia est, sedendo aut votis debellari credere posse: armari copias oportet, deducendas in aequum, ut vir cum viro congrediaris. Audendo agendoque res Romana crevit, non his sensibus consiliisve, quae timidi cauta vocant.* Iisdem vero rationibus et parta conservanda sunt. Vere Thucydides lib. II. *Τὸ δὲ ἄπραγμον οὐ σώζεται, μὴ μετὰ τοῦ δραστηρίου τεταγμένον, οὐδὲ ἐν ἀρχούσῃ πόλει ξυμφέρει, ἀλλ᾽ ἐν ὑπηκόῳ ἀσφαλῶς δουλεύειν. Etenim tranquillitas, nisi cum agendi studio coniuncta sit, servari non potest, nec in civitate, quae principatum obtinet, conducit, sed in ea quae bona fide servit.* Grasw. — Hoc frigore multi mortales obsessi, auxilia deorum sperant otiosi. Hinc optime monet Livius lib. VII. *Neque exspecta, nihil agenti in sinum de coelo devolaturam victoriam aut fortunam esse.* Vide et notam ad Iustini lib. XXIV. cap. 5. §. 12. et adde Freinshemium ad Curt. lib. V. cap. 5. §. 2. Lips. I. Polit. 4. cui subiicimus illud Wilhelmi Arausianensis apud Thuan. lib. LXXVI. *Occasionibus ac facultatibus a DEO O. M. oblatis uti, eundemque ut incepta prosperet orare, id demum est in DEO spem ac fiduciam collocare.* Quae quidem tum e sacris literis, tum etiam e Xenophontis fontibus hausisse videtur, haud ita pridem ordinum dux et Sospitator. Nam apud Xenophontem lib. I. Paedias Cyro Cambyses talia instillasse legitur. Oraculum etiam est illud Taciti I. Hist. 52. huc pertinens: PANDE *modo sinum, et venienti Fortunae* OCCURRE. Rupert. — *Comparantur* Servius ad III. Georg. 455. Broukh.

Suppliciis muliebribus. Sic locuti optimi quique. Vide Varronem, Tacitum, Afranium, Plautum in Indice. Livius XXV. 7. *Horum prodigiorum caussa diem unum* supplicatio *fuit, et per aliquot dies Coss. rebus divinis operam dederunt.* Codex Trin. *supplicio*, nescio an *supplicium* ibi reponendum sit, cum idem codex XXVII. 4. XXVIII. 11. XXI. 63. ubi eadem occurrit locutio, nihil moveat. at ipse Auctor XXVII. 50. *per omnia delubra vagae* suppliciis votisque *fatigare Deos.* et lib. VII. habes Sallustii *supplicia muliebria. Itaque multis precibus* suppliciisque *responso editur divina ope animalia interitura.* Dictys VI. 11. Plautus Prolog. in Rudentem:

Et operam et sumtum perdunt: id eo fit, quia
Nihil ei acceptum est a periuriis supplicii.

Arnobius lib. I. pag. 20. *et Deum fuisse contenditis et superesse adhuc creditis, et quotidianis* supplicationibus *adoratis.* Suspicor primitus scripsisse *suppliciis*, licet altera voce utatur pag. 22. Scholium ad vocem Marckii λ. *supplicia ideo accipiuntur pro* supplicationibus *quandoque, sicut*

*hic, quia * solebant antiqui hostias et supplicationes facere pro damnatis* 421
et supplicio dignis. Idem tradit Sinnius Capito apud Festum, *cum Civis necaretur institutum fuisse* (ait) *ut Semoniae res sacra fieret vervece bidente, ut eo sacrificio poena solutis civibus, caput ipsum damnati, patrimoniumque cui delibatum esset, id fieret sacrum Deo: indeque fuisse solitum, ut quia tunc in Forum supplicandi causa prodiret Rex sacrorum, ut id vocaretur supplicium.* Quod nescio Curtio reddendum sit lib. VII. 5. *Nec aut commercio linguae aut* supplicum *velamentis precibusque inhiberi crudelitas potest.* Codex Petrensis *suppliciorum* ut apud nostrum, et Plautum Curcul. II. 3. *servitium* pro *servorum turba.* nihil tamen affirmandum, quia apud eundem V. 3. habetur *supplicum*, tum quia *suppliciorum* hoc significatu apud idoneum auctorem nondum repperi. Utrunque se res habet saltem a Sallustio antiquitatis affectatore exsulabit in posterum τὸ *supplicatio* quod tot libros cusos scriptosque insederat. Solemne est Librariis, qui fere Monachi semibarbari, verbum notius eligere, unde bis insigniter depravarunt inter alios Iuvencum ed. Bignaeanae pag. 656. lib. IV.

Ecce viae medio clarus se ostendit, Iesus.

Codex antiquissimus in Bib. Pub. Cant.

Ecce iteris *medio.*

Et pag. 631.

Ecce viae *medio stellam praecurrere cernunt.*

Idem Codex *iteris*, cui etiam accedunt vetustissimae C. C. C. membranae. et sic omnino legendum lib. I.

Perque iteris *stratus.*

Lucretius quem fere sequitur,

Concussos itere, *et labefactos aëre multo.*

Vide Priscianum et Grammaticos. Iuvencus alibi lib. III. pag. 636. *itiner*, itidem archaicos.

— — itiner *melius comitabere nostrum.*

Lucret. VI.

— — *quaecunque morantur*
Obvia, discutiat plagis, itinerque *sequatur.*

Alibi:

— — *laetitiamque propaget.*

Auram pro *aëre* ex eodem fonte hauserit Manilius:

Fecit et ignotis itiner *commercia terris.*

Iunius ex Rom. *iter et* male. Multa huiusmodi memorare possem, quae ex interpretatione nata, postea in textum irrepserunt et magno Latinae linguae detrimento genuinam lectionem deturbarunt, sed contenti simus hoc Catone. Wasse.

Vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt: ubi socordiae tete, etc. Cicero sic de Finibus, lib. III. *Minime convenit, cum ipsi inter nos abiecti neglectique simus, postulare ut Diis immortalibus cari simus et ab his diligamur.* Et Metellus in oratione de ducendis uxoribus apud Gellium lib. I. cap. 6. *Quid nos a*

Diis immortalibus diutius exspectemus, nisi malis rationibus finem facimus. Item Euripidis in Electra:

> *Ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα,*
> *Βίον δύναιτ᾽ ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου.*

Et Demosthenes Olynth. II. *Οὐκ ἔνιδ᾽ αὖ τὸν ἀργοῦντα, οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὕπερ αὐτοῦ τι ποιεῖν, μέγιστα δὴ τοῖς θεοῖς.* A. Manut. — Sic quidem omnes habent codices praelo excusi, perantiquus liber: *Vigilando, agendo, bene operando, vel consulendo.* Si mihi tamen quod sentio, dicere liceat, puto haec verba, *vel consulendo*, aliunde in textum orationis irrepsisse: cuius meae suspicionis ea est ratio; quod in antiquo libro, *bene operando, vel consulendo*, scriptum inveni. Nam cum agendi duo possint esse actus, operari videlicet, et consulere, haec primo in ora libri scripta fuerunt, eaque deinde scriptor librarius in contextum recepit. Huc etiam accedit quod Servius verba illa, *bene consulendo* omiserit: ita enim hunc locum profert: *Non votis, neque suppliciis muliebribus Deorum auxilia comparantur; vigilando, laborando, prospere omnia cedunt: ubi socordiae tete atque ignaviae tradideris, nequicquam Deos im-*
422 *plores.* * C. Popma. — Cic. Philipp. IV. *Omnes id quidem facere debebamus. Eaque erat non modo apud maiores nostros, sed etiam nuper summa laus Consularium, vigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro Republica facere aut dicere.* Grasw. — Arond. et Reg. *sed vigil.* male. Demosthenes I. Epist. circa finem Ed. Wolfian. 1607. pag. 111. *Καὶ γὰρ εἴ τις ὑπείληφεν εὐτυχῆ τὸν Ἀλέξανδρον, τῷ πάντα κατορθοῦν· ἐκεῖνο λογισάσθω, ὅτι ΠΡΑΤΤΩΝ καὶ ΠΟΝΩΝ, καὶ τολμῶν οὐχὶ ΚΑΘΗΜΕΝΟΣ, εὐτυχεῖ.* et Olynthiac. I. pag. 8. *Ἀλλ᾽, οἶμαι, ΚΑΘΗΜΕΘΑ, οὐδὲν ποιοῦντες· οὐκ ἔνι δ᾽ αὖ τὸν ἀργοῦντα, οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὑπὲρ αὐτοῦ τι ποιεῖν μή τί γε δὴ τοῖς θεοῖς.* Euripides Electra vs. 80. *Ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς, ΘΕΟΥΣ ἜΧΩΝ, ἈΝΑ ΣΤΟΜΑ, Βίον δύναιτ᾽ ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου.* M. Tyrius I. pag. 8. *Ἔπλευσι Μῆδοι, πῶς φυλάξομαι; κἂν ὁ θεὸς μὴ συμβουλεύῃ, τὰς τριήρεις ἔχω.* Plato in Phaed. *ὥσπερ προβάτια μεσημβριάζοντα.* Livius VI. 18. *Bene facitis quod abominamini: dii prohibebunt haec, sed numquam propter me de coelo descendent.* XXII. 5. *Nec enim inde* votis aut imploratione Deorum, *sed vi ac virtute evadendum.* Elegantissime Virgilius Georg. III. *sedet poscens*, quod ignaviae et socordiae signum luculentum. *κάθηται αἰτῶν.*

> — — *alitur vitium vivitque tegendo,*
> *Dum medicus adhibere manus ad vulnera pastor*
> *Abnegat, et meliora deos* sedet *omina* poscens.

Manilius II. 249. (signa)

> *Vel quae fessa* sedent *pigras referentia mentes.*

Hoc sensu Plautus:

> — — *venter meus* residet *esuriales ferias.*

Terent. Adelph.

> *An sedere oportuit domi virginem tam grandem?*

Virgil. XII. Aen.

> — — sedeant *spectentque Latini.*

Wasse.

Agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. *Nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera est. Labor voluptasque dissimillima natura, societate quadam naturali inter se sunt iuncta.* Grasw.

Ubi socordiae te atque ignaviae tradideris. Servius in III. Georg. sic citat, *Ubi socordiae tete*, etc. quod ut mihi quidem valde placet, sic nullo in exemplari, quod sciam, reperitur. Rivius. — Perperam omissum Carrioni pronomen, quod in MSS. omnibus. Grut. — Omittunt L. 2. 3. R. Laud. Martin. *Atque ignaviae* in marg. et ex manu recent. exhibet Pemb. Noster I. 6. Agendum *atque* obviam eundum est, *Quirites; ne spolia vestra penes illum sint: Non prolatandum, neque* votis paranda auxilia. Wasse.

Nequidquam Deos implores. Liv. lib. V. *Minime convenire, quibus iratos quisque Deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat et oporteat, non uti: nunquam deos ipsos admovere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi laesos arment.* Grasw.

Irati infestique sunt. *Minime convenit, cum ipsi inter nos viles, abiecti, neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, et ab iis diligamur.* Cic. de Natura Deorum. Grasw.

A. Manlius Torquatus bello Gallico. Livius lib. VIII. ac Cicero III. Officiorum satis concorditer hunc *Titum*, non *Aulum* nominant: et bello Latino id factum, non Gallico. Vetus codex omiserat praenomen, quamquam libro quarto, de Aulo Postumio Tuberto tale quiddam memoriae proditum ait, cui tamen ipse non subscribit. Valerius Maximus lib. II. *de Disciplina militari*, de utroque eamdem scribit historiam. Ideo hoc ab auctoribus varie traditum videmus, quae nos ea de causa admonendum duximus, ne in his codices temere, ut fieri solet, emendentur. Glar. — Legendum *T. Manlius*, vel erravit Sallustius memoriae vitio: non enim huic *Aulo*, sed *Tito* praenomen fuit: quod et Fasti Capitolini et Livius lib. VII. et VIII. Ciceroque lib. III. de Offic. et alii multi docent. * Gellius lib. IX. cap. 12. de Viris Illustribus, cap. 423
38. Eutropius lib. II. Cassiodorus, Diodorus Siculus lib. XVI. A. Manut. — Sed cum nostro facit D. Halicarnassensis lib. VIII. Wasse. — Sic omnibus literarum apicibus expressum in Vett. MSS. antiquiores etiam aliis locis perpetuo nobis exhibent *Manlium*, non *Mallium*, quod nonnulli temere propugnant. Naz. loco *Aulus*, ridicule habet *Saulus*. Grut. — Lege, *T. Manlius Torquatus*, aut agnosce *σφάλμα μνημονικὸν* in Sallustio. Rupert.

Bello Gallico. Et hoc contra testimonium Livii lib. VIII. Valerii lib. II. cap. 2. et aliorum. Nam *contra Latinos* bellum gerebatur non *contra Gallos*, cum filium Torquatus securi percuti iussit. Plutarchus item in Parallelis a Torquato *contra Samnites* hoc anno pugnatum scripsit contra historiae fidem. Nam ut dixi, *cum Latinis*, non *cum Gallis* aut *cum Samnitibus*, pugnatum est. Et Dionysius Antiquitatum lib. VIII. idem quod Sallustius, tradit. A. Manut. — Livius, Gellius, Valerius, Auctor de Viris Illust. Orosius lib. III. cap. 9. et Florus lib. I. cap. 14. scribunt, Manlium bello Latino securi filium percussisse. Dio-

nysius tamen Antiq. lib. VIII. facit cum Sallustio, bello enim Gallico id factum asserit. Illud notandum, quod Frontinus Strat. lib. IV. huic Manlio postea *Imperioso* cognomen fuisse tradit. At Seneca de Beneficiis lib. III. cap. 37. item Livius lib. VII. ab Urbe condita aiunt, L. Manlium patrem huius ab ostentatione saevitiae, sibi *Imperiosi* cognomen adscivisse, et ut Diodorum Siculum missum faciamus, qui idem sentire videtur: fragmenta etiam vetustissimorum marmorum, quae Romae paucis abhinc annis effossa sunt, satis indicant, primum L. Manlium huius patrem *Imperiosum* cognominatum. CAST.

FILIUM SUUM. Cicero pro P. Sulla cap. 11. *An vero clarissimum virum generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: in Rempublicam reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis necaretur necavit?* BROUKH.

VOS DE CRUDELISSIMIS PARRICIDIS QUID STATUATIS CUNCTAMINI? *Quis satis idoneum possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis qui violassent ingenuam, matrem familias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent aliquem, maxima supplicia maiores nostri consumserunt. Huic truculentissimo ac nefario facinori poenam nullam reliquerunt? Atqui in aliis maleficiis, aut ad singulos, aut ad paucos iniuria pervenit: huius sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeles cogitationes! ô derelictos ab humanitate homines! qui agere ausi sunt, aut qui cogitare potuerunt, quo pacto hostes revulsis maiorum sepulchris et deiectis moenibus ovantes irruerent in civitatem: quomodo Deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis abreptis in servitutem, virginibus, matribus familias, ingenuis pueris sub hostilem lubidinem subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant id quod voluerunt ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerati viderint cinerem.* Ad Herenn. IV. Hos homines an lucem usurpare fas est, praesertim si vita eorum non vacet metu summi periculi? GRASW.

QUID IN ALIOS STATUATIS. Forte *quid in illos.* CIACC.

VIDELICET. Hunc colorem egregie tractat Cicero pro Sulla §. 25. et pro Roscio Amerino. Confer Thucyd. VI. *Καὶ ἐβόων, ὡς οὐδὲν εἴη αὐτῶν, ὅ, τι οὐ μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν.* Antipho Orat. III. pag. 39. WASSE.

VIDELICET VITA EORUM CAETERA HUIC SCELERI OBSTAT. Cicero pro Sulla: *Omnibus in rebus, iudices, quae graviores maioresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum*
424 *subito fingi, neque * cuiusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paullisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra Rempublicam coniuravit. Cuius aures hoc unquam respuerunt, conatum esse, hominem a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et stu-*

dio in omni flagitio, stupro, caede versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie, aut stulte cogitasse miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hispaniam profectione ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus esse videatur? Ipsum illum Autronium non sua consuetudo ac vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus: quem in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus: quem exturbare homines e possessionibus, caedem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi, conatu, et armis disturbare iudicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non fortunae ipsi cedere, non Reipublicae succumbere? Huius si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent. Ita ex adverso si cuius vita crimini reclamat, facile absolvitur. Pro Roscio Amerino: *In tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, ut si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorum censes uti oportere? nonne et audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, et mores feros, immanemque naturam, et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, deinde omnia ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in S. Roscium, ne obiiciendi quidem causa, contulisti.* Hinc solent et quidam periclinantes illa iactare, *Nunc primum causam dico* etc. Senec. Contr. XVIII. Et Controv. XXIX. *Puella quae occidisse fratrem dicitur, quid ante peccavit?* Sic apud Tacitum III. Annal. *Ille dimissa eius causae delatione, ut priorem vitam accusaret obtinuit, petitumque est a principe cognitionem exciperet.* Et infra: *Tum Fultinius vetera et inania orditur, ambitiose avareque habitam Hispaniam, quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis.* Thucyd. lib. VI. *Καὶ ἐβόων, ὡς οὐδὲν εἴη αὐτῶν, ὅ, τι οὐ μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν. Et vociferabantur, nihil horum sine illo factum esse, addentes pro coniectura reliquam eius in vitae institutis exlegem licentiam.* GRASW. — Licere pro nocentibus, si sit spes emendationis, deprecari, multis disputat B. Augustinus epist. 52. quae est ad Macedonium, ubi inter alia: *Nec ideo sane frustra instituta sunt potestas regis, vis gladii, cognitoris, ungulae carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris. Habent ista omnia modos suos, causas, rationes, utilitates. Sed huic ordinationi rerum humanarum, contrariae non sunt intercessiones episcoporum, imo vero nec causa, nec locus intercedendi ullus esset, si ista non essent.* Secus fieri debet in desperatis, et exitiosis reis, qui cum pernicie Reipublicae absolvi non possunt. Quo in genere memorabile est factum dictumque Ludovici, cognomine Divi, Regis Franciae. *Is enim* (sicut habent Annales Gallici) *quum aliquando ex Psalmis Davidis, preces ad DEUM funderet, intervenit aliquis, qui supplicaret, ut cuidam reo capitis poenam remitteret. Id quod ipse quidem tunc, velut aliud agens, an-*

nuit. Ceterum cum mox incidisset in versiculum Psalmi CVI. qui sic se habet: Beati qui faciunt Iustitiam in omni tempore, *tum revocari iussit eum, cui gratiam concesserat, et eam irritam fecit memorabili edita sententia*, Principem, qui punire crimen potest, nec punit, non minus esse reum, quam si ipse perpetrasset: pium esse opus, non crudele, Iustitiam facere. Sed et de Friderico I. Augusto non absimilem historiam refert Otho Frisingensis lib. II. de rebus eius gestis cap. 3. hunc in modum: *Nec praetereundum existimo, quod, dum finito unctionis sacramento, diadema sibi imponeretur*, (loquitur de Frid. Imp. coronato Aquisgrani) *quidam de ministris eius, qui pro quibusdam excessibus gravibus a gratia sua, adhuc privati, sequestratus fuerat, circa medium Ecclesiam ad pedes ipsius se proiecit, sperans, ob praesentis diei alacritatem, eius se animum, a rigore Iustitiae, emollire posse. Ipse vero mentem in priori severitate retinens, et tanquam fixus manens, constantiae suae omnibus nobis non parvum dedit indicium, dicens:* Non ex odio, sed iustitiae intuitu, illum a gratia sua exclusum fuisse. Rupert.

Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse. Seneca Epistol.
425 LXXXI. *Mala exempla recidunt * in auctores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri faciendo docuerunt.* Nec vero his ulla dignitas patrocinari debet si Thucydidem audies. lib. III. *Καὶ μὴ παλαιὰς ἀρετὰς, εἴ τις ἄρα καὶ ἐγένετο, ἀκούσαντες ἐπικλασθῆτε, ἃς χρὴ τοῖς μὲν ἀδικουμένοις ἐπικούρους εἶναι, τοῖς δὲ αἰσχρόν τι δρῶσι διπλασίας ζημίας, ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι. Neque vero prisca istorum decora, si qua exstiterunt, audientes vos frangant; quae iniuriam quidem patientibus patrocinari debent; iis vero qui aliquid turpitudinis admiserunt, duplicare supplicium; quoniam minime conveniens pristinae virtuti peccatum admittunt.* Grasw. — Idem fere Thucydides III. §. 40. *Ἔλεός τε γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοίους δίκαιός ἐστιν ἀντιδίδοσθαι, καὶ μὴ πρὸς τοὺς οὔτ᾽ ἀντοικτιοῦντας.* Wasse.

Dignitati Lentuli. Quia Praetor is; et praeter caeteros auctoritate maxima praeditus. Supra: *Quae de P. Lentulo, ceterisque statuetis, pro certo habetote, vos simul de exercitu Catilinae, et de omnibus coniuratis decernere.* Coler.

Ullis. Omittit Marckii λ. caeteri et Valla Eleg. III. 29. retinent, et sane Oratoris vehementia flagitat. Wasse.

Nisi iterum iam patriae bellum fecit. In MSS. est, *nisi alterum iam patriae* etc. sensu tamen eodem. quod in quibusdam *intulit* legitur, id ex glossa irrepsisse suspicor. Rivius. — *Intulit.* L. 1. 2. Norvic. Marck. omittit *iam*, sic et Marckii λ. Wasse. — Tacitus *fecit* legisse videtur: *Ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae fecisset.* Wasse. — Hic enim Cethegus (ni fallor) Marianas partes secutus cum Mario, Cinna, et aliis urbem obsedit: ut leges apud Appianum Bellorum Civilium libro primo: postea tamen urbe pulsus ad Sullam confugit. nec illud nos pertubare debet, quod hic Cethegus coniurationis tempore dicatur adolescens, cum Cicero in oratione pro Mil. scribat, Domitium iam ab adolescentia documenta maxima dedisse, quam contemneret populares insanias, significans, ut

exponit Asconius, constantiam Domitii, quam in praetura praestitit. quo vero aetatis anno praetores per leges fieri possent, iam satis notum. Cast. — Arbitror enim, Sallustium his verbis innuere, hunc fuisse in coniuratione, quae facta fuit cum Pisone adolescente, in qua magnum contra patriam parabatur periculum. Zanch.

Si peccato locus esset. Sensus: Non licet hic peccare: peccatum enim statim sequitur exitium. Rupert.

Verba contemnitis. Ita codices in membrana descripti: perperam in Gymnico et aliis *verba mea.* Nam *verba* in genere, opponit ipsi *rei*; sed et Badianum exemplar sic habet, et Beroaldinum. Rivius. — Abest *mea* Nostris. Wasse.

Catilina cum exercitu faucibus urget. Ita omnes pene MSS. haudque aliter etiam initio fuerat in Commel. sed emendatum manu veteri, *faucis.* notae ultimae servant, *in faucibus urget*, vel adeo *in faucibus Italiae urget.* Grut. — *Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus, Spartaco Crassus, Sertorio et Mithridate Pompeius: nemo hostis Catilina propius accessit.* Seneca Controv. XVII. Grasw. — *Faucibus nos urget* Marckii λ. *Italiam urget* Balliol. *in faucibus Italiae* Digb. et L. 2. *urget Italiam intra*, Venetiis cusi 1470. et 1478. L. 2. Reg. B. Pub. omittunt *in.* puto vocem *Italiam* conflatam esse ex *urget alii.* caetera vero ex Interprete nata, quare nihil muto. Glareanus exponit, *in faucibus Apennini.* at melius Cicero in Catil. I. 5. *Castra sunt in Italia contra Remp.* in Etruriae faucibus *collocata.* Bodl. et alii omittunt *atque.* caeterum * haec phrasis *faucibus ur-* 426
get, cum insolentior sit, ansam praebuit correctoribus immutandi veterem scripturam; usus tamen Florus I. 10. *Hunc tamen, quamvis et armis et fame urgeret, occupatoque Ianiculo, ipsis* urbis faucibus *incubaret, sustinuit, repulit.* ubi principium capitis ad *corripuit* omisit Iornandes: et sane habentur supra pag. 40. lin. 2. Ed. Gravianae. Sed auctoris huius verba pro arbitrio iungit resecatque, ut patet ex principio cap. 11. Florus iterum II. 3. sic *de sub Alpibus*, id est, *de sub ipsis* Italiae faucibus. pari iure dicere potuit Sallustius Catilinam *faucibus urgere*, qui in Hetruria erat iuxta Apenninos. Attamen puto illum non tam partem aliquam Italiae aut Hetruriae, ut vult Glarean. sed propius et anceps periculum innuere, tralatione ab humano corpore sumta. sic enim loqui solent auctores: Hegesippus I. 16. *intus pugna vehementior, et a seditiosis propius et anceps periculum*: a fronte *externus hostis*, a tergo lateribusque *domesticus.* ibi Codex C. C. C. *domesticus urgebat.* leve est fortasse quod ibidem MS. B. Pub. pro, *deiecta terra* habet, *deiecta turre murorum*, sed tamen verum, teste Iosepho de B. Iudaico I. 5. *Τρίτῳ γὰρ μηνὶ τῆς πολιορκίας, μόλις ἕνα τῶν πύργων καταῤῥίψαντες εἰσέπιπτον εἰς τὸ ἱερόν.* Idem IV. 8. eandem rem narrat Antiquit. XIV. 8. sed quia bellum in cervicibus. Curtius VII. 7. *Rex Scytharum ratus eam urbem suis impositam esse* cervicibus. et, infra: *Defecere Bactriani, in quorum* cervicibus *stamus.* Mamertinus cap. 6. *calcata Regum capita supervolans, in medio Illyrici* sinu *improvisus apparuit.* Hegesippus IV. 21. *comperto quod etiam Galba* etc. *poenas luisset in medio Urbis sinu; id est Romano foro.* ultima

forte ex Glossatore sunt, sed MSS. nihil movent, quare invitis codicibus ne auferantur. *atque in* N. 1. 2. L. 1. 2. 3. abest *atque* quemadmodum et Bodleiano. λ. *ipsa cor. re.* Wasse.

Faucibus urget. Mirum, quam hae fauces urgeant Glareanum et alios. Ille quidem, quod in libris nonnullis scribi animadvertisset, *in faucibus*, interpretatus est fauces Apennini montis Hetruriae. Et sane ita Cicero loquutus est I. Catil. *Castra sunt in Italia contra remp. in Hetruriae faucibus conlocata.* Sed ego fauces nihil aliud expono, quam ipsum ingressum in urbem Romam. Ita Cic. pro Quinct. *fauces macelli.* et Virgil. lib. VI. *Orci fauces* adpellat. Idemque Sallustius noster *sinum urbis*, paulo post *mediam urbem* vocat. Coler.

Occulte potest. *Potest occulte* Reg. et L. 1. L. 3. Bib. Pub. Marckii λ. et γ. nescio an abesse debeat illud *potest.* Wasse.

Quare ita censeo. In manuscriptis additur *ego*, haud male. ut opinor. Rivius. — L. 2. 3. Digb. et Grut. omittunt. Wasse. — MSS. plerique, ut et vett. edd. adtexto pronomine, *censeo ego;* glossemate manifestario: ne quis forte loco medendum censeat, transpositu, *quare ita ego censeo.* Grut. — *Ego ita censeo* Pemb. Wasse.

Caedem, incendia, aliaque se foeda atque crudelia etc. In MSS. est, *aliaque foeda* omisso pronomine *se*, idque melius. Rivius.

427 Aliaque foeda. L. 1. 3. Balliol. *alia foeda,* * bene. Pemb. *aliaque se.* sed *se* a manu secunda. *aliaque se* Marckii γ. et λ. et Bib. Pub. et Norvicenses. Wasse.

More maiorum supplicium sumendum. *Ut, qui omnia hominum Deorumque iura, novo, inaudito, inexpiabili scelere polluerunt, nefarioque se patriae parricidio obstrinxerunt, poenas Diis hominibusque meritas debitasque persolvant.* Cic. Philipp. II. Quem maiorum morem etiam Tacitus XIV. Annal. confirmat: *Censuitque Iulius Marullus Consul designatus, adimendam reo praeturam, necandumque more maiorum.* Grasw. — Id est, tollendos per carnificem et laqueum, quod supplicii genus temporibus Neronis abolitum fuisse, docet Tacit. lib. XIV. Ann. cap. 48. vid. ibi Lipsium. Rupert.

CAP. LVII.

Postquam Cato adsedit. Non haec oratio, quod supra dixi, a Catone, ut neque Caesaris, in Senatu pronunciata fuit, quamquam id quosdam contendere video. Plutarchus scribit, orationem, quam tum Cato habuit, sua aetate notis exceptam exstitisse. Coler.

Sententiam eius laudant. Tamen haec ei sententia invidiae deinde ac fraudi fuit. Vid. Cicero pro Domo sua 9. Broukh.

Virtutem animi ad coelum ferunt. *Is est, mea sententia, iustus triumphus ac verus,* inquit Cicero Philipp. XIV. *cum bene de Republica meritis testimonium a consensu civitatis datur.* Quod Catoni hic contigit, non a Senatu modo, sed et a populo ipso, cuius magna solet esse curiositas inquirendi in sententias Senatorum, atque hinc alios praedicandi, deprimendi alios. Tacitus lib. XVI. Annal. *Diurna populi Rom.*

per provincias, per exercitus curatius leguntur, ut noscatur, quid Thrasea non fecerit. Grasw. — *Eius animi* Marckii γ. pessime. sine pronomine semper in hoc sensu invenitur. Noster supra: *Quod si Regum atque Imp.* animi virtus. Cicero ad Quirites post red. *Se non commissurum, ut cum ea quae amiserat sibi restituta essent,* virtutem animi *non haberet quam nunquam perdidisset.* Agell. XVIII. 1. *Vitam beatam hominum* virtute animi *sola.* Sic *animi audacia* apud eundem II. 18. Hegesip. V. 24. *Nec est ulla passio quae magis* virtutem animi *effoeminet quam cupiditas divitiarum.* Iuvencus lib. I.

Fluminis ut liquidi caperent miranda lavacra,
Queis animae species *abluta sorde niteret.*

Codex veterrimus C. C. C. *animae virtus.* sed nisi fallor male. B. Pub. Codex nihil mutat. et sane apud Lucret. species pro *forma* et *facie. Species diei* alibi, *species falcis aheneae, semper florentis Homeri,* pro eius imagine. *speciem videndi* pro *facultate visiva. omnem Scenai speciem.*

Ut nubes facile interdum concrescere in alto
Cernimus, et mundi speciem *violare serenam.*

Et Apuleius Elmenh. 128. *si foeminae caput capillis spoliaveris, et faciem nativa* specie *nudaveris.* quod *animi* demamus, eodem redit. Noster: *Bellum novum exoptabat, ubi* virtus enitescere *posset.* Censorin. I. *Quare cum dona pretiosa, neque tibi per* animi virtutem *desint, neque mihi per rei tenuitatem supersint.* et cap. 15. *Quod si cultoribus sapientiae, sive per* animi virtutem, *seu lege fati divina obtigit vita.* Simile quid apud Graecos scriptores invenire est. Iulianus Orat. I. pag. 4. *Ἐφ' ἅπασι δὲ τούτοις ὥσπερ γνωρίσματα τῶν τῆς ΨΥΧΗΣ ἈΡΕΤΩΝ τὰς πράξεις διελθεῖν.* Corippus II. 78.

Qua virtute animi *montem calcavit habendi,*
Publica privato cum debita redderet auro.

Caeterum pro *ad coelum* Liv. VII. 36. *in. Diis laudes gratesque agunt, Decium* in coelum ferunt. at Noster hoc pacto locutus etiam Iug. LVIII. Supra pro *Cato* L. Valla *Consul postq. as.* Wasse.

Magnus atque clarus. *Cl. a. m.* at aliter MSS. Noster VI. 60. quam tamen innovat Iug. LXXIX. 1. 4. Dictys I. 16. *Quibus praeter caeteros Graeciae reges* magnus atque clarus habebatur. Tacitus Agr. XVIII. *Ita petita pace, ac dedita insula,* clarus ac magnus haberi Agricola. Wasse.

Senatus decretum fit, sicut ille censuerat. * Exemplar Fabricianum *sicuti ille censuerat.* sed et erasa ibi cultello erat ultima in *senat.* ut suspicer ibi fuisse *senati decretum.* quomodo et alias fere Sallustius. Priscianus quidem certe hic legit *senati*, ut sit genitivus antiquus. Eodem modo Donatus in Hecyram Terentii, ubi adnotat veteres *tumulti* et *senati* dicere solitos. Sic supra Sallustius: *Igitur senati decreto Q. Marcius Rex* etc. pro *senatus decreto*, quod ipsum et Nonius observavit. Illud hic obiter addam ex Cicerone ad Atticum, non dixisse Catonem primam sententiam de animadversione, sed omnes ante eum praeter Caesarem. Cur ergo in sententiam Catonis? Quia verbis, inquit, luculentioribus, et pluribus, rem eandem comprehenderat. Mox, ubi leviter in- 428

nuit, non se retulisse solum, sed et patefecisse, et cohortatum esse, et ante praeterea quam consuleret, ipsum iudicasse, Quae omnia, inquit, quia Cato laudibus extulerat in coelum, perscribendaque censuerat, idcirco in eius sententiam est facta discessio. RIVIUS. — Vulgati omnes, quibuscum faciunt antiqui mei, *enatus decretum fit* habent. Nos *senati decretum fit* restituimus ex Charisio, locum hunc citante. Est autem *Senati* genitivus antiquus, qui etiam in inscriptione veteri reperitur, quae in agro Veronensi exstat, verbis ad hunc modum conceptis: SEX. ATTILIUS. M. F. SARANUS. PROCOS. EX SENATI. CONSULTO. INTER. ATTESTINOS. ET. VICETINOS. FINIS. TERMINOSQUE. STATUI. IUSSIT. et in Sallustii libris Historiarum: *Senati decreto serviendum ne sit.* Sed et *Senatuis* veteres dixerunt id quod Helenius Acron ad Terentianum illud in Adelphis:

Nunc exacta aetate, hoc fructi pro labore ab his fero.

adnotavit: et *senatis consulto* Sisenna lib. III. Histor. *simul et senatis consultis clarissimis amplificatis.* C. POPMA. — *Senatus* Pemb. sed puto non a prima manu. Marckii γ. *senati.* sic etiam Regius. Auson. Epist. XVI. vs. 19. *Dico hunc* senati *Praesulem.* et Epist. XXV. 56.

Ergò meum, patriaeque decus, columenque senati
Bilbilis, aut haerens scopulis Calagorris habebit?

Vid. Popmam de usu Antiq. locutionis. WASSE.

SICUT ILLE CENSUERAT. Cur in Catonis sententiam itum fuerit, indicat Cicero ad Atticum lib. XII. *Cur ergo in sententiam Catonis? Quia verbis luculentioribus et pluribus rem eamdem comprehenderat. Me autem hic laudat, quod retulerim, non quod patefecerim, quod cohortatus sim, quod denique ante quam consulerem, ipse iudicaverim. Quae omnia quia Cato laudibus extulerat in coelum, perscribendaque censuerat: idcirco in eius sententiam facta est discessio.* COLER. — Florus lib. IV. cap. 1. *De supplicio agentibus, Caesar parcendum dignitati, Cato animadvertendum pro scelere censebat. Quam sententiam secutis omnibus, in carcere parricidae strangulantur.* Et hanc quidem ob causam etiam Cato postmodum particeps fuit eius invidiae, quae in Ciceronem conflata est. Cicero pro Domo: *In ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras: quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, caeterisque caedis et incendiorum ducibus obieceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras* etc. Haec ad P. Clodium dicuntur. GRASW.

SED MIHI MULTA LEGENTI, MULTAQUE AUDIENTI. In MSS. duobus est omissa illa *que* coniunctio ἐγκλιτική, sicut in Beroaldino quoque. id Sallustianum magis esse videtur. RIVIUS. — Est ἐκτροπή, sive, ut Rhetores loquuntur, *digressio*, cuiusmodi digressiones, ut et prooemia, Quinctilianus reprehendit in Sallustio; quo iure, quave iniuria, satis a me dictum, et amplius dicetur alibi. COLER. — Haec digressio, quamquam est pulcra, tamen vix est ut hoc quidem loco possit laudari; adeo parum opportune filum narrationis historicae abrumpit. Vellem alibi legeretur. BROUKH.

PRAECLARA FACINORA FECIT. Si incumbere voluisset * brevitati 429
auctor, reliquisset vocem *facinora.* GRUT.

TANTA NEGOTIA SUSTINUISSET. Hoc est, tantas res gessisset, effecisset, patravisset. Infra Iugurth. *ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est.* Sed in Iugurth. alia significatione: *quantum negotii sustineam.* CIACC. — Eodem modo dixit in Bell. Iugurth. *quantum negotii sustineam.* et Horatius illo versu:

Cum tot sustineas et tanta negotia solus.

Hic tamen videtur Sallustius *sustinere* usurpasse pro *gerere*, et *patrare*, ut in Bell. Iugurth. *Ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est.* URSIN.

PARVA MANU CUM MAGNIS LEGIONIBUS HOSTIUM. Thucyd. lib. II. *Ἄδηλα γὰρ τα τῶν πολέμων, καὶ ἐξ ὀλίγου τὰ πολλὰ καὶ δι᾽ ὀργῆς αἱ ἐπιχειρήσεις γίγνονται, πολλάκις τε τὸ ἔλασσον πλῆθος δεδιὸς, ἄμεινον ἠμύνατο τοὺς πλείονας, διὰ τὸ καταφρονοῦντας ἀπαρασκεύους γενέσθαι. Nam conditio bellorum est anceps, et plerumque parva manus magno animi ardore confligit: saepe etiam minor manus, quae timet, maiorem fortius propulsavit, quod propter hostis contemptum imparata esset.* Idem lib. V. *Ἀλλ᾽ ἐπιστάμεθα τὰ τῶν πολέμων, ἔστιν ὅτε κοινοτέρας τὰς τύχας λαμβάνοντα ἢ κατὰ τὸ διάφορον ἑκάτερον πλῆθος. Sed non fugiunt nos incerta bellorum. Saepius fortuna communis est, quam socia illius partis, quae multitudine superat.* GRASW.

MAGNIS LEGIONIBUS. Supra inserunt *P. Rom. parvo* etc. L. 1. 2. 3. adverte Synecd. numeri, certi nempe pro incerto. sic apud Horatium *tergeminos honores* pro *plurimis maximisque.* apud Maronem: *O terque quaterque beati.* Lucret. II. 323.

Praeterea magnae legiones *cum loca cursu*
Camporum complent belli simulacra cientes.

Quem locum in hunc modum imitatus est Virgilius in Georgicis:

Ac velut ingenti bello cum longa *cohortes*
Explicuit legio etc.

Horat. Sat. I. 6. 3.

Nec quod avus tibi maternus fuit atque paternus
Olim, qui magnis legionibus *imperitarent.*

Confer Lucret. III. 1041. Plautus pro *exercitu* posuit Epid. I. 1. *quia cotidie ipse ad me ab* legione *epistolas mittebat.* et II. 2. A legione *omnes remissi sunt domum.* vide et Mostell. I. 2. sed et Livius XLI. *T. Sempronii Gracchi Cos. imperio* legio *exercitusque P. Romani Sardiniam subegit.* Plin. N. Hist. *Hoc profecere mancipiorum* legiones, *et in domo turba externa.* XXXIII. §. 7. Vide Sueton. Aug. cap. 26. et Tacitum I. 64. Curtium IX. 2. Thucyd. lib. II. *Πολλάκις τὸ ἔλασσον πλῆθος δεδιὸς, ἄμεινον ἠμύνατο τοὺς πλείονας διὰ τὸ καταφρονοῦντας ἀπαρασκεύους γενέσθαι.* Alludit Hegesippus III. 24. *Non tam numerus plurium conficit pugnam, quam* virtus paucorum. Infra: *Maiores nostri magnas hostium copias* parva manu *frequenter fuderunt.* ibi *militem* abest C. C. C. et B. Pub. WASSE.

COGNOVERAM PARVIS COPIIS BELLA GESTA CUM OPULENTIS REGIBUS.

Potuisset minimum parcere verbis quinque, sex, auctor, si studuisset compendiis, scribendo scilicet: *Sciebam saepenumero parva manu cum magnis legionib. hostium, cum opulentis regib. contendisse: ad hoc* etc. GRUT.

AD HOC SAEPE FORTUNAE VIOLENTIAM TOLERAVISSE. Merseburgense *tolerasse*, sublata e medio syllaba per syncopam. RIVIUS.

SAEPE FORTUNAE VIOLENTIAM TOLERASSE. Plin. Panegyr. *Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur. Occultat utrorumque semina Deus, et plerumque bonorum malorumque causae sub diversa specie latent.* Romani vero fortunae asperiores impetus virtute superarunt. Plutarchus in Crasso: *Οὐ γὰρ εὐτυχίᾳ τὰ Ῥωμαίων, ἀλλὰ τλημοσύνῃ καὶ ἀρετῇ πρὸς τὰ δεινὰ χωρούντων εἰς τοῦτο προῆλθε δυνάμεως. Neque enim secunda fortuna res Romana, sed tolerantia et virtute asperis rebus obnitentium, ad tantas opes evasit.* Sic quoque et noster Crispus hoc loco adversa modo Fortunae adscribit, quasi non et
430 ipsum * hoc felicitatis sit, quod hanc ipsam violentiam felicitas secuta sit: contra quam Lucanus lib. IX.

— — Si veris magna paratur
Fama bonis, et si successu nuda remoto
Inspicitur virtus, quicquid laudamus in ullo,
Maiorum fortuna fuit.

Aequior sententia Ammiani lib. XIV. *Tempore quo primis auspiciis in mundanum fulgorem surgeret victura, dum erunt homines, Roma, ut augeretur sublimibus incrementis, foedere pacis aeternae Virtus convenit atque Fortuna, plerumque dissidentes: quarum si altera defuisset, ad perfectam non venisset summitatem.* Quae vero ea virtus praecipua fuerit, intelligere est ex Senecae Epist. XCVIII. *Rectus atque integer corrigit prava fortunae, et dura atque aspera ferendi scientia mollit: idemque et secunda grate excipit modesteque, et adversa constanter atque fortiter.* Idem lib. II. Nat. Qu. cap. 59. *Cum imus per occulta naturae, cum divina tractamus, vindicandus est a malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis et hoc unum agentibus necessarium est: non ut effugiamus ictus rerum (undique enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter constanterque patiamur. Iuncti esse possumus, inconcussi non possumus: quanquam interim spes subit, inconcussos esse nos posse. Quo modo, inquis? Contemne mortem, et omnia, quae ad mortem ducunt, contempta sunt: sive illa bella sint, sive naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu cadentium pondera.* Idem Ep. LXXVIII. *Tene hoc mordicus, adversis non succumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere, tanquam quicquid potest facere factura sit.* Hinc Aemilius Paullus, captivo Perseo, *Exemplum insigne cernitis*, inquit suis, *mutationis rerum humanarum. Vobis hoc praecipue dico, iuvenes: ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac violenter consulere decet, nec praesenti credere fortunae, cum quid vesper vehat, incertum sit. Is demum vir erit, cuius animum nec prospera flatu suo efferet, nec adversa infringet.* Ἀθυμεῖν δὲ οὐ χρὴ, οὐδὲ πάσχειν, ὅπερ οἱ ἀπειρότατοι τῶν ἀνθρώπων· οἳ τοῖς πρώτοις ἀγῶσι σφαλέντες, ἔπειτα διὰ παντὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ φόβου ὁμοίαν ταῖς ξυμφοραῖς

ἔχουσιν· ἀλλ' ὅσοι τε Ἀθηναίων πάρεστε, πολλῶν ἤδη πολέμων ἔμπειροι ὄντες, καὶ ὅσοι τῶν ξυμμάχων ξυστρατευόμενοι ἀεὶ, μνήσθητε τῶν ἐν τοῖς πολέμοις παραλόγων καὶ τὸ τῆς τύχης. *Non debetis animo abiecto esse, neque ita affecti, ut inertissimi solent hominum, qui si primis in praeliis male successit, nunquam deinceps spem habent, semper timentes similem calamitatem. Sed vos, quicumque adestis Athenienses, permulta iam bella experti, vosque socii Atheniensium, perpetui commilitones, mementote inopinatos bellorum esse eventus, incertamque fortunam.* Recte ergo Plotius Firmus praetorii praefectus apud Tacitum Histor. II. monet: *Maiore animo tolerari adversa, quam relinqui: fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei, timidos et ignavos ad desperationem formidine properare.* Hac virtute etiam Athenienses commendantur a Thucydide lib. I. *Κρατοῦντές τε τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξέρχονται, καὶ νικώμενοι ἐπ' ἐλάχιστον ἀναπίπτουσιν. Superato hoste quam longissime excurrunt: superatique quam minime consternantur.* Sed Romani praecipue. *Τότε γάρ εἰσι φοβερώτατοι Ῥωμαῖοι, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἰδίαν, ὅταν αὐτοὺς περιστῇ φόβος ἀληθινός.* Polyb. lib. III. *Quippe Romani, qua publice, qua privatim, tum maxime sunt terribiles, quando praesenti alicuius periculi metu acri terrentur.* Tacitus I. Annal. *Quippe invictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, et veluti aucti numero, inrupissent.* Sic, teste Livio lib. XLII., *clade a Perseo accepta, cum idem pacem offerret; summotis legatis cum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundae fortunae gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit, ita pacem dari, si de summa rerum liberum Senatui permittat rex de se deque universa Macedonia statuendi ius.* Florus quoque hanc animi magnitudinem summam Romanis tribuit lib. I. cap. 13. ubi de adversis eorum rebus sic loquitur: *Quod tempus populo Rom. nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutum experimentis speciosius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, scire volentibus immortalibus Diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur.* Item lib. II. cap. 2. *Hic paullulum circumacta fortuna est: tantum ut plura essent Romanae virtutis insignia, cuius fere magnitudo calamitatibus approbatur.* Similis est locus Polybii lib. II. *Ἐκ δὲ προειρημένων ἀγώνων δύο τὰ κάλλιστα συνεχύρησε Ῥωμαίοις. τοῦ γὰρ κατακόπτεσθαι συνήθειαν ἐσχηκότες ὑπὸ Γαλατῶν, οὐδὲν ἠδύναντο δεινότερον ἰδεῖν οὐδὲ προσδοκῆσαι τῶν αὐτοῖς ἤδη πεπραγμένων· ἐξ ὧν πρός τε Πύῤῥον ἀθληταὶ τέλειοι γεγονότες τῶν κατὰ πόλεμον ἔργων συγκατέστησαν* etc. *Romani vero e superioribus certaminibus duo consecuti sunt pulcherrima. Quippe assiduis per Gallos caedibus affecti, nihil deinceps terribilius aut videre aut pati poterant iis, quae iam acciderant: ex quo adversus Pyrrhum athletae perfecti bellicorum certaminum evasere.* Ita fuit illis fortunae adversitas quasi palaestra quaedam virtutis, sicut et secutis aliquanto post saeculis, teste Plinio Panegyr. ipsi Traiano: *Omnibus equidem gentibus fertiles annos, gratasque terras precor, crediderim tamen per hunc Aegypti statum tuas Fortunam vires experiri, tuamque vigilantiam exspectare voluisse. Nam cum*

omnia ubique secunda merearis, nonne manifestum est, si quid adversi ca-
431 *dat, tuis laudibus tuisque virtutibus * materiem campumque prosterni? cum secunda felices, adversa magnos probent.* Licet ergo de Roma dicere quod Latinus Pacatus de Theodosio: *Fortunae hoc nomine etiam succenseri potest, quod quem sceptro et solio destinaverat, nunquam indulgenter habuit. Sed ut severi patres his, quos plus diligunt, filiis tristiores sunt, ita illa te plurimis bellis et difficillimis Reip. temporibus exercuit, dum aptat imperio.* Seneca in Excerpt. praef. lib. IV. *O magnos viros, qui fortunae succumbere nesciunt, et adversas res suas virtutis experimenta faciunt!* Grasw.

Facundia Graecos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. In aliis enim alii excellunt. Uni vero alicui vel homini vel genti, non data omnia, neque negata sunt. Cicero Orat. de Haruspicum responsis: *Quam volumus, licet, P. C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos, nec denique hoc ipso huius gentis ac terrae domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos; sed pietate ac religione atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.* Graecorum ergo fuere artes, atque inprimis Atheniensium facundia. Quo nomine Alexandrum carpit Seneca, atque inter maxima impotentis eius animi indicia ponit, quod praeter alias Graeciae clades illatas, Athenas iusserit tacere. Epistol. XCIV. *An tu putas sanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est eripuit: Lacedaemonios servire iubet, Athenas tacere?* Livius etiam lib. XXXI. facundiam Atheniensibus diserte tribuit: *Nec unquam ibi desunt linguae promptae ad plebem concitandam: quod genus cum in omnibus liberis civitatibus, tum praecipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur.* Graecis tribuit artes lib. XXXIX. *Graecus ignobilis in Hetruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit.* Caeterum de Gallorum belli gloria testatur Polybius lib. II. *Τὰς μὲν οὖν ἀρχὰς οὐ μόνον τῆς χώρας ἐνεκράτουν, ἀλλὰ καὶ τῶν συνεγγὺς πολλοὺς ὑπηκόους ἐπεποίηντο τῇ τόλμῃ καταπεπληγμένους. μετὰ δὲ τινὰ χρόνον μάχῃ νικήσαντες Ῥωμαίους, καὶ τοὺς μετὰ τούτων παραταξαμένους, ἑπόμενοι τοῖς φεύγουσι, τρισὶ τῆς μάχης ἡμέραις ὕστερον κατέσχον αὐτὴν τὴν Ῥώμην πλὴν τοῦ Καπιτωλίου. Ac principio quidem Galli non solum regionem illam obtinebant, sed multos etiam vicinorum populorum audacia sua perterrefactos parere sibi perpulerunt: verum post aliquanto parta de Romanis victoria, et aliis qui simul in acie contra ipsos steterant, per tres dies insecuti fugientes, ipsam mox Romam praeter Capitolium ceperunt.* Livius lib. V. *Cum Galli in Clusinum agrum venissent, partemque peterent, legatis Romanis respondere, coram Romanis se accipere velle, et, si negetur ager, coram iisdem dimicare, ut nunciare domum possent, quantum Galli virtute caeteros mortales praestarent.* Et mox: *In armis se ius ferre, et omnia fortium virorum esse.* Idem lib. VIII. *Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invasit, haud ferme unquam neglecta patribus. Extemplo igitur*

Coss. novi L. Aemilius Mamercus et Cn. Plautius eo ipso die, Calend. Quinctilibus quo Magistratus creantur, comparare inter se provincias iussi, et Mamercus cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. Libro vero XXXVIII. etiam aliquanto clarius: *Non me praeterit, milites, omnium quae Asiam incolunt gentium, Gallos fama belli praestare. Inter mitissimum hominum genus ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. Procera corpora, promissae et rutilatae comae: vasta scuta, praelongi gladii: ad hoc cantus ineuntium praelium, et ululatus, et tripudia, et quatientium scuta, in patrium quendam morem; horrendus armorum crepitus, omnia de industria composita ad terrorem.* Quin Lucanus etiam lib. VIII. et reliquis Septentrionalium partium populis belli gloriam tribuit:

Omnis in Arctois populus quicunque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, et Martis amator. Grasw.

Ac mihi. *At* Balliol. Arondel. L. 2. omittit *multa legenti.* Supra, *sed mihi multa legenti, multa audienti.* imitatus Victor in Caesar. II. *At mihi quidem audienti multa legentique plane compertum, urbem Romam externorum virtute atque insitivis artibus praecipue crevisse.* et hoc est quod Sulpicia dicit: *Graia inventa retractans.* Aethicus, *lectionem pervigili cura comperimus* etc. Vid. Aug. Sc. 634. 5. Noster VI. 45. *Itaque* mihi multa cum animo agitanti *consilium fuit.* et VI. 55. *Atque ego in ea vita* multa legendo atque audiendo *ita comperi.* Plutarch. Theseo
pag. 1. Cic. Divin. II. 1. Quaerenti mihi multumque et diu * cogitanti, 432
quanam re possem prodesse quamplurimis etc. Infra: *paucorum civium.* Vide Cic. de Legibus III. 31. Tusc. IV. 20. Wasse.

Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse. Ita fere est, ut concludit severissimi oris scriptor, altissimique vir consilii Sallustius noster; cum Regnorum, Rerumpublicarum prospera vel adversa, praeclare aut secus facta, assidue nobiscum reputamus, sedulaque meditatione, quaenam res maxime tanta negotia sustineat, quid domi felices, foris magnos reddat, agitemus; denique solertissimum hoc esse iudicium deprehendimus, paucorum civium virtutem cuncta patrare, et lumen columenque saepe consistere in viro uno aut altero. De Q. Fabio Maximo notus Ennii versus:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Noster de C. Mario in Iugurthino cap. CXIV. §. 4. *Ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitae erant.* Livius lib. IX. cap. 16. de Papirio Cursore: *Nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana staret* etc. De L. Marcio idem lib. XXV. cap. 37. *Quum deletus exercitus amissaeque Hispaniae viderentur, vir unus res perditas restituit.* Adde notam ad Iustini lib. IV. cap. 4. §. 7. Freinshem. ad Curtii lib. III. 2. §. 10. et cap. 6. 3. Imo et arcana illa intuere, quibus omnes Respublicae conservantur, et valida diuturnaque imperandi fundamenta iaciuntur. Pauci haec intelligunt, pauci ad eam rem apti. Unus alterve versatilis, *πρακτότατος*, exercitatoque vultu atque ingenio, artificium hoc capit et Rempublicam suam servat, quae alias funditus periret, vel in aliam formam mutaret. Rupert.

UTI DIVITIAS PAUPERTAS SUPERARET. Vide Freinsh. in Curt. lib. III. cap. 2. §. 15. RUPERT.

RURSUS RESPUBLICA MAGNITUDINE SUA IMPERATORUM ATQUE MAGISTRATUUM VITIA SUSTENTABAT. Cicero de Haruspicum responsis: *Fuit quondam ita firma haec civitas et valens, ut negligentiam Senatus vel etiam iniurias civium ferre posset. Iam non potest: aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur qui redemerunt* etc. GRASW.

MAGISTRATUUM VITIA SUSTENTABAT. Vide notam ad lib. I. Histor. cap. 2. §. 17. RUPERT.

AC VELUTI EFFOETA PARENTUM MULTIS TEMPESTATIBUS HAUD SANE QUISQUAM ROMAE VIRTUTE MAGNUS FUIT. *Effoeta parente* legit Badius in auferendi casu utrumque, quae lectio quidem placet: nam alteram per genitivum *parentum* ego sane non intelligo; etiamsi et vetus codex ita habeat. GLAR. — Hic perperam alii *parentum*, quomodo quidem et manuscripti codices, et alii vetustiores. Quamvis autem et Marinus quispiam Scodrensis hoc modo legendum contendat, tamen, quod bona eius venia dictum velim, nequaquam probo interpretationem eius, ut quae totum mihi Sallustiani loci corrumpere sensum videatur. Nam et perperam per *tempestates* ipse *calamitates* intelligit, et per *parentes, minores*, quamvis adstipulatorem habeat Iacobum quendam Bononiensem. Ego vero *parente* legendum arbitror, ut Beroaldinum habet exemplar: et hoc Sallustium dicere velle puto, neminem iam multo tempore Romae virtute praestantem et egregium exstitisse, idque *velut effeta parente*, hoc est, *tamquam iam exhausta et defecta viribus urbe Roma, quae quasi parens est civium Romanorum.* Est autem elegans metaphora a feminis, quae frequenti aut aegro partu non amplius pariant. Qua tralatione et Virgilius *effetos agros* dixit, quasi continua fertilitate lassatos. Et Columella: *Ubertate nimia prioris aevi defatigatum et effetum solum nequire pristina benignitate praebere mortalibus alimenta.* Iam *tempestatibus* Sal-
433 lustium pro * temporibus usum esse, nihil mirum, cum id saepe alias faciat, cuius et Servius in I. Georg. meminit. Neque Sallustius modo, sed et Cicero et alii. Sic poëta quispiam apud Ciceronem: *Qua tempestate Poenus in Italiam venit.* pro, quo tempore. Ac si quid est in me iudicii, maxime hac voce Sallustium, ut antiquarium, uti decuit. Iam *tempestatem* pro tempore apud Sallustium accipi oportere, indicio sunt ea quae mox ibidem sequuntur. *Sed mea memoria ingenti virtute, diversis moribus, fuere viri duo, M. Cato et C. Caesar.* Nam multis illis antea temporibus opponit memoriam suam, hoc est, seculum et aetatem suam. Hoc modo et Augustinus intellexisse hunc locum videtur, cum inquit: *Laudat idem Sallustius temporibus suis magnos et praeclaros viros, M. Catonem et C. Caesarem, dicens quod diu illa Respublica non habuit quemquam virtute magnum, sed sua memoria fuisse illos duos ingenti virtute, diversis moribus.* Haec Augustinus V. de Civitate Dei. Quod Sallustius ait *multis tempestatibus*, id nimirum Augustinus *diu* interpretatur. Sed de hoc satis. Illud quoque non praetereundum, in manuscriptis ipsis reperiri, *ac sicuti effeta*, pro *veluti*, quod hodie legitur, nec secus in Veneto atque aliis quibusdam. Utitur autem et alias Sallustius τῷ

sicuti, pro *tamquam* seu *veluti*, ne quem insolentia vocis in hoc significatu offendat, ut: *Nihilominus insontes, sicuti sontes circumvenire.* et: *Constituere ea nocte paullo post cum armatis hominibus, sicuti salutatum introire ad Ciceronem.* et: *Sicuti iurgio lacessitus foret.* pro, *tamquam foret lacessitus.* et: *Alii sicuti iura populi defenderent.* pro, *quasi defenderent.* RIVIUS. — Optima locutio, quaeque in scriptis fere omnibus habetur. nam illud *effeta parente*, quod tantopere dilaudat Rivius cum Glareano, huius glossae est. Graecismus merus, qui efferunt ἀγαθοὶ ἀνδρῶν, τα καλὰ τῶν ζώων. ut Plinius: *canum degeneres.* Tacitus: *subiecta vallium, avia saltuum, ardua castellorum. Antiqui autem* (inquit Philargyrius) *fetum pro gravido solent ponere, ut Varro Atacinus: Feta feris Libyae. Et Virgilius ipse: Scandit fatalis machina muros. Feta armis.* Hinc *effetum* derivatum, de quo vide Columellam, et Servium. Excidit haec vox Petronio, quam repono, in carmine Eumolpi:

Iuppiter omnipotens, et tu Saturnia tellus
Armis feta meis, olimque onerata triumphis.

ubi perperam vulgatur, *Armis laeta meis.* Lectio nostra perspicue vera est. PUTSCH.

SICUT EFFETA PARENTUM. Haec est concors lectio omnium MSS. nisi quod Pal. decimus, *si effeta parentum.* dictum autem eo modo, quo infra Iug. cap. 79. *loca nuda gignentium.* GRUT. — Hic est unus e difficillimis locis, et in quo natant plerique Philologorum. Glareanus et Rivius legunt, *effoeta parente*, ut sit sensus, *neminem iam multo tempore Romae virtute praestantem et egregium exstitisse, velut effoeta parente*, hoc est, *tanquam iam exhausta et defecta viribus urbe Roma, quae quasi parens est civium Romanorum.* Alii vulgatum tenent; quod aut ita explicant, ut dixerit Crispus, neminem fuisse Romae virtute magnum, quasi effoeta republica magnis tempestatibus parentum, hoc est, civilibus dissidiis et tumultibus; aut sic, ut *effoeta parentum* dicant idem esse quod *effoeta parente*, ut ἀγαθοὶ ἀνδρῶν, καλαὶ γυναικῶν. Qua in sententia Gifanius in Indice Lucret. voce *Effetus*; et Putschius. Atqui sic dicendum fuisset, *effoetae parentum.* Tamen et τὰ μέσα πολιτῶν Thucydides, *prima virorum* Lucretius. Videtur idem Gruterus velle, cum confert huic, quod alibi Sallustius: *loca nuda gignentium.* Inter hos omnes, qui ancoras iacere visi sunt, hactenus unus mihi terram aspexit eruditiss. Gronov. I. Observat. 2. cuius sententiam operae pretium est audire: *Effoetus est, qui desiit esse habilis ad foetum dandum.* Τὸ effoeta, *quod effertur sexto casu, respicit quod sequitur*, multis tempestatibus, *vultque subaudiri* tempestate. Tempestas, *quod notum est, pro tempore. Ut autem tempus usurpatur pro rebus quae sunt in tempore: ita et eidem iunguntur epitheta, quae proprie rerum sunt in tempore exsistentium. Sic bona, mala, foecunda tempora dicimus etc. Hoc ergo modo quod tempus est senio defectorum vel effoetorum, id illorum tempus effoetum defectumve, aut tempestas effoeta dicitur. Tempestate effoeta parentum, quum parentes nostri effoeti et senio confecti essent. Tempore egregio morum Tiberii, cum Tiberii mores essent egregii. Olim, inquit Crispus, paucorum civium virtute effectum est, ut divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed postea inva-*

dente urbem luxu atque desidia; quemadmodum parentum nostrorum ultima aetate, ita sane multis ante aetatibus nemo Romae fuit virtute magnus. In Iugurtha, cum ait: *ut saepe nobilitatem, sic ea tempestate plebem, ex secundis rebus insolentia ceperat.* Poterat dicere illo genere: *Ut multis nobilitatem, ea tempestate plebem insolentia ceperat.* Simillima ellipsis cum numeri mutatione apud Livium lib. III. *Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum erant amissa publica.* Rupert. — *Sicuti effecta* Codex B. Publ. forte pro *defecta.* Marckii λ. γ. Mart. Venet. Arond. Reg. *sicuti.* de qua voce videatur Rivius. Augustinus de Civ. Dei V. 12. *sed postquam* etc. *sustentabat*, ut in editis. *veluti* Paraeus et Gruterus. Venetae etiam et Paraeus *parentium.* Badius et Venet. 1478. legit *at* pro *ac.* Locus est plane mendosus, et Interpretes magno conatu magnas nugas agunt. Vetera facile destruere, nova aedificare nullus pos-
434 sum. *Effoeta parentum*, * Norvicenses. Wasse. — Locus in hunc diem frustra tentatus, et intellectus nemini. Nos quoque diu in eo operam lusimus. sed quod peccavit prior editio Observationum, posterior correxit, monstravitque τὸ *effoeta* respectum habere ad *virtute*, et in illa hanc vocem subaudiendam, et quasi bis posita esset, accipiendam. *Et quasi illa* virtus, *quae in parentibus et maioribus illustrium domorum fuit, lassata et effoeta provenire ac propagari desiisset, longo tempore nemo apparuit eadem, qua maiores, virtute magnus.* Gronov.

Sed mea memoria, ingenti virtute. Est in cunctis manuscriptis, atque item impressis quibusdam, *memoria mea.* ut pronomen sequatur. Riv.

Ingenti virtute. Liv. II, 3. *pacis auctores* in ingenti *gloria esse.* dele illud *in*, cum ex auctoritate Sallustii, tum quia eo inclinat magni Gronovii animus. Caesar III. Civ. *Excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat.* Liv. ipse I. et V. 47. praepositionem omittit. Wasse. — Sic Burrhus et Seneca, de quibus Tacitus Annal. XIV. *Rectores imperatoriae iuventae, et pari in societate potentiae concordes, diversa ex arte ex aequo pollebant. Burrhus militaribus curis et severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta.* Item lib. XV. *Ut quondam Caesarem et M. Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam, avida discordiarum civitas loquitur.* Grasw.

Diversis moribus fuere viri duo. Sic in manuscriptis, nec aliter ab Hadriano citatur de modis Latine loquendi. eodem modo codex Beroaldinus. Rivius.

Quos quoniam res obtulerat, silentio praeterire non fuit consilium. Pal. tert. *obtulerit*, sext. *obtulit*, quod ultimum maluerim; ut etiam mox *est consilium*, loco *fuit.* Grut.

Quin utriusque. Abundant haec, sed eleganter. Eodem modo Livius XXXIII. 36. *Nec ultra sustinuerunt certamen Galli*, quin terga verterent, atque effuse fugerent. Plautus Amphitr.

— — obtruncabo in aedibus,
Neque me Iupiter, neque Dii omnes id prohibebunt, si volent;
Quin sic faciam, uti constitui.

Amphitr. V. 1. 2.

Neque ulla'st confidentia iam meo in corde, quin amiserim.

Idem Asinar. II. 2. 37.

Ubi manus manicae complexae sunt, atque adductae ad trabem.
Nec dependis nec propendis; quin malus nequamque sis.

Sic etiam Aulul. I. 1.

Nam non est verisimile hominem pauperem
Pauxillum parvi facere, quin nummum petat.

Sed et Valerius Flaccus Arg. V. 602.

Nec requies; quin Marte diem noctemque fatiget.

et VI. 650.

Non tulit haec animis, quin longa silentia Pallas
Rumperet.

Caesar B. G. V. 53. *Nec ullum tempus intercessit sine sollicitudine Caesaris*, quin aliquem *de conciliis et motu Gallorum* nuncium acciperet. Florus IV. 9. *Nec ille defuit vitiis*, quin periret. Lucretius III. 1092.

Nec devitari lethum pote, quin obeamus. Wasse.

Quantum ingenio possem aperirem. Quidni? *Habet iustam venerationem quicquid excellit.* Cic. I. de Nat. Deor. Atque ut omnia desint, *unum quo se tueatur semper habet eximia virtus, sui reverentiam.* Max. Tyr. Grasw.

Genus, aetas. Catones a regibus Tusculanis arcessebant suum genus. Proavus huius M. Porcius Cato, qui Censorinus et in senectute Sapiens fuit cognominatus. Aetate autem hic noster Cato quadriennio fere iunior fuit Caesare; qui triginta septem annorum fuit, cum haec acta. Coler.

Genus. Caesar ad Iulum, Aeneae filium, genus suum referebat. Virg. Aen. lib. I.

Iulius a magno demissum nomen Iulo.

Eutropius autem, item Dionysius Antiq. lib. I. scribunt, Iulios dictos esse ab Iulo Ascanii filio. sed quo pacto, et quando Iulia gens Alba Romam translata fuerit, docet idem Antiq. lib. III. At Cato pronepos fuit M. Porcii Catonis Censorii *, qui ortu Tusculanus fuit. Vide Gel- 435
lium lib. XIII. cap. 19. Plinium lib. VII. cap. 14. Cornelium Tacit. libro XIII. Ciceronem lib. II. de Legibus, Aemilium Probum, Plutarchum in utriusque vita, et Messalam Corvinum in libello ad Caesarem Augustum. Cast. — Vide Pighium ad Fast. Wasse.

Aetas. Plutarchus, Appianus et Tranquillus scribunt, Caesarem quinquagesimo sexto aetatis anno occisum fuisse, quod si ita est, Cicerone consule Caesar trigesimum septimum agebat annum. Nam Cicero consul fuit anno ab Urbe condita sexcentesimo nonagesimo: Caesar vero interfectus est anno septingentesimo nono. Verum si Caesar quinquagesimo sexto aetatis anno periit, necesse, ante legitimum tempus consul fuerit; tempus enim legitimum petendi consulatum, erat annus quadragesimus tertius: quod patet tum ex Cicerone Phil. V. tum etiam ex annorum numero a natali die Ciceronis ad consulatum: quem suo se anno assecutum esse scribit ipse oratione secunda contra Rullum. Constat enim ex Gellio, Ciceronem Serrano et Caepione consulibus anno ab Urbe condita 647. ante diem tertium Non. Ian. natum esse. Patet igitur, Cae-

sarem ante tempus legibus constitutum consulem fuisse. quod affirmat
etiam Appianus Bellorum Civilium lib. III. verum is pugnantia loquitur;
si enim, cum interfectus est, LVI annos habebat Caesar, *ἀδύνατον* est,
ut d cem annis ante legitimum tempus consul fuerit; quod si quis annos
computaverit, facile cognoscet. Gessit enim consulatum Caesar anno
urbis conditae 694. Haec adnotare libuit, ne quis ex Caesaris consu-
latu aetatis coniecturam faceret; nam legibus solutus est. Caesar igitur
Cicerone consule XXXVII annos natus erat, Cato vero plus minus
XXXII. anno enim ab urbe condita 707. Cato sibi mortem Uticae con-
scivit, annos natus vel 48, ut vult Plutarchus, vel 49, ut Livius, vel ut
Appianus, circiter quinquaginta. CAST.

ELOQUENTIA. De eloquentia Caesaris pleni libri Ciceronis: et pro
Ligario ait, se cum Caesare in foro versatum, cumque eo caussas egisse.
Quinctilianus, *eodem animo dicere solitum Caesarem, quo bellavit*, scribit.
COLER. — Cic. Praefat. Paradox. BROUKH.

PROPE AEQUALIA FUERE. Inducerem vocem *fuere*. GRUT.

CAESAR BENEFICIIS AC MUNIFICENTIA MAGNUS HABEBATUR. Atte-
statur Cic. lib. VIII. Famil. Ep. 4. *Caesar qui solet infimorum hominum
amicitias sibi qualibet impensa adiungere.* De quo item Philipp. II. *Ma-
gno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, moni-
mentis, congiariis, epulis multitudinem lenierat.* GRASW. — Istae largi-
tiones non erant profectae a virtute. Spectabant enim servitutem publi-
cam, ut e Suetonio aliisque notum est. Alioquin in cive bono non spre-
verim largitionem, si pro facultatibus fiat, eaque salus Reipublicae acquiri
possit. Exemplis nos suis iuvant Pericles, Demetrius Phalereus, Cimon.
Ipse Cato, rigidus iusti et honesti custos, quamvis alias a popularibus
largitionibus alienus esset, veritus tamen aliquando, ne egena plebs,
quae universae multidinis erat fax ac spem omnem reponebat in Caesare,
res novas moliretur, auctor fuit Patribus, ut dividerent plebi frumentum
menstruum, unde caeteris oneribus accessit per singulos annos vicies et
ducenties sestertium: magnum tamen terrorem restinxit in praesenti haec
actio, plurimumque Caesari potentiae detraxit, et dissipavit in tempore,
qui tum erat Praetor designatus, ac magis ob eum magistratum timendus,
ut refert Plutarchus in Vita Caesaris. RUPERT.

BENEFICIIS. *Τὰ ἐς ἀρετὴν ἠναντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πά-
σχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες, κτώμεθα τοὺς φίλους.* Pericles apud Thucyd.
II. 40. *alia alii.* locum interpretatur Livius I. 22. Alius alia *via, ille
bello, hic pace civitatem auxerit.* Aristot. de Repub. lib. VIII. *Ἐπεὶ δ'
οὐ ταὐτὸ ἑκάστῳ ἡδὺ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ἕτερα ἑτέροις.* WASSE.

MUNIFICENTIA MAGNUS HABEBATUR. Posset quoque heic deleri
dictio ultima, ut subintelligeretur *factus*, quod mox sequitur. GRUT.

INTEGRITATE VITAE CATO. Qui propterea, in Oratione pro Mu-
436 rena, dicitur *vitam ad certam * rationis normam dirigens,* et *diligentis-
sime perpendens momenta officiorum omnium.* Item pro Domo sua: *Bello
gerendo M. Catonem praefecisti. Dices, Quem virum? Sanctissimum, pru-
dentissimum, fortissimum, amicissimum Reipubl. virtute, consilio, ratione
vitae mirabili ad laudem, et prope singulari.* GRASW. — Adeo quidem

ab omni vitio remotus, ut minimae laudi duxerit, facere officium suum;
ut, indice Grutero, Velleius innuit lib. II. cap. 45. illis: *Catonis integri-
tatem laudari nefas est.* Cuius explicationem iuvat illud Terentii in
Phorm. Act. I. Sc. 2.

— — ut nunc sunt mores, adeo res rediit,
Si quis quid reddit, magna habenda gratia est.

Magis illustrat Claudiani de Mallio:

Nam spretas quis opes, intactaque pectora lucro
Commemoret? fuerint aliis haec forte decora;
Nulla potest laus esse tibi, quae crimina purget.

Quanquam non minus elegans, imo magis perspicua Lipsii interpretatio
est, cui hoc argute dixit Velleius: *Nefas esse laudari in Catone integri-
tatem et a pecunia abstinentiam; cum aliae sint eius magis eximiae, magis
rarae virtutes.* Integritas in alium aliquem etiam e vulgo cadat: in Ca-
tone laudetur, quicquid in alio haud temere extet. Plane ad hanc sen-
tentiam est illud Plinii in Panegyrico, quum negat se in laudibus Tra-
iani ponere, quod eius adventum nullus pater, nullus maritus expaverit.
Planissime illud Taciti et vicem loci communis huc pertinentis in Agri-
cola cap. 9. *Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, iniu-
ria virtutum fuerit.* RUPERT.

ILLE MANSUETUDINE ET MISERICORDIA. Cicero Philipp. II. *Suos
praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat.* Sic et pro Sextio: *C.
Caesarem, mitem hominem, et a caede abhorrentem.* Et in Vatinium: *No-
mine C. Caesaris, clementissimi atque optimi viri.* Unde IV. Catilin. *Ita-
que homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis te-
nebris vinculisque mandare.* GRASW. — Utrumque modum excessisse,
docent illorum temporum historiae. Caesar quidem omnia tum faciebat
potentiae firmandae gratia, quam quum adeptus esset, eadem clementia
interitum ei attulit. Cato, ut scribit Cic. in epist. ad Att., *tanquam in
Politia Platonis, non in Romuli faece diceret sententiam, quicquid in civi-
tate sua curvum, corrigere sese statim posse putavit. Qui aliquando operam
tuam locabis Reipublicae, hoc a nobis disce, legem aliquam civitatis inter-
dum esse migrandam, ut lex illa suprema, quae est salus populi, conserve-
tur; sive exorbitandum, et extra viam rectam parum deflectendum, ad vi-
tandum violentum aliquem occursum.* Hic mihi quispiam obiiciat illud Po-
lyaeni apud Stobaeum in Serm. de Rep. *Et manifestum est, pravas con-
suetudines perpetuo a parvis initiis progredi, tandem neglectas maiorem
vim accipere.* Opponat Aristotelem, qui V. Pol. *si quis salvam velit Rem-
publicam*, monet cavendum, *ne quicquam omnino contra leges fiat*: et ad-
dit: *summa inprimis cautione opus esse in eo, quod parvum videtur. Nam
id ni fiat, pauliatim et repente irrepere rerum omnium depravationem, ut
necesse sit, illam funditus tandem perire Rempublicam.* Regerat illud
Velleii lib. II. cap. 3. *Non ibi consistunt exempla, ubi coeperunt* etc.
quem locum iam aliquoties laudavimus. Sed ego his et similibus ne-
quaquam contraria doceo. Neque enim hoc volo, Principem vel Magi-
stratum debere vitiorum, pravarumque consuetudinum, quantumvis exi-
gua initia, in civitate susque deque habere; sed ad leviuscula quaedam,

quae iam sunt pervulgata, et diuturna consuetudine altius radices egerunt in moribus vulgi, quam ut evelli sine plurimorum exitio posse videantur, connivere, ut in maioribus cives eo facilius coërcere, et in officio continere possis. Quo fine et laudatum illum Tacito Agricolam cap. 19. *parvis delictis veniam, magnis severitatem commodare solitum* legimus. Rationum vero cur ad leviuscula quaedam aliquando connivere oporteat, prima est, quod, qui omnia ad vivum resecat, nimis rigidum, asperumque, et inexorabilem, in omni, etiam minimo delicto se exhibendo, multitudinem hominum hac sua nimia diligentia et severitate, exasperet potius, quam emendet, adeoque contumacem ac refractariam eam reddat. Huc pertinet discursus Sileni ad Probum, apud Iulianum in Caesaribus, iudicium Plutarchi de L. Lucullo in eius Vita, dissertatio Senecae lib. I. de Clem. cap. 24. ut aliorum exempla praeteream, qui,
437 dum autoritatis suae cothurnum ubique custodiunt, ac nemini * quicquam concedunt, acriorem sibi, ut cum Plauto loquar, hyemem pararunt. Secunda ratio est eaque maximi momenti, *quia nimirum alias severitas amittit assiduitate auctoritatem:* nam, quo rarius obiurgatione castigationeque uteris in levioribus, eo in maioribus et gravioribus peccatis efficacius eam adhibes, et acrius pungis, et penetras in eorum, qui deliquerunt, animos. Id quod cuiusmodi sit, praeclare praeter alios videtur intellexisse C. Cassius, qui hinc apud Tacit. lib. XIV. Annal. in Orat. ad P. C. *Simul quicquid in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando Respublica consiliis eguisset.* Vide rursus Senecam d. lib. I. de Clem. cap. 22. RUPERT.

MANSUETUDINE. Suetonius: *Tum reorum aut abaeratorum, aut prodigae iuventutis praesidium unicum ac promptissimum erat, nisi quos gravior criminum aut inopiae aut luxuriae vis argueret, quam ut subveniri posset.* COLER.

CLARUS FACTUS EST. Τὸ *est* non reperi in manuscriptis, ac maiore cum gratia abest. nec est in omnibus impressis. RIVIUS.

HUIC SEVERITAS. Plutarchus et Valer. Max. lib. II. cap. 3. de Catone scribunt, statim a prima pueritia constantiam et gravitatem eius eluxisse. COLER. — Cic. pro Murena: *Finxit te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem et excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis; sed, ut mihi videtur, paullo asperior et durior, quam veritas aut natura patiatur.* Rursum in eadem: *In M. Catone haec bona quae videmus divina et egregia, ipsius scitote esse propria: quae nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inventorum aemuli Stoici nominantur. Huius sententiae sunt et praecepta eiusmodi: Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse, nisi stultum et levem: viri non esse neque exorari, neque placari.* Severitatem hanc a Stoicorum disciplina acceptam, ut nimiam culpat Cicero: cum quo facit et Seneca Controv. XII. cum ait: *Nemo sine vitio est. In Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur.* GRASW.

DIGNITATEM ADDIDERAT. Ita loquitur et de L. Cassio Cicero in Bruto: *Homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis.* GRASW.

CAESAR DANDO, SUBLEVANDO. Cicero pro Rabirio Posthumo: *Nisi C. Caesaris summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Posthumum iam pridem in foro non haberemus. Ille onera multorum huius amicorum excepit unus: quaeque multi homines necessarii secundis Posthumi rebus descripta sustinuerunt, nunc eius afflictis fortunis universa sustinet* etc. *Haec mira laus est, quae non poëtarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium iudicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque iacturis, sed experientia patrimonii amplificandi labentem excepit, corruere non sivit, fulsit et sustinuit; re, fortuna, fide hodieque sustinet, nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem perstringit splendor sui nominis: nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae et gloriae. Sint sane illa magna, quae revera magna sunt, de iudicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. Ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna liberalitatem in suos, et memoriam amicitiae, reliquis virtutibus omnibus antepono.* Haec quoque virtus praedicatur ab eodem libr: VII. Famil. Ep. 17. *cum viderem, me a Caesare honorificentissime tractari et unice diligi, hominisque liberalitatem incredibilem et singularem fidem nossem.* GRASW.

DANDO, SUBLEVANDO. Marckii γ. adhuc auctius, *dando, favendo, subl.* infra Mart. L. 1. 2. 3. *profugium.* Reg. ex 2. manu *refugium.* male omnes. Lucret.

Condere coeperunt urbeis arcemque locare
Praesidium Reges ipsi sibi perfugiumque.

Huc respicit Iulius Capitolinus in Max. et Balb. VIII. *Denique nonnulli, quemadmodum* Catonem *et* Caesarem Sallustius comparat, *ita hunc quoque comparandum putant, ut alterum severum, clementem alterum; bonum illum, istum constantem; illum* nihil largientem, *hunc affluentem copiis omnibus dicerent.* Lucanus I. 143. confer etiam lib. II. 440. 656. III. 50. V. 301. et 580. VII. 239.

*— — * sed non in Caesare tantum* 438
Nomen erat, nec fama Ducis, sed nescia virtus
Stare loco, solusque pudor non vincere bello.
Acer, et indomitus; quo spes, quoque ira vocasset,
Ferre manum, et numquam temerando parcere ferro:
Successus urgere suos: instare favori
Numinis: impellens quicquid sibi summa petenti
Obstaret: gaudensque viam fecisse ruina.

Appianus lib. II. *Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦν ἔτι νέος, δεινὸς εἰπεῖν τε καὶ πρᾶξαι, τολμῆσαί τε ἐς πάντα, καὶ ἐλπίσαι περὶ ἁπάντων, ἐς δὲ δὴ φιλοτιμίαν ἀφειδὴς ὑπὲρ δύναμιν.* et pag. 449. *Χαίρων δ' ἀεὶ ταχυεργίας τε καταπλήξει καὶ φόβῳ τόλμης μᾶλλον ἢ παρασκευῆς δυνάμει.* et pag. 464. *Οὕτω μὲν ἀντὶ λογισμῶν ἐπεποίθει τῇ τύχῃ.* Confer Plutarchum et Suetonium. WASSE.

Ignoscendo. Exemplum esto Domitius, ad quem ipse Caesar apud Lucanum lib. II.

Vive, licet, nobis, et nostro munere, dixit,
Cerne diem. Victis iam spes bona partibus esto.

Grasw.

Cato nihil largiendo gloriam adeptus est. Sic et Capito apud Tacitum libr. III. Annal. vult, *Tiberium lentum in suo dolore, iniuriam Reipubl. nulli largiri.* Grasw.

Gloriam adeptus est. Et istud omne Spartanus quis omisisset, ceu supervacuum. Grut.

In altero miseris profugium erat. In quibusdam *perfugium.* utrumque apud Ciceronem reperitur. τὸ *erat* non est in manuscriptis, nec in impressis quibusdam, ac rectius abest. Rivius.

In altero miseris perfugium; in altero malis pernicies. Cic. pro Sextio: *Qui imperitae aut concitatae multitudini iucundi esse voluerunt, omnes fere Reipubl. poenas aut praesenti morte, aut turpi exsilio dependerunt. At vero qui horum impetus et conatus represserunt, qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi consiliis audacium restiterunt, ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores huius dignitatis atque imperii semper habiti sunt.* Grasw.

Illius facilitas. Hunc ingenii Caesariani χαρακτηρισμὸν satis expressit Suetonius. Dicitur etiam *facilitas* pro facultate, ut lib. III. D. de Appel. a *facul*, quod facile significat. sic deducas licet a *simul*, *simultas.* Coler.

Huius constantia laudabatur. Hoc regium esse orator pronunciat: *In senatu sentire libere, populi utilitati quum voluntati magis consulere, nemini cedere, multis obsistere.* pro Sylla. Talis fuit autem Catoni constantia et in sentiendo et in vitae totius integritate tuenda; quem idcirco sic apud Lucanum libr. II. alloquitur Brutus:

Omnibus expulsae terris olimque fugatae
Virtutis iam sola fides, quam turbine nullo
Excutiet Fortuna tibi.

et mox:

— — Quid tot durasse per annos
Profuit immunem corrupti moribus aevi? Grasw.

Caesar in animum induxerat, laborare etc. Prima voce retenta, ceteras delevisset breviloquus. Grut. — Eadem quae hic de Caesare, fere de Calpurnio Pisone narrat Tacitus lib. XV. Annal. *Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parsimonia. Lenitati ac magnificentiae, et aliquando luxui indulgebat.* Grasw.

Negotiis amicorum intentus. Hic rursus videndum Politico, ne
439 vel in defectu vel in excessu * peccet. In defectu quidem cum Catone,

qui Catulo censori, viro magnae ob illum magistratum auctoritatis, et ob virtutem maximae, quod omnibus civibus iustitia et vitae integritate praecelleret, sed et Catonis laudatori et familiari, quum pro nonnemine intercederet, aspere nimis praefracteque restitit, ut legimus apud Plut. in Vita Catonis. In excessu, cum hoc Caesare, qui nimium tribuit amicis, in perniciem libertatis Reipublicae. Patrocinabatur enim in delictis, quae impunita civitatis formam destruunt; et dignos amicitia iudicabat, quibus non inerat causa, cur diligerentur. Sedeat nobis illud Stobaei in serm. de Magistr. *Gratiae, quae iustitiam transgrediuntur, ne gratiae quidem dici mihi debere videntur: amicos autem iustitiae nemo reiecerit ultro, qui modo non ex quercu et petra natus sit. Quandoquidem enim lex saepiuscule duriores peccatis poenas irrogat, ius, quod aequum dicitur, austeram legum sententiam mitigans, inculpata mihi videtur verae et liberae gratiae occasio* etc. Rupert.

Nihil denegare quod dono dignum esset. In uno Fabriciano est, *bono dignum*, ceteris reclamantibus. Sed hic nihil pronuntio, tantum diversam lectionem indico, non iudicium interponens meum, sed integrum relinquens lectori suum. Rivius.

Sibi magnum imperium. Sibi consulit Caesar, dum obsequitur aliis, fortunam suam adiuvans; ut de Tarquinio Prisco Livius lib. I. *Ipse quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiisque quos poterat sibi conciliando, adiuvabat.* Grasw.

Magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat. Quod votum facit, ne Imperatores pacis artibus valeant, nimia bellicarum rerum cupidine. Ut merito Plinius in Panegyrico ad Traianum: *Sed tanto magis praedicanda moderatio tua, quod innutritus bellicis laudibus, pacem amas: nec quia vel pater tibi triumphalis, vel adoptionis tuae dicata Capitolino Iovi laurus, idcirco ex occasione omni quaeris triumphos.* Isti sunt, qui, ut infra Plinius, *vicisse videntur ut triumpharent, non triumphasse, quia vicerunt.* Idem paene Cicero sentit libr. I. ad Atticum Epist. ult. *Metellus tuus est egregius consul. Unum reprehendo, quod otium e Gallia nunciari non magnopere gaudet. Cupit credo triumphum. Hoc vellem mediocrius. Caetera egregia.* Iterum in Pisonem: *Saepe vidi, qui et mihi et caeteris cupidiores provinciae viderentur, triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc, modo D. Silanus Consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non praetexat cupiditatem triumphi. Quod si te Senatus populusque Rom. aut non appetentem aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi atque demissi, triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, et omnes umbras etiam falsae gloriae consectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, iustam gloriam, quae fructus verae virtutis honestissimus est, repudiare.* Porro sicut alii duces gloriae studio, ita alii aliis impelluntur causis ad pacem conturbandam, quae tamen omnes in Reipubl. detrimentum cedunt. Quales Thucydidi libr. V. Cleon et Brasidas: *Οἵπερ ἀμφοτέρωθεν μάλιστα ἠναντιοῦντο τῇ εἰρήνῃ, ὁ μὲν, διὰ τὸ εὐτυχεῖν τε καὶ τιμᾶσθαι ἐκ τοῦ πο-*

λεμεῖν, ὁ δὲ, γενομένης ἡσυχίας καταφανέστερος νομίζων ἂν εἶναι κακουρ-
γῶν, καὶ ἀπιστότερος διαβάλλων. *Qui praecipue e diverso paci adversa-*
bantur: hic quidem quod prospere bellaret, et ob id honores assequeretur:
alter autem, quod in quiete civitatis credebat se in sceleribus committendis
manifestiorem fore, et minus habiturum fidei in obtrectando. Ex quo na-
scitur illa apud eundem lib. VI. salutaris admonitio: *Εἴτε τις ἄρχειν ἄ-*
σμενος αἱρεθεὶς, παραινεῖ ὑμῖν ἐκπλεῖν, τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπῶν, ἄλλως τε
καὶ νεώτερος ὢν ἐς τὸ ἄρχειν, ὅπως θαυμασθῇ μὲν ἀπὸ τῆς ἱπποτροφίας,
διὰ δὲ πολυτέλειαν καὶ ὠφεληθῇ τι ἐκ τῆς ἀρχῆς, μηδὲ τούτῳ ἐμπαράσχητε,
τῷ τῆς πόλεως κινδύνῳ, ἰδίᾳ ἐλλαμπρύνεσθαι, νομίσατε δὲ, τοὺς τοιούτους
τὰ μὲν δημόσια ἀδικεῖν, τὰ δὲ ἴδια ἀναλοῦν. *Quod si quis ad hanc prae-*
fecturam libens delectus hortatur vos ad navigandum, suas tantum res re-
spiciens, praesertim quum sit iunior, quam ut eiusmodi imperio fungatur;
ut propter sumptus, quos in equos alendos facit, sit admirationi, simul
etiam ut propter magnificentiam aliquid emolumenti ex dignitate percipiat:
440 *ne huic * quidem concedere velitis, ut splendorem quaerat periculo civitatis,*
sed existimate, ab huiusmodi hominibus res quidem publicas laedi, privatas
autem profligari. Idem et alibi hoc vitium taxat hominum, qui aequali-
tatis et libertatis publicae bonum parvi facientes, vix aliud satagunt, ni-
si ut plus quam caeteri possint. Estque, inquit, hoc vitium iis potissi-
mum familiare, qui divitiis alios antecedunt: qui *demum ad ambiendos*
honores conversi, quia hos per se et propria virtute consequi non possunt,
inescando et omni largitionis genere corrumpendo populo rem suam familia-
rem dilapidant. Ὅταν ὁρμήσωσιν ἐπὶ τὸ φιλαρχεῖν, καὶ μὴ δύνωνται δι'
αὑτῶν καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς τυγχάνειν, τούτων διαφθείρουσι τὰς οὐσίας, δε-
λεάζοντες καὶ λυμαινόμενοι τὰ πλήθη κατὰ πάντα τρόπον. Grasw.

Ubi virtus eius enitescere posset. *Eius* non est in manuscriptis, nec impressis vetustioribus. Ne Augustinus quidem addit, ubi hunc locum citat lib. V. de Civitate Dei. Rivius. — *Enitere* et *obsolescere* opposita. Cic. de Invent. I. 7. Seneca huc respexit libro de Provid. cap. IV. *Itaque quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, et virtuti iturae in obscurum, occasionem per quam* enitesceret *quaesierunt.* Agellius XVII. 21. *Iam enim fama* virtusque *felicitatis Romanae apud exteras gentes* enitescere *incoeptabat.* Silius I. 533.

Mente adversa domat, gaudetque nitescere duris
Virtutem, *et decoris pretio discrimina pensat.*

Quo sensu etiam *morbum enitescere* dixit Cael. Aurelianus Siccensis Chron. lib. I. pag. 26. *Sequentur autem eos qui non repente hac passione afficiuntur, priusquam* morbus enitescat, *ea quae etiam Epilepticos futuros afficiunt.* Vide Horat. II. Carm. Od. VIII. vs. 6. Iustin. XXIX. 1. Gronov. ad Ausonii Parentalia XII. Exoptabat, ut verbis utar Isocratis in Helenae Encom. εἰδὼς τὰς λαμπρότητας καὶ τὰς ἐπιφανείας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας, ἀλλ' ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν ἀγώνων γιγνομένας. Cassiodor. Var. II. 23. *Nam ut optamus esse, quod placeat, ita curamus, ut qui placuerit, enitescat.* Cicero pro Murena XXXII. *Quo quidem in bello* virtus enituit *egregia M. Catonis.* Infra: *maxime severitatis.* Ita Noster

Cat. I. 8. XXXVIII. 62. Hegesip. I. 28. Munitiones quasdam et praecipue *Massadam impositis praesidiis occupaverat.* At recte MSS. C. C. C. et B. Pub. *et maxime.* cuius interpretatio illud alterum. Omittit vocem *virtus* Balliol. Infra: *at Catoni studium* etc. Seneca Controvers. II. pag. 189. *In Catone moderatio, in Cicerone constantia.* Confer Velleium II. 35. Wasse.

Sed maxime severitatis erat. Quod ipsum tamen fortasse non semper e bono publico est: *Qui tempestate iactantur et fluctibus, ferre debent modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas.* Cic. pro Plancio. Grasw.

Non de divitiis cum divite, neque de factione cum factioso, sed cum strenuo de virtute, cum modesto de pudore, cum innocente de abstinentia certabat. Ita nos totum hunc locum restituimus, cum antea in vulgatis receptisque libris legeretur, *non divitiis cum divite, nec factione cum factioso, sed cum strenuo, virtute; cum modesto, pudore; cum innocente, abstinentia certabat.* Confirmat autem veterum codicum scripturam Q. Curtius lib. IV. *Iam non de gloria, sed de salute, et quod saluti praeponitis, de libertate pugnandum est.* Cicero in Divinatione in Verrem: *Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit.* C. Popma.

Non divitiis cum divite. Ut fere solent regiae potentiae ministri, *quos delectat superbiae suae longum spectaculum, minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostendant.* ait Seneca II. de Benef. 5. Tales exstitere Fabius, Valens, et A. Caecina, Vitellii Imperatoris duces, de quibus Tacit. II. Hist. 92. *Eorum odia fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitate, et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque.* Nihil vero stultius, quam si tenues atque pauperes, sumtibus ac magnificentia, cum divitibus ac copiosis contendunt, quos lepidissimis versibus perstringit Horat. lib. II. Serm. Sat. 3. Rupert.

* Neque factione cum factioso. Catonem imitabuntur, qui recte 441
sapiunt. Etenim homines, *qui brevissimum vitae tempus vivunt, si totius mundi aevo id tempus comparetur, optimam in vita veluti peregrinationem transigent, si vixerint in tranquillitate:* sicut praeclare scribit Hipparchus Pythagoricus apud Stobaeum. In quam sententiam etiam praeclare Seneca III. de Ira cap. 32. et 33. *Quid iuvat*, inquit, *tanquam in aeternum genitos iras indicere et brevissimam aetatem dissipare? quid iuvat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt res istae iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, et ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitas, quas implacabili gerimus animo, febris, aut aliud malum corporis, vetabit geri. Iam par acerrimum, media mors dirimet. Quid tumultuamur, et vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum. Quin potius vitam brevem colligis placidamque et tibi et ceteris praestas?* Et paulo post: *Quieti potius pacatique, quantulumcunque vitae superest, exigamus: nulli cadaver nostrum iaceat invisum.* Rupert.

SED CUM STRENUO VIRTUTE. Vide notam ad illa cap. IX. *Cives cum civibus de virtute certabant.* RUPERT.

ESSE QUAM VIDERI BONUS MALEBAT. Aeschylus sic ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις· *Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.* Aeschyli dictum recitat Io. Tzetzes lib. V. de Varia historia 16. Cicero quoque in Laeljo: *Virtute*, inquit, *ipsa non tam multi praediti esse, quam videri volunt.* A. MANUT. — Aeschylus de Amphiarao: *Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει.* quo respexisse potest Sallustius. Sed ita Cicero quoque est loquutus in Offic. *Quales videri volumus, tales simus.* Et Martial. lib. VIII. Epigr. 38.

Refert sis bonus, an velis videri.

COLER. — Velleius de hoc Catone: *Homo Virtuti simillimus, et per omnia ingenio Diis, quam hominibus propior, nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat.* Sed et alii graviter eos increpant, qui recte facti non ex facto, sed *ex populi sermone*, ut Plinii iun. verba usurpem, *mercedem petunt. Vos* (inquit apud Boëth. lib. II. de Consol. Philosophiae) *nisi ad populares auras, inanesque rumores recte facere nescitis, et relicta conscientia, virtutisque praestantia, de alienis praemia sermunculis petitis.* Longius it etiamnum Seneca III. de Ira 41. *Conscientiae satisfiat: nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dummodo bene merearis.* Et lib. de Vit. Beat. cap. XX. *Nihil opinionis causa, omnia conscientiae faciam: populo teste fieri credam, quicquid me nescio faciam.* Nam *maiore animo honestatis fructus, in conscientia, quam in fama reponitur*, teste Plinio lib. I. Ep. 8. Adde etiam ea, quae de Aristone habet Ep. 22. Socrates sane, expedita et compendiaria via quadam, eos ad gloriam pervenire dicebat, *qui id agerent, ut quales videri vellent, tales etiam essent.* Refertur a Val. Max. lib. VII. cap. 2. et dignus perpetua memoria Aeschyli de Amphiarao Senarius, a Platone, Nazianzeno, aliisque crebro laudatus: *Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει. Vir optimus vult esse, non viderier.* Alii contra sentiunt, et inter eos Cicero lib. I. Off. *Negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.* Plato quoque lib. II. de LL. *Maximum*, inquit, *et rectissimum est, ut quum SIS probus revera, ita velis VIDERI, laudemque honestae vitae veneris: aliter minime, si modo comulatae virtutis rationem penes te habere volueris.* Pondus his addit B. Ambrosii gnome: *Duo sunt tibi necessaria, Conscientia propter Deum, Fama propter proximum.* Adde Voss. II. Inst. Orat. pag. 257. Imo neque Stoici, quantumvis ἀπαθεῖς audirent, bonam famam negligebant: verum eam inter res indifferentes quidem, sed tamen praepositas numerabant. Vide Casaubon. Comm. in Persium ad illum locum:

Non ego quum scribo, si forte quid aptius exit,
Laudari metuam, neque enim mihi cornea fibra est.

442 * Denique e recentioribus Vir doctus Ioan. Meursius Comm. de Gloria de eadem re ita disserit sive potius paratragoediat: *Mundo solem eripere, homini gloriam idem est. Illo sublato quis mundum optet? hac, quis vitam? Solem tolle et tenebrae erunt: atque iste ipse, quem terimus, terrae globus ignorabitur, ignorabitur coelum, et quo fessi rebus humanis aspiremus, non habebimus. Tolle gloriam, itidem tenebrae oborientur. Non rectum, non turpe, non virtus, non vitium, non fas postremo, non nefas ullum apparebit. Errabit quasi in illuni nocte unusquisque, nescius ubi pedem figat, quo insistat.* Ceterum haec ita inter se concilianda videntur, ut *Vir bonus ac Sapiens Virtutem, non quidem propter famam, aut ut bene audiat, colat, sed potius, quia ipsa sibi semper pulcerrima merces, et quia recte facti maximus fructus est fecisse, idcirco esse quam videri bonus idem malit.* Verumtamen bonam famam, existimationem, honorem, idcirco non susque deque habet, sed tanquam accessorium quiddam, item ut instrumentum ad res gerendas perquam utile et necessarium amplectatur. RUPERT. — Omisit *potius*, eleganter, ut supra notavimus. vide Iustinum XLIV. 2. et sic alicubi apud Nepotem vox *post. Sexto fere anno* quam *erat expulsus.* Sic Codices Trin. et Schotti; editi fere *postquam*, insulse. Sueton. Claud. cap. XVII. *Sexto* quam *profectus erat mense Romam rediit.* Curtius IV. 4. 19. Plin. Nat. Hist. VIII. 42. Locatio hausta ex Aeschylo Sept. contra Theb. 598.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα. WASSE.

ITAQUE QUO MINUS PETEBAT GLORIAM, EO MAGIS ILLAM ASSEQUEBATUR. *Illam* non reperi in quibusdam, nec in Merseburgensi; et omitti potest, citra detrimentum sensus. Augustinus, haud scio an memoria lapsus, ita citat: *eo magis illum sequebatur.* nempe *gloria Catonem.* Forte non fuit ad manum liber, itaque memoriae fisus, ut fit, perperam hoc modo citavit. In manuscriptis praeterea non *itaque*, sed *ita* legitur, consentientibus exemplaribus Badiano et Beroaldino, ac si quid est in me iudicii, rectius hoc modo legitur. RIVIUS.

QUO MINUS GLORIAM PETEBAT, EO MAGIS ADSEQUEBATUR. Contra loquitur Seneca de Constant. Sap. cap. 1. *Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios et Caesares surgentem infra Vatinios posuisset* etc. GRASW. — Haec illustrat Cl. Virdungus ad Agricol. Taciti cap. XVIII. RUPERT.

EO MAGIS ILLAM ADSEQUEBATUR. Sic et antiquus Fulvii liber. D. Augustinus legit: *Eo illum sequebatur.* Alii: *Eo magis assequebatur.* omnia recte. A. MANUT.

ILLAM ADSEQUEBATUR. Sic quidem omnes codices; ceterum apud Augustinum aliter: *ita quo minus gloriam petebat, eo magis illum assequebatur.* Rectissime, et secus in vulgatis; neque ita tamen cuidam emendatori Sallustii videtur, qui hanc etiam cusam laude dignatur: in quo quidem eius iudicio ego risum non tenui. At tanquam parum esset, Rivius etiam, memoria, si diis placet, lapsum Augustinum putat, et non fuisse ei librum tum ad manum. Quid autem? ullane cum sententia haec verba sunt, nisi quae inepta sit: *quo minus gloriam petebat, eo magis illam assequebatur?* Potestne qui gloriam non sequitur, assequi? Quin eleganter apud Augustinum: *quo minus gloriam sequebatur, eo magis illum gloria sequebatur.* Nam ita est gloria, sequentem fugit, fugientem sequi-

tur. Malim tamen apud Augustinum scribi: *eo magis illum sequebatur.* PALMER.

ILLUM ADSEQUEBATUR. Sic Naz. ac Pal. 2. 5. 12. reliqui enim *illum* vel *eam*, Pal. vero 8. et 9. non agnoscunt ullum pronomen, et eiecissem sane cum codice Merseburgensi, nisi alterum illud nostrum sustentaretur auctoritate D. Augustini. GRUTER. — Omittit *illum* Merseburg. et *alii* rectius, teste Rivio. In MSS. Rivii, Badianis, et Beroaldino
443 rectius, ut putat, *ita.* Fulvii * liber *illam.* Alii, inquit Manutius, *eo magis sequebatur.* E nostris Bodl. B. Pub. *magis eum.* Marckiani, Martin. Venet. 1478. *illam.* in Pembroch. primitus erat *illum.* Ex interprete esse nullus dubito, quia locum mutat apud Augustinum V. 2. de Civ. Dei, ad hunc modum: *eo illum magis.* Caeterum auctores qui hanc sententiam a Sallustio mutuati sunt, partim legisse videntur *illum sequebatur*, partim, *illam assequebatur.* Velleius Paterc. II. 127. *actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eoque* assequentem omnia. Phaedrus I. 5. 8. *Tum, quia plus valeo*, me sequetur tertia. *sequitur* enim pro *assequitur*, hoc est, *adipiscitur*, simplex pro composito, quemadmodum apud Graecos *ὀρνίθων ἔνιοι ΤΥΓΧΑΝΟΥΣΙ*, et *δόξης ἘΠΙΤΥΓΧΑΝΩΝ.* Translatio est a materia qualibet morigera, non lenta, aut morosa. Livius IX. 40. *Omnia illa* victoriam sequi. Vide Curtium V. 1. Barthium in Adversar. LII. 16. Virgil. XII. 775. Pro *petere* apud Lucanum IX. 4.

— — *semiustaque membra relinquens,*
Degeneremque rogum, sequitur convexa Tonantis.

Seneca Consolat. ad Marciam: *Moveres me, si esset cuique pro moribus fortuna, numquam* mala bonos sequerentur. Livius XXVIII. 43. *Equidem haud dissimulo, Q. Fabi,* me tuas laudes non assequi *solum velle, sed si possim etiam exsuperare.* vide nos ad cap. LXVIII. Idem, sed aliis verbis, de Catone Plinius in Praefat. ad N. Hist. *Apud Catonem, illum ambitus hostem, et* repulsis, tamquam honoribus indeptis *gaudentem.* Contrarium vero Seneca de Constantia I. quod *Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios et Caesares surgentem infra Vatinios posuisset.* Eius mores graphice depingunt Lucanus II. 375. Velleius II. 35. Agellius XIII. 18. Macrobius VI. 2. Victor de V. Ill. cap. VIII. Valerius passim et Plutarchus in eius Vita. Vide notas ad cap. LXVIII. Habes Palmerii indicium de hoc loco supra. Quia ille alium plane sensum affingit, addam denique Capitolinum et Claudianum, qui pro nostra interpretatione pugnent. Ita ergo ille in Antonin. Pio cap. VI. *Imperatorium fastigium ad summam civilitatem deduxit*, unde plus crevit. Ita enim cum Casaubono distinguendum, quem tamen editores nuperi non audiunt: ipse autem admittere non dubito summi viri *εὐστοχίαν.* Iam Claudianum audiamus:

Ipsa quidem virtus pretium sibi, soluque laetae
Fortunae secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuve petit clarescere vulgi.
Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis,
Divitiis animosa suis; immotaque cunctis

Casibus, ex alta mortalia despicit arce.
Hanc tamen invitam blande vestigat, et ultro
Ambit honor: *docuit toties a rure profectus*
Lictor, et in mediis Consul quaesitus aratris. WASSE.

CAP. LVIII.

POSTQUAM, UTI DIXI. MS. quidam: *Postquam autem senatus.* Nos nihil mutamus, neque tamen antiquam scripturam damnamus. C. POPMA.

UTI DIXI. Non usurpasset has voces scriptor attentus compendio. GRUT.

DISCESSIT. *Discedere in sententiam*, est alterius sententiam approbare. Vide Gell. III. Noct. Att. cap. 18. WASSE.

OPTIMUM FACTU. Veneta 1470. *factum.* et sic primitus Marckii γ. Gruteri ed. *factu.* male. Apuleius Metam. I. pag. 11. Optimum *itaque* factum *visum* est. WASSE.

ANTECAPERE. *Ὑμέτερον δέ γ' αὖ ἔργον προτερῆσαι καὶ προεπιβουλεύειν αὐτοῖς μᾶλλον ἢ ἀντεπιβουλεύειν.* Thucyd. I. 33. *expertus quid in rebus tumultuosis* anteversio *valet.* Ammianus XXI. 5. Vide supra. Hegesipp. II. 16. ne quid per noctem *novaret.* Thucyd. alicubi, *προκαταλαβεῖν τὸ μέλλον.* WASSE.

TRIUMVIROS QUAE AD SUPPLICIUM POSTULABAT, PARARE IUBET. Oppido obscurus est hic sermo, cum sensus sit satis manifestus. Quidam putarunt plurali numero legendum *postulabant,* * quod etiam vetus codex 444 habet: sed aeque in obscuro manente sensu. Ego quid certo dicam non habeo, coniecturas illibenter adfero. GLAR. — Proclive et mihi fuisset, expungere praepositionem *ad*, ut factum Carrioni; neque secus accidit a manu emendatrice Pal. sec. sed cum exstet in MSS. ceteris pene omnibus, praeterquam in Pal. decimo, in quo *quod supplicium* etc. haud etiam ausim: praesertim quoniam Commeliniani censor non ipsum deleverit *ad*, sed *quae.* unde esset suspicari, principio scriptum auctori: *Triumviros supplicium parare iubet.* sane Pal. undec. habet: *Triumviros quae ad supplicium sumendum postulabat parare iubet.* Octavus autem: *Triumviros quae ad supplicium parare postulabat, iubet parare.* GRUT. — Praepos. retinent MSS. Cypriani fratris, nec puto otiosam; nam Consul edicebat supplicii genus, et quae ad eius exsecutionem parari volebat; heic Tullianum et laqueum. A. POPMA. — Servant *ad* Mart. Venetiis excusi, Marckiani, Ball. Bodl. Digb. Reg. Arond. B. Pub. Pemb. Infra: *quod Tullianum.* sic Valla III. 19. WASSE.

IN CARCEREM DEDUCIT. Commelin. *ducit.* GRUT. — Digb. *eduxit.* vocem *deducere* in re simili usi Cicero II. Invent. Iulianus in *L. interdum* fur. Parag. I. ff. de furtis. Tertullianus ad Martial. II. L. 1. 2. 3. *est locus in c.* Digb. Charisius pag. 58. et Servius ad Aeneid. XII. pag. 1777. eandem posituram servant. Idem autem Servius est in cap. I. pag. 408. Adverte constructionem: auctor hoc loco nomini proprio, non appellativo, pronomen iungit. WASSE.

EST LOCUS etc. Elegans admodum *Tulliani διατύπωσις* et digna,

quae sola in schematis eius exemplum adducatur. Placeat animi gratia committere quosdam super ea re auctores, ut videant aequi lectores, quinam illorum paucioribus verbis plus horroris incutiunt. En itaque Prudentium περὶ στεφ. Hymn. V. 241.

Est intus imo ergastulo
Locus tenebris nigrior,
Quem saxa mersi fornicis
Angusta clausum strangulant.
Aeterna nox illic latet,
Expers diurni sideris:
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.

Et Hymn. XII.

Antra latent Tyriae
Carthaginis altius reposta,
Conscia Tartareae caliginis, abdicata Soli.

Nomen eis *Ancon*, ut patet ex Procopio de B. Vandal. I. 20. Omitto, quae de Lautumiis Syracusanis habet Thucydides lib. VII. et Seneca de Consol. ad Marc. XVII. de Caeada Lacedaemoniorum, Pausanias IV. 18. quaeque in hanc rem extant apud Livium XXXIX. 50. Tertullianum ad Mart. II. et de Resur. VIII. Plutarchus in Philopoem. pag. 367. *Κομίσαντες αὐτὸν εἰς τὸν καλούμενον ΘΗΣΑΥΡΟΝ, οἴκημα κατάγειον, οὔτε πνεῦμα λαμβάνον, οὔτε φῶς ἔξωθεν, οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ μεγάλῳ λίθῳ περιαγομένῳ κατακλειόμενον.* Nonnus Dionys. XLV. pag. 1174.

Δέσμιον εὐρώεντι κατεσφρήγισσε μελάθρῳ,
Εἰς γλαφυρόν τινα κοῖλον ἀτέρπεος οἶκον ἀνάγκης,
Κιμμερίων μίμημα, δυσέκβατον, ἄμμορον ἠοῦς.

Quod Nonnus *οἶκον ἀνάγκης*, Theophylactus Symocatta III. 5. vocat aeque eleganter, *τέμενος δυσμενείας.* Virgilius, *durissima regna.* De Carcere Albano Diodorus apud Photium: *Ἔστι δὲ ὁ κάρκαρος ὄρυγμα κατάγειον βαθὺ, τὸ μὲν μέγεθος ἔχων οἴκου μάλιστά πως ἐννεακλιτίου, σκότου δὲ πλήρης καὶ δυσοσμίας, διὰ τὸ πλῆθος τῶν παραδιδομένων εἰς τοῦτον τὸν τόπον ἀνδρῶν, τῶν ἐπὶ θανατικοῖς ἐγκλήμασι καταδικαζομένων, ὧν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις οἱ πλείους ἐνταῦθα καθείργνυντο· ἐν τούτῳ γὰρ στενωπῷ συγκεκλεισμένων πολλῶν ἀνδρῶν, ἀπεθηριοῦτο τὰ τῶν ἀτυχῶν σώματα· τῶν τε πρὸς τροφὴν καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν χρείαν ἀνηκόντων πάντων ἐν ταὐτῷ πεφυρμένων, τοσαύτην προσπίπτειν δυσωδίαν συμβαίνειν, ὥστε μηδένα τῶν προσιόντων ῥᾳδίως δύνασθαι καρτερῆσαι.* Virgilius Aen. VI.

445 — — * *sub rupe sinistra*
Moenia lata videt triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis.

Noster: *cum muniunt undique parietes.* Pergit:

Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,
Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras.

Noster: *atque insuper camera.*

Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare

Verbera: tum stridor ferri tractaeque catenae etc.
— — *Cernis custodia qualis*
Vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Saevior intus habet sedem.

Noster: *circiter* XII *pedes humi depressus.* at ille nimis poetice:

— — *tum Tartarus ipse*
Bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
Quantus ad aethereum coeli suspectus Olympum.

De ipso Tulliano (nam nomen illud obtinebat aetate Ammiani, ut ex illo patet pag. 519.) ita Calphurnius Flaccus Declam. IV. *Video carcerem publicum saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem lucis umbram recipientem. In hunc coniecti*, robur Tullianumque *prospiciunt: et quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, et alienum supplicium exspectando, suum discunt; sonant verbera; cibus recusantibus spurca manu carnificis ingeritur; sedet ianitor inexorabili pectore, qui matre flente siccos teneat oculos; illuvies corpus asperat; manum catenae premunt.* Pro *exspectando* Gronovius *spectando*, ipse propius ad scripturam veterem, *aspectando.* hoc est saepe et visu defixus aspiciendo. Statius Theb. III.

— — *et nunc trucis ora Tyranni,*
Nunc ferrum aspectans.

Tacitus An. I. 4. *omnis exuta aequalitate iussu principis* aspectare. Acta *MS.* Martyrii S. Chrysanthii: *Erat ima custodia in* carcere Tulliano, *unde putor horribilis ascendebat, quia cloacarum cuniculis digesta domorum stercora illic iugiter decurrebant. Et in hoc decursorio erat ima et lutea et ita tenebrosa custodia, ut penitus lucifluus aer nec signum diei, nec vestigium aliquod lucis ostenderet.* Ima custodia, hoc est, purum putum *Tullianum*; nam illa pars carceris ita vocabatur quae sub terra erat, teste Varrone de L. Lat. lib. IV. pag. 36. Livio dictus *inferior carcer*, XXIV. 45. In inferiorem carcerem demissus est *necatusque.* Plutarcho *βάραθρον*, in Mario pag. 412. de Iugurtha: *ὠσθεὶς δὲ γυμνὸς εἰς τὸ βάραθρον κατεβλήθη, μεστὸς ὢν ταραχῆς· καὶ διασεσηρώς, Ἡράκλεις, εἶπεν, ὡς ψυχρὸν ὑμῶν τὸ βαλανεῖον. ἀλλὰ τοῦτον μὲν ἓξ ἡμέραις ζυγομαχήσαντα τῷ λιμῷ, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ὥρας ἐκκρεμασθέντα τῆς τοῦ ζῆν ἐπιθυμίας, εἶχεν ἀξία δίκη τῶν ἀσεβημάτων.* Eundem in carcere strangulatum ait Orosius V. 15. Eodem modo apud Scriptores Atticos usurpatur vox *ὄρυγμα.* Dinarchus in Orat. pag. 37. *παραδοθέντες τῷ ἐπὶ τῷ ὀρύγματι.* et Lycurgus pag. 177. Tullianum etiam intelligere Iuvenalem, inquit Interpres vetus ad haec verba Sat. III.

— — *uno contentam carcere Romam.*

Quo in loco Scholiasta ineditus, penes me, citat Liviana illa, in quibus de Carceris conditore memoratur, sed paulo aliter, quam in vulgatis habentur: *Quod cum ex variis nationibus esset Romae quaedam confusio et saepius mala fierent, in medio urbis aedificavit carcerem ad terrorem crescentis audaciae.* Confer Livium I. 33. Caeterum carceris huius pars adhuc visitur sub aede S. Iosephi, cui *S. Petro in carcere* nomen, quod

D. Petrum ibi detentum vetus traditio est. Idem vocatur in Actis Martyrum *Carcer Mamertini:* nempe quia in ipso vici Mamertini capite situs est, quod nunc *clivum Marforii* vocatur ab opinatissima illa et sale Italo saepius respersa Marforii statua, sub ipsis clivi Capitolini radicibus in octava urbis regione: illumque optime quadrare ad Sallustianam descriptionem testatur Famianus Nardinus, qui, quicquid adversus eius sententiam attulerat Illustriss. Baronius, erudite convellit. confer utcunque Riquium, qui contra existimat, et Platinam, vita Urbani II. Unus adhuc reliquus est Cicero, qui cum Nostro conferatur. Ita ergo ille Verrinar. VII. de Latomiis Syracusanis: *Opus est ingens, magnificum, Regum ac Tyrannorum: totum est ex saxo in* mirandam altitudinem depressum, *et multorum operis penitus excisum. Nihil tam clausum ad exitus: nihil tam septum undique: nihil tam tutum ad custodias, nec fieri nec cogitari potest.* Atque hactenus summorum ingeniorum in hac re lusus; verum quicquid Oratores praeclare invenire, quicquid Poetae fingere, aut eloqui Annales valent, Noster longe melius tacendo effert. Hic enim vim omnem diffundens et disperdens in levioris momenti circumstantiis anxie enarrandis, magno opere fenestras, lapidumque magnitudinem prosequitur: ille totus in foetore et stercore memorando, Scarabaeus potius quam scriptor, Lectorem ceu brevibus gyaris dignum, inamoeno loco nimis inhoneste moratur. Alter verbera, carnificem, et gemitus adhibet, ut ergastulo
446 suus horror servetur, dirisque sedibus illibatus stet honos. Crispus * autem loci genio fisus, omnes hasce ideas paucissimis complexus est: terror inest verbis et ferreis evincta numeris horrendum stridet oratio: omnia denique denunciant ultimam necessitatem. Liceat ergo Claudiani ore de illo sententiam ferre:

— — Sparguntur in omnes,
In se mixta fluunt, et quae divisa beatos
Efficiunt collecta tenet.

Pro XII *pedes* Marlianus habet XX. lib. III. cap. 2. atque ita Donatus de Urbe Roma II. 19. Nec secus Famianus Nardinus V. 2. L. 3. VIII *pedes.* Marckii γ. XV. Caeteri XII. pro *humi* Reg. *humani.* pro *eius facies*, Balliol. Bodl. λ. Venetae, B. Pub. Reg. Mart. Pemb. *facies est.* et Curtius VIII. 48. *Praecipue* terribilis *illa* facies erat. Non audio. WASSE.

QUOD TULLIANUM ADPELLATUR. Ita vocatum, ait Varro, a rege Tullio, qui hanc carceris partem adiecit. Meminit huius Tulliani Livius quoque lib. XXXIX. Syracusani similem carcerem *Latomiam* adpellabant, teste Varrone et Cicerone in ult. Verrin. Asconioque. Latini et *Lautumiam* dicunt, ut Laumedon et Laudice, pro Laomedon, Laodice. Isidor. lib. V. *Est et Lautumna supplicii genus ad verberandum aptum, inventum a Tarquinio Superbo ad poenas sceleratorum. Iste enim prior Lautumnas, tormenta, fustes, metalla atque exsilia adinvenit.* Ubi quid sit *Lautumna* nescio, et nescivit non minus quid esset *Lautumia* Isidorus. Emendo igitur: *Lautumia.* COLER. — De hoc carcere publico consulendus Dempster. in Antiq. Rosini X. pag. 1714. RUPERT. — Pari structura Cicero accus. V. in Verr. cap. 55. *Carcer ille qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae Lautumiae vocantur.* Lau-

dat et loquendi rationem aperit Servius ad I. Aeneid. 168. Idem ad XII. Aen. 897. *Est locus in carcere.* In eo Tulliano ultimum supplicium sumebatur. Servius ad VI. Aen. 573. BROUKH.

UBI PAULLULUM ASCENDERIS AD LAEVAM CIRCITER DUODECIM PEDES HUMI DEPRESSUS. Dubium est, utrum *ubi ascenderis, duodecim pedes*, intelligamus, an *locus humi depressus duodecim pedes.* Sed posterius malim, propter reliquam loci descriptionem. Quidam codices, *Fornicibus vincta* legunt paulo post, a *vincio*, quod alii *iuncta*, a *iungo.* et vetus codex *adscenderis* habet, non *descenderis.* Sed iudicet Lector. GLAR. — *Ubi paullulum adscenderis ad laevam, ciciter* XII *pedes humi depressus: eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta: sed incultu tenebris, odore foeda, atque terribilis eius facies est.* Emendandum e Thosano: *ubi paullulum escenderis ad laevam, circiter* XII *pedes depressus: eum muniunt undique parietes, atque super camera lapideis fornicibus iuncta: sed incultu, tenebris, odore foeda, atque terribilis eius facies est. Incultu* quidem in illo lib. scriptum non fuit: sed ita suspicione feci, invitante concinnitate ipsa orationis; nam si quid tertium cum illo *terribilis* iungeretur, videri poterat Sallustii nunc ibi hiare sermo. *Inculta tenebris, odore foeda, aspectu terribilis eius facies erat.* ita ferri, opinor, poterat. *terribilis*, sine suo auferendi casu, non placet. Iam nec illi *tenebris* cum *inculta* convenire potest. Aliud enim *incultus*, aliud *tenebrae.* Feci *escenderis*, quia in Thosano *descenderis:* et sic fere semper in vulgatis vox ea periit; ut idem occiderat illo belli Iugurthini loco: *Qui omnes trepidi improviso metu, attamen virtutis memores aut arma capiebant, aut capientes alios ab hostibus defensabant: pars equos escendere, ire obviam hostibus: pugna latrocinio magis, quam praelio similis fieri:* absque Frontone fuisset, qui *escendere* legit. et mirum, Manutium suspicari, mendum subesse in Frontone, cum constet vix aliter Varronem, et Sallustium, Tacitumque, et verbo ut dicam, omnes bonos, locutos. Sed quia inibi sum, quae dehinc hoc proximo primo loco apud Sallustium sequuntur, quia manifesta sunt turpissimi mendi, et emendatores omnes pueriliter errant, una opera emaculabo. *Pugna latrocinio magis quam praelio similis fieri: sine signis, sine ordinibus. equites, pedites, permixti caedere alios, alios obtruncare: multos contra adversos acerrume pugnantes a tergo circumvenire.* Scribo: *cedere alii, alii obtruncare: multi contra aversos * acerrume pugnantes a. t. c. escendere* verius etiam 447
sit iis verbis scribi: *Itaque Marium propere adit, acta edocet: hortatur, ab ea parte qua ipse escenderat, castellum tentet: pollicetur sese itineris ducem, periculique nihil esse docet.* Quod ita in Thosano est: *atque super* camera lapideis fornicibus iuncta: in eo *super* valet *insuper.* Ad eundem modum idem Sallustius in Historia usurparat, ut Censorino videtur, de quo Priscianus lib. XIV. *Super praepositio est apud Virgilium primo Aeneidos, ut scribit Censorinus:*

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Sallustius vero in Historia adverbium hoc protulit. Ubi multa nefande casu super amisi: sed mihi videtur Sallustius quoque loco praepositionis haec praepostere protulisse. quibus postremis verbis frustra Priscianus a Censo-

rino dissentit. Sed verba quidem Sallustii etiam ab iis qui postremum fragmenta dederunt mendose scripta, corrigenda sunt: *Ubi multa nefande ausi super cusu atque passi*: ut in veteribus editionibus est. PALM.

UBI PAULLULUM DESCENDERIS. Ita clare MS. Com. et Bongarsii, ut et a manu secunda Pal. sec. reliquis est *ascenderis*, quod pronum mutare cum Palmerio in *escenderis*, nisi vox *depressus*, item *demissus*, quae sequitur, innuere viderentur descensum potius fuisse quam adscensum. GRUT. — *Escenderis* Groslotius Cent. Goldast. pag. 359. BROUKH.

INSUPER. Id est, ex parte superiore. Barth. ad Statii X. 48. Illud *humi* quod praecedit, glossam credit Groslotius Centur. Goldast. pag. 349.

CAMERA. Isidor. idem lib. XV. *Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appellatae a curvo, καμπύλον enim Graece curvum est.* Nonius in voce *Camurus* rectius ἐτυμολογεῖ. Sic Sallustius vocat locum subterreum, arcuatum et fornicibus vinctum. Tali etiam forma aedificatae veterum cloacae, quae et cuniculi adpellabantur. Lexicon vetus, quod alii Glossarium nominant: ὑπόνομος. *Amara, clouca, culiculus.* Legendum enim praescribo, *camera, cloaca, cuniculus.* Nisi tamen τὸ *amara* Graecum est. Hesychius: Ἀμάρη ἡ ἐν τοῖς κήποις ὑδοῤῥοή. Et apud eumdem: Ἀμάρῃσι, πόροις. COLER.

FORNICIBUS VINCTA. Gruteri ed. L. 2. Reg. B. Pub. Mart. Venetae *iuncta.* Quidam, inquit Glareanus, *vincta.* Certe ita Marckii γ. λ. atque ut opinor, Pemb. et Oxonienses. Noster Fr. III. 15. *axe* vinctae *trabes.* MSS. scripturae in hisce verbis non tam similis quam una revera est, adeo ut Oedipus ipse vix distinguat, multo minus illi Davi qui in Coenobiis scribendo operam dederunt. Magis tamen arridet *vincta.* Hoc vult auctor: Tulliani nempe superiorem partem ex arcuato opere fuisse, in quo fornix sive arcus vinculi vicem obtinuit. quomodo item capio Varronem de R. Rust. III. 7. Peristereon *fit, ut testudo magna,* camera tectus. Camerae autem species *testudo* et *hemisphaerium:* illud est concavum sphaericum, haec vero ex duobus arcubus sese in centro secantibus constat. In testudine pars prominula, et quae caeteris eminentior est, vocatur *arcus* et *fornix* indifferenter, totumque opus complexu suo stringit. utrumque reddunt Glossae per καμάρα et ἀψίς, et inde *fornax,* credo a similitudine, apud easdem ὄψις audit; ast meo periculo legas ἀψίς. utrumque idem valere testes Nonius in voce, et Isidorus Orig. XV. 8. ubi pro *Capitolia* MSS. *capitella,* rectius. Ita ergo *vincta erat fornicibus camera,* ut parietum frontes ansis aut plumbo, trabesve subscudibus. de quibus ita Vitruvius VIII. 7. *Ex testa et silicibus ordinariis struat bipedales parietes et cum* ansis ferreis et plumbo *frontes* vinctae *sint.* ibi Codex Aroudel. pro *ruinosos* exhibet *rimosos.* prior lectio Columellam ipsumque adeo Vitruvium, posterior Ciceronem adserentem habet. Verum, ne quid dissimulem, vocem *vincire* de lapidum structura neque ille, neque Plinius, neque alius, quod sciam, diserte usurpant, sed verbis dumtaxat exprimunt tamtundem valentibus, qualia sunt *prae-*
448 *cingo, alligo, sedeo, συνδέω, λύω, δεσμόω,* et similia. Virtruvius * V. 2.
Praecingendi sunt parietes *medii coronis ex intestino opere.* hoc est, velut cingulis quibusdam transversis, ne vox, priusquam ad aures veniat, dissi-

petur. Arnobius VI. 203. de statuis, vinctionis *vi propemodum* colligati. Paulo supra; *Iure dedicationis impulsos deos ac simulacrorum coalescere* iunctioni. imo vinctioni; infra enim: *eos in basibus ita unci retinent, et plumbeae* vinctiones. Neque aliter legendum puto apud eundem pag. 61. cum qua confer pag. 68. 87. 152. 199. Vitruvius VIII. 7. *Cubilia et coagmenta eorum* inter se sedentia, *et iuncturis alligata.* mallem tam hoc loco quam supra, *vincturis*, sed Arondel. non favet. verum infra X. 13. pro, *ferrea choragia fixa et* iuncta cum *pinnis*, habet *victa cum p.* lego *vincta.* Statius Sylv. IV. 3.

Illi saxa ligant *opusque* texunt *cocto pulvere.*

Lucretius:

Glutine materias taurino ita iungier una,
Ut vitio tabulae venarum saepius hiscant,
Quam laxare queant compages taurea vincla.

Seneca Epist. XC. *Demosthenes invenisse dicitur* fornicem, *ut lapidum curvatura, paulatim inclinatorum, medio saxo* alligaretur. Seneca Controv. II. pag. 154. *In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam* vinctis *severe in hoc pavimentum levatum et infusum tectis aurum.* Sed locus est mendosus. Catullus Epig. LXV. circa finem:

Nam simul ac fessis dederit fors copiam Achivis
Urbis *Dardaniae Neptunia* solvere vincla.

Muros intellige a Neptuno exstructos. idem alibi usus est *texta*, quemadmodum et Lucretius, quomodo apud Callimachum in Hymno Apol.

— — Αὐτὸς δὲ θεμείλια Φοῖβος ὙΦΑΙΝΕΙ.

Hinc ΛΥΣΑΙ τὴν γέφυραν, apud Herodotum; apud Xenophontem καταλύειν τὴν σκηνήν. Ad *vincla vitalia* transtulit Homerus Iliad. I.

Ὃς δὴ πολλάων πολίων κατέλυσε κάρηνα
Ἠδ' ἔτι καὶ ΛΥΣΕΙ.

Lycophron 1436.

Φόνοι μεταίχμιοι ΛΥΣΟΥΣΙΝ ἀνδρῶν πάλας.

Ibi pro Πομπήϊος Διός in Scholiis, legendum Πομπίλιος. Apposite D. Iohannes ΛΥΣΑΤΕ τὸν ναὸν τοῦτον. Symmachus et Theodotio Hieronymo teste ad Habac. I. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ξύλου φθέγξεται αὐτά. Hesychio δεσμοί, ἧλοι. vide Schol. Nicandri ad. vs. 57. Theocritus in Ptol.

Καὶ οἱ χρύσεος δόμος ἐν Διὸς οἴκῳ ΔΕΔΜΗΤΑΙ.

Procopius de Aedificiis cap. 1. ΣΥΝΗΡΜΟΣΕ δ' αὐτοὺς οὐ τίτανος etc. ἀλλὰ μόλιβδος ἐς τέλμα χυθεὶς, καὶ μεταξὺ πανταχόσε χωρήσας, τῶν τε λίθων τῇ ἁρμονίᾳ ἐντετηκώς, καὶ ΣΥΝΔΕΩΝ ἀλλήλοις αὐτούς. et cap. 4. Αἵ τε γὰρ ἀψίδες τέσσαρες οὖσαι κατὰ τὸν αὐτὸν ἠώρηνταί τε καὶ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ἀλλήλαις τρόπον. Aristot. in Problem. ψάμμος ὑγρότητι ΔΕΣΜΟΥΜΕΝΗ. Statius X. Theb. 879.

— — *Absiliunt pontes, tectique trementis*
Saxea frena *labant.*

Ibi Lactantius: *compages quadratorum, quae constringunt et continent aedificationem.* Auctor de Mundo cap. 6. Ἐν μέσῃ τῇ ταύτης ἀσπίδι τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐντυπώσασθαι καὶ ΣΥΝΔΗΣΑΙ τῷ ἀγάλματι διάτινος

ἀφανοῦς δημιουργίας· ὥστε ἐξ ἀνάγκης, εἴ τις βούλοιτο αὐτὸ περιαιρεῖν, τὸ σύμπαν ἄγαλμα ΑΓΕΙΝ τε καὶ συγχεῖν. WASSE.

SED INCULTU, TENEBRIS, ODORE, FOEDA ATQUE TERRIBILIS. Sic nullo apice plus minusve Naz. ac Comm. ceteri adhaerent vulgatis, habentque, *sed inculta tenebris, odore foeda atque terr.* quod neque satisfecit Palmerio. GRUT. — *Inculta* B. Pub. Arond. et Regius. Pemb. Marckii λ. et γ. Venetae. Martin. Liv. *suos honores partem defectos* per incultum *et neglegentiam.* Vide Plaut. Asin. V. 2. 24. rationem reddit Thucydides VI. *Πάντα δὲ ποιούντων αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ* etc. *ὀσμαὶ ἦσαν οὐκ ἀνεκτοί.* WASSE.

IUDICES RERUM CAPITALIUM, QUIBUS PRAECEPTUM ERAT, LAQUEO GULAM FREGERE. In vetustis est, *vindices rerum capitalium*, pro triumviri capitales, quorum interventu supplicium de facinorosis sumebatur. De his autem historicum loqui, cum per se facile liquet, tum auctor libelli de Magistratibus Romanis, quem Fenestellam vocant, testatur; nam quo loco capitales dictos ostendit, quod capitalibus quaestionibus praeessent, mox ibidem, *Eorundem*, inquit, *interventu triumvirorum*, *in eos qui cum L. Catilina coniuraverant, animadversum est*, *ut meminit Sallu-*
449 *stius.* Ut autem Sallustius hic *vindices capitalium* * *rerum*, sic alicubi
Cicero *vindices facinorum et sceleris* dixit. Est apud eundem *peccatorum vindex, vindex scelerum.* RIVIUS. — Mire videntur feriata, *quibus praeceptum erat.* si quid iuris haberem in auctorem, iuberem hanc triadem alias sibi sedes quaerere; ceterum exstat in MSS. aut *indices*, aut *indices*, non *vindices*, nisi forte a calamo primo; in Pal. sec. imo in plerisque emendatum, *per indices rer. cap.* Naz. antem primum habuit, *Lentulus, dices rerum capitalium* etc. correctumque post, *Lentulus et per indices* etc. ut forte suspicari liceat fuisse: *Lentulus, ei vindices rerum* etc. GRUTER. — Digb. *laniatores,* et *vind.* Quod nimis ineptum; nam sicca morte periit; ideoque nec admittendum, ne, cum Gabinius, Coeparius, exitum vitae mitiorem invenere, *ceciditque Cethegus Integer et iacuit Catilina cadavere toto;* uni Lentulo dolendum foret, quod per interpretes integro saltem sibi mori non licuerit. Utrumque mortis genus Orator voce *confossus* extulit, pro Sulla §. 33. et simile quid de *obtruncare* Pricaeus ad Apuleium observavit, pag. 381. Caeterum Ball. *indices*, at L. 3. Reg. *indices. γ. in dices* divisim. suspicor autem ex laesa membranarum superficie, primitus fuisse *vindices. λ. indices* et supra pro var. L. *indices*, quomodo et Valla V. 68. Venetiis excusi 1470. 1478. Mart. B. Pub. Digb. *vindices,* quod amplector. Illi sunt omnino Triumviri capitales; Plutarchus in Cic. lictores vocat. Unde Rivium, nullo suo merito, culpat Zanchius; quod tales viros tam sordido muneri delegaverit. Pari ego ratione possum contra redhostire, cum et ille lictorem, cuius locum adimplere servitia non poterant, teste lib. XLVIII. Dione, ad carnificinam detruserit. *Sed percussio per lictores facta est?* At hoc mortis genus honestissimum, etiam in propatulo, et ante ora ipsius Consulis fieri solebat, strangulatio autem et praecipitatio de robore non item. Verum quid si lictores servos sub se habuisse probaverit Lipsius Elect. XXIII. quos hisce verbis innuere videtur Livius III. 57. *Carnificibus,*

non lictoribus stipatus. sed haec omitto. Tres viri capitales, utpote magistratus, licet e minoribus, non tantum curam carceris habebant, eorumque quae postulabant supplicia, ut ex Pomponio de Orig. iuris colligi possit, verum etiam de servorum et infimae sortis hominum scelere ad Columnam Maeniam cognoscebant. Testes Cicero Divin. Asconius in Orat. pro Mil. §. 81. Et foeda haecce ministeria per servos commentarienses obibant. Cui enim usui inservirent octo lictores, quos circum se habuisse memorat in Asinaria Plautus, nisi ut illorum interventu noxii plecterentur?

> *Ubi saepe caussam diceris pendens adversus* octo
> *Astutos, audacis viros, valentes* virgatores.

Loquitur ibi de Treviris, qui propterea servos infra se habuerunt, quorum ministerio in sontes animadvertebant. Quomodo etiam *οἱ Ἕνδεκα* apud Athenienses vicarium alebant qui venenum Socrati propinaret, qui propterea vocatur a Platone Phaed. pag. 116. *ὁ τῶν Ἕνδεκα ὑπηρέτης.* Etiamsi itaque vincti ipsis etiam Triumviris ad necem dedi a Valerio V. 3. dicantur, distinguit ille nihilominus inter Trevirum et eum qui custodiae praeerat, cuiusque manibus obscoenum opus exsequi aggressus est. Eo sensu Triumviri reos peremerunt, quo Tribuni Manlium de saxo praecipitarunt, iussione scilicet et verbo, non opere. Mentio fit apud Horatium de flagellis Triumviralibus, at male quis inde colligeret illos manu sua et loris propriis Maenam iussisse? In carcere saltem necessaria vis carnificis, unde de Scipione Livius VI. *obnoxiam* carnificis *arbitrio ducere animam;* unde Cicero pro Rabirio gloriatur, *se* carnificem *de foro, crucem de campo sustulisse.* Vindices ergo capitalium rerum ii sunt, quibus a Cic. lib. de Leg. praeceptum est: *vincula sontium servanto.* capitalia vindicanto. *Triumviri* nimirum *capitales* qui apud Manilium V. 415. audiunt *vindices reorum*, neque eo minus a *tortoribus* separantur.

> *Quaesitor scelerum veniet* vindexque reorum,
> *Qui commissa suis rimabitur argumentis.*
> *Hinc etiam immitis* tortor, *poenaeque minister.*

Vindices inquam, non *iudices.* Hegesip. IV. 8. *Prodantur* * *conscii, de-* 450
ducantur in medium nuntiorum interpretes, si tenent, vindices *prodant, si non tenent, quid accusant?* ita etiam MS. C. C. C. B. Pub. sic *vindex coniurationis, temeritatis, peccatorum. vindex scelerum* carcer. Cicero in Catilin. et alibi. Sic in III. Nat. D. *vindices facinorum Furiae.* unde illarum sedes Plutarcho de Consol. pag. 121. dicta *τῆς δίκης καὶ τίσεως δεσμωτήριον.* Omnes denique magistratus vel per se vel mediante alio *vindex rerum capitalium*, ut ex loco Manilii patet. Addo Cyprianum ad Demetr. pag. 7. *Quis inter haec vero subveniat? Patronus? sed praevaricatur et decipit:* Iudex? *sed sententiam vendit: qui sedet crimina* vindicaturus *admittit, et ut reus innocens pereat, fit nocens Iudex.* WASSE.

LAQUEO GULAM FREGERE. Operae pretium est legere Cuiacium ad tit. ff. de orig. iur. Animadverte autem hoc supplicii genus in persona digniori et honestiori. Eo hodieque Turcae uti solent. COLER. — Meminit Cornel. Severus, si emendetur, in lamentatione Ciceronis:

Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Iurataeque manus, deprensaque foedera noxae,
Patriciumque nefas, est tunc et poena Cethegi.

Lege in tertio versu, *et Sura* (hoc est Lentulus) *et poena Cethegi*. Certe hinc sumsisse videtur, si diligenter loca poëtarum conferas, Iuvenalis Sat. X.

Servatum victo iacuit caput: hoc cruciatu
Lentulus, hac poena caruit, ceciditque Cethegus
Integer, et iacuit Catilina cadavere toto.

Rupert. — Haud distinguunt auctores inter *gulam* et *guttur*, licet illud proprie canna pulmonis, hoc vero οἰσοφάγος. Ovidius autem Met. VI. 134. X. 177. Virg. Aen. VIII. 260. Lucan. II. 145. Sidonius II. 303. Tertullianus in Genes. V. *guttura* in hoc negotio usurpant, alii *gulam*, inter quos Plautus Aulul. II. 4. et IV. 4. e contra *guttur* pro *gula* Plautus Capt. III. 1. Iuvenal. II. 14.

— — Rarum et memorabile magni
Gutturis exemplum.

Prudentius utrumque Psychom. 591.

Invadit trepidam virtus fortissima duris
Ulnarum nodis, obliso et gutture frangit
Exsanguem siccumque gulam: compressa ligantur
Vincla lacertorum sub mentum et faucibus artis
Extorquent animam: nullo quae vulnere rapta
Palpitat, atque aditu spiraminis intercepto
Inclusam patitur venarum carcere mortem.

Eoque modo Lentulus noster mortem invenit eius moribus dignam: nec solum coniurationis sed mollitiae et socordiae reus erat; gulam alicui potione vincea onerare, est foemineae mortis contumelia afficere. Ita Telemachus Odyss. XXII.

Μὴ μὲν δὴ ΚΑΘΑΡΩι ΘΑΝΑΤΩι ἀπὸ θυμὸν ἑλοίμην
Τάων —— ἀμφὶ δὲ πάσαις
Δειρῇσιν βρόχοι ἦσαν, ὅπως οἴκτιστα θάνοιεν.

Pacatus Paneg. pag. 403. *Alteri manibus satellitum Britannorum gula domi fracta, et inusta* foemineae mortis infamia, *ut scilicet maluisse vir ferri amantissimus videretur, laqueo perire quam gladio.* Wasse. — Factum Non. Decembr. Cicero I. ad Fam. Epist. IX. ubi vide Manut. pag. 70. Broukh.

Ita ille patricius etc. Iuvenalis Satir. X.

— — Igitur fortuna ipsius et urbis
Servatum victo caput abstulit, hoc cruciatu
Lentulus, hac poena caruit, ceciditque Cethegus
Integer.

Solent historici clarorum virorum exitus brevi aliqua clausula, tanquam funebri naenia prosequi. Id parcius a Sallustio, fusius a Livio factitatum innuit Seneca Suasoria VI. *Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, et quasi funebris laudatio redditur. Hoc semel atque iterum a Thucydide factum, idem in paucissimis*

personis usurpatum a Sallustio, Livius benignius omnibus magnis viris praestitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Sallustius supra: *Ita ille egregius iuvenis, immoderatae fortitudinis poenas dedit.* Curtius lib. VII. de Parmenione: *Hic exitus Parmenionis fuit, militiae domique clari viri.* et lib. IX. *Hic fuit exitus clarissimi Persarum, nec insontis modo, sed eximiae benignitatis in regem.* Rivius. — Hoc quasi quoddam epitaphium Lentulo reddidit Sallustius: quo genere laudationis in paucissimis personis uti Sallustium exemplo Thucydidis demonstrat Seneca Suasor. V. Coler. — Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, et quasi funebre elogium redditur. Freinshemius ad Curt. lib. VII. cap. 2. §. 33. putat Sallustiana exempla periisse cum Historiis. Sed virum doctum fugit memoria, et superest hic locus, in Catilinario. Rupert.

Qui consulare imperium Romae habuerat. Vellei. Patercul. lib. II. *Lentulus consularis, et praetor iterum*, Cethegus et alii clari nominis viri * auctore senatu, iussu consulis, in carcere necati sunt. Regen- 451
dis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant, hi prorsus cives sic notabant, ut, qui Senator esset, eiiceretur Senatu; qui eques Rom., equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed hoc esset tantummodo, ut, pro capite suo, tributi nomine, aera penderet. Iidem completo quinquennio urbem lustrabant, et Solitaurilia sacrificia de sue, ove, tauro, faciebant: eorum notam successores plerumque solvebant. Unde sciendum est, quod, si quis civis a censoribus notatus fuisset, ea nota vel suffragiis populi Romani, vel sententiis iuratorum iudicum, vel a sequentibus censoribus saepe delebatur. Cicero pro Cluentio: *Itaque non solum, iudices, illud ostendam, quod iam videtis populi Romani suffragiis saepe numero censorias subscriptiones esse deletas, verum etiam iudiciis eorum, qui iurati statuere maiori cum religione et diligentia debuerunt.* Ibidem: *Censores denique ipsi saepe numero superiorum censorum iudiciis (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt.* Vel necesse erat ut praeturam peteret, quae aditum in Senatum dabat iis, qui Senatu moti fuerant: quare Lentulus ipse cum propter malos ipsius mores Senatu eiectus fuisset, ei necesse fuit, ut iterum praeturae magistratum gereret, si senatoriam dignitatem recuperare voluit. Plutarchus in Ciceronis Vita: *Caeterum,* inquit, *ex iis qui a Catilina imbuti Romae supererant, Cornelius Lentulus Sura, vir claro genere ortus, sed qui luxui deditus nuper ob mollitiem a Senatu fuerat eiectus, caeteros convenire, audaciam, spemque coepit praebere.* Hic tum erat praetor, sed ut mos oppressorum est, ut meliora exoptent, ad caeteras senatoris dignitates mentem adiecerat. Dion libro 37. *Καὶ ὁ Λεντούλιος ὁ μετὰ τὴν ὑπατείαν ἐκ τῆς γερουσίας ἐκπεσὼν, ἐστρατήγει γὰρ ὅπως τὴν βουλείαν ἀναλάβῃ.* et quod praeturae magistratus motis Senatu aditum in Senatum daret, id mihi maximo argumento est, quia et Sallustius, cum ab Appio Claudio et L. Pisone censoribus Senatu eiectus fuisset, et propter confessa adulteria, aliasque libidines, ut Senatoriam recuperaret dignitatem, praetor factus fuit. Dion libro 42. *Οὗτοί τε οὖν τὸν Σαλούστιον παρ' ὀλίγον*

ἀπέκτειναν, στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν βουλὴν ἀναλαβὼν ἀπεδέδεικτο. καὶ ἔπειτα καὶ ἐκεῖνος διαφυγὼν αὐτούς. Zanch. — Vide Muretum in Ciceron. Catilin. III. cap. 6. pag. 699. Broukh.

Dignum moribus factisque suis exitum vitae invenit. *Deorum molas tarde molere,* vulgatum proverbium est, et, quanquam scelera nonnunquam successum habent, tamen

Raro antecedentem scelestum
Deseruit pede poena claudo.

Albertus I. Imp. a Ioanne fratris filio, Rudolfo de Warth, Walthero de Eschenbach et Ulrico de Palm nefarie trucidatus est. Waltherus tota vita pastorem agens, post XXX annos misere moriturus nomen suum manifestavit. Rudolfus de Warth equi caudae alligatus, et fractis rota membris necatus est. Ioannes, profugus per sylvas, et ferarum latibula, Pisis tandem perpetuo carceri mancipatus est. Ulricus Basileae latitans in domo, quae vocatur *Conversarum*, misere obiit, ut refert Cuspinianus in Alberto. Alberti in Imperio antecessori, Adolpho Nassovio, in praelio ad Spiram caeso, quotquot vel socii fuerant foederis contra eum initi, vel foederatis auxilia tulerant, poenas dederunt. Comes de Hagerloch occisus, Otho de Ochsenstein submersus aquis: Episcopus Moguntinus in sella sedens apoplexia exstinctus: Episcopi Argentinensis latus gladio famulus hausit: Comes de Leiningen phrenitide correptus: et ipse Albertus, uti iam diximus, a fratris filio trucidatus est, ut scribit idem Cuspinianus in Adolpho. De exercitu illo ingenti, qui deserto Mauricio ad Phocam tyrannum descivit, adeoque miserrimae necis Mauricio causa fuit, alii in conflictu, alii ultricibus fulminum ignibus, alii fame et egestate, alii denique gladio periere. Auget miraculum, quod cum Heraclius, qui Phocam proxime secutus est, copiarum numerum iniisset, duos omnino ex multitudine, quae Dominum prodiderat, superstites invenit. Rupert.

Exitium vitae invenit. Sic et volumen Fabricianum, et alia duo;
452 in Merseburgensi vero * ceterisque vetustioribus, *exitum vitae*, quomodo
Livius: *Quod nemo eorum satis dignum splendore vitae exitum habuit.* Mihi utra lectio verior, haud dum liquet. Rivius. — Tacit. Annal. I. *Ubi infelici dextera, et suo ictu mortem invenerit.* Ciacc.

Exitium vitae invenit. Sic fere manu formisque scripti antiquiores; cuius loco obrepsit deinde *exitum vitae.* minus recte. consulatur Nonius Marcellus. Gruterus. — In vulgatis fere *exitum.* et ita legit Augustinus Epist. XLIII. sed L. 2. Regius, Pemb. Marckiani, Ven. 1470. 1478. *exitium.* Marckii λ. pro varia lectione habet *exitum.* *Exitium* pro *exitu* usurpasse antiquos auctor est Festus, nullum tamen eius rei exemplum protulit; pro *eventu* tamen posuit Hyginus Fab. 190. *Exitium vitae* nusquam lego, sed *exitus vitae* habetur in primis apud Propertium III. 3. 69.

...Exitus hic vitae superet mihi.

et Plinium in Nat. Hist. VII. 43. *Age, non* exitus vitae *eius, omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit?* etiam Paterculus II. 7. de Gracchis: *Hunc* etc. *optimis ingeniis male usi,* vitae *mortisque habuere* exitum. et qui ad hunc ipsum locum alludit, Trebellius Pollio de Aureolo: *Apud Mediolanum occisus, dignum* exitum *vita ac* moribus suis *habuit.* Hegesippus IV. 20. Nostri simia: *Itaque acerbissimus parricida dignum meritis suis* vitae exitum *tulit.* et sic Codd. MSS. C. C. C. et B. Pub. et sic legendum pro *extremum*, ex MS. C. C. C. I. 1. paulo infra. iidem pro, *commentum est ut sic periret, ne vel mors suo scelere vacaret,* rectius legunt, *mors sua.* Apuleius voci *mortis* adiunxit Met. V. 87. *Inque simile* mortis exitium *cecidit.* Habes etiam *exitus coenae malus,* apud Petronium pag. 198. Var. Ed. et *belli dubii* apud Instin. XI. 12. 12. *coeptorum* apud Sueton. in Nerone cap. 4. *exitus mortis* apud Q. Septimium IV. 15. *Dein percontatus* exitum *paternae* mortis. Vitruvius auctius extulit Praef. ad lib. VI. *ad* summum exitum *vitae.* Formam loquendi hanc sequuntur Graeci. *Δόξας τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῶν πεπραγμένων ἀκόλουθον τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν πεποιῆσθαι.* et de Phayllo: *Τῆς ἀσεβείας οἰκείως τὸν βίον κατέστρεψε.* Noster dixisset: *Ἀξίως τοῦ τρόπου.* Vide omnino Gronovium patrem ad Livium V. 27. Corrige obiter Hegesip. I. 1. *usque ad extremum vitae.* C. C. C. melius *exitum.* Hegesip. I. 29. *ferro negato exitum* vitae *invenire.* Wasse.

Eodem modo. Dilatum tamen P. Autronii iudicium; vide Cicer. pro Sulla cap. 56. et multorum quoque aliorum. ibid. cap. 29. 33. Broukh.

Sumtum est. Verbum substantivum omittunt e nostris Arondel. L. 1. et B. Publ. etiam *eodem.* Liv. II. 5. *damnati proditores,* sumtumque supplicium. Caeterum de Gabinio adi Cic. pro Archia §. 9. Wasse.

CAP. LIX.

Ex omni copia. Sive exercitu. Usurpant Suet. in Tib. cap. 16. Coelius in Annalib. Caesar II. de B. G. Cic. lib. VIII. ad Att. Ep. XVII. Rupert.

Duas legiones. Legio non semper ex eodem numero fiebat, sed pro robore militum, aut necessitate rei, modo exilior, modo maior esse consueverat. C. Marius sex millium legionem primus conscripsit, teste Festo. Vegetius lib. II. cap. 6. peditum sex millia, equites septingentos viginti sex, in legione ponit. Vide Stewech. in d. l. et Lips. lib. II. de Mil. dial. V. Rupert.

Instituit. Sic *instituere collegium* pro *fundare* Plin. Epist. *delectum militum* Caesar I. B. Civil. *bibliothecas* Plin. N. Hist. XXXV. 2. valet etiam *condere.* sic et Iornandes istud verbum apud Florum reddit, pag. 16. cap. III. sed et praeterea Tacitus I. 54. instituere *sodales Titios.* ut et Xenodochia apud Hegesippum VIII. 8. *in mari rubro classem* instituit, Eutrop. VIII. 2. *στόλον ἐγκατέστησε* Metaphrastes. Quo in loco pro *Edessios* Codex B. Publ. Cantab. *Mesenios* rectissime, licet aliter sentiat aetatis nostrae Strabo, Chr. Cellarius. Situm eius definit Ammianus XXIII. 6. *In omni autem Assyria multae sunt urbes, inter quas
Apamia eminet*, Mesene *cognominata.* quam tamen * a Mesene seiungit 453
Plinius Nat. Hist. VI. 27. *Tigris* etc. *lustratis montibus Gordyaeorum circa Apamiam* Mesenes *oppidum, citra Seleuciam Babyloniam* DCXXV

mill. pass. divisus in alveos duos, altero meridiem ac Seleuciam petit, Mesenen perfundens. Nec aliter Stephanus Byzant. pag. 91. *Ἔστι καὶ ἄλλη Ἀπάμεια, ἐν τῇ Μεσηνῶν γῇ τῷ Τίγρητι περιεχομένη.* Meminit etiam *Μαισινίτου κόλπου* Marcianus Heracleota pag. 16. lege *Μεσινίτου.* et eandem regionem seu civitatem esse ne dubita, quae Iosepho et Dioni *Pasini vallum*, Dionysii Geographi natalibus inclitam. Firmant enim hoc Philostorgius et Dio, hic lib. III. cap 7. de Tigri: Terram intersecans *νῆσαν αὐτὴν ποιῶν, ποταμίαν τε ἅμα καὶ θαλαττίαν, ἣν ἔθνος ἐνοικεῖ τῶν Μεσηνῶν ἐπικαλούμενον.* Ille autem apud Xiphilinum libr. LXVIII. pag. 784. *Καὶ τὴν μὲν νῆσον τὴν ἐν τῷ Τίγριδι τὴν Μεσσήνην ἧς Ἀθάμβιλος ἐβασίλευσεν, ἀπόνως ᾠκειώσατο.* Paulo infra: *Καὶ οἱ τὸν χάρακα δὲ τὸν Τοσπασίνου καλούμενον οἰκοῦντες.* legerem ipse *Μεσήνην*, et pro *Σπασίνου*, quod ex Leopardo VII. 2. reponit Sylburgius, mallem *Πασίνου*, licet eidem faveat magnus vir in Exercitat. Plinianis pag. 347. sed haec et huiusmodi *σφάλματα* manum exspectant amici nostri O. Oddii, Graecis atque Latinis literis iuxta atque doctissime eruditi, a quo accuratam Dionis editionem exspectamus. Hanc gentem designat etiam Iosephus lib. I. cap. 7. Antiquit. Iudaic. *Ἀρμενίαν δὲ Ὄτρος καὶ Γέθερις Βακτριανούς· Μήσας δὲ Μησαναίους· Πασίνου χάραξ ἐν τοῖς νῦν καλεῖται.* Fatendum tamen Iosephum lib. XX. pag. 684. 685. bis meminisse *Σπασίνου χάρακος*, quemadmodum Byzantinus ille Stephanus semel facit; Ruffinum etiam eo loco vocem *Σπασίνου* omisisse. Verum pro lectione altera pugnant Codex Ptolomaei Palatinus, Marcianus Heracleota pag. 17. Arrianus pag. 20. et Plinius in Hist. Nat. VI. 27. Ita ille: *Iterumque infestatum Pasines Sagdonaci filius, Rex finitimorum Arabum, quem Iuba Satrapen Antiochi fuisse falso tradit,* oppositis molibus restituit, nomenque suum dedit. Quibus ipse potius quam aut Leopardo aut Salmasio crediderim. Quod ad Ruffinum attinet, quam negligenter in versionibus suis sese gesserit, norunt eruditi. Venia tamen ei aliquatenus tribuenda, quod in uno loco retinuit *Pasini.* Wasse.

Cohortes pro numero militum complet. In vetustis, *cohorteis.* Rivius.

Ut quisque voluntarius aut ex sociis. In scripto nostro legitur: *ut quisque voluntarius ex agris in castra venerat.* Putsch.

Aut ex sociis in castra venerat. In hanc lectionem conveniunt MSS. numero quatuordecim; neque dubitandum de sinceritate scripturae, *aut ex sociis*: sed potius de hisce, *aequaliter distribuerat; ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat.* auribus enim magis lenocinaretur, si scriberetur, *distribui*, item *expleri.* Grut. — *Compleverat* Norvicenses, *non plus* Nonius pag. 449. *expleverat* al. *rogatus ex sociis, aut ex aliis* Arond. L. 2. vide Nonium pag. 449. Wasse.

Non amplius duobus millibus. Tacit. Annal. V. *Unciario fenore amplius exerceret.* Cicero in Oratore: *Non fere ternis amplius.* et Verr. V. *Hora amplius in demoliendo signo.* dixit; et Noster: *amplius annos* XXX. Ciacc.

Sed ex omni copia circiter pars quarta etc. Tres voces, *ex omni copia*, repetita videri queant ex superiori periodo. Mihi certe supervacua sunt. Grut.

Militaribus. *Iusta arma* vocat Tacitus XIV. Annal. cap. 32. Quae Antonius submiserat. Rupert. — Vid. Cic. pro Sulla cap. 5. Broukh.

Ut quemque casus armaverat. Nonius, hunc locum adducendo in *Sparos*, *ut quosque* legit. Ciacc. — Nonius in *Sparos* legit *ut quosque casus* etc. Et paulo post legendum omnino, *in Galliam versus.* Nam sic est in Vett. Codd. et Grammatici ita citant. Varro etiam ita locutus est lib. IV. de Ling. Lat. cum dixit: *Conum quod cogitur in cacumen versus.* Ursin.

* Sparos. Alii Codices *spathas* habent. Sed illud verius est. A. 454
Gellius lib. X. cap. 25. eadem tela coniunxit. Vid. notas ad Virg. Aen. XI. 682. Coler. — Caesar I. B. Civil. *sudes*, *stipitesque* praeacutos. Statius Theb. V. 386.

— — vastaeque sudes *fractique molares.*

Codd. Ioan. et Arond. ut et Crucei quidam *ustaeque*, cui quidem favet Virgilius, at sequitur *molares*, unde nihil muto. De Sparo vide Servium Aen. XI. 682. Silium VIII. 521. Sisennam et Festum. Wasse.

Praeacutas sudes. Sudibus etiam pugnare solitos aliquando veteres, vel odorari possis ex Vegetio lib. II. cap. 25. Coler. — Vide Lips. Dialog. IV. Poliorceticῶn. Rupert. — *Asparos* Arond. Wasse.

Portabant. Servius in XI. Aen. 682. *portare* legit. nisi sint mendosi codices, ut sit enallage modi; quae figura propria historicorum est, sicuti idem in II. Aen. annotavit. Rivius. — Sic legit Codex Dan, at Nonius pag. 554. *portabant.* Apuleius M. VIII. *Erant qui* sudes praeacutas attollerent. Wasse.

Antonius cum exercitu. Aucto iam copiis; quas P. Sextius ducebat. Vid. Ciceron. pro Sextio cap. 5. Broukh.

Catilina per monteis iter facere. Sic MSS. hodie fere *montes.* Et paullo inferius: *reliquos Catilina per monteis asperos.* Nec multo post: *octo cohorteis.* et: *cohorteis paullatim incedere iubet.* Adnotavit autem lib. V. Priscianus, quae in *ns* et *rs* desinant, horum accusativum pluralem fere in *eis* exire. Hinc *fonteis* apud Virgilium, *parteis* et *bidenteis* apud eundem. *parenteis* apud Terentium. Rivius.

Modo ad urbem, modo Galliam versus castra movere. Priscianus super XII versus Virgilii legit, *in Galliam versus.* Eius verba sunt: *Versus quoque suppositum*, inquit, *localibus nominibus, adverbium esse invenitur, ut: Italiam versus, Galliam versus. Sallustius tamen etiam praepositionem ei anteposuit in Catilina: in Galliam versus.* Haec Priscianus. Quem me hercule ipse memoria lapsum putarem, nisi eodem modo, atque ille citat, in codice manuscripto reperissem. Sed et Velleius Paterculus I. *Ante triennium*, inquit, *quam Cassius censor a Lupercali in palatium versus theatrum facere instituit.* Caesar VII. *castra ex Biturigibus movet in Avernos versus.* Idem VI. *T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum versus in eas parteis quae Menapios attingant proficisci iubet.* Non dissimile illud Hirtii V. de bello Africo: *Ad Cercin-*

nam insulam versus ire iubet. Et: *Classem ad insulus Baleares versus convertit.* Corn. Tacitus in Germania: *Modico flexu*, inquit, *in occidentem versus.* Tale forsan videri possit illud Ciceronis in Laelio: *Atque is primum instituit in forum versus agere cum populo.* Nisi quis participium esse malit τὸ *versus.* ut intelligas eum primum concionari coepisse conversum, non ad senatum et comitium, ita uti alii fecerint, sed ad forum. Ut iure hic mireris ruditatem et inscitiam eorum, qui, si Diis placet, *versus agere* pro habere orationem metro constantem interpretantur; nec minus illius, qui in editione Hervagiana operum Tullianorum haec in Indicem coniecit: *C. Licinius Crassus versibus cum populo primus agere instituit.* Strenuos et industrios homines, qui haec in Indice annotarunt. RIVIUS.

MODO IN GALLIAM VERSUS CASTRA MOVERE. Sic etiam constanter membranae nostrae meliores, praemissa praepositione, iniurie hodie exterminata ab editionibus non nimis antiquariis. GRUT. — L. 2. *ad Galliam.* Arond. L. 1. Pemb. B. Pub. Marckii *γ. λ.* Bodl. Bal. Digb. et Reg. omittunt. *in* retinent tamen Venetiis excusi 1470. 1478. et Martin. Livius XXXVI. 15. vide ibi Gronovium. Confer etiam Plin. Nat. Hist. VI. 20. et VI. 26. WASSE.

IN GALLIAM VERSUS. Varro lib. de Ling. Lat. IV. *Conum quod cogitur in cacumen versus.* CIACC.

455 * HOSTIBUS OCCASIONEM PUGNANDI NON DARE. Ex praescripto doctoris rei militaris, qui lib. III. cap. 26. *Ducis probi est*, inquit, *ut publico certamine, nunquam, nisi ex occasione, aut nimia necessitate, confligat.* Auctorem, opinor, huius sententiae habet Paulum Aemilium, quem Sempronius Asellio, vetus scriptor, lib. IV. Hist. apud Agellinm XIII. Noct. Atticar. III. ita dixisse refert: *Bonum Imperatorem signis collatis non decertare, nisi summa necessitudo aut summa ei occasio data esset.* Sed et Caesarem Augustum Sueton. in Vita cap. 25. *negasse*, scribit, *praelium aut bellum unquam suscipiendum, nisi cum maior emolumenti spes quam damni metus ostenderetur.* Et eiusmodi veterum praeceptiones passim oscurrunt, quibus utendum, praesertim adversus hostem, quem tempus deteriorem indies, et locus alienus facient, admonet Lips. V. Civ. Doctr. cap. 16. ubi tamen addit, *ut ut mora frangendum eiusmodi hostem suadeat, tamen pugnam sese non semper dissuadere*, quod, ut est apud Livium lib. XXII., *stultitia sit, sedendo ac votis debellari credere posse:* et quod in tardando saepe ducibus etiam optimi apparatus aliqua pars pereat, ut docet praeter alios Xenophon III. *Κύρου παιδείας. Quare pro re et temporibus rem in discrimen esse mittendam; puta si in arcto tuae res, non commeatum, non supplementum, non pecuniam habeas; aut si merito praesumis victoriam, et tua pars palam potior est: de quo tamen serio, et ut nihil sibi blandiatur, prudenti duci sit cogitandum.* RUP.

OCCASIONEM. Id est, *opportunitatem*, teste Festo. Quo significatu Varro R. Rust. II. 4. *hostes arbitrati* occasionem *se habere* victoriae, *impressionem facere coeperunt.* Plin. Ep. XIII. 2. *Et tu occasiones obligandi me avidissime amplecteris.* Cicero Cornif. Ep. XII. 24. *Ego tamen ut primum occasio data est.* Plautus Bacchid. *quoniam occasio ad eam rem fuit.* Pro *copia* Columell. VIII. 17. aliique. vide supra. *Armatus intentusque sis, neque* occasioni tuae *desis, neque* suam occasionem *hosti des.* Livius XXII. 39. aliena occasione *uti, ultroque hiemem suum barbaris inferre gaudebant.* Plin. Paneg. cap. XII. WASSE.

SPERABAT PROPEDIEM MAGNAS COPIAS SE HABITURUM etc. Cusae in officinis librariorum *se habiturum.* certe pronomen non est in MS. Pol. neque alterum requiritur. mallem etiam *spe propediem* etc. GRUT. — L. 2. *Sperans*, et Venetae 1470. 1478. *sese habiturum* Reg. et L. *se* Venetae et Martin. *magnus sese* Marckii *γ.* quae inconstantia firmat Gruteri coniecturam. WASSE.

PATRAVISSENT. Elegantissimum huius verbi usum docet Bernecc. in Iust. lib. II. cap. 6. §. 1. lit. a. RUPERT.

INTEREA SERVITIA REPUDIABAT, CUIUS REI INITIO AD EUM MAGNAE COPIAE CONCURREBANT. Legendum, *cuius initio.* ut est in manuscriptis. Nam perperam additur *rei* in libris recentioribus. Tu vide, si lubet, Priscianum lib. XVII. ubi docet illud *cuius* singulare, ad rem et sensum potius esse, quam ad vocem referendum. RIVIUS. — Quidam adiecerant *rei*, ut sit sensus, *cuius rei.* quidam putant per syllepsin relativum ad intellectum genus relatum, hoc sensu, *cuius generis initio ad eum magnae copiae concurrebant.* Sed hercle relativum saepe numerum mutat cum antecedente, ut hic singularem plurali. Contrarium est hoc Boetii: *Quid vero si corpus spectes, imbecillius homine reperire queas? quos saepe musculorum quoque morsus necat.* Qualia multa similia apud auctores reperias. Vetus codex habet: *Interea servitia repudiabat, quorum initio ad eum magnae copiae concurrebant.* Quae si vera est lectio, nullam prorsus habet difficultatem. GLAR. — Adfricata et istis multa a glossographis, clamat varietas Palatinorum. Nam est in tert. *repudiare.* in quarto non visuntur illa, *ad eum.* septimus vero habet, *concurrerant.* octavus et dec. *quorum initio.* nonus, *cuius initium.* Sed et divertit editio princeps, in qua, *magna copia concurrebat.* Equidem, si non licet tollere ceu spurium, *cuius initio ad eum magnae * copiae concurrebant*, finxerim: *interea servitia repudiare, cuius initio magnae copiae concurrerant.* GRUT. — Vid. A. Popmam de usu Antiq. Locutionis lib. II. 456
Terent. *Adeone* homines *immutarier ex amore, ut non cognoscas* eundem esse. Varro de R. Rust. *Eos praeesse oportet qui periti sunt rerum rusticarum, non solum debere imperare, sed etiam facere ut facientem imitentur.* pro, *facientes. Cuius rei* Bal. Bodl. Pemb. Reg. at Valla *quorum.* Arondel. et Pemb. *in initio* Digb. Valla *magna copia* L. 2. et Venet. 1478. omnia heic corrupta. Priscianus tamen pag. 1099. *interea* etc. ad *concurrebant* inclusive, ut in Textu. De delectu ex servitiis habendo egregie Silius X. 44. *servis* abest L. 1. Caeteri omnes agnoscunt et Valla IV. 50. recte. et servi erant et fugitivi. Plautus Menaechm. I. 1.

Homines captivos qui catenis vinciunt,
Et qui fugitivis servis *induunt compedes.*

Valla *concurrerant.* et *quia opibus.* Iustinianus Institut. lib. II. Tit. 6. §. 1. *Veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosum, vel servum fugitivum possideat.* Et sic Cod. lib. VI. Tit. 1. §. 2. 3. 4.

et §. 7. *si quis servum fiscalem putaverit occultandum.* et Dig. lib. XLI. Tit. 1. 39. *etiam* furtivus servus *bonae fidei emtori adquirit.* WASSE. — *Cuius*, hoc est *quorum.* Vid. Rivius in Terent. Hecyr. III. 1. 20. BROUKH.

CUIUS INITIO. Constructionem hanc intelliges e Notis ad cap. 18. RUPERT.

SIMUL ALIENUM SUIS RATIONIBUS EXISTUMANS VIDERI etc. Vox prima non est in anilibus membranis Com. Naz. Pal. sec. ultima vero destituitur Pal. quart. et hac quidem potius carere posset auctor, quam illa. GRUT. — Non imprudenter hoc cogitavit Catilina. Sane quum Alexander M. *auxiliorum portionem formatam in disciplinam, exercitui suo miscuisset, aegre id Macedones tulisse, iactasseque hostes suos in officium suum a rege sublectos*, auctor est Iustinus lib. XII. §. 12. Quanto minus ingenuus miles in commilitio suo servos ferat? RUPERT.

ALIENUM RATIONIBUS SUIS EXISTIMANS. *Tò existimans* non est in scripto nostro, et salvo sensu abesse potest. PUTSCH.

CAUSSAM CIVIUM CUM SERVIS FUGITIVIS COMMUNICASSE. *Tò servis* non est in vetustis quibusdam, neque id addit Felicius Durantinus; forte ex glossa irrepsit; nam et apud Ciceronem saepe sic reperitur, ut: *Habet legionem, habet fugitivos.* et: *Vivebat cum fugitivis.* et: *Arsenio princeps fugitivorum.* in epistola tamen Vatinii ad eundem additur *servus: Dicitur mihi tuus servus anagnostes fugitivus Varduci esse.* Est in Pandectis lib. XI. titulus *de fugitivis*, ut subaudias *servis.* RIVIUS. — Servi enim, neque infantes ius militiae habebant. Itaque cum ex eo numero equitum, quos Deiotarus ad Iulium Caesarem misisset, unus servus inventus esset: haec ei accusatio obiiciebatur; et hanc aegre excusat Cicero. At vero Antonio, Octavio, Lepido Triumviris, de servo inter numeros deprehenso ita supplicium exactum est, ut de rupe Capitolina deiiceretur: manumissione tamen prius intercedente, quo magis cum dignitate aliqua condemnatus esse videretur. Quin etiam, etsi sponte se obtulerint non ignari suae conditionis, quamquam in numeros nondum relati essent, capitali supplicio afficiendos Traianus Plinio rescripsit. Atque hoc ius valuit usque ad Iustiniani tempora, ut patet ex lib. XII. Cod. Tit. 33. Observatum aliter tamen bello Punico II. *Aliam formam novi delectus* (ait Livius) *inopia liberorum capitum ac necessitas dedit. Octo millia iuvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne militare* (*unde Volones appellati, quia singuli* VOLO *respondissent*) *empta publice armaverunt. Hi omnes cum strenue se gessissent, a Sempronio Graccho sunt manumissi; et bello confecto, pretia dominis soluta.* Aerod. sub. tit. Qui quand. mil. poss. THYS. — Dictio media (*serv.*)
457 pistrino digna * aucupanti brevitatem. GRUT. — Cic. Ep. V. 9. *Dicitur mihi tuus* servus *anagnostes* fugitivus *cum Vardeis esse.* L. 3. fugituris. WASSE.

ROMAE CONIURAT. Vox ultima abest a Cod. B. Pub. qui pro *patefactam* habet *patefacta.* et sic Ball. Bodl. pro *pervenit* Marckii λ. *venit. inlexerat* B. Pub. WASSE.

CETERISQUE, QUOS SUPRA MEMORAVI, SUPPLICIUM SUMTUM. In

solas terras ablegandum, *quos supra memoravi.* cui enim id bono inculcetur. GRUT.

QUOS AD BELLUM SPES RAPINARUM, AUT NOVARUM RERUM STUDIUM INLEXERAT, DILABUNTUR. *Quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates, ad quas non est facile inventu qui descendat.* Cic. GRASW.

DILABUNTUR. Quod quidem ingenium est plerorumque, ut quam audacter periculum adhuc longinquum et incertum contemnant, tam viliter iam propinquum et manifestum expavescant. In quam sententiam Polyb. lib. XVI. *Interdum*, inquit, *multi, dum e longinquo res intuentur, etiam ea, quae fieri nequeunt, concupiscunt, propter magnitudinem spei, quae ostentatur, cupiditate usum mentis et rationis in singulis mortalium vincente: qui, ubi ad rem propius est ventum, temere rursus inceptis absistunt, difficultatibus atque impedimentis, quae occurrunt, oculis ipsorum caliginem obfundentibus, et in vanos errores ipsos inducentibus.* RUPERT.

IN AGRUM PISTORIENSEM ADDUCIT. Manuscripta, et item illud a Badio excusum, consentiente Beroaldino, *abducit.* utrum rectius, alii iudicent. RIVIUS. — Arond. L. 1. 2. Marckii λ. B. Pub. Veneta 1478. Martin. *adducit*; pro *occulte* Regius *occultos*; pro *Galliam* Marckii λ. primitus habuit nisi fallor *Galliciam. profugerent* L. 2. et Marckii γ. WASSE.

ABDUCIT; EO CONSILIO UTI PER TRAMITES. Sic Pall. omnes. neque improbem; sed tamen haud etiam spreverim quod e Cod. scripto eruit Bongarsius, *adducit ubi per tramites*, expunctis *eo consilio*; dummodo retineamus *abducit, uti per tramites.* GRUT.

UTI PER TRAMITES. Tramites loco saltuosa et virgultis obsita. Propertius:

Et si forte meo tramite quaeris avem.

Ibi exponit Scaliger, Propertii sospitator, *silvam*, tramitem. COLER.

OCCULTE PERFUGERENT IN GALLIAM TRANSALPINAM. Haud dubie ab sciolo aliquo additum est illud *Transalpinam*, quamquam et Gothi habet codex; nimis enim ea distabat, et cum ante et post ter fiat huius in Galliam secessionis, sive fugae potius mentio, nunquam tamen additur, *Transalpinam.* Sane Sallustius, nisi paulo ante agri Pistoriensis fecisset mentionem, ignotum reliquisset nobis locum in quo facta haec est pugna. Quod autem Commentarii haec Sallustii verba: *Sub ipsis radicibus montium consedit; qua illi descensus erat in Galliam.* in faucibus Alpium exponunt: id vero est insanire, quasi in Cisalpina Gallia haec fuisset pugna, cum in Hetruriae extremis ad Apenninum finibus sit facta: ideoque exponendum hoc de Apennino, non de Alpibus. Verum Sallustius hoc cum Livio habet commune in locorum indiligenti descriptione, secus certe quam C. Caesar. GLAR.

GALLIAM TRANSALPINAM. In quodam e manuscriptis reperi *Cisalpinam.* RIVIUS. — Sine dubio locus hic corruptus est. non enim volebat Catilina in Galliam Transalpinam fugere, sed in Cisalpinam, * ut 458
infra docebimus auctoritate maxime Ciceronis: quam rem etiam ex Sal-

lustii verbis percipere possumus. Nullo enim pacto occulte per tramites perfugere potuisset in Galliam Transalpinam, quae longe ab agro Pistoriensi distat: est enim Pistorium, teste Ptolemaeo, urbs mediterranea Tusciae. quare vel expungeuda est dictio illa *Transulpinam*, vel legendum *Cisalpinam*, pro *Transalpinam*, ut Rivius in quodam manuscripto se reperisse testatur. Zanch.

In agro Piceno. Iulius Obsequens: *C. Antonius, cum in agro Piceno Catilinam devicisset, laureatos fasces in Provinciam tulit.* Cassiodorus tamen in Chronico diversus abit; sic enim scribit: *M. Pupio et M. Valerio Coss. Catilina in agro Pistoricensi a C. Antonio bello peremptus est.* Coler.

Eadem illa existumans, quae supra dix. Cat. ag. Ig. ubi iter etc. Ad corvos amandanda *quae supra diximus*, fortassis etiam *igitur*; ut videlicet scripserit auctor: *At Q. Metellus Celer (cum tribus legionibus agro Piceno praesidebat) ex difficultate rerum eadem existumans agitare Catilinam, ubi iter.* cur calculo meo tam durus fuerim trigae illi, fecit Pal. III. in quo *quae praediximus.* ex ea enim varietate fides mihi facta, Glossargi esse commentum. Grut. — Nostri omnes agnoscunt. L. 2. et B. Pub. a prima manu *memoravimus*, sed de hac formula nos alibi pluribus. Quibus adde Tacitum An. IV. 29. XIV. 33. XIV. 40. Hist. IV. 3. Plinium Nat. Hist. IV. 23. Vitruvium II. 8. IV. 2. V. 11. et alibi saepe. Wasse.

Ex perfugis. *Profugis* Marckii γ. et sic Castilioneus in notis citat, et ita explicat, *qui metu Catilinae suis ex aedibus profugerant*, fretus opinor Sallustii verbis cap. 38. *duobus senati decretis neque praemio inductus coniurationem patefecerat, neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat.* Sed patefacta coniuratione haec animi vis et obstinatio elanguit et fracta est. Interea, inquit, *plebs, quae primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinae consilia exsecrari* etc. cap. XXXI. et cap. 66. *postquam in castra nuntius pervenit* etc. *plerique, quos ad bellum spes rapinarum illexerat, dilabuntur.* Tacitus quidem *profugus* pro *perfuga* usurpasse videtur Ann. I. 57. *sacerdos apud aram Ubiorum creatus, ruperat vittas*, profugus *ad rebelles.* et supra etiam, H. III. 56. profugus *ab altaribus* taurus. sed aliter caeteri Codd. Noster Iug. LX. *Paucis amissis* profugi *discedunt.* pro *fugitiva* aut *volubilis* Apuleius I. de Habitud. D. Plat. *Quae mutari et converti possent*, labentia, *et ad instar fluminum* profuga. Wasse.

Montium. Apennini. Appianus vero et Sabellicus aiunt, pugnam, de qua postea, commissam esse sub Alpium radicibus: quod repugnat Sallustio, Ciceroni, Dioni, Iulio Obsequenti, et aliis. Castil.

Qua illi descensus erat in Galliam properanti. Tacitus, vel aliquis eiusdem ingenii, dixisset, *qua illi descensus in Galliam*, resecto *erat* ac *properanti.* Grut.

Neque tamen Antonius procul aberat. Eadem ratione idem omisisset vocem *aberat.* Grut.

Expeditos in fugam sequeretur. Ita editi omnes; contra scriptos melioris notae, quibus *in fuga.* Grut. — Ita Ed. Gruteri; sed, te-

ste ipso, contra scriptos melioris notae, quibus *in fuga.* iis accedunt Digb. Marckii λ. et Priscianus pag. 1198. eiusque codex MS. B. Favet Iustinus Nostri aemulus XVI. 4. *Nam caeteri* in fugam *dilapsi erant.* At Bodl. C. C. C. Bong. rectissime *fuga.* L. 1. 2. 3. *ut qui.* Bodl. et γ omittunt *tamen*, * et pro *procul* fere omnes *longe.* Interpp. et Valla II. 459
27. *expeditos in fugam* legunt, et exponunt, *ad fugam paratos.* Cicero quidem, expeditus *ad mutandum locum, ad caedem.* verum sequente *in* cum accusativo, vix alibi, certe non apud Nostrum invenies. Praeterea MSS. lectio longe elegantior et mage Sallustiana. Ex quorum mente sic distinguo: *expeditos, in fuga, seq.* Qua forma Cicero pro Mil. 28. *Obviam fit ei Clodius* expeditus, in equo, *nulla rheda, nullis impedimentis.* Ibi Codex B. Pub. loco *subito ipse*, exhibet *subito impetu*, forte pro *impete.* Dictys: *Neque versis his atque* in fuga, *parcere.* ubi Vindingius turpat omnia. Noster: *Milites palantes, inermes, ac sine imperio.* Postremo sensus loci est: *utpote qui, quamvis m. . .. locis tamen.* vel: *magno quidem exerc. at locis. utpote quae*, pro *quae quidem*, habes, opinor, apud Plautum in Mil. II. 6. 48. *similiorem mulierem, magisque eandem*, utpote quae non sit eadem, *non reor Deos facere posse.* Si quid mutandum, lege *expedito.* et confer cap. 49. 68. 77. Virg. *flammam inter et hostes* expedior. i. e. elabor, fugio. Wasse.

Postquam videt montibus atque copiis hostium sese clausum. Illud *videt* non est in Comm. Pal. autem septimus loco verborum postremorum habet, *hostium circumventum sese*, at MS. Bongarsii non agnoscit *montibus atque.* adeo ut si cui libeat suspicari et hisce adsuta emblemata interpolatorum, id tuto liceat. Grut.

Montibus atque copiis hostium sese clausum. Sic in manuscriptis, et quidem melius. Rivius.

Clausum. Catilina undique obsessus erat: non poterat enim in Galliam aufugere. Metellus radices montium occupaverat: Antonius vero ab Urbe venerat. Hinc Dion Cassius lib. XXXVII. Hist. Rom. *Antonius autem et Metellus, Faesulis circumsessis, nullam ei progrediendi copiam faciebant.* Benn.

Optimum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quamprimum confligere. Scribo: *optimum factu ratus, ut in tali re, fortunam b. t.* cui emendationi verbum faciendum non est. Palmer. — Veneta 1470. *optimum factum*, ut supra. bene. Wasse.

Statuit cum Antonio quam primum confligere. Florus: *Quamvis parte coniurationis oppressa, tamen ab incepto Catilina non destitit: sed infestis ab Hetruria signis patriam petens obvio Antonii exercitu opprimitur.* Grasw.

CAP. LX.

Compertum ego habeo, verba virtutem non addere. Haec oratio efficta ad similitudinem cuiusdam, quae est apud Xenophontem II. *Παιδ.* Coler. — De allocutione Imperatorum, quantam vim habeat in

animis militum, videndus est Piccartus Dec. XV. cap. 10. et Gruter. discursu LIV. ad Tacitum, Lips. in libb. de Mil. Romana; Bernecc. ad Suet. Caes. cap. 55. Virdungus ad Agr. Taciti cap. 33. Fr. ad Curt. lib. VI. cap. 2. §. 20. Quibus inter se collatis, ita statuo: *aliquid roboris afflare, efficere efficacem orationem.* Pulcro ad mentem meam Papinius:

— — hortamina fortes
Praeveniunt; timidis etiam brevis addita virtus.

Et quis vel ex Cicerone, Quinctiliano, auctore de Causis corruptae Eloquentiae, Plut. in Vita Periclis, Demoshenis, Ciceronis, Caesaris alibique, item Valer. Max. lib. XVIII. cap. 9. Plin. Nat. Hist. scriptore lib. VII. in elogio M. Tullii, eiusque filio adoptivo Plinio iuniore I.
460 ep. 20. et * aliis, vires Eloquentiae nescit? Interim ab impetu istud breve potius esse, quam a ratione indicat Sidon. in Panegyr. ad Maiorianum v. 415.

— — virtusque repente
Ignavis vel parva furit.

Ubi enim furor, ibi neque est consilium neque ratio. Rupert. — Cicero Philipp. IV. cap. 6. *Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent, quamquam paratissimos milites ad proeliandum videant, ut eos tamen adhortentur: sic ego vos ardentes et erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.* Adde Abramum ad Ciceron. Orat. Tom. III. Part. I. pag. 201. a. Broukh.

Compertum habeo . . . virtutem non addere. In manuscriptis et impressis antiquioribus est additum *ego.* quod perperam in nostris deest. Rivius. — Pronomen abundat, neque exstat in omnibus MSS. respuitque editio prima: si quis etiam sustulerit, ceu otiosum, verbum *habeo*, minime repugnaverim; plus namque efficaciae habuerit Catilina, si prae se ferat, constare experientia omnis aevi, omnium nationum, oratione minime animari, quibus parum animi; quam si velit sibi id compertum. Grut. — *Ego* abest ab L. 2. Reg. Marckii γ. Glossae πεῖρᾳ μανθάνω. Thucyd. VI. σαφὲς ἔχω. sed nec *viris* agnoscunt L. 1. 2. 3. Reg. B. Pub. Laud. Bodl. aeque eleganter, sed exemplum eius formulae apud auctorem prosaicum non temere occurret. Varro Octogesi περὶ νομισμάτων· *In quo nobilius est Philippeum quod accipimus, quam quod bibimus; quum alterum* addamus *in bulgam, alterum in vesicam.* altera forma Papinius Theb. VII. 282.

Vos etiam nostris, Heliconia turba, venitis
Addere rebus opem.

Columella VI. 27. *remedio erit filicula trita et aqua tepida permista* dataque *per cornu.* ibi quidem Codex Arondel. *addita* pro *data*, recte. sic enim Plinius N. Hist. XI. 53. *sibi medentur grano Assyrii mali, cuius est suavitas praecipua, in* esculenta addito. et VIII. 38. *hiantibus resupino capite ad morsum*, addita in os clava etc. *agunt captivos.* sed et XXIII. 58. *si quis* etc. in os additum *devoraverit.* XXXVII. 11. *Narrant etiam in* ignem additae *manere suum frigus.* denique lib. XXXVII. 10. *sitim quoque sedant* in os additae. Serenus Sammonicus cap. 4.

Balsama si geminis instillans auribus addas.

et sic cap. 26. male, ni fallor, in fine cap. 1. hodie circumfertur:

Qui quondam placidi tectus sub pelle draconis
Turpeias arces atque indita *templa petisti.*

Mallem *inclyta.* confer Virgilium Georg. I. 513. Aen. IX. 194. Wasse.

Verba virtutem non addere. Demosthenes in oratione περὶ τῆς συντάξεως· Ἔστι δὲ κεφάλαιον ἁπάντων τῶν εἰρημένων· οὐδέ ποθ' ὑμᾶς οἱ λέγοντες, οὔτε πονηροὺς, οὔτε χρηστοὺς ποιήσουσιν· ἀλλ' ὑμεῖς τούτους, ὁποίους ἂν βούλησθε etc. A. Manut. — Τὸ *viris* non est in exemplaribus calamo descriptis, neque item in impressis paullo correctioribus. Rivius. — Dictionem *viris* hoc loco restituimus in omnibus editionibus omissam: eamque addendam esse et Felicius Durantinus confirmat. Quin et ipse Sallustius in bello Iugurthino: *Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent.* C. Popma. — Sententia Aristoteli, Isocrati ad Nicoclem, Platoni in Menone decantata. Coler. — Persimile illud est Curtii lib. V. *Si me cum ignavis et pluris qualemcunque vitam honesta morte aestimantibus fortuna iunxisset, tacerem potius, quam frustra verba consumerem.* Grasw.

Verbis, quae timido quoque possunt addere mentem.

Horat. Vide Chrysantae Orat. apud Xenophontem III. pag. 84. Tacit. XVII. *strenuis vel ignavis spem* metumque adderet. Saepe etiam, praesertim apud poëtas, sine Dativo. Tibull. II. 1. Martial. XIII. 5. Ovid. I. Am. Eleg. VII. 1. vid. indicem.

Ibi nostris animus additus est, vertentibus Teleboïs.

Plaut. Auctor apud Quintilianum prooem. lib. VIII. *et cultus concessus atque magnificus* addit hominibus. *viris* nihilominus induxi, Gruteri et MSS. auctoritate fretus, licet agnoscere videatur Statius Theb. IV. 12.

— — — — hortamina fortes
Praeveniunt, timidisque etiam brevis addita virtus.

Wasse.

Neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. Tota haec periodus supervacua esset Laconi, sed et non Laconi abundaret vox *exercitum*, nec non *imperatoris*; certe cursum orationis valde fatigant; consulantur modo aures. Grut. — Reg. a prima manu, *facturum.* L. 3. monstrose, *exercitum Imperatoris in oratione fieri.* Wasse.

* Cuiusque. *Cuique* Marckii γ. sed facilis est mutatio. *hortaris* etiam 461
idem. pro *neque gloria* Martin. *quem gloria neque p.* Wasse.

Natura aut moribus. Duae virtutum caussae apud Philosophos. Plato: γενναῖον καὶ εὖ τετραμμένον ἦθος. Coler.

Timor animi auribus officit. Amphibolen in *animi*, dicerene velit *timor animi*, an *auribus animi*, per metaphoram: sed prior sensus magis arridet. Glar. — Sic Iugurth. *Sed ne illos quidem timor animi satis muniverat.* Ciacc. — Thucydid. lib. II. Τῶνδε ἐπιστήμη, ἣν μάλιστα φοβεῖσθε, ἀνδρείαν μὲν ἔχουσα, καὶ μνήμην ἕξει ἐν τῷ δεινῷ ἐπιτελεῖν ἃ ἔμαθεν, ἄνευ δ' εὐψυχίας οὐδεμία τέχνη πρὸς τοὺς κινδύνους ἰσχύει· φόβος γὰρ μνήμην ἐκπλήσσει. *At istorum scientia, quam tantopere extimescitis, si cum fortitudine coniuncta fuerit, etiam inter aspera,*

quae didicit, exsequi memor erit: si minus, in periculis adeundis nulla ars valet, cum timor memoriam excutiat. GRASW.

SED EGO VOS, QUO PAUCA MONEREM. Pal. IV. non habet *vos.* Comm. vero exhibet *admonerem*, at Naz. a manu secunda *praemonerem.* GRUT. — *Admonerem* Marckii γ. WASSE.

SOCORDIA. L. 1. *Secordia.* sic Plautus Poenul. IV. Cato et antiqui. sed Dictys etiam III. 1. sed contra stant Cod. MSS. et *quantum cladis,* ni fallor, Venet. 1470. et Gruter. pro *ipsi* Bodl. et Bal. *sibi* ex Glossatore. supra pro *consilii* L. 1. 3. *periculi.* male. pro *quoque modo* Arond. *quomodo.* WASSE.

SOCORDIA ATQUE IGNAVIA LENTULI QUANTAM IPSI NOBISQUE CLADEM ADTULERIT. Cicero pro Cluentio: *Hoc uno modo, iudices, saepe multorum improbitate demersa veritas emergit, et innocentiae defensio inclusa respirat: quod aut ii qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi quorum eminet audacia atque proiecta est, a consiliis malitiae deseruntur.* Πολλοὶ μὲν διὰ ῥᾳθυμίαν καὶ τὴν σύμπασαν ἀργίαν οὐ μόνον τὰς κοινὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους προΐενται βίους ἄρδην. *Multi per ignaviam et socordiam, quae totius vitae rationes conturbat illis, non publicarum duntaxat rerum curam negligunt, sed familiarem quoque suam pessum ire sinunt.* Polyb. lib. III. Et lib. V. Τοσοῦτον διαφέρει παρ' ἀνθρώποις ἄγνοια καὶ ῥᾳθυμία ἐπιμελείας καὶ φρονήσεως, περί τε τοὺς κατ' ἰδίαν βίους, καὶ τὰς κοινὰς πολιτείας· ὥστε τοῖς μὲν τὰς ἐπιτυχίας βλάβην ἐπιφέρειν, τοῖς δὲ καὶ τὰς περιπετείας ἐπανορθώσεως γίνεσθαι παραιτίας. *Adeo enim cum in privata, tum in publica re, multum inter se differunt hominum imprudentia ignaviaque ab diligentia et prudentia, ut illis si quis utatur, etiam bene gesta male vertunt; has si quis adhibeat, gravissimi etiam casus utilitatem concilient, oblata corrigendi occasione.* GRASW.

QUANTAM IPSI NOBISQUE CLADEM ADTULERIT. Sic Demosth. in Olynth. I. *Quod multa bello perdidimus, ignaviae nostrae iure adscribi convenit.* Nam, ut est in Medea Senecae:

Fortuna fortes metuit, ignavos premit. RUPERT.

NUNC VERO QUO LOCO RES NOSTRAE SINT. Manuscripta fere, *quo in loco*, addita praepositione. Cicero haud scio an usquam praepositionem addat. nam ad Atticum: *perbono loco res fuit*, inquit. et: *Quoad perspiciamus, quo loco sit res.* et: *Meliore loco res erant nostrae.* RIVIUS.

462 QUO IN LOCO. Reg. *quo loco.* et sic Pemb. B. * Publ. et Marckii γ. sed nihil muto. Virg. tamen astipulatur: *Quo res summa* loco. Livius III. *At enim omnis res per haec* loco est *peiore.* et alibi omittit praepos. Cic. ad Attic. III. 66. *Tota res* quo loco sit, *velim ad me scribas.* Seneca Thyeste: *Obscuro positus* loco. sed et Cicero et Livius, Caesar aliique saepe retinent. MSS. Rivii fere, inquit, *quo in loco.* Caesar II. B. G. *Quam ex calonum fuga*, quo in loco res esset *quantoque in periculo* etc. *versarentur.* Cic. VII. Verrinarum XXX. *Recte collocata, et iudicio populi digno* in loco *posita esse videatur.* Iustin. XXII. 5. 2. Quo in loco *positae sint Syracusae.* Noster Iug. *caeteri* in loco *manentes.* Q. Septimius, *Paulisper* in loco *retentis militibus*, lib. II. cap. 36. *Iuxta me-*

cum, hoc est, *aeque atque ego intellego.* Themistius hanc formam ita extulit Orat. IV. pag. 117. Ed. Petav. Εἰ δὲ ὀρθῶς ἢ μὴ, κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς γνώμης. WASSE.

CAP. LXI.

EXERCITUS HOSTIUM DUO etc. Hoc vult quod Livius lib. XXXI. *Non exspectare belli tempora moras et dilationes imperatorum, sed pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat.* GRASW.

UNUS AB URBE, ALTER A GALLIA OBSTANT. Sic Varro de Re Rust. I. cap. 7. *Quodque sunt suo quaeque loco posita, eo minus loci occupant, et minus officit aliud alii, ab Sole, ac Luna, et vento.* CIACC. et URSIN.

SI ANIMUS MAXIME FERAT. In manuscriptis est, *si maxime animus ferat*, ordine vocum immutato. id, ni fallor, mollius est. RIVIUS. — Hanc vocem omittunt L. 1. 3. pro *ferat* B. Pub. *fuerat.* WASSE.

QUOCUNQUE IRE PLACET, FERRO ITER APERIUNDUM EST. Sic apud Curtium lib. IV. *Pervenisse eos, unde fugere non possent. Tot terrarum spacia emensis, tot amnibus montibusque post tergum obiectis, iter in patriam et penates manu esse faciendum.* Necessitas eiusmodi animos solet addere. Unde apud Livium lib. IX. *Dictator signum pugnae repente proposuit. Et efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in semet ipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum novoque exercitu militem celavit: et, tanquam nulla, nisi in eruptione, spes esset: Locis, inquit, angustis, milites, deprehensi nisi quam victoria viam patefecerimus, viam nullam habemus.* GRASW.

FERRO ITER APERIUNDUM EST. Ita saepius Livius loquitur. Iustinus lib. II. *Et iter, quod aliter non pateret, ferro aperiendum.* COLER. — Eadem vi verborum cum apud alios alii, tum apud Liv. lib. IV. cap. 28. Vectius Messius ad suos: *Quid hic stantibus spei est? an Deum aliquem protecturum vos rapturumque hinc putatis? Ferro via facienda est: non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quae ultimum ac maximum telum est, superiores estis.* RUPERT.

QUAPROPTER VOS MONEO, UTI FORTI ATQUE PARATO ANIMO SITIS. Thucydides libr. IV. Ἄνδρες οἱ ξυναράμενοι τοῦ κινδύνου, μηδεὶς ὑμῶν ἐν τῇ τοιᾷδε ἀνάγκῃ ξυνετὸς βουλέσθω δοκεῖν εἶναι, ἐκλογιζόμενος ἅπαν τὸ περιεστὸς ἡμᾶς δεινὸν μᾶλλον, ἢ ἀπερισκέπτως εὔελπις ὁμόσε χωρῆσαι τοῖς ἐναντίοις, καὶ ἐκ τούτων ἂν περιγενόμενος· ὅσα γὰρ εἰς ἀνάγκην ἀφῖκται, ὥσπερ τάδε, λογισμὸν ἥκιστα ἐνδεχόμενα, κινδύνου τοῦ ταχίστου προσδεῖται. *Viri, qui mecum hoc subiistis periculum, nemo vestrum malit in hac re videri intelligens, reputando omnes quae nos circumstant difficultates, quam citra consultationem hostes invadere; spe bona fore, ut etiam incolumis ex iis evadat. Quaecunque enim, ut haec ipsa, in necessitatem devenerunt, ea minime ratio iniri potest, sed periclitatione celerrima opus habent.* GRASW.

MEMINERITIS VOS DIVITIAS etc. Aures respuunt * pronomen, sunt- 463
que libri quibus mutatum in *nos.* GRUT. — Abest *vos* a Marckii γ.
WASSE. — Idem ex eodem nostro, ut reor, suis instillat Darius apud

Curt. lib. IV. cap. 14. §. 25. *Ite alacres et spe pleni. In dextris vestris iam libertatem, opem, spem futuri temporis geritis.* Breviter, sed omnium efficacissime Tacitus in Agricola cap. 23: *Manus et arma, et in his omnia.* RUPERT.

DECUS, GLORIAM, PRAETEREA LIBERTATEM ATQUE PATRIAM IN DEXTRIS VESTRIS PORTARE. Tacitus: *Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: unam in armis salutem, sed ea consilio temperanda: quod si fugerent, prius silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse. At victoribus decus, gloriam, quae domi cara, quae in castris honesta, memorat.* Et in Vita Iulii Agricolae: *Neque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia, sed manus, et arma, et in his omnia.* Curtius autem lib. IV. eadem fere iisdem quoque verbis effert: *In dextris vestris iam libertatem, opem, spem futuri temporis geritis.* Lucanus eadem lib. VII. exprimit, ubi ait:

— — quisquis patriam, carosque penates,
Qui sobolem, ac thalamos, desertaque pignora quaerit,
Ense petat: medio posuit Deus omnia campo.

Scilicet etiam hic illud locum habet, *Omnia fortium virorum esse.* Quare et hortatur ille apud Thucydid. lib. VII. milites his verbis: *Τὴν δὲ πορείαν, ὥστε ἀσφαλῆ καὶ ἐπίτακτον εἶναι, αὐτοὶ φυλάξατε, μὴ ἄλλό τι ἡγησάμενος ἕκαστος, ἢ ἐν ᾧ ἂν ἀναγκασθῇ χωρίῳ μάχεσθαι, τοῦτο καὶ πατρίδα καὶ τεῖχος κρατήσας ἕξειν. Iter autem ut caute, et ordinibus servatis fiat, ipsi observabitis, nihil aliud suo quisque animo versantes, nisi quocunque loco pugnare cogatur, eum, si victoria potiatur, ei patriam et moenia esse futura.* GRASW.

PRAETEREA LIBERTATEM. Haec non agnoscit Digbaei Codex admodum recens. pro *portare* Balliol. *gestare.* Ammianus alicubi. penitus omittit Marckii γ. *vicerimus* L. 1. 3. Balliol. sic *humeris suis salutem patriae* gestantes, Valer. II. 8. 9. eodem sensu Tacit. Ann. I. 29. *quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret,* vim, sanitatem, *cuncta in victoria* habuere. Heliodor. II. pag. 54. *Καὶ τοσαῦτα ἔχειν ἔξεστι ὅσα νικῶν περιγίνεται.* Confer Dionysii Orat. apud Herodotum VI. 12. Xenoph. Exped. III. pag. 303. *Ἀλλὰ γάρ, ὦ ἄνδρες, πάντα ταῦτ᾽ ἀγαθὰ δηλονότι τῶν κρατούντων ἐστί.* Infra: *memores pristinae v.* Apuleius Miles. IV. 77. *Non tamen* sui, nostrique, *vel etiam* pristinae virtutis oblitus. Agathias e contra: *Ἔφευγον προτροπάδην, ἀλκῆς ἁπάσης ἐπιλελησμένοι.* WASSE.

IN DEXTRIS. Imitator Sallustii Curtius, ut aliis in locis, lib. IV. ita loquitur: *In dextris vestris iam libertatem, opem, spem futuri temporis geritis.* Virgil. *In manibus Mars ipse viri.* COLER.

SI VINCIMUS, OMNIA NOBIS TUTA ERUNT etc. Tacitus in vita Agricolae: *Vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa.* Hinc Thucyd. lib. VII. *Τούς τε Ἀθηναίους ἡμῶν πάλιν αὖ καὶ τάδε ὑπομιμνήσκω, ὅτι οὔτε ναῦς ἐν τοῖς νεωσοίκοις ἄλλας ὁμοίας ταῖσδε, οὔτε ὁπλιτῶν ἡλικίαν ὑπελίπετε· εἴ τε ξυμβήσεταί τι ἄλλο, ἢ τὸ κρατεῖν ἡμῶν, τούς τε ἐνθάδε πολεμίους εὐθὺς ἐπέκεινα πλευσομένους,*

καὶ τοὺς ἐκεῖ ὑπολείπους ἡμῶν, ἀδυνάτους ἐσομένους, τούς τε αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐπελθόντας ἀμύνασθαι. καὶ οἱ μὲν ἂν ὑπὸ Συρακουσίους εὐθὺς γίγνοισθε, (οἷς αὐτοὶ ἴστε οἵᾳ γνώμῃ ἐπήλθετε) οἱ δὲ ἐκεῖ ὑπὸ Λακεδαιμονίους. Rursus iis qui inter nos sunt Atheniensibus, haec in memoriam revoco: neque naves alias apud navalia his similes, neque aliam armatorum inventutem vobis reliquam esse: et si quid aliud vobis contingat, quam vincere, protinus hostem hinc illuc navigaturum: et qui e nobis ibi reliqui sunt, nec ad eos qui ibi sunt, nec ad eos qui supervenerint, propulsandos satis virium habituros: vosque continuo in Syracusiorum, (contra quos qua mente veneritis ipsi scitis,) qui autem illic sunt, in Lacedaemoniorum potestatem venient. GRASW. — Observat Virdungus, adumbrasse hunc locum eundem Tacit. in d. cap. 33. *Omnia prona victoribus, atque eadem victis adversa.* RUPERT.

OMNIA NOBIS TUTA ERUNT. Tacit. in vita Agric. *Omnia prona victoribus, atque eadem victis adversa.* CIACC.

SIN METU. *Si metu* L. 1. Bodl. Marckiani. Reg. et Pemb. a manu secunda. B. Bubl. *sed si metu* Arond. L. 2. L. 3. Tacit. H. IV. 20. *si nemo absisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro * viam in-* 464
venturos. Hegesip. V. 4. *Videns itaque Titus in virtute sua positum sibi remedium salutis,* nec aliter nisi ferro iter aperiendum. ibi Codd. omittunt *sua.* WASSE.

NON EADEM NOBIS ET ILLIS NECESSITUDO IMPENDET. Magna certe necessitudo, ubi nulla spes veniae. *Ἡ δὲ τῶν Ἱππακριτῶν καὶ τῶν Ἰτυκαίων πόλις ἔμενεν, οὐδεμίαν ἀφορμὴν ἔχουσα πρὸς διάλυσιν, διὰ τὸ μὴ καταλείπεσθαι σφίσι τόπον ἐλέους, μηδὲ συγγνώμης κατὰ τὰς πρώτας ἐπιβολάς. οὕτω καὶ κατὰ ταύτας τὰς ἁμαρτίας μεγάλην ἔχει διαφορὰν ἡ μετριότης, καὶ τὸ μηδὲν ἀνήκεστον ἐπιτηδεύειν ἑκουσίως. Hippacritarum vero et Uticensium civitas in rebellione persiterunt. Nullum enim aditum neque causam postulandi pacem habebant: quoniam principio eius consilii neque locum neque spem ullam misericordiae aut veniae sibi reliquam fecerant. Adeo etiam in istius modi peccatis, moderari sibi, et inexpiabile nihil ultro admittere, longe praestat.* Polybius lib. I. *Ita sublata spe veniae tandem sumite animum, tam quibus salus, quam quibus gloria carissima est.* Tacitus in Vita Iulii Agricolae. *Efficacior* autem *in adversis necessitas quam ratio.* inquit Curtius lib. VIII. Unde rursum Galgacus ante pugnam milites sic affatur in Vita Iulii Agricolae: *Quoties causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniae fore.* GRASW. — Galgacus apud eundem Tacitum cap. 30. *Quotiens causas belli, et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est.* ubi rursus Virdungum vide. RUPERT.

NOS PRO PATRIA, PRO LIBERTATE, PRO VITA CERTAMUS. Verum hoc, si verum est quod apud Thucydidem lib. VI. ait Alcibiades ad Spartanos: *Φιλόπολις ὀρθῶς οὗτος, οὐχ ὃς ἂν τὴν ἑαυτοῦ ἀδίκως ἀπολέσας μὴ ἐπίῃ, ἀλλ᾽ ὃς ἂν ἐκ παντὸς τρόπου διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν πειρασθῇ αὐτὴν λαμβάνειν. Is vere patriae amator dicitur, non qui suam quam iniuste amisit civitatem invadit, sed qui eam, quoquo modo potest, ob illius*

desiderium, recuperare conatur. Ratio alioqui sane gravissima. Qua sic ad exercitum suum utitur Aemilius apud Polybium lib. III. *Οἷς δὲ καθάπερ ὑμῖν νῦν οὐχ ὑπὲρ ἑτέρων, ἀλλ' ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ πατρίδος καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων ὁ κίνδυνος συνέστηκε, καὶ πολλαπλασίαν τὰ μετὰ ταῦτα συμβαίνοντα τὴν διαφορὰν ἔχει τῶν ἐνεστώτων ἀεὶ κινδύνων, ὑπομνήσεως μόνον, παρακλήσεως δ' οὐ προσδεῖ.* *Vos vero, quibus nunc, non pro aliis, sed pro vobis ipsis, pro coniugibus ac liberis, propositum est certamen; quorum status nunc anceps propter imminentia assidue pericula longe diversissimus post pugnam est futurus; monere tantum, non etiam hortari oportet.* Thucydides quoque lib. V. quantarum sint virium tam hi patriae tum libertatis respectus, declarat his verbis: *Ἐπεὶ δὲ ξυνιέναι ἔμελλον ἤδη, ἐνταῦθα καὶ παραινέσεις καθ' ἑκάστους ὑπὸ τῶν οἰκείων στρατηγῶν τοιαίδε ἐγίγνοντο· Μαντινεῦσι δὲ, ὅτι ὑπέρ τε πατρίδος ἡ μάχη ἔσται καὶ ὑπὲρ ἀρχῆς ἅμα καὶ δουλείας· τῶν μὲν μὴ πειρασαμένοις ἀφαιρεθῆναι, τῆς δὲ μὴ αὖθις πειρᾶσθαι.* *Atque ubi iam confligendum erat, ibi apud singulos populos a propriis ducibus exhortationes fiebant: apud Mantineos quidem: Dimicatum iri pro patria, pro imperio simul et servitute: ad ista quidem quae experti essent retinenda, ad hanc autem in posterum non experiendam.* Quae est enim natio quae non vel quovis periculo redimat libertatem? ut taceam de patria. Samnites in exemplum adducit Livius lib. X. qui cum *nec suis, nec externis viribus iam stare poterant, tamen bello non abstinebant: adeo ne infeliciter quidem defensae libertatis taedebat: et vinci quam non tentare victoriam malebant.* Quippe, ut Cicero Philipp. X. *Ita praeclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda.* GRASW.

PRO VITA CERTAMUS. Vita, *pro virtute certamus* L. 1. 2. et Venet. 1470. B. Publ. *certaminis* pro, *paucorum pugnare* Marckii λ. *certare.* WASSE.

465 * ILLIS SUPERVACANEUM EST PUGNARE PRO PAUC. POT. Hoc cum irrisione tamquam in ociosos, vel in stolidos potius ac stupidos, ab homine Thrasone dictum videtur. GLAR.

SUPERVACANEUM EST. Et hoc a Demosthene sumsit ex oratione *περὶ τοῦ στεφάνου*, in qua dixit: *Οὗτος δ' ἐκ περιουσίας μου κατηγορεῖ* cum significet: *Huic autem supervacaneum est me accusare.* Et Suidas *περιὸν* interpretatur *ὑπερβάλλον.* A. MANUT. et URSIN. — Eo sensu *περισσὰ* apud Herodotum II. 32. *Φάναι παρὰ σφίσι γενέσθαι ἀνδρῶν δυναστέων παῖδας ὑβριστάς· τοὺς ἄλλα τε μηχανᾶσθαι ἀνδρωθέντας περισσὰ, καὶ δὴ καὶ ἀποκληρῶσαι πέντε ἑωϋτῶν, ὀψομένους τὰ ἔρημα τῆς Λιβύης.* Sophocles in Electra: *τὰ μὲν περισσεύοντα τῶν λόγων ἄφες.* Noster de Repub. Ordin. *Patres consilio valere decet, populo* supervacanea *est calliditas.* WASSE.

ILLIS SUPERVACANEUM EST etc. Tacitus in Vita Iulii Agricolae: *Sibi Patriam, coniuges, parentes, illis avaritiam et luxuriam causas belli esse.* Et II. Annal. *His vocibus instructos exercitus patriae quoque causa stimulabant: cum a Cheruscis Longobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate, et contra augendae dominationi certaretur.* Fas autem esse dicit M. Horatius apud Livium lib. III. ad decemviros, *ferociorem esse dolorem in libertate sua vindicanda, quam cupiditatem in iniusta dominatione.*

Lib. VI. *Numerate saltem, quot ipsi sitis, quot adversarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos.* GRASW.

PUGNARE PRO POTENTIA PAUCORUM. Haec est verborum positura manu exaratorum, et editionum primarum. Sequentes mutarunt in, *pro potentia paucorum pugnare.* GRUT.

PRO POTENTIA PAUCORUM. *Δεινὸν ἂν εἴη, εἰ οἱ μὲν ἐκείνων ξύμμαχοι ἐπὶ δουλείᾳ τῇ αὑτῶν φέροντες οὐκ ἀπεροῦσιν, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῷ τιμωρούμενοι τοὺς ἐχθροὺς καὶ αὐτοὶ ἅμα σώζεσθαι οὐκ ἄρα δαπανήσομεν.* *Indignum vero fuerit, si cum illorum socii pro servitute sua pecunias conferre non dubitent, nos ut ulciscamur hostes, et salutem una ipsi consequamur, sumptum non fecerimus.* Thucyd. lib. I. Tacitus in Vita Agricolae: *Vitia hostium in gloriam sui exercitus vertunt; quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent. Nisi si Gallos et Germanos et (pudet dicti) Britannorum plerosque dominationi alienae sanguinem commodantes, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis.* Thucydides lib. II. *Λακεδαιμόνιοί τε ἡγούμενοι αὐτῶν ξυμμάχων διὰ τὴν σφετέραν δόξαν ἄκοντας προσάγουσι τοὺς πολλοὺς ἐς τὸν κίνδυνον.* *Lacedaemonii, sociorum principes, suae gloriae causa multos invitos etiam in periculum adducunt.* At alii sponte etiam serviunt: quales *perfugae et proditores ferre arma ad suum patriaeque servitium incusabuntur:* Tacito lib. IV. Annal. GRASW.

QUO AUDACIUS ADGREDIMINI. MSS. meliores *adgrediamini*, deteriores *adgrediemini.* media videtur optima. GRUT. — *Adgrediamini* Marckiani, Bodl. Digb. Reg. L. 1. 3. Pemb. B. Pub. WASSE.

LICUIT VOBIS CUM SUMMA TURPITUDINE IN EXIL. Scripturam hanc convincunt falsi, non membranae modo, sed editi ante Pomp. Laetum; in quibus fere, *licuit nobis.* Et id profecto revocandum liquet ex eo quod mox sequitur: *potuistis nonnulli Romae* etc. ne dicam alterum illud hoc loco indecorum. GRUT. — *Vitam et in exilio* secunda manus et in marg. exhibet Pemb. WASSE.

POTUISTIS NONNULLI ROMAE AMISSIS BONIS ALIENAS OPES EXSPECTARE. Nempe ut Seneca Controv. VI. loquitur, *orbos senes captare, suas spes in alienas mortes diffundere: excutere testamenta, scrutari census:* quae turpitudinis habent speciem. GRASW.

EXSPECTARE. L. 1. 3. et Balliol. *spectare.* Digb. *sed quia illa.* pro *opus est* Arond. *opus*, quod melius. WASSE.

QUIA ILLA FOEDA ATQUE INTOLERANDA VIRIS VIDEBANTUR. Seneca Epistol. XCV. *Amico aegro * aliquis assidet: at hoc si haereditatis* 466
causa facit, vultur est, cadaver exspectat. Haec intoleranda viris dicit Catilina, quod viros deceat industria potius sua niti scilicet, quam favore fortunae. Tacitus lib. II. Annal. *Languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes, et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves.* lib. III. *Quod multos etiam bonos pessum dedit; qui, spretis quae tarda cum securitate, praematura cum exitio, properant.* His illud contingit quod ait Thucydid. lib. V. *Πολλοῖς γὰρ προορωμένοις ἔτι ἐς οἷα φέρονται, τὸ αἰσχρὸν καλούμενον*

ὀνόματος ἐπαγωγοῦ δυνάμει, ἐπισπάσατο ἡσσηθέντας τοῦ ῥήματος ἔργῳ ξυμφορᾶις ἀνηκέστοις ἑκόντας περιπεσεῖν, καὶ αἰσχύνην αἰσχίω μετὰ ἀνοίας ἢ τύχης προςλαβεῖν. *Multos enim, etsi praeviderent in quae ferebantur, illud quod turpe vocabatur, cui verbo ferendo pares non erant, fecit re ipsa se in gravissima exitia sponte praecipitare, et magis turpem infamiam cum amentia quam cum fortuna subire.* Quorum opinio specie tamen honesti nititur, quam profitetur Polybius lib. IV. Ἀλλά μοι δοκοῦσιν οἱ γνήσιοι τῶν ἀνδρῶν καὶ κοινῇ καὶ κατ᾽ ἰδίαν οὐδέποτε περὶ πλείονος οὐδὲν ποιεῖσθαι τοῦ καθήκοντος. *Sed mihi videntur qui ingenio sunt liberali atque ingenuo, neque privatim neque publice pluris facere quicquam honestate.* GRASW.

QUIA ILLA FOEDA etc. HAEC SEQUI DECREVISTIS. Ingens hic difficultas est, quid per *illa* et *haec* intelligendum. Quidam *illa* exponunt, in exsilium fugere: et *haec*, arma; alterum *haec*, quae incoepimus item, *relinquere*, id est, ab iis coeptis desistere. Atqui haud scio, num satis faciant studioso lectori. Hoc etiam apud me maxime dubium, quid haec sibi verba velint: *audacia opus est*: si quidem recte expositum est, *relinquere*, id est, ab iis incoeptis desistere: quae nullus Commentatorum attingit. Lector ipse dispiciat. Codex vetus pro *haec sequi* legit *hoc sequi.* GLAR.

HAEC SEQUI. Ita supra cap. 63. sequimur *inertiam.* Cicero Offic. *Neque enim attinet repugnare naturae, nec quicquam sequi quod assequi non queas.* Columel. IX. 4. *temporis compendia* sequens. Pallad. Mart. XIII. *in forma hoc* sequemur, id est, *probamus, eligimus:* locus mutilus. dicit enim in admissario quatuor spectanda: forma, color, meritum, pulchritudo: tria tantum explevit, quae autem ad *meritum* spectant, ex Codice C. C. C. cuius copiam fecit amicus doctissimus Rob. Danny, ea iam exscribam. Itaque post *fixa rotunditas* insero: *meritum, ut sit audax animo, pedibus alacris, trementibus membris, quod est fortitudinis indicium, quique ex summa quiete facile concitatur, vel excitata* (f. ex citata) *festinatione non* (f. delendum *non*) *facile tenetur.* (nam Columel. *qui sunt ex placido et ex concitato mitissimi.*) [*motus autem equi in auribus intelligitur, virtus autem in membris trementibus.*] quae uncinis inclusa sunt, Palladio abiudico, sunt enim ex Glossargo. caetera fere ex Columel. VI. 29. Virg. *micat auribus et tremit artus.* confer Geop. auctores lib. XVI. cap. 2. ubi τράχηλον πλήρη τε καὶ παχὺν, *cervicem plenam et opimam*, inepte vertit, et *crassam.* confer etiam Oppianum lib. I. 175. WASSE.

NEMO NISI VICTOR PACE BELLUM MUTAVIT. Pacem si vultis, vincatis necesse est, arbitrio enim victoris pace bellum mutatur, non victi. et hoc est, quod ait in Iugurthino: *Omne bellum sumi facile, caeterum aegerrime desinere: non in eiusdem potestate initium esse, et finem eius: incipere cuivis, etiam ignavo licere: non deponi, nisi cum victores velint.* CAST. — Tacitus hanc loquendi formulam hinc accepit, cum dixit libro III. *Miseram pacem vel bello mutari.* et ipse Sallustius in Fragmentis: *Togam paludamento mutavit.* Horatius:

Exsilioque domos et dulcia limina mutant.

Paullo post vet. cod. habet *ab hoste*, non *hostibus.* CIACCON. et URSIN. — Consulendus Lips. lib. V. Polit. cap. 19. RUPERT. — Haustum ex Thucyd. I. §. 120. Διόπερ καὶ μὴ ὀκνεῖν δεῖ αὐτοὺς τὸν πόλεμον ἀντ᾽ εἰρήνης μεταλαμβάνειν. WASSE.

* IN FUGA SALUTEM SPERARE etc. Xenophon lib. III. Cyrop. Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους, τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος καὶ ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα, ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. Hom. Iliad. Θ. vs. 94.

Πῇ φεύγεις, μετὰ νῶτα βαλὼν, κακὸς ὣς ἐν ὁμίλῳ;
Μήτις τοι φεύγοντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πήξῃ.

A. MANUT. — Videtur in animo habuisse duo loca Xenophontis: primum e lib. III. de Inst. Cyri, ubi rex Assyriorum militibus suis ingerit: *Stultum esse, eos, qui victoria potiri velint, coecas corporis partes, et armis, et manibus destitutas, hostibus obvertere: stultum item esse eum, quicunque vitae cupidus fugae se commiserit, quum in victoria sita sit salus, et qui fugam arripiunt, magis intereant, quam qui subsistunt.* Alterum e lib. III. de Expeditione Cyri, ubi ipse Xenophon ad Graecorum duces: *Venit et hoc mihi in mentem, eos, qui bellicis in rebus quoquo modo vitam quaerunt, ignave turpiterque ut plurimum mori. Qui vero mortem communem hominibus universis esse, ac necessariam statuunt, tantumque de eo soliciti sunt, ut praeclare mortem obeant; eos equidem video magis ad senectutem pervenire, et quamdiu vivunt, maiore felicitate frui.* Quamobrem semper hoc monitum militibus in acie stantibus ingerendum, *intuta esse, quae indecora*, praecipit Onosander cap. 32. Strategici. Adde Curt. lib. III. cap. 11. et lib. IV. cap. 14. Liv. lib. VIII. cap. 24. et lib. XLIII. cap. 10. Senecam epist. 104. Tacit. IV. Hist. 49. Piccart. d. VIII. cap. 2. RUPERT.

CUM ARMA, QUIBUS CORPUS TEGITUR, AB HOSTIBUS AVERTERIS. In Merseburgensi est, *quis corpus tegitur*, id rectius esse puto. ibid. *ab hoste averteris.* RIVIUS. — Si *averteris* pro *abieceris* dixit, ut quidam exponunt, distinguendum videtur post *ab hostibus*, ut sit sensus: cum arma averteris, quibus corpus tegitur ab hostibus. GLAREAN. — *Hoste* L. 3. et Ball. *in proelio maximum est* p. Reg. *avertere arma* ab hoste, licet haud alibi invenias, tamen pro *auferre* vel *abducere* ponitur, ut apud Propert. III. 15.

Saeva canum rabies morsus avertit *hiantes.*

Virg. Aen. I. 104.

— — tum prora avertit *et undis*
Dat latus.

Unde coniungit *auferre* et *avertere* Aen. IV. 189.

— — — — auras
Aegra fugit, seque ex oculis avertit *et* aufert.

Eodem sensu dixit Tacit. XV. 10. *Non fossam neque vallum sibi, sed corpora et* arma in hostem *data,* Glareanus locum non capit, tamen iuxta illum distinguit Pemb. Ammianus XVI. 12. *Quo*, inquit, *cedimus, viri fortissimi? an ignoratis* fugam, *quae* salutem numquam reperit, *irriti conatus stultitiam indicare? Avertimus* arma ab hoste, quando aversi terga praebemus. Corrige ergo eundem XXIV. 6. *ad usque Ctesiphontis*

muros egit praecipitem, adversorum *feriens suras et terga*. immo, *aversorum*. Firmat coniecturam ipse Ammian. XXV. 3. *exsilivit nostra succinctior armatura* aversorumque *Persarum et belluarum suffragines concidebat et dorsa*. Liv. XXXIII. 8. *Mox refugientibus suis* etc. *et praeterquam quod* caedebantur aversi. Praeclare in hanc rem Tyrtaeus apud Stobaeum XLIX. WASSE.

EA VERO DEMENTIA EST. Calamo picti, quibus aliquid auctoritatis robustae, *vera*. GRUT. — Terent. id vero *serio triumphat*. et infra: *confecto praelio, tum vero cerneres*. 63. WASSE.

SEMPER IN PROELIO IIS EST MAXIMUM PERICULUM. *In proelio* non est in codice Fabriciano. verum in spatio ipso tamen quod versus dirimit, adscriptum est, S. *in proelio*. quo significatur id subaudiri, quod nos in contextu habemus. ego relinquendum arbitror, propterea quod in ceteris manuscriptis sit. RIVIUS. — Naz. non agnoscit illud *in praelio*, haud tamen omnino est supervacaneum. GRUT.

IIS MAXUMUM EST PERICULUM, QUI MAXUME TIMENT: AUDACIA PRO MURO HABETUR. Hanc sententiam idem Curtius mutuatus videtur a
468 Sallustio: * *Effugit mortem, quisquis centemserit: timidissimum quemque consequitur*. Simili oratione Rex Assyriorum suos obequitans adfatur apud Xenophontem III. *Παιδ. Μωρὸν τὸ κρατεῖν βουλομένους τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος καὶ ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας*. COLER. — Seneca Oedipo:

— — Multis ipsum
Timuisse nocet. Multi ad fatum
Venere suum, dum fata timent.

et Hippolyto:

Tutissimum est inferre, cum timeas, gradum.

M. Seneca Suasor. VII. *Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit, et caussa illis vivendi fuit fortiter mori*. Undo Curtius lib. IV. *Effugit mortem quisquis contempserit, timidissimum quemque consequitur*. GRASW.

AUDACIA PRO MURO. Ita Codd. et Nonius Marcellus pag. 431. 442. Aemulati Tacitus et Hegesippus. Hist. III. 73. *Fuere qui excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes, respondentesve* audaciam pro latebra haberent. V. 4. *Impossibile hoc videtur* quomodo *potuerit evadere, nisi notum esset, in bello plurimum* audaciam *posse, quae vel* sola tibi murus *est*. Noster in principio: *in bello plurimum* ingenium *posse*. Et Cicero VII. Verrinar. *Ad omnes enim impetus meos*, quasi murus quidam *boni nomen Imp. opponitur*. Et sic fere Catilin. IV. Elegantissime Lucanus VIII. 379.

Non aries illis, non ulla est machina belli,
Haud fossas implere valent: Parthoque sequente,
Murus *erit, quodcumque potest obstare sagittae.*

Alibi de Scaeva:

— — *stat* non fragilis *pro Caesare* murus.

Horatius Epist. I. 1. 60.

— — *hic* murus aheneus *esto,*
Nil conscire sibi.

Sic Sulpicius Hist. Sacr. II. 38. *Qui semper eis velut* murus *obstiterat*. Inscriptio antiqua super muros Asulae, Castelli ad flumen Clesium:

Asula sum muris circumdata *pulchra* duobus,
Asula praestanti splendida facta manu.
Desine, dux belli, de me sperare Triumphum,
Frange opus hoc: hominum pectora murus *erunt.*

Confer Dictyn. II. 3. Pentadium in Hectorem lib. III. Epig. Silium VII. 743. et XVI. 68. Arrianum de Poro lib. V. de Callimacho Polemon Sophista, τεῖχος Ἀττικῆς ἀρετῆς. adde Claudian. IV. Cons. Hon. vs. 108. Quo sensu apud Homerum vox ἕρκος.

— — ὃς *ΜΕΓΑ πᾶσιν*
ἝΡΚΟΣ Ἀχαιοῖσιν πέλεται πολέμοιο κακοῖο.

Tyrtaeus, ut opinor, apud Stobaeum:

Ὥσπερ γάρ μιν ΠΥΡΓΟΝ ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶσιν.
Ἔρδει γὰρ πολλῶν ἄξια μοῦνος ἐών.

Dionysius Halicarn. II. 3. *ΤΕΙΧΗ τε ἀνάλωτα τῷ κοινῷ, καὶ καταγωγὰς τοῖς ἑαυτῶν βίοις ἀσφαλεῖς τούτους εἶναι, τοὺς παρασκευαζομένους.* Hinc etiam Theocritus Eid. XXII.

— — *Ἀχιλῆά τε ΠΥΡΓΟΝ ἀϋτῆς.*

Ovidio Metaph. XIII. interprete,

— — *Graium murus Achilles.*

WASSE. — Id est, qui audaciam habet murum ante se habet. Vide Gronov. Diatrib. ad Statii Silv. pag. 192. BROUKH.

ANIMUS, AETAS VESTRA ME HORTANTUR. Parum efficax heic *hortantur*. et subodiosum *me*. maluissem ego: *animus, aetas, virtus vestra nihil* non patraverit. GRUT. — De his notis boni militis adi Lips. lib. V. Civ. Doctr. cap. 12. cui unicum est quod in altera nota *Aetatis* addam. Sic enim de Adriano in eius vita Spartianus: *De militum etiam aetatibus iudicabat, ne quis aut minor, quam virtus posceret, aut maior, quam pateretur humanitas, in castris, contra morem veterem versaretur*. RUPERT.

* PRAETEREA NECESSITUDO, QUAE ETIAM TIMIDOS FORTES FACIT. 469
Euripides: *Τὰ πολλ' ἀνάγκη διαφέρει τολμήματα*. Q. Curtius lib. V. *Ignaviam quoque necessitas acuit, et saepe desperatio spei caussa est*. A. MANUT. — Hunc locum Nonius citat, in dictione *Necessitudo*. Sed Nonii verba adeo mance deminuteque leguntur, ut nullus certus ac idoneus sensus ex iis elici possit. Verba eius, quo clarior res sit, apponam: *Necessitudo pro necessitas. Sall. Iugurth. bello: Etiam iam ante Iugurthae filia Boccho nupserat. verum ea necessitudo, quae etiam timidos fortes facit*. Ego verba haec non errore librariorum ita scripta esse, sed Nonium, ut in aliis multis, memoria lapsum existimo. nam verba illa: *Etiam iam ante Iugurthae filia Boccho nupserat. verum ea necessitudo.* legenda sunt hoc pacto: *Etiam iam ante Iugurthae filia Boccho nupserat. verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosque, levis ducitur*. Neque sententia horum verborum huic loco est conveniens: nam apud Sallu-

stium *necessitudo* pro *affinitate*; apud Nonium vero pro *necessitate* ponitur. Verba quae sequuntur: *Quae etiam timidos fortes facit.* ex hoc loco desumta sunt, eaque legenda et ponenda sunt post illa, *Necessitudo pro necessitas. Sall. Catil. bello.* eiectis explosisque ceteris, quae apud Nonium primo loco ponuntur. C. Popma. — Polyb. lib. III. *Εἰς παραπλήσιον γὰρ αὐτοὺς ἀγῶνα καὶ καιρὸν τὴν τύχην συγκεκλεικέναι, καὶ παραπλήσια τοῖς νῦν ἆθλα προτεθεικέναι· δεῖ γὰρ ἢ νικᾷν ἢ ἀποθνήσκειν ἢ τοῖς ἐχθροῖς ὑποχειρίους γενέσθαι ζῶντας. Fortunam enim simili ipsos dimicandi necessitate conclusisse, ac praemia quoque similia proposuisse: nam aut vincendum illis esse, aut moriendum, vel hostile iugum vivis subeundum.* Grasw. — Vide Indices in Iustinum et Florum in voce *Desperatio*, et adde Freinshemium in Curt. lib. IV. cap. 3. §. 24. et lib. V. cap. 4. §. 31. Rupert.

Quae etiam timidos. Fortes hoc loco pro audacibus accipio. Ennius:

Fortibus est fortuna viris data.

quod Virgilius sic expressit in X. Aeneid.

Audentes fortuna iuvat.

Sallustius paullo ante: *Neque fortem ex timido exercitum oratione Imperatoris fieri.* Sententiam iterum expressit Curtius ita: *Ignaviam saepe acuit necessitas, et desperatio spei caussa est.* Coler.

Nam multitudo hostium ne nos circumvenire queat. *Nos* manuscripta non habent, nec in impressis vetustioribus additur; ac sicuti ego existimo, abesse maiore cum gratia poterit. sed nec Felicius Durantinus addit. Rivius.

Prohibent angustiae loci. Satisfaciet hic tibi Amiratus discursu XVIII. 1. Rupert.

Quod si virtuti vestrae fortuna inviderit. Quidam MSS. Codd. *Quod si forte virtuti vestrae fortuna inviderit.* nec reiicienda lectio. C. Popma.

Cavete, ne inulti animam amittatis, neu capti potius sicuti pecora trucidemini. *Denique nihil atrocius* significat *eventurum, quam in quod sponte ruant. Moriendum victis, moriendum deditis. Id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium ac contumelias effundant, an per virtutem.* Tacit. lib. III. Histor. Qui hoc sibi persuaserit miles, is vere terribilis erit. Nam, ut Seneca Contr. XXIX. *Inter gladiatores victoris quoque conditio pessima est cum moriente pugnantis. Nullum magis adversarium timeas, quam qui vivere non potest, occidere potest.* Grasw.

De hoc ultimo morientium solatio praeclare disserit Freinshem. ad Flori lib. III. cap. 3. §. 17. lit. m. cui adiicio illud Livii lib. IX. cap. 10. *Desperata venia perdere prius, quam perire optant.* Rupert.

Cavete inulti animam amittatis. Ita maluerunt MSS. duo antiquiores Naz. ac Comm. quibus accedit Pal. quint. hactenus vulgatum; *cavete ne inulti* etc. Grut. — Calamo picti antiquiores, quibus aliquid
470 auctoritatis robustae, * *cavete inulti animam amittatis:* quod cum Gru-

tero placet. Rupert. — *Praeterea n.* etc. *fortis facit.* Nonius iuxta cum editis. 353. Wasse.

Capti potius. L. 2. non agnoscit *potius.* Liv. XXVIII. 16. *Inde non iam pugna, sed* trucidatio *velut pecorum fieri.* Hirtius B. Afr. cap. XXVI. *animadvertebat villas exuri, agros vastari, pecus* diripi, trucidarique. ibi MS. Norvic. *diripi, homines.* quae lectio vereor ne sit magistelli alicuius interpretamentum. nam cap. XXVI. dixerat, Caesarianos adeo gravi annona laborasse, ut alga e litore collecta vitam tolerare necesse haberent, et ideo agros vastabat Scipio pecusque trucidabat, ne ea inimicis usui essent; et sic fere solebant eorum possessores imminente acie hostili, ut graphice ostendit Columna Traiana. Trucidari etiam dicuntur arbores et inanima. Hor. Ep. I. 12. 21.

Verum seu pisces seu porrum et caepe trucidas.

Plin. N. Hist. XVII. 27. §. 45. *Interlucatio arboribus prodest, sed omnium annorum* trucidatio *inutilissima.* Wasse.

Cruentam. Hirtius de B. Afric. XXX. *Referre arbitrabatur cuiusmodi victoria esset futura; turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisque exercitibus devictis, tot iam claris victoriis partis, ab reliquis copiis adversariorum suorum ex fuga collectis, se* cruentam *adeptum existimari* victoriam. Tacit. H. II. 17. *Magna ea* victoria *neque* cruenta *nobis fuit.* E contra Graeci *ὑμνοῦσιν ἀναίμακτόν τινα καὶ ἀδάκρυν νίκην.* Themist. Orat. XIV. pag. 342. Infra in Iug. *Mario laudi datum quod multa* incruento milite patrarat. Ovid. Amor. II. 12.

Haec est praecipuo victoria *digna triumpho:*
In qua, quaecunque est, sanguine praeda caret.

Hegesipp. IV. 30. *Ubi circumventos se videre,* haud incruentam *et ipsis Antonius* victoriam cessere. Sed et III. 15. *Incautum spiculo ferit, ne impleta esset* incruenta *Romanis* victoria. pro *impleta* MSS. *infleta*, et vocem *incruenta* respuunt. mallem, *ne infleta esset et incruenta.* denique. V. 4. *Ne eorum discordia* incruentam *Romanis* victoriam *daret.* Merito ergo Pompeius militibus pugnam deposcentibus, Lucan. VII. 95.

Quis furor, o caeci, scelerum? civilia bella
Gesturi metuunt, ne non cum sanguine vincant.

Infra:

— — *pugnare ducem quam* vincere *malunt.*

Iosephus B. Iud. III. 14. *Ἀναίμακτον δ' ἂν ἦν αὐχῆσαι Ῥωμαίους τέλος τῆς πολιορκίας, εἰ μὴ εἷς ἔπεσεν ἑκατοντάρχης.* inde Lucullus apud Plutarchum pag. 497. *ἐμεγαληγόρησεν, ὡς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναιμωτὶ τὸ νίκημα παραδώσων.* Claudianus in Rufin.

Haec cervix non sola *cadet.* miscebitur alter
Sanguis, *nec Stygias ferar* incomitatus *ad umbras,*
Nec mea securus ridebit funera *victor.*

Sed nec laetitiam tantum et Paeana hoc modo imminuunt, sed de gloria etiam post mortem certant. Pulchre D. Chrysost. de sacerdot. III. 14. *Πρὸς δὲ τούτοις, οὐδὲ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ δόξης αὐτοὺς ἀφιᾶσιν ἀπολαῦσαι πάσης· μέρος γὰρ αὐτῆς οὐ μικρὸν συμβαίνει, καὶ τοὺς πεπτωκότας καρποῦσθαι, διὰ τὸ ταῖς ψυχαῖς νικῶντας τοῖς σώμασιν ἡττηθῆναι μόνοις. ὡς*

εἴ γε ἐνῆν βουλομένους μὴ πίπτειν, μηδὲ ἐπελθὼν ὁ θάνατος αὐτοὺς ἐκώλυσεν, οὐκ ἂν ἔστησαν τῆς προθυμίας ποτέ. Wasse.

CAP. LXII.

Commoratus. Balliol. *commoratis.* Wasse.

In locum aequum deducit. Ex praecepto Vegetii qui lib. III. de R. M. cap. 9. *Amplius saepe locus prodest quam virtus.* Item cap. 13. *Magnam partem victoriae ipse locus, in quo dimicandum est, possidet.* Quid vero sit locus aequus, fere innuit idem cap. 8. *Cavendum, ne per aestatem aut aqua morbosa in proximo, aut salubris aqua sit longius: hieme ne pabulatio desit, aut lignum, ne subitis tempestatibus campus, in quo
471 manendum est, soleat inundari: * ne sit in abruptis ac deviis, et circumsedentibus adversariis, difficilis praestetur egressus; ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eum tela perveniant.* Quod postremum maxime observandum, pugnam inituro. Cetera enim praecipue ad metationem castrorum spectant. Rupert.

Deinde remotis omnium equis, quo militibus exaequato periculo animus amplior esset. Manuscriptum *dein.* idque rectius. Venetum, *remotis omnibus equis.* id perperam. nam et Hirtius eodem fere modo quo Sallustius: *Caesar*, inquit, *primum suo, deinde omnium e conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo* etc. Est et in quibusdam, *quo peditibus*, velut in Veneto, Argentoratensi, aliis plerisque. Nos hoc in medio relinquemus. Rivius. — Notandum hoc: milites quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum habent: quocirca saepe prudentes duces operam dedere, rebus ita postulantibus, ut omnem suis spem fugae tollerent. Vide, quae de remotis equis congessere Virdung. ad Agricolam Taciti cap. 35. Bernecc. ad Sueton. Caes. cap. 60. §. 3. Lipsius lib. IV. de Mil. dial. IV. et quae notavimus ad Flori lib. IV. cap. 2. §. 82. Rupert.

Quo militibus exaequato etc. Vox *militibus* expungenda videtur; certe minime propria est, neque comparet in schedis Polonicis. Grut. — L. 1. *omnibus equis.* pro *quo militibus* L. 1. L. 3. et Ball. *pro peditibus.* Arond. *quo militum.* B. Pub. *equis omnium.* Huc respexit Tacitus in Agr. cap. 18. *Ipse ante agmen, quo caeteris par animus simili periculo esset, erexit aciem.* cap. 35. *Promtior in spem et firmus adversis*, dimisso equo *pedes ante vexilla constitit.* Livius II. 29. *Postquam iuventutis proceres* aequato genere pugnae *secum partem periculi sustinentes vidit.* III. 62. *sexcenti fere ex equis desiliunt, cedentibusque iam suis provolant in primum, simulque et hosti se opponunt*, et aequato primum periculo, *pudore dein animos peditum accendunt.* Wasse.

Ipse pedes. Alias Imperator plurimum in equo. imo ipsi Tribuni, ut e Caesaris lib. VII. Livii lib. X. constat. Est tamen et egregius aphorismus politicus in his verbis, de quo vid. Fr. in Curt. lib. VI. cap. 5. §. 5. Quod tamen, an in omnibus Tribunis verum fuerit, nescio. Rupert.

Pro loco. Sic Codd. Dictys II. 32. *Tum nostri visis contra hostibus, armati atque instructi* pro negotio, *simplicis formae aciem composuere.* Ita enim distinguendum. Wasse.

Ab dextera rupes aspera. Sic et Fulvii liber. Alii, *A dextris rupes aspera.* utrumque recte. A. Manut.

Et ab dextra rupes aspera. Ita vetus codex; quidam nominativum *rupes* in ablativum *rupe* mutarunt, sed temere, meo quidem iudicio, cum ante copulam *et* alter praecedat nominativus *planicies.* Scio etiam alterum esse apud auctores loquendi modum, at hic non habet locum. Glar.

Ab dextera rupes aspera. Sic quidem ab emendatrice manu membranae excellentiores: verum fuerat ibi initio tantum *rupe*, alterum tamen in ceteris visitur; nisi quod nonnullis sit, aut, *dexteram rupem asperam*, aut, *dextera rupem asperam.* Grut. — L. 2. Pemb. Marckii γ. Venetae 1470. 1478. et Fulvii liber; alii, teste Manutio, *a dextris rupes.* at Marckii λ. *et ad dextram rupe aspera. a dextra rupe* Regius. rectius, ut opponantur *sinistros montis* et *dextra rupe.* Hac forma usus inter alios Tacitus Hist. III. 71. porticus *in latere clivi* dextrae *subeuntibus.* Plaut. Amphitr. *Hinc enim* dextera vox aures ut videbatur verberat. Virg.

Quo tandem mihi dexter abis?

Ovid. Met.

Signaque sex foribus dextris, totidemque sinistris.

Hanc constructionem cum non intellexerint librarii, locum immutarunt. B. Pub. *montes, et ad loca rupis aspera.* pro *in subsidiis* Reg. B. Publ.
* Marckii λ. et γ. Pemb. Veneta 1470. Martin. *in subsidio.* L. 2. *in* 472
subsido. Wasse.

In fronte. *In prima fronte.* Pemb. Wasse.

Reliqua signa in subsidiis arctius conlocat. Codices quidam habent, *reliquarum signa*, ut ad cohortes reliquas referatur. Vetus codex, *reliquorum.* At id haud magni momenti. Glar. — Forte, *reliquas in subsidiis.* hoc est, reliquas cohortes: nam ex *reliqua* fecere *reliqua signa.* Ciaccon. — Quid si legamus, *Reliquas in subsidiis artius collocat?* ut ad cohortes praecedentem vocem referamus. nam infra dixit: *Ille cohortes veteranas, quas tumulti caussa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat.* V. C. habet: *Reliquarum signa in subsidio artius collocat.* Quae scriptura nostram coniecturam aliquo modo confirmat. Paulo post Vet. C. habet *inermos*, quomodo Tacitus *semermos.* Ursin. — Non improbo coniecturam Ciacconii: *reliquas in subsidiis.* ut reliquae cohortes intelligantur. Coler. — Habent codd. potiores, *reliquorum signa in subsidio.* alii vero, *reliquarum signa in subsidiis.* Pal. tertius non agnoscit adverbium *arctius*; ut quis suspicari posset esse ab aliquo interprete; neque id solum, sed et verbum sequens *collocat*; subaudiendumque ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, *constituit.* Grut. — Lege toties laudatum Veget. lib. III. cap. 17. Onosandrum in Strategico cap. 22. Rupert. — Pemb. *reliquarum signa*, et sic L. 2. Reg. Marckii λ. et γ. Martin. *reliquerunt signa* L. 3. B. Pub. *relinquarum.* Marckii γ. *planities inter s.* absque *erat.* Marckii *reliquarum* γ. λ. Bal-

liol. Bodl. Digb. Bib. Pub. caeterum omnes agnoscunt, *signa artius.* Marckii tamen *γ. artius locavit.* B. Pub. *sollicat.* orthographiae ut saepe neglegens. sed omnino legendum *reliqua* cum Gruteri potioribus. *signa* enim pro *exercitu*, quod fraudi fuit indoctis librariis, Liv. VIII. 9. *Ita omnis terror pavorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbavit, deinde in totum aciem pervasit.* Lucan. VI. 8.

— — — — ter collibus omnes
Explicuit turmas et signa minantia pugnam.

Nec aliter Codd. B. Pub. et Caiensis. Florus I. 17. 2. *A latere Etruria infesto quatuor* agminum signa *volitabant.* lege ex Iordane, *late per Etruriam.* iterum III. 6. *per turis et balsami silvas Romana circumtulit* signa. denique III. 5. 21. *Omnis Asia inter Rubrum mare et Caspium et Oceanum domita vel oppressa*, signis *tenebatur.* Eodem modo *arma* pro *exercitu* apud Albinovanum Pedonem Eleg. I. 157.

Per quae deletis Rhaetorum venerat armis.

Silius XV. 715.

Procerae stabant, Celtarum signa, cohortes.
Prima acies.

Sic apud Ammian. XVI. 11. *armorum* pro *armatorum:* Sagittarii *formidabile genus* armorum. Wasse.

Ab his centuriones omnes et evocatos. Servius in Aeneid. II. non citato tamen libro: *Ab his omnes evocatos et centuriones.* Ciacc. — V. C. *Ab his centuriones omnes lectos, praeterea* etc. sed verbum *lectos* glossema est vocis *evocatos*, quae in V. C. desideratur. Nam Servius in lib. II. Aen. sic citat hunc locum: *Ipse ab hic omnes evocatos et centuriones, praeterea* etc. Ursin. — Lips. IV. de Mil. dial. IV. Rup.

Omnes lectos et evocatos etc. Reduxi illud *lectos*, suasu omnium MSS. et vetuste cusorum; temere a Carrione, et sequacibus eius, exclusum. nam ineptum fuerit cogitare omnes centuriones ablatos: nam reliquit quot satis essent ordinibus curandis, excerpsitque lectissimos quosque. Grut. — Voc. *omnis* respuit Regius. Bodl. *electos.* Venetae *electos et vocatos.* corrupit locum Servius Danielis, sic enim ille ad Aen. II. 178. *Evocatos in centuriones.* in Lucii editione, *Ipse omnes ab his evocatos et centuriones.* utroque loco male. Ursini codex *lectos praeterea.* ibi verbum *lectos*, inquit, est glossema vocis *evocatos.* eoque nomine exclusit Carrio. *atque vocatos* B. Publ. et qui agmen cogit,

Ecce iterum Crispinus, et *est mihi saepe vocandus*
Ad partes.

473 * Ille, si Diis placet, *lectos evocatos* iungit. eadem opera iungat vulpes. tu vero, interposita distinctione, hunc ordinem serves: *centuriones omnis lectos, et evocatos.* memorat Noster tria militum genera, Centuriones, Evocatos, et Gregarios. Evocati enim semper ab auctoribus distinguuntur a centurionibus. fuere beneficiarii ab Imp. manipulo expuncti et soluti militia, sed eandem dignitatem obtinebant eademque insignia. nam vitis gestamen erat utrisque commune. Caesar Civil. III. 88. *Cohortes XC, evocatorum circiter duae, quae ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant.* Dio lib. XLV, pag. 276. Τὸ τῶν ἩΟΥΟΚΑΤΩΝ ἢ

ΟΥΟΚΑΤΩΝ σύστημα, οὓς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας, ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσαιεν. τούτοις ἤρξατο μὲν νομίζειν ἀφ' οὗ τοὺς συστρατευσαμένους τῷ πατρὶ πρὸς τὰ ὅπλα αὖθις ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεκάλεσεν, ἐτήρησε δὲ, καὶ εἰσὶ καὶ νῦν σύστημα ἴδιον, ῥάβδους φέροντες ὥσπερ οἱ ἑκατόνταρχοι. et quamvis fuere veterani, tamen post evocationem non tantum in altiore gradu honoris; sed et in alio ordine erant, quam milites ordinarii. Vetus Inscriptio: ARAM EVOCATUS POSUIT QUAM CALIGATUS VOVERAT. inde *evocatus* in Glossis ταξίαρχος, *ordinum ductor*, et in agris assignandis utriusque ratio habita est, ut patet ex insigni loco Caesaris Civil. I. 17. *Militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos iugera et pro rata parte, centurionibus evocatisque.* ad hunc modum Galba custodes sui corporis ex equestri ordine elegit, evocatosque appellari iussit, iure annulorum aureorum manente, quod proprium erat Tribunorum tantum, caeteri ferreis usi sunt. Sed alii fuere hi ab Sallustianorum temporum evocatis. Gregarios milites evocatorum numero fuisse docet Caesar de B. Civil. I. 27. *expeditos autem ex evocatis sagittariis funditoribusque.* ubi vide D. Vossium, qui distinguit inter evocatos spe ordinum et praemiorum, hosque tantum ductores ordinum in Glossis exponi putat, et *ordines ducere* minus esse *centurionatu* probat. Wasse.

Evocatos. Graecis ἐπίλεκτοι, qui emeritis stipendiis iterum ad bellum leguntur. Dio lib. XLVIII. Servius ad illud Virgil.

Ipse vocat pugnas, sequitur tum caetera pubes.

Sed Isidorus lib. IX. cap. 3. sic scribit: *Evocatio, dum ad subitum bellum non solum milites, sed et caeteri evocantur, unde etiam consul solebat dicere:* Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur. Coler.

Optumum. *Optime,* Oxonienses, exceptis Laudi Codice recentissimo et Bodleiano, e nostris Venetae 1470. 1478. Martin. *optime.* cui lectioni ansam dedit auctor cap. 65. *Ex omni copia circiter pars quarta erat* militaribus armis *instructa.* sed edita lectio aeque satisfacit illi loco, et melius concordat cum iis quae praecesserant, *lectos,* evocatos. quare nihil muto, accedente insuper auctoritate Agroetii lib. de Orthographia pag. 2270. Wasse.

Optimum quemque armatum in primam aciem subducit. Praeter morem. Erant enim alias in fronte hastati imbecilliores: post Principes robustiores: tum Triarii robustissimi: ut per gradus fatigaretur hostis, quemadmodum docet Lips. lib. V. de Mil. dial. XX. Sed fecit Catilina, ut robur omne illic haberet, et vi perrumperet, ac laceraret. Pulcerrimum est illud Xenophontis lib. III. Memorabil. *In bello fortissimi quique primo ultimoque loco sunt collocandi: pessimi vero in medio: ut ab illis ducantur, ab his impellantur.* Rupert.

In primam aciem subducit. Verbum militare. sicut *ducere, ductare, dux, ducator, inducere, inductores.* Plautus Asinaria:

Indoctoresque acerrimos gnarosque nostri tergi.

Quo in loco Camerarius nimis argutatur. quod sane non fecisset, si ἀρχαϊσμοῦ meminisset. Dicebant enim veteres *Indoctor* et *Inductor.* Glossarium vetus: *Indoctores,* εἰσακταί. Verbo isto *inducere* iterum Sallustius

usus est: *Petreius ubi videt Catilinam contra ac ratus erat, magna vi contendere, cohortem Praetoriam medios hostes inducit.* COLER.

SINISTRA PARTE. Pemb. in marg. et 2. manu servat *parte.* caeteri etiam agnoscunt. Noster Iug. 105. *Sulla cum equitatu apud dextimos*, in sinistra parte *Manlius cum funditoribus curabat.* WASSE.

474 * IPSE CUM LIBERIS ET COLONIS. Dubium, liberis ne suis, an liberis, quia servitia repudiavit, intelligendum. Vetus codex *libertis* habet. Quid si *municipes* intellexerit, cum *colonorum* proxime subiunxerit mentionem. GLAR. — Illo autem loco mirabar fuisse qui ferrent vulgatam lectionem: *Ipse cum liberis et colonis propter aquilam adsistit, quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur.* Qui enim isti liberi Catilinae, cui liberi nulli erant? nam ex Cicerone atque ipso Sallustio discimus, captum amore Aureliae Orestillae, quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum aetate, necato filio, vacuam domum scelestis nuptiis fecisse. Cicero addit, etiam uxore. Itaque quod dubitare nemo possit, reponendum est *libertis*, maxime cum ei haereat *colonis*. Quanto autem fere agmine colonorum ac libertorum innixi irent Romani nobiles, exemplum est apud Iulium Caesarem Commentariorum de Bello Civili primo, Domitius, in obsidione Massiliae. Facit eodem illud paullo ante: *Cethegus autem per nuntios familiam, atque libertos suos lectos et exercitos in audaciam, orabat, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent.* Eam rem diserte explanat Dionysius Halicarnasseus: solitos esse homines dites et nobiles Romae servorum vim commercari, plerumque deterrima mancipia, eos manu emittere, vomicam postea civitatis et instrumenta scelerum suorum; addit, esse qui pretio illos per audaciam ac flagitium parto, liberent, aut pollicitos operam in facinus. Horum hominum quis dubitet Catilinam tantum habuisse, quantum ad delendum magnum imperium satis esset, ni successum Dii negarent. PALMER. — Docti quidam legendum existimant: *Ipse Catilina cum liberis.* Alii: *Ipse Catilina cum libertis.* At mihi dictio *Catilina* ex annotatiuncula nata videtur, nec antiqui libri eam habent. C. POPMA.

IPSE CUM LIBERTIS ET CALONIBUS. Perspicue vera est haec lectio, quam reposuimus ex codice consultissimi Cuiacii, pro vulgata et recens immissa, *cum libertis et colonis.* Glossae: Calo, *δοῦλος δημόσιος, σκευοφόρος.* Item: *θεράπων ὑπηρέτης στρατιώτου* Calo. Acro ad Satyr. II. lib. 1. Bongarsii liber *colonibus.* Seneca ad Lucill. Epistola CX. *Quoties occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus.* Vide Ciceronem de Natura Deor. III. Pers. Satyr. V. Horat. I. Epist. XIV. et eorum interpretes, Festum Pompeium et alios. PUTSCH. — Secutus sum auctoritatem codicis Cuiacii, tanto quidem promptius, quod esset in Nazariano nostro, nec non Pal. octavo, *colonibus*; quomodo item erat in eo quem contulerat Bongarsius. illud *colonis* nauci non est. et Pal. secund. ac quintus praefert *coloniis*; nonus *coliniis*; decim. abbreviatura quadam *collocationis*, sed ea figura literarum, ut fere suspicer fuisse primitus, *et CON. PR.* plane plerisque manuscriptis servatur *prope*, non *propter.* ut forte Sallustius, Catilinam sibi quoque circumdedisse cohortem quasi praetoriam. verum istud subtimide indicatum velim; imo plus quam subtimide. omnia enim mihi in mentem veniunt, quae contra obiici possunt; maluissemque vestigia extitissent in MSS. unde esset fingere: *ipse cum libertis, quasi praetoria cohorte, Aquilam* etc. GRUT. — Optimo aevo non refugerunt *colones* dicere, pro *coloni*, si vera est coniectura Cuiacii lib. XXVI. cap. 13. ubi Sallustium hic putat scripsisse, *cum libertis et colonibus.* Imo et in Oratione L. Philippi: *Lepidus latro cum colonibus.* RUPERT. — Sic ex Cuiaciano Putschius, et secutus est Gruterus, quia in Naz. et alio *colonibus*; illud *colonis* non sit nauci: pro quo nonnulli codices *coloniis*, *coliniis*, *conlocationis*; itaque nescio quid de cohorte praetoria suspicatur. Salmasius probat *colonibus* ad Hist. Aug. ad Capitol. Maximin. cap. II. et *colones* interpretatur clientes. Sed quicquid dicant, verum est *colonis*, quod nos quoque in membranis aliquot scriptum vidimus. Hi sunt veterani Sullae, positi ab eo in coloniis militaribus, civili praeda subito locupletes, et ea per luxum ac dedecus consumpta novo motu novam proscriptionem quaerentes. Hos ita describit Cicero secunda in Catilinam: *Exercitum collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis et decoctoribus.* Et rursus: *Tertium genus est aetate iam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere * est ille Manlius, cui nunc Catilina suc- 475
cessit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Faesulis Sulla constituit, quas ego universas civium esse optimorum et fortissimorum virorum sentio; sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt.* Pro Murena: *Catilinam inflatum cum spe militum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluentem colonorum Arretinorum et Faesulanorum exercitu.* GRONOV. — *Coloniis* L. 2. Venetae. Mart. *colonis.* WASSE.

PROPTER AQUILAM ADSISTIT. Signa duplicia olim, Peditum et Equitum. Peditum iterum duplicia, Manipulorum, et totius Legionis. *Manipulorum* fuere *perticae, cum ligno transversario supra, fere in crucem.* Quibusdam dextrae, corollae, aut alia ornamenta, in vertice superposita; plerisque clypei rotundi, sive imagines, ad perticam adfixae. *Legionis* totius *Aquila* fuit: id est, alitis eius effigies, sive corpus, ex argento vel auro, summae perticae insistens, et pede altero fulmen saepe tenens. Haec peditum signa. Equitum vexilla fuere, sive quadri ad hastam volitantes panniculi. Haec fere Lips. dial. III. de Mil. lib. IV. qui et plura adfert ad lib. XV. Annal. Taciti, quorum pleraque transscripsit Stewech. Comm. in cap. 12. et seq. lib. II. Vegetii, nonnullis tamen de suo additis. Velim etiam consulas Freinshem. ad Curt. lib. III. cap. 3. §. 16. Post quos viros, quondam de Aquila observatum mihi est, Sibyllam Erythraeam legiones Romanas vocare *ἀετοφόρους*, *aquiligeras.* Et in propheta Esdra, sub Aquilae typo regnum Romanorum planissime depingitur. RUPERT.

AQUILAM ADSISTIT. Comm. *adsistit.* Pal. 3. *consistit.* unde suspicere est, *adsistere.* GRUTER. — *Prope* Arond. L. 1. 2. Pemb. *adsistit.* De illa Aquila Cicero I. Catilin. §. 24. *A qua etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido et funestam futuram, cui domi tuae sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, etiam*

esse praemissam: tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad caedem proficiscens, solebas? a cuius altaribus saepe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti. Et de illa iterum Catilin. II. §. 13. Tangit obiter hanc rem Plinius Nat. Hist. X. 4. *Romanis eam* (Aquilam) *legionibus C. Marius in II. Consulatu suo proprie dicavit.* Caeterum Gronovii coniecturam firmat Hirtius B. Civil. I. 3'. *a privatis coactas* (naves) servis, libertis, colonis *suis compleverat.* De *Libertis* sic Scholiastes Iuvenalis ineditus penes me, ad Sat. I. 102. *Libertinus et libertus, idem re sunt: sed antiqui in scribendo diversa constructione his vocabulis sunt usi: ut libertinus semper illius vel istius dicatur, libertus vero meus tuus vel suus explicetur.* at *Libertinus* olim qui ex duobus libertis esset, post Appii censuram demum pro iisdem accepti sunt: alterum relativum *ingenui*, alterum vero *patroni*. Wasse.

Adsistit. In media parte consistebat Imperator. Virgilius:

— — — medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens.

Ratio vult, ut ibi sit, unde prospiciat, et mandet facillime in omnes partes; qui locus medius est, sed paulum tamen ad finem magis admotus. Nam inter Principes et Triarios, ante Aquilas, stetisse censeo Imperatorem. Vid. Lips. IV. de Mil. dial. IV. Rupert.

Quam bello Cimbrico C. Marius. De Aquila a C. Mario dicata scribit Plinius lib. X. cap. 4. Forteau hanc Marii aquilam fuisse, Crispus etiam credebat. Isti enim Catilinarii, plerique Sullani erant. Hique ipsimet victores an direptores et praedatores Marianorum. Sed Cicero in I. Invect. ob hanc aquilam ridet et valde exagitat Catilinam. Coler.

Ex altera. Balliol. praepositionem omittit; contra Codd. et L. Vallam III. 18. pro *quod* Valla *in proelio.* Pemb. agnoscit *quod* ex manu sec. Wasse.

Pedibus aeger. Non vere sed simulate. Dio scribit lib. XXXVII. finxisse hoc Antonium, timentem ne forte in conflictu Catilina ipsum pugnantem videns exprobraret ei societatem veterem. Fuerat enim Antonius in initio consiliorum Catilinae particeps, sed prudentia et suasu Ciceronis revocatus. Coler. — Imo timidus atque ignavus, si credimus
476 Ciceroni Oratione pro Sextio * cap. 5. tamen verior videtur Dionis ratio. Petreii insigne est elogium apud eundem Ciceron. ibidem. Broukhus.

Quod praelio adesse nequibat. Naz. *nequierat.* Ne quid mentiar, videtur verborum haec quadriga subintelligi posse, ideoque non expressa literis a Sallustio. Grut.

M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortes veteranas etc. Cic. pro Sextio: *Si M. Petreii non excellens animus, et amore Reipubl: praestans in Rep. virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset* etc. Grasw.

Tumultus caussa conscripserat. Legendum, *quas tumulti caussa*, idque Sallustianum magis. nec aliter Nonius Marcellus voc. *cohortis* pag. 490. sic apud eundem Ennius: *Quid hoc tumulti est?* pro *tumultus.* sic Terentius: *Nihil ornati, nihil tumulti.* Sic Sallustius ante: *Senati decreto.*

pro *Senatus.* Rivius. — Servius ad VIII. Aen. *Extemplo turbati animi.* accipit *tumultum* pro bello repentino. de proprietate vocum egregie Cicero VIII. Philippic. Liv. VII. *Dictator quum* tumultus Gallici *caussa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit.* nec aliter accepit Tacitus Hist. IV. 16. Frontinus IV. 5. *C. Caesar seditione in tumultu civilium armorum, ac tum maxime tumentibus animis, legionem totam exauctoravit.* Codex Petrensis pro, *ac tum*, habet *factu*, MS. Colleg. Ies. *actam.* Cicero ad Brutum II. 3. *Quod scribis de* seditione *quae facta est in legione quarta.* ergo ut non vere, saltem Latine. Utitur voce *tumulti* Plautus Casin. III. 5. 22. Poen. I. 1. 79. Accius Decio: *Nihil neque periculi, neque* tumulti *est quod sciam.* Pomponius Piscatoribus: *Quid hoc est* tumulti? Turpilius Pedio: *Progredior foras, visere* quid *hic* tumulti *ante fores.* Afranius Vopisco: *Hem quid hoc? pertimui, quid* tumulti *exaudii.* Wasse.

In fronte; post eas ceterum exercitum in subsidiis locat. Sic supra: *octo cohortes in fronte constituit, reliquas in subsidiis arctius collocat.* Nonius tamen in voce *tumulti* sic legit: *In* frontem *positas, ceterum exercitum in subsidio locat.* Et verisimile est ita scripsisse Sallustium: nam Tacit. Annal. III. dixit: *In frontem statuerat ferratos; in cornibus cohortes; a tergo semermos.* Et de Vita Agricol. *Veritus ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnarent.* Ciacc. et Ursin. — Arond. *postea.* Marckii λ. *Ipse cohortes.* Wasse.

In subsidiis locat. Hanc lectionem ipse probo, quamvis in quibusdam sit *collocat.* sed eodem sensu. Rivius. — *Collocat* Ball. Bodl. Wasse.

Ipse equo etc. Mirum quam hic haesitent Commentatores, ac contraria et sentiant et exponant in re non admodum difficili. Ego per *ille*, Petreium intelligo: per *ipse*, Antonium: quod Lector ipse, simul atque priora cum sequentibus conferet, facile intelliget. Glar. — *Ipse* i. e. Petreius. nam ei primas partes in hoc praelio tribuit Cic. pro Sextio §. 12. *Si M. Petreii non excellens animo, et amore Reipublicae praestans in Republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset* etc. Proinde vox *Ille* respicit Antonium qui milites conscripserat. Adverte morem Imperatorum, quem servavit Traianus teste Plinio Paneg. *Inde est, quod prope omnes nomine appellas, quod singulorum fortia* facta commemoras, *nec habent annumeranda tibi pro Repub. vulnera, quibus statim laudator et testis contigisti.* Thucydides lib. VII. Nicias τῶν τριηράρχων ἕνα ἕκαστον ἀνεκάλει, πατρόθεν τε ἐπονομάζων καὶ αὐτοὺς ὀνομαστὶ καὶ φυλήν, ἀξιῶν τότε καθ᾽ ἑαυτὸν, ᾧ ὑπῆρχε λαμπρότητός τι, μὴ προδιδόναι τινὰ, καὶ τὰς πατρικὰς ἀρετὰς, ὧν ἐπιφανεῖς ἦσαν οἱ πρόγονοι, μὴ ἀφανίζειν. Ammian. XX. *Iisdemque adventantibus in suburbano, Princeps occurrit, ex more laudans quos agnoscebat*, factorumque fortium singulos *monens, animabat lenibus verbis.* Pro *homo militaris* Tacitus I. 20. II. 66. * IV. 20. VI. 12. 44. *homo mili-* 477
tiae vetus. a quo haud longe abeunt Lucanus III. 185. *Creta* vetus populis. Silius XVII. 297. *Dux* vetus armorum. γ. λ. omittunt *iis.* Pemb. a 2. man. et in marg. tantum servat. Et infra *Ne* a sec. man. Pemb.

Unde ingeniose amicus quidam apud Hegesippum III. 14. *utriusque* in *veterisque* refingeret, nec tamen vere. Locus sic habet: *Vocatoque Praefecto ordinis quinti, cum tribus millibus* utriusque militiae *viris*. Delicias suas βαρβαρίζειν licet aegre ferat, ferendum est tamen. Nam ita membranae quas inspexi, et Iosephus quem exscripsit auctor. Per *ordinis quinti Praefectum* intellige ἔπαρχον πέμπτου τάγματος, Celerem nempe, quintae Legionis Tribunum: per *utriusque* vero, *equites peditesque*. Ita Iudaeus III. 12. μεθ' ἑξακοσίων ἱππέων καὶ πεζῶν τρισχιλίων πέμπει. Idem tamen I. 15. *Inde vir* militiae vetus. Etiam I. 41. veteris militiae *vir*. Solet hic scriptor Graeca ineptissime reddere, velut III. 9. *duplici*, inquit, *acie vallavit urbem et tertio equestri ordine*. Crederes universum adesse senatum; at ille tantum *equitum coronam* urbem circumvenisse intelligit. Verum ut redeamus: maxima sane senis in hisce rebus auctoritas ob rationem ab auctore allatam. Unde Lucanus III. 727.

— — non ille iuventae
Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:
Victum aevo robur cecidit, fessusque senecta,
Exemplum, non miles *erat*.

Ex longo tempore militibus et illi sibi invicem notus. Iterum VII. 287. inquit Caesar:

— — cuius non militis ensem
Agnoscam? Coelumque tremens cum lancea transit,
Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.

Silius in eandem sententiam et iisdem fere verbis IX. 244. XVII. 300. Hinc etiam Constantini Imp. in dicendo vim atque pollentiam laudat Iulianus ὁ Παραβάτης, quod nempe Vetranionem, veterem militiae virum, imperio et exercitu oratione una exuisset. pag. 33. Ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄνδρα τῆς δίκης οὔσης οὐχ' ὡς οἱ πολλοί φασιν εὐκαταφρόνητον, ἀλλὰ πολλαῖς μὲν στρατείαις γνώριμον, πρεσβύτην δὲ ἤδη καὶ τὴν ἐμπειρίαν ἐκ τοῦ χρόνου δοκοῦντα προσειληφέναι, καὶ τῶν στρατοπέδων ἐκείνων ἄρχειν λαχόντα, πολὺν ἤδη χρόνον. Ita Claudianus in Rufin. II. 368. et de Laud. Stil. II. *Admonitor facti* etc. Confer omnino Synesium de Regno pag. 11. WASSE.

UNUMQUEMQUE NOMINANS. Meus lib. *quemque nominans*. CIACCON. — Vet. Cod. *Equo circumiens, quemque nominans*. Et paullo post cap. 61. *Inter hostilia cadavera* etc. quomodo legisse videtur Servius; et infra: *Volventes hostilia cadavera*. Item paullulum *etiam spirans* etc. sine voce *adhuc*, quam non habet Vet. Cod. URSIN. — Qua in re legimus mirabiliter excelluisse Cyrum Regem, qui *omnium suorum militum nomina tenuit, adeo ut sine monitore exercitum salutaret*: sicut legimus praeter alios, apud Val. Max. lib. VIII. cap. 7. Amm. Marcell. lib. XVI. Plin. lib. VII. cap. 24. et Xenophontem lib. V. de Inst. Cyri; ubi adiicit Cyrum hoc diligenti industria consecutum fuisse, quippe cui miraculi simile videretur, eos, qui sordidas artes profiterentur, tenere singulas artis, sive instrumentorum, appellationes, sicut medicus et instrumentorum et medicamentorum omnium; quibus utitur, nomina novit: Imperatorem vero tam stupidum esse, ut ducum sub se nomina

ignoret, quibus ei tanquam instrumentis necessario est utendum, sive quid occupare, sive custodire, sive animum addere, sive terrere voluerit. Sed et fatuum hoc statuisse, Imperatorem, quum aliquid fieri velit, ita praecipere, quemadmodum heri quidam in familia mandant: Eat aliquis allatum aquam! ligna quis scindat! Nam si ad hunc modum iubeant, inquit, mutuo se respicere putabat omnes, neminemque imperata facere. Has ob causas quoties aliquid mandaret, omnes nominabat. Similiter Tarchon, dux Tyrrhenorum, apud Virgil. XI. Aeneid.

* *Fertur equo vanisque instigat vocibus alas,* 478
Nomine quemque vocans, reficitque in praelia pulsos.

Adde Piccart. Dec. VII. Obs. cap. 8. RUPERT. — Adde Abramum in Orat. Ciceron. Tom. III. P. II. pag. 224. BROUKH.

UTI MEMINERINT, SE CONTRA LATRONES INERMES. Ita apud Livium lib. VIII. *Quippe illic et ducem Carthaginensem et quantumcunque praesidium esse: hic latrones, latronumque duces; quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, et rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. Magis velocitate ad fugam, quam armis fretos esse.* Hoc ipso autem argumento et Cicero utitur II. Catilinaria: *Si ipsas causas, quae inter se confligunt, contendere velimus, ex eo ipso, quam valde illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.* GRASW.

INERMIS. Sic vulgati, sed omnino leg. *inermos* cum Fulvii libro. Vide Ursinum supra: aliter tamen Codd. MSS. omnes. *pro patria, pro libertate, pro liberis*. Bodl. *suis* abest ab L. 1. 3. et *plerosque ipse* L. 2. WASSE.

PRO PATRIA. Cuius amor naturae insitus est. Cicero II. de Legibus: *Haec est mea et huius fratris mei germana patria: hinc enim orti stirpe antiquissima sumus: hic gens, hic sacra, hic maiorum multa vestigia. Quid plura? hanc vides villam, ut nunc quidem est, lautius aedificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma valetudine, hic fere aetatem egit in literis: sed hoc ipso in loco cum aevum viveret, et antiquo more parva esset villa, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum. Quare inest nescio quid, et latet in animo meo ac sensu, quo me plus hic locus fortasse delectet: siquidem etiam ille sapientissimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem scribitur repudiasse.* GRASW.

PRO PATRIA, PRO LIBERIS, PRO ARIS ATQUE FOCIS SUIS CERNERE. Haec nempe in huiusmodi casu vulgo dici solent, praeter alia ad rem utilia, teste Thucydide lib. VI. Ἄλλα τε λέγων, ὅσα ἐν τῷ τοιούτῳ ἤδη τοῦ καιροῦ ὄντες ἄνθρωποι, οὐ πρὸς τὸ δοκεῖν τινι ἀρχαιολογεῖν φυλαξάμενοι, εἴποιεν ἄν, καὶ ὑπὲρ πάντων παραπλήσια, ἔς τε γυναῖκας, καὶ παῖ-

δας, καὶ θεοὺς πατρῴους προφερόμενα, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῇ παρούσῃ ἐκπλήξει ὠφέλιμα νομίζοντες, ἐπιβοῶνται. *Alia praeterea commemorans, quae in tali tempore positi homines dicerent, non quidem quae propterea refugiunt ne videantur obsoleta loqui, (qualia sunt quae de singulis dici convenit, de uxoribus, de liberis, de diis patriis) sed quae in praesenti pavore utilia dictu putantes exclamant.* Idem eodem libro: Ὡς δὲ ἐχθροὶ καὶ ἔχθιστοι, πάντες ἴστε. οἵγε ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ἦλθον δουλωσόμενοι, ἐν ᾧ κατορθώσαιεν, ἀνδράσι μὲν ἂν τὰ ἄλγιστα προσέθεσαν, παισὶ δὲ καὶ γυναιξὶ τὰ ἀπρεπέστατα, πόλει δὲ τῇ πάσῃ τὴν αἰσχίστην ἐπίκλησιν. *Nam quod inimici, et quidem inimicissimi sint, omnes scitis. Qui huc ad nos in servitutem redigendos traiecerunt, si prospere pugnassent, nos viros summo supplicio, liberos atque uxores extremo dedecore, civitatem denique totam maxima ignominia affecturi.* Sic apud Tacitum lib. IV. Histor. *Civilis captarum cohortium armis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos consistere a tergo iubet, hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem.* Quae quidem aliquando plus momenti habent ad animos concitandos quam vel gloriae studium: ut apud eundem lib. XV. Annal. *Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis:* apud miseros puta, inter quos vix prae fletu, inquit, usurpata consultatio. Grasw.

479 Pro aris atque focis suis. *Cum rerum humanarum * maximum momentum sit, quam propitiis rem, quam adversis agant Diis.* Livius lib. IX. Grasw.

Pro aris atque focis suis certare. Bertiniensis *pugnare:* Thosanus *decernere:* ex his facile, et ut mihi videtur, vere conieci, *pro aris atque focis suis cernere.* Nam τὸ *pugnare* interpretatio fuit illius *cernere.* Ennius: *Ter malim vitam sub armis cernere, quam semel modo parere. Armis cernere* apud Marcellum Accius. Palmer. — Bongarsii liber *cernere*, nostri tamen pertinaciter propugnant alterum. Unde colligamus iam ab aliquot centum annis mire glossographorum spleniis obductum auctorem. Grut. — Omnes nostri *certare.* Bertinian. *pugnare.* utrumque forte ex glossa. Lucret.

Magnis de rebus inter se cernere *certant.*

Usus praeterea Accius ἐπὶ ναυσὶ μάχῃ, Ennius, Pacuvius, Plautus, Virg. adeo ut de eius receptione merito ambigatur. Vide Gronovium patrem ad Livium VII. 9. Codex Thosanus habet *decernere*, quod sane mallem quam *cernere*, licet veteres ita locutos dicat Seneca Ep. 58. Wasse.

Homo militaris, quod amplius annos triginta tribunus, aut praefectus, aut legatus, aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat. Hinc primo scientia atque animus militaris, auctore Tacito I. Annal. *Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat: secundarum, ambiguarum rerum gnarus, eoque interritus.* Amor etiam erga milites. Tacitus iterum eodem libro: *Tandem interrupto tumultu literas patris recitat, in quibus perscriptum erat, praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella tole-*

ravisset. Grasw. — O sapientem virum Antonium, qui tam exercitato duci exercitum commisit! Hodie alia omnia fieri videas, dum militaribus officiis praeficiuntur homines, maiore domi, ob genus et divitias, auctoritate, quam rerum usu praediti. Vide iustissimam querelam Piccarti Dec. X. cap. 5. Rupert.

Plerosque ipsos factaque eorum fortia noverat. Sallustiani huius loci simillimus legitur locus in Plinii Panegyr. *In praesentia quidem quisquis paullo vetustior miles, hic te commilitone censetur. Quotus enim quisque, cuius tu non ante commilito, quam Imperator? Inde est, quod prope omnes nomine appellas, quod singulorum fortia facta commemoras, nec habent annumeranda tibi pro Republica vulnera, quibus statim laudator et testis contigisti.* Idem gloriatur Caesar apud Lucanum lib. VII.

— — Sed me fortuna meorum
Commisit manibus: quorum me Gallia testem
Tot fecit bellis, cuius non militis ensem
Agnoscam? coelumque tremens cum lancea transit,
Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto?

Grasw.

Ea commemorando militum animos accendebat. Livius lib XXVI. *Hortatur, imperat quae in rem sunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorque cuiusque virtutis adest.* Itaque, ut Tacitus in Vita Iulii Agricolae: *Seu centurio, seu praefectus, incorruptum facti testem habebat.* Quod quanti sit, intelligas licet etiam ex illa acclamatione signiferi ad Iulianum Caesarem, apud Ammianum lib. XVI. *Experieris, quid miles sub conspectu bellicosi ductoris, testisque individui gerendorum, modo adsit supernum numen, iis rebus efficiet excitatus.* Sed evidentiora sunt illa ex oratione Hannibalis ad milites, Livii lib. XXX. *Pugnabitis cum exercitu tirone, hac ipsa aestate caeso, victo, circumsesso a Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem: cum semestri duce, desertore exercitus sui: cui si quis demptis signis Poenos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum * habeo,* 480
utrius exercitus sit Consul. Non ego illud parvi aestimo, milites, quod vestrum nemo est, cuius non ante oculos ipse saepe militare aliquod ediderim facinus; cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora. Hinc apud Thucydidem quoque lib. VII. Nicias τῶν τριηράρχων ἕνα ἕκαστον ἀνεκάλει, πατρόθεν τε ἐπονομάζων καὶ αὐτοὺς ὀνομαστὶ καὶ φυλὴν, ἀξιῶν τότε καθ᾽ ἑαυτὸν, ᾧ ὑπῆρχε λαμπρότητός τι, μὴ προδιδόναι τινὰ, καὶ τὰς πατρικὰς ἀρετὰς, ὧν ἐπιφανεῖς ἦσαν οἱ πρόγονοι, μὴ ἀφανίζειν. *Sigillatim trierarchos vocabat, eos honorifice et patrum, et tribuum et propriis nominibus appellans; orabatque prout in quoque aliquid erat, ne dignitatem suam proderent, neve ii, quorum egregia maiorum facinora exstabant, domesticam virtutem ac gloriam obliterarent.* Idem de Cereali Tacitus lib. V. Hist. *Proprios deinde stimulos legionibus admovebat, domitores Britanniae quartadecimanos appellans; principem Galbam sextae legionis auctoritate factum; illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos.* Et in Vita Iulii Agricolae: *Si novae gentes atque ignota acies constitisset, aliorum exerci-*

tuum exemplis vos hortarer: nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Sic Ammianus lib. XX. *Iisdemque adventantibus in suburbano princeps occurrit, ex more laudans, quos agnoscebat, factorumque fortium singulos monens, animabat lenibus verbis.* Grasw.

CAP. LXIII.

Sed ubi omnibus rebus exploratis etc. Adverbium *ubi* expunxit aliquis corrector in Com. si mei foret arbitratus, ei praeterea socium adiungerem *sed*. Grut.

Tuba signum dat. Vide Lips. lib. IV. de Mil. dial. XII. et ad illa e lib. I. Annal. *Nocte concubia vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt.* Nicol. Fullerum in Sacris Miscellaneis, Casaubonum Annotationibus ad cap. IV. Aeneae Tactici, Freinshem. ad Curt. lib. III. cap. 3. §. 8. qui omnes de variis pugnarum signis disputant. Adde eundem Curt. lib. V. §. 2. §. 7. Rupert.

Incedere iubet. Si induceretur *iubet*, omnia cohaererent iucundius. Grut.

Paullatim incedere iubet. De hoc consilio militari vide notam ad Iugurth. cap. 50. §. 2. Rupert.

A ferentariis. Varro lib. III. de Vita populi Romani: *Eosdem etiam quidam vocant ferentarios, qui depugnabant pugnis et lapidibus; his armis quae referrentur, non quae tenerentur.* Tales erant et *Funditores, Ballistarii*, quos Graeci ἀκροβολίτας adpellant. Nescio an iidem sint Sisennae *Manuales.* Varro lib. VI. de L. L. scribit, se in aede vetere Aesculapii vidisse equites pictos, iaculum in manu ferentes, cum inscriptione: FERENTARII. Coler. — De quibus Barth. Adv. XXXIX. §. 5. Polyb. lib. II. cap. 66. Rupert.

Proelium committi posset. Schedae Polonicae heic collocant vocem lineae sequentis *committi utrinque posset.* non inepte, nisi abirent scripti reliqui, quorum in nullis, nisi aetatis recentioris, vocem *utrinque* conspicias. Grut. — Adi Lipsium, Valturium, Rosinum, alios, de hoc genere militum tantisper, dum ipse suam lectionem Hegesippo asseram. sic ergo ille lib. III. cap. 9. *Proeliatum acriter, sed ut solet fieri in talibus proeliis, plura vulnera quam neces inferebantur, licet saepe et excursus a Iudaeis et a Romanis tentarentur eruptiones. Proeliatum* et *proeliis* aures, credo, respuunt. pro *fieri in talibus* lege omnino cum membranis B. Publ. *ferentariis.* supra dixerat: *Urguebat* (sic MS.) *Vespasianus iaculis, urguebat sagittis, missilibus quoque plurimi Iudaeorum ultra muros progressi, destinata feriendi arte vulnerabantur.* Wasse.

Maximo clamore cum infestis signis concurrunt. Ita referebant praeter antiquitus edd. membranae emaculatiores consensu summo; Commelinianus inquam ac Pall. prim. sec. tert. quart. quintus, quibus pro bonitate sua eum numerum imposui. nam sextus primum degenerat,
481 habetque, *cum infestis signis utrimque concurrunt.* * cui et adstipulatur octavus. quippe septimus ac duodecim. ea voce liberi sunt, habentque ipsam alio loco nonus quidem, decim., undecimus, hac specie: *utrimque maximo clamore cum infestis signis concurrunt.* videretur elegantius, *maximo clamore, infestis signis concurrunt*, ut repraesentavit Carrio: sed quis praescribet membranis? emendationes coniecturales inferre in contextum nefas duco, Notis illinere fas: quod facio. Grut. — Vide notam ad Flori lib. II. cap. 18. §. 5. Adde illud, quod ex veteri tragoedia refert Athenaeus: Ἀλάλα, πολέμου θυγάτηρ, ἐγχέων προοίμιον. *Vociferatio est belli filia, hastarum prooemium.* Aliter tamen sensit Regulus Mauritanus, pugnaturus cum Lusitanis. *Non clamoribus* (inquit ad milites suos) *sed viribus est agendum: non sunt hi homines, qui vocibus exterreri soleant. In virtute, non in ululatu, est spes victoriae collocanda. Cupio nunc non eos, qui voces inanes fundant, sed qui hostem feriant, aspicere.* ut refert Osorius lib VIII. de bello Afr. et Ind. Consulendi sunt etiam, quos citat Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 10. §. 1. Rupert.

Cum infestis signis. *Cum infestis* L. 1. 2. 3. Reg. Marckiani, Bodl. vero et Digb. *infestis cum s. utrinque con.* L. 2. 3. *utrinque cum* Venetae et Martin. Ball. Digb. pro *geritur.* L. 3. Ball. *agitur.* L. 1. *igitur.* pro *proelium* Reg. *bellum.* sed *committere bellum* apud Livium est *suscitare* aut *inducere. Sed ita forsitan decuit cum foederum ruptore duce, Deos ipsos sine humana ope* committere i. e. *profligare* bellum. pro altera lectione stant in primis Caesar, Livius, Valerius Flaccus, Ovidius, Silius, aliique bene multi. Wasse.

Pila omittunt. Plutarchus in Lucullo 510. *Κελεύσας μηδὲν ἔτι χρῆσθαι τοῖς ὑσσοῖς, ἀλλ᾽ ἐκ χειρὸς ἕκαστον διαλαβόντα παίειν τῶν πολεμίων κνήμας.* Wasse.

Catilina cum expeditis in prima acie versari. Sic apud Tacitum in Vita Agricolae: *Ipse ante agmen, quo caeteris par animus simili periculo esset, erexit aciem.* Grasw.

Cum expeditis militibus in prima acie versari. Τὸ *militibus* non est in manuscriptis et impressis antiquioribus. Rivius.

In prima acie versari. Istud praecipuum Imperatoris in praelio (cui, ut ad Iustini lib. VI. cap. 7. §. 11. et lib. VII. cap. 2. §. 9. docui, interest cum de summa rei certatur) officium est, *ordines singulos obequitare, adesse periclitantibus, gnavos strenuosque laudare, ignavos pavidosque increpare, cunctantes excitare, imminutis ordinibus milites alios substituere, quosdam etiam, si opus sit, traducere, suppetias ferre laborantibus, atque opportunitates, momenta, eventus observare:* ut docet Vegetius. *Quemadmodum enim tunc maxime conspicitur illustraturque ars gubernatoris, quum turbato mari*, ut loquitur alicubi in Epistolis Plinius, *stridunt funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt: ita praecipue enitescit virtus Imperatoris, quum rebus lapsis profligatisque succurrit.* In quo genere paria Catilinae praestitit Cotta, legatus Iulii Caesaris, de quo ipse Caesar V. de B. G. *Nulla in re communi saluti deerat: et in appellandis cohortandisque militibus, Imperatoris, et in pugna, militis officia praestabat.* Talem describit Tacitus Vespasianum lib. II. Hist. *noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu obnixum hostibus.* ut et Vespasiani ducem Antonium Primum, lib. III. Hist. cap. 17. *Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis officium omisit,*

occursat paventibus, retinet cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes; consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis. Item Panegyristes de Constantino M. in proelio adversus Magnentium, verba faciens: *Cumulatissimum quidem Principis munus est, si manu cesset, non cessasse consilio: sed tu non segnior gerere, quam iubere, simul exercitus tuos monitu regis, opere iuvas, incendis exemplo.* Denique de suo Patrono Guntherus Ligurini lib. II.

Et nihil infectum, fieri quod postulat usus,
Neglectumve sinit, multumque et ubique iubendo,
Pugnandoque manu, perfecti militis usum,
Officiumque simul discreti Principis implet.

Adde Barth. XXIV. Adv. 2. RUPERT.

482 * MULTUM IPSE PUGNARE, SAEPE HOSTEM FERIRE. Videri posset alterum membrum a glossargis: nisi *ferire* poneretur ut illud Ennii:

Hostem qui feriet mihi erit Carthaginiensis.

GRUT. — Abest pronomen ab L. 1. 3. Balliol. *officia strenui militis* Arond. sed Pemb. in marg. agnoscit. et sic Tacitus Hist. III. 17. *Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi* militis officium *omisit.* WASSE.

STRENUI MILITIS ET BONI IMPERATORIS OFFICIA SIMUL EXSEQUEBATUR. Videtur respexisse ad Homericum versum, quem de Agamemnone scripsit:

Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Quo ita Alexander Magnus delectabatur, ut eum omnibus Homericis versibus praeferret, quasi ea duo in ipso essent. C. POPMA. — Et Caesar B. G. V. 34. *In appellandis cohortandisque militibus* Imperatoris, *et in pugna* militis officia *praestabat.* Idem fere de Mithridate Velleius II. 18. *Consiliis dux, miles manu.* de Theodosio Ammianus lib. XXVIII. 3. *Cum* strenui militis munia *et praeclari ducis* curas *expleret.* Florus IV. 2. *Multus in eo praelio Caesar fuit*, mediusque *inter* Imp. et militem. et III. 20. *Spartacus ipse, in primo agmine fortissime dimicans, quasi* imperator *occisus est.* At aliter Theophrastus apud Plutarchum in Sertorio: Δεῖ θάνατον ἀποθνήσκειν τὸν στρατηγὸν οὐ πελταστοῦ τοῦ τυχόντος. et Arrianus de Exped. Alexand. 346. Πῶρος δὲ μεγάλα ἔργα ἐν τῇ μάχῃ ἐπιδειξάμενος, μὴ ὅτι στρατηγοῦ ἀλλὰ καὶ στρατιώτου γενναίου etc. WASSE.

MILITIS ET IMPERATORIS OFFICIA. Quae quomodo inter se differant, operae pretium fuerit legere P. Fabrum lib. I. Semestr. cap. 19. Sane militares, et imperatoriae artes, non sunt eaedem. Liv. lib. XXV. cap. 19. Tacit. Hist. III. cap. 20. Qua causa Scipio Africanus dixisse fertur, cum eum quidam parum pugnacem dicerent: *Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.* ut est apud Front. IV. Stratag. VII. 4. Ammian. Marcell. lib. XXV. cap. 13. pag. 293. *Corporis munus a milite, ab imperatore vero animi poscitur.* Bern. in Suet. Aug. cap. 9. RUPERT.

PETREIUS. B. Publ. *ex eius.* WASSE.

MAGNA VI TENDERE. Sic bene Carrio, eique adstipulantur MSS. nostri. male antea *contendere.* GRUT. — In aliis *contendere.* et sic Venetae, Martin. B. Pub. Ball. Digb. *tendere* in textu Pemb. et supra *con* exhibet. Marckii λ. *tendere*, et γ. WASSE.

COHORTEM PRAETORIAM. Consulendus Lips. II. de Mil. dial. IV. RUPERT.

EOSQUE PERTURBATOS. Prima dictio, nullo damno sensus, abiici posset. GRUT.

UTRIMQUE. *Utrisque* L. 2. et Norvicenses. *utrique* Marckii γ. *caeteros* omittit Bodl. hoc est quod Thucyd. V. §. 10. Κατὰ τὰς Θρακίας πύλας ἐπεξελθὼν τῷ στρατῷ ἐπεφέρετο. ξυνέβη τε τῷ ἀδοκήτῳ καὶ ἐξαπίνης ἀμφοτέρωθεν τοὺς Ἀθηναίους θορυβηθῆναι καὶ τὸ μὲν εὐώνυμον κέρας αὐτῶν etc. εὐθὺς ἀποῤῥαγὲν ἔφευγε. WASSE.

SEQUE CUM PAUCIS RELICTUM VIDET, MEMOR etc. Haud aliter Pall. pretii gravioris, hoc est octo, novem; item meus Commelinianus. editi inseruerant, *videt Catilina, memor.* non necessario. aeque enim heic abesse potest, ut vox *Romanos*, supra capite sexto: *Igitur reges populique* * *finitimi bello tentare.* GRUT. — Hegesippus I. 11. seseque *cum pau-* 483
cis relictum. atque ita Codd. WASSE.

RELICTUM VIDET CATILINA. Sic libri. malim *reliquum.* Varro de L. Lat. VI. pag. 82. *Multa apud poëtas* reliqua *esse verba, quorum origines possunt dici.* vide tamen Indicem. Apuleius Met. X. pag. 175. *in exitium* reliqui filii *plenis operabatur affectibus.* Omittit *Catil.* Grut. et Bodl. corrige hinc Hegesippum lib. X. *Cessit itaque Demetrius ei, quem bello vicerat, videns illum affluentibus paulatim Hebraeis iam pugnae idoneum, seseque cum paucis relictum.* lege *seque.* *Vis animi* L. 1. et Marckii λ. et γ. Livius VII. 33. *pugna indicio fuit, quos gesserint* animos, memorem *se* maiorum *suorum*, memorem *cognominis.* Liv. III. 18. et IV. 19. et 34. animo *ac* viribus *par*, memorque generis, *quod amplissimum acceptum, maius auctiusque reliquit posteris.* WASSE.

PRISTINAE SUAE DIGNITATIS. Ita ordinata sunt verba in MSS. GRUT.

IN CONFERTISSIMOS HOSTES INCURRIT, IBIQUE PUGNANS CONFODITUR. Nam, ut Lucanus lib. V.

— — Sors ultima rerum
In dubios casus, et prona pericula mortis
Praecipitare solet. GRASW.

CAP. LXIV.

SED CONFECTO PRAELIO, TUM VERO CERNERES, QUANTA etc. Florus: *Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit.* GRASW.

CERNERES, QUANTA AUDACIA QUANTAQUE ANIMI VIS FUISSET IN EXERCITU CATILINAE. Pericles ἐπιταφίῳ λόγῳ lib. II. Thucyd. Δοκεῖ δέ μοι δηλοῦν ἀνδρὸς ἀρετὴν, πρώτη τε μηνύουσα, καὶ τελευταία βεβαιοῦσα, ἡ νῦν τῶνδε καταστροφή· καὶ γὰρ τοῖς τἄλλα χείρουσι, δίκαιον τὴν ἐς τοὺς πολέμους ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀνδραγαθίαν προτίθεσθαι· ἀγαθῷ γὰρ κακὸν ἀφανίσαντες, κοινῶς μᾶλλον ὠφέλησαν, ἢ ἐκ τῶν ἰδίων ἔβλαψαν. *Ac mihi videtur ea mors, qualis istorum nunc, viri patefacere virtutem, et primum*

indicans, et ultimum confirmans. Nam eos qui in caeteris minus probati, aequum bellica sua pro patria fortitudine censeri. Bono enim utilique factum malum abolentes, communiter magis profuerunt, quam nocuerunt privatim. Hanc vero audaciam atque animi vim excitavit desperatio: de qua Virgilius:

Una salus victis, nullam sperare salutem.

Seneca II. Nat. Qu. cap. 59. *Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignavissima animalia, quae natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant pugnam corpore imbelli. Nullus pernicior hostis est, quam quem audacem angustiae faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Maiora, aut certe paria, conatur animus magnus ac perditus.* Sic apud Curtium V. illi, *undique Macedonum armis fulgentibus, ancipiti malo oppressi, memorabile tamen praelium edunt: ut opinor, ignaviam quoque necessitas acuit, et saepe desperatio spei causa est.* Florus lib. II. cap. 15. *Ut quam maxime mortiferi esse morsus solent morientium bestiarum; sic plus negotii fuit cum semiruta Carthagine quam integra.* Quod utiliter providit Gylippus apud Thucydid. lib. VII. *Τοιαύταις δὲ προβολαῖς καὶ οὐ ξυσταδὸν μάχαις οἱ Συρακούσιοι εἰκότως ἐχρῶντο· τὸ γὰρ ἀποκινδυνεύειν πρὸς ἀνθρώπους ἀπονενοημένους, οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἦν ἔτι ἢ πρὸς τῶν Ἀθηναίων. Huiusmodi autem assultibus ac non stataria pugna, haud ab re utebantur Syracusani. Nam de summa rerum periclitari adversus homines de salute desperantes, iam non tam e re ipsorum erat, quam Atheniensium.* Grasw.

484 * Quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa anima, corpore tegebat. Plautus similiter Amphitruone in praelio Theleboico. Florus autem ipsis Sallustii verbis utitur lib. IV. cap. 1. *Nemo hostium bello superfuit: quem quisque in pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat.* Gemina descriptio apud Iustinum lib. IX. de exercitu Darii: *Non tamen immemores pristinae gloriae cecidere, quippe adversis vulneribus omnes loca, quae tuenda a ducibus acceperant, morientes corporibus texerunt.* Graphice etiam Curtius lib. III. *Collato pede, quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant, donec vincendo locum sibi facerent.* Coler. — Idem ait Florus lib. IV. cap. 1. *quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat.* Quemadmodum illi apud Polybium lib. I. *Τηλικαύτην ἐποιοῦντο φιλοτιμίαν καὶ σπουδὴν, οἱ μὲν ἐξῶσαι σπεύδοντες, οἱ δ᾽ οὐδαμῶς εἶξαι τούτοις τολμῶντες διὰ τὴν προθυμίαν· τέλος ἐν αὐταῖς μένοντες ταῖς ἐξ ἀρχῆς χώραις, ἀπέθνησκον. Tanta aemulatione gloriae atque contentione sunt usi, dum alii propellere nituntur, alii cedere nequaquam sustinent, ut prae nimio studio, iisdem locis, in quibus ante pugnam collocati fuerant, tandem immorerentur.* Et apud Lucanum lib. VI.

— — *Iacuere peremti,*
Debuerant quo stare loco.

Grasw.

Quisque vivus. *Vivus quisque* L. 1. 3. Reg. Fere est ut vocem *vivus* intrusam putem a Grammaticellis propter oppositionis amoenitatem ex ingenio suo Sallustium aestumantibus. Abest Floro IV. 1. *Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat.* Codex Pal. *quisque*, at meliores *qui*. Q. autem Septimius vocem *pugnando* omittit II. 46. *Dein reliqui duces*, ut quisque locum ceperat, *caedere singulos.* Scio autem quandoque opponi *vivus* et *mortuus* seu *amissa anima*, sed fere apud oratores. Vide Ciceronem pro Mil. §. 69. At apud Nostrum vix umquam. E contra, paullo infra, habetur sine opposito *vivus*. Favet etiam Plautus, quem sequitur, Amphitr. I. 1. 83.

Sed fugam tamen in se nemo convortitur,
Nec recedit loco, quin statim rem gerat:
Animam amittunt, priusquam loco demigrent.

Quisque uti steterat, iacet, obtinetque ordinem. Iustinus IX. 3. *Non tamen immemores pristinae gloriae cecidere, quippe* adversis vulneribus *omnes loca, quae tuenda a Ducibus acceperant*, morientes *corporibus texerunt.* Lucanus:

— — — *iacuere* peremti,
Debuerant quo stare loco.

Arrianus II. circa finem *ξυνεστηκότες ὅμως ἐμάχοντο, καὶ ἀπέθανον πάντες αὐτοῦ μαχόμενοι, ὡς ἕκαστοι ἐτάχθησαν.* Confer Plutarch. in Crasso 549. Wasse. — De Plauto expressum notat Muretus in Ciceron. Catilin. II. cap. 1. pag. 648. Vid. Iac. Nicolaus lib. I. Epiphyll. cap. 17. Douza I. Plaut. Expl. II. pag. 18. Broukh.

Eum, amissa anima, corpore tegebat. Vide not. Bernecceri ad Iustini lib. IX. cap. III. §. 10. lit. e. et ibidem, si placet, nostram. Rupert.

Pauci autem. Abest *autem* Digb. Wasse.

Medios cohors praetoria disiecerat. Ita Codd. *Disiectum* opponitur *conducto*. Lucretius I. 651.

Acrior ardor enim conductis partibus esset:
Languidior porro disiectis, disque supatis.

Vid. I. 398. et Nonium in *conducere*. Virgilius Aen. XII. disiecta *per* agmina. Cicero ad Attic. *Nos* disiecta manu *pares adversariis esse non possumus.* *Disiectus* Glossae *διασκεδασθεὶς*, *palantes* apud Tacitum Agric. cap. 20. *militum in* agmine *laudare modestiam*, disiectos coercere. Multus in hoc verbo Ammianus XIV. 12. XIX. 8. 11. * XX. 6. 7. et ult. 485
XXI. 3. XXII. 8. Idem etiam *disiectare* eodem sensu usurpat, pro *discindere* T. Varro apud Gellium III. 14. Nescio autem an haec vox reddenda Caesari B. Gall. I. 24. *Ipse* reiecto *nostro equitatu*, phalange facta. nam cap. 30. *Ea* disiecta, *gladiis destrictis, in eos impetum fecerunt.* Fors autem Lactantio III. 2. pro *dissecta*, quod hodie obtinet. sic certe Cauci codex antiquiss. sic Ultraiect. et Lips. Caeterum *medios disiecerat*, ut apud Plautum Casin. Illam mediam *diruptam velim.* et alibi: medium *distruncabo.* Terentium: mediam mulierem *amplectitur.* Livium: medium *arripuit* Servium. Horatium: *Divisit medium.* Virgilium denique:

Aurea composuit sponda mediamque locavit.

Wasse.

Paullo diversius iacebant, sed omnes tamen adversis vul-

NERIBUS CONCIDERANT. In manuscriptis non est *iacebant*, et citra detrimentum sensus abesse poterit. Rivius. — Retinet tamen L. 1. 2. 3. Arond. et Ball. ceterique universi quos viderim. Wasse. — Sic omnes antiqui libri. Charisius autem libr. II. Priscianus libr. XII. et Diomedes libr. I. legunt: *Alis alibi stantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt*; sive, ut apud Diomedem, *occiderunt*. *Alis* autem pro *alius*, antique dictum. Priscianus libro XV. *Aliter*, inquit, *ab eo quod est, hic alis, huius alis, huic ali, pro, alius, alius, alii, secundum supradictam analogiam profertur.* Lucretius autem libro primo:

Quando alid ex alid reficit natura; nec ullam
Rem gigni patitur.

item:

Sic alid ex alio per te tute ipse videre
Talibus in rebus poteris.

et:

Namque alid ex alio clarescet, nec tibi coeca
Nox iter eripiet.

et libro II.

Sic alid ex alio nunquam desistet oriri.

et libro V.

Sic alid ex alio peperit discordia tristis.

Catullus quoque de coma Berenices:

— — — — *cum regium adepta es*
Coniugium, quod non fortior ausit alis.

Varro Meleagris apud Nonium Marcellum: *Cum etiam alis Menandri tunicam demissam habeat ad talos.* Ald. Manut. — *Pauci autem quos medios cohors praetoria disiecerat, paullo diversi, alis alibi restantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt.* Quem locum in vulgatis corruptum Priscianus tamen, et Sosipater Charisius, et Diomedes, ita ut posui, legunt. *Alis*, pro *alius*, Catullus quoque:

Anne bonum oblita es facinus, quod regium adepta es
Coniugium? quod non fortior ausit alis.

Palm.

PAULO DIVERSI, ALIS ALIBI STANTES, OMNES TAMEN ADVERSIS VULNERIBUS CONCIDERUNT. Ita hunc locum ex Charisio, Prisciano, et Diomede restituimus; cum in omnibus libris, praelo excusis, legeretur: *Paulo diversius, sed omnes tamen adversis vulneribus conciderant.* Neque vero me fugit, hunc locum ab aliis quoque animadversum ac notatum; eum tamen in contextum nondum receperunt. Ego, cum haec vera sit huius loci lectio, in textum eam recipere non dubitavi. Confirmant enim, praeter grammaticorum auctoritatem, et verba paulo ante praecedentia: *Eosque perturbatos, atque alios alibi resistentes, interficit.* Dixit *alis* antiquorum more. sic Plautus in Milite:

Qui nisi adulterio studiosus, nulli ali rei est improbus.

486* et Catullus Epigrammatis:

Coniugium, quod non fortior ausit alis.

C. Popma.

PAULO DIVERSIUS, SED OMNES TAMEN ADVERSIS VULNERIBUS, CONCIDERANT. Haec est concors lectio membranarum omnium, tam Pall. quam earum quas excussere alii, neque sequius quoque in eis quas contulit sagacissimus Bongarsius, eadem quoque lectio in Commel. meo, nisi quod is voce postrema *occubuerunt*. illud *paullo diversi, alis alibi stantes, omnes tamen* etc. quod e Grammaticellis auctori nostro primum induxit Carrio, pus est et venenum; itaque dignum latrina tantum, et sellis Patroclianis. Grut.

OMNES TAMEN ADVERSIS VULNERIBUS CONCIDERANT. Virtutis argumentum, adversis vulneribus concidi; contra dedecus summum terga caedi, nam id fugam notat. Iure suo Marius infra de se praedicat: *Non possum fidei caussa imagines neque triumphos aut consulatus maiorum meorum ostentare: at si res postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia dona militaria, praeterea cicatrices adverso corpore.* Sallust. lib. III. Histor. *Decores multique terga ab hostibus caedebantur.* Mendosissime hic locus editur etiam a Ciacconio. Nam vel iuratus dixerim sic esse legendum: *Dedecores inultique terga ab hostibus caedebantur.* Coler. — Apud Tacitum lib. III. Histor. *Multi* (Vitellianorum) *super turres et propugnacula moenium exspiravere. Convulsis portis reliquus globus obtulit se victoribus, et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem. Ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.* Persimile est quod Florus lib. III. cap. 20. memorat de Spartacanis: *Tandem eruptione facta, dignum viris obiere mortem, et quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est. Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans quasi imperator occisus est.* Grasw. — Vide VI. 11. et Gellium de Siccio Dentato. Hinc trecentos illos laudat Bassus Anthol. I.

Σπάρτας ὁ στόλος εἶπεν· ἴδ' ὡς πάλι πρόσθια πάντα
Τραύματα, κἠν στέρνοις δῆρις ἔνεστι μόνοις.

Wasse.

CATILINA LONGE A SUIS INTER HOSTIUM CADAVERA REPERTUS EST. Iisdem verbis utitur Florus libr. IV. cap. 1. qui hoc amplius: *Pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.* Sallustii autem verba haec in Virgilii librum Aen. I. recitat Servius. Ald. Manutius. — Servius I. Aen. 492. *inter hostilia cadavera* legisse videtur: ut paulo infra. Ciacc. — Florus itidem: *Catilina longe a suis inter hostium cadavera repertus est, pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.* Grasw.

PAULLULUM ADHUC ETIAM SPIRANS. Fabricianum, *paullum etiam spirans.* nec vero secus in impressis vetustioribus, nisi quod *paullulum* in his reperitur. Forsan aliquis *etiam* pro *adhuc* positum annotarat, id postea irrepsit in contextum, quamvis non negem, haec coniungi simul posse, velut apud Ciceronem: *Facinus fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum.* Rivius. — Meus lib. non habet *adhuc*, forte *et dum.* Ciacc.

PAULULUM ETIAM SPIRANS. Ita in veteribus libris legitur, vulgatis omnibus reclamantibus, in quibus, *paululum etiam adhuc spirans*, scriptum est, sed prior vera, et ingenua est, ut opinor, lectio, eamque secutus sum. C. Popma. — Reg. *paulum e. s.* Bodl. *paullulum adhuc etiam suspirans. γ. respirans.* Luctatius in Statium, *paullulum etiam*, et,

vivus habuerat, quod rotundius est. omittit *que animi*. Sed quid *spirans* a *vivo* differt alii viderint. Thucyd. de Brasida: *ἐς τὴν πόλιν ἔτι ἔμπνουν ἐσεκόμισαν*. addit, *καὶ ᾔσθετο μὲν ὅτι νικῶσιν οἱ μετ' αὐτοῦ*. Ipse, qui non iguoro quantum ingeniis suis auctores in hisce rebus permiserint, locum recte habere puto, omnemque illam vitam ei concedo quam apud poëtas habere solent *aera spirantia*, quam Telesino Velleius, Romanis Florus, Hamilcari Statius, aliique magnis ducibus attribuunt. Vivus autem pro *vivo et valente*, ut apud Plautum in Trinum. *liberi quid agant mei, quos reliqui hic, filium et filiam?* S. vivunt, valent nempe. Sane, ut Ille. *Non est* vivere *sed* valere vita. Unde Ovidius minus valens:

Sed neque dum vixi *nec vir ut ante fui.*

487 Largius Designatianus ad Valentin. *neque mortales * possunt semper esse* validi aut viventes. Vid. Nonium in *Vitulantes*. Sed videamus ut hanc partem adornent auctores. Lucretius III. 654.

Et caput abscissum calido viventeque trunco,
Servat humi voltum vitalem, oculosque patentes,
Donec relliquias animai reddidit omneis.

Velleius II. 27. *Telesinus postera die semianimis repertus est*, victoris *magis quam* morientis *vultum praeferens*. Florus I. 18. *Omnium vulnera in pectore: quidam hostibus suis* immortui: *omnium in manibus enses*, et relictae in vultibus minae, et in ipsa morte ira vivebat. et IV. 2. Crastinus, *qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus*, libidinem et rabiem *qua pugnaverat, ipsa novitate vulneris* praeferebat. Lucanus IV. 759.

— — nondum facies viventis in illo
Iam morientis erat.

VIII. 680.

— — — — illa verenda
Regibus hirta coma, et generosa fronte decora
Caesaries, compressa manu est; Pharioque veruto,
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animae, dum lumina nuda rigescunt,
Suffixum caput est.

Statius Theb. III.

Servantem vultus, et torvum in morte peracta.

et VIII. 756.

Spectat atrox hostile caput, glisc itque tepentis
Lumina torva videns, et adhuc dubitantia figi.

Confer XI. 10. Adde Silium V. 670. XIII. 731.

Si studium et saevam cognoscere Amilcaris umbram,
Illa est, cerne procul, cui frons nec morte remissa
Irarum servat rabiem.

Paulinus Aquitanus lib. I. pag. 855.

Lumina torva nimis vultumque in morte minacem.

Sidonius Carm. V. 254.

— — — — si forte premantur
Seu numero, seu forte loci, mors obruit illos,

Non timor, invicti perstant, animoque supersunt
Iam prope post animam.

Curtius X. 10. de Alexandro: *Vigor quoque qui constat ex spiritu, non destituerat vultum: itaque Aegyptii* etc. *primo non sunt ausi admovere* velut spiranti *manus*. Nazarius Paneg. cap. 31. *Tyranni ipsius teterrimum caput, ac si qua referentibus fides est, suberat adhuc saevitia, et horrendae* frontis minas mors ipsa non vicerat. Latinus Pacatus cap. 41. *Ut* semivivum *eius caput*, nondum clausis tota morte oculis, *ex acie referretur*. Asconius: *caput M. Marii Gratidiani, etiam tum* plenum animae, et spiritus, *ad Sullam* etc. *detulit*. Cic. de Domo: ut in vivi et iam spirantis *caput*, *bustum suis manibus imponeret*. Sulpicius V. M. XVI. *Puella paralysis aegritudine omni ex parte praemortua, vix tenui spiritu palpitabat* etc. *pater cucurrit* exanimi *pro filia rogaturus*. audaciter ille, sed MS. Aulae Trin. *exanimis*, cursu nempe, ut ad patrem referatur, sed male; auctor infra: *perstare vehementius flens pater et orare ut* exanimem *visitaret*. Haec et similia non sunt ad vivum resecanda. Infra: *ita cuncti suae hostiumque vitae*. aeque prodigi sanguinis sui atque hostium. Noster Iug. LXIV. *avidius alteri alteros sauciare, quam semet tegere*. et Catil. XXXVIII. *quo minus mirandum est, homines egentis, malis moribus* etc. reip. iuxta ac sibi consuluisse. Statius Theb. IX.

Idem ardor rabidis externum haurire cruorem,
At fudisse suum: nec se vestigia mutant.

Codex Ioan. *sua nec vestigia*, minus eleganter, et contra caeteros. Thucydides I. *Ἔτι δὲ τοῖς μὲν σώμασιν ἀλλοτριωτάτοις ὑπὲρ πόλεως χρῶνται*. vide Iustin. XXVIII. 4. Wasse.

Paullulum etiam spirans, ferociamque quam habuerat vivus, in vultu retinens. Tales illi de quibus Florus lib. I. cap. 18. *Quos ab elephantis primo praelio obtritos accepimus: omnium vulnera in pectore: quidam hostibus suis immortui: omnium in manibus enses: et relictae in vultibus minae, et in ipsa morte ira vivebat.* Et Maximus, de quo exstant haec in Latini Pacati Panegyrico: *Ut Maximus tibi nunciaretur occisus, ut semivivum eius caput nondum clausis tota morte oculis ex acie referretur*. Grasw.

Ferociam animi in vultu retinens. Ita est: *in ira oculi imitantur flammas*, quas e pectore provenire indicat Livius lib. VI. cap. 9. Idem vero cum Sallustio vult Paterculus lib. II. cap. 27. * *Telesinus po-* 488
stero die semianimis repertus est, victoris magis, quam morientis vultum praeferens. Adiiciatur Tacit. lib. IV. Hist. cap. 85. Florus lib. I. cap. 18. Gruterus ad Liv. lib. VII. cap. 33. Rivius.

In vultu retinens. Abest *in vultu* Pal. decimo. maluissem abfuisset dictio postrema, ut coniicere licuisset, *ferociaque animi, quam habuerat vivus, in vultu*. *Postremo*. subaudi *erat*, aut *videbatur*. Grut.

Neque in praelio, neque in fuga quisquam civis ingenuus aptus est. Omnes scilicet interierunt. *Nemo hostium bello superfuit*, ait Florus lib. IV. cap. 1. Sic apud Tacitum II. Histor. de pugna apud Bebriacum: *Immensum id spacium, obstructae strage corporum viae, quo*

plus caedis fuit. Neque enim civilibus praeliis capti in fugam vertuntur. Grasw.

Ita cuncti suae hostiumque vitae iuxta pepercerant. Laudabile, si pro patria; ut illi de quibus Thucydides lib. I. *Ἔτι δὲ τοῖς μὲν σώμασιν ἀλλοτριωτάτοις ὑπὲρ πόλεως χρῶνται. Qui et suis corporibus ut alienissimis pro Republ. utuntur.* Hi quidquid egere, ex desperatione fuit: de quo hominum genere sic disserit Latinus Pacatus Panegyrico: *Magno quidem, fateor, pectoribus humanis, atque adeo maximo lux amori, interitus horrori est; sed quatenus aut istu optari potest, aut ille vitari: at si ultima supra caput steterit hora, et venerit dies nunquam reversurus, ac se confessa mors fuerit, non timentur extrema, quum certa sint. Hinc reorum usque ad damnationem metus, postea attonitus stupor, et ex desperatione securitas, et ad locum supplicii voluntaria carnifice non trahente properatio: ut de his taceam, qui cum fatis fortius paciscentes incertum exitum certo occupaverunt: ut nihil de servis loquar, qui verbera vitavere suspendio, et metus heriles usque ad praecipitia fugerunt; quis unquam ultra spem timuit? qui idcirco semet occidere noluit, ut occideretur.* Seneca lib. IX. Excerpt. Controv. VI. *Naturali quodam deploratae mentis affectu morientibus gratissimum est commori.* Itaque ex Curtio lib. VI. *Ut nemo parcit morituro, ita neque cuiquam moriturus.* Grasw.

Cuncti. Omittit Reg. L. 2. ut Valla *copia Catilinae* et Venetae. Wasse.

Laetam aut incruentam victoriam adeptus erat. Rus olet vocula *erat*, eiicienda; posset etiam aeque nervose scribi, *neque tamen exercitui Pop. Rom. laeta aut incruenta victoria.* Grut. — *Adeptus est* L. 1. 3. omittit *est* Balliol. Wasse.

Nam strenuissimus quisque aut occiderat in proelio, aut graviter vulneratus discesserat. Quamvis Laurent. Valla I. 14. in quibusdam repererit, *strenuus quisque*, tamen exemplar manuscriptum, quod penes nos est, cum vulgata hodie lectione facit. Sed et Cato de Re Rustica: *At ex agricolis*, inquit, *et viri fortissimi, et milites strenuissimi gignuntur.* et Corn. Tacitus lib. XX. *Sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cuiusque periculo geri.* Rivius. — Meus lib. *Strenuus quisque.* Ciacc. — Venet. 1470. *bello.* Wasse.

Qui de castris visundi etc. Sic MSS. virtutis edecumatae. nam sequiores adhaerent editis, *qui e castris.* Grut.

Volventes hostilia cadavera, amicum alii, pars hospitem aut cognatum reperiebant. Hic ergo semper est ultimus fructus
489 bellorum * civilium. Verissime M. Tullius: *Omnia sunt in bellis civilibus misera, sed nihil miserius, quam ipsa victoria.* Cui consentiens Iocasta apud Tragicum in Thebaide:

— — quale tu id bellum putas,
In quo exsecrandum victor admittit nefas,
Si gaudet? hunc quem vincere infelix cupis,
Cum viceris, lugebis.

Exemplum illustre apud Tacit. II. Hist. 45. ubi de Othonianis et Vitellianis, post pugnam Bedriacensem: *Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum misera laetitia detestantes, iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum, vulnera fovebant: spes et praemia in ambiguo: certa funera, et luctus: nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem moereret.* Cum primis vero memorabile est, quod Xiphilinus e Dione refert, ea nocte, qua Vitellii et Vespasiani exercitus n iisdem campis Bedriacensibus *inter sese funesto praelio concurrere, si quae pugnae facta pausa esset, interimque mulieres esculenta poculentaque, ex oppido Vitellianis militibus allata, dedissent, et illi cibum potumque sumsissent, tunc et dimicantibus quoque contra se porrexisse. Vocabat quisque*, inquit, *adversarium nominatim: omnes enim vere se noverant ac tum agnoscebant: Accipe*, inquit, *mi commilito: ede, non enim tibi gladium praebeo, sed panem. Accipe rursum, et bibe: non enim tibi scutum, sed poculum trado, ut si tu me interficias, seu pereas ipse, moriamur facilius: atque ut ne me enervata aut imbecilli manu occidas, aut ego te. Nimirum has, nobis viventibus, funebres dant epulas Vitellius et Vespasianus, ut nos iis, qui iam olim mortui sunt, mactent.* Rupert.

Amicum alii, pars hospitem. Tristis belli civilis exitus. Lucanus lib. IV.

— — Postquam spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres natosque suos videre, patresque;
Deprensum est civile nefas.

Valerius Tacitus lib. III.

— — Cognoscit in alta
Strage virum sua texta parens, sua munera coniux.

Valerius Maximus lib. I. cap. 11. *Quia ut necessariae istae* (civiles) *ita lugubres semper existimatae victoriae sunt, utpote non externo, sed domestico partae cruore.* Putsch.

Cognoscerent. *Recognoscerent* Bodl. et Marckii λ. Pemb. *omnem* abest Marckio λ. Wasse.

Luctus atque gaudia agitabantur. Et hoc bene Carrio, neque abeunt Pall. nam editi prius, *gaudium.* quod si quis etiam exoriretur, qui controversiam moveret voci *agitabantur*, tanquam supervacua; ei equidem clam palamve assensionem meam commodaverim. Grut. — *Gaudium* Veneta 1470. Martin. *agitabatur* Ball. *agitabantur* Marckii γ. et supra *ta.* et pro var. lectione *alebantur.* pro *atque* Arond. *nec non et.* Caeterum hunc sensum egregie tractat sublimis ille Papinius Theb. III. 15.

At nuptae exanimes, puerique aegrique parentes
Moenibus effusi per plana, per invia passim.
Quisque suas avidi ad lacrimas miserabile currunt
Certamen: quos densa gradu comitantur euntes
Millia solandi studio; pars visere flagrant
Unius acta viri et tantos in nocte labores etc.

Confer item Senecam Controv. II. 1. Wasse.

IOANNIS RIVII
COROLLARIUM
DE
SALLUSTIO

1) Quaedam dissimulante in Catilinae historia

Multa de Cicerone Sallustius in Historia Catilinae silentio praetermisit, eaque cum primis, quae praecipue ad eximiam et singularem Ciceronis gloriam spectarent; consultone, ut qui eius esset inimicus, an vero imprudens, haud facile dixerim. Eo tamen potius inclinat animus, ut dedita opera Sallustium haec de industria omisisse credam, et illam historiae legem, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis, in his praetermittendis neglexisse, quae nequaquam fuerint silentio praetereunda. Eorum hic aliqua subiicienda esse duxi.

I. Primum igitur Ciceroni gratiae sunt amplissimis verbis actae, 2) quod virtute, consilio, prudentia sua Rempublicam periculis maximis liberasset: idque sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, tanta pace, tanto ocio, tanto silentio; ut ipsemet Cicero III. Invectiva in Catilinam. De hoc verbum nullum Sallustius.

II. Dein *Pater Patriae* 3) est a Q. Catulo ac M. Catone frequentissimo Senatu nominatus: nec de hoc Sallustius quicquam. Iuvenalis 4) vero:

> — — *Roma parentem,*
> *Roma* Patrem Patriae *Ciceronem libera dixit.*

et in VII. Plinius: *Salve,* inquit, *primus omnium* Parens Patriae *appellate, primus in toga triumphum, linguaque lauream merite.*

III. Praeterea 5) eius nomine decreta Diis immortalibus supplicatio est: qui honos ante Ciceronem togato contigit nemini. *Atque his decreta*

---

1) Quaedam etc. Vide Seb. Corradum Quaestur. pag. 145. seqq. Broukhusius.

2) Quod virtute etc. Cicero pro P. Sulla cap. 30. Broukh.

3) Pater patriae. Cicero in Pisonem cap. 3. Philipp. II. cap. 5. Broukh.

4) Iuvenalis. Sat. VIII. 244. Vide ibi notata. Broukh.

5) Eius nomine etc. Cicero Catilin. III. cap. 6. pro Sulla cap. 30. in Pisonem cap. 3. et saepe alibi, ut et Philipp. XIV. 8. Broukh.

verbis est, ut ipsemet inquit, *quod Urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberasset. Quae supplicatio,* inquit, *si cum caeteris conferatur, hoc intersit, quod caeterae de Republica bene gesta, haec una conservata Republica constituta est.* Ne huius quidem facta ab eo mentio.

IV. Ad haec *) L. Gellius ei civicam a Republica deberi dixit. Est hoc quoque silentio praeteritum, ut caetera pleraque, dum adversarium Crispus debita commendatione defraudat. Sed audiamus, quid ipsemet Cicero in Pisonem de hoc atque aliis ad gloriam suam spectantibus: *Me,* inquit, *Q. Catulus, princeps huius ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo Senatu* Parentem Patriae *nominavit; mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a Republica dixit; mihi togato Senatus, non ut multis bene gestae, sed ut nemini, conservatae Reipublicae singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit.* Idem ad Atticum, Cn. Pompeium affirmat in Senatu, non semel, sed saepe, multis verbis Ciceroni salutem imperii atque orbis terrarum adiudicasse.

V. Postremo statua eum inaurata Capuae decuriones decorarunt, et patronum adoptarunt, propter salutem illius urbis consulatu conservatam suo: ut ipsemet pro P. Sestio testatur. Sed et in Pisonem: *Quorum Capuae,* inquit, *te praetextatum nemo aspexit, qui non gemeret desiderio mei, cuius consilio cum universam Rempublicam, tum illam ipsam urbem meminerunt esse servatam. Me* inaurata statua *donarunt, me* patronum *unum asciverunt, a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur.* Haec Cicero. Sed quid de hoc uspiam Sallustius? Quasi vero et haec, et hoc genus alia non multo ad rem magis facerent, quam aut illa veterum Romanorum laus, deque corruptis seculi sui moribus querela: aut vero tam libenter ac prolixe tributum Caesari Catonique praeconium? Quorum ut uterque fuerit merito laudandus, Caesaris tamen in laudibus, quum et ipse sit *coniurationis* creditus *particeps,* tamdiu commorari, supervacaneum esse mihi videretur, ne dicam, praeter decorum. Nam illa de origine Urbis et corruptis populi Romani moribus, initiisque motuum civilium, sive a proposito digressio, seu verius, altior repetitio, utcunque nominare lubeat, nec aliena prorsus ab historia argumento videtur, et Lectori accidit non ingrata. Sed de hoc iam satis, modo unum addidero. Mire Sallustius hoc dissimulat, Caesarem fuisse inter coniuratos habitum, qua de re tam multa interim Suetonius, cuius cum primis probatur in historia fides. Nam his in suspicionem venisse illum testatur, quasi conspirarit cum M. Crasso consulari, item P. Sulla et Autronio, post designationem consulatus ambitus condemnatis. Cuius coniurationis meminerunt Tanusius Geminus in Historia, M. Bibulus in Edictis, C. Curio pater in Orationibus: de qua et Cicero in quadam ad Atticum epistola significare videtur. Sed et auctores esse ait, qui cum Cn. etiam

---

*) L. Gellius etc. Cic. in Pison. cap. 3. et Philipp. II. cap. 21. Gellius lib. V. cap. 6. Broukhusius.

Pisone conspirasse Caesarem testantur. Nam fuisse inter socios Catilinae nominatum, et apud Novium Nigrum quaestorem a L. Vettio indice, et in Senatu a Q. Curio: quorum hic e Catilina sese cognovisse diceret, ille chirographum quoque eius Catilinae datum polliceretur: Suetonius ipse confirmat, quantumvis hoc dissimulare Noster studeat. Itaque an hic nulla gratiae in scribendo sit suspicio, aliorum esto iudicium.

TYPIS EXPRESSIT I. B. HIRSCHFELD LIPS. TYPOGR.

DATE DUE

201-6503

Printed in USA

12381276
COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
0112381276
BUTLER STACKS

VOLUME 2

875E F93
2

Columbia University
in the City of New York

Library

DOCTORUM HOMINUM

COMMENTARIA

IN

C. SALLUSTIUM CRISPUM

POST

SIGEBERTUM HAVERCAMPUM

DENUO EDIDIT

CAROLUS HENRICUS FROTSCHER

PHILOSOPH. PROFESSOR E. D. IN UNIVERSITATE LITT. LIPSIENSI SCHOLAE NICOL. CONRECTOR. BIBLIOTH. SENAT. PRAEFECTUS II. SOCIETATT. LIPSS. TEUTON. OECONOM. AC POLYTECHN. SODALIS SEMINAR. REG. SAX. PHILOL. ET SOCIET. LATIN. IENENS. SODAL. HONOR.

VOL. II.

IN IUGURTHAM COMMENTARIA

LIPSIAE 1829.

SUMPTIBUS KUEHNIANAE LIBRARIAE.

VIRO

ILLUSTRISSIMO

SUMME VENERABILI

EXCELLENTISSIMO

DETL. COMITI AB EINSIEDEL

IN REGNO SAXON. SUMMO STATUS ADMINISTRO. POTENTISS. SAXON. REGI A SANCTIORIBUS REIPUBLICAE GUBERNANDAE CONSILIIS. CAPITULI MISENENSIS DECANO. PRIMI ORDINIS CUBICULARIO. CAPITULI VURCENENSIS PRAEBENDARIO. REGII ORDINIS QUI AB CORONA RUTACEA VOCATUR ITEM SAXON. VIRTUTIS CIVICAE ALIORUMQUE SPLENDIDISSIMORUM ORDINUM HUNGAR. A S. STEPHANO HISPAN. A CAROLO III. BAVAR. A S. HUBERTO POLON. AB ALBA AQUILA TOSCAN. A S. IOSEPHO VIMAR. AB ALBO FALCONE NUNCUPATORUM SUMMIS INSIGNIBUS ORNATO

ETC. ETC.

OPTIMARUM LITTERARUM PATRONO

LONGE INDULGENTISSIMO

LIBRUM HUNC

GRATI ANIMI SUMMAEQUE PRAEFULGENTIUM VIRTUTUM ADMIRATIONIS ATQUE REVERENTIAE

MONUMENTUM PUBLICUM

EXSTARE VOLUIT

OBSERVANTISSIMUS DEDITISSIMUSQUE CULTOR

CAROLUS HENRICUS FROTSCHER

DOCTORUM HOMINUM COMMENTARIA IN IUGURTHAM C. SALLUSTII CRISPI

Bellum Iugurthinum. Liber hic inscribitur de Bello Iugurthino, quod in eo bellum, a. Pop. Rom. cum Iugurtha, Numidarum rege, in Africa gestum describatur. Bella, quae Romani gessere, varii sunt generis: generaliter tamen interna vel externa. Interna, quae intra Italiae fines gesta, ut Gallicum illud et Punicum, cuius dux et auctor Annibal. Sed interna alia quoque sunt, quae et intestina dicuntur, quando in se ipsos cives, et saepe etiam cognati armantur. Sunt et socialia bella. Externorum variae sunt species et nomina. Nam vel contra Reges vel Civitates instituta sunt. Contra Reges, ut bellum Mithridaticum, Persicum, Iugurthinum. Contra Civitates, ut Carthaginiense, Numantinum. A loco etiam vel gente denominari solent bella, ut Macedonicum, quod Romani cum Rege Philippo Macedone gesserunt, Pannonicum, Cimbricum et alia. Etsi vero hoc bellum in Africa gestum, tamen hoc sciendum est, neque Africum, neque Punicum appellari, sed Iugurthinum: alias ab imperitis facile bellis Punicis accenseretur, cum Punicis bellis longe sit posterius. Fuerunt enim tria bella Punica, quae populus Romanus cum aemula Romae Carthagine gessit. De his Ausonius: *Tres sophiae partes, tria Punica bella.* Primum Ap. Claudius Cos. Carthaginiensibus intulit anno CCCCLXXXIX. a quo usque ad secundum finitum anni sunt LXIII, ut scribit in Praefat. lib. XXXI. Livius. Interea, antequam Punicum secundum exarsisset, Ligusticum, Gallicum, Illyricum, bella sunt patrata. Punicum secundum anno U. C. DXXXV. coepit, minus quidem specie (nec enim amplius quam octo et decem annos habuit) sed adeo cladium atrocitate terribile, ut si quis conferat damna utriusque populi, similior victo sit populus qui vicerat, ut scribit Florus. Hoc et Livius describit, et ait, omnium maxime memorabile fuisse. Punicum secundum excepit Macedonicum: sed et alia ante Punicum tertium intercessere bella, ut Syriacum cum rege Antiocho, Aetolium, Istricum, Gallo-Graecum, Macedonicum secundum, Illyricum, Macedonicum tertium. Haec omnia secutum est tandem bellum Punicum tertium, quod in quadriennio patratum est. Incidit in annum DCIV. atque ita, ut scribit eleganter idem Florus, primum commissum bellum, secundum profligatum, tertium confectum. Haec tria Punica bella non continuo sequitur Iugurthinum, sed praecedunt hoc Achaicum, Hispanicum, Numantinum; cui bello etiam Iugurtha interfuit, teste Sallustio, Velleio et Valerio Maximo. Iugurthinum ortum est anno U. C. DCXLII. P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia Coss. Fuit hoc bellum atrocissimum, *et in Iugurtha* (ut Flori verbis utar) *quod post Annibalem timeretur.* Sicut autem alia

Bellum Iugurthinum. Liber hic inscribitur de Bello Iugurthino, quod in eo bellum, a. Pop. Rom. cum Iugurtha, Numidarum rege, in Africa gestum describatur. Bella, quae Romani gessere, varii sunt generis: generaliter tamen interna vel externa. Interna, quae intra Italiae fines gesta, ut Gallicum illud et Punicum, cuius dux et auctor Annibal. Sed interna alia quoque sunt, quae et intestina dicuntur, quando in se ipsos cives, et saepe etiam cognati armantur. Sunt et socialia bella. Externorum variae sunt species et nomina. Nam vel contra Reges vel Civitates instituta sunt. Contra Reges, ut bellum Mithridaticum, Persicum, Iugurthinum. Contra Civitates, ut Carthaginiense, Numantinum. A loco etiam vel gente denominari solent bella, ut Macedonicum, quod Romani cum Rege Philippo Macedone gesserunt, Pannonicum, Cimbricum et alia. Etsi vero hoc bellum in Africa gestum, tamen hoc sciendum est, neque Africum, neque Punicum appellari, sed Iugurthinum: alias ab imperitis facile bellis Punicis accenseretur, cum Punicis bellis longe sit posterius. Fuerunt enim tria bella Punica, quae populus Romanus cum aemula Romae Carthagine gessit. De his Ausonius: *Tres sophiae partes, tria Punica bella.* Primum Ap. Claudius Cos. Carthaginiensibus intulit anno CCCCLXXXIX. a quo usque ad secundum finitum anni sunt LXIII, ut scribit in Praefat. lib. XXXI. Livius. Interea, antequam Punicum secundum exarsisset, Ligusticum, Gallicum, Illyricum, bella sunt patrata. Punicum secundum anno U. C. DXXXV. coepit, minus quidem specie (nec enim amplius quam octo et decem annos habuit) sed adeo cladium atrocitate terribile, ut si quis conferat damna utriusque populi, similior victo sit populus qui vicerat, ut scribit Florus. Hoc et Livius describit, et ait, omnium maxime memorabile fuisse. Punicum secundum excepit Macedonicum: sed et alia ante Punicum tertium intercessere bella, ut Syriacum cum rege Antiocho, Aetolium, Istricum, Gallo-Graecum, Macedonicum secundum, Illyricum, Macedonicum tertium. Haec omnia secutum est tandem bellum Punicum tertium, quod in quadriennio patratum est. Incidit in annum DCIV. atque ita, ut scribit eleganter idem Florus, primum commissum bellum, secundum profligatum, tertium confectum. Haec tria Punica bella non continuo sequitur Iugurthinum, sed praecedunt hoc Achaicum, Hispanicum, Numantinum; cui bello etiam Iugurtha interfuit, teste Sallustio, Velleio et Valerio Maximo. Iugurthinum ortum est anno U. C. DCXLII. P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia Coss. Fuit hoc bellum atrocissimum, *et in Iugurtha* (ut Flori verbis utar) *quod post Annibalem timeretur.* Sicut autem alia

fere omnia bella, ut ex Livio cognoscimus, aliquid monstri praecessit,
2 ita hoc quoque. Nam P. Scipione et L. Calpurnio * Coss. maxima pars
Urbis cum aede Matris magnae fuit exusta: lacte per triduum pluit, ut
testatur Iul. Obsequens. Praestat sane hunc librum prius legere, quam
Catilinarium, ut series temporis observetur. Nam bellum Iugurthinum,
ut supra dictum, anno U. C. DCXLII. gestum est: Catilinarium DCXC.
M. Tullio et C. Antonio Coss. Itaque consultum esset, ordinem vulgatum horum librorum immutari, et Iugurthinum Catilinario bello praeponi. Descripserat hoc bellum Livius quoque, sed ii libri interciderunt. Coler.

CAP. I.

Falso queritur etc. Imitatus est hoc exordium Sallustianum Vindicianus in epist. medica ad Valentinianum Imperatorem: *Cum saepe, sacratissime Imperator, humani generis fragilitas falso de natura sua queratur, aliquando tamen potuimus redditis caussis ostensisque remediis vanas et innumeras querimonias refrenare.* Coler. — Illustris laurus, qua postes Historiae suae Iugurthinae ornat Sallustius, disserendo de animi praestantia, situ, exercitatione. Primo refellit multorum mortalium querelas, de naturae malignitate, quod in exiguum aevi gignamur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant. Nec vero, ut scribit, Nostrum diffundens Seneca lib. de Brevitate vitae cap. 1. *huic publico, ut opinantur, malo turba tantum et imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est*, Vitam brevem esse, longam artem. *Inde Aristoteli, cum rerum natura exigenti, minime conveniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena saecula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare.* Haec Seneca, in quibus tamen vereor, ne lapsu memoriae praeceptori tribuat, quod de Theophrasto discipulo, cum aliis, in literas mittere debuit. Sic enim de hoc Cicero III. Tuscul. *Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis, et cornicibus, vitam diuturnam; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam dedisset.* Confer eiusdem moribundi ad discipulos verba, apud Diogenem Laërtium in Vita Theophrasti; et Lips. Comm. in d. locum Senecae. Ergo istorum querimoniae ac liti DEO motae, occurrens Sallustius, *magis*, inquit, *industria hominum, quam tempus deest. Multi ingenium torpescere sinunt, captique pravis voluptatibus, ac luxu, tempus pessundant; quum si bonarum rerum cura esset, non solum diutissime, sed etiam aeternum vixisse credi deberet.* Et in hoc eidem rursus subscribit Seneca lib. cit. *Non exiguum temporis habemus, sed perdimus. Satis longa vita, et in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur; ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplae et regiae opes ubi ad*

malum dominum pervenerunt, momento dissipantur: at quamvis modicae, si bono custodi traditae sunt, usu crescunt: ita aetas nostra bene disponenti multum patet. Huius formae sunt multae sententiae Historicorum et Oratorum. Cic. pro Marcello: Itaque illam tuam praeclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: *Satis te diu vel naturae vel gloriae vixisse. Satis, si ita vis, naturae fortasse: addo etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, patriae certe parum.* Val. Max. lib. IX. cap. 12. pr. Cestius apud Senecam Suas. VI. *Si ad res gestas respicis, Cicero, satis vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es.* Posidonius apud eundem Senecam epist. LXXVIII. *Unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima aetas.* ubi Lipsium consule. Tacitus de Agricola cap. 44. *Quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit.* ubi Virdungum vide. Alexander apud Curt. lib. IX. cap. 6. §. 19. *Verum ego, qui non annos meos, sed victorias numero, diu vixi.* ubi Freinshemium adi. Reinesius, cuius ego candorem et in literas merita maxime veneror, I. Var. 12. de adolescentis obitu, qui mente caruerat:

Atque quater vix dum pleno efficis omnia lustro,
Quae iuvenis, quae vir, quae poterasque senex.
Iniustas igitur iacimus de morte querelas:
Non puerum, emeritum mors tulit aequa senem.

Et cur non adderem egregium illud, quod exstat Maximiliani Sfortiae Numisma, cusum post Gallos Italia pulsos, restitutum Mediolanum A. 1512. in cuius altero latere, MUNDI GLOBUS, et in coelum repens formica, cum inscriptione: BREVIS VITA MAGNANIMORUM. Ad quod Luckius: *Symbolum ducis elegans est, quo ad magnas quidem res capessendas praeclare se animatum esse ostendit: desperare vero de votis animi sui, ob vitae brevitatem, complendis.* Sic formica, ausu nisuque praeclaro, ad coelum usque repere conatur: vita vero spirituque destituitur ante, quam finem optatum assequatur. Rupert.

De natura sua genus humanum. Pall. nec eodem loco, nec eodem modo scriptum habent pronomen. nam sept. *de sua natura*, oct. *de natura sui.* at Commeliniano meo totum abest. puto licet. Gruterus. —
Pronomen retinent Charisius pag. 179. Donatus ad Andr. III. 2. 25.
Cledonius in Expos. Donati pag. 1921. Augustinus de Gram. Servius
ad Aen. IV. 415. XI. 581. id quod etiam in suae aetatis libris invenisse
Vindicianum Archiatrorum Comitem ex Epist. ad Valentinianum Imp.
patet. *Cum saepe, * sacratissime Imp., humani generis fragilitas* falso de 3
natura sua queratur. Neque aliter MSS. Codex tamen Reg. vocem *sua* supra adpictam habet. Lib. 1. 3. *natura sui.* Quintilianus: *Non minore cura vitandum est, quicquid ἔνρυθμὸν, quale est apud Sallustium:* Falso queritur de natura sua. *quamvis enim vincta sit, tamen soluta videri debet oratio.* Num, falso queritur de Natura humanum genus? Donatus ad Andr. III. 2. 25. *sua humanum genus:* solet alibi Noster versus immiscere, quales sunt in Catil. *Cnaei Pompeii veteres fidosque clientes.* et infra: *Bellum scripturus sum quod populus Romanus Cum Iugurtha.* Sententiam hanc a scholis Philosophorum mutuatus est Auctor. Vide Cice-

ronem Tusc. III. 28. Plutarchum de Fortuna pag. 97. Eam ita dilatat Seneca de Brevit. vitae I. 1. *Maior pars mortalium, Paulline*, de Naturae *malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur; quod haec tam velociter, tam rapide dati temporis spatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, caeteros in ipso vitae apparatu vita destituat.* Providentiam vindicat Lactantius lib. de Opificio Dei cap. 3. B. Pub. *brevis aevi*, quod rotundius auribus accidit. Quod ad titulum attinet, nostri cum vulgg. consentiunt. Cicero vero non *bellum* sed *coniurationem* vocat. Nat. D. III. *Cognosce alias quaestiones, auri Tholosani*, coniurationis Iugurthinae. Wasse.

Imbecilla. Afranius apud Nonium in Vescus:

At puer est vescis imbecillus viribus.

Qui versus citatur etiam a Philargyrio, antiquo Virgilii interprete, sed minus ibi integre et emendate. Glossarium: *vesces*, *ὀλιγόσιτος, ὀλιγοδεής*. lego: *Vescus*. Coler.

Sorte potius quam virtute regatur. Manuscripta, quaecumque ipse viderim, *forte potius*, pro, *fortuito eventu*. nam *fors* pro *fortuna* saepe ponitur. Cicero ad Atticum: *Sed haec fors viderit, quae talibus in rebus plus quam ratio potest.* Idem: *Quemcumque fors tulerit casum.* sed et impressa quaedam sic habent. neque tamen priorem lectionem repudio, quae et ipsa bene habet. Rivius. — Sic recte primus emendavit Turnebus lib. XXVI. cap. 15. Usi enim hac voce veteres plerique pro nec opinato casu. Attius Andromeda:

Multi iniquo, mulier, animo sibi mala auferre in malis,
Quibus natura magis, quam fors aut fortuna obfuit.

Legendum videtur *auxere*, pro *auferre*, quod et Ianum Gulielmum monuisse intelligo. Colerus. — Alia querela generis humani, de *fortuna*, quae imperium in omnes habeat. Sane libenter homines culpam a sese in fortunam amolitum eunt. Refutat Sallustius hoc et seq. §. et *omnia* inquit *in animo sita esse, in quem fortunae ius nullum sit.* Pro qua sententia diserte Medea, in nominis sui tragoedia, apud Senecam V. 176.

Fortuna opes auferre non animum potest.

Neque minus constanter eius gentilis ep. XXXVI. *In mores fortuna ius non habet.* Et Telephus apud Accium, citante Nonio:

Sic a me regnum fortuna atque opes
Eripere quivit; at virtutem nequiit.

et nescio quis apud eundem poëtam:

Nunquam ulla humilitas ingenium infirmat bonum.

De Diogene etiam Cynico adseverat Orat. 64. Dio Chrysostomus: *Quanquam fortuna multa illi tela ceu scopo immitteret, non poterat tamen vulnerare.* Rupert. — Nostri *forte*. recte. Tacitus Ann. VI. 22. *Sed mihi haec ac talia audienti, in incerto iudicium est, fatone res mortalium, et necessitate immutabili, an* forte *volvantur.* Manlius: *Mundum divino numine verti, atque ipsum esse Deum: nec* forte *coiisse magistra.* Vide Gronovium patrem ad Liv. XXII. 5. Noster autem Livium in Andromeda praeëuntem habuit: *Cui* prava natura *magis, quam* fors *aut* fortuna obfuit. Cui affine Homericum illud:

Ὦ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κακ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
ΣΦῌΣΙΝ ἈΤΑΣΘΑΛΙῌΣΙΝ ὙΠΕΡΜΟΡΟΝ ἄλγε' ἔχουσιν.

Fortunam supra fatum posuit Lucilius:

Cui parilem fortuna *locum* fatumque *dedit* fors.

Ibi *fatum* pro *effectu*. E contra apud Apuleium in Hermetis Adloc. idem *fors* et *eventus*. pag. 101. Eventus *autem vel* fors *omnibus insunt permixta mundanis.* Ita fere apud Graecos *Τύχη* et *Εἱμαρμένη*. Seneca: Natura, fatum, fortuna, * casus, *sunt omnia unius et eiusdem dei nomina.* 4
immo potius actionum humanarum. *Quicquid gerimus fortuna vocatur.* Wasse.

Invenies. Manuscripta *invenias*, pro, invenire aliquis possit, *δυνητικῶς* ac per *ἑτέρωσιν*, quomodo et ex impressis quaedam. est autem multo elegantius, quam quod Gymnicus habet. Rivius. — Pro *contra* Lib. 1. 3. *cuncta*, male. Nostri omnes *contra*. Firmat Quintilianus Inst. I. 1. *Falsa enim est querela, paucissimis hominibus vim percipiendi quae tradantur esse concessam, plerosque vero laborem et tempora perdere.* Nam contra, *plures tarditate ingenii* reperias etc. deinde: *manifestum est, non naturam defecisse sed curam.* Vide Iug. LXXXVIII. Arnobium pag. 21. et 174. Lucretius I.

Illud in his rebus vereor ne forte rearis
Impia te rationis inire elementa, viamque
Endogredi sceleris; quod contra; *saepius olim*
Relligio peperit scelerosa atque impia facta.

Varro de L. Lat. VII. pag. 79. *Quae si essent, negant ullum casum duobus modeis debuisse dici*: quod fit contra. Iuven. IX. 10.

— — *certe modico contentus agebas*
Vernam equitem, conviva ioco mordente facetus,
Omnia nunc contra.

Lampridius Severo XXV. *Huius imperium incruentum quidam literis tradiderunt*, quod contra est. Adde Proculum VIII. Ep. Digest. I. Tit. VIII. lib. XLIV. Hieronymus Ep. XII. 1. vitio librarii praepositionem retinet: *aliis vero* e contra *videtur.* Rectius XVII. 3. *Venientem* contra *charta intelligit quaestionem.* Vel ergo delenda praepositio, vel scribendum *e contrario*, quomodo ille Epist. XLVIII. et Comment. in Esaiam cap. I. Denique ex voce *reperias* apud Quintilianum modo laudatum patet eius libros servasse *invenias*, licet e nostris Mart. Venet. Lib. 2. 3. Pemb. ex mala manu, item λ. ex correctione illud alterum servent. Marckii γ. *invenias*. recte. Pemb. pro *praestabilius* habet *praestantius*, uti et Reg. a quo abest *hominum*, non male, sequitur enim *mortalium*. B. Pub. *vitae*. Wasse.

Sed dux atque imperator vitae mortalium animus est. Aristoteles *Πολιτ. α.* animum patrifamilias, mentem imperatori aut regi aequiparat: *ἡ μὲν γὰρ*, inquit, *ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικὴν καὶ βασιλικήν.* Coler. — Apuleius in Apologia: *Regalis animi pars, ratione pollens, verticem hominis, velut arcem et regiam insedit.* Adde notam ad Catilinarii cap. 1. §. 2. Rup.

Qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur. Est in manuscripto quodam, *vi grassatur.* quomodo et Calepinus quispiam citat. verum priorem lectionem probandam magis esse duco. *grassatur* pro, toto impetu fertur, et quasi pleno gradu contendit. Rivius. — Vide Gellium XI. 2. Nonium et Festum voce. Gladiatoribus et sicariis in primis convenit; olim in bonam partem accipiebatur, vel pro *impetu viam affectare,* vel pro *ambulare* ἁπλῶς. unde Glossae ὀξυποδεῖν, βαδίζειν reddunt. Afranius Excepto: *Consimili* grassantur *via a quibus hic* est omnis cultus. Titinnius Veliterna: *Vende thensam ac mulos, sine eam pedibus* grassari. Plautus Bach. V. 2. 19. *non vides ut palantes solae liberae* grassentur? et Rud. I. 4. 31. Hoc significatu vocem usurpant Livius, Tacitus Hist. IV. 16. Silius I. 570. Wasse.

Pollens potensque. Ex formula veteri, quae apud Livium exstat lib. I. 24. *ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito quanto magis* potes pollesque. uti et VIII. 7. 53. *tantoque magis ferito.* Quo in loco pro *infensa* legerim, *adeo infense erat coorta plebs.* infra II. 30. *In eum Coss.* acrius coorti *sunt.* Plautus Asin. III. 3. 46. *Videtin' viginti minae quid* pollent, *quidve* possunt? Ad homines post Crispum traduxit Livius II. 34. *Cur Sicinnium* potentem pollentemque *video?* Drepanius Florus Hymn. trium P. *Hunc hominum genus* pollens *ratione* potenti. quid si *potensque?* Adde huc sis Arnobium IV. pag. 131. Senecam de Provid. II. Infra *fortunae eget* Reg. Marckii λ. Pemb. De hoc Anacoluthi genere optime Cl. Perizonius ad Sanctium pag. 833. Wasse.

5 * Neque Fortunae eget. Est in aliis perperam, ut opinor, *neque fortuna eget.* nam et idem alibi: *Maiores nostri P. C. neque consilii neque audaciae umquam eguere.* Cicero tamen ablativum fere huic verbo addit, sicuti et Sallustius interdum. quamquam ad Atticum Cicero, *Egeo consilii,* inquit. M. Cato apud Gellium, *Vitio vertunt,* inquit, *quia multa egeo.* accusativum huic verbo τῷ ἀρχαϊσμῷ addidit. Ne quid dissimulem tamen, est in manuscriptis uno excepto, *fortuna,* casu ablativo; et haud scio, an apiculus ille, quo fit diphthongus, perperam sit ibidem omissus. Rivius.

Aliasque bonas artes. Illud, quamvis leve, non tamen praetereundum esse duxi, *arteis* hic habere vetustos codices, non *artes*, idque Sallustianum magis. Sic postea, *quascumque urbeis et agros manu ceperat*, pro *urbes*, quod in pervulgatis exemplaribus est. Habet et Ascensianus codex, *ceterasque artis bonas,* ubi hodie fere, *aliasque bonas artes.* In manuscriptis τὸ *bonas* adiectivum post substantivum ponitur. Rivius. — Haec lectio in omnibus pervulgatis exemplaribus, et quatuor manu descriptis reperitur. Verum in duobus pervetustis libris *aliasque bonas artes* scriptum animadverti: quomodo et Donatus citat, Act. II. Scen. 2. in Eunuchum Terentii. Nos tamen hic vulgatam receptamque lectionem non mutavimus. Etenim apte sane quadrat cum illo Catilinarii loco: *Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque bonas artes subvertit.* Cypr. Popma.

Pessumdatus est. In Fabriciano, atque aliis quibusdam, divisim

legitur, *pessum datus.* quomodo Tacitus I. *Postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit.* Rivius. — Ita Rivius ex Fabriciano. In Glossario tamen veteri scribitur: *Pessundat,* βυθίζει, καταποντίζει. Et in eodem: *Pessum,* βυθρὸς καὶ βόθρος. Ibidem: καταβυθίζω, *demergo, pessundo.* Et: καταποντίζω, *demergo, perundo, pessundo.* Prudent. contra Symmachum: *pessum mergere.* Parum vulgo huius verbi vim assequuntur. Coler.

Vires, tempus, ingenium. Impressi quidam codices: *Vires, tempus, ingenium, aetas,* habent. Vincentius Castilioneus se dictionem *aetas* in nullis Mss. reperisse affirmat. Ego in duobus codicibus in pergameno descriptis inveni. quod lectorem admonere volui, etsi in contextum non receperim. Cypr. Popma.

Diffluxere. Sic in manuscriptis: ubi hodie fere *defluxere.* id recte, an secus, aliorum esto iudicium. Rivius. — Ita malui, hortatu membranarum plurium, ac notae primae, quam quomodo fere cusi, *defluxere.* quam vocem etiam reformandam videri Senecae Philosopho, fide codicum calamo exaratorum, monui in animadversionibus ad eundem scriptorem cap. 1. de Brevitate vitae. Grut. — Seneca de Brev. vitae: *Sed ubi per luxum et negligentiam defluit, nullae rei bonae impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus.* Putsch.

Quippe culpam auctores. Arond. lib. 3. Pemb. Cod. Tollii *quique*, unde ille *suam quisque* extundit, eleganter, quod servat Digb. Vide eum ad Auson. Eid. VI. 33. favet Aretinus Ep. VII. 4. *culpam auctores* quisque *suam ad negotia transferunt.* B. Pub. Venetae, Oxon. γ. λ. *quippe.* Wasse.

Auctores. Iucundiore vocum sonitu omnia procederent, si exturbaretur τὸ *actores,* ceu emblema interpolatorum, arbitrantium tale quid requiri * ob verbum numeri pluralis *transferunt.* quod falsum est. Gru- 6
terus. — Vide Notas ad Iug. XXXIV. Nostri fere *auctores.* supra pro *cupidinibus* Boetius Dial. II. in Porphyrium legisse videtur *libidinibus.* Wasse.

Tanta cura esset, quanto. Formam hanc servant optimae notae auctores. Caesar B. G. II. 11. tantam *eorum multitudinem nostri interfecerunt*, quantum *fuit diei spatium.* Plinius Paneg. LI. *Cum saevissimi Domini effigies* tanto *victimarum cruore coleretur*, quantum *ipse humani sanguinis profundebat.* Augustinus de Civ. D. III. 24. semibarbare: *Gracchi ipsius caput*, quantum *grave erat*, tanto *auri pondere Consuli vendidit.* Epit. Livii XXXVIII. *Cum Praetor Quaestores in bona eius publice possidenda misisset, non modo in iis nullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam* tantum *redactum*, quantae *summae erat damnatus.* Alius aeque elegans vocis *quanta* usus apud Livium I. 35. *praedaque inde* maiore, *quam* quanta *belli fama fuerat, revecta.* et lib. XXXVIII. maiore *inde animo pacis opera inchoata, quam* quanta *mole gesserant bella.* confer XXIX. 19. Lucanus I. 580. quanto *clamore cohortes Miscentur,* tantum *nox atra silentibus auris Editur.* Wasse.

Aliena ac nihil profutura. Et haec ex disciplina Philosopho-

rum, qui voce *alia* intelligunt *τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν*, bona fortunae, quae Epicteto teste sunt *ἀσθενῆ, δοῦλα, κωλυτὰ, ἈΛΛΟΤΡΙΑ.* Laertius VI. 103. *διαστρέφειν τοῖς ἈΛΛΟΤΡΙΟΙΣ*, supervacuis nempe ac nihil profuturis. Quo sensu Themistius Orat. IX. pag. 251. *τὰ λοιπὰ εἶναι δοκεῖ περιττὴ φιλοτιμία.* et Aristoteles de Rep. II. 8. *Ἱππόδαμος γενόμενος καὶ περὶ τὸν ἌΛΛΟΝ βίον περιττότερος διὰ φιλοτιμίαν.* Vid. Senecam de Brev. vitae V. 2. Iuvenal. IX. Idem X.

Ergo supervacua aut perniciosa petuntur.

Seneca Suasor. V. pag. 34. *Bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis;* pro re supervacua *et nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum.* Huc etiam spectat Arnobius pag. 76. *Non esse Deo a superiore prolata tam* supervacua, tam vana, *tam ad nullas pertinentia rationes,* quinimo et noxia, *et necessarias importantia laesiones.* Et nisi fallor, Seneca de Vita beat. *Nec sanus, cui* offutura *pro* optimis *appetuntur.* Confer Mamertum de statu Animae lib. I. pag. 721. et Petrarcham Epist. II. 10. Verba Sallustii, suppresso tamen eius nomine, sic citat Augustinus Epist. LIV. *Neque apud ipsos qui magno studio aliena ac nihil profutura,* multoque *etiam periculosa petunt.* Arond. et Reg. γ. λ. B. Pub. Bodl. *multoque* L. 3. *multaque* pro *aliena.* Reg. et Pemb. a manu prima *alia.* non bene. Cato de R. Rust. V. *opere bene exerceat, facilius* malo *et* alieno *prohibebit.* WASSE.

NEQUE REGERENTUR MAGIS, QUAM REGERENT CASUS. Ita manuscripta volumina, contra quam hodie legitur; ut subaudias, *casibus.* idque magis brevitati Sallustianae convenit. quale propemodum est illud apud Plinium libr. VII. de Cicerone, *Omnium triumphorum lauream adepte maiorum.* nam subauditur, *laurea.* quod q [illegible]m non attendentes, neque rationem breviloquentiae Plinianae habentes, triumphorum pro omni triumpho positum per enallagen existimarunt. In Merseburgensi est, *neque regerentur magis quam ipsi regerent casus.* RIVIUS. — Vocem *casus* puto esse alienigenam et irreptitiam. Sic paullo post: *Agit atque habet cuncta neque ipse habetur.* COLER. — Quidam in suis MSS. libris dativum, *casibus*, deesse refert. Ego consentientibus antiquis libris, eum minime delendum censeo. In uno tamen MS. permutato verborum ordine legitur: *Neque casibus regenerentur magis, quam regerent casus.* C. POPMA. — Et hoc recte Carrio, iuxtaque praescriptum MSS. plerorumque Pall. Male editi prius, *neque regerentur magis a casibus, quam regerent casus;* aut, *neque regerentur magis a casibus.* videatur Rivius. nam Popmae libri sane aetatem suam verae musteam nimis turpiter detegunt, dum stant ab olim vulgatis. GRUT. — Spectat Auctor illa Artabani apud Herodotum VII. 49. *αἱ συμφοραὶ τῶν ἀνθρώπων ἄρχουσι, καὶ οὐκὶ ὥνθρωποι τῶν συμφορῶν.* Seneca de Consol. ad Marc. *desi-*
7 *nat dolor qui perit, quare* regamus, *nec nos ista * vis transverses auferat.*
Casus hoc loco, non *τύχη*, sed *ἡ κατὰ τύχην ἔκβασις, συμφορά.* unde Ammianus XV. 5. *moderatrix humanorum* casuum Fortuna. Vide Aristotelem II. *φυσικῆς ἀκροάσεως.* WASSE.

UBI PRO MORTALIBUS, GLORIA etc. Comm. *uti*, quod etiam in Pall. sexto, ac nono; neque divertit decimus, nisi quatenus expresserit

litera minus, *ut.* GRUT. — Nostri et Oxonienses *ubi*, eleganter, pro *in qua magnitudine.* Plautus Asin. IV. 1. 21. *Ne illi sit cera*, ubi *facere possit literas.* Epid. III. 3. 1. *Non oris caussa modo homines aequum fuit Sibi habere speculum*, ubi *os contemplarent suum: Sed qui perspicere possent cor sapientiae.* et alibi. Terent. Eunuch. III. 20. *Sive adeo digna res est,* ubi *tu nervos intendas tuos.* et Heaut. IV. 6. 8. Adde Eutropium IV. 5. Horat. Sat. I. 3. 60. Virg. Eclog. IX. 60. WASSE.

CAP. II.

COMPOSITUM EX CORPORE ET ANIMO. Lucilius lib. XXVI. *Principio Physici omnes homines ex anima et corpore constare dicunt.* Tertullianus lib. de poenitentia *ex corpore et spiritu* dicit. COLER. — Codex B. Pub. haec verba non agnoscit. Plutarchus in Quaest. Platon. pag. 1002. ea legisse videtur: *Ἐν ᾧ καίπερ ἡμῶν ἑκάστου συνεστῶτος ἔκ τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, μικρόν ἐστι τὸ ἡγεμονικὸν καὶ νοερὸν ἐν πολλῷ τῷ τῆς σαρκὸς ὄγκῳ κεκρυμμένον.* Pall. Digb. L. 3. B. Pub. omittunt *nostra.* Regio deest *omnia;* neque ea voce opus est, cum praecesserit, *res cunctae.* infra: *caeterum studia omnia nostra sicut a. i. s.* Servius ad Aen. IX. 96. WASSE.

INGENII EGREGIA FACINORA INMORTALIA SUNT. Quae huc pertinent, congessimus ad Catilinarii cap. I. §. 3. RUPERT.

POSTREMO CORPORIS ET FORTUNAE BONORUM etc. Tota ista periodo nihil fere dicit quam superiore: quod iterum moneo, ne nimiam auctoris brevitatem sitam putent magistelli nostri in parsimonia verborum. GRUT.

OMNIAQUE ORTA OCCIDUNT. Cassius Hemina: *Quae nata sunt, ea omnia denasci aiunt.* Sallustius igitur scripserit potius: *Omnia quae orta occidunt et aucta senescunt.* Sed hoc ab Epicuro sumsit Sallustius, et repetivit in Historia: *Orta omnia intereunt.* Sanctus etiam Cyprianus contra Demetr. *Haec sententia mundo data est, haec Dei lex est, ut omnia orta occidant, et aucta senescant; ut infirmentur fortia, et cum deminuta fuerint, finiantur.* Iunius Philargyrius ad illum versum Virgilii,

Non alios prima crescentis origine mundi,

sic scribit: *Si crescit mundus, deficit; in quo videtur secutus Epicurum, qui ait: omnia quae orta occidunt et aucta senescunt.* Quare de industria interpres Sallustii verba usurpavit, qui et ipse studio hoc ex hortis Epicuri suae historiae inseruit. COLER. — Nihil hic opus lectione codicis Rittershusiani, *omniaque orta,* cum clara sint omnia, et lectio vulgata magis cohaereat. Minucius Octavio: *Quis enim sapientum dubitat, quis ignorat, omnia quae orta sunt occidere, quae facta sunt interire.* Graecorum *παροιμία: Πᾶν τὸ γενόμενον κατθανεῖν ὀφείλεται.* PUTSCH. —
Eryc. Putean. in lib. 1. Hist. Insubr. pag. 29. n. 1. et pag. 30. RUPERT. —
Marcus Imp. IV. 23. * *Ἐκ σοῦ, ὦ κόσμε, πάντα· ἐν σοὶ πάντα· εἰς σὲ* 8
πάντα. Cyprianus ad Demetr. *Haec sententia mundo data est, haec Dei lex est, ut* omnia orta occidant et aucta senescant, *et infirmentur fortia, et magna minuantur, et cum infirmata et diminuta fuerunt firmentur.* pro

omnia D. Augustinus Epist. VII. XXVIII. legit *corpora orta*, sed memoriae vitio. Vide Philargyrium ad Georg. II. Basilium Homil. VI. in Hexaem. Varronem de L. Lat. IV. pag. 18. Iosephum B. Iud. III. Wasse.

Animus incorruptus, aeternus. Ovid. lib. III. Tristium:

— — — nil non mortale tenemus,
Pectoris exceptis ingeniique bonis.

Vid. Lindenbr. ad Catull. pag. 326. Seneca Consol. ad Helv. cap. II. *Corpusculum hoc, custodia et vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus ipse sacer et aeternus est, et cui non possunt iniici manus.* Fr. Petrarcha de Remed. utriusque fortunae lib I. dial. 5. *Crede mihi, nullae tantae usquam corporum vires, quae vel labore immodico, vel morbo acri, vel cuncta vincente senio non frangantur. Infatigabilis et invicta vis animi est.* Denique huc pertinet adhortatio Taciti cap. 46. ad filiam uxoremque Agricolae: patris et mariti defuncti memoriam ita venerentur, *ut omnia eius dicta factaque memori mente secum revolvant, et animi potius, quam corporis eius, formam sibi contemplandam proponant.* Rationem sumit a collatione inter simulacrum vultus, et formam mentis. *Quamvis enim nolit intercedere imaginibus*, hoc est, quamvis obstare vel impedire nolit, quo minus imago Agricolae marmore aut aere fingatur: *tamen corporis illas imagines, animi formis longe postponendas esse, eo quod illae fluxae sunt et mortales, hae vero aeternae.* Rupert.

Rector humani generis. Ita Philosophi aliique πανδημεί. in primis autem Pythagoras: Ἡ*ΝΙΟΧΟΝ ΓΝΩΜΗΝ* στήσας καθυπέρθεν ἀρίστην, Ἢν ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθῃς, Ἔσσεαι ἀθάνατος, θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός. Hinc Columella III. 10. *Videmus hominibus inspiratam velut AURIGAM* rectricemque *membrorum animam.* Hierocles: ἡνίοχον γνώμην προσηγόρησεν, ὡς ἐφεστάναι πεφυκότα, τῇ τοῦ ὀχήματος εὐταξίᾳ. Demosthenes Orat. Amator. pag. 162. Ἅπαντα θνητά ἐστι, καὶ τῇ ΔΙΑΝΟΙΑι ΔΟΥΛΕΥΕΙΝ εἴωθε, τὴν δ' ἘΠΙΣΤΑΤΟΥΣΑΝ μὲν τῶν ἄλλων, συνδιατελοῦσαν δὲ τοῖς ἔχουσιν, ὅλου ἩΓΕΜΟΝΕΥΟΥΣΑΝ τοῦ βίου etc. Cui loco geminus plane germanus exstat apud Isocratem Evag. pag. 388. Platoni vero Νοῦς ἘΠΙΒΗΤΩΡ, τὸ θυμικὸν καὶ τὸ θυμητικὸν eius quasi equi quos moderatur. Isidorus Pelusiota II. 107. Χρὴ τὸν ΝΟΥΝ οἷα ΒΑΣΙΛΕΑ ἈΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ λογισμοὺς φοβεροὺς, καὶ πάντοθεν ὅπλοις πεφραγμένους πρὸς τὰς τῶν αἰσθήσεων καταπέμψας πύλας προαπαντησομένους, καὶ προλοχιοῦντας, καὶ εἴρξοντας τοὺς πολεμίους, καὶ μὴ πρῶτον συγχωρήσαντας τὴν εἴσοδον, ὕστερον ἀμφήριστον ἀναδέχεσθαι μάχην. Terentius Hec. III. 1. *quia enim qui eos* gubernat animus, *infirmum gerunt.* Dominatur *corpore toto:* inquit Lucretius. Apuleius de Dogm. Pl. pag. 255. ed. Colvianae: *Animam vero animantium omnium non corpoream esse, nec sane perituram, cum corpore fuerit absoluta, omniumque gignentium esse seniorem: atque ideo et* imperare *et* regere *ea, quorum curam fuerit diligentiamque secuta: ipsamque semper et per se moveri*, agitatricem *aliorum.* Noster: animae imperio, *corporis servitio magis utimur.* quomodo citant Hieronymus adv.

Iovin. II. 8. et suppresso auctore Augustinus Epist. LXIII. Uterque, ut id obiter moneam, voces *commune cum* agnoscunt. Idem de Civ. D. II. 6. *Non in domo atque pecunia, non denique in ipso corpore, quod menti subditur, sed in ipsa mente, in ipso* rectore *carnis* animo. Vide omnino Cic. Tusc. II. 20. Chalcidium, Plutarchum Quaest. Platon. pag. 102. Lipsium Manuduct. Stoic. III. 19. Male itaque per voces *agit atque habet cuncta*, Crispinus intelligit vastitatem animae qua cuncta complectitur, quasi auctor non tam dignitatem et imperium eius quam memoriam celebraret. Wasse.

Agit atque habet cuncta, neque ipse habetur. Sic Aristot. περιέχει in Categoriis, et Cicero lib. IX. epist. ult. ad Famil. de Aristippo Socratico Philosopho. Ciaccon. — Verbum *habet* et *habetur* eodem, quo Graeci sensu, Sallustius usurpavit, apud quos notum est illud Demosthenis: * ἔχω τὴν Λαΐδα καὶ οὐκ ἔχομαι. Ursin. — Et il- 9
lud Demosthenis: ἔχω τὴν Λαΐδα καὶ οὐκ ἔχομαι. vide Florum IV. 2. Tacit. II. 10. Ovid. Met. *qui vos* habeoque regoque. et form. Aquil. L. XVIII. H. de Acceptil. Ulpian. in L. Praetor ait H. *ne quid in loco. Neque* usus est, non praecedente *nec*, eleganter Plaut. Amph. *Quippe illi iniqui ius ignorant* neque *tenent.* vide Iug. LXXXVI. Caesar B. Gall. V. 7. *si vim faciat*, neque *pareat*, *interfici iubet.* Metaphrastes: εἰ βίαν ποιήσειε, καὶ οὐ πειθαρχήσειεν, αὐτὸν ἀποκτείνειν ἐπιτείλας. Wasse.

Dediti corporis gaudiis. Sic in orat. de Republ. ordinanda: *omissis pecuniae et corporis gaudiis.* Ciaccon. — Videri posset manasse a glossatoribus, *dediti corporis gaudiis*, nisi de industria opponeret *ingenio.* Grut.

Amplius aliud. Bodl. *aliquid*, male. Infra: *mortalium est.* abest L. 3. verbum substantivum. pro *per luxum* pessime Mart. *per lusum.* caeterum Accus. cum praepos. *per*, pro sexto casu eleganter. Ita Silius XIV. 454.

— — — — bonus ille per artem
Crudo luctari pelago atque exire procellas.

Wasse.

Incultu. Gifan. Ind. Lucret. in *Intactus*, et in *Non-sensus.* Rupert.

Variaeque artes sint animi. Est in manuscriptis et impressis vetustioribus, *tam multae variaeque sint artes animi*, id mollius est, alioqui sibilum efficit inamoenum et insuavem τὸ *s* in priore voce extremum, in insequente primum. Rivius.

Summa claritudo. Prima vox abest Regio, neque apud Tacitum aliosque Sallustianae dictionis aemulos invenitur. Hegesippus V. 53. *Nec dehonestare veteris indolis* claritudinem. Codices tamen retinent, idque rectissime. Sisennam ille sequitur, cuius λείψανα in calce Operis damus. *Quod fortasse ex voluntate sua*, summa *cum* claritudine *celeriter confecisset.* servat etiam Nonius pag. 82. Infra: *praeclara facies.* vide Isidorum Pelusiotam Ep. III. 143. pro *quoniam* Nonius pag. 82. habet

quum praesertim. et Palmerius ex Thosano pro *cupiunda* reponit *competenda.* illum vide. WASSE.

CAP. III.

VERUM EX HIS MAGISTRATUS. Multum in connexione horum sudat Andr. Schottus I. Quaest. Tull. XIX. qui liber, quum a mala manu subtractus sit, sententiam eius proponere nunc non licet. Mihi Sallustius hoc videtur velle: Inter artes animi nonnullae ad Rempublicam conferuntur. (*etiam in bello plurimum ingenium posse*, dixit in Catilinario cap. II. §. 2.) Sed ea est meď tempore sinisteritas, ut viro prudenti Respublica omnino deserenda sit. Si bene imperas, ecquod praemium virtutis habes? Si male, si per fraudem ius sive potestas est, quomodo tutus esse potes? quomodo honestus? Si bene imperas, necesse est unguem figere in ulceribus civium, quae quum iam vetera sint, diaeta curari non possunt, sed chirurgia opus habent. Ceterum chirurgia nunc uti, importunum est ac periculosum. Quis enim nescit, subitam hanc reformationem, uti nunc loquimur, excipere caedem, fugam, alia hostilia? Quod si vim nullam emendandis moribus adhibes, frustra eos incusabis; fatigaberis ac praeter odium nihil reportabis. Quamobrem minime cupienda est cura Reipublicae, nisi forte ad stabiliendam paucorum potentiam decus ac libertatem quis suam vult prodigere, impendere. Ita discussis verborum nebulis, apparet pulcerrimarum sententiarum lux; quarum prima: *fraude grassantes ad magistratus, neque tutos esse neque honestos.* Sic Curt. lib. X. cap. 1. §. 6. *Nulla potentia, scelere quae-*
10 *sita, cuiquam * est diuturna.* Hoc est, tuta sunt scelera ad tempus, non in perpetuum; quemadmodum et honesta, quamdiu tuta. Notum illud Senecae in Hippolyto:

Honesta quaedam scelera successus facit.

et in Hercule furente:

— — — *prosperum ac felix scelus*
Virtus vocatur.

Omnia haec ad tempus fieri solent; et tandem, qui scelus fecit, vel ab omnibus scelestus audit, vel scelus condigno supplicio luit. *Est enim profecto Deus, qui quae nos gerimus, auditque et videt:* ut ait ille. Secunda: *Vi regere patriam, quanquam et possis, et delicta corrigas, tamen importunum esse.* Sane non placet ob id L. Cornelius Sylla, qui interrogatus, quid ita armatus patriam peteret? respondit: *ἐλευθερώσων ἀπὸ τῶν τυραννούντων, ut eam a tyrannis liberem.* Melius Ambrosius II. de Off. cap. 2. *Adiuvat hoc quoque ad profectum bonae existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest: ne videamur iactantiae magis facere causa, quam misericordiae, et graviora inferre vulnera, dum minoribus mederi desideramus.* Tertia: *extremae dementiae esse, frustra niti, neque aliud se fatigando, nisi odium quaerere.* Hanc multis illustravimus ad Catilinarii cap. LII. §. 4. Expressit autem Sallustius hic verba Platonis in epist. ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis esse putat: *Ἐὰν δέ τις ἀκούσας ταῦτα εἴπῃ, Πλάτων, ὡς ἔοικε, προςποιεῖται μὲν τὰ δημοκρατίᾳ ξυμφέροντα εἰδέναι· ἐξὸν δὲ ἐν τῷ δήμῳ λέγειν, καὶ συμβουλεύειν αὐτῷ τὰ βέλτιστα, οὐ πώποτε ἀναστὰς ἐφθέγξατο· πρὸς ταῦτ' εἰπεῖν ἐστὶν ὅτι Πλάτων ὀψὲ ἐν τῇ πατρίδι γέγονε, καὶ τὸν δῆμον κατέλαβεν ἤδη πρεσβύτερον, καὶ εἰθισμένον ὑπὸ τῶν ἔμπροσθεν, πολλὰ καὶ ἀνόμοια τῇ ἐκείνου ξυμβουλῇ πράττειν. Ἐπεὶ πάντων ἂν ἥδιστα, καθάπερ πατρὶ, συνεβούλευσεν αὐτῷ, εἰ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύειν ᾤετο, πλέον δὲ οὐδὲν ποιήσειν.* Adde Ritt. lib. VI. Sacr. Lect. cap. 9. Quarta: *inhonestam et perniciosam lubidinem esse, potentiae paucorum decus atque libertatem suam gratificari.* Eam in Fratre suo Flavio notasse Arminium, observavimus ad Flori lib. I. cap. 26. §. 6. Hodie quantus numerus sumus, qui servitutem emimus, vel proprio iumento accersimus? Ex quo tempore cecidit Roma, calcatum orbis caput, florentissima regnorum moles sparsa, dissipata, floruimus Germani, artibus, viris, armis, opibus felicissimi, magnifici, superbi dicebamur: omnes loqui decus Germaniae, sed hoc in dedecus vertere mox ipsi properavimus. O quanta tyrannidis violentia, quanta suppliciorum imminet ferocitas! Ipsi carnifices nobis, ipsi rei sumus: ipsi fovemus, et amamus cruciatus nostros. Impositi enim sunt provinciis homines externi, sed a nobis: animis ipsis compedes iniecit callidum exitioque bonorum repertum genus, sed quos ipsi fabricavimus. Plura per eos non licet addere, qui ruinam gentis acerrimae in augmentum sui accipiunt. RUPERT.

IMPERIA. Noto *imperium* etiam Rempublicam dici. Glossarium: *Civile imperium*, πολίτεια.

CUPIENDA VIDETUR. Palmerius ex libro Thosano legit: *capienda.* Retineri tamen opinor salva et incorrupta Latinitate *cupiendi* verbum potest. COLER.

NEQUE ILLI QUIBUS PER FRAUDEM IUS FUIT. Im manuscriptis duobus est, *quibus per fraudem is fuit.* pro, quibus honos per fraudem contigit. Exemplar Ascensianum et Beroaldinum, *quibus per fraudem concessum ius fuit.* nisi quis pro *imperio potestateque publica*, *ius* accipere velit. *τὸ utique* non habent codices in pergamenis descripti, tametsi non me fugit, apud Ciceronem aliquoties hanc particulam reperiri, cum primis ad Atticum. sed et Mersebargense exemplar eam habet, et impressa cuncta quotquot ipse viderim. RIVIUS. — Sic omnes habent impressi libri, quos viderim, neque aliter manuscripti quidam. In uno peranti-quo libro scriptum comperi: *Neque illis quibus per fraudem concessum ius fuit.* quam lectionem quamvis non probem, silentio tamen praeterire nolui, praesertim cum eam et Ascensianus et Beroaldinus codex agnoscant. CYPR. POPMA. — MSS. optimis principio fuit, *fraudem iis fuit*, correctumque inde, *is fuit*, aut *ius fuit*, vel certe, *vis fuit.* GRUT. — Non reiicienda emendatio, *quibus per fraudem is* (scilicet honor) *fuit.* RUPERT.

* TUTI AUT EO. Sic iterum iidem meliores, uti placuerat Carrioni, 11
non, *utique tuti aut eo*, quae mox attexta antiquitus cusis, ut et chirographis aetatis recentis. GRUT. — L. 3. Reg. Pemb. B. Pub. Bodl. γ. λ. Mart. Venet. *utique tuti.* B. Pub. vocem *ius* omittit, ut sit sensus:

neque illi quibus fraude partus honos. Et hoc est quod infra dicit cap. IV. *furtim et per latrocinia potius quam bonis artibus, ad imperia et honores nituntur.* WASSE.

VI QUIDEM REGERE PATRIAM AUT PARENTES. Sumsit hoc a Platone in epistola longa ad Dionis propinquos: *Πατέρα δὲ ἢ μητέρα οὐχ ὅσιον ἡγοῦμαι προσβιάζεσθαι, μὴ νόσῳ παραφροσύνης ἐχομένους. ἐὰν δὲ τινὰ καθεστῶτα ζῶσι βίον ἑαυτοῖς ἀρέσκοντα, ἐμοὶ δὲ μὴ, μήτε ἀπεχθάνεσθαι, μάτην νουθετοῦντα· βίαν δὲ πατρίδι πολιτείας μεταβολῆς μὴ προσφέρειν, ὅταν ἄνευ φυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μὴ δυνατὸν ᾖ γίνεσθαι τὴν ἀρίστην.* et ex V. de Legibus: *Πατρίδος δὲ οὔσης τῆς χώρας θεραπεύειν αὐτὴν δεῖ μειζόνως, ἢ μητέρα παῖδας.* Quam sententiam expressit idem Plato in Critone, his verbis: *Πανταχοῦ ποιητέον, ὃ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις τε καὶ ἡ πατρίς· ἢ πείθειν αὐτὴν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε· βιάζεσθαι δὲ οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα, οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα.* Hunc Platonis locum Cicero cum significare vellet, sic ait in Epistola ad Fam. I. 9. *Id enim iubet idem ille Plato, quem ego auctorem vehementer sequor; tantum contendere in Republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriae adferre oportere.* Et libro I. de Republica apud Nonium: *Sed quoniam plurima beneficia continet patria, et est antiquior parens, quam si quis, ut aiunt, creaverit, maior ei profecto quam parenti debetur gratia.* ALD. MANUT.

ET POSSIS ET DELICTA CORRIGAS. Tollius ad Ausonium Ep. IV. 66. ex coniectura legit *prosis*, sed contra Codices universos. Arondel. voce auctior habet *possis* facere, unde palam est, interpretem illum haud agnovisse illud *prosis*. Praeterea sequitur, *frustra autem niti*, quod melius opponitur τῷ *possis*. *Corrigere* hoc loco, per tralationem, *emendare* penitus; plus enim valet quam leviter inflectere, ut ex Cic. pro Murena patet. et cum voce *emendare* apud eundem Acad. I. 5. Tacitum XV. 5. Capitolinum in Antonin. XXVII. Ammianum XV. 1. Sidonium Ep. IV. 23. Primario significatu valet, *inclinatum dirigere*, et, *rectum facere*. Cato de Re Rust. cap. 33. *Quae iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leviter*, corrigitoque *uti* recte spectent. Adde Columellam IV. 26. Macrobium Sat. II. 4. Plinius Ep. V. 21. *Invenimus qui* curva corrigerent. atque ita Seneca in Ἀπολ. Plinius Hist. Nat. VII. 20. *C. Milonem athletam, cum constitisset, nemo vestigio educebat: malum tenenti* nemo digitum corrigebat. VII. 52. *Conversione vulvae, quae si* corrigatur etc. et alibi saepe. Petronius pag. 191. *Sustulit phialam de terra: conlisa erat, tamquam vasum aeneum; deinde martulum de sinu protulit, et phialam otio belle* correxit. sic *corrigere aedificia* L. LVII. *D. locati Domum.* Cum praep. quae normam aut amussim denotet, utitur Varro de L. Lat. pag. 102. *una* corrigimus, *et* ad consuetudinem *communem, et* ad *aliorum Tricliniorum analogias.* Inde *rectus ad ingenium bonum*, idem apud Plautum valet atque, tali ingenio accommodum; aliter paullo idem Trin. I. 2. *Quin eam* restituis? *quis* ad frugem corrigis? *Corrigere* etiam figurate, pro *delere*, *expiare*, apud Iustinum XXXV. 2. *veterem patris* offensam *novis* meritis correcturi. Apud infimae Latinitatis auctores pro *regere* et *gubernare* aliquando venit

Theodosianis temporibus, in Lapide quem exhibet Reinesius III. 63. visitur: CORRECTOR APULIAE ET CALABRIAE. Talem *Corrigidore* nominant Hispani, teste ad Ausonium Vineto. A. Victor Caes. XXXIX. *Is cum Venetos* correctura ageret. Tandem acceperunt et Graeci. Iustinian. Novell. *Κοῤῥέκτωριαὶ Ἀρχαί.* Maluit autem *ἐπιτροπεύειν* Eutrop. Metaphrastes IX. 9. Graeci veteres *ὀρθόω* et ex eo compositis ad hunc modum utuntur. Plato Polit. I. *Τὰ ἀλλότρια κακὰ μεταχειρίζεσθαι* ἈΝΟΡΘΟΥΝΤΑ.* 12
Aristoteles: *Οὐκ ἔστιν ἔλαττον ἔργον ἘΠΑΝΟΡΘΩΣΑΙ τὴν πολιτείαν τὴν διεφθαρμένην, ἢ κατασκευάζειν ἐξ ἀρχῆς.* Isocrates Archid. *Τὰς τοιαύτας συμφορὰς αἱ πόλεις ἐπανορθοῦνται πολιτείᾳ χρηστῇ.* Sensum hunc ita extulit Noster Fr. VI. 40. *Neque quisquam te ad crudeles poenas et acerba iudicia invocat, quibus civitas vastatur magis quam corrigitur.* Infra pro *neque aliud se* Aretinus Epist. IV. 4. *nec aliud se.* At longe elegantius D. Hieronymus Epist. CIX. *neque aliud fatigando*, omisso utroque, ut subintelligas *sese aliosque.* quomodo locutus est Auctor Iugurth. LXXVI. *Marium*, fatigantem *de profectione* etc. *domum dimittit.* ita libri omnes. Postremo huius sententiae auctor est, non tam Plato quam Pythagoras, qui, referente Stobaeo XXXVIII. *ἐρωτηθεὶς, πῶς δεῖ ἀγνωμονούσῃ πατρίδι προσφέρεσθαι, εἶπεν, ὡς μητρί.* Confer Hieroclem apud eundem pag. 228. et Xenoph. Memorab. Socrat. I. Iamblichus, quem nuper edidit Cl. Ludolphus Neocorus: *Παντοίων τε μάλιστα σοφῶν ἐπιήρανος ἔργων.* de Vita Pythag. Num. 176. *τὸ μένειν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσί τε καὶ νομίμοις, ἐδοκίμαζον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι*, (illi nempe qui ex Pythagorae Schola prodierunt, Charondas, Timaratus, Helicaon, Aristocrates,) *κἂν ᾖ μικρῷ χείρω ἑτέρων. Τὸ γὰρ ῥᾳδίως ἀποπηδᾶν ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων νόμων, καὶ οἰκείους καινοτομίας, οὐδαμῶς εἶναι σύμφορον καὶ σωτήριον.* et infra: *Τὸν αὐτὸν δ' εἶναι λόγον καὶ περὶ τῆς ἑτέρας ἀρχῆς· οὔτε γὰρ οἰκίαν εὖ ποτε ἂν οἰκισθῆναι, μὴ ἐπάρξαντος ἀληθινοῦ ἄρχοντος, τῆς ἀρχῆς τε ἑκουσίως.* Huc pertinet eius Symbolum *Στέφανόν τε μὴ τίλλειν, τουτέστιν*, inquit Porphyrius, *τοὺς νόμους μὴ λυμαίνεσθαι.* illud item Plutarchi pag. 792. *ἡ πατρὶς καὶ μητρὶς πρεσβύτερα καὶ μείζονα δίκαια γονέων ἔχουσα.* Ciceronis: Patria *praestat omnibus officiis.* et Offic. I. *cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates Patria una complexa est.* WASSE.

CAEDEM, FUGAM, ALIAQUE HOSTILIA. In vetere codice additur vox *incendia* etc. et legitur: *Caedem, fugam, incendia, aliaque horribilia.* et sic supra in Bell. Catil. dixit: *caedem, incendia, aliaque belli facinora.* CIACC. et URSIN. — Dictionem *incendia* hoc loco restituimus, a librario properante, vel aliud agente, in omnibus editionibus omissam; eamque addendam esse intelliges, si praecedentia cum sequentibus conferas, et locum accurate totum excutias. C. POPMA. — Intrudi cuperet Popma, *incendia*; annuitque ferme Ursinus ac Ciacconius. Verum cum in nullo extet Pall. aliorumve, imo ne in editionibus quidem exoletis, valeat; adversatur sane menti auctoris, quicquid illi dicant, neque unquam auditum incendiis quem grassatum ad emendationem morum. GRUTER.

FRUSTRA NITI, NEQUE. Plato in Epistola ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis esse putat: *Εἰ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύειν ᾤετο, πλέον δὲ οὐδὲν ποιήσειν.* A. MANUTIUS.

SE FATIGANDO. Naz. *sese*, quod aptius sonat. GRUTER.

POTENTIAE PAUCORUM DECUS A. L. S. GRATIFICARI. Tacit. IV. *Odiis Seiani per decus suum gratificabatur.* CIACCON. — Illud *gratificari* varie exponunt Commentarii. Soldus coniungit, *libido gratificari*, et exponit, *libido gratificandi.* Badius addit in expositione sua verbum *velint*, quod nulli contextus habent; sed subiungit: *Si ordo hic est, Libido tenet gratificari, ponitur more Graecorum pro gratificandi, sin, Libido tenet gratificari, tenet* ponitur quasi pro *cogit.* Haec ille. Ego puto ordinem esse: *Nisi forte quem inhonesta et perniciosa libido tenet gratificari*, id est, gratis donare, *decus atque libertatem suam potentiae paucorum.* quasi diceret: quos iuvat fieri mancipia. GLAREANUS. — Gratificor Glossae προς-
13 χαρίζομαι, χαρίζομαι. Livius V. 9. *Neque enim eos aut vitae * ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat; praeterquam quod gratificantes Patribus, rogationi Trib. intercessissent.* et casu adiuncto, ut apud Nostrum XXI. 9. *Ut praepararent suorum animos, ne quid pars altera* gratificari *pro Romanis posset.* Annales libri apud Plinium N. Histor. XXXIV. 6. *quod* campum *Tiberinum* gratificata *esset ea* (Suffetia virgo Vestalis) *populo.* Habes apud eundem XXI. §. 8. *gratificationem.* Hac voce pro *favere* aut rem *gratam facere* semper utitur Cicero. Vide L. XXII. §. *iubet.* D. ab L. Iul. de Adulter. WASSE.

CAP. IV.

MEMORIA RERUM GESTARUM. Quae et *gesta* dicuntur. Vet. Glossarium: *Gesta, πεπραγμένα, χειρισθέντα, ὑπομνήματα.* Res gestas qui describebant, vocabantur *auctores rerum*, aut potius, ut ego apud Sallustium et Tacitum legendum crediderim, *actores rerum.* Glossarium illud, vere doctorum hominum deliciae: *Actuarius, ὑπομνηματογράφος.* Et *ὑπόμνημα, actum.* Non possum quin huc apponam et emendem eximium Tuberonis locum lib. I. apud Nonium: *Si quid a parentibus acceptum protinus antique memoriae tradiderunt.* lego: *protinus antiqui.* Tangit enim priscos illos scriptores, qui nimis creduli et faciles fuerint, et fabulosa quaeque memoriae tradiderint. COLERUS.

MULTI DIXERE. Non insuave quidem auribus Cod. Bongarsii, *quia multi multa dixere*, sed ambigas an id additamenti requirat contextus. GRUTER.

STUDIUM MEUM. Studium ex mente Ciceronis est, *animi assidua et vehemens, ad aliquam rem applicata, magna cum voluptate occupatio:* unde ad artes infinitas extenditur. Terent. *Ut animum* ad aliquod studium *adiungant, aut equos alere* etc. Studium linguae Propert. III. 20. Non ergo inepte reddunt Glossae *ἐπιτήδευμα*, quod ad canes transtulit Xenophon, *κύνας ἐπιτηδευομένας.* Plato etiam in Axiocho *ἐπιτήδευσιν* et *τέχνην* coniungit. Hunc Sallustii locum spectat Tacitus An. XIV. 43. *Non quia dubitarim super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum*

et quae converterentur in deterius mutari; sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. Unde suspicari libet illum non invenisse in suo libro vocem *laudando.* Idem de Hieronymo dictum velim. ita enim ille Praef. ad lib. de Nomin. Hebr. *Non quod* studium meum *insolenter* extollam. Neque eo pacto locutus alibi Noster, sed vel, *oratione, verbis, extollere:* vel simpliciter, *tollere, extollere:* vel denique *ad coelum tollere*, sine ablativo. At Codices receptam lectionem tuentur; quibus accedunt Auctor ad Herenn. lib. I. §. 5. *A rebus ipsis benivolum efficiemus auditorem, si nostram caussam* laudando extollemus. et Cicero Parad. *An quisquam in potiundis voluptatibus* gloriando *se et praedicatione* extollit. Idem fecere ac Sophistae: Themist. Orat. IV. *παραπετάσματα ποιεῖσθαι τὰς τέχνας.* contra Flacci praeceptum: Nec tua laudabis studia: *aut aliena reprendes.* Adde eundem in Harusp. Resp. et confer Polybium I. 1. quem sequi videtur Crispus, et Artemidorum in operis initio. WASSE.

TAMQUE UTILI. Palmerius ait in vet. lib. esse *tamque utibili.* Ita locutus Terentius in Phormione. Plautus Milite: *Magis ad rem non potest esse utibile.* COLER.

* SALUTARE PLEBEM ET CONVIVIIS GRATIAM QUAERERE. Acriter 14
perstringit servitia senatus. Romae, nisi per indigna, ad dignitates pervenire vix licebat. Id quod et Seneca alicubi significat, et hic locus Epicteti ingerit e lib. III. Dissert. 26. *Si militavero*, inquit, *liberabor malis omnibus. Militat igitur, fert ea, quae servus aliquis verbero: ac nihilosecius alteram tertiamque militiam postulat. Deinde cum ipsum Colophonem imposuerit, et factus fuerit ordinis Senatorii, tunc incipit servus esse: quum in curiam ingreditur, pulcerrimam servitutem servit.* Ceterum de istis sic iudico cum eodem Seneca: *Nulla est turpior, quam voluntaria servitus.* RUPERT. — De Pompeio Magno Rutilius Rufus apud Charisium lib. II. *Pompeius elaboravit, uti populum Romanum nosset, eumque artificiose salutaret.* Vide Fragm. Histor. Vet. infra Tom. II. pag. 231. HAVERC.

CONVIVIIS GLORIAM QUAERERE. In MSS. est: *conviviis gratiam quaerere.* pro *colligere gratiam, et captare atque aucupari favorem et benevolentiam multitudinis, apparandis conviviis.* sed nec *gloriam* repudio, etenim apte sane quadrat. Quod si *gratiam* legere malis, id quod mihi magis arridet, ad liberalitatem et benignitatem opulentorum: sin *gloriam*, ad magnificentiam et splendorem spectabis; nam et qui convivia libenter exhibent, aut epulum vulgo dant, *gratiam:* qui laute et sumptuoso apparatu, *gloriam* consequi solent. Intelliges autem hunc locum de publicis conviviis, quibus multitudinis studium et amorem sibi homines ambitiosi conciliabant; qua de re Cicero in oratione pro L. Murena. RIVIUS. — Qui heic adducunt *gloriam*, tanquam germanum magis; parum attendunt aut historiis aut politicis. salutant plebem, convivia praebent, non assecuti culmen honorum, sed qui adhuc eo adspirant; a quibus admodum longe abest industriae illa proles gloria. et vero MSS. nostri primam scripturam mordicus tenent. GRUTER. — Dixerat Sallustius in bello Iugurthino belle (si ita visum esset librariis, qui alii

aliud: plerique *gloriam*, aut *gratiam*; quidam etiam *amicitiam* inculcarunt): *Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul republica aetatem agere, tanto tamque utibili labori meo nomen inertiae imponent: certe, quibus maxima industria videtur, salutare plebem, et conviviis quaerere. Utibili* fuit in vet. cod. meo, et Musis gratia, cum bene fuit. Usi eo multi, in multis Terentius Phorm. IV. 4.

Quid minus utibile fuit, quam hoc ulcus tangere.

Sed quod coepimus, *conviviis quaerere*, est anquirere de apparatu: qui addit, depravat, et quod poterat esse venustum, vetat. Petronius Arbiter:

— — Si quis sinus absitus ultra,
Si qua foret tellus, quae fulvum mitteret aurum,
Hostis erat; fatisque in tristia bella paratis
Quaerebantur opes, non vulgo nota placebant
Gaudia.

Quaerere opes, Petronius dicit, quod audiri vult, protritas et proculcatas has aspernari. Neque alia sententia iis, quae mox sequuntur:

— — in uda
Quaesitus tellure nitor certaverat ostro.

Quod enim arbitreris *quaesitum nitorem* hic esse acquisitum; non, anquisitum: dixit ita quoque *quaesitissimas epulas* Sallustius, cum cogitaret accuratissimum paratum lib. II. Historiarum, de Metello Numidico: *Toga picta plerunque amiculo erat ei accumbenti: epulae quaesitissimae: neque per omnem modo provinciam, sed trans maria, ex Mauritania volucrum et ferarum incognita antea plura genera.* imitatus Cornelius Tacitus II. Annal. 53. *Excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.* Pro hoc nunc solum agnoscimus *exquisite:* sed ita tum erat, simplicia fere pro compositis malebant. Itaque aliter etiam quam recte factum ab iis, qui illo loco mutarunt. Palmer. — Palmerius expuncta voce legit, *conviviis quaerere*, nimis acute. Coler. — Morem tangit Livius I. 34. *Ipse quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiisque quos poterat, conciliando adiuvabat.* gratiam, hoc est, benevolentiam, suffragia, *their interest.* Cicero pro Murena §. 74. *Agit mecum austere, et Stoice*
15 Cato: * *negat verum esse* allicere benevolentiam cibo. Horat. Epist. I. 19.

Non ego ventosae plebis suffragia venor
Impensis coenarum, et tritae munere vestis.

unde salse Martialis:

Quid tam grande Sophos clamat tibi turba togata?
Non tu, Pomponi; coena diserta tua est.

Qui epulis capti erant, eos eleganter vocat Crates, *συγκατατυνευσιφάγους*. Adi Torrentium ad Sueton. in Aug. LIII. Claud. XXXIX. Lipsium ad Annal. Taciti II. Brissonium de Form. lib. VIII. caeterum et libri et Hegesippus Palmerii solertiam respuunt, hi omnes verbum repraesentant, illo vero nunc *fidem*, nunc *gratiam* retinet. sic IV. 4. *fallendi artifex, doctus* mendaciis fidem quaerere. I. 9. *Nihil tamen proficiebat ad colligendam* sibi gratiam. vocem *salutare* Pemb. ex II. manu tantum agnoscit, λ. in *conviciis*, sed ex manu correctrici. De salutationibus Seneca

Epist. III. *Priore illo verbo* (amico) *quasi publico usus es, et sic vocasti, quomodo omnes Candidatos*, bonos viros *dicimus, quomodo obvios, si nomen non succurrit*, dominos salutamus. ibi post *verae amicitiae* Codex B. Pub. inserit: *Errat ille qui amicum in atrio quaerit, non in convivio probat, nullum habet eius malum occupatus homo, et bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est.* Vincentius Bel. omittit *non.* agnoscit caetera. pro *et quales viri*, B. Pub. *aequales viri*, male. dein *et postea* non visitur in L. 3. et *audivi ego* L. 3. Ball. Bodl. Wasse.

Adeptus sim. Ita rursus nostri scripti, non *sum*, ut habent vulgati. Grut. — *Adeptus sim.* Ita MSS. Grut. ita nostri. Arond. *et quibus* omisso *in.* Wasse.

Maiusque commodum ex otio meo Reipublicae venturum. Iisdem temporibus eadem fere mens Cornelio Nepoti fuit. Quum enim roborata ambitione paucorum, tremenda omnia in oculis essent; mutatio, tyrannis, ruina; videret autem querelas, indignationes, probra, execrationes dominationi, et eius instrumentis, frustra intentari; Catonem in vindictam patrii moris, sine fructu exasperari; Tullium omnia eloquentiae, sapientiae, fidei officia in conatu irrito consumere: breviter, quum compertum haberet, nec silentio sanari, nec corrigi convitio, nec exterreri iracundia, nec questibus moveri molitores rerum turbidarum spiritus, idcirco, ut Caesares et Pompeios, et quicunque soli potius quam primi esse studebant, officii publici admoneret, exterarum gentium viros insignes ita descripsit, ut nec obscuraret, quibus patriae profuissent, nec dissimularet, quibus patriam afflixissent, quaeque in Reipublicae vel solidam laudem, vel secuturam, apud posteros, infamiam haberent, tanquam in luce humanae conscientiae collocaret: ut pulcerrime disserit elegantissimus Boeclerus in Comm. ad Cornel. Nepotem; ubi et dubitare se ait, annon hoc inventum, medium illud iter sit, *quo inter potentium ambitiones licet via pergere, nec abrupta per severitatem incessendi, qua accenditur dominandi cupido; nec declivi per adulationem, et silentium, quo Reipublicae negligitur studium. Obvia morum similitudine dum alios legunt, sibi occurrunt ipsi, et in censura exterorum, nec opinantes sua iudicari facta, intelligunt: nec timenda est indignatio. Vident enim vera narrari, non ludi fabularum colore: neque odio hic locus; sciunt enim ex officio historici fieri, quod demimus: solus pudor superest, et tacita conscientiae admonitio, quae, ut non semper ab incepto revocat audacia consilia, ita cautione nonnunquam temperat.* Haec Boeclerus. Tamen posse tempora incidere, quibus et huiusmodi institutum, odium et obtrectationem scriptori pariat, vel e Taciti lib. IV. Annal. cap. 33. §. 6. et §. 7. concludere licet, ubi veterum suique temporis historicorum conditionem comparans, *Antiquis scriptoribus*, inquit, *rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, Punicas Romanasve acies laetius extuleris; at multorum, * qui, Ti-* 16
berio regente, poenam vel infamiam subiere, posteri manent; utque familiae ipsae iam extinctae sint, reperies, qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi obiectari putent. Etiam gloria et virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Rupert.

Nostrae praeclaros. *Nostrae* abest Digb. pro *praeclaros* Bodl.

L. 8. *clarissimos*, quomodo et Venetae 1470. 1478. sed alterum illud castius. WASSE.

SOLITOS ITA DICERE. Ita omnes MSS. nostri. amicus tamen meus putabat, aliquot verba cusa in officinis librariorum, iisque reiectis legendum: *solitos, cum maiorum imagines intuerentur, vehementer animo ad virtutem accendi.* non male quidem, si subvenirent membranae, neque altera lectio quasi testimonium exhiberet huius caloris. GRUTERUS.

AD VIRTUTEM. MS. *virtutes*, melius. Et notant Grammatici Sallustio haec talia pluraliter usurpata, ut *paces, luces, famas.* absunt in mox sequentibus ab eodem codice illa *in sese,* quae salva sententia induci possunt. PUTSCHIUS. — Imagines dedicatas soliti habere veteres, in variis aedium partibus; suorum quidem maiorum, ut notum est, in *atrio*, hoc est, celeberrimo aedium loco: eorum vero, quos amarent, in *cubiculo*: at viri docti, in *bibliothecis* veterum auctorum. De fructu Seneca Ep. 64. *Quidni ego magnorum virorum et imagines habeam*, incitamenta animi, *et natales celebrem?* Et lib. IV. de Benef. cap. 30. *Ut loca sordida repercussu solis illustrantur; ita inertes, maiorum suorum luce resplendeant.* Et hinc utilitatem studii Historici probat Sallustius: *Tantam vim habet,* inquiens, *non cera illa*, (e qua factas imagines multis docet Lips. I. Elect. 29.) *sed memoria rerum gestarum.* Cuius memoriae vitam esse Historiam, scribit Cicero II. Orat. 9. Eundem vero Historiae fructum tangit Plut. in Paulo Aemilio a pr. quum ait, *fas esse in ea* ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ, κοσμεῖν καὶ ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς τὸν βίον, *tanquam in speculo ornare et componere vitam tuam ad alienas virtutes.* Igitur hanc ob rationem, uti valde necessaria Principi Historia est, ita vel ob istam validissime, quod teste Polybio lib. I. *per eam, sine ulla noxa, id quod melius est, cernere unicuique licet. Misera est periculis facta prudentia*, inquit Plin. in Panegyr. cap. 66. Contra *feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit*, verbis Plauti, in Mercatore; qui et in Persa Act. IV. Sc. 3.

— — te de aliis, quam alios de te, suavius est
Fieri doctos.

Cui succinens Tibullus Eleg. lib. III.

— — — — felix quicunque dolore
Alterius disces posse carere tuo.

Huiusmodi tutam viam calcabit, Historiarum studiis imbutus. Owen. lib. II. Epigr. 165.

Historias versando peritus, id absque periclo,
Quod docti damnis experiuntur, habes.
Nec tam multa gravis rerum experientia longo
Tempore, quam parvo te docet, Historia.

Plura de nobilitate, ac necessitate huius studii, te docebit Lipsius lib. I. Polit. cap. 9. RUPERT.

NON CERAM. Sic quoque MSS. at idem tentabat, *scilicet non cerae illam, neque figurae vim, sed* etc. GRUTERUS.

CRESCERE, NEQUE PRIUS SEDARI QUAM VIRTUS. Vox *virtus* abundare videtur; nam in Vet. Cod. *adaequaverint.* CIACCONIUS. — Ita

uno ore tectorio MSS. itaque nihil adsuendum, nisi animus minime necessario incrustare auctorem. GRUTERUS. — Reg. *crescere fecit.* Lib. 3. omittit *antea.* et sic Venetae. et Balliol. vide Cic. pro Archia §. 30. et de Fin. V. 4. locum ita aemulatus est Auctor Passionis S. Pionii apud Ruinartum pag. 123. *Referri oportere ac debere memorari sanctorum merita Apostolus praecipit, eo quod sciat, rerum gestarum memoria* egregiis viris flammam in pectore crescere. Tacitus Agric. *Id filiae quoque uxorique praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque eius secum revolvant, famamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur. Non quia* intercedendum *putem cum* * *imaginibus, quae marmore aut aere finguntur: sed ut vultus hominum,* 17 *ita simulachra vultus imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis.* importune ibi *intercidendum* legit Ursinus. At illud alterum longe elegantius: *intercedere cum imaginibus* idem est atque legi, quae de imaginibus fertur, sese opponere et prohibere ne statuatur. Quo sensu apud Livium habes: *Pronunciavit, Praetori non* intercedere Tribunos, *quo minus sua potestate utatur.* Unde ex more Curiae, ubi intercedere solebant eiusmodi concionales senes, usus voce Gellius, ipse Latinitatis retinentissimus: *Ne sibi* intercedamus, *quo minus suapte potestate uti liceat.* Ipse denique Tacitus Hist. I. 19. *Placebat et Laconem, praetorii praefectum, simul mitti.* Is consilio intercessit. et LXXVII. *Quorum* honori *ne Vitellius quidem victor* intercessit. Idem efferunt Graeci vocibus ἀντειπεῖν, ἀντιστῆναι. WASSE.

NEQUE PRIUS SEDARI QUAM VIRTUS EORUM FAMAM ATQUE GLORIAM ADAEQUAVERIT. Et hoc loco illud *eorum* non omnes legunt. Sane ambiguum est, quo referendum, virtusne eorum, an famam atque gloriam eorum, coniungendum. potest enim ad utrumque referri. Badius etiam ita dubitavit, ut bis legeret *eorum*, quippe qui exponat: *Neque flammam illam sedari prius quam virtus eorum, scilicet, virorum praeclarorum, adaequaverit famam atque gloriam eorum, scilicet, maiorum suorum.* Quod non sequemur. Lector iudicet, et inveniet nos non temere dubitasse. GLAR.

AT CONTRA, QUIS EST OMNIUM HIS MORIBUS, QUI NON DE VITIIS ET SUMTIBUS, NON PROBITATE, NEQUE INDUSTRIA CUM MAIORIBUS SUIS CONTENDAT. In manuscriptis est: *quin divitiis et sumtibus*, pro *qui non.* et sic identidem Cicero hac particula utitur. Iam non *vitiis*, sed *divitiis et sumtibus* esse legendum, praeter antiquorum fidem, etiam Ascensianus codex indicat; coniunxit autem haec Sallustius alibi quoque; nimirum ad Caesarem de Rep. ordinanda: *Iuventus*, inquit, *probitati et industriae, non sumtibus neque divitiis studeat.* RIVIUS. — Videtur abundare vox *virtus*, adiecta ab expositore. nam in V. C. est, *adaequaverint.* Quod vero sequitur *ad inceptum redeo*, Tacitus lib. IV. sic imitatur, cum ait: *Sed ad incepta redeo.* URSIN.

QUIN DIVITIIS etc. Sic MSS. omnes aetatis robustae. nam adolescentiores *qui non divitiis*; certe in nullo comparet *de vitiis*, quod da

mnant antiquitus cusi, in quibus *qui non de divitiis.* Gruter. — Marckiani, Pemb. Bodl. *qui non*, ut et Venetae. Wasse.

Homines novi etc. furtim et per latrocinia. Quidam Ciceronem notari putant. Sed quomodo de eo, quantumvis inimicus, diceret: *per latrocinia*, qui in Catilina sua eum laude non privavit? Soldus *per latrocinia* exponit, *per ambitionem*. Badius vero: *occulta largitione*. Ego quid certo dicam, plane haesito: fieri autem potest, ut de aliis quibusdam loquatur, sceleratis inquam, quorum ea tempestate magna erat natio. Glar. — Poterat brevius, *homines novi antea per virtutem soliti nobilitatem antevenire.* Grut.

Furtim et per latrocinia. *Furtim* hic non est λεληθότες, sed per furta. Ita *furtim colligere* pro *furari* dixit Lucilius lib. XXX.
18 *Ruis haec et colligis omnia furtim.* Sed legendum ibi procul dubio: * *Ruis aes et colligis omnia furtim*, quod imitatus Horatius: *Ruit aeris acervos.* Innuit autem Sallustius fures publicos, de quibus Cato apud Agellium in Oratione, quam de Praeda militibus dividunda scripsit: *Fures privatorum furtorum in nodo atque in compedibus aetatem agunt: fures publici in auro atque purpura.* Coler. — MS. quidam: *Furtim et quasi per latrocinia potius.* Ego, quamvis vulgatam scripturam non mutaverim, non tamen hanc damno. Cypr. Popma.

Perinde quasi praetura. Legendum *proinde quasi*: ut in manuscriptis est; quomodo fere semper apud Sallust. Rivius. — *Perinde* aeque ac *proinde*, ἀναφορικὸν τῶν adeo, atque, prout, uti, quam, quasi, tamquam, apud Cic. Livium, Plautum, alios, utroque usus Noster. Tacitus An. XII. 60. *decreta eorum* proinde *haberi iusserat*, ac si *magistratus Romani constituissent.* ibi Pichena mallet *perinde*, sine caussa sontica, licet alterum hoc apud auctorem hunc longe frequentius occurrat. Terentius, quem hoc loco sequitur Crispus, habet *perinde*: *quin habeat quae quidem in homine dicuntur bona? Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias*, *Atque* haec perinde sunt ut illius animus qui ea possidet: *Qui uti scit, ei bona, illi, qui non utitur recte, mala.* Neque aliter γ. λ. Ball. Bodl. vide Aristotelem in Nicom. V. 2. Idem fere Isocrates in Archid. pag. 186. *Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶν ἀποτόμως οὔτε κακὸν οὔτ᾽ ἀγαθὸν, ἀλλ᾽ ἂν χρήσηταί τις καὶ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς καιροῖς, οὕτως ἀνάγκη καὶ τὸ τέλος ἐκβαίνειν ἐξ αὐτῶν.* Idem Synesius de regno pag. 8. *Τὰ γὰρ θυραῖα τῶν ἀγαθῶν, ἅπερ ὀργανικὰ καλεῖν ἔθος Ἀριστοτέλει* etc. *ὑπηρετεῖν οἶδε κακίαις οὐ μεῖον, ἢ ἀρεταῖς. Ταύτῃ καὶ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, καὶ ὅσοι γε ἀπὸ τούτων ῥύακες φιλοσοφίας ἐῤῥύησαν, οὔτε τῆς ἀμείνονος αὐτὰ προσηγορίας ἠξίωσαν, οὔτε τῇ χείρονι κατεδίκασαν, ἀλλ᾽ ὀργανικὰ καλοῦσι, ΝΥΝ μὲν ἈΓΑΘΑ, ΝΥΝ δὲ ΚΑΚΑ, ΤΑΙΣ ΤΩΝ ΧΡΩΜΕΝΩΝ ἙΞΕΣΙΝ αὐτὰ χρωματεύοντες.* Sensum quam verba retulit Philelphus Ep. IX. 1. *Haec autem omnia, quae corporis commoda appellant Stoici*, talia sunt, qualis est is qui utitur. Wasse.

Quasi praetura et consulatus atque alia per se clara sint. Homines virtute praestantes potius magistratui, quem gerant, ornamento esse debere, quam magistratum ipsis, docuimus ad Iustin. lib. VI. cap. 8. §. 8. quae si non sufficiunt, habe tibi illud Plinii in Panegyrico, ubi Consulatum sibi Traiani humeris attolli, et augescere videri, luculenta προσωποποιΐᾳ scribit, et paulo post Traianum ita compellat: *Sed iam tempus est, te ipsi consulatui praestare, ut maiorem eum suscipiendo gerendoque facias. Nam saepius recusare, ambiguam, ac potius illam interpretationem habet, tunquam minorem putes.* Adde Piccart. dec. XIV. cap. 9. Freinsh. ad Curt. lib. IX. cap. 6. §. 22. Rupert.

Piget taedetque. Omittit *taedetque* L. 3. male, retinet enim Mamertus lib. I. pag. 703. *Ego longiuscule quam volui praefatus sum, dum prasentium* piget taedetque. Brevius aliquanto Sulpicius Severus Hist. Sacr. lib. I. *taedetque*, *ad inceptum* redeo. sed *nunc ad* agnoscunt libri et ipse alibi Sulpicius, ut I. 1. et 29. Tacitus etiam Hist. II. 38. *sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit:* nunc ad rerum ordinem venio. *Altius processi*, *μικρὸν δὲ ἄνωθεν.* Themist. Orat. IX. pag. 190. et Orat. XV. pag. 354. *εἰ πόῤῥωθεν ἀγοίμην, καὶ ἐκ τῶν προοιμίων.* Confer Isidorum Pelus. Ep. II. 180. 183. et 293. Wasse.

Nunc ad inceptum opus redeo. In manuscriptis non est *opus*. sed et postea Sallustius, *Quamobrem ad inceptum redeo*, inquit. Rivius. — Sic infra: *quamobrem ad inceptum redeo.* Hoc etiam imitari voluit Tacit. An. IV. *Sed ad incepta redeo.* Ciacc. — Comm. *caeptum*. Grut. — *Ad inceptum opus* Venetae. * Ball. Sic infra. et Tacit. An. IV. dicit se 19
redire ad inceptum, et tamen in id non ingressus erat. sic *redire* dicitur *haereditas*, quae tum primum defertur. Terent. *Ea ad hos redibat lege haereditas.* Cato de R. R. Nunc ad rem redeam, *institutum principium hoc erit.* sic Plautus Poen. ait se velle ad argumentum remigrare, cum eius nullam prorsus partem attigisset. *remigrare* pro *migrare*, ut *reddere* pro *dare*. Vide Muretum Var. Lect. lib. XVII. cap. 14. Wasse.

CAP. V.

Atrox, variaque victoria etc. Lib. 3. et semel Livius copulam non agnoscunt, quod bene faciunt caeteri. Et Hegesippus I. 1. *diuturnum ac frequens* variaque victoria fuit. *belli varii*, hoc est, interprete Plutarcho in Pompeio pag. 627., *τοῦ πολέμου πολλὰς ἰδέας ἔχοντος.* Qui alibi ad verbum, in Sylla opinor: *ἐν τούτῳ μεγίστῳ καὶ ΠΟΙΚΙΛΩΤΑΤΩι γενομένῳ.* Hoc sensu apud Homerum habes *ἑτεραλκέα νίκην.* vide Q. Septimium III. 16. Iustin. XLIV. 3. Virgil. Aeneid. XII. 43. Noster fortasse Polybium sequitur, qui ex rerum gestarum magnitudine, varietate, atrocia, formae regiminis mutationibus, in primis opus suum laudat Hist. I. pag. 17. Muret. — In quibusdam est *dehinc*, velut manuscriptis. qua particula Cicero quoque utitur. — Ita Pall. notae melioris, item Com. meus. Carrioni adlubescebat, *obviatum est*, proque eo iuniores deinde arma induerunt, tanquam pro Helena sua. sed ii profecto nondum norunt, quid ea distet ab Hecale. Gruterus. Rivii Merseburg. Florent. et Venetum Pincii. Aretinus in Fun. Strozae 242. *occurrere atque obviare.* Pemb. Marckij γ. et λ. B. Pub. Venetae. Martin. L. 2. 3. Bodl. Laud. Ball. summo consensu, *obviatum.* In facinus iurasse putes. Arondel. *obviatutus est.* Glossae: *obviat*, *ἀπαντᾷ*, *obvio*,

ἐναντιοῦμαι, ὑπαντῶ, ἐντυγχάνω. Marcellus lib. XXII. Digestorum: *De illo dubitari potest, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum? sed magis est, ut non possit suae confessioni* obviare. D. XXIX. Tit. V. L. XX. Edictum Valentis Theod. et Arcad. Impp. Cod. III. Tit. XXVII. *quod serum est punire iudicio, subiugamus Edicto, ut nullus parcat militi, cui* obviare *telo oporteat ut latroni.* habes autem *obviam itum* apud Ulpianum lib. VIII. de Officio Procos. Dig. XLVII. Tit. XI. L. VI. *Annonam adtemptare et vexare vel maxime dardanarii solent: quorum* avaritiae obviam itum est *tam mandatis, quam Constitutionibus.* etiam apud Iustinianum Cod. II. Tit. LVI. de Verborum subtilitate negligenda: *ut tantum non contradicat, sed ut etiam ea impleat,* quae obviam ire *non potest.* pro *obviare* antiqui fere *obvaricare* et *obvarare.* Ennius Achille: *Nam consiliis* obvarant, *quibus tamen concedit hic ordo.* vide Festum in voce, et Nonium, qui aliter capit. Vegetius III. 6. *ut cum hostis advenerit, reperiatur inferior, nec audeat* obviare. et sic Codd. MSS. Petrensis et Ioannensis. Macrob. in Somn. Scip. I. 6. *quae et superioris rapidis motibus* obviarent, *et inferiora omnia* gubernarent. et cap. 12. *Has solis portas Physici vocaverunt; quia in utraque* obviante *solstitio ulterius solis inhibetur accessio.* Martianus Capella lib. VIII. pag. 287. *Quod quidem etiam ut verum sit, meis non poterit rationibus* obviari. et Hegesip. lib. 6. sed et Orosius lib. IV. cap. 23. *quanquam* obviantem *asperitatem nequaquam expavescerem, si interioris spem acuminis invenirem.* et sic Codd. MSS. Ioannensis et C. C. C. denique hac voce usi sunt Hieronymus Epist. VI. Mamertus lib. I. 22. Beda III. 22. Hist. Angl. Sed *obviam itum* aevum Sallustianum sapit. et ita loquuntur eius aemuli, Tacitus, Q. Septimius, A. Victor in Epit. S. Severus V. m. 6. *se ei* obvium tulit. MS. *obviam.* et sic loquitur infra cap. 21. et Epist. III. Wasse.

Deinde quia tum primum superbiae nobilitatis obviam itum est. In quibusdam est *dehinc,* velut manuscriptis, qua particula Cicero quoque utitur. Rivius.

Obviam itum est. In Veneto, quod est a Pincio excusum, *obviatum* legitur, pro *obviam itum,* sed perperam videlicet; quamvis eodem modo et Merseburgense habeat, et Florentinum. Rivius. — Non erat cur hoc verbum *obviatum est* reiiceret Rivius, cum in optimis et vetustis
20 libris legeretur. * Glossarium: *obviat, ἀπαντᾷ.* Coler. — *Obviam itum est,* quod Sallustio quam familiare, ex scriptis libris legendum est. Infra: *Obviam ire et commori hostibus. Obviam eundo periculis. Ite obviam iniuriae.* et locis pluribus. Neque vero *obviare* apud melioris aevi scriptores legere memini, etiamsi eo utatur Macrobius. Putsch.

Quae contentio divina et humana cuncta permiscuit. Hoc ambitionis ingenium est: nihil pensi habet. Eteocles apud Euripidem, in Phoenissis, cuius dictum Caesar semper in ore habuit:

Nam violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est; aliis rebus pietatem colas.

Idem in Orat. ad matrem Iocastam: *Ego enim nihil, o mater, celans fateor, per astra ascenderem ad Solis exortus, et terram infra, si possem*

efficere haec, Deorum maximam ut haberem Tyrannidem. Sed et idem Eteocles apud Senecam Tragicum in Thebaide:

— — — pro regno velim
Patriam, penates, coniugem flammis dare.
Imperia pretio quolibet constant bene.

Rupert.

Divina et humana cuncta. Pal. III. *humana omnia.* Bongars. liber *divina simul et humana.* nimirum illud *cuncta* est a mala manu, unde etiam in Pall. aliis non eodem constituitur loco. Gruter. — Soli γ. abest *cuncta,* minus recte. nam in deditionum formulis servatur universalitatis nota eleganter. Plautus Amph. I. 1. 102. *Dedunt se,* divina humanaque omnia, *urbem et liberos, In ditionem atque arbitratum,* cuncti *Thebano populo.* Nec aliter Livius I. 38. VII. 31. Hanc formam servabant SC. Suetonius Iul. LXV. *Laudationis loco Cos. Antonius per praeconem pronuntiavit senatus consultum, quo* omnia ei divina simul atque humana *decreverat.* alias omittitur, ut apud Plautum Trin. II. 4. 78. Horat. lib. II. Sat. 3. L. 3. *divina cuncta et humana.* Quid vero per haec verba intelligi debeat, ipse docebit Plautus Amph. I. 1. *convenit,* inquit, *qui victi sint eo praelio, Urbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.* sequitur, Teleboas, qui victi erant, eo modo se in ditionem atque arbitratum Amphitruoni dedidisse, quo facturum se iurarant. hoc est, *divina atque humana omnia.* Wasse.

Bellum atque vastitas. Vasta sunt loca sola, incolarum vacua, testibus Servio ad Aen. I. et Festo in voce. eleganter ergo pro more Tertullianus lib. de Pallio II. *vastitas ingens et orba regio,* et frustra ager. Novo sensu pro *horrescere* invenitur apud Cic. de Nat. D. *Non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate* vastari. Verum apud Nostrum denotat mortem et fugam civium. Quo significatu Attius: *Iam hanc urbem* ferro vastam *faciet Peleus.* Accius Astyanacte: *Propter te tot tantasque habemus* vastitates funerum. Glossae: vastitas, *κνίζα, κνίδη, πόρθησις, ἐρημία.* et vice versa: *κνίδη, vastitas, urtica* etc. At cum in iisdem supra *κνίδη* habeatur *κνήφη,* Auctor, non dubito, quin exscripserit Suidam; apud quem *κνήφην λοιμώδη* etc. *κνίδη βοτάνη.* quae verba non intellecta festinanti fraudi fuerunt. scribe ergo: *κνήφη, prurigo vastans. κνίδη, urtica.* Hegesippus V. 44. *Denuntiabat quoque ferro et igni gentis et regni urbisque ipsius* vastitatem *futuram.* Locus ita in editis concipitur: *Cometes passim ignis et gladii quandam praeferens similitudinem* etc. at quid illud *passim?* fallor? an rectius membranae B. Pub. et C. C. C. *Nam per annum ferme suprà templum ipsum Cometes arsit, gladii quadam pendentis similitudinis denuncians quoque* etc. Huic emendationi favet Anacaeph. pag. 690. qui totidem verbis rem exponit. Firmat tandem Iosephus B. Iud. VII. 12. *Ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄστρον ἔστη ῥομφαίᾳ παραπλήσιον, καὶ παρατείνας ἐπ' ἐνιαυτὸν κομήτης.* Vox *arsit,* quam in *passim* librarii immutarunt, huic negotio propria est. Virg. Georg. I. *nec diri toties* arsere cometae. Cicero de suo Cons. Lib. de Divin. tremulos *ardore* cometas. Iulius Obsequens cap. 12. *Coelum* arsit. et XVIII. 5. Seneca Nat. Quaest. VII.

20. Liv. III. 4. *Studia civilia* heic non denotant *artes*, aut *studium iuris*, ut apud Tacitum Agric. XXXIX. An. III. 75. utque apud Horatium Civiles curae, undae, quas *ambitionis studia* vocat Cicero pro Murena; sed factiones et fori dissidia, quomodo locutus Cicero in Orat. pro Fonteio §. 8. *Si inimico testi credi non oportuit, inimicior Marcello Crassus,*
21 * *aut Fimbriae Scaurus* ex civilibus studiis *atque* obtrectatione domestica, *quam huic Galli?* Vide Nepotem in Attic. XVI. Nostrum Cat. XXVIII. Wasse.

Sed prius quam. Manuscripta quaedam *expedio.* quomodo Cicero quoque interdum; velut de Orat. *Sed prius quam illa conor attingere, proponam breviter* etc. et in Philipp. *Cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de amicitia pauca dicamus.* Rivius. — Citat Valla I. 28. Wasse.

Quo dux Carthaginensium. In MSS. est *Carthaginiensium.* quomodo et alias fere in iisdem. Vult autem et Priscianus *Carthaginiensem* dici. lib. IV. Sed et Ennianus ille versiculus, quem Cicero alicubi citat, cum Prisciano facit: *Hostem qui feriet mihi erit Carthaginiensis.* nisi quis hoc metri ratione excusatum velit. Sic infra Sallustius: *Victis Carthaginiensibus.* et: *bello Carthaginiensi.* Item: *Syphacem et Carthaginienses.* Eodem modo in Catil. *Cum saepe Carthaginienses in pace* etc. Rivius. — Sic semper Palatinus Naz. ac Comm. noster *Carthaginiensium*; cum tamen ceteris locis stet ab scriptura altera. quod adnoto curiosiorum gratia. Gruter.

Post magnitudinem. Id est, *non contentus Romanorum gloriam proculcasse.* Crispinus. quasi dixerat: *Hannibalem, fama nominis Romani excisa, ad opes Italiae demuo viam affectasse.* Τοὺς πόδας εἰ Κρισπῖνος ἢ τὰς χέρας εἶχ᾽ ὁλοκλήρους, Οὐκ ἂν τὴν κεφαλὴν εἶχε τοιαῦτα γράφων. *post magn.* hoc est, *ab initio magnitudinis Romanae.* sic Iug. V. *post hominum memoriam* pro, ex quo memoria hominum coepit. et Cat. XIX. *post conditam urbem pessimum facinus patratum foret*, hoc est, *ab urbe condita.* Graece dixeris, ἀφ᾽ οὗ γέγονεν ἡ πόλις. Hac forma Lucilius Sat. IV.

Samnis spurcus homo, vita illa dignu' locoque
Cum Placideiano componitur, optimus ille
Post homines natos gladiator qui fuit unus.

Wasse.

Cui postea Africano cognomen ex virtute. Ita fuit apud antiquos heroas Romanos: nam et Plut. in vita Pompeii commendat hoc nomine priscos Romanos, quod eiuscemodi appellationibus, et vocabulis, non militares modo remuneraverint palmas, verum etiam actiones et artes urbanas. Quomodo duos idem Populus, ob merita publica, Maximos dixit, Valerium et Fabium Rullianum. Ars nec hodie vel inusitata, vel illaudata, si virtutis praemia, si salus patriae spectetur. In aliis, honoris umbra et suamet vanitate monstratis, Arminius aliquis, apud Tac. Annal. I. 9. haud immerito *vilia servitutis pretia* dixerit. Bern. in Suet. Aug. cap. IV. Posterioribus autem cognomina placebant ex ambitione. Livius dec. III. lib. X. c. ult. sub f. ubi de hoc ipso Africano,

Primus, inquit, *hic imperator nomine victae a se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiae fecere.* Hodie eadem fere, circa titulos, et honorum vocabula, dementia est, *dum multi titulos patrimoniis emunt, splendidos quidem, sed omni re vacuos,* quique non ad aliud utiles sunt, quam ut, quod ex patrimonio reliquum, devorent. In Italia quidem et Hispania eo ineptiarum ventum est, ut cum eiusmodi par, negociorum aut officii causa, congressum parant, prius nunciis hinc inde commeantibus, de mutuis titulis et cerimoniis, quibus utantur invicem, conveniant.

O curas hominum! o quantum est in rebus inane!

Quin nec Optimus Maximus Deus singulari titulo appellari hodie potest, quem non hominum sibi ambitio arrogaverit. Dixeris haec apud literarum rudes tantum esse? sed falleris; quum et in litteratorum ordine permultos reperias, qui *Clarissimi* titulo, magnis olim principibus indito, minime contenti sunt, nisi et hodiernorum Principum, maximorumque bellicorum Ducum, * *Excellentias* ferant. Sufficiebat olim Livio, Poly- 22
bium *Auctorem haudquaquam aspernandum* dicere; satisque erat Apuleio, Quaestorem publicum, et Senatoria dignitate fulgentem, *Virum ornatum* appellare. Nunc aliter res habet. Ego certe novi, qui Principum familiaritates, et officia, etiam cum amisissent, in titulis loquerentur; quod hominum genus nulla quisquam affecerit iniuria, si in eorum censum reiiciendum dicat, qui falsos triumphos ementiuntur, vel de falsis pugnis ad tribunum referunt. Sapientibus, omniumque vanitatum inimicis, placebit illud factum Alexandri Severi, cui, cum more Romano omnes cumulatim tituli tam a Senatu, quam a populo deferrentur, modestissime responsum scribit Lampridius: *Displicet primum aliena adsumere, deinde gravari me vestra benevolentia sentio. Haec enim insignia nomina onerosa sunt.* Mox subiungit idem historicus iudicium suum: *Multo clarior visus est, alienis nominibus non receptis, quam si recepisset, atque ex eo constantiae ac plenae gravitatis famam obtinuit.* Rupert.

Capto Syphace. De Syphace et Masinissa adeas Polybium XIV. Livium XXIV. XXVII. XXX. etc. Plutarchum in Sertorio pag. 572. Orosium IV. 9. Florum II. 15. 3. Apuleium in Apol. I. pag. 323. Appianum Pun. pag. 106. qui Masinissae fidem dubiam fuisse narrat. Valerium Max. V. 2. Wasse.

Magnum, atque late imperium valuit. Dictio postrema, si, tanquam occuparetur a scabie, uncis includeretur, nihil auctori decederet. Grut. — Arond. L. 2. Venetiis excusi 1470. 1478. *latum.* interpres ad Marckii γ. id est, *magnifice.* vox *magnum* adverbii vim habet. Plautus Mil. III. 2. *Eho an dormit Sceledrus intus? L. non naso quidem: Nam eo* magnum clamat. Gellius V. 9. *Repente in eum, qui id faceret*, magnum inclamavit. Virg. Aen. IV.

Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige.

Vid. Vossium de Construct. cap. 61. Cicero voce *permultum* de iisdem

usus est pro L. Manil. §. 54. *Carthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus* valuerunt. Virgil. Aen. I. 753.

> *Nec non et vario noctem sermone trahebat*
> *Infelix Dido, longumque bibebat amorem.*

Ruaeus, *sensim.* imo *multum* vel *diu.* ut Eclog. III. 76. vel *magnopere* ut Aen. III. 48. ibi pro *plausum* Sarisber. MS. Petr. Ies. Pemb. Codex Rom. Mediceus, alii: *ingeminant plausu.* et Silius XVI. 336.

> *Conclamant plaususque fremunt.*

Verum ut revertar, Virgil. Georg. III. 27.

> — — — *magnumque fluentem*
> *Nilum.*

Claudianus in Ruffin.

> — — — *Sic fata, cruentum*
> *Mugiit.*

Statius Theb. III. 290.

> — — — *Quod filia longum*
> *Reptat.*

quo in loco idem de Venere et Marte:

> *Haud mora, dissiluit curru: clypeoque receptam*
> *Laedit in amplexu.*

Stultissima lectio, inquit immensae lectionis homo, Caspar Barthius, homo tamen, ut ex hoc lapsu patet. *Quam enim gratiosum amatorium officium, in quo laesio ulla sit amati corporis? legendum ergo* illigat. At Codd. Ioan. Aroud. B. Pub. quos inspeximus alterum illud asserunt, idque rectissime. Horatius I. 13.

> — — *Dulcia barbare*
> *Laedentem oscula.*

Lucretius:

> *Quod petiere premunt arcte, faciuntque dolorem*
> *Corporis, et dentes inlidunt saepe labellis:*
> *Osculaque adfigunt, quia non est pura voluptas:*
> *Et stimuli subsunt qui instigant laedere id ipsum.*

Videantur Achilles Tatius lib. II. pag. 147. Eustathius de Ism. Amoribus IV. 38. Aristenaetus Epist. I. 16. Nobis alio properandum. WASSE.

QUASCUMQUE URBES ET AGROS MANU CEPERAT. Legendum *urbeis.*
23 quomodo in impressis quoque * vetustioribus. *manu ceperat*, pro *pugnando ceperat*, ut alibi idem loquitur. T. Livius III. ab U. C. *Quem agrum miles pro parte virili manu cepisset, cum senex quoque voce qua una posset vindicaret.* RIVIUS. — *Manu capere*, est, *vi et armis quaerere.* quomodo et Virgilium interpretor Georg. III. 31.

> *Et duo rapta manu diverso ex hoste trophaea.*

non per legatos, sed proprio Marte, inquit Ruaeus, sed fallitur. Idem VII. 603.

> — — *Cum prima movent in proelia Martem:*
> *Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,*
> *Hyrcanisve, Arabisve parant.*

Quid? annon per legatos etiam? Non hercle crediderim. quid? annon bella intelligit poeta qualitercunque administrata et quibusvis auspiciis? Certe. Pompon. de Orig. Iuris II. *omniaque* manu *a Regibus gubernabantur.* et Noster infra cap. 106. Nazarius Paneg. XXI. *Quum introitus* vi, manu, *quaereretur.* ita recte distinguit Cellarius. Noster Catil. XXXV. *Non* manu *neque* vi. at Cicero fere copulam adhibet. in Verrem I. §. 57. *vi* et *virtute capta.* II. Catil. §. 14. *vi* et *minis.* VI. Verrin. §. 4. *Cum* vi consilioque *cepisset.* §. 12. *vi custodiisque.* §. 14. *vi ac metu.* et in Verrem I. 82. VI. 57. 68. pro Milone §. 73. hoc est, *αὐτόχειρ* et *αὐτουργός.* pro *manu capere*, Aeschines in Timarchum ait: *Τοὺς ἐν ΧΕΙΡΩΝ ΝΟΜΩι τὰς πολιτείας καταλύοντας.* interposita praepositione: ad *vim*, ad *manus*, ad *arma confugere.* sed non semper. Verrin. VI. 56. Olympum vi, copiis, consilio, virtute *cepit.* de Harusp. Resp. 58. Cn. Pompeium vi, ferro, *domum compulit.* pro Sext. 85. *Omnia clamore, concursu*, vi, manu, *gerebantur.* Caeterum vox *manu*, pro *manu propria.* Lampridius Severo V. *Quum ipse cornua adiret, sub ictu teli versaretur,* manu *plurimum* faceret. WASSE.

SED IMPERII, VITAEQUE EIUS FINIS IDEM FUIT. *Sed* hic non est adversativa. Vult Sallustius, fuisse felicissimum, ac Romanorum gratia haud unquam excidisse, quae Reges alios ut plurimum deseruit, v. g. Eumenem Pergamenum, Regem Asiae, quem de Romanis bello Antiochi, Philippi Aetolico aliisque compluribus, praeclarissime meritum, parum abfuit, quin ditionibus spoliarent, ut Livius prolixe memorat. RUPERT.

FINIS IDEM FUIT. Vox *fuit* superflua videri queat. GRUT.

DEINDE MICIPSA FILIUS EIUS REGNUM SOLUS OBTINUIT. *Τὸ eius* non est in vetustis, nec in manuscriptis ipsis; et ex glossa irrepsisse videtur. In eisdem *Dein* legitur. in Merseburgensi, *Dehinc.* RIVIUS. — Pro *obtinuit* Reg. *habuit.* Hegesip. II. 13. huc respexit: *Nec tamen is* finis vitae *Hyrcano*, qui potestatis *fuit.* WASSE.

MASTANABALE. Cum superiore anno Sallustium, veterum librorum ope a me emendatum emitterem, praecipueque in eo adiutus essem antiquissimo Fulvii Ursini libro; eum ita diligenter inspexeram, nihil ut oculos meos effugisse arbitrarer. Sed cum postea eundem librum evolverem, cum alia multa minime negligenda secus in eo libro scripta animadverti, tum vere hoc nomen, *Mastanabale*, non *Manastabale.* et cum antiquo libro Carisius consentit, qui lib. I. de Nominibus in *al* terminatis: *Si qua*, inquit, *masculina inveniuntur, haec barbara sunt, ut Hannibal, Adherbal, Mastanabal.* A. MANUT. — Com. et Naz. una cum. Pal. sec. triga videlicet codicum fideliorum, *Mastanabale*, non heic modo, sed et mox infra. GRUT. — Antea *Manastabile.* Fulvii Ursini liber, quo usus est Manutius, illud alterum exhibet. sicque Gruteri Com. Naz, Pal. II. et e nostris Marckii λ. *Mastabile* et supra *ma* habet *na.* et infra clare, *Mastanabilis.* atque ita codex Laudi et Charisius lib. I. pag. 13. *Micipsa*, adeo celebre nomen, ut *Micipsarum* posuerit pro *Numidarum* Iuven. V. 89. habes etiam *Manastabilem* apud Epitomam Livii lib. L. *διέκρινεν* etc. *Μαστανάβας* etc. *δικάζειν τοῖς ὑπηκόοις τὰ ἀμφίβολα.* Appian. B. Pun. pag. 64. infra cap. LXIX. Marckii λ. *Mastanabas*, et

24 sic primitus γ. postea factum * *Manastabas.* ad eandem formam *Mastanesosi* apud Ciceronem in Vatinium §. 12. *in regno Hiempsalis? fuerisne in regno* Mastanesosi? Wasse.

Quem Masinissa. Illud *quem*, non Iugurtham, sed Manastabilem referre quidam putant: ideoque alteram lectionem, quam habent vetustiores codices, non putant reiiciendam, quae ita habet: *Iugurthamque, filium Manastabilis fratris, quem Masinissa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat.* intelligamus Manastabilem, Micipsae fratrem, ex concubina ortum, non Iugurtham, neque obstare quod postea dicit auctor, *Hiempsalem etiam antea Iugurtham despexisse, quia materno genere impar erat.* id enim intelligi de genere, quod a matre traxerat parens Iugurthae, et in ipsum deinde Iugurtham etiam derivatum. nam qua, inquiunt, alioqui ratione Masinissa Iugurtham in imperium posuisset, nepotem cum filiis? Commentatores vero de Iugurtha intelligunt. Ipse Lector iudicet. nam ego me hic non prorsus explico. Glar.

Quod ortus ex concubina erat. In MSS. aliisque vetustioribus, *quod ortus*, tametsi eodem sensu. Rivius. — Ad hoc parum referre putat nescio quis apud Euripidem in Andromache: ὀνόματι μεμπτὸν τὸ νόθον, ἡ φύσις δ' ἴση. hoc est, interpr. Cantero, *nomen nothi culpatur, est natura par.* Rupert.

Eodem cultu. Sensu tantum retinuit Q. Septimius I. 1. *Neque minus quam regios educaverat.* pro *reliquerat* Pemb. B. Pub. γ. λ. Venet. 1470. Digb. *dereliquerat.* Diomedes pag. 332 *pollens v. d. f. s. m. m. i. v.* omittit. uti et Macrobius 474. ubi etiam pro *ad hoc* legit *idem*, male. et *m. de se loqui.* Locum ob oculos habuit Septimius I. 14. quem vide. Hegesippus I. 22. *Eo cultu quo liberos domi habuit.* Digb. tantum abest *suos*, immerito. infra: *ingenio validus.* Ita libri: malim autem *ingenii.* Quam constructionem sequitur Nostri maxume aemulus Ambrosius Epist. IX. 70. *Sampson* validus *adhuc* consilii. Tacitus An. XV. 35. *ut genibus principis accidens, prosterneret incautum, premeretque*, animi validus, *et corpore ingens.* et Hist. II. 19. idem tamen *ingenio validus*, Hist. I. 57. Wasse.

CAP. VI.

Decora facie. Quam interpretor non venustatem muliebrem, sed *formam principe viro dignam*, ut loquitur Tacitus IV. Annal. 15. *Dignitas vero formae* in viro idem quod *pulcritudo* in femina, ut observat Agroetius, e Cic. pro Coelio: atque ita Iac. Cuiacius interpretatur *dignitas certa*, apud Papirium Iustum L. pen. ff. de Decurion. Vell. Paterc. de Pompeio lib. II. cap. 29. *Fuit hic forma excellens, non ea qua flos commendatur aetatis, sed ex dignitate constanti.* Vide Cas. ad Suet. Claudium cap. 30. Bern. ad Plin. Paneg. IV. 7. Talem autem faciem, in imperante, non magnopere requirendam esse, videri queat, quum eodem Tacito teste I. Hist. 7. *non sapientum, sed vulgi mos sit, Imperatores forma et decore corporis comparare.* et ut est apud Curt. lib. VI. cap. 5. *fere tantum hominibus barbaris, in corporum maiestate, veneratio sit, magnorumque operum non alios capaces putent, quam quos eximia specie donare, natura dignata est.* Verum neque vulgi vulgare nec barbarorum barbarum istud iudicium est. Quamvis enim *Imperium in virtute esse, non in decore*, dixerit Alex. Severus apud Lampr. cap. 33., tamen *addit virtuti forma suffragium*, eo; quod *augustissima quaeque species plurimum creditur trahere de coelo*, verbis Pacati in Panegyrico. Adde Freinshem. in d. Curtii locum §. 29. Rupert.

Non se luxu atque inertiae. Volumen Fabricianum, *non se luxu neque inertiae*, pro *luxui*, * quomodo veteres loqui consuesse anno- 25
tavit lib. IV. Gellius cap. 16. Hinc Terent. *Vestitu nimio indulges.* pro *vestitui.* et Virgilius:

— Teque adspectu ne subtrahe nostro.

pro *adspectui.* et:

Quod nec concubitu indulgent.

et:

Parce metu, Cytherea.

Sed et Caesarem in Anticatone *dominatu* pro *dominatui* dixisse ostendit. et alibi *ornatu* pro *ornatui.* Tacitus III. *Per cultum et munditias, copiaque et affluentia luxu propior.* pro *luxui.* et 14. *Cruciatu aut praemio cuncta pervia esse.* pro *cruciatui.* Rivius. — Ita recte Agellius. Sed videndum an rectius legatur: *luxu atque inertie.* Sic *desidies, prosapies, amicities* apud Lucret. Catonem et alios veteris prosapiae scriptores. Sed Lucretii ille versus vulgo est corruptus; quem ex vet. cod. sic lego:

Tunc et amicitiem coeperunt iungere habentes.

Lib. V. Diomedes quoque notavit *Provinciem.* Coler. — Ita et Pall. fidei minime controversae, non *luxui.* quod extat in aliis, adfictumque etiam postea Naz. ac Comm. a dextra correctoris corruptrice. Grut. — Ita MSS. Tacitus in III. Annal. *luxu propior.* et XIV. *Cruciatu aut praemio cuncta pervia esse.* Rupert. — Atque ita fere nostri: at *luxui* Diomedes pag. 332. Macrobius 474. *luxuriae.* Demosthenis verbis: *Οὐκ ἐπὶ τὸ ῥαθυμεῖν ἀπέκλινεν.* Olynth. I. Wasse.

Corrumpendum dedit. Talis animi vigor igneus nunquam cessare patiens, omnibus celsis, et supra hominem naturis, ingeneratus est, ut docet Virdungus ad illa verba Taciti ex Agricolae vita cap. 18. *Quippe cui ingredi provinciam* etc. Talis Octavianus Caesar apud Nicol. Damasc. in Exc. Peir. pag. 484. Scipio Aemilianus apud Polyb. in iisdem pag. 152. Adde eund. Nic. pag. 488. Rupert.

Equitare, iaculari. Servius haec recitans lib. II. Aeneid. *equitari* videtur legisse. hic ego nihil pronuncio, contentus diversam lectionem ostendisse. A. Manut. — Vid. Strabo lib. XVII. Livius lib. XXXIII. lib. LIV. Coler. — Diomedes pag. 332. *iac. eq.* Macrobius *et iaculari*, male. A lectione vulgata stant omnes MSS. et Servius pag. 553. Caeterum non inepto coniungit Auctor *iaculari* et *cursu certare*, tum quia cursus inter *fera moenera militiai*, ut ait ille, ponitur, tum quod cursu intentantis ictus nisusque adiuvatur. Eius rei testes affero Tacticos, qui ideo sex pedum spatio distare milites inter se invicem vo-

lunt, ut maiore vi spicula sua contorqueant. Liber de Re militari Ciceroni falso adscriptus pag. 503. *Vehementius enim cum saltu* coriisque *tela mittuntur.* Quin dele ocyus illud *coriisque*, vocem nihili, eiusque loco ex Vegetio repone *cursuque.* Eodem loco pro, *hi ad invicem*, lege, *hi enim ad vicem.* Sed morem hunc altius repetemus. Herodotus VI. 112. *Πρῶτοι μὲν γὰρ Ἑλλήνων πάντων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο.* Livius XXXIV. 39. *cum* procursu *quo plurimum* concitantur tela. Tacitus An. II. 21. *Sed genere pugnae superabantur; cum ingens multitudo artis locis, praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque* adsultibus *aut velocitate corporum* uteretur. Confer An. XII. 35. Hist. I. 79. Polybium pag. 1389. Recte ergo Pompeii consilium reprehendit Caesar, rei militaris scientissimus, qui in pugna illa decretoria suos in procinctu atque vestigio stare, atque ita hostem expectare praecepit. Caesaris rationem ita reddit Plutarchus in Pomp. pag. 656. *τῶν τε γὰρ πληγῶν τὸν ἐξ ἐπιδρομῆς τόνον ἀμαυρῶσαι.* Confer ipsum Caesarem de B. C. XCII. Infra: *cum omnis gloria anteiret.* Donatus ad Andr. I. 1. omittit *omnis.* L. 3. *gloria ante omnis iret.* bene: ita Noster Catil. LXII. Tacitus An. XIII. 54. WASSE. — Vide notam ad Historiar. fragm. incerta cap. 4. Vid. Bern. in Agr. Tac. Q. 172. RUPERT.

ET CUM OMNES GLORIA ANTEIRET etc. Legendum *omneis.* quomodo et Donatus in Andriam citat, ut est in vetustis exemplaribus. RIVIUS. — Ratio sequitur, *quia plurimum faciebat, et minumum ipse de se loquebatur.* Est haec conditio plurimorum, qui res magnas sub Regibus gessere, ut ad extremum, aut in offensa, aut in exigua gratia sint. De Philippi animo in duces ac praefectos suos, videndus Demosth. in
26 * Orat. ad Epist. Philippi, de Alexandri in Antipatrum, Curt. lib. VI. cap. 1. §. 18. et eiusdem in alios, Aelian. XII. Var. 16. Susurrant idem et instillant Antiocho Regi interiores aulici apud Livium lib. XXXV. Ipsam eam gloriam belli, qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in Praefecto regio esse; Regem conspici, Regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. In recentiori historia est Alphonsus Albuquerkius, Duartes Paciecus, Consalvus Magnus, et Ferdinandus Cortesius, magni duces, sed post ingentia merita neglecti, despectique. Lipsius Not. ad Polit. lib. III. cap. 11. causam reddit, beneficij magnitudinem, cui reges dolent et nolunt obstringi, e Taciti lib. IV. cap. 18. §. 3. ibi: *Destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse; ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.* Quibus addo illud eiusdem lib. II. Hist. cap. 59. de Vitellio Imperatore: *Ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus, donec Iunius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, genere illustri, largus animo, et par opibus, circumdaret principi ministeria, comitaretur liberaliter*, eo ipso ingratus. *Ingratus* scilicet, tanquam hoc ipso facto tacite exprobraret principi egestatem, atque ipse veluti supra principem hac sua *μεγαλοπρεπείᾳ* scanderet. Ea Regum ingenia luculenter aperit Cyaxares apud Xenophontem lib. V. Cyropaedias, Cyro: *Nescio quei dici possit,*

Cyre, ea quae fecisti mala esse: verum scire te volo, haec bona eiusmodi esse, ut quanto plurium speciem habent, tanto magis mihi sint oneri. Nam malim equidem ditionem tuam copiis meis ampliorem facere, quam videre, tali modo abs te augeri meam. Quippe tibi haec gerenti honesta et laudabilia sunt, mihi quodammodo ignominiae notam inurunt. Queritur etiam hac de re apud Dionem Agrippa: *Iste est mos principum, ut nolint quoquam esse se potiorem. Facilia confectu ipsi gerunt, difficilia aliis committunt, quos tamen postea gloria rei praeclare gestae frui aegre ferunt.* Adiice Ammian. Marcell. lib. XV. cap. 15. de Constantio, et lib. XXX. cap. 29. de Valentiniano. Ego tamen valde attendenda reor illa eiusdem Taciti d. lib. IV. cap. 18. *plerumque offensionem augeri intemperantia iactantium.* Talis Antonius Primus apud Tacit. III. Hist. 53. qui literis ad Vespasianum principem compositis, *se Pannonicas legiones*, inquit, *in arma egisse: sua constantia perruptas Alpes: occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhaetorumque auxilia. Quod discordes dispersusque Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcerrimum et sui operis.* Adde quae de eodem Antonio Primo scribit lib. IV. Hist. cap. 80. quam non fuerit homo ad aulam. Hanc iactantiam excutere non potuit famosissimus ille Caroli V. et Philippi II. Imperator Ferdinandus Toletanus, Dux Albanus, id quod declaravit statua, quam ex aere conflatam in Castello Antverpiensi erigi iussit, cum hac inscriptione: *Ferdinando Alvarez a Toledo, Albae Duci, Philippi II. Hispaniarum regis apud Belgas Praefecto: Quod extincta seditione, rebellibus pulsis, religione procurata, iustitia culta, provinciae pacem firmarit: Regis optimi ministro fidelissimo positum.* Id nimis alte penetravit animum Philippi, ideoque, teste Hieronymo Connestagio lib. IX. de Coniunct. Portugall. et Castellae, statua paulo post illius iussu deiecta fuit. Et huc spectant, quibus πολιτικώτατος ille Cominaeus lib. III. Comm. cap. 12. in Gallico textu, aures huius generis hominibus pervellit, *Plerumque fieri praedicans, ut qui bonam et fidelem operam navarunt, arbitrentur sibi aliquanto plus quam aliis licere: at enim Principes contra longe aliter sentire, aequiusque esse ducere, ut, qui se ipsorum clientelae et ministerio tradiderunt, officio fungantur.* Ubi et haec valde notanda subiungit: *Memini quo tempore in hanc sententiam Rex meus* (intelligit Ludovicum XI.) *mecum loqueretur, affirmans, fieri aliquando, ut egregia opera minus liberaliter remuneretur, idque non tam ingratitudine, quam eorum, qui praestiterunt operam, vitio; dum elati quadam confidentia, propter rem bene administratam, insolenter et proterve multa faciunt.* Quamobrem ante omnes imitandus hic erit Iugurtha, *qui plurimum facere et minimum de se loqui solitus,* duci suo Scipioni modestissime parendo, in magnam claritudinem brevi pervenit. Cui similis ap. Vell. lib. II. cap. 98. L. Piso; et ap. eundem d. lib. II. cap 127. Aelius Seianus: similis Titus apud Suet. cap. IV. §. 1. Agricola ap. Tacit. cap. 8. Ioabus, praefectus exercitus regis Davidis, II. Samuel. XII. vs. 28. et ap. Ioseph. lib. VII. cap. 7. Craterus ap. Curt. lib. VI. cap. 6. §. 32. Agrippa apud Dionem lib. LIII. Concludo dicto Chrysostomi Homilia III. in D. Matthaeum: *Eos famulos maxime comprobamus, qui*

cum bona gratia in omnibus obsequuti, *nihil se grande arbitrantur egisse.* Interim et hoc dictum esto Regibus, *ne beneficia tam foeda oblivione transmittant.* Erat Christianus I. Rex Daniae in multorum nobilium aere. Tum quendam ferunt, indignantem sese reiectum esse, petiisse, ut admitti ad Regem posset; cumque non admitteretur, vi submoto ianitore, in coenaculum irrupisse, et inventum ibi regem accessisse: tum pecuniam ubi et quando expendisset, declarasse: ac pericula memorasse, quae pro ipso bellis Suecicis adiisset: insuper, ab hoste captum aliquoties, ingens libertatis pretium solvere coactum esse: quod si nunc pro homine ignoto, et obscuro, expellatur, nec benignum sibi Regem experiatur, iniuriae quam pateretur, coelum pariter atque terram sese te-
27 stes vocaturum. Haec, constanti adeo animo, * cum dicentem Christianus animadverteret, ac fiduciam verborum veritatis testimonium certum interpretaretur, blande virum allocutus, *bono esse animo iubet: et pecuniam, in tempus quoddam distribuendam, pollicetur.* Meurs. lib. I. Hist. Dan. pag. 57. Rupert.

Leonem atque alias feras primus aut in primis ferire. Sic in Fabriciano est, non *primas*. Rivius.

Minimum ipse de se loqui. In Veneto et aliis quibusdam, *de se ipse*, legitur. Rivius. — L. 3. *de se ipso*, pessime. *ipse* male abest Macrobio. Iustinus XIV. 5. *triumphumque de se ipso.* at Bongars. *de se ipse*, recte. *sequitur exercitus prodito Imp. suo*, *et ipse captivus*, *triumphumque* de se ipso *ad victoris sui castra ducit.* Huc alludit Philelfus Ep. IX. 1. *Decet enim plurimum facere spectatum adolescentem et* minimum de se loqui. Wasse.

Tametsi initio laetus. Audivi nonnullos qui arbitrarentur vocem *tametsi* syllaba una longiorem quam decebat, quod sequeretur statim, *tamen postquam.* sed hic locus si rapitur in medicinam, fiatque *etsi*; idem necesse est induci locis minimum sexcentis, ubi duo ista copulavit auctor. ego potius rapuerim in dubium verbum *existumant*, tamquam spurium. Gruter. — γ. λ. Marckii *etsi.* et λ. *in initio.* sic Digb. Balliol. pro *fore*, *affore*, et L. 3. Digb. omittit *tamen.* Wasse.

Exacta sua aetate, et parvis liberis. Manuscriptum, *exacta aetate sua.* ut pronomen sequatur. Rivius. — Mutat locum pronomen. nam *exacta sua* Mart. Pemb. B. Pub. Rivii Codex γ. λ. Copulam etiam respuit Ar. B. Pub. quam non male. Cato de R. R. *semen purgari*, *funes veteres sarciri*, novosque *fieri.* ibi Codex Arondel. omittit *que*, ne id quidem male. Auctores fere formulam hanc absque pronomine usurpant. ita Titinnius Quinto: *Qui* exacta aetate *sponsa sit desponsa.* Tacit. Agric. 3. Hist. III. 3. Liv. VI. 22. XXX. 26. IV. 3. Sueton. de Illust. Gram. Terent. Adelph. V. 4. Cicero VII. Verrin. §. 100. X. 21. et 28. Ovidius Epist. IV. Verum si *sua* loco moveas, manca erit sententia. Frontinus IV. 7. *Si cupidus mortis esset*, *laqueo eum vitam posse finire: cumque demonstraret ei gladiatorem contemtae staturae et prope iam exactae aetatis*, *obiecit ei dixitque.* Codices quos inspexi, *cum deinde staret*, pro *cumque demonstraret.* legendum autumo, *cum deinde instaret*, *ei gl.* etc. Wasse.

Vehementer eo negotio permotus cum animo suo volvebat. Manuscripta *cum animo suo*, addita praepositione, quomodo et Aldinum exemplar. Rivius. — Videtur *eo negotio* ab audacia emendatorum, fortassis etiam et biga verborum altera. Gruter. — Haec locutio neque nova est, neque non Sallustiana. *negotium* saepe valet *res.* Catil. XLIX. *ratus id quod negotium poscebat.* Iug. LXXXVI. *Ne qua* ex eo negotio *seditio oriretur.* et alibi. Plautus Mostell. II. 2. *Quid ego hodie negotii confeci malum!* Plin. Hist. Nat. X. 8. *prosperrimi augurii* nuptialibus negotiis. L. XXII. §. ult. D. si quis omissa propria: *iustam causam habuisse propter quam nollet* negotiis haereditariis *implicari.* Arnobius pag. 3. *sed pestilentias*, *resque alias noxias*, *quibus* negotia *incursantur humana.* et pag. 6. Wasse.

Multa cum animo suo volvebat. Suavitatem sonitus reduxeris rescribendo, *volvere.* nec dubium mihi fit, quin mille locis ea terminatio mutata sit in illam aliam. Grut.

Natura mortalium, avida imperii. Tacitus * lib. II. Hist. 38. 28
Vetus, *ac iam pridem insita mortalibus*, *potentiae cupido.* Imo vetustissima, ac cum ipso mundo renata, sicut e sacra scriptura discimus, ubi paulo post diluvium legimus, *Nimbrodum illum hac cupiditate impulsum, infirmioribus manus iniecisse*, *eosque sub iugum suum redegisse.* Igitur, nimirum in Catil. cap. 2. quum scribit, *antequam Cyrus in Asia*, *et in Graecia Athenienses et Lacedaemonii coeperint urbes atque nationes subigere*, *lubidinemque dominandi causam belli habere*, *vitam hominum sine cupiditate fuisse agitatam, ac sua cuique satis placuisse,* eo ipso profitetur, sese vetustissimae historiae rerumque ante illa tempora gestarum prorsus fuisse ignarum. Rupert.

Cupidinem. Venetiis cusi *cupiditatem*, male. Q. Septimius I. 8. *Ob quae* cupidine animi, *praeceps.* γ. *libidinem.* voces *aut bellum* exulant B. Pub. sed non recte, bellum et seditionem coniungunt Historici. Noster *bell.* et *turbas* Fr. I. 3. *Plurimae* turbae *et ad postremum* bella *civilia orta sunt.* Tacitus An. II. 15. *Qui ne* bellum *toleraret,* seditionem *induerint.* etiam Cicero de Fin. lib. IV. 4. *Ex cupiditatibus odia, discidia, discordiae*, seditiones, bella *nascuntur.* seditionem et discordiam copulat pro Murena §. 144. Wasse.

Suae, liberorumque aetatis. Legendum e vetustis: *suaeque et lib.* eaque loquendi ratio historica magis est. Rivius. — Oxonienses *suae liberorumque.* ipse Rivium sequor, huiusque formulae exempla protuli ad Catil. IX. Tertullianus Apol. IV. *Socrate contentus, qui in contumeliam deorum*, quercum hircumque et *canem deierabat.* sic enim citat Vincentius; ibi etiam pro *plane olim*, *id est*, *semper*, idem rectius, *plane olim atque semper.* Accedit Horatii punctum: *non si male nunc et olim sic erit.* vide etiam Carm. XI. 5. et Ep. II. 2. 166. Varro de R. Rust. III. 9. *evitantem caldorem et frigus.* imo legendum ex Arondeliano *caldoremque* etc. Wasse.

Suae aetatis. Quam obnoxius sit iniuriis senex Princeps, docet exemplum Galbae ap. Tacit. I. Histor. Rupert.

Liberorum aetatis. Quamque obnoxius Rex aetatis pupillaris, ostendit Gruter. ad Livii lib. I. cap. 3. Rupert.

Quae etiam mediocres viros. Rittershusii liber: *quae res etiam med.* Recte sic supra in Catilina reposuimus ex scriptis: *Si ita res esset.* Et sic amat loqui Crispus: *Sed ea res longe aliter ac ratus erat evenit.* Paullo post: *Quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat.* Et mox: *Neque ea res falsum me habuit.* Occurrunt haec singulis fere paginis. Putsch.

Studia Numidarum in Iugurtham accensa. Hoc est, quod maxime Reges urere solet. Cyaxares ad Cyrum apud Xenophontem: *Quid enim, si quis canes, quos tu aleres custodiae tuae tuorumque causa, tales commode curando reddat, ut illum magis, quam te norint; an hoc curationis genere te delectaturus sit?* Et quae ibid. sequuntur. Rupert.

Ne qua seditio aut bellum oriretur. Sic apud Tacitum I. Hist. 59. *Iulius Civilis periculo exemtus, praepotens inter Batavos, ne supplicio eius ferox gens alienaretur.* Nimirum securitati saepe potius consulendum, quam vindictae, sicut idem monet XI. Annal. 31. sive, ut Cato apud Nostrum in Catilin. cap. 52., *cavendum a talibus magis, quam quid in illos statuamus, consultandum.* Rupert.

CAP. VII.

Neque per vim neque insidiis opprimi posse. In Merseburgensi erat, *neque per vim, neque per insidias.* verum prior lectio melior. nam et post eodem modo, *aut per vim, aut dolis tentare*, inquit. Rivius. — Sic MSS. libri: eaque lectio mihi magis probatur, tametsi parum intersit.
29 * C. Popma. — Pro *per vim* Arond. *periculo.* male. *neque per insidias,* Pemb. Merseburg. et Popmae libri, quod et probat. at iure displicet Rivio et mihi. Marckii γ. in spatio interlineari tantum agnoscit et quasi ex interpretatione: pro edita lectione caeteri stant omnes. Auctor infra: per vim *aut* dolis *tentare.* saepius tamen, sequente *in* vel *ex.* Cat. LXII. in pace et per *inducias.* Iug. LXIX. *talia consilia* per otium *et* ex opportunitate *capi.* Tacitus in Agric. XLI. *tot exercitus in Germania* etc. temeritate *aut* per ignaviam *ducum amissi.* Sueton. Iulio XVI. *Ut comperit paratos qui* vi ac per arma *prohiberent.* Quin et ipse Cic. pro Sexto Roscio §. 20. per sententiam *iusque iurandum alicuius aliquid assequi,* quod antea, scelere *ac* ferro *assequi consueveris.* Noster cap. 25. *aut* per vim, *aut* dolis *tentare.* Iustinus V. 2. *iam non occulte bellum, sed palam; nec* per dissimulationem, *sed aperta* professione *parare coepit.* MS. Bongarsii *occulto*, quod praefero. et *se* eleganter omittit. Afranius apud Charisium II. 186. *Age curre cursim ad Numisium* occulto. Wasse.

Hominem tam acceptum popularibus. Sic infra: *hominem nobilem, magnis opibus, clarum, acceptumque popularibus suis.* et: *carus acceptusque ei semper fuerat.* Et Tacitus XII. *carus acceptusque popularibus.* Ciaccon. et Ursin. — Tres voces ultimae alicui suspectae esse possent, quod superius dixerat, *studia Numidarum in Iugurtham accensa,*

tanquam adiecta ab ignaro brevitatis Sallustianae, nisi in hisce talibus prolixus esset aliis item locis plurimis noster Crispus. Grut.

Statuit eum obiectare periculis. Tacit. lib. II. *Ut ea specie dolo simul et casibus obiectaret.* Virg.

— — Caput obiectare periclis.

Ciacc. et Ursin. — Similiter Tac. lib. II. Ann. cap. 5. §. 1. de Pelia Diod. Sic. lib. IV. cap. 41. Qua via grassatos etiam alios, docet Bernecc. ad Iustini lib. XLII. cap. 2. §. 10. lit. f. Adde Freinsh. in Curt. lib. VIII. cap. 1. §. 35. Grut. ad Tac. disc. 35. pag. 92. Dio in Exc. Peir. pag. 747. Val. ad Amm. pag. 125. Rupert.

Et eo modo. Copulam non agnoscit Bodl. *Numantio* lib. 8. Marckii γ. corrupte. Wasse.

Ostentando. Ball. *ostendendo*, inepte. *ostentare*, iactare et efferre se. Auctor ad Herennium II. *artificii significandi, ingeniique venditandi, et memoriae* ostentandae *causa.* Plautus Curcul. *ibi* ostentatores meri, *Confidentes, garrulique.* Graece κομπαστής. Sulpicius Vita Mart. *Cruentamque* ostentans *dexteram, admisso recens scelere congaudens* etc. *unum de tuis modo interfeci. Tunc ille* etc. *quisnam* hoc casu *fuisset adfectus.* Codex Aulae Trin. *occasu.* Noster, quem fere sequitur, VI. 31. Casibus *aliorum perculsos.* et Catil. XXXVI. *quasi dolens eius* casum. etiam de casu fatali, Virg.

Et casum *insontis mecum indignabar amici.*

et Iug. XXXI. *laetandum magis quam dolendum puto* casum *tuum.* hoc est mortem. Sed et Virgil. Aen. III.

Iliaci cineres et flamma extrema meorum
Testor in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum.

et apud Ciceronem *occasus* pro *interitu* saepissime. Utram ergo lectionem amplectar, fere ἐν δοιῇ μοι θυμός. Huc respexit Tacitus: *Ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum, dolo simul et* casibus obiectaret. Wasse.

Hostium saevitia. Supra Catil. LIII. *quae belli* saevitia. absolute quandoque pro *ira militari.* Gloss. δεινότης. et *saevus* pro *forti.* unde coniungi solent. Lucanus VI. 560.

At quoties saevis *opus est, ac* fortibus *umbris.*

et Virgil. Aeneid. XII. 887.

Aeneas instat contra telumque coruscat
Ingens, arboreum, et saevo sic pectore fatur.

Silius XIII. 668.

— — Heu quoties intrat mea pectora terror,
Quum repeto quam saevus eas.

Pro *vehementia* Tacitus An. I. 67. *Cario valde diu sustentata* hostium saevitia. et: *Quod si fugerent, pluris sylvas, profundas magis paludes,* saevitiam hostium *superesse.* An. XI. 5. *Continuus inde et* saevus *accusandis reis Suilius.* Wasse.

*Longe aliter ac. Τὸ *aliter* abest λ. Post vocem *longe* subintel- 30
ligi solere voces *aliter* aut *secus* non existimo; *situm* autem et *dissitum*

saepissime. Et huius rei ignorantia saepe Grammaticos torserit. Plautus Casin. II. 7. *ruri esse, ad villam*, longe. nempe a loco in quo stamus. Mostell. II. 1. 46. *Abeamus hinc nos.* TR. *Non* hoc longe. id est: non tam longe quam est a nobis istud quod tibi ostendo; loquitur enim δεικτικῶς. Terent. Eunuch. III. 3. 43. *Continuo accurrit ad me, quam* longe *quidem.* scilicet ab eo distantem. Et locum et eius distantiam addit Caesar quo magis perspicua esset eius oratio. sic B. Civ. II. 37. *comperit, minus* V et XX millibus *longe* ab Utica *eius copias abesse.* Scaliger et Ciaccon. *longe*, quasi superfluum, uncinis includunt, at immerito. nam et Codd. retinent. et ita Auctor ipse locutus est G. B. VII. 16. Confer B. Alex. XXXVI. Hirtius B. Afr. XXIV. *unis castris factis* III millia passuum longe *considunt.* longe, a quibus aut quo loco? nempe ab Caesaris munitionibus, ut sequentia docent. Virgil.

Inde Lycum ferit etc.
— — *Nec longe Cissea durum* etc.
Deiecit leto.

In, *longe mihi*, *longe illum*, *longe parentum*, *longe radices*, desiderantur voces abest, ad, contra, domo, aut similia. Ovidius Ep. XII. 53.

Quam tibi *nunc* longe *regnum dotale Creusae!*

Crispinus, *de iis minime cogitabas.* quo sensu? imo, quam haec tibi inutilia! quam non proderunt! ita Auctor alibi.

Vade procul — ne longe gloria rerum,
Quas mentiris, ait, longe tibi Iupiter absit.

Ellipsin supplet etiam Virgil.

Longe illi deo mater erit.

non erit praesens, non auxilio aderit. Martial. de malo vicino salsissime:

Tam longe est mihi quam Terentianus,
Qui nunc Niliacam regit Syenen.

Apuleius Met. I. pag. 14. *haud* ita longo radices *platani lenis fluvius in speciem placidae paludis ignavus ibat.* pro *longe ad*, vel, *exadversum.* Virgilius sententiam integre extulit:

Carthago Italiam contra, Tiberinaque longe Ostia.

hoc est, *procul, ex adverso.* ἀντιπέραν. Apuleius V. pag. 94. *extorres et Lare et ipsa patria degamus*, longe parentum *velut exulantes.* puto pro longe *ab domo*, *conspectu* eorundem. Wasse.

Ut erat inpigro et acri ingenio. Egregio discursu haec interpretatur Gruter. ad illa Taciti in vita Agricolae cap. 17. *Frontinus vir magnus, quantum licebat.* Rupert.

Qui tum Romanis imp. Haec vera lectio, quamvis et in MS. quodam et in Beroaldino sit *Romanus imperat.* casu nominativo. Est in Veneta *praeerat*, sed haud dubie perperam. Rivius. — *Tum* exulat Digb. Ball. *parendo saepe* omisso *et.* quod agnoscit Donatus Adelph. IV. 5. Addunt suffragia Codices. L. III. *periculis tantam* sine praepositione *in.* Vide A. Popmam de usu antiquae Locut. proque *morem* L. III. *mores*, inepte. Tacitus An. I. 6. mos *militiae.* et Noster: Mos regum *in societate coëuntium.* Adde Tacitum XII. 47. Hist. V. 17. Wasse.

Proelio strenuus et bonus consilio. Et hoc invictos viros effi-

cit, indice Cic. II. de Orat. Sic Mithridates apud Vell. lib. XXI. cap. 18. *Consiliis dux, miles manu.* Talis Hamilcar ap. Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 272. Cotys apud eundem in Exc. Peir. pag. 307. Maiores nostri *Cunrados* eiusmodi vocitarunt. Neque enim aliud est *Künrath*,
* quam *consulta audacia.* Adeundus Scal. Exerc. 266. Rupert. — Vide 31
L. Vallam de Elegant. I. 15. Ball. Digb. non agnoscunt *quod difficillimum.* λ. habet *d. est imprimis*, et sic Pemb. quasi reliquerat Auctor *quod in primis est*, at perperam. Noster: *Id facinus ego* in primis memorabile *existimo.* sententiae ex parte ansam praebuit Thucydides III. 40. ἈΜΑΘΙΑ μὲν ΘΡΑΣΟΣ, λογισμὸς δὲ ὈΚΝΟΝ φέρει. Quod paulo aliter postea extulit Menand. Οὐκ ἔστ' ἈΝΟΙΑΣ ΟΥΔΕΝ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ΤΟΛΜΗΡΟΤΕΡΟΝ. Huc respexit Plutarchus in Lucullo pag. 501. Ἀνὴρ ὅσα ΧΕΙΡΟΣ ἜΡΓΑ καὶ τόλμης ἐν πολέμῳ διαπρεπὴς ἅπαντα, καὶ ΓΝΩΜΗΝ ἹΚΑΝΟΣ ἐν τοῖς μεγίστοις. et pag. 511. Ἐν ὀλίγοις τῶν πώποτε ἡγεμόνων τῇ ΜΕΛΛΗΣΕΙ μὲν ἘΝΕΡΓΩι, τῇ ΤΟΛΜΗι δ' ὙΠΕΡ ἈΣΦΑΛΕΙΑΣ χρησάμενος. Providentia sine timore, et audacia sine temeritate in iuventutem haud cadunt, iuxta mentem *semper florentis* Homeri:

Οἶσθ' οἷαι νέου ἀνδρὸς ὑπερβασίαι τελέθουσαι.
Κραιπνότερος μὲν γάρ τε νόος, λεπτὴ δέ τε μῆτις.

Quem sequitur Amphis Comicus, qui Platonis aetate vixit:

Ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ συντετάχθαι διὰ τέλους
Φρόνησις οὖσα, διὰ τὸ λεπνῶς καὶ πυκνῶς
Πάντ' ἐξετάζειν, δέδιεν ἐπὶ τὰ πράγματα
Ὁρμᾷν προχείρως· ἡ δὲ διὰ τὸ μὴ σαφῶς,
Τί ποτ' ἀφ' ἑκάστου πράγματος συμβήσεται,
Διαλελογίσθαι, δρᾷ τι καὶ νεανικὸν
Καὶ θερμόν.

ideoque Iugurtham, hominem adolescentem et rei militaris rudem, iis laudibus ornat quae vix umquam fuerunt Imperatorum senum. *bonus consilio:* ita Graeci, ἀγαθὸς δι' ἀρετῆς, διὰ τέχνης, τὴν διάνοιαν. Petronius pag. 128. *sicca, sobria*, bonorum consiliorum. Tacitus An. I. 3. bonus *militia.* vide Serv. ad Aen. I. 199. Hegesip. I. 1. Septim. II. 25. V. 10. Hoc significatu *melior* apud Apul. ipsaque morte meliorem. Miles. VII. hoc est, *superiorem*, ὑπὲρ θάνατον. et Phaed. III. 14. Claud. Nupt. Hon.

Quis consilio, quis iuris et aequi
Nosse modum melior?

et alibi:

Inveniens animo quae mente gerenda,
Efficiens patranda manu.

Totius periodi ambitum ita repraesentat Hegesip. I. 36. *Suppetebat mulieri* odium de flagitio, *fiducia de amore; quia* alterum *dolore nepotis aversabatur*, altero *per obsequium amantis extollebatur.* Distinguit Noster inter *temerarios* et *audaces*, id quod alii etiam fecerunt; in primis Cicero ad Attic. *Aut nos* temeritatem *bonorum sequamur*, *aut* audaciam *improborum insectemur.* Livius XXV. *Consilium prima specie* temerarium *magis quam* audax. Martialis Ep. IV. 42. *Non sum tam* temerarius, *nec*

audax. Arnobius II. pag. 76. *Namque alios videmus immites, facinorosos*, audaces, temerarios, *praecipites*, *caecos.* Confer Heraldum in notis ad locum pag. 109. WASSE.

IN AMICIS. Ar. *in am. cum.* infra: *res asperas.* Statius Silv. V. 2.

Ille quoque egregiis multum miratus in armis
Bolanum, *atque illi* curarum asperrima *suetus*
Credere, *partirique metus.*

Pro *consilium* Ar. *auxilium*, improbe et contra Codd. Q. Septimius II. 15. *Ita vir optimus in exercitu*, cuius neque consilium *umquam*, neque *virtus* frustra fuit. WASSE.

MAGIS MAGISQUE EUM. Sincerior erit lectio si τὸ *eum* expunxeris. PUTSCH.

ANIMI ET INGENII SOLLERTIA. Illa *et* copula non est in plerisque vetustis. RIVIUS.

QUIBUS REBUS MULTOS EX ROMANIS SIBI. In quibusdam est *quibus rebus Iugurtha.* id quamquam et sententia postulat, et ambiguitatis evi-
32 tandae ratio, nam alioqui ad P. Scipionem referri * verbum posset, tamen quia non incommode omitti potest, haud magno in discrimine pono, addas ipsum, nec ne. RIVIUS. — *Queis* Pall. 1. et 2. forsan *rebus* abundat. GRUTERUS. — At vide Caesarem B. G. I. 31. 41. Ciceronem in Verrem VII. §. 33. XV. 43. *et ingenii sol. q. r. s. m. e. r. fam.* in B. Pub. non comparent. L. 3. *quibus reb. Iugurtha multos.* Digb. omittit voces *ex Romanis.* λ. habet, sed a manu correctrici. WASSE.

CAP. VIII.

NOVI ATQUE NOBILES. Apud Nonium in voce *Tempestas* pag. 407. *ignobiles* legitur: nescio quam recte, nam sequitur statim *factiosi*, *domi potentes*, quod *ignobilibus* non convenit: quare apud Nonium mendum haerere opinor. CIACCONIUS. — Ita impressi, ita antiqui omnes habent. Nonius in dictione *Tempestas*, *novi atque ignobiles* legit. Ego tamen, pace Nonii dixerim, non *ignobiles*, sed *nobiles* legendum puto: idque verba statim sequentia aperte dilucideque conmonstrant. Credo autem ansam errori Nonio dedisse dictionem *novi:* cui cum *ignobilis* responderet, non inspecto Sallustii libro, sed memoriae confidens, *novi atque ignobiles* scriptum fuisse putavit. C. POPMA. — Ita etiam omnino MSS. nostri, editique avorum saeculo. Nonii *ignobiles* ortum a ratione scribendi prisca, *ignobilis.* GRUTER. — Imo, *ignobilis* glossae τοῦ *novi.* WASSE.

FACTIOSI. *Factiosus* Glossa νεωτεριστής, apposite ad mentem Sallustii. sed tamen est ex verbis mediae significationis, cum tam pro *seditioso*, quam *gratioso* ac *potente* accipiatur. Plautus Aulul. *Istas* magnas factiones, *dotes dapsiles non moror.* Titinnius Fullonibus: *sed iam hercle metuo, Caeso, ne nimis stulte fecerim, Qui in* tanta factione *atque opibus ea sum ausus aggredi.* Infra: *domi potentes.* abest Mart. *domi.* mallem abesset τὸ *magis.* ut apud Livium VI. 11. *criminando patres, alliciendo ad se plebem, iam aura non consilio ferri, famaeque magnae malle* quam bonae esse. Idem tamen VIII. 7. *Ex iuventute quidam Lucanorum pretio*

asciti, clari magis inter *populares* quam honesti. retinent etiam Codd. WASSE.

CLARI MAGIS QUAM HONESTI. Talis Vibius Crispus, apud Tacit. II. Hist. 10. *Pecunia, potentia, ingenio, inter claros magis, quam inter bonos.* Porro, qua notione *clarus* hic apud Nostrum et Tacitum accipiendum sit, docet Ioan. Meursius in syntagmate de Gloria, ubi notat errorem Senecae, qui gloriam constare iudiciis multorum, claritatem bonorum censet. *Potest* enim (inquit) *sine gloria esse claritas, sine claritate gloria non item.* Habet ibi eum, qui Dianae Ephesiae templo sceleratas iniecit faces, cuius nomen maxime clarum. At *quis gloriosum dicere audebit?* nemo, nisi cui νοῦς οὐκ ἔνι ταῖς κόμαις. RUPERT.

QUI IUGURTHAE NON MEDIOCREM. *Non mediocrem* dixisse mihi quidem videtur, pro *non mediocriter:* quod quia Commentatores praeterierant, nobis annotandum fuit. GLAR. — Imo valet non modicum per se. WASSE.

UTI SOLUS REGNO NUMIDIAE POTIRETUR. In aliis est, *imperio Numidiae.* quomodo et manuscripta cuncta habent, sed eodem plane sensu. RIVIUS. — Pal. sec. *imperii:* sicque alias legi adscriptum Naz. neque secus lectio primitus cusa. GRUTER. — Ball. *imperium.* WASSE.

OMNIA ROMAE VENALIA ESSE. In MSS. et impressis vetustioribus *Romae omnia* etc. id nimirum rectius est. RIVIUS. — Commelin. *omnia*
*ven. R. * esse.* vox ultima superfluit. GRUT. — Nostri *R. o. v. e.* Bodl. 33
Romae fore. WASSE.

ADDUCIT. Placeret magis *abducit.* GRUTER.

NEU ALIQUIBUS LARGIRI INSUESCERET. Manuscripta, *neu quibus*, non *ne*, idque melius atque elegantius. RIVIUS. — Sic et optimi e MSS. neque adsentiendum sane Popmae, in re tam clara. GRUT. — In multis legitur: *Neu quibus largiri insuesceret.* et ita alii in suis quoque scriptum fuisse testantur. Ego nihil muto. C. POPMA. — MSS. Rivii et Gruteri *neu quibus*, bene: et sic nostri. Pro *secreto* Ar. *secretum*, et manu recentiore *secreto.* forte pro *secreta.* vide Charisium 195. Noster ubique usus est voce *secreto*, uti et Plautus, Afranius, Cicero, Horat. Livius. Verum Tacitus semel, secretus, *domi*, *animum firma.* habes etiam *secretim*, κατ' ἰδίαν in Glossis. Ast heic apud Sallustium nihil muto: librario haud dubie imposuit obscura dictantis pronuntiatio τῶν *secretum monuit.* Denique pro *permanere vellet* λ. a manu prima *valet*, Arond. *periculo a paucis emi; non periculose a. p.* contra caeteri gregatim et agmine facto. Ita locum expressit Tacitus An. III. 36. *Brutidium, artibus honestis copiosum, et si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum, festinatio exstimulabat; dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat; quod multos etiam bonos pessumdedit, qui spretis quae tarda cum securitate, praematura vel cum exitio properant.* WASSE.

PERICULOSE A PAUCIS EMI. Exitus docuit. Et Iugurtha sua nundinatione sibi catenas emit, nobilitati Romanae potentiam et auctoritatem abstulit. RUPERT.

QUOD MULTORUM ESSET. Bene et cogitate dictum a Scipione. Res-

publica non erat unius vel alterius patricii, sed populi. Cui sententiae saniores politici uno ore addicunt. Neroni Caesari hoc instillat praeceptor eius, I. de Clem. cap. 19. *Non Rempublicam principis esse, sed principem Reipublicae.* E quo fonte fluit illud eiusdem IV. de Benef. XXXII. *Qui non Rempublicam sibi, sed se Reipublicae dicavit.* Simile est, quod de Adriano, Antonini patre adoptivo Spartianus cap. 8. habet, *saepe illum in Senatu dixisse: Ita se Rempublicam gesturum, ut sciret,* POPULI *rem esse, non* PROPRIAM. Huic contraria videtur commendatio Capitolini, qua Antoninum Pium extollit in eius vita cap. 7. *quod tanta diligentia subiectos sibi populos rexerit, ut omnes et omnia, quasi* SUA *essent, curaret.* Sed non est: quin potius ita haec duo invicem iuncta cohaerent, ut alterum sine altero alicui principi inesse non queat: ambo vero si reperiantur in aliquo, perfectam boni principis ideam mortalium oculis sint exhibitura. Sic de matre sua Seneca Consol. ad Helv. cap. 14. *Tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres.* Idemque de Paulino lib. de Brev. vitae cap. 18. *Tu quidem orbis terrarum rationes administras tam abstinenter, quam alienas, tam diligenter, quam tuas.* Rupert.

Si permanere vellet in suis artibus. Hoc est, *in virtute cum modestia coniuncta.* Porro hic locus aurem vellicat, *fugiendam esse ceu pestem, praecipitem et insanam vanae gloriae cupiditatem.* Saepe enim usuvenit, ut multos eiusmodi immoderatus ardor pessumdederit, ad praeclarissima quaeque aliloquin perventuros, si spes effraenes, animumque nimis in futura eminentem, comprimere, ac veluti compedibus constringere potuissent. Exemplum dabunt ambo Gracchi, infelix par fratrum, qui si civilem dignitatis concupissent modum, nec impotenti quodam aestu concitati, de recto tramite deflexissent, quicquid per tumultum ac seditionem adipisci conabantur, quietis Respublica obtulisset, ut alicubi scribit Cicero. Rupert.

Ultro illi etc. Virgil. Aeneid. II. 193.

> *Ultro Asiam magno Pelopeia ad moenia bello*
> *Venturam.*

ubi Servius *ultro* explicat, *statim, mox.* Haverc.

Regnum. *γ. Imperium*, ut supra. Codex Daventriensis *venturam*, unde Cl. Perizonius legit perquam eleganter, *ventura.* sic alibi Noster. Infra: *earum sententia.* ita Septimius I. 120. *falsus literas ad D. perfert,* quarum sententia haec erat. Wasse.

34 * Suamet ipsum pecunia praecipitem casurum. Egregia emendatio, petita a plerisque manuscriptis, et huius quidem loci restitutio tanti mihi videtur, ut laborem quem in comparandis membranis impendi plus quam aerumnabilem, abunde compenset. Ita, inquam, plerique MSS. nisi quod litera adhuc amplius *suam et ipsum pecuniam praecip.* etc. quae tamen litera deleta in Naz. a rubricario. Hactenus toleravimus, *pecuniam et ipsum praecipitem casurum;* quod prae nostro insulsissimum. Grut. — *Suam et ipsum pecuniam* Marckii *γ. λ.* B. Pub. Pemb. Mart. Arondel. Reg. Bodl. al. Oxonienses proxime ad verum. Wasse.

CAP. IX.

Earum sententia haec erat. Superabundat *erat*, potuissetque adhuc brevius, *dimisit hac sententia.* Grut.

Quam rem tibi certe scio. Vaticanus, *certo scio*, melius. Supra: *Falso queritur de natura sua genus humanum.* Putschius. — *Tibi certe scio* quidem Comm. et aliquot praeterea Pall. verum Naz. ut et nonnulli alii, nec non Bongarsianus, *certo*, quod repudiavimus ob sonum pinguiorem. Grut. — Ar. *λ. rem tibi certo*, Venetiis excusi, Mart. Pemb. Oxoniens. B. Pub. Reg. *certe. γ. certus.* lib. 3. *quam tibi c. gaudio esse scio.* locum fere exscripsit Symmachus I. 19. *imitabor igitur* Sallustiani *testimonii castigationem.* Habes virum dignum te, et *per te familia consulari.* Wasse.

Tum virtute, tum gratia viri permotus. Manuscriptum, *cum virtute, tum gratia.* Rivius. — Ita primi tres Pall. non, ut in hunc usque diem vulgatum, *tum virtute.* quod miror nemini displicuisse vel ob auctoritatem codicis Riviani. Grut. — Sic nostri, Ar. tamen *gloria.* et ita legisse videtur Septimius II. 18. Sed *ubi rex eorum P. virtutem atque* gloriam *viri cognovit* etc. Infra: *flexit animum suum.* ita Codd. Tacitus autem voce *flexit* absoluto utitur Annal. I. 13. *Fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum* flexit *paulatim, ut non fateretur suscipi a se imperium.* et XXXIII. *Tunc a veneratione Augusti orsus,* flexit *ad victorias triumphosque Tiberii.* et I. 41. *sed nihil aeque* flexit, *quam invidia in Treviros.* Verum antiqui fere casum addiderunt, interque eos Noster, Iugurth. LXVIII. CVIII. CX. et sane locutio a Graecis derivata est qui fere semper addunt *γνώμας, ἦτορ* aut quid simile. Homerus: *'ΕΝΤΡΕΠΕΤΑΙ φίλον 'ΗΤΟΡ.* Xenophon Exped. Cyri lib. III. *ἢν δέ τις ΤΡΕΨΗι τὰς ΓΝΩΜΑΣ.* M. Valer. Messala Corvinus cap. XXVI. animum flexit. Hegesippus I. 19. *Quos ubi confertos Alexander videt*, flexit consilium *ut retrorsum cederet.* Hoc modo apud Virgil. *retorquet:*

> *Annuit his Iuno*, et mentem *laetata* retorsit.

Terentius Hec. *Isthuc est sapere, qui ubicunque opus est, possis* animum flectere. Itaque nihil mutandum. Wasse. — Omittit Sallustius, *tum ineluctabili vi voluntatis aeternae.* Postquam enim omnia * frustra tentata 35 sunt, occurrit sibi animus sapiens, miratusque grande hoc profundum, tandem Euripideum illud amplectitur ex Orestis Act. II. *Δεῖ φέρειν τὰ τῶν Θεῶν.* vel illud Senecae de Provid. cap. V. *Quid est viri boni? praebere se fato. Ergo convertuntur animi et in odii locum succedit gratia.* Iustin. lib. XLIV. cap. 4. postquam narrasset irritos conatus Gargoridis in nepotem Habidem, quem in extremis periculis manifestus Numinis favor protegebat, subiungit §. 10. *Admiratione deinde tot casuum periculorumque, ab eodem successor regni destinatur.* Adde memorabilem historiam de Conrado II. apud Piccart. Dec. XVI. cap. 9. Rupert.

Beneficiis vincere. Immo *vincire.* Ante enim contra facere instituerat. Ita Cicero passim locutus est. Infra ipse Sallustius: *Beneficiis suis ratus est nobis convinctum fore.* Coler. — Sic infra: *Numquam po-*

puli Romani beneficiis victum esse. Et Apuleius Apol. II. *Malum filium beneficio vinceret, me invidia liberaret.* Sed nescio an Sallust. *beneficiis vincire* scripserit. Cic. ad Atticum lib. VI. Epist. 10. *Mea caussa autem alia est, quod beneficio vinctus ingratus esse non possem.* et lib. XIII. Epist. ad Memmium: *Tum viros primos, et homines honestissimos, summo beneficio in perpetuum tibi tuisque devinxeris.* et Verrin. VI. *Cleomenes ab isto donis beneficiisque plurimis devinciebatur.* et aliis infinitis locis. Sic infra Iugurth. *Beneficiis suis ratus est nobis convinctum fore.* Ciacconius et Ursin. — Scimus etiam Tacitum reliquisse Annal. IV. 10. *Corrupta ad scelus Livia, Seianum Lygdi quoque Spadonis* animum *stupro* vinxisse. Sulpicium in vita D. Martini V. *Tentavit autem idem Hilarius, impositi Diaconii officio, sibi eum artius implicare,* et ministerio vincire divino. ita Codex Aulae Triu. Claudianum B. Get. 310.

Accipe tu nostrae, tellus Oenotria, mentis
Vincula, *communes tecum subeuntia casus.*

Ita Latini, faventibus etiam Graecis, iis praesertim qui amatoria tractarunt. Hi etenim, *φιλοτήσιον ἄτην*, *vinculum*, ubique nominant. Oppianus, nisi fallor, *γάμων ἐναργέϊ δεσμῷ Νυμφίον ἀμφέπλεξεν*, ne alios memorem. Quod autem apud Nostrum cap. X. *convinctum* legit Ciacc. id perperam facit et contra MSS. fidem, qui uno ore clamant *coniunctum.* Quare miror eundem argumentis adeo inanibus fisum scripturam genuinam, ab omnibus codicibus receptam, immutatam voluisse. Certe τὸ *vincere* ut huic loco longe aptius et accommodatius, ita usitatius et aeque elegans. Illud si bene defendat numerus, en exemplorum legionem! Agmen ducat ipse Sallustius, optimus sui sermonis assertor et vindex: Iug. CIX. *Populum Romanum nunquam* beneficiis victum *esse.* Cicero Tusc. II. 20. *Saepe vidimus fractos pudore, qui* ratione *nulla* vincerentur. Seneca de Benef. lib. VIII. Vicit *Aeschines hoc* munere *Alcibiadis parem divitiis* animum, *et omnem iuvenum opulentorum munificentiam.* vicit, hoc est, *obnoxium reddidit.* Lucretius II.

— — — *quia quamvis effera proles*
Officiis *debet molliri* victa *parentum.*

Propertius I. 17.

Nonne fuit melius, dominae pervincere mores?

Tibullus III. 14.

Ergo ne dubita blandus adhibere querelas,
Vincuntur *molli pectora dura* prece.

hoc est, *superantur.* inde Virgilius eleganter:

Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supra donis.

Senec. Octav.

Tu modo blando vince obsequio
Pacata virum.

Claudianus de raptu Proserp. I.

Talibus ille ferox dictis fletuque *decoro*
Vincitur.

Praeiverat Maro:

Tu lacrimis evicta *meis.*

Confer Iustinum XVIII. 5. Curtius VI. 8. *etiamsi ipse vel poenitentia, vel* beneficio tuo victus *quiescere valet.* Neque inter Scriptores Graecos desunt qui hoc more et modo loquantur. Sophocles Elect. *Εἰ δὲ μὴ καλῶς λέγω, σὺ ΝΙΚΑ.* Euripides Alcistide: *ΝΙΚΑ νιν, οὐ μὴν ἀνδάνοντά μοι ποιεῖς.* Ita Caesar B. G. V. 30. Vincite, *inquit, si ita vultis.* Metaphrastes: *Ἀλλὰ γὰρ ΝΙΚΑΤΕ, ἔφη, ὑμεῖς, ἐπεὶ βούλεσθε.* Suetonius Iul. 1. *Cum deprecantibus amicissimis* etc. *aliquamdiu denegasset, expugnatum tandem, proclamasse:* vincerent, *ac sibi haberent.* Hierocles de amore * fraterno: *ΝΙΚΗΣΟΝ αὐτοῦ τὴν ἀγριότητα ταῖς ΕΥ-* 36
ΠΟΙΙΑΙΣ. Quid plura? τὸ *vincire* heic locum habere nequit, quia Iugurtha ab rege alienatus erat. Cap. XI. *Ad ea Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intelligebat.* ideoque primo fuit munificentia vincendus, deinde vinclis arctioribus retinendus. Wasse.

Pariter cum filiis heredem instituit. Merseburgense, *pariter cum liberis*, verum eodem sensu. Rivius.

Cum liberis. Sic codices antiqui habent; et supra: *tamen postquam hominem adolescentem exacta sua aetate et parvis liberis, magis magisque crescere intelligit.* et infra: *quem tu parem cum liberis tuis regnique participem fecisti.* Cypr. Popma.

Finem vitae. *Vitae* abest B. Pub. quomodo et apud Tacitum Annal. III. 71. *Caesar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi* finis aderat. XV. 63. 1. 4. 16. et alibi saepe pro *morte*, et *finire* simpliciter pro *mori*, apud eundem et Iustinum, alios. at Noster pro suo habet. Infra: *Nunc mihi* natura finem vitae facit. Lucretius III. 956.

Nec potius vitae finem facis, *atque laboris.*

et 1016. Cicero VII. Verrinar. fecit finem vitae *et victoribus et victis idem dies.* Ipse etiam Tacitus Annal. II. 42. finem vitae *sponte, an fato* implevit. Wasse.

Huiuscemodi verba cum Iugurtha fertur habuisse. Manuscripta, *dicitur huiuscemodi verba* etc. sed eodem sensu. nec secus exemplar Merseburgense, et ex impressis Badianum et Florent. Rivius. — Spartianus in Severo divinam hanc orationem vocat. Severus, ait, *Imperator divinam Sallustii orationem, qua Micipsa filios ad pacem hortatur, ingravatus morbo, misisse filio dicitur maiori; idque frustra.* Ald. Manut. — Ita codices vulgati, quibuscum consentiunt nonnulli manuscripti. Ego, licet hanc scripturam religiose conservandam putem, proponam tamen lectionem quam in uno codice perantiquo reperi: *Dicitur huiusmodi orationem cum Iugurtha habuisse.* C. Popma. — Ita [*dicitur huiuscem. v. c. I. hab.*] summa concordia MSS. et antiquitus cusi, usque ad Aldum patrem, qui nobis ingessit: *huiuscemodi verba cum Iugurtha fertur habuisse.* ego potius fecissem, *huiuscemodi verba habuit*, resectis caeteris. Gruter. — Cum Gruterianis faciunt nostri omnes. Wasse.

CAP. X.

Parvum ego te Iug. Donatus legit *parvolum* ad illud Terentii:

Ego postquam te emi a parvolo.

Sed illud omnes libri scripti et impressi habent. Mihi liquet veteres frequenter *parvum* vocitasse, quem Graeci *παιδάριον* vel *παιδαρίδιον*. Testis Philargyrius ad Eclog. VII. et Lucanus eo versu:

Crimine quo parvi caedem potuere mereri?

Coler. — Sic cuncti impressi habent. Donatus *parvulum* legit, Terentianum illud in Andria exponens: *Ego postquam te emi a parvulo. Tale est*, inquit, *apud Sallustium: parvulum ego te Iugurtha.* C. Popma.

Parvum ego. Ita MSS. omnes, auctor autem Declam. in Sallustium cap. XXV. *parvulum* legisse videtur. et sic etiam Donatus ad Andr. Terentii Act. I. Sc. II. 10. editionis Hackianae. quo loco pro, *dulcem libertatem fecit operatione et tractatione verborum*, lege, *ex oppositione;* dixit enim Simo, *feci e servo ut esses libertus mihi.* Wasse.

Accepi. Illud *accepi* non nauci est; hoc loco quidem scribo: *in meum regnum ascivi*; et porro: *non minus me tibi, quam si genuissem, ob b. c. f.* nam *liberis* inculcatum. Accipere sexcentos undeunde profugos in regnum poterat: sed hoc non est communicare sceptrum. *Ad-*
37 *sciscere*, et *adoptare*, * et *sumere*, vocibus differunt solum. Itaque apud Ciceronem, aliosque, *ascitus color orationis*, idem qui adoptivus: et in oratione maledica, quae Sallustium auctorem mentitur, Cicero *ascitus, ac paullo ante insitus urbi civis* audit: nisi quod *accitus* ibi vitio legitur. Palmer. — Palmerius contentiose asserit *ascivi.* non, ut videtur, necessario. Coler. — L. 3. *suscepi.* et supra Marckii *γ. Iug. te.* et sic *λ.* Pemb. *ascivit* autem reponit ex coniectura Palmer., et delet *liberis* Infra Valla I. 30. *Nec ea res me falsum habuit.* Wasse.

Quam liberis si genuissem. Vox *liberis* videtur abundare legendumque: *quam si genuissem.* Itemque paulo post tollendae voces, *ex tribus*, scribendumque: *Ne medius (quod apud Numidas honori ducitur) Iugurtha foret.* Ad hunc autem locum facit versus Virgilii de Didone, *mediamque locavit*, cum supra accumberet Aeneas, infra Achates. Ursin. et Ciacc. — Sic MSS. omnes; et non iniurie quidem expungeretur illud *liberis*, ut monuit Ursinus; sed quis id audeat sine decreto membranarum? eadem enim auctoritate aliquis deleverit, *si genuissem;* quod posse fieri, retento illo *τῷ liberis*, ego arbitror. Gruter. — Palmerius et Ciacconius vocem *liberis* repudiant, ut notham et spuriam. quibus facile subscribo contra Cyprianum a Popma. Coler.

Facta omittam. Manuscriptum *facinora.* Rivius. Abest haec vox Arond. L. II. Bodl. Marckii *γ. λ.* Pemb. *facta* ex 2. man. abest a Carrionis ed. retinet Gruterus: eius loco, *facta* B. Pub. Venetae. Ball. Digb. Pall. omittit etiam *tua.* A. Victor Caes. *ob egregia vitae.* Supra Nonius *me falsum h.* at Quintilianus IX. 3. cum editis facit. Liv. XXX. 30. *tibi quoque inter multa egregia, non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem etc. tibi cessisse.* Infra: *gloria invidiam* etc. pro *vicisti* solus Bodl. *superasti.* Contra quem etiam Hieronymus Prolog. in Trad. Hebraic. *Pedibus margaritas conculcent, livor exarserit.* Wasse.

Me regnumque meum gloria decorasti. Quanto rectius in MSS. *meque regnumque meum:* geminata coniunctione. hic est enim peculiaris

mos loquendi historicorum. exempla paene sexcenta apud Livium, Curtium, reliquos. Rivius. — Commel. non adest vocula *gloria*, neque habet etiam Pal. quintus. Gruter. — Cic. I. Divin. §. 88. prope accedit: *Amphiaraum sic honoravit fama Graeciae, deus ut haberetur.* Infra Valla I. 21. *Inv. gloria superasti;* sumtum, inquit, ex *Demosthene.* pro *honoravisti* Ar. *onerasti.* L. 3. *decorasti.* Wasse.

Familiae. *Fam. nostrae* Pemb. sed *nostrae* supra, et a 2. m. Arond. L. 3. Digb. Marckii *γ.* Martin. et Venet. 1470. Wasse.

Gloria invidiam vicisti. Eadem de Semiramide Iustin. lib. I. cap. 2. §. 5. de Alexandro M. Apuleius I. Floridor. et Amyntas apud Curt. lib. VII. Causam reddit Cicero in Bruto: *Aequalitas gratiam exulcerat. At minus petuntur atro invidiae dente, qui superiores sunt: tanto sane minus, quanto excellunt magis.* Imo, ut a Plut. in lib. de Invidia et Odio optime dicitur, *rerum secundarum excellentia ac splendor invidiam saepenumero extinguit.* Nec enim verisimile est, quenquam invidisse Alexandro aut Cyro, postquam potestatem ac dominium cunctorum fuere consecuti. Sed quemadmodum sol, quibus supra verticem est, rectaque lumen diffundit, his aut nullam facit umbram, vel exiguam: sic cum felices successus fastigium sunt nacti, ac supra invidiae caput eminent, illa, splendore eo victa, contrahitur ac recedit. Ita Horat. lib. IV. od. 3. eo se pervenisse ostendit, ut maior sit illis, qui prius invidebant:

* *Et iam dente minus mordeor invido.* 38

et alibi lib. II. od. 20.

— — — *Invidiaque maior*
Urbes relinquam.

Pertinet huc etiam illud Claudiani lib. III. de laudibus Stiliconis:

— — — *quis non livescere possit,*
Quod nunquam pereant stellae? quod Iupiter olim
Possideat coelum? quod noverit omnia Phoebus?
Est aliquod meriti spatium, quod nulla furentis
Invidiae mensura capit.

Multo autem minus invideri solet longe minoribus: unde scite Philager Sophista, apud Philostratum, in vitis Sophistarum ait: Num solem censes vesperae invidere, aut morari, num quae stella sit in coelo? Adde Aristotelem II. Rhet. 10. Adde Tac. III. Ann. 58. §. 4. Rupert.

Moneo obtestorque, ut hos qui genere tibi propinqui. Legendum *uti hos.* nam sic fere Sallustius; *te* volumen Fabricianum habebat alterius manu additum in spatio, quod versus dirimit, neque est in alio praeterea quodam, nec in exemplari denique Beroaldino. Riv. — Mire delectatus fuit Sallustius tam pronominibus quam verbo substantivo; absque eo fuisset, poterat succinctius, *uti hos tibi genere propinquos, beneficio meo fratres, caros habeas.* Grut. — *Obt. te* Pemb. Arond. L. 3. Reg. B. Pub. Marckii *λ.* male. Wasse.

Alienos adiungere. Comm. servat *coniungere*, et ita alias legi superpictum Naz. unde fit ut ambigam de sinceritate lectionis. amicus meus abiiciebat tam *adiungere* quam *retinere*, veluti invecta temeritate sciolorum; satis licentiose. Grut.

Non exercitus. Xenophontis imitatio lib. VIII. *Οὐ τόδε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τὸ τὴν βασιλείαν διασῶζόν ἐστιν, ἀλλ' οἱ πιστοὶ φίλοι σκῆπτρον βασιλεῦσιν ἀληθέστατον καὶ ἀσφαλέστατον.* Et D. Marcus apud Herodianum lib. I. *Οὔτε γὰρ χρημάτων πλῆθος οὐδὲν αὔταρκες πρὸς τυραννίδος ἀκρασίαν* (forte *εὐκρασίαν*) *οὔτε δορυφόρων φρουρὰ ἱκανὰ ῥύεσθαι τὸν ἄρχοντα, εἰ μὴ προϋπάρχοι ἡ τῶν ὑπηκόων εὔνοια.* Coler. — Hunc locum sumsit ex Xenoph. in oratione quam habuit Cyrus filiis atque amicis antequam moreretur: *Οἶσθα μὲν οὖν καὶ σὺ, ὅτι οὐ τόδε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τὸ τὴν βασιλείαν διασῶζόν ἐστιν, ἀλλ' οἱ ΠΙΣΤΟΙ ΦΙΛΟΙ σκῆπτρον βασιλεῦσιν ἀληθέστατον καὶ ἀσφαλέστατον· πιστοὺς δὲ μὴ νόμιζε φύσει φύεσθαι ἀνθρώπους (πᾶσι γὰρ ἂν οἱ αὐτοὶ πιστοὶ φαίνοιντο, ὥσπερ καὶ τἄλλα τὰ πεφυκότα πᾶσι τὰ αὐτὰ φαίνεται) ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς τίθεσθαι δεῖ ἕκαστον ἑαυτῷ· ἡ δὲ κτῆσις αὐτῶν ἐστιν οὐδαμῶς σὺν τῇ βίᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῇ εὐεργεσίᾳ. Εἰ οὖν καὶ ἄλλους τινὰς πειράσῃ συμφύλακας τῆς βασιλείας ποιεῖσθαι, μηδαμόθεν πρότερον ἄρχου, ἢ ἀπὸ τοῦ ὁμόθεν γενομένου. Καὶ πολῖταί τοι ἄνθρωποι ἀλλοδαπῶν οἰκειότεροι, καὶ σύσσιτοι ἀποσκήνων· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος φύντες, καὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς μητρὸς τραφέντες, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ αὐξηθέντες, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γονέων ἀγαπώμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν μητέρα καὶ τὸν αὐτὸν πατέρα προσαγορεύοντες, ΠΩΣ ΟΥ πάντων οὗτοι ΟΙΚΕΙΟΤΑΤΟΙ;* Manut.

Non exercitus, neque thesauri praesidia regni sunt, verum amici. Id est, *consiliarii.* Quid si vero illi ipsi amici thesauri? pro talibus profecto habuit Alexander M. nec sine causa. Ut enim placet Theoni in Chriis: *Quot amicos pararis, tot oculos habes, quibus quae velis, videas: tot aures, quibus, quae decet, audias: tot consilia, quibus de iis, quae conducunt, consultare et prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quam si cui DEUS unum corpus habenti, multos daret animos, qui omnes illi providerent et consulerent.* Quae eadem ad verbum habet Dio Chrysost. Orat. I. de Regno, ibi: *Quot quis habet amicos, tot oculis ea, quae vult, videt, tot auribus audit, quae oportet, tot cogitationibus cogitat de iis, quae conducunt. Non enim est aliud, quam si cui DEUS unum corpus habenti, multos animos dedisset, qui omnes ipsi providerent.* Eadem Aristoteles III. Polit. cap. 16. *Etiam nunc Principes dant operam, ut multos habeant oculos, et multas, manus, et multos pedes.* Euripides in Hercule: *Ὅστις δὲ πλοῦτον ἢ σθένος μᾶλλον φίλων Ἀγαθῶν πεπᾶσθαι βούλεται, κακῶς φρονεῖ.* id est, interp. Cantero:

39 * *Quicunque robur aut opes aut non malos*
Mavult amicos possidere, male sapit.

Adde Putean. in lib. V. Hist. Ins. pag. 273. n. 8. Plin. in Paneg. c. 85. *Cum plurimis amicitiis fortuna Principum indigeat, praecipuum est Principis opus, amicos parare.* ubi Bernecc. Cyrus: *Non est hoc sceptrum aureum, quod regnum servet; sed amici multi sceptrum sunt verissimum maximeque securum.* Cicero: *Opibus cetera paramus; amicos non paramus optimam et pulcerrimam vitae supellectilem. Praesertim si boni.* Tacit. IV. Hist. 7. *Nullum maius imperii instrumentum, quam bonus amicus:* ut contra malus amicus, sive consiliarius, est regis sui ruina. Polyb. in Excerptis Peiresc. pag. 17. et 19. et tales etiam erant Philippi primi consiliarii

idem ex Theopompo pag. 23. sed eum ibidem refutat Polyb. pag. 24. Adde eund. pag. 32. Diod. Sicul. in Exc. Peir. pag. 295. Barclaius in Argen. lib. 1. pag. 27. 28. Plura ad explicationem huius loci facientia afferunt Lips. III. Pol. 3. Bernecc. ad Iustini lib. IX. cap. 8. §. 17. lit. i. Clapmar. lib. II. de Arcanis Imperii cap. 22. Weitzius in Epaminonda pag. 79. 80. 81. Rupert.

Pariuntur. Sic in manuscriptis atque aliis vetustis; non *parantur.* quomodo in Eunucho Terentius: *Cupio aliquos parere amicos beneficio meo.* et in Andria: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* sic alicubi *amicitias parere* dixit Cicero. vocum affinitas ansam errori praebuit. Rivius.

Officio et fide parantur. Antiquus quidam codex: *Obsequio et fide parantur.* Sic et Terentius in Andria: *Obsequium*, inquit, *amicos, veritas odium parit.* Non tamen sum ausus vulgatam scripturam delere, libris dissentientibus, in quibus ea reperitur. C. Popma.

Officio et fide pariuntur. Consului tres quadrigas MSS. Pall. sed in nullo reperi Popmae *obsequio.* quod et nauci hoc loco; est enim *obsequium* inferiorum erga superiores. Gruterus. — Pro *pariuntur* Bodl. *praeparantur.* Digb. Codex Popmae. γ. Vincentius Bellovacensis VI. 14. *parantur.* Ar. *patrantur.* Male omnes, quod monuit Rivius. Vox *pariuntur* erat Monachis plane ignota. Nihil ergo mirum fecerunt, cum illud alterum quasi notius eius loco intruserint. At Noster a Cicerone habuit, qui IV. Catilin. §. 1. *Feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque R. dignitas salusque pariatur.* Eo loco Priscianus pag. 940. omittit vocem *Consul*, non male; et codex MS. B. Pub. Cant. pro *continetur* clare exhibet *variatur.* lego *versatur.* Idem de Fin. I. 2. *qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla* pariatur. et §. 66. *a spe* pariendarum *voluptatum.* Sallustium sequitur Livius VII. 40. *Satis fuit, eritque, unde belli decus* pariatur. Nepos Epaminond. Paritur *pax bello.* Philippus ad Alexandrum apud Val. Maximum VII. 2. *Quae te, fili, ratio in hanc vanam spem induxit, ut eos tibi fideles futuros existimares, quos* pecunia *ad* amorem *tui compulisses? a* charitate *istud* praestatur. ita editi, sed codex Pembroch. *pat.* et supra *t* abbreviatura illa visitur, qua designari solet *tur.* forte ergo legendum *paritur.* Arnobius VII. pag. 248. *fastidium ne immoderatione* pariatur. confer pag. 20. 8. Cyprianus, qui Nostrum sequi amat, ad Donatum pag. 9. *Nec ad hoc pretiis, aut ambitu opus est, ut hominis summa vel dignitas vel potestas elaborata mole* pariatur. Silius V. 169. *Nam cur haec alia* pariatur *gloria dextra.* vide etiam lib. X. 146. Plato Ep. VII. *μόγις ἐπιστήμην ἘΝΕΤΕΚΕ.* sententiam ipsam habes apud Ammianum XXV. 4. Theonem Chria I. pag. 112. Libanium pag. 343. Stobaeum Serm. CXIV. Tacitus eam ad liberos detorquet, Hist. IV. 52. *Non legiones, non classes, perinde* firma imperii munimenta, *quam numerum liberorum.* Demosthenes Philipp. IV. pag. 160. *ΠΟΛΕΩΣ γὰρ ἔγωγε ΠΛΟΥΤΟΝ ἡγοῦμαι, συμμάχους, πίστιν, ἘΥΝΟΙΑΝ.* Confer omnino D. Halicarn. Antiq. II. 3. Infra: *quis amicior quam frater.* Haec ille

ex Menandro: *Νόμιζ' ἈΔΕΛΦΟΥΣ τοὺς ἈΛΗΘΙΝΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ.* Wasse.

Quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris. Ita MSS. et Rodolphus Agricola pag. 264. Wasse. — Lipsius Not. ad III. Politicor. cap. 4. hanc in rem pulcerrime disserit, sed cumprimis tertia
40 ratio, cur ad fulciendam Rempublicam * non adhibendi sint peregrini: *etiamsi iis peritia*, inquit, *vix tamen affectus aut fides. Qui potest in alienam Rempublicam? in qua semper illud cogitat: Mihi istic nec seritur nec metitur. Itaque ad commodum suum, aut arbitrium Principis, videbis pleraque ab iis referri.* Vos, Germaniae Principes, attendite; ac vobis haec putate scripta. Qui in necessitudines, in sanguinem, in fratres vestros, specie Religionis, atrocia paratis: an Italos, Hispanos, exteros alios candori Germanico per ludibrium insultantes, fideliores habebitis? Rupert.

Equidem ego. *Vobis regnum* B. Publ. *sin mali* Marckii γ. λ. B. Pub. Venet. 1470. L. 2. Reg. Carrio et Gruter. *si.* ita (inquit) MSS. antiquiores, recentiores *sin*; quod alioquin respuunt edd. priscae. Gruterianam lectionem firmat Severus apud Spartianum cap. 23. firmum *imperium Antoninis meis relinquens*, si boni erunt, imbecillum, si mali. L. 2. *imbecille.* infra Carrio, *res parvae.* Bodl. Digb. cui positurae favet Ammianus, qui locum ob oculos habuit, lib. XXVI. cap. 2. *sed studendum est concordiae viribus totis, per quam res quoque minimae convalescunt.* At Seneca Epist. XCIV. parvae res. Et Lupus Abbas a Grutero et MSS. nostris stat Ep. C. *Quia per concordiam* parvae res crescunt, *per discordiam maximae dilabuntur.* Cuius exemplo mallem apud Nostrum, *per concordiam* etc. *discordia.* vide adnotata ad cap. 7. Callimachus Hymn. III. 133.

> *Οὐδὲ διχοστασίη τρώγει γένος, ἥ τε καὶ εὖ περ*
> *Οἴκους ἑστηῶτας ἐσίνατο.*

adde Homerum Odyss. Z. 181. Wasse.

Si mali, inbecillum. Ita MSS. antiquiores, recentiores *sin*; quod alioquin respuunt edd. priscae. Grut.

Concordia res parvae crescunt. Quoniam pervulgata sunt, desino congerere, quanquam belle medius fidius et sapienter in hanc sententiam a veteribus dicta. Vid. Polyb. lib. II. cap. 37. et 38. et 40. Amm. lib. XXVI. pag. 313. lin. 5. Rupert.

Qui aetate et sapientia prior es. In Merseburgensi et impressis vetustioribus, *quia aetate* etc. sed eodem sensu. Forte aliquo in exemplari scriptum erat, *qui aetate*, ut in initio posterioris dictionis foret diphthongus *ae*. id aliquis non intelligens, illam *a* vocalem particulae praecedenti addidit; atque ita forsan legi coeptum *quia*, pro *qui*. verum hic nihil admodum pronuntio, tantum diversam lectionem est annotare visum. Rivius. — Reg. *caeterum Iug. ante hos te.* Ar. abest *te.* Digb. vero post *providere* exhibet. a Marckii γ. λ. exulat quidem, sed non primitus, uti ex lituris patet. Wasse. — Plautus Sticho:

> *Et si improbi sint, atque aliter in nos faciant, secus*
> *Quam aequum est.*

Cicero, sive quis alius, ad Herennium: *Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quae incommodo mederi, aut erratum iudicum corrigere possit.* Ita *secus* pro *male.* Tacitus Ann. II. *Interrogatus a consule, quid de his censeret, quae de matre eius locuta secus argueretur? reticuit.* Non recte ergo, qui hoc ubique in *secius* mutant. Palm.

In omni certamine. Livius XLII. 63. *Non ob aliam caussam quam pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque* infirmiori favendo. Seneca Phoen.

> *Quo caussa melior, forsque deterior trahit*
> *Inclinat animus semper infirmo favens.*

Cicero pro Quint. §. 3. *In eiusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus quantum possint debent offendere.* Tacitus Hist. II. 10. *Contra, apud alios nihil aeque reo proderat, quam nimia potentia accusatoris.* Cassiodorus Var. III. 36. *Et quia in caussis semper est* suspecta potentia, *dum* velle creditur, quod posse iudicatur. Egregie colorem hunc tractat Cicero pro Murena §. 58. Dion Chrysostomus Orat. XXXIV. *Τὰ δὲ νῦν οὔτε * Μαλῶται διαφέρονται πρὸς ὑμᾶς, αὐτοὶ μὲν ἅπαντα ἀδικοῦντες καὶ θρα-* 41 *συνόμενοι· τῷ δὲ ἀσθενεῖς εἶναι, καὶ πολὺ ἧττους ἀεὶ μᾶλλον τὴν τῶν ἀδικουμένων τάξιν ἀεὶ λαμβάνοντες. οὐ γὰρ ἃ ποιοῦσιν ἔνιοι σκοποῦσιν, ἀλλὰ τίνες ὄντες· οὐδὲ τοὺς ἀδικοῦντας ἢ βιαζομένους ἐθέλουσιν ἐξετάζειν πολλάκις, ἀλλ' οὓς ΕΙΚΟΣ ΒΙΑΖΕΣΘΑΙ τῷ ΔΥΝΑΣΘΑΙ ΠΛΕΟΝ.* Herodianus IV. 8. *Τοῖς μὲν γὰρ ΔΥΣΤΥΧΗΣΑΣΙΝ ΕΛΕΟΣ, τοῖς δὲ κρατήσασι φθόνος παρακολουθεῖ· καὶ τὸ μὲν ἡττηθὲν, τοῖς τοιούτοις ἈΔΙΚΕΙΣΘΑΙ, τὸ δὲ ΝΙΚΗΣΑΝ ἈΔΙΚΕΙΝ δοκεῖ.* Totam sententiam iuxta impressos, supresso tamen auctoris nomine, citat Quintilianus VIII. 5. Wasse.

Colite et observate talem hunc virum. *Τὸ et* non est in MSS. nec aliis vetustioribus et sic est Sallustianum magis. Rivius. — In omnibus antiquis novisque, quae vidi, exemplaribus, locus hic mancus deminutusque fuit. Eum nos replevimus ex Prisciano, locum hunc citante. C. Popma. — Nihil plus est in nostris. itaque facessat Popma cum suo, praeter ea, *veneramini* [post *colite*] mihi enim adhuc abundare videtur *colite.* Grut. — Is ordo verborum in MSS. quem Apuleius non semel turbat Metam. I. Hunc talem, *quanquam necessarium et summe agnitum, tamen dubia mente propius accessi.* ita etiam Miles. IX. et lib. de Philosoph. caeterum pro *opulentior* malim propemodum *pollentior.* sed alterum idem valet. Plautus Curc. II. 3. *Nec quisquam sit tam* opulentus, *qui mihi obsistat in via: nec strategus, nec Tyrannus quisquam, nec agoranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, Quin cadat.* Caecilius Plotio: Opulentitate *nostra sibi iniuriam factam.* Lucret. V. 1120.

> *At claros se homines voluere esse, atque* potentis*:*
> *Ut fundamento stabili fortuna maneret,*
> *Et placidam possent* opulenti *degere vitam.*

Noster: *quae pars agro virisque* opulentior. *Resp.* firma *erat*, opulentia *neglegentiam tolerabat.* Vid. Iug. 61. et VI. 45. WASSE.

QUIA PLUS POTEST, FACERE VIDETUR. *Hispaniae regnum adspice, cuius hodie adeo suspecta omnibus magnitudo est, ut, ubi primum ab eo scribi miles coeperit, omnes sibi strui insidias arbitrentur. Inde foedera, inde mutuae pro tuenda communi salute conventiones; et plura in arcano, quam publice pacta:* ut scribit in eruditiss. ad Tacitum notis Chr. Forstnerus. Adde Bern. in Germ. Tac. Q. 127. Voss. II. Inst. Orat. pag. 307. RUPERT.

IMITAMINI VIRTUTEM. Si verum est quod ferunt Grammatici, delectatum Scriptorem nostrum verbis pluralibus, haud aegre admiserim Prisciani, *imitamini virtutes eius;* etsi pronomen supervacaneum videri queat. GRUT.

NE EGO MELIORES LIBEROS SUMSISSE, QUAM VIDEAR GENUISSE. Legendum e Fabriciano, *sumpsisse videar, quam genuisse.* porro *sumpsisse* pro *adoptasse* dixit. RIVIUS. — Ita Graeci, Theophilus et Hermenopulus, *λαμβάνειν* pro *adoptare* usurpant, ut copiosius in Parergis dixi. Vide Nonium in *sumere.* Fortean autem allusit Micipsa ad illud Democriti *παράδοξον*, quod et Plinius defendit in Panegyrico: Melius esse adoptare, quam procreare liberos. COLER. — Illud tamen facilius, ut meliores sint sumti, quam geniti. Siquidem, ut ait Galba apud Tacitum I. Hist. 16., *Optimum quemque adoptio inveniet. Nam generari et nasci a principibus fortuitum, nec ultra aestimatur: Adoptandi iudicium integrum; et si velis eligere, consensu monstratur.* Quorum verborum ista vis est: *Saepe fieri ut mali e bonis nascantur, et contra boni e malis; at qui aliquem adoptat, sibi in imperio successorem futurum, iudicio in ea re uti, ab affectu incorrupto, qualis est parentum in liberos ex sese genitos: spectare praecipue consensum omnium.* In quibus postremis pulcerrime illustratur a Plinio iuniore, qui Nervam, Traianum adoptantem, magnifice eo nomine celebrans, quod *in eo secutus ille sit Senatus Populique consensum: non unius Nervae iudicium*, inquit, *illud, illa electio fuit. Nam qui ubique sunt homines, hoc idem votis expetebant. Ille tantum iure prin-*
42 *cipis occupavit, primusque fecit, quod omnes * facturi erant: nec hercule tantopere cunctis factum placeret, nisi placuisset, antequam fieret.* RUPERT.

NE EGO MELIORES. λ. *assumsisse.* eum refellunt caeteri. Vopiscus in Caro V. *Quare* adnitemini *ne* meliores *peregrini quam vestri esse videantur.* WASSE.

CAP. XI.

TAMEN PRO TEMPORE BENIGNE RESPONDIT. Hoc igitur erat iuxta proverbium vetus, *ἀλωπεκίζειν πρὸς ἕτερον ἀλώπεκα*, id est, *cum vulpe vulpinari, et astutiae clavum alio veluti clavo pellere.* Vide notam ad Catil. cap. 10. RUPERT.

IUSTA MAGNIFICE. In codice Nazar. legi *iustitium;* quod excutiant homines libitinae amici, nam mihi profecto ferme se probat. GRUTER. — Sicque Pemb. at videtur primitus. γ. *iusta officia*, vel ex interpretatione vocis *iusta*, vel corruptione τοῦ *iustitium.* Venetiis cusum exemplar 1470. *busta.* Digb. *iuxta et magnifice.* Varietas inde nata est, quia superfluit *magnifice*, neque eo fere utuntur auctores in hoc negotio. Plerique enim breviter per *iusta peragere, facere, reddere, solvere, praestare* idem efferunt; quomodo fere Graeci per *τὰ νομιζόμενα, ἔθιμα, ἐναγίσματα.* ita fere Glossae, apud quas, *iurcium τύμβος*, monstrum verbi, tu lege, *Burgum τύμβον.* Festus voc. Praecedanea. *qui mortuo* iusta *non* fecisset, *id est, glebam non* obiecisset. lego: *non ob os iecisset.* Cicero II. de Leg. *Priusquam* in os iniecta *gleba est.* Confer Spartianum in Aelio VI. Suetonium Ner. XXX. Iustinum XXVIII. 10. Tacitum Annal. VI. 1. Verum tam *magnifice* quam *regio more* in suis libris invenisse videntur Livius et Hegesippus, hic lib. XXVIII. 42. *exercitusque ad custodiam urbis atque Italiae scriptos esse, non quos* regio more, per superbiam *Coss. quo terrarum velint, traiiciant.* ille vero I. 46. *Post haec* competenter *atque* magnifice *funus curatum, omni ambitu* regalium *divitiarum praemisso ad pompae funebris celebritatem.* Caeterum quod ad Codicis Nazariani scripturam attinet, quamvis in morte Principum et Augustorum iustitia indicere solebant, quamvis Severum *iustitia lugendum sanxere* Patres apud A. Victorem XX. tamen *magnifice facere iustitium* nullus invenias. Itaque nihil novandum. Noster Catil. *Iam primum iuventus, simul ac belli patiens erat, in castris* per laborem usu *militiam discebat.* alibi: terra marique omnia. et: *hostium* more per triumphum *duxere.* Alibi addit copulam: inconsulte ac veluti per dementiam *cuncta simul agere.* Hunc sensum ita extulit Homerus Odyss. II.

Σῆμά τε οἱ χεύσω, καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερεΐξω
Πολλὰ μάλ', ὍΣΣΑ ἘΟΙΚΕ.

WASSE.

IN UNUM. Haec non agnoscit Digb. Alcuinus in Gram. pag. 1270. ed. Paris. 1617. *postquam Reguli* coire in unum: et sic in ed. Putschiana pag. 209. sed cum per totum fere caput Priscianum exscripserit, apud quem legitur *convenere*, non est ut illi assentiamur. Adeas ergo Priscianum pag. 610. ubi haec lectio a tribus huius Academiae MSS. servatur. Reg. opinor melius *conveniunt.* WASSE.

ETIAM ANTE IGNOBILITATEM IUGURTHAE. Legendum, *antea;* id et plenius est et sonantius. Quid si divisim legas, *et iam antea?* ubi nos coniunctim *etiam.* RIVIUS.

MATERNO GENERE INPAR ERAT. Certum hoc: requiritur ad veram nobilitatem tum ut quis claris sit ortus maioribus, tum etiam ut legitime sit ortus: hoc est, et loco honesto, et honeste sit natus. Nam quod et Graecum verbum *εὐγενείας* nomen indicat, spurii vere proprieque nobiles esse non possunt, quia *non sunt bene nati*, ut loquitur Horatius. Nascuntur enim contra quam praescribit virtus, et iustitia civilis. Itaque Graecis dicuntur *κακῶς γεγονότες*, v. g. Plutarcho in Lysandro, qui Latine sic loquitur: *At claudum esse regnum, si nothi et male sive illegitime nati imperent posteritati Herculis.* Nimirum conceptio * est generis 43

fundamentum. At nothi et spurii non nascuntur nuptiis legitimis aut iustis, prout appellantur a Ictis veteribus. Rupert.

Qui minimus ex illis erat. Dixisset alius, *minimus ex illis*, reiecta dictione principe ac postrema. Grut.

Ne medius ex tribus. Dictiones *ex tribus* abundare opinor. Ciacc. — *Ἔμφασις* inest in illis verbis *ex tribus*, neque videntur removenda, ut censet Ciacconius. Coler.

Quod apud Numidas honori ducitur. Lipsius II. Elect. cap. 2. ubi probare conatur, dextrum locum Romanis honestiorem fuisse sinistro, inter alia hic legit insita copula, *quod et apud Numidas.* Nam *certo scimus*, inquit, *de medio loco obtinuisse etiam Romae, ne apud Numidas tantum censeas.* In ceteris hic sensus est Sallustii: Res, in solenni hoc consessu regum, constituta ex more, dextra Adherbal consideret, medius Iugurtha, sinister Hiempsal. Turbavit per ferociam iste et superbe transiit ad dextram. Primus igitur locus medius, proximus dexter. Rupert. — Lipsius legit: *Quod et apud Numidas.* Nam Romae id moris erat, ut medius locus esset honestissimus. Vide fontem illum ingenuum Criticae lib. III. Antiq. Lect. et Elect. lib. II. cap. 2. Coler.

Dextera Adherbalem adsedit. Hinc de Didone dixit Virgilius versu supra citato: *mediamque locavit*, quod is locus, ut ait Sallustius, *apud Numidas honori duceretur.* et fortasse voces *ex tribus* abundant, ut diximus supra. Quod autem paulo post ait: *Inter alias res iacit*, id videtur imitatus Tacitus, cum dixit libro II. *Quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat.* Ursinus et Ciacc. — Quidam codices habebant, *ante Adherbalem adsedit.* Sane illud *dextra* ambiguum est: nihil enim refert, sive dextram Adherbalis, sive Hiempsalis intelligas, modo Hiempsal Adherbali proxime adsederit. Sic enim vel ipse Hiempsal, qua iuvenili erat audacia, fiebat medius, vel Adherbal, quod iure poterat. Si itaque *in medio sedere*, plus erat quam superiore aliquo loco, nihil refert in utram Adherbalis partem assederit Hiempsal. Nullo enim pacto fieri potuit medius Iugurtha, siquidem duo hi contigui sedebant. Quare paulo post verbum, *in partem alteram*, Iugurthae scilicet exponendum est, alioqui Adherbal se fecisset medium, unde Iugurtha nihil honoris habuisset, frustraque fatigasset fratrem, ut aetati concederet. Glarean.

Deinde tamen ut aetati concederet. Manuscripta, *dein tamen.* quae particula sane est in veterum scriptis frequens. ita postea: *dein loca exusta solis ardoribus:* nam sic exemplar manuscriptum, ubi hodie fere *deinde.* Merseburgensis codex, *dehinc tamen ut aetati* etc. Rivius. — Priscianus pag. 1182. omittit *Adherbalem,* contra Codd. Hiemsal dextra Adherbalem adsedit, Iugurthae ergo laeva sive locus infimus relinquitur. *fatigatus autem a fratre Hiempsal ut aetati concederet, in partem alteram transductus est.* nempe id rogat, ut Iugurthae medius locus concedatur, ideo quia utroque aetate maior sit. Non ergo petiit, ut Iugurtham in suum locum admitteret Hiemsal, isque se in locum Iugurthae transmoveret: hoc enim pacto Adherbal medium locum sibi servasset neque *aetati Iugurthae*, quod fratrem facere postularat, ipse conces-

sisset: verum id velit, ut Hiemsal ad laevam Iugurthae concedat, unde illi medius locus, ipsi Adherbali dextra Iugurthae sive secundus, Hiemsali Iugurthae laeva, sive infimus, pro cuiusque aetatis ratione proveniret. Haec est genuina huius loci interpretatio. Goropius Becanus dextrum locum honestiorem autumat: eum multis refutat Lipsius Elect. II. 2. Quod vero et apud Afros secundo honore erat dexter locus, testis Livius in clade Cannensi: *Gallos Hispanosque equites prope ripam* laevo in cornu etc. dextrum cornu *Numidis equitibus datum.* ibi honestior locus ipsis Carthaginensibus, secundus vero illorum auxiliariis attribuitur. Polybius I. 29. *Ἡγοῦντο δὲ τῶν Καρχηδονίων τοῦ μὲν δεξίου κέρως Ἄννων, τῶν δὲ εὐωνύμων εἶχε τὴν ἐπιμέλειαν Ἀμίλκαρ.* At Hamilcar pedestribus copiis praeërat, ut patet ex pag. 34. Hanno autem navalibus, proinde in proelio maritimo locum obtinuit honestiorem. Et in pugna illa decretoria ad Nadagaram, cuius meminit Livius XXX. 33. dextrum Carthaginenses, sinistrum Numidae tenuere. Caeterum hoc loco, *et apud Numidas* ex Coniectura legit Lipsius, uti * L. I. 2. γ. λ. Bodl. Pemb. Venet. Mart. 44
quod admiserunt editionis Gruterianae recoctores, interque eos interpretum facile deterrimus Crispinus, cui ex ea copula tandem suboluit, medium locum etiam apud Romanos summo in honore fuisse. Pari ipse sagacitate et acumine colligo, istum non legisse Plutarchum in vita Catonis pag. 787. in Sulla 453. Suetonium Claud. cap. XXVII. Virgilium, Ovidium, Sidonium Epist. XX. lib. IV. Minutium, Spartianum, M. Capellam pag. 46. Aur. Victorem Epist. cap. IV. ne quidem Lipsium Elect. II. 2. aliosque bene multos, apud quos in propatulo haec res. Voces *ex tribus* abundare putat Ursinus, ipse non item. Livius I. 53. *qui* minimus ex tribus erat. Wasse.

Vix in alteram partem traductus est. In manuscriptis est, *transductus.* quod antiquitatem magis redolet, et apud Terentium et Caesarem reperitur. Rivius.

Ibi cum multa de administrando imperio dissererent, Iugurtha inter alias res ait, oportere quinquennii consulta et decreta omnia rescindi. Manuscriptum, *inter alias res iacit*, pro, *inter alia hoc significavit et innuit*, *oportere quinquennii consulta* etc. nam sic interdum hoc verbo utimur. Cicero ad Atticum II. *Sed illud quid sit, scire cupio, quod iacis obscure, iam etiam ex ipsis quinqueviris loqui quosdam. Quidnam id est?* pro, quod obscure et tecte significas. T. Livius VI. ab U. C. *Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in Patres, inter quos cum omisso discrimine vera an vana iaceret, thesauros Gallici auri occultari a Patribus iecit.* pro *significavit.* quomodo et alias idem. Sed et verbo *iactare* Livius in eodem significato utitur. Ut V. ab U. C. *Iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquant.* Est apud Tacitum: *Iacere fortuitos sermones.* lib. V. idem, *Si quia discordes iecissent,* inquit. Fuit credo, qui, quid sibi nam vellet τὸ *iacit*, minus intellexerit. is igitur deceptus specie recti, ut est inscitia, substituendum putavit, *Ait.* Quod si cui vulgata lectio magis arridet, is persuasum sibi habeat, animum errore et una specie atque imagine veri praeoccupatum in caussa esse, cur ei

minus castigatio nostra placeat. Haec iam annotaram, cum ecce affertur et alind manuscriptum, in quo ipso idem reperi: ut iam nullus scrupulus relinquatur. Ceterum *decreta rescindi* Sallustius pro *irrita infectaque fieri*, sive *pro irritis haberi* dixit: quomodo et Cicero, *Caesaris acta rescindere*, *constituta ab alio rescindere*, *iudicium vel res iudicatas rescindere*, atque hoc genus alia, pro *infirmare*, *dissolvere*, *labefactare*. nam his verbis interdum eodem modo est usus. Rivius.

Iugurtha inter alias res iacit: oportere. Quidam praelo excusi codices: *Iugurtha inter alias res ait oportere.* Nonnulli ex Manuscriptis meis: *Iugurtha inter alias res dicit oportere.* Nos tamen *iacit* legendum arbitramur, ob rationes, quas illi adferunt, qui ante nos in Sallustium Castigationes scripsere. C. Popma. — Ita oppido bene Carrionis editio, agnoscitque eam vocem Naz. Palatinus, quamvis deinde corrector mutarit in *ait.* quod exemplaria edita diu iniurie occupavit. Gruter. — Vell. lib. II. cap. 65. *Iacta mentio*, ubi Schegkius Tacitum Historiis: *Iacere fortuitos sermones.* sed et ibid. h. Sallustii l. vulgatam Velleii defendit. Rupert. — Recte Riv. sic enim citat Lactant. ad Statium in Theb. I. 40.

— — *Mox ut* iactis sermonibus *irae*
Intumuere satis.

Tacit. An. III. 8. *Drusus Pisoni, si vera forent quae* iacerentur, *praecipuum in dolore suo locum respondit.* et III. Ann. 66. *Mamercus antiqua igitur Latiaris* iacere *fortuitos primum* sermones. An. IV. 68. et An. XII. 54. et VI. 4. *iactare* etiam Iustin. XII. 12. *iecit significationes* Sueton. Ner. XXXVII. Q. Septim. I. 6. interiaciens *memoriam discordiarum Ili et Pelopis.* Wasse.

Illum tribus. *Tribus his* Carrionis Ed. Ar. Pemb. *his tribus.* omittit *his*, et *illum* γ. infra, *adoptione*: adoptio quandoque in ignominia est, ut apud Tacitum An. I. 17. *Dabat et famae, ut* vocatus electusque *potius* a Republica *videretur*, *quam per uxorium ambitum*, *et* senili ado-
45 ptione inrepsisse. unde ad Traianum Plinius: *Imploratus* adoptione, * *et accitus es: ut olim duces magni*, *peregrinis externisque bellis, ad opem patriae ferendam revocari solebant.* alibi: *alius atque alius in gratiam uxoris: adscivit te filium non vitricus sed princeps.* Eius formam habes apud Brissonium VIII. pag. 723. Ar. Reg. Marckii γ λ. Pemb. *adoptatione*, prope accedit Bodl. *adoptatum*, Gruteriana illud alterum servat. Non audio. Consule Gellium V. 19. et Cl. Davisium ad Ciceronis Tusculanas I. 14. ita etiam legendum ex Codice Francii apud eundem in Orat. pro Domo sua; quod miror Graevium non animum advertisse. Fallitur ergo Antonius Schorus, cui recentiorum vocabulum videtur. Florus IV. 4. *quum* adoptionem *Iuliae gentis inhibere non desineret.* Codex D. Nazarii, teste Salmasio, *conoptationem* vel *cum adoptationem*, unde ille in *cooptationem*; verum cum Codd. Pal. et Veneti habeant, *quam adoptionem*; legendum ex optimo illo codice, *adoptationem.*

Quod verbum altius descendit. Foecunda salium et arguta libertas grata solet esse in colloquiis, iocis ceterisque animi remissionibus. Quid enim elegantius, quam ad omne argumentum, sententiolam, dictaque concisa, et veluti brevi fulgure micantia, habere? quid urbanius, quam omnia dicta factaque excipere improvisis salibus; et brevi nitidoque acumine, semper intentum esse in aliorum ineptiam? Sed innoxii esse debent isti ioci, et qui non minus eum, in quem dicuntur, quam ceteros, qui audiunt, delectent. Nam *quibus acerbitas inest, quaeque multum ex vero trahunt*, *acrem sui memoriam relinquere solent*, ut pulcre disserit Forstn. ad illud Taciti e lib. V. Annal. cap. 2. *Dicax idem, et Tiberium acerbis facetiis inridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.* Adde Pareum Praef. ad Grut. tom. 7. Lamp. Criticae, Beroald. ad Apul. pag. 262. Rupert.

Quam quisquam ratus erat. Legendum, *quam quisquam ratus*, omisso illo verbo *erat*: quod ex glossa inepti alicuius et insulsi litteratoris irrepsisse credo in contextum. Rivius. — Secutus antiquorum codicum fidem, locum sic scripsi, damnata vulgata lectione, in qua verbum *erat* omissum est. Nam paulo ante: *Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit.* Quare minime illis assentior, qui verbum *erat* ex glossa inepti alicuius et insulsi literatoris irrepsisse putant. C. Popma. — Non video cur Popma ita pugnare debeat pro vocula *erat.* mihi sane, aeque ac Rivio, notha videtur; arguuntque ipsammet MSS. nam in quibusdam eius loco comparet *esset.* certe abest Palat. octavo, neque culpo Carrionem quod excluserit editione sua: idem et ipse facturus, ubi cognovero abesse etiam alteri alicui MSS. haud enim unius testimonio standum puto, etsi innocentissimi. Tale quid etiam dictum volo de his, quae habemus supra cap. 7. *Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit.* Gruter. — Omittunt *erat* Bodl. Laud. L. I. 3. male. Hegesippus I. 36. *Quod* altius in pectus Herodis quam quisquam ratus erat, *descendit.* et I. 36. *aliter ac ratus erat.* Ita MSS. C. C. C. B. Pub. Huc item spectant Tacitus Ann. I. 69. *Id* Tiberii *animum* altius *penetravit.* Iustinus VIII. 6. *Crescit dissimulatione ipsa dolor*, *hoc* altius demissus, *quo minus profiteri licet.* Spartianus in Geta III. *Idque ioco dictum* Severus altius, quam quisquam praesentium, *accepit.* et VI. *Quod dictum* altius in pectus Bassiani descendit. Claudianus:

Invisos odisse palam; non virus in alto
Condere.

Alio sensu Seneca de Const. IX. *ut ille omnes iniurias* in altum *dimittat*, *patientiaque se ac magnitudine animi defendat.* Lipsii lib. *in altum.* unde tentat *in alto*. hoc est, inquit ille, *sublimis*: vel, *inultus*, in quod propendet vir magnus. Locus recte habet: *in altum*, hoc est, *in mare* tradere. Horatius:

* *Musis amicus* tristitiam *et* metum 46
Tradam protervis in mare *Creticum* — Ventis.

Hinc iram Tiberii *abstrusum incendium* vocat Paterculus; solebat enim iste veterator, ut Taciti verbis utar, *crimina recondere et dissimulata offensione abdere.* Id genus apud Senecam audit, *ira introrsus versa.* Thucydides: Ἔχθραν προςποιησάμενος ἄδηλον. Homerus eleganter κακὰ ΦΡΕΣΙ ΒΙΣΣΟΔΟΜΕΥΩΝ. a quo accepit Lucianus. Wasse.

Ira et metu anxius. Ita libri. Tacitus Histor. II. 92. *Musia*

imperii Caecina ac Valens obibant, *olim* anxii odiis, *quae* etc. 97. anxius *proprio* bello. IV. 80. favore *militum* anxius, *et* superbia *viri*. Orosius V. 18. anxius *tantis* malis Drusus. et pag. 571. periculo. WASSE.

EA MODO IN ANIMO SUO HABERE. Tres libri, *ea modo cum animo suo habere*. Melius, *cum animo suo trahere*, *agitare*, *volvere*, Sallustio familiaria. PUTSCH. — Est haec quidem lectio plerorumque MSS. sed tamen cum Pall. quintus ac decimus servet tantum, *modo animo habuisse*; Nazar. vero adhuc abiecerit voculam *animo*: dispiciendum est, an non media scriptura optima sit, ac praepositio manarit a sciolis: nam hactenus editum est *in animo habere*, quomodo nullae membranae praeter Pal. octavum. GRUT. — Recte Gruterus. Vide nos ad Livium lib. XLIV. 24. GRON. — Sic Carrio, Grut. Bodl. Digb. λ. et forte primitus Pemb. B. Pub. ast γ. *in*, sed a manu correctrici. Infra: *primo conventu*. Vide Palmerium. Lib. 3. *leniter* [pro *lenitur*] pessime. Septimius III. 2. *pulchritudine virginis capitur: auctoque in horas desiderio*, *ubi* animus non lenitur, *ad naves discedit*. Infra pro *tempus* γ. *decernitur dies*. WASSE.

CAP. XII.

PRIMO CONVENTU, QUEM AB REGULIS FACTUM SUPRA MEMORAVI. Eleganter, inducta voce, e Thosano scribe: *Primo conventu ab regulis, quem supra memoravi. Conventus ab regulis*, ut dicimus, *convenitur ab regulis*. PALM. — Tacitus dixisset, *superiore regulorum conventu*, resectis reliquis omnibus. GRUTER.

PROPTER DISSENSIONEM PLACUERAT DIVIDI. Tum igitur, uti praedixerat Micipsa, factum est imbecillum. Pertinet huc gravissimi Boiorum scriptoris Andr. Brunneri lib. XIV. Annal. sapiens, mehercle, ac tantum non divina dissertatio, de divisionum malis: *Sapientissimi omni aevo mortales ita censuerunt, nunquam sine clade secari divellique Imperii bene coagmentatum corpus; quemadmodum neque ad fluminum gloriam facit, in plures alveos diduci, qui vix ratibus iter praebeant, magnas naves, si confluerent, portaturi. Sed nimirum regnandi ambitio et vitae privatae taedium, quod, in domo principe natis, familiare est, passim haec magnorum principatuum frusta peperere, et tot pro uno Rege regulos. Nec enim stant, ubi coepere, exempla; quodque in ampla re tentatum, tolerari utcunque potuit, posteri, multo angustioribus iam terminis, damnose sunt imitati; quando pro numero liberorum, quos aequo omnes iure vivere parentum indulgentia pulcrum censuit, sectae provinciae, minutulos dominos accepere, magnis nihilominus inflatos nominibus, neque pro alarum spatiis nidum habituros, gravi populorum damno, quorum fortunas, cum principalis pompae onus soli sustineant, exsugi tam necesse est, quam multiplicatis solibus mundum torreri. Taceo raram inter tam vicinos, et anguste imperantes concordiam, prompta pro finibus bella, et nunquam defuturam querelis occasionem, cum neque qui Deorum turbam in coelo collocarunt, stabilem ab iis concordiam impetrarint.* Sed et idem auctor lib. XV. de Ludovico V. et Henrico XIII. fratribus, ducibus Boiariae: *Neque temere reperias documentum illustrius humanae inconstantiae, et non modo rarae, sed brevis etiam inter fratres gratiae, quam quod hi nostri praebuere, anniversariis prope foederibus colligati, nullo satis firmo adversus ambitionem vinculo; quae si fraterni nominis reverentia non frenatur, sane etiam tabulas et sigilla cerea potest * contemnere. Fons mali unicus paternorum principatuum divisio fuit, suis etiam auctoribus improbata, velut proprio iudicio circumscriptis. Comparare inter sese, et velut ad libellam expendere coelum solumque tam diversum sortita; ingentium provinciarum bona revocare ad aequales calculos, supra humani ingenii providentiam est; et ut maxime sortientibus altior errorisque secura vis arbitriumque interveniat, quis ille tam modestus est, qui sua sorte vivat contentus intactusque invidia, cui semper oculi dolent, mali iudices, cum alienis bonis adiiciuntur? quando etiam in rusticano imperio proximam segetem fertiliorem, et vicini pecoris maius uber lividis videri, sapienter olim pronunciatum est. Certe, statim post sortitionem factam, simultates natae; actiones iniuriarum, repetundarumque institutae; a verborum contentionibus ad vim ventum; caedes et incendia facta; clientes utrinque inter se commissi, maleque mulctati.* Denique eiusdem est, de Imperio Romani Germanico, sub Arnulpho, lib. VII. quod hactenus dicta confirmat et illustrat: *Sic Imperii corpus a Carolo Magno collectum sparsum in plures, scissumque membratim, cum unius spiritu animaque sustentari vigereque potuisset, quo pluribus inniti et incumbere coepit, eo propius fuit ruinae.* Sunt, qui regnum Turcicum hac ratione opinantur perditum iri, quando duo filii illud inter se divisuri sint, quorum alter, inquiunt, auxilium petet a Christianis, et cum illis sentiens Christianus fiet: quod secundum Prognosticon Torquati Astrologi sub XVI. Imperatore continget, cum Luna, quam in clypeis et insigniis usurpant, decrescet, et in duos dominos dividetur. Vide Campanellam in Hispanica Monarchia cap. 30. Attuli etiam nonnihil ad Iustini lib. XXI. cap. 1. §. 2. Freinsh. ad Curt. X. 10. 1. RUPERT.

47

ALIUS ALIO. Graecum est. Thucyd. VII. Ὁ μὲν στρατὸς, ἌΛΛΟΣ ἌΛΛΗι κατενεχθέντες ἐξέπεσον ἐς τὸ στρατόπεδον. et §. 64. Τοὺς δ' ἡμίσεις ἐς τ' ἄλλα τὰ ὑπήκοα χωρία ἌΛΛΟΥΣ ἌΛΛΗι διέπεμπον. Confer Nostrum Catil. XXVIII. Iugurth. XVI. WASSE.

SED HIEMPSAL IN OPPIDO THIRMIDA FORTE EIUS UTEBATUR DOMO. Aldinus codex verba, *forte eius utebatur domo*, parentheseos signis incluserat, cum nominativus *Hiempsal* ad *utebatur* verbum construatur. Soldus hanc domum *Hiempsalis* esse credidit, cum sit lictoris; et ipse auctor statim de Iugurtha, atque adeo de lictore, subiungit: *Impellitque uti tamquam suam domum visens eat*. Soldum Badius in hoc recte redarguit, ut eum qui auctoris sensum non intellexerit. GLAREAN.

OPPIDO THIRMIDA. Manuscripta cuncta, *in oppido*, addita praepositione: quomodo et Badianum et alia quaedam. Exemplar Florentinum, Venetum, atque ex his derivata, *in oppidum Thirmida*: quasi ad verbum *concessere* referatur. sed perperam meo iudicio. RIVIUS.

EIUS DOMO UTEBATUR. Sic verba collocarunt MSS. Pall. GRUT.

QUI PROXUMUS LICTOR IUGURTHAE. Nota de lictoribus. Ibant ante magistratum non gregatim, aut confuse, non item bini ternive, ut quis suspicetur: sed singuli et in lineam. Hic iam capiendum, quis primus,

quis proximus lictor. Primus, qui anteibat, et quasi ducebat agmen; proximus, qui claudebat, et proxime aberat a magistratu, unde etiam nomen. Ita intelliges priscum morem, qui ap. Val. Max. lib. II. cap. 2. ext. 4. *Maxima diligentia maiores hunc morem retinuerunt, ne quis se inter consulem, et proximum lictorem, quamvis officii causa, una progrederetur, interponeret.* Connivere visa, in hac re, Turnebi divina mens, dum adseverat, *proximum lictorem eundem esse cum primo.* Apage. Primus lictor ab *ordine euntium*, ut dixi, non *a dignitate:* cuius proprium munus, *submovere*, primus enim incurrebat in turbam. Vide Lips. I. Elect. 23. Rupert.

Proximus lictor. Vide Turnebum lib. II. cap. 9. et lib. XXVII.
48 cap. 21. Alius ab hoc primus lictor, * id est, πρωτοραβδοῦχος, quem vetus Glossarium erudite *primivirgium* exponit. Coler. — Vide etiam Pancirollum ad Notitiam Dign. Wasse.

Quem ille casu ministrum oblatum. E tripode poëta:

> — — *quid non mortalia pectora cogis*
> *Auri sacra fames.*

Haec superioribus temporibus, Assassinos, in Principum capita armavit, nec in paucioribus humanitatis affectus nunc praefocat. Ceterum hic Afer, contra morem gentis, non fuit vafer, qui simultates adeo simpliciter aluit, ut e fratris Iugurthae ministerio venientes, tam foede negligeret, neque in eorum actiones vel curiositatem inquireret. Rupert.

Promissis onerat. V. C. *praemiis onerat;* quod aliquo modo nititur loco inferiore, in quo est: *Praemia modo, modo formidinem ostentare.* Sed nihil mutandum, nam Tacitus, Sallustii aemulator, dixit lib. XVII. *Postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et* promissis *onerat.* et lib. XX. *Multis in Senatu laudibus cumulatum* promissis *onerat.* Ursin. et Ciacc.

Uti tamquam. Ita rursus ordinarunt membranae Pall. unde quis posset coniicere fuisse primitus, *uti tanquam sua visens domum eat.* Grut. — *Suam* abest Mart. Supra: *ille casu.* abest pronomen Ar. Infra: *verae ad Hiempsalem.* praepositionem in spatio interlineari exhibet Reg. *magna manu*, supra *γ.* habet *vel parva.* Ar. Mart. Pemb. B. Pub. *γ. λ. manu venturum*, Bodl. vero *m. copia militum venturum.* illud *magna* a mala manu esse puto. paulo post: *in aedes irrupere. λ. in aedes scrutari.* caeterum *adulterinum* opponitur *vero*, in qua voce facete ludit Ovidius de Arte III. 643.

> *Nomina cum doceat, quid agamus, adultera clavis,*
> *Quasque petas, non det ianua sola vias.*

Wasse.

Atque, uti doctus erat. Vox ultima deleri poterat, salvo sensu. Grut.

Strepitu et tumultu omnia miscere. Rittershusii lib. *misceri.* Infra: *Puberes omnes interfici.* et gaudet infinitivis Crispus. Putsch.

Clausa effringere. Fort. melius sit *claustra, κλεῖθρα*, quae apud Isidorum sunt pars aedium. Sed magis dicendum *claustra* esse seras.

Sisenna lib. IV. Hist. *Funes expediunt, claustra foribus imposita periclitantur.* Coler.

Hiempsal reperitur, occultans se tugurio mulieris ancillae. Sic etiam fere nostri, absque praepositione; quam tantum abest requiramus, ut facile ferrem tolli adhuc *occultans se; se* certe. Grut.

Occultans se in tugurio mulieris ancillae. Manuscripta non habent additam praepositionem *in.* Servius in I. Aeneidos hunc locum citans, praepositionem addit; ni sint mendosi codices. Itidem in VIII. At Donatus in Andriam quidem *in* omittit, consentientibus ad unum, quotquot ipse viderim, exemplaribus; in Phormionem vero, addit: praeterquam in codice Romano, ubi hic locus, contra quam in aliis fere, est omissus. Mihi vulgata lectio haud sane displicet, pro: *delitescens in tugurio, abdensque sese.* nisi quis legendum forte putet, *cum interim Hiempsal reperitur occultans in tugurio* etc. accusativo omisso. quomodo ad Atticum Cicero: *Inventus est vix in * hortis suis occultans.* ut videlicet 49
absoluto activum ponatur. tametsi in Merseburgensi est, *occultans sese.* ut nihil certi quis affirmare queat. Rivius.

Occultans se tugurio. Antiqui codices, teste Rivio: *Occultans tugurio*, quod rectum puto. Saepe enim ob ellipsin non comparent accusativi *me, te, se.* Curt. lib. VIII. *DCCC talenta constituit daturum* Alexander. pro, *se daturum.* Alterum item Curtii, et unum Ciceronis locum, adfert Bud. in Comm. Gr. Ling. verum ii aliter hodie in castigatioribus leguntur codicibus. Maro lib. II. Aeneid.

> *Accingunt omnes operi.*

Ac ibidem:

> *Et lateri adglomerant nostro.*

In optimo quoque illo Romano codice Pier. reperit II. Georg.

> *Neque in vacuum poterunt extendere rami.*

pro quo in aliis: *poterunt se ext. rami.* Vid. Voss. de Constr. cap. 58. Rupert. — In tugurio: Servius ad Aen. VIII. pag. 1277. et I. 490. ita etiam L. 3. Venet. 1470. 1478. recte omittunt caeteri, uti et fere Gruteriani. Pro *reperitur* Donatus ad Phorm. II. 1. *reperiretur.* Gruterus inducendum putat *se*, quod exhibent omnes. Wasse.

Mulieris ancillae. Ita *mulier meretrix*, apud Plaut. in Mercat. A. 4. Sc. I. vs. 19. *mulier concubina*, apud Diodorum lib. II. cap. 10. Non abludunt illa, *flumen Rhenum, mare Oceanum*, item *pallium peristroma* apud Ulpian. *Arvus ager* et *lanienа taberna* apud Varronem; *Ancile scutum, rete iaculum, lapis silex, tibicini modi*, apud Ciceron. *Ventus turbo* apud modo cit. Plautum. Vide Scal. in Catalecta Virgiliana et Casaub. Comm. in Theocritum. Rupert. — Caeterum *ancillae mulieris*, ut *vulgus nebulonum hominum*, apud Gellium, et *medicinae artis*, apud Septimium I. 14. ita legendum ut alibi, *avis aquila.* Augustinum Confess. IV. *Mulier meretrix*, apud Terentium. *saxo silice*, apud Livium I. 24. Avienus pag. 266.

> *Nam cum vere novo tellus se dura relaxat,*
> *Culminibusque cavis blandum strepit ales hirundo,*

Gens devota choros agitat, cratituque sacrato
Ludunt,

lege, *cantuque.* ibidem etiam pro *densa serenatoceus*, meo periculo, *densa serenato ceu splendent sydera coelo.* Graece Dionysius ἀπειρεσίων στίχα νήσων, Prisciano interprete: *Sporadas ceu stellas aspicis almas.* Cyprianus de Hab. Virg. pag. 96. *Nec computari iam potes inter puellas et* Virgines *Christi.* ita Oxonienses διορθωταί. Aldhelmus autem de laude Virg. ea citans omittit *puellas et.* Vincentius Beluacensis copulam tantum, idque rectissime. ita enim Scriptores sacri. v. g. Deut. XXII. 28. eam Nagnara Bethulah LXX. τὴν παῖδα τὴν παρθένον. Audacius paullo Marcellus Empiricus pag. 48. *sub divo positum iubebis cotidie per puerum virginem commoveri.* Martyrologium Rabani: viperis serpentibus *traditi.* Unum addo Ampelium pag. 24. Ed. Graevianae: *Othryades,* vir bellator, *qui Messenio bello, quo centeni, id est, quinquageni, concertaverunt, et trophaeum suo sanguine scripsit, tertiusque Messenio bello, ex oraculo Apollinis, dux ab Atheniensibus per ludibrium missus; poenateas vota, militum animos concitavit.* Locus sine ferro ignique in integrum restitui vix potest, quare ure, seca audacter. *vir bellator* in primis recte habet, ita enim loquitur Hegesippus IV. 10. caetera ita legas: *quo tercenteni, infesto utrinque agmine c.* etc. pro *tertiusque* item *Tyrtaeusque m. b. e. o. A. d. a. A. p. l. m. pede altero claudo.* De Othryade vide Herodotum Clio, Iustinum V. 5. Senecam Suasor. II. pag. 21. Lucian. Pseud. 486. Pausan. II. 156. et Plutarchum in Paral. pag. 806. qui ex Chrysermo rem narrat; apud quem pro Ἀγήνορος legendum omnino Ἀλκήνορος, uti habent Pausanias et Suidas. De numero militantium fidem facit Strabo. De eodem ita Schol. Statii ad Theb. IV. Trophaea iussit attolli, quibus, digito sanguine oblito, haec scripsit: *κατὰ artron e prata loyion;* quae ex coniectura sic restituo: κατὰ Ἀργείων ἐστήσαντο Λακεδαιμόνιοι. Denique apud Ampelium cap. supra laudato pro *delegare* scribe *delere.* Wasse.

CAP. XIII.

50 *Fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divulgatur. MSS. nostri quasi conspirato *divulgabatur.* an suspicandum fuisset, *fama divulgata?* Grut.

Copias armat. In Merseburgensi et impressis vetustioribus, *copias parat*, pro, *comparat.* In caeteris manuscriptis est vulgata lectio, consentiente Beroaldino. Rivius. — Malim cum Popma *parat.* Sic enim crebro Sallustius. Coler. — Ar. L. 3. Ball. *parat.* B. Pub. *quam maximas copias p. a.* Caeteri *armat*, recte: illud alterum sequitur: verum pro *parabat* L. 2. 3. Ball. *parat.* Tacitus An. I. 22. *per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque* armat. Hist. III. 79. *moesta omnia accepit: plebem quoque et servitia pro Vitellio armari.* II. 8. *mancipiorum valentissimum quemque* armavit. Silius VII. 1.

Ille quidem socios, atque aegrum vulnere, praeceps
Ausonium armavit.

Et sic Livius XXVIII. 1. aliique. Infra: *illum alterum.* secunda vox deest L. 2. Codices vero retinent eleganter. Hegesippus, qui huc respexit, I. 13. *ubi consertum, plerique, relicto Hyrcano*, illum alterum bello meliorem *secuti.* Wasse.

Urbes partem vi, alias voluntate imperio suo iungit. Legendum *urbeis*, et *adiungit.* ex manuscriptis, et impressis quibusdam. Rivius.

At Atherbal. *At* particula abundat, nisi fallor, ex prima syllaba dictionis sequentis efficta. Ciacc. — MSS. Pall. sine praemissa copula *et*, auribus miro alioquin ingrata. Grut. — Marckii γ. *tamen etsi* recte. de qua voce vide Stewechium de Particulis pag. 138. et ante omnes Gulielmium in Verisimilibus. Wasse.

De caede fratris, et suis fortunis. Manuscripta, *et fortunis suis*, ut pronomen sequatur. id quod elegantius est; nec secus ex impressis quaedam. Rivius.

Tamen fretus multitudine militum. Male. *Nam in certamine bellorum, exercitata paucitas, ad victoriam promtior est, quam rudis et indocta multitudo, exposita semper ad caedem:* ut ait Veget. I. de Re Mil. I. Rupert.

Quam maximas potest copias parat. Sic ex duorum MSS. Codd. consensu legimus: et ita nonnulli in vetustioribus suis impressis et Merseburgensi exemplari scriptum fuisse testantur. Confirmant hanc scripturam verba sequentia: *Adherbal ubi intelligit eo processum, uti regnum aut relinquendum aut armis retinendum esset, necessario copias parat.* et: *Consul impeditus a trib. pleb. ne quas paraverat copias.* et iterum: *Igitur explorato hostium itinere, in spem victoriae adductus, ex opportunitate loci, quam maximas potest copias omnium generum parat.* et libr. I. Histor. *Domitium proconsulem ex citeriore Hispania cum omnibus copiis, quas paraverat, accersivit.* C. Popma.

Sed ubi res ad certamen venit. MS. quidam *Sed ubi rex ad certamen venit* habent; sed utraque lectio sustineri potest. C. Popma.

* Victus ex proelio profugit in provinciam. Liber Bongarsii 51
ex proelio omittit, quae abesse possunt. Sed retinet Non. in *Contendere*, ubi vitiose legitur: *sperabat armis contend.* pro *parabat.* Putsch. — Malim *victus praelio, profugit;* nisi etiam tollendum *praelio;* certe neutrius vocis vestigium in Pal. nono, aut Bongarsiano. Grut. — Nostri omnes *ex praelio.* et retinet *ex* Iug. 56. Fr. II. 5. Provincia quandoque regionem denotat in Populi Rom. potestatem quovis modo redactam, vel etiam locum, ubi Imp. bellum administrabat, vel denique pro quacunque publici muneris procuratione sumitur. Hic autem in primaevo significatu ponitur, pro illa nempe Africae parte, quae ab Carthaginis excidio Romanis belli lege cesserat; ἐν ἀντιθέσει ad regnum Micipsae. Quo sensu Caesar B. G. I. *Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt.* ubi *hostico* opponitur *provincia.* Sunt qui Galliam Narbonensem ita dictam putant κατ' ἐξοχήν. inter quos Aldus in Quaesitis per Epist. et Bergierius de Publicis et Milit. Viis III. 83. Vinetus ad Ausonium, aliique. Et hoc asserunt,

hisce credo argumentis inducti, cum quod absolute a Caesare heic et alibi saepius efferatur, tum quod sequior aetas illud, nomine a Latina voce detorto, dixerit *Provence* sive *Provenza*. Neque aliud ab auctore idoneo testimonium adducunt, quod huic rei fidem faciat. Verum, quod nomen ipsum attinet, illud quidem nimis infirmum. Plurima enim nomina locorum appellativa apud antiquos in propria tractu temporis evaserunt. Quomodo a Victricis statione factum *Vitry*, aliaque eiusmodi; adeo ut nomen *Provenza* non magis probet Romanos hanc partem Galliarum per eminentiam vocasse *Provinciam*, quam illud alterum *Le pais Roman* in aegro Bernensi, probet illum terrarum tractum apud eosdem audivisse *Ditio Romana* aut *Romandiola*. Imo magis hoc probabile, quia nomen a porta Urbis Romanae, dicta Varroni *Romanula*, non prorsus absurde deduci possit. At certum, hoc quicquid est, terrae olim regionis Aemiliae nomine venisse. Ut enim agrum Narbonensem *Provinciam* absolute vocet ibi Caesar, tamen alibi vocem *Provinciam* usurpat idem ille, adiunctis vocibus *finitima*, *nostra*, *omnis*, *Romana*, *illius*; quae satis ostendant, ipsum hanc vocem appellative quam proprie accepisse. Sic B. G. VIII. 46. *Narbonem profectus . . . paucos dies in provincia moratus . . . totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis* provinciae illius. Sic locum supra laudatum accipit Metaphrastes: ὅτι πολὺ ἀφιστᾶσι τῆς ἐν τῇ Ῥωμαίων ἐπαρχίᾳ. eamque *provinciam Romanam* vocat Iulius Celsus. Cato in Origin. *Agrum Gallicum Romanum.* Caesaris, *ea loca* finitimae provinciae *adiungere* B. G. III. 2. Interpr. vertit, τῇ πλησίον αὐτῶν ἐπικρατείᾳ προςτιθέναι. et pro Rhodano qui provinciam nostram *ab Helvetiis dividit* I. 2. ille, ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας διαχωρίζονται. Nec umquam, quod sciam, aliter. Iam si voces *finitimae* et *nostra* relationem includunt, necesse est, ut etiam alia loca sint eo sensu provinciae, quo hic esse dicitur; proinde, vel plura per excellentiam sic dicta sunt, vel ille, de quo movetur quaestio, saltem apud auctores modo allegatos, non est. Praeterea haec pars Galliae *Provincia Narbonensis*, et *Braccata* vocitatur a Cicerone Epist. IX. 5. aliisque, de qua re adeas Plinium Nat. Hist. III. 4. et Diodorum, apud quos tamen, uti et Geographiae scriptores et historicos, alterius appellationis ne gry quidem. Tacitus Hist. II. 14. *imminere* provinciae Narbonensi. Contra, ipsi Plinio, *nulli* provinciarum *postferenda*, breviterque, Italia *verius quam* provincia. hic opinor, vox *provinciarum* κατ' ἐξοχὴν accipi nequit. Quod si alias, mirum ni apud Graecos inveniretur esset pro ἐπαρχία, Ναρβωνησία aut ἡ Ναρβωνῖτις, Προβίνκια, qua forma apud Ptolemaeum Ἐκουεστρίς, τογάτα atque κομάτα apud Dionem, τόγας apud Dionysium. At Strabo solummodo τῆς Ναρβωνίτιδος ἐπαρχίας meminit; Dio provinciam hanc τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβωνησίαν vocat; Xiphilinus, Γαλατίαν τὴν περὶ Νάρβωνα. idque proprie: nam provincia ita a Narbone dicta est; eius rei testes dabo Consules, Ausonium de Clar. Urb. XIII.

Nec tu, Martie Narbo, silebere, nomine cuius
Fusa per immensum quondam provincia regnum.

et Ciceronem I. pro Fonteio: *Est in eadem provincia Narbo Martius,*

colonia nostrorum civium etc. Vide iam ut adiungat *eadem*, neque per totam istam orationem voce αὐτονομαστικῶς * utatur. Unus est locus in 52
orat. pro Quint. §. 12. qui prima fronte contra nos facere videtur, quem tamen omiserunt adversarii. *In* Gallia *agi non potuit? At et in* provincia *ius dicebatur; et Romae iudicia fiebant.* Ibi *provincia* opponitur *Galliae* Lugdunensi. Saltus Quintii Gallicanus intra Secusianorum regionem Roma aberat M Pass. DCC. At Secusiani, teste Caesare, *sunt extra Provinciam primi.* Verum haud liquido constat, utrum Sebusiani et Segusiani fuerint unus idemque populus necne; deinde voces *Gallia* et *provincia* significare regionem eandem possunt. sententia sic se habet. *Appellandi tempus non erat?* illud ex mente adversarii, cui contradicendo respondit: *at tecum plus annum vixit.* vides nihil concedere. pergit Orator sub eadem persona: *In Gallia agi non potuit?* hoc est in Gallia ἁπλῶς, in nulla parte Galliae; ergo *provinciam* vocat ille *Galliam*. respondit: *at et in provincia ius dicebatur, et Romae iudicia fiebant. In provincia?* quid hoc ad *Galliam* de qua obiectio? Quomodo in Gallia agi potuerit, si in *provincia*, *i. e.* non in Gallia? *et in provincia*, inquit, nempe *tam in* provincia *quam* Romae, ergo *provincia* opposite ad *Romam* non ad *Galliam*, ut saepe alibi. Praeterea Ius ubique dicebatur vel per Procoss. vel eorundem legatos, et §. 14. ait *fuisse potestatem agendi quotidie.* Confer Cic. Verrin. X. §. 30. 32. 34. Quod si vox *provincia* Narbonensem Galliam designaret, quae ratio reddi potuerit, cur non item vox *Provincialis* ad solos eiusce ditionis homines restringeretur? Ut nihil dicam de finibus, qui Caesaris aetate multo latius patebant, quam limites illius quae hodie Provinciae nomine frequentatur. Postremo Sicilia, si quae alia provincia, huius vocabuli praerogativam obtinere debuit, quae *prima provinciarum* dicta Ciceroni, Livio, aliis. Quod si uni Caesari innitatur opinio Bergierii, et ipse aliis locis ostenderit, se eo sensu duntaxat Narbonensem *provinciam* dixisse, quo et Asiam ipsam postea Acad. Q. III. 1. Macedoniam de Fin. I. 24. quo Africam Sallustius cap. 27. 65. 43. Cat. XIX. Fr. II. 8. V. 9. Mela III. 3. non est temere probanda. Quod vox absolute effertur, id nihil est. Idem enim de Apulia usurpat Livius XXVIII. 9. de Hispania XXVI. 20. de Germania Florus IV. 2. de Asia Victor Vir. Illust. LXX. de Creta Eutropius VI. 11. ubi intelligas necesse est, ipsam illam provinciam de qua facta superius mentio, vel opposite ad Italiam, vel saltem subaudienda *tota, haec, illa, sua*, et alia id genus. Sed contenti iniecisse scrupulum, rem in medio relinquamus. Wasse.

Ac deinde Romam contendit. In vetustis est *dehinc*, qua voce persaepe et alias utitur. Rivius.

Tum Iugurtha paratis consiliis. In quibusdam est, *peractis consiliis:* in manuscripto, *patratis*, pro *perfectis quae in animo habuerat.* idque verbi maxime omnium placet. Sic dicimus *patrare incepta*, *patrare facinus*, pro *peragere*, *perficere.* Rivius.

Paratis consiliis, facinus suum cum animo reputans, timere. Ecce flagrum post peccatum. Sic a Nerone, perfecto demum scelere (matris occisae), magnitudo eius intellecta est, teste Tacito Annal. XIII.

cap. 10. §. 1. qui et in lib. XI. cap. 26.: Scelus inter ancipitia probatum, veris mox pretiis aestimatur. Denique Iuvenalis Sat. XIII.

Quum scelus admittunt, superest constantia: quid fas
Atque nefas, tandem incipiunt sentire peractis
Criminibus. RUPERT.

CUM ANIMO REPUTANS. *Cum animo suo* solet dicere, ut supra: *Proinde reputaret cum animo suo.* Cato apud Gellium XVI. 1. *Cogitate cum cum animis vestris.* et Noster: *reputate cum animis vestris, num id mutare melius sit.* Item: *trahere cum animo suo.* Etiam: *cum animo suo volvere solitum.* Tum: *mihi multa cum animo agitanti.* CIACC. — Sic et Fabricianum, et cetera manuscripta. quomodo Cicero alicubi,
53 *Multa mecum ipse reputanti,* * inquit. verum in quibusdam tamen est, *in animo.* perperam, ut opinor. RIVIUS. — Alii codices habent, *in animo reputans*, cum in praepositione: quod et simplicius est, et apud auctores frequentius. GLAREAN.

ROMAM LEGATOS MITTIT, QUIBUS PRAECEPIT. Manuscripta, *quis praecepit.* quomodo et alias saepe. RIVIUS.

MULTOS ROMAM LEGATOS MITTIT. Talis est positura verborum in MSS. Palatin. GRUT.

UTI PRIMUM VETERES AMICOS MAGNIS MUNERIBUS EXPLEANT. In manuscriptis et aliis quibusdam non est *magnis.* RIVIUS.

PRIMUM UTI VETERES AMICOS MUNERIBUS EXPLEANT. Ita duo Pal. fidei minus sublestae, ita Bong. quod suavius longe, quam alterum, *uti primum veteres.* GRUT.

ROMAM L. M. QUIBUS. MSS. *quis* ut alias. *Rivius.* In notis citat Gruterus *multos Romam*, operarum credo incuria. Supra Arond. *argento multo.* Bodl. abest *multo γ. λ. auro et*, sic alii. Infra: *uti primum v. a. magnis.* In MSS. et aliis non est, *magnis.* Thosan. *mactatis*, unde *mactis* Palmerius. Infra: *hoc modo locutum.* modo a secunda manu Pemb. WASSE.

VETERES AMICOS MUNERIBUS EXPLEANT. Sic infra: *quos paulo ante muneribus expleverat.* CIACC.

DEINDE NOVOS ADQUIRANT. Est quidem in Merseburgensi atque aliis vetustis *exquirant:* sed in Fabriciano, cuius nos plerumque fidem sequimur, *adquirant.* Habent eodem modo cetera manuscripta. RIVIUS. — Quidam libri *adquirant;* sed lego *anquirant.* Sic infra: *per saturam sententiis anquisitis.* non, ut in libro Thosano Palmerii, *inquisitis.* Tacit. III. Annal. *Quod in curia potius, quam in foro, apud Senatum, quam apud iudices, de morte eius anquiritur.* COLER. — *Anquirunt* legendum putat Gifan. in indice ad Lucret. ut apud Cic. in Laelio: *semper aliqui* anquirendi *sunt.* ita eius liber. sic Liv. WASSE.

SED UBI LEGATI ROMAM VENERE, ET EX. Perperam est in recentioribus omissa copula *et*, quae est in antiquioribus addita. RIVIUS. — *Legati* abest Bodl. WASSE.

TANTA COMMUTATIO INCESSIT. Huiusmodi iudicia pecuniae studio corrupta, passim sub censuram veniunt scriptorum. Sulpicius Servastus Lupercus Iunior apud Scalig. in Catalect. pag. 228.

Quis metus hic legum, quaeve est reverentia veri,
Crescenti nummo si mage cura subest?

Bernhardus Morlacensis, scriptor vetustus, et haud contemnendus, de Contemtu mundi lib. II.

Ad lucra supplicat, et male iudicat ob lucra iudex.
Te scelus impedit, aureus expedit, aere silet lex.
Aes domat omnia, res piat impiat, lex silet aere.
Vim lupus ingeris, agnus habeberis, offer habere.
Per tua munera tangis et aethera, lege cremandus.
Census adest tibi, censor erit tibi, ne fuge, blandus.
Munere non finis ullius ordinis hunc meminisse.
Ad lucra clamitat, his sua vendicat ora, premit se.
Denique lex ita fit sibi subdita, non homo legi.
Aspice munere tot mala surgere, tot bona mergi.
Proh furor! adspice, quam cito iudice regna tenente,
Stent mala, ius ruat, haec levet, haec spuat ille triente.
Quam sine iudice iudicet, aspice, quam sine iure.
Quippe pecunia, non Theodosia lex, sibi curae.

* Unde plerique causa superiores, illud consilium apprehendunt, quod 54
Petronianus ille Ascyltos, utile rebus suis, existimat: *Quis hoc loco nos novit? aut quis habebit dicentibus fidem? Mihi plane placet emere, quamvis nostrum sit, quod agnoscimus, et parvo aere recuperare potius thesaurum, quam in ambiguam litem descendere.* RUPERT.

UTI EX MAXIMA INVIDIA ET MALEVOLENTIA. In vetustioribus quibusdam est *malevolentia* additum: cui *favorem* statim opponat, sicut *invidiae gratiam.* In manuscriptis tamen et recentioribus non est idem additum, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. RIVIUS. — *Malivol.* retinet L. 3. et Ball. Venet. 1470. *pretio* Venetae et L. 2. WASSE.

SINGULOS EX SENATU AMBIENDO. Fabricianum, *ambiundo.* nec aliter Merseburgense. RIVIUS. — Hoc ipso Iugurtha: *Itaque paucis diebus cum argento auroque multo Romam legatos mittit: quis praecipit, uti primum veteres amicos mactis muneribus expleant: deinde novos anquirant: postremo, quacunque possit, largiendo parare ne cunctentur:* vulgo *acquirant*, aut *inquirant;* neutrum ex sententia: alterum ne ex consuetudine Latina quidem. Neque vero praeceperat ut acquirerent amicos: quippe exitus in dis erat: sed ut operae ne parcerent anquirere. *Mactis* ausi sumus, quia nobis libertatem hanc praeibat vetus scriptura, *mactatis;* tametsi hoc in contextu verborum Sallustii (ne frustra sis) nusquam reperimus: verum mentionem faciebat commentator barbarus, cuius erant manu in eum annotationes refectae sane: et quo magis ducas, Catonis verbum est. Quam *macta arbor*, apud eum, itemque Plinium reponenda. quae est arbor valde aucta in altum, quo, ut inquit Sallustius, gignentia omnia natura fert. In vulgatis est *alta arbor*, mendose. Nam V. C. *macta:* quod etiam doctissimus Victorius repererat, sed quid eo faceret, non inveniebat. Ita est autem hic *macta*, ut in sacrificiorum formis: *macte hocce vino inferio esto: macte hisce suovetaurilibus esto.* Tertium

etiam hoc loco addidimus, peccare in his verbis, *quacunque possit.* audacter, dicent isti; nam sequitur, *parare ne cunctentur.* at *possit* liquide V. C. Modii, quod dictum est ad illud exemplum:

Quae aedepol Charine te, quoniam iam id, quod vis, non potest.
Velis id quod possit.

et Adelphis: *Tu quantum potest, abi.* subauditur enim *fieri.* *Quacunque* autem adverbium factum, ut ex qui, quicunque, ex quantum, quantumcunque. Hoc proximum est mutasse ex *quemcunque:* alioquin fortean scripserit Sallustius: *quod possit largiendo parare ne cunctentur.* Vulgatam lectionem ne nobis probemus, sententia prohibet; neque enim ea subest: quemcunque amicum possint parare: nam quod iam ante dixerat unicus magister brevitatis: sed *parare* pro *moliri* hic valet, ut apud hunc alias saepe: *Itaque ex eo tempore ira et metu anxius, moliri, parare, atque ea modo in animo habere, quibus dolo Hiempsal caperetur.* Item: *defensoribus moenium praemia modo, modo formidinem ostentare, suos hortando ad virtutem arrigere: prorsus intentus cuncta parare.* Quod autem supra legebamus, *vescendi anquirere*, in eo, *vescendi*, sunt res victui, seu quae palato faciunt. Forma est nunc rara: atque id sufficit; namque eo lepida. Sic Livio, *igni exstinguendo sunt*, quibus ignis exstingui possit. *Igitur, pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset; omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quae restinguendo igni forent portantes, in agmen Romanum ruebant.* (Livii verba sunt de incensis a Scipione Syphacis castris.) Palm.

Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus. Alter quis omisisset haec talia, contentus scribere: *tum Atherbal, Patres Conscripti, Micipsa pater* etc. Grut.

CAP. XIV.

Micipsa pater meus. Sic Masgada Massanissae filius apud Livium lib. 45. *Massanissam meminisse regnum a populo Romano partum auctumque et multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominium et ius eorum qui dederint esse.* Coler.

Ceterum ius et imperium penes vos esse. Sic Masgada, Massanissae filius, apud Livium lib. XLV. *Massanissam meminisse regnum a* 55 *pop. Rom. * partum auctumque et multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominium et ius eorum qui dederint esse.* Ciacc. et Ursin. — *Eius* non est in omnibus vetustis: nec sensus magnopere requirit: nam genitivus ille *regni Numidiae* huc est referendus qui antecessit. Rivius. — Particula *eius* diserte extat in Pal. antiquioribus ut et editis ante Carrionem, alias exturbassem et ego. Grut. — Pro *existimarem* L. 3. *haberem.* vide quo pacto ICti distinguunt inter *procurationem* et *dominium.* Cod. IV. 27. Non multum abit Iustinus XXIX. 2. *Rex a matre hactenus constituitur, ut* nomen Regis *penes filium*, vis *autem omnis* imperii penes *matrem esset.* Codex B. Pub. Cant. *filium eius ius*, nec aliter Vincentius Belvacensis. utraque lectio placet; Tacitus enim *vim imperii, nomini* regis opponit Annal. VI. 43. Idem etiam XV. 31. *apud Rom.* ius imperii *valet, inania transmittuntur.* mallem ibi tamen *vis.* quod ad Iustinum attinet, cum ed. Iunt. et quidam Bongarsii retineant *vis*, nihil temere mutandum, etsi forte ad haec Sallustii verba respexerit. Auctor, cuius mihi nomen excidit: *cui perimbecillo*, verbo datum imperium *videbatur*, res *autem penes eos erat, qui sibi exercitum et provincias distribuerant.* nescio an, *re autem*, ut apud Nostrum, re ipsa *bellum asperum*, et Nepotem XIX. 3. *caussam apud* Philippum *regem* verbo, reipsa *quidem apud* Polyperchontem *iussus est dicere.* Thucydides II. 65. *Ἐγίγνετό τε ΛΟΓΩι μὲν δημοκρατία, ἜΡΓΩι δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή.* et III. 70. Cratinus apud Plutarch. *ΛΟΓΟΙΣΙ προσάγει ἜΡΓΟΙΣΙΝ οὐδὲ κινεῖ.* Andocides Orat. IV. pag. 305. *τοὺς μὲν ΛΟΓΟΥΣ δημαγωγοῦ, τὰ δ' ἜΡΓΑ τυράννου παρέχων.* Hoc sensu *verbo* pro *nomine* usus Cicero Verrin. VIII. 133. *Cum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia,* hoc verbo et simulatione Apronio, revera *tibi, obiectus esset.* vide Cic. pro Quint. I. §. 7. Hegesip. I. 24. *Ne* species *regni ad eum*, potestas *ad illos perveniret.* C. C. C. et B. Pub. ibi *conferendum* pro *confoederandum.* Infra: *Ut data* spe regnandi cuius ad tempus vicarius foret. Codd. recte *species dominandi.* Vid. Liv. I. 43. Wasse.

Quam maximo usui esse. Rittershusii: *quam maxime usui esse*, magis ad gustum meum. Putschius. — L. 3. abest *populo Romano.* Wasse.

Vos in locum adfinium. Vaticanus: *vos loco affinium.* quomodo et Rittershusii, nisi quod addat *que, vosque.* Putsch. — Ita MSS. aevo priores; quibus aetas minor, *vos adfinium loco ducerem*, quomodo editi ante Carrionem, neque displicet; sic enim etiam habere Vaticanum codicem, quem contulit Bongarsius, indicant schedae eius. Gruter. — L. 3. *cog.* et *affin. d. l.* Ball. Bodl. Martin. et Venetae *adf. loco.* Xenophon de Cyri Exped. I. pag. 250. *Νομίζω γὰρ ὑμᾶς ἐμοὶ εἶναι πατρίδα, καὶ φίλους, καὶ συμμάχους, καὶ σὺν ὑμῖν μὲν ἂν εἶναι τίμιος, ὅπου ἂν ὦ.* Wasse.

Munimenta regni me habiturum. Posset abesse *me.* Grut.

Regni me. Reg. *mei.* infra *utique* abest Marckii γ. et Martin. manente litura. alii eius loco habent *etiam.* ut Pemb. Bodl. Digb. B. Pub. Arond. L. 2. 3. etiam Bertin. vide Palmerium. illud *posse* non admodum placet, retinent tamen omnes. Wasse.

Quae praecepta patris mei cum agitarem. *Tò mei* non est in omnibus vetustis; et est ab litteratore forsan aliquo adiectum, qui voluerit explicare, quo de patre loqueretur; proinde ac si non id satis e superioribus planum perspicuumque foret. Talia permulta passim sunt, cum in * Sallustio, tum in ceteris fere omnibus adiecta. id quod facile 46 sentit, qui scripta veterum diligenter evolvit. Ne quid tamen dissimulem, est in manuscriptis duobus hoc loco *parentis mei.* Rivius. — Haec est lectio et dispositio Vaticani codicis, qui complexus est Orationes Sallustii, haec membranarum nostrarum; nisi quod Pal. oct. *Quae cum praecepta patris agitarem*; nonus vero: *quae cum praecepta agitarem parentis mei*; decimus: *quae cum praecepto patris mei agitarem*; editi antea: *quae praecepta patris mei cum agitarem.* aut fallor, aut illa *praecepta paren-*

tis mei spuria sunt. Gruter. — Digb. abest *praecepta* Ball. *mei* et Venetae omittunt, recte. Arond. Pemb. Reg. Mart. *parentis*, et sic Marckii γ. λ. B. Pub. Wasse.

Iugurtha, homo omnium. Canteri liber hoc modo hunc locum profert: Iugurtha *hominum*, *quos terra sustinet*, *sceleratissimus*. non contemnenda lectio. C. Popma. — Sic etiam codd. nostri praestantiores: nam alii, *omnium hominum quos*, aut, *homo hominum quos*, aut, *omnium homo quos*, ut videatur verius aliorum, *hominum*, *quos* etc. reiecto illo *homo*. Grut. — Recte. Sen. Cont. XVII. *Deduxi ad vos reum*, omnium quos terra sustinet, *nocentissimum*. Plaut. Pseud. *Quantum terra tegit hominum periurissime*. Wasse.

Quos terra sustinet. Ita et Seneca locutus est. Plautus Pseudolo: *Quid ais quantum terra tegit hominum periurissime*. Sic enim legendum illum Planti locum esse constanter sentio cum Yvone Illiomaro, sive is ipse Scaliger est. Coler.

Contemto vestro imperio. Manuscripta, *contemto imperio vestro*, ut pronomen sequatur, quomodo et Badianus codex. Rivius. — At Badian. 1526. *Con. vestro imperio*. Wasse.

Masinissae. De hoc loco adeundus Palmerius. Infra: *a vobis auxilium* Pemb. a 2. manu habet *a vobis*. Wasse.

Etiam a stirpe socium atque amicum populi R. Manuscriptum, *ab stirpe*. Hoc autem ideo Adherbal, quod Masinissae nepos esset, qui rex, sociusque et amicus fuerat ab Senatu appellatus. cuius nominis honorem et paucis admodum, et pro magnis erga se regum meritis atque officiis dare populus R. consuevit. Rivius. — Bertiniensis: *ut ab stirpe socium*. gratia illi, cum elegantem formam et germanam Sallustii nobis restituit: *Massanisae me nepotem*, *utique ab stirpe socium*. Tale Catilinaria: *Neque his modestia*, *neque modus contentionis erat*: *utique victoriam crudeliter exercebant*. Palmer.

Maiorum meum. Sic nulla alia de caussa scripsi, nisi quod aliter aures improbant; et solitum ita veteribus. Adelphis: *spero*, *est similis maiorum suum*. *A nobis*. ea duo absunt a Bertiniensi. *secundum ea*, vet. cod. Modii id probat; ut reliqua mittam: Prisc. lib. XIII. qui notat hic pro *μετὰ* accipi. Porro in meo, non vere erat, *in expensis* proxime verum erat. Nam *expenso uti*, est, *debitis uti*; uti iis, quae iam ante expensa feras. Sunt autem in hac oratione Adherbalis quaedam glossemata sane manifesta, ut mirari supinitatem emendatorum possis: *Quorum progeniem vos*, *P. C. nolite pati*, *me*, *nepotem Massanisae*, *frustra a vobis auxilium petere*, nam ita vivam, ut nunquam illa Sallustius scripsit, *me*, *nepotem Massanisae*. Iam enim dixerat, *quorum progeniem*. Postea: *Ecce autem ex improviso* Iugurtha *intoleranda audacia*, *scelere*, *atque superbia sese efferens*. illa, *ex improviso*, ex ora irrepserunt, glossa ad *ecce*. sic enim hoc crepant Grammaticorum scholae, *en* et *ecce* in re subita poni. Itaque bella scilicet manus e regione notarat: *ecce ex improviso*: et postea fuit, qui doleret eum ornatum abesse Sallustio. Palmer.

Beneficia a P. R. Vox *beneficia* otiosa videtur. Ciacc. — Tres

dictiones postremae Glossae adfines videntur. Grut. — B. Pub. *beneficia p. r.* caeteri servant. Wasse.

* Quibus utinam non egerem. Non est in ullo uspiam manu- 57
scripto, quod sciam, illa optandi particula, *utinam*: ac mea quidem sententia rectius eadem abest. Qui locum expenderit, si cuius modo est in literis iudicii, mecum haud dubie faciet. Nec exemplar eam Beroaldinum habet. Rivius. — *Utinam* Ball. et in interlin. Bodl. Venetae. Wasse.

Secundum ea. Ita vet. cod. Modii. Et notat Priscian. lib. XIII., hic *secundum* pro *μετὰ* accipi. Coler.

Secundum ea si desideranda erant, uti debitis uterer. Codices quidam in pergamenis descripti, consentientibus et impressis nonnullis, interque hos eo, qui a Pincio est Venetiis excusus, *sed ea si desideranda erant*. Verum priorem lectionem esse veriorem, e Prisciano liquet. is enim lib. XIII. de praepositione agens, *Secundum*, inquit, *quando pro κατὰ et μετὰ accipitur*, *loco praepositionis est*. *Sallustius in Iugurthino*: *Secundum ea*, *uti debitis uterer*. *Lucan*. VIII. *secundum Emathiam lis tanta datur*. Ita Priscianus. videlicet hoc dicit: *Secundum* in Sallustii exemplo, *post* vel *proxime* significare: in Lucani, *pro*. ut mirari satis non queam, quid ille sibi velit, qui pro *super* accipi adnotavit; quem in scopulum tamen et Thomas Linacer impegit. Rivius. — Obscurissime hoc dictum est. Vetustiores codices habebant: *Sed si ea desideranda erant* etc. Ceterum verba, quae per duos deinde sequuntur versus, etsi luculenta sunt, sensus tamen ad praecedentia nullum facit fidem. Nam *probitas*, quid ad praecedentia? quid deinde haec verba: *Neque mihi in manu fuit*, *Iugurtha qualis foret?* Haec ideo mihi annotantur, ut eo diligentius codices antiqui inspiciantur. Nam non est mihi dubium multis in locis, temporum potissimum iniuria, ac sciolorum quorundam audacia hunc auctorem mutilum, cuius exemplaria tam varia leguntur. Multa etiam dissimulo, quia annotationes scribimus, non commentum. Glar. — *Sed ea* Fulvii lib. A. Manut. — In nonnullis MSS. invenio: *Sed ea si desideranda erant*, *uti debitis uterer*. Quam lectionem et impressi quidam habent. Locus hic obscurissimus est, et doctos etiam homines diu torsit. Ego sensum hunc esse existimo. Conqueritur Adherbal optare se, ut a P. R. auxilium petere possit, non ob maiorum beneficia, sed ob propria in Rempub. collata; tum enim iis, tanquam sibi debitis, uti posset. Sed quoniam contra accidit, et Iugurtham hominem sceleratissimum cognoverit, qui contemto P. R. imperio, Masanissae nepotem et illorum amicum, regno, fortunisque omnibus expulerit, illorum se nunc auxilium et opem implorare, quibus tamen, quod sibi miserrimum est, cogitur prius oneri, quam usui esse. C. Popma. — Ita primitus Naz. factumqve inde *sed ea si desideranda*, quomodo etiam fere caeteri MSS. Illa *si desideranda erant* adulterinum quid resipiunt, certe abesse possunt nullo sententiae damno. Grut. — Priscianus lib. XIV. *Secundum*, quando praepositio est, significare dicit *κατὰ* vel *μετὰ*. Atque ita ait accipi hunc locum Sallustii, et istud Lucani lib. VIII.

— Secundum
Emathiam lis tanta datur.

At falsus cum aliis Linacer, cum *secundum* hic exponit *super.* Nec audiendus Fulvii codex, qui pro *secundum ea* habet, *sed ea.* Obscurissimi loci sententiam hanc existimo: *Si ita decretum fuit fatis, ut Masinissae nepos, socius ab stirpe, atque amicus vester, regno fortunisque omnibus, a Iugurtha, hominum sceleratissimo, expellerer: vellem, ob mea potius, quam ob avi Masinissae merita, auxilium mihi ferri, adeoque vos velut obstricti essetis, ad referendam aliquando tam ingratam gratiam* (ita interpretor beneficia quibus quis non eget, abominanda scilicet propter calamitatem) *vel si omnino ea desideranda, ac velut in extrema necessitate iucunda esse debet, ut tanquam debita uterer. Sed contra accidit, nam prius oneri vobis cogor, quam usui esse; ob repentinum scelus Iugurthae, quem non satis cavit mea probitas, candor, ac simplicitas; quemque non statim promtum fuit cognoscere, vel explorare.* Rupert. — *Sed si ea* L. 2. 3. Venetiis cusi 1700. 1708. B. Pub. Mart. Ar. Ball. Digb. *sed ea si* λ. Bodl. γ. et Reg. vero *secundum.* postea factum *sed ea.* Priscianus pag. 997. omittit, *si desideranda erant.* agnoscit *uti debitis.* Apu-
58 leius de * Hab. II. pag. 12. *mentemque illam quam* νοῦν *idem vocat:* secundum ea etc. *esse animo virtutes.* Palmerius ex suo libro, qui *expensis* exhibet, legit *expenso.* Wasse.

Parum tuta per se ipsa probitas est. Rationem reddit Cicero Epist. I. ad Q. fratrem: *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.* Rupert.

In manu fuit. Id est, *promtum fuit.* dicit Sallustius, ut infra: *Uti per otium tuti simus, in vestra manu est,* id est, *vobis efficere promtum est, in vestro arbitrio est.* Rupert. — In potestate. Plautus Rud. IV. 3. In manu non est mea: *Ubi demisi rete atque hamum, quicquid haesit extraho.* Seneca de Clement. I. *qualem quisque sortem statumque habeat,* in manu mea *positum est.* Cum tertio casu Plautus Bacchid. I. 2. *Sperat quidem animus: quo eveniat,* diis in manu est. Livius XXI. 35. *praesidiumque in urbes contraheret, ut sua cuique Respubl.* in manu esset. Idem XXII. 4. alia forma: *Vos* in manu et tutela, *non in servitio debetis habere foeminas.* Et Tacitus mutat An. II. 46. *Neque poenitere, quod* ipsorum in manu sit, *integrum adversus Rom. bellum, an pacem incruentam malint.* Seneca Phoen. 454. *hoc primum nefas Inter scientes geritur:* in manu vestra est *Utrum velitis.* Lucan. VII. 253. numero utitur plurativo:

In manibus vestris, quantus sit Caesar, habetis.

Aristides Orat. in Neptun. pag. 48. *ἜΧΟΝΤΑ καὶ ταῦτα ἐν ταῖς ΧΕΡΣΙΝ.* Thucydides II. 13. *Τά τε τῶν ξυμμάχων ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ἜΧΕΙΝ.* Scholiasta δι' ἐπιμελείας, non bene. eodem capite pro δέκατος αὐτὸς fere mallem, *Περικλῆς ὁ Ξανθίππου, στρατηγὸς ὢν Ἀθηναίων δεκτὸς αὐτοῖς,* nempe Lacedaemoniis. Sequitur ὡς ἔγνω τὴν ἐσβολὴν ἐσομένην, ὑποτοπήσας, ὅτι Ἀρχίδαμος αὐτῷ ξένος ὢν ἐτύγχανε, μὴ πολλάκις ἢ αὐτὸς ἰδίᾳ βουλόμενος χαρίζεσθαι, τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ παραλίπῃ καὶ μὴ δῃώσῃ. At Periclem summam rerum tunc temporis obtinuisse quis dubi-

tat. Confer autem Thucyd. cap. 22. Polyaenum I. 36. Iustin. III. 7. Nec tamen altera loquendi forma abhorret ab indole auctoris, qui IV. 2. *Ἐς Σικελίαν ἀπέστειλεν* etc. *καὶ στρατηγοὺς τοὺς ὑπολοίπους, Εὐρυμέδοντα, καὶ Σοφοκλέα. Πυθόδωρος γὰρ ὁ τρίτος αὐτῶν* etc. sic IV. 75. 88. Atque hunc modum Statius Sylv. 1. 4. *nec Aonias,* decima *cum* Pallade, *divas.* Sed et hoc insuper addo, voces *decimus,* δέκατος, non infimum potestatis et honoris locum innuere. sed nos alio properemus. Wasse.

Oneri quam usui. Ita libri. Apuleius Apolog. *Quidquid aptam moderationem supergreditur,* oneri *potius* quam usui *exuberat.* et II. Florid. *Rem familiarem abiecit et velut onus tergoris,* magis labori *quam* usui. Mamertus de Statu animae pag. 719. *incipit* esse oneri, *quod erat* usui. Atque ita fere Hegesippus II. 15. V. 24. et alibi. Wasse.

CAP. XV.

Fides eius quam fortuna pendenda. Reg. Ar. L. 1. 2. 3. Pemb. Venetiis cusi, Mart. Oxonienses uno ore *petenda* pro *expetenda.* Gruteriana, a qua editio haec expressa est, *pendenda.* utrum ex ingènio an a Codicibus non memorat. vid. Demosth. adv. Lept. pag. 367. Stewechius notis ad Apuleium pag. 422. in suis invenit *petenda,* unde ipse *putanda.* Non ineleganter. *putat* Glossae δοκεῖ. *putatio* οἴησις. pro reputare, considerare. Terentius Eun. *Dum haec* puto, *praeterii imprudens villam.* Videsis Donatum ad Aen. VI. 332. et Nonium. At aeque elegans nec antiquum minus *pendenda,* hoc est, *maioris aestimanda.* Cicero Epist. Fam. V. 17. *nos ceterique qui * te non* ex fortuna, *sed ex vir-* 59
tute pendimus *semperque* pendemus. Tacit. H. IV. 28. *per omne id bellum meliore usi* fide *quam* fortuna. Caeterum per *fides eius* intellige fidem Populi Romani, illorum scilicet erga amicos gravitatem et constantiam. Alii, inquit, in suis dubiis rebus, et vestris laetis ob victorias frequentes societatem vestram appetiverunt, at Masinissa, cum incerta esset alea belli, manente adhuc Carthagine, non tam fortuna quam fide in socios, qua per Orbem terrarum clari eratis, inductus, in clientelam vestram concessit; fides enim, auctore Cicerone, dictorum conventorumque constantia et veritas. Ideoque viam ad Romanorum benevolentiam satis oratorie praestruit, fidem publicam, quam implorat, laudando. Interpretes fere Masinissae fidem intelligunt, sed perperam. Xenophon Histor. Graec. IV. 535. *Καὶ γὰρ τὸ μὲν ἐν ταῖς εὐπραξίαις πιστοὺς φαίνεσθαι οὐδὲν θαυμαστόν· ὅταν δέ τινες ἐν συμφοραῖς γενομένων φίλων βέβαιοι φανῶσι, τοῦτ' εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον μνημονεύεται* etc. *ὅσῳ δὲ μᾶλλον αἱ ἄλλαι πόλεις σὺν τῇ τύχῃ ἀπεστράφησαν ἡμῶν, τοσούτῳ ὄντως ἡ ἡμετέρα πιστότης μείζων φανείη ἄν.* lege ὑμετέρα. vid. Tacit. A. IV. 56. Wasse. — Vult dicere, *non temporariam amicitiam vobiscum familia nostra coluit, neque, ut alii, propter utilitatem vos amplexa est; sed cum ad incitas imperium vestrum redegisset Annibal, eoque plus fidei, quam fortunae expectandum esset.* Unde et carius aestimandus [illegible]

sinissa, cum eiusdem posteris; quo plures consilia et sese pro temporibus mutant. Nimirum, ut canit Ovidius:

Dum iuvat, et vultu ridet fortuna sereno,
Indelibatas cuncta sequuntur opes.
At simul intonuit, fugiunt, nec nascitur ulli,
Agminibus comitum qui modo cinctus erat.

Rupert.

Quorum progeniem vos. Legerem: *quorum progenies vos P. C. nolite pati* etc. Sic Varro de Re Rust. lib. II. cap. 45. *Ibi contra progenies eorum.* et Cicero de Universitate: *Veteres, qui se progenies deorum dicebant.* Ciacc. et Ursin. — Recte et acute vidit Ciacconius legendum esse *progenies.* Dicit enim Atherbal P. C. progeniem populi Rom. Frustra igitur est Palmerius, qui glossam esse putat illa verba *me nepotem.* Coler. — Vulgata recte habet, est enim mutatio numeri pluralis loco singularis, *quorum* pro *cuius.* vid. nos ad, *servitia repudiabat,* Catilin. A. Popma. — Multi ad hunc locum multa. assentior Amplissimo Iacobo Bongarsio, existimanti haec verba, *me nepotem Masinissae,* glossam esse, et ex superioribus illis huius paginae, *Masinissae, me nepotem, etiam ab stirpe socium atque amicum P. R.* huc irrepsisse. Refer autem *quorum,* ad Masinissam et Micipsam, quorum progenies erat Adherbal. Putsch. Aut legendum *progenies* cum Palmerio, aut delendum primo *vos,* iussu MSS. aliquot Pall. forsan etiam, *me nepotem Masinissae,* nec non, *a vobis,* quae omnia plus quam subintelliguntur. Grut.

A vobis. Non agnoscit L. 3. et sane praecesserunt. Balliol. utroque loco delet. Infra L. 2. Ball. *ego rex,* male. sic Venet. 1470. Wasse.

Sed si ad impetrandum. Illa particula *sed* non est in codicibus manuscriptis, nec in ceteris impressis. Rivius. — Habent Ven. 1474. Martin. Bodl. Ball. Arond. L. 3. Marckii γ. verum Pemb. Marckii λ. B. Pub. omittunt. in Venetiis excuso 1478. *sin.* Wasse.

Ad impetrandum. Libb. vett. Palmerii: *impetrandae caussae nihil haberem.* Coler.

Praeter miserandam fortunam. Saepe enim haec sola ad impetrandum sufficit. Auctor Thebaidos:

Quo causa melior sorsque deterior trahit,
Inclinat animus, semper infirmo favens.
Miseros magis Fortuna conciliat suis.

Heins. L. I. Histor. de Friderico V. Palatino et Ferdinando II. Imperator. *Agmen miserandum hic, aut alibi eiectum, inopes, extorres, neminem humanae sortis parum memorem sinebant. Inter quos Rex Bohemorum, qui cum coniuge ac liberis, haud pridem Palatina ditione ac sceptro pulsus, quaqua incedebat, solis hostibus acceptum, maiestatis afflictissimae spectaculum praebebat, quanto infra dignitatem, tanto magis miserationi aut iudiciis expositus.* Vide notam Bernecc. ad Iustini lib. XXVII. cap. 2. §. 3. nostram ad eiusdem lib. V. cap. 9. §. 7. Rupert.

60 * Deformatus. Ex Cic. pro Murena §. 88. deformatum *ignominia.* Sic Iustinus, Florus, Q. Septimius. sed et antea Livius de Pace Caudina: *Ut suae quisque conditionis oblitus, ab illa* deformatione *tantae maiestatis, velut a nefando spectaculo averteret oculos.* Virgil. XII. 805.

Deformare domum et luctu miscere Hymenaeos.

Deformati ἀσχημονήσαντες. deformatio κακομορφία, deformatus καταισχυνθείς. deformari *matrimonia falsis contumeliis* L. XXX. C. ad L. Iul. de Adult. Claudianus de B. Gild. rem tangit:

Si moestae squalore comae lachrimisque Senatum
In Numidas pulsus solio commovit Adherbal.

vs. 408. ubi forte legendum: *In Numidam*; ut intelligatur Iugurtha. suadent etiam sequentia:

Hunc quoque nunc Gildo, tanto quem funere mersit,
Hunc doleat venisse ducem.

Verum Heinsiana lectio in MS. C. C. C. comparet. Lamprid. *quem saltare etiam nudum* etc. deformato *vultu.* in Commod. cap. XI. et in Antonino Diad. cap. ult. Apuleius: deformatus *lurore.* in princip. Metam. Wasse.

Alienas opes expecto. In aliis est, *expeto,* utrumque mea quidem sententia sic quadrat, vix ut noris, utrum alteri praeferas, nisi quod prius illud in codicibus manuscriptis. Cicero ad Atticum: *Caesar iam opes meas, non, ut ante, opem expectat.* Idem alibi *auxilium expetere* dixit, quomodo et Terentius in Andria, *auxilium expetens.* Rivius. — Ball. Bodl. *expeto.* et sic Venet. 1470. B. Pub. et Pemb. Marckiani. Martin. *expecto.* voce *expectare* alibi non est usus Noster. vide tamen Hegesip. I. 34. et 36. Wasse. — Ut *vescendi,* ita *impetrandi* quoque dixit Sallustius, in oratione Adherbalis *Si impetrandi nihil haberem, praeter miserandam fortunam; quod paulo ante rex, genere, fama, atque copiis potens: nunc deformatus aerumnis, inops, alienas opes specto: tamen erat maiestatis populi R. prohibere iniuriam.* Meus V. L. *impetrandae caussae nihil haberem.* et qui emaculare Sallustium se postulet, ut nihil sibi in coniectando permittat, nec suspicionibus scripturas veteres adiuvet, nugas agat. Mihi vero stat, ubi fenestram aliquam aperiunt libri, uti porro ingenio, et quod alii ante sibi in depravando indulserunt, in corrigendo usurpare. Cave enim existimes minus quoquam scriptore a glossis laborare Sallustium. Palmer.

Tamen erat maiestatis P. R. prohibere iniuriam. *Qui enim non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est in vitio, quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat:* ut scribit Cic. I. Offic. Rupert. — Caesar de B. G. I. 33. *Quod in tanto* imperio populi Romani *turpissimum sibi et Reip. arbitrabatur.* Quod paulo post Auctor *vestra beneficia* dicit, illud Caesari P. R. *beneficium* B. Civ. I. 9. Inepte antea, *quod pro beneficio.* sed recte Aldinus: *doluisse se, quod* Populi Romani beneficium *sibi per contumeliam ab inimicis* extorqueretur. eadem forma, qua Noster hoc in loco, Lucanus I. 399.

Quod non, victrices aquilas deponere iussus,
Paruerim? mihi si merces erepta laborum est;
His saltem longi, non me duce, praemia belli
Reddantur.

Et sic *Extorquere per vim* suffragium populi, apud Livium. WASSE.

AVUS MEUS. Mutat locum in B. Pub. ibi enim *pater meus*. in caeteris sedem obtinet. Infra abest L. 3. *vos* et Ball. Venet. 1478. non agnoscit *in*. Infra *hostes* meliores libri Gruter. Sic nostri. L. 3. et Venet. abest *erat*. WASSE.

61 * HEU ME MISERUM. In tribus manuscriptis est *Eheu*. nec aliter citare Probus videtur, quo loco docet hanc interiectionem etiam liberae a numeris orationi, et cumprimis historiae convenire. Quamquam autem Valla hanc particulam nulli casui servire docet, est tamen invenire, ubi cum accusativo iuncta sit. Terentius in Phormione, *Eheu me miserum*, inquit. Et Cicero in oratione antequam iret in exsilium, *Eheu conditionem huius temporis*. Sed Virgil. nullum ei addit casum in Buc.

> *Eheu quid volui misero mihi.*

et iterum:

> *Eheu quam pingui macer est mihi taurus in arvo.*

Sed nec Tibullus:

> *Eheu divitibus video gaudere puellas.*

Idem:

> *Ferreus est Eheu, quisquis in urbe manet.*

Sunt qui et hoc et similibus locis, *heu heu* legere malint. Sane codex Merseburg. hic habet, *Heu heu me miserum*. et eodem modo Florentinus. Verum, ne quid dissimulem, et *heu* sine casu saepenumero ponitur, ut apud Ciceronem: *Heu quam dispari domino dominaris*. Virgilius:

> *Heu fuge nate dea.*

et:

> *Heu, nihil invitis fas quemquam fidere divis.*

sic saepe alias, velut II. Aeneid.

> *Heu, quae nunc tellus,* inquit, *quae me aequora possunt*
> *Accipere?*

et III.

> *Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem*
> *Audeat affatu?*

et:

> *Heu? furiis incensa feror.*

RIVIUS. — *Heu heu* Arond. Martin. WASSE.

EHEU ME MISERUM, HUCCINE, MICIPSA PATER, BENEFICIA TUA EVASERE. Simili querela ex Pacuvii Armorum iudicio, plebs Romana Pompeianos notavit, qui a Caesare victore servati, et ad honores evecti, paulo post ipsum interemerunt:

> *Men' servasse, ut essent qui me perderent?*

ut extat apud Suet. in vita Caesaris cap. 84. RUPERT.

PAREM CUM LIBERIS TUIS. Vaticano abest *tuis*. per me licet, qui paene etiam eiicerem *cum*. GRUT.

SEMPERNE IN SANGUINE, FERRO, FUGA VERSABITUR? Manuscripti codices et impressi quidam *versabimur* habent. id mihi quidem magis arridet. RIVIUS. — Sic MSS. Pall. potiores; deteriores: *versabitur*. GRUT. — Marckii γ. λ. Digb. *versabitur*. caeteri aliter. WASSE.

DUM CARTHAGINIENSES INCOLUMES FUERE. Florus potius dixisset duabus vocibus, *Carthagine incolumi*. GRUT.

HOSTES A LATERE, VOS AMICI PROCUL. In manuscriptis est, *hostis ab latere*, idque melius. RIVIUS.

HOSTES AB LATERE. Ita MSS. meliores, non *hostis*, quod heic ambiguum nimis de uno accipiendumne sit, an de pluribus. GRUT. — Bodl. *ad latus*. WASSE.

POSTQUAM ILLA PESTIS EX AFRICA EIECTA EST. Carthago deleta ab Africano iuniore. RUPERT.

LAETI PACEM AGITABAMUS, QUIPPE QUIBUS. In manuscriptis est, *quis hostis nullus erat*. pro *quibus*. Ita in Officiis Cicero, *A quis male pugnatum est*, inquit, pro, *a quibus*. Sallustius paullo ante: *Legatos Romam mittit, quis praecipit*. Sic postea alicubi: *Quis adiutoribus regem aggressus, impellit uti adversum Romanos bellum incipiat*. Rursus: *Quis omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat*. et: *Quis omnia regna adversa sint*. RIVIUS.

QUEIS HOSTIS NULLUS ERAT. Verbum postremum superfluum est. GRUT.

* ECCE AUTEM EX INPROVISO IUGURTHA INTOLERANDA AUDACIA. 62
Haec vera lectio. ceterum est in Merseburgensi, *de improviso*; sed eodem plane sensu. dicimus enim: *improviso, ex improviso, de improviso*. Cicero pro Murena: *Syracusani improviso in castra Hamilcaris irrumpunt*. Idem in Verrem: *Ex improviso si quae res natae essent*. sic et *de improviso* alicubi dixit. RIVIUS. — In meo libro non est *autem*. CIACC. — Miror, cur haec verba [*ex improviso*] pro adscriptitiis et glossa habeat Palmerius, cum toties ita loquantur Latini, et ipse adeo Sallustius. COLER. — Voces *ex improviso*, quasi interpretis, tollendas immerito censet Palmerius, et contra Codices universos. apud Plautum aut Terentium exemplum nullum: at quid inde? Varro Eumenidibus: Et, ecce de improviso *ad nos accedit cana veritas, Atticae philosophiae alumna*. Auctor Passionis D. Iacobi apud Ruinart. Sallustium sequitur, cap. III. *Et adscendebam in illam catastam*: et ecce ex improviso *mihi sedens ad dexteram eius iudicis* Cyprianus apparuit. Eodem modo cum vocibus *subito* et *repente*. Cicero VII. Verrin. Ecce autem repente *ebrio Cleomene, esurientibus caeteris, nunciatur piratarum naves esse in portu*. et I. Verrin. Ecce autem repente, *his diebus paucis, Comitiis consularibus factis*. Alcuinus in vita Willibrardi pag. 1458. Ecce repente *lapis se protelure locelli Coepit*. Apuleius Metam. IX. *Et* ecce nobis repente *de tergo manipulus armati supercurrit equitis*. Cicero pro Cluent. §. 5. Ecce autem subitum *divortium*. Auctor Passionis D. Iacobi: Et ecce subito *ab oculis nostris ille Iudex recessit*. Augustinus Ep. LXI. *opperiebar, et* ecce subito. D. Hieronymus Epist. XXX. Ecce subito *discurrentibus nunciis*. Confer eundem vita Malachi. Inverso ordine Cicero pro Caecin. §. 30. *Visus est mihi etc. tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret, qui ante eum dixissent*. Cum subito, Ecce *idem qui solet*. Auctores Ed. vulgatae Esdras IV. 10. *Et* ecce subito *emisit sonitum vocis magnum*. Esaiae V. 26. Ecce festinus *velociter veniet*. De *ecce* vide Servium ad Aen. II.

Donatum ad Adelph. IV. 7. Glossae ineditae ad Iuvenalem VI. 511. *Hac dictione utimur, cum aliquod repentinum volumus significare.* *Ecce* etiam de *non repentino*, pro *verbi gratia*, *nempe*, aut quid simile. apud Plinium Hist. N. saepissime. *ut in carbone* ecce *et cinere.* Iustinian. L. I. Tit. 11. *de Nuptiis* §. 6. Adfinitatis quoque veneratione a quarundam nuptiis abstinere necesse est: *ut ecce*, privignam aut nurum uxorem ducere non licet. et alibi. vid. Laberium in Prolog. apud Macrobium, et Senecam Controv. I. pag. 66. Wasse.

Sese ecferens. MSS. partim *sese eferens* unica litera, partim *se ecferens.* Grut. — Nostri nove *efferens*, at surdo canunt. Vide Nonium in *ecferre*, *contendere*, *observare*, *facessere*, *eliminare*, *clandestino*, *suffundatum*, *summissum*, *ferocia.* Plaut. Merc. V. Terentianus tamen Maurus *effatus* non *ecfatus* scribendum putat. Lucilius XXVI. *Ubi quem ex praecordiis* ecfero *versum.* M. Tullius de Signis, ita Grammatici citant Orat. in Verrem IX. 56. *Nimium forsitan haec illi mirentur atque* ecferant. ita Nonius; at Agroetius pag. 2274. *efferant.* quomodo et Graeviana. Ennius apud Cic. de Divin. I. *Haec pater* ecfatus. Varro Sexagesi: Vix ecfatus *erat, quum more maiorum, ultro carnales arripiunt, de ponte in Tiberim deturbunt.* Pacuvius Periboea: Ecfare *quae cor tuum timiditas territat.* Cicero Tusc. I. 19. *ignibus insistit (animus) ac finem altius se* efferendi *facit.* Optimus Norvicensis, *haec ferendi*, quod ad veram lectionem quasi manu ducit; reliquit enim Marcus *ecferendi.* quomodo et Tusc. IV. 20. Lambinus dederat. Ad hanc formam habes apud Tacitum An. XI. 20. *ecfodere.* vid. Canterum Not. ad Cic. Fam. lib. VII. Ep. 18. Wasse.

Atque eodem propinquo. Bodl. abest *eodem*; ineleganter. Marcus Cato apud Quintilian. V. 11. *Qui nullam adulteram non eandem esse veneficam* dixit. pro *etiam.* Cic. I. Offic. *Et huic coniuncta beneficentia, quam* eandem *vel benignitatem, vel liberalitatem appellari liceret.* pro Murena: *Asiam istam refertam et* eandem *delicatam, sic obiit ut* etc. de Nat. D. *Nae ego, inquit, incautus, qui cum Academico et* eodem *Rhetore congredi conatus sum.* Infra: *sceleris praedam.* ita libri. Q. Septimius qui Nostrum fere sequitur I. 5. *universam domum eius* in scelus proprium *convertit.* Haec, inquit Anna, duriora sunt quam ut recte possint explicari. Quidni? in scelus, ut *in praedam*, et *in cri-*
63 *men.* Auctores non vacat excutere, sed se * actutum offerunt: Ovidius I.

Et tua sim, quaeso, crimina *solus* ego.

alibi:

Tempus, Atla, veniet, tua quo spoliabitur auro
Arbor, et hunc praedae titulum *Iove natus habebit.*

alibi:

Et iacui pigro crimen *onusque toro.*

iterum:

— — — — *parentem*
Crine suum spoliat, praedaque *potita nefanda*
Fert secum spolium.

Cassiodorus Var. I. 37. *Nolumus eo in cuiusquam* praedam *cadere, quos nostra visa est sententia liberare.* Vide Caesarem B. G. VI. 3. Cic. pro Domo §. 13. Wasse. — *multum laborem.* Ursini codex *m. laboris.* ibid. *diligenter colerent.* Lectionem fere suspectam redderet Commel. in quo a manu principe, *diligerent*, *colerent.* sed cum ab eodem calamo statim mutata sit vox prior in *diligenter*, apparet errorem esse exscriptoris. Grut. — Abest autem *diligenter* a Regio et Ed. Vet. teste Cl. Hudsono, et aliud quid primitus in Pemb. *q. d. v. colerent am.* Martin. Wasse.

In imperio vestro. Sic Caesar lib. I. Belli Gallici: *Imperio pop. Roman. non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare.* et lib. II. *qui minus in imperio nostro eam rem consequi poterunt.* id est, nobis rerum potientibus. Ciacc. et Ursin. — Omittit praep. Mart. B. Pub. et Arend. vide locum Caesaris supra adductum ad *maiestatis erat Populi Romani.* *in* primitus aberat Pemb. Wasse.

Extorrem patria. Pulsum patria. Isidorus lib. X. *Proprie extorris cum vi expulsus sit, et cum terrore solo patrio eiectus.* Glossarium: *Extorris*, ἐξόριστος. Paullo post tamen idem Atherbal dixit: *Exsul patria.* Vide Nonium. Coler.

Sicuti videtis, extorrem patria. Fabricianum, *sicut videtis.* quomodo et alias fere. Rivius. — Nonius pag. 14. habet, *sicuti.* Wasse.

CAP. XVI.

Eos multum laborem suscipere. V. C. *Eos multum laboris suscipere.* Ursin.

Quod in familia nostra fuit, praestitit. Vel deest aliquid, vel mendum haeret in voce ultima; nam de Masinissa isthaec accipi vix queunt, cum ipsi tamen magis quam Micipsae accommodari possint. Gruterus. — Ar. *praestituit* L. 3. *praestititum.* Pemb. sed ex correctione, ut videtur, *praestitit.* Donat. tamen Adelph. III. 5. nihil movet. in γ. ex inani spatio inter *nostra* et *fuit* duas minimum literas deesse suspicor; forte primo scriptum *adfuit.* retinent vulgatam lectionem caeteri, quae ut ut sit hoc loco ferenda, apud Avienum certo non est. sic enim ille Fab. XXIII.

Convenit hoc illis quibus est permissa potestas,
An praestare *magis seu nocuisse velint.*

Praestare cum tertio, quarto, sexto casu, pro repraesentare, apud Cicer. Ovid. Plin. Tertullianum; pro dare et conservare apud alios, aliquando adiuncta praepositione *inter*, sed nullibi opinor absolute. Opportune ergo membranae Petrenses lectioni editae praeferunt *ptesse*, unde non abs re feceris *prodesse.* Infra B. Pub. *vobiscum.* Wasse.

Ut in omnibus bellis adesset vobis. Manuscripta: **uti in omni-* 64
bus bellis. Merseburgense, *adessent vobis*, numero plurali. Rivius.

Ratus coniunctum nobis fore. Ita collocantur verba in MSS. Pall. Gruter. — Abest *nobis* L. 2. Bodl. *nobis c. f.* Carrio. uti et

Venetae, Mart. Graterianam posituram servant γ. λ. Pemb. B. Pub. Infra: *tertium Iugurtham.* Thucyd. V. 4. Φαίαξ δὲ ὁ Ἐρασιστράτου τρίτος αὐτός. hoc est, cum duobis collegis. Confer eundem IV. 2. 38. 75. et quae diximus ad cap. XIV. Libri: *fratres reliquit.* Placeret magis *relinquit*, quomodo legendum apud Iustinum V. 7. ex MSS. Bongars. Corp. Christi Oxon. et Bib. Cantab. XV. 4. ex Codice Bongars. XVIII. 2. ex Bongars. et B. Pub. Wasse.

Alter eorum negatus est. In Merseburgensi et alio quodam manuscripto non est verbum substantivum. Rivius. — Servant tamen Ar. Reg. γ. λ. Ball. Bodl. Wasse.

Alter ipse ego manus impias vix effugi. Etiamne est, qui ista, *ipse ego*, concoquere hic possit? scripserat Sallustius: *alter manus impias vix effugi.* veriti sunt isti, ne flagitium esset, *alter effugi*: quippe personis discordare. Ita cauta est imperitia. Sed haec quidem talia qui tollere omnia e Sallustio velit, negotii vim quaerat. Palm. — Egregia lectio: membranae tamen, quasi de compacto, *alterius ipse ego.* Itaque videtur revocandum; ut fecit Carrion. tunc enim minime videbitur ieiuni alicuius Grammatici, *ipse ego.* Gruterus. — Fateor cum Palmerio, hanc annotatiunculam ieiuni cuiusdam Grammatici esse. Coler. — γ. λ. Bodl. Digb. Mart. Pemb. B. Pub. *alterius ipse ego.* forte *alter is, ipse ego.* hoc est, *ipse alter* Hiemsal. *alter ille* Terent. Eunuch. Sidonius I. 2. Ep. Ipse ille meus *amicus.* Cic. pro Murena: *Nisi eum* qui ipse *miser esset.* alter quisquam, Plaut. Asin. Stich. V. 4. aeque audacter: *Hoc memorabil' est*, ego tu sum, tu es ego: *uni animi simus.* L. 3. *alter ipse ego.* L. 2. *alterius ipse et manus.* Ball. *alter eius ipse ego.* quomodo reponit Badius. Palmerius voces *ipse ergo* pro spuriis habet, et sic refingit: *alter manus impias.* denique omittit *ego* Aroud. *alter ego*, pro, *similis mei* Cicero Lael. II. Infra *pars in crucem acti* exulant Mart. Wasse.

Quo potissimum accedam? Haec est germana scriptura Sallustii. Ita praeter ceteros vetus poëta apud Ciceronem lib. III. Tuscul. Quaest.

Quid petam praesidii, aut exsequar? quove nunc auxilio et fuga
Freta sim? Arce et urbe orba sum. Quo accedam quove applicem?

Coler.

Generis praesidia omnia. Imitatur Tacitus lib. I. Annal. 3. et *subsidia dominationis* vocat liberos. Euripides in eandem sententiam, vertente Lipsio, *munimen aulae regii sunt liberi.* Odoratus hoc Alexander apud Curt. lib. VI. cap. 9. §. 12. Macedonibus suis inquit: *Orbitas mea, quod sine liberis sum, a vobis spernitur.* Sed et idem Tacitus lib. IV. Hist. cap. 52. *Non legiones*, ait, *non classes, perinde firma imperii munimenta, quam numerus liberorum.* Rupert. — Andocides I. 147. Τίνα γὰρ καὶ ἀναβιβάσομαι δεησόμενον ὑπὲρ ἐμαυτοῦ; τὸν πατέρα; ἀλλὰ τέθνηκεν· τοὺς ἀδελφούς; ἀλλ' οὐκ εἰσίν· ἀλλὰ τοὺς παῖδας; ἀλλ' οὔπω γεγένηνται. Noster forte Ennii versus spectat, quos nuperrime in notis ad Ciceronis Tusculanas suis numeris quasi postliminio reddidit incomparabilis Bentleius: *Quid petam praesidi, aut exsequar? quove nunc Auxilio exilii aut fugae freta sim? Arce et urbe orba sum: quo accedam? quo applicem? Cui nec arae patri' domi stant, fractae et disiectae iacent. Fana flamma deflagrata, tosti alti stant parietes; Deformati atque abiete crispa.* Vide Cic. pro Murena §. 41. Antiphontem Orat. I. pag. 16. Wasse.

Quem minime decuit. Antipho Orat. I. pag. 23. Ἀδεῶς καὶ ἀκλεῶς περὶ τῆς εἱμαρμένης ΥΦ' ΩΝ ΗΚΙΣΤΑ ΕΧΡΗΝ τὸν βίον ἐκλιπών. Isocrates ad Nicocl. pag. 22. Τοὺς μὲν ἐφ' ὧν ΗΚΙΣΤΑ ΕΧΡΗΝ διεφθαρμένους. Supra Noster: *ut is potissimum stirpis tuae extinctor sit.* et alibi: fratre meo atque eodem *propinquo suo interfecto.* Wasse.

Naturae concessit. Sic in Orat. de Republ. Ordinanda: *anima naturae cessit.* Tacitus *concedere vita* solet frequenter dicere. Ciacc.

Affinis, amicos, propinquos. *Affinis meos* habet * Pemb. sed ex 65
secunda manu utramque: caeteri respuunt pronomen, quibus accedit Vatic. Gruterus addit, non magnopere requiri illud *propinquos.* At Nostri sic legunt, nec immerito. B. Pub. pro *amicos* exhibet *antiquos.* Verum Noster non raro λόγους ὅμοια ὑποσημαίνοντας coniungit; arma, tela, *equi, viri.* cognatorum atque affinium LXXXVII. Hoc modo Terent. Heaut. amicos, genus, cognatos. Cicero ad Caelium II. 13. *florentem aetate, opibus, honoribus, ingenio, liberis*, propinquis, affinibus, amicis. Plinius Ep. VIII. 30. *Volo enim eum, qui sit vere liberalis, tribuere patriae*, propinquis, affinibus, amicis. Tacitus Annal. I. 61. propinquos et adfines. sic II. 10. Hist. III. 25. 35. de Moribus Germ. XX. Caesar B. G. II. 4. *propterea quod* propinquitatibus affinitatibusque *coniuncti.* Metaphrast. autem non agnoscit *affinitatibusque*, etiam alterum pro *vicinitate* male capit. Gellius II. 29. *Quin potius imus, et* cognatos affinesque et vicinos *nostros oramus, ut assint cras tempori ad metendum.* Pro *vicinos* Codex Pemb. *amicos.* sed male, ut ex superioribus patet. Demosthenes Orat. Funebr. pag. 154. Πᾶσιν ἀρέσκοντες οἷς χρή, γονεῦσι, ΦΙΛΟΙΣ, ΟΙΚΕΙΟΙΣ. Thucyd. I. 71. Ἄνδρας τε ΦΙΛΟΥΣ καὶ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ. Glossae: *cognatus*, Εὐγενὴς ἀπὸ θηλείας. quis non videt legendum Συγγενής; *affinis*, ἀγχιτέρμων, καὶ ὁ κατ' ἐπιγαμίαν συγγενής. Wasse.

Propinquos caeteros meos. Vatican. non agnoscit pronomen *meos*: neque admodum requiritur. Imo ne illud quidem *propinquos.* Gruter.

Alium alia clade oppressit. Manuscriptum Fabricii, *clades*, consentientibus et aliis duobus; verum Merseburgense *clade*, auferendi casu. Rivius.

Morte graviorem vitam exigunt. Vide notam ad Iustini lib. V. cap. 7. §. 8. et ad Catilinarii cap. LI. 13. Huc etiam pertinent commendationes illae, qua mortuorum felicitatem in calamitatibus prosequi volumus. Idem Atherbal infra: *Iamiam frater animo meo carissume, quanquam tibi immaturo; et unde minume decuit, vita erepta est, tamen laetandum magis, quam dolendum puto casum tuum: non enim regnum, sed fugam, exilium, egestatem, et has omnes, quae me premunt, aerumnas, cum anima simul amisisti.* Tacitus de Agricola in eius Vita cap. XLIV. et XLV. *Festinatae mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non iam per intervalla ac spiramenta tem-*

porum, sed continuo, et, velut uno ictu, Rempublicam exhausit. Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum armis Senatum, et eadem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exilia, et fugas. Ad modum eundem Romanae eloquentiae flos lib. III. de Oratore: *Sed ii tamen Rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur: non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiae, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam, post reditum eius, caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse, florentissima multum omnibus gloria praestitisset.* RUPERT.

EXIGUNT. Arond. *agunt.* Marckii *γ. exig. vitam.* WASSE.

IUS ET INIURIAS etc. Ante haec praecedit in Com. *iusta et iniusta, ius et iniurias.* sciamus licet interpretationem alterius, et vero scribitur Nazariano inter lineas pro tali. GRUTER. — Pro *ius et* L. 3. *eius.* sic Venetae. at Laud. et Bodl. *vis.* et ita quidem in accus. plurali Veteres. Noster III. Hist. *male iam assuetum ad omnes vis controversiarum.* Lucret. alicubi:

Et quo quisque magis vis multas possidet in se
Atque potestates,

66 * et sic in gen. sing. *plus vis quam sanguinis,* apud Tacitum in Dial. de Orat. vide de hoc verbo Charisium pag. 27. Priscian. VI. pag. 707. Valer. Probum pag. 1476. in MSS. eodem modo scribuntur *vis* et *ius* ut vix alterum ab altero internosci queat. Caeterum B. Pub. *ius* et Marckii *γ.* plane, et Pemb. Marckii *λ.* potius *vis.* ut Bodl. Laud. receptae lectioni favet Tacitus An. II. 65. *Caeterum neque se, neque Senatum, nisi cognita caussa,* ius et iniuriam *discreturos pro magnitudine,* inquit. Herodot. V. 49. *Ἰώνων παῖδας δούλους εἶναι ἀντ' ἐλευθέρων, ὄνειδος καὶ ἄλγος μέγιστον μὲν αὐτοῖσιν ἡμῖν, ἔτι δὲ τῶν λοιπῶν ὑμῖν, ὅσῳ προεστέατε τῆς Ἑλλάδος.* WASSE.

INIURIAS OMNES. Legendum ex vetustis *omneis.* RIVIUS.

RERUM HONESTARUM EGENS, QUO ACCEDAM. Manuscriptum: *atque omnium honestarum egens rerum.* Est, qui *accidam* hoc loco, non *accedam* legat: idque ex commentariis in Terentium Donati. Ac citat quidem in Hecyram Donatus locum Sallustii quendam, ubi is dixerit, *Qua accidam, aut quo.* sed non hunc opinor e bello Iugurthino: itaque lectionem vulgatam relinquendam puto. Ceterum *appellare* hic eo plane modo accipitur, quo apud Ciceronem, cum ait: *Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem?* et: *Vos etiam atque etiam imploro atque appello, sanctissimae Deae.* Item: *Quid agendum est? qui Deus appellandus? cuius hominis fides imploranda?* Ergo quos *appellem* Sallustius pro, *quos invocem? quorum fidem et misericordiam implorem atque exposcam? a quibus opem auxiliumque petam.* RIVIUS. — Sed aliis locis compluribus Sallustius *accedere* dixit, ut paulo ante: *quo potissimum infelix accedam?* et post *pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit.* Item: *Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit.* Denique: *Iugurtham placandi gratia accedit.* Tacit. XIV. *ut quamque nationem accesserat.* et

Hist. III. *haec et quosque accesserat.* CIACCON. et URSIN. — L. 3. Reg. Arond. Pemb. Marckii *γ.* Ball. Bodl. Digb. *quo.* B. Pub. *quo acciderat.* Venetae et Martin. *quos.* Noster supra cap. 16. WASSE. — Ita Pall. ita Bongarsiani. Carrion tamen intrusit *quos accidam?* GRUTER. — at sic Laud. WASSE.

QUI OMNES FAMILIAE NOSTRAE OB VESTRAM AMICITIAM INFESTI SUNT. Ita cogebantur Masinissae posteri, ex lege foederis, ut nimirum, quos hostes P. R. haberet, iidem et ipsis essent. Alias, num aliquem propter amicitiam, quam is cum hoste meo colit, infestare debeam, excutit Piccart. Dec. XI. cap. 8. RUPERT.

AUT QUISQUAM NOSTRI MISERERI etc. Sic omnibus litteris MSS. Pal. et Vaticani, non *an quisquam*, ut hactenus cusi, quod exilius sonat. GRUT. — Nostri *an.* WASSE.

CAP. XVII.

POSTREMO MASINISSA. In nonnullis est *Micipsa*, ut de patre suo, non avo loquatur; et sic quoque Florentinum; licet aliter codices in membrana descripti. RIVIUS. — *Massinissa* recte; non *Micipsa.* Massinissa maxime fide et constantia cognitus populo Romano fuit. COLER. — *Micipsa* L. 3. et Veneta 1470. *ita* abest Bodl. pro *plurima* L. 2. *pluria.* Infra: *nobis esset.* Bodl. Venet. 1470. *n. fore.* vox *esset* abest L. 3. Venet. *afore.* WASSE.

MASINISSA. Haud aliter MSS. nostri: in nullo sane reperitur aliorum *Micipsa*, quod ineptum est: nam vixerunt *Micipsae* liberi etiam sub *Masinissa.* * GRUTER. — *Postremo Massanisa nos ita instituit, P. C.* 67
ne quem coleremus, nisi populum Rom., ne societates, neu foedera nova acciperemus. scribendum, *asciremus.* PALM.

ABUNDE MAGNA PRAESIDIA NOBIS IN VESTRA AMICITIA FORE. Possis hoc consilium Masinissae illustrare similitudine, ab hederis, arbores circumplexis, atque ita earum adminiculo in altum nitentibus et ascendentibus, desumta: vel etiam a vitibus, quibus vinitores solent, ut Virgil. canit lib. II. Georg.,

Fraxineas aptare sudes furcasque bicornes:
Viribus eniti, quarum et contemnere ventos
Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.

Ita Masinissa applicare suos voluit imperio Romano, et eius magnitudine velut attolli, ac luce illustrari, potentiaque roborari. RUPERT.

UNA OCCIDENDUM NOBIS ESSE. Simili sententia usus videtur Livius libr. XLV. et forte a Sallustio eam mutuatus est, cum dixit: *Massanissam victoria Romanorum laetari mirum non esse, qui sortem omnem fortunae regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset.* URSIN.

VIRTUTE AC DIIS VOLENTIBUS. Sic in Orat. Cottae: *Multa mihi pericula domi, militiae multa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli, Deorum auxiliis et virtute mea.* CIACC. et URSIN. — Caesar quoque ita locutus, ut in nostris ad eum notis ostendimus. URSIN. — Inscriptio Catonis in Hispania: SENATUS. ET. POPULI. ROMANI. IMPERIUM.

DEORUM. NUMINE. ET MILITUM. FORTITUDINE. ET. TUERI. ET. REGI. Vide Plautum Mil. et Pers. Catonem de Re Rust. Nostrum III. 3. Wasse.

Diis volentibus. Primus hunc locum recte interpungere docuit Turneb. lib. XVIII. cap. 7. Coler.

Sociorum iniurias curare licet. Sic supra: *quibus pro magnitudine imperii, ius et iniurias omnes curae esse decet.* Verum meus liber, *tutare licet.* Plaut. in Mercat. *Invoco vos, Lares Diales, me tutetis.* Et Naevius: *Tuos qui celsos terminos tutant.* Vide Nonium. Ciacc. et Ursin. — Non abeunt ab hac scriptura MSS. Pall. *tutare* Ursini ingeniosius forsan quam verius, habemus tamen *tutare pericula* infra oratione Lepidi. Gruter. — Pemb. *tutare.* sed nostri et Oxon. *iniurias curare*, quod me alibi haud legisse memini. Plautus huic verbo dat, adiungit Truc. I. 2. 34. in Trin. IV. 3. 50. Apuleius Gen. V. Metam. Macrob. V. 17. Graecorum more, pereleganter; potest autem Noster eo sensu accus. adhibere, quo Virgilius Georg. I. 54. curare *triumphos.* et:

— *Nec munera curat Alexis.*

Sed et Aeneid. II. 535. habes vocem *curet* pro *ulciscatur*, teste ad locum Servio. vel cum Donato pro, *quae nefaria commissa vindicet,*

At tibi pro scelere exclamat, pro talibus ausis
Dii (si qua est Coelo pietas quae talia curet)
Persolvant grates dignas.

Graece dixeris *θεοὶ δοῖεν αὐτοῖς ἀντίποινα ἐμοῦ παθεῖν.* confer etiam Iuven. XIII. 101. Demosthenes Olymp. I. *Εἴπερ ὙΠΕΡ ΣΩΤΗΡΙΑΣ αὐτῶν ΦΡΟΝΤΙΖΕΤΕ.* Nam *curare iniuriam* alicuius, idem est ac moerore affici ob iniuriam, sive illam non aequis oculis aspicere. Virg.

— *Iam iam nec maxima Iuno,*
Nec Saturnius haec oculis *pater aspicit* aequis.

sic Plato Apol. *Οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου πράγματα.* contra dixeris: *ἐξημέλετο τὰ τῶν θεῶν αὐτῷ.* Demosthenes alicubi: *οἷς ἐπιμελὲς ἦν κακῶς ἐμὲ ποιεῖν.* Praeivit Homerus:

Ὢ πόποι, αἰγιόχοιο Διὸς τέκος, οὐκέτι νῶϊ
Ὀλλυμένων Δαναῶν κεκαδησόμεθ', ὑστάτιόν περ;
Οἵ κεν δὴ κακὸν οἶτον ἀναπλήσαντες ὄλωνται.

Wasse.

68 * Ne quos privata amicitia Iugurthae, parum cognita, transversos agat. Ita locutus est supra, cum dixit: *Quae etiam mediocres viros spe praedae transversos agit.* et Cato apud Agell. VII. 3. *transversos trudere* dixit. Ciaccon. et Ursin.

Privata amicitia transversos agat. Atqui certum est, *conscientiam in gratiam amici non esse laedendam.* Memorabile est, quod de Pericle Plut. et Agell. lib. I. cap. 3. referunt: quum amicus eum rogaret, ut pro re causaque eius, falsum deieraret; his ad eum usum esse: *Amico se hactenus velle adesse et opitulari, sed usque ad aram.* Rupert.

Parum cognita. Planius fuerit *parum cogniti.* Grut.

Summa ope niti. Manuscripta: *maxima ope niti.* quomodo et Badianum exemplar et Beroaldinum. Rivius. — Pro *summa ope niti*,

eruditi nonnulli viri legendum arbitrantur: *maxima ope niti.* priorem lectionem in meis libris inveni, et confirmat Sallustius in initio Catilinarii: *omnis homines qui sese student praestare ceteris animalibus* etc. et in Iugurthino: *nobis ob merita sua carus, ut idem senatui populoque Romano sit, summa ope nitemur.* et: *sed ab iisdem regis fautoribus summa ope enisum.* item: *contra eos summa ope nitebatur.* et: *vos pro libertate quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitemini.* et in oratione ad Caesarem de Republ. ordinanda: *M. Livio Druso semper consilium fuit, in tribunatu summa ope niti pro nobilitate.* C. Popma. — Neque unquam alibi occurrit *maxuma ope.* Servius IV. Aeneid. VIII. Aeneid. VIII. 24. omittit *m. o. niti.* quo in loco cave accedas Fabricio qui ex MS. legit: Cyllenius *ore locuto Mortalis.* *βροτῷ ἀνδρὶ ἐοικώς.* uti et lib. IX. quasi esset nominandi casus τὸ *mortalis.* Venetae Bodl. *summa.* Wasse.

In has miserias proiectus sum. Cic. antequam iret in exsilium: *proiicitur Tullius in exsilium.* Ciacc.

Eadem haec simulantem. Forte *eadem sic simulantem.* Vide ad Livium libro XXVII. 7. Gronov.

Aut apud vos. Abest *aut* Ar. infra *apud Deos*, abest *apud* Ball. loco *proiectus* B. Pub. exhibet *deiectus.* *aut apud vos*, supra lineas et a secunda manu Pemb. Terent. Quod te *per hanc dextram.* vid. Gronov. in Liv. XXVII. 7. Wasse.

Aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur. Fuit haec multorum impia sententia, quum viderent bonis male, malis bene hic esse, vel nullos esse Deos, vel certe otiosos agere: de qua vide Piccart. Dec. XI. cap. 1. Rupert.

Ne ille, qui nunc sceleribus suis ferox. Reduxi quod erat in Palat. Nazariano, virilioris paulo sensus, quam alterum illud, *ut ille qui* etc. quomodo hactenus vulgati. Gruter. — Nostri servant *ut.* Wasse.

Omnibus malis excruciatus. In quibusdam additur, *ipse.* Rivius. — Sic Ball. Caeteri respuunt. Wasse.

* Iam iam frater. L. 3. *iam frater*, tam frigide, quam contra libros, et Servium ad Aen. XII. 676. Apuleius facete *παρῳδεῖ* Metam. I. Iam iam *grabatule* animo meo carissime. Quintilianus Decl. III. 40. Iam iam commilito, *quicumque casus manet, etiam si te Imp. damnaturus est, habes solatium: satius est quam a patre occidi.* Virgil. Aeneid. IV. 60

Num lachrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.

lib. XII.

Iam iam *fata, soror, superant: absiste morari,*
Quo Deus et quo dura vocat fortuna, sequamur.

Accius Antig. Iam iam *neque Dii regunt, neque profecto Deum summus rex omnibus curat.* Valla in Eleg. perperam *carissume frater.* eum redarguit Apuleius. Wasse.

Tamen laetandum magis quam dolendum casum tuum puto. Manuscripta *quam dolendum puto casum tuum.* Rivius.

Non enim regnum, sed. Sensus: *non tam regnum quam* etc. ut recte observaverat acerrimi ingenii Theologus P. Parkesius. Codex D. Vossii ad huno locum inserit *solum*, teste ipso ad Velleium II. 28. e nostris B. Pub. Ball. *tantum* regnum, ineleganter. λ. *amisti.* Confer omnino Gronovium ad Senecae Troad. vs. 148. Cicero de Orat. III. *Ii tamen Reip. casus consecuti sunt, ut mihi* non erepta L. Crasso *a Diis Im. vita, sed donata mors esse videatur.* Wasse.

Quae me premunt aerumnas. Scripti quidam libri: *quae me premunt miserias.* ut paulo ante: *cuius impio facinore in has miserias proiectus sum.* et iterum: *fratris mei necis mearumque aerumnarum graves poenas reddat.* Si quis tamen non *miserias*, sed *aerumnas* legendum existimat, habet codices quos sequatur. C. Popma. — Haec est concors scriptura Palat. omnium, ne quis forte auscultet ad Popmae *miserias.* Gruter.

Praecipitatus. Restitui optimam lectionem, eiecta dictione *pulsus*, obsidente nuperas editiones, cuius nec ullum vestigium in primariis, non magis quam in MSS. Pall. et Bong. Gruter. — Ar. Reg. B. Pub. L. 1. 2. 3. Mart. Ball. Bodl. γ. λ. omittunt *pulsus.* at caeteri Oxon. Venet. 1470. 1478. *praecipitatus*, *pulsus.* Noster infra: *quam gravis casus in* servitium ex regno *foret.* Wasse.

Rerum humanarum spectaculum. Imitatus est Paulus Apost. Corinth. IV. Vir non tantum in rebus divinis, sed et humanis quoque plurimum exercitatus: *θέατρον ἐγεννήθημεν τῷ κόσμῳ.* Coler.

Ex alienis opibus pendet. Manuscripta *ex opibus alienis.* ut adiectivum sequatur. Rivius.

Ne vivere contemtus viderer. Commelin. meus prius habuit: *neu vere contemptus*, et ab emendatrice dextra, *neu vivere contemptus.* Pal. nonus, *ne vivere contentus*, quam scripturam agnoscunt etiam quidam ex Interpretibus. mihi quidem utraque obscura est. Gruter. — Reg. B. Pub. L. 3. *ne iure contemptus*, sicque primitus Pemb. Ball. *contentus.* B. Pub. Pemb. *contemtus.* Caeteri *ne nivere contentus.* Legendum opinor, *neu vivere.* Cicero pro Quint. *Vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit.* Ovid. Met. III.

— Utinam tormenta virique
Moenia diruerent; ferrumque ignisque sonarent!
Essemus miseri sine crimine; sorsque querenda,
Non celanda foret; lachrimaeque pudore carerent.

Q. Septimius IV. 13. *Viro egregio bellanti ne* honestam *quidem* mortem *aut aliter quam in obscuro oppetere licuerit.* Wasse. — Locus corru-
70 ptus. * Badius legit *contentus*, et explicat suo more. Palmerius *vixe* pro *vixisse*, nimis comice. Ego, *nec vivere contemtus viderer*, unica addita literula, qua toti sententiae medeor. Utinam, inquit, mors mea cum honestate coniuncta esset; tot iniuriis affectus mihi vitae finem facerem. nec etiam in posterum hominibus contemtus viverem, si ego stirpe regia satus, tot malis defatigatus, iniuriae cedam. Nunc quoniam neque vivere mihi libet, cum nequeam fratris mortem et iniurias meas persequi; neque mori licet sine dedecore: rogo vos, P. C., subvenite misero mibi.

Atque haec mihi loci huius sententia videtur, quam tamen modeste propono examinandam. Putsch. — *Neu vivere* ex veteribus nonnullis restitui, et ipso sensu. Duo optabat, unum, ut honeste mori posset, alterum, ne videretur ob ignaviam contemtus vivere, si cederet iniuriae; at illud non licebat, hoc non lubebat. C. Popma. — Omnes codices habent *contemptus.* atque ita etiam Soldus legit, quippe qui exponat: *Contemptus, id est, neglectus, spretus.* Badius autem putat, *contentus* legendum esse. quid illum moverit, non hercle intelligo; sed admonendus erat Lector, si forte alii aliud succurrerit, quod me fugerit. Idem Badius non ita multo post, de L. Opimio, cum alii legant: *Eum Iugurtha, tametsi Romae in amicis habuerat;* ipse *in inimicis*, pro *in amicis* legit, propter illud *tamen*, quod proxime sequitur: *tamen accuratissime accepit:* et habet sane veri speciem, sed lector iudicet. Glarean. — Non frustra quaerunt sententiam; quamvis etiam frustra. nulla enim apta subest, quae quidem cogitanti mihi se aperiat. Et de me alios iudico. Scilicet maculosum locum esse, et emendandum: *ne vixe contemtus viderer.* Si fessus malis sibi necem conscivisset Adherbal, videri poterat, contemtissimus et extremus hominum vixisse, atque eius sibi fortunae faber fuisse. Neque enim quisquam rex regium qui animum habeat, cito spes suas recuperandi regni deserit, ut eo sibi manus adferat. Palmer.

Si defessus malis iniuriae concessissem. Tolle illud *si*, tanquam ineptum carcinoma, ab ineptorum lectorum contagione inolitum, et habebis, quod Sallustius scripsit, ut iudicat Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 12. §. 19. Vult dicere: *Utinam nunc mori, esset honeste mori, sive, qui contingeret, honestus diceretur exitus! Quis enim nunc vitam sibi velit infamem? utique lubens morte mea cederem Iugurthae violentiae omnia.* Rupert.

Nunc neque vivere. Exterminavi adverbium *quoniam*, quod comparet iam unam alteramque aetatem in edd. omnibus. non libens hercle, sed coactus auctoritate omnium MSS. editionumque primarum. Gruter. — Nostri fere respuunt *quoniam*, servant quidam ex Oxoniensibus, et Crispinus. confer Antiphontem Orat. III. pag. 32. Hanov. 1619. Optatus Milevitanus: *ne beneficium de mortis compendio consequi viderentur, dum non essent digni vivere, iis nec mori concessum est.* Menander: *Καλὸν τὸ θνήσκειν οἷς ὕβριν τὸ ζῆν φέρει.* Ambrosius Ep. IX. 70. *si non licuit mihi vivere sine eorum fraude, saltem liceat mori sine scelere vestro.* infra: *per vos.* abest *per* L. 2. Bodl. Venetis; primitus habuit γ. alii inferciunt *obtestor*, invenuste. Infra: *ab Numidis.* Praepositio abest L. 3. pro *ob saevitiam* aliud quid fuit in Commel. nescias *seductiam* an *scaevitiam.* γ. *sevitia* erasa inter *e* et *u* media litera. Wasse.

Sine dedecore, P. C. oro vos per liberos atque p. v. Fulvii liber: *Sine dedecore, per vos, per lib.* etc. quomodo locutus alibi idem Sallustius saepius. Et Livius lib. IX. belli II. Punici: *Per vos fidemque vestram P. C. Priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis.* A. Manut. — Sic contubernium MSS. satis quidem abrupte imperitis, nisi aliquid tertiatis verbis simile, hoc loco appositissimum esset; a libris membranaceis nihil recedunt primitus

impressi, quam quod supplendae sententiae interposuerint: *sine dedecore. Patres conscripti oro vos per liberos.* satis rustice; minus forsan insubide fingi potuisset: *sine dedecore. Quare P. C. per vos.* ut *quare* periisset ob soni adfinitatem, quae ei cum postremis elementis verbi *dedecore.* Grut.

Oro vos per liberos atque parentes vestros. In manuscriptis
71 non est *oro*, neque in Beroaldino, * sed tantummodo *per vos, per liberos* etc. quae lectio haud dubium quin melior sit. nec aliter fere Livius IX. secundi belli Punici: *Quibus per vos fidemque vestram P. C. prius quam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis.* Rivius.

CAP. XVIII.

Legatis Iugurthae largitione magis quam caussa freti. Melius *legati*, casu nominativo; id operarum est incuria commissum. Rivius.

Ob saevitiam suam. Alind quid initio fuit in Com. nescias *seductiam*, an *scaevitiam*. Grut.

A Numidis interfectum. Codex Fabricianus, *ob Numidis.* Rivius.

Quod iniuriam facere nequisset. Exprimit huno affectum Virgilius Ecloga III.

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

Rupert.

Ne se alium. *Ne alium* B. Pab. Capitolinus Max. IV. *petiitque ut quod avus eius iudicii circa se habuerat, ipse haberet.* Sempronius Asellio Fr. XCII. *facta sua spectare oportere, non dicta, si minus facundiosa essent.* Noster: *Quid etc. enumerem? quando res plus valent quam* verba. Iugurth. LXXXVIII. *Quae illi literis, ea ego militando didici: nunc vos existumate, facta an dicta pluris sint.* Appianus pag. 307. *Σωφρόνων δ' ἐστὶ μὴ περιμένειν ὅτε πολεμεῖν ὑμῖν ὁμολογήσει, ἀλλ' ἐς τὰ ἜΡΓΑ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τοὺς ΛΟΓΟΥΣ ἀφορᾶν.* Wasse.

Magna pars. Sic etiam e nostris MSS. Naz. nam alii adtexunt *pars senatus gratia.* quod esse a glossa res ipsa loquitur. Gruter. — Retinent vocem *Senatus* Pemb. γ. λ. Bodl. Mart. Venetae. *depravatus* λελωβημένος. usi eo Terent. Cicero, Seneca, Hirtius I. 17. Sulpicius Hist. I. 13. Eutropius de Commodo: *Luxuria et obscoenitate* depravatus. Metaphrastes διαφθειρόμενος. Wasse.

Extollere laudibus: gratia, voce etc. Revocavi posituram MSS. codd. et antiquitus cusorum; absque eis fuisset, haerere possemus, an non etiam distinguendum: *extollere: laudibus, gratia, voce denique* etc. Gruter.

Voce. Vel acclamatione, vel interpretatione. Speculum nostrorum temporum, quibus plerumque obtinet illud vulgatum:

Sit bonus interpres, nunquam mala facta nocebunt.
Sit malus interpres, nunquam bona facta iuvabunt.

Rupert.

Sua quasi pro gloria nitebatur. In manuscriptis atque item

impressis vetustioribus, *nitebantur*, numero plurali. id rectius esse puto. Rivius. — *Sua* eliminat mala manus ex Pemb. Arond. omittit *pro.* Ciceronem sequi videtur, qui in Quint. §. 2. *quod eorum gratia et potentia factum est*, qui, quasi sua res aut honos *agatur, ita diligenter S. Naevii* etc. Wasse.

* Subveniendum Atherbali. Manuscriptum, *subveniundum.* Iam 72
constat ita fere antiquos loqui solitos, ut in gerundiis loco *e*, vocalem *u* frequenter ponerent: id quod passim in fabulis Terentii Plautique occurrit. sic apud Iureconsultos *familiae herciscundae, finium regundorum, communi dividundo*, pro *herciscendae, regendorum, dividendo.* Annotavit hoc I. libro Priscianus: quamquam autem is hoc fieri dicat in his verbis, quae a tertia coniugatione nascantur, tamen in quarta etiam fieri constat. nec est Priscianus male locutus: nam apud veteres una eademque coniugatio erat tertia et quarta; id quod vel e Donati methodo liquet. nam is solum treis coniugationes ponit; ut omittam Probum, Diomedem, Victorinum, Servium, qui idem faciunt. Quartam ipsi tertiam productam vocant, cuius et Phocas meminit. Rivius.

Severe vindicandam. Nonnulli codices, *dire vindicandam.* Sed nos priorem lectionem sequemur, quam plurima exemplaria comprobant. C. Popma. — Mirum mihi in nonnullis aliorum libris repertum, *dire vindicandam*; cuius vocis vestigium nullum in Pall. nostris. Gruter. — Nostri *severe.* Nescio an scripserit auctor *severiter.* Apuleius Met. III. Severiter *vindicare.* quo usi Ennius, Titinnius, alii. Wasse.

Aemilius Scaurus, homo nobilis. Hic, ut puto, pater est eius Scauri, cuius Aedilitas celebratur a scriptoribus, et in eius denario describitur, cum titulo: M. SCAUR. AED. CUR. In quo item denario eiusdem sub Pompeio Magno Pro-Quaestura, et in Syria Praefectura, et gesta contra Aretam regem Arabum expressa sunt. Ursin.

Videt Regis. Haec absunt Nonio pag. 306. at MSS. omnes retinent. Supra: *vitia sua.* D. Hieronymus Ep. 48. *Nec tu tam* callidus *eras, ut* prudenter *tua vitia celares.* Wasse.

Famosam imprudentemque. Lege *impudentemque.* Affinitas verborum locum errori fecit. est autem in manuscriptis *videt*, tempore praesenti; contra quam Gymnicus habet. Rivius. — Sic et vetus editio, MSS. nostri, quod pronuncio, quia video Rivium heic laborare. Grut.

Veritus, quod in tali re fieri solet. *Tò fieri* non est in aliis; ac si quid ego iudico, maiore cum gratia abesse poterit; nec in manuscriptis voluminibus reperi. Sed et alibi Sallustius: *Simulque id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nuntiabant.* Deest *fieri.* Rivius. — *In tali re* exclusisset Lacedaemonicae eloquentiae orator, tanquam supervacuum. Gruter.

Ne polluta licentia. Forte: *polluti* et *accenderent. Ne polluti* scilicet ea largitione *accenderent invidiam* maiorem sibi, et graviorem facerent, *licentia*, quod nimis manifesti essent. Gronovius.

Animum a consueta lubidine continuit. Vide notam ad Flori lib. III. cap. 1. §. 5. Rupert.

CAP. XIX.

QUAE VERO. L. 3. omittit *quae.* Sed MSS. et Nonius pag. 366. retinent. Livius XLII. 47. Vicit tamen ea pars Senatus, *cui potior uti-*
73 *lis quam honesti * cura erat.* XXI. 4. *Pauci ac ferme optimus quisque, Hannoni assentiebantur: sed, ut plerumque fit,* maior pars meliorem vicit. WASSE.

CUIUS LEGATIONIS PRINCEPS FUIT L. OPIMIUS HOMO CLARUS ET TUM IN SENATU POLLENS. Ita rectum est, non, ut per omnes libros propagatum, *potens:* et ei rei argumentum est optimus codex Thosanus. *Quia Consul C. Graccho, et M. Fulvio Flacco interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat, cum Iugurtha, tametsi Romae in amicis habuerat, tamen* curatissimo *accepit.* Notatum id a librario ad oram vetusti codicis: nec me poenitet meae olim sententiae, recepisse, qui Tacitum in eodem verbo meminerim: *Maiores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna quae tum erat: eoque a Thuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina, et possessa Achaia Asiaque ludos* curatius *editos.* PALM.

L. OPIMIUS. De hoc Cicero I. invectiv., pro Sestio, in Pisonem, in Bruto, de Legibus. COLER.

SENATU POTENS. Solus Thosanus *pollens.* vide nos ad cap. XXXII. WASSE.

QUI, COSS. C. GRACCHO ET M. FULVIO INTERFECTIS, ACERRIME VINDICTAM etc. Omnes fere vulgati impressique codices: *Quia Consul C. Graccho et M. Fulvio interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat,* habent. [Reg. *M. Fulv. Flacco.* et Bodl. Marckii γ. B. Pub. W.] Ego hanc scripturam, quam in antiquis libris inveni, elegantiorem verioremque arbitror. Cum enim C. Gracchus tribunus plebis, legem agrariam tulisset, eaque post tribunatum abrogaretur, cum Fulvio Flacco, vi sceleratorum hominum corroborata, Aventinum occupavit: quos tamen L. Opimius Consul, ex senatus decreto, quo cautum erat, ne quid resp. detrimenti caperet, immissis sagittariis oppressit. Neque Opimio auctores seditionis necasse satis fuit, sed et tria millia hominum interfecit. quare a Q. Decio in iudicium vocatus, defendente Carbone, senatus eum periculo liberavit. Tandem a Iugurtha magnitudine pecuniae a bono honestoque in pravum abstractus, reus Manlianae rogationis factus, eiectus est a patria. Cicero invectiva prima in Catilinam: *Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius videret, ne quid Respublica detrimenti caperet: nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fulvius Consularis.* Pro Sestio: *Unus in hac civitate, quem quidem ego possum dicere, praeclare vir de Republica meritus, L. Opimius, indignissime concidit, cuius monumentum celeberrimum est in foro, sepulchrum desertissimum in litore Dyrrachino relictum est: atque hunc tamen, flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi, semper ipse Populus Romanus periculo liberavit; alia quaedam civem egregium*

iniqui iudicii procella pervertit. Et in Pisonem: *L. Opimius eiectus est a patria, is, qui praetor et consul a maximis Rempublicam periculis liberarat, non in eo, cui facta est iniuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris ac conscientiae poena remansit.* Vide eundem in Bruto et de Legibus. C. POPMA.

QUIA CONSUL etc. Ita etiam initio Naz. tantoque introduxi lubentius, quod id offendisset item in suis Popma. GRUTER. — Forte aptius *qui*, iudice Freinsh. ad Flori III. cap. 15. §. 5. lit. E. RUPERT.

ACERRIME VICTORIAM. Et huius loci restituti gratia minime poenitet excussisse pulverem librorum pergameneorum; iam enim seculum est, quod legebatur, *acerrime vindictam nobilitatis,* omnino contra mentem auctoris, quam praeter MSS. adhuc conservarunt typis excusi annos sexaginta. GRUTERUS. — Vide Plutarchum in Graccho pag. 843. de Opimio Lucil. Sat. XI. lib.

Quintus Opimius *ille* Iugurthini pater huius,

et sane Lucilius B. Numant. claruit. Mart. Venetae, Marckii γ. λ. Pemb. Arond. Ball. Bodl. *victoriam*, uti et L. 1. 2. 3. fuit etiam primitus in Pemb. *Consul.* postea factum *Consulibus.* et sic etiam in Marckii λ. Ball. et Bodl. habent *Coss.* nescio tamen an a manu prima. *Victoriam exercere:* Noster in Catilin. ad hanc formam Cic. VII. Verrin. crudelitatem insatiabilem *exercere non solum in vivo, sed etiam in mortuo. inimicitias* Liv. *iras* Ovidius. WASSE. — Opes ait in senatu habuisse hoc ob ipsum, quod saevitia et ira implacabili in Gracchanos * promeruisset, 74
ut unicus defensor eius ordinis existimaretur: ideo omnes nobiles et locupletes illum aspectasse, secutos, coluisse, ut propugnatorem senatus maiestatisque vindicem suae, quod de Appio Livius. Non igitur forte aptius, *qui consul*, quam *quia*, ut visum viro docto. GRONOVIUS.

TAMETSI ROMAE IN AMICIS HABUERAT etc. Meus Commelin. initio aperte habuit, *in inimicis*, aut tale quid, et ita etiam invenitur fere in editionibus aliquot, nempe, *Romae inimicum*, a quibus nihil divertit Pal. sept. nisi quod is *Romae inimicos.* Sed nihil novare placet, neque permittit ratio. GRUTERUS. — Leg. *inimicum*, ut habent, teste Grutero, aliquot editiones, i. e. non faventem suae parti. GRONOV.

TAMEN ACCURATISSIME ACCEPIT. Manuscripta cuncta *recepit.* rectene an secus, aliorum esto iudicium. quamquam cum his et Beroaldinum facit. RIVIUS. — Non est quod dubitet stare pro hac lectione Rivius, propugnantibus eam etiam Pall. nostris. GRUTER. — Ex meis solus Ball. et B. Pub. *accepit.* WASSE.

UTI FAMAE, FIDEI, POSTREMO OMNIBUS SUIS REBUS COMMODUM REGIS ANTEFERRET. Non culpo Carrionem, cuius habet editio, *uti fama, fide, postremo* etc. nam et sic quoque praefert Nazar. item a calamo primo Commelin. adeo ut sic videatur emendandum; nisi forte fuit, *famae fide* etc. GRUTER. — *Fama, fide* B. Pub. Pemb. verum Ar. Mart. exemplaria Venet. γ. λ. *fidei.* pro *pollicendo* γ. *pollicitando.* Assentior Grutero *famae* reponenti, nam *fide* hoc in loco ἀρχαϊκῶς pro *fidei.* Sic Noster Fr. *Dubitavit* acie *pars.* Horat. I. Sat. III. 95.

— *Prodiderat commissa* fide.

Plautus Aulul. IV. 6.

Fide *censebam maximam multo fidem esse.*

Ovid. Metamorph. III. 431.

Prima fide *vocisque ratae tentamina sumsit*
Caerula Liriope.

Crispinus quidem, cui latuit prisca inflexio, reponit *Prima fidem*, versumque ita interpretatur: *prima tentavit fidem vocis certae.* ut sit ordo: *sumsit fidem vocis rataeque tentamina.* O Iupiter tantam esse in animo inscitiam! Tu Lector ὀβέλιζε. Idem VI. Fast.

Utque fide *pignus dextras utriusque poposcit.*

WASSE. — Vide notam ad Catilinarii cap. X. §. 3. RUPERT.

IN DIVISIONE REGNI, QUAE PARS NUMIDIAE. *Tò regni* manuscripta non habent et ex glossa forte irrepsit. RIVIUS.

AGRIS VIRISQUE OPULENTIOR. Manuscripta quidem, *agro virisque*, quomodo et in impressis quibusdam est, et in ipso Merseburgensi. RIVIUS.

QUAM USU. Naz. noster principio habuit *usui*, vel certe *usus.* extrita enim scalpello litera postrema. GRUTER. — Nostri omnes *usu.* WASSE.

MAGNIS EXORNATA. Ex scriptis tribus legend. *magis exornata.* quod vel antecedens *portuosior* ostendit. PUTSCH.

75. AFRICAE SITUM PAUCIS EXPONERE etc. Voces * duae ultimae oculis meis occurrunt, tanquam adfictae essent a commentatoribus; utique cum deinde sequatur, *castera quam paucissimis absolvam.* GRUTER. — Libri retinent, quibus etiam adstipulatur Apuleius Miles. IV. qui huc respexit: Res *ac tempus ipsum, locorum ac speluncae illius descriptionem* exponere *flagitant.* et IX. Res ipsa *mihi* poscere videtur, *ut huius quoque servitii mei disciplinam* exponam. Infra: *attingere.* solus B. Pub. *attinere,* nam γ. habet quidem a manu prima sed correctrice. Certe vox οὐ πονηροῦ κόμματος. Quidni enim *attinere* pro *attingere*, ut *pertinere* pro *pertingere*, de quo adeas Gronovium ad Livii XXV. 24. et Cl. Davisium ad Caesarem. Glossae: *attineo,* προσήκω. Infra pro *item solitudines* Ball. L. 2. Venetae *inter.* male. WASSE.

ET EAS GENTES, QUIBUSCUM NOBIS BELLUM. Legendum ex vetustis, *genteis.* RIVIUS.

SED QUAE LOCA ET NATIONES, OB CALOREM ET ASPERITATEM, ITEM OB SOLITUDINES MINUS FREQUENTATA SUNT. In manuscriptis atque aliis vetustioribus est omissa praepositio, *item solitudines.* id rectius esse puto. RIVIUS. — *Loca, nationes.* Bodl. WASSE.

DE IIS HAUD FACILE COMPERTUM NARRAVERIM. Ut solent, qui de peregrinis nationibus in lucem eunt, quosque maiori plausu nonnunquam excipimus, quam Veritati, totius Prudentiae et Sapientiae principio, litantes. Nam *mens nostra sua natura infinita, atque ideo, quod ad potentiam attinet, aliena appetit; et quod spectat ad intellectionem, etiam e*

falsis ac monstrorum picturis capit voluptatem: ut scribit Iul. Scal. Exerc. 107. Sect. XI. RUPERT. — Non acquiescit animus huic clausulae, ob dissidentes scripturas membranarum. Commel. enim praefert: *compertum, haud narraverim, cetera.* Palat. quart. *compertum quam paucissimis* etc. Pal. undec. *facile haud compertum narraverim.* an fuit, *de iis haud facile compertum: cetera* etc. GRUTER. — Nostri cum vulgata. sed Priscianus pag. 1008. caetera *h. f. c. n.* et sic 8 Codd. eius MSS. WASSE.

CAP. XX.

IN PARTE TERTIA. Commelin. *in partem tertiam.* GRUTER. — Nostri et Valla IV. 90. vulgatam servant. Commeliniani Codicis scripturam tuetur Augustinus de Civ. D. XVI. 17. nec sane inelegans est. Pro *posuere* Pemb. et in marg. et recentiore manu *dixere,* ex interprete. *Ponere* enim est *scribere.* Horat.

Scriptor honoratum si forte reponit Achillem.

Cicero ad Brutum: Ponam *in extremo quod sentio.* Ovid. IV. Pont. 8.

Conquerar, an taceam? ponam *sine nomine crimen.*

Cic. I. Verr. *Malo in aliorum spe relinquere, quam in* oratione *mea* ponere. Voces *sed Africam in Europa* in L. 3. non comparent. Codices tamen retinent, idque recte. P. Paullinus apud Ausonium Ep. XIX. 11.

Europamque Asiamque, duo vel maxima terrae
Membra, quibus Libyam *dubie* Sallustius *addit*
Europae adiunctam: *possit quum tertia dici.*

Idem probat orationis contextus: *ea finis habet*, Africa scilicet. atque ita in suo libro invenit Interpres vetus ad Prisciani Perieg. teste, in Adversariorum ingenti opere, Barthio XI. 25. Confer Aethicum pag. 51. 62. qui fere sua minima maxima, a pag. 51. ad finem, ab Orosio habuit, a quo etiam passim emendari potest. Adde Polybium III. pag. 265. Ciceronem pro Rosc. Amer. §. 36. Favet etiam Lucanus IX. 411.

Tertia pars rerum Libyae, si credere famae
Cuncta velis; at si ventos coelumque sequaris,
Pars *erit* Europae.

Augustinus de Civ. Dei XVI. 17. *quae universa Asia nuncupatur; quam quidem in alteram duarum, plerique autem* in tertiam *totius orbis* partem posuerunt. Nostrum sequitur Iornandes pag. 114. Caeterum * inter 76
paucos illos, qui Orbem bifariam dividunt, Isocratem numeres; ita ille in Paneg. Τῆς γὰρ γῆς ἁπάσης τῆς ὑπὸ τῷ κόσμῳ ΔΙΧΑ τετμημένης, καὶ τῆς μὲν Ἀσίας, τῆς δὲ Εὐρώπης καλουμένης. Eique comitem adiungas licet Varronem de Ling. Lat. pag. 13. WASSE.

ASIAM ET EUROPAM. Ad hunc locum quaedam apud Turneb. lib. XX, cap. 29. Mihi videtur, veteres propterea duas tantum parteis orbis fecisse, quia dimidium orbem sola Asia, et dimidium Europa et Africa teneret. Itaque Asiam et Europam coniunctam a veteribus poëtis Graecis et Latinis saepe pro orbe usurpari existimo. COLER.

SED AFRICAM IN EUROPA. De qua sententia plura Barth. XI. Advers. 25. RUPERT.

EA FINES HABET AB OCCIDENTE FRETUM NOSTRI MARIS ET OCEANI. *Fretum Herculeum* intelligit, quod vocat *Fretum nostri maris et Oceani*; quod inter nostrum mare et Oceanum est. Propius ad Geographicam veritatem dixisset: *Ea fineis habet ab occidente fretum nostri maris et Oceani.* Verum hic auctor, quemadmodum et Livius, parum pensi haec habuit. C. autem Caesar apud Latinos, et Herodotus apud Graecos haudquaquam haec neglexissent. *Catabathmon* vero Africae limitem ab ortu solis vetuste scilicet ponit, cum quidam etiam Nilum, quos Ptolemaeus recte reprehendit lib. II. cap. 30. Haec autem verba: *Mare saevum et importuosum, et ager frugum fertilis* etc. de tota *Africa*, non de *Catabathmo* intelligenda. Verum hoc quoque lectori considerandum; quo sensu ad finem huius descriptiunculae, antequam narret, qui mortales initio Africam habuerint, subnectat: *ad hoc malefici generis plurima animalia:* situe *adhaec* pro *praeterea* positum, ut saepe alias, an *ad hoc*, id est, ut homines non veniant ad extremam senectutem. GLAR.

FRETUM NOSTRI MARIS. Hoc est, Plínio teste III. 5., fretum Herculeum. vide Apuleium de Mundo pag. 391. Eoque modo opponit Oceano, quo eidem Mediterraneum mare Polybius III. 265. *Ἃ διατείνει κατὰ τὸ συνεχὲς, ἀπὸ τῆς ΚΑΘ' ἩΜΑΣ θαλάττης, ἕως εἰς ΤΗΣ ἘΚΤΟΣ.* quid vero sit *fretum nostri maris* explicat Mela I. 1. *Id omne qua venit, quaque dispergitur uno vocabulo* nostrum mare *dicitur.* Angustias *introitumque venientis, nos* fretum, *Graeci πορθμὸν appellant.* Nostrates *Frith* sive *Forth*, ne quos offendant *fretum maris*, quia poëtis utrumque idem denotat. Et tamen illi quandoque, *Oceani freta.* et: fervet *fretis* spirantibus *aequor.* maris aequor. Noster autem proprie loquitur. *Oceani* absolute et sine voce *maris*, quod fere addunt Caesar, Cicero, Victor aliique. Iuvenalis XI. 3. Litore *ab Oceani Gallis venientibus.* Codd. *Divei.* Pemb. et optimus Budensis Amstelod. et Susianus *Oceano*, bene. ibi Scholiastes in Ed. Amstelod. 1684. *Officium sacerdotis et Aruspicis dii fecerunt, sacerdotum more fugientibus.* Henniniana, *sacerdotibus timore fugientibus.* si a libris, nihil moveo, sin minus, lego mecum *fungentibus*; nam timor sacerdotum et aruspicum nihili est. WASSE.

DECLIVEM LATITUDINEM. Legerem *altitudinem.* Mela lib. I. cap. 8. *Catabathmos vallis devexa in Aegyptum, finit Africam.* CIACCON. et URSIN. — Ciacconius, me volente, legit *altitudinem.* Est enim *καταβαθμός, κατάβασις.* Pompon. Mela lib. I. cap. 8. *Catabathmos vallis devexa in Aegyptum, finit Africam.* Plinius lib. V. cap. 5. COLER. — Nullam exputo rationem, cur tot inveniantur, quibus adblandiatur *altitudinem*, cum eis obstet et vox Graecanica sequens, et adiectivum *declivem.* imo et locus Melae quem adducunt stabiliendae coniecturae, contra ipsos facit. GRUTER. — Ciaccon. volente Colero, et Is. Vossio, legit *altitudinem*; idque, quia *vallem devexam* vocat Mela et quia *καταβαθμὸς* est *κατάβασις.* Huic coniecturae, inquit Gruterus, obstat vox Graecanica, adiectivum *declivem*, et locus Melae quem adducunt.

At ille lectionem stramineam plumbeis argumentis impugnat. Nam nec vim vocis *altitudo* capit, cui certe non obstat *καταβαθμός.* Vide nos ad Fragment. Hist. Vett. cap. 121. [pag. 362. Haverc.] et Plinium N. H. XXII. 45. Cicero de Nat. D. II. concavae altitudines *speluncarum.* Acclivis ergo, sursum altus; declivis, deorsum altus. *devexum* Glossae recte *κατωφερές*, hoc est, *καταῤῥεπές*, deorsum vergens, et respondit *τῷ ἀνάῤῥοπος.* Plin. IV. 8. *leniter* convexis iugis. III. 25. *iuga* molli devexitate *considunt.* Iam, cur vox *devexa* monti convenit, *altitudini* non conveniat, nullus video: praesertim, cum quod ipsi Pomponio *devexa*, id Plinio sit *repente convexa*, quo non tam lente se demittens clivus, quam pronum et abruptum denotatur, ut ex eiusdem VI. 11. patet: *Portae Caucasiae, ingens naturae opus* montibus interruptis * repente 77
etc. Porro *altitudo devexa* neque commode dici possit atque *altitudo praerupta*, quomodo locutus in lib. de B. Africano Hirtius: *Erat convallis satis magna latitudine*, altitudine praerupta. Verum enim vero, quo minus in Ciacconii sententiam transeam, faciunt omnes MSS. (excepto Codice Ball. qui *altitudinem*) et Valla de Eleg. III. 19. qui illud alterum retinent. Sed *latitudinem declivem* pro fine regionis durum est fortasse? sit sane, dummodo sic loquantur Auctores. Nempe *latitudo* non tantum pro cuiuslibet rei spatio sumitur, sed etiam pro re ipsa in latum extensa, et pro *magnitudine* simpliciter. Plin. Nat. IV. 12. eo sensu quo Noster: *A Cimmerio vero oppido trans fretum sito Mil. M. D. Pass.* Haec ibi latitudo *Asiam ab Europa* separat, hoc est, *mare Mil. M. D. Pass. latum.* Sequitur Solinus cap. XII. *Atque omnis* haec latitudo *quae Europam Asiamque* dividit, *in septem stadiorum angustias stringitur.* Plinius iterum II. 26. Perinthus latitudine ducentorum passuum *continenti adnexa.* Cicero de Leg. Agrar. II. 26. *Qui* latitudinem possessionum *tueri non possunt.* Sed vallis naturae minus conveniunt *latitudo* et *καταβαθμός?* imo vero maxume. Nam et ipsa Africa qua Nilum attingit, latissima est. Mela I. 1. Deinde a Catabathmo magno *continuus est in Aegyptum descensus. Utque inde*, inquit Mela, hoc est a Nilo, *procedit, ita media praecipue in iuga exsurgens, pergit* incurva *ad occasum.* Et, si pleraque suae regionis nomina Cyrenensibus accepta referri debeant, si haec vallis in Aegyptum devexa non fuisset, potius *ἀναβαθμὸν* vocassent, quod Vossio observatum. Rem extra controversiam ponit Dionysius:

Ἄγχι δὲ Μαρμαρίδαι ΠΡΟΝΕΝΕΥΚΟΤΕΣ Αἰγύπτοιο.

Prisciano interprete:

Marmaridae post hos Aegypti ad flumina vergunt.

Hinc *Catabathmus*, quod pro voce Punica habuit Soldus, haud ita inepte a Solino vocatur *Aegyptium limen*; totam enim illam regionem significat, quae descensum ipsum et *Alexandriam* interiacet. Strabo XVII. pag. 838. *Μετὰ δὲ μέγαν λιμένα, ἄλλος λιμὴν Φυκοῦς, καὶ ὑπὲρ αὐτὸν Τετραπύργιον. Τὸ δὲ λοιπὸν μέχρι Παραιτονίου, κἀκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καλεῖται δὲ ὁ τόπος καταβαθμός.* Vox *incolae* abest Regio, retinet Orosius. WASSE.

QUEM LOCUM CATABATHMUM INCOLAE ADPELLANT. M. Antonius

Sabellicus in caput Plinii quintum lib. V. mendose plerosque cum in Plinio, tum in hoc etiam Sallustii loco, *Catabathmum* legere, in eoque insigniter illos errare censet. ipse *Catabathynon* legit, si Dis placet: verum Sabellicum, virum alioqui longe doctissimum, et de republ. litteraria prolixe meritum, vehementer hic hallucinatum esse cum res ipsa indicat, tum Hermolaus pluribus ostendit, qui et secum facere testatur Plinium, Strabonem, Pomponium, Diodorum, Eustathium, Stephanum, Dionysium, Martianum, Antoninum, Solinum; dicitur autem καταβαθμὸς ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν, quod est, *descendere*; ut iure eos rideas, qui vocem esse Punicam adnotarunt. RIVIUS.

MARE SAEVUM, IMPORTUOSUM. Τὸ *et* non est in manuscriptis, nec impressis vetustioribus. RIVIUS. — Nec habet antiquus Fulvii liber. Servius tamen haec recitans in Virg. Aen. lib. I. copulam addit. Manutius legit, *id est*, *imp.* WASSE.

AGER FRUGUM FERTILIS, BONUS PECORI. Citatur a Servio I. Aeneid. ex Sallust. *frugum*, *pabuli laetus ager.* Tacit. de morib. Germ. *frugiferarum arborum impatiens, pecorum foecunda.* CIACC. et URSIN. — Ne hic quidem copula additur in manuscriptis; in duobus *frugum sterilis* legitur, sed perperam. RIVIUS.

ARBORIBUS INFOECUNDUS. MSS. *arbori.* RIVIUS. — Sic fere nostri. Venetae et γ. *arboribus*, ineleganter. Columella II. 2. Arboribus *altitudo quatuor pedum abunde est.* Codex Ar. *arboris.* Legendum *arbori.* Tertullian. de Pal. XIV. *Non illac in pecore divitiae.* Lucanus IX. 697. *foecundaque* nulli *Arva* bono. Caiensis male: *nullis bonis.* Isidorus XIV. 4. *Regio* vero *fortis et solida*: sed MSS. Breuli et nostri, *regio* viro *fortis et solo laeta.* recte. Orosius I. 2. quem in hoc capite sequitur,
78 *Mevania spatio non parva*, solo commoda. * Pomponius II. 1. *Nec Coelo* laeta *nec* solo. Apuleius Flor. II. *Ager frumento piger*, *aratro irritus*, foecundior oliveto. Tacitus de Mor. Germ. *frugiferarum arborum impatiens*, pecori foecunda. Hegesippus III. 36. malit *fructibus* infoecunda. WASSE.

COELO TERRAQUE. Servius ad Aen. I. et L. 3. copulam omittunt. Curtius IV. *Terra coeloque aquarum penuria est.* interpretatur Mela I. 4. *ob sitim coeli terrarumque.* sitis in hac re eleganter. Ovid. Met.

Quaeque sitim tulerant, stagnata paludibus hument.

Lucan. IX.

— Sed et haec non fontibus ullis
Solvitur: Arctoos raris Aquilonibus imbres
Accipit et nostris reficit suo rura serenis.

Confer Solinum cap. 38. Badiana et Ball. *Coeli terraeque.* aliter caeteri, et Servius ad Aen. I. 26. Palmerius *a bestiis.* Nostri elegantius omittunt praepositionem. De hac regione Sulpicius Dial. I. 3. *Non quod ibi vis imbrium ulla timeatur* [fuisse autem illic pluviam ne quando quidem auditum est]. Nescio cur uncinis includantur haec verba, cum ea agnoscant exoletae vetustatis membranae, quae in Bibl. Aulae Trin. Cantab. servantur. *ne quando* valet μήποτε, *ne forte*, et in hac sententia habere locum nequit. quid tum postea? scribatur *ne fando*, ad exemplum

Plauti: *Quae neque fieri Possunt*, neque fando *umquam accepit quisquam*, *profers Carnufex.* et Ciceronis pro Quint. *Verum ante hoc tempus ne* fando quidem audita. Infra *et Libyes* non habent Ball. aut Venet. 1470. pro *paucissimis* Reg. *paucissime.* WASSE.

CAELO TERRAQUE PENURIA AQUARUM. Servius haec recitans in Virg. Aen. lib. I. copulam omittit. A. MANUT. — Q. Curtius lib. IV. *Terra caeloque aquarum penuria est.* CIACCON. — Exscripsit hunc locum Curt. lib. IV. cap. 7. §. 6. ubi Freinshemium vide. RUPERT.

GENUS HOMINUM. Verba: *genus hominum* etc. *interiere* citat Valla Eleg. IV. 88. 80. Venetae, Ball. γ. L. 2. 3. *in initio.* male. Tacitus Agric. II. *Caeterum Britanniam* qui mortales initio *coluerint*, *indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum.* WASSE.

PLEROSQUE SENECTUS DISSOLVIT. Cato *Numidas vivaces* vocavit apud Festum. COLER.

AD HOC MALEFICI. Non videntur haec apte posita, mallem adhaererent supra illis, *penuria aquarum*, *ad hoc malefici*, nisi potius velimus aliunde ab docto aliquo invecta, ut confirmaret a bestiis ibidem homini periculum: quod strenue suspicor, eo quidem magis, quod post isthaec erasae sunt in Nazariano literae minimum duodecim, quibus forte indicabatur nomen auctoris, unde haec sententia desumta. GRUTER. — De hac transpositione egit Cl. Perizonius in notis ad Sanctium. WASSE.

DIVERSUM EST. Verbum *est* non habet V. C. et fortasse illud *plerosque* in *plerumque* mutandum est. URSIN. — *Plerosq. obt.* MSS. omnes, quod significare libet, quoniam locum istum laudo ad Epistolam Sallustii, quae incipit: *Populus Romanus antea obtinebat, regna atque imperia fortunam dono dare.* ibi enim libenter legi cuperem: *Populum Romanum antea obtinebat* etc. GRUTER. — Vide nos ad locum. WASSE.

INTERPRETATUM NOBIS EST. *Interpretatum* passive usurpavit; nam ea deponentia olim erant communia, ut apud Graecos sunt μέσα auctore Prisciano. et *utique* duae sunt dictiones, pro *et uti*, id est, *et quemadmodum.* Gothi codex habebat, *utque*: quod placet, propter vitandam ambiguitatem. GLAREAN. — Reg. omittit *nobis.* B. Pub. et Pemb. e. n. sed *nobis* ex 2. manu Pemb. * at L. 2. *putant Hiemp.* vox *regis* 79
in Bodleiano non habetur. Glareani *utque* non placet. MSS. omnes *utique rem sese* habere, nec aliter Probus pag. 1422. WASSE.

CETERUM FIDES EIUS REI PENES AUCTORES ERIT. Minime desideret brevitatis amans, *eius rei.* GRUTER.

CAP. XXI.

AFRICAM IN INITIO HABUERE. Manuscripta, *initio habuere*, praepositione omissa, quomodo paulo ante: *Sed qui mortales initio Africam habuerint.* RIVIUS.

ASPERI INCULTIQUE. Scholiasta Iuven. ined. Sat. V. 53. *asperi et inculti.* contra omnes MSS. eosque firmantem Pomponium III. 3. *victu ita* asperi incultique, *ut cruda etiam carne vescantur.* Lucanus IX. Inculti *Garamantes habent.* WASSE.

Caro ferina. Recte *caro*. sic Ammian. XIV. 4. *Victus universis caro ferina est, lactisque abundans copia.* caeterum *pabulum* proprie pecudum. at hic pro *cibo humano*. sic Tertullian. Apol. cap. VIII. de Ieiun. XI. Wasse.

Humi pabulum, uti pecoribus. Voces *uti pecoribus*, alienas existimo: nam Mela, qui hunc locum aemulatus est, *Humi*, inquit, *quies, epulaeque capiuntur, cibus est caro plurimum ferina.* Et infra: *ubi dies deficit, ibi noctem agunt.* Ciacc.

Vagi, palantes qua nox coegerat, sedes habebant. Codices in membrana descripti praeter unum *quas nox coegerat*, ut subaudias *habere*. hoc est, ubicumque nox eos oppresserat, ibi commorabantur, cum alioqui sedem stabilem et domicilium certum non haberent. Exemplar a Pincio Venetiis excusum, ut et alia pleraque, *quo nox coegerat*. quomodo fere a doctis citatur. pro, quem in locum nox compulerat, ibi manebant. Rivius. — Lege ex scriptis *qua*. et infra: *ea vero consueti*. et postea: *ea paullum process.* dein: *eadem regreditur.* Putsch.

Qua nox coegerat. Ita MS. Rittershusii, non *quas*. Sic Oppianus de Leone III. *Kyn.*

Εὕδει δ' ἔνθα κίχησιν ὑπείροχος ἑσπερίη νύξ.

Coler.

Quas nox coegerat. Lege ex scriptis, *qua nox coegerat*. Mendosum et hoc apud Sulpitium Severum, Dialog. de Virt. Monach. Orient. *Vivunt herbarum radicibus, nullo unquam certo loco consistunt, ne ab hominibus frequententur, quas nox coegerit sedes habent.* Ibidem: *qua nox* etc. Ex iisdem infra: *Ea vero consueti Numidarum equi*, pro vulgato, *eo vero*. Post multa: *Nam cum ea paullum processerant*, vulgati, *cum eae*: qui superiora legit, facile colligit sententiam. Infra: *eadem regreditur, non temere uti escenderat*, vulgo, *eodem*. Male. Vide veterem Scholiasten Horatii, Festum Pompeium, Isidorum in Originibus. Paulo post: *Urbes in ora maritima condidere, eaeque brevi multum auctae.* leg. *eaque*. quod et alii monuerunt. Putsch. — Lectio olim edita *qua nox*, quod item probare possem sustentatum Palat. aliquot quasi tibicinibus, nisi eaedem essent aetatis recentioris. Commelin. enim meus diserte habet scripturam priorem, ac fuisse item in optimo Naz. indicat rasura; quid, quod totidem literis isthaec expressit Sulpicius Severus Dialogo prim. de Virtutibus Monach. Orient. sectione XI. Interpretatio loci petenda a Rivio. Gruter. — *Qua* Bod. L. 2. Mart. B. Pub. *quam*. sed L. 3. Venet. 1478. *quo*. Pemb. γ. λ. et caeteri *quas*. apud Sulpicium Codex veterrimus Aul. Trin. habet *qua*. Hieronymus Ep. IV. cap. 3. *qui habitabant in tentoriis; et quas nox compulerat sedes habebant.* Wasse.

80 * Exercitus eius. Abest *eius* Reg. caeterum ita citat Luctatius ad Stat. VI. bella Hercules gessit in Africa, teste Sallustio, qui ait: *postquam Hercules in Africa, sicut putant, interiit, exercitus eius variis gentibus permixtus est.* Isidorus tamen IX. 2. nihil mutat, tantum mutata positura legit, *variis gentibus*, uti et Regius. Receptam lectionem firmant Historici; quibuscum confer Strabonem XVII. pag. 821. de Herculis transitu per Africam vide Solinum cap. 25. Wasse.

Exercitus compositus ex variis gentibus, amisso duce, dilabitur. Talis exercitus Macedonicus, defuncto Alexandro M. Unde eum Demades Cyclopi excoecato conferebat, videns, multis inordinatis et incertis agitari motibus, ut est apud Plut. in vita Galbae. Rupert.

Amisso duce, ac passim multis sibi imperium petentibus. Manuscripta, *multis sibi quisque imperium petentibus*: verum perperam, nisi quis malit *quisque* pro *quibusque* positum. Facit cum manuscriptis Florentinum, atque item Beroaldinum. Rivius. — Graeco genere loquendi, quomodo Aristoteles lib. III. Rhet. dixit: *μετὰ δὲ ταῦτα δήλων ὄντων, καὶ οἷα καὶ ἡλίκα, εἰς τὰ πάθη ἄγειν τὸν ἀκροατήν.* Varro de Vita pop. Rom. lib. II. apud Nonium: *Suum quisque diversi commodum focillantur.* A. Manut. — Abest *quisque* L. 3. Venet. Ball. et γ. Wasse. — Nihil in hac lectione vitii, ut visum Rivio: stabilitque eam tum editio vetus, tum MSS. nostri, quorum tantum unus e iunioribus: *multis sibi imperium petentibus quisque dilabitur.* Gruter. — Hoc est, *πανδημεὶ, ubique, in singulis locis. χύδην. prout quisque vult.* indistincte, sine delectu, promiscue. Tacit. XV. 43. *Caeterum urbis quae domus supererant, non ut post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erectae, sed dimensis vicorum ordinibus.* Veget. III. 8. *Incautum est plenumque discriminis exercitum* passim *sine aliqua munitione considere.* et I. 7. *Nec leve hoc officium putetur, aut* passim quibuscunque *mandandum.* Arnob. I. 21. *Qui velut caecos passim, ac sine ullo Rectore gradientes.* et lib. II. *An numquid haec fieri* passim et inaniter *creditis? fortuitis incursibus adsumi has mentes?* Victor Caes. XXIV. *Quippe ubi* passim *confusaque omnia, neque suo feruntur modo, quique fas putant, uti* per turbam *rapere aliena officia quae regere nequeunt.* vide quantum sibi permiserint, qui ibi *sparsa confusaque* obtrudunt. L. 1. §. *non passim*. D. de rebus eorum: *Non* passim *tutoribus sub obtentu aeris alieni permitti debuit venditio.* vide etiam Censorin. cap. 10. ed. Cantab. 1695. cui praeërat amicus noster pereruditus, et tum admodum iuvenis, Carolus Daubuz. M. Felicem pag. 39. 81. 88. Senecam N. Quaest. II. 48. Quintilian. Decl. IV. pag. 51. Lactant. III. 9. Wasse.

Persae et Armenii. Salmasius ad Solinum satis audacter ex coniectura, *per se comites*, hoc est, inquit, *sua sponte*. pro *Persae* Mela et Solinus habent *Pharusii*, at sic olim appellati *Persae*; testis mihi Plinius N. Hist. V. 8. Consule omnino Bochartum. Wasse.

Sed Persae intra Oceanum magis. Hoc, *intra Oceanum*, Rhodius et recte et erudite exponit *introrsus ad Oceanum*, sive Sallustius Oceanum, post Atlantes ad occasum, sive post Gaetulos ad meridiem crediderit: nam sequentes loci complures ita exponendi, et intelligendi. Persarum enim et Gaetulorum commercium cum Hispanis tum Oceanus, tum Libyes medii, qui ad fretum Herculeum agitabant, prohibebant. Itaque illos, hoc est Persas, *mare magnum*, id est, Oceanus, et *ignara lingua* prohibebant, quo minus cum Hispanis commercia haberent. At Libyes, etsi lingua diversi, propinquitate tamen locorum facile cum Hi-

spanis res commutare poterant. Et vide, num *ignara lingua* dictum sit pro *ignorata*. ut infra, ad finem pugnae Metelli cum Iugurtha, de Nu-
81 midis loquens: *Plerosque*, inquit, *velocitas et regio hostibus * ignara tutata sunt. Ignoratus* tamen apud eundem hunc auctorem est, ubi de Iugurtha victo ac vagante ait: *Ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur, nocturnis aviisque itineribus ignoratus Romanos palanteis repente aggreditur.* Nam quod Badius exponit, *et lingua Persarum ignara linguae, scilicet Hispanorum*, non satisfacit mihi, cum auctori verba addat, quae in nullis inveniuntur codicibus. GLAR.

ALVEOS NAVIUM INVERSOS. Haec explicat Freinsh. ad Curt. lib. VII. cap. 3. §. 9. RUPERT.

NEQUE MATERIA IN AGRIS. Lege ex libro Bongarsii: *neque materies*. Supra Catilina: *Ea materies omnium malorum fuere.* PUTSCH. — Venet. 1470. 1478. *materiam lignorum.* pessime; nam materiae appellatione ligna omnia comprehenduntur. Liv. Multam materiam *ceciderat miles.* Colum. V. 11. *inter corticem* et materiem. sic Curtius VII. 3. WASSE.

MUTANDI COPIA ERAT. Germana scriptura, quam et Turnebus lib. XVIII. cap. 7. vindicavit. Referenda enim haec ad veterem permutationis ritum, de quo ex Homero Iureconsulti nostri. Iufra: *Nam freto divisi ab Hispania mutare res inter se instituerant.* COLER. — Antea *mutuandi*. nos *mutandi* reposuimus ex Fulvii libro. sic enim locutus idem Sallustius: *Eaque mutare cum vino advectitio, et aliis talibus*. et hac ipsa pagina: *Freto divisi ab Hispania, mutare res inter se instituerant.* A. MANUT. — Scribo e Thosano et Bertiniensi: *quia neque materies in agris, neque ab Hispania emendi aut mutandi copia erat.* sed haec levia. PALM.

MARE MAGNUM ET IGNARA LINGUA. Mare magnum hic non pro Oceano, ut in illo:

Ecce maris magni claudit nos obice Pontus.

accipitur, sed pro saevo et importuoso, ut Crispus loquitur ipse: *Nam ubi* mare magnum *esse, et saevire ventis coepit.* Lucretius libro secundo Rerum Naturalium:

Suave mari magno turbantibus aequora ventis.

Virgilius Aeneid. III.

Continuo venti volvunt mare magnaque surgunt
Aequora.

Apud quem lib. I. eiusdem divini operis in quibusdam codicibus vitiose cuditur:

Et mulcere dedit fluctus, et tollere ventos.

cum omnino ex re ipsa, et doctissimo Servio, ultimam literam abiiciendo legendum sit *tollere vento*, quod mirum quam ad Sallustium facit. quod enim hic *Mare magnum et saevire ventis* vocat, ille *tollere vento* dicit. PUTSCH. — *Mare magnum*, ut in illo:

Ecce maris magni claudit nos obice pontus.

GRUTER.

HI PAULLATIM PER CONNUBIA GAETULOS SIBI MISCUERE. Manuscripta, *secum miscuere*, pro *coniunxere sibi*. additur enim huic verbo interdum illa *cum* praepositio cum suo casu. Cicero: *Cum quibus tamquam purpuram misceri oporteat.* Idem: *Parentalia cum supplicationibus misceri.* Livius dativum IX. dec. 4. *Cum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus.* Idem III. belli Punici secundi: *Quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat.* RIVIUS. — *Hi paullatim per connubia Getulis secus miscuere: et quia saepe tendentes, alia, deinde alia loca petiverant.* Nam illud *atque* a plerisque omnibus scriptis abest: in reliquis alii magnam etiam varietatem notarunt: sed in Coloniensi liquet: *per connubia Getulis se commiscuere.* bona scriptura hactenus, ut ad verum ducat. *Secus* autem, quo modo in illo Ausonii:

Iuno, Ceres, Lucina, secus muliebre, sorores.

et:

Corrupit totum qui puerile secus.

Secus, non *sexum*, tametsi id veteres Grammatici dicunt, sed seculum potius significat. Ab eadem origine est *seculum*. Ausonius utrumque a *secundo*, hoc est, *sequendo*: qua facie est, quod Lucretius *secla ferarum*, pro stirpe et generatione identidem capit. lib. IV.

Et muliebre oritur patrio de semine seclum.

et in V.

— cornicum ut secla vetusta,
Corvorumque greges.

PALM.

* GAETULOS SECUM MISCUERE. Ita etiam membranae optimae; et 82
sensus est, auctos accessione Gaetulorum. GRUTER. — Palmerius legit: *Secus miscuere*, i. e. sexum. Ego non video operae precium mutationis. Lege tamen eius rationes in Spicilegiis. COLER. — *Secum* abest Arond. Reg. agnoscit Pemb. sed ex sec. manu. *Medi cum Libyis se miscuerunt.* Isidor. IX. 2. WASSE.

SAEPE TENTANTES AGROS. Feci, *saepe tendentes*, quia *agros*, taceo a scriptis multis, etiam a cuso Argentinensi abest. Putavi ergo verum esse, *tendentes*, hoc est, alibi atque alibi tentoria (quae eadem, vel paullo minus *magalia*) figentes. A *tendendo* enim Numidarum vocabulum sua lingua factum, non a *tentando*; et in *tentendo* Mapaliorum usus. Et qui *tendere* hic locum habere posse putat, legat, si integrum est, Gellii de eo verbo disputationem, et quomodo praeterea illo Lucretius passim utatur. PALMER.

SEMET IPSI NUMIDAS. Festus: *Numidas dicimus, quos Graeci νόμαδας, sive quod id genus hominum pecoribus negotiatur, sive quod herbis ut pecora aluntur.* Magis ad mentem Sallustii Isidorus lib. X. Hesychius: *Νόμαδες βαρβάρων ἀγρίων.* Suidas: *Νομάδων ἀγρίων βαρβάρων.* Sed ita Scythas quoque appellabant, teste eodem. COLER.

QUAE MAPALIA ILLI VOCANT. Cum viderem quosdam dubitare, *Mapalia* an *Magalia* scribendum esset: non alienum visum est hic adscribere Servii verba. Is igitur sic ad illud Virgilii libr. IV. Aeneid.

Ut primum alatis tetigit Magalia plantis.

Magalia, Afrorum casas. Magalia et Mapalia idem significant. Sed

Magalia ma *producit*; *Mapalia vero corripit, ut: et raris habitata Mapalia tectis.* Festus Pompeius *Mapalia* nominat: et idem Sallustius infra cap. 46. Ald. Manut. — De quibus exquisite disserit Salmas. ad Solinum pag. 311. Rupert. — Viri docti a Servii compilatore, et glossarum auctoritate decepti, nullam fere inter *Mapalia* et *Magalia* differentiam agnoscunt, si excipias primae syllabae modulum: quin ut prorsus idem sint fecere Glossae Philoxeni, in quibus *Mappalia* geminato p scribitur, quod voci Syrorum propius accedit. Sed ut distincte loquamur, Mapalia sunt agricolarum Maurorum casae; idque vox *Palea* Syris *agricola*, unde deducitur, ostendit. At hae semper mobiles, illae vero, quae a vallo castrorum *magar*, vel *magal*, unde et Graecum *μέγαρα*, quomodo *clibanus* a *κρίβανος*, *paulum* a *παῦρον*, dicebantur *magaria* seu *magalia*, illae inquam instar villarum fixae erant, et quandoque, teste in Frag. Nostro, *Civitatibus oppidisque circumiectae.* Neque haec duo umquam temere confundunt Auctores. Glossae quidem utrumque voce *καλύβη* interpretantur, at corrigendae sunt, et pro, Magalia *καλύβια Ἀφρῶν*, Magalia et Mapalia *καλύβαι ἀφρῶν.* legendum, *m. ΚΑΛ. Ἀφ. mapalia καλύβαι ἀγρῶν.* quomodo legit Diomedes pag. 315. Praeterea *καλύβη* et *tugurium* et *tentorium* denotare videtur. Thucyd. I. 133. *σκηνασαμένου καλύβην.* certe opponitur *aedibus* II. 52. *ΟΙΚΙΩΝ γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν ΚΑΛΥΒΑΙΣ πνιγηραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιτωμένων. καλύβαι* ergo *attegiae* quaedam inconditae et subitaneae, quo vocabulo Iosephi *σκηνοποιεῖν* satis Latine vertit Rufinus. Mapalia vero semper pastorum Nomadum, ideoque mobilia, tam apud vinctae quam solutae orationis auctores. Virgil.

> *Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu*
> *Prosequar, aut raris habitata mapalia tectis?*

Quid, inquies, *tectis*? num et illa circumforanea? ita quidem; audi Silium qui versum ita aemulatus est:

> *Qualia Maurus amat dispersa mapalia pastor.*

Etiam Val. Flaccum:

> — *Coit e sparso concita mapali*
> *Agrestum manus.*

Pergit Maro:

> — — *Omnia secum*
> *Armentarius Afer agit, tectumque laremque*
> *Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.*

Et ne cum illo apud Ciceronem quaeras, quae ferramenta, qui vectes tantae molis operi sufficiant, addit, omnia minimo fieri negotio:

> *Non secus ac patriis acer Romanus in armis,*
> *Iniusto sub fasce viam cum carpit.*

Ita Afer ille *μετανάστης* sua secum portat: cum hac una differentia, quod ille humeris aut mulo Mariano, hic plaustro utatur. Ita diserte Plinius N. Hist. V. 3. Hinc Lucanus IV. 684.

> 83 * *Et solitus vacuis errare mapalibus Afer*
> *Venator.*

Livius XXXIX. 34. *familiae aliquot cum mapalibus pecoribusque suis*

(*ea pecunia illis est*) persecuti *sunt regem.* Tacitus An. IV. 25. *Numidas* positis mapalibus *consedisse.* Frontinus IV. 1. castra, *velut* mapalia, constituere *soliti.* confer Tacitum An. III. 74. Hist. IV. 51. Lucan. I. 89. Plin. Tom. I. pag. 532. Melam I. 8. Distinguit hasce casas ab oppidis, invito Crispino, Sallustius: *Ex* oppidis *et* mapalibus *praefecti regis obviam ibant.* id quod suadet Hieronymus Epist. ad Demetr. VIII. 3. *Cunctae per Aphricum Ecclesiae quondam exultavere tripudio, non solum ad urbes*, oppida viculosque, *sed ad ipsa quoque* mapalia *celebris fama penetravit.* formam et materiam eorundem alii praeoccuparunt. verum, quod nescio an observatum, quae Noster *oblonga*, Silius *longa* vocat II. 85.

> *Ipse autem, gregibus per longa mapalia lectos,*
> *Ante aciem ostentabat equos.*

Calamo aut scirpis tegi aiunt. Idem XVII. 89. Plin. XVI. 37. idque monente Lucano, *μαλ' αὐτοσχεδίως.*

> *Surgere congesto non culta mapalia culmo.*

Abusive itaque villam suam excultissimam, tuguria atque mapalia appellat Sidonius, Ep. II. 2. Verum *magalia* sunt sane agrestia aedificia, sed stativa; eoque nomine in primis veniebant ipsius Carthaginis suburbia, ut ex Plauto, Appiano, aliisque pridem observavit eruditissimus Bochartus Phaleg. I. 24. Eoque alludit poëtarum doctissimus, quod Interpretes eius fugisse adeo demiror:

> *Ut primum alatis tetigit* magalia *plantis.*

et:

> *Miratur molem Aeneas, magalia quondam.*

Neque enim alibi utitur. Apollon. Collatius pag. 376.

> — — *Omnisque timore*
> *Concutitur Iudaea novo magalia flammis*
> *Concrepitant tectisque suis uruntur agrestes.*

Idem tamen pag. 746. haud ita proprie:

> *Quod nemus ante fuit, habitata mapalia tristis*
> *Cogitur ipse manu propria consternere pastor.*

Vid. Victorem Uticensem lib. I. Haec cum ita sint, Isidorum, qui hunc Sallustii locum citans, legit *magalia*, in vitiosos codices incidisse putem, nisi ipse potius ab librariis, a Virgiliana lectione calentibus, depravatus esse videatur. MSS. enim nostri et aliorum eandem cantilenam canunt. Sed, ne illum auctorem unquam inemendatum praeteream, facit immane erratum, quod, dum ipsam hanc paginam perlustro, ferit oculos: *Arcifinius ager dictus est, qui certis linearum mensuris continetur.* Nihil pote falsius. recte ergo membranae, *non continetur*, uti ex Agrimensoribus patet. Frontinus: Ager *est* arcifinius, *qui* nulla mensura *continetur.* Quod infra dicit Hispalensis, in istiusmodi agris nihil subcisivorum intervenire, hoc vult, quod ab eo nihil palustre aut inutile rescinditur in divisura, vel saltem non tantum, quantum efficiat iugerum C. C. Wasse.

Oblonga incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt. Alio pacto distinguendum existimo, ut sit, *oblonga curvis lateri-*

bus; tecta quasi navium carinae sunt. Caeterum Cato *Mapalia rotunda veluti cohortes esse* ait. et Hieron. in prologo Amos: *agrestes quidem casae, et furnorum similes, quas Afri appellant Mapalia.* CIACCON. et URSIN. — Recte Thosanus: *incurvis lateribus tecto.* tectum enim habent mapalia lateribus incurvis. At illud alterum, si attendas, ne Latinum quidem; neque enim dicimus, *domum latere tectam,* ut *latere* a *latus* sit. PALM. — Palmerius ex libro Thosano reposuit: *Incurvis lateribus tecto.* Egregie. Vult enim Sallustius mapalia habere tectum lateribus incurvis. Isidorus lib. XIV. *Magalia aedificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt: sive rotunda in modum furnorum.* Nugatur Isidorus ex corrupto Sallustii loco, aut ipse potius corruptus. Dicuntur autem *mapalia* et *magalia.* Servius ad lib. IV. Virgil. *Ut primum alatis tetigit magalia plantis. Magalia Afrorum casas. Magalia et mapalia idem significant. Sed magalia ma producit; mapalia vero corripit.* Glossarium: *Magalia, καλύβαι.* Item: *καλύβια Ἀφρῶν, magalia.* Plautus Poenulo:

Altera quinquennis, altera quadrimula,
Cum nutrice una periere a magalibus.

ubi tamen in vetustissimis Camerarii libris, quorum beneficio multa Plauti loca sanavimus, alibi scriptum exstat: *Cum nutrice una periere a magaribus.* Et *magaria* debuisse dicere Virgilium scribit Servius. Lectio optima, et quam sero tandem respexit salus. Convinco ex Isidoro: *Magalia dicta, quasi magaria, quia magar Punici novam villam dicunt.* Porro illud verissimum est, mapalia non tecta fuisse lateribus, sed latera incurva habuisse. Unde enim Mauris istis Eremiticis lateres? Plausum sane meruit Palmerii acumen, cui applaudo et acclamo lubens illo Lucani versu:

Surgere congesto non culta mapalia culmo.

Denique magalia ista Maurorum Iuvenalis etiam *Attegias* vocat lib. V. Sat. 14. *Dirue Maurorum Attegias.* De qua voce memini me legisse in Politiani Miscellaneis. COLER. — Distinguendum omnino: *incurvis lateribus, tecta quasi navium carinae sunt.* Praeit Severus Sulpitius Dialogo primo de Virtutibus Monachorum Orientalium: *Parvum tugurium inter arenas conspicio, cuius tectum, sicut* Sallustius ait, *quasi carina navis erat.* quem locum debeo Gothofredo Iungermanno, ob multas animi dotes animo meo charissimo. PUTSCH. — Ita distinguit Marckii γ. et λ. L. 3. *curvis.* WASSE.

MEDIS AUTEM ET ARMENIIS ACCESSERE LIBYES. Ita vulgata habet lectio; atqui, ut Persae advenae accessere Gaetulis, ita Medi ac Armenii externi Libybus accessere; non Libyes Medis ac Armeniis. quare magis placet vetusta lectio, quae ita habebat: *Medi ac Armenii accessere*
84 *Libybus.* * quod quidam temere mutarunt, horrentes dativum *Libybus,* rarius apud Latinos auditum, quamquam tales aliquando invenimus. Quidam codices etiam habebant *Libyas,* accusativum Graecum, hoc sensu: *Medi ac Armenii accessere Libyas,* praepositione ad verbum lata. quam lectionem ego neutiquam reiicio, et eam secutus est Badius. Porro quae proxime sequuntur verba: *Nam hi propius mare Africum agitabant.*

Gaetuli sub sole magis haud procul ab ardoribus. in parenthesi legit Soldus, recte. Et illud *hi,* ante *propius, Libyas* refert, qui Gaetulis conferuntur; at illud alterum *hique,* quod post parenthesin ponitur, refert *Medos atque Armenios:* quod Badius, qui post Soldum scripsit, non advertit. Quamquam illud lector fortassis magis miretur; cum *Persarum* nomen in *Numidarum, Medorum* in *Maurorum* commutatum fuerit, in quid *Armeniorum* sit mutatum nomen. Sed credendum est, vel abiecta prima syllaba, cum *Medis* in *Mauros* concessisse *Armenios;* aut non admodum certam hanc, quod et auctor asserit, esse historiam. Varia huiusmodi nostri etiamnum aetate in gentium nominibus invenimus, ut id nullo pacto mirum videri queat. GLAREANUS. — Meus liber, *Medi autem et Armenii arcessere Libyes.* ut supra, *hi paulatim per connubia Gaetulos secum miscuere.* Ergo ut Persae Gaetulos, sic Medi et Armenii Libyes arcessere. CIACC. et URSIN. — Et sic Reg. L. 2. 3. Arond. B. Pub. et Venetae, Ball. Bodl. Pemb. at ex 2. manu; caeteri vulgatam lectionem retinent. WASSE. — Ita quidem concepit Naz. et aliquot alii. Sed interim et primitus impressi et Com. nostri, *Medi autem et Armenii accessere Libyes.* GRUTER.

FRETU DIVISI. Antea, *freto.* Martin. *fretu.* proba lectio, sed aliter Codd. universi. Plinius lib. VI. dubii sermonis, Porcium Licinium ita locutum infit, citante Charisio pag. 103. Cicer. apud eundem: A Gaditano fretu. Augustus ad Antonium: Fretu *cessi.* ibid. confer Priscianum lib. VI. pag. 115. Arnob. 1. Ennius: *Crassa pulvis oritur,* omnem *pervolat coeli* fretum. plura adducit Nonius in voce ex Naevio, Lucillio, Varrone. sed et Lucret. VI. 363.

Nam fretus *ipse anni permiscet frigus et aestum.*

et:

Angustoque fretu *rapidum mare dividit undas*
Italiae terrarum oras a finibus eius.

Cic. Verrin. V. et I. *Ut ille in dolore cruciatuque moriens perangusto* fretu *divisa servitutis ac libertatis iura cognosceret.* Gell. XIII. Sic Noster in Fragmentis: *vadus,* pro *vadum, sublimus, crocum, forum.* et in Catilin. *sparos* et similia. proinde cum *fretu* a librariis esse non possit, cumque ad normam Sallustianam optime quadret, in textum recipio. Eadem forma *sonu,* apud Ammianum XX. 9. *Exclamabatur undique vocum terribilium* sonu. et alibi. WASSE.

MAUROS PRO MEDIS. Sumsit Isidorus a Sallustio. Quidam Mauros dictos volunt a colore. Graeci enim obscurum sive nigrum *μαυρὸν* dicunt. Hinc ubi apud Plautum legitur: *Tota merulea est.* lubens correxerim *tota morula est,* ex lib. vet. *Morula* et *Maurula* idem. COLER.

NUMIDIAE NOMINE. Credo hominibus fide dignis, affirmantibus in antiquo libro *Nomo* esse, *non nomine,* quod rectius videtur. ALD. MANUT.

NUMIDIAE NOMINE. Alii *Numidiae nomo,* delendum *nomine.* notarat quidam *Numidae* a *Nomo* deductum. CIACCONIUS. — Alii Codd. *nemo* pro *nomo.* URSIN.

Nomo - Numidae propter. Sic pene MSS. in quibus scilicet, *nomine Numidiae.* olim cusi, *Numidae nomine*, longius a vero. Grut. — Libri A. Popmae, *nomine.* MSS. Grut. fere *nomine Numidae.* olim cusi, *Numidae nomine.* B. Pub. *nomine Numidiae*, sic etiam γ. λ. Pemb. Reg. vero *nomine Numidae*, uti et Ball. Venet. Mart. etiam Bodl. linea per vocem *nomine* ducta. Nos Gruterum et Carrionem inviti sequimur. Martianus pag. 216. *Numidia nomine celebrata Numidae; Nomades dicti.*
85 sic scripti codices. Salmasius tamen ad Solinum * pag. 309. legit. *N. Masinissae nomine celebrata:* quomodo fere Plinius N. Hist. V. 3. quem exscripsit Capella. forte *Nomo - Numidae* ad distinctionem; sunt enim Nomades Indiae, Parthi Nomades, Nomades Arabiae seu Scenitae. Et Nomades Aethiopes. Infra: *Mauros pro Medis.* Vir adprime doctus Ioannes Clericus, dictos autumat ἀπὸ τοῦ *mer*, quod *mutare* et *transire* significat. Ipsum hac de re adeas Libris Commentariis ad Genesin cap. X. pag. 77. et Cl. Harduinum ad Plin. V. 3. Wasse.

Proxime Carthaginem Numidia adpellatur. Fronto in *Proxima* sic: *Proxima Carthaginem Numidia appellatur.* A. Manut.

Magis hi ad. Puto legendum esse aut *magis quam hi:* aut *magis his:* priorem lectionem habet Soldus. Sed iudicet Lector. Glar. — Numidae, inquit, qui domo digressi proxime Carthaginem consedere, maiorem belli gloriam adepti sunt, quoniam facilius Libyas proximos, qui minus bellicosi erant, superaverunt. Numidae vero, qui interiorem Africam habitabant, minorem sibi gloriam addidere: quippe quibus res erat cum Gaetulis, qui non ita facile subigi poterant. In uno tamen ex nostris exemplaribus legitur: *Magis quam hi, qui ad mare nostrum processerant;* quam lectionem sequuntur nonnulli, et ita interpretantur: Medi et Armenii, qui sibi Libyes adiunxerunt, minorem belli gloriam adepti sunt, quam Numidae, qui se Gaetulis per connubia miscuere: quoniam Libyes minus bellicosi erant, quam Gaetuli; sed (ut opinor) Sallustius de utrisque Numidis, non de Mauris loquitur; quare priorem lectionem magis probo. adiuvant etiam interpretationem nostram sequentia verba: *Denique Africae partem, quae est ad mare nostrum, non quae ad meridiem vergit.* Pro *denique* L. 2. Ball. Marckii γ. *deinde.* Pro *magis hi* aliud quid fuit primitus in Marckii λ. *hique* Pemb. Wasse.

Pars inferior pleraque a Numidis possessa est. Illud *inferior* Soldus exponit de parte, quae magis in plagam australem descendens, meridiem respicit. Ego vero puto referendum esse ad cursum fluminum Africae, quae fere a meridio in Septentrionem currunt, ut Bragada, Ampsaga, Mulucha, et reliqua. Quamquam potest et inferior intelligi, quae ad occasum est, ut Caesariensem quoque Mauritaniam complectatur. Nam eo Syphacis regio pertinebat, quam Masinissa a Romanis postea habuit: et ipse Sallustius paulo post dicturus est: *Et Numidae usque ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant.* Mala autem, flumen prope Mulucham, apud Ptolemaeum duas separat Mauritanias. Sane quanquam Sallustius praetor in Africa fuerit, multa tamen negligenter de ea scripsisse videtur, quae ad loca attinent: quod in posterioribus ostendemus. ipsumque et de Livio in Annotationibus nostris, maxime in 3. Decad.

non semel conquesti sumus. Glarean. — B. Pub. *Africae pars Libyae inferior.* sed voci *Libyae* subiecta virgula, caeteri a vulgatis stant. De hac Africae parte ita Interpres ad oram codicis Regii: Inferior pars *Africae est a Numidia usque ad Carthaginem.* Auctori Declam. in Sallustium, *interioris Africae* nomine venit ipsa Numidia, de qua hoc loco Noster. Ast ibi omnino legendum *inferior.* illa enim cuiusque regionis pars quae ad mare vergit et per quam flumina decurrunt, apud Historicos ita audit. Inde apud Herodotum II. 4. *Πλὴν τοῦ Θηβαϊκοῦ πᾶσαν Αἴγυπτον εἶναι ἕλος καὶ αὐτῆς εἶναι οὐδὲν ὑπερέχον τῶν νῦν ἔνερθε λίμνης τῆς Μύριος ἐόντων.* Ibi docet omnem oram maritimam, infra stagnum Myrios, ex Nili aggestionibus ortum habuisse. Apud Sozomen. II. 23. Delta et loca quae mari adiacent, opponuntur Thebaidi, tamquam superiori. Hunc tractum Ptolemaeus vocat τὴν κάτω χώραν. Heptanomis vel proprie Thebais semper Geographis *Aegyptus superior.* Idem de Germania et Armenia Geographi. Interior * autem Africa ea est, quae a 86
Cyrenaica regione ad usque Garamantas extenditur, ut patet ex Theophrasto Hist. IV. 4. Plin. XIII. 19. Martian. pag. 217. Aethico pag. 63. et Nostro cap. XXII. Seneca N. Quaest. III. 6. etiam Dione pag. 63. Wasse.

Gentem nomenque. Sic Codices; quibus adstipulatur Hegesippus II. 9. *Ubi est stolus navium vestrarum, qui obsideat freta, percurrat maria Romanorum?* In ipsorum enim nomen elementa etiam transierunt, in *quos etiam transivit orbis terrarum, qui Romano imperio clauditur et definitur: denique a plerisque Orbis Romanus appellatur.* Non enim audio Codicem B. Pub. Cantab. pro voce *nomen, potestatem* reponentem. Idem I. 15. de iisdem: *non lacessendos, quorum in nomen ac potestatem totus prope Orbis terrarum concesserat.* Claudianus de B. Get. 333.

> *Primo fonte breves, alto mox gurgite regnant,*
> Et fluvios cogunt *unda coëunte minores,*
> In nomen transire suum.

quod Ausonio, in Mosella, *consumere nomen.* Wasse.

CAP. XXII.

Alii multitudinis domi minuendae gratia. Crebras in veteri historia migrationes, ob abundantem multitudinem susceptas, frequenter legimus, quae iam aliquot saeculis inauditae fuerunt. An de Senio mundi quicquam hic suspicabimur? Sane audimus non raro, coelum descendisse, et ad terram nunc inclinare propius vetustate. Elementa affici et affligi varie, loca esse arida et effoeta nunc, quae olim fuerint foecunda. Olim felices proventibus terras, nunc sterilibus informes esse arenis. Hodie Eclipses et frequentiores, et horridiores conspici. Novos vigere morbos, veteribus ignotos. Plantas et medicamenta degenerare, viribusque aut nullis, aut exiguis pollere. Ipsos denique homines, cum primis et antiquis illis, nec vivacitate, nec sanitate, nec quantitate, nec formositate, convenire. Ne sine teste agam, habeto vobis S. Cyprianum ad Demetrianum, cuius locum citat Cornelius a Lapide Comm. in Apoca-

lypsin cap. 20. vs. 5. *Scire debes senuisse iam mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore et robore eo valere, quo antea praevalebat. Hoc mundus ipse iam loquitur, et occasum sui, rerum labentium probatione testatur: non hieme nutriendis seminibus tanta imbrium copia; non frugibus aestate torrendis, solita flagrantia est; nec sic verna de temperie sua laeta sunt; nec adeo arboreis foetibus autumna foecunda sunt. Minus de effossis et fatigatis montibus, eruuntur marmorum crustae, minus argenti et auri opes suggerunt, exhausta iam metalla. Deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitiis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Minuatur necesse est, quicquid fine iam proximo, in occidua, et extrema devergit.* Et mox: *Haec sententia mundo data est; haec DEI lex est, ut omnia orta occidant, et aucta senescant; et infirmentur fortia, et magna minuantur, et cum infirmata et diminuta fuerint, finiantur. Cum olim ultra 800 et 900 annos vita hominum longaeva procederet, vix nunc potest ad centenarium numerum pervenire. Canos videmus in pueris, capilli deficiunt antequam crescant, nec aetas in senectute desinit, sed incipit a senectute. Sic in ortu adhuc suo ad finem nativitas properat, sic quodcunque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat; ut nemo mirari debeat, singula in mundo coepisse deficere, quando totus ipse iam mundus in defectione sit, et in fine.* Ita et Casaub. ad Strab. pag. 38. Terram et coelum indies mutari statuit. Ceterum quum istae cogitationes eo evadant, ut tandem non miraculosus, sed naturalis mundi interitus statuendus sit; imo quum alia nos doceat Historia; operam et Cyprianus, et alii, lusisse mihi videntur. Sane Coelum descendisse, figmentum iamdudum a Naturae scrutatoribus explosum est. Vide Scalig. Exerc. XCIX. sect. 2. Elementorum vires si trahis in dubium, ignem accede, et experieris. Arida et effoeta esse loca concedo, et exemplum luculentum habemus in Hispania, cuius quanta olim fuerit fertilitas, vel aurei et argentei numi apud Goltzium, in tomo sing. de Caesare Augu-
87 sto, * testantur, quibus ab adversa parte Imago Caesaris Augusti, adscripto eodem nomine, ab altera simulacrum Hispaniae, frumenti spicas, qui fertilitatis typus est, dextra tenens. Hodie incultissima et sterilissima est, desertis, quae Sierras vocant, plenissima; adeo ut ad illam hominum infrequentiam (nam et in hoc degeneravit, et quae olim populosa, nunc populo rarissima est) alendam haud sufficiat; ac proinde Germaniam atque Galliam nutrices habeat. Quid vero? sunt et hodie foecunda, quae olim arida fuerunt: e. g. Germaniam nostram tristem cultu aspectuque, frugiferarum arborum impatientem, dixit Tacitus, qui si revivisceret, et tot florentissimas provincias, tot agros omnium frugum fertilissimos, tot fodinas auri, argenti, plumbi, ferri, et omnium metallorum ditissimas, adspiceret, nullus dubito, quin eum rei novitas attonitum redditura sit. Eiusdem valoris sunt et caetera. Eclipses enim hodie horridiores et frequentiores esse, monstrum in Mathesi est. Plantis vires adimunt; sed Medicus peritus, perite, et ex arte agens, vana hac non opus habet querela. Hominum recentiorum mores num deteriores sint vetustioribus, deduxi supra ad Catilinarii cap. 2. §. 1. Unicum super-

est ut dicam, de migrationibus, et hominum antiquitus multitudine. Tractum Septentrionalem tali multitudine quondam exundasse, praeter alios testatur Iornandes, de Rebus Gothorum, ubi *Scandiam* sive *Scandinaviam* peninsulam, *officinam gentium*, ac veluti *vaginam nationum*, ea de causa venuste sciteque appellat. Hodie fons ille gentium aret, tantumque a mittendis coloniis absunt, ut, cum bella ingruerint, externo milite uti consuescant. De Italiae robore, cui hodiernum nullo modo comparandum est, diximus ad Flori lib. II. cap. 1. §. 2. De Boiis suis antiquis, cum Romanis in Italia belligerantibus, miratur Brunnerus, quomodo toties victis irae, animi, milites suffecerint, quos vel inter victorias, inquit, quae et ipsa sanguine emi volunt, carptim atterendos exhauriendosque fuisse, rem a nostris temporibus aestimanti, videbitur; quod mihi hodie regnum dabis, ex quo militum educere tantum liceat, quantum ex una, non magna Italiae regione, Boii Romanae potentiae opposuere? mortuorum examina, inter annuas fere strages, congessimus, ut credi fas esset, defecisse non tantum, qui caesos vindicare, sed etiam qui lugere possent. Et ut ex Europa in Asiam navigem, memorabile est, quod scribit Diodor. Sicul. lib. II. cap. 5. ubi de expeditione Nini, adversus Bactrianos, *Coacto undique exercitu*, inquit, *recensita decies septies centena peditum, et ducenta ac decem equitum, decemque curruum falcatorum millia: cum paullo minus sexcentis Ctesias in historiis tradit. Incredibilis sane his, qui dehinc audiunt, copiarum numerus; sed nequaquam impossibilis videtur illis, qui magnitudinem Asiae nationumque in ea multitudinem considerant. Si quis enim commissa Darii in Scythas cum octingentis millibus expeditione et Xerxis transitu in Graeciam cum innumerabili hominum turba, res heri (ut aiunt) et nudius tertius in Europa gestas intueatur, facilius iam dictis fidem adhibebit. In Sicilia equidem Dionysius ex una Syracusiorum urbe 120000 peditum et 12000 equitum ad bellum armavit, navesque longas 400 (quarum nonnullae triremes erant et quinqueremes) ex uno portu eduxit. Et Romani, paulo ante Annibalis tempora, civium, sociorumque bello idoneorum, censu in Italia habito, ad decies centena millia descripserunt, tametsi Italia tota ne cum una quidem Asiae natione numero hominum comparanda sit. Haec in eos nobis dicta sunto, qui ex praesente urbium solitudine priscam gentium copiam expendunt.* Hucusque Diodorus. Ceterum nec haec, nec alia plura, Mundi senium nobis ostendunt, quum emendari queat, quicquid hac in parte a nobis peccatum est. Redeat ad aratrum Hispania, neque in exteris solatium omne ponat, de proventu virorum bene sperare iubebimus. Vide not. ad Iustini lib. XLIV. cap. 1. §. 3. De Septentrione, sive Scandinavia, non a vero abhorret eorum opinio, qui existimant, hodie incolas illos, insano comessandi bibendique vitio, obruisse genitalem vim, ne habitatores, nisi suis regionibus, sufficere possint. Illic enim nostrates biberios perpotandi studio superari perhibent. Alii sequantur castigatos priorum mores, quibus sera coniugia erant, eoque inexhausta pubertas; neque virgines festinentur, ut eadem utrique coniugum iuventa et similis proceritas sit, fortesque fortibus gignantur. Summa educationis severitas deliciarum non modo nulla captatio, sed sincerissimum odium, integritas

naturae, et vigor nulla mollitie corruptus, in artus ingentes valida corpora provehunt. Quid? quod infinita millia monastico iugo obnoxia, sacerdotiique vinculis superstitiose constricta, non exiguo civium numero provincias spoliant? Venit hic in mentem cavillum vicarium, duorum potentissimorum Principum. Ferunt Franciscum I. Gallum, Carolo V. interminatum aliquando, *ne se irritaret: se enim vel scholaribus suis Parisinis, quorum 40000 tunc numerabantur, omni eum Europa pulsurum;* huic Carolus, qui Francisco animi magnitudine nihil concedebat, responderi iussit, *Veniret cum suis scholaribus, se ex singulis coenobiis suis, unum solum otiosum monachum lecturum, eumque exercitum contracturum, qui scholaribus illis, et numero et viribus responderet.* Denique et hoc attendendum est: quamvis modo nominatae regiones infrequentiores hodie
88 sint, quam olim, eas tamen * toti mundo praeiudicare non posse. Fuit nuper admodum ea alibi foecunditas, quae antiquae palmam ambiguam facere poterat; dum quadraginta quinque annis, et quod paulum excedit, variis et portentosis carnificinis, plusquam ducenties centena millia Indorum sustulerunt Hispani. Etiam Germaniam nostram, ante hoc civile bellum, circiter 20 hominum millionibus inhabitatam fuisse, iam alibi docuimus. RUPERT.

PARS IMPERII CUPIDINE SOLLICITATA PLEBE. Priora illa ita Bertiniensis et scriptus Modii: *pars imperii cupidine s. p. alii rerum novarum avidi.* Et non hanc tantum varietatem alii notarunt, sed, nisi valde animi fallor, verum est: *pars imperii cupidine sollicitata; plebe novarum rerum avidis.* Primum membrum ad optimates; quod sequitur ad reges aut regni avidos; postremum ad ipsam multitudinem refertur. Fuisse enim, qui sollicitarentur spe regni; hos plebem sequutos esse, avidos rerum novarum. In sequentibus verbis Glareanus scribit vetustos quosdam codices referre: *eaque brevi multum auctae.* quid eo faciat, non habet. Vera autem ea lectio est; et *ea* adverbium, opinor, respicit illa: in ora maritima condidere. quod enim maritimae essent civitates, ea brevi immensum auxerunt. PALMER. — Dictiones *plebe, et,* otiosa puto. ait enim partem Phoenicum imperii cupidine solicitatam, alios novarum rerum avidos. CIACC. — Ciacconius dictiones *sollicitata* et *plebe* otiosas et nihili putat. Sed Palmerius retinet et sic distinguit: *Pars imperii cupidine sollicitata; plebe novarum rerum avidis.* ut primum membrum ad optimates: quod sequitur ad reges aut regni avidos; postremum ad ipsam multitudinem referatur. COLER. — In scripto sic legitur: *pars imperii cupidine solicitata, et alii novarum rerum avidi.* Quid si, *solicita, et alii* etc.? PUTSCH. — Haec lectio visa mihi potior, utpote quam tuerentur et Naz. et Comm. caeteri enim non eiusdem senectae, *et alii novarum rerum avidi,* quomodo item editio prima. sunt quoque Chirographi quibus eadem scriptura, sed destituuntur copula *et.* quod primum posui hanc habet sententiam, Phoenicum quosdam duabus de caussis exisse terris suis atque eduxisse una secum non modo suam plebem, sed et multos vicinorum novarum rerum avidos. GRUTER.

ET ALII NOVARUM RERUM AVIDI. Manuscripta quaedam, *et aliis novarum rerum avidis,* quomodo et Badianum; ut sint duo ablativi absolute positi. Beroaldinum *cupidis* habet pro *avidis.* verum id ex glossa, ni fallor, irrepsit. RIVIUS.

HADRUMETUM. Ita et Naz. nisi quod in eo *Hadru-metum.* eadem ad spiratio durat quoque in Pall. reliquis: abest tamen Comm. meo. GRUTER. — Ita etiam Marckiani, sed P. B. Pub. *Hadrumentum.* uti apud Melam Vossii. Nummi et lapides saepius *Hadrumentum.* WASSE.

HAEQUE BREVI MULTUM AUCTAE. Manuscriptum, *eaeque brevi* etc. RIVIUS.

ORIGINIBUS. Ita dictae nationes a quibus profecti sunt urbium conditores et duces coloniarum instituendarum. Liv. XXVI. *Albam unde oriundi erant, a fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum exstaret.* et XXXVIII. *Iliensibus Rhoeteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria.* Tertullian. de Anima: *Nam et origines nunc in suis sedibus permanent, et alibi amplius gentilitatem feneraverunt.* Ulpianus de Officio Procos. Dig. XLVIII. Tit. XXII. L. 7. §. 12. *Per contrarium autem is, qui* originis provinciae *praeest, non est nactus ius interdicendi ea provincia, quam incolit is qui relegatur.* Cod. X. Tit. XXXVIII. de Municipibus: *Filios apud* originem patris, *non in materna civitate, etsi ibi nati sint, ad munera posse compelli, explorati iuris est.* Iustinus XIII. 2. *auctores quoque suos* Lucanos *bello vicerant* etc. *tanta feritas animorum erat, ut nec* origini suae *parcerent.* eo sensu *Aborigines* apud Tertullianum et Plinium IV. 23. Carthaginis situm et formam petas ab Appiano pag. 95. Polybio 103. Adone Viennensi pag. 343. qui Orosium fere exscripsit, eique medicinam praebet. sic enim ille IV. 23. *viginti millia passuum muro amplexa.* in Marcodurano et vetustis MSS. *viginti duo,* et sic Ado et Codex Ioannensis quem ipsi olim cum Edd. contulimus, propius veritatem. Epit. Liv. lib. LI. *Carthago in circuitu* viginti *tria millia passus patens.* confer Strabonem lib. XVII. pag. 832. et * Dio- 89
dor. Eclog. II. pag. 889. pro *Origine* Graeci *μητρόπολιν* dicunt. Thucyd. I. §. 24. de Epidamno: *Ταύτην ἀπῴκισαν μὲν Κερκυραῖοι, οἰκιστὴς δὲ ἐγένετο Φάλιος Ἐρατοκλείδου Κορίνθιος γένος, κατὰ δὴ τὸν παλαιὸν νόμον ἐκ τῆς ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ κατακληθείς.* ibi Schol. *ὁ παλαιὸς νόμος οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους ἐκάλει, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ, τουτέστι τῆς πατρίδος.* quo sensu et *μήτηρ* apud Plutarch. Sympos. VIII. Themistius Orat. III. pag. 54. ed. Petavian. *Ἐπέδειξεν ἂν τῶν βοτρύων ὑπερφυὲς τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος, καὶ ἀνήγαγεν εἰς τὰς ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ, ὥσπερ οἱ γενεαλόγοι, τῶν σταφύλων εἰς τὰς ἀποικίας.* Sophocles de Athenis, Oedip. Colon. 739. *Ἄλλον δ᾽ αἶνον ἔχω· Μητροπόλει τᾷδε κράτιστον* etc. Et quae Romanis *Metropoles,* eae Graecis *Πρῶται.* adeas immensum Spanhem. de Numism. confer item Herodotum VII. 51. WASSE.

NAM DE CARTHAGINE SILERE MELIUS. Apuleius in Cosmographia, de Rectore: *quippe omnium non, ut ait ille, silere melius est, sed vel parum dicere.* CIACC. et URSIN. — Ita Apuleius in Cosmog. Servius Danielis, Petrarcha Ep. II. 13. Vincentius Bellovacensis et Codices; at Quintilianus Inst. II. 13. *tacere satius.* Servius autem Lucii, *quam*

pauca. L. Aretinus in Orat. Fun. pag. 230. *de m. imperii* tacere *omnino* satius est, *quam* pauca *dixisse.* Petrarch. Ep. IV. 8. *tacere melius esse quam pauca dixisse.* Sidonius Apollinaris I. 1. *Nam de M. Tullio silere in stylo epistolari* melius puto. quae secus accipit Petrarcha in Praef. ad Epist. Noster ab editis stat Iug. LXXXIV. melius *esse ratus*, *ex commodo pugnam facere.* et LXXXVII. at XLVI. *sed bono vinci* satius *est quam malo more iniuriam* vincere. LXXII. Iugurth. *postquam sese* parum *expurgat.* LXXXII. parum *cognovi.* et LXXXIX. parum *id facio.* Simile illud apud Hebraeos Psalm. LXV. 2. *Lecha dumi iah tehillah Elohim betzion.* Versio Anglicana vetus admodum frigide, ut alias: *Thou, o God, art praised in Sion.* altera veritati propior: *Praise waiteth for thee.* Apollinarius: *Σοὶ μάκαρ ἐν Σιῶνι μεταπρέπει ἄσπετος ὕμνος.* Buchananus: Te manent laudes Deus in Sione. imo, *tibi silet laus;* infra maiestatem tuam cadit; ideoque silere de nomine tuo satius est, quam pauca dicere. Rationem reddit Aristides Orat. in Romam: *Τὴν δὲ πόλιν ᾄδουσι μὲν πάντες, καὶ ᾄσονται· τοσούτῳ δὲ ἐλάττω ποιοῦσιν ἢ σιωπῶντες, ὅσῳ παρὰ μὲν τὴν σιωπὴν οὔτε μείζονα οὔτ᾽ ἐλάττονά ἐστι ποιῆσαι τῆς οὔσης· ἀλλ᾽ ἀκέραιος τῇ γνώσει μένει. οἱ δὲ λόγοι τοὐναντίον ἢ βούλονται ποιοῦσιν· ἐπαινοῦντες γὰρ, οὐ δεικνύουσιν ἀκριβῶς ὃ θαυμάζουσιν.* Hnc etiam spectat Augustinus lib. de Doctrina Christ. I. 6. *Quae pugna verborum,* silentio *cavenda potius quam* voce pacanda est. Wasse.

Igitur ad Catabathmon. Hunc locum mendosum esse ea, quae supra posui, satis ostendunt: nam ab Aegypto pergentibus post Catabathmon prima Cyrene est: legendum ergo haud dubie: *Igitur a Catabathmo. Secundo autem mari.* Ciacc. et Ursin. — Ciacconius frustra est. putat enim locum esse mendosum et emendat: *Igitur a catabathmo.* Liber MS. Conradi Rittershusii IC. amici mei, cuins ope aliquam multa loca correxi, habet: *Igitur ad catabathmon revertar.* Unde quamvis hebeti ingenio coniiciat legendum sic esse: *Igitur ad Catabathmon. qui locus Aegyptum* etc. Coler.

Secundo mari. L. 3. *a Catabathmo.* Marckii λ. et B. Publ. *a Catabathmon.* Caeteri ut in textu. Tabula Peutingeriana has aras collocat fere ad Syrtin minorem, contra plerosque Geographos. Quae positio si vera est, recte habet Noster. qui ideo reprehenditur, non, ut vult Crispinus, quia Philenorum aras post duas Syrtes posuerit, sed quia post Leptim adnumeraverit; eius sententia haec est: *postea Syrtes, interque eas, primo Leptis magna, secundo arae Philenorum.* Eodem pacto locutus Pomponius I. 8. *inde ad Catabathmon Cyrenaica provincia est.* Palmerius reponit *mare*, et *secundo* pro *secundum* accipit: ego nihil muto. Nam et Orosius I. 2. *Haec incipit a civitate Paraetonio et montibus Catabathmon: inde* secundo mari *usque ad aras Philenorum extenditur.* alii habent, *secundum mare.* sed membranae C. C. C. illud alterum rectius exhibent, quemadmodum et Aethicus, qui locum transcripsit. Ipse Orosius iterum VI. 21. *qua extentum Pyrenaei iugum haud procul* secundo Oceano, *sub septentrione deducitur.* quae est constans lectio tam aliorum Codicum quam Ioannensis et C. C. C. Si ergo colligi possit, quid sit apud eum *secundo Oceano*, saltem inde constabit, quo sensu Sallustium ceperit.

At patet, Orosium loqui * de Oceano Cantabrico, secundum quem harum 90
gentium sedes erat: ab Artabro nimirum promontorio adusque Pyrenaeos. quam sententiam his verbis complexus est Florus, quem in hoc capite sequitur: *Pacata fere omnis Hispania, nisi quam Pyrenaei desinentis scopulis inhaerentem citerior alluebat Oceanus.* unde palam est, *secundo Oceano* apud Orosium idem valere ac, *secundum Oceanum.* caeterum pro *Turgonios* et *Aurigonas* apud Florum, habet Orosius *Turmodigos* et *Autrigonas:* posterius recte, prius extat apud Plin. Nat. Hist. III. 3. Cl. Harduinus contra libros reponit, Murbogi, dicitque alias non legi. Lectionem Orosianam firmat Caesar VII. 58. B. G. *Refecto ponte quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit et* secundo flumine *ad Lutetiam iter facere coepit.* hoc est, *per ripam, iuxta fluminis decursum.* et Codex Norvicensis ex glossa *secundum flumen.* *κατὰ τὸν ποταμὸν* vertit Metaphrastes. et cap. 60. *adverso flumine* usus est auctor, cum motum contrarium exprimeret. Eandem rem ita effert Liv. *Dum lux viam ostenderet*, ripa fluminis *signa ferri iubet.* Melae placuit *secundum* II. 1. secundum *Boristhenida et Olbiam egreditur.* Sallustianam formam servat Apuleius Flor. circa finem: *Enimvero fanum Iunonis antiquitus famigeratum; id fanum* secundo littore, *si recte recordor, viam viginti haud amplius stadia oppido abest.* male Colvius, *secundum littora.* Min. Felix pag. 11. immutatis verbis: *Itaque cum diluculo ad mare* inambulando littore *pergeremus.* Nigidius apud Agellium: *Etesiae et Austri anniversarii* secundo sole *flant.* hoc est, *iuxta solis cursum.* de qua re adeantur Salmasius et Rutgersius. Liv. XXVII. 24. Secundis collibus *via nuda ac facili decurrentes.* De voce *secundo* vide Charisium pag. 195. Priscianum. L. 29. D. de Acquirend. Rerum Domin. et L. 30. §. 1. Noster 56. advorso colle *evadunt.* potes etiam retinere *mare* pro *mari.* Ovid. Trist. V. 2.

Exiguum pleno de mare *demat aquae.*

sic Varro Atacin. Plautus aliique. Wasse.

Secundo mari prima Cyrene est, colonia Theraeon. Hic vero Commentatores nostri egregie coecutiunt. *Colonia, There,* inquit Soldus, *nomina civitatum sunt.* Badius vero, *Cyrene, Colonia, Thereon urbes,* inquit, *illae sic dictae.* Haud dubie Badius iuvenis scripsit. Nam dum ego illum novi, alius erat. Soldum non novi, qui meam praecessit aetatem. Herodotus libro quarto ostendit *Cyrenen* Coloniam esse. *Theraeon*, id est, populi Therae insulae. *Theraeon* vero genitivus Graecus, ut paulo post *Philaenon*, poterat alienus videri ab historico Latino, qui Theraeorum et Philaenorum magis amaret. ceterum *ae* diphthongo penultima scribenda, ut ut alia ceciderint. Glarean. — Sic omnes libri, et imitatur Orosius: *Inde secundo mari usque ad aras Philaenorum extenditur.* sed plane durum non est dicere, Orosium errasse, et scripsisse Sallustium: *secundo mare prima Cyrene est. secundo mare*, id est, *secundum mare.* sic enim scribebant; nos *secundum* tantum dicimus. *secunda* et *secundo* pro *secundum*, antiqua fuisse vel unus Varro satis dederit (et accedant, tanquam supernumerarii testes, fragmenta veterum Poëtarum apud Marcellum) de Re Rustica lib. secundo: *Innutricatu, quam*

porculationem appellabant, binis mensibus porcos sinunt cum matribus, secundo ea, cum iam pasci possunt, secernunt. Secundum mare Cicero ad Atticum: *Quae iter secundum mare faciunt.* Pompeius Magnus ad Domitium: *Literas abs te M. Calenius ad me attulit a. d.* XIV. *Calend. Martii, in quibus literis scribis tibi in animo esse observare Caesarem, et, si secundum mare ad me ire coepisset, confestim in Samnium ad me venturum.* Neque autem quia Plinius scribit in prooem. lib. III. et cap. 1. et 5. per Gaditanum fretum irrumpentem Oceanum in maria diffundi, contra quam de Aegaeo et Tyrrheno Aristoteles affirmat lib. II. Meteor. (fuisse enim etiam qui aliter existimarent idem Plinius ait lib. IV. cap. 13.) ob id *secundum mare* volo, non *secundo mari:* neque enim haec spectarunt historici: magis, quia ita Cato loquitur, cuius fragmentum est apud Lactantium Firmianum. PALM.

DEINDE ARAE PHILENON. *Deinde*, inquit: quasi post Syrteis ac Leptim occasum versus sint Philaenorum arae: quod nullo pacto verum est. Ipse sane ab ortu incipit, ac post Catabathmon occasum versus Cy-
91 renen nominat. deinde Syrtim * magnam, ad cuius intimum sinum, si Ptolemaeo credimus, Philaenorum sunt arae, non post duas Syrteis ac Leptim. Ceterum cum ait: *Cetera loca usque ad Mauritaniam Numidae tenent.* vides Tingitanam solam Sallustio Mauritaniam dictam, Caesariensem vero sub Iugurtha fuisse, Syphacis quondam regnum: quippe *Mulucham* flumen eius facit fineis, quem Straboni ac Ptolemaeo *Molochath* dictum existimo. Addit Strabo, Molochath Mauritaniae ac Massaesylorum fuisse terminum, cum Ptolemaeus *Malua* collocet terminum, aliquanto magis ad orientem quam Molochath. Porro cum ait: *Super Numidiam Getulos accepimus.* ad fluminum lapsum retulit, et montana illa quae Africae secundum Cancri Tropicum imminent. Quare non bene Soldus exponit, *supra, id est, ultra.* Denique cum ait: *Post eos Aethiopas esse, deinde loca exusta Solis ardoribus:* perinde loquitur, atque si Aethiopas citra torridam zonam esse crediderit: cum Ptolemaeus aliique Geographi intra Tropicos sub aequatore; ac nostra demum aetas ibi esse, certo deprehenderit. GLAR. — Poterat brevius: *arae, Aegyptum versus, finis imperii Carthaginiensis.* GRUTER.

PROXIME HISPANIAM MAURI SUNT. Fulvii liber, *Hispanias.* Fronto, *Proximi Hispaniae Mauri sunt.* A. MANUT. — Agell. III. 2. eo die fieri dicuntur qui *proximus eam noctem* illucescit. *Hispaniam* Valla II. 12. WASSE.

ALIOS INCULTIUS VAGOS AGITARE. Per me abesse posset vox *agitare.* GRUTER.

POST EOS AETHIOPES ESSE. In manuscriptis legimus *Aethiopas.* et sic rectius, ut sit accusativus Graecus *Αἰθίοπας.* RIVIUS. — Vide Cellarii Geogr. pag. 74. WASSE.

DEINDE LOCA EXUSTA SOLIS ARDORIBUS. Manuscripta, *dein.* atque ita rectius. RIVIUS. — Locutio ferme insolens. Noster supra: *sub sole magis, haud procul ab ardoribus.* sed ita Codd. λ. tamen *ardoribus solis.* γ. *calore solis ardoribus*, etiam, quod mireris, a manu prima correctrici. Vulgatam tuetur D. Hieronymus Ep. XXII. 3. *In illa vasta solitudine, quae exusta solis ardoribus, horridum Monachis praestat habitaculum.* nescio an *torridum*, nam illud alterum non valide displicet. Accedit Sulpicius Hist. Sacr. I. 43. *Igitur suspensis coelo aquis, cum loca omnia adusta solis ardoribus, non pabulum iumentis darent.* Nec longe abit Plinius Nat. Hist. VI. 23. *Ariana regio*, ambusta fervoribus. Isidorus XIV. 5. *Circa solis ardorem Aethiopia.* dein verba Sallustii, suppresso auctore, profert in hunc modum: *inde loca* etc. *Ardor* pro *igni* saepius. Cicero Divin. II. 43. *si autem nubium conflictu* ardor *expressus se emiserit, id esse fulmen.* Lucretius:

Aera percipiat calidis fervoribus ardor.

V. 1098.

Et micat interdum flammai fervidus ardor.

VI. 283.

— Fulmen
Perscindit subito nubem ferturque coruscis
Omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.

Aeque audacter voce *vapor* utitur Plinius Nat. Hist. II. 40. *Caniculae exortu* accendi solis vapores. pro *intendi.* Pereleganter Lucanus:

Itque super Libyen, quae, nullo consita cultu,
Sideribus Phoeboque vacat: premit orbita solis
Exuritque solum.

Pemb. L. 3. Grut. *deinde.* al. *dein.* WASSE.

* USQUE AD FLUMEN MULUCHAM. Fabricianum, *ad flumen usque* 92
Mulucham. RIVIUS. — Carrionis editio *ad flumen usque Mulucha*, praeter MSS. et Pall. et Bong. et Comm. GRUTER. — Omnes MSS. *Mulucham.* ut III. Hist. *Turiam.* Priscian. VI. *Ea nomina vel masculina sunt vel foeminina.* qui *Mulucha* perperam legunt, moti sunt auctoritate Phocae, qui ea apud Nostrum pro neutris usurpari tradit. POPMA. — Caeterum *Mulucha* nomen etiam urbis. Flor. III. 1. Vid. Pomponium Melam libro I. 5. Ter occurrit apud Nostrum. Ar. Reg. L. 3. *usque ad fl. M.* B. Pub. *Muluchum.* γ. *Mulucha.* *Χυλημάθ* Ptolemaeo, forte leg. *Μηλυχάθ.* Infra: *necessitudinem rei.* postremum non agnoscit Reg. L. 3. *necessitatem*, male. pro *apud Numantiam* L. 3. rectius *ad N.* Codicibus aliter visum. *Sceleris* abest γ. WASSE.

IGNARUS POPULI ROMANI. Sic infra: *et eo tempore ignarum nominis Romani.* CIACC.

SATIS DICTUM EST. *Τὸ est* manuscripta non habent, ac rectius abest. Sed et statim ante: *de Africa et de eius incolis.* in manuscriptis non reperitur illa praepositio *de*, nec in Ascensiano, aut Beroaldino. RIVIUS.

CAP. XXIII.

POSTQUAM DIVISO REGNO LEGATI AFRICA DISCESSERE. Sic et manuscripta; perperam in quibusdam est, *ab Africa.* nam et inferius, *ubi eos Africa discessisse ratus est*, inquit. RIVIUS.

CONTRA TIMOREM ANIMI PRAEMIA SCELERIS ADEPTUM SESE VIDET.

Necessarium est ex malo pessimum fieri, si praemiis scelera afficiantur. Pulcre Plinius in Panegyrico: *Praemia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt.* Vid. Ritt. in Salv. pag. 52. Amm. lib. XXIX. pag. 394. sub f. Tac. IV. Ann. 12. Polyb. lib. IV. cap. 27. Virdung. in lib. I. Hist. pag. 132. *Neronem deteriorem fecerunt post perpetratum parricidium honores et adulationes.* Tac. lib. XIV. Ann. cap. 12. et 13. RUPERT.

CERTUM RATUS. Sic quoque sine illo *esse* Pall. nostri, aguntque in eo secundas Rivianis. GRUT.

AMICIS APUD NUMANTIAM ACCEPERAT. Sic et manuscripta: in aliis *ad Numantiam.* quomodo perfrequenter Cicero loqui consuevit. Sic Virgilius *ad Troiam* dixit pro *apud Troiam*; et Livius: *dum haec ad Veios agebantur*, pro *apud Veios.* Hoc ni fallor, e glossa nimirum irrepsit. nam annotarat forte aliquis, *ad* pro *apud* esse positum. τὸ *esse* ibidem, non est in manuscriptis, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. RIVIUS. — Non displiceret, *ad Numantiam*, quod placuit Rivio: sed sic nulli e libris. GRUTER.

ACCENSUS. Quaeritur quae res malos faciat? *Imprimum nimia licentia, deinde rerum copia; amici praeterea improbi, satellites detestandi* ut scribit Fl. Vopiscus in Aureliano. *Vitia semper facultatibus licentiaque et assentationibus aluntur*, ut breviter, sed nervose Vell. Paterc. lib. II. Tacitus II. Hist. *pravos magistros* appellat, quibus dociles sese discipulos praebent, suapte sponte ad scelera proni. Ceterum viri boni officium est, Reges ac Principes retinere ad salutem, non quo incumbunt, eo impellere, ut cum Plauto dicam. RUPERT.

93 * IN REGNUM ADHERBALIS ANIMUM INTENDIT. Infra: *Ad bellum quod gesturus erat animum intendit.* CIACCON.

MULTOS MORTALES CUM PECORE. Legendum *mortaleis.* RIVIUS.

PRAEDA CAPIT. Reg. in textu *rapit.* in spatio interlineari, *capit.* omittit *accedit* L. 2. 3. Arond. Marckii γ. eius loco substituit *incendit*, male. Ven. 1470. habet *petit.* WASSE.

CUM OMNI MULTITUDINE IN REGNUM SUUM CONVERTIT. Sic Pall. et cusi omnes ab ultima origine. Comm. solum *convertitur.* GRUTER. — *Se conv.* Tò *se* non reperitur in Beroaldino, neque in ullo manuscripto: quasi absolute ponatur hoc verbum. Sic alibi: *clam cum paucis ad pedites convertit*, inquit. et Corn. Tacitus III. *Postquam caedibus saevitum, et magnitudo famae exitio erat, caeteri ad sapientiora convertere.* hic quoque sine casu ponitur. RIVIUS.

ADHERBALEM DOLORE PERMOTUM. Manuscripta, *dolore permotum Adherbalem.* quae collocatio verborum melior. RIVIUS. — Reg. *dolore motum.* Ball. omittit *manu*, pessime. Vid. Indicem. WASSE.

INIURIAS SUAS MANU VINDICATURUM. Vide ancipitem reciprocationem in verbo *suas*, Iugurthamne referat, qui intulerat, an Adherbalem, cui illata erat. *Ipsius*, quod medium verbum inter *suas* ac *eius* Grammatici ponunt, sustulisset hanc dubitationem. GLAREAN. — Sic infra: *vindicandum in eos, qui hosti prodidere rempublicam? non manu neque vi.* et: *qui dicerent manu vindicandum.* CIACC.

EAMQUE REM BELLI CAUSAM FORE. Malitia ex aliis quoque historiis nota. Sic enim Cluilius, Dictator Albanus, aegre ferens incrementa Romanorum, ut inter eos ac cives suos dissidium excitaret, tale quiddam commentus est. *Albanis omnium pauperrimis et audacissimis permisit, ut Romanorum agros popularentur, impunitatem iis pollicitus, et effecit, ut multi, quaestum omni periculo vacantem, secuti, totum finitimam regionem latrociniis replerent.* Existimabat enim, Romanos rapinas non laturos, sed ad arma ituros, et sibi oblatum iri occasionem, eos apud populum criminandi, quasi priores bellum inferrent: ut extât apud Dionys. Halicarn. lib. III. paulo post pr. RUPERT.

LEGATOS DE INIURIIS QUESTUM MISIT. Ex praescripto Politicorum, e quibus consulendus Lips. V. Civ. Doctr. 4. RUPERT.

QUESTUM MISIT. Ita libri et Valla I. 28. WASSE.

* SECUS CESSERAT. Infra: *quod ubi secus procedit.* CIACCON. 94

NEQUE CUPIDO MINUEBATUR. Vide not. at Catil. cap. 20. RUPERT.

ANIMO IAM INVASERAT. Hoc est, *proposito, spe, opinione.* Cicero Verrin. III. 95. *Qui iam spe et opinione praedam istam devorasset.* Livius: *Ii quoque quibus ingens erat in Scipione fiducia et victoriae spes, quo magis in propinquam eam* imminebant animis, *eo curae intentioris erant.* Sic *animo complecti* apud Iustinum XII. 3. *animo peregi* apud Virg. Iosephus Iscanus I. 27.

Hunc ubi combiberit avidae spes ardua mentis.

ubi pro *fremit* lego:

— premit ultio noxas.
Tunc gravior cum tarda venit.

VIII. vs. 83. omnino pro *dubius* repone *dubia:*

Stat dubia *novus hospes aqua, reditumque fugamque*
Ludentis pelagi miratur.

Sed haec obiter. Auctor vitae Alexandri, elegantiam hanc aemulatus est melius quam pro aetate sua; cuius verba, quia liber, semel tantum Parisiis impressus, rarissimus est, ex MS. B. Pub. Cantab. apponere non gravabor:

Qualiter Hyrcanis cum forte leunculus arvis
Cornibus elatos videt ire ad pabula cervos,
Cui nunquam totos descendit robur in armos,
Nec pede firmus adhuc, nec dentibus asper aduncis,
Palpitat, et vacuum ferit improba lingua palatum;
Effuditque prius animo quam dente cruorem.

Miror hanc omisisse locutionem R. Stephanum. Cod. B. Pub. *totum regnum*, non male. WASSE.

BELLUM GERERE COEPIT. Dictio ultima nihil facit ad supplementum sententiae. GRUTER.

URBES, AGROS VASTARE. Duo nomina absque coniunctione ad unum verbum connexa sunt, cum apud auctores saepius tria, duo rarius. Sed haec aliis committenda. GLAR.

CAP. XXIV.

UBI INTELLICIT EO PROCESSUM, UTI REGNUM AUT RELIQUENDUM ESSET, AUT ARMIS RETINENDUM. Tacitus aliquis solum scripsisset, *ubi intelligit regnum aut reliquendum, aut armis retinendum.* GRUTER.

PROPE CIRTAM OPPIDUM. Strabonis codex libro ultimo Geographiae habet, Adherbalem et obsessum et occisum ad Uticam: ubi plane mendam puto. Utica enim hoc tempore in provincia erat Romanorum, qua legati paulo post Iugurtham literis evocant. Nemo igitur hunc locum ex Strabonis libro, sed contra illum ex hoc, qui bene habet, emendare conetur. GLAR. — Vide Cuperum ad Lactant. de Mort. Pers. pag. 235. Tacit. Hist. IV. 19. *Debellatum* eo die *foret*, *si Rom. classis sequi maturasset.* WASSE.

CONSEDIT: ET QUIA DIEI EXTREMUM ERAT, P. N. EST I. Infra: *et diei vesper erat.* Item: *et iam die vesper erat.* Ceterum Tacitus, qui multa huiusmodi a Sallustio accepit, Hist. III. *extremo iam die,* inquit, *sua quisque in tentoria dilabitur.* CIACC. — *Tò est* in manuscriptis non est. RIVIUS. — Positis castris; quo sensu *subsidere*, *insidere*, *sedere* et *oriri*
95 apud Historicos. Liv. I. 14. *in insidiis.* et I. B. Pun. * *quasi valles occultiores* insedissent coorti *in pugnam.* Nepos in Datam. cap. 8. *congredi quam cum tantis copiis refugere aut tamdiu* uno loco sedere. vide etiam Liv. III. 6. aliquando pro, *stare in gradu*, ut apud Nostrum in Iug. LIII. consederant equi *Numidaeque inter virgulta.* non quod equi revera decubuerant, sed figurate, sumta a feris bestiis tralatione, praedam eo statu captantibus. sic nostrates: *lie in ambuscade.* quod Hirtii locum in mentem revocat, qui sane quoties occurrit, toties mihi risum movet. Ille est huiusmodi: *Tale consilium sui recipiendi inierunt: fasces ubi consederant* [*nam in acie* sedere *Gallos consuesse superioribus Commentariis declaratum est*] *stramentorum ac virgultorum*, *quorum summa erat* in castris *copia* etc. *uno tempore incenderunt.* at quis umquam fando audiverit Gallos in acie sedisse? quovis pignore contendam, illa uncinis inclusa, ab aliquo Monacho qui minus intellexerit vim *τοῦ sedere* huic auctori adsuta esse. *fasces erant ubi consederant*, hoc est ut ipse postmodum explicat, in castris: *quorum summa erat*, inquit, *copia*; in acie? non opinor, sed in castris; ibi ergo consederant. certe nec illius Commentarii qui nunc supersunt, neque alterius cuiusquam moris huius meminerint. miror Vossium vero vultu rem tractasse. scio equidem, *sedere* et *considere* aliquando denotare sedendi actum, uti apud Liv. I. 25. consederant *pro castris duo exercitus.* at non pugnaturi sed specimen virtutis Trigeminorum visuri. Idem etiam Triarios sub vexillis consedisse ait, etiam in ipso rei discrimine. Liv. VIII. 8. at scin' quomodo? in statu scilicet militari, *sinistro crure porrecto*, *scuta innixa humeris.* illumque pugnantium habitum excogitavit Chabrias; de quo Diodorus, Polyaenus, Nepos. verum *fasce sedere* inter pugnandum, novum est et inauditum. confer Florum II. 11. et II. 6. Liv. I. 9. 44. X. 25. XXVIII. 2. XXXIII. 28. XXXV. 29. WASSE.

PLERUMQUE NOCTIS PROCESSIT. Sic infra: *plerumque noctis barbari more suo laetari.* et: *Sed ubi plerumque noctis processit.* Infra, *multum diei processerat*, dixit. CIACCON.

OBSCURO ETIAM TUM LUMINE. Primam lucem, atque etiam antelucanum tempus, opportunum esse eiusmodi repentinis et improvisis invasionibus, et historia omnis aevi, et cotidiana experientia docet. Sic e. g. infra cap. 99. Marius Numidas et Mauros, in tali tempore, quum scilicet lux adventaret, defessos, ac paulo ante somno captos, repente maximo cum tumultu, clamore, strepitu ac terrore adortus, luculentam de ipsis victoriam reportat. Et apud Tacit. III. Hist. 8. de Flavianis: *Placuit occasio invadendi incuriosos,* (intelligit tres Vitellianas cohortes:) *nam id quoque nuntiabatur, luce prima inermes plerosque oppressere.* Denique, ut de aliis taceamus, Iotapatam urbem, circa id tempus, quando maxime defatigatos custodes matutinus somnus occuparat, a Vespasiano captum, Ioseph. lib. III. *Ἁλώσ.* cap. 13. narrat, et nuper, ante novennium, Magdeburgum a Caesarianis expugnatum fuisse, nemo nescit. RUPERT. — Citatur a Nonio fragm. ex IV. Histor. *Cum interim lumine etiam incerto.* in voce *Galliae.* CIACCON. — L. Valla I. 20. *Signo de* etc. *fugant.* WASSE.

ATHERBAL CUM PAUCIS EQUITIBUS CIRTAM PROFUGIT. Hanc historiam refert Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 380. RUPERT.

TOGATORUM. Intelligit negotiatores Italicos. Virg.

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Ennius Annal.

Dum quidem unus homo Roma toga superescit.

* *homo toga*, est, *homo togatus.* ut *hospes Epheso*, *vinum Lesbo*, *vultur* 96
sylvis, ut recte A. Popma. Laberius in Ephebo apud Macrob. VI. 5. Sat. Licentiam ac lubidinem ut tollam petis *togatae stirpis.* et infra: *Idcirco ope nostra dilatatum est dominium* togatae *gentis.* Propert. IV. 2. 56.

Sed facias divum sator, ut Romana per aevum
Transeat ante meos turba togata *pedes.*

Togas etiam foeminas habuisse ostendit ad locum Virg. Servius. WASSE.

QUAE NUMIDAS INSEQUENTES A MOENIBUS PROHIBUIT. In manuscriptis et impressis quibusdam omissa praepositio est, *moenibus prohibuit.* utrumque mihi placet et utroque modo Cicero loqui consuevit. Caesar I. belli Gall. finibus *prohibere* dixit, sine addita praepositione. RIVIUS.

UNO DIE INTER DUOS REGES COEPTUM ATQUE PATRATUM BELLUM FORET. Sic Tacit. XII. *Ac ni proelium nox diremisset*, coepta patrataque *expugnatio eundem intra diem foret.* et III. *tum demum liberius ortum patratumque bellum Senatui scripsit.* Est autem *patrare bellum*, conficere sive perficere. Quint. lib. VIII. cap. 3. *Ductare exercitus*, *et patrare bellum*, *apud* Sallustium *dicta sancte atque antique*, *videntur a nobis.* V. C. *uno eodemque die.* CIACCON. et URSIN. — Sic Panegyristes ad Constantin. cap. 5. *Ita res simul coepta et patrata, iunctusque rebellibus fuit conatus et exitus.* RUPERT. — *Patratum.* Quod forte Eutropio reddendum II. 10. *tertio anno in Sicilia contra Hieronem bellum paratum est.* supra dixerat: *A. Claudius de Afris et rege Siciliae Hierone trium-*

phavit. hac voce usus est infra cap. 97. confer Florum II. 2. Orosium pag. 237. (qui hoc gestum narrat Anno U. C. 483. et sic 2 MSS. Codd.) Polybium I. 11. WASSE.

IUGURTHA OPPIDUM CIRCUMSEDIT. In manuscriptis est, *Igitur* Iugurtha. nec aliter in impressis quibusdam. RIVIUS. — Prima vox abest Venetis, L. 2. 3. Ball. immerito. WASSE.

VINEIS TURRIBUSQUE ET MACHINIS. Veget. IV. de Re Mil. cap. 13. cuius interpretem agit Lips. in Poliorcet. lib. I. dial. 7. Meminit vinearum et Noster infra cap. 92. §. 6. RUPERT.

AB ATHERBALE ROMAM. Nomen urbis abest L. 3. Reg. *Atherbalo Romam.* WASSE.

VELLE ET CENSERE etc. Ita MSS. optimi cum copula, tamen destitutae Edd. primae, et Nazar. videtur initio caruisse *velle* etc. eiusque loco unam alteramque habuisse literam quae deinde erasa. GRUTER. — MS. Rittershusii omittit copulam; quod placet Sallustianae brevitatis causa. COLER. — Codd. nostri nihil moveut. Livius VI. 17. denuntiatum Senatus verbis, *facesserent ex urbe.* VII. 32. denunciarent *Samnitibus* P. Rom. senatusque verbis, *ut* etc. Sic IX. 39. WASSE.

DE CONTROVERSIIS SUIS IURE POTIUS. Locus hic in omnibus vulgatis libris mancus deminutusque fuit: quem nos additis his verbis: *De*
97 * *controversiis suis iure potius, quam bello disceptare.* supplevimus ex codice Parcensi, quem nobis praestitit Gosvinus Rivius, vir cum religiosus, tum humanus. et sane abesse non possunt: sed negligentia librariorum omissa sunt, qui auctorem nostrum et aliis in locis frequentissime male multatum reliquerunt, ablatis aliquot verbis. Neque id, quod magis dolendum, in Sallustio solum, sed etiam in Cicerone, Livio, Plinio, aliisque multis auctoribus accidit, in quibus emendandis doctissimi viri certatim laborant, quoad germana lectio, eorundem indigna temporum iniuria depravata, tandem priscum recipiat nitorem, ac in integrum restituatur. Sed Ciceronis mentio paullo ante habita, nos admonet, ut locum quemdam summi illius oratoris, in omnibus exemplaribus corruptissimum, huc adscribamus. Eius verba ad senatum et ceteros haec sunt: *Amicosque in patris eius fide, atque iudicio probatos hortatus sum.* quae ex vetustissimo illo, et omnium integerrimo codice, ex quo infinita paene loca Titus a Popma in Emendationibus suis in Epist. ad Familiares restituit, quas brevi in communem rei litterariae utilitatem emittet, hoc pacto legenda sunt: *Amicosque patris eius, atque avi iudicio probatos hortatus sum.* C. POPMA. — Sententia isthaec in nulla extat membranarum nostrarum, in nulla editionum antiqq. quia tamen asseverat Popma invenisse in calamo exaratis codd. haud ausus sum excludere, praesertim cum optimo quadraret clausulae proxime sequenti. GRUTER. — B. Pub. L. 3. Reg. Oxonienses omnes, Pemb. Marckiani, Venetae, Martin. omittunt. nescio item an Arond. et L. 1. 2. WASSE.

ITA SEQUE ILLISQUE DIGNUM ESSE. Tres libri *dignum fore*, quod probo. Sic infra, ubi vulgatur, *itaque delicta occultiora fuere*, Bongarsii codex praefert *occultiora fore.* PUTSCH. — Cum extent codd. in quibus *dignum fore*, nihil certius, quam eiiciendam et hanc et aliam,

retento solum, *ita seque illisque dignum.* GRUTER. — Bongars. ad Iustini lib. IV. cap. 5. §. 2. praefert illorum librorum lectionem, qui habent, *Ita seque illisque dignum fore.* Est autem hic notanda usitata formula in legationibus. Attici dicunt: *καὶ γὰρ ἄξιον.* Euripides Telepho: *ἄξιον γὰρ Ἑλλάδι.* Ita in legationibus concludi solebat, ut in principiis edictorum dicebant, *Bonum factu est.* Scal. ad Priap. pag. 218. RUPERT.

CAP. XXV.

SED IS RUMOR CLEMENS ERAT. Perperam in Merseburgensi et aliis plerisque, *his rumor.* Porro *clemens* pro *non nimius* ponitur; cuius et Priscianus meminit. RIVIUS. — Hoc est, non firmus aut constans, ut Cic. loquitur. CIACCON. — Alii *Sed his rumor clemens erat* scripserunt. Sed cum in antiquis libris, et Prisciano, prior lectio reperiatur, eam retinendam censeo. C. POPMA. — Male heic Ciacconius; vult enim auctor, rumorem infra verum fuisse, minusque atrocia vulgasse quam erant. GRUTER. — Venetae, Martin. L. 2. *demens*, pessime. caeteri omnes sapiunt. firmat etiam Priscian. pag. 1202. et adducit locum Platonis: *πρὸς ταῦτα ἠπίως ἔχω*, *ad alia ἐρωτικῶς. clementer, non nimium.* Q. Septimius IV. 10. *Namque antea rumorem proditionis ortum* clementer, *per exercitum in verum traxerant.* Eodem fere sensu apud Statium Theb. IV. 346. *fama mollis.* Plebés

Moesta ducis furiis nec molli *territa* fama.

et Apuleium Metam. *Nec sui* molliorem *provocaverat.* WASSE.

NEQUE CARIUS AUCTORITATE SENATI ESSE. Vox postrema spuria est, quod vel delegat Commelin. noster, in quo visitur post *quidquam*, non post *Senati.* GRUTER.

AB ADOLESCENTIA SUA ITA SE ENISUM. Augustanus delet τὸ *sua.* Supra: *Ita ab adolescentia vitam instituisse.* PUTSCHIUS. — Sic MSS. meliores omnes, absque *sua*, quod * intersparsum patrum primum me- 98
moria; neque adgnoscit editio primaria una atque altera. GRUTER. — abest L. 3. Ball. Martin. WASSE. — Voss. III. de Anal. 31. hunc locum citat, sed aliter, quam legitur in Coleri et Ciacconii editione, nimirum: *Se enixum. Unde liquet*, inquit, *falli Grammaticos, qui enixus de partu, enisus de alio quovis conatu dici semper putant.* Cautius Diomedes, qui agnoscit confundi a vett., sed addit: *nisus* melius dices. RUPERT.

VIRTUTE NON MALITIA P. SCIPIONI, SUMMO VIRO, PLACUISSE. Incerta est distinctio, sitne dictum, *virtute* et *malitia*, ad priora referendum, an ad posteriora. Badius ad posteriora retulit, fortassis quod magis quis malitia placet, quam probetur: at ego puto aeque malitia neminem placere, atque neminem probari. Ideoque ambiguum est. GLAREAN.

OB EASDEM ARTES A MICIPSA. Legendum *arteis.* RIVIUS.

ATHERBALEM DOLIS VITAE SUAE INSIDIATUM. Frequens Strategema. Vid. Eryc. Putean. lib. II. Hist. Insubr. pag. 137. Curt. lib. IX. cap. 7. §. 5. Vird. ad I. Hist. Tac. pag. 75. Eandem fraudem

fransus est Nero, quum Agrippinam interfecisset. Tac. lib. XIV. Ann. cap. 11. Pyrrhus apud Dionys. Halic. in Exc. Peiresc. pag. 540. Eiusdem criminis socius Caesar Octavianus, apud Suet. in Aug. cap. 27. Rhescuporis apud Tac. lib. II. Ann. cap. 65. Spartian. de Caracall. pag. 86. *Post patris mortem, in castra praetoria pergens, apud milites conquestus est, circumveniri se fratris insidiis: atque ita fratrem in Palatio fecit occidi.* Busbeq. ep. I. Leg. Turc. pag. 89. *Est hoc omnino utrique genti commune, non minus Turcis, quam Hungaris, ut cum ipsi iniuriam fecerint, ultro expostulent.* Haec ipsa fraus Ptolemaei Physconis Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 351. de Annibale Liv. lib. XXI. cap. 2. Rupert.

Quod ubi comperisset, eius sceleri obviam isse. *Tò eius* non est in omnibus vetustis, et addititium mihi videtur, ut et alia pleraque; sed in manuscriptis quibusdam est tamen. Porro *obviam ire* hic est *resistere:* sic Cicero *malorum conatibus obviam ire* dixit. Rivius. — Alius forte scripsisset, *eo sceleri obviam isse*, reiecto *quod ubi comperisset*, ceu supervacuo. Gruter. — Infra Bodl. et Marckii λ. *regno adoptatum esse.* Pro *neque recte* Bod. *bene.* L. 3. omittit *neque.* receptam lectionem firmat Apuleius Apol. II. *si haec reputans, formae aut divitiarum gratia, me ad aliam conditionem reservarem: neque* pro amico *neque* pro Philosopho *facturum.* Caesar B. G. V. 7. *Nihil hunc se absente*, pro sano facturum *arbitratus.* hoc est, *amice, sane.* Plaut. Menaechm. Pro sano *loqueris, qui me meo appellas nomine.* Liv. XXXIX. *Primum adeō incredibilis visa res*, ut *non* pro vano *modo, sed vix* pro sano *nuncius audiretur.* Propert. alicubi:

Neu tibi pro sano *verba benigna cadunt.*

Ovid. Trist. I. Eleg. 7.

Illud amicitiae sanctum et venerabile nomen
Re tibi pro vili *sub pedibusque iacet.*

Epist. III.

At mea pro nullo pondere *verba cadunt.*

Noster Cat. VII. *facta* pro maxumis *celebrantur.* Ovid. Amor. II. 11.

Omnia pro veris *credam sint ficta licebit.*

et 13.

Est mihi pro facto *saepe, quod esse potest.*

Tacitus Ann. XII. *Pugna nobis* pro meliore *fuit.* Apuleius Metamorph. V. pag. 163. *Placet* pro bono *duobus malum consilium.* Celsus III. 22. *sive biliosa urina est, sive sanguis fluxit*, pro veneno est. Tacitus Ann. XIV. 60. *Postquam cuncta scelerum suorum* pro egregiis *accipi videt.* Terent. Adelph. III. 2. pro virgine *dari nuptum non potest.* i. e. *virgo,* inquit Donat. ut nunc plane est pro nova i. e. *nova.* Iustin. XXXIII. 3.
99 * *Itaque cum conserto proelio superior fuisset, quoniam tamen a Sicilia* abiret, pro victo fugere *visus est.* Illud *fugere* ab interprete aliquo additum existimo, certe elegantius abesset, si per libros liceret. Wasse.

Neque recte, neque pro bono facturum. Apuleius Apolog. II. *Si haec reputans, formae aut divitiarum gratia, me ad aliam conditionem reservarem; neque* pro amico, *neque* pro Philosopho *facturum.* Ciaccon. et Rupert.

Si ab iure gentium sese prohibuerit. Id est, *ab ultione.* Legimus apud Tacitum: *Consuleret securitati iusta ultione.* Vide, quae huc pertinent, apud Grot. lib. II. de Iure B. ac P. cap. 20. num. 8. Bernecc. Not. in Iustini lib. XVI. cap. 1. §. 10. lit. d. Rupert.

Romam brevi se esse missurum. In manuscriptis hae duae voces, *se esse*, desunt. an autem elegantius absint, aliorum esto iudicium. Rivius. — *Romam* in marg. tantum exhibet Pemb. nec eo opus est. Wasse.

Neque propter naturam loci. Manuscriptum, *neque propter loci naturam.* quomodo et ex impressis quaedam; Merseburgense vero, *neque per loci naturam.* ut sit sensus: Loci natura obstabat, quo minus expugnare Cirtam posset. Rivius.

Formidinem ostentare. *Iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere.* Cic. Verrin. IX. 75. Wasse.

Ad virtutem arrigere. In manuscriptis est, *erigere.* sed et prior lectio mihi placet, nam et alibi Sallustius: *Eos non paullum*, inquit, *oratione sua Marius arrexerat.* Rivius. — Revocavi scripturam omnium scriptorum editionumque veterum, quorum nullus agnoscit Carrionis *arrigere.* Gruter. — Marckii λ. *arrigere.* Pemb. B. Pub. et Codex Laudi. sic Noster I. 13. Iug. 86. et 98. *erigere animum* apud Cic. saepissime. alterum maluit Virg. Aen. V. 138.

— — *Exsultantiaque haurit*
Corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.

Georg. III. 105.

Cum spes arrectae *iuvenum.*

utroque loco MSS. nostri minus bene *arreptae, arrepta.* at Aen. I. 579.

His animum arrecti *dictis.*

sicque III Codd. MSS. Male tamen eundem interpretatur: *Sustulere animos*, Ruaeus XII. 251. ibi valet *advortere animos*, ut apud Ter. *Arrige aures.* atque *animum* Liv. arrecti *ad bellandum* animi. VIII. U. C. Tacit. An. III. 9. Puto apud alios saepius mutatum in *erigere*, quia alterum in obscoenis, ut apud Suetonium et Martialem saepissime. Auson. Paneg. sed alio sensu: *sed tamen ad hoc dictum* erexerant animos. pag. 723. U. C. 40. Sulpicius Severus Dial. I. cap. 7. *Quae cum reprimi Sacerdotum auctoritate non posset, scaevo exemplo ad* regendam *Ecclesiae disciplinam Praefectus assumit.* Membranae antiquiss. Aul. Trin. a prima manu *erigendam.* recte. paulo infra pro *quem nunc idem* MS. *qui n. i.* Lucanus VII. 384.

Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
Erigitur.

VIII. 76.

— — Erige *mentem;*
Et tua cum fatis pietas decertet et ipsum
Quod sum victus amo.

Mallem ubique apud Nostrum legi *arrigere.* vide * Diomedem pag. 446.

Sic Cat. XL. *vetus certamen animos eorum* arrexit. unus ex omnibus Mart. *erexit*, quomodo et Hegesippus I. 30. erectis *universorum animis.* Wasse.

Necessariarum. *Necessarium* Reg. Martin. nisi fallor. Venetae, Aldina 1526. Crispini, Parei Edd. et Amstelod. 1675. et sane Marckii λ. *necessarium* ex manu emendatrici habet. caeteri Codd. Carrionis et Gruteri Edd. eam, quam exhibuimus, lectionem repraesentant. Oxonienses omnes *necessarium.* Wasse.

Bellum non posse trahi. In manuscriptis et aliis: *bellum trahi non posse.* Rivius.

Maxime inpigros delegit. Id est, callidos, versutos, et astu semet occultare gnaros. Cuiusmodi astus permulta passim in historiis occurrunt exempla. Sed et stratagematum scriptores, Polyaenus et Iulius Frontinus, atque hic praesertim lib. III. cap. 13., non pauca suggerunt. Insignis inter alios astus in tali re extitit Xenophanis, legati Philippi Regis, ad Hannibalem missi; cum in media praesidia Romana cum suis illatus esset. quam historiam copiose describit Liv. lib. XXIII. item maiorum aevo, apud Graecos, Ioannis Nothi Michaelis Despotae, qui in castello quodam obsessus, consilium iniit huiusmodi: *Observata novilunii obscurissima nocte, fune se de muro demisit: deinde cum alias transitus ei non pateret, clam in hostium castra, laceris vestibus descendit, et ne agnosceretur, magna voce, et verbis ex parte barbaris, per tota castra, velut amissum equum, clamitavit, turba interim militari eum deridente, et exsibilante, suavissimisque dicteriis exagitante. Ipse vero dolo hoc usus, interim castra incolumis pertransiit.* ut pluribus narrat Niceph. Gregoras lib. IV. in rebus Michaelis Palaeologi. Ceterum eiusmodi fallendorum hostium conatus non semper pro bono cesserunt, ut vel ex ante dicti Xenophanis historia apud Livium cognoscere est. Rupert.

Pollicendo. Bodl. *pollicitando. miserando casum* recte libri. Vid. Iug. 66. Cat. 41. et 53. Lucret. III. 883.

> *Proinde ubi se videat hominem miserarier ipsum,*
> *Post mortem fore, ut aut putescat corpore posto,*
> *Aut flammis interfiat malisve ferarum.*

et VI. 1228.

> Illud *in his rebus* miserandum *et magnopere unum*
> *Aerumnabile erat.*

Misero pro *miseror* etiam apud Attium in Athamante: *Atque ita de illis merui, ut iure haec numquam* miserarent male. Liv. XXII. 49. absolute: *Cave frustra* miserando, *exiguum tempus e manibus hostium vadendi absumas.* Caesar formam Sallustianam sequitur B. G. I. 29. *Hic* (timor) *primum ortus est a Trib. militum, ac Praefectis, reliquisque qui ex urbe amicitiae caussa* Caesarem *secuti*, magnum periculum miserabantur, *quod non magnum in re militari usum habebant.* Pessime ibi, ut fere solet, Ursinus, *rebantur.* eodem enim capite: *Cum familiaribus suis* commune periculum miserabantur. Nec aliter VII. 1. et B. Civil. II. 41. vide Nonium Marcellum pag. 445. Wasse.

Miserando casum suum. Tacit. Ann. I. *Planci gravem et immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur.* Ciaccon.

Literae Atherbalis in senatu recitatae sunt. *Sunt* non est in manuscriptis neque ceteris vetustioribus. Rivius.

Quarum sententia haec fuit. Vox ultima superabundat. Grut.

CAP. XXVI.

* Saepe ad vos oratum mitto. Vaticanus, *saepe vos oratum mitto,* 101
pro vulgato *ad vos.* deinde: *Micipsae patris beneficia,* omisso vulgato *mei. an fame acrius urgear incertum est*, ubi vulgati *incertus sum*; forte delendum τὸ *est.* Putsch. — *Ad vos saepe* Valla I. 28. Wasse.

Subigit. Male Venetae Bodl. Ball. *subegit. adoratum* Marckii γ. in textu, in marg. pro varia lectione *oratum.* caeterum *subigo* eleganter pro *cogo.* Glossae: ὑποτάττομαι, βιάζομαι. alibi Noster pro *domare* posuit. verbum plane rurestre. Varro R. R. II. 4. *pastum exigunt, aestate mane, et antequam aestus incipiat*, subigunt *in umbrosum locum.* pro *abigere* pecus. item pro κατεργάζεσθαι, *colere, arare.* Cic. pro lege Agrar. glebis subigendis *exercitati.* Columel. II. *tempora* subigendi arvi. Glossae etiam: μάσσω ἄλευρα ἢ πηλόν. Eo sensu Cato de R. R. *farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito*, subigitoque *pulchre.* Pro *fodere* Virg. scrobibus *mandet mutata* subactis. primo significatu Plautus Amph. V. 2. *mea* vi subacta *est facere.* Rud. III. 3. *metus has id ut faciant* subigit. Truc. IV. 2. Pseud. I. 1. Curt. IV. 11. Virg. Aen. III. 257. adde Liv. I. 22. pro *domare* Iustin. XXXI. 6. ubi se nequaquam expediunt interpretes: *cum Romano, seu occupaveris prior aliqua, seu viceris, tum etiam cum victo et iacente luctandum esse.* error ex scripturae compendio natus: recte membranae Cantab. *tamen etiam.* quod vox *cum* geminatur, id satis ex more Iustini, qui reduplicationes amat. sic in eo capite: *sin vero quis illis Italia* etc. *ac si* quis. VII. 1. pulso *deinde Midu* etc. *aliisque regibus* pulsis. sic *vos* II. 12. *in* XIII. 1. *propter* XIII. 2. *tunc* XIX. 2. *cum* I. 8. XXXVII. 11. *Nam et* eo *quo genitus est anno, et* eo *quo regnare primum coepit.* et XXXVIII. 8. *sequantur* se *modo fortiter, et colligant, quid* se *duce.* sic ibidem *vocibus vocet*, et similia sexcenta. Sed revertamur. Avienus in Ora Marit. *sed si* voluntas *forte quem* subegerit. eo sensu quo Terentius: *tu coactus* tua voluntate es. Noster Catil. *aut metus aut iniuria te* subegit. Arnobius pag. 39. *Quid ergo vos* subigit, *quid hortatur maledicere?* Wasse.

Quem tanta libido extinguendi me invasit. Sic in cunctis. alioqui suspicari possis, *exstinguendi mei* legendum, ut videlicet vocales concurrentes locum errori fecerint. sed nihil immuto. Rivius.

Quam omnia. Vid. cap. 71. *abnuentes* omnia. Liv. II. 39. *Plebes* omnia *quam bellum malebant.* Ovid. Metam. XII. 202.

> — *Da foemina ne sim,*
> Omnia *praestiteris.*

XIII. 404.

— Priameïa coniux
Perdidit infelix hominis post omnia *formam.*

XIV. 272.

— Dicta acceptaque salute
Diffudit vultus et reddidit omnia *votis.*

Catullus Vossii pag. 49.

— Iocaris una,
Haeres ad latus, omnia experiris.

Demosthenes contra Ctesiph. pag. 319. *Οἱ μὲν ἀναίσθητοι Θηβαῖοι φίλον, εὐεργέτην, σωτῆρα τὸν Φίλιππον ἡγοῦντο. ΠΑΝΤ' ἐκεῖνος ἦν αὐτοῖς.* Apuleius II. Flor. pag. 225. *Nondum eius* omnia *commemoravi.* Statius Theb. VI. 330.

— Ipsi etiam post omnia, *comminus ipsi*
Stabitis?

Thucyd. V. 100. *ΠΑΝ πρὸ τοῦ δουλεῦσαι ἐπεξελθεῖν.* Noster vertit: *denique* omnia malle *quam victi abire.* Iugurth. 81. Cicero Quint. §. 26. *quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique* omnia *potius*, quam ius, *officium, quam pudorem?* et Tusc. V. 1. *Nihil est enim* omnium, *quae in philos. tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur.* Wasse.

Ut neque vos, neque Deos inmortales. Vide notam ad h. lib. cap. 5. §. 1. Rupert.

Socius atque amicus. Sic Codd. omnes. recte. Supra Noster Cat. 16. *His* amicis sociisque *confisus.* et 6. sociis *atque* amicis *auxilio*
102 *portabant.* * magis ex formula Sulp. Severus H. Sac. II. 23. *decreto Senatus* socii atque *amici appellati.* at nihil mutant MSS. aut antiquitus cusi. *mei* om. Gruteriana, habent Nostri. Wasse.

Dehortatur me fortuna mea. *Τὸ me*, licet in Fabriciano sit, non reperi tamen in aliis vetustioribus. ac elegantius abesse poterit, nullo sensus detrimento. Rivius.

Etiam antea expertus etc. Esset rotundius, *etiam ante expertum, parum fidei.* Gruter. — Om. *mihi* Ball. L. 2. 3. Wasse.

Parum fidei miseris esse. Praesertim apud illos albae gallinae filios, omniumque rerum copia affluentes. Neque enim facile calamitates alienas aestimat, qui nullas unquam expertus est. Theseus, Athenarum Rex, apud Sophoclem, in Oedipode Coloneo ait, se, *cum et ipse mala plurima in aliena senserit terra, multisque caput periculis obiecerit, minime adduci posse, ut hominem externum, ac senem calamitosissimum, non omni ope iuvet.* Simile etiam illud Didonis apud Maronem:

Non ignara mali miseris succurrere disco.

Rupert.

Nisi tamen. Alii *tantum* pro *tamen* legunt, quod magis placet, quamquam satis adhuc obscurus manet sensus, quem ego non prorsus intelligo. Soldus exponit: *Supra quam ego sum:* id est, *Numidiae regnum sive imperium quod vestrum est.* Lector cogitet quid malit. Glar. — *Nisi* valet *sed*, quomodo idem locutus cap. 67. *Nisi, quod illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus, intestabilisque videtur.* et: *nisi tamen resp. pariter ac saevissimo imperio bene atque decore gesta.* Sic et ab aliis usurpatur; dixit enim Cicero Epist. 1. lib. XIII. ad Memmium: *Nisi tamen multo minus tibi concedi potest.* et ibidem Ep. 73. *De re nihil possum iudicare: nisi illud mihi certe persuadeo, te talem virum nihil temere fecisse.* et ad Atticum Epist. 14. lib. V. *Nisi tamen id erit mihi gratissimum.* et ad eundem Epist. 6. lib. XI. *Nisi illud erat infinitum.* et ibidem Epist. 23. *Nisi illud quidem mutari non video posse.* et ad Hirtium lib. IX. apud Nonium: *Dicis, quid quaeso istuc intererat? nescio; nisi tamen id erat mihi iucundum.* Item in oratione pro Sex. Roscio: *Quid erat, quod Capitoni primum nunciarit; nescio. nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium.* Et Plautus in Epidico Act. II. *Si placebit, utiminor Consilium: si non placebit, reperitote rectius. Mihi istic nec seritur nec metitur. nisi ea, quae vis, volo.* et in Persa Act. II. *Dii Deaeque te omnes perdant: Nisi hodie, si prehendero, defigam in terram colaphis.* Et in Sticho Act. I. Sc. 2. *Miror, quid fiet: Nisi ut periculum fiat, visam quid velit.* Et Terentius in Andria Act. IV. Sc. 1. *Nescio, nisi mihi Deos fuisse iratos scio, Qui auscultaverim.* quo in loco Donatus foede errasse mihi videtur, mutilum locum esse existimans; haec enim dicit: *Deest quia; ut sit, Nisi quia.* Et Eunuch. A. IV. Sc. 4. *Nequeo satis mirari, neque coniicere, Nisi, quicquid est, procul hinc libet prius, quid sit, sciscitari.* et Act. V. Scen. 1. *Nescio, nisi amasse credo Pamphilum.* et Act. V. Scen. 6. *Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum. Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo.* Et Heaut. Act. II. Sc. II. *Ioco an serio illaec dicat, nescio: Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.* et Actu IV. Sc. 1. *Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati resciscat senex.* Et Adelph. Act. I. Sc. II. *dixit velle uxorem ducere: Sperabam iam deferbuisse adolescentiam; gaudebam. ecce autem de integro, nisi quidquid est volo scire, atque hominem convenire.* et Act. IV. Sc. II. *Nequeo satis decernere: Nisi me credo huic esse natum rei ferundis miseriis.* quo in loco male Donatus. et Act. IV. Sc. 5. *Nescio, nisi quia tam misere hoc cupio esse verum, eo vereor magis.* Et Phormione Act. III. Sc. 1. *Nescio, nisi*
* *Phaedria haud cessavit pro te eniti.* et Act. V. Sc. 7. *Nescio, nisi me* 103
dixisse nemini, id certo scio. Et Hecyra Act. I. Sc. 2. *Quid egerint inter se, nondum etiam scio: Nisi sane curae est, quorsum eventurum hoc siet.* et Act. II. Sc. 3. *Nec qui hoc mihi eveniat scio: Nisi pol filium multis modis iam exspecto ut redeat domum.* Gellius quoque lib. X. cap. 12. *Item aliud*, inquit, *quod hercle an ponerem, dubitavi, ita est deridiculae vanitatis, nisi idcirco plane posui, quod oportuit nos dicere.* Et Plin. lib. 35. cap. 11. *Nisi accitus a rege* etc. sic enim legendum ex omnibus antiquis libris; non, ut in pervulgatis, *sed.* De Graecis autem Aristoph.

Εὖ τοι λέγειν ἔμοιγε φαίνεσθον πάνυ,
Πλὴν ἓν μόνον δέδοικα.

A. Manut. — Glareanus in sententia torquetur, hoc est, terebratum pertundit. Veteres tamen, inquit, quidam: *nisi annum intelligo illum.* Sic Coloniensis quoque: et labebar ut scriberem: *nisi anno intelligo illum, supra quam ego sum, petere. Anno* pro *pridem.* Plaut. in Amphitruone:

Etiam histriones anno cum in proscenio hic
Iovem invocarunt, venit.

Truculento:

— qui quasi uxorem sibi
Me habebat anno, dum hic fuit.

Lucilius:

Utram anno an horno te abstuleris a viro.

Ita ergo fortassis hic Sallustius: et id tamen in medio relinquo; de cetero, nihil mutandum. Hoc enim dicit: intelligere se supra quam ipsius fortunae sint, spirare Iugurtham; et per suum latus Romanos petere, bellumque cum ipsis etiam sibi deposcere; aliter enim nunquam venturum fuisse, ut se regno spoliaret: quod facere sciret se non posse, quin Romanorum arma lacesseret. Palmer. — Locus hic, librariorum incuria, turpiter foedatus est, nonnullique eruditi viri, summo studio summaque industria elaborarunt, ut antiquam et sinceram lectionem restituerent. Sed quamvis diu multumque quaesierint, nihil excogitare potuerunt, quod aliquo modo veterem scripturam referret. Non celabo lectorem quorundam opinionem, existimantium hoc pacto esse legendum: *Nisi tamen intelligo illum, supra quam ego sum, petere, et simul amicitiam vestram et regnum meum sperare.* Et hanc quidem lectionem confirmari ex eo putant, quod paullo ante scribit Sallustius, Iugurthae nihil carius auctoritate Senatus fuisse, et ita ab adolescentia vitam instituisse, ut ab optimo quoque probaretur; virtute, non malitia, P. Scipioni summo viro placuisse. C. Popma. — *Nisi annum* quidam, teste Glareano, et sic Coloniensis; unde Palmerius, *nisi anno*; nostri *tamen*, L. 3. *tantum*. Wasse. — Hic locus e praecipuis est, qui Philologos torquet. Soldus exponit: *Supra quam ego sum*, id est, Numidiae regnum, sive imperium, quod vestrum est. Glareanus, hac sententia explosa, nihilominus obscurum ait locum, quem prorsus non intelligat. Popma de eodem: *Locus hic*, inquit, *librariorum incuria turpiter foedatus est* etc. Ego multus esse possem in refellendo tam ridiculo conatu, ac Sallustii sententiam magis magisque obscurante: sed tantum animum meum aperio, vim horum verborum mihi non videri deperditam. Ut permoveat Atherbal Romanos, validissimam admovet machinam, et ait: *Hoc unum vos celare non possum, non ita vitam meam Iugurtham petere, ut ea mihi ademta quies sit. Est profecto aliquid dignitate mea sublimius; est vestra maiestas, quam violat et conculcat. Siquidem dum ita regno meo inhiat, neque quicquam pensi habet, an offensam et indignationem vestram ignorare potest? Nemini occultum est, utrum gravius existimet, hoc est, iam*
104 *factis suis satis superque declaravit, * vilem sibi esse prae regno P. R. amicitiam et maiestatem.* Hisce dictis iam succedit ἐπιτροπὴ, uti vocant Rhetores, sive concessio: Esto sane ut nihil ad vos pertineat, quod Hiempsalem occiderit, quod regno me expulerit; at vestrum hoc est, quod armis tenet, vestrum imperatorem clausum obsidet, vestros legatos toties contemsit. Quis ergo non videt, supra quam ego sum, petere, vel ultra meam caedem iniuriam extendere? Concludit posthaec epistolam maxime miserabili συγχωρήσει sive permissione: *Non obsto quo mi-*

nus mihi vita eripiatur; dum ne illud pati cogar ab impio et crudeli inimico. Rupert.

Utrum gravius existimet. Omnino legendum *utrum gravius aestimet*. Caesar lib. VII. *haec si gravia aut acerba videantur, multo illa gravius aestimari debere.* et lib. III. de Bello Civili: *Leviusque tempestatis quam classis periculum aestimaverunt.* Sic enim legitur in manuscriptis exemplaribus, non *existimaverunt*. Ciaccon. et Ursin. — Comm. praeposuit *et utrum*. Gruter.

Initio. B. Pub. *initia*. Arond. L. 2. 3. *in initio*, male. Wasse.

Nihil ad vos. Dictiones hasce tres suspicor manasse a Glossographis. Gruter.

Regnum vestrum. Pronomen abest Balliol. Infra Reg. omittit *vos* in *vos Imp.* Digb. L. 1. 3. Venetae, *quid reliquum nisi*. Wasse.

Imperatorem Numidis posuistis. In Catil. *Lacedaemonii devictis Atheniensibus, triginta viros imposuere.* Ciaccon. — Illud *vos* abest Pal. tertio, nec requiritur; suspecta praeterea dictio *Imperatorem*, ac fere est, putem fuisse, *quem vos Numidis imposuistis*. Gruter. — Petron. pag. 389. *Quum interim Imperator provinciae latrones iussit crucibus adfigi*. i. e. *Praeses*. Wasse.

Clausum obsidet. Ita restitui, obelo transfixis *clausum tenet atque obsidet*, quod mediae illae voces in nullo invenirentur MSS. in nulla editionum veterum, ne in Aldina quidem; natas puto a Carrione. Gruter. — Desunt Venetis, Mart. Pemb. Marckii γ. Ball. sed Reg. Arond. agnoscunt et Oxonienses quidam. Marckii λ. *clausum tenet*, male, cum vox ultima praecesserit. Wasse.

Vis vestra. Hoc est: cum privatorum monitus et legatorum verba neglexerit, reliquum est ut aperta vi armisque ab incepto dimoveatur. Opponuntur inter se *vis* et *verba*, ut apud Xenophontem Exped. VII. 421. *Οἱ δ' ἂν φανεροὶ ὦσιν ἀλήθειαν ἀσκοῦντες, τούτων οἱ ΛΟΓΟΙ, ἤν τι δέωνται, οὐδὲν μεῖον δύνανται ἀνύσασθαι ἢ ἄλλων ἡ ΒΙΑ.* *Pellitur e medio* sapientia, vi *geritur res*. Terent. Eun. IV. 6. *Usque adeo ego illiu' ferre possum ineptias, et magnifica verba*, Verba *dum sint: verum enim si* ad rem *conferentur, vapulabit.* Cicero Catil. *Haec si tecum patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si* vim *adhibere non possit?* Inde apud Tacitum legiones *quarta et duodevicesima, quarum seditio non in* vim *eruperat*, dicuntur *non ultra* verba *ac voces errasse.* Noster Fr. I. 16. *Quousque cunctando Remp. intutam patiemini*, et verbis arma *tentabitis? delectus adversum vos habiti: pecuniae publice et privatim extortae: praesidia deducta atque imposita: ex lubidine leges imperantur; cum interim vos legatos et* decreta *paratis.* Hom. Iliad I.

Ἀλλ' ἤτοι ἘΠΕΣΙΝ μὲν ὀνείδισον etc.

Wasse.

Nam ego quidem etc. Deleri posset *forent*. Gruter. — Servius Fuldan. ad I. Aeneidos melius sic citat: *Nam ego quidem vellem, et haec quae scribo, et illa quae antea in Senatu questus sum, vana ferrent potius, quam miseriam meam verbis fidem.* Videtur posse legi, *vana fore potius, quam miseriam meam verbis fidem facere.* Putsch.

105 * VANA FORENT POTIUS. Deleri posset *forent.* GRUT.

QUAM MISERIA MEA FIDEM VERBIS FACERET. In nonnullis est: *vobis faceret.* sed alterum, quod in manuscriptis quoque est, magis probarim: pro, ad credendum mihi vos impelleret: seu, ad habendam fidem verbis meis induceret. RIVIUS. — L. 1. Venetae *vobis.* Marckii γ. *miseriae meae f. verbis.* WASSE.

UT IUGURTHAE SCELERUM OSTENTUI ESSEM. Id est, ut ostenderem; alias, ut ostentarem. Infra: *Illa deditionis signa ostentui credere.* licet paulo diversiore significatu. Tacit. XII. *Auribus decisis vivere iubet,* ostentui *clementiae suae.* et XV. *Iturum Tiridatem* ostentui *gentibus, quanto minus quam captivum.* et: *Ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut* ostentui *esset multum vitalis spiritus egestum.* Est ergo, *ut in me Iugurthae scelera ostenderentur.* CIACC. et URSIN. — Tacitus lib. I. Hist. *Nova iura Cappadociae, nova Africae, ostentui magis quam mansura.* Varietatem lectionis in scriptis libris e Rivio et aliis disces, neque tum negabis, minimum nobis permisisse, ut haec emacularemus: *late explorare omnia, illa deditionis ostentui credere, insidiis locum tentare. Deditionis ostentui*, sunt, *signa deditionis*; sed amplius, ad ostentationem etiam comparata. Ita *virtutis ostentui, roboris ostentui*, sunt harum rerum signa et exempla. PALM. — Hac forma usi Spartianus in Severo cap. 19. *Postea invadentibus multis Remp. res Romana praedonibus* direptui fuit. Capitolinus in Vero cap. 7. Risui fuit *omnibus Syriis.* Vopiscus Aureliano XXX. *Triumpho mulierem reservavit, ut P. Romani oculis esset* ostentui. Vid. Tacitum etiam I. 29. XII. 14. Hist. I. 78. apud eundem Hist. I. 49. pro, *metus temporum obtentui* Mirandulanus, *mores obtinuerat.* receptam lectionem tuetur Cl. Ryckius. vide An. I. 9. Apuleius Metam. I. pag. 14. *ac simul e promtuario oleum* unctui, *et lintea* tersui. Apol. I. *levia* sustentatui, *gravia* demersui. Lactant. de Mort. Pers. V. *Legatisque nostris semper* ostentui. Sulpic. Severus Histor. Sacr. II. 41. *promisso eidem Consulatu si* rem effectui *tradidisset.* WASSE.

NON IAM. Reg. *non tam aerumnas n. m.* caeteri cum editis. WASSE.

TANTUMMODO INIMICI IMPERIUM ET CRUCIATUS CORPORIS DEPRECOR. Haec nimirum vera lectio est, quamvis in Beroaldino sit, *cruciatus corporis ut evadam deprecor.* [uti et Reg. W.] Fuit credo qui non intellexerit elegantem usum verbi *deprecor.* is ea quae supersunt adiecit de suo, atque hoc deinde forte e spatio irrepsit in contextum. RIVIUS.

UTI LIBET CONSULITE. MSS. quidam: *uti placet consulite*; vulgatam tamen lectionem quo libentius retineam facit, quod eam plurium codicum auctoritate comprobatam invenio. C. POPMA. — In nullo meorum offendi Popmae *uti placet.* GRUTER.

ME EX MANIBUS. Praepos. abest L. 3. Arond. B. Pub. Bodl. Marckii λ. Pemb. L. 2. *de m. er. imp.* Aldina *m. ab im.* eorum auctoritate induxi. WASSE.

ERIPITE PER MAIESTATEM etc. Intruserant alii *eripite per vos, per maiestatem* etc. sed abdicunt MSS. simul et olim publicati. GRUTER.

CAP. XXVII.

ET QUAMPRIMUM ATHERBALI SUBVENIENDUM. *Tò et* in duobus manuscriptis non erat. RIVIUS.

INTERIM DE IUGURTHA CONSULERETUR. Sic * in manuscriptis, nisi 106
quod in Fabriciano τὸ *uti,* quod Gymnicus habet, additum in spatio erat. RIVIUS.

SUMMA OPE ENISUM EST, NE TALE DECRETUM. In aliis, *summa ope enisum*, omisso verbo substantivo; et sic codices in membrana descripti. RIVIUS. — Servant e nostris Reg. L. 3. Mart. γ. Ball. Bodl. *summa ope* ita reddit Thucyd. πάσῃ τῇ γνώμῃ. WASSE. — *Enisum est* dixit passive, tanquam *enitor* esset passivum, ut supra *interpretatum* ab *interpretor.* GLAREAN.

ITA BONUM PUBLICUM. *Uti plerisque* L. 3. sic etiam Venet. 1470. Tacitus H. I. 72. *Quia pessimus quisque diffidentia praesentium mutuationem pavens, adversus publicum odium* privatam gratiam *praeparat.* Q. Septimius I. 10. *Ita, ad postremum*, bonum publicum *materna* gratia *est* devictum. Sed et Bodl. agnoscit *devictum est.* at male. Thucyd. V. 90. *Καταλύειν τὸ κοινὸν ἀγαθόν.* WASSE. — Contra naturam, Ciceronis iudicio, qui lib. III. Off. *Communis utilitatis derelictio contra naturam est.* Adde Lips. IV. de Civil. Doctr. cap. 5. RUPERT.

AMPLIUS HONORIBUS USI. Legendum *amplis honoribus,* id quod frequens est apud Ciceronem. Operarum incuria hoc mendum irrepsit, quamvis eodem modo codex Basiliensis. RIVIUS. — *Usi* non conspicitur in Comm. nostro, et deleri debet forsan etiam *nobiles.* GRUTER. — Vide doctissimum Perizonium ad Q. Septimium. WASSE. — Vid. Manut. in lib. I. Cic. Ep. ad Famil. Epist. IX. pag. 80. a. b. BROUKH.

IN QUIS FUIT M. SCAURUS. In aliis, *M. Aemilius Scaurus.* ut Bodl. *In quis* pro *inter quos* dixit: est enim Graecismus, quomodo in Laelio Tullius: *nisi in bonis amicitiam esse non posse.* pro *inter bonos.* RIVIUS.

ET TUM IN SENATU PRINCEPS. Manuscripta duo *Senatus princeps.* Quanquam utrumque recte, et utroque modo Cicero loquitur. Sed in inscriptione quadam Arimini PRINCEPS IN SENATU legitur: ubi alias fere, *Princeps Senatus.* Livius: *Princeps* (inquit) *Senatus tertium lectus P. Scipio Africanus.* Hoc genus honoris, ut in Africani vita testatur Plutarchus, iis tantum deferri consuevit, qui auctoritatem et gloriam maximis in remp. meritis praestantissimisque rebus gestis essent consecuti. RIVIUS. — Cicero in Divinat. Livius lib. XXXVII. Plutarchus in Scipione. COLER.

QUOD IN INVIDIA RES ERAT. Ita in vulgatis impressisque libris legitur. Ego in duobus MSS. Codd. reperi: *Sed quia in Numidia res erat.* quare docti deliberent quomodo legendum sit. POPMA. — L. 3. et B. Pub. omittunt *in* et *simul* Reg. *r. in invidia e.* et sic Marckii λ. Pro *ascendere* L. Valla legit *Legati* etc. *conscendere.* III. 54. WASSE.

TRIDUO NAVIM ADSCENDERE. Idem Soldus *triduo* exponit: id est, *tribus diebus.* Rectius Badius: *triduo*, id est, *intra treis dies*, postquam

ad legationem designati erant. Deinde vero brevi Uticam venere. Utica igitur in Romana erat provincia, quam accedere postea Iugurtham isserunt legati. GLAREAN.

SEQUE AD EUM AB SENATU MISSOS. In manuscriptis est omissa coniunctio, *se ad eum* etc. quomodo et in impressis vetustioribus. RIVIUS. —
107 * *Seque* Ball. Bodl. Pemb. Marckii λ. γ. B. Pub. Venetae. Mart. *se*, et sic Arond. et L. 1. 2. 3. WASSE. — MSS. meliores cum copula *seque ad eum* etc. GRUTER.

ANIMUS CUPIDINE etc. Manuscripta duo *rapiebat*, ut subaudias Iugurtham; sed utrum rectius, aliorum esto iudicium; nam ego mihi non liquere fateor. RIVIUS. — Bodl. *divulsus*. prave. WASSE.

INCEPTUM SCELUS. Abest Ball. *scelus*. Bertinianus, teste Palmerio, *ad celerandum rapiebatur:* quod praefert; atque ita e nostris Arond. L. 3. Ball. Bodl. Martin. Venet. 1470. Q. Septimius I. 4. alterum tuetur: *Et quanquam atrocitas facti ad indignationem ultumque iniurias* rapiebat. WASSE.

RAPIEBATUR. Verius Bertiniensis: *Ad inceptum celerandum rapiebatur*. PALM. — Palmerius ab Bertiniensi Cod. *Ad inceptum celerandum*. Sic infra idem ex Coloniensi et Argentinensi Cod. *Simulabat se negotium properare*. Ita vetuste dictum a Virgilio Georg. *Fulmina properant*. et a Plauto: *Properant prandium*. ab Ennio: *Festinare diem*. COLER. — *Rapiebat*. hanc lectionem comprobant Naz. ac Com. item Bong. non *rapiebatur*. GRUTER.

VICIT TAMEN IN AVIDO INGENIO PRAVUM CONSILIUM. Vide not. ad Catil. cap. 20. §. 4. RUPERT.

SESE CASUM VICTORIAE INVENTURUM. *Casum* posuit pro *occasionem*, ut infra, cum dixit: *Fortunam illis praeclari facinoris casum dare*. et Tacitus libro XI. *Casus Mithridati datus est occupandi Armeniam vi militis*. URSIN. et CIACC.

NEQUE QUOD INTENDERAT EFFICERE POTEST, UTI, PRIUS QUAM LEGATOS CONVENIRET, ATHERBALIS POTIRETUR. V. C. *Atherbale*. et ita legit Servius; licet pro *conveniret* habeat *videret:* Nonius tamen *conveniret*, ut vulgatae editiones. URSIN. — *Adherbalis* Priscian. pag. 1193. WASSE. — Aut haec omnia pro glossa haberi possunt aut reformanda: *neque prius quam legatos conveniret, Atherbalis potiri*. GRUTER. — *Atherbalis potiretur* Priscianus lib. XVIII. In vett. V Codd., quos inspexit Vossius, exaratum, *Atherbalem potiretur*. Sic Cic. lib. II. Off. *Clandestino introitu urbem est potitus*. Ita libb. vett. Idem I. Tusc. *Ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potiturum putem?* Sic plerique omnes libri. Quidam tamen MSS. *urbe nostra*, quomodo et Manutius edidit. Idem Philipp. XIII. *Vincamus odium, pacem potiamur*. Apud Iustinum lib. XII. *Regnum Indorum potitus*. Alioquin et *potiri* genitivum admittit. Exemplum habes supra in Catil. cap. 47. Cic. ad Lentulum I. Ep. 7. RUPERT. — Servius ad III. Aeneid. 278. BROUKH.

NE AMPLIUS MORANDO SCAURUM ACCENDERET. Imitatur Tacit. II. Hist. 48. *Irent propere, neu remorando iram victoris asperarent*. Huc pertinet vetus illud adagium, quod extat apud Plautum in Amphitr. *Fames et mora bilem in nasum conciunt*. Nimirum cunctatio omnis animum prorsus nolentem et invitum prodit. Unde et de beneficiis, quae tarde et cunctanter quispiam dat, eleganter Ausonius Epigr. 31. sic canit:

* *Gratia quae tarda est, ingrata est: gratia namque* 108
Cum fieri properat, gratia grata magis.

et sequenti:

Si bene quid facias, facias cito: nam cito factum
Gratum erit, ingratum gratia tarda facit.

In quam sententiam Seneca lib. II. de Beneficiis cap. 1. inter alia disserit hunc in modum: *Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis haesit, quod quis aegre dimittere visus est, et sic dare, tanquam si sibi praeriperet*. et mox: *Proximus est neganti, qui dubitavit, nullamque meretur gratiam: nam quum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas, qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed adversus ducentem male tenuit*. Item cap. 5. eiusdem libri: *Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid? tu non intelligis, tantum te gratiae demere, quantum morae adiicis?* Et in fin. cap. *Qui tarde dedit, et diem de die extrahens, profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, et tempus et argumentum amicae voluntatis*. Tarde velle, nolentis est. RUPERT.

AC TAMETSI SENATUS VERBIS. Sic in vetustis, ac si quid ego iudico, elegantius adiectivum sequitur. porro *Senatus verbis* pro *nomine Senatus* dixit. RIVIUS.

QUOD AB OPPUGNATIONE NON DESISTERET. Sine praepositione dixit lib. Histor. II. *ut actione desisteret*. et Terent. Phormione: *Quid vis tibi dari in manu, herus his desistat litibus*. CIACCON. et URSIN. — In manuscripto quodam est praepositio omissa, quomodo Virgil.

— *Mene incepto desistere victam?*

Sed praepositionem addas, nec ne, parum sane refert. *Caesar, oppugnatione destitit*, inquit Cicero: *quasi destiterim pristina caussa*. Sic Caesar *consilio desistere, itinere desistere* dicit. Cicero praepositionem interdum addit: *ut ab illa mente desistere necesse esset*. RIVIUS. — Melius Commel. noster, *quod oppugnatione non desisteret*. GRUTER. — Marckii γ. *non discederent ab*, in marg. pro Vet. Lect. *desisteret*. WASSE.

ORATIONE CONSUMPTA. Q. Septimius II. 24. *Sed postquam invicem* multa consumta oratione, *certamen eorum ad manus processerat*. Supra: *graves minae*. Bodl. *precibus*, stulte. R. *graves minae*. iniquae apud Claudianum in Rufin. II. 140.

— *Liceat Stilichonis iniquas*
Evitare minas.

Alii minus recte *manus*, et nominatim codex Rogersii qui nunc servatur in Bib. C. C. C. Silius XI. 120.

— *Referunt haec inde citati*
Mixta minis et torva trucis responsa Senatus.

Unde Decretum regis Babyloniorum Dan. III. 6. ob poenam vivi com-

buril intentatam, *conditionales minas* vocat in Scorpiace cap. 8. Tertullianus. Exempla obvia:

Μή σε, γέρον, κοίλῃσιν ἐγὼ παρὰ νηυσὶ κιχείω.
Μὴ νύ τοι οὐ χραίσμῃ σκῆπτρον καὶ στέμμα θεοῖο etc.
— — — *σαώτερος ὥς κε νέηαι.*

Seneca de Benef. IV. 4. ingentes minas *interventu suo solventia beneficia Deorum.* inde *leges* per *verba minacia* designat Ovidius Met. I. 91.

— *Nec verba minacia fixo*
Aere legebantur.

Vox est ergo forensis, et sanctionem respicit. WASSE.

CAP. XXVIII.

DEDITIONE FACTA. Vereor ne sint a sciolis *deditione facta*, certe tortuose procedunt verba, et satis istud subintelligitur. GRUTER.

ATHERBALI SUADENT, UTI SESE ET OPPIDUM IUGURTHAE TRADAT. Manuscripta, *uti seque et oppidum.* Hic est peculiaris fere
109 loquendi mos * Historicorum et Comicorum. Sallustius postea: *Aqua modo seque et iumenta onerare.* Idem: *Philaeni conditione probata, seque vitamque suam reipub. condonavere.* Idem in Catilin. *Aequitate seque et remp. curabant.* RIVIUS. — Venenatum hoc dixeris consilium, quod propriam, non alterius utilitatem respicit. Vide notam ad Catilinarii cap. 20. Similis fortuna fuit illius Mithridatis, similis fraus Coelii Pollionis in Mithridatem apud Tacit. lib. XII. Annal. cap. 45. 46. 47. RUPERT.

PACISCATUR. Ex pacto mutare vitam libertate.

Hi proprium decus, et partum indignantur honorem
Ni teneant: vitamque *volunt pro laude* pacisci.

Virgilius Aeneid. V. 230. et alibi. Terentius Phorm.

— — *Ut mihi liceat, quod amo, frui*
Iam depacisci *morte cupio.*

Sic Statius aliique. WASSE.

TAMETSI OMNIA POTIORA FIDE IUGURTHAE REBATUR. Nam *ubi semel quis peieraverit, ei credi postea, etiamsi per plures Deos iuret, non oportet.* ut ait Cicero pro C. Rabirio Postumo pag. 565. Ceterum in omni principe plane nefarium est, *fidem frangere.* Belisarius in Epist. ad Theudbertum, Francorum Regem, apud Procop. II. de B. G. *Turpe est, Theudberte, cum aliis omnibus, quibus vel minima virtus sit cordi, tum imprimis Principi viro, mentiri ac fidem fallere. Iusiuranda autem et pacta etiam scripto sancita violare, ne abiectissimo quidem homini decorum arbitror.* Idem sentiens Aspar Patricius apud Zonaram tom. III. pag. 41. Imp. Leonem Magnum in praestandis, quae promiserat, cunctantem, ita compellat, purpura eius prehensa: *Imperatorem hac veste indutum mentiri nefas: Ὁ Ἄσπαρ τῆς βασιλικῆς ἁλουργίδος ἁψάμενος ἔφη· Βασιλεῦ, τὸν ταύτην ἀμπεχόμενον ψεύδεσθαι οὐ χρεών.* Convenienter sapientissimo Regum, qui Proverb. XVII. vs. 7. *Non decet Principem labium mentiens.* quod Guntherus Ligurin. lib. III. vs. 513. ita reddidit:

Non decet in labiis versari lubrica Regis:
Non decet ore sacro mendacia cudere Regem.
Sancta et plena suo sunt Regia pondere verba:
Dicta semel nullum patiuntur iure recursum.

Huc pertinet illa vox Heroica Philippi Landgravii Hassiae: *Man soll einen Fürsten erkennen bey Haltung beschehener Zusage, reiner Strassen, und guter Münzen.* Et altera, quam Imp. Carolo V. Zenoccarus in eius vita, et Francisco I. Bodinus V. de Rep. 6. tribuit: *Etiamsi fides toto terrarum orbe exularet; tamen Imperatori (Regi) tuendam esse, qui ea sola et nullo metu cogi adstringique possit.* Nabarzanes ad Alex. M. apud Curt. lib. VI. cap. 4. *Non timere se ne fidem datam tantus Rex violaret. Deos a Deo falli non solere.* Ac sane *fide abrogata omnis humana societas tollitur.* ut ait Livius lib. VI. cap. 41. *Famae ac fidei damna maiora sunt, quam quae aestimari possint.* ut idem lib. III. cap. 71. Hinc Romani Fidem in Capitolio iunctam Iovi sacraverunt: ut indicarent Iovi caram esse fidem, vindicare perfidiam: neque posse imperium sine fide stare regive. Adde Lips. II. Polit. 14. Exempl. Pol. lib. II. cap. 13. Bern. in Ger. Tac. Q. 163. et in Agr. Tac. Q. 183. et in Tuba Pacis pag. 40. et 41. et 77. et 79. 80. 83. RUPERT.

SI ADVERSARETUR. Fabricianum, *advorsaretur.* quod antiquitatem magis redolet, quam unice observat Crispus. RIVIUS.

COGENDI POTESTAS ERAT. Vide not. in Iustini lib. XVIII. cap. 7. §. 3. RUPERT.

IUGURTHA IN PRIMIS ATHERBALEM EXCRUCIATUM NECAT. Fabricianum, *Igitur Iugurtha in primis* etc. perperam hoc in impressis omissum videtur, cum mire interim ad sententiam faciat; quamvis non sit in Merseburgensi atque aliis. RIVIUS. — Retinent plerique nostrum, sed Gruterum sequi maluimus. Similiter Polyb. H. I. 3. *Στρεβλοῦντες ἀπέκτειναν.* et Hegesipp. IV. 32. *Sabinum Vitellius* excruciatum necat. et
V. 22. *Nec Matthiam * quidem, quo auctore in urbem receptus est,* ex- 110
cruciatum necavit. non constat sententia nisi legeris *inexcruciatum* cum Codicibus nostris. Martyrolog. Rom. Febr. XI. *gravissimis* excruciati *suppliciis.* Sueton. Aug. XIV. *quasi eundem mox et* discruciatum necasset. vide Curt. VIII. 8. Liv. XXV. 25. Cic. pro L. Manil. plenius effert §. 11. *vinculis ac verberibus atque omni supplicio* excruciatum necavit. WASSE.

EXCRUCIATUM NECAT. Freinsh. ad Curt. lib. VIII. cap. 8. §. 20. RUPERT.

PROMISCUE. Sic Codd. at nescio an *promisce* reponendum sit. Nostrum ita locutum testatur Gellius X. 21. Q. Septimius nostri simia I. 19. Promisco *per pecora atque exercitum grassari.* pro eo Plautus et Varro usi *promiscam.* Probus pag. 1426. *Promiscue interfecit* Graece dixeris ἡβηδὸν ἔκτεινε. WASSE.

INTERFECIT. Maluerim *interficit,* nisi id verbi potius tollendum est, ut subaudiatur superius *necat.* GRUTER.

CAP. XXIX.

Et res in Senatu agitari coepit. Manuscripta, *agitari coepta.* quamquam idem est utrobique sensus. Cicero in Bruto: *Qua in urbe primum litteris oratio est coepta mandari.* pro *coepit.* III. de Oratore: *Post adhiberi coepta est ad ornatum etiam et dignitatem.* Liv. III. ab U. C. *Sed contemni*, inquit, *coepti erant a finitimis populis.* pro *coeperant.* Rivius. — *Coepit* Venetae, Mart. Marckii γ. Ball. Bodl. Infra pro *facti* Bodl. *rei.* Wasse.

Memmius. Is est, qui postea, cum peteret consulatum, a Saturnino tribuno plebis fuit interemptus, ut Livius lib. LXIX. Cicero in Oratione IV. in Catilin. Orosius libro V. cap. 17. Florus lib. III. et Appian. Bell. Civ. lib. I. literis mandarunt. Fuit Memmius mediocris orator, ut ait Cicero in Bruto. Castil.

Uti per paucos factiosos Iugurthae scelus condonaretur. Sic et Manuscripti codices, et ceteri vetustiores, atque ita mollius est. Quam duriter enim et aspere concurrunt, *factiosos scelus!* Hoc, quamvis leve, non tamen praetereundum esse duxi. Rivius.

Prolatandis consultationibus. Fulvii liber, *protelandis.* quo modo item cap. 43. Catilin. idque magis olet antiquitatem. Manut. — Ita legendum, non, ut alii volunt, *protelandis consultationibus.* Sallustius in Catilinario: *illos dubitando et dies prolatando magnas opportunitates corrumpere.* Idem in Oratione Philippi, libro Historiarum primo: *Neu prolatandis seditionibus, inquies ipse, nos in solitudine retineas.* Livius libro II. ab U. C. *prolatandis igitur comitiis cum magistratu dictator abisset, res ad interregnum rediit.* C. Popma. — Frequentissimum hoc, disputando rem extrahere et saepe labefactare. Cavisse olim Achaeos video et legem habuisse, ut in conventibus dies unus deliberationis esset, alter decreti. Adde notam ad Iustini lib. XI. cap. 2. §. 10. Rupert. — Vide notas nostras ad Cat. XLIV. et de Coss. vide Obsequentem pag. 15. 16. etiam Orosium de U. C. lib. V. cap. 15. ibi MSS. 635. Wasse. — Sic quoque MSS. Pall. ideoque minime admittendum aliorum *protelandis.* Gruter.

111 * Delicti conscientia. L. 3. *conscia.* Martin. omittit *delicti.* Supra nostri omnes *prolatandis.* et Oxonienses. Vide Indicem. Quintilianus Declam. III. hac voce usus, sed codex Ioannensis eius loco habet *ampliando*, quod merum est alicuius nugatoris interpretamentum. Apuleius in Habitud. Doct. II. eodem sensu ponit *promulget.* pro quo Codd. Florent. et Caiensis *promulcet.* lego *promicet*, quod teste Nonio valet *extendere et porro iacere.* in Glossis: *prolato,* protelo. Wasse.

Lege Sempronia. Quae sit illa lex, mihi non constat: nec satisfaciunt Commentarii; quorum alter ait: *Sempronius Gracchus legem tulerat, ut Italia et Numidia provinciae per Coss. regerentur.* Badius autem: *Sempronium legem tulisse*, inquit, *ut siquando bellum timeretur, Coss. futuri in provincias destinarentur.* Haec ille. Atqui magis sollicitum me tenet, quomodo Memmius, designatus tantum Tribunus, populum edocuerit, per nobilium avaritiam Iugurthae scelus condonari; num concione

advocata, an per alias technas? Ac idem illud cum ait, *Cosque declarati:* quid illud *declarati* proprie hoc loco significet? nam *designati*, id est, in futurum annum pronuntiati, quod Badius exponit, non placet, cum statim hic Consul in Africam proficiscatur: neque vero ante initum magistratum in provincias ire consueverunt. Et ipse Calpurnius non ita multo post Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. Fieri potest, ut non integris annis, sed dimidiatis (quod quidam scriptis prodidere) ante designarentur, quam inirent magistratus. Glar. — Cicero de Provinciis consularibus: *Decernendae*, inquit, *nobis sunt lege Sempronia duae provinciae* etc. Tulit autem legem C. Sempronius Gracchus, ut futuris Coss. singulis annis Senatus duas provincias decerneret, quas creati Coss. sortirentur, vel inter se compararent. Videndus Festus in *Parare.* Ciacc. et Ursin. — Vid. Hottomannus in Cicer. Orat. Tom. I. Part. II. pag. 178. a. Manutius in lib. I. ad Famil. Epist. VII. pag. 50. et in lib. VIII. Ep. 8. pag. 404. 408. Broukh.

Decretae sunt Consulesque declarati sunt. *Tò sunt* neutrobi habent codices Manuscripti, et irrepsisse ex glossa videtur. Sed et *Consules* ibi nulla addita coniunctione legitur. Rivius.

L. Bestia Calpurnius. Vet. Cod. non habet nomen *Calpurnius*, quod videri potest adiectum ab aliquo, vel certe scribendum, *L. Calpurnius Bestia.* Ursin. — Bodl. abest *Calp.* Wasse.

Aliaque, quae bello etc. Fuisset satis *aliaque bello usui*, amputatis caeteris; est in Comm. *aliaque quae bello usui forent.* Gruter.

Contra spem. Ita Codd. Apuleius Miles. VI. 112. Contra spem suam *repulsa Psyche.* vocem *suam* addit infra cap. 92. Sallust. nec alibi hoc modo locutus est. Wasse.

CAP. XXX.

Quippe cui Romae omnia venum ire, in animo haeserat. Livius lib. III. *legem fecerunt, ut liberi liberaeque venum irent.* Tac. *veno* dixit lib. XIV. *et posita veno, irritamenta luxus.* et lib. XIII. *nisi in his quae veno exercerent.* Ciaccon. — V. C. habet *omnia venire.* Ursin. — Manuscripta duo *venire* habent. sed vulgata lectio melior, *venum ire.* Id enim est, quod et initio dixit et post repetit, *Omnia Romae venalia esse.* Rivius. — Nescio cur ab hac lectione abhorreat Rivius, nixa duobus eius MSS. Extat sane etiam in Pall. selectioribus: ideoque eieci *venum ire.* Gruter. — L. 2. 3. B. * Pub. Marck. λ. γ. Pemb. Bodl. 112
Ball. Venetae *venum ire.* sed Arond. et Reg., nisi fallor, illud alterum habent. Wasse.

Legatos mittit. Vid. not. ad Iustini lib. XXXI. cap. 4. §. 4. Rupert.

Ut omneis mortaleis pecunia adgrediatur. In quibusdam, *omneis mortaleis uti pecunia aggrediantur*, ut sit ὑπέρβατον, legitimo dictionum ordine mutato, quomodo Cicero, *Vix ut intelligantur*, inquit. pro, *ut vix.* Sed et Sallustius postea: *Alii signo dato locum uti desererent.* Tametsi, ne quid dissimulem, in Manuscriptis non est *ut*, rectius-

que subaudiendum videtur. Nec est eo in exemplari, quod Ascensius excudit, castigavit Aleander. Rivius.

Recipi moenibus. *Aigido Tusculum petiit: nec receptus* moenibus, *intra Tusculum dextrorsus Gabios* descendit. Liv. XXVI. 9. et VI. B. Pun. *cum ne quis urbe, tecto, mensa, lare* reciperet. Virg. Aen. II.

Nec recipi portis *aut duci in moenia possint.*

pro, *intra* urbem, *ad mensam* etc. adde etiam Liv. XXXV. 46. et Sulp. Severum Dialog. III. 12. Trebellium Poll. Gall. 7. Apoll. Collatius:

Hi castris, illi muris *atque* urbe recepti.

Hirtius B. Civ. I. 13. *Imp. bene de Repub. meritum, tantis rebus gestis,* oppido moenibusque prohiberi. Wasse.

Nisi regnum ipsumque deditum venisset. In aliis, *si regnum.* Rivius. — Ita Pall., olim cusi *in regnum.* Gruter.

Consul Numidis etc. Pal. III. *et consul ex Sen.* sine voce *Numidis,* ut forte fuerit, *id consul ex Senati decreto* etc. Gruter.

Illi infectis rebus ita domum reversi sunt. Concinnius duo libri: *Ita illi infectis rebus domum reversi sunt.* Sic supra Catilina: *Ita illi ianua prohibiti tantum facinus frustra susceperant.* Sic infra ex scripto legendum: *Ita Iugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat.* Putsch. — *Ita infectis rebus illi domum discedunt.* Sic MSS. sic impressi omnes, etiam Aldini: ut mirer unde invexerit editioni suae Carrio, *illi infectis rebus ita domum reversi sunt.* At hunc tamen alii deinceps constantissime secuti, luscum ducem caeci: quibus tamen de eo si creditur ipsis, omnes excussae membranae, omnes editiones: tam quidem superstitiose, ut plus de auctore nostro meriti sint, quam de Theseo extracto ab inferis ipsemet Hercules. Gruter.

Legat sibi homines nobiles. Habebant duces sive Impp. adiunctos sibi viros militiae gnaros, quorum munus consulere, administrare, praeesse et, uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Ii legati dicebantur. Quanquam autem ipsi duces eligerent; tamen consilium consensusque intervenit Patrum. Lips. II. de Mil. dial. XI. Rupert. — In Fabriciano pro *legit sibi* est *legat sibi.* Quomodo et exemplar habet Merseburgense, a verbo *legare,* quemadmodum Cicero saepe; velut: *Dolabella me sibi legavit.* et: *Caesar Cassium sibi legavit.* Item: *Ego me a Pompeio legari ita sum passus, ut* etc. Item: *Isti quos legatos tute tibi legasti.* et: *Ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti.* Facilis autem et proclivis error fuit unius immutatione litterae. Quod ad *ὀρθογραφίαν* attinet, legunt alii *Calphurnius,* addito spiritu. sed Volateranus alterum magis probat: quicum origo ipsa nominis facit. nam Plutarchus in vita Numae *ἀπὸ τοῦ κάλπου,* qui fuerint e Numae liberis *τοὺς Καλ-*
113 *πουρνίους* dictos putat. Rivius. — Id est, * legatos sibi assumit. Erant autem legati, qui singulis legionibus praeerant: erantque plerumque praetura functi. Ciaccon. — Haec lectio etiam in Chirographis Pall. Gruter. — L. 2. 3. B. Pub. Bodl. Venet. Mart. *legit.* meliores illud alterum servant. Tacitus An. IV. 56. *Censuitque Vibius Marsus, ut M. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum* legaretur, *qui templi curam susciperet.* Glossae: lego, *λεγατεύω, διαπρεσβεύω.* Curtius

IV. 5. *decernunt, ut duodecim* legarentur *ad regem.* ibi Codex Petrensis *delegarentur;* male. X. 8. *Eosdem rursus* legat *petituros ut* etc. Idem Codex iterum prave *legati.* at paulo supra: *igitur a Rege* legatur *Pasus* etc. servat et iste. Victor de Viris Ill. LIII. *Consul Antiochum Regem Syriae,* legato fratre *etc.* vicit. Ita fere apud eundem *ablegare* LXIV. *Nasica ut invidiae subtraheretur, per speciem* legationis *in Asiam* ablegatus est. Wasse.

Quorum auctoritate, quae deliquisset, munita fore sperabat. Sic infra cap. 33. *Iugurtha C. Baebium tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius et iniurias omnes munitus foret.* Pulcre de hac malitia Tacitus I. Hist. 72. §. 5. *Pessimus quisque, diffidentia praesentium mutationem pavens, adversus publicum odium, privatam gratiam praeparat: unde nulla innocentiae cura, sed vices impunitatis.* Lipsius legit, *praeparatum it nulla innocentiae cura, sed vice impunitatis;* eodem sensu: homines nefarios, dummodo se adversus publicum odium munierint, privata alicuius potentis gratia, innocentiae nulla cura tangi, sed secure peccare, et in omne scelus ac flagitium porro ruere, quod se impune haec laturos, etiam mutato rerum statu, protectos, scilicet ab eo, quem promeruere, sperent. Denique huius loci est, quod in Catilinario cap. 48. relatum est: *Erant eo tempore qui existumarent, indicium illud a P. Autronio machinatum, quo facilius appellato Crasso per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret.* Rupert. — Quid si legas, *impunita fore.* Id certe sensus ipse respuere non videtur, quamvis reclamantibus exemplaribus. Nisi *munita* positum dicas pro, velut praesidio quodam confirmata et quasi in tutum collocata. Sed et supra: *C.* (inquit) *Baebium tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius et iniurias omnes munitus foret.* pro, armatus et quasi septus atque vallatus. Rivius. — Insignis figura, quam tuentur MSS. omnes, itaque ne admittamus aliorum *impunita.* Gruter. — Nostri *munita.* Wasse.

Cuius de natura et habitu supra memoravimus. Supra cap. 18. Sed ibi nihil de *habitu.* Ciaccon. — Ei iterum calculum meum adiecerim, qui isthaec omnia censuerit hominis madidae memoriae. Gruter. — Vir doctus vim vocis minus intelligit; habitus valet *indoles* sive *ingenium.* Statius Theb. VII. 222.

His ille auditis mentemque habitumque *recepit.*

Codex quidem B. Pub. *m. animumque,* iuxta Virgilium. at MS. Arond. nihil movet. Firmat vulgatam Scholiasta: *audita oratione Iovis uno tempore* ornatum laetitiamque *recepit.* Tacitus Hist. I. 8. *Et hic quidem Romae, tanquam in tanta multitudine,* habitus animorum *fuit.* Cicero Tusc. I. *quod si tanta vis est ad* habitum mentis, *in his quae gignuntur in corpore.* Seneca Epist. LXXXII. *I, qua coepisti: et in isto te* vitae habitu *compone, placide, non molliter.* Confer Epistol. XXVIII. 94. Gellius in Argument. lib. VIII. *de natura et* habitu memoriae. Lactantius III. 3. *Describamus, si placet,* mores habitumque *civium.* Ambrosius Hexaem. VI. 9. Mentis habitum *specie sui prodat frons.* Glossae: habitus animi, *ἦθος.* recte. pro eo usus voce *ἕξις* Aristoteles Ethic. I. 5.

ἜΞΕΙΣ δὲ λέγω, καθ᾽ ἃς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς. Philelphus Epist. IX. 1. *Nam* mentis habitum *sermonis cultus solet declarare.* WASSE.

MULTAE BONAEQUE. Sic solus Naz. caeteris abest copula *que.* poterat quis longe brevius: *nam in Consule nostro multas bonasque animi et corporis artis, omnis* etc. GRUTER. — Soli Pemb. deest *que*, idque a manu secunda. Nepos I. 8. *Sed* in Miltiade *erat cum summa humanitas, tum mira comitas.* ubi voces *in* et *erat* male absunt Cod. Trin. Infra:
114 *Quas omnis.* vox posterior in Reg. non * comparet. Paulo post: *sed legiones* etc. *Sed* ibi valet, *sed ut ea omittam.* vel, *sed de his satis.* novum enim sensum inchoat pereleganter. Confer Catilinar. 18. 24. 26. 37. WASSE.

QUAS OMNES AVARITIA PRAEPEDIEBAT. Quantumvis omnes aliae boni ducis notae compareant, artesque bellandi adsint, vel etiam supersint, avaritia sola omnia pervertet et pessumdabit. At contra *ἀφυλαργυρία*, verbis Onosandri, *δοκιμασθήσεται καὶ πρώτη.* id est, *minime avarus dux vel inprimis probabitur.* RUPERT.

BELLI HAUD IGNARUS, FIRMISSIMUS CONTRA PERICULA. Sic et exemplar Manuscriptum, pro, *constans* et *intrepidus.* licet in nonnullis *fortissimus contra pericula* reperiatur. RIVIUS. — L. 3. et e Rivianis nonnulli *fortissimus*, ex interprete: caeteri omnes, uti et MS. Rivii, vulgatam obtinent. *Firmus* Glossae *στερεὸς, ἑδραῖος, βέβαιος* reddunt. Sensum ita alibi exprimit Noster: *advorsum divitias invictum animum gerebat.* Lucan. II. 2.

— *Quamquam* fortissima *pubes*
His sedeat castris.

at Codices Caiensis et B. Pub. *firmissima.* recte. Idem infra 631. *firmior aetas.* Ovid. III. Fast.

Inde datae leges, ne firmior *omnia posset.*

ibi quidam *fortior.* Metam. VII. 457.

— — *qui quamquam milite, quamquam*
Classe valet, patria tamen est firmissimus *ira.*

Q. Septimius I. 23. *adversus infortunia firmissimus.* Quo loco haec in transcursu notanda: *Omnes laeti Agamemnonem adeunt, eumque interitu filiae permoestum consolati, honorem regni rursum concelebrant.* Certe hic haereo, inquit Anna Perenna. Lege ergo et distingue: *Eumque, interitu f. p. c. honore regni r. c.* Duces nempe Agamemnonem, quod filiam immolare noluisset, honore regio spoliarant cap. 20. quo, re tandem patrata, illum quasi postliminio auctum voluere. Sallustium sequitur Tacitus Hist. II. 82. firmus adversus *largitionem.* IV. 5. Quo firmior adversus *fortuita.* Contra Q. Septimius II. 15. imbellum adversus *dolores animi.* MSS. accedunt Caesar, Livius, Columella, Curtius VII. 5. Phaedrus I. 19. Velleius II. 110. Iustin. XXII. 4. 3. Plin. N. H. III. 120. Sueton. Tiber. Hoc sensu apud Homerum *καρτερόθυμος, δαΐφρων.* cui respondent *τοῦ πονεῖν ἡσσώμενοι*, ut ait Agatho apud Aristotelem. etiam *νηλεὲς ἦτορ* pro *δυσπαθής*, interprete Cicerone, qui est animo firmo, qui non succumbit affectibus. Sic *mulier firma* Varroni de R. R. hoc est, labori non cedens; tali opponitur *turpis*, et eo plane modo quo apud Plutarchum

adversus Coloten *στερεὰ* et *μαλθακά*, unde *στερεῶς* apud Hippocratem *περὶ ἀρχ. ἰητρικ.* IX. 24. exponitur a Glossis MSS. *ἰσχυρῶς.* WASSE.

ATQUE INDE SICILIAM. Omittit aliquando praepositiones Sallustius in provinciarum nominibus, additque urbibus, quod Cic. etiam et alii faciunt: sed maxime omnium Tacit. ut Annal. I. *et comite uno Fabio Maximo Planasiam ventum.* et lib. VII. *Samum traiecerunt.* CIACCON. et URSIN. — MS. Rittershusii: *Rhegium atque per idem Siciliam.* Elegans tmesis. COLER.

IN AFRICAM TRANSVECTAE SUNT. *Τὸ sunt* in MSS. non est. RIVIUS.

IN INITIO PARATIS COMMEATIBUS. Manuscripta non habent additam praepositionem *in.* quomodo et Cicero frequenter, ut in Epistolis: *Quemadmodum Senatus initio censuit.* et iterum: *Redeo ad illud quod initio scripsi.* item alibi: *Iste qui initio proditor fuit, deinde perfuga.* Sic et alias. RIVIUS.

* ACRITER NUMIDIAM INGRESSUS EST. In quibusdam *aggressus est.* 115
pro invasit. sed prior lectio est in Manuscriptis. RIVIUS. — Ball. et L. 3. Venetae, *aggressus est*, male. Arond. omittit verbum substantivum, sed omnino retinendum propter *multosque m.* Q. Septimius II. 18. *Iter ad* Phrygas *convertit:* ingressusque *eorum regionem, Teuthrantem* etc. 41. Non absimiliter Capitolin. in Maximin. cap. 21. Acrior *denique Italiam* ingressus est. WASSE.

MULTOS MORTALES ET URBES ALIQUOT PUGNANDO CEPIT. Legendum *mortaleis*, nam sic fere Sallustius. Porro peculiare est historicis *mortales* dicere, pro hominibus; neque id adeo est apud oratores frequens. Verum historici et verbis et figuris poeticae licentiae saepenumero utuntur, locutionibusque et dicendi modis non perinde aliis scriptoribus usitatis. Hinc *prosapia* apud illos pro progenie, vox ab ultimis repetita temporibus, ut Fabius ait *tempestas* pro tempore. Hinc illud *que* geminatum, velut *meque regnumque meum.* Hinc *ἑτέρωσις* illa modi, *festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire.* pro festinabant, parabant etc. Hinc ellipsis verbi substantivi saepe ac aliorum. Hinc frequens synecdoche, ceteraque hoc genus pleraque, ut *arma* pro bello. Tacitus: *Et unum militem, quotam civilium armorum partem?* pro, civilis belli. RIVIUS.

CAP. XXXI.

IUGURTHA PER LEGATOS. Haud alius item verborum ordo in MSS. nostris. GRUTER.

CETERUM SOCIUS ET MINISTER. In manuscriptis est, *socius et administer.* quomodo Cicero: *Timarchides omnium rerum transactor et administer.* et alibi: *Administri et satellites Sex. Naevii.* Vocat autem *administrum* Sallustius participem negotii et adiutorem in re agenda. RIVIUS. — Usus ea voce Cic. in Catilin. Valet, *praecipuus minister*, sive *adiutor* ad rem quam quis parare animo habet. Vide Caes. de B. G.

VI. 17. Varronem de L. Lat. pag. 24. Capitolinum Maxim. Hoc sensu apud Polybium III. 223. voces *συνεργὸς καὶ χειριστής*. WASSE.

MAGNITUDINE PECUNIAE. Aristophan. in Pluto:

Ἅπαντα τῷ πλουτεῖν γάρ ἐσθ' ὑπήκοα.

Nec minus venuste Menander:

Χρυσὸς δ' ἀνοίγει πάντα καὶ ᾅδου πύλας.

Apuleius: *Pecuniae pervia esse omnia, auroque vel adamantinas perfringi fores.* Torr. in Horat. III. Carm. X. 16. Cicero in Verrem: *Nihil esse tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit.* RUPERT.

BELLI MORAM REDIMEBAT. Hoc igitur commisit Bestia, quod Vitellianus ille Caecina, qui ut est apud Tacit. III. Hist. 9. §. 4., *per varias moras hostibus prodidit prima belli.* ut emendat Lipsius. Et huiusmodi criminis Aeschinem aliosque eius similes insimulat Demosthenes in Orat. de Corona et alibi, qui scilicet omnes moras interposuerint, quibus infirmarentur Graeci et Athenienses, melior autem fieret Philippus, qui bellum ipsis inferebat. Hoc ipso nomine apud eundem, nimirum lib. I.
116 Histor. fautores Aemilii Lepidi, * qui A. U. 676. arma patriae intulerat, incessit L. Philippus in Senatu, quod Aemiliae gentis benefacta extollentes, et ignoscendo P. R. magnitudinem crevisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum aientes; *quam tamen iam privata arma opprimundae libertatis cepisset*, itidem scilicet prima ei tempora prodidissent. Quomodo vero belli moram redemerint Sueci, vid. not. ad Iustini lib. II. cap. 15. §. 4. ubi de Suecorum stratagemate, bello Danico. Iidem et altera vice sic decepere Christianum I. Nam cum Christianus A. 1471. magno militum numero et instructa classe, in Sueciam tendens, Brunchebergum, editum ad Stocholmum montem, occupasset; Sueci, qui desperarent armis, dolo obtinere posse animum inducebant. Itaque suspensum eum per blanditias detinentes, moras nectebant, donec absumto commeatu, et redacto ad extremam inopiam milite, minimo suo discrimine, fractos viribus animisque, integri ipsi invadentes, debellarent; ut refert Meurs. I. Hist. Dan. pag. 50. Eademque arte post A. 1487. Steno Stura elusit Ioannem Christiani I. filium, Daniae Regem. Auctor idem lib. II. pag. 73. Quum enim Regem ingentibus copiis advenisse cerneret, rebus suis diffidens, colloquio diem et locum petiit: uti Regem imminentem, a proposito sibi bello, dimoveret, impetumque, mora aliqua callide interiecta, frangeret; quod postea compertum fuit. Nam reverso in Daniam Regi, cui fidem in illo colloquio iuraverat, in contraria cuncta ivit. Nec absimilia leges pag. seq. 74. Porro quantum in principio vel initio sive belli sive alterius rei momentum sit, et quantum mali faciat, si quis ibi *ἐθελοκακεῖ*, id est, consulta ignavia perfide agit, ut iste Bestia, docet praeter alios philosophorum princeps V. Polit. 4. *Nam in principio*, inquiens, *peccatum consistit. At principium dimidium totius esse dicitur. Itaque et quod peccatum in eo commissum, parvum et leve est, iis peccatis, quae in aliis partibus admittuntur, proportione respondet.* Quibus verbis Aristotelis convenienter Polyb. lib. V. Enimvero quum dicebant veteres *principium esse dimidium totius*, hoc docere nos

voluerunt, *in quacunque re, quam suscipias, plurimum operae esse ponendum, ut illam recte inchoes.* Qui cum videantur rei veritatem ita dicendo excessisse; meo indicio minus, quam par erat, dixerunt. Merito siquidem non vereatur aliquis confirmare, principium non esse totius dimidium, sed ad ipsum quoque operis finem pertinere. Adde Grut. ad illa Taciti II. Hist. *Gnarus, ut initia belli provenissent.* RUPERT.

POSTEA VERO QUAM ACCEPIT. Comm. *acceperat*, et ita alias legi notatum ad Naz. ut suspicer prius fuisse: *postea vero participe Scauro in maximam.* GRUTER. — *Quam* abest L. 1. caeteri retinent. Arond. et L. 1. *acceperat*, et sic Marckii γ. sed supra ex 2. manu *accepit.* sic etiam Venetae. Sapiunt heic, quod mireris, Oxonienses universim, uti et nostri. L. 3. *pervenit.* Thosanus infra, *in castra venerat.* infra *species* pro *obtutu.* Demosthenes de Corona 323. *ΠΡΟΦΑΣΙΝ μὲν ὡς τὸν σῖτον παραπέμψοντα* etc. *βοηθήσοντα δέ* etc. WASSE.

DE OMNIBUS PACTIONIBUS PRAESENS AGERE. Vocem *pactionibus* otiosam puto. CIACCON. et URSIN. — In Manuscripto quodam *agitare* legitur; ac solet plerumque frequentativo Sallustius pro perfecto uti. RIVIUS.

CETERUM INTEREA FIDEI CAUSSA MITTITUR. Infra: *Non possum fidei caussa imagines* etc. *ostentare.* CIACCON. et URSIN.

VACCAM. Pall. aetatis inferioris *Vaccam*, superioris *Vagam.* GRUT.

CUIUS REI SPECIES ERAT. Sic homines plerumque sub honestis nominibus turpia ac foeda facinora * consciscunt. *Τὰ γὰρ αἰσχρὰ ὀνόματα οὐ* 117
τὰ πράγματα εἰώθασιν ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ἐπιπλεῖστον αἰσχύνεσθαι, id est, *nominum potius, quam rerum turpitudinem fugiunt mortales.* ut ait Procopius in rebus Iustiniani. RUPERT.

DE INVIDIA SUI FACTI. Manuscripta *facti sui.* ut sequatur pronomen, atque id nimirum rectius. RIVIUS.

TRANSIGIT. Ita Naz. non ut huc usque legimus, *transegit*, quod minus aptum rei. GRUTER. — Oxon. *transegit*, B. Pub. *transigit*, Arond. *transegerat.* WASSE.

DEINDE POSTERO DIE. Manuscripta *dein.* RIVIUS.

QUASI PER SATURAM LEGEM SENTENTIIS EXQUISITIS IN DEDITIONEM ACCIPERETUR. Neque hanc legem apud quempiam alium memini me legere auctorem. Soldus, *Lex satura*, inquit, *est*, *quae uno rogatu plura continet.* Badius autem: *quae uno rogatu, priusquam respondeatur, multa simul et varia comprehendit. ut: vultisne, iubetisne, cum Iugurtha bellum componatur, elephantos tradat?* etc. quae unde aut quibus auctoribus doceant, haud scire possum. Eadem Perottus et alii nostrae tempestatis auctorum expositores identidem inculcant, sed auctorum testimonia videre vellem. GLAREAN. — Lactantius lib. I. cap. 21. *Pescennius Festus in libris historiarum per saturam refert.* CIACCON. — Manuscripta, *quasi per saturam sententiis exquisitis:* ut subaudias *legem.* *Saturam* vero pro *satyram.* quomodo ubique *Sullam* hic auctor pro *Syllam.* nam *y* in *u* Latinis saepe mutatur; unde in antiquis inscriptionibus *Polucarpus* legitur et *Poluandrion.* et Ennius, ut testatur Cicero, *Purrhum* semper, nusquam *Pyrrhum*, *Phruges*, non *Phryges* dixit. quod ipsum antiqui decla-

rant libri. Sed et Diomedes cum Manuscripto facit lib. III. nam quo loco docet veteribus *satyram* farciminis genus fuisse, variis rebus refertum (unde postea satyra nominata sit lex, quae uno rogatu multa simul comprehendat) mox ibidem, *Cuius*, inquit, *legis Lucilius meminit in* I.

Per saturam aedilem factum qui legibus solvat.

et Sallustius in Iugurtha: Dein quasi per saturam sententiis exquisitis, in deditionem accipitur. Videsne, ut hic in citatione Diomedes legem omittat? Sed nec in Merseburgensi additur. Sex. quoque Pompeius eodem modo citat, quomodo in Manuscriptis est. *Satura*, inquit, *est cibi genus ex variis rebus conditum; est et lex multis aliis conferta legibus. Itaque in sanctione legum adscribitur:* NEVE PER SATURAM ABROGATO AUT DEROGATO. Annius Luscus in ea quam dixit adversus Tib. Gracchum: *Imperium quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.* Paullo post idem hoc e Iugurtha Sallust. exemplum affert: *Dein postera die quasi per saturam sententiis exquisitis in deditionem accipitur.* Quamquam hodie corrupte in exemplaribus hic locus apud Festum legitur. Sic autem *satura*, sine addito substantivo, dicitur, ut apud Fabium *civica. Divus Augustus*, inquit, *cum ei Galli torquem aureum C pondo dedissent, et Dolabella per iocum, tentans tamen ioci sui eventum, dixisset: Imperator, torque me dona: Malo te*, inquit, *civica donare.* subauditur autem *corona.* Sic apud Senecam de Beneficiis V. Sunt et alia huiuscemodi pleraque, quae sine substantivo addito ponuntur, velut cum dicimus *tertiana*, *quartana*, *cotidiana.* deest enim *febris.* Sic *Tusculanum*, *Ocriculanum*, *Narniense.* subauditur *praedium.* Sed et absolute interdum *suilla*, *bubula*, *ferina* dicimus; ut subaudiatur *caro.* Sic et *repetundarum damnatus* apud Velleium; ubi deest substantivum *pecuniarum.* Sed, ut ad *saturam* revertar; quid
118 si nihil ibi subaudias, sed simpliciter intelligas, ut * verba sonant? *Per saturam exquisitis sententiis*, hoc est, nullo ordine in sententiis exquirendis servato, nec ut seniores prius sententiam rogarentur, sed ut consuli ipsi libuisset. Quomodo Iustinianus in praefatione quadam Digestorum *sparsim et quasi per saturam collectum opus* dicit; *utili inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata:* ut ipse inquit. nam variarum rerum mixturam sparsim ac nullo ordine congestarum, *satyram* veteres appellabant. Mecum Alciatus facit. Neque admodum eorum probo opinionem, qui hic *saturam legem* intelligunt, quae multas ipsas res complectatur, quemadmodum Iugurtha sit in deditionem acceptus, sed multis praescriptis conditionibus, ut XXX daret elephantos, pecus atque equos multos cum magno argenti pondere. nam sic fere et Erasmus Roterodamus, et Franciscus Philelphus. Verum prior sententia magis arridet; ut videlicet per *saturam* ad participium *exquisitis*, non ad verbum *accipitur*, pertinere iudicemus. Rivius. — Sic Iustinianus in praefatione quadam Digestorum *sparsim et quasi per saturam collectum opus* dicit; *utili inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata.* Et Carisius lib. II. *Omnia in se capit, quasi collecta per saturam* (sic enim lego, non *collectam*) *concessa sibi rerum varia potestate.* Vide et Diomedem et Festum, a quo miror hunc Sallustii locum iisdem verbis in voce *Satura* recitari, ex L. Laelii oratione, quam pro se dixit; cum procul dubio

Sallustii sit. Dictionem *legem* sustulimus, veterum exemplarium auctoritate adducti. A. Manut. — A suis MSS. abfuisse testatur etiam Schottus Observat. I. 3. In vet. Tab. aenea: *extra quam sei quid in* Saturam *ferretur.* Wasse. — Manuscripti quidam libri *per Satyram legem* habent. Sed sive vulgatam, sive antiquam lectionem sequamur, sensus meo iudicio est apprime commodus. Fuit *lex Satyra*, Festo auctore, *ex multis aliis legibus conferta. Itaque in sanctione legum adscribitur:* Neve per Satyram abrogato, aut derogato. *T. Annius Luscus in ea, quam dixit adversus T. Gracchum:* Imperium quod plebes per Satyram dederat, id abrogatum est. *et C. Laelius in ea, quam pro se dixit:* Dein postera die, quasi per Satyram sententiis exquisitis in deditionem accipitur. Haec Festus. ex quibus satis evidenter apparet, Sallustium haec verba ex oratione Laelii in hanc historiam transtulisse, multaque alia a veteribus sumsisse, ut non sine caussa olim hoc Epigrammate eum incesserint:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Iugurthinae conditor historiae.

Deinde *lex Satyra* lege Caecilia et Dedia abrogata fuit: id quod Cicero in oratione pro Domo sua testatur: *Decrevit*, inquit, *Senatus M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Dediam latae essent, populum non teneri.* et infra: *Quae est quasi alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Dediae nisi haec? ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus aut id quod velit suscipere, aut id quod nolit, repudiare.* Hinc Pescennius Festus libros suos Historiarum per Satyram inscripsit, quod ex multis variisque libris collecti, et in unum volumen digesti essent: quemadmodum et Pandect. opus ex immensis IC. libris in L. auctoritate suasioneque Iustiniani redacti sunt; id quod ex eius in P. praefatione intelligitur, in qua sic scribit: *Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim, et quasi per Satyram collectum, et utile cum inutilibus mistum, maxima parte inutilibus deputatis:* id est, nullo ordine, sed confuse ac perturbate, dummodo hinc, modo illinc aliquid decerpitur. Sic Sosipater Carisius lib. II. *Nam omnia in se capit quasi collecta per Satyram, concessa sibi rerum varia potestate.* C. Popma. — Lex porro Satyra lege Caecilia et Dedia abrogata fuit, id quod Cicero in Orat. pro domo sua testatur: ubi tumultuarie ac promiscue fiebat rogatio, sententiae dicebantur exquisitae per Saturam. A. Popma. — Quicquid *coniunctim, confuse*, non servato aut temporis aut rerum ordine fiebat, id *per Saturam fieri* dicebatur. Auctor Paneg. Constant. dict. *separatim utique dicam, neque quasi per* Saturam *confundenda sunt beneficia.* Vid. A. Marcellin. XVI. etc. *Lex per Saturam* Gloss. νόμος πολλὰ περιέχων. Glossa Regii: *Satyra lex praecipiebat, ut Consul sine communi consilio aliquid faceret.* Lactant. I. 22. *Pescennius Festus in libris historiarum* per Saturam *refert.* ibi pro *nemore Ariano* lego *Aricino.* Ovid. Fast. III. 261.

* *Nympha, mone nemori stagnoque operata Dianae:* 119
Nympha, Numae coniux, *ad tua sacra veni.*

Vallis Aricinae Silva praecinctus opaco
Est lacus.

Deinde:

Egeria est quae praebet aquas.

Wasse. — Tangit hunc locum Lotichius in vasto ad Petron. Comm. nec assequitur sensum. Erasmus Chil. IV. Cent. 7. explicat, quum variarum rerum mixturam, sparsim nulloque ordine congestarum, veteres *Satyram* appellarint, sensum Sallustii esse, *Iugurtham acceptum esse in deditionem, multis praescriptis conditionibus, ut XXX daret elephantos, pecus atque equos multos, cum magno argenti pondere.* Mihi unice placet interpretatio Viri summi Is. Casauboni, cuius verba, ut a doctissimorum virorum hallucinationibus iuventus sibi caveat, adscribam e lib. de Satyrica Graecorum poësi, et Romanorum Satyra: *Saturam veteres Romani dixerunt, compendio sermonis usi, cum saturam lancem intelligerent. Erat mos antiquorum, quando Cereri, Baccho, aut aliis Diis, agri annua vota solverent, pro laeto frugum fructuumque proventu, ut primitias rerum collectarum in lancem congestas, cuique Deo, pro ratione eius cultus offerrent. In ritibus Graecorum huiusmodi sacra miscella vocantur πάγκαρπος θυσία et πολυσπερμία* etc. *Latini vero lances ita refertas* variarum rerum *copia*, lances saturas, *vel simpliciter* saturas *appellarunt.* Satur *enim, pro pleno, et cui nihil deesset, usurpabant. Sic color satur* etc. *A similitudine huius lancis etiam aliarum rerum mixturas appellarunt* Saturas. *Flaccus:* Satura, cibi genus ex variis rebus conditum. *Postea etiam ad res ingenio factas eadem vox translata est. Unde* lex satura, *hoc est, miscella; uti est lex Iulia Papia Poppaea; quia et multa et diversa capita continebat. Festus: Satura est lex multis aliis legibus conferta. Capita legum Romani* Leges *vocant, et ita hic Festus. Glossarium: Satura, νόμος πολλὰ περιέχων. Hinc natum proverbium:* Per Saturam legem ferre: *cum raptim, neque viritim dictis sententiis, aliquid Senatores decernebant, et, ut apud Festum loquitur Laelius,* quasi per saturam sententiis exquisitis. Haec ille. Rupert.

Cum parvo. Vulgg. *non cum parvo*, sed *non* abundat in meo libro. Ciacc. et Ursin. — Carrio *non parvo.* sic Mart. Venetae, Oxon. B. Pub. at Marckii γ. omittit notam negationis. recte λ. retinet a 2. manu. Pemb. Reg. abest prorsus, uti et vett. Codd. Ursini. Wasse. — Sic libuit restituere, suadentibus libris antiquissimis Naz. ac Com. alii enim adhaerent editis habentque, *cum non parvo* etc. quod cur heic admitti necesse sit, non video. Gruter. — γ. abest *non*, uti et Reg. Wasse.

In Numidia. Praepositio abest Ball. Wasse.

CAP. XXXII.

Romae per omnes locos et conventus. Legendum *per omneis.* Rivius. — Alias nullum ex questu et murmure vulgi periculum est. Mortuo Augusto, paucos bona libertatis incassum disseruisse, dicit Tacitus, qui et alibi, Mennium seditiosos milites in hiberna reduxisse, turbidos et nihil ausos. Secus res habet, ubi dux et caput adest, qualis C. Memmius fuit. Idem Tacit. IV. Hist. *Vulgus sine rectore praeceps, pavidus, secors.* Rupert.

Patres soliciti erant. Duae voces *soliciti erant* non quidem videntur irreptitiae, procederent tamen omnia pronius, si legeremus *Patribus probarentur.* posset tamen ferri *soliciti*, eiecto solum *erant*, quod alioquin aliquot abest MSS. Gruter. — L. 3. omittit *ue. erant* abest MS. Putschil. Wasse.

C. Memmius. De C. Memmio videndus Cicero * in Bruto, et fortasse is est, ad quem pertinent denarii cum inscriptione: C. Memm. C. F. Ursin. 120

Cuius de libertate etc. Obliviosis isthaec consuluerunt, non etiam attentis lectoribus; quare si quis spuria duxerit, is me sibi habet assentatorem. Gruter.

Odio potentiae. Eminentes viros, et ultra privatorum conditionem potentia et viribus pollentes, non absque causa liberis, suisque legibus viventibus, *Rebuspublicis formidolosos* haberi, docet Chr. Forstn. in Hypomnemat. Polit. 10. ubi et de remediis contra eam potentiam disserit. Rupert.

Multa superba. L. 3. Arond. *crudelia et superba multa.* forte abesse debet *multa;* Gruteriana *superba et crud.* et sic Reg. B. Pub. γ. λ. Venetae, Mart. Infra: *populum ad vindicandum hortari.* B. Pub. *populum r. ne libertatem* etc. caeteris omissis. abest γ. *populum* a sec. ut videtur manu. sequitur, *monere P. R.* (deinde litura est) *ne libertatem.* λ. *hortabatur.* voces *ne Remp.* absunt Bodl. γ. pro *potentia* B. Pub. *constantia Scauri*, et supra illud alterum. Wasse.

Prorsus intentus. Merum rus, neque tamen odori illi medeor. Pal. sept. non adest vox *intentus*, eiusque loco geminavit *prorsus.* undecimus refert *omnino plebis.* Gruter. — Ball. *omnimodo* pro *omnino.* et L. 3. Wasse.

Clara pollensque. Regius, at solus, *potensque;* utrumque bene, magis tamen placeret illud ultimum, si modo addicentes MSS. aves haberet. Lucretius V.

Quis potis est dignum pollenti pectore *carmen*
Condere, pro rerum maiestate hisque repertis?

Lucan. VI. 685.

Tunc vox Lethaeis cunctis pollentior *herbis*
Excantare Deos.

Apuleius de Deo Socr. pag. 43. *Homines ratione plaudentes*, oratione pollentes. Prudentius Steph. XIII. *Incubat in Libya sanguis, sed ubique* lingua pollet. Claudian. Prob. et Olybr.

Pieriis pollent *studiis, multoque redundant*
Eloquio.

et VI. Cons. Honor.

— *Quanta tuis* facundia pollet
Ingeniis, *nostrum digno sonet ore parentem.*

Vopiscus Numeriano II. *praepollens eloquentia.* Passio Pionii apud Rui-

nart. cap. 17. *Rufinus quidam* pollens eloquentia *atque oratoria arte praecellens.* Hoc sensu etiam *potens.* Auctor supra: *In Senatu* potens. Cicero pro Coel. *Potens, gratiosus, disertus homo.* Seneca Rhetor de Cassio Severo lib. III. Controv. *Omnia nitentia, et intenta aliquo,* potentia, *nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus.* Seneca de Consol. ad Polyb. XXI. *Quamdiu steterit aut Latinae linguae* potentia, *aut Graecae gratia.* Consol. ad Marc. *animo alacrem*, ingenio potentem. Ovid. Am. III. 11.

Desine blanditias et verba potentia *quondam*
Perdere.

Sidonius Ep. VI. 21. *Cum caetera* potenter, *tum* potentissime *condidit versus.* Statius Sylv. IV. 4.

— *Nec enim tibi sola* potentis
Eloquii *virtus.*

Arnob. pag. 118. *Vir* ingenio praepotens. Ausonius Mosel. 406.

— *Legumque catos* fandique potentes.

In Basi statuae Numeriani: NUMERIANO. CAESARI. ORATORI. TEMPORIBUS. SUIS. POTENTISSIMO. Hegesippus I. 10. *Propius*
121 *quippe accesserat Nicanor, dum putat aliquem profectum* * *fore pacis futurae, si sibi conferendi sermonis daretur copia,* qui potens *et validus ad tentandos audientium animos aestimabatur.* ibi et Tacitum aeque ac Nostrum sequi videtur; sic enim ille An. IV. 21. *maleficae vitae, sed* orandi validus. Sed voces *qui potens* impediunt sententiam; adeamus ergo Codices, quid illi? nempe *cuius potens;* id perplacet. Iosephus B. Iud. VI. 7. *Πειρώμενος εἰρηνικὰ τοῖς ἐπὶ τοῦ τείχους, οὐ γὰρ ἄγνωστος ἦν διαλέγεσθαι.* hoc sensu *valens* apud Ovid. I. Art.

Saepe valens *odii littera caussa fuit.*

Longinus: *Ταῦτα δὲ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΝ καὶ βίαν ἄμαχον προσφέροντα.* Rhetorica et Dialectica *ΔΥΝΑΜΕΙΣ* Alexandro Aphrodisiensi in Topica Aristotelis. Thucydides: *Λέγειν τε καὶ πράσσειν ΔΥΝΑΤΩΤΑΤΟΣ.* Menander *ἸΣΧΥΡΟΤΕΡΟΝ δέ γ' οὐδέν ἐστι τοῦ λόγου.* Isidor. Pelusiota III. 123. *Ἄμεινον τοῦ λέγειν εἰς ὑπερβολὴν ΔΥΝΑΤΟΥ.* Anonymus, qui vulgo praeponitur Aristophani, Eupolidem ait *ΔΥΝΑΤΟΝ τῇ λέξει καὶ ζηλοῦντα Κρατῖνον.* Quae quare *stylo rudem* verteret Hertelius, caussam non video, praesertim cum eundem inter elegantes veteris Comoediae poëtas recensent Macrobius aliique. M. Capella lib. V. potentem *omnium rerum reginam eloquentiam* appellat. Hilarius de Machabaeis 227.

Haec tua libertas et dura potentia linguae.

Prudentius in Symmach. II.

— — *Fallendi docta* potestas.

Caeterum de Memmio vide Plutarchum Lucul. pag. 517. Vox *Romae* habetur tantum in marg. Pemb. a sec. manu, neque ea opus est. Wasse.

Ac potissimum ea dicam etc. Ita etiam MSS. notae minime vulgaris, nam iuniores, *eam dicam quam;* neutrum mihi sapit, mallem caeteris exclusis, *ac potissimum, quae post reditum* etc. Ita certe loqui decebat minime Asiaticum. Gruter. — At ita Bodl. Marckiani, Balliol.

Arond. Reg. Pemb. Venetae, Martin. ne quid dissimulem. Fulvii liber *ea quae.* Fabric. et MS. Rivii. Wasse. — Fortasse verbum *dicam* abundat. Ciaccon. — Fabricianum, *ea dicam quae in concione.* Rivius. — Fulvii liber, *Ea dicam, quae in concione;* nec displicet; nam si legatur, *eam dicam, quam in concione,* non video, qui possit apte verbum *disseruit,* quod subsequitur, accommodari; quis enim probet hoc loquendi genus, *orationem disserere?* liberum tamen cuique iudicium relinquo. A. Manutius. — Concinnius legas *ea* quam *eam.* Putsch.

CAP. XXXIII.

Multa me dehortantur a vobis, Quirites. Dictiones *a vobis* non sunt in meo libro. Ceterum hoc orationis initium scriptum est ex oratione Catonis contra Sergium Galbam VII. Orig. *Multa me dehortata sunt huc prodire: anni, aetas, vox, vires, senectus: verum enim vero cum tantam rempublicam agier arbitrarer.* Ciaccon. et Ursin. — Vide notam ad illa Catil. cap. 52. *Multos adversos habeo.* Rupert.

Vestra patientia. In malam partem, pro servili atque abiecto animo. Tibullus III. 2.

Non ego firmus in hoc: non haec patientia *nostro*
Ingenio.

Ovid. Met. XIV. 486.

Quid superest, quod iam patientia *vestra recuset?*

Virg. Aen. V.

Tantane tam patiens, *nullo certamine tolli*
Dona sines?

Livius II. 44. *partim patrum consiliis, partim* patientia plebis, *iam ad extrema venisse.* Seneca de Ira cap. ult. *Non puto parum momenti hanc* patientiae *vocem ad incitandas coniuratorum mentes addidisse; ultimae enim* patientiae *visum est, cum ferre qui Iovem non ferret.* adde III. 28. Consol. ad Marc. XX. Plinius Ep. II. 10. Cic. Cat. I. 1. et Ep. ad Lentulum I. 8. *Si quidam homines* patientius *eorum potentiam ferre potuerint.* Tacitus III. *Tam proiectae servientium* patientiae *taedebat.* Continet haec vox in se servitutis notam, unde nostrates eam interpretantur *obedience.* ut in illo Taciti Agr. XVI. *Britanniam unius proelii fortuna* veteri patientiae *restituit.* A *servili* tamen distinguit Apuleius Met. V. pag. 94. *Et tu quidem soror videris, quam* patienti, *vel potius* servili, *haec perferas* animo. Vide Q. * Septimium II. 34. Quintilian. Decl. XIX. *Quis enim* 122
in hac civitate non novit taciturnitatis meae rigorem? quis ignorat qua cuncta soleam perferre patientia? at pro *qua cuncta* Codex Ioannensis *quam inulta cuncta.* scribe *quam inulte* c. Noster: *Quam foede, quamque* inulte *perierint.* Wasse.

His annis quindecim. Haud dubie de eo loquitur tempore, quo post Gracchos occisos, nobiles, victoria clari, in plebem immodice saeviebant. Caeterum a Tiberii Gracchi caede hic vicesimus tertius decurrit annus, a Caii autem undecimus. Quare quid sibi hoc in loco numerus quindecim annorum velit, non satis intelligo. corruptum esse valde

vereor; sed iudicet Lector. GLAREAN. — Ego legerem, *his annis viginti*; vel, *his annis viginti quinque*; ut non sit subtilis annorum computatio: in manuscripto tamen Codice, qui est in Bibliotheca Divi Salvatoris, scriptum est, *his annis duodecim*: ut fortasse intelligat auctor id tempus, quod fuit a caede C. Gracchi et M. Fulvii. CAST. — *Nam illa quidem piget dicere his annis quindecim quam ludibrio fueritis superbiae paucorum, quam foede, quamque inulti* (ita rectum est: male alii *multi*) *perierint vestri defensores; ut vobis animus ab ignavia atque secordia corruptus sit: qui ne nunc quidem obnoxii inimicis exsurgitis.* Sic omnes: et parum est male scribi: nisi etiam sint qui id propugnent. Quanto autem verius erat *obnoxiis inimicis?* quomodo V. C. Hoc ait Memmius, nisi illis animus secordia atque ignavia diffluat, utique usuros occasione, et excitaturos industriam suam in tanta opportunitate, fractis et iacentibus, atque flagitii manifestis adversariis; nunc, quia occasione uti cunctentur, quid aliud esse, quam devota servituti corpora? Antea quamvis audaciam nobilium sua desidia aluerint, fuisse tamen caussam, patriciorum potentiam: nam eos ipsos obnoxios esse. *Obnoxius* hic non ita, ut significatione vulgata. Est enim idem qui opportunus et expositus sive vindictae sive iniuriae: mista etiam altera significatione, pro scelerato et noxio: atque eo elegantius. Sic *innoxius* pro florente, qui procul noxa sit, sive cui nocere nemo vel possit vel ausit. de coniuratione Catilinae: *Hi magistratus, provincias, aliaque omnia tenere: ipsi innoxii, florentes, sine metu aetatem agere, ceterosque iudiciis terrere, quo plebem in magistratu placidius tractarent obnoxiam.* Tacitus ad hoc exemplum, imitatus credo Sallustium: *Ipsique milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos in praedam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus et prohibere non ausis. Obnoxii duces,* quorum erat precarium imperium apud milites: si iubere aut vetare vellent, ferro petebantur. PALMER.

QUAMQUE MULTI PERIERINT. Quidam codices habebant *inulti*, trisyllabon: tantum momenti adfert tenuissimum punctum, tertiae Romanae vocali vel apposita vel adepta. neutram lectionem affirmo, neutram reiicio: quam vero praeferam, non habeo quod certum dicam. GLAREAN. — Fulvii liber, *quamque inulti.* malo *multi.* etsi nec *inulti* reiicio. A. MANUT. — Ita legendum e manuscriptis, non, ut vulgo, *multi perierint.* hoc est, nulla de his sumpta poena, qui insectati eos fuissent. Similitudo scripturae ansam errori praebuit; nam ex praepositione illa *in*, facile *m* fit, si parum animum attendas. RIVIUS. — Sic etiam reponendum apud Hegesip. I. 1. *Dum sabbato bellum suscipere detrectant, irruentibus in sese hostibus,* multi *occubuere.* imo, si quid video, *inulti;* sed tacent scripti Codd. uti et II. 10. qui locus aeque mendosus: Ubi arma deposuere etc. *ab Eleazaro et sociis factionis* multi *obtruncantur.* Quid ergo, pars tantum caesa? immo idem infra: *omnes itaque interfecti.* Dictys V. 12. *Sed postquam universos qui in manus venerant,* foede *atque* inultos *obtruncavere.* WASSE.

QUI NE NUNC QUIDEM. MS. Rittershusii, *Qui nec non.* An forte interrogationis nota huic loco suppetias tulerit? *Qui ne nunc quidem obnoxiis inimicis exsurgitis? Qui ne*, pro *qui*, oblique dictum, ut saepius apud Plautum, quasi dicat: vosne hoc quidem tempore obnoxiis inimicis ultro honorem habitum itis? COLER.

OBNOXIIS INIMICIS EXSURGITIS. * Sic Manuscripta quaedam, non 123
obnoxii, quomodo et sensus ipse exposcit, pro, reis et causam dicturis inimicis. RIVIUS. — Ita diserte etiam Nazar. noster, sed extrita deinde litera ultima in *obnoxiis;* pessimo facinore, meo quidem animo; nam qui probant *obnoxii*, id sibi solis probent non mihi. GRUTER. — γ. Bodl. Venetae B. Pub. *obnoxii*, omnino contra mentem oratoris, qui foedam pacem a Consule factam exagitat. Pemb. *obnoxiis*, nescio tamen an a manu prima; et sic Reg. Ar. et Oxonienses quidam. λ. primitus habuit *obnoxiis*, at ultima litera hodie erasa est. Vide Palmerium et Tacitum Hist. III. 35. II. 56. Reg. et Bodl. *insurgitis*, id ἐμφατικώτερον. insurgo, ἐπανίσταμαι. Ovid. Met. IX. 444. *credensque suis* insurgere *regnis.* Florus III. 18. *semper in malis maior, totis denique* viribus insurrexit: *aggressique singuli populos* etc. Seneca Hippol. 1065.

> *Contra feroci gnatus* insurgit *minax*
> *Vultu.*

Hoc significatu Hebraeis *kamim* pro motu hostili. Virg.

> *Ostendit dextram* insurgens *Entellus.*

Idem alibi:

> — — *te Lari maxime; teque*
> *Fluctibus et fremitu* assurgens, *Benace, marino.*

malim ibi *insurgens*, quomodo citasse memini Aretinum in Epist. licet in ea lectione parum constans sit, quippe qui ad vulgatam delabatur Ep. VII. 7. Idem eodem loco legit:

> — *indignatum magnis* clamoribus *aequor.*

quod aptius respondet τῷ *indignatum.* certe *stridet* nimis exile et caeco maris murmuri magis convenit quod tempestatem praecedit. Eoque modo recte alibi utitur:

> *Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:*
> *Frigidus ut quondam sylvis immurmurat Auster:*
> *Ut mare sollicitum* stridet *refluentibus undis.*

At ubi mare magnum esse et saevire ventis coepit, tum illud audacius *clamare* dicitur. Virg.

> *Ter scopuli* clamorem *inter cava saxa* dedere.

Silius IV. 526.

> *Spumea saxosis* clamat *convallibus* unda.

Hieronymus Ep. XLI. *Totam circa Insulam fremitu insanum mare, et sinuosis montium illisum scopulis* aequor reclamat. WASSE. — Etsi video scriptum esse in quibusdam libris, *obnoxiis inimicis*, tamen *obnoxii* magis probo, pro, *subiecti, subditi, vosmet eorum potestati dedentes.* Quod Memmius reprehendit. ALD. MANUT.

QUIBUS VOS DECET TERRORI ESSE. Manuscripta, *quibus decet,* omisso pronomine, quod rectius subauditur; nec aliter in impressis quibusdam. RIVIUS. — Ita V. C. cum in aliis desit *vos.* supra in Bell. Catil. dixit: *His obnoxii, quibus, si resp. valeret, formidini essemus.* CIACCON. et UR-

SIN. — Reg. et L. 3. B. Pub. Arond. Ball. Bodl. Laud. omittunt *vos.* Pemb. retinet, sed a 2. manu, et potest abesse. Marck. γ. λ. *nec nunc.* pro *atque etiam* Arond. *at etiam*, quod vehementius est, nam *at etiam* indignantis: Terent. Eunuch.

At etiam *primo callidum et disertum credidi hominem.*

Andr.

Quid vis? D. At etiam *rogas?*

Eunuch.

Exi foras sceleste; at etiam restitas?

Etiam *irrisioni* servit: Cic. I. de Fin. At etiam *de sanctitate, de pietate adversus Deos scripsit Epicurus.* WASSE.

QUAE MIHI A PARENTE MEO TRADITA EST. Alius forsan maluisset, *quae mihi a maioribus tradita est.* GRUTER.

CAP. XXXIV.

NEQUE EGO VOS HORTOR. Prudenter ita C. Memmius. Vid. not. ad cap. 3. RUPERT.

QUOD SAEPE MAIORES VESTRI FECERE. Manuscripta *maiores nostri.* sed vulgata lectio magis arridet. RIVIUS.

124 OPUS EST. Verbum substantivum abest B. Pub. et sane * sequitur *necesse est*, unde delendum puto. retinent caeteri. *suimet ipsi* Reg. et λ. sed in marg. retinet *suomet.* WASSE.

NECESSE EST SUOMET IPSI MORE PRAECIPITES EANT. Videndum an verba *necesse est* abundent. CIACCON. et URSIN. — Id est, *suis moribus.* Barth. XXIV. Adv. 4. RUPERT.

QUAESTIONES HABITAE SUNT. Restitui editionis primae scripturam, cui adsentitur Naz. ac Com. nam Pall. ceteri *graves quaestiones habitae sunt.* quasi vero ulla quaestio levis foret. GRUTER. — Carrio dedit *quaestiones graves*; vox posterior abest Grutero, etiam Arond. Reg. Marckianis, Pemb. B. Pub. quorum auctoritate motus induxi fere invitus. Omittit etiam editio prima, Naz. Commelin. Ait Gruterus nullas quaestiones graves esse, proinde non debere addi. Sed fallitur vir magnus. Habes enim apud Livium eodem sensu IV. 50. *Asperiora omnia fecit* acerbis quaestionibus, *crudelibus suppliciis.* Velleius II. 7. Crudelesque *mox* quaestiones *in amicos clientesque Gracchorum habitas.* Sulpicius II. Sac. II. 29. ed. Vorstianae: *actaeque in innoxios* crudelissime quaestiones. ubi pro *interim vero iam etiam*, lego, *interim Nero iam etiam.* Ammian. pag. 239. *Ut* quaestiones *agitari iuberet solito* acriores. lib. XXVI. 10. *Carnifex et unci et* cruentae quaestiones, *sine discrimine ullo aetatum, per fortunas omnes et ordines grassabantur.* Arnobius adhuc auctius ad fin. lib. II. pag. 98. Quaestionum *nunquam afficere se gravibus atque immanibus existimet* poenis. Hoc sensu Auctor de B. Afric. XLVI. *Ignominiae caussa dimittendos ab exercitu*, gravissimumque *in eos* edictum *proponendum curavit.* WASSE.

EORUM FINEM. Pronomen an sit ab auctore ambigo. GRUTER. — Nostri omnes servant. WASSE.

SED SANE FUERIT. Seneca dixisset: *sed fuerit sane regnum, plebi sua restituere.* GRUTER.

REGNI REPARATIO, PLEBI SUA IURA RESTITUERE. Manuscripta, ut Beroaldinum, *regni paratio*, pro eo, quod est *affectatio.* nam et ante dixit: *quem regnum parare aiebant.* τὸ *iura* non habet ullum Manuscriptum, neque ex impressis quaedam. RIVIUS.

QUIDQUID SINE SANGUINE CIVIUM ULCISCI NEQUIT, IURE FACTUM SIT. In MSS. duobus est, *nequitur*: quomodo veteres loqui solitos testatur Sex. Pompeius. *Nequitum*, inquit, et *nequitur*, *pro* non posse *dixerunt.* Plaut. in Saturione: *Retrahi* nequitur, *quoquo progressa est semel.* Cato Originum I. *Quod Termino fanum fuit*, *id* nequitum *exaugurari.* Diomedes quoque adnotavit I. veteres et *quitur* et *potestur* interdum dixisse; affertque huius rei ex poetis Accio, Caecilio et Ennio exempla, quae nobis non necesse est subiicere hoc loco. Cum Manuscriptis facit Beroaldinum. RIVIUS. — L. 2. Reg. Bodl. Marckii γ. *nequit.* sic Venetae. Mart. *nequivit.* turpiter omnes. Plautus Rud. IV. 4. 20. *ut* nequitur *comprimi.* Cato Orig. lib. I. *Fana in eo loco quam plurima fuere, ea exauguravit: praeterquam quod Termino fanum fuit, id* nequitum *exaugurari.* Apuleius Apolog. *sola virginitas, cum semel accepta est, reddi* nequitur. Priscian. in versione Dionysii:

Hic nasci lapidem, qui tacto accensus ab igni
Extingui nequitur.

Q. Septimius II. 21. *consequens fuit arma capere: iusque per vim extorquere, quod amice impetrare* nequitum. Hegesippus I. quod abs te magno pretio impetrare *nequitum est.* Codex B. Pub. male * *nequit.* ipse enim 125
infra V. 21. *sed ubi* nequitum *occurrere.* WASSE. — Sic sunt locuti antiqui. Plautus Satyrione: *Retrahi nequitur quoquo progressa est semel.* Vide Festum. CIACCON.

ULCISCI. Passive hic accipitur. Idem Barthius XXXIV. Adv. 16. quem exscripsisse mihi videtur Voss. III. de Anal. VI. pag. 30. RUPERT.

AERARIUM EXPILARI. Merseburgense *exspoliari.* sed vulgata lectio melior. Est apud Ciceronem frequens hoc verbum; ut pro Cluent. *Expilato armario, pecunia ablata.* et pro L. Manil. *expilare socios, diripere provincias.* Sed et alibi: *Proserpinae fanum expilavit.* RIVIUS. — *Exspoliari* Reg. WASSE.

REGES ET POPULOS LIBEROS VECTIGAL PENDERE. Idem in Catil. *Nam postquam respublica in paucorum potentium ius atque ditionem concessit, semper illis reges, tetrarchae, vectigales esse, populi, nationes stipendia pendere.* CIACCON.

INCEDUNT PER ORA VESTRA. Apud Tacit. IV. praeter *suorum ora* legitur. et Liv. XXXVIII. praeter *omnium oculos.* Sed Liv. XXI. *vestros liberos* traductos per ora *hominum.* V. C. *magnifici.* CIACCON. et URSIN. — Sic Fulvii liber. A. MANUT. — *Incedere* est cum dignitate, iactantia, aut fastu ut pomparum fercula ambulare. Vide Servium ad Aen. I. Lucret. III.

— — ante oculos *illum esse potentem*,

Illum aspectari, claroque incedere honore.

Ennius:

— —? *volito vivu'* per ora *virum.*

Iustin. XV. 5. *in triumphi modum* per ora civium *trahit.* XXXVI. 1. *traductus* per ora *civitatum.* Sophocles Aiace Fl.

Ἥπου τραφεὶς ἂν μητρὸς εὐγενοῦς ἀπὸ
Ὑψηλ᾽ ἐκόμπεις, Κ᾽ ἈΠ᾽ ἌΚΡΩΝ ὉΔΟΙΠΟΡΕΙΣ.

Lycurgus Orat. adv. Leocr. pag. 192. *Οὕτως ἀναιδῶς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν πενθησάντων τὰς ἐκείνων συμφορὰς ἡγεῖται δεῖν ἀναστρέφεσθαι.* Interpres vetus I. Sam. XVII. 41. *Ibat autem Philistaeus incedens.* Locum respicit Tacitus Hist. I. 2. *Nec minus praemia delatorum invisa quam scelera: cum alii* sacerdotia *et* consulatus, *ut spolia adepti, procurationes alii et interiorem potentiam, agerent, ferrent cuncta.* Wasse. — Bernecc. ad Iustini lib. XVI. cap. 5. §. 5. lit. a. cui addes illud Senecae VII. de Benef. 19. *In ore parentum filios iugulat.* et illud Taciti III. Hist. *Iulianus ad Vitellium perductus, in ore eius iugulatur.* Rupert.

Magnifici. Ita vetustiores illi MSS. quibus etiam accedit Bong. non *magnifice*, ut habent editi. Gruter.

Servi aere parati. Sumtus locus ex Catonis lib. de Falsis pugnis, ubi ita loquitur: *Servi iniurias nimis aegre ferunt; quid illos bono genere natos, magna virtute praeditos* etc. Gellius lib. X. cap. 3. Ciaccon. et Ursin. — Sic et Manuscripta et impressa fere, et hanc veram esse lectionem arbitror. Ceterum Venetum, Argentoratense, alia pleraque, *Servi aere comparati* habent, pro *pecunia emti.* Quod ad sensum attinet, haud magno in discrimine ponam utrum legas; nam et *parare* et *comparare* pro *emere* interdum ponitur. Inde apud Ciceronem: *Trans Tiberim hortos aliquos parare.* et: *Agros sibi uspiam parare.* Item: *studiose comparare supellectilem.* Sic et apud Suetonium in C. Iulio Caesare: *Gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui comparare.* pro *emere.* Idem
126 in Caligula: *Magisteria sacerdotii ditissimus quisque et ambitione* * *et licitatione maxima vicibus comparabant.* et postea ibidem: *Cum ad saginam ferarum muneri praeparatarum, carius pecudes compararentur.* pro *emerentur.* Columella quoque, *Qui nequam vicinum,* inquit, *suis nummis parat.* Rivius. — Ita omnes MSS. nostri, non *comparati.* Gruter. — E nostris soli Ball. L. 3. Horat. Serm. II. Sat. III. 129. *Servosque tuos quos* aere pararis. Glossae: *paro, κτάω.* Vitruv. I. 2. *Ea non quaerat quae non poterunt inveniri aut* parari *nisi magno.* ibid. *aliud alio loco nascitur, quorum* comparationes *difficiles sunt et sumtuosae.* Arondel. *comportationes*, quod libro suo inserere dedignatus Io. de Laet; tamen auctor cap. V. *seu* etc. *habuerint* comportationes *expeditas.* vid. II. 5. Tacit. I. 9. Hegesipp. II. 1. iniusta imperia in cives exercuissse. Cato Fr. lib. I. Servi iniurias nimis aegre ferunt; *quid illos bono genere natos, magna virtute praeditos, opinamini habuisse, atque habituros dum vivent?* Livius XLII. 41. *qui ne in* servos *quidem saeva atque* iniusta imperia *probant.* Wasse. — Pulcerrima excitandi ratio. Similiter apud Curt. lib. V. cap. 5. §. 19. suadet Theaetetus, *non esse deserenda patria, et ingenita*

bona, cum etiam barbari, quibus nativa non sunt, ea summopere appetant. Rupert.

Vos, Quirites, in imperio nati. Quidam libri praepositionem omittunt; utrumque sententiam habet satis commodam. A. Manut. — Merseburgense, *imperio nati*, omissa praepositione, pro, *ad imperandum aliis nati.* quomodo sequentia probe quadrant. Rivius. — Nata *servituti mancipia.* Tacit. Agric. V. C. *Vos Quirites imperio nati.* et sic locutus est Cicero, cum dixit in oratione de provinciis consularibus: *Syri natione, nata servituti.* Ursinus. — Secutus sum codices Rivianos, nam nostris aderat etiam praepositio *in Imperio,* perperam. vos, inquit, natos ad imperandum, servire, minime ferendum. Gruter. — *In imperio* Pemb. Laud. Ball. Marckii γ. Wasse. — Praepositio *in* abest a lib. Rittershus. et recte. Vult enim Quirites imperio natos esse, hoc est, ad imperandum. Infra: *Vos autem, hoc est P. R. invicti ab hostibus, Imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere.* Lucillius lib. 20. *Ut P. R. victus vi et superatus praeliis saepe est multis: bello vero nunquam, in quo sunt omnia.* Virgilius: *Romanos rerum dominos.* In altero illo Sallustii loco non sunt illa verba irreptitia aut adscititia: *hoc est P. R.* sed ab ipso Sallustio, contra quam caussatur Popma. Nam eadem quoque citat Servius MS. Fuldanus ad illud: *Ast ego, quae divum incedo regina.* Coler.

Immani avaritia. Melius Coloniensis *immuni avaritia.* Id positum, ut Trinumo:

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus: verum in aetate utile.

Apud Terentium Adelphis: *Leno sum, fateor, pernicies immunis adolescentium, Periurus, pestis, tamen tibi a me nulla est orta iniuria.* Hoc ibi quoque verius est, quam vel in Brunii scripto codice, vel in veteri Argentinensi, *immanis:* et sic in suo mihi ostendit Stanaeus. Meminit Festus quoque, et pro *improbo* valere dicit. *Immani avaritia* non male scribitur, nisi quod temere *immune;* in veteri nusquam hac facie est, ut germanum non sit. Palm.

Nocentissumi, iidem superbissumi. Legendum, *iidemque superbissumi,* ex Manuscriptis. Rivius. — Omnes MSS. nostri et edd. antiquae simplici iota, non *iidemque.* Gruter. — Marckii γ. *et idem.* sic Pemb. Venetae. B. Pub. Bodl. *iidem.* supra *immuni* Codd. Stanaei et Colon. vid. Palmerium. Wasse.

Pro munimento habent. Invitis nobis excidit * locus communis, 127
qui hic non sua sede collocatur. Male existimasse dico Romanos nobiles, qui caedem fecisse pro munimento habuerunt. *Unum est inexpugnabile munimentum amor civium;* ut statuit Seneca I. de Clem. 19. Iisdemque paene verbis Plin. in Panegyr. cap. 49. *Haec arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum est, munimento non egere.* Accedit Claudianus de Honor. Cons. IV. 281.

Non sic excubiae, nec circumstantia tela,
Quam tutatur amor.

Rupert.

Itaque quam quisque. Manuscripta, *Ita quam quisque* etc. ut sit ἐπιφώνημα. ubi interdum utimur illa particula, *ita*, *adeo*, et similibus. Leve hoc quidem, sed non ideo praetereundum; sicut nec illud quod statim sequitur. Rivius. — Sic legit Valla I. 16. Vide F. III. 9. Wasse.

Tam maxime tutus est. Tutus, fateor, sed nunquam securus. Seneca Ep. 97. *Ita est, tuta scelera esse possunt, secura non possunt. Quare? quia prima et maxima peccantium poena est peccasse, nec ullum scelus, licet id fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus et haec, et illae secundae poenae premunt, ac sequuntur, timere semper et expavescere et securitati diffidere.* Rupert. — Servius ad VII. Aeneid. 787. Broukh.

Ad ignaviam. Tacit. III. 34. *Frustra* nostram ignaviam ad alia *vocabula* transferri: *nam viri in eo culpam, si foemina modum excedat; porro ob unius aut alterius imbecillum animum, male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque.* vide et Iug. 1. *suam quisque* culpam *auctores* ad negotia transferunt. Cic. IX. Verrin. 91. *Mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliae, nomen suum isti* ad translationem criminis *commodaturum. Verum tamen ita res mihi tota praevisa atque praecauta est, uti si maxime esset inventus, qui in* se suscipere istius culpam crimenque *cuperet: tamen is proficere nihil posset. Transferre*, hoc est, terrorem suorum sceleri debitum in vestram ignaviam derivare: socordia vestra utuntur pro munimento. Demosthenes de foedere Alexand. pag. 89. *Εὐτυχοῦσιν, ὅτι ἐναποχρῶνται τῇ ὑμετέρᾳ ῥαθυμίᾳ. avertere* malit Liv. I. 58. avertendo *noxam ab coacta in auctorem delicti.* Wasse.

Quos omnes cupere eadem. Legendum, *quos omneis.* Rivius. — Donatus ad Hecyr. I. 2. omittit *omnis eadem cupere.* Martin. et B. Pub. *eadem odisse.* legit *odisse et* Donat. confer Ioan. Sarisberiensem de Nugis Curialium III. 12. ibi legisse videtur, *vera amicitia.* dicitque tale quid Ciceroni placuisse. quem vide Ep. X. Attic. et de Am. §. 5. plane §. 33. Loci sensum ita complexus est Apuleius de Philosophia pag. 277. Bonos *omneis inter se oportet* amicos *esse, etsi sunt minus noti: et potestate ipsa, qua mores eorum sectaeque conveniunt, amici sunt habendi. Patria quippe a similibus non abhorret. Unde inter* solos bonos *fidem* amicitiae *esse constat.* Seneca de Vita B. II. *In gratiam ex odio (si modo ulla* inter malos gratia est) *redii.* Hegesippus III. 25. *Festinemus itaque dum adhuc dissident, ne forte* periculi metu in gratiam redeant. Wasse.

Sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. Vide ad explicationem huius loci egregium locum Sen. I. de Otio Sap. cap. 30. ibidemque Lipsium. Inter malos autem gratiam, hoc est, amicitiam esse, non immerito dubitat Seneca I. de Vita beata cap. 2. Factionem definit Lipsius, esse *paucorum aut plurium inter se coitionem, et cum aliis dissensum.* Originem, ait, saepe habet ab *odio*, saepe ab *ambitione.* Ab odio et ambitione simul, dixerim fuisse factiones Gibellinorum et Guelforum, quorum hi Pontificias, illi Caesareanas partes sequebantur.

Accipiebant inimicitias hereditate, et in vanissimorum nominum gratiam saeviebant: ut loquitur Brunner. lib. 15. pag. 1030. Ceterum coitiones sunt vel nobiliu ., vel plebeiorum. In Aristocratia horum periculosissima est, illorum in Democratia, imo utrorumque in omni statu. Porro coitiones sunt vel *ordinariae*, et ex consuetudine, vel sunt *fortuitae.* Ex consuetudine, v. g. ἑταιρίαι, sodalitates, collegia. Ἑταιριῶν mentionem facit Aristoteles V. Polit. cap. 6. ad cuius locum Petr. Victorius:
„Puto, inquit, ἑταιρίας, quas vocat, fuisse coitiones * multorum, ad sua 128
„commoda in Republica obtinenda, conspiratione illa animorum. Ipsarum etiam meminit Plut. in Lysandro, quem dicit, quum haberet in „animo evertere veterem statum Spartae, auctorem fuisse multis, ut conflarent sodalitates, et incumberent toto animo in ea, quae fierent in „Republica, atque id non uno tantum loco tangit in ea vita; sed etiam „M. Cicero in epist. quadam ad Q. fratrem mentionem ipsarum fecit, „ut aptarum ad Rempublicam perturbandam. Inquit enim: Eo die SC. „factum est, ut sodalitates centuriatique discederent. Praesertim in orat. „pro L. Flacco. In libello tamen de senectute perspicitur, aliter cepisse hoc nomen, vocasseque sodalitates, quae Reipublicae causa constitutae forent.“ Hactenus Victorius. At Gaius ICtus in libr. IV. ff. de Collegiis et Corporibus, quo loco etiam ortum ipsarum exponit: *Sodales sunt*, inquit, *qui eiusdem Collegii sunt, quam Graeci ἑταιρίαν vocant.* His autem potestatem facit lex, pactionem, quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. ubi Sigonius hoc vocabulo ἑταιριῶν, putat intelligi *collegia artificum opificumque*, sive a Numa sive a Servio Romae instituta; adiicitque inde facta alia multa esse, sed ea fere, quae adversus Rempublicam esse videbantur, sublata, quod his verbis prodit in Cornelianam Asconius: *Frequenter coetus factiosorum hominum, sine publica auctoritate, malo publico fiebant, propter quod postea collegia SCtis et legibus pluribus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, ut fabrorum fictorumque.* Atque hoc L. Caecilio, Q. Marcio Coss. factum esse idem scriptum reliquit in Comm. Pisonianae. Apud Romanos initio Circi *factiones Albata* et *Russata*, mox etiam *Prasina* et *Veneta*, tanta animorum contentione agitabantur, ut non rixae modo et iurgia, sed et caedes inde orirentur. Quae tamen insania, post Augusti saeculum, maxime exarsit, et principes quoque commisit. Vitellius Venetae, Caius, Nero, Verus Caesares Prasinae factioni addicti fuere: Principum autem furor populum concitavit. Tertull. lib. de Spect. *Aspice populum ad spectaculum cum furore venientem, iam tumultuosum, iam caecum, iam de sponsionibus concitatum.* Adde Plin. lib. VII. cap. 53. Zonaras Iustiniani temporibus, ex Prasinae ac Venetae factionum contentione, tantam Constantinopoli exortam fuisse seditionem scribit, ut eo in tumultu paene XL hominum M perierint. Qua occasione factionum nomina sublata perhibentur. Torrent. in Horat. I. Carm. od. 1. Praeterea Sueton. lib. I. cap. 42. auctor est, *Iulium Caesarem cuncta collegia, praeter antiquitus constituta, detraxisse.* Sed et lib. II. idem refert Augustum Octavianum, cum plurimae societates, titulo tenus collegii novi, ad nullius non faci-

noris societatem coirent, collegia omnia, praeter antiqua et legitima, dissolvisse. Denique et Traianus Imperator ἑταιρίας esse in Provincia Bithynia vetuerat, quod, ut ipse scribit ad Plin. Iun. lib. X. Ep. 35., *meminisset illam provinciam factionibus esse vexatam.* E quibus omnibus perspicimus, quam suspectas ἑταιρίας habuerint prudentissimi viri, ne scilicet sub eo nomine coëuntes hominum factiosorum coetus res novarent, ac Rempublicam perturbarent. Plura de istis hetaeriis et collegiis afferunt C. Rittersh. Comm. ad Ep. XXXIV. Plinii lib. 10. et quem ille citat, Fr. Balduin. Comm. in XII Tabb. Bodinus (laudante Bernecc. ad Suet. Caes. cap. 42. §. 4.) lib. III. de Rep. cap. 7. Has ergo coitiones potes dicere INSTRUMENTA FACTIONUM, ut et alteras, quas FORTUITAS diximus, quum nimirum fortuna cives conveniunt, et rumores conferunt. Atque in hoc felicissima est Venetorum civitas, quae, quod interfluentibus passim aquis (canales vocant) in multas veluti partes divisa sit, adeoque coëundi facultatem adimat, ideo per tot saecula, pacem atque tranquillitatem suam, nullis unquam civium coniurationibus sollicitatam vidit, ut e Botero docet Forstnerus ad Tacitum pag. 322. Haec de coitionibus scienda sunt. De DISSENSU, qui quasi fabricatur in coitionibus, et FACTIONEM demum constituit, quaerere imperitus quispiam possit, an utilitatem nullam habeat; sed imperitus. Nam quatenus in FACTIONEM desinit, perniciosissimum esse sapientes uno ore fatebuntur. Adde Vird. Pr. Pol. IX. pag. 181. Bern. in Germ. Tac. Q. 122. et 124. Est vero dissensus alius levis, ac sine conspiratione, quem cum Lipsio tolerem. Facit huc egregius locus apud Plut. in Agesil. quem integrum ut exscribam, pretium operae censeo: *Quum Agesilaus alliceret ac demereretur omnes Senatores, Ephori, timentes illius potentiam, mulctam ei irrogaverunt. Siquidem, ut opinantur Physici, si contentionem et litem segreges a mundo, fore ut corpora coelestia consistant, omnium item generatio et motio conquiescat, propter mutuum universitatis cum his concentum. Ita Laconicus legislator videtur virtutis facem Reipublicae subdidisse, ambitionem et concertationem, aliquod semper inter bonos certamen et pugnam machinans: illam vero mutuo conniventem in non coarguendo gratiam, quae iners sit et ignava, parum recte dici concordiam censens.* Nempe vidisse id Homerum quoque nonnulli arbitrantur, neque enim facturum fuisse, ut Ulysse et Achille verborum asperitate provectis ad convicia, laetum finxisset Agamemnonem, nisi magnopere censuisset Reipublicae interesse,
129 * mutuam procerum aemulationem et dissensionem. Eodem applicandum illud Senecae Epist. XCV. sub. fin. *Societas nostra, lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur.* seu, verbis Agellii lib. VI. cap. 1., *quasi mutuo adversoque fulta nisu subsistit.* Notum etiam de Catone, contentiunculas aluisse inter servos. Ne quid tamen dissimulem, puto cum Forstnero nunquam nisi *ex accidenti civium discordiam publicae rei principique prodesse; imo cautionem hanc arguere morbum imperii principisque debilitatem.* Vide illum ad Tacit. pag. 215. Rupert.

CAP. XXXV.

Quod si tantam. Manuscripta, *Quod si tam vos curam* et quae sequuntur; ut invicem respondeant *tam* et *quam.* Rivius. — Sic omnino MSS. nostri. Abeat igitur Carrionis, *quod si vos tantam libertatis* etc. etsi non negem posse adhuc deleri pronomen *vos.* Gruter. — Ex Demosthene sententia, cuius verba adducuntur in extrema parte orat. Lepidi lib. III. Hist. Vid. Livium III. 39. VI. 18. Wasse.

Libertatis curam. Quam tota haec oratio crepat. Observa, gravem accusationem fuisse, si quis diceret, *contra leges, contra morem maiorum, contra imperii dignitatem, contra Reipublicae salutem factum esse:* omnium vero gravissimam exclamationem: *Quirites, libertatem amisimus!* Id quod Romane loquentes vocant, *fidem Quiritium implorare* et *Quiritare*, ut ex Livio, Tertulliano, Macrobio constat. Rupert.

Neque Respublica — et. Sic Noster eleganter Cat. XXXIII. Iug. XIV. LXXVII. Tacit. An. I. 80. XI. 21. et sequente, ac Agr. X. Cic. Tusc. I. 23. Neque *nata certe est*, et *aeterna est.* quo in loco pro, *omne coelum omnisque natura*, legerim, *omnisque terra consistat.* Petrus Chrysologus Serm. VII. *Sit licet tibi facies inculta, exterminatus aspectus: nec ab hominibus invenisti laudem*, et *apud Deum fructum ieiunii perdidisti.* ubi etiam pro *fastu* ipse *astu* reposuerim: *Quam non est anxius, quam servorum caret* astu, *qui sua patri servanda committit.* Fastus dominorum, illud alterum ingeniorum servilium. Terent. Andr.

Quae, si non astu *providentur, me aut herum pessum dabunt.*

Wasse.

Maiores vestri. In omnibus adhortationibus promtissimus locus est, a maiorum virtutibus quosque excitandi. Vide Freinsh. in Curt. lib. IV. cap. 14. §. 25. Rupert.

Bis per secessionem armati. Utramque secessionem ponit Livius. Sed primam quidem lib. II. ex opinione Pisonis, qui, Sicinio quodam auctore, iniussu Consulum, scripserit plebem secessisse in Aventinum. Idem tamen Livius magis probat opinionem eorum, qui non in Aventinum, ut Piso, sed in sacrum montem secessisse primum plebem dicunt, trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum: deinde iterum in Aventinum montem. Ad quam opinionem respexisse videtur Sallustius lib. I. Histor. cum dixit: *Tunc plebs armata montem Sacrum et Aventinum insedit* etc. quibus verbis utramque secessionem indicavit. Ciacc. et Ursin.

Maius dedecus est parta amittere. Πολλάκις δοκεῖ τὸ φυλάξαι τἀγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον εἶναι. Demosthenes. Similia illa in Catilina: *Virtus atque sapientia maior in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus.* et in Iugurtha, *Nobilitatem certe peperisse, quam acceptam corrupisse, melius est.* Et Thucydides lib. II. pag. 119. §. 62. in concione
Periclis: Αἴσχιον, ἔχοντας * ἀφαιρεθῆναι ἢ κτωμένους ἀτυχῆσαι. A. Ma- 130
nut. — Gruter. *paruisse*; male. Wasse.

Dicet aliquis, quid igitur censes? vindicandum in eos, qui hosti prodidere rempublicam. In hunc modum exemplar in pergamenis descriptum. Sed quam male sit hic locus in recentioribus distinctus, facile videbit, qui conferre non gravetur. Rivius. — Vid. Douzam Fr. III. 9. Wasse.

Non manu, neque vi. Quidam *non manu neque vi censeo* legunt; sed in meis MSS. et codice Aldino verbum *censeo* omissum est. praecedenti enim versu, *quid igitur censes?* inquit; idque errori occasionem dedit. et in Catilinario Sallustius: *Placet igitur eos dimitti, et augeri exercitum Catilinae? Minime: sed ita censeo: Publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxime opibus valent, neu quis de his postea ad Senatum referat, neve cum populo agat: qui aliter fecerit, Senatum existimare eum contra rempublicam et salutem omnium facturum.* Neque enim hoc loco verbum *censeo* bis repetitum est in antiquis et impressis quibusdam libris: et ob id cum multo verior, tum elegantior est haec lectio. C. Popma. — *Utique censeo non m.* B. Pub. Reg. *neque vi censeo.* Wasse.

Qui si deditus est. Sic in quibusdam reperi, velut Merseburgensi, Veneto, atque aliis, sed Gymnicus hoc loco recte *dediticius*, pro, si in deditionem venit. Utitur hac voce Cicero quoque ad Brutum, quum inquit: *Id SC. plerique interpretantur etiam ad tuos sive captivos sive deditícios pertinere.* Titus Liv. VII. ab U. C. *Quicquid deinde patiemur, dediticii vestri passuri.* et paulo inferius: *ut dediticiis suis parcerent.* Sed et Caesar identidem hac voce in Commentariis usus est. Cum Gymnico facit exemplar Fabricianum. In Badiano, quod castigavit Aleander, *dedititius* est, sed haud dubie perperam. Nisi quis ita Sallustium pro *dediticio* dixisse *deditivum* putet, uti Marcellinus alicubi *subditivos* dixit pro *subditicios*, lib. XXVI. Sed quid si incuria librariorum hoc commissum forte est? nam fuit proclivis ex alterutro in alterum lapsus. Quemquam et Plautus in Amphitryone (si mendo vacant codices) *subditivum* pro *subditicio* dixit. Rivius. — *Deditus* L. 2. 3. Ball. *deditius* B. Bub. Pemb. Marckii λ. ibi in marg. *deditus.* γ. *dedititius.* Glossae: *οἱ μετὰ τὸ ληφθῆναι τῇ τῶν νικησάντων πολεμίων ἐξουσίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες.* Vid. Isidor. IX. 4. Usi praeterea Sueton. Aug. XV. Tit. IX. Caius Inst. I. tit. I. Ulpian. in Inst. I. tit. I. Tacitus An. XII. 17. et Iustin. *deditos.* Curt. VII. ult. ibi Codex Petrensis *deditiorum* pro *deditorum*; forte legendum *dediticiorum*. apparet tamen alibi *dedite*. Vid. Lactant. M. P. 5. Petron. Sulpic. Wasse.

Scilicet existimabitis. MSS. vero *aestimabitis*. id quod sensus magis postulat. Rivius.

Scilicet aestumabitis. Revocavi lectionem Commelin. mei; antea erat *existumabitis*, minus hoc loco conveniens. Gruter.

In rempublicam damna. Ita etiam MSS. Pall. non *ad Rempublicam*, ut cusi ante Carrionem. Gruter. — Vet. Cod. *At in rempublicam damna:* illud vero *at* a librariis in *ad* conversum ex consuetudine mutandi *t* in *d*, occasionem dedit aliis scribendi, *ad rempublicam* etc. Ursin.

* Dominationis eorum satietas. Notant Grammatici a Sallustio 131 *satias* pro *satietas* scriptum esse, ut lib. II. Hist. *ex inopia gravi satias facta;* quod a Cicerone, Terentio, aliisque usurpatum est, et a Cornelio, Tacito ac Livio. quare videndum an hoc etiam loco *satias* sit legendum. Ciacc. et Ursin.

Et illa quam haec tempora magis placent, cum regna etc. Badius legisse videtur: *et illa tempora magis placent, cum regna* etc. omissis verbis *quam haec.* et planior multo est sensus absque illis; comparat enim illa tempora, quando regna, provinciae, leges, iura, iudicia, bella atque paces, postremo divina et humana omnia, penes paucos erant, (quod certe factum est post Gracchorum caedem,) ad ea tempora quae olim fuerunt, quando plebs in vera fuit libertate. Nisi quod malim legas: *et quam illa, haec tempora magis placent;* ita ut *illa* referatur ad pristinam libertatem, et *haec* ad praesentia, post Gracchorum mortem; nec multum ambigo ab Sallustio ita scriptum, sed ab sciolo quopiam, ut fieri solet, temere mutatum. Glar.

Paces. Sic Codices, agnoscitque Sergius in artem Donati. Corrige ergo Charisium I. Diomedem I. et Phocam in Arte. Plautus Pers. V. 1.

Hostibus victis, civibus salvis, re placida, pacibus perfectis.

item Rud. VI. ult. Lucretius V. 1228.

Non Divum pacem votis adit? ac prece quaesit
Ventorum pavidus paces, animasque secundas.

et Horat.

Hoc paces habuere bonae ventique.

Incerti Auctoris Paneg. cap. 14. *componendis* pacibus *leges imponere.* Isidor. V. 3. *Ius gentium est sedium occupatio etc. foedera,* paces, *induciae.* Ad hanc formam habes apud Plautum *perfidias*, apud Varronem *paupertates*, Cic. *avaritias*, Nostrum et Arnobium *famas*, *neces* apud Orosium VI. 21. *Parvos filios collisos humi, in hostium ora iaciebant, in singulis filiorum* nece bis *parricidae.* sic quidem Moguntina et MS. Coll. D. Ioan. at Veneta *necibus bis*, quomodo legendum puto. Membranae C. C. C. *necibus parricidae.* Idem vult auctor quod hisce Lucanus XI. 205.

— — peraguntque cadavera partem
Caedis: viva graves elidunt robora trunci.

et Apollonius Collatius pag. 742.

Obnixi tendunt pars utraque, pondere naves
Mergere, et alterno miseranda cadavera iactu
Proiiciunt, iterumque incendunt proelia functi.

Habes denique *pices* apud Augustin. Civ. D. III. 31. Supra vox *iura* ex 3. manu Pemb. Wasse.

Vos autem, hoc est, populus Romanus, invicti ab hostibus etc. Voces *hoc est* suspectae, et videndum an adiectae ab editoribus. Ciacc. et Ursin. — Iniuste haec mutilant homines [Ciacc. et Popma] minime attendentes emphasi egregia inferri, *hoc est populus Rom.* et vero comparent in Naz. ac. Com. ut etiam in Pall. caeteris atque edd. primis. Gruter. — Voces *hoc est Pop. Rom.* in L. 3. non comparent, caeteri retinent. Firmat MSS. lectionem unice Demosthenes, quem Noster Iu-

bens sequitur, Olynth. III. pag. 14. *Νῦν δὲ τοὐναντίον, κύριοι μὲν τῶν ἀγαθῶν οἱ πολιτευόμενοι, καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται· ʽΤΜΕΙΣ ΔΕ, ʽΟ ΔΗΜΟΣ, ἐκνενευρισμένοι.* et Orat. de Concord. *ʽΤΜΕΙΣ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ δ' ʽΤΜΕΙΣ ὅταν εἴπω, τὴν ΠΟΛΙΝ λέγω.* adv. Timocr. pag. 166. *Τίς οὖν μόνη φυλακὴ καὶ δικαία καὶ βέβαιος τῶν νόμων; ʽΤΜΕΙΣ ΟΙ ΠΟΛΛΟΙ.* Simile quid apud Cic. Tusc. II. 13. *Si nudus, da iugulum: sin tectus Vulcaniis armis*, id est, fortitudine, *resiste.* et III. 28. *Quid ille Terentianus, ipse se puniens*, id est, *ἑαυτὸν τιμωρούμενος.* Apuleius Metam. I. pag. 8. *Cum tota domo*, id est, cum parietibus *et ipso solo, et omni fundamento* etc. *transtulit.* ita Codd. omnes; male ergo Wowerius et Elmenhorst. Iustin. XVIII. 5. *statuto annuo ve-*
132 *ctigali pro* solo urbis. Quintilian. Inst. XII. 2. *Neque spe * neque metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus*, hoc est, Reipubl. *iungeret.* Poterat tamen abesse *hoc est*, ut Fr. III. 7. *Cum interim, more pecorum*, vos multitudo *singulis habendos fruendosque praebetis.* Ita fere Livius VIII. *Pareantque ei* consules, regia potestas. I. *virginesque Vestae legit, Alba oriundum sacerdotium, et genti conditoris haud alienum.* vid. etiam II. 54. WASSE. — Impressorum antiquorumque codicum lectio est: *Vos autem, hoc est populus Romanus, invicti ab hostibus.* Ego verba illa *hoc est populus Romanus* delevi. Fieri namque solet, ut in margine, glossematis vice quaedam adiiciantur, quae deinde ab iis qui libros exscribunt imperitis (ut id genus hominum esse solet) in textum irrepant. Neque vero me fugit, nonnullis, quibus nihil placet immutari in vulgatis impressisque libris, hanc meam emendationem non placituram. Fremant licet isti, spument, sibilent, dicam tamen aperte quod sentio. Si patres maioresque nostri attentiori cura in veterum scriptis conservandis laborassent, non artium plurimarum scientia, quarum adiumento ad vitam bene beateque instituendam indigemus, desideraretur: si, inquam, nihil ab illis immutatum fuisset, non ea quae a sapientissimis viris, magno labore magnisque vigiliis sunt elucubrata, tam mutila, trunca et pluribus plagis quam Orpheus ille, a Threissis mulieribus concerptus, nostram ad aetatem pervenissent. Unde, obsecro, maiores errores quam ex corruptis et depravatis libris promanarunt? videre id licet in Iure nostro, in quo interpretando cum in mendosos codices incidissent Accursius, Bartolus, Iason, Zasius aliique Iuris veteris interpretes, in maximas difficultates et plus quam Cimmerias tenebras devenerunt. Quamobrem cum omnis nostra Latini sermonis locutio ex veterum scriptis emanet, eaque depravate legantur; qui in iis emendandis operam et studium suum ponit, non solum id agit, ut melius intelligi possint, sed id etiam non minus, ut rectius quoque si quis quid scribere voluerit, id agi possit; et veluti qui impurum et turbidum fontem, ex quo multi rivi deducuntur, purgat, non id tantum facit, ut fons ipse nitidior sit, sed et ut rivuli quoque ipsi, qui lutulenti antea et impuri fluebant, puriore unda accepta et aspectu gratiores et potu suaviores fiant: sic is qui depravata veterum scripta emendat, quasi fontem ipsum perpurgat, nec id facit solum, sed ut ea quae a vobis edita, ab fonte illo quasi quidam rivuli derivantur, elegantiora esse possint. C. POPMA.

TAMETSI VIRUM FLAGITIOSISSIMUM EXISTIMO IMPUNE INIURIAM ACCEPISSE. Miris modis obscurus est hic sermo; nescias enim maleue precetur Iugurthae, quod impunita sint eius flagitia, an non precetur, sed conqueratur impunita; dein quomodo intelligendum accepisse eum iniuriam, qui intulerat. Quapropter, si verum auctoris sensum eruere hoc loco velimus, necesse puto, ut omisso verbo *virum* (quod haud dubie, ut pleraque huic auctori, abs temerario aliquo adpositum est, qui existimavit eum de Iugurtha loqui, cum de corruptis civibus hic fiat sermo) flagitiosissimum factum dici a Memmio credamus, si plebs iniuriam impune acceperit, ita ut non puniat, ad quod ipse hortator aderat, sceleratos illos; quod paulo post dicturus est: *Nam et illos, quantum importunitatis habent, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripiatur.* quamquam etiam haec verba non eodem modo apud omneis leguntur. Quidam per admirationem legunt: *nam et illi quantum importunitatis habent!* atque hic interquiescunt, quasi diceret: Dii boni, quantum illi importunitatis habent! Alii haec ipsa verba *quantum importunitatis habent*, in parenthesi legunt, mutato praecedente nominativo *illi* in accusativum *illos*, ut sit sensus: *nam et illos, qua sunt importunitate, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripiatur.* Verum cum haec omnia prosequi conor, parum memor, haud abs re fortasse, videbor cordato Lectori me non commentarium, sed annotationes scribere. Itaque ad alia progredior. GLAREAN. — Quid si legas, *tametsi viro flagitiosissimum*, pro, foedissimum atque turpissimum. Id e manuscripto propemodum colligo; nec aliter sensus ipse postulat. RIVIUS. — Secutus sum coniecturam Rivii libris non allucentibus: vulgo quippe legeba-
tur *virum * flagitiosissimum*, quomodo etiam in plerisque MSS. nam Naz. 133
noster habet *viros flagitiosissimos.* superscriptumque alias legi, *virus flagitiosissimum.* GRUTER. — Scripti *viros flagitiosissimos.* alii variant: *virum, vero, verum.* Sed legendum, uti reposuimus, *viro flagitiosissimum.* Miror tamen cur illud Rivius eiecerit, cum alias nullus sensus commode elici queat. Atque illud quidem cum emphasi hic poni capiendum est, ut supra: *Verba* viris *virtutem non addere.* et: *At ego vobis, si* viri *esse vultis.* et: *Memineris te* virum *esse.* Valerius Flaccus: *Sed turpe* viro *timuisse futura.* Coniecturam hanc non modo probare, sed et confirmare Ianum Dousam notis ad fragmenta I. 7. postea comperi. Deinde in nostro scripto legitur: *Nisi demum faciundi licentia eripitur, et vobis alterna solicitudo remanebit.* PUTSCH. — Suspectus locus; quod si *virum* deleas, quomodo in Gryphianis libris impressum est, haec erit sententia: *Tametsi flagitiosissimam rem existimo, ut aliquis iniuriam acceperit impune;* id est, impunito eo, qui iniuriam ipsam intulerit: *tamen* etc. Alii *viro* reponunt; quod improbo. impressam lectionem comprobat Fulvii liber. A. MANUT. — *Virum* (et infra: *i. e. Iugurtham.* Reg.) B. Pub. Pemb. Marckiani. Aroud. L. 1. 2. 3. Mart. Venet. 1470. Mart. *fecisse.* ipse autem retineo coniecturam Rivii; Thucydidem enim sequi videtur, qui lib. I. §. 20. *ἈΝΔΡΩΝ γὰρ ΣΩΦΡΟΝΩΝ μὲν ἘΣΤΙΝ, εἰ μὴ ἀδικοῖντο, ἡσυχάζειν· ἀγαθῶν δὲ, ἀδικουμένους, ἐκ μὲν εἰρήνης πολεμεῖν.* Bodl. *nam et illi.* sic L. 2. Venetae. B. Pub.

primitus forte, *impunitatis.* Isocrates ad Demon. pag. 10. Bas. 1570. *Ὁμοίως ΑΙΣΧΡΟΝ νόμιζε, τῶν ἘΧΘΡΩΝ ΝΙΚΑΣΘΑΙ ταῖς ΚΑΚΟΠΟΙΙΑΙΣ, καὶ τῶν φίλων ἡττᾶσθαι ταῖς εὐεργεσίαις.* Herodianus III. 18. *Ὥσπερ δὲ ἄδικον τὸ ἄρχειν ἔργων πονηρῶν, οὕτως ἌΝΑΝΔΡΟΝ τὸ ΜΗ ἈΜΥΝΕΣΘΑΙ πρὸς ἀδικούμενον.* WASSE. — Placet Rivii et Gruteri coniectura legentium, *viro flagitiosissimum.* Sensus: *Quanquam turpe sit viro* (vim huius vocis explicavimus in not. philologica ad Catil. cap. 40. §. 3.) *iniuriam impune accipere; tamen eam patientiam vestram non incusarem, nisi in perniciem extremam vos coniiceret.* — Sen. I. de Clem. 8. *Privatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores acceptarum patientia facit.* ubi Lips. illud Mimi applicat: *Veterem ferendo iniuriam invitas novam.* RUPERT.

TAMEN VOS SCELERATISSIMIS HOMINIBUS IGNOSCERE. Legendum *hominibus sceleratissimis;* id et sonantius et lenius, et praeterea Sallustianum magis est; nec aliter codices in membrana descripti. RIVIUS.

NISI MISERICORDIA IN PERNICIEM CASURA ESSET. Sic in Catil. Cato: *Ne ista vobis mansuetudo et misericordia* etc. COLER.

CAP. XXXVI.

NAM ET ILLIS QUANTUM IMPORTUNITATIS HABENT. MS. *quantum importunitati habent.* Sed locus est obscurus. CIACCON. — In manuscriptis aliisque vetustioribus est *illis*, casu dativo. RIVIUS. — Com. noster *oportunitatis*, editio autem prima *inoportunitatis* [et sic L. 2. W.] sed nihil mutandum censeo; etsi non satisfaciat lectio vulgata. nisi enim *quantum importunitatis habent* notat idem atque *pro ea qua sunt importunitate*, non adsequor quid velint. GRUTER. — Vid. Perizon. ad Suet. 223. WASSE.

NISI DEINDE FACIUNDI LICENTIA ERIPIATUR. Manuscripta fere, ut et Beroaldinum, *eripitur;* indicandi modo, quam veriorem esse lectionem puto. RIVIUS.

AETERNA SOLICITUDO. Alii libri *alterna.* CIACCON. — In nonnullis est, sed impressis, *alterna solicitudo*, pro, *quae vicissim iam de hoc, iam de illo angat et cruciet.* Sed hic nihil pronuntio, tantum diversam lectionem indico, suum cuique iudicium relinquens. RIVIUS. — Alii *alterna sollicitudo*, quam lectionem et Turnebus amplectitur. COLER. —
134 B. Pub. * L. 3. λ. *alterna.* et forte a manu prima Pemb. caeteri aliter. Si genuinum sit *alterna*, tum idem valebit atque *secunda quaeque soll.* sive, *altera ex duabus sollicitudinibus vicissim.* quod dictu audituque asperum. Vox *alterna* successionem et ordinem includit manifeste. Unde Graeci *ἐξ ὑποβολῆς, ὑπολήψεως, ἐναλλάξ.* et alternantes Homero fere *ἀμειβόμενοι.* alternans sententiis Plutarcho *ἐπαμφοτερίζων τοῖς λογισμοῖς.* quod faciunt testes aliud subinde atque aliud testimonium perhibentes. inde ICss. *alternantes* dicti. et hoc est, *sub alternatione dicere.* Labeo Dig. XLVII. T. X. L. 7. *Certum eum dicere ait, qui dicat nomen iniuriae: neque* sub alternatione, *puta*, illud aut illud, *sed illam iniuriam se passum.* Hoc sensu apud Cic. Vatin. II. *alterna concilia.* quae nempe

hodie reus, cras accusator, alterna vice reiicere potest. At non est idem concilium: illa enim decuria, quam reiicere cupit reus, ex eius inimicis; quam autem accusator, ex amicis constat. Verum, inquies, Ovidius unum eundemque vultum, huc illuc obversum, obiectorum respectu, *alternum* dixit:

— — nunc hunc nunc Persea vultu
Alterno *spectans, petat hunc ignoret, an illum.*

At *vultus* ibi pro oculis; proinde *alterno vultu* significat, altero quoque oculorum ictu. Habes ergo vicissitudinem, quae in hisce auctoris nulla plane est. Eadem quippe foret sollicitudo, sive ex sensu servitutis seu armorum necessitate oriretur. Cum *alterna* nimis subtile sit, omnino legendum *aeterna*, quod suadet et vox *remanebit*, et ipse Sallustius Ep. de Repub. Ord. *neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat: eam vitam* bellum aeternum *atque* anceps *gerere.* Origo labis ex eo quod scioli *aeterna* tempus interminabile semper denotare existimaverint. vide Livium III. 9. WASSE. — Libenter strangularem duas illas voces *cum intelligetis*, tanquam adulterinas. GRUTER.

NAM FIDEI ET CONCORDIAE QUAE SPES EST. In manuscriptis est, *aut concordiae*, coniunctione disiunctiva, quomodo et in impressis vetustioribus. RIVIUS.

FACERE ILLI INIURIAS, VOS PROHIBERE. Sic et manuscriptum exemplar. perperam in nonnullis est *iniuriam.* Sic alicubi Cicero: *facere iniurias omnibus.* et: *gravissimas iniurias voluntaria oblivione contriveram.* RIVIUS.

SOCIIS VESTRIS VELUTI HOSTIBUS. Varro Bimarco: *Socius et hostibus, sociis bellum ita geris, ut bella omnia domum afferas.* COLER.

POTESTNE IN TAM DIVORSIS MENTIBUS PAX AUT AMICITIA ESSE. Plato lib. VI. de LL. priscum illum sermonem, tanquam verum celebrat, qui ab aequalitate amicitiam procreari asserit. Eadem mens Euripidis sic canentis: *Huiusmodi ne mihi contingat amicus, neque contubernalis, qui multa sapere se sibi persuadet, et pro servis amicos ducit.* Nec aliud sentiens Plinius iunior, *Quae*, inquit, *potest esse inter eos amicitia, quorum sibi alii domini, alii servi videntur? Certe si cui vivus et ingenuus sanguis animusque erectior, dum potentibus ancillari et fastidium serviliter perferre nescit, nunquam eorum amicitiam colet.* Ex hac nota fuit Callicratidas ille classis Lacedaemoniorum praefectus, qui Sardeis ad Cyrum iuniorem, fratrem Artaxerxis Mnemonis, Regis Persarum, profectus, impetrandae gratia pecuniae ad stipendia classiariis persolvenda, qua prima venit die, Cyro iussit nunciari, *Se ipsius colloquium expetere;* quumque responsum esset, *Cyrum bibere; Expectabo*, inquit, *donec biberit;* ac tum quidem, ut sensit congrediendi sibi copiam non fieri, discessit, relicta de se rustici hominis opinione. Postridie vero iterum audiens eum bibere et non prodire: ratus, maiorem in id operam impendendam, ut nihil indignum Sparta agatur, quam pecunia ut paretur, Ephesum rediit, diris prosecutus eos, qui primi se barbarorum contumeliis exposuissent, * eosque docuissent, propter divitias aliis insultare etc. sicut Plut. 135
refert in Apophth. Laconicis, ac meminit etiam Xenophon lib. I. de re-

bus Graecorum. Rupert. — *Diversis* pro *adversis*. Thucydidis mentem repraesentat, qui ita III. 10. *Εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιον γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλεσιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ' ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο, καὶ τἄλλα ὁμοιότροποι εἶεν. 'ΕΝ γὰρ τῷ ΔΙΑΛΛΑΣΣΟΝΤΙ τῆς γνώμης καὶ αἱ ΔΙΑΦΟΡΑΙ τῶν 'ΕΡΓΩΝ ΚΑΘΙΣΤΑΝΤΑΙ.* Cum nempe in uno eodemque homine raro inveniantur contraria. Excerpta ex Polybio pag. 1383. *Καίτοι γοῦν οὐκ εἰκὸς ἦν περὶ τὰς αὐτὰς φύσεις τὰς 'ΕΝΑΝΤΙΩΤΑΤΑΣ ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ ὑπάρχειν.* Wasse.

Non peculatus aerarii. Pall. aliquot et Bong. excluserant dictionem postremam, et hercle vacat. Gruter. — *Obmittatis* Arond. L. 3. *omittatis* Marckiani. Venetae. Mart. Reg. L. 3. B. Pub. infra L. 2. *nisi illis.* infra *vindicatum in n. fuerit* Arond. Diomed. pag. 361. *vind. fuerit.* vox *fuerit* abest fere caeteris. Wasse.

Tamen consuetudine iam pro nihilo habentur. Vid. Bern. in Germ. Tac. Q. 107. Obstrèpente prava consuetudine nec legum, nec honestatis, nec ipsius Naturae vocem exaudiri, docet etiam S. Bernardus hisce: *Quid non evertat consuetudo? quid non assiduitate duretur? quid non usui cedat? Primum tibi importabile videtur aliquid; processu temporis si assuescas, iudicabis non adeo grave, paulo post et leve senties; paulo post nec senties; paulo post etiam delectabit. Ita paulatim in cordis duritiam itur, et ex illa in aversionem, id est, ἀποστασίαν.* Rupert.

Hosti acerrimo prodita Senatus auctoritas. Tacit. Annal. I. *An cives vos appellem quibus tam proiecta Senatus auctoritas.* Sed Livius utraque iunxit: *Proiectas*, inquit, *ac proditas ad inconsultam atque improvidam pugnam legiones. Proiecta* igitur dixit pro eo quod Sallustius dicit *prodita.* Ciaccon. et Ursin.

Proditum imperium vestrum est. *Τὸ est* non reperi in manuscriptis, ac maiore cum gratia abesse poterit. Rivius.

Quid erit reliquum. Meis oculis etiam heic superfluum *erit*. Gruter.

Obedientes vivamus. Servi simus, illi Reges. Certe iam regnant, dum sic impune grassantur. Rupert.

Nam impune quaelibet facere, id est, regem esse. Brunn. lib. III. pag. 301. de Ariaratha: *Magnum imperium idem credebat, quod magnam licentiam; et facere quicquid collibuisset, id demum arbitrabatur esse, vivere regie.* Vide Grut. in Livii lib. I. cap. 3. ubi illud poëtae laudat:

— — sanctitas, pietas, fides,
Privata bona sunt, qua iuvat, reges eant!

Adde illud Lucani ex lib. VIII. 489. non minus falsum et improbum:

Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
Incipit.

Hinc facetum illud Mathesii in XXXIX. c. Syrac. fol. 144. *Imperativus prima persona caret.* At est aliquid superius, si Plutarcho credimus, qui orat. II. de Fort. Alex. *Rex debet omnibus aliis superior, Iustitiae tamen subditus esse.* Idem dicit et Plin. in Panegyr. *Non est Princeps*

supra leges, sed leges supra Principem. Nec minus pulcre Seneca in Troad. Act. II.

Minimum decet libere, cui nimium licet.

Caesar supra in Catil. cap. 51. §. 9. *In maxima fortuna minima licentia est.* Digna vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri: adeo de auctoritate iuris Principis pendet auctoritas: * et re- 136
vera maius imperio est subiicere legibus Principatum. lib. IV. C. de LL. Et *nihil tam proprium est Imperii, quam legibus vivere.* lib. III. de Testamentis. Quomodo igitur alibi solvitur legibus? Dico, *civilibus* (quanquam et eas servare decet, quibus ipse solutus esse videtur, ut ait Paulus ICtus) non autem *divinis, naturae, gentium aut etiam fundamentalibus.* Rupert.

Neque ego vos, Quirites, hortor, ut iam malitis cives vestros perperam quam recte fecisse. Ego hunc sensum hercule non probe intelligo, neque ullus Commentatorum explicat; nisi intelligamus fuisse laetam plebem, si qui ex magnatibus peccarint, ut ipsi occasio esset poenae ex inimicis sumendae. Ultimam porro orationis huius periodum quam frigide tractant! Badius ad proxime praecedentem confert sententiam de memoria vel praestiti beneficii, vel perpetrati sceleris. Ego autem puto hoc eum dicere velle: *Si puniantur scelerati;* quod tota oratione, ut fieret, egit; *non toties egebitis auxilio tribunitio*, quippe non tot iniuriae erunt. Glarean. — Hoc loco particulam *iam* sustuli ex consensu omnium MSS. Codd. quae in vulgatis libris post verbum *malitis* erat. Sensus autem horum verborum et Glareanum et multos post illum torsit, diu me quoque suspensum tenuit; tandem puto ita accipiendum esse: G. Memmius cum superbiam et avaritiam nobilium accusaret, quod ante oculos civium magnifice incederent, triumphos ostentarent, Senatus auctoritatem proderent, domi militiaeque rempubl. venalem haberent, videbantur cives iniuriam reipubl. et sibi illatam effrenato et praecipiti furore vindicaturi; eos his verbis, atrocitatem rei leniens, hortatur Memmius, ne id facerent, neve putarent omnia perperam et sine caussa ab iis facta esse, sed viderent ne semper ignoscendo malis, bonos perditum irent. Atque haec interpretatio nostra ipsius Memmii verbis confirmatur; nam paullo ante: *neque ego vos*, inquit, *hortor, quod saepe maiores vestri fecere, uti contra iniurias armati eatis.* C. Popma.

Praestat beneficii, quam maleficii, immemorem esse. Quis ignorat *maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* ait M. Tullius pro Milone, qui et sententiam Memmii magis illustrans Philippica VIII. *In corpore*, inquit, *si quid eiusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri secarique patimur, ut membrum aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in Reipublicae corpore, ut totum salvum sit, quicquid est pestiferum amputetur.* Dura vox; multo illa durior: *Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota Respublica.* Rupert.

Auxilii. *Auxilium* Reg. a manu prima; recte. sic Noster infra: *pauca* munimenta egebat. cap. 103. Cato apud Gellium XIII. 22. *Si quid est* quod utar, *utor: si non est, egeo.* Suum *cuique per me* uti *atque*

frui licet. Vitio vertunt, quia multa egeo: at ego illis, quia nequeunt egere. Plautus Pers. II. 3.

Nam hoc argentum alibi abutar.

Vide Indicem. Iustin. XXXI. 1. *Ita eos omnia officia militaria intermisisse: prorsus quasi ferri* auxilio *non* indigerent, *qui abundarent auro.* Codex Cantab. *auxilia.* sic *potiri administrationem* XXXVII. 1. Idem Codex ablativum supposuit; male. Confer XII. 7. 10. VI. 4. 8. Tacit. An. III. 73. Flor. I. 1. 28. *utque munimenta egebat.* Sic apud Vitruv. I. 1. pauca manu *infinitum numerum* etc. *cum superavissent.* Infra: *Ne quid ex his* indigeat. Quo loco Auctor: *ab aetate puerili his gradibus disciplinarum scandendo, scientia plurium literarum et artium nutriti pervenerint ad* summum templum Architecturae. Malo putat Philand. alludere ad assamenta transversa, quae culmine aedificiorum supra canterios ponuntur. Nisi enim fallor, Lucretium heic, ut saepe alias, sequitur,
137 apud quem * *templa* pro *artis fastigio* et *doctrinarum* apice. II. 7.

Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere,
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere unde queas alios passimque videre
Errare.

Virgil. in Ciri:

Si me iam summa sapientia pangeret arce.

Certe figurate loqui confitendum est. Quid enim *summum templum Architecturae?* nisi pro arce illa accipiatur, unde alios, ut ille, *despicere queas.* confer lib. II. 1. cum Lucretii V. 923. citat etiam Epicurum lib. II. Iustin. II. 6. *Literae certe ac civilis facundia* etc. *veluti* templum Athenas *habent.* Hac forma apud Plautum Curcul. I. 2. 26. et alibi. sic *utor* cum Accus. observante Rodolph. Agric. ad Boëthium Cons. pag. 938. ed. Bas. 1570. citat Quintilianum Inst. I. Utendum *est enim* sermonem. Iustin. II. 6. *glandem vescentibus.* ita B. Publ. Bong. MSS. Idem XXV. 2. *quasi ferri* auxilio *non indigerent.* at codex Cantab. *auxilia,* quod perplacet. WASSE.

CAP. XXXVII.

HAEC ATQUE ALIA. B. Pub. *alia talia h.* pro *in dicendo* Carrio dedit *saepe dicundo.* Ball. Bodl. Venetae, Arond. Reg. *indicundo.* sed B. Pub. γ. Gruteriana *indicendo.* Vox autem *Romano* abest Bodl. Reg. B. Pub. Pemb. γ. λ. Carrio et Grut. servant, ego omnino inducendam puto; nam sensus absque eo satis apertus; sed Monachi, homines non nimis acuti, aliorum captum ex suo aestumare solebant. WASSE.

L. CASSIUS. Hic est *L. Cassius*, qui non multo post consul a Tigurinis in Gallia caesus est: quod scribunt Livius lib. LXV. Caesar de Bello Gallico lib. V. cap. 15. CAST.

QUI TUM PRAETOR etc. Brevius esset, *L. Cassius, tum praetor, ad Iugurtham.* GRUTER.

PECUNIAE CAPTAE. Infra: *Aut conficiundi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniae capiundae. Captae pecuniae,* id est, acceptae. Virgil.

— — cape dona extrema tuorum.

COLER.

ARCESSEBAT. Haud aliter Naz. ac. Pal. sec. vulgo erat *accessebant.* GRUTER. — *Accersebant* Bodl. γ. Reg. Ar. *arcessebant* Venetae, Mart. WASSE.

SECUTI MOREM IMPERATORIS SUI. *Quales*, inquit Cicero in epistola periucunde, *in Rep. Principes essent, tales reliquos solere esse cives: ut apud Platonem nostrum scriptum est divinitus.* Platonis verba sunt libro tertio de Legibus: *Μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλῃ θᾶττον καὶ ῥᾷον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν καὶ τοὺς νόμους, ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ.* Eadem prope Xenophon libro octavo de Cyri Paedia: *Ὁποῖοί τινες ἂν προστᾶται ὦσι, τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνονται.* Et Isocrates *ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν· τὸ τῆς πόλεως ὅλης ἦθος ὁμοιοῦνται τοῖς ἄρχουσιν.* Et idem in ea quae inscribitur Nicocles: *Φιλεῖ τὸ πλῆθος ἐν τούτοις τοῖς ἐπιτηδεύμασι τὸν βίον διάγειν, ἐν οἷς ἂν τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἑαυτῶν ὁρῶσι διατρίβοντας.* ALD. MANUT. — Vide notam ad Iustini lib. XXX. cap. 1. §. 2. et adde Lips. II. Pol. 9. IV. Pol. cap. 11. eundemque in Monitis lib. II. cap. 8. Camerar. Cent. I. cap. 66. Amirat. III. disc. 9. Grut. ad III. Annal. Taciti cap. 55. Quod si desideria tua nec isti explent, habe tibi sequentia: Lamprid. in Alex. Severo cap. 45. *Prorsus censuram suis temporibus * de propriis moribus gessit. Imitati sunt eum magni viri, et uxo-* 138
rem eius matronae pernobiles. Liv. lib. I. cap. 21. *Ipsi se homines in regis, velut unici exempli, mores formant.* Thucyd. lib. II. cap. 15. *Διεξῄει διὰ παντὸς τοῦ σώματος τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἱδρυθὲν κακόν. Pervadit totum corpus sumto a superioribus partibus initio, malum illud, cui prima in capite sedes est.* Seneca II. de Clem. 2. *Trudetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque per omne Imperii corpus. A capite bona valetudo, unde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus viget, aut marcet.* Plin. lib. IV. Ep. 22. *Ut in corporibus, sic in Imperio gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur.* Liv. lib. V. cap. 19. *Omnia repente mutaverat Imperator mutatus: alia spes, alius animus hominum: fortuna quoque alia urbis videri.* Plin. Panegyr. cap. 43. *Manifestum est, principum disciplinam capere etiam vulgus: cum rem, si ab uno fiat, severissimam fecerint omnes. Macte hac gravitatis gloria; qua consecutus es, ut, quod antea vis et Imperium, nunc mores vocarentur* etc. et cap. 45. *Flexibiles quamcunque in partem ducimur a Principe, atque ut ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus: quod frustra speraverunt dissimiles, eoque obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines unius more vivamus.* Denique Owen. lib. II. Epigr. 163.

Labitur indocto populus sub Principe, sicut
Prae capitis titubant ebrietate pedes.

Et lib. sing. Epigr. 113. ad Iacobum regem:

O quanta exempli generoso in principe vis est!
Tu vitando vetas, tu faciendo iubes.

Princeps principium motus, Rex regula vitae:
Circumfert caelum sidera, Rex populum.

RUPERT.

PLAGITIOSISSUMA FACINORA FECERE. Mallem *facere*. GRUTER. — *Facere* L. 2. B. Pub. *fecere fac.* WASSE.

FUERE QUI AURO CORRUPTI, ELEPHANTES IUGURTHAE TRADERENT. Manuscriptum, *elephantos*. Nota est varietas inflexionis in hoc nomine, ut quod modo per tertiam, modo per secundam declinetur. Cic. in Catone maiore: *Nec adolescens vires tauri aut elephantis desiderabam.* Idem alibi: *Elephanto belluarum nulla prudentior.* RIVIUS. — *Elephantos* scriptura membranarum vetustior: porro qui heic haerent in re, non in verbis, eos expedire est, si dixeris *tradere* idem esse quod *reddere*; nempe elephantos a Iugurtha nuper acceptos, eidem modo redditos dicit auctor, idque verum arguit directe locus capitis 39. *qui elephantos, quique perfugas tradidissent.* GRUTER.

ALII PERFUGAS etc. Potius fuit *vendere*, item *agere*, idque tanto proclivius suspicor, quod extet in Bong. *agerent*. GRUTER. — *Agere* L. 2. *vendere* L. 2. WASSE.

PARS EX PACATIS PRAEDAS AGEBANT. Vide Lips. V. Pol. 8. de hodierna disciplina militari. Huiusmodi vero exercitus qualem plerumque faciunt, operae pretium fuerit ex his Nicephori Gregorae verbis cognoscere, quae leguntur VI. Hist. Rom. *Exercitus, quem iniuria et audacia antecedit, plerumque cladem et interitum ominatur: et priusquam hostes irruant, ipsi sua timiditate evertuntur, ipsique sibi hostes sunt, divina vindicta cum exercitum decernente, quem facta illorum meruerunt. Neque enim probabile erat, rem bene gesturos eos, qui lacrymas et execrationes ea viatico secum abstulissent.* RUPERT. — *Ex pacatis.* Ita Codd. sine adiecta voce *agris*, regionibus, arvis, locis, quomodo loqui amant Livius II. 59. XXXVII. 46. XL. 35. Caesar B. G. III. 11. Ovid. I. Pont. 3. Glossae: *pacata*, τινόμενα. Nostrum sequitur Seneca Nat. Quaest. VI. 7. *Hinc qui medius inter* pacata *et* hostilia *fluit Danubius.* Curtius etiam IX. 34. *quippe haud procul a Perside aberant, non* pacata *modo, sed etiam opulenta.* Caesar alicubi *pacatis* pro *pacatis hominibus.* Hoc modo *sua* et *nostra* apud Ammianum XVII. 1. *Ut ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros, cum nullum reliquisset in nostris.* Et apud Thucydidem τοὺς ἐκ τῆς ἡμετέρας. WASSE.

139 TANTA VIS AVARITIAE IN ANIMOS EORUM * VELUTI TABES INVASERAT. Sic et codex in pergamenis descriptus; in vetustis nonnullis omissa praepositione legitur, *animos eorum invaserat.* quomodo et in Catilina: *Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat.* Sed utrumque recte ac Latine dicitur, et utroque modo Cicero loquitur; nam in Offic. *Panaetius*, inquit, *negat ullam pestem maiorem in vitam hominum invasisse.* Idem in Epistolis: *Mirus furor invasit improbos.* RIVIUS. — Tacitus *in hostes invadere* saepe dixit; sed cum eadem sententia totidem verbis scripta sit in Catil. *Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat:* dictionem *in* abundare existimo, ut in quibusdam libris impressis reperi. Sed utroque modo Cicero loquitur. CIACCON. et URSIN. — Vide S. Severum H. Sacr. II. 20. Livium II. 23. WASSE.

CASSIUS PRAETOR. Antea in vulgatis libris *Cassius Pop. Rom.* quod mendosum duxi; itaque reposui *Praetor* pro *Pop. Rom.* non differentibus antiquis notis, quarum ignoratio errorem peperit. nam Praetor scribebatur sic: PR. Populi Romani sic: P. R. Praeterea historiam sum secutus; nam Cassius praeturam gerebat, quod ante paucos versus ostendit Sallustius. Cum haec scripsissem, eundem Fulvii librum inspexi, qui coniecturam meam confirmat; nam in eo diserte ita scriptum est: *Cassius Pr.* ALD. MANUT.

PERCULSA OMNI NOBILITATE. Sic infra: *Nobilitas noxia, atque ideo perculsa.* et: *ita perculsa nobilitate.* CIACCON.

QUONIAM SE POPULO ROMANO DEDIDISSET. Soldus exponit, ut se populo Romano daret, ac ab eo veniam peteret; quasi Iugurtha non antea iam se dedidisset. Quare rectius Badius *quoniam* pro *quo* legisse videtur, hoc sensu: *quoniam se populo Romano dedidisset.* potest et *quando* legi pro *quo*. GLAREAN. — Nisi fere et primae edd. *quo se populo Romano dedidisset.* solus Com. *qua*, sed forsan verborum haec pemptas spuria est. GRUTER. — Nostri fere *dedisset.* WASSE.

DEDISSET. Sic antea in omnibus vulgatis libris legebatur. Ego *dedidisset* reposui ex coniectura. A. MANUT.

NE VIM. L. 2. Martin. dispiciendum an non lateat elegantia. *neu* pro *ne* vel *non* usus Plautus, Virg. II. Aen. Caesar B. Civil. Neu *se* neu *Pompeium.* caeteri Codd. a vulgatis stant. Curtius VIII. 2. *coepit hortari, ut fidem quam vim Macedonum mallet experiri.* WASSE.

PRIVATIM PRAETEREA SUAM FIDEM INTERPONIT. Cic. pro Sext. Roscio: *Si hanc ei rem privatim Sextus Roscius mandavisset, et cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam interponeret.* et Caesar lib. V. de Bell. Gall. *inque eam rem se suam fidem interponere.* CIACCON. et URSIN. — Tanta est virtutis et innocentiae vis, ut maiorem auctoritatem conciliet quam fasces lictoris. Hinc Xenocratis verbum pro iuramento acceptum. Isidorus Pelusiota Ep. II. 148. Ὁ μὲν τοῦ εὖ βιούντων λόγος ὅρκου πιστότερος. WASSE.

CAP. XXXVIII.

CONTRA DECUS REGIUM. Sic infra: *alio atque alio loco, saepe contra decus regium, noctu requiescere.* Tacit. Hist. I. *donec Otho contra decus imperii thoro insistens.* CIACCON. — Q. Septimius III. 20. *Priamus lugubri veste* miserabile *tectus, cui dolor non* decus regium, *non ullam tanti nominis atque famae speciem reliquam fecerat.* vellem abesset vox *lugubri*, quae mera interpretatio est τοῦ *miserabili*; nam sic legerem pro *miserabile*. Corippus II. 79.

— — immemor ibat
Turba sui sexus, cultu miserabilis *ipso.*

Orosius II. 46. *Detrahuntur trementibus velamenta membris, et ut grassaturas manus totum corpus admitteret, nudatur* mirabilis *ac deflenda macies.*

membranae Ioan. *miserabilis*, recte. sic miserabile *corpus*, pro *macie affecto*, apud Nasonem Epistol. XXI. Reg. L. 3. Pemb. Bodl. Laud. Ball. Marckiani, Mart. Venetae. Gruter. Carrio, *miserabili, cum Cassio*. caeteri non agnoscunt *cum Cassio*, neque Servius ad I. Georg. L. 2. habet,
140 *fidem publicam*, * insulse. Iustin. XII. *quem*, contra decus regium, *Alexander diu luxit*. WASSE.

EA GESSERAT QUAE SUPRA DIXIMUS. Carrio *quae supra memoravimus*. Venetae, Mart. Marckiani, B. Publ. Ball. Bodl. Gruter. et ex correctione Pemb. *diximus*. Arond. omittit *ea*. quia in caeteris variant Codd., omnino legendum videtur *q. p. aut sc. cuncta gesserat*, *C. Baebium*. infra pro *sumi* Bodl. B. Pub. *sumendum*. WASSE.

C. BAEBIUM etc. Ita scripti, non ut retro editi, *Caium tamen Baebium*. GRUTER.

CONTRA VIS ET INIURIAS OMNIS MUNITUS FORET. In editione Coleri pessimo exemplo mutatum, *ius et iniurias*, credo, usum vocis huius non assequebatur, quem exponit Priscianus lib. VI. Lucretius lib. II.

Sed quam multarum rerum vis possidet in se
Atque potestates.

M. Messala Augur apud Macrob. *Quae vis coeli maxima, duas vis dispares colligabat*. PUTSCH. — MSS. *vis*. Fuit Baebius ex illis, qui, ut Isaei verbis utar, τὴν *ἀναίδειαν οὐδεμίαν ζημίαν εἶναι νομίζουσιν*. WASSE.

AT CAIUS MEMMIUS, ADVOCATA CONCIONE etc. Ita meliores MSS., non *ac*, quod est in vulgg. GRUTER.

QUAMQUAM REGI INFESTA PLEBS ERAT. In vetustis plerisque *plebes*, idque cum antiquius est, tum Sallustianum magis. RIVIUS.

PARS NISI SOCIOS SCELERIS SUI APERIRET. In vetustis, *ni socios sceleris aperiret*, pro, ni conscios et participes sceleris indicaret. RIVIUS.

DIGNITATI QUAM. L. 2. 3. d. *magis quam*; abesse debet τὸ *magis*. Reg. *animos mollire*. Infra pro *vultu* Reg. *voltu*, ἀρχαϊκῶς. Servant hanc vocem universi; firmat Tacitus An. XVI. 29. *Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax*, voce, vultu, oculis, *ardesceret*. Vide Senecam de Ira I. 16. WASSE.

SEDARE MOTUS ET ANIMOS EORUM MOLLIRE. Virgil. eleganti hypotyposi hunc in vulgo affectum exprimit I. Aeneid.

Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
Seditio, saevitque animis ignobile vulgus;
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant.
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.

RUPERT.

POSTREMO CONFIRMARE FIDEM PUBL. PER SESE INVIOLATAM FORE. Vide num necesse sit geminare verbum *sese*. Si Memmium refert, ut Soldus exposuit, non videtur geminandum: sin *rempublicam*, ut Badius effert, fortassis videbitur, quod omnes codices ita habent. GLAREAN.

141 * SI VERA APERIRET. Sic vetus editio, sic MSS. Pall. sanctiores,

profaniores enim, ut et nuperrime vulgati, *si verum aperiat*. GRUTER. — *Si vera aperiat* γ. sed *riat* ex correctione; sic Venet. 1470. WASSE.

MAGNAM SPEM ILLI SITAM. Dictiones duae a fine possent auferri, sine sensus damno, certe ultima. GRUTER.

SED SE SUASQUE SPES CORRUPTURUM. MS. lib. *opes corrupturum*. CIACCON.

SUPRA DIXIMUS. Nullo intervallo isthaec scripserat, ut plus quam supervacuum fuerit id heic iterare; haberi queunt pro adscititiis. GRUTER. — Ita ille saepius. Ita locutus Crispus Catilinar. 5. 16. 45. 46. Iugurth. 12. 27. 30. 32. 38. bis. 41. 44. 56. 72. 78. 85. 101. Neque variant Codices. Ita Cato, brevitatis amantissimus, de Re Rust. cap. 1. et Quadrigar. I. 4. quos Noster auctores habet. Tale apud Nepotem XVI. 5. *sicut ostendimus*. apud Livium I. 37. *ante dictum est*. vide etiam XXXIV. 19. Caesarem B. G. V. 19. *ut supra demonstravimus*. Vid. et B. Civ. III. 104. 108. Digest. XLI. Tit. I. §. 2. Cic. Tusc. II. 21. 23. III. 5. 22. IV. 38. V. 38. praesertim Tusc. I. 8. ubi locus est, opinor, mendosus: *dividatur* crassus *hic et* concretus aër, *qui est terrae proximus: calidior est enim, vel potius ardentior animus, quam est hic aer, quem modo dixi crassum atque concretum*. paucis interiectis: *ut eo facilius animus evadat ex hoc aëre quem saepe iam appello, eumque perrumpat*. Post vocem *appello* inserendum, *crassum atque concretum*. et vulg. *crassum* addunt. Nam ni ita scripserat, causa nulla subesset quare veniam peteret. Confer eundem Acad. Quaest. I. 26. 42. Ausonius in Paneg. pag. 718. *Verum quoniam gratiis agendis iamdudum succumbo materiae*. infra: *Iamdudum autem, quam grati animi, tam sermonis exigui*, ut supra dictum est, *succumbo materiae*. Vide Sulpicium Hist. Sacr. I. 25. Augustinum C. D. XV. 12. Iustinum V. 5. II. 9. X. 2. XXXVIII. 9. A. Vict. Orig. cap. 12. Curtium V. 2. Lactantium de Opif. cap. 4. Aretinum Epist. III. 9. Habes apud Aristotelem Eudem. VI. pag. 348. *ὥσπερ ἐλέχθη*. Platonem Euthyphr. pag. 6. *ἀλλ' ὅπερ ἄρτι εἶπον*. Herodotum VIII. 119. *ὡς καὶ πρότερον εἴρηται*. Polybium *καθάπερ ἀνώτερον εἶπον*. pag. 12. idque passim. Vide pag. 31. 36. 106. 143. 164. 167. 168. 178. 189. 191. Hist. III. 227. pag. 1060. 1056. 1166. Vid. Liv. IV. 19. V. 18. VII. 39. VIII. 9. WASSE.

MULTITUDO QUAE IN CONCIONE ADERAT. Voces *in concione* additas esse auguror. CIACCON.

TERREBAT EUM CLAMORE VULTUQUE, SAEPE IMPETU. Badius *eum* putat exponendum *Iugurtham*, non *Baebium*: quia alioqui diceret, *terrebat Baebium, vicit tamen impudentia eius*. sed errat, deceptus malo exemplari, quod *Baebii* habebat ante *impudentia*. Nam quomodo rex loqueretur dedititius, cum tribunus, Populi Romani magistratus, prohibebat? aut quare rex tribunum corruperat, si is nihil pro eo facere voluisset? Denique quorsum attinebat Baebium imperare, si regi licebat contra Baebii iussum loqui? clamabant igitur in Baebium, non in regem; at ille, qua fuit impudentia, nauci fecit; tanta vis pecuniae erat. GLAREAN.

QUAE IRA FIERI AMAT. Sic infra: *Scilicet ea quae secundae res*

142 *amant, lascivia atque superbia incessere.* * alias autem Sallustius *amat* dixit pro *solet*, Graecorum imitatione, qui *φιλεῖ amat* et *solet* dicunt. Notavit hoc Quintilianus lib. IX. cap. 3. *Ex Graeco*, inquit, *translata* Sallustii *plurima: quale est: Vulgus* amat *fieri.* Sic Tacit. Annal. IV. *ut fere* amat *posterior adulatio.* Apul. lib. Florid. III. *Quod genus in comoedia fieri amat.* Ciaccon. et Ursin. — Q. Septimius I. 3. *Per omnem insulam, sicut in tali re* fieri amat, *fama in maius divulgatur.* Horat. II. Od. 1. *Quae pinus ingens albaque populus Umbram hospitalem consociare* amant. Od. 12. *hic magnos potius triumphos: Hic* ames dici *pater atque princeps.* et Epod. Od. 8. Pro *gaudere* etiam II. Serm. amasque *quod nusquam tibi sit potandum.* Pro *solet* Tacit. IV. *Memoriae Drusi eadem, quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut ferme* amat *posterior adulatio.* Ausonius ad Grat. I. *Ut apud Deum* fieri amat. Vid. Plin. N. Hist. XIII. 4. recte ergo Glossae: *φιλέω*, *soleo.* Noster a Thucydide habuit, qui lib. II. *Τοῦτο ΦΙΛΕΙ ὅμιλος ΠΟΙΕΙΝ.* III. 81. *Πᾶσά τε ἰδέα κατέστη θανάτου, καὶ οἷον ΦΙΛΕΙ ἐν τῷ τοιούτῳ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ.* adde VII. 79. Eoque significatu alibi usus voce *ἀγάλλεται.* *Ὅπλοις καὶ τοῖς ἄλλοις, οἷς ὁ πόλεμος ἈΓΑΛΛΕΤΑΙ.* Vide alium usum τοῦ *ἀγαπᾷν.* VI. 36. Idem valet apud Q. Calabrum vox *φίλον.* I. 440. *οὐδ' ἄρα τῇσι ΦΙΛΟΝ πέλει ἔνδοθι μίμνειν.* Aristophanes Nub. *ΦΙΛΕΙ γάρ πως τὰ τοιαῦθ' ἑτέρως τρέπεσθαι.* Praeiverunt Hesiodus *Ἡμέρ. ΦΙΛΕΕΙ δέ τε κέρτομα βάζειν Ψεύδεα θ' αἱμυλίους τε λόγους κρυφίους τ' ὀαρισμούς.* et Herodot. VII. 9. *Αὐτόματον γὰρ οὐδὲν, ἀλλ' ἀπὸ πείρης πάντα ἀνθρώποισι ΦΙΛΕΕΙ ΓΙΝΕΣΘΑΙ.* Adi Eutropii Metaphr. lib. III. 6. Postremo *amare* pro *placere* Cicero ad Attic. *In eo valde* me amo. Wasse.

Vicit tamen impudentia. Praebet hic C. Baebius exemplum pessimi collegae, qui C. Memmio, itidem tribuno pl. in causa honesta tam petulanter restitit. Cogitare debebat munus suum, quod sacrum atque inviolabile habebatur apud Romanos. Atqui sanctitatem illam ac dignitatem nihil adeo conculcat ac impudentia et contentio; si credimus Dioni Chrysostomo, qui videndus Orat. XXXIX. Sed et Plut. alicubi *concordiam* ait *longe magis magistratum honestare ac condecorare, quam ipsa magistratus insignia:* qualia erant apud Graecos coronae et chlamys purpura praetexta. Quum vero sint multae species atrocium in collegas iniuriarum; haec inter eas non minima est, *si quis per impudentiam collegae obtrectet, eique qua dictis, qua factis ambitiosis insultet.* Quomodo fere C. Marium Metello Numidico *ἐπηρεάζοντα* describit Sallustius in Iugurthino; ibi: *Neque facto ullo, neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis praeerat, laxiore imperio, quam antea habere: apud negotiatores criminose simul et magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus sibi permitteretur, paucis diebus Iugurtham in catenis habiturum: ab imperatore consulto trahi, quod homo inanis et superbiae regiae imperio nimis gauderet.* Pari impudentia apud Liv. lib. XXII. M. Minucius Rufus magister equitum obtrectat Q. Fabio Maximo Prodictatori, *pro cunctatore segnem, pro cauto timidum affingens, vicina virtutibus vitia compellans* etc. Ceterum eiusmodi impudentiae vel praecipuum

exemplum apud Xenophontem lib. III. de rebus Graecor. praebet Agesilaus in Lysandrum, item apud Corn. Tacitum lib. II. Annal. Cn. Piso in Germanicum Caesarem, *qua contumelias in ipsum iaciendo, qua, ut ipsi aegre faceret, ambitu et corruptione castra complendo, qua cuncta, quae idem Germanicus apud legiones aut urbes iusserat, abolendo vel in contrarium vertendo.* Rupert.

Discessit. Fabr. *discedit* in temp. praesenti. Rivius. — Com. *discessit*, ut et aliquot Pal. nec non avorum aevo editi; stat tamen pro priore Naz. ac Pal. sec. Si mei foret arbitrii, voces tres *ex concione disc.* abiicerem, ceu irreptitias. Gruter. — Reg. Ball. *γ.* Venetae, Pemb. *discessit*, quemadmodum Q. etiam Septimius I. 8. *Ita infectis rebus, populus contemtui habitus, non sine pernicie sua domum* discessit. Fabricianum, Rivii, Naz. Pall. *discedit*, recte; Gruterus hasce tres voces irreptitias putat. Mamertin. Paneg. cap. 1. *Milites saepe anteactis temporibus* ludo habiti. Wasse.

Animi augescunt. Furius poeta:

Increscunt animi, virescunt vulnere vires.

Coler.

CAP. XXXIX.

* Romae quidam nomine Massiva. Manuscripta *Numida quidam* 143
etc. nec secus in impressis vetustioribus. Rivius.

Huic Spurius Albinus, is qui proximo anno etc. Sic codex in pergamenis descriptus. in recentioribus pronomen *is* deest. Rivius. — Libri omnes Popmae carent *is. Erat ea.* Gruter. Contra nostri. Wasse.

Q. Minucio. Videndum an hic sit, qui in argenteis denariis Q. Min. Ruf. dicitur. Ursin. — Marcum Minucium appellat Livius lib. LXV. Cast. — Consule Pighium Fast. Vol. III. pag. 139. et de Massiva Epit. Liv. LXIV. Wasse.

Iugurtham ob scelera invidia cum metu urgeat. Naz. ac Pal. sec. *Iugurthamque;* nec est quod refugiamus tales nexus. Gruter. — *Que* Reg. Pemb. Venet. 1470. caeteri omittunt. Wasse.

Moveri, quam senescere, omnia malebat. Sic plerique ducum Romanorum, aviditate triumphi. Cicero in Pisoniana: *L. Crassus spiculis prope scrutatus est Alpes, ut ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quaereret.* Flor. lib. II. cap. 3. §. 4. *Maior aliquanto labor erat invenire, quam quaerere.* Plin. in Panegyr. cap. 16. ait: *ex omni occasione triumphum quaerere.* Rupert.

Ipsi provincia Numidia, Minucio Macedonia evenerat. Sic et Manuscripta; in quibusdam est *obvenerat.* quomodo Cicero: *Simul atque ei forte provincia obvenit.* Idem: *Verri forte provincia obvenit.* Utitur et verbo *obtingere* nonnunquam in hunc modum, velut ad Atticum: *Asiam Quinto, suavissimo fratri, obtigisse audisti.* Idem in Vat. *Cum tibi aquaria provincia sorte obtigisset.* Exemplar Badianum, *evenerat.* Superius tamen Sallustius, *Scipioni Italia obvenit*, inquit. Livius quidem

verbo *evenire* plerumque utitur, velut III. ab U. C. *Cui ea provincia evenerat.* et IV. *Cui ea provincia sorte evenit.* neque umquam fere aliter Livius. In VII. tamen semel quod sciam, *Ea*, inquit, *provincia Cn. Manlio obvenit.* pro quo *obtigit* alibi dixit. Rivius. — Ball. et alius e nostris *obvenit.* Wasse.

ALIUM MALA FAMA ET TIMOR ANIMI IMPEDIEBAT. Ex scripto reposuimus, *timor animi impediebat.* quod vere Sallustianum. Supra: *timor* animi *auribus officit.* Et, *virtus animi.* Infra: *Sed nec illos qui procul manserant timor* animi *satis muniverat.* Post de Metello: *Vir egregius in aliis artibus nimis molliter aegritudinem* animi *pati.* Sic ibi lego ex scriptis. Putsch. — Sic MSS. primarii omnes; notae deterrimae, *et timor animi* vel *timor populi.* scias utrumque figmentum interpretum. Gruter. — Abest Arond. Pemb. Reg. L. 2. 3. Marckianis, Laud. Ball. Bodl. Martin. Venetis. Infra *sibi* abest L. 2. Arond. *tetendit.* Hegesipp. *res postulare videtur* III. 21. *populi* a Cic. Catil. I. Wasse.

BOMILCHARI (ita Thosanus semper) PROXIMO AC MAXIME FIDO SIBI IMPERAT, PRETIO, SICUT MULTA CONFECERAT, INSIDIATORES MASSIVAE PARET. Thosanus *sicut multa consuerat*, quamquam, verum ut dicam, Bertinianus is est. *consuerat* autem a *consuo* est, non a *consuesco*,
144 ne erres. *Adsuere* * autem et *consuere* in fraude, dolis, lenociniis dicuntur; unde *sutelae* pro fraudibus, et *consuti doli.* Plaut. Amphitruone:

Nae tu isthic hodie malo tuo, compositis mendaciis,
Advenisti; audaciae columen, consutis dolis.

Idem et Pseudolo et Casina:

Possisne, nec ne, clam me, sutelis tuis
Praeripere Casinam uxorem.

Palm.

PARET, AC MAXIME OCCULTE. Scio quid dici queat pro lectione vulgata. sed tamen cum insidiae non procedant nisi clanculum, posset omitti illud *ac maxime occulte.* Gruter. — Libri omnes et L. Valla II. 26. retinent. Wasse.

SIN ID PARUM PROCEDAT. Sic cap. 49. *Sin id parum procedat, necatum* etc. Ciaccon.

ITINERA EGRESSUSQUE EIUS. Tacit. XVI. *Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem.* Ciaccon. et Ursin. — L. 3. respuit *cuncta.* Wasse.

UNUS EX EO NUMERO. Numerus hoc loco vel pro *factione, grege*, ut Catil. XXXIV. et apud Dictyn IV. ult., vel certa et definita unitatum collectione. Thucyd. VI. *Συμπληρώσαντες ἑξήκοντα ναῦς ἐκ πασῶν.* Wasse.

ILLUMQUE OBTRUNCAT. Manuscripta, consentiente Beroaldino, *illum obtruncat*, omissa coniunctione *que.* Rivius.

SED IPSE DEPRENSUS MULTIS HORTANTIBUS. Vide ut acceperit illud *hortantibus*, certe pro *iubentibus* ac *cogentibus*; verum id pusillum. Quod continuo sequitur, ingentem habet difficultatem, cum inquit: *Fit reus magis ex aequo et bono, quam ex iure gentium Bomilcar, comes eius,*

qui Romam fide publica venerat. Commentatores exponunt, ius gentium esse, propter fidem publicam datam, ut Iugurtha cum suis non violaretur: ergo eum puniri non debere, sed in locum suum reverteretur, ac deinde iuri sisteretur. quae expositio mihi prorsus displicet. puto enim auctorem hoc dicere velle: quando Bomilcar contra ius gentium peccaverat, et fidem publicam facto irritam fecerat, quippe qui perfugam occiderat et prorsus hostilia fecerat; tamen clementia ac benignitate Romanorum, ex aequo et bono, hoc est, aequitatis consuetudine magis fit reus quam iure gentium, qui iam iudicatus erat: quod regem haud latuit, ideoque eum in Numidiam remisit, ne iudicio damnatus occideretur, regno in hoc magis quam vadibus consulens rex. Vades autem a rege pro Bomilcare datos intelligendum, quod postea auctor, ubi Metellus Bomilcarem de regis proditione solicitat, fatetur his verbis: *Igitur Bomilcarem, qui Romae cum Iugurtha fuerat, et inde vadibus datis de Massivae nece clam iudicium fugerat, quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur.* quae ideo adduximus, quod hic non satis liquet quid referat illud *qui*, cum inquit: *qui Romam fide publica venerat:* Iugurthamne an Bomilcarem? Badius ad Iugurtham refert. Verum propter quid ea verba posuerit auctor, aut quo referantur, id vero haud satis constat, nisi intelligamus et Bomilcarem fuisse in fide publica, quam tamen facto hostili, ut dictum est, violaverat. Nec enim minus quibus datur, quam qui dant, eam irritam facere possunt, quod etiamnum nostra aetate servatur. Verum ne hoc quidem satis perspicuum, vadesne Numidae fuerint an Romani. *Ex amicis*,
inquit, *quinquaginta vades dederat.* Dein * illud obscurissimum est, quod 145
ait: *Igitur quamquam in priore actione ex amicis* etc. Nam si de Memmii actione, qua Iugurtham in iudicium traxit, intelligit, quid ad Bomilcarem, pro quo, non pro Iugurtha, vades dati sunt, ea attinet? Totus igitur hic locus cum indicio legendus, quo ego me nondum explico. Glarean.

INDICIUM PROFITERETUR. Tac. V. *et summum supplicium parabat, ni professus indicium foret.* Suetonius in Domit. cap. 13. *Professus conspirationis indicium, et ob hoc admissus, legenti traditum a se libellum et attonito suffodit inguina.* Plin. lib. III. Epist. ad Nepotem: *Eadem apud Claudium uxori Scribonii, cum illa profiteretur indicium* etc. Et in L. V. ad L. Cornel. de Sicar. et L. XXIV. D. de Fals. Ciaccon. et Ursin.

FIT REUS MAGIS EX AEQUO BONOQUE QUAM EX IURE GENTIUM. *Bonum* et *aequum*, id est, *merum naturae ius patitur poenas exigi, ubi reperitur, qui deliquit:* at ius gentium legatos et his similes, qui fide publica veniunt, excipit, ut docet Grot. in lib. II. de I. B. ac P. 18. §. 4. Et tamen tales poenalibus teneri actionibus eius fori, ubi peccarunt, sentire videtur Halicarnasseus lib. VI. cap. 13. ubi loquitur de Volscis legatis, vere exploratoribus: Postumius negabat bonis viris imitandam malorum improbitatem; satius esse dicens, iram in eos, qui miserant, servare, quam effundere in missos: et ob nomen legationis mittendos potius, quam saeviendum ob tectum speculationis facinus; ne Volscis detur honesta bellandi occasio, simulaturis legatos caesos, praeter ius gentium; nec

aliis inimicis occasio praebeatur, spargendi quamvis falsi, non tamen ratione nec fide carentis rumoris. Eodem spectant Polybiana lib. XV. cap. 4. ubi Carthaginiensium legatos comiter dimisit Scipio, quamvis antea iidem tantum non interfecissent legatos Romanorum. Verba sonant: *Mihi videtur Scipio, qui sciret populum Romanum nihil habere antiquius fide erga legatos, prudentissimo consilio id fecisse: qui rem ipsam apud se reputans, non tam cogitavit, quid dignum esset pati Carthaginienses, quam Romanis quid facere conveniret: is igitur iracundiae suae moderatus et cupiditati, qua flagrabat, scelus admissum ulciscendi, conatus est, ut veteri verbo dicitur, maiorum praeclara exempla tueri.* Ex istis assequimur mentem sententiae Cornelianae apud Liv. lib. XXVIII. cap. 34. Mandonium Indibilemque *merito perituros fuisse ipsorum maleficio: victuros suo atque P. R. beneficio.* Rupert. — Manuscripta, consentiente Beroaldino, *magis ex aequo bonoque.* Porro quid *ius gentium,* quid *aequum et bonum,* de eo prolixe Budaeus in annotationibus in Pandectas. Ideo autem Bomilcarem Sallustius *magis ex aequo bonoque reum fieri quam ex iure gentium* ait, quod, cum comes esset eius qui Romam fide publica venerat, tutum esse eum ab omni iniuria par erat. Sed interim reclamabat aequitas, ut qui facta caede fidem ipse publicam violasset, non de homicidio reus fieret. Nisi contra quis hunc esse sensum velit, Bomilcarem, quamvis ob rescissam ab se patrata nece publicam fidem, nullo modo foret ad caussae dictionem admittendus, tamen clementia quadam populi R., hoc est, ex aequo bonoque magis quam iure summo reum factum esse, cum potius fuisset indicta caussa mox ad supplicium rapiendus. *Fidem publicam* Sallustius pro eo posuit, quod vulgo *salvum conductum* vocant; inde apud Ciceronem *postulare fidem publicam*, et *fidem alicui publicam dare*, quod Sallustius *interponere fidem publicam* supra dixit. Rivius.

Bomilcar comes etc. Nescio an non omnia videri queant ab interprete, praeter dictionem primam; quis enim dubitet, eadem fide comprehensos Iugurthae comites, qua Iugurtham? Gruter.

Animadvortit. Arond. *animum advortit*, quem sequor; caeteri cum vulg. et infra, *clam Numidiam.* Wasse.

146 * Invidiam facti. *Invidia* pro *mala fama* vel *odio publico.* Noster alibi: *Hi quod* in invidia *res erat.* Thucydides: *ἐπιφθόνως διακεῖσθαι.* Cicero Lentulo: *illius regiae* largitionis invidia. Sallustium sequitur Hegesipp. I. 1. *Atque ut* facti invidiam *levaret.* usum hunc leviter inflectit Veget. I. 16. *de funda destinati sagittis sunt omnibus graviores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent:* et sine invidia sanguinis, *hostis lapidis ictu intereat.* Wasse.

Consulens. Arondel. inepte *confidens*; receptam lectionem praeter Codd. scriptos tueri potest Hegesipp. V. 50. qui huc alludens dixit: *saluti potius quam* regno consulens. Caeterum in utroque loco mallem abesset τὸ *potius.* Confer Liv. II. 4. VII. 8. Wasse.

Clam in Numidiam Bomilcarem demittit. Legendum *dimittit*, ita ut et codices in pergamenis descripti et impressi fere habent. nec aliter sensus postulat. Rivius. — Confer Andocidem Orat. I. pag. 193. Wasse.

Reliquos populares. Fabricianum exemplar, *populareis.* qua terminatione antiquitas uti amat. Rivius.

Et ipse paucis etc. In MS. quodam est, *paucis post diebus.* Rivius. — In nullo nostrorum comparet illud *post* productum Rivio. Gruter. — In quibusdam libris (velut in MS. Rivii) *paucis post diebus.* sed perperam. non enim mutatione opus est, cum *paucis diebus* idem sit quod, *paucis post diebus*, quod Ciceronis aliorumque exempla declarant. A. Manut. — Livius lib. LXIV. ait Iugurtham ob Massivae caedem, cum Romae periclitaretur (causam enim capitis dicere iussus est) clam profugisse. Cast.

Sp. Albinus, qui proximo anno. Omnes fere praelo excusi codices: *Sp. Albinus is qui proximo anno.* quam dictionem nos reiecimus ex fide omnium codicum: neque sententia exposcit. C. Popma.

Italia decedere. Quidam ediderunt: *Italia saepe discedere.* quam dictionem ex auctoritate MSS. librorum delevimus; versu enim sequenti sequitur, unde error irrepsit. Popma.

Sed postquam Roma egressus est, fertur. Dixissem ego: *Roma egressus, fertur.* abdicatis voculis tribus. Gruter.

Urbem venalem. Florus lib. III. cap. 1. Sic supra: *Romae omnia venire.* quod et Augustinus ex Sallustio repetit Epist. ad Marcellin. Isidorus Pelusiota: *Χρήμασιν ἀρχαὶ ἐξωνοῦνται.* Coler. — Vide Freinsh. i Flori lib. III. cap. 1. §. 18. lit. a. Piccart. Dec. II. cap. 4. Rupert.

Si emtorem invenerit. Eutropius, Paulus Diaconus, *inveniret.* Ciaccon. — Cic. Offic. *Utinam, inquit Pontius Samnis, ad illa tempora me fortuna reservasset, et tum essem natus, si quando Romani* dona accipere coepissent! *non essem passus eos diutius imperare.* Locum respexit Orosius VII. 73. Wasse.

CAP. XL.

Renovato. B. Pub. Pemb. *revocato*, alterum in marg. exhibet. Wasse.

In Africam portare. Vox postrema a nemine * patienter legi 147
potest, adeo et visu et odore est deformitatis notae; sed et nares acutiorum suboffendant adhuc praecedentia, tanquam quinque vocibus prioribus immiscuerint se tres spuriae, scribendumque fuerit, *aliaque militibus usui maturat.* Gruter. — *Portare* damnat Gronov. ad Liv. XXXIX. 45. Wasse.

Instanti cedere et instare. Tacit. de Tacfarinate, qui in eadem Africa bellum moverat Tiberio, lib. III. Annal. cap. 21. *Tacfarinas spargit bellum; ubi instaretur, cedens ac rursum in terga remeans, et dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impune ludificabatur.* Rupert.

Tractum bellum. Vid. not. ad cap. 83. Rupert. — Abest *bellum* Bodl. male. alibi Noster: bellum trahi *non posse.* et: *penuria rerum necessariarum*, bellum trahi *non posse.* Liv. *Et* trahi bellum *salubriter, et mature perfici potest.* sic Orosius III. 2. ubi pro *atque ille* lege ex

MS. Ioan. *At nunc increpet haec tempora, atque illa collaudat.* Codex C. C. C. pro *increpet, reputet;* male. scribit enim contra aevi Christiani obtrectatores, ut ex cap. IV. patet. Idem argumentum fuse tractant Arnobius pag. 143. 155. 180. 221. 235. 456. et Augustinus C. D. I. 31. Cyprianus pag. 189. ad Demetr. vide item Orosii V. 22. VI. 1. Apollonius Collatius pag. 749.

> *Longa dies nec* traxit opus, *spectavit Eoo*
> *Orbe procul nascens Titan fundamina prima:*
> *Tertius Hesperias crinem mersurus in undas,*
> *Iam consummati respexit summa laboris.*

Eutrop. VI. 6. *Quae ambo tracta sunt per anos X.* Metaphrastes: *ἐπὶ δεκάτῳ ἐκταθέντες ἐνιαυτῷ.* Infra: *Morae caussas facere.* Cato de R. Rust. cap. 11. *Ubi eas* aliasque caussas multas dixerit, *ad rationem operum revoca.* ibi *veteres* abest Codici Arond. Heliodorus: *Ἄλλοτε ἄλλαις προφάσεσιν ὑπερτίθεσθαι.* et: *ποικίλας καὶ ἄλλοτε ἄλλας προφάσεις ἀναπλάττειν.* Confer Terent. Eunuch. I. 2. 58. Tac. XV. Ciceronem, alios. WASSE.

CAP. XLI.

ADVENTABAT. Carrio procurat *adventabant;* sed contra MSS. nostros. GRUTER. — *Adventabat* B. Pub. λ. Pemb. pro *maturat* B. Pub. *matura.* WASSE.

ROMAM DISCESSIT. Sic et e Manuscriptis duo „ et Venetum quoddam. sed *decessit*, quomodo Gymnicus, mihi magis placet; nam id proprie significat a mandato custodiae suae loco recedere. Unde consules, proconsules, praetores dicuntur *e provincia decedere;* item praesidia de urbibus atque castellis, ita uti diligenter annotavit Valla. Cum Gymnico facit unum e Manuscriptis. RIVIUS. — Sic iterum reponendum putavi, eiecto aliorum *decessit*, ob consensum membranarum ac vett. edd. GRUTER. — Sic γ. λ. Venetae, Martin. λ. *recessit.* et sic Pemb. ex emendatione *discessit.* ita Graeci *ἐπανήκω, revertor.* Horat. Sat. I. *huc mente laborem Sese ferre, senes ut in otia tuta* recedant. et Carm. II. 19. Virg. *omnis et una Dilapsus calor, atque in ventos vita* recessit. id est *revertebatur*, ex mente Platonicorum; non, ut Ruaeus, *abiit.* Glossae: *recedet, ὑποστρέψει.* Hinc *spiritum reddere*, recipere. Sic *ἀπέρχεσθαι* pro *ἐπανέρχεσθαι, redire.* et *ἀπῆλθε πάλιν* pro *ἐπανῆλθεν.* Verum contra Codd. optimos nihil mutandum. WASSE.

148 * SEDITIONIBUS TRIBUNICIIS AGITABATUR. Vid. not. ad I. Histor. 1. RUPERT.

P. LUCULLUS. Aliter: *Lucilius.* quidam codices formis excusi habent *Lucinus.* CAST. — Sic L. 2. *Lucius* L. 3. Venet. WASSE.

TRIBUNI PLEBIS CONTINUARE MAGISTRATUM NITEBANTUR. Tribunatus pl. *magistratus* appellatur. proprie tamen, si Plutarcho credimus, magistratus non est; cum neque lictores habeat neque ius dicat, neque purpura utatur. quibus etiam alia Plutarchus adiungit, ut probet non esse magistratum. Cum quo sentire videtur Livius lib. II. *Ardens*, inquit

ira tribunus, viatorem mittit ad Consulem, Consul lictorem ad tribunum, privatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. Sed utrumque refellit Cic. in Ep. VII. lib. I. Fam. cum ait: *Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognovi Hortensium percupidum, tui studiosum Lucullum, ex magistratibus autem L. Racilium et fide et animo in te singulari.* Quem enim hic *in magistratu* esse dicit, eum tribunum pl. nominat Ep. I. et V. lib. II. ad Quintum Fratrem. et in oratione pro Quinctio de tribunis pl. *Per eum magistratum qui auxilii caussa constitutus est.* et lib. I. de Oratore: *Exierant cum Crasso adolescentes, C. Cotta qui tribunatum pl. tum petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.* et in libro de claris Oratoribus: *ita tacitus Crassi tribunatus, ut nisi in eo magistratu coenavisset apud praetorem Granium, idque nobis narravisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse.* Apud Nonium autem Fenestella his verbis: *Ut magistratum inierunt tribuni pl., C. Cato Ptolemaeo regi et Lentulo Consuli assiduis concionibus invidiam concitare coepit.* Et Asconius idem significat in Commentario Verrinae II. cum interpretans illud Ciceronis *Magistratum ineat necesse nonis Decembribus:* „*Eo*, inquit, *die tribunus pl. futurus.*" et idem in orationem pro Cornelio, *C. Cottam legem tulisse, ut tribunis pl. liceret postea alios magistratus capere*, duobus in locis ait. et ibidem *Tiberium Gracchum tribunum M. Octavio collegae suo magistratum abrogasse* tradit. Mirari equidem aliquis possit, quod scriptum Plutarchus reliquit, *tribunos pl. purpura non esse usos*, cum in oratione pro Cluentio de tribuno pl. Quinctio legantur haec: *Facite ut non solum mores eius et arrogantiam, sed vultum et amictum, et illam usque ad talos demissam purpuram, recordemini.* Verum non est inter eos controversia; notat enim Cicero purpuram in Quinctio tribuno pl. tanquam indicium insolentiae, quod amictu uteretur, ceteris tribunis inusitato. A. MANUT. — Tacit. lib. II. *Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia.* CIACCON.

QUEM PROPRAETOREM IN CASTRIS. Scribendum, *quem pro Praetore in castris* etc. cum autem hic idem A. Albinus paulo post Legatus dicatur, integra eius inscriptio erit, *Legatus pro Praetore.* Sic enim in antiquis numismatibus reperitur: LEG. PRO PR. etc. ut in notis ad Caesarem diximus. URSIN. — *Pro Praetore* B. Pub. et Marckiani, Gruteriana et Antverpiana *propraetorem*, sed Gruterus ante notas retinet *propraetore.* et sic ex emendatione Pemb. WASSE.

SUPRA DIXIMUS. Dictum sane supra, et vix tribus lineis intercedentibus; quapropter si cui a glossa videbuntur, ei facile subscripserim. GRUTER.

EX HIBERNIS. Sic et Aldinum exemplar, ni fallor, et manuscripti codices habent; in quibusdam tamen, velut Argentoratensi et Veneto, est *ex hibernaculis.* qua voce Livius aliquoties utitur, pro, *ubi milites hiberno tempore commorentur.* ut V. Dec. IV. *Deinde in hibernacula milites deduxit.* et X. eiusdem: *Loca pacata me ad hibernacula * electurum.* Ta- 149
citus II. *Legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae.* Haec alias *hiberna* proprie dicuntur. nam *hibernacula* fere vocamus ipsa tentoria, quando sub pellibus hiememi agere miles, non in oppidis neque sub

tecto, cogebatur. Quocirca mihi quidem lectio prior magis arridet. Nam et frequens est apud Ciceronem, *cohortes in* hiberna *mittere.* et: *exercitum in* hiberna *dimittere.* hoc est, in oppidum aliquod commodius, ubi per hiemem agant. Sallustius postea, *Metellus*, inquit, *cunctos senatorii ordinis ex* hibernis *propere accersi iubet.* [L. 2. 3. Ball. *hibernaculis.* Venet. 1470. *tabernaculis.* Aroud. *hiberna.* caeteri *hibernis.* B. Pub. a prima m. *tabernaculis.* Wasse.] Est apud Ciceronem et *hibernare* verbum; velut cum inquit: *Quomodo milites hibernent.* et: *Ubi sis hibernaturus.* pro quo Sallustius inferius dicit *hiemare: Nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus in provincia hiemabat.* Rursus: *Ceterum exercitum in provincia, quae proxima est Numidiae, hiemandi gratia collocat.* Sed et Cicero hoc verbo utitur aliquoties, ut in Epistolis: *Cupio scire ubi sis hiematurus.* et in Verrem: *ubi piratae quotannis* hiemare *solent.* Sallustius, ut adnotavit alicubi Seneca, *aquis hiemantibus* in Historia dixit. Hunc imitaturus Aruntius quispiam, quem idem Sallustianum fuisse testatur, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: *Totus hiemavit annus. Hiemare* apud Tranquillum in Augusto pro *affligi incommodo hiemis* ponitur: *Quamvis parum,* inquit, *salubrem valetudini suae urbem hieme experiretur, assidueque in urbe hiemaret.* Caesar itidem, ut Cic., pro *hiemem transigere* posuit. velut II. *Ita populi Rom. exercitum* hiemare *atque inveterascere in Gallia moleste ferebant.* et III. *Uti in iis legionem* hiemandi *caussa collocaret.* ibidem: *Alteram partem eius vici Gallis ad* hiemandum *concessit.* et: *Inde in Allobrogas perduxit, ibique* hiemavit. Sic et alias saepe. Rivius.

Ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant. Strabo lib. ult. Capsam ait vocatam, ubi regis Iugurthae fuerint thesauri: sed puto errorem esse, qualem paulo ante (cap. 21.) indicavimus. Nam Sallustius postea de Capsa disserens, nihil de regis thesauris meminit, verum locum quendam alium ad flumen Mulucham denotat. Haec nobis ideo referuntur, ut locorum nomina diligentius emendentur, maxime locorum facta diligenti comparatione. Glarean. — Fallitur Priscianus, qui *Muthul* et *Suthul*, oppidorum nomina, negat esse neutra, quia sunt nomina Punica ac Poenorum lingua caret genere neutro, haud secus ac Hebraea Chaldaeaque; a quibus eam sola differre dialecto, norunt omnes, qui aliquem linguarum Orientis gustum habent. Fallitur, inquam; nam alioqui Sall. dixisset *Suthulem.* Aeque falsum quod aiunt, Sallustium idcirco *Suthul* dixisse, quia in Punicis retinere vellet terminationem. Nam hanc sententiam refellit cap. 38. ubi *relicto Suthule* legitur. Rupert.

Saevitia temporis. Signum imperiti ducis. Alias enim monet rei militaris doctor: *Ne saeva hieme iter per nives ac pruinas noctibus faciant milites, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia.* Haec fere Veget. lib. III. cap. 2. ubi et adiicit: *nec sanitati, nec expeditioni idoneum esse militem, qui algore compellitur.* Quam quidem rationem in melius vestiendis, quam armandis suis militibus, secutos Turcas existimo, de quibus V. ill. Auger. Busbeq. Epist. III. Legat. Turc. *Magnae Turcis*, inquit, *curae est, ut bene valentem tutumque ab iniuria tempestatis militem habeant: a vi hostili ipse se defendat: valetudo stat*

praesidio publico. Hinc melius videas vestitum Turcam, quam armatum. Frigus inprimis timetur, quod etiam aestatis tempore tribus arcent vestimentis. Ceterum haec in australes magis, quam septentrionales conveniunt, qui quidem non telis magis, quam suo coelo, *suo sidere per hiemem armantur*, ut eleganter loquitur Plin. in Panegyrico. Rupert.

Et opportunitate. In quibusdam est, *inopportunitate loci*, pro eo quod est, *iniquitate loci.* sic autem praeter alia et Beroaldinum et Venetum * exemplar habet, quae excudit Pincius, Pomponius castigavit; sed 150
utrum rectius, alii viderint. Ut autem ab *opportuno* deducitur *opportunitas*, quidni ita ab *inopportuno* (nam hac voce utitur Cicero) deduci *inopportunitas* queat? nisi quis *inportunitate loci* legere malit; quomodo inferius dicit: *Aggeribus turribusque et aliis machinationibus fuisse locum inportunum.* Ego vulgatam lectionem probo. nam *opportunitatem loci* cum propter incolas et cives, pro quibus illa erat, tum ob hostes Romanos, adversus quos erat, mihi dicere videtur. Sic enim alibi, *Statuit,* inquit, *urbes quae viris aut loco pro hostibus et adversum se* opportunissimae *erant, singulas circumvenire.* pro, *quae urbes munitissimae erant.* Rivius. — Ita libri nostri gentium, ut ita dicam, maiorum; nam reperi in minoribus, *et inopportunitate*, de quo Rivius. Gruter. — λ. recentiore atramento, spatio inter versus, *inopport.* L. 3. per *opportunitatem* intelligit, locum esse defensoribus opportunum. alibi: *cavere necubi hosti* opportunus *fieret.* Liv. *Urbs* opportunissima *portu.* Tacit. alicubi: *Locorum* opportuna *communivit.* Frontinus I. 4. *Cum angustias maris transnavigare propter Atheniensium classem, quae* opportunitatem *loci custodiebat, non posset.* ubi pro *excepisse visi* Codex B. Pub. *e. gavisi.* locus est depravatus. Philippus enim expeditionem in terram Amphissensium parabat, ut patet ex Polyaeno, sed Amphissa urbs primaria Ozolorum LX stadia Delphis aberat, Cyaneae vero in ore Bospori Thracici ab his regionibus immane quantum distant. pro *Cyaneae* MSS. Codd. Coll. Ies. Petr. B. Pub. unanimes exhibent *Cycna;* unde proclive esset et facere *Cirrha*, sive ut Pausanias effert, *Cirrhae*, oppidum Delphorum idemque navale, a quo etiam incipit sinus Crissaeus. Nam cum classe ad Amphissam alio accedere non potuit quam per sinum Corinthiacum et promontoria Rhium et Antirrhion. Sed Polyaenus classem non memorat, neque ex eo liquet, terrane an mari res gesta fuerit. Wasse.

Hiemantibus aquis. Sic scribendum esse, non *hiemalibus*, vel ex hoc Senecae loco Epist. CXIV. apparet, in qua ita scriptum est: *Dixit Sallustius* aquis hiemantibus: *Arruntius non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire.* Ursinus. — MS. Pirck. *genialibus aquis.* unde in aliis veteribus factum *gelualibus.* An Sallustius *geniales aquas* dixit, ut Lucretius *ingenuos fontes? Genialis* in veteri Glossario exponitur ἐπίσημος, γαμήλιος, καὶ στοιχεῖον, τύχη. ubi legendum τυχίον. Alibi *genialia* τὰ τυχία. Quod si vero Sallustius *hiemantes* potius scripsit, intelligo pluvias coelestes, quas veteres *lamas* vocant. Vetus interpres Horatii: *Lamas lacunas maiores continentes aquam pluvium seu coelestem*, ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ, *id est, quae ingluvies est et vorago viarum seu fossae fluviorum. Hinc quoque dictae sunt lamiae, puerorum voratrices.* Ennius: *Silvarum saltus, la-*

tebras, lamasque lutosas. Coler. — Scriptus, *hiemalibus aquis.* Varias coniecturas adferunt Critici, sed vulgatam defendit Seneca Epistola CXIV. *Dixit Sallustius* hiemantibus. *Arruntius in libro primo belli Punici ait: Repente* hiemavit *tempestas.* et quae sequuntur. Dicat quis nescire nos, locum hunc innuat Seneca, an vero alium ex deperditis historiarum libris. malim tamen asserere locum hunc in animo habuisse Senecam, quam temere quid mutare aut frusta investigando in historiarum libris fatigari. Putsch. — Produxit editio Carrionis *hiemantibus aquis;* neque culpo. sed nostrum [*hiemalibus*] tuetur se toto grege manuscriptorum Pall. neque aliter Commelinianus. Gruter. — Thosanus: *gelualibus aquis.* lego, *hiemantibus aquis:* cetera bona vulgata lectio. Seneca de hoc loco intellexit, cum scribit, Sallustium dixisse, *aquis hiemantibus.* Id Aruntium non desinere locis omnibus inculcare: adeoque cum dicere vellet, frigidum annum fuisse, ita fecisse: *Totus hiemavit annus.* In historia sane hoc ait dixisse Sallustium; sed neque perpetuum, ut in mentione scriptorum Sallustii illos tantum historiarum libros ea appellatione communicent: et simile veri, Sallustium suum verbum ubique retinuisse: cuius eo maiore amore Aruntius deperiret. Palm. — Arond. *genialibus.* corrupte, opinor, pro *gelualibus*, quod, teste Palmerio, praefert
151 Codex Thosanus. Laud. *hiemantibus*, recte. caeterum * pro *Suthul* L. 2. *Subthul.* et sic Venetae. Orosius V. 15. *Galamam* nominat. MS. C. C. C. *Calamam*, cuius meminit Optatus I. pag. 39. etiam Augustin. de Civ. Dei XXII. 8. Possidius Notitiae Africae. et sic apud Orosium reponendum. Wasse.

Aut cupidine caecus etc. Duplex vocum biga *ob thesauros op. p.* a fine spurium quid redolet. Gruter. — *Ob th. op.* omittunt L. 3. et Ball. et sane supra dixit: *ubi regis thesauri erant.* caeteri tamen mordicus tenent. Wasse.

Aggerem iacere. Lips. II. Poliorcet. III. Rupert.

Aliaque quae coepto usui forent, properare. Quamvis et manuscriptum et Badianum exemplar *praeparare*, tamen *properare* magis placet, pro, festinanter comparare. Sic apud Tacitum: *properare deditionem.* item: *voluntariam mortem properare.* pro, celeriter sibi consciscere. Virgilius VIII.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris.

pro, *properanter facit.* et est honesta locutio, inquit Servius. In manuscripto volumine pro *coepto* legitur *incepto.* ut et impressis quibusdam; sed vulgatam lectionem relinquendam esse duco. Rivius. — Vide supra cap. 21. et 22. Sic etiam nostri meliores, nisi quod Comm. *praeparare;* at ego potius dixissem *aliaque incepto usui properare*, neglectis caeteris. Gruter. — L. 3. *alia quae incepto.* non male. Wasse.

CAP. XLII.

Vanitate atque imperitia legati. Occinendum ei fuerit illud Onosandri cap. 4. Strategici: *Pudendum ac periculosum est, temere ac turbide bellicos excitasse tumultus, ac veluti mare terramque praeliis miscere*

voluisse; deinde turpiter inceptis desistere proramque obvertere. (Graece, κάπειτα πρύμναν κρούεσθαι, hoc est, *inhibere remos more remigum.*) *Etenim unusquisque praecipitem huiusmodi amentiam deridet, imbellemque audaciam ludos facit. Hostes etiam quicunque illi sunt, oderunt eos merito, qui iniuriam inferre nec noluerunt quidem, sed non potuerunt.* Rupert.

Subdole eius augere amentiam. In manuscriptis est, *subdolus.* quae nimirum verior lectio est. Rivius. — Sic et antiquus Fulvii liber. *Subdolus* reposui, quod ita scriptum in plerisque antiquis libris comperissem. A. Manut. — Sic et nostri libri meliores, solum remanet in vitiosioribus *subdole.* Gruter. — Nomen pro adverbio alias. infra cap. 48. *praedas* certantes agere. et 73. *exercitum inter hiberna Rom.* iussus *habebat.* Wasse. — Reg. L. 2. Venetae *dementiam.* male. Haec vox non solum *vanitati* et *imperitiae* additur, sed etiam *timori, invidiae* caeterisque affectibus, quis vacui debent esse de rebus dubiis consultantes. Liv. de L. Papirio Cursore VIII. 3. *venire amentem invidia.* nempe quia magister equitum iniussu suo prospere pugnasset, atque, ut ille supra, *arma hostilia concremasset, ne suae gloriae fructum caperet nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret.* Quaeritur quid sit, *nomen scribere?* at hunc morem auctor supra explicaverat IV. 20. Titulus *ipse* spoliis inscriptus; *illos meque arguit consulem ea Cossum coepisse.* patet ibi ex Thorace linteo ad Iovis Feretrii Impp. sua nomina spoliis indidisse. Eius rei formulam servat Poëta:

Aeneas haec de Danais victoribus arma.

Velleius II. 104. *Decreta ei* (Agrippae) *cum* speciosissima inscriptione operum *ornamenta triumphalia.* Liv. XXXVIII. 35. *Seiuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi.* consulem dedisse, *inscriptum est.* Tacit. An. II. *Laudatis pro concione auctoribus, Caesar congeriem armorum struxit superbo cum titulo: Debellatis inter Rhenum Alpemque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Iovi Augusto sacravisse.* Liv. IV. *Fabius Vibulan.* etc. *opima spolia* cum solenni dedicatione * *dono* 152
fixit. Dio de tropaeis Pompeii: Ἐπὶ πᾶσιν ἓν μέγα πολυτελῶς κεκοσμημένον ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ἐπιγραφὴν ἔχον. confer Herodotum I. 51. Pausaniam, Anthologiam. Virgilius II. 15.

Quod super est, haec sunt spolia, *et de rege superbo*
Primitiae: manibusque meis Mezentius hic est.

infra:

— — *inimicaque nomina* fugi.

Idque Triumvirorum munus fuisse clare satis innuit Liv. XXV. 7. *Quibus* (comitiis) *creati sunt quinque viri muris turribusque reficiendis: et triumviri bini, uni sacris conquirendis*, donisque persignandis, *alteri reficiendis aedibus.* Dedicationis formulam exhibent Statius Theb. II. 715. Silius XV. 492. titulus iste Tibullo IV. 1. *index.* Vide Ovid. Ep. II. 68. VII. 76. Wasse.

Vitabundus. Vitans, fugiens. Considerent docti, num Diomedes Grammaticus hunc locum citet lib. I. cap. 5. pag. 379. ubi sic ait: *Item cum legimus apud* Sallustium: *Vitabundus*, inquit, *per saltuosa loca re-*

cedebat. Cast. — *Per tr. et s. loca.* Servius ad Aen. X. pag. 1485. *quasi* omittunt λ. L. 3. Valla I. 9. *per p. et salt. l.* Wasse.

Spe pactionis perpulit. Manuscripta *perpulit* pro vulg. *pepulit.* Rivius. — Hegesip. V. 17. *invitare factionum principes* ad spem deditionis. Wasse.

Ita delicta occultiora fore. Sic Pal. sept. editiones patrum memoria natae. vox ultima videtur adsuta ab interpretibus; eam certe arguunt falsitatis variae lectiones membranarum; nam Naz. prima scriptura expuncta est, repositumque a manu secunda *occultiora fuerunt.* Pall. 2. 4. 5. ceterique, nec non Com. *fuere.* tert. *forent.* Gruter. — *Fore* Mart. *forent* Bodl. *fuere* Pemb. B. Publ. λ. Wasse. — Vide not. ad Catil. cap. 20. §. 1. Rupert.

Die noctuque. Servius in I. Georg. profert alium Sallustii locum huic similem, in quo est: *Die noctuque laborare, festinare.* Tacitus lib. XV. *Continuum die noctuque iter properabant.* infra tamen dixit Sallustius: *Diu noctuque.* ut lib. I. Histor. citante Charisio, in quo erat: *Noctu diuque stationes et vigilias tentare.* Item: *Diu noctuque fatigare animum.* Ciaccon. et Ursin.

Instruxit. Reg. *extruit*, *instruit.* Arond. L. 2. Venetae, Pemb. γ. λ. B. Pub. et sic legendum, licet aliter Gruteriana et Plantin. Plautus Casin. *qui postquam amo Casinam.* Trucul. *heus tu, iam postquam In urbem crebro convenio, hic factus iam sum cavillator.* Captiv. III. 3. 27. Terent. Adelph. *Neque ego huc umquam* postquam sum natus, *intra portam penetravi pedem.* vide Nostrum in Iug. cap. 66. et Q. Septimium IV. 1. 4.

Cum multitudine Numidarum. *Cum* non est in ullo manuscripto, ac rectius abest, sed nec Florentinus codex id habet neque Beroaldinus. Rivius.

Auli castra circumvenit. Non possum quin indicem, Nazarianum a prima ac secunda manu variare perpetuo in nomine *Auli*; a prima enim est *Albini*, a secunda *Aulini*: nisi fine capitis 36. ibi enim initio fuit, *Albinus Aulo fratre in castris*; mutatum tamen et ibi statim *Aulino.* Gruter.

Perculsi tumultu insolito. Eiusmodi trepidationem et tumultum in exercitu Darii Codomanni sub tempus praelii, in faucibus Ciliciae
153 * commissi, superventu hostili excitatum, describit hunc in modum Curt. lib. III. de reb. Alex. *Dario adventum hostium pavidi agrestes nunciaverunt, vix credenti occurrere etiam, quos ut fugientes sequebatur. Ergo non mediocris omnium animos formido incesserat, quippe itineri quam praelio aptiores erant raptimque arma capiebant. Sed ipsa festinatio discurrentium suosque ad arma vocantium maiorem metum incussit. Alii in iugum montis evaserant, ut hostium agmen inde prospicerent. Equos plerique frenabant: discors exercitus, nec ad unum intentus imperium, vario tumultu cuncta turbaverat.* Rupert.

Arma capere alii, alii sese abdere. Etsi omnes excusi codices, quibuscum consentiunt MSS. quidam, *Arma capere, alii sese abdere,* habeant, longe tamen, meo quidem iudicio, concinnior et elegantior est

haec lectio, quam hic restituimus. Hoc eodem in libro Sallustius: *alii fugere, alii arma capere.* et: *monere alii, alii hortari.* et iterum: *quam plurimas uxores alii, alii denas habent.* C. Popma.

Confirmare,* trepidare omnibus locis, vis magna hostium. Introduxi aliam distinctionem ab ea, quae hactenus fere obtinuit, coactus auctoritate membranarum; sed et alioqui prima editio, *confirmare. Trepidare omnibus locis, vis magna hostium.* quam distinctionem minime posthabuerim vulgatiori, praeferenti, *confirmare; trepidare: omnibus locis vis magna hostium. trepidare* heic notat, satagere cum fructu. Gruter.

In incerto. L. 2. *incerto.* infra λ. *pauci ex.* a manu tamen emendatrice, hercle non male. *esset* a manu prima Pemb. *foret* a 2. in marg. Wasse.

Paulo ante corruptis etc. Deleverim *paullo ante*; potuisset adhuc brevius unica voce, *ex numero corruptorum.* pro *transiere* Naz. Pal. 2. *transire*, forsan melius. Gruter. — Et sic primitus ni fallor γ. Wasse.

Thracum. In Rittershusiano pro *Thracum* legas *Tirichum.* Coler.

Centurio primi pili. *Primipilus* et *primus pilus* non idem sunt. Vide Quaesita per epistolam. Ald. Manut.

Eaque Numidae cuncti irrupere. Haereas utrum malis *eoque*, an alterum, quod quidem in plerisque MSS. et olim impressis, etiam Naz. sed et ab eadem manu superscriptum eidem *eoque*; quomodo diserte Comm. noster. nihil tamen temere mutaverim. Gruter. — Pemb. Arond. foede *eaque parte*, et sic Venetae. γ. Pemb. etiam, sed a manu recentiore, B. Pub. λ. Mart. Reg. *euque.* L. 3. *ea.* Bodl. *eoque.* Arond. omittit *cuncti* et *hostis.* inde notum strategema. confer Polyaenum III. 7. Frontinum II. 13. cuius verba adscribam, ut ad sanitatem reducantur: *Galli pugnaturi cum Attalo, aurum omne et argentum certis custodibus tradiderunt, quibus si acie fusi essent parceretur, quo facilius colligenda praeda hostem impeditum effugerent.* Quid ergo? num eo nomine, *certis custodibus*, ut illi mortem effugerent? at quomodo hoc pacto victoris impetum sufflaminarent? nullus dubito quin Petrensis commodiorem lectionem praestiterit. clare itaque ille pro, *quibus si acie fusi parceretur; quae si in acie fugissent spargerent.* legendum: *si acie fusi essent, spargerent.* inepte enim Coll. Ies. *aciem fugissent.* Quod idem ille Petrensis *Athalio* pro *Attalo* exhibet, id vero nihil est. recte vulgata. illum Attalum intelligo qui post Eumenem proxime in regnum accessit, de quo haec Pausanias I. 8. *Γαλάτας ἐς τὴν γῆν ἣν ἔτι καὶ νῦν ἔχουσιν ἀναφυγεῖν
ἠνάγκασεν Περγάμου.* * vide Athenaeum V. 26. Photium ex Arriano 154
pag. 226. Eusebium ad Olymp. 147. L. 3. *nostris foede f.* sed aliter caeteri, et Donat. in Eunuch. II. 3. Infra: *tamen se — memorem.* illud *tamen* ex sec. manu correctrici et in marg. Pemb. Wasse.

Nostri foeda fuga, plerique abiectis armis, proxumum collem occupavere. Non sine causa additum, *foeda.* Fortes enim arma et vitam eodem aestimant pretio, ut ait Diodor. lib. XIV. cap. 115. Vulgo circumfertur: *Fortium est non tradere arma, sed mage armis immori.* Seneca de Horatio Coclite; *Non minus solicitus, ut armatus, quam*

ut salvus exiret. Epist. CXXI. P. Furius maluit cum millenaria cohorte perire, quam redimere salutem traditis armis. Halicarnass. lib. VI. cap. 80. Vide Gruter. ad Livii lib. I. cap. 27. RUPERT.

POSTERO DIE. Aliquot e MSS. *postera.* GRUTER. — Nostri *postero,* sed alibi invenio. Scipio apud Liv. XXXVIII. Hac die, *Quirites, Carthaginem vici.* Iustinus, Livius, Tacitus passim. WASSE.

TAMETSI IPSUM CUM EXERCITU, FAME ET FERRO, CLAUSUM TENET, TAMEN SE HUMANARUM RERUM MEMOREM etc. Ex fide librorum veterum ita hic locus legendus erit: quod etiam ante nos alii animadverterunt. voluimus tamen nostrorum etiam codicum consensum et auctoritatem producere, quo pluribus quasi testibus vera et antiqua Sallustio restituatur lectio. De varia autem rerum humanarum vicissitudine vide quae in Commentariis nostris in librum primum Henrici Mediolanensis de Controversia Hominis et Fortunae diximus: locum enim hunc non parum illustrabunt. C. POPMA. — Est in quibusdam, *teneat.* id Latinitatis ratio exposcere magis videtur, nisi si *ἐνέρωσιν* modi esse malis. RIVIUS. — *Fame et ferro cl.* libri C. Popmae. *fame ferro cl.* λ. infra: *quamquam gravia* Reg. Numerum copiarum recenset Oros. V. 15. confer item Veget. III. 10. WASSE.

SE HUMANARUM RERUM MEMOREM. Ut victorem decet. Pulcerrima victoria fuit L. Aemilii Paulli, non qua Persen, sed qua se ipsum vicit; ut e Livii lib. XLV. cognoscimus; ibi, rege captivo in tabernaculum sive praetorium introducto, ita ad suos verba facit: *Exemplum insigne cernitis mutationis rerum humanarum. Vobis hoc praecipue dico, iuvenes, ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac violenter consulere decet, nec praesenti credere fortunae, cum quid vesper serus vehat, incertum sit.* Sed et de misericordia, qua saepe erga hostes afflictos commovemur, praeclare, praeter alios, disserit Nicolaus Syracusanus in Orat. ad cives suos, pro Atheniensibus captivis, apud Diodor. Sicul. lib. XIII. Bibl. ubi inter caetera: *Inprimis autem, ut puto, misericordiae sensu, placidorum hominum animi capiuntur, quod mutua quaedam communis naturae affectio existit.* Quam quidem ῥῆσιν historiographi divinis versibus diffundit et illustrat Iuvenalis Sat. XV. Talem vero moderationem sapientiamque recentiores historici in Carolo V. depraedicant, qui nuncio accepto memorabilis illius ad Ticinum victoriae, captivitatisque Regis Galliarum Francisci I. adeo non exultavit, ut neque tormentorum displosione, neque ulla alia re laetitiam erumpere pateretur, sed potius Deum suppliciter orari *iuberet publice in omnibus templis, ut ea victoria Orbi Christiano bene ac feliciter evenerit.* Adde notam ad Iustini lib. IX. cap. 4. §. 1. RUPERT.

QUAE QUANQUAM GRAVIA, ET FLAGITII PLENA ERANT. Manuscriptum, *Quae gravia quanquam.* et sic saepe Tacitus, velut V. *Haec*
155 *mira quamquam, fidem ex eo trahebant.* Laur. Valla, * haud scio an memoria lapsus, *flagitio plena* legit libro Elegantiarum III. quo loco docet Ciceronem *plenus* cum genitivo iungere solitum, plerosque eodem saeculo cum ablativo. Mox enim subdit cum Varronis e tertio de Re Rustica, *Utrum his piscibus stagnum habeat plenum, an ranis;* tum hoc

e Sallustio exemplum, *flagitio plena;* quo id comprobet. Quod Ciceronem affirmat semper hoc nomen cum genitivo iungere consuevisse, in eo plane est memoriâ lapsus. id quod exempla sequentia ostendunt: *Ornamentis fanorum plena domus.* et: *Otiosa vita, conferta et plena voluptatibus.* et: *Litterae gravissimis verbis sententiisque plenae.* Sed et *noctem plenam timoribus* apud eundem legis. RIVIUS.

MORTIS METU MUTABANTUR. Sic in Catil. *Pace bellum mutavit.* et in orat. Philippi: *Quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit.* Hunc locum non recte interpretatur Turneb. lib. Advers. XVIII. cap. 7. cum enim illi miseri mortem exspectarent, eum mortis metum cum ignominia commutatum facile tulerunt. Infra: *cunctaque praesenti ignominia mutastis.* Nonius: *mutare, aliud pro alio accipere. Lucill. Publicanus vero ut Asiae fiam scripturarius, pro Lucillio; id ego nolo, et uno hoc non muto omnia.* CIACCON. — Manuscripta et alia quaedam *mutabantur,* pro *permutabantur:* id est, quia haec patienda potius quam moriendum censebant, vel quia vitam hac re suam redimebant. Nam mutuatio fit, quum aliud pro alio substituitur. In Basil. est *nutabant.* Legitur et *multabantur.* RIVIUS. — Placet Glareano *urgebantur,* ut infra: *populus militia atque inopia* urgebantur. Codex perantiquus C. Popmae *cogebantur* et *nitebantur.* ille vero ex plurimis suis *minitabantur.* WASSE. — *Mutabantur* a manu prima Naz. ac Pal. 2. quorum uterque interpolatus a correctore; ostentatque primus *motabantur;* alter vero *minitabatur,* quod ultimum in aliquod membranis, addita tamen litera, *minitabantur.* Commelin. valde abit a caeteris, ut et Bongars. hic quippe habet *tenebantur,* ille *agitabatur;* est in Pal. 5. *mulctabantur.* 6. *urgebatur.* 7. *tenebantur.* 8. *mutabantur.* Scio quae alii commentati sint; nec placent; libet enim arbitrari vocem illam turbatricem omnino exterminandam, unaque dictionem *quia;* ut fiat, *tamen mortis metu, sicut regi libuerat, pax convenit;* sententia aperta. GRUTER. — Pro illo *multabantur* etiam haec reperias in libris: *tenebantur, minabantur, minitabantur, nutabant, mutabantur.* alii aliud maluerunt: nemo recte: nisi quod nuper fuit, qui *minabantur* probaret passive, et de hoc tam praeclare reperto triumpharet; sed optimi libri, quod Rivius etiam monuit, *nutabant:* proximi, *mutabantur.* verum est, *mutabant.* Leges Iugurtha ferebat, ut sub iugum mitterentur, et Numidia decederent; eae leges una re mutabant, morte; alterutrum enim legendum erat: *mutabant* illi dicebant: nos, *mutabantur.* Catullus:

Haec cum legas, tum bellus ille, et urbanus
Suffenus unus caprimulgus, aut fossor
Rursus videtur: tantum abhorret ac mutat.

Livius: *Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Alibi hoc agimus: neque libet idem saepius, ac sunt alia potiora. PALMER. — Pro *multabantur* alii codices habent *nutabant;* in vetusto codice *urgebantur* marginibus adscriptum reperi: quae lectio placet, nam ita loqui solet hic Noster, ut paulo post: *Populus militia atque inopia urgebatur.* GLAREAN. — Optimi libri, ut etiam Rivius monet, habent *nutabant.* Ex quo Palmerius et alii faciunt *mutabant.*

ut salvus exiret. Epist. CXXI. P. Furius maluit cum millenaria cohorte perire, quam redimere salutem traditis armis. Halicarnass. lib. VI. cap. 80. Vide Gruter. ad Livii lib. I. cap. 27. RUPERT.

POSTERO DIE. Aliquot e MSS. *postera.* GRUTER. — Nostri *postero.* sed alibi invenio. Scipio apud Liv. XXXVIII. Hac die, *Quirites, Carthaginem vici.* Iustinus, Livius, Tacitus passim. WASSE.

TAMETSI IPSUM CUM EXERCITU, FAME ET FERRO, CLAUSUM TENET, TAMEN SE HUMANARUM RERUM MEMOREM etc. Ex fide librorum veterum ita hic locus legendus erit: quod etiam ante nos alii animadverterunt. voluimus tamen nostrorum etiam codicum consensum et auctoritatem producere, quo pluribus quasi testibus vera et antiqua Sallustio restituatur lectio. De varia autem rerum humanarum vicissitudine vide quae in Commentariis nostris in librum primum Henrici Mediolanensis de Controversia Hominis et Fortunae diximus: locum enim hunc non parum illustrabunt. C. POPMA. — Est in quibusdam, *teneat.* id Latinitatis ratio exposcere magis videtur, nisi si *ἐνέφασιν* modi esse malis. RIVIUS. — *Fame et ferro cl.* libri C. Popmae. *fame ferro cl. λ.* infra: *quamquam gravia* Reg. Numerum copiarum recenset Oros. V. 15. confer item Veget. III. 10. WASSE.

SE HUMANARUM RERUM MEMOREM. Ut victorem decet. Pulcerrima victoria fuit L. Aemilii Paulli, non qua Persen, sed qua se ipsum vicit; ut e Livii lib. XLV. cognoscimus; ibi, rege captivo in tabernaculum sive praetorium introducto, ita ad suos verba facit: *Exemplum insigne cernitis mutationis rerum humanarum. Vobis hoc praecipue dico, iuvenes, ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac violenter consulere decet, nec praesenti credere fortunae, cum quid vesper serus vehat, incertum sit.* Sed et de misericordia, qua saepe erga hostes afflictos commovemur, praeclare, praeter alios, disserit Nicolaus Syracusanus in Orat. ad cives suos, pro Atheniensibus captivis, apud Diodor. Sicul. lib. XIII. Bibl. ubi inter caetera: *Inprimis autem, ut puto, misericordiae sensu, placidorum hominum animi capiuntur, quod mutua quaedam communis naturae affectio existit.* Quam quidem *ῥῆσιν* historiographi divinis versibus diffundit et illustrat Iuvenalis Sat. XV. Talem vero moderationem sapientiamque recentiores historici in Carolo V. depraedicant, qui nuncio accepto memorabilis illius ad Ticinum victoriae, captivitatisque Regis Galliarum Francisci I. adeo non exultavit, ut neque tormentorum displosione, neque ulla alia re laetitiam erumpere pateretur, sed potius Deum suppliciter orari *iuberet publice in omnibus templis, ut ea victoria Orbi Christiano bene ac feliciter evenerit.* Adde notam ad Iustini lib. IX. cap. 4. §. 1. RUPERT.

QUAE QUANQUAM GRAVIA, ET FLAGITII PLENA ERANT. Manuscriptum, *Quae gravia quanquam.* et sic saepe Tacitus, velut V. *Haec*
155 *mira quamquam, fidem ex eo trahebant.* Laur. Valla, * haud scio an memoria lapsus, *flagitio plena* legit libro Elegantiarum III. quo loco docet Ciceronem *plenus* cum genitivo iungere solitum, plerosque eodem saeculo cum ablativo. Mox enim subdit cum Varronis e tertio de Re Rustica, *Utrum his piscibus stagnum habeat plenum, an ranis;* tum hoc

e Sallustio exemplum, *flagitio plena;* quo id comprobet. Quod Ciceronem affirmat semper hoc nomen cum genitivo iungere consuevisse, in eo plane est memoriâ lapsus. id quod exempla sequentia ostendunt: *Ornamentis fanorum plena domus.* et: *Otiosa vita, conferta et plena voluptatibus.* et: *Litterae gravissimis verbis sententiisque plenae.* Sed et *noctem plenam timoribus* apud eundem legis. RIVIUS.

MORTIS METU MUTABANTUR. Sic in Catil. *Pace bellum mutavit.* et in orat. Philippi: *Quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit.* Hunc locum non recte interpretatur Turneb. lib. Advers. XVIII. cap. 7. cum enim illi miseri mortem exspectarent, eum mortis metum cum ignominia commutatum facile tulerunt. Infra: *cunctaque praesenti ignominia mutastis.* Nonius: *mutare, aliud pro alio accipere. Lucill. Publicanus vero ut Asiae fiam scripturarius, pro Lucillio; id ego nolo, et uno hoc non muto omnia.* CIACCON. — Manuscripta et alia quaedam *mutabantur,* pro *permutabantur:* id est, quia haec patienda potius quam moriendum censebant, vel quia vitam hac re suam redimebant. Nam mutuatio fit, quum aliud pro alio substituitur. In Basil. est *nutabant.* Legitur et *multabantur.* RIVIUS. — Placet Glareano *urgebantur,* ut infra: *populus militia atque inopia* urgebantur. Codex perantiquus C. Popmae *cogebantur* et *nitebantur.* ille vero ex plurimis suis *minitabantur.* WASSE. — *Mutabantur* a manu prima Naz. ac Pal. 2. quorum uterque interpolatus a correctore; ostentatque primus *motabantur;* alter vero *minitabatur,* quod ultimum in aliquod membranis, addita tamen litera, *minitabantur.* Commelin. valde abit a caeteris, ut et Bongars. hic quippe habet *tenebantur,* ille *agitabatur;* est in Pal. 5. *mulctabantur.* 6. *urgebatur.* 7. *tenebantur.* 8. *mutabantur.* Scio quae alii commentati sint; nec placent; libet enim arbitrari vocem illam turbatricem omnino exterminandam, unaque dictionem *quia;* ut fiat, *tamen mortis metu, sicut regi libuerat, pax convenit;* sententia aperta. GRUTER. — Pro illo *multabantur* etiam haec reperias in libris: *tenebantur, minabantur, minitabantur, nutabant, mutabantur.* alii aliud maluerunt: nemo recte: nisi quod nuper fuit, qui *minabantur* probaret passive, et de hoc tam praeclare reperto triumpharet; sed optimi libri, quod Rivius etiam monuit, *nutabant:* proximi, *mutabantur.* verum est, *mutabant.* Leges Iugurtha ferebat, ut sub iugum mitterentur, et Numidia decederent; eae leges una re mutabant, morte; alterutrum enim legendum erat: *mutabant* illi dicebant: nos, *mutabantur.* Catullus:

Haec cum legas, tum bellus ille, et urbanus
Suffenus unus caprimulgus, aut fossor
Rursus videtur: tantum abhorret ac mutat.

Livius: *Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Alibi hoc agimus: neque libet idem saepius, ac sunt alia potiora. PALMER. — Pro *multabantur* alii codices habent *nutabant;* in vetusto codice *urgebantur* marginibus adscriptum reperi: quae lectio placet, nam ita loqui solet hic Noster, ut paulo post: *Populus militia atque inopia urgebatur.* GLAREAN. — Optimi libri, ut etiam Rivius monet, habent *nutabant.* Ex quo Palmerius et alii faciunt *mutabant.*

Et ita Turnebus quoque. Sed vulgatam lectionem retinet et exponit Ciacconius, haud incommode. Coler. — Codex quidam perantiquus: *Mortis metu cogebantur.* alii: *mortis metu multabantur.* alii: *mortis metu nitebantur*, ediderunt. Nec desunt qui in antiquis aliquot libris *mutabantur*, et *urgebantur*, et *mutabant*, scriptum reperisse affirmant. Ego vulgatam lectionem sequor, quod ea plurimis meorum codicum exemplaribus comprobatur. C. Popma. — Laud. Bodl. *nutebuntur* pro *mutabantur.* quomodo Tacitus Hist. I. 76. *Nec Aquitania quidem quamquam a Iulio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit, nusquam fides aut amor, metu ac necessitate*, huc illuc mutabantur. Valla Eleg. III. 34. *mulctabantur*, at Reg. B. Pub. Pemb. γ. λ. *mutabantur.* γ. λ. pro varia lectione *urgebantur*, Arond. *tegebantur*, forte pro *tenebantur.* Venetae *nutabantur.* Aldina et Martin. *nutabant.* Palmerius *mutabant*, ut apud
156 Tacitum II. 23. III. 44. IV. 13. Ammian. * XXV. 8. XXXI. 7. ego nihil muto. *mutabantur* eo sensu apud Statium Theb. IV. 193.

— — Sed perfida coniux
Dona viro mutare *velit.*

Iustin. XX. 4. *mutassentque vitam luxuria, ni* etc. Wasse. — Infra: *invasere.* maluissem *invadere*, sed et patienter tulerim deleri illud *civitatem.* Gruter. — Pro *sed ubi ea* Priscianus *Haec ubi.* caeterum vocem, quam pro spuria habet Gruterus, agnoscit Q. Septimius II. 8. Metus *atque* moeror *universos invasere.* Turpem hanc Albini deditionem memorat Ammian. pag. 404. 10. Infra: *et tamen interim.* L. 3. omittit *et*, legitque *exercitui interim.* pro *quaesiverit* Venetae Mart. Reg. λ. et Pemb. a manu correctrice *quaesiverat.* Wasse.

Sicuti regi libuerat. Passim in omnibus exemplaribus excusis sic legitur. Libri duo calamo exarati: *Sicuti regi placuerat.* quo verbo saepe Sallustius utitur; nam supra: *propter dissensionem placuerat dividi thesauros.* et infra: *atque hoc utinam a principio tibi placuisset.* et iterum: *Ita Iugurthae placuerat speranti mox effusos hostes invadi posse.* Nos tamen nihil mutamus. C. Popma.

CAP. XLIII.

Sed ubi ea Romae comperta sunt. Vulgati receptique codices ita habent. Priscianus *Haec ubi Romae comperta sunt* legit. Sed et ipse Sallustius in Catilinario: *Haec*, inquit, *ubi Romae comperta sunt, Senatus Catilinam et Mallium hostes iudicat.* Nos tamen nihil mutamus. C. Popma.

Maxume qui bello saepe praeclari fuerant. Brevius foret, *maxume bello saepe praeclari*, vocibus duabus deletis. Gruter.

Quod armatus dedecore potius quam manu salutem quaesiverit. Vide notam ad Catil. cap. 58. Rupert.

Ob ea consul etc. Videtur figmentum Commentatoris *ex delicto fratris*, aut certe *ob ea Consul.* Gruter. — Gruteriana pro *deinde, demum*, contra MSS. Wasse.

Consulebat. Iucundius fuisset *consulere.* Gruter.

Exercitui etc. Nazar. primo habuit vel *exercitu* aut certe *exercitus.* Gruter.

Ita uti. Ball. λ. Reg. L. 2. Venetae abest *ita*, sed minus eleganter. Wasse.

Uti par fuerat. Vide Albericum Gentilem lib. II. de Armis Romanis cap. 6. Grot. II. de Iur. Bell. ac Pac. XV. n. 3. Rupert.

Populi iniussu. Sic Livius lib. IX. *Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de foedere victor agitaret, negarunt iniussu populi foedus fieri posse, nec sine fecialibus caeremoniaque alia sollemni. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, foedere pax Caudina, sed sponsione Facta est* etc. Et paulo inferius: *Spurius Posthumius, qui sponsionem fecerat, in Senatu, sententiam a Cos. rogatus, ita disserit: Quae sententia testis erit, mihi an legionibus vestris pepercerim: cum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; neque quicquam ex ea, praeterquam corpora nostra debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exsolvamus religione Populum, si qua obligavimus* etc. Et paulo inferius: *Neque ego inficias * eo, Patres Conscripti, tam sponsiones, quam* 157
foedera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta divinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. Ciaccon. et Ursin. — Adde Cic. pro Caecin. et ad Quir. post Red. Wasse.

Postquam eo venit. In nonnullis est, *Postquam eo ventum est.* quomodo et alias. Rivius. — Sic L. 2. 3. Venet. Ball. Wasse.

Animo ardebat. *Ardere ira, dolore, desiderio*, dixit Cicero, et *ardet animus*, ut Sall. in Orat. de Repub. ord. *ardet omnibus animus.* Caesar VII. *Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adiungeret.* Ciaccon. et Ursin. — In quibusdam, *animus ardebat*, videlicet Albini consulis. Sed prior lectio melior, pro, studio et cupiditate flagrabat. sic enim et Manuscripta. Rivius et C. Popma.

Quos praeter fugam soluto imperio, licentia atque lascivia corruperat, et copia rerum. In Manuscriptis ceterisque vetustioribus, *ex copia rerum, statuit sibi nihil agendum*; pro, *ut res sese dabunt*, sive, *pro statu et conditione rerum.* Sic postea Sallustius: *Tum Marius* ex copia rerum *consilia trahit.* id est, *ex tempore*, vel *pro re nata.* Tacitus *ex re consulere* dixit. Rivius. — Sic infra: *Marius* ex copia rerum *consilium trahit.* contra: *Tamen ex inopia quod optimum videbatur, consilium capit.* Ciaccon. — Carrio invexit primum *agendum*, invitis MSS. Gruter. — At sic L. 2. Arond. Ball. γ. *agitandum* pro Var. Lect. λ. pro V. L. *agendum.* Pemb. *agendum* ex manu correctrice. *agitandum* B. P. a pr. m. at vere Gruterus. ita locum aemulatus Sulpicius Hist. Sacr. II. 94. *Ita tum Ithacus statuit, licet rebus dubiis, novi Imp. adventum expectare*, interim sibi nihil agitandum. Wasse.

Statuit sibi nihil agendum. Ut cauti constantesque duces solent, qui, verbis Liv. lib. XXII., *nullo loco, nisi quantum necessitas cogit, committunt se fortunae, adeoque cum Augusto nihil minus imperfecto duci quam festinationem temeritatemque convenire arbitrantur.* Rupert.

CAP. XLIV.

Interea Romae C. Mamilius Limetanus. Hic tam varia est in exemplaribus lectio, ut quae potissimum probanda, haud facile iudicare possis. In Veneto est, *C. Manilius Limitanus tr. pl.* nec secus in Argentoratensi, atque aliis plerisque. In Parisiensi, quod est a Badio excusum, castigatum ab Aleandro, *C. Mamillus Limentanus.* In Fabriciano, quam lectionem maxime omnium probandam puto, *C. Mallius Limetanus.* Quamquam in spatio quod versus dirimit, adscriptum ibidem est, *Mamillus.* Sed et postea ubi in aliis fere, *ex Manlii rogatione*; in Badiano, *ex Malliana.* Sed quid multis? Aut haec lectio vera est quam habet Manuscriptum, aut ea quae in pervulgatis est exemplaribus dialogi de Claris Oratoribus quem Brutum vocant, quo loco Cicero de C. Galba Sergii F. loquens huiusce trib. pl. meminit: *Nam rogatione*, inquit, *Ma-*
158 *nilia Iugurthinae coniurationis invidia cum pro se ipse dixisset*, * *oppressus est.* Ibidem paullo post de L. Bestia loquens: *Nam invidiosa lege Manilia quaestio C. Galbam sacerdotem et* IV *consulares* L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, *civemque praestantissimum* L. Opimium. et quae sequuntur. Nisi quis *Mamilia* ibi, non *Manilia*, legendum esse contendat, ita uti de doctis quidam censent. tametsi Erasmus quidem in postrema editione Chiliadum, *rogatione Manilia* legit, hunc Ciceronis e Bruto locum citans. Similis fere error est in *Octavio* illo *Tusculano*, apud Tit. Liv. I. ab U. C. quem *Mamilium* alii vocant, alii *Manilium.* quod posterius in Anthropologia comprobat Volaterranus, quicum eruditi quidam faciunt. Sex. Pompeius F. *Mamiliorum familiam* diversam facit ab ea quam *Manlium* alii vocant. *Mamilia*, inquit, *turris*, *intra Subura regionem*, *a Mamilio nomen accepit. Mamiliorum familia a Mamilia filia Telegoni*, *quam Tusculi procreavit*, *est appellata*, *quando id oppidum ipse condidisset.* Mox: *Manliae gentis patriciae decreto*, *nemo ex ea Marcus appellatur*, *quod M. Manlius qui Capitolium a Gallis defenderat*, *cum regnum affectasset*, *damnatus necatusque est.* Haec totidem ferme verbis repetit Sipontius. Quod nisi mendum est in exemplaribus Sex. Pompeii, ut esse suspicor, errat et Volaterranus ipse, et quicumque alii *Manilium* vocant principem illum Latini nominis *Octavium Tusculanum.* Sed mihi legendum apud Festum videtur, *Maniliorum familia*, *a Manilia* etc. Livii exemplaria variant. nam est in aliis *Manilius*, in aliis *Mamilius.* Sed et auctor libelli de Magistratibus R. *Mamilium* vocat, cum *Manilium* alias legi sit in margine adnotatum. Contra, qui de Viris Illustribus scripsit, eundem *Manilium* appellat, quemadmodum et Florus lib. I. et e recentioribus Alexander Neapolitanus. Quin et apud Ciceronem II. de Natura Deorum, quo loco sic Hervagius: *Cum A. Postumius dictator cum Octavio Mamilio Tusculano praelio dimicaret* etc. ibi Aldus *Manilio* excudit; tametsi idem Aldus in Epistolis ad Atticum *Manlium* dicit. *Male*, inquit, *Tarquinius*, *qui Porsenam*, *qui Octavium Manlium contra patriam.* quomodo et aliud quoddam Venetiis impressum, et aliud Basileae ab Hervagio excusum. Cura mehercule non deesset, ut Livii nostri verbis

utar, si qua ad verum via inquirentem ferret. Nunc mirari magis, adeo discrepare inter se codices, quam quid veri sit, discernere queas. Quod si Graeci nobis exemplaris copia D. Halicarnass. foret, perfacile huic rei inveniri remedium posset. Sed de hoc satis. M. Manlius qui Capitolium defendit, a Plutarcho *Μάλλιος* dicitur. Is vero unde lex *Manilia* nomen habet, *Μανίλιος* ab eodem in Ciceronis vita; sed in Pompeii, *Μάλλιος*, mendose, ut opinor, et incuria librariorum: quando, ut dixi, diversa Romae fuit prosapia *Manliorum* et *Maniliorum.* Hoc ceu auctarium addere libuit. Pro *interea* est in Manuscriptis *interim*, nec aliter in impressis vetustioribus. Rivius. — An ita dictus, quia auctor Plebisciti illius de limitibus agrorum, cuius capita aliquot citantur in libro variorum scriptorum de limitibus? Huius Mamilii mentio fit in veteri numismate, quod apud Andream Lauredanum se vidisse testatur Manutius: C. MAMIL. LIMETAN. Sed ante prave in Sallustio scriptum fuerat *C. Manilius.* Similis mendi affinis est etiamnum ille locus Catonis, quem ex lib. I. Originum Priscianus citat lib. VI. *Nam de omni Tusculana civitate soli L. Manilii beneficium gratum fuit.* Nam profecto legendum *L. Mamilii.* Mamilii Tusculani fuerunt, teste Festo. Livius quoque lib. I. hunc diserte vocat *L. Mamilium*, primumque ex hac familia civem Romanum factum C. Nautio, L. Minutio Coss. Coler. — Alii *Limentanus.* quod mendosum est. Sincerum autem *Limitanus* aut *Limetanus*: cum *i* et *e* vicissim veteres usurpaverint. Est autem hic *C. Mamilius* is, qui legem *Mamiliam* celebrem tulit de limitibus, cuius mentio est in libro de limitibus, et apud Aggenum Urbicum de agror. condit. et apud Ciceronem de Legibus et in Bruto. Nummum praeterea argenteum ipsi vidimus apud clarissimum virum Andream Lauretanum patricium Venetum, in quo est: C. MAMILII LIMETAN. A. Manut. — Ita nos iampridem emendavimus ex auctoritate veterum codicum, itemque numismatum, in quibus est C. MAMIL. LIMETAN. Ursinus. — Et sic Ursini codd. Wasse. — Sic Naz. et Comm. nam caeteri *Limitanus.* Gruter. — Sic Ball. Bodl. Mart. Gruter. L. 2. *Limentinus.* Wasse.

Quorum consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset. Manuscripta duo, *Senati decreta.* quia est genitivus antiquus, atque ob id Sallustio * antiquario magis conveniens. sic Plaut. *Senati columen* dixit. 159
Rivius. — *Senatus consulta* Pemb. in marg. secunda manu *decreta.* Wasse.

Neglexisset. L. 3. *negl. et qui elephantos et perfugas tradidissent, quique in l.* haec verba habentur supra cap. 37. retinent tamen caeteri codd. Arond. *elephantos vendidisset quique.* Infra: *non poterunt.* Marck. *nequibant.* Wasse.

Alia talia. Sic libri omnes. Noster etiam infra cap. 68. *Postquam haec atque alia talia dixit.* ibi Reg. L. 3. *talia alia*, male. iterum cap. 90. *Sudorem*, *pulverem*, *et* alia talia, *relinquant nobis.* Non absimiliter D. Marcus VII. 8. *καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα.* Aristot. N. Hist. . 30. *τὰ δὲ πλατέα καὶ κερκοφόρα* etc. *καὶ τὰ τοιαῦτα.* Wasse.

Occulte per amicos. Hoc est *abuti amicitia.* Quomodo vero vir

bonus, ad stabiliendas res suas, amicos sibi deligere debeat, docet Plut. in Praeceptis de Rep. gerenda. RUPERT.

HOMINES LATINI NOMINIS. In MSS. ceterisque vetustioribus, *per homines nominis Latini.* nam hoc ordine verborum et alias quoque utitur. nec aliter in vetustis Inscriptionibus, ubi fere primis tantum litteris haec verba notantur, in hunc modum, N. L. quibus litteris significatur, *nominis Latini.* unde coniicere licet, hac serie fere collocanda esse haec verba, et hunc fuisse usum publicum et observationem communem; idque maxime, si obscenius alioqui concurrant litterae, nisi ordinem verborum immutes. T. Livius, *Quina millia socium Latini nominis*, inquit; quomodo et alias idem saepe. Sed cum tale obstat nihil, ordine priore verborum fere utitur; velut X. Dec. 4. *Fabius sociis atque* nomini Latino *remittere delectum.* et II. Dec. eiusdem: *Circa* nomen Latinum *a praetore missae litterae.* Sic alibi, *Ut socii nominis Latini*, inquit. item: *Ut cum sociis ac nomine Latino* etc. RIVIUS.

SED PLEBS. Manuscriptum aliaque, *plebes*; id nimirum rectius est. RIVIUS.

QUAM INTENTA. Commelin. *quantum*, ut et inferioris saeculi codd. MSS. Nazarianus tamen praefert alterum. GRUTER. — Carrionis ed. *quantum.* sic Venetae. Ascensian. Basil. 1563. Marckii γ. Arond. Reg. Oxonienses. L. 3. Pemb. in marg. a manu sec. sed B. Pub. λ. L. 1. 2. et Gruteriana *quam.* Commel. *quantum*, ut inferioris saeculi Codd. Nazarianus tamen praefert alterum, Grutero teste. Agellius IX. 13. *quod genus, et quam formidandae vastitatis, et* quantum insolens *provocutur, et cuimodi fuerit pugna decertatum.* hoc est, *quam multum.* quae significatio ab hoc loco non abhorret. simili significatu *quantus.* Virg. Aen. IX. 667.

Quantus *ab occasu veniens pluvialibus haedis*
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant etc.

A. Victor Ep. cap. 30. *Ne si plures reperirentur*, quantis *odio esset, intelligeretur.* WASSE.

IUSSERIT, DECR. VOL. Nihil heic supervacuum; exprimunt enim, et quidem verbis solemnibus, mentem populi. GRUTER. — De hac formula vide Brissonium. Arnob. I. pag. 28. *Illud solum audire desidero, an sine ullius adiunctione materiae*, id est, *medicaminis alicuius, ad tactum morbos* iusserit *ab hominibus avolare*, imperaverit, fecerit. II. pag. 75. ordinaverit, iusserit, *et sua fluere constitutione* praeceperit. WASSE.

160 * QUAM CURA REIPUBLICAE. Nam sapientibus tantum ea cura, ut loquitur Tacit. I. Hist. 88., et optimis, ut idem II. Hist. 7. RUPERT.

M. SCAURUS, QUEM LEGATUM BESTIAE FUISSE SUPRA MEMORAVIMUS. Suffecisset, *M. Scaurus Legatus Bestiae*; reiectis ceteris omnibus. GRUTER.

MEMORAVIMUS. Mira inconstantia! B. Pub. *diximus.* Reg. L. 2. Bodl. λ. Venetae Mart. *docuimus.* nescio an abesse utrumque debeat. WASSE.

TRES QUAESITORES. MSS. nonnulli *tris.* GRUTER.

EFFECERAT, UT IPSE IN EO NUMERO CREARETUR. Simile est, quod Tacitus refert lib. XII. Annal. cap. 54. de reis duobus Cumano et Felice: *Quadrata Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus, et quies Provinciae reddita.* Sed et de Burrho idem XIII. Annal. cap. 23. *Burrhus quamvis reus inter iudices sententiam dixit.* RUPERT.

SED QUAESTIONE EXERCITATA. Manuscripta duo, *exercita.* idque haud scio an melius. nam et iudicium et quaestio exerceri dicitur. Cicero: *Qui cum praetor* quaestionem *inter sicarios exercuisset.* Liv. *Quam acriter* quaestiones *exercuisset.* Neque tamen priorem lectionem repudio: nam peculiare est Sallustio nostro frequentativis uti pro primitivis, quomodo alicubi *agitare praedas*, pro *agere* dixit, et *ductare exercitum*, pro ducere. RIVIUS. — *Exercitata* Venetae Mart. Ball. Bodl. λ. B. Pub. L. 2. 3. Pemb. *exercita* a pr. manu Marckii γ. vid. Iug. 74. Hegesip. I. 41. *Statuitur Tyro cum filio*, exercetur *deinde simul* quaestio. Codices scripti recte, *de indice.* WASSE.

PLEBEM — INSOLENTIA CEPERAT. Pertinet ad Catil. XI. 6. Ita vero raro succedunt meliora. De Flavianis scribit idem Tacitus IV. Hist. 1. *Post eorum victoriam fuisse ubique caedes, lamenta, conclamationes, adeo ut Othoniani et Vitelliani militis invidiosa antea petulantia desideraretur.* RUPERT.

CAP. XLV.

CETERUM MOS PARTIUM. Valde discrepant libri. editio princeps praefert, *et Senatorum factionum.* Naz. *mos partium popularium et factionum*, sine voce *Senati*; quae nec in Comm. nisi a calamo recenti: etiamque interpolata in Pal. sec. nam tert. *mos partium popularium, Senatus factionum*, sine copula. sext. *mos patrium et mos Senatus* etc. nisi fallor restituendum: *ceterum mos partium et factionum*, omissis ceteris. imo si quis adhuc amputarit *et factionum*, ei apud me praemium. GRUTER. — De voce *partium* Cicero Philip. XIII. §. 39. Partes, *furiose dicuntur in curia. bellum contra patriam nefarium suscepisti* etc. *cuncta contra te Italia armata est, istas tu* partes *potius quam a Pop. Rom. defectionem vocas!* Pro *populus et Sen.* Pemb. a manu prima *plebs et Senatus Rom.* WASSE.

ET PAUCIS ANTE ANNIS. Tò *et* perperam est in Gymnico additum. RIVIUS.

QUAE PRIMA MORTALES DUCUNT. Sic infra: *et alia quae prima ducuntur.* et: *prima habere.* CIACCON.

* ANTE CARTHAGINEM DELETAM. Hunc locum nemo felicius illustrabit Tacito II. Hist. cap. 38. ibi: *Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. Sed ubi subacto orbe et aemulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere.* RUPERT. 161

METUS HOSTILIS IN BONIS ARTIBUS CIVITATEM RETINEBAT. Alii *continebat*, sed eodem sensu. quamquam posterius mihi quidem magis

arridet. nam et Florus eadem de re loquens eo ipso verbo libro IV. usus est: *Dum Poenorum*, inquit, *hostium imminens metus disciplinam veterem continebat.* Sunt apud Velleium Paterculum, quae huc faciant; ea subiicere visum: *Potentiae.* inquit, *Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriae posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii aemula, non gradu sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum, vetus disciplina deserta, nova inducta, in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas.* Sallust. in I. Historiae: *At discordia, et avaritia, atque ambitio*, inquit, *et cetera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Nam iniuriae validiorum, et ob eas discessio plebis a patribus, aliaeque dissensiones domi fuere iam inde a principio: neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est, aequo et modesto iure agitatum.* Haec ex Augustino II. de Civitate Dei. Rivius. — Vide Velleium lib. II. et Augustin. de Civ. Dei. II. Wasse. — Vide Piccart. Dec. 6. cap. 2. Gruter. Discurs. in Tacit. cap. 39. et adde, quae notavimus ad Catil. cap. 10. quod huic prorsus simile est. Ne te prorsus inanem hic dimittam, scire debes, primis temporibus saepe discussas seditiones tribunitias adventu hostium externorum, velut v. g. A. U. CCLXX. L. Aemilio et C. Fabio Coss. Eo enim anno, ut extat apud Liv. lib. II., seditio domestica bellum externum excivit: bello deinde civiles discordiae intermissae: uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos et Aequos, duce Aemilio, prospera pugna vicere. Et alibi saepissime apud eundem Liv. in Dec. I. lib. ut et apud Dionys. Halicarnass. Quo respiciens L. Quinctius Cincinnatus in concione ad Quirites lib. III. saepius laudati Livii: *Iam primum omnium* (inquit) *Quirites in Volscos et Aequos mihi atque collegae ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes quam pacati, propitios habemus Deos.* Rupert.

Sed ubi illa formido mentibus decessit. Manuscripta, *discessit.* Tu vide utrum rectius. *Discedere spem alicui* est apud Caesarem; ut et *formidinem discedere* non absurde forsan dicere possis. Rivius. — *Illa formido* Arond. R. L. 2. Pemb. γ. λ. B. Pub. sic Gruterus, quem sequor. Wasse. — Produxi cum Carrione scripturam MSS. codicum *discessit*, improbato illo *decessit.* Gruter. — *Discessit* B. Pub. γ. λ. Pemb. a manu prima, Venetae, Mart. Liv. IV. 52. *At ubi hae* sollicitudines discessere, *omnia quibus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum exortum.* Confer Plutarchum in Catone M. 352. Wasse.

Scilicet ea quae. Mendum adest; nam pro *scilicet* reponendum *ilicet:* Carthagine, inquit, deleta, ilicet lascivia incessit. Ita Comici eam vocem frequentant. Palm. — Non habet multum quod heic agat *scil. ea.* Gruter. — *Ilicet* alii, sed ex mera Palmerii coniectura malo exemplo in textum irrepsit. nescio an L. 1. 2. praeferant *ilicet.* caeteri omnes aperte *scilicet.* hoc est δῆλον, *nempe, nimirum.* ut saepe apud Sallustium. Cat. XVI. et in principio, Cat. LX. Iug. IV. *animum ad virtutem accendi;* scilicet *non ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum* etc. XXXV. *si dedititius est; profecto iussis vestris obediens erit: sin ea contemnit*, scilicet *aestimabitis, qualis illa pax.* Valde tamen arridet illud Palmerii, et firmat nonnihil

Paterculus de * eadem re verba faciens lib. II. *remoto Carthaginis metu,* 162
sublataque imperii aemula, non gradu, *sed* praecipiti cursu, *a virtute descitum, ad vitia transcursum.* Florus huc respexit III. 12. *Dum sincera adhuc et innoxia pastoritiae illius sectae integritas, dumque Poenorum hostium imminens metus, disciplinam veterem continebat.* Supra pro *mortales ducunt*, quidam e nostris pessime *dicunt.* at contra potiores Codd. et Donat. in Eunuch. I. 1. Sulp. Severus Dial. I. 5. habet, *putant.* sic quoque Noster Catilin. XXXVII. Cicero Tusc. IV. 31. *sint sane ista bona* quae putantur, *honores* etc. Noster philosophum agit; eorum enim haec et huiusmodi. Wasse.

Incessere. Arond. *invasere.* sed ex Interprete. Liv. I. 17. Incessit timor *patres, ne* etc. IV. 57. *patribus* gravior cura. Tacitus I. 5. incesserat *rumor.* I. 16. *seditio.* I. 55. *spes.* II. 51. *certamen.* An. III. 71. *religio.* et *valetudo* ibid. Hegesipp. II. 15. *formido.* MS. inepte *successerat.* et I. 18. *fames.* incessere enim est, *aggredi, invadere*, εἰςβάλλειν. Wasse.

Otium postquam adepti fuere, acerbius asperiusque tulere. Reiecta vulgata lectione, hanc scripturam amplector, ut sinceram et cum iis, quae sequuntur, congruentem et consentaneam. C. Popma. — *Adept. sunt.* Ita sine ullo dissensu Pall. ut mirer quid Popmae venerit in mentem isthaec foede interpolanti, etiam contra consensum editionum exoletarum. Gruter.

Namque coepere. Sic est in Manuscriptis, quae ipse viderim, contra quam Gymnicus habet; utra lectio verior, aliorum esto iudicium. Rivius. — Libri scripti praeferunt: *coepere nobilitas dignitatem in superbiam, populus libertatem.* alii codices: *nobilitas dignitatem in dominationem.* [sic Mart. Venetae, Ball. Bodl. W.] Multus est Sallustius in commemoranda superbia nobilitatis. Paullo post *nobilitas factione pollebat* legendum, inducto *magis*, quod abest a scriptis. Putsch. — *Namque coepere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere.* Sic MSS. aetate provectiores. et recte. nam libidine laboratum aeque in plebe iuxta ac nobilitate. Libri plane recentes, duo Pall. sept. ac dec. ignoratione vocis *lubidinem*, invexerunt amplius, *nobilitas dignitatem in dominationem, populus* etc. vel etiam, *nobilitas dignitatem in superbiam.* stulte. tollenda enim utraque vox: fortassis quoque praeterea *coepere.* Gruter.

Respublica quae media fuerat. Ita libri. Plutarchus in Bruto pag. 997. *Τὰ μὲν γὰρ ἔτι τούτων πρεσβύτερα Κίνναι καὶ Μάριοι, καὶ Κάρβωνες, ἌΘΛΟΝ ἘΝ ΜΕΣΩι καὶ λείαν προθέμενοι τὴν πατρίδα μόνον, οὐχὶ ῥητῶς ὑπὲρ τυραννίδος ἐπολέμησαν.* Et sic fere Aristoteli in Rhetoricis: *μεταξὺ φίλος ἢ ἐχθρὸς ἢ ΜΕΤΑΞΥ.* hac utique sententia. Dum unusquisque privati compendii satagit, bonum publicum negligitur. Respublica, quae neque harum aut istarum partium est, dilaceratur. Vide Gronov. ad Livium IV. 43. Orosius VI. 5. *Cum quaeque civitas tantis concursibus media, inevitabiliter periclitabatur.* Hegesippus V. 8.

Quibus certantibus inter se, praeda erat in medio populus eorum qui vicerant; et praemium certaminis huc atque illuc eventu vario transferebatur. Sed Noster Thucydidem sequitur III. 82. *Οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι προστάντες, μετ' ὀνόματος ἑκάτεροι εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς, καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος προτιμήσει, τὰ μὲν κοινὰ λόγῳ θεραπεύοντες ἆθλα ἐποιοῦντο. παντὶ δὲ τρόπῳ ἀγωνιζόμενοι ἀλλήλων περιγίγνεσθαι, ἐτόλμησάν τε τὰ δεινότατα ἐπεξῆεσάν τε, τὰς τιμωρίας ἔτι μείζους οὐ μέχρι τοῦ δικαίου καὶ τῇ πόλει ξυμφόρου προτιθέντες, ἐς δὲ τὸ ἑκατέροις που ἀεὶ ἡδονὴν ἔχον ὁρίζοντες, καὶ ἢ μετὰ ψήφου ἀδίκου καταγνώσεως, ἢ χειρὶ κτώμενοι τὸ κρατεῖν, ἕτοιμοι ἦσαν τὴν αὐτίκα φιλονεικίαν*
163 *ἐμπιπλάναι· ὥστε εὐσεβείᾳ μὲν οὐδέτεροι ἐνόμιζον, εὐπρεπείᾳ* * *δὲ λόγον, οἷς ξυμβαίη ἐπιφθόνως τι διαπράξασθαι, ἄμεινον ἤκουον. τὰ δὲ ΜΕΣΑ τῶν ΠΟΛΙΤΩΝ ὑπ' ἀμφοτέρων ἢ ὅτι οὐ ξυνηγωνίζοντο, ἢ φθόνῳ τοῦ περιεῖναι, διεφθείροντο.* Livius II. 57. *Dum Tribuni Consulesque ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse virium* in medio; *distractam* laceratamque Remp. *magis quorum in manu sit*, quam ut incolumis sit, *quaeri*. Idem etiam Atheniensibus vitio vertit Orator Olynth. II. 9. *Περίεστι τοίνυν ἡμῖν ἀλλήλοις ἐρίζειν καὶ διαστάσει, τὰ κοινὰ δ' ἔχειν φαύλως.* Redonanda vox haec Quintiliano Declam. I. 10. *Miserrimus est maritus, quisquis inducit filio novercam, quod uxori non videtur posse utrumque amare.* multo melius Codex Ioannensis, *quod*, medius *uxori filioque non videtur* etc. Aliam τοῦ medii notionem suppeditabunt Ammianus XXIV. 3. Eutrop. VIII. 5. Sidon. II. Ep. VI. Vopiscus Caro IV. Lucan. I. 88. II. 31. Pro *populus* Pemb. a manu prima *plebs*. Wasse.

Nobilitas factione magis pollebat. Ita MSS. omnes praeter unum, cui desit *magis*, pessime. Gruter.

In multitudine dispersa. Contra infra: *In patribus summa auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe.* Ciaccon. — *Atque dispersa, in multitudinem minus poterat.* Reduxi posituram verborum ac distinctionem quae in MSS. editisque vett. quibus tamen *in multitudine*, ut forsan binae illae dictiones sint ab librariis; certe praepositio, quae alioqui non est in Pal. nono. Gruter. — Diversa huius loci lectio in Cod. Rittersh. sed manifesto falsa. Coler. — *In multitudine* γ. Pemb. λ. B. Pub. Reg. L. 3. Wasse.

Paucorum arbitrio. Vide not. ad Catil. cap. 20. Rupert.

Respublica agitabatur. *Respublica* non est in ullo Manuscripto, nec in codice Beroaldino. Rivius. — Ball. Marck. γ. in spatio interlin. Venetae, Mart. retinent. omittunt B. Pub. λ. Pemb. Grut. et Carrio. ideo induxi. L. 2. *Pop. Rom. agitabatur.* Wasse.

Interea parentes aut parvi liberi militum. In hoc quidem maxime lacerabatur Resp. Vide not. Freinshem. in Curt. lib. X. cap. 4. §. 8. nostram ad Iustini lib. XII. cap. 4. §. 10. Rupert.

Uti quisque potentiori confinis erat. Noxam gravem esse potentem vicinum, inferiori saeculo Valentinianus intellexit, quum de Francis, victoriarum cursu omnes antiquos limites transgressis, diceret: *Τὸν Φράγκον φίλον ἔχοις, γείτονα οὐκ ἔχοις. Francum amicum habeas, vicinum ne habeas.* Rupert. — Quamvis in quibusdam sit *affinis*, tamen prius illud magis arridet, et ad sensum magis facit, pro *conterminus*, ut Plinius loquitur. Rivius. — Sic etiam MSS. nostri sinceriores, non *adfinis*, quod tantum visitur in inferioris aetatis membranis. Gruter. — Idem MS. Rittersh. *adfinis*. Rectissime, sed latuit huius verbi vis Rivium, ideoque id Sallustio minus restituit. Ego id facere nihil pensi habeo. Festus: *Adfines in agris vicini, sive consanguinitate coniuncti.* Glossarium: *Adfinis*, ἀγχιτέρμων. Praeterea *adfinia* pro *confinia* Paullus IC. Leg. XII. Fin. Reg. Coler. — Ball. *adfinis*. sic etiam Venetae, L. 2. 3. et primitus B. Pub. Marckiani vero, Pemb. Carrio et caeteri, *confinis*. recte. sic Gruteri potiores. Varro de R. R. I. 16. *si quid ita est in* confinibus *fundis ut nostris agris prosit.* Arond. omittit *ita*, et *egregios*. Liv. IV. 49. *excursiones inde in* confinem *agrum Lavicanum factae erant*. et XLV. 29. Sic etiam Valer. Flaccus Arg. II. Senec. de Ira. Glossae: συνόμορος, σύγχωρος, ἀστυγείτων. inde *lineae confinales* apud Latinum U. P. Togatum pag. 310. et apud Gellium pag. 7. *confinitima*. Caesar B. G. VI. 3. quinam sunt *confines agri*, docet L. 4. §. *non solum*. ff. Fin. Reg. vide etiam * Paulum L. *qui duo*. 29. ff. de 164
Servit. Rust. non sunt autem *confinales* quos dirimit via publica aut flumen. L. 4. ff. §. fin. reg. §. *hoc iudicium*. Vid. Plin. Nat. Hist. VI. 5. Ammianus XIV. 2. *Loca petivere mari* confinia. Ovid. Pont. II. 5. *studio* confinia *carmina vestro*. Iornandes de Reb. Get. confinis *Germaniae terrae*, pag. 84. Augustin. de Civ. Dei II. 17. *Quae filias suas ad matrimonium corregionalibus et* confinalibus *suis negasset petitus*. III. 13. *Quantis ac quam multis utrinque vulneribus ac funeribus tam propinquorum quam* confinium *istae victoriae constiterunt*. Cyprianus ad Donat. pag. 8. *Sed et quos divites opinaris, continuantes saltibus saltus; et de* confinio *pauperibus exclusis*. i. e. *a vicinitate*. Capella pag. 6. *Quicquid vero terrae* confine *ac propinquum*. et pag. 278. *Huic circulo* confinis *solstitialis*. pag. 193. *At cum Arctoa conversio supra verticem volvatur Hesperiae apud Troglodytas Aegyptiumque* confinem *ignoto occultoque penitus sydere nescitur*. membranae C. C. C. vetustissimae, *Aegyptumque*; recte. firmat Plinius quem exscripsit Nat. Hist. II. 70. ibi etiam legendum: *occasivis regionibus*. sic enim tres Codd. MSS. confer denique Ruffinum in versione Iosephi II. 14. Wasse.

Semetipsam praecipitavit. Legendam *semetipsa*, ex vetustis quibusdam. Rivius. — Pemb. B. Pub. *ipsa*. Wasse.

Ubi. Parei ed. *uti*. nostri omnes, Grut. et Carrio *ubi*. Wasse.

Quasi permixtio terrae oriri coepit. Verba duo postrema non videntur legitima auctoris. Naz. habet, *quasi permixtione terra fore coepit*. emendatumque deinde, *terrae oriri*. ac refert Commel. *quasi permixtione terrae oriri coepit*, quomodo et a manu recenti Pal. sec. cui prius fuerat, *quasi permixtione terrere coepit*. sed nec satis intelligo hanc permixtionem terrae. Gruter. — Arond. *antep. ceperit m. civitas et d. c. oriri*. Venet. 1478. *noveri civitas*, nescio an pro *novare*. Liv. XXXV. 34. *omnia velle* novari. B. Publ. *dissentione civilis q. p.* verum ei a manu correctrice. abest etiam *coepit* L. 3. et Bad. Caeteri nihil

movent. Fr. Gronovius, aetatis suae Bentleius, ex ingenio, *permixtio rerum.* Badius ita explicat: *quasi terrae motu orto omnia permiscerentur.* Quasi nimirum omnia fierent ex voto illius apud Suetonium in Ner. XXXVIII. Dionem LVIII. et Senecam de Clement. II. 2. *Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.* Equidem, voces *moveri*, *oriri*, modo genuinae sint, ad talem sensum et imaginem quasi manu ducunt. Verum in huiusmodi tremoribus enarrandis nusquam usi sunt auctores *permixtione terrae.* At de seditionum concitatoribus et Reip. turbamentis frequenter usurpant *mixta*, *permiscere*, *permistio.* Apposite ergo, acute et verum proxime Vir maximus, super hoc loco sententiam rogatus, ex vestigiis Nazarii, *quasi permixtione tetra foro coepit;* nec tamen in ea divinatione sibi placuit. Tentaram aliquando *p. coeli atque terrae oriri;* Livium secutus, qui IV. 3. *Quid tandem est, cur* coelum *ac* terras misceant. postea vero: *quasi permixtione terrae coepit.* terram pro *terra Italia* vel *orbe Romano* accipiebam, ut sententia foret: *agitari civitas, et dissensio civilis tamquam prorsus confusa, et ab imis sedibus convulsa Reip. mole, oriri.* Hoc sensu *miscere* et *movere* coniunctim apud Livium XXXV. 12. *Ubi nihil usquam* moveri *viderunt, agitandum aliquid* miscendumque *rati.* et miscere *seditiones* XXXV. 13. quomodo apud Graecos *κυκάω.* Eupolis de Pericle: *Ἤστραπτ᾽, ἐβρόντα, ΣΥΝΕΚΥΚΑ τὴν Ἑλλάδα.* confer Iliad. λ. 129. Schol. Oppiani Hal. II. 231. Sed et *permixtio* cum per se ponitur, confusionem *seditionemque* denotat. Vegetius II. 23. *Illud vero maius quiddam, ordines servare discunt, et vexillum suum in tantis* permixtionibus, *in ipsa prolusione comitantur, nec inter doctos aliquis error existit, cum multitudinis sit tanta* confusio. ubi
165 *permixtio* et *confusio* idem valent. inde alterum quandoque * pro altero. Q. Septimius I. 21. *praeterea terrae marisque ingens* motus, *atque ad postremum* confusione *aëris ereptum lumen.* D. Augustin. Civ. XV. 22. *Facta est* permixtio, *et iniquitate participata, quaedam utriusque* confusio *civitatis.* Q. Septim. II. 41. *Rursus globus barbarorum ingruens, Alexandrum e medio rapit. Interim in ea* permixtione, *dum nostri trepidant.* A. Victor, qui Sallustium fere sequitur, Caes. XLI. *Cuius gratia* Reipublicae permistionem fore, *ostentorum mira prodidere.* Quintilianus Decl. *Cum* mixtis omnibus *et uno moderatore carentibus.* Thucyd. III. 82. *Πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν ἘΚΙΝΗΘΗ.* Noster Fr. VI. 51. *Sed non inscius, neque imprudens sum, cum ea res agetur; quae saevitia, quaeque* tempestates hominum nobilium *futurae sint, cum indignabuntur* omnia funditus misceri, *antiquis civibus hanc servitutem imponi.* Vide Cic. Verrin. II. 51. WASSE.

CAP. XLVI.

DEINDE PAUCOS POST ANNOS. Manuscriptum *dein.* RIVIUS.

EADEM INGREDIENTEM CAIUM. Post *Caium* distinguendum, atque deinde divisim inferendum: *Tribunum pl. alterum* (nempe *Tiberium*) *alterum Triumvirum* (nempe *Caium*) *coloniis deducendis.* M. enim Fulvius Flaccus non cum Tiberio, sed Caio occisus est, ut auctor est Florus in

altera Epitome lib. LXI. quod admonendum duximus, quoniam hic locus in plerisque codicibus corrupte legitur, et a Commentatoribus misere tractatur. GLAR.

TRIBUNUM ALTERUM, ALTERUM TRIUMVIRUM. Ita MSS. nostri, sine eo *plebis*, quod editionibus aliis immixtum est, plane e supervacuo. GRUTER.

SED BONO VINCI SATIUS EST, QUAM MALO MORE INIURIAM VINCERE. Praeceptum doctrinae Christianae maxime consonans. Cedendum enim esse nobis de iure nostro potius, quam temere, aut aliquo vindicandae iniuriae studio, extremum iuris rigorem experiamur, nedum violento modo adversarios vincamus, etiam Deo plenus Apostolus praecipit Epist. I. ad Corinth. cap. 6. vide Grot. de Iure B. ac P. lib. II. cap. 1. n. 5. pag. 93. et not. ad lib. I. cap. 2. pag. 40. Rittersh. III. Sacr. Lect. cap. 17. pag. 199. et 5. cap. 17. et lib. VII. cap. 4. qui locus omnino huc facit. Nec aliud sonat vox Maximi Tyrii diss. II. *Praeterea si simpliciter iniuriam inferre improbum est, etiam referre iniuriam est improbum. Etenim, si improbior est, qui infert iniuriam, quod incipit: improbitate ei certe aequatur, qui hoc ipsum reddit. Et si is, qui iniuriam facit, male facit: qui malum malo compensat, non minus male facit: quamvis malum ulciscitur.* et quae sequuntur. Non etiam hinc abludit illud Senecae in Thebaide:

Quoties necesse est fallere aut falli a suis,
Patiare potius ipse, quam facias nefas.

Denique huc pertinet, quod Seneca Ep. LXXXVI. Scipionem Africanum Maiorem fecisse scribit, *maluisse privatim iniuriam accipere, quam ut ipsius causa iura atque instituta civitatis pessum irent. Aut Scipio Romae deesse debebat* (inquit) *aut Romae libertas. Nihil*, inquit, *vero derogare institutis: aequum * inter omnes cives ius sit: utere sine me benefi-* 166
cio meo, patria: causa tibi libertatis fui, ero et argumentum. Exeo, si plus, quam tibi expedit, crevi. et mox: *Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, et se Liternum recepit, tam suum exilium Reipublicae imputaturus, quam Hannibalis.* Eadem virtus L. Cornelii Merulae apud Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 404. Extat etiam in eandem sententiam egregius quidam locus apud Arrianum in Dissertationibus Epicteti. RUPERT.

SATIUS EST. L. 3. Venetae, *sanctius.* B. Publ. *satiatus*, nisi fallor, postea factum *satius* atramento recentiore. γ. *sanius* vel *satius*, erasa superne abbreviatura. caeteri cum textu. in aliquibus legitur *satius*, unde facilis in *sanctium* lapsus. Vincentius Belvac. omittit *more;* retinet vero *satius.* Seneca de Ira II. 32. *saepe autem* satius *fuit dissimulare, quam ulcisci.* et supra: *Non enim ut in beneficiis honestum est, merita meritis repensare, ita* iniurias iniuriis; *illic vinci turpe est, hic* vincere. Plato in Crit. *Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν, οὐ δὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν.* *malo more vincere iniuriam* idem est, atque infra *quovis modo*, hoc est, *quo iure quave iniuria*, vel ut ille se explicat, *et victos acerbius ulcisci.* iniuriam *vincere* est, iniuriam *persequi*, vel ut alibi, *fieri* iniuria *validior.*

vel *solvere* eam, aut denique *manu vindicare*, quomodo loqui amat Noster. Sententia hausta a Philonido Comico: *Ὑπὸ τοῦ ΔΙΚΑΙΟΥ δ' ἐστιν ἩΤΤΑΣΘΑΙ καλόν.* supra L. 3. Pemb. λ. B. Pub. *moder. animus fuit.* sic etiam Reg. WASSE.

EX LUBIDINE SUA. Vox *sua* mihi suspecta est. CIACC. et URSIN.

MULTOS MORTALES. Legendum *mortaleis*. RIVIUS.

PLUSQUE IN RELIQUUM SIBI TIMORIS, QUAM POTENTIAE ADDIDIT. Vide Gruteri Discursus una cum Livio Francof. in Fol. editos pag. 142. RUPERT.

QUAE RES PLERUMQUE MAGNAS CIVITATES PESSUMDEDIT. Thucyd. lib. III. ubi de calamitatibus, quae bello Peloponnesiaco Graeciae civitates oppresserunt, verba facit: *Quum alii alios omni modo superare contenderent, atrocissima quaeque facinora sunt ausi, et inimicitias hostili more sunt persecuti, poenas non quantum aequitas et utilitas publica postulabat, sed longe graviores inimicis irrogantes, et pro sua utrique libidine, semper eas in qualibet re statuentes, et vel iniquis suffragiis inimicum quisque suum damnantes, vel manibus et vi potentiam sibi parantes, ad praesentis contentionis libidinem explendam erant parati.* RUPERT. — Manuscriptum *pessum dedit*, ut sint duae dictiones, non una composita. Corn. Tacit. III. *Quod multos etiam bonos pessum dedit.* Sic et *pessum ire* divisim dicitur: velut apud Plin. *Pessum iere vitae pretia.* et Plaut. *Pessum abeat.* Ne multis, *pessum dedit* sic divisim dicitur, ut in oratione Lepidi Sallustius *venum datam* dixit: *quasi Cimbricam praedam venum aut dono datam.* et Livius: *Ignaros omnium se venum a principibus datos.* pro, *venumdatos.* Apuleius V. *Nisi eam pessum de tantis opibus eiecero.* pro, *nisi exturbaro atque evertero tantis bonis.* RIVIUS.

ALTERI ALTEROS VINCERE. Ex Catone hoc sumtum apud Gellium: *alteri alteros occidere.* CIACC. et URSIN.

ET OMNIBUS CIVITATIS MORIBUS. Posset tolli illud *omnibus*, tanquam otiosum, aut praeter rem. GRUTER.

TEMPUS QUAM RES MATURIUS ME DESERET. In manuscriptis quibusdam non reperi *me.* ac citra detrimentum sensus omitti potest. RI-
167 VIUS. — Sic * plerique Codd. Grut. tamen retinet. WASSE.

CAP. XLVII.

POST AULI FOEDUS EXERCITUSQUE NOSTRI FOEDAM FUGAM. In aliis *fugam foedam.* quomodo supra: *Nostri* fuga foeda, *plerique abiectis armis, proximum collem occupavere.* Est autem *foedum, turpe et flagitiosum, dedecorisque ei ignominiae plenum.* Nec inepte hoc epitheton tribuitur formidolosae fugae. Cicero ad Atticum: *Mitto illam fugam ab urbe turpissimam.* Idem: *Quid foedius, quid perturbatius hoc ab urbe discessu, sive potius turpissima fuga?* Titus Livius IV. ab U. C. *Per aversam portam* fuga turpi *deseruntur.* Idem VI. belli Punici secundi: *Hinc omne Punicum nomen maria terrasque* foeda fuga *impleturum.* et II. eiusdem: *Cum multa caede ac* foeda fuga *retro ad naves compulsi sunt.* Idem I. belli Macedonici: *Vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra.* et VII. *Deinde redire in pugnam iubebat, pavorem et turpem fugam increpans.* RIVIUS. — In MSS. tribus melioribus habetur omnino *Albini*; quod iterum moneo ob caussam. GRUTER. — Sic loquitur Iornandes de Regn. Succ. pag. 15. ed. Lindenbrog. sed ex Floro. WASSE.

INTER SE. Reg. *inter se p. p.* contra caeteri, Servius ad Aen. I. 195. et Cledonius pag. 1916. WASSE.

PARTIVERANT. Valde verisimile est Sallustium scripsisse *paraverant*, ut existimat Victorius. Vide lib. I. Obs. I. 10. GRONOV.

METELLOQUE NUMIDIA EVENERAT. Sic et manuscriptum, quamvis in aliis *obvenerat*: sed eodem sensu. RIVIUS. — Sic etiam Pall. optimi, peiores enim *obvenerat.* GRUTER. — Sic L. 3. et Ball. WASSE.

ACRI VIRO. Paterculus lib. II. *Bellum deinde Iugurthinum gestum est, per Q. Metellum nulli secundum seculi sui.* Virgilius lib. VII. *acrem* pro forti posuit:

Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.

Supra de Memmio: *Vir acer et infestus potentiae nobilitatis.* COLER.

QUAMQUAM ADVERSO POPULI PARTIBUS. Lectio haec quidem in editis omnibus et a scriptura novissima in membranaceis; sed enim referunt antiquiores partim, *adverso populi partium*, partim, *adverso populis partium.* GRUTER. — *Adversos populi partium* Pemb. Ar. Reg. *adverso populis partium.* pro Var. Lect. Pemb. *adversus populi partibus.* forte pro *aversus.* sed a manu recentiore. in textu primitus *adverso p. p.* postea factum *adversos.* γ. *adverso populi partium*, et supra, *adverso s.* sic et λ. B. Pub. et Mart. Venetae vero, *adverso populi partibus.* WASSE.

AEQUABILI. L. 2. Ball. *aequali.* male. Tacit. IV. 20. *Neque tamen temperamenti egebat, cum* aequabili *auctoritate et gratia apud Tiberium viguerit.* hoc est non solum *apud omnes eadem*, ut ait Crispinus, sed, ut Senecae verbis utar, *semper indepravata fama, et tenoris sui, quae* non ex impetu, *nec* subito, *sed* aequaliter *valet.* Ep. LXXVI. ibi editi: *Inventus est, qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tortor.* Codex MS. B. Pub. *interpolaret*, recte. idem valet ac *interponere, depravare*, vel *contaminare*, ut loquitur Terentius. vid. Cicer. Verrin. Plaut. Amphit. I. 1. 161. Plin. Nat. Hist. XXIX. 3. XXXVI. 26. et sic ipse Seneca N. Q. I. 17. licet ibi *interpellari* supposuerit Gronov. Curtius VI. 2. *Satietatem epularum ludis* interpolabat. Codex quidem Petrensis *interpellabat.* Sed ipse, qui magno Gronovio non sum audiens, eius auctoritati haud lubens paruerim. Ipse auctor seipsum et Senecam firmat: *Vincam tamen silentium et si nihil aliud, certe* gemitu interpolabo. ibi nihil Petrensis. Habes similia apud Hegesippum. Caeterum de voc. *aequabili* adi Ciceronem Caecin. §. 70. et pro Cluent. §. 46. Lactant. Instit. V. 14. WASSE.

ALIA OMNIA SIBI CUM COLLEGA RATUS. Rivius * hic inserit e vul- 168
gatis quibusdam voculam, et legit, *alia omnia sibi cum collega communia ratus.* Ceterum, quum neque reperiatur in ullo MS. nec in impressis vetustioribus, ut ipse fatetur; eam in textum vix admiserim. Imo nec sensus adeo exposcit; quem, excisa illa, planum video: Credebant et Q.

Metellus et M. Silanus eius collega, alia sibi omnia esse, hoc est, diversa, contraria: (qua notione et alicubi in Catilinario haec duo leguntur, teste Grutero in Florilegio locutionum Sallustianarum) Metello quidem, quoniam, ut sequitur cap. 44. *Exercitus Albini erat iners, imbellis* etc.; Silano, quoniam Galliam provinciam sortitus est, in qua bellum Cimbricum, teste Paediano in Cornelianam, diu prave simul et infeliciter gestum erat, praesertim a Cn. Papirio Carbone. RUPERT.

COMMUNIA RATUS. Τὸ *communia* non reperi in ullo manuscripto, nec impressis vetustioribus; at sensus tamen id exposcere videtur, ut opinor. RIVIUS. — Nec habet Fulvii lib. A. MANUT. — Agnoscit Reg. Arond. L. 3. male. Ball. Bodl. Libri Palmerii respuunt. Formula discessionis in Senatu, de qua Plin. Ep. VIII. 14. *Qui haec sentitis, in hanc partem: qui alia omnia, in illam partem ite, qua sentitis.* Qui alia omnia; *animadvertis, ut non contenta lex dicere* alia, *addiderit* omnia. *His verbis* (inquit Festus) *praeit, ominis videlicet caussa, ne dicat*, Qui non censetis. Hirtius B. G. VIII. 53. *Sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris invidia quaerebat, Senatus frequens in* alia omnia *transiit.* vide Cic. ad Lentulum Ep. I. 2. Hoc sensu Isaeus orat. VII. pag. 515. *ΟΥΔΕΝ γὰρ ὍΜΟΙΟΝ ἦν ΜΟΙ πρὸς τοῦτον.* WASSE.

MILITES ELIGERE, SCRIBERE. Τὸ *eligere* non est in manuscripto. RIVIUS. — De paratu Metelli: *Igitur diffidens veteri exercitui, milites eligere, scribere praesidia, undique accersere arma, tela, equos, et cetera instrumenta militiae parare: adhoc commeatum affatim, denique omnia quae in bello vario et multarum rerum egenti usui esse solent.* Principio illud *eligere* exturbandum est. In optimis enim libris nullum eius vestigium: et si aures consulas, quadra orationis ipsa repudiat. Deinde sequendus est Thosanus: *denique omnia, quae in bello vario multarum rerum, usui esse solent. Bellum rerum varium*, ut *homo animi varius.* Ita *insignem* cum gignendi casu dixit Tertullianus: *Sardanapalum tacendum et alios libidinum insignes.* PALMER.

ARCESSERE. Sic potiores MSS. non *accessere*, ut est in vilioribus. GRUTER.

QUAE IN BELLO VARIO etc. Destituuntur aliquot MSS. vocula *in*; plures etiam copula *et.* probo utrumque, amplinsque adhuc sustulerim *vario*, tanquam interpretis. GRUTER. — Vide notam ad Cat. cap. 32. Addo, quod Livius habet de L. Aemilio Paulo ad omnia Metello nostro simili, lib. IV. dec. 5. *Extemplo apparuit omnibus, non segniter id bellum L. Aemilium gesturum, praeterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus, ea sola, quae ad id bellum pertinerent, agitabat. Iam primum omnium a senatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos et comperta referenda, quid aut terrestribus aut navalibus copiis opus esset, praeterea ut explorarent copias regias, quantum possent, quaeque provincia nostra, quae hostium foret: utrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiae exsuperatae, et in aequa loca pervenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii suspensaeque ex fortuna*

fidei, qui certi hostes viderentur, quanti comparati commeatus, et unde terrestri itinere, unde navibus supportarentur etc. RUPERT.

NOMENQUE LATINUM. Varro: *Qui rem Romanam Latiumque adsciscere vultis.* COLER.

ET REGES ULTRO AUXILIA MITTENDO. Magis Sallustiane scriptum: *auxilia mittere.* PUTSCHIUS. — * Maluissem *auxilia mittere*; item *studio* 169
adniti. primam certe mutationem stabilire est fide Pall. 3. 4. 6. 7. 10. GRUTER. — L. 3. Bodl. Venetae, Mart. *mittere*, γ. λ. B. Publ. *mittendo.* WASSE.

MAGNA SPE CIVIUM. Idem Livius de eodem Paulo: *Traditum est memoriae, maiore quam solita frequentia prosequentium consulem celebratum, ac prope certa spe ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore.* RUPERT.

CUM PROPTER BONAS ARTES. In antiquis, *arteis bonas.* sic inferius *certanteis*, ubi hodie *certantes.* sequitur autem adiectivum in MSS. et impressis vetustioribus. RIVIUS. — Themistius apud Stobaeum XLIV. Ὅστις ΔΥΣΑΛΩΤΟΣ μὲν ὑπὸ χρυσίου. De Pericle Plutarchus: ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἈΝΑΛΩΤΟΝ ὑπὸ χρημάτων. Apuleius Apolog. I. *Paupertas olim Philosophiae vernacula est: frugi, sobria, parvo potens, aemula laudis*, adversum divitias *possessa.* Hegesipp. I. 15. *quoniam* integer animus adversus corruptelam pecuniae *laqueis avaritiae non capiebatur.* ibi omnino legendum cum nostris *infidus* pro *invidus.* WASSE.

TUM MAXIME etc. Curtius dixisset *tum adversum divitias invictum animum*, omissis reliquis; nisi forsan adsumendum quoque *maxime.* GRUTER.

ANTE ID TEMPUS. Abest *tempus* B. Publ. Bodl. Reg. *minuerat.* Venetae, *imminebat. imminuerat* ex 2. m. Pemb. WASSE.

CAP. XLVIII.

EXERCITUS EI TRADITUR SPURII ALBINI PROCONSULIS INERS. Ita optimi codicum, Naz. ac. Com., non ut alii editique, *traditur a Spurio Albino proconsule.* quod si cui libitum resecare adhuc illud *proconsulis*, faciet auctoritate Pal. quarti. GRUTER. — De voce *proconsule* vide quae annotata sunt a Fabricio in vita M. Ciceronis U. C. DCLI. et in notis ad Orat. pro Ligario. WASSE.

INERS, IMBELLIS, NEQUE PERICULI NEQUE LABORIS PATIENS. Totum caput exhibet nobis conditionem corruptissimi militis. Vide, quae huc pertinentia contulere Gruterus ad illum locum Taciti e lib. de Moribus Germanorum: *Otiosa porro armatorum manus facile lascivit.* et ad illa verba e lib. IV. Hist. *Voluptatibus Romani plus adversus subiectos quam armis valent.* et ad ista e lib. II. Annal. *Simul iuvenem urbano luxu lascivientem, melius in castris haberi ratus* etc. Item Lips. lib. V. Civ. Doctr. cap. 8. RUPERT.

LINGUA QUAM MANU PROMTIOR. Apud veteres dicebantur *Attici milites*, qui in conviviis et circulis, quum hostium mentio incidit, vix manibus temperantes; iidem, ubi ad rem ventum est, vix vultum eorum

sustinent, imo ubi in expeditionem educuntur, inertes, imbelles, neque periculi neque laboris patientes, in primo pulvere deficiunt. Adde notam ad Iustini lib. II. cap. 10. §. 23. et lib. XLI. cap. 3. §. 8. RUPERT.

AUT BONAE SPEI ACCEDEBAT. Poterat nullo sententiae damno eiici vox postrema. GRUTER.

STATUIT TAMEN METELLUS. Idem dictum volo de nomine *Metellus.* GRUTER.

170 QUAMQUAM ET AESTIVORUM TEMPUS. Bong. * codex *aestivum tempus*; neutrum placet. conieci aliquando in Suspicionibus, *quanquam et aestiva comitiorum* etc. GRUTER.

COMITIORUM MORA. *Mora* nominandi casu dicum est, ut recte exposuit Badius. Soldus putavit auferendi casum esse, ideoque hunc locum mire exponit. GLAREAN.

QUAM MAIORUM DISCIPLINA etc. Pall. pr. sec. sept. *labore*, ut suspicio sit vocem *laborare* tollendam inquinatamque ultimam, ac fuisse forsan *coercuisset* aut *correxisset.* GRUTER.

QUANTUM TEMPORIS IN IMPERIO FUIT, PLERUMQUE MILITES IN STATIVIS CASTRIS HABEBAT. Manuscriptum, *stativis castris*, quomodo Cicero: *Iste novus imperator pulcerrimo Syracusarum loco* stativa *sibi* castra *faciebat.* Caesar III. de Bello civili: *Eodemque die uterque eorum ex castris stativis a flumine Apso exercitum educunt.* Ibidem: *Scipio in* castris stativis *biduo moratus.* RIVIUS. — V. C. addit praepositionem *in*, nam habet: *in imperio fuit.* URSIN. — Eieci praepositionem *in* iussu MSS. selectorum, sed nec comparet in olim cusis. GRUTER. — L. 3. *imperium* omissa praep. et sic Venetae. Ball. *in imperium.* WASSE. — *In stativis* Carrio; primus induxit praepositionem Gruter. faventibus Reg. Ball. Bodl. γ. λ. B. Publ. Pemb. *stativis in.* Infra *ducebantur* Carrio; cum Grutero faciunt Reg. γ. λ. B. Publ. Mart. caeteri *ducebantur.* Pseudo-Cicero inter Tacticos pag. 506. *A tubicine omnes vigiliae admittuntur, finitis horis a cornicine revocantur.* imo legendum, *committuntur.* committere pro *incipere.* *At tuba* commissos *medio canit aggere ludos*, eodem loco pro *tesseram assunt*, lege, *ad clepsydram.* de tota re adi Lipsium. WASSE.

NISI CUM ODOS. Egregio duci futuro documentum hoc, ob odorem, et exinde morbos, crebro mutanda esse castra. Veget. lib. III. cap. 1. *Si autumnali aestivoque tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat: ex contagione aquarum, et odore ipsius foeditatis vitiatis haustibus, et aëre corrupto, perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.* RUPERT.

SED NEQUE MORE MILITARI VIGILIAE DEDUCEBANTUR. Locus hic in omnibus editionibus mancus deminutusque fuit: eum nos ope et auxilio antiquissimi codicis restituimus. Neque haec priora verba adulterina, vel e glossemate alicuius inserta sunt, sed Sallustiano stylo et sententiae huius loci optime conveniunt. loquitur enim de castris; id quod verba paulo ante praecedentia ostendunt. G. POPMA. — Haud aliter Naz. ac Com. quod ne casu factum putemus, videre est in Com. *due*

statim deletum, scriptumque consequenter *deducebantur:* adeo ut appareat ita fuisse in librarii authentico. ceterum quod heic interserat Popma: *Sed neque muniebantur ea, neque more militari* etc. sciamus oportet, nihil tale inveniri in libris Palatinis, adeo ut putem codicem eius antiquissimum nihil habere praeter nomen; plane, si examinaverimus trigam illam verborum, reperiemus falsum esse: non modo, quod ubi castra, ibi etiam munitio; sed quod verosimile, galeatos istos lepores probe sibi cavisse vallo ac fossa a supervenientibus hostium. GRUTER.

* CUM MILITIBUS. Ar. *commisti militibus.* γ. omittit *cum.* Venet. 1470. 171
cum equitibus. pro *advectitio* B. Pub. *advectionali.* WASSE.

DIU NOCTUQUE. Adducitur a Carisio alter locus ex I. Histor. *noctu diuque stationes et vigilias tentare.* et infra: *diu noctuque fatigare animum.* CIACCON.

PECORIS ET MANCIPIORUM PRAEDAS CERTANTES AGITARE. Manuscripta duo et ex impressis quaedam *agere*; quomodo Plautus, *Nae ille pulcram praedam agat*, inquit. Sed alterum forte magis Sallustianum; tametsi idem postea, *ex sociis nostris praedas agentes*, inquit. Libenter autem Sallustius verbo *agitare*, nec eodem modo semper utitur; ut, *Mente quid agitare*, in Catilina, pro *versare.* item: *vitam, imperium, remp. agitare.* sic *gaudium et laetitiam agitare.* et in Iugurtha: *Pacem agitare, noctem agitare, moras agitare, praecepta patris agitare, agitare praedas.* RIVIUS. — Confirmant hanc scripturam Pall. neque hi solum, sed et editiones remotiores, quarum in nulla *certatim* aliorum. GRUT. — Imo L. 3. *certatum*, sed alterum mage genuinum. vid. notas ad *magnifici incedere.* Sic alibi: *frequentes incederent.* et cap. 65. *occultus veniat.* vide cap. 42. WASSE.

PANEM IN DIES MERCARI. Laur. Valla libro Elegantiarum tertio, quo loco docet, *in diem* aliud esse quam *in dies*, hic ita legit, *panem in diem mercari:* quasi dicat, inquit, praesentis diei habere rationem, nihilque cogitare de crastino: cum quo facit Linacer. Exemplaria quotquot ipse viderim, *in dies* habent. neque aliter citat in Terentii Eunuchum Donatus. RIVIUS. — Sic [*in dies*] et MSS. nostri; respuitque aliorum *in diem* ipsamet euphonia. GRUTER. — *Καθ' ἡμέραν* dictum accipio; an vero is panis, quem sanctus Matthaeus *ἐπιούσιον* vocat? Is ab Hesychio recte exponitur *ὁ ἐπὶ τὴν ἡμῶν οὐσίαν καὶ τροφὴν ἐπαρκῶν.* non ut Suidas, *ὁ ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζων.* Panem itaque Sallustius illum intelligat, qui sit supra quotidianum. Ita locutus est idem lib. I. Histor. *Quin lenones et vinarii laniique, quorum praeterea vulgus in dies usum habet precio compositi.* Ceterum eadem de Metello ex Sallustio narrat Val. Maximus lib. II. cap. 7. Frontinus lib. IV. cap. 1. COLER.

IN EO EXERCITU CUNCTA FUERE; ET ALIA AMPLIUS. Cuperem excindi illud *fuere*, quod heic parum habet quod agat, conspiciturque in Com. ante *cuncta*; praeterea cum vox *amplius* compareat in Pal. tert. quarto ante *alia*, habeatque decimus tantum *et amplius*, omisso *alia*, videndum an non status controversiae moveri posset illi *alia.* GRUTER. — *Amplius* eleganter cum secundo, quarto, sexto casu coniungitur. Plautus Cistell. *Gaudeo tibi mea opera liberorum esse amplius.* Virg. noctem *non*

amplius unam *Falle dolo.* Cicero VII. Verrin. *Qui quum* amplius centum cives *haberet.* Livius: *Pugnatum* amplius duabus horis *est.* Hoc loco valet *praeterea.* uti apud Ciceronem Ep. ad Paetum: *Obtemperare cogito praeceptis tuis:* hoc amplius, *navicularum habere aliquid in ora maritima.* Vid. pro Caecin. §. 27. Arnob. III. pag. 26. 102. Florus IV. 1. Suet. Iul. XXXVIII. Vitruv. II. 4. Apuleius Adlocut. pag. 86. Tertullian. Apol. cap. 48. Ita vertit auctor Thucydidis καὶ ἔτι περαιτέρω. Euripides Hecuba: Ἀπώλεσ᾽, οὐκ ἀπώλεσ᾽, ἀλλὰ μειζόνως. WASSE.

CAP. XLIX.

MAGNUM ET SAPIENTEM VIRUM FUISSE COMPERIO. Manuscripta *comperior*, ut sit deponens, idque rectius est; nam hoc verbo Sallustius
172* est alias quoque usus, sed et Tertullianus et Apuleius *comperior* dixere pro *comperio*, nimirum ad imitationem Sallustii. RIVIUS. — Sic Tacit. Ann. IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperio.* CIACCON.

IN REBUS HOSTILIBUS. Abest *in* Reg. et *comperio* L. 2. Venet. 1470. Ball. λ. sed a manu correctrici. retinent caeteri et Tacitus Ann. IV. 20. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse* comperio. paulo post: *neque tamen* temperamenti *egebat.* Iustin. II. 2. *Tanto* temperamento *inter plebem senatumque egit.* usus autem *temperantia* XXXII. 4. Eutropius IV. 11. de Metello: *Is exercitum, ingenti* severitate *et* moderatione *correctum, cum nihil in quemquam cruentum faceret, ad disciplinam Rom. deduxit.* Mallem *civilitate et mod.* Metaphrastes ἐπιεικῶς πάνυ. ita loquitur VII. 14. *tantae* civilitatis *in imperio fuit, ut nullum omnino puniret.* Metaph. κοινὸς καὶ μέτριος. ibi etiam Codex B. Pub. *convictos adversum sese coniurationis dimiserit, et in eadem* etc. ad Graecam versionem quam maxime. vide Cassiodor. Var. I. 44. Frontinus autem *severitatem* hac in re usurpat. *hostilibus* mediae significationis vox tam inimicum atque infensum animum quam res bellicas denotat. Glossae: *hostilis*, πολέμιος. *Bellicum* et *hostile* coniungit Cicero III. Offic. *Conditiones pactionesque* bellicas *et* hostiles *perturbare.* De *ambitione* confer Valerium II. 7. 2. Florum III. 1. 10. WASSE.

NAMQUE EDICTO PRIMUM ADIUMENTA etc. Non male quidem editi, *edicto primo*; sed contra optimos MSS. Pall. pr. sec. Com. nam nonus vocem eam habet tantum a correctore; et vero impune omitti posse valdo suspicor. GRUTER.

ADIUMENTA IGNAVIAE SUSTULISSE. Nonnulli ediderunt: *Adiumenta ignaviae sustulisse dicitur:* quae lectio mihi displicet, nam verbum *dicitur* aliunde in textum orationis irrepsit, ac maiori cum gratia abesse potest: praecessit enim verbum *comperio*; sed nec Aldinus codex habet. C. POPMA.

NE QUISQUAM. Ita plerique manu exaratorum codicum, non *quispiam*, ut est in aliis vulgatis. GRUTER. — B. Pub. λ. *quispiam*, et sic Pemb. primitus habuit; caeteri *quisquam*. WASSE.

AUT QUEM ALIUM COCTUM CIBUM VENDERET. Est in plerisque manuscriptis, *aut quem alium cibum coctum.* quae collocatio verborum, si quid est in me iudicii, melior. Sed et Val. Maximus lib. II. quo loco de militari disciplina agens huiusce rei meminit, eodem ordine verborum utitur: *Namque lixas*, inquit, *e castris summovit*, cibumque coctum *venalem proponi vetuit.* RIVIUS. — Valerius lib. II. cap. 11. *Namque lixas*, inquit, *e castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: in agmine neminem militum ministerio servorum iumentorumque, ut arma sua et alimenta ipsi ferrent, uti passus est. Castrorum subinde locum mutavit: eadem, tanquam Iugurtha semper adesset, vallo atque fossa amplissime cinxit.* ALD. MANUT. — Frontinus IV. 4. de Metello: *cum insuper prohibuisset, alia carne, quam assa elixave milites uti.* at milites tantum interdicti sunt coctorum emtione, quo panem ipsi sibi pararent. Nam et hoc ex disciplina militari. de Caracalla Herodianus IV. pag. 547. Ἄρτον τε προσεφέρετο αὐτοσχέδιον, σῖτον γὰρ ἀλήσας τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ, ὅ ἤρκει μόνῳ, μάζαν τε ποιήσας καὶ ἐπ᾽ ἀνθράκων ὀπτήσας, ἐσιτεῖτο. καὶ πάντων μὲν τῶν πολυτελῶν ἀπείχετο· ὅσα δὲ εὐτελέστατα, καὶ τοῖς πενεστάτοις στρατιωτῶν εὐμαρῆ, τούτοις ἐχρῆτο. Atque ita Nostrum intelligit Valerius II. 7. 2. *lixas e castris summovit*, cibumque coctum venalem *proponi vetuit.* Praeterea carnibus assis aut elixis vesci, in coena tantum militibus permissum. ergo alia carne quandoque usi sunt. Polyaenus de Scipione VIII. 722. Ἐκέλευεν ἀριστᾶν ὀρθοὺς ἄπυρον ὄψον, δειπνοῦντας δὲ προσφέρεσθαι καὶ κρέας ὀπτὸν ἢ ἑφθόν. Unde Frontinum, praesertim in tanto et tam alto MSS. Codd. silentio, ex ingenio sic restituo: *cum insuper prohibuisset, venali carne, assa, elixave milites uti.* Haec scripseram, cum opportune se obtulit Lipsius* in lib. de Mil. Rom. legitque *a* 173
se assa elixave; quod perplacet. Confer Ammianum VIII. 4. Themistium Orat. X. pag. 340. Spartianum Pescen. X. Eutropium IV. 7. Livii Epit. LVII. Salvianum de Provid. pag. 268. De cibis militaribus vide Spartianum Adriano cap. 10. Mirantur quidam M. Catonem, hominem nimia severitate gaudentem, lixas tamen in exercitu habuisse. Lucan. IX. 595.

Stat dum lixa *bibat.*

Sed haec sunt poëtarum, a quibus, ipsomet alibi teste, vera minime petenda:

— annoso famam quia derogat aevo
Qui vates ad vera vocat.

WASSE. — Nota: Metellus lixas, coquos et totum id genus castris eiecit: vetuitque non sumere cibum coctum, sed vendere. Hoc nempe fuit: noluit prostare cibos tales, et facilitate parandi, gulam irritari: sed si quis haberet e praeda, aut pecunia, ipse pararet, et vesceretur. Emendandus Frontinus, cum inquit, *prohibuisse Metellum, alia carne, quam assa elixave milites uti.* Lege, *quam a se assa.* Vid. Lips. V. de Mil. Dial. XVI. RUPERT.

NE LIXAE EXERCITUM SEQUERENTUR. Est enim lixarum et servorum vel ipsis militibus corruptior turba. Ac de lixarum quidem licentia effreni probrosaque Sex. Pompeius: *Lixae*, inquit, *qui exercitum sequuntur quaestus gratia, dicti, quod extra ordinem sint militiae, eisque*

liceat quod liburrit. Ego tamen proprie sic dictos existimo, quod exercitum sequuntur lavandi et coquendi gratia. Id genus hominum vilissimum simul et nequissimum. Unde et *lixas* pro *hominibus minimi pretii* Latini usurpant, et nostrates, *die Sudler*, qui sunt ipsissimi lixae. Tacitus de iisdem lib. III. Histor. cap. 33. *Quadraginta armatorum milia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac saevitiam corruptior.* et lib. II. cap. 87. *Sexaginta armatorum millia sequebantur, licentia corrupta. Calonum numerus amplior, procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis.* Quibus significat, lixas procacitate ac petulantia vel servos, id est calones, antecedere. Nam alias a servis diversi lixae, qui velut negotiatores, quaestus sui causa castra sequebantur, ut docet Lips. V. de Mil. dial. XI. Neque vero, ut id obiter addam, accedere possum eruditissimo Freinshemio, qui in expositione locorum Cornelianorum, absurdissimam hanc lectionem ait, et veram esse putat, si rescribatur: *Procacissimis etiam inter severos* (hoc est, retinentes disciplinae) *lixarum ingeniis.* ut sit similis verbis statim sequentibus: *Tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur.* Mihi vulgatae lectionis sensus planus. Quum enim a severis ducibus prorsus amputentur haec inertiae adiumenta, neque vel lixae vel alii servi militibus permittantur; quomodo commodius dici potest, *procacissimos inter servos lixas esse?* Imo non de solis lixis, sed etiam de calonibus dixisset Tacitus, inter severos procaces esse. Diversa ratio est, quod de comitatu legatorum amicorumque sequitur, qui honestam speciem praebet. Ceterum similis nostro Metello, in arcenda corrumpendae militiae turba, P. Scipio Aemilianus, de quo vide Florum lib. II. cap. 18. §. 9. et 10. Nec aliter in veteri militia fuisse, observat Lips. V. de Mil. dial. XI. RUPERT.

ARTE MODUM. *Arte* adverbialiter accipiendum. Sic Orat. Marii: *Neque illos arte colam, me opulenter.* COLER. — Sive *arcte.* Sensus: *Dignioribus quoque praefinisse, ultra quos, et quot non haberent.* RUPERT. — γ. pro Var. Lect. *apte*, quod non probo. infra: *in agmine.* Reg. omittit praepositionem. pro *circuire* Ar. Ball. Venet. 1470. *circumire.* sic Livius XLV. 37. Tacitus An. II. 29. et alibi. Nepos, Iustinus, alii. paulo post: *prohibendo a delictis.* Agricola apud Tacitum XIX. *Omnia scire, non omnia exequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec poena semper, sed saepius poenitentia contentus esse.* Cassiodorus Var. I. 30. *Benigni principis est, non tam delicta velle punire, quam tollere: ne aut acriter vindicando aestimetur nimius, aut leviter agendo putetur improvidus.* WASSE.

TRANSVORSIS ITINERIBUS. Infra *transvorsis principiis* dixit, et ibi-
174 dem, *transvorsis proeliis*, * et *transvorso itinere.* CIACCON. et URSIN.

IUXTA AC SI HOSTES ADESSENT. Ita cordatus et catus ille dux Atheniensium Iphicrates, si bellum non esset, semper aliquid negotii dedit militibus, et iussit aut cuniculos in terram agere, aut fossas ducere, aut arbores secare, aut castra transferre, aut vasa transmutare: ut extat apud Polyaen. lib. II. Strateg. RUPERT.

NE QUISQUAM ORDINE EGREDERETUR. Onosander in Strateg. cap. 6. *Procedat universum agmen ordine servato, etsi pugnam commissurus Imperator non sit, imo etsi per arduam viam exercitum perducturus, et per sociorum amicorumque regiones multorum dierum iter facturus, ut hoc pacto assuefacti milites maneant in ordine, conservent proprias cohortes, ductoresque suos consequantur.* RUPERT.

PROHIBENDO QUAM VINDICANDO. Eandem virtutem Caesari tribuit Sueton. in eius vita cap. 75. §. 8. RUPERT.

BREVI CONFIRMAVIT. Non ergo plane desperandum de tali exercitu. Intellexit Antonius Primus apud Tacit. ideoque lib. III. Hist. cap. 2. inter alias rationes, cur bellum adversus Vitellianos non sit ducendum, sive procrastinandum, et hanc ponit: *quod exercitus Vitellii, quantumvis circo et theatris et amoenitate urbis emollitus, aut valetudinibus fessus, tamen vires suas recuperaturus sit, partim meditatione belli, hoc est, crebris exercitiis bellicis, partim novarum copiarum ac virium accessione.* RUPERT.

CAP. L.

EX NUNTIIS ACCEPIT. Hic locus a Nonio citatur in voce *Innocens:* et in veteri exemplari legitur, *ex nuntiis acceptis*, ut referatur ad *certior factus:* quod non displicet. Infra tamen: *Marius ubi ex nuntiis quae Ligus egerat, cognovit.* CIACCON. et URSIN.

DE INNOCENTIA CERTIOR ROMAE FACTUS. *Roma* legitur in Nonio hunc locum recitante in *Innocentia.* A. MANUT. — Nonius habet *Roma.* Quare miror Popmam dicere hanc vocem in Nonio non esse. Est autem ea verissima lectio, ut certior factus intelligatur a suis ministris, quos Romae factiosos habuit Iugurtha. COLER. — Antiqui et typis excusi codices, quos quidem mihi videre contigit, *Romae* non *Roma* habent, mendose et nullo intellectu: nec tamen quisquam mendum subesse sensit. Dubitandi autem occasionem Nonius mihi praebuit, qui totum hunc locum in *Innocens* recitat, omissa dictione *Roma.* Ego quamquam Nonii Marcelli lectionem ferri sustinerique posse existimem, dictionem tamen *Romam* ut omnino delerem antiquis libris refragantibus, nulla ratione adduci possum. nam si *Roma* legamus, locus planum apertumque sensum continet. C. POPMA. — Popma iterum persuadere nititur, substituamus *Roma.* non male, nisi adversarentur omnes ad unum MSS. nostri, etiam editio princeps: ac vero adfine videri queat, Iugurthae compertam innocentiam Metelli, cum Romae esset. GRUTER.

VERAM DEDITIONEM FACERE CONATUS EST. Duae voces postremae
* abundant, maluissemque ego, *verum deditionem conari.* GRUTER. 175

LEGATOS CUM SUPPLICIIS MITTIT. Hoc est, cum supplicum velamentis, vel cum precibus. Infra: *fatigati regis suppliciis.* Item: *legatos supplices mittere.* CIACCON. — *Supplicia* hic posuit pro iis, quas Graeci ἱκετηρίας vocant. URSIN. — Supplicia *sunt quae caduceatores portant; ea sumebantur ex verbena felicis arboris.* Festus. Graecis ἱκετήριοι κλάδοι. ἱκετηρίους θαλλοὺς vocat Herodian. VII. vide Livium XXIV. 30. XXV. 15. de altera vocis notione adi nos ad Catil. cap. 60. confer Frontinum

I. 8. Themistium Orat. XIII. pag. 303. *eum suppliciis ergo idem ac* apud Virg. XII. *Velati lino et verbenis tempora vincti.* Hinc Plautus: *Orare* velatis manibus. Quae Latini *velatum colum*, Graeci fere *στέμματα, κηρύκια.* Euripides: *Ὦ στέμματα ξήρασ' ἐπέκλωσε θεὰ Ἔριν.* Dinarchus contra Demosth. pag. 14. *ἱκετηρίαν ἔχοντες, καὶ κηρύκια συμπεπλεγμένα ἐκ τῶν θαλλῶν.* Hisce instructi erant Syenaei apud Heliodorum IX. 11. *Κλάδους εἰς ἱκετηρίαν ἀναλαβόντες, κηρούς τε καὶ δᾷδας ἀψάμενοι, καὶ τὰ ἱερὰ γένη, καὶ ἔδη τῶν Θεῶν ὥσπερ κηρύκεια προβεβλημένοι.* Achilles Tatius IV. pag. 251. *ἐπιθέντες αὐτοῖς ἱκετηρίας ῥάβδους φοινικίνας.* Conf. Apuleium III. Metam. pag. 48. Lactantium ad Statii XII. Theb. 492. Paschalium de Coronis VI. 17. Nonnum Dionys. XXII. pag. 581. Schol. ad Sophoclis Aiacem pag. 1. Cur olea potissimum huic negotio deputabatur docet Ioan. Chrysostomus Orat. III. de Incomprehens. Dei Natura. In ore aeque ac manibus gestasse supplices et lauri ramos quandoque, quandoque velamina e lana alba, testis Scholiasta Euripidis in Orest. Aeschyli in Supplicibus. WASSE.

QUI TANTUMMODO IPSI LIBERIQUE. Saepe in historiis occurrunt huiusmodi deditiones. Apud Hirtium de B. G. Comius legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, ubi praescripserit, et ea facturum, quae imperaverit, obsidibus datis firmat: unum illud erat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cuiusquam Romani. RUPERT.

ANTEA EXPERIMENTIS. Puto in Hispania. Sallust. lib. I. Hist. ubi reor de hac ipsa gente scripsit: *Esse ad furta belli peridoneam.* De levitate Numidarum Ammianus quoque Marcellinus lib. X. scribit: *Ad omnes dissensionum motus perflabiles gentes Mauricas concitasset.* Tertullianus lib. de Anima: *Tamen vulgata iam res est gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt, Sallustius vanos Mauros et feroces Dalmatas pulsat.* De Dalmatis vero id puto in Historia scripserat. Et scribit idem Florus lib. IV. cap. 12. De Numidis etiam Festus Avienus intellexit, in Orbis terrae descriptione:

— His fluxa fides et inhospita semper
Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis.

Ceterum Tertullianus illum Sallustii locum respexit: *Maurique vanum genus, ut alia Africae, contendebant.* COLER.

ITAQUE LEGATOS ALIUM AB ALIO DIVERSOS ADGREDITUR. Nota rationes civilis scientiae licitas, *aliorum animos occupare, miris modis sententiam extorquere, in suam sententiam allicere*, et id genus alia. Hisce nimirum artibus opus est in magnis et publicis negotiis. Porro simile Sallustiano est illud Tac. I. Hist. 24. de Maevio Pudente: *Is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, et in novas cupiditates praecipitem, allicuit.* RUPERT.

176 NECATUM SIBI TRADERENT. Excusat factum * Apronii Tacitus I. Annal. 19. *Misit* (inquiens) *qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggrederentur.* Nec irritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. Sed distinguendum inter missos. Quorundam enim facto perfidia, quorundam non inest. Ita nullo modo excusari potest Metellus, qui et naturae et gentium

ius violavit, dum eorum usus est opera, qui subditi Iugurthae. Vide Freinsh. ad Curtii lib. IV. cap. 1. §. 12. RUPERT.

PROCEDIT. Aliud quid initio fuit in Nazar. forsan *procedere.* GRUT.

UBI CONTRA FACIEM BELLI. Tacit. XIII. *dum positis loricis in faciem pacis veniretur.* et in vita Agricol. *Ea enim pugnae facies erat.* CIACCON. — Tacitus Hist. II. 12. *Pleni agri, apertae domus, occurrentes domini iuxta coniuges et liberos securitate pacis, et belli malo circumveniebantur.* Liv. VI. 26. *Nec fuit cum* Tusculanis *bellum; pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Rom. non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis urbis togati obviam frequentes Impp. processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe et ex agris devehitur.* WASSE.

TUGURIA PLENA HOMINUM. Non abludit historia Tusculanorum, quam ita narrat Liv. lib. VI. *Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis, togati obviam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe et ex agris devehitur* etc. Pulcerrima ratio vincendi iratos! quam feliciter usurparunt Ethnici in Ethnicos, infeliciter Americani (proh nefas!) in Hispanos, Catholicorum sese nomine venditantes. RUPERT.

IN AGRIS ERANT. Praestaret tolli *erant*, ceu corrumpendo cursui orationis. GRUTER.

OBVII PROCEDEBANT. Vulgo *obviam*, sed Fulvii liber *obvii*. A. MANUT. — Ita Naz. ac Pal. sec. unde suspicio, illud *procedebant* irrepsisse e glossa, factum dein, *obviam procedebant*, ut hactenus editur. GRUT. — Reg. B. Pub. Bodl. *obvii* Fulvii liber. sic primitus 2. et pro Var. Lect. 7. et sic cap. 54. WASSE.

PARATI FRUMENTUM DARE. Sic infra: *proinde parati intentique essent signo dato Romanos invadere.* ut Virgilius: *Et cantare pares et respondere parati.* Tacit. Hist. V. *paratusque discernere.* CIACCON.

SED PARITER AC SI HOSTES ADESSENT. Posset quoque istud rapi in quaestionem tanquam minus legitimum auctoris, nisi alia sexcenta talia occurrerent. GRUTER.

MUNITO AGMINE. Hoc est, quadrato. ei contrarium erat *longissimum agmen.* Caesar B. G. V. 31. *Sic proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo consilium datum,* longissimo agmine *magnisque impedimentis.* Liv. XXI. 34. *Nequaquam ut inter pacatos* composito agmine *duces eorum sequitur.* sic quidem Gronov. ed. 1678. sed mendum est operarum incuria profectum; ex Polyb. III. et sensu loci legendum *incomposito.* Tralata inde locutio ad vineas. Columel. III. 17. *Nam ubi magna vis et incursus est pluviarum, procellarumque, ubi frequentibus aquis vitis labefactatur, ubi praecipitibus clivis velut pendens plurima praesidia desiderat, ibi quasi* quadrato *circumfirmanda est* agmine. Vid. Liv. X. 14. * Ammian. XXIV. 1. *Metuens ne per loco-* 177
rum insolentiam insidiis caperetur occultis, agminibus *incedere* quadratis

exorsus est. Vide etiam XXI. 3. XXV. 2. XXXI. 16. Hegesipp. I. 21. *valida manu et* munita armis. Wasse.

Omnia illa deditionis signa ostentui credere. Sic et exemplar Fabricianum; verum quod ad distinctionem attinet, τὸ *omnia* referri ad superiora illa posset, *late explorare*; tametsi nihil immuto. Est praeterea in quibusdam, *ostentui esse credere*, pro, *in speciem ostentari*, *cum re vera non sit deditionem facturus.* In Manuscriptis non est *esse*, idque fortasse rectius. Rivius. — Vetus codex verbum *omnia* ad superiora nectit, *late explorari omnia*; idem *fore* pro *esse* legit. Aldinus codex utrumque sustulit, quod placet. At illud, *et insidiis locum tentare*, ita subiungitur, quasi Metellus insidiis locum tentet, cum ad regem referatur. non dubitavit enim Metellus Iugurtham his technis locum insidiis quaerere. Glarean.

Tentare. Legendum: *tentari*, nempe ab Iugurtha. Gronov.

Expeditis. Bodl. *delectis.* Wasse.

Item etc. *Dehinc* pro *item* est apud Nonium, haec recitantem in comment. de gen. arm. A. Manut.

Apud primos erat. Videtur tolli posse *erat*, ut subintelligatur *curabat* sequens. Gruter. — Pro *erat* L. 2. *eat.* Mart. *adesse.* Wasse.

Utrumque latus equites. Marckii γ. *ad u. l. qui diversis gentibus convenerant.* cum annotatione hac in margine, a prima manu: *deest in aliis libris.* quod sane de nostris omnibus verum est. infra γ. omittit *cum*, sed retinent Nonius et MSS. De velitum usu fuse Valer. II. 3. 3. et Liv. XXVI. de equitibus ita Pseudo-Cicero pag. 507. *A fortioribus namque* peditibus *peditum protegenda sunt latera, et a velocioribus atque expeditis hostium cornua superfundenda.* Ain vero? at *equitum* munus erat sociorum latera firmare. lege ergo *equitibus.* Sic Veget. III. 16. sed et auctor ipse paulo supra: *Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes* constructi *iuncti sint peditibus.* ibi etiam pro *constructi* reponendum est *contati.* Modestus legit *contecti*, et sic Codex MS. B. Pub. Wasse.

Tantaque peritia locorum. Cuius quanta ratio ducenda sit in duce bellico, praeter alios docet Aristoteles V. Polit. 9. Rupert.

Et militiae erat. Ita etiam MSS. nostri, non *inerat*; si meo uterer arbitrio, utrumque auferrem ceu supervacaneum. Gruter. — *Erat* Fulvii liber et nostri. Wasse. — Quamvis in Manuscripto ceterisque vetustioribus *erat* legitur; tamen priorem lectionem [*inerat*] magis probo. nam libenter geminabant praepositionem antiqui, ut ostendit Priscianus. Sic Cicero: *Nullum dedecus reperiri potest, quod in hoc non insit.* A. Manut. — *Inest enim natura philosophia in huius viri mente quaedam.* Rursus: *Manere in vita, in qua nihil insit nisi miseria.* Sic persaepe alias. Rivius.

Absens vel praesens. Ita editiones principes, ita MSS. pretii maioris. nam alii partim, *absens et praesens*; partim, *absens an praesens.* ex quibus varietatibus animadverto restituendum, *absens praesens*, sine ulla voce intermedia. Gruter.

Pacem an bellum gerens etc. Nescio an aliquid hic desit. Ciacc. — Bongarsii vetus liber, *pernitior*; * quod si tolerari potest, restituendum 178 item eiusdem formae verbum infra cap. 5. *tanto horum socordia flagitior.* sic enim idem liber pro eo quod vulgo est *flagitiosior*, quod utrumque adnotatum ad libri oram amico illi meo e multis certissimo. Gruter.

In incerto. Reg. L. 2. omittunt *in.* Bodl. *incertum*, etiam sine praepositione. Infra Arond. *portare.* Wasse.

CAP. LI.

Ubi et incolere et mercari etc. Sic nulla discrepante littera Pall. omnes, nisi quod uni atque alteri e vulgaribus *huic consul.* Bong. Codex: *ubi et incolae mercari et Italici generis multi mortales consueverant. Huic Consul.* Nihil censuerim mutandum. Gruter.

Huic consul simul tentandi gratia etc. praesidium imposuit. Manuscripta *Huc consul*, ut sit adverbium. Sic postea: *igitur Vaccenses, quo Metellus initio Iugurtha pacificante praesidium imposuerat.* Quamquam autem vulgata lectio bene habet, altera haec tamen verior. Rivius. — Hic locus mirum in modum corruptus est, neque in ullo codice mihi recte emendatus. Iuvant tamen lectorem aliqua parte ex diversis, quamquam corruptis codicibus collati loci. Badius conatus est hunc emendare, sed non potuit: existimavit enim Metellum praecepisse praesidii militibus importare oppidanis frumentum, quod nunquam facerent Romani, nisi alia caussa urgeret. Ceterum pro *huic* etiam putat legi posse *huc*, et pro *paratis rebus*, *pacatis rebus*, quod non reiicio. deinde quod *comportare* pro *praeparare* quidam codices habent, nihil refert, cum neutrum requirat sensus, et ego utrumque plane supposititium existimo. *Imperare frumentum, et quae bello usui forent*, cum Latine, tum frequenter dicitur. Quare hunc locum ita legendum existimo: *Huic COS. simul tentandi gratia, si paterentur, simul propter opportunitates loci, praesidium imponit. Praeterea imperavit frumentum, et alia, quae bello usui forent: ratus id quod res monebat, frequentia negotiatorum, et commeatum iuvaturum exercitum, etiam pacatis rebus, munimento fore.* Glarean. — Quaeso quae sententia his verbis subest: *huc consul simul tentandi gratia, et si paterentur opportunitates loci, praesidium imposuit?* Et ridere possis emendatores, qui conantur. Lego: *huc consul, simul tentandi gratia, si paterentur; et opportunitate loci, praesidium imposuit.* Invadenti in Numidiam consuli, signa omnia deditionis occurrebant. Ea ipsa deditio an simulata esset, cum experimentum capere vellet, simul invitatus opportunitate loci, Vaccae oppido praesidium imposuit. *Si* in hac oratione est pro *an*, ut saepe alias: ea res mendum peperit. Eunucho: *Idque ad eum visam, si domi est.* Propertius: *Mane erat, et volui, si sola quiesceret illa, Visere, at in lecto Cynthia sola fuit.* Supra: *ubi colere et mercari: colere* pro *habitare* seu *vivere.* Plaut. *Exercere vocem, quam per vivis et colis.* Item Milite: *Liberae sunt aedis, liber sum egomet, colo libere.* Sic enim eum locum restituo. Palmerius. — Non video sensum huius loci, nisi rescissa littera legamus, *et si paterentur,*

opportunitate loci etc. Gruter. — Legendum existimo, *et si pateretur.* ut inde colligeret, pacem firmamne an fictam crederet. *Et si pateretur, loci ipsius opportunitate adductus praesidium imponere statuit.* Ciaccon. et Ursin. — *Opportunitates.* nam duplicem caussam refert, cur Metellus voluerit praesidium Vaccae imponere, una ut tentaret, num oppidani paterentur praesidium imponi, altera *opport. loci.* A. Popma. — Reg. *paterent;* Badius omittit *et;* vide Palmerium, qui *si* pro *an* accipit. Wasse.

Praeterea imperavit frumentum, et alia quae bello usui comportare. Nihil deesset sententiae, si legeremus resectis ceteris, *imperavit frumentum et alia bello usui.* Gruter. — Vide not. ad Iustini lib. V. cap. 8. §. 2. Rupert.

Ratus id quod. *Id* heic ut supra παρέλκει eleganter: *simul* id *quod in tali re solet, alii portenta nunciabant.* Apuleius Apol. pag. 35. ed. Priceanae: *Quod si nihil remanet suspicionis, neque in piscatoribus mercede invitatis* (id quod solent) *ad piscem capiundum* etc. ibi Colvius et Pricaeus voculam *id* falso delendam autumant. Terent. Eunuch. *Nunc* id *prodeo, ut conveniam Parmenonem.* et Adelph. *Verum cogito,* id quod res est, *quando eum quaestum occoeperis.* ibi Donatus interpretatur, id
179 quod verum est. Plautus Amph. IV. 2. * M. *quid nunc vis? A. sceleste! at etiam quid velim*, id *tu me rogas.* Captiv. II. 1. *Si Dii Imm.* id *voluere vos hanc aerumnam exsequi: decet id pati aequo animo.* Caesar B. G. I. *Caesari quum* id *nunciatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari.* IV. 29. *compluribus navibus fractis, reliquae cum essent ad navigandum inutiles; magna* (id quod necesse erat accidere) *totius exercitus perturbatio facta est.* Livius IV. 44. *ab iisdem Trib. mentio in Senatu de agris dividendis illata est* etc. ratis id quod erat, *aut deposita caussa leviorem futurum apud Patres reum* etc. Vide Senec. Suasor. XLIII. Wasse.

Frequentiam negotiatorum et commeatum iuvaturum exercitum. Alii libri *commeatu.* et infra: *paratis rebus.* quid si *patratis* legas? Ciaccon. — Placeret magis *commeatu*, et item *patratis rebus,* non *paratis*, ut vulgo legitur. Ursin. — In vetustis quibusdam, sed impressis, desunt haec verba, *iuvaturum exercitum* [ut L. 3. Venetae. W.] at si quid est in me iudicii, rectius omittuntur; praesertim cum illud participium *iuvaturus* nusquam fere lectum sit, nisi apud Plinium in Epistolis semel, nec eius ulla usquam apud Priscianum mentio, qui alioqui diligentissime solet, si quid tale uspiam exstat in veteribus, adnotare: praeterea quamvis in cunctis fere, quae ipse viderim, exemplaribus legatur, *etiam paratis rebus;* tamen ego libentius profecto legerim, *pacatis,* hoc est, *tranquillis,* cum iam nullum fuerit bellum. et sic quoque sensus ipse postulat. Rivius. — Haec verba omittenda censet Rivius. Ego serio delibero. Coler. — Quod supra negleximus monere, illis verbis: *ratus frequentiam negotiatorum et commeatuum iuvaturum exercitum, etiam paratis rebus praesidio fore;* audio antiquitus excusos, qui verba illa, *iuvaturum exercitum*, nulla habent; non quia nusquam legitur *iuvaturum,* neque Priscianus, qui non temere talia omittit, mentionem ullam facit;

nam exempli satis erat unicus locus Plinii Iunioris in Epistolis:) sed quod inferta esse, res ipsa loquitur: neque olim eusoribus scripta exemplaria defuerunt. Postea etiam *pacatis*, pro *paratis*, extra controversiam est; ut totus locus scribatur: *ratus frequentiam negotiatorum et commeatuum etiam pacatis rebus munimento fore.* ut enim illa erant deditionis signa, pacem an bellum agitaturus Iugurtha foret, in incerto erat: et ut maxime pax esset, commeatum tamen, subsidium exercitui, parabat. Palmer. — Ipse potius legerem *patratis.* vide Palmerium. Wasse. — Tanquam minus Latinum inducit Palmerius, quam bene, ipse viderit; ego scio quodcunque in bonis auctoribus a Grammaticorum legibus abhorret, non statim inducendum aut censoria virgula damnandum esse: hoc eodem itidem utitur elegantissimus Petronius in Satyrico: *Nam neque sacra quenquam vulgaturum, et si quod praeterea aliud remedium ad tertianam Deus illi monstrasset,* adiuvaturos *nos divinam providentiam vel periculo nostro.* Putsch. — Ita quoque MSS. meliores, nisi quod unica voce repraesentent *etiam;* quae tamen dictio abest Naz. poniturque inter lineas. at enim Pal. octavus non agnoscit *iuvaturum exercitum*, ut nec editiones primae Valentiniana ac Mediolanensis, ut arbitrer invectum a temeritate sciolorum eiiciendumque, restituto: *frequentiam negotiatorum ac commeatum, etiam paratis rebus munimento fore.* Gruter.

Quos item consul. In vetustis, *Quos item uti priores consul inlectos.* Haec collocatio verborum melior; mihi mehercules illa inversio ordinis verborum, nullo modo ferenda videtur, quantumvis alii forsan negligant. Porro *inlectos* quondam dixere, ubi hodie fere *illectos* dicimus. id quod et mollius et suavius esse videtur. Rivius.

Illectos ad proditionem. Ita moribus vergentibus Camillus abominatus est. Vide not. ad Flori lib. I. cap. 12. §. 6. Rupert.

CAP. LII.

* Dictum cum factis composuit. Attius Agamemnone:

Sic multis animus, quorum atroci iunctu' malitia est: 180
Quae cum componas dicta factis discrepant.

Sic enim putarunt priorem versum emendari posse, si illud *multis* infercirent. Ego vero prorsus omittendum censeo. Coler.

Ac se suis artibus etc. Sic collocant MSS. haereas tamen annon superfluat particula *ac.* Gruter. — Pro *composuit* L. 2. *comparavit.* male. aliter enim Nonius et MSS. Wasse. — Nempe non vafer tantum est Ulysses, et parem sui invenit. Alanus apud Claudianum VI. Honorii Cons. vs. 306.

Mars gravior sub pace latet; capiorque vicissim
Fraudibus ipse meis.

Liv. lib. XXI. cap. 33. *Ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis, circumventus est Annibal.* Et vero licitum istud, velut ex aequo bonoque, innuit Ovidius:

Iudice me, fraus est concessa repellere fraudem.

Idem quoque censebat Iul. Caesar, apud Plut. in eius vita cap. 32. *Fi-*

dem servare tam perfidis et foedifragis, ratus est amentiam. Ab his ego dissentio in nota ad Flori lib. II. cap. 6. §. 26. RUPERT.

AGER HOSTIBUS COGNITUS. Contra mox infra: *Regio hostibus ignara.* CIACCON.

ARMIS CERTARE. *Tentare* B. Pub. at Nonius et MSS. a vulgatis stant. infra: *per tramites* etc. citat Lactantius ad Statii Achill. lib. VI. De voce *tramites* adeas indicem. Hegesippus I. 22. *quoniam de Flaminia in Appiam* compendiariis tramitibus *Magnum sequebatur.* WASSE.

QUAM MAXIMAS POTEST COPIAS OMNIUM GENERUM PARAT etc. Scribendum e Bertiniensi: *quam maximas potest copias omne genus parat.* Hoc primum; deinde Coloniens.: *Sed ex eo medio quasi collis oriebatur immensum pertinens, vestitus o. a. m. aliisque g. a. quae humi arido atque arenoso genuntur.* Volui, ex vitiosa scriptura, quam alii etiam in veteribus libris observarunt, *quae humi arido atque arenoso genere gignuntur.* neque dubium libenter usum Sallustium, quo Lucretius, Varro, et quis non? singulis paginis uti sustinuerunt. *Humi arido atque arenoso* Prisciani lectio est et de ea iam alii. *Immensum pertinens* usque eo rectum est, ut diverso hoc modo *pertingens* ne Latinum sit quidem. Etenim *Perti-pertingere* ad aliquid est, et rem certam postulat, quo pertingat. *nere* autem sic saepe Cicero; de Natura Deorum: *Ratio quaedam perti-nens per omnem rerum naturam.* Simile ibidem: *Vim vitalem, per omnem mundum pertingentem.* Mendosum puto et scribendum, *pertinentem.* ut in eiusdem operis lib. II. *Atque inde aliae ad renes pertinentes sunt, per quas cadit cibus a iecore delapsus.* Sed exemplorum nemini deesse copia potest: et inibi Cicero decies repetit. PALMERIUS. — Bertiniensis, teste Palmerio, *omne genus*, quod elegantius; sed MSS. nihil mutant. WASSE.

NOMINE MUTHUL. L. 3. Ball. abest *nomine*, male. Bodl. *a.* WASSE.

A QUO MONS ABERAT FERME MILLIA PASSUUM XX. Nonius hunc locum adducit in *Vastescant*, et ibi XXX legitur; sed si diligentius considereremus, propinquum satis locum cognoscemus: nam ab eo monte praemissus Rutilius ad flumen eodem die eo pervenit, et castra munivit; ac eum vacuum animo est adortus Bomilcar, praelioque victus; et tamen Metello obviam proficiscitur: quae omnia, si tantum spatii interesset, fieri minime potuissent. Quare legendum videtur, *millia passuum* III. tribus X in tres I, ut a librariis saepe fit, versis; aut certe VII. Et praeterea in quibusdam Nonii codicibus *vastatus* legitur, non *vastus*; in aliis *vastus* et *humano cultu*, ut male acceptus hic locus iam olim fuerit. Tacit. Annal. II. *milesque* nullo *illic* hominum cultu, *fame absumtus.* Ibidem: *insulam immitem et* sine cultu hominum *esse.* CIACCON. — Videtur librarius lapsus esse in notis, ut saepe alibi, numerorum. Nec enim fieri potuit, ut Rutilius ab hoc monte praemissus a Metello ad flumen, uno eodemque die eo pervenerit, castra munierit, et a Bomilcare proelio superatus, rursus redierit ad Metellum, si tantum spatii inter-
181 fuisset. Quare videndum an pro XXX, ut est apud Nonium, qui * hunc locum citat in *Vastescant*, scribendum sit III. Pro *vastus* autem apud

eundem Nonium habetur in manuscriptis codicibus, *vastatus ab humano cultu*; ut fortasse legi possit, *vastus ab hominum cultu.* Sic enim loquitur Tacitus, Sallustii aemulator, lib. II. cum ait: *Milesque nullo illic hominum cultu fame absumtus.* et post: *Insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum.* URSIN. — Recte videtur Ciacconius emendasse *millia passuum* X. saepe factum a librariis, ut pro tribus X facerent per incuriam tria III, et e contra. COLER. — Ita Naz. sine praepositione *a.* quae hactenus occupavit editiones, minime necessaria. GRUTER. — Sic B. Pub. caeteri *a quo.* WASSE.

TRACTU PARI. Hoc est, vel, *monte et flumine pari inter se spatio distantibus*, vel, monte, pari *altitudine surgente*, excepto medio, ubi collis erat. Sidonius Epist. II. 2. *Mediam vallem* rectis tractibus *prosequuntur latera clivorum usque in marginem villae.* Idem valet apud Lucretium *ductus:*

Porticus aequali *quamvis est denique* ductu,
Stansque in perpetuum paribus suffulta columnis;
Longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni.

Infra: *ex eo medio.* Locum hunc ob oculos habuisse videntur Zosimus II. pag. 90. *Στενὴ δὲ ὁδός* etc. *ἧς τὸ πολὺ μέρος ἐπέχει λίμνη βαθεῖα· τὸ δὲ λειπόμενον, ὄρος ἐστὶν, ἐν ᾧ καὶ ὁ λόφος* etc. *ἐντεῦθεν πεδίον ἀναπεπταμένον ἐκδέχεται, πολύ τι καὶ εἰς ἄποψιν ἄπειρον.* et Hegesipp. IV. 1. *Dein quasi* montem quendam cervicis medio attollens, *caetera praerupta atque invia.* pro *montem* C. C. C. *tenorem*, et B. Pub. *mortem.* forte *tumorem.* Infra *vastus ab natura* non habentur apud Nonium, retinent autem Codd. et Servius pag. 1223. Reg. *et*, *h. c. alienus.* L. 2. *alienatus.* Ball. Bodl. *alienata.* L. 2. *omni ab natura.* male omnes. — WASSE.

PERTINGENS. Suspicari quis possit, *pertingens* esse ab commentatoribus. GRUTER. — Sic legit Gruterus, sed suspicatur vocem esse a commentatoribus. Gronov. ad. Liv. XXV. 24. legit *pertinens*, recte opinor, nec tamen ideo in textum recipio, reclamantibus universim codicibus. vide Palmer. Noster ita locutus alibi, et hac voce usus inter alios Ammian. pag. 337. 398. 618. WASSE.

QUAE HUMO ARIDA ATQUE ARENOSA GIGNUNTUR. Fabricianum, *arido atque arenoso.* recte an secus, aliorum esto iudicium. Ipse coniecturam meam subiiciam. Adnotavit igitur libro VI. Priscianus, *humum* neutro etiam genere inveniri apud veteres, citatque illud Livii in Adone:

Humum humidum pedibus fodit.

et Gracchi in Thyeste:

Mersit sequentis humidum plantis humum.

Iam in manuscripto *humi* quidem iam legitur, sed aut *humo* ibidem aut *humu* fuit; nam erasa est littera ultima, et suppositum *i.* Porro *humu* veteres pro *humo* dixisse testatur alicubi Non. Marcellus. Ecce autem cum iam haec adnotassem, ac Priscianum forte in manus sumsissem, idem reperi quod in Fabriciano. Nam lib. XVIII. 1214. *Humi*, inquit, *sum, es, est. Sallustius in Iugurth. quae* humi arido *atque arenoso gignuntur.* Quid si Sallustius est ita locutus, ut identidem Tacitus, velut I.

Ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret. Rursus: *Illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes.* Sed et *aridum* substantive positum videri alicui possit, ut subaudias *solum*. Caesar IV. *Cum illi aut ex* arido, *aut paullulum in aquam progressi* etc. Idem paullo inferius: *Nostri simul in* arido *constiterunt.* et postea: *Quasque in* aridum *subduxerat.* pro, *in terram.* Atque hoc modo *humi* adverbialiter poni necesse est. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti et diversam lectionem ostendisse, et coniecturam nostram subiecisse, tametsi et in altero quodam manuscripto fuerit eodem modo, id quod etiam nunc videre licet. Sed et Beroaldinum volumen habet, *quae humi in arido atque arenoso loco gignuntur.* unde ut nihil aliud, illud certe colligitur, mendosam esse hodie lectionem vulgatam. Rivius. — *Humi arido atque arenoso.* Sic legit Priscianus lib. XVIII. nec omnino discrepant veteres libri, quemadmodum ab aliis quoque iam ani-
182 madversum * ac notatum video. A. Manut. — Sic lib. Manutii. et sic quoque Naz. ac Palat. sec. reliqui enim, *quae humo arida et arenosa.* Comm. noster praefert, *quae humo aridaque arena gignuntur.* Gruter. — Hegesip. IV. 16. *In diebus aestatis immodicus per spatia campi exaestuat vapor, unde coalescente vitio nimiae siccitatis atque* humo arido *corruptior aer miserandas accolis conficit aegritudines.* MS. *humi. incolis.* Idem tamen V. 41. *Vidimus etiam mortua terrarum nascentia*, humum aridam. et sic Codd. MSS. firmat Ambrosius in Lucam V. 25. At lib. de Fide Resurrectionis Sallustium sequitur: *Denique multa gignentia*, humo arido arenosoque *nascuntur, quoniam ipsa sibi terra humorem sufficit.* Lib. III. de Virginibus: *Si non aspero montium, non* humi arido *expers quietis existat.* Marckii λ. *et arido;* supra exhibet, *loco.* B. P. Pemb. Reg. Bod. *arido.* caeteri *arida.* λ. *arida atque in arenosa*, corrupte satis, ut ex allatis testimoniis patet. Virgil. Aen. IX. 214.

Mandet humo solita.

at Codd. Pet. et Pemb. *solito.* Servius autem *solita*, et sic fere libri euphoniae gratia, sed ita usus Georg. III. 297. Aen. X. 731. XI. 669. G. II. 184. Quibus in locis silent Vett. Codd. MSS. Lactantius in Statium Theb. V. 16. citat *vestitus* etc. ad vocem *arborem*, ut in editis exemplaribus, apud quem ad vs. 53. pro *Tydei* repone *Terei.* Wasse.

CAP. LIII.

Quem transverso itinere porrectum docuimus. Nusquam hoc docuit. Ciaccon. — Ubi hoc docuerit non video. Sic idem supra dicit, se de natura et habitu M. Scauri dixisse, cum de habitu nihil minus. Coler. — Nisi Latiniora essent, quam ut facile venirent sub stylum glossatorum, dicerem spuria. Interim errat insigniter Ciacconius; arbitratus nusquam hoc ante prodidisse Sallustium: factum enim linea ab hac fere quinta; ibi est: *Sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immensum* etc. Gruter. — Nempe, monte viam ad rectos angulos insecante; potuit autem dixisse, *transvorsum itineri montem.* utroque modo Lucret. II. 112.

Transversosque *volare per* imbres *flumina cernis.*

non item, *transversa flumina.* et V. 1329.

Nam transversa *feros exibant dentis ad actus*
Iumenta.

VI. 189.

Nubila *portabunt venti* transversa *per auras.*

et apud eundem *ex transverso* valet *a lateribus* VI. 1060. Columella de R. R. II. 5. pro *transverse: sed in arando maxime est observandum ut* versus mons *sulcetur. Nam hac ratione difficultas acclivitatis infringitur.* Donatus ad Eunuch. III. 5. *limis* est *transversus:* unde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibusque *transversum* est. Glossae: *transverso gradu*, πλάγιον βαθμοῦ. et *transversus*, ἀντεστραμμένος. Cicero Acad. IV. pro *e contra* §. 120. Livius idem voce *obliqua* effert IX. 35. *Sed equites Rom. praevecti* per obliqua campi. Wasse.

Iugurtha extenuata suorum acie consedit. Aliter haec verba Priscianus refert libr. XVIII. quo loco docet verbum *Sedeo* apud Latinos diversos habere casus; subiiciens haec duo exempla Virgilii:

Tali intus templo Divum patriaque Latinus
Sede sedens.

Idem lib. X.

Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.

et mox Sallustii: *Iugurtha extenuata suorum acie, montem insedit.* Verum ego Priscianum memoria lapsum existimo; nam et antiqui libri receptam lectionem retinent, et paulo ante collis meminit: *ex eo*, inquit, *medio quasi collis oriebatur in immensum pertingens.* Itaque nihil immutandum censeo. C. Popma. — *Consedit.* Sic Codd. Priscian. 1168. *monte insedit*, inepte. Codex *B. resedit.* caeterum mons transverso itinere porrectus, huic fraudi accommodus. Liv. I. *Inde subito exorti Romani,* transversam *invadunt hostium* aciem. formulam servat Frontinus II. 4. *Agasones mulis insidentes, ramosque per terram trahentes, a* colle transverso *magno tumultu * decurrerent.* dele ibi *ut*, auctoribus membranis. 183
Veget. III. 6. *Insidiatores* transversos *frequenter incursant.* nostro idiomate, *charge the Flank.* Statius I. Theb.

— *Venti* transversa frementes
Confligunt.

ubi corrige obiter Schol. pag. 35. *Danao fuit virilis sexus L numerus filiorum: e diverso Aegypto par numerus filiarum.* Danaus enim *filiarum* pater, inde *Danaides* dictae; confer eundem pag. 79. ubi Hyginum exscripsit Fab. 168. et Servium pag. 1501. Legendum autem apud Hyginum *compluribus*, ex Schol. in Germanicum pag. 131. et pro *filiis*, *uxores;* etiam, *easque filiis suis uxores.* Caeterum apud eundem pag. 176. pro *Europam* lege *Aeropam*, quam lectionem firmant Hyginus pag. 35. et Servius pag. 1593. Wasse.

Elephantis. Pessimo hodie apud Ciceronem, si diis placet, de re militari, legitur: *A. et Iugurtha in India copiosos habuerunt (elephantes.)* pro *India* rescribe *Numidia.* ibidem pro *uni alter cedit, uni abscidit.*

Monstra sunt quae praecedunt, *Elephanti in praeliis magnitudine corporis, pariter horrore formae, ipsius novitate.* lege et distingue: *m. corporis, barritusque horrore, formae ipsius novitate.* WASSE.

IPSE PROPIOR MONTI. In manuscripto est, *propior montem.* quomodo Hirtius VIII. belli Gallici. *Alter quo propior hostem in vallo collocatus esset* etc. nec aliter in Florentino et Beroaldino. RIVIUS. — *γ.* pro V. L. *propius.* MSS. *montem.* WASSE.

CIRCUIENS MONET ATQUE OBTESTATUR. Vide notam ad Catilinarii cap. 58. RUPERT.

CUM IIS CERTAMEN FORE. Vide not. ad Iustini lib. VI. cap. 4. §. 12. Addo, quod auctor lib. de Bel. Afr. scribit de Caesare, cum Scipio Pompeii socer Labienusque in Africa cum ingenti exercitu castris eius imminerent: *Animadvertebat*, inquit, *quanquam magnis essent copiis adversarii freti, tamen saepe a se fugatis pulsis perterritisque, et concessam vitam, et ignota peccata: quibus rebus nunquam tanta suppeteret, ex ipsorum inertia, conscientiaque animi, victoriae fiducia, ut castra sua adoriri auderent.* Quomodo tamen nec hoc perpetuum sit, docet Mucianus apud Tacitum lib. II. Hist. cap. 77. §. 4. RUPERT.

DUCEM ILLIS MUTATUM. Atqui hoc sufficit. Vide notam Freinsh. ad Flori lib. II. cap. 18. §. 11. lit. m. RUPERT.

QUAE AB IMPERATORE DECUERINT. Videndum an scribi debeat: *Quae ab imperatore debuerint.* Nam Tacitus qui hunc locum imitatur libro XX. sic ait: *Quae provideri astu ducis* oportuerit *providisse, campos madentes, et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias.* CIACCON. et URSIN. — Vide omnino Gronov. ad Liv. XXVII. 15. WASSE.

SUIS PROVISA. Sic Codd. Tacitus II. 14. *Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et quae* sapientia praevisa, *aptaque imminenti pugnae disserit.* legendum ex hoc loco *provisa.* Idem Hist. V. 17. *Quae* provideri *astu ducis oportuerit*, providisse, *campos madentes et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias.* Ita Codd. pro *praevisa* apud Suetonium Tiber. XIV. providere enim non *perspicere*, sed *in futurum etiam consulere.* ideoque plus in suo significatu involvit quam *praevidere.* hoc fere *vatis*, illud *Imperatoris* est, qui teste Demosthene, praeoccupare et antevenire debet eventum, non sequi. Orat. Phil. III. 19. *Δεῖ τοὺς ὀρθῶς πολέμῳ χρωμένους οὐκ ἀκολουθεῖν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἔμπροσθεν εἶναι τῶν πραγμάτων* etc. ut ut non distinguant Glossae. Noster Ciceronem sequitur: *Omnia et* provisa, *et parata, et constituta sunt.* Catilin.
184 IV. §. 14. *Ut deorum Im. nutu atque consilio, et gesta et* provisa * *esse videantur.* III. Cat. §. 18. Noster XCV. *contra tantas difficultates consilio satis* providere *non poterat.* Cic. de Leg. Agr. 102. *Ea ne accidere possent*, consilio *meo ac* ratione provisa *sunt.* Aeschylus Prom. vinct. *Ὦπται πάλαι δὴ καὶ βεβούλευται τάδε.* Cic. Tusc. I. 27. *quod et praeterita teneat, et futura* provideat, *et complecti possit praesentia.* IV. 42. Verrin. Provisa *mihi res tota, et* praecauta *est.* Seneca Consol. ad Marc. *Quae multo ante* praevisa *sunt, languidius incurrunt.* ibi legendum etiam, *provisa.* et sic Erasmi Codices. Cic. III. Divin. *Medicus morbum ingravescentem ratione* providet, *insidias imperator.* Tacit. Ann. IV. 25.

Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta praelio provisa. Seneca etiam de Diis: *Quae repentina putamus, illis* provisa *veniunt ac familiaria.* de Benef. IV. 32. Liv. XLIV. 34. *Se quod sit officium Imp.* provisurum, *ut bene gerendae rei occasionem eis praebeat.* Liv. V. 49. *Omnia quae arte belli secunda suis eligi, praepararive poterant*, providit. Plautus Captiv. III. 4. 110. *Exploratum atque* provisum *hoc tibi.* Nepos XXII. 9. *Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid* praevidisset. olim tentaram *providisset*, quam coniecturam firmant aperte membranae Trin. pro *cavere.* Andr. I. 3. 3. *Quae si non astu* providentur, *me aut herum pessumdabunt.* Curtius IV. 44. *Quod mearum fuit partium, exercitum comparavi: equos, arma distribui, commeatus ne tantae multitudini deesset*, providi. Veget. III. 6. *In necessitate subita quae terrent*, provisa *non soleant esse formidini.* vide Caesarem B. G. III. 20. Liv. XXX. 6. *Ut quantum nox* providentiae *adimat, tantam diligentia expleant curaque.* vid. Tacitum XV. 59. XIV. 31. Velleium II. 16. Lucan. III. 71. *Haec ubi sunt* provisa *duci*, valet ergo providere *praevidere* cum effectu. Virg.

Omnia quae multo ante memor provisa *repones.*

et sic tres MSS. WASSE.

LOCUM SUPERIOREM. Livius lib. VII. *Praeter virtutem locus quoque superior adiuvit: ut pila omnia hastaeque non tanquam ex aequo missa vana, quod plerumque fit, caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur.* Adde Magium lib. II. Miscell. cap. 16. RUPERT.

UT PRUDENTES CUM IMPERITIS. Legendum, *uti.* sic enim fere semper Sallustius. RIVIUS.

RUDES CUM BELLO MELIORIBUS. *Belli* Fulvii liber. A. MANUT. — Tacit. I. 70. *Nihil strenuus ab ignavo, sapiens a* prudenti, *consilia a casu differre.* Codex, si fas credere, Mirandulanus, *ab rude*, ut ex ingenio Freinshemius, recte. nam *aprudens* uno verbo non legitur. Caeterum vox *prudens* tam Marti quam Mercurio apta. Noster infra: *impigre* prudenterque *suorum et hostium res pariter attendere.* Glossae: *prud. ἐμπειρία, πρόνοια.* Tacitus II. 23. Prudentium *officia corrumpebat miles casuum maris ignarus.* Hirtius B. Al. XXVII. *prudentes* opponuntur *improbis* apud Caesarem B. Civ. II. 31. Prudentem *ex aequo bellatorem*, Ammian. XVI. 12. Hegesip. III. 4. *Vir acrioris ingenii, et ex aequo* prudens bellator. Codd. nostri, *acrioris consilii*, quam lectionem si admittas, lege *altioris ingenii.* Sed nihil mutandum. Veget. II. prolog. *Verum tranquillitas tua, Imp. invicte,* altiori consilio etc. IV. 41. *Hatenus, quatenus eos imperitiae usus instruit, quam* altior doctrina *firmavit.* MS. pro *eos*, *magis*, sed male. Noster saepe ita loquitur. confer Hegesip. IV. 11. Vopiscum in Numer. cap. 13. Iosephus locum hunc in oculis habuisse videtur. ita loquitur B. Iud. III. 2. *Οἱ δὲ πρὸς ἘΜΠΕΙΡΟΥΣ γε πολέμων ἈΠΕΙΡΟΙ, καὶ πεζοὶ πρὸς ἱππεῖς, ἈΣΥΝΤΑΚΤΟΙ τε πρὸς ἩΝΩΜΕΝΟΥΣ, καὶ πρὸς ὁπλίτας ἐξηρτυμένους εἰκαιότερον ὡπλισμένοι, θυμῷ τε πλέον ἢ βουλῇ στρατηγούμενοι, πρὸς εὐπαθεῖς καὶ νεύματι πάντα πράττοντας ἀντιπαρασσόμενοι, πονοῦσι ῥᾳδίως.* WASSE.

Conserenent. Com. *conferrent*, sed nihil eum iuvant membranae reliquae; adeo ut sit emblema scribarum. Gruter.

Illum diem aut omnes labores etc. Legendum, *omneis*, ita et hoc, et superius illud in vetustis. Rivius. — Hunc locum sic imitatus est Tacit. Annal. XII. *Enimvero Caractacus huc illuc volitans, illum diem, illam aciem testabatur, aut recuperandae libertatis, aut servitutis aeternae initium fore.* et Hist. IV. *Isque praecipuus illi dies magnae*
185 *offensae initium* * *et magna gloria fuit.* Thucydides II. *Ἥδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει.* Plautus Capteiveis: *Hic ille est dies, cum nulla vitae meae salus sperabilis est.* Ciaccon. — Ennius XIV. Annal.

Nunc est illa dies cum gloria maxima sese
Nobis ostendat, si vivimus sive morimur.

Coler. — Dies me deficiet, si formulas allocutionum imperatoriarum hic colligere velim. Hoc tantum dico: id genus hortamenti, ad incitandos militum animos, plerumque omnium efficacissimum esse, quum lucri causa quidvis et facere et pati videamus hosce venalis animae homines, ut Senecae verbis utar. Tum autem potissimum penetrant in animos militum, quum verbis ducis, nunquam ab eo decepti, plenam fidem adhibent. Sic enim milites Alexandro, magna quaedam, post captum Porum Regem Indorum, ipsis pollicenti, quia nunquam eos affirmatio eius fefellerat, alacres pollicentur operam; sub initium lib. X. apud Curtium. Rupert.

Ad hoc viritim. Sic apud Tacit. III. Hist. X. §. 7. *Antonius Primus, ut quemque notum et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendum opem nomine ciet.* Adde not. ad Catil. cap. 59. Rupert.

Postremo pro. Reg. Bodl. Pemb. γ. λ. omittunt *pro*. B. Pub. *cuiusque pro.* Gruterus et caeteri Codd. retinent. Paullo supra *sui* abest lib. 3. Ball. Venetis. Wasse.

Alium alio modo. Ut apud Iustin. lib. XI. cap. 9. Alexander; apud Tacit. III. Hist. 24. §. 1. Antonius. Vide Freinsh. in Curt. lib. III. cap. 10. §. 4. Rupert.

Cum interim Metellus ignarus hostium monte digrediens, cum exercitu conspicitur, primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet. Sic in cunctis fere, quae ipse viderim, exemplaribus reperi; ceterum Donatus in Terentii Eunuchum II. 3. *conspicatur* hic legit, non *conspicitur*. idque ita sensus quoque exigere videtur, ut sit a *conspicor* deponenti, quod est *videre*. nam hoc dicit Sallustius, Metellum vidisse ipsum quidem hostes, qui se occultarant, sed ita uti non satis eos propter virgulta, inter quae consederant, internoscere, aut quid tandem rei esset, diiudicare posset; id enim est quod sequitur, *Primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet.* Florentinum, *cum exercitu conspicit eos*, non, *conspicitur*. Rivius. — Mire mutatum dicendi genus. Cum enim dicere vellet, Iugurtham ante absconditum, nunc Metello visum, ait: *Metellus cum exercitu conspicitur.* Omnia enim continuo sequentia indicant, Iugurtham nunc primum Metello videri, qui in eo colle, quem transverso itinere porrectum auctor docuit, consederat. Metellus dubius

erat, non Iugurtha. Verum id magis mirandum, quomodo Metellus monte digrediens hic dicatur, quem nusquam ascendentem descripsit. Sed neque semel hoc dixisse contentus auctor, bis paulo post repetit, ut hunc locum non dubitem prorsus corruptum. Prima quidem verba, si non bis postea *descendisse* repetisset, ita legi poterant: *Cum interim Metello ignaro hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur*, scilicet Iugurtha. Inde enim dubius primum Metellus, statim deinde agmen constituit. Plura dicere nolo. Commentatores nihil ad rem dicunt, et nos coniecturas nostras referre nolumus. Lector ipse sibi iudicium suum reservet. Adiuvat iudicium nostrum, quod quidam codices habent paulo post, *incerti cum natura loci tum dolo ipsi.* ubi alii habent *incertum*, ut non sit mihi dubium locum esse mutilum. Glarean. — *Monte digred.* Sic supra: *neque colle digredi.* Tacit. Hist. I. *Caecina propiore transitu Peninis iugis digredi iussus.* [καταβαίνει Glossae. W.] Ciaccon.

Conspicatur. Sic quidem citatur Donato, * ac MSS. nostri unanimiter *conspicitur*. Gruter. — Quibus accedunt etiam nostri. Wasse. 186

Nam inter virgulta equi consederant. Insidiis aptissima, silvae, colles dumis, ripae salicibus obsitae, cavi hiatus, campi denique aequales, sed virgultis interpolati. Polyb. lib. III. cap. 71. *Cum observasset locum planum quidem et nudum, aptum tamen insidiis propter rivum altam habentem ripam, eamque vepribus ac virgultis continuis vestitam, dolo hostem decipere parabat; eo facilius, quia Romani silvas omnes suspectantes, campis patentibus plane fidebant.* Memorabile est, quod de Narsete apud Agathiam lib. I. de Imperio Iustiniani legitur: *Ut Francos in silva quadam conglobatos inde electaret, tali usus est stratagemate. Iussit enim suos terga vertentes, retrorsum concitatius ferri, veluti timore perculsos, fugamque capessentes, ut scilicet ea ratione barbari quam remotissime e silva in apertum campum evocarentur. Quum igitur Franci fuga ista decepti, et verum esse timorem rati, confestim animis pleni aciem solvissent, silvaque egressi fugientes acriter insequerentur: ibi Narses, postquam hostes iam per nudum campum dispersi quam longissime, essent a silva avulsi, confestim conversis equis pedestrem eorum aciem protrivit.* Rupert.

Plane occultati. Sic Codd. nostri. at Bodl. *plene*, male. Auctor de B. Afric. cap. VII. de Mauris equitibus: *Latent enim in insidiis cum equis inter convalles, et subito exsistunt, non ut in campo cominus depugnent.* *exsistunt* eleganter. ἐκπηδῶν. *prodire et cum impetu exsurgere.* Lucret. II. 792.

— — Nequeunt sine luce colores
Esse, neque in lucem exsistunt *primordia rerum.*

V. 212.

Si non foecundas vertentes vomere glebas
Terraique solum subigentes cimus ad ortus,
Sponte sua nequeant liquidas exsistere *in auras.*

Priscian. 865. corrupte, *auraque cimus ad ortus.* MSS. eius, *aurarum.* Cic. de claris Orat. §. 15. *Tum etiam magistri dicendi subito* exstiterunt. de Divin. I. 126. *summersus equus de voraginibus non* exstitit. et 103. *Repente laetus* exstitit. Glossae reddunt per vocem ἀνακύπτω, quod iis-

dem interpretibus valet *emergo*. Et sic utitur Chrysostomus: *ἀνέκυψα τοῦ βιωτικοῦ κλύδωνος*. sic etiam Xenophon in Oecon. aliique. Itaque vocem accepit Asconius III. Verrin. Plin. II. 7. N. Hist. *Imposito liquore in saxum quoddam ibi sacrum protinus* flammam exsistere. hoc est, *emicare*. Seneca Thyest.

— at pueri statim
Pectore receptus ensis, in tergo exstitit.

Gruterus maluit, *exiit*. sed contra membranae Etruscae. Ovid. Metam. XV. 274.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit *procul hinc alioque renascitur ore.*

Multus est in hoc verbo Hirtius ipse; sed et Nepos VII. 3. *Ne qua repentina vis in civitate* exsisteret. et sic Codex Trin. unde prorsus reiicienda lectio membranarum Cant. apud Senec. Ep. XL. *Cicero quoque noster, a quo Romana eloquentia* exsiluit. omnino recte edd. vulgatae, *exstitit*. Nec audiendus ad locum Lipsius. Curtius IX. 8. *subito e terra* exsistebant. quod Quintil. Decl. 255. per *emergere* reddit. Confer denique Vegetium II. 11. VII. 10. VI. 4. Livium III. 13. Manilius I.

Diversas quoque per facies accensa feruntur
Lumina, quae subitis exsistunt *nata* tenebris.

WASSE.

INCERTI QUIDNAM ESSET. Forte *incertati*, a verbo *incerto*: vide Nonium: ut sit *incertati*, occultati, obscurati. CIACCON. et URSIN.

DEINDE AGMEN CONSTITUIT. Volumen Fabricianum *dein.* et, *paulisper agmen constitit. ist still gestanden.* ut sit *agmen* casus nominativi. Aldinum exemplar facit cum pervulgata lectione. Q. Curtius III. *Tunc consistere agmen iubet.* Livius I. belli II. Punici: *Constitit utrumque agmen, et proelio sese expediebant.* licet perperam in Ascensiano *constituit*
187 legatur. RIVIUS. — Plautus in Bacchide: *Navem ex * templo statuimus.* in aliis est *constitit*, ut sit *agmen* nominativus casus. atque hoc modo et Livius et Curtius loquuntur. CIACCON. — *Stitit* legendum esse iam alii monuerunt. Nisi tamen compositum huic auctori idem valere debet simplici. Apuleius quoque *desistere* pro *sistere* usurpavit illo versu:

Montis in excelsi scopulo desiste puellam.

COLER. — Placet *constitit*. ceterum in MSS. nostris editisque omnibus visitur *constituit*. GRUTER. — *Constitit*, id est, *constituit*. Lucret. lib. VI.

Et per quae possunt vitam consistere tutam.

id est *constituere*. Vid. Gif. Ind. in verbo *consistere*, ubi hanc lectionem Sall. asserit. RUPERT. — *Constituit* nostri et Gruteriani omnes. B. Pub. *instituit*, inepte id quidem. Volumen Fabricianum *constitit*, quod vulgatae praeferunt Rivius, Ciacconius, Gruterus, viri celeberrimi. Liceat mihi contra sentire; nam si in his rebus aliquid video, illud *constitit* merum est alterius vocis interpretamentum. *Constituit* hoc loco valet *repressit*. Livius: Constituunt agmen, *et expedire tela animosque militibus iussit.* Caesar B. G. IV. 23. *Aperto ac plano littore* naves constituit. Metaphrastes *εἰς ὁμαλὸν* etc. *ὥρμησεν*. et 24. *quod naves propter magnitudinem nisi in alto* constitui *non* poterant. ibi Graecus segniter, *μένειν*, Homeri sui oblitus, qui Odyss. XII. 185. dixerat:

ΝΗΑ ΚΑΤΑΣΤΗΣΟΝ, ἵνα νωϊτέρην ὄπ' ἀκούσῃς.

et:

Ἄψ δ' εἰς Αἰγύπτοιο διϊπετέος ποταμοῖο
ΣΤΗΣΑ ΝΕΑΣ.

Pro *sistere* Cicero Verrin. X. 1. *Ipse arripuit M. Aquilium*, constituitque *in conspectu omnium.* pro Cluent. *Et hominem ante pedes Q. Manlii, qui tum erat Triumvir*, constituunt. Vide L. XXXIX. ff. *de Excusatione.* Virgil.

— candentem in littore taurum
Constituam *ante aras voti reus.*

Pro *deponi* Catullus LXIX. ad Mallium:

Intulit, et trito fulgentem in *limine plantam*
Innixa, arguta constitit in *solea.*

inamoena repetitio praepositionis aures verberat. Codices omnes Achillis Tatii *constituit solea.* scilicet ita legendum. Velleius II. 32. *reliquias eorum contractas in urbibus, remotoque a mari loco, in certa sede* constituit. Ad hanc formam *destituit* apud Caecilium Symbolo: Destituit *omnes servos ad mensam ante se.* Naevium: *in alto navem iubet* destitui *anchoris.* hoc est, inquit Nonius, *rursum statui.* Stephanus in Lexico interpretatur *dissolvi*; eum nullus intellego. Glossae d. *διέστησεν* recte. Cicero Verrin. III. 26. *alios in publico custodiri*, destitui *alios* in convivio. et alibi. Plautus Rud. III. 5. *Ita duo* destituit signa *hic* cum clavis senex. Ovid. Epist. XI.

Iamque dari parvum canibusque avibusque nepotem
Iusserat, in solis destituique locis.

Liv. II. 13. Apuleius Met. II. pag. 37. *Mustela contra me constitit, obtutumque acerrimum in me* destituit. i. e. visum defixit. Gracchus apud Gellium X. 3. *Palus* destitutus *est in foro.* Vide Gronovium patrem ad Liv. XXVII. 16. qui nostrae sententiae, instar omnium unus, accedit. WASSE.

IBI COMMUTATIS ORDINIBUS. Quae ad explicationem huius loci spectant, affert Lips. IV. de Milit. Dial. 6. RUPERT.

IN DEXTRO LATERE QUOD PROXIMUM HOSTIB. ERAT. Manuscripta duo, *quod proximum hostes erat*, pro eo fortasse quod est, *proxime hostes.* nam Cicero quoque loqui identidem sic consuevit; velut cum ait: *Ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit.* et iterum: *Habemus exercitum quam proxime hostem.* sic et alias idem. Sed et Sallustius supra: *Proxime Hispaniam Mauri sunt.* Si quis nomen esse malit τὸ *proximum*, haud multum equidem reluctabor. RIVIUS.

QUOD PROXIMUM HOSTIS etc. Ita et Codd. auctoritatis conspectioris; nam alii firmant vulgatum *p. hostibus.* GRUTER. — Ut apud Florum IV. *prima acies, quae* proxima hostem. WASSE.

TRANSVORSIS PRINCIPIIS. Paullo post: *Ipse * cum sinistrae alae* 188
equitibus, qui in agmine principes facti erant. CIACCON. — Vide Gronov. lib. IV. Observ. WASSE.

CAP. LIV.

NE SITI. Com. non agnoscit voculam *ne*, et poterat abesse. GRUTER. — Pro *tempore* Pemb. primitus *temperie*. WASSE. — Vid. Not. ad Flori lib. III. cap. 2. §. 8. et lib. III. cap. 11. §. 7. RUPERT.

RUTILIUM LEGATUM. Hic est P. ille Rutilius Rufus, ut puto, qui Consul fuit cum C. Manlio anno ab U. C. 648. nec multo post innocentissimus, in iudicium vocatus de pecuniis repetundis, damnatus est. Cic. in Bruto, pro Fonteio, pro C. Rabirio Posthumo, in Pisonem, de Oratore lib. I. de Officiis lib. II. Livius lib. LXX. Tacitus lib. III. Paterculus in priori volumine, Valerius Max. lib. VI. cap. 4. Orosius lib. V. cap. 17. Asconius in Divinationem, Seneca de Beneficiis lib. V. et VI. Epistolarum lib. III. de Divina providentia. CASTIL.

ITER SUUM. Abest pronomen Ball. et Venetis. Infra: *paullatim*. Pricaeus ad oram sui codicis legit, *palatim*, *πεπλανημένως*; sed contra Codd. et rectam rationem. WASSE.

PAULATIM PROCEDERE. Idem praecipit Onosander cap. 6. Strat. *Ut ubi iam ferro decernendum erit, simulac in hostium contuitum dux venerit, agmen iubeat progredi suspenso gradu pedetentim caveatque ne huc illucque cursitet. Etenim* (inquit) *plerumque intempestiva corporis defatigatio multum de fervido et acri illo militum robore minuit et absumit.* RUPERT.

POST PRINCIPIA HABERE. Sic Sisenna Hist. lib. III. apud Nonium: *Post principia paulatim secedunt atque inde fugae se mandant.* quo in loco mendose *post ricipia* legitur. Sic et Guatho Terentianus Actu IV. Sc. VII. *Tu hosce instrue, hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.* et C. Gracchus apud Gellium lib. XV. cap. 12. *Sed in convivio liberi vestri modestius erant, quam apud principia.* sic enim est legendum, non ut in vulgatis, *principem.* Et Cicero ad Marcum Brutum: *Spes libertatis nusquam, nisi in vestrorum castrorum principiis est.* quo in loco male quidam, *praesidiis* pro *principiis.* Et Varro de Re Rust. lib. III. cap. 4. *Ego vero, ut aiunt, post principia in castris.* ALD. MANUT.

PRINCIPES. I. e. *vicem obtinentes Principum*; respectu hostium pr. erant. WASSE.

SUOS PRAETERGRESSUM VIDET. MSS. omnes fere a manu prima *praetergressos*, aut *praetergressus*, praeter Pall. 5. et 7. in quibus restat lectio vulgata; nam refert Pal. 3. *suos praeter videt*, sine *gressum*, quod forsan inveniet defensores suos. GRUTER. — *Praetergressum* a secunda manu Pemb. uti et λ. γ. *praetergressos* Grut. Infra Venet. 1470. L. 2. abest *peditum.* WASSE.

NE FORTE CEDENTIBUS ADVERSARIIS RECEPTUI. Vox *adversariis* glossema esse videtur. CIACCON.

189 * DEINDE. Fabricianum, *dein.* RIVIUS. — Arond. solus *deinde.* Supra pro *post* Arond. *pro munimento.* hoc est, quod apud Graecos ὁρμητήριον παρέχειν. WASSE.

NUMIDAE ALII POSTREMOS CAEDERE. Ita MSS., non *postremo cedere.* Atque ita sensus quoque ipse postulat. RIVIUS. — Lego: *Numidae alii postremos incedere.* PALM.

A SINISTRA. Abest praepos. L. 2. Ball. Bodl. Venetis. Forte legendum: *p. sinistra, dextra t.* Supra L. 3. omittit *dato.* Infra idem Codex: *Dein signo undique simul clamor oritur.* non male. WASSE.

INFENSI ADESSE. Hunc locum respexit Hegesippus I. 26. *Totam infestabat provinciam, atque omnibus locis* infensa erat. Sic editi, nullo plane sensu. Repone ergo ex MS. Codice: *infensus aderat.* Virg. *Omnibus umbra* locis adero. Iosephus B. Iud. I. 8. *Τὰ προσεχῆ τῇ Συρίᾳ κατατρέχοντα.* ibidem: *Excitabat hic sermo, secundo plebis rumore, aemulationem piam laudis fraternae, ut Phaselus iuniorem quem adaequaret mentis benignitate* etc. At rectius membranae: *quem adaequare virtute non poterat, adaequaret mentis benignitate.* Ball. *inf. adesse, instare.* γ. *signo hostis invad.* L. 3. Sic infra cap. 61. omissa voce *dato.* Infra *Romanos ord.* Grut. Contra nostri. WASSE.

LUDIFICATI IN INCERTO PROELIO. Manuscripta, *incerto proelio,* omissa praepositione; idque rectius. RIVIUS. — Non diversus a moribus Iugurthae Tacfarinas apud Tacitum An. III. 21. *Spargit bellum; ubi instaretur, cedens ac rursum in terga remeans; et dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impune* ludificabatur. Nazarius in Paneg. *Diducta acie, in irrevocabilem impetum hostes effundis: dein quos* ludificandos *receperas, reductis agminibus includis.* Vide Silium VIII. 214. 646. Tacitum I. 46. Ammianus XVII. 13. *Non congressibus nec armis fretus aut viribus, sed latrociniis assuetus occultis,* astu, *et* ludificandi *varietate, iam inde ab instituta gente nostris quoque maioribus formidatus.* Vide XXIV. 1. XXXI. 12. WASSE.

IPSI MODO EMINUS etc. Sic quidem Pall. at Comm. nostro non adsunt *ipsi modo*, forsan bene. GRUTER. — *turba* Reg. Trin. WASSE.

NON CONFERTIM IN UNUM SE RECIPIEBANT. Vetustus Gothi codex habebat: *non confertim, neque in unum sese recipiebant:* quae lectio placet. Continuo post, *numero priores,* habent plerique libri; quidam tamen illud *priores* in *plures* mutarunt, male, moti raritate sermonis. GLAR. — Manuscripta: *non confertim, neque in unum.* quomodo et Aldinus codex. RIVIUS. — *conferti* γ. WASSE.

HOSTES. Reg. *hostis.* Pemb. postea mutatum in *hostes.* WASSE.

SIN OPPORTUNIOR — FUERANT. MSS. omnes *fuerat*, neque aliter olim cusi, emendatumque in Naz. *campus*, ut fortassis vox *fuerant* veniat delenda. * GRUTER. — Reg. Venetae, γ. Ball. B. Pub. *fuerat.* quam 190
vocem retinet et defendit Amplissimus Perizonius ad Sanctium pag. 815. Noster alibi: *signa militaria obscurati.* WASSE.

EA VERO CONSUETI NUMIDARUM. Duo ex manuscriptis, *eo vero consueti* etc. ut sit, ad eum collem. RIVIUS. — E Bertiniano: *Ea vero consueti Numidarum equi, facile inter virgulta evadere: nostris a. e. i. l. retinere.* Nam post vocem *equi* interstinguendum. *consuetus rem aliquam,* ut *consuescere rem aliquam.* PALMER. — Sic olim cusi, sic a manu prima membranacei, non *eo*, quod placuit Carrioni. GRUTER. — *Ea vero*

Venetae, Pemb. a 2. manu γ. λ. et pro Var. Lect. *eo.* sic B. Pub. WASSE. — Vid. Freinsh. ad Curt. lib. V. cap. 4. §. 20. RUPERT.

CAP. LV.

FACIES TOTIUS NEGOTII VARIA, INCERTA. Unde Martem *ἀλλοπρόσαλλον* epitheto Homerus insignit, tanquam mutabilem, et qui nunc huic, nunc illi adhaerens, subinde mutat partes. Sapienter etiam Seneca in Thebaide:

> *Licet omne tecum Graeciae robur trahas,*
> *Licet arma longe miles ac late explicet,*
> *Fortuna belli semper ancipiti in loco est.* RUPERT.

DISPERSI A SUIS, PARS CEDERE, ALII INSEQUI. In quibusdam, *diversi a suis*, verum eodem plane sensu, pro *disiecti* et *disiuncti*. RIVIUS.

ARMA, TELA. Sic Codd. et Liv. V. 6. *L. Horatius* arma, tela, *frumentum, quaeque belli alia tempora poscent, provideat.* sic VI. 6. X. 4. *Custodiae in portis, vigiliae vicatim exactae;* arma, tela *in muros congesta.* et sic X. 28. XXII. 57. XXVI. 14. XXVI. 47. XXX. 11. XXXIV. 52. XXXVI. 17. Plutarchus copulas adhibet: *Ἑλληνικὰ κράνη, καὶ πέλται Μακεδονικαὶ καὶ σάρισσαι.* D. Ambros. Hexaëm. VI. 8. *Nisi forte illud miraris, quod abundant* auro, argento, pecunia. Noster etiam cap. X. 8. *omnia constrata* telis, armis, *cadaveribus.* Latinus Pacatus cap. XXXVI. Arma, tela, *equi, homines, viva, perempta, prona, supinaque corpora passim, vel in acervo iacere.* Tacitus de Mor. Germ. 29. *Exempti oneribus* (Catti) *et tantum in usum proeliorum sepositi, velut* tela *atque* arma *bellis reservantur.* sic etiam cap. XXXIII. Caesar *quod omnem apparatum belli,* tela, arma, *tormenta ibi collocaverat.* Civ. B. III. 44. atque ita Hirtius B. Alex. cap. 9. Auctor de B. Afric. cap. 89. Ovid. II. Pont. I.

> Armaque cum telis *in strue iuncta suis.*

Q. Septimius I. 16. vide Gellium X. 25. qui *tela* a iaculis distinguit. item Cic. de Orat. III. 42. et pro Caecina §. 31. Ovid. Metam. IX. 200.

> *Sed nova pestis adest: cui nec virtute resisti*
> *Nec telis* armisve *potest.*

Demosthenes pro Corona 340. *καὶ χρήμασι καὶ ΒΕΛΕΣΙ καὶ ὍΠΛΟΙΣ.* Plutarchus de Deo Soc. pag. 584. *ἔπλευσας ὍΠΛΟΙΣ καὶ ΒΕΛΕΣΙΝ ἡμᾶς ὠφελήσων.* Seneca Herc. 479.

> *Non* tela *sunt,* non arma, *non ignis minax.*

Infra: *ordines observare.* ita Codd. recte; compositum pro simplici. Sulpicius Severus I. 33. *non imperia exsequi, non* ordines observare. ubi vocem *observare* frustra sollicitat Ioannes Vorstius; e contra *servare* pro *observare* invenitur apud Cic. aliosque, servare *de coelo. Hostes, cives* superfluunt. Noster tot verbis *ἀσυνδέτως* vix alibi utitur. Infra: *omnia* arma, tela, loca, tempora, *denique naturam ipsam* etc. alibi: *sequi, fugere, occidi, capi.* et: *fama, pudicitia, liberis, patria* atque parentibus. WASSE.

HOSTES ATQUE CIVES. Τὸ *atque* non est in duobus manuscriptis. RIVIUS.

* SORS OMNIA REGERE. Manuscripta *Fors*, pro Fortuna. sed est 191
idem utrobique sensus. Facit cum manuscriptis Florentinum atque alia pleraque. RIVIUS.

ITAQUE MULTUM DIEI PROCESSERAT. Videtur scribendum, *Et iam multum diei processerat*, vel u. est in V. C. *die*, pro *diei.* Sic enim habetur infra V. C. *Et iam die vesper erat.* Item: *Iamque dies consumtus erat. Die* vero *ἀρχαϊκῶς* dixit, ut Plautus Pseudolo: *Vides iam die multum esse.* et Virgilius Georgicis:

> *Libra die somnique pares ubi fecerit horas.*

URSIN. et CIACCON. — Q. Septim. III. 4. *Iamque* diei *plurimum processerat.* Livius III. 60. *postquam* multa *iam* dies erat. WASSE.

DENIQUE OMNIBUS MODIS etc. Τὸ *modis* non habent codices in membrana descripti, neque ceteri vetustiores. RIVIUS. — In solo Aldi codice invenio additum verbum *modis: Denique omnibus modis labore et aestu languidis.* quod displicet: pendet enim oratio a sequentibus, non a praecedentibus. Item paulo post: *Neu paterentur hosteis fugientes vincere.* Soldus *fugientes* nominativi casus existimavit, et supplet *Rom.* Badius accusandi, et coniungit ad *hosteis.* sed magis placet Soldus hoc loco; vehementer enim timuit Metellus, ne sui succumberent. Mox etiam illud obscure dictum: *Quos firmos cognoverat eminus pugnando retinere.* Soldus tamquam clarum, pulcre transsilit; Badius, *retineret*, inquit, ne ad suos accederent, pugnando eminus. Badius igitur verbum *quos* ad Romanos retulit, ut *dubiis* verbum quod praecedit. idque mihi placere debet, donec melius vel invenero vel edoctus fuero. GLAR.

OMNIBUS LANGUIDIS. Quomodo ardorem pugnae in militibus, languide ac remisse praeliantibus, excitare debeat Imperator, addocet Onosander cap. 14. Strateg. hisce: *Si milites languide ac remisse pugnant, aut ductoribus suis contumaciter repugnant: tunc Imperator periculum imminere utiliter simulabit, maxime si eos ita in metu ponat, quasi stent in insidiis hostes iam erupturi. Sic enim non pavidos, sed cautos efficiet. Et afflicti quidem animi roborandi et confirmandi sunt: lenti vero ac desides, terroribus excitandi: et ita timidi fortes evadent, audaces vero cautiores ac prudentiores fient.* Et paulo post: *Sciat Imperator modo pericula et sermone et vultu confutare ac elevare: modo simulato metu eadem adaugere.* Legendus etiam praeter alios Frontinus lib. I. cap. 11. RUPERT.

MINUS INSTARE. Blanditur quidem oculis Bongarsii scriptus, *mitius inst.* sed si examines, reperietur natus ab ignorantia librarii. GRUT. — Dixisset Noster, lenius *agere. Atque hae ipsae et intendi et leniri possunt.* Celsus lib. II. cap. 15. WASSE.

PAULLATIM MILITES IN UNUM CONDUCIT. Tacit. Annal. IV. *At Sabinus, donec exercitum in unum conduceret.* lib. XV. *Et auxilia regum in unum conducta.* CIACCON.

ORDINES RESTITUIT. Sic Pall. at Com. *constituit.* GRUTER. — Quidam libri: *agmen restituit.* Alii: *ordines constituit.* Priorem lectio-

nem et probatissimi quique ex impressis habent. Ego nihil interesse existimo, hanc an illam sequaris. Popma.

Simul orare et hortari milites. Illa *et* copula non est in omnibus vetustis. Et iam saepe monui, libenter Sallustium facere, uti asyndeto utatur. quod, ut alias, ita hic quoque habet instans ac urgens quiddam, ac sententiam mire iuvat. Rivius. — Sic nostri; Gruterus *et*. Wasse.

Hostes fugientis vincere. Vox *hostis* auferri poterat sine iniuria sensus. Gruter.

Neque illis castra esse, neque munimentum ullum, quo ce-
192 dentes tenderent. Fabricianum, * *neque illis munimentum ullum.* ut pronomen *illis* denuo repetatur. nam interdum per pleonasmum abundat hoc pronomen, sed non sine gratia; velut apud Virgilium:

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.

et Terent. in Adelphis: *Quem neque fides, neque iusiurandum, neque illum misericordia repressit, neque reflexit.* Sit haec coniectura; quamquam mihi quidem ad sententiam mire facere videtur haec repetitio pronominis, et non gratiam modo, sed et vires addere sensui, et affectum orantis atque hortantis quasi ob oculos ponere: id aliquis non intelligens, ut est audax inscitia, cum frustra repetitum crederet, e medio illud removit. Rivius. — *Neque illis castra esse, neque ullum munimentum.* Ita omnes MSS. praeter Naz. qui habet repetito pronomine, *neque illis castra esse, neque illis munimentum ullum.* de quo visantur castigg. Rivii. nam mihi videtur analphabetarii interpretatio; etsi enim hisce talibus sua venustas, sua vis in re oratoria; at non institutum heic Sallustio pandere eam artem: argumenta tantum, veluti punctis, signasse sufficit; itaque adimi adhuc possit vocula una atque altera, et scribi, *neque castra, neque munimentum ullum.* Gruter.

In armis omnia sita. Vide not. ad Catil. 58. §. 5. Rupert.

Sed nec Iugurtha interea quietus erat etc. Vide notam ad eiusdem Catil. cap. 60. §. 3. Rupert. — Verbum postremum otiosum est. Gruter.

Quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere. Florus aliquis Annaeus solum posuisset, *firmos eminus pugnando ret.* Gruter.

CAP. LVI.

Iugurthae alia omnia, praeter milites, opportuna. Haec res bello Antiochico minorem Romanis Annibalem fecit, ut legimus apud Iustin. lib. 31. cap. 6. §. 9. Alioquin absque Metello aliquo, Romani milites omnes leones fuissent; tamen rei militaris peritus Iugurtham cum exercitu suo e cervis constante praetulisset. Vide Indicem nostrum Iustinianum in vocabulo *Dux.* Adde Freinsh. in Curt. lib. 3. cap. 2. §. 10. Rupert.

Perfugium esse. Ita MSS. auctoritatis solidioris; in aliis *profugium*, quod fuit hactenus in vulgatis. Gruter. — L. 2. 3. Pemb. Venetae, Mart. *profugium.* Wasse.

Et iam diei vesper erat. In manuscriptis duobus est, *Et iam die vesper erat*, pro *diei*. ut sit genitivus antiquus, cuius et Priscianus VIII. meminit, et Gellius ipse IX. ubi docet C. Caesarem in lib. de Analogia II. *huius die* et *huius specie* dicendum putare; seque in Iugurthae Sallustii summae fidei et reverendae vetustatis libro, *die* casu patrio scriptum invenisse, ubi ille inquit: *Vix decima parte die reliqua.* Sed et Servius alicubi Sallustium *acie* pro *aciei* dixisse testatur. Ridiculum vero, quod in manuscripto nescio quis annotarat, *die*, subaudiendum *deficiente.* Rivius. — Sic [*die*] a manu principe Pall. tres et Commelin. meus. videatur Rivius. Gruter. — *γ. vesper diei.* caeteri *diei vesper erat.* et * sic Q. Septim. III. 8. 19. vide Frontinum II. 1. Hegesippus II. 7. luce 193 diei *atque in medio urbis.* Wasse.

Advorso colle, sicuti praeceptum fuerat etc. Commel. *erat*, ut putem id vocis a stilo extraneo. Gruter. — *γ. erât.* Wasse.

Plerosque velocitas et regio hostibus ignara, tuta sunt. Sic de Alpinis Tacit. II. Hist. 13. caesis ab Othonianis: *Nec capi poterant, pernix genus et gnari locorum.* Porro eiusmodi pernicitas seu velocitas corporum vel maxime ad militiam apta et apposita est, indice quidem Vegetio, qui lib. I. de R. M. scribit: *velocitatem esse, quae percepto exercitio strenuum efficiat bellatorem.* Sed et ad cursum idcirco praecipue assuefaciendos esse iuniores militum, ibidem monet, *ut maiore impetu in hostes incurrant; ut loca opportuna celeriter, cum usus advenerit, occupent, vel adversariis idem facere volentibus praeoccupent, ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Praeterea*, inquit, *in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque veniens adversarii perstringit oculos mentemque deterret, priusque plagam infligit, quam ille ad cavendum vel ad resistendum se praeparet.* Rupert.

Bomilcar, quem elephantis etc. Scripsissem ego, *Bomilcar elephantis ac parti peditum praefectus.* expunctis caeteris, repetitionis odiosae. Gruter.

Aequum locum. Hoc est vel *planum*, ut LXXXI. cum quo *aequum* coniungit Cicero Acad. II. vel *non suum*, sed hosti, aeque ac sibi faventem. Orosius V. 16. *Cimbri postquam continuo triduo circa Rom. castra pugnarunt, si quo pacto eos excuterent vallo, atque in* aequos campos *effunderent.* ibi Colon. et Ioannensis *in aequor c.* unde vocem *campos* a glossatore profectam asserit Lautius, Maronis et Lucani immemor:

Non aequo *dare se* campo, *non obvia ferre*
Arma viros, sed castra fovere.

etiam:

— *Dimitte fugam, et te comminus* aequo
Crede solo, et campum *miles descendat in* aequum.

Mons enim alteri parti ad pugnam inopportunus; unde et apud Statium Theb. IV. 402. ex Codice Arond. ita lego:

— *Qui solus avita*
Gramina communemque *petis defendere* campum.

eodemque loco pro *aeternis* idem codex *Aetnaeis*, quod etiam amplector:

— Aetnaeis *potius me, Bacche, pruinis*
Trans et Amazoniis ululatum Caucason armis.

Habes *aequum campum* Liv. II. 50. 64. V. 38. XXXIII. 33. XXXVI. 17. XXXVII. 18. IV. 16. *Aequimelium*, vid. Varronem L. L. IV. pag. 37. Ovid. Arte II. 71. Aeschylo autem, quia quod undique patet oculis rotundum videtur, nomine *ἀσπίδιον* venit. Iuepte ergo Homeri *δι' ἀσπιδέος πεδίοιο* Scholiasta et Interpp. *stratum clypeis campum* vertunt. Sed Crates apud Etymologum pleno sapit pectore: *ἀσπίδιος*, ait, quia diffunditur aequaliter, undique vorsum *δίκην ἀσπίδος πάντοσε ἴσης.* tales campos vocant Euripides *τὰ πεδίων ἐδάφη.* Zosimus II. *ἀναπεπταμένα. aequor* denique poetarum, teste Cicerone Acad. II. qui tamen usus est I. Divin. §. 152. id quod Augustei aevi scriptoribus haud frequentatum. Vide tamen Sidonium Epist. IV. 8. *aequa* itaque *loca* sic opponuntur *iniquis*, quemadmodum *impeditis*, *arctioribus*, *libera.* Hegesipp. I. 24, ubi vulgati corrupte: *nisi Antipater videns totum in quo Mithridates erat* dextrum cornu a cohorte urgeri. Egregia sane cohors! quae cum haberet tantum 1005 pedites, equites 132, ausa est universum cornu, in quo fuere cohortes ad minimum decem, loco pellere. Hirtius enim,
194 licet * de numero nihil prodiderit, magnas tamen copias Mithridatem adduxisse asserit. B. Alex. XXXVII. Facile ergo assentior Codici Cantabr. pro *a cohorte* legenti *ab hoste.* Wasse.

Festinans. *Festinus* Mart. sed Fr. VI. 21. festinans *cohortes composuerat in secunda.* Iug. 25. *legati in Africum* maturantes *veniunt.* Wasse.

Neque remittit. Ex scripto legend. *neque interim remittit quid* etc. Putsch. — Editiones mediae infarserunt heic adverbium *interim*; sed non conspicitur in ullo MSS. nisi inter lineas; neque agnoscunt editionum primae. Gruter.

CAP. LVII.

Primo rati humum aridam vento agitari. Alias huiusmodi vanas spes, pulverem procul aspectum etc. totos exercitus consternasse, nihil novum in historiis. Eleganter Seneca epist. 13. *Ita est, cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quae nos in metum adducunt, nec excutimus sed trepidamus, et sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus, fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. Vera enim modum suum habent, quicquid ex incerto venit, coniecturae et licentiae paventis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus sunt.* Rupert.

Cognita re properantes arma capere. Duae voces priores deleri poterant absque damno sententiae. Gruter. — Pulvis hostis adventantis certissimus nuntius, teste Aeschylo Ἑπτ. ἐπ. Θήβ. v. 80.

Ῥεῖ πολὺς δ' ὅδε λεὼς πρόδρομος ἱππότας·
Αἰθερία ΚΟΝΙΣ ΜΕ ΠΕΙΘΕΙ ΦΑΝΕΙΣ', ἄναυδος,
ΣΑΦΗΣ, ΕΤΥΜΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ.

Virg. Aen. IX. 33. Wasse.

Omnes numero quadraginta. Est in manuscriptis, *numero XXX.* nec aliter in Florentino. * Rivius. — Omnes libri impressi habent: XL 195
numero interfecti: nos XXX legimus omnium librorum veterum auctoritatem secuti, qui unanimiter hunc numerum expressum habent, quemque et alii nonnulli se in suis invenisse testantur. C. Popma. — Ita emendatum in plerisque MSS. quamvis aliquot referant XXX. Commel. quidem initio habuerat XXXX. sed eo deleto repositum est XL. ut pateat errorem inde ortum quod arbitrarentur scribae, quadragenarium numerum minime exprimendum quatuor X. Gruter.

Fessi laetique erant. In vetustis nonnullis est, *fessi lassique erant:* pro *defatigati*, quomodo et sententia postulat, etiamsi secus exemplaria manuscripta. Rivius. — MS. Rittershusii, *praelio fessi laeti erant.* Latens mendum. Quis enim proelio fessus laetus? Fors fuat, ut Sallustius scripserit, *Proelio fessi lentique erant.* Coler. — Colerus *lentique erant*; nos ex MS. nostro, qui nunc est Bibliothecae Lugdunensis, reposuimus *fessi lassique erant.* neque vero *lassus* tanquam barbarum aut minus Latinum reiiciendum. eo utuntur Petronius, Iustinus, alii. Ovidius Amor. III.

Saepe tulit lassis succus amarus opem. Putsch.

Haud mihi recedendum putavi a lectione MSS. Palatinorum; praesertim cum ab ea item constanter starent membranae Rivianae. regnat quidem in hunc usque diem per editiones, *fessi lassique:* sed quae differentia utriusque vocis? mihi enim ambo idem notant. Nostra hoc vult, nihil obstitisse Rutilianis lassitudinem ac gaudium, quo minus Metellianis obviam irent: quod insolens. nam huic effectus talis, ut nolit obtemperare praefectis; illi, ut nequeat. haud aliter istaec intellecta veteribus, haurire est ex Palatino tertio, ubi verba ad hanc faciem: *quamquam itinere atque opere* fessi, *et praelio* laeti *erant* etc. Gruter. — Pemb. Ar. B. Pub. Reg. Ball. *fessi laetique.* Mart. L. 2. *lentique.* sic Colerus, improbante Popma; Putschius ex codice Lugdunensi et L. 1. 3. *lassique.* sed Grutero hac in re auscultandum. Noster enim infra: *alius alium* laeti *appellant.* aliter legerim *laesique.* Vulgatam unice firmat Livius XXII. 60. *Sed quum* fessis *pugnando* hostibus, *tum* victoria laetis, *et ipsis plerisque regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberum habuissent* etc. ubi Polybium expressit I. 26. *Ἐπιγιγνομένης τῆς νυκτὸς καὶ διὰ τὴν ἐκ τῶν ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΩΝ ΧΑΡΑΝ καὶ διὰ τὸν ΚΟΠΟΝ ῥαθυμότερον ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν χρησαμένων* etc. Habes his locis *lassitudinis* et *laetitiae* effectus. Livius alibi vocem *fessi* tantum adhibet XXI. 27. sic VIII. 24. *Pervenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquae abstulerat*, indicantem iter; *quem quum incerto vado transiret agmen*, fessus *metu ac labore miles.* ibi Faber, *denegantem.* imo potius *indignantem.*

Pontem indignatus *Araxes.*

At forte hoc nimis poeticum. quid si ergo *insecantem?*

— *Pleno quem flumine cernis*
Stringentem ripas et pinguia culta secantem.

Plinius Hist. Nat. VI. 27. *Tigris eiusdem gentis tergo campos Cauchus secat.* Verum edita lectio non admodum displicet; campi inundabantur, at pontis ruinae viam inter aquas commonstrabant. Verum ut redeamus; qui ut lectionem alteram adstruant cum Servio ad Aen. VIII. inter *fessos lassosque* distinguunt, nugas agunt maximas. Saepenumero verba nectuntur quae plane idem sonant. Plautus Trin. *Nihil est profecto* stultius *neque* stolidius. antiquom *et* vetus. Mostel. II. 27. Demosthenes adv. Androt. 420. *ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἈΡΧΑΙΑ καὶ ΠΑΛΑΙΑ.* Homerus Iliad. XXII.

Εἰ μὴ οἱ ΠΥΜΑΤΟΝ τε καὶ ὝΣΤΑΤΟΝ ἦντετ' Ἀπόλλων.

Odyss. II.

Λεῖβον δ' ἈΘΑΝΑΤΟΙΣΙ θεοῖς ἈΕΙΓΕΝΕΤΗΙΣΙΝ.

et Od. XII.

— ΝΕΚΡΟΝ Ἐλπήνορα ΤΕΘΝΕΙΩΤΑ.

Memoria immortalis *et* sempiterna. Mil. III. 3. *Qui homines sitis neque* novi *neque* scio. Mil. II. 6. *supplicium* longum diutinumque. Terent. *Neque quo quenquam plus* amem *aut* diligam. Plaut. Bacchid. II. 3. palam *atque* aperte. Tacitus An. XV. 15. *Sed qui ingredi ausi sunt,* validum *et* firmum *intellexere.* ibi Rhenanus, cui iste verborum cumulus insolens erat, *fidum* reponit. Plin. Hist. Nat. XXXVI. 2. *clam occulteque.* Cicero de Nat. D. I. 42. *Fecerunique ut eorum* bella, pugnas, proelia, *videremus.* Ammianus XX. 5. *Res ardua* poscit *ac* flagitat. Wasse.

196 * Dolus Numidarum nihil languidi etc. Hoc est, quod dixi in nota ad cap. 51. §. 2. Rupert. — Huc spectant Ammiani verba lib. XVI. 10. *Ubi vero proeliorum ardor* nihil perpeti *poterat* segne. Themist. Orat. XI. pag. 262. *ἡμέτερον ἂν εἴη μὴ μαλακίζεσθαι.* Taciti etiam An. II. 14. *Postquam crebras pro munimentis cohortes et* nihil remissum *sensere.* Ammianus iterum XXV. 1. *Fervente certaminum mole, clypeorum sonitus, et virorum armorumque lugubre sibilantium fragor,* nihil perpetiens *iam* remissum. Hegesip. I. 36. *Ad ulciscendum vehementior;* nihil occultum, nihilque inultum *patiebatur.* Wasse.

Obscura nocte. Adeoque ademto omni prospectu, qui quam necessarius sit in bello, non solum militi, sed etiam duci, praeter alios praeclare docet T. Manlius Torquatus, apud Livium lib. XXVI. ubi consul declaratus, *valetudinem oculorum excusat.* Rupert.

Strepitu veluti hostes adventare alteri, apud etc. Lego ex Rittershusiano pro *adventarent*, *adventare.* Coler. — Reduxi scripturam antiquam, etiamnum conspicuam in edd. reiectitiis; minus recte hodie libros occupat *adventarent.* nam *adventare* est infinitivus, loco imperfecti, forma locutionis auctori celeberrima. Gruter. — Reg. L. 3. B. Pub. Marckiani, Pemb. Ball. Venetae, *adventare.* recte. Wasse.

Alteri apud alteros. Naz. ac Comm. noster *alteri apud alterum.* Gruter.

Et paene inprudentia esset. In manuscripto quodam *foret* reperitur, non *esset.* in Fabriciano vero neutrum horum est, ut nec Beroaldino. Rivius. — Quidam legi volunt: *Et paene imprudentia admissum esset facinus miserabile.* alii et verbum *foret* et *esset* sustulerunt. qua ratione ducti id fecerint ignoro, fecisse tamen suspicor non sine caussa. Ego tamen hoc loco verbum *foret* reposui, codices duos MSS. secutus. atque ita esse legendum declarat locus ille in Catilinario: *Eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret.* utitur saepe verbo *foret* Sallustius. C. Popma. — Hegesipp. I. 18. *Ac pene* incidisset facinus miserabile. et V. 11. *Ac pene* admissum erat fac. mis. Wasse. — Qui heic adtexit e duobus MSS. *foret*, [Popmam intellige] oportet aures habeat parum exercitatas ad elegantiam Latiarem, neque, vel per somnium, meminerit eorum quae occurrunt Agellii lib. V. cap. 8. Palatini certe neutiquam agnoscunt id vocis, etiamsi eorum nonnulli exarati a librariis non admodum doctis. unde est, quod apparet in tertio: *admissum facinus miserabile esset paratum* etc. Gruter. — Val. Max. lib. IX. cap. 9. *Temeritati proximus est error, et ad laedendum par.* Rupert.

Rem exploravissent. Geminum illud Taciti II. Hist. 68. *Pulvis procul et arma aspiciebantur; conclamatum repente, XIV. legionem verso itinere, ad praelium venire; sed erant agminis coactores; agniti, dempsere solicitudinem.* Porro de exploratorum utilitate vel potius summa in bello necessitate videndus Onosander cap. 6. et 7. Rupert.

Igitur pro metu repente gaudium exortum est. Omnes mei et antiqui et impressi codices consentiunt; quare nihil immutavi. Prisciani tamen lectionem proferre non ingratum fore arbitror. Ea autem haec est: *Pro metu repente gaudium mutatur.* C. Popma. — *Τὸ est*
non reperi in manuscriptis. id cum hoc loco, tum * alias saepe ex glossa 197
addita irrepsit in contextum. Adnotavit autem et Gellius, *Est, erat, fuit,* plerumque abesse cum elegantia, sine detrimento sententiae, libro V. cap. 8. Rivius. — Sic C. Popmae libri. Priscian. *repente gaudium mutatur.* Wasse.

Exortum. Sic Codd. at Priscian. 1175. *mutatur. id est* (inquit) *metus gaudio mutatus est.* Horat. I. Carm. *saepe Lucretilem* mútat *Lycaeo.* Supra adduxerat huius formae exemplum ex Isocrate, unde patet eius exemplaria non esse corrupta; consentiunt etiam eius manu exarati Codd. Wasse.

Milites alius alium etc. Venustius foret, *milites alius alium laeti appellare, acta edocere atque audire, sua quisque fortia facta ad coelum ferre.* plane ultimum istud membrum hac forma compareret in aliquot MSS. Gruter.

Sua quisque fortia facta ad coelum effert. Manuscripta, *ad coelum fert.* utrumque apud Ciceronem reperitur, *in coelum ferre* et *in coelum efferre laudibus.* Rivius. — Ex scripto, *ad coelum ferre.* Putsch. — Vide Lucanum IV. 200. Wasse. — Tacitus de Vitellianis II. Hist. 70. §. 5. *Iam tribuni praefectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut maiora vero miscebant.* Idem de militibus I. Hist. 44. *qui cruentatis gladiis, interfecto Galba, sese ostentarunt Othoni: praefixa contis capita gestabantur, certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderunt, qui interfuerant, qui vere, qui falso, ut pulcrum et memorabile*

facinus iactabant. Plures quam 120 libellos praemia exposcentium, ob aliquam notabilem illa die operam, Vitellius postea invenit. Quibus accedit Archilochus poëta ap. Plut. in Galba:

— — Septem enim
Cecidere caesi; fortuito in hos pede
Incidimus, at nunc mille nostrum vindicant
Caedem sibi illam. Rupert.

Quippe res humanae ita se habent; in victoria. Brevitatis anceps scripsisset tantum: *quippe in victoria* etc. omissis ceteris. Gruter.

Adversae res etiam bonos detractant. Ita plerique habent codices, *detractant*, per *a* in secunda syllaba: Aldinus vero *decretant* legit, quod verbi non intelligo. Soldus more suo transsilit, in expositione tamen ait: *Apud victos etiam, qui fortes, tamquam ignavi vituperantur.* Badius, *Res adversae*, inquit, *detractant. id est, deprimunt et vituperant etiam bonos.* Ego (si modo recte legitur *detractant*) exponerem: *Res adversae bonos detractant, hoc est, bonis derogant.* Nam inde *detractores*, qui famae alicuius derogant, dicti videntur. Fuisse tamen priscum aliquod verbum per sciolos amotum valde vereor. Glarean. — Sic [*detrectant*] fere etiam MSS. nostri, nisi quod seorsim abeat Nazarianus, cui haec quidem lectio adpicta fuerat a nescio quo scriba, sed iterum deinde restituta ea quam habebat initio, *etiam bono detrectant.* in Pal. tert. nusquam extat vox *bonos*, solumque habet, *adversae res etiam decertant.* Gruter. — B. Pub. *decretant*, et ita Pemb. primo, deinde factum *decractant.* λ. *decretant*, vel potius *detretant.* at in margine a manu prima *detactant*, pro interpretatione *debilitant.* caeteri *detrectant.* Legendum *detractant*, quomodo ex antiquis Codicibus probavit Brockhusius Propert. II. 2. licet illud alterum malit Dacerius in suis ad Festum notis. Confer Columbum ad Lactantium de Mort. Pers. IX. 10. Glossae: *παρέλκω, καθαιρῶ δόξης.* et detrectator, *ἀηθής, καταφρονητής.* detractans, *διαδοχῶν*, immo *λοιδορῶν.* detractaverit, *[illegible].* detractio, *διασυρμός.* Pro *detrectant* apud Apuleium de Deo Socr. pag. 54. Aldus *decurritant.* Rom. *decuritant.* Putaram aliquando *detexunt* vel simile quid, pro, *nudant* ingenia et ostendunt quales viri sint, iuxta Horatiana ista:

Sed convivatoris uti ducis ingenium res
Adversae nudare solent, *celare secundae.*

quomodo fere alicubi Livius. Quod observatum Demostheni Ol. II. pag.
198 98. *δείγματα τῆς ἐκείνου γνώμης * κακοδαιμονίας ἐστὶ τοῖς εὖ φρονοῦσιν. ἀλλ' οἶμαι, νῦν μὲν ἘΠΙΣΚΟΤΕΙ τούτοις τὸ κατορθοῦν. αἱ γὰρ ΕΥΠΡΑΞΙΑΙ δειναὶ ΣΥΓΚΡΥΨΑΙ καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη.* Haec certe alibi adumbravit Noster. *Quia* secundae res mire sunt vitiis obtentui; *quibus labefactatis, quam formidatus est antea, tam contemnetur.* Eo spectat Hegesip. III. 1. *Quantus iste vir, cuius armis* vitia Neronis *apud exteras gentes* abscondebantur. Orator autem Isocratem exscripsit, qui in Archid. 199. *Αἱ μὲν γὰρ ΕΥΤΥΧΙΑΙ καὶ τοῖς φαύλοις τῶν ἀνθρώπων τὰς κακίας ΣΥΓΚΡΥΠΤΟΥΣΙΝ· αἱ δὲ ΔΥΣΠΡΑΞΙΑΙ ταχέως ΚΑΤΑΦΑΝΕΙΣ ΠΟΙΟΥΣΙΝ, οἷοίπερ ἕκαστοι τυγχάνουσιν ὄντες.*

Nunc vero legendum puto *bono detrectant* cum Nazario et quibusdam A. Popmae. ut sit sententia: *adversa fortium opinionem et gloriam imminuunt.* Sallustius Thucydidis verba leviter, ut suspicor, inflectit. II. §. 62. *ΑΥΧΗΜΑ μὲν γὰρ καὶ ἀπὸ ἀμαθίας εὐτυχοῦς καὶ ΔΕΙΛΩι τινι ἘΓΓΙΝΕΤΑΙ, καταφρόνησις δέ, ὃς ἂν καὶ γνώμῃ πιστεύῃ τῶν ἐναντίων προέχειν.* Nescio an huc spectet Apuleius Met. VII. *Varias opiniones, imo contrarias nobis attribuit: ut* malus boni fama glorietur: *innocentissimus quisque noxiorum more plectatur.* L. 3. *inanis gloriari.* et L. 2. Pemb. *licet gloriari.* Confer Tacitum Hist. II. 70. Wasse. — *Etiam bonos detrectant.* Id est, efficiunt ut male audiant boni. Ciaccon. — Hoc est, adversa etiam strenuorum existimationem imminuunt. Sic enim *detrectare* aliquem pro *vituperare*, *verkleinern*, aliquoties usurpat Tacitus. Ceterum quam verum istud verbum Sallustii sit, docet apud eundem Tacit. II. Hist. 44. Vedius Aquila, XIII. legionis legatus, qui post infelicem pugnam Bebriacensem, vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur. *Non probris*, (inquit scriptor,) *non manibus abstinent; desertorem proditoremque increpant, nullo proprio crimine eius, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis obiectantes.* Idem d. l. cap. 39. *Celsus et Paulinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, alienae culpae praetendebantur.* Nimirum, ut canit Ausonius in Cupidine crucifixo:

— — se quisque absolvere gestit,
Transferat ut proprias aliena in crimina culpas.

Et hoc ipsum ne sibi accidat, metuens Cicero XII. Philipp. in isthaec verba indignabundus erumpit: *In hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscear, in quo ne si dissensero quidem a ceteris, sciturus populus Romanus sit. Ita fiet, ut si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas a me concessa videatur.* Ceterum, festivum tali in re, extitit illud Xenaeneti; quem cum post infelicem pugnam sequeretur mala existimatio, eique cives convitium facerent, quod cum dux esset, ex acie fugisset, *Vobiscum*, inquit, *o cara capita!* sicut refert Plutarchus in Praeceptis de Republica gerenda. Rupert.

CAP. LVIII.

Quadriduo moratus. Notae minus bonae MSS. *triduo* aut *quatriduo.* Gruter.

Saucios cum cura reficit. Haec res ad alliciendas voluntates militum, promerendumque amorem omnium, efficacissima esse solet. Tacitus de Germanico Ann. I. 71. 3. *Utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios; facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio et cura, sibique et praelio firmabat.* Idem de Agrippina scribit d. l. cap. 69. §. 2. Inprimis in Gratianum hinc exarsisse studia militum, praedicat eius praeceptor qui fuerat, Auson. in Panegyr. hunc in modum: „Aegrotantes amicos Traianus visere „solebat: hactenus in eo comitas depraedicanda est. Tu et visere solitus

„et mederi. Praebes ministros, instruis cibos, fomenta dispensas, sum-„tum adiicis medelarum, consolaris affectos, revalescentibus gratularis: „in quot vias de una eius humanitate progrederis? Legionibus universis, „ut in communi Marte evenit, si quid adversi acciderat, vidi te circum-„ire tentoria, *satin' salvae* quaerere: tractare vulnera sociorum, et ut „salutiferae apponerentur medelae, atque ut non cessaretur, instare. „Vidi quosdam fastidientes cibum te commendante sumsisse. Andivi
199 „confirmantia ad salutem verba profari, * occurrere desideriis singulorum.
„Inde cunctis salute nostra carior factus, meruisti, ut haberes amicos „obnoxios, promtos, devotos, fideles, in aevum omne mansuros, quales „caritas, non fortuna conciliat.“ Haec et plura ille de Gratiano suo, optimo Principum vel ipsorum paganorum confessione et testimonio: cuius vestigia, hac quidem in parte, pressit illa bellicae laudis aquila, unicusque ille apud Belgas militaris disciplinae instaurator, Mauritius Nassovius. De ipso enim Vir Cl. Dan. Heinsius in laudatione funebri inter alia sic praedicat: *Aegrotos et saucios in bello nemo diligentius respexit, quos fomentis aliquando, aliquando voce et alloquio levabat.* Rup.

Cum cura. Adducit hunc locum aut alium similem Seneca lib. de Benef. IV. cap. 1. Ciaccon. — L. 2. Venetae, Mart. omittunt *cum.* verum praeter caeteros Codd. retinet Seneca de Benef. I. 2. *Nihil tam necessarium, aut magis*, ut ait Sallustius, cum cura *dicendum, quam quod in manibus est.* Seneca Controv. I. pag. 64. *Illam* cum cura *scrutabor.* Aliter tamen Terentius Phorm. VI. 35. *maxuma sua* cura *haec sola fecit.* Livius XLII. 20. Ea *omnia* cum cura *facta.* XXIII. 11. Ennius apud Cic. Divin. I. 167.

Curantes magna cum cura, *concupientes*
Regni, dantes operam simul auspicio augurioque.

ibid. *more militiae.* hoc est, *more militari.* et sic locuti Q. Septimius II. 34. X. 36. Ammianus XXVI. 9. *militiam* pro *bello* Orosius V. 4. *Plurimis nobilium qui ei* militiae *aderant, interemtis.* Capitolin. in Maximo 3. *Locis etiam* militiae a *Severo adiutus.* hoc est, *donatus praepositurit locorum militarium.* Hegesip. III. 13. *Plerique Romanae* militiae *viri, constricti angustiis.* Tertullian. Apol. VIII. Stat. II. 66. Tacitus An. II. 52. more militiae *per turmas et vexilla componere.* et An. XI. 18. Nepos Iphic. II. *Quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut* etc. Codex Trin. *militum.* forte, *militiae.* Wasse.

Meritos in proeliis more militiae donat. Lycurgus Orator in Leocratem: *Duo sunt quae iuventutem instruunt ac formant; delinquentium castigatio et bonorum praemiatio. Ad utrumque enim horum respicientes, illam quidem ob metum fugiunt, hanc ob gloriae studium concupiscunt.* Vide e vett. Polyb. lib. VI. e recentioribus Lips. V. de Mil. dial. 17. Rupert.

Universos in concione laudat. Fuit et hoc inter praeclara Romanorum instituta. Stabat in tribunali, loco edito, iuxta Imperatorem egregii facinoris auctor: a tergo, a latere duces: ante et circa immensa multitudo, noti ignotique, quo unus ille conspicuus voce Imperatoris laudatus, ad virtutem magis magisque incalesceret. Eandem consuetudinem

in nostra castra translatam, modo scintilla iis sit a meliori igne, vinculum ac coagulum honestatis, ipsorumque adeo imperitorum Christianorum fore, tam spondere possum, quam istud scio, sublatis scelerum poenis cuncta

In peius ruere ac retro sublapsa referri. Rupert.

Quae levia sint. Veget. lib. III. cap. 12. *Monitis et adhortatione ducis exercitui virtus accrescit et animus, praesertim si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua sperent se facile ad victoriam perventuros.* Rup.

Pro victoria satis iam pugnatum. Confidentius haec Metellus, quam verius. Etenim duce exuto milite, terris, pecunia, rebus omnibus aliis, si tamen adhuc spirat; tantum abest, ut pro victoria satis pugnatum dici debeat, ut etiam ille possit vincere. Id quod Plutarchus pluribus demonstrat, ubi T. Quinctii Flaminini factum examinat, persequentis Hannibalem, quamvis decrepitum, quamvis exulem. Egregium locum propter angustias temporis exscribere non licet; firmabo tamen exemplis aliis. Philopoemenes, teste Polybio lib. XI., cum legiones suas vincere et totam causam prospere et splendide sibi succedere cerneret, ad id perficiendum ferebatur, quod adhuc plenae victoriae deerat. Erat * au- 200
tem hoc, ne adversarius dux elaberetur. Sic Labienus apud Caesarem lib. V. de B. G. perterritis hostibus, atque in fugam coniectis, praecipit suis, *omnes unum peterent Inducitmarum, neu quis quenquam prius vulneret, quam illum interfectum viderit.* Eadem opinione Florus lib. IV. cap. 2. §. 19. *Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere potuisset.* Huc facit etiam egregius locus Ciceronis de Mithridate in Orat. pro L. Murena: *Itaque ipse Pompeius regno possesso* etc. et Taciti de Tacfarinate III. Annal. 74. et IV. Annal. 25. Praeter causas, quas Plut. allegato in loco adducit, haec etiam est, *quoniam dux superstes, facile auxilia sibi reparat, tum propter cladem suam, tum etiam propter eos, a quibus eam passus est.* Propter cladem quidem, quia naturaliter homini inditum est, ut faveat laesis. Vide notam ad cap. 14. huius libri §. 1. et adde luculentum exemplum, quod suppeditat Hegesippus lib. I. de excidio Hierosolymitano cap. 10. Propter eos autem, qui iniuriam intulere, quoniam ob surgentem potentiam ab omnibus formidantur. Vide itidem notam ad cap. 10. Rupert. — In quibusdam, *satis iam pugnatum.* Mox *praedae fore* pro ad praedam spectare, seu praedae gratia subeundos esse, licet manuscripta *pro praeda* habeant. Rivius.

Pro praeda. Idem Rittershusianus *praedae fore.* et hoc maxime est Sallustianum. Coler. — *Praedae fore* Ball. Bodl. Venetae, Mart. L. 2. 3. at a vulgatis recte stant potiores Codd. Pemb. Marckiani, B. Pub. Arond. Reg. L. 1. vid. Liv. IV. 55. Wasse.

Tamen interim etc. Adverbium *tamen* furcam ferre meretur, eiicique historici nostri contubernio. Gruter. — Fuit primitus in 1. *tamen etiam*, ni fallor. Wasse.

Exploratum misit. Praeter Onosandrum, quem ad cap. 53. §. 4. citavimus, legendus de exploratoribus Veget. lib. III. de R. M. cap. 6. et 26. Frontin. I. Stratag. cap. 2. idem Onosander cap. 10. e recentioribus autem Alb. Gentilis in Syntagm. de iure armorum, Turneb. XXVII. Adv. cap. 20. Laevinus Torrent. annot. ad Sueton. Caligulam cap. 52.

Casaubon. ad illa verba eiusd. Suet. in Augusto: *Curiosum et speculatorem ratus.* RUPERT.

HEBETEM INFIRMUMQUE. Vide notam ad Iustini lib. II. cap. 11. §. 3. RUPERT. — Apud Nostrum *hebes ingenium* opponitur *exercito.* inde Glossae: *hebes* et *hebetus*, δύςνους. *hebetem* et *rudem* coniungit Cicero II. Divin. et de Orat. 129. etiam *lentum*, *tardum*, et *languidum*, interpretatur ad Attic. IX. 190. Festus: quod est retusi acuminis. Celsus I. 1. *Ignavia corpus* hebetat, *labor firmat.* hebes ergo corpus, languidum et luxu diffluens. Quid vero inter *acutos* et *hebetes* intersit, docet Cicero Tusc. IV. 14. ubi haec habet: *malitia certi cuiusdam vitii nomen est*, vitiositas *omnium*, *ex qua concitantur perturbationes quae sunt, turbidi animorum concitatique motus.* Vir summus R. Bentleius pro *concitantur*, *oriuntur* legit. Vulgg. *cogitantur*, unde ipse *cooriuntur*, quod cum significet multa simul oriri, numero plurativo τοῦ *perturbationes* haud absurde convenit. sic auctor III. Verrin. *Tum subito tempestates coortae sunt maximae.* Sed vox *hebes* a ferri ad oculorum aciem traducitur, quomodo a Graecis ἀμβλύς, κωφός, μῶλυς, παχύς, ἄπορος. Hezech. ἀμβλύτερον, ὀκνηρότερον. et Schol. Thucyd. ἀσθενέστερον. Lucian. Tim. λημᾶς καὶ ἀμβλυώττεις πρὸς τὰ γιγνόμενα. et alibi, ἀμβλυωποὶ κριταί. Plutarchus Alcib. milites socordes et minus promtos vocat ἀμβλυτέρους πρὸς τὴν μάχην. Idem Fabio Max. pap. 187. ἡ δ' ὥσπερ ἘΞΗΜΒΛΥ-
201 ΝΕΤΟ καὶ κατατέτριπτο * τοῖς ἀλωφήτοις ἀγῶσιν. Hoc sensu apud Homerum κωφός.

ΚΩΦΟΝ γὰρ ΒΕΛΟΣ ἀνδρὸς ἀνάλκιδος, οὐτιδανοῖο.

Egregie prorsus Maro:

— *telumque imbelle* sine ictu
Coniecit.

apud Nicandrum in Theriacis μῶλυς:

— ἀπεδύσσατο γῆρας
ΜΩΛΥΣ ἐπιστείχων.

item νωθὴς apud Lucianum, apud Aristophanem ἄπορος et παχύς:

Γνώσῃ δὲ σαυτὸν ὡς ἀμαθὴς εἶ καὶ παχύς.

Vix inter scriptores Latinos extat unus et alter, qui vocem hanc ad Martis famulos accommodaverit. Petronius pag. 169. *Unus alicuius staturae fuit, Thrax, qui et ipse ad dictata pugnavit. ad summum postea secti sunt, adeo de magna turba ac* hebete *accesserant plane fugae merae.* Tacitus Hist. II. 77. *Acriore hodie disciplina victi, quam victores agunt; hos ira, odium, ultionis cupiditas, ad virtutem accendit; illi per fastidium et contumaciam* hebescunt. et II. 99. *Non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et rarum agmen, et fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque* hebes ad sustinendum laborem miles, *tanto ad discordias promtior.* *hebeti* contrarius apud Frontinum I. 3. *exercitus vehemens.* Alexander Macedo, cum *haberet* vehementem *exercitum, semper eum statum belli elegit, ut acie confligeret.* Vide Ammianum XXXI. 10. XX. 11. XXI. 11. XXV. 7. XXVII. 2. XXVIII. 2. Orosium IV. 4. V. 5. WASSE.

QUOD PRAETER REGIOS EQUITES. Manuscripta duo, *praeter equites*

regios. ut adiectivum sequatur. RIVIUS. — Quidam codices habebant *sequebatur*, et ita legisse videtur Badius; sed verba sequentia optime indicant legendum esse *sequitur*, in praesenti, non *sequebatur* in praeterito imperfecto. Paulo post: *Minore detrimento illos vinci;* minore damno Numidarum intelligendum, ut recte exponit Badius, et inde legendum, *quam suos vincere;* ubi verbum *suos* in quibusdam exemplaribus male omissum est. GLAREAN. — *Sequebatur* Arond. flagitium *militiae.* Tacitus An. II. 14. de Germanis: *Nulla vulnerum patientia; sine pudore* flagitii, *sine cura ducum abire, fugere.* Noster Thucydidem sequitur IV. §. 126. Οὔτε γὰρ τάξιν ἔχοντες, αἰσχυνθεῖεν ἂν λιπεῖν τινὰ χώραν βιαζόμενοι. ἥ τε φυγὴ καὶ ἡ ἔφοδος αὐτῶν, ἴσην ἔχουσα δόξαν τοῦ καλοῦ, ἀνεξέλεγκτον καὶ τὸ ἈΝΔΡΕΙΟΝ ἜΧΕΙ. *militiae* pro *militare.* ita Sulp. Severus de V. M. cap. 3. Confer Tacitum Hist. II. 12. WASSE.

EO DISCEDUNT. Sed et otiatur dictiuncula *eo.* GRUTER.

ITA SE MORES HABENT. Speculum terrae multiformis. Ecce, a qua tam procul absunt aliae gentes, tanta licentia apud Hispanos Venus illicita dominatur, ut meretricia opera nullibi sint honoratiora. Olim furari licebat apud Spartanos et Aegyptios: quae et alia huius generis pervulgata lubens praetereo. RUPERT.

UBI VIDET etc. Mire variat verborum positura MSS. primis; nam Pall. prim. ac sec. *ubi videt regis etiam tum animum ferocem.* Com. *ubi videt tum etiam regis animum ferocem.* tert. *ubi videt etiam regis animum tam ferocem esse.* potuisset commode scribi, *igitur Metellus ubi videt animo regis etiam tum feroci bellum renov.* etc. GRUTER.

QUOD NISI EX ILLIUS LIBIDINE GERI NON POSSET. In quibusdam *lubidine*, quomodo veteres fere, ut alibi ostendimus; sic et *libet* et *lubet* dicimus. RIVIUS.

PRAETEREA INIMICUM CERTAMEN. Legendum, *iniquum certamen;* ita sensu postulante, et consentientibus * quibusdam vetustis; quamvis 202
manuscriptis reclamantibus. Sed cur *iniquum?* quia minore detrimento hostes vinci ait quam suos vincere. RIVIUS. — Nihil heic innovassem, nisi institissent MSS. veterumque edd. qui ad unum omnes una cum Rivianis praeferunt *inimicum*, damnato illo altero, quod libros hodie occupat, *iniquum.* et cur ita loqui non posset auctor? GRUTER. — Sic Bemb. Ar. Reg. L. 2. Venetae γ. λ. B. Pub. Glossa Cod. Regii ad haec verba:

Vincitur haud gratis, iugulo qui provocat hostem.

versus extat apud Lucanum IV. 275. Virg. *Accipiunt* inimicum *imbrem.* etiam alibi: *pugna congressus* iniqua. WASSE.

MINORE DETRIMENTO ILLOS VINCI, QUAM SUOS VINCERE. Talis victoria fuit Antonii de Parthis, ut legimus apud Plut. in vita Antonii; Pyrrhi de Romanis, ut apud eundem in vita Pyrrhi. RUPERT.

NEQUE IN ACIE. Et hoc est a MSS. iisdem et olim cusis; recentiores enim destituuntur praepositione *in;* non male, si iure nostro quidvis detrahi posset aut addi. Pal. tert. loco *in acie* refert *Marte*, quod forte propugnatorem aliquem inveniet. GRUTER. — Huc respexit Hege-

sippus I. 9. *suis quam hostibus perniciosior*, *et* maiore victor detrimento, *quoniam regni sui vires vincendo attriverat.* WASSE.

SED ALIO MORE BELLUM GERENDUM. In quibusdam, *alio modo*; sed eodem sensu. praeterea *gerundum* est in manuscriptis, non *gerendum*. RIVIUS.

AGROS VASTAT. Agris vastatis devinci saepe adversarium absque bello, prolixo discursu docet Grut. cap. 16. in Taciti II. Hist. cap. 12. ad verba: *Non Italia adiri, nec loca sedesque patriae videbantur.* RUPERT.

TEMERE MUNITA. Ἀσκέπτως. Glossa: *levi opera*, et *tumultuaria*. ἐτός Aristoph. Plut. II. 3.

Οὐκ ἐτὸς ἄρ᾽ ὡς ἔμ᾽ ἦλθεν οὐδὲ πώποτε.

Cicero *temere* et *nullo consilio* I. de Invent. §. 74. et *fortuito* I. Tusc. 193. *inconsulte* I. Nat. D. 1. 61. coniungit. Columel. VI. 37. *Nec tamen* tenerae *foeminae committetur admissarius; nam nisi ea marem cognovit, adsilientem calcibus proturbat.* Non placet illud *tenerae*. Nam quod de illis asserit, tam de teneris quam vetulis verum est, utraeque aeque ferocient; vox tamen proba. Cicero de Amic. §. 59. *Ut equis vetulis* teneros *anteponere solemus.* Quid ergo? codex Arondelianus *temere*, idque recte. nam et quaedam expertae equum, etiam turbant. Idem Codex pro *cognovit*, *conscivit*. quod verum puto. *Nil* conscire *sibi*, *nulla pallescere culpa.* Virg. conscius *aether connubii*. *facinus in se* consciscunt. Liv. et auctor ipse supra. de Metelli actis Eutropius: *multas civitates ipsius in deditionem accepit.* at F. LC. B. V. *m. c. i. cepit.* Auson. in Cupid. crucif. 53. WASSE.

INTERFICI IUBET. Ex scripto nostro et Servio veram lectionem reposuimus: *puberes interfici iubet; alia omnia militum praeda esse.* antea vitiose legebatur: *puberes interficit, iubet alia omnia militum praedam esse.* PUTSCH.

QUIPPE CUIUS SPES OMNIS IN FUGA SITA ERAT. In nonnullis est,
203 *cui spes omnis.* sed quod ad * sensum attinet, parum refert utrum legas. RIVIUS. — Ita MSS. meliores, nam editi olim, *cui spes*, ut monuit Rivius. illa tamen *sita erat* resecari poterant pro otiosis. GRUTER. — *Cui* Ar. B. Pub. L. 3. λ. Venetae, Mart. WASSE.

QUI SUA LOCA DEFENDERE NEQUIVERAT. Forte, *qui suis locis se defendere neq.* Infra: *Iugurtham nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere.* CIACCON. et URSIN.

IN ALIENIS. Illud *alienis* ut exponendum, vix equidem scire possum. Soldus, ut notum, transilit. Badius exponit: *In alienis, id est, non a se delectis ad pugnam locis:* quae verba ego sane non intelligo. Tu vide si *alienis* exponendum sit pro *alienatis*. GLAREAN. — Haec verba varie coniectandi materiam subministrarunt iis, qui in Sallustium annotationes scripsere. Glareanus quidem se ignorare confitetur, quid illud *alienis* significet. Badius rationem coniecturamque iniit quandam haud mihi satis probatam. Quamobrem hanc esse existimo huius loci sententiam: Metellus cum agros vastaret, oppida castellaque temere munita caperet, ea formidine Numidae perterriti frumentum omniaque quae ei usui essent, dederunt: unde maiorem cladem Iugurtha accepit, quam si parum feliciter cum Metello pugnasset. Nam cum omnem spem in fuga poneret, magnisque itineribus Metellum antevenerat, eum sequi cogebatur: et dum propria loca defendere non posset, in iis nunc, quae ab eo defecerant et in Metelli potestatem venerant, bellum gerere oportebat. Hunc esse horum verborum sensum, coniecturam inde capio, quod paulo ante dixit, *Iugurtham a Metello superatum, sese in loca saltuosa et natura munita recepisse.* Eum vero Metellum in alienis locis insecutum, his verbis ostendit: *Exercitum plerumque in iisdem locis opperiri iubet, ipse cum delectis Metellum sequitur.* C. POPMA. — Hoc est, ut Noster alibi: *in locis pro hoste facientibus, advorsum sibi.* Liv. IX. 19. *Numquam aperta acie, numquam aequis, utique numquam* nostris locis *laboravimus.* XXXVII. 45. tempore tuo *pugnasti.* XXXIX. 30. *In eo tumultuario certamine et* loca sua *et genus pugnae pro hoste fuere.* XLII. 43. suo *maxime* tempore *atque* alieno hostibus *incipere bellum posset.* Noster LVI. *ex insidiis aut* suo loco *pugnam facere. Hostemque unum* loca non sua *nactum.* Seneca Herc. 344. alieno *in loco Haud stabile regnum est.* Seneca N. Q. I. Praefat. *si navem* suus ventus *implevit.* i. e. *secundus.* Q. Septim. II. 48. locis alienis *atque hostilibus.* vid. Caesarem B. G. I. 15. Metaphrastes recte: *ἐν τινὶ δυσχωρίᾳ.* sic *alia pectora* pro *inimica.* Tacit. I. 43. frustra aestuant Glareanus, Popma, et Crispinus. WASSE.

EXERCITUM PLERUMQUE IN IISDEM LOCIS OPPERIRI IUBET. Hoc est, *maiorem exercitus partem.* Sic supra dixit: *ubi plerumque noctis processit.* et: *plerumque noctis barbari more suo laetari.* et: *Qua tempestate Carthaginienses pleraeque Africae imperitabant.* Nam quod dixit infra: *qui plerumque exercitum ductare seorsum a rege solitus erat.* plerumque ibi *saepe* significat. Livius lib. XXIV. *Hic finis fuit inclyti per Europae plerumque atque Asiam omnem regni.* CIACC. Vid. Turneb. Adv. WASSE.

AVIIS ITINERIBUS IGNORATUS. Tacit. Hist. IV. *Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset.* et Hist. III. *Ignoratus apud Cornelium Primum, paternum clientem, delituit.* et ibidem: *ni arreptis scutis, ignorati vincula et libramenta tormentorum abscidissent.* CIACCON. et URSIN.

ROMANOS PALANTES REPENTE ADGREDITUR. Qua occasione multi exercitus deleti sunt, vel * saltem profligati. Sic verbi gratia Lysander, 204
cum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram praedatum exiisse, navesque paene inanes relictas, *tempus rei gerendae non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit:* ut refert Corn. Nepos in Alcibiade. Sed et Iphicratis illud callidum, qui cum adversus Lacedaemonios pluribus diebus castra cominus haberet, et utraque pars, certis temporibus, assidue pabulatum lignatumque procederet, *quodam die, militum habitu, servos lixasque dimisit ad munera, milites retinuit, et cum hostes dispersi issent ad similia munera, expugnavit castra eorum, inermesque cum fasciculis, passim ad tumultum recurrentes, facile aut occidit aut cepit:* ut refert Front. lib. II. Stratag. cap. 1. RUPERT. — In vetustis quibusdam, *palanteis.* quomodo fere Sallustius. et in manuscripto, *adgreditur*, vetusto illo scribendi more. RIVIUS.

Ex castris. L. 3. Ball. omittunt. Venetae pro *e. c. Romanis*, et sic L. 2. Reg. *ex castris priusquam s.* glossa eiusdem agnoscit *e. c. λ. Ro.* in spatio interlineari. ibid. vox *ortum* solummodo in marg. exhibet Pemb. Wasse.

CAP. LIX.

Cognitis rebus Metelli. Fabricianum *cognitis Metelli rebus.* Rivius.

Ut sese et exercitum more maiorum gereret. Manuscripta, *ut seque et exercitum*, nec aliter Florentinum. Rivius. — Quid quaeso est *gerere exercitum?* sane valde insolens Latinis auribus ista locutio. Servius ad ista lib. V. Aeneidos: *Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.* sic scribit: Versat. *considerat; Sallustius*, Exercitum more maiorum verteret, *hoc est*, consideraret. Ita diserte extat in editione Petri Danielis, sed in vulgatis tantum erat, *exercitum vertere.* quod tanquam novum fragmentum inter incerta retulerat Carrio; scilicet quia in toto Sallustio nec vola, nec vestigium istius locutionis extabat; nobis vero illud *exercitum more maiorum verteret*, ansam dubitandi dedit et huc referendi. Legamus hic itaque, *ut seque et exercitum more maiorum verteret.* et τὸ *exercitum vertere*, quod inter incerta malo mehercule exemplo collocatum est, eiiciamus: quod nos facere omisimus; ne fucum sibi factum lector curiosus quereretur. Putsch. — *Regeret γ.* caeteri *gereret.* Wasse. — Scio quid habeatur in Servio. sed aliud loquuntur nostri MSS. nullo dissensu; et vero *gerere* heic notat *regere*, aut mutandum est in eam vocem; ut pluribus disserui in libellis Suspicionum; unde et infra cap. 85. habemus: *me vosque in omnibus rebus iuxta geram.* Grut.

In adverso loco victor tantum virtute fuisset. Legendum, *victor tamen.* sic enim, ut omittam consensum exemplarium veterum, et sensus ipse postulat; facilis autem lapsus fuit propter scripturae similitudinem. τὸ *ut* non reperitur in exemplaribus calamo descriptis, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. Rivius. — Aldinus et Gothi codices habent: *Ut in adverso loco victor tantum virtute fuisset, hostium agro potiretur.* Quae verba ego non intelligo. mihi placet, ut post *loco* distinguatur, item ut *tamen*, non *tantum* legatur, et ante *virtute* distinguatur. nec tamen *hostium virtute* construendum, sed *virtute potiretur hostium agro.* Glarean. — Commeliniano alia est distinctio, *in adverso loco tamen victor fuisset; virtute hostium agro* etc. talisque positura verborum, non etiam interpunctio, in aliquot Pall. Gruter.

205 * Diis inmortalibus supplicia decernere. Re feliciter gesta, templa aperiebantur, populo certatim ad pulvinaria confluente, diisque, pro eorum in Rempublicam meritis, supplicante, gratiasque agente. Quodammodo respondent ἐπινικίῳ nostratium hymno, Te DEUM laudamus, processionibusque solemnibus. Rupert. — Ita legendum, non, ut quidam habent codices, *supplicationem decernere.* frequenter enim Sallustius *suppliciis* pro *supplicationibus* utitur: id quod in Catilinario ostendimus. G. Popma. *

Trepida antea et etc. Copulam immisi suasu MSS. et olim editorum. Gruter.

Post gloriam invidiam sequi. *Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατ᾽ ἀνάγκην σκιά, τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος.* ut legimus apud Stobaeum. Castil. — Pindarus Pyth. I.

Ἀστῶν δ᾽ ἀκοὰ κρύφιον θυμὸν βαρύ-
νει μάλιστ᾽ ἐσθλοῖσιν ἐπ᾽ ἀλλοτρίοις.

Invidiam sequi. At illa etiam *gloria* est. Cic. I. Catil. *Quod si ea* (invidia) *maxime impenderet, tamen hoc animo semper fui, ut* invidiam virtute partam, gloriam, *non invidiam putarem.* Euripides: *Εἰς τἀπίσημα πηδᾶν φιλεῖ.* Confer Isidorum Pelus. II. Ep. XXII. 4. Wasse. — Vid. not. ad Flor. IV. 2. 79. Rupert.

Ita quo clarior etc. Sic antiquae edd. et plures MSS. verum Naz. ac Pal. sec. *ita quo clarior erat, eo magis animus anxius erat;* neque secus Com. nisi quod is loco *anxius* repraesentet *intentus.* Grut. — Cum Naz. faciunt Pemb. Ar. Reg. Marckiani. Wasse.

Quam praeda. Pro *praedationibus.* Q. Septimius V. 17. *Atque ita cum his quae singuli* praeda *multorum annorum quaesiverant, discedunt.* i. e. *praedando.* Hirtius B. G. VIII. 24. *Quum redigi in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitati esse ducebat, adeo fines eius vastare*, civibus, aedificiis, pecore, ut etc. ibi Hotoman. *vicis.* qui eo nomine Davisio haud immerito vapulat. confer eundem cap. XXV. Auctor B. Alexand. *Priusque confligendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimae carissimaeque possessiones Cordubensium, in conspectu suo*, rapinis, ferro, flammaque *consumerentur.* cap. LX. Guilbertus Abbas Gest. D. per Fr. II. 6. *caetera quae minus* praeda patebant, *incendiis absumentes.* cap. XL. infra: *haud longe inter se.* Hoc loco *longe* valet *procul*, et *inter se*, inter se invicem. Quae voce *utrinque* interpretatus est Septimius II. 41. utrinque *Reges subducta* haud longe acie, *custodibus idoneis exercitus communiere.* Ad hanc formam Nepos XVIII. 8. *Hyberna sumserant, non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam;* longeque inter se discesserant. et sic *distare inter se*, apud Lucretium et alios. Wasse.

Divorsi agebant. Nescio deteriusne * ducam an melius, quod est 206
in Bong. codice *agitabant.* ei certe nullus accedit e nostris. Gruter. — Nostri *agebant.* Wasse. — MS. *agitabant*, quod probum. Supra itidem ex scripto reponendum, *pecoris et mancipiorum praedas certatim agitare.* ubi vulgant *agere.* Infra: *pro muro dies noctesque agitare.* mox: *pro castris agitare iub.* Putsch.

Aquarum fontes. Lege *fonteis.* Rivius.

Neque praelium facere. Vide not. ad Catil. cap. 56. §. 3. Rupert.

Ab incoepto retinebat. Forte voces *ab incoepto* glossatorum. Noster supra 54. *Nostros asperitas et insolentia loci* retinebet. et 55. *Hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando* retinere. 45. *metus hostilis in bonis artibus civitatem* retinebat. in Ciacconii MSS. et Floro *continebat.* vid. Indicem. Glossae: διακατέχω, ἐπικρατῶ, ἐπέχω.

Tacitus I. 17. *apud vexillum retentos* dixit. et alibi: retineri *ab vexillo.* De usu vocis *fatigare* adeas Indicem et corrige Sulp. Severum Ep. III. *Cum hac ergo voce* flagitantem *divinis operibus spiritum coelo reddidit.* membranae Aulae Trin. *flagitatum*; lege *fatigatum.* Supra: *Itaque cum iam per aliquot dies vi febrium* teneretur, *non tamen a Dei opere cessabat: pernox in orationibus et vigiliis*, fatiscentes artus *servire spiritui cogebat.* Supra: *neque proelium facere.* sic Catilin. XXXII. *Neque bellum gerere neque pacem habere.* locum aemulatus est M. Tyrius XX. pag. 204. *Ἀποβεβλημένοι μὲν τοὺς πολέμους, ΕΙΡΗΝΗΝ δὲ ἌΓΕΙΝ μὴ δυνάμενοι.* Wasse.

CAP. LX.

Et in ea parte etc. Comm. abest *parte.* ut suspicer fuisse prius, *et qua sita erat, arcem regni* etc. Gruter. — De Zama confer Vitruv. VIII. 4. Polyb. Aem. Probum, et novissime Cellarium. Infra: *quod oppidum.* prima vox ex correctione et 2. manu Pemb. forte legendum, *id oppidum.* ut cap. LXI. Wasse.

Arcem regni. Idem de Zama scribit Hirtius de Bello Africano, et Strabo lib. XVII. Coler. — Quod Archelaus ap. Procop. I. de B. Vandal. dicit: *Sic esse rerum humanarum naturam, ut, capite sublato, cetera brevi tempore corruant:* id cum in omnibus rebus aliis verum deprehenditur, tum etiam a Niceta Choniate I. 6. Manuelis Comneni, ad res bellicas accommodatur: *Quemadmodum enim*, inquit, *in serpentibus videmus, capite contrito, una etiam reliquum corporis emori, sic, expugnata vel arce, vel urbe primaria, cetera non difficulter in victoris potestatem ditionemque perveniunt.* Cuius rei ante XX annos illustre documentum occupata Praga praebuit, et quia semper eadem agitur in mundo fabula, sive, ut verbis Livii utamur lib. 22. cap. 39., *eadem ratio, quae*
207 * *fuit, futura est, donec eaedem res manebunt, immutabilis est.* Placet id genus exempla e priscis historiarum monumentis eruta proponere. Igitur in Atheniensium expeditione illa insigni, quam in Siciliam, specie iuvandi socios, re, occupandae insulae causa susceperant, Lamachus id consilii dedit Atheniensibus, ad ipsas statim Syracusas, principem insulae urbem, esse navigandum, et praelio decernendum, eo quod ista occupata, reliqua facile sint in Atheniensium potestatem perventura. Livius lib. XXXVI. cap. 9. de Antiocho, Syriae Rege, Pheras, Thessalorum urbem primam, oppugnante, haec habet: *Itaque et hi summa ope parabant se ad urbem defendendam, et Rex ab omni parte simul occupare moenia aggressus est, ut qui satis intelligeret, in eventu eius urbis positum esse, quam primum aggressus esset, aut sperni deinde ab universa gente Thessalorum, aut timeri se; omnem undique timorem iniecit.* De eodem Rege apud eundem lib. XXXII. in fin. haec extant: *Cum id, quod caput erat Euboeae, teneret Rex, ne ceterae quidem eius insulae urbes, imperium abnuerunt, magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula, et tot opportunae urbes, in suam ditionem venissent.* Adde quae idem Livius habet de Quinctio lib. XXXIV. cap. 26. de Annibale lib. XXI. cap. 5. Iustinus de Agathocle lib. XXII. cap. 5. Polybius

e Aemilio Cos. Dimalam oppugnante lib. III. cap. 18. de Petilio Cereali acit. in Agricola cap. 17. Rupert.

Oppidanos hortatur, ut moenia defendant. In manuscriptis eterisque vetustioribus non est *ut*, ac maiore cum gratia abesse poterit, ullo detrimento sensus. Rivius.

Additis auxilio perfugis. Est in manuscripto quodam, *addit uxilio perfugas.* utramque lectionem admittit sensus. Rivius.

Quod genus ex copiis regis, quod etc. Sic et manuscriptum; ed Badianum, *quia fallere nequibat.* eodem sensu. *Fallere* pro *latere* ixit. quomodo saepe et Livius et Tacitus: id quod in Terentium est a obis diligenter annotatum. Firmissimos vero perfugas fuisse ait, nimiam quod metuerent, ne, si pax cum Romanis fieret, ipsi per conditioes ad supplicium traderentur; vel quod victo ab Romanis Iugurtha, nulam veniae atque impunitatis spem haberent. Itaque horum forti fidelique opera Iugurtha usus est, spemque in his summam habuit. Rivius.

Quia fallere nequibat, tutissimum erat. Nequibat, desperatione veniae. Vide notam ad cap. 22. Catilinarii §. 1. Sed et huc ertinet illud Taciti III. Hist. cap. 4. *Proxima Cornelii Fusci procuratois auctoritas. Is inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil sibi spei er adversa reliquerat.* hoc est, Vespasiano fidelis erat ex desperatione eniae. Nam cum Vitellium atrocibus maledictis laesisset, nihil supererat spei, quo minus sibi pereundum foret, si Vespasiano devicto supeor Vitellius extitisset. Huius etiam rei gnarus Antonius, apud eundem . 1. cap. 24. ut praetorianos sibi fidos faceret, sive, ut ad praelium ccenderet, hoc praecipue inculcat: *ipsos, nisi victore Vespasiano, incolues nullo modo esse posse,* quum, quod prius pro Othone contra Vitellium etissent, ac dein praelio Bebriacensi victi, clementerque nihilominus b eo victore tractati, arma resumsissent, iratissimum eundem sibi haeant, nec ulla restet spes veniae iterum victis. Verba sunt: *Vos nisi incitis, quis alius imperator, quae castra alia excipient? Illic signa armae vestra sunt, et mors victis.* Rupert.

Firmissumum. Recte iudicat, cum quia tales maxume huic negotio donei, tum quia suis obnoxii, ideoque solent omnium obstinatissimi in ugna persistere, quippe quibus veniae spes praecisa. ideoque opportuos vocat Noster cap. 5. Frontin. II. 3. *In tertia acie, Romanorum more,*
rmatos auxiliares, mixtis fugitivis, *Italicae gentis*, * *quorum* pernicitati 208
lurimum fidebat. Si de levi armatura aut velitibus haec dicta essent, oteramus utique verbum *pernicitati* retinere. Sed Triarii qui ex fortissimis, pugna maxume gaudent stataria, minime omnium opus habent ernicitate. Scribe ergo *pervicaciae* cum MSS. Coll. Ies. et D. Petri. e iis ita Plutarchus in Sylla pag. 464. *καὶ παρὰ φύσιν μένειν τολμῶνας.* Loquitur uterque de memorabili inter Syllam et Archelaum pugna d Thurium. Firmitatis rationem reddit Thucydides: *Διὰ τὸ μὴ καταλείπεσθαι σφίσι τόπον ἐλέους, μηδὲ συγγνώμης, κατὰ τὰς πρώτας ἐπιβολάς.* Vide plura de perfugis in notis ad Iug. CV. Wasse.

Ac paullo post cognoscit. Manuscripta et ex impressis quaeam, *post paullo.* quomodo Caesar VII. *Ipse* post paullo *silentio egres-*

suc. et I. de Bello Civili: post paullo *tamen*, *internunciis ultro citroque missis*, *quae ignorabant de L. Domitii fuga cognoscunt.* pro, *paullo post.* Livius V. ab U. C. *Cum senatus* post paullo *de his rebus in curia Hostilia haberetur.* Priscianus libro XVIII. quo loco docet *paullo ante*, itemque *paullo post*, sic a Latinis dici, ut a Graecis ὀλίγῳ πρότερον, καὶ ὀλίγῳ ὕστερον. ibidem ex Horatio de *post paullo* exemplum subiicit. Rivius.

Cum paucis cohortibus Siccam missum. Duae sunt *Siccae*, altera Syphacis quondam regia, ad duarum Mauritaniarum fineis, de qua hic non loquitur; altera *Sicca Veneria*, cuius Ptolemaeus in Africae minoris descriptione meminit, de qua hic eum loqui puto; nam altera nimium abest. *Zamam* porro Livius ultimo de secundo bello Punico libro quinque dierum itinere esse a Carthagine ait, ad quam Hannibal divertit, posteaquam ex Italia in Africam cum Scipione ultimo depugnaturus venerat. Ptolemaeus (ni fallor) τὴν μείζονα Ζάμην vocat, quamquam quidam putant, ablata prima litera α, Ἀζάμην ab eodem in eodem loco vocatam. Glarean.

Defecerat. *Deficio* pro *desisto* et *vincor* Sallust. etc. i. e. *destiterant.* Iuven. IV.

— — *fragor aurem*
Percutit, eventum viridis qua colligo panni;
Nam si deficeret.

i. e. *si vinceretur.* Prinscian. 804. Wasse.

Casum. Id est, *occasionem.* qua voce usus Petron. pag. 298. Graeci, καιρόν. Plutarch. in Cat. M. 352. *Εἰρήνην δὲ καὶ σπονδὰς, ὄνομα τοῦ πολέμου τῇ μελλήσει κεῖσθαι, ΚΑΙΡΟΝ περιμένοντας.* Tacitus An. I. 12. *L. Arruntium non indignum*, et si casus daretur, *ausurum.* et An. XII. 50. Casum *invadendae Armeniae obvenisse ratus.* XIII. 36. *Quamquam incautos barbaros et bene* gerendae rei casum *offerri scripserat.* valet πτῶσις *periculum* apud Paulum D. I. T. 15. et D. II. T. 9. L. XI. Apuleius huc spectat Miles. V. 101. praeclari *tui* facinoris opportunitatem *de luminis consilio mutare.* Confer Q. Septimium VI. 15. Tacitum An. XII. 28. Wasse.

Ac ni Marius. Citat Nonius; sed ibi legitur, *At ni Marius.* Coler.

Ac ni Marius signa inferre, atque evadere oppido properavisset. Ad exemplum M. Marcelli, qui eadem a Nolanis metuens, fortunam pugnae cum Annibale experiri statuit, ut extat apud Liv. Dec. III. lib. 3. ubi et hoc consilium probe notandum, Nolanos interim, dum pugnatur, muros portasque adire, veritos fuisse. Rupert.

209 * Oppido. L. 2. *prop. ex oppido.* at contra MSS. et Nonius qui locum citat pag. 294. Wasse.

Tanta mobilitate gerunt. Manuscripta quaedam, *agunt.* quomodo apud Vopiscum Aurelianus, *In hospitiis caste se agant*, inquit. Nos hic nihil pronuntiamus, sed diversam solum lectionem ostendimus; quamquam ut verum fatear, prior lectio mihi magis probatur; nam sic persaepe Cicero: *honeste se gerere; turpissime se gerere; prudenter, perdite, aut alio modo gerere sese.* Rivius. — De levitate Numidarum Ammianus Marcellinus loquitur, cum *ad omnes dissensionum motus perflabiles gentes Mauricas* appellavit. Tertull. lib. de Anima: *tamen vulgata iam res est gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt; Sallustius vanos Mauros, et feroces Dalmatas pulsat.* Ita Tertull. De Dalmatis vero id puto in Historia scripserat. De Numidis etiam Festus Avienus intellexit, in Orbis terrae descriptione:

— *His* fluxa fides, *et inhospita semper*
Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis.

Coler. — Accedit gravis Auctor Polybius XIV. 1. *Διά τε τὴν φυσικὴν τῶν Νομάδων ἀψικορίαν, καὶ διὰ τὴν πρός τε τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀθεσίαν.* Wasse.

Numidae agunt. Expressi quod erat in Nazarian. ac Comm. Codicibus antiquitatis certae; nam alii scripti editique, *Numidae gerunt*, locutione vulgari. Gruter. — L. 2. B. Pub. γ. Venetae *agunt.* L. 3. *gerunt.* Wasse.

Paullisper ab rege. Illa verba *ab rege* absunt a codice Bongarsii. Putsch. — Bongarsiano codici aberat *ab rege*, etiam Pal. nono; caeteris aderat, neque temere excluserim. Gruter.

CAP. LXI.

Cum exercitu. Illa praepositio *cum* non est in codicibus manuscriptis, nec impressis vetustioribus; ac rectius abest; irrepsit autem ex glossa. Rivius.

Clamor ingens exoritur. Manuscripta, *oritur;* consentientibus et aliis vetustioribus: sensus utrumvis admittit. Rivius.

Infensi intentique. Supra: *intentoque atque infesto exercitu in Numidiam procedit.* Ciaccon.

Aut lapidibus pugnare; evad. alii, alii succ. Sic Carrio, etiam Naz. nisi quod iteret vocem *alii*, ponatque ante *evadere.* caeteris omnibus tantum adest, *pugnare; alii succedere* etc. neque amplius inveniias in edd. primis, nisi quod eae *pugnare; alii succedere, ac murum, et modo suffodere.* Gruter. — *Evadere alii* omittunt Ar. Reg. Pemb. L. 2. Venetae, Bodl. λ. γ. *alii invadere ac m. m. s.* sic L. 3. Wass.

Cupere praelium manibus facere. Tanquam eminus pugnare non sit praelium manibus facere; et mirum ni sic quoque corrupturi fuerint, si *praelium e manibus facere* scriptum reperissent. Rectum est, *praelium in manibus facere. In manu, * e manu*, hoc est, *cominus, eminus.* 210
Ennius Hectoris Lytris: *Quem mea machaera cominus atque hasta confecit e manu.* Itaque *in manibus* hic contra est quam *e manibus.* Palmer. — *Cupere praelium in manibus, contra ea* etc. Secutus sum Pal. tert. in quo talis omnino scriptura. vulgati dudum, *cupere praelium manibus facere;* sed praeter chirographos codices et vett. edd. nam hae: *manibus fieri.* illi: *aggredi cupere; praelium in manibus facere:* quod tamen vix contempsissem, nisi reperissem in Commelin. *aggredi, praelium cupere in manibus facere.* Gruter. — Manibus facere, fieri, a

glossemate; nam *in manibus* opponitur quod praecessit *eminus pugnare.*
Virg.

In manibus *Mars ipse, viri.*

i. e. pugna cominus est. A. Popma. — Quasi eminus pugnare non
sit *praelium manibus facere.* Commodum igitur Palmerius emendat, *prae-
lium in manibus facere. In manu, e manu,* est, *cominus, eminus.* Ennius:

Quem mea machaera cominus atque hasta hostivit e manibus.

Non possum hoc commentum Palmerii non dilaudare, dum illud *in ma-
nibus* in Cod. Rittershusii perscriptum reperio totidem elementis. Co-
ler. — Carrio dedit *in m. facere.* et sic γ. Bodl. caeteri fere omissa
praepositione, *p. man. facere.* Venetae L. 2. Arond. *p. m. fieri.* λ. *et
manibus facere.* Utrumque, nescio tamen an addicentibus MSS., sustulit
Gruterus. Caesar B. G. II. 19. *Ad flumen decucurrerunt, ut pene uno
tempore et ad sylvas et in flumine et iam* in manibus nostris *hostes vide-
rentur.* Metaphrastes: ἐν αὐταῖς ταῖς χερσὶ τῶν Ῥωμαίων. Silius XII. 196.

— stat campus et arma.

Et Mars in manibus.

pro, *in proximo.* Virg. Georg. II. 45.

— ades, et primi lege litoris oram,

In manibus terrae.

Thucydidis est: γενομένης δ' ἐν χερσὶ τῆς μάχης. Idem tamen IV. 33.
ἐς χεῖρας ἐλθεῖν. quomodo etiam Plutarchus. Hegesippus I. 10. *Pugna*
in manibus, *nec comperendinata.* at II. 8. *harum contentionum seditio* in
manus vertitur. ibi Codex B. Pub. rectius *vertit.* nisi forte legendum
venit. quod non temere negaverim. Q. Septimius alicubi *in manus.* s
V. 15. *Queis etiam nunc* bellum in manibus. hoc est, prope adest, im-
minet. Guibertus Abbas in Gest. D. per Fr. VII. 2. *scala porrigitur:
qua nostri milites quidam conscensa citissime, coepere* proelia iam haber
prae manibus. *Proelium manu facere* apud Tacitum An. XII. 30. moc
bus se tutari opponitur. Denique idem valet ac Vegetii *manu ad manum
pugnare.* lib. I. cap. 20. ubi legendum ex Codice B. Pub. *instruendo
omni arte pugnandi, quocunque armorum antiquorum genere.* Hoc sens
Quinctilianus Declam. III. pag. 33. *Cum totum bellum* ad pedem *venisset*
ad Virgilium alludens dixit et Ammianus XVI. 2. collato pede *res agi*
Wasse.

Praeterea picem sulphure et taeda mistam ardenti mit-
tere. Est in aliis fere *pice,* auferendi casu. sed volumen Fabricianum
ad hunc modum habet, *praeterea picem, et sulphure taedam mixtam ar-
denti mittere.* quae una demum vera lectio est, si quid ego iudico. et sic
in ceteris quoque fuerat. Rivius. — Aldinus et Gothi codices haben
taeda. Atqui, ut ingenue, quod sentio, fatear, *picem mixtam taeda* vi
abs quoquam intelligi puto. Veteres alii codices habebant: *Praeterea
pice et sulphure taedam mixtam. et mixtam,* id est *illitam,* recte exponi
Badius, qui ad hunc modum legisse videtur. Soldus rursus transsilit
ut solet. Lector sequatur quod placuerit. Glarean. — Non facil
locus alius est, in quo scripti codices magis varient; ut alii notaruut i
ante. Quidam: *pice et sulphure taedam ardenti mittere;* quos optimo

fuisse oportet. Nam illud *mistam* recte abest. alii: *picem sulphure et
taeda mistam omnia haec ardentia mittere.* hi pessime. nam ab ingenio
librariorum est ea scriptura. Melius nonnulli: *Picem et sulphur et tae-
dam mixtam ardentia mittere:* quod enim in iis *ardentia* scribitur, non
potuit melius. Totum locum scribo: *praeterea pice, et sulphure taedam,
ardentia mittere.* Ceteri scripserant, tanquam taeda diversa a pice * et 211
sulphure esset. At taeda erat pice et sulphure; sermo, ut ille:

Auro solis erat supra fastigia currus.

Auro currus, auro adornatus. Item hic:

Aere cavo clypeus.

Ardentia, prorsum Sallustiane: quod qui pervidere non potuerant, di-
serte corruperunt: *omnia haec ardentia mittere.* Palmer. — *Praeterea
picem cum sulphure, taedam mixtam, omnia ardentia mittere.* Variant in
huius loci lectione libri calamo exarati. quidam: *pice et sulphure taedam
ardenti mittere;* alii: *picem sulphure et taeda mistam ardenti mittere;*
alii: *picem et sulphur et taedam mixtam ardentia mittere.* Sed his lectio-
nibus reiectis, ita sine dubio, ut nos restituimus, legendum. Librarii
mendose *pice* scripserunt. C. Popma. — *pice et sulphure taedam mixtam
ardentia mittere.* Ita expressi, secutus ingenii mei iudicium, cui velifica-
batur aura aliqua membranaceorum codicum. Quidni enim mihi liceat,
in loco corrupto, quod editoribus aliis in sano et integro? habebat Naz.
praeterea picem, sulphure et taedam mixtam ardentia mittere. Pal. tert.
p. picem sulphure et taedam mixtam ardenti m. neque aliter 4. 6. 8. at
nonus, *pr. picem sulphure et taeda permixtam ardenti mittere.* editio anti-
quissima: *sudes, pila, p. picem sulphure et taeda mixtam ardenti mittere.*
cui accedit Pal. sec. quint. sept. Comm. meus principio habebat, *p.
picem sulphurem, et taedam mixtam ardentia m.* sed reformatum deinde,
p. pice et sulphure taedam mixtam ardentem m. Carrionis ed. *p. picem
sulphure et taeda mixtam ardenti mittere.* Gruter. — E nostris Pemb.
picem sulphure et taeda mixtam ardentia. et supra manu recentiore, *sed
haec ard.* et sic B. Pub. λ. pro Var. Lect. λ. habet, *ardenter.* Marckii
γ. *p. pice et sulphure taedam mixtam ardentem mutere.* Mart. *p. picem
sulphure et taedam mistam ardentia.* Reg. L. 2. Bodl. *picem sulphure et
taeda mixtam ardenti.* Gruterum firmat Ovid. Metam. III. 374.

Non aliter quam cum summis circumlita taedis
Admotam rapiunt vivacia sulphura *flammam.*

Caesar III. B. G. *completas onerarias naves* taeda et pice *et stupa.* et
quemadmodum taedae, sic etiam falaricae pice et sulphure illitae. Silius:

— cui plurima cuspis,
Vix muris toleranda lues; sed caetera pingui
Uncta pice: *atque atro* circumlita sulphure *fumat.*

Herodianus VIII. §. 11. δᾷδας πίσσῃ καὶ ῥητίνῃ δεδευμένας. *Mixtam*
hoc loco valet *compositam, constantem.* praepositione eleganter suppressa.
Arnob. VII. 252. *ut etc.* mixtum *sit humanum genus,* naturis, voluntati-
bus, moribus. Gellius II. 27. *flavus color* viridi *et* albo mixtus. Varro
R. R. I. 9. praepos. retinet. *Terra cum est* admixta ex *his generibus.*
Instit. II. Tit. I. §. 25. Qui ex alieno vino et melle *mulsum miscuerit.*

Infra XLIV. *clamor* permixtus hortatione, laetitia, gemitu. *Massiliam locum* Graeca comitate et *provinciali parsimonia* mistum *ac bene* compositum. Mallem denique abesset *mixtam.* ut: Auro *solis erat supra fastigia currus.* Aere cavo *clypeus.* caeterum *mixtam* an *mistam* scribendum vid. Voss. Anal. III. 22. *mistum* cum dat. Anon. adv. Marcion. lib. IV. et Zeno Veronensis V. Serm. II. de Nativ. Christi, Cael. Aurelianus I. 4. Dictys, alii. Herodian. VIII. 11. *κιρνῶντες θείῳ τε καὶ ἀσφάλτῳ πίτταν ἑλόντες* etc. Wasse.

Sed ne illos quidem, qui procul manserant, timor animi satis muniverat. Vere Catilina supra cap. 58. *Semper in proelio iis maximum est periculum, qui maxime timent; audacia pro muro habetur.* Repetit infra cap. 87. *Interim novi milites sine metu pugnae adesse: videre fugientes capi, aut occidi; fortissimum quemque tutissimum.* et cap. 107. *Quanto sibi in periculo minus pepercissent, tanto tutiores fore.* His se iungit Livius aliquot locis, v. g. lib. VIII. cap. 24. *Ferme fugiendo in media fata ruitur.* et lib. XXII. cap. 5. *Quo timoris minus, eo minus ferme periculi esse.* et lib. XLIII. cap. 10. *Fugientes plures, quam pugnantes interimuntur.* Est et apud Curt. lib. IV. cap. 14. *Effugit mortem, quisquis contemnit, timidissimum quemque ea consequitur.* Brevius Seneca ep. 104. sed non minus efficaciter: *Magis periculis patemus aversi.* Agmen claudant poëtae, e quibus Ennius lib. VII. Annal.

Fortibus est fortuna viris data.

Virgilius:

Audaces fortuna iuvat timidosque repellit.

quod ex Phileta Coo profluxit, indicante Claudiano, et usurpatum est postea ab aliis, velut Ovidio II. Fast. et Seneca in Medea; ibi:

212 * *Fortuna fortes metuit, ignavos premit.*

Tamen nec hoc perpetuum esse, docebit te Freinsh. not. ad Curt. lib. III. cap. 11. §. 10. ubi aliquot exemplis demonstrat, plerumque in cruentis praeliis optimos virorum desiderari, nec frustra proverbio dici, *Timidi matrem non fiere.* Rupert.

Manserant. B. Pub. *insinuerat*, vel, *in sinu erat.* Pemb. in textu *minuerat*, itidem corrupte. pro var. Lect. in marg. *muniverat.* recte. nam ideo munire dicitur timor animi, quod eos extra teli iactum deduxerat et post principia esse iusserat. *omissa* intra lineas servat R. Wasse.

Fama impari. *Distinguitur* certe memoria *honesti exitus, ab ignavia, per silentium pereuntium.* ut loquitur Tacitus XVI. Annal. 25. adeoque plurimum refert, novissimum spiritum per ignaviam effundamus, an per virtutem; ut idem monet III. Hist. cap. 66. Rupert.

Ignavi erant. Si interrogaveris aures tuas, probarent magis *ignavi esse.* Gruter.

CAP. LXII.

Magna manu etc. *Magna* abest Commeliniano. Gruter. — Ubi et Bodl. Wasse.

Remissis, qui in praesidio erant, et omnia magis, quam proelium expectantibus. Id quod plurimis exercitibus, et prisco et nostro aevo, usu venit. Nec tamen ad eiusmodi pericula cautiores facti sunt homines, '*ut mihi* (inquit Polyb. lib. V. in historia Selgensium) *videatur homo, cum omnium animalium versutissimum habeatur, omnium esse decipi facillimum.* Causa autem huius rei est, ut ibidem prudenter adiicit, *quod priorum casus, a quibus in aliquo est offensum, ut in numerato habeamus et ad manum, operam non ponimus, sed frumenta quidem et pecuniae copiam, itemque murorum telorumque fabricas, adversus incerta et inopinata casuum, vexatione magna sumtuque nobis comparamus; rem vero omnium facillimam, omniumque, ubi aliquid adversi increpitat, utilissimam, scilicet seriam historiarum lectionem, omnes susque deque habemus.* Rupert.

Magna pars vulnerati aut occisi sunt. *Sunt* non est in ullo manuscripto, ac rectius subauditur. Rivius.

Non amplius quadraginta, memores nominis Romani. Simile illud Taciti III. Hist. 17. *Haud plures quam centum equites restitere. Iuvit locus etc.* Rupert.

Paullo quam alii editiorem. Dictiones duae mediae, *quam alii*, brevitati minime conveniunt. Gruter. — B. Pub. L. 2. Venetae, Reg. ed. *quam alii.* Wasse.

Depelli quiverunt. In nonnullis, *quivere.* Rivius.

Missa remittere. Eleganter ut in lusu pilae, *mittere* et *excipere.* Seneca Benef. II. 17. *Quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio aut accipientis.* * sic Gruteriani omnes et ed. Gronovii. legendum autem 213 *excipientis*, quemadmodum citat Vincentius Beluacensis. sic etiam *excipere tela* apud Cic. Orat. de Provinc. Cons. Denique ipse Seneca Benef. II. 32. *Pilam scite ac diligenter* excipere. *sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte atque expedite remisit, quam exceperat.* Cicero forte corrigendus in Pison. §. 9. *claudus pilam retinere quod* acceperat. Hinc Noster Fr. III. 2. remittere iniuriam. Wasse.

Minus frustrati. Ita etiam MSS. nostri, non ut publicati annis superioribus, *frustrari*, cui lectioni repugnat etiam editio prima, quamvis eam tamen non omnino damnaverim. Gruter. — L. 3. Venetae, Oxonienses, B. Pub. Carrio, *frustrati.* caeteri aliter. Lactantius ad Stat. p. 104. *frustrabantur.* caeterum Hegesip. II. 15. *frustrari. circumfusi latrones, a lateribus, a tergo postremos caedere, incedentem iaculis exercitum infestare, in confertos missa telorum vis, haud facile* frustrari. IV. 2. *multitudo tibi oneri sit et* pauci in pluribus minus frustrentur. vid. Liv. XXI. 8. Wasse.

Clamorem et tumultum etc. Naz. a manu prima *accipit*, quod placet; nescio an etiam illud, ubi praefert *clamorem et tumultum*; videtur enim excluso *clamorem et* legendum, *tumultum hostilem a tergo accepit.* hinc invenit in suo Bongarsius, *clamorem veluti tumultum hostilem a tergo accepit.* Gruter. — *vel a tergo*, omisso *tum. host.* R. Ball. Ven. L. 3. Caeteri cum vulgg. Ball. nostri, *accepit*, sed Nazarium quam eos sequi placet. Wasse.

Fugam ad se vorsum fieri. Sic infra: *ubi animadvertere exercitum ad se vorsum pergere.* Ciaccon.

In exercitu victore. λ. *et exercitum victoriae.* pro var. lect. *in exercitu victoriae.* Hunc, opinor, locum intelligit Donatus in Eunuch. IV. 7. 1. verum memoria lapsus sit, *ne qua contumelia.* Wasse.

Cum alii super vallum praecipitarentur. Infra: *praeterea alios super vallum in munimentis locare, vigilias ipse circumire.* Legendum tamen existimo: *Cum alii se per vallum praecipitarent.* Caesar lib. III. de Bello Civili: *Plerique, ne in angustias inciderent, decem pedum munitionis sese in fossas praecipitabant.* Sed vide Livium. Tacitus: *seque e vallo praecipitantibus.* Ciaccon. — Potest tamen defendi vulgata lectio ex loco inferiori, in quo est: *Praeterea alios super vallum munimentis locare, vigilias ipsi circumire.* Ursin. — Sic nostri. Auctor infra: *torrentis moli* praecipitati. unde Q. Septimius II. 43. *effusique ruere ad portas; eoque atro et properantium multitudine impedito ingressu*, quum super alium alius *ruinae modo* praecipitarentur. Ita ille vulgatam firmat. Verum pro *atro* mallem *arto.* Simile mendum Hegesippum insidet lib. I. 9. *Exercitum eius delevit, conclusum vallis profundo, et multo camelorum agmine* attritum. lego *artatum*; alter e Codd. *contritum.* Idem IV. 1. *Caedebantur* angustiis arctati. Haud multum enim ab eo Imperatore aberit infortunium cuius in angustum oppido coguntur copiae. *arta* Glossae στενωπά. Silius IX. 320.

— nec morte peracta,
Arctatis *cedidisse licet.*

214* Tacitus Agric. XXXVII. *Sicubi* artiora *erant.* Sallust. IV. 6. *Quia multitudinem* artis locis *pugna prohibuere.* Alio sensu hac voce usus Hegesip. III. 1. V. 15. Nescio denique an et Statium adducam:

— trifidaeque in Phocidos arcto.

quomodo emendat Cl. Gronovius, Apollodoro, Lactantio et MSS. fretus. Antea erat *arce.* quomodo diserte exhibent Codd. Arondel. D. Ioan. B. Pub. Ut ut vera sit haec coniectura, argumentum, quo eam adstruit, infirmissimum est. quis, inquit, umquam legit Laium occisum in arce? Verum *arx* montium verticem designat, idque apud ipsum Statium Theb. I. 114.

— qua plurimus arce *Cithaeron*
Occurrit Coelo.

Qua in re Maronem sequitur Georg. I. 240.

Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arces
Consurgit.

Idem facit Silius III. 496. Sed et ipse Statius Theb. I. 628.

— Summaque biverticis umbra
Parnassi residens.

Ioannensis *arce*; sed alterum agnoscunt caeteri et Lactantius. Wasse.

Alii in angustiis ipsi sibi properantes officerent. Haec ipsa reperies apud eundem Tacit. d. l. cap. 16. *Pulsi cum sauciis integri, suomet ipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.* Ut vero talia vitentur in praelio, tirones exercendi sunt, ut in acie ordinem et intervalla custodiant: de qua re Veget. I. cap. 26. disserens, *Nihil magis*, inquit, *prodesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites, in acie dispositos ordines, indesinenter observent, nec ultra magis, quam expedit, aut conglo-*

bent agmen, aut laxent. Nam etiam constipati perdunt spatia pugnandi, et sibi invicem impedimento sunt, et rariores interlucentes aditum perrumpendi hostibus praestant. Rupert.

In loca munita sese recepit. In quibusdam *recipit*, tempore praesenti. Rivius. — Non videtur *sese* in Commelin. extatque *recipit* in MSS. omnibus, non *recepit*, quomodo tamen impressio prima. Gruter. — Venetiis cusi 1470. 1478. habent *recipit*, uti et Bodl. Ball. Digb. Lond. L. 1. 2. 3. unde in textum admisimus. Nostri omnes agnoscunt *sese.* Wasse.

CAP. LXIII.

Igitur postero die priusquam ad oppugnandum egrederetur. Ita manuscripta quoque. sed in quibusdam est *regrederetur.* id quod sensus quidem non repudiat; nam et superiore die fuerat oppidum aggressus, tametsi infecto negotio reversus in castra esset. Rivius.

Equitatum omnem in ea parte, qua regis adventus erat etc. Conieci olim: *equitatum omnem ea parte qua regiis adventus* etc. excluso illo *erat.* neque adhuc valde poenitet; quamvis non negem, sensum suum subesse illi *regis.* Gruter.

Qui in proximo locati fuerant. Idem maneret sensus, recisis vocibus aliquot: *in proximo locati paullisper* etc. Gruter. — Lege ex MS. *qui in primo.* ita dictum, ut saepe apud historicos *in primis.* Supra in Catilina: *in primis pugnantes cadunt.* illic est *in primis*, quod hic *in primo.* Nam quod quidam commentatur, *imprimo* adverbialiter hic poni, praeter rem est. Putsch. — *Proximo* Venetae, Pemb. Reg. L. 2. λ. Laud. Bodl. B. Pub. Carrio, γ. male fecerunt, * qui ex Putschiano Codice 215
attulere *in primo*, quomodo Livius X. 41. Vulgatam tuetur Plinius Epist. X. 39. *Quae aut Romae, aut* in proximo *fiunt.* etiam Terent. Heautont. *Quamquam haec inter nos nuper notitia admodum est, Inde adeo quod agrum* in proximo *hic mercatus es.* Sulpicius Nostri imitator Vita Martini XII. *Hoc tempore, cum dies iudicii* in proximo *est.* ibi Cod. Trin. *ostendit tamen affectum.* et supra: *testabantur aliqui ex fratribus audisse daemonem.* omisso *se*, eleganter. Apuleius Miles. IV. 66. *Colloquentes quod in proximo nobis esset habenda mansio.* D. Hieronymus in vita Hilar. [illegible] *et Antagonistas haberet* in proximo. Passio Iacobi apud Ruinart [illegible] V. 1. *Gladius vobis et sanguis* in proximo est. Guibertus [illegible]bas Gest. D. per Fr. *morituros omnes* in proximo *scies.* at ibi *in pr*[illegible]*ssito, actutum*, barbare. Atque ita forte legendum apud Hegesippum [illegible]0. pro *de p.* licet ita loquantur Comici, Apuleius, Capella VI. pag. [illegible]7. Ad hanc formam *in medio* apud Terent. apud Livium *in propinquo.* apud Nostrum *in propatulo.* apud Iustinum quidem *in primo* XII. 7. sic MS. B. Pub. Wasse.

Ni pedites cum equitibus permixti. Stratagema usurpatum Gustavo Adolpho in pugna Lipsiaca A. 1631. 7. Sept. de quo Ioa. Cluver. *Rex circum torquendo leniter aciem, auram paulo secundiorem suis reddidit, suoque ab latere, quod intermixtus equiti pedes sclopetarius, nova arte con-*

fortabat, valide summovit irruentes Caesarianos. Sed reducta tantum haec ars est a bellicosissimo iuxta atque historiarum veterum callidissimo Rege, non nova, ut vel exemplum Iugurthae hos docet. Usurpasse et maiores nostros, et hac arte victoriam Caesari peperisse, ostendit ad Flori lib. IV. cap. 2. §. 43. lit. e. Freinshemius. ad quem locum et notam nostram philologicam vide. Fuit et apud Romanos olim, teste Livio lib. XXVI. cap. 4. ibi: *Ex omnibus legionibus electi sunt iuvenes, maxime vigore ac levitate corporum veloces: eis parmae breviores, quam equestres, et septena iacula, quaternos longa pedes data, praefixa ferro, quale hastis velitaribus inest. Eos, singulos in equos suos accipientes equites, assuefecerunt et vehi post sese, et desilire perniciter, ubi signum datum esset etc. ubi ad coniectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt: pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit.* Rupert.

Sequi, deinde cedere. Manuscriptum, *dein cedere.* Rivius. — Alibi etiam hunc morem descripsisse videtur Sallustius. haec enim verba ex Historiarum fortasse libris citantur a Servio in II. Aen. *More equestris praelii sumtis tergis ac redditis.* Castil.

Sed adversis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem. Bertiniensis: *sed adversis equis currere.* ego ex eo coniicio, *corruere:* et ne me neges audacem, verissimum puto. neque enim *concurrere* sententiam assequitur; quod semper est equestris praelii; sed *corruere* (verbum activum) cum illo *implicare ac perturbare aciem*, praeterquam quod pulcre convenit, mistos etiam et implicatos in mutuam perniciem pedites, equites tantum non ob oculos ponit. Curtius in III. *Cultus regis inter omnia luxuria notabatur, purpureae tunicae medium album intextum erat: palium auro distinctum, aurei accipitres, vel ut rostris inter se corruerent, adornabant, et zona aurea muliebriter cinctus acinacem suspenderat, cui ex gemma erat vagina.* Antea in omnibus libris erat, *rostris inter se concurrerent.* sed scripti *corruerent* habent. *Ruere* active passim Virgil. *Ruit omnia late.* Et fragmentum Sallustii: *Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur.* Palmer. — B. Pal. *adversi sequi.* dein factum *sequis*, uti et in γ. priorem lectionem retinent Pemb. et λ. et
316 Venetae, L. 2. *adversi con.* omisso *equis.* Bertiniensis * *adversis equis currere*, unde Palmerius extudit *corruere.* L. 3. *adversi equis.* inepte omnes. Permixtionem peditum ad Numantiam didicerat; nam ita fere Romani in re magna et atroci. Frontinus de pugna Pharsalica: *Caesar in dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, et ad morem equestris pugnae exercitatos; sed deinde cohortes in subsidiis retinuit ad res subitas.* at *deinde cohortes* pro *caeteras* quis ferat? Codex Petrensis recte *sex deinde.* quem firmat Plutarchus in Caesare pag. 636. *Κατιδὼν δὲ πεφραγμένον ἵππῳ τοσαύτῃ τῶν πολεμίων τὸ εὐώνυμον, καὶ φοβηθεὶς τὴν λαμπρότητα τοῦ ὁπλισμοῦ, μετεπέμψατο* ΣΠΕΙΡΑΣ ΈΞ *ἀπὸ τῶν ἐπιτεταγμένων, καὶ κατέστησεν ὄπισθεν τοῦ δεξιοῦ, κελεύσας ἡσυχίαν ἄγειν.* Caesar ipso B. Civil. III. 89. *timens ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit, atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit, et quid fieri vellet,*

ostendit. infra 93. *Quod ubi Caesar animadvertit, IV. acici, quam instituerat* sex cohortium numero, *signum dedit.* Lucanus VII. 506.

Ut primum toto diduxit cornua campo
Pompeianus eques, bellique per ultima fudit:
Sparsa per extremos levis armatura maniplos
Insequitur, saevasque manus immittit in hostem.

et 521.

Tum Caesar, metuens ne frons sibi prima laboret,
Incursu tenet obliquas post signa cohortes:
Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,
Immittit subitum non motis cornibus agmen.

De more equestris proelii vide Vegetium I. 27. Nostrum III. 14. Tacitum An. VI. 35. Appianum B. Pun. pag. 103. Ammianum de Sarmatis, Arrianum Exped. Alex. III. pag. 193. Hegesippum III. 24. Livium XXXI. 35. *Credidere regii, genus pugnae quo assueverant fore, ut equites* invicem insequentes refugientesque, *nunc telis uterentur, nunc terga darent.* Virgilius Aen. V.

Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,
Adversis spatiis; *alternosque orbibus orbes*
Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugae nudant; nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.

MS. Coll. Ies. *ficta.* sed vulgata melius convenit verbo *infensi.* paulo supra *repente* in marg. tantum et ex 2. manu Pemb. Wasse.

Advorsis equis corruere. Ita Palmerius, quem operae est videre in Spicilegiis. Coler.

Hostis paene etc. Dictio *hostis* deest Pal. tertio. Gruter. — et Bodl. E. Pub. omittit *exped. p. s.* et L. 3. Wasse.

CAP. LXIV.

In sese spem habere. Contra Liv. VII. 8. *Vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum suum in virtute aliena ponit.* Nostrum sequitur IX. 23. *signum repetendae pugnae proposuit, et efficacius ratus ad accendendos fortium virorum animos, nullam alibi* quam in semetipso cuiquam relictam spem. Excerpta ex Polybio pag. 885. *Πολλοῖς γὰρ ἤδη τοῦτο συμβέβηκεν, οἵτινες παραταξάμενοι μὲν οὐκ ἀξιόχρεως σφᾶς αὐτοὺς εἶναι τοῖς ὑπεναντίοις ἀγωνίζεσθαι* etc. *δι᾽ αὐτῶν τῶν ἀπονοούντων ἤλπισαν οἱ μὲν προτερήσειν, οἱ δ᾽ ἀσφαλῶς ἀπολυθήσεσθαι τῶν πολεμίων.* et Hist. XI. pag. 890. *Τὸ δ᾽ ἐπὶ τοῖς συμμάχοις ἔχοντας τὰς ἐλπίδας ὑπὲρ τῶν ὅλων κινδυνεύειν, ἐπισφαλὲς ἐδόκει καὶ λίαν εἶναι παράβολον.* Xenophon Hist. Graec. II. 473. *Ἀλλ᾽, ὦ ἄνδρες, οὕτω χρὴ ποιεῖν, ὅπως ἕκαστός τις ἑαυτῷ ξυνείσεται τῆς νίκης αἰτιώτατος ὤν.* Aristides Panath. 225. *οὐ γὰρ αὐτή γε ἐν ἄλλοις εἶχε τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας.* Infra: *sed illi qui.* vox *illi* abest Reg. recte. *ac diffidentiam*, γ. omittit *ac*, et maiore cum gratia. Wasse.

Agere, obpugnare aut parare. Infra: *contra haec oppidani fe-*

stinare, *parare*. forte legendum, *propugnáre*. Gellius XV. cap. 1. *Cum*
217 *L. Sulla * oppugnaret Piraeeum, et contra Archelaus, Mithridatis praefectus, ex oppido propugnaret.* Ciaccon. — Ciacconius malit *propugnare*, quod mihi nimium placet. Quomodo enim oppidani, qui obsessi, oppugnent, nescio; sane ipsi magis propugnant, opinor. Agellius lib. XV. cap. 1. *Cum L. Sulla oppugnaret Piraeeum, et contra Archelaus, Mithridatis praefectus, ex oppido propugnaret.* Itaque et *propugnacula* pinnae murorum sunt dictae, *quia ex his pugnatur*, ut scribit Isidorus lib. XV. Coler. — Obsessi nunquam simpliciter dicuntur *oppugnare*, sed *propugnare:* quemadmodum vicissim obsidentes nunquam *propugnare*, sed *oppugnare*. Itaque hic reponendum *propugnare*, docuimus IV. Obss. Gronov. — Haec etiam scriptura [*oppugnare*] Codd. nostrorum, neque in dubium vocanda vox *oppugnare*, de qua nos alibi in Suspicionibus. Gruter. — Marckiani *oppugnare*. Pemb. Arond. Reg. L. 1. 2. 3. Martin. Venetae *obpugnare*. etiam *repugnare* dicuntur obsessi; unde Vitruvius X. 22. usus est voce *repugnatoriis* pro illorum machinis et opposite ad *oppugnatoriis*. *repugnatio*, ἀντιμάχησις. Wasse.

Avidius alteros sauciare, quam semet tegere. Fabricianum quidem, *quam semetipsos tegere*; sed in aliis nonnullis, *semetipsi*. id rectius esse puto, consentiente manuscripto quodam. Rivius.

Clamor permistus hortatione. Vid. Freinsh. ad Curt. lib. VI. cap. 1. §. 10. Rupert.

Niti corporibus. Locus hic de oppugnatione Zamae adumbratus est ex Thucydide multis partibus: praecipue autem illa Thucydidis huc faciunt lib. VII. *Ἄλλοι δὲ καὶ πρὸς ἀντίπαλόν τι τῆς ναυμαχίας ἀπιδόντες, διὰ το ἀκρίτως ξυνεχὲς τῆς ἁμίλλης καὶ τοῖς σώμασιν αὐτοῖς ἴσα τῇ δόξῃ περιδεῶς ξυναπνεύοντες, ἐν τοῖς χαλεπώτατα διῆγον. Ἀεὶ γὰρ παρ' ὀλίγον ἢ διέφευγον ἢ ἀπόλλυντο.* Hunc locum ex suis doctissimis adversariis mihi communicavit Scipio Gentilis ICtus, Gentilis inquam, ob ingenium illud et excellentem doctrinam, animi candorem meique constantem et perpetuum amorem animo meo omnium mortalium carissimus. Coler.

Huc illuc. B. Pub. Pemb. L. 3. *et ea huc*. Reg. *et ea huc illuc*. vera lectio, *corporibus huc illuc*. ita Tacitus I. 56. *exterruit Caecina* huc illuc *ferens arma*. Hist. I. 40. *Agebatur* huc illuc *Galba vario turbae fluctuantis impulsu*. III. 73. Huc illuc *clamoribus hostium circumagi*. IV. 46. *Ubi vero* huc illuc *distrahi coepere*. Idem tamen Hist. III. 22. huc *vel* illuc. Livius VII. 34. *Samnites dum* huc illuc *signa vertunt*. Virg. Georg. II. 296.

Tum fortes late ramos et brachia tendens
Huc illuc, *media ipsa ingentem sustinet umbram.*

et Aen. IV.

Talia dicentem iamdudum aversa tuetur,
Huc illuc *volvens oculos.*

alibi:

— et pondus, et ipsa
Huc illuc *vinclorum immensa volumina versat.*

et:

Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc.

Statius Theb. II. 603.

— non segnior ardet
Huc illuc *clypeum obiectans.*

* Ita Codd. nostri pro *segnius*, recte. Ovidius Met. XII. 329. 218

— quam dum complexibus ambit
Et quatit huc illuc.

Graeci fere copulam observant. Plutarch. in Galba: *ΔΕΥΡΟ ΚΑΚΕΙ* διαφερόμενος. et: τῇ καὶ τῇ. τῇ δὲ κἀκεῖσε. Atque ita fere Cicero. Wassé. — *et ea huc illuc*. Binas voces *et ea* adsui iubentibus MSS. Gruter. — At non in textum recepit. *ea* erasum est ex γ. Pemb. habet, *vitabundi tela agitare*. in marg. et a secunda manu, *aut iacientes*. abesse debent, uti et *suorum*, quod ibidem in marg. a 3. manu visitur. alii *sicubi*; at Grut. Reg. γ. λ. Venetae, Pemb. *sicuti*. Wasse.

Consulto lenius agere. Legerem *lentius agere*. Ciacc. et Ursin.

Diffidentiam rei simulare. Notandum et hoc stratagema. Usurpavit supra cap. 38. Iugurtha; ibi: *Iugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, subdolus eius augere amentiam: missitare supplicantes legatos: ipse, quasi vitabundus, per saltuosa loca et tramites exercitum ductare*. Rupert.

Studio suorum adstrictis. Hoc est, *occupatis*. Infra: *quae Iugurthae fesso, aut maioribus* adstricto, *superaverant*. Ciaccon.

Iam scalis egressi milites. Sic supra: *prope ad summum montis* egressus est. Tacit. Hist. IV. *Multos in moenia egressos pugionibus fodere*. Ciaccon. et Ursin. — Videor quidem intelligere, cur Carrioni placuerit *scalis egressi*, contra vett. edd. contra MSS., sed tamen quid si legamus *repente magna vi murum scalis adgressi milites prope* etc.? vel etiam: *repente magna vi murum adgreditur; et iam scalis milites prope summa* etc. Gruter. — B. Pub. *egressi*, λ. γ. Pemb. *aggressi* Ar. L. 2. 3. Wasse.

Alia praeterea. Abest *alia* γ. Mart. omittit *tela*, male. Frontin. II. 3. *Velites et levem armaturam* ingerere tela *iussit*. Wasse.

Deinde ubi unae atque alterae scalae comminutae sunt: Τὸ *sunt* non habent codices in membrana descripti, neque ceteri vetustiores. Et cum statim sequatur, *qui supersteterant afflicti sunt*; an non inelegans nimis fuerit huiusce verbi repetitio? Rivius.

Qui supersteterant etc. Praefert Pal. sec. *qui supersteterant adflictis*, *caeteri*. neque aliter Pal. prim. sed statim ab eadem manu mutatum iuxta lectionem vulgatam; quid dicam, nisi non videri fatuam scripturam alteram membranarum. Gruter. — Vide Perizon. Animadv. Hist. cap. X. Valla III. 13. *deinde ubi*. et, *comminutae sunt*. etiam, *affl. sunt*. voc. *scala* utuntur ICti. *vel scalam sciens accommodaverit ad ascendendum*. Caius. Wasse.

Caeteri quoquo modo potuere. Ex scripto reponendum, *quo quisque modo potuere*. Sic amat loqui Sallustius: *Sibi quisque regnum petentibus*. Putsch. — Haud aliter [*quoquo modo*] Pall. nobiliores. nam

de plebe, *ceteri quo modo pot.* vel, *ceteri quoquo ratio potuere*, vel *quoque modo potuere.* est etiam in quo visas, *ceteri quoque quomodo potuere.*
319 scias non * assecutos genium locutionis alterius. ceterum nihil periret sententiae, quamvis iugularetur *potuere*. GRUTER.

DEINDE UTRIMQUE etc. Sic notae vetustioris MSS. nonnulli alii *denique*, quod receptum ab aevi medii editoribus; neque temere improbem, cum supra praecesserit *dein*. GRUTER.

CAP. LXV.

FRUSTRA INCEPTUM. *fr. inc. bellum* B. Pub. sed male. WASSE.

NISI EX INSID. AUT SUO LOCO PUGNAM FAC. Nihil mutandum contra consensum MSS. optima ceteroquin sententia. GRUTER.

AUT DE SUO LOCO PUGNAM FACERE. MS. Rittershusii, *in suo loco.* Rivii, *de suo loco.* Ego legendum crediderim: *Nisi ex insidiis aut loco. Locus* apud Sallustium plerumque significat locum opportunum et munitum. ut apud Comicum: *Ipsus sibi cavit loco.* Supra: *Nam Metello virtus militum erat, locus advorsus: Iugurthae alia omnia praeter milites opportuna.* Sed vulgata lectio videtur verissima, et *suo loco pugnam facere* est, apto loco pugnare. Ita *sua mors, sui Dei, sui venti* dicuntur. COLER. — Quamquam eleganter addi praepositio videtur, ea tamen in manuscriptis ceterisque vetustioribus non est. RIVIUS. — *suo loco*, hoc est, *sibi commodo.* quo sensu Virg. Georg. IV.

Ut cum prima novo ducunt examina reges
Vere suo.

et alibi:

— *fessosque* sopor suus *alligat artus.*

ei opponitur *alienus.* cap. LVIII. ubi vide quae diximus. Idem etiam Aeneid. V. 832.

— *ferunt* sua flamina *classem.*

WASSE.

ET IN IIS URBIBUS QUAE AB REGE DEFECERANT. In aliis quibusdam: *quae ad se defecerant.* Priorem lectionem citat libr. VIII. Priscianus, pro, *a rege desciverant*, ut ipse interpretatur; proinde relinquendam puto, quamquam, utrocumque modo legas, est idem utrobique sensus. RIVIUS. — Legendum *ad se*, i. e. ad Metellum; eas nempe quas infra dicit a Iugurtha defecisse, unde natus error. Nec assentior illis qui *ab se* hic interpretantur *sponte, ultro*; quod est poeticum et Plautinum. A. POPMA. — *ab rege* L. 2. et Venet. 1470. WASSE. — *Quae ab se defecerant.* Ita belle Nazar. et Pal. secund. neque nimis recedit Commelin. in quo, *a se. deficit ab se*, qui ultro se dedit magis quam vi subactus aut metu. ita aliquoties utitur Plautus meus; neque aliter iterum Noster cap. LXVI. *Civitates* abs se defecerant *formidine* etc. Vulgatae edd. valde fluctuant; ut etiam calamo scripti. adolescentioribus enim adest aut, *quae ad se defecerant*, aut, *quae ab Iugurtha defecerant.* at olim impressi, *quae ab rege defecerant.* GRUTER.

IN PROVINCIAM QUAE PROXUMA EST NUMIDIAE. Suffecisset, *in provinciam Numidiae proxumam.* GRUTER.

PER AMICOS. Vereor ne, velut torpedo, per lineam, per arundinem, veneno suo invadit * piscatorem; ita et me venenet vicinitate sua 220
serpentinus ille populus, doctus facie laeta ac comica meras agere tragoedias:

Apage illum a me! nam ille quidem Vulcani irati est filius:
Qua qua tangit, omne amburit.

Apage a me talem pestem, apage: utque loquar cum Boeotis Sophoclis in Antigone vs. 383. *Ne mihi amicus, neque socius sit, qui haec facit.* Imo nec ille; qui consulere fingit in meam rem mihi, consulit adversario meo. *Nam et hic, Principes olim usos decipulorum loco amicis, vel unus alunde* vociferatur Tacitus, cuius ista sunt de saeculi sui infelici fertilitate, lib. I. Hist. cap. 2. *Corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi.* Suppeditatque uberrimam horum segetem alibi, v. g. I. Annal. ubi Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, Quaestor ipsius, Caepio Crispinus maiestatis postulat; et lib. II. Libonem Drusum Firmius Catus, ex intima ipsius amicitia, in fraudem et perniciem impellit; ut alia loca plura praeteream; contentus solum modo citare verba eius ex lib. II. Annal. cap. 66. *Sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pompeium Flaccum, veterem stipendiis et arcta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ad id maxime Moesiae praefecit.* O bonum Imperatorem! o meliorem amicum! scilicet! Sed quidni ista feramus in Tiberio, cum occurrant hic in Metello? Consulendus Gruter. in Tacit. cap. 32. RUPERT.

ET INDE VADIBUS DATIS, CLAM MASSIVAE DE NECE IUDICIUM FUG. Sic collocantur verba in Com. et Pal. sec. neque aliter reliqui, nisi quod ii, *clam de Massivae nece*, quod non ita perplacet. GRUTER. — Reg. Bemb. omittunt *clam*, *λ. v. datis clam d. M. n.* et *γ.* B. Pub. Gruteriani, *M. de nece.* quae positura Arnobio perfamiliaris, infra ad, *maxuma copia fallendi*, Glossa Regii: Unde Boëtius, *nulla pestis nocentior quam familiaris inimicus.* WASSE.

UTI AD SE CONLOQUENDI GRATIA OCCULTUS VENIAT. In quibusdam, *occulte.* id ex glossa irrepsisse suspicor; plus est enim elegantiae in lectione priore, quamvis utrumque Latine dicatur. RIVIUS.

TUM METUENTI, NE, SI PAX FIERET. Nota: Quos flagitium vel conscius animus exagitat, qui convicti iudiciis pro factis supplicium timent, plerumque sceleribus ac perfidia pascuntur. Cicero pro Sextio: *Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus, conversiones Reipublicae quaerunt.* RUPERT. — Abest *ne* Bodl. *λ.* B. Pub. *γ.* a 2. manu, et in spatio interlineari. al. *traheretur*, inquit Pareus. S. Severus H. Sac. II. 24. *Rex (Antiochus) petit pacem; quia* infido ingenio *male usus, perfidium consecuta ultio.* Drusius legendum autumat, *qua* infido. Vorstius *qua quia.* Nihil mutaverim. illis fraudi fuit indoles Sallustii praefracta, et sententiae ante expectatum cadentes. primo enim *usus* non re-

221 fertur ad *pax*, sed ad *ingenio*. Noster Iug. I. *perniciosa lubidine* * *paulisper* usus. 119. *ad hoc metuere, ne* fluxa fide usus, *popularium animos averteret*. deinde eleganter supprimitur *sed*. et sic item Noster Cat. 19. *Quod ni maturasset signum dare, eo die, post conditam Romam, pessimum facinus patratum foret*. quia *nondum frequentes convenerant, ea res frustra sperata*. et 68. *Licuit vobis in s. t. aetatem agere:* quia *illa foeda* etc. *haec sequi decrevistis*. confer Iug. 115. VI. 54. quod si per codices liceret, sic etiam legerem cap. 106. adeo ut, *quia infido ingenio male usus*, valeat, *sed quia insitae sibi perfidiae male idem permiserit*. WASSE.

CAP. LXVI.

OPPORTUNUM FUIT. Dictio ultima non comparet in Commelin. neque ea opus erat. GRUTER. — Abest Bodl. WASSE.

ANXIUM ATQUE MISERANTEM FORTUNAS SUAS ACCEDIT. Stratagema politicum, *observare temporum momenta et opportunitates*. Horatius:

— — nisi tempore dextro,
Nostra per attentas non ibunt Caesaris aures.

Neque vero negligenda nefaria ars proditoris, qui ut dominum suum circumveniret, pacem suasit. Contra si fidus extitisset, pacem et conditiones abnuisset, *discrimen ac dedecus ostentans, et fidem in libidine victoris:* ut loquitur Tacit. III. II. 66. RUPERT.

ET GENTI NUMIDARUM OPTIME MERITAE. Est in manuscriptis quibusdam, *optume merenti*. RIVIUS. — *merenti* MSS. Pall. potiores, editio princeps; non *meritae*. GRUTER. — Nescio quae sit Gruteri editio princeps. certe Venetiis impressa 1470. retinet. *meritaeque* Mart. Pemb. Arond. Reg. B. Pub. L. 3. λ. Bodl. Ball. *meritae*. γ. quidem *merente*, erasis postea literis *en*. WASSE.

MULTOS MORTALES CAPTOS. Lege *mortaleis*. RIVIUS.

SINE ULLA PACTIONE. Flor. lib. II. cap. 18. §. 12. lit. n. vocat veram et *sine exceptione victoriam*. Nostri: *sich auf Gnad und Ungnad ergeben*. RUPERT.

FIDEM TRADERE. Ita prima quoque impressio, at enim MSS. meliores litera amplius *traderet*, deteriores *traderent*, solum Pal. sextus, septimus et oct. stare pro lectione vulgata. GRUTER. — Marckiani *traderent*. voces *sine ulla pactione* superfluunt. nam *fidei se permittere* idem sonat ac *victoris arbitrio se permittere*. testis Polybius pag. 1116. WASSE.

EORUM CONSILIUM HABET. Tacit. III. *Quod si mecum ante viri strenui aediles consilium habuissent*. CIACCON. — *Eorum et aliorum,*
222 *quos idoneos* * *ducebat, consilium habet*. MSS. *eorum atque aliorum*, quomodo et impressa vetustiora. RIVIUS.

ARGENTI PONDO DUCENTA MILLIA. Efficient, nostra moneta, ducenta millia Philippûm. RUPERT.

PERFUGAS. Orosius V. 15. *a quo (Metello) ad deditionem coactus,*

CCC *obsides dedit* etc. *tria millia perfugarum reddidit*. et sic duo Codd. MSS. Supra: *consilium habet*. mallem hic et alibi, cum pro coetu venit, *concilium*. at Carrio, Grut., MSS. illud alterum servant. WASSE.

DUM (CUM) IPSE AD IMPERANDUM TISIDIUM VOCARETUR. Si hic locus bene habet, certe *imperandum* pro *imperatorem* dixit, ut *imperia* et *servitia* pro *imperatores* et *servi*; quamquam id nusquam alibi legisse me scio. Ceterum *Tisidium* oppidum puto, quod Ptolemaeus vocat *Thisicam*, inter *Tabracam* civitatem et *Bagrada* flumen, medium inter Uticam et Carthaginem in provincia Romanorum: ad quam urbem verisimile est Metellum Iugurtham vocasse, ut in suum nidum. GLAREAN. — Cicero epist. 25. lib. IX. *Nunc ades ad imperandum, sive ad parendum potius*. Sic enim antiqui loquebantur. Seneca lib. de Benef. VI. cap. 16. *imperatorem* posuisse videtur pro eo *cui imperatur:* et Alfenus in L. medicus D. de operis lib. II. *Medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum*. Duarenus primo Dispunct. cap. 54. et Alciatus: sed Duarenus gerundia tantum active et passive significare ait, non etiam alia tempora; neque unquam *imperare* significare *parere*, etsi *imperandum* id significet: contra Alciatum. CIACCON. — Codex in pergamenis descriptus, *cum ipse ad imperandum*, pro, *ut ei imperaretur*; nam passive ponitur. Id cum adscriptum habet in margine exemplar Fabricianum, tum Servius adnotavit in Eclogam VIII. Maronis. Sic poeta:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Pro *dum incantatur*. Sed et alibi Sallustius: *Pauca supra repetam*, inquit, *quo ad cognoscendum omnia illustria magis*. pro, *ut cognoscantur*. Est in margine exemplaris Basiliensis adnotatum *ad Imperatorem*. sed e dictis liquet, vulgatam lectionem bene habere; qui adiecit, non videtur hunc intellexisse locum. RIV. — MSS. notae selectae habent fere *dum*; neque aliter olim cusi; ut fere suspicer legendum, *Igitur Iugurtha, ubi, armis virisque et pecunia spoliatus, ipse ad Imperatorem Tisidium vocaretur*. nam quicquid garriant Grammatici, nunquam mihi persuadebunt, *imperare* poni passive. nimirum initio fuit *ad Imp.*, inde factum ab rudibus librariis, non *imperatorem*, sed *imperandum*. GRUTER. — *ut imperaretur*. et sane gerundia tam ab agentis, quam a patientis significatione proferuntur, ut saepe testatur Servius: et scriptorum auctoritate comprobatur. Inquit ergo Sallustius: Cum Iugurtha, ut imperaretur, vocatus esset a Metello Tisidium etc. recte autem dicimus, *Iugurtha imperaretur;* etsi id minus frequens. Horatius Epist. V. libri prioris:

Haec ego procurare et idoneus imperor, et non
Invitus.

Servius interpretans illud Virgilii Eclog. I.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

ita inquit: *Cantando a passivo ait, cum supra ab activo dixerit. ut* Cantando tu illum? *tale est illud in Sallustio:* Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur. *id est, ut ei imperaretur*. Haec ille. L. 2. *ad imperan-*

dum praesidium. Pemb. *dum* etc. *imp. exilium voc.* glossa λ. i. e. *ut imperaretur, non ut imperaret.* et, *secundum Priscianum ista gerundiva imperandi, do, dum, possunt esse et activae significat. et passivae.* idem codex *dum.* et sic γ. B. Pub. Bodl. Martin. Reg. L. 2. Seneca de Ben.
223 III. 23. *C. Vettius, praetor Marsorum,* * *ducebatur ad* Romanum imperium. *Servus eius gladium militi ipsi, a quo trahebatur, eduxit, et primum dominum occidit.* pro, *ad iussum Romanum.* hanc lectionem habent libri Lipsiani. caeteri *ad Imperatorem.* confer Salmasium ad eundem VI. 16. Sulpicius Severus Dial. I. cap. 13. *fera paullulum* (*cerneres* imperatam a Deo) *modesta discessit.* at venerandae vetustatis Codex habet: *feram imperatam ab eo cum modestia.* ibi *imperatus* pro eo, cui imperatum est. Hanc formam adhibet etiam lib. I. Hist. Wasse. — *Ad imperandum.* Passive, id est, ut ei imperaretur, ut imperium acciperet, pareret. Ita explicat Servius ad Eclogam VIII. Virgilii, quem sequuntur Andr. Alciatus, Scipio Gentilis in Apol. Apuleii, Freinshemius Indice Iustiniano, in verbo *Erudiendi.* Sed dissentit Duarenus, cui et assentire mavult Rob. Titius Assert. I. cap. 1. Imo nec locus ipse controversia caret, quando in veteribus Sallustii codd. legimus, *ad imperatorem.* Sed utcunque de Sallustii loco sit, sunt alia satis aperta. Columella lib. V. cap. 7. *Quam paucissimos reliqueris, tum optimi in alendo fiunt propter copiam lactis.* Quintil. lib. XI. cap. 2. *Sed memoria excolendo, sicut alia omnia, augetur.* Iustin. lib. XVII. cap. 3. §. 11. *Athenas erudiendi gratia missus.* Apuleius in Apologia: *Themison medicus, a quo mulier ad inspiciendum perducta est.* Rupert.

Et mala conscientia. Praepositionem omittit Tacitus An. I. 39. *Pavidos* et conscientia *vecordes intrat metus.* Wasse. — Supplicium hoc sceleratorum vel gravissimum, ut *facinorum recordatione nunquam sint timore vacui;* sicut lib. XV. Annal. de Nerone Tacitus loquitur. Talis metus in Alcibiade. Voss. II. Inst. Orat. 240. Adde Eryc. Putean. in lib. I. Histor. Insubr. pag. 74. Huc pertinet egregia similitudo B. Chrysostomi Homil. I. in cap. 1. epist. ad Romanos: *Quemadmodum qui nocte illuni ambulant, tremunt, etiamsi nihil sit, quod terreat: sic et qui peccant, non possunt confidente animo esse, etiamsi nemo sit, qui redarguat.* Rupert.

Interdum ipse secum reputaret. Manuscripta, *secum ipse.* quomodo et impressa quaedam. Rivius.

Quam gravis casus in servitium ex regno foret. Gravissimum esse, dimittere dominia, vel Caesar intellexit, quum diceret, *difficilius se, Principem civitatis, a primo ordine in secundum, quam ex secundo in novissimum detrudi.* Cui geminum illud Scipionis Africani ad legatos Antiochi regis apud Liv. lib. XXXVII. cap. 45. *Regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima praecipitari.* Senec. I. de Clem. cap. 8. *Haec summa magnitudinis servitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque coelum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quam tibi tutum.* ubi Lips. sententia est: *Dii non descendunt per naturam: non tu, ob securitatem.* Cupiant interim (Principes) ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Solonis vox: *Καλὸν μὲν εἶναι τὴν τυραννίδα χωρίον, ἀλλ' ἀπόβασιν οὐκ ἔχειν. Bellam quidem arcem esse principatum, sed descensum non habere.* Haec Lipsius. De Sulla sic res habet. Potitus rerum, post debellatam Marianam factionem, dictaturam, alioqui semestrem, ad annos CXX (quid hoc, nisi perpetuam?) SCto sibi decretam suscepit. Et tamen, post innumerabiles cives peremtos atque proscriptos, post exhaustam caedibus urbem, in publicum progressus, populo et patribus nihil tale expectantibus, media concione virgas et secures fregit: lictores et corporis custodes ab se dimisit: adeoque dictaturam ultro deposuit; id eo consilio se facere professus, ut privatus, omnium, quae in Republica egisset, rationem redderet. Satis constat, eum in ordinem redactum * domumque se recipien- 224
tem, adolescentis convitio exceptum: nemine interea reperto, qui illius intemperiem castigaret. Tulit Sulla patienter aetatis impotentiam. Ceterum ubi domum ventum est; ad suos conversus, intempestivam illam insectationem in causa fore dixit, ut quicunque post se summam illam dignitatem obtineret, nunquam nisi cum morte deponeret; quod haud multis inde post annis in Caesare evenit. Athenienses apud Thucyd. lib. I. pag. 51. cur summum Graeciae imperium retineant, triplicem causam exponunt: *utilitatem* primo, dein *honorem*, denique *metum*, ne remisso imperio sese periculis exponerent: *cum*, ut ait Phalaris in quadam epistola, *periculosius sit, deponere principatum, quam occupare.* Iisdem rationibus usus Maecenas apud Dion. lib. LII. pag. 544. a. b. Augusto suadet, ne se Imperio abdicet. Dionysii quoque Siculi vox celebratur a Livio recitata lib. XXIV. cap. 22. *Pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere regnum oportere.* Sane praeter Diocletianum et Herculeium, et paucissimos alios, qui ultronei principatum deposuerint, vix ullos numerabis. Haec Bern. in Suet. Caes. cap. 77. Periander apud Laërtium, rogatus aliquando, *cur in tyrannide persisteret, Quia,* inquit, *et sponte et invitum cedere, aeque periculosum.* Apud Liv. tamen XXXIV. 33. 2. Aristaenus Nabidi proponit exempla tyrannorum, qui *deposito imperio restitutaque libertate suis, non tutam modo, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent.* Bern. in Suet. Aug. cap. 28. ubi addit, hos interdum praetextus quaeri; ipsissimam imperii retenti causam esse cupidinem dominandi, cunctis affectibus flagrantiorem. Tacit. XV. 53. Meurs. lib. I. Histor. Dan. de Erico Sueciae Rege, qui, eiectus a suis, in Pomeraniam, ditionem avitam, concessit, id ipsum observans, recenset: *Tradunt, Danis ipsum honorifice deducentibus Rugenwaldiam Pomeraniae concessisse: ac, quod vitae reliquum erat, in tranquillitate summa, nulla unquam cuiquam lite de regnorum iure mota, exegisse. Et est certe verosimile, animi generosi principem, abdicato semel regno noluisse huc redire; ut contentus parva quadam eius insula, quanquam bona et foecunda* (Falstriam intelligit Meursius, quam eiecto a Suecis Erico Dani obtulerunt) *prius universi dominus, lege aliena viveret, ubi sua consuevisset: ideoque terram patriam, quae, quamtumvis inamoena sterilisque, fere gratior esse solet, ad privatam illic vitam sine curis exigendam, praetulisse.* Haec Meurs. Secutus hoc exemplum A. S. 1463. in eodem Regno Carolus

Canuti. Nam postquam ab exilio revocatus fuit, dum Suecorum fluxam iterum in se fidem experitur, sponte sua Reguo cedit: vel hoc uno in postremo vitae actu celebrandus, qui ambitionis potens, etiam contemnere sese Regnum posse, omnibus testatum faceret. Idem Meurs. d. l. pag. 40. Rupert. — Poëta Trag.

In servitutem cadere *de* regno *grave est.*

Ciaccon. — Aeschylus Prometh. vincto pag. 925.

Πταίσας δὲ τῷδε πρὸς κακῷ, μαθήσεται
Ὅσον τὸ τ' ἌΡΧΕΙΝ καὶ τὸ ΔΟΥΛΕΥΕΙΝ δίχα.

Huc pertinet scomma in Demaratum, qui cum regno depulsus magistratum gereret, misit ad eum Leutychides qui interrogaret: *ὁποῖόν τι εἴη τὸ ἌΡΧΕΙΝ μετὰ τὸ ΒΑΣΙΛΕΥΕΙΝ.* rem pluribus exponit Herodotus. Thucydides VII. 75. *Ἀπὸ ΟΙΑΣ ΛΑΜΠΡΟΤΗΤΟΣ καὶ αὐχήματος τοῦ πρώτου ΕΣ ΟΙΑΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ καὶ ταπεινότητα ἀφῖκτο.* Xenophon Exped. VII. pag. 421. *Ἐμοὶ τοίνυν μεῖζον βλάβος καὶ αἴσχιον δοκεῖ εἶναι, τὸ ταῦτα νῦν μὴ κατασχεῖν, ἢ τότε μὴ λαβεῖν, ὅσῳ περ χαλεπώτερον ἐκ πλουσίου πένητα γενέσθαι, ἢ ἀρχὴν μὴ πλουτῆσαι, καὶ ὅσῳ ΛΥΠΗΡΟΤΕΡΟΝ ἐκ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΔΙΩΤΗΝ φανῆναι, ἢ ἀρχὴν μὴ βασιλεῦσαι.* Animosa in hanc rem Theodorae Augustae apud Procopium oratio: *καλὸν ἐντάφιον ἡ βασιλεία ἐστί.* Livius XXXV. 4. *Erat etiam maior orationi materia, quo* ex altiore fastigio rex *quam tyrannus* detractus erat, *quoque plures ademtae res.* Auctor apud Ciceronem Tusc. III. 19.

Pol mihi fortuna magi' nunc defit quam genus,
Namque regnum suppetebat mi: ut scias quanto e loco,
Quantis opibus, quibu' de rebu' lapsa fortuna accidat.

Hinc Seneca Thyest. 925.

— — *Magis*, unde cadas,
Quam quo, refert.

Tydeus apud Statium II.

Si tibi plana fides, et dicti cura maneret
Foederis, ad fratrem completo iustius anno
Legatos hinc ire fuit, teque ordine certo
Fortunam exuere, et laetum descendere regno.
Ut vagus ille diu, passusque haud digna per urbes
Ignotas, pactae tandem succederet aulae.
Sed quia dulcis amor regni, blandumque potestas:
Posceris. astriferum velox iam circulus orbem
Torsit; et amissae redierunt montibus umbrae,
Ex quo frater inops, ignota per oppida tristes
Exul agit casus; et te iam tempus aperto
Sub Iove ferre dies, terrenaque frigora membris
Ducere, et externos summissum ambire penates.
Pone modum laetis, satis auro dives et ostro
Conspicuus, tenuem germani pauperis annum
Risisti. moneo regnorum gaudia temet
Dedoceas, patiensque fugae, mereare reverti.

* Ad voces *montibus umbrae* „manifesta corruptio" inquit Bernartius „qui 225
„enim umbrae in montibus? nugae; valles habent, montes iaciunt um-
„bras. bene itaque et proprie Lipsii liber: *vallibus umbrae.*" Ita ille haud expergite. tu lector suaviter ride, et intellige umbras quas praebent arborum folia, quae vere reparantur. Virg.

— *O quis me gelidis in montibus Haemi*
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra.

Seneca Hippol. 967.

Nunc arboribus redeunt umbrae.

et Oedip. 154. Statius ipse interpres sui optimus Theb. III. 174.

Tunc ferro retegunt sylvas, *collisque propinqui*
Annosum truncant apicem.

et Achil.

Nusquam umbrae veteres, *minor Othrys, et ardua sidunt*
Taygeta, exuti *viderunt aëra* montes.

De tali sylva Theb. IV.

— *intonsae frondis stat* pervia nullis
Solibus.

et:

— *Exclusae pallet mala lucis imago.*

Sic etiam *barba* eidem pro *umbra genarum*, Theb. IV. 536.

Dum roseis venit umbra genis.

Confer Lucan. III. 401. 443. Propert. III. 11. Ovid. Met. X. 10. Hinc *rami* pro *umbra* apud poëtas passim. Sed haec aliaque bene multa illi remittamus: quippe quibus *nullum cum* doctis *certamen, et aethere cassis.* Sallustium sequitur Hegesippus V. 49. *Cernere erat, quam miserabilis illa mutatio foret ex illo terribili et superbo fastigio in hanc humilem et plebeiam deiectionem.* Wasse.

De integro resumit bellum. In manuscriptis ceterisque vetustioribus, *de integro bellum sumit.* Sed mihi prior lectio bene habere videtur, et est familiaris veteribus abundantia illa praepositionis *re;* licet idem sit utrobique sensus, pro, *instaurat renovatque bellum.* Rivius.

CAP. LXVII.

C. Mario. Plutarchus in Vita Marii paulo post id factum fuisse scribit, postquam videlicet Marius a Metello dimissus erat ad petendum consulatum. Cast.

Per hostes Diis supplicanti. Occulit divinationis genus. Fuit enim non unum. Prima haruspicum divinatio erat ex vivae adhuc victimae observatione, dum producebatur, dum ad aram sistebatur, dum attrectabatur, dum vinum ei infundebatur: quam quidem divinationem vocare possumus *θυτικὴν* seu *θυματικήν*, id est *victimariam*, indice Delrione. Secunda vero fuit extispicina, qua motum et singula mactatae victimae membra rimabantur, maxime vero iecur: unde et Graecis dicta *ἡπατοσκοπία. Iecinorum enim fibrae, et corda inversa, supposita, mutilata. ablata fuerunt ab illo malo daemone, qui, ea sacra uti fierent, suis respon-*

sis miseros imbubinarat. ut scribit Iulius Scal. Exercitat. 349. adversus Cardanum. Notandum hic et istud, exta, quae potentibus insperatum honorem pollicebantur, privatis et humilioribus haereditatem, filiofamiliae dominationem, *regalia* appellata, ut extat apud Festum de V. S. in *Regalia.* Denique tertia fuit *πυρομαντεία καὶ πυροσκοπία*, quam pluribus exponit saepius citatus Delrio Disquisit. Magicar. lib. IV. Quaest. 7. Sect. 1. Sed et quaedam minime vulgaria de extispicum eiusque artis propriis ac *τεχνικοῖς* vocabulis affert Casaub. Not. in Capitol. Pertinacem pag. 84. V. 25. ad illa verba: *Caput extorum non deprehendit.* Rupert.

226 * Magna atque mirabilia portendi haruspex dixerat. Haruspices, arioli, mathematici, augures et vates, quantum noceant praesenti Rerumpublicarum statui, iam patebit ex nota ad Catilin. cap. 47. §. 3. cui addas velim Chr. Forstn. Hypomnemate Polit. 49. Rupert. — Nempe vel *in extis*, vel *a Diis Imm.* Hirtius B. Afric. LXXXII. *Ne dubitaret signum dare, victoriam sibi proprium* a Diis Imm. portendi. Livius I. 36. *Cape haec et perage, quod* aves tuae *fieri posse* portendunt. V. 15. *Quidnam eo Dii* portenderent prodigio, *missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculum.* Plautus:

Omnibus in extis *aiebat* portendi *mihi malum.*

Ubi magna atque mirabilia portendebantur, ibi *laeta* sunt et *congruentia exta;* Graecis *καλὰ καὶ σωτήρια.* ubi alia omnia, *tristia*, *minantia*, *σφάγια οὐ καλά.* Sane Marius noster, utpote rudis et semipaganus adeo deditus erat relligionibus, ut ex alieno iecore plus sapuisse quam suo facile existimem. Adfuisse ei dicitur *μυσταγωγὸς τοῦ βίου.* ita Ammianus XXI. 14. *Sed familiares genios cum iisdem versatos: quorum adminiculis freti praecipuis Pythagoras enituisse dicitur et Socrates, Numaque Pompilius, et superior Scipio: et ut quidam existimant,* Marius *et Octavianus.* Frontin. I. 11. *Marius sagam quandam ex* Scythia *habuit, a qua se dimicationum eventus praedicere simulabat.* sic ed. Vesaliensis. At quid illi cum *Scythia?* scribe cum tribus meis, *ex Syria.* Plutarchus in eius vita: *Καὶ γάρ τινα Σύραν γυναῖκα Μάρθαν ὄνομα μαντεύεσθαι λεγομένην, ἐν φορείῳ κατακειμένην σεμνῶς περιήγετο.* Deinde *Martha* nomen Syriacum, quod Hieronymo interprete valet *dominatrix.* Syria terra, sancta apud Ethnicos; testis Mnesarchus: *χοῖραι Κασίας Ἀπὸ ΓΑΣ ἉΓΙΑΣ, ἄλλας Συρίας.* Syrae veratrices; et Socratis mortem a Syro mago praedictam narrat Aristoteles apud Laërtium. Quod de Mario Plutarchus, idem fere de Alexandro Arrianus IV. pag. 269. *Ἀριστόβουλος δὲ ὧδε ἀνέγραψε· ΣΥΡΑΝ γυναῖκα ἐφομαρτεῖν Ἀλεξάνδρῳ, κάτοχον ἐκ τοῦ Θείου γιγνομένην.* Wasse.

Aruspex. Vide supra cap. 47. Wasse.

Ad quem capiendum, praeter vetustatem familiae, omnia abunde erant. Fabricianum, *ad quem capiundum.* et, *alia omnia abunde erant.* Rivius. — Fuit enim Marius obscurae familiae, et homo novus. Ait sane auctor de Viris Illust. humili loco natum esse, idemque Plutarchus confirmat, qui eius parentes facit operarios. De eodem insignes sunt versus Iuvenalis lib. III. Sat. 8.

Arpinas alius Volscorum in monte solebat
Poscere mercedes, alieno lassus aratro,
Nodosum post haec frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.
Hic tamen et Cimbros, et summa pericula rerum
Excipit, et solus trepidantem protegit Urbem.

Valerius Maximus lib. IV. *Civis alioqui magnificus, sed novitatis suae conscientia vetustati non sane propitius.* Falsus igitur et manifesti erroris reus Velleius, qui scribit Marium equestri loco natum. Plinius lib. XXXIII. *Ille arator Arpinas et manipularis imperator.* Coler. — Aelianus *Ποικ. Ἱστορ.* lib. XII. cap. 6. *Ὅτε γελᾶν ἔξεστιν ἐπὶ τοῖς μεγάλως φρονοῦσι διὰ τοὺς πατέρας· εἴγε ἐν Ῥωμαίοις μὲν Μαρίου τὸν πατέρα οὐκ ἴσμεν, αὐτὸν δὲ θαυμάζομεν διὰ τὰ ἔργα· Κάτωνος δὲ τοῦ πρεσβύτου καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἀναζητεῖν χρή.* quod repetit lib. XIV. cap. 35. Val. Maximus lib. VI. cap. 9. in Memorabilibus: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romae, tamque fastidiendo candidato, ille Marius evasit, qui Africam subegit, Iugurtham regem ante currum egit, qui Teutonum Cimbrorumque exercitus delevit.* et quae sequuntur. Putsch.

* Alia omnia. Abest *alia* L. 2. Ball. agnoscunt caeteri. Wasse. 227

Domi modicus. Respuo, quod a quibusdam legitur, *domi pudicus.* nam et sententia recipit *modicus;* et vero ita recitat Nonius in verbo *Modicus.* A. Manut.

Tantummodo gloriae avidus. Seneca lib. XIV. ep. ult. *Quid in C. Marium, semel Consulem (unum enim Consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Teutonicos Cimbrosque conciderct, cum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse virtutis instinctu? Marius exercitum; Marium ducebat ambitio.* Coler. — Quae cupiditas inconsulta praecipitem eum postea dedit, ut sequitur infra. Porro simili elogio Cn. Pompeium insignit Velleius Paterculus, fuisse paene *omnium vitiorum expertem, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives iure haberet pares, quenquam aequalem dignitate conspicere.* Rupert.

Sed is natus et per omnem pueritiam Arpini alitus. Aldinus codex habet *his* aspiratum, quod non probamus. Is enim Marius ut erat natus nec Romae, sed Arpini per omnem pueritiam alitus, fecit quae deinde sequuntur reliqua. Commentatores meo quidem iudicatu hoc recte exposuerunt. Glarean. — *Alpini altus* etiam Naz. Pal. tert. quart. Com. absque *per*, quod in ceteris MSS., ut etiam *alitus.* Gruter. — *Arpini alitus.* Sic legit Diomedes lib. I. et Priscianus. nec est, quod quisquam de mutatione amplius dubitet. A. Manut. — Manuscriptum Fabricii *altus.* quomodo et in aliis plerisque. Hoc Cicero quoque utitur, velut pro Plancio: *Locus ille mutus, ubi quisque* altus *aut doctus est.* et in Bruto: *Urbs in qua nata et* alta *est eloquentia.* Sic et alias. Sed et Diomedes I. *altus* hoc loco legit, atque item Priscianus, qui tamen ipse in quibusdam codicibus etiam *alitus* inveniri testatur: quo sane modo nos quoque in duobus manuscriptis reperimus. Rivius. — Nostri omittunt *per* leguntque *altus.* Firmat Sulpicius de Vita M. I. 2. *Igitur Marius*

Sabariae Pannoniarum oriundus fuit, sed intra Italiam Ticini altus *est.* MS. Anl. Trin. *Pan. oppido,* et, *Constantio.* etiam, *divinam p. servitutem,* non adeo male. Philelphus Ep. VII. *ita loqueris, ut es et natus et* altus *et educatus.* Verba *Arpini altus* quibusdam minus necessaria videntur; at summorum virorum ortus et incunabula nimis anxie memorare solent auctores gravissimi. Polybius pag. 1388. *Philopoemen* etc. τραφεὶς δὲ καὶ παιδευθεὶς ὑπὸ Κλεάνδρου. Vide Nepotem II. 1. VII. 2. et Plutarchum passim. De Mario ita Velleius II. 11. *Bellum Iug. gestum est per* Q. Metellum, *nulli secundum saeculi sui. huius legatus fuit* C. Marius, *quem praediximus,* natus equestri loco, *hirtus atque horridus.* at infra II. 128. *Qui C. Marium ignotae originis.* Vossius *agresti loco* ex ingenio reponit. nescio an *quaestuario loco* pro *officina ferraria.* de qua voce adeas L. Athletas §. 1. et Hieronymum Ep. I. ad Heliodorum. A. Victor Caes. 33. *Igitur eo occiso, Marius ferri quondam opifex.* infra: *Hinc denique ioculariter dictum, nequaquam mirum videri, si rem Romanam Marius reficere contenderet,* quam Marius eiusdem artis *auctor, stirpisque et nominis, solidavisset.* Plutarchus pag. 407. γενόμενος δὲ γονέων παντάπασιν ἀδόξων, ΑΥΤΟΥΡΓΩΝ δὲ καὶ πενήτων, πατρὸς μὲν ὁμωνύμου, μητρὸς δὲ Φουλκινίας. Aratorem Arpinatem faciunt Plinius Nat. Hist. XXXIII. et Scholiasta ineditus ad illa Iuvenalis:

Arpinas alius Volscorum in monte solebat
Poscere mercedes, alieno lassus aratro,
Nodosam posthaec frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Iulius Celsus fuisse ait *rusticanae ac ne Romanae quidem originis.* in villa Cirrhaeatone altum tradit Plutarchus. WASSE. — Ex hoc loco conie-
228 ctare * licet iam Prisciani aetate mendosos codices Sallustii exstitisse. Sed idem saepe facit in Virg. Servius. PUTSCH.

AETAS MILITIAE. Vox *aetas* abundat, ut existimo. in Catil. V. *Iam pridem iuventus simul ac belli patiens erat.* ergo ipse Marius ubi primum militiae patiens fuit. CIACCON. — Abest *aetas* Pemb. bene. sed et illud abundare putaverat Ciacconius. Caeteri retinent. Noster Catil. *Iam pridem iuventus, simul ac* belli patiens erat. Vulgatae favet Curtius III. 6. 19. aetas *tantis* matura rebus. Thucyd. τοῖς ἐν τῇ ἡλικίᾳ. WASSE.

ITA INTER BONAS ARTES. Legendum, *inter arteis bonas,* ut est in vetustis. nam hac terminatione Sallustius amat uti, et adiectivum hic sequi debet. Sic mox, *per omneis tribus.* ubi hodie fere, *per omnes;* verum perperam. RIVIUS.

TRIBUNATUM MILITAREM. Sic membranae Cypriani Popmae; nec obstat quod infra *magistratum* vocat. nam populi suffragiis designabatur Romae in Comitiis; et ob id Suetonius vocat *honorem.* ad Verrin. II. Pedianus: *Trib. militarium duo sunt genera: primum eorum qui* Rufuli *dicuntur, hi in exercitu creari debent; alii sunt* Comitiati, *qui Romae Comitiis designabantur.* Plura Livius, et Polyb. VI. A. POPMA. — Sic MSS. ad unum omnes, nec non vetuste editi, nam recentiores *militum;* sunt etiam qui totam vocem deleverunt, sed sine libri alicuius suffragio,

et confusione historiae; rudior enim quis haec intelligeret de Tribunatu Plebis. GRUTER. — Bodl. Ball. γ. λ. B. Pub. Pemb. Ar. Reg. L. 1. 2. 3. Mart. Venetae *militarem* habent. Infra: *facile notus.* Palmer. *factis notus,* vel, *forte notus.* notus scilicet ob gloriam in bellis partam. Idem fere de Manlii filio tradit Livius VII. 5. Idem 13. *Neque erat in exercitu* vir factis nobilior. WASSE.

PLERISQUE FACIEM EIUS IGNORANTIBUS FACILE NOTUS PER OMNES TRIBUS DECLARATUR. Non cohaerent. Scribo: *plerisque f. e. ig. factis notus per o. t. d.* cum in petitione facies eius a plerisque ignoraretur, ipsis factis nobilis declaratus est per tribus. PALMER.

IN POTESTATIBUS. Adludi: Cassiodor. Var. I. 4. *Hic est enim probatae conscientiae fructus, ut quamvis summa potuerit adipisci, iudicetur tamen ab hominibus plus mereri.* et ita fere alicubi Arnobius. Claudianus item in Laude Serenae:

— *Gemino mox idem culmine duxit*
Agmina, commissosque labor sic gessit honores,
Ut semper merito Princeps cum magna dedisset,
Deberet maiora tamen. WASSE.

UT AMPLIORE QUAM GEREBAT DIGNUS HABERETUR. Id ipsum avum suum fecisse, quum Arpini magistratum gereret, indicat Cic. III. de LL. cui idcirco Scaurus Consul Romanus dixerit: *Utinam, M. Cicero, isto animo atque virtute in summa Republica nobiscum versari quam in municipali maluisses!* RUPERT.

IS AD ID LOCORUM. Vid. Rivius in Terent. Phorm. V. 8. 36. pag. 89. b. et Dousa I. Plautin. Expl. 20. pag. 146. BROUKH.

TALIS VIR. Ita Noster supra: *colite et observate* talem hunc virum. Plautus Captiv. *Ubi tu,* talis vir, *falsum autumas.* Cicero ad Attic. *cum* talis vir *tricatur.* Apuleius Miles. III. pag. 59. *Nec moram talem pateretis vel noctis unius.* forte *talis,* hoc est, *in asini faciem conversus.* supra: *Ubi me primum* talis aspexit. IX. pag. 198. Haec talis, *manu*
* *pistori clementer iniecta.* Il. λ. 229

Σήμερον ἢ δοιοῖιν ἐπεύξεαι Ἱππασίδῃσι
ΤΟΙΩ Δ' ἈΝΔΡΕ κατακτείνας.

vid. Od. *Π.* 307. Thucyd. II. 60. *Καί τοι ἐμοὶ ΤΟΙΟΥΤΩι ἈΝΔΡΙ ὀργίζεσθε.* de Socrate Phaedo: *ὥστε ἐγκαλυψάμενος ἀπέκλαιον ἐμαυτόν· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνον, ἀλλὰ τὴν ἐμαυτοῦ τύχην, ΟΙΟΥ ἈΝΔΡΟΣ ἑταίρου ἐστερημένος εἴην.* Theocritus alicubi:

Ἀλλ' αὐτὸς, ΤΟΙΟΥΤΟΣ ἘΩΝ, βοτὰ χίλια βόσκω.

Xenophon Hist. Gr. VI. pag. 600. *ὁ δ' οὖν ἀνὴρ ΤΗΛΙΚΟΥΤΟΣ ὬΝ.* Oppianus de Venat. II. 555.

— *ἐφορμηθεὶς ἐλέφαντι*
Πολλάκις ἐν κονίῃσι νέκυν ΤΟΙΟΥΤΟΝ ἔθηκεν.

Statius Theb. III. 229.

— Talis *mihi, nate per Argos*
Talis abi. WASSE.

CONSULATUM ADPETERE. In Commel. Pall. 2. 4. 8, 9. non est

vox prima *consulatum.* 5. praeterea abest *adpetere.* nam sextus: *consulatus honorem adpetere non audebat.* Gruter. — *cons. ap. non aud.* non agnoscit Arond. vox *consulatum* abest Pemb. B. Pub. in Marckii γ. voces *a. c.* ad *etiam tum* prorsus erasae; loco earum in margine, nescio an a manu prima, apparent, *appetere non audebat.* λ. supra lineam exhibet *consulatum.* Ball. *petere.* Infra: *per manus*, vel *per vim*, vel potius, ut lampada, tradebat alius alii, πατέρων φυλάττοντες παραδοχάς. quo sensu accipit D. Hieronymus Epist. XIII. 4. *Si contingeret docere quae didici, et quasi* per manus *mysteria tradere Scripturarum.* Idem clarius huc spectat Epist. XXVI. *Latent in multitudine laureae; et triumphi interdum triumphantium sordibus polluuntur, quod ante* per manus Patricias tradebatur, *et sola nobilitas possidebat, quo Consul Marius* etc. *ob ignobilitatem familiae putabatur indignus, nunc sola militia possidet.* Ita Livius, ut alibi, sic IX. 17. *disciplina militaris iam inde ab initiis urbis* tradita per manus, *in artis perpetuis praeceptis ordinatae modum venerat.* Infra: *contemtor animus.* sic apud Plautum in Poenul. *derisor lenunculus.* Huc, opinor, referenda sunt illa Servii ad Aen. VII. 660. *Tali genere laudis* Sallustius *plenus est; nam et ipse multos collaudat, ac deprimit adiecta vituperatione.* Confer etiam Senecam Suasor. VI. pag. 46. Pro *superabunt* Pemb. *superarent.* Wasse.

Neque tam egregius factis erat. Quamvis in Fabriciano ceterisque vetustioribus sit, *neque tam egregiis factis;* tamen vulgatam lectionem magis probandam esse duco, ut quae antiquitatem magis redoleat, cuius est amantissimus Sallustius; pro, *sic factis excellens ac praestans.* Cicero dum praepositione et casu eius iunxit hoc nomen. *Laelius*, inquit, *in laude bellica egregius.* et: *Vir in procuratione civitatis egregius.* Rivius. — Scriptus Augustanus, *egregius factus erat.* unde fortassis legend. *neque tam egregius factis erat.* Putsch. — Non ausus refragari antiquioribus membranis, in quibus haec lectio, ideoque repudiavi illud tantopere Rivio placitum *egregius factis*, quod etiam in Pal. 5. nam inferiores magis adhuc degenerarunt praeferuntque *egregius factus.* Gruter. — Marckii λ. B. Pub. *egregius factis.* γ. *egregius factus* primo, dein mutatum in *factis.* Venetae *egregius factus.* et sic Mart. L. 2. Arond. Reg. L. 1. 3. nihil movent. Wasse.

Quin is indignus et quasi pollutus. Non solum nobiles putant, sibi honores, ob maiorum virtutem, deberi; sed aliorum idem iudicium esse volunt. Seneca ipse lib. IV. de Benefic. cap. 30. *Aliquando,* inquit, *daturum me etiam indignis quaedam non negaverim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis praetulit. Non sine ratione, sacra et magnarum virtutum*
230 *memoria: et esse plures bonos iuvat, si gratia bonorum * non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quae res consulem fecit, nisi pater?* Plura eiusce generis exempla mox subiungit. Et convenit Asconii illud in Orat. pro Scauro: *Quae generis claritas etiam inertes homines ad summos honores provexit.* Et Theodoricus Rex apud Cassiodor. lib. II. Epist. 2. *Non relinqui inglorios patimur, qui generis claritate praedicantur.* Et apud eundem Athalaricus Rex lib. IX. epist. 23. *Quid P. C. de vobis iudicemus, expendite: cum ad summarum culmina dignitatum germinis vestri viros, quos nunquam vidimus, eligamus, non fastidio negligentiae, sed honorabili praesumtione naturae.* Adde notam ad Catilin. cap. 23. §. 5. Rupert.

CAP. LXVIII.

Igitur ubi Marius harusp. etc. In Com. ac Pall. pr. sec. visitur voce amplius, *igitur ubi Marius* cum *har.* etc. sed neque erat initio in pr. *intendere videt*, margini additum est a manu, nescias sec. an prima. Pal. vero 4. refert, *igitur Marius ubi aruspicis dicta eodem quo cupido animi intendere videt.* aliquid latet mali. Gruter. — Bodl. *tendere.* male. B. Pub. *cupido animo.* caeteri vulgatam servant. Wasse. — Ita facile credimus, quae libenter audimus. Lampridius in Heliogabalo: *Ut sese habent vota hominum ad credulitatem festinantium, quum, quod optant, verum desiderant.* ubi pro *desiderant*, quod ineptum est eo loco, legendum est *existimant*, vel ut P. Faber corrigit, *credunt*, sive, ut Ios. Scaliger, *asseverant;* sed Sciopp. Comm. de Arte Critica H. 5. K. 2. facilem errorem putat ex litera, et vocula traiecta; ideoque legit: *Cum putant verum esse, quod desiderant.* Haec placet prae ceterorum violenta. Rupert.

Quo cupido animi hortabatur, intendere videt. Sic manuscripta, consentientibus aliis vetustis; in recentioribus est ordo nonnihil mutatus. Rivius.

Ab Metello Consulatum petendi etc. Illud *Consulatum* omissum est temere in Aldino codice, quasi Marius ob alias caussas missionem petierit, ac Consulatum dissimularit; cum aperte postea Metellus ad hunc ipsum Marium dicat, *satis mature illum cum filio suo Consulatum petiturum.* Glarean.

Inerat contemtor animus et superbia, commune nobilitatis malum. Vell. Paterc. lib. II. cap. 11. de eod. Metello et Mario: *C. Marius per publicanos aliosque in Africa negociantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis iam in tertium annum bellum,* et naturalem nobilitatis superbiam. ad quae postrema Gruterus: *Hanc fere maculam nobilitatis ingenitam diximus, et ad Livium libris prioribus.* Herodian. lib. V. Τὸ εὐγενὲς εἰς ὑποψίαν ἐκπίπτει, καταφρονήσει τῶν ὑπηκόων, ὡς πολὺ ἐλαττόνων. *Nobilitas in superbiam exit, contemnendo sibi subiectos, tanquam multo inferiores.* Hinc etiam Socrates de se apud Platonem in Theaeteto: Ὡς ἐγώ εἰμι υἱὸς μαίας μάλα γενναίας τε καὶ βλοσυρᾶς Φαιναρέτης. *Sum filius obstetricis valde generosae ferocique praeditae animo Phaenaretes.* Ita vocem βλοσυρά recte transtulit Casaubonus lib. V. Animadv. in Athen. cap. 19. quanquam proprie βλοσυρότης est *torvitas;* unde et Athenaeus reprehendit Platonem, quod Socratem inducat matrem appellantem βλοσυράν. sed immerito; quia eo respexit Plato, quod bene nati magnifice de se sentiant, ceteros vero ferocius despiciant. Nempe hoc iis quasi innatum est, ut ait Aristides: Ἡ μεγαλοφροσύνη ἔμφυτον κτῆμα τοῖς κρείσσοσι. Rupert.

Itaque primum etc. MSS. tres praestantiores, Com. Naz. ac Pal.
231 sec. iterant illud *primum*; * *mirari primum eius* etc. equidem semel positum sufficit, et meo quidem indicio malim a loco priori transferri in alterum, quemadmodum aptatur Pal. 5. Gruter. — uti etiam e nostris codici S. Martini, Regio, Pemb. sed retinent *itaque primum*; solus L. 2. omittit. pro *mirari* B. Pub. *mutari*. Wasse.

Ne tam prava inciperet. Sic infra in Orat. Philippi: *Denique prava incepta consultoribus noxae esse*. Ciaccon.

Neu super fortunam animum gereret. Quod in Metello Marius, in Vitellio filio suo Sextilia, antiqui moris ac probitatis, ap. Tacit. II. Histor. 64. Etenim ad primas literas, quas ipsi Vitellius miserat, in Gallia etiamnum agens, de imperio sibi a militibus delato, consalutatoque, ut tunc erat moris, ab exercitu sese Germanico, dixisse fertur, *Non Germanicum a sese, sed Vitellium genitum*. Est enim horum verborum sensus: *Non in spem Imperatorii fastigii hunc sibi filium genitum, et educatum, sed ut intra natalium suorum modum privatus viveret, adeoque patris ac maiorum suorum fortuna contentus ageret*. Rupert.

Ne festinaret abire. Vox postrema tolli poterat, nec quicquam periret sententiae. Gruter.

Satis mature illum cum filio consulatum petiturum. Dictum hoc Metelli ad Marium refert Dio Cocc. in Exc. Peiresc. pag 631. Id vero insignis erat contumelia, a qua prorsus abstinendum viro civili. *Habet enim quendam aculeum contumelia, quem pati prudentes ac viri boni difficillime possunt:* ait M. Tullius lib. III. in Verrem. Sed et Seneca alicubi *contumelias quibusdam acerbiores videri, quam iniurias* scribit; quamvis idem in lib. *In Sap. non cadere iniuriam* neget *prudentiae in eo quicquam esse, vel fiduciae, qui contumelia afficiatur, sive moveatur*; ibidemque capp. 10. 11. 12. 13. 14. multis disputet, *Sapientem contumelia non tangi, sed eam susque deque habere*. At contra M. Brutus in quadam ad Ciceronem epistola, *servire ac contumelias pati*, diserte testatur, *prius malis omnibus*. Quae quidem mens fuit et illi duci copiarum Caroli VII. Regis Franciae, ex quo quum hic quaesivisset, *An, et quanam re aut ratione, a fidelitate, tot experimentis sibi probata, abduci posset: Me quidem*, inquit ille, *Rex Serenissime, ut fidem tibi datam violem, nulla unquam utilitas aut dignitas, imo ne centum quidem regna adegerint. Quod tamen si vel semel contumeliose aliquid in me dixeris aut feceris, forsan ultro et ingratiis sum facturus*. Quam quidem historiam, ac dictum Carolo illi Borbonio, qui a Rege Francisco I. ad Carolum V. Imperatorem defecit, ad factum suum excusandum, in sermone crebro usurpatum legimus. Verum hos tales in alteram partem peccasse, liquet, usque adeo quidem, ut nonnulli eorum, dum contumeliis nimis moventur, in calamitatum casses inextricabiles sese et alios induxerint, et dum fumum fugiunt, in ignem inciderint, ut habet proverbium. Rupert.

Is eo tempore in. *Tò in* manuscripta non habent, neque impressa vetustiora. Rivius. — Duo MSS. *nam is*. C. Popma.

232 * Annos natus circiter viginti. Plutarch. in Mario hunc Metelli filium tunc admodum puerum fuisse tradit, his verbis: *ἦν δ' ὁ παῖς τότε τοῦ Μετέλλου παντάπασι μειράκιον*. quare videtur legendum XV. Solebant enim adolescentes militiae usum discendi gratia cum magistratibus contubernales in provincias proficisci. Cicero pro Plancio: *Hic adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab sanctissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo et adolescentuli modestissimi pudor postulavit*. Et filios aliquando suos contubernales Imperatores habebant. Frontinus in Strategematis: *P. Rutilius Cos. cum secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit*. Verum cum Sallustius dicat *militabat*, et militaris aetas fuerit annorum XVII, nonnihil dubito. Ciaccon. et Ursin. — Nostri omnes XX. Aetas consularis legibus Romanis erat annorum 43. ut docet Cicero Phil. V. Wasse.

Quae res Marium pro honore, quem adfectabat, contra. Codices in membrana descripti: *Quae res Marium cum pro honore quem affectabat, tum contra Metellum* etc. pro, *Quae res Marium cum ad acrius contendendum pro adipiscendo consulatu quem appetebat, tum vero ira in Metellum incenderat atque inflammarat*. Ita vero legendum prorsus esse, aliis etiam coniecturis quibusdam ducor. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti diversam lectionem ostendisse. quamquam cum manuscriptis facit exemplar Florentinum. Rivius. — *Cum pro honore* etc. Haud asseverare ausim locum integrum. Est in Comm. *quae res ubi Marium tum pro honore* etc. at Pal. tert. *quae res Marium tum pro honore, quem adfectabat, contra Metellum* etc. nec aliter octavus. nam sextus: *quae res Marium pro honore quem adfectabat, tum contra Metellum*. Gruter. — Ball. *tum pro licentia redeundi quam ab eo impetrare nequibat contra M.* et ita Venet. 1470. Wasse.

Cupidine atque ira, pessimis consultoribus. Utrumque e Thucydide. De priore lib. VI. *Ἐπιθυμίᾳ μὲν ἐλάχιστα κατορθοῦνται, προνοίᾳ δὲ πλεῖστα. Nam cupiditate pauca recte confiunt, circumspectione plurima*. De posteriori lib. III. *Ἐναντιωτάτη τῇ εὐβουλίᾳ ὀργή. Adversissima rectae menti ira*. Rupert. — Vide Catilin. cap. 71. Liv. VII. 40. *Quin omissis* ira *et spe*, fallacibus auctoribus, *nos ipsos nostraque omnia cognitae permittimus fidei*. Q. Septimius I. 8. *Inter quae tam sollicita, magna cura plurimi ex omni ordine lecti ad contrahenda ex finitimis regionibus auxilia, ab Alexandro aliisque* pessimis consultoribus. mallem, *cum magna cura*. uti etiam cap. 38. quod Sallustianum magis. vide cap. 69. 71. et alibi. Locutio ex Antiphonte hausta videtur. sic enim ille Orat. XV. pag. 123. *Ἀλλὰ πρότερον γ' εὖ βουλεύσασθε, καὶ μὴ μετ' ὀργῆς καὶ διαβολῆς, ὡς τούτων οὐκ ἂν γένοιντο ἕτεροι πονηρότεροι σύμβουλοι*. Illum Metelli filium in exilium actum a Caio Mario narrat Plutarchus pag. 430. Infra pro *laxiore imperio* L. 2., sed ex interprete, *latiore*. atque ita Venetiis cusi annis 1470. 1478. Chirographi omnes heic, quod mirum, sapiunt. Q. Septimius III. 1. *At Troiani cum auxiliaribus* laxiore militia, *neque circa exercitum solliciti, socordius agitare*. ita enim legendum, ut fuse probat Latinissimus Perizonius. L. Valla V. 40. omittit *ullo*; sed auctoris *δεινότητα* enervat. Pro *grassari* Thucydides fere *χωρέω* utitur. Vide I. 69. Wasse.

NEQUE FACTO ULLO, NEQUE DICTO ABSTINERE. Vide notam ad h. l. cap. 34. §. 2. RUPERT.

NEGOTIATORES. I. e. publicanos equestris ordinis, ut patet ex Vel-
233 leii lib. II. de Mario. * qui perperam *commeatum* vocat quod Noster *missionem*. WASSE. — Converte hanc fraudem, Princeps, in virtutem, et utere negotiatoribus in utilitatem publicam. Sive explorare vis, sive famam tuam spargere, sive ingressum et aditum apud longinquos et ignotos facere, negotiatoribus familiarem te praebe. Plutarchus in Solone tradidit, dignitatem olim mercaturae fuisse, ut quae commoda ex regionibus barbaris afferret, amicitias cum dynastis conciliaret, et ad multarum rerum peritiam conferret. Quid, quod Lusitanis Regibus per illos limen ad Orientis regna et primus gradus? RUPERT.

CRIMINOSE SIMUL ET MAGNIFICE DE BELLO LOQUI. Manuscripta, *ac magnifice*. quod ut nihil aliud, certe sonantius est. RIVIUS.

DIMIDIA PARS EXERCITUS SIBI PERMITTERETUR. Quidam codices legunt *si sibi;* Goth. *sibi si;* alii coniunctionem omittunt, ut intellectu facilem. sed res haud magni momenti. GLAREAN. — Non improbo vulgatam lectionem, licet magis placeat manuscriptus liber, qui habet: *Dimidia pars exercitus si sibi permitteretur.* nam particula *si* potest videri a librario omissa, propter sequentem primam syllabam vocis *sibi*. URSIN. — Gothi Cod. *sibi si* Glar. et sic Ar. L. 2. et nostri fere *si sibi*. WASSE.

AB IMPERATORE CONSULTO TRAHI. Sic etiam MSS. nostri omnes, absque voce *bellum*, inserta ab impressoribus. GRUTER.

SUPERBIAE REGIAE. De formula Tacitus An. XVI. 23. H. 70. Livius III. 19. XXXVIII. 42. XXXIX. 2. Hegesipp. II. 10. Caesar B. Civil. III. 82. *Spes victoriae augetur adeo, ut quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; et si quando quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, unius esse negotium diei; sed illum delectari imperio, et consulares praetoriosque servorum habere numero.* Hoc usus colore Hanno apud Silium XI. 588.

Aeratas iussi texamus mille carinas,
Atque omnis Libyae quaeratur bellua terris,
Ut longa imperia, *atque* armatus proroget annos
Annibal, et regnum trahat *usque in tempora fati.*

Idem fere de Pompeio ante pugnam dixisse nobiles, auctor Appian. B. Civil. II. 769. *Ἐνοχλούμενος δὲ ὑπό τε τοῦ στρατοῦ παντὸς, ἐπηρμένου τοῖς περὶ τὸ Δυῤῥάχιον ἀμέτρως, καὶ τῶν ἐπ᾽ ἀξιώσεως, αὐτὸν ἐπιτωθαζόντων ἐς φιλαρχίαν, ὡς ἑκόντα βραδύνοντα, ἵνα ἀνδρῶν ὁμοτίμων τοσῶνδε ἄρχοι, καὶ ἐπὶ τῷ δὲ αὐτὸν ΒΑΣΙΛΕΑ καὶ ἈΓΑΜΕΜΝΟΝΑ καλούντων, ὅτι κἀκεῖνος βασιλέων διὰ τὸν πόλεμον ἦρχεν.* et *ΒΑΣΙΛΕΑ ΒΑΣΙΛΕΩΝ* dictum ait Plutarchus. Idem de Lucullo milites apud Dionem XXXV. de se ultro profitebatur Hannibal Appian. pag. 337. De imperiosis et impotentibus voces *regie*, *regaliter* usurpant Reipublicae cultores. Ovidius Met. II. 367.

— precibusque minas regaliter *addit.*

Polybius pag. 1390. *Τοσούτῳ τὴν ἐξουσίαν ἐλάμβανε μείζω καὶ ΜΟΝΑΡΧΙΚΩΤΕΡΑΝ.* WASSE.

EO FIRMIORA VIDEBANTUR. Postrema dictio nihil habet quod agat. GRUTER.

QUIA DIUTURNITATE BELLI. Manuscripta *quod diuturnitate.* sed eodem sensu. RIVIUS.

FAMILIARIS CORRUPERANT. Retinui lectionem vetuste editorum, nec non MSS. omnium. Carrio invexit *corruperat*, quem non vitupero, sed dico abire a libris chirographis. GRUTER. — *Corruperant* nostri, γ. λ. infra lineas servant tamen illud alterum. atque ita Ball. et Bodl. quod longe elegantius. WASSE.

* ANIMO CUPIENTI NIHIL SATIS FESTINATUR. Ut egenos res novae, 234
ita divites negotiatores pax delectat. Qua de re iam aliquoties supra diximus. Notandum vero hoc, cupidinem festinationem parere. Sic et Claudianus de Raptu Proserpinae 137.

— — tum nulla ruenti
Mobilitas, tardos queritur nunc ire iugales etc.

Et Livius lib. 29. cap. 35. *Desiderio indigentium auxilii tardius cuncta movebantur.* RUPERT. — Elegantissimus in hanc rem sensus apud Senecam de Brevit. vitae XVI. Confer item Claudian. de Nupt. Hon. XIV. Rapt. 138. Horat. Ep. I. 1. caeterum haec verba citat Luctatius ad Statium pag. 87. WASSE.

CAP. LXIX.

MANASTABILIS. Libri quatuor notae pretiosioris *Mastanabilis*. alterum restat in sequioribus. GRUTER. — Vide quae supra notavimus. WASSE.

M. TESTAMENTO. Reg. a manu prima, *cum testamento. haeredem secundum*, hoc est, *haeredi substituit.* Caius II. Instit. Tit. 4. L. 4. D. *de Sc. Siliano.* vide etiam L. VIII. C. de Instit. Boëtii Comment. in Topica Cic. Ipse Cicero Verrin. III. *Appellat Lucium Annium qui erat* institutus secundum filium. Florus IV. *Brutum* in secundis haeredibus. Appianus: *Ἐν τοῖς δευτέροις κληρονόμοις ἐγέγραπτο παῖς· ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι.* Et hoc est apud ICss. *secundo loco scribere haeredem.* apud quos illae etiam tabulae dicuntur *secundae.* vide L. 19. §. *posthumos* D. de Aliment. et *ima cera.* Sueton. in Caes. LXXXIII. *Reliquos* in ima cera. Horatius:

— tabulas a te removere memento,
Sic tamen ut limis rapias quid prima secundo
Cera *velit versu, solus multisne cohaeres,*
Veloci percurre oculo.

In tertiis. sic Agathias Anthol. II. pag. 218.

Ἐν τριτάτῃ μοίρῃ κάλλιπε κληρονόμον.

ima cera pro ea tabulae parte, quae vocatur Iustiniano *inferior pars testamenti*, Caio *pagina extrema;* inde *primicerius haeres*, qui in prima cera. WASSE.

MORBIS CONFECTUS. Quidam edidit, *moribus confectus.* sed vulgatam lectionem antiquorum codicum auctoritate confirmatam magis probo. nam et paulo post: *Hominem ob morbos animo parum valido, secunda oratione extollit.* C. POPMA. — Lucilius lib. XXVI. *Tum doloribus confectum corpus animo obsistere.* COLER. — Atqui Salvianus lib. I. de Gubernat. pag. 14. ait: *Infirmitas carnis vigorem mentis exucuit.* Quae eadem latius diffundit Epist. 5. Sed vide, quomodo respondeat ibi Rittershusius. RUPERT.

OB EA MENTE PAULLUM IMMINUTA. Sic libri quatuor notae pretiosioris, reliqui *paullulum*, ut habetur in editis. mihi videntur illa, nimirum *et ob ea mente paullum imminuta*, valde heic superflua, cum sequatur infra: *hominem ob morbos animo parum valido;* quid enim attinebat bis idem dici? GRUTER. — In manuscriptis duobus ceterisque vetustioribus est *imminuta*, pro, *desipiens ipse ac parum mente consistens.* Haec est vera lectio, quam et sensus ipse postulat. nam et postea de eodem, *Hominem*, inquit, *ob morbos animo parum valido.* id nimirum est, *parum mentis compotem*, vel, ut ante dixit, *mente paulinlum imminuta.* RIVIUS.

MENTE PAULLULUM IMMUTATA. Est similis ferme apud Velleium error quamvis in vocibus dissimilibus. nam ubi vulgo: *Hic est Opimius, a quo Cos. celeberrimum Opimiani vici nomen.* Hic ego *Opimiani vini* nomen legendum arbitror. ut perperam videlicet et in indice ipso et in margine ibidem illud sit adnotatum, *vicus Opimianus*, ubi *vinum Opimianum* adnotandum erat. Id quod ea quae mox apud Velleium sequuntur, plane indicant: *Quod iam nullum esse spatio annorum colligi potest. Quod*, nempe *vinum Opimianum.* nam *vicum* huc referri non posse vides. Meminit autem *vini Opimiani* Plinius libro XIV. capite 4. atque item
235 14. capite eiusdem * libri. Sed et Cicero in Bruto, seu de Claris Oratoribus, huiusce vini meminit. Neque adeo dissimilis est apud Horatium error in epistola I. Nam ubi hodie, *versor civilibus undis*, ibi exemplar manuscriptum quod penes nos est, *mersor civilibus undis*, multo rectius videlicet atque aptius. Verum ad institutum revertamur. RIVIUS. — Mentis inops exsulque sui. WASSE. — Forte, *Et ob ea* [pro vulg. *ob eam caussam*] *mente paululum imminuta.* Supra: *Et ob ea fideliter acta diis immortalibus supplicia decernere.* ubi etiam *fideliter acta* auribus meis sordet. PUTSCH.

PETENTI, MORE etc. Transposui interpunctionem; nam in aliis editionibus, *petenti more regum, ut sellam* etc. perperam. nec enim secutus est morem regum in eo, quod petierit sellam iuxta Metellum; non, sed voluit etiam sibi tribui, quod scierat datum Masinissae, Micipsae, Iugurthae, aliisque sui et peregrini sanguinis regibus. GRUTER. — Similia hodie contingunt in titulis. Moscoviae Dux nomen suum Imperatoris titulo praeponit. Pontifici Romano tam infensus est, ut eum non nisi Doctoris titulo dignetur. Resp. Moscov. pag. 23. ubi et adiicit, neque Polonum a Mosco, neque hunc ab illo literas accipere, novo titulo auctas. RUPERT.

UTI SELLAM IUXTA PONERET. Vide Plutarchum in Catone. COLER. — Tempore Imperatorum maximus honor habebatur, sellae curuli

Imperatoriae circumponi. Tacit. II. Hist. 59. de Vitellio: *Valentem et Caecinum pro concione laudatos curuli suae circumposuit; tanquam ita secundi haberentur a Caesare. Et quum hoc loco apud Octavianum fuisset Maecenas, hinc eum Albinovanus in Elegia de obitu ipsius dexteram Caesaris usurpat.* Verba poëtae, quomodo ex veteri membrana ea reposuit Ioseph. Scaliger, sunt:

Regis eras, Etrusce, genus; tu Caesaris almi
Dextera.

hoc est, Tu Etrusce, genus regium, eras primus secundum Imperatorem. Sed et ad eundem honorem alludit Statius in Silvis:

— vidi omni te pridem in flore iuventae,
Te magnae propius propiusque accedere dextrae.

RUPERT.

Mart. et, opinor, Pemb. B. Pub. *sellam suam.* male. Hegesippus II. 1. *Cum usurpatione temeraria iam dudum intra Iudaeum inconsulto Caesare regem exercuisset. Quid enim* sella aurea *allatumque diadema, nisi regni forent insignia?* ibi verba, *ne dum divitiarum* etc. *ut impugnarent*, in Gualtheri codice nostrisque non comparent. Prorsus inducenda sunt, ut quae ex Oratione Antipatri I. 44. irrepserint in sedes non suas. Vide Iosephum XX. 5. Ruffini versio: *Nam et tiara recta ei permisit uti, et in* aureo lecto, *quo solis Parthorum regibus dormire concessit.* Talis sellae meminit Demosthenes adv. Timocr. 478. Confer etiam Marcilium ad Suetonii Domit. XI. et auctores de honore Bisellii. WASSE.

CUSTODIAE CAUSSA. Solebat P. R. confoederatis regibus turmam equitum praesidii caussa adiungere. COLER. — Satis quidem fidenter ille, qui notat ad hunc locum: *Solebat populus Romanus confoederatis regibus turmam equitum praesidii caussa adiungere:* sed unde hoc ille eruerit, qui nullum bonum auctorem legerit, qui omnia sua, minima maxima, ex huius aevi criticis consuere sueverit, scire admodum aveam; ego enim id nego ac pernego. GRUTER. — Pro *custodiae* Pemb. *certo dic.* WASSE. — Eligebantur ad excubias non nisi honoratissimi. De Macedonibus nobilibus circa Regem vid. Curt. lib. VIII. cap. 6. §. 3. de equestris ordinis iuvenibus circa Galbam Suet. in eius Vita cap. 10. In postremis verbis * legit Freinshemius, *quod contumeliosum in nos foret, si* 236
equites Romani, satellites Numidae traderentur. In nos, hoc est, in populum Romanum; sicut Tacit. XIII. Annal. 41. *nec id nobis virium erat.* hoc est, Romanis. RUPERT.

QUOD CONTUMELIOSUM IN EOS FORET, SI EQUITES ROMANI, SATELLITES NUMIDAE TRADERENTUR. Posset brevius: *quod contumeliosum foret equitibus Romanis, satellites Numidae tradi.* GRUTER. — Vide ut *eos* dixerit, tamquam notos, nempe de quibus iam; itaque cum omittere potuisset, nihilominus repetiit, propter sensum indignitatis explicandum. GLAREAN. — L. 2. 3. Venetae, Ball. γ. λ. omittunt *in eos.* WASSE.

UT CONTUMELIARUM etc. Voces *in Imp.* abesse poterant; satis subintelliguntur, neque eodem etiam modo perscribuntur in MSS. nam Com. ut et Pal. 5. sept. oct. non. *contumeliarum imperatori.* Pal. 3. *contumeliarum imperatore.* quart. *contumeliarum ab imperatore.* sext. *contumelia-*

rum in imperatore. Nazar. adscriptum alias legi *imperatorum.* Grut. — Reg. a 2. m. *contumeliarum imperatori*, et Arond. L. 3. Venetae c. *imperatoris.* et Ball. Wasse.

Si ipse consul ad id bellum etc. Iniurie omisit, hoc est, contra omnes MSS. et edd. Carrionis editio caeteraeque voculam *id;* maluissem neglexissent voces duas adsitas *missus foret*, quae honestius subintelligerentur. Gruter. — Nostri retinent *missus foret.* et L. 2. pro *bellum, proelium.* Wasse.

Itaque et illum et equites etc. Nihil variant MSS. nisi quod excluserit Commel. noster illud *milites*, quae vox item abest Pal. septimo; secundus immittit copulam *et milites.* 9. etiam aufert aliis dictionibus, habuitque initio, *itaque et illum equites Rom. multos miles et negotiatores*, sed punctis subducta ceu supervacua *multos miles.* ego putarem nihil defuturum ad sensum, si eiectis caeteris retineremus, *itaque et illum et milites et negotiatores alios ipse, plerosque pacis spes* etc. Gruter.

Et equites Romanos milites et negotiatores. Sic habent omnes fere libri in pergameno descripti. Non celabo tamen lectorem, antiqui cuiusdam libri scripturam: *Et equites Romanos multos et negociatores.* C. Popma.

Plerosque spes pacis impellit, uti Romam etc. Libri veteres paullo minus quam omnes; in his Bertiniensis et Thosanus, *spe pacis.* proximum sit reponere: *alios ipse se, plerosque spe pacis impellit.* omnes impulit Iugurtha: alios favore sui, hoc est, ipse se; alios studio et cura rerum suarum, h. e. spe pacis. Palmer. — Bertin. et Thosanus, *spe*
237 *pacis.* * unde Palmer. *alios ipse se, plerosque spe pacis.* hoc est, *alios favore sui, sua gratia.* Nostri *spes.* Wasse.

Per legem Mamiliam etc. Sic et codex manuscriptus, et ille Parisiis a Badio excusus. Verum exemplar Gymnici habet in margine *Manlium*, quomodo et Venetum, Argentoratense, et alia pleraque. Sed et illud ibidem Gymnicus, hac lege cautum fuisse, uti re male gesta ab nobilitate, mandarentur novis hominibus magistratus. Atqui hanc ipsam legem Franc. Philelphus latam a Mamilio tribuno pl.; Pomponius vero Laetus a Manilio dicit: nisi sint mendosi codices. In re quidem ambo consentiunt, nempe latam fuisse: ut, quoniam res a nobilibus male gestae forent, etiam ii iam ad magistratus admitterentur, quorum maiores in rep. magistratum non gessissent: cuiusmodi homines *novi* appellentur. Haec uterque totidem fere verbis. Caeterum in nomine dissentiunt. nam *Mamilius* a Philelpho qui legem tulerit, *Manilius* a Pomponio dicitur. Ego plerisque coniecturis adducor, uti suspicer hunc eundem ferme esse, de quo et superius est a Sallustio mentio facta. Quo loco satis multa diximus. Nisi quis trib. pl. L. Manlium Mantinum intelligere malit. de quo sic infra Sallustius: *Itaque* (inquit) *perculsa nobilitate, post multas tempestates novo homini consulatus mandatur, et postea populus a ribuno plebis L. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iussit.* Rivius. — Vid. supra cap. 40. Wasse. — Ita libri incorruptiores; nam alii vel *Mamilliam* vel *Mamillam.* Gruter. — Cic. in Bruto lege *Mamilia* (ita ibi legendum, non *Manilia*

sublatos nominat C. Galbam Sacerdotem et quatuor consulares L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, L. Opimium. Rupert.

CAP. LXX.

Quae ab se defecerant. Lego *abs se.* nam quod Priscianus lib. VIII. citet, *quae ab rege defecerunt*, falsum. *Abs se* autem deficere est, ultro et sponte deficere. Et Sallustius profecto intelligit urbes, quae sponte sua se in fidem Metello dederant. Sic infra repetit: *Civitates quae abs se defecerant.* Plaut. Rudente: *Litterata est, abs se cantat.* Coler.

Igitur Vaccenses. Naz. *Vagenses.* Com. *Vacenses*, non repetita litera tertia, quam tamen ambo repraesentant, uti nunc vulgatur, capite sequenti. Gruter. — Plutarchus et Ptolom. *Vagenses* et *Vaga.* Wasse.

Princip. c. i. s. coniurant. Forsan *coniurare.* * nam est in Bong. 238
coniuravere. in Pal. 7. *coniuraverant.* Gruter.

Vulgus, uti plerumque solet, ingenio mobili. Vide not. ad Catil. cap. 37. §. 1. Rupert.

Seditiosum atque discordiosum erat. Ferre possum deleri *erat*, utique cum non conspiciatur in Bong. Grut. — Nec Bodl. Wasse. — *Discordiosum* rarum apud auctores vocabulum, sed bona analogia dictum, ut quidam putant. Ego suspectum habeo, nisi sit a vetere aliquo. Glarean. — Quidni a vetere? Plautus *ingenio* discordabili. *discordialis* apud Plin. in Nat. Hist. *discordis* apud Pomponium in Satyra. et *discorditas* apud Pacuvium Hermiona. sed et Sidonius lib. IX. Ep. 3. *Statuta regnorum denuo per conditiones* discordiosas *ancipitia redduntur.* et VI. 2. Ep. *Unde et suspicor vobis unam pronuntiandam domum* discordiosam. Cyprianus de Unit. Eccles. pag. 113. *ostendit magis esse se cum duobus aut tribus unanimiter orantibus, quam cum dissidentibus plurimis; plusque impetrari posse paucorum concordi prece, quam* discordiosa *oratione multorum.* Idem in Epist. pag. 87. discordiosus *stylus.* Infra, *quieti adversum.* Hegesippus III. 26. *multitudinem* paci adversam. ibi C. C. C. *itinere omni.* recte. γ. λ. omittunt *atque discord.* Wasse.

Deinde compositis. Manuscriptum *dein.* Rivius. — *quieti* Reg. 2. Wasse.

Constituunt. Absolute. Sic Catilin. XLIV. constituerat *ut de actionibus Ciceronis quereretur.* Iuven. III. 12.

> *Hic ubi nocturnae Numa* constituebat *amicae,*
> *Nunc sacri fontis nemus et delubra locantur*
> *Iudaeis: quorum cophinus foenumque supellex.*

ad quem locum Schol. ineditus: *Iudaei sabbatha colunt, in quibus nihil licet facere, unde in parasceue cibos suos decoquunt, reponunt in cophinis foeno involuto.* Sed ut revertar, insulse prorsus d'Orleans pro *constituebat* legit *constertebat.* Idem VI. 486.

> *Nam si* constituit, *solitoque decentius optat*
> *Ornari, et properat, iamque expectatur in hortis,*

Aut apud Isiacae potius sacraria lenae,
Disponet crimen.

Nostrates: *If she makes an Assignation.* Propert. IV. 8. 33. Cic. pro Cael. constitutum factum *esse cum servis.* I. de Orat. §. 139. Terent. Hecyr. Constitui cum *quodam hospite Me esse illum conventuram.* i. e. *promisi.* Eunuch. *Dati annuli, locus, tempus* constitutum *est.* vide Turneb. X. 27. et Lipsium in Quaest. Epist. Cic. pro Caecin. *Placuit Caecinae de amicorum sententia* constituere, *quo die in rem praesentem veniretur.* Verrin. Constitui cum hominibus *quo die Messanae mihi praesto essent.* Sic *constituere alicui* ἐλλειπτικῶς pro *c. horum*, *diem*, *tempus.* ea forma qua dicimus, *honores alicui constituere.* Nepos XVIII. 9. *sic paratus,* qua constituerat, *proficiscitur.* pro *decernere* absol. idem XVIII. 12. Cicero et accus. et dat. addit Verrin. II. 15. ad Attic. XII. 2. Wasse.

Quod is festus celebratusque per omnem Africam. Huiusmodi dies coniurationibus aptas esse, diximus ad Iustin. lib. XXI. cap. 4. §. 2. Rupert.

T. Turpilium Syllanum. In vetustis, *Sullanum:* antiquo illo scribendi more. Rivius. — Ita [*Silanum*] et Pall. nostri, nisi quod Naz. videatur prius habuisse *Sulanum*, aut *Sillanum*, quomodo item alii aliquot. Gruter.

Eos omnes. Legendum, *eos omneis.* Rivius.

239 Inter epulas obtruncant. Quo facinore * etiam in Germanos grassati sunt Agrippinenses. Tacit. lib. IV. Hist. cap. 74. Rupert.

Postea milites palantis, inermes, quippe in tali die. Manuscripta duo, *inermos.* nam mutari nonnunquam in hoc nomine inflexionem, haud fere quisquam ignorat. Utitur autem hac declinatione Tacitus saepe, velut I. *Qui semisomnos, inermos, aut palanteis ceciderant.* pro *inermes.* et: *Quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit.* Rivius. — *inermes* nostri. Wasse.

Quippe in tali die, et sine. In vetustis, *ac sine imperio.* tametsi hoc quidem sane quam leve et nullius fere momenti, nisi quod melius sonat. Rivius. — Non male Bong. *quippe tali die*, neglecta praepositione. Pal. quoque quint. *die sine imperio*, omissa copula. Gruter. — Nostri servant *in.* Wasse.

Idem plebs facit. Manuscriptum *plebes.* Rivius. — MSS. meliores *item.* Gruter.

Pars edocti a nobilitate. Ibidem, *ab nobilitate.* Rivius.

Studio talium rerum incitati. Dictio ultima abesse poterat captatori brevitatis. Gruter.

CAP. LXXI.

Romani milites perculsi improviso. Τὸ *perculsi* non est in ullo MS. nec in impressis vetustioribus; sed nec sensus magnopere requirit. Rivius. — Aestuant emendatores — *velut minuta magno Deprehensa navis in mari vesaniente vento.* emaculandum autem: *Rom. milites improviso metu incerti ignarique quid potissimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant: praesidium hostium, portae ante clausae, fugam vetant.* ita Bertinianus et Sigebergensis, nisi quod in hoc *prohibebant* legebatur: *perculsi* autem abesse a S. C. ne Rivius tacuit quidem. *Trepidare ad arcem* optime. Livius: *Moxque dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa.* Horatius:

Quam quae per pronum trepidat cum murmure clivum.

Hoc ergo exemplo vetusta et venusta sunt, *trepidare domum, trepidare in naves*, aliaque talia. Palmer. — Palmerius ex Bertiniano et Sigebergensi locum sic corrigit: *Romani milites improviso metu incerti ignarique quid potissimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant, praesidium hostium, portae clausae, fugam vetant.* Concinne satis. Sed Rittershusianus quoque *trepidare ad arcem* habet. Coler.

Trepidare arcem oppidi. Hic locus varie legitur, et, ni fallor, etiam corrupte. ex Aldini codicis lectione nullus sensus est. Gothi codex ita habebat: *Trepidare arcem oppidi, ubi signa et scuta erant* (hic quidam adscripserat, *petere*) *praesidium hostium, portae antea clausae fugam prohibebant.* Ego in alio quodam codice hanc reperi lectionem: *trepidare: ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant, praesidium hostium, et portae ante clausae fugam prohibebant.* hoc sensu: *Milites Romani trepidabant, quia hostium praesidium prohibebat fugam ad arcem, sed portae clausae omnem fugam prohibebant:* ut zeugma a fine cum syllepsi numerorum. Glarean. — Adsensus sum potissimae parti membranarum, nec non edd. vetustis; nam aliae *trepidare ad arcem,* aliae, *trepidare apud arcem,* novissima vero, *ignarique quid potissimum facerent, trepidare arcem oppidi* etc. omnes inepte, ut pluribus demonstravi in Suspicionum libellis. Gruter. — Adde Graevium ad Lactant. de M. Persec. cap. 10. pag. 90. Gronovium patrem ad Liv. XXVII. 1. Codex Pemb. sic distinguit: *trepidare. Arcem oppidi ubi signa et scuta erant praesidium hostium. Portae ante clausae fugam prohibebant.* Marckii γ. et Carrio, Reg. L. 3. Mart. Bodl. omittunt * *ad*, Bertin. et Sigeberg. agnoscunt. Vide Pal- 240
merium, et Servium pag. 399. Virg. *trepidantia bello Corda.* Georg. IV. 69. et Aen. IX. 114. confer denique Cl. Salmasium. Wasse.

Et portae ante clausae. Illa *et* copula non est in manuscriptis, ac rectius abest. Rivius.

Puerique pro tectis. Quid pueri ante tecta iaculari in Romanos potuerint nescio. Lego duobus tantum verbis *Protectis aedificiorum.* Glossarium: *Protectum,* ἐκθετές. Sed et *Proiecta* eadem dicuntur. Glossarium idem: *Proiecta tecta*, Ἀνατεταγμένα, ἀνάστασιν ἔχουσα, ἐπὶ οἰκίας. Alibi *Proiectio* ἐξώστης. *Proiectus* ἐξώστης. Perperam alio loco: *Persecta tecta.* Emendo: *Proiecta tecta*, ut supra. Eadem *Meniana* vocabant, de quibus et apud Iureconsultos. Coler. — Non sunt cogenda in unam dictionem illa *pro tectis.* ignorat rationem aedificiorum omnem usumque praepositionis *pro*, qui id mutat. Gruter.

Resisti posse. Posset excludi ultima vox, salva sententia. Grut.

Strenui et imbecilles. MSS. Pirck. *Strenui et imbelles.* Recte.

Nam contraria sunt *strenuus* et *imbellis*. Glossae: *Imbellis* ἀπόλεμος, ἀσθενής. Coler.

Inulti obtruncari. Num *inulti* trisyllabon potius, quam *multi* disyllabon legendum? quod saepe puncti omissione in tertia vocali Latinorum accidit, quemadmodum superius alicubi admonuimus. Glar. — Nisi me coniectura fallit, legendum est *inulti:* pro impune et qui ulcisci hostes non possent. Sic idem est in Catilina usus: *Cavete ne inulti animum amittatis.* Iam *inulti* esse legendum, ea quae statim praecessere, indicant: *neque caveri anceps malum, neque a fortissimis infirmissimo generi resisti posse.* Id nimirum erat, *inultum obtruncari.* Iam non multos obtruncatos, sed omnes plane, ipsemet Sallustius ostendit, cum Turpilium ait unum ex omnibus Italicis profugisse *intactum.* Ex similitudine scripturae defluxit error. Rivius. — Ita melius omnino Nazar. noster quam alii, *multi obtruncari* aut *obtruncati.* Gruter. — L. 3. *imbecilles obtruncari. Obtruncati sunt* L. 2. inepte; et Venetae *inulti* Reg. Mart. Wasse.

In ea tanta asperitate, tamque saevissimis Numidis. Ita legendum ex vetustis libris, qui hac in parte sinceri incorruptique sunt, vulgatis omnibus mendosis, in quibus particula *tamque* omissa est. confirmat hanc correctionem meam eodem in libro Sallustius: *tanto tamque utili labori meo nomen inertiae imponant.* et in Catilinario: *In tanta itaque tamque corrupta civitate.* C. Popma.

Id misericordiane hospitis, an pactione, an casu ita evenerit, parum comperimus. Rescribi queat brevius: *misericordiane hospitis, an pactione, an casu, parum comperimus.* Gruter.

Nisi quod illi in tanto malo turpis vita etc. Codex in pergamenis descriptus habet, *nisi quia illi in tanto malo* etc. *improbus intestabilisque videtur.* τὸ *nisi* hic eodem modo accipitur, quo apud Terentium in Andria: *Nescio,* inquit, *nisi deos mihi iratos fuisse satis scio, qui illi auscultaverim.* Sed et Cicero aliquoties in hunc ipsum modum; velut in Epistolis: *De re nihil possum iudicare:* nisi *illud mihi persuadeo, te talem virum nihil temere fecisse.* pro, *nisi quod mihi persuadeo.* vel, *nisi quatenus* etc. Idem pro Sex. Roscio: *Quid erat quod Capitoni primum nuntiarit, nescio:* nisi hoc *video, Capitonem in his bonis esse socium.* Sunt
241 qui *nisi* pro *sed* positum, seu pro * *verumtamen*, in his atque similibus locis putent; in quibus est Linacer. id quod ne mihi quidem displicet, ac in exemplis supra positis probe quadrat. Rivius.

Inprobus intestabilisque videtur. Ita cum Nostro sentiunt omnium fere sectarum philosophi, inprimis vero Stoici.

— Nec enim omnia quaedam
Pro vita facienda putant.

Et honestum ei vile esse, cui corpus nimis carum est, clamat Seneca epist. 14. ubi et adiecit: *agendam quidem corporis diligentissime curam, ita tamen, ut, quum exiget ratio, quum dignitas, quum fides, mittendum in ignem sit.* Sed et in eandem sententiam alibi passim multa disserit, et Epictetus in Dissertationibus, ab Arriano digestis. Rupert. — Turpilium praefectum fabrum eundemque hospitem suum condemnasse Metellum ait Plutarchus instinctu C. Marii, qui eum in iudicio acriter oppugnaverat. Idem etiam innocentem praedicat: μετ᾽ ὀλίγον δὲ τῆς αἰτίας ψευδοῦς φανείσης. in Mario pag. 409. Wasse.

Intestabilis. Tacitus Annal. XV. *Incusat ultro intestabilem et consceleratum.* Ciaccon. — Badius *instabilis* legisse videtur, non recte, mea quidem sententia. Soldus *intestabilem* exponit *valde sceleratum.* Acron in tertiam Horatii Satyram lib. II. Sermonum, ubi de Servii Oppidii testamento fit mentio, ita ait: *Intestabiles appellabantur, quorum testimonium non valebat.* Porphyrio autem, *Antiqui eos*, inquit, *quos in testimonium dimitti nolebant, intestabileis vocabant.* Badius eo in loco Horatii exponit, *Intestabilis, id est, testamenti expers.* quod propius vero puto. hoc autem Sallustii in loco Perroti expositio accipi potest, qui *intestabilis* pro *detestabilis* positum putat, ad hoc Gellium citans auctorem, qui eadem significatione usurpaverit. Glarean. — *Intestabilis* utique hic idem significat, quod in illo ex XII Tabulis: *Improbus* intestabilisque *esto.* Gellius eodem modo utitur libro septimo, capite decimo octavo: *Qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo* intestabiles *invisosque fuisse, ut taedium vitae ceperint, necemque sibi consciverint.* Proprie vero *intestabilis* is est, qui nec testimonium dicere, nec aut testamentum facere, aut e testamento consequi aliquid potest. Inde metaphorice pro tetro detestabilique et execrando ponitur. Plin. XXX. de magica loquens: *Proinde ita persuasum sit, eam* intestabilem, *irritam, inanem esse.* Horatius: *Intestabilis et sacer esto.* Rivius. — Glossae: μὴ προςδεκτέος εἰς μαρτυρίαν. Wasse.

Metellus, ubi postquam de rebus Vaccae actis comperit. Aldinus codex habet: *Metellus ubi postquam;* sed alterum abundat, hoc saltem loco. Glarean. — In MSS. ceterisque vetustioribus non est *ubi*, sed tantum *postquam.* Quod si priorem lectionem recipis, abundat forsan altera harum particularum, ut in illo *post deinde* apud Terentium in Andria, *una simul* in Heautontimorumeno, *misere nimis* in Adelphis, in Phormione *fere plerumque.* Quid si ex glossa irrepsit τὸ *postquam*, quod aliquis forsan supra scripserit, explicare volens quid significaret *ubi;* nam istis glossis mendosiores sunt antiqui codices facti. Rivius. — Ald. Cod. *ubi postquam.* Wasse.

E conspectu abiit. Codex Fabricianus *abit*, tempore praesenti. Rivius.

Dein, ubi ira et aegritudo permista sunt etc. Hinc Aristoteles III. Nicomach. 11. *iram cotem fortitudinis* autumat. Eius verba sunt: *Porro iram quoque fortitudini adscribunt. Fortes enim videntur esse etiam ii, qui ira concitati, tanquam belluae, in eos irruunt, qui vulnerarunt, quoniam fortes sunt etiam iracundi. Maximum enim ad pericula adeunda calcar ira admovet. Ex quo et Homerus:*

— — vires addidit ira etc.

* *Fortes igitur honesti causa res omnes gerunt, eosque ira adiuvat: bestiae* 242
autem dolore affectae. Haec et pluribus ille, quae minime probat Seneca in libb. de Ira, ubi inter alia: *Ira,* inquit Aristoteles, *necessaria est, nec quisquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum et spiritum*

accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. Quod est falsum. Nam si exaudit rationem et sequitur, qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, et non, ubi iussa est, quiescit, sed libidine ferociaque provehitur, tum inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui datum negligit. Haec et alia multa in eandem sententiam ille lib. I. de Ira cap. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. et 16. Sed et seqq. duobus libb. adversus Aristotelem et Peripateticos, qui optimum esse aiunt, temperare iram, non penitus tollere, tanquam Stoicus disputat. Peripateticis tamen hac in parte adhaeret Plato quoque, qui ubique iram laudat, ut fortitudinis administram. Atque hinc etiam lib. II. de Republica custodem suum, quem tueri patriam vult, corpore robustum esse, animo iracundum cupit. Sed et lib. V. de LL. *Oportet*, inquit, *iracundum quemvis virum esse, et maxime etiam mitem. Aliorum enim peccata gravia, et curatu difficilia, aut prorsus insanabilia, non aliter licet vitare, aut tollere, quum pugnando resistendoque vincere, et sine remissione punire. Hoc enim, sine generosa quadam ira, nullus animus fecerit.* Et quae ibid. seq. In qua parte sunt etiam vett. Ecclesiae DD. et inter alios Lactantius, cuius cap. 18. est lib. de Ira Dei, sine ira peccatum non corrigi, ubi et Stoicos refutat. Iam B. Ambrosii lib. I. de Off. illa sunt: *Irascimini, ubi est culpa, cui irasci debeatis. Non potest non fieri, ut non rerum indignitate moveatur: alioqui non virtus, sed lentitudo et remissio iudicatur.* Denique praeter alias scite Bernardus in quadam epistola: *Non irasci, ubi irascendum est, et nolle emendare peccatum, peccatum est. Plus vero irasci, quam irascendum est, peccatum peccato addere est.* Rupert. — Dictio novissima *sunt*, est ab oscitantia librarii. Gruter. — Nostri habent. Wasse.

Pariter. Sic infra. *Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur.* Etiam: *uti simul cum occasu solis egrederentur.* Infra: *pariter cum capta Thala legati venerant.* Ciaccon. — Sic Noster alibi. i. e. *eodem tempore, simul, una cum.* Dares cap. 2. *Legatos mittunt ut tota Graecia conveniat, cum classibus et exercitibus ornati* pariter *ad Atheniensium portum, unde* pariter *ad Troiam proficiscantur.* At quis feret vel in ferreae aetatis scriptore insulsissimam repetitionem? Lege ergo cum codice Sidneiensi: *exercitibus ornati paratique — unde pariter ad Troiam pr.* Sic Noster supra. Cic. de Orat. *Ut ille qui haec non vidit, et vixisse cum Repub.* pariter *et cum illa simul extinctus esse videatur.* Wasse.

Circumventum. Expressit illa Polybiana, *ἐν τινὶ πεδίῳ πανταχόθεν ὄρεσι περιεχομένῳ.* pag. 108. lib. I. vide etiam Plutarch. Lucul. pag. 507. Virg.

Cocytusque sinu labens circumvenit *atro.*

sic enim Pieriani et e nostris Pemb. Ies. sed Ioannensis aliique pessime *circumfluit*, quod ab interprete natum amplectitur C. Ruaeus. At tu, vatum interpres Heinsi, alia mones, etiam mortuus nec totus occidis:

Αἱ δὲ τεαὶ ζώουσιν ἀηδόνες ᾗσιν ὁ πάντων
Ἁρπακτὴρ Ἀΐδης οὐκ ἐπὶ χεῖρα βαλεῖ.

Noster: *cuncta* moenia *exercitu* circumvenit. Hegesip. III. 26. *arenoso undique litore* circumvenitur. MSS. pro *si quis* habent *si qui*, eleganter.

Curtius II. 6. *Ambitus Babyloniae* CCCLXXX * *stadiis* circumvenitur. 243
VI. 1. *Operum magnitudinem* circumveniunt *cavernae ingentes.* Tacitus in re simili maluit *circumiecta.* vid. V. Verrin. §. 55. 11. 2. atque ita Quinctilianus Declam. XIII. pag. 183. *Ex omni parte* circumiectus *divitis ager, vix tenuem ad gressus meos semitam dabat.* Qui eius loco reponet *circumventus*, id faciet auctoritate membranarum Ioannensium. alterum tamen retinet Mamertinus Paneg. XIII. Hoc significatu *circumsepti* apud Ammianum XXXIII. 6. Wasse.

Abnuentes omnia. *Abnuentis* noster Nazar. Gruter. — Xenophon Paed. II. *Ὡς μηδὲν ἈΝΑΙΝΟΙΝΤΟ ἔργον, ἀλλὰ πάντα νομίζοιεν πρέπειν αὐτοῖς πράσσειν, ὅσα ἂν ἄρχων προστάττῃ.* Cum itaque significare voluerit auctor milites ad summam contumaciam evasisse, dixit eos *omnia abnuere*, ut infra Fr. III. *pollicitus omnia.* quomodo locutus est Livius. Vox *abnuere* in rebus hostilibus frequens. Q. Septimius III. 13. Abnuentibus *iam* barbaris, *ac sine ulla difficultate versis.* Non assentior Ampl. et doctissimo Perizonio, qui *abeuntibus* legit. nam auctor procul dubio locum hunc Sallustii respexit. Absolute usus est etiam V. 3. *Cuncti simul gemitum edunt* etc. abnuere *tot adversis rebus Priamum.* Confer IV. 15. Idque facit Livius XXVII. 49. *Ille pugnantes hortando pariterque obeundo pericula sustinuit: ille* fessos abnuentesque *taedio et labore, nunc precando, nunc castigando accendit.* Idem alibi casum addit III. 38. et Tacitus XIV. 37. et XXI. Ennius:

Certare abnueo, *metuo legionibu' labem.*

contra:

Adnuvit *sese mecum decernere ferro.*

Vid. Claudian. II. Ruffin. 72. Hoc modo utuntur *negare*, *respuere* et similibus. Statius Theb. II. 669.

— — *Ast tamen* illi
Membra negant, *lassusque ferat praecordia sanguis.*

sanguis autem pro *viribus*, ut supra vs. 561. idque vere et philosophice, itemque apud Plautum Bacchid. I. 3. 45. Stephanus, Lambinus, Operarius, non capiunt. Statius iterum, sed absolute Theb. VI. 553.

— — *nec inutile bellis*
Subsidium si dextra neget.

ibi B. Pub. *turre supina*, at caeteri, uti et Virg., *suprema*, recte. Eleganter apud eundem Sylv. III. 1. *saxa* negantia *ferro.* hoc est, non cedentia, quae aperire et diducere nequit ferri rigor. Wasse.

Vaccam non amplius mille passuum abesse. Mirum vero, si non amplius mille passuum aberant Romani, Vaccenses non rescivisse. Ego numerum ante millia desiderari valde vereor, ut, duo vel tria. Badius adiicit, *mille* esse ablativi casus, quod mihi non videtur: substantivum tamen esse necesse est, siquidem lectio bene habet. Sed idem Badius paulo post *cives* per *concives* exponit, quasi quisquam veterum *concivis* dixerit: cum Cicero, Sallustius ac veteres omnes perpetuo *cives* protulerint, numquam *concives*, Vallae temporibus natum. Illud etiam quod ibidem auctor ait, *equites in primo latere*, plane non intelligo.

Badius autem exponit, *in primo latere, quia ex transverso agebatur agmen.* Glarean.

Arrectis. Ita plane MSS. et perplacet, haud ita tamen, ut ideo aliis locis, ubi eadem exemplaria praeferunt *erectis*, alterum istud statim substitui debeat. Gruter. — *Erectis* Ball. Wasse.

244 * Equites in primo latere. Nugantur alii; unus Glareanus, more maiorum, sine fuco et fallaciis, negat se intelligere. Et melius ille, quam qui ubique intelligendo faciunt, ut nihil intelligant. Lego *equites inprimo late; pedites quam artissime ire* etc. *Ire* in plerisque V. C. Erant Metello equites auxiliares Numidae, hos sparsos iubet praecurrere, ut Vaccenses inducantur; Romanos pedites conferto agmine sequi: eadem de caussa haec sententia aliter quam verbis a me restitutis non conficitur. et illud *artissime* postulat cui referatur ac componatur in priore membro. Sed fefellit bonos viros adverbium *inprimo*, paulo minus quam proculcatum. Palmer. — Locus obscurissimus; sed ei faculam adlucit Palmerius, corrigens, *equites inprimo late. Inprimo* adverbialiter positum, a Virgilio *iamprimo*, si credimus Philargyrio antiquissimo eius interpreti. Coler. — Reperi in uno MSS. *equites in primo latere ponit.* Sed nihil mutandum puto. C. Popma. — *Latere* glossam resipit et additamentum librarii; nisi forte syllaba una tantum ab ipso est, fuitque *late*, uti visum Palmerio. Gruter. — Non est additamentum, ut suspicatur Gruterus, sed corruptum ex *late*, ut Palmerio et Colero visum, qui tamen perperam faciunt adverb. *imprimo.* Vide Gronov. ad Liv. lib. X. cap. 14. pag. 856. Wasse.

Pedites quam arctissime pergere. MSS. *quam arctissime ire.* quomodo est in ceteris item vetustioribus. Incuria quadam typographi hoc mendum irrepsit, propterea in proximo versu *pergere* sequitur. Rivius. — Aliquot manuscripti et typis excusi codices: *Pedites quam arctissime pergere.* Nos *ire* scripsimus, veterum librorum fidem secuti. infra: *Aulum Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi stipendium et commeatum locaverat,* ire iubet. item in eodem libro: *ille statim L. Syllam et Aulum Manlium legatos ire iubet.* et iterum: *Eos ad Marium ac dein, si placeat, Romam legatos ire iubet.* Errori occasionem dedit, quod versu proximo *pergere* sequitur. C. Popma.

CAP. LXXII.

Vaccenses ubi animadvertere ad se versum. Manuscripta duo, *ad se vorsum*, quod, ut antiquario, magis convenit. nec secus exemplar Basiliense. Rivius. — MSS. incorruptiores, *animum advortere*, a manu quidem primore. Gruter. — Approbat ad Livium lib. XXIV. cap. 48. Gronovius. Divisim e nostris γ. et Pemb. sic etiam Caesar B. G. V. 18. vide Graevium ad. Cic. Offic. II. 19. *animo advertere.* Sidonius lib. Epist. IV. sed et V. 10. *Te amat, in quo solo, vel maxime animum advertit.* Wowerius, *omnium advertit.* et sic in forma simili apud Symmachum I. 23. Iuretus. sed MSS. et Vulg. Sidonii retinent *ani-*

mum ad. eaque lectio ex aliis eiusdem locis defendi et potest et debet. confer VIII. 7. Ennius: *si voles* animum advertere *comiter monstrabitur.* sic etiam Plautus, aliique innumeri. idem valet apud Thucyd. *προςέχει τὴν γνώμην.* Wasse.

Primo uti res etc. Poterat tolli *res* et *esse.* tanto quidem magis quod appareat in Naz. ac Comm. *uti erat res.* Gruter.

Portas clausere. Suavius foret *claudere.* Gruter.

Et eos, qui primi aderant, Numidas equites etc. Iustinus aliquis contentus fuisset dicere: *et Numidas equites vident.* nam primos incessisse, plus satis constat e supra dictis. Gruter.

Rursus Iugurtham arbitrati. Similis error et Megarenses perdedit, apud Iustin. lib. II. cap. 8. §. 3. ubi notam nostram vide: et Persas ad Eurymedontem fluvium, apud Diodor. Sicul. lib. XI. cap. 61. ibi: *Nec satis tanta victoria effectum ratus Cimon, mox totam classem in terrestres Persarum copias ducit, ad Eurymedontem fl. tum stativa habentes. Cumque arte barbaros circumvenire statuisset, in naves nuper expugnatas fortissimos quosque suorum tiaris et reliquo ornatu Persico instructos collocat. Barbari, veluti iam recens suorum classis adventet, figura et apparatu navium Persicarum decepti, pro suis illas triremibus agnoscunt, et Athenienses non aliter quam amicos excipiunt.* et quae ibid. de strage Persarum sequuntur. Sed et in Musulmannica historia aliquoties occurrit hoc stratagema, v. g. lib. IV. in rebus Urchanis, ibi: *Urchan, hostium fallendorum causa, Christiani mercatoris habitum induit, et ad castellum pontium Sangarii fluminis se contulit. Quum arcis praesidiarii viderent, hos uti vestitu * Christianis usitato mercatoribus, et tales esse crederent;* 245
ultro portas eis aperuerunt, et arcem siverunt ingredi. Tum vero milites Urchanis in arcem admissi gladios et acinaces suos stringere coeperunt, et tanto quidem impetu, ut castro vi potirentur, captumque diriperent. Rupert.

Obviam. *Obvii* L. 2. 3. Arond. γ. λ. Pemb. at Venetae, Mart. Bodl. Reg. L. 1. *obviam.* vide supra. Wasse.

Spes praedae. *Pr. spes* Pemb. Hegesip. I. 45. *Nec diutius ferre potuit responsionis constantiam, sed* indignatione super aegritudinem facta, *ut infirmitatem vinceret, in conventum populi processit.* MS. *fractus.* sed contra auctoris mentem. Wasse.

Biduum modo laetati. *Tam caduca haec fragilia, pucrilibusque consentanea crepundiis, quae vires atque opes humanae vocantur:* ingemit Valer. lib. VI. cap. ult. in epilogo. Hinc Euripides in Oedipo: *Ἀλλ᾽ ἡμέρα τοι μεταβολὰς πολλὰς ἔχει.* hoc est, interp. Guil. Cantero: *Multas dies habet vicissitudines.* Et, *saepe una nox est inter urbem maximam et nullam*, ait Seneca Epist. 91. *Horae momentum interest inter solium et aliena genua*, ait idem in lib. de Tranq. animi cap. 11. hoc est, Horae spatio haec verti ita possunt, ut qui in alto sedisti vitae arbiter, cuius genua supplices tangebant; idem deiectus, advolvare aliena genua. Quamobrem etiamnum longam moram Fortuna dedit Vaccensibus, quae biduum dedit, quum alias, verbo Euripidis, sit *dialis*, sive potius, ut

Euripidem correxit Demetrius Phalereus apud Plut. Consol. ad Apollon., *momentanea*. Rupert.

Ex perfidia. Vide not. ad cap. 3. h. l. §. 1. Rupert.

Perfidia laetati. Sic fere Caesar B. G. V. 52. *Virtute eorum expiato incommodo, neque hostibus* diutina laetatio, *neque ipsis longior dolor relinquatur.* Hegesip. I. 12. *Nec* longum laetatus, *ubi transmisit Euphratem exercitum amisit, et ipse extinctus est; eo successu Parthi laetiores.* MS. *elatiores.* quod praefero, ut magis conveniens tam gentis moribus, quam proelio quo Imp. Romanum cum exercitu deleverant. Wasse.

Civitas magna atque opulenta. Manuscripta, *civitas magna atque* opulens. quae vox frequens veteribus erat. Utitur ea Politianus in Commodo Herodiani: *Sollicitum se aiebat esse, ne quis opulens ex nobilitate domum occuparet principis.* nec aliter est in Beroaldino. Rivius.

Turpilius, quem praefectum oppidi unum ex omnibus profugisse, supra ostendimus. Omnia supervacua praeter vocem primam *Turpilius.* Gruter. — *Supra ostendimus.* Reg. *docuimus.* γ. *meminimus.* Ar. Reg. L. 3. *cuncta poenae aut p. f.* in Bodl. deleri iubetur *cuncta.* Wasse.

Iussus a Metello causam dicere. E Polybio colligas, capitis causas tribunum cognovisse. Saepius tamen legas ipsum ducem. Atque adeo rigidum hic ius, ut provocatio etiam nulla esset, teste Cic. III. de LL. *Hoc tam liberum ius valde summisit militem, et ad omnia promtum volentemque fecit.* Sed tamen ambigi potest, an post legem Porciam non aliqua id imminutum, nec capite, sed exilio in civem animadversum. Indicat Sallustius hic quum subiicit: *Nam is civis ex Latio erat.* quasi in veteres verosque cives non idem ius. Vide Lips. V. de Mil. dial. 18. Rupert.

246 Nam is civis ex Latio erat. Ald. codex * *ex Collatia* habet, quae lectio verior videtur. Erat igitur Collatinus civis, non Romanus; alioqui lex Porcia vetuisset eum mori. Verum de ea lege, in quibus servanda, et quibus non, multa dicenda erant, si huius nostri negotii ea esset materia. Glarean. — Mallem abesset *nam.* nec enim arbitrer ideo severius punitum, quod Latinus; ut placet viris clarissimis. quippe Porciae Valeriaeque leges non valebant in castris. imo contra, ibidem gravius animadversum in Romanos, quam socios aut auxiliarios, pluribus ostendi in libellis Suspicionum. ceterum, ne quid dissimulem, MSS. ad unum omnes repraesentant, non, *ex Latio*, sed, *ex Collatia*, neque aliter antiquitus cusi. nam deincipes, *Collatia.* male tamen. natusque inde error, quod non putabant *civem* dici, nisi oppidi certi. at *Latium* regio erat. Gruter. — *Ex Latio.* Venet. *collatio.* Mart. Arond. *e collatio.* L. 2. 3. Pemb. *ex collectione.* λ. *ex Latio*, sed supra, *col. no. op.* hoc est, nomen oppidi. γ. *ex collatio.* Glossae codicis Regii: *Collatium est oppidum ultra Romam, unde Romae quaedam porta vocatur Collatina.* unde patet interpretamenta haecce desumta esse ab alio libro. nam hic codex voces *ex collatio* nec in textu neque in margine exhibet. Bodl. *ex conlatio.* Wasse.

Civis etc. At hic Turpilius erat praefectus fabrum, post oppidi, non miles in exercitu, sed quia Latinus, capite punitus ob crimen proditionis. A. Popma. — Vide omnino Lipsium lib. V. Dialog. 18. *de Militia Romana.* Wasse.

CAP. LXXIII.

Suspectus. Idem Badius exponit *suspiciens, id est, clam eius conatus inspiciens.* at ego relative, de eodem tamen Bomilcare dictum intelligo: *Bomilcar erat suspectus regi, et ipse eum suspiciens, id est, in suspicione habens;* quippe de cuius erga se fide dubitabat. Uterque igitur alteri suspectus erat, ut vulgo loquimur. Paulo post: *Magnis operibus clarum.* quidam *opibus* legunt. Nam non ita multo post legitur: *Ex quo illi gloria opesque inventae.* sed nihil mutem. Glarean. — Huc respexit Apuleius Apol. II. pag. 377. *Non minus* suspectans *novam domum, quam ipsa iam ob unum divortium* suspectanda. apud quem invenitur *suspectus* pro *suspiciens, suspicax*, ut *flens* et *conspectus* apud Virgilium, pro *fleta, conspicua.* Fallitur Badius, qui exponit, *clam eius conatus inspiciens.* Wasse.

Et ipse eum suspiciens. Hic locus a Nonio citatur in *suspicere;* et apud eum vox *ipse* non legitur; nec necessaria est. Porro Tacitus saepe *suspectans* dixit, quod Sallustius *suspiciens.* Ciaccon.

Ad perniciem eius dolum quaerere. Nonius ibidem, *et perniciem eius dolo quaerere.* quod placet. Ciaccon. — Nonius citans hunc locum in verbo *Suspiciens* legit: *Et perniciem eius dolo quaerere* etc. In iis autem quae praecedunt, idem Nonius non agnoscit vocem *ipse*, quae tamen non est otiosa. pro *suspiciens* Tacitus *suspectans* usurpavit. Ursin.

Hominem nobilem, magnis operibus clarum acceptumque. In manuscriptis omnibus est, *opibus.* Rivius. — Lego et distinguo: *hominem nobilem, magnis opibus, carum acceptumque popularibus suis.* Verissime. Iisdem verbis usus Tacitus: *Carus acceptusque popularibus suis.* et Sallustius: *Carus acceptusque ei semper fuerat.* Coler. — MSS. aliquot *magis opibus,* tanquam clarior acceptiorque popularibus propter opes quam nobilitatem; meliores tamen MSS. praeferunt lectionem alteram. Gruter. — *Acceptumque.* L. 2. abest *que.* sic distinguit γ. *nobilem, magnis opibus. clarum acceptumque.* λ. *nobilem magnis opibus.* Pemb. *m.*
* *opibus: clarum, acceptumque p.* forte legendum: *nobilem, magnis opi-* 247
bus, carum acceptumque. Noster semper coniungit *carum acceptumque.* vide Iug. 12. 116. et *clarum acceptumque* vix una sede morantur. eumque sequitur Capitolin. in Gord. Iun. cap. 18. 11. 6. *qui regi per obsequelam orationis et maxume odium Sullae* graves carique. Libri, *Scaurique;* coniiciunt *grati*, male. Accius Nyctagresia: *Id quod facis* gratum *et grave est.* At male omnino apud Curtium in Codice Petrensi pro *claritatis, caritatis.* VI. 2. *Omni vetustae* claritatis *honore servato.* fuit enim Darii frater, ideoque receptus in cohortem amicorum Alexandri. Wasse.

Qui plerumque seorsum. Haec verborum collocatio seriesque est in manuscriptis et impressis vetustioribus. Rivius.

Superaverant. In vetustis quibusdam, *supererant*, sed perperam. Irrepsit autem ex glossa. Nam et A. Gellius priorem lectionem I. lib. citat. Est autem *superare* hoc loco, reliquum esse et restare, ut sit sensus: Nabdalsam ea exequi solitum, quibus ipse Iugurtha propter occupationes vacare non posset. In hoc significatu Cicero identidem utitur. Rivius. — Hyginus Fab. X. *Chloris Niobes et Amphionis filia, quae ex septem* superaverat. linea praecedente pro *expugnare* mallem, *cum templum Apollinis* expilare *vellet. superabundaverant* Glossa λ. Noster Cat. *Illis divitias* superare *quas profundant* etc. pro *superesse*, eleganter. sic Liv. III. 16. *Vixque concordia sisti videbatur posse, tantum* superantibus *aliis ac emergentibus malis.* et 17. *Comitia interim in foro sunt: Senatus in curia est, velut quum otium* superat. Plautus Mostell. I. 2. 7. *At illud* superat *adhuc mihi in pectore consilii.* Virg. Georg. III. 8.

Si superant *foetus pariter frumenta sequentur.*

Ovid. Metam. VII. 103.

Robora non desunt, superat mihi *miles in hostem.*

Trist. V. 2.

— minimamque tuo de fulmine partem
Deme. satis poenae quod superabit, *erit.*

Lucret.

Immutabile enim quiddam superare *necesse est.*

Virg. Georg. III. 62.

Interea superat *gregibus dum laeta iuventus.*

Cic. ad Attic. XIII. *Quinto delegabo si quid aeri meo alieno* superabit *in emtionibus.* Idem de Fin. *De eo quod ipsis* superat, *aliis gratificari volunt.* Gellius I. 22. pro *Qui* legit *Is.* et Codex Pemb. ibidem ómittit *seorsum.* Phaedrus malit *superfuit.* Epilog. lib. II. vs. 6. Sic etiam Caesar B. Civ. II. 31. aliique pro *prospicere* providere. Iustinian. Inst. L. 1. Tit. XXIII. §. 4. Nepos Alcib. pag. 107. *Idem simul ac se remiserat, nec* causa suberat, *quare animi laborem perferret luxuriosus.* Codex Trin. pro *suberat*, *supererat.* forte legendum *superaverat.* Wasse.

Ex quo illi gloria opesque inventae. Quae res animum eius mitigare et a perfidia ac proditione revocare debuisset. Ceterum *nullis meritis perfidia mitigari potest*, ut scribit Q. Curt. lib. VII. ubi de Spitamene verba facit, qui, inter omnes amicos praecipuo honore cultus a Besso, in eius perniciem conspirarat. Constat tamen, nonnullos, eiusmodi humanitate suorum principum ab impiis consiliis revocatos, poenitentiam suae perfidiae egisse. Sic v. g. apud eundem auctorem lib. VIII. legimus de Epimene quodam, qui comitate regis sui Alexandri, qua ipsum inter coniuratos exceperat, repente mutatus, insidias regi paratas per fratrem Eurylochum aperuit. Similiaque in historiis exempla
248 passim occurrunt. Rupert. — Alius omisisset dictionem * postremam, ceu abundantem. Gruter.

Igitur utriusque consilio dies insidiis statuitur: cetera, uti res posceret, ex tempore parari placuit. Recte Bertinianus:

utriusque consilio. Nabdalsar vet. cod. Thosanus illo quoque loco: *Sed cum hae literae allatae sunt, forte Nabdalsar exercito corpore fessus, in lecto quiescebat.* Palmer. — Est in quibusdam, *pro tempore*: id est, prout ipsum tempus moneret, vel utcunque occasio ferret. Prior lectio mihi verior esse videtur. Gymnicus perperam *parare*, cum in caeteris fere *parari* sit. Rivius.

Nabdalsa ad exercitum profectus est. Tò *est* non reperi uspiam in ullo manuscripto. Rivius.

Perculsus. Manuscripta *percussus*, quomodo et Florentinum: verum eodem sensu. nam Cicero utroque utitur ad hunc modum. *ad tempus* pro *ad diem constitutum.* Rivius. — Ita MSS. et editi ante Carrionem, a quo originem habuit illud *percussus*, quod deinceps libros perperam occupavit. Gruter. — Nostri omnes *perculsus.* Wasse.

Bomilcar simul cupidus. In manuscriptis omnibus est *cupidinibus*, non *cupidus*, rectene an perperam, aliorum esto iudicium. Rivius. — *Cupidinibus.* Sic quoque Naz. et superscriptum idem Pal. sec. alii tamen *cupidus*, quod non exclusissem, nisi me abripuissent MSS. Rivii. Gruter. — *cupidus* Arond. L. 2. 3. Venetae, Mart. Wasse.

In pestem converteret. Ita MSS. omnes sine voce *suam* interspersam a typographis nuperis; nam nec habent edd. priscae. Grut. — Om. e nostris Arond. R. L. 3. Mart. Venetae. Wasse.

Iugurthae exitum adesse. In vetustis est, *exitium.* quomodo nimirum et sensus ipse postulat, pro eo quod est, interitum ac perniciem. Rivius.

Proinde reputaret animo suo. Manuscripta, *reputaret cum animo suo.* idque rectius. nam eodem modo et Florentinum habet et Beroaldinum. Rivius.

CAP. LXXIV.

Adlatae sunt. Tò *sunt* non habent codices in membrana descripti, nec ex impressis quidam. Rivius.

Forte Nabdalsa exercitato corpore fessus, in lecto quiescebat. Manuscripta, *exercito* * *corpore*, quomodo et Beroaldinum habet, 249
et Nonius Marcellus pag. 6. citat. Rivius. — Citat Nonius in *Exercitus*; et *exercitum*, *defatigatum* exponit. Quibus mihi aurem vellicat, ut τὸ *fessus*, ut stercus, foras eiiciendum censeam. Coler. — Varro hinc forte corrigendus in lib. de liberis educandis: *Vel maxime illic didici et sitienti videri aquam mulsam, esurienti panem cibarium siligineum, et* exercitato somnum suavem. mallem enim *exercito.* Arond. Reg. L. 2. 3. Martin. Venetae *exercitato*, sed frustra; ad hanc formam *incita* pro *incitata* apud Lucret. quem confer II. 96. 119. IV. 860. 1006. Hegesippo vox sua auctoribus MSS. reddenda lib. IV. cap. 29. *strenuam bellis*, exercitatam *triumphis.* et lib. II. 13. exercitam *usu imperii.* Codex B. Pub. *exercitatam.* at C. C. C. sapit. Wasse.

Primo cura etc. Ita etiam MSS. et olim cusi, excluso pronomine

eum, quod in editionibus aetatis mediae. Gruter. — L. 3. Ball. omittunt *eum*. Wasse.

Dein uti aegrum animum solet, somnus cepit. Vide not. ad Catil. cap. 15. §. 3. Rupert. — Sequitur Sulpicius Severus Ep. 11. *Cum* fatigata angore animi *in lectulo membra posuissem*, ut plerumque *ex moestitudine solet*, somnus cepit. Servius posituram variat pag. 1054. ad

Tum me confectum curis somnoque gravatum.

uti an. ae. s. s. c. tamen alibi ordinem vulgatum servat, ad Aen. nempe I. 651. ibi sic habet: *Hymenaeus quidam apud Athenas, inter bella suavissima* etc. dein, *cum piratae praedam per longinqua maria portassent: in desertam regionem delati, ac fatigati somno, sederunt.* lege: *saevissima.* At quae haec postrema? Quis umquam somno fatigatus? at Dictys V. 12. fessis *dein multo vino atque* somno *barbaris.* et VI. 9. fatigatum *navigio* somnoque *iacere.* bonum monachum sane cum haec scripserit (nam Servii non sunt) ipsum somno dedisse operam puto. Tu meo periculo rescribe, *somno se dederunt.* Hyginus Fab. 254. *et fessi* somno acquieverunt. Quinctilianus Decl. 11. *Tu sentis quando senem vicerit* lassitudo curarum. *Caeco quis renunciat quod diei noctisve secretum.* abest tamen vox postrema codici Ioannensi, sed male. Longus Sophista: *Ἐκ τῶν δακρύων καὶ τῆς λύπης ὕπνος βαθὺς καταλαμβάνει.* talis somnus Graecis *μέρμηρα.* vide Hesych. Sophocles:

Ἐκ σάλου πολλοῦ εὕδειν.

Heliodorus Aethiop. I. pag. 13. *Αὐτὸς δὲ καμάτῳ τε τῆς ὁδοιπορίας βαρούμενος, καὶ φροντίδι τῶν παρόντων συνεχόμενος, πρὸς ὕπνον ἐτέτραπτο.* Wasse.

Erat ei Numida. Et hoc pronomen abest Naz. ac Pal. sec. habent tamen reliqui, nec videtur omnino supervacuum. Gruter.

Omnium consiliorum nisi novissimi particeps. Tacit. V. *novissimi consilii expertes.* Ciaccon.

Et ex consuetudine ratus. *Τὸ et* in manuscripto quodam non est, nec id sensus magnopere requirit. Rivius. — MSS. melioribus praemittitur dictio: *et ex consuet.* qua tamen minime opus. Gruter.

In tabernaculum. L. 3. Ball. omittunt *in*. Wasse.

250 Epistolam super caput in pulvino temere * positam. Simile quid leges apud Curt. lib. III. cap. 6. §. 7. Nam secreta literis non committenda, docet Picc. d. 2. cap. 5. Rupert. — Sic in manuscripto quoque. Ceterum in plerisque est, *pulvinari.* perperam, ut ego opinor. Cicero certe in hoc significatu fere priore utitur: posteriore haud temere unquam, quod sciam; nam magis *pulvinaria deorum* dicere solet, velut: *Ad omnia* pulvinaria *supplicatio decreta est.* rursus: *Qui* pulvinaribus *Bonae deae stuprum intulit.* et: *Qui sacerdotem ab ipsis aris* pulvinaribusque *detraxisti.* sic et alias. Contra *pulvinos poscere* apud eundem. et: *Lectica in qua erat* pulvinus *Melitensi rosa farctus.* Q. Curtius III. *Epistolamque sigillo annuli sui impressam* pulvino *cui incumbebat subiecit.* Rivius. — Nonius pag. 396. *pulvino.* solus L. 3. *pulvinari.* Wasse. — Haud aliter Pall. nostri, nullo repraesentante *pulvinari*, quod in plerisque Rivianis, praeter octavum. Gruter.

Deinde. Leg. *dein.* Rivius.

Nabdalsa paullo post experrectus. In Fabriciano atque aliis vetustis, *post paullo.* id Sallustianum magis est. Similis error postea, ubi ait: *Saepe in fuga, ac post paullo in armis spem habere.* nam perperam est in recentioribus, *paullo post.* quamquam quod ad sensum quidem attinet, nihil admodum refert, utrum legas. Eundem ad modum Cicero *post aliquanto* dicere solet. Rivius.

Ex perfugis. Quibus, ut puto, quia fallere nequibant, custodiam corporis sui tradiderat. quare cum illi Nabdalsae satellites essent, circumstarentque tabernaculum, viderunt Numidam ingredientem: idque postea ei retulerunt. In uno scripto codice legimus: *ex servis.* Caeterum Frontinus Strat. lib. I. rem aliter narrat. ait enim Iugurtham Metelli literas intercepisse, et inde cognitis suorum insidiis, in eos animadvertisse. Castil. — *Ex perfugis cognovit.* Sic quidem edd. antiquae et Commel. nam in Naz. habetur *expertus cognovit.* sed litera *t* superpicta inter lineas. Pal. sec. folio heic mutilus; at tertius *ex servis cognovit*, caeteri *perfugis*; nono horum omnium nulla est litera nisi a manu secunda, et vero habuerim pro adulterino illud *ex perfugis*, petitum ex cap. 73. *ubi de casu Bomilcaris et indicio patefacto* ex perfugis *cognovit.* nam quinam isti perfugae, aut cui bono intra horam a Iugurtha ad Nabdalsam pervolarent. Gruter. — Pro *omnem λ. magnam*, Bodl. omittit, et uterque habet *profugis. λ.* prorsus omittit, caeteri cum editis, omnino delendum censeo *ex perfugis*; natus error ex Nazariani codicis scriptura *expertus* pro *expergitus*, quae ipsa ab interprete est. Wasse.

Persequi conatus. Vox ultima abesse poterat sine labe sententiae. Gruter.

Praeventum. Reg. L. 3. *praeventa.* Pemb. *perfidia clientis sui praeventa.* et sic λ. Venetae, Mart. γ. vero posituram servat, sed tamen habet *praeventa*, ex correctione, opinor. Wasse.

CAP. LXXV.

* Placide respondit. In uno MS. *benigne respondit* scriptum fuit. 251
utrumque mihi placet, et utroque modo loqui consuevit Sallustius. nam et supra: *tamen pro tempore benigne respondit.* et infra: *ad ea Rex satis placide verba facit.* et alibi coniungit: *ad ea Bocchus placide et benigne simul pauca pro delicto suo verba facit.* C. Popma. — Nihil variant MSS. nostri; itaque scire licet aliorum *benigne* esse a glossa. Gruter.

Bomilcare atque aliis multis. Manuscripta, *aliisque multis.* quomodo et vetustissimum quodque ex impressis. Rivius.

Iram oppresserat. Quomodo iram oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur, qui tot homines interfecerit? an quia Nabdalsae pepercit, quem dixit *acceptum popularibus suis et magnis opibus clarum?* quod videtur verisimile; alioqui hic locus vix intelligetur. Glarean. — Latinum non est hoc sensu, *iram oppresserat:* et recte Thosanus *iram presserat*, hoc est, occultarat et celaverat. Illis quoque verbis (in Iug. cap. 20.) *Genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: ple-*

rosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut bestiis interire. minus bene *bestiis interire* quam in scripto cod. *a bestiis interiere.* nam *interire ab hostibus* pro interfici, et eodem modo *a bestiis interiere* recte et probe dicuntur. Palmer. — Haec est illa ars, quam in se tantopere miratus est Tiberius; quae quatenus probanda, quatenus improbanda, legi potest apud Lips. IV. Polit. 14. Rupert. — Thosanus *presserat.* Hegesippus II. 2. *compresserat cupiditates,* pro *represserat.* e contra *aperire iram* apud Sedulium II. 6.

> *Ergo ubi delusum se comperit, impius* iram
> *Rex* aperit.

Opprimere hic continere, claudere. ut apud Terentium: *Os opprime.* et *opprimere ignem* apud Livium IX. unde cum voce *abscondere* coniungit Cicero pro Rosc. Amer. *Est quiddam quod* occultatur: *quod quo studiosius ab ipsis* opprimitur *et* absconditur, *eo magis eminet et apparet.* Acad. IV. 36. *Notum his esse debebit insigne veri, quo obscuro et oppresso.* Opprimere pro simplici, quod usitatius est, apud Plautum Pseud. V. 1. 17. ut frustra sit Palmerius cum suo *presserat.* Cicero Tusc. II. 13. *sed cum* dolorem opprimi *dico patientia.* Seneca ad Helvid. XIII. *Si ignominia absit, quae sola* opprimere animos *solet.* idem cap. XVI. *Sentire* desiderium *et* opprimere. Hygin. Fab. *rota pedem eius* oppresserat. Lucan. III. 677. *vulnera laeva* oppressere *manu.* Claudian. in Prob. et Olybr.

> — *suspensaque gaudia* vocem
> Oppressam *tenuere diu.*

Liv. I. 58. *sinistraque manu mulieris pectore* oppresso. Hoc sensu *comprimo* apud Cyprianum de Unit. Ecclesiae pag. 112. *Partis memores,* et *partem subdole* comprimentes. Eleganter Polybius Hist. IV. *Διόπερ ἐκ πάντων τούτων ῾ΥΠΟΙΚΟΥΡΟΥΜΕΝΗΣ παρ᾽ αὐτῷ τῆς ὀργῆς.* Tacitus ubique. Arnobius pag. 186. Lucan. II. 521. Ovid. Fast. I. 255. Apuleius M. IV. pag. 80. illud alterum usurpant. Postremo *credere* valet *fidere.* ut Catilin. 32. Iug. 114. Cicero Tusc. V. 20. de Dionysio: *abundaretque et aequalium familiaritatibus et consuetudine propinquorum, haberet etiam more Graeciae quosdam adolescentes amore coniunctos;* credebat eorum nemini: *sed iis quos ex familiis locupletum servos delegerat* etc. *corporis custodiam committebat.* Ovid. Epist.

> *Nec quod abest, hic me tecum mirare relictam:*
> *Moribus* et vitae credidit ille meae;
> *De facie metuit, vitae confidit.*

voces *atque alio* omittunt codices λ. γ. Bodl. uti et Ar. Reg. L. 2. 3. caeteri servant. recte. Caesar B. G. VIII. 44. *Crebro enim* mutandis locis, multorum fidei se committebat, *quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur.* Wasse.

Ne qua ex eo negotio seditio oriretur. Vide notam ad h. l. cap. 6. §. 5. Rupert.

Neque post id locorum Iugurtha dies. Non frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est: *Si recludantur tyrannorum mentes,*
252 *posse aspici laniatus et ictus; quando ut corpora verberibus, * ita saevitia,*

libidine, malis consultis, animus dilaceretur: ut ait Tacit. VI. Annal. 6. Rupert. — Rittershus. *post id negotiorum.* Coler. — Commélinianus cancellavit illud *id locorum,* et vero Laconi alicui supervacuum fuerit. Pal. sept. habet, *neque id tempus post Iugurthae.* Gruter. — L. 3. Veneta 1478. Ball. Bodl. omittunt *locorum.* pro eo habet *negotiorum* Venet. 1570. γ. pro *post i. l. I.* praefert *ob negotiorum id Iugurthae.* vulgatam tuentur caeteri. Wasse.

Aut nox ulla quieta fuit. Postrema vox otiosa est. Grut. — Sit sane; codices universi haec illi otia servando fecerunt. Wasse.

Civis hostisque iuxta metuere. Comm. absque copula, *civis, hostis, iuxta met.* Gruter. — Et sic e nostris L. 3. Arond. Mart. Bodl. Horum auctoritate sustulimus. Lucanus, ipse lymphatus, amentiam hanc describit VII. 764.

> *Quos agitat vesana quies, somnique furentes.*

dein:

> *Invigilat cunctis saevum scelus,* armaque tota
> Mente agitant, capuloque manus absente movetur.

Praeclare Themistius Orat. V. pag. 147. *Τοῦτο γὰρ δὴ τὸ σχετλιώτατον τῆς τῶν Τυράννων δειλίας, ὅτι πάντας κτείνοντες οὓς δεδίασιν, ἄχρι τοῦ μηδένα φοβεῖσθαι προελθεῖν οὐ δύνανται.* Confer item Sueton. Calig. 50. Herodianum de Commodo I. 42. Nostrum VI. 59. Cui gemina Polybiana illa pag. 1436. de Philippo. *Καθάπερ γὰρ ἂν εἰ δίκην ἡ Τύχη βουλομένη λαβεῖν ἐν καιρῷ παρ᾽ αὐτοῦ πάντων τῶν ἀσεβημάτων καὶ παρανομημάτων, ὧν εἰργάσατο κατὰ τὸν βίον, τότε παρέστησε τινὰς ἐριννῦς καὶ ποινὰς, καὶ προστροπαίους τῶν δι᾽ ἐκεῖνον ἠτυχηκότων. οἳ συνόντες αὐτῷ ΚΑΙ ΝΥΚΤΩΡ καὶ ΜΕΘ᾽ ῾ΗΜΕΡΑΝ τοιαύτας ἔλαβον παρ᾽ αὐτοῦ τιμωρίας, ἕως οὗ τὸ ζῆν ἐξέλιπεν, ὥς καὶ πάντας ἀνθρώπους ὁμολογῆσαι, διότι κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐστὶ δίκης ὀφθαλμὸς, ἧς μηδέποτε δεῖ καταφρονεῖν ἀνθρώπους, ὑπάρχοντας.* Wasse.

Et omni strepitu pavescere. Citaverat haec Arusianus Messus de Elocutionum generibus, ex secunda Sallustii historia, innuens bellum Iugurthinum. Male igitur inter Fragmenta hactenus collocatum, induxi, nam et alibi primam Sallust. historiam citari memini pro Catilina. Putsch.

Interdum somno excitus, adreptis armis tumultum facere. Apud Diomedem lib. I. ita scriptum est: *Interdum experrectus somno, arreptis armis, tumultum facere.* A. Manut. — Bodl. λ. *excitatus.* Diomed. *experrectus somno.* ut apud Graecos. Hom. *Il.* β. *Ἔγρετο δ᾽ ἐξ ὕπνου.* Livius lib. LI. *Turnum ex somno excitatum.* at illud rectius. Catullus in Epithalamio:

> — *fallaci quae tum primum* excita somno,
> *Desertam in sola miseram se cernit arena.*

Liv. I. 7. *Hercules ad primam Auroram* somno excitus. Tacitus Hist. III. 55. *Vitellius ut e* somno excitus. Lucan. I. 239.

> *Rupta quies populi* stratisque excita *iuventus.*

Silius XVII. 101.

> *Sentitur plerisque prius quam cernitur ignis*
> Excitis somno.

Claudian. Praef. ad. B. Get.

Post resides annos longo velut excita somno.

Sulpicius Ep. I. *Martinus somno excitus.* et Epist. II. *somnoque excitus congratulari coeperam visioni.* Neque aliter legendum Hist. Sac. I. 39. licet editi habeant *excitatus.* Hegesippus: sono excitus *caussam quaesivit.* at MSS. C. C. C. *somno.* quod lubens amplector. apud eundem III. 5.
253 pro belli *excitatores* idem codex *excitores*, uti et * III. ult. IV. 8. et V. 31. pro *belli incitatores* exemplaria manu exarata *excitores.* Quo in loco pro *labentibus* legas auctore nobis, *labentibus iam incendiis.* Catullus LXIII. alia forma:

Ibi somnus excitum Atyn *fugiens*, *citus abiit.*

Noster infra omittit *somno: Gaetuli ignoto atque horribili sonitu* repente exciti. Wasse.

Arreptis armis, tumultum facere. *Tò arreptis armis* codices in membrana descripti non habent, praeter unum Fabricianum, ac ne is quidem, nisi in spatio quod versus dirimit, idque alterius manu. Rivius. — Adest nostris omnibus *arreptis armis:* adeo ut mirer eo destitui Rivianos codd. Gruter. — Reg. *arrectis.* adest Gruterianis omnibus *arreptis armis*, adeo ut miretur eo destitui Rivianos. Codd. nostri etiam agnoscunt, sed voc. *armis* omittit Diomedes pag. 372. Wasse.

CAP. LXXVI.

Simul et invitum et offensum etc. Repono: *simul et invisum et offensum.* ac postea: *cognitis*, *volentia de ambobus acceperant.* Prius ex Thosano et Bertiniano simile illi: *suspectus regi*, *et ipse eum suspiciens.* Si cusam scripturam probes, difficile est ut leges brevitatis suae non migrarit Sallustius. Erat autem invisus Metello Marius, et vicissim offensus, de caussis, quas arcescere ex ipso Sallustio quam a me discere, cuivis multo facilius est. Palmer. — Palmerius, *invisum et offensum.* Confirmat MS. Rittershus. Coler. — Ita [*et invitum et offensum*] MSS. excepto Pal. quinto, septimo, nono, in quibus *invisum*, neque id male. Gruter. — λ. *et offensum et invisum.* γ. vero *et invitum et off.* uti Pemb. et Venetiis cusum 1470. vide tamen Palmerium. Wasse.

Sibi parum idoneum. Tanquam solum sibi dedecus et contemtum, cum apud suos, tum apud hostes, parientem. Pulcre Dio Prusaeus in Orat. LVIII. *Pulcrum est*, *quemadmodum in choro ordinato*, *concinere unum idemque canticum*, *et non*, *pravi more organi*, *dissidere duplicibus vocibus*, *et sonis resonantibus*, *tanquam ex confracta tibia: in quo fere sita est contemtio et infelicitas*, *et ut civitas nihil valeat*, *neque apud praesides*, *neque apud alias civitates.* Ceterum inculcandum fuerat Mario, quod apud Sophoclem Aiax disserit hisce versibus, a Iosepho Scaligero eleganter sic Latine redditis:

Discamus ergo in ceteris deis locum
Cedere, *et honorem debitum Atridis dare.*
Nam principes sunt: obsequendum est: quippe ni?
Et gravia quae sunt, *quaeque sunt immania*,

Cedunt honori. Cedit et vis ninguidae
Hiemis, *ubi aestas macta frugibus venit*,
Cedunt et ipsae noctis obscurae vices,
Luci albicanti lumen almum accendere.
Et maria tumidis intonata flatibus
Posuere fluctus. Victor omnium sopor
Devincta luxat membra, *nec semper tenet:*
Et ego modestu facta dubitem persequi?

Rupert.

Volentia de ambobus accep. Ita conieci, quia recepta scriptura Latina non est. sic enim dicendum fuisset potius, *Plebs volentibus animis acceperant.* In meo quidem MS. *animo* non apparet: pro cetero *volenter.* quod fuit cur minus me sententiae poeniteret. * Positum ita *volentia*, ut 254
in Historiarum lib. IV. *Nam Pompeius multis suspicionibus volentia plebi facturus habebatur.* Tacitus: *Iique omnes de festinatione Primi ac Vari sinistre*, *et Muciano volentia scripsere.* Ab hac diversa forma est hoc ipso libro: *Ut militibus aequatus cum duce labor volentibus esset.* item: *Neque illi senatus*, *quanquam aversus* (ita repono; vulgo *adversus*) *erat*, *de ullo negotio abnuere audebat: ceterum supplementum etiam laetus decreverat: quia neque plebe militiam volente*, *putabatur Marius aut belli usum aut studia vulgi amissurus.* Nusquam tam similes sui sunt emendatores: sed Thosani lectio, quae eadem in veteri excuso Romano reperitur, in Veneto, de quo nobilem adolescentem et mihi amicum, Casparum ab Halborussum, proinde ut debeo, amo: ea ergo sola vera est, *quod neque plebei militia volenti putabatur et Marius aut belli usum aut studia vulgi amissurus.* Quacum Priscianus quoque facit, et hanc Graecam cum ea contendit, ἂν βουλομένοις ᾖ τούτοις ἀκούειν. Id ita reddidisset Sallustius: *illis audire volentibus sit*, aut, *quae illa volentia audiant.* Usus Curtius quoque, si emendati libri sint, in VII. *Arachosiis datus Memnon praetor quatuor millibus peditum et DC equitibus in praesidium relictis. Ipse Rex nationem ne finitimis quidem satis notam*, *quippe nullo commercio volentem mutuos usus*, *cum exercitu intravit.* illa *mutuos usus* scripti libri non habent et pro *volentem*, *volente.* Sed rectum est, quippe nullo *commercio volentem*, *cum e. intr.* Sic Tacitus in Vita Agricolae: *Eoque initio erecta provincia*, *ut quibus bellum volentibus erat.* et saepe alias. Palmer. — Non ausus sum inducere scripturam hanc Carrionis, quae valde animo adlubesceret, a MSS. tamen non agnoscitur; in quibus summa concordia, *volenti animo de ambobus.* Gruter. — Pemb. γ. λ. Arond. Reg. L. 1. 2. 3. Mart. Venetae, Ball. Bodl. unanimes *volenti animo.* sic etiam Gruteriani omnes. quorum auctoritate scripturam hanc Carrionis inducendam puto, donec de illa certius constet. abest *animo* Codici Palmeriano. et pro *volentia*, *volenter.* sane Noster Hist. IV. *volentia plebi facturus.* et Tacitus, *volentia scripsere.* sed iidem alibi: *volentibus erat bellum.* et Hist. III. 43. *Maturo caeterisque manere et in verba Vespasiani adigi* volentibus fuit. et alibi Sallustius: neque *plebi militiam* volenti. Pro *volentia* usus Ammianus *placentia* XXI. 14. *Licet interpretantes placentia responderent.* XXVI. 4. XXVIII. 4. *volentia* vero nullibi. Q. Se-

ptimio placuit *cunctis volentibus* II. 7. Non est tamen quod Hegesippo hoc verbum invideamus. *Credidit itaque magis* volenda *quam necessariam suadentibus.* I. 44. margo exhibet *violentia*, codex autem B. Pub. *volentia.* Ammian. XXVI. 4. *tuta consilia quam* placentia *secuturus.* sic etiam legendum III. 26. WASSE.

QUAM MALA AUT BONA SUA MODERATUR. In Manuscriptis est, *quam bona aut mala sua moderata;* quomodo in Beroaldino quoque. RIVIUS.

MAGIS STUDIA PARTIUM, QUAM BONA AUT MALA SUA MODERARI. Obscurus locus: *moderari linguam* dixit infra. CIACCON. — Sic MSS. nisi quod eis fere *maius*, loco *magis.* editiones priscae *moderatur*, sequentes *moderari.* GRUTER. — *Moderari* Aldinus codex mutavit in *moderantur.* Gothi codex habebat *moderata*, cui et Soldus adiecerat verbum *sunt.* Et Badius quidem exponit, *moderata* sunt, id est, gubernationem tenuerunt. Soldus vero, *moderata sunt*, *id est*, *valuerunt.* nam *moderari* (subdit) *est imperio ac potestate regere.* Lector iudicet. Paullo post *L. Manlio Mancino* per *c* non per *t* legendum puto. GLAREAN.

PRAETEREA SEDITIOSI MAGISTRATUS VULGUS EXAGITARE. Fabricianum exemplar *vulgum*, quomodo apud Nonium Sisenna, *Imperitum concitat vulgum.* RIVIUS. — Sic [*vulgum*] quoque fuit initio in Naz. et Commel. non *vulgus.* GRUTER. — et sic Bodl. Ball. Ar. L. 1. 2. 3. γ. Mart. WASSE.

255 MARII VIRTUTEM IN MAIUS CELEBRARE. Sic * et manuscripta. in quibusdam tamen, *immanius celebrare*, pro nimis praedicare ac supra modum efferre et extollere laudibus. nam *immane* non solum dicitur *importunum* et *ferum*, quomodo Cicero alicubi, *tetra et* immanis *bellua*, inquit; sed etiam *ingens* ac *nimium*, ut *immanis pecunia* apud eundem. Priorem tamen lectionem hauddum immutare ausim, propter nescio quem scrupulum. Sed et Liv. IV. ab U. C. *In maius, ut fit, celebrantes*, inquit. RIVIUS. — Claudian. B. Get. XV.

— Licet omnia vates
In maius celebrata *ferant.* WASSE.

DENIQUE PLEBS SIC EST ACCENSA. Manuscripta, *plebes.* quomodo et antea est saepe usus. nec aliter vetustissimum quodque ex impressis. *τὸ est* nullo in manuscripto, neque in Beroaldino ipso reperitur. RIVIUS.

QUORUM RES FIDESQUE IN MANIBUS SITAE ERANT. In Orat. de Republ. ordin. *quorum omnis vis virtusque in lingua sita est.* Ceterum hic *fides* idem significat quod barbaris *Creditum.* Cicero: *Scimus Romae solutione impedita* fidem *concidisse.* Sall. Catil. *pecuniam sua aut amicorum* fide *sumtam mutuam.* CIACCON. — Dictio extrema non est necessaria. GRUTER.

FREQUENTARENT MARIUM. Sic Tacit. Hist. II. *digressisque qui Sacrarium frequentabant.* CIACCON.

ITAQUE PERCULSA NOBILITATE. Legendum e manuscriptis et impressis vetustioribus, *Ita.* RIVIUS.

L. MANLIO MANTINO. Sic est in libris scriptis omnibus, et plerisque typis excusis. CASTIL. — Naz. *Manthino.* Com. ac Pal. septimus *Mancino*, sextus *Mancio.* GRUTER.

SED SENATUS PAULO ANTE METELLO NUMIDIAM DECREVERAT. EA RES FRUSTRA FUIT. Ita quidem vetusta editio, nisi quod interserat, *Numidiam provinciam verum ea* etc. Nam Naz. a manu principe, *sed paulo decreverat. ea res frustra fuit.* suprascriptumque *paulo* illi, *Senatus Decio pro.* est in Com. *sed Senatus paulo post decreverat* etc. Pal. sec. capite isto et sequenti caret, ob folium excisum; at tert. *sed senatus Paulo Maritino decreverat. ea res* etc. quart. *sed Senatus populo d. decreverat. ea res frustra erat.* quintus et oct. *sed Senatus paulo ante Numidiam provinciam Metello decreverat. ea res* etc. sextus, *sed paullo ante Senatus decreverat. ea res frustra fuit.* neque aliter septimus; nam nonus, *sed paulo decreverat. ea res fr.* etc. Ego me his non expedio, nisi quatenus arbitror omnia esse a glossa, a glossa inquam putidissima, nisi forte resectis nonnullis legatur, *frequens Marium iussit; et Senatus paullo post decrevit. eodem tempore* etc. GRUTER. — Pemb. *sen. paul. a decreverat ea. λ. sed p. a Metello s. d. γ. s. n. p. d.* et supra, *paulo, ante Metello.* WASSE.

CAP. LXXVII.

AMISSIS AMICIS. Iunge haec cum nota ad huius Hist. cap. 10. §. 4. RUPERT.

SINE MINISTRIS. Manuscripta, *sine administris.* idque rectius. RIVIUS. — Sic nostri. WASSE.

NOVORUMQUE FIDEM. Sic MSS. antiquissimi; * nam recentiores co- 256
pula carent. GRUTER. — Nostri fere, *et n.* WASSE.

VAGUS INCERTUSQUE etc. In manuscriptis est *varius incertusque*, non, *vagus.* atque haec melior lectio est. RIVIUS. — Naz. *vanus incertusque agitabat.* nec aliter Commel. nisi quod nihil variet in voce postrema. Pal. 3. *vagus*, *incertus.* nec aliter aliquot alii. GRUTER. — *vagus* Ar. L. 2. γ. λ. Mart. WASSE.

NEQUE ILLI RES, NEQUE CONSILIUM, AUT QUISQUAM HOMINUM SATIS PLACEBAT. Omnino rebus afflictis fieri amat, ut, contrariis inter sese affectibus, animus subinde turbetur, seu inquietetur, ac, quod modo placuit, idem mox displiceat. Ostendit pulcra, et Freinshemio ad Curt. lib. X. cap. 7. §. 12. commendata observatione, Virdungus ad Agricol. Taciti cap. 38. *eligere latebras, ac statim relinquere.* Cui addo luculentam similitudinem Tragici in Medea Act. V. qua hoc genus fluctuationes, rebus extremis et perditis, depingit:

Variamque nunc huc illa, nunc illuc amor
Diducit: anceps aestus incertam rapit.
Ut saeva rapidi bella cum venti gerunt,
Utrinque fluctus maria discordes agunt,
Dubiumque pelagus fervet: haud aliter meum
Cor fluctuatur: ira pietatem fugat
Iramque pietas.

Sed et Ovidius lib. VIII. Metamorphos. in Althaea, matre Meleagri, talem affectuum alternationem pulcerrimo describit istis versibus:

— — *utque carina*
Quum ventus, ventoque rapit contrarius aestus,
Vim geminam sentit, paretque incerta duobus;
Thestias haud aliter dubiis affectibus errat,
Inque vices ponit, positamque resuscitat iram.

Legenda sunt etiam, quae Virgil. exhibet de Didone moritura lib. IV. Aeneidos. Denique huc spectat illud Tacit. III. Annal. 9. *Pavidis consilia in incerto sunt.* Rupert. — *Res ulla.* *Ulla* non est in ullo manuscripto, nec in Veneto aut Florentino. Rivius. — *Neque illi res* omittit Arond. et pro *hominum* Mart. *omnium*. uti et a manu prima Regius: quemadmodum locutus Noster cap. 72. Wasse. — *Hominium* hic se reperisse in fideli exemplari, cum annotatione in margine, quae omnem mendi suspicionem tollat, scribit Ios. Scal. ad Aetnam Severi pag. 96. Sic Plautus in Casina A. III. Sc. 3.

Non matronarum officium est, sed meretricium.

ut quidem eum locum princeps restituit Lipsius V. Ant. Lect. 1. eodemque modo Pistoclerum Bacchidibus loqui, observat Douza in Q. Plaut. lib. II. cap. 20. His adstipulatur Salmasius, et hoc Sallustii loco Palatinam scripturam firmat, quae in Capitolino legit, *Examen apium replevit*, pag. 68. Rupert.

Inter eas moras. Florus IV. 10. *Et subinde* inter moras *mortem a gladiatore suo efflagitasset.* Supra Noster: *Et* inter eas moras *promissa legatorum exspectare.* vide Sueton. in Neron. Marcellum L. 28. ff. de Administrand. et Peric. Tutor. et L. 33. de Ritu Nupt. item Paulum L. 60. §. 4. Cod. Apuleius Miles. VIII. omittit *eas*. Wasse.

Numidae ab Iugurtha parati instructique etc. Sic MSS. nostri fere omnes, nam hactenus cusi dictione amplius, *instructique sunt.* Gruter. — Abest *sunt* γ. λ. Venetis, Bodl. Putschianis. Wasse.

257 * Qua in parte rex pugnae adfuit. Plura huc pertinentia attulimus ad Iustinum, quibus adde Freinsh. in Curt. lib. IV. cap. 15. §. 24. Rupert.

Omnes eius milites. Illa *eius milites* e paxillo si suspendantur, nihil auctori perierit. Gruter.

Ibi aliquamdiu certatum est. *Tò est* manuscripta non habent. Rivius.

Et aliquanto numero hostium pot. Editio princeps ut et Naz. ac Com. aliique MSS. intersertum habent *hostium paucorum.* ut videatur amputanda *aliquanto hostium*, revocato illo *paucorum*. Gruter.

Arma tuta sunt. Sic Naz. et Com. et Pal. sec. non, ut vulgati ante Carrionem, *tutati sunt.* Gruter. — Pemb. Venetae, γ. *tuta*; Pricaeus legit *tuita*. Wasse.

CAP. LXXVIII.

Ea fuga Iugurtha impensius modo etc. Item alibi: *Inter haec*

Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere, praeter suam liberorumque vitam omnia Metello dedere. Utrobique scribendum *impensimodis*, ut *omnimodis*, *multimodis*. Forte rectius si *impesimodo*, ut *omnimodo*, pro deiuncto *impensis modis*: nisi eodem res redit, et non verius, Sallustium fuisse, quam ita eum scripsisse. *Impensius* ad eum modum Curtius in III. *Alexander ante prima signa ibat, identidem manu suos inhibens, ne suspensi acrius, ob nimiam festinationem concitato spiritu, capesserent bellum.* Emendabam *inhibens, ne impensius concitato spiritu capesserent.* Illa *acrius ob nimiam festinationem*, glosssema putabam: aut certe *acrius*: utcunque de ceteris iudicia essent. Inde *homines impensi*; Plautus Capteivis:

Vae misero illi, cuius cibo iste factus est imperiosior.

ausculto libros veteres, *factus est impensior.* Palmer.

In oppidum et opulentum. Quid si haec a glossographis? si non, deleverim praepositionem *in* mutatam in nonnullis MSS. in *id*. Gruter. — Nostri fere *id*, sed Pemb. γ. *in*, λ. tantum ex correctione. Wasse.

Cultus erat. Ultima vox eradenda. Gruter.

In spatio mil. Mallem et heic deleri voculam *in*. Infra: *Si eius oppidi potitus foret.* aut supervacuum est *oppidi* vox aut mutandum in *oppido*, ut est in Com. ac Pal. sext. quo sit adverbium, non nomen; brevitatis studiosus quatuor has voces omisisset. Gruter. — λ. *oppido*. et sic γ. Wasse.

Quamquam inter Thalam flumenque proximum. Quam vellem flumen hoc nominasset auctor. Sic enim Thalae situs clarior esset. Ptolemaeus non ita longe a Bagrada Thabbam ponit, quam quidam Thalam putant. Quippe paulo post: *Legati ab Lepti ad Metellum veniunt.* Qui quidem situs non ita longus est, atque sunt Mauritaniae Caesariensis loca, sub Iugurthae etiam imperio. Glarean.

* Vasta esse cognoverat. Dictiones duae postremae eiici poterant nullo sententiae incommodo. Gruter. 258

Tamen spe patrandi belli. Badius *committendi* exponit, Soldus *finiendi*, quod magis placet. nam et postea de Mario in Africam recens profecto dicturus est: *Neque belli patrandi copiam cognovit.* pro *finiendi* dixit, ut puto. Glarean.

Naturam loci etiam vincere adgreditur. Legendum, *omneis asperitates.* Praeterea *loci* non est in impressis antiquioribus, nec in manuscriptis. sed nec inferius additur, ubi de hoc ipso Sallustius: *denique*, inquit, *naturam ipsam ceteris imperitantem industria vicerat.* Notanda vero locutio *asperitates supervadere*, pro, *difficultates omneis superare* seu *perrumpere*, ut Plinius loquitur. Rivius.

Ceterum ut res modo et alia aquae idonea portari. Non divisim legendum sed coniunctim, *utres modo.* facilis et proclivis error. Sed et perperam in quibusdam additur *vasa*; id ex glossa, ut opinor, irrepsit. Rivius. — Supra *domiti p.* citat Charis. 23. Wasse. — Paucos libros vidi veteres, qui non magna vestigia verae lectionis ostenderent: *Et alia aquae portandae conquiri, praeterea ex agris.* et mox:

eoque imponi aquae portandae. ut illud: *Quae postquam gloriosa modo, neque belli patrandi cognovit.* Sic enim et boni libri et Priscianus. Ab eo sono tantum discrepat, *res victus:* ut si dicas: *victui terra marique anquirere.* Varro lib. IV. de Lingua Latina: *Prius indutui aut amictui quae sunt, tangam.* ibid. *Et quod amictui habent, purpuram vocant circumtextam.* Corn. Tacitus libello de Morib. Germanorum: *Potui humor ex ordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corruptus.* ibidem: *Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus.* Haec addidi, ut Plauti locum emendarem Curculione:

At ita meae volsellae, pecten, speculum, calamistrum meum.
Bene me amassint, meaque axitia, linteumque extersum.

lego: *linteumque extersui.* i. e. linteum ad extergendum comparatum. Palmer. — Palmeriani: *Et alia aquae* portandae *conquiri, praeterea ex agris.* Non aspernanda lectio; sed Codd. non addicunt. Noster: *neque belli patrandi cognovit.* Wasse.

Eoque imponit vasa. Copula abest Naz. Gruter.

Sed pleraque lignea. Mela de eisdem: *vasa lignò fiunt aut cortice.* Ciacc. — Pomponius Mela de iisdem vasis dixit: *Vasa ligno fiunt aut cortice.* Quod vero paulo supra dixit *frequentarent Marium*, Tacit. lib. XVIII. imitatur, cum ait: *Digressis qui Pacaenium frequentabant.* Ursin. — Tò *sed* non est in ullo manuscripto, licet sit in impressis vetustioribus. Rivius.

Metello dediderant. Est falsarii alicuius vox *Metello.* Gruter.

Ipse ex flumine, quam proxumam opp. aquam esse supra dix.
259 Dici poterat, * otiosis aliis recisis, *ipse ex flumine proxima oppido aqua iumenta onerat.* Gruter.

Quam plurimum quisque. Perperam in quibusdam, *ut quisque.* nam elegantius particula *ut* omittitur. Rivius.

Proximam aquam oppido. Seu Thalae: et tamen non erat propinqua; sed intervallo quinquaginta millium seu passuum. Et est dictum sicut illud Aeneidos V.

Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius.

Badius. — L. 2. *qua.* L. Valla III. 19. *prox. op. esse aquam supra d.* Wasse.

Eo modo instructus. Respicit impedimenta. Veget. II. 18. *Ex his ergo apparet, legionem bene institutam, quasi munitissimam esse civitatem, quae omnia proelio necessaria secum ubique portaret.* Patet eum loqui de apparatu bellico, proinde legendum *instructam*, etiamsi illud alterum exhibeat Pseudo-Cicero pag. 505. qui omnia sua minima, maxima, hoc fonte hauserit. Veram lectionem nobis conservavit Codex Modesti papyraceus B. Pub. Caeterum vox *instituta* iterum apud Ciceronem quem vocant, occurrit, sed alio sensu vel potius nullo, ut verius dicam: *Ne milites aliquando in tumultu praelii a suis contubernalibus aberrarent, diversis cohortibus diversa* instituta *signa pingebant.* at pro *instituta* repone, *in scutis.* sequitur: *Praeterea in adverso scuto uniuscuiusque militis*

erat nomen literis ascriptum. Procul dubio intelligit *δείγματα*, quae vocant, de quibus nos alibi fusius. Wasse.

Deinde ubi ad id loci ventum est quod Numidis. *Est* non reperi in manuscriptis, ac maiore cum gratia abesse poterit. Sic inferius: *praeda omnis a perfugis corrupta est.* in manuscriptis non est additum ibi verbum substantivum, nec in impressis antiquioribus. Rivius. — Sic Naz. sic Com. non *quo*, ut antea legebatur. Gruter.

Quia Numidae, sicut plerique, in nova deditione officia intenderant. Locus minime contaminatus est; nedum ut aliorum modo corrigendus veniat. Est enim omnium, intendere officia a deditione, non Numidarum tantum. Gruter.

Milites religione pluvia magis usi. Rittershus. *per religionem.* mera glossa; sed quae auctor nobis sit, scriptum ab initio fuisse, ut vulgo nunc excusum, quae lectio vulgaria dilucide etiam explicatur illis verbis sequentibus: *nam rati sese Diis immortalibus curae esse.* Coler. — Locus hic varie scriptus est in codicibus antiquis. Alii enim habent: *milites pro religione.* alii sic: *milites religiosi pluvia magis usi.* vetus exemplar, *milites legionum*, quod rectius. alii iudicent. C. Popma. — Sic incorruptissimi codd. neque variant ceteri; nisi quod aliquot eorum *pluviae.* itaque minime ambigendum de sinceritate lectionis. vult enim, milites arbitratos, imbrem illum non casu excussum, sed munere Deorum, animis auctos etc. Gruter.

Eaque res multum animis. Tacitus Hist. IV. 26. *Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque et vetera * imperii munimenta desererent. quod in pace fors seu natura; tunc fatum et ira dei vocabatur.* Liv. XLIV. 33. *Vix deducta* 260
summa arena erat, quum scaturigines turbidae primo et tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam velut deum *dono coeperunt.* Vid. Diodorum XVII. 288. Infra: *negotii gratia.* Pemb. *n. cura. γ. grat. negotii.* Colon. et exemplar Argentinense *negotium.* Vid. Palmerium. Nostri *curae esse.* Hegesip. II. 2. omittit verbum substantivum. *sed mihi* curae *ne diutius maneat* etc. at C. C. C. B. Pub. retinent. ibi voces *appetere debueras* exulant a MSS. et mea sententia, haud iniuria. *officia intenderant* pro *auxerant*, et ut alibi loquitur, *duplicaverant.* atque ita aemuli eius Tacitus I. 13. *Quippe hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates ipsa Galbae facilitas* intendebat. An. IV. 14. *Quid si intendatur certamen tali coniugio?* Celsus: *Atque haec ipsa et* intendi *et remitti possunt.* Festus Avienus pag. 260.

— donec Sicana fluenta
Intendant *pelagus, displosisque aequora terris*
Instabile inclinent semper mare. Wasse.

Nam rati se Diis immortalibus curae esse. Philautiae iactantiae. Quisque se Deo esse cordi vult peculiariter. Xenophon lib. I. Expedit. Cyri cap. 16. sub fin. *Res quidem ipsa divinitus accidere visa est; quasi fluvius ipso Cyro regnaturo cederet.* Arrian. II. de Expedit. Alex. cap. 40. *Tum ex vehementibus Austris boreales venti exorti, non absque divino quodam numine* (ut et ipse Alexander et qui cum eo erant

interpretabantur) *facilem ac celerem transitum praebuerunt.* Herodian. lib. III. cap. 6. *Laeti Severiani confirmatique animis, velut Deis ipsis manu ducentibus.* RUPERT.

CAP. LXXIX.

NIHIL IAM METELLO INFECTUM CREDENS. Hoc est, nihil esse quod Metellus efficere non posset, qui tam ardua toties superaverat. Tacit. tamen in Vita Agric. *ut obstupefacti hostes, qui classem, qui navem, qui mare, exspectabant, nihil arduum, aut* invictum *crediderint, sic ad bellum venientibus.* ut forte Sallust. *Metello invictum* scripserit. CIACCON. — *Infectum* autem si retineamus, tantundem valebit ac si dixisset: *Nihil esse quod Metellus efficere non posset, quia naturam vicerat* etc. URSIN. — Hoc est, nihil putans, quod non efficere Metellus posset. Vide Turnebum lib. III. cap. 15. COLER. — *Infectum* glossae *ἀτέλεστον*, quod apud Graecos tam quod effici non potest, quam quod non factum est, significat. *οὐκ ἀτέλεστα* apud Homerum pro *non irrita*, quod Noster alibi reddit: *non frustra erat.* et *ὀψιτέλεστον Il. β.* 325. a Grammaticis exponitur *τελεσθησόμενον.* Latini moris est usurpare participia in *sus* pro verbalibus in *ilis*, ut sit *infectus* pro *infactibilis*, *invictus* pro *insuperabilis*, *inaccessus* pro *inaccessibilis*, *indissolutus* pro *indissolubilis*, *illaudatus* pro *illaudabilis.* Virg.

— nec Thesea Pirithoumque:
Dis quanquam geniti, atque invicti *viribus essent.*

et:

Dives inaccessos ubi solis filia lucos
Assiduo resonat cantu.

etiam:

— quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati *nescit Busiridis aras?*

Cicero de Univers. *Haec sunt* indissoluta *me invito, quanquam omne colligatum solvi potest.* et Div. II. 65. *de Dracone silet, qui, id* quod fieri non potuit, *lapideus dicitur factus.* Donatus ad Eunuch. III. *Amore cogente nihil est* infectum *cupientibus.* Firmat Apuleius Met. I. *Nam et*
261 *mihi et tibi et cunctis hominibus multa usu venire mira,* * *et paene infecta.* seque alibi interpretatur: *Et quicquid* fieri non potest, *ibi est.* Sallustium ita supple, nihil iam Metello infectum iri, fore, futurum credens etc. Pro *infectum* Caesar *impeditum*, Tacitus et Ovidius *tutum* malebant. B. G. II. 28. *Quum victoribus* nihil impeditum, *victis nihil tutum arbitrarentur.* Ann. XII. 12. *Excidio Uspiensium metus caeteris iniectus: nihil* tutum *ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes iuxta perrumperentur.* Epist. ex Pont. II. 1.

Atque ea te contra, nec muri mole, nec armis,
Nec satis ingenio tuta *fuisse loci.*

Breviter Hegesippus II. 9. *Cum ipsis vobis erit bellum, adversum quos nec Natura ius suum possidet.* Hic ergo Imp. in hac *τοπομαχίᾳ*, ut ita dicam, ad Thalam superior, non erat *δυςμήχανος.* Audi Iulianum Orat.

I. pag. 39. *Ἀλλ' ἔοικεν οὐδὲ ἓν ἡ φύσις πρὸς ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ σωφροσύνην τοῖς ἀκολάστοις καὶ δειλοῖς ἔρυμα μηχανήσασθαι, πάντα ὑποχωρεῖν φρονήσει μετὰ ἀνδρείας ἐπιούσῃ παρασκευάζουσα. πάλαι τε ἡμῖν ἐξεῦρε τὰς τέχνας, δι' ὧν εἰς εὐπορίαν τῶν τέως ἀπόρων δοξάντων καθέστηκεν, καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἔργων τὸ πολλοῖς ἈΔΥΝΑΤΟΝ εἶναι φαινόμενον, ἐπιτελούμενον πρὸς ἀνδρὸς σώφρονος.* Inflexibilem hanc et indomitam animi obstinationem, Romanis in omni bello propriam, acerrime reprehendit Polybius I. 37. *Καθόλου δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς πάντα χρώμενοι τῇ βίᾳ, καὶ τὸ προτεθὲν οἰόμενοι δεῖν κατ' ἀνάγκην ἐπιτελεῖν, καὶ μηδὲν ἈΔΥΝΑΤΟΝ εἶναι σφίσι τῶν ἅπαξ δοξάντων, ἐν πολλοῖς μὲν κατορθοῦσι διὰ τὴν τοιαύτην ὁρμήν· ἔν τισι δὲ προφανῶς σφάλλονται, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κατὰ θάλατταν· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς γῆς πρὸς ἀνθρώπους καὶ τὰ τούτων ἔργα ποιούμενοι τὰς ἐπιβολὰς, τὰ μὲν πολλὰ κατορθοῦσι, διὰ τὸ πρὸς τὰς παραπλησίους δυνάμεις χρῆσθαι τῇ βίᾳ· ποτὲ δὲ καὶ σπανίως ἀποτυγχάνουσι· πρὸς δὲ τὴν θάλατταν καὶ πρὸς τὸ περιέχον, ὅταν παραβάλωνται καὶ βιαιομαχῶσι, μεγάλοις ἐλαττώμασι περιπίπτουσι. ὃ καὶ τότε καὶ πλεονάκις αὐτοῖς ἤδη συνέβη, καὶ συμβήσεται πάσχειν, ἕως ἄν ποτε διορθώσωνται τὴν τοιαύτην τόλμαν καὶ βίαν, καθ' ἣν οἴονται δεῖν αὐτοῖς πάντα καιρὸν εἶναι πλωτὸν καὶ πορευτόν.* Aristides Panath. pag. 203. *Αἱ ΠΑΡΗΛΘΟΝ τοῖς ἜΡΓΟΙΣ τὴν ΦΥΣΙΝ.* Homeri verbis:

Ἄφραστ' ἠδ' ἀνόητα διέπλεκε θαυματὰ ἔργα.

Sallustium sequitur Livius II. 50. *adeo contemserant hostem, ut sua invicta arma,* *neque* loco, *neque* tempore *ullo crederent sustinere posse.* WASSE.

NATURAM IPSAM CETERIS IMPERITANTEM VICERAT. Anguste nimis vires heroum expendit, si quis ea tantum, quae fieri possunt, ab iis expectat. *Audent non audenda, faciunt non facienda:* ut verba Lipsii huc transferam e praefat. in lib. de Magnitudine Romana. RUPERT.

MAGNA PARTE. L. 2. *magna pecunia.* sic etiam Venetae. WASSE.

NEQUE IN ULLO LOCO AMPLIUS UNA DIE AUT UNA NOCTE MORATUS. Sic Mithridates insidias vitavit, dum per silvas vagatus, diversis montium regionibus pernoctabat, ignaris omnibus, quibus esset in locis: ut legimus apud Iustin. lib. XXXVII. cap. 2. §. 8. RUPERT.

UNA DIE. Naz. ac Pall. aliquot, alii *uno die.* GRUTER. — *locis iubet.* R. WASSE.

SIMULABAT SESE NEGOTIUM PROPERARE. Sic Coloniensis et antiquitus cusus Argentinensis, quod me Stanaeum monuisse, fateri debeo. Vulgo *simulabat sese negotii gratia properare.* Illo * modo Truculento: 262
Dic me adesse, cui properet savium. Et ita saepe Horatius. PALMER.

NAM TALIA CONSILIA. In quibusdam est, *consilia solent* etc. verum perperam. ex glossa irrepsisse videtur, quam insulsus aliquis et ineptus litterator adiecerat. Fabricianum, *per otium et ex opportunitate*, addita illa *et* copula. RIVIUS. — Bodl. Ball. L. 3. λ. respuunt copulam. mallem abesset *nam.* illud *ex* intra lineas coniecit Pemb. forte, *per otium et opportunitate.* Thucyd. *καθ' ἡσυχίαν.* quam formulam alibi illustravimus. Polybius Hist. I. pag. 93. *Οἱ δὲ μισθοφόροι συναναχθέντες εἰς τὴν Σίκκαν, καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου τετευχότες ἀνέσεως καὶ σχολῆς· ὅπερ ἀφυέστα-*

τον ὑπάρχει ξενικαῖς δυνάμεσι, καὶ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν ἀρχηγὸν καὶ μόνον αἴτιον γίνεται στάσεως· διῆγον ἀδεῶς. Lucan. IX. 294.

Iamque actu belli non doctas ferre quietem
Constituit mentes, serieque agitare laborum. WASSE.

Loco MUNITUM. i. e. *situ. χωρίον δυςπρόσιτον καὶ δυσάλωτον.* de Massilia Eumenius in Paneg. *Etiam ipse docuit locus, omnia quae bello usui forent, largius in eam partem quae adiri posset impendere, quum natura in caeteris sumtum operis remisisset.* Hoc sensu Catil. LXVIII. *Neque* locus *neque amicus quisquam* teget *quem arma non texerint.* et Iug. LXXVIII. loci *asperitate* munitos. Lucanus IV. 37.

His virtus ferrumque locum *promittit: at illis*
Ipse locus.

de Petra idem VI. 19.

Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,
Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.
Sed munimen habet nullo quassabile ferro,
Naturam sedemque loci, *nam clausa profundo*
Undique praecipiti, scopulisque vomentibus aequor.
Exiguo debet, quod non est insula, colli.
Terribiles ratibus sustentant moenia cautes,
Ioniumque furens rapido cum tollitur Austro,
Templa, domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
WASSE.

VALLO FOSSAQUE MOENIA CIRCUMVENIT etc. Lego: *vallo fossaque moenia circumvenit: deinde locis ex copia idoneis vineas agere, aggerem iacere, turribus super opus et administros tutari.* Glareanus idem hic est. Badius atque alii novum docent, et fando hactenus nemini auditum, aggerem vineis instructum fuisse. Nec desunt id sonare verba Sallustii. Sed ille hoc insuper: fortissimo fundamento (verba hominis sunt) stabilitas fuisse vineas. Caute! oportuit enim nova forma esse, quae aggerem tolerarent: nisi nos vineas in obsidionibus ignoramus. Longe autem haec sententia Sallustio fuit. *Iubet* recte in Aldi et Gymnici editionibus, atque scriptis aliquot veteribus abest; nam *agere, iacere, tutari* pro *agebant, iaciebant, tutabantur*, actione frequentant. *Ex copia* valet *pro copia*, pro *opportunitate locorum.* Erant enim loca vineis atque aggeribus minus quam opportunissima ita solens Sallustius loquitur. Quae porro sunt: *turribus super opus et administros tutari:* in iis *super* adverbium, quod fefellit credo homines, ut clementissime dicam, non doctissimos, ut de suo benigni donarent Sallustio, *super aggerem impositis;* si quis tamen probabit, *aggerem iacere, impositis super turribus opus, et adm. tut.* per me licebit, dum alterum, quod verius est, mihi relinquat. *Administros* quod pro *ministros* h. l. damnat Glareanus, non meminit scilicet alterius loci: *Milites neque pro opere sistere, propter iniquitatem loci; neque inter vineas sine periculo administrare. optimus quisque cadere aut sauciari, ceteris metus augeri.* Verbum *administrare* proprium in obsidionum machinationibus. PALMER.

DEINDE IUBET LOCIS. *Tò iubet* non habet Gymnicus, cum sit interim in omnibus manuscriptis et impressis vetustioribus. RIVIUS. — Posset tolli absque iniuria sensus verbum *iubet.* GRUTER.

VINEAS AGÈRE; SUPERQUE AGGEREM. Quidam antiqui et impressi codices: *Vineas agere, superque eas aggerem iacere.* Ego aliquando putavi locum hunc transpositis verbis a Sallustio scriptum fuisse: *Vineas agere, easque super aggerem iacere.* quod hanc lectionem sensum planum et apertum continere arbitrarer. Sed cum in duobus manu descriptis, quos multis in locis sinceros et incorruptos esse cognovi, diversam ab impressis lectionem invenerim: (in uno enim particula *super* deerat, in altero *opus administrosque tutari* legebatur:) venit mihi in mentem dubitare, anne etiam, *Vineas agere, aggerem iacere, et super aggerem impositis turribus opus administrosque tutari*, legendum sit. Suspicionis meae ea est ratio, quod eodem in libro ita locutus est Sallustius: *Vineas agere, aggerem iacere, aliaque quae incepto usui forent, properare.* C. POPMA. — Illud *eas* Aldinus codex sustulit, territus fortassis, quod non verisimile aggerem supra vineas institui: quippe apud nullum auctorem, quod sciam, lectum. Atqui nisi * ita legerimus, non est clarum, 263
quid sibi velit illud, *superque aggerem iacere.* Badius, ut illud *eas* defenderet, dicit fortissimo fundamento fuisse stabilitas vineas. Verum locus totus male habet, praesertim in Aldino, atque adeo in aliis codicibus multis. Si quid divinationi meae tribuendum, certe suspicor ita ab auctore scriptum: *Insuper aggerem iacere, superque aggerem impositis turribus opus ministros tutari.* quae lectio egregie sensum elicit, et auctoris stylo est conformis. Illud vero quod praecedit *ex copia*, quid referat, mihi non satis clarum est. Soldus *de locorum multitudine* intellexit, quibus vineae admoveri poterant moenibus. quod malim quam de *militum copia*, ut quosdam exposuisse refert Badius. Denique *administros* pro *ministros* quare substituerit Aldinus codex, mihi non liquet. Quodsi infinitivos per praeterita imperfecta exponemus: non erit opus verbo *iubet*, nec verbo *duobus*, quae habent quidam codices: et sane ad eumdem modum infinitivi sequuntur, *festinare, parare, fieri.* GLAREAN. — Naz. *aggere.* GRUTER. — Ar. L. 2. *iacere impositis. aggere* Bodl. Palmer. legit, *vineas agere, aggerem iacere, turribus super opus et adm. tutari. iubet* in Aldi et Gymnici edd. abest, recte. Infra *ab perfugis* Bodl. Glareanus nugatur; habes formulas *ex copia* et *administros* alibi. atque ita Codices. WASSE.

RESQUE SUAS ADVERSAS VIDENT. Manuscripta, *adflictas vident*, pro *perditas;* vox est apud Ciceronem frequens: eodem modo Florentinum. RIVIUS. — et nostri. WASSE.

AURUM, ARGENTUM ET ALIA. Sic MSS. sine copula. GRUTER. — Legebatur in quibusd. libr. *argentumque.* FR. — Illud *que* mutat locum in L. 2. 3. *γ. λ.* caeteri servant. De formula fuse alibi diximus. WASSE.

DOMUM REGIAM COMPORTANT. Omissa est praepositio. CIACCON.

IBI VINO ET EPULIS ONERATI ILLAQUE ET DOMUM ET SEMET IPSI CORRUMPUNT. Multa eius desperationis exempla notat Freinsh. ad Flori lib. II. cap. 18. §. 15. lit. b. et ad Curtii lib. IX. cap. 4. §. 6. cui adde notam nostram ad Iustini lib. XIII. cap. 6. §. 2. RUPERT. — Quod

in vetustis quibusdam *gravati* legitur [pro *onerati*], id ex glossa addita irrepsit. et quamvis idem est utrobique sensus, prior tamen lectio verior. Sic et Curtius V. *mero onerati*, inquit. et alicubi, *oneravere se vino.* Idem tamen VI. *utrumne vino gravatus effudisset illa.* et VII. *Graves mero suus vires extollere.* Sed et Livius IV. ab U. C. *Vino epulisque gravatos* dicit. Idem IX. *vino oneratos sopiunt*, inquit. Rivius. — Ball. L. 2. 3. Venetae, *gravati.* Neutro usus Q. Septimius VI. 6. *Multo vino atque epulis* repletos *iam procos.* Confer Diodorum XVIII. 605. Caeterum *igni* [quod sequitur] casu sexto. Q. Septimius II. 22. *Capto Ilio crematoque* igni. sic apud Lucretium *colli. parti* apud Cic. Virg.

Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

264 * sic Pieriani et Codd. Petrensis, Pemb. Coll. Ies. Horat. *cane peius et angui.* item *classi* Virg. *navi* apud Terent. de quibus adi Vossium de Analogia lib. II. cap. 12. Infra *nobilem* abest Bodl. Wasse.

Volentes pepend. Maluissem *pendere.* Gruter. — Sic λ. Venetae. Wasse.

Orantesque uti praesidium praefectumque eo mitteret. Poterat *orantes praesidium praefectumque*, tribus verbis aliis omissis. Gruter. — Grut. *orare.* Wasse.

Hominem nobilem, factiosum. Ausculto libris aliquot, eiicioque *nobilem.* Gruter.

Advorsum quem neque imperia magistratuum neque leges valerent. Propter huiusmodi homines, cum alios, tum Romanos Deus praeesse iussit terris, qui eorum *χειροκρατείᾳ* resisterent. Bene Musarum filius in Theogon. vs. 88.

Hac una reges olim sunt fine creati,
Dicere ius populis iniustaque tollere facta.

Rupert.

Salutem, illorum socios fore. Ita etiam a prima manu Commel., reliqui fere sine copula immissa, *et illorum*; est etiam in quibus videas, *et illorum sociorum esse*, et minime dubites additamenta esse nugatoris alicuius *illorum socios fore.* Gruter. — *et* agnoscunt Ar. L. 2. Venetae, Mart. Bodl. Ball. γ. λ. *inde* abest Reg. Venetis Mart. Bodl. *antea.* Wasse.

Imperata semper boni. Ita Pall. pr. sec. sex. nec non Naz. ideoque expunxi vocem quae amplius in vulgatis *impetrata fuere semper* etc. quam alioqui esse a librariis, arguit Pal. tert. in quo *impetrata sunt semper*, quomodo item editiones exoletae. Gruter.

Et cuncta a Bestia, Albino Metelloque impetrata fec. In Fabriciano est, *imperata.* idque sensus ipse postulat. Sed et *nave* ibidem, consentientibus aliis, haud scio an rectius, pro *impigre, strenue, gnaviter*, ab adiectivo *navus*, quod est *diligens* et *industrius.* ubi hodie fere *gnavus* dicimus. Magis autem antiquitatem resipit hoc adverbium, cuius est cum primis observans Sallustius. quamquam Priscianus quidem et Diomedes priscum magis esse putant *gnaviter*, sicuti et *ignaviter*, quod Lucilius alicubi dixerit. Qui volet Priscianum legat XV. de Adverbiis. Diomedis in I. verba sunt: *Quaedam sunt nomina in us syllabam termi-*

nata, quae ex se bina adverbia faciunt: ut est veterum auctoritas; transit enim in quibusdam rationem, et aliter ipsa enuntiat, aliter consuetudo usurpat. nam navus naviter *dicunt, quod nos* nave; largiter, *quod nos* large. Rivius.

Nave fecerant. Sic etiam meliores MSS. Pall. nam reliqui aut *naviter*, aut *graviter.* Carrio edi curavit, *navi fecerant.* Gruter. — . *gnave.* Infra *Iugurthini* vox mihi suspecta. habent autem Codd. Wasse. — * *Naviter fecerant.* In scriptis: *navi fecerant.* Palmer. 265

Missae sunt eo cohortes Ligurum. Manuscripta, *emissae eo.* ec additum ibi verbum substantivum. Wasse.

CAP. LXXX.

Quos accepimus profugos ob discordias civilis. Patriam suam eserere cives ob seditionem, satis notum est. Indicari tamen meretur. eneca ad Helviam cap. 6. *Non omnibus eadem causa relinquendi quaendique patriam.* Alios domestica seditio submovit. Livius lib. II. cap. 6. *Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde rium transtulit ad Romanos. Namque Atta Clausus, quum pacis ipse uctor a turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, Romam transugit.* Iustin. lib. XXI. cap. 9. *Gallis causa in Italiam veniendi sedese novas quaerendi, intestina discordia et assiduae domi dissensiones fuere, uarum taedio cum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt.* Rupert.

Inter duas Syrtis. De quibus vide Pomponium Melam lib. I. eogr. cap. 6. Plin. lib. V. N. H. cap. 4. Strab. XVII. Geogr. Ptolem. ib. IV. cap. 3. Inferiori autem aevo notione alia hoc vocabulum accetum fuit. *Syrtes* enim pro *deserto* dixerunt. velut Prudentius:

Casto fruentem syrtium silentio.

t alibi:

Nec responsa refert Libycis in syrtibus Ammon.

egendus Scaliger II. Auson. Lect. cap. 16. Porro de Lepti vid. Morell. e Stat. pag. 127. ubi multa cognitu digna. Rupert. — Hesychius ρτις, *φθορά, λύμη.* Sed ait Sallustius Syrtes a tractu nominatas esse. rgo Syrtis, quasi *Σύρσεις* dictae. Glossarium: *Σύρσις, tractus, tractio.* oler.

Quibus nomen ex re. Quidam ex Oxoniensibus *inditum est.* sunt ui totam sententiam inducendam putant; ast illi nimium severe censuam gerunt. Historici et poetae antiquiores saepe etymologos agunt; ec contenti breviter innuisse rationem nominis, eam anxie et morose rosequuntur; quibus venia tribuenda, quia Graeca publice nesciebantur; on tamen iis cuius temporibus illud ζωὴ καὶ ψυχὴ lippis et tonsoribus otum. Plautus Mercat. III. 1. *quid nomen tibi dicam esse? P. Pasiomsae.* ex forma nomen inditum. Lucretius VI.

Principio quod Averna vocantur, nomen id a re
Impositum est, *quia sunt avibus contraria cunctis.*

e Nonius. editi, *ab re*, quod rectius. Idem Lucret.

Πρηστῆρας Graii quos ab re nominitarunt.

Livius XXXVIII. 18. *Duci inde exercitus per Aulon, quam vocant, terram coeptus.* ab re nomen habet. *non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem.* et I. 17. *Id ab re, quod nunc quoque tenet nomen*, interregnum *appellatum.* Columella Praefat. ad lib. VI. *Unde etiam iumenta* nomen a re traxere, *quod nostrum laborem vel onera subvectando vel arando iuvarent.* Hinc de Catone Cicero: *Vir sui nominis.* Ovid. Met. XIII. 569.

— *locus exstat, et* ex re
Nomen habet.

Amor. I. 8.

— *est quaedam nomine Dipsas anus*
Ex re nomen habet.

266 Mela III. 8. *quos* ex facto, *quia serpentibus vescuntur,* * Ophiophagos *vocant.* III. 7. *ad Tamum insula est* Chryse, *ad Gangem* Argyre: *altera aurei soli, ita veteres tradidere, altera argentei; atque ita, ut maxime videtur.* aut ex re nomen, *aut ex vocabulo ficta fabula est.* Plin. IV. 12. *circa Delum in orbem sitae*, unde et nomen traxere, Cyclades. Manilius I. 678.

Atque trahens a se titulum *memoratur* Horizon.

alibi:

— *E niveo lactis fluxisse liquorem*
Pectore Reginae Divum, coelumque colore
Infecisse suo, qua propter lacteus orbis
Dicitur, et nomen caussa descendit ab ipsa.

IV. 294.

— *dixere* Decania *gentes.*
A numero nomen positum est.

705.

— *Mauritania nomen*
Oris habet, titulumque suo fert ipsa colore.

Tacitus An. XII. 27. *In oppidum Ubiorum, in quo sita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat*, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Priscianus Perieg. 917.

Indigenae populi pro re *dixere* Medamnam.

Cassiodor. Var. III. 48. formam paullulum immutavit: *in* verruca *castello* etc. *quod a* positione sui congruum nomen accepit. *Est enim in mediis campis tumulus saxeus in rotunditate consurgens.* infra: *Mergi*, quibus nomen est ex facto. confer Var. III. 62. Miror ergo Procopium, qui Sallustium legerit, adeo dubitanter originem nominis protulisse, de Aedif. V. 3. Postremo, ut scriptores Latini suorum vocabulorum ortus memorant, ita etiam Graeci faciunt. Homer. Odyss. VII. 54.

— *Ἀρήτη δ' ΟΝΟΜ' ἐστὶν*
ἘΠΩΝΥΜΟΝ.

vid. Od. τ'. 409. Callimachus:

Σκύλλα γυνὴ κατακᾶσα, καὶ οὐ ΨΥΘΟΣ ΟΥΝΟΜ' ἔχουσα.

Verba denique Sallustii legisse videtur Livius II. 50. *Inde consilium* ex re natum. WASSE.

IMPARES MAGNITUDINE, PARI NATURA. In quibusdam est, sed impressis, *pares natura.* verum eodem plane sensu. quamvis prior lectio, si quid est in me iudicii, verior est. RIVIUS. — Ita praeter edd. vett. MSS. alicuius momenti, nam aliqui *pari tractu*, aliqui *pares natura*, quod ultimum iure exsibilavit Rivius. GRUTER. — Servius haec ita recitat in Virg. Aeneid. lib. I. *Impares magnitudine, pares natura.* utrovis modo legas, parvi refert. MANUT. — Ar. L. 3. λ. Bodl. Ball. Mart. Venetae *pares.* Pemb. γ. Reg. L. 1. 2. *pari.* Caesar tamen B. G. VII. 39. Pari *aetate et gratia, sed genere* dispari. Cic. pro Ligar. *Honorum gradus summis hominibus et infimis sunt* pares, *gloriae* dispares. Sed altera forma usus Noster Iug. LVI. *Ipsi* pares, *caeterum opibus* disparibus. WASSE.

PROXIMA TERRAE. Sallustium reliquisse *terram* probavimus in Obs. GRONOV. — Malim cum Gronovio III. Obs. 2. *quorum proxuma terram.* Sic enim construit ubique Sallustius. RUPERT.

UBI MARE MAGNUM ESSE, ET SAEVIRE VENTIS COEPIT. *Mare magnum*, omni tempestate tumidum et inflatum. libr. Hist. III. *Immensum* aucto mari, *et vento gliscente.* Alias *mare magnum* est latum. Supra: *mare magnum, et ignara lingua, commercium prohibebant.* Caesar lib. III. Bell. Gall. *Cum saevire ventus coepisset.* Mela ad aequor *saevitiam* retulit. et Sall. Iugurth. cap. 17. *mare* saevum, *importuosum.* CIACCON. — Recte Ciacconius: cave etenim Homerico sensu accipias pro:

Ἐς πέλαγος μέγα τοῖον, ὅθεν τέ περ οὐδ' οἰωνοὶ
Αὐτόετες οἰχνεῦσιν.

Audi potius Lucret.

Suave mari magno.

Catullum XXV.

— *velut minuta* magno
Deprensa navis in mari, *vesaniente vento.*

Livium in Odyssea:

* *Celsosque ocris arvaque petrita et* mare magnum. 267

mare abest Pemb. WASSE.

SAXA INGENTIA. Haec nemini debent esse suspecta; quamvis enim pleraque ora arenosa, latent tamen ubique scopuli. Virg. de minore Syrti:

Tris notus abreptas in saxa latentia *torquet:*
Saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras,
Dorsum immane mari summa.

Illa *ἕρματα ὕφαλα* Dionysio I. pag. 42. Procopius de Aedif. V. 3. *Οὐ μὴν οὐδὲ διανεῦσαι τοῖς πλοίοις ἄχρι ἐς τὴν ἠϊόνα δυνατὰ γένηται. πέτραι γὰρ ὕφαλον διακεκληρωμέναι τὰ πλεῖστα τοῦ κόλπου, πλώϊμα οὐ ξυγχωροῦσιν ἐνταῦθ' εἶναι.* et: *προβέβληταί τις ἐνταῦθ' ἠϊών. σχιζομένη δὲ αὐτὴ τῇ τῆς θαλάσσης ἐπιῤῥοῇ, τῷ τε ῥοθίῳ ἀφανιζομένη, ἀποβαίνειν δοκεῖ, καὶ ἐφ' ἑαυτὴν ὑποχωροῦσα ὀπίσω ἰέναι· ἐς κόλπον δὲ μηνοειδῆ ἐπὶ μακρότατον τέτραπται. καὶ ὁ μὲν ἀρχομένης πλευρᾶς διάπλους ἐς τετρακοσίους διήκει σταδίους· τοῦ δὲ μηνοειδοῦς τὸ περίμετρον ἐς ἡμερῶν ἕξ ὁδὸν κατατείνει. Ταύτης γὰρ ἡ θάλασσα πεπιεσμένη τῆς ἠπείρου ἐντὸς τὸν κόλπον*

ποιεῖται. ἐπειδὰν τε ναῦς ἀνέμῳ ἢ κλύδωνι βιαζομένη τοῦ διάπλου ἐντὸς ὑπὲρ τοῦ μηνοειδοῦς τὴν ἀρχὴν γένηται, τὸ ἐνθένδε αὐτῇ ἐπανιέναι ἀμήχανόν ἐστιν, ἀλλὰ συρομένη τὸ λοιπὸν ἔοικε, καὶ διαφανῶς ἐπίπροσθεν ἀεὶ ἑλκομένη. καὶ ἀπ' αὐτοῦ, οἶμαι, οἱ πάλαι ἄνθρωποι τὸν χῶρον τοῦ πάθους τῶν νεῶν ἕνεκα Σύρτεις ὠνόμασαν. Lucanus IX. 303.

Syrtes vel primam mundo Natura figuram
Cum daret, in dubio pelagi terraeque reliquit.
Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi
Acciperet, nec se defendit ab aequore tellus:
Ambigua sed lege loci iacet invia sedes:
Aequora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et post multa sonant proiecti littora fluctus.
Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
Hanc partem natura sui, vel plenior alto
Olim Syrtis erat pelago, penitusque natabat:
Sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens,
Aequora subduxit zonae vicina perustae:
Et nunc pontus adhuc Phoebo siccante repugnat.
Mox ubi damnosum radios admoverit aevum,
Tellus Syrtis erit: nam iam brevis unda superne
Innatat, et late periturum deficit aequor.

Dionysius:

Ἑξείης δ' ἐπὶ Σύρτις ἀγάῤῥοον ὁλκὸν ἑλίσσει
Βαιοτέρη. μετὰ τῆςδε πρὸς αὐγὰς ἔρχεται ἄλλη
Ἄσπετος εὐρυτέρῃσι βαρυνομένη προχοῇσιν.
Ἔνθα κορυσσομένης Τυρσηνίδος Ἀμφιτρίτης,
Ἄλλοτε μὲν πλημμυρὶς ἐγείρεται, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ἄμπωτις ξηρῇσιν ἐπιτροχάει ψαμάθοισι.

Syrtium naturam bene exprimit Seneca Agam. 558.

Est humilis unda, scrupeis mendax vadis,
Ubi saxa rapidis clusa vorticibus tegit
Fallax Caphareus.

Vide Strabonem pag. 836. Plin. V. 4. Agathem. cap. 3. Avienus pag. 264. qui corrigendus:

Qua se parte dehinc celsae notus erigit aethrae,
Vis late Libyci furit aequoris. una ibi Syrtis,
Ast aliam ulterius freta prolabentia tendunt:
Parvaque caeruleo circumsonat aequore Mixam.

lege *Meninx.* Priscian. Perieg.

— — *eerne minorem*
Occiduam: iuxta quam Meninx *insula fulget.*

WASSE.

ITA FACIES LOCORUM CUM VENTIS SIMUL MUTATUR. Tacit. lib. XIII. *Non ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur.* GRONOV.

SYRTES AB TRACTU NOMINATAE. Cum supra dixerit, *Syrtibus nomen ex re inditum*, non fit mihi dubium, quadrigam horum verborum plane exterminandam. GRUTER. — Non sunt haec in veteri editione,

et amicissimus meus Iungermannus glossam omnino putat, quam aliquis, ut solet, margini alleverit; iam enim dixerat: *quibus nomen ex re inditum.* et clare: *Limum arenamque et saxa ingentia fluctus trahunt.* trahunt id ipsum est *σύρουσι*, unde *Σύρτις.* vid. Apollon. * lib. IV. Arg. 268
et ipsius Scholiast. Glossae Graecolat. *Σύρσις, tractus, tractio.* lege *Σύρτις.* Statius primo Thebaid. *Syrtes destituunt.* ubi Lactant. *ἀπὸ τοῦ σύρειν.* Graece *σύρειν.* i. * . . . . sine dubio addendum *trahere.* Allusit et Rufus Avienus: *Late* trahit *aequora Syrtis.* Sic supra Crispus de Catabathmo rationem nominis etiam breviter innuisse satis habet: *declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolae appellant.* Quid enim *καταβαθμὸς* aliud quam *descensus?* PUTSCH. — Voces *Syrtes ab t. n.* omittit L. 3. Venetae. caeteri servant. Hegesippus II. 9. *Nec Syrtes praeteribo terribiles, etiam solo auditu,* quod omnia ad se trahant. Eustathius in Dionys. *τεναγώδης δὲ ὁ τόπος, ὡς ἐῤῥέθη, καὶ οὐκ ἀεὶ βαθεῖα θάλασσα, ἀλλὰ κατὰ καιρούς τινας πολὺ τοῦ ὕδατος ἐπισυρομένη· ὅθεν καὶ Σύρτις καλεῖται.* Noster Catilinar. *inde Patres dicti curae similitudine.* Quare nihil muto. WASSE.

EIUS CIVITATIS LINGUA MODO CONVERSA CONNUBIO NUMIDARUM. Nihil frequentius ingeritur ab auctoribus, quam mutatis sedibus, mutari et mores, imo omnia, usque ad oblivionem et linguae et originis. Unde tanquam monstrum, quod de Graecis proxima Italici maris litora occupantibus Iustin. lib. XX. cap. 1. Denique multae urbes adhuc post tantam vetustatem vestigia Graeci moris ostentant. At contra Curtius de urbibus sex, conditis ab Alexandro, circa Marginiam, inquit lib. VII. *Haec omnia sita sunt in editis collibus, tum velut freni domitarum gentium, nunc originis suae oblita, serviunt quibus imperarant.* Eodemque adhuc lib. de Branchidis, qui iussu Xerxis Mileto quondam transierant: *Mores patrii nondum exoleverant; sed iam bilingues erant, paulatim a domestico externoque sermone degeneres.* RUPERT.

QUAE EO FACILIUS RETINEBANTUR. Manuscripta *retinebant*, quomodo et ex impressis quaedam, ut *quae casus sit accusativi.* RIVIUS. — Sic γ. λ. Bodl. R. L. 2. Mart. WASSE.

CAP. LXXXI.

EGREGIUM ATQUE MIRABILE. Sic MSS. omnes et olim cusi, nam recentiores *memorabile*, quod heic ineptum est ob verbum statim sequens *memorare.* Pal. tertius indicat alias legi *miserabile.* GRUTER. — L. 2. Reg. γ. Pemb. λ. *mirabile.* Carrio *memorabile.* Supra nostri fere, *multi vastique.* sic Gruter et Carrio. alii *inculti.* WASSE.

EAM REM NOS LOCUS ADMONUIT. Mera battologia videri queat, cum supra dixerit: *Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus.* itaque vel illa, vel haec, omnia resecanda sunt, me quidem censore. GRUTER.

NEQUE FLUMEN NEQUE MONS ERAT, QUI DISCERNERET. Fere ubivis amnes quoque cuiusque regionis termini. Tacit. I. Annal. 9. Freinsh. ad Curt. lib. VII. cap. 6. §. 12. H. Grot. N. in lib. de I. B. ac P.

pag. 135. §. 16. Pan. 12. cap. 22. *Mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium.* Fit id aut natura, vel mutuo consensu. Nostro tempore fratres et cognati, nisi regionibus, fluviis marisque communia bona
269 distinguant, longoque a se invicem spatio removeantur, non cessant *
a mutuis contentionibus. Vid. Gruter. ad Liv. lib. I. cap. 2. RUPERT. — *Neque flumen.* Omittit Pemb. L. 3. *una facie.* supra, *facies locorum.* vid. Indicem. et adde Salvianum de Gubern. II. pag. 57. Mela II. 2. *Iam si addenda est et ipsius* fugae facies, *quale illud fuit.* Tacitus An. XIV. 8. *aliam fere litore* faciem. et IV. 67. *Antequam Vesuvius mons ardescens* faciem loci *verteret.* sed nihil muto. Liv. XXII. 28. *Ager omnis medius erat,* prima specie *inutilis insidiatori.* Statius III. Sylv. V.

Magnificae species *cultusque* locorum.

Virg.

Non tulit hanc speciem *furiata mente Choroebus.*

WASSE.

QUAE RES EOS MAGNO. Manuscripta *in magno*, addita praepositione: quomodo et vetustissimum quodque ex impressis. RIVIUS.

VERITI, NE MOX VICTOS VICTORESQUE DEFESSOS ALIUS ADGREDERETUR. Haec consideratio saepe persuasit populis, ut duorum corporum periculo bellum finirent. De Albanis vide Fl. lib. I. cap. 3. §. 3. et quae ad eum locum notamus, de Persis et Romanis Cedrenum in vita Theodosii, de Eliis atque Aetolis Pausan. V. Eliacorum, de Sarmatis et Chersonitis Constantinum Imp. cap. ult. de Administrat. Imperii. Etiam singulari certamine congreditur dux cum duce; Paris cum Menelao, Turnus cum Aenea etc. quae bellandi ratio etiam Francis olim placuit, de quibus Agathias lib. I. *Si quae inter principes oriatur controversia, omnes quidem aciem instruunt, tanquam ad bellandum; deinde simul conveniunt, iubentque, ut Principes ipsi iure potius controversias decernant; sin minus, ut singulari inter se certamine agant, et suorum capitum periculum adeant; neque enim aequitati aut patriae consuetudini consentaneum censent, ut, privatae ipsorum simultatis causa, publicum labefactetur ac subvertatur. Qui mos si nostro saeculo revocaretur, vel cunctatius utrinque prosiliret quisque ad arma, vel transigerentur bella minore mortalium peste.* Adde notam ad Orat. I. de Rep. Ordinand. §. 20. RUPERT.

IBI COMMUNIS UTRIUSQUE POPULI FINIS. Manuscripta et alia quaedam, *is communis utriusque populi* etc. Quod ad sensum attinet, utrimvis probe quadrat, et cum lectione vulgata facit Pomponius Mela: *Ut ubi legati,* inquit, *concurrerent, certo tempore utrimque dimissi, ibi termini statuerentur.* posterior lectio mihi elegantior esse videtur. RIVIUS.

QUIBUS NOMEN PHILAENES ERAT. Manuscripta, *Philaenis.* idque rectius ac Latinius, ut de elegantia nihil dicam. est enim secundae inflexionis hoc nomen. nec aliter usquam Sallustius usurpat. RIVIUS. — Editio antiqua et MSS. omnes *Philenes.* GRUTER. — Sic Reg. L. 2. γ. λ. Arond. Pemb. Bodl. *Phillenes.* Valerius V. 6. *Philaeni.* at Codices Pemb. et B. Pub. *Philaenii.* et pro *praecurrere*, *praecucurrerunt,* recte. confer Strabonem libro ultimo. WASSE. — *Philaenis* dativum in *Philaenes* Aldinus codex mutavit, temere meo quidem iudicio; nam ad

finem huius historiae ipsemet auctor in secunda, non in tertia Latinorum declinatione *Philaeni* inclinat. quod et alii secuti sunt auctores Latini, nominatim Valerius Max. lib. V. et Pomponius Mela lib. I. apud quem tamen locus mutilus est. quare hic legendum, *quibus nomen Philaenis,* per tertiam vocalem in ultima syllaba. GLAREAN. — Cum Mela facit Fr. Philelfus Epist. VIII. 24. WASSE. — De his Philaenis Val. Max. lib. VI. cap. 6. Pomp. Mela lib. I. cap. 7. Servius ad I. Aen. COLER.

MATURAVERE ITER PERGERE. Vox postrema abundat. GRUTER.

* TEMPESTAS HAUD SECUS. Sulpicius Dial. I. 3. *Ventorum ea vis* 270
est, ut si quando vel clementiore coelo aliquantulus spirare flatus coeperit, maius in illis terris quam in ullo mari naufragium sit. Solinus pag. 52. *Ita etiam* continens naturam maris sui patitur: *nec interest ubi potius sint procellae, cum ad exitium viantium elementis congruentibus, in terris flabra saeviant, in mari terrae.* Inde Bostar apud Silium III.

Nos paene aequoribus tellus violentior hausit.

Sidonius VIII. Epist. 12. *Tantum Syrticus ager ac vagum solum et volatiles ventis altercantibus arenae.* Lucanus IX. 445.

— hac ire Catonem
Dura iubet virtus, illic secura iuventus
Ventorum, nullasque timens tellure procellas,
Aequoreos est passa metus. *nam littore sicco,*
Quam pelago, Syrtis violentius excipit Austrum,
Et terrae magis ille nocet.

WASSE.

UBI PER LOCA AEQUALIA ET NUDA GIGNENTIUM. *Aequalia* sunt plana; *gignentia* vero arbores et stirpes appellat, quaeque alia e terra gignuntur. Sic infra: *Forte in eo loco grandis ilex coaluerat, inter saxa paulum modo prona, deinde inflexa atque aucta in altitudinem, qua cuncta* gignentium *natura fert.* Sallustium imitatus Apuleius in libro de Platonis dogmate, ut in optimo exemplari manuscripto legitur: *Gignentiumque omnium instar cerae, formas et figurationes ex illa exemplorum impressione signare.* et paullo post: *Animam vero animantium non esse corpoream, nec sane perituram, cum corpore fuerit absoluta, omniumque* gignentium *esse seniorem, atque adeo et temperare et regere ea quorum curam fuerit diligentiamque sortita.* hoc est, omnium quae gignuntur. Vitruvius vero quae Sallust. dixit *gignentia*, ipse *nascentia* appellavit. ut lib. V. cap. 1. *Non minus quam etiam* nascentium *oportet imitari naturam, ut in arboribus teretibus.* et statim: *ergo si natura* nascentium *ita postulat.* et lib. VIII. cap. 1. *Si invenientur* nascentia, *tenuis iuncus, salix erratica.* Inde infra *et illis dolentia, et plebi volentia.* De *Philaenis* Mela et Val. Maximus. CIACCON. — et Strabo lib. ultimo; sed uti etiam et Scylax pag. 74. ubi pro Φιλαίνου κωμοὺς legendum βωμούς, ut observat Maussac. ad Harpoc. *Mons diffusior et* nudus gignentium. Hegesip. IV. 16. Ambrosius Ep. V. 24. *si nimia siccitate aruerint* locorum gignentia. Idem Serm. V. in Psalm. CXIV. *non arenosa et* nuda gignentium *stativis decernit.* et lib. de Cain *etc.* cap. 8. Germanicus in Aratum: *Hac enim crescente* universa gignentia *pubescunt.* vid. Ammianum XXIII. Turnebum Advers. III. 15. Lucanus II. 89.

— vacuisque *mapalibus actus*,
Nuda *triumphati iacuit per* regna *Iugurthae.*

WASSE.

Gignentia dixit etiam Ambrosius Orat. de Fide Resurrectionis: *Denique multa* gignentia *quamvis iugi serenitate, humo arida arenosaque nascuntur, quoniam et terra ad humorem sufficit* etc. Lactantius lib. I. de Ira Dei cap. 13. *Aiunt enim multa esse in* gignentibus, *et in numero animalium, quorum adhuc lateat utilitas, sed eam processu temporis inveniri.* URSIN.

ORA OCULOSQUE. Copulam respuit solus Pemb. Infra *sese esse* Reg. *se vident.* et Martin. *locis solet* R. WASSE.

271 * CONDITIONEM. *Αἵρεσιν* valet, eligendi potestatem. Bacchid. *Duae* conditiones *sunt, utram tu accipias vide.* Nepos Attico: *Quum enim vorsuram facere publice necesse esset, neque eius* conditionem aequam *haberent.* Codex B. Pub. pro *quum, quoniam.* et infra recte delet vocem *eos.* confer Hegesippum II. 6. WASSE.

GRAECI OPTIONEM FACIUNT. Id est, Cyrenenses, a Graecis orti. Vide Iustin. lib. XIII. cap. 7. Sensus autem horum verborum est: voluisse Cyrenenses, ut vel Philaeni eo loco, quem terminum ditionis Punicae vellent, vivos sese obrui paterentur: vel sibi (h. e. Cyrenensibus) permitterent, longius progredi eadem conditione, ut scilicet et ipsi, quos fines populo Cyrenensi peterent, ibi vivi obruerentur. Putabant enim, acerbitate mortis sese deterrituros Carthaginienses, quo minus corpora sua terra operienda traderent; adeoque tum se paratos fore, quoniam alias sibi ob socordiam in patria moriundum esset, tali mortis genere perpetuam sibi gloriam, longiores imperii terminos patriae acquirere. Sed secus evenit, et Philaeni manibus et ossibus suis dilatare Carthaginis fines maluerunt, quam eam gloriam Cyrenensibus concedere. RUPERT.

QUOS FINES POPULO SUO PETERENT, IBI VIVI OBRUERENTUR. Nescio an sit scribendum *quo fines.* CIACCON. et URSIN. — Sic quidem fere MSS. meliores; nam alii *quo fines*, uti etiam in vetuste editis. Com. habet *qui fines.* GRUTER. — *Ut vel illi, quo fines.* Manuscriptum, *quos fines.* quomodo et in aliis plerisque, idque fortasse rectius. nam sequitur *ibi*, hoc est, *in iis finibus.* nisi quis ex iis, quae mox sequuntur, ita intelligere malit, ut vel illi, quo loco fines populo suo peterent, eo in loco vivi obruerentur; vel eadem conditione sese, quem in locum vellent, processuros. praeterea *quaererent* in quibusdam legitur pro *peterent.* quamquam eodem sensu. RIVIUS.

ARAS CONSECR. Hae Strabonis aetate non extabant: ut ipse refert libro III. CASTIL. — Harum meminit et Plinius lib. V. cap. 4. et ex Plinio Solinus cap. 3. COLER. — Sic loquitur Cicero de Harusp. Resp. *Aedes, terram*, arma consecrare. Sueton. Caes. XX. Victor in Origin. VIII. *Cum ergo Recaranus sive Hercules patri Inventori* aram *maximam* consecrasset. Solinus, idem narrans, usus est voce *dicavit.* cap. 1. pag. 11. et 26. *Quae res et* locum *et factum* consecravit: *nam qui morti destinabatur, donatus filiae in memoriam tanti praeconii reservatus est: locus* dicatus *suo numini, Pietatis sacellum est.* Tacitus de Moribus Germ. 3. Aram *quin etiam Ulixi* consecratam *adiecto Laertae patris nomine.* Inde *consecratus* pro *sanctus, Deo dicatus.* Hegesip. III. 14. eo significatu legitur *data* apud Solinum pag. 28. *Turris Protesilai delubro* data. sed rectius opinor Codd. *dicta*, quamquam nihil movet Salmasius. Mela II. 1. *sunt Protesilai ossa* consecrata *delubro.* hoc est, *dicta.* Minutius cap. 10. *Nam quicquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo dicitis.* *dictus sacer* pro *dicatus* Virg. VI. 136.

— *latet arbore opaca*
Aureus et foliis et lento vimine ramus
Iunoni infernae dictus sacer.

ibi *dictus* pro *dicatus*, teste Servio. Sacrum enim est quicquid a magistratu, pontifice praeeunte, dicendo dedicatur; ut Varro tradit L. Lat. pag. 56. Vitruvius Praefat. ad lib. I. *Cum autem concilium Coelestium in sedibus Immortalitatis eum* dedicavisset. Denique quod Noster *consecrare*, alii *instituere.* Hyginus Fab. 130. *diem festum * oscillationis pesti-* 272 *lentiae causa* instituerunt. ubi Munkerus Scholiastam Germanici frustra tentat. Eius verba sic se habent pag. 192. *Ex quo factum est, ut soli oscillo iactarentur homines.* Nec illa sana sunt, inquit, *soli oscillo*, ex quibus binis vocabulis fecerim unum, *oscillo.* At ipse haud aeque infeliciter pro *soli* legerim *molli*, auctore Virgilio:

Oscilla ex alto suspendunt mollia *pinu.*

Vide ipsam consecrationis formulam apud Suetonium ed. Pitisci Vol. I. pag. 226.

ALIIQUE ILLIS DOMI HONORES CONSTITUTI. Manuscripta, *instituti*; quomodo quaedam etiam typis excusa. pro *decreti.* quamquam et *constituere honores* dicitur, id quod apud Ciceronem reperitur. RIVIUS. — *instituere* ex MSS. C. POPMA.

NUNC AD REM. Sic Codices omnes. Similiter Sulpicius Hist. Sac. I. 29. *de quibus dubitare me fateor.* Nunc reliqua exsequar. Polybius pag. 1464. *Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον ἡμεῖς διεληλυθότες κατὰ τὴν παρέκβασιν, αὖθις ἐπάνιμεν ἐπὶ τὴν ἐκτροπὴν τῆς ὑποκειμένης διηγήσεως.* WASSE.

CAP. LXXXII.

EORUM MULTITUDINEM IN UNUM COGIT. Similis illi D. Pacario, qui Corsi procurator, iuvare Vitellium statuens, Corsos, inconditos homines, fatigare militiae muneribus occoepit: ut est Tacit. II. Hist. 16. Ceterum, ut urbane Plautus ait in Sticho, *stultitia est venatum ducere invitas canes.* et ut non e quovis ligno exsculpitur Mercurius, sic neque bello quodlibet genus hominum aptum et appositum, ut pluribus docet Vegetius. RUPERT.

AD STUDIUM SUI PERDUCIT. In vetustis nonnullis est *perlicit*, pro *sibi conciliat, et devincit*; atque haec lectio mihi magis arridet, etiamsi prior illa in manuscriptis quoque est. *Perlicere ad societatem armorum* est apud Livium X. ab U. C. et *donis perlicere* VI. belli Punici II. Non inficior tamen, et priorem in eodem lectionem reperiri, velut V. belli

Asiatici, *Et alios*, inquit, *principum*, *donis ad suam caussam* perduxit. Rivius. — Sic MSS. omnes, et aeque efficax est atque aliorum *perlicit*. Gruter. — Ball. *pellicit*. quod mera est interpretatio. L. 2. et exemplar Venetiis excusum 1478. *producit*. solenni librariorum errore. sic apud Isidorum IV. 5. *Inter sanitatem et morbum media est curatio*, *quae nisi morbo congruat*, *non* producit *ad sanitatem*. lege cum membranis B. Pub. Pemb. Coll. Trin. *perducit*. Sic loquitur Arnob. lib. III. pag. 114. et Celsus Praefat. pag. 8. et 9. et III. 21. Corollarii loco ex huius de Medicina libro cap. ultimo pag. 332. addam aliud aeque mendosum: *Multa sunt quae in* Graecis *hominibus per hanc disciplinam facta leguntur*, *sicut habetur de David*, *qui a spiritu immundo Saulum arte modulationis eripuit*. Liquido iurarem nil tale profluxisse ab homine Christiano. Nempe ergo pro *Graecis* scribendum *aegris*. sic nostri omnes. cap. 7. *Graecorum vetustas furorem* μανίην *appellabat*, *sive ab iniquitate*, *quam Graeci maniam*. sic B. Pub. Trin. sed Pemb. et editi non agnoscunt illa, *sive ab iniq.* verum habentur apud Caelium Aurelianum Siccensem, quem hoc loco exscripsit. Frustra interim est Le Breul, qui pro *iniquitate* reponit *inanitate*. Ita loquitur alibi homo barbarus. V. 9. pag. 137. Wasse.

273 * Id ea gratia facilius procliviusque. Quidam libri, *proniusque fuit*. utrumque non male, etiamsi nihil mutavi. C. Popma. — In manuscriptis ceterisque vetustioribus est *pronius*. verum prior tamen lectio mihi valde placet. Est apud Sallustium non semel, *in proclivi esse*, pro *facile*. ut, cum inquit: *Cuius si dolum caveris*, *alia omnia in proclivi erunt*. Sic et in Andria Terentius. Rivius. — *Proniusque*. Ita rursus Pall. omnes, nec video cur cedere debeat aliorum *proclivius*. mallem potius eiici *ea gratia*, natum in officina interpretum, fortassis etiam illud *facilius*. Gruter.

Incoepto bello pauci impediverant. Hanc lectionem et ipse probandam esse duco. nec tamen dissimulandum reor in manuscriptis omnibus, quae ipse viderim, reperiri *incepto belli*, non *bello*. Rivius. — *Belli* etiam MSS. nostri, ut quisque est virtute melior: deteriores enim *bello*. Gruter.

Etiam ante Iugurthae filia. Nonius Marcellus citat haec valde corrupte in hunc modum: *Etiam iam ante Iugurthae filia Boccho nupserat*, *verum ea necessitudo*, *quae etiam timidos fortis facit*. Coaluerunt turpiter duo fragmenta, quae sic divide et supple: *Et iam ante Iugurthae filia Boccho nupserat*, *verum ea necessitudo apud Numidas Maurosque levis ducitur*. Idem Catilina: *Praeterea necessitudo*, *quae etiam timidos fortis facit*. Putsch. — In nostro probatissimo codice sic legitur: *etiam Bocchi nupserat*. non uti vulgo, *Boccho nupserat*. quae verba cum diligentius considerarem, in eam opinionem adductus sum, ut existimem, ita Sallustium scripsisse. namque Plut. asserit Iugurtham Bocchi generum fuisse, in Mario. Accedit praeterea auctoritas Flori, qui et ipse lib. III. cap. 1. scribit, Bocchum Iugurthae socerum fuisse. haec iam adnotaveram, cum et in illo codice, qui in Bibliotheca Divi Salvatoris Bononiae servatur, eodem modo scriptum esse reperi: ut iam non dubitandum sit,

quin haec sit antiqua et germana lectio. Castil. — Ita Nonius pag. 353. nostri fere et Balliol. at Digb. Bodl. Magd. Ioan. Mart. Arond. *Bocchi*, quomodo etiam dederat Carrio. Simsonus in opere Chronolog. putat auctorem reliquisse *Bocchu*. Sed Florus et Plutarchus Bocchum Iugurthae socerum faciunt. hic III. 1. *sic fraudulentissimus regum*, *fraude soceri sui in insidias deductus est*. ille in Sylla pag. 452. ὁ δὲ Βόκχος ἐτύγχανε μὲν ἔτι γε πάλαι γαμβρὸν ὄντα μισῶν καὶ φοβούμενος τὸν Ἰουγούρθαν. et Mario pag. 410. Βόκχος ἦν πενθερὸς Ἰουγούρθα. unde patet eius Codd. minime mendosos esse, quia alia atque alia voce idem extulerit. Contrarium suadent Vaillantii numismata, in quibus facies Bocchi lanugine tantum decorata, Iugurthae imago cum barba promissa visitur. at barba promissa captivi habitus, non aetatis indicium. praeterea Volux filius adolescens, et militiae patiens, ostendit patrem eius Bocchum non fuisse admodum iuvenem. Huius nominis quendam e regibus Arabiae memorat Hegesipp. I. 29. nisi forte mendum in voce sit; nam Iosephus I. 11. *Malachum* vocat. Wasse. — Freinshemius legit, *etiam antea Iugurthae filia Bocchi nupserat*. Vide illum ad Flori lib. III. cap. 1. §. 17. lit. y. Rupert.

Quia singuli pro opibus — alii plures habent. Manuscripta consentientibus et aliis vetustioribus, * *quod singuli pro opibus* etc. *alii plures habeant*. Rivius. 274

Quam plurimas uxores. Testatur idem Strabo lib. VII. Similia de Persis scribit Ammianus lib. XXIII. Coler.

Denas alii, alii plures. Nota incommodum maximum polygamiae. Ceterum Numidis similes Aegyptii, Indi, Hebraei, Persae, Garamantes, Parthi, Taxili, Nasamones, Thraces atque omnes paene barbari. Scythae atque Agathyrsi, Scoti, Britanni, Attici promiscue uxores et liberos ex Platonis rep. communes habere et more pecudum lascivire solebant. Massagetae singuli unam ducebant uxorem, sed ea communiter utebantur. Apud Arabes Felices una omnibus consanguineis uxor erat. Soli *Germani proxime ad naturae legem accedebant*, *quum singulis uxoribus contenti essent:* ut scribit Tacit. in Germ. cap. 18. Rupert.

Nullam pro socia. Laud. L. 3. *nulla*. et sic Carrio, eleganter. Vide Gronovium ad Livium III. 36. Interpres Iuvenalis ineditus ad Sat. III. 30. *Quisque pro opibus uxores multas habet*. Claudian. B. Gildon. 441.

Arma oneri, *fuga praesidio*, *connubia mille;*
Non ulli generis nexus, *non pignora curae;*
Sed numero languet pietas.

Lucan. VIII. 397.

— — *Num barbara nobis*
Est ignota Venus, *quae ritu caeca ferarum*
Polluit innumeris leges et foedera tedae
Coniugibus, *thalamique patent secreta nefandi*
Inter mille nurus?

:

— — *Iacuere sorores*
In regum thalamis.

Codex Caiensis, *fratrum thalamis.* non admodum male, sed aliter editio princeps et B. Pub. deinde:

— Proles tam clara Metelli
Stabit barbarico coniux millesima *lecto.* Wasse.

CAP. LXXXIII.

Ibi fide. Naz. *ubi fide data.* Gruter.

Profunda avaritia. Sic in Epistol. Mithrid. *cupido* profunda *imperii et divitiarum.* et in orat. de Repub. ordin. *profundam libidinem* dixit pro *immensa.* ut Cicero in Pisonem: *Quam partem eius praedae* profundae libidines *devorassent.* et pro Plancio, *mare profundum et immensum.* Ciaccon. — Claudian. B. Gild.

— quodcunque profunda
Traxit avaritia, *luxu peiore refundit.*

de B. Get.

— qui mente profunda
Hauserat urbis opes.

Petron. 419.

Si qua foret tellus, quae fulvum mitteret aurum,
Hostis erat.

vid. Liv. XXXIX. 17. *denas a. a. p. h. sed reges eo amplius.* citat Ser vius pag. 189. Wasse. — Nota Romanam elegantiam. Sic Sueton. in Vitellio cap. 10. et Apul. in Apol. usurpant *profundam gulam*; et Plinius *nepotum omnium altissimum gurgitem*; Velleius *profundam omni confundendi cupidinem*; Quintilianus *profundae mentis consilia*; idem Noster *altitudinem ingenii.* Graeci pari elegantia atque efficacia utuntur voce βάθος. Rupert.

Eamdem illos causam belli cum Boccho habere, quam secum. His oritur nobilis quaestio, *an vicinorum periculis vicini immiscere se debeant, nec ne?* Dico, qui id non faciunt, nec ad commune restinguendum incendium concurrunt (ut multi sane non concurrunt) multis modis
275 * et in humanitatis legem peccare et suis ipsis commodis obstare. Primum enim communis hominum inter homines naturalis est commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipsum, quod homo sit, non alienum videri. Cicero lib. III. de Finibus. Haec autem naturae communio praecipue requirit, ut ne nobis mutuo desimus, *quia*, ut inquit D. Ambrosius de Off., *nihil tam secundum naturam est, quam iuvare consortem naturae.* Deinde si honestate quis non movetur, ut vicinum periclitantem adiuvet, moveatur saltem utilitate. Nam, ut Hermocrates apud Thucyd. lib. IV. sapienter monet, *bellica et quaecunque alia pericula cum vicinis communia nobis sunt; et pro certo habendum est, si nos vicini negligant, extemplo, postquam nos conflagraverimus, ad eos id incendium traiecturum.* Hoc apud Herodotum lib. VII. cap. 157. Graeci Geloni iugerunt: *Ne speraveris, Persam, si nos proelio superaverit, ad te non esse venturum: quin imo hoc ante caveris: nobis namque opem ferendo temet ipsum tutaris.* Quo pertinet illud Horatii lib. I. ad Lollium:

Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet,
Et neglecta solent incendia sumere vires.

Exemplo sunt apud Tacitum in lib. de Germania cap. 36. ipsi Fosi, quos nunc Ditmarsos putant. Hi enim a malo imminente Cheruscorum gentis, quos destituebant, ipsi quoque trahebantur. Huiusmodi Ucalegontas, Graecos quoque fuisse, docent Demosthenes Philippica III. Iustinus lib. VIII. cap. 1. eodemque in valetudinario Britannos olim decubuisse patet e Taciti Agr. cap. 12. et Christianos nostros adversus Turcam e Guicciardini lib. XIII. Hist. in A. C. 1518. Ceterum, an hoc modo Bocchus viri prudentis expleverit officium, nondum constat; imo ausim dicere, stulte fecisse, quod se inflexerit ad latus hoc infelicius, et in caducum parietem inclinaverit. Nam profecto miseris aut infirmis sese qui iungunt, ex Lucani scito quaerunt, cum qua gente cadant. Interdum afflicto se iungere quis potest, ut alibi docuimus: sed hic comparatum fuit, ut Romanae potentiae Bocchus nullo modo potuerit amplius resistere. Rupert.

Quam secum et cum aliis gentibus. Pall. aliquot, ut et Bong. abest *cum* solitarium. Gruter.

Lubidine imperitandi. *Libidinem* in accusandi casu malim, etiamsi in auferendi quoque intelligitur. Item paulo post: *Uti quisque opulentissimus videatur.* verbum *videatur* in *videbatur* non recte idem Aldinus codex mutavit: magis placet, quod quidam legunt, *videbitur.* Glar. — Duo e manuscriptis habent *libidinem imperitandi*, casu accusativo, idque rectius esse puto; nam et alibi, *libidinem dominandi caussam belli habere,* inquit. Rivius. — Reg. *libidine*, sic Ball. Mart. Pemb. Arond. ceteri cum editis. Wasse. — Huc respexit Mela lib. III. cap. 3. *Bella cum finitimis gerunt*, caussas *eorum* ex libidine arcessunt *atque* imperitandi *prolatandique quae possident.* Ciaccon. — Convenit Carrio. Wasse.

Opulentissimus videbatur. Manuscripta, *videatur.* Rivius. — Postrema vox salva sententia deleri poterat. Gruter. — nostri *videatur.* Wasse.

Talibus dictis. L. 3. Ball. Venetae omittunt *dictis.* Priscianus pag. 1008. *Cirtham.* uti Ball. *passim.* Wasse.

Iter constituunt. Sic Cicero lib. I. de Divin. *Iter propositum et iam constitutum.* Ciaccon.

Aut capta urbe, operae. Illud *operae* extat in omnibus MSS. nostris, ideoque non ausus * sum eiicere quasi per vim; posse tamen 276
abesse certum est. Gruter. — Manuscriptum, *pretium fore.* sed erat alterius manu in spatio, quod versus dirimit, litterulis minutis, *operae*; verum in aliis solum legitur *pretium*, ut quin ita legendum sit, dubitatio iam nulla relinquatur. Rivius. — Sic reposui ex plerisque antiquis libris. quo modo locutus cap. 110. *Fuerit mihi* pretium *eguisse aliquando amicitiae tuae.* Fulvii tamen liber, *operae pretium fore.* Ego dictionem operae induxi, aliorum veterum librorum auctoritate adductus. A. Manut. — Curtius: *Quibus morari ordinem rerum haud* operae videbatur. VIII. 9. Apuleius de Deo Soc. pag. 46. *Non est* operae *diis superis ad haec descendere.* Liv. I. 24. *Non* operae est *referre.* et XXXIII. 20.

saepius, *operae pretium.* E contra Tacitus I. 57. omittit *operae. Pretium fuit Germanico convertere agmen.* II. 35. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni* pretium foret. Noster supra Catil. XII. Operae pretium *est cum d. a. villas cognoveris in urbium modum exaed.* pro quo Isocrates ad Philip. 123. *Οἶμαι καὶ ἔσεσθαί τι ΠΡΟΥΡΓΟΥ.* Themist. Orat. XIII. pag. 293. *Πολὺ ἂν ΠΡΟ ̓ΕΡΓΟΥ ̓ΕΙΗ.* Aeschylus ubique fere per *ἄξιον* simpliciter. sed Prometh. vinct. vs. 640. *ἈΞΙΑΝ ΤΡΙΒΗΝ ἔχει.* Infra Venetae 1470. 1478. Mart. L. 2. 3. *Romanus dux.* Pemb. *dux Rom.* male. Reg. ex interprete habet. Virg.

Tu regere imperio populos, Romane, *memento.*

Hegesippus ipse IV. 16. *Ut id quando voluerit* Romanus. et sic forte legendum apud Florum I. 13. 6. *Pro sociis ac foederatis Populus Romanus intervenit.* at Iornandes de Regn. Success. pag. 23. omittit *populus.* quod non olet eius saeculi elegantiam. WASSE. — *Dux* non est in ullo manuscripto, ac rectius abest. RIVIUS.

BOCCHI PACEM IMMINUERE, NE MORAS AGITANDO ALIUD QUAM BELLUM MALLET. *Imminuere* pro *interrumpere* accepisse videtur. Sed pro *ne moras* Aldinus codex habet, *ne mox agitando:* quae lectio melior est, si *agitando* pro *cogitando* acceperis. GLAREAN. — *Ne mox agitando.* In vetustis quibusdam, *ne moras agitando*, quomodo et Florentinum et Beroaldinum, pro *differendo* ac *prolatando.* Citat eodem modo Riccius Lugiensis, quamvis secus Badianum. RIVIUS. — Nostri *moras*, recte. WASSE.

NE MORES AGITANDO ALIUD QUAM BELLUM MALLET. Sic apud Iustin. lib. I. cap. 9. §. 19. *Persae properant.* Nimirum maximae partis hominum temporaria sunt ingenia, et cum fortuna mutant animum ac fidem. RUPERT. — Coloniensis: *aliud bellum mallet.* Fallor? an iam nunc veram scripturam vides? namqui reponendum esse: *aliud bello mallet.* Horat. lib. I. Epist. 16.

Neve putes alium sapiente bonoque beatum;
Edicto vetuit, ne quis se praeter Apellem
Pingeret, aut alius Lysippo duceret aere.

Itaque *alius huic* est *alius ab hoc*, quomodo *idem* cum dandi casu passim quoque reperias, et fuit ex emendatoribus Sallustii, qui positum ita acciperet eo loco: *Quod sine iure despiciunt me, faciant idem maioribus suis; quibus uti mihi ex virtute nobilitas coepit:* et in eam rem paginam exemplis undequaque implet. Sed haec aliaque pauca condonanda sunt aetati, qua scripsit. Quidvis enim potius ei loco convenit, quam ea significatio. Ceterum me non piget credere, ita scripsisse Sallustium: *Quod neiure despiciunt me. Neiure*, id est, *non iure, iniuria:* ut *nerecte* Asinaria:

Malo hercle iam magno tuo nunc isti nerecte dicis.

Ita pleraque omnia componebant: *nefunera* Catullus:

Funera Cecropia nefunera portabantur.

Ovid. ad eundem modum *nemunera. nepurus* item apud Festum. Sic facta omnia illa, *nefus, nefastus, nefandum, nefrendes, nemo, nequeo, ne-*
277 *quam, negotium.* et alia. et potest sane, ut cum * multis cusis legas, constare sensus, nisi mihi magis hoc probatur. PALMER. — *Aliud quam*

bellum. Sic Codd. *quam* abest Colon. unde Palmer. *aliud bello.* ita quidem eleganter Phaedrus in Prol. *Quod si accusator* alius Seiane *foret, si testis alius.* Horat.

Neve putes alium sapiente bonoque *beatum.*

et:

Ne quis sese alius Lysippo *pingeret aere.*

Plautus ex coniectura Gulielmii: *Qui quaerit* alia his, *malum videtur quaerere.* Vitruvius Praefat. ad lib. V. *eosque non plus quam tres in una conscriptione oportere esse putaverunt.* Codex Arondel. omittit *quam*, eleganter. WASSE.

CAP. LXXXIV.

NON TEMERE, NEQUE UTI SAEPE IAM VICTO IUGURTHA CONSUEVERAT, OMNIBUS LOCIS PUGNANDI COPIAM FACIT. Prudenter! neque enim immerito apud Liv. lib. XXII. L. Paullus Cos. temeritate collegae sui Varronis, iactantis se, quo die hostem vidisset, profligaturum, permotus miratur, quomodo quis dux, priusquam aut suum aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset, iam nunc sciret, quae sibi agenda armato forent; et diem quoque praedicare posset, qua cum hoste, signis collatis, esset dimicaturus. RUPERT. — *Copiam facit.* Valde verisimile est, scriptum Sallustio *facere.* GRUTER.

MELIUS ESSE RATUS COGNITIS MAURIS etc. De Mario contra Cimbros scribit Polyaenus lib. VIII. *Diu moratus manus non contulit; sed milites iussit, ad vallum accedentes, intro tela conicere, proculque consistentes, in hoste intuendo, assuefecit, ut eorum formam sustinere et vocem tolerare possent.* Adde Veget. lib. III. cap. 12. Gruterum ad Livii lib. VII. cap. 17. RUPERT. — Abest *ratus* Pemb. WASSE.

NAM CONSULEM FACTUM, ANTEA ACCEPERAT. In impressis quibusdam, *iam antea acceperat:* licet aliter manuscripta. RIVIUS.

INTERIM ROMA PER LITTERAS CERTIOR FIT, PROVINCIAM etc. ACCEPERAT. QUIBUS REBUS SUPRA BONUM ATQUE HONESTUM PERCULSUS. Minus superfluum fuisset, *Interim Roma per litteras certior, provinciam* etc. *acceperat, supra bonum* etc. GRUTER.

AUT HONESTUM. Ita MSS. nostri, non ut in vulgatis, *atque honestum.* GRUTER. — sic Pemb. et γ. caeteri retinent *atque.* λ. habet *et.* WASSE.

VIR EGREGIUS IN ALIIS ARTIBUS. In nonnullis est omissa praepositio *in.* sed praeterquam quod exemplaria manuscripta additam habent praepositionem, Cicero quoque sic est loqui solitus. ut cum inquit, *Laelius in laude bellica egregius.* pro, *excellens et praestans.* RIVIUS. — Gell. I. 3. *Pericles ille Atheniensis* egregius *vir* ingenio. V. 3. *Protagoram virum in* studiis doctrinarum egregium. X. 11. *Nigidius homo in omnium* bonarum artium disciplinis egregius. Liv. XXXVII. 7. *Virum sicut* ad caetera egregium, *ita comitate non aversum.* Sulpicius Sever. H. Sac. I. 2. WASSE.

Nimis molliter aegritudinem pati. Omnis affectio nimia est modique nescia. In dolore exorbitamus, exorbitamus in gaudio. Gruterus in Livii lib. IV. cap. 40. Porro similia his reperies apud Picc. d. VIII. c. 6. pag. 100. 101. Rupert. — *A quo Christiani mollioris affectus circa amissionem suorum, aut quod magis est, fidei parvioris, consolarentur spe*
278 *futurorum.* Pontius Diaconus * IV. 30. Caesar, *cui rei propter animi* mollitiem *studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non posset.* de B. Gall. VII. 20. et III. 19. *animi est ista* mollities, *non virtus, inopiam paulisper ferre non posse.* item VII. 77. Terent. *Eiiciunda est hercle ista* mollitia etc. Cic. Offic. I. §. 21. *Sunt enim, qui in rebus contrariis parum sibi constent, voluptatem severissime contemnant,* in dolore sint molliores. D. Ambros. Offic. I. 37. *est etiam quae dicitur vacuitas animi ab angoribus, ut neque in doloribus* molliores simus *neque in prosperis elatiores.* Wasse.

In superbiam vertebant. Infra: *Ne modestiam in conscientiam duceret.* Tacit. Hist. II. *Ornatum ipsius municipia et coloniae in superbiam trahebant.* Infra: *omnia non bene consulta in virtutem trahebantur.* Ciaccon. — Fabricianum *vortebant*, quod antiquitatem magis sapit, cuius cum primis studiosus est Crispus. Rivius. — Pemb. *vortere.* Wasse.

Bonum ingenium contumelia. Nam bono ingenio nati minus ferre queunt. Naumachius:

Καὶ πινυτὸν δεδάηκ' ἐρεθίζεμεν ἀνέρα λώβῃ.

Unde nescio quis apud Caecilium:

Facile aerumnam ferre possum si inde abest iniuria,
Etiamque iniuriam nisi contra constat contumelia.

Coler.

Quod victoria parta ex manibus eriperetur. Proverbium est ab ultima antiquitate:

Ἄλλοι κάμον, ἄλλοι δ' ὤναντο.

Diocletianus, cum Aurelianus, cum Tacitus, cum Probus, cum Carus imperium accepisset, Druidis dicto, eum Imperatorem fore, cum aprum occiderit, diffidens et querulus: *Ego*, aiebat, *semper apros occido, sed alter semper vescitur pulpamento.* Hoc vero etiam frequenter in literis contingit, ut, quae alius laborum et industriae monumenta statuerat, ignavus quispiam subducta in se transferat. Certe plagiorum nec modus nec finis est. Rupert.

Ex manibus eriperetur. Sic *bona, beneficia, vita*, Noster supra. legitur et *facinus ereptum alicui*, apud Sedulium II. §. 6. Edinburg. typis Andersonianis. quem librum mihi dono dedit Cl. R. Sibbalds, eques auratus:

Ereptumque *gemens* facinus sibi.

quo loco:

Haud secus Herodes, Christo stimulatus ademto,
Sternere collisus parvorum strage catervas.

Codex B. Pub. *Caelicolas.* Lege *lacteolas.* Catulli vox est, nec recentioribus ignota. Prudent. Enchirid. V.

Fumant lacteolo *parvorum sanguine cunae.* Wasse.

Magis honore Marii quam sua iniuria excruciatum. Sic quidem etiam Palatinus, Nazarianus aliique. at enim Commeliniano est *iniuria exercitum:* quod ipsum germanum magis auctoris, meo quidem iudicio. Gruter. — Magd. *exercitum.* Reg. *cruciatum.* Vulgatam contra Gruterum tuetur Apuleius Metam. IX. pag. 106. Colv. *Sic herili* contumelia me cruciatum, *tandem coelestis respexit providentia.* Ad hanc formam etiam Noster Iug. XVII. *omnibus* malis excruciatus. Cic. I. Fin. §. 50. *temeritas et libido et ignavia semper* animum excruciant. et II. 53. animi *conscientia* improbos excruciari. Plautus Mil. IV. 2.

Quid illam miseram animi excrucias?

Bacchid. III. 4.

Mori me malim excruciatum inopia.

Iustin. VI. 3. *Quos maior* sollicitudo cruciabat. Cic. Terentiae Epist. lib. XIV. 3. *Conficior enim moerore, mea Terentia: nec meae* miseriae *magis* excruciant *quam tuae vestraeque.* Tacitus An. II. 31. *Cingebatur interim milite, domus strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent: cum Libo, ipsis quas in novissimam voluptatem adhibuerat epulis* excruciatus, *vocare percussorem.* Heautont. III. 1.

Verum cum videam miserum hunc tam excruciarier
Eius abitu.

* vid. Phorm. I. 4. 10. Eunuch. V. 3. Andr. V. 3. 15. Lucret. V. 279
1425. Catullum, Plautum, Martialem VII. 45. VI. 71. Cic. dixit *lacerari dolore* IV. Acad. §. 23. — *Cognitum illum* Carrio. Wasse. — Vide ingenium odii. Non ambigit honorem suum perdere, dummodo simul videat perditum honorem inimici. Honorem vero? imo et vitam. Sic certe animatus fuit Atreus, cuius illud apud Senecam in Thyeste:

Haec ipsa pollens inclyti Pelopis domus
Ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat.

Voss. II. Inst. Orat. 234. Rupert.

Si adepta provincia. MSS. *si ademta provincia.* sic et sensus ipse postulat, et proclivis sane fuit lapsus, una omissa litera. Rivius.

CAP. LXXXV.

Stultitiae. Ar. *stultitia.* Bodl. *stultum.* uterque male. Wasse.

Alienam rem suo periculo curare. Manuscripta, *periculo suo*, ut sequatur pronomen. Rivius. — et nostri. Wasse.

Habere tum magnam copiam. Sic in omnibus fere. Sed quid si legas, *habere eum* etc. sane facilis ac proclivis lapsus fuit, similitudine litterarum. Nihil tamen adhuc muto, sed coniecturam solum affero. Haec iam adnotaram, cum ecce allato et inspecto codice Florentino, *eum* ibi reperi. Rivius. — Mirum est, tam alte radices egisse scripturam falsam. nam etiam nostri omnes, *habere tum magnam* etc. aut *habere tam magnam.* Gruter. — *tum* Venetae, λ. γ. B. R. et in R. prius, *etiam tum.* Wasse.

Quamquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta

PRO CERTIS MUTARE. Cauta consilia et securitatem, qua publicam, qua privatam spectantia, prudentissimi Politicorum magno studio ad clavum Reip. sedentibus commendant et ingerunt. Atque hoc est, quod Tacitus scribit XI. Annal. *potentiam cautis quam acrioribus consiliis tutius haberi:* item quod Hirtius in quadam epist. ad Ciceronem, quae extat I. 25. ad Atticum, deterrens Brutum et Cassium a callidis consiliis, audacibus ac periculosis molitionibus, negat, *eos acerrimis consiliis, plus quam etiam inertissimis, dummodo diligentibus, consecuturos.* In quam sententiam apud Liv. lib. XXXV. Athenienses Aetolis inclamant, *turbulenta consilia, sicut specie prima laeta sunt, ita tractatu dura, eventu autem tristia tandem evadere.* Id ipsum hic instillat Boccho Metellus, ut scilicet omni scientia enitatur ac diligentia, quo portum securitatis cavere possit, hoc est, extra periculum sit et ipse et regnum, adeoque res in tuto collocet. RUPERT.

OMNE BELLUM SUMI FACILE. In his cumprimis spirat vivitque prudens ille genius Sallustii. Ceterum huiusmodi callidos et praecipites olim Graecos fuisse, scribit Euripides versibus ab Hugone Grotio in Latinam linguam sic translatis:

De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi,
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non periisset Graecia.

Idem de plerisque Impp. ac regibus testatur Polyb. lib. XI. Hist. pag. 624. editionis Casauboni Graeco-Latinae in fol. *Gloriam ac commoda, quae bene re gesta sint consecuturi, solummodo sibi assidue ob oculos ponere: clades vero neque unquam suis oculis subiicere, neque eam cogitationem mente*
280 *complecti, quomodo se gerere aliquis, aut quid facere in * adversis casibus debeat.* Haec ille. Quam eleganter hanc in mentem Sil. Ital. lib. VII.

— non est (mihi credite) non est
Arduus in pugnas ferri labor: una reclusis
Omneis iam portis in campum effuderit hora:
Magnum illud solisque datum, quos mitis euntes
Iupiter aspexit, magnum est ex hoste revera.

Vid. Picc. disp. 50. th. 17. 18. Verum cati ac sapientes aliter, qui magnitudinem bellorum prius considerant, et non solum, cum Caesare illo ad Rubiconem, cunctantur ac pensant, quanto terrarum orbem strepitu sint concussuri, quanto cum motu humani generis provincias collisuri, quantum de se sermonis posteris relicturi: sed etiam subsistunt, nec unquam cogitationes suas solantur animoso verbo, IACTAM ESSE ALEAM.

Non expedit, concutere felicem statum:

ait Seneca in Oedipo. RUPERT.

CETERUM AEGERRIME DESINERE. Quamvis in cunctis manuscriptis *acerrime* legatur, atque etiam in impressis quibusdam, velut Florentino, tamen vulgatam lectionem probandam magis esse puto. opponuntur enim *facile* et *aegre.* Cicero de Senectute: *conglutinatio recens aegre inveterata facile dissolvitur.* Idem alibi: *Inveterata vitia aegrius depelluntur.* pro *difficilius.* RIVIUS. — Ita Pall. quint. sext. sept. nonus, non *acerrume,* quomodo hactenus vulgatum, quod invexit scriptura prisca *aecerrime,* quae adhuc visitur in Naz. GRUTER. — Scripti, *acgerrime desinere.* quod magis probo. PUTSCH. — Mart. L. 3. Laud. et γ. in textu *acerrime,* supra *aegerrume.* Venet. 1470. *asperrime.* WASSE.

NON IN EIUSDEM POTESTATE INITIUM EIUS ET FINEM ESSE. Non semper verum, quod Tacitus scribit II. Histor. cap. 37. §. 3. *eos, qui pacem belli amore turbaverant, bellum deinceps nolle pacis caritate deponere.* Saepe enim fit, imo plerumque, ut, qui cupidissime in hunc Martium campum descenderint, bello fessi et afflicti, longe deinde avidius pacem expetant, quam prius bellum expetiverant, idque ut plurimum frustra irritisque votis, quemadmodum hic docet Noster. RUPERT.

NON DEPONI NISI CUM VICTORES VELINT. In manuscriptis omnibus est, *deponi cum victores velint.* et haec lectio magis arridet. RIVIUS. — Ex Lesbonacte desumta videntur: *Δοκεῖ εἶναι εἰρήνη ἀγαθόν; αὕτη ἐπὶ τοῖς τοὺς πολεμίους νικῶσι γίγνεται, ὅπως ἂν βούλωνται καταθέσθαι.* WASSE.

PROINDE SIBI REGNOQUE CONSULERET. In vetustis quibusdam, sed impressis, *sibique regnoque;* id historico magis convenire videtur. RIVIUS. — Infra *copia fieret: foret* Reg. a manu prima. WASSE.

PLACIDE VERBA FACIT. Non videntur a Sallustio *verba facit,* sed librario inepto. GRUTER.

ILLE PROBARE PARTIM, ALIA ABNUERE. Editio prima: *illa probare, partim abnuere;* sine voce *alia:* qua etiam destituti MSS. aliquot, quorum meliores, *ille probare, partim abnuere.* aevo iuniores, *ille probare partim, partim abnuere.* GRUTER. — Scribe: *probare, partim abnuere.* eiecto τῷ *alia.* Vid. Gronov. ad Liv. III. 73. *Alia p. partim ab.* γ. *prob. p. partim ab.* Cic. Divin. I. 93. *et quod ob eandem caussam multa inusitata,* partim *e Coelo,* alia *ex terra oriebantur, quaedam etiam* etc. *ab* omittit Ar. *utroque,* i. e. *ad utrumque locum, ἑκατέρωσε,* usi Livius, Plautus, alii. WASSE.

* ET EX METELLI VOLUNTATE BELLUM INTACTUM TRAHI. Notandae 281
sunt artes malevolorum, qui operam dant, ut tempus procedat. Imo hic etiam character est proditorum. De iis enim scribit Tacitus: *quos armis pellere promtum erat, epistolis increpare.* et: *dies rerum verbis terere.* RUPERT.

CAP. LXXXVI.

AT MARIUS, UT SUPRA DIXIMUS. Tria illa verba, *ut supra diximus,* auferri possunt, sensu salvo. GRUTER.

CUPIENTISSIMA. Victor Caes. XXIX. *Iulius Valens* cupientissimo vulgo *imperium cupit.* WASSE.

TUM VERO MULTUS ATQUE FEROX INSTARE. More felicium, quippe quilibet rebus secundis utris inflatur modo, et quidem mero arrogantiae fumo, *cuius odore ita inebriatur, ut seipsum ignoret:* sicut pulcre loquitur Gruter. ad Livii lib. XXII. cap. 3. RUPERT.

Ex victis illis quasi spolia cepisse. Quidam codices illud *quasi* habebant ante verbum *illis*. Aldinus codex prorsus omittit. Ego post *illis* ponendum puto: atque ita habebat vetustus codex. Glareán. — *Ex vitiis illorum*, aut, *ex mollitie illorum*, videtur legisse Plutarchus in Mario 410. *σκῦλόν τε βοῶντος αὐτοῦ τὴν ὑπατείαν φέρεσθαι τῆς τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων μαλακίας.* Ciaccon. — Venetae, L. 1. 3. *quasi spolia* ceteri fere omittunt, uti Grut. et Carrio. recte. quidam Codd. *quasi illis.* Aldin. omittit *quasi.* sed post *illis* ponendum putat Glareanus, ut habet Vet. Codex. Codicum lectionem tueor auctoritate Plutarchi supra laudati. Liv. XXVIII. 40. *ex P. adversa fortuna spolia* petisse. sic *trŏphaeum de aliquo statuere.* Aristoph. Plut.

Θάῤῥει· μόνος γὰρ οὗτος (οἶδ') ὁ θεὸς ὅτι
Τροπαῖον ἀναστήσαιτο τῶν ταύτης τρόπων.

Sophocles Trachin. 1118.

Οὐδεὶς τρόπαι' ἔστησε τῶν ἐμῶν χερῶν.

Accio interprete:

Nec quisquam e nostris spolia cepit *laudibus.*

Noster IV. 5. *Nicomedem Bithynia expuli, Asiamque*, spolium *regis Antiochi, recepi.* Noster I. 6. *Agendum atque obviam eundum est, Quirites, ne* spolia vestra *penes illum sint.* Fr. III. 7. *regna, provincias occupavere, et arcem habent* ex spoliis vestris. Quo pertinet illud Ciceronis Verrin. III. 5. *L. Sulla* etc. *tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Rom. cum venderet, se* praedam suam *vendere.* confer eundem in Orat. contra Rullum. Idem pro Quint. *pro spoliis* §. 31. *Ne ornamentis eius omnibus S. Naevius* pro spoliis *abutatur.* Seneca Troad. 305.

Solusne toties spolia de nobis feres? Wasse.

Magnifica. Alludit Liv. IX. 41. *tantum exercitum fecerant, ut relicto post se in Etruria Decio, ad oppugnandum inde Romam ituros,* magnifice de se ac contemtim de Romanis *loquentes*, iactarent. Infra: *pro se et.* Pemb. solus *ac.* Dictys IV. 4. *Multa praeterea quae accensura vulgum et* pro se factura *essent, disserere.* Ita facit se Marius istius
282 factionis trophaeum, ut loquitur * Virgilius Aen. X. 775. Plut. Lucul. 517. *Ἐπῆρε Κράσσον ἐπὶ Ἀσίαν, ὩΣ ΛΑΦΥΡΑ ΚΑΙ ΛΕΙΑΝ τοὺς βαρβάρους, ἄλλο δ' οὐδὲν ὄντας.* Wasse.

Plerosque militia. Naz. atque aliquot alii a manu prima *militiae*, Comm. tantummodo habet *plerosque militia, fama cognitos*, sine illo *paucos*, eiusque loco positum a scriba recente *aut.* Gruter. — Amplector Naz. et Fulv. licet e nostris nullus pro hac lectione stet. Carrio *militia.* in Pemb. a secunda manu factum *militia.* Wasse. — *Militiae.* Sic antiquus Fulvii liber, in vulgatis *militia.* Sed antiquus loquendi modus *domi militiaeque* adduxit me, addita praesertim veteris libri auctoritate, ut locum mutarem. A. Manut.

Quamquam advorsus. Palm. *avorsus*, ut alibi. Coler.

De ullo negotio negare audebat. Scripti, *abnuere audebat.* Putsch.

Abnuere audebat. Est in manuscriptis quibusdam, *negare audebat.* sed irrepsit ex glossa, ni fallor. Rivius. — Non admodum requiras istud *audebat*, si absit. Gruter. — Carrio, R. B. *γ. negare.* Wasse.

Laetus decreverat: quia neque plebi militia volenti putabatur. Quod alicubi monet Cicero: *Si recta quispiam portum nequeat tenere, id ipsum mutata velificatione assequi debere:* diligenter observandum est Politico. Errat, qui in Rep. rusticam simplicitatem adhibendam putat, ac sic agendo plerumque nihil proficit. Opus est nonnunquam *mixta* illa *prudentia*, cui guttulae aliquae fraudis adspersae; quomodo matres aut medici quoque tenerae aetati fucum saepe faciunt. Polybius vocat *πολιτικὴν συνυπόρισιν*, quoniam aliud simulatur, aliud agitur; de qua plura cognitu digna adfert Casaub. Praefat. illa plus quam aurea ad Henricum IV. Gall. R. in modo laudatum Polybium. Vid. Freinsh. in Curt. lib. VI. cap. 2. §. 21. Bern. in Germ. Tac. Q. Misc. 46. m. Clapmar. lib. IV. cap. 13. Grut. ad Liv. lib. I. cap. 17. Rittersh. VI. Sacr. Lect. cap. 4. Plutarchus *κάμπην καὶ περιαγωγήν*, translatione desumta a re militari, quando scilicet agmen flectitur et circumagitur, (id quod fit, cum non recta a fronte, sed vel a lateribus, vel a tergo, quispiam aggressurus est hostem) vel certe ab re equestri, quum scilicet huc illuc, fraenis leniter motis, flectendus est equus. Et huiusmodi arte sive flexu (ut ad exempla Sallustiano gemina devolvar) usus est T. Quinctius Flaminius Imp. in Graecia Romanus, cum, sociis censentibus perseverandum in bello adversus Lacedaemonios, ipse adversus tendendo nihil ipsos moveret, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit: *Bene vertat*, inquiens, *obsideamus Lacedaemonem, quando ita placet. Ceterum, quum res tam lenta, quam ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, et obsidentibus prius saepe quam obsessis taedium adferat, iam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hybernandum circa Lacedaemonis moenia esse; quae mora si laborem tantum ac periculum haberet, ut et animis et corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos; nunc impensa quoque magna eget in opera, machinationes, tormenta quibus tanta urbs oppugnanda est, in commeatus nobis vobisque in hiemem expediendos. Itaque, ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum ante vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quaeque animi, quid virium habeat.* Haec oratio, ut scribit Liv. lib. XXXIV., primum *animos omnium ad respicienda domestica mala convertit: segnitiam, invidiam et obtrectationem domi manentium adversus militantes, libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Versis itaque subito voluntatibus, facere, quod e re publica P. R. sociorumque esse crederet, Imperatori permiserunt.* Simili flexu plebeium impetum contudit Demades, orator Atheniensis, qui, quum in potestate reditus civitatis haberet, ac populus, classis adversus Alexandrum emittendae cupidus, ab eo sibi pecuniam in classem attribui postularet, idque ipse perniciosum vel saltem magnae calamitati Atheniensibus fore auguraretur, si tam potentem adversarium lacessissent ac saevum illum * leonem in sese irritassent, *Pe-* 283
cuniae, inquit, *non desunt; at eas ego vobis in proximos Choas distribuere*

cogitabum. Atque ita perfecit, ut plebs illa ieiuna ac famelica, inhians atque imminens largitionibus publicis, mallet eam pecuniam sibi distribui, quam in classem impendi: ut refert Plutarchus in lib. de Rep. gerenda. ubi notandum obiter, *Choas esse festum, mense Novembri Athenis celebrari solitum.* Diebus autem festis eiusmodi largitiones in plebem fieri solitas, alibi idem docuit. Saguntinus interpres ita reddidit: *Sunt nobis, viri Athenienses, paratae pecuniae, quas equidem in congiis deposueram, quo singuli dimidium minae acciperetis.* Videtur igitur legisse, εἰς τοὺς χοᾶς. χοεύς enim significat *congium*, quae erat liquidorum mensura, tres cantharos nostros capiens. Verum longe aberrat a mente auctoris, ut in aliis. Porro, qui hac iret via obliqua, quum non liceret recta, etiam fuit Phocion, dux ille celeberrimus eorundem Atheniensium, quibus bellum in Boeotos molientibus primum repugnavit, monentibusque amicis, occisuros ipsum Athenienses, si eos pergeret offendere: *Iniuria*, inquit, *si quod e rep. est, faciam: sin secus, iure.* Ubi eos videt nihilo remissiores, sed obstrepentes sibi, pronunciare iussit praeconem: *Ut Athenienses omnes, qui a pubertate intra sexaginta annos essent, cum quinque dierum cibariis confestim se a concione sequerentur.* Ibi magno tumultu coorto, vociferantibusque et exilientibus natu grandioribus, *Quid hoc rei est?* inquit, *Ego Dux annos natus LXXX vobiscum ero.* Ea oratione repressit et reflexit illos in praesentia, ut refert Polyaen. III. Stratag. Denique huc pertinet artificium, Eduardo Angliae Regi usurpatum tunc, quum Ludovico XI. Regi Galliarum bellum inferre a suis Anglis compelleretur. *Ut populo satisfaceret*, (inquit Cominaeus IV. Comm. XI.) *alia quadam arte ac vafrumento usus est: Londino secum et aliis urbibus ad duodecim cives adduxerat, homines locupletes, obesos et vitae molliori adsuetos, qui et accepti erant multitudini et profectionem in Galliam valde suaserant. Eos, quanquam satis commode habebantur in tabernaculis, tamen, quod ei vitae generi non assuevissent, statim taeduit. Putaverant enim, fore, ut traiecto mari, intra paucissimos dies cum hoste dimicaretur. Interposita autem longiori mora, quum et bellum duceretur et de pace mitterentur legati, Eduardus fastidium illis etiam auxit, ut eo vehementius pacem urgerent, ac se, cum rediisset domum, purgarent, si forte praeproperum ipsius reditum populus indigne ferret.* Puto iam intelligi sophisma politicum, quod hic tangit Sallustius. Quum leonina pellis non pertingeret, Senatus vulpinam assuit, h. e. quum ducem Marium vera et directa ratione, propter plebis in eum studia, amoliri non posset, flexu quodam usus, supplementum ei laetus decernit, ut eo modo tracti ad militiam plebeii, sed laborum impatientes, facilius eundem fastidirent. RUPERT. — *Quia neque plebe militiam volente.* Vide ut mire utitur coniunctione *neque.* nam *neque volente* pro *nolente* accipitur et verbum *putabatur* manet affirmativum. Statim post: *Sese quisque praeda locupletem fore, victorem domum rediturum.* Vetustus codex habebat *et* post *fore*, quod placet: ne quis verbum *fore* cum participio *rediturum* connectat. Vide etiam, num *aliaque* cum coniunctione legendum, quod necesse non existimamus. GLAREAN. — Hunc loquendi modum a Graecis tractum annotavit Priscianus III. 69. adducto Demosthenis loco et hoc Sallustii.

Demosthenes: ἃ βουλομένοις ἦ τούτοις ἀκούειν. Sallustius Iugurth. bello: *Neque plebi militiam volenti putabatur.* Similis locus cap. 100. *Non tam diffidentia futurum* (sic enim lego) *quod imperavisset, quam uti militibus exaequatus cum imperatore labor volentibus esset.* Tacitus libro I. *Ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe, dolore, accipitur.* et XV. *Haec atque talia* plebi volenti *fuere.* et in vita Agricolae: *Eoque initio erecta provincia, et quibus bellum* volentibus *erat.* Et Macrobius lib. II. Saturn. cap. 9. *Si vobis* volentibus *erit.* In quibus omnibus cum verbum *est* reperiatur, videndum an apud Sall. hoc loco * legi debeat, 284
etiam laetus decreverat, ac quia neque plebi militia volenti *erat, putabatur Marius aut belli usum aut studia vulgi amissurus.* CIACCON. et URSIN. — Est Graecismus. Vulgo, *neque plebe militiam volente*, id est, nolente et recusante militiam plebe. vel exponamus: *neque*, id est *nec etiam*; ac si dixisset: non solum nobilitate, sed etiam plebe recusante militiam. CASTIL. — Emendat Palmerius: *Quod neque plebei militia volenti putabatur, et Marius aut belli usum aut studia vulgi amissurus.* cum qua lectione Priscianus facit, contendens eam cum istis: ἂν βουλομένοις ἦ τούτοις ἀκούειν. Sed ad hunc locum operae pretium consulere etiam Ciacconii notas. COLER. — *Quia neque plebi militiam volenti.* Sic fere omnes MSS. pauci a manu recenti *plebe volente.* Com. interpolatus est habetque, *quia plebi militiam* nolenti *putabatur Marius.* Carrio edidit, *quia neque plebi militia* volenti. GRUTER. — L. 3. omittit *quia.* Reg. *plebe militiam volente.* et sic Venetae. sed 1. manus *volante.* 2. *militia volente.* Martin. *plebe volente militiam*, uti Bodl. Ball. Laud. *plebei militiam volenti.* λ. ex correctione, *plebi militiam nolenti.* γ. *plebe militiam volenti.* sic etiam Pemb. sed *militiam* a 2. manu visitur. primam vero lectionem oculis assequi non possum. pro *putabatur* Ar. *parabatur.* Tacit. Agric. cap. 18. *Eoque initio erecta provincia, ut quibus* bellum volentibus erat. III. Hist. *Muciano* volenti *rescripsere.* Priscian. 1169. *plebei.* Codex MS. *plebi.* Apuleius VII. pag. 121. Colv. *Denique nisi* vobis *suadeo* volentibus *etc.* Herodotus VIII. 14. ὥς σφι ἀσμένοισιν ἡμέρη ἐπέλαμψε. Isaeus Orat. II. pag. 376. *Καίτοι ὅπου κοινὴν αὐτὴν ὡμολογήκασιν εἶναι τοῦ βουλομένου* [illegible] *γυναῖκα, πῶς ἂν* etc. Orat. pag. 437. ὕστερον δ' οὐκ ἀναγκαζόμενοι, [illegible]λ' ἑκόντες ἔδομεν. Thucyd. V. 18. ἢν δὲ Ἀθηναῖοι πείθωσι τὰς πόλεις, [illegible]ΟΥΛΟΜΕΝΑΣ ταύτας ἐξέστω ξυμμάχους ποιεῖσθαι αὐτοῖς Ἀθηναίους. [illegible]lpicius Hist. Sacr. I. 25. *daret* volentibus *discedendi potestatem.* hoc [illegible]t, *volent abire.* Idem Hist. Sac. II. 42. *Hunc quoque inter* volentes [illegible]*isere.* sic lego, non *miscere.* Graeca locutio, ita fere apud Dionys. III. [illegible]. concepta: παρ' ἑκόντων δὲ μᾶλλον ἢ παρ' ἀκόντων τυχεῖν αὐτῆς βού[illegible]μαι. Latine *ab* vel *a* primo; nunc ubique abest praepos. at IV. 4. [illegible]rma plane Sallustiana: Ἔσται δὲ οὐκ ἄκουσι Ῥωμαίοις, ἀλλὰ βουλο[illegible]οις. Plutarchus Caes. pag. 710. πάντων γὰρ ἑκόντι τῷ δήμῳ περιέ[illegible]θαι καὶ πρωτεύειν. Apuleius Met. X. 235. *Tunc animo* volenti [illegible]*rygius iuvenis.* id quod infra 252. *At ego, quamquam cupiente volun[illegible]te praeditus.* Dictys II. 7. Cunctis volentibus *Boeotiam revertuntur.* [illegible]n. VII.

Consilio hanc omnes animisque volentibus *urbem*
Afferimur.

Tacitus An. I. 59. *ut quibusque* bellum invitis *vel* cupientibus erat, *spe vel dolore accipitur.* unde *militiam* hoc loco retinendum. Wasse. — Vidend. P. Leopardus lib. IV. Emend. cap. 23. Latet nonnihil mendi. Vid. Carrio Antiq. Lect. III. 20. Broukh.

Sed ea res frustra sperata. Nam, verbo Petronii, *supra nos fortuna negotium curat.* Vide notam ad Orat. II. de Rep. Ord. §. 1. Rupert.

Animis. Pemb. *animos*, sed a manu recenti. Bodl. *animus.* supra illud *plerosque* a manu itidem sec. et in margine tantum exhibet Pemb. Wasse.

Et eos non paullum oratione sua Marius adrexerat. Quamvis in quibusdam *erexerat*, tamen haec lectio magis arridet, quam et manuscripti codices et exemplar Aldinum habet. Utitur autem Sallustius
285 alias quoque hoc * verbo, velut inferius: *Huiuscemodi oratione habita Marius postquam plebis animos* arrectos *videt.* quo in loco tamen in vetustis est *erectos.* verum perperam, ut opinor, tametsi Cicero quidem altero magis utitur; velut: *Oratio consulum animum meum* erexit *spemque attulit dignitatis recuperandae.* Idem: *Is civitatem ad spem libertatis erexit.* Rivius.

Concionem populi advocavit, deinde hoc modo disseruit. Dixissem potius: *Concione populi advocata, hoc modo disseruit.* Gruter.

CAP. LXXXVII.

Scio ego, Quirites, plerosque non isdem artibus imperium a vobis petere. Ita est: honores petituri, quidvis et ipsi de se pollicentur tantum; nacti quod volebant, videas agere personam Agamemnonis: cui obiicit suus frater, (Euripidis Iphig. in Aul. vs. 337.) quum praefici Graecis cuperet, omnem dexteram prehensasse ac cuilibet popularium fores apertas habuisse; imperio potitum, mores mutasse, difficilemque extitisse aditu et rarum *intra claustra. Idem sonat Plautus in Captiv. Act. II. Sc. 1.

Nom fere maxima pars, morem hunc homines habent: quod si volunt,
Dum id impetrant, boni sunt: sed id ubi iam penes sese habent;
Ex bonis pessimi et fraudulentissimi
Sunt.

Tacit. lib. XII. Annal. cap. 30. *Suone an servitii ingenio, dum adipiscuntur dominationes, multa caritate sunt; et maiore odio, postquam adepti.* et lib. XV. cap. 21. *Initia magistratuum fere meliora sunt, sed finis inclinat.* Eleganter etiam hac de re disserit Brunner. lib. VII. Virt. et Fort. Boior. ibi: *Inter omnia humana decora, difficillima virtutum censura est, quarum sedes in animo, eoque ab oculis remota; et argumenta, quae foras prodeunt, non semper sincera sunt; quia improbitas, pessimo artificio,*

virtutis vultum pridem, sub persona, simulavit, et quanquam veri colorem nullum habet, habet tamen fucum, quo expolitur, etiam quum mendacis operae nullum aliud pretium est, quam plausus vulgi et benignior famae susurrus. Enimvero cum purpura perstrinxit oculos, cum sceptra et coronae in medio ponuntur, tanto enixius laborant etiam pessimi homines, ut spolium faciant cupiditatis suae, quod praemium esse debebat virtutis. Hinc illa decantata candidatorum studia in honorario campo effervescentia, et notae suffragiorum corruptelae frusta tot legibus impugnatae; et cum summa comitiorum infamia congestae in indignos dignitates et fortium virorum repulsae. Adde Grut. Discursu in Taciti I. Hist. 31. ad illa verba: *Ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se principum in melius mutatus est.* Rupert. — Exprimit fere Ciceronem initio Agrar. II. Broukh. — Consulatus et praetura proprie dicuntur *imperia*, sicuti aperte hoc loco Sallustius ostendit; nam paulo post dicit: *Nam quanto pluris est universa Respublica, quam consulatus aut praetura:* totum hoc referens ad id quod praedixerat. Soldus.

Deinde per ignaviam. In Veneto quodam *dein*, sed in manuscripto *dehinc*, quod et ipsum aliquoties apud Tullium reperitur. Rivius. — Grut. R. L. 2. *dehinc.* Wasse.

Contra videtur. MSS. paene omnes addita voce *contra ea videtur*, neque secus edd. vett. Gruter. — Ita quidem L. 2. Venetae et Mart. γ. Ball. * Bodl. Pemb. Laud. omittit *universa.* Auctor Ciceronem 286
sequitur pro Muren. VIII. *Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini; labores per quos ea ceperis, cum adeptus sis deponere, esset hominis et astuti et ingrati.* illum Livius VII. 33. *Dictis haud minus libertatis alienae quam suae dignitatis memor: et quo nihil popularius est, quibus* artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Cato omnibus praeivit Fragm. LIX. *Nam periniurium est, quom mihi ob eos mores, quos prius habui, honos detur; ubi datus est, tum velle uti eos mutem atque alii modi siem.* Cassiodor. Var. II. 1. *Ita superatis excelsibus ante dare visus est* de moribus Consulatum. Wasse.

Nam quo universa respublica pluris est quam Consulatus. Meus liber: *Nam quo pluris est universa respubl. quam Consulatus.* et forte vox *nam* abundat. Ciaccon.

Neque me fallit, quantum cum maximo beneficio vestro negotii sustineam. Nota: *Imperium onus, non solum munus est.* Idem Noster in Fragmentis: *Multa cura summo imperio inest, multi labores.* Quare M. Antoninus Philosophus, *ubi comperit, se ab Adriano adoptatum, magis est deterritus, quam laetatus; iussusque in Adriani privatam domum migrare, invitus e maternis hortis recessit. Quumque ab eo domestici quaererent, cur tristis in adoptionem regiam transiret, disputavit, quae mala in se contineret Imperium:* ut scribit Iul. Capitolinus in eius vita. Adde Gruter. in Taciti I. Hist. 49. ad verba: *Galba, omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.* Discursu V. §. 1. item notis ad Livii lib. VII. cap. 33. Rupert. — Infra: *Sed in maximo vestro beneficio.* Vide an sic quoque sit legendum, non *cum.* Ciacc. et Ursin. — *Cum*

maxime, i. e. *in praesentia*. Graevius in Ciceron. III. ad Atticum 20. pag. 329. a. Broukhus.

Occursantis. *Occurso* Glossae ἐναντιοῦμαι, recte. Thucyd. I. ἐναντιοῦμαί σοι ἐς τοῦτο. Ennius Sat. III.

Restitant, occurrunt, obstringillant, obagitant.

Lucret. V. 716.

Corpus enim licet esse aliud, quod fertur, et una
Labitur omnimodis occursans officiensque.

Apuleius de Philos. 272. *Non solum iustis desideriis exardescunt; sed his aeque obviae atque occursantes. Occursat* ergo is, qui cunctis alienius conatibus it obvius, ut loquitur Paullinus Aquitanus pag. 804. apposite vis Plautina Trin. I. 1.

Nimioque hic plures pauciorum gratiam
Faciunt pars hominum, quam id quod prosit pluribus.
Ita vincunt illud conducibile gratiae,
Quae in rebus multis obstant, odiosaeque sunt,
Remoramque faciunt rei privatae et publicae.

Seneca Tranq. III. *sed quia in hac tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas, et plus futurum semper est quod* obstat, *quam quod succedat.* Gellius III. 8. *Hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque et promtissimus* ad occursandum pugnandumque *in eos praevertерentur.* ad inanima transtulit Plinius V. 9. XXXIII. 4. Adi L. Marcell. *ff. de don. inter vir. et uxor.* et L. 46. *D. de fideiussoribus.* Propert. I. 20. Lactant. Institut. I. 3. Hoc sensu voce *recontrans* usus in lib. ad Nat. II. 8. Tertullianus: *gens rixosa, suis regibus* recontrans, *in extraneis deiecta. pedem opponere* Ovidius et Petronius. De Aeschine Demosthenes de Coron. pag. 331. *Οὐ δ' ἐγὼ μὲν ἄθῷος* etc. *τῇ πόλει δ' ἢ πλέον ἢ ἔλαττον ἐνέχει, τῶν γε*
287 *δημοσίᾳ * πεπραγμένων μετεῖναι τῆς δόξης, ἐνταῦθα ΑΠΗΝΤΗΚΑΣ.* Wasse.

Ad hoc alii si deliquere — omnia haec praesidio adsunt. In eandem sententiam Cic. de lege Agraria: *Quemadmodum cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; sic si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a vobis deprecentur.* Ciaccon. — Sic et manuscriptum. In Veneto autem quod excudit Pincius, Pomponius castigavit, *omnia praesidio adsunt* legitur, pronomine omisso. eodem modo quibusdam in aliis, velut eo quod Argentorati est a Schurrerio impressum; verum perperam: nam et Donatus priorem lectionem agnoscit in Terentii Phormione, cuius subiicere verba lubet: nam super eo loco in actus primi scena II. *Qui fuerit pater, quae mater, qui cognata tibi sit, omnia haec confingam. Omnia haec*, inquit, *non ex abundanti posuit, sed oratorie, quasi tam multa: et est ἐργασμός. nam post enumerationem veteres* haec *dicebant. Sallustius in Iugurth,* Haec *omnia praesidio adsunt.* Rivius. — Idem de se ait Cicero de Lege agraria II. *Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a vobis deprecentur.* Rupert.

Maiorum fortia facta. In manuscriptis, *maiorum facta fortia*. atque ita forsan rectius. ne sit in oratione soluta hemistichium hexametri vel totus paene hexameter. id quod vitiosum esse voluit. quamvis id non semper observant auctores. nam et Sall. infra: *Iamque dies consumtus erat*, inquit. quod et ipsum est hemistichium heroici. Sic et Livius initio statim historiae: *Facturusne operae pretium*. id quod Fabius observavit. Rivius.

Omnia haec. Reg. Ar. L. 1. 2. 3. omittunt *haec*, uti et Soldi editio; retinent caeteri et Donatus Phorm. I. 2. sed illo ordinem immutat habetque *haec omnia*. Menander:

— *Οἷς ἂν τῇ φύσει*
Ἀγαθὸν ὑπάρχῃ μηδὲν οἰκεῖον προσὸν,
Ἐκεῖσε καταφεύγουσιν, εἰς τὰ μνήματα
Καὶ τὸ γένος, ἀριθμοῦσίν τε τοὺς πάππους ὅσοι.

Hegesip. I. 40. *Qui figuras maiorum vitiis suis obtentui ducunt.* Wasse.

Mihi spes omnes in memet sitae sunt. Legendum existimo: *Mihi spes atque opes omnes in memet sitae.* In extremo hoc libro: *Ea tempestate* spes *atque* opes *civitatis in illo sitae.* et infra: *Et* spes opesque *eius omnes ex patre suo penderent.* Supra tamen: *Quippe cuius spes* omnis *in fuga* sita *erat.* Ciaccon.

Quas necesse est virtute et innocentia tutari. In manuscriptis aliisque vetustioribus, *et virtute et innocentia*, geminata copula. Rivius.

Et illud intelligo. Michaelem Piccartum suadeo consulas dec. XV. cap. 8. ubi docet, *nimiam de aliquo existimationem noxium esse, et proinde non expetendam.* Rupert.

Quippe beneficia mea rempublicam procedunt. In manuscripto est aliisque vetustioribus, *benefacta mea reipubl. praecedunt.* quomodo et Venetum habet, cuius modo facta a nobis mentio est, et Florentinum; ut intelligas Marium ante collatum in se honorem gratuito benefecisse, eaque re aequos bonosque omneis favere. Rivius. — Sic L. 3. Venetae. Wasse. — Si haec verba prorsus abessent, sensus huiusce periodi clarior esset. Cur autem Aldinus codex *Reipubl.* dandi casum in accusandi * *Rempubl.* mutaverit, non equidem intelligo. Et verbum *procedunt* 288
Soldus *utilia sunt* exponit. alii *procedunt* exponunt *prospere cedunt*; ut Terentius in Andria:

Nisi id putas, quia primo processit parum,
Non posse iam ad salutem converti hoc malum.

Itaque post *procedunt* distinguendum ac inferendum: *Nobilitatem locum invadendi quaerere*: Et mox: *ut neque vos capiamini.* rursus verbum *neque* usurpat suo more, non cum socio, non ut sequentia neget. *Et illi*, inquit, *frustrati sint*, ubi Aldinus codex *frustra* legit pro *frustrati*. Glarean. — *Benefacta procedunt.* Sic Catilin. *Neque insidiae, quas Consuli fecerat*, prospere cessere. seu ut ego lego, *processere*. Ciaccon. — *mea benefacta R. pr.* Nihil prorsus mutandum; nam et sic quoque MSS. Pall. nisi quod unus et alter, *praecedunt*. et Commel. *Rempubl. proce-*

dunt. Gruter. — L. 3. Venetae *praecedunt*. Caeteri *procedunt*. voces *mea* et *Reipubl.* ex correct. sec. manus Pemb. Livius XXXVIII. 51. *Si ab annis* XVII *ad senectutem semper vos aetatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores* rebus gerendis praecessi. Noster: *qui antea per virtutem soliti erant* nobilitatem antevenire. Marii arrogantiam perstringunt Propertius et Plutarchus; hic II. 1.

Non ego Titanas canerem, non Ossan Olympo
Impositum, ut Coelo Pelion esset iter,
Regnave prima Remi, aut animos Carthaginis altae,
Cimbrorumque minas, et benefacta Mari.

Ille vero in eius vita pag. 410. *Οὐ μὴν ταῦτά γε μάλιστα διέβαλλε τὸν Μάριον, ἀλλ' οἱ λόγοι θρασεῖς ὄντες ὑπεροψίᾳ καὶ ὕβρει τοὺς πρώτους ἐλύπουν.* Wasse.

Ut neque vos capiamini. Legendum, *uti*. Rivius.

Mihi, qui omnem aetatem in bonis artibus egi, benefacere iam ex consuetudine in naturam vertit. Satis gloriose de se Marius. Sed enim, qui exitum eius intuebitur, accusabit hominem aut levitatis aut inscitiae. Cautior illo meliorque Mauritii socer Tiberius apud Theophylactum lib. II. cap. 1. *Imperium sibi insidentem altius effert, adversus rationem ferociens et insolescens.* Exemplum alibi dedimus in Aenea Sylvio, qui privatus adhuc acerrime thesin hanc tuebatur, *Esse fidei Catholicae, credere, Concilium esse supra Papam:* is ipse factus Pontifex ac dictus Pius II. verso stylo omnes a Papa ad Concilium appellationes, vanas, exécrabiles, haereticas denique pronunciat. Atque *sic improbat Pius, quod Sylvius probaverat:* Sylvius piam, Pius sylvestrem sententiam amplectitur. Breviter: Convertit hominem appendix imperii triplex, *Licentia, Copia, Adulatio.* Adde Bern. in Germ. Taciti quaest. LXXXI. pag. 1. Rupert. — *Vertitur.* Manuscripta duo *vertit.* pro quo in impressis quibusdam est *convertitur.* id ex glossa forsan irrepsit. Ponitur autem et hic et similibus in locis absolute hoc verbum, summa cum elegantia et venustate. Q. Curtius VII. *Posteaquam desiverat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertitur.* Quid si legas *vertit?* ut
289 absolute ponatur. Rivius. — Arnobius * pag. 58. *Fiet enim familiaris e more*, consuetudo in naturam versa. Wasse.

Bellum me gerere cum Iugurtha iussistis: quam rem nobilitas aegerrume tulit. Optimi scripti, qui *Bellum me gerere Iugurthae iussistis* habent. Bella Romani a victis partibus appellabant. Bellum Crassi, Pompeii, Antonii, ea quibus hi victi sunt; nec aliter unquam: si dubium ita esset, adiiciebant, ut, bellum Antonii Parthicum, quippe quod male cessit Antonio. Iam ergo, ominis causa, Iugurthae bellum vocat Marius; quare nihil anxius cavebant Romani, tum maxime cum ad bellum profecturus erat sive consul sive pro consule. Palmer. — Palmeriani, *gerere Iugurthae.* at cum editis sunt nostri. Infra: *cum animis.* Ita Codd. sed Q. Septimius praepositionem semper, opinor, omittit. Illum adeas I. 23. II. 22. 23. 24. 25. Wasse.

Num id mutari melius sit, si quem. Maluissem *num melius sit, si quem*, omissis *id mutari.* Gruter.

Ecquem ex illo globo nobilitatis. In manuscriptis omnibus est, *si quem ex illo* etc. idque rectius, ni fallor, nec secus Florentinum. Rivius.

Hominem veteris prosapiae. Nonius: *prosapies*, inquit, *generis claritudo. Cato Originibus: veteres prosapias.* ubi leg. videtur, *veteris prosapies.* Cum autem constet Sall. plurima ex Originibus Catonis sumsisse, considerandum an ille hic scripserit, *veteris prosapie;* ut *acie* dixit pro *aciei*, et *die* pro *diei.* Ciaccon. — Quinctil. lib. I. cap. 6. et lib. VIII. cap. 3. hanc vocem [*prosap.*] ut nimis antiquam et insulsam damnat. Quod quidem iudicium non insulsum audet dicere Vossius; dicit tamen salsius, quam palatum ac stomachus ferre possint. Nam *antiquarius ut sit Sallustius*, inquit, *qui usus hic ea voce:* non tamen puto, insulse eum scribere, aliquis dixerit. uti nec elegantissimum scriptorem Minucium Felicem, qui in Octavio eam usurpat. Tullius tamen, fateor, non sic loqueretur, praeterquam in re prisca, ut deorum vel horoum ortu, ac ne sic quidem, nisi προσεπιπλήττων. ut cum ait in Timaeo, Iovem, Iunonem, reliquos, et eorum, ut utamur veteri verbo, *prosapiam.* vid. illum lib. IV. Inst. Orat. pag. 16. Rupert.

In tanta re ignarus omnium etc. Ita etiam Nonius citat; quare nondum equidem concoquere possum interpolationem Palmerii, qui mihi nonnumquam veri censoris acumen excedere videtur. Coler. — Codex Palmerii *ad omnia t.* ille praepositionem induxit: Nonius vero receptam scripturam comprobat pag. 396. sequentium item *s. a. c. p. m. o. s.* posituram firmat ad Heaut. III. 1. Donatus. Huc spectant Lampridius Sever. XLVI. *Eos promovendos qui* per se *Rempubl. gerere possent*, non per assessores. Victor Claud. *Stolidorum ingenia proinde agunt, uti* monitores sunt. Lupus Ferrariensis Epist. LXIV. *Cur enim regium nomen praetenditis, si regnare nescitis?* deinde: *mittantur ergo a nobis* monitores *quos* baiulos *vulgus appellat.* vide Baluzium Notis ad locum. Infra: *Imp. alium.* Ar. *aliquem*, invenuste. Bodl. abest *sibi.* Wasse.

Ignarus omnia trepidet. * Sic verum puto: et proxime verum 290
fuisse in meo: *ad omnia trepidet.* At vulgati omnes: *ignarus omnium trepidet. Trepidare negotia*, ut *properare.* Palmer.

Sui officii. In manuscriptis *officii sui:* ut sequatur adiectivum. Rivius.

Is sibi imperatorem alium quaerat. Atqui in bellica praefectura maximus aspectus habendus peritiae, ut docet Aristoteles V. Polit. 9. Adde Bern. in Germ. Tac. Qu. Misc. XXXIV. et inprimis Qu. 72. Rupert.

CAP. LXXXVIII.

At ego scio Quirites. Illud *Quirites* abest Nazar. neque etiam comparet in editionum prima. Gruter. — omittit e nostris L. 2. et sane sequitur decies, praecessit quater. Wasse.

Homines praeposteri. *Praep. hom.* Grut. L. 2. Wasse.

Nam legere quam fieri tempore posterius, re atque usu

PRIUS EST. V. C. *Nam gerere quam fieri.* Et hunc locum sic est aemulatus Tacit. lib. II. *Nam culpa quam poena tempore prior; emendari quam peccare posterius est.* P. Victorius libr. VI. cap. 15. putat sumtum esse ex Olynth. Demosth. *Τὸ γὰρ πράττειν τοῦ λέγειν καὶ χειροτονεῖν ὕστερον ὂν τῇ τάξει, πρότερον τῇ δυνάμει καὶ κρεῖττόν ἐστιν.* CIACCON. — *Gerere.* Sic quoque MSS. ad unum omnes, sic antiquitus excusi, ut mirer unde originem duxerit *legere*, quod substitutum loco *gerere*. GRUTER. — L. 3. *legere.* Caeteri *gerere*, uti et Ciacconii codex. ita aemulatus est Tacitus lib. II. *Nam culpa quam poena* tempore prior; *emendare quam peccare* posterius est. forma loquendi ex Demosthene hausta est; quod Victorius VI. 15. etiam observaverat. Ita enim ille Olynth. III. pag. 12. *Τὸ γὰρ ΠΡΑΤΤΕΙΝ τοῦ ΛΕΓΕΙΝ καὶ χειροτονεῖν ῾ΥΣΤΕΡΟΝ ὂν τῇ τάξει, ΠΡΟΤΕΡΟΝ τῇ ΔΥΝΑΜΕΙ καὶ κρεῖττόν ἐστι.* Thucydides autem praeivit I. 44. *Ἰόντες τε οἱ ἄνθρωποι ἐς τοὺς πολεμίους, τῶν ἔργων πρότερον ἔχονται ἃ χρῆν ὕστερον δρᾷν· κακοπαθοῦντες δὲ ἤδη, τῶν λόγων ἅπτονται.* et II. 40. *Αὐτοὶ ἤτοι κρίνομεν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ ΠΡΟΔΙΔΑΧΘΗΝΑΙ μᾶλλον ΛΟΓΩι, πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἜΡΓΩι, ἘΛΘΕΙΝ.* Livius XXVIII. 4. *Hoc et* natura prius est, *tua quo defenderis, aliena ire oppugnatum.* verum *gerere* et *fieri* coniungit Vegetius Praefat. ad Valentinian. lib. II. *Quid enim audacius, quam domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararum, aliquid de usu ac disciplina insinuare bellorum, nisi forte iussisset* fieri *quod ipse* gessisset. ibi Codex B. Pub. male *fecisset* pro *gessisset*. Infra: *quae illi audire.* Nobilium rebus agundis infantiam, qui vix primis studiorum elementis instructi ad Reipubl. gubernacula accedunt (legere enim quam gerere natura prius) alludit Philelfus I. 12. Plin. VIII. 14. *Reducta* etc. *cogimur quaedam* facere *antequam* nosse; *erat autem antiquitus institutum, ut a maioribus natu non* auribus *modo, verum etiam* oculis disceremus. Claudian. IV. Cons. Honor.

Interea Musis animus dum mollior instes,
Et quae mox imitere legas: nec desinat umquam
Tecum Graia loqui, tecum Romana vetustas,
Antiquos evolve duces, assuesce futurae
Militiae.

Plin. Paneg. XIII. *Postquam vero studium armorum* a manibus ad oculos, *ad voluptatem a laboribus translatum est.* innuit etiam τὴν ἀρετὴν τῶν ἔργων εἶναι, μήτε λόγων πλείστων δεομένην μήτε μαθημάτων· quod ait Antisthenes, in ea re Thucyd. secutus I. 121. *Ὃ γὰρ ἡμεῖς ΦΥΣΕΙ ἔχομεν ἈΓΑΘΟΝ, ἐκείνοις οὐκ ἂν γένοιτο ΔΙΔΑΧΗι.* Themist. Orat. IX. pag. 209. *Καὶ γὰρ εἰ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀποστοματίζεις, μηδὲ τὰ Ἀριστοτέλους μεταχειρίζῃ, ἀλλὰ τά γε ἐκείνοις δοκοῦντα τοῖς ἔργοις βεβαιοῖς.* Confer pag. 443. Orat. XVII. WASSE.

291 * QUAE ILLI AUDIRE ET LEGERE SOLENT, EORUM PARTEM VIDI, ALIA EGOMET GESSI. Gronovius leg. *eorum partim vidi, alia egomet gessi*; ut sit conforme illi Catonis, quem imitatur Noster, apud Gell. *Cum partim illorum iam saepe ad eundem modum fuit.* Vid. illum III. Obs. 2. — *Certum*: sola lectio non sufficit, neque auditio. Cn. Pompeium eo nomine magni facit Cicero in Maniliana, quod nullum belli genus sit, in quo non illum exercuerit fortuna. RUPERT. — Reponendum *partim.* Gronov. Observat. III. 2. Libri autem constanter *partem.* Haec omnia ex Plauti Milite desumta videntur, ubi Stratophanes ita infit:

Ne exspectetis spectatores, meas pugnas dum praedicem,
Manibus duelli praedicare soleo; haud in sermonibus.

et:

Non laudandus est, cui plus credit qui audit, *quam qui* videt.
Non placet, cum illi plus laudant qui audiunt, *quam qui* vident.
Pluris est oculatus testis *unus quam* auriti *decem:*
Qui audiunt *audita dicunt: qui* vident *plane sciunt.*

Cicero Acad. Q. II. 2. *Partim in percunctando a peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam factus Imp. venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum, verborum maiorem Hortensius. sed quo plus in negotiis gerendis* res quam verba prosunt, *hoc erat memoria illa praestantior.* WASSE.

ALIA EGOMET. Sic in antiquioribus. τὸ *egomet* perperam est in recentioribus omissum. RIVIUS.

MILITANDO DIDICI. *Didici militando.* Grut. WASSE.

FACTA, AN DICTA PLURIS SINT. Valerius Cos. apud Livium lib. VII. cap. 32. *Facta mea, non dicta, vos milites sequi volo.* Scipio apud eund. lib. XXVIII. cap. 28. *Non quod verba unquam potius quam res exercuerim.* et Fabius Maximus lib. XXVIII. cap. 40. *Rebus quam verbis assequi malui.* RUPERT. — Calanus apud Ambrosium Ep. II. 5. *Nec similes sumus Graeciae Philosophorum, qui* verba pro rebus *meditati sunt ad orationis celebritatem.* Isidorus Pelusiota III. 275. *Βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὠφελεῖν πέφυκεν, ἢ λόγος ἄνευ βίου. ὁ μὲν γὰρ καὶ σιγῶν ὠφελεῖ, ὁ δὲ βοῶν ἐνοχλεῖ. εἰ δὲ καὶ λόγος καὶ βίος συνδράμοιεν, φιλοσοφίας ἁπάσης ἀποτελοῦσιν ἄγαλμα.* vide III. 123. *Contemnunt novitatem.* Sit huius rei exemplum oratio Tarquinii D. Halicarn. IV. 47. *Τίς γὰρ ἂν τῶν νοῦν ἐχόντων Μαμίλιον τὸν εὐγενέστατόν τε καὶ κράτιστον Λατίνων ἀπώσατο, τοῦτον δὲ κηδεστὴν ἠξίωσε λαβεῖν, ὃς οὐδὲ εἰς τρίτον πάππον ἀνενεγκεῖν ἔχει τὸ γένος.* WASSE.

CONTEMNUNT NOVITATEM MEAM, EGO ILLORUM IGNAVIAM. Tale quiddam Catonis illud apud Agellium libro XV. cap. 22. *Vitio vertunt, quia multa egeo; at ego illis, quia nequeunt egere.* URSIN.

* EGO NATURAM UNAM ET COMMUNEM OMNIUM EXISTIMO. Ardua et 292
a multis vexata haec quaestio est, *an generis nobilitas aliquid conferat ad virtutem*, h. e. an virtutis semina magis innascantur generosa stirpe ortis, quam plebeia et ignobili. Complures enim ex veteribus secundum Marium pronunciant, v. g. Menander apud Stob. Serm. 74. *Nullum opinor esse generis discrimen: sed si recte consideraveris, genuinus idem qui bonus; malus vero spurius est.* Item Sophocles: *In hominum genere una produxit ex patre et matre lux nos omnes, neque praestantior alius alio natus est.* Quibus et aliis multis veterum dictis consonans Apul. in Apol. *Enimvero*, exclamat, *animo hominum extrinsecus in hospitium cor-*

poris immigranti, quid ex istis vel addi vel minui ad virtutem et malitiam potest? Sed et in eadem haeresi Turcas hodie esse constat, de quibus praeter alios Vir Illustr. Aug. Busb. ep. I. *Neque enim*, inquit, *aut propagari traducive virtutem putant, sed partim a Deo dari, partim bona disciplina multoque labore et studio comparari.* Ceterum nos nihilo secius cum Platone ita censemus, consentaneum videri, meliores esse plerumque naturas nobili in genere, quam ignobili. In quam sententiam pluribus disserit Plutarchus: Absurda est sophisticarum contra nobilitatem calumnia, qui vulgaria etiam et omnibus notissima non considerant, nempe quod generandae sobolis gratia, generosi equi et canes emantur: item vitium, olearum et reliquarum arborum optima quaeque semina; homini autem nihil ad futuram successionem generis nobilitatem conferre putant; sed tantundem valere, sive barbaram sive Graecam originem, neque credunt, latentia quaedam principia et semina virtutum in generatione liberis communicari, ut Telemacho Ulyssis, de quo Homerus clarissimo vocabulo utens dixit:

Instillata patris virtus tibi.

tanquam assereret, ad paucas seminum guttas paternae virtutis bona confluere. Rupert. — Euripides: *Τὸ γὰρ πάλαι καὶ πρῶτον ὅτ' ἐγενόμεθα, διὰ δ' ἔκρινεν ἁ τοκοῦσα γαῖα βροτοὺς, ὁμοίαν χθὼν ἅπασιν ἐξεπαίδευσεν ὄψιν· ἴδιον οὐδὲν ἔχομεν.* A. Manutius. — Legendum ex Rittershus. *aestimo.* Error ex falsa scriptura *extimo.* Coler.

Sed fortissimum quemque generosissimum. Infra: *egentissimus quisque opportunissimus.* et: *fortissimum quemque tutissimum.* Ciaccon. — Ita scripti meliores sine *esse*, quod aliis subnectitur expresseruntque editiones. Gruter. — abest *esse* Bodl. Mart. Pemb. λ. Iulianus:

Καὶ γὰρ γνήσιον αἷμα διακρίνει Λακεδαίμων
Ἀλκῇ μαρναμένων, οὐ γενεῇ βρεφέων.

Menander:

Ὅς ἂν εὖ γεγονὼς ᾖ τῇ φύσει πρὸς τἀγαθὰ,
Κἂν Αἰθίοψ ᾗ μήτηρ, ἔστιν εὐγενής.
Σκύθης τις ὄλεθρος; ὁ δ' Ἀνάχαρσις οὐ Σκύθης;
Οὐδὲν γένος γένους γὰρ οἶμαι διαφέρειν,
Ἀλλ' εἰ δικαίως ἐξετάσεις, καὶ γνήσιος
Ὁ χρηστός ἐστιν, ὁ δὲ πονηρὸς καὶ νόθος.

Infra: *ex patribus Albini.* L. 2. 3. *partibus*, operarum incuria. Statius Sylv. II. 6.

Optarent multum Graiae, cuperentque *Latinae*
Sic peperisse *nurus.*

Quinctilianus XI. 1. Institut. *Quod omnium sint vota parentum*, ut, honestiores quam sint ipsi, liberos habeant. Plin. Ep. XVI. 24. *Debent sapientes viri tales quasi a Repub. liberos suscipere*, quales a natura solemus optare. Cassiodor. Var. I. 24. *Vos autem quos et natura et amor opinionis exacuit, studete* tales filios relinquere, *quales vos constat patres habuisse.* Huc etiam spectat Plutarchus in Mario pag. 410. *Ἐπυνθάνετο τῶν παρόντων, εἰ μὴ καὶ τοὺς ἐκείνων οἴονται ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ αὐτῷ μᾶλλον ἂν ΕΥΞΑΣΘΑΙ παραπλησίους ἐκγόνους ἀπολιπεῖν, ἅτε δὴ μηδὲ αὐτοὺς δι' εὐγένειαν, ἀλλ' ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ καλῶν ἔργων ἐνδόξους γενομένους.*

Herodianus de Marco Imp. I. 1. *Οὐ τοὺς γένους μακραῖς διαδοχαῖς εὐπατρίδας, οὐδὲ τοὺς πλούτου περιβολαῖς λαμπροὺς, κοσμίους δὲ τὸν τρόπον καὶ σώφρονας τὸν βίον, γαμβροὺς αὐτῷ γενέσθαι θέλων.* Apuleius Miles. X. pag. 172. *filium probe literatum, atque ob id consequenter pietate modestiaque praecipuum:* quem tibi quoque provenisse cuperes, vel talem. Plautus Mostell.

Expoliunt, docent literas, iura et leges,
Sumtu suo et labore nituntur ut
Alii sibi esse illorum similes expetant.

Sensum paucis complectitur Poëta Sat. VIII. 269.

* *Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis* 293
Aeacidae similis, Vulcaniaque arma capessas,
Quam te Thersitae similem producat Achilles.

ad quae Scholiasta ineditus: *Postquam Hercules migravit a terris, nepotes eius timentes insidias eorum quos avus afflixerat, Athenis sibi primi Asylum, hoc est templum, mire collocarunt, unde nullus posset abduci.* Legendum *misericordiae collocarunt.* Herodotus enim II. 113. talis Asyli meminit ad ostium Canobicum siti. De eo quod Athenis exstruxerunt Heraclidae, Statius Theb. XII.

Urbe fuit media nulli concessa potentum
Ara deum, mitis posuit clementia *sedem,*
Et miseri fecere sacram, sine supplice nunquam
Illa novo: nulla damnavit vota repulsa,
Auditi quicunque rogant, noctesque diesque
Ire datum, et solis numen placare querelis,
Parca superstitio.

Coniecturam meam firmat ibi Luctatius. Adde Cic. Tusc. Pausan. I. 17. Apuleium XI. 203. Claudian. B. Gild. 404. Eumenium Orat. pro restaurandis Scholis, Libanium et Heraclidem Ponticum. Mendum id genus insedit codices Hirtii lib. de B. Alex. XXVII. *Nam pars quaedam fluminis Nili* mire *derivata inter se.* Lego *a Myride d.* loquitur de regione Delta; illam efficit fissura Nili, quae etiam incipit a lacu Myride. confer Herodot. II. 13. Plin. V. 9. Ammian. XXII. 15. qui item corrigendus: *E quibus praecipitans, ruit potius quam fluit: unde* Atos *olim accolas, usu aurium fragore assiduo diminuto.* Lege et distingue, *fluit: unde Abatos.* teste in N. Q. IV. 2. Seneca, Lucan. X. 323.

Hic Abatos, *quam nostra vocat veneranda vetustas.*

Adi Philostratum VI. Cic. in Somn. Scip. Plin. V. 9. Infra: *quod si iure.* Palmer. ex coni. *quod ne iure.* eum vide, ea lege tamen, ut ne assensum praebeas. Wasse.

Ex patribus Albini etc. Vide Ciceron. Philipp. X. 2. Brouku.

Nisi sese liberos quam optimos voluisse. Xenophontis hoc est, omnium etiam sceleratissimorum parentum commune votum esse, ut filii quam optimi sibi nascantur. Rupert.

Quod si iure despiciunt me. Locus mire obscurus et corruptus, nec a quoquam Sallustii correctorum satis intellectus. Eum ex MSS.

Rittershusii mei sic restituo, et in apricum profero: *Quod si id: iure dispiciunt me.* Satin' clarum iam, quid sibi velit Marius? COLER.

FACIANT IDEM MAIORIBUS SUIS. Non defuere, qui et sententiam et loquendi genus ignorantes, hunc locum depravare conati sunt, arbitrati pro *faciant* legendum *faciunt*, quasi dixerit Sallustius: eodem modo maiores suos despiciunt, sicuti me. quod aperte falsum est, et pulcerrima sententia deteriore commutatur. Est autem horum verborum haec significatio: *si me iure despiciunt, faciant idem, quod maiores sui fecere:* id est, *imitentur maiores suos in recte factis: non enim debent et me despicere et maiores suos non imitari.* Graeca loquendi ratio, parum explorata, sententiae tenebras offudit. sic locutus ante Sallustium Lucretius, post Horatius. Lucretius lib. II.

— Animalia cum sint,
Atque animalibus sint mortalibus una eademque.

pro unum, et idem, quod animalia mortalia sunt. et lib. III.

294 * *Sceptra potitus* eadem aliis *sopitus quiete est,*

pro, eadem qua alii. et lib. IV.

Nempe eadem *facit, et scimus facere omnia* turpi.

pro, eadem quae turpis. Horatius autem in libro de Arte poetica ad Pisones: sic enim malo appellare, quam, ut quidam, epistolam: ex Quinctiliano libro VIII. cap. 3. Prisciano, Diomede lib. III. cap. 1. Donato in Terent. Adelph. Act. V. Sc. IV. Servio in Virg. Aen. I. et Probo, etsi Carisius lib. II. adversetur:

Invitum qui servat, idem facit occidenti.

pro, idem ac si occideret. De Graecis autem Sophocles in Aiace:

Ὑμεῖς θ' ἑταῖροι ταὐτὰ τῇδέ μοι τάδε
Τιμᾶτε.

et in Tyranno:

— ἣν γὰρ εὑρεθῇ λέγων
Σοὶ ταὔτ', ἔγωγ' ἂν ἐκπιφευγοίην πάθος.

Euripides quoque apud Gellium lib. XII. cap. 24.

Δὶς ταὐτὸν ἡμῖν εἶπεν ὁ σοφὸς Αἰσχύλος.
Ἥκω γὰρ εἰς γῆν φησὶ καὶ κατέρχομαι.
Ἥκω δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ κατέρχομαι.
Νὴ τὸν Δί' ὥσπερ εἴ τις εἴποι γείτονι,
Χρῆσον σὺ μάκτραν, εἰ δὲ βούλει κάρδοπον.

Et Xenophon in Cyri Paedia sic: Τὸ αὐτὸ ἡμῖν σπεύδεται. et infra in eadem saepe. Item Isocrates Ἀπολλωνιάτης in oratione πρὸς Δημόνικον· Ταὐτὰ πάσχει τοῖς ὄρμασι. Et Aristoteles in libro de Arte poetica: Αὐτὸς ἂν εἴη μιμητὴς Ὁμήρῳ Σοφοκλῆς. et Rhetor. lib. III. Ἔφη ὁ δέ, οὐκοῦν σὺ ταὐτὰ τούτοις ἔθου. A. MANUT. — Naz. et a prima manu Pal. alter et quart. *item*; sicque alias legi subnotatum ad Pal. tert., nam quint. *faciant idem de maioribus.* Manutius multa heic commentatur praeter rem; quis enim non videt, volle auctorem, nihilo magis se despici posse a globo nobilitatis, quam eorundem maiores, homines aeque novos atque ipse. GRUTER.

EX VIRTUTE NOBILITAS COEPIT. Haec vera nobilitas, nec unquam illi alteri postponenda. Plinius in Panegyrico: *Non debet deterior conditio esse eorum, qui posteros habere nobiles meruerunt, quam qui parentes habuerunt.* Imo praeferenda iudice Solone apud Ausonium; ibi: *Pulcrius multo parari quam creari nobilem.* Consulendus Marq. Freher. in Not. ad Petrum de Andlo lib. II. cap. 11. Vossius lib. I. Instit. Orat. cap. 5. n. 13. quibus adde insignem locum Cic. lib. III. ep. 7. ad Att. pag. 332. sub fin. RUPERT. — Ita Tullus Hostilius apud Dionysium Antiq. III. 2. Ἄρχει τε καὶ βουλεύει καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦται παρ' ἡμῖν οὐχ ὁ πολλὰ χρήματα κεκτημένος, οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπιχωρίους ἀποδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. Scite Antisthenes cuidam inquilinum esse dicenti: *Καὶ ἡ μήτηρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστίν.* et probro danti quod non esset ἐκ δύο ἐλευθέρων· Οὐδὲ γὰρ ἐκ δύο, ἔφη, παλαιστικῶν, ἀλλὰ παλαιστικός εἰμι. Huc respicit Isidorus Pelusiota Ep. II. 291. Εἰ δὲ μὴ μόνον ἐναβρύνοιτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ τῆς ἀρετῆς ὑπέρλαμπρον ἀξίωμα διαπτύει, οὗτος οὐ μόνον ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς προγόνους ἅτε ἀσήμους καὶ ἀφανεῖς κωμῳδεῖσθαι παρασκευάζει. WASSE.

INVIDEANT LABORI ET INNOCENTIAE. Illa *et* copula non est in manuscriptis, ac maiore cum gratia abest. quamvis in Beroaldino bis eadem ponitur, *et labori et innocentiae.* RIVIUS.

QUASI HONORES VESTROS CONTEMNANT. Dum enim male gerunt, certe honoribus honorem nullum habent, sed potius eos conculcant ac contumelia afficiunt. RUPERT.

NAE ILLI FALSI SUNT, QUI DIVERSISSIMAS * RES PARITER EXPE- 295
TANT. Manuscriptum *exspectant.* quomodo et in caeteris fere. Praeterea ibidem *ignaviae voluptatem*, quod est in recentioribus omissum, idque, nisi fallor, ignavia et incuria typographorum. Per *praemia virtutis* honores intelligit Sallustius; nam hi propter magna merita claris viris deferuntur et dantur. Paullo inferius *honorum praemia* dicit, eodem sensu. *Nam ubi flagitiis*, inquit, *se dedecoravere turpissimi viri, bonorum praemia ereptum eunt.* RIVIUS. — *Pariter*, hoc est, simul, eodem tempore. Porcius Latro XXXIII. *Vigent enim in illa clade* res diversissimae pariter, *continentia et libido.* Demosthenem sequitur qui ita adv. Midiam pag. 412. Ἐν δὲ τῷ κρίνεσθαι παραχρῆμα ἐλεηθήσῃ; μεγάλην μέντ' ἂν ἀρχήν, μᾶλλον δὲ τέχνην εἴης ἂν εὑρηκώς, εἰ ΔΥΟ τὰ ἘΝΑΝΤΙΩΤΑΤΑ ἙΑΥΤΟΙΣ ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ περὶ σαυτὸν δύναιο ποιήσασθαι, φθόνον ἐξ ὧν ζῇς, καὶ ἐφ' οἷς ἐξαπατᾷς, ἔλεον. WASSE.

QUOD CONTRA EST. Illustre hoc est inversionis genus. Si quis homo improbus, sed claris ortus maioribus, tanto se maiorem altero dicat, quanto melius natus sit; atque id sic invertas, tanto potius deteriorem esse, quia ne domestico quidem exemplo, quo alter caruerit, potuerit ad virtutem incitari. Ceterum quod hic Marius dicit, nobilitatem non tam prodesse quam obesse, quippe quae solis instar et recta et prava omnibus reddat conspicua; id ipsum Iuvenalis monet Sat. VIII. quem vide. RUPERT.

ET PROFECTO ITA RES SE HABET. Est in quibusdam *habent*, ut in Veneto et Schurreriano, sed perperam, ut mihi videtur. nam sic fere dicimus: *Ita se res habet.* vel omisso accusativo: *Ita res habet.* pro *sic est*, quomodo Graeci *οὕτως ἔχει.* RIVIUS.

MAIORUM GLORIA POSTERIS QUASI LUMEN EST. Vide Ciceron. II. de Officiis 13. BROUKH. — *Τὸ quasi* non est in ullo MS. sed mihi recte sane addi videtur. nam ad hunc modum et Cicero saepenumero hac particula utitur. RIVIUS. — Agnoscunt *quasi* Pemb. L. 3. γ. Grut. Ar. Reg. Schol. vetus Iuvenalis ad Sat. VIII. 139. et legit, *neque bona neque mala.* quomodo et Reg. Pemb. caeteri fere, *neque mala neque bona.* neque agnoscunt *quasi.* Silius VIII. 247.

> *Atque illi* sine luce *genus, surdumque parentum*
> *Nomen.*

Iuvenalis VIII. 163.

> *Quod si praecipitem rapit ambitio atque libido* etc.
> *Incipit ipsorum contra te stare parentum*
> *Nobilitas, claramque* facem praeferre pudendis.

Codices B. Pub. Cantab. Amstelod. Basil. *ambitus.* Dinarchus contra Demosthenem pag. 19. *Τοὺς μὲν γὰρ τυχόντας τῶν χειρομένων, ὅταν ἁλῶσιν, οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲ ζητεῖ πυθέσθαι τί πεπόνθασι· τοὺς δ' ἐνδόξους πάντες πυνθάνονται.* Cyrus ad filios apud Xenoph. VIII. pag. 237. *Οὐ γὰρ ἘΝ ΣΚΟΤΩι ὑμᾶς οἱ Θεοὶ ἀποκρύπτονται, ἀλλ' ἘΜΦΑΝΗ πᾶσιν ἀνάγκη ἀεὶ ζῆν τὰ ὑμέτερα ἔργα.* Confer pag. 421. Euripides: *Τὰ τῶν βασιλέων ἁμαρτήματα πάντες ἴσασι.* Claudianus IV. Cons. Honor.

> *Ut te totius medio telluris in ore*
> *Vivere cognoscas, cunctis tua gentibus esse*
> *Facta palam; nec posse dari regalibus usquam*
> Secretum vitiis. *nam lux altissima fati*
> Occultum nihil esse sinit, *latebrasque per omnes*
> *Intrat et abstrusos explorat fama recessus.*

vide Euripidem Hecuba 389. Cic. II. Offic. Senecam de Clement. I. 8.
296 Gulielmus Brito IV. * Philipp. de regia Maiestate:

> *Quaesitosque negans sibi caligare tenebras*
> *Proditur, et latebras mediis non invenit umbris,*
> *Dum quocunque specu* proprio splendescit ab igne.

Galenus II. Suasor. pag. 2. *Αἰσχύνη ἡμῖν αὐτοῖς, τόσῳ δὲ μείζων, ὅσῳ καὶ τὸ γένος περιφανέστατον. οἱ μὲν γὰρ ἀμαθεῖς παντάπασιν ἌΣΗΜΟΙ τῷ γένει, τοῦτο γοῦν αὐτὸ κερδαίνουσι, τὸ μὴ γινώσκεσθαι τοῖς πολλοῖς ὁποῖοί τινες εἰσίν· ὅσοις δὲ λαμπρὸν καὶ διάσημον τοῦ γένους οὐδὲ τοῦ λαθεῖν ἐξουσίαν δίδωσι, τί ἄλλο ἢ περιφανέστερον οὗτοι δυστυχοῦσι. καὶ μέν γε καὶ καταγιγνώσκονται μᾶλλον οἱ ἈΝΑΞΙΟΙ τοῦ ΓΕΝΟΥΣ. ὥστ' εἰ καὶ τις ἠλίθιος ὢν ὑπομιμνήσκοι τὸ λαμπρὸν τοῦ γένους, ἀσυγγνωστότερον ἑαυτῷ τὸ κακὸν ἀποφαίνει. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐξετάζομέν τε καὶ βασανίζομεν τοὺς ἘΠΙΤΥΧΟΝΤΑΣ ἀνθρώπους τοῖς ἐκ γένους λαμπροῦ. ἀλλὰ τοὺς μὲν κἂν μέτριοί τινες ὦσιν, ἀποδεχόμεθα, τῇ δυσγενείᾳ τῆς ἐνδείας τὴν αἰτίαν ἀναφέροντες, τοὺς δ' εἰ μηδὲν τῶν προγόνων ἄξιον ἔχοιεν, οὐδέπω θαυμάζομεν.* Infra: *inopiam patior.* Palmerii Codex *potior.* Plautus quidem:

> *Fortiter qui* malum potitur, *idem post* potitur bonum.

at Codd. nostri aliorumque vulgatae favent. denique vocem *multo* a sec. manu, idque in margine exhibet Pemb. WASSE.

HUIUSCE REI EGO INOPIAM PATIOR, QUIRITES. Bene scriptus: *inopiam potior.* potiri enim non bona solum, etiam mala dicebant. Plautus:

> *Fortiter qui malum potitur, idem post potitur bonum.*

Terentius Phormione:

> *Nam, utut erant alia, illi certe consuleres, quae nunc tuae est domi:*
> *Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali.*

pateretur vulgo, male: nec tacuit vetus interpres, in antiquis esse *poteretur.* PALMER.

MEA FACTA MIHI DICERE LICET. In vetustis *meamet facta mihi* etc. id rectius esse puto. nam illud *met* adiecticium facere magnopere ad rem videtur, id quod perfacile sentiet, qui superiora diligenter expenderit; *Meamet*, inquit, *facta, non maiorum meorum, ita uti nobiles isti faciunt.* nam hi fere oratione maiores suos extollunt et eorum fortia facta memorando clariores sese putant: ut idem inquit. RIVIUS.

EX MEA NON CONCEDUNT. *Concedere* verbum disceptantium, *συγχωρεῖν.* Cicero Verrin. IV. Concedo: *forsitan aliquis aliquando eiusmodi quippiam fecerit.* sic Quintilian. Institut. I. 1. IX. 2. Verum ille cui aliquid concessum est, dicere nequit *concessimus*; quare illa Boetii de Consol. III. Pros. XII. sic legerim: *Sed quae proposuimus intueamur? nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus, Deumque beatitudinem esse consensimus.* non ut vulgo, *concessimus*; uti et infra. verum adversantur Codices nostri aliorumque. Supra Pros. IX. *Paulo ante monstrasti dum falsae* (beatitudinis) *caussas aperire conabaris. Nam, ni fallor, ea vera est, et perfecta felicitas.* superius dixerat *forma falsae felicitatis.* Codex Coll. Iesu pro *beatitudinis* habet *felicitatis.* Membranae B. Pub. antiquissimae utrumque omittunt, quibus lubens subscribo. infra: *o te felicem sentio.* dele verbum, auctoribus iisdem, ut sua auctori constet venustas; uti et *dicam* Pros. XI. Quid quod *omnes velut in terras ore demerso trahunt alimenta* radicibus. Vulgati insulse, *quid* dicam *quod.* WASSE.

QUIA IMAGINES NON HABEO. Quae ad incendendos ad virtutes maiorum persequendas posteros nimium quantum facere testatur Cicero. Afranius Vopisco: *Cuius te suscitat imago? cuius effigia? Quo natus patre?* Sic enim locum maculosissimum quasi spongia quadam detergeo,
cum legeretur antea apud Nonium: *Cuius effigia? cognatus * patre? co-* 297
gnatus facile obrepsit pro *quo natus.* Alius locus de imaginibus aut signis potius exstat apud Priscianum lib. VIII. sed idem quoque corruptissimus. Is vero est Catonis illius Censorini: *Miror audere atque religionem non tenere, statuas deorum, exempla earum facierum, signa domi pro supellectile statuere.* Lego audacter: *atque religionem contemnere, statuas deorum, exempla aenearum facierum* etc. Similia de signis et statuis lege apud Ciceronem in Verrinis. COLER.

Quam acceptam corrupisse. Fuit prius in Naz. *corruisse*; sed emendatum ad nostram faciem, ab eadem manu. alias potuisset alicui placere alterum. Gruter. — Solon apud Ausonium: *Pulchrius multo parari quam creari nobilem.* alterum illud exsecrabile. Victor Caes. XVII. *Quae* (memoria maiorum) *posteris eo usque grave est, ut absque communi in impios odio, quasi corruptores generis exsecrabiliores.* Alcimus Avitus:

— quod si vitam post degat honestam,
Natales faciens sibimet, iam nobilis inde est.

Euripides Helena 947.

— Παιδὶ γὰρ κλέος τόδε
Κάλλιστον, ὅστις ἐκ πατρὸς χρηστοῦ γεγὼς
Εἰς ταὐτὸν ἦλθε τοῖς τεκοῦσι τοὺς τρόπους.

Statius Sylv. I. 4.

Genus ipse suis.

Poggius in Fun. Aretini pag. 253. pro *melius* legisse videtur *satius.* Wasse.

CAP. LXXXIX.

Non placuit reticere: ne quis modestiam in conscientiam duceret. Non semper adversus calumnias defendere nos possumus gegeroso silentio vel patientia. Legimus apud Tacit. III. Hist. cap. 10. *quum T. Ampius Flavianus adversus se concitatos milites omni mansuetudinis genere mollitum iret; id ipsum apud infensos incitamentum fuisse, tanquam nimius pavor conscientiam argueret.* Neque vero semper fallit hoc argumentum. Curtius de Lynceste Alexandro, qui insidias struxerat Regi suo, lib. VII. paulo post pr. *Igitur Alexander ex custodia educitur: iussusque dicere, quanquam toto triennio meditatus erat defensionem, tamen haesitans et trepidus, pauca ex iis, quae composuerat, protulit: ad ultimum non memoria solum, sed etiam mens eum destituit.* Nulli erat dubium, quin trepidatio *conscientiae indicium esset, non memoriae vitium.* Rupert. — Nolui tacere, ne quis diceret, me tacere non propter modestiam: sed quia conscius sum, adversarios vera dicere. Soldus. — Ar. *si placuit.* supra abest *ego* Bodl. λ. *implacuit.* supra, pro *non.* ex abbreviatura profluxisse crediderim, *non placuit.* Noster Demosthenem sequitur ut alias, περὶ παραπρεσβ. *Τῷ μηδὲν αὐτῷ συνειδότι δεινὸν εἰσάγει, εἰ πονηρῶν καὶ δεινῶν λόγων δόξῃ ΚΟΙΝΩΝΕΙΝ, τῷ ΣΙΩΠΗΣΑΙ.* Cicero pro Sextio §. 18. *Me vero non movit illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa tam improba oratio conferebatur: qui tum, quanquam ob alias caussas tacebant, tamen hominibus omnia timentibus, tacendo loqui*, non inficiando, confiteri *videbantur.* L. 142. D. de Regulis Iuris: *Qui tacet, non utique fatetur, sed tamen verum est, eum non negare.* Cyprianus ad Demetr. *Sed enim cum dicas plurimos conqueri, quod bella crebrius surgant, quod lues, quod fames saeviant, quodque imbres et pluvias serena longa suspendant, nobis imputari, tacere ultra non oportet, ne iam non verecundiae*, sed diffidentiae *esse incipiat*, quod tacemus; *et dum*

criminationes falsas contemnimus refutare, videamur crimen agnoscere. Lampridius Heliog. XI. *Erubescentibus senibus exclamabat: erubuit, salva res est!* silentium *ac ruborem* pro consensu ducens. Rodolphus Agric. Comment. in Boethium de Consol. legit *deduceret*, aliter libri atque, ut vides, Lampridius. Wasse.

Nam me quidem ex animi sententia. V. C. habet, *ex animi* mei *sententia.* Quae videtur optima lectio. est enim antiqua formula loquendi, qua utuntur frequenter veteres Iurisconsulti; ut lib. III. paragrapho eiusdem Digestis de Testamentis: *Ex sententia* animi tui *te aestimare oportet.* * et Petronius Arbiter in Satyra, foederis tabulas in haec 298
verba factas esse commemorat: *Ex* tui animi *sententia Tryphena, ut nec iniuriam tibi factam a Gytone quereris, neque si quid ante hunc diem factum est, obiicies vindicabisve, aut ullo alio genere persequendum curabis.* et infra: *Licha ex* tui animi *sententia, ut tu Eumolpum nec verbo contumelioso insequeris nec vultu.* Ursin. — Scripti meliores cum illo *mei*, quod male exclusum plerisque editionibus. Gruter. — Omittunt L. 2. Mart. notae deterioris codices. verum paucis interpositis sequitur. a sec. manu et intra lineas exhibent γ. λ. et sine pronomine saepius ea formula concipitur. Sueton. Tiber. 59. Crispinus ita explicat: quomodo virtute mentem et animum composui. Non capit. exponas licet, *ex conscientia.* Supra: *maledictis lacerent.* ita Dictys II. 29. 84. Wasse. — *num eorum poenitendum sit.* Sic MSS. uno ore omnes, nec non olim cusi. Carrionis editio, *num id poenitendum.* Gruter. — *eorum* L. 3. 2. Venetae, Mart. γ. λ. Pemb. Reg. Wasse.

Nulla oratio laedere potest. Ut ignis in aquam coniectus continuo restinguitur, *sic falsum crimen in castam vitam*, ut loquitur Mario subscribens Cicero; sed eloquentius, quam verius. Sic enim credere nos iubent tot purissimae vitae et in exemplum nati homines, de quibus non paucos impudentia triumphos egit, eosque sane quam efficaces, dum sanguinem omnem ab iis succumque duxit bonae famae. Rupert.

Quippe vera necesse est praedicet. In manuscriptis est, *bene praedicet.* quomodo et sententia postulat, et Beroaldinum habet. Rivius.

Etiam atque etiam animis reputate. Illud *animis* non habent alii codices. Sed cum superius idem Marius dicat: *Quaeso reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit;* existimo, quemadmodum illic cum praepositione, ita hic absque praepositione cum verbo *reputate* posse legi. Mox *praesidia agitare* ambigue dictum; si de hostium praesidiis intelligere placet, *agitare* acceptum est pro *vexare*, vel ut Badius exponit, *urbibus expellere.* Glarean. — *Etiam atque etiam reputate.* Sic et manuscriptum pro *diligenter considerate.* In quibusdam est, *animis reputate.* haud scio quam recte. quamvis et antea Sallustius, *reputate*, inquit, *cum animis vestris;* addita videlicet praepositione *cum.* quomodo Cicero, *rogitate cum animis vestris*, inquit. Rivius. — L. 3. omittit prius *etiam*, male. Liv. II. 22. *Quapropter dum adhuc res in manibus est*, etiam atque etiam *providete.* Bodl. *animis rep.* Wasse.

Num eorum poenitendum sit. Manuscriptum Fabricii, *num id*

poenitendum sit: nempe quod summum mihi honorem et maximum negotium imposuistis: pro quo ante dixit, *num id mutari melius sit.* In aliis tamen est vulgata lectio. Rivius.

At si res postulat. Emenda Nonium Marcellum, apud quem in voce *Phalerae* vitiose legitur: *Ac sibi restitui et hastas.* pro, *Ac si res postulet hastas.* Putsch.

299 * Adverso corpore. Sic et manuscriptum volumen; in quibusdam est, *in adverso corpore*, sed eodem sensu. Est apud Ciceronem: *Cicatrices* adverso corpore *exceptas ostendere.* pro quo idem *cicatrices adversus* alicubi dixit. quomodo et Sallust. in Historiis. ut est apud Gellium libro Noctium Atticarum II. cap. 27. Q. Curtius: *Multis* adverso corpore *vulneribus acceptis.* lib. IX. Rivius. — Vide Liv. XLV. 39. Wasse. — Multa huc pertinentia congesserunt Savaro ad illa Sidonii Carm. XXIII.

— in corpore fortium virorum
Laus est amplior, amplior cicatrix.

et Dempster. in Antiq. Rosini X. 11. Rupert.

Meae imagines. *Haec sunt m. i. γ. λ.* Plutarchus pag. 410. *ΤΡΑΥΜΑΣΙΝ οἰκείοις πρὸς τὸν δῆμον, ΟΥ ΜΝΗΜΑΣΙ νεκρῶν ΟΥΔΕ ἀλλοτρίαις ΕΙΚΟΣΙ νεανιεύεσθαι.* Accius Diomede:

Non genus virum ornat, generis vir fortis loco.

Cicero ad Hirtium, citante Nonio pag. 437. *Quum enim nobilitas nihil aliud sit quam cognita virtus, quis in eo quem veterascentem videat ad gloriam, generis antiquitatem desideret.* Caeterum de donis militaribus vide Gellium II. 12. Lipsium de Mil. Rom. alios. pro *ostentare* peiores habent *ostendere.* potiores firmat Nonius pag. 554. Denique *caussa* abest MSS. Stewechianis. adi eum ad Arnob. pag. 132. Budaeum, Anton. Augustinum, et Gulielmium in Verisimil. Ausonius in Paneg. recep‹ta›m lectionem obtinet pag. 716. *Non possum fidei caussa ostendere imag‹ines› maiorum meorum. Ostentare* tamen in bonam partem accipit Liv. II. 23. *Ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices* adverso pectore ostentabat. Atque ita apud Nostrum. pro *corpore* R. in textu *pectore.* Grut. *haec mea nob.* Wasse.

Non sunt composita verba mea. Sic supra in orat. Caesaris: *Bene ac composite.* Paullo post legendum ex sententia Palmerii et ad mentem Marii: *Parum id ago.* quamvis in Nonio quoque legitur: *parvi id facio.* Coler. — Optime ex sententia Marii Sempronius Asellio lib. XIII. Rerum gestarum: *Facta sua spectari oportere, dicta non, si minus facundiosa essent.* Varro: *Maiores nostri quum allia et caepe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.* Putsch. — Quemadmodum omnium fere militum sermo horridus, incomtus, inpolitus, inconditus, denique sine ullo ornatu et cultu esse amat, v. g. illius militis, qui scripsit diarium belli Hispanici, adiunctum commentariis Iulii Caesaris et Oppii sive Hirtii, quo scripto quum vix quicquam Latinius concipi possit, horridum tamen est et incultum, adeoque prorsus incomtum et inconditum, ut facile militem eius auctorum agnoscas. Sed vis est in ephiteto *compositi.* Attius poëta:

Composita dicta pectore evolvunt suo:
Quae cum componas, dicta factis discrepant.

Rupert.

Parvi id facio. Ex Thosano et Coloniensi: *parum id ago.* optime. quod, inquit, non est composita oratio mea, indiligenter ibi sum. *Hoc agere* est *animum adhibere, operam sumere.* ita Comici. et contrarium, *aliud agere.* Palmer.

Se virtus satis ostendit. Pemb. in marg. et a sec. manu exhibet illud *satis*, quod plane respuit Mart. servantibus aliis omnibus. Supra: *non sunt composita.* Ita libri et Nonius pag. 260. Thosan. et Colon. *id ago.* vide Palmerium. pro *parvi γ. λ.* Pemb. Ar. Reg. L. 2. 3. Venetae, Mart. Carrio, Oxonienses omnes *parum.* Gruteriana, at sola, *parvi.* Infra: *oratione tegant.* Victor Caes. VIII. *Caesarum gens adeo literis culti atque eloquentia fuere, ut in cunctis vitiis* (*absque Augusto*) *nimii forent; tantae* artes *profecto* texissent modica flagitia. Isocrates de Permutat. pag. 507. *Τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους ΠΕΙΡΑΣΘΑΙ γε ΛΑΝΘΑΝΕΙΝ* ΚΑΚΟΥΡΓΟΥΝΤΑΣ.* ingenium Marii tangit Cicero pro Licin. §. 19. Wasse. — Adde Ciceron. pro Archia cap. 9. Broukh.

* Illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. 300
Thucydides lib. III. *Ποιήσατε δὲ τοῖς Ἕλλησι παράδειγμα, οὐ λόγων τούτοις ἀγῶνας προθήσοντες, ἀλλὰ ἔργων, ὧν ἀγαθῶν μὲν ὄντων, βραχεῖα ἡ ἐπαγγελία ἀρκεῖ, ἁμαρτανομένων δὲ, λόγοι ἔπεσι κοσμηθέντες προκαλύμματα γίγνονται.* Ald. Manut.

Parum placebat eas discere, quippe quae ad virtutem doctoribus nihil profuerunt. Versus est Pacuvii, quem Macedo Philosophus scribi debere censebat pro foribus omnium templorum: Bern. ad Germ. Tac. Qu. Misc. 72. et 99. et 100. et in Agr. Qu. 172. et 174.:

Ego odi homines ignava opera et philosopha sententia.

Haec Gell. lib. III. Noct. Att. cap. 3. Talis apud Tacit. XV. Annal. cap. 32. *P. Egnatius Philosophiae dehonestamentum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem exercitus; ceterum animo perfidiosus.* Videndus idem Tacit. cap. 45. et Seneca epist. 24. ubi turpissimum ait, *verba nos Philosophiae, non opera tractare.* Ac de istis hic loquitur, vel saltem loqui debet Marius. Nam de studiis liberalibus in se ac sua natura, falsum est, nihil ad virtutem prodesse. Et infelicissimum Marium iure censuimus nota ad Flori lib. I. cap. 5. §. 1. qui nunquam Musis sacrificavit. Quamvis enim Seneca ep. 88. dixerit: *Liberalia studia ad alia multum conferre, ad virtutem nihil:* tamen sufficit, quod sequitur: *Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox praecipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt.* In quem sensum Philo de Congressu quaer. erudit. gratia: *Ὥσπερ ἐν οἰκίαις αὔλαιοι πρόκεινται κλισιάδων, ἐν δὲ πόλεσι τὰ προάστεια, δι' ὧν εἴσω βαδίζειν ἔνεστιν· οὕτως καὶ ἀρετῆς πρόκειται τὰ ἐγκύκλια. Ταῦτα γὰρ ὁδός ἐστιν*

εἰς ἐκείνην φέρουσα. i. e. *Ut in aedibus vestibula sunt ante fores, in oppidis prourbia, per quae in ipsa itur: sic virtuti praeiacent liberales artes. Haec enim via est, quae fert ad illam.* Sufficit, inquam, dixisse, *praeparare animos.* Nec dissimulat alibi Seneca, *valide facere doctrinam ad virtutem.* v. g. ep. 90. ubi de virtute: *Non contingit ea, nisi animo instituto et edocto.* Quinctilian. lib. XII. cap. 11. pr. de eadem: *Etsi quosdam impetus a natura sumit, tamen perficienda doctrina est.* Horat. IV. Od. 4. *Doctrina sed vim promovet insitam.* Adde Lips. in Manuduct. lib. I. disc. 1. et 2. Miscell. Cent. I. epist. 16. Tu, quisquis imperator, hanc tibi commendatam habe. *Quis melius, quam literatus, imperat?* aiunt Senatores ad Tacitum, cum eum Imp. eligerent apud Vopisc. in eius vita in pr. Principis doctrina omnibus potest prodesse subiectis: Vegetius in Prologo. Sed tamen habeto cum modo. Nam ita suadent plerique, qui, quid sit Remp. administrare, intelligunt. Cic. lib. II. Tuscul. *Neoptolemus apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis. Nam omnino haud placere.* Potest huc referri, quod Cephesias tibicen discipulo, contentius tibias inflanti, dixit: *Οὐκ ἐν τῷ μεγάλῳ τὸ εὖ, ἀλλ᾽ ἐν τῷ εὖ τὸ μέγα.* Scal. lib. I. Poët. cap. 18. Sic Demosthenes, cum vidisset ineptum quendam demagogum, magna voce concionantem, dixit: *Ἀλλ᾽ οὐ τὸ μέγα εὖ ἐστι, τὸ δέ εὖ μέγα. Non magna res statim bona est, sed bona statim est magna.* Stobaeus Serm. IV. qui et Serm. I. istud Aeschyli citat:

Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit.

ut vertit Lips. I. Polit. cap. 10. sive, ut alius:

Non qui multa tenet, sed qui scit idonea vitae,
Is, dici sapiens cur mereatur, habet.

sive, ut Martialis lib. II.

Quisquis plus iusto non sapit, ille sapit.

Seneca lib. de Tranq. cap. 9. *Studiorum quoque quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum.* Quae igitur discenda? inquis. docet idem lib. VII. de Benef. cap. 1. *Egregie hoc dicere Demetrius Cynicus* (vir meo iudicio magnus, etiamsi maximis compararetur) *solet: Plus prodesse si pauca praecepta sapientia teneas, sed illa in promptu tibi et in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum,* inquit, *magnus luctator est, non qui*
301 * *omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene et diligenter exercuit et eorum occasiones intente expectat: nec enim refert quam multa sciat, si scit, quantum victoriae satis est: sic in studiis multa delectant, pauca vincunt.* Huc pertinet, quod Plut. habet de solertia animalium: erinaceorum sui defensio et custodia genuit proverbium:

Πόλλ᾽ οἶδ᾽ ἀλώπηξ, ἀλλ᾽ ἐχῖνος ἓν μέγα.
Scit multa vulpes, magnum echinus unum habet.

Nam, accedente, ut aiunt, vulpe, ipse corpus convolvens in morem nucis pineae, spinis horrens riget, ne vel morderi queat vel tangi. Rupert. — *Ad virtutem doctoribus.* Lege Plutarchum in eius vita. Valer. autem Maximus egregie: *Quapropter non es damnandus rustici rigoris C. Mari,*

qui gemina lauro coronatam senectutem, quam Numidicis et Germanicis illustrem trophaeis, victor devictae gentis facundia politiorem fieri noluisti. Testatur ibidem gravissimus scriptor Graeca eloquentia et mores Romanorum et curias corruptas esse. quam ob caussam puto eidem facundiae inimicum hostemque fuisse Catonem. quamvis idem eas in senectute didicit, et omnino ita Graecissavit, ut et pallio uteretur. Tertullianus: *Sed lingua iam penes Latium est. cum voce vestis intravit. atque adeo ipse, qui Graecos pellendos urbe censebat, litteras eorum vocemque senex iam eruditus. Idem Cato Iuridicinae suae in tempore humerum exsertus, haud minus palliato habitu Graecis favit.* Coler. — MSS. plerique *profuerant.* quidam etiam exclusere illud *quippe.* utrumque placet. Gruter. — L. 3. Ball. λ. Pemb. *profuerant.* hoc est, a servitute non vindicarant, exponente Plutarcho pag. 406. *Λέγεται δὲ μήτε γράμματα μαθεῖν Ἑλληνικὰ, μήτε γλώττῃ πρὸς μηδὲν Ἑλληνίδι χρῆσθαι τῶν σπουδῆς ἐχομένων· ὡς γελοῖον γράμματα μανθάνειν ὧν οἱ διδάσκαλοι δουλεύοιεν.* etiam Nostro II. ad Caesarem de Rep. Ord. cap. 55. *Parantur haec disciplina Graecorum; sed virtus, labor, vigilantia apud Graecos nulla sunt: quippe cum domi libertatem suam per inertiam amiserint, censesne eorum praeceptis imperium haberi posse?* Hunc colorem tractat Lactant. III. §. 26. Vide Lampridium Severo LIII. Wasse.

Hostem ferire. In manuscriptis omnibus *hostes* reperi. sed vulgata lectio mihi magis arridet. quamquam, quod ad sensum attinet, parum refert, utrum legas. Rivius. — *Hostes ferire.* Sic et nostri Pall. praeter Pall. quart. quint. sext. sept. nonum, in quo *hostem*, quod aeque mihi arridet ac Rivio. Gruter. — Sic Reg. Pemb. λ. Bodl. Ennius apud Cic.

Hostem *qui feriet mi erit Carthaginiensis.*

vid. Sueton. Claud. 1. Wasse.

Praesidia agitare. Id est, expellere oppidis praesidia, scilicet hostium. vel praesidia hostium in fugam agere. Badius.

Turpem famam. Tacitus An. XII. 49. *Quod ubi* turpi fama *divulgatum.* Arnobio *inhonesta* VII. pag. 219. inhonestas *vos* famas *adiungere diis vestris.* Supra Noster: *Nisi quia turpis vita* integra fama *potior fuit.* Capitolin Anton. Pii XII. famae detestandae *honor.* Liv. XXVII. 28. *Libens reticuissem, ni ex* mala fama *in bonam vertisset.* sic etiam Hieronym. Ep. II. Lucret. III. 65.

Turpis *enim* fama *et contemtus.*

sic Graeci κληδόνα utuntur. Euripides Alcest. 315.

Μή σοί τιν᾽ αἰσχρὰν προσβαλοῦσα κληδόνα.

Wasse.

Humi requiescere. Vid. not. ad Iustin. lib. XXIII. cap. 1. §. 8. et adde Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 2. §. 15. Bern. in Plin. Paneg. 15. Rupert.

Praeceptis hortabor. Tacitus An. III. 55. *Sed praecipuus adstricti moris Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque; obsequium inde in principem, et aemulandi amor,* validior quam poena ex legibus et metus. Victor Caes. IX. *Praeterea legibus aequissimis monendo, quod-*

que vehementius est, vitae specie *vitiorum plura aboleverat.* Sidonius V. 555.

302 * — — *sic agmina voce*
Erigis, exemploque levas, *primusque labores*
Aggrederis quodcunque iubes: tum caetera paret
Turba libens, servit propriis cum legibus auctor.

Ausonius:

Pareto legi *quisque legem sanxeris.*

Synesius de Regno pag. 12. *Ἔνθα καὶ ἱππεῖ συνιππεύσει, καὶ πεζῷ συνθεύσεται, καὶ συνοπλιτεύσει τῷ ὁπλίτῃ, καὶ τῷ πελταστῇ συμπελτασθήσεται, καὶ συνακοντιεῖ τῷ γυμνίτῃ, τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων εἰς ἔμψυχον ἑταιρείαν ἕκαστον προσαγόμενος, ἵνα μηδὲ πρὸς τούτους εἴρων ἢ συστρατιώτας καλῶν, ἀλλὰ δημηγοροῦντα ἐπιγινώσκωσιν αὐτὸν, καὶ μαρτυρῶσιν ὡς ἐκ τῶν ἔργων ἄρα τὸ ὄνομα λέγεται.* Vide Paulum IV. Sentent. Tit. V. *de inofficiosa querela*, lib. IV. cap. de Leg. L. 27. *de Legatis.* Livium XXVIII. Valerium VIII. 6. Cassiodorum V. Ep. 18. Hoc pacto laudem sibi conciliasse Theseum in Helenae Laud. Isocrates narrat pag. 311. *Οὐ γὰρ ὥσπερ ἕτεροι τοὺς μὲν πόνους ἄλλοις προσέταττε, τῶν δ' ἡδονῶν αὐτὸς μόνος ἀπέλαυεν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ΚΙΝΔΥΝΟΥΣ ΙΔΙΟΥΣ ἘΠΟΙΕΙΤΟ, τὰς δὲ ὠφελείας ἅπασιν εἰς τὸ κοινὸν ἀπεδίδου.* hunc locum legisse Sallustium res abunde probat. Claudian. IV. Cons. Honor.

Primus iussa subi. tunc observantior aequi
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
Auctorem parere sibi.

Silium sequi videtur, cuius, nisi fallor, haec sunt:

— *in medio praecedens agmine ductor*
Imperium perferre suum.

illum Sidonius:

— *tum caetera paret*
Turba libens, servit propriis *quia* legibus auctor.

Pacatus: *in proelium primus ire, postremus proelio excedere*, dux esse consilio, miles exemplo. Silius XV. 574.

Hortandi genus acer habet praecedere ductor. Wasse.

Neque illos arcte colam, me opulenter: neque gloriam meam laborem illorum faciam. Veteres Impp. in expeditionibus aeque, imo plus laborabant, quam milites sui. De Hercule profecto refert Dio Chrysostomus Orat. I. de Regno: *Non igitur et in hoc verum dicunt, quod solus circumiverit, absque exercitu; neque enim civitates expugnari, neque hominum tyranni pessumdari, et omnibus ubique mandata dari possunt, sine copiis. Quia autem ipse manibus atque animo promtus erat, corpusque habebat validum, et plus omnibus laborabat: ideo solum ivisse dicunt, et fecisse omnia, quae volebat.* Vide Gruter. Disc. 15. in Taciti XIV. Annal. cap. 24. ad verba: *Sola ducis patientia mitigabantur, eodem plura, quam gregario milite, tolerante.* Rupert. — In Veneto, quod est a Pincio excusum, *ut me opulentent.* in aliis quibusdam, *ut me opulentem.* Cui otium est, excutiat hunc locum diligenter; mihi vulgata lectio bene habere videtur, ut inter sese opponantur *arcte* et *opulenter.* est enim sensus: *non ego illos arcte contenteque habebo, me ipsum molliter et delicate.* vel, *non tractabo illos nimis aspere atque iniuriose, me ipsum indulgenter.* nam hunc esse sensum, ea quae sequuntur indicant. *Namque cum tute* etc. Simile quid Livius de Catone scribit lib. IV. dec. 4. *Sed in consule*, inquit, *ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret; nec cogitaret modo imperaretque, quae in rem essent, sed pleraque ipse transigeret: nec in quemquam omnium gravius severiusque quam in semetipsum imperium exerceret: parsimonia et vigiliis et labore cum ultimis militum certaret, nec quidquam in exercitu suo praecipui praeter honorem atque imperium haberet.* Est a sciolo quopiam hic depravatus locus, qui putarit *arcte colere* idem esse quod *ambitiose nimis colere et quasi laxiore imperio habere eos quibus praesis.* quomodo Cicero *arcte complecti aliquem* dixit. *opulentare* vero idem quod *opulentum et divitem reddere.* Nam sic nescio quis interpretatus hunc locum fuerat, sed perperam videlicet. tametsi *opulentare* quidem reperitur apud Columellam VIII. pro *instruere* et *exornare*: *Et eisdem*, inquit, *familiarem focum mensamque pretiosis dapibus opulentent.* Rivius. — Venet. 1470. Ball. *ut me opulentent.* supra pro *optuma Reip.* Mart. *oportuna*, ex interprete. λ. *arcte c. nec opulenter.* Wasse.

Neque gloriam meam laborem illorum faciam. Sic in vetustis, atque etiam manuscriptis. *ubi labore* fere est in recentioribus, idque
* perperam, si sensum spectes. Rivius. — Vide egregiam dissertat. 303
Cl. Bernecceri ad illud Taciti in vita Agricolae cap. 4. *Summa rerum et recuperatae provinciae gloria in ducem cessit.* Rupert.

Civile imperium. Vetus Glossarium: *Civile imperium*, *πολιτεία.* Coler. — Vocabulum *Civile* quam vim habeat in scriptis politicorum, docent Torrentius et Casaub. ad lib. II. Suetonii cap. 58. Berneccerus ad eiusd. Caes. cap. 75. §. 10. lit. d. Rupert.

Cum tute per mollitiem agas. Vide notam ad Iustini lib. III. cap. 2. §. 8. et Piccart. dec. 12. cap. 1. Rupert. — In manuscriptis est, *cum tute.* quae syllabica adiectio facere ad rem mihi videtur. In eodem, *per mollitiam*, ut sit primae inflexionis nomen. Utrumque reperitur apud Ciceronem, et *mollities* et *mollitia.* *Qui officia*, inquit, *deserunt mollitia animi*, id est, *laborum et dolorum fuga.* Idem: *Civitatum mores lapsi ad mollitiem.* Rivius. — L. 2. 3. Bodl. Ball. Mart. Venetae, *nam cum*; atque ita citat Aretinus Ep. VI. 9. qui etiam pro *hoc* exhibet *id*, quomodo item et λ. Bodl. Ball. Idem Aretin. *imp. esse*, ut nostri omnes. locum ita citat Guibertus Abbas Gest. D. per Fr. IV. 2. *Si tu te molliter agas, exercitum autem imperio cogas, hoc est dominum non imp. esse.* Wasse.

Exercitum supplicio cogere. Hoc est, *malo cogere.* Infra: *pudore magis quam malo exercitum coercebat.* Ciaccon.

Id est dominum. Manuscripta cuncta, *hoc est dominum* etc. sed eodem sensu. Cicero utroque modo loqui consuevit. Rivius. — Sic optimi MSS. nostri, non, *hoc est dominum*; eodem quidem redit, sed legitimus partus ubique praevalet suppostitio. si cui tamen utraque vox eradenda videtur, eidem suffragio meo accedam. Gruter.

Haec atque alia nostri maiores. Legendum e manuscriptis: *Haec atque talia.* Rivius. — Ball. et *γ. alia talia* intra lineas exhibet. mihi tamen atque animo meo satis arridet. vide cap. 90. tum quae supra notavimus. Wasse.

Omnes honores. Leg. *omneis hon.* Rivius.

Quasi debitos. Ita Codices, sed malim *debita.* alterum iuris, honoris alterum; honores enim meritis debiti. *meritus* et *debitus* idem sonant. Cicero: meritos *alicui honores et* debitos *decernere.* vel sic distinguendum, *quasi debitos a vobis, repetit.* vulgatam tuetur Livius III. 47. *prensare homines coepit, et non orare solum* precariam opem, *sed* pro debita *petere.* In alium sensum verba Thucydides inflexit II. 40. *Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες, κτώμεθα τοὺς φίλους· βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν, ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σώζειν· ὁ δ' ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς ΟΥΚ ἐς ΧΑΡΙΝ, ἀλλ' ἐς ΟΦΕΙΛΗΜΑ τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων.* Liv. VI. 41. *Est aliquis qui se inspici, aestimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores aequum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntariis et serva pro liberis faciat?* Wasse.

Virtutem non reliquere. Aristoteles docet, verisimile esse, e nobilibus strenuos gigni. Sed scimus etiam dici ab Aristotele: *Nobilium posteros ut plurimum degenerare. Causa est, quod natura in generando deficiat, et velut effoeta reddatur. Per se quidem optimum sibi proponit: verum nihil sub coelo perpetuum est, omniaque finem sortiuntur.* Vid. Bern. ad Agr. Tac. Q. 181. Nec tamen haec inter se pugnant, quia
104 verisimile etiam est, quod * raro fit, modo, vulgo ut plurimum fieri, sit persuasum: quomodo verisimile est, oriente cometa mortem magni nominis principi portendi; item bubonem in tecto stridentem, funus domo minari; quia ita autumat vulgus, quamvis raro eventus huic opinioni respondeat. Adde, quod non temere hoc de nobilium liberis in vulgus persuasum est, cum in ceteris rebus ita videat usuvenire, ut plurimum fiat, quod natura intendit: quod vero hic aliter fit, id est ex accidenti, quia vires deficiunt naturam, producendo multos praestantissimos maiores iam lassatam, ut dicebamus. Rupert. — *Relinquere.* Legendum *reliquere;* operarum incuria est hoc commissum. Rivius.

Neque dono datur neque accipitur. Sic in orat. Cottae: *Ut sine dedecore cum civibus fama et fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur.* Ciaccon. — Hegesippus I. 41. *Concubina* dono datur *atque* accipitur. ibi vox *antiquus* recte abest a meis, uti et eo quo usus olim Gualtherus. vid. Isaeus in fine Orat. V. Wasse.

CAP. XC.

Sordidum me et incultis moribus aiunt. Vid. not. ad Catil. cap. 52. §. 6. Rupert.

Neque histrionem ullum. Histriones solebant ad convivia adhiberi, ut et mimi. Quod apparet ex Plinio et aliis. Macrobius lib. II. cap. 6. *Cum iratus esse P. Clodius Decimo Valerio diceretur, quod ei mimum petenti non dedisset: Quid amplius, inquit, mihi facturus es, nisi ut Dyrrachium eam et redeam?* Mirum est in tanta copia et aemulatione correctorum hunc locum auctoris tam illustris corruptissimum etiam nunc vulgari. Lege meo periculo quisquis es: *Cum iratus esse P. Clodius D. Laberio diceretur, quod ei mimum petenti non dedisset.* Clodius petierat mimum a Decio Laberio, non numum a Decimo Valerio. Fundus huius emendationis est caput sequens de eodem Laberio. Coler.

Neque pluris. Illud *pretii* non omnes habent codices, nec ego quid hic eo opus sit, video. Quidam pro *pretii*, *petii* legendum putarunt, pro *emi.* certe L. Valla tolleret, ut puto, *pretii.* Paulo post: *Ibi senectutem agunt in conviviis, dediti ventri:* incertum est, ubi distinguendum, antene an post *in conviviis.* Glarean. — L. 3. Mart. Ball. *pluris coquum:* quomodo locuti Plautus, Cicero, Columella, Iuvenalis, Plinius N. Hist., Horatius, Livius, omissa voce *pretii.* unde heic infeliciter, ut solet, delendum existimat Glareanus, quasi illam nunquam retinerent. Plautus Bacchid. IV. 3. 17. mortuus pluris pretii *quam ego.* rarius quidem at ἀρχαϊκῶς. Terent. Heautont. I. 1. ad eandem formam:

— agrum in his regionibus
Meliorem neque pretii maioris *nemo habet.*

Adelph. V. 6.

Geta, hominem maxumi pretii *esse te animo iudicavi meo.*

Hecyr. V. 3.

— — Aedepolne esse meam
Herus operam deputat parvi pretii?
Qui ob rem nullam misit.

Haec Noster ex Catonis Carm. de Moribus. *Vestiri in foro honeste mos erat, domi quod satis erat; equos* carius quam coquos emebant. Confer Plutarchum pag. 338. Livius XXXIX. 6. *Tum* coquus vilissimum antiquis mancipium *et aestimatione et usu et pretio esse, et quod ministerium est, ars haberi* coepta. Musonius *περὶ τροφῆς· Ἀλλ' ὅμως τὸ χαίρειν ἐκείνου τοῦ ἐλαχίστου, ὃν ἡδόμεθα, παρασκευὴ μὲν ὄψων γίνεται μυρίων, πλεῖται δ' ἡ θάλαττα μέχρι περάτων. ΜΑΓΕΙΡΟΙ δὲ ΓΕΩΡΓΩΝ ΠΕΡΙΣΠΟΥΔΑΣΤΟΤΕΡΟΙ.* Wasse. — De his ipsis vide Plinium. Sed videtur Marius prisci aevi morem alludere, quo saepe villicus pro coquo fuerit. Varro *Ταφῇ Μενίππου· Nec pistorem ullum nossent, nisi cum qui in pistrino pinseret farinam.* Idem lib. I. de vita populi Rom. *Nec pistoris nomen erat nisi * eius, qui ruri far pinsebat.* Haec de pi- 305
store ideo addidi, quia Festus scribit, coquum et pistorem apud antiquos eundem fuisse. Livius lib. XXXIX. *Tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, aestimatione et usu in precio esse, et quod ministerium fuerat, ars haberi coepta.* Coler.

Et ex parente. *Et* abest L. 2. proque *ex* habet *α.* et *ex aliis, ex* abest Commelin. L. 3. Bodl. *γ.* Mart. Venetis. Hinc orationi reverentiam conciliat Demosthenes adv. Leptin. pag. 368. *Ἀναγκάζομαι δὲ λέγειν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα, ἃ παρ' ὑμῶν τῶν ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ αὐτὸς ἈΚΗΚΟΑ.* Plato in Timaeo pag. 21. *ἐγὼ φράσω, παλαιὸν ἀκηκοὼς λόγον, οὐ νέου ἀνδρός.* Vid. Psalm. XLIV. 1. Infra: *munditias.* citat Petrar-

cha Epist. III. 10. Reg. omittit *bonis*. haeret etiam in Marg. Pemb. a manu secunda. abest *que* L. 2. Ball. Wasse.

Et ex aliis sanctis viris. Comm. haud adest *ex*, neque postulat sententia. Gruter.

Divitiarum: arma. Abest *esse* L. 2. 3. Ball. caeteri rectius servant. verba eiuscemodi congeminare amat Cato. Pro *decori* Nazar. [ut ait Grut.] initio habuit *decorum*, erasa deinde litera novissima, factumque *decora*. Mart. *decori meo*. Wasse.

Munditias mulieribus. Vid. not. ad Catil. cap. 13. §. 2. Rupert.

Omnibus bonis oportere plus gloriae quam divitiarum, arma, non supellectilem decori esse. Sic in cunctis manuscriptis atque item Florentino, quamvis aliter Gymnicus; utra lectio verior, alii indicent. Rivius.

Carum aestumant. Ita Cicero Offic. I. 4. Caesar B. G. V. 33. B. Civ. III. 59. Terent. Phorm. II. 2. Liv. XLII. 47. VIII. 34. XXI. 21. XXII. 42. Seneca Consol. ad Marc. XXIII. Passio Sancti Victoris Massiliensis: *cum omnium dolore* carorum *per summa tormenta ad interitum festinare*. Cyprianus de Lapsis pag. 135. Pontius Diaconus pag. 9. Hoc sensu *suave* et *dulce*. Petron. pag. 106. *Amici, inquit, nondum mihi* suave erat *in triclinium venire, sed ne diutius absentivus morae vobis essem, omnem voluptatem mihi negavi*. vide pag. 136. Virg. Aen. IV. 137.

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce *meum*.

cui praeiverat Sophocles in Aiace Fl.

Ἀλλ' ἴσχε κἀμοῦ μνῆστιν· ἀνδρί τοι χρεὼν
Μνήμην προσεῖναι, ΤΕΡΠΝΟΝ εἴ τί που πάθοι.

Statius Sylv.

Sive vaporiferas - - littora Baias,
Enthea fatidicae seu visere templa Sybillae
Dulce sit.

et Theb. II. 79. Sic τὸ *γλυκὺ* apud Aeschylum alicubi in Prometh. vinct. *Μή μου προκήδου μᾶσσον ὡς ἐμοὶ γλυκύ*. et apud Demosthenem de falsa Legat. τὸ *ἡδύ* pag. 228. *ʽΗΔΥ πολλοὺς ἔχειν;* Homer.

Νόστον δίζηαι ΜΕΛΙΗΔΕΑ.

Lesbonax pag. 204. *Ἃ περὶ πλείστου ποιούμενοι, κατελιπομένη ΓΛΥΚΥ.* Theocritus Eid. III.

Ὡς μέλι τοι ΓΛΥΚΥ τοῦτο κατὰ βρόχθοιο γένοιτο.

Homerus Odyss. IX.

— — — *Οὔτι ἔγωγε*
Ἧς γαίης δύναμαι ΓΛΥΚΕΡΩΤΕΡΟΝ ἄλλο ἰδέσθαι.

ἡδὺ apud Aristoph. Nub. *Οἷς ἡδὺ καὶ λέγειν*. Voce *φιλτάτων* usus in Nigrin. pag. 22. Lucianus: *Ἐλυποῦμεν ἐλελεγμένων μοι τῶν ΦΙΛΤΑΤΩΝ, πλούτου τε καὶ ἀργυρίου καὶ δόξης.* *dulcedo* autem Livius II. 54. *quod si consulatus* tanta dulcedo *sit*. vide Lucretium VI. 1264. Idem effert vocibus *amoena* et *amabilis* Plautus Stich. V. 4. *blandi* Gellius in

Praefat. *Et satis hoc* blandum *est, non haec neque in scholis decantata, neque in commentariis protrita*. Thysius vel Oiselius *tolerandum* ineptissime, ut saepe alias, legit; contra autem MS. Aul. Pemb. Nostrum sequitur Livius XXVI. 2. *Cn. Fulvio * fugam ex proelio, ipsius temeri-* 306
tate commisso, impunitam esse: et eum in ganea lustrisque, ubi iuventutem egerit, senectutem acturum. Wasse.

Turpissumae parti. Cicero Orat. *Cuius nulla pars corporis a* turpitudine *vacat*. Seneca de Ira II. 14. *Athletae in* vilissima sui parte *occupati*. Epictetus: *Ἀφυΐας σημεῖον τὸ ἐνδιατρίβειν τοῖς περὶ τὸ σῶμα.* Huc respexit Apuleius Miles. VII. *in* novissima parte corporis *totum me periturum deflebam*. Wasse.

Quibus illa epulis cariora sunt. Sic vetus Poëta apud Nonium:

Nam in te iucunditatis plus inest mihi,
Quam commercatis conquisite eduliis. Coler.

Haec veri *ac germani* militis nota. Contra merito notatur a Tacito II. Hist. Vitellianus miles, *quod esset impatiens solis, pulveris, tempestatum*. Rupert. — Hausit Noster ex Hesiodi Scut.

— *λιλαιόμενοι πολέμοιο*
Φυλόπιδα στήσειν. τά σφιν ΠΟΛΥ ΦΙΛΤΕΡΑ ΘΟΙΝΗΣ.

Vide simile quid in Epistola Abu Obeidah, quam ex MS. Pocock. Num. 362. in Historiam suam Saracenicam transtulit Orientalium Lingg. callentissimus Ocleius. Wasse.

Nam ubi flagitiis etc. In manuscriptis duobus est, *Nam vos flagitiis qui dedecoravere* etc. quod non sane displicet. Rivius. — *Nam ubi omnibus flagitiis*. Sic Gruteriana; nostri, Oxonienses, Carrio, non agnoscunt *omnibus*, nec in notis ille rationem eius rei reddit. Cicero II. Philipp. *Ex omnium* omnibus flagitiis *nullum turpius vidi*. Infra: *primum omnium*. ita reddit Homericum *πάμπρωτον*. Hegesippus IV. 8. *primo omnium*. at MS. B. Pub. recte *primum*. Livius in simili sententia omittit *omnium* XXVI. 49. *Vocatis obsidibus*, primum *universos bonum animum habere iussit*. retinet Mamertinus Paneg. III. *Nam* primum omnium, *quicquid immortale est, stare nescit*. Polyaenus IV. 3. 34. *ἵνα ἀγαθὰς ἔχοιεν περὶ τοῦ κινδύνου ἐλπίδας*. Wasse.

Iugurtham tutata. Nolui recedere a consensu MSS. Pall. etiam Bong. et Commel. alias haud abhorrebat animus a Carrionis *tuta*. Gruter. — *Tuta* Mart. Digb. λ. *ta* supra habet, iis calculum addiderim. Wasse.

Nam quae usque ad hoc tempus. Manuscripta, *quae ad hoc tempus*, omissa illa particula *usque*, quomodo etiam pleraque ex impressis, pro, quae hactenus Iugurtham tutata sunt. τὸ *usque* ex glossa irrepsit. Rivius.

Aetas est. L. 2. Ball. Veneta 1478. *inest m. aetas*. alii, *aetas est*. potest utrumque abesse. Tacitus * An. II. 60. *Referebat habitasse quon-* 307
dam septingenta millia aetate militari. Livius tamen XXII. 11. *Quibus liberi essent, et* aetas militaris. Infra: *vobiscum adero*. Tacitus IV. 24. *Ipse* consultor aderat *omnibus*. *Adesse* proprie dicuntur patroni. vide

Plin. VIII. 7. 1. 5. Sueton. Aug. Huc respexit Ammianus pag. 364. 2. Brasidas Thucydideus: *Ἐγώ τε δείξω οὐ παραινέσαι οἷος τε ὢν μᾶλλον τοῖς πέλας ἢ καὶ αὐτὸς ἔργῳ ἐπεξελθεῖν.* pro *meque vosque*, quomodo Carrio aliique, L. 2. 3. Mart. Bodl. Ball. Grut. *me vosque*, atque ita in textu γ. sed supra scribitur *que.* pro *geram* L. 3. *agam.* Pemb. primo omiserat *rebus*, quod postea additum est a manu recentiore pro *laus.* Bodl. *laetitia.* WASSE.

EGOMET IN AGMINE etc. Quaedam, *atque in proelio.* manuscripta ad hunc modum: *Egomet in agmine, in proelio, consultor idem et socius periculi vobiscum adero.* Haec mihi lectio maxime omnium placet. RIVIUS.

CONSULTOR IDEM. Sic infra: *Uti fautor consultorque adsis.* Tacitus lib. IV. *Ipse consultor aderat omnibus.* CIACCON. — Vide notam ad Catil. cap. 20. §. 2. in f. RUPERT.

OMNIA MATURA SUNT. Respexisse videtur ad illud Catonis de Re Rust. cap. 106. *Nullus sumtus est, et si sumtus esset, tamen valetudinis caussa experirer.* vel ut est in aliis, *experturus.* CIACCON.

TAMEN OMNES BONOS REIP. SUBVENIRE DECEBAT. Manuscripta duo, *tamen omnibus bonis.* verum perperam, ut opinor. nisi quis hellenismum esse putet, quomodo Terentius: *Ita nobis decet.* quo loco tamen interpres antiquus ait, si adderent statim infinitivum, *nos decet facere*, loqui solitos; sin minus, *nobis decet.* itaque cum hic infinitivus addatur, si quid interpreti credimus, vulgata lectio relinquenda erit. RIVIUS. — *Decet.* Ita quidem primo Naz. sed factum ab eadem manu *deceret*, quod et in Pal. 8. nam tert. habet *decebat*, ut et quart. ac sept. GRUTER. — Ball. Pemb. *deceret.* sed *ret* a manu secunda. λ. *decebat.* γ. *decet.* Infra: *Strenuis abunde dictum.* Isaeus orat. X. pag. 574. *Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς εὖ φρονοῦσιν ὑμῖν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα νομίζω.* Lesbonax orat. hortator. pag. 212. *Τοῖς μὲν γὰρ μὴ θέλουσιν ἀγαθοὺς εἶναι, μάταιον καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν.* Thucyd. V. 69. *Εἰδότες ἔργων ἐκ πολλοῦ μελέτην πλείω σώζουσαν ἢ λόγων δι' ὀλίγου καλῶς ῥηθεῖσαν παραίνεσιν.* WASSE.

IMMORTALIS FACTUS EST. *Tὸ est* non habent exemplaria in membrana descripta. RIVIUS. — Carrio et nostri *nemo ig. imm.* WASSE.

NEQUE QUISQUAM PARENS. Sumpsit Sallustius hanc sententiam ex Platone. Sic enim inquit in Epitaphio: *οὐ γὰρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας εὔχοντο γενέσθαι, ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ εὐκλεεῖς.* A. MANUT. — *neque* abest Bold. Ball. Mart. *optavit sed.* sententia sic supplenda: *magis quam uti boni honestique.* WASSE.

HONESTIQUE VITAM EXIGERENT. Duae voces postremae absque intertrimento sententiae eradicari poterant. GRUTER.

SI TIMIDIS VIRTUTEM VERBA ADDERENT. Vid. not. ad Catil. cap.
808 58. §. 2. RUPERT. — In Catilina: *Compertum ego * habeo milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri.* et Xenophon libro tertio Cyri Paedias: *Οὐδεμία γὰρ οὕτως ἔσται καλὴ παραίνεσις, ἥτις τοὺς μὴ ὄντας ἀγαθοὺς, αὐθήμερον ἀκούσαντας, ἀγαθοὺς ποιήσει.* A. MANUT.

CAP. XCI.

HUIUSCEMODI ORATIONE HABITA. An non abundat *habita?* GRUT.

MANLIUM. Plinius lib. XXXIII. cap. 1. *Manilium* vocat. A. MANUT. — Hic, ut opinor, in aureo numismate L. Sullae Quaestor describitur, cum hac inscriptione: A. MANLI. A. F. Q. et fortasse L. Manlii frater est, qui in argenteis denariis, L. item Sullae, PRO Q. dicitur hoc titulo: L. MANLI. PRO Q. URSINUS. — Sic et manuscriptum. ceterum Plinius Manilium vocat, qui legatus C. Marii fuerit Iugurthino bello; quam recte, alii viderint: mihi librarii errore commissum hoc videtur, ac proclivis error fuit propter affinitatem vocum: tu, si lubet, Plinium vide lib. XXXIII. 1. RIVIUS. — Vox *legatum* abest soli Regio, retinet Noster cap. XCV. WASSE.

CAPITE CENSOS PLEROSQUE. Agellius XVI. cap. 10. CIACCON. — Huc respicit Quintilian. Decl. III. pag. 33. *Quanta cura robora militum legeris Imp. ut hostibus prope humanas vires excedentibus opponeres parem delectum, vel ex eo manifestum est, quod cum scires* non ex censu esse virtutem, praeterita facultatum contemplatione, *vires tantum animosque spectasti.* vocem *tantum* non agnoscunt membranae Ioannenses. caeterum illa, *robora militum*, ex Livio hausit. *Robora virorum cerno*, inquit Hannibal. Miltiades apud Graecos primus armavit servitia, teste Paus. in Achaicis. Vid. Iustin. III. 5. Romani post pugnam ad Thrasimenum. Vid. Liv. Flor. II. 6. 23. confer Merulam in notis ad Ennium, Gellium XVI. 10. et Nonium in voc. *proletarii.* WASSE. — Vid. not. phil. ad Flori lib. III. cap. 1. §. 13. et adde Lips. I. de Mil. dial. 2. RUPERT.

EGENTISSIMUS QUISQUE OPPORTUNISSIMUS. Vid. not. ad Catil. cap. ... §. 2. Aliam tamen huius facti C. Marii causam reddit Val. Max. ... II. cap. de Institutis antiquis, ne scil. a militibus locupletibus sperneretur, ipse olim capite census, et qui manuum mercede inopiam in iuventute toleraverat: *Civis*, inquit, *alioqui magnificus, sed novitatis suae conscientia, vetustati non sane propitius, memorque si militaris ignavia humilitatem spernere perseveraret, se a maligno virtutum interprete veluti capite censum imperatorem compellari posse. Itaque fastidiosum delectus genus in exercitibus Romanis obliterandum duxit, ne talis notae contagio ad ipsius quoque gloriae suggillationem penetraret.* Quod dum lego, venit mihi in mentem, quod de Hercule refert Athenaeus lib. VI. Quum is esset spurius, factum, ut Athenis in templo, cui nomen Cynosargis, etiam spurii in ordinem sacerdotum cooptarentur. RUPERT.

NEQUE SUA CARA. In manuscriptis omnibus est, *cui neque sua curae*, quomodo et Florentinum. RIVIUS. — *Curae.* Commelinianus refert *cura*; additumque, *cara.* et vero *cara* restat in omnibus item MSS. hoc modo nempe: *cui neque sua cara*; solum Pal. sextus, *cui neque sua cura*; ut item editio prima. GRUTER. — * Sic primo Pemb. postea 309
factum *cara*, sed manu recenti. λ. *cara* in textu, et a prima manu. sic Venetae. Mart. Bodl. Ball. Reg. L. 2. Grut. et Carrio *curae.* et sic

Riviani omnes et Florentinum. sane *cara* aeque Sallustianum est, et frequentius opponitur *honesto*. Tacitus An. I. 67. *At victoribus decus, gloriam, quae domi cara, quae in castris* honesta. sed et egentissumis, inquies, sunt sua cara, liberi, coniuges. verum haec obiectio contra utramquè lectionem militat. Nam liberi, coniuges etc. curae esse debent. Gellius: *Ut lubido cuiusque erat.* et, *celebratusque*. Infra: *quippe quae.* ita Codd. et Apuleius Apolog. pag. 293. *Quos tamen nullos ad testimonium produxere*; quippe qui nulli fuerunt. WASSE.

MAIORE NUMERO. L. 2. *m. manu.* Noster Catilin. *maximas hostium copias* parva manu *fuderit.* sed aliter visum MSS. λ. *aliq. n. maiore.* Infra: *capi aut occidi.* lubens delerem *aut*, quod tamen universos codices insedit. illud autem omittunt Noster CVIII. Liv. VII. 33. Idem autem copulam adhibet IX. 27. *omisso certamine* caedi capique *Samnites.* WASSE.

AUDITA ANIMUS. Com. et Pal. quint. *animis.* GRUTER. — Bodl. quoque, pereleganter: Noster alibi: Quantis animis *ierit in* P. infra de pluribus, quod usitatius, XCIII. *Laetissumis* animis *excipitur.* Hirtius B. Civ. I. 15. *Cunctae earum regionum praefecturae* libentissimis animis *eum recipiunt.* Tacitus An. III. 49. *Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto* laetioribus animis accepta. sic illi. verum Codd. Sallustii *excipitur.* Apollonius Collatius pag. 732.

— — — urbem
Ingreditur, magno populi excipiente *favore.*

Seneca Hippol.

O socia thalami, siccine adventum viri
Et expetiti coniugis vultum excipis?

Amplexu excipere Ovid. Epist. et Colum. Excipere *brachiis.* Claudian. *domus* Excepit *reduces.* ita etiam Silius aliique. λ. *accipitur.* sic primo Reg. supra *exc.* uti et Gruteriana. quam haud invitus sequor. Caeterum quod Metellus in hoc negotio, Antonia in funere Germanici fecit. Tacit. III. 3. *Matrem Antoniam* etc. *ullo insigni officio functam, seu valetudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali* perferre visu *non poterat.* Uterque sapienter; quoniam, ut ille:

Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quam quae sunt oculis subiecta.

inde Pyrrhi scelus exaggerat Priamus Aen. II.

— Qui nati coram *me* cernere *letum*
Fecisti, et patrios foedasti funere vultus.

Liv. III. 51. *Et immisti turbae militum togati, quum eadem illa querendo docendoque quanto* visa *quam* audita indigniora *potuerint videri.* WASSE.

CAP. XCII.

CETERUM ALIA LEVIA ALIIS. Leg. credo, *Ceterum levia, alia aliis locis facere.* CIACCON.

NOVI MILITES SINE METU PUGNAE ADESSE. Quemadmodum fere

solent tirones. *Inexpertis* * enim, ut ille ait, *dulcis est pugna.* Hinc 310
de Pallante suo miser senex Euander apud Virg. lib. XII.

Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine posset.

Ceterum tironibus praelium cupientibus non temere fidendum monent, qui de re militari scripserunt, ac differendum esse certamen, si exercitati bellatores metuunt dimicare. Ac licet tirones in campicursione, in sagittando, in iaculando, in ordinanda acie etc. ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temere occasione captata, ad publicam deducendos esse pugnam, sed ante minoribus praeliis imbuendos praecipit Veget. III. de R. M. 9. RUPERT.

ET ALIA OMNIA TEGI. Vox *alia* non visitur in Commeliniano. GRUTER.

NOVI VETERESQUE COALUERE. Sic in orat. de Rep. ordin. *Concordia inter veteres et novos coalescat.* CIACCON. — L. 3. *corruere*, male. vide Livium I. 2. Iustin. XXXI. 3. et Cat. VI. WASSE.

MOX REFUSOS HOSTES INVADI POSSE. Vide not. ad h. l. cap. 54. §. 7. et Indices nostros in Iustin. et Flor. in verbo *Securitas.* RUPERT.

LAXIUS LICENTIUSQUE. Sic libri et Priscian. pag. 1185. Plato *Πολιτ. γ. Μαλακώτεροι αὖ γίγνονται ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς.* pro ἢ ὡς προσήκει, apud eundem. infra Bodl. *adtendere.* WASSE.

CAP. XCIII.

METELLUS INTEREA. Paterculus lib. II. *Metelli tamen et triumphus fuit clarissimus et meritum, virtutique cognomen Numidici inditum.* COLER.

LAETISSIMIS ANIMIS EXCIPITUR. Solebant Imperatoribus plebs patresque obviam ire, ac laetitiam suam hoc modo testari. Cicero in Pisoniana: *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, quum senatum egressum vidi P. Q. R. universum, cum mihi ipsa Roma, prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est.* Sed et ibidem Pisonem exagitat, quod illi ex Macedonia redeunti Romamque adventanti nullus obviam venerit. *Sic,* inquit, *iste a tanto exercitu, tanta provincia, triennio post Macedonicus Imp. in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus fuerit desertior.* Legenda sunt etiam, quae de Catone, e Cypro redeunte, produnt Vell. lib. II. et Plut. in eius vita. RUPERT. — *Accipitur.* In manuscriptis est *excipitur*, id quod rectius esse puto. nec in Beroaldino secus. RIVIUS.

POSTQUAM INVIDIA DECESSERAT. Noster alibi: *Demtis obtrectatoribus, ipsa se virtus magis magisque extollit.* RUPERT.

EXPLORARE ITINERA REGUM. Vid. not. ad Flori lib. II. cap. 12. §. 5. et lib. III. cap. 4. §. 4. RUPERT.

TUTUM PATI. Sic 108. *Neque fugere neque* quietum pati. et 70.
Nihil intactum neque quietum pati. confer Septimium II. 28. Hegesipp.
I. * 30. Reddenda etiam vox sua Palladio Ian. XV. *Locis frigidis,* 311

ubi metus est de pruina etc. *ubi iam* tempus *videbatur ut debeant germinare.* Codex C. C. C. *tutum.* Alterutrum certe ex glossa. Huc spectat Ambrosius Serm. LXXIX. *Nihil* tutum, *nihil ociosum, nihil* patitur *esse* securum. etiam Livius XXXIX. 1. WASSE.

EX NOSTRIS SOCIIS PRAEDAS AGENTES. Manuscripta, *ex sociis nostris;* ut sequatur pronomen, quomodo et impressa pleraque. RIVIUS. — Abest pronomen Pemb. *praedam* Reg. WASSE.

ITINERE. Ante cusi *in itinere.* sed non visitur praepos. in membranis tribus melioribus. GRUTER. — Abest in Venet. 1470. Ball. L. 2. 3. caeteri tenent. WASSE.

CIRTA. Vid. supra cap. 21. WASSE.

QUAE POSTQUAM GLORIOSA MODO, NEQUE BELLI PATRANDI COPIAM COGNOVIT. Priscianus hunc locum citans XVIII. *copiam* omittit, et *caussam* subaudiri testatur. mihi quoque sic legendum videtur: *neque belli patrandi cognovit;* ut subaudiatur *esse.* pro, *non spectare ad conficiendum bellum, non facere ad bellum patrandum.* quomodo Hirtius de Bello Alexand. *Multa contra morem consuetudinemque militarem fierent, quae dissolvendae disciplinae severitatisque essent.* pro, *quae pertinerent ad dissolvendam disciplinam.* Eodem modo Livius interdum; velut quinto ab U. C. *Quid illos aliud aut tum timuisse creditis aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissolvendae maxime tribuniciae potestatis rentur esse.* Idem VII. dec. III. *Nam tum quidem quae temere agitassent, ea prodendi imperii, tradendae Hannibali victoriae esse.* pro, *spectare ad tradendam victoriam.* RIVIUS. — Alii *Quae postquam gloriosa facta sunt, neque belli patrandi* copiam *cognovit*, castigarunt, adiuti, ut opinor, ab antiquis libris. Sed ea mihi displicet lectio. nam duo haec verba *facta* et *sunt* ab imperito, qui sensum parum integrum credebat, addita sunt, nonnulla item desunt, sine quibus sensus perfectus non est. Conservandam igitur puto priorem hanc lectionem, eoque minus immutandam, quod et Priscianus lib. XVIII. ita legat. Verba eius haec sunt: *Romani quoque frequenter hac praetermissione utuntur in genitivo nominum, quae supinorum terminationes habent; ut: populi servandi laborat, Reipublicae defendendae periclitatur. deest* caussa. *Sallustius in Iugurthino: Quae postquam gloriosa modo, neque belli patrandi cognovit.* Sensus autem hic est: Marius cum res bellicas strenue prudenterque gereret, et nihil Iugurtha agere, nihil moliri posset, quin consiliis et insidiis eius anteveniret, ea praeclara facinora gloriosa ei quidem fuere, non tamen belli patrandi copiam praebuere. C. PORMA. — *Neque belli patrandi.* His verbis haec est subiecta sententia: *Neque ad bellum patrandum pertinere cognovit.* A. MANUT.

OPPORTUNISSIMAE. Suspectam habeo vocem, ac si esset invecta ab librariis. GRUTER. — Grutero accedimus et nos. Tacit. Hist. IV. 7. 8. *Suis quisque locis pugnam ciebant; Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam instigantes:* et cuncta pro hostibus erant, *donec legio una et vicesima, patentiore quam caeterae spatio conglobata,*
312* *sustinuit ruentes.* Curtius etiam IX. 9. *Pedites parumper addubitavere, an in urbem subducerent copias; quippe* pro equitibus planities erat. WASSE.

ID SIMULAVERITNE, QUO INPROVISUS GRAVIOR ACCEDERET. Ita V. C. et ita infra, ubi est: *Ac statim profecti, quia de improviso accesserant dubio atque haesitante Iugurtha.* Alii tamen libri habent *acciderel*, quomodo Caesar lib. III. de Bell. Gall. cum ait: *Et tela emissa a Gallis gravius acciderent.* CIACCON. et URSIN. — Pemb. *id ne.* sed *ne* a manu secunda locum mutavit. et sic λ. infra: *castellaque. que* abest Pemb. caeteri, Carrio, etiam Grut. agnoscunt. WASSE. — Bene et ex arte imperatoria Bocchus. Livius lib. III. cap. 3. *Nec opinata res plus trepidationis facit.* Curt. lib. VIII. *Etiam capacia bonae spei pectora et saepe se experta, improviso tamen pavore percutiuntur.* Veget. lib. III. cap. 26. *Subita conterrent hostes, usitata vilescunt.* RUPERT.

ACCEDERET. Non improbem *acciderel*, quod est in Pal. Naz. vocis tamen huius nullum in nono vestigium. GRUTER. — Caesar B. G. III. *tela missa a Gallis* gravius acciderent. Noster tamen infra: *quia de improviso* accesserant. huius rei rationem reddit Heliodorus II. pag. 103. *Συμφορᾶς γὰρ τὸ μὲν ἀπροσδόκητον, ἀφόρητον, τὸ δὲ προεγνωσμένον, οἰστότερον· τὸ μὲν γὰρ ἡ διάνοια φόβῳ προληφθεῖσα κατέπτηξε, τὸ δὲ ἡ συνήθεια τῷ λογισμῷ διήτησε.* Plutarchus Consol. ad Apoll. pag. 112. *Ἀλλ᾽ οὐ γὰρ ἤλπιζον, φησὶ, ταῦτα πείσεσθαι, οὐδὲ ΠΡΟΣΕΔΟΚΩΝ. Ἀλλ᾽ ἐχρῆν σε προσδοκᾷν καὶ προκατακεκρικέναι τῶν ἀνθρωπείων τὴν ἀδηλότητα καὶ οὐθένειαν, καὶ οὐκ ἂν νῦν ἀπαράσκευος ὥσπερ ὑπὸ πολεμίων ἐξαίφνης ἐπελθόντων ἐλήφθης.* de animi Tranq. pag. 474. *Ὁ μὲν οὖν Καρνεάδης ἐπὶ πραγμάτων μεγάλων ὑπεμίμνησκεν, ὅτι πᾶν καὶ ὅλον ἐστιν ΕΙΣ λύπην καὶ ἈΘΥΜΙΑΝ ΤΟ ἈΠΡΟΣΔΟΚΗΤΟΝ.* Scriptum illud Carneadis in commentarium retulit Clitomachus, ut id obiter moneam; testis Cicero III. Tusc. 28. qui multis contra hanc Cyrenaicorum sententiam disputat. vide etiam III. 13. Livius I. 11. *Novissimum ab Sabinis bellum ortum,* multoque id maximum fuit. *Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est.* nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt. III. 3. Nec opinata *etiam* res plus trepidationis *fecit.* Hinc Aeneae cuncta discrimina leviora, quia non improvisa:

— — *non ulla laborum*
O virgo, nova *mi* facies inopinave *surgit:*
Omnia praecepi, *atque* animo *mecum ipse* peregi.

Haec a Musaeo derivata putat Gellius, mihi autem pro fonte erit Euripides:

Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ Σοφοῦ τινὸς μαθὼν
Εἰς φροντίδας νοῦν συμφοράς τ᾽ ἐβαλλόμην
Φυγάς τ᾽ ἘΜΑΥΤΩι ΠΡΟΣΤΙΘΕΙΣ πάτρης ἐμᾶς
Θανάτους τ᾽ ἀώρους καὶ κακῶν ἄλλας ὁδούς,
Ἵν᾽ εἴ τι πάσχοιμ᾽ ὧν ἐδόξαζον φρενὶ,
Μή μοι ΝΕΑΡΟΝ ΠΡΟΣΠΕΣΟΝ μᾶλλον δάκῃ. WASSE.

CAP. XCIV.

METU, AUT PRAEMIA OSTENTANDO. Sic supra: *formidine aut ostentando praemia.* CIACCON.

Avortere. Sic Naz. pro *avertere*, ut passim antea editi. Gruter.

Gerebat. Vox *gerebat* Gronovio non placet, neque mihi. cetera sine ea pulchre cohaerent: *mediocria castella* etc. Bodl. *mediocriter gerebat.* λ. *mediocriter agebat.* Wasse.

313 In manus venturum. Supra: *Si qui* in manus * venerant *obtruncare.* Livius: *ubi* ad manum venisset *hostis.* Ciaccon. — Libentius legerem, *ad manus venturum:* quomodo habent quidam impressi codices. et ita sane loquitur etiam Cic. in Verr. orat. VII. *Nonnunquam etiam res* ad manus *atque ad pugnam veniebat.* Castil.

Oppidum magnum atque valens, nomine Capsa. Ptolemaeus *Capsae* meminit ad occasum Tritonidis paludis. Strabo libro ultimo [et Oros. V. 15. W.] ait, Iugurthae thesauros fuisse in eo oppido: cum hic noster auctor in oppido Suthul eos fuisse supra dixerit. Fieri autem potuit, ut in diversis locis, firmis ac munitis, thesauros suos habuerit Iugurtha, ut de Thala quoque supra dicit, plerosque eius thesauros ibidem fuisse. Sed mirum est commentatores nostros ne unius quidem loci meminisse quem explicarent, unde lux auctori maior accederet. Sat est si dicant, fuisse civitatem Numidiae. Mox: *nam praeter oppido loca propinqua:* temere haec in Aldino codice mutata sunt, nempe in hanc lectionem: *nam praeter oppida propinqua.* Neque enim verisimile est, oppida illi oppido propinqua fuisse, sed loca quaedam, ut villas, vicos etc. Glarean. — Vulgati libri: *Oppidum magnum atque validum.* Nos pro *validum, valens* reposuimus, duorum MSS. Codd. fidem secuti, idque antiquitatem sapit. et eodem in libro *opulens*, non *opulentum*, dixit Sallustius. C. Popma. — *validum* Gruter. *valens* nostri. Wasse.

Levi imperio. Vide Bernecc. in Iustin. lib. V. cap. 1. §. 11. Freinsh. in Curt. lib. IV. cap. 7. §. 1. Virdung. ad Agricolam Taciti cap. 7. Freher. in Petr. de Andlo lib. I. cap. 3. E quorum virorum observationibus discere possunt principes, *remissius imperantibus melius pareri.* Adde Polyb. lib. I. cap. 72. Eryc. Putean. in lib. VI. Hist. Ins. pag. 321. n. 12. Bern. in Tuba Pacis pag. 31. Berneccerus mavult *leni*, nota ad Iustinum, quam citavimus. Rupert.

Fidelissumi habebantur. Magis officit huic loco dictio postrema, quam prosit. Gruter.

Muniti adversum hostes. Manuscriptum *advorsum hostes.* id antiquario convenire magis videtur. Rivius.

Nam, praeter oppido propinqua loca, alia omnia vasta, inculta, egentia aquae, infesta serpentibus. Hic quidem quadra illa orationis postulat: *nam praeter oppidum propinqua, alia omnia vasta incultu, egentia aquae, infesta serpentibus.* Sic prope arbitrabar scribendum apud Terentium:

— praeterea una ancillula
Erat, ea texebat una pannis obsita,
Neglectu, inmundu, illuvie.

obsita pannis, neglectu, inmundu, illuvie. *Pannis*, hoc ad vestitum: *neglectu*, hoc ad capillum: *inmundu*, ad aurum atque argentum: *illuvie*, ad imbalnitiem, quam appellat Lucilius. *Inmundum* autem Plautus Mercatore dixit Act. I. Sc. 1.

Adeo arte cohibitum se esse a patre:
Multo opere immundo rustico se esse exercitum.

quamvis *in mundo* duabus dictionibus legi malim. In eodem Sallustii exemplo ex Thosano legendum est: *leni imperio et ea fidelissimi habebantur.* scriptura tuta auctoritate antiquitatis: apud quos *ea* pro *propterea* notum. Asinaria Act. I. Sc. 1.

Istud dictum tibi non amplius irascor.

Sic scripsit Plautus; sensit, *propter istud dictum.* Numero multitudinis Persa:

Cum bene nos, Iuppiter ivisti, diique alii omnes coelipotentes,
Ea vobis grates habeo, atque ago.

Palmer. — Legendum, * *praeter opido propinqua*, uti ex manuscriptis 314
duo habent; ut de locis loquatur *opido vicinis*, vel quae circa *opidum sint.* quomodo Tacitus dixit: *Per urbem et urbi vicina conquisiti.* Sic sensus exposcit. quamvis Fabricianum, *praeter opidum propinqua.* Rivius. — Palmerius e Thosano reponit *leni*, cui favet Ball. delet et *ob*; at clare *levi* γ. λ. Venetae. in caeteris nescias utrum hoc an illud. Plautus Capt. V. 5.

Nunc servitus si evenit, ei vos morigerari mos bonus est,
Eamque herili imperio, *ingeniis vostris* levem *reddere.*

E contra *lenia imperia* apud Horat. I. Ep. Tacitus autem receptam lectionem tuetur I. 31. *in finibus Ubiorum* habebantur *per otium aut* levia munia. ibi apparet verbum *habebantur*, quod Grutero tantopere displicet. Infra *immunes*, ἀτελεῖς Glossae. *immunis* et *vectigalis* contraria. sic Cic. V. Verrin. Ambrosius in Hexaem. V. 24. *Repetunt diversae aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit discedere, et se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes, ne* immunes *abeant* gratiarum *quibus Creatorem suum omnis creatura collaudat.* i. e. *non soluto laudum tributo.* Hoc pacto falsus ille Smerdis apud Herodotum populi benignitatem allexit III. 19. προεῖπε ἀτεληΐην εἶναι στρατηΐης καὶ φόρου. confer etiam Caesarem B. Gall. VII. 76. Wasse.

Omnia vasta, inculta, egentia etc. Sic referunt membranacei nostri, malimque quam *incultu*, quod nupere inculcatum editionibus nostris; nam *vastum* est *incultu*, quod cultu tamen fertilescere potest, id non contingit locis sabulosis, locis ab aquis sterilibus, qualia ista. Gruter. — Claudian. IV. Cons. Hon.

— per vasta *cucurrit*
Aethiopum. Wasse.

Egentia aquae. Alibi ait, *aquae penuria.* Apuleius Met. I. *Civitatem summo vertice montis exasperati sitam, et ob id* ad aquas sterilem. Wasse.

Inopia cibi acrior. Vox *cibi* abundare videtur. Ciacc. et Ursin. — omittit L. 3. Wasse.

Ipsa perniciosa. Ar. L. 2. 3. λ. Ball. omittunt *ipsa*; male. *ipsa* enim hoc in loco valet *cum per se sit*, vel *omnino.* Cicero: *Triginta*

dies erant ipsi, *cum dabam has literas.* Servius ad Georg. III, 434. *quod genus siti.* Nicander Ther. pag. 8. ed. 1557.

Εἰ δέ που ἐν δακέεσσιν ἀφαρμάκτῳ χροῒ κύρσῃς
Ἄκμηνος-σίτων, ὅτε δὴ κακὸν ἄνδρας ἰάπτει.

infra:

Ἢ ὅτε σὺν τεκνοῖσι θερειομένοισιν ἀβοσκὶς
Φωλειοῦ λοχάδην ὑπὸ γωλεὰ δίψας ἰαύει,
Ἢ ὅτε δὴ λίπτῃσι μεθ᾽ ὃν νόμον.

dein:

Μὴ σύγ᾽ ἐνὶ τριόδοισι τύχοις.

Virgil. Georg. III. 432.

Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum et flammantia lumina torquens
Saevit agris, asperque siti atque exterritus aestu:
Ne mihi tum molles sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

Lucan. IX.

Alliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
Innocuosque diu rictus *torpente veneno*
Inter membra fovent.

quo in loco:

Et gravis in geminum surgens *caput Amphisbaena.*

Codex B. Pub. et Isidorus Hispalensis *vergens.* sane *vergo* idem quod *desino.* Cicero: *Omnibus eius partibus in medium* vergentibus. Sed re-
315 tinendum *surgens;* nam illud Virgilii expressit: *surgentem * in cornua cervum.* firmat Solinus pag. 51. *Amphisbaena* consurgit in caput geminum. Eius formam et indolem depingit Nonnus Dionys. V. pag. 149.

Δίστομος Ἀμφισβαίνα μέσῳ μηρύεται ὅλκῳ
Ἰὸν ἀποπτύουσα δι᾽ ἀμφοτέροιο καρήνου.
Ἀμφελελιζομένη, μελέων ἑτερόζυγι παλμῷ
Ἐς κεφαλὴν δὲ κάρηνον ἐφερπύζουσα συνάπτει,
Λοξῇ καμπύλα νῶτα περισκαίρουσα πορείῃ.

Vide Lucianum de Dipsadibus pag. 924. Est et alius eiusdem poetae locus, quem ob materiae affinitatem, tum quia mendosus est, adducere non gravabor. IV. 724.

Aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis
Ludit, et iratas incerta provocat umbra:
Obliquansque caput vanas serpentis in auras
Effusae toto *comprendit guttura morsu.*

Codex Caiensis, uti et B. Pub. *tuto.* Ita legendum suadent sequentia:

Letiferam citra saniem: *tunc irrita pestis*
Exprimitur, *faucesque fluunt* pereunte veneno.

Sed caudam eos aeque ac fauces petere atque ita in flumen trahere narrat Strabo lib. XVII. Nec verum est quod ait Noster de serpentibus bestiis solummodo, sed de omni genere ferarum. Apuleius VI. 178. *Nec vero istius orae contra formidabiles oves feras aditum*, *quoad de solis* flagrantia *mutuato calore*, truci rabie solent efferri. Codex Paraei *effero;*

unde aliquando conieceram *efferari.* infra Met. IX. *Certe venenatis morsibus contacta nonnulla iumenta*, efferari *iam simili rabie.* Apolog. I. pag. 318. *neminem tyrannide* efferavit. Ammian. XXIV. 4. *Quo efferati gaudio.* De leonibus Ammian. XVIII. 7. *At ubi* solis radiis exarserit *tempus*, *in regionibus aestu ambustis*, *vapore sideris*, *agitantur* etc. *immanius* efferascunt. Wasse.

Quae procul a mari incultius agebat. In Veneto ac plerisque aliis non est additum *a.* Cicero fere in similibus praepositionem addit, velut: *Insula Delos tum procul a nobis.* Idem: *Procul a terra abripi.* et: *Non procul a suis finibus.* nisi ubi poetice loquitur, ut in Arato: *Et procul Arcturo.* Item in Epistolis e poëta quopiam: *Patria procul.* Plinius tamen V. capite 9. ubi Nilum ait originem habere in monte inferioris Mauritaniae: *Non procul Oceano*, inquit. et Curtius IV. *Procul hostium conspectu.* Paullo post: *Haud procul Carthaginis muris locaverant castra.* et: *Haud procul munimentis urbis emersit.* et postea: *Iamque haud procul Memphi erat.* Idem V. *Haud procul moenibus fluxerat.* et IX. *Haud procul amne per quem erat navigaturus.* Idem tamen praepositionem interim addit. velut V. *Qui haud procul ab urbe tendebat.* et IX. *Haud procul a Perside aberant.* sed et X. *Esse haud procul a continenti insulam palmis frequentibus consitam.* nisi quis mendum forte subesse putet. Rivius. — Carrionis et Gruteri edd. *p. a mare.* vide quae supra notavimus. Wasse.

Lacte et ferina vescebantur. Manuscripta, *ferina carne;* sed mihi prior lectio magis arridet; ut subaudias substantivum, quomodo Virgilius I. Aeneidos:

Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.

Ita fere dicimus, *suilla*, *bubula*, *caprina*, ut subaudiatur *caro.* Linacer tamen cum manuscripto facit, ut et ex impressis quaedam. Sed et supra Sallustius, *Quis cibus erat caro ferina*, inquit, de Gaetulis loquens. Rivius. — Nonnulli manuscripti et impressi codices *Lacte et ferina carne vescebantur* habent. Ego dictionem *carne* numquam a Sallustio scriptam fuisse arbitror, sed ab imperito quodam, qui tamen sibi valde doctus videretur soloecismum committi existimans, additam: ignorant saepe apud probatos auctores soloecismum inveniri, ut in hoc versu Virgilii:

Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.

deest enim *carnis.* Sic apud Ciceronem de Divinatione in Verrem: *Si quis vestrum*, *iudices*, *aut eorum qui adsunt*, *forte miratur*, *me*, *qui tot annos in caussis iudiciisque publicis ita sim versatus*, *ut defenderim multos*, *laeserim neminem*, *subito nunc mutata voluntate*, *ad * accusandum* 316
descendere. Toto enim hoc exordio soloecismi species continetur, nisi addas *et* aut *idem*, ut sit: *et subito nunc mutata voluntate ad accusandum descenderim:* id quod Pedianus quoque observavit. C. Popma. — Haud aliter MSS. Pall. addita voce *carne*, quam tamen cum Rivio mallem abesse. Gruter. — Retinent libri et Noster infra, idque rectissime et ἀρχαϊκῶς. sic vestis *contemta* ferina, apud Lucretium. Columella Prooem. 10. *Largior tamen pauperibus fuit usus epularum*, *lactis copia* ferinaque *ac domesticarum pecudum* carne. Sallust. Iug. XII. *occultans*

se tugurio mulieris ancillae. vide quae ad locum annotavimus. Infra: *salem neque alia.* L. 2. omittit *alia*, sed inepte. Caeteri et Charisius pag. 82. agnoscunt. firmat Auson. Technopaeg.

Irritamentum, *quibus* additur *aequoreum* sal.

vide Pausan. in Atticis. Plutarch. Sympos. VI. Q. 10. Columellam Praefat. Strabonem XVII. pag. 835. si vocem *gulae* omisisset, auctore Tacito id fecisset. III. 54. *Cur ergo olim parsimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur: ne* irritamenta *quidem eadem.* verum et libri et ille alibi retinuit. Vid. Hist. II. 62. atque ita Ammianus pag. 520. confer Sulpicium Dialog. I. 8. Salis et vini usum ignorasse aetate sua Sarracenos ait Ammianus. Confer Eustath. Odyss. XI. 122. Wasse.

Cibus illis adversus famem etc. Codex Fabricianus, *adversum famem et sitim.* quomodo et ille Parisiis a Badio impressus. Utrumque apud Ciceronem atque alios primae notae scriptores reperitur, *adversus* et *adversum.* At in exemplari Veneto, Argentoratensi, aliis plerisque est additum quiddam, quod in superioribus, si minus necessarium est, abest; si opus est, deest: *Cibus potusque illis adversus famem atque sitim.* videlicet ut *cibus* ad famem, ad sitim *potus* referatur. Mihi utra lectio verior, haud dum satis liquet. nisi si quis adeo probandam esse ducat lectionem vulgatam, quod et cibi pariter et potus vicem praebeat lac, quo illi fere vescebantur. qua de caussa iidem et *γαλακτοφάγοι* dicebantur, quasi dicas, *lacte vescentes.* atque item *γαλακτοπόται*, sicuti lib. VII. testatur Columella, quo loco *nationibus quibusdam frumenti expertibus victum commodare lac* docet. Rivius. — O beatas gentes! Vos mortalium ceteri,

Discite, quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum Natura petat!

ut illud Lucani huc traham. Beatas vero agnosceret etiam Seneca qui epist. 25. *Panem et aquam natura desiderat; nemo ad haec pauper est; intra quae quisquis desiderium suum claudit, cum ipso Iove de felicitate contendat.* Vide ibi Lipsium. Rupert.

CAP. XCV.

Credo Diis fretus; nam contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat. Quamvis bona fortuna seu felicitas sit fere comes consilii et rationis: tamen paulo benignius eandem quibusdam a Deo attributam esse, negari non potest. Constat enim esse quosdam hoc astro, ut iis ad amplitudinem et gloriam et ad res magnas gerendas divinitus adiuncta fortuna videatur et, ut verba M. Tullii usurpem, *etiam venti tempestatesque obsecundent.* Contra *sunt quidam fataliter infelices*, ut diximus ad Iustini lib. XXVII. cap. 2. §. 5. Quam inaequalitatem fortunae in hominibus poëta Graecus apud Stobaeum Serm. 103. deplorat hisce: *Papae! quam inaequales sunt mortalium fortunae. Alii enim prospere agunt, aliis calamitates durae adhaerent, quamvis pii sint erga Deos et vitam omnem diligenter et provide cum iustitia agant, sine dedecore.* Quae cum ita sint, ad aliquod publicum negotium bene

feliciterque gerendum, sive e sententia conficiundum, prudenter feceris, si non solum prudentem, sed et felicem, sive cuius prudentiae et virtuti crebro etiam fortuna subscripserit et aspiraverit felicitas, socium tibi delegeris. Adde not. ad Flori lib. IV. cap. 2. §. 37. Rupert. — Volumen Fabricianum, omissa illa particula *contra*, * *nam difficultates tan-* 317
tas etc. haud scio an perperam. nisi quis *providere* pro eo quod est *praecavere tantas difficultates* positum velit. quomodo Terentius in Andria: *Quae si non astu providentur.* pro *caventur, vitantur.* ut adnotavit ibidem interpres. Mihi vulgata lectio bene habere videtur, ac potest incuria librarii τὸ *contra* omissum esse; nam in aliis manuscriptis est. Rivius. — Comparet in omnibus MSS. illud *contra*; itaque Fabriciano codici casu abesse putarim, non de industria. Gruter.

Natum fuerat. *Nasci* etiam de inanimis. Varro I. R. R. cap. 17. Nata herba *ad spem foeniseciae.* Virg. Ovid. Celsus II. 18. *Quod aut nimis humido aut nimis sicco nimiumque aut frigido aut calido* natum est. Varro: *Ad summum parum illi bona* lana nascebatur, *arietes a Tarento emit, et eos curavit in gregem. Mel Atticum ut domi* nasceretur, *apes ab Athenis iussit adferri.* Lex Licinia apud Gellium II. 24. *Si quicquam esset* natum *e terra, vite, arbore, promisse atque indefinite largita est.* Sic Graeci: *ἀπὸ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου.* Plato in Axiocho: *Ἄφθονοι μὲν ὧραι παγκάρπου γονῆς βρύουσι.* hoc modo voce *creat* utuntur Latini. Seneca de Ira II. 15. aliique. Supra pro *quod Numidae* Valla VI. 41. Mart. Pemb. *quia N.* Wasse.

Ea tempestate. Illa *ea tempestate* videntur a glossa. Gruter. — *ager autem* etc. citat Nonius pag. 498. Wasse.

Expeditis ad. L. 2. omittit *expeditis* et L. 3. *ad*, eleganter. Wasse.

Opidum Laris. Sic et MSS. in quibusdam *Larim.* sed perperam. Rivius. — Si ita legas, erit *Laris* patrius casus, ut apud Virgil. *urbem Patavi*, id est, Patavium. veteres tamen impressi codices habent *oppidum Larim:* a Ptol. *Λάρης* dicitur. Castil. — *Lares* Cirtesiorum oppidum ponit Ptolemaeus aliquanto magis ad meridiem, quam Vaccam (ipse *Vagam* appellat) ad Iuliam Cirtam. Caeterum cum paulo ante retulerit auctor Marii cum duobus regibus pugnam ante Cirtam, interea vero aliquot oppida castellaque capta; denique venisse in mentem ei, ut Capsam tentaret, quae satis longe a Cirta abest atque a Laribus: commentatoribus venia dari potest, etiamsi ea ne verbo quidem attingunt; cum auctor ipse tam negligens in re seria fuerit, ipse inquam Africae provinciae Praetor, quam non absque nominis sui infamia spoliasse fertur. Ubi enim Tanam flumen, quod hic subiungit, fuisse existimemus? Itinere a Cirta Capsam flumina duo sunt a Ptolemaeo descripta, Rubricatus et Bagrada, praeterea paludum Sisarae et Hipponitidos flumen. Fieri tamen potest et plura alia interfuisse; sed dubitet lector mecum. Nam, ut antea conquestus sum, ex Africae topographia non temere apud hunc auctorem et Livium te explices. Glarean. — In Concil. Carthag. nominatur Hortensius *a Laribus* Episc. A. Popma.

Dicitque se etc. Vox prima tolli posset, nisi eam retinerent MSS.

ad unum omnes. Gruter. — Sane infra cap. 114. eandem vocem intrudunt Pemb. Ar. Reg. L. 3. *appellat, dicitque se a patre Boccho* etc. et 38. quamquam *intelligat P. Rom.* [*dicit se*] *velle manifesta magis* etc. sic enim L. 2. pessime. ita tamen locutus cap. 120. multo elegantius Maro Aen. IX.

— *Tunc Nisus et una*
Euryalus, confestim alacres admittier orant,
Rem magnam *pretiumque morae* fore.

Ar. omittit *se*. Wasse.

318 Sic incoepto suo occultato. Hoc est, *consilio.* * Infra: *prava incoepta consultoribus noxae esse.* Ciaccon.

Tanam. Arond. *Thanam*, Pemb. et L. 2. *Tanaim*, quomodo et editio Oxoniensis 1701. quid ergo oppidum *Laris* iuxta *Tanaim?* imo

Ante pererratis amborum finibus exul
Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim;

quam id nos credemus. Wasse.

CAP. XCVI.

Pecus exercitui per centurias, item per turmas aequaliter distribuerat. Manuscripta, *per centurias, item turmas*, omissa repetitione praepositionis *per*, quomodo et ex impressis habet codex Badianus atque alii quidam. Rivius. — Quod a nemine notatum adhuc ex ullo libro, legitur in Cod. Rittershus. *item turmas* XXXII *aequaliter distribuerat.* Coler. — Legerem, *distribuebat.* Sequitur enim, *ut fieret curabat.* Ciaccon. — Praepositio *per* ante *centurias* omitti non debet. Illud autem quod statim deinde sequitur: *simul et inopiam frumenti lenire:* quomodo lenierit, non satis clarum. Glarean. — L. 2. *per turmas* XXXII *aequaliter.* Ball. *quotidie quadraginta duum pecus.* Wasse.

Et ex coriis utres uti fierent. Freinsh. in Curt. lib. XVII. cap. 5. §. 18. Rupert.

Simul et inop. Copula *et* non habetur in Pal. pr. aut secundo. Gruter. — nec in G. aut R. delendam puto. Wasse.

Ignaris omnibus. Veteres codices *omnia*, et eo fuerunt, qui sic ederent: *et ignaris omnia parare:* et post etiam (o stultitiam) in annotationibus de eo, si Diis placet, se iactarent. Scribo: *et gnavus omnia parare, quae mox usui forent.* Palmer. — Palmerius: *et gnavus omnia parare.* quod in vett. libb. omnibus reperisset *omnia* pro *omnibus.* Coler. — *Ignarus omnia parare.* Secutus sum codices antiquos, in quibus ita scriptum est, quemadmodum edendum curavi: et ita esse legendum sensus ipse postulat. C. Popma. — Sic Codd. universi. Palmeriani vero, *ignaris omnia*, uti et alii; unde ille, *et gnavus omnia.* cave credas. Supra Noster: *sic incoepto suo occultato, pergit ad flumen.* quod eius commentum satis redarguit. Idem fere de Antigono Nepos XVIII. 8. *Ad hanc conficiendam imperavit* quam plurimos utres, *atque etiam culleos comparari, post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum de-*

cem, utque quam minime fieret ignis in castris. Iter *quod habebat*, omnes celat. Wasse.

Omnibus sarcinis abiectis. Est in nonnullis, *omnibus abiectis sarcinis.* quae collocatio verborum melior. Rivius. — λ. *sarcinis* in marg. exhibet. Wasse.

Dein tertia multo ante lucis adventum. Coloniensis, *non multum ante lucem;* alii, *ante lucem advenientem.* mihi suspecta est in-
constantia, * et mirum ni scripsit Sallustius *ante lucem adventam.* Te- 319
rent. Andria:

Ego commodiorem hominem adventum ad tempus non vidi.

homo adventus? qui advenit. Phormione:

Adeon' rem rediisse, quod mihi consultum esse optime velit,
Phaedria, patrem ut extimescam ubi in mentem eius venti venit.

patris venti dixit, ut *lucem adventam* hic Noster. Scio aliter circumferri: sed vetus interpres, quod ego restitui, in veteribus esse fatetur. Nihilo secus *sol occasus* in XII, qui occidit: *Sol occasus suprema tempestas esto:* quomodo Qu. Claudius in Annal. Palmer. — Palmerius in Spicilegiis tomo IV. Facis Criticae pag. 652. legit *dein tertia multo ante lucem adventam*, contra omnium et MSS. et excusorum fidem: atque id censet, levissimo impulsus argumento. nempe non alio, quam quia in Coloniensi simpliciter esset, *ante lucem;* in aliis, *ante lucem advenientem.* Vulgatam lectionem reperit in MSS. suis Vossius; et sic editiones veteres (in his Mediolanensis A. 1508. a Pompohio Laeto et Hyacintho Arpinate castigata) et recentes ex MSS. fide doctissimorum hominum industria recensitae: ut quin ea sit germana scriptura, minime debeat dubitari. Rupert. — Colon. *non multum ante lucem.* alii, *ante l. advenientem*, unde Palmer. *ante l. adventam.* at nostri omnes, uti et Gerardi Vossii, lectionem editam tuentur. vide Vossium Analog. IV. cap. 13. Supra: *noctem t.* i. e. *itinere* [*per*] *noctem perpetem facto. facere iter* optimis auctoribus frequentatum. Cic. Ovid. Liv. Lucret. Senec. etiam *castra facit* pro *consedit.* Dares cap. XIX. cuius prima verba Daceriam mire torquent: ea sunt huiusmodi: *Deinde quum Argivis non constaret, exeundi ad Troiam clam noctu an interdiu fieret*, Palamedes suadet *etc.* Subintelligit Anna *consilium*, posse se praeterea nihil ingenue professa. Membranae Sidneienses pro *fieret* habent *opportunum*, quod sane haudquaquam intempestivum. legendum, *opportunum foret.* ut subintelligatur *tempus*, more Graecanico. vel si MS. non satis audies, *exeundum.* Infra: *ibique quam.* Reg. *ibi quam.* infra L. 2. omittit *multi*, caeteri servant. Wasse.

Pars civium extra moenia in host. pot. Scribitur Pal. 6. inter lineas sic, tanquam praecedere deberet vocem *extra*, *comprehensa.* et vero si ego Sallustius fuissem, scripsissem potius tribus verbis, *pars civium comprehensa*, sive adeo ut erat in Popmae libris, *deprehensa*, quam alia illa omnia, quae tamen ambigas an sint ab auctore: nam Pal. tert. *pars civium extra moenia in manibus hostium.* ut forte fuerit, *pars civium hostium potita;* aut verbum aliud vulgo ignotius. Gruter. — Veneta 1570. Balliol. *potestate deprehensa.* caeteri cum vulgatis. Wasse. — Duo

MSS. Codd. *In hostium deprehensa potestate.* Neque haec scriptura absurda cuiquam videri debet, etsi non omnium veterum librorum auctoritate confirmata sit. C. Popma.

320 * Coegere uti. Adblanditur magis lectio Commeliniani, *cogere,* quae item extat in aliquot Pall. poterat quoque recisis vocibus duabus scribi, *cogere deditionem.* Gruter. — L. 2. Mart. *cogere.* Wasse.

Ceterum oppidum incensum: Numidae puberes interfecti. Similia sunt illa Taciti XIII. Annal. cap. 39. de Volando castello: *Capta incensa munimenta omnesque puberes trucidati* etc. *et imbelle vulgus sub corona venumdatum: reliqua praeda victoribus cessit.* Ceterum quod in Nostro sequitur: *Id facinus, contra ius belli, non avaritia neque scelere consulis admissum; sed quia locus Iugurthae opportunus.* ea vero calva excusatio est, licet non inusitata veteribus: v. g. Saxonum legati, pactis tandem cum Valentiniano et Valente Impp. induciis, domum abeuntes, ex insidiis ad unum omnes caesi sunt. Funestum scelus! sed id similiter excusat Amm. Marcell. At *licet*, inquiens, *iustus quidam arbiter rerum factum incusabit perfidum ac deforme: pensato tamen negotio non feret indigne, manum latronum exitialem tandem copia data captam.* Haec ille. Quod sane nihil aliud est, quam dicere: turpe factum fuisse, sed utile. Sed mihi sedet, nulla utilitate huiusmodi perfidiam excusari posse. Vide Grot. lib. III. de I. B. ac P. cap. 11. n. 15. Rupert.

Ante neque beneficio neque metu coercitum. Ita edd. etiam primae, satis rotunde; sed contra MSS. quorum insigniores ignorant illud *ante.* sed et eis fere adest illud *coercitum* ab interpolatorum calamis, fuitque prius aut *cohercercetur*, aut aliud quid. certe Pal. primus clare praefert: *a neque beneficio neque metu cohercetur;* ac deinde factum *ac neque.* sunt etiam codices, in quibus, *ante neque benef. neque metu coercebatur;* item *cohercerettur.* adeo ut liceat suspicari forte fuisse prius: *mobile, infidum; neque b. neque m. coercendum.* Gruter. — Nostri nihil movent; abest solummodo λ. vox *ante.* Transtulit haec ad Idumaeos Hegesip. IV. 6. *genus mobile, inquietum.* Alludit etiam Tacitus An. VI. 36. *Adfluentibus paullatim, qui* metu magis quam benevolentia subiecti. Wasse.

CAP. XCVII.

Postquam tantam rem Marius — patravit. Visitur quidem illud *patravit* in Pal. sec. sed tantum inter lineas; littera vero eius nulla in Nazar. aut Commelin. neque tamen eius loco aliud quid substitutum. at Pall. tert. ac quint. sex. sept. oct. habent: *postquam tantam rem peregit Marius sine ullo suorum incommodo, magnus.* quart. *postquam tantam rem egit sine* etc. ambigas, an fuerit: *patrata tanta re sine ullo suorum incommodo, magnus* etc. Gruter. — L. 2. 3. *rem peregit.* et sic Venetae, Bodl. at λ. *postquam gessit.* dissensione ex varia interpretatione vocis *patravit* orta. Wasse.

Maior atque clarior haberi coepit. Illud *coepit* invectum est ab inscito Grammaticello. Gruter. — At nostri omnes agnoscunt. Bad.

Ball. Soldus, *maior clariorque.* L. 2. *maior clarior.* Nescio an reliquerit auctor *mage clarior*, quod certe Plautinum:

Nec me miserior *foemina'st, neque ulla videatur magis.*

Amphitr. V. 1. et Menaechm. Prol.

Nam nisi qui argentum dederit, nugas egerit.
Qui dederit, magis maiores nugas *egerit.*

Aulul. III. 2. 8.

* *Ita fustibus sum* mollior magis *quam ullus cinaedus.* 321

Virgil. Culice:

Qui magis *optato queat esse* beatior *horto.*

Valerius III. 7. *Sed uterque nostrum* magis *invidia quam pecunia* locupletior *est.* Mela II. 6. *magis magisque latior.* Ita etiam libenter Arnobius, Boethius, Arator, Cassiodorus Var. I. 28. Martianus VI. pag. 227. *magis, quod lassa, pulchrior.* et sic tres Codices quibus usi sumus. Habes etiam apud Arnobium, nisi fallit memoria, *magis clarissimum.* Locutio a Graecis tracta est. Aristoph. Plut.

Τίς γὰρ γένοιτο μᾶλλον ὀλβιώτερος;

Noster autem Catil. LXII. Cato clarus *atque* magnus *habetur.* vide Cl. Perizonium ad Sanctium pag. 150. Caeterum vulgatam tuetur Sulpicius Hist. II. *Daniel clarus ante*, clarior haberi *coepit.* Wasse.

Omnia non bene consulta in virtutem trahebantur. His verbis quidam codices haec addunt verba: *verum etiam casu data in virtutem trahebantur.* Sed sive ea legamus, sive omittamus, intelligenda videtur coniunctio *etiam;* ut sit sensus: *Omnia etiam non bene consulta.* Soldus ad *hosteis* retulit. *Si hostes,* inquit, *non bene consulebant, et Marius ita vinceret, laudabatur a plerisque.* Badius addit *solum: Omnia non solum bene consulta, verum etiam casu data, in virtutem trahebantur.* Ita copiosa est ignorantia nostra, quoties haeremus; quemadmodum non ita multo post quod sequitur, *aut Deorum nutu cuncta portendi:* ubi Badius exponit: *significari et adduci,* scilicet, *illi.* Soldus: *Diis auctoribus fieri:* quod magis placet. Glarean. — Sic et Aldinum pariter ac manuscriptum: in Veneto autem, cuius aliquoties memini, atque item aliis quibusdam addita nonnulla sunt, nimirum haec, *verum etiam casu data.* Ego quamvis priorem lectionem probo, tamen quid hic suspicer, paucis dicam. Fortasse legendum, *omnia non bene consulta modo, verum etiam casu data, in virtutem trahebantur.* ut sit sensus: *non solum quae erant sapienter provisa, sed et ea quae casu aliquo ac felicitate quadam acciderant, virtutis esse existimabantur;* hoc est, non temere neque casu facta, aut forte fortuna, sed virtute consilioque potius gesta esse credebantur quaecunque bene evenerant. Sic et Q. Curtius de Alexandro lib. III. *Iam primum*, inquit, *nihil nisi divina ope aggredi videbatur: nam cum esset praesto ubique fortuna, temeritas in gloriam cesserat.* Rivius. — Aliquid esse etiam heic minus integri, produnt membranae Commel. in quibus *trahuntur;* forte fuit, *in virtutem trahi.* nam quae hoc loco citat ex aliis editionibus Rivius nititurque emendare, sciamus licet, nata, post editiones primas, ab Pomponio Laeto. Gruter. — Quidam Codd. *verum etiam casu data in virtutem trahebantur.* Glar. Sic Venetae. γ.

supra *consulta* habet, *et bene consulta*, etiam, *in virtute tr.* quod non displicet. Bodl. Ball. *modo neque etiam data casu.* Noster cap. 94. *gloriam ex culpa invenit.* Huc respexit Plinius Epist. V. 21. *Est omnino iniquum, sed usu receptum, quod honesta vel turpia, prout male aut prospere cedunt, vel probantur vel reprehenduntur.* Pindarus *Ol. ί.*

Εὖ δὲ ἔχοντες σοφοὶ καὶ πολίταις ἔδοξαν ἔμμεν.

Wasse. — Infra cap. 94. in f. *Sic forte* (i. e. fortuna) *correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit.* Plautus in Pseudolo Act. II. Sc. 3.

— — — *ut quisque fortuna utitur,*
Ita praecellet, atque exinde supere eum omnes dicimus.
Bene ubi quod consilium discimus accidisse, hominem catum
Eum esse declaramus stultum autem illum, cui vertit male.

Consulendus Freinsh. in Curt. lib. III. cap. 6. §. 18. et lib. III. cap. 8. 29. Rupert.

Omnes socii atque hostes. Naz. *atque cohortes*; mihi *hostes* non
322 displicet, sed *omnes* supervacaneum * videtur. Gruter. — Bodl. Venetae, Mart. Arond. Reg. γ. λ. L. 1. 2. 3. agnoscunt *omnes.* Bodl. praeterea habet, *omnes socii, cives atque.* Caeteri Oxonienses, teste Cl. Hudsono, universalitatis nota defecti sunt, quod sane demiror. Wasse.

Illi aut mentem divinam esse aut Deorum nutu cuncta portendi. Caesar II. de B. Gall. cap. 31. de Aduaticis: *Non se existimare Romanos sine ope deorum bellum gerere.* Eamque opinionem de se excitavit Titus apud Ioseph. lib. VI. B. Iud. cap. 11. Rupert. — *Deorum nutu.* i. e. *auctoribus diis.* nutus enim necessitatis et voluntatis signum.

Annuit, *et totum* nutu *tremefecit Olympum.*

Virg.

— — nutu *saevae Iunonis eunt res.*
Οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον, οὐδ' ἀπατηλόν,
Οὐδ' ἀτελεύτητόν γ' ὅ τι κεν κεφαλῇ κατανεύσω.

Glossae, *nutus, ῥοπή, impulsus*; quo sensu *θεία ῥοπή* alicubi apud Chrysostomum. Tacitus Hist. II. 4. *Ubi laeta et congruentia exta magnisque consultis* annuere *Deum videt. Numen* pro *nutu* teste Servio ad IV. Aen. Lucretius:

Terrificas capitum quatientes numine *cristas.*

Catullus Nupt. Pel.

Annuit *invicto coelestum* numine *rector.*

Confer Apuleium Met. VI. pag. 92. 98. Sulpicium Hist. Sacr. I. 15. Vitruvius Praefat. ad lib. I. *Cum gentes omnes subactae tuum spectarent* nutum. ubi *et magnis cogitationibus* ex superiore linea in inferiorem delatum esse suspicor, sed agnoscit Arond. Pro *nutu portendi* auctores fere *monitu* usurpant. Ovid. Met. XIII. 723.

— — — *quae cuncta fideli*
Priamides Helenus monitu praedixerat.

et Fast. III. 53. *Terreor* admonitu. Wasse.

Bene evenit. Non habetur illud *bene* in Commel. et poterat sane abesse. Gruter.

Deserta propter. Venet. 1470. Pemb. γ. λ. Bodl. Ball. omittunt *deserta.* λ. supra vocem *propter* habet, i. e. *iuxta.*

Aliam rem adgreditur. Cum supra modo dixerit, *ubi ea res bene evenit*; maluerim, *alia aggreditur*; et postea *difficilia.* Gruter.

Namque haud longe a flumine Mulucha. Vide ut saltum facit auctor, a Capsa ad Mulucham, quae tam longe distant invicem loca; nisi excusemus, quod ait: *Multis locis potitus.* Glarean. — Manuscriptum, *Muluchae.* rectene an secus, haud dum equidem scio: nisi si quis putet sic dictum, ut Virgilius *urbem Patavi* dixit Aeneidos primo, et *fontem Timavi*, ibidem. et septimo, ni fallor, *flumen Hymellae.* aut Cicero, *in oppido Antiochiae.* si modo sic idem scriptum reliquit. Rivius. — Ita haec dictio scripta in Nazar. neque recedit Palat. sec. nisi quod is *Muluchae*; quomodo et ceteri MSS. Palatini, excepto quod eis alius casus, *Mulucha* nempe. At Com. servat *Mulcha.* Gruter. — R. *Mulca.* Bod. *Muluccha.* Wasse.

Quod Iugurthae Bocchique regnum disiungebat. Sic idem lib. IV. Histor. *Qua in parte Cappadocia ab Armenia disiungitur.* Ciacc. — *dividebat.* Manuscripta et alia pleraque *disiungebat*, pro, regni fines discernebat, disterminabat. Nam hic amnis ingentium olim regnorum terminus Bocchi Iugurthaeque fuit, uti Pomponius inquit. Rivius.

* Erat inter ceteram planiciem mons saxeus etc. Nimium 323
inepte tandem, *inter ceteram planitiem mons saxeus:* tanquam mons quoque planities esset: nam ea vis est huius *ceteram.* emendo: *Erat inter cetera planitiem mons saxeus, mediocri castello satis patens, immensum editus, uno perangusto aditu relicto; nam omnia natura, velut opere atque consulto, praeceps.* Haec emendatio est: nunc videamus argumenta. Thosanus codex, nunquam satis laudatus: *erat inter cetera planitie:* ita ille diserte. Quis dubitet saltem cui cor sapiat, quin verum sit *inter cetera planitiem? cetera* ut in illo Virgilii:

Consertum tegmen spinis, at cetera Graius.

et apud Tacitum in vita Agricolae: *Hic cum egregius cetera, arroganter in deditos, et ut suae quoque iniuriae ultor consuleret durius.* Erat ergo cetera planities, id est, ad cetera quod attineret; sed unus inibi mons saxeus. Palmer.

Mons saxeus. Vide Frontinum, Strab. lib. III. cap. 9. Florus autem lib. III. cap. 1. urbem *Mulucham* vocat. Castil.

Inmensum editus. Non extat *editus* Pal. tert. ceterum omnibus adest praepositio *in.* Gruter. — Pro *editus* Reg. a manu prima *conditus*, contra caeteri. Septimius I. 11. *in immensum edito.* pro *patens* Pemb. *potens*, et supra a recenti manu *patens*, quod servant universi. Thosanus *cetera planitie*, unde Palmer. *caetera planitiem.* ea forma, qua *caetera Graius*; hercle non nimium infeliciter. Liv. I. 32. *Proximum regnum*, caetera egregium, *ab una parte haud satis prosperum fuerat.* Noster supra XXII. *praeter nomen*, caetera ignarus *P. Romani.* λ. *planitiem*, sed ultima litera a manu, ut videtur, secunda. Certe Pemb. a manu prima clare praefert, *caetera planitiem.* reliqui nihil movent. De hoc castello Frontinus II. 9. cetera parte *velut consulto praecipiti.* Wasse.

NAM OMNIS NATURA, VELUT OPERA. In manuscriptis est *opere*, sed eodem sensu. in quibusdam sed impressis *praeceps erat*, quod non sane displicet. Illud non probo quod in antiquioribus est, *nam per omnia natura* etc. id ex glossa addita irrepsisse in contextum videtur. Codex Badianus ad hunc modum: *nam omnia natura velut opera atque consulto praeceps habebat*. Mihi legendum videtur *omnis*, ita uti fere in recentioribus est. Hoc autem dicit Sallustius: *totum montem fuisse natura praecipitem, ac si humana industria sic et opere manuque factus esset.* Forsan aliquis illud *omnis* explicare volens in spatio quod versus dirimit suprascripserat *per omnia*, cum intelligi vellet, *ex omni parte*, ut Caesar loquitur. id postea in contextum irrepsit. Iul. Frontinus III. Stratag. totum hunc locum, sed aliis interdum verbis repetit. RIVIUS. — Varie hoc per libros vulgatur. nam alii, *per omnia natura*; alii, *iter per omnia natura*; quidam, *nam omni natura*. quae omnes scripturae, ut verbo dicam, assis non sunt: una autem recta nostra. qua enim facie *cetera*, eadem *omnia* accusandi casu ponitur, pro, omnes in partes, usquequaque. Acceptum hoc est in vulgus: *homo est, nisi quod superbus, cetera bonus*; illud insolentius: *homo est, omnia bonus*. i. e. sine exceptione; at utrumque eadem forma et pari veterum usu. Sic ergo Sallustius, *mons omnia praeceps*, nihilo aliter quam antea ausus erat, *inter cetera planitiem*. Haec iam dictaram, cum Rivium consului. Is, *codex*, inquit, *Badianus, ad hunc modum: Nam omnia natura velut opera atque consulto praeceps habebat*. Quid quaeris? plausi mihi, qui coniectura ad verum pervenissem. nam illud *habebat* quis insertum non videt, quod scripti nulli libri repraesentant? *Cetera* autem et *omnia* hac figura e Graecia sunt, ut pueri sciunt. Unum addam: recepta lectio *omnis natura* ab emendatorum ingenio est, quod eo volui, ne quis illam nobis imputaret. PALMER. — *Nam omnis natura velut opere.* Sic quidem Commelinianus; sed prius ei fuerat *omnia*, quod et in Naz. ac Pal. sec. quippe tertius ac sextus, *nam per omnia natura*, quod et occupat edd. primas. GRU-
324 TER. — Ball. *per omnia*. * et sic Pembr. sed *per* supra lineam, et a manu recente. uti apud γ. λ. *Nam omni n.* et intra lineas, *vel per omnia*. sic etiam L. 2. 3. Venetae. at Reg. *omnis mons*. ibi τὸ *mons* glossa manifestaria. si edita lectio displiceat, lege, *nam omnia* etc. *praeceps*. mihi tamen altera scriptura satis arridet. Gryphii edd. *per alia omnia*. Frontinus III. 9. *Quod una et angusta semita adibatur*, caetera parte *velut consulto praecipiti*. unde dubitari possit, sintne genuinae voces illae *opere atque*; codices tamen agnoscunt. caeterum apud eundem pro *eripi posse castellum* Petrensis *ascendi p. in c.* ibidem *perfectissimos* mihi suspectum. male etiam capit Sallustium: hic enim: *ex copia tubicinum atque cornicinum quinque numero quam velocissumos delegit, et cum his, praesidio qui forent, quatuor centuriones.* ille autem: *Paucos centuriones, quibus perfectissimos cum velocissimis militibus aeneatores immiscuerat.* Vide an rectius: *p. c. quibus quam velocissimos aeneatores im.* Nihil enim hic de militibus, et vox altera ad sensum minime omnium facit. WASSE.

VIRORUM ATQUE ARMORUM SATIS MAGNA VIS — ET FONS AQUAE.

Sic et MSS. Pall. sine *erat* post *vis*, quod invasit editiones aetatis mediae, non primae. ego praeterea adhuc delibero, an non possit distingui: *virorum atque armorum satis; magna vis et frumenti; et fons aquae.* GRUTER. — Ar. *frumenti erat*, γ. *vis erat*. caeteri non agnoscunt. *turribusque* in marg. tantum exhibet Pemb. et a manu recenti, uti et *locus*. λ. pro *aliis* habet *altis*, quomodo primo habuerat Pemb. Infra: *utrimque praecisum*. Reg. L. 2. 3. Venetae, Mart. γ. λ. Pemb. Ball. Bodl. *praecisae*. eam vocem Badius et Soldus ad *vineae* ineptissime referunt. Carrio et Gruterus dederant *praecisum*, hoc est, utroque latere abruptum, utrimque ad perpendiculum praecipiti rupe. Graece ἀμφίκρημνον, ἀπότομον. Arrianus de Exped. Alex. IV. 282. καταλαμβάνει ΠΑΝΤΗι ἈΠΟΤΟΜΟΝ ἐς τὴν προσβολήν. Accius Oenomao: *Quemcunque institerum grumum, aut* praecisum iugum. Mela III. 9. *Omnia vastis* praecisa montibus, *ripae potius sunt quam littora*. Hoc sensu *concisa* apud Caesarem B. G. III. 9. et *circumcisa* VII. 36. Infra: *cum ingenti periculo frustra*. ita libri. alii, *et frustra*; sunt etiam qui *cum ing. p.* pro superfluis habent; sed minus recte. Tacitus An. XII. 45. *Ita Rhadamistus* frustra, *vel* cum damno *tentatis munitionibus*. WASSE.

NAM CUM HAE PAULLO PROCESSERANT. In nonnullis est *paullulum*, quomodo Cicero *aliquantulum procedere* dixit. sed prior lectio in manuscripto quoque. RIVIUS. — Pronomen supervacaneum est. GRUTER. — abest Mart. WASSE.

MILITES NEQUE INTER VINEAS SINE PERIC. ADMINISTR. etc. Manuscripta, consentientibus aliis: *milites neque pro opere consistere propter iniquitatem loci, neque inter vineas sine periculo administrare; optumus quisque aut cadere aut sauciari.* sic fere et Venetum exemplar. itaque vides quam multa desint in recentioribus. RIVIUS. — Etiam atque etiam considerandum, num *intra vineas* legendum potius; quamquam ego nihil assevero. GLAREAN.

ADMINISTRARE. Vide Iug. XXXI. Vox operibus belli accommoda. Caesar VII. B. G. Civil. II. 2. 8. Vegetius II. 21. Varro de L. Lat. pag. 24. Iustin. XIV. 2. rarius autem absolute ponitur. Plautus tamen Stich. II. 7. 1.

* *Iube famulos rem divinam mihi apparent.* 325
G. *Vin'* administrem?

nempe, *sacra*; quomodo supplet A. Victor Orig. ubi de Potitiis haec habet: *Eosque tam religione quam etiam* pietate *edoctos, mysteria eiusmodi fideliter custodivisse.* Haud iurarem non scripsisse, *quam impietate*; Pinariorum scilicet, qui pecunia ab Appio illecti, sacra sua servis propinarant, eiusque sceleris poenam solverant. Nam intra 30 dies ex quo hoc admiserunt, illorum familia extincta est. Ut revertamur, Plautum excipit Nepos IX. 4. *Id ut Lacedaemoniis est nunciatum, non sine cura* administrarunt, *quod maius bellum imminere arbitrabantur*. Sic apud eundem *facere* in Eumene: *Ut omnia perdant, neque minus eos, cum quibus steterint, quam adversus quos* fecerint. *stipendia* nimirum. quod imperitis dictum velim; nam Courtinus locum non capit. WASSE.

OPTUMUS QUISQUE CADERE AUT SAUCIARI. Vide Grut. ad illa Ta-

citi lib. V. Histor. cap. 16. *Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant.* Discursu 14. et adde notam ad huius historiae cap. 57. Rupert.

CAP. XCVIII.

Anxius trahere cum animo suo. Qui appeteret brevis esse, omitteret omnia haec praeter vocem primam. Gruter.

An fortunam opperiretur. Ut plerique generosi. Vide notam ad Flori lib. IV. cap. 8. §. 3. Rupert.

Qua saepe prospere usus erat. *Tò erat* non est in vetustis omnibus, ac citra detrimentum sensus abesse poterit; in manuscriptis *fuerat* legitur. Rivius. — Illud *fuerat* adscititium correctoris, eiusque loco MSS. aliquot referunt *erat*. Gruter. — L. 3. omittit *fuerat*. Ar. Reg. *erat*. L. *est*. male ómnes. Wasse.

Quae cum multos dies noctesque aestuans agitaret. Et septem istas voces eodem iure neglexisset. Gruter.

Quod adversum praeliantibus erat. Ego, reclamantibus omnibus exemplaribus, legendum puto *aversum* non *adversum*. *Adversa* enim pars anterior erat, ubi praelium fiebat, *aversa* autem posterior, ubi solitudo ac securitas. Lector ipse huius totius loci verba sequentia secum perpendat, et videbit nos non temere id asseruisse. Glarean. — Leg. censeo, *aversum*. Ciaccon. — Lege, *quod avorsum praeliantibus erat*, ita postulat sensus. Putsch. — Suspecta iterum vox *erat*, dixissetque alius, *latere castelli advorso praeliantibus*. porro illud *advorsum* visitur in MSS. omnibus melioribus, Comm. Bong. Naz. Pal. sec. quart. quint. sext. sept. oct. neque debet mutari in *aversum*, nisi summam vim inferamus menti auctoris. Gruter. — Nostri *advorsum*. λ. *advorsum* puncto literae *d* supposito. contra quos Ciacconius et Glareanus legunt *avorsum*, quia nimirum in postica, non antica parte solitudo erat. Sed non advertunt Nostrum dicere, *haud* procul ab *eo latere* quod advorsum *erat*. ergo non in eo latere ubi procincta classis, sed loco diverso. Potest etiam *τὸ advorsum* accipi pro *difficile*, ut alibi: *Metello virtus militum erat, locus advorsus.* Confer Iug. LIX. Catil. LVIII. et LXVIII. Confusa saepius verba *adversum, diversum, aversum.* Ampelius pag. 40. *Iussu Hostilii deligatus ad currum* in adversa *actis equis.* lego *diversa.* Silius I. 555.

Tardaque paullatim, et dubio vestigia nisu
Alternata trahens, aversus ab aggere cedit.

ibi legerim *adversus.* cedit; sed more leonis, cui Turnum adsimulat Maro, quem hoc in loco, ut alias fere, sequi videtur:

326 * — *ceu saevum turba leonem*
Cum telis premit infensis: at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit: et neque terga
Ira dare aut virtus patitur:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert.

Idem de Aiace Homerus:

Τρέσσε δὲ παπτήνας ἐφ᾽ ὁμίλου, θηρὶ ἐοικώς,
ἘΝΤΡΟΠΑΛΙΖΟΜΕΝΟΣ, ὀλίγον γόνυ ΓΟΥΝΟΣ ἈΜΕΙΒΩΝ.

Caeterum pro *aquatum* L. 2. 3. Venetae, *aliquantum*. Ball. *aliquantulum*, inficete. Wasse.

Animadvertit cochleas. Tacit. Histor. III. *Advortit ea res Vespasiani animum an potius accendit.* Ciaccon. — Codex Fabricianus *animum advertit*, ut sint duae dictiones, non una composita. Rivius. — Naz. quidem ac Commel. *animum advertit*, sed cum idem mox repeteretur, malui alterum, quod item in plerisque Rivianis, ut et Pall. Gruter. — Male, mea quidem sententia, ob infirmam hanc ratiunculam a vera lectione abstinuit, quam e nostris tantum asservat Marckii γ. Vide Plinium N. Hist. XXI. 1. Tacitum et V. Cl. Rich. Bentleium ad Ciceronis Tusc. cap. 85. Verum ne nimis cito occurrat eadem constructio, potes, *animum advortunt repentes cochleae.* quod insolentius. B. Alex. *Qui ubi* advertit Caesaris animum. Tacit. *Advertit ea res Vespasiani animum.* Denique, si non fallunt Codices Prisciani, vox *animadverti* etiam antiquis in usu erat. vide lib. I. pag. 551. Certe Iustinus, qui Nostrum fere sequitur, ubique coniunctim effert. usus absolute Boëthius I. Pros. VI. Carr. *an. adv.* Wasse. — *Cochleae* non tantum antiquis in pretio, atque coenis expetitae, ut testatur Plinius lib. IX. cap. 56. sed et hodieque nonnullis gentibus in deliciis. De iis ita Dioscorides: *Terrestres cochleae stomacho utiles sunt, et non facile corrumpuntur. Optimae Sardonicae, Africanae, Astypaleicae, et quae in Sicilia aut Chio gignuntur, et quae in Liguriae Alpibus*, Pomatiae, *id est, operculares cognominatae. Quae vero vepribus fruticetisque conglutinatae cohaerent, ventrem stomachumque turbant.* Putsch.

Studio legendi. Idem *legundi*. Rivius.

* More ingenii humani cupido difficilia faciendi animad- 327
vertit. Manuscripta cuncta, *animum vertit*, quo modo exemplar quoque Beroaldinum. Nonius Marcellus quo loco *ignarum* esse dicit, et qui nesciat, et cui quid sit incognitum, ita hunc locum citat: *more humanae cupidinis ignara visundi.* pro, *ignota explorandi et inspiciundi.* nam *cupidinis* pro *cupiditatis* dixit, ut alias saepe. Hanc lectionem magis ad sensum Sallustii quadrare suspicor. nam habet eodem modo Gellius quoque libro IX. cap. 12. quo loco et ipse docet, *ignarum* utroversum dici, non solum qui ignoret, sed et qui ignoretur. Id vero sic habere, cum ex hoc ipso auctore, ut cum ait: *Praeter nomen cetera ignarus pop. Rom.* tum ex aliis etiam liquet. Tacitus: *Per occulta et vigilibus ignara.* Idem: *Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta et astus oppugnationum.* Contra *gnarum* pro cognito apud eundem: *Idque nulli magis gnarum*, inquit, *quam Neroni.* et: *Campos madentis et ipsis gnaros.* pro *cognitos.* Rivius. — Pro, *visundi ea, quae ignorantur.* sic Gellius lib. IX. cap. 12. et Nonius in verbo *Ignarus* recitat. quo modo Tacitus locutus libro II. *Per occulta, et vigilibus ignara.* et libro III. *Non sibi quidem ignara quae vulgabantur.* et libro XII. *Nihil tam ignarum barbaris, quam ma-*

chinamenta et astus oppugnationum. et idem Sallustius: *Regio hostibus ignara. Gnarus* item pro *cognitus* apud eundem Tacitum: *Idque nulli magis gnarum, quam Neroni.* et: *Campos madentes et ipsis gnaros.* A. Manut. — Locum corruptum testatur Non. Marcel. qui sic citat in *Ignarum: Amore humanae cupiditatis ignara visundi.* et Agell. lib. IX. cap. 13. *More humanae cupidinis ignara visundi.* et explicat *ignara τὰ ἄγνωστα.* Sed Nonius corruptus est, apud quem lege ex MS. *more cupidinis humanae.* et lectionem veram apud Sallustium repone: *Ubi postquam solitudinem intellexit, more humanae cupidinis ignara visundi, animum vortit.* Optima locutio et Sallustiana. Sulpicius tamen Severus Crispi, quantum tempora et aetas illa ferebat, aemulus: *His more humani ingenii consilium fuit.* et Apul. in Florid. *Propius accessit, ut et cognosceret more humani ingenii quisnam esset.* Petron. *Vitio gentis humanae concupiit scire, quis aut quidnam faceret.* Putsch. — Nonius Marcellus et A. Gellius ita hunc locum recitant, ut passim in vulgatis excusisque libris legitur. Antiquorum tamen codicum mira est in huius loci lectione varietas. Quidam enim habent: *More humanae cupidinis ignara visundi animum accendit.* alii: *more ingenii humani, cupidus difficilia faciundi, animum vertit.* alii: *more ingenii humani cupido difficilia faciendi animum accendit.* Lector sequatur quod velit. C. Popma. — *More humanae cupidinis ignara visundi.* Debemus locum istum Nonio Marcello, a cuius scriptura immensum abeunt membranae nostrae, aliaeque edd. Nam primae: *more ingenii humani cupido difficilia faciundi animum invadit.* neque secus sequentes, nisi quod meliores, *animum vertit* vel *advertit*; deteriores, *faciundi intendit.* Gruter. — Venet. 1470. et Mart. *cap. diff. f. animum vertit.* L. 3. *difficillima.* L. 2. c. *ad difficilia faciunda an. invadit.* Pemb. *d. faciundi an. ad.* Formulam ex parte servat Petronius pag. 390. *Vitio* gentis humanae *concupiit scire, quis aut quid faceret.* Confer Valer. I. 7. Sueton. Claud. XIX. Liv. XXI. 22. Q. Septim. II. 38. Apuleium IV. Miles. Florid. IV. pag. 245. *Propius accessit, ut etiam cognosceret,* more ingenii humani, *quisnam esset?* atque ita pro *cupidinis* Pemb. Ar. Bodl. et Sulpicius Dial. I. *maris* mollitie *adtineri, egressos in terram, ut est* mos humani ingenii, *naturam locorum cultumque habitantium voluisse cognoscere.* Codex Aul. Trin. *mollitia.* forte legendum, *malacia.* Idem H. Sac. I. 16. *more* ingenii humani. Caeterum vox *ubi* in MS. Pemb. a sec. manu visitur; mallem abesset. *Postquam* apud Nostrum auspicatur sententiam. Catil. Postquam *divitiae honori esse coeperunt.* et alibi saepe. Wasse.

328 Grandis ilex. *λ. gr. il. illa*, ultima voce erasa. * Mallem *g. arbor ilex.* Sisenna: *Vetus atque* ingens *erat* arbor ilex, *quae circum proiectis ramis maiorem partem loci summi tegebat.* quid vult auctor per voces *prona* et *flexa*, si minus intelligis, audi Statium interpretem Sylv. II. 3.

Stat, quae perspicuas nitidi Melioris opacat
Arbor aquas; complexa lacus, quae robore ab imo
Curvata in nodos redit inde cacumine recto
Ardua, ceu mediis iterum nascatur ab undis.

Atque habitet vitreum tacitis radicibus amnem.

Confer vs. 45.

— latebrosa cubilia nymphae
Tu saltem declivis ama, preme frondibus undam.

et infra:

Sic ait; illa Dei veteres animata calores
Uberibus stagnis, obliquo pendula trunco
Incubat, *atque umbris scrutatur amantibus undas.*
Sperat et amplexus, sed aquarum spiritus arcet,
Nec patitur tactus; tandem eluctata sub auras,
Libratur fundo, rursusque enode cacumen
Ingeniosa levat, *veluti descendat in imos*
Stirpe lacus alia.

aucta in altitudinem idem valet, atque aucta in longum, vel secundum longitudinem, cuius contrarium est *pandere se*, quod dici solet, quando arbores patulae sunt et humiliores. Columella III. 3. *multaque* materia frondentem. Quam proprie dicatur arbos *frondere materia*, viderint alii; certe Codex Arondel. habet *pandentem.* Virg.

-- *annosaque* brachia pandit.

Wasse.

Planitiem praescribit. Manuscripta duo *perscribit*, quomodo et sensus postulat; error ex affinitate vocum ortus. Rivius. — Alii libri *pervenit.* Ciaccon. — Alii, inquit Ciaccon., *pervenit.* MSS. duo Rivii *perscribit.* Reg. a manu pr. *perscribit*, spatiolo inter syllabas ult. et penult. relicto, forte pro *perscribsit.* Mart. L. 2. *praescribit.* Pemb. *describit*; pro *notat* ait interpres ad oram Reg. Non ita Crispinus; ille praeterea, *il prit le plan.* Militemne gregarium, eumque ex Liguria, graphidis peritum scilicet; hominem famelicum chartulis et fuco ad cochleas accessisse? peniculone rem gessisse Mario imperante? Mars tuam fidem! Agedum, concedamus quod in usu fuerint eiusmodi tabulae; praesertim cum Herodotus *τῆς γῆς Περίοδον*, Anaximandri Milesii inventum tempore Tulli regis, *ἐν τῷ πίνακι ἐντετετμημένην*, et *pictam in pariete Italiam* memoret Varro R. R. I. 1. Verum haec elegantiora quam ut ad castrense peculium pertinerent. Neque gregarios tam ex eorum in literis profectu, quam vi lacertisque legisse censendus est Imp. *ἀναλφάβητος.* At fuit unus e multis ille Ligus; esto. quid tandem in hac re arte sua opus? quae deformationis necessitas? Num sine tabula docere nequibat, aversa castelli intuta esse, et a propugnatoribus deserta? Sed manum de tabula; haec enim plane *γελαστὰ καὶ οὐκ ἐπιεικτά. Perscribere* idem ac perlustrare oculis. aream ergo loci perlustrat, intento *ad scribendi necessitatem*, animo ac sensibus, ut loquitur Quintilianus. Saepenumero id quod unius sensus proprium est, alteri adscribitur; ut oculis metiri locum, capere, ambulare, equitare, devorare, vesci, contrectare. Nonnus Dionys. V. pag. 158.

Ἁγνὸν ἀνυμφεύτοιο δέμας ΔΙΕΜΕΤΡΕΕ κούρης
Ἀγχιφανής.

uti et VII. pag. 215. Virg. Aen.

Atque oculis spatium emensus *quantum satis hastae.*

Georg.

Ante locum capies oculis.

Tertullian. ad Nat. II. 4. *Merito ergo Milesius Thales, dum totum coelum examinat atque* ambulat oculis, *in puteum cecidit.* Ennius:

His equitat curritque, oculis equitare *videmus.*

Martial. I. 79.

— sed spectat oculis devorantibus *Draucos.*

Accius Athamante:

Priusquam infans facinus oculi vescuntur *tui.*

Neque tantum quod oris est, sed quod etiam aurium et manuum, oculis additur. Plautus Pseud. II. 2.

329 * *Hi sunt loci, atque hae regiones, quae mihi ab hero sunt demonstratae,*

Ut ego oculis rationem capio.

Tacitus An. III. 12. *nudare corpus*, et contrectandum *vulgi* oculis *permittere.* Locus mendo vacat. Ovid. Met. VII. 478.

Spectat eam Tereus, praecontrectatque videndo.

Tacitum sequi videtur aemulus eius S. Severus VIII. 23. *Curiosius tamen* oculis *aut digitis* attrectata, *non aliud quam vestis videbatur.* Ante omnes Cicero Tusc. III. 15. *Ad conspiciendas totaque* mente contrectandas *varias voluptates.* eumque, ut assolet, imitatus Lactantius de Opif. D. *Quae a nobis longe remotae, neque* oculis contrectari, *neque tangi manu.* Favent Silius X. 452. pertractans *vulnera* visu, et Statius Achill. II.

Tum vero intentus vultus ac pectora Ulysses

Praelibat visu.

Ad hanc formam Horat. Ep. I. 16.

Scribetur *tibi forma* loquaciter, *et situs agri.*

alibi:

— exsurdant *vina* palatum.

Virg.

— rumore *incensus* amaro.

Et *ater odor*, uti apud Sallustium, *levis.* Sed et Aristoteles de An. III. 1. *τῇ ̓ΟΨΕΙ τὸ ΓΛΥΚΥ ΑΙΣΘΑΝΟΜΕΘΑ.* Plautus alicubi: lippiunt *fauces fame.* Atque ut reliqui corporis actiones oculis, ita etiam menti animoque et memoriae tribui solent. D. Hieronymus, bonorum aemulus, Ep. ad Heliodor. *Tu Paradisum* mente deambula. Sophocles Aiace Fl.

Φώνημ᾽ ἀκούω καὶ ΞΥΝΑΡΠΑΖΩ ΦΡΕΝΙ.

Saepius vero insculpere, depingere, deformare, scribere. Dicunt veteres: *φαντασίαν εἶναι ΤΥΠΩΣΙΝ ἐν ἡγεμονικῷ.* animamque fingunt in speculi modum visa excipere: ad quam illorum imaginem praeclare Ach. Tatius V. pag. 307. *Ἕλκουσα δὲ τοῦ ἐρωμένου τὸ εἴδωλον ἀεὶ, ἐναπομάσσεται τῷ τῆς ΨΥΧΗΣ ΚΑΤΟΠΤΡΩι, καὶ ἀναπλάττει τὴν μορφήν· ἡ δὲ τοῦ κάλλους ἀποῤῥοὴ δι᾽ ἀφανῶν ἀκτίνων ἐπὶ τὴν ἐρωτικὴν ἑλκομένη καρδίαν, ἐναποσφραγίζει κάτω τὴν σκιάν.* illaque idea vocibus *ἄγαλμα, παράδειγμα, ὑπογραφὴ* efferri solet. Synesius Epist. CXXIII. Philo et M. Antonin. III. 10. Cicero Acad. IV. 48. *quae* cogitatione depingimus. Acad. Q.

II. 2. *Ut litteris consignamus, quae monumentis mandare volumus: sic ille* in animo res insculptas *habebat.* Plautus Pseud. II. 3. *Iam instituta, ornata, cuncta in ordine* animo *ut volueram, Certa*, deformata *habebam.* Cic. de N. D. I. 100. *habebam* in animo insitam informationem *Dei, et quidem barbati Iovis.* et, quod proxume Sallustium est, Terent. Andr. I. 5. *etiam nunc mihi* scripta *illa dicta* sunt in animo Chrysidis. Seneca Praef. in I. Controv. de Porcio Latr. *Supervacuos sibi fecerat codices, aiebat se* scribere in animo. Hoc ille ab Antisthene habuit, qui, prodente Laërtio, *Ἔδει γὰρ ̓ΕΝ ΤΗι ΨΥΧΗι αὐτὰ καὶ μὴ ἐν ταῖς χάρταις ΓΡΑΦΕΙΝ.* Libb. *καταγράφειν.* uti etiam citat Arsenius, at frustra. Sophocles Philoct. 1356.

Καὶ ταῦτ᾽ ἐπίστω καὶ ΓΡΑΦΟΥ φρενῶν ἔσω.

Aeschylum secutus, qui Prometh. vinct. 788. dixerat:

Σοὶ πρῶτον ̓Ιοῖ πολύδονον πλάνην φράσω,

Ἣν ̓ΕΓΓΡΑΦΟΥ σὺ μνήμοσιν ΔΕΛΤΟΙΣ ΦΡΕΝΩΝ.

Idem alibi effert per *ἐν γνώμᾳ ἐβάστασε.* Pindarus Ol. X.

̓ΕΓΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ταῖς ΦΡΕΣΙ.

Theodoretus de Provid. Serm. V. *Οἰκίαν ὁρῶντες τεχνικῶς μάλα γεγενημένην, εὐθὺς τὸν τεχνίτην θαυμάζομεν καὶ τὸν οὐ παρόντα ΖΩΓΡΑΦΟΥΜΕΝ τῇ ΔΙΑΝΟΙΑι.* D. Paulus: *ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.* E contra nihil frequentius quam *animo labi, deleri.* Virg.

Aut nostro illius labatur pectore vultus.

Terent. deleo *omnes dehinc* ex animo *mulieres.* Sed voces *γράφειν, perscribere* et similia absolute prolata et sine adiunctis mente, sensibus, *διανοίᾳ* aliisque id genus vixdum invenias. Attamen e Graecis ita locuti Achilles Tatius pag. 91. *̓ΑΝΑΠΛΑΤΤΩΝ γὰρ ἑαυτῷ τῆς παιδὸς τὸ κάλλος.* Callimachus Hymn. VI. 57.

Νέμ... δὲ κακὰν ̓ΕΓΡΑΨΑΤΟ φωνάν.

Philostratus vit. Apoll. IV. 8. depinxisse ait eum adulescentem, cuius speciem oculis curiose deformaverat, et quasi corde perscripserat: *Ἀπολλώνιος ἀνδριαντοποιοῦ δίκην ἐς τὸν Μένιππον βλέπων, ̓ΕΖΩΓΡΑΦΕΙ τὸν νεανίαν καὶ ἐθεώρει.* Idem Icon. II. *Ἡ Βάκχη τοῦ Διονύσου ἐρῶσα ̓ΑΝΑΤΥΠΟΥΣΑ αὐτόν τε καὶ ̓ΑΝΑΓΡΑΦΕΙ καὶ ὁρᾷ μὴ παρόντα.* vide etiam IV. 8. Eustathius de Ism. etc. V. pag. 147. *Ὁ μήν μοι τὴν Ὑσμίνην ὙΠΕΖΩΓΡΑΦΗΣΕ συμπαίζουσαν.* *Perscripsit* ergo, quod alibi haud occurrit, idem sonat atque oculis perlustravit memoriaeque defixit. WASSE.

QUOD CUNCTI NUMIDAE INTENTI PRAELIANTIBUS ADERANT. Solent plerumque eam partem civitatis negligentius custodire, quae munitissima * est, ut notavimus ad Flori lib. III. cap. 20. §. 4. ubi et similem ca- 330
ptae Erebergae historiam retulimus ad eiusdem lib. II. cap. 8. §. 10. RUPERT. — Sic MSS. potiores, non *aberat*; quod irrepsit quidem in edd. plerasque, sed non etiam vetustiores; ego neutram desideraverim si abfuerit. GRUTER.

EODEM REGREDITUR. Fabricianum *eadem*, nempe qua prius egres-

sus ad summum prope montis erat. Rivius. — Lego: *eadem degreditur.* Gronov. — nostri et Carrio *eodem.* Wasse.

Non temere, uti ascenderat. Manuscriptum Fabricii, *qua ascenderat* [sic λ.] verum prior lectio mihi magis arridet et eandem sensus exposcit. non ut temere ascenderat, sic etiam temere descendit; sed, uti mox sequitur, tentans omnia ac circumspiciens. Rivius. — *Escenderat.* Sic fuit a prima manu in Naz. ideoque revocandum duxi, eiecto hactenus vulgato *adscenderat.* Gruter. — *Escenderat* Carrio I. Emend. 5. Broukh.

Itaque Marium propere adiit. Manuscripta rectius *adit*, tempore praesenti: quomodo et ex impressis quaedam. sed et ea verba, quae statim sequuntur, eiusdem temporis sunt, ut *edocet*, *hortatur.* Rivius.

Ab ea parte qua ipse ascenderat. In manuscriptis est *descenderat;* id, si quid ego iudico, magis ad sententiam facit. habent eodem modo ex impressis quaedam. Rivius. — *Descenderat* est in plerisque membranis et quidem cum litura in Naz. adeo ut heic iterum id vocis (*escenderat*) restituere ausus fuerim, vulgato repugnante menti auctoris. Gruter. — Nostri *ascend.* Wasse. — Forte *escenderat.* Broukh.

Pollicetur sese ducem itineris, periculique nihil esse docet. In manuscriptis τὸ *docet* non est, ac maiore cum gratia abesse citra detrimentum sensus poterit. in iisdem tamen, *pollicetur sese itineris periculique ducem.* Rivius. — Secuti veterum codicum fidem, qui in hoc omnes conveniebant, ita hunc locum restituimus. Sed et Plantinus hanc lectionem in margine sui codicis adnotarat. C. Popma. — *poll. sese itin. periculique ducem.* Ita edd. primae, ita MSS. meliores Com. Pall. pr. sec. tert. quart. degenerarunt primum sequentes 5. 6. 7. 8. nam reliqui 9. 10. 11. 12. paullo prius defecerunt; itaque non est quod quis eorum testimonia deinceps requirat; quatuor ergo illi habent vel, *pollicetur sese itineris periculique nihil esse docet ducem.* vel, *pollicetur sese ducem itineris periculique nihil esse docet.* vel, *pollicetur se itineris ducem periculique nihil esse.* quam mediam scripturam cum affirmet Popma haerere concorditer in omnibus MSS. Codd. prodit manuscriptos illos haud dignos nuce cassa, certe primitus impressis inquinatiores. Gruter.

Quorum alii, uti. *Tò alii* non est in ullo manuscripto, nec in impressis vetustioribus; e glossa nimirum irrepsit. Rivius.

Nunciavere. Ita MSS. omnes; at una etiam quasi lingua editi *renuntiavere.* maluissem ego *nuntiare;* infinitive. Gruter. — R. L. 3. *nunciavere.* Venetae et Mart. Oxon. *renunciavere.* γ. *nuntiare*, optime. at supra eadem, opinor, manu *ve.* A. Popmae lib. et λ. *nunciare.* Wasse.

Paullum. Ita etiam MSS. non *paullulum*, quod in edd. Grut. — λ. Pemb. *paullum.* Wasse.

331 Ex copia tubicinum et. Sic: *Ex omni copia * necessarios quinque delegit.* Ciaccon. — Vid. Auctorem de Re mil. pag. 502. et lege, *perite et fortiter.* infra: *Sed ante signa et citra, nec non etiam.* confer Veget. II. 15. et Lipsium. omittit *et* Gruter. Wasse.

Numero quinque quam velocissimos. Commel. *quinque numero.* Pal. 3. destituitur illo *quinque;* quod alius arriperet cum tripudio; non ego. Gruter. — Nostri fere *quinque numero.* L. 2. omittit *quam.* Pemb. pro *quinque n.* habet *IV.* et supra, *or.* Wasse.

Et ei negotio. Ita MSS. minorum gentium. nam maiorum destituuntur illo *ei* aut id habent a manu sec. Naz. initio habuit, *et se in negotio.* forte, *eice negotio*, deleto *et.* Gruter. — L. 2. Venetae γ. λ. omittunt *ei.* Wasse.

CAP. XCIX.

Sed ubi ex praecepto tempus visum est. Exturbari posset *sed*, tanquam supervacuum. Gruter. — Permutatis dictionibus leg. puto: *Sed ubi ex praecepto paratis compositisque omnibus tempus visum est.* Vide Turneb. XVIII. cap. 7. Ciaccon.

Illi qui centuriis praeerant edocti. Ita editio Aldi vetus, nec non Pall. sextus, septimus, octavus. nam primitus natae partim, *illi qui et assensuri erant edocti*, partim, *illi qui et ascensuri erant.* quod ipsum nullo negotio mutari posset in *escensuri*, de quo ita paratragoediatur Carrio [I. Emend. 5. qui etiam ibid. infra pro *facilius ascenderent* legit *facilius escenderent.*] sed praeter rem et scripturam MSS. meliorum. Ligus enim mutavit arma centurionibus solis, non etiam tubicinibus: utpote quibus ore utendum erat, non manibus, nisi quatenus eis sustinerent tubam. praeterea membranae potiores habent Naz. quidem et Pal. sec. *illi qui et centuriae praeerant;* neque aliter Commelinianus, nisi quod illud *et* repraesentet notam, qua in inscriptionibus antiquis designatur aut *centuria* aut *centurio;* ut vix mihi dubium sit, expressum primitus illud *centuriis*, sive adeo *centuriae*, non omnibus literis, sed nota sua peculiari: quod ipsum tamen errorum caussa. nam in Pal. tert. visas: *illi qui ex centuriis praeerant.* quart. *illi qui et centuriis praeerant.* quint. *illi qui ascensuri erant.* Gruter.

Mutaverant. Ita MSS. selectiores, non *mutaverunt*, ut novissime cusi. Gruter.

Capite atque pedibus nudis, uti prospectus nisusque per saxa facilius foret. Sic in cunctis exemplaribus et antiquis et recentioribus, ut *facilius* adverbium sit. Ceterum in Iulio Frontino III. Strategematum, ubi totidem ipse verbis locum hunc repetit, *facilior foret* legitur, sed eodem sensu; nec aliter volumen Florentinum. Rivius. — Riviani omnes excepto Florentino, et nostri fere *facilius;* eleganter. Venet. Mart. *facilis.* Florent. et Frontin. III. 9. *facilior.* receptam firmat Q. Septimius V. 11. de equo Durateo: *Cui edito in immensum, ima quae sub pedibus erant, rotis interpositis suspenderat, scilicet quo attractu* motus facilius foret. Livius autem XXV. 11. *faciliora* maluit. apud Frontin. legend. *nisusque* pro *visusque.* L. 2. λ. *profectus;* et in marg. pro V. L. *prospectus.* quod novo more usus Ap. Collatius. 743. Prospectu *confisa loci.* pro, *altitudine.* Glossae σκοπιά. Virg. *Turris erat* vasto suspectu. Wasse.

* Numidica ex coriis. Nam scuta Romanorum lignea erant. Varro 332

lib. IV. de L. L. *Scutum a sectura, ut secutum: quod minute consectum sit tabellis.* Scuta autem illa Numidica et lorea *cetrae* vocabantur. Servius ad illud Virgilii *laevas cetra tegit: Cetra*, inquit, *scutum loreum, quo Africi et Hispani utuntur.* Colerus.

Ponderis gratia. Hoc est, *minuendi p. gr.* vel, *levitatis gratia.* rem per contrarium enuntiat. sic XII. cap. propter dissensionem *placuerat dividi thesauros.* i. e. ad evitandam discordiam, concordiae caussa. potest tamen accipi pro, *ob simultates inter illos natas.* Hoc modo mare *sterilitatis alimentum* vocat Ambrosius Hexaem. V. 3. quod alimenta subministrat, pro *foecunditatis al.* vel rerum egenarum alma nutrice. Iornandes B. Get. pag. 98. *graviores corporum velocitate.* nempe quoad velocitatem. hinc *leve pondus* Ovidio Met. II. Wasse.

Offensa quo levius streperent. Sic chirographi, praeter Commelin. in quo prius *offensae*; ut respiciat ad *gratia:* sed male. Gruter. — Mart. Carrion. Venetae, Reg. L. 3. *γ. λ.* Pemb. *levius.* Parisiis et Amstelod. cusi, quidam Oxon. Arond. *lenius.* omnes *offensa;* recte. scuta enim laminis aereis plerumque superinducta erant ferroque vincta, unde saxis impacta custodes excivissent. Liv. VII. 36. *miles offenso scuto praebuit sonitum.* Thucyd. ὅπως τὰ ὅπλα μὴ *ΚΡΟΥΟΜΕΝΑ* πρὸς ἄλληλα *ΑΙΣΘΗΣΙΝ ΠΑΡΕΧΟΙ.* Sed et hi Plataeenses κατόπιν τὰς ἀσπίδας ἔφερον. eorum irruptionem cum horum adscensu contendat lector, uti et Oppian. IV. 65. Curtium pag. 535. Virg.

> — *ubi concava pulsu*
> *Saxa sonant*, vocisque offensa *resultat* imago.

ibi solus e nostris Pemb. *ostensa.* inepte; at illud librarii aptius voci *imago* respondere putarant. Varro III. R. R. *Ubi non* resonent imagines. Corrige obiter Luctatium ad Papin. Theb. V. 564. *quia non resultat nox, nisi aliqua soliditate opposita.* legendum *vox;* cuius proprium est *resultare.* Aen. V.

> — Vocemque *inclusa volutant*
> *Littora, pulsati colles* clamore resultant.

per Hypallagen pro *inclusam vocem*, inquit Ruaeus. imo inclusa et circumventa montibus reddunt vocem. at sententiam ex VI. 268. adstruit; error enim errore tegendus ne perpluat:

> *Ibant obscuri* sola *sub* nocte *per umbram.*

pro *soli*, ait. Piget taedetque ineptiarum; *sola nox* est nox deserta, solitaria, ab hominibus et bestiis plerisque derelicta. Horum absentiam aut infrequentiam innuit ea voce. atque ita *solis agris* dixerat in Georg. alibi:

> Sola *domo moeret vacua.*

et:

> Solaque *culminibus ferali carmine bubo* etc.

denique:

> — *in* sola *relegant*
> Pascua.

Ovid. Met. II. 489.

> — Sola *non ausa quiescere* sylva.

hoc pacto apud Sophoclem in Ai. Fl. *μόνος.* Nostrates eodem sensu, *lonely.* Seneca in Herc. F. noctem illam peiorem apud inferos vocat: *silentis* otium *mundi.* pro *sola* Nasoni placuit *deserta:*

> *Frigida* deserta *nocte iacebis anus.*

Quod vero quidam *lenius*, id mihi vitium sonare videtur. *levius* autem pro *minus.* Ovidii Ibis 255.

> *Nec* levius doleas, *quam qui bibit ubera cervae.*

Horat. Serm. II. 7.

> — *quanto constantior idem*
> *In vitiis, tanto* levius miser.

Caeterum suavius esset, inquit Gruterus, *vincire;* aliter libri. proque *adscenderent* in membranis Palatini primi Nazarianis quas inspexerat, *escenderent.* Vide Palmer. et Gronov. ad Liv. II. 28. et Senecam Controv. II. 13. Wasse.

Laqueis vinciebant. Suavius fuisset, meis quidem auribus, *vincire.* Gruter.

* Milites facilius escenderent. Ita rursus fuit in membranis 333
Palatini primi Nazarianis, non *adscenderent.* Gruter.

Inermos mittere. Sic infra: *ab inermis pedibus.* Notatur hoc a Nonio et eo saepe utitur Tacitus. Ciaccon.

Quae dubia nisui videbantur, potissimus tentare. Erant Ligures montani: quod hominum genus, per calles et invias rupes pecora agere solitum, quantumvis aspera et confragosa, facile emetitur seu percursat. Unde et apud Curt. lib. VII. sub. f. Alexander M. ad capiendam petram illam, quam Arimazes Sogdianus 20000 armatorum obtinebat, undique abscissam et abruptam, opera praecipue huiusmodi hominum usus fuisse legitur. Rupert. — *Dubia nisui.* Nutantia nimirum, et in ruinam prona. Seneca N. Q. VI. 1. *Nam et Herculanensis oppidi pars ruit*, dubiaeque stant, *etiam quae relicta sunt.* VI. 9. *Tunc vasti hiatus aperiuntur, aut cum diu* dubitaverunt, *super ea se quae supersunt stantque componunt.* sic enim Codd. opt. non, ut in vulgatis, *mutaverunt.* Propert. IV. 4. 81.

> *Mons erat adscensu* dubius.

Lucretius:

> *Denique sub pedibus tellus cum tota* vacillat
> *Concussaeque cadunt urbes* dubiaeque *minantur.*

Vid. Claudian. Rapt. 157. Florus II. 12. *per acerbos* dubiosque tumulos, *illa quae volucribus quoque videbantur invia, accessit.* Hoc sensu apud Nostrum vox *incertum.* *Potissumus* Carrio. Wasse.

Ac saepius eadem ascendens et descendens. Legendum monuerunt alii: *ac saepius eadem escendens et descendens.* quod verum puto. Notarat et *escendere* in Sallustio Fronto, sed Manutius locum corruptum putabat. Verbum hoc incuria descriptorum male acceptum in veterum libris, ac plerumque in *descendere* mutatum. Varro de L. Latina lib. IV. *Tertius gradus quo Philosophia ascendens pervenit.* ubi veteres libri *descendens pervenit.* sed legendum *escendens.* Putsch. — Vereor ne hic locus corruptus sit, non parum sane mihi suspectus est, quod in melioribus

libris dictionem *descendensque* non invenerim. de quo eruditi indicent. C. Popma. — *Descendensque* melioribus meis aberat, inquit C. Popma. Reg. omittit *ac.* Bodl. omittit *ac descend.* Wasse.

Sicut aliis diebus adversum hostes aderant. Putabam olim: *advorsum hostes ierant.* quia infra: *Cum Sulla, profligatis iis, quos advorsum ierat, rediens ab latere Mauros incurrit.* Nunc nihil muto. Apuleius Milesia secunda: *Prima face cubiculum tuum adero.* ita codices notae melioris et editio Florentina. Putsch.

Marius ubi ex nuntiis etc. Quanto rectius ac modulatius in manuscriptis, *Marius ubi ex nuntiis, quae Ligus egerat, cognovit.* Rivius.

Cognovit. λ. in contextu et manu pr. *accepit.* non male. et pro *tota die*, cotidie. supra dixerat, *quod omnes sicut aliis diebus.* sed nihil muto. Pemb. *tota,* ut Livius aliique, caeteri minus recte *toto.* Wasse.

Intentos praelio Numidas habuerat. In plerisque est, *suos*
334 *habuerat.* sed prior lectio bene habet. * nam et ante Sallustius *intentos praeliantibus fuisse Numidas* dixit. Rivius. — Sic quidem edd. antiquiores, et MSS. recentis aevi; sed tamen praeter fidem membranarum situ fere exesarum, in quibus partim *intentus praelio invidias habuerat,* partim, *intentus praelio insidias habuerat:* hoc in Commel. meo, illud in Pal. pr. ac sec. nam in Pal. octavo visas, *quanquam toto die intentos praelio suos habuerat.* equidem quamvis in proclive esset novam hinc eruere lectionem, teneo me et adquiesco vulgatae. Gruter.

Testudine acta succedere. Sic habent omnes codices vulgati. In uno MS. Cod. comperi: *Testudine clypeorum acta succedere.* C. Popma.

Vineis Romanorum subversis, item incensis. Haec verba, *item incensis*, in quibusdam libris manu descriptis desiderantur. Ego tamen minime delenda censeo: nam apud veteres vineae quoque incendi poterant, id quod ex iis intelligi licet, qui de re militari scripsere. C. Popma.

Sed pro muro dies noctesque agitare. Vide not. ad Val. lib. II. cap. 7. Ext. 7. Adde Polyb. lib. I. cap. 11. et cap. 49. Quibus sunt vires, indignum ducunt viris obsideri; quare aut obviam congrediuntur hostibus, invitantque ad pugnam, aut certe ante moenia muniunt castra. Videndus Dionys. Halicarn. lib. II. cap. 40. et lib. V. cap. 59. Polyb. lib. IX. cap. 6. Diodor. lib. XIX. cap. 99. Tacitus lib. III. Annal. 20. de Decrio et lib. VI. Annal. 34. Hinc assequimur iactantiam Paeti apud eundem lib. XV. Annal. cap. 10. *Et tunc relictis hibernis, non fossam, neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data clamitans, duxit legiones, quasi praelio certaturus.* Rupert.

Maledicere Romanis ac Mario vaecordiam obiectare. Ut fieri solet in obsidionibus temere coeptis. Sic quum Caecina, dux Vitellii, tentasset oppugnationem Placentiae, *utrinque* ait Tacit. II. Hist. 21. *fuisse diversas exprobrationes; Vitellianos Othonianum ut segnem ac desidem et circo ac theatris corruptum militem; hunc peregrinos illos et externos increpasse.* Adde Picc. d. II. cap. 2. pag. 93. et cap. 6. pr. pag. 110. Ceterum plus quam periculosum est, hostem suum maledictis lacessere, quum, uti scribit Plutarchus in Timoleonte, *plerique maledictis quam malefactis gravius laedantur difficiliusque contumeliam perferant quam damnum.* Superiorum temporum memoria illustre huius exemplum exhibet, quod apponere placet. Durante bello Bavarico Maximiliano I. multa passim loca deditionem ultro fecerant. Sed est ad Oeni ripam in Tirolensis agri et Bavariae confiniis Kufsteinium opidum, quod arcem habet ex solida rupe excisam: quae in montis praerupta crepidine collocata, opido superimminet, unam tantum qua adiri potest semitam praebens: ingenio loci et opere munitissima, Geroltzeckum appellata. Hanc per id tempus cum praesidio tenebat Ioannes Bentzenauerus, domi nobilis et rei militaris peritia insignis, qui Palatinorum partes secutus fiduciaque loci elatus, insolenter admodum se gerebat. Caesar eo profectus, arcem cum opido sibi tradi postulat, vitam ac veniam praefecto eiusque militibus promittens. Id cum impetrari non posset, oppugnationem etsi difficilem aggressus, crebris tormentorum ictibus arcem verberari iussit. Ferunt praefectum, ut plane omnem vim hostilem spernere videretur, post explosa tormenta, scopis etiam exteriorem muri partem verri iussisse. Contumelia itaque istacce suique contemtu irritatus Caesar, maiora tormenta per clivosa montium iuga in locum quendam ex adverso in monte, qui arcis situm altitudine nonnihil superaret, subvehi curavit: quibus non moenia, sed milites ipsi et interiora arcis domicilia petebantur neque usquam tutus dabatur recessus. Obsessi deditionem tandem * faciunt: praefectus cum nobilibus aliquot capitali 335
supplicio afficitur. Luckius in Nummis. Rupert. — *Ac Mario.* L. 3. Ball. omittunt *ac.* Mart. *at.* Pemb. *tutabant.* infra L. *saevitiam.* supra manu recenti: *vel servitium;* quod melius est. hac in re tibi quisquis es facile assentior. Noster I. 4. *Dominationis in vos servitium suum mercedem dant.* confer Exod. VI. 6. i. e. servitutem a Iug. ut apud Virgilium VI. 565. Deum *poenas* pro, poenas ab iis constitutas. Aeneid. VII.

— *Hippolytum postquam arte novercae*
Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas.

Liv. II. 3. *libertatem aliorum in suam vertisse* servitutem. Wasse.

Romanis omnibus. Si mei arbitrii res esset, facile delerem illud *omnibus*, adeo nihil habet quod heic agat. Certe Reg. *omnibus*, *Rom. hostibusque*, quae verborum collocatio melior. λ. vero *Rom. omnibusque,* omisso *hostibus.* Gr. *omn. R.* infra Veneta, *pro gloria*, *pro imperio.* et sic Ball. λ. *aut imper.* L. 2. omittit *eo.* et Ball. item *magna.* Glareani codex *m. utrimque vi.* sic e nostris Reg. L. 3. Hegesippus III. 9. *fessis itaque tota die*, illis pro salute, istis pro triumpho dimicantibus. V. 12. His pro salute, Rom. pro victoria *certamen erat.* ibi C. C. C. *insolens.* et *potior.* Arond. *et illis pro e.* eum redarguit Hegesippus et MSS. Wasse.

Magna vi utrinque. Post haec verba distinguendum, ac deinde inferendum: *pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus.* Codex vetustus inverso paululum ordine legit, *magna utrinque vi*, quod placet. quidam omiserunt *vis* et *magna* ad *gloria* retulerunt; at hi auctoris sensum non perceperunt. Glarean.

Repente a tergo. Locum aemulatus est Curtius VII. 11. confer

Arrianum Exped. IV. pag. 283. etiam Frontinum II. 8. ibi hodie legitur, *supereminentem castris regiis collem, a tergo subitus apparuisset.* nova mehercules auribus meis syntaxi. Sed bene quod adhuc extent codices, quibus a cive Romano maculam eluamus. clare ergo quos inspexi omnes exhibent, *super imminentem.* Cave autem sequentia barbarismi insimules, aut aliorum *duxerat* pro *direxerat* admittas; sic enim locuti Virg. Cicero, Lucanus, Valer. V. 43. Veget. I. 26. Hegesip. I. 23. ubi MS. omittit *fratres*, recte. eodem loco pro *direxit Iosephus* habet πέμπει. Denique ita et Frontinus ipse II. 5. III. 9. WASSE.

TANTUM NON SAUCIARE. Illud *tantum non* exulat MSS. haud ita vetustis, sed insidet sane antiquissimos. GRUTER. — γ. *tantum m.* et supra *m* habet o. sic Pemb. λ. Reg. at Gruteriana *tantummodo*, uti Carrio meique omnes. Nostrum sequuntur Tacitus Agric. XXXVI. *proximos quosque* caedere, *ac plerisque* semineces *aut integri festinatione victoriae* relinquebantur. Q. Septim. III. 6. *Iaculo* fundere obvios ac prostratos *quum alios invaderet* proculcans subterere. Pemb. a 1. manu, nisi fallor, *occasorum.* WASSE.

DEINDE SUPER OCCISORUM etc. Manuscripta fere *dein.* RIVIUS.

CERTANTES MURUM ADSCENDERE. Codices in membrana descripti, quos ego viderim, omnes ad unum habent *murum petere*, non, quod in impressis fere est, *adscendere.* iudicet lector. RIVIUS.

336 * CORRECTA. MS. Rittershus. *correpta.* quod idem significat. Glossarium; *corripies*, ἐπιτιμήσεις. COLER. — Comm. nihilo iniucundiore sono, *sic forte Marii correcta temeritas.* GRUTER. — Pemb. Ar. Reg. L. 2. 3. *correpta*, uti et a sec. m. γ. Ball. λ. *f. arrecta temeritas gl.* omisso *Marii*, supra habet a manu recenti: *vel, correcta;* item *Romanorum, quia illi Numid. increpaverat cos.* Commel. *sic forte M. c. t.* proque *invenit* Hackiana *evenit.* contra codices. De Mario Florus III. 3. huc spectans: *Consultone id egerit Imp. an* errorem in consilium verterit, *dubium.* mallem *error.* etiam Dio: Ἐκ τῆς ΤΥΧΗΣ ἢ παρέπεσε τὰ πρῶτα ἀγαθῇ ἐχρήσατο, καὶ ἈΡΕΤΗΣ ΔΟΞΑΝ ἘΚΤΗΣΑΤΟ. Simile quid de Cleone Thucydides V. 7. Καὶ ἐχρήσατο τῷ τρόπῳ ὥσπερ καὶ ἐς τὴν Πύλον εὐτυχήσας ἐπίστευσέ τι φρονεῖν. Livius etiam XI. 31. *Id* male commissum, *ignavia hostium* in bonum vertit. Tacitus An. I. 51. *Pergerent, properarent*, culpam in decus vertere. alibi: *in sapientiam vertenda quae* casus obtulit. Noster VI. 34. *maiore fortuna usus quam* sapientia. Herodotus VIII. 28. Τοῦτο δὲ συνέβη, ὥστε ΚΑΚΟΝ ἘΡΓΑΣΑΜΕΝΗΝ, ἀπὸ τουτέων ἀνὴρ μάλιστα ἘΥΔΟΚΙΜΗΣΑΙ παρὰ Ξέρξῃ. Agmen claudat Hegesippus V. 19. in cuius scriptis eminet Sallustius. Sic temeritas *victoriam invenit*, et eventus periculum in gloriam vertit. ibi pro *invectus* scripti rectius fortasse, *intenti in hostem.* WASSE.

CAP. C.

CETERUM DUM EA RES AGITUR. Manuscriptum *geritur.* RIVIUS. — Sic 4 Codd. MSS. C. Popmae. L. 3. Mart. caeteri *geritur*, uti et Carrion. et Grut. edd. WASSE.

QUOD. Id est, *quod genus copiarum.* Gronov. III. Observ. n. pag. 442. BROUKH.

A SOCIIS. Ita MSS. nostri; nam vulgatis fere abest vocula *a.* GRUTER. — L. 2. Venetis, Ball. abest. caeteri servant. Infra: *sed quoniam.* Pemb. *s. q. r. t. v. nos adm.* Priscian. pag. 1190. *tanti v. n. tempus.* et sic Codex eius MS. quem inspexi. Eum firmat Apuleius Met. IV. pag. 54. Res *ac* tempus *ipsum locorum et speluncae illius* etc. *descriptionem flagitat.* at nostri, uno ore, *res.* citat autem ex Catilina, memoriae, ut videtur, vitio. Noster alibi: *eam rem* nos locus *admonuit.* Tacitus Hist. IV. 5. de Helvidio Prisco: Res *poscere* videtur, *quia iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi, ut vitam studiaque eius et quali fortuna sit usus, paucis repetam.* A. Victor Caes. XXVIII. *Et quoniam* nomen admonuit. Hegesip. III. 5. *Urbs Galileae maxima*, quae res admonuit *ut* etc. *distinguamus.* Nihil ergo mutandum. WASSE.

L. SISENNA. Designat L. Cornelium Sisennam, qui Historiarum libros XXII conscripsit, quique Sisenna in aenea apud me tabella Praetor inter cives et peregrinos describitur M. Lepido, Q. Catulo Coss. cuius filius Cn. Cornelius Sisenna habetur in argenteis denariis cum inscriptione: CN. CORNEL. L. F. SISENA. unico N, antique. URSIN. — De hoc Cicero in Bruto: *L. Sisenna, doctus vir et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus Reipubl. non sine facetiis; sed neque laboris multi, nec satis versatus in caussis, interiectusque inter duas aetates Hortensii et Sulpicii, nec maiorem consequi poterat et minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex Historia ipsius perspici potest, quae cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis * litteris illustratum.* 337
Eiusdem Sisennae meminit eodem libro. Sane Varro librum scripsit *Sisenna sive de Historia.* Mirum igitur de hoc nihil apud Senecam aut Quintilianum legi. Scripsisse eundem hunc L. Sisennam commentaria in Plauti comoedias disco ex Rufini libello de metris comicis. Velleius tamen Paterculus aequalem facit Rutilio, Cl. Quadrigario, Valerio Antiati. Annalium eiusdem meminit Nonius in voce *Iuxtim.* Verba Sisennae haec sunt: *Iuxtim Numicium flumen obtruncatur.* Sed operae precium facturus videor, si eius Historiarum, operis olim luculenti, fragmenta ex Nonio ordine huc collocem, eaque ex parte vellicatim et saltuatim, ut ipse Sisenna loqui amat, emendem.

SISENNA lib. I. Histor.

Nos una aestate in Asia et Graecia gesta litteris idcirco continentia mandavimus, ne vellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus. Nonius, *Vellicatim*; et Agellius lib. XII. cap. ult.

Nocte consumpta postero per incertas vias Eserniam, deinde Romam profugerat. Protinus.

Lib. II.

Si quae celeriter solvi poterat, in altum remulcare trahit. Remulcare. Aut corruptus Nonii codex, aut is hunc locum minus intellexit. Nam Sisenna puto scripserat: *Remulco trahit.* Festus: *Remulco est, cum scaphae remis navis magna trahitur.* Mendosissime. Ego, licet post Scali-

gerum, non dubito legendum esse: *Remulcum est, cum scaphae* etc. Isidorus lib. XIX. *Remulcum funis quo deligata navis trahitur vice remi.* de quo Valgius:

Hic mea me longo succedens prora remulco
Lactantem gratis sistit in hospitiis.

Lib. III.

Sparis ac lanceis eminus peterent hosteis. Sparus.

Dispalati ab signis, digressi omnes ac dissipati. Dispalare.

Partem cohortium propter mare collocat in littore. Propter.

Sublatus laetitia, iniuria atque impotentia commotus animi. Impotentiam.

L. Calpurnius Piso ex Senati consulto duas novas tribus. Senatuis.

Omnia, quae diximus, loca statim potitus. De casibus.

Subito mare subhorrescere, caecosque fluctus in se provolvere. Horrendum. Cic. lib. I. de Republ. *Sed ut ille, qui navigat, cum subito mare coepit horrescere.*

Nolite mirari, quam desperata voluntate ad unam belli faciendi viam. Nolitote.

Romanos impetu suo protelant, prolectos prosequuntur. Protelare.

Simul et senatuis consultis clarissimis amplificati. Senatuis.

Hostis loca superiora potiti. De casibus.

Otacilium legatum cum scaphis ac lembis. Lembus.

Postquam in sonu signorum praelium magno cum clamore virorum commissum est. Soni.

Senatus auctoritate sagaria nunc. Saga. Manifestus mendi locus. Ego, cum de sagariis hic nihil agatur, non absurde legi posse crediderim: *Saga induunt.* Saga induebant Romae rebus belli adversis. Cicero ad Caesarem iuniorem lib. I. *Pridie Nonas Februarias, cum ad te litteras mane dedissem, descendi ad forum togatus, cum reliqui consulares sagati vellent descendere.* Vide Tertullianum de Pallio. Isidorus *Sagum* Gallicam vocem facit. Hesychius tamen *Σάγη, ἡ ὕλη πανοπλία, ἢ περιβόλαιον σκέπασμα.* et: *Σάγος, μέρος τι ἀπὸ πανοπλίας.* Glossarium: *Σάγος, sagus.*

Longius scorpios, catapultas concitat. Scorpio.

Quod loca palustria quaerant, et alte multifariam confossa. Multifariam.

Agilem dari facilemque victoriam, neque fossas aut bellum remoratum. Agilis. Locus obscurus, quia mendosus. Vere corrigo: *neque fossas aut vallum.* Semper haec duo ab Historicis coniunguntur. Scriptum erat a veteri librario *ballum*, ex quo aliquis sciolus fecit *bellum.* Sic in veteribus Gloss. scribitur *Arbina, Bamvix, Berbix, Berbena.* Quamvis horum pleraque ex barbara pronunciatione prognata.

Ad binum millium numero sauciis utrimque factis. Binum.

Quod fortasse an ex voluntate sua summa cum claritudine celeriter confecisset. Claritudo.

338 *Complures menses barba immissa et intonso capillo.* * Immissum. Emendo Ovid. lib. V. Metamorph. ex vet. membrana:

Surgit, et immissos edera collecta capillos.

Post principia paullatim recedunt, atque inde cum paucis fugae se mandant. Mandare.

Dissipatis imbricum fragminibus ac tectis tegularum. Imbrices.

Bassus assiduitate, indulgitate victus. Indulgitas. Iunius Philargyrius ad Virgil. Georg. ait Virgilium nove protulisse *indulgentiam* pro indulgitate.

Post villarum macerias, ac parietinas quinque cohortes in insidiis reliquit. Maceria.

Ac post armatos funditores et sagittarios ponit. Funditores.

Imperitum concitat vulgum. Vulgus.

Requiescendi spacium nacti condensiores manipulatim resistere hostibus instituissent. Manipulatim.

Convictus tamen et tempora singula constituit, et sicut steterat manipulos obverti iussit. Manipuli.

Gallia materibus, Suevi lanceis configunt. Lancea. Dicitur etiam *Matera*, ut apud Caesarem, teste Turnebo lib. IX. Strabo: *Καὶ ματερὶς παλτοῦ τι εἶδος.* Legendum igitur illud Sisennae: *Galli materibus.* Usus eadem voce Sisenna lib. IV. et Cornificius ad Herennium lib. IV. Liv. lib. VII.

Quibus occisis actuarias ad viginti, naves item complures onerarias incendunt. Actuariae.

Et inde equum concitatum princeps ad hostium permittit agmen. Permittere.

Tum subito tacuit, atque metu et suspicione propriam capere non poterat quietem. Proprium.

Mulierem missa fide ac pietate, propter amoris nefarii lubidinem exstitisse. Mittere.

Servulum eius praemio libertatis inductum, magno cum tumultu conventum in populum perduxit armatum.

Iisdem temporibus Aesernini duplici fossa valloque circumdati, frumento adeso, quod ex arcis in opidum portatum est. Adesum.

Praeterea catapultas XVI, IV balistas, XX plaustra coriis ac minoribus sagittis. Catapulta. Legendum putat Lipsius: *coricis ac minoribus sagittis.* ex eodem Nonio. Sed apud Nonium quoque legerim *Coryti* vel *Goryti.* Utrumque enim dicebant. Isidor. lib. XVIII. *Coryti proprie sunt arcuum thecae.* Proprie, inquit, quasi innuat, etiam sagittas ita dici. Hesychius: *Γορυτὸς θήκη τόξου.* Vide et Suidam, qui rectius per ω videtur scribere. Vetus Glossarium: *Goruthum, λόγχη.* Emendo: *Gorutum βελοθήκη.*

Lib. IV.

Impedimentum omne de cunctis itineribus amoliuntur. Amolimini.

Quod hostem non dubitatim cum pluteis ac scalis iter facere cernebat. Dubitatim.

Simul et tormento contenduntur. Contendere.

Cohors una post concitata, qua murus erat interruptus, evadit. Evadere.

Iumenta et pecuda locis trepidare compluribus. Pecuda.

Impedimenta collocant omnia, construunt carros et sarraca crebra disponunt. Carra. Scripserat Sisenna *carra*, et hoc est, quod Nonius agit.

Neque aetatis granditatem, neque ea merita, neque ordinis honestatem aut dignitatem sibi esse excusationi. Granditas.

Multitudinem procul hostium stare viderunt. Constat.

Quod opidum tumulo in excelso loco propter mare, parvis moenibus inter duas fluvias, intra Vesuvium collocatum. Fluvius. Hoc fragmentum, quod Nonius in *Populabundus* citat, olim cohaesisse videtur. Et placet coniectura doctissimi et acutissimi Merceri ita coniunctim legentis: *Protinus agros populabundus ad Nuceriam convertit, quod opidum tumulo in excelso propter mare parvis moenibus inter duas fluvias intra Vesuvium collocatum.* Quibus respondent illa Appiani lib. I. Ἐμφυλ. *Πάπιος καὶ Νουκερίας τὰ ἐν κύκλῳ πάντα κατέ.ρησεν.* Agit enim Sisenna, ut ex aliis locis apparet, hoc libro de bello Sociali. Porro Nuceriam bello sociali captam fuisse satis clarum ex Floro lib. III. cap. 18.

Accolis celeriter consumptis, ad gladios certationem revocaverunt. Certatio. Legendum, quod et alios puto monuisse: *iacolis celeriter.*

Nam clandestina celeriter transigi apud notos cogitata dici decet, non explanari. Crebritudo. Nulla tamen *crebritudo* in his verbis.

Utrumne viri cultu erga se mortalium laetiscant, an superna agentes humana negligant. Laetiscere. Legendum videtur: *Utrumne dii cultu.*

Lucillium Memmium socerum C. Scribonii Tribunum plebis, quem Marcellini consiliarium fuisse callebant, et tunc Curionis oratorem. Callet. In vet. edit. Nonii: *Lucinium Memmium.* Lego *L. Memmium.*

Quod in rempubl. suam maxime conducere videreter. Conducere.

Popedias opinione frustra. Frustra.

Neque porta neque ullum foramen erat, qua posset eruptio fieri. Foramen. Contra portam pro foramine posuit Virgilius: *Qua data porta ruunt.*

Formidine oppressus, quod humilem cementis instructum opidi murum sciebat. Cementa. Lego: *humilem et cementis.* Livius lib. XXXI. de muris Saguntinis: *Nec erat difficile opus, quod cementa non calce durata erant, sed interlita luto, structurae antiquae genere.*

Milites, ut lex Calpurnia concesserat, virtutis ergo civitate donati. Ergo. Hanc legem de militibus auxiliariis accipit Ant. Augustinus. Nam alias istis temporibus parce civitas data.

339 *Ergo illos malos et audaces semper enixim contra * fortunas atque honores huius ordinis omnia fecisse ac dixisse sentio.* Enixim. Malim: *Ego illos malos.*

Et partim fera vite, partim lauro et arbusto ac multa pinu ac myrtetis abundant. Fera vite. Ἄμπελος ἀγρία Dioscoridi.

Cistaeque quae erant legum ferendarum gratia paratae defecerant. Cistae. De his cistis vide Plinium lib. XXXIII. cap. 2. Alii in eadem re *situlam* vocant. Fulgentius cistellam capsulam interpretatur. Monet me vocula haec, ut egregium Varronis locum apud Nonium in *Liquidum* restituam. Varro Divinarum Rerum libro tertio: *L. Scipio, cum aurum*

factum haberet ut vinea fulmine, ita est ictus, ut ista esset integra, aurum colliquisset. Lego: *L. Scipio cum aurum factum haberet viminea in cista, fulmine ita est ictus, ut cista esset integra.* Dium Fidium iuro, quamvis sub tecto, ita me hunc locum emendasse, antequam de coniectura Ad. Iunii rescissem. Est autem Graeca vox, non ut vult Isidorus a *costa.* Hesych. Glossarium: *Cista*, λάρναξ, κίστη.

Quondam Sabini feruntur vovisse, si res communis melioribus locis constitisset, se ver sacrum facturos. Quo voto damnati foetum omnem dicuntur eius anni statim consecrasse. Ver sacrum. Sic enim ex Nonio locos locis coniungendos legendosque divine censet Petrus Pithoeus lib. I. Subsec. cap. 6. qui vir bono litterarum natus olim, nuper earundem malo maximo denatus est. Alter locus est apud Nonium *Damnare.*

Subito mare subhorrescere, caecosque fluctus in se provolvere leniter occoepit. Caecum. Idem in *Horrendum* citat, sed minus integre et ex lib. III. non IV. Sed magis placet ex lib. IV. sumptum esse, in quo libro multa de re nautica scripserat et de navigationibus. Quod testatum facio locis quatuor sequentibus:

Prorae actuariae trahi grandes ac phaseli primo. Phaselus.

Navesque triginta biremes, totidem myoparones. Myoparo.

Et prope mediam ad finem ripae pervenerant. Finem. Dicat mihi quis huius loci sententiam, et erit mihi Phoebus Apollo. Nimirum corrigendus est potius: *Et propemodum ad finem r. pervenerant.*

Transgressus fluviam, quae secundum Herculaneum ad mare pertinebat. Fluvius. Herculanei facit mentionem Livius lib. X. *Iam Carvilius Volanum et Palumbinum et Herculaneum ceperat.*

Denique cum variis voluntatibus incerta civitas trepidare. Civitas.

Periclitantur tormenta atque tela multaque genera machinamentorum. Periculum.

De quibus partim malleolos, partim fasces sarmentorum incensos supra vallum frequentes. Malleoli. Festus: *Malleoli vocantur non solum parvi mallei, sed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur.* Graece dictos fuisse ἀστιόχους docet ex Hesychio Ios. Scalig. Vetus Glossar. *Malleolus*, σφῦρα, πυρεκβόλα.

Ipsi legati concubia nocte opido digressi, iam supra hostium munitionem succedunt. Concubia.

Ballistas quatuor talentarias. Ballista. Turnebus lib. XXIII. cap. 25.

Mateteta gravia manipulorum. Manipuli. Monstrum verbi. An forte legendum: *Materae tela gravia manipulorum.* De materis sive materibus supra dictum. Eiusdem teli mentio fit apud Caes. lib. I. de bello Gallico. Liv. lib. VII. Strabo lib. IX. Iulius Pollux περὶ βαρβαρικῶν ὅπλων.

Falces iniectas comminuunt, puteos propius collocatis harpagis deiiciunt. Falces. Caesar et Livius *harpagones* vocant. Ceterum lego: *Pluteos propius collocatis harpagis deiiciunt.*

Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos supra perpetua classi suspensa cilicia obtenduntur. Centones.

Tum in muro virile ac muliebre sexus, populi multitudine omni collocata. Sexus.

Terrore perturbatam multitudinem subigunt. Subigere.

Ultro citroque integrant in oppido caedem. Inermos armati, impeditos expediti sine ullo suorum vulnere cunctos interficiunt. Ita unum ex duobus locis facio; quorum alter in *Integrare*, alter in *Expediti* citatur. Emendavi autem opinor verissime *Inermos armati* pro *inermos armant.*

Multi plagis advorsis et congenulati Romanis praecipitatis ipsi supra volvi in caput. Congenulare. Ita lego. Puto autem, locus hic non longe a superiori abfuerat. Nonii vero *congenulare* non satis placet. Scripserat Grammaticus, nisi me librariorum oscitantia fallit, *congenuclati* vel *congeniculati.* Glossarium: *Genuclat, Γονατίζει. Genucula, Γονατ.* lego, *Γόνατα.* Alibi *Γονυπετῶ, Geniculo, Geniculor, Genua advolvo.* In eod. Gloss. *caliclare* pro caliculare τραπεζοφόρον. *terriclae* pro terriculae *χαρακίδες.*

Custodiae in muro statuuntur cataphractorum. Cataphracti. Glossarium: *Κατάφρακτος, Catafracta.*

Egregias et longe praestantes ac metuendas adversariorum opes esse. Longe.

Alii saltui et velocitate certare. De Casibus.

Summoti et intra moenia coacti. Cogere.

Oriri de contrario silentium. Silentium.

Itaque postero de legato Signinum redeuntes apiscitur. Apisci. Turnebus lib. XXIX. cap. 3. legit: *Itaque postero die legatos Iguvium redeuntes apiscitur.* Iguvium oppidum est, quod alii Eugubium appellant.

Denique exinanitas castris Romani, qui clauso se loco potuerant expedire. Exinanita.

340 *Praetor festinatim de castellis ad castra maxima * pedites conduxit.* De Casibus. Castella vocat, opinor, parva castra, quae et procastria dicebantur a veteribus. Glossarium: *Procastria, οἰκήματα πρὸ παρεμβολῆς.* Adde Festum; et idem Glossarium alibi: *Οἱ πρὸ τῶν παρεμβολῶν τόποι, haec procastria.*

Quoniam neque mea nex, neque intercessio posse videtur illorum dementem reprimere audaciam. Nex.

C. Titinnius quidam, cui minus proprietas metus ab natura tradita videretur, primo ante testitudinem constitit: deinde apud consulem caussam atque excusationem praeferre coepit. Testudo.

Agmen perturbatum pedites insinuant ac loco commovent. Insinuari. Nonius tamen scripserat *Insinuare.* Ita autem creberrime etiam locutus est Lucretius.

Ab armis te recedere, praesidia de locis deducere. Deducere.

Exercitum dispertiunt, ad confligendum se comparant. Comparare.

Tamen Tudertibus Senatusconsulto et populi iusso dat civitatem. Iusso.

Armis, equis, commeatibus nos magis iuverunt exleges et minus honore dignos putabitis. Exleges. In vet. lib. *munierunt.* Sententiam videtur turbare vocula *magis.* Coniecerim: *Armis, equis, commeatibus nosmet munierunt, exleges et minus honore dignos putabitis?* Loquitur de

illis ipsis Tudertibus, quibus Senatusconsulto et populi iusso censet, quicunque is, dandam civitatem. Solebant enim Romani, qui ipsis auxilio fuissent, civitate donare. De qua re sup.

Qui tamen quibus litibus foedera maiorum suum dissoluta. De numeris.

Adoriuntur adversus, ut apertis lateribus. Apertus.

Contra magno cum molimento ac perpetuo suo procedunt. Molimentum.

Perfusi atque abunde sparsi usi magnum pondus auri argentique. Abunde. Lipsius lib. IV. epist. 19. arbitratur legendum: *profuse atque abunde sparsa vasa* etc. et putat fragmentum hoc esse de Annibale. Sed fallitur vir doctissimus. Scribit enim Sisenna lib. I. initio, se in Asia et Graecia gesta literis mandasse. Recte autem Ios. Mercerus, homo peracri iudicio, a Sisenna hoc libro nullum Punicum bellum, sed Marsicum sive Italicum potius scriptum fuisse arguit.

Id me neque metu, neque calamitatis necessitudine inductum facere. Necessitudo.

Alii materibus aut lanceis tamen medium perrumpunt agmen. Lancea.

Armata dextera ducti, magisque in latitudinem discedunt. Discedere. Mercerus legit: *Armati dextera ducti.* Ego malim: *Armites dextra ductim, magisque.* Propria eiusmodi adverbia Sisennae, teste Agellio. Quod autem dixi malle me *armites*, causa est vetus Glossarium, in quo legi: *Armites, ὁπλῖται, οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει.* et alibi: *Armites, παράταξις ἔνοπλος.*

Castra de Paniae in montes, ut crebro ferculis protinus procedundo posset intra fines Aesculapiorum pervenire. Protinus. Ingeniose A. Iunius: *Castra de planicie.* et *Ausculanorum.* Sed quid illa verba, *ut crebro ferculis?* Haereo.

Lib. VI.

Quo magis celeratim poterant, insidiis suos disponunt. Celeratim. Nonius false hunc locum citat ex lib. V. Agellius lib. XII. cap. ult. de hoc ipso loco: *Reliqua in historiarum sexto sic scripta sunt: Quam maxime celatim poterat in insidiis suos disponit.* Putide toto illo capite hodieque legitur *celatim* pro *celeratim.* cum in proclivi fuerit emendare *celeratim* ex Nonio. Denique fragmentum Sisennae sic lego: *Quam maxime celeratim poterat, in insidiis suos disponunt.* non *poterant.*

Marius ostio Liris evehitur, atque Aenariam suos continuare. Continuare. De Aenaria Festus; Homerus *Ἰνάριμην.* Alii *Pithecusam.*

Romanos in re cerne pernici caussa venisse. Pernici. Lego ex Agellio lib. IX. cap. 14. *Romanos inferendae pernici caussa venisse.* Sed Agellius hunc locum ex lib. quarto, non sexto citat.

Lib. XII.

Procul significare sibilus consuli coepit. Citat Priscianus. Vix usque ad librum duodecimum Historia Sisennae pertinuit. Itaque et illud quod Nonius laudat in *Refragare: Multi populi plurimae conciones dictaturam omnibus animis studiis refragabunt.* doctissimus Mercerus ad librum IV. non XIV. commode refert. Sed fragmenta Sisennae accuratius aliquando

examinabimus et colligemus. Nunc tandem hoc ago, ad Sallustium redeo. Coler.

Igitur Sulla patriciae gentis nobilis fuit etc. *Τὸ nobilis* eiiciendum monet tenor orationis et Servius, qui sic citat: *Igitur Sulla pa-*
341 *triciae gentis fuit, familia iam exstincta maiorum ignavia.* * Infra lib. III. Historiarum: *At Cn. Lentulus patriciae gentis, collega eius* etc. Putsch. — Illud *prope* abest Tacito, qui lib. IV. ait: *Utque familiae ipsae iam exstinctae sint, reperies qui ob similitudinem morum aliena facta sibi obiectari putent.* Ald. Manut. Ciaccon. et Ursin. — De discrimine *gentis* et *familiae* docte Illustr. Spanhemius lib. de Praestantia et Usu Numism. pag. 449. Wasse. — Manuscripta, sicut et impressa fere, *gentis patriciae;* ut adiectivum sequatur. Rivius. — Fere secutus sum exemplar Servii, nisi quod non ausus etiam detrahere *prope.* interim in nobilissimis item exemplaribus visere est putida illa *nobilis fuit.* Gruter. — omnes nostri agnoscunt. At Victor Caes. VI. *Galba haud secus* nobilis, *e gente clarissima Sulpiciorum* etc. *quasi luxuriae, aut etiam crudelitati auxilio ventitasset*, rapere. *familia* in marg. et 2. m. Pemb. Grut. om. *nob. fuit.* et Bod. *prope.* Wasse.

Familia prope iam exstincta maiorum ignavia. Paterculus lib. II. *Hic natus familia nobili sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae eius claritudo intermissa esset.* Coler. — De hac morte familiarum capiendum est illud Paediani: *M. Scaurus ita fuit patricius, ut tribus supra eum aetatibus iacuerit domus eius fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque proavus, ut puto, propter tenues opes et nullam vitae industriam, honores adepti sunt.* Rupert.

Literis Graecis atque Latinis iuxta doctissime eruditus. Ait, Latine doctum fuisse. Quid ergo? numquid haec ei lingua vernacula? Fuit: attamen nihilominus adolescentum Romanorum nobilissimi quique quam diligentissime ad insuper excolendam eam incubuerunt: imitando, et nisi facimus, pudendo nobis exemplo, qui patriam linguam numeramus in postremissimis. Vide, quae huc pertinentia congessit Bernecer. in Speculo Boni Principis sive Animadv. in Suetonii Titum cap. 3. §. 2. lit. c. d. Rupert. — *Iuxta atque doctissume.* In aliis libris vacat *atque.* Ciaccon. — Ita [*iuxta atque*] etiam MSS. meliores, nam vulgatiores *iuste atque*, quomodo item editionum primae, prorsus stulte. Gruter. — *iuxta* nostri omnes et Oxon. Firmat unice Hegesipp. *Romae eruditi* Latinis iuxta *et Graecis literis.* I. 38. qui etiam corrigendus IV. 9. *Erat miserabile spectaculum, intra urbem omnibus ante reverendam bellum geri, perniciem iniustam pauperibus ac debilibus inferri*: pro *iniustam* voce nihili Codex B. Pub. eleganter *iuxta.* Affinitas verborum et in aliis auctoribus mendae locum dedit. Solinus: *Cyrus in exercitu cum numerosissimo praefuit, nominatim singulos alloquebatur. Fecit hoc idem in Populo Romano* etc. Petrensis pro *in P. Rom. Imperator.* credo quia per compendium scriptum fuerat *Imp. R.* Isidorus XII. 8. *Cicadae ex cuculorum nascuntur sputo; hae in Italia apud Rheginos* multae *sunt, nec usquam alibi.* Itane vero? at ubique locorum inveniuntur; quidni? sic tamen et editi et Codex Pemb. at recte membranae B. Pub. *mutae.* Plinius, a quo etiam Solinus XI. 27. *In* Rhegino agro silent *omnes: ultra flumen in Locrensi canunt.* sic Conon apud Photium in Bib. pag. 426. Strabo VI. pag. 206. Pausanias VI. 61. *Οἱ μὲν γὰρ τέττιγες οἱ ἐντὸς τῆς Λοκρίδος ἄχρι τοῦ Καικίνου, κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοις τέττιξιν ᾄδουσι· διαβάντων δὲ τὸν Καικίνην ΟΥΔΕΜΙΑΝ ἔτι οἱ ἘΝ Τῌ ῬΗΓΙΝῌ ΤΕΤΤΙΓΕΣ ἈΦΙΑΣΙ τὴν ΦΩΝΗΝ.* vide Tzetzem Chil. VIII. 166. *Sed quorsum* in tenui labor? Unum addam Iuvencum:

Namque sequenda dehinc laetae reparatio vitae,
Non thalamos novit, non terrae gaudia vana.
Sed similes levibus Genitoris iusta ministris
Constituet regni virtus sublimis in aula.

Primo ex membranis C. C. C. lege *secunda,* dein pro *iusta* scribe *iuxta:* quod tam apud Iuvencum quam Sallustium valet *aeque, ἐπίσης,* vel *prope.* sic D. Lucas *ἰσάγγελοι,* quod caeteri *ὡς ἄγγελοι.* Wasse. — *Doctus* refertur ad disciplinas graviores et solidam, ut ita dicam, perfectamque doctrinam; *eruditus* ad humaniorem literaturam et elegantiam, sicut docet Scipio * Gentilis ad Apol. Apuleii. Audiendus etiam Casaub. ad 342
Suet. Aug. cap. 89. ista scribens: „Eruditione varia repletus Sphaeri „contubernium iniit. Hoc est, *φιλολογίαν* et *πολυμάθειαν ἀσκήσας,* do„ctore Sphaero. Appello *φιλολογίαν* historiae et rerum antiquarum co„gnitionem literasque humaniores, quas qui tenent, eruditi proprie appel„lantur, ut docet M. Tullius. Inde Suetonio *φιλολογία* eruditio varia „nuncupatur, ut hic: vel *ἁπλῶς* eruditio lib. IV. *E disciplinis liberali„bus minimum eruditioni, eloquentiae plurimum attendit.* Haec Casaub.“ Rupert.

Sed gloriae cupidior. Vid. Val. Max. lib. VIII. cap. 15. ubi refert, *Sullam, Iugurtha a Boccho ad Marium perducto, totam sibi laudem cupide adseruisse; ut annulo, quo signatorio utebatur, insculptam illam traditionem haberet.* Vidi et apud Ursinum nummum argenteum, in quo Iugurtha revinctis post tergum manibus a Boccho rege Sullae in solio sedenti traditur. Porro quid dulcedo gloriae in iuvenibus possit, quantumque eorum animos percellat, ostendit praeter alios Cicero V. Philipp. ubi de Octaviano Caesare: *Ea natura est rerum, ut qui sensum verae gloriae ceperit, quique se a senatu, ab equitibus P. Q. R. universo senserit civem carum haberi salutaremque Reip. nihil cum hac gloria comparandum putet.* et in ea pro M. Coelio ait, *semper magno ingenio adolescentes refrenandos potius a gloria quam incitandos fuisse.* Rupert.

Tamen ab negotiis numquam eum voluptas remorata. Reg. *erat an negotio.* Wasse. — *Eum* non habent exemplaria in pergamenis descripta, neque ceteri codices vetustiores, et rectius subauditur quam exprimitur. Rivius. — Vide notam ad illud verbum in Catilinarii cap. 5. *varius.* Rupert.

Nisi quod de uxore potuit honestius consuli. Dum enim Valeriam, in theatro lascive nimis blandientem, senex ipse uxorem duxit,

ut scribit Plut., poterat ipsius famae melius consuli. A. Manut. et Rupert.

Callidus et amicitia facilis. MS. verbo auget, *aditu et amicitia facilis.* id postulat copula. Putsch. — Sic omnes MSS. praeter Pal. tert. in quo *callidus aditu et amicitia facilis*, quod aliquis statim invaderet amplexurus pro auctoris legitimo, sed perperam. Gruter. — Supra: *potuit honestius.* Rem narrat Plutarchus in Sylla pag. 474. Wasse.

Altitudo ingenii. Turneb. Adv. lib. III. cap. 15. Ciaccon. — Rittershus. Cod. *Ad simulanda negotiis altitudo ingenii incredibilis.* Probe et Latine; *negotiis* pro *in negotiis.* Coler. — Crispinus: eam faciem rebus inducere qua voluntatem aliorum ad suas partes trahat. vel: tam acri fuisse ingenio, ut gestu, habitu, colloquio, quodcumque libuisset, hominibus persuadere potuerit; immo, eo ingenio fuisse quod ad dissimulanda animi consilia et decreta natum esse videbatur. Nam *simulare* aliquando pro *dissimulare*, ut apud Plautum Curcul. Simulabo *quasi* non noverim. et Plinium N. Hist. XIV. 3. *quia non sentire* simulabat. Voc. *sim.* et *dissim.* calliditatem innuunt; verba ex diffin. Aquiliana sunt. vid. Cic. Offic. III. 15. *altitudo* vero *ingenii* denotat tectum et alte demersum animi sensum. talis *ingenii* reperta intelligit Noster Fr. VI. 54. *Nihil* tam ex alto reperiri *posse, quod non cogitanti tibi* in promtu sit. et apud Virg. alta mente *repostum.* Ammianus XIX. 3. palam *quidem litteras imperiales* praetendens *etc.* clam vero corde altissimo retinens, *saepe in comitatu sibi mandatum, ut ansam omnem adipiscendae laudis decessori suo ardenti studio gloriae circumcideret.* et cap. XI. *nihil tamen praeter preces* fingentes *etc. longe alia quam quae gestu praeferebant et verbis,* altis mentibus perpensantes. Vopiscus Numer. XIII. callidum, *et ad omnia quae tempus quaesierat, paratum:* consilii *semper* alti. XV. *denique*
343 *ut erat* altus, *risit, et* * tacuit. Vid. Silium XV. 38. usus hoc exemplo *profundiora* Hegesip. IV. 9. prof. *seniorum consilia.* altus ingenio Graecis *βαθύφρων.* Aeschylus Pers.

> *Φροντίδα κεδνὴν καὶ ΒΑΘΥΒΟΥΛΟΝ*
> *Θώμεθα.*

Posidippus: *ὁ βαθὺς τῇ φύσει στρατηγὸς ἕστηκεν.* Haud secus Psalm. XCII. 5. *gnameku*, a *gnamak*, profundus. Merito itaque Cato apud Plutarchum pag. 469. *ὡς ἀλώπεκι καὶ λέοντι πολεμῶν ἐν τῇ Σύλλα ψυχῇ κατοικοῦσιν ὑπὸ τῆς ἀλώπεκος ἠνιῷτο μᾶλλον.* et pag. 471. quando morum eius mutationem exagitat: *τοῦτο μὲν οὖν εἴτε κίνησίς ἐστι καὶ μεταβολὴ φύσεως ὑπὸ τύχης, εἴτε μᾶλλον ὙΠΟΚΕΙΜΕΝΗΣ ἈΠΟΚΑΛΥΨΙΣ.* Vid. Tacit. H. IV. Wasse.

Ac maxume. *Maxume* abest Pemb. Infra *super industriam esse*, pro *vincere*, eleganter. ut LXII. *neu* super fortunam *animum gereret.* i. e. maiorem quam pro loco suo. Hegesip. I. 45. *indignatione* super aegritudinem facta. Eutropius de Constantino X. 5. *Militaris gloriae appetentissimus, fortuna in bellis prospera fuit: verum ita*, ut non superaret industriam. Metaphrastes: *τὰς ἀρετὰς δὲ οὐκ ἔκρυπτεν, ἀλλ' ἥττων ἐκείνων ἐνομίζετο.* Paulo post: *pudeat magis.* Reg. *pudeat*, *an pigeat magis*

uti Nonius pag. 424. et Sulpicius Severus II. 28. Sed MSS. Venetae, Gruteriana, *pudeat magis an. p.* quomodo Curtius V. 18. *quorum nos* pudeat magis an poeniteat, *incertum est.* Victor Nerone contra: *eo dedecore reliquum vitae egit*, *uti* pigeat pudeatque *memorare* etc. Liv. XLV. 10. *Quarum Rhodios semper* non minus puderet, *quam poeniteret.* Vid. XLV. 39. suspicor vocem *magis*, Sallustianis exemplaribus adhaerentem, a mala manu esse. uti et *incertum habeo.* suspicionem auget N. Heinsius ad Ovidii, *Conquerar an sileam?* Nescio an hunc locum intelligat Scholiasta vetus ad Cic. pro Rosc. Amer. §. 230. unde Sallustius dixit: *mox tanta flagitia in tali viro* pudet *dicere.* Postremo *sollertissimus* rudi et ignaro opponitur. Ea vox aliquando, sed rarius, accipitur *μέσως.* ut apud Lucan. VIII. 283.

> *Hinc anceps dubii terret* sollertia Mauri.

Wasse.

Atque felicissumo. Ita MSS. tres notae primariae; caeteri consuadent vulgatis, quibus est, *atque illi f.* Comm. *atque felicissumus omnium.* Gruter. — Nostri, Carrio, alii, retinent *illi.* Infra: *in p. tempestatibus:* praepositio abest L. 2. atque *est* Arond. et vocem *benigne* in marg. et a sec. manu habet Pemb. Wasse.

Numquam super industriam fortuna fuit. Invidenda laus, de qua vide Freinsh. ad Curt. lib. X. cap. 5. §. 35. Rupert.

Pudeat magis etc. Scholiastes vetus in Ciceronis Orat. pro Roscio Amerino cap. 32. Scimus Sullam in pueritia turpissimum fuisse, unde Sallustius dixit: *Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere.* Broukh.

Multique dubitavere etc. In elogio isto Sullano subodoror emblemata aliquot sciolorum. certe, nonne hoc loco praestitisset, *multis dubitantibus?* aut solummodo *dubium fortior an felicior?* Gruter. — Libri ad unum omnes habent, *multique dubitavere.* λ. *dubitaverunt.* Wasse.

CAP. CI.

Ut supra dictum est. Codex Fabricianus, *uti.* quomodo et alias fere. Rivius. — Illa, *uti supra dictum est*, sunt ab homine mire oblivioso, non a Sallust. Gruter.

Solertissimus omnium factus est. Similis dexteritas in Ptolemaeo, cui ob id invidit Alexander, * ut est apud Aelian. lib. XII. cap. 344
16. Rupert.

Ad hoc milites benigne adpellare. Si haec comitas ex virtute proficiscitur, apud quosvis magni fiunt talis notae ingenia. Vide quae notat Gruterus ad illa Livii lib. I. cap. 34. de Tarquinio Prisco: *fortunam benigno alloquio, comitate invitandi beneficiisque, quos poterat, sibi conciliando, adiuvabat.* Cui adiicio exemplum Andronici Palaeologi, de quo Gregoras lib. VI. *Praeterea comitate et suavitate morum omnes facile adamantinis sibi vinculis devinciebat. Solet enim dexteritas et benignitas morum, in altiore dignitatis gradu, facile omnium sibi animos reddere*

obnoxios: quemadmodum verno tempore splendidi flores praetereuntium oculos in se convertunt. Hoc est illud Indorum sapientium praeceptum: *Principem, quo natura sublimior sit, eo humaniorem se inferioribus si praebuerit, carissimum populo futurum.* De Cyro et Agesilao vide Cic. in epist. ad Quintum fratrem, de Hadriano Spartianum, de Alex. Severo Lampridium, de Belisario Constantinum Manassen in Annalibus. Atque hoc ipsum quam utilitatem haberet, praeclare intellexisse videntur illi seniores amici Roboami, qui apud Ioseph. lib. VIII. Antiq. Iud. cap. 3. iuveni regi suo instillant, ut *comiter populum alloquatur et posito aliquantisper fastu regio, ad captandam multitudinis gratiam se accommodet.* Hac arte captos, facile illum amaturos; quod natura ita comparatum sit, ut subiecti delectentur regibus mansuetis et de suo fastigio nonnihil se demittentibus. Sed enim hac civilitate nonnunquam plus quam civilia agitantur, v. g. apud Plut. in Galba, Otho, imperatorem suum solio deiecturus, comem se omnibus et facilem praebens, imprimis militibus suffragabatur, eorumque multos ad gradum aliquem honoris et imperia provehebat. RUPERT.

ALIIS PER SE IPSE DARE. *Liberalitate qui utuntur, benevolentiam sibi conciliant et, quod aptissimum est ad regendum, caritatem:* ait Cic. II. de Finibus. RUPERT. — *Ipse dare beneficia.* Ita V. C. et ita infra: *Et mehercule Sulla ante te cognitum, multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli.* URSIN.

INVITUS ACCIPERE. Hunc locum transpositis dictionibus in integrum reponi sic posse existimo: *Invitus accipere, sed ea properantius reddere: aes mutuum ipse ab nullo repetere.* CIACCON.

UT ILLI QUAMPLURIMA DEBERENT. *Illi* pro *ipsi* capitur. *sibi* noluit dicere, ne in debitores reciprocaret. est autem notandum hoc locutionis genus. GLAREAN.

IOCA ATQUE SERIA. Vide notam ad Iustini lib. IX. cap. 8. §. 9. et adde Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 6. §. 19. Bernecc. in Speculo Boni Principis sive Animadversionibus in Suetonii Titum cap. 1. §. 1. lit. d. ubi multa congesta sunt ad hoc caput pertinentia. RUPERT. — Liv. I. 4. *Cum his* seria *atque* iocos celebrare. Nonius pag. 299. posituram servat. Eleganter Noster *ioca atque seria* pro *cuiuscunque generis sermonibus.* Plautus Amphitr. III. 2. *Cum ea tu sermonem* nec ioco nec serio *Tibi habeas.* Mamertin. Paneg. 12. *Coniunctas in omni sermone dexteras,* ioca seriaque *communicata.* Sed et Plinius lib. XIII. Epistola 11. *Hunc ego cum simul studeremus, arcte familiaterque dilexi. Ille meus in urbe, ille in secessu contubernalis. Cum hoc* seria, *cum hoc* iocos *miscui.* et XVII. 4. *Nihil a me ille secretum, non ioculare, non* serium, *non triste, non laetum.* et I. 8. *Encolpius quidem lector, ille* seria nostra, ille deliciae. Denique in adagium cessit, ut patet ex Cic. II. de Fin. Ovid. I. Trist. Eleg. VII.

Quid nisi tot lusus et tot mea seria nosces.

et II. Pont. IV.

Seria multa mihi tecum collata recorder,

Nec data iucundis tempora pauca iocis.

et IV. 3.

* *Ille ego qui primus tua seria nosse solebam,* 345
Qui tibi iucundis primus adesse iocis.

Pont. I. 9.

Saepe refert animus lusus gravitate carentes
Seria cum liquida saepe peracta fide.

Ausonius de Nepotiano Gram. *Tam* seriorum *quam* iocorum *particeps.* et in Parental. Carm. VIII.

Ambo pii, vultu similes, ioca seria mixti.

Demosthenes orat. amator. pag. 160. Ἐν οἷς σπουδάζεις ἐστὶ σοι καὶ ἐν οἷς παίζεις. confer Ammianum pag. 443. 20. at maior hinc commendatio pueri Fl. Ursi apud Statium in Sylvis, quod haec faceret in tempore:

— Studioque altisque iuvabat
Consiliis, tecum tristisque hilarisque, nec umquam
Ille suus, vultumque tuo sumebat ab ore. WASSE.

CUM HUMILLIMIS AGERE. Servius in I. Aeneid. *Cum humillimis exercere.* Ar. *gerere.* vox *famam* a 2. manu in marg. Pemb. WASSE.

ATQUE AD VIGILIAS MULTUS ESSE. Manuscripta, *adesse.* nam libenter geminabant praepositionem antiqui; cuius alicubi meminit Priscianus. Sic Tacit. XIII. *in agmine, in laboribus frequens adesse,* inquit. RIVIUS. — *Multus adesse.* Nihilo peius Comm. *multus esse.* melius fortasse qui utrumque excluderet pro supervacuo. GRUTER. — Tacit. XIII. *In agmine, in laboribus* adesse frequens. at *multus esse* λ. sed supra *ad*, a 1. manu. WASSE.

QUIBUS REBUS ET ARTIBUS. *Et artibus* non est in scriptis duobus, et abesse potest. PUTSCH. — Mallem alterutrum, *quibus artibus* vel *quibus rebus;* utrumque nimis superfluit. GRUTER. — MSS. quidam *actis.* in aliis omissum est. C. POPMA. — Nostri agnoscunt. vide nos ad VI. 52. WASSE.

FACTUS EST. *Τὸ est* neque in manuscripto quodam neque in impressis plerisque est. sed nec Beroaldinum exemplar habet. RIVIUS. — pro *factus* γ. *fuit.* WASSE.

CAP. CII.

COPIAS ADDUCERET. Nonnulli in pergameno descripti libri: *Quam plurimas in Numidiam copias adduceret.* alii: *Quam maximas in Numidiam copias adduceret.* Ego vulgatam lectionem retineo, atque amplector. C. POPMA. — Naz. ac Pal. secund. et sept. *copias adducere;* Commel. *duceret;* Pal. quint. *abducere.* GRUTER.

QUEM UBI CUNCTARI ACCEPIT, DUBIUM BELLI ATQUE PACIS RATIONES TRAHERE. Sic item nostri sine praemissa copula, *et dubium,* bene; melius fortasse si item eiiceretur *atque,* ut fieret: accepit dubium belli, pacis rationes trahere. eodemque modo eximi posset vox *cunctari.* GRUTER. — quod sane abest ab L. 2. WASSE.

Uti antea prox. Satis subintelligerentur, quamvis non exprimerentur ullis literis illa *uti antea*. Gruter.

Gorrumpit. Sic posteriorioris aevi MSS. nam prioris *corrupit*. Gruter. — *γ. λ. corrupit*. Wasse.

Ipsique Boccho pollicetur. Manuscripta, *ipsique Mauro*. sed est
346 idem utrobique sensus. Prius illud ex glossa * irrepsit. nam et saepe alias Maurum, ipsum Bocchum vocat per antonomasiam, quomodo Poenum Livius Hannibalem. Rivius.

Vix decima parte die reliqua invadunt. Sic Tacitus lib. II. Hist. cap. 14. *obscurum noctis ait obtentui fugientibus*. h. e. noctis obscuritatem tegere Vitellianos fugientes, per loca sibi nota, hosti vero ignara. Rupert. — Hunc locum Gellius ita legit, *vix decima parte die reliqua* [pro *relicta*.] id quod supra quoque ostendimus. Rivius. — Antea in vulgatis *diei* legebatur, quemadmodum est in Fulvii libro. Emendavi *die*, ex Prisciano lib. VIII. et Gell. lib. IX. cap. 14. cuius haec sunt: *Ego in Iugurtha Sallustii, summae fidei et reverendae vetustatis libro*, die *casu patrio scriptum inveni. Verba haec ita erant:* vix decima parte die reliqua. *non enim puto argutiolam istam recipiendam, ut* die *dictum quasi* ex die *existimemus*. Supra quoque: *Et iam* die *vesper aderat*. pro *diei*. non enim adsentior Fulvii libro, in quo *diei* scriptum est, litera, quasi errasset librarius in scribendo, superscripta. Et infra: *Quae dubia* nisu *videbantur*. sic enim habent quidam veteres libri. et rursus: *Ubi castra locata, et* die *vesper erat*. quo item loco *diei* habet Fulvii liber. *Acie* quoque pro *aciei*. A. Manut. — Corrupti hoc loco erant quidam formis excusi codices, qui pro *die*, *diei* scriptum habebant. Nos antiquam et veram lectionem reposuimus. Nam et Gellius in Iugurtha Sallustii, summae fidei et venerandae vetustatis libro (ut sunt eius verba) se *die* non *dici* scriptum invenisse affirmat: nec sane aliter nos in omnibus antiquis libris scriptum comperimus. C. Popma. — Adhaesi Gellianis codd. nam MSS. nostri omnes *diei*. Gruter. — *λ. die* a manu prima. *iam* omittit L. 2. *die* Popmae omnes. Pro *reliqua γ.* supra lineam, *vel relicta*. glossa manifestaria. Tacit. XIV. 38. *Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est, ad* reliqua belli *perpetranda*. Glossae λοιπόν. Frontin. II. 7. *Hac assimulatione* reliquis *Pompeianarum partium fiduciam fecit*. et ita forte reponendum II. 9. pro *reliquias*. sed Codd. non favent. Idem III. 6. *Qua ratione deterritis eis* reliqua *victoriae consummavit*. Q. Septim. II. 46. *dispersos palantesque interficere, uti nullus* reliquus caedis *fieret*. III. 20. *Non ullam tanti nominis atque famae speciem* reliquam fecerat. Explicandum: *die vix quod ad decimam partem reliqua*. Videsis Gronovium ad Livium XXIX. 7. Wasse.

Noctem pro se rati. In quibusdam MSS. Codd. *Noctem pro se ad salutem rati* legitur. C. Popma.

In tenebris difficilem fore. Manuscripta, *difficiliorem fore*. id quod et sententia magis exigere videtur; nec Beroaldinum secus. Rivius. — *Difficiliorem* tamen magis arridet. Emendo ἐν παρέργῳ locum Valer. Max. lib. I. cap. 1. de L. Alvanio: *Quare agreste illud et sordi*-

dius plaustrum. Sumsi emendationem ex Cod. MS. Colmariensi optimo. Coler. — Sine damno sententiae eximi posset *fore*. Gruter. — Sertorius apud Plutarchum pag. 578. *Παραγαγὼν δὲ ἑσπέρας ἤδη, συνέβαλεν, οἰόμενος ξένοις τὸ σκότος ἔσεσθαι καὶ φεύγουσιν ἐμπόδιον καὶ διώκουσι.* locum ita aemulatus Hegesip. I. 19. *receptaculo sibi, si res poposcisset, futura, vel hostibus* impedimento. Wasse.

Igitur postquam consul. Ita nos emendavimus, et ita semper loqui consuevit Sallustius. C. Popma.

* Catervatim. I. e. sine ordine et delectu, sed ut quosque fors 347
conglobaverat; id quod exitii causa solet esse. Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 403. Alias de catervis ita tradit Veget. II. de R. M. cap. 2. Galli atque Celtiberi pluresque barbaricae nationes catervis utebantur in praelio, in quibus erant sena millia armatorum. Rupert.

Fors conglobaverat. Ar. L. 2. 3. *sors. λ. conglomeraverat*. caeteri recte. Septimius II. 46. *Raptim ac sine ullis ordinibus, ut quemque* sors conglobaverat, *ad naves evolant*. Lege *fors*. dein, *quousque*, postremo, *advolant*. *fors*, *casus*. de qua voce vide supra. Iuvencus:

Et quoscunque *illic* casus glomeraverit.

649. ed. Bigneanae. ubi pro *compita laeta viarum* legendum ex veterrimo Codice B. Pub. *lata*. alterum enim in versu praecedente habetur et mox sequitur. Voce *lata* usus idem infra pag. 652. Reg. *proelio fiebat*, omisso *similis*, quod tamen introduxit altera manus. Liv. XXI. 35. Latrocinii *magis quam* belli more *concursabant*. XXIX. 6. Latrociniis magis quam iusto bello *in Bruttiis gerebantur* res. Per me licet auferatur *similis*. Wasse.

Ac tamen. Sic MSS. non *at tamen*. leviculum quidem et istud, sed optimam faciem etiam naevi umbra destruit. Gruter.

Pristinae virtutis memores. Antea in omnibus impressis dictio *pristinae* omissa fuit. Eam nos ex Cauteri libro restituimus. Sic in Catilinario: *quo audacius aggredimini, memores pristinae virtutis*. et: *veterani pristinae virtutis memores*. et iterum: *Catilina postquam fusas copias, seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae dignitatis suae*. C. Popma.

Pars equos ascendere. Similis facies rerum in subitaneo praelio cum Nerviis apud Caesarem lib. II. Antonii Primi cum Vitellianis Tacit. lib. III. Hist. cap. 18. Rupert. — Varro lib. I. de Agricultura: *e vinea in arbores escendit*. et in eodem: *in carnarium escendat*. Antiquum etiam Glossarium habet: *Escendit*, ἐμβαίνει etc. licet ibi corrupte sit, συμβαίνει. Ciaccon. et Ursin. — Sic Fronto legit: in quo dubitarem mendum inesse, nisi ab eo literarum ordinem servatum viderem. Haec enim recitat in verbo *Escendo*. A. Manut. — Ita et Palmerius ex Frontone. eo verbo usi Varro, Sallustius, Tacitus, alii. Glossarium: *Escendit*, συμβαίνει. leg. ἐμβαίνει. Plautus Amphitr. Sc. Concedite:

Atque illuc sursum ascendero, inde optime, sic cispellam virum.

Emendo ex Eistadiensi Cod. *escendero*. et eodem: *Scispellam*. Valer. Max. lib. I. cap. 5. *Ac protinus naviculam conscendit, eaque in Africam provectus*. MS. Colmariensis: *Naviculam escendit*. Simili modo dicitur

effligere pro affligere. Plautus Asinaria: *Nisi quidem illa ante occupassit te, effliges scio.* Sic enim in eodem MS. legi. *Espectare* autem pro aspectare legendum censeo apud eundem in Aulul. Sc. Picos: *Inde espectabam aurum ubi abstrudebat senex.* Vulgo: *exspectabam.* in Langiano, *aspectabam.* Coler. — Tametsi in nostro libro (Lovanii excuso) typographorum incuria *ascendere* impressum est: tamen *escendere* legendum ex Frontone constat, qui hunc locum in verbo *Escendo* citat: tam ex eo quod veteres *Escendo* pro *Ascendo* dixerunt. Varro libro quarto
348 de lingua Latina: *Et unde * escendebant ad imam novam viam, lucus est, et sacellum Larum.* et alio in loco: *e vinea in arbores escendit vites.* item: *in carnarium escendit.* Livius: *Ad X. Calend. Octob. ludorum Romanorum II. die, C. Licinio Consuli ad quadrigas mittendus escendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidit laureatas literas. quadrigis missis consul currum escendit.* C. Popma. — Ita [*escendere*] fuisse initio in Pal. pr. Nazar. patet e litura. Commel. meus heic deficit fine lacer. Gruter. — Vide Turneb. Adversar. XX. cap. 30. Nostri *ascendere.* sed vid. Gronovium ad Livium XLV. 1. XXXIV. 28. Wasse.

Obviam ire hostibus. Hic ordo in Pall. item edd. primis; aliter ea quam procuravit Carrio. Gruter.

Equites peditesque permisti. Exemplar Fabricianum, *equites, pedites.* ut sit asyndeton. Rivius. — *Equites peditesque* de Numidis tantum intelligi, sed verbum *alios* de Romanis, declarant verba quae paulo post sequuntur: *quod hostes*, inquit, *numero plures.* Igitur cum indicio locus legendus est. Glarean. — *Alios obtruncare, multos etiam* etc. Locus hic in omnibus editionibus foede depravatus fuit; eum nos adiuti a Canteri codice pristinae integritati restituimus. C. Popma.

Caedere alios. Palmerius sic legit: *Caedere alii, alii obtruncare: multi contra aversos acerrime pugnantes a tergo circumvenire.* Subtiliter, et nescio an vere. Coler.

Multos contr. adv. acerr. pugn. a tergo circumvenire. Sublato verbo *alios*, quod in vulgatis libris erat, in quibus legebatur, *alios obtruncare, multos contra* etc. mutata etiam distinctione, locum, ut opinor, illustravi. quam correctionem eidem Fulvii libro deberi fatendum est. A. Manut. — Sic uno consensu edd. vett. et Pall. praeter primum; is enim voce initiali habet *multa*, ultima *circumveniri.* itaque nescio quid sibi velit Ciacconii editio, in qua *multi contra aversos* etc. neque enim talem statum imaginari mihi possum, quo aversi pugnent aut circumveniantur a tergo. Gruter. — Palmerius legit *alii, alii.* et *aversos.* eum videsis. Confer etiam Orosium V. 15. qui totam aetatis suae eloquentiam in hanc pugnam impendit. *simul tecti* a 2. man. in marg. Pemb. Wasse.

Circumfusi erant. Superfluit meo iudicio *erant.* Gruter. — Libri servant. Wasse.

Veteres novique et ob ea scientes belli. Voces *novique* suspectae mihi sunt. Non enim convenit, propterea quod novi essent, scientes esse belli. Ciaccon. — *Novi* et *scientes belli*, contraria sunt. quare videndum an illud *novique* adiectum sit. *Scientes* autem *belli* dictum est

Graeca forma, *εἰδότες πολέμοιο.* Ursin. — *Romani veteres novique, et ob ea scientes belli.* Bona lectio. intermixti erant veteribus novi, exercitiisque iisdem habiti; ideoque etiam gnari proeliorum. respicit ad ea quae dixit cap. 87. *Sic brevi spatio* novi veteresque *coaluere, et virtus omnium aequalis facta.* Emendationes aliorum nauci non sunt. Gruter. — Conieceram aliquando *v. navique.* Iug. LXXIX. imperata *navi* fecerant; postea, *veteres belli*, resectis quasi ab interprete caeteris; ut *homo* vetus militiae, *operis*, et *laboris* apud Tacitum. denique, *probe scientes b.* vel *prope*, pro iuxta. Nunc non placent coniecturae. Wasse. — Illud *ob ea* vel *veteres* refert, remotius adiectivum, vel exponendum cum Badio: *ob ea, id est, ob eas res, quod veterani quoque adessent.* Glarean.

Si quos locus aut casus coniunxerat, orbes facere. Sic et manuscripta. ceterum in plerisque est *orbem facere*, numero singulari
prorsus * in unum conglobari, vel, orbem colligere, quomodo Livius lo- 349
quitur; et Caesar, *Cum illi* orbe facto *sese defenderent*, inquit. Rivius. — MSS. praestantiores *fecere;* aliud quid latet ulceris tecti. Gruter.

Atque ita ab omnibus partibus simul et tecti et instructi hostium vim sustentabant. Sic in quibusdam. in manuscriptis deest alterum *et*, quod ut nihil aliud, ad elegantiam interim facit; nihil tamen immuto. Rivius. — Maluissem *sustentare.* Gruter. — Libri non addicunt. Wasse.

CAP. CIII.

Quam ex familiarissimis paraverat. Manuscripta, *quam familiarissimis*, omissa repetitione praepositionis *ex.* id Sallustianum magis est. nec Beroaldinum secus. Rivius. — De Agricola idem fere et omissa praepos. Tacitus Agric. XIX. *Non studiis privatis, nec ex commendatione aut* precibus *centurionum milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare.* Iulianus apud Ammianum XX. 5. *Ut autem rerum integer ordo servetur, praemiaque virorum fortium maneant incorrupta, nec honores ambitio praeripiat clandestina, id sub reverenda consilii vestri facie statuo, ut* NEQUE civilis quisquam iudex, nec militiae rector, alio quodam praeter merita suffragante, ad potiorem veniat gradum, non sine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentaverit, discessuro. Nerva Imp. apud Xiphilinum pag. 339. *Τὴν ἀρετὴν, ἀλλ᾽ οὐ τὴν πατρίδα ἐξετάζειν δεῖ.* Claudianus in Laud. Stilic.

— non obruta virtus
Paupertate latet: lectos ex omnibus oris
Evehis: et meritum, numquam cunabula quaeris:
Et qualis, non unde satus.

Caeterum illud *quam* omittit pr. manus Pembr. Wasse.

Vagari passim. Obiter emendo monstrum verbi in veteri Glossario: *Vagerassim, σποράδην.* Lego: *vage, passim.* Coler.

Ac modo laborantibus suis succurrere. Vide not. ad Catil. cap. 60. §. 3. Sed et similia de Caesare Lucanus lib. VII.

Ipse manu subicit gladios ac tela ministrat,
Promovet ipse acies etc. RUPERT.

QUONIAM IMPERARE CONTURBATIS OMNIBUS NON POTERAT. Convenientior lectio videtur, *consulere* multis, *quoniam conturbatis* omnibus *non poterat.* CIACCON. — Hic distinguerem ego, ut postea sit: *consulebat militibus manu.* CASTIL. — Incerta distinctio. quidam post *manu* distinguunt, ut sit sensus, *invadebat manu*, id est, *turma sua, quam ex fortissimis habebat.* ita codex Aldinus. alii, ut Badius, ante *manu*, quasi diceret: *manu indicium dabat militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat*, ut ait auctor; idque intelligendum, donec dies erat. Nam mox sequitur: *Iamque dies consumtus erat.* quae est hephthemimeres heroica, et syllaba longa, hoc est, carminis heroici quatuor primi pedes. casune an studio ab auctore factum, incertum. Livius tamen ita orsus est historiam Romanam, si Quintiliano, auctori in primis gravi, quicquam credimus. Sed et sesquiheroicum carmen apud auctorem Livium libro secundo decados tertiae, ostendimus in annotationibus in eumdem editis. GLAREAN.

IAMQUE DIES CONSUMTUS ERAT. Elegans hemistichium, sed et in Cicerone integros versus observavit olim politissimus Muretus, qualem
350 * posuit supra Sallustius: *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus.* Tacitus de Moribus Germanorum: *Relligione patrum et prisca formidine sacrum.* Neque enim veteris poëtae esse Lipsio credo. COLER.

TUM MARIUS EX COPIA RERUM CONSILIUM TRAHIT. In uno codice in membrana descripto est: *Tum Marius secundum opportunitatem rerum suarum consilium trahit.* Ego tamen existimo haec verba non esse Sallustii, sed aliunde in textum orationis irrepsisse: multo enim elegantior locutio, *Ex copia rerum consilium trahere.* Cicero epistola ad Cornificium: *Sed hoc melius ex re et tempore constitues.* et ideo vulgatam lectionem retineo. C. POPMA.

QUIA MAGNA PARTE EDITUS ET PRAECEPS. *Magna parte edita et praecipite* legit Aldinus codex; item pro *gerebat*, *quaerebat*, pro desiderabat. posterius non displicet, prius non probo. Paulo post *utroque colle* legendum, non *colli*, quod Aldus habet. Rursus statim post *quod non fugere* pro *non fugerent* aut *non fugissent* positum videtur. Badius tamen *fugere* praeteriti perfecti temporis existimat. GLAREAN. — Legendum ex impressis vetustioribus: *alter usui opportunior, quia magna parte editus et praeceps, pauca munimenta quaerebat.* in manuscriptis et aliis quibusdam *gerebat* legitur, ubi Gymnicus *quaerebat*; sed iudicent alii. RIVIUS. — *magna parte editus et praeceps, pauca munimento egebat.* Adhaesi Pal. tert. cui alludebant ceteri; quippe Naz. *pauca munimento regebant;* alias vero *gerebat*, quod utrumque quoque in Pal. sec. at quartus *pauco munimento egebat.* quint. sext. oct. *pauca munimenta gerebat.* sept. *pauca munimenta accipiebat.* Carrio edi iussit, *pauca munimenta egebat.* prior enim editio, *pauca munimenta quaerebat*, ex quo facile fieret, *pauca munimento quaerebat*, quod nesciam an praeferri debeat lectioni quam repraesentavimus hac editione nostra. GRUTER. — Vide nos ad Iug. cap. 36. Pemb. *pauca m. habebat.* γ. *pauca m. gerebant.* supra, *bat.* sic λ. Venetae Reg. Arond. Pemb. Mart. *egebat.* et *pauco.* Bodl. *gerebat.* pro *editus* L. 2. Pemb. Venet. *edita*, male; *editus* vocem *mons* aperte respicit. ea forma usus Liv. XXVIII. 5. *Mons est in altitudinem ingentem* cacuminis editi. *pleno gradu:* vid. Q. Septim. II. 40. IV. 2. Gellium IV. 1. Pacatum in Paneg. XXXV. Livium IV. 32. XXXIV. 15. habes etiam *gradu modico* Liv. XXX. 5. *presso* XXVIII. 14. *represso* Q. Septim. III. 4. *properato* Hegesipp. I. 29. at ibi codex MS. omittit *gradu.* Noster alicubi dixit *properato itinere.* Ammian. XIX. 2. *clementi.* Iordanes Lindenb. 51. 3. *concito.* WASSE.

DEIN CUNCTOS PLENO GRADU IN COLLEM SUBDUCIT. Apud Nonium *cunctos* legitur, haec recitantem in verbo *Subduco.* De pleno autem militum gradu videndus Vegetius lib. I. cap. 12. et epistola Trebonii 16. lib. XII. A. MANUT. — Sic quidem omnes MSS. praeter Naz. in quo *subductis.* GRUTER. — R. *disp. mil.* Pemb. *milites* in margine, a 2. manu exhibet. Supra: *caeterum apud* etc. *iubet;* totidem verbis adducit Nonius pag. 552. pro *paullatim* nescio an legendum *palatim.* sensus: ipse milites dispersos, etiam hostibus pariter *conturbatis.* λ. R. *conturbatos.* Ball. *non minus.* Reg. vocem *locus* a sec. manu habet. abesse, puto, licet. WASSE. — *dein custos pleno gradu* etc. Quod sic plerique scripti codices repraesentant, non est existimandum * subesse aliud, quam 351
quod ita scripserit Sallustius, *cuctos.* Sic enim dicebant. Itaque *cuctionem* pro arilatore ab eadem origine interpretantur Isidorus et alii, quia per cucta licitando eat. PALMER. — At ego haec verba conturbata et dispersa sic contraho et in ordinem redigo: *Ipse milites dispersos neque minus hostibus conturbatos paullatim in unum contrahit.* Alioquin pro glossa merito habeantur quaedam horum verborum. Sed bene est. Cor me habuisse, sentio. COLER.

UTROQUE COLLE MULTITUDINE CIRCUMDATO. Quid si *circumdata* legas? Ipse Sall. Hist. lib. I. *Occupatusque collis editissimus apud Ilerdam et cum multa opera circumdata.* CIACCON. et URSIN.

DEINDE CREBRIS. Manuscripta, *dein.* RIVIUS.

STREPERE PEDIBUS, VOCIBUS. *Tò pedibus* non est in ullo manuscripto, neque in Beroaldino; sed addendum sit nec ne, aliorum esto iudicium. RIVIUS. — Ball. et L. 2. *pedibus, vocibus.* sic Venetae. receptam lectionem praeter MSS. firmant Ambros. Hexaem. V. 14. *aliae vocibus tantum strepunt, aliae canoro delectantur suavique modulamine.* de incondito vocis sono accipit. Sic *strepere* clamoribus apud D. Cyprianum in Orat. Dom. et Unitat. pag. 118. Ep. 45. 87. Optatus Milevitanus I. pag. 5. *Omnes quidem per singula loca maledicis* vocibus perstrepunt. Sed et Livius XXI. 11. *Quam omnia variis* clamoribus streperent. Tacit. I. 25. *Illi quotiens oculos ad multitudinem retulerant* vocibus truculentis *strepere.* Hist. II. 90. *Vulgus tamen vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum*, clamore et vocibus adstrepebat. et Hist. I. 72. *in circum ac theatra effusi*, seditiosis vocibus obstrepere. Seneca Cons. ad Marc. 26. *Fora* litibus *strepere.* Livius VI. 25. *ludos literarum* strepere *discentium* vocibus. Statius Theb. I. 516.

— Vario strepit *icta* tumultu
Regia.

Supra: *effusi consedere.* prior vox a sec. manu et Pembr. uti et *abire* atque *multitudine.* Apuleius Florid. III. pag. 228. *diebus ac noctibus* perstrepens maledictis. Metam. III. *Quanti fors interdum, et frequenti clamore ianuae nostrae* perstrepi. et V. pag. 76. *Multa secum* sermonibus mutuis *perstrepebant.* Apol. II. *fenestrae* canticis *circum strepitae.* et Cyprianus de Orat. Domin. 140. R. *circumsederunt.* Wasse.

Ipsi duces feroces ac, quod sui non fuoerant, pro victoribus sese agere. Non hoc adeo mirum, quum alii, quod vivi exeunt, victoriam vocent. Annibal apud Horat. lib. IV. Od. 4.

Cervi luporum praeda rapacium,
Sectamur ultro; quos opimus
Fallere et effugere est triumphus.

Syrus apud Terentium Heautontimor. Act. 4. Sc. *Triumpho, si licet, me latere tecto abscedere.* Florus lib. IV. cap. 10. de Antonio: *Egregius Imperator tandem profugit in Syriam: ibique incredibili quadam mentis vaecordia ferocior aliquanto factus est; quasi vicisset, qui evaserat.* Rupert. — Si mei iudicii res esset, legerem inductis supervacaneis: *Ipsi duces feroces, ac pro victoribus agere.* Putsch. — *Quod non fugere.* In codicibus quibusdam Lugduni impressis est: *Quod sui non fugerant.* Hic *non fugere*, pro *non fugerent*, aut *non fugissent* positum videtur. Badius tamen *fugere* praeteriti perfecti temporis existimat. Glarean. — Alcimus Avitus pag. 621.

Palantes dant terga fugae, latebramque petentes,
Si vivant, vicisse putant.

Infra: *confirmatus.* qua voce supra usus est. Thucyd. III. §. 6. *Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πολὺ ἐπιῤῥωσθέντες διὰ τὴν τῶν Μιτυληναίων ἡσυχίαν.* Horat. IV. Od. 4.

Sectamur ultro, quos opimus
Fallere et effugere est triumphus.

352* Hegesippus V. 14. *Iudaei tamen* pro victoribus *qui se intra secundum murum acceperant, quasi expulsis Romanis* gloriabantur. ibi C. C. C. *confertos tela iaculantes, quae numquam.* Thucyd. VII. 34. *Νομίζοντες δι' αὐτὸ ΟΥΧ ἩΣΣΑΣΘΑΙ, δι' ὅπερ ΟΥΔ' οἱ ἕτεροι νικᾶν. οἵ τε γὰρ Κορίνθιοι ἩΓΗΣΑΝΤΟ ΚΡΑΤΕΙΝ ΕΙ ΜΗ ΠΟΛΥ ἘΚΡΑΤΟΥΝΤΟ, οἵ τ' Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον ἡσσᾶσθαι εἰ μὴ πολὺ ἐνίκων.* Vides unde Noster illa sua mutuatus est. Liv. XXI. 9. *Quum diu anceps fuisset certamen, et Saguntinis*, quia praeter spem resisterent, crevissent animi; *Poenus, quia non vicisset*, pro victo esset etc. Wasse. — *Quia non fugere, ut pro victoribus agere.* Non abii a vetuste editis aut MSS. antiqq. nisi quod eorum *aut* refinxerim, litera abiecta. Abest quidem ea vox tota Pal. quarto, sed soli; absque eo fuisset, libens etiam exturbassem; codd. infimae aetatis habent eius loco *atque*, aliaque adhuc sensui supplendo quem non capiebant. at nostra scriptura hoc vultu: gessisse reges se tanquam vicissent, quod non etiam fugissent, ut solent homines, mentis abrepti vecordia; ut pluribus ostendo in Dissertatiunculis ad Tacitum.

Mediae edd. habent, *quod non fugere ac pro victoribus agere.* Grut. — Pemb. *aut p. v. agebant.* γ. *at pro*, supra, *at* κ. a. 2. m. Ar. Reg. L. 2. Mart. λ. *aut.* R. *quod quia non f.* Carrio ac. Wasse. — *Pro victoribus agere.* Curtius *pro victore gerere* et alii dixere. Ciaccon. — Τὸ *sese* non habent codices in pergamenis descripti, nec est in impressis quibusdam vetustioribus. Rivius.

Sed ea. Crucem imprecari quis posset voci *sed;* adeo hoc loco est importuna. Gruter.

Magnoque hortamento. Concinnitati sententiae officit copula *que.* Gruter. — Apuleius de D. Soc. pag. 52. Elmenh. *aliquando eorum nonnulla etiam* hortamenta *haberet.* Liv. XLIV. 7. *consul* plurimum et praesidii et spei *cernens* in stultitia et segnitie hostis. Wasse.

CAP. CIV.

Inperitia hostium confirmatus. Vide not. ad Catil. cap. 20. §. 2. Rupert.

Inperitia. Graviter sane Thucyd. I. 84. *Ἀεὶ δὲ ὡς πρὸς εὖ βουλευομένους τοὺς ἐναντίους ἔργῳ παρασκευαζόμεθα, καὶ οὐκ ἐξ ἐκείνων ὡς ἁμαρτησομένων ἔχειν δεῖ τὰς ἐλπίδας, ἀλλ' ὡς ἡμῶν αὐτῶν ἀσφαλῶς προνοουμένων πολύ τε διαφέρειν οὐ δεῖ νομίζειν ἄνθρωπον ἀνθρώπου, κράτιστον δὲ εἶναι ὅστις ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις παιδεύεται.* Wasse.

Uti per vigilias solebant. Vegetius lib. III. cap. 8. *A tubicine omnes vigiliae committuntur, et finitis horis a cornicine revocantur.* Coler.

De improviso vectigales. Soldus *vectigales* exponit, id est, *a vectigalibus missos*, hoc est, *a tributariis.* Badius *vectigales tubicines* exponit, *qui praecinere solent vectigalibus*, id est, *tributariis*, aut qui ipsi vectigales erant. Ego cum Soldo haereo. nam neque illa sua satisfacit expositio et neque id verbi ita positum alibi me legere memini. Glarean. — Qui sunt *vectigales tubicines?* Ciaccon. — Locus perdifficilis. Qui enim vectigales tubicines? coniiciat qui potest; ego hariolus non sum, et in gravissimo scriptore emendando nolo nugas comminisci. Ad ea quae statim sequuntur, vide Lipsium lib. IV. Dialogo 10. de Militia Romana. Coler. — Cohortes sunt sociorum pedites. Turmae, legionarii equites. De equitibus sociorum nulla mentio, quorum tamen signa ibi cecinisse quoque oportet cum aliis. Vide igitur an eorum nomen * lateat in illa voce *vectigalis.* An *litui ab alis?* Alae enim pro- 353
prie tunc de equitibus sociorum. Salmas. Ep. 118. Wasse.

Simul omnes tuba canere. Ita excusi libri. Quidam calamo descripti codices: *Simul omnes signa canere.* et paulo ante: *ne signa quidem, uti per vigilias solebant, canere.* et in Catilinario: *Haec ubi dixit, paululum commoratus signa canere iubet.* et alio in loco: *repente a tergo signa canere.* Ego tamen nihil muto, cum priorem lectionem in nonnullis MSS. libris reperiam. C. Popma. — *Signa canere.* Pro *signa* erat in vulgatis libris, *tuba.* est autem absurdum, si dicas, *tubicines tuba canere.* nam si tubicines sunt, quis dubitet, quin tuba canant; ita-

quė reposui, quod scriptum vidi in antiquissimo Fulvii libro. *Tubicines* autem *signa canunt*, cum tubarum clangorem spiritu excitant. paullo ante dixit, *Ne signa quidem canere iubet*. et in Catilina cap. 59. *Signa canere iubet*. utroque enim modo dici potest, *signa canunt*, ut *signa* sit nominandi casus, et, *tubicines signa canunt*, ut sit accusandi casus. *Tubae* vero *signa* vocantur, quia militibus signum dant, quid eis agendum sit. nam si referre aut inferre pedem oportet, si consistere et aut locum ordinemve mutare, varie signa canunt. Ald. Manut. — Haud aliter MSS. Pall. *tuba* aliorum est glossographi. Gruter. — γ. Ball. *tuba*. et Mart. Wasse.

Atque portis. L. 2. 3. Ball. *aut p.* sic λ. γ. et Pemb. *ac p.* forte delendum *atque*. Haec tertio die gesta fuisse narrat Orosius pag. 350. ubi pro *suffragio* lege *suffugio* vel invitis codicibus. Wasse.

Ignoto atque horribili sonitu exciti. Primus hac solertia caedem hostibus immisit Bacchi dux Pan. Quum enim Baccho in concavo saltu nunciassent speculatores, infinitas hostium copias in ulteriori parte castra metari, metus Bacchum incessit, non item vero Pana; sed noctu Bacchico exercitui signum dedit, ut maximum et inconditum clamorem tolleret. His vero clamantibus, petrae sonum exceptum referebant et cavitas saltus longe maiorum copiarum fremitum hostibus reddebat. Quare metu perterriti se in fugam coniecerunt. Quum igitur Pan hoc stratagema usurparit, Echo Pani gratam et amicam esse fingimus: atque vanos nocturnosque terrores exercituum *Panicos* appellamus. Polyaen. lib. I. Stratag. Nec aliud stratagema Gedeonis adversus Amalecitas ap. Ioseph. V. Antiq. Iud. 7. Rupert.

Erumpere iubet. Deleri mallem postremam vocem; et vero non comparet in Palat. octavo. Gruter.

Cunctos strepitu. Naz. *cunctis*, ut et a prima manu Pal. sec. Gruter.

Tumultu, terrore. MS. noster: *tumultu, formidine, terror quasi vecordia ceperat*. quod non temere reiiciendum. Putsch. — Pal. tert. *cum tumultu, terrore, formido quasi vaecordia acceperat*. et ita fere locutus supra cap. 72. *ita formidine quasi vaecordia exagitari*. quart. *tumultu, terrore quasi vecordia ceperat*; sine illo *formidine*. Bong. liber *tumultu formidine terror quasi vecordia coeperat*. prima editio et Naz. non abit a vulgato, quam quod habeant *vecordiae*. pleraque pars verborum est a Glossa. Gruter. — Nescio sane. Lucretius:

> *Effervescere cernebant in rebus agundis*
> Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu.

Praeterea in Devotionis Form. Liv. VIII. 9. *hostesque P. Rom. Q.* terrore, formidine, morteque *afficiatis*. Wasse.

CAP. CV.

354 * Dein Marius etc. quae propt. comm. Hic locus in plerisque exemplaribus corrupte legitur. vetustus ille codex, de quo nunc toties dixi, ita habet: *Deinde Marius, uti coeperat, in hyberna it, qua propter*

commeatum in oppidis maritimis agere decreverat. Sive igitur *it*, sive *proficiscitur* legatur, certe *quae* relativum omitti non debet. nam sine eo sensus non procedit: quod non animadvertisse commentatores, admodum miror. Glarean. — Illud *quae* non est in vett. edd. ut nec in MSS. qui praeterea fere refugiunt vocem *proficiscitur*. recte Pal. prim. secund. neque est in sexto nisi inter lineas, nam Pal. tert. *dein Marius profectus uti coeperat in hiberna propter commeatum in oppidis*. quart. quint. *dein Marius uti coeperat hiberna propter commeatum in oppidis maritimis agere decreverat*. sept. *dein Marius uti coeperat proficiscitur in hibernaque propter comm.* etc. octav. *dein Marius uti coeperat in hiberna proficiscitur propter com. in op. mar. ag. decrevit*. ut appareat restituendum, *dein Marius uti coeperat hiberna propter commeatum in oppidis maritumis agere* etc. Gruter. — *Proficiscitur quae* omittunt Ar. L. 2. 3. Ball. Bodl. Pemb. γ. λ. Sed ex illis Pemb. *in hib. it*. γ. *it in hib. propter*. λ. *et propter*. Wasse.

Neque tamen victoria socors aut insolens factus. Alioquin, secundum Cicer. de Amicitia, *non solum ipsa fortuna caeca est, sed etiam eos plerumque caecos efficit*. Val. Max. lib. IX. cap. 5. in f. *Felicitatis et moderationis dividuum contubernium est*. Curt. lib. VIII. cap. 4. *Inter obsequia fortunae non satis cauta mortalitas est*. Rupert.

Sulla cum equitatu apud dextimos. Post *dextimos* distinguendum, ut Sullam cum equitatu in dextra parte, A. vero Manlium cum funditoribus et sagittariis, praeterea cohorte Ligurum in sinistra fuisse intelligamus. Paullo post: *Perfugae minime cari*. Duo verba, *minime cari*, non sunt in omnibus codicibus, nec Badius legit. at vetustus ille codex habebat, praeterea Aldinus. Soldus retulit *carum* ad animum: *Quia*, inquit, *proditores et perfugae semper suspecti sunt*. Mihi vero videtur dicere velle, *minime cari*, id est, *minime in magno numero*. Mox: *Laudare fortes et increpare moerentes*. Quidam sustulerunt *forteis*; et *merentes* absque diphthongo legunt: quod tametsi intelligatur, prior tamen lectio, quae singulis verbis singulos dat casus, planior est. Aldinus codex et *forteis* sustulit, et *moerentes* cum diphthongo legit: quod displicet. Item quod continuo sequitur: *Ipse armatus intentusque item milites cogebat*. Badius distinguit ante verbum *item*; quod per *consimiliter* exponit. Quae vero sequuntur, duplicem habent lectionem; alii enim *facere* legunt, ut Aldinus codex: alii *faceret*, ut Badius et vetustus ille codex. Prior lectio hunc habet sensum: *Non secus Marius cogebat milites castra munire atque iter facere*. *atque* pro *quam* videlicet, ut sensus a verbo *cogebat* pendeat. Atqui tum verbum *item* puto exponendum pro *eodem modo*, ut totius periodi sit hic sensus: *Ipse Marius armatus intentusque eodem modo et milites cogebat esse armatos intentosque, nec minus muniebat castra, atque iter faciebat: cohortes ex legionibus in porta, equites auxiliares pro castris excubitum mittebat* etc. Altera lectione quid sensus colligatur, haud equidem scio. Glarean. — Fabricianum, *apud extremos*. sed vulgata lectio verior, pro, in dextra parte; nam sequentia * palam ostendunt sic legendum esse; ea sunt: *in* 355 *sinistra parte A. Manlius cum funditoribus et sagittariis* etc. mox: *pri-*

mos et extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Videsne, ut hic extremorum meminerit, et ut dextimos opposuerit sinistrae parti? Sed quid multis? Legit eodem modo Priscianus lib. II. de superlativo agens: *Excipiuntur*, inquit, *dextimus et sinistimus.* Dein subdit hoc e Sallustio exemplum, aliaque praeterea ex Varrone Caelioque, quae nos brevitatis caussa omittimus. Docet et Sex. Pompeius, *dextimum* et *sinistimum* antiquos dixisse. Rivius. — Sic quidem MSS. aevi minus solidioris, robusti enim illi *apud extremos.* neque aliter Bong. Gruter. — L. 2. Veneta *extremos. dextimos* Mart. Oxoniens. Reg. Ar. *γ. extremos λ.* in textu; supra autem *destimos*, a quo postea factum *dextimos.* Pemb. *deximos.* Si non fallunt Gruteriani, reliquit Noster *extimos.* Varro Haeresiarcha: Extimam *viam munit Epicurus.* Idem Orthograph.

Exporrecta iacet tellus: hinc extima *fluctu*
Oceani, interior *Neptuno cingitur ora.*

Plautus Truc. *Bona perdidi, mala repperi, factus sum* extimus *a vobis.* Vicinis hostibus equitatus non tantum in primo agmine ibant, sed etiam a tergo dextra laevaque circumfundebantur. Vide Veget. III. 6. Onosand. cap. 6. Polybium VI. 38. Hunc ordinem in agmine quadrato quia non servasset Hannibal, sed elephantos equitesque in primo agmine universos collocasset, in summum discrimen adductus est; adeo ut noctem perpetem egerit sine equitibus et impedimentis, teste Livio XXI. 35. verum de edita lectione nihil temere pronuncio, cum, praeter scriptos Codices, propugnatorem habeat Priscianum pag. 605. Wasse.

Perfugae, minime cari, et regionum scientissimi. Monstro simile est, tres illas voces, *minime cari et*, exulasse libris nostris iam supra saeculum: cum tot interim iactarint collatum a se Sallustium cum veteribus codicibus. neque enim solum editiones principes, sed MSS. ad unum omnes, voces illas diserte expresserunt. Sustulit autem primum Pomponius Laetus; prorsus iniurie. sunt enim auctoris genuina; ac volunt, periculosissima quaeque mandata fuisse perfugis, vili damno si periissent. valde enim falluntur perfugae, si se alicui esse putant caros, nisi quatenus expedit. Gruter. — *Perfugae per se m. c.* in nostris MSS. quam scripturam non repudiandam puto. A. Popma. — Haec verba agnoscunt Venetae, Mart. *γ. λ.* Bodl. Ar. Reg. non tamen habent illud *per se.* Thucydidem sequitur: *Τοὺς γὰρ ἀφισταμένους ἐν τοῖς πολέμοις καὶ ξυμμαχίαν τὴν πρὶν ἀπολείποντας οἱ δεξάμενοι, ΚΑΘ' ὍΣΟΝ μὲν ὨΦΕΛΟΥΝΤΑΙ, ἘΝ ἩΔΩΝῌ ἜΧΟΥΣΙ· νομίζοντες δὲ εἶναι προδότας τῶν προτοῦ φίλων, χείρους ἡγοῦνται.* De iis Polybius pag. 1424. *Οὐδὲ μὲν γνωσθεὶς οὐδεὶς οὐδέποτε μακάριον ἔσχε βίον, ἀλλ' ὡς μὲν ἐπίπαν ὑπ' αὐτῶν τούτων οἷς χαρίζονται τυγχάνουσι τῆς ἁρμοζούσης τιμωρίας.* Tacitus An. I. 58. *proditores etiam iis quos anteponunt, invisi sunt.* vide notas ad cap. 58. Quod in eos qui Romani erant, quam qui Latini, gravius animadverti soleret, docet Livius XXX. 43. Wasse.

Apud omnes adesse, laudare, increpare moerentes. Sic de Vespasiano Tacit. II. Hist. 82. *Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo incitare saepius, quam coërcere.* Rupert. — Manuscripta sine diphthongo *merentes*, pro, *qui aut laudari aut increpari*

mererentur. facit cum his Beroaldinum. quamquam, ne quid dissimulem, Venetum, Argentoratense, alia pleraque, *laudare forteis et increpare verenteis.* perperam videlicet. τὸ *forteis* ex glossa irrepsisse suspicor. huic aliquis *verenteis* opponi putavit, hoc est, *timidos et ignavos.* Ita sciolorum audacia est hic locus depravatus, qui non intellexerint quid sibi vellet *merentes*, cum Sallustius innuat, *pro merito quemque * esse aut* 356
laudatum aut increpitum. Rivius. — MSS. antiqq. immissa copulá, *laudare et increpare*, quomodo item edd. primae. Gruter. — Nostri et Car. *in munim.* Wasse.

Neque secus, atque iter facere. Ex his verbis videtur Marius hoc tempore cum exercitu in itinere non fuisse, sed iam consedisse et castra posuisse; cum tamen supra dixerit, illum in hyberna proficiscentem quadrato agmine incessisse. Et sine dubio hoc tempore in hyberna proficiscebatur atque in itinere erat. Sold. — Haec est scriptura codicum meliorum, cui accedit item auctoritas edd. primarum. deteriores enim addita litera *faceret*, quod tamen arripuit Carrio. Amicus meus verbis binis abiectis coniiciebat: *neque secus, iter, castra munire* etc. Gruter. — *facere* Venetiis excusi 1470. 1478. et sic λ. supra autem a manu recenti *t.* quibus accedit Pemb. Wasse.

Excubitum in porta. Sic primae quoque edd. et MSS. omnes, nullus *portis.* Gruter. — *porta* Pemb. λ. γ. Oxon. Wasse. — Manuscripta omnia, *in porta*, numero singulari, quomodo Beroaldinum quoque. Rivius. — Quum plures fuerint portae in castris Rom. (sicut docet Lips. Comm. in I. Annal.) an legendum hic erit *in portas?* Rupert.

Auxiliarios mittere. Vocem postremam fere expunxerim, ut subaudiatur mox sequens *locare.* Gruter.

Praeterea vigilias ipse circuire; non tam diffidentia futurorum. Citat hunc locum et egregio discursu illustrat Grut. cap. 15. in Tacit. XIV. Annal. cap. 24. ad verba: *Sola ducis patientia mitigabantur, eodem plura, quam gregario milite, tolerante.* Rupert. — *Non tam diffidentia futuri, quae imperavisset.* Existimo scripsisse Sallustium: *Non tam diffidens futurum quae imperavisset.* Ita enim antiquos locutos fuisse notat Agell. lib. I. cap. 7. ut Quadrigarius in III. Ann. *Dum ii conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum.* et Valerius Antias lib. XXIV. *Si hae res divinae factae, recteque perlitatae essent, aruspices dixerunt omnia ex sententia processurum.* et Cicero V. Verrina: *Hanc tibi rem praesidio sperant futurum.* quae et multa alia sunt apud Gell. Tacit. Hist. III. *Vacuam arcem furtim tradi futurum.* Ciaccon. et Ursin. — Bongarsii liber *quae imperavisset* inducit, cui in hoc omnino assentior. Putsch. — Forte: *non tam diffidentia: futura quae imperavisset.* Gronov. — Sic MSS. meliores, nam alii, *non tam diffidentia futuri*, aut *futurorum, quae imperasset.* suspicor ab auctore nostro tantum fuisse *non diffidentia quam uti* etc. cetera adsuta a librariis. Gruter. — Grut. *non in d.* sed praep. excidit ex superiore linea typogr. incuria. *Quae imperavisset.* Vide Cl. Perizonium notis ad Sanctium pag. 231. ubi contra Ciacconium, Putschium et Gronovium defendit. Wasse.

Labos volentibus esset. Uti libentius milites laborem paterentur, cum viderent, Imperatorem aeque sibi laborem sumere. Cast. — Forma sermonis non protrita et conculcata. Velleius: *Vatinioque circa Dyrrachium volentes legiones extorserat.* Liv. lib. XXI. *Grande periculum Lilybaeo maritimisque civitatibus esse et quibusdam volentibus res novas fore.* Tacitus in Historiis: *In verba adigi volentibus fuit.* Haec Schegk. ad Vell. lib. II. cap. 62. Adde Freinsh. ad Curt. lib. VII. cap. 3. §. 5. Rupert. — De Catone Liv. XXXIV. 18. *Sed in Consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quae in rem essent,* sed pleraque ipse per se transigeret; *nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semetipsum imperium exerceret; parsimonia et vigiliis
357 et labore * cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu suo praecipui, praeter honorem atque imperium haberet.* Tacitus An. I. 21. *Rufus antiquam duramque militiam revocabat,* veteris operis ac laboris, *et eo immitior quia toleraverat.* Wasse.

Illoque aliisque. Naz. *illo et aliis.* Gruter. — Arond. *illo aliisque.* sic Ball. λ. *illo et aliis.* quam scripturam reduxi. Wasse.

Bello Iugurth. Haereo, annon et istam vocum copulam habere possim pro spuria. Gruter.

Pudore magis quam malo. Terent. Adelph. *Pudore liberos retinere satius esse credo quam metu. Nam* malo *coactus qui suum officium facit* etc. Apuleius Florid. II. *Nullo nisi tuo anno ad coërcenda peccata plus* pudor *quam timor valuit.* Supra: *Exercitum supplicio cogere.* Ciacc.

Quod multi per ambitionem fieri aiebant, pars, quod a pueritia. Hic locus egregie corruptus est. Commentatores verum sensum magis somniarunt quam explicuerunt. Badius tamen propius vero est. Sed notandum, Sallustium duas opiniones de Mario iudicantium adferre; alteram aemulorum, qui id ambitionis gratia a Mario factum interpretabantur: alteram amicorum, qui laudi dabant hoc in Mario optimaeque educationi adscribebant. Ceterum auctor suum iudicium non interponit, hoc tamen dicere videtur: *utcumque id interpretemur, certe hoc Marii pudore quo de retulit, respubl. non minus quam saevissimo aliorum imperio, bene atque decore gesta est.* Aldinus codex bis habet *omnia*, vetustus ne semel quidem: alter codex semel habebat, at non est eo verbo hic opus. et *respub.* legendum in nominandi, non in gignendi aut dandi casu. Item illud *nisi*, quod quidam habent codices, tollendum est, ut totus locus ita legatur: *Et sane Marius, illoque aliisque omnibus temporibus Iugurthini belli, pudore magis quam malo exercitum coërcebat, quod multi per ambitionem fieri aiebant, alii, quod a pueritia consuetam duritiam, et alia quae ceteri miserias vocant, voluptati habuisset; et tamen respub. pariter ac saevissimo imperio, bene ac decore gesta est.* Glarean. — Sic eleganter locum restitui ex membranis Bongarsianis adstipulante Pal. tert. duplex enim opinio huius facti, quae una tantum in vulgatis, quibus erat, *fieri aiebant quod a pueritia.* Gruter. — *per ambitionem:* id vero simile; nam certum est eosdem labores non esse aeque graves Imp. et militi. Xenoph. Cyrop. I. *Τῶν ὁμοίων σωμάτων οἱ αὐτοὶ πόνοι οὐχ*

ὁμοίως ἅπτονται ἄρχοντός τε ἀνδρὸς καὶ ἰδιώτου, ἀλλ' ἐπικουφίζει τι ἡ ΤΙΜΗ τοὺς πόνους τῷ ἄρχοντι. Wasse.

Consuetam duritiam. *Durus* pro laborum patiente. *induratus*, qui ad omnem miseriam occaluit. Plaut. Asin.

> *Nec quisquam est tam* ingenio duro, *nec tam firmo pectore,*
> *Quin ubi quicquam occasionis sit, sibi faciat bene.*

Capitolin. de Antonino Philos. *Sane quia* durus *videbatur ex Philosophiae institutione Marcus* ad militiae labores *atque ad omnem vitam, graviter carpebatur.* Tertullian. Scap. cap. 1. *Sunt qui existimant Christianos, expeditum morti genus, ad hanc obstinationem* abdicatione voluptatum eruditi, *quo facilius vitam contemnant, amputatis quasi retinaculis eius.* Inde *duri agrestes* apud Virg. Terent. Adelph. V. 4. *Vitam* duram, *quam vixi usque adhuc.* alio sensu Ciceroni in orat. pro Arch. dicitur Marius, *ad studia literarum* durior. *duro* opponitur *mollis*, quemadmodum inter se *σκληρὸς* et *μαλακὸς* apud Graecos. Wasse.

Quae caeteri miserias vocant. Sic Tacitus Historiarum IV. *Virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes*, miseriarumque *patientiaeque documenta fuere.* Alio sensu dixit supra *Capsensium miserias.* Ciaccon.

Nisi tamen Respublica pariter ac saevissimo imperio, bene atque decore gesta omnia. Ordo et sensus pendet a superiori. Multi enim dicebant, imperatorem labores subire et durissima sustinere propter ambitionem: sed ego nescio, utrum hoc fecerit propter ambitionem; nisi quod hoc solum scio, illum ita utiliorem fuisse Romanae reipublicae, mitem scilicet et mansuetum, sed laboris patientissimum se praebendo, quam si crudelem et saevissimum se praebuisset in imperio. Codices in pergamenis descripti *omnia* non habent, * et sensus ipse re- 358
spuit atque repudiat. Nam illud *gesta* ad id quod paullo ante praecedit, nempe *Resp.* spectat: ubi tamen exemplar Venetum, Basileense, alia pleraque *Reipublicae.* Quae res credo ansam errori praebuit, quasi omnia sint a Mario bene atque decore ad utilitatem *Reip. gesta.* Rivius. — Sic MSS. meliores a prima manu. viliores enim, *mihi tamen Resp.* vel adhuc peius, *mihi tamen videtur Resp.* sunt etiam in quibus est, *nisi tamen Reip. pariter* etc. Gruter. — Adi Cl. Gronovium ad Livium VIII. 31. *Volupt. habuisset imperio bene atque d. gesta.* caetera in marg. tantum exhibet γ. sed a manu prima. et, *nisi tamen et R.* λ. primo habuit *nisi tamen*, dein factum, *nisi tamen pro se.* Seneca Controv. II. 14. *duxit uxorem, filium sustulit, ad aetatem perduxit, iam senex factus est;* nisi quod *sibi nondum videtur.* i. e. *excepto, praeterquam quod.* Cic. Epist. XII. 73. *De re nihil possum iudicare,* nisi illud *mihi persuadeo.* Terent. *Quo pacto, aut unde haec hic rescivit?* D. Nescio, nisi me *dixisse nemini, id certum scio.* confer Plaut. Pseud. I. 1. 105. R. *n. t. quod.* Wasse.

Saevissimo imperio. Id est, *duro.* S. Severus Hist. Sac. I. 35. *Rursumque ob peccata Madianitis traditi,* duro imperio *habebantur.* sequitur *quamquam haec in* Typum *Ecclesiae* forma *praemissa sit* [*Debbora*

cuius auxilio captivitas depulsa. delendum *forma,* quod librarius voci *Typus* adscripserat expositionis gratia. WASSE.

CAP. CVI.

QUARTO DENIQUE DIE OMNIA HAUD LONGE. Τὸ *omnia* cum sensus ipse aspernatur, tum codd. vetusti non habent. RIVIUS.

SPECULATORES CITI. Eleganter Plautus Amphitr. I. 1.

Illico equites iubet dextra inducere.
Equites *parent* citi.

et V. 1.

Postquam pueros conspicati, pergunt ad cunas citi.

Nec abeunt Graeci. Agathias Scholasticus Anthol. II. pag. 259.

Πάντων δ' ἐκδεδόνηντο ΘΟΑΙ ΦΡΕΝΕΣ.

Ad hanc formam Sueton. in Tiberio 33. *Et si quem reorum elabi gratia, rumor esset,* subitus aderat. et Tito V. *Romam contendit* expeditissimus. Tacit. Hist. III. 47. *Trapezuntem* subitus irrupit. Caesar B. G. I. 16. *Qui creatur* annuus. Sequitur Ammianus pag. 201. 7. Sulpicius Vita Martini XIV. *opus coeptum devotum impleret.* Membranae veterrimae Aul. Trin. apud Cantab. *devotus.* recte. Ep. III. *Munia tua* devotus *implebo, sub signis tuis, quod ipse tu iusseris, militabo.* MS. *quoad.* eadem forma usus Dial. II. 4. totus *infremuit.* et III. 1. anhelans *cucurrit.* Ovid. Met. II.

Iussa Deae celeres peragunt.

WASSE. — De exploratorum utilitate iam abunde diximus alibi. Locum expressit Tacitus II. Hist. 41. §. 1. RUPERT.

SED QUIA DIVERSI. E Bertiniano, *diversi redeuntes, alis alia.* et inde, *Igitur Iugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat: e queis aliquos ab tergo hostibus venturos.* Quia *ratus* aut simile aliud historice omiserat Sallust. alii id inculcarunt. PALMER. — Non dubito verum esse, quod margini codicis sui alleverat Bongarsius noster, glossam redolere illa, *alius ab alia parte, atque.* GRUTER. — Vocem *quia* Pemb. a sec. manu habet. WASSE.

ITA IUGURTHAM SPES FRUSTRATA. Hactenus perperam editum, *Igitur Iugurtham;* est id quidem in MSS. etiam nostris, sed notae posterioris. nam primae notae alterum habent, aut *item.* GRUTER.

359 * RATUS EX OMNIBUS etc. Vide ut acceperit verbum *aeque.* Badius exponit: *aeque,* id est, *pariformiter.* Ego exponerem, *aeque venturos,* id est, aequali fortitudine restituros; sed indicet lector. GLAREAN. — Si coniecturae locus detur (nam codices ita omnes habent) illud adverbium *aeque* transferrem et ita legerem: *Qui copias in quatuor* aeque *partes distribuerat, ratus ex omnibus aliquos ab tergo hostibus venturos.* CASTIL. — Videtur legendum *utique.* hoc est, minimum, dumtaxat. GRONOV. — λ. aliud quid primo habuit, dein *aeque.* in marg. *i. e. aequaliter.* forte, *ex omnibus equitibus* aliquos; sequitur enim: *Dum eo modo* equites *proeliantur.* Infra: *Numida clam cum paucis ad* pedites *convortit.* Orosius LX *millibus* equitum *occurrit.* Bertinianus: *distribuerat e queis aliquos.* et, *alis alia.* nisi *aeque* pro *facile.* Celsus II. 6. *Cuive in eodem febris corporisque habitu cervix invertitur; sic ut devorare* aeque *nihil possit.* sed opinor hoc loco *aeque* pro *fere, prope,* usurpatur: Apuleius Metam. VIII. ad finem: *Canis* adaeque *venaticus latenter invaserat.* et M. IV. 145. *Quos contanter* adaeque *latrones arbitrarere.* Bertiniano favet Tacitus qui simile exemplum militiae memorat An. III. 74. *Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur.* ex quis C. Scipio *legatus praefuit.* etc. *quoquo inclinarent, pars aliqua militis Rom. in ore, in latere, et saepe* a tergo erat. WASSE.

INTERIM SULLA etc. Vix est ut non debeat expungi vox *hostes,* cum non adpareat in Bong. GRUTER. — Sed nostri retinent. WASSE.

IPSE ALIIQUE MAUROS INVADUNT. In quibusdam, sed impressis, τὸ *que* geminatum est. RIVIUS. — Amplexus sum, quod erat in emaculatissimis codd. Prius quod legebatur *ipseque aliique Mauros* etc. vulnerat aures; neque visitur in editionibus Pomponiana prioribus. interim notandum primitus fuisse in Nazar. *ipsi aliique.* GRUTER. — *ipsi aliique* Reg. L. 2. Venetae, Mart. WASSE.

CAP. CVII.

NEQUE IN PRIORI PUGNA. Non potest displicere quod est in Palat. quinto a manu prima, in primo a secunda, *pugna, itinere morati;* nisi malimus *remorati,* ut habet Palatin. tert. velitque non venisse tempori, ob itineris difficultatem. GRUTER. — *pugna* intra lineas et a manu mala Pemb. WASSE.

TUM MARIUS APUD PRIMOS ERAT, QUOD IBI IUG. CUM PLURIBUS INSTABAT. Bella emendatio, suppeditabatque Pal. tert. nam plerique quidem habebant prius *erat,* sed non ultimum *instabat;* repetierant vocem *erat* antea editi, *tum Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat.* quomodo tantum MSS. aevo posteriores. GRUTER. — pro *agebat* Bodl. γ. λ. Reg. in textu, Arond. *erat.* Venetae, *instabat.* WASSE.

DEINDE NUMIDA, COGNITO BOCCHI ADVENTU. Hic locus duas habet difficultates: alteram, Iugurthane locutus hic sit, an alius quispiam Numida: * alteram, apud quosnam locutus sit. Soldus alium quempiam, 360
non Iugurtham locutum censet: Badius haeret. Ego Iugurtham locutum existimo; nam de eo etiam supra dixerat, *sub Scipione Aemiliano apud Numantiam militasse, ubi Latine loqui didicerat.* Et est sane hoc unum ex strategematis illius. Porro et ad Romanos locutum contendo, quod et Badius existimavit. Nam quid attinebat Numidis Latine loqui? Verum hoc additum oportuit, quo in latere hoc factum: cum Iugurthae oppositus esset Marius, ut paulo ante dixit auctor; ut hercle non posset regis strategema de occiso Mario eo latere obscurum esse. Verum quia auctor *clam* adiecit, verisimile videtur clamantem Iugurtham non ad primos constitisse, sed concessisse ad latus sinistrum Romanorum, ubi A. Manlius erat. Porro in dextro latere Sylla erat cum equitatu, apud

primos Marius; postremam aciem invaserat Bocchus. Ergo a sinistro latere Iugurtha invasit Romanos: ubi et hoc strategema, quando aliquantulum aberat Marius, locum habet. GLAREAN.

PAULLO ANTE MARIUM SUA MANU INTERFECTUM. Vide Gruterum Disc. in Taciti IV. Histor. 34. ad verba: *Credita fama per utrumque exercitum vulneratum aut interfectum, immane quantum suis pavoris et hostibus alacritatis addidit.* ut et Freinsh. ad Curt. lib. IX. cap. 5. §. 19. Tac. VI. Annal. cap. 35. RUPERT.

OBLITUM OSTENDERE. Priscianus *oblitum ostentans* refert, quod magis Sallustianum, cui oppido quam familiare verbis iterativis uti. PUTSCH. — Ita MSS. Pall. omnes, non *ostendens*, aut *ostentans*, quod nostro aevo invectum editionibus. GRUTER. — *ostendere* Oxon. Venetae, Mart. caeterique omnes. Priscian. 889. *ostentans.* sed adduxit gratia τοῦ *oblitum.* Memorat hoc facinus lib. II. 4. Frontinus: *In primam aciem* procurrit, *et occisum a se Marium*, tum Latine *clare praedicavit.* Voces *tum Latine* mihi olim suspectae; nam Latinae linguae usum Iugurtham sibi comparasse superius dixerat. Et sane illas prorsus respuunt tres quos inspexi codices. Loco *procurrit* Petrensis et B. Pub. *procucurrit.* et ita saepe Livius, Caesar, alii. uti et *decucurrere* apud Liv. XII. 24. Caeterum in sinistro latere, absente Mario, res gesta est. Livius I. 27. *Terror ad hostes transit*, *et audiverant* clara voce dictum: *et magna pars Fidenatium*, *ut quia coloni additi Romani essent*, Latine sciebant. confer XXVI. 6. Huc respexit Tacitus II. An. 10. *Minitabundus proeliumque denuncians; nam pleraque* Latino sermone interiaciebat, *ut qui Rom. in castris ductor popularium meruisset.* Infra: *magis atrocitate* etc. Tacit. I. 11. *Plus in oratione tali dignitatis quam* fidei *erat.* WASSE.

ACRIUS INCEDERE. Annotatum Pal. sec. alias legi, *intendere.* Sed sic nullae praeterea membranae. GRUTER. — Reg. et Bad. *intendere. Romanos* abest Venetis, L. 2. Bad. caeteri tenent. WASSE. — Ut sup. *incedere*, sic iis quoque verbis, sed cum praepositione, ponitur: *simulque barbari animos tollere*, *et in perculsos Romanos acrius incedere.* Absque repetitione praepositionis *insultare*, nihil mutata ab hac forma, usurpavit in fragmento: *Multos tamen a pueritia bonos insultaverat.* PALMER.

IAMQUE PAULLO A FUGA ABERANT. Manuscripta, *iamque paullum* etc. in aliis, *paullulum.* cum manuscriptis facit Badianum. RIVIUS. — Praepositio adfuit quidem initio Naz. sed statim expuncta, et videri a librario inde colligas, quod habeat Pal. sept. *ex fuga.* GRUTER.

PROFLIGATIS IIS QUOS. *His quos.* sic λ. γ. Pemb. Bodl. *qui.* certe
361 aliquid monstri alunt. forte * legendum, *p. quos.* Q. Septimius II. 3. *fugatis* quos *adversum ierat.* et cap. 5. *militiam* Priamum adversum *recusare.* WASSE.

AB LATERE. Quod nimirum patrandae fuit victoriae. Ceterum ne hoc accidat, magnopere cavendum, eosque, qui agminis caudam et cornuum latera tutabuntur, non minus obfirmandos, quam si in prima acie primi consisterent, monet Onosander cap. 21. Strateg. et Veget. lib. III. de R. M. cap. 19. Inprimis autem huic usui favere videtur illa Alexandrea aciei instructio contra Persas apud Arbela. Sic enim Q. Curt. lib.

IV. scribit: *Alexandrum, ne circumiri sui possent a multitudine hostium, non solum ultimum agmen valida manu cinxisse, sed cornua quoque subsidiis firmavisse, non recta fronte, sed a latere positis, ut, si hostis circumvenire aciem tentasset, parata pugnae forent. Denique aciem adeo versabilem posuisse, ut, qui ultimi stabant, ne circumirentur, verti tamen et in frontem circumagi possent. Itaque non prima quam latera, non latera munitiora fuisse quam terga.* RUPERT.

DEXTRA ET SINISTRA OMNIBUS OCCISIS. Manuscripta, omissa illa copula *et*, *dextra*, *sinistra*; quod, opinor, Sallustianum magis. Tali asyndeto Livius quoque, *Terra*, *mari trepidatur*, inquit. Sic in Catil. Sallustius: *Rapi virgines*, *pueros.* ibidem: *Caedem*, *incendia fieri.* In Iugurtha: *Ipse acer*, *bellicosus.* rursus: *Urbes*, *agros vastare.* et: *Ut omnes labores, pericula consueta habeam.* RIVIUS. — Ita legendum apud Vitruvium I. 5. quem ad Codicem Arondelianum olim emendavimus et X. 4. V. 6. et alibi. tamen admittit copulam I. 1. I. 4. V. 1. V. 8. Infra: *omnibus occisis.* illud *occisis* a sec. manu et ad oram exhibet Pemb. WASSE. — Si de equitibus Romanis loquitur, distinguendum post verbum *equitibus*; sin de Iugurthae loquitur equitibus, pro *ab* praepositione legendum *et*: quod miror in Aldino codice neglectum. GLAREAN.

INTER TELA HOSTIUM VITABUNDUS ERUMPIT. Sallust. Histor. lib. III. *Inter molem atque insulam mari* vitabundus *classem hostium ad oppidum pervenit.* Agellius lib. II. cap. 15. CIACCON.

FUGATIS EQUITIBUS, ADCURRIT AUXILIO. Antiqui quidam om. *fugatis.* C. POPMA. — Scripti, *fatigatis equitibus.* optime. quod forte reponendum. non enim iam fugabantur Romani, sed paululum a fuga aberant. PUTSCH. — Est in Pal. pr. *fagatis.* unde factum putem, ut in nonnullis membranis inveniatur *fatigatis:* male. loquitur enim de Numidis, non de Romanis: quod vel satis indicat membrum sequens, *adcurrit auxilio suis.* GRUTER.

DENIQUE HOSTES UNDIQUE FUSI. Aliquid ante desiderari videtur. CIACCON.

CAP. CVIII.

CAMPIS PATENTIBUS. Infra: *repente in campis patentibus.* Tacitus Hist. II. *Si cum exercitu Caecina patentibus campis tam paucas cohortes circumfudisset.* Hunc locum aemulatur idem in vita Agricolae: *Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum, sequi, vulnerare, capere.* CIACCON. — Locum aemulatur Tacitus in Ag. XXXVII. *Tum vero* patentibus *locis grande et atrox* spectaculum: *sequi*, *vulnerare*, *capere*, *atque eosdem*, *oblatis aliis*, *trucidare* etc. *Passim arma et corpora*, *et laceri artus*, *et* cruenta *humus.* Ecce iterum Frontinus: *Omnia autem vereri si se in* patentes campos *proiecissent.* ibi editi: *Eisque (copiis) triduo antequam Parthus adveniret*, *receptis*, *acie commissa*, *vicit* Parthos *et interfecit.* ut taceam insulsam repetitionem, quis umquam *interficere Parthos*, hoc est, exercitum, dixerit? Legendum * ergo cum MSS. nostris 362
pro *Parthos*, *Pacorum.* Firmat Plutarchus Anton. pag. 931. Ἐν τῇ

Κυῤῥηστικῇ πρέπεται καὶ διαφθείρει παμπόλλους, ἐν πρώτοις Πακόρου πεσόντος. Infra: *concidere.* λ. in textu *occidere,* in marg. a manu sec. *occadere,* quod mihi et meo animo se probat. et sane Pemb. aliud quid initio habuit, denuo factum a manu recenti, *concidere.* sic Noster *occanuere.* et Tacitus II. *Tum sentimus* obcanere *cornua.* Vide G. Vossium de Analog. lib. IV. pag. 105. verum *obcadere* numquam alias legi. Plautus quidem Casin. habet *occasere:*

Satin' *propter te pereo atque* occaso?

WASSE.

OMNIA QUA VISUS ERAT, CONSTRATA TELIS. Tacit. Annal. II. *Constrata equorum virorumque corporibus littora.* CIACCON. — Hoc est, iuxta Soldum, omnia loca quae videri poterant; iuxta Badium, per eam regionem qua prospectus videntium erat. *Visus ὁμωνύμως* cum pro *αἰσθητήριον* tum pro *αἰσθητικὴ δύναμις* auctoribus venire solet; ideoque et visionis organum sive id quod videt; eiusque obiectum sive id quod videtur; adhoc, videndi actum et obtuitus potentiam, ut loquitur Quinctilianus, in se comprehendit. Hunc sensum e veteribus alii, radiis emissititiis qui ad obiectorum superficiem pertinentes manuum vicem obtinerent, existimarunt. Quidam autem diversi, ad rerum imagines: ad aërem intentum et iubâre solis ictum nonnulli confugere malebant. unde oculos, quia solem transmittant, *ἡλίου πύλας* vocasse Pythagoram puto. Hinc accidit, ut, pro varia cuiusque Hypothesi, significatu alius alio vocem *visus* usurparit et contraria de eo affirmarit: v. g. duci, moveri, dirigi, transmitti, flecti, spargi, obliquari; item, sequi visu, metiri, contrectare, comprendere, etiam cingere, ut apud Rutilium I. 90. Et, quo poëtis aequiores simus, gravissimi prosae orationis scriptores ita crude hac de re locuti sunt, ut crederes putasse lineam visus ex nimio labore quandoque deficere. Iosephus B. Iud. III. 7. *Ὡς τῶν κατιδεῖν πειρωμένων τὰς ὄψεις ΠΡΟΕΞΑΝΑΣΘΕΝΕΙΝ τοῦ βάθους.* Liv. I. 10. *Quo longissime* conspectum *oculi* ferebant. Post hosce, tales viros, non nimis audacter Statius: *atque* oculos longo *querar* aëre vinci. Ex eodem erroris fonte Homerica illa *ὀφθαλμῶν*, aeque ac *ἡλίου βολαί*, Xenophontis in Cyneg. *οὐκ ἔχει προβολὴν ταῖς αὐγαῖς*, aliaque plurima quae videndi actum, non ab obiecto luce vestito, sed ab ipsis oculis auspicari suadeant. Valerius:

— *qui* rumpere *terras,*
Et Styga transmisso *tacitam* deprendere visu.

Ovid.

Ut tamen iratos in te defixit *ocellos.*

Quomodo locutus in Philippicis Marcus. Si ergo visus heic pro visione oculisve ponitur, tum subintelligi debet *ductus, emissus*, aut quid simile, quo motus exprimatur; ut apud Censorin. VIII. pag. 43. et Vitruvium III. 3. *linea* qua visus pertendit. Censorin. et VIII. 1. V. *excelsius* errat. Plin. Nat. Hist. XXXVII. 5. *visum* admittentes. et alibi, *ut v.* colligant. quis enim, *omnia qua oculi erant*, vel *qua visio erat*, absolute pro, *qua patuit prospectus*; dicere unquam ausus fuerit? certe nullo per totum Latium exemplo dici asseverare ausim, hoc quidem sensu, *qua*

visus erat. Quare alia comminiscamur. Q. Septimius, Nostri imitator, ab hodierna lectione recedit III. 15. *Ita, curru concito per campum, qua maxime* visi poterat, *pervolat.* IV. omnia *circum Troiam, et ultra,* quae visi *poterat.* legisse eum probabile est, *omnia quae visi poterant;* unde vitii arguitur locus. Cogitaram aliquando, *qua visus ferat*, ut Livius in loco modo citato. deinde, *omnia quaquaversus, erant constrata.* Nunc repono *qua vicis erat;* quod verbum imperitos librarios torserat. Noster VI. 27. vices *significant pugnam, quia per vicissitudinem pugnabatur.* Virg.

Vitavisse vices *Danaum.*

Si non placeo, reliquum est ut eruditus lector, id quod duriusculum praecedente voce *spectaculo*, visus pro id quod videtur accipiat. Quomodo Graeci *ὄψις, ὄμμα, θέαμα* frequenter. Virgil.

Haud secus Androgeos visu tremefactus *abibat.*

Tacitus An. V. 15. *Vologeses armis et corporibus caesorum aggregatis, quo cladem nostram testaretur,* * visu *fugientium legionum* abstinuit. voces 363
et inter ea b. i. s. omittit Arond. *concidere* ex sec. manu correctrice Pemb. WASSE.

HUMUS INFECTA SANGUINE. Xenophon in lib. de Agesilao: *Ἐπεὶ δ' ἔληξεν ἡ μάχη, παρῆν δὴ θεάσασθαι ἔνθα συνέπεσον ἀλλήλοις, τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκροὺς δὲ κειμένους φιλίους καὶ πολεμίους μετὰ ἀλλήλων, ἀσπίδας δὲ διατεθρυμμένας* etc. Qui locus etiam ad Catilinae proelium pertinet cap. 61. Victor. XXVII. cap. 10. CIACCON.

PROFECTUS INTENDERAT. Alius quis dixisset: *quo initio intenderat.* GRUTER. — *Proficisci* interdum est discedere, et incipere iter facere. Livius Dec. IV. lib. V. Quintius, *quo* profectus erat, *Demetriadem contendit.* Plautus Aulular.

Nunc, quo profectus sum, *ibo.*

CASTIL. — Soldus putavit *profectus* participium esse, ut sit sensus, quo profectus initio intenderat. Badius putat esse verbale nomen, et *initio profectus* dictum pro *initio profectionis.* GLAREAN.

LEGATI A BOCCHO VENIUNT, QUI REGIS VERBIS AB MARIO PETIVERE, DUOS etc. Aeque fuerit nervosum et dissolutum minus, *legati a Boccho regis verbis ab Mario petere, duos* etc. GRUTER.

FACERE UTI INGENIUM etc. Sic quidem MSS. aetatis mediae, aut quidem, *facere, ingenium aversum flecterent;* seniculi namque, Naz. quidem a calamo alieno, *facere ingenium, aut aversum flecterent aut* etc. videtur autem fuisse prius, *facerent ingenium.* Pal. sec. initio habuit *facere ingenium aut aversum flecterent aut;* sed mox erasa litera factumque, *ingenium ut aversum;* quae lectio minime displicet, nisi aliter labes inhaesit verbis auctoris, quod vereor. Carrio publicavit, *facere ingenium aversum ut flecterent, aut cupidum.* GRUTER.

ADVERSUM. Manuscripta, *aut aversum uti flecterent*, pro, a Romanis alienatum. Ita Cicero ad Atticum: *Qui* aversissimo *a me animo Patris fuit.* pro, maxime alieno. RIVIUS.

CUIUS FACUNDIAE, NON AETATI CONCESSUM EST. *Τὸ est* non re-

peritur in manuscriptis. sic paullo post *visum*, ubi hodie fere *visum est.* Rivius.

CAP. CIX.

Magna nobis laetitia est. Haec series verborum est in manuscriptis et impressis vetustioribus. Rivius.

Te talem virum Dii monuere. En animum et mentem *cum qua* Dii *nocte* loquantur! sed ita est antiquorum ingenium, nulla actio tam demissa et servilis, quin Deum fateatur auctorem, ne tantilla quidem a priore sententia recessio, cui non adhibeatur *θεὸς ἀπὸ μηχανῆς. adeo* minimis *etiam* rebus, ut verbis utar Livii, prava *religio inserit* Deos.
364 *dii monuere*, inquit, *uti malles*; scilicet * is superis labor. Homerus Odyss. I.

Αὐτὰρ νῦν τοι ἐγὼ μαντεύσομαι ὡς ἘΝΙ ΘΥΜΩι
ἈΘΑΝΑΤΟΙ ΒΑΛΛΟΥΣΙ.

et II.

Ὄφρα κε κείνη τοῦτον ἔχε ΝΟΟΝ ὍΝΤΙΝΑ οἱ νῦν
Ἐν στήθεσσι ΤΙΘΕΙΣΙ ΘΕΟΙ.

etiam:

Ἄλλα μὲν αὐτὸς ἘΝΙ φρεσὶ σῇσι νοήσεις,
Ἄλλα δὲ καὶ ΔΑΙΜΩΝ ὙΠΟΘΗΣΕΤΑΙ.

Iliad. XIII. 55.

Σφῶϊν δ᾽ ὧδε ΘΕΩΝ ΤΙΣ ἐνὶ ΦΡΕΣΙ ΠΟΙΗΣΕΙΕΝ
Αὐτῷ θ᾽ ἑστάμεναι κρατερῶς καὶ ἀνωγέμεν ἄλλους.

et θ'. 217.

Εἰ μὴ ἐπὶ ΦΡΕΣΙ ΘΗΚ᾽ Ἀγαμέμνονι πότνια Ἥρη
— — — θοῶς ὀτρῦναι Ἀχαιούς.

Polyb. pag. 1436. *Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ ταύτην ΠΑΡΕΣΤΗΣΑΝΤΟ τὴν ἜΝΝΟΙΑΝ, ὅτι* etc. Liv. III. 17. *Romule pater*, tu mentem tuam, *qua quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti*, da stirpi tuae. et VI. 18. Dii *prohibebunt haec: sed nunquam propter me de coelo descendent.* vobis dent mentem, *ut prohibeatis.* Confer etiam XXX. 29. XXXVIII. 15. Cicero Catil. III. Diis *ego* Imm. ducibus hanc mentem *Quirites* voluntatemque suscepi *liberandae Reip. maximis periculis.* Propius ad formulam Sallustianam Pacuvius: Dii monerint *meliora, amentiam averruncassint.* Horat. Serm. II. 7.

Fortunam et mores antiquae plebis: et idem
Si quis ad illa Deus subito te agat, *utque recuses.*

Vid. Virg. Aen. I. 305. Sed neque heic stetit insania, sed et probra sua Diis adscribunt. Agamemnon apud Homerum:

— Ἐγὼ δ᾽ οὐκ αἴτιός εἰμι,
Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννὺς,
Οἵ τε μοι εἰν ἀγορῇ ΦΡΕΣΙΝ ἜΜΒΑΛΟΝ ἄγριον ἌΤΗΝ.

Plautus Aul. IV. 10.

Deus *mihi* impulsor fuit, *is me ad illam illexit.*

Virgilius:

Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris, verum inclementia Divum
Has evertit opes.

Euripides Androm.

Μὴ πρός σε γονάτων, τὴν ΝΟΣΟΝ τὴν ΤΩΝ ΘΕΩΝ
Προσθεὶς ἐμοὶ κτάνῃς μέ.

eorumque invidentiam execrantur. Virg.

— nimium *vobis Romana propago*
Visa potens, Superi, *propria haec si dona fuissent.*

Quadrigarius cap. 106. *Nam haec maxime versatur* Deorum iniquitas, *quod deteriores sunt incolumiores, neque* optimum *quemquam inter nos* sinunt diurnare. Vide tamen contra disputantes Philos. apud Euseb. Praep. VI. pag. 250. Simplic. ad Epict. XXXIV. Platonem passim. Wasse.

Neu te optimum. Naz. *neu te primum;* quod aliquis tueri posset, nisi unius tantum sustineretur codicis fide. Gruter. — .λ. *primum* ad oram servat et pro Var. Lect. *optimum.* ita legendum. Horat. Ep. II.

Viribus, ingenio, specie, virtute, loco, re
Extremi primorum *extremis usque priores.*

Terent.

— *qui esse se* primos *omnium rerum volunt.*

et: primam *dices, scio, si videris.* Cicero VI. Verrin. *A Lisone vero Lilybitano*, primo homine, *apud quem diversatus es.* Noster: *quae* prima *mortales putant.* Seneca de Tranquil. primam frontem *desiderant.* Propert. I. 7.

Atque, ita sim felix, primo *contendis* Homero.

Apuleius Flor. II. *rostri* prima duritia. Quo significatu apud Thucydidem *πρῶτος*. VI. *νομίσαντες, εἰ αὐτὸν ἐξελάσειαν ΠΡΩΤΟΙ ἂν εἶναι.* et alibi: *ἄνδρες ὑμῶν οἱ ΠΡΩΤΟΙ καὶ ΧΡΗΜΑΣΙ καὶ ΓΕΝΕΙ.* Hinc pro *ingenti.* Statius Theb. II. 262.

In regem conversi omnes formidine prima.

Nisi legendum sit *primo;* verum Codd. B. Pub. Ar. Ioannens. nihil movent. etiam pro superficie, quae loco prima est. Lucan. VIII. 305.

Vulnera parva *nocent, fatumque in sanguine summo est.*

Codd. B. Pub. et Caiensis *Vulnera prima.* contra autem caeteri et editio princeps Rom. 1469. *prima vulnera*, ut *summus sanguis* etc. eius contrarium * altum, i. e. alte adactum. primum vulnus quod primore parte 365
ferri infligitur. Cicero: primis labris *gustare.* Valer. Flaccus VIII. 44.

— primis *supplex dedit oscula* palmis.

Auctor ipse VIII. 590.

— prima *pendet tamen anxia* puppe.

Statius Theb. X. 928.

— primae *fugere in nubila* cristae.

IX. 628.

— *nemorisque notae sub* pectore primo
Iactantur, niveo lunata monilia dente.

745.

Extremo galeae primoque *in* margine *parmae.*

Apuleius Apol. I. primori fronte. Silius V. 451.

— *hirtoque a pectore* primum
Mucronem *ostentat.*

Aen. V.

— *vestigia* primi
Alba pedis.

Quae Cerdanus inepte de unico pede dextro, et Servius de duobus anterioribus accipit. Statius Sylv. V. 1. sed alio sensu:

Sed cum plaga recens, et adhuc in vulnere primo
Nigra domus quaestu.

WASSE.

NOBIS DEMERES. Ita nostri, Nazar. vero *dempserat*, emendatumque deinde *dempseras*. Infra: *amicos quam servos* etc. Liv. XXVI. 49. *Venisse eos in P. R. potestatem, qui* beneficio quam metu *homines obligare malit, exterasque gentes fide* ac societate iunctas *habere, quam tristi* subiectas servitio. confer XXXIX. 25. WASSE.

PARITER ET TE ERRANTEM ET ILLUM. In recentioribus est alterum *et* omissum, contra et veterum codicum fidem et orationis elegantiam. Porro *necessitudinem* Sallustius, ut ante ipsum alii quoque, pro *necessitate* posuit. hoc enim dicit: ne Romanis necessitatem imponeres utrumque persequendi, seu, ne invitos cogeres Romanos persequi et te et Iugurtham; nam infinitivus ille *persequi* pro gerundio ponitur, Graeco more. Sic et Terent. in Hecyra, *Tempus concedere*, et Caesar, *Consilium ex urbe profugere*, dixit, pro *concedendi* et *profugiendi*. Sed et Cicero saepe est hoc ἑλληνισμῷ usus. RIVIUS. — Rivius intulerat copulam *et*, quae etiam in aliquot MSS. notae non bonae. haud item in aliis, neque est hercle ornatui, mea quidem pronunciatione. GRUTER.

IAM A PRINCIPIO INOPI. *Inopi* non legitur in quibusdam antiquis libris. et sane abesse potest incolumi sententia. A. MANUT. — Sane abest Arond. WASSE. — Lectio clara et sustentata editionibus antiquis. nec non Pal. sexto, septimo, octavo, cui tamen nebulas adspergunt MSS. ceteri; nam Naz. *Ad hoc utinam a principio tibi melius visum amicos* etc. neque secus fuit initio in Pal sec. qui tamen deinde reformatus est ad lectionem vulgatam. at tertius habet: *Adhoc P. R. num a principio melius inopi visum fuit amicos.* quart. *Ad hoc populo Rom. iam a principio melius est visum* etc. quint. *Adhuc populo Rom. inopi a principio melius est visum amicos* etc. quae ultima scriptura non ita fatua. supervacuum tamen etiamnum ibidem illud *a principio*. GRUTER.

MELIUS VISUM, AMICOS QUAM SERVOS QUAERERE. Nam *quae poterat inter eos esse amicitia, quorum sibi alii domini, alii servi videbantur*: ut ait Plin. in Paneg. cap. 85. Cui consonans Scytharum legatus ap. Curt. lib. VII. cap. 8. *Inter dominum et servum nulla amicitia.* Vide ibi Freinshemium. RUPERT.

366 PRIMUM QUOD PROCUL ABSUMUS. Hanc gnomen * callide abduxit Tacitus IV. Hist. 74. *Laudatorum principum usus ex aequo, quamvis procul agentibus; saevi proximis ingruunt.* hoc est, si Romanum imperium bonus administrat princeps, vos Galli eundem nobiscum fructum capitis;

sin malus, urbis Romanae gravior est conditio quam provincialium, quoniam saevitia proxima quaeque amburit. RUPERT.

IN QUO OFFENSAE MINIMUM. Perperam codices recentiores, *offensae minimum est.* nam hoc verbum rectius hic subauditur quam exprimitur. neque enim est in manuscriptis. RIVIUS.

PROPE ADESSEMUS. *Essemus* λ. in textu. supra *ad* visitur. ut opportunior eorum amicitia qui a nobis longe positi sunt, ita ob eandem caussam infestior longe vicinorum inimicitia. Xenophon Hist. Gr. VI. 610. *Τὸ γὰρ δυσμενεῖς ὄντας ὑμῖν Θηβαίους καὶ ὁμόρους οἰκοῦντας, ἡγεμόνας γενέσθαι τῶν Ἑλλήνων, πολὺ οἶμαι χαλεπώτερον ἂν ὑμῖν φανῆναι, ἢ ὁπότε πόῤῥω τοὺς ἀντιπάλους ἔχετε.* Paroemiam Sallustianae sententiae contrariam omnium *μισανθρωποτάτην* vocat Athenaeus lib. IV. Ea est:

Τηλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶν φίλοι.

Propert.

Quantum oculis, animo tam procul, ibit amor.

Verum locorum distantia non tam affectum quam officia interrumpit. Vid. Aristot. Nicom. VIII. WASSE.

QUOD PARENTES. Supra dixerat, Romanis a principio melius visum esse, amicos quam servos quaerere: nunc servos appellat *parentes* Graecorum more, qui subditos *ὑπηκόους* et *ἀρχομένους* vocant. Ergo a parendo deductum. Victorius lib. IV. cap. 16. CIACCON.

AMICORUM NEQUE NOBIS, NEQUE CUIQUAM HOMINUM. Illud prius *neque* sustulit Aldinus codex, non recte, meo quidem iudicio. Ceterum quomodo Sylla Boccho vere dicere poterat, *Atque hoc utinam a principio tibi placuisset?* cum superius auctor ita scribat: *Bocchus initio huiusce belli legatos Romam miserat, foedus et amicitiam petitum: quam rem opportunissimam incepto bello pauci impediverant, caeci avaritia, queis omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat.* GLAREAN. — Legendum, *neque nobis, neque cuiquam hominum.* geminata videlicet illa particula *neque*, ita uti assolet. sic autem codices habent in pergamenis descripti, ne quis coniecturam me sequi meam putet. in iisdem *omnium* legitur, non *hominum.* RIVIUS. — In MS. Sallustii exemplari optimae notae *hominum* scriptum esse testis est Iosephus Scaliger, cum glossa ad oram *hominium*, id est *hominum.* Et ita notant in Crispo *civitatium* et *locupletium* Grammatici. sed vereor ne vox illa nata sit ex alia huic quam simillima *omnium*, et describentium vitio mutata in *hominium*, facili lapsu et librariis solemni. Accidit hoc Corippo Africano lib. III. de laudibus Iustini Iunioris:

Una in naturis extans persona duabus,
Consimilis Deitate patris hominique profecto.

Vulgo vitiose legitur *omnique.* At vitiosius illud quod ibidem in ora, *pneumaeque*, quod editor vult. PUTSCH. — *neque cuiquam omnium.* Ita MSS. nostri omnes, excepto octavo, in quo *hominum*, tantopere placitum Rivio. per me utrumque abesse poterat, ut abesse membranis suis, quas contulit, notatum solertissimo Bongarsio. GRUTER. — Confer Senecam de Benef. VI. 29. Liv. XLV. 8. WASSE. — Arist. lib. V.

Polit. cap. 8. *Ὥστε μηδένα ἐγγίγνεσθαι πολὺ ὑπερέχοντα δυνάμει μήτε φίλων μήτε χρημάτων.* Coler.

ATQUE HOC UTINAM TIBI. *Hoc* a manu 2. et marg. Pemb. etiam *tibi* ab eadem manu. potest elegantius abesse. Wasse.

PLURA BONA ACCEPISSES QUAM MALA PERPESSUS ESSES etc. Produxi scripturam meliorem codd. MSS. et edd. vett. nam ab incude adhuc recentiore *perpessus es*, cui proxime accedit Pal. quart. in quo *perpessus est.* fere suspicer *accepisses* esse a librario, non a Sallustio; dicebant enim antiqui *pati bonum*, *pati malum.* Gruter.

367 * CUI SCILICET PLACUIT ET VIM. Scriptus unus: *cui scilicet prius vim quam gratiam nostram experiri placuit.* quo facit coniectura domini Bongarsii supra legentis, *quam mala perpessus es.* in cuius codice paulo post *multa opportuna habes*, omisso *atque*, legitur. Putsch. — Donat. ad Hecyr. V. 1. Sallustius ad Iugurtham: *Nam vim magis* quam benevolentiam *eius experiri mallem.* infra, *quam misericordiam.* Siculus Flaccus pag. 1. *Quidam* experti virtutum *eorum*, *servaverunt pacem.* Plutarchus in Crasso pag. 562. *Τῆς μὲν ἀνδρίας καὶ δυνάμεως ἄκοντος πεπείραται βασιλέως, πρᾳότητα δ' αὐτοῖς καὶ φιλοφροσύνην ἔχων ἐπιδείκνυται, σπενδόμενος ἀπιοῦσι καὶ παρέχων σώζεσθαι.* ibi omnino legendum *ἑκὼν* pro *ἔχων*. Nec aliter Appianus. sequitur Hegesippus I. 25. *sed si* navare *aliqua tentarent*, *vindicandi animum sibi non defuturum*, Romanorumque amicitiam *potius quam* dominationem experirentur. Codd. nostri rectius, *novare.* Terentius Hec. V. 1. *Verum te hoc moneo unum*, qualis sim amicus, aut quid possim, Potius quam *inimicus*, periculum facias. vide Livium XLV. 8. Wasse. — Fabricianum, Venetum, alia pleraque, *cui scilicet placuit.* quamquam autem apud Terentium legatur, *complacita est*, tamen haud scio an *complacuit* apud illos primae notae scriptores invenias. Rivius. — confer Q. Septim. II. 50. Albinovan. Eleg. V. 54. Caes. B. Civ. III. 73. Wasse. — Gruterus *placuisse* nullo apice minus in MS. inveniri ait, et solere *scilicet* infinitivo coniungi. Recte; sed praeterea ut constet oratio, lege: *cui scilicet placuisse, et vim et gratiam nostram experirere.* Gronov. — *Cui scilicet placuisse et vim et gratiam nostram experiri.* Sic nullo apice minus Pal. pr. nisi quod destituatur priore *et.* perperam hactenus editur, *cui scil. placuit et vim et gratiam nostram te experiri.* at vel pueris notum *scilicet* coniungi infinitivo. Gruter.

NUNC QUANDO etc. Pall. aliquot *nunc quoniam* etc. tert. nec hoc nec illud agnoscit, scribiturque solum inter lineas *quandoquidem.* Grut.

MULTA ATQUE OPPORTUNA. MSS. fere omnes exclusere copulam *atque*, neque est etiam in Bong. Gruter. — nec in L. 2. L. 3. γ. λ. Venetis. Infra L. 2. *haec*, caeteri *hoc.* sententia autem pars tituli est quem suo sepulchro inscribi iussit Sylla: *Ὡς οὔτε τῶν φίλων τις αὐτὸν εὖ ποιῶν οὔτε τῶν ἐχθρῶν κακῶς ὑπερεβάλετο.* vide Plutarchum pag. 475. Clearchus apud Xenoph. de Exped. Cyri II. 280. *Ἐὰν μέντοι τις ἡμᾶς εὖ ποιῶν ὑπάρχῃ, καὶ τούτου εἴς γε δύναμιν οὐχ ἡττησόμεθα εὖ ποιοῦντες.* Cicero pro Plancio: *committere ut* beneficio *non dicam indignus*, *sed* victus *esse fatcare.* Scipio de suis aeque magnifice apud Livium XXV. 50.

Nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus *tibi* hostem *tuisque esse velis aut* amicum malis. et de Scipione Allucius: *venisse Diis simillimum iuvenem;* vincentem omnia *cum* armis, *tum* benignitate *ac* beneficiis. Wasse.

ERRATA OFFICIIS SUPERES. *Officiis* abest Naz. agnoscunt tamen MSS. caeteri. Gruter.

IN PECTUS TUUM DEMITTE. Ita supra: *Quod verbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam ratus, descendit.* Coler.

NAM BELLO QUID VALEAT TUTE SCIS. In plerisque sed impressis, *quam valeat*, pro *quantum * valeat et possit.* sed lectio prior mihi non 368
sane minus quam posterior arridet: aut etiam multo magis, ut verum dicam. Ita Cicero: *Ignari quid virtus valeret.* Idem: *Hoc verbum quid valeat, non vident.* sed nec secus manuscripta. Rivius. — L. 2. 3. *quam.* Wasse.

CAP. CX.

SE NON HOSTILI ANIMO, SED OB REGN. TUT. etc. Naz. non adest vocula *ob*, ut forte fuerit initio, *sed regnum tutandi*, aut sane, *sed regnum tutando;* nam aperte Pal. tert. *sed ob regnum tutando.* at quart. *sed ad regnum*, sive *tutandum*, quomodo item Pal. oct. minime excluso illo *tutandum.* Gruter. — *ob* a manu recenti Pemb. et *regnum tutandum*, ita sine praepos. λ. Reg. recte ergo. Wasse.

UNDE VI IUGURTHAM. Sic MSS. Pall. meliores, vocula *vi* hactenus vulgati male caruerunt. Gruter. — *vi* Reg. Pemb. Wasse.

MISSIS ANTEA ROMAM. Sic etiam MSS. nostri, non *ante*, quod item Carrioni displicuit. Gruter.

IURE BELLI SUAM FACTAM. Supra *Iugurtha Boccho pollicetur Numidiae tertiam partem, si Romani Africa expulsi essent.* Ergo leg. forte, *unde Romanos expulerit*, vel, *si inde Romanos expulerit*, vel, *unde eos.* Ciaccon. — De hac ipsa re ita infra: *Numidiae partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.* Ursin. — De quo vide Grotium lib. III. de I. B. ac P. cap. 8. n. 1. Rupert.

EAM VASTARI etc. Pal. sec. *ea vastari.* Gruter.

COPIA FACTA MITTENDI. Verbum *mittendi* sustulimus tanquam glossema, opinionem nostram confirmante Fulvii libro. Ald.

ANIMUS BARBARI AB AMICIS FLEXUS. Quomodo flexus, non narratur. credo parasceuen esse ad sequentem, quae ad finem huius historiae est, Bocchi vacillationem. Deinde non ita multo post cap. 103. *belli componendi licentiam* Badius pro *libera auctoritate* exponit, quae etiam licentia dici aliquo pacto potuit. Glarean.

HIBERNACULIS. Sic et codex in membrana descriptus et exemplar Beroaldinum. verum est in aliis, *hibernis.* quamquam eodem sensu. Rivius. — Tacitus lib. XIV. *Cohortes alaeque novis hibernaculis locatae.* Sed prior Livius lib. XL. *hibernacula* usurpavit, a Sallustio, ut videtur, id nominis mutuatus. Ciaccon. et Ursin. — L. 2. 3. Ar. Venetae, Ball. *hibernis.* caeteri a vulgatis stant. Infra Arond. omittit *in itinere.*

λ. deinde in it. ab. sic Pemb. Usi voce *hibernaculis* Varro L. Lat. pag. 45. Nepos XVII. 3. XVIII. 8. Epit. Liv. V. Livius ipse V. 1. XXII. 32. XLV. 28. hibernacula *etiam res nova militi Rom. aedificari* coepta. vid. Sigonium pag. 434. item XXX. 3. Polybio *παραχειμασία*, Plutarcho *χειμάδια*, in Sertor. 571. 4. Denique hoc verbum Septimio reddendum V. 11. *Hiemem sub pellibus exigere* inter poenas militares, teste Frontino IV. 1. P. Valerio Cos. *Senatus praecepit exercitum ad Sirim victum, ducere Serinum, ibique castra munire et hiemem sub tentoriis exigere*; et [Senatus, cum turpiter fugati eius milites essent, decrevit] *ne auxilia eis summitterentur*, [nisi captis eius] *legionibus, quae Punico bello militiam detrectaverant.* Haec omnia foedum in modum corrupta sic emendat Petrensis: *exigere, et ne eis auxilia summitterentur legionibus quae*
369 *P. b. m. d.* reiectis caeteris, quae * contra fidem annalium et Grammaticorum canones invecta sunt. *Hibernacula* Vitruvius inter partes aedium recenset. WASSE.

TUM RURSUS BOCCHUS, SEU REPUTANDO. Locus hic valde depravatus fuit: antiquis libris nullam mihi opem adferentibus. Scripturam tamen veterum codicum proponam, ut quam inquinatus sit, omnes videre possint. In nonnullis ita scriptum legitur: *Tum rursus Bocchus feliciter flexus, seu reputando.* in aliis: *Tum rursus flectitur Bocchus seu reputando ea, quae sibi* etc. in aliis vero: *Tum rursus Bocchus flexus erga Romanos, seu reputando.* Ego coniectura ita hunc locum emendavi, quam ita probant quidam, ut non dubitent, quin ita a Sallustio scriptum sit. C. POPMA. — Auson. Popma *rursus flexus* reiecit ut superfluum. WASSE. — Non recte Carrio, qui vulgato exclusit binas voces [*Bocchus fel.*] quae in MSS. atque editis omnibus, fecitque, *tum rursus, seu reputando.* nam quod reduxi, extat in editis ante annos centum viginti; posteriores enim, *tum rursus Bocchus, scilicet seu rep.* quod solum inveni in Pal. octavo. ceteri omnes ostentant lectionem illam aliam, et Pal. quidem quintus ac sext. cum augmento tali: *tum Bocchus feliciter egit erga Romanos.* ego me his non expedio. posset quidem illud *feliciter* nullo negotio mutari in *velociter*, sed aliud quid latet. Itaque satis est repraesentasse scripturam membranarum meliorum. GRUTER. — Forte legendum *flectitur*, quod in quibusdam MSS. invenitur, sed tum maior distinctio poni debet post *reliquerat*; vel omnino illud *feliciter* tolli debet. HAVERCAMP.

QUAE SIBI DUOBUS PROELIIS EVENERANT. Naz. nec non Pal. quint. ac sext. *venerant*, neque temere consenserim. GRUTER. — Pemb. *evenerant.* sed prima litera a manu secunda. clare λ. *venerant*, recte. *venire* pro *evenire*, uti et *provenire* Virg. I. Georg.

Hic segetes, illic veniunt *felicius uvae.*

Plautus Pseud. II. 1. *Pro Iuppiter, ut mihi, quicquid ago, lepide omnia prospereque* veniunt. sic olim vulgati, hodie fere *eveniunt.* Celsus lib. VII. 27. pro accidere: *Solet vero sub eiusmodi victu* venire *ut alvus non reddatur.* Cic. I. ad Tironem Ep. XVI. 21. *Emisse te praedium vehementer gaudeo, feliciterque rem tibi istam* venire cupio. alii Codd. *evenire.* Tacitus An. XII. 32. *Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quo promtius* veniret, *Colonia Camalodunum valida veteranorum manu deducitur in agros captivos.* Seneca Thyest. I. 1. *Sisyphi numquid lapis Gestandus humeris lubricus nostris venit?* Heautont. III. 2. 40. *Si quid huius simile forte aliquando* evenerit, *Ut sunt humana, tuus ut faciat filius.* Ch. *Non* usus veniet, *spero.* Horat. Mactata *veniet* lenior hostia. *i. e. fiet, eveniet.* inde et *usu venire* et *u. evenire*, si libb. non fallunt, Nepos XII. 3. *semper verens ne* usu eveniret. Idem tamen Attic. XVI. Alcib. IV. 6. Agesil. VIII. *eveniret.* Vid. Ovid. IV. Trist. eleg. ult. WASSE.

QUINQUE DELEGIT. Haec et sequentia omnia usque ad illa cap. 112. *pacem vellet, daret operam* absunt Pal. Nazar. itaque non est quod interim ipsum laudemus. GRUTER.

EOS AD MARIUM, AC DEINDE. Legendum *dein.* RIVIUS. — *Eos ad* a 2. m. Pemb. WASSE.

ROMAM LEGATOS. Pal. sec. *Romam ire legatos iubet*, tert. *Romam legatos iubet ire*, sept. *Romam illi legatos ire iubet.* quae diversitas inducit ut suspicer *legatos* spurium esse. GRUTER.

* LICENTIAM IPSIS PERMITTIT. Hoc est, *potestatem.* In orat. Le- 370
pidi: *Denique necis civium et vitae licentia.* Tacit. XVI. *Data et absolvendi licentia.* Ibidem: *Licentia habendi oblivionem attulit.* et infra: *nulla bene faciendi licentia.* CIACCON. — Victor Caes. XXIV. *Ita fortunae vis* licentiam nacta *perniciosa lubidine mortales agit. licentia* Glossae *ἐξουσία.* Valla III. 17. omittit *belli*, contra MSS. WASSE. — Sic quidem editio prima. at in MSS. visitur *illis*, ut arbitrer hoc atque illud pronomen esse ab exscriptoribus, nisi forte ita una cum prioribus refingenda sunt: *eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romam cum rerum agendarum et quocunque modo belli componendi licentia, permittit.* ut nimirum alia omnia infarserint homines, ignorantia vocis *permittere*, de qua nos multa Suspicionibus et nonnulla ad Senecam Philosophum. GRUTER. — Venet. 1470. omittit *ipsis*, Mart. habet *illis.* WASSE.

CAP. CXI.

AD SULLAM PERGUNT. Hactenus editi *profugiunt*, quo quid opus? nudos ultro dimittunt latrones, qui vestem solum amant, non eius farctum. in posterioris aevi MSS. extat *perfugiunt*, in prioris *pergunt*, nostrum. GRUTER. — *γ. perveniunt.* caeteri *proveniunt.* WASSE.

PRO PRAETORE. Sic supra: *Albinus Consul, Aulo fratre in castris pro Praetore relicto, Romam decessit.* Hi legati pro Praetore alibi dicuntur a Sallustio, et in veteribus numismatibus; quod extraordinaria imperia his titulis ornarentur. Sulla itaque, qui Marii Quaestor erat, Quaestor pro Praetore hoc loco, ut videtur, nominandus esset. URSIN. — Hunc locum restituimus, ope antiquorum codicum, vulgatis omnibus mendosis, in quibus haec verba *in castris* desiderantur. Et hanc veram et genuinam lectionem intelliges, si totum hunc locum diligentius attendas. C. POPMA. — *in castris* Pemb. sed a 2. manu. Caeteri omnes respuunt. WASSE.

Pro vanis hostibus. Quid vero metuere legati a rege missi, apud quem ipse Sulla paulo ante locutus placidum ab eo responsum accepit? Continuo post *Qua re*, separatis dictionibus, non una legendum. Rursus paulo post: *Nam etiam tum largitio multis ignota erat.* Aldinus codex pro *tum* habet *non*: quod ego haud intelligo; nec alii codices habent. Ceterum Sullam Quaestorem semper vocat, etiamsi paulo ante pro Praetore a Mario relictus dicatur. Glarean. — Nam facta copia a Sulla et Manlio mittendi legatos Romam pacem petitum, ab amicis flexus illud omiserat et rursus hostilia fecerat. Ciaccon. — Pro *vanis* Pemb. *variis*. uti *meriti*, *μὴ κατ' ἀξίαν*. Nescio an hunc locum intellegant Nonius et Tertullianus, quum dicunt Sallustium vocasse *Mauros vanos*. ob *munificentiam*, recte. neque enim a Sulla immunes abiere; testis Plutarchus pag. 452. *Ἀποδειχθεὶς δὲ ταμίας ὑπατεύοντι Μαρίῳ τὴν πρώτην ὑπάτειαν* etc. dein *καὶ καιρῷ παραπεσόντι χρησάμενος εὖ, φίλον ἐποιήσατο τῶν Νομάδων βασιλέα Βόκχον· πρεσβευτὰς γὰρ αὐτοῦ λῃστήριον Νομαδικὸν ἐκφυγόντας, ὑποδεξάμενος καὶ φιλοφρονηθεὶς δῶρα καὶ πομπὴν ἀσφαλῆ παρασχὼν ἀπέστειλεν.* *pariter volens* i. e. *eadem sentiens*, cui *idem velle atque nolle*. Firmant haec ipsa Nonii verba: *Munes a veteribus dicebatur non a largiendo, sed consentientes ad ea quae amici velint.* inde dictum *munus*, inquit Varro, ab eo quod qui mutuo animo sunt, id dant officii gratia; unde Pindarus Olymp. II. voluntatem et effectum coniunxit. Dicit enim nullam urbem progenuisse Therone

φίλοις ἄνδρα μᾶλλον
Εὐεργέταν πραπίσιν, ἀφθονέστερόν τε χέρα.

371 De famosa Coss. largitione multa apud Onuphrium * aliosque. adde Cassiodor. Var. II. 2. et Fornerium ad locum. ante omnes Excerpt. Leg. ex Polybio pag. 1097. et 1459. Hieronymus in Esaiam I. *qui non putant amicos*, nisi a quibus dona perceperint, *nec os considerant amicorum sed manus.* Infra: *dona omnia*: hoc est, benignitas erat instar omnium donorum. Confer Cic. Acad. IV. §. 40. Supra: *avaritiae falsum*: primam vocem a manu sec. habet Pemb. Cicero Offic. I. 14. *Videre etiam licet plerosque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur facere multa, quae proficisci ab* ostentatione *magis quam a voluntate videantur.* Wasse.

Ut meriti erant. Legendum, *uti*. quomodo et alias fere. nam illa mox ibidem, operarum incuria commissa sunt, *famam Romanorum avaritiae salsam*, pro *falsam*. ita namque in vetustis est. et, *nam etiam non largitio multis ignota erat.* pro, *etiam tum.* ut antiqui codices habent. Rivius.

Qua re barbari et famam Romanorum avaritiae falsam. Et eo ipso victus populus alienatur a magistratu suo priore. Populus enim quivis repraesentat asellum, rex aselli altorem. Asellus scit sibi perpetuo serviendum; itaque si optio ei foret domini, eligeret utique eum, a quo minus cotidie oneraretur. Porro simile huic est, quod Livius refert lib. XLV. *Omnium primum liberos placabat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma P. R. non liberis servitutem sed contra servientibus libertatem afferre.* Rupert.

Rati sunt. *Tò sunt* non est in omnibus manuscriptis, nec in codice Beroaldino. Rivius.

Nam etiam tum. Citat hunc locum Nonius in voce *Munes*; sed apud eum legitur, *Animamque tum largitio multis ignota erat.* ut scribendum sit, *Namque tum.* Videndum praeterea, an pro *munificus*, *munesque* scripserit Sallustius, cum in ea voce adducatur a Nonio, ut sit, *munesque nemo putabatur.* Ciaccon. — Haec ex Pacuvii Duloreste a Nonio recitari video in verbo *Munes*; ut fortasse vel a Pacuvio Sallustius hoc sumserit, vel aliquid in Nonio desideretur. in quo etiam pro *Nam etiam tum* mendose legitur, *Animum quae tum.* Ald. Manut.

Largitio multis ignota erat. Nonius citat hunc locum ex Pacuvii Duloreste. Sed Nonius corruptus est. Omissus enim Pacuvii versus, et nomen Sallustii. Sive autem hanc sententiam praeiverit Sallustio Pacuvius sive non, certe eam ab Aristotele mutuatus est ex lib. IV. *Ἠθικῶν· Οὐ γὰρ*, inquit Philosophus, *ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει.* Coler.

Simul ab eo petunt. Pal. sec. *simul petunt ab eo*; forsan abundant *ab eo*, imo vero abundant. Gruter. — nostri omnes tenent. Valla *s. a. e. petivit.* Wasse.

Utilia aut benevolentiae. Supra: *Magnifica pro se, et illis dolentia.* Ciaccon.

Deinde Sulla omnia pollicito. Manuscriptum quidem Fabricii nihil hic habet; nam plurima desunt. sed in aliis est, *dein Sulla* etc. Rivius. — *Pollicitus* in *pollicito* mutavit codex Aldinus; quod placet. Mox: *Marius ubi confecto negotio*: alii *infecto* legunt, quae contrarietas
ex hoc auctore solvi non potest. Atqui aliud hic * lectorem merito 372
moratur, ubinam Sulla fuerit, quando Bocchi regis legati a Numidis circumventi spoliatique ad eum venerunt, Uticaene an Cirtae? Mihi quidem videtur Cirtae fuisse; quippe Marius eum illic pro Praetore reliquerat. Verum quo pacto Marius sic Sullam ad se Uticam vocat? Quapropter malim *κατὰ τὸ σιωπώμενον* intelligere, Sullam interea, dum Marius profectus est obsessum regiam turrim, a Cirta Uticam concessisse, Marium autem Cirtam rediisse ac omneis quibuscum concilium habere constituerit, Cirtam ad se vocasse; itaque et Sallustii locum ita legendum: *Marius ubi confecto negotio, quo intenderat, Cirtam rediit: de adventu legatorum certior factus, illos et Sullam ad se venire iubet, itemque L. Bellienum Praetorem ab Utica.* nam ita alter vetustus codex habebat. Glar. — Pal. 5. ac 6. *doctique quomodo.* 8. *dein Sulla omnia pollicitus, doctique.* Bong. *omnia pollicitus docuit.* Sincerius Pal. 2. *dein a Sulla omnia pollicito docti.* quod recepissem in contextum, si subvenisset alius adhuc liber ad testimonium iustum. Gruter. — *a Sulla omnia docti* Pembr. sed *a* ex manu 2. Wasse.

CAP. CXII.

Infecto negotio. Ita bene Carrio; neque aliter editio vetustiss. nam Laetus aliique obtruserant nobis, *Marius ubi confecto negotio.* Grut.

Quo intenderat. Pal. sec. *quod*, tert. *cui*, caeteri stant a vulgatis. Gruter.

Illos et Sullam venire iubet. Legendum e vetustioribus, *illosque et Sullam*. quomodo fere historici. Rivius. — Sic MSS. Rivii: nam edd. primae et novissimae, *Sullam ab Utica venire iubet*. quibus item accedunt Pall. omnes praeter octavum, quod falsissimum est. Cirtae enim relictus Sulla, ut supra auditum, non Uticae. Gruter. — Sic male Ar. Reg. Venetae. Wasse. — In nostris manuscriptis locus hic mansit incorruptus. ita enim illi habent: *Illosque et Sullam ab Utica venire iubet*. praeter enim priscorum codicum auctoritatem sunt etiam rationes, quibus hanc esse sinceram lectionem confirmare possemus. Castil. — *Iubet* in marg. et 2. manu Pemb. Wasse.

Itemque L. Bellienum. Aliter: *L. Belligerum*. Prior lectio non displicet. fuit is fortasse pater *L. Bellieni*, de quo Cicero Phil. II. mentionem fecit. legimus etiam in excusis quibusdam libris *L. Belliginum*. Castil. — Fuit hic L. Bellienus avunculus Catilinae, ut testatur Asconius, et ego supra indicavi. Coler.

Ab Utica ad se venire iubet, itemque L. Bellienum praetorem Utica. Haec verba cum in omnibus libris corrupte et mendose legerentur, magna occurrit viris doctis dubitandi caussa, Uticaene, an Cirtae Sulla fuerit, quando Bocchi regis legati a Numidis circumventi spoliatique ad eum venerunt. Boetius Hedio Elostanus, eruditus homo, Sullam Uticae fuisse putat, qua quidem coniectura nihil verius excogitari potest. Nam inspectis duob. MSS. codd. *ab Utica* in iis scriptum fuisse reperi, ut amplius de huius loci integritate dubitari non debeat. C. Popma. — *Ab Utica* 2. MSS. C. Popmae. Ita legendum. Coler. — *praetorem Utica*. Sic Pal. sec. nam tertius quint. sex. ea voce destituuntur; sept. *Uticae*, quod placuit Carrioni, non necessario; nam nostrum potius esse liquet ex Pal. octavo, qui habet *ab Utica*, quod nimirum scriba vidisset ea esse terminatione dictionem, quae requireret praepositionem. Gruter.

Praeterea omnis undique etc. Haec ita legenda censeo: *Praeterea omnes undique Senatorii ordinis, quibuscum mandata Bocchi cognoscit. Legatis potestas eundi Romam fit ab COS. Interea induciae postulabantur*. Ita habent codices. quamquam non omnes omnia, sed singuli tamen aliquid ad plenam lectionem eruendam profuerunt. Duo itaque
373 regis erant postulata, alterum de * legatis mittendis Romam, alterum de induciis interea dandis, de quibus nunc consultatur. Sive igitur *ea*, sive *eae* legas, nihil refert. *ea* enim referet *postulatae*: *eae*, *induciae*. nam legatis potestas eundi Romam iam facta erat. Glarean.

Et a Consule. Abest quidem postremis editionibus vocula *et*, sed servant tamen primitus cusi, tum MSS. omnes. Gruter. — nostri fere agnoscunt, sed habetur infra. Wasse.

Pauci ferocius. Ita MSS. omnes et olim editi, absque quibus fuisset, retinuissem lectionem aevi medii *pauci vero ferocius*; ut *vero* esset non adverbium, sed nomen, pro *aequo ferocius*. Gruter.

Ignari rerum humanarum, quae fluxae et mobiles semper in adversa mutantur. Sic plerique sunt fortuna dulci ebrii, quos idcirco graviter compellat Seneca lib. de vita beata cap. 28. *Hoc vos non intelligitis et alienum fortunae vestrae vultum geritis; sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospicio, quae tempestates aut immineant vobis, paulo tardius rupturae nimbum suum; aut tum vicinae, ut vos ac vestra rapturae sint, si propius accesserint*. Rupert. — *Semper in adversa mutant*. Ita fecimus, cum prius vitiose legeretur *mutantur*. Ita supra: *Quae quia mortis metu mutabant, sicuti regi lubuit, pax convenit*. Varro de L. L. *In priore verbo graves prosodiae, quae fuerunt manenti, reliquae mutant*. Idem lib. VI. Rerum Divinarum: *Inter duas filias regum quid mutet, inter Antigonam et Tulliam est advertere*. Sic in Catilina *convertit* absolute ponitur, pro quo male Ciacconius substituerat, *in superbam dominationem se convertit*; nam *convertit* illic ita ponitur, ut hic *mutant*. Supra: *benefacere ex consuetudine in naturam vertit*. Putsch. — *semper in adversa mutantur*. Sic rursus octo MSS. non, *saepius in adversa*, quod extat in vulgatis patrum aevo exemplaribus, non *mutant*, quomodo novissime cusi. adblanditur tamen animo *saepius*, aut *saepe*, ut est in Bongarsiano. Gruter. — Pro *saepius* in 8 MSS. Gruteri *semper*. sic Ar. Reg. Bad. Pemb. Oxonienses, Venetae, γ. λ. sed in λ. a manu sec. et pro V. Lect. *saepius*. ita etiam Bongars. eos sequor. Tam Gruteriani quam nostri *mutantur*, quod vel ingratiis retinendum. Wasse.

Tres Romam profecti cum. Sic MSS. meliores, eiecto *sunt*, quod neque in editionibus primis. Gruter. — nec in R. Venetis aut Bodl. Wasse.

Cn. Oct. Rusone. Ita Pal. quart. nam alii aut *Ruffone* aut *Rufone* vel *Rufo*. Gruter. — λ. *Rufino*. Wasse.

Qui Quaestor stip. adportaverat. Sic Pal. sec. quippe reliqui adiectis vocibus binis, *stipendium in Africam portaverat*, superflue. Gruter. — Hic non erat Marii Quaestor, sed eius qui Africam provinciam cum imperio obtinebat. nam Sulla Quaestor Marii erat, ut supra retulit Sallust. Ciaccon. — Vide Sueton. in Nerone cap. 60. et Sigonium ad Liv. Wasse.

* Studium Sullae etc. Mirum quare *libens* omissum in Ald. Cod. 374
Glarean. — Abest quidem Pal. sec. vox *lubens*, sed servatur a caeteris, et agnoscit praeterea editio prisca, habetque suam venerem, ideoque reduxi in exilio pulsam a Carrione eiusque satellitibus. Gruter. — agnoscunt Pemb. Ar. Reg. L. 2. λ. γ. sed intra lineas, Mart. Venetae. Wasse.

Deprecati sunt. In Veneto, Beroaldino, ceterisque vetustioribus, *deplorati sunt*, pro eo quod est, *conquesti sunt*. ut sit antiquo more dictum. quomodo et alias Sallustius *comperior* pro *comperio* dixit, *punior* Cicero pro *punio*. cuiusmodi apud eundem *assentire* et *assentiri*, *revertere* et *reverti*, *impertire* et *impertiri*, *remunerare* et *remunerari*, *elucubrare* et *elucubrari*. et quae Fabius observavit, *luxurior*, *luxurio*, *fluctuor*, *fluctuo*, quae utroque modo efferri testatur lib. IX. capite de figuris verborum.

Liv. X. dec. IV. *Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt,* inquit. Cicero fere altero utitur. Quin et *communicor* Livius pro *communico* dixit IV. ab U. C. *Nec adversarum rerum quaerere socios, cum quibus spem integram communicati non sint.* pro, *non communicaverint.* Sed et Gellius *feneror*, *fenero*, *pigneror* et *pignero* dici eodem significatu annotavit. Quemadmodum Priscianus, *populo*, *populor*, *bello*, *bellor*, *merco*, *mercor*, atque hoc genus alia. Suetonius quoque in Aug. *multatus est* pro *multavit* dixit. *Impertiri* Terentius pro *impertire*. Talia sexcenta fere ab antiquis Grammaticis recensentur. Mihi quidem certe sensus ipse repudiare vulgatam lectionem videtur; neque quisquam unquam sic est, quod sciam, locutus, *deprecari aliquem errasse, et alterius scelere lapsum*, sed *deplorare* potius et *conqueri*; nisi quis forte violentam aliquam comminisci et afferre interpretationem velit; ut, postquam regis errorem excusarunt, et culpam omnem in Iugurthae scelus averterunt: vel, postquam hac usi deprecatione sunt, ut et errorem faterentur atque agnoscerent regis, et culpam in Iugurtham conferrent. nam sic fere deprecamur: *erravit*, *lapsus est*, *temere fecit*, *poenitet.* haec atque talia perfacile quis comminisci posset. Expendat qui volet hunc locum diligenter; et si cuius modo in literis iudicii est, verisimilem esse coniecturam nostram fatebitur. Quin et in manuscripto quodam est in spatio, quod versus dirimit, supra scriptum: vel, *deplorati sunt:* unde propemodum colligo, locum esse depravatum. Rivius. — In Veneto, Beroaldino ceterisque vetustioribus *deplorati sunt* scriptum esse testatur Rivius. Quod verbum a Sallustio non abhorrere videtur. Plautus Amphitruone:

> *Postridie in castra ex urbe ad nos veniunt flentes principes:*
> *Velatis manibus orant ignoscamus peccatum suum.*

Coler.

Ita plane [*deprecati sunt*] Pall. septem, non *deplorati*, quod extat in vetuste editis et Pal. octavo. Gruter. — E nostris L. 1. 3. *deplorati*, reliqui *deprecati*. Wasse.

Petentibus hoc modo respondetur: Senatus et pop. Rom. beneficii et iniuriae memor esse solet: ceterum etc. Maluissem: *petentibus respondetur, Senatum populumque Rom. beneficii atque iniuriae memorem esse: ceterum Boccho poenitenti facere delicti gratiam: foedus et amicitiam daturum, cum meruerit.* Gruter. — Scriptus: *Senatum et populum R. beneficii et iniuriae memorem* (esse) *ceterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit; foedus et amicitiam dabuntur* (forte *dabit*) *cum meruerit.* Putsch. — Xenophon Exped. V. 207. *Ἀλλὰ μὴν καλόν γε καὶ δίκαιον καὶ ὅσιον τῶν ἀγαθῶν μᾶλλον ἢ τῶν κακῶν μεμνῆσθαι.* Liv. VII. 20. *Movit populum non tam caussa praesens quam vetus meritum, ut maleficii* quam beneficii *potius* immemores essent. VIII. 2. *adeo* iniuriae *Samnitium quam* beneficii *Romanorum* memoria praesentior *erat.* Wasse.

375 * Ceterum Bocchi. Incerta distinctio est in *delicti*, ad utrumque enim referri potest, *poenitet delicti*, et *gratiam delicti facit.* plusculum gratiae habet ad sequens relatum, ni iudicio fallor. Glarean. — Non

dubium est quin distinguendum sit omnino: *poenitet, delicti gratiam facit.* Ita semper eius aemuli solent; in primis Ambrosius Ep. IX. 70. *Nec tamen Sampson populis Palaestinorum* delicti gratiam fecit. Noster Cat. 58. *qui mihi atque animo meo nullius umquam* delicti gratiam fecissem. ubi plura exempla adduximus. et III. 14. *quibus* belli Lepidani gratiam fecerat. Livius: *Omnium tibi, Appi Claudi, quae impie nefarieque per biennium alia super alia es ausus*, gratiam facio. *Gratia* quandoque pro *venia*, et *gratiam dare* absolute pro *veniam dare* sit in III. Divin. Cicero, et *petere gratiam* pro *veniam petere* Plautus Stich. Sed *facere gratiam* ἁπλῶς pro *veniam dare* frustra quaeras. Wasse.

Dabuntur. Reg. *dantur* et *meruit*, *foedus et am.* iunctim etiam cap. 79. et alibi. Sulp. Severus Hist. Sac. II. 23. *Hoc regnante, primum Iudaei a P. Rom.* amicitiam foedusque *petiere.* Infra: *communibus negotiis.* Reg. *c. bonis.* λ. *cum omnibus.* Reg. Pemb. γ. omittunt *de*, L. 2. vero *negotiis.* Wasse.

CAP. CXIII.

Is missus cum. Mirum hic Sullam cum praesidio mitti, qui antea cum A. Manlio apud eundem regem fuerat, nulla praesidii facta mentione. An quia tum recens facta strages Iugurtham cohibebat, quae nunc non cohibet? Sed et illud *funditorum Baleariorum* κατ' ἐπεξήγησιν dictum est. Continuo post: *Praeterea iere sagittarii.* Aldinus Codex omisit *iere* verbum; temere, meo quidem iudicio. Glarean.

Funditorum Baleariorum. Rectius in aliis libris, *funditorumque Balearium;* eos enim nominat Caesar de Bello Gall. lib. II. et Plinius lib. III. cap. 5. ait: *Baleares insulas funda fuisse bellicosas.* Funda autem ibi, ut ait Servius, reperta est. A. Manut. — Sic proxime MSS. nempe *Baleatorum*, quemadmodum et olim impressi. *Balearium* Carrionis in nullo invenitur exemplari. Gruter. — *Baleariorum* Salmas. ad Florum II. 13. Broukh.

Praeterea iere sagittarii et cohors Peligna. Τὸ *iere* perperam est in Gymnico omissum, cum sit in manuscriptis atque impressis vetustioribus. Rivius. — *ire.* Wasse. — De hac cohorte vide Livium lib. LIII. Coler.

Cum velitaribus armis. Quae Polybius facit *μάχαιραν καὶ γρόσφον καὶ πάρμην*, hoc est, *gladium*, *hastam*, *parmam.* Varro *περὶ φιλαργυρίας*·

> *Quem sequuntur cum rotundis velites leves armis.*

Isidorus lib. XVIII. *Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela obiecturent. Erat autem eorum varia pugna, et spectantibus gratior, quam reliqua. Velites autem vocati sunt, sive a volitatione, sive a civitate Hetruscorum, quae Veletes vocabatur.* Sed hi velites magis ludiones quam milites erant. Deinde non constat, opinor, de illa civitate Hetruriae cuiquam. Sidonius Apollinaris de hoc ludicro lib. VII. epist. 2. *Habetis historiam iuvenis eximii, fabulam militiae velitriciae.* Coler. — Pal. sec. *velitariis.* Gruter.

ITINERIS PROPERANDI CAUSSÂ. Sic infra: *properato itinere.* Taci-
376 tus Annal. I. *Inoffensum iter * properaverat.* et: *Continuumque die noctuque iter properabant.* CIACCON.

ADVORSUM TELA. Ita MSS. editioque prima, non *advorsus*, quod eodem quidem redit, sed redonanda auctori sua lingua quantum potest. GRUTER. — sic R. L. 2. Pemb. λ. γ. WASSE.

QUOD EA LEVIA SUNT, MUNITI ERANT. Videtur dicere, hos qui velitaria portant arma non secus atque alios munitos adversus tela hostium, quod et ea levia sint. CIACCON. — Legendum censeo, *Neque hi secus atque alii armis* etc. URSIN. — Syllepsis per genera et num. perperam Ursin. Sensus est, Pelignos aeque his levibus armis, ac si alia et graviora haberent, fuisse munitos adversus tela hostium, quoniam et illa tela item sint levia. Noster in Orat. ad Caes. *Caetera multitudo alius alium secuti.* sic doctiss. Periz. ad Sanctium pag. 882. WASSE. — Τὸ *erant* non est in ullo manuscripto, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. ne Beroaldinum quidem habet. RIVIUS.

ALIISQUE OMNIBUS NUMERUM AMPLIOREM. Pal. antiquior, addita voce, *omnibus nostris.* et vero eam malim heic conspici, quam alteram *omnibus.* GRUTER. — Nostri a vulgatis stant. vox *vero* abest Regio. et pro *quinto* λ. *quarto.* WASSE.

AMPLIOREM VERO. Tacitus et Livius *maiorem vero* solent dicere. CIACCON.

IGITUR SE QUISQUE. Tacitus Hist. IV. *Quidam* expedire *arma, telisque tanquam in aciem accingi.* et Livius lib. XXXVIII. *Et* expedire *tela, animosque equitibus iussis.* et ibidem: *Qui tela equosque expedivissent.* Videndum igitur an scribi debeat: *Igitur pro se quisque* expedire *arma, telaque tentare.* CIACCON. — Grut. *impedire*, operarum forte incuria. Pemb. *tentare, temperare, intendere.* Glossae: *intendit*, ἐπιτείνει, τέφει, κοσμεῖ. forte legendum στέφει, hoc est, κοσμεῖ apud Hesychium. intendere, opinor, aptare telum ad iactum amento. et κοσμεῖ non tantum detergere, sed amento circumdare, coronare, ligare. ut apud. Virg.

— intendere vincula *collo.*

vel etiam dirigere in adversum hostem. Cicero de Prov. Cons. *Quum omnia* tela *undique esse* intenta *in patriam viderem.* Virg. Aen. IX.

— *celerem* intendisse sagittam.

levell'd. alibi:

Non ut tela *tamen, non ut* contenderet *arcum.*

et:

— spicula tendere *cornu.*

Morem tangit Ovidius Met. VII.

Ad iaculi vertebar opem: quod dextera librat
Dum mea; dum digitos amentis indere *tento* etc.

Tentare autem est explorare manu aciem, quomodo bucca calamum solent scripturientes. totius rei imaginem exhibet vetus poëta:

Quum inter sepultos Priamidas nocte et mero
Danai relaxant clostra et effundunt viros,
Temptant in armis se *duces, ceu uti solet*

Duro remissus Thessali quadrupes iugo
Cervicem, et altas quatere ad excursum iubas,
Gladios retractant, commovent orbes manu,
Bellumque sumunt.

Repens terror idem fere praestat apud Silium VI.

— *vox horrida fertur:*
Hostis adest, iaciuntque sudes *et inania* tela.

VII.

At socii renovant tela, *arentemque cruorem*
Ferro detergunt, et dant mucronibus iras.

Confer item Tacitum Hist. I. 69. et III. 31. WASSE.

* SED SPES AMPLIOR — ET ADVORSUM EOS, QUOS SAEPE VICERANT. 377
Haud cuivis apparet mucro verborum, quo impetuntur Troiani nunc a Turno, nunc a Romulo Virgilii: hoc vocante, *bis victam gentem*; illo, *bis captos Phryges.* Eo quippe est acumine, ut omnia penetret, adimatque adeo Troianis istis aures, oculos, vocem, manus. Cunctis enim persuasum, si una alteraque pugna aliquem superassent, superasse eundem omnibus. Ratio potissima in fama, in timore; cuius utriusque vim detegit Gruterus discursu XV. ad V. Hist. Taciti cap. 16. illa: *Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant.* Adde Berneccer. ad Iustini lib. VI. cap. 4. §. 12. lit. g. RUPERT. — In Veneto ceterisque vetustioribus est, *quippe victoribus, et adversum eos quos saepe vicerant.* addita videlicet illa *et* copula omissoque participio *pugnaturis.* id quod perperam est in recentioribus additum, cum non sit in manuscriptis. Fuit credo, qui non habita ratione breviloquentiae Sallustianae, deesse aliquid suspicaretur; is de suo forsan participium addidit ad sensum absolvendum, quem imperfectum esse putaret; id alias quoque factum, non raro est a nobis animadversum et interdum annotatum. RIVIUS.

CAP. CXIV.

* SE A PATRE BOCCHO. Antea vitiose legebatur, *dicitque se a patre Boccho*, et infra: *dicitque a speculatoribus cognitum.* nos eiecimus. quam saepe haec talia deliramenta ex scriptorum vitio in textum irrepserint, nemo paulo humanior ignorat; in scriptis haec talia ubique fere inculcantur. Catilina: *omnia uti gesta aperit, se paucis diebus.* scripti male: *dicitque se.* Deinde: *praeterea ab incenso Capitolio.* scripti: *praeterea docebat*; male. et locis praeterea infinitis. Vitiose haec leguntur apud Servium V. Aeneidos, quem ex hoc emendes licet. PUTSCH. — MSS. *dicitque sibi.* WASSE.

DIEI VESPER ERAT. Haud aliter MSS. non tamen refugerim *die.* GRUTER. — Lego: *et die vesper erat.* ut alibi: *vix decima parte die reliqua.* Agellius lib. IX. cap. 14. Emendo Ovid. lib. VI.

Utque fide pignus dextras utrasque poposcit.

sic enim in blattaria membrana. COLER. — Nostri *diei.* Proxime hanc formam Liv. VII. 8. *Castrum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere.* Tacit. An. II. 21. *Iamque sero diei ex acie subducit legionem*

faciendis castris. serum et *sera* idem sonant ac vesper. Glossarium: ἑσπέρα, sera, vespera, crepusculum. Q. Septimius III. 8. *Sed postquam magis magisque fatigabatur*, et diei vesper erat. XX. *Postquam certandi praemiorumque finis factus*, et iam diei vesper erat. Thucydides IV. 25. *ὈΨΕ τῆς ἩΜΕΡΑΣ.* E contra habes apud auctorem de B. Afric. *mane diei.* apud Ammian. XXXI. 12. *Exoriente vero* aurora diei. vox denique *diei* ita abundat, ut apud Apuleium Apol. II. *anni: hiems anni.* WASSE.

PAVENS SULLAM ADCURRIT. Ita Pal. sec. eiecta praepos. *ad*, et placuit. editio prima, *pavens ad S. occurrit*, quod etiam in Pal. 6. 7. 8. GRUTER. — Nostri *ad Sullam.* Incerto vultu, i. e. *mobili.* Cicero Cluent. LIV. *Timor eius, perturbatio*, suspensus incertusque vultus, *crebra* coloris mutatio, *quae erat antea suspiciosa, haec aperta ac manifesta faciebant.* Apuleius hinc explicatur. Mil. IX. pag. 177. *puer* mobili *et* trepida *facie percitus.* Pricaeus ait, ignorare quid sit, ideoque reponit
378 * *ignobili*; imo distinguendum, *p. m. et t. facie, percitus.* ipse rem describit Met. X. 217. *ingens exinde verberonem corripit* trepidatio: *et* in vicem humani coloris succedit pallor infernus. Homeri verbis:

— *τρέπεται χρὼς ἄλλυδις ἄλλη.*

Eius contrarium quando ora manent. Manil. V. 453.

Non dabit in lusum mores; facit ora manere;
Frontesque *ac vultus componit pondere mentis.*

τῷ αὐτῷ προσώπῳ. Themist. Orat. III. et *τὸ μειδίαμα* ἙΣΤΗΚΟΣ *καὶ ΟΥ ΜΕΤΑΤΡΕΠΟΜΕΝΟΝ.* Senec. Med. 937.

— *ora quid lacrimae rigant?*
Variamque, *nunc huc ira, nunc illuc amor*
Diducit? anceps aestus incertam *rapit?*

Idem Herc. 249.

Nec unus habitus durat, *aut* uno fuit
Contenta vultu, *nunc inardescunt genae.*
Pallor ruborem pellit, et formas dolor
Errat per omnes. *Queritur, implorat, gemit.*

Sulpicius Dial. III. 15. *Trementibus labris*, incertoque vultu *decolor, prae furore rotabat verba.* egregie poëta:

— *subito non* vultus, *non color* unus.

Lucan. V. 213.

— *nunc* vultu pavido, *nunc torva* minaci,
Stat numquam *facies.*

Euripid. Iphig.

ΟΥ ΤΑΥΤΑ ΜΟΡΦΗΣ ΣΧΗΜΑΤ', ἀλλ' ἠλλάσσετο
φθόγγας etc.

Seneca Troad. III. 523.

Adest Ulysses; et quidem dubio *gradu*
Vultuque *nectit pectore astus callidos.*

Statius Theb. X. 160.

Impatiensque Dei, fragili quem mente receptum
Non capit, exundant stimuli, nudusque per ora

Stat furor, et trepidas incerto sanguine *tendit,*
Exhauritque genas.

Infra: *ille animo* etc. *pertimesceret.* citat Nonius pag. 425. illaque *virtuti suorum S. c.* Servius ad Eclog. II. WASSE.

DICITQUE SIBI EX SPECULATORIBUS. Ita MSS. omnes, non, *a speculatoribus*, ut habent editi. Carrio exclusit *sibi*, alii etiam *dicitque*, tam heic quam capitis huius initio; nec reprehendo; mihi tamen non libet esse tam licentioso, non iubentibus, non permittentibus ullis libris. GRUTER. — Nostri fere *ex sp.* Mart. tamen et Venetae *a sp.* item *dicitque* retinent. Pemb. Ar. Reg. L. 3. Marckii γ. λ. et L. 2. *audiens* vel *adiens.* omnes praeter λ. servant *sibi.* Vide notas ad Iug. XCV. WASSE.

CERTA PESTIS. L. 2. *pestis certa.* Sulpicius II. 13. *etsi* certa pestis *adesset.* pestis pro *morte.* Ita Virgilius Aen. IX. 327.

Sed non augurio potuit depellere pestem.

Livius: *Ibant unius familiae viribus Veienti populo* pestem *minitantes.* Inde qui fatum aliis properant aut damna inferunt *pestes* audiunt. Noster cap. 33. *Postquam illa* pestis *ex Africa eiecta est.* Sophocles in Aiace Fl. *ὁ λυμεὼν ἐμός.* Confer Senecam Praef. ad N. Q. Terent. Adelph. II. 2. Trebellium vita Trebel. cap. 1. Hegesipp. I. 1. *ut quorum obiectu* poenam *evaserat, eos iugulari iuberet.* intellige poenam ultimam, et legendum *pestem*, ut membranae C. C. C. et ita loquitur II. 10. ubi Codex B. Pub. *futuram.* alterum scilicet alterius interpretamentum. Hoc pacto apud Martial. II. 9.

Debet Aricino conviva recumbere clivo.

MS. C. C. C. *lecto*; quomodo legendum. Lactant. III. 4. ed. Cantab. 1685: *Spartiatae illi poetarum.* at MSS. et vetuste cusi *Sparti.* recte. Respicit ille M. Varronis Human. XXV. *Σπάρτους, qui dicuntur in agro Thebano nati.* Vid. Apollodor. III. Ammian. XX. 9. WASSE. — Vid. Victorius XV. Var. Lect. 2. BROUKH.

MANSURUM POTIUS, QUAM PRODITIS. *Proditis* veteres habent codices, et magis quadrat. Paulo post vero cum ait, *Iugurtham ante eos consedisse, ante* loci est, non temporis: et significat, * ita ante eos con- 379
sedisse, qui eos praevenerit in itinere, quasi iter ad regem Bocchum impediturus. Illud vero mirum, quod scire cupiam, quomodo lectori persuadere velit auctor, ut credat Sullam cum suis tam facile Iugurthae castra penetrasse; Iugurthamque dubium haesitasse, nec ausum quicquam adversum eos, qui nihil non audebat, mihi vix fit verisimile. Rursus: *Ea res uti in tali negotio probata.* Alii legunt, *Ea res uti in tali negotio solet, probata est.* Mirum vero et illud, auctorem ne uno quidem verbo meminisse loci vel superius vel hoc in loco, ubi Bocchus ac Sylla convenerint. GLAREAN. — In vetustioribus est *proditis* pro *desertis*; ita et sententia postulat; nam Maurus Sullam uti clam secum noctu profugeret hortabatur; id Sulla facturum negat, quod turpe sibi duceret, proditis ac desertis iis, quos ducebat, fuga salutem petere. In hoc significatu Cicero: *Quem ego sum secutus*, inquit, *is me deseruit ac prodidit.* et Caesar, *Deserite*, inquit, *milites, si vultis, aquilam atque hostibus pro-*

dite. Idem II. de Bello Civili: *Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt.* Rivius.

Quam turpi fuga. Vide notam ad huius historiae cap. 38. §. 4. Rupert.

Forsan post paulo morbo interiturae vitae. Iulianus ap. Amm. Marcellinum lib. XXV. cap. 10. *ex vulnere moriens, sempiterno Numini gratias agit, quod non longa morborum asperitate sibi decedendum esset.* Sic et alii heroës passim in historiis. De Philippo Macedone ap. Oros. lib. III. cap. 4. de Iulio Caesare apud Tranquillum invenies huiusmodi mortem, ut honestiorem, praetulisse. Certe Homero quoque *pura mors* eorum vocatur, qui ense occiduntur. Vide Eustath. in X. Odyss. adde Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 5. §. 5. Rupert. — *Paullo post morbo.* De eo ordine harum particularum vide notas nostras ad Livium XXII. 60. Gronov. — Ita MSS. estque elegantius ad aures quam *post paullo*, ut editum aliis. Gruter. — Nostri *post paullo.* et sic auctor Cat. XVIII. LX. LXXIV. LXXVII. et de Rep. ord. Alteram posituram adhibet Cat. XXIX. LI. Iug. XL. id quod perpetuo facit Q. Septimius. at *post paullo* Liv. XXII. 60. Horat. I. Ep. 6. aliique. caeterum illud *morbo* supra versus et a manu sec. exhibet Reg. marg. a manu 1. Pemb. λ. *post paulo modo.* γ. *notiores* pro *tut.* fort. pro *potiores.* sententia apud Homerum Iliad. M. 322.

Ὦ πέπον, εἰ μὲν γὰρ πόλεμον περὶ τόνδε φυγόντε,
Αἰεὶ δὴ μέλλοιμεν ἀγήρω τ' ἀθανάτω τε
Ἔσσεσθ', οὔτε κεν αὐτὸς ἐνὶ πρώτοισι μαχοίμην,
Οὔτε κε σὲ στέλλοιμι μάχην ἐς κυδιάνειραν·
Νῦν δ', ἔμπης γὰρ Κῆρες ἐφεστᾶσιν θανάτοιο
Μυρίαι, ἃς οὐκ ἔστι φυγεῖν βροτὸν οὐδ' ὑπαλύξαι,
Ἴομεν.

Ad hunc modum et Pindarus Olymp. A. ἐπῳδ. γ', κω. ιγ.

— Θανεῖν δ' οἷσιν ἀνάγκα.
Τί κέ τις ἀνώνυμον γῆρας ἐν σκότῳ
Καθήμενος ἕψοι μάταν, ἁπάντων
Καλῶν ἄμμορος.

Anonymus, forte Tyrtaeus, apud Stobaeum:

Πολλάκι δηϊοτῆτα φυγὼν καὶ δοῦπον ἀκόντων
Ἔρχεται, ἐν δ' οἴκῳ μοῖρα κίχεν θανάτου.

Demosthenes de Corona pag. 326. *Ὑπὲρ εὐδοξίας καὶ τιμῆς, ἤθελον τοῖς δεινοῖς αὐτοὺς διδόναι, ὀρθῶς καὶ κακῶς βουλευόμενοι. Πέρας γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τὶς αὐτὸν καθείρξας τηρῇ.* Xenophon Exped. III. 299. *ἐντεθύμημαι δ' ἔγωγε ὦ ἄνδρες καὶ τοῦτο, ὅτι ὁπόσοι μὲν μαστεύουσι ζῆν ἐκ παντὸς τρόπου ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὗτοι τε καὶ αἰσχρῶς ὡς ἐπιπολὺ ἀποθνήσκουσιν.* Lucan. IV. 480.

Omnibus incerto venturae tempora vitae
Par animi laus est, et quos speraveris annos
Perdere, *et extremae momentum abrumpere lucis*
Arcessas dum fata manu.

Q. Septimius IV. 15. *Neque cuiquam super fatum vivendi concessam*

legem: turpem namque ac detestandam viris fortibus conditionem senectae, contra imbellibus optabilem. Vide Philippi verba apud Oros. III. 14. Nostrum I. 7. Silium XIV. 630. Infra: *quanto sibi minus pepercissent, tanto tutiores fore.* Supra: *Videre fugientes capi aut occidi,* fortissumum *quemque tutissimum.* et in Catil. *semper in * proeliis iis maximum est pe-* 380
riculum, qui maxime timent; audacia pro muro *habetur.* Vid. Liv. XXII. 5. Homerus Iliad. ε. 531.

Αἰδομένων ἀνδρῶν πλέονες σόοι, ἠὲ πέφανται·
Φευγόντων δ' οὔτ' ἄρ' κλέος ὄρνυται, οὔτε τις ἀλκή.

Simonides:

Ὁ δ' αὖ θάνατος ἔφικε καὶ τὸν φυγόμαχον.

Quod expresserunt Seneca Troad. Curt. IV. Democritus dixit: *τοὺς ἀνθρώπους φεύγοντας τὸν ΘΑΝΑΤΟΝ ΔΙΩΚΕΙΝ.* Synes. Ep. 113. *Ἐν πολέμῳ ὁρῶ τοὺς περὶ πλείστου ποιουμένους τὸ ζῆν, καὶ ζῶντας, ὅσοι τοῦ ζῆν ἀπεγνώκεισαν· κἀγὼ ΜΑΧΗΣΟΜΑΙ ὡς ἈΠΟΘΑΝΟΥΜΕΝΟΣ καὶ οἶδ' ὅτι ΠΕΡΙΕΣΟΜΑΙ.* Ephori ad Leonidam ibid. *Μαχέσθων ὡς τεθναξόμενοι, καὶ οὐ τεθνάξονται.* Wasse.

In castris, ignesque quam creberrimos fieri. MSS. *ignesque in castris quam creberrimos fieri.* Ciaccon. — *ignesque creberrimos fieri.* Ita quidem Aldi editio et sequentes; at illud *quam* non magis patet in olim cusis quam MSS. Pall. primoribus. nam posteriores nonnulli quoque, *ignes quam creberr.* Gruter. — L. 2. omittit *quam.* caeteri agnoscunt. Wasse.

Silentio. *Cum silentio* Ar. male et contra MSS. Liv. omittit *cum* XXI. 47. Q. Septim. II. 44. Cicero, alii. Wasse.

Ante consedisse. Ita Pal. sec. alii enim adsentiuntur vulgatae editioni *ante eos consedisse.* Gruter. — Nostri omnes retinent *eos.* Wasse.

Quod postquam auditum est. Videtur frustum inepti glossatoris. Gruter.

CAP. CXV.

Existumabat. Est in Pall. sec. quart. sext. *aestumabat.* Gruter. — *aestimabat* R. Wasse.

Saepe ante paucis strenuis adversus multitudinem bene pugnatum. Vide notam ad Catil. cap. 53. §. 3. Rupert. — *Advorsum,* sic Reg. λ. Pemb. Grut. aliique *advorsus.* Sulp. Severus H. Sac. II. 22. *Saepe antea a paucioribus* adversum *plures* bene pugnatum. Lege, *antea paucis.* Wasse.

Nec quemquam decere qui manus. Sic MSS. non ut fere publicati, *nec decere quem manus,* aut, *nec quemquam decere quem manus,* ut habet editio princeps. Gruter. — L. 2. L. 3. Wasse.

Nec decere. Ita antiquus liber, et Nonius adducens hunc locum in *Inermis* pag. 492. Infra: *Adversum Deos penates manus armare.* Sumtum locum ex III. Paedias Cyri annotavit Victorius * II. cap. 2. *Μω-* 381
ρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους τὰ ΤΥΦΛΑ τοῦ σώματος καὶ ἄοπλα καὶ ἌΧΕΙΡΑ ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. Ciaccon. —

Metu abest Lactantio Comment. ad Statii Theb. VII. pag. 327. forte Noster: *maxume omnium*, *nudum* etc. sed potiores Codd. omittunt vocem *maxume*. WASSE.

AB INERMIS PEDIBUS. Antea, *inermibus*, ego *inermis* reposui ex Nonio haec recitante in commentariolo *de mutata declinatione*. Facile autem est coniicere, homines imperitos, antiquae vocis insolentia offensos, supposuisse aliam, quae ad illius similitudinem proxime accederet. A. MANUT. — Citat Nonius quoque. In MS. est *peditibus* pro *pedibus*. Sed illa lectio vulgata argutior est. Sumtum hunc locum ex III. *Iliad.* Cyri annotavit optimus et doctissimus Victorius lib. II. Variar. cap. 2. Supra de Numidis: *Nam ferme Numidas in omnibus praeliis magis pedes quam arma tutati sunt.* COLER.

CAECUM CORPUS. Hoc est, inquit Soldus, inerme. non habens respectum quo se praecipitet, Badius; atque eadem fere Crispinus. caecum corpus est tergum; quod quidem aut hostem prospicere aut tela declinando vitare nequit; nemo enim adeo oculatus, ut videre simul valeat *πρόσσω καὶ ὀπίσσω*. adeo necesse est ut id semper lateat manticae quod in tergo est. Loquendi modus ex Xenophonte Cyrop. III. *Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους ΤΑ ΤΥΦΛΑ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ καὶ ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις.* Hinc *caecum vulnus* quod *averso* infigitur, teste ad Aen. X. Servio. ita enim legendum, non *adverso*, uti habet editio qua iam utor Basil. 1613. sic enim poëta:

> *Atque idem* fugientem *haud est dignatus Oroden*
> *Sternere*, *nec iacta* caecum dare *cuspide* vulnus:
> Obvius *adversoque* occurrit.

Sed etiam et illi caecum corpus ad hostem vortunt, qui ita sub armis delitescunt, ut omnis conspiciendi hostem facultas adempta sit. Xenophon Hist. II. pag. 473. *Φυλαττόμενοι δὲ δραπετεύσουσιν ἀεὶ ὑπὸ ταῖς ἀσπίσιν, ὥστε ἐξέσται ὥσπερ ΤΥΦΛΟΥΣ καὶ τύπτειν ὅπου ἂν βουλώμεθα.* Sed Noster item *nudum* vocat, iuxta Thucydidis, *ΤΑ ΓΥΜΝΑ πρὸς πολεμίους δούς.* V. 10. tergum nempe ex fuga nudatum. Virg. Aen. V. 586.

> *Et nunc* terga fuga nudant, *nunc spicula vertunt*
> *Infensi.*

quae verba ab interpretibus admodum sinistre accepta sunt. *nudare* est avertere arma, quae eidem praesidio fuere. Liv. XXVI. nudata defensoribus *moenia.* Cedrenus: *γυμνὸν ἀντιπάλων χωρίον.* Quia ex fuga, haerentibus utcunque clypeis, terga nudantur, ideo *tergum* sive *humerus*, et *fuga*, alterum pro altero venire solent. Eleganter Hebraei Psalm. XXI. 13. pones eos *Shekem*, humerum scilicet aversum. hoc est, in fugam dabis. Virgilium et Sallustium sequitur Hegesippus II. 15. Munitior *enim semper est qui* sequitur, *quam qui praecedit: quia hic pectus* tegit, *ille hosti* terga *sua* detegit. WASSE.

IOVEM MAXUMUM OBTESTATUS, UTI SCELERIS ATQUE PERFIDIAE BOCCHI TESTIS ADESSET. Notanda haec reverentia est, quantumvis in stramineos Deos. Silius lib. XV.

> *Idem iustitiae cultor, quaecunque capesses,*
> *Testes factorum stare arbitrabere divos.*

Huc referenda formula olim recepta, qua DEOS ESSE exclamabant. Livius lib. III. cap. 56. *Dum pro se quisque DEOS esse et non negligere humana fremunt.* et lib. VIII. cap. 6. ait Manlius Torquatus: *EST COELESTE NUMEN, ES MAGNUS IUPPITER.* RUPERT.

EX CASTRIS. Adieci *ex*, quod haberent MSS. edd. omnibus hactenus male abfuit. GRUTER. — Sic Pemb. λ. Bodl. R. et Grut. *castris ire.* WASSE.

* AC MAGIS CALLIDITATE. Aliquot MSS. *at;* mallem et hoc et 382
illud abiiceretur. GRUTER. — *ac magis* in marg. a 2. manu Pemb. confer Septimium I. 9. Regio abest eleganter. WASSE.

CREDERE ILLUM. Pal. quintus, *ut crederet illum*, sext. *credebat illum*, sept. *crederet illum.* GRUTER. — *ut crederet* λ. abest *ut* Pemb. γ. *credere* a manu 1. WASSE.

CAETERUM, QUONIAM INGENTEM MULTITUDINEM NON HABERET, ET SPES OPESQUE EIUS OMNES EX PATRE SUO PENDERENT. In manuscritis est, *quoniam neque ingentem multitudinem haberet* et quae sequuntur. sicque rectius legitur, ut ego sentio. RIVIUS. — Sensus loci: quoniam neque haberet magnas copias Iugurtha, et spes opesque eius a patre suo Boccho penderent, in cuius fidem concesserat etc. cum ipse filius Volux testis adesset. caeterum Bodl. omittit *filius.* WASSE.

QUARE OPTIMUM FACTUM VIDERI. Apuleius Milesia prima: *Optimum itaque factum visum est anteluculo furtim evadere, et viam licet trepido vestigio capessere.* et errat qui in Verisimilibus *horrendum spectatu* pro *spectatum* reponit. Supra Catilina: *Optimum factum credens exercitum augere.* Deinde: *Optimum factum ratus noctem.* et sic reponendum ex libris Rittershusii. Arnobius adversus gentes lib. I. *Incredibile dictum est et caecis obscuritatibus involutum.* ubi male Criticus *dictu.* Symmachus lib. I. Epistola 3. *Difficile factum est ut honor angustis rebus addatur.* quae male mutant viri docti. PUTSCH. — Pal. sec. alia positura, *quare videri optimum factum*, adeo ut *videri* forsan sit supervacuum. GRUTER. — Nostri nihil novant. forte legendum apud Sulpicium II. 45. *opt. factum.* WASSE.

ACCESSERANT. Gruter. *accesserint.* at Reg. L. 2. Venetae *acciderat.* sic λ. Pemb. verum γ. *acciderant.* bene. WASSE.

QUO IRE INTENDERANT. Existimo abundare vocem *ire.* Infra: *Quo initio* intenderat *pervenit.* item: *Quo* intenderat, *Cirtham rediit.* CIACC.

CAP. CXVI.

ORATUM ET SUBDOLE SPECULATUM BOCCHI CONSILIA. Quiescere consensu editorum codicum poteramus: absque scriptis calamo esset: *orator et subdole speculator Bocchi consilia. speculator consilia*, ut *speculor consilia.* Nec insolens Sallustio, ut verbi casum det nomini. Lib. III. Histor. *Sed Pompeius a prima adolescentia sermone fautorum*, * *similem* 383
se fore credens Alexandro regi, *facta consultaque eius quondam aemulus*

erat. Aemulus facta, quia dicimus, *aemulor facta.* PALMER. — Libri Palmerii: *Orator et subdole speculator Bocchi consilia ierat.* Signatum et antiquum genus loquendi, ut verbi casus nomini detur. Sic lib. III. Hist. apud Nonium: *Sed Pompeius prima adolescentia sermone fautorum similem se fore credens Alexandro regi, facta consultaque eius quondam aemulus erat.* Terentius: *Et id spero adiutores deos.* et idem Phormione: *Et senis essem ultor iracundiam.* Ita enim alibi docui esse corrigendum. COLER. — Ita omnes MSS. sed voce adhuc auctiores, Pal. quidem sec. *consilia venerat*, tert. quart. sext. sept. *consilia ierat*, quint. *consilia audierat;* quae discrepantia ipsam facile convincat mendacii. GRUTER. — *ierat* Pemb. Ar. Reg. λ. γ. pro *speculatum* Codex Palmerii *speculator.* WASSE.

ET SUBDOLE SPECULATUM BOCCHI CONSILIA IERAT. Adiiciendum hoc est notae ad Iustini XXXI. cap. 4. §. 4. RUPERT.

IMPAR, NAM PATER etc. Sic Pall. 2. 3. 8. quippe quartus, *quia pater eius ex concubina natus erat*, quintus ac sextus, *nam mater ex concubina nata erat*, sept. *nam mater eius ex concubina orta est.* haec varietas inducit suspicionem, scripsisse Sallustium tribus vocibus minus, *nam pater ex concubina.* GRUTER. — *natus* Ar. *nata* λ. *nam eius ex conc. ortus erat* Pemb. in marg. a man. 2. visitur *pater.* vid. Palmerium. de Othone Tacit. Hist. II. 49. Pater *Consularis*, *avus Praetorius:* maternum genus impar, *nec tamen indecorum.* Hegesip. I. 38. Inferior materno *latere.* WASSE. — *Nam mater eius.* Hoc unus excogitavit; sed omnes postea amplexi sunt: credo, quia de materno impari genere dixerat. Recte tamen Thosanus et Bertiniensis: *num pater eius ex concubina ortus erat.* Impar erat materno genere, quia avia concubina fuerat Masinissae, e qua sublatus pater Dabaris. Quid enim referebat matrem non esse regia stirpe aut ex concubina ortam? quod amplius est, si pater e gente Masinissae legitimus esset. PALMER.

MAURO OB INGENII MULTA BONA etc. In Veneto atque aliis, *ob ingentia facta:* sed utrum rectius, nos in medio relinquemus. Vulgata lectio magis probanda videtur. RIVIUS. — Observamus in historiis, acerrimi plerumque ingenii multaeque virtutis spurios esse. Critheis furtivo amore gravida facta Homerum peperit apud amnem Mellam; unde eum Mellae filium Arnob. nominat: vel, iuxta Plutarchum, Meletem; unde et primo Melesigenes adpellatus fuit. De Herculis natalibus res notissima est, vel e Plauti Amphitruone. Par ratio Themistoclis, quem Tressa fuisse meretricula natum, auctores sunt Athenaeus et Suidas. Sic Timotheus Atheniensium imperator Cononis ex muliere quaestuaria filius fuit. Quid de Alexandro M. dicam? quid de Aenea? quid de Romulo? Adulterio quoque natus Arturius rex Britanniae verissimus ac fortissimus: ne quis fictum putet a Galfredo Monaemuthensi; licet multa fabulosa historiae irrepserint: quod et fatetur I. Lelandus assertione adversus, non modo Polydorum Virgilium, sed etiam Gulielmum Parvum sive Neubrigensem: cui sane hoc minus habendum fidei, quod et ipse fabulas non paucas historiae suae Anglicae interserit. Et quis nescit

Guilhelmum Conquaestorem, unde Angliae reges, illegitimo toro natum? RUPERT.

QUEM BOCCHUS FIDUM ESSE ROMANIS. Verbum hoc postremum quidam tollendum putant. quasi vero nihil referret, essetne Romanis fidus is, cui tantis de rebus negocium committendum erat, praesertim cum fere omnes proximi regis ab Iugurtha corrupti essent. CASTIL. — Illud *Romanis* non habent omnes codices; nec ad regis commodum quicquam attinebat, eum Romanis fidum esse, sed potius gratum Romanis ac fidum regi. Badius etiam omisit. Paulo post: * *Quo res communis* 384
licentius gereretur. Licentius Badius exponit *audentius et cum permissione maiore.* Soldus ut notum transilit. Ego sane quid sibi velit, non clare admodum intelligo. Nec illud planum est, cum Bocchus potentior esset Iugurtha, quomodo, nisi per Asparis legati praesentiam, ab eius insidiis cavere potuerit. Mox *comperior* et *comperio* habent codices. Vetustius est *comperior.* Rursus: *Multumque cum animo suo volvere solitum.* Quidam codices *multa* pro *multum.* Alius item codicum habebat *eum* pro *cum.* denique quidam non addunt *suo.* GLAREAN. — Haec non agnoscit L. 3. *bona Mauro* Grut. WASSE.

MULTIS ANTE TEMPESTATIBUS. Ita MSS. septem. octavus enim, hoc est, cui scriptura omnium recentissima, *antea*, quomodo hactenus editi. GRUTER.

ILLICO AD SULLAM. Pal. sec. *mittit nunciatum paratum;* quae transpositio facit, arbitrer, *nunciatum* esse a calamo extraneo. GRUTER.

PARATUM SESE FACERE QUAE VELLET. MSS. *quae populus R. vellet.* quomodo et vetustissimum quodque ex impressis. RIVIUS.

DIEM ET TEMPUS. *Diem* abest Arond. caeteri agnoscunt. WASSE.

IPSE DELIGERET. Pal. sec. *deligeret ipse,* quod nescio quomodo fortius est. GRUTER.

CONSULTA SESE etc. Cicero ad Atticum VIII. *Omnia sunt* integra *nobis.* et: *Si mihi* integra *omnia ac libera fuissent.* et lib. X. *Integra omnium sustinuimus.* Videndum ergo an vox *consulta* otiosa sit. CIACCON. — MSS. *consulto*, praeter Palat. quint. sept. octavum, in quibus scriptura vulgata. GRUTER.

NEU IUGURTHAE LEGATUM PERTIMESCERET, QUO RES COMMUNIS. Sic MSS. omnes praeter duos; nam sept. *pertimesceret illum acitum quo res com.* etc. octav. vero, *pertimesceret quod eo advocatus esset quo res* etc. hinc nata illa patrum aevo, *pertimesceret, accitum esse quo:* quae ipsa tamen absunt editionibus primis. GRUTER. — Venet. *quod eo advoc. esset.* Mart. *quem esse accitum.* Reg. Ar. L. 3. λ. Pemb. γ. optimis Gruteri accedunt. WASSE.

ACCITUM ESSE. Sic nulli MSS. In octo codicibus Gruteri tantum unus, *illum acitum;* alter, *quod eo advocatus esset.* Indicio haec inserta ab iis, qui vetere scriptura quod agerent non inveniebant. In qua nihil mutandum, nisi τὸ *quo* in *quin.* Sensus est: ne putaret obstare sibi Asparem quo minus libere diceret ageretque quae in rem utriusque essent; nam illum necessario admittendum fuisse ut aliae Iugurthae insidiae excluderentur. GRONOV.

Aliter caveri nequivisse. Non dicit Bocchus, se aliter non potuisse cavere ab Iugurthae insidiis, sed Sullam; ideo loquitur per verbum impersonale, ut vocant Grammatici. Castil. — Sic quidem MSS. aevi posterioris, at priores *cavere*. Gruter. — Ar. Reg. Venetae, Pemb. *caveri*. *λ. cavere*, et supra *i. γ. cavere*. Wasse.

Sed ego comperio etc. Melius Thosanus et Sigebergensis *attinuisse* [quam quod vulgo *detinuisse*.] Plautus Milite glorioso:

Nam nihil miror, si libenter Philocomasium hic eras.
Forma huius, mores, virtus animum attinuere hic tuum.

Palmer.

385 Quamvis in Veneto et aliiis plerisque *comperio* reperitur, tamen legend. haud dubie *comperior*, ex Prisciano lib. VIII. capite de generibus verborum. Corn. Tacitus IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperior.* Gellius Sallustii aemulus, hoc est, et ipse usurpator veterum vocabulorum lib. III. cap. 2. *Verum esse comperior*, inquit, *quod quosdam bene litteratos homines dicere audivi.* Diomedes lib. I. *comperior* et *comperio* differre ait; *nam* comperior, inquit, *est mea opinione colligo*, comperio, *ab alio cognosco.* Ceterum pronomen *ea* omittendum censeo, legendumque, *quam ob quae praedicabat.* quomodo Plautus in Persa:

Omneis res relictas habeo, prae quod tu velis.

hoc est, *prae eo quod tu velis.* Sallust. in oratione L. Philippi in Senatu: *Quae ille adversum divina et humana omnia cepit non pro sua aut quorum simulat iniuria, sed legum ac libertatis subvertendae.* id est, *non pro eorum iniuria, quorum pro iniuria simulat.* Nec dissimile admodum est illud Ciceronis: *Ut huius rei caussa, dedita opera, mittat aliquem Balbus, ad quos videbitur.* pro, *ad eos quos volet.* Idem: *Recipe te ad nos, ad quod tempus confirmasti.* Rivius. — Sic [*comperior*] emendavi ex Fulvii libro et Prisciano lib. VIII. quomodo supra locutus: *Metellum magnum et sapientem virum fuisse comperior.* et Tacit. IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperior.* Sed et Gellius libro tertio, capite secundo: *Verum esse comperior, quod quosdam bene litteratos homines dicere audivi.* Vide Diomedem libro primo cap. 1. de differ. Ald. Manut.

Punica fide. MS. *Poenica.* Sed illud usitatius. Contra apud Plautum *Punus* pro *Poenus* legitur:

Nullus me est hodie Punus Punior.

Sic enim MS. Priscianus habet lib. III. Sed *Poenus* rectius item dicitur. ut Plautus docet:

Ut vobis victi Poeni poenas sufferant.

Glossae: *τιμωρός*, *Poenus*, quamvis hoc aliud. Coler.

Spe pacis adtinuisse. Ita MSS. fere omnes, nam quart. *accivisse*, sext. *obtinuisse*, sept. *abstinuisse*, oct. ut et edd. priscae *detinuisse*, Bong. liber *accersisse*. Gruter. — vide Palmerium. Wasse.

Sullam traderet. Plutarch. pag. 410. *Ὡς δὲ πιστεύσας ἀνέβη πρὸς αὐτὸν ὁ Σύλλας, ἔσχε μέν τις τροπὴ γνώμης καὶ μετάνοια τὸν βάρβαρον, ἡμέρας τε συχνὰς διηνέχθη τῷ λογισμῷ βουλευόμενος ἢ παραδοῦναι τὸν Ἰουγούρθαν ἢ μηδὲ τὸν Σύλλαν ἀφεῖναι.* pro *occulte* Ar. *occulta.* vide Palmer. Wasse.

CAP. CXVII.

Igitur Sulla respondit pauca se etc. Hic locus corrupte in plerisque exemplaribus legitur, atque adeo in Aldi. Ceterum auctor hic aperit, quid Sulla responderit Bocchi legatis, et ut eosdem docuerit, quo pacto Iugurthae legato illudant, quid in eius praesentia ad Sullae petitiones ab rege respondeant. hunc sensum Badius egregie explicuit, nec tacuit Soldus, et sequentia omnia haec confirmant. Mox: *Quae sibi responderentur.* *Sibi* omittit codex Aldinus, at alii habent, et placet. Proximo item versu distinguendum post *a Consule*, ac deinde inferendum, *venisse quaesitum.* Id admonemus, quod in plerisque codicibus neglectum videbamus, praesertim in Aldino, quem catervatim deinceps librarii temere sunt imitati. Glarean. — In aliis, ut et manuscripto quodam, est, *occulte aut nullo, aut quam — simul edocet quae responderentur.* In alio manuscripto non reperi neque *τὸ se* neque *occulte*; atque haud scio, an ex glossa utrumque irrepserit in contextum. In eodem non est *respondit*, neque *Sulla* casu nominativo, sed accusativo, *Sullam.* Rivius. — Abest *se* L. 2. 3. Aldin. et *respondit* intra lineas *γ.* tantum visitur. pro *praesentibus* Venetae *praesente.* emendatum forte ab editore Laeto ad formam Terentianam, *praesente nobis.* Wasse.

* Occulte aut nullo, aut quam paucissimis praesentibus. 386
Quod in Coloniensi haec omissa sunt *aut nullo*; in aliis quibusdam traducta, *aut quam paucissimis, aut nullo praesente*; in nonnullis, scilicet Thosano et Bertiniensi, *aut nullo praesente, aut q. pauc.* vide, ecquid Sallustius maluerit, *cetera occulte, aut quam paucissimis praesente.* raro enim aliter veteres. Eunucho id omnibus in ore est:

Nescio quid absente nobis turbatum est domi.

Tamen ita habent, quia *nobis* pro *mihi* valeat, rem spectari; verum non ita Pomponius:

Quidam apud forum praesente testibus mihi vendidit.

nec Accius:

Est res aliqua, quae praesente his prius mature institit.

et Fenestella: *praesente suis.* et Novius: *praesente omnibus.* eadem ratione, apud Nonium. Nihil argumenti dico, cur necesse fuerit Sallustium ita scribere, nec eo desinit verisimile esse in antiquario, suspicionem facientibus libris. Palmer.

Voluerant. MSS. omnes praeter unum *voluerat.* Gruter. — Nostri fere, *quae sibi resp.* sed vox *sibi* abest Grut. Wasse.

Dicit se missum. Eiecerim *se missum*, ceu spurium. Gruter.

Quaesitum ab eo. Ar. omittit *ab eo.* Wasse.

Nunc decrevisse. Eleganter abest *ait*, aut quid simile, notante Cl. Perizonio ad Q. Septimium. Wasse.

Deinde ambo in sua castra digressi. Si Sulla ad amicum ve-

nit, ad quid indigebat castris? si ad inimicum, ut quem dubiae fidei censebat, quid iuvissent tantula castra in tanto regno? Sed magis mirum, quid Bocchus castris in suo regno indiguerit. Hoc est aequare Thucydidem! Mox: *Plerumque noctis processit.* haec verba inter parenthesin satis inepte posuit Aldinus Codex. GLAREAN.

PRAETEREA DABAR INTERNUNCIUS, SANCTUS VIR, IURAT EX SENTENTIA AMBORUM. Alii libri, *Dabar internuntius sancte iurat ex sententia amborum.* Vide quae scripsi in Annotationibus Caesaris ad lib. I. Bel. Civilis. CIACCON. — Haec lectio confirmatur loco Caesaris ex lib. I. de B. C. URSIN. — Nimis aperte adulterium resipit *sanctus vir,* quod etiam utcunque produnt MSS. nam Pal. sec. *praeterea internuntius sanctus vir Dabar;* quart. *praeterea Dabar internuntius factus vir et ex sententia ambobus ac statim;* quint. *praeterea Dabar internuntius sancte iurat ex sententia ambobus;* sex. *praeterea Dabar internuntius ex sententia ambobus ac statim;* sept. *praeterea Dabar internuntius sanctus intrat et ex sententia ambobus ac statim;* oct. *praeterea Davar internuntius sanctus vir iurat ex sententia amborum, statim sic* etc. locus inquinatus et qui dubium reddit, annon alia quoque rapi queant in controversiam, ac si tantum essent auctoris, *ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur, praeterea Dabar internuncius, ex sententia ambobus. ac statim.* haereo, haereo. GRUTER. — γ. *internunt. sancte iuret ex sententia.* supra *iuraverat.* praeterea *sancte* ex correctione. primo forte *sanctus.* WASSE. —
387 Cic. Acad. * Quaest. lib. IV. *Maiorum etiam comprobat diligentia; qui primum iurare ex sui animi sententia quemque voluerunt: deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscientia multa versaretur in vita: tum qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret.* Sic Marius: *Nam me quidem ex animi sententia, nulla oratio laedere potest.* COLER.

CAP. CXVIII.

UTI REX MAXUMUS IN HAC TERRA ET OMNIUM QUOS NOVI OPULENTISSIMUS PRIVATO etc. Glossematis et isthaec obsita. de MSS. enim octo nullus omnino est in quo visitur verbum *opulentissimus.* quod tamen in edd. primis; itaque abiiciendum in esquiliis inter cadavera; forsan etiam alia nonnulla eiusdem contubernii, retentis tantum, *uti rex omnium in hac terra maximus privato.* GRUTER. — Ar. R. Pemb. λ. γ. L. 3. omittunt, ideoque inducas *omnium opul. q. novi.* WASSE.

ET MEHERCULE SULLA ANTE TE COGNITUM. Perperam est in recentioribus, *ante cognitum,* omisso pronomine *te.* Sed et Priscianus XVIII. nobiscum facit, qui *ante te cognitum* pro eo positum testatur quod est, *antequam te cognoscerem.* Error inde irrepsit, quod bis poneretur *te;* ita alterum est incuria quadam omissum. Quae res et alibi saepe locum errori fecit. Id quod in castigationibus nostris in Ciceronem ostendimus prolixius. RIVIUS.

ID IMMINUTUM. Gruteriana, λ. Bodl. contra Codd. *immutatum.* WASSE.

FUERIT MIHI PRETIUM. Quaeso, bone lector, quid sententiae aut

omnino sensus ex his verbis elici queat? At ita habet Codex Aldinus, quem fere indocti ac mali iudicii homines sequuntur. Badius propius vero exposuit, sed tamen perperam in genitivo legit, *tuae amicitiae;* cum locus ita sit legendus: *Fuerit mihi eguisse aliquando pretium tua amicitia.* ut *tua amicitia* in nominandi casu intelligatur hoc sensu: *Aliquando eguisse fuerit mihi pretium amicitia tua:* quasi diceret, pro damno quod eguerim, amicitia tua est mihi pretium: quod adulandi gratia dixisse videtur. GLAREAN. — Pro, *fuerit tanti,* sive, operae pretium fuerit, eguisse amicitiae tuae. Sic Corn. Tacitus II. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret.* et I. *Germanico* pretium fuit *convertere agmen.* In vetustioribus non est *pretium;* rectene an secus, aliorum esto iudicium. RIVIUS. — Edd. priscae et Pall. sec. tert. sept. *fuerit mihi eguisse aliquando pretium tuae amicitiae;* nam quart. *fuerit mihi pretium aliquando eguisse id adeo* etc. oct. vero, *fuerit mihi eguisse aliquando tuae amicitiae qua* etc. solum restat scriptura prima in Pal. quint. et sext. quorum tamen prior praeposuit vocem *sed fuerit,* alter vero servat *fuerit mihi pretii aliquando eguisse tuae am.* at nihil innovandum est; omnia sunt composita, omnia sana. GRUTER. — Abest τὸ *pretium* Regio, uti et L. 2. 3. corrige obiter Hegesippum V. 15. Fuerat, *Hebraei, humani ingenii contendere pertinaciter* etc. in principio orat. Iosephi. Recte heic MS. C. C. C. *fuerit.* Ita Livius I. 23. *Neque recte, an perperam, interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit.* Quintilian. Inst. I. 1. *sed hi pauci admodum. fuerit argumentum, quod in pueris elucet spes plurimorum.* WASSE. — Τὸ *pretium* non esse Sallustii, vel ex eo apparet, quod in codicibus fere scriptis alio loco inculcatum est; nimirum: *fuerit mihi eguisse aliquando pretium tuae amicitiae.* Nonnulli, *pretii.* Sed deleatur utrumque et recipiatur, quod est in optimis: *fuerit mihi eguisse aliquando amicitiae tuae.* Genus loquendi illustravimus lib. IV. Observ. cap. 8. pag. 116. GRONOV.

* QUIDQUID ANIMO LIBET. Antiqua exemplaria cum impressis con- 388
sentiunt. Donatus aliter hunc locum legit, Terentii illa verba in Eunuchum enarrans: *Et habetur et refertur a me, Thais. Qui habet,* inquit, *apud se gratiam, nondum rettulit: rettulit qui destitit habere; multum ergo dixit: Et habetur gratia, et refertur. Quem sensum transtulit Sallustius in bellum Iugurthinum: Arma, pecuniam sume, utere: et quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris: semper apud me integra erit.* Proinde re diligenter animadversa, venio in eam coniecturam, ut existimem verba illa, *postremo quidquid animo libet,* errore librarii defecisse. Liberum est et suum cuique iudicium. C. POPMA.

QUOAD VIVES. Donat. ad Terent. Eunuch. IV. 6. *vixeris* et *putaris.* Supra: *animo lubet.* Pemb. *in animo l.* a vulgatis stant caeteri. Noster voce *lubet* absolute semper et sine *animo* utitur. Vide nos ad VI. 34. WASSE.

DENIQUE NIHIL FRUSTRA VOLES, ME SCIENTE. Manuscripta, nec non ex impressis vetustioribus quaedam, *denique nihil me sciente frustra voles.* quae verborum collocatio melior. RIVIUS.

REGEM ARMIS QUAM MUNIFICENTIA VINCI, MINUS FLAGITIOSUM.

Inserit hanc gemmam lib. II. Polit. cap. 17. Lipsius. Adde Bernecc. in Speculo Boni Principis cap. 8. §. 4. et illud Senecae: *Melius beneficiis imperium custoditur quam armis.* Item quod de Augusto Tacitus I. Annal. *Ut sibi imperium confirmaret, militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit.* Casaub. ad Suet. Tit. cap. 8. *Leo Augustus in constitutione quadam de Imperatoris officio in haec verba disserens:* Τέλος τῷ βασιλεῖ τὸ εὐεργετεῖν. διὸ γὰρ εὐεργέτης λέγεται, καὶ ἡνίκα τῆς εὐεργεσίας ἐξατονήσῃ, δοκεῖ κιβδηλεύειν, κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ τὸν βασιλικὸν χαρακτῆρα. *Finis Regi praepositus est, bene facere hominibus; idcirco benefactor appellatur, quod si quando benefaciendi facultas ei defuerit, videtur esse non legitimus, prout quidem regius character a veteribus est proditus.* Alludit sine dubio ad hanc Titi vocem eamque appellat notam sive characterem veri regis. Haec Casaub. RUPERT.

CUIUS CURATOR etc. Magis putarim initio fuisse, *cuius caussa huc missus es*, eique adpictum deinde *orator*, ac deinde utramque vocem mutatam in *curator;* id quo nunc magis sentiam, est quod invenerim pridem in Bongarsianis notis, fuisse in MS. quem ipse contulerat, *cuius gratia orator.* Pall. octo tamen nulla litera variant. GRUTER. — nec nostri. WASSE.

BELLUM POPULO ROMANO NUMQUAM PARAVI NEQUE FACTUM VOLUI. In manuscriptis est, *bellum ego populo Romano neque feci, neque factum umquam volui.* Perperam est in recentioribus omissum pronomen *ego.* perperam item, *numquam paravi* pro *neque feci.* Facit nobiscum exemplar Badianum. RIVIUS.

EGO FLUMEN MULUCHAM. Hic Iacobus quispiam Bononiensis *Mulucha* legendum contendit non *Mulucham*, sed cunctis refragantibus, quotquot ipse viderim, exemplaribus. tametsi, ne quid dissimulem, e vetustis quidam grammaticis neutrum esse hoc nomen volunt. Nam Phocas:
389 * *Barbara*, inquit, *neutri generis duo lecta sunt apud Sallustium nomina fluminum, hoc Mulucha, hoc Turia.* quod ad posterius attinet facit cum eo Probus. Dissentit ab utroque Priscianus V. *Quod autem Turia* (inquit) *et similia fluminum nomina masculina sint, ostendit etiam Sallustius, in am terminans eius accusativum, in secundo Historiarum:* Inter laeva moenium et dextrum flumen Turiam. *Nam si esset neutrum, similis esset accusativus nominativo.* Idem sexto: *Quod autem non sint neutra,* inquit, *Turia et Mulucha et similia, ostendit etiam natura sermonis Punici, in quo omnia nomina vel masculina sunt vel foeminina.* Haec Priscianus, cuius est opinio verior. Sed et Pomponius eodem genere utitur, quo est Sallustius usus: *Mulucha ille*, inquit, *quem diximus.* RIVIUS. — Ita legi debet, quidquid dicat Phocas. vide Priscianum statim in principio libri sexti. CASTIL.

QUOD INTER ME etc. Pal. sec. *quod ante me.* GRUTER. — Amicus noster *fluit*, male; subauditur *terminus.* WASSE.

NEQUE IUGURTHAM ID etc. Sic collocantur verba in Pall. antiquioribus; poterat adhuc auferri pronomen *id.* GRUTER. — L. 2. abest *id.* et λ. WASSE.

PRAETEREA SI QUID ME VOBISQUE DIGNUM PETIERIS, HAUD etc. In MSS. atque aliis vetustioribus est, *si quid meque vobisque dignum petieris*, geminata coniunctione. Nove autem dixit, *haud repulsus abibis*, pro, impetratum a me auferes, vel, non feres repulsam. RIVIUS. — Ita Virgilius: *Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.* id est, suum quisque honorem et munus reportabit. WASSE.

CAP. CXIX.

AD EA SULLA PRO SE BREVITER ET MODICE. Hunc quoque locum Tacitus imitatur Hist. IV. *Domitianus de absentia patris fratrisque ac iuventa suâ pauca ac modice disseruit.* CIACCON. — Vox *multis* si cum verbo *disseruit* coniungatur, potest videri adiecta. nam contraria est illis, *breviter et modice.* Nec habet eam vocem Tacitus, qui Sallustii locum sic aemulatus est lib. IV. cum ait: *Domitianus de absentia patris fratrisque ac iuventute sua pauca et modice disseruit.* URSIN. — Locus hic mancus et lacer fuit, a nobis vero suo nitori restitutus est. C. POPMA. — Valde hallucinatur heic Ursinus, quod minus adsequeretur mentem historici, quae haec: respondisse bifariam Boccho Sullam; ei parti orationis, qua de se erat, breviter et modeste; qua de pace et rebus populi Rom. diffuse et composite. Imitatus est Tacitus lib. II. Annal. *Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis et cultu sui cum decore et modestia respondit.* GRUTER. — Locum aemulati Livius XXXVIII. 12. *De se quoque* pauca, *nec falsa*, nec immodica *adiecit.* et XXIII. 24. *Dictator* de se pauca ac modice locutus, *in magistrum equitum magnam partem gloriae vertit.* Tacitus An. II. 58. *Ad ea Germanicus, de societate Rom. Parthorumque* magnifice, *de adventu Regis et* cultu sui, *cum decore* ac modestia *respondit.* e contra Ariovistus B. Gal. I. 44. *ad postulata Caesaris* pauca respondit, *de suis virtutibus* multa *praedicavit.* WASSE. — Pulcerrimum hinc fluit dogma, vel de nobis modice nos loqui debere vel etiam nihil. Ita Demosthenes cum a Midia colaphum accepisset, etsi crimen illud aggravabat, quod fuisset triremium praefectus praeclareque de Republica meritus: non tamen his insistit, sed ait: *se ea tantum velle afferre, quae quivis e populo in tali causa diceret.* RUPERT. — *Modice. Modice respondit, de p.* C. Popma legit. λ. Reg. *multum.* γ. primo habuit *multis.* postea factum *multum*, sic Mart. WASSE.

* NON IN GRATIA HABITUROS. Codex vetustus habet, *in gratiam:* 390
quod quia vetustum est, et hic auctor antiquitatis imitator talia quaepiam affectasse videri poterit, non est omnino reiiciendum. *habituros* autem puto a sciolis introductum pro *habiturum.* Soldus inepte legit, *ingratos abituros.* adeo decipit non attentum aspirationis omissio. GLAREAN.

AMICITIAM, FOEDUS, NUMID. PARTEM etc. Fortassis *adventura*, plurali numero, genere neutro legendum; habet enim hoc peculiare hic auctor, ut in Catilina: *Huic ab adolescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere.* sed iudicet lector. Paulo post, *leniter et ex voluntate Sullae*, legit vetustus codex. Aldinus coniunctionem *et*

sustulit. alius autem codex habebat, *lenitur et ex voluntate Sullae omnia se facturum promittit.* atque ita legit Badius. ego nihil definio. GLAR.

REX PRIMUM NEGARE, ADFINITATEM, COGNATIONEM, PRAETEREA FOEDUS INTERVENISSE. MSS. libri: *Rex primum negare, agitare affinitatem, cognationem, praeterea foedus intervenisse.* Sed quia vulgata receptaque lectio sensum planum et apertum continet, nihil immuto. C. POPMA. — *rex primo negitare.* Ita MSS. non *primum.* Pal. etiam 2. *cogitare,* caeteri *negare.* GRUTER. — λ. *Rex primo agitare c.* WASSE.

FLUXA FIDE. Tacitus Hist. II. *fluxam per discordiam militum fidem et periculum ex singulis.* et Hist. II. *fluxa, ut est, barbaris fide, pactus Amiceti exordium.* CIACCON. — Locutio Plautina Captivis Scen. Quae res:

Fac fideli sis fidelis, cave fidem fluxam geras.

Quamquam Nonius aliter legit, et exponit *fidele*, fideliter. Ego sane hoc loco omnibus libris scriptis auctoritatem Nonii facile praetulerim. Quid? nonne *dapsile* dixit Attius, *futile* Ennius, *memore* Pomponius, *celere* Naevius, pro dapsiliter, futiliter, memoriter, celeriter? Imitatur autem hanc phrasin, ut alia, Tacitus Histor. II. *Fluxam per discordiam militum fidem et periculum ex singulis.* et alibi: *Fluxa ut est barbaris fide, pactus Amiceti exordium.* et bis terve Ammianus. Eodem schemate dixit Caecilius in Epiclero *profluviam fidem.* et *madidam memoriam.* Versus Caecilii:

Itane Antipho inventus profluvia fide? itane est madida memoria? COLER.

Caecilius in Epiclero *profluvia* maluit: Itane Antipho inventus *profluvia fide?* itan' est immemoris, *itan' est madida memoria?* Priscian. pag. 699. Codex MS. *immadida.* Plautum auctorem habet Noster Captiv. II. 3. eumque secuti Tacitus Hist. II. 57. et 93. III. 48. Liv. XXVIII. 6. XL. 50. Silius VIII. 16. Sulp. Severus Hist. Sacr. II. 46. Septim. III. 3. Gellius IV. 20. Euripides Medea 492.

Ὅρκων δὲ ΦΡΟΥΔΗ ΠΙΣΤΙΣ. WASSE.

INVISI ERANT. Manuscriptum, *invisi essent.* id quod sententia quoque ita postulat. nisi quis *ἑτέρωσιν* esse modi velit. RIVIUS. — Non ambigo quin illud *essent* sit a mangonibus. certe eius loco est in Pal. sec. quint. sext. sept. *erant,* qui praeterea secundus nullam agno-
391 scit copulam *et*, nedum * geminatam. itaque deleatur et illa. GRUT. — R. L. 3. λ. γ. M. Venet. *erant.* WASSE.

SAEPIUS FATIGATIS LENITER ET EX VOLUNTATE SULLAE. Ita legit vetustus codex. Aldinus coniunctionem *et* sustulit. alius autem codex habet, *lenitur, et ex voluntate Sullae omnia se facturum promittit.* atque ita legit Badius. ego nihil definio. GLAREAN. — Pal. sec. *saepe* [sic Mart.] item *lenitus ex voluntate.* et vero connexio aliis etiam abest. GRUTER. — Reg. L. 2. γ. λ. Bodl. Pemb. *lenitur* vel *leniter.* pro *fatigatus* Pemb. *fugatus.* λ. γ. voces *lenitur et* non habent Arond. L. 3. *omnia se facturum.* unum modo rogatus universaliter officiose aut serviliter promittit. Q. Calaber II. 36.

Αὐτὰρ ὅγ' ἀσπασίως μοι ὙΠΕΣΧΕΤΟ ΠΑΝΤΑ ΤΕΛΕΣΣΑΙ. Apuleius Met. V. *invitus succubuit maritus* et cuncta sese facturum spopondit. Vide nos ad Iugurth. 26. Freinsh. VI. 52. Appius in fine orat. apud Livium VI. 41. Omnium rerum *caussa vobis antiquandas censeo istas rogationes.* pro *omnium* legit *quarum* Faber. at alterum illud efficacius. Idem VII. 11. Silentium omnium rerum, *ac iustitio simile otium fuit.* XXVI. 42. *maturandum* omnium rerum caussa. IV. omnium *potius his criminationibus quam ipsius iuvenis irritatus est animus.* VII. 13. *Nos* omnibus contumeliis *eludant.* XXII. 61. *adeo* omnibus notis ignominiisque *confectos esse.* XXIII. 44. *cum iis* etc. omnia *sibi et esse consociata et ad ultimum fore.* 45. *vino et scortis* omnibusque lustris *confectos.* Vid. XXX. 23. XXXI. 17. XXXII. 35. WASSE.

CAP. CXX.

AT REX POSTERO DIE. MSS. aliquot. GRUTER.

ET REX ASPAREM IUGURTHAE LEGATUM APPELLAT. Pal. quart. *Asparum nuntium Iugurthae app.* sext. *Asparem Iugurthae appellat legatum.* nimirum dictio *legatum* notha est. GRUTER. — Ar. pro *leg.* habet *nuncium.* WASSE.

POSSE CONDITIONIBUS etc. Ita optime Pal. sec. quint. sext. non *componi*, ut editi nupere; nam et primi sane agnoscunt illud simplex, hinc in Bong. annotatum *deponi.* GRUTER. — γ. λ. p. *qui* Pemb. a manu 1. WASSE.

IN CASTRA IUGURTHAE VENIT. Manuscripta *proficiscitur.* quomodo et ex impressis quaedam. RIVIUS. — *In castra — proficiscitur.* Sic etiam MSS. aetate iuniores, at Pal. sec. *in Iugurthae castra venit*, quomodo et edd. primae. GRUTER. — L. 2. *venit.* γ. et L. 2. om. *laetus.* λ. *proficiscitur.* Reg. Ar. Pemb. WASSE.

AB ILLO CUNCTA. *Ab illo* respuit L. 2. γ. visitur quidem intra versus, sed manu sec. WASSE.

ET EI NUNTIAT. Manuscripta *denuntiat*, haud scio an perperam. RIVIUS. — Pall. sec. quart. sept. *et enunciat.* quint. sext. *et ei denuntiat.* GRUTER.

IMPERARENTUR FACERE. Vox ultima eliminari posset pro glossa. GRUTER.

PACEM CONVENTAM etc. MSS. meliores *pacem confectam;* remanet tamen alterum in edd. omnibus, * alluditque Pal. tert. cui superscri- 392
ptum alias legi *cruentam;* forsan litigiosa illa dictio librarii est. GRUTER. — *conventam* Pemb. λ. γ. *conventam, confectam.* WASSE.

CAETERA BOCCHUS etc. Pal. tert. abest *Bocchus.* GRUTER. — Infra: *ratam pacem.* cum vox ultima sit in linea superiore, in hac ea non magnopere opus est. Codd. tamen agnoscunt. WASSE.

CUM TALEM VIRUM IN POTESTATE HABERET. Ita rescripsi, fide Pal. sec. caeteri *habuisset*, minus recte. GRUTER. — Nostri *habuisset*, idque ferendum. WASSE. — *In potestatem hab.* Manuscripta cuncta quae ipse viderim et vetustissimum quodque ex impressis, *in potestate*

habuisset. atque id rectius esse arbitror, nisi quis τῷ ἀρχαϊσμῷ dictum putet, quomodo Cicero *esse in potestatem* alibi dixit. Rivius. — altera constr. sequitur. Wasse.

Tum fore, uti iussu senatus aut populi Romani foedus foret. In vetustis, *uti iussu S. P. Q. R. foedus fieret.* Rivius. — Naz. ac Pall. quint. sex. *Senati aut populi foedus* etc. neque secus Pal. sec. nisi quod is *et populi*, absque illo *Romani*; medium placet. Gruter. — Mallem *potestatem.* Hirt. I. 25. *Quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiae partibus regionibusque Graeciae* in potestatem haberet. Cic. pro lege Manil. *Quum vestros portus atque eos portus, quibus vitam ac spiritum ducitis*, in *paedonum* fuisse potestatem *sciatis.* de quo loco vide Gellii iudicium I. 7. Plautus Aulul. IV. 8. 6. *collocare* in arborem. Petron. *Res est* in controversiam. Terent. Eunuch. *Ille ubi miser famelicus videt me esse* in tantum honorem. Auctor de B. Hisp. XXXVI. *Legati Carteienses quod Pompeium* in potestatem haberet. Itaque contra Carrionis et Grut. edd. *potestatem* retinendum. Vide Cat. 47. Wasse.

Neque hominem nobilem, non sua ignavia, sed ob rempublicam, in hostium potestate relictum iri. Maxime interest, ne quis, in Reipublicae negotiis captus, negligatur. Et maxime commendanda est Senatus Romani voluntas, qua pro uno Regulo eodemque sene aliquot millia captivorum Carthaginiensibus reddere cogitabat; nisi ipse dissuasisset, addito, venenum sibi Carthaginienses dedisse non praesentaneum, sed eiusmodi, quod mortem in diem proferret; eo consilio, ut viveret quidem tantisper, quoad fieret permutatio; post autem, grassante sensim veneno, cor tabesceret. Rupert. — *Non sua ignavia captum.* Videtur aliquid deesse. Ciaccon. — Extremum verbum neque vetustus, neque Aldinus codices habent; sed sive ponatur sive omittatur, certe *captum* vel quid simile desideratur ad plenum sensum. Glarean. — In aliis, *non sua ignavia captum, sed ob rem populi R.* Quamquam ne quid dissimulem, *captum* non habent codices in pergamenis descripti. [nec vetustus Glareani, nec Aldin. aut nostri. Wasse.] Exemplar Basileense, *non sua ignavia, sed ob rempubl. captum.* Nos integrum lectori iudicium relinquimus. Rivius. — Pal. pr. initio habuit, *non signavia*, deletaque inde litera prima; unde factum ut habeat Pal. tert. *non ignavia.* agnoscunt tamen pronomen MSS. reliqui. est in sexto: *non sua ignavia captum, sed ob Remp.* et ita quoque editio prima. octavus praefert: *non sua ignavia captum, sed ob rem populi Rom.* Pal. sec. non agnoscit vocem *relictum.* adeo ut appareat latere heic aliquod monstrum. forte fuit, *non sua ignavia, sed ob Remp. hostium potitum* etc. Gru-
393 ter. — *sua* * abest Reg. Pemb. adest a m. 2. γ. omittit prorsus. Wasse.

CAP. CXXI.

Dolo an vere cunctatus. *Vero* Bong. ac Pal. octavus. Videtur dictio ultima aliquid habere spurii. Gruter.

Sed plerumque regiae voluntates, ut vehementes, sic mobiles, saepe ipsi sibi advorsae. Simile illud de Claudio Caesare sub init. lib. XII. Annal. *Ipse modo huc, modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promtus.* Nam et hunc quoque nutare solitum adeoque, ut Suetonii verbis utar, *mira varietate animi fuisse*, ex historia eius apparet. De eod. Seneca lib. I. de Benef. cap. ult. *Quid ergo? non erat accipiendum a Claudio quod dabatur? erat. sed sicut a Fortuna, quam scires statim posse malam fieri.* Rupert.

Tempore et loco. Copula abest Naz. nam Pall. sec. quint. *tempore locoque*; probem mediam scripturam. Gruter. — Reg. *postea loci tempore et loco c.* Mart. *die tempore l.* caeteri cum vulgatis. voces *in colloquium* a manu sec. et in margine servat Regius. Wasse.

De pace veniretur. Ita meliores MSS. habet tamen Naz. superscriptum illud *conveniretur*, quod in deterioribus. Gruter. — L. 3. Venetum 1478. *conveniretur.* caeteri *veniretur.* pro *promisit* Reg. Pemb. γ. *promittit.* Gruter. Carrio, caeterique codices illud alterum tuentur. Supra: *regiae voluntates uti v. sic m.* etc. Lucan. VIII. 163.

> *Nunc socius adeunt Romani foederis urbes,*
> Et varias regum mentes.

Idem de iuvenibus Aristaenetus I. 21. *Αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι τῶν νέων ΤΑΧΕΙΑΙ, καὶ αὗται πολλάκις ἙΑΥΤΑΙΣ ἘΝΑΝΤΙΑΙ.* Wasse.

Idem ambobus polliceri. Huiusmodi exemplum reperies in nota ad Iustini lib. VIII. cap. 4. §. 11. Rupert.

Ac bonae spei esse pleni. Manuscriptum *ac spei bonae*, ut adiectivum sequatur. Rivius.

Ac statim immutata voluntate etc. Hoc *immutata voluntate* referendum est ad illud superius dictum: *Haec Maurus secum ipse diu volvens, tamdem promisit.* nam habebat tunc in animo, ut Sullam Iugurthae traderet; hic contra in animo habet Iugurtham tradere Sullae, ideoque *adhibitis amicis*, non hercle quibuslibet, sed quibus fidebat, *ac remotis ceteris*, quibus non fidebat. haud scio intellexeritne quisquam commentatorum hunc locum. Paulo post *patefecit* quidam habent codices, ubi alii *patefecisse* legunt, repetito a superioribus verbo *dicitur.* Glar.

Remotis ceteris. Haud dubie vox *ceteris* abundat. At enim, *adhibitis amicis, ac statim remotis.* quod erat signum varii animi et immutatae voluntatis. Ciaccon. et Ursin. — In vetustioribus est, *remotis a se ceteris.* Quid si legas *remotis arbitris?* pro, nemine praesente, solus ipse existens. nihil tamen immuto. Rivius. — Non temere monuit solertissimae diligentiae Fulvius Ursinus, locum videri maculosum. nam illud *ceteris* non est in Naz. sed eius loco fuit initio *sceleris*, cui deinde erasa litera princeps. praeterea pro *amicis* praefert *amisso.* posset quidem fingi: *Maurus adhibitis amicis, ac statim immutata voluntate, remotis; sceleris secum ipse multum agitare.* nisi forte eradicandum adhuc
illud *sceleris.* nam non comparet *ceteris* ulla litera in * Pal. quarto, qui 394
tamen largiter acceptus a glossographis, habetque: *Maurus adhibitis amicis, omisso priori consilio, ac statim inmutata voluntate, remotus dicitur ipse* etc. Gruter.

Vultu, colore. MS. Rittershusii: *Vultu corporis pariter atque*

animo varius. Ita et Fulvii liber, teste Manutio. Mihi videtur germana lectio. Dixit vultum totius corporis pro habitu et specie. Ovid.

Unus erat toto naturae vultus in orbe.

Sed Palm. libri veteres mire variant, ex quibus ille tandem quasi ex quercu eiusmodi integri huius loci lectionem exsculpit: *Dicitur secum ipse multa agitavisse, vultu atque oculis pariter atque animo varius: quae scilicet occulta oris specie patefecisse.* Ego non video cur a quoquam Cod. Rittershusiani lectio damnari debeat. Simili fere facie depingunt eos, qui subito terrore perculsi. Livius lib. XLIX. de Philippo: *Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret.* Quo imitatus est, ut solet, Virgilium Livius:

— Non vultus, non color unus,
Non comptae mansere comae.

Coler. — Fulvii liber, *vultu corporis pariter atque animo varius.* Servius Aen. VII. *vultu et oculis pariterque animo varius.* Alii, *vultu pariter corporis atque animo varius.* Ald. Manut. — *Vultu corporis pariter atque animo varius.* Haec vera lectio est; nec satis mirari queo emendatorum supinitatem, qui glossis librariorum quam Sallustianis verbis adhaerere maluerunt. Quid enim haec quam mera glossemata, *colore ac motu.* Putsch. — Sic quidem Naz. et Pal. tert. et sext. nam illud *pariter* non adest Pal. sec. et vero illud *corporis* est a commentatoribus, forsan et *pariter.* Putida multa heic infarciunt nostri MSS. quae et in libris aliorum extare discimus. ideoque haud pretium fuit producere. Gruter. — *Vultu, colore, ac motu corporis.* Ita Bodl. Ar. et retro cusi. Verum Naz. et Pall. 3. 6. Fulvii lib. Reg. Pemb. *γ. v. corporis p. atque animo varius.* Sed illud *pariter* non adest Pal. sec. et *corporis* ab interprete esse autumat Grut. utrumque agnoscunt nostri omnes. λ. pro *immutata* habet *imminuta.* respuit *ipse* L. 3. ut *atque* Pemb. Servius ad Aeneid. III. *vultu et oculis pariter atque animo varius.* Voces *colore ac motu* a mala manu sunt, ut observaverat Putsch. illas enim in margine et a manu sec. exhibet *γ.* caeteri fere omittunt. Reg. supra *vultu corporis* ostendit: *i. e. in colorum mutatione et gestu corporis.* Hinc perspicuo patet unde malum pedem tulerint. *Vultus corporis* nimis insolens visum, ideoque caetera ad asperitatem eius leniendam adtexuerunt. Nostrum interea firmat Augustinus Ep. VII. 32. multos *in nostro* corpore vultus *coloresque formamus.* Nescio an huc trahi debeant illa Ciceronis I. de Orat. §. 57. *Quidam* vultu motuque corporis *vasti atque agrestes;* vulgati aliter distinguunt. Silius corpus *egenum frontis et decoris* alicubi dixit. hoc est, vultus boni. Aeque audacter apud Apuleium de Deo Socr. pag. 48: *facies animi,* ac apud Nostrum *vultus corporis.* Certe *motu et colore* recte eliminant codices; nam qui vultu varius, vultu est subinde moto, colore etiam alio atque alio. At quae, malum, inquies immutatio coloris *incocto in corpore* Bocchi, in cuius ore vultuque nox mera? Poeni erant, Frontino teste pag. 183., nigerrimi, eosque propterea *baliolos* vocat Plautus. Sint sane; sed ita erant nigri, ut a nimio solis commercio nigriores tamen evaderent; id quod de Hasdrubale affirmat Polybius. Neque tantum noctis ex propinquitate sideris contrahere

poterant, quin sanguinis motus facile deprehenderetur. Quid? quod ipsos Aethiopas *percoctaque saecla calore,* pallescere ex pudore refert eius rei testis oculatus M. Angelo de Gattina. De Mauris iam olim fidem fecere Silius VII. 1.

Palluit *infelix subducto sanguine* Maurus.

Augustin. Ep. VII. 33. *Nam etiam nos indignando aut laetando, caeterisque huiuscemodi animi motibus,* multos *in nostro* corpore vultus coloresque *formamus.* Heliodorus X. 24. ipsum virtutis * colorem super- 395
addidit: Ὑφ' ἩΔΟΝΗΣ τε ἅμα καὶ ΑΙΔΟΥΣ οὐδὲ ἘΝ ΜΕΛΑΙΝΗι ΤΗι ΧΡΟΙΑι διέλαθε ΦΟΙΝΙΧΘΕΙΣ, οἱονεὶ πρὸς αἰθάλην τοῦ ἐρυθήματος ἐπιδραμόντος. Claudianus, sed tralate, B. Gild. 341.

— cum sanguis *in orbe*
Noster erit, semper pallebit *regia Bocchi.*

Caeterum in re simili habes colorem, vultum, motum. Vid. Gell. XIV. 9. Curt. IV. 5. Cic. Harusp. §. 2. Catil. III. 13. Verrin. I. 41. Sidonium VII. 258. Stat. Theb. VIII. 518. Ovid. Met. II. 601. Senec. Agam. 238. Sequitur apud Sallustium *animo varius;* eleganter. Pendent enim hi motus ex animo, ideoque eum fere commemorant. Amian. XV. 11. *Cum haec taliaque sollicitas eius aures everberarent, expositas semper huiusmodi rumoribus et patentes;* varia animo *tum miscente consilia, tandem id ut* optimum factum elegit. Regius primo *vario* et *optimum factum,* sicque invito Valesio legendum. Nam sapiens, et qui mente constat, in animo varia consilia volvere solet, talemque Graeci ποικιλομήτην vocant; at vox *miscente,* uti et ipse contextus, aestum animi et σύγχυσιν demonstrat, quod *vario animo* optime exprimitur. Sidon. VII. 335. *versat* vagus *omnia* consilia; mente nimirum. Plutarchus pag. 427. Ὡς ἐν ὀλίγῳ ΠΟΛΛΑΣ ἘΠ' ἈΜΦΟΤΕΡΑ τῆς ΓΝΩΜΗΣ ΤΡΟΠΑΣ λαβόντες. Themist. Orat. IX. pag. 194. Ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἐν σεμνοτέρῳ προσχήματι, ἐπὶ μιᾶς γνώμης μεῖνας, ἀεὶ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος. Orat. XIII. pag. 300. Ὑπὸ τοῦ πάθους ἈΛΛΟΧΡΟΟΥΣΑ. Aristaenetus I. 11. Ὑφ' ἡδονῆς ΠΑΝΤΟΔΑΠΑ ΧΡΩΜΑΤΑ παρ' ἕκαστον λόγον ὙΦΙΕΙ. Nostrum probe exprimit Heliodorus III. 8. Ὠχρίασαν, καὶ ἁπλῶς μυρίον εἶδος ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ τὰς ὌΨΕΙΣ ἀμφοῖν ἘΠΕΠΛΑΝΗΘΗ, καὶ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΑΝΤΟΙΑ ΧΡΟΙΑΣ τε καὶ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ, τῆς ψυχῆς τὸν σάλον κατηγοροῦσα. Seneca Herc. 249.

Ecce praecipiti gradu
Secreta mentis ore confuso exerit.

Plutarchus hanc rem memorans pag. 410. 452. ait breviter: Ἔσχε τις τροπὴ γνώμης καὶ μετάνοια τὸν βάρβαρον. et: ἡμέρας τε συχνὰς διηνέχθη τῷ λογισμῷ. dein: πολλὰ διενεχθεὶς τῇ γνώμῃ. quare nescio an emendatius legas, *vultu atque animo varius,* omissa voce *corporis.* Sed quid dubiis hisce amplius immoramur? Εἰς τί μάτην νήπτεις δέμας Ἰνδικόν; ἴσχεο τέχνης, Οὐ δύνασαι δνοφερὴν νύκτα καθηλιάσαι. Quare permittamus huic loco eius tenebras. Vide Palmerium pag. 297. Wasse. — Videndus Barthius ad Stat. IV. Theb. 746. Servius hinc emendandus ad VII. Aen. 251. *Vultu et oculis pariter atque animo variis.* Broukhus.

QUAE SCILICET TACENTE IPSO OCCULTA ORIS PATEFECISSE. Nazarius: Ita intimos affectus proditor vultus enunciat, ut in speculo frontium imago extet animorum. Adde Camer. Cent. I. cap. 57. Cent. II. cap. 6. Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 6. §. 9. et lib. VI. cap. 7. §. 33. RUPERT. — Ita quidem Carrionis editio; neque male, nisi quatenus arbitrer adhuc eiiciendum illud *oris*. verum ne quid dissimulem, habeo isthaec omnia pro spuriis atque irreptitiis. certe minime hoc loco requiruntur. nemo enim aliquo indicio praeditus non a se colligat, animi mentem praeferri ipso vultu; nedum ut id tam ambitiose inculcare necesse Sallustio. et ut huius nihil esset, vel varietas membranarum prodit fucum. - nam Pal. pr. habet: *quae scilicet ita tacente ipso occultare et oris patefecissent.* ad oram vero ponitur: *ore patefecit.* secund. *quae scilicet ita tacente ipso occulta cordis et oris patefecissent.* tert. *quae scilicet ita tacente ipso occultare specie oris patefecisse.* quart. *quae scilicet ita tacente ipso, occulta pectoris, patefecissent.* quint. *quae scilicet tacente ipso, occulta peccatoris dicitur patefecisse.* sext. *quae scilicet ita tacente ipso occulta cordis et oris immutationem patefecisse.* octavus: *quae scilicet ipso tacente occulta pectoris oris mutatione patefecit.* at septimus his refert omnino apicibus: *Q. S. ita tacente ipso occulta pectoris immutatione oris dicitur patefecisse.* GRUTER. — In nonnullis est, *occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* quia *pectoris* in *oris* desinit et mox *oris* sequitur, inde ansa errori data est. RIVIUS. — VV. CC. variant. nam alii habent, *occulta pectoris, specie oris patefecissent.* alii, *occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* in aliquibus est, *occulta pectoris patefecisse dicitur.*
396 Sed unus apud me liber vetustissimus: *Occulta * pectoris patefecissent.* quae lectio vera videtur. CIACCON. et URSIN. — Fulvii liber, *quae scilicet tacente ipso, occulta pectoris specie oris patefecissent.* alii, *quae scilicet ipso tacente, occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* vel, *quae scilicet tacente ipso, occulta oris immutatio patefecit.* vel, *quae scilicet, tacente ipso, occulta cordis, specie oris patefecissent.* A. MANUT. — Emendat Palmer. *vultu atque oculis p. a. a. varius: quae sc. occulta, oris specie patefecisse.* scilicet, i. e. *scire licet.* Pemb. Reg. *occultare* et *patefacere:* L. *occulta pectoris patefecisse.* WASSE. — *Quae scil. tacente ipso, occulta oris inmutatione patefecit.* Haec recepta scriptura est: scripti magis turbant. Quidam: *quae scilicet, tacente ipso, occulta pectoris specie oris patefecissent.* alii: *quae scilicet, ipso tacente, occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* alii etiam peius. neque tamen fallor, quin emendatum sit hoc pacto: *dicitur secum ipse multa agitavisse, vultu atque oculis pariter atque animo varius: quae scilicet occulta, oris specie patefecisse. Specie* Thosanus et optimus quisque. Illa, *tacente ipso,* inculcata; ut item *pectoris* et *cordis* et quae alia adduntur. Ei rei multa argumenta dicere non attinet. Nam nec Latine ita potest: *ipso tacente occulta oris immutatione patefecisse.* sic scriberetur: *tacentem ipsum oris specie patefecisse.* aut: *tacente ipso oris speciem patefecisse;* non damnaretur. Neque autem *occulta* refertur ad *specie:* sed ceteroquin occulta, ipsa oris specie patefecit. Caput autem est huius emendationis *scilicet* cum infinitivo. Sic Lucretius:

Scilicet esse globosa, tamen cum squalida constent.

PALMER.

TAMEN POSTREMO SULLAM ACCERSIRI IUBET. Quamvis in Fabriciano sit *accersi*, quomodo et superius, ubi hodie fere, *ex hibernis accersiri iubet;* tamen priorem lectionem relinquendam esse duco, quae in ceteris manuscriptis est. Nam, ut Ciceronem omittam, Corn. Nepos in vita Attici, *Agrippam*, inquit, *generum ad se accersiri iussit.* et Livius III. ab U. C. *Placere itaque patrem accersiri.* Tacitus quoque, *Pisonem Licinianum accersiri iubet*, lib. XVII. RIVIUS. — *Sullam postremo arcessi iubet.* Ita Naz. ac Pal. tert. nam reliqui *accersiri*, ut est in vulgatis. GRUTER.

CETERI OBTRUNCATI, IUGURTHA SYLLAE VINCTUS TRADITUR. Venetum illud a Pincio excusum, nec non alia pleraque, *ceteris obtruncatis*, ut sint duo ablativi absolute positi; sed est idem utrobique sensus: quomodo in Fabriciano fuerit, haud scio; nam finis deest. in duobus manuscriptis est vulgata lectio. RIVIUS. — De hac Iugurthae traditione, quae a Fausto Sullae filio in numismatibus quoque veteribus signata est, Plin. lib. XXXVIII. cap. 1. sic ait: *Sulla Dictator traditione Iugurthae semper signavit.* et Valer. Max. lib. VIII. cap. 15. *L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorum animum direxit, tamen Iugurtha a Boccho rege ad Marium perducto, totam sibi laudem cupide asseruit, ut annulo, quo signatorio utebatur, sculptam illam traditionem haberet.* URSIN. — * Hic belli Iugurthini finis et omnium bellorum impie coeptorum exitus: 397
ut agnoscas Adrastian, quam alio nomine Nemesin vocant. Hanc Iustitiae filiam ex abdita quadam aeternitate tradunt omnia despectare terrena; eandemque *nunc erectas mentium cervices opprimere et enervare, nunc bonos ab imo suscitare ad bene vivendum*, ut loquitur Ammian. Marc. lib. XIV. Divinum carmen est et insolenti Latio opponendum, quod Barclaius scripsit lib. IV. Argenidis:

O sontes animae, quarum vesana lacessunt
Facta diu Superos; lentum ne spernite Numen,
Ne, miserae, tardoque graves examine poenas,
Sera licet sint tela Iovi, nec protinus omne
Ad scelus armato turbet sua sidera nimbo:
At vigili stat mente memor; poenasque merentum
Annumerat Nemesi iusta Themis ardua cura. RUPERT.

CAP. CXXII.

PER IDEM TEMPUS ADVERSUM GALLOS etc. L. Florus Livii racemator lib. LXVII. ex eodem ait, *bello adversus Cimbros male ab his ducibus pugnatum esse*, non autem adversus Gallos, ut hic Sallustius perhibet. Sane Cimbri Germani sunt, quorum Chersonesus est in extremo Germaniae angulo Septemtrionem versus, ut praeter alios auctores etiam Ptolemaeus meminit. Videtur itaque Sallustius Livio contrarius in historia. Sed id sciendum, Livium per totam Romanam historiam iniquum Gallis fuisse, haud scio qua de caussa, cum esset homo ipse in Gallia

natus. Sed hercle ad Antenorem maluit referre Patavinorum originem, quam ad egregiam omni hominum memoria Galliae gentem, Venetosque non ex Aremoricis illis civitatibus, sed ex Paphlagonibus Henetis, si Diis placet, sumsisse exordium. Verum pro Sallustio est auctor Graecus Strabo, in historiae veritate atque adeo in rerum omnium descriptione eminentissimus, qui unus externorum auctorum res atque loca Alpinarum gentium et verissime et diligentissime descripsit. Nam quid ego Plinium ac Cornelium Tacitum commemorem, nostrarum regionum oculatos testes, ut ipsi iactant? cum in rerum Germanicarum descriptione Rheni maximum illum *Brigantinum lacum* vel ignorarunt vel negligenter omiserunt: ut nihil dicam de tot *Helveticorum lacubus* et *Rheni cataractis.* Strabo autem Graecus scriptor, etsi *cataractarum* non meminit, lacum tamen illum ita depinxit, ut etiam populorum circa habitantium certissimam fecerit nomenclaturam. Verum de his alias. De hoc bello, cuius hic meminit auctor, sciat lector Livium ideo scripsisse *Cimbrorum bellum fuisse*, quod Cimbri eius concitatores fuerant; at bellatorum multitudo et principes eius expeditionis non Cimbri tantum, sed maiori ex parte Galli fuere, et ex Gallis potissimum Helvetii eorumque complices, denique ex Helvetiis maxime Tigurini atque Tugini. cuius rei locupletissimus testis est idem Strabo lib. VII. Porro locus apud Strabonem cum in Latinis, tum in Graecis exemplaribus corrupte legitur. Interpres malo exemplari deceptus, *Luetios* pro *Helvetios* traduxit, quasi aliam quandam ab Helvetiis gentem, cum de eisdem Helvetiis loquatur Strabo. Verba ipsius ex Posidonio, quia Sallustii dictum adversus Livium plurimum adiuvant atque adeo ipsam veritatem, adponere placuit, ut simul ab errore hic locus emaculetur. Ea ita habent: *Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Τευριστὰς καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ' ἐφ' Ἑλουητίους πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λῃστηρίων πλοῦτον, ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ' ἑαυτοῖς, τοὺς Ἑλουητίους ἐπαρθῆναι· μάλιστα δ' αὐτῶν Τιγυρηνούς τε καὶ Τωυγενοῦς, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι· πάντες μέντοι κατελύθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.* Quae Interpres ita vertit: *Boios vero prius Hercyniam habitasse sylvam asserit, et Cimbros agmine facto hunc invasisse locum et Boiisque eiectos Istrum et Scordiscos gentem Gallicam petentes descendisse. Mox Teuristas et Tauriscos, et hos nationis Gallicae, Luetios adiisse, viros quidem plurimo locupletes auro, ceterum in pace vitam agentes: cumque conflatas latrociniis opes longe suis ampliores esse viderent, in Helvetios sese contulisse, et ex eis praecipue Tigyrenos et Toygenos, eosque secum sollicitasse; universos vero delevere Romani.* Haec ille. atqui ex his ver-
398 bis nullus * sensus colligetur. quare ab hoc loco, *Mox Teuristas* etc. ea vero ita vertenda erant: *Dein in Teuristas et Tauriscos, et hos Gallicae gentis, mox in Helvetios, auro quidem abundanteis viros, ceterum in pace degentes. Porro cum Helvetii illorum*, nempe Cimbrorum, *ex latrociniis conflatas opes suis longe ampliores vidissent, ipsos commotos, maxime vero ex eis Tigurinos ac Tuginos, simul cum illis*, scilicet Cimbris (in expe-

ditionem adversus Romanos) *excitos esse. Universi vero deleti sunt a Romanis* etc. Interpretem decepit (ut dixi) exemplar, quod pro *Ἑλουητίους* habuit *Λουητίους*, quos duos populos esse credidit. Praeterea illud *ὁρῶντας* idem existimavit referre Cimbros, cum referat Helvetios. quod luculenter ex libro eiusdem Strabonis quarto patet: *φασὶ δὲ* (inquit) *πολυχρύσους τοὺς Ἑλουητίους εἶναι, μηδὲν μέντοι ἧττον ἐπὶ λῃστείαν τραπέσθαι, τὰς τῶν Κίμβρων εὐπορίας ἰδόντας.* Quae verba interpres ita vertit: *Helvetios magnam auri vim possidere traditur: qui cum Cimbrorum opes cernant, nihilominus ad latrocinandum studia converterunt.* Hic *ἀόριστον ἰδόντας*, ut antea *ὁρῶντας*, non recte vertit. sed eum ita interpretari oportuit haec verba: *Fama est auro locupletes Helvetios esse, nihilominus tamen ad latrocinia versos, posteaquam Cimbrorum opes vidissent.* Haec contra, atque nostra fert consuetudo, diffusius tractavimus, partim ut lectori ostenderetur, quam incorrectus hic optimus auctor in manibus hominum versetur, partim, ut notum fieret, quam non omnia oraculi vice sint, quae apud Livium descripta leguntur. Pluris facio Strabonis Sallustiique quam Livii in veritate historiae auctoritatem. Nam qualis qualis alioqui fuerit Sallustius, certe in rerum gestarum narratione veritatem veritus est, quod in hoste Cicerone satis aperte ostendit. Livius odium in Gallos per totam historiam nusquam non prodit, nusquam non idemtidem eis vitia odiosissime obiectat: cum nulla alia gens Romanis terribilior fuerit; quorum adventum non bellum, sed tumultum vocabant; contra quem, quicquid Romae arma ferre poterat, conciebatur. ut si fortuna pro Gallis ita stetisset, atque pro Romanis, facile Galli Romanos domuissent. Nec ratione caruit, quod C. Caesar aerarium effregerit, exsecratione liberatam urbem asserens, quod ipse Celtas vicisset, ut est apud Appianum. Veteris Galliae veram imaginem habent hodie Helvetii libertate et populari dominio, praeterea linguam veterem Gallicam et mores. Deinde Sequani Rhenani et ferme Rhenus, nisi quod aliquot ex Germanis populi littoribus utraque ex parte Rheni occupatis, linguam suam cum nostra Celtica miscuere? quae Germanorum lingua in thematis a Celtica non admodum distat, pronuntiatione vero et diphthongis multum. Verum qui de his copiosius scitu dignissima legere volet, videat volumen D. Aegidii Tschudi Glaronensis, V. C. apud Helvetios, quod de antiquitate Rhaetiae inscripsit, ubi Plinii aliorumque auctorum loca de gentibus Alpinis et vere et eleganter, ut nemo hac aetate melius, explicavit. GLAREAN. — *Advorsum Gallos.* Imo *Cimbros.* Liv. lib. VII. vel *Cimbros* et *Teutones.* Valer. lib. IV. cap. 7. et Velleius lib. II. A. MANUT. — Livius *Cimbros*, in Gallos iniquior. sane Cimbri eius concitatores, sed bellatorum multitudo et expeditionis principes maiori ex parte Galli. Vid. Strabonem VII. Valer. IV. 7. Paterc. II. De gentibus Alpinis fuse Aegidius Tschudus lib. de Antiq. Rhaetiae. Glar. Infra: *Q. Caepione.* Carrionis ed. *Scipione*, pessime. certe contra MSS. meliores et fastos. Grut. nostri *Caepione.* WASSE.

Q. CAEPIONE ET M. MANLIO. Legendum ex Orosio, *Q. Caepione*, qui de hac Romanorum clade copiose narrat. COLER. — Vir doctissi-

mus contra Historiae veritatem *Q. Scipionem* recensere peroptavit. Haec Schegk. ad Vell. lib. II. cap. 12. RUPERT.

QUO METU ITALIA OMNIS CONTREMUERAT. Cicero pro Fonteio cap. 16. *Denique, ut oportet bello Gallico, ut maiorum iura moresque praescribunt, nemo est civis Romanus, qui sibi ulla excusatione utendum putet* etc. Vid. ibi Hottomannus pag. 458. Cicero idem de Provinc.
399 Consularib. * cap. 13. 14. pro Fonteio cap. 11. 12. 16. Philipp. V. cap. 12. 13. 19. et Philipp. VIII. cap. 1. BROUKH.

PRONA. Saepe hoc sensu usurpat Apuleius; pro *facilia*, *in promtu* nempe. Thucydidi ἕτοιμα. I. 20. ἐπὶ τὰ ἕτοιμα μᾶλλον τρέπονται. Statius III. Theb. 7.

Nam prona *ratus* facilemque *tot armis* Tydea.

plana malit Livius IX. 3. *omnia* aequa ac plana *erunt Romano, in perfidum Samnitem pugnanti*. IX. 29. *Etrusci belli fama exorta est: nec erat ea tempestate gens alia, cuius,* secundum Gallicos tumultus, *arma terribiliora essent*. Ita et Noster Cat. LVII. Idem etiam XXI. 41. *Atque utinam* pro decore *nobis hoc tantum et non* pro salute *esset certamen. habuere* hoc est *existimavere*. Corrige Apuleium Colvii Metam. IV. pag. 60. *iubet nobis protinus gaudii sui gerulis, decem aureos*, ut ipse habebat, *e suis loculis adnumerari*. Vulg. *ut ipse aiebat*. a Palat. abest τὸ *habebat*, inquit Elmenh. Librarii minime locum intellexerunt. lege, *gaudii sui gerulis, ut ipse habebat decem* etc. Cic. de Harusp. Resp. §. 9. *Quam volumus licet P. C. ipsi nos amemus, tamen nec numero Hispanos*, nec robore Gallos, *nec calliditate Poenos; nec artibus Graecos* etc. *sed pietate ac religione* etc. *omnes gentes nationesque superavimus*. confer eundem orat. de Provinc. Cons. §. 13. WASSE.

CUM GALLIS PRO SALUTE. Diomedes lib. I. *Cum Gallis de salute, et non de gloria certare* legit. et in Catilinario (ut nos eum locum restituimus) *non de divitiis*, inquit, *cum divite, neque de factione cum factioso, sed cum strenuo de virtute, cum modesto de pudore, cum innocente de abstinentia certabat*. Neque tamen vulgatam scripturam damno. huic enim apte convenit, quod supra eodem in libro scribit Sallustius: *magna utrimque pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus*. C. POPMA. — Tacitus in vita Agricolae: *Romanis redit animus, ac securi* pro salute de gloria *certabant*. CIACCON. — Hieronymus a partibus Gruteri stat Ep. 12. 6. *Quis hoc credet? quae digno sermone historiae comprehendent? Romam in gremio suo*, non pro gloria, sed pro salute *pugnare?* WASSE.

PRO GLORIA. Ita MSS. omnes et antiquitus impressi, non *de gloria*, ut invexit Carrio aut alius quis. GRUTER. — verum ita Diomedes, *de s. de gl.* WASSE.

IUGURTHAM VINCTUM ADDUCI ROMAM NUNCIATUM etc. Sic collocant verba Pall. aliquot, melius meis auribus quam ut hactenus, *Iugurtham Romam*. GRUTER.

MARIUS CONSUL ABSENS FACTUS EST. De hac re exstat vetus lapis:

. . . VGVRTA MIL. EXTRA
. . . VGVRTA REGE NVMID.
. . . ANTE CVRRVM SVVM
. . . NSVL APSENS
CREATVS
. . . NORVM EXER
CITVM
. . . CIMBROS FVGA
VIT EX SC.
. . . . . . IEIS
. . . HAVIT REM
TVRBATAM.

COLER. — Id per leges Romanas fieri non poterat, sed in tanto periculo legibus solutus est. vide Plutarchum. CIACCON. — Naz. *esset*, Pal. tert. abest id vocis, et recte. GRUTER. — Porphyrio in Horat. lib. II. Sat. I. 14. *Marius adversus Santonas talia tela commentus est, ut fracta mitterentur, ne remitti ab hostibus possent*. BROUKHUS.

ISQUE KALENDIS IANUARIIS MAGNA GLORIA TRIUMPHAVIT. Manuscripta *KL. Ianuarii*, quomodo et ex impressis quaedam; tametsi quod ad sensum ipsum attinet, utrumvis probe quadrat. RIVIUS. — Egregia coronis * et Sallustii breviloquio dignissima: etenim una cum triumpho 400
et imperium finitur et triumphati hostis vita. Cicero Accus. V. in Verr. cap. 30. *At etiam qui triumphant, eos diutius vivos hostium duces reservant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum fructumque victoriae populus Romanus percipere possit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent, tumque dies et victoribus imperii et victis vitae finem facit*. BROUKHUS.

EX EA TEMPESTATE SPES ATQUE OPES CIVITATIS IN ILLO SITAE ERANT. Dimitto te ad notam in Iustin. lib. IV. cap. 4. §. 7. cui addere potes Freinsh. in Curt. lib. III. cap. 2. §. 10. et cap. 6. §. 3. RUPERT. — Ant. Caesarii Caesenatis et Pauli Hyantaphii Sabini libri duo scripti, *ex ea tempestate*; habent praeterea, *sitae erant*, non *sitae*. Alii iudicent. impressa lectio mihi quidem satis lepida videtur, quomodo locutus et Sulpitius Severus Sacrae Historiae lib. I. de Iosepho: *Ea tempestate* spes atque salus *Aegypti in illo sitae erant*. A. MANUT. — Ita MSS. potentioris fidei; nam quibus minor auctoritas, exclusere illud *ex*, vel mutarunt in *et*; sunt etiam qui praeferant, *et ex ea temp.* GRUTER. — Eieci Carrionis asseclarumque *sitae erant*, quod non compareret in plerisque MSS. arcereturque alioquin editionibus obsoletis, denique proderent id falsi MSS. aliquot, in quibus, *sitae sunt*. GRUTER.

Hic tamen et Cimbros et summa pericula rerum
Excipit, et solus trepidantem protegit urbem.
Atque ideo, postquam ad Cimbros stragemque volabant,
Qui numquam attigerant maiora cadavera, corvi,
Nobilis ornatur lauro collega secunda.

hoc est: Q. Catulus triumphavit, cum uni Mario victoriae honos deberetur. *spes atque opes.* de ea formula adeas Plautum in Capteiv. II. 3. Amphitr. V. 1. Terent. Phorm. III. 1. Adelph. III. 2. 33. Q. Septimium II. 44. Sulp. Severum Hist. Sac. I. 11. Capitolin. in Gordian. cap. 19. spes opesque Liv. IX. 4. de eventu et fine huius belli Orosium, Plutarchum in Mario, Senecam de Tranq. cap. 11. Apuleium Apol. pag. 80. WASSE.

ERRORES				CORRIGE
VOL. I.				
Pag. 45.	vers. 31.	*Grossotius*	. . . .	*Groslotius*
— 449.	— extr.	*excercebant*	. . . . . .	*exercebant*
— 604.	— 10.	*ex alid*	. . . .	*ex alio*
VOL. II.				
Pag. 86.	vers. 24.	*Olymp.*	. . . .	*Olynth.*
— 129.	— 41.	*Graecisautem*	. . . . .	*Graecis autem*
— 193.	— 11.	*Facta*	. . . .	*facta*
— 201.	— 8.	ἀρχιτέρμων	. . . . . .	ἀγχιτέρμων
— 312.	— 37.	*opportunissima ita*	. . .	*opportunissima. ita*

TYPIS EXPRESSIT I. B. HIRSCHFELD LIPS. TYPOGR.

A Kuehniana libraria hi quoque libri veneunt:

Abbildung u. Beschreib. eines neuen u. geschmackvoll. Blumengestelles f. Zimmer u. Gärten brauchbar u. s. w. Mit 2 Kupf. 8. broch. 9 Gr. Velinp. 18 Gr.

Acta nova societatis Iablonovianae. Vol. II. 4. cum tabb. 2 aen. 3 Thlr. Vol. III. 2 Thlr.

Athenaei deipnosophistarum libri XV. Ad edit. Lugd. postrem. emend. expressi. Acc. Villebrunii interp. gall. et notae, itemque Is. Casaub. anim. integr. Curav. vir. doct. emend adnot. vel edit. vel ined. adiec. indices nov. conf. G. H. Schaefer. P. I. tom. 1. P. II. tom. 1. P. III. tom. 1. 8. mai. 4 Thlr. Charta script. 6 Thlr.

Auszug e. Briefes, die Illuminaten betreffend, ohne Einwillig. d. Schreibers, aber in d. redlichst. Abs. z. Druck beförd. v. s. Freunde. 8. 2. Gr.

Beiträge z. Naturgesch. d. Wallfischarten. Erster Theil enth. Ioh. Hunter's Bemerk. über d. Bau u. d. Ökonomie d. Wallfische. A. d. Engl. m. Anmerk. und Zusätz. v. I. G. Schneider. 8. 16 Gr. Schreibp. 1 Thlr.

Briefe über das sächsische Erzgebirge. 8. 18 Gr.

Brisson üb. d. specifisch. Gewichte d. Körper. A. d. Frz. m. Anmerk. v. I. A. G. Blumhof. M. Zusätz. v. d. Hofrath Kästner. M. Kupfrn. gr. 8. 1 Thlr. 6 Gr.

Demosthenis orat. de pace. Rec. adnot. et crit. et exeget. instrux. ind. adiec. Ch. Dan. Beck. Acc. A. Dounaei praelect. 8. 1 Thlr. 16 Gr. Charta script. 2 Thlr. 12 Gr.

Deutschlands vorzüglichste Messplätze; e. Handb. f. Kaufleute, Gelehrte, Statistiker u. Reisende. 8. broch. 1 Thlr. 4 Gr. Schreibp. 1 Thlr. 18 gr.

Dindorfii, Guil., grammatici graeci. Vol. I. Ael. Herodiani de irregulari dictione libri II primum editi — Arcadius de accentibus ex libro MS. auct. et emend. — Favorini eclogae. Editoris annot. crit. 8. mai. 2 Thlr. 16 Gr. Charta script. 4 Thlr. Charta membr. 5 Thlr. 8 Gr.

Eichstaedt, H. C. Abr., quaestion. philolog. specim. 4. 12 Gr.

Etwas üb. d. Kuren des Gr. v. Thun; aus phys. u. medic. Gesichtspunkten betracht. v. D. C. G. Kühn. 8. 4 Gr.

Fischer, Gotthf., üb. d. versch. Form d. Intermaxillarknochens in versch. Thierarten. M. 3 Kpf. 8. 18 Gr.

— Chr. Aug., neues spanisch. Lesebuch üb. pol. und merkant. Gegenstände. 8. 21 Gr.

Flandrin, Pet., üb. d. Kunst, Schafe zu ziehen u. d. Wolle zu veredeln. A. d. Frz. m. Anmerk. v. M. G. A. Wichmann. gr. 8. 20 Gr.

Fragmenta Theognidis, Archilochi, Solonis, Simonidis, Mimnermi, Callini, Tyrtaei, Phocylidis, Naumachii, Lini, Panyasidis, Rhiani, Eueni, Pythagorae, Empedoclis, Parmenidis, Sapphonis, Alcaei, Stesichori, Antimachi (mit Anmerk. v. Brunck, Jacobs, Gaisford, Blomfield, Dindorf u. a. aus Poetae min. gr. besonders.) 8. mai. 2 Thlr. 16 Gr.

Frank, Jos., acta instituti clin. Caesar. univers. Vilnens. 8. mai. annus I. 20. Gr. ann. II. 13. Gr. ann. III — VI. 21 Gr. Charta script. cpl. 3 Thlr. 12 Gr.

— — praxeos medicae univ. praecepta. 8. mai. P. I. editio alt. denuo elaborata. Vol. I. Sect. I. continens conspect. histor. et literat. medicin. pract., introduct. ad stud. clin. et doctrin. febr. intermitt. 1 Thlr. 20 Gr. Sect. II. febr. continuar., morb. cutis in genere, illamque peticularum, miliarium, bullarum, urticariae, erysipelatis, furunculi, anthracis et carbunculi. 2 Thlr. 8 gr. P. I. Vol. II. Sect. I. pestis et ephemer. sudator. angl. 1 Thlr. 12. Gr.
P. II. Vol. I. Sect. I. de morb. system. nerv. in genere, et de iis cerebri in spec. cum tab. aen. 4 Thlr. Sect. II. de morb. columu. vertebr. singulorum nervor. aliisque ex var. system. nerv. partib. ort. habentib. nec non ocul., aur., nar. et cavitat. nasal. 5 Thlr. P. II. Vol. II. Sect. I. de morb. laryng., tracheae et corp. thyreoidei, thecae thoraciae pleurae, mediastini, thymi et pulmon. 4 Thlr. 12 Gr. Sect. II. de morb. diaphragm., pericard., cord., arter. ven. et animi deliqu. 3 Thlr. 8. Gr.

Frank's, Joh. Peter, Supplementbände z. med. Polizei, od. Sammlung verschied. in diese Wissensch. einschlag., eign. Aufsätze. 2r Bd. nach d. hinterlass. Papier. d. verew. Hrn. Verfassers-herausg. v. D. Voigt. m. 4 Tabell. 8. 2 Thlr. Schreibp. 3 Thlr. Velinp. 4 Thlr.

Freiesleben's, I. C., bergmänn. mineral. Beschreib. d. grösst. Theils d. Harzes. M. 3 Kpf. 2 Theile. gr. 8. 2 Thlr. 12 Gr.

Genf's Schicksal, geschildert durch eine Gesellsch. v. Schweizern. Herausg. v. E. A. W. Zimmermann. 8. 5 Gr.

Gesellschafter, der angenehme, in engl. Gartenanlag. f. alle, die mit d. Angenehm. d. Spazierganges in ihnen auch d. Nützliche verbind. woll. Ein Anh. z. d. bot. Taschenbuche f. wissbegierige Spaziergänger. 12. 6 Gr.

Gruner's, Joh. Ernst, Cremutius Cordus, od. üb. d. Bücherverbote. 8. 18 Gr. Schreibp. 1 Thlr. 4 gr.

— — üb. d. Abschaffung d. Lehnwesens. 8. 15 Gr.

Hedwig, Io., filicum genera et species recent. method. accommod., icon. ad nat. pict. illustrat. a Rom. Hedwig. IV Fasc. fol. mai. à 3 Thlr. 12 Thlr.

— — Rom., Aphorismen üb. d. Pflanzenkunde; z. Gebrauch s. Vorlesungen. 8. 12 Gr.

— — Observationum botanicarum Fasc. I. c. tabb. XI color. 4. mai. 3 Thlr.

Hesiodi carmina et fragmenta, cum schol. ed. Th. Gaisford. Ed. nova et aucta II. Voll. (aus Poetae min. gr. besonders.) 8. mai. 5 Thlr. 16 Gr.

Hindenburg's, Chr. Fr., Archiv d. rein. u. angewandt. Mathemat. Heft 1—11. M. Kpf. gr. 8. à 12 Gr. 5 Thlr. 12 Gr.

Hübler's, D. G. I., Beiträge z. Bibliopoeie in prakt. Anmerk. f. Schriftsteller u. Verleger. 8. 10 Gr. Schreibp. 16 Gr.

Hume's, Dav., Geist. Erst. Bändch. Politik. Von Ch. A. Fischer. 8. 16 Gr.

— — vollkommene Republik, frei nach d. Engl. v. Ch. A. Fischer. 8. 4 Gr.

— — polit. Zweifel, allen Partheien gewidm. v. Ch. A. Fischer. 8. 21 Gr.

Ingenhouss, Joh., üb. Ernährung d. Pflanzen u. Fruchtbark. d. Bodens. A. d. Engl. u. m. Anmerk. verseh. v. Gotth. Fischer. Nebst e. Einleit. üb. ein. Gegenstände der Pflanzenphysiologie v. F. A. v. Humboldt. 8. 18 Gr.

Jünger's, Joh. Fried., Gedichte, herausgeg. v. Joh. Georg Eck. 8. 16 Gr. Schreibp. 1 Thlr.

Iustini histor. Philipp. Ex rec. Abr. Gronovii et cum divers. lect. Graevianae accur. edid., doct. hom. comment., var. lect. libror. nondum adhibit. suasque adnot. atque indices adiecit Carol. Henr. Frotscher. Praemitt. notitia litterar. et A. H. L. Heerenii comment. de Trogi Pompeii fontib. et auctoritate. Vol. I. 8. mai. 1 Thlr. 8 gr. Charta script. 2 Thlr. Charta membr. 2 Thlr. 16 gr. — Id lib. in us. schol. etiam separat. venditur sic inscriptus:

Iustini histor. Philipp. Ex rec. Abr. Gronovii et cum div. lect. Graev. accur. edid. Carol. Henr. Frotscher. Praemitt. notitia litt. et A. H. L. Heerenii comment. etc.

Kinderstube, die, v. ihr. moral. u. phys. Seite dargestellt, zur Beherz. f. Hausvät. u. Hausmütt. u. s. w. Nebst e. Vorrede v. D. J. C. Rosenmüller. Mit Kupf. 8. 20 Gr.

Köhler, Chrstn. Gottlob, Zu welch. Gedank. u. s. w. sollten d. Völker Europens bei d. Andenk. an d. grösste u. s. w. Begebenh. d. verfloss. Jahrs am erst. Tage des neuangehenden ihr. Geist sammeln? e. Rede, gehalt. 1802 zu Altenburg. 8. geh. 2 Gr.

Kretschmann's Handb. f. Sachsen u. Ausländer; enth. e. alphab. Verzeichn. d. in Sachsen u. incorpor. Landen befindl. Besitz. u. Ortschaft. gr. 8. 1 Thlr. 16 Gr.

Kühn, Carl Gottlob, Briefe üb. die Mittel, d. atmosphär. Luft bei ansteck. Krankh. zu verbess. 8. 12 Gr.

— Ca. Glo., de exanthemate, vulgo variolar. vaccin. nomine insign. comm. I. 4. 12 Gr.

Lambert's, J. H., Grundregeln d. Perspektiv. aus Betracht. e. perspekt. gezeichn. Landsch. abgeleit. Zum Druck beförd. v. C. F. Hindenburg. Mit 1 Kupf. 8. 10 Gr.

Leonhardi's, Fr. G., d. Frühlings- u. Sommergärtner in Zimmern u. Gärten, od. Anweis., wie man jede Art Blumen, wohlriechende Stauden- Strauch- u. Küchengewächse, desgl. nach d. vortrefll. chinesisch. Art, jede Sorte Fruchtbäume in Scherb. pflanz. erzieh. wart. u. sie f. d. Winter aufbewahr. soll. u. s. w. Mit Kupfrn. 8. 1 Thlr. 12 Gr.

Leipzig, e. Handb. f. Kaufleute u. s. w. (s. Deutschlands Messplätze.)

Liebe, üb. die, all. Jünglingen u. Mädch. gewidm. 8. 8 Gr.

Lipsii, I. G., bibliotheca numaria s. catal. auct., qui usque ad fin. sec. XVIII. de re numar. scrips. Praef. est Ch. Glo. Heyne. T. I. et II. 8. mai. 3 Thlr.

Luntze, Ioh. Glo., monimentor. typograph. decas. 8. 3 Gr.

— — moniment. typogr. tridec. 8. 4 Gr. Holländ. P. 8 Gr.

Marum, Mart. v., Beob. u. Vers. üb. die Rettungsmittel Ertrunkener. A. d. Holl. M. e. Vorr. v. Ernst Hebenstreit. M. 1 Kpf. 8. 12 Gr. Schreibp. 18 Gr.

Marx, M. A. F., Predigt üb. d. landesherrliche Abschaffung d. Bettelns in Chursachs., am Feste Mariä Heimsuch., d. 2. Juli gehalt. 8. 3 Gr.

Michaelis, C. Fr., üb. d. Geist d. Tonkunst. Ein Beitr. z. Kant's Krit. d. ästhet. Urtheilskr. gr. 8. 9 Gr. Zweit. Vers. 16 Gr.

Murr, Chph. G. v., neues Journ. z. Kunst u. Literat. M. Kpf. Th. 1. 8. 1 Thlr. 12 Gr. Th. 2. 1 Thlr. 8 Gr.

Pausaniae Graeciae descript., gr. lat. Rec. emend. explan. Io. Fr. Facius. IV Tomi. 8. mai. 7 Thlr. Charta script. 10 Thlr.

Philomele, od. Victors u. Nataliens Gespräche üb. d. Strickkunst u. ihre Gränzen, u. üb. neue Bilderschrift. u. Hieroglyph. Ein Beitr. z. Reinig. d. Geschmacks in d. Stickerei. Für d. schöne Welt u. f. jed. Freund d. Kunst. 1 Heft m. 4 illum. Kupf. 4. 1 Thlr.

Plutarchi Chaeronens. moralia. Gr. emend. notat. emend. et latin. Xylandri interpr. castig. etc. Dan. Wyttenbach. Ad ed. Oxon. emend. expressa. T. I. P. I. et II. 8. mai. à 1 Thlr. 12 Gr. 3 Thlr. Charta script. à 2 Thlr. 8 Gr. 4 Thlr. 16 Gr.

Poetae minores Graeci. Praecipua lect. var. et indicib. locupletiss. instrux. Th. Gaisford. Ed. nova, F. V. Reizii annotat. in Hesiodum, E. H. Barkeri epist. crit., plur. poet. fragment. aliisque accessionib. aucta. 8. mai. V Voll. 11 Thlr. Charta script. 14 Thlr. 16 Gr.

Prasse, Maur. de, institutiones analyt. 4. broch. 5 Thlr. 12 Gr.

Reuss, C. F., Samml. versch. vorzügl. allgem. anwend. Feuerordnungen u. Feueranstalten u. s. w. Th. 1. 8. 20 Gr. Th. 2. 16 Gr.

Sallustii, Caii Crispi, quae exstant, item epist. de rep. ordinanda, declamat in Ciceron. et Pseudo-Ciceron. in Sallust., Iul. Exsuperantius de bell. civ. et Porcius Latro in Catilin. Ex recens. et cum integr. adnotatt. Theoph. Cortii et var. lect. libb. recens. collatorum accur. ed., vitam Sallust. et notit. litt. praemisit, divers. lect. Havercamp. in fragm. etiam Gerlach. suosque comment. atque indices adiec. Carol. Henr. Frotscher. Acced. Constant. Felic. Durantinus de coniur. Catilin. itemque vett. historicor. fragmenta plenius et emend. edita. 8. mai. Vol. I. 3 Thlr. Charta script. 4 Thlr. 12 Gr. Charta membr. 6 Thlr.

Schröter, J. Fr., das menschl. Gefühl od. Organ d. Getastes. nach den Abbild. mehr. berühmt. Anatomen. m. 1 illuminirt. Kupf. gr. fol. broch. 1 Thlr. 6 Gr.

— — die menschl. Nase od. d. Geruchsorgan. nach den Abbild. d. Hrn. G. R. Sömmerring, neu dargestellt. m. 1 illum. Kupf. gr. fol. broch. 1 Thlr. 6 Gr.

— — die menschl. Zunge od. d. Geschmacksorgan nach den Abbild. d. Hrn. G. R. Sömmerring, neu dargestellt. m. 1 illum. Kupf. gr. fol. broch. 1 Thlr. 6 Gr.

Stobaei, Ioan., florilegium ad MS. fid. emend. et suppl. Th. Gaisford. Ed. auct. 8. mai. IV Voll. 10 Thlr. Charta script. 14 Thlr.

Theocriti, Bionis et Moschi carm. bucol. cum schol. ed. Th. Gaisford. Ed. nova et aucta. II Voll. (aus Poetae min. gr. besonders.) 8. mai. 4 Thlr. 8. Gr.

Vorbereitung zu Gall's Vorlesungen üb. d. Cranioscopie v. e. sein. Schüler. m. Kupf. 8. 8 Gr.

Wenckii, F. A. W., orat. secul. de vir. erud., qui inde a secul. solemn. 1709. Lips. acad. doctrina scriptisque ornav. atque illustrav. 4. mai. 18 Gr. Charta script. 1 Thlr. 4 Gr. Charta membr. 1 Thlr. 12 Gr.

Wyttenbachii, Dan., animadversiones in Plutarchi op. moral. ad ed. Oxon. emend. express. T. I. et II. Acced. animadv. in lib. de sera num. vindicta et IV indices. (c. G. H. Schaefer.) 8. mai. 6 Thlr. 8 Gr. Charta script. 9 Thlr. 12 Gr.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
1010659366

VOLUME 3

87SE F93
3

Columbia University
in the City of New York

Library

DOCTORUM HOMINUM

COMMENTARIA

IN

C. SALLUSTIUM CRISPUM

POST

SIGEBERTUM HAVERCAMPUM

DENUO EDIDIT

CAROLUS HENRICUS FROTSCHER

PHILOSOPH. PROFESSOR E. D. IN UNIVERSITATE LITT. LIPSIENSI SCHOLAE NICOL. CONRECTOR. BIBLIOTH. SENAT. PRAEFECTUS II. SOCIETATT. LIPSS. TEUTON. OECONOM. AC POLYTECHN. SODALIS SEMINAR. REG. SAX. PHILOL. ET SOCIET. LATIN. IENENS. SODAL. HONOR.

VOL. III.

IN FRAGMENTA HISTORIARUM SALLUSTII ET CETERA SCRIPTA QUAE CUM SALLUSTIANIS VULGO EDUNTUR ITEMQUE IN VETERUM HISTORICORUM RELIQUIAS COMMENTARIA

ACCEDUNT INDICES

LIPSIAE 1830.

SUMPTIBUS KUEHNIANAE LIBRARIAE

COLUMBIA
UNIVERSITY
LIBRARY

VIRO

ILLUSTRISSIMO

SUMME VENERABILI

EXCELLENTISSIMO

THEAENETO ADOLPHO ERNESTO
NOSTITZ ET IAENKENDORF

DOMINO OPPACENSI ETC.

POTENTISSIMO REGI SAXONIAE A CONFERENDIS DE SUMMA REIPUBLICAE CONSILIIS ET REAPSE CONSISTORIANO. SUMMI COLLEGII CUI PUBLICORUM IN REGNO SAXON. ERGASTULORUM CURA COMMISSA EST PRAESIDI. CAPITULI MARTISBURGENSIS SENIORI. ORDINIS SAXON. VIRTUTIS CIVICAE SUMMIS INSIGNIBUS ORNATO. ORDINIS S. IOANNIS EQUITI PRAEFECTO LAGOVIENSI D. ETC. ETC.

OPTIMARUM LITTERARUM PATRONO

LONGE INDULGENTISSIMO

LIBRUM HUNC

GRATI ANIMI SUMMAEQUE PRAEFULGENTIUM VIRTUTUM ADMIRATIONIS ATQUE REVERENTIAE

MONUMENTUM PUBLICUM

EXSTARE VOLUIT

OBSERVANTISSIMUS DEDITISSIMUSQUE CULTOR

CAROLUS HENRICUS FROTSCHER

DOCTORUM HOMINUM

COMMENTARIA

IN

FRAGMENTA HISTORIARUM

C. SALLUSTII CRISPI

COMMENTAR. IN LIB. I.

1. *) RES POPULI. In tanta rerum antiquarum obscuritate, tamque densis errorum tenebris, quae prima sint in his C. Sallustii Crispi Historiis, quae secunda, difficilis est diiudicatio; atque eo difficilior, quod neque veteres eam rem ratione persecuti sunt: et si qui aetatis posterioris idem agere tentarunt, iisdem etiam vestigiis, quibus insistimus, inhaerere et per omne scriptorum genus errare debuerunt: neque certam aliquam scribendi rationem, quasi viam, tenere potuerunt. Igitur nos, quibus in rebus huiusmodi diligentius inquirendis industriam graviorum disciplinarum tractatio negavit, et in inveniendis ingenium natura satis parce est elargita, ita haec Historiae Sallustianae fragmenta, et veluti e naufragio tabulas, componemus, ut si navem integram et sartam tectam esse praestare non possimus: quis enim id speret? saltem efficiamus ut minus lacera minusque dissipata et in partes pauciores dissoluta esse videatur. Haec autem primo historiae loco posui, quod Tib. Donatus sub initium Aeneidos, Virgilium, qui prius rem, deinde posuerit personam, ita tueatur, ut Sallustium, omni metrorum ratione liberum, sic historiam coepisse scribat, *primo ut rem, mox pop. Rom. personam poneret.* Adde quod Ausonius in Protreptico suo, historiarum Sallustii argumentum breviter recensens, ita canat:

Iam facinus Catilina tuum Lepidique tumultum,
Ab Lepido et Catulo iam res et tempora Romae
Orsus, bis senos seriem connecto per annos.
Iam lego civili mistum Mavorte duellum,
Movit quod socio Sertorius exsul Ibero.

Quae Ausonii ac Donati commode, ni fallor, ad haec verba referri possunt, quae cum quis a Prisciano, primo genitivum Romae pro adverbio notante, deinde idem posterius repetente, tum vero etiam apud Rufinum, sive quis alius auctor est libelli *de Metris Comicis*, a Pompeio Messalino adducuntur. Messalini verba ex libro *de pedibus et numeris oratorum* adscribam, neque enim parum ad eam quam exprimendam curavi scripturam confirmandam, et vero multum ad Priscianum vehementer duobus libri XV. in locis corruptum emendandum faciunt: *Nunc si videatur*, inquit, *Sallustianae periodi numeros inspiciamus. Res popu*, dactylus. *li Ro*, *mani*, *Marco*, tres

*) Hi numeri cum illis congruunt, quibus singula Sallustii pariter ac veterum historicorum fragmenta in ed. nostra distinximus. FR.

spondei. *Lepido*, anapaestus. *Quincto Catulo*, spondeus et anapaestus. *Consulibus*, paean primus. *ac deinde*, dichoreus sive ditrochaeus. *militi*, dactylus. *et domi*, creticus. *gestas*, spondeus. *composui*, choriambus. Hactenus ille; quod tametsi ita certum loci huius constituendi argumentum sit, ut vehementer mirer homines quosdam cum in hunc scriptorem incidissent, magis etiam, quasi dedita opera, eius scripturam vitiare voluisse: tamen et apud Messalinum et apud Rufinum copulam *et* ex veteribus Prisciani libris, cum in alio etiam vulgato exstaret, necessario reposui. Fuerunt consules M. Aemilius Q. F. M. N. Lepidus, et Q. Lutatius Q. F. Q. N. Catulus, an. U. C. CIↃCLXXV. Carrio. — Tacit. Ann. II. *Res Imperatoris Domitiani composui.* Ciacconius. — Videtur Sallustius aemulatus esse exordium, quo Thucydides historiam suam exorsus est, cum dixit: *Θουκυδίδης Ἀθηναῖος συνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, ὃν ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους.* Nam verbum *composui* eodem modo usurpavit, quo Graecus scriptor *συνέγραψα*, quod positum est pro *συγγράψω.* Ad Sallustium respexit Tacitus, cum dixit lib. II. *Res Imperatoris Do-*
2 *mitiani composui.* M. autem Lepidi et Q. Catuli consulatus descriptus * est in veteri apud me Senatusconsulto, quod in aenea tabella incisum est ita: *ΕΠΙ ΥΠΑΤΩΝ ΚΟΙΝΤΟΥ ΛΥΤΑΤΙΟΥ ΚΟΙΝΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΑΤΛΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΥ ΑΙΜΙΛΙΟΥ . . . . ΜΑΡΚΟΥ ΥΙΩΝΟΥ ΛΕΠΙΔΟΥ* etc. Ursin.

2. Cato. Marius Fabius Victorinus commentat. I. ad Ciceronem de Inventione *Historia*, inquit, *et brevis esse debet in expositione, et aperta et probabilis*, *ut Sallustius sibi omnia in Cat. tribuit:* Quam verissime potero (*ita ibi legendum*, *non* brevissime) paucis absolvam. *et cum aliis historiographis singula tradidisset lib. I. Historiarum; dat Catoni brevitatem:* Romani generis disertissimus multa paucis absolvit. Servius quoque lib. I. Aeneidos notat a Sallustio dictum: *Romani generis disertissimus.* quin et Acron Satyr. ult. lib. I. Horat. ad illud, *est brevitatis opus*, *Sic*, inquit, *et Cato laudatur a Sallustio, quod multa paucis absolveret.* Vox *multa* ex Acrone apud Victorinum reponenda est. Carrio. — Ita Hieronymus Tacito auctore Ep. II. *Cato Censorius Rom. generis disertissimus.* Wasse.

Multa paucis absolvit. Cicero de Oratore: *Talis noster Cato et Pictor et Piso, qui neque tenent quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata) et dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem.* Scripserat inter alia Cato bellum Carthaginense, qui liber bis a Nonio citatur. Nihil tamen potius eius Originum libris; de quibus Cicero in Bruto: *Iam vero Origenes eius quem florem aut quod lumen eloquentiae non habent?* In iis quoque insertae plurimae eius et gravissimae orationes. Caeterum Originibus puto nihil aliud significari quam Antiquitates, qua voce suos libros insignivit Varro. Glossarium vetus: *Origo, ἀρχαιολογία.* Coler.

3. Fannius vere. Adducit hunc locum Marius Victorinus, apud quem legitur: *Fannius vero brevitatem.* pro quo alii reposuerunt, *Fannius vere* etc. Sed cum Sallustius brevitatem Catoni tribuerit, fortasse pro

brevitatem scribendum erit *ubertatem.* nam illud *vere* non placet et factum videtur ex eo, quod in vulgatis est, *vero.* Ursin. — *Sallustius*, inquit ibi idem Victorinus, *dat Fannio veritatem.* Carrio. — Inter oratores refertur a Paterculo duobus locis. Meminit eius Cicero quoque ad Atticum lib. XII. epist. V. ubi et generum vult fuisse Laelii. Coler. — Duo fuere Fannii, cuius utriusque meminit in Bruto Cicero: *Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannii, Caii Marcique filii fuerunt: quorum Caii filius, qui consul cum Domitio fuit*, *unam orationem de sociis et nomine Latino contra Gracchum reliquit, sane et bonam et nobilem.* et post aliqua: *Alter autem et Fannius M. F. C. Laelii gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto (quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: praesertim cum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse) is tamen instituto Laelii Panaetium audiverat: eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quae neque nimis est infans, neque perfecte diserta.* Eius quoque Annalium meminit Cicero primo de LL. et lib. II. de Orat. item ad Atticum lib. XII. epist. 5. ubi et indicat a Bruto fuisse in compendium redactos. Vossius.

4. Nos in. Et haec ab eodem Servio lib. IV. Aeneid. sine libri numero allata, huc pertinere existimavi. cum enim, Mario Victorino teste, singulos historiographos recensuisset, tandem de se loquens, *Nos*, inquit, (hoc est, eodem interpretante Servio, *ego*) *in tanta* etc. Carrio.

In tanta doctissimorum. Locutus fuerat, arbitror, de Caelio, Rutilio, Pictore, Quadrigario, Antiate, Sisenna, praecipuis Historicis, seque omnibus aetate praecedentibus. His adde et Venonium ex Cicer. I. de Leg. et lib. XII. ad Atticum. Coler.

Diversa pars. Pro *adversa*, *opposita*, *contraria.* Tacitus XIV. *stabat pro littore diversa acies.* Livius: in diversum *equi concitati.* Confer Quintilianum Institut. IV. 1. V. 13. Itaque ex MSS. legendum pro *adversa* apud eundem Declam. VI. pag. 84. confer Iustinian. Institut. II. Tit. I. §. 30. Wasse.

6. Nobis. Ex Prisciano lib. V. Exemplar S. Martini Lovaniensis duas voces a vulgata editione variat. primum enim legit, *nobis nuper primae:* deinde *agitur* pro *agit*, quod posterius, licet probante Thosano codice, nondum admisi. Sic in Critico emendationum Sallustianarum emendavimus apud Sallust. bello Iugurthino cap. XXV. *Porro animus cupidine caecus ad inceptum scelus rapiebat.* * cum vulgo ubique legeretur *rapie-* 3
batur; loco ab hominibus ineptissimis Sallustianas loquendi rationes ignorantibus foede depravato. Carrio.

Inquies. Saepe in *inquietum* librariorum inscitia vertitur, ut apud Boëtium Cons. IV. 3. *ferox atque* inquietus *linguam litigiis exercet.* Ita edit. Sitzmanni Amstelod. 1667. et Bertii ibid. 1667., at Cod. Rittershusii et B. Pub. Cantab. *inquies*, quod Plauto, Plinio, Tacito, Gellio, Apuleio, in usu. Servius ad Aeneid. IV. 245. habet: *inter certamina dominationis aut libertatis agit.* Edita lectio potior. Wasse.

Semper in certamine libertatis gloriae aut dominationis agit. Quidam pro *agit, agitur* rescribere instituerunt, veteris (ut videtur) codicis fidem secuti; unde suspicio est *agitat* in Sallustio scribi debere. et certe mecum facit Priscianus, huius fragmenti laudator, qui *agitur* hoc loco (lego *agitat*) pro *agit* positum observasse videri potest. Quid! quod plerumque frequentativis evenire solet, ut pro simplicibus ab Historico nostro ponantur, qua de re exempla, quod in promtu sint, praeterfluere sino. Douza. — Paulo aliter Servius ad V. Aeneidos: *Inter certamina dominationis aut libertatis agit.* Putschius. — Xenophon I. Paed. *Homines in nullos magis insurgunt, quam in eos, quos imperium in se adfectare sentiscunt.* Rupertus.

Aut gloriae. Vide not. ad Iust. lib. I. cap. 1. §. 7. in qua omisimus illud Flori lib. III. cap. 12. §. 4. *Armenios etiam et Britannos, ut non in usum, ita ad imperii speciem, magna nomina acquisivisse, pulchrum atque decorum.* Rupert.

Aut dominationis. Noster supra Iug. VI. *Natura mortalium avida imperii.* Rupert.

7. Ad bellum Persi. *Persi* pro *Persis* usurpavit etiam Tacitus Sallustium imitatus, cum dixit lib. IV. *Per bella Persi.* Ciacc. et Ursinus. — Priscianus observat hic *Persi* pro *Persis;* idem quoque bis lib. XIV. *Ad*, inquit, *modo personae, modo loco, modo tempori, modo numero adiungitur. personae;* Virgilius primo Aeneid. *ad te confugio. loco*; idem eod. *ad Troiam pro caris gesserat Argis. tempori;* ut Sallustius lib. I. Hist. *ad bellum Persi Macedonicum. numero; ut ad quinquaginta millia.* quae Prisciani verba minime in medium afferrem, nisi viderem homines quosdam, qui quicquid manibus suis semel attigerunt, idem continuo eos contaminare necesse est, ita postrema haec accepisse, quasi Sallustiana, et non potius exempli caussa a Prisciano essent adducta; sed id genus errorum numerus in eorum libris infinitus est. Id. Prisc. ibid. *ad bellum,* inquit, *i. e. usque ad bellum.* Sosipater Carisius lib. II. Inst. Gram. *Inveniuntur*, inquit, *quaedam, quae sine ratione genitivum faciunt per i.* apud Virgilium, *Achilli et Ulyssi:* apud Sallustium, *Persi.* Servius lib. I. Aeneid. *Virgilius*, inquit, *detraxit s litteram in* Achilli, *euphoniae caussa, ut Sallust. in* Persi. Libro quoque VIII. tres postremas affert voces. quin et Probus Catholicis, *quod Sallustius*, inquit, Persi *dixit, non declinationem mutavit, sed antiqua usus est consuetudine.* In quibusdam libris est, *principio.* in pluribus, *primordio.* Est autem tempus hoc quod Sallustius innuit IↃC fere annorum. Triumphatum enim est de Perse triumpho tam navali, quam terrestri, per quatriduum a L. Aemilio Paulo Procons. et Cn. Octavio Propraet. an. ab U. C. IↃXXCVI. Kal. Decemb. Carrio. — Omissa est computatio annorum. Fuerunt DXXCIII. C. Hostilio Mancino, C. Atilio Serrano Coss. Coler.

(II.) *) 8. Res Romana. Marius Fabius Victorinus eodem quo su-

*) Numeri Romani, uncinis inclusi, capita significant, in quae apud Wassium et Havercampum haec fragmenta descripta sunt. Fr.

periora libro: *Sallustius,* inquit, *cum de rebus Romanis loqueretur, dixit prius bella gesta, post pacem esse fundatam:* res, *inquit*, Romana. *hic bellum geritur. deinde pacem memorat consequutam:* optimis autem moribus *etc. quin et Augustinus, Hipponensis Episcopus lib. II. cap.* 18. *de Civitate Dei:* Sallustius, *inquit*, primo historiae suae libro, atque ipso eius exordio fatetur etiam tunc, cum ad consules a regibus esset tralata respublica, post parvum intervallum iniurias validiorum, et ob eas discessiones a patribus, aliasque in urbe dissensiones fuisse; nam cum optimis moribus et maxima concordia P. R. inter secundum et postremum bellum Carthaginense: causamque huius boni non amorem iustitiae, sed stante Carthagine metum pacis infidae fuisse dixisset: unde et Nasica ille ad reprimendam nequitiam, servandosque istos optimos mores, ut metu vitia cohiberentur, Carthaginem nolebat everti: continuo subiecit, *At discordia* etc. Haec ille. Unde Sallustianorum verborum sententia cuivis patere liquido potest. Ammianus Marcellinus eadem lib. XV. tradidit: sed verbis ita corruptis, ut qui ea ex ingenio emendare sunt conati, magis * 4
etiam corrupisse videantur: *Galliae regiones*, inquit, *praecipue quae confines Italicis, paullatim levius odere, sub imperium venire Romanum: primo tentatae per Fulvium praeliis parvis, quassatae per Sextium, ad ultimum per Fabium Maximum domitae, cui negotii plenus effectus asperiore Allobrogum gente devicta, hoc indidit cognomentum. Nam omnes Galliae, nisi quae paludibus inviae fuere, ut* Sallustio *docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades societatique nostrae foederibus iunxit aeternis.* Verba Ammiani attuli, primum ut ea ad historiae fidem examinarem, deinde, ut quid alii, dum corrigere voluerunt, promoverint, ostenderem; postremo, ut cum nostro hoc loco componerem. Igitur, ut ne ulteriora attingamus, quae ab ipso paene Urbis Romae natali repetenda erant, utque bella Gallica Cisalpina praetereamus, anno ab U. C. IↃCXXVIII. M. Plauto Hipsaeo, M. Fulvio Flacco Coss. bellum Allobrogicum exarsit: qui M. Fulvius biennio post de Liguribus, Vocontiis et Salluviis triumphavit. de quibus iisdem sequenti deinde anno a C. Sextio Calvino Procos. ut a C. Cassio Longino de Allobrogibus, Arvernis, et Ruthenis triumphus actus est. post Allobroges cum rursus viribus refectis Romanis sese opponerent, in eosque, pro gentis suae consuetudine, continuum bellum gererent, tandem a Q. Fabio Maximo Procons. una cum rege Arvernorum Betulto superati, ab eodem anno IↃCXXXIII. in triumphum ducti sunt. atque hoc est quod ait Marcellinus, *Gallias a Fulvio tentatas, a Sextio quassatas, a Fabio Maximo devictas, in Romanorum potestatem concessisse.* quod vero ait ex Allobrogibus devictis Fabio Maximi cognomentum inditum fuisse: id equidem semper ne verum esset, summopere sum veritus: cum in Fastis Capitolinis, etiam ante triumphum hunc, Maximi titulo insignis esse inveniatur: nisi forte de cognomento Allobrogici potius quam Maximi Marcellinus egisse videatur. Fabium enim Maximum Allobrogicum dictum esse, Valerius Maximus aliique scriptores memoriae prodiderunt. Additur in Marcellino: *post decennalis belli mutuas clades, societatique nostrae foederibus iunxit aeternis.* quae eius oratio apertis vitiis non caret, iisque eiusmodi, ut a me sine veteribus libris purgari nequeant.

nam quod quidam supposuerunt: *Caesar societati nostrae foederibus iunxit aeternis:* hoc cum et contra rei gestae veritatem, et praeter historiae fidem sit, concoquere nullo modo possum. Caesar id fecit? qui potest? cum Servius Sulpicius Rufus et M. Claudius Marcellus, sub quibus omnem Galliam perdomitam fuisse scribit Sallustius, anno U. C. IƆCCII., hoc est, biennio ante bellum civile Caesaris et Pompeii, fuerint consules. Igitur locum corruptum esse fateamur, atque ita a nobis relinqui debere doleamus. nam quod in Mariangeli Accursii, hoc est, prima, ni fallor, huius historici editione legitur: *Omnes Galliae, nisi quae paludibus inviae fuere, ut* Sallustio *docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades perpessas, societatique nostrae foederibus iunxit aeternis:* id satis magno argumento esse debet reliquorum scripturas ab ingenio et coniectura, non autem ab ipsa rei veritate proficisci. Sed redeo unde digressus sum: meamque hanc a re proposita digressionem iis qui historiae, hoc est, omnium disciplinarum magistrae studio capiuntur, quibusque solis haec scribimus, et utilem et iucundam fore spero. Igitur Servius lib. VI. Aeneid. scribit Sallustium *inter secundum atque ultimum bellum Carthaginiense* maluisse dicere, quam *inter secundum et tertium.* sed in Fabio Victorino et in Augustino legitur *postremum*, non *ultimum.* unde et Servius emendandus est. ultima autem verba, *cis Rhenum* etc. habet et Nonius Marcellus in voce *Cis*, nullo tamen Sallustiani libri expresso numero: qui apud eum ex veter. codic. reponendus est. ea ipsa quoque, *nisi qua paludibus invia fuit*, non eodem apud omnes scribuntur modo. Ammianus enim Marcellinus: *nisi quae paludibus inviae fuere;* Marius Victorinus: *nisi quae a paludibus invia fuit;* Nonius denique Marcellus: *nisi qua fuit paludibus invia* legisse videntur. Victorini scriptura et optima et mihi quidem maxime Sallustiana est; aliam autem illam *nisi qua* e collisione illa *nisi quae a* natam suspicor. itaque libri emendentur et eorum corrigatur error, qui non tantum haec nescio quo apud Sallustium loco ponunt, sed etiam ab eo invito paene auferunt. Carrio.

Omni Gallia cis Rhenum. Hexameter, qui Sallustio imprudenter excidit, ut vult Barthius XI. Adv. 16. Sed eum refutat Voss. lib. IV. Instit. Orat. pag. 72. Rup.

Nisi quae a paludibus. Nondum divino de qua regione loquatur. Fuit olim et Germania paludibus invia. Avienus:

Moesta paludivagos Germania flevit alumnos.

Coler. — Ammian. Marcellin. *Nisi quae paludibus inviae fuere.* M. Victor. ut in Textu. Nonius, *Nisi qua fuit paludibus invia.* Wasse. — Vid. Crenius P. G. Animadv. pag. 213. Male Nonius *quem* legit in voce *Cis.* Broukhus.

Optimis moribus. Sallustius in Iugurth. *Nam ante Carthaginem de-*
5 *letam Popul. et Senatus Roman. * placide modesteque inter se Rempublicam tractabant, neque gloriae neque dominationis certamen inter cives erat, metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat; sed ubi formido illa mentibus discessit, scilicet ea, quae secundae res amant, lascivia atque superbia incessere.* Vide Augustinum lib. I. cap. 3. de Civitate Dei. Eo ipso tempore meliores artes et poësin e Graecia Romam commigrasse testatur Porcius Licinius:

Poenico bello secundo Musa pennato gradu
Intulit se bellicosam in Romuli gentem feram.

Servius: *Bello Punico secundo*, ut ait Ennius, *placata Iuno coepit favere Romanis.* Coler.

9. At discordia. Idem Augustinus ibid. *iniurias validiorum* vocat, annotante Servio lib. IV. Georg. quas validiores inferebant. Totum autem locum hunc idem Augustinus lib. V. cap. 12. ita exponit: *Dicit*, inquit, *Sallustius iniurias validiorum, et ob eas discessionem plebis a patribus, aliasque domi dissensiones fuisse iam inde a principio: neque amplius aequo et modesto iure agitatum, quam expulsis regibus, quamdiu metus a Tarquinio fuit; donec bellum grave cum Etruria, quod propter ipsum susceptum erat, finiretur; postea vero servili Imperio patres exercuisse plebem, regio more verberasse, et caeteris expertibus* (sic enim legendum est) *solos in Imperio egisse; quarum discordiarum, dum illi dominari vellent, isti servire nollent, finem fuisse bellum Punicum secundum.* Carrio.

Et caetera rebus secundis oriri sueta mala. Sententiae huius flosculus debetur horto Catonis, cuius ista verba reperiuntur ap. Agel. lib. VII. cap. 3. *Scio, solere plerisque hominibus, rebus secundis, animum excellere, superbiam ac ferociam augescere, quod mihi nunc magnae curae est, quia haec res tam prolixe processit; ne quid in consulendo adversi eveniat, quod nostras prosperas res refutet; neve haec laetitia nimis luxuriose eveniat. Adversae res se domant, et docent, quid facto sit opus: secundae laetitiae transvorsum trudere solent a recte consulendo atque intelligendo.* Rupert.

Post Carthaginis excidium. Prudenter igitur Ephori Spartani; quum enim urbem quandam vi cepissent, dixerunt: *Periit palaestra iuvenum, non habiturorum concertaturos.* Vide Grut. ad Livii lib. II. cap. 21. Adde vocem Metelli ap. Val. Max. lib. VII. cap. 2. Rupert.

Discessio plebis. De voce adi Plinium Epist. 167. Terent. Andr. III. 3. 37. Gellium II. 13. III. 18. de re Livium, Florum, Orosium II. pag. 74. Servius pag. 133. legit *iniuria.* infra *dein servili Imperio P. C.* ita citat Donatus Andr. I. 1. 8. paulo post: *montem sacrum atque Aventinum insedit.* Ita etiam Diomedes pag. 459. et Servius 1301. Wasse.

Dissensiones fuere iam a principio. Eiusmodi seditiones non tam facile oriri solent in rerumpublicarum formis mixtis, quam in uno genere constantibus. Vide Polyb. lib. VI. Rupert.

Metus a Tarquinio. Sic Livius lib. XLV. *Cum maior a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset.* Ciacc. et Ursin.

Aequo et modesto iure. Ambrosius Ep. X. 84. *Ab hoc* aequo et modesto iure *concordiae.* Wasse.

Imperio. Id est, dominatu, interprete Ael. Donato Act. I. Sc. 1. Andriae. apud quem non recte est *patres conscripti* pro *patres plebem.* quae causa fuit cur hoc de loco Donatum agere alii minime intelligerent et novum fragmentum constituerent. Carrio.

De vita atque tergo regio more consulere. Quod hic regium

morem appellat, magis perspicue dixeris flagitium dominationis. Caeterum ita quoque Iuvenalis:

Scripturus leges et regia verba lanistae.

et Sallustium imitatus Tacitus de Tiberio: *More regio pubem ingenuam stupris polluebat.* RUPERT. — Infra in Fragm. lib. III. cap. XI. *Abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur.* HAVERC.

ET, CAETERIS EXPERTIBUS, SOLI IN IMPERIO AGERE. Sic in Catilin.
6 *Crudelitate foeneratorum * plerique patria, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus.* CIACCON. — Videtur omnino legendum: *Et caeteris expertibus, soli in Imperio agere* etc. cum in aliis sit, *caeteris ex partibus.* nam Sallustius ipse in bello Catilinae eodem modo dixit: *Crudelitate foeneratorum plerique patria, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus.* URSIN. — *Expertibus.* sc. imperii ac dominationis. Nam si omnis potestas (ut volt poëta) impatiens consortis, eo magis regia. Simile postea in oratione ad Caesarem de Pompeio: *Nam particeps dominationis neque fuit quisquam* etc. DOUZA.

FENORIS. Vide supra Bell. Cat. cap. XXXIII. WASSE.

ARMATA MONTEM SACRUM. Atqui, ut recte ait Diomedes, mons ob hoc, quod illum plebs insederat, postea *sacer* dictus est. Sed utitur prolepsi, de qua videndus Voss. lib. V. Instit. Orat. pag. 394. RUP.

ATQUE AVENTINUM INSEDIT. Tacitus: *Duos colles quos barbari insederant.* et: *Arcem Capitolii insedit.* et: *Soli Cherusci iuga insedere.* Livius lib. III. de eadem re: *Eunt agmine ad Urbem, et Aventinum insident.* Vide quae diximus ad cap. XXXI. Bell. Iugurth. CIACCON.

INSEDIT. Arusianus Mess. libello *de elocutionum exemplis*, quem quidam inepte pariter et inscienter Corn. Frontoni tribuunt, haec Sallustiana citat. Diomedes vero lib. II. cap. ult. prolepsin figuram hic esse docet, eo quod mons postea quam plebs illum insederat, *sacer* dictus est. Totum autem hoc historiae fragmentum pessime ab iis acceptum est, qui se harum Historiarum emendatores esse sunt professi. CARRIO.

(III.) 10. POSTQUAM REMOTO METU. Sic Tacitus Hist. II. *Sed ubi subacta orbe, et aemulis urbibus regibusque excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit.* CIACC. et URSIN. — Ex Agellio Noct. Attic. lib. IX. cap. 22. tametsi ille librum Sallustii, ut vulgo est, non nominat. In Agellio Buslidiano est: *post remoto metu Punicos milites exercere vacuum fuit.* non recte. Vult enim Sallustius, Romanis metu belli Punici impeditis parum otii fuisse exercendis simultatibus: remoto vero metu Punico statu Reip. nimio otio et luxu conquassato, privatim singulos privis simultatibus indulsisse. quod bello Catilinario et Iugurthino itemque multis historiarum locis frequenter repetit. de quo etiam Silius Italicus, quem plurima a Sallustio mutuari alibi testati sumus, extremo decimo libro ita canit:

Haec tum Roma fuit. post te cui vertere mores
Si stabat fatis: potius Carthago maneres.

CARRIO.

SIMULTATES EXERCERE VACUUM FUIT. Ita recte et ordine in editionibus plerisque, quo magis miror sinistram illorum diligentiam, quibus pro

simultates, *milites* nobis obiectare vacuum fuit, quos ipsos satius, dum eiusmodi Scholia commentarentur, vacuos esse fuisset. Ceterum haec levioris operae, cuius mihi pretium nonnullum facturus sane videor, si et istud et duo proxime insequentia fragmenta, quae apud Augustinum, Agellium, et Frontonem trifariam dispulsa leguntur, in unum locum compulero, ordine nonnihil immutato, qui mihi ad hoc exemplum dispartiendus videtur: *Postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit, plurimae turbae, seditiones et ad postremum bella civilia orta sunt: dum pauci potentes, quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant, bonique et mali cives appellati, non ob merita in Remp., omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus, et iniuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur. Ex quo tempore maiorum mores non paulatim, ut antea, sed torrentis modo praecipitati: adeo iuventus luxuria atque avaritia corrupta est, ut merito dicatur genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiaris, neque alios pati.* In quibus et illud observatione nostra non indignum occurrit, *merita* tam in vitio quam in laude posuisse Sallustium, ambiguitate, qua idem antea usus in Iugurtha: *Laudare, increpare merentes.* Quem locum ancipitis vocabuli ignoratione male iam pridem a sciolis acceptum tandem sartum * tectum Crispo re- 7
stituit Rivius. DOUZA. — Tria haec apud tres diversos auctores varie dispersa fragmenta, ita ut vides, mi lector, coniunximus, volente et monente Nobilissimo Dousa. PUTSCH.

AD POSTREMUM. Praepositionem eleganter omittit Sulpicius Hist. Sacr. I. 50. unde, opinor, delenda ex fide Codicis Aulae Trin. Dial. II. 4. ita enim Terentius Andr. II. 1. Cicero, et Tacitus saepe, et Cod. L. 2. Catilin. cap. XV. Noster autem retinet infra cap. XII. et cum illo ubique Plaut. Caesar, Eutropius, Q. etiam Septimius, qui ita locum aemulatus est II. 7. *Interim in eo otio Agamemnoni cum Menelao fratre* exercere *discordias* vacuum fuit. Confer Ambrosium Ep. IX. 70. WASSE.

IN GRATIA CONCESSERANT. Arusianus Messus primo Historiarum libro a Sallustio dictum notat, *concedere in gratia;* atque haec verba, *quorum in gratia plerique concesserant*, ex eodem desumta libro. Vice probationis affert quae apud Augustinum lib. III. cap. 17. (is enim totum hoc Sallustio fragmentum conservavit) mutata loquendi ratione leguntur: *quorum in gratiam plerique concesserant.* Sed hoc alii ne suspicione quidem attingere potuerunt. CARRIO. — Ἀρχαϊκῶς, quemadmodum contra Cicero: *In potestatem esse;* Claudius, *in medium relinquere;* Terentius, *in rem esse* dixerunt, quod eo libentius moneo, ne quis locutionis insolentia ductus, pro lubidine sua in quidvis aliud mutet. PUTSCH.

SUB HONESTO PATRUM AUT PLEBIS NOMINE. Vide not. ad Catilin. cap. 38. §. 2. RUPERT.

EX QUO TEMPORE. Sintne haec certa Sallustianae orationis verba, an vero etiam cum superioribus debeant coniungi, valde dubito; certe idem Augustinus eodem, quo superiora loco, paucis interiectis memorat. CARRIO.

NON PAULATIM, UT ANTEA, SED TORRENTIS MODO PRAECIPITATI. Vell. II. cap. I. *Remoto Carthaginis metu sublataque imperii aemula, non*

gradu, sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, nova inducta; in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas. Ad quem locum Gruterus: „Ferre possem, iugulari vocem *transcursum;* nam si descivit „Roma praecipiti cursu a virtute ad vitium, quid opus addere, transcurrisse „ipsam ad vitium? Porro notabile est, fatum idem urbes urgere, quod et „homines persequitur, qui, ubi neminem habent, quem metuant, quem „revereantur, vix possunt — *aequa commoda mente pati;* ut diximus „largo ore ad Tiberianum elogium Taciti lib. VI. cap. 5. quod habet: *Po-* „*stremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore* „*et metu, suo tantum ingenio utebatur.*" Haec Gruter. Rup.

Qui neque ipsi. Simile in N. T. de Pharisaeis effatum, qui neque ipsi intrare in regnum coelorum volebant, neque alios sinere, in Euang. Matth. XXIII. 13. Ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν. Haverc.

(IV.) 11. Igitur. Agellius lib. XV. cap. 13. Noct. Att. *Sallustius,* inquit, *eodem modo* dilargitis *proscriptorum bonis dicit, tanquam verbum* largior *sit ex verbis communibus.* Priscianus lib. VIII. *horto,* inquit, *pro hortor et largio pro largior dicebant, ut Sallustius lib. I. historiarum: Igitur* etc. opinor autem hunc locum de Sullana proscriptione accipiendum. Augustinus etiam cap. 18. lib. II. plura hic Sallustium de Sullae vitiis caeteraque foeditate reipublicae tradidisse scribit. Carrio.

8 12. * Id bellum etc. Idem Agellius lib. IX. cap. 9. haec adducens *Pompeii metum* interpretatur, *non quod Pompeius metueret,* sed *quod metueretur.* quod et Nonium Marcellum in voce *metus* observare memini: apud quem tamen prima vox est emendanda. Carrio.

Metus Pompeii. Pro *terrore,* metus quem incussit Pompeius, quemadmodum cap. IV. *Peior atque intestabilior metu vestro.* i. e. *ex metu,* vel *ob metum.* Vide ibi Gruteri edit. *Quod captivis.* Trebell. Pollio Claud. VI. *Laborasse denique terram ipsam, quae tantum barbarici* timoris *accepit.* Salmas. *tumoris* ex edit. reponit. Vide Quintilianum VI, 3. Aristotel. Hist. Animal. VI. pag. 373. Καὶ ποιεῖται τοὺς τόκους διὰ τὸν πρὸς θηρία φόβον. Phaedrus: *ut venatorum fugerent instantem* necem. Wasse.

Hiempsalem. Qui post devictum Iugurtham cum tribus aliis, de quibus supra in fine belli Iugurthini actum est, Numidiae regnum partitus est, postmodum eiectus regno civilibus motibus, a Pompeio restitutus est. Wasse.

13. Maxumeque. Haec Donatus Terent. Phorm. Act. II. Scen. 4. qui libri tamen Sallustiani non meminit: huc autem referre non dubitavi, quod Arusianus Messus tres postremas voces, ut ex primo historiarum libro sumtas, afferat, illudque *in tempore* explicet *opportune.* Carrio.

In tempore bellaturi. Tac. Annal. XII. *Tanquam adversus desertores, et in tempore rebellaturos.* quo modo existimo hic legendum. Donatus tamen in Phormion. Act. II. Scen. IV. ita citat: *Regis Mith. in tempore bellaturi.* Ciacc. — Videndum an legi debeat *rebellaturi.* Sic enim habet Tacitus lib. XII. *Tamquam adversus desertores et in tempore rebellaturos.* Pro eo autem quod vulgo habetur *ferocia,* libentius legerem *fiducia.* Ursin.

14. Quin lenones. Corrige locum Charisii adfectissimum libro primo, ubi haec Sallustii adducit: *Lanius dicitur, ut Terentius, Lanii et coci. et Sallustius, Quin vinarii laniique.* Ubi illud quoque notamus, *vinarium* dici; *lanio autem quasi diminutio lanii.* Et ita habet V. C. Nobiliss. Dousae. Putsch. — Charisius pag. 58. legit *lenones vinarii,* omisso *et.* De Aemilio Lepido habes Syllae iudicium apud Plutarchum in Sylla pag. 473. et 626. Wasse.

Compositi. Charisius libr. I. Instit. Gramm. observat in Sallustio *Lanius* et *Vinarius.* Nonius in iisdem verbis *compositi* exponit *redempti,* apud quem in veteri codice est *in diem* pro *in dies.* Carrio.

15. Genus armis ferox. Mendosa lectio, quam emendo: *Genus animis ferox et servitiis insolitum.* Nihil attinet hic dicere, quoties etiam *armatus* pro *animatus* perperam scriptum fuerit. Coler.

Servitii insolitum. Ex Arusiano de elocutionum exemplis: *insolitus huius.* Carrio.

16. Clementia. M. Aemilii Lepidi Cos. ad P. R. ut arma sumantur contra Sullam dictatorem. ita haec vulgo inscribitur oratio, quam eidem huic libro I. deberi, post docebitur. Carrio.

Advorsus tyrannidem. Liber Vaticanus, *advorsum tyrannidem.* Lege ex libris Vaticano, Fabii et Cardinalis Briconeti, *ne quae ipsi nefanda aestimatis;* accedente etiam vetusta editione. Carr. in Addend.

Ne aut ipsi nefanda aestimatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini. Legendum divisim, *ne quae,* ut sint duae dictiones. in Gymnico τὸ *nefanda* perperam deest. Rivius. — Forte, *Nefanda quae vobis existimatis.* et a dictione * *praesertim* usque ad *eximat* parenthesi 9
inclusa esse debent. Ciaccon. — Verba sunt ex oratione M. Lepidi Cos. ad populum, quae ita in V. C. apud me leguntur: *Ne quae ipsi nefanda aestimatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini* etc. quae lectio vera videtur, si parenthesis tantum addatur a voce *praesertim* ad verbum *eximat.* Illud autem *intestabilior* usurpavit etiam Tacitus lib. XX. cum ait: *Quum interim intestabilior et saevior expertus sit.* Ursin. — Quidam: *ne qua ipsi nefanda existimatis ea.* alii vocem *nefanda* omittunt. nonnulli, *ne quae ipsi nefanda non aestimatis ea* etc. Carrio. — Quarta et quinta Lepidianae orationis linea ita in plerisque exemplaribus hodie concepta legitur: *Ne aut ipsi, nefanda quae non existumatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini.* Ego malim id quod in quibusdam libris visus sum animadvertere: *Ne quae ipsi nefanda aestumatis.* Atque ita optime et sibi et nobis constatura est sententia alioqui inexplicabilis, ut significet Mamercus Populum Romanum alios ex suo ingenio probare consuesse, et quoniam ipsorum mores a tyrannide omnique adeo perfidia impensissime abhorreant, ceteros omnes etiam sui similes putare, eoque ipsos nimia sua credulitate per fidem facilius decipi ac dolis Sullanis opprimi posse, quom quae ipsi nefanda sibi atque abominanda existimant,

ea haud temere in quemquam mortalem cadere posse arbitrantur. Quid? quod ita hunc locum interpretandum esse clamant ea quae praecessere. Ceterum quod de Sulla ab omnibus scriptoribus praedicatur, eum A. U. DCLXXIV. qui hunc Lepidi Consulatum antecesserat, Dictaturam deposuisse; falsum alicui, neque hercule iniuria, videri possit, qui quidem hanc Aemilianam orationem secum et cum animo suo paulo curiosius perputarit; in qua de abdicatione Dictaturae verbum nullum, de dominatione aucta sermo plurimus. sed tamen (ut quod res est fabuler) verisimile non est, Sulla Rempublicam tractante, locum adeo liberae orationi in Urbe concessum fuisse, pariturae alioqui praesens haud dubie incommodum tam auctori quam auditoribus, quos frequentes quidem et conglobatos adfuisse oportuit, si tamen ea pubi praesenti in concione pro rostris habita fuerit ex more Romano. Quo magis in eam sententiam inclinat animus, ut credam, deposita quidem a Sulla Dictatura, haec verba M. Aemilium Cos. ad Quirites fecisse; sed deposita modo titulo tenus. quippe cuius vis etiam postea per idoneos homines retenta, ex lubidine Sullaturientium partium, aspere violenterque exerceretur in plebem; eorum, inquam, opera qui malo Reipubl. creverant, quorumque cum primis intererat, ne acta Sullae rescinderentur. testis Appianus, qui hoc genus hominum perpetuos dignitatis Sullanae propugnatores etiam post eiusdem excessum fuisse asserit. In hos igitur potius quam in Sullam, magnam harum invectionum partem convenire persuasum est mihi. cui sententiae nostrae non minimam fiduciam tribuit ter iterata in hac ipsa oratione satellitum Sullanorum mentio, quos ille, dum Dictator fuerat, quo fidos sibi obnoxiosque magis in perpetuum faceret, ex praeda civili acerbissima ditatos, dilargitis proscriptorum bonis, ad summos insuper honores extulerat. In quorum stabili possessione quoniam se, Sulla iam privato, permanere posse diffiderent, ideo pro ipsius actis, summis porro opibus atque industriis, haud sequius quam pro aris et focis nitebantur. Ut ut est, illud certe extra controversiam, in hunc primum Lepidi Consulatum, qui gestus fuit A. U. DCLXXV. Sullae mortem incidisse, quom anno ante Dictatura se abdicasse ab historicis prodatur. DOUZA.

PEIOR ATQUE INTESTABILIOR METU VESTRO FUERIT. Tacit. Hist. IV. *Quum interim intestabilior et saevior exortus est.* CIACCON. — Vulgo *intestabilior*, male. sic idem in Iugurth. *improbus intestabilisque.* verbis ex Legibus XII Tab. derivatis, quae in iure nostro civili sunt frequentia. CARRIO.

QUO CAPTIVIS LIBERTATIS. Vaticanus, *captis.* CARRIO IN ADD. — *Captivis*, scilicet *vobis*, quos ille pro *captivis*, ac proinde ut servos seu capite diminutos habet. DOUZA.

IN TUTANDIS PERICULIS MAGIS, QUAM ULCISCENDO TENEAMINI. Mira locutionis ratio, nisi a Sallustio haec esset. Et profecto fuit tempus, quom probissimam lectionem sollicitare ausus pro *tutandi*, *vitandis* (id quod in
10 nescio quo exemplari reperisse mihi videbar) rescribendum * censerem. Nunc aliquando ad verum conversus, mutata sententia, muto pariter factum; et *tutandis periculis*, propulsandis ac defendendis interpretor. DOUZA. — Hoc est, propulsandis ac defendendis, ut recte Douza. Ellipsin ita supple, *vobismet a p.* Interpretationem hanc firmat Onomasticon Vet. Vulcanii: *tutor*, ἀμύνω. Qua forma habes apud Horatium I. Od. 17. *igneam* defendit aestatem *capellis.* apud Virg. *solstitium pecori* defendite. et X. 905. Quandoque eleganter omittitur casualis dictio:

— — *Scio acerba meorum*
Circumstare odia: hunc *ore* defende furorem:
Et me consortem nati concede sepulchro.

ille Ennium sequitur, qui alicubi:

Serva cives, defende hostes *quum potes defendere.*

Vid. Q. Claud. Quadrigarium lib. XIX. Agellium IX. 5. Plautum Rud. et Mostell. VIII. Denique pro *tutare* Cic. pro Murena malit, defendere pericula *civium.* et sic in lib. de Senectut. Idem Offic. III. *Etenim, si is qui non* defendit iniuriam, *neque propulsat* a suis, *cum potest*, *iniuste facit.* Vide eundem Catone M. XV. Caesarem I. B. G. Ball. *quam ulciscendo*, omissa praepositione. WASSE.

IN ULCISCENDO. Praepositionem illam *in* dele, secundum libros calamo exaratos. CARRIO IN ADD.

(V.) §. 2. SATELLITES QUIDEM EIUS. Exemplo Sallustii (qui infra cap. IX. *satellites commaculatos* habet) Tacitus per contemtum et indignationem *satellites Caesaris* eius adseclas et sectatores dixit. Annal. II. 45. Pisonis, Histor. IV. 56. Seiani, Annal. VI. 3. Iterum in hac ipsa oratione Sallust. cap. VII. *et plebis innoxiae patrias sedes occupavere pauci satellites.* HAVERC.

SATELLITES QUIDEM EIUS, HOMINES MAXIMI NOMINIS, NON MINUS OPTIMIS MAIORUM EXEMPLIS, NEQUEO SATIS MIRARI; QUI DOMINATIONIS IN VOS SERVITIUM SUUM MERCEDEM DANT. Locum integrum, ut mihi quidem legendus videbatur, repraesentavi, reducta in pristinam sedem voce *Qui*, cuius distractio hiulcam plane orationem effecerat, simul explosa *suae*, quod quorundam comitate in alienam possessionem irrepserat iniuria, contra Tabularum antiquitus impressarum fidem et (quae ratio maxima est) brevitatem historico nostro celebratam. Sequitur: *Et utrumque per iniuriam malunt*, *quam optimo iure liberi agere. Utrumque.* scil. vobis dominari, ac servire Sullae. Neque enim negligenda antitheta illa *per iniuriam*, et, *optimo iure:* item, *servire*, et, *liberi esse. liberi* scripsi de veterum impressorum sententia, pro *libere*, quod improbo: et suppetunt caussae. DOUZA. — In MS. Nobiliss. Puteanorum: *Satellites quidem eius homines maximi nominis, optimis maiorum exemplis:* quod probo. Nam illud *non minus* ex superioris vocabuli repetitione conflatum videtur. PUTSCH. — Τὸ *eius* in Gymnico deest. RIVIUS.

NON MINUS. Hae duae voces in vetustissima quidem editione, libris item Fabri et Briconeti sunt, sed tamen eas Vaticanus ignorat. CARRIO IN ADD.

NEQUEO SATIS MIRARI. Perperam in aliis, *non satis.* Nam particulam negativam sensus ipse repudiat. RIV.

DOMINATIONIS SUAE. Scribe, iisdem tribus volentibus libris, *qui dominationis suae*, uti olim etiam publicatum fuit. CARRIO IN ADD.

MERCEDEM. Ita malo, quam *mercede dant.* CARRIO.

Et utrumque per iniuriam malunt. Cum statim sequatur, *quam optimo iure liberi agere;* ut contraria contrariis opponantur, legendum videtur, *et vincti per iniuriam malunt.* Ciaccon. — Verba sunt ex eadem oratione. Sed V. C. pro eo, quod in recenti editione est *libere*, habet *liberi.* Putamus autem illud *utrumque* non vacare mendo, si *liberi* legamus, cui ut opponamus alterum contrarium, possit reponi pro *utrunque* (si placeret) *vincti* aut aliquid tale. Paulo post ubi habetur: *Nam quid ultra? Quae humana superant* etc. placeret magis, si legeremus: *Nam quid ultra superat?* Sic locutus est infra, cum dixit: *Estne iuris reliqui aliquid?* Et post videtur legendum: *Exsutus imperio, gloria, iure iudicandi* etc. non *iure cogitandi*, sive ut est in recentioribus editionibus, *iure agitandi.* Nostram coniecturam adiuvat locus Asconii Paediani in Divinationem, ubi est: *His enim X annis victore Sulla civilibus bellis spoliatus est populus Romanus potestate Tribunicia, iudicandi iure* etc. Ursin. — Pro *utrumque* Ciaccon. *et vincti*, quod a veteri scriptura longius, et sine caussa sontica. Propius esset, *vitamque;* sed rectum est *utrumque*, scilicet et servire Sullae, et in vos dominari per iniuriam. Balliol. *qui dominationis* et *consulum*, et *fuit* pro *furit*, proque *agit*, *cogitandi*, et *mercede.* Wasse.

11 §. 3. * Praeclara Brutorum atque Aemiliorum et Lutatiorum proles. Lucanus lib. VII. 410.

Proles tam clara Metelli
Stabit barbarico coniux millesima lecto?

Haverc.

Geniti ad ea, quae maiores virtute peperere, subvertunda. Tull. in Orat. pro L. Manilia: *Videte, ne, ut illis pulcerrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri et conservare non posse.* Rupert. — Infra III. 15. *M. Antonius perdundae pecuniae genitus.* Haverc.

§. 4. Nam quid a Pyrrho, Hannibale Philippoque et Antiocho defensum est aliud, quam libertas, et suae cuique sedes, neu cui, nisi legibus, pareremus. Recte atque ordine: Legibus enim parere iustissimum, omnesque mortales aequo ac modesto inter se iure agitare decet: neque cuiusquam supra leges potentiam esse. Hoc siquidem Albanae tyrannidi, quam iusto imperio aut bene constitutae Reipubl. propius et convenientius videtur. Ceterum notandum eius dicti insolentiam: *Defensum a Pyrrho, Hannibale.* pro, a vi, impetu atque iniuria Pyrrhi, Hannibalis etc. vindicatum atque assertum. Eo dico, ne quis Romanorum libertatem ab hostibus defensam Sallustium hoc loco dixisse immerito calumniari ausit notamque vanitatis certissimo historico falso inurere. Id enim verba ipsa prima fronte prae se ferre manifesto videntur: phrasi alioqui interioris notae scriptoribus Ciceroni, Caesari, aliis passim frequentata. Verbi gratia: urbem, vitam, dignitatem, a vastatione, ab inimicis defendere. Douza.

Hannibale. Vide supra Iugurth. cap. V. Wasse.

Ne cui nisi legibus pareremus. Venetum exemplar, *neu cui.* id rectius est pro *neve alicui.* Riv.

§. 5. Saevus iste Romulus. Servius in Palaemone Virgiliano haec tria verba pro Sallustianis agnoscit. Scio esse qui legant, *scaevus iste Romulus;* qui tamen me in tanta tamque constanti librorum omnium consensione parum movent. Carrio. — Vaticanus, *scaevus iste Romulus.* igitur et Servium eadem haec afferentem emendo. Carrio in Add. — Ita legit ad Eclog. III. Servius, sine libri mentione. Wasse. — Perplacet lectio *scaevus*, quidquid sentiat Carrio. Coler. — Proceres Romanos, et qui magnam habebant in Republica potentiam, vocabant *Romulos.* Infra in Declamatione, *Oro te, Romule Arpinas.* Quanquam eo respectum esse potuit, quod Cicero se consule natam esse Romam iactaret. Catullus Epigr. XXV.

Cinaede Romule, hoc videbis et feres.

et Epigr. XXVI.

At vobis mala multa, Di Deaeque
Dent, opprobria, Romuli Remique.

Romuli Remique, nominandi casu, ut vult Scaliger, sensu quo diximus. Rupert.

Iste Romulus. Per contemptum, id est, Sulla qui se alterum Romulum dicit. Servius in Eclog. III. haec pro Sallustianis agnoscit. Vide Douzam ad vs. 389. Catulli, qui *scaevus* legendum contendit, sed invitis Codicibus. Wasse.

Consulis. Vaticanus, *Consulum.* Fabri et Briconeti *Coss.* antiquiore scribendi ratione. Carrio in Add.

Quom plerosque secundae res in miserationem ex ira vertunt. Lego, *plerisque.* Caussa depravationis correctorum improbitas, quibus (ut et ipse Sallustianum loquendi genus in rem meam accommodem) omni aetate in scholasticis sordibus acta, quidquid non intelligunt corrumpere *consuetudine iam pridem in naturam vertit.* Douza. — Sic Asellio III. Histor. *Ut fieri solet plerum, ut in victoria milior mansuetiorque fiat.* Coler. — Eo spectat Hegesippus I. 7. *defigebatur in imis visceribus dolor*, invidia in miserationem versa *est.* Voces tamen *in* et *est* a MS. C. C. C. optume exulant. Postremo *agendum atque obviam eundum est* extant apud Donatum Andr. I. 5. De suppliciis Sullae in post futuros consule Plutarchum * pag. 472. Wasse. — Si victor sit alto animo. Vide 12
Lips. V. Pol. 19. Rupert.

§. 6. Quin solus omnium. Videlicet ut proscriptorum liberi in perpetuum essent privati petendorum honorum potestate, in eam rem lege lata. Vid. Sigonius in Cic. Orat. Tom. III. P. II. pag. 992. Broukhus.

Post futuros. Id est, nepotes vel posteros, qui puniuntur in proscriptione. — An iustum sit, excludere paternis opibus liberos, disserit Bern. in Germ. Tac. Q. Misc. 63. Rupert. — Malim *in posthumos.* Istud autem pro glossa facile est ut aestimem. Coler.

Quis prius iniuria, quam vita certasset. Schurrerianum, *certa esset.* id quod sententia quoque postulat. nam Sullam ait *unum omnium post hominum memoriam supplicia in post futuros composuisse*, hoc est, proscriptorum liberos a rep. submovisse, ac petendorum honorum iure prohibuisse; ut ita nimirum iniuria iis prius quam vita certa foret. Riv.

ADHUC TUTUS FUERIT. Legendum, *furit.* vocum affinitas errori ansam praebuit. RIVIUS. — Ita de opinione emendavi, cum esset, *tutus fuerit.* neque dum opinionis poenitet; etsi in libris veteribus est, *tutus fuit.* lector, iudica. CARRIO IN ADD. — Sic in ed. Popmae et Carrionis. WASSE.

(VI.) §. 7. AGENDUM ATQUE OBVIAM EUNDUM EST. Donat. Act. I. Sc. V. And. quinque has voces Sallustio dat, libro tamen Historiae non nominato. CARRIO.

PENES ILLUM. Ita melius, quam *penes illos.* loquitur enim de Sulla. CARRIO. — De Sulla quidem locus accipiendus videtur: omnes tamen libri constanter *illos* retinent. quibus libenter de coniectura mea concedo. CARRIO IN ADD.

NON PROLATANDUM, NEQUE VOTIS PARANDA AUXILIA. Huius sententiae quasi interpretamentum habes in eiusdem Catilina, ubi Catonem ita probabiliter argumentantem inducit: *Non votis, neque suppliciis muliebribus Deorum auxilia parantur, vigilando, agendo, consulendo prospere omnia cedunt.* et cetera quae ibidem sequuntur. DOUZA.

PER TAEDIUM IAM. Alia veterum librorum scriptura, alia sententia est. Fabri et Briconeti, *nisi forte speratis taedium iam aut pudorem tyrannidis Sullae esse, eum per scelus occupata periculosius dimissurum.* pro quibus etiam Vaticanus facit, nisi quod voculam *et* interiiciat locumque illustriorem faciat. Itaque scribe, *nisi forte speratis taedium iam aut pudorem tyrannidis Sullae esse, et eum per scelus occupata periculosius dimissurum.* sensu manifesto et elegante. CARRIO IN ADD.

PERICULOSIUS DIMISSURUM. Et tamen, post innumerabiles cives peremtos atque proscriptos, post exhaustam caedibus Urbem, in publicum progressus, populo et patribus nihil tale expectantibus, media concione virgas et secures fregit, lictores et corporis custodes ab se dimisit; adeoque dictaturam ultro deposuit: id et consilio se facere professus, *ut privatus omnium, quae in Republica egisset, rationem redderet.* Satis constat, eum in ordinem redactum, domumque se recipientem, adolescentis convitio exceptum: nemine interea reperto, qui illius intemperiem castigaret. Tulit Sylla patienter aetatis impotentiam. Ceterum ubi domum ventum est, ad suos conversus, intempestivam illam insectationem in causa fore dixit, ut, quicunque post se summam illam dignitatem obtineret, nunquam nisi cum morte deponeret; quod, haud multis inde post annis, in Caesare evenit. Athenienses apud Thucyd. lib. I. cur summum Graeciae imperium retineant, triplicem causam exponunt: *utilitatem* primo, dein *honorem*, denique *metum*, ne, remisso imperio, se periculis exponerent: cum, ut ait Phalaris in quadam epistola, *periculosius sit, deponere principatum quam occupare.* Iisdem rationibus usus Maecenas apud Dion. lib. LII. Augusto suadet, ne se imperio abdicet. Dionysii quoque Siculi vox celebratur a Livio recitata lib. XXIV. cap. 22. *Pedibus tractatum, non insidentem equo, relinquere regnum oportere.* Sane praeter Diocletianum et Herculeium, et paucissimos alios, qui ultronei principatum deposuerint, vix ullos numerabis. RUP.

DEMISSURUM. Legendum *dimissurum.* RIVIUS.

§. 8. * OMNIA RETINENDAE DOMINATIONIS HONESTA EXISTUMET. Tacitus lib. VI. Annal. cap. 45. *Tiberium, ait, nihil abnuentem, dum dominationis adipisceretur.* RUP. 13

HONESTA EXISTUMET. Omnes libri, *honesta aestimet*, uti supra, *quae ipsi nefanda aestimatis.* CARRIO IN ADD.

§. 9. QUAM MULTI PROBI. In Venet. et Argentoratensi, *quae multi probi.* ut neutro genere ponatur, et ad substantiva illa diversorum generum referatur, *quietem* et *otium.* RIV.

NULLA SUNT. Distinguo: *nulla sunt hac tempestate. Serviendum aut imperitandum.* COLER.

§. 11. NAM QUID ULTRA? QUAEVE HUMANA SUPERANT, AUT DIVINA INPOLLUTA SUNT? Non minus recte fortasse legetur: *Nam quid ultra superat? quaeve humana aut divina impolluta sunt?* Sic infra: *estne iuris reliqui aliquid.* CIACCON.

PAULO ANTE GENT. Sic Adherbal apud eundem: *Quod paulo ante Rex genere, fama atque copiis potens, nunc deformatus aerumnis* etc. COLER.

AGITANDI INOPS. Omnes vulgati libri, *cogitandi inops.* Hanc autem scripturam mihi suggessit Arusianus Messus, apud quem est: *Inops illius rei: ut Sallustius: agitandi inops.* CARRIO. — Ita de coniectura correxeram, cum vulgo esset, *cogitandi inops*, eoque verba illa Arusiani Messi „*inops illius rei, Sallustius: agitandi inops*" retuleram; cum coniecturam meam libro Vaticano placere multo posterius sensi. igitur apud Messum numerum historiae Sallustianae, qui inde excidit, hoc praesidio fretus, repone. CARRIO IN ADD. — *Agitare* pro *vivere* seu *victitare*, genus loquendi crebrum Sallustio. Sic idem in Epistola Pompeii: *Et ipsa malis fructibus vix agitat.* hoc est, propter gravitatem annonae et malam messim horno quae fuit, vitam aegre ac difficulter sustentat. cui diversum *agitare facillime.* DOUZA.

SERVILIA PORRO ALIMENTA. Quinos frumenti seu farris modios in singulos menses intellige. Id enim (uti ad Phormionem notavit Donatus) servorum demensum erat: qua de re Crispus etiam postea in oratione Marci Tribuni Pl. *Nisi forte repentina ista frumentaria lege munia vestra pensantur, qua tamen quinis modiis libertatem omnium aestimavere.* Ita enim et locum eum et priorem Donati ex Seneca castigandum commonefecit nos princeps in ablectissimo illo Electorum suorum commentario Iustus Lipsius. DOUZA.

(VII.) §. 12. SOCIORUM ET LATII. Vide supra Iugurth. cap. XXXIX. WASSE.

DATA. Quod Romana civitas liberae Reipubl. temporibus nulli invito adimeretur, fuse et erudite ostendit Illust. Spanheimius in orbe Romano cap. V. WASSE.

MERCEDEM SCELERUM. Ita malo quam *mercede scelerum*, quod quidam retinent. CARRIO. — Petronius de P. R.

Ipsa sui merces erat ac sine vindice praeda. RUPERT.

§. 13. DENIQUE NECIS. Vetustiores excusi: *denique necis civium et vitae licentiam, simul humanas hostias vidistis.* non placet. CARRIO.

§. 14. SIMUL HUMANAS HOSTIAS etc. Crudele supplicium Marii ad Catuli sepulcrum innuit, de quo praeter alios ita Lucanus II. 173.

14 ** Quid sanguine manes*
Placatos Catuli referam? Cum victima tristis
Inferias Marius, forsan nolentibus umbris,
Pendit, inexpleto non fanda piacula busto.
Cum laceros artus etc. HAVERC.

§. 15. ESTNE VIRIS. Ita Fabri et Briconeti. at vetus editio cum Vaticano, *estne iuris;* frequente vocum illarum in locum mutuum traiectione. CARRIO IN ADD. — *Viris*, recte, non *iuris:* hoc enim *muliebri ingenio*, quod deinceps sequitur, opponitur a Crispo. cui lectioni magis etiam firmandae est eius scripturae parilitas, quae in oratione Memmiana bello Iugurthino comparet: quam cur Rivius voce *viro*, eiecta mala manu, eviraret, caussa non erat. Locus sic habet: *Atque ego tametsi viro flagitiosissimum existimo impune iniuriam accepisse,, tamen vos* etc. Ita enim inibi legendum, vel potius *viris*, ob ea quae sequuntur, pro certo persuasum est mihi. non autem *verum*, aut *virum*, ut perperam in aliis impressum exstat: quorum neutrum mihi nec vero nec viro dignum vel consentaneum videtur. DOUZA. — Rari sunt, quibus ista cordi: *aliud sibi reliquum, quam tenere libertatem, aut mori ante servitium:* ut loquitur Tacitus II. Annal. 5. ubi subtracta vides verba Sallustio. RUPERT.

SOLVERE INIURIAM. *Καταλύειν τυραννίδα* dixerunt Graeci. Aelian. Var. Hist. III. 17. *διὰ τούτων τυραννίδα τὴν Διονυσίου κατέλυσε.* HAVERC.

VEL FERRO SEPTIS STATUIT. Hoc est, obseptis circumquaque et quasi vallatis ferro, pro muro seu munimento propugnaculoque ferreo, ni fallor. Egregia *γνώμη* et consimilis Propertianae illi:

Ille licet ferro cautus se condat et aere,
Mors tamen inclusum protrahet inde caput.

Neque aliter primus oratorum Demosthenes oratione de corona: *πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὑτὸν καθείρξας τηρῇ.* quod exemplum sententiae huic opportunissimum, mihi ab oculatissimo Lipsio suggestum, silentio praeterire non fuit consilium. DOUZA.

NEQUE QUISQUAM EXTREMAM NECESSITATEM, NIHIL AUSUS, NISI MULIEBRI INGENIO, EXSPECTAT. Forte, *Nequicquam extremam necessitatem, nihil ausus muliebri ingenio est. Extrema* autem *necessitas* pro *morte* usurpatur a Tacito saepe. CIACCON.

NIHIL AUSUS. Ciacconius frustra obtrudit *nequicquam.* Sensus loci est: *neque quisquam, nisi qui muliebri ingenio sit, nihil moliens tentansque in propriam salutem.* Supra: *ferro septis.* Alludit Hegesipp. III, 24. *Ubi feriat hostis Rom. militem, reperire non potest; quem* ferro septum *circumspicit.* ibi pro *palmam* C. C. C. *occasionem amplam triumphi,* quod mage Sallustianum. Malim hoc loco *unam finem.* uti etiam apud Iustinum II. 2. ubi Codex Bong. *nullas*, credo pro *nullae.* Coelius V. Hist. aliquam *huic bello* finem *facere.* Sisenna IV. *et prope* mediam *ad* finem *ripae pervenerant.* WASSE.

§. 16. QUI PRAEMIA TURBARUM QUEROR. Meliores libri MSS. *quia praemia*, ut infra, *quia iura pacis.* CIACC. et URSIN. — Legendum videtur *quaero*, hoc est, petere vel affectare videor. GRONOV.

QUIA IURA. Venetum, *qui.* RIV. — Scribe ex omnibus libris, *qui iura;* uti ante, *qui praemia.* CARRIO IN ADD.

(VIII.) §. 17. VETTIUS PICENS. Vid. Cic. II. de Off. 8. BROUKH.

SCRIBA. Quidam, *et scriba.* Sed non raro, neque vero illubenter facit Sallustius huiusmodi copulas ut non addat. CARRIO. — Vetus editio et Fabri, *et scriba.* CARRIO IN ADD. — *Scribae* dicti sunt, qui rationes publicas scriberent in tabulis: ob idque apparebant singulis magistratibus. Cic. Ver. V. *Est vero honestus ordo, quod eorum hominum fidei tabulae publicae periculaque magistratuum committuntur.* Distributi autem erant in aliquot decurias, quarum in aliqua locum sibi emere consueverant, qui scribae fieri volebant. Aemilius Probus in vita Eumenis ait scribae munus multo esse apud Graecos honorificentius quam apud Romanos. *Nam apud nos*, inquit, *revera, sicuti sunt, mercenarii scribae existimantur: at apud illos contra nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide * et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse* 15 *participem.* Hinc et dicebat idem Eumenes, Philippi regis et post Alexandri Magni scriba: *se vitam potius positurum esse quam fidem.* Scriba quidem clarissimus dicitur: sed is erat in provincia quasi Praetor tutelaris quidam. Alioquin et servi publici et scribae apud Capitolinum coniunguntur; ita enim ille loquitur: *non scribae servi publici, non censuales illis actibus interessent.* Barth. in Adv. lib. I. cap. I. legit *Scribo.* Sic Liciu. *Scribo* apud Cornutum in Comment. ad V. Sat. Persii. WASSE.

PARATA. Alii, *parta.* alterum Sallustio familiarius est. CARRIO. — Malim, *parta*, quomodo legunt alii. Ita enim Plautus compluries; ut Trinummo:

Multa bona bene parta habemus.

DOUZA. — An *parta*, ut alibi *parata?* Oxon. Delph. et Carrionis Antverp. 1679. at Popmae editio, *parta.* WASSE.

ADPROBAVERITIS. Qui malunt *approbaritis*, nec mihi, nec numeris Sallustianis iudicium suum approbant. CARRIO.

ADPROBAVERITIS OMNIS PROSCRIPTIONES. Recte antiquiores libri, *approbaritis omnes proscriptionem,* itaque corrige. CARRIO IN ADD.

PROSCRIPTIONES INNOXIORUM OB DIVITIAS. Quae hic mala commemorat, omnia contigerunt, neque in quoquam fallit M. Aemilius Lepidus; ut hinc bella civilia maxima causa sit cur abominemur. Adde illud Taciti III. Hist. *Non aetas, non dignitas, quemquam protegit, quo minus stupra caedibus et caedes stupris misceantur.* Quae vero cumprimis ad hunc locum explicandum faciunt, deprehendes apud Bern. in Germ. Taciti Quaest. Misc. 63. RUPERT.

VASTAM. Alii legunt *vastatam*, inepte, certe non aeque eleganter; de quo alibi dicam. CARRIO.

CIMBRICAM PRAEDAM. Alibi: *ne spolia vestra penes illum sint.* Unde non immerito Q. Aurelius apud Plutarchum pag. 472. *εἰς ἀγορὰν ἐλθὼν, ἀνεγίνωσκε τοὺς προγεγραμμένους, εὑρὼν ἑαυτὸν, Οἴμοι τάλας, εἶπε, διώκει*

με τὸ ἐν Ἀλβάνῳ χωρίον. Idem etiam Sullae vocem in auctione memorat pag. 477. *Δεινά γε, ὦ φίλοι πολῖται, καὶ τυραννικὰ πάσχω, εἰ τὰ ἐμά μοι λάφυρα διαθέσθαι μὴ ἔξεστιν, ὡς βούλομαι.* Ceterum Ball. *qui* pro *quia quaero*, et *parta;* illud autem male; *parare* est *acquirere* vel *frui.* Livius XXVI. 34. *qui eorum trans Tiberim moti essent, ne ipsi posterive eorum uspiam* pararent haberentve, *nisi in Veiente aut Sutrino Nepesinove agro.* Supra Ball. *estne* iuris *reliqui aliud quam* solvere iniuriam. Non adeo trita locutio. Terent. Adelph. II. 1. *Tu quod te posterius purges, hanc* iniuriam *mihi nolle Factum esse, huius non faciam. Crede hoc, ego ius meum persequar: Neque tu verbis* solvas *unquam quod mihi re malefeceris.* Hegesippus IV. 2. *Facile est* iniuriam solvere, *si virtus se recognoscat.* ubi pro *inconsultus impetus atque increditus*, Codex B. Pub. *inconditus*, recte. Reliqua sunt ex Taciti Hist. III. 58. WASSE.

VENUM AUT DONO DATAM. *Data* dicere debuit, si ad bona respexisset: nunc ad *praedam* retulit. CIACCON. — Id est, venditam, aut dilargitam, quomodo idem locutus est antea. Sed corrigendum haud dubie, *data.* Etenim ad bona civium non ad Cimbricam praedam referundum. DOUZA.

§. 18. OBIECTAT. Vulgo *obiicit*, male. gaudet enim his frequentativis Sallustius. CARRIO.

SI RECTE FACEREMUS. *Faceremus* pro *fecissemus;* nisi potius tamen *fecissemus* rescribendum. DOUZA.

PRETIO SOLUTO, IURE. Pro *quae tum* Ball. *quanta.* Verba haec interpunctione mutata sic accipio: atque illa, quae tum ob metum illorum qui auctionem proposuissent ex proscriptorum bonis sub hasta mercatus sum, tametsi pecuniam etiam muneraverim, iure dominis utcumque restituo. Quod vero spoliis civium auctus erat Lepidus, testatur orat. sequente Philippus: *Ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est.* Paulo post: *An Lepidi mandata animos movent? qui placere ait, sua cuique reddi, et aliena tenet.* Deinde: *pessume omnium, tibine egestas civium et luctus curae sunt, cui nihil est domi nisi armis partum*
16 *aut per iniuriam?* Confer * Plutarchum in Sulla pag. 473. 626. iure dominus opponitur vi et rapto domino: nam vel eo modo contrahitur aliquale dominium. Horatius:

— — *Tanquam*
Sit proprium cuiquam quod puncto mobilis horae
Nunc prece, *nunc* pretio, *nunc* vi, *nunc* sorte suprema,
Permutet dominos et cedet in altera iura.

Et quanquam

Quicquid emis possis dicere iure tuum,

tamen quod a non domino, vel malo iure dominis emtum est, idque sciens volens, mala fide, iure bono dominis restitui debet. Nec pretium numeratum impedit quo minus illi κατ᾽ ἐξοχὴν dicantur *iure domini.* Qua forma habes apud Plautum: *proterunt hostium copias* iure iniustas. Apud Trebellium in Gallienis: *Vir sanctus* ac iure venerabilis. Noster I. 13. *cum legatis adhuc* iure parentibus. WASSE.

DOMINIS TAMEN RESTITUO. Alii, *mercatus sum optumo pretio, soluto iure, restituo dominis;* alii aliter. Mihi haec optuma visa est distinctio;

hoc enim vult: quae prius adductus timore quodam sum mercatus, ea dominis, soluto pretio, restituo: iure, inquis; fateor, sed tamen restituo. CARRIO.

§. 19. QUAE RABIE CONTRACTA TOLERAVIMUS. In V. C. est: *quae rabie contacta* etc. ut fortasse legendum sit, *rabie contacti.* Apuleius libro IX. de cane rabido dixit: *Certe venenatis morsibus contacta nonnulla iumenta, efferata simili rabie.* Livius lib. II. *Bona Tarquiniorum diripienda plebi data, ut contacta regia praeda, spem in perpetuum cum his pacis amitteret.* Et Cicero lib. II. de Divinat. dixit: *contactum aliquo morbo cor bovis.* Tacitus vero *contactu* usurpavit libr. I. cum ait: *Discedite a contactu.* et lib. V. *Plures infecti quasi valetudine et contactu.* Infra in hac eadem oratione: *Neu patiamini licentiam scelerum quasi rabiem ad integros contactu procedere.* ubi fortasse legendum: *Quasi rabie contactu* etc. ut *rabie* positum sit, quo modo *die* pro *diei*, gignendi casu. CIACCON. et URSIN. — Legere tentem: *Quae rabie contactu.* i. e. rabiei contactu. eiusmodi enim genitivis uti solemne est Sallustio. Sic infra: *Neu patiamini licentiam scelerum quasi rabiem ad integros contactu procedere.* ut quidem Ciacconius rectissime videtur emendasse. Ea figura locutus est Apuleius lib. IX. Metamorph. *Certe venenatis morsibus contacta nonnulla iumenta, efferata simili rabie.* COLER. — Ita [*rabie contacta*] Balliol. et editt. Ciacconius et Pricaeus ad Apuleium pag. 480. reponunt *contacti.* Male uterque. melius possem, *tabe contacti*, ut Catilin. XXXVIII. et Liv. II. 23. *Tanta vis morbi atque uti* tabes *plerosque civium animos invaserat.* *Contrahere* hoc loco pro comparare aut concinnare sibi noxam, quocum consentit *toleravimus:* ea nempe quae rabies nostra conflaverit, vel ex rabie nostra contracta sunt. Glossae reddunt per *συσπᾶν*, quod idem sonat. Homerus Odyss. ω. *Μὴ ἴομεν, μή που τὶς ἐπισπαστὸν κακὸν εὕρῃ.* Epigr. *Ἔχθραν ἐπεσπασάμην.* Plautus Amphitr. III. 2. absolute pro *crimen committere* usus est: *Num mea sit* culpa, *quod egomet* contraxerim. At Casin. III. 3. pro conflare: *flagitium maximum feci miser propter operam illius hirqui, improbi, edentuli*, qui hoc mihi contraxit. Cicero ad Quintum I. sensu Sallustiano: *Ea modestissime ferre homines debent, quae ipsorum* culpa contracta sunt. et pro Coelio: *molestias liberalitate sua* contrahere. Livius V. *Tribuni quorum* temeritate bellum contractum *erat.* Vide etiam Sueton. Aug. XCVIII. Vespasian. IV. Q. Septimium II. 30. Infra: *ut et facta in gloria numeret.* Mire haec illustrat Plutarchus in Sylla pag. 437. Confer etiam Sallustium Iugurth. XXXIV. Infra, *ut facta in gloria numeret.* De Philippo Polybius XV. 989. *Εἰς τοιαύτην ἄνοιαν ἢ καὶ παράπτωσιν τοῦ καθήκοντος ἧκεν, ὥστ᾽ ἐφ᾽ οἷς ἐχρῆν αἰσχύνεσθαι καθ᾽ ὑπερβολήν, ἐπὶ τούτοις ὡς καλοῖς σεμνύνεσθαι καὶ μεγαλαυχεῖν.* WASSE. — *Rabies* Sallustio est quod *furor* Lucano I. 8.

Quis furor, o cives? quae tanta licentia ferri,
Gentibus invisis Latium praebere cruorem?

HAVERC.

ET ARMA. Lucan. ibid. versu 2.

Populumque potentem
In sua victrici conversum viscera dextra. HAVERC.

(IX.) UT ET FACTA IN GLORIA NUMERET. Diomedes lib. I. cap. 7. In, inquit, *vice praepositionis* pro *est hic positum.* Apud eum tamen peius legitur *numero*, quam hic *numeret:* illud autem melius *fecerit*, quam
17 *faceret.* Quanquam et hoc ferri potest. quem Diomedis * locum apud eos, qui hoc fragmento Sallustianam historiam locupletare, si Diis placet, voluerunt, etiam corruptiorem, quam vulgo, est videre. CARRIO. — Sic ante hunc locum emendaram, et apud Diomedem emendandum indicaram, quam in veteribus libris eam scripturam esse deprehenderem. CARRIO IN ADD.

AVIDIUS FACERET. Ita enim malo, quam *fecerit*, quod aliis tantopere probatur. Ceterum haec eo pertinere arbitror, quod Sulla post depositam Dictaturam, dimisso a se publico praesidio, palam in foro edixerat, sese omnium ab se gestarum rerum paratum esse rationem reddere. Auctores Appianus et Plutarchus. DOUZA.

§. 20. VOS AUDEATIS. Vocem *vos*, uti superfluam, eiice. CARRIO IN ADDEND.

NE ALIUS. Briconeti, *neve alius.* CARRIO IN ADDEND.

NE ALIUS ALIUM PRINCIPEM EXPECTANTES. Frequens haec sententia in Tacito, v. g. I. Hist. 55. *Ceteri silentio, proximi cuiusque audaciam expectantes; insita mortalibus natura, propere sequi, quae piget inchoare.* et lib. II. cap. 80. *Dum quaeritur tempus locusque, quod tali in re difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur.* Vide Not. ad Iustin. lib. XI. cap. 2. §. 10. RUPERT.

SED VESTRA SOCORDIA QUAM CAPTUM IRI LICET. Deesse quaedam existimo post *socordia.* Et Cato *secordiam* scripsit. Festus. CIACCON. — Haec quoque sunt ex eadem oratione. V. autem C. habet *socordia.* et ita Cato scripsit. Videndus Festus Pompeius in *socordia*, quam dicit ex *se* et *corde* compositam, quasi *sine corde.* URSIN.

CAPTUM IRI. Quidam, *raptum iri.* alii, *ratum iri.* Loci huius sententia: vereri se, ne ante capiantur, quam capi debeant. CARRIO. — Omnes libri, *raptum iri.* CARRIO IN ADD.

QUAM AUDEAT. Vaticanus, *audeas.* CARRIO IN ADD.

§. 21. NAM PRAETER SATELLITES COMMACULATOS, QUIS EADEM VOLT. Sic bello Iugurth. *Neu te optimum cum pessimo omnium Iugurtha miscendo commaculares.* DOUZA.

AUT QUIS NON OMNIA MUTATA, PRAETER VICTORIAM? SCILICET MILITES, QUORUM SANGUINE, TARRULAE, SCYRROQUE, PESSIMIS SERVORUM, DIVITIAE PARTAE SUNT. Quod quidem ego cum interrogationis sale efferendum puto; ut subaudiatur id quod antea dixerat: An scilicet milites eadem volunt? quasi dicat: Nihil minus; idque ob causas, quas deinceps subnectit. DOUZA.

TARRULAE SCYRROQUE. Vetus editio, Fabri et Briconeti, *Scyrtoque.* Vaticanus, *Scirtoque.* de quo certi nihil habeo. corrige etiam vitium operarum, et scribe *Tarulae*, non *Tarrulae.* CARRIO IN ADD.

PESSIMIS SERVORUM. Tacit. I. *complebantur templa pessimis servitiorum.* et Hist. I. *deterrimi servorum.* CIACCON. et URSIN.

BONORUM OMNIUM DEHONESTAMENTUM; Venetum *honorum*, et sic sensus exigere videtur, ut per *honores* intelligas *magistratus.* RIV.

§. 22. ITAQUE MAXIMAM MIHI FIDUCIAM PARIT VICTOR EXERCITUS etc. Credo, illud volt dicere Lepidus: Maxima spes, imo confidentia est fore, ut exercitus a Sulla tandem ad Remp. deficiat, postquam viderint suorum volnerum ac laborum praemia ad alios, nempe satellites eius (quos Brutorum, Aemiliorum ac Lutatiorum prolem appellitaverat supra) immeritissimo transire, atque per tot pericula et aerumnas bellorum nihil aliud se praeter tyrannum lucrifecisse. verum esse ut videas pervolgatum illud:

Sic vos non vobis mellificatis, apes.

DOUZA.

* NIHIL PRAETER TYRANNUM. De Scaeva egregie Lucanus VI. 257. 18

— — *Felix hoc nomine famae*
Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset
Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
Infelix, quanta dominum virtute *parasti!*

Supervacuum esset, tot erroribus eius detectis, monuisse denuo Crispinum in hoc loco interpretando aut nihil aut aliud agere. Hoc vult auctor: *quum relegati in paludem et sylvam, contumeliam simul atque invidiam suam, praemia universis debita, penes paucos satellites intellegerent.* Ita supra: *servitium suum mercedem dant.* et: *plebis innoxiae* patrias sedes *occupavere pauci satellites*, mercedem scelerum. Quo ergo sensu ille? *contumeliam atque invidiam tantum esse pro se, praemia vero penes paucos.* Balliol. *Sylvas.* Verba illa *et facta i. g. n. et s. l. a. f.* agnoscit Diomedes. WASSE.

§. 23. NISI FORTE etc. Sic videntur interpungenda: *Nisi forte Tribuniciam potestatem eversum profecti sunt, per arma conditam maioribus suis* etc. Videnda quae notavimus ad Caesaris lib. I. de Bello Civil. URSIN.

PER ARMA CONDITA A MAIORIBUS SUIS. Lege, *conditam.* Nam refertur ad tribuniciam potestatem. RIV.

RELEGATI IN PALUDES. Hanc Aemilii Lepidi orationem ex lib. I. Historiarum Sallustii esse, praeterquam quod magno satis argumento sit oratio Philippi, qua Aemilio bellum moventi resistit, idem tamen Messus demonstrat, qui libello de elocutionum exemplis, primo Historiarum Sallustii libro has voces *relegati in paludes* tribuit. Sed non recte apud eum est *relegat*, pro *relegati*, ultima litera desiderata. CARRIO. — Haec Fronto ex primo Historiarum, in *Relegat*, in illum locum; in quo pro *relegati* mendose legitur *relegat.* A. MANUT.

ET SILVAM. Omnes libri, *silvas.* CARRIO IN ADD.

IN CONTUMELIAM ATQUE INVIDIAM SUAM. *Tò in* exemplar Venetum non habet, neque Argentoratense. RIV.

(X.) §. 24. AGMINE ATQUE ANIMIS. Plautus Asin. II. 3. *siquidem hercle Aeacidinis* minis animisque *expletus* incedit. Eleganter poeta Aeneid. IV. 414. *supplex* animos *summittere amori.* MS. Col. Ies. *animum*, insulse. Vid. VII. 475. Cic. pro Murena §. 33. Q. Septimium III. 39. *agmen* pro *impetu* apud Iustinum XII. 9. Virg. *illi* agmine *certo Laocoonta petunt.* Q. Septimius III. 5. *At ubi Achilles contra tendit* etc. *Hector postquam ad se* agmine infesto *tendi videt, causas odii recordatus, non ulterius*

impetum viri experiri ausus, *ex acie subterfugit*. Infra: *secundae res m. s. v. o.* ita legit Porphyrio ad Horat. I. epist. 18. Balliol. *miro*. locus ex Demosthene haustus est. Eum adduximus in notis ad Iugurth. cap. LVII. Non longe abit illud Antiphanis: *Ὁ πλοῦτός ἐστι παρακάλυμμα τῶν κακῶν* etc. *ἡ πενία περιφανές τε καὶ ταπεινόν*. WASSE.

QUIA SECUNDAE RES MIRE SUNT VITIIS OBTENTUI. In Orat. de Repub. ordinanda: *Tabella obtentui erit.* hoc est, teget. Tacit. *Pietatem erga parentem et tempora reipublicae obtentui sumta.* Idem: *Obscurum noctis obtentui fugientibus.* Ceterum locus Senecae Controversiarum lib. V. qui in omnibus vulgatis libris nonus circumfertur, sic legitur in libro MS. doctissimi Iurisconsulti Ant. Covarruviae: *Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam: δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. Deinde Sallustianam, Res secundae mire sunt vitiis obtentui* etc. *deme συγκρύψαι vel συσκιάσαι, deme ἑκάστων, constabit sensus, etiam si non aeque comtus, aeque tamen integer.* CIACCON. — Quod item sequitur, *Secundae res mire sunt vitiis obtentui* etc. id videtur simile illis, quae habentur in Epistola de Rep. Ord. *Tabella*, inquit, *obtentui erit.* et ita locutus est Tacitus libro I. cum dixit: *Pietatem erga parentem et tempora Reipub. obtentui* etc. et libro XVIII. *obscurum noctis obtentui fugientibus.* Seneca lib. V. Suasoriarum Controvers. XXV. citat locum Sallustii, prolata etiam simili sententia ex Thucydide. Verba vero, cum mutila sint in vulgatis codicibus, ita supplenda sunt ex Manuscriptis: *Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam: Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι καὶ συσκιάσαι.* vel ut est in alio libro *συγκρύψαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα* etc. *Deinde Sallustianam: Res secundae mire sunt vitiis obtentui.*
19 URSIN. — Seneca Controversiarum * libro V. Contr. XXXV. *Cum sit praecipua in Thucydide virtus brevitatis, hac eum Sallustius vicit, et in suis illum castris cecidit. Nam in sententia Graeca, tam brevi, habes quae salvo sensu detrahas; deme συγκρύψαι vel συσκιάσαι, deme ἑκάστων, constabit sensus, etiamsi non aeque comtus, aeque tamen integer. At ex Sallustii sententia nihil sine detrimento sensus abesse potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, et tanquam translatam, et tanquam corruptam, obiiceret Sallustio: nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum praeferat: laudat quem non timet, et facilius putat, posse a se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur.* Haec Seneca; ex cuius verbis admonemur, Thucydidis locum nobis quaerendum esse, quem Sallustius imitatus est. Eadem apud Demosthenem sententia, qui et ipse Thucydidem assidue in manibus habebat, Olynth. II. *Ἀλλ' οἶμαι νῦν μὲν ἐπισκοτεῖ τούτοις τὸ κατορθοῦν. αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη, εἰ δέ τι πταίσειε, τότε ἀκριβῶς αὐτοῦ ταῦτ' ἐξετασθήσεται.* A. MANUT. — Sententiam hanc Seneca pater Thucydidae tribuit, locum tamen Demosth. laudat, qui Olynth. secunda legitur: *αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τοιαῦτα ὀνείδη.* *In hac*, inquit Seneca Controversia XXV., *sententia Graeca tam brevi habes quae salvo sensu detrahas: deme vel συγκρύψαι vel συσκιάσαι, constabit sensus, etsi non aeque comtus, aeque tamen integer. At in Sallustii sententia nihil demi sine detrimento potest.* Sic criticus ille. Verum

Fabii et Paterculi auctoritate facile adductus sum ad credendum, a Thucyd. primum id pronunciatum: cuius maxime aemulus fuit cum Demosthene, Sallustii locum itaque dum studiose investigo, tandem aliquando in Thucyd. lib. III. in orat. Cleonis repperi. Quare propius factum est nihil, quam ut cum Archimede Geometra apud Vitruvium lib. II. Architecturae exclamarem, *εὕρηκα, εὕρηκα.* Thucydidae verba adscribam, ut ex comparatione pretium operae sit: *Εἴωθε δὲ τῶν πόλεων αἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραξία ἔλθῃ, ἐς ὕβριν τρέπειν.* Qui idem est cum eo, qui apud Clementem Alexandrinum lib. IV. Stromat. habetur: *Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.* Quem et Philistus Historicus sic est imitatus: *τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν· εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ δόξαν ἀπροσδοκήτως εὐπράσσοντες, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.* Solon quoque, Atheniensium legislator, idem et poeta, et ab illo mutuatus (ut pleraque in gnomas suas ex illo transtulit) Theognis Megarensis, eandem sententiam per *παρῳδίαν* extulit:

Τίκτει τοὶ κόρος ὕβριν, ὅταν κακῷ ὄλβος ἕπηται.
Nascitur ex magnis opibus petulantia maior.

Sed cum Graecis Latinus quoque historicus symbolam conferat: Trebellius enim Pollio, *Claudii*, inquit, *plerique milites, secundis rebus elati, quae sapientum quoque animos fatigant.* Haec est Cl. Andreae Schotti super hoc loco sententia, quam hic, ita ut in suis ad me literis eam edi voluit, candide repraesentavi, ne manum in alienam segetem misisse viderer. Neque interim satis mirari queo Lud. Carrionem in Antiquis suis Lectionibus, et Nicol. Fabrum I. C. notis ad Senecae Rhetoris controversias, negare Sallustii illud dictum supra commemoratum in Thucyd. exstare, cum tamen id Seneca diserte affirmet, et Cl. Schottus locum iam indicaverit. Sed idem ille Faber versum illum *Semibovemque virum, semivirumque bovem*, in Ovid. reperiri non putat, cum tamen ab omnibus lib. II. de Arte amandi legi possit:

Daedalus ut clausit conceptum crimine matris
Semibovemque virum, semivirumque bovem.

PUTSCH. — Porphyrio, sive quis alius est interpres Horatianus lib. I. epist. XVIII. ad illud: *stultitiam patiuntur opes. Simile est*, inquit, *illud Sallustii, secundae res mire sunt vitiis obtentui.* Sed hoc de loco vide antiquas lectiones nostras commentario secundo cap. X. CARRIO. — Haec est nobilis illa sententia, qua Thucydidem vicit Sallustius et in suis castris illum cecidit, iudice Seneca lib. IX. Controv. 1. Pluribus enim verbis Thucydides: *Res secundae magnam habent vim ad occultanda et adumbranda istiusmodi probra.* Parum autem hinc abludunt, quae de improborum ac nequam hominum felicitate disserit Seneca in lib. *Cur bonis viris mala eveniant, cum sit Providentia* cap. VI. *Dum illis licet stare, et ad arbitrium suum ostendi, nitent et imponunt; cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet, quantum altae ac verae foeditatis alienus splendor absconderit.* Sed et hinc explicari debet illud Muciani apud Tacitum II. Hist. *Aperiet et recludet contecta victricium partium et tumescentia vulnera bellum ipsum.* RUPERT.

QUIBUS LABEFACTATUS QUAM FORMIDATUS ANTEA EST. Emenda, si veteres libros audis, *quibus labefactis quam formidatus est:* vocum una mutata, altera expuncta. *Labefacere*, bonae notae verbum, correctores fefellit. Sic Terentius dixit: *dentes labefecit mihi.* vide Donatum. CARRIO IN ADD.

20 * NISI FORTE SPECIE CONCORDIAE ET PACIS etc. Scriptura haud dubie corrupta, et cui medicina sit opus, quam hac ratione facere posse videor: *Nisi forte spes est concordiae et pacis.* nam ni ita legatur, quis sensus commode elici possit, haud sane video. Coniecturam nostram confirmat prorsus huic parissimum loquendi genus, quo hac ipsa oratione usus paulo ante: *Nisi forte speratis, per taedium iam aut pudorem tyrannidis* etc. DOUZA.

SPECIE. Ita libri. Cl. Douza, *spes est*, ingeniose, nec tamen vere, audacter dico, ut ut adstipulatorem habeat Crispinum. Auctoris mens, turbatior licet, haec esse videtur: Cum contumeliam tantum atque invidiam, praemii nomine, reportaturus sit victor exercitus; quare tanto impete atque ferocia partes agit nobilium? nempe in caussa est victoria et successus, quae mentes hominum transversas agunt et imperatoris vitia obumbrant; nisi forte specie pacis et concordiae, per diversae factionis interitum componendae, Syllaturire dici queat. Infra: *ius iudiciumque.* recte; nam ius quandoque pro loco in quo istud redditur poni solet, teste ad Phorm. V. 8. 3. Donato. Sed et Paulus lib. XIV. ad Sabin. Dig. I. Tit. I. §. XI. *Ubicumque Praetor, salva maiestate imperii sui, salvoque more maiorum, ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.* Atque hoc modo locutus Livius XXXVI. 39. *Nisi illi cogantur* in ius iudiciumque *populi Romani.* Confer item XLI. 29. Verum ipse per *ius iudiciumque* intelligo tam condendarum legum potestatem, quam litium et criminum cognitionem. WASSE.

NEQUE ALITER. V. C. *neque aliter pacem et belli finem ait.* Non inepte. Sequitur enim: *Quae si vobis pax et concordia intelliguntur.* PUTSCH.

POPULO. Ita scribo. alii, *Populi Romani*, errore ex notis *P. R.* nato. CARRIO.

POPULO ROMANO. Fabri et Briconeti, *neque aliter r. p. et belli finem ait.* Vaticanus, *neque aliter remp. et belli finem ait.* utraque scriptura idem significatur, nempe aliter neque ullam fore rempub. neque finem belli. error ex notis P. R. inversis. CARRIO IN ADD.

PLEBS. Venetum *plebes.* RIV.

§. 25. ET CONCORDIA. Fabri, *et composita.* CARRIO IN ADD.

TURBAMENTA REIPUBL. Tacitus Hist. I. *Quaeque alia turbamenta vulgi.* CIACC. et URSIN.

ET TRADITE. In V. C. legitur: *Et tradite exemplum posteris ad remp. suimet sanguinis mercede circumveniendam.* URSIN. — Nae ille caedundus hercule, qui veteri et domina dictione exturbata, novam et adulterinam hanc, hoc est, suam, in alienam possessionem intrusit, nihil XII Tabularum leges, neque (quae ratio maxima est) Crispi praetoris vindicias reveritus: quarum ego fiducia fretus de priorum omnium editionum consensu pronunciare quamvis audacter audeo, τὸ *mercede* in pristinam suam sedem Interdicto, *Unde vi*, restituendam esse, voce illa irreptitia et paullo ante huic non suo loco insita, vindicibus furcillis praecipiti eiecta. DOUZA.

AD POPULUM ROMANUM. Corrige, pulcherrima correctione, *ad rempub. suimet sanguinis mercede circumveniundam.* libenter Sallustius *mercedis* vocabulum iis in rebus ponit. sic supra: *qui dominationis suae in vos servitium suum mercedem dant.* et infra: *egregia scilicet mercede.* item lib. IV. *Eumenem cuius amicitiam gloriose ostentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem.* ut quidem correximus. Illud vero *caede sanguinis sui*, nec Latinum est, nec cum hoc loco convenit. quin etiam veteris editionis est ea, quam posui, scriptura. CARRIO IN ADD.

SANGUINIS CAEDE. Paraei edit. et Balliol. *mercede*, quod reponendum autumat Douza; ipse ἐπέχω. *Sanguis* enim pro *necessitudinibus* ubique. *Proiice tela manu* sanguis *meus.* Confer Apuleium Met. IV. 71. et 69. Tibull. *Quicquid agit* sanguis *est tamen illa* tuus. Ovid. nomina sanguinis * *odit.* Noster III. 9. *Sed nec amplius* sanguinem vestrum *praebeatis* 21 *censeo.* Et aeque audacter apud Ovidium Met. XIII. et Lucanum VII. 168. *caedes cruenta.* et apud Manilium 668. *Altera fit* caedis caedes. apud Propertium, *cius vincula rumpere:*

Alphesiboea suos ulta est pro coniuge fratres,
Sanguinis et *chari* vincula rupit *amor.*

Propius accedit Naso Met. VIII. 62.

— — *Melius sine* caede *moraque*
Impensaque sui poterit superare cruoris.

et 444.

— — *Calidumque priori*
Caede *recalfecit consorti* sanguine *telum.*

Ante Heinsium erat, *prioris*. Tacitus An. IV. 66. *suum* sanguinem *perditum ibat.* Qui etiam Hist. IV. 17. huc spectare videtur: *miseram servitutem falso pacem vocarent.* dein: *quid si Galliae iugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum* sanguine *provincias vinci.* Nescio an ad amussim Sallustianam exigenda sint illa Livii II. 64. *pugnatum, ingenti* caede *utrinque, plurimo* sanguine. Damnat verba *ingenti caede* quasi insititia Gronovius Pater. Et sane *caedes* pro sanguine saepius. Vide Horat. Od. II. 1. 35. Ovid. Met. IV. 125. At Cl. Iac. Gronov. per *caede*, occisos, per *sanguine*, vulneratos intelligit; at eius rei nullum idoneum exemplum protulit, neque adeo potuit. *sanguis* enim tam hos quam illos denotat. Possum, *ingenti caede utriusque sanguinis*, vel, *caede utrinque plurimi sanguinis.* Sed nihil mutandum: ita enim I. 23. *ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent*, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi, *decerni possit.* Utrumque servat alibi, ne quis alterutrum ex interprete putet. II. *Plusque ibi* sanguinis *promiscua omnium generum* caede, *quam in ipsa dimicatione factum.* WASSE.

§. 26. ATQUE ETIAM PRAESIDIO. Male, ni fallor, in Fabri et vetusta editione, *praedio.* CARRIO IN ADD.

§. 27. QUAE SI PROBATIS. Similiter Cicero Agrar. cap. 6. pag. 367. BROUKH.

MARCUM AEMILIUM CONSULEM DUCEM ET AUCTOREM SEQUIMINI. Livius lib. XXXIV. *clamitans, ut qui salvam rempub. vellent, auctorem et ducem libertatis sequerentur.* ÇIACCON. et URSIN. — In veteribus numismatibus est *Aimilius*, uti etiam *Lutatius*, non *Luctatius;* quo more posteriorem hanc familiam scribendam esse, et antiquissima vetustatis monumenta et poetae indicio sunt. Scio quidem semel apud Silium Italicum legi *Luctatius;* sed locum corruptum esse, veteres testantur libri. CARRIO.

DUCEM ET AUCTOREM. Evocationis formula, quae non tam in puro putoque duello, quam tumultu aut discrimine repentino usurpata est. Vide Donatum ad Eunuch. IV. 7. Servium ad Aeneid. VII. 694. et VIII. 1. Livius XXXIV. 25. `*clamitans, ut qui Remp. salvam vellent*, auctorem et ducem se libertatis sequerentur. Formulam hanc, sed mancam, habes apud Florum IX. 1. et Brissonium II. pag. 211. Infra: *bellum irritare.* Tacitus Hist. IV. 32. Suspiciones *militum* irritavere. Ibi Nonius Merceri, *caussae se nactos rati.* WASSE.

(XI.) 17. TUNC VERO ET POSCI, CUM CETERI. Videtur deesse nomen proprium ducis, quod ex his reliquiis, licet corruptis, concinnandum est, legendumque: *Tum V ..... posci, cum ceteri eiusdem caussa ducem se nactos rati, maximo gaudio irritare.* CIACCON. et URSIN.

BELLUM IRRITARE. Haud dissimiliter Martialis meus *Musas Phoebumque lacessere* dixit. DOUZA. — Nonius *irritare* interpretatur *provocare.* apud quem vulgo est *caussa* pro *caussae*, et in veteribus *educere* pro *ducem.* Sed haec verba alii coniecturis suis adiectis turpissime foe-
22 darunt. *Irritare* autem per geminum *rr* * scribendum esse idem ostendit Nonius, a canibus tractum docens, qui cum provocantur, *irriunt.* CARRIO.

18. CURIONEM etc. AETATI CONCEDERET MAMERCI. Supra in Bello Iugurthae dixit: *Itaque Sulla, cuius facundiae, non aetati, a Manlio concessum* etc. URSIN. — Ex Prisciano lib. X. Videtur Curio se Aemilio Lepido opposuisse et praeferri voluisse. *Quaesere* apud Sallustium et Tullium notavit Phocas: a quo verbo *quaesivit* fortassean dixerit Sallustius. In quibusdam libris est, *a populi suffragiis.* CARRIO. — Hoc est, qui honorum ad id usque tempus petitionis expers per immaturam aetatem prensationibus publicis abstinuerat. Ita enim malo, quam ademta praepositione sententiam ex illustri obscuram efficere. *Aetati concederet Mamerci.* Sic in Iugurtha: *Itaque Sulla, cuius facundiae, non aetati, a Manlio concessum.* Per Mamercum porro Lepidus significatur. Mamercus enim Aemiliorum praenomen. Ceterum Curionem pariter cum Lepido Consulatum petisse ex hoc loco colligi potest. quem tamen non hoc, sed proximo anno DCLXXVII. simul cum Cn. Octavio primum adeptus. Neque illud praetermittendum, *quaesivit* in hoc Fragmento pro *rogavit obsecravitque* positum esse, ab antiqui verbi formatione, *Quaeso, Quaesere:* ne quis praeteritum istud a *Quaero* derivandum, rei similitudine deceptus, falso porro sibi persuadere insistat; quod a mente Historici nimis quam alienum fuerit. Neque alio referendum exemplum Phocae qui *Quaesere* apud Tullium et Sallustium nostrum lectum esse diserte notavit. Quod alii quo referrent ignorantes, verbum istud, ut Fragmentum, inter incerta Crispi inscite posuerunt. DOUZA. — Locus hic in perveteri exemplari Prisciani ita scribitur: *Curionem quaesivit adulescentior et a populi suffragiis integer aetati concederet Mamerti.* COLER.

19. PHILIPPUS. A Servio lib. IX. Aeneid. [251.] non expresso Historiae numero haec afferuntur, quae, quod fragmento proxime consequenti est L. Philippi oratio, huc pertinere non dubitavi. CARR.

20. MAXUME VELLEM etc. Oratio est L. Philippi in Senatu, ut bellum Lepido moventi resistat. CARRIO. — Confer, quaeso, hic mihi inter se capita illa rerum contraria, videbisque Reipubl. quietae aptissime seditionum turbas opponi; defensioni Reipubl. seditiones contra eorum hominum, quos maxime easdem prohibere decebat. prava denique incoepta tantum abesse dicit ut consultoribus suis noxae vel incommodi aliquid pariant, ut contra etiam a Senatu iis obtemperetur: quaeque pessimi ac stultissimi decreverint, ea bonis et sapientibus adversus animi sui sententiam sint exsequenda. DOUZA.

AUT IN PERICULIS A PROMT. Utramque hanc praepositionem alii omiserunt; quam vero recte ipsi viderint. CARRIO. — *Aut in periculo.* Ita olim emendavimus, et probant libri. CARRIO IN ADD.

EA BONIS. Quidam, *ea nobis capientibus;* non placet. Alii, *a bonis et sapientibus;* ne hoc quidem; cum a brevitate huius scriptoris alienum sit. Deinde opponit stultos sapientibus, bonos malis. CARRIO. — Sic omnes libri; male vulgo, *ea a nobis*, aut, *ea a bonis.* CARRIO IN ADD.

§. 2. CUI PACEM. *Cui* pro *alicui;* nisi malis rescribere *huic* vel *ei pacem*, Lepido scil. HAVERC.

(XII.) §. 3. * PRO DII BONI QUI HANC URBEM. Ita Codd. illud autem 23
qui non ad deos imperii praesides, sed *Patres* (quos infra orat obsecratque Philippus, animadvertere) Crispino referre placuit: unde vox *pro* a sequentibus *dii boni* plane seiungitur, ut in illo Ovidii:

Oscula, Di magni! *trans mare digna peti.*

hinc est vel, *pro qui regitis*, et tum contra Ling. Latinae canones deerit casualis dictio quae interiectionem sequatur; vel, *pro dii boni, vobis dico, qui regitis*, et tum sententia languebit, ut ne peius dicam. Praeterea cur non idem tentet apud Terent. Adelph. III. 3. cuius verba, quia illi non male conveniunt, audiamus. *Pro Iupiter! hominis stultitiam.* Perge malis avibus ut fratrem tuum in eadem laude et palaestra *Camum* in te concites? lepidum inter parissimos interpretes certamen fore auguror: neque enim *compositus melius cum Bitho Bacchius.* In errorem te impulit vox *omissa*, cuius sensum ignorasse videris, quod idem valet atque *remissa* apud Comicum. *Tibi prospexi et stultitiae tuae. Ubi te vidi* animo esse omisso, *et suavia in praesentia Quae essent prima habere neque consulere in longitudinem*, i. e. *negligenti.* Omissa cura ergo idem sonat ac *omissa debita cura*, quo sensu voce *remissa* usus est Tacitus An. XIV. 23. Ἐπικουρίζει Noster, ut alias. *Quod utinam illum, cuius impio facinore in has miserias proiectus sum, eadem haec simulantem videam, et aliquando*

aut apud vos, *aut* apud deos immortales humanarum rerum cura oriatur. Quo etiam pacto Livius III. 56. *Deos tandem esse*, et non negligere humana *fremunt*. Attius Antig. *Iamiam neque dii regunt. Neque profecto deum summus rex omnibus curat.* Tacitus An. XIV. 12. *Quae adeo* sine cura deum *eveniebant*, *ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit.* et Annal. XVI. 33. *Exutus omnibus fortunis Asclepiodotus*, aequitate deum erga bona malaque documenta. Plutarchus in Sylla pag. 456. *Θεοῖς μᾶλλον τῶν προτέρων μέλοντες.* Immerito haec ob Christianum nomen quasi tum primum accidisse iactant Ethnici apud Arnobium I. *Ipsos etiam coelites*, derelictis aris *solemnibus*, *quibus quondam solebant invisere res nostras*, *terrarum ab regionibus exterminatos.* et III. pag. 106. *res perditas invenietis humanas*, et abiecisse clavum deos, *si modo illorum curam spectat*, *mortalium* regere *atque* administrare fortunas. Potest etiam alio torqueri haec sententia, si *curam* pro affectu accipias: quasi isti Veioves poenis quam saluti mortalium invigilent. Neque enim minus regunt qui ita invigilant, quemadmodum per prophetam D. O. M. *Ἔσται ὥσπερ ἐγρηγόρουν ἐπ᾽ αὐτοὺς καθαιρεῖν καὶ κακοῦν*, *οὕτως* etc. In hunc sensum Tacitus Hist. I. 3. *Nec enim unquam atrocioribus P. Rom. cladibus*, *magis iustis iudiciis approbatum est*, *non esse curae deis securitatem nostram*, *esse ultionem.* etiam poeta:

Felix Roma quidem, *civesque habitura superbos;*
Si libertatis Superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet.

Sed haec, opinor, Sallustius non ex animi sententia dicit, sed pro ea quam sustinet persona. En hominis mentem! VI. 59. *Namque mihi pro vero constat*, *omnium mortalium vitam divino numine invisi*: *neque bonum neque malum facinus cuiusquam pro nihilo haberi*; *sed ex natura*, *diversa praemia*, *bonos malosque sequi. Interea forte ea tardius procedunt*: *suus cuique animus ex conscientia spem praebet.* Pricaeus ex coniectura *forte dum*; at ille surdo canit. Wasse.

Qui hanc. *Τὸ qui* non ad Deos, sed ad Patres quos Philippus appellabat, refertur. Vide cap. XIV. *Quod ego vos oro atque obtestor P. C.* Wasse.

Omissa cura. Comparanda sunt inter sese loca Sallustii de ignavia S. R. illis temporibus. Vide quae Cato disserit supra in Catilin. cap. 52. et mox §. 15. *Neque mihi satis consilii*, *metum*, *an ignaviam*, *an dementiam eam appellem*: *qui videmini intenta mala quasi fulmen optare se quisque ne attingat*, *sed prohibere ne conari quidem.* Ceterum polluendam perdendamque Rempublicam non esse relinquendam iis, quorum haec cura et hoc munus est, praeter alios copiose disserit M. Tullius in ea pro Sextio. Sed et in Pisoniana negat ullam esse excusationem, non modo male sentientibus, sed sedentibus, cunctantibus, dormientibus, in maximo Reipublicae motu, magnatibus, quibus scilicet gubernatio Reipublicae concredita est. Similiter idem Noster in Orat. de Repub. ordinanda C. Iulio Caesari autem pervellit, ne clarissumus Imp. Gallica gente subacta, P. R. summum atque invictum imperium tabescere vetustate ac per summam discordiam dilabi patiatur. Rupert.

Adhuc regitis. Vaticanus, *tegitis.* saepe eam in rem peccatum est. Carrio in Add.

Omnium flagitiosorum postremus. In Epist. Mithridatis: *Postremus servorum Archelaus.* Ciaccon. — Verba sunt ex oratione L. Philippi in Senatu, quae similia illis quae habentur in epistola Mithridatis, in qua est: *Postremus servorum Archelaus.* Paulo post cum in V. C. sit: *Et ignoscendo * P. R. magnitudinem auxisse* etc. Faërnus legebat, *Populum* 24
Romanum, non *populi Romani*; cui sententiae non absimilis illa in Bell. Catilinae: *Et accepta iniuria ignoscere*, *quam persequi malebant. Sed uti labore atque iustitia resp. crevit.* Ursin. — Sic in Epistola Mithridatis infra: *Postremus servorum Archelaus*: adumbratum (ut videtur) de exemplo illo C. Gracchi apud Agellium libro XV. *Omnium nationum postremissimum nequissimumque existimatote.* Douza.

Peior an ignavior. Sic dixit Corn. Tacitus: *Invalidum senem T. Vinius et Corn. Laco*, *alter deterrimus mortalium*, *alter ignavissimus*, *odio flagitiorum oneratum contemtu inertiae destruebant.* Ita enim locus ille lib. Historiarum primo a libris vett. omnibus scribendus est, non autem voce illa *oneratum*, quod Rhenanus volebat, sublata, aut, quod docti viri tentarunt, in *onerabant* mutata. Carrio. — Eadem fere loquendi ratione usus postea, quo loco nobis Cn. Lentuli naturam et mores duobus verbis, ac suo more, quasi in speculo cernendos proponit. Fragmentum sic habet: *Perincertum stolidior*, *an vanior.* Douza.

Deliberari non potest. Hoc est, qui peior an ignavior esse statuam, nescio. Idem valet ac *decernere*, *certum habere apud animum suum*, *consulere alium*, et rarius, *dubitare.* Glossae: *deliberat*, *διχογνωμονεῖ*, *βουλεύεται*, *διαπορεῖ*. Cicero III. Verrin. *Iste certe* statuerat *ac* deliberaverat *non adesse.* et VII. Verrin. Certum *est* deliberatumque. etiam pro *dubitare*, *haerere* apud Livium VII. 35. *Neque enim maneatis*, *an abeatis hinc* deliberari potest, *quum* etc. *nihil vobis fortuna reliqui fecerit*: *fameque ac siti moriendum sit.* Iustinus XLII. 4. *quem ultorem patris* etc. *futurum non* dubitabant. Ita quidem editi, sed Codex B. Pub. et tres Bongarsii rectius *deliberabant*, quo infra utitur V. 8. M. Felix pag. 333. *Eos autem merito torqueri*, *qui Deum nesciunt*, *ut impios*, *ut iniustos*, nemo deliberat. Quare immerito damnat hoc verbum Anna ad Q. Septimium I. 22. *Interim* deliberantibus cunctis, *quidnam et ubi esset*, *quod immolare iuberetur.* Postremo *alium consulere* denotat. C. Nepos I. 1. *Delecti Delphos* deliberatum *missi sunt*, qui consulerent Apollinem, *qua potissimum duce uterentur.* Voces *qui consulerent Apollinem* ex interprete esse, qui minus intelligebat vim *τοῦ deliberant*, quo minus dubitem, auctor ipse facit, qui ita infit II. 2. *Miserunt Delphos consultum quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit*, *ut moenibus ligneis se munirent.* Auctor Alexandridos ined. in Praefat. *Tandem apud me deliberatum est*, *te in lucem esse proferendam.* Quod Philippum spectat, arguit ille hoc loco postremissimae patientiae Patres, quod iniurias vel ab ignavissimo pati sustinerent. Non absimiliter Britanni apud Tacitum in Agric. *In proelio fortiorem esse qui spoliet*: *nunc ab ignavis plerumque*

et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi delectus, tanquam mori tantum pro patria nescientibus. Wasse.

Et se contemto metuendum refecit. Legendum, *et se e contemto metuendum efficit.* Riv. — Ita Codd. quos firmat Tacitus An. I. 74. *Dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites*, ex contemtis metuendi, *perniciem aliis, ac postremum sibi, invenere.* Modum loquendi servat Noster Cat. IV. *ex pulcherrima pessima ac flagitiosissima facta.* Iugurth. V. et alibi. Excerpta ex Polybio pag. 1378. *Ἐξ ἐλαχίστης μὲν βασιλείας ἐνδοξοτάτην καὶ μεγίστην Μακεδόνων ἀρχὴν κατεσκεύασαν.* Supra, *exercitum opprimundae libertatis*, omissa *caussa*, eleganter. Columella de Arbor. cap. V. *alteram quam vitis constituendae* caussa *submittas, alteram subsidio habeas.* Codex Arondel. recte omittit *caussa.* Livius II. 22. *tuendae maritimae orae.* Sic Codex Cantab. Infra: *Quid ille ob benefacta.* Plaut. *id si parate curavi ut caverem; Tum hoc mihi indecore, inique, immodeste Datis dii! nam quid habebunt sibi igitur impii? Posthac, si ad hunc modum est innoxiis honor apud vos.* Wasse.

Mussantes. Vide Indicem. A Graeco *μύζω* esse videtur. Menander: *Ἢ μὴ γαμεῖν γὰρ, ἂν δ' ἅπαξ λάβῃς, φέρειν Μύσαντα πολλὴν προῖκα καὶ γυναῖκα δεῖ.* Mussantium morem egregie exprimit Lucanus I. 247.

Et tacito mutos volvunt sub pectore questus.

dein:

— — Gemitu *sic quisque* latenti,
Non ausus timuisse palam: vox nulla dolori
Credita: sed quantum, volucres cum bruma coërcet,
Rura silent, mediusque iacet sine murmure pontus,
Tanta quies.

Neque prorsus male Claudian. Ruff. I.

— — *Deiecerat amens*
Occultis odiis terror, tacitisque *sepultos*
Suspirant gemitus *indignarique verentur.*

Wasse.

Vatum carminibus. Vide supra B. Catilin. cap. XLVII. Wasse. — Thucyd. V. 103. *Μηδὲ ὁμοιωθῆναι τοῖς πολλοῖς, οἷς παρὸν ἀνθρωπείως ἔτι* 25 *σώζεσθαι,* * *ἐπειδὰν πιεζομένους αὐτοὺς ἐπιλείπωσιν αἱ φανεραὶ ἐλπίδες, ἐπὶ τὰς ἀφανεῖς καθίστανται, ΜΑΝΤΙΚΗΝ τε καὶ χρησμοὺς, καὶ ὅσα τοιαῦτα μετ' ἐλπίδων λυμαίνεται.* Infra: *quippe metu pacem repetentes quo habitam amiserant.* Livius alicubi: *pari metu repetentes quo primitus amiserant pacem: aeque segnes in repetendo atque in tutando.* Wasse.

§. 4. Atque id iure: quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu sortitus est. Unde perspicue palam est historiae ordinem male in hac editione servatum, et Fragmentum, quod statim porro a calce orationis huius sequitur, ante eandem conlocandum esse. Id enim sic habet: *Uti Lepidus et Catulus decretis exercitibus maturrime proficiscerentur.* uterque scilicet ad provincias sibi decretas: Lepido enim Gallia ulterior, Catulo eiusdem collegae Italia ex Senatusconsulto sorte obvenerat. Senatusconsulto dico; hoc enim Fragmento, quod posui, praemittendum esse, videor ex Fastis doctissimi Sigonii ob-

servasse, ita hunc (ni fallor) locum citantis: *S. C. fit, uti Lepidus et Catulus* etc. Douza.

§. 5. At scilicet, ii qui. Longe aliter veteres vulgati: *At scilicet iis, qui legatos, pacem, concordiam, et alia huiuscemodi decreverunt: ad postremum usque gratiam habeo peperisse.* Glareanus legit: *At scilicet iis qui ad postremum usque legatos pacem, concordiam et alia huiuscemodi pepererunt, gratias habeo peperisse.* neutrum assequor: neque in hac lectione quicquam difficultatis inest. si quid tamen latet aliud, id fortasse ex scriptura vocis *habeo*, pro *aveo*, veteribus vulgata, originem duxit. Carrio. — Locus mire corruptus, et quem, absque veteribus libris sit, non facile sanaveris. pro *ii* omnes libri *eos*: pro *pacem*, Fabri et Briconeti, *ad pacem.* cuius etiam vestigia sunt in vetere editione: *postremum usque ad legatos pacem:* verbis transpositis, pro *ab eo peperere*, Vaticanus et alii *habeo peperisse.* Corrigo, et prope abest, quin praemium correctioni decerni postulem: *Scilicet eos, qui ad postremum usque legatos ad pacem, concordiam, et alia huiuscemodi decreverunt, gratiam ab eo peperisse.* Concisa illa et plane Sallustiana loquendi ratio *scilicet peperisse* (cuius sexcenta apud Latinos exempla in mundo sunt, in vulgus etiam doctiorum ignota) loco huic maculas adspersit et illud *habeo* pro *ab eo* supposuit. Sic in oratione de Repub. *scilicet id certatum esse, utrius vestrum arbitrio iniuriae fierent.* uti nos correximus. Carrio in Add. — In oratione Philippi libro primo Historiarum: *At scilicet, ii, qui ad postremum usque, legatos, pacem, concordiam, et alia huiuscemodi decreverunt, gratiam ab eo peperere.* sic coniectura fecit, qui Sallustii fragmenta edidit: et addit, nihil in hac sua significatione difficultatis inesse, quasi hac fine libri emendandi sint. Veterum editionum scriptura paullulum immutata vera est: *at scilicet eos qui legatos, pacem, concordiam et alia huiuscemodi decreverunt, ad postremum gratiam ab eo peperisse. scilicet peperisse*, hoc est, scire licet peperisse. quod enim in his verbis *aveo* pro *habeo* somniat collector fragmentorum, delirat. Ut *scilicet*, eadem ratione *videlicet* amat iungi infinitivo: et rationem volunt esse, quia sit tanquam, scire licet, videre licet: verum mihi non probant. nam etiam *fortasse* eo modo Titinius Veliterna:

Fortasse notum fuisse, quo die liber foret,
Nunc etiam voti condemnatus immolavit hostiam.

Priorem versum vel pueri emendent:

Fortasse votum fecisse, q. d. l. f.

Ita Poenulo:

Fortasse medicos nos arbitrarier.

Sic enim lego: et plane mendose alii: *arbitratur.* Sed ut de hoc taceam; potest enim esse *fortassis*, pro *forte an sit*, quomodo *forsit* apud Virgilium et Propertium; quid de illo dicent Aularia:

Aedepol senem Demaenetum lepidum fuisse nobis,
Ut assimulabat Sauream modeste, quam facete.

Ita non dubitem quoque dicere: *Nimirum fuisse illum senem nequam:* quod Plautus Sticho iteravit: *videlicet fuisse illum nequam.* Palmer. — * Palmerius in Spicilegiis suis legendum contendit: *At scilicet eos, qui* 26

legatos etc. Probe quidem, sed ex ingenio tantum. Carrionis quoque libri nescio quid hic turbaverant. COLER.

GRATIAM AB EO PEPERERE. Ita est in nuperis editionibus, sensu satis perspicuo: sed quoniam cum in impressis, tum calamo exaratis libris lectiones mirifice variant, suspicor locum levi mutatione et addito pronomine rescribendum ex vestigiis veteris scripturae: *Gratiam ab eo reperere sibi.* cui phrasi prorsus consimilis, ne dicam gemina, est Plautina illa in Prologo Rudentis: *Veniam sibi invenire a diis.* Sed et Plinius alibi *gratiam invenire* scripsit. Neque est quod quemquam moveat vox illa *sibi* pro supplemento adscripta. cui coniecturae meae primitus occasionem praebuit lectionis eius affinitas, quae in aliis libris concepta legitur ad hanc faciem: *gratiam habeo peperisse.* Scin' quid suspicer? nempe aliquem ex Sallustianis exscriptoribus compendium notarum facere voluisse, et secundam verbi syllabam contruncatam abbreviasse ad hunc modum: *Pep̃ere sibi.* atque hinc porro aliis atque aliis succedentibus geminas voces coaluisse in unam. unde *peperisse* istud natum denique. DOUZA. — Omnes testantur in MSS. esse *peperisse.* Recte igitur Palmerius Mellerus, *At scilicet eos* etc. *peperisse.* Adi librum III. Observ. cap. 9. GRONOV.

INDIGNI REPUB. Messus elocutionum exemplo: *indignus*, inquit, *hac re. Sallustius libro primo Hist. Indigni rep. habiti.* CARRIO.

§. 6. PROSCRIPTOS ACCERSIRI. Vaticanus, *proscriptos accersi.* sic alibi in eodem Sallustio libros in eadem voce variare meminimus. CARRIO IN ADDEND.

(XIII.) EXTOLLEBANT. *Extollebant et (dicebant) magnitudinem P. R. crevisse ignoscendo.* CRISPIN.

ET IGNOSCENDO POPULI ROM. MAGNITUDINEM AUXISSE. In scripto libro est: *Et ignoscendo pop. Rom. magnit.* Faërnus legebat, *populum Rom.* Forte ex Catilin. de populo Rom. *Et accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant. Sed ubi labore atque iustitia respubl. crevit.* CIACCON. — Dignum nota, *auxisse* παθητικῶς pro *auctum esse*, Catonis et veterum exemplo. De quo dixi ad Tacitum. Lips. IV. Ep. Q. 14. de re ipsa vid. Voss. II. Inst. Orat. pag. 218. et lib. I. pag. 153. RUPERT.

AUXISSE. Παθητικῶς. Vid. Lipsius IV. Quaest. Epist. 14. BROUKH.

LEPIDUM PROGRESSUM VIDEBAT. Scribe: *qui gentis Aemiliae bene facta extollebam, et ignoscendo populi Romani magnitudinem auxisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum dicebam.* Posses etiam, *populum Romanum;* sed *auxisse* dicit, pro auctam esse, ut Cato: *Eo res eorum auxit.* GRONOV.

ET CUM PRIVATA. Vocem *et* de coniectura sustulimus. laudant libri veteres, et alioqui nequaquam sibi constabit sententia. qui, inquit, extollebant bene facta gentis Aemiliae, quique aiebant pop. Romani magnitudinem auxisse ignoscendo, et Lepidum etiam tum nusquam progressum; ii, cum arma private opprimundae libertatis cepissent, consilium publicum corruperunt. CARRIO IN ADD.

§. 7. AC TUM ERAT LEPIDUS LATRO CUM CALONIBUS ET PAUCIS SICARIIS, QUORUM DIURNA MERCEDE VITAM NON MUTAVERIT. Ita hunc locum

citat Scaliger ad Catullum. Sensus videtur esse: quorum vitam adeo vili aestimat, ut eam ne mercede diurna velit mercari. RUPERT.

ATTAMEN ERAT LEPIDUS. Vaticanus, *At tum erat.* CARRIO IN ADD.

* QUORUM NEMO NON DIURNA MERCEDE. Glareanus: *nemo diurna* 27
mercede vitam mutaverit. alii: *quorum nemo diuturna mercede vitam mutaverit.* atqui contra sentit Philippus, eos vel diurna mercede conductos, vitam etiam nihili facturos. CARRIO. — Ita libri, suspicabar *diurnis*, nam *diurna* pro *dimensa*, quae servis in diem exhibentur, usus est Seneca Epist. LXXXI. Diurnum *accipit*, *in centunculo dormit.* Atque ita, sed alio sensu, Tacitus Ann. XVI. Ita etiam Graeci suum ἡμερήσιον. Plutarchus alicubi: ἡμερησία ζωή. Et Suetonius Calig. XI. adiungit *quaestibus. Ex gerulorum* diurnis quaestibus *pars octava.* et *victum* Ner. XXXVI. *alios* diurnum victum *prohibitos quaerere.* qui *diurna* pro *in diem* posuit Ner. XXX. *mercedem* vero retinet Ambrosius Epist. VI. *sicut mercenarius* diurnam mercedem *quaerere.* Claudian. de B. Gild. 75.

— — *gaudetque* diurnos,
Ut famulae, praebere cibos.

Corippus:

Vix *nobis* vitae *constant alimenta* diurnae
Afflictis, quae longa dies longoque labore
Sors quaerit, parvosque cibos sub nocte reponit.

et alibi:

Qui nec cauda rei cultu *est ornanda* diurno.

Noster Catilin. XLIX. *Plebes* etc. *cui omnes copiae* in usu quotidiano *erant.* Scaliger ad Catullum: *vitam non mutaverit.* WASSE.

CUM LEGATIS ADHUC IURE PARENTIBUS. Ex eadem oratione haec quoque sunt. Sed illud *adhuc*, licet in Vet. Cod. sit, videtur tamen in *adhoc* mutandum, quo alibi Sallustius pro *praeterea* usus est. Paulo post ad illa, *Bellum ex bello serunt*, facit id, quod habetur in Epistola Mithridatis: *Bella ex bellis serendo magni facti.* Livius quoque eodem modo dixit lib. XL. *Ex bellis bella seruntur.* et Tacitus lib. XXI. *Proelia serere.* Quod vero sequitur apud Sallustium: *Quod ego vos oro atque obsecro P. C.* etc. rectum est. nam ita V. C. habet, et ita infra locutus est Sallustius, cum ait: *Quod ego vos moneo quaesoque, ut animum* etc. Item pro *armis sollicitatae* Vett. Codd. habent, *armis sollicitae.* URSIN.

ET AD EUM CONCURRERE HOMINES OMNIUM ORDINUM CORRUPTISSIMI. Tales in castris Caesaris fuisse, fatetur infra in d. Orat. I. ad Caesarem de Rep. ord. RUPERT.

CUPIDITATIBUS. Venetum *cupidinibus.* idque Sallustianum magis est. RIVIUS.

QUIES IN SEDITIONIBUS. Quia tunc solum contenti sunt. WASSE.

BELLUM EX BELLO SERUNT. Perperam alii *ferunt.* RIVIUS. — Sic in Epist. Mithridat. *Bella ex bellis serendo magni facti.* Livius lib. XL. *Ex bellis bella seruntur.* Et Tacitus *praelia serere* dixit Hist. V. CIACCON.

SULPICII. Nam P. Sulpicius, tribunus plebis, auctore C. Mario perniciosas leges promulgavit, ut exules revocarentur, et novi cives libertinique distribuerentur in tribus etc. qui cum in quadam villa lateret, indicio servi

retractus et occisus est. Servus ob mercedem manumissus est, sed ob infidelitatem saxo deiectus. BADIUS.

MARII. Vide supra Iugurth. cap. LXIII. BADIUS.

DAMASIPPI. Vide supra Cat. cap. LI. vel lege, *Damacii.* Nam Lucius Damacius praetor ex iussu Marii omnem nobilitatem, quae in urbe erat, trucidavit. BADIUS.

(XIV.) §. 8. HISPANIAE ARMIS SOLICITATAE. *Solicitae* est in duobus scriptis exemplaribus. CIACCON. — Fabri et Briconeti, *armis sollicitae.* CARRIO IN ADD.

MITHRIDATES. Vide supra Fr. I. 4. WASSE.

28 * QUIN PRAETER IDONEUM DUCEM NIHIL ABEST AD SUBVERTENDAM REMP. Vide, ut Mamercum fastidiose et contemtim conterat Philippus, cui ne id quidem dignum habet tribuere, quem pro idoneo duce ad Rempubl. evertendam agnoscere velle videatur. DOUZA.

§. 9. QUOD EGO VOS ORO. Sic alibi: *Quod ego vos moneo quaesoque, ut minus.* CIACCON.

NEU PATIAMINI. Iidem libri, *ne patiamini;* nostra lectio a Vaticano est. CARRIO IN ADD.

QUASI RABIEM. Forte, *quasi tabem.* frequenter enim ea similitudine utitur noster Sallustius. Sed in re incerta nihil assevero. CARRIO. — *Quasi tabem* coniecit Carrio, non male. Alibi enim utitur auctor hac similitudine. WASSE.

AD INTEGROS PROCEDERE. Supple de Vaticano aliisque membranis, *ad integros contactu procedere.* nihil elegantius. CARRIO IN ADD.

§. 10. AN EXSPECTATIS DUM EXERCITU RURSUS ADMOTO, FERRO ATQUE FLAMMA URBEM INVADAT. Hoc contra historiae fidem esse omnia veterum monumenta consentiunt. Neque enim Lepidus ante postremam expeditionem illam et pugnam commissam cum Catulo, qua victus deserta Italia in Sardiniam refugit, ad Romana moenia exercitum umquam admovisse legitur, nedum ut urbem ferro et flamma invaserit. Unde mihi dubium non est, quin *invadant* legi atque emendari debeat. Quod si mihi Critici concedant, referendum erit ad homines illos omnium ordinum corruptissimos, veris supra coloribus a Philippo depictos, Cinnanos puta et Marianos satellites, quorum in patriam reditu quantum civilis sanguinis exhaustum fuerit, Plutarchus, Appianus, Eutropius testes, postremo omnes veteres memoriae. DOUZA. — Illud *rursus* pertinet tantum ad vocem *admoto*, non autem ad ea quae sequuntur, *ferro atque flamma urbem invadat.* Et certum est ex hac ipsa oratione, Lepidum antea exercitum opprimundae libertatis habuisse: *Equidem a principio, cum Etruriam coniurare, proscriptos accersiri* etc. Deinde: *At tum erat Lepidus latro, cum colonis et paucis sicariis.* Ball. pro *tum* legit *tamen.* Et hoc est quod ait, *privata arma cepisse;* nempe quia non erat cum imperio et legatis iure parentibus. Quo loco Balliol. pro *videbant* habet *aiebant.* Quod si Lepidus nunquam antea ductasset exercitum, tamen illud *rursus* aeque competeret eius militibus; imo de iis usurpat auctor intra: *Agite, uti lubet; parate vobis Cethegi, atque alia proditorum patrocinia, qui*

rapinas et incendia instaurare cupiunt, et rursum advorsum *deos penates armare.* WASSE.

QUOD MULTO PROPIUS EST AB EO QUO AGITAT STATU. Cicero Tuscul. I. *Antiquitas quae quo propius ab ortu et divina progenie.* Et ad Attic. lib. I. *quoniam propius abes.* Sed Plin. lib. XIV. cap. 4. *Tam prope*, inquit, *ab origine rerum sumus.* CIACCON. — Ex eadem item oratione haec quoque sunt, quibus non absimilia illa Plinii lib. XIV. cap. 4. *Tam prope ab origine rerum sumus.* Cicero tamen lib. I. Tuscul. dixit: *Antiquitas, quae quo propius aberat ab ortu et divina progenie,* et in Epistola quadam ad Atticum lib. I. *Quoniam propius abes.* Item pro, *qui ademtam negat*, V. C. habet, *quibus ademtam* etc. et pro *luctus curae sunt*, videtur melius, *curae sint.* URSIN. — Ball. om. *ego*, et *contactu*, male utrumque. Qui hunc locum absque meliorum Codd. ope in integrum restituere sperat, ille *οὐκ ἀνθρωπίνης δυνάμεως βούλησιν ἐλπίζει.* Sensus tamen esse videtur huiusmodi: An expectatis dum ferro atque flamma urbem invadat? quod multo (urbi) propius est ut accidat a mala Patrum administratione quam (eidem prope est) ex pace et concordia, quae nomina sceleri suo indidit (ire) ad arma civilia: i. e. *ire adversus* arma civilia: quae ille advorsum divina et humana omnia cepit. vel, *ire ad* i. e. *in arma.* WASSE.

QUAM EX PACE ET CONCORDIA AD ARMA CIVILIA. Scriptura haud dubie mendosa, et quam iuxta cum ignarissimis intelligo: nisi tamen totus locus interpolandus, et fortasse in hunc morem constituendus: *quam ad pacem et concordiam ab armis civilibus:* sententia apertissima, quam tamen absque libris auctoribus integram et sinceram * esse, nondum satis 29
acceptum est mihi. DOUZA.

(XV.) §. 11. ANGITUR ENIM. Vaticanus, *agitur enim.* CARRIO IN ADDEND.

§. 12. SATIS CONSILII. Male operae omiserunt *est.* CARR. IN ADD.

QUI VIDEMINI INTENTA MALA QUASI FULMEN OPTARE SE QUISQUE NE ATTINGAT, SED PROHIBERE NE CONARI QUIDEM. Ab aliquo illustri scriptore Graeco haec sententia sumta videtur. Tacit. Annal. III. *Ob intenta pericula.* CIACCON. — Fulmina enim feralia habebantur; et qui locus fulmine tactus, *bidental* appellabatur. Glossarii auctor recte exposuit: *Bidental*, τόπος κεραυνοπλήξ. Quin Persius ipsum hominem *κεραυνοπλῆγα bidental* vocat:

Triste iaces lucis, evitandumque bidental.

Bidental autem vocatur, quod talibus locis ovibus sive bidentibus sacrificia fierent. Artemidorus lib. II. ὁ κεραυνὸς τὰ ἄσημα τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τοὺς ἐνιδρυμένους βωμοὺς καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γινομένας θυσίας. Graeci *bidental* vocant ἐνηλύσιον. Glossae Graecorum: Ἐνηλύσια, τὰ κατασκηφθέντα χωρία. Nam σκηπτός, *fulgor.* SCALIG.

QUASI FULMEN. Optare tantum ne attingat fulmen, nec fuga aut tecto prohibere, credo, *dementiam* vocat, quia coelitus tangendi sunt divinitus amentes. Ex Tageticis libris. Ammian. XVII. 12. *Veiovis fulmine mox tangendos adeo hebetari, ut nec tonitruum nec maiores aliquos possint*

audire fragores. Iisque alludit XIV. 11. *Utque manum iniectantibus fatis hebetari sensus hominum et obtundi.* Corrige obiter Augustinum Ep. XXI. pro *Orpheicis atque Ageticis* lege *Tageticis.* Plinius Hist. Nat. XI. 54. *Quati prius omne et afflari quam percuti: nec quemquam tangi, qui prior viderit fulmen aut tonitru audierit.* De Turno Virgilius:

Sed neque currentem se non cognoscit euntem,
Tollentemve manu saxumve immane moventem.

Quae Cerdanus aliique ad timorem male referunt. Hos sequitur Statius Theb. II. 564.

— — stupet *obvia letho*
Turba superstantem, atque emissi turbine montis
Obruitur.

et IX. 850.

— — *urgent praesagia mille*
Funeris, et nigrae praecedunt nubila *mortis.*

infra:

Iam non ira subit, lethi sed nuncius horror.

et 470.

Qui tremor illicita coeli de lampade tactos,
Hic fixit iuvenem, pariterque horrore *sub uno*
Vox, acies sanguisque perit.

Praeivit in his, ut aliis fere omnibus, divinus poeta Iliad. XVI. 792. 805.

— — *Στρεφεδίνηθεν δέ οἱ ὄσσε* etc.
Τὸν δ᾽ Ἄτη φρένας εἷλε, λύθεν δ᾽ ὑπὸ φαίδιμα γυῖα.

Certe Quinto Smyrnaeo, qui I. 588.

— — *Πευθομένης μάκαρες φρένας ἐξελλοντο*
Καὶ νόον, ὄφρα σε κῆρες ἀμείλιχοι ἀμφιχέωνται.

Noster autem Demosthenem sequi mihi videtur III. Philipp. pag. 48. *Ἀλλ᾽ ὅμως ταῦθ᾽ ὁρῶντες οἱ Ἕλληνες ἀνέχονται, καὶ τὸν τρόπον, ὄνπερ οἱ τὴν χάλαζαν, ἔμοιγε δοκοῦσι θεωρεῖν, εὐχόμενοι μὴ καθ᾽ ἑαυτοὺς ἕκαστοι γενέσθαι, κωλύειν δὲ οὐδεὶς ἐπιχειρῶν.* Ambrosius ad Theodos. V. Ep. 29. *Ego ipsum usurpatorem imperii ita* vinxi *ac* mentem *eius* ligavi, *ut cum haberet adhuc fugiendi copiam, tamen cum omnibus suis, tanquam metuens, ne quis tibi periret, ipse se clauderet.* Wasse.

Sed prohibere ne conari quidem. Belle de Graecis, quibus imminebat Philippus Macedo, Demosthenes Philippica III. *Illi Graeci haec tolerant, eodemque modo, quo qui grandinem (ut mihi quidem videtur) spectant: optat quisque, ne in suos agros deferatur: prohibere conatur nemo.* Quam imaginem quis non videt imitatum hic esse Sallustium? Rup.

Prohibere. Antea, *prohibete,* a coniectura nostra stant omnes libri. Carrio in Add.

30 * §. 14. Pudet. *Dicimus,* inquit Servius lib. IV. Aen., *piget me facere, et pudet me fecisse: quae tamen interdum a Sallustio simul ponuntur.* Carrio.

Animos movent. In V. C. *animos movere.* quae forma loquendi Terentio perfamiliaris est. Ursin. — Scribe, *animos movere.* Sic enim in membranis est. Carrio in Add.

Qui ademtam negat. Veteres illi libri, *quibus ademtam.* Ciaccon. — Omnes libri, *quibus ademtam.* Carrio in Add. — In codice Puteani est: *quibus ademtam negat.* hinc legendum propono: *civitatem confirmari qui civibus ademtam negat.* Putsch. — *Adeptam* reponit Crispinus contra libb. utrumque abest Ball. nec male. *reddere consulatum,* hoc est vel *reddere rationem rerum in eo gestarum,* vel, quod potius censeo, *abdicare se consulatu,* et reddere omnem illam potestatem quam a plebe accepit. Quo sensu Tacitus An. IV. 9. de Tiberio: *ad vana et totiens irrisa revolutus* de reddenda Republ. *utque consules, seu quis alius, regimen susciperent.* Supra pro *socordia* Ball. *secordia.* Infra *plebei Trib. potestatem* legit Priscian. pag. 704. Wasse.

Plebei. Haec vox ab omnibus editis libris exsulat. eam tamen et veteres recipiunt codices, et Priscianus agnoscit, qui lib. VI. a *plebe* tertium casum *plebei* esse docet, atque hoc testimonio e libro Sallustii primo suam confirmat opinionem, nihil ut necesse fuerit novum, hoc est aliud fragmentum, statui. Carrio.

(XVI.) §. 15. Et luctus curae sunt. Potius legerem *sint.* Ciacc.

Nostri proditor. Sic in oratione Cottae infra: *Nam si parricida vestri sum.* Douza.

Istis invidus. Libri duo, *istis infidus.* Ciaccon. — Haec quoque ex eadem oratione. Sed Vett. Codd. pro *invidus* habent *infidus.* et fortasse verius; nam illud *F* digamma positum pro litera *v,* opinatus fortasse librarius pro *f* positum esse, ex *infidus* fecit *invidus.* Sic ex *vides* apud Ciceronem factum est *fides.* Ursin. — Optime idem codex, *istis infidus.* opponit proditorem infido. Putsch. — Probo scripturam Vaticani, *istis infidus.* e pronunciatione litterarum *v* et *f* macula in hoc loco inolevit: eleganter enim cum dixisset *nostri proditor,* subiunxit *istis infidus.* ut utrique parti eum parum amicum et fidum esse velit. Carrio in Add.

Hostis omnium bonorum, ut te neque hominum neque Deorum pudeat, quos perfidia aut periurio violasti. Hoc eo spectare videtur, quod Lepidus, cum legem Sulla mortuo de actis eius rescindendis promulgasset, ut qui a Sulla proscripti fuerant, et civitatem et bona sua recuperarent; cumque eidem Catulus collega ceterique obnixe adversarentur, re in concionibus agitata, Lepidus a Senatu sacramento adactus, bellum se patriae non facturum, in Galliam ulteriorem, quam sortitus erat, profectus, ad Comitia, tamquam exacto consulatu suo bellum illaturus, non venit. Appianus, Florus. Atque hoc est, quod perfidiam et periurium Lepido obiectat Philippus. Douza. — Vett. Codd. habent, *pudet,* quo modo Terentius loquitur, cum ait: *Ut nihil pudet.* Item pro *quos perfidia aut periurio violasti,* in Vett. Codd. est: *quos per fidem* etc. et sic locutus est Livius lib. I. cum dixit: *cuius ad solenne * ludosque per fas* 31
et fidem decepti venissent. Ursin. — Ita [*pudet*] malo, quam *pudeat.* cuius locutionis exempla sunt in promtu. Carrio. — Libri Vett. *per fidem aut periurio.* Livius I. *Cuius ad solemne ludosque per fas ac fidem decepti venissent* etc. Ciaccon. — Ex fide codicis Vaticani, quem Gruterus inspexit, legendum est, *quos per fidem aut periuria,* hoc est, per

fas ac nefas. Notissima hominum malitia, per fidem violare. Livius lib. I. cap. 9. *Deumque invocantes, cuius ad solenne ludosque per fas aut fidem decepti venissent.* Sic Caesar lib. I. de B. Gall. cap. 26. dixit, *per fidem circumveniri.* Plautus Mostell. II. Sc. 2. *Per fidem sum deceptus.* Livius lib. VI. cap. 29. *Adeste, dii, nobis per vestrum nomen deceptis.* quasi diceret, vestrum nomen hamus fuit, quo inuncaremur. Idem lib. XXXVIII. cap. 25. f. *Maior pars per fidem violati colloquii poenas morte luerunt.* Sen. cap. 3. de Providentia: *Multa millia civium Romanorum uno loco post fidem, imo per ipsam fidem, trucidata.* RUPERT. — Vaticanus, *per fidem aut periurio.* omnino Sallustiane. CARRIO IN ADD.

§. 16. IN SOLICITUDINE RETINEAS. Vetus editio et Fabri, *in solicitudine attineas.* CARRIO IN ADD.

NEQUE TE PROVINCIAE NEQUE LEGES NEQUE DII PENATES CIVEM PATIUNTUR. Sententia deposcere videtur, ut *patientur* legamus. DOUZA.

PERGE QUA COEPISTI. *Qua coeptas* omnes libri habent. CIACCON. et CARRIO IN ADD.

QUAM MATURRIME. Tacit. Annal. V. *ut templum Divo quam maturrime publica pecunia poneretur.* et Noster infra: *Uti Lepidus et Catulus decretis exercitibus quam maturrime proficiscerentur.* et Caesar lib. I. Bell. Gall. Alia exemplaria hic *maturissime.* Citat Charis. lib. II. in *Maturissime* M. Catonem dier. dict. de cons. suo: *Item, uti a Thermopylis atque ex Asia maximos tumultus maturissime disieci atque consedavi.* Vide eundem in *Maturrime.* CIACCON. — Ex eadem oratione haec quoque sunt. Charisius lib. II. docet Catonem similia quaedam protulisse in oratione dierum dictarum de consulatu suo, a quo Sallustium illud *maturrime* accepisse verisimile est. Catonis verba sunt haec: *Item, uti a Thermopylis atque ex Asia maximos tumultus quam maturrime disieci atque consedavi* etc. Inde Tacitus lib. XV. *Ut templum Divo quam maturrime publica pecunia poneretur.* et rursus Sallustius ipse paullo post in fragmento: *Uti Lepidus et Catulus decretis provinciis quam maturrime proficiscerentur.* URSIN.

§. 17. REMPUBL. INTUTAM. Ald. *inultam* legit. Tacitus Hist. III. *non intuta moenium firmare* dicit. et Hist. I. *proinde intuta quae indecora.* CIACCON. — Ex eadem item oratione haec sunt: *Remp. intutam.* Alii vero pro *intutam* legunt *inultam.* Sed nihil mutandum. nam Caesar lib. I. de Bell. Gall. usus est ea voce et Tacitus lib. XIX. cum dixit: *Non intuta moenium firmare.* URSIN.

DELECTUS. Vide supra Bell. Catil. cap. XXXVI. WASSE.

EX LIBIDINE LEGES IMPERANTUR etc. Pro quo libentius legerem, *ex libidine leges imperatae;* nam verbum *imposita* iam praecessit, licet rectum sit, et supra dixerit: *Annuite legibus impositis.* URSIN. — Haec temporum mutatio mihi non leviter suspecta est; unde fit, ut legendum autumem: *leges imperatae.* DOUZA.

LEGATOS ET DECRETA PARATIS. Demosthenes Philipp. I. pag. 18. *ἃ ἂν ὑμῖν ἀρέσκῃ χειροτονήσατε, ἵνα μὴ μόνον τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμῆτε Φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις.* Infra: *quanto avidius pacem petieritis.* Livius e contra VI. 18. *Ostendite modo bellum, pacem*

habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. Voces *praesidia deducta atque imposita* exulant Balliol. Infra: *nam qui turbas.* hoc est, *nam is qui dicit,* vel, *quicumque dicit.* WASSE. — In Wassiana ed. quoque per iniuriam omissae voces, *praesidia deducta atque inposita.* HAVERC.

(XVII.) * ET QUANTO. *Et* deest vetustae editioni Fabri et Briconeti. CARRIO IN ADD. 32

§. 18. NAM QUI TURBAS ET CAEDEM CIVIUM ODISSE AIT etc. Si quis penitius loci huius constructionem ac sententiam investiget, nae illi facile odorari fuerit, vel ex posteriore periodo tantum, numeri rationem in verbis illis tribus *ait, retinet, censet,* perperam a sciolis inversam esse. quod tamen a nato nemine usque adhuc animadversum demiror; praesertim cum eius rei ipsos commonefacere potuerit numeri illius diversitas, quae in isto argutissimo epiphonemate comparet: *Ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadent.* in quo enarrando quomodo isti sibi satisfecerint nescio; hoc scio lectionem receptam et secum et cum Sallustiana elegantia pugnare. Nam quae, obsecro, locutionis ratio sit illa? Lepidus, armato Lepido, vos inermes retinet. Quocirca vel meo periculo (neque enim capitis res est) fidenter castigandum pronuncio: *Nam qui turbas et c. c. o. aiunt, et ob id a. L. v. i. retinent; quae v. t. s. e. q. f. p. p. p. censent.* Non enim de Lepido, sed de factiosis Lepidi fautoribus, quos ipse satellites indigitare amat, intelligendum. DOUZA. — Cortii editio *suadet,* quod praetuli, licet nulla a Cortio lux pro stabilienda lectione. Scilicet *τὸ illi* tertius est casus singularis numeri, non primus pluralis, quod alios decepisse videtur. HAVERC.

ARMATO LEPIDO VOS INERMES RETINET. MSS. libri, *inermos.* CIACC. et URSIN. — Vaticanus, *inermos.* de quo alibi. CARRIO IN ADD.

§. 19. TORPEDO ANIMOS OPPRESSIT. Priscianus, hunc locum ex I. Hist. recitans, ita legit. Apud Nonium vero in verbo *Torpedo* pro *oppressit* scriptum est *obrepsit.* A. MANUT. — Orat. II. de Rep. ord. *Stupor eos atque torpedo invasit.* WASSE.

TORPEDO. Ita legunt Priscianus et Nonius Marcellus, qui haec primo Historiarum libro collocant. Apud hunc tamen totus ille locus ita legendus est: *Torpor, generis masculini. Lucretius:* tantus conduxerat omnia torpor. *Torpedo, feminini: Sallustius lib. I. Histor.* si tanta torpedo animos oppressit. Carisius lib. I. Inst. Gramm. *Torpor,* inquit, *et animi et corporis dicitur debilitatio, scilicet a torpedine, cuius contactu corpus debilitatur, unde et Sallustius lib. I. idem vitium* torpedinem *dixit.* CARR.

SCELERUM CINNAE. Nam Cinna et Marius cum Carbone et Sertorio Ianiculum occupaverunt, et fugati ab Octavio consule recesserunt. Marius Antium et Ariciam et Lavinium colonias devastavit: et cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi, Cinna et Marius in Urbem recepti, eam velut captam caedibus et rapinis vastaverunt. BADIUS.

DECUS ATQUE OMNES ORDINES INTERIERUNT. Antiqui libri, *Decus ordinis huius interiit.* CIACCON. et URSIN. — Fulvii liber: *Cuius in urbem*

reditu decus ordinis huius interiit. quod probo. A. MANUT. — Eadem figura qua Virgil. Georg. II.

— — *Pateris libamus et auro.* WASSE.

Quidam: *cuius in urbem reditu, decus ordinis huius interiit.* sic infra: *contra ordinis huius auctoritatem.* CARRIO. — Scribe ex omnibus libris: *decus ordinis huius interiit.* de senatorio ordine a Sulla lacerato et dissipato sermo est. CARRIO IN ADD. — Ἓν διὰ δυοῖν. Propert. IV. 5.

Ante Phrygem Aeneam collis et herba *fuit.*

Virgil. etiam XI.

— — *volat igneus aequore Tarchon*
Arma virumque *ferens.*

WASSE.

§. 20. PARATE VOBIS CETHEGOS ATQUE PATROCINIA. Vett. libri, *Cethegi.* CIACCON. et URSIN. — Atqui Cethegus diu post. An tamen intelligit P. illum Cethegum, de quo Val. Max. lib. IX. cap. *de crud.* Sed is inter Sullanos erat satellites. Est itaque anticipatio historica, de qua legere memini in lib. Inst. Orat. Vossii. RUPERT.

CETHEGOS. Omnes libri, *Cethegi atque alia proditorum patrocinia.* CARRIO IN ADD.

33 * ET RURSUM. Scribe, *et rursus.* CARRIO IN ADD.

SIN LIBERTAS ET BELLA MAGIS PLACENT. Vett. libri, *et vera magis placent.* infra lib. III. Hist. orat. Lepidi, *si vera et honesta flagitium superaverit.* CIACCON. et URSIN. — Fabri et Briconeti, *libertas et vera.* CARRIO IN ADD. — Cortii ed. *vera.* Sed *bella* opponuntur *paci*, infidae scil. de qua supra; et propterea, pergens, dicit adesse novum exercitum etc. HAVERC.

DECERNITE DIGNA NOMINE, ET AUGETE INGENIUM VIRIS FORTIBUS. Quid est *augere ingenium?* an quod alii dicunt, *animos augere alicui?* Gerrae germanae. Proinde inducatur, atque eius vicem meae auctoritatis fiducia quamvis audacter reponatur: *augete imperium viris fortibus.* hoc est, Remp. vestram Rom. Cui haud dissimile illud oratione ad Caesarem: *Quae res populos nationesve magnis auctoribus auxissent.* DOUZA. — Ita Balliol. Douza ingeniose et Latine *imperium*, quod aliter accipit Crispinus, pro suprema nempe potestate qua extra ordinem muniti erant, ut providerent, ne quid Resp. detrimenti caperet. Favet Tacitus An. VII. *Tib. Neronem et Cl. Drusum privignos* imperatoriis nominibus auxit. et Vopisc. Prob. IV. *ut eius dignitas incrementis iuvetur.* Verum Appio Claudio interrege, Q. Catulo Procos. caussa non erat cur imperium augerent. Neque aliter potuissent, quam si Appium Dictatorem dixissent. *Ingenium* pro *indole* aut *ingenita vi* saepe. Livius semper: *augere animos alicui.* Vid. Gronov. ad VII. 7. Noster Iug. *alii bonum* ingenium *contumelia accensum esse.* et: *inter artes bonas integrum* ingenium *brevi* adolevit. *Opprimere* ingenia Tacitus Agr. III. Quod si *imperium* malis, Douzae mente accipias necesse est. WASSE.

NOMINE. Fabri et Briconeti, *nomini.* CARRIO IN ADD.

§. 21. ET AD HOC COLONIAE. Coniunctio *et* abest vett. libris. recte. CIACCON. et URSIN. — Fabri et Briconeti, *ac coloniae.* itaque scribendum; aut more Sallustiano: *novus exercitus; ad hoc coloniae.* copula illa omissa. quo modo sexcenties loquitur. CARRIO IN ADD.

FORTUNA MELIORES SEQUITUR. Tacit. Hist. IV. *Fortuna melioribus adfuit.* CIACCON. et URSIN.

§. 22. ORDINIS AUCTORITATEM AD URBEM DUCIT. Legendum, *contra huius ordinis auctoritatem* etc. facilis quidem et proclivis de similitudine vocum, sed foedissimus error. RIVIUS.

INTERREX. Antiquis temporibus is magistratus statim a morte Romuli est institutus. Nam cum in metu omnes essent, ne civitatem sine imperio vis aliqua externa adoriretur: rem inter se centum patres consociant, decem decuriis factis singulisque in singulas decurias creatis, qui summae rerum praeessent; decem imperitabant: unus cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium ac per omnes in ordinem ibat. Haec fere Livius. a quo non longe discedit Plutarchus; nisi quod vix unius diei imperium uni interregi tribuere videtur. Postea exactis etiam regibus, quoties comitia ea a Consulibus, aut morbo aut bello aut seditione impeditis, haberi non poterant, si Dictatori non placuisset, Interrex creabatur. Qui cum quinque dies magistratum obtinuisset (nam hoc Interregni tempus fuisse satis constat) alteri imperium tradidit. Ille, nisi quid impediret, Senatusconsulto de comitiis consularibus facto, Consules creabat. Solus hic patricius magistratus cum plebe communis factus non est. Neque enim populi suffragio creabatur, sed a patriciis coëuntibus auspicato prodebatur, ut testatur Appius Claudius apud Livium. Creabatur autem, ut Pedianus docet, ad III. Kalendas Februar. Eius officium erat omnia ea obire, quae vel Regum, vel Consulum fuissent. Itaque ius dicebat, Senatum vocabat, Rempublicam quoque turbulentis temporibus, sub extremi atque ultimi Senatusconsulti formula saepe accipiebat, surrogatisque magistratibus comitia habebat. IANUS GULIELM.

* OPERAM DANT. Legendum, *dent.* RIVIUS. — Videnda item quae 34 notavimus ad librum I. Caesaris de Bello Civil. nam faciunt ad Sallustiana illa ex antiqua formula: *Operamque dent, ne quid Respubl. detrimenti capiat.* URSIN.

(XVIII.) 21. UTI LEPIDUS ET CATULUS etc. Videndum an de bello Ital. hic agatur. Lepidus enim et Catulus Consules habentur in aenea apud me tabella, in qua Italici belli fit mentio. URSIN.

MATURRIME. Carisius lib. I. Inst. gramm. *maturrime.* sic supra dixit: *ut quam maturrime merita invenias.* CARRIO.

22. SEGNIOR NEQUE MINUS GRAVIS. Livius II. 43. *Eo anno non* segnior discordia *domi.* Huc etiam spectat Hegesippus I. 29. *illum iamdudum suspectantem insidias barbarorum*, gravis *ad cavendum* cura exercebat. ubi Codex B. Pub. omittit *gradu.* WASSE.

23. OBVIAM. Arusianus Messus de elocutionum exemplis: *commoritur* illis. CARRIO.

COMMORI HOSTIBUS. Hegesippus I. 17. *praeclarum potius opus* muneri commori pio. Hac voce usi Plautus, Plinius N. Hist., Ulpianus. Pro *oppidum, obsidium cepit* Gruteri edit. WASSE.

24. Lepidus. *Poeniteo*, inquit Carisius lib. III., *non dicimus*, *et tamen Sallustius lib. I. Lepidum* poenitentem *consilii dixit*. Carrio.

25. Sic vero etc. Nonius *competere* interpretatur, rei alicuius meminisse aut constanter valere. Carrio. — Cum locutio sit figurata, bene meo animo legit Douza not. ad Petronium: *quasi fulmine*. Apul. Metam. VIII. *Sed Charite vocem nefandam et horruit et detestata est; et velut gravi tonitru procellaeque sideris, vel etiam ipso Diali fulmine percussa, corruit corpus et obnubilavit animam*. Rupert.

Neque animo neque auribus aut lingua competere. Tacit. lib. III. *Oppidani neque oculis neque auribus satis competebant*. et Hist. III. *Trepidus miles, dux segnis, et veluti captus animi, non lingua, non auribus competere*. Citatur a Donato in Adelph. Act. III. Sc. 2. *Sallust. de Septimio: Neque animo neque lingua satis compote*. Ciaccon. — Thucyd. pag. 83. 5. *Τῶν δὲ ἡ ἐπιστήμη, ἣν μάλιστα φοβεῖσθε, ἀνδρίαν μὲν ἔχουσα, καὶ μνήμην ἕξει ἐν τῷ δεινῷ ἐπιτελεῖν ἃ ἔμαθεν, ἄνευ δὲ εὐψυχίας οὐδεμία τέχνη πρὸς τοὺς κινδύνους ἰσχύει· φόβος γὰρ μνήμην ἐκπλήσσει*. Alludit, opinor, Ammianus XV. 5. *Cumque nulli ad eligendum quid agi deberet*, mens suppetere *posset aut* lingua. Liv. *lingua non suppetebat libertati animoque*. Tacitus An. III. 67. *proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat*. Noster VI. 10. *Septimium* neque animo neque lingua *satis compotem*. Wasse. — Sequenti num. XIX. occurrebant in Vett. Edd. quae merito expuncta sunt a Wasseo et Cortio, ex Ciacconii quoque et Ursini consilio. Erant vero haec: *Neque animo neque lingua satis compotem*. ad quae haec notaverat Ciacconius: Vide num sit idem quod supra: *Neque animo neque auribus aut lingua competere*. Ursinus haec adiecerat: Huc pertinent illa, quae habentur supra: *Neque auribus aut lingua competere*. Ad quae respexit Tacitus, cum dixit lib. III. *Oppidani neque auribus neque oculis satis competebant*. et lib. XIX. *Trepidus miles, dux segnis, et veluti captus animi, non lingua, non auribus competere*. Haec illi. Haverc.

26. Prudens omnium. Tacit. in Vita Agricolae: *Ceterum animorum provinciae prudens*. Ciaccon. — Et hoc ex Arusiano est de elocutionum exemplis: *prudens rerum*. Carrio.

35 27. * Magnis opibus. Festus Pompeius sive Paullus Diaconus, qui Festum in epitomen redactum Carolo Magno inscripsit, *Obsidium tamquam praesidium recte*, inquit, *subsidium dicitur;* quod et hoc loco probat. Pro *profectis* sunt qui legendum putent, *profectus*. alii vero, *operibus confectis*. sed in re ambigua quid asseveres? Carrio. — Rectissime Scaliger emendavit apud Festum: *Magnis operibus perfectis*. Coler. — Forte legendum *perfectis*. Wasse.

Obsidium cepit. *Obsidium* pro obsidione. vide quae diximus ad Epist. Mithrid. lib. IV. Hist. Ciaccon. — Diximus supra in notis ad epistolam Cn. Pompeii, Sallustium posuisse *obsidium* pro *obsidione*, et in Vett. Codd. ita reperiri. Itaque videtur hic legendum, *obsidium cepit*. nam Tacitus, Sallustii aemulator, ita locutus est lib. IV. cum dixit: *Obsidium coepit per praesidia, quae opportuna iam muniebat*. Ursin. — Lael. in orat. ad pop. *ut nobis terra marique simul obsidium facerent*. Ennius:

Cum saevo obsidio magnum Titana premebat.

Vid. Schott. in Q. Cincin. Tacit. frequentius IV. 24. XII. 45. H. XII. 46. Wasse.

(XIX.) 28. Domitium Procos. Non puto designari Cn. Domitium Calvinum Consulem anno DCCXII. cum C. Asinio Pollione, quique ex Hispania, de qua Procos. triumphaverat, Imper. describitur in argenteo denario Oscae signato cum inscriptione: Domit. Cos. Iter. Imp. Osca. Ursin. — Priscianus libro decimo, *arcessivit*, inquit, *et lacessivit*. Carr.

29. Sanctus aliter. Ex Carisio libro II. *aliter*, id est, *alias*. Carrio. — Noster apud Servium VI. 22. *Sanctus alia*. Hegesippus V. 16. Sanctus caeterum, *et ideo raptus ne* etc. MS. *caetera*, *vilitas* et *vilitatem* pro *utilitas* et *utilitatem;* recte. Tacitus Agr. XVI. *Hic cum* egregius caetera, *arroganter in deditos consuleret*. Ammian. XV. 13. *prudens alia*. Pro *Dyrrachium* al. *brachium*, inquit Paraeus. Wasse.

Ingenio validus. Id est, catus et solers; quod intelligitur ex praefatione Belli Catilinarii, ubi ait: *Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat*. Douza.

30. Gens raro. Honoratus libro II. Aeneid. Virgilii utrumque dici, *egredior urbe* et *urbem*, notat, atque haec Sallustiana affert. apud eum tamen vox *gens*, quae in quibusdam libris et Messo de elocutionum exemplis haec eadem ex prima Sallustii historia adducente et observante *egressus illam rem*, exstat, desideratur. Carrio.

31. Nisi cum. Priscianus libro X. *A seneo*, inquit, *non a senesco, fit praeteritum senui*. Carrio.

32. Maturaverunt. Arusianus eodem quo superiora libro: *Cogo te domum. Dyrrachium* autem posui pro *brachium*, quod ita in libro Elnonensi esset. quo etiam modo legendum esse cum quidam coniecissent, alii pro certo id, sine ulla librorum auctoritate, audacter receperunt. Carr.

(XX.) 33. Illo profectus etc. Locus nondum sanatus nondum mihi sanandus. Verum aio, *illo profectos*. Coler. — Lectionem quam Nobiliss. Dousa ex vitiosis illis, *neque lata aut securissimus*, exsculpserat, expressimus, omnibus modis Sallustio consulere cupientes. Putsch. — Legerem, *neque late*, pro *neque lata*. Ciaccon. — *Neque late aut securus nimis*. Scottus. — Illo *nunc nomen*, *nunc adverbium*, inquit Asper apud Carisium. Wasse.

Vicos, castellaque incendere etc. Ita V. C. apud Nonium. et ita Caesar lib. III. de Bell. Civil. dixit: *Non solum urbibus, sed paene vicis, castellisque singulis*. Item: *ut vicis castellisque bene meritae civitatis praesidio esset*. Sic enim legendum esse, scripsimus in notis ad Caesarem. Tacitus lib. XII. *Ac ni cito e vicis et castellis proximis subventum foret, copiae Rom. occidione occubuissent*. Ursin. — Locus hic plane depravatus est, neque qui constitui possit video. pro *elata* in vet. cod. est *elate*. pro quo inepte posteriores *elatus* posuerunt. * pro *aut securissimus*, 36
teste Iunio, *vetustissimus;* et in meo aliisque quibusdam, *fecustissimus:*

pro quo depravatores Sallustiani, *securus*. Haec autem citat Nonius. Servius quoque lib. XI. Aeneid. ad illud, *furta paro belli*, furta, inquit, *sunt insidiae. Sallustius: gens ad furta belli peridonea.* CARRIO. — Et hoc Fragmentum, contagione credo rei quam narrat, periculum vastationis vix effugit, non quidem a Volcani violentia, sed librariorum ignorantia conflatum syllabas abbreviantium; quo de genere sum questus iam antea, quorum comitate effectum videtur, ut tres dictiones in unam concreverint; quod coniectores isti Sallustiani non advertentes sibique cum simplici excetra rem modo esse arbitrantes, mirum quas nobis Lernas peperere: dum partim *securus*, alii *securissimus*, nonnulli etiam *vetustissimus* nobis obiectare non dubitant, quod eo illis firmius visum, quoniam in manuscripto forte *fecustissimus* reperissent. Sed, his plorare iussis, in rem praesentem venire melius est, lectorique de coniecturae nostrae ratione gratiam facere. Ea vero haec est: *Neque elato, aut securo esse animo, metu gentis* etc. sententia apertissima, et quam a Sallustio esse arguta eius brevitas, etiam me tacente, indicium facit. DOUZA.

AD FURTA BELLI. Furta belli vocantur stratagemata. vid. Bernecc. ad Iustini lib. XI. cap. 6. §. 8. lit. e. et adde Barth. XIII. Adv. cap. 7. RUPERT. — *Furta belli* usurpat Ambros. II. Epist. VII. Virg. Aen. pro quo Horat. *acuta belli* IV. Carm. Od. IV. WASSE. — Thucyd. V. 9. *Τὰ κλέμματα ταῦτα καλλίστην δόξαν ἔχει.* et Ammian. *furtum* simpliciter, quomodo de Euryalo Virg. IX. 350.

— — *Hic furto fervidus instat.*

ubi Ruaeo aqua haeret. Ambrosius Epist. II. 7. *quoniam dux cautior novit* excursus *cavere* latrocinantium, et *quaedam* furta belli. Hegesip. I. 30. *Vir* ad furta belli peridoneus Herodes. et I. 32. *Ut se habent* furta belli. et Frontin. CCXVI. 1. Silvius XVII. 91. *armorum furta.* Transtulit Hieronymus ad artem Notariorum Ep. XLVII. *ut notariorum manus lingua praecurreret, et signa ac* furta verborum *volubilitas sermonum obrueret.* WASSE.

34. LIBERIS. Donatus Phorm. actu quinto, scena 6. et Hecyr. actu II. sc. 2. CARRIO. — Haec tria Fr. ad adulterium uxoris Lepidi pertinent. AUS. POPMA.

35. NIHIL. Ex eodem Arusiano de elocutionum exemplis: *abnuituros.* CARRIO.

36. INSANUM ALITER. Carisius lib. I. Inst. Gramm. *aliter*, inquit, *id est, alias.* Sic supra: *sanctus aliter atque ingenio validus.* CARRIO.

37. RECENS. Idem lib. II. *Asper Sallustianae historiae commentario* recens *nunc adverbium, nunc nomen esse docet; potest esse et temporis, ut hic.* CARRIO.

38. SOLIS. Donat. Phorm. Act. V. Sc. 8. CARRIO.

39. CORNICINES OCCANUERUNT. Infra: *cornua occanuerunt.* et Tacitus: *Sentius occanere cornua tubasque iussit.* CIACCON. — Ita legendum, non *occinuerunt;* nam infra habetur: *Cornua occanuerunt.* et Tacitus lib. II. *Iam Sentius occanere cornua tubasque et peti aggerem iussit.*

URSIN. — Priscianus lib. X. *Quidam occanui, pro occinui, protulerunt.* Servius II. Georg. Virgil. *A cano*, inquit, *veteres non cecini, sed canui dixerunt. Sallustius: Cornua occanuerunt.* apud Diomedem lib. I. cap. 4. male legitur: *sensim Metello cornicines occinuere.* et apud Servium *cornua* pro *cornicines.* qui loci ex hoc emendandi sunt. CARRIO. — Sic *discedimus* pro *discessimus* Varro de R. R. lib. I. cap. 69. *accedimus* Plautus. *tollisse* apud Ulpian. lib. XIII. §. 4. ff. de Acceptilatione. *atteruisse.* Tibull. WASSE.

40. NEXUIT. Priscianus ibidem: *nexi et nexui dicitur.* * Unde 37
etiam versus ille Propertianus:

At tibi qui nostro tendisti retia lecto.

ipso Prisciano auctore, ita legendus est:

At tibi qui nostro nexisti retia lecto.

CARRIO. — Priscianus MS. *catenae nodo.* haud male. COLER.

41. DOCTUS. Arusianus eod. libello: *doctus illam rem.* CARRIO.

42. NEQUE. Ex Prisciano lib. X. CARRIO.

43. EQUI SINE RECTORE EXTERRITI. Tacitus in Vita Agricolae: *At saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant.* et Ann. lib. I. *Equis maxime vulnera ingerit; illi sanguine suo, et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus obvios proterere iacentes.* CIACC. et URSIN. — Idem Priscianus lib. IV. *consternor*, inquit, *apud Sallustium deponens est.* Pro *aut saucii* est in Martinensi et Thosano *et saucii.* CARRIO. — Hoc fragmentum idem Priscianus citat ex lib. I. epistolarum, corrupte, ut puto, pro Historiarum. Neque enim Sallustium epistolas vulgasse ullibi lectum. COLER.

44. OCCUPATUSQUE. Priscianus lib. V. ex I. Historiarum Sallustii adducit: *apud Hilerdam cum multa opera circumdata.* Quo in loco in Gemblacensi et optimo Coloniensi est: *apud Hilerdam eum multa opera circumdata.* Quam veram esse huius loci restitutionem docet Messus, qui in Sallustio observat: *circumdare hac re illam rem.* Quod alioqui cum his verbis minime congrueret: et tamen haec ipsa affert: *occupatusque collis editissimus, et eum multa opera circumdata.* Non itaque dubium est quin apud Arusianum interiiciendum sit ex Prisciano: *apud Hilerdam:* in utroque vero mutandum sit *cum* in *eum:* ex verbis Messi et veteribus Codd. Prisciani. qui loci tantum abest ut ab aliis emendati sint, ut etiam monstrose corrupti sint. CARRIO.

45. AT INDE. Priscianus lib. XVII. *requie* pro *requiei.* et certe quod Agellius lib. IX. cap. 14. Noctium Atticarum tradit, se in Iugurthino Sallustii *die* casu patrio in veteribus libris scriptum reperisse, id adeo verum est, ut et ego in vetustissimo Sallustio, quem ad me vir et eruditione et humanitate singulari Ludovicus Sonbecus, Bibliothecae Gemblacensi praefectus, Gemblaco misit, idem plane sine ulla litura perscriptum deprehenderim, de quo in Critico nostro non nihil dicemus. CARRIO.

AUT. REQUIE. Pro *requiei.* Sic hoc ipso lib. *dubitavit acie pars.* Utrumque locum citat Priscianus lib. VII. qui et apud Virgil. legit, *Munera*

laetitiamque die. Et sane in aliquot Maronis Codd. MSS. ita hodieque invenitur. Simile igitur fuerit isti Plautino Amphitr. A. I. Sc. 1.

Ita statim dant signa, neque nox quoquam concedit die.

Agell. lib. VII. cap. 9. ex Lucillii Satyris:

— — primum facie quod honestas
Accedit.

ita is locus corrigendus. Adde Voss. II. de Annal. 19. *Simili constantis iuvenem fide.* ait Horat. lib. III. Carm. Od. VII. et ita in aliquot Codd. scriptum se comperisse Lambin. ait. At Torrentii Codd. omnes *fidei* habent, et putat esse Synaeresin, ut Pompei, Vultei, apud eundem Horat. Alias non diffitetur, ex Caesaris de Analogia libb. *facie* et *specie* et *die* in secundo casu dici solere. *Atque ita*, inquit, *in optimae notae libro Met. Ovid. duob. in locis scriptum se vidisse affirmabat* Carolus Langius; velut lib. VI.

Utque fide pignus dextras utrasque poposcit.

et lib. VII.

Ut vidi, obstupui, meditataque paene reliqui
Tentamenta fide.

RUPERT.

46. AGRESTE. Carisius libro primo: *in animali*, inquit, *significatione interpretatur Plinius.* CARRIO.

38 47. * ARDEBAT OMNIS HISPANIA CITERIOR. Eodem modo dixit Caesar libro V. *ardere Galliam.* et Tacit. lib. XII. Annal. *Arsisset bello provincia.* CIACCON. et URSIN. — M. Fabius Victorinus de invent. Ciceronis lib. I. ita tamen obscure, vix ut colligas Sallustione, an vero alii nescio cui ea tribuat. Certe loquendi ratio convenit. CARRIO.

(XXI.) 48. ET PONERE VALIDAM URBEM. Vetus codex Nonii habet, *Et Digonem.* ex quo excogitari debet nomen urbis eius, de qua loquebatur. *Restare* autem pro resistere dixit, ut Tacit. Annal. III. cap. 46. *Paulum morae attulere ferrati, restantibus laminis adversum pila et gladios.* et Livius lib. XXXIV. *Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures non restatis.* CIACCON. et URSIN.

PUGNANDO VICIT. Simile est illi quod habetur in veteri inscriptione Duilii, PUGNANDO CEPIT. URSIN. — Nonius de doctorum indagine. Aeque de historia cui dari debeat, dubitari potest. in vet. cod. meo est, *et deponere.* in Iuniano, *et digonem.* pro quo reponit *Olyssiponem.* Sed hoc coniicere est, itaque amplius. CARRIO. — Suspicabar leviter, legendum esse, *Hipponem*, docente Stephano *περὶ πόλεων· Ἱππὼν πόλις Λιβύης.* eamque a Phoenicibus conditam sciebam. Sallust. Iugurtha: *Postea Phoenices, alii multitudinis domi minuendae, pars imperii cupidine sollicitata plebe, et aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrumetum, Leptim aliasque urbes in ora maritima condidere.* Sed cum viderem viros doctos in MSS. Nonii codicibus reperisse *Digonem*, non dubitavi scribendum esse, *Vizonem;* Stephanus: *Βιζώνη πόλις ποντική.* Probus, qui mihi dux ad hanc coniecturam, in *Zo: Hac quoque syllaba nullum nomen reperi terminatum, nisi unum barbarae civitatis lectum in Sallustio*, Vizo, Vizonis.

PUTSCH. — Ex MS. Nonio Iunius repraesentavit: *Et Digonem validam urbem.* ex quo concinnem lubens *Hipponem* civitatem Hispaniae satis nobilem, vel potius *Tigennam*, de qua Plutarch. in Sertorio. COLER.

49. ITAQUE SERTORIUS. Ex Agellio libro X. cap. 26. et Nonio de impropriis. quorum ille Sallustium adversus Asinium Pollionem defendit, quod maris transitum transmissumque navibus factum *transgressum* appellaverit; hic vero hoc modo scriptum reliquit: *transgressus. Sallustius etiam de iis qui navigassent, et de ipsis navibus in quibus gradus non sint, eo verbo uti voluit, de Sertorio.* ita enim ex vet. cod. legenda sunt; quid? quod apud Agellium scribitur: *furtim aut celeritate;* cum in Buslidiano, *furtiva autem celeritate*, in aliis, *furtivaque celeritate*, sit. CARR.

IN MAURITANIA NACTUS. Lipsius, *in Mauritaniam*, lib. IV. epist. 14. Nam scribit Plutarch. Sertorium cum tribus millibus militum confugisse Carthaginem novam. Idem paullo post corrigit: *Furtim abiit; celeritate vitare praelium.* COLER. — Lego *in Mauritaniam*, et praesidium relictum in Carthagine Nova puta, non *in Mauritania.* Ex Plutarcho liquet de historia, qui narrat, Sertorium cum tribus millibus militum confugisse Carthaginem Novam, atque ibi conscensis navibus in Mauritaniam traiecisse. Sed ad Sallustii sententiam vox requiritur. Vulgata in Agellio lectio (nam is hoc fragmentum lib. X. retulit) concipitur, *furtim aut celeritate.* quid si legamus, *furtim abiit, celeritate vitare praelium in transgressu conatus*, postrema voce inducta? *Certe avit*, pro *abit*, tralaticius error. Lips. IV. Ep. Q. 14. RUPERT.

FURTIVAQUE CELERITATE. Ante erat, *Furtim aut celeritate.* ex quo faciebat Achilles Statius, *Furtim ac celeri rate.* CIACCON. — Cum in Vet. Cod. sit, *furtim aut celeritate*, videndum an legi possit, *furtim ac celeritate* etc. licet *furtiva celeritate* non displiceat, si lectio est vetusti libri. URSIN. — Lipsius Quaest. Epist. IV. 14. legit, *in Mauritaniam*, et, *furtim abiit, celeritate vitare proelium in transcursu conatus.* Supra: *multos dies restantem.* Ita locuti Liv. VI. 30. 32. et Q. Septimius IV. 2. WASSE.

50. * TRANSGRESSOS. Eodem apud Marcellum et Agellium haec leguntur loco: sed utrobique mendose, *praecepturus* vel *receptus:* cum Iunius in Nonio ex Vet. Cod. legi observaverit *praeceptus.* Quod ego ex libro Buslidiano in Agellio deprehendi: et auctor Indicis Lucretiani in sua Conlectanea pro suo transcripsit. In neutro etiam horum, nomen montis adiectum est, quod ex Servio lib. I. Aeneid. si locus mendo vacat, apposui. Postremo in Nonio super edito, eoque omnium hactenus vulgatorum optimo, male haec duo fragmenta coniunguntur; cum aperte tradat Agellius haec infra a Sallustio esse scripta. Quare totus ille Nonii locus hunc in modum emendandus est: *nactus obscuram noctem aestu secundo:* ac inde: *Transgressos* etc. ut eae voces, *ac inde*, Nonii sint, non Sallustii. quemadmodum apud Agellium est: *ac deinde infra ita scripsit* etc. CARRIO. — Agell. lib. X. cap. 26. et Nonius Marcell. tit. de impropriis, qui Agellii verba more suo describit, haec citant, apud quem duo fragmenta turpiter coaluerunt in unum, sic separanda et emendanda: *Transgressus a pedum gradu proprie dicitur, sed auctoritas vetustatis liberiorem usum* 39

loquendi dedit, ut Sallustius Hist. lib. I. et de iis qui navigassent, et de ipsis navibus eo verbo uti voluit, in quibus gradus non sit, de Sertorio: Nactus obscuram noctem aestu secundo, furtivaque celeritate vitare praelium in transgressu conatus est. *ac inde:* Transgressos recipit omnes mons praeceptus a Lusitanis. Hanc veram esse huius loci scripturam suffragabitur quilibet, qui Nonii mentem diligentius excusserit. Eodem porro modo loquitur Sisenna lib. III. *Transgressus fluvium quae secundum Herculaneum ad mare pertinebat.* Et naves *ambulare* dixit Ennius:

Inde Paron per caerula navibus ambulabant.

et *claudas* vocat Lucretius lib. IV.

At maris ignaris in portu clauda videntur
Navigia, aplustris fractis, obnitier undis.

et *currere* dicit Virgilius lib. I. Aeneid.

Defessi Aeneaedae quae proxima littora cursu
Contendunt petere.

quo loco et Serv. *saltationes etiam navium dicebant, quod est animalibus terrestribus proprium.* Eas optime sentiunt, qui vi ventorum et procellarum aliquando iactati fuerunt. PUTSCH. — Nonius longe aliter: *transgressos omnis recipit modos praecepturus a Lusitanis.* Ceterum hic Carrionis industria merito laudanda. COLER.

BALLERA. In Servio Petri Danielis extat, *Ballera.* in membranis Fuldensibus, *Belloia.* hinc vera lectio *Belona*, cuius meminit Stephanus. neque erat cur Servii lectionem reiiceret Colerus. PUTSCH. — De monte *Ballera* nihil legere me recordor. Servius MS. Fuldensis montem istum *Belloiam* vocat. Sed puto et illud vitiosum. *Pallenae* quidem montis Avienus meminit:

— — *His mellifluis Pallena sub antris.*

Verum is non in Hispania. COLER. — *Balleia* Servius ad I. Aen. 522. BROUKH.

51. EARUM. Agellius et Nonius ibidem, sed uterque diverse; ita tamen ut Nonius ex Agellio nostraque scriptura corrigendus sit. in Buslidiano exemplari est *eadem* pro *earum.* CARRIO.

PROGRESSAE, NIMIO ET SIMUL INCERTO ONERE. Ita fere Cato, apud quem *naves ambulare* dicuntur; apud Lucretium voce *gradiri.* Aristoteles N. Hist. III. 27. de pedibus carentibus: *Εἶτα προελθόντα εἰς τὴν εὐρυχωρίαν, ζῶα γίνεται ἐκ τῶν ᾠῶν.* Quod Noster voce *incerto*, et ipse VI. 20. et alii voc. *dubio* solent efferre. Statius I. Theb. 193.

Qualiter hinc gelidus Boreas, hinc nubifer Eurus,
Vela trahunt, nutat mediae fortuna carinae.

Confer I. Theb. 119. ubi Lactantius *dubium Oeten* dici ait, quia incertum est, utrum Thessaliae an Thraciae sit. Imo potius, quod prona est in utramque regionem et *ἀμφιῤῥεπής.* Unde casum minantur hinc inde, *Et* (quod ipse alibi) *simulant fessos curvata cacumina somnos.* Eodem significatu *vacillare* apud Eumenium in Paneg. VII. 12. *quanquam adhuc sub pristina sarcina* vacillemus. WASSE.

52. LOCUM. Servius VIII. Aeneid. et Messus de elocutionum exem-

plis, qui ex Servio corrigendus est, cum in eo male sit, *etitiorem quem.* CARRIO.

QUAM VICTORIBUS DECEBAT. Latina consuetudo * accusativum exigit, sed graecissat Sallustius, docente Vossio de Construct. cap. 35. RUPERT.

53. ET MOX. *Vadum,* inquit Nonius, *generis neut. Virgilius libro I. Aen.* in vada caeca tulit. *masculini* etc. sic enim ibi legendum. CARRIO.

FUFIDIUS. Ita emendarunt ex *Stipidius.* Mallem tamen, *Sulpicius.* CIACCON. — Pro *Stipidius* scripsi *Fufidius.* et quod hoc veteribus in libris esset, et quod supra *Fufidii* meminisset: *A quibus praelatus in capiendis magistratibus Fufidius.* dein pro *spiras* posui *asperitates*, Nonium Iuñii secutus; postremo ea quae posteriores ultro perverterunt, restitui. quanquam contra quam voluit Nonius videatur Charisius lib. I. Instit. *vadum* hic neutro, non masculino genere accipere, si libros eius manuscriptos sequamur; nam vulgo ibi, ut infinitis aliis in locis, lacuna est, quam in eius editione supplebimus. CARRIO. — Lege cum Doctiss. Lipsio, *Aufidius adveniens cum legionibus, postquam tantas asperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hosti quam suis opportuniora videt.* Ita novissima editio, pro quo quidam *postquam hieme aspera*, alii *ob tantas spiras*, legunt. Quod postremum non displicet, ut intelligamus, funes nauticos in orbem convolutos, significatione Pacuviana, ita scribentis: *Quid cessatis, socii, eiicere spiras sparteas?* Vide Festum in voce *spira.* DOUZA. — Vereor ne leg. *Aufidius,* et de bello Sertoriano accipio. Nam *Aufidius* a Plutarcho in Sertorio nominatur Baeticae praefectus, quem Sertorius ad amnem Baetim vicerit duobus millibus militum de exercitu eius caesis. Hanc ergo pugnam hic tangit Sallustius, et quae de vado amnis et asperitate locorum dicuntur, pertinere ad Baetim volo. Lips. IV. Ep. Q. 14. RUPERT. — Vett. Codd. habent *spiras*, non *asperitates*, quod verbum ab aliis repositum est. Festus exponit *spiram, hominum multitudinem.* profertque Ennii versum: *Spiras legionibus nexunt.* URSIN.

54. CUM SERTORIUS. Haec ita legenda et combinanda monuit clarissimus amicissimusque Petrus Scriberius; nam altera pars nunc demum editur a nobis ex codice Fuldano, ubi vitiose legitur: *Consertorios neque rumper * et an levi copiam avidus.* vera lectio est quam nos expressimus. PUTSCH.

FUGAM MATURABAT. Virgilius: *Maturate fugam.* Tacit. Annal. V. *Fugam maturavit spe auxilii.* CIACCON. — Messus: *maturo hanc rem.* CARRIO.

(XXII.) 55. ITINERIS. Ita in meo Arusiano est, quod ab aliis legi video: *et muneris eorum.* male. Messus in locutione *gnarus illius.* CARR.

56. ITAQUE. Vulgo non recte *atque.* Priora Priscianus libro decimo quinto, posteriora Nonius. quae coniungenda esse plane existimo. Apud Nonium tamen posterioribus libri secundi numerus non recte adscriptus est, cum ex primo esse has voces *ad Corycum*, quas idem Priscianus ex eodem adducit libro, satis ostendant. Pro quibus, quae monstra, Dii boni, ab aliis nobis obtrusa sunt! CARRIO.

Aegrotum collegam prior transgressus. Potius est, ut Sallustium scripsisse credam, *aegroto collega:* idque de Lipsiana sententia. Douza.

Iter vortit ad Corycum urbem inclytam: pastusque nemore, in quo crocum gignitur. Omnino hic nomen nemoris desiderari existimo; id quod imperito librario occasionem praebuisse videtur locum depravandi, atque eius vicem nobis *pastusque* istud supponendi; quod nihili verbum esse, distinctionemque post *inclutam* removendam indicasse contentus, felicioribus ingeniis nomen porro nemoris istius, quod ego frustra in Ciliciae descriptionibus persecutus, litteris recomminisci nondum potui, investigandum relinquo. Douza. — Rescribe: *urbem inclutam specu atque nemore* etc. Nota sunt, quae Strabo, Pomponius Mela et Solinus de utroque illo naturae miraculo scripserunt. Haverc. — Nonius illud *Corycium antrum* vocat. Strabo lib. XIV. Coler.

41 57. * Ad Olympum. Et haec ad superiora quodammodo pertinent. Scribit enim Pedianus Verrina tertia, P. Servilium bellum in Cilicia gessisse, deque ea triumphasse, captis Coryco, Olympo et Phaselide, tribus magnis eius terrae urbibus. sed in Asconio depravatum est: *Fasylide.* Carrio. — Olympus, Corycus, Phaselis, tres urbes Ciliciae. Stephano Φάσηλις πόλις est Παμφυλίας. Iterum MS. ille Priscianus habet, *Olympum atque Phaselidam.* Coler.

58. Apud. Idem Priscianus ibidem. Carrio.

59. Apud Lethe. Idem ibidem. In Martinensi et Coloniensi libro est *Lepte.* in Gemblacensi, *Laete.* in Thosano *Lethe.* Carrio. — *Lete* potius, quod Macedoniae oppidum Plinio, Stephano et aliis. Ciaccon. — Forte cum hoc copulandum exemplum, quod infra inter incerta relatum exstat: *Cui nomen oblivionis condiderant.* Cuius vicem lubentius tamen *indiderant* legerim; si quidem per eos liceat, quibus est ea res in manu. Douza. — Haec ita coniunximus ex sententia clarissimi D. Iani Dousae, cuius opinionem firmat Silius Italicus, Sallustii in locis describendis imitator, de bello Punico lib. II.

Quaeque super Gravios lucentes volvit arenas,
Infernae populis referens oblivia Lethe.

Putsch.

60. Repulsus. Idem ibidem. Carrio.

61. Apud Mutinam. Idem ibidem. Quidam legunt *Numantiam.* Quibus, dissentientibus libris, nondum assentior. Quamquam alioqui si *apud Numantiam* legatur, bello Iugurthino potius quam Historiarum libris deberi videbitur. Sic enim ibi legitur: *Ibi Latine, nam apud Numantiam loqui didicerat, exclamat: nostros frustra pugnare.* Carrio.

62. Apud Praeneste. Idem ibidem. Carrio.

63. Medio diei. Ita locutus est Tacitus, Sallustii locum, ut videtur, imitatus lib. XVIII. cum dixit: *Sed medio diei exarserant.* Ciaccon. et Ursin. — Messus: *medio illius rei.* Carrio.

Omni strepitu pavescere. Haec ex Fragmentis tollenda; sunt enim in Iugurtha: *Circumspectare omnia, et omni strepitu pavescere.* Ciaccon.

Messus: *pavesco illa re.* Carrio. — Hoc Fragmentum Crispi ipsius indicio probat harum se Baccharum non esse. Etenim quantum quantum est ad Belli Iugurthini Historiam pertinet. Vel signum vide: *Circumspectare omnia, et omni strepitu pavescere.* quod de Iugurtha ibidem dictum legitur. Quid clarius? Eo igitur ablegandum. Douza.

64. Quietam. Idem: *quietus ab illa re.* Carrio.

65. Militiae peritus. Supra dixit *doctus militiam*, in utroque Graecos imitatus, qui dicunt, εἰδὼς μάχης sive πολέμοιο, ut apud Homerum, οἱ εἰδότες μάχην. Ursin. — Idem: *peritus huius rei.* Carrio.

66. Sertorius Parthis turbam morantibus. Legerem, *portis.* Eae scilicet ita erant turba occupatae, ut nec ipse imperator pervadere posset. Ciaccon. — Videtur illud *Parthis* esse mendosum et fortasse *portis* scribendum; ut integra lectio sit: *Sertorius portis turbam morantibus* etc. Erant igitur portae ita turba occupatae, ut nec Tribunus nec ipse Imperator pervadere posset. *Imperii* autem posuit, ut videtur, pro *Imperatoris.* Ursin. — Non satisfacit mihi haec lectio: ita *turbam* istud nescio quid turbat. Quocirca porro hinc longe exturbandum censeo: atque in eius locum *tubam* recipiendam, hoc est, clangorem seu signum tubae: quod summus poëta facete *taratantara* a sono indigetasse videtur. Douza. — Bis hic locus a Nonio adducitur, et in libello *de Doctorum indagine* et in voce *discrimen.* sed utrobique non satis recte. in quodam est: *turbam orantibus.* in alio: *fortis turba morantibus.* in tertio: *multo * pro nullo.* 42
neque habeo certi quod hoc de loco definiam, etsi Servius lib. IX. Aeneid. quid sibi voluerit Sallustius satis indicat: *Muri,* inquit, *olim alti non erant, sed ad impetum tantum repellendum. Ut etiam Sallustius ostendit, ubi Sertorium humeris sublatum muros ascendisse memorat.* quae postrema qui pro Sallustianis accipiunt, frustra sunt; cum huc referri debeant. Carrio.

In murum attollitur. De hac re vid. Plutarchum in Sertorio pag. 575. Idem de Constantio Eutropius IX. 23. Confer Cl. Perizonium Animadvers. Hist. cap. X. Infra: *Sanguine foedarentur.* Virgilius:

— — *patrios* foedasti sanguine *vultus.*

Wasse.

(XXIII.) 67. Neque detrusus etc. *In ens,* inquit Priscianus lib. XV., *totiens a tot, quotiens a quot, et a multo, multotiens, ab aliquot, aliquotiens. Sallustius lib. I. Hist.* etc. Videntur autem haec non male cum superioribus coniungi posse: et forsitan ita olim cum aliis fuerant coniuncta. Carrio. — Cum apud Nonium legatur *Sertorius fortis* etc. puto recte emendasse Ciacconium *portis.* Vult enim Sallustius portas ita fuisse occupatas, ut ne imperator quidem pervadere potuerit. Porro huic fragmento iungendum illud continuo: *Neque detrusus aliquoties terretur.* Coler. — Prorsus temerarium hoc factum Sertorii, ut ut alias magni ducis. Neque enim id imperatoris, sed militis officium. Paris animi fuit Alexander apud Curt. lib. IX. cap. 5. et Iustinum lib. XII. cap. 9. §. 5. sed eam ob causam recte reprehenditur ab amicis apud Arrianum ex Near-

cho lib. VI. a Philippo apud Lucianum Dial. Mortuor. XIV. et ab Hegesippo lib. V. cap. 19. RUPERT.

68. DUBITAVIT ACIE PARS. Priscianus extremo septimo libro tradit veteres consuevisse frequenter in quincta coniugatione tam genitivum quam dativum ablativo similes proferre: et haec ex prima Sallustii Historia allegat: prout vulgati habent libri. Nam a manu scriptis abest numerus: et in Historiis ita scripsisse Sallustium in Catholicis refert Probus: nec librum nominat; uti nec Servius lib. I. Georg. Virgil. Probi haec sunt: *E sive correpta, sive producta, nullius generis casus genitivus reperitur terminatus, nisi antique. Virgilius:*

Libra die somnique pares ubi fecerit horas.

Sallustius: dubitavit acie pars. CARRIO.

69. QUOS INTER. *Praepositiones*, inquit Carisius, seu potius Suetonius Tranquillus de rebus variis apud Carisium lib. II., *quae praeponuntur merito censentur. nam et illud Sallustii Historiarum lib. I.* quos inter maxime, *praepositio est, quam per anastropham dicimus posse converti.* CARRIO.

70. IDEM FECERE. Quae sequuntur ad finem usque libri primi ad-
43 didimus ex nupera Servii editione, * quam debemus diligentiae et solertiae Cl. viri Petri Danielis. nam si absque illo esset, multa Sallustii loca non haberemus, multa deteriora essent, quae nunc ad Sallustianae navis tabulas coaequandas multo optima habemus. PUTSCH.

74. EA PAUCIS QUIBUS. Servius ad illud XII. Aeneidos:

— — me verius unum

Pro vobis luere.

Alii veteri more dictum accipiunt. Verum enim quod bonum et rectum esset appellabant. Terentius: Idne est verum modo, id est pessumum genus. Item: Quod si astu rem tractavit, dii vestram fidem, quantam et quam veram laudem capiat Parmeno! Sallustius in primo: Ea paucis quibus peritia et verum ingenium est abnuentibus. Idem: Perpenna tam paucis profectus vera est aestimanda. Locum integrum ascripsi, ut eliciant aliquid meliora ingenia. Ego muginabar: *Perpenna tam paucis profectus vera est aestimanda.* sensu non pleno, quem pendere a sequentibus reor. PUTSCH.

75. PERPENNA. Non ille qui Aristonicum vicit, sed qui Sertorium in convivio trucidavit. CRISPIN.

COMMENTAR. IN LIB. II.

(I.) 1. * SARDINIA IN AFRICO MARI. Haec integre leguntur apud Gel- 44
lium lib. XIII. cap. 28. et Isidorum lib. XIV. cap. 6. Mendose apud Nonium in *Facies;* sic: *Facie vestigii humani prominet, in Occidentem quam in Orientem latior.* Mela enim ait: *In Occidentem quam in Orientem angustius patet.* Addit vero Isidorus, quae huic Fragmento adiicienda sunt: *Ferme paribus lateribus, quae in Meridiem et Septemtrionem vertunt, ex quo ad commercium navigantibus Graecorum ἴχνος appellata est.* CIACCON. — Ex Agellio lib. XIII. cap. 18. Nonio, *Facies;* Isidoro in voce *Sardinia* lib. XIV. sed apud Nonium hic fere verborum est ordo: *Facie vestigii humani prominet in occidentem quam orientem latior.* in vett. libb. deest *prominet.* unde audacior aliquis Sallustianum id non esse suspicetur. ut ut est, Nonius ex Isidoro et Agellio corrigendus est. CARR. — Fraudi, ut spero, futurum mihi non est, si has Sallustiani velut naufragii tabulas assulis aliquantis auctiores reddidero: non quidem de meo, ne quis erret (unde enim mihi, quaeso, Romanae historiae proferre pomoeria, scriptorum praesertim codicum armamentis destituto?) sed de Isidori schediis et pluteis quos iam dudum, coniuratis tot barbarorum saeculorum procellis et plus quam decumanis ignorantiae fluctibus, a reliqua Sallustiana rate disiectos ac avulsos fuisse persuasum est mihi; atque hanc inde coniecturam facio, quod idem ille centonum, quem dico, sarcinator unicus lib. IX. Originum suarum, quo loco de Gentium vocabulis disserit, Maurorum et Numidarum prima quasi incunabula atque incrementa retractans, iisdem paene verbis ordine paullum immutato narrationem longissimam a Sallustiano Iugurtha petitam ad se traxit, suppresso auctoris, unde eam acceperat, nomine. quod ille passim etiam in aliis solemne quasi suum servasse videtur. Exemplum Isidori sic habet: *Sardus, Hercule procreatus, cum magna multitudine a Libya profectus, Sardiniam occupavit et ex suo vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie vestigii humani in Oriente quam Occidente latior prominet; ferme paribus lateribus, quae in Meridiem et Septemtrionem vertunt. ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum ἴχνος appellata est. Terra patet in longitudinem millia CXL, latitudinem XL. In ea neque serpens gignitur neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum, hominibus perniciosum. Venenum ibi quoque non nascitur; nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam praebentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos*

aquae eius tetigerint. Hactenus Isidorus; quae universa ut a Sallustio esse praestare non ausim, ita pleramque partem eidem deberi quovis pignore sponsionem facere sum paratus. Fragmentum certe istud eodem insertum plane arguit suspicionem hanc nostram de nihilo non esse. Et vero (ut rem loquar meram) si paucula quaedam, [quo de genere sunt illa, *infirmis medelam*, *furibus caecitatem praebere:* item hoc, *Graecorum ἴχνος*: quod ad proximum Sallustii Fragmentum (illud, *unde Ichnusa appellata*, volui dicere) haud dubie pertinere, atque inde adeo emendandum ipsa res clamat] Isidori sordes potius quam Sallustianam munditiem redolentia istinc excipias, quidnam his additamentis Historico nostro tantopere indignum insit, non video. Ceterum caussam descriptionis Sardiniae Lepi-
45 dum * Sallustio praebuisse verisimiliter inducor, quem male re gesta vorsoriam in eam insulam capere coactum atque inibi paullo post tabe colliquisse veteres nobis memoriae confirmant. Douza. — Pignor. Symb. Epist. XI. ad Angelum Roccham: „Ostendebas veterem mappulam orbis calamo de-„scriptam et coloribus distinctam, quam dixi ego a veteribus fuisse assi-„milatam Fundae. Recitavique protinus carmina Prisciani, quae sunt in „principio Periegesis:

„*Non tamen assiduo teres undique margine circum*
„*Clauditur haec, bifido sed brachia littore pandens*
„*Arctatur rapidos cursus ad Solis utrinque,*
„*Assimilis Fundae.*

„Tu illico annotasti *brachia Fundae*, veluti nostrates pueri gestant. Sub-„ieci ego fundam fundo perforato fuisse, uti habent festiva carmina vel „Ciceronis, vel laureae Tullii, edita a Pithoeo epigrammatum veterum „pagina XXX.

„*Fundum Varro vocat, quem possim mittere Funda,*
„*Ni tamen exciderit, qua cava Funda patet.*

„Et profecto observatum mihi est, veteres consuesse, res minus notas „notioribus assimilare, eo consilio, ut per eas res, quas natura vel ars „frequenter pariunt, infrequentes res innotescerent. Exemplo sint Europa „et Libya, quas Avienus nuci pineae comparavit:

„*Aequus utrimque modus protenditur, ut simul ambas*
„*Si conferre sibi quisquam velit, una parumper*
„*Ut credatur humus, mediique interflua ponti*
„*Subtrahat exemplo, quali nux Pinea forma est.*
„*Singula versanti talis succedat imago*
„*Europae et Libyae.*

„Item Peloponnesus platani folio, apud eundem Avienum:

„*Insula se rursum Pelopis visentibus offert,*
„*Insula, qua platani folio compar sedet — —*

„Pontus Euxinus arcui Scythico apud Pomponium Melam lib. I. cap. 19. „India rhombo, eodem Avieno teste:

„— — *latera agris undique in Indis*
„*Quattuor esse tene: coëant tot et anguli ab omni*
„*Parte sibi obliquo claudentes extima terrae;*
„*Ceu species rhombo est.*

„Montem *Calpen* urnae similem facit antiquus Grammaticus ad Sat. XIV. „Iuvenalis. Quin imo et artificialia quaedam in more habuerunt physicis „rebus, quarum species perennant, exprimere, veluti divinantes, illa non „aeternum mansura. Sic Athenaeus lib. III. in princ. *Petasum* comparat „*folio fabae Aegyptiae.* Sic Plinius lib. XXIV. cap. 15. *pedes lectorum* „*flori Clinopodii* sive *Ocymoidis*. Sic idem lib. XVIII. cap. 1. *Sicas* apro-„rum dentibus, unde *sicarii:* et eiusdem figurae cultelli, quibus nostri „cerdones utuntur et vocant *Trincietti*. Sic idem auctor lib. XXV. cap. 11. „*personas comicas Lonchitidi*. Ita lib. XXIV. cap 15. *penularum capita* „*centunculo;* et eiusdem generis innumera, quae Plinius, qui fuit naturae „a secretis, sollerti indagatione pervestigavit. Unde etiam factum est, ut „recentiores quidam Europam, ingenioso commento, reginae stantis figura „expresserint, et universum Belgium leonis icone." Haec Pignorius. Rupert.

Facie vestigii humani. Imitatur phrasin Solinus cap. XLVII. *Equus C. Caesaris nullum praeter Caesarem dorso recepit, cuius primores pedes facie vestigii humani tradunt fuisse.* Apuleius de asino IV. *Hae arbores in lauri faciem prolixe foliatae, pariunt in modum floris inodori porrectos caliculos modice punicantes.* Putsch. — Ea caussa Timaeus *Sandaliotin*, et Myrsilus vocat *Ichnusan*, si credimus Plinio lib. III. Hesychius tamen annotat *Σανδαλώτη, ἡ Σαρδὼ πάλαι.* Et fortean ita in Timaeo rescribendum. In veteri Glossario exponitur *Sardinia Θρῆσσα.* Coler. — Vestigium ima pars pedis et quaelibet corporis impressio. Columella IV. 7. ubi putationem per falcem dicit esse noxiam: *Neque enim eatenus longa consistit qua* vestigium *fecit acies.* Codex Arond. *fixit;* at Cic. et Virg. receptam lectionem tuentur. Claudian. de B. Gild. 507. pro *facie* habet *specie;* ineleganter.

Humanae in speciem *plantae se magna figurat*
Insula, Sardoam veteres dixere coloni.

Manilius IV. 629.

Sardiniam in Libyco signat vestigia plantae.

Silius XII. 355.

Insula, fluctisono circumvallata profundo,
Castigatur aquis, compressaque gurgite terras
Enormes cohibet nudae sub imagine plantae:
Inde Ichnusa *prius Graiis memorata colonis;*
Mox Libyci Sardus generoso sanguine fidens
Herculis ex sese mutavit nomina terrae.

De Sardo vide N. Heinsium ad Claudian. B. Gild. 507. cui adde M. Capellam VI. et Dionysium 467. dicta est olim *Sandaliotis*. Wasse.

2. * Inde Ichnusa appellata. Scribit Plinius: *cum Sardinia aliis* 46 *Sandaliotis appelletur, Melissum eam a similitudine plantae humanae Ichnusam dixisse.* quod posterius Solinus, Plinii transscriptor, *Chrysippo* tribuit, ut quidem vulgo est, nam in veteribus libb. *Crispum*, non *Chrysippum* esse, deque *Sallustio Crispo* accipiendum videri, olim observavimus; et V. Cl. Martinus Delrius, cum laude multa in his studiis versatus, in

Scholiis Solinianis notavit; quod eo mihi propius vero est, quod videam Silium Italicum, qui in plerisque, ut alibi docemus, Sallustium studiose imitatus est, idem in poëma suum transtulisse. Versus eius lib. XII. sunt:

Insula fluctisono circumvallata profundo
Castigatur aquis: compressaque gurgite terras
Enormes cohibet, nudae sub imagine plantae.
Inde Ichnusa prius Graiis memorata colonis:
Mox Libyci Sardus generoso sanguine fidens
Herculis ex sese mutavit nomina terrae.

CARRIO.

3. DUBIUM AN INSULA SIT. Videtur legendum: *Continens, dubium an insula sit, quum Euri* etc. CIACCON. — Nonius de mutatis coniugationibus *lavit* pro *lavat*. CARRIO. — *Circumlavit*. Legendum *circumlavitur*. COLER.

4. NAM SULLAM. Notat Agellius lib. X. cap. 20. Sallustium, proprietatis in verbis retinentissimum, consuetudini concessisse et privilegium, quod de Cn. Pompeii, Magni Pompeii patris, reditu ferebatur, legem appellasse. CARRIO.

5. NAM PROCUL. Ex Carisio lib. II. ubi: *Asper, Procul, inquit, est e loco*. CARRIO.

6. OBVIAM. Carisius ibidem. ubi, *Asper*, ait, *vetuste obviam fuere: adverbio, quam nomine uti maluit*. CARRIO.

7. URBE PATRIAQUE EXTORRES. Tacitus Ann. V. *Suis sedibus extorres*. CIACCON. — Messus de elocutionum exemplis: *extorris his*. apud eum male est *orbe* pro *urbe*. CARRIO.

(II.) 8. GENUS MILITUM. Curtius VI. *Gens cultu vitae aspera et latrociniis assueta*. CIACCON. — Idem Messus ibidem: *suetus his*. CARRIO.

SUETUM A PUERITIA LATROCINIIS. Videtur Q. Curtius respexisse ad hunc locum, cum dixit lib. VI. *Mardorum erat gens confinis Hispaniae, cultu vitae aspera, et latrociniis assueta*. URSIN. — Nescio revera de cuius gentis militibus hoc accipiendum. An de Brutiis? Livius lib. XXIX. *Spes affectandae eius rei ex minima re affulsit, quod latrociniis magis quam iusto bello in Brutiis gerebantur res, principio ab Numidis et Brutiis, non societate magis Punica, quam suopte ingenio, promtis in eum morem*. COLERUS. — Caris. II. *suetis his*. Suspicor notari Iolenses Sardiniae populos. vid. Strab. V. Diod. VI. pag. 163. D. Varro I. de R. Rust. WASSE.

9. INTER LAEVA. Priscianus lib. V. et VI. *Turiam*, inquit, *dixit, qui accusativus masculini est generis, non neutrius*. Probus tamen et Pompeius *Turia* videntur legisse. *Lectum est*, inquit Probus, *unum neut. generis nomen hac declinatione apud Sallustium: Et dextrum flumen Turia*. Idem ibidem: *Hoc Turia*, inquit, *nomen fluminis lectum in II. Hist. Sallustii*. Pompeius in posteriorem artem Donati: *Nullum*, inquit, *nomen neutrum Latinum* A *terminatur in nominativo singulari; excepto uno Turia. nomen id fluminis apud Sallustium*. inepte itaque faciunt, qui *Durium*, non *Turiam* aut *Turia* legi volunt. quid? quod vulgo male *laevam* scribitur pro eo quod est *laeva*. quae loquendi ratio non tantum poetis, sed etiam Sallustio eiusque imitatori Tacito per mehercule familiaris est. sic * enim ille libro secundo Historiarum: *Igitur oram Achaiae et* 47
Asiae ac laeva maris praetervectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. qui locus Taciti integer est, neque, ut de vitio suspectus, ab hominibus doctis tentari debet. CARRIO. — Loquitur de praelio apud flumen Durium a Cn. Pompeio commisso. Pompeius ad Senatum: *Castra hostium apud Sucronem capta, et praelium apud flumen Durium, et dux hostium C. Terentius cum urbe Valentia et exercitu deleti, satis clara vobis sunt*. PUTSCH. — Sic Tacitus II. Hist. *Oram Achaiae et Asiae ac laeva maris praetervectus*. WASSE.

FLUMEN THURIAM, QUOD VALENTIAM PARVO INTERVALLO PRAETERFLUIT. De hoc flumine vid. Resendium de Antiq. Hispan. et corrige Plutarchum in Sertorio, apud quem *Τουτίαν* pro *Δουρίαν*. Probus vult esse neutrum, Priscianus masculinum. A. POPMA. — Ita scribendum videtur. Graeci quoque scriptores *Θουρίαν ποταμὸν* edunt, licet diversus ab eo flumine, a quo *Thurios* appellatos esse dicunt: quod ex ipsis etiam Thuriorum numismatibus constat, in quibus Crathis quidem fluvius taurina forma impressus est, *Thuria* vero fons, leonis capite aquam fistula ex ore fundente. Hic autem de *Thuria* intelligendum, qui Vibonem sive Valentiam praeterfluit. URSIN. — Nescio quos Thuriorum nummos commemoret Ursinus. Omnes enim, quos ego vidi, vel quorum publice hactenus ab Antiquariis copia facta fuit, longe ab hac descriptione abeunt, neque in ullis eorumdem caput illud leoninum reperire mihi licuit. Id tamen, iuxta Ursini descriptionem, ubi in nummis occurrit, elegans fontis, inprimis vero thermarum, solet esse symbolum. Egregie id patere potest ex nummis Siculis Himerensibus; Himera enim propter thermas, inde Himerenses dictas, fuit nobilis, istamque laudem per leonis caput, sive protomen, aquas vomentem, in nummis expresserunt Himerenses. Nihil tale in Thuriorum nummis, in quibus saepissime quidem taurus, sive bos cornupeta occurrit, sed tanquam fertilitatis agri Thurii symbolum, non vero fluvii Crathis effigies cum cornubus taurinis, vel taurina protome, quale quid per taurinam fluvii formam apud Ursinum videtur debere intelligi. HAVERC.

FLUMEN TORIAM. Vid. Vossius in Melam pag. 160. 161. lib. II. BROUKH.

10. ITA. Ex Donato Phorm. Act. I. Sc. 4. et Hecyr. Act. IV. Sc. 4. Neuter tamen locus libri Sallustiani numerum habet appositum. Nonius per *fiduciam* intellegens *audaciam* hinc desumtum ostendit, qui ex hoc castigetur. CARRIO.

11. ANTEQUAM. Arusianus, quo superiora libro: *instruitur huic rei*. CARRIO.

12. IPSE. Idem ibidem: *Atrox huius rei*. CARRIO.

13. COPIIS INTEGRA. Ex eodem: *integer illa re*. CARRIO. — Noster VI. 4. *Fama et fortunis* integer. Opponitur sauciis, confectis, victis.

Hegesipp. I. 34. *quum* integrum *Antonium non deseruerim*, victum *non refugi.* MS. B. Pub. pro *quum* habet *qui.* WASSE.

14. EODEM ANNO. *Dicere*, inquit Nonius, *est promittere.* Vocem *modis* in aliis desideratam ex vet. cod. reposui, et alia correxi. CARRIO.

MACEDONIA. Vide supra Iug. cap. XXXV. WASSE.

15. POST. Arusianus elocutionum exemplō: *nimius hac re.* CARRIO.

48 (III.) 16. * SED IPSI. Ex Prisciano lib. VI. notante *Ligus* commune esse: aliquando tamen in *Ur* inveniri. CARRIO. — Integrum locum habes apud Isidorum lib. XIV. cap. 6. URSIN.

SED IPSI FERUNT TAURUM EX GREGE, QUEM PROPE LITORA REGEBAT, CORSA NOMINE, LIGUS MULIER. Et hoc Fragmentum ex Isidoro haud mediocri accessione augeri, nostraque comitate ex supplemento eiusdem redivivam lucem accipere potest. Id vero est huiusmodi ex lib. XIV. Originum cap. VI. *Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa nomine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebant, transnatare solitum atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus eo profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis appellaverunt.* Vides ut ex omni parte pulcre fundata et constituta sit haec navis, paucis exceptis, in quibus nos non materiarius, verum architectus frustratur: quae tamen Sallustii non esse suo se indicio produnt; veluti extremum illud de nomine mulieris Liguris auctoris et ducis vocabuli Sardiniae. quod semel antea dictum Sallustiana a se breviloquentia spernit procul. nam maiorem partem eius Historici esse, argumentis, si sit opus, vincere me posse confidentia est: fortassis et ea quae sequuntur, de quibus tamen lente et suspensa manu iudicium meum profero: *Dividitur autem a Sardinia XX millium freto, cincta Ligustici aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens laetissima pabula et lapidem quem Catochitem Graeci vocant.* Ut ut est huiusmodi tam accurata regionis descriptio, a Sallustianae historiae rationibus abhorrere non nimium videtur. quem et multum in hoc genere atque adeo curiosum fuisse similium locorum collationes arguere possunt. DOUZA. — Integer, ni fallor, locus restat apud Isidorum lib. XIV. *Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa nomine, Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, transnatare solitum atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a caeteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est.* Historiolam hanc an fabulam tangit etiam Stephanus: *Κόρσις, νῆσος ἐν τῷ Τυῤῥηνικῷ πελάγει, ἀπὸ Κόρσης δούλης βουκόλου. λέγεται καὶ Κορσική.* Strabo lib. V. Cyrnum etiam Graecis dictam scribit. Porro in sequenti fragmento emendo: *Ne illa tauro prata sint.* Illud paene sum oblitus adiicere, veteres scriptores Sardiniam cum Corsica plerumque coniungere. Hinc Avienus:

Sardiniaeque arces et inhorrens Corsica silvis.

COLERUS.

CORSA NOMINE. Ita omnes vett. codd. licet vulgati habeant, *nomine Corsa.* de Corsica inventa loquitur. CARRIO.

18. NE ILLA TAURO. Particulam *ne* pro *nedum* positam docent Grammatici. Sic Apuleius Apologia I. *At ego Aemiliano, non huic Afro, sed illi Africano et Numantino, et praeterea Censorio, vix crediderim; ne huic frutici credam, non modo odium peccatorum, sed saltem intellectum inesse.* URSIN. — Donat. Act. IV. Sc. 11. And. *ne*, inquit, *pro nedum.* sed haec mendosa sunt, nec quo corrigi possint habeo. CARRIO.

TAURO PARATA. Donatus edit. Froben. 1592. *parita.* Nescio an ad Pasiphaën spectet auctor: si ita, legendum *pavita sit:* sin minus, ad Lucullum refer, qui taurum *Εὐφράτῃ διαβατήρια ἔθυσε.* notante Plutarcho pag. 507. WASSE. — *Paria* legi ait Broukh.

19. * DAEDALUM EX SICILIA PROFECTUM CUM MINONIS FUGERET IRAM, 49
ATQUE OPES. Videtur ex historia legendum: *Daedalum in Siciliam profectum, cum Minonis* etc. Herodotus lib. VII. *λέγεται γὰρ Μίνω κατὰ ζήτησιν Δαιδάλου ἀπικόμενον ἐς Σικανίην, τὴν νῦν Σικελίην καλουμένην* etc. unde in alio fragmento est: *Aristaeus cum Daedalo in Sardiniam transivit.* Nisi forte dicamus Daedalum in Siciliam primo profectum, ex Sicilia rursus in Iapygiam Apuliae conterminam venisse. Quam sane ab Iapyge eius filio dictam docent Graeci scriptores, et confirmat Graecum vetus numisma in Apulia apud Daunios signatum Arpis sive Argyrippae, in cuius altera parte alatum Iapygis, sive Icari Daedali filii, simulacrum expressum est, in altera Diomedeae aves duae, ea plane, qua Plinius et alii tradunt, forma, Diomedis urnam sepulcralem, ut idem ait Plinius, circumstantes, qui Argyrippae conditor dicitur. URSIN. — Priscianus lib. VI. *Minonis*, inquit, *more Syracusiorum pro Minois dixit. illi enim Heron et Minon dicunt.* Vulgo haec quincto historiarum libro dantur, cum veteres codd. ex eodem hoc afferant. recte, cum ad Sardiniam pertineat, ut in fragmentis docebimus. Deinde quod scribitur, *quo Minonis iram atque opes fugerat;* et in Gemblacensi aliisque antiquis, *quo Minonis fugerat iram atque opes*, hoc in Thosano melius est, ut repraesentandum curavi: *cum Minonis fugeret iram atque opes.* CARRIO. — Vossius ex Prisciano legit *quo Minonis*, de Anal. II. pag. 275. WASSE.

(IV.) 20. QUEM EX. Priscianus lib. V. *mascula*, inquit, *sunt quaedam propria apud Graecos in* as *desinentia vel in* es, *apud nos in* a *terminata, ut* Leptasta. CARRIO.

21. QUOS. Idem Priscianus lib. X. *arguiturus* pro *arguturus.* in Gemblacensi est *accurrere* pro *occurrere.* CARRIO. — In Prisciano MS. *quos adversum milites.* COLERUS.

FALSUM FILIUM ARGUITURI. Mirum ni haec ad Nusam Nicomedis filium referunda: quem Regi illi haud dubie natum, hoc est haud vitio aut illegitime conceptum fuisse, Epistola porro Mithridatis testabitur. Quod tamen Bithynos istos, qui a Romanis in regnum illud, mortuo Nicomede, quasi

in vacuum venientibus ac possessionem occupantibus, gratiam sese inire studebant, redarguere conatos esse, fragmentum istud liquido significare videtur. Douza.

22. Ut actione desisteret. Terent. Phorm.

Herus his desistat litibus.

et Caesar saepius. Virgilius:

— — Mene incepto desistere victam?

Et alibi ipse Sallustius. Ciaccon. et Ursin. — Messus: *desiste hac re.* Carrio.

23. Vespera. Ex Carisio lib. II. Carrio.

24. Argentum. Priscianus lib. X. *arcessivit.* in quibusdam: *argentum multum arcessivi.* in vetustissimo Coloniensi: *argentum mutum arcessivit.* cum superlineari glossemate, *id est simulachrum.* Carrio. — Priscianus idem membranaceus, *Argentum mutuavit, arcessivit.* Colerus.

25. Eam deditionem. Priscianus lib. V. in Martinensi est, *eandem deditionem.* Carrio.

26. Nisi qua flumen Lurda. Docet ibidem Priscianus non solum in Africa, sed etiam in aliis regionibus nomina fluviorum in *a* desinere: eoque haec refert verba. In vulgatis est *Lurda;* in Gemblacensi *Clurda;* in Martinensi et Thosano *Durda.* ita ut aut *Clurda* aut *Durda* scribendum esse existimem. Carrio. — Priscianus praedictus, *flumen Clurda;* quo-
50 modo et in duobus * aliis repererat Carrio. Mihi vox haec penitus incognita. *Dura* quidem fluvius est apud Strabonem, si recte memini. Coler.

27. Frugum. Arusianus: *laetus huius rei.* Servius lib. I. Aeneid. [445.] *Laetissimus,* inquit, *umbra, aut septimus casus est, aut, secundum Probum, secundus; ut sit, umbrae. quemadmodum dixit Sallustius: Frugum pabulique laetus ager.* Carrio. — *Fructuum* legit ad IX. Aeneid. 338. Broukh.

28. Neque. Idem Messus: *Promtus illius rei.* Carrio.

Mittebantur. Placeret magis *promittebantur* vel *tradebantur.* Ursin.

(V.) 29. Modestus. *Modeste,* inquit Donatus Phorm. Act. I. Sc. XI. *est moderate.* Sic Sallustius lib. II. *modestus* etc. Carrio.

30. Noctu diuque. Ex Carisio lib. II. Inst. Gramm. Carrio.

31. At Lucullum. Priscianus lib. VIII. *machinata,* inquit, *Sallustius passive extulit.* Carrio.

Machinata. Sallustius passive extulit: Priscian. VIII. Wasse.

Fames brevi fatigabat. Confer Plutarchum in Lucull. 498. Wasse.

At Lucullum Regis cura machinata fames brevi fatigabat, multique commeatus interfecti erant insidiis latronum. Ita enim Fragmentum istud, bifariam a Grammaticis divisum, coagmentandum esse res ipsa persuadet nobis, et corrigendum, ut scripsimus, *interfecti erant,* pro interpretamento eius, quod in vulgatis exstat, *interierant.* Idque ex Non. ipsum hoc exemplum citante ac scribente: Interfici *de rebus inanimatis*

dixit Sall. Multique commeatus etc. cui loquendi generi etiam consimile est Lucilianum illud: *Fragmenta interfici panis:* item compluria apud Plautum. Douza. — *Interfici,* inquit Nonius, *de rebus inanimatis dixit Sallustius.* Unde aut apud Sallustium, *commeatus interfecti erant;* aut apud Nonium, *interire,* pro *interfici* scribendum videtur. In vet. quodam haec ex I. Histor. Sallustii adducuntur. in altero libri numerus non est. Carrio. — *Interfecti erant* emendant viri docti ex Nonio Marcello, docente veteres *interfici* et *occidi* ad inanimata transtulisse. nobis vero nihil mutandum videtur, propter Lucillii:

Intereunt, labuntur, agunturque omnia vorsum.

et Ciceronis fragmenta, ibidem ab eodem Nonio exempli caussa adducta, in quibus tamen verba illa apparent nusquam. Putsch. — Forsitan simpliciter apud Sallustium exstitit, *intercepta erant.* Haverc.

32. Namque. Priscianus lib. VIII. apud quem in excusis libris IV. Sallustii Historiae adscribuntur. in Gemblacensi III. at Martinensis ex eadem hac desumta esse vult; quem hac in parte, ut reliquis meliorem, sum secutus. Carrio.

33. Tartessum. Idem Priscianus lib. V. *Gadir,* inquit, *nomen civitatis, Sallustius neutrum esse ostendit in II. Historia, ponens nominativo accusativum similem, ut alii tradiderunt: nam si esset femininum, Gadirem dixisset.* eadem lib. VI. repetit. A Donato quoque haec adducuntur, ubi mendose est *Gandirum,* Eunuch. Act. III. Sc. I. nec historiam Sallustii nominat. quid? quod eas voces, *ut alii tradiderunt,* uti etiam alias in his historiis infinitas, quidam non recte quasi Sallustianas acceperunt, cum Prisciani sint. Huc pertinent versus Rufi Avieni, nondum, quod sciam, editi; quos V. C. Iacobus Susius, tibi, Guido Laurine, et eruditionis et affinitatis nomine carissimus, et ego, huius Sallustiani loci occasione, correximus:

* *Tartessumque dehinc Tyrii dixere coloni.*
Barbara quin etiam Gadir *hanc lingua frequentat.* 51
Poenus quippe locum Gadir *vocat undique clausum.*

Nec minus in eadem voce apud Iulium Solinum Polyhistoris peccatum est, apud quem legitur *saepem,* cum in vet. cod. Susiano sit *VII.* unde legendum conieci *saeptum.* Carrio.

Mutato nomine Gaddir. Fest. Avienus:

Gaddir prima fretum solida supereminet arce,
Attollitque caput geminis inserta columnis:
Hic Cotinusa prius fuerat sub nomine prisco,
Tartessumque dehinc Tyrii dixere coloni:
Barbara quin etiam Gades hanc lingua frequentat,
Poenus quippe locum Gaddir vocat undique clausum.

Dixerat etiam haud dubie Sallustius huius appellationis Punicae caussam. Ex quo itidem suo more sumsit Isidorus lib. XIV. Sed et iste Avieni locus huc merito transcribendus videtur:

— — Gaddir est oppidum.
Nam Punicorum lingua conseptum locum

Gaddir vocabat. ipsa Tartessus prius
Cognominata. multa et opulens civitas
Aevo vetusto: nunc egena, nunc brevis,
Nunc destituta, nunc ruinarum agger est.
Nos hoc locorum praeter Herculaneam
Sollemnitatem vidimus miri nihil.
At vis in illis tanta vel tantum decus
Aetate prisca sub fide rerum fuit,
Rex ut superbus omniumque praepotens,
Quos gens habebat forte tum Maurusia,
Octaviano principi acceptissimus,
Et litterarum semper in studio, Iuba,
Interfluoque separatus aequore,
Inlustriorem semet urbis istius
Duumviratu crederet.

Coler. — Duumviratum regis Iubae, collega Cn. Atellio Pontifice, descripsimus atque illustravimus ad Morellii Thes. Fam. Rom. pag. 235. 236. Nomen vero urbis in nummo ibidem non adscribitur, eoque honore plures gavisae, eius regis indulgentia, fuisse videntur. Sed neque filius eius Ptolemaeus eiusmodi honores, ut ex altero nummo adparet, recusavit. Haverc. — Confer Avienum pag. 263. ubi pro *linea* legendum omnino:

Inter et oppositas intendite lintea *terras.*

Plin. IV. 222. *Timaeus Cotinussam apud eos vocatam ait: nostri Tartessum appellant, Poeni* Gadir, *ita Punica lingua* sepem *significante.* Adde Strabonem pag. 57. Wasse. — *Gandirum habent,* hoc est, dicunt. Donatus ad Eun. III. 1. 11. Broukh.

34. Neque subsidiis. Ex Prisciano lib. X. *soluerat* autem est *solitus fuerat.* Carrio.

35. Neque inermes. Idem Priscianus eodem lib. X. in Gemblacensi est *agnoturus,* secundum analogiam, pro *agniturus;* et *inermos* pro *inermes.* in Thosano *agnosciturum* pro *agnoturum.* in vulgatis *agniturum.* utrumque non recte. Carrio.

36. Ea continet. Ex Arusiano, *inferior tibi.* et Nonio, *gravis.* apud quos male est, *et continetur* pro *ea continet vir.* de interpretatione Nonius viderit. Carrio. — Apud Nonium et Frontonem pro *continet vir, continetur* scribitur. quae lectionum diversitas locum corruptum arguit, ita fortasse emendandum: *Ea continentia gravis* etc. Douza. — *Ea continentia vir gravis.* Pertinet fortasse hoc ad Sertorium, de quo Plutarchus in fine eius vitae. Wasse.

52 (VI.) 37. * Omnes etc. Ex eodem Arusiano: *praeminet.* Carrio. — Lipsio nostro legi placet, *praeminet;* ut de monte quopiam reliquis editiore loquatur. cui ego non hac in parte modo, sed etiam in ceteris omnibus assentior lubens: sed montis nomen quaero quod sit. Douza.

38. Et Poeni. Donatus Act. I. Sc. 3. apud quem extrema tantum verba singulis designata sunt: quae quid notent, divinare nequeo. Carrio.

39. Percitum. Vulgarem huius loci apud Priscianum lib. VI. scripturam expressi. nam manuscripti libri variant. Martinensis habet *perscitum;* Gemblacensis *percitum,* cum hoc glossemate interlineari: *id est valde citum.* idem quoque Martinensis *burbuleium.* at Gemblacensis, *burbulequim,* cum hac adiuncta interpretatione: *id est, valde luxuriosum:* uterque in hoc consentit, scribendum *appellabat,* non *appellabant.* cogitet lector. quid? quod *quietem,* non *inquietem,* legendum videtur. cum dicat *inquietis,* simplex etiam in usu inveniri; idque Naevii belli Punici lib. II. Macri Annalium I. et Sallustii lib. II. auctoritate probet. Carrio.

Histrionis vix sani. Pricaeus ex coniectura, *vesani.* de voce *Barbuleio* adi Menagii Origines Linguae Gallicae pag. 78. Infra: *audaciter.* Ita semel Plautus Pseud. II. 4. Livius XXII. 25. Seneca Controv. XX. et de Provid. IV. De hac voce habes Quintiliani iudicium I. 6. Wasse.

Barbuleium appellabant. An hoc de *Hirtuleio* dictum, cuius mentio est infra? Ita (ut ait Suetonius) *Tiberius Nero per iocum dictus Biberius Mero.* Ursin. — Priscianus ille toties a me laudatus lib. VI. hoc affert. Vult Sallustius, nescio quem Romanorum ob corporis gestum et linguae procacitatem nomine histrionis cuiusdam Barbuleii fuisse appellatum. An ille est, de quo supra etiam Sallustius, Curio pater? Est profecto. Ita enim vero mihi auguratus videor ex Plinii lib. VII. cap. 12. Quem tamen rectius puto scribere Barbuleium, quemadmodum et Solinus et Valer. Maximus lib. IX. cap. 14. *At M. Messala, Consularis et Censorius, Menogenis: Curioque, omnibus honoribus abundans, Barbuleii: ille propter oris adspectum, hic propter parem corporis motum, uterque scenici nomen coactus est recipere.* Carrio.

40. Audaciter. Idem Priscianus lib. XV. *secundum analogiam* protulit. Carrio.

41. Obsequelam. Nonius: *obsequium neutro genere: obsequela feminino.* Iunius eas voces, *graves,* et copulam *que,* omittit, librorum, quantum coniicere est, suffragiis. alii *grati carique* perperam reponunt. Carrio. — Inserendus memoriae hic locus, tanquam ex prudentiae adytis profectus. Spectat huc illud Alexandri M. apud Curt. lib. VIII. *Regum ducumque clementia non in ipsorum modo, sed etiam illorum qui parent ingenio sita est. Obsequio mitigantur imperia. Ubi vero reverentia excessit animis, et summa imis confundimus, vi opus est, ut vim repellamus.* Rupert.

Et maxime odium Sullae, graves carique erant. Disputant varie super hoc loco viri docti. In manuscripto Nonii qui haec pro exemplo adducit, extabat, *graves scarique;* in altero, *ob odium Sullae cari erant.* sed lectio quam expressit Carrio optima videtur, si τὸ *graves* sumatur et habeatur pro fortibus, ut saepe Sallustius: *Ea continentia vir gravis, et nulla arte cuiquam inferior.* et in fragmentis novis: *Hispaniae gravem civitatem.* Putsch. — Virg. *pietate* gravem *ac meritis.* hoc est, auctoritatis summae. Isidorus: *venerabilis, unde et contemtibiles* leves *dicimus.* Quae sunt verba Servii ad locum supra dictum. Pergit ille: *pro consilio et constantia dictus, qui non levi motu dissilit, sed fida constantiae gra-*

vitate consistit. Quid illud, sodes, *fida gravitas?* rescribe cum MS. Cod. *fixa.* WASSE.

42. MOENIBUS. Nonius, *deturbare est*, inquit, *deiicere*, *demovere.* CARRIO.

53 43. * E MURIS. Idem Nonius *sportas* a *sparto*, quasi *sparteas*, aut ab *asportando*, dictas esse vult. in vulgatis haec quincto libro tribuuntur. in vet. cod. secundo. Viri docti *cives* pro *canes* legendum divinarunt. CARRIO. — Legerim, *cives sportis.* Sermo fuit de obsessis, qui suos aliquot per funem sportis demittebant. aut tale aliud. Lips. IV. Ep. Q. 14. RUPERT.

44. ADHOC. Nonius, *est,* inquit, *rumor*, *ut plerumque opinio.* CARR.

RUMORIBUS ADVORSA IN PRAVITATEM. Haec est livoris iniustitia, nihil bene interpretari, nulli dignum pretium rependere. Vide Bernecc. ad Agr. Tacit. cap. 1. RUPERT.

FORTUNAM IN TEMERITATEM DECLINANDO. Videtur legendum: *Fortia in temeritatem declinando;* nam praecessit: *adversa in pravitatem*, *secunda in casum.* CIACCON. et URSIN.

(VII.) 45. AT METELLUS. Totum hunc locum citat Macrobius Saturnal. lib. III. cap. 13. Pro eo quod est in Macrobio, *Concurrentibus undique virili et muliebri sexu*, posui aliquando, *concurrentium undique virile et muliebre sexus.* primum quod ita in Nonio legeretur, deinde quod Carisius et ille ipse Nonius observent hic *sexus* neutro genere. quod hinc alioqui probari non poterit. quamquam et apud Carisium et Probum legitur *secus* pro *sexus.* Sosipatri libro I. Instit. Gramm. verba haec sunt: Secus *neut. generis nomen. unde et Sallustius dixit*, virile secus, *hoc est, virilis sexus*, *quod per omnes casus integra forma declinatur. est et* secus *adverbium.* Probus Catholicis: Secus, inquit, *duas res significat, adverbium separandi et sexum. Sallustius:* Virile et muliebre secus. Hactenus illi. Fuit cum divinarem utrumque alucinatum et *sexus* apud Sallustium neutro genere esse retinendum. Quod etiam in Plauto Priscianus notavit. is enim lib. V. *Plautus*, inquit, *hoc sexus neutro genere protulit in Rudente:* Virile sexus nullum unquam habui. Sed cum in Festi veteribus libris *secus* esse, non *sexus*, in exemplis autem a Festo citatis *sexus* non *secus*, monuerit Antonius Augustinus I. C. elegantissimus; scripturam, quam expressi, retinendam iudico: neque virum doctissimum mihique familiarem audio, qui cum in veteri scriptura *secus* esse fateretur, *sexum* tamen neutro genere, apud Festum aliosque scriptores a Festo adductos, reponi volebat. Hoc enim esset arbitrarias deque opinione factas emendationes libris veteribus et, a quibus libri veteres longe vincuntur aetate, Grammaticorum quos dixi auctoritati praeponere; quod nemo, credo, doctus temere fecerit. Neque enim in librorum correctionibus Pythagoricum illud αὐτὸς ἔφα, sed ea quae modo laudavi vetustatis testimonia solidissimis rationibus adiuta, apud bonos harum rerum iudices valere consueverunt. Adde quod idem Carisius eodem lib. I. ita scribat: *Alia nominativum et ablativum habent; ut* tabes, pluris, sirempa; *facit ab hac* tabe, plure, sirempte. *Cinna autem in Smyrna* huius tabis *dixit*, *nullo*

auctore. Alia unius tantum casus sunt, ut hoc secus, adfatim, adincitas, infitias, suppetias, pedum, sponte, dicis ergo, nequam, nihili, frugi. Ita enim locus ille Carisii reliquis, quae interposita sunt, eiectis, de veteri libro restituendus est. CARRIO. — Vide Gronovium ad Livium lib. XXVI. 46. WASSE.

METELLUS. Nempe Q. Metellus Pius, qui *vir sanctissimus et summa religione ac modestia* dicitur Ciceroni orat. pro Balbo cap. 22. quae sane parum conveniunt cum his Sallustianis. BROUKH.

VIRILE ET MULIEBRE SECUS. Huc respexit Tacitus, si modo eius verba mendo vacant, quae leguntur lib. IV. *Virilis et muliebris sexus omnis effusus.* CIACCON. et URSIN. — Agellio hanc priscam vocem restituit Lipsius I. El. 7. Nam cum vulgo lib. III. cap. 10. legitur, *quod eius virile foetus futurum est.* Vide Scaligeri ad Auson. Notas lib. XV. cap. 2. RUPERT. — Atque ita [*muliebre secus*] forte legendum apud D. Hieronymum Vita Hilarii pro *muliebris sexus.* WASSE.

EXORNATIS AEDIBUS FER AULAEA ET INSIGNIA. Legendum, *et signa.* De Republ. ordin. *Domum signis*, *aulaeis*, *aliisque operibus exornare.*
* CIACCON. — Illud *insignia* videtur mendosum, et mutandum in *signa:* 54
nam in Epistola de Republica ordinanda ita locutus est, cum dixit: *Nam domum exstruere, eam signis, aulaeis aliisque operibus exornare.* URSIN.

SIMUL CROCO SPARSA HUMUS. Foeda haec et vetus adulatio, excipiendi reges tanquam in adventu Deorum, quomodo et Alexandrum victorem Babylonios excepisse, prodit Q. Curt. lib. VII. ibi: *Magna pars Babyloniorum constiterat in muris, avida cognoscendi novum regem. Plures obviam egressi sunt, inter quos Bagophanes, arcis et regiae pecuniae custos, ne studio a Mazaeo vinceretur, totum iter floribus coronisque constraverat, argenteis altaribus utroque latere dispositis, quae non thure modo, sed omnibus odoribus cumulaverat.* Haec ille. A quibus non multum abludunt, quae de Atheniensium postea longe etiam foediore adulatione, qua adversus Demetrium cognomento Poliorceten usi sunt, commemorat Demochares apud Athenaeum lib. VI. *Δειπνοσοφιστῶν* in haec verba: *Demetrium, Athenas a Leucade et Corcyra redeuntem, Athenienses non solum suffitibus, coronamentis et libationibus vini exceperunt, sed etiam chori processerunt ei obviam, cum prosodiis et ithyphallis saltantes et canentes.* Ad quam ῥῆσιν Casaubonus pag. 442. *Olim omnia haec Diis erant propria, et in illorum tantum honorem fieri solita, cum vel in pompa traducerentur, vel alias loco moverentur Deorum simulacra.* Hinc fere plerumque fiebat, ut adventus principis nimis quam gravis esset provincialibus, imo populatio verius, quam adventus. Vid. de Domitiano Plinium in Panegyrico: ubi vicissim Traiani modestiam in itinere faciendo depraedicat; sicut et Antonini Pii Capitolinus. Sed et huc spectat, quae M. Tullius Quincto fratri instillat in aureola illa epistola lib. I. ad ipsum, de recte administranda provincia; et illa Casaub. ad Suet. Tib. cap. XXXIX. *Fuit mos procerum Romanorum, ut ituri in provincias, magnum secum amicorum numerum Roma abducerent. Auctor primus, ut videtur, eius moris Scipio: de quo in Hispanias eunte Appiani sunt verba:* ἐθέλοντάς τινας ἐπηγάγετο καὶ πελάτας ἐκ Ῥώμης, καὶ φίλους πεντακοσίους, οὓς εἰς ἴλην

καταλέξας, ἐκάλει φίλων ἴλην. Haec Cas. ubi et adiicit, in comitatu principum virorum semper fuisse Graecos, eosque ut plurimum literatos et philosophos: e Luciano. Ceterum Livius lib. XLII. observante Torrentio, *ante L. Postumium Cos.* negat *Romanos magistratus in itinere faciendo ullis unquam sociis aut provincialibus etiam molestos fuisse; mulis enim tabernaculisque ac reliquo instrumento publice ornabantur. Ille Praenestinis ob privatam olim iniuriam succensens, cum ab Urbe Consul proficisceretur, literas misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet, ubi diverteretur, iumenta, cum exiret inde, praesto essent. Eoque exemplo factum narrat, ut indies etiam graviora mandarentur. Sic ille. Quod tamen de gravioribus indies imperiis dicit, non ita accipiendum est, ut lege aliqua sancita fuerint. Mos enim ille locandi publice, quae magistratui usui erant, diutissime permansit; quod Ventidii Bassi relata a Gellio historia demonstrat. Interdum muli et vehicula non locabantur, sed pecunia dabatur magistratibus, quod et vasarium appellabant; donec tandem Augustus, sublata prorsus locatione publica, pecuniam constitui voluit; quanquam ne hoc quidem permansit, ut ad Suet. docuimus cap. XXVI. Paulatim autem inclinante imperio, sublevandi fisci causa, et maxime cursu publico instituto, cuius initium sub Augusto coepit, imposita provincialibus necessitas, quam angariam, vocabulo a Persis sumto, appellarunt.* Haec Torr. ad Horat. lib. I. Sat. 5. vs. 46. Et mox: *Lege Iulia de provinciis inter alia capita praescriptus proficiscentibus modus, ne provincialibus graves incumberent, de qua, modestiam ac continentiam suam laudans, Cicero ad Attic. lib. V. epist. 10. 16. et 21. de L. Tullio legato suo.* Rupert. — Crocum hic intelligit aqua dilutum, qui odoratissimus ex Cilicia mittebatur, unde Martialis festivissimus poeta:

Et Cilices nimbis hic maduere suis.

Atque ab Apuleio *odorus imber*, apud Senecam *odoratus imber* dicitur. Wasse.

Praeterea cum sedenti transenna demissum Victoriae simulacrum — — coronam capiti imponebat. Plut. in Sylla de Mithrid. *In aliis, quae agenti Pergami Mithridati oblata fuerunt, miraculis Victoriam coronatam* (an coronaturam?) *quae a Pergamenis superne demittebatur machinis, cum paene attingeret caput eius, labefactatam et delapsam coronam in theatro ad solumque diffractam.* Haec ille pag. 368. Caligula *ὑπὸ τῆς Νίκης στεφανοῦσθαι ἔλεγε. iactabat se a Victoria coronari.* Dio in Exc. Peir. pag. 669. Rupert.

Cum sedenti. Mire duas hic copulas *cum, tum*, pro *et, et*, usurpavit. Cuius ratio aliis ignota locum hunc mala interpretatione et praepositionis *in* adiectione, quam sustulimus, depravavit. Carrio.

55 * Transenna. *Transennam* Servius Aeneid. lib. V. 418. *extensum funem* interpretatur. Nonius vero pag. 480. non *transitum*, ut quidam, inquit, putant, sed *fenestram*. Servii autem interpretatio et melior est et cum hoc loco magis convenit. Apud illum etiam male est *dimissum* pro *demissum*. nam *Demitto*, inquit Caper, *est deorsum mitto, dimitto ne dicas.* Apud hunc vero *victoriale* pro *victoriae*, errore ex diphthongo nato. Carr.

Cum machinato. Nonius, *Demittere*, inquit, *est desuper mittere. Sallustius lib. III. cum machinis strepitu demissum*, qui locus ex hoc restituatur. Carrio. — *In transenna* apud Macrob. ed. Lond. 1694. Wasse.

Machinato strepitu tonitruum. Simile ergo quid machinis nostris bellicis habuerunt illi veteres: v. g. Caligulam quoque legimus tonitribus obstrepuisse ac contra fulgura fulgurasse, ac quoties fulmen decidisset, lapidem eiaculatum dixisse, *Tollito me, vel ego te.* De machina regis Persarum Chosrois dignus memoria locus est Ioannis Tzetzis:

Chosroës rex erat Persarum, temporibus Heracles,
In Palatiis suis circa Persida,
In laquearibus coelum habens fabricatis,
Ex quo tonitrua, et fulmina, machinatique imbres,
Convivio exceptis legatis, erumpebant, ad stuporem etc.

Rupert. Sic II. 5. *cura regis* machinata fames. Hegesippus I. 30. *Postea vero huiusmodi commento usus, ut in modum arcarum*, machinato munimine, *validissimos quosque includeret.* Codex C. C. C. *molimine.* Totum hoc fragmentum pertinet ad Metellum ob fusum Sertorium exultantem; rem ita narrat Plutarchus in Sertorio pag. 579. *Ἔτι δὲ νικήσας ποτὲ μάχῃ τὸν Σερτώριον, οὕτως ἐπήρθη, καὶ τὴν εὐτυχίαν ἠγάπησεν, ὥστε Αὐτοκράτωρ ἀναγορευθῆναι. Θυσίαις δ᾽ αὐτὸν αἱ πόλεις ἐπιφοιτῶντα καὶ βωμοῖς ἐδέχοντο· λέγεται δὲ καὶ στεφάνων ἀναδέσεις προσίεσθαι, καὶ δείπνων σοβαρωτέρων ὑποδοχὰς, ἐν οἷς ἐσθῆτα θριαμβικὴν ἔχων ἔπινε, καὶ νῖκαι πεποιημέναι δι᾽ ὀργάνων ἐπιδρόμων χρύσεα τρόπαια καὶ στεφάνους διαφέρουσαι κατήγοντο, καὶ χοροὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἐπινικίους ὕμνους ᾖδον εἰς αὐτόν.* De hoc more idem in Sylla haec habet pag. 458. *Νίκην στεφανηφόρον καθιεμένην ὑπὸ τῶν Περγαμηνῶν ἐπ᾽ αὐτὸν ἔκ τινων ὀργάνων ἄνωθεν ὅσον οὔπω τῆς κεφαλῆς ψαύουσαν συντριβῆναι, καὶ τὸν στέφανον πεσόντα κατὰ τοῦ θεάτρου φέρεσθαι χαμᾶζε διαθρυπτόμενον.* Coronas aureas in conviviis regibus esse proprias ait Polybius Hist. XV. pag. 999. Aristomenes *πρῶτος ἐπὶ δεῖπνον καλέσας τὸν Ἀγαθοκλέα χρυσοῦν στέφανον ἀνέδωκε μόνῳ τῶν παρόντων· ὃ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ μόνοις συγχωρεῖσθαι.* Confer Vitruvium V. 7. et Philand. pag. 397. 20. Haec a provincialibus Procoss. deferri indignati sunt veteres, et tamen eadem vel etiam maiora S. P. Q. R. uni Mario praestitit. Seneca de Benef. III. 18. Caeterum de aedium exornatione idem Ep. LXVII. *Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem et otium veniunt; quae excipiuntur* foribus ornatis? et infra: *Cape quantum debes virtutis pulcerrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non sertis, sed sudore et sanguine colenda est.* Codex B. Pub. *non thure nec sertis;* bene. Eas enim intelligit voluptates, quae non gratulantium coetu, sed adorantium venerantiumque celebrantur: thus vero colentis, et τῷ *sudore* respondet. Praeterea thus et aedium ornatus coniungi solent. Iuvenal. XII. 89.

Heic nostrum placabo Iovem laribusque paternis
Tura *dabo, atque omnes* violae iactabo colores,
Cuncta nitent, longos erexit ianua ramos.

Xiphilinus de reditu Neronis: *Πάσης μὲν τῆς πόλεως ἐστεφανωμένης καὶ*

λυχνοκαυτούσης καὶ θυμιώσης. Adde Cic. III. Offic. Sueton. Aug. XXXV. XCVIII. Galb. XVIII. Caesarem B. G. VIII. 51. WASSE.

CAPITI IMPONEBAT. In Macrobio vox *capiti* desideratur, et pro illa *ei* subrogatum est: idque a sciolis hanc loquendi rationem, *sedenti ei coronam capiti imponebat*, ignorantibus. Haec autem apud Nonium verbo *Demittere* in vulgatis omnibus et duobus veteribus libris ex lib. IV. male adducuntur; cum ex III. sint. CARRIO.

TUM VENIENTI TURE etc. Vide Freinshem. in Curtii lib. V. cap. 1. §. 20. ad verbum: *Altaribus et Thure.* Sed de hoc more audiendus rursus Casaub. in Suet. Cal. cap. XIII. ad verba: *Inter aras et victimas ardentesque taedas.* „Ita moris fuit prodire obviam viris principibus. Docuit
„nuper Lips. testimonio aliquot veterum scriptorum: quibus pauca lubet
„adiicere. Originem rei docet M. Tullius: nam primitus Deis hic honos
„exhibitus, cum transferrentur eorum imagines: sic ille lib. IV. in Verrem:
„*Quid hoc tota Sicilia* etc. Deinde ad homines idem est translatum:
56 „estque hoc adulationis * genus antiquissimum. Vid. Q. Curt. lib. V. de
„Alexandri ingressu in Babylonem, Plut. in Dione, Iustin. lib. XXIV. cap. 3.
„Religiosius Athenienses, qui excepturi Attalum, sacerdotes et victimas
„praepararunt, templaque omnia aperuerunt, ut ipse Diis, non Athenienses
„ipsi, ut Deo, sacrificarent, ut scribit Polyb. quamquam, adulationibus
„foedis erga potentes, nulli populo concessisse probavit Athen. lib. VI. et
„nos ad illum. Aliorum adulationem vide apud Suet. lib. III. cap. 97.
„lib. VII. cap. 18. Appian. lib. V. *Ἐμφυλίων*, narrans Octavii et Antonii
„in Urbem adventum, post factam inter se pacem. Sic interpretor, quod
„scribit Philostratus lib. V. cum Aegyptiacos nomos peragraret Vespasia-
„nus, non solum prodiisse illi obviam omnes cuiusque aetatis aut condi-
„tionis homines, sed sacra etiam detulisse. Addit Suet. *taedasque ardentes*,
„quod erat aliquando civilius et usitatius. Servius ad lib. V. Aeneid. *In*
„*honorem Regum cum facibus procedebatur a populo.* Adde Plut. in
„Pompeio, Herodian. lib. IV. ubi describit ingressum Caracallae, Amm. lib.
„XXI. Imperatoribus autem Christianis idem genus honoris postea esse
„exhibitum, passim illorum historiae testantur; nam sive ipsos, sive
„eorum laurata, sive cadavera defunctorum, suffitibus excipiebant. Co-
„rippus lib. II.

„*Transitus ob causam multi pia tura cremabant.*

„Atque idem honos postea episcopis est exhibitus: idque iam inde a tem-
„poribus primis florentis ecclesiae. Nam B. Cyrillus, in epistola ad pres-
„byteros Alexandrinos, quae extat in Actis concilii Ephesini, narrat, se
„a concilio, Ephesi habito, redeuntem, tanta alacritate omnium exceptum
„esse, ut passim sibi mulieres praeirent, turibula manibus tenentes. Si-
„mile est quod de cereis accensis in Hist. Eccles. observamus, quos initio
„moris fuit rebus sacris praeire. Sozomenus lib. VIII. de apparatu choreae
„ab Ioanne Chrysostomo institutae. Mox ad ipsorum episcoporum hono-
„rem cerei sunt adhibiti. Sic eidem B. Chrysostomo cum cereis obviam
„procedit populus Constantinopolitanus. Theodoretus lib. V. cap. 34. So-
„zomenus lib. VIII. Gregorius in eius vita cap. 100." Haec et alia Casaub. d. l. RUPERT.

QUASI DEO, SUPPLICABATUR. In provinciis orta omnis impia adulatio, quae deinceps ipsam pervasit Romam. Sed obstat Lipsius Not. in Velleii lib. I. cap. XI. ubi probare conatur, ab ipsis Romanis, et quidem huius Q. Caecilii Metelli Pii, de quo loquitur Sallustius, patruo magno, Q. Caecilio Metello Macedonico, ipsi Romae, ut Deae, templum fuisse structum. Cui nos fidem non habemus: fuerit enim praeter decorum, id auspicari Romanos ipsos. Orta omnino illa divinitas a provincialium adulatione. Smyrnaei apud Tacitum III. Annal. gloriantur, *se primos templum urbis Romae statuisse.* Neque etiam Velleius Paterculus pro Lipsio, quem erudite explicat Gruterus Not. ad eundem. Porro notandus est hic locus e primis, quando Romanis delatus fuerit Deum honos. Antiquiorem frustra alibi quaeras. Verum ubi ferox et superbus ille populus semel iugum collo recepit, foeda ac tetra adulatione Principum et ipse alias gentes longo intervallo superavit. Hinc (ut de consecratione mortuorum nihil dicam vivis decreta thensa, qua Deorum simulacra quondam vehebantur, ferculum Circensi pompa, templa, arae, effigies iuxta Deos, pulvinar, flamines, luperci; hinc fastigium illud in aedibus, quo solebant ornari Deorum templa, praelatus ignis, iuratum per Genios, Salutem atque Aeternitatem Augustorum, tanta religione, ut facilius esset peierare per omnes Deos. Saepe ego sic mecum statuo, per huiusmodi monstra futuri Antichristi praelatam imaginem fastumque diabolicum, atque inprimis Romae instauraturi. Novissime Suet. in Aug. cap. 52. *Templa etiam Procoss. decerni solita.* ubi Casaubonus: „Fidem fecerit vel illud Hadriani Imperatoris de
„Pompeio mortuo iactatum: *τῷ ναοῖς βρίθοντι πόση σπάνις ἔπλετο τύμβου!*
„Iam olim invaluerat haec *ἀρέσκεια*, ut vocat Polyb. lib. V., apud Asia-
„ticos, Syros et alios, honorandi *τοὺς εὐεργέτας θυσίαις καὶ βωμοῖς.* Cic.
„ad Atticum: *Nullos honores mihi nisi verborum decerni sino: statuas,*
„*fana, τέθριππα prohibeo;* quod vero, nec sine causa et Cicero gloriatur,
„et in Augusto hic a Suet. laudatur: *nam legibus Romanorum cautum*
„*erat diserte, ut procoss. ius esset permittendi quo templa sibi et moni-*
„*menta ponerentur.* M. Tull. ad Q. fratrem: *In Asia nescio quonam*
„*modo, Romae quidem non mediocri cum admiratione laudatur, quod cum*
„*ad templum monimentumque nostrum civitates pecunias decrevissent:*
„*cumque id et pro meis magnis meritis, et pro tuis maximis beneficiis,*
„*summa sua voluntate fecissent: nominatimque lex exciperet, ut ad*
„*templum monimentumque capere liceret* etc. *Sed provinciales cum suis*
„*proconsulibus templa erigebant, non ipsos, verum illorum virtutes con-*
„*secrabant: quod longe aliud est. Hic honos et Q. Scipioni Asiam ad-*
„*ministranti est habitus.* M. Tullius ad fratrem: *In illis urbibus cum*
„*summo imperio et potestate versaris, in quibus tuas virtutes consecratas*
„*et in Deorum numero collocatas vides.*" Haec Casaub. Initia huius adulationis iam in historia L. Aemilii Paulli. Vid. Freinsh. in Curt. lib. VI. cap. 2. §. 5. RUPERT.

(VIII.) * TOGA PICTA. *Toga picta*, toga palmata est. Plutarcho 57
θριαμβική. Plinius de hac intelligit lib. VIII. cum dicit, pictas vestes iam apud Homerum fuisse, unde triumphales natae. Isidorus libro XIX. *Toga*

palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur et toga picta, eo quod *Victorias cum palmis intextas haberet.* Olim tamen fuisse pictam scribit Festus in schedis: *Picta quae nunc toga dicitur, purpurea ante vocitata est, eaque erat sine pictura. Eius rei argumentum est pictura in aede Vertumni et Consi, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera L. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt.* Hoc ita esse ex Livio quoque patet; nam, quam lib. XXX. *togam pictam*, lib. XXXI. *purpuream* appellat. Plinius quem locum Homeri alludat, nondum inveni; nisi forte illud de Nausicaa Odyss. VI. 53. *ἠλάκατα στρωφῶσ᾽ ἁλιπόρφυρα.* Aliunde etiam illud Homericum recurrit

— — *ἐσθῆτ᾽ ἀνθεμόεσσαν.*

quod sane propius Plinii mentem puto. Coler.

Epulae quaesitissumae. Tac. Annal. II. *Excepere Graeci quaesitissimis honoribus.* Ciaccon. et Ursin. — Vid. Palmerium, Macrob. *epulae vero exquisitissimae* in Londinensi. Wasse. — Pro *exquisitissimae*, eleganter. Tacitus II. *Excepere Graeci* quaesitissimis honoribus. Afranius Vopisco: *Iucunditatis plus inest in te mihi, quam commercatis* conquaesite *aedibus.* Hegesippus *exquisito* maluit I. 35. ubi MSS. *exaedificavit.* Mamertinus in Paneg. XI. *quum* quaesitissimae dapes *non gustu, sed difficultatibus aestimarentur, miracula avium, longinqui maris pisces.* Aristoxenus in Architae vita: *Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐμπίπλαται τῶν χρονιζουσῶν ἡδονῶν κἂν ὦσι σφόδρα διηκριβωμέναι.* Wasse.

Sed trans maria, ex Mauritania volucrum et ferarum incognita antea genera. Linguas et cerebella phoenicopterorum, ob saporis praestantiam in patinis Apici, nepotis omnium altissimi gurgitis, Vitellii et Elagabali fuisse, plenisque discis apposita Palatinis, e Plinii lib. X. cap. 48. Suet. Vitellio cap. XIII. Lampridio notum: proavorum quoque memoria Ambrosium, civem et negotiatorem Romanum, Nominalibus filii sui Clementi VII. Pontifici et Cardinalibus regali magnificentia et omnigeno luxu coenam struxisse, in qua paropsides linguis psittacorum refertae, observat Rein. II. Var. IX. Adde not. ad Catil. cap. 13. §. 2. Rupert.

Apud veteres. Ita et Cicero Act. I. in Verr. cap. 10. p. 381. Broukh.

46. Ruina etc. Scribit Nonius accusativum vel nominativum hic poni pro ablativo; quod qua ratione scribat, nescio. vulgo *ruinaque.* Carrio. — Lego: *Ruuntque, pars magna suismet.* loquitur de iis quorum pars maxima sua sponte se in flumen praecipitaverit. Tale fragmentum infra, quod idem sic emendo: *Ictu eorum, qui in flumen ruebant, necabantur.* Coler. — Ita [*ruuntque*] reposuimus ex felicissima Christophori Coleri coniectura, cum antea vitiose legeretur: *Ruinaque pars magna* etc. Putsch.

Vice pecorum. Tacit. Annal. IV. *Qui omnia facta dictaque eius vice legis observem.* Ciaccon. — Livius lib. XL. *Modo*, inquit, *pecorum fugientes per saltus avios.* et Tacitus lib. XII. *Modo pecorum barbari trahebantur.* In orat. M. Lepidi dixit *more pecorum.* Sed Tacitus illud *vice* usurpavit eodem sensu lib. VI. cum ait: *Qui omnia facta dictaque*

vice legis observant. Ursin. — Q. Septimius V. 13. *Trepidantes ac* vice pecorum *interficiuntur.* Hegesippus IV. XI. *quamvis exercitus eius* more pecorum obtruncaretur. Vegetius I. 21. *quo se recipiant non habent*, et more animalium *multi cadunt.* Forte legendum *inulti.* ut III. 1. Wasse.

47. Occurrere. *Sagum*, inquit Nonius, *vestimentum militare est.* et haec Sallustii ex II. Historia affert. pro *uti* non recte ibi est *ut;* pro
Hirtuleio, * *Herculeio.* de quo nihil memini legere. praeterea in vet. cod. 58
manifeste est *Hirtuleio*, quem Eutropius lib. VI. epitome Liviana XC. et XCI. Orosius lib. V. Sertorii ducem nominant, voce non nihil tamen corrupta. de eodem hoc *Hirtuleio* ita scribit Frontinus Stratagematum lib. II. cap. 7. *Q. Sertorius cum acie decertaret, barbarum, qui ei nunciaverat Hirtuleium periisse, pugione traiecit, ne et in aliorum id notitiam perferret et ob hoc animi suorum infirmarentur.* quamquam et aliis *Hirtuleius* huius ducis frater fuisse videtur, qui in bello Sertoriano quaestor fuerit; ut Epitome Liviana nominat. ideoque Plinius et Orosius Hirtuleios fratres a Q. Metello Pio in Hispania oppressos scribunt. Carrio. — *Tela venirent.* Pro *cadere* vel *pertingere ad.* Eleganter. Cicero Tuscul. II. *Pugiles vero* etc. *Sed quia perfundenda voce omne corpus intenditur*, venitque plaga *vehementior.* Ovid. Trist. V. 10

Saepe intra muros clausis venientia portis
Per medias legimus noxia tela vias.

Vide Vegetium VI. 20. Non dissimili sensu *venire ad terram* apud Virgil. Aeneid. IX. 543.

Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno, veniunt.

Aen. V. 500.

— — sagitta
Hyrtacidae iuvenis volucres diverberat auras,
Et venit, *adversique infigitur arbore mali.*

IX. 692.

— — *Fugit horrendum stridens elapsa* sagitta,
Perque caput *Remuli* venit.

Ita fere *ἱκάνω* Graeci. Q. Smyrnaeus VII. 595.

Οὐ μὲν οὐδὲ βέλος κείνου χρόα καλὸν ἵκανε
Πολλῶν βαλλομένων.

Wasse.

(IX.) 48. Avidisque. *Saucii*, inquit Nonius, *sunt vulnerati:* et *tragula* est *hasta.* in harum autem posteriore voce male legitur, *avidissimis atque promtis*, pro, *avidisque ita promtisque.* praeterea non recte ibi ex III. Historia recitantur; cum ex secunda esse, libri omnes in voce *Saucii* constanter asserant. Carrio.

Uti Metellus ictu tragulae sauciaretur. De pugna in Saguntinis campis a Sertorio commissa loquitur, in qua Memmius, Pompeii Legatus, contra conserta manu acerrime pugnans occubuit: Metellus Imperator, multa suorum strage defensus, ictu tragulae a Sertorio sauciatus discessit.

Vide Plutarchum in eius vita. Quo etiam pertinere iudico Fragmentum illud libri incerti: *Sed Metellus in volnere.* Douza.

Ictu tragulae. Usus et hac voce Suidas: *Τραγόλας*, inquit, *ὅπλον, ᾧ χρησάμενος ὁ Κόττας οὕτω βίαιον ἀφῆκε πληγὴν, ὥστε τὸν βληθέντα καὶ διὰ τῶν πλευρῶν διαπεῖραι καὶ τῇ γῇ προσηλῶσαι.* Ciaccon. et Ursin.

49. Sed Metellus. Donat. Act. V. Sc. XI. And. *Sed positum pro atque vel eccum.* Carrio.

50. Primo incidit. Pro *incidit* apud Nonium est *indicit:* in veteri etiam quodam *inducit:* pro *per* vulgo *super:* pro *renunculo*, quam vocem Agellius lib. X. cap. 21. pro navigio piscatorio accipit, *lenunculo.* male. Carrio.

In renunculo piscantis. Forte, *lenunculo:* ut et Ammianus. Verum videndum an legendum ubique, *lembunculo.* Tacitus enim, qui multum sectatur Sallustium, Annal. XIV. *Nando*, inquit, *deinde occursu lembunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villae suae infertur.* Ciaccon. — Non improbamus hanc scripturam, licet in notis ad Caesarem dixerimus, *lenunculum* pro *renunculum* reperiri in veteribus lapidum monumentis. Quomodo Ammianus usurpavit lib. XVII. cum ait: *lenunculo se commisisse piscantis.* Tacitus tamen *lembunculum* dixit lib. XIV. *Nando deinde occursu lembunculorum* etc. Ursin.

51. Ad hoc. *Piraticae*, inquit Nonius, *naviculae celeres, quod cito agi possint.* Carrio. — In Ms. Nonii codice haec auctius exstant, ad hunc modum: *Ad hoc pauca piraticae adiungit actuaria navigia.* Putsch.

52. Omnia sacrata corpora in ratem imposuisse. Arusianus de elocutionum exemplis: *imposuit in illam.* Carrio. — Fallor ego? an de Chiis loquitur Crispus? quos a Zenobio, Mithridatici exercitus duce, ex-
59 sutos armis, post MM talentorum * exactionem, caussante deesse aliquid iusto ponderi, mares seorsum a mulieribus et pueris in naves impositos atque ita dispulsos a patria in Euxinum porro deportari iussos memorat Appianus. *Sacrata corpora* ergo destinata morti et quasi devota Dis Manibus interpretor. Neque absimiliter Maro *sacratum caput Sinonis* scripsit. Douza.

53. Suos. Idem Messus: *transmitto illa re.* Carrio.

54. Ruebant. Donatus Adelph. Act. III. Sc. XI. *Ruere*, inquit, *est toto corpore uti ad impellendum; quod faciunt, qui ipsi praecipites alios prosternunt.* Carrio et Wasse.

(X.) 55. Circumventi. Idem: *afflictus illam rem.* Carrio.

Capiti adfligebant. Puto legendum *caput*, ex Frontone, qui fragmentum adducit; nam ita Sallustius locutus est lib. III. cum dixit: *Aut afflicti alveos undarum vi.* et Tacitus Sallustii aemulator lib. XIV. *Fuste caput afflixit.* et alibi: *Lapide caput afflixit.* Ciaccon. et Ursin.

56. Sed Metellus in ulteriore provincia. Forte est idem quod modo ante, *At Metellus in ulteriorem Hispaniam.* ubi tamen legendum videtur, *ulteriorem provinciam.* Ciaccon. — Donatus Phorm. Act. I. Sc. 4.

Fuit tamen cum locum Donati corruptum esse, et haec ad superius illud fragmentum, *At Metellus*, referenda iudicarem. Carrio.

57. Immane. Nonius; nomen positum pro adverbio. Carrio.

Immane quantum animi exarsere. Huc respexit Tacitus lib. XIX. cum dixit: *Flavianus exercitus immane quantum animo exitium Valentis, ut finem belli, accepit.* et lib. XX. *Immane quantum suis pavoris et hostibus alacritatis indidit.* Ipse Sallustius supra: *Immane dictu est quanti* etc. et Horatius eodem modo: *Immane quantum discrepat.* Ciacc. et Ursin. — Hellenismus, i. e. valde. Graeci: *ἀμήχανον ὅσον, θαυμαστὸν ὅσον.* Horat. Od. 27. lib. I. *immane quantum discrepat.* Seneca Trag. *immane quantum augescit.* Putsch. — Sic Graeci *θαυμαστὸν ὅσον.* ut Plato Ep. VII. Wasse.

53. At illi quibus. Fragmentum hoc ex incertis ad librum hunc reduximus, ex auctoritate MS. codicis Fulvii Ursini, in quo diserte legitur, *Sallustius* lib. II. *Historiarum.* nam quod in vulgatis bello Iugurthae tribuitur, ineptum est et vitiosum, et quod non nisi ab imperitis descriptoribus manavit, qui secundum historiarum librum interpretabantur bellum Iugurthinum, primum, bellum Catilinarium, Sallustium nihil ultra scripsisse rati. Eodem modo peccatum est in fragmento a Prisciano bello Iugurthino tributo, quod tamen in toto illo opere non comparet: nos inter incerta retulimus. Sic quod hoc eodem libro delevimus, *Circumspectare omnia, et omni strepitu pavescere*, in bello Iugurthino totidem verbis perscriptum exstat. Citaverat illud Arusianus ex secunda Sallustii historia, innuens bellum Iugurthinum. Prima tamen Historia a Charisio pro primo Historiarum libro adducitur in *Aliter.* Haec paulo aliter in codice Serviano Petri Danielis leguntur: *At illi quibus vires aderant, ruere cuncti ad portas, incondita tenere.* Sallustiane magis. Putsch. — Ex quo *ivere* pro *ruere.* Wasse.

Incognita tendere. Servius Danielis habet *incognita tenere.* Forte legendum *incondite.* Wasse. — *At illi quibus vires aderant, ruere cuncti ad portas, incondita tenere.* Servius P. Daniel. ad II. Eclog. 4. Broukh.

COMMENTAR. IN LIB. III.

60 (I.) 1. * EXAUDIRIQUE. Macrobius lib. I. cap. 4. Saturnal. notat in III. Sallustii Histor. *Bacchanaliorum* pro *Bacchanalium*. Nonius quoque *de mutata declinatione* haec eadem affert. Neque vero dubito quin in eundem uterque inciderit locum. cum et apud Nonium in Vet. Cod. numerus Historiae, qui a vulgatis abest, plane perscriptus reperiatur; itaque reponatur. CARRIO.

BACCHANALIORUM. De illorum ritibus fuse Hospinianus. WASSE.

2. DIVERSA. Sex primae voces a Prisciano lib. X. adducuntur et Nonio in verbo *gnaritas*. Reliqua vero ab eodem Nonio; sed mira ubique est varietas. Apud Priscianum vulgo sub II. Historiae leguntur. at in Manuscriptis tertio lib. tribuuntur. Denique in vulgato et Martinensi est *lacessivit:* quomodo ipse etiam Priscianus legisse videtur. in Gemblacensi vero et Coloniensi *capessivit*. at in Nonio *capessunt*. quam scripturam secutus sum. Neque enim raro fit ut Grammatici alucinati falsa pro veris afferant. CARRIO.

DIVERSA, UTI SOLET REBUS PERDITIS (sic enim ibi distinguo) CAPESSUNT. NAMQUE ALII FIDUCIA GNARITATIS LOCORUM, FUGAM SPARSI, ALII GLOBIS ERUPTIONEM TENTAVERE. Et hic scripturae varietas me, ut de lectionis veritate addubitem, facit: in aliis enim diserte legitur: *Occultam fugam sparsi, globis eruptionem tentavere.* Unde et ipse fiducia gnaritatis phrasium Sallustianarum emendandum hariolor: *Namque alii, fiducia gnaritatis locorum, occultam fugam, pars globis eruptionem tentavere.* Id est confertim et conglobati, ut ipse alibi loqui amat. Iam *tentare fugam, eruptionem,* Latinis auribus nova non sunt. Nam ut *sparsi* in vocem *pars* mutaremus, ipsa nobis sententia auctor fuit; inducto τῷ *alii*, quod, praeterquam quod nuperum et novitium auctorem habet, abest insuper ab Nonianis codicibus. DOUZA. — Priscianus vetus, ut et Carrionis liber, hoc fragmentum ex tertio libro, non, uti vulgo, ex secundo citant. Nam et sequentia de praelio quodam commisso diserte loquuntur. Integrum locum sic constituo: *Diversa, uti solet, rebus perditis capessiunt, namque alii fiducia gnaritatis locorum, occulta fuga sparsi; alii, globis eruptionem tentavere.* Antique dictum *capessiunt*, et ita scripsi ob diversas lectiones, *lacessivit*, *capessivit*, *capessunt*. Reliqua ex Nonio addidi. COLER.

CAPESSUNT. Apud Priscian. sub II. Historiae leguntur in MSS. III. libro tribuuntur in vulg. et Mart. *lacessivit*, quomodo ipse etiam Priscia-

nus legisse videtur, in Gemblac. et Colon. *capessivit,* in Nonio *capessunt*. WASSE.

IN OCCULTAM FUGAM. Ita Silius VII. 67. Supra lib. I. *furtiva celeritate*. Virgilius Aen. IV.

— — *Nec ego* hanc abscondere furto
Speravi, *ne finge*, fugam.

WASSE.

3. UNUS. Priscianus lib. VI. CARRIO.

* PUBLIPOR. Antiqui *Publipor* et *Marcipor* pro Publii puer et Marci 61
puer dicebant: quae *O* non producunt in obliquis casibus. Probus Catholicis: *Legi unum novo modo figuratum apud Sallustium*, *Publipor Publiporis. est enim quasi proprium.* Sic erat et Quinctipor Varroni ad Fufidium; apud Nonium *gargaridare* et *edolare*. de quo vide nostrum Antiq. Lect. Comment. III. cap. 7. *Caipor* Festo, *Marcipor* eidem Festo, Plinio lib. XXXIII. cap. 1. et Quinctiliano lib. I. cap. 4. CARRIO.

4. MALE etc. OMNIS VIS. *Excipitur*, inquit Priscianus lib. VI., *haec vis, huius vis, cuius plurale similiter* vis *tam Lucretius quam Sallustius protulerunt. Lucretius lib. II.*

Sed quam multarum rerum vis possidet in se
Atque potestatem.

CARRIO. — Marcus Messala de Iano apud Macrob. Sat. I. 9. *quae vis Caeli maxima duas* vis *dispares colligavit.* WASSE.

5. CONIURATIONE. Ex Prisciano lib. X. *claudo* et *claudeo* pro *claudico*. in libro Martinensi ex IV. Historia Sallustii male adfertur. CARRIO.

6. QUASI PAR. Nonius in voce *mador* ex III. Historia affert, cui etiam omnes tam eiusdem Nonii quam Prisciani veteres consentiunt Codd. licet vulgati IV. lib. dent, mendose, ut et ipsa verba: *monumenta madore infirmantur*. cum scribendum sit, *munimenta madore infirmarentur*. Emendentur itaque Nonius et Priscianus bis eodem in loco. Quin et Iunius pro *moenia oppidi* legit, *amnia oppidi:* pro quo vetusti libri, *omnia oppida*. Et procul vero est, si eam vocem ita a communi omnium usu variasset Sallustius, Nonium id taciturum fuisse. CARRIO.

MADORE INFIRMARENTUR. Huc spectat Ammianus XX. 6. *Vicit tamen omne prohibendi commentum acumen arietis*, *coagmenta fodiens lapidum recens structorum*, madoreque etiam tum infirmium. et XXX. 1. *infirmati periculoso* madore. Usus item Apuleius Miles. VII. pag. 144. WASSE.

7. EQUIS ET ARMIS DECORIBUS. Vide quae diximus cap. VII. Belli Catilinarii. CIACCON. — Ex eodem Prisciano lib. VI. CARRIO.

8. DECORES etc. Idem ibidem. in quo non recte est *dedecores:* cum aperte Martinensis et Thosanus habeant *decores:* idque ipsa Prisciani hunc in modum scribentis postulet sententia: *Invenitur et simplex decor decoris*, *penultima correpta*, *apud vetustos*, *quando pro decorus accipitur.* Quibuscum verbis exemplum hoc minime conveniet, si *dedecores* legamus. Vocem etiam *per*, quae ab ineruditis erat adscripta, auctoribus veteribus libris sustuli. CARRIO. — *Decores multique terga ab hostibus caedebantur.*

Ita postremae editiones, contra auctoritatem Prisciani atque omnium priorum exemplarium fidem, in quibus plane et probe scriptum comparet: *Dedecores multique per terga* etc. nullo quidem idoneo sensu, sed qui tamen nobis ad veritatem scripturae eruendam facem praeluceat. Quam ego ita a Crispo iudico conceptam fuisse: *Dedecores inultique pars terga ab hostibus caedebantur.* Atque eo confidentius, quod hic error etiam alias apud Sallustium in hoc verbo commissus haud semel. DOUZA. — Huc spectat Hegesipp. V. 34. Dedecores *atque* inulti *sicut pecora trucidabantur.* et V. 27. Dedecores inultique *referemus gradum.* Q. Septim. V. 12. *foede atque* inultos *obtruncavere.* Voces *dedecores* addenda Stephano. WASSE.

9. CONTRA.. Ex Nonio in voce *calvitur;* et Prisciani libris VIII. et X. postrema verba habet Eutychius. CARRIO. — Quis credat tam apertis
62 verbis mendum inhaerere? sed docet Eutyches, * qui in MS. habet, *quaerit extis num somnio thesaurus portenderetur.* PUTSCH.

10. PARTE CONSUMTA, RELIQUA CADAVERUM AD DIUTURNITATEM USUS SALLERENT. Quid? si quarta vox secundo loco transponatur, rescribaturque potius hoc modo: *Parte cadaverum consumta, reliqua ad* etc. Quamquam et volgatam lectionem ferri posse haud negaverim. Ceterum monendus lector, iis me exemplaribus assentiri potius, qui Fragmentum istud in quartum librum reiiciunt. Utut est, huic certe loco convenire non potest. Namque Epistola Pompeii, quae statim porro huic Fragmento subiungitur, tribus ante, quam haec accidere annis, scripta fuerit necesse est. Ego enim Historicum nostrum de Calaguritanis obsessis loqui autumo; quorum invictae in rebus perditis animi firmitudini huiusmodi testimonium a Valerio Maximo tributum legimus: *Calaguritani, quo perseverantius interemti Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompeii frustrantes, fidem praestarent, quia nullum iam aliud in urbe eorum supererat animal; uxores suas natosque ad usum nefariae dapis verterunt, et cadaverum reliquias sallierunt.* DOUZA.

DIUTURNITATEM USUS. Unde Ammianus XVII. 8. *frumentum* ad usus diuturnitatem *excoctum.* E contra Tacitus An. II. 81. *tela* ad subitum usum *properata.* et *praesentem* IV. 16. Infra III. 2. Ball. *tot* pro *totiens.* et omittit *a vobis.* WASSE.

SALLERENT. *Sallerent*, inquit Priscianus lib. VI., *dixit a sallo, non a sallio.* in Martinensi libro male afferuntur ex IV. Hist. Sallustii. CARRIO. — Hoc fragmentum in Prisciano nostro perveteri sic habet: *Parte consumpta reliqua cadaverum a diuturnitate usus sallerent.* Nihil tamen muto. Ita lib. IV. Hist. *Reliqua cadavera sallita*, teste Diomede Grammatico doctissimo. Alium Sisennae locum citat ibidem Priscianus: *Sic in eam paludem multi piscium salliendorum caussa navibus commeant.* quem locum sic emendandum indico: *Sic in Gelam paludem* etc. Scribit enim Plinius libro XXXI. cap. 7. iuxta Gelam Siciliae fluvium in lacu sal nasci. COLER. — Sic Varro Antiq. Human. lib. XV. *mortuos sallunt.* et de L. Lat. IV. *id pecus primum occidere coeperunt domini, et ut serrarent, sallere.* Lucillius in VIII.

Sallere muraenas, mercem in frigidaria ferre.

Mummius apud Priscian. X. *Isthaec sum multo sale salsurus.* Et *sallire* etiam apud Sisennam, teste eodem. Caeterum haec in Martinensi libro male afferuntur ex IV. Hist. ut Carrio testatur. WASSE.

(II.) 11. SI ADVORSUS. Est haec Epistola Cn. Pompeii ad Senatum, in Hispania belligerantis, de summittendo commeatu, et pertinet ad notam in Flori lib. IV. cap. 2. §. 22. cui addo, hac in re, immanem Cambysis negligentiam. Fremebat in Macrobios, Africanam gentem, quia non supinis manibus exceperant servitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quae contumeliosa Reges vocant. Igitur non provisis commeatibus, non exploratis itineribus, per invia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: cui intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis et inculta humanoque ignota vestigio regio. Sustinebant famem primo tenerrima frondium, et cacumina arborum, tum coria igne mollita, et quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter arenas radices quoque et herbae defecerunt, apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame saevius. Agebat adhuc ira praecipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: tandem timuit, ne et ipse vocaretur ad sortem: tum demum signum receptui dedit, ut est apud Herod. lib. III. et Sen. lib. III. de Ira cap. 20. Et huiusmodi stoliditatis exempla passim obvia sunt in historiis. RUPERT.

TOTIENS LABORES ET PERICULA SUSCEPISSEM, QUOTIENS A PRIMA ADOLESCENTIA. Vett. Codd. habent: *Si tot labores* etc. *quot a prima* etc. Verba vero sunt ex Epist. Cn. Pompeii ad Senatum. Pro illis autem, quae sequuntur, *Hac in spe*, placuit magis, *hac sine spe.* sive, ut est in veterum legum fragmentis, *Haccine.* Item paullo post tollenda vox *quidem:* nam in Vett. Codd. est tantum *novis militibus.* URSIN. — Veteres libri *tot* et *quot* habent. CIACCON. — Libri Vaticanus, Nicolai Fabri et Cardinalis Briconeti, quorum scripturas quotiescumque * laudo, V. C. et 63
eruditissimo Claudio Puteano Senatori regio deberi volo, habent *tot labores;* quae loquendi ratio a Sallustii aliena non est. CARRIO.

PROIECTUM AD BELLUM SAEVISSIMUM. Sic Livius: *proiectas et proditas ad inconsultam et improvidam pugnam legiones.* CIACCON.

QUANTUM EST IN VOBIS, FAME MISERRIMA OMNIUM ET MORTE CONFECISTIS. Legendum: *fame, miserrima omnium morte, confecistis.* ut omissa copula, per appositionem, quam sic Grammatici vocant, conjungas. *λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν,* ut ille canit. *Famem* alicubi Livius *ultimum supplicium humanorum* vocat. RIVIUS. — Et alibi ibidem Livius inquit: *iam fames quam pestilentia tristior erat.* COLER.

FAME, MISERRUMA OMNIUM MORTE. Ita recte emendat Rivius. cui favet Codex Ball. etiam Ammianus XXV. 7. *Furebat inedia iraque percitus miles, ferro properans, quam* fame, ignavissimo genere mortis, *absumi.* alii *inanissimo.* Idem XVII. fame, ignavissimo mortis genere, *tabescentes.* Forte *immanissimo.* XIX. *Famem, ultimum malorum omnium,* appellat extremum miseriarum Engraphius ad Heaut. V. 2. Ammian. XVII. 9. *cum*

ultimis hostium fatis *instamus*, fame *etc.* alicubi ignobile *mortis genus vocat.* et *diram mortem* Seneca. Apuleius Metam. IX. pag. 188. *carcerem et perpetua viucula*, famem *denique et mortem violentam comminatus.* alii: *violentam et famem comminatus.* fortasse, *denique mortem*, deleta copula (nam libb. variant; Oxon. *defamem*, Flor. *et defamem*) vel in *aut* mutata. Quintilianus Decl. XIII. *adeo neque apud inferos quidem* ulla poena *est* fame gravior. Infra vocatur *durissima necessitatum, malorum deformissima.* Vide Servium ad Aeneid. VI. 605. Columella de Re Rust. II. 2. *Nam ille mortem facit, hic* deterrimam comitem mortis famem. Dein citat Homerica illa ex Odyss. XII.

Πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,
Λιμῷ δ᾽ οἴκτιστον θανέειν.

cui adde illud Odyss. VII.

Οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο.

Livium XXVII. Fame *ac frigore*, *quae* miserrima mortis genera *sunt.* Senecam de Brev. Vit. XVIII. Dionysium Halicarn. VI. 7. *Κάκιστον τῶν μορῶν καὶ κακοδαιμονέστατον λιμόν.* Unde nec immerito Noster alibi: *sin ris obsistat*, *ferre quam* fame *aequius perituros.* et Claudian. de B. Gild. 128.

Cuncta fame leviora mihi.

Postremo Hegesippus I. 2. *quo prope usque ad mortem suprema* fame *compellerentur.* Codex C. C. C. *supremam.* equidem sic malim: *mortem miserrimam famem.* WASSE.

§. 2. HAC IN SPE. Latinus Latinius *haccine spe;* sive, ut est in aereis legibus frequens, *haccine.* CIACCON.

(III.) §. 3. UTRUM CENSETIS ME VICEM AERARII PRAESTARE. Diomedes lib. I. cap. 4. ex III. Hist. recitat, *Utrum vicem me praestare creditis.* ALD. MANUT. — Diomedes lib. I. cap. 4. notat hic *praestare* pro *praebere; cum praestare sit*, inquit, *melius esse et antecedere.* Sed ibi male est, *utrum vicem me praestare creditis.* CARRIO.

§. 4. MAIORE STUDIO QUAM CONSILIO. Livius V. 18. *dum bellum* maiore animo *gerunt* quam consilio, *praecipitavere in insidias.* VIII. 29. *Vicit tamen pars*, *quae in praesentia videri potuit* maioris animi quam consilii. Valer. III. 9. *ad idem opus aggrediendum* maiore cupiditate *quam spe certiore tentare ausus.* WASSE.

64 * IN CERVICIBUS ITALIAE. Ita Livius XXII. 33. 38. Hegesippus I. 20. Tacit. Hist. I. 16. quo sensu Demosthenes ἐκτραχηλίζειν usurpat. Noster alibi: *hostis ab latere*, *supra caput*, *a tergo;* et *bellum in manibus;* et eiusmodi sexcenta. Ball. omittit *quidem*, non male. legit *Indigetes* pro *Ilergetum.* WASSE.

§. 5. LACETANIAM. In aliis est *Laletaniam*, uti etiam in omnibus iis quos iam nominavi libris, *Indigetes*, non *Ilergetum.* Sunt autem Laletani et Indigetes Plinio lib. III. cap. 3. noti. CARRIO.

NOVIS QUIDEM MILITIBUS. Vox *quidem* abest ab scriptis libris. CIACC. — Vocem illam *quidem* Fabri et Briconeti libri ignorant. CARRIO.

HIEMEMQUE IN CASTRIS INTER SAEVISSIMOS HOSTES, NON PER OPPIDA,

NEQUE EX AMBITIONE MEA EGI. Quod postremum quid sit, explicat nobis Gracchanum illud apud Agellium lib. XV. cap. 12. ex oratione eius ad populum in concione habita post reditum suum ex Sardinia: *Versatus sum in provincia, quomodo ex usu vestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meae conducere arbitrabar.* DOUZA.

§. 6. PLUS VALENT. Emenda, iisdem illis volentibus libris, *plus valet.* CARRIO.

CASTRA HOSTIUM etc. Vid. Cicero pro Balbo cap. 2. BROUKHUS.

APUD FLUMEN DURIUM, ET DUX HOSTIUM C. HERENNIUS CUM URBE VALENTIA etc. Verba sunt ex eadem Epistola. Cum autem in Vett. Codd. sit *Duriam*, parva mutatione mendosum nomen corrigemus, si *Thuriam* scribamus, de quo supra lib. I. Histor. sic dixit: *Inter laevam moenium et dextrum flumen Thuriam*, *quod Valentiam parvo intervallo interfluit.* *Thuria* vero flumen est in agro Brettiorum, quod Vibonem sive (ut Sallustius vocat) Valentiam praeterfluit, eodem nomine cum *Thuria* fonte, de quo scripsimus supra. URSIN. — Veteres libri *Duriam.* legendum *Turiam:* ita enim appellatur flumen, quod Valentiam praeterfluit, a Mela in duobus scriptis exemplaribus, quae Romae vidi: et a Ptolemaeo *Turulis.* Citatur et a Prisciano lib. VI. locus alter Sallustii ex II. Histor. libro huiusmodi: *Inter laevam moenium et dextrum flumen Turiam, quod Valentiam parvo intervallo praeterfluit.* CIACCON.

DURIUM. Ita hoc flumen vocat, quod superiore libro *Turiam*, sive *Turia*, ni fallor, dixit. Similiter Cicero oratione pro Balbo. CARRIO.

ET EXERCITUS DELETI. Vetusti libri, *et exercitu.* CIACC. et URSIN.

PRO QUIS. Vett. Codd. habent: *Pro queis*, *o grati Patres* etc. non, *proque his*, *o grati* etc. Et post videtur legendum: *At nunc malis fructibus ipsa vix agitat*, non, *Et nunc* etc. *Agitat* vero videtur positum eo modo, quo Tacitus usurpavit lib. III. cum dixit: *Non modo apud illos homines, qui tunc agebant, etiam secutis temporibus vario rumore tractata.* et Terentius: *Quam vos facillime agitis.* et in eius vita: *Tempus qui agitabant.* URSIN. — Vulgo, *proque his.* nostram autem correctionem probat Vaticanus. CARRIO. — Confer omnino Capitolinum in Clodio XII. et corrige Hegesippum pag. 640. *pro quibus*, *o grati socii.* MS. *pro quis.* WASSE.

(IV.) §. 8. * QUOD EGO VOS MONEO QUAESOQUE, UT ANIMADVORTATIS, 65
NEU COGATIS etc. Eadem verba repetita habes postea in oratione Marci Trib. pl. *Quod ego vos moneo quaesoque, ut animadvortatis, neu nomina rerum ad ignaviam mutantes* etc. Item supra in Philippi: *Quod ego vos oro atque obsecro*, *P. C.*, *ut animadvortatis*, *neu patiamini* etc. Quae eo magis visum est adscribere, ut ex huiusce et consimilium exemplorum collatione perspicere possit iuventus, quam sui similis Sallustius in Historia ubique. DOUZA.

NECESSITATIBUS. Charisius lib. I. *Necessitas*, inquit, *imperii est, necessitudo, sanguinis coniunctio. Sallustius tamen necessitudinem saepe pro necessitate ponit: nec unquam pro necessitudine, necessitatem*, *aut ipse aut quispiam veterum*, ita Charisium emendo. CARRIO.

§. 9. Quae ultro nobis sumtui onerique. Dictio *quae* abest a duobus libris. Ciaccon. — Quidam libri, *civitates ultro nobis sumtui oneri;* duabus illis vocibus omissis. Carrio. — Quas dum in nostros usus servandas iudicamus, nobis sunt oneri. Ecce vim vocis *ultro.* Crispine,

Καὶ πόκ᾽ ἐγὼ παρὰ τεῦ τι μαθὼν καλὸν ἢ καὶ ἀκούσας
Μέμναμ᾽.

Hispaniam ad internecionem vastavimus, praeter maritimas civitates, quae vice versa, *e contrario*, contra atque facere debent, vel, *non satis habentes nihil subministrare*, ipsae insuper nobis sumtui onerique. Nostrates *over and above.* Graeci ἔτι δέ, περαιτέρω, πρὸς τούτοις, προσέτι. Virgil.

His lacrimis vitam damus et miserescimus ultro.

Terent. Adelph.

Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant,
Sibi fieri iniuriam ultro, *si quam fecere ipsi, expostulant,*
Et ultro *accusant.*

Prave et perverse, inquit Donatus. Imo, *insuper*, non contenti iniuriam facere, hoc amplius addunt, ipsi nempe expostulant. Plautus Amph. II 1. 39.

Qui, quoniam herus quod imperavit, neglexisti persequi.
Nunc venis etiam ultro *irrisum dominum:*
Quid heic operarius? *qui venis nunc etiam* ultro.
Sic solet.

Asin. III. 1. 20. *Quoties te vetui Argyrippum* etc. *Compellare, aut contrectare, colloquive aut contui?* Ultro *amas*, ultro *expetessis*, ultro *ad te arcessi iubes.* tantum abest ut ne compelles, ut, e contra; vel, eo usque a te deventum est, ut etiam ames. Wasse.

Aluit, et nunc malis fructibus, ipsa vix agitat. Aut vacat particula *et*, aut legendum *at.* *Agitat* vero absolute positum videtur pro *vivit.* Tacit. Annal. III. *Non modo apud illos homines qui tunc agebant.* Et Terent. *Quam vos facillime agitis.* Et in eius vita Porcius: *bis per idem tempus qui agitabant facillime.* Ad haec pertinet quod infra, *agitandi inops.* Ciaccon.

§. 10. In Italiam transgredietur. Ita edit. Gruteri, Paraei, Carrionis. Verum Parisiis et Amstelodami 1674. et 1675. cusi et Codex Ball. *transgreditur*, quod melius est. De hac re ita Plutarch. in Sertorio pag. 579. *Πομπήϊος δὲ περὶ Βακκαίους διαχειμάσαι μοχθηρῶς ὑπὸ ἀχρηματίας γράφων πρὸς τὴν Σύγκλητον, ὡς ἀπάξει τὸν στρατὸν, εἰ μὴ πέμποιεν ἀργύριον αὐτῷ. Καταναλωκέναι γὰρ ἤδη τὰ αὐτοῦ προπολεμῶν τῆς Ἰταλίας.* Wasse.

(V.) 12. Namque. *Grave*, inquit Nonius, *est multum.* legendum est autem *his*, non *is*, et *infecunditate*, non *in fecunditate.* Carrio.

Vitiosis magistratibus. Ianus Palmerius legit, *vitimagistratibus.* an suopte ingenio, vel ex aliquo libro veteri, me latet. Coler. — Vitiata
66 * sine dubio est lectio. Repono: *vitiosis magis aestatibus.* Non enim de magistratuum vitio, sed annorum, seu biennii agitur, quo vitio aestatum nullae provenerant fruges. Haverc.

13. Hi saltibus. Nonius *satias* pro *satietas.* In Vet. Cod. Nonii est, *in saltibus occupatus.* in Iuniano, *hi saltibus occupatis tamen:* in

alio etiam vetusto, *in saltibus occupatis, tum* etc. Viri docti aliter de opinione emendant. Habeo itaque, quod ille dicebat, quod fugiam; quod sequar, non habeo. Carrio.

Tum externorum. Lipsius lib. IV. Epist. 14. emendavit ingeniose: *Hi saltibus occupatis Termestinorum agros invasere.* Termestini populi sunt citerioris Hispaniae, teste Tac. lib. IV. Florus *Terme* vocat. Coler.

Ex inopia gravi satias facta. Ex hoc loco potest confirmari coniectura nostra, ubi supra pro *satietas* verbo *satias* apud Sallustium scribi debere diximus. Ursin.

14. Inmensum aucto mari, et vento gliscente. Ad hunc locum respexisse videtur Tac. cum dixit lib. IV. *In urbem trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat immensum maiore in dies plebe ingenua.* Ciacçon. et Ursin. — Nempe ex tempestate. Vitruvius I. 4. *Ex* mari tempestatibus aucto *in paludes redundantia motionibus concitatur.* Arond. omittit *ex.* Supra Noster: *Satias facta.* Hegesippus I. 18. *Opera eius ex indigentia gravi frumenti* satietas facta. Lego invitis Codd. *satias.* Wasse.

Et vento gliscenti. Nonius, *Gliscit*, inquit, *est congelascit, colligitur, ignescit, crescit.* In veteri est *gliscenti*, pro vulgato *gliscente.* Recte; ad ipsum enim mare, non ad ventum referendum. Carrio.

15. Ac tum maxime, uti solet extremis in rebus, sibi quisque carissimum domi recordari etc. Hinc confirmatur distinctio nostra, quam constituimus supra Fragmento illo: *Diversa, uti solet rebus perditis, capessunt.* Douza.

Sibi quisque carissimum domi recordari. Quintilian. Declam. Pirat. Captiv. *Natura redit in extremis tristis praeteritae voluptatis recordatio: et mihi cum generis conscientia, cum fortunae conscius aliquando fulgor* etc. *domus, familia, amici, caeteraque numquam videnda, in ultima mortis expectatione succurrent.* Wasse.

Extrema munia sequi. Videtur illud *extrema* abundare; nam in Bello Catil. cap. LX. dixit, *Strenui militis et boni Imperatoris officia exsequebatur.* Ciaccon. et Ursin.

Munia. Nonius interpretatur, *officia.* Vulgo non recte, *clarissimum domi recordari.* unde etiam abest verbum *extrema*, ut a Vet. Cod. *munia*, quas duas interpolando voces, recte hunc locum emendavit Iunius. Carrio. — At in Merceriana editione, ut in textu. Wasse.

16. Et forte. Bis haec adducit Nonius, et in voce *Faselus*, et in voce *Myoparo*, sed illic ex lib. III. hic vero ex IV. difficile ut sit verum invenire. Carrio.

Phaselo. *Phaselus* est navigium Campanum, ut a Nonio scribitur, qui super hoc Varronem, Sallustium et Sisennam citat. Meminit et Cicero ad Atticum. Sunt qui a Phaselide loco deduci opinantur. *Pictos Phaselos* appellat poëta eo versu:

Et circum pictis vehitur sua rura Phaselis.

Legitur elegans Catulli Epigramma, quo gemellis Castoribus *Phaselum* dedicat. Alii *Phaselum* navem oblongam esse scribunt, quali stagnante Nilo

Aegyptii utuntur, ut Virgilius. Atque inde Horatius *fragilem solvere Phaselum* dixit. Isidorus vero in Etymologico inquit: *Phaselus est navigium, quod corrupte bacellum dicimus, nostro vero nunc tempore vasellum appellamus.* GYRALD. — Hodieque Hispani vetus vocabulum retinent, et dicunt *Vascello.* Straboni et Appiano navigii genus est, mistam habens formam ex oneraria et longa triremi; quod tam velis quam remis agi poterat. Unde Catullus de Phaselo:

— — sive palmulis
Opus foret volare, sive linteo. WASSE.

67 * MARIQUE PLACIDO. Tacit. Annal. XIV. *Noctem sideribus illustrem et placido mari quietam.* CIACCON. — Vide Turnebum lib. XIX. cap. ult. et Yvonem Villiomarum contra Titium. COLER.

PRAEDONUM MYOPARONIBUS. Ex istis forte cui se commisit Mithridates. Plutarchus in Lucullo pag. 499. *Μιθριδάτην δὲ ἀναχθέντα μετὰ τοῦ στόλου σπεύδοντα πρὶν ἐπιστρέφειν Λούκουλλον εἰς τὸν Πόντον εἰσπλεῦσαι καταλαμβάνει χειμὼν πολὺς, ὑφ᾽ οὗ τὰ μὲν ἀφηρπάγη, τὰ δὲ ἐβυθίσθη τῶν σκαφῶν. Πᾶσα δ᾽ ἡ παραλία τῶν ναυαγίων ἐκφερομένων ὑπὸ τοῦ κλύδωνος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἦν περίπλεως· αὐτὸς δὲ, τῆς ὁλκάδος ἐφ᾽ ἧς ἔπλει μήτε πρὸς τὴν γῆν εὐπαρακομίστου διὰ μέγεθος ἐν σάλῳ μεγάλῳ καὶ κύματι τυφλῷ παρισταμένης τοῖς κυβερνήταις πρός τε τὴν θάλασσαν ἤδη βαρείας καὶ ὑπεράντλου γενομένης, μετεμβὰς εἰς ληστρικὸν μυοπάρωνα καὶ τὸ σῶμα πειραταῖς ἐγχειρίσας ἀνελπίστως καὶ παραβόλως ἐξεσώθη.* WASSE.

MYOPARONIBUS. *Myoparo* piratarum navis est, quod Nonius M. Tullii, Sallustii et Sisennae auctoritatibus comprobat. A Tyrrhenis Myoparo inventus creditur. Sextus Pompeius inquit, *Myoparonem esse genus navigii ex duobus dissimilibus formatum.* Sunt quidem *Parones* quos et *Pirones* vocat Ethicus Hister. His navibus, eodem auctore Histro, utuntur Albani, Maeotae, Mazetae, Gangines. Hae et alio nomine *Tulchiae* vocantur. Porro *Parones* dictos Suidas innuit ab insula Paro, cui et Aristophanis interpretes assentiuntur. GYRALD. — Quid si Gallica vel potius Germanica vox sit; nam et *Parones* sive *Varones* a navigando dictos vetus Lexicon Belgicum attestatur. *Vaeren* enim navigare. THYS. — Myoparo ex Myo et Parone componitur. a forma autem *μυῶνες*, hoc est, angusta et oblonga: ut *Myobarbum*, augustus et oblongus Liberi patris cantharus. SCALIGER.

(VI.) 17. EUM ATQUE. Hic quoque Noniani a se dissentiunt libri. Nam veteres plerique tertiae dant historiae, quae vulgati quartae. Charisius lib. I. *Ostia exitus fluminum in mare neutro genere semper pluraliter dicuntur: sed si urbem significare voles, singularem potius numerum observabis, uti Sallustius: quamvis etiam frequenter plurali numero urbem significet.* Sic corrige Charisium. CARRIO.

METROPHANEM. Adducitur hoc nomen in exemplum ab Rhetore anonymo apud Isidorum Orig. II. 12. et XXI. 10. Metrophanes *promeruit gratiam Mithridatis obsequendo.* Is, opinor, est, cum quo Brutius Sura, Praetoris Macedoniae legatus, bello Mithridatico circa Euboeam navali pugna certavit. Confer Appianum pag. 323. WASSE.

SCAPHAS. Scaphae, teste Nonio, naviculae sunt, quae maiores naves consequuntur. Unde Iabolenus IC. *Si navem*, inquit, *cum instrumento emisti, praestare tibi debebit scapham navis.* Caesar in Commentariis: *Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit.* Sane crebra est apud auctores *scapharum mentio;* nunc vulgo pro *scapha* nostri nautae *scyphum* appellant; sic quidem et ab eruditis putatur. Sed certe et *scyphus* nomen est navigii. Id quod Aurel. Macrobius, vir multae eruditionis, apertissime ostendit Sat. V. Sunt et qui *scaphas* Liburnis associari dicant, exploratoriasque vocari, ut est apud Vegetium. Sunt et qui ab Illyricis inventas tradant. Sane venter navis *scapha* antiquis dicebatur, teste Suida. GYRALD.

18. DUOS QUAM MAXUMOS UTRES. Nonius *vitabundus* pro *vitans.* Pro *quam super* scripsi ex Vet. Cod. *qua super.* Ex eodem quoque pro *tracto pede* posui *tractu pedis;* pro *quas, quasi;* quae vox ab alio tamen MS. abest. postremo pro *inter molam quae insulam* lego, *inter molam atque insulam:* iis ipsis veteribus iubentibus libris. CARRIO. — Testante L. Floro lib. III. cap. 5. *Lucullus per medias hostium naves utre suspensus, et pedibus iter adgubernans, videntibus procul, quasi marina pistrix, evaserat.* De Caesare similia legimus apud Suet. in Caes. cap. LVII. Addendus Frontin. lib. III. cap. 13. Sidon. Carm. XXII. vs. 167. Hoc vero utrium natatoriorum antiquissimum inventum auxit nostri seculi solertia. Nam ante annos non ita multos Franciscus Kessler, artificiosi huiusmodi cinguli, adhaec caligarum, quae inflatae medium plus hominem, supra aquas extantem, * et subiecto pedibus plumbo aptatisque pinnis, iter 68
adgubernantem sustineant, delineationem descriptionemque populari lingua vulgavit. Nisi forte hic illud Livii locum habet: *Pleraque nova commenta mortalium, in verbis vim habent extemplo: cum agi, non quemadmodum agantur, edisseri oportet, sine ullo effectu evanescunt.* lib. XLIV. cap. 14. RUPERT. — Frontinus III. 13. rem narrat: *L. Lucullus Cyzicenos obsessos a Mithridate, ut certiores adventus sui faceret, cum praesidiis hostium teneretur introitus urbis, qui unus et angustus ponte modico insulam continenti iungit, militem e suis sciolum nandi et nauticae artis peritum iussit insidentem duobus inflatis utribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem millium passuum traiectum. Quod ita perite gregalis fecit, ut cruribus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret et procul visentes, qui in statione erant, marinae specie belluae deciperet.* Distingue, *suis sciolum.* huc forte pertinet III. 12. *firmatus animi.* et 15. *genus militum* etc. WASSE.

QUA SUPER OMNI CORPORE QUIETUS etc. Magis placeret: *Omni corpore supinus* vel *pronus* etc. *atque inter molemque et insulam vitabundus* etc. CIACCON. et URSIN. — Cum primum hunc locum apud Nonium adverti, non dubitavi legendum esse, *omni corpore confectus.* COLER.

INTER MOLEM ATQUE INSULAM. Libri Carrionis habent, *inter molam atque insulam.* Non video quomodo hic vel *mola* vel *moles* locum habere possit. An verius, *inter Maleam atque insulam?* Strabo: *Εἰς δὲ Ὄρου*

γνάθον ταπεινὴν Χεῤῥόνησον ἐνδοτέρω τῶν Μαλεῶν πεντακοσίων εἴκοσι. Πρόκειται δὲ κατὰ τούτου Κύθηρα ἐν τεσσαράκοντα σταδίοις. Sed vix ausim sperare probe me coniecisse. Sermo enim est de Lucullo, qui utre suspensus, et pedibus iter adgubernans, apud Cyzicum per medias hostium naves evaserat, ut est apud Florum lib. III. COLERUS.

VITABUNDUS CLASSEM HOSTIUM. Idem verbum habes in Iugurtha: *Solus inter tela hostium vitabundus erumpit.* Sed ibi absolute, et sine ullo, quem regat, casu positum; quom hic (uti vides) accusativus sequatur; exemplo Sisennae, veteris Historici, ex cuius IV. Histor. libro hoc Fragmentum producit Agellius lib. XI. cap. 15. *Populabundus agros, ad oppidum pervenit.* Ceterum Historia eo haud dubie pertinet, quod Lucullus, tametsi Cyzicus terra marique tam arcte obsideretur, ut angustissimus etiam pelagi meatus, qui oppidum a continenti dirimebat, regiis navibus teneretur, parvo tamen navigio ex Dascylitide stagno in mare translato, Cyzicenis de nocte auxilia submiserat: quorum ducem, Florus auctor est, utri incubantem per medias hostium stationes ad Cyzicum usque nando se penetrasse: atque hoc huius Sallustiani loci argumentum fuisse videtur. DOUZA.

19. NAM QUI. Nonio *tamen* est *tandem*, apud quem vox *alveos* ex Arusiano Messo inserenda est. Arusianus vero Messus ex Nonio [vid. Mercerus Not. in Nonium pag. 191. BROUKHUS.] ita corrigendus: *Afflictus illam rem. Sallust. III. Historiarum: Afflicti alveos undarum vi, multato foede corpore, postremo tamen periere.* CARRIO.

FERRAMENTIS — ALVEOS. Leg. *fragmentis — alveis.* BROUKH.

AUT AFFLICTI ALVEOS UNDARUM VI MULTATO FOEDE CORPORE, POSTREMO TAMEN PERIERE. Puto praepositionem desiderari, atque emendandum: *Afflicti ad alveos undarum vi.* Quomodo et Plautus: *Affligam te ad terram colaphis.* Accipioque *alveum* pro carina, hoc est, extima navis alvo, ne quis aquae fundum seu vadum interpretetur insciens. DOUZA.

MULCATO FOEDE CORPORE. Tacit. I. *Magna pars nudo aut mulcato corpore.* CIACCON. — Omnino legendum *mulcato.* De qua voce adeas Gronovium Patrem in notis ad Livium XXVIII. 31. Lipsium ad Taciti Annal. I. 32. Valerium I. 4. 5. Infra *postremo tamen* pro *tandem*, ut Pseudol. IV. 7. 86. Asinar. I. 3. Huc spectat Hegesippus III. 20. *Caeterum natare adorsos, convulsa navium fragmenta crebris quatiebant ictibus, lateribusque illisa, miseros artus* foede mulctabant. Repone, vel contra codices, *mulcabant.* WASSE.

69 20. * NAM TERTIA. Nonius de mutata declinatione, *sublima;* in quodam est: *nam tetra tunc erat.* in plerisque manuscriptis vix *Thracia* an *Tertia* sit scriptum diiudices. Iunius legit, *Thrascias;* ego *tertia*, ut sera iam nocte tertiam vigiliam fuisse significet. CARRIO. — Forte *Thrascias*, vel *Caecias*, saltem si de Sertorio accipiamus, qui barbaros, in speluncis semet abstrudentes, vi pulveris ab illo vento sublati, ad deditionem compellebat. Consule Plutarchum in Sertorio pag. 577. WASSE.

21. ILIUM. *Forum* generis masculini observat Nonius. Ego vero de *navium foris* loqui eum non dubito. Atque ita vana erit haec Nonii,

ut pleraeque aliae, observatio. In quibusdam libro I. in aliis haec assignantur tertio. CARRIO. — Fors pertinet ad pugnam inter Lucullum et Isidorum Mithridatis praefectum, de qua ita Plutarchus in Lucullo pag. 499. *Οἱ δὲ ἔτυχον ὁρμοῦντες καὶ τὰ πλοῖα πάντα πρὸς τὴν γῆν συνέλκοντες ἀπὸ τῶν ΚΑΤΑΣΤΡΩΜΑΤΩΝ διεμάχοντο.* WASSE.

(VII.) 22. SI, QUIRITES. Oratio Marci Lepidi tribuni plebis ad plebem de tribunicia potestate recuperanda. CARRIO. — Oratio Macri Tribuni plebis ad populum de Tribunicia potestate, quam Cassio Varo et M. Lucullo Coss. habitam indicant illa verba: *Lucullus superiore anno.* Vulgo inscribitur M. Lepido, turpi mendo. Nam Lepidi cognomen habuit Aemilia gens patricia, cui non patebat aditus ad Tribunatum: at Macri cognominati Licinii plebeii, ut ex Historiis notissimum est. POPMA. — Gronov. I. Obs. 25. pag. 103. BROUKH.

EXISTIMARETIS. Donatus Phorm. Act. I. Sc. I. *Existimans*, inquit, *dixit Terentius pro aestimans: et Sallustius: Si Quirites parum existimaretis.* Sic enim ibi legendum est, non *pacem.* CARRIO.

DISSERENDUM FUISSET. Libri Vaticanus, Briconeti et Fabri *disserendum fuit.* CARRIO.

§. 3. NEQUE ME PRAETERIT etc. Huiusmodi homines, qui soli et impotentes ad extinguendum incendium aquam adferunt, tyrannis plerumque irrisui sunt. Quemadmodum Pontio Aquilae accidit, qui cum esset acerrimus Reipublicae propugnator, pro qua et postea bello Mutinensi D. Bruti legatus vitam fudit, dominante Caesare, ab eo contumeliosa voce compellatus legitur: *Repete ergo a me Aquila Rempublicam tribunus.* hoc est, abroga mihi sis imperium, pro potestate tua tribunitia. Ac sane huiusmodi facta (cum unus inermis potentiae resistit) temeritatis potius, quam prudentiae nomine veniunt. Quomodo Tacitus acute de Thrasea Paeto, Neronis acta praefracte nimis improbante, lib. XIV. Annal. cap. 12. *Exiit tum senatu: ac sibi causam periculi fecit: ceteris libertatis initium non praebuit.* RUPERT.

SOLI INNOCENTES. *Soli*, hoc est, *deserti.* Huc procul dubio respexit Livius II. 3. *Leges, rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem meliorenque inopi quam potenti, nihil laxamenti nec veniae habere, si modum excesseris. Periculosum esse, in tot humanis erroribus* sola innocentia vivere. Sine factione nimirum. WASSE.

§. 4. CERTAMINIS ADVORSA. Livius XLII. 50. *Nec turpius quicquam esse, quam* sine certamine cessasse regno; *nec praeclarius quicquam quam pro dignitate ac maiestate omnem fortunam expertum esse.* Pro *incipiam* * Ball. *incipiat*, et *certamina*, male. Infra Ball. legit, *ad quae* 70
placent defendenda, omissa voce *ea.* WASSE.

PRO LIBERTATE. Ex Demosthene. Sed locus non occurrit. WASSE.

OMNINO NON. A libro Briconeti non tantum abest, sed etiam deest vox illa abnutiva. CARRIO.

§. 5. PRAEMIIS. Inepte pleraeque editiones, *praeviis;* quod iam olim arbitrario iure constituimus; pro quo nunc omnes libri dicunt. CARRIO.

(VIII.) §. 6. PER MILITARE NOMEN. Id est, *quia dicuntur Impe-*

ratores. Crispinus, atque ita fere Badius in suis ad hunc locum Comm. Supra dixerat auctor, *vim cunctam et imperia sua in vos convortere.* Potes etiam intelligere *homines militares;* eos nimirum, quos Livius militare genus vocat XXIV. 32. *ad* militare genus *omne partemque magnam plebis invisum esse nomen Romanum.* Cicero vero IV. Fam. Epist. VII. *genus exercitus.* Habes apud Tacitum Agr. XL. *militare nomen;* sed alio sensu: *Caeterum ut* militare nomen, *grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit.* WASSE.

MORE PECORUM. Sic de repub. ordinanda: *Vulgi more magis quam iudicio.* Supra: *vice pecorum.* CIACCON.

NISI QUIA NOSMETIPSI PER SUFFRAGIA. Lege *vosmetipsi.* RIVIUS. — Libri illi, *vobismet ipsis:* recte; sequitur enim *dominos destinatis.* CIACC. — Verba sunt ex oratione Marci Lepidi ad plebem. vett. autem codd. habent: *Vobismet ipsis.* quae lectio placet; nam sequitur *dominos destinatis.* Paulo post, ubi est, *si vestra receperitis, ad vos redibunt* etc. illud *redibunt* non est in vett. codd. nam ad verbum *concessere,* quod praecedit, refertur oratio. Item *ceteri validiorum* habent vett. codd. non *cetera,* et *Num officere quid vobis* etc. non, *ne officere* etc. Deinde habetur in vett. codd. *Incassum agebantur* etc. non, *agerentur,* quae lectio magis placet; nam sequitur, *facturi erant.* URSIN.

VOSMETIPSI. Vulgo *nosmet,* contra vett. libros, et praeter Lepidi sententiam. CARRIO.

§. 7. AD VOS REDIBUNT. Vox *redibunt* non est in illis libris: intelligitur enim *concedent.* CIACCON.

RARUS ENIM ANIMUS EST AD EA QUAE PLACENT DEFENDENDA. Legendum *raris,* pro *paucis.* hoc est, quoto cuique animus est! etc. RIVIUS. — Emenda ex tribus illis superioribus libris, *raris enim.* CARRIO. — Sic est in libris antiquis, et postulat sententia: *paucis,* inquit, *est animus ad ea quae placent facienda: plerique omnes sunt in potestate nobiliorum et dominantium.* Similiter Cic. ad Attic. *Non videmur esse victoris.* POPMA.

CETERA VALIDIORUM SUNT. Illi libri, *ceteri.* CIACCON. — Omnes libri, *ceteri validiorum.* CARRIO.

§. 8. AN DUBIUM HABETISNE. Ball. *num,* pro *ne.* Locum hunc ex subdifficili obscurissimum interpretatione sua perplexabili reddidit Crispinus, eiusque tenebras conduplicavit. Hoc vult Macer: *An veremini ne,* vobis *uno animo* (*ad libertatem*) *grassantibus, officere quid possit? quos vel languidos* (*dumtaxat antea*) *socordesque pertimuere Sullaturientes? Nisi forte* (*non timuisse dicetis quod*) *C. Cotta* (*si diis placet*) *aliter quam timore* (*quem dominis vestris iniecit*) *iura Tr. Pl. illorum manibus extorsit. Et* (*sane*) vel, *Etenim, quamquam Sicinius auctor audendi princeps, mussantibus* vobis *erat circumventus, tamen* (*vobis hac aliisque cladibus perculsis et obnoxiis*) *prius illi* (*ut ut victores*) *invidiam facti*
71 *metuere quam vos vindicando caussam * timendi praebuistis. Et* pro *etenim* apud Terentium Eunucho: *Non temere est,* et *properans venit.* Apud Virg. *Audieras,* et *fama fuit.* WASSE.

NE OFFICERE. Rectius veteres libri, *num officere.* CARRIO.

COTTA. Legem tulit, ut Trib. Pl. liceret postea alios magistratus capere, quod Sulla iis ademerat; vid. Cic. et Ascon. in Corneliana. WASSE.

L. CINCIUS. Quidam in suo libro imprimi voluere *L. Sincius,* alii *L. Concius.* Pedianus III. et Dionys. *Sicinium* nominant. quo modo in antiquo Fulvii libro scriptum postea animadverti. ALD. — Sunt haec ex eadem oratione, ad quae faciunt illa Asconii in Divinationem: *Primus,* inquit, *Sicinius Tribunus plebis, nec multo post L. Quinctius, et postremo Palikanus perfecerunt, ut Tribuniciam potestatem populo darent Consules Cn. Pompeius Magnus et M. Licinius Crassus.* URSIN. — Varie hoc nomen corruptum est, alii *L. Cinium,* partim *Concium,* plerique *Cincium.* *Sicinium* praeter tres vett. codd. Dionysius et Paedianus nominant. neque vero *Sicinii* in rep. R. ignobiles fuere. vidi enim praeter cetera numisma, in cuius fronte hae erant notae: Q. SICINIUS III. VIR: in tergo hae: C. COPONIUS P. R. S. C. quamquam Cinciam legem de donis et muneribus, neve quis ob causam orandam pecuniam accipiat, I. C. noverunt. sed nihil ad rem. CARRIO.

TRIBUNUS. Ita Fabri et Briconeti; at Vaticanus, *tribunicia.* CARRIO.

QUAM VOS INIURIAE PERTAESUM EST. Haec ex III. Hist. recitat Fronto in verbo *Taedet.* ALDUS. — Messus in voce *taedet* haec ex III. lib. Hist. Sallustii adfert. CARRIO.

§. 10. CATULUS. Qui collega Lepidi in consulatu ipsum Italia expulit, quod acta Sullae rescindere tentaret. BAD.

(IX.) AEMILIO. Deest lib. Vaticano. CARRIO.

DEIN C. CURIO AD EXITIUM USQUE INSONTIS TRIBUNI DOMINATUS EST. Venetum *ad exitum usque.* sed prior lectio mihi arridet magis. RIVIUS.

LUCULLUS SUPERIORE etc. Manutius in Cic. Orat. T. II. P. I. pag. 19. b. BROUKH.

L. QUINCTIUM, VIDISTIS. L. Quinctium, probo; atque eumpse illum intelligo, quem (uti refert Plutarchus) acta Sullae in concionibus assidue exagitantem, et turbare molientem civitatis otium, hinc privatim mulcendo, hinc publice monendo, ab incoepto deduxit Lucullus. quod hic tangit Marcus. DOUZA. — Inde apparet, orationem hanc habitam esse Lucullo et Varro Coss. decennio ante Catilinae coniurationem. CRISP.

§. 11. INCASSUM AGERENTUR. Vett. libri *incassum agebantur.* Recte. CIACCON. — Vaticanus, quem in his Historiarum libris insignite bonum fuisse comperior, *in cassum agebantur.* CARRIO. — Sic Carrio etiam ex Vaticano in his libris insignite optimo. WASSE.

§. 12. IN TEMPUS ARSERE. Haec quoque ex eadem sunt oratione. Videtur autem ad hanc loquendi formulam respexisse Tacitus, cum dixit lib. I. *sensit miles in tempus conficta.* et lib. IV. *Quod omnium malorum suffragium in tempus erat.* et lib. XIV. *et * scena in tempus structa.* 72 CIACCON. et URSIN.

VIS TRIBUNICIA. Cic. Agrar. II. cap. 6. BROUKH.

TELUM A MAIORIBUS LIBERTATI PARATUM. Livius III. 69. *Iuventus quoque quae inter tales metus detrectationem militiae* telum acerrimum *adversus Patres habere solita erat, bellum et arma spectabat.* V. 9. *si*

tribunicia vis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum *Patres inventuros.* IX. 37. *Praeterea* telum *aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. Nec hoc sapientis dici velim, quod ferae quoque* telum *est, timeri.* Seneca de Ira II. XI. 34. *atqui tale ira* telum *est, vix retrahitur.* Sueton. Calig. LIII. *peroraturus, stricturum se lucubrationis suae* telum *minabatur.* Vitruvius I. 1. *faciliter contra eas disciplinas disputare possunt, quod pluribus* telis disciplinarum *sunt armati.* Tacitus de Orat. XII. *lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus, recens et malis moribus natus, atque ut tu dicebas, Aper, in* locum teli *repertus.* Vegetius III. 3. *In omni expeditione unum est et maximum* consilium, *ut tibi sufficiat victus.* lib. impress. vetustiss. Stewichii, MSS. Hittorpii, 2 Palatin. 3 Scriberii *telum*, recte. At e nostris Petrens. Ies. edit. princeps, *consilium.* WASSE.

§. 13. NOMINA. Ridicule vulgo, *omnia.* CARRIO.

SI VERA. Scriptura aliarum edd. omnem sententiam pervertit. Sic enim ibi est: *Si vera et honesta flagitium superaverint:* cum contra dicere voluerit: *cum iam flagitium honestatem et aequitatem superaverit, illo ipso frui non placere.* Emendatio mea ante annos duodeviginti facta veterum librorum iuvatur suffragio. CARRIO.

ANIMUM ADVERTITE. Fabri et Bric. *animum advertere.* CARRIO.

INIURIA GRAVITATE TUTIOR. Inferenti nimirum. Recte ergo Noster Iug. XXXV. *Caedem in vos fecisse pro munimento habent; ita quam quisque pessume fecit, tam maxume tutus est.* Apuleius Met. III. pag. 46. *Sic salvi recedemus, si salvum in domo neminem reliquerimus.* Hegesipp. II. 3. *quia plerumque asperitas quo gravior, eo* tutior. Quo in loco de Tiberio haec habet: *Nullum tamen efficacis virum operis in necem eius excitaverunt* recentis, *ut arbitror, Rom. Imperii reverentia.* Frustra tentant *retenta, retenti. Recentis*, quia Tiberius a Iulio Imp. conditore tertius. Balliol. *flagitium superaverint.* Infra *et* pro *uti*, et *cupiatis* pro *capiatis.* WASSE.

§. 14. QUID CENSES IGITUR? ALIQUIS VESTRUM SUBIECERIT. Tres postremas dictiones, quasi a glossa, et Sallustiana brevitate indignas, loco movere ausi sunt quidam, in quo largiter sane mihi peccasse videntur. argumento est exemplum illud, quo in consimili fere argumento in Iugurtha Memmius et ipse Trib. Pl. ad populum supra est usus: *Dicet aliquis, Quid igitur censes? vindicandum in eos, qui hosti prodidere Remp.* Ita enim locum eum interpungendum transposita interrogatione huius ipsius exempli auctoritate confirmo. DOUZA.

OMITTENDUM MOREM HUNC QUEM AGITIS. Fronto, adducens hunc locum, legit *amittendum*, si codex non fallit. CIACCON. — Arusianus de elocutionum exemplis: *Ago illam rem. Sallustius lib. III. Hist. omittendum morem hunc quem agitis.* quamquam ibi *amittendo* legitur. quod paene Sallustio suum esse asseveraverim. CARRIO.

IMPIGRAE LINGUAE, ANIMI IGNAVI, NON ULTRA CONCIONIS LOCUM MEMORES LIBERTATIS. Videtur imitatus Homeri versum:

Ὦ πέπονες, κάκ᾽ ἐλέγχε᾽, Ἀχαΐδες οὐκέτ᾽ Ἀχαιοί.

URSIN. — Postrema huius sententiae clausula septuosa sane et perplexabilis, quam partim Plautinis, partim Sallustianis verbis sic explicare posse videor aliquatenus: Inertes opera, lingua factiosi, cuius acumine gladiorum etiam aciem praestinguitis domi, verbis tenus modo arma tractantes; neque ultra concionis locum, hoc est, neque longius, quam dum hanc fori partem frequentes insistitis, dumque haec rostra, unde me concionantem audire potestis, in re praesenti intuemini, dictis nostris aures vestras calefacientibus, fortes ac memores libertatis paternae: ceterum animos et * verba 73
ista magnifica statim dimissuri, simul atque hinc domum quisque suam diversi ac socordes abieritis. DOUZA.

IMPIGRAE LINGUAE. Ut *strenui ventres.* Supra dixerat: *Fuisset (conditio) si omnino quiessetis.* Infra: *non ultra concionis locum memores.* Ita fere Demosthenes in Philip. IV. pag. 53. *Οὐδὲν ἔστιν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν πάντων δυσκολώτατον εἰς τὸ παρὸν ἢ ὅτι ταῖς γνώμαις ὑμεῖς ἀφεστήκατε τῶν πραγμάτων, καὶ τοσοῦτον χρόνον σπουδάζετε, ὅσον ἂν κάθησθε ἀκούοντες, ἢν προσαγγελθῇ τι νεώτερον. Εἶτ᾽ ἀπελθὼν ἕκαστος ὑμῶν οὐδὲν φροντίζει περὶ αὐτῶν, ἀλλ᾽ οὐδὲ μέμνηται.* Paulo supra: *quid censes igitur* etc. ita Demosthenes Olynth. I. et alibi: *Τί οὖν ἄν τις εἴποι.* WASSE.

§. 15. QUO TRIBUNOS PLEBEI MODO PATRICIUM MAGISTRATUM. Mendosus locus. quod si legas, *Quom tribunis plebei mandando patricium magistratum*, mendum tolletur et sententia patefiet. ALD. MANUT. — Scripti illi libri *quum tribunos plebis.* Ex quo effectum esse puto, *quo modo trib. pleb.* aut, *quo trib. pleb. modo.* Liber perantiquus Fulvii Ursini habet, *quos.* Legendum existimo: *Queis tribunos plebei patricium magistratum, libera ab auctoribus patribus suffragia maiores vestri paraverunt.* quasi dicat: Deinde etiam si vos non horter, ut illa viralia facinora maiorum vestrorum imitemini, quibus per secessionem armati, et tribunos plebis ad conservationem iuris et libertatis suae et patricium magistratum, hoc est, consulatum et censuram ad aequalitatem honoris, sibi paraverunt; et ut postquam patres omnia quae populus in comitiis ageret, approbassent et eorum auctores fierent, tamen ipsi posthaec libera haberent suffragia, et cuicunque vellent magistratum mandare possent. etsi ad haec virilia, inquit, vos non hortor: tamen quamvis potestas in vobis sit, Iovem potius consultorem exspectatis, quam vobismet ipsis ipsi consulitis. Hic est verus sensus huius loci; nunc per partes eum exponam: Tribunos plebis populum armatum per successionem sibi parasse auctor est Livius lib. II. *Agi deinde* (inquit) *de concordia coeptum, concessumque in conditiones, ut plebei sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilii latio esset adversus consules, neve cui patrum eum magistratum capere sibi liceret: ita tribuni plebei creati duo* etc. Et iterum lib. III. Idem ait Paedianus in Corn. de patricio magistratu. idem Livius lib. VIII. *Dictatura popularis et orationibus in Patres criminosis fuit: et quod tres leges secundissimas plebi, adversas nobilitati tulit: unam ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum quae comitiis centuriatis ferrentur ante initum suffragium Patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo ventum sit, ut utrumque plebeium fieri liceret, censor crearetur.* De liberis suffragiis post auctores Patres, et hoc loco, et alio lib. I. *De-*

creverunt, ut cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent. hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem ius vi ademtum; priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres auctores fiant. et Cicero pro Plancio id innuit: *Nam si ita esset, quod Patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum.* Aut si placet retinere vocem *modo*, scribe, *queis trib. pl. modo patricium magistratum, et libera ab auctoribus Patribus suffr.* Sic enim saepe loquitur Sallustius. CIACCON. — Locus est ex mendosa scriptura non nihil obscurus Nam Lepidiana sententia est, non opus sibi esse hortari plebem ad virilia illa, quibus maiores eius Tribunatum pleb. et Patricium magistratum, hoc est, consulatum ipsum, nec non libera suffragia paraverunt. Sed, ut nunc in codicibus habetur, talis sensus elici vix potest. Itaque videndum an legi possit: *Queis Tribunos pl. modo, modo patricium magistratum* etc. nam in vet. cod. apud me legitur *quos Trib. pleb. modo* etc. ut illud *quos* ex *queis* factum fortasse sit. Porro plebem Tribunatum plebis per secessionem sibi parasse, tradit Livius libro II. cum ait: *Agi deinde de concordia coeptum, concessumque in conditiones, ut plebei sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilio latio esset adversus Consules, neve cui Patrum eum magistratum capere sibi liceret. Ita Tribuni plebei creati duo* etc. Itidem patricium magistratum, hoc est, Consulatum, et libera suffragia sibi plebem parasse, idem Livius auctor est libro VIII. 13. cum ait: *Tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent; alteram, ut legum, quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo ventum sit, ut utrumque plebeium fieri liceret, Consul crearetur* etc. Sed de liberis suffragiis post auctores patres Livius libro I. sic scribit: *Decreverunt, ut cum populus legem iussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent; hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem ius vi ademtum, priusquam*
74 *populus suffragium ineat, ut in incertum comitiorum * eventum patres auctores fierent.* Et Cicero pro Cn. Plancio: *Nam si ita*, inquit, *esset quod Patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent Comitiorum* etc. Illud autem *modo*, quod nos addidimus, in vet. cod. non est, sed omissum videtur a librariis, ob alterum *modo*, quod praecedit. Sic autem locutus est Sallustius tum in bello Iugurthae, tum in Epist. I. de rep. ordinanda, cum dixit: *Fertur accensus in socios modo, modo in cives* etc. URSIN. — Hiulcus et plane mendosus locus, cum ita legatur vulgo: *quo tribunos plebei modo patricium magistratum.* quod nullam, uti opinor, commodam potest elicere sententiam. Vaticanus: *quo tribunos plebei modo patricium magistratuum.* Fabri et Briconeti: *quo tribuni plebei modo patricium magistratuum.* Hanc autem quam expressi parum abest quin veram et certam scripturam esse existimem. CARRIO. — Vulgo legitur, *Quo Tribunos plebei modo patricium magistratum.* Vatican. *quo Tr. pl. m. p. magistratuum.* Fabri et Briconeti: *Quo tribuni plebei m. p. magistratuum*, quam lectionem fere probat Carrio. Scribendum: *Ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos plebei modo, patricium magistra-*

tum, libera ab auctoribus patriciis suffragia maiores vestri paravere. Vid. lib. I. Observ. cap. 25. Gronovii. WASSE.

QUIRITES. Locum partim ex Vaticano, partim ex aliis duobus, ita constituendum iudico: *cum vis omnis, Quirites, in vobis sit, et, quae iussa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non agere certe possitis.* prius illud, *cum vis omnis*, a Vaticano est. posterius *et* pro *ut* etiam ab aliis duobus. CARRIO.

QUAMVIS QUIRITES IN VOBIS SIT. Scripti libri *quamvis omnis.* Latinus Latinius Viterbiensis: *Quum vis omnis.* rectissime. Sed totum locum sic legendum censeo: *Deinde ne vos ad virilia illa vocem, queis tribunos plebis m. m. p. m. l. a. a. p. s. maiores vestri peperere, quum vis omnis, Quirites, in nobis sit, ut quae iussa nunc pro aliis toleratis, p. v. a. a. n. a. certe possitis, Iovem aut a. q. d. c. exspectatis?* CIACCON. — Verba sunt ex eadem oratione, quae ita in vet. cod. meo leguntur: *Quamvis omnis Quirites in vobis sit.* Unde apparet perspicue legendum esse: *Quom vis omnis, Quirites, in vobis sit.* Paullo post pro eo quod vulgo habetur, *absit periculum et labos*, videtur legendum: *Ab iis absit periculum et labos, quibus nulla pars fructus* etc. Ex iis vero quae sequuntur, *Repentina ista frumentaria lege* etc. intelligi potest, latam fuisse legem factione patrum, ut quini modii tritici singulis mensibus viritim dividerentur. URSIN. — Ex Vaticano et aliis duobus ita constituendum: *Cum vis omnis, Q. i. v. s. et quae iussa nunc p. a. t.* etc. prius illud *cum vis omnis* a Vaticano est. posterius *et* pro *ut* etiam ab aliis duobus. WASSE.

PRO VOBIS. *Iam pro vobis.* et dele mox *certe.* BROUKH.

(X.) §. 17. NEQUE EGO VOS ULTUM INIURIAS HORTOR. Et haec recitat Fronto, ex eodem Hist. libro, in verbo *Hortor*, omisso verbo *Ego.* ALD. MANUT. — Idem Messus ex hoc ipso Historiarum haec recitat libro; sed apud eum vox *una*, quae in vulgato desideratur, ex meo reponenda est. CARRIO.

CAPIATIS. Omnes libri *cupiatis.* CARRIO.

CENSEO. Recte tres vett. libri *censebo.* CARRIO.

§. 18. GERANT, HABEANTQUE SUO MODO IMPERIA. *Suo modo*, antique, id est, suo arbitratu, atque (ut ipsus fere loqui consuevit) ex sua lubidine. Sic saepe hoc verbum acceptum in Plauto; ut vel ibi, et quidem bis in una Persae scena: *Meo modo * istuc potius fiet, quam tuo.* et: *At meo* 75
si liceat modo, Sapienter potius facias, quam stulte. Hoc eo monere visum est, ne quis *modo* istud pro more et consuetudine perperam et suo modo interpretandum existimet. DOUZA.

ABSIT PERICULUM ET LABOS. Credo scripsisse Sallust. *Ab iis absit periculum et labos, quibus nulla pars fructus est.* CIACCON. — Ita Codd. et Balliol. Ciacconius ex coniectura inficete ineleganterque: *absit ab iis p.* Sed auctor se tuetur Catil. VI. *delecti* quibus *corpus annis infirmum.* et XVII. infra: *iuventus* etc. *favebat.* Quibus *in otio vivere copia erat.* XXXVIII. *Semper in civitate* quibus *opes nullae sunt, bonis invident.* et Iug. III. denique I. 15. Quibus *illa placent in armis sunt.* De Luculli

militibus Plutarch. pag. 515. *Οἱ δ᾽ ἀπετρίβοντο τὰς δεξιώσεις, καὶ κενὰ προσεῤῥίπτουν βαλάντια, καὶ μόνον μάχεσθαι τοῖς πολεμίοις ἐκέλευον ἀφ᾽ ὧν μόνος ἠπίστατο πλουτεῖν.* Wasse.

§. 19. Repentina ista frumentaria lege. Apparet latam fuisse legem factione Patrum, ut quini modii tritici singulis mensibus viritim dividerentur. Ciaccon. — Locus et corruptus et absque erudito illo acumine doctissimi et humanissimi Cl. Puteani fuisset plane depositus. Itaque primum librorum variantes lectiones indicabo; dein ipsius Puteani emendationem adponam. Liber Vaticanus: *frumentaria lege munia vestra pensantur: qua tamen quinis modIs libertatem omnium aestimavere: qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. namque utilis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires; sic neque absolvi cura familiari tam parva res, et ignavus quiusque tenuissimas perfrustratur.* In Bricon. et Fabri *quinis modiis* scriptum est; uti etiam illud, *qui profecto.* Deinde ab iisdem illis absunt duae voces *ut* et *possit.* Postremo in iisdem est, *et ignavi qui usque ten. perfrustrantur.* hinc divina illa Puteani correctio existit: *Nisi forte repentina ista frumentaria lege munia vestra pensantur: qua tamen quinis modiis libertatem omnium aestimavere; qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. namque ut illis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires; sic neque absolvit cura familiari tam parva res, et ignavus quisque tenuissima spe frustratur.* sententia plana, et emendatio divina: de qua illud habeo dicere, *conveniant omnes augures, haruspices.* nemo verius, nemo certius divinaverit. comparat enim legem frumentariam, qua quinque modii plebi dabantur (de quo nihil alibi legere memini) cum alimentis captivorum. ut, inquit, captivis ea alimenta dantur, quibus mors quidem prohibeatur, vires autem non tantum non confirmentur, verum etiam senescant et atterantur: sic frumentaria ista lex plebem cura familiari non liberat; sed est, ut ignavus quisque tenuissima spe frustretur. Carrio. — Carrionis editio haec sic exhibet: *Cum tamen qui his modis* et *hi profecto*, dein, *alimentis carere namque utiles exig.* et *sic ut neque absolvi c. f. t. p. r. possit.* Wasse. — Leviter immutat illa Demosthenes Olynth. III. pag. 14. *Ἴσως ἂν ἴσως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τέλειόν τι καὶ μέγα κτήσαισθε ἀγαθόν· καὶ τῶν τοιούτων λημμάτων ἀπαλλαγείητε, ἃ τοῖς ἀσθενοῦσι, παρὰ τῶν ἰατρῶν σιτίοις διδομένοις ἔοικε· καὶ γὰρ οὔτε ἰσχὺν ἐκεῖνα ἐντίθησιν οὔτ᾽ ἀποθνήσκειν ἐᾷ.* Alexis: *Πυθαγορισμοὶ καὶ λόγοι Λεπτοὶ διεσμιλευμέναι τε φροντίδες Τρέφουσ᾽ ἐκείνους· τὰ δὲ καθ᾽ ἡμέραν τάδε, Ἄρτος καθαρὸς εἷς ἑκατέρῳ, ποτήριον Ὕδατος, τοσαῦτα ταῦτα, δεσμωτηρίου Λέγεις δίαιταν* etc. *οἱ δ᾽ ἡμέρας Δειπνοῦσι πέμπτης ἀλφίτου κοτύλην μίαν.* Carceri inclusis Commentariensis duas tresve diurnas libellas alimenti nomine dabat, ex annona qua pauperes alebantur. L. Iud. IX. C. de Episc. *audient.* Tantulam cibi copiam Asinio Gallo Tiberii iussu praebitam narrat Dio. Erat enim *τοιαύτη καὶ τοσαύτη* (*τροφὴ*) *ὥστε μήτε τινὰ ἡδονὴν καὶ ῥώμην αὐτῷ παρασχεῖν, μήτε ἀποθνήσκειν αὐτὸν ἐᾷν.* ubi Demosthenis verbis utitur. Confer Senecam Epist. pag. 68. edit. Gronov. Ball. *Carcere*, et, *absolvi cura fam. tam parva re possit*, et, *ignavi.* Infra omittit *tamen.* Wasse.

Munia vestra pensantur etc. Totus hic locus valde perturbatus,

neque tamen ex antiquo libro, qui valde a vulgatis omnibus dissentit, elicere quidquam potui, quod sententiam illustraret. fortásse in hoc felicior erit aliorum industria. ego, ut in antiquo lib. scriptum vidi, ita testatum relinquam. est autem in eo sic: *In unia vestra pensantur: qua tamen quin is modis libertatem omnium aestimavere, qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. neque utiles exiguitate mors prohibetur. senescunt vires, sic ut neque absolvi cura familiari tam parva res. et ignavi quisque tenuissimas perfrustratur: quae tamen, quamvis ampla, quoniam servitii pretium ostentaretur* etc. A. Manut.

Cum tamen qui his modis libertatem omnium aestimavere. Liber scriptus, *Qua tamen quin is modis.* Latinus Latinius, *quinis modiis*, cui assentior. Ciaccon. — Sic (*quinis modiis*) legendum esse, iam olim docuit eruditissimus Lipsius * libro primo Electorum cap. 8. Coler. — 76
Lips. I. Elect. 8. legit: *Cum tamen quinis modiis:* egregie et magno momento ad historiam. Lex illa frumentaria, ab optimatibus lata, placandae plebi, post obitum Sullae, menstruum definiebat in capita, non plus quinque modios. id calumniatur Tribunus, et ait: exiguum eum modum esse fere comparandum cum alimentis carceris, quorum tenuitas ut mortem prohibet, ita vires non auget. Reliquam scripturam sic concipit idem Lipsius: *qua tamen quinis modiis omnium libertatem aestimavere, qui profecto non amplius prosint alimentis carceris, namque ut illis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires* etc. Rupert.

Quinis. At Donat. in Phorm. *quaternos*, et Cato de R. R. cap. 56. Wasse.

Hi profecto non amplius possunt alimentis carere. Liber scriptus, *qui profecto n. a. possunt alimentis carceris.* Forte, *qui profecto non amplius poscunt alimentis carceris.* nam *poscere* pro *promittere* Terent. dixit in Heautontimor. I. et Plautus. et *amplius alimentis* pro *amplius quam alimenta* significat, ut supra *neque amplius una die aut una nocte.* et Tacitus *amplius unciario foenore.* Alimenta autem carcerum et servorum, quini modii erant singulis diebus, quod *dimensum* dicebant. Seneca lib. II. epist. 81. *Ille qui in scena laxius incedit, et haec resupinus dicit: Imperio Argis, regna mi liquit Pelops, qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari, urgetur Isthmos: Servus quinque modios accipit.* Ciaccon. — Aliter haec verba, et quidem ex eadem Lepidi oratione, habentur in vet. cod. in quo ita est: *Qui profecto non amplius possunt alimentis carceris* etc. ut illud *non amplius alimentis carceris* positum videatur pro eo quod est, *non amplius quam alimenta.* Sic enim Tacitus *amplius unciario foenore* dixit, et Sallustius ipse supra: *amplius una die aut nocte. Possunt* vero pro *promittunt* tum Plautus pluribus locis, tum Terentius usurpavit in Heautontimor. *Alimenta* autem *carcerum* et servorum *quini modii* (ita enim habet vetus etiam codex meus) idem est, dabanturque singulis mensibus et dicebatur *dimensum.* Seneca Epist. CCXI. *Servus est, quinque modios accipit.* et Epist. XVIII. *Liberaliora sunt alimenta carceris; sepositos ad capitale supplicium non tam anguste qui occisurus est pascit* etc. Sallustius in oratione Lepidi: *Populus Romanus, paullo ante gentium moderator* etc. *neque servilia quidem alimenta reliqua*

habet etc. quibus verbis *quinos hos medios* intellexit. URSIN. — Puteani et Ciacconii emendatio verissima: *qui profecto nos amplius possunt alimentis carceris.* COLER. — De alimentis carceris vid. etiam legem XII Tab. apud Gellium lib. XXI. cap. 1. confer Demosth. Olynth. III. qui haec de diaeta medicorum, Thucydidem lib. VII. ad finem, Senec. Epist. LXXX. Symmach. Praef. lib. I. Ep. 23. ad Auson. *Parvis nutrimentis quanquam a morte defendimur, nihil tamen ad robustam valetudinem promovemur.* Lipsius legendum putat *prosint.* Elect. I. 8. WASSE.

NAMQUE UTILIS EXIGUITATE MORI PROHIBETUR. Vetus liber, *namque uti illis:* quemadmodum, inquit, alimenta, quae in carcere praebentur, quod exigua sunt, prohibent mortem, sed senium accelerant. Tacit. lib. XVI. *Vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quae mortem arcerent.* CIACCON. — Ex eadem oratione haec quoque sunt. Placet autem lectio veteris codicis mei, in quo est: *Namque uti illis* etc. ut dicat: quemadmodum quae in carcere dantur alimenta, quod exigua sunt, prohibent quidem mortem, sed senium accelerant. Simili quadam sententia usus est Tacitus libro XVI. cum dixit: *Vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quae mortem arcerent* etc. Et Hieronymus in Commentariis ad cap. IV. Ezechielis, Demosthenem edit auctorem sententiae, cum ait: *Decem panis unciae diurnae, et aquae tertia sextarii pars, anima magis trahitur, quam sustentatur.* Demosthenis autem verba ex Olynth. III. sunt haec: ἃ τοῖς ἀσθενοῦσι παρὰ τῶν ἰατρῶν σιτίοις διδομένοις ἔοικε, καὶ γὰρ οὔτε ἰσχὺν ἐκεῖνα ἐντίθησιν οὔτε ἀποθνήσκειν ἐᾷ. Quod autem paulo post habetur, *Vindices libertatis*, facit ad inscriptionem numismatis argentei Augusti, in quo est, LIBERTATIS. P. R. VINDEX. URSIN.

77 * SIC UT NEQUE ABSOLVI. Verba sunt ex eadem oratione. Sed particula *ut* non est in vet. cod. in quo ita legitur totus hic locus: *Sic neque absolvi cura familiari tam parva re, et ignavi cuiusque tenuissima spe frustratur.* Paulo post Faërnus legebat *qua tamen*, pro eo quod vulgo habetur, *quae tamen.* Item *ostentaretur*, non *ostenderetur*, quae lectio confirmatur a codice etiam meo manuscripto. CIACCON. et URSIN.

IGNAVISSIMI. Correximus, *ignavi cuiusque tenuissimas spes frustratur:* et postea: *Qua quamvis ampla;* ut illud *qua* respiciat τὸ *decipi:* deinde, *et vestra munerantibus pro iniuria gratiam debere.* III. Observ. 2. GRONOV. [pag. 446.] — Mox idem Gronov. *qua* pro *quae.* BROUKH.

§. 20. QUAMVIS AMPLA. Ex vestigiis libri Vaticani Gallicorumque exemplarium, *et ignavi quiusque tenuissimas perfrustrantur;* legit Schott. *ignavia quisque tentus suas speres frustratur.* Nam *speres* multitudinis numero M. Varro saepe usurpavit, ut in Menipp. et apud Non. in voce *Lactare*, Ennium, Festum, aliosque. WASSE.

CUIUS TORPEDINIS. Pro *quantae!* cum exclamatione, ut apud Plautum Mostell. III. 3. 5. *cuiusmodi.* Cuiusmodi *gynaeceum? quid porticum?* et Rud. I. 12.

Pro Di immortales, tempestatem cuiusmodi
Neptunus nobis hac nocte misit proxima!

Sallustium sequitur Arnobius pag. 93. Cuius *est autem* pudoris, *quin imo* inverecundiae cuius, *quod agere te videas, in eo alterum reprehendere?*

Pro *tantae* vel *eius* utitur Tacitus Hist. I. 37. *Et*, cuius levitatis est *Galba, iam fortasse promisit.* quamvis ampla, hoc est, *quantumvis ampla essent*, vel, *etsi revera essent ampla.* Haec Sallustiana a Demosthene adumbrata sunt. WASSE.

VESTRARUM RERUM ULTRO INIURIA. Si sanus hic locus, tum sensus est: *et vestrarum rerum in iniuria gratiam insuper habere deferenti.* vel, *et gratiam vestrarum rerum ultro debere immerito*, id est, cum summa vestra iniuria. Verum ne sic quidem satis Latina sunt et satis apte cum superioribus cohaerent. Ipse ergo, *vestra remunerantibus pro i. g. d.* At Gronovius, *vestra munerantibas pro.* Haec autem a vulgata lectione nimis abscedunt. Putaram aliquando, *vestrarum rerum altera iniuria*, hoc est *in* vel *sub* altero damno. ut Iugurth. in mea iniuria *despecti estis.* ut esset *prima iniuria* eripientium, *altera vero*, servitutis mercedem reddentium. Hoc tamen acutius quam verius. Praeterea, tametsi *iniuria* passive idque apud Nostrum inveniatur, tamen, an passive τῷ *rebus* competere possit, ampliandum pronuncio. Pro *iniuria* gratiam debere. Contarenus lib. de Frumentar. Rom. largitione tentat: *ultra iniuriam.* Ex Demosthene item haec adumbrata videntur: Κύριοι μὲν τῶν ἀγαθῶν οἱ πολιτευόμενοι, καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται· ὑμεῖς δὲ ὁ δῆμος ἐκνενευρισμένοι, καὶ περιῃρημένοι χρήματα, συμμάχους ἐν ὑπηρέτου καὶ προσθήκης μέρει γεγένησθε, καὶ τὸ πάντων ἀνανδριώτατον τῶν ὑμετέρων αὐτῶν χάριν προσοφείλετε. Infra: *namque alio modo.* hoc est: *aliter enim quam largitione*, neque valent etc. WASSE.

(XI.) §. 21. CAVENDUS TAMEN. Lege: *tantum.* GRONOV.

§. 23. MALLE PRINCIPEM VOLENTIBUS VOBIS ESSE, QUAM ILLIS DOMINATIONIS SOCIUM. Videtur legendum: *malle Principem volentibus vobis esse, quam illius dominationis socium*, vel, *malle Principem * volentibus* 78
vobis, quam illius domiuationis esse socium, sive, *quam invitis dominationis esse socium.* Nam supra Iugurth. 102. habetur: *Tutiusque rati volentibus, quam coactis imperitare.* CIACCON. et URSIN.

DOMINATIONIS SOCIUM. Antea *et socium*, quam vocem tollendo recte locum emendavit Lipsius, cuius emendatio Fabri et Briconeti libros subscriptores habet. CARRIO.

§. 25. NEQUE ENIM IGNORANTIA RES CLAUDIT. Haec recitat Donatus in Terent. Eun. Act. I. Sc. 2. A. MANUT. et CARRIO. — Donatus citat ex Sallustio: *nihil socordia claudebat.* CIACCON. — Ad illa vero quae habentur in extremo huius orationis facit quod ex Sallustio item citat Donatus in Terentium: *Nihil socordia claudebat.* Item paulo post abundat, ut videtur, vox *libertatem*, legendumque: *Abunde rati, quia tergis abstinetur.* Nam sic Tacitus Sallustii, ut diximus, imitator, libro XVIII. locutus est, cum dixit: *Ipse abunde ratus, si praesentibus frueretur.* URSIN. — *Claudit* valet *deficit:* monui olim, id verbi in Terentii Eunucho reponendum, *benignitatem claudere*, nec multis persuasi, quanquam aperte agnoscit Donatus. Usus eo etiam Ausonius in Prologo Ludi Sapientum: *scitis profecto quae sint; sed si memoria Rebus vetustis cludit. Cludit memoria*, ut hic, *Res claudit.* LIPSIUS IV. Ep. Q. 14. — *Igno-*

rantis Ball. Paris. et Bas. 1532. Gruteriana, aliae editt. *ignorantia.* hoc est, interprete Badio, *impedit ab effectu obtinendo.* Crispinus, cui *ignorantis* placuit, ita interpretatur: *Neque enim res frustret vos ignaros;* puto: *neque enim* ex ignorantia *res claudicat.* hoc est, *non enim ob ignorantiam vestram, sed torpedinem, res vestrae minus procedunt.* Ita locutus Terentius Andr. III. 3. Eunuch. I. 2. 84. aliique passim, quos adduxit Cl. Gronovius pater ad Livium XXII. 39. Hoc sensu *vacillare* apud Cic. et alios, *claudicare* apud Lucretium, cui addas licet Hegesippum in Praefat. *Ut liquido clareat, utrum a Senioribus Iudae nusquam generationis eius secessio* claudicaverit, *an vero ostenderit in Principum serie.* Ita membranae C. C. C. *femoribus Iudae.* Hoc sensu apud Galenum Symptom. lib. IV. *Τὸ χωλεῦον παρ' αὐτοῦ τοῦ λόγου.* Arnobius pag. 76. *Nec in aliquo lapsu eorum aliquando* claudicaverit *vita.* ubi pro voce *probabilem* ipse legerim *prolabilem*, eo sensu quo pag. 77. *animas esse indicant* labiles. et 79. *parvarum et labilium virium.* Idem pag. 232. *sine ture Religionis officium* claudicat. Apuleius D. Soc. pag. 112. *ut ubi dubitatione* claudicaret, *ibi divinatione consisteret.* Codex Caiensis *claudeat,* recte. WASSE. — In Hegesippo videtur legendum *constiterit* pro *ostenderit.* HAVERC.

§. 26. OCCUPAVIT VOS NESCIO. Omnes libri, *occupavit nescio qua vos;* vetuste. CARRIO.

QUIA NEQUE. Vaticanus, *quia non.* Fabri et Briconeti, *qui non.* CARR.

MUTASTIS. Omnes libi *mutavistis.* CARRIO.

ABUNDE LIBERTATEM RATI, QUIA TERGIS ABSTINETUR. Existimo vocem *libertatem* glossema esse. Tacit. Hist. II. *Ipse abunde ratus, si praesentibus frueretur.* CIACCON. — Vocem secundam immerito damnat Ciacconius. Citat enim Servius pag. 420. *abunde libertatem rati, scilicet quia.* At vox penultima hodie in editis non invenitur. Defendat se Noster Iug. XVII. abunde magna praesidia *nobis in vestra amicitia* fore. CIX. *parentes* abunde habemus. Vid. Paraei Lex. Plaut. voce *Parum.* WASSE.

TERGIS. Servius libro primo Aen. *Tergum,* inquit, *dorsum significat. Sallustius: quia tergis abstinetur.* Charisius lib. I. *Tergum, dorsum est; sed contrario Virgilius terga boum dixit. et in IX. hinc raptas fugientibus ingerit hastas In tergus. quo exemplo etiam illis resistitur, qui volunt tergum hominis esse, tergus vero pecoris.* Sic Carisii defectum supple. CARRIO. — Supra lib. I. pag. 5. *De vita atque tergo regio more consulere.* HAVERC.

MUNERE. Figurate omnes veteres libri, *munera.* CARRIO. — Quam
79 ad rem potissimum clausulam istam attinere dicerem, saepe mecum et * cum animo meo agitavi iam antea; neque tamen umquam ad certam aliquam coniecturam quivi evadere: nunc vero ad eam sententiam accedit animus, ut *munera,* non autem *munere,* consentientibus manuscriptis, emendari placeat. Quod quidem per appositionem additum, atque hoc pacto interpunctum: *Et huc, et illuc ire licet; munera ditium dominorum;* ad munera theatralia et gladiatorum familias referundum arbitror, quibus Marcus iste populum Romanum intendit; eos *munera ditium dominorum* (quod genus munerarii, hoc est, munerum exhibitores cluebant) contumeliose

satis pro rei indignitate appellans; eoque ignaviae processum dicens, ut cives ingenui, et (quae ratio maxima est) Romani, non servitio, sed imperio nati, praeclare secum agi existiment, si tergis abstineatur; hoc est, si non scapulas suas ad quotidianam virgindemiam praebentes, alienae superbiae ludibrio, ac flagitribae sint, neque (sic tamquam legitimi gladiatores in dominorum leges auctoritati, *uri, vinciri, verberari*) animis corporibusque addictis Lanistae alicui Thraci in custodiam porro, atque in disciplinam tradantur, Ludo gladiatorio inclusi; unde pedem efferre donec dominus iusserit, fas impune non sit: aut in immundissimam saginam detrusi arenae denique reserventur, ferro et feris in tempore obiectandi: sed libere, et sine custodia habiti, huc illuc ipsis ire liceat, quo animo lubet; hoc solo discrimine eiusmodi nugas hominum venalium vincentes. *Munera* ergo *munerales* quasi factos interpretor, pudendo probro, et quo in animos ad servitutem (quam idem tota hac oratione Quiritibus obiectat) paratos addictosque, nihil aliud dici possit asperius, aut amarulentius. DOUZA. — Hoc vult: satis amplam ducentes libertatem, quod cura familiari soluta, palantes ire licet, huc illuc, ex munere illorum beatorum qui vobis haec otia fecerunt. Balliol. hic *munera.* At quo sensu? num pro gladiatoribus et arenariis? Non probo. WASSE.

(XII.) §. 28. VINCITUR A PAUCIS. Longe alia, neque tamen animo meo melior, Fabri et Briconeti scriptura, *vincitur a paucis plebes; quodcunque accidit pro victis est:* etsi illud *pro victis est* etiam Vaticanus agnoscat liber. CARRIO.

PRO VICTA EST. Ita alicubi Livius. WASSE.

SI QUIDEM. Sententia ex Demosthene expressa. *Εἰ δ' ὁ μὲν ὡς ἀεί τι μεῖζον τῶν ὑπαρχόντων δεῖ πράττειν* etc. WASSE.

23. POSTQUAM. Messus de elocutionum exemplis: *egressus illam rem.* CARRIO.

24. AD CYZICUM. Ex eodem Arusiano: *firmatus illius rei.* CARRIO. — An loquitur de Lucullo, qui egregia victoria Cyzicum liberarat? Non dubito. COLER.

25. UT SUSTINERE. Arusianus: *incumbit illam rem.* Servius lib. VII. Aeneid. *Stant longis adnixi hastis et scuta tenentes: Romani moris est et bellicae necessitatis, ut Sallustius commemorat, fessi arma sua quisque stantes incumberent.* Sic enim ibi legendum, et apud Arusianum vox *fessi* inserenda. totus denique locus ex hoc constituendus. CARRIO. — *Fessi* a Sallustianis censoribus additum: idque (uti ipsis persuasum est) ex Servio observante: *Sustinere corpora plerique nequeuntes,* pro *fessi* positum hoc loco; quippe Sallustiani contextus quasi interpretamentum: quod si recte iidem illi (uti par erat) attendissent, numquam profecto glossemate Serviano Sallustianam Historiam miscendo commaculassent, cum vox *fessi* in Frontone, Idem hoc exemplum producente, nusquam gentium compareat. Idem error in *stantes,* qui ex eodem Frontone corrigendus hoc modo: *Arma sua quisque instans incumberet.* DOUZA.

26. AC STATIM. Nonius de impropriis ex III. haec adducit, ut

80 vulgo legitur: ut autem in vet. * cod. ex lib. IV. notans *stuprum* de quovis luxu improprie dici. CARRIO.

(XIII.) 27. QUIA SERTORIO. Servius lib. II. Aeneid. *Sallustius*, inquit, *dixit: Quia Sertorio triplices insidiae per saltus positae erant: prima; subaudiendum reliquit, insidia. quod dicere non possumus.* Idem lib. X. Aeneid. *Sallustius dixit: prima, qui venientes exciperent, cum de insidiis loqueretur: quas numeri pluralis esse constat.* Neutro autem in loco numerus Historiae adscriptus est, qui apud eundem Servium lib. II. Georg. exprimitur. In quodam etiam legitur, *Quae a Sertorio.* male. CARRIO. — Multifariam haec apud Servium leguntur. Sed ex omnibus hanc habe veram lectionem: *Qui a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant, prima quae fonte venientes exciperet.* Huc respexisse Charisius videtur cum scribit lib. I. Institutionum Grammaticarum: *Inimicitiae et insidiae pluraliter dici debent, sed Sallustius de insidia prima inquit, et Accius inimicitiam dicit.* Legerim tamen lubens in Charisio: *Sed Sallustius de insidiis, prima inquit.* Porro quod ait de Accio Charisius, vereor ne reponendum sit Ennii nomen ex Agellio lib. XIX. cap. VIII. qui hos versus adducit:

Eo, inquit, ingenio natus sum, amicitiam
Atque inimicitiam in fronte promtam gero.

PUTSCH.

28. INGENS IPSE VIRIUM. Tacit. Annal. I. *Foemina ingens animi.* CIACCON. et URSIN. — Idem Arusianus: *illius rei ingens.* CARRIO. — Loquitur de Sertorio. Vide Valerium lib. VII. COLER.

29. LOCUM etc. Idem Messus: *insisto in illo loco.* unde manifeste scribendum est, *in quo armati*, addita praepos. *in.* CARRIO.

30. AT OPPIUS. Nonius de genere armorum: *pugio*, inquit, *est brevis gladius.* CARRIO. — Vid. Sigon. ad Fragmenta Orat. Cic. pag. 943. Tom. III. pag. 2. BROUKH.

31. CASTRISQUE CONLATIS, PUGNA TAMEN INGENIO LOCI PROHIBEBATUR. *Castra castris conferre* dixit etiam Caesar lib. VII. ut ad eum locum notavimus. Item Ennius Hectoris lytris: *Castrisque castra ultro iam conferre parat.* Sic enim legendum apud Nonium in *Occupatus.* Huc etiam pertinent illa Taciti ex lib. V. *locorum ingenio se tuebatur.* et illa fortasse ex Epistola Mithridatis: *Quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere.* URSIN.

INGENIO LOCI PROHIBEBATUR. Tacit. Annal. V. *Locorum ingenio se tutabatur.* Sic in Epist. Mithrid. de hoc ipso fortasse loco: *Quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere.* CIACCON. — Idem Nonius *ingenium* hic *naturam* interpretatur. CARRIO.

32. SED POMPEIUS etc. SIMILEM FORE SE CREDENS ALEXANDRO REGI. Plutarchus tradit Cn. Pompeium ita similem forma fuisse Alexandro Magno, ut sermone fautorum fuerit Alexander appellatus. URSIN. — Plinius lib. VII. Adeo vero gloria iuvenis illius, totius orbis dominatoris, in oculis erat Romanis. Ab ea tamen vix quisquam mortalium propius abfuit quam Iulius Caesar. De quo Paterculus: *Magnitudine cogitationum, celeritate*

bellandi, patientia periculorum, Magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo simillimus. Turcae etiam nescio quid crebro de Alexandro Magno somniant, et eius nomen non nemo ex eorum Principibus usurpavit. Sed et Paulus Apostolus, *θεῖον* illud *ὄργανον*, a sancto Hieronymo Alexandro Magno comparatur. COLER.

SIMILEM FORE CREDENS ALEXANDRO. Plutarchus pag. 619. in Pompeio: *Ἦν δέ τις καὶ ἀναστολὴ τῆς κόμης ἀτρέμα, καὶ τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης, τοῦ προσώπου ποιοῦσα μᾶλλον λεγομένην ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰκόνας, ᾗ καὶ τοὔνομα πολλῶν ἐν ἀρχῇ συνεπιφερόντων οὐκ ἔφυγεν ὁ Πομπήϊος, ὥστε καὶ χλευάζοντας αὐτὸν ἐνίους ἤδη καλεῖν Ἀλέξανδρον. διὸ καὶ Λεύκιος Φίλιππος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, συνηγορῶν αὐτῷ μηδὲν ἔφη ποιεῖν παράλογον, εἰ Φίλιππος ὢν φιλαλέξανδρος ἐστί.* Huc spectat quod de eodem narrat Appianus de B. Mithrid. pag. 253. *Αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήϊος ἐπὶ ἅρματος ἦν, καὶ τοῦδε λιθοκολλήτου, χλαμύδα ἔχων, ὥς φασιν, Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος, εἴ τῳ πιστόν ἐστιν· ἔοικε δ᾽ αὐτὴν εὑρεῖν ἐν Μιθριτάδου, Κώων παρὰ Κλεοπάτρας λαβόντων.* De * hoc 81
triumpho Plutarchus 643. *Ἡλικίᾳ δὲ τότε ἦν (ὡς μὲν οἱ κατὰ πάντα τῷ Ἀλεξάνδρῳ παραβάλλοντες αὐτὸν καὶ προσβιβάζοντες ἀξιοῦσι) νεώτερος τῶν τριάκοντα καὶ τεττάρων ἐτῶν, ἀληθείᾳ δὲ τοῖς τετταράκοντα προσῆγεν.* WASSE.

AEMULUS. Nonius Marcellus, *aemulus*, inquit, *est imitator.* Idem observat hic accusativum pro genitivo. Rectius itaque est in vet. cod. *aemulus facta consultaque* quam vulgo *aemulatus.* Primum quod vocem *aemulus* hic explicat, deinde quod alioqui accusativus pro genitivo positus non erit, postremo quod saepe veteres nominibus eosdem casus dabant (grammatice loquor) quos ipsis verbis, de quo dixi Antiquarum Lect. Comment. II. cap. 19. Est itaque uno apud Nonium loco *aemulus* pro *aemulatus* scribendum; altero haec ponenda verba: *facta consultaque eius quondam aemulus erat.* quae, si Nonii sententiam spectes, non recte absunt. CARRIO.

33. DUBIUS. Arusianus Messus: *dubius huius.* CARRIO.

(XIV.) 34. BELLI LEPIDANI GRATIAM FECERAT. Sic locutus est in Bell. Catil. et in Bello Iugurthae, cum dixit: *Delicti gratiam fecit.* CIACC. et URSIN. — Idem Messus: *gratiam illius criminis facio.* Sic scribo, non *illi.* CARRIO.

35. SOCORDIUS IRE MILITES OCCOEPERE. Ita Iunius, et Antverpiensis editio; sed rectius volgatae: *socordius ire miles, obrepere.* postrema excepta voce, quae mihi in *obstrepere* commutanda videtur, pace Criticorum quod fiat. DOUZA.

APTIS ARMIS. *Aptum* interpretatur Nonius *connexum et colligatum.* Vulgo: *socordius ire miles obrepere.* Hinc legendum coniecit Iunius: *socordius ire milites occoepere.* Quam eius coniecturam, ut certam, secutus sum. CARRIO. — Pro connexis et colligatis accipio cum Nonio, vel, quod potius placet, aptatis, expeditis atque ita compositis, ut, ubi usus veniat, ad manum atque in promtu esse possint: interpretatione a Catullo petita, cuius est ille versus notissimus: *Aptis sarcinulis et expeditis.* DOUZA. —

Vid. Livium V. 49. IX. 31. apto *exercitu.* X. 25. 33. XLIV. 31. *arma* apta, vertente Plutarcho, *καὶ τὴν πανοπλίαν ἕκαστον, ὅπως ἔνεργον παρέξει.* Caesar B. Civil. I. 30. *Omnia sibi esse ad bellum* apta *ac parata.* et sic legendum apud Ammianum IV. 10. Glossae, *aptus*, *προσδεδεμένος.* Hoc sensu *περὶ τὸ σῶμα ποιεῖσθαι τὰ ὅπλα* apud Xenophontem. Huic geminus extat apud Tacitum Hist. II. locus: *Longe alia proficiscentis ex Urbe Germanici exercitus species: non vigor corporibus, non ardor animis:* lentum et rarum agmen et fluxa arma *et segnes equi.* WASSE.

LAXIORE AGMINE. Hoc praeter morem disciplinae militaris, Romanae praesertim: et melior tutiorque ordo ille, quem Metellus in agmine, ad Vaccenses viam affectans, bello Iugurthino milites suos servare iubet, ubi legitur: *Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam artissime ire, et signa occultare iubet.* DOUZA.

36. ATQUE EUM CURIO LAUDATUM. Forte, *Scipio.* Livius de Massiva a Scipione dimisso lib. XXVII. CIACCON. — Vet. Cod. habet *Cupio*, ut fortasse *Scipio* legendum sit vel *Caepio.* Videndus Livius lib. XXVII. de Massiva a Scipione dimisso. URSIN. — Ciacconius, qui multa Sallustio loca feliciter restituit, infelici sane conatu emendat: *Atque eum Scipio;* et refert ad laudationem illam Scipionis apud Livium Masanissae. Quo quid ad hunc locum excogitari possit absurdius, non video. Ego vulgatam lectionem probo. Curio is ille ipse est, qui Dardanos vicit, multis magnisque honoribus cumulatus: eius meminit Epitome Livii. COLER. — Nonio *optare* est *eligere.* Pro *eum* in aliis est *cum.* pro *accensumque praemiorum spe* est *accensum quae praemiorum spes.* pro *iubet* et *Curio* vel *Caepio* denique in duobus veteribus est *iuvet* et *cupio.* Pessime. CARR.

37. EODEM. *Paludamentum*, teste Nonio, est vestis, nunc chlamys. CARRIO.

82 * PALUDAMENTA. Sensum idoneum elicere nondum potui, videbatur tamen legendum, *paludamenta aptari.* PUTSCH. — Locus mendosus, neque ullius idoneae sententiae. COLER.

ADSTARI. Vet. Cod. *obstari.* docti viri legunt *hastati*, sententia non repugnante. CARRIO. — Lego, *astati et delectae cohortes.* In Veteri Glossario exponuntur *astati δορυφόροι.* COLER.

38. SI NIHIL ANTE ADVENTUM. Hoc fragmentum ex IV. lib. Historiarum citat MS. Priscianus, cuius fidem impressis posthabere religio est. COLER. — Priscianus lib. XIV. *coram adverbium.* CARRIO.

39. FINE INGUINUM. Apul. de Asin. lib. II. *Asini inguinum sane licinia remota;* sive, ut in aliis est, *inguinum sine.* Sed legendum ex hoc loco, *inguinum fine.* Cato de re rustica cap. XXVIII. *Postea operito terra radicibus fini.* Vide an legendum sit, *radicium fini*, ut cap. CXIII. *Amphoras nolito implere nimium, ansarum infimarum fini.* et Oppius de bello Africo, *multiplici fine.* CIACCON. — Cato de re rustica capite XXVIII. *Postea operito terra radicum fini.* et cap. CXIII. *Amphoras nolito implere nimium ansarum infimarum fini.* Hirtius de Bello Africo: *Umbilici fine.* Ex quibus locis et ex hoc Sallustii corrigendus Apuleius lib. II. de Asino,

ubi legi debet, *inguinum fine*, non, ut vulgo, *inguinum sane lacinia remota.* URSIN. — Quod mihi, ab aliis (ut videtur) haud satis intellectum, *inguinum tenus* interpretari placet. DOUZA. — Ex Arusiano: *fine illius rei.* sed hic quippiam, quod non satis integrum sit, esse existimo. CARRIO. — Adfert ex Messo Arusiano Lud. Carrio. Idem citat Philargyrius ad lib. III. Georg. Virgilii [53.] COLER. — Apuleius Metam. II. pag. 31. *Saucius paulisper* inguinum fine. Cato de R. Rust. cap. CXIII. *Amphoras nolito implere* ansarum *infimarum* fini. et XXVIII. *In scrobe cum pones, summam terram subdito. Postea operito terra* radicibus fini. Ita in utroque loco Codex Arondel. Iustinus XXX. 4. *hortari suos coepit, referendo Persas, Bactrosque Indosque et omnem Asiam,* Orientis finem, *a Macedonibus perdomitas.* Codd. Bongarsii et Iunt. *fine*, idque rectissime. WASSE.

(XV.) 40. M. ANTONIUS. Idem Arusianus: *rei faciundae.* Hic autem est ille Antonius dissolutissimus, qui gratia Cottae Consulis et Cethegi, curationem nactus totius orae maritimae, Siciliam et provincias omnes depopulatus est, et ad postremum inferens Cretae bellum morbo periit. Asconius IV. Ver. Cicer. CARRIO.

GENITUS. Sen. I. de Clem. 18. Quanto non nasci melius fuit, quam numerari inter publico malo natos? ubi Lipsius: „Sicut adversa formula „in bonis Principibus, *Bono publico natos.* Suet. Ner. cap. VI. *Praesagio „fuit Domitii, patris vox, negantis, quicquam ex se et Agrippina, nisi „malo publico, nasci potuisse.* Idem Sen. II. de Tranq. cap. 8. *Sapiens „autem vicinus, proximusque Diis consistit, ad illa nitens pergensque „excelsa, ordinata, intrepida, aequali et concordi cursu fluentia, secura, „benigna,* bono publico natus, *sibi et aliis salutaris, nihil humile concu„piscet.*" Ita emendat Lips. IV. Ep. Q. 17. „*Respexit enim*, inquit, *ad „veterem formulam laudis, tralaticiam in lapidibus*, B. P. N. vel sic: „B. R. P. N. valet, *bono publico* vel *reip. natus.* Eadem Symmachi mens „fuit, cuius epistolas patruus meus Martinus Lipsius primus dedit: *Vides „certe, ut ille ipse, qui Romanis rebus antistat, natus est ad bonum „publicum.*" Haec Lipsius. Adde eundem de Constant. Sapient. cap. VIII. pag. 350. Grut. ad Liv. lib. XXV. cap. 12. Vid. not. ad Vell. lib. II. cap. 102. RUPERT.

VACUUSQUE CURIS, NISI INSTANTIBUS. Prodigiosior Antonio Vitellius, qui, ut est apud Tacit. III. Hist. 31. *umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque, praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat.* Nec in alio censu Clitiphon ille Terentianus, ad quem pater Chremes Act. V. Heautontim. Sc. 2. *Ubi te vidi animo esse omisso, et suavia in praesentia quae essent, prima habere, neque consulere in longitudinem.* RUPERT. — *A curis* Asconius pag. 277. edit. Cl. Gronov. infra: *muros successerant.* Recte. ita enim Livius XXXI. 45. *Et assuetudine succedenti muros, et pertinacia animi subierunt primi.* et lib. VI. succedens tumulum. XXVII. 18. et Tacit. Annal. II. 20. Hegesippus III. 13. *Cum victor iam muro Rom. miles* * succederet. 83
Codd. B. Pub. et C. C. C. aperte *muros.* et V. 19. *mirari se quod cuncta-*

rentur murum succidere. Codices nostri *succedere,* quibus assentio. firmat ipse V. 23. Apuleius Met. V. pag. 93. Larem *nostrum laetae* succedite. Hoc modo usus voce *accedere* Tacitus XII. 31. II. 58. Annal. II. 20. ubi *muro* intrudere frustra aggreditur Muretus. WASSE. — Asconius in Accus. I. in Verr. cap. 23. pag. 466. BROUKH.

41. MUROS SUCCESSERANT. Frequens hoc apud Livium et Tacitum. CIACCON. — Idem Arusianus: *successit illum.* CARRIO.

42. SAXAQUE. *Verutum* interpretatur Marcellus *telum acutum et breve.* Turnebus (Adversar. lib. VIII. cap. 7.) legit: *et axe vincti orbes.* CARRIO.

ET AXE VINCTAE TRABES. Turnebus legit: *Et axe vincti orbes.* CIACCONIUS.

PER PRONUM INCITABANTUR. Incito, *ἐπάγω*, Glossae; de inanimatis rarius usurpatur. *Incitandis* poenis Tacit. Annal. III. 25. pro intendendis. Hegesippus VI. 3. *Facile* in pronum *saxa devolvebantur.* ubi vox *venti* abest C. C. C. WASSE.

ERICII. Servius lib. IX. Aeneid. *In armorum,* inquit, *generibus milites sumunt ab animalibus nomina. Sallustius: in modum hirci militaris.* Ericium autem bellicam esse machinam, praeter ceteros satis ostendit Caesar lib. III. de bello civili. CARRIO. — Adi Lipsium de Re Mil. WASSE.

43. OCTAVIUM. Ex Arusiano Messo: *captus hoc.* CARRIO.

OCTAVIUM MITEM.[2] Mitis hoc loco valet *ignavus, instrenuus, obtusus,* et opponitur *manu promto,* ut ex Plutarchi Sertorio pag. 570. patet; nam Cn. Octavium Nepotem intelligo, qui una cum L. Corn. Cinna consul fuit A. U. C. DCLXVI. *Ἄλλως τε καὶ Ὀκτάβιον ὁρῶν αὐτὸν μὲν ἀμβλύτερον ὄντα.* De eiusdem ingenio paulo apertius idem in C. Mario: *Οὐ τοσοῦτον ἀπειρίᾳ τοῦ Ὀκταβίου τὰ πράγματα βλάπτοντος, ὅσον ἀκριβείᾳ τῶν δικαίων προϊεμένου τὰ χρειώδη, παρὰ τὸ συμφέρον.* Infra milites eum quasi minime *ἔμπειρον καὶ δραστήριον* culpant. Postremo: *Ὁ γὰρ ἀνὴρ οὗτος δοκεῖ, τἄλλα Ῥωμαίων εὐγνωμονέστατος γενόμενος, καὶ μάλιστά δὴ τὸ πρόσχημα τῆς ὑπατείας ἀκολάκευτον ἐπὶ τῶν πατρίων ἐθῶν καὶ νόμων, ὥσπερ διαγραμμάτων ἀμεταβόλων, φυλάξας, ἀῤῥωστίᾳ τῇ περὶ ταῦτα χρήσασθαι, πλείονα δὲ συνὼν χρόνον ἀγύρταις καὶ μάντεσιν ἢ πολιτικοῖς καὶ πολεμικοῖς ἀνδράσιν.* Confer Appianum B. Civil. I. pag. 393. Velleium Paterc. et Eutrop. V. 4. Vox ergo *mitis* quandoque, etsi rarius, in malam partem accipitur. Hinc Miles Plautinus: Mitis *sum equidem fustibus.* Terent. Adelph. II. 4. *Quid ait tandem nobis Sannio? Sy. Iam* mitis *est.* hoc est, *ex feroculo mansuetior factus.* Anglice dicimus, *cowd, tame.* Huc trahenda etiam illa Taciti Hist. II. 71. *quod initium Sex. Pompeium agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, at* socordem *incusavit, adverso Senatu, qui Lepidum* mitem *magis quam* ignavum *ducebat.* et An. III. 32. mitem *et iniuriam* segniter *laturum.* Apud Sacros Scriptores, Ecclesiasticos et Ethnicorum antiquiores fere in bonam partem voces *πρᾶος*, *Yanav*, Num. XII. 3. In sequentis aevi scriptores in malum detorquent. testis Alex. Aphrodisiensis in Topica Aristot. pag. 84. *τὸν πρᾷον εἰς τὸν ἀργὸν καὶ ἀκίνητον μεταλαμβάνουσι.* WASSE.

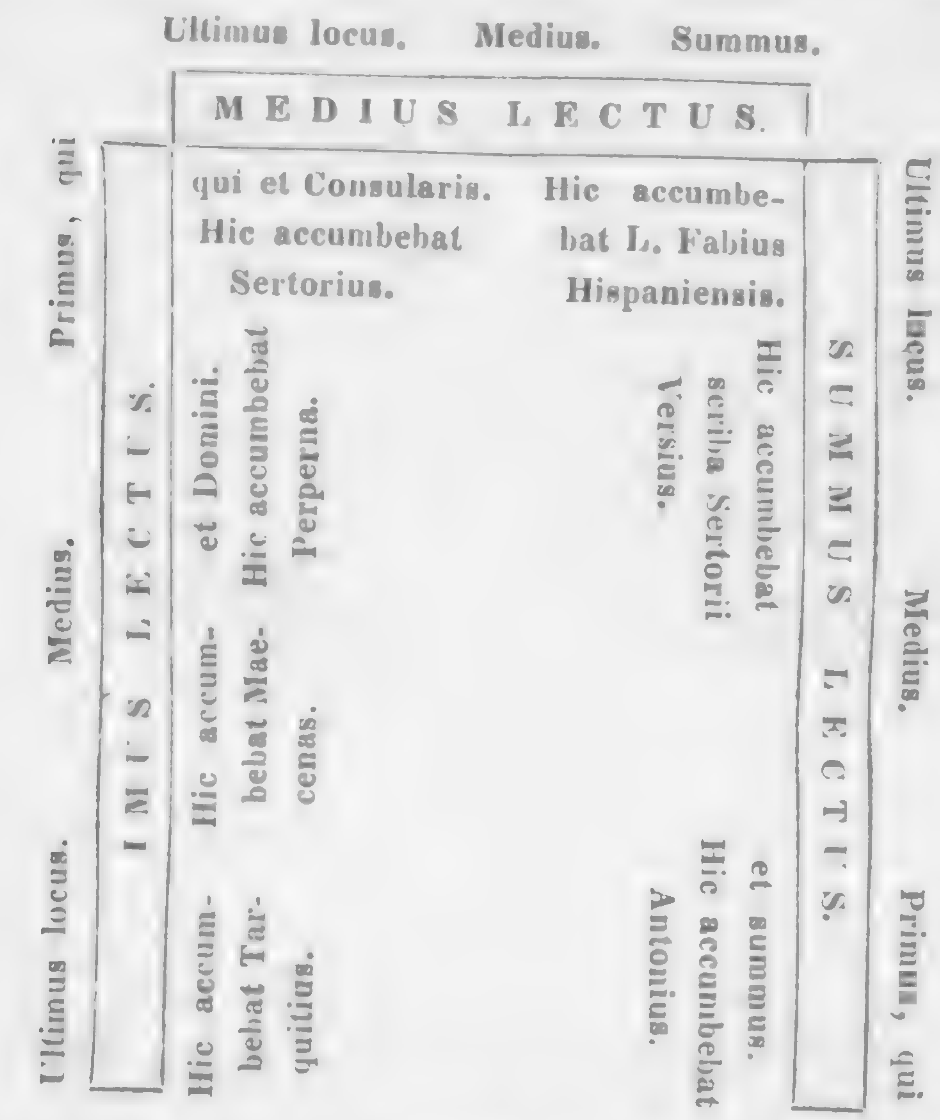
44. IGITUR DISCUBUERE etc. De *infra* et *supra cumbere* nos in libro de Triclinio Romano. CIACCON. — Hoc fragmentum, cum olim mendosissimum circumferretur, nos ex Vett. Codd. et auctoritate vetustorum numismatum in pristinum nitorem, quantum fieri potuit, restituimus. L. autem hic Fabius Hispaniensis et item C. Tarquitius, Sertorianarum, ut apparet, partium, habentur in argenteis denariis, quos protulimus in libro de familiis Romanorum. URSIN. — Haec ex III. Historia esse docet Nonius in voce *dominus,* ubi postrema verba adducit. Sed apud eum non recte scriptum est: *alteri scribam Maecenas in imo inter Tarquinium et dominum Perpennam.* Quin et Servius lib. I. Aeneid. corruptus est, cum apud eum legatur *Tuscus* pro *Lucius*, *Tarquinium* pro *Tarquitium*, *Denatium Perpenna* pro *dominum Perpennam.* Nam et in veteribus iisque melioribus libris est lectio, quam exprimendam curavi. et Nonius per *dominum* convivii exhibitorem intellegit. quod ipse etiam Servius innuere videtur; dicit enim apud maiores locum medium *semper fuisse domini.* CARRIO. — Hinc coniectare lubet, sed coniectare tantum (enim haec farfari potius quam Sibyllae folia videri cupio), non hic de duobus, verum de tribus lectis, * id est, triclinio agi: in quorum medio Sertorius (uti 84
Imperatorem decebat) infra L. Fabium collocatus; quae pars lecti honoratior atque interior fuisse videtur, quoties bini tantum uno in lecto accumberent. aliter media thori pars, uti apparet ex sequentibus, ubi alter Sertorii scriba medius inter Tarquitium ac Perpernam discubuisse narratur, utpote quem verisimile est, infimam imi lecti partem pressisse ac scribae Sertoriano, quippe convivae suo, more maiorum, de loci dignitate decessisse. quomodo et Antonium, cui alter Imperatoris scriba praelatus fuit; quippe infra eundem, hoc est, interior locatus: quae lecti pars (ut dixi) fuisse videtur dignissima. Unde etiam Servii error clare detegitur, notantis apud maiores locum medium semper fuisse domini, hoc est, convivii exhibitoris; in quo quam fuerit frustra, vides. DOUZA. — Apud Romanos locus dignior habitus ultimus medii lecti. Dominus vero, tertii lecti primum locum premebat. Sic fiebat, ut dominus in primo loco accubans tertii lecti, et honestissimus convivarum in ultimo secundi lecti loco positus, sese contingerent, in fine uterque sui lectuli locatus, hic in summo tertii, ille in imo medii. Et hanc rationem inter alias reddit Plutarchus, cur medii lecti locus ultimus tribueretur convivarum dignissimo, quia proximus esset convivii domino, qui in primo tertii discumbebat. verba Sallustii hoc manifeste indicant, quae ita interpungenda sunt: *Igitur discubuere, Sertorius inferior in medio, supra L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis. Antonius in summo, infra scriba Sertorii Versius. Alter scriba Maecenas in imo, medius inter Tarquitium et dominum Perpernam.* Hic habes lectos, medium, summum, et imum. Perperna dominus convivii, et Imperator erat. Sertorius dignitate super caeteros et Imperator. Non medius illi locus assignatur ut Imperatori, quemadmodum hariolantur; sed infimus in medio lecto, qui Consularis atque Imperatorius, atque honoratissimo debitus. In medio lecto duo tantum discubuere, Sertorius inferior, qui supra se habebat L. Fabium Hispaniensem. Quod si tres fuissent, Sertorius utique infimus discubuisset, infra eum etiam, qui

medium locum detineret. Quia duo tantum fuere tum in illo lecto, inferior fuit, qui locus ἐντιμότατος. Post medium lectum, in quo accumbebat convivarum qui praecipua erat dignitate, sequebatur summus lectus. De eo accipiendus Sallustius, in verbis supra citatis: *Antonius in summo, infra scriba Sertorii.* Sic duo tantum in illo convivio hunc summum lectum obtinuere, Antonius et scriba Sertorii Versius, hic inferior in dextra nempe lecti parte, ille superior in sinistra. Sequitur tertius lectus et unus: alter scriba Maecenas in imo, medius inter Tarquitium et Dominum Perpernam. Locus non est mancus, ut opinatur Ciacconius, qui dicit non plane referri, qui inter Tarquitium et Perpernam dominum convivii accubuerit. Immo nihil pote planius. Alter scriba Sertorii Maecenas in imo lecto accubuisse dicitur, medius inter Tarquitium et Perpernam. Imus lectus Domini proprius, et in eo primus sive summus locus. Hic est, quem in eo convivio obtinuit Perperna. Inter eum et Tarquitium medius accubuit Maecenas. In illo tertio et imo lecto plerumque infra dominum accumbebat uxor et liberi. Si uxor una non coenaret, umbris is locus destinabatur, et vilioribus personis: unde Iuvenalis:

Tertia ne vacuo cessaret culcita lecto,
Una simus, ait.

Ex his possumus distincte colligere, quid sit infra et supra discumbere, quid in imo et summo. Quae docti viri distinguere nesciunt. In imo discumbere, et in medio, et in summo dicebatur, qui in summo lecto et medio, et imo discumbebat. At supra et infra, qui summus aut imus accumberet, hoc est, in primo vel ultimo loco lecti. Miror vero, unde Servius exsculpere potuerit ex his Sallustii verbis, medium locum apud veteres domino convivii proximum, ac destinatum fuisse. Nihil enim minus quam hoc illa tinniunt. Aliud fuit, quum Stibadio accumbebant, hoc est, toro continuo ac semirotundo, quod in sigmatis literae figuram factum erat, unde et nomen. In his Stibadiis, quum una serie continenter discumberent, verisimile non est eandem rationem observatam circa loci dignitatem atque honorem, ut in tribus lectis seorsim stratis ac separatis. In Stibadio itaque is primum locum tenere censebatur, qui omnium summus erat, et qui supra omnes accumbebat; ut contra ultimus, qui infra caeteros. Is in dextro cornu Stibadii locum habebat, qui locus respondet ultimo loco tertii lecti. Contra ea convivarum dignissimus in sinistro Stibadii discumbebat, et supra omnes erat. Sacerdotes hunc ordinem accumbendi in coenis aditialibus tenebant, sive in lectis discumberent divisis, sive in Stibadio vel sigmate. Festus: *Itaque in conviviis solus Rex supra omnes accumbit, sed Dialis supra Martialem et Quirinalem: Martialis supra proximum, omnes denique supra Pontificem. Pontifex quinto loco accumbebat infra omnes: Rex sacrorum primo supra omnes, quia potentissimus ac dignissimus habebatur.* Huius ergo locus in summi lecti prima parte ad sinistram, vel in sinistro cornu Stibadii. Sunt qui velint maximum honorem loci fuisse in cornu dextro. Ergo et proximus eum locum accumbens dignissimus. Hoc enim sequitur. At contra fuit. Quippe
85 proximus ad cornu sinistrum * secundus a primo habitus, non proximus decumbenti in cornu dextro. Quare si proximus accumbenti in cornu

sinistro dignior est illo, qui proxime tangit accumbentem in cornu dextro, utique et qui in sinistro cornu locum habet, dignior eo censendus, qui dextrum premit cornu. Consequentia haec necessaria. Apud Sidonium Imperator dextro cornu collocatur, quia invitaverat, atque dominus erat convivii. Ita autem Reges et Principes facere solebant, ut invitatis locum honoratiorem praeberent, secus atque hodie. Ut clarius haec in mentem insinuentur, oculis etiam subiicere placuit, ex delineata hac forma:

Salmasius ad Solinum. — Schegk. ad Vell. lib. II. cap. 80. „Moneo, „facillime ab Antonio, qui in summo, vulnerari potuisse Sertorium, qui „interior. Ita enim ritus statuere lectos, ut cuius prona et promta transitio „et attactio; colligo e Plauti Asinaria Scena *Agedum istum:*

„*Neque illaec ulli suo pede pedem homini premat.*
„*Cum surgat, non in lectum inscendat proximum.*
„*Neque cum descendat, inde det cuiquam malum.*"

Haec Schegkius. Adde Freinsh. in Curt. lib. VIII. cap. 5. §. 22. Scaliger in Tibull. pag. 283. hunc Sallust. locum itidem emendat et explicat. Rupert. — Vide Scaligerum ad Propert. pag. 175. et Iac. Nic. Loënsem lib. VIII. Epiphyll. Misc. cap. 2. Broukh.

L. Fabius Hispaniensis. Lucii Hispaniensis in veteribus libris nulla, quod sciam, mentio; in numismatibus plurima. Exstat apud Cl. V. Latinis et Graecis literis iuxta ac doctissimum Laevinum Torrentium, apud quem huiusmodi cimeliorum infinita copia est. Exstat et apud Abrahamum Ortelium, geographum exactissimum, numisma argenteum cum hac inscriptione:

L. Fab. Hisp. Et alioqui L. Fabium Hispaniensem in coniuratis fuisse constat. Carrio.

In summo Antonius. Hoc Fragmentum ad Sertorii necem spectat. Plutarch. pag. 582. *Ἀντώνιος ὑπερκατακείμενος παίει τῷ ξίφει τὸν Σερτώριον.* Wasse.

Medius inter Tarquitium et dominum Perpernam. Vide quae annotavimus ad cap. XLVIII. Catilin. Ciaccon. — *Dominum* Perpernam vocat, nisi fallor, *συμποσιάρχην.* Hinc *dominia*, quae alias ministeria. Paterculus de hoc convivio accipiendus lib. II. *Tum Marcus Perperna, Praetorius, e proscriptis, gentis clarioris quam animi, Sertorium inter coenam Etoscae interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore.* Coler.

45. Quarum unam epistolam. Apud Caesarem quoque Gallus in castra Ciceronis epistolam Caesaris alligatam iecit. Sed hic *epistolam* glossema est. Ciaccon. et Ursin. — Una haec fuit ex epistolis nobilium, qui Sertorium ad invadendam Italiam invitaverant. Eas epistolas Pompeius variis modis inquisivit et concremavit. Coler.

Scorpione. *Scorpio genus teli est*, inquit Marcellus. Vulgo una *epistola*, male. In quibusdam etiam est *scorpione*, in aliis *scorpionem.* Carrio. — Adi Lipsium, et Stewichium in notis ad Auctores de Re Militari. Wasse.

COMMENTAR. IN LIB. IV.

86 * Lib. IV. continet Historiam rerum gestarum Metelli et Pompeii contra reliquias Sertorii, Luculli contra Mithridatem et Tigranem, M. Crassi debellantis Spartacum, L. Gel. Poplicola, Cn. Corn. Lentulo Coss. U. C. 681. et C. Lentulo et Cn. Aufid. Oreste Coss. 682. A. Popma.

(I.) 1. At Cn. Ex Agellio lib. XVIII. cap. 4. de stolidi et vani differentia. et certe M. quoque Tullius Cicero in oratione pro Quinctio eodem modo *vanitatem* accepit, cum eam *veritati* opponeret. Clodianum autem Latinae gentis esse, paret ex Varrone, Quinctiporem Clodianum, Epistola ad Fufium, nominante. Carrio.

Collega eius. Cn. Cornelius Lentulus Clodianus collega fuit in consulatu P. Licinii Crassi. Palmerius hic acute corrigit: *cui cognomentum Clodiano Quintipori, perincertum.* et intelligit illum, cuius ineptias Varro ridet Epist. ad Fufium: *Quintiporis Clodiani forias ac poëmata gargaridians dices: O Fortuna! o Fors Fortuna!* Estque, ut arbitror, hic ille Lentulus, de quo Cicero in Bruto sic scribit: *Cn. autem Lentulus multo*

maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat. Coler. — Clodianus collega fuit in consulatu P. Licinii Crassi. Est, ut arbitror, hic ille Lentulus, de quo Cicero in Bruto sic scribit; *Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat.* Wasse.

Clodiano. Cic. I. ad Att. 19. inibi Manutius pag. 54. Graevius pag. 140. Turneb. XXIV. Adv. 8. Cic. in Vatin. cap. 2. Broukhus.

2. Omnes, quibus senecto corpore animus militaris erat. Ita enim scribendum, inducto *τῷ aetas*, id quod recens quidam de suo infarsere. Sic in Catilina: *Delecti quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat.* Douza.

Quibus aetas. Priscianus toties a me iam citatus, ut et alii veteres, vocem *aetas* non habent, nec puto necessarium fuisse negotium Carrionis, qui eam infersit. Coler.

Senecto corpore. Priscianus lib. IX. et X. *Sallustius*, inquit, *participium praeteriti temporis ex* seneo *protulit.* Addidi autem ex vetustissimo Coloniensi *aetas*, quod in aliis non erat. Carrio.

3. Dein lenita iam ira, postero die liberalibus verbis permulcti sunt. Priscianus eodem lib. XI. *permulsum* pro *permulctum.* Sallustii autem verba in hunc librum coniecimus, quod omnes libri vett. ex lib. IV. non, ut vulgati, ex lib. III. haec adducerent. quid? quod *liberalibus* pro *libralibus* iisdem auctoribus scripsi. Carrio. — *Liberalia verba* sunt, quae Plauto *dicta dapsila* dicuntur. Videtur autem de Sertoriano exercitu esse sermo, quem ob caedem Imperatoris sui merito concitatum Perperna postero die coactus fuit magno ambitu, partim minis extis, hoc est, pretio, partim largiloquis dictis onustos tranquillare. Douza. — Ita et noster Priscianus. *Liberalia* * *verba* interpretor blandiloqua, faceta. 87
Pertinet ad convivium Perpennae. Coler. — Lubens duas has Sallustianae navis ex tanto naufragio superstites tabulas compegero, siquidem per eos liceat quibus ea res in manu: *Dissidere inter se coepere, neque in medium consultare, dein lenita iam ira postero die liberalibus verbis permulcti sunt.* Putsch. — *Est profecto magnum Dei beneficium, agnoscere, quod vitiosum est, ac mentem ad meliora convertere:* ait Historicorum recentioris aevi corculum, Ph. Cominaeus lib. I. sub f., ubi de Ludovico suo hanc Historiam memorat: *Quum forte, ob intemperantiam linguae, lapsus esset ac durior fuisset, mox agnovit culpam et conversus ad eum, quem offenderat: non me latet, inquit, obfuisse mihi linguam, sed et profuit aliquando: nunc autem, ut, quod illa peccavit, emendem, aequum est; ac simul, quum ad eum modum familiariter ageret, donum aliquod dabat non contemnendum.* Memorabile etiam est in hoc genere, quod Panormitanus refert de Alphonso rege: *Cum poculum, quo rex ipse biberat, Caspari, generoso adolescentulo, dari iuberet, et Pirretus pincerna, Casparis inimicus, quamvis semel, bis et tertio iussus dare, renueret: permotum regem surrexisse aiunt, pugionemque strinxisse, ac fugientem Pirretum adsecutum, ne tamen prehensum iratus feriret, pugionem in media ira abiecisse.* Rupert.

4. Inplicatae. Idem Priscianus ibidem, ostendens composita *a plico* penultimam *a* vel *i* habere in supino, inter cetera hoc etiam ponit. sed cum in excusis sit *implicatae*, exemplaria tria vetustissima habent *implicitae*. nisi quod hoc in Gemblacensi deletum et aliud, ut in plerisque bibliothecae illius libris solet, alia manu substitutum est. Carrio. — *Implicatae* (hoc enim malim cum Prisciano, quam cum nostris *Implicitae*) *rates ministeria prohibebant*. Quid si *magisteria* legamus? quippe hoc navali regimini aptius accommodatiusque, qua ad rem, qua ad proprietatem verbi, videturque Fragmento huic non absurde coniungi posse illud inter incerta reiectum: *Impediebant iussa nautarum*. addita copula hoc modo: *Implicatae rates magisteria prohibebant, impediebantque iussa nautarum*. ad quod Servius: Celeuma *est quasi praeceptum: unde Sallustius* etc. Douza.

5. Igitur. Ex eodem Prisciano libro decimo; in Martinensi exemplari est *lacessivit*. Carrio.

6. Anxius animi atque incertus. Sic Tacitus lib. V. et XIX. *incertus animi* dixit. Ursin. — Messus: *anxius huius rei*. Carrio.

7. Magnam. Idem Messus: *exorsus orationem*. Carrio. — Et huc fortasse pertinuerit illud, *in hunc modum disseruit*, unum ex duobus Fragmentum ut fiat. Videtur autem de Mithridate loqui, quem Appianus narrat, postquam in Paphlagoniam venisset, classium prius decursione facta, concionem ad milites habuisse magniloquam, tum de suis maioribus, tum de se ipso, quod exigua regni pomoeria in immensum auxisset, nec unquam praesens victus esset a Romanis etc. Douza.

8. Inpotens. Ex eodem: *nimius illius rei*. Carrio.

Adsideri. Cum in eo libro Sallustius de Ponto Euxino ageret, Ami-
88 susque sit eiusdem civitas, *assiderique* apud eum sit *obsideri*, * ut apud Tacitum etiam, libentius legerem, *Amisumque assideri*. Ciaccon. — *Assideri* pro *obsideri* usurpavit etiam Tacitus exemplo Sallustii, qui cum de Ponto Euxino hic agat, videndum an *Amisumque obsideri* legendum sit, quae civitas est maris Euxini. Ursin. — Lib. VIII. Priscianus, *obsideo*, inquit, *et assideo activa sunt. faciunt enim assideor et obsideor.* in Martinensi libro est, *admissumque*. Carrio. — Ita omnes omnium editiones. Mirum vero nemini etiamnum de mendo huius loci in mentem venisse: quod tamen minimo negotio emendari poterat; altero modo S e medio sublato, ut fieret, *Amisumque;* quam urbem cum hiemem totam stativis castris circumdatam, valloque ac fossa obsessam tenuisset Lucullus, appetente demum vere, relicto ad continuandam obsidionem Murena, movit in Mithridatem, cuius deliberatae morae caussas in Lucullo apud Plutarchum invenies; simul cur avido expugnandae urbis militi morem gerere recusarit. Douza. — Priscianus MS. *Amisumque*, et ita recte emendavit etiam Ciacconius. Est Amisus oppidum in Ponto Euxino, de quo hoc libro multa Sallustius. Coler.

10. Qui quidem. Festus Pompeius, *tabes*, inquit, *est quae facit tabescere*. libenter autem hac similitudine utitur Sallustius. de qua in Catilina. Carrio.

11. Castella. Ex Servio XI. Aeneid. [801.] et Carisio lib. I. Inst. Gramm. *custodias* pro *custodiae*. ita etiam Asper intellegit; licet alii accusativum esse velint. Verba autem Carisii aliter vulgo, aliter in membranis, quarum usum, ut reliquarum Coloniensium omnium, mihi, dum in Ubiis essem, vir eruditione singulari et eximia humanitate ornatus Melchior Hittorpius libenter expensum ferebat, hunc in modum perscribi video: *Paterfamilias et materfamilias antiqui magis usurpaverunt; propterea quod nominativo singulari S literam adiiciebant, ut facerent genitivum: haec familia, huius familias: haec Maia, huius Maias. quam declinationem et Sallustius in tertio secutus ait: Castella custodias thesaurum, in deditionem acciperentur. sed emendatius custodiae, Maiae et familiae dicitur.* Carrio.

Custodias thesaurorum. Graece γαζοφυλάκιον sive θησαυροφυλάκιον. *Custodia*, ubi quid custoditur. Cic. in Somn. *retinendus est animus* in custodia *corporis*. Auctor, cuius nomen haud succurrit: *horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quae conferrent bona ii qui* privatas custodias non haberent. Wasse.

12. Reliqua. Diomedes lib. I. cap. 4. *Veteres*, inquit, *ambiguitatis caussa salitus dixerunt a salo*, non *salio*. nescio autem an haec ad III. Historiarum pertineant librum et eodem cum illo referenda sint fragmento, quod a me decimo positum est loco, an vero decimum illud libri tertii fragmentum in hunc potius librum coniiciendum sit: infinita enim sunt in Diomede menda, eaque emendatorum audacia mirum ac paene incredibile dictu quantum excreverint; ita ut primam eius editionem omnium quae hactenus sunt visae integerrimam aut certe minime corruptam praestare ausim. Carrio.

(II.) 13. Rex Mithradates. Epistola regis Mithradatis ad regem Persarum, ex libro IV. Historiarum Sallustii, ut mox docebitur. Carrio.

Omnes qui secundis rebus. Haec epistola Mithridatis, regis Ponti, ad Arsacem regem Persarum est. Nam, ut Servius attestatur, omnes reges Persarum *Arsaces* dicebantur. *Eam autem dedisse videtur, quando ad Tigranem regem Armeniae fugere cogebatur: dissimulat tamen adhuc timorem et egestatem, ut facilius Arsacem ad societatem belli contra Romanos ineundam pelliciat. Cuius gratia etiam (ut in tali re fieri solet) ostendit Romanos communes omnium regum hostes. Quod etiam Iugurtha Boccho scripserat.* Badius. — Bello illo gravissimo, quod cum Romanis per XL annos, ut quidam volunt, gerebat Mithridates, quiescebat Parthorum rex Arsaces. Quaeritur, *Neutralitas, cum in civili, tum externo bello, quatenus amplectenda sit?* Scimus, quid apud Liv. XXXII. cap. 21. de Aristheno, Achaeorum praetore, scriptum sit. Is cum audivisset consilium Cleomedontis, dicentis, *in bello inter Romanos et Philippum, Achaeis expedire, ut medios se gerant, armisque abstinentes quiescant*, respondit hunc in modum: *Quod Cleomedon modo tanquam mediam et tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis abstineretisque armis, ostendebat: ea non media, sed nulla via est. Etenim praeterquam quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est,*

quid aliud, quam nusquam gratia stabili, velut qui eventum exspectaverimus, ut fortunae applicaremus nostra consilia, praeda victoris erimus? Et mox: *Hos si socios aspernamini, vix sanae mentis estis. Sed, aut socios, aut hostes habeatis, oportet.* Simile quid idem habet auctor lib. XXXV. cap. 49. ubi Flaminius ad legatos Achaeorum: *Quod optimum*, inquit, *esse dicunt, non interponi vos bello, nihil tam vanum, imo tam*
89 *alienum vestris rebus est: quippe sine gratia, * sine dignitate praemium victoris eritis.* Ex quibus elucescit, in bello vicinorum minime locum habere dictum illud Ovidii:

— — *medio tutissimus ibis.*

sed eos, quos ignavia, aut prava calliditas, uti alienis laboribus tuti sint, armis abstinet, acerbissimas poenas solvere, ut inquit in hac epistola Mithridates. Ac talibus idem accidere, quod iis, qui mediam domus partem incolunt, ut Alphonsus dicebat. Ceterum cui quis se parti coniungere debeat, explicatu difficile est, consultum tamen ut plurimum ex praecepto Aristotelis in Rhetor. ad Alex. cap. ult. cum validis et potentioribus. Vide notam ad Iug. cap. 81. Quod si vero vicini hostes fuerint aeque potentes, tum vero, cum Caesare, iacienda est alea, et *iis accedendum, ad quos maior nos utilitas, aut opportunitas vocare videbitur.* Neque tamen exceptione caret haec de fugienda neutralitate regula, de qua Guicciard. in Consil. Polit. cap. 68. *Si princeps ea sit potentia, ut neutrum victorem metuere necesse habeat, armis abstinere, mediumque se gerere consultum est; si quidem, hoc modo, et periculum declinabit, et sumtibus parcet, et vires servabit integras. Adhaec aliorum errores ei saepe commodam rei suae faciendae occasionem subministrabunt: sin secus est, profecto neutralitas mera stultitia est.* Haec Guicciardinus. Alteram cautionem eorum, qui neutrarum partium esse velint, eamque tutissimam, apud Bodinum invenio, lib. V. de Rep. cap. 6. ut scilicet quis finitimorum Principum consensione mutua, per sese tueatur imperium, et a sociorum bellis abstineat. Qua quidem ratione Lotharingi, Allobroges, Burgundi libera pace ac tranquillitate floruerunt, quamdiu a bellis finitimorum principum, et quidem eorum consensu, abstinuerunt. At cum primum dux Allobrogum Hispanis se adiunxisset, Imperio ac potestate a Francis exutus est. Qui vero utrarumque partium communes sunt amici, hi tuto medii sunt; illi vero experiuntur id, quod etiam initio dictum, et hic verbis Herennii repetendum est ex Livio lib. IX. cap. 3. *Media via neque amicos parat, neque inimicos tollit*, atque adeo verbis Taciti cap. 36. Germ. *inter vicinos impotentes, sive violentos, et validos, minime tutum est quiescere.* Tertia exceptio est, *si vicini hostes nostri mutuo in ipsos metu prohibentur, ne nobis noceant, etiamsi neutris illorum adhaereamus.* Huius rei praeclarum exemplum habet Georgius Pachymerius lib. II. Hist. Byz. cap. 14. Atque haec de bello externo. In civili vero quid faciendum? Hic quidem a multis probari video Ciceronis illud lib. X. ad Att. ep. IX. *Viro bono, et quieto, et bono civi, nihil magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis.* Sunt tamen alii, qui prudentius, nisi fallor, in partes abeundum suadent, illud vetus commendant: *Qui cum insanis non insanit, is insanit:* idque confirmant lege sapientissimi *Solonis*, quae extat apud

Agell. lib. II. N. A. cap. 12. in hanc sententiam scripta: *Si ob discordiam dissensionemque seditio atque dissensio populi in duas partes fieret, et ob eam causam, irritatis animis, utrinque arma caperentur, pugnaturque; tum qui in eo tempore, in eoque casu civilis discordiae, non alterutri parti se adiunxerit, sed solitarius separatusque a communi malo civitatis secesserit, is domo, patria, fortunisque omnibus careto, exul extorrisque esto.* Quamvis autem Plutarch. in Praec. Pol. legem hanc minus probat, ea tamen firmis rationibus niti videtur. Quarum prima illa ipsa est, quae supra de bellis externis allata fuit; nimirum talibus ambidextris accidit id, quod Thucyd. lib. III. in descript. saevissimae Corcyraeorum seditionis commemorat: *Qui civium medios se gesserunt, ii ab utrisque premebantur, aut quia participes seditionis esse recusarunt, aut quod soli superessent, odio habiti.* Alteram rationem Agell. d. l. subministrat: Nam *si boni omnes, qui in principio coërcendae seditioni impares fuerint, populumque partitum et amentem non deseruerint, ad alterutram partem divisi se addixerint, tum concordia per eos potissimum restitui conciliarique potest* etc. Quae ratio posterior illustrius credo exemplum nullum habet, quam Pacuvii Calvani Campani, qui, tali partium electione, et senatum et patriam exitio praesenti liberavit, ut prolixe Livius exponit lib. XXIII. cap. 2. et 3. quippe qui ex praecepto Senecae lib. III. de Ira cap. 39. *simulavit iram, ut, tanquam adiutor, et doloris comes, plus auctoritatis in consiliis haberet.* quomodo etiam Otho, antequam Imperator esset, Marium Celsum simulatione vinciri iussit, et maiores poenas daturum affirmans, praesenti exitio subtraxit, teste Tacito lib. I. Hist. cap. 45. Eadem de causa Sex. Tullius opponentibus se Sulpicio Dictatori ducem se praebuit, cumque Dictator non turbam magis, quam turbae principem, alias imperiis obedientissimum, miraretur; ab eo Tullius magnopere petiit, *ne se oblitum disciplinae militaris, ne sui, neve imperatoriae maiestatis, crederet: multitudini concitatae, quae fere auctoribus similis esset, subtraxisse se ducem, ne quis alius, qualem motu creare multitudo solet, existeret.* Liv. lib. VII. cap. 14. Hic tamen non improbarim, quae ips. disserit lib. VI. Civil. Doctr. cap. VI. RUPERT.

PACEM AGERE. Iuvenalis XV. 163.

* — — *Tigris agit rabida cum tigride* pacem.

eneca Epist. XCIV. *aurum et argentum, et propter ista, nunquam* pacem 90
gens *ferrum.* Aelianus de Anim. cap. 36. *Εἰρήνην δὲ καὶ φιλίαν ἄγουσιν* ...μοι. Noster Catil. XXII. pacem *habere* et *agitare.* Iug. XV. et XVII. ASSE.

DEINDE. Scripsi more Sallustiano *dein:* probat Vaticanus. CARRIO.

§. 2. TIBI PERPETUA PACE FRUI LICERET. Locus mendosus et qui ntentiam nullam eiiciat, praesertim qua a distinctione; quo enim illud *egia fama si Romanos oppresseris futura est?* emenda, emendationi gantissimae Vaticano aliisque libris assentientibus: *Tibi si perpetua ce frui licet, nisi hostes opportuni et scelestissimi, et egregia fama, Romanos oppresseris, futura est: neque petere audeam societatem, et stra mala mea cum tuis bonis misceri sperem.* frustra, inquit, a me societatem belli petereris, si ea esset rerum tuarum condicio, ut tibi

perpetua pace liceret frui; nisi in ipsis regni tui faucibus hostes essent opportuni et sceleratissimi; nisi denique egregia fama, Romanis oppressis, te esset secutura. usus vocis illius *neque*, Sallustio frequens, vulgo ignoratus locum corrupit. CARRIO. — Huic loco suppetias ex Vaticano tulit Lud. Carrio. COLERUS. — Non cohaeret oratio, et vereor hercule, ne coagmentum aliquod desideretur: Quid enim illud *Neque petere audeam societatem?* Itaque dubium mihi non est, quin aut voculae interpositione remedium quaerendum, et fortasse huiusmodi: *Aliter neque petere audeam societatem.* uti in oratione ad Caesarem: *Aliter neque privata res, neque publica* etc. aut ultima certe primis inserendo ordo totius dictionis mutandus: donec tandem commoda aliqua sententia existat, cuiusmodi haud alienam sane hac constructione electurus videor: *Tibi perpetua pace frui liceret; neque petere audeam societatem, et frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem, nisi hostes opportuni et scelestissimi. Opportuni*, cui rei? iniuriae forte; patiundaene, an faciundae? credo istuc postremum velle dicere. Ceterum bona et mala, quae inter se hic opponi vides, reperias et apud Plautum illo Aulularíae versu:

Bonis tuis rebus meas res irrides malas.

DOUZA. — Hiulca omnis oratio, fortasse et manca. Legebam tamen, *Tibi si perpetua pace f. liceret nihi h. o. et scelestissimi: egregia fama s. R. o. futura esset: neque petere* etc. voce una addita, altera immutata. Lips. IV. Ep. Q. XIV. RUPERT.

NISI HOSTES OPPORTUNI ET SCELESTISSIMI. In Iugurth. *Cavere tamen necubi hosti opportunus fieret.* CIACCON. — Verba sunt ex epistola Regis Mithridatis, quae videtur fere tota translata ex oratione Corcyraeorum ad Athenienses apud Thucydidem libro I. Ad hunc autem locum facit, quod habetur in bello Iugurthae: *Cavere tamen oportet necubi hosti opportunus fieret.* URSIN. — Possum, *importuni;* at recte habet locus. Supra dixerat: *satisne pium, tutum, gloriosum aut indecorum.* Iam vero vox *opportuni* voculae *tutum* et *scelestissimum* τῷ *pium* respondent. WASSE.

NEQUE PETERE. Si voculam *frustra* ex posteriore periodi membro huc retrahas, optime omnia cohaerebunt. Nollem frustra, et a nullo tuo com modo, per societatem quam a te peto, bello pacem tuam minuere. CRISP.

§. 3. ATQUI EA. Libri omnes *atque ea.* CARRIO.

VIDENTUR. Fabri et Briconeti, *videtur.* nostram scripturam, quae Vaticano est, servari placet. CARRIO. — *Atque* habent alii: unde eg exsculpsi: *Ad quae, ea quae te morari* etc. hoc est, ad iungendam mec societatem, atque ita coniunctis opibus Romanos opprimendos. sicque op me sibi et constabit et cohaerebit sententia, tota a superiori oratione de pendens; hiulca prorsus et incomposita, si aliter legatur. atque huic sim illud ad Caesarem: *Ad quae te illi iidem hortantur* etc. DOUZA.

(III.) §. 4. MIHI FORTUNA, MULTIS REBUS EREPTIS, USUM DE BENE SUADENDI. Ut multi veteres sententias suas mutuati sunt a Sall
91 stio, ita Sallustius * quam plurimas e Catone, ut iam alibi docui, et in eas hanc ipsam ex oratione pro Rhodiensibus, cuius haec verba reperi tur apud Gell. lib. VII. cap. 3. *Adversae res se domant et docent*, q

opus sit facto: secundae res laetitia transvorsum tendere solent a recte consulendo atque intelligendo. RUPERT.

ET, QUOD FLORENTIBUS OPTABILE EST, EGO NON VALIDISSIMUS PRAEBEO EXEMPLUM, QUO RECTIUS TUA COMPONAS. Sententia vere Mithridatica, prorsus ad illud poetae accommodata:

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.

DOUZA.

EGO NON VALIDISSIMUS PRAEBEO EXEMPLUM, QUO RECTIUS TUA COMPONAS. *Dulce*, verbo Lucretiano:

— — turbantibus aequora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.

RUPERT.

§. 5. UNA ET VETUS CAUSA BELLANDI CUPIDO PROFUNDA IMPERII ET DIVITIARUM. Alium post alium lacessere, non solum consuetum Romanis, sed et honorificum. Sic sane Valerios Messallas commendat auctor Elegiae *Pauca mihi*, iam olim Virgilio adscriptae, quod dignam suo nomine putarint:

Nunc aliam ex alia bellando quaerere gentem.

Petronius in Carm. de bello Civili:

Si qua foret tellus, quae fulvum mitteret aurum,
Hostis erat.

RUPERT. — Eleganter non minus quam vere de Romanis suis Petronius:

Si qua foret tellus quae fulvum mitteret aurum,
Hostis erat.

Claudianus Ruffin. I. 186.

— — cuicunque monile
Contextum gemmis, aut praedia culta fuissent,
Rufino populandus erat, dominoque parabat
Exitium foecundus ager.

Tacitus Hist. IV. 74. *sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum caussae.* Huc spectat Cyprianus de Eleemos. pag. 202. *pectus alia* et profunda avaritiae *caligo coecavit.* Tacitus fere habet *profusa.* WASSE.

QUA PRIMUM. Libri nonnulli *primo.* CARRIO.

§. 6. A PHILIPPO. *A* deest libris Briconeti et Fabri. Vaticanus, *tracto Philippo.* CARRIO. — Notat Carrio in Vaticano lectum, *mox tracto Philippo.* Scribe: *at mox fracto Philippo Antiochus* etc. GRONOV.

DECEM MILIBUS TALENTORUM. Paullo post in eadem epistola videntur mendosa illa *decem millibus talentorum;* nam ex Livio et Appiano in lib. Syriaco legendum est, *Quindecim millibus talentorum.* Livii verba sunt haec ex lib. XXXVII. *Asiaque omni, quae cis Taurum est, decedite: pro impensis deinde in bellum factis quindecim millia talentum Euboicorum dabitis, quingenta praesentia, duo millia et quingenta, cum Senatus populusque Romanus comprobaverint, mille deinde talentum per duodecim annos.* CIACCON. et URSIN. — Ciacconius ex Appiano *quindecim millibus* reponit. COLER.

(IV.) §. 7. IN SOMNIS OCCIDERE EUM. EN CIVIS AMICITIAM GLORIOSE OSTENTANT etc. Legendum: *insomniis occidere. Eumenem*, *cuius* etc. RIVIUS. — Recte correxi, *insomniis occidere,* voce Sallustiana; quam apud eundem in Catilinario Criticus noster reponit: *dies noctisque festinare, vigilare*, *neque insomniis*, *neque labore fatigari.* et oratione de Republ.
92 *profecto*, *si id accidat*, *neque tibi nox*, *neque * dies curam animi sedaverit; quin insomniis excitus*, *furibundus atque amens alienata mente feraris.* Error ex eo natus, quod veteres *insomnIs* scriberent pro *insomniis*, *i* longa videlicet pro geminata. Certe antiquissime vulgati, qualis est apud eruditissimum Nicolaum Fabrum, *insomnia* agnoscunt. dicunt Latini *insomnia*, utroque numero, pro eo quod est iisdem *vigilia*, et Graecis *ἀϋπνία.* priore quidem numero Pacuvius Antiopa:

Perdita illuvie atque insomnia.

item Caecilius Plocio:

Consequitur comes insomnia: ea vero insaniam adfert.

posteriore vero Terentius Eunucho:

Aut mox noctu te horsum adigent insomnia.

sic enim Donatus illa Terentii accepisse visus est; etsi non dissimulat, *adiget insomnia* alibi scriptum reperiri. Virgilius:

Sed falsa ad caelum mittunt insomnia Manes.

quamquam ibi *somnia* significari volunt Grammatici, addita scilicet praepositione; ut Graeci dicunt *ἐνύπνια.* Sed idem Virgilius *insomnia* etiam plurali pro vigiliis posuit:

Quae me suspensam insomnia terrent?

quamvis et hic somnia intelligi possunt, quibus terreri potuerit. ita Carisium emenda. Falluntur autem qui *insomnium* pro eodem extulisse antiquos crediderunt: cuius exempla nulla sunt. itaque apud Suetonium Caligula scribe ex vetere libro: *Incitabatur insomniis maxime: neque enim plus quam tribus nocturnis horis quiescebat:* non *insomnio*, ut vulgo. Quod vero propius ad rem attinet, Persen Philippi, inter ceteras de morte illius opiniones, *ἀϋπνίᾳ* exstinctum esse, scriptoribus plerisque placuisse a Plutarcho relatum est. CARRIO. — Ita, praeter Carrionem, Iust. Lipsius lib. IV. Ep. Q. 14. COLER. — Non intellego; quomodo enim, si pacto vitam dederunt, liberi a perfidia Romani, sive in somnis, sive vigilantem occiderint? Sed vera correctio est, *insomnia occidere*, *ἀϋπνίᾳ.* Plutarchus in Aemilio duplicem famam mortis eius tradit. Alii, inquit, inedia mortem sibi conscivisse affirmant: alii a militibus, qui eum custodiebant, somno prohibitum, atque ita continuis vigiliis periisse. Hoc posterius ergo Mithridates, ut invidiosius, posuit. Lips. IV. Ep. Q. 14. RUPERT.

§. 8. EUMENEM. Male in Glareani aliorumque editionibus *En cuius;* in veteribus impressis propius a veritate, *Eum en en* pro *Eumenem cuius*, divulsis tantummodo a se syllabis. Male etiam in nostra *Eumeniem*, operarum vitio. Sed hoc leve. illud alterius momenti, quod sequitur. CARRIO.

INITIO PRODIDERE ANTIOCHO, PACIS MERCEDE POSTHABITA, CUSTODI AGRI CAPTIVI etc. Vet. Cod. habet: *Initio prodidere Antiocho*, *pacis mercedem; post Attalum custodem agri captivi* etc. quae lectio consideranda. URSIN.

MERCEDE POSTHABITA, CUSTODI. Duabus Historiis inter se confusis quid sibi velit Mithradates, plane nequit intelligi. Vaticanus, *pacis mercedem posthabitum.* Pulcherrime Fabri et Briconeti: *Eumenem, cuius amicitiam gloriose ostentant*, *initio prodidere Antiocho pacis mercedem, post Attalum, custodem agri captivi, sumtibus et contumeliis ex rege miserrumum servorum effecere.* quo quid apertius? quid eruditius? CARRIO. — In exemplari quo usus est Carrio legitur, *mercede posthabita custodi.* Et sic edidit in sua edit. quae prodit Antverp. 1579. ex officina Plantin. Vaticanus *pacis mercedem posthabitum.* Pulcherrime Fabri et Briconeti, inquit ille. Nempe ut in textu. WASSE.

SIMULATOQUE IMPIO TESTAMENTO — ARISTONICUM. Omnino ad Attalum pertinent: de cuius testamento, ut omittamus multos scriptorum veterum locos, proferemus unum tantum Porphyrionis manuscripti, apud quem ita habetur in Horatii versu ex Ode XVIII. lib. II.

— — *Neque Attali*
Ignotus heres regiam occupavi.

Attalus, Rex Asiae, Pergami regnavit, *cuius hereditatem populus Romanus accepit. Dicendo autem*, heres occupavi, *suspicionem dat, qua existimemus falso testamento Romanos hanc sibi hereditatem vindicasse* etc. De Aristonico autem variant inter se veteres Historici non parum. Nam Liv. epitoma lib. LVIII. Eumenis Regis filium dicit, et idem Iustinus lib.
XXXVI. qui non iusto matrimonio, * sed ex pellice genitum scribit. At 93
Florus regii sanguinis ferocem iuvenem appellat. Pomponius vero Laetus, auctor recens, Eumenis nepotem tradit. quod placet, si veteris Historici auctoritate nititur. Rursus Eumenem alii edunt Attali patrem, alii patruum, ut in tanta Historicorum varietate fortasse locus sit aliquid suspicandi de mendo vulgatae lectionis. URSIN. — Malim *impie.* Sed aliter libri. WASSE.

HOSTIUM MORE PER TRIUMPHUM DUXERE. Idem de nepote Masinissae Iugurtha Mithridates apud Iustinum XXXVIII. 6. *tamen cum huius nepote bellum modo in Africa gestum adeo inexpiabile*, *ut ne victum quidem memoriae avi donarent*, *quin carcerem ac triumphi spectaculum experiretur.* WASSE.

§. 9. POSTREMO TOTAM BITHYNIAM. Vox *totam* abest ab antiquis libris. CIACCON. — Vox *tamen* a libris veteribus abest. abest, inquam, non deest, cum vulgo supersit. CARRIO.

CUM FILIUS MUSA, QUEM REGEM APPELLAVERAT, GENITUS HAUD DUBIE ESSET. Scriptura prae aliis insignite prava, et quae Sallustio non modo fraudi fuit, sed etiam viros maximos in errores gravissimos induxit: quorum partim an haec Sallustii essent dubitarunt, nonnulli *Nusam* sive *Nysam* Nicomedis regis Bithyniae filium esse crediderunt; alii etiam eadem occasione locum Suetonii ea de re, qui recte habet, corrigere tentarunt. Vetus editio: *cum filius Nusa*, *quam regiam appellaverat*, *genitus haud dubie esset.* Minimum a veritate. Fabri et Briconeti: *quem Regem iam appellaverant.* In qua scriptura illud *appellaverant* rectum videlicet. Vaticanus: *Nysa, quam Reginam.* Hinc lege, quod et humanissimo doctissimoque Puteano placuit: *cum filius Nusa*, *quam reginam appellaverant*,

genitus haud dubie esset. Vult enim Mithradates, Nysae Nicomedis filiae, quam Romani reginam appellaverant, priusquam Bithyniam diriperent, filium regni heredem natum fuisse. Non tantum verisimiliter, sed omnino vere. *Nysam* enim muliebre nomen esse e Plutarcho constat; qui in vita Luculli magni illius Mithradatis sororem ita appellatam scribit. Ac sane nisi Suetonius *Nysam* Nicomedis filiam diceret, parum abesset quin illam Plutarchi eandem cum hac esse, et nescio cui Nicomedis filio, ex quo etiam filium sustulerit, nuptam fuisse existimarem. Suetonius Iulio: (*Cicero*) *quondam in Senatu* (*Caesari*) *defendenti Nysae causam filiae Nicomedis beneficiaque regis in se commemoranti, Remove, inquit, isthaec oro; quando notum est et quid ille tibi, et quid illi tu dederis.* Nisi forte verba illa, *Nysae filiae*, quae varie leguntur, delenda sunt, aut ita interpretanda, uti, quod iam dixi, non filia fuerit, sed nurus. Verba autem Caesaris in ea oratione haec fuerunt: *Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate quorum res agitur, refugere hoc munus, Memmi, non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur: neque clientes, sine summa infamia, deseri possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.* Male autem operae *Musa* pro *Nusa* expresserunt. Carrio. — Ex Plutarcho erudite Carrio reposuit, *Nusa.* Quod et Turnebus agnoscit lib. XIV. cap. 14. Ego locum sic recte scribi et distingui arbitror: *Cum filius, quem regem appellaverat, Nusa genitus haud dubie esset.* Rex Nicomedes filium, ex Nusa coniuge conceptum, Regem appellaverat, regnique heredem instituerat. Plinius tamen Nicomedis uxorem a cane interfectam Consingen appellat lib. VIII. Coler. — Barth. lib. XLVII. Adv. cap. 23. locum hunc ita legit: *Cum etiam filius Nusae, quam regina appellaverat, genitus haud dubie esset.* Rupert. — Palparunt in tenebris quotquot in Suetonio atque Sallustio ad stabiliendam veram lectionem nominis quod reginae huic Nicomedis, ultimi Bithyniae regis, filiae fuit, laborarunt. Idoneus magis testis advocari nequit quam Numisma antiquum, aereum, quod vivente ista Nicomedis filia, et regiae dignitatis speciem aliquam obtinente, iussu eius, inque eius honorem cusum fuit. Nomen reginae *ΜΟΥΣΑ* in eodem scribitur, atque pulcherrima eiusdem commendatur facies. Signatus fuit in urbe Prusiade ad mare sita, unde et cognomen, ut ab alia eiusdem nominis urbe distin-
94 gueretur, traxit. * Adparet in priore Numismatis parte caput reginae comto capillitio, atque diademate, cuius dependent ad cervicem lintea, ornatum. Oram exteriorem haec ornat inscriptio: *ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΜΟΥΣΗΣ*, REGINAE MOYSAE sive MUSAE. In interiore margine scribitur, *ΟΡΣΟΒΑΡΙΟΣ*, ORSOBARIUS. Nomen id videtur fuisse Magistratus, qui curam signandi nummi habuit, atque viri apud Prusienses honorati. Posterior Numismatis pars, Herculis, cuius cultus apud Prusienses eximius erat, caput exhibet, cum hac epigraphe in ambitu nummi, *ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣσαν*, PRUSIENSIUM AD MARE. Ita videlicet vocata fuit, ut distingueretur a Prusiade seu Prusa, urbe antiquiore, sed minus celebri, pariter in Bithynia, sed in mediterraneis ad Olympum montem sita. Prusias autem haec nobilior a rege Bithyniae Prusia, Zielae filio condita fuit. Sita fuit loco, quo prius exstiterat Cius, iuxta Propontidem ad sinum

Cianum, inter Nicomediam atque Apameam. Nummi pariter et scriptores antiqui πρὸς θάλασσαν sive ἐπιθαλάσσιον eamdem appellant; eadem videlicet ratione, qua in Nummis Alexandri I. Theopatoris, Syriae regis XI. aliisque; *ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑΝ*, LAODICENSIUM AD MARE, fit mentio. Prusiadis ad mare sitae meminit Memnon, insignis Heracleensis Historiae scriptor, apud Photium Cod. CCXXIV. pag. 383. ὁ Τριάριος ἐπὶ Προυσιάδα τὴν ἐπιθαλάσσιον μετὰ τῆς δυνάμεως παραγίνεται. *Triarius Prusiadem versus, quae ad mare est, cum exercitu proficiscitur.* Vidi insuper alterum urbis Prusiadis nummum, cum inscriptione Nysano nummo simili, atque capite Herculis Regis, diademate cincto: qualem fere nummum cum alio, qui epitheton illud omittit, sed tamen in eadem urbe signatus fuisse videtur, publicavit olim Hub. Goltzius. Posterior ex his inberbe Herculis, in rictu leonis, caput exhibet a parte anteriore, a posteriore discum sive pateram cum arcu et clava, atque epigraphe *ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ*, PRUSIENSIUM. Prior Herculis Regis diademate cinctum caput ab altera parte ostentat, ab altera clavam et corytum cum inserto arcu, atque inscriptione *ΠΡΟΥϹΙΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟϹ ΘΑΛΑϹϹΑΝ*, PRUSIENSIUM AD MARE. Et hunc quidem nobiscum communicavit Herm. van der Horst, apud Schoonhovienses V. D. M. qui in quibusdam a Goltziano discrepat. Sed ut ad reginae Mysae redeamus nummum, detexit illum atque vulgavit natalibus atque eruditione multaque Antiquitatis cognitione inlustris Marchio, Scipio Maffei, in lib. inscripto Galliae Antiq. Epist. I. et II. pag. 13. et 15. 16. etc. cui tamen in eo adcedere non possum, quod Orsobarium Mysae reginae maritum fuisse crediderit. Haverc.

(V.) §. 10. * Cretenses soli omnium liberi ea tempestate et 95
Rex Ptolemaeus. Iidem libri: *Cretenses solos omnium liberos ea tempestate et Regem Ptolemaeum.* Ciaccon. — In vett. codd. haec ita leguntur: *Cretenses solos omnium liberos ea tempestate, et Regem Ptolemaeum.* Item in vett. codd. paulo post habetur: *Ptolemaeus in diem*, sive ut in aliis libris est, *indies, bellum prolatans* etc. Sed lectio vulgata, *Ptolemaeus diem belli prolatat* etc. non displicet; nam supra habetur: *Mithridates diem bello circumspicit.* Ursin. — Emenda ex omnibus libris, *sceleris eorum haud ignarum, et ea quae accidere, testatum antea Cretenses solos omnium liberos ea tempestate, et regem Ptolemaeum.* quam emendationem certam esse vetustissimas editiones testor. Carrio. — *Soli omnium liberi e. t. et rex Ptolemaeus.* in edito libro quo usus Carrio. pro qua lectione hanc ex vetustissimis substituit, quam haec editio prae se fert. Wasse.

Postremus servorum Archelaus. De Archelao vide Plutarchum in Sylla pag. 458. 466. *postremus* pro nequissimo. Cicero pro Roscio Amer. §. 81. *sin idcirco arma sumta sunt, ut homines* postremi *pecuniis alienis locupletarentur* etc. Ita etiam Noster. Non diversa est vocis ἐσχάτος apud Graecos significatio. Nam *infima plebs* apud Aristotelem audit ἔσχατος δῆμος, et quod Latinis scriptoribus *extremae dementiae* est, illud Polybio XVII. pag. 1074. Ὅ πάντων ἐστὶν ἔσχατον. Glossae etiam: *infima sors*, ὑστέρα τύχη. Maroni pro *postremo* placuit *ultimus*. Aen. IV. 537.

Iliacas igitur classes, atque ultima *Teucrum*
Iussa *sequar?*

Nempe *suprema imperia*, inquit Ruaeus, immo *servilia;* quaerit, an cum Troianis naviget? atque haec secum:

Quis me autem, fac velle, sinet; ratibusque superbis
Irrisam accipiet?

Servitus denique inhonestissima: testis Thucydides VII. *Ἀνδράσι τὰ ἄλγιστα προσέθεσαν, πόλει δὲ τῇ πάσῃ τὴν αἰσχίστην ἐπίκλησιν.* servos faciendo. Quale ergo Mithridaticum hoc *postremus servorum?* Sane, *hominum*, ut loquitur Tertullianus, *postremissimus!* Qualis misellus ille Archelaus? talis profecto in artibus Imperatoriis (nam a proditione absolvit ipse in Commentariis Lucullus) qualis illaudatus hic noster interpres, qui tamen pessimorum optimus est: qualis Crispinus, quem in Re Critica ego esse infra infimos omneis puto. WASSE.

§. 12. PRECIO DIEM PROLATAT. Libri illi *in diem bellum prolatans:* tamen lib. I. Hist. *Mithrid. diem bello circumspicit* dixit. CIACCON. — Et hic vulnus plane Chironeum. Fabri et Briconeti, *dies bellum prolatans*, ut et vetus editio. Vaticanus, *in dies bellum prolatans;* pulcherrime. scribe itaque: *illique, quos ignavia aut prava calliditas, uti meis laboribus tuti essent, armis abstinuit, acerbissimas poenas solvunt, Ptolemaeus pretio in dies bellum prolatans, Cretenses impugnati semel iam, neque finem, nisi exscidio, habituri.* CARRIO.

NEQUE FINEM NISI EXSCIDIO. Hegesipp. I. XI *Ut ultra Iudaeam discederent, quibus* fugae finis mors *Alexandri foret.* Cic. Offic. II. *Tributorum* finem *unius Imp. praeda attulit.* Virg. Aen. II. 554.

Haec finis *Priami fatorum.*

Ruaeus aliique: *hic fuit terminus.* Verum nescio an non *Haec* melius referri possit ad *Mors*, de qua egerat versu superiore. at auctor alibi: *Quae finis standi.* Noster infra: *an finem belli futurum putet nobis oppressis.* Legati apud Herodotum VII. 157. *Μὴ γὰρ ἐλπίσῃς ἤν ἡμέας καταστρέψηται ὁ Πέρσης μάχῃ κρατήσας, ὡς οὐχὶ ἥξει παρὰ σέ γε.* Thucyd. I. 33. *Καὶ προκαταλαμβάνοντας ἡμᾶς νῦν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιχείρησιν.* Supra *semel iam.* Nostrates *once already.* WASSE.

96 §. 13. * EQUIDEM, QUOM MIHI, OB IPSORUM INTERNA MALA, DILATA PROELIA MAGIS QUAM PACEM DATAM INTELLIGEREM. *Interna mala*, hoc est, domesticas seditiones et bella civilia per Cinnam denuo ac Marium reducem in media Urbe excitata; quae res cum primis vorsoriam Sullae in Italiam capiundi conditionesque ab Archelao conceptas ac propositas, a Mithridate mox confirmatas, accipiundi caussa fuit. DOUZA.

DILATA PROELIA MAGIS QUAM PACEM DATAM. L. Aretinus in Fun. Strozae pag. 242. *Cum* etc. *in formidabilem potentiam evasissent*, et non pacem *ab hoste* quaesitam, sed bellum *esse* dilatum *appareret.* Floruit ille aerae Chr. 1400. WASSE.

ABNUENTE TIGRANE. Suadebat bellum suscipiendum Mithradates; negabat Tigranes: eoque dissuadente, Mithradates arma sumsit. atque hoc est quod dicit: *abnuente Tigrane bellum coepi.* sic enim legendum esse, non *coepit*, praeter certam horum verborum sententiam, res ipsa clamat. CARRIO.

MARCUMQUE COTTAM etc. Non dubito eum esse, cuius oratio inscribitur Caii Cottae. Nam M. Aurelius Cotta consul a Mithridate victus est apud Chalcedoniam, seu, ut hic dicitur, *Chalcedona.* Sed L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit et in Pontum coëgit e Bithynia confugere. BADIUS. — Rem narrat Plutarchus in Lucullo pag. 496. WASSE.

(VI.) §. 14. IN OBSIDIONE MORANTI. Vett. libri, *in obsidio:* eo enim verbo usum esse Sallustium testis est Festus, eius testimonio ex lib. I. Histor. adducto, ut eo loco dicam. Tacit. lib. IV. Annalium: *Primo sui incessu solvit obsidium.* CIACCON. — Haec quoque sunt ex eadem epistola. Sed in vett. codd. pro *obsidione* scriptum est *obsidio;* qua voce supra lib. I. Historiarum usus est Sallustius, citante Festo Pompeio. Paulo post videtur legendum: *Neque quicquam a principio nisi raptum habere* etc. non *partum.* Nam verbum *coniuges* non alio quam ad raptum Sabinarum refertur. Galgalus etiam, apud Tacitum in vita Agricolae, *Raptores orbis* appellat *Romanos.* Illudque Virgilii, *vivere rapto,* huc spectat; legendum autem sine nota distinctionis, ut in vett. codd. illa, *convenas olim sine patria.* URSIN. — Fabri et Briconeti, *in obsidio moranti.* et sane *obsidium* veteres etiam dixisse constat. C. Laelius ad populum pro se: *uti terra marique simul, nobis obsidium facerent.* et Sallustius libro I. Historiarum: *magnis opibus profectus, obsidionem cepit per L. Catilinam legatum.* vide Nonium. CARRIO.

NULLO CIRCUMADNITENTE. Hoc est, nemine sociorum iuvante me aut frumento aut commeatibus. DOUZA.

HIEMS MARI. *Hiems* enim, ut scribit Servius, tempestatem etiam significat. Unde et differentiae causa veteres *hiemem anni* dixere. COLER.

REGREDI COACTUS. Vetus editio et Fabri, *regredi conatus.* CARRIO.

APUD PARAM. Vetus editio, *apud Parvum.* Fabri et Briconeti, *apud Parum.* Vaticanus, *apud Patrum.* CARRIO.

HERACLEAM. Emenda Servium ad III. Aeneidos: *Alii Heracleam appellatam volunt, quia Heraclides Lacedaemoniorum reges* etc. PUTSCH.

§. 15. APUD CABIRA. Vetus editio, *apud Caberam.* pro qua faciunt libri manuscripti. CARRIO. — Ibi fuit Mithridatis sedes. Strabo: *ἐν δὲ τοῖς Καβείροις τὰ βασίλεια Μιθριδάτου κατεσκεύαστο.* COLER. — * Ex 97
Nummis atque Carrionis MSS. confirmatur lectio. *Καβήρων* enim inscriptionem exhibent, adventumque apud se Persei *Γοργοφόνου*, imagine eiusdem, praeterea rate, atque Minervae aegide exprimunt, suamque commendant antiquitatem Cabereni. HAVERC.

INTER ME. Haec ex IV. Hist. Carisius lib. I. recitat, in quo *prope* pro *proeliis* mendose legitur in vulgatis libris. ALD. MANUT. — Carisius lib. I. haec IV. Sallustii Historiae dat; notatque *ambos*, non *ambo:* quod et Helenius Acron sic oportere dici in Adelphis Terentii disputavit, Verriumque dixit errare, qui putat, *hos ambo* dici oportere. Locum Carisii antea corruptum in eius editione emendabimus. CARRIO.

ILLI SUBERAT. Hinc corrige Hegesippum II. 12. *Neque ulla* subiaceret *vel parvulorum misericordia.* MSS. C. C. C. B. Pub. *iuberet.* Arnobius I. pag. 17. *Nonne vos* cogitatio subit *disquirere.* Confer Tacitum Annal. III. 6. WASSE.

VASTATIS CIRCUM. Fabri et vetus editio: *vastis circum.* vox historicis familiaris, neque minus poetis. CARRIO.

ARTIS LOCIS. Huc forte spectat Plutarchus in Lucullo pag. 508. *Μουρήνας δ' ἑπόμενος Τιγράνῃ τραχὺν αὐλῶνα καὶ στενόπορον στρατῷ μακρῷ διαβάλλοντι καιροῦ παρασχόντος ἐπιτίθεται καὶ φεύγει μὲν αὐτὸς Τιγράνης, προέμενος τὴν ἀποσκευὴν ἅπασαν.* nisi potius intelligit Mithridates pugnam illam decretoriam, de qua Antiochus Philosophus, *Οὔ, φησὶν, ἄλλην ἐφεωρακέναι τοιαύτην τὸν ἥλιον.* WASSE.

IMPRUDENTIAM TIGRANIS PRO VICTORIA. Quidni illam ostentarent imprudentiam hostis quam suam ipsi occasionem fecerant? Quodque Romanis fere proprium erat. Polybius pag. 1306. *Πολὺ γὰρ ἤδη τοῦτο τὸ γένος ἐστὶ τῶν διαβουλίων παρὰ Ῥωμαίοις, ἐν οἷς διὰ τῆς τῶν πέλας ἀγνοίας αὔξουσι, καὶ κατασκευάζονται τὴν ἰδίαν ἀρχήν.* et XI. pag. 882. *Συνιδεῖν τὴν τῶν εὐτυχούντων ἀκρισίαν καὶ συνεπιθέσθαι τοῖς τούτων ἁμαρτήμασιν.* Hinc Nero apud Livium XXVII. *Extemplo signum dandum, et exeundum
98 in aciem:* abutendumque errore hostium *absentium.* Idem autem * IV. 58. de S. P. Q. R. *Tantum absint* ut ex incommodo alieno sua occasio *peteretur.* WASSE.

(VII.) §. 16. UTRUM TE FIRMIOREM AD RESISTENDUM etc. Armeniorum ad Chosroëm oration. apud Procop. de B. P. II. pag. 93. *Τί οὖν ἔτι, ὦ Βασιλεῦ, μέλλεις; τί δὲ τὴν κάκιστα ἀπολουμένην εἰρήνην αἰσχύνῃ, ὅπως δηλαδή σε ὑστάτην ποιήσωνται βρῶσιν τῶν ἄλλων ἁπάντων.* De iis Arrianus de Exped. Alex. *Μίσει τε, εἴπερ τινας ἄλλους, τοῦ τυραννικοῦ γένους τε καὶ ὀνόματος κατεχομένους.* WASSE.

SCIO EQUIDEM. Et haec Carisius lib. I. recitat, qui locus partim haec corrigit, partim ab his corrigitur. quod enim illic est *petieris*, melius hic *peteris:* quod vero hic *meis militibus*, absolute, hoc illic rectius *meis militibus belli prudentibus* scriptum est: uti in eodem Grammatico correximus. Asper: *Ceterum*, inquit, *quomodo positum est? an pro alioquin consilium est? an pro reliquum consilium est?* CARRIO.

CETERUM CONSILIUM EST. Charisius lib. II. *Ceterum quomodo positum est, pro alioquin consilium est, an reliquum consilium est? Ceterum* non erat opus viros doctos concorditer hic ex nescio quibus libris inserere, repugnante sententia. PUTSCH.

MEIS MILITIBUS, PROCUL AB DOMO, PARVO LABORE, PER NOSTRA CORPORA BELLUM CONFICERE. Carisius sic lib. II. *Meis militibus, belli prudentibus, procul a domo, per nostra corpora bellum conficere.* A. MANUT.

§. 17. QUANDO NEQUE. Vetus editio, item Fabri et Briconeti; *quomodo neque.* CARRIO.

NEQUE QUIDQUAM A PRINCIPIO NISI PARTUM HABERE. Lego, *raptum.* Ita apud Tac. in Vita Agricolae Galganus *Romanos raptores orbis* appellat. CIACCON. — Ineptissime. Aptissime vero Ciacconius restituit: *Neque quidquam a principio nisi raptum habere.* Sic infra eosdem *raptores gentium* rex idem indigitat. COLERUS.

NISI PARTUM HABERE. Id est, armis quaesitum, aut per iniuriam, id quod Lepido Philippus obiecerat supra. et fortasse hic ablativus ille reponendus, ut fiat: *Nisi armis partum habere.* et certe hoc altero illo multo numerosius. DOUZA.

PESTE CONDITOS ORBIS TERRARUM. Citatur hic locus a Servio lib. V. Aeneid. Sed corrupte legitur apud eum, *parte conditor orbe terrarum.* CIACCON. — Quid si legamus *pesti?* hoc est, exitio, sive in pestem atque perniciem orbis terrae procreatos, a Romanis videlicet in servitutem redacti. DOUZA. — Hunc locum citasse Servium puto cum dixit, *parte conditor orbis terrarum*, ad Aeneid. VII. 303. Editio Lucii *conditur.* Hinc ergo corrigendus. WASSE.

PROCUL IUXTAQUE. Omnes libri, *procul iuxta sitos:* Sallustian. CARRIO. — In plerisque editt. *procul iuxtaque.* Sed τὸ *que* ut minus Sallustianum auctoribus Carrionis libris omnibus delevi. WASSE.

TRADANT, EXCIDANTQUE, OMNIAQUE ET MAXIME REGNA, HOSTILIA DUCANT. Haec verba ex eadem quoque Epistola ita in vett. codd. leguntur: *Trahant, excidant, omniaque non serva, et maxime regna hostilia ducant.* Quae lectio non displicet; nam paulo supra dixit: *Me, quia fama erat divitem, neque serviturum esse, per Nicomedem bello lacessiverunt.* CIACCON. et URSIN. — *Que* delendum, auctore Fabri libro. Supra pro *ea re a*, Charisius *ab.* et voces *parvo labore* omittit. Noster * Catil. 99
trahunt, vexant. horum altero contentus Tacitus An. III. 74. *Ne Cirtensium pagi impune* traherentur. et sic II. 61. WASSE. — Vaticanus: *exscindantque.* Fabri libro abest copula. CARRIO.

OMNIAQUE ET MAXIME. Quid illud, quod in libris omnibus legitur, *omniaque non serva et maxime regna hostilia ducant?* nisi forte *non serva* pro iis, quae libera sunt nulliusque imperio parent, acceperit. CARRIO.

MAXUME REGNA, HOSTILIA DUCANT. Mithridatis apud Iustinum XXXVIII. 5. *Quippe non delicta regum illos, sed vires et maiestatem insequi; neque in se uno, sed in aliis quoque omnibus, hac arte grassatos.* WASSE.

(VIII.) §. 18. PARS MAGNA IUSTOS DOMINOS VOLUNT. Vide notam Bernecc. ad Iustini lib. XXXVIII. cap. 3. §. 8. lit. b. et in Germ. Tacit. Q. Misc. 55. Grut. ad Liv. lib. XLV. cap. 29. I. Cic. VII. ad Att. VII. *an agricolas timere putas, ne sub regno sint, quid unquam, dum modo otiosi essent, recusarunt?* RUPERT.

IN TEMPORE. Tale est illud libro I. Historiarum: *Maxumeque ferocia regis Mithradatis in tempore bellaturi.* CARRIO.

§. 19. TU VERO, CUI SELEUCIA, MAXIMA URBIUM. Huius famosissimae urbis exstat haud incelebris mentio apud Plutarchum, sub Crassi finem; quem videto, mi Lector. DOUZA. — Legati apud Herodotum VII. 157. *Σὺ δὲ δυνάμιός τε ἥκεις μεγάλης καὶ μοῖρά τοι τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἐλαχίστη μέτα ἄρχοντί γε Σικελίης* etc. WASSE.

REGNUMQUE PERSIDIS INCLUTIS DIVITIIS EST. Faërnus *inclitum divitiis est* legebat. CIACCON. — Faërnus legebat, *Regnum Persidis inclutum divitiis*, non, *inclytis.* Item in vett. codd. est: *Quod haud difficile est.* pro eo quod vulgo legitur, *quod difficile non est.* URSIN. — Vereor

ne *inclutae* scripserit Crispus. hoc enim semper fere cum auferendi casu copulatum reperio: nisi quis fortasse *inclutum* legi malit, quod nec mihi quidem displiceret, nisi hoc a vestigiis receptae scripturae longius aliquanto recedere videretur. DOUZA.

§. 20. IN OMNES ARMA. Omnes libri: *arma in omnes.* CARRIO.

ACERRUMA IN EOS QUIBUS VICTIS SPOLIA MAXUMA SUNT. Iam ab initio Liv. lib. I. cap. 37. *Rutuli gens in ea regione atque in ea aetate divitiis praepollens; eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus* (*Tarquinius Superbus*) *tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delinire populorum animos studebat.* Et quae non egenarum gentium Romanis similis? Certe parum sapienter egit Antigonus, qui, cum Galli pacem ei venalem offerrent per legatos, convivium luxu regio instruit, mensas auro extruit, cuius famem Gallis nullus ciborum apparatus potuit eximere: ipso contactu efferati, et prorsus avidi, a dubia coena surrexere. Admissi deinde ad longum regiae opulentiae spectaculum, avidiores undique oculos et animos referebant. Castrorum etiam lustrandorum copia facta: plus ibi prope auri argentique, quam ferri viderunt, non belli, sed luxuriae apparatu; milites ipsos coelatas Deorum statuas, non homines, diceres. Abducti ad naves, novam illic pompam, priori certantem inveniunt; prorsus illuc terrae, hic maris spolia videbantur congesta. Elephantos etiam produci Rex iusserat, nova bestiae forma Gallos territurus; sed quomodo illi bestias timerent, postquam homines contempsissent? Igitur suspensis rebus animisque redeunt ad suos et facile suadent aurea eloquentia instructi pacem huic Regi ne vendendam quidem; hic demum militiam omni nundinatione quaestuosiorem. His accensi Galli optabant quam primum suum hostem videre; nam miles nulli avidius congreditur, quam qui aureo gladio pugnat, et in quo aliquid pulcrius ferro videt, ut e Iustini lib. XXV. cap. 1. diffundit Brunner lib. I. Annal. RUPERT.

BELLA EX BELLIS SERENDO. Inepte pleraeque editiones; *ex bellis ferendo.* CARRIO. — Livius II. 18. *responsum: ignosci adolescentibus, senibus non posse; qui* bella ex bellis sererent. XXI. 6. *Belli caussa certamina cum finitimis* serebantur. X. *Viamque unam ad id* (*regnum*) *cernentem, si* ex bellis bella serendo *succinctus armis legionibusque vivat.*
100 Denique * XXXI. 6. *incusaverat*, bella ex bellis seri, *ne pace umquam frui plebs posset.* Si quis in caussas bellorum Romanorum ex Historicis etiam suis inquirat, inveniet aliud fere nihil praeter *bellum*, adeo ut non immerito *bella serere* dicantur, et quidem *μὴ τῇ χειρὶ μόνον, ἀλλὰ ὅλῳ τῷ θυλάκῳ.* Noster a Graecis habuit. Aeschines de falsa Legat. pag. 271. *Τὸ νουσοῦν τῆς πόλεως ἀεὶ προσαγόμενοι καὶ πόλεμον ἐκ πολέμου πολιτευόμενοι.* Plutarchus Lucullo pag. 507. eadem forma, *ὥς πόλεμον ἐκ πολέμου διώκει.* Demosthenes de Corona: *Λόγον ἐκ λόγου λέγων.* Hoc significatu *κατασπείρας* apud Sophoclem Aiace:

Ὅσας ἄνίας μοι κατασπείρας φθίνεις.

WASSE.

§. 21. PER HUNC MOREM EXSTINGUENT OMNIA AUT OCCIDENT etc. Id est, Romani hac via grassando aut pessumdabunt omnia aut ibunt ipsi.

Dicam planius: Aut universa perditum ibunt aut peribunt ipsimet, non radicitus modo, verum etiam eradicitus; valentiores scilicet adversarios nacti, seu nos sive alios vindices in tempore adfuturos; quod difficile non est, si modo viribus in unum coniunctis mutuas pariter operas tradere velimus etc. Visum est hoc etiam inter alia levioris notae animadversione dignum. ne quis videlicet scripturae similitudine deceptus, et *occident* istud paenultima longa efferendum autumans, alios porro secum in erroris nassam a vero possit abducere. DOUZA. — Hoc est: *audendo, fallendo, regna omnia vel extinguent, vel ipsi peribunt, quod* (*postremum*) *difficile non est si* etc. WASSE.

QUOD DIFFICILE NON EST. Vett. libri, *quod haud difficile est.* CIACC. — Vaticanus, *difficile haud est.* Fabri et Briconeti, *aut difficile est.* vitii mater antiquorum consuetudo, modo *haud*, aliquanto *haut*, scribentium. CARRIO.

SI TU MESOPOTAMIA etc. Totus hic locus ex eadem Epistola sic habetur in vet. cod. qui est apud me, *Si tu Mesopotamia, nos Armenia circumgrediemur, exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna, haud nostris vitiis adhuc incolumem* etc. Hoc tantum nos mutavimus, ut cum in vet. cod. sit, *aut nostris vitiis*, nos ex coniectura fecimus, *haud nostris vitiis;* quod positum videtur pro eo quod est, *nostra culpa vel secordia.* Exercitum autem intelligit Romanorum. CIACCON. et URSIN.

CIRCUMGREDIMUR EXERCITUS. Locus, qua a scriptura, qua ab interpunctione valde mendosus, scribe: *circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna aut nostris vitiis adhuc incolumem.* quae emendatio palmaria est, eoque certior, quod eam vetustissima etiam editio (ne quid de Vaticano aliisque libris manuscriptis dicam) plane prae se ferat. CARRIO. — Nisi MSS. prohiberent, legerem *incolumi.* HAVERC.

§. 22. AUXILIO PROFECTUM MAGNIS REGIBUS etc. Hoc non sui honoris ipsius modo, verum et Tigranis generi sui gratia dicere videtur. quippe qui ultra mortalium morem, prorsus barbarico fastu tumens ac ceterorum omnium prae se contemtor, et Magnus et Rex Regum audire volebat: eo magis, quoniam non contentus Mediae Suriaeque ac Palaestinae ditiones Armeniae regno adiectas, lege belli suas fecisse; gentesque omnes finitimas sub immanissimum iugum misisse victas, rebus ei supra votum fluentibus; Parthis insuper ob interna mala afflictis, Asiae imperio per vim extorto, opes eorum tantum non ad internecionem attriverat. Nam de Mithridate ipse melius silere puto, quam pauca dicere; qui non Magni modo, sed et Maximi Regis cognomento ornandus ex rebus gestis videretur, nisi maior Mithridate, qui Mithridatem devicit, Magnus,

Ille tremor Ponti, saevi quoque terror Hydaspis.

Maior, inquam, illo, imo ipso etiam sese, quod tanti hostis, postea debellati, cadaver ad se delatum oculis usurpare non sustinens, dignum insuper habuit, quem ob virtutem ac rerum gestarum gloriam funebri laudatione honestans, Regum aetatis suae praestantissimum appellitaret. qua de re Appianum, qui volet, consulat. merito ergo Magni Regis cognomentum et Tigrani et sibi tribuit Sallustianus Mithridates. DOUZA.

LATRONES GENTIUM. Hegesipp. II. 8. *rapinarum improbus praedo.*

Apud Iustinum Mithridates de Romanis XXXVIII. 4. *Quippe adversus latronem, si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua, omnes ferrum stringere.* Vide notas ad verba ista Catonis in Catilin. *audacia malarum rerum.* WASSE.

101 §. 23. NEU MALIS PERNICIE NOSTRA TUUM IMPERIUM * PROLATARE. Praeclare et illi libri hoc loco habent: *Neu malis pernicie nostra tuam prolatare.* quasi nil aliud sit, Mithridatem non iuvare, quam tantisper, dum Mithridates vincitur, Arsacem suam perniciem prolatare, quae tamen, Mithridate victo, in illum sit casura. CIACCON. — Paulo post in eodem vet. cod. habetur: *Neu malis pernicie nostra tuam prolatare*, pro eo quod vulgo legitur, *neu malis pernicie nostra tuum imperium prolatare.* Veteris autem scripturae sententia est, Arsacem perniciem suam prolatare tantisper, dum Mithridates vincitur, quo superato, ipse quoque casurus sit. URSIN. — *Nostra unum imp.* alii *nostra tuum imperium.* Vaticanus, *pernicie nostra tua prolatare.* Optime vetus editio, uti et Fabri et Briconeti: *neu malis pernicie nostra tuam prolatare, quam societate victor fieri.* CARRIO. — Placet scriptura, quam alii, partim ex membranaceis libris, partim ex veteri editione eruerunt: *Neu malis pernicie nostra tuam prolatare* etc. eodem significatu, quo paullo superius scripserat: *Ptolemaeus pretio diem belli prolatans.* Hoc enim vult Mithridates, Tigrane secum a Romanis oppresso, Arsacem finem belli (id quod cum argumentis, tum exemplis aliorum Regum ostenderat antea) haud quaquam futurum, sed ulterius gradum impetumque adeo in regnum ipsius facturos. Quod eos iam pridem totis animis invasisse dicit, cupidine profunda imperii ac divitiarum. Quod ut animadvertat, monet, neu fallacibus ipsorum dictis fidem habeat: quibus hoc unum student, ut belli moram ab Arsace redimant modo; fidem haud longius servaturi, quam dum utrumque, hoc est, et Mithridatem et Tigranem afflixerint. Qua re patrata praesens ipsi exitium a Romanis paratum esse: ac duobus Magnis regibus victimarum in morem mactatis, tertium Arsacem quasi succidaneum datum iri. Suadet itaque Arsaci, ut dolum ipsorum in praesens ac bellum in posterum caveat: neu solum firmiorem se ad resistendum fore speret, quam si foedere inito Reges tres potentissimi, veluti Geryon aliquis tricorporus, uno animo pergentes, sociatisque opibus undique Romanos, hoc est, latrones gentium, pariter eant oppressum, victores haud dubie discessuri. Cuius rei etiam facilitatem summa cum gloria coniunctam ostentat, eo magis, quod exercitus ipsorum procul ab domo, auxiliorum, commeatuum, omnium denique honestarum rerum inopiam patiens, parvo labore confici ac disperdi posse videatur. Hoc honestius certe, pientius, securius denique, quam ut, dum alienis laboribus tutum fore se sperat, armis abstinendo ac se quasi medium gerundo, occasiones rei bene gerundae amittat, atque hoc modo et belli et perniciei suae diem prolatans, tandem pro intempestivis falsae quietis induciis, mox futuri mali sortem pariter cum usura dependat. DOUZA. — Vix tamen credo illud *imperium* de nihilo esse. Hinc lego: *Neu malis pernicie nostra tuam interim prolatare.* HAVERC.

(IX.) 14. CURIO. Nonius de mutata declinatione et Carisius lib. I. *Vulcanaliorum* pro *Vulcanalium.* Carisii locum ita emenda, et supple:

genitivus quoque pluralis cum ratione vectigalium facit, auctores tamen vectigaliorum dixerunt; ut Asinius: vectigaliorum reipublicae curam esse habendam: et Horatius:

— — Anciliorum et nominis et togae.

ut Bacchanaliorum Sallustius et Vulcanaliorum: et alii Saturnaliorum et Sigillariorum. CARRIO.

15. SCALAS. Arusianus Messus: *par hac re.* CARRIO.

16. DISSIDERE. Idem Arusianus, in *medium*, id est, in *commune.* CARRIO.

DISSIDERE INTER SE COEPERE, NEQUE IN MEDIUM CONSULTARE. Quod est ultimae desperationis argumentum, sed et usquequaque exitiosum. Vide quae Virdungus notat ad illa Taciti in Agr. cap. XII. *Nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt. Rarus duabus tribusque civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus. Ita dum singuli pugnant, universi vincuntur.* RUPERT.

17. MULTISQUE. Nonius *volentia* interpretatur, *quae plebs vellet.* Pro *plebi* in aliis est *levi.* Non recte. ita enim et Cornelius Tacitus, quem studiose Sallustium observare et in imitationem trahere, saepe a me ostensum est, lib. III. Historiarum locutus est: *Mutiano volentia scripsere.* et alibi: *haec atque talia plebi volentia fuere.* Quamquam * utroque loco 102
volenti legi possit; de qua loquendi ratione diximus Antiquarum Lectionum Comment. III. cap. 20. sic Criticus noster illud in Iugurthino, *volenti animo de ambobus acceperant*, legi voluit: *et Romae plebes literis, quae de Metello ac Mario missae erant, volentia de ambobus acceperant.* CARRIO.

18. SUSPECTUSQUE. *Componere* est eidem Nonio *coniungere.* Vulgo est, *ac per negligentiam*, pro, an *per negligentiam:* item *praedare*, pro *praedarum:* et *composuisset*, pro *composuisse.* CARRIO.

19. CONLEGAM. Arusianus Messus, *cultor sui.* CARRIO.

20. QUAM MAXIMIS ITINERIBUS PER REGNUM ARIOBARZANIS CONTENDIT. *Ariobarzani* tam hic, quam in epistola Mithridatica, proinde ut vulgo legitur, censeo reponendum, quicquid dicant alii, antiquo casu. Sic et *Regnum Persi Macedonicum* idem dixerat supra pro *Persis.* Sed et Cicero, *Filium Verri*, pro *Verris*, et Virgilius *Immitis Achilli*, pro *Achillis.* Qua de re Probum vide in Catholicis. DOUZA. — Pro *Ariobarzanis* male est vulgo *Ariobarzani*, sic supra: *illi suberat regnum Ariobarzanis bello intactum.* CARRIO.

NAVES CODICARIAE. Festus in Epitoma: *Caudicariae*, inquit, *naves ex tabulis crassioribus factae.* At in veteri inscriptione: CODICARI NAVICULARI INFERNATES. Item: CODICARII NAVICULARII ET QUINQ. CORP. NAVIGANTES. Videndus Seneca in comment. de vitae brevitate, ubi de Claudio Claudice, et Varro de vita pop. Rom. lib. III. apud Non. qui citat locum Sallustii; nam habet: *Quod antiqui plureis tabulas coniunctas codices dicebant, a quo in Tiberi naves codicarias appellamus.* URSIN. — *Naves Codicariae* Nonio sunt quae in fluminibus usui esse possunt. CARR. — Adi Schefferum de re navali et Lucanum IV. 408. WASSE.

21. QUI PRAETERGREDIEBANTUR. Nonius: *cataphracti. Praetergrediebantur.* Ita veteres editiones et libri manuscripti: mirum ut sit, recentiores habere *praegrediebantur.* puto autem illud, quod Servius lib. XI. Aeneid. ex eadem hac adducit Historia, cum hoc idem esse, ibique male legi *et sequebantur* pro *qui praetergrediebantur.* CARRIO. — Huic Fragmento annectendum aliud existimo, quod est infra: *Equis paria operimenta erant: quae lintea ferreis laminis in modum plumae adnexuerant.* Quid sint autem cataphractae, ostendit Tacit. Hist. I. *Gladii nullo usui, lapsantibus equis prae cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut praeduro corio consertum, ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad surgendum.* Livius lib. XXXV. *Equitum mirabilem vim traiici Hellespontum in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant, partim sagittis ex equo utentes.* CIACCON. — Huc pertinet alterum Sallustii Fragmentum, quod eodem loco Servius profert his verbis conceptum: *Equis paria ornamenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae adnexuerant* etc. Ex quo loco satis aperte Servius docet, cataphractos equites esse, qui et ipsi ferro muniti sunt et equos similiter munitos habent. Videndus Tacit. lib. XVII. ubi de cataphractis ait: *nobilissimo cuique tegmen ferreis laminis* etc. et Liv. lib. XXXV. cuius verba sunt: *Equitum mirabilem vim traiici Hellespontum in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant; partim sagittis ex equo utentes.* URSIN. — Iustinus lib. XLI. *Munimentum (Parthis) equisque loricae plumatae sunt; quae utrumque toto corpore tegunt.* Utramque similitudinem Maro iunxit lib. XI. sub finem, addens materiem aeneam:

> *Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis*
> *In plumam squammis, auro conserta, tegebat.*

De equitibus non ita mirum, sed illud, equos similiter ferro totos quidem et usque ad ungulas tectos fuisse. Egregie Claudianus II. in Rufinum de lamellis consutis:

103 > * *Flexilis inductis hamatur lamina membris,*
> *Horribilis visu; credas simulacra moveri*
> *Ferrea, cognatoque viros spirare metallo:*
> *Par vestitus equis.*

Vid. Veget. III. 21. WASSE.

EQUITES CATAPHRACTI FERREA OMNI SPECIE. Audi eundem VI. 13. *Equis paria operimenta erant: quae* lintea *ferreis laminis in modum* plumae *adnexuerant.* quae verba paene transcribit Ammianus XVII. 12. plumarum specie linteis *indumentis innexae.* et clarius XVI. 10. *Incedebat hinc inde ordo geminus armatorum, clypeatus atque cristatus, corusco lumine radians, nitidis loricis indutus; sparsique* cataphracti equites, *quos* clibanarios *dictitant Persae, thoracum munitos tegminibus, et limbis ferreis cincti, ut Praxitelis manu polita crederes simulacra, non viros: quos* laminarum circuli tenues *apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti: ut quocunque artus necessitas commovisset, vestitus congrueret iunctura cohaerenter aptata.* Pro *omni specie* legisse videtur Ammianus *facie,* quod praetulerim lib. XXIV. 2. ferrea *nimirum* facie omni: quia laminae *singulis membrorum lineamentis cohaerenter aptatae, fido operimento totam hominis speciem contegebant.* Malim *aptae,* ut supra infraque. Idem XXIV. 4. *hostem undique* laminis ferreis in modum *tenuis* plumae *conseptum.* Postremo XXV. 1. *Erant autem omnes catervae ferratae, ita per singula membra densis* laminis tectae, *ut iuncturae rigentes compagibus artuum convenirent: humanorumque vultuum simulacra ita capitibus diligenter apta, ut* imbracteatis *corporibus solidis, ibi tantum incidentia tela possint haerere, qua per cavernas minutas, et orbibus oculorum affixas parcius visitur, vel per supremitates narium angusti spiritus emittuntur.* Confer Athenaeum V. 5. Iustinum XLI. 2. Tertullianum lib. de Pallio pag. 49. edit. Salmasii. Plutarchum Lucull. pag. 510. Nazarium Paneg. Pausaniam: *Συλλεξάμενοι τὰς ὁπλὰς, ἐκκαθάραντές τε καὶ διελθόντες ποιοῦσιν ἀπ᾽ αὐτῶν δρακόντων φολίσιν ἐμφερῆ.* Sed elegantissime omnium cataphractos depinxere duo summi viri, Heliodorus et Iulianus, quorum verba describere non gravabor. *Ὁ Παραβάτης* orat. I. *Ἀπείρων γὰρ εἶχες ἱππέων πλῆθος, καθάπερ ἀνδριάντας ἐπὶ τῶν ἵππων ὀχουμένους, οἷς συνήρμοστο τὰ μέλη κατὰ μίμησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἀπὸ μὲν ἄκρων τῶν καρπῶν εἰς τοὺς ἀγκῶνας· ἐκεῖθεν δὲ ἐπὶ τοὺς ὤμους· καὶ ὁ θώραξ τμημάτων κατὰ τὸ στέρνον καὶ νῶτα συναρμοζόμενος· τὸ κράνος αὐτῷ προσώπῳ σιδηροῦν ἐπικείμενος, ἀνδριάντος λαμπροῦ καὶ στίλβοντος παρέχει τὴν ὄψιν· ἐπεὶ μηδὲ κνῆμαι καὶ μηροὶ, μηδὲ ἄκροι πόδες τῆς σκευῆς ταύτης ἔρημοι λείπονται. Συναρμοζομένων δὲ αὐτῶν τοῖς θώραξι, διά τινων ἐκ κρίνου λεπτοῦ πεποιημένων οἱονεὶ ὑφασμάτων, οὐδὲν ἂν ὀφθείη τοῦ σώματος γυμνὸν μέρος· ἅτε καὶ τῶν χειρῶν τοῖς ὑφάσμασι τούτοις σκεπομένων, πρὸς τὸ καὶ καμπτομένοις ἐπακολουθεῖν τοῖς δακτύλοις.* Alia, sed minoris momenti, habet orat. II. pag. 57. Ea omnia praetermitto, uti etiam quae pag. 73. adnotavit Illustrissimus Spanhemius, immensus ille literarum Oceanus. Agmen claudat Heliodorus, qui lib. IX. pag. 431. hunc ordinem non minus eleganter quam accurate persequitur: *Τρόπος δὲ αὐτοῖς πανοπλίας τοιόσδε· Ἀνὴρ ἔκκριτος, καὶ σώματος ἰσχὺν ἐπίλεκτος, κράνος μὲν ὑπέρχεται συμφυές τε καὶ μονήλατον καὶ ὄψιν ἀνδρὸς εἰς ἀκρίβειαν, ὥσπερ τὰ προσωπεῖα σοφιζόμενον. Τούτῳ δὲ ἐκ κορυφῆς εἰς αὐχένα πάντα πλὴν τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὸ διοπτεύειν σκεπόμενος, τὴν μὲν δεξιὰν κοντῷ μείζονι λόγχης ὁπλίζει, τὴν λαιὰν δὲ εἰς τὸν χαλινὸν ἀσχολεῖ. Κοπίδα δὲ ὑπὸ τὴν πλευρὰν παρηρτημένος, οὐ τὰ στέρνα μόνον, ἀλλὰ καὶ σῶμα τὸ ἄλλο ἅπαν τεθωράκισται. Ἐργασία δὲ τοῦ θώρακος τοιάδε· ΣΚΥΤΑΛΑΣ χαλκᾶς τε καὶ σιδηρᾶς ὅσον σπιθαμιαίας πάντοθεν εἰς σχῆμα τετράγωνον ἐλάσαντες, καὶ ἄλλην ἐπ᾽ ἄλλην κατ᾽ ἄκρα τῶν πλευρῶν ἐφαρμόζοντες (ὡς τῇ κατωτέρᾳ τὴν ὑποκειμένην ἀεὶ, καὶ τῇ πλαγίᾳ τὴν παρακειμένην κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπιβαίνειν) καὶ ῥαφαῖς ὑπὸ τὰς ἐπιπτυχὰς τὴν συμπλοκὴν ἀγκιστρώσαντες, χιτῶνα τινὰ φολίδωτον ἀπεργάζονται, προσπίπτοντα μὲν ἀλύπως τῷ σώματι, καὶ πάντῃ περιφυόμενον, περιγράφοντα δὲ μέλος ἕκαστον, καὶ πρὸς τὸ ἀκόλυτον τῆς κινήσεως συστελλόμενόν τε καὶ συνεκτεινόμενον. Ἔστι γὰρ χειριδωτὸς ἀπ᾽ αὐχένος εἰς γόνυ καθειμένος, μόνοις τοῖς μηροῖς καθὸ τῶν ἱππείων νώτων ἐπιβαίνειν ἀνάγκη διαστελλόμενος. Ὁ μὲν δὴ θώραξ τοιοῦτος· ἀντίτυπόν τε βελῶν χρῆμα, καὶ πρὸς πᾶσαν τρῶσιν ἀπομαχόμενον, ἡ κνημὶς δὲ ἀπ᾽ ἄκρων ταρσῶν εἰς γόνυ διήκει, συνάπτουσα*

πρὸς τὸν θώρακα. *Παραπλησίᾳ δὲ σκευῇ καὶ τὸν ἵππον περιφράττουσι, τούς τε πόδας κνημῖσι περιδέοντες, καὶ προμετωπιδίοις τὴν κεφαλὴν δι' ὅλου σφηκοῦντες, ἐκ νώτων τε ἐπὶ γαστέρα καθ' ἑτέραν πλευρὰν, σκέπασμα σιδηρόπλοκον ἀπαιωροῦντες, καὶ ὁπλίζειν τε ἅμα καὶ τῷ λαγαρότητι μὴ ἐμποδίζειν τοὺς δρόμους. Οὕτως ἐσκευασμένος καὶ οἷον ἐμβεβλημένος περιβαίνει τὸν ἵππον, οὐκ αὐτὸς ἐφαλλόμενος, ἀλλ' ἑτέρων διὰ τὸ ἄχθος ἀνατιθεμένων. Κἀπειδὰν ὁ καιρὸς ἥκῃ τῆς μάχης, ἐφεὶς τῷ χαλινῷ τὸν ἵππον, καὶ μυωπίσας παντὶ τῷ ῥοθίῳ, κατὰ τῶν ἐναντίων ἵεται, σιδηροῦς τις ἀνὴρ*
104 *φαινόμενος, * ἢ καὶ σφυρήλατος ἀνδριὰς κινούμενος. Ὁ κοντὸς δὲ τὰ μὲν πρὸς τῇ αἰχμῇ καταπολὺ καὶ εἰς εὐθὺ προβέβληται, δεσμῷ πρὸς τὸν αὐχένα τὸν ἵππιον ἀνεχόμενος. Τὸν οὐρίαχον δὲ βρόχῳ πρὸς τοῖς ἱππείοις μηροῖς ἐξήρτηται, μὴ εἴκων ἐν ταῖς συμβολαῖς, ἀλλὰ συνεργῶν τῇ χειρὶ τοῦ ἱππέως, εὐθυνούσῃ μόνον τὴν βολὴν, αὐτοῦ δὲ ἐπιτείνοντος καὶ πρὸς τὸ σφοδρότερον τῆς τρώσεως ἀντερείδοντος, τῇ ῥύμῃ γοῦν διαπείρει, πάντα τὸν ὑποπίπτοντα, καὶ μιᾷ πληγῇ δύο που φέρει πολλάκις ἀναρτήσας.* Apud auctorem sub falso nomine Ciceronis de re militari pag. 502. *qui taura fructa*, lege *cataphracta*. WASSE.

FERREA OMNI SPECIE. Malim: *Ferrea omnes specie*, aut *ferrea homines specie.* id est, quasi ferrei homines. Forsan locutus est de cataphractis. COLER.

(XI.) 22. GALLIAE MULIERES. Virgilius Culice:

Tempus et Arcadii *memoranda referre* magistri.

Qua forma apud Horatium, *Metaurum flumen*, et, *acumen Stertinium*, apud Varronem *γεροντοδιδασκάλῳ*, *Libya citrus*, Plautum Trinum. *Arabia terra.* Iustinus XI. 11. (*Alexandriam*) *Coloniam* Macedonum *caput esse Aegypti iubet.* Lege ex MSS. Bongarsii *Macedoniam* pro *Macedonicam* vel *Maceticam.* Nostrum enim in plerisque sequitur. Librarii, qui nescierunt quo pacto transferre Macedoniam in Aegyptum potuerit Alexander, et *Alexandriam* nomine Macedoniae nullibi venire sciverant, locum immutarunt. WASSE.

MENSTRUA SOLVENDA. Tacit. Histor. V. de Asphalto: *Fugit cruorem vestemque infectam sanguine quo foemina per menses exsolvuntur.* CIACC. et URSIN. — *Galliae mulieres* pro *Gallicae.* Nonius *more Graeco. menstrua* autem *solvere* dixit, opinor, Sallustius, imitatus Lucretium (hoc enim in pluribus observavi et monui) qui lib. VI. ita canit:

Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.

CARRIO. — Turnebus lib. XV. cap. 1. ait, hoc loco menstrua solvere esse sacra solvere, quae mense quoque dabantur. Sed mihi secus videtur. Scilicet menstrua illa mulierum *τὰ καταμήνια* vocitasse Sallustium. Quin et phrasin Sallustianam more suo imitatus est Tacitus: *Fugit cruorem vestemque infectam sanguine quo feminae per menses exsolvuntur.* COLER. — Si in loci huius enarratione frustra me dixero alias fuisse, profecto haud mentiar. Nec tamen mirum, cum (ut Petroniani Bollenii expurgationem in rem meam utar) et homo sim et adhuc iuvenis; adde Lucretii (at quanti poetae?) auctoritate inductus, apud quem istiusmodi exemplum legeram: *Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.* ubi de mulie-

menstruali ac sanguinis profluvio abundante loquitur. Itaque in eadem fortassis nunc etiam persuasione haererem, nisi me errantem humanitus, comitate (ut solet) sua, facile in viam reduxisset Lipsius, pariter aurem vellendo et admonendo, existimare se *menstrua* hoc loco non pro *mensibus genitalibus* sed pro *sacris* potius accipienda; iis dico quae quot mensibus pro exercitus incolumitate et maxime salute suorum persolvi nescio an Romani, barbari certe moris antiquitus fuisse videtur: quam quidem ego hominis ingeniosissimi et omnium sine controversia doctissimi interpretationem quom *amplius* primum pronunciare ausus, ipse mecum et cum animo meo curiosius aliquamdiu agitassem, accessit tandem ad Lipsianam sententiam auctoritas Plutarchi, apud quem (ut forte an consilio in Crassum eius incideram) haec verba inveni: *οἱ δ' ἐπειρῶντο μὲν τὴν αἴσθησιν ἀποκρύπτειν, τὰ κρανῆ καταμπέχοντες, ὀφθέντες δ' ὑπὸ δυοῖν γυναικῶν προθυομένων τοῖς πολεμίοις, ἐκινδύνευσαν, εἰ μὴ Κράσσος ὀξέως ἐπιφανεὶς μάχην ἔθετο πασῶν καρτερωτάτην.* id est: *His imperat* (Crassus) *ut quam possint occultissime iter faciant, qui studentes hostem fallere galeas frondibus contexere. Conspecti autem a duabus mulieribus, quae sacrificabant pro salute hostium, in periculo fuissent, ni celeriter interveniens Crassus pugnam commisisset multo acerrimam* etc. Vides, quantam a Plutarcho Sallustius, a Sallustio contra Plutarchus accipiat lucem. Nam absque illo foret, nec per quas mulieres, Italicine, an exotici generis; nec e quo loco; nec quo diei tempore; nec qua occasione insidiae istae militares detectae fuerint, compertum quicquam haberemus. Nunc ex Historici nostri reliquiis discimus, *lumine adhuc incerto*, hoc est, sub matutinum crepusculum, opera mulierum maxime, et quidem nationis Gallicae, istud ipsum evenisse: hoc amplius; caussam deprehensionis eius turbae vitationem fortuitumque secessum atque ascensum exstitisse, in solum ac devium (uti apparet) montem eius rei gratia factum, quo videlicet maiore cum silentio ac religione, extra conventum * sacra illa peragi 105
possent. Unde et liquido est animadvertere, quam curiosa ubique rerum, temporum, locorum, hominum denique tractatione Historiam suam executus Sallustius. Qua sane mihi ad miraculum usque disertus ac prudens omnem humani ingenii captum supergressus videtur; Historicorum quantum est, erit, aut fuit umquam, haud dubie princeps: et cui illud de Moeonio poeta volgatum optimo iure tribui possit:

Longe erit a primo, quisque secundus erit.

DOUZA.

23. PLUTEOSQUE. Nonius, *demoliri*, inquit, *est diruere.* CARRIO.

24. EXERCITUM. Messus, *degredior illum locum.* ita corrige. CARR.

25. TETRARCHUS. Idem Messus, *territus illius rei.* Male in aliis est, *ullius rei*, et, *formavit.* CARRIO.

26. SIMUL EOS ET CUNCTOS IAM INCLINATOS etc. Videndum an legi possit: *Cunctos iam inclinatos laxitas loci, et plures cohortes etc. pariter arces invadunt.* CIACCON. et URSIN. — Locus mendosus, et quem iure stigmatiam feceris. *laxitas* est Nonio *laxitudo.* In veteri quodam codice est *indignatos*, in aliis aliud. putavi legendum: *Simul eos et cunctos iam*

inclinatos laxitate loci, plures cohortes, atque omnes, uti in secunda re, pariter acre invadunt. CARRIO. — Mutila haec et incohaerentia apparent. In fine tamen recte legetur: *Pari acritate invadunt.* Attius Neoptolemo: *vis veritatis atque acritas.* COLER. — In vet. quodam Codice, *indignatos*, in aliis aliud. Putat legendum, ut in textu, Carrio. WASSE.

27. HI LOCORUM PERIGNARI etc. Forte legendum: *Quod inopia scutorum fuere, ab ea arte* etc. URSIN. — *Parma est scutum breve.* Nonius. Pro *fuerat* in aliis est *fuere*, in nonnullis *fecerat*. Pro *ad eam artem* vulgo *ad eam arcem*, in aliis, *ad eas arces.* est autem *ad eam artem* idem quod *ea arte.* nimirum nectendi e viminibus vasa; ut *ad hunc modum*, pro *hoc modo*, Sallustio non infrequens. Sed haec immane quantum alii depravarunt. CARRIO. — Hiat oratio, neque invenio, qui rimas deformes claudam. COLER. — Puto corrigendum: *Hi locorum pergnari.* Sic supra: *Fiducia gnaritatis locorum.* Item *foret* pro *fuerat.* sed et illud, *ad eam artem,* non placet, malimque, *ad eas artes;* idque ex veterum librorum fide, in quibus diserte expressum legitur, *ad eas arces*, mutatione facile *T* scilicet in *C* facta. DOUZA. — Freinshem. ad Flor. III. 20. 6. BROUKHUS.

NECTERE EX VIMINIBUS. Ita in re trepida solebant. Thucydides IV. 9. *Τοὺς ναύτας ἐξ αὐτῶν ὥπλισεν ἀσπίσι τε φαύλαις καὶ οἰσυΐναις ταῖς πολλαῖς.* De iis capiendus Hegesippus III. 3. *aciem dirigeretur*, clypeos intexerent. ubi C. C. C. et B. Pub. *regiones prohibere latrociniis.* eleganter; sic Virgil. *Solstitium pecori defendite.* Hoc genus Persis paene proprium, ut ex Herodoto et Xenophonte patet; et usque ad Iuliani tempora iisdem in usu fuisse auctor Ammianus XXIV. 2. *obtecti scutis* vimine *firmissimo textis, et crudorum tergorum densitate vestitis.* Eunapius: *οἱ δὲ τῶν Πάρθων οἰσυΐνας ἀσπίδας ἔχοντες, καὶ κράνη οἰσυΐνα τρόπον τινὰ πάτριον πεπλεγμένα.* Confer Grammaticos verb. *γέῤῥα.* WASSE.

AD EAM ARTEM. Forte, *ab ea arte.* CIACCON.

(XII.) 28. DE PECORE. Quod sequitur fragmentum (*de pecore coria recens detracta, quasi glutino adolescebant*) videtur coniungendum cum eo, quod citat Servius. Utrumque ita concinnari simul potest: *Lu-*
106 *cani de vimine facta scuta coriis * tegebant, quae de pecore recens de-*
tracta, quasi glutino adhaerescebant; nam vox *coria* hic abundat. URSIN. — Carisius lib. I. notat *pecu* et *pecus, pecoris,* et haec duo Sallustii verba adfert. Servius autem lib. III. Georgicon et Martianus lib. III. reliqua commemorant, nullo tamen adiecto libri numero, quae ego primum inter se coniunxi, deinde hoc libro, hoc etiam loco posui, quod cum eo quod praecedit optime congruerent. Dicit enim Sallustius eos scuta e viminibus nexuisse, illisque coria de pecore recens detracta imposuisse: quae quasi glutino adolescebant. quo etiam pertinet, quod idem scribit Servius, *Sallustium dicere, Lucanos de vimine facta scuta coriis tegere.* lib. Aeneid. VII. Carisius lib. I. *glutinum*, inquit, *dixit Varro in Scauro, glutinum Daedalum invenisse. Quam declinationem Sallustius sequitur cum dicit: quasi glutino adolescebant.* Idem eodem: *Varro in Scauro: glutinum ferunt Daedalum invenisse: quasi, gaudium, praemium. itaque Sallustius*

istius potius declinationis usum secutus, Glutino, inquit, adolescebant, ut, gaudio, praemio. quas duas postremas voces cum exempli caussa adferat Carisius, easque superius etiam cum Varronianis composuerit, mirari satis nequeo eorum ignaviam, dicam, an imperitiam, qui eas ut Sallustianas habuerunt. CARRIO.

QUASI GLUTINO. Talia scuta coriacea erant olim Afrorum et Maurorum, teste Isidoro. COLER. — Philargyrius ad IV. Georg. 40. Serv. ad III. Georg. 155. BROUKH.

29. AVIDIOR. Arusianus, *avidus illius rei.* CARRIO.

30. CONSILII. Idem Messus, *aeger illius rei.* CARRIO.

31. REVERSI. *Invitare*, inquit Nonius, *est repleri.* hic autem locus apud alios varie mendosus, hic restitutus est. CARRIO.

32. ATQUE HIAVIT. *Hiare* eidem Nonio est *aperire;* fortasse *aperiri.* CARRIO.

33. RURSUS. Nonius, *contentio est perseverantia et elatio.* CARRIO.

34. UBI SE. Arusianus de elocutionum exemplis: *emergit se.* CARR.

35. TUM VERO. Idem Arusianus, *propinquo illam rem.* CARRIO.

TARTANIUM. Amnem Bithyniae. WASSE.

36. EOS QUI. *Comparare*, inquit Nonius, *est componere, machinari.* CARRIO. — Retulit inter huius libri reliquias Ludovicus Carrio, sed cum in Nonii Marcelli codicibus tum recentioribus cusis, tum etiam MSS. vetustioribus, unde haec desumsit Carrio, fragmento huic Sisennae non Sallustii nomen praefixum sit, eo unde sumtum est, me quidem iudice relegabitur tantisper, donec huius constitutionis ratio reddatur. PUTSCH.

(XIII.) 37. IN QUIS NOTISSIMUS QUISQUE etc. Videtur legendum: *Aut mulcato corpore, in prora patibulo eminens adfigebatur* etc. Nam hoc in navibus factum esse, vel ex eo constat, quod ait, *aut malo dependens verberabatur. Mulcato* vero *corpore* dixit alibi, et item Tacitus lib. I. cum ait: *Magna pars nudo, aut mulcato corpore.* URSIN. — Nonius, *patibulum est crux.* CARRIO.

INMUTILATO CORPORE. Verbum *ἐκ τῶν ἅπαξ λεγομένων.* Recepit autem pro Sallustiano Hegesippus I. 29. *Summum enim Sacerdotem* immutilatum corpore *quenquam esse oportet, nec licere per legem licet, ut mutilato corpore quiquam summo fungatur munere.* Voces *corpore quenquam* absunt meis et Gualtheri codicibus. malim *s. e. s. immutilato corpore esse op.* WASSE.

INPROBI PATIBULO EMINENS ADFIGEBATUR. Hoc in navibus factum fuisse, ex eo apparet, quod ante dixit, *aut malo dependens verberabatur.*
* Igitur legendum videtur, *in prora patib. e. aff.* CIACCON. — Locus 107
non iniuria de mendo suspectus; neque tamen quo mendum tollatur reperio. Sunt qui legant *in prora;* non placet. Itaque amplius. CARRIO. — Multa multis ad hunc locum dicta, quae recitare quid attinet? Mihi dubium non est veram esse lectionem *in puppi*, quam illustrissimus Scaliger in MS. Nonii exstare indicio fuit sic scriptam, *in pouppi.* PUTSCH.

— Ciacconius *in prora patibulo eminens.* Lipsius lib. II. Antiq. legit *in proris.* Neutrum placet. Ego ad Criticum Senatum adferre hanc meam emendationem non dubito: *Aut immutilato corpore improbe, patibulo eminens affigebatur.* Coler. — *Improbum patibulum* hic excelsum denotare videtur. Sic *improbius natus* pro grandioris staturae homine: item *improbiora labra.* Aliae enim cruces aliis fuerunt. Enimvero fatendum est, quod altitudinem crucis spectat, alias aliis maiores statui solitas, etiam in vulgari et ordinario latronum et servorum supplicio. Nam prout robustiores essent et altioris staturae, qui erant cruci affigendi, vel infirmiores, ita crux illis altior aut humilior compingebatur. Patibulum quidem proprie dicitur de transverso ligno, sicuti et patibulum pro sera sive veste, qua ostia occluduntur, dictum a Titinnio notat Nonius. Cum tamen haec vox pro cruce ponitur, tota ea intelligenda est. sicuti hic apud Sallustium nostrum. Itaque errat hic Lipsius, quanquam locum ex Carbonaria Plauti apud Nonium adducit: *Patibulum ferat per urbem, deinde affigatur cruci.* Sed fallitur. Vide Salmasium de Cruce. Wasse.

38. Ad Siciliam. Messus: *patet tot pedes.* Carrio.

39. Clausi. Messus: *altus pedes tot.* quae elocutio cum hoc exemplo minime convenit. Carrio. — Laudat Fragmentum istud Fronto, confirmare se studens auctoritate Sallustii, probe oppido ac Latine dici: *altus pedes tot.* Sed cum in hoc exemplo nec vola nec vestigium elocutionis eius usquam gentium compareat; cui dubium esse potest, quin vox *altus* mala manu istinc sublecta redonari Sallustio debeat restituique fortasse hoc modo, *clausi lateribus pedem altis?* Douza.

40. Naphthas. Probus Catholicis: *hoc Naphthas, huius Naphthae, genus olei cedrino similis, Sallustius lib. IV. Hist. dixit.* Carrio. — Alioqui et flos tenuissimus bituminis ita vocatur, circa Babylonem copiosissime proveniens, cui tanta est cum igne cognatio, ut flamma transiliat in eam undecunque visam. Auctor Plinius lib. II. cap. 105. Vid. Dioscor. I. cap. 101. Strabonem XV. 743. Wasse.

COMMENTAR. IN LIB. V.

* Liber V. Hoc libro exposuit res gestas IV annorum ab U. C. 683. ad 108
686. in quos incidit B. Piraticum, desertio exercitus Luculli. A. Popma.

(I.) 1. At Lucullus. Priscianus lib. XVIII. notat *audito.* Vulgo male est *Lucilius* pro *Lucullus;* deinde pro *Q. Marcium* in quibusdam *Macium*, in aliis *Marium;* postremo pro *Regem* inepte *regem.* est enim *Rex* familiae, non dignitatis. scribe itaque, *Q. Marcium Regem, de quo crebro historici et Sallustius Catilinario, legatos ad Q. Marcium Regem mittit.* et ibidem saepe. Carrio. — Hic consul fuit A. U. DCLXXXV. una cum L. Metello, fratre Q. Metelli Cretici, qui (ut auctor est Pedianus) Consule Pompeio Siciliae Praetor fuit. Sed et ipso sub initium Consulatus sui et successore suo, antequam magistratum eum iniret, defunctis; nemineque in locum porro eius subrogato, solus eo anno Consulatum gessit; cuius hic mentionem iniicit Crispus, haud alio referundam, quam quod Lucullus, comperto Regem istum cum tribus legionibus in Ciliciam (quae eidem provincia cum exercitu decreta erat) per Lycaoniam tendere, suis militiam detrectantibus ac iam abnuentibus omnia, auxilium eius advorsus Mithridatem imploravit: sed frustra; id quod ad proximum Fragmentum docebimus. Douza.

2. Legiones. Idem Priscianus ibidem *comperto.* vereor ne omnia satis sint integra. in Gemblacensi est, *Consuli datam esse, missos esse.* sed hoc Sallustiana brevitas aversatur. Carrio.

Legiones Valerianae comperto etc. Ita locutus est Tacitus lib. XI. cum dixit: *Comperto quoque Graecam litteraturam non simul coeptam absolutamque.* et lib. I. *Caecina comperto vanam esse formidinem.* Item Livius lib. XXXI. *Satis comperto Ordiaeam petituros Romanos.* et Sallustius ipse superiore fragmento dixit: *At Lucullus, audito Q. Marcium Regem Procos.* Ciaccon. et Ursin. — Hoc est: *cum comperissent.* Tacitus II. 9. *in ripa Arminius adstitit,* quaesitoque *an Caesar venisset.* Confer I. 75. An. II. 60. Hist. IV. 17. Ammianum XX. 4. Idem alibi: *vocantur Patres,* addito, *consultandum super re magna et atroci.* Annal. XVI. 33. *Montanus patri concessus est,* praedicto, *ne in Republica haberetur.* Papinianus: comperto *matrem suam intestato decessisse.* Paulus: *non dissimulato se libertum esse.* Apuleius VII. Cognitoque *quosdam, immo vero fortissimum quemque, variis quidem, sed impigris casibus adoppetisse.* Wasse. — Vid. Leopard. lib. XVII. Emend. V. cap. 1. Broukh.

CONSULI DATAM, MISSOS ESSE. M. Acilium Glabrionem intelligit, qui A. U. DCLXXXVI. cum C. Pisone Consul fuit, eique provinciae istae una cum Mithridatico bello decretae. Sed hariolor rescribendum: *Consuli datam, sese missos esse.* quae coniectura eo mihi firmior videtur, quo propior cum ad priores omnium editiones, tum vero etiam ad scriptorum codicum fidem accedit, in quibus probe et plane exaratum legitur, *Consuli datam esse, missos esse.* quod quam proclive fuerit imperito cuipiam exscriptori, ex nostro hoc τῷ *sese* architectari, quis non videt? Ceterum *sese missos esse*, ab armis dimissos, et quasi militaris sacramenti nexu exsolutos interpretor. Hic enim color erat, quem legionarii illi Valeriani,
109 animis a Lucullo pariter abalienatis, rebellioni * suae praetexebant. Desiderantur autem verba, quibus periodi istius clausula explebatur, puta *caussantes*, seu *praetendentes, militiam detrectavere.* quae Priscianus, cui nos et huius et prioris Fragmenti conservationem debere par est, per incuriam, ut solet, citare porro neglexerit. quod ego hic a me dictum cupio, non quidem contextus augendi, sed interpretandae sententiae tantum: quae clarius ut liqueat, haud abs re fuerit, historiae argumentum altius aliquanto repetere. Ea vero sic habet: Post Triarii cladem cum Lucullus advenisset isque Mithridatem facile opprimere posse, si in eum perrexisset, videretur, ab exercitu suo desertus nihil profecit. Fuerunt autem legiones, quae primum sub Valerio Flacco, post sub Flavio Fimbria meruerant, quae a P. Clodio solicitatae, quum stipendia sua se confecisse dicerent, dicto audientes esse ac Imperatorem in Mithridatem sequi recusarunt; praesertim vero, ubi Acilium Glabrionem Consulem Lucullo successorem Roma missum adesse cupientissimis animis accepere. quae Lucullo caussa fuit, ut, cum militum suorum seditione, tum quod ne a Marcio quidem, qui (uti dictum iam antea est) Ciliciae cum imperio praeerat, auxilium impetraret, omnibus modis proditus desertusque a suis, Mithridate veteri hoste relicto, retro in Tigranem convertit. DOUZA.

MISSOS. In Gemblacensi, *Consuli datam esse, missos esse.* CARRIO. — MSS. *Consuli datam esse, missos esse.* unde pro priori *esse*, *sese* rescribendum putat. Deinde ut sensus absolvatur, addit *praetendentes*, aut *caussantes*, et de Legionibus accipit quas Clodius per iram et invidiam sollicitavit, ut ne amplius Lucullum adversus Mithridatem sequerentur. ANONYM. apud CRISP.

3. REGEM AVERSABATUR. Tacit. Hist. IV. *Vulgus aversari Regem, invidere Aegypto, sibi metuere.* CIACC. et URSIN. — Arusianus, *aversor illum;* quamquam alibi apud eundem legatur, *adversor illum.* videntur enim veteres utramque vocem in eadem re posuisse. Sic Tacitus Historiarum lib. I. *ambitionem scriptoris facile adverseris.* CARRIO.

4. NEGOTIA SEQUEBANTUR. Legerim *exsequebantur.* CIACCON. — Videtur legendum: *Ceteri negotia exsequebantur.* Quomodo notavimus supra ad fragmentum lib. III. scribendum esse, ubi est: *Cunctique omnium ordinum munia exsequi.* et in bello Catilinae sic dixit: *Cetera multitudo coniurationis suum quisque negotium exsequebatur.* URSIN.

COMMEATIBUS MERCATIS. Unde Cicero, *dies commeatus.* Nos, *furlow.*

Livius XXXIII. *magna pars sine commeatibus dilabebantur.* Pro licentia
abeundi Tacitus An. XV. 10. *reliquas* (*legiones*) promiscuis militum com-
meatibus *infirmaverat.* At hunc morem, de quo queritur Noster, planius
ostendit Hist. I. 46. *quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in
ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum
oneris quisquam, neque genus quaestus pensi habebat. Per latrocinia et
raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locu-
pletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem
emeret.* Bene ergo et more militiae fecit Adrianus, qui, auctore Spartiano,
ne *pateretur* quidem *quicquam tribunum a milite accipere.* Vetera tamen
marmora suadent hoc non semper obtinuisse; nam milites illi commeatales,
a quibus tribuni aliquid per stellaturam auferebant, audiunt *tribunorum
beneficiarii.* Quo titulo vix alius frequentior occurrit in vetustis monu-
mentis; adi Gruterum DLVIII. 5. DXXVIII. Iustinianum Cod. de Offic.
Praef. Praet. Africae Leg. II. et Cl. Salmasium ad Pescennium cap. III.
Ex hac voce *κομίατος* et *κομέατος* apud Heychium et Leonem Tact. VII. 4.
scribitur et *comiatus* in Capitular. Car. Magni, unde Itali suum *comiato.*
Quae voces apud Concil. Vernense An. 755. Canon. IX. et Palladium in
Lausiac. cap. LXXXVI. vitae prorogationem signant. Habes denique *cu-
neatim stipato commeatu*, pro agmine undique compresso. Confer Tacitum
in Agric. Suetonium Tiberio LXXII. qui ad usus civiles transtulit, Dona-
tum in Hecyr. I. 11. 100. Lege LIV. de militibus vagantibus, ita cautum
legimus apud Ruffum, interprete Leunclavio: *SI. QUIS. VAGARI. FUE-
RIT. AUSUS. ULTRA. DIEM. COMMEATUS. ET. MILITIA. RE-
IICIETUR. ET. UT. PAGANUS. CIVILIBUS. MAGISTRATIBUS.
TRADETUR.* At *bello imminente* capitis supplicio affici solebant. Com-
meatui opponitur *remeatus.* Martianus Leg. relegat. ff. de poena: Nemo
potest commeatum *remeatumve* dare, nisi Imp. WASSE.

MERCATIS. *Mercatis*, inquit Nonius, pro *mercatibus.* quam interpre-
tationem quidam libri veteres pro verbis Sallustianis acceperunt. CARRIO.

5. * ET UXORI EIUS FRATER ERAT. Sic supra in bell. Iugurthae dixit: 110
Liberis eius avunculus erat. et Tacitus libro IV. *Asinius Gallus, cuius
liberis Agrippina matertera erat.* Sic enim apud Tacitum legendum vi-
detur, non ut in vulgatis editionibus, *liberorum.* CIACCON. et URSIN. —
Arusianus: *frater illi.* CARRIO. — Huic elocutioni parissima illa quam
supra libro primo habuimus, *liberis eius avunculus erat.* Innuitque haud
dubie P. Clodium, qui, quod frater uxoris Luculli foret, primo se apud
Imperatorem loco esse volebat. quod, quum ob flagitiosae vitae impuritias
summamque improbitatem atque insolentiam minus ei ex sententia proce-
deret, excogitavit homo malitiose et arroganter confidens, quanam potis-
simum ratione et quibus artibus Lucullum de Imperii fastigio deiectum
praecipitem daret. Itaque invidia atque ira, pessimis consultoribus, gras-
satus, comperto, Fimbrianos milites (quos supra legiones Valerianas,
a Valerii Flacci Imperatoris quondam sui nomine, appellavit) ad singula
seditionum momenta iam pridem arrectos intentosque diem novandis rebus
circumspectare; eosque ac ceteros de factione, quorum cognoverat promtam

audaciam, comparatis delinimentis subire instituit. persuasitque facile animis lubricis et iam inde ab antiquo turbare ac tumultuari assuetis, se non amplius sacramenti religione teneri. cuius rei species erat rogatio legis Maniliae, qua provinciae atque exercitus omnes, quibus ad id usque tempus cum imperio Lucullus praefuerat, Pompeio recens a Piratico bello reduci mandabantur, adiecta etiam Cilicia, quam Glabrio obtinebat. Proinde sic, quasi ex Senati decreto una cum ipso Imperatore suo exauctorati, traducebant illi otiose in Gordyene tempus, Pompeium aut quem alium Imperatorem ad succedendum Lucullo missum exspectantes. Ex quibus omnibus perspicue paret, in Fragmento illo ordinem perperam ac praepostere servatum esse; et quod nunc quintum legitur ante superiora illa quatuor principe loco collocari debere. Quo etiam haud absurde meo quidem animo pertinere iudico exemplum proximum, illud, quod istud antecessit, volui dicere: *Ceteri negotia sequebantur familiaria Legatorum, aut Tribunorum, et pars sua* (subaudi, negotia sequebatur) *commeatibus mercatis*. id est, militiae vacatione seu missione non data, sed empta, pretioque conciliata a ducibus suis; arte nostris etiam Strategis non ignara. Unde magis etiam videre est, quanta lubido Romanos istos manipulares tenuerit, veterem Imperatorem novo commutandi ac relicto Lucullo se cum Pompeii victoris ac bis triumphalis copiis ambitiose coniungendi. DOUZA.

(II.) 6. SAEPE CELEBRITATEM NOMINIS INTELLEGO TIMENTEM. Videndum an legi debeat: *Sed te celebritatem* etc. CIACCON. et URSIN. — *Participiorum accusativi*, inquit lib. XVIII. Priscianus, *frequenter pro verbis infinitis ponuntur*. in Gemblacensi est, *spe celebritatem nostris intelligo timentem*. pro *timere*. in aliis, *saepe celebritatem nominis te lego timentem*. CARRIO.

7. VIDEO. Idem Priscianus ibidem. Gemblacensis: *video ingentia dona quaesitura τὸν σπόριοιν, properantem, pro properare*. quam scripturam nondum probo; tum autem probabo, cum quid ea significetur intellegam. alius vet. cod. *video ingentia dona quaesita Graeciae properantem*. Fortassis vox illa *Graeciae* a librario quodam adiecta est, volente significare verba Graeca, quibuscum Latina Priscianus composuerit, hic esse inserenda. CARRIO.

8. NAM SI IN. Arusianus, *evenit in illo*. emenda his operarum vitium et scribe, *Nam si in Pompeio*. CARRIO. — Fragmentum istud Catuli orationis partem fuisse, summatim a Sallustio recensae, pro certo mihi persuadet Plutarchus, ita super hac ipsa re in Pompeio suo disserens: *Κάτλου δὲ κατὰ τοῦ νόμου προσελθόντος, πολλὴν μὲν αἰδούμενος ὁ δῆμος ἡσυχίαν παρῆγεν. ἐπεὶ δὲ πολλὰ μετὰ τιμῆς ἀνεπιφθόνως ὑπὲρ τοῦ Πομπηΐου διελθὼν, συνεβούλευε φείδεσθαι, καὶ μὴ προβάλλειν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα κινδύνοις ἐπαλλήλοις καὶ πολέμοις· ἢ τίνα, εἶπεν, ἕξετε ἄλλον, ἂν ἀπολέσητε τοῦτον;* Id est: *Procedente ad dicendum* (advorsus legem Gabiniam) *Catulo, magnum silentium tenuit reverentia eius populus. Postquam hic multis Pompeii laudibus candide commemoratis, suasit, ut parcerent ei; nec periculis et bellis aliis ex aliis talem virum obiicerent: Aut quemnam* (inquit) *habituri estis alium, hunc si amiseritis?* etc. DOUZA. — Quo

hoc fragmentum spectet, coner demonstrare illo Paterculi loco lib. II. *Digna est memoria Q. Catuli cum auctoritas, tum verecundia, qui, cum dissuadens legem in concione * dixisset, esse quidem praeclarum virum* III
Cn. Pompeium, sed nimium iam liberae Reipubl. neque omnia in uno reponenda; adiecissetque, si quid huic acciderit, quem in eius locum substituetis? Succlamavit universa concio, Te, Q. Catule. Meminit et Cicero pro L. Manilia et Valerius Maximus lib. VIII. cap. 15. Plutarchus in Pomp. COLER. — Fragmentum istud Catuli orationis partem fuisse, existimat Douza, persuasus a loco Plutarchi. Sed magis confirmat Vell. lib. II. cap. 31. ubi Q. Catulus: *Si quid huic acciderit, quem in eius locum substituetis?* Sunt autem verba solennia vitandi ominis in mortis mentione; ut ibid. docet Schegk. et adducit in hunc sensum alium e Suet. Aug. extremo: *Iulias, filiam neptemque, si quid his accidisset, vetuit sepulcro suo inferri*. Adde Scalig. in Tibull. lib. III. pag. 198. Voss. IV. Inst. Orat. pag. 189. RUPERT.

QUID HUMANI. *Εὐφημισμοῦ* genus. Sic apud Festum *altera avis* pro *improspera*, apud Lucretium et Plinium Ep. II. 1. *abiit* pro *mortuus est*. WASSE.

9. QUIBUS DE CAUSSIS. Haec Nonius in voce *apertum*, apud quem legitur: *equo descendere, surgere de sella, caput aperire solitum*. Apud eundem in voce *surgere* est: *sella surgere, caput aperire solitum*. apud Arusianum autem in elocutione, *assurgo illi*, est ea, quam expressi, scriptura. Servius lib. I. et III. Aeneid. interpretatur, *aperire, nudare et ostendere*, et has tres postremas voces affert. Verba autem ipsa de Pompeio accipienda iudico, cui uni ad se accedenti Sullam assurgere solitum Appianus lib. I. tradidit. CARRIO. — Honoris scilicet; Servius ad X. Aeneidos; *Quatuor erant apud Romanos, quae ad honorificentiam pertinebant; equo desilire, caput aperire, via decedere, assurgere. hoc etiam praecones praeeuntes magistratus clamare dicebantur*. Arnobius lib. VII. *Si quispiam viso potentissimi nominis viro, via decedat, assurgat, caput revelet, vehiculoque desiliat, tum deinde salutet*. PUTSCH. — Loquitur de se Pompeius, cui etiamnum iuveni Sulla tantum honoris habuit, nec sine causa. Is enim adolescens totum se Syllae partibus addixerat, nulloque etiamnum gesto magistratu, neque dum in Senatum allectus, multos per Italiam conscripserat milites, et vocanti ad se Syllae responderat, non se sine spoliis, et nullo hostium fuso sanguine imperatori suum commonstraturum exercitum, neque ad eum antea accesserat, quam hostium ductores multis vicisset proeliis; ut alibi Plut. refert. Haec vero res, si qua alia, generosorum militum armat et ardentem inflammat indolem, si virtuti haberi honorem a duce suo vident et bonos fortesque provehi, contra vero ignavos malosque sperni et abiici. Eo nomine Plinius cap. 70. Traianum dilaudat, quod bonorum praemiis bonos faciat: *Accensa est*, inquit, *iuventus, erexitque animos ad aemulandum, quod laudari videbat*. et paulo post: *Adhuc autem*, inquit, *quamlibet sincera rectaque ingenia, etsi non detorquebat, hebetabat tamen misera, sed vera reputatio. Vides enim, si quid bene fecero, nesciet Caesar, aut si scierit, testimonium non reddet*. RUPERT.

ADSURGERE DE SELLA, CAPUT APERIRE. Servius pag. 399. *assurgere solitus.* Vide Stewichium ad Arnobium pag. 145. 10. Plutarchum in Pompeio pag. 622. et in Caussis. Appianum pag. 668. ante omnia Lipsium in Electis I. 23. Ad hunc morem ornate respicit Statius Thebaid. II. 61.

— — *Sopor obvius illi*
Noctis agebat equos, trepidusque assurgit *honori*
Numinis, et recto decedit limite *Coeli.*

Hoc de viro forti praedixerat Tyrtaeus:

Πάντες δ' ἐν θώκοισιν ὁμῶς νέοι, οἵ τε κατ' αὐτὸν
ΕΙΚΟΥΣ ΕΚ ΧΩΡΗΣ, οἵ τε παλαιότεροι.

WASSE.

CAPUT APERIRE SOLITUM. Obiter hic notandus mos Hispaniae Grandium, quos vocant, quibus solis coram rege suo capitibus tectis esse licet: quem honorem quum misere concupisceret Antonius Laeva, eique aliquando sibi adstanti Carolus V. diceret, ut assideret, quod podagra eum laborare sciret, *Non pedibus suis, sed capiti male esse*, respondit; ut Thuanus et alii referunt. RUPERT.

COMMENTAR. IN FRAGM. INCERT. LIBB. VEL LIB. VI.

112 (I.) 1. * NE. Ex quarto an ex quincto Historiarum libro haec in voce *sublicium* Festus adducat, nemo facile dixerit; sic enim in Antonii Augustini exemplo scriptum est; *Sallustius lib. qu.* qua nota quartus non minus quam quinctus designari potest. Praeterea de verbis ipsis Sallustianis, cum ingens in Festo sit lacuna, non minor dubitatio est. Et ea re Festum ipsum exprimere quam nescio quid novum comminiscendo in temeritatem incurrere malui. CARRIO. — Citatur a Festo. Schedae autem Fulvii Ursini lib. IV. adserunt, quibus facile adsentior. Verum sequentis fragmenti citationem omnino falsam esse puto. Neque enim arbitratus unquam sum Sallustium ultra quinque Historiarum libros scripsisse, cui suorum librorum numerum exaequare voluit Cornel. Tacitus, Sallustii imitator. Mos ille veterum, ut tot libros facerent, quot ille, quem imitabantur. Idem fecit Sidonius Apollinaris, qui novem epistolarum libros, ad imitationem Plinii, conscripsit, decimum autem *μονόβιβλον* et singularem esse voluit, ut Plinius istum suum ad Traianum, id quod alibi ex Sidonio docui. Potius igitur est, haec duo fragmenta inter Sallustii incerta referre, quam vel quinto vel sexto libro adsignare. COLER.

2. CUIUS. Sunt qui fragmentum hoc VII. sunt qui X. Sallustii Historiae, sunt qui XI. adscribant. Sed cum praeter V superiores Historiarum libros, nullos a Grammaticis recenseri videam, et veteres codices sexto postrema haec tribuant; omnino hunc numerum retinere malui. Neque enim mihi fit verisimile, reliquos eos, si modo praeter sex, uti iam dixi, alii etiam a Sallustio scripti sunt, ita prorsus intercidisse, ne verbum quidem ex iis ut a Grammaticis afferatur: maxime cum novator verborum Sallustius sui ubique sit simillimus: et aliis suis libris, si quos forte scripsisset, non minorem Grammaticis novas, imo veteres, loquendi rationes in iis observandi occasionem dedisset, quam iis, quos mutilos, laceros, conscisos, perturbatos et nulla ex parte sibi respondentes nunc in lucem edimus, suppeditaverit. Adde quod illa ipsa fragmenta, quae ex quibus Historiarum libris sint desumta incertum est, cum ad hos quidem superiores libros pertinere certum sit, cui tamen unumquodque eorum debeat assignari, non temere dixeris. Sed ad fragmentum. Loquitur, quantum divinare valeo, *de Insulis Fortunatis*, ad quas victum voluisse ire Sertorium a Sallustio in Historiis esse traditum, scribit in librum Epodon Horatianus interpres, sive is Acron est sive Porphyrio. Sed silentio praetereundum non est, me pro *satis constabat* scripsisse *sitas constabat.* Quod ne cui paullo humaniori non probem, non timendum mihi esse existimo. CARRIO. — Multae super hoc loco doctorum opiniones. Aldus Manutius nono, Ludovicus Carrio sexto Historiarum libro adscripsit. Colerus inter incerta referendum censuit. Nos vero cum videremus in quibusdam Nonii codicibus IX. in aliis XI. in aliis VI. Historiarum libro tribui, ad quartum relegandum putavimus. In MS. fuit IV. quod non intelligentes inepti illi librarii in VI. in IX. in XI. mutaverunt, quae omnia ex hac priori scriptura manasse nemo paullo humanior negabit. neque vero mihi cum doctiss. Colero fit verisimile, * Crispum ultra V. Historiarum 113
libros conscripsisse, persuasis auctoritate Grammaticorum, qui sane non insuper habuissent, verborum a communi usu remotorum delectum et elegantiam, uti ex superioribus, ita et ex his libris, si unquam fuissent, scriptis suis inserere. PUTSCH.

SUOPTE INGENIO ALIMENTA GIGNERE. *Ingenium* ad arva post Virgilium transtulere Columella lib. X. Mela I. 13. Statius V. 15. et Sylv. II. 2. 45. Claudianus Rapt. 140. verba Columellae sunt:

Quod si nec coeli, nec campi competit humor;
Ingeniumque loci, *vel Iuppiter abnegat imbrem.*

supra:

Tum mihi ferrato versetur robore Palae
Dulcis humus, si iam pluviis defossa *madebit.*

ut Claudianus II. in Eutrop. Defossi *verbere terga.* At numquam hoc sensu extat apud Virgilium, quem unice sequitur. Codex Arondel. *defessa*, hoc est *victa, subacta, domita.* Ovid. Met. XI.

Vastius insurgens decimae ruit impetus undae,
Nec prius absistit fessam *oppugnare* carinam,
Quam *etc.*

Lucretius:

— — simulacraque fessa *fatisci.*

Lassam denique *terram* dixerunt, alio sensu, Ovidius I. de Pont. Plin. XVII. I. et *fessum novale* ipse Columella:

Pabula nec pigeat fesso *praebere* novali.

Caeterum pro *gignere* Stewichius ad Apuleium pag. 416. ingeniose substituit *genere*, quia ita alibi (Iugurth. cap. 5.) Noster. Habes apud Severum in Aetna, *ingenium ignis*. Apud Sulp. Severum *ingenium mali*. WASSE.

3. SERUM BELLUM. Servius in libro V. Aeneid. *Serum* est, inquit, *grave: ut*

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.

Sic Sallustius: serum bellum in angustiis futurum. idem lib. VI. *Serum et triste.*

Distulit in seram commissa piacula poenam.

Sallustius: *serum bellum in angustiis committitur.* Ita quidem vulgo; sed in vetustis tam in excusis quam manuscriptis libris est ut edidi. CARRIO. — *Serum* hic explicant Grammatici crudele atque saevum. Virg. V.

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.

Valerius Flaccus Argonauticon lib. VI.

Cum Iuno Aesonidae non haec ad vulnera cernens
Esse viam, nec sic reditus regina parandos,
Extremam molitur opem, funesta priusquam
Consilia, ac seras aperit rex perfidus iras.

Lege: *nec sic reditus in regna parandos.* PUTSCH.

4. ILLI TERTIO. Arusianus Messus: *citius sive celerius hac re.* Sic enim ibi scribendum est. Hoc autem fragmentum, etsi non dubito quin ad librum quartum pertineat, quo bellum Mithradaticum describitur, tamen, ut certum, eo referre religio mihi fuit. CARRIO. — Puto referendum ad lib. IV. in quo de bello Mithridatico et Ponto. COLER.

5. ERGO SENATI. Ex Donat. Act. II. Sc. 2. And. Terent. ita idem Sallustius bello Catilinario: *Igitur senati decreto Q. Marcius Rex Faesulas, Metellus Creticus in Apuliam circumque ea loca missi.* Vide Criticum nostrum. CARRIO.

6. POMPEIUS ORIS INPROBI. At de Pompeio dixit Plinius lib. VII. cap. 12. *Illud os probum reddentes.* Eodemque modo Sallustius supra: *Illius probi oris et venerandi.* CIACCON. et URSIN. — Suetonius de claris Gramm. cap. 14. *Lenaeus*, inquit, *tanto amore erga patroni memoriam exstitit, ut Sallustium Historicum, quod Pompeium oris inprobi animoque inverecundo scripsisset, acerrima satyra lacerarit, lastaurum, lurconem et nebulonem, popinonemque appellans, vita scriptisque monstrosum: praeterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.* CARRIO. — Dii Criticis istis male velint, vel faciant potius, oris quidem improbis-
114 simi, animo * vero multo inverecundiore, qui Sallustiano stigmate non contenti, quo Historicus ille animi inverecundi notam Censoria tetricitate Pompeio in perpetuum inussit, nobilem illam omnibusque priscorum monumentis decantatam oris eius probitatem in dubium insuper vocare sunt ausi: et quidem, quod indignissimum est, contra omnium librorum aucto-

ritatem. Atqui, si non aliud, at certe Sallustiana eos scribendi ratio a criminatione ista reprehendere ac retinere debebat; qui bis eandem rem dicturus non fuit; nisi forte eum ab antiquo solemni illo suo, quo principem in ipso virtutis locum obtinere videmus, in hac Historiae parte recessisse dicamus. Sed hoc verisimile non est: potius crediderim hoc censorum genus, ceteros omnes ex suo ingenio probare consuetos, quoniam ipsis qua ore, qua animo, nihil improbius, nihil confidentius, eo probissimum illud caput, Pompeium dico, sui similem ratos, in hoc album atque in has tabulas retulisse, in quas ipsi iam pridem non sine multorum et famae et rei dispendio nomina dedisse convincuntur. Hoc profecto verius, quam ut Crispum ullius aut tautologiae aut manifesti mendacii insimulare audeamus. Quod hercule ipsi evenire necesse fuerit, si de eorum, quos dixi, Phormionis sententia, improbitas oris hoc loco cum animi inverecundia copuletur. Quae duo germana ac tantum non gemina esse res ipsa vociferatur, siquidem ita natura comparatum videmus, ut qui os ferreum frontemque perfrictam gerunt, abesse non possit, quin iidem animo pariter inverecundo, hoc est, in recessu impudentes reperiantur, et quidem semper: non item e transverso, id quod ex hoc Sallustiano de Pompeio testimonio comparebit, si tamen ita (ut in reliquis fere editionibus est) ad pristinam formam reconcinnetur: *Pompeius oris probi animoque inverecundo.* Argute sane, ut in hoc scriptore omnia, maxime ob antitheta illa, *animo*, dico, *inverecundiam:* cuius rei testes cum primis invidia atque ambitio Pompeii, quibus idem Lucullo (at cui viro?) victoriam cum imperio modo non e manibus impudentissime extorsit: (nam de Carbonis ter Consulis, patroni, sive, ut verius cum Plauto dicam, Genii sui parricidio, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat disserere:) ingenuam deinde probitatem, quam in eius viri ore ac vultu toto, summa cum modestia habitasse, seque non sine rubore gratioso, quoties ad dicendum accederet, prodidisse extrinsecus, in tantis testimoniorum undique affluentium copiis probare necesse non habens, unico Plinii modo indicio contentus lectorem absolvam. Id vero libro XXXVII. cap. 11. legitur istiusmodi: *Imago Cn. Pompeii e margaritis, illa regio honore grata, illius probi oris, verecundique per cunctas gentes, illa inquam ex margaritis, severitate victa, et veriore luxuriae triumpho.* DOUZA. — Vide quae super hoc loco disserit Nobiliss. Douza in Notis suis. PUTSCH. — Quibus os rubebat, pro modestis et ingenuis habebantur apud vett. et *oris probi* dicebantur. Sic Pompeius ab oris probitate hic commendatur. Vide Salmas. ad Spart. Nigr. pag. 148. et Domitianus, teste Suetonio, commendari se verecundia oris adeo sentiebat, ut apud Senatum sic quondam iactaverit: *Usque adeo certissime animum meum probastis et vultum!* Illisque *verecundum os* esse dicitur, quibus rubet. Et qui multum sanguinis in ore habent, illi modesti, illi probi audiant. Plinius lib. I. epist. 14. *Est illi facies liberalis, multo sanguine, multo rubore suffusa.* Item lib. V. epist. 17. *Commendabat haec vox suavissima; vocem verecundia: multum sanguinis, multum sollicitudinis in ore, magna ornamenta recitantis.* Ita Horatius verecundum colorem, pro *rubido*, illo sensu posuit:

Fugit iuventus et verecundus color.

Vicissim pallidos et mali coloris homines impudentes fere et inverecundos ducebant dicebantque; nisi ille pallor ex studiorum contentione contractus videretur. Martialis:

Esset, Maxime, cum mali coloris
Versus scribere coepit Oppianus.

Malus color et *nequam* hic dicitur de pallido luteoque. Ceterum ex colore infirmum admodum argumentum peti virtutis aut vitiorum, vel solo hoc exemplo Pompeii, Sallustius demonstrat, vel Domitiani Tac. in Agr. cap. 46. ubi principem illum *rubore* scribit *contra pudorem se muniisse.* Vid. Vird. RUPERT. — Schotti membranae, *animo verecundo*, at receptam lectionem cur Douza immutet non video. Lenaeus enim iure meritoque in Sallustium invehitur, quod bis mentiretur, tam nempe de ore quam de animo patroni. Si enim, ut revera erat, probi oris et inverecundi animi Pompeius habebatur, quid erat cur vero tantopere offenderetur Lenaeus? WASSE.

ANIMOQUE INVERECUNDO. Aemulatus in Macrino Capitolinus cap. 11. *animi atque oris inverecundi.* unde praesens lectio optime contra Douzam adstruitur. WASSE.

115 7. SIMULANS. Isidorus lib. XX. in voce *alvus* * et Servius lib. III. Aeneid. Virgil. apud quem in vulgatis aliquot libris est: *simulans alvum purgare.* CARRIO. — In Servio est, *Simulans alvum purgare.* Sane bene atque (ut multa paucis proloquar) Sallustianum in morem, hoc est, adstricte, ut eius historici omnia. cui simile Tibullianum illud: *Mox simulat transire domum.* item apud Tullium: *Ulixes furere assimulabat.* putoque eum de Mario loqui, qui (ut Plutarchus in vita eius tradit) cum sub noctem eum principes civitatis adissent, atque in Saturninum concitarent, his insciis admisit illum altera ianua. Mox alvi profluvium apud utrosque caussans, modo ad hos, modo ad illum in aedibus transcurrit, eosque ita inter se commisit atque inflammavit. Scio, statim hic mihi obiectum iri, facinus istud Marianum (quod a Plutarcho commemoratur) multis annis ante Lepidi et Catuli consulatus (unde Historiae huius initium Sallustium fecisse, cum ex principe primoris libri Fragmento, tum ex Ausoniano Protreptico compertum habemus) evenisse. quae mihi plane confiteri lubet. Sed quid vetat paulo altius Historiam suam repetivisse Sallustium, quo videlicet ad mox futura porro instructior veniret lector? cui opinioni stabiliendae et Iugurthini et Catilinarii belli, ultima ex origine deducti, exordia esse possunt. nisi quis haec ad dedecorem Carbonis exitum referri maluerit, quem idem Plutarchus narrat, post quaestiones a Pompeio aspere in eum ac violenter pro tribunali exercitas, abduci inde ac trucidari iussum, ut gladium stringi vidit, locum et spatium breve ad alvum exonerandam sibi concedi postulasse. DOUZA.

(II.) 8. FECIT UT. Idem Carisius lib. II. in quo historiae numerus a vetustate deletus est. *Confestim* autem interpretatur Statilius Maximus *ordine et sine intermissione.* CARRIO.

9. COMMUNEM. Priscianus libro XIV. *transgredi idem est quod ὑπερβαίνειν.* sic Sallustius dixit *transgressus* pro *supergressus.* CARRIO. —

Haec in magnum Pompeium convenire, credi quid vetat? DOUZA. — Hegesippus alludit I. 27. *Iulius Caesar quia privati habitum supergressus fuerat, in Senatu graves poenas dedit.* Ibi C. C. C. *viribus* pro *urbibus.* et *mandata* pro *commissa* C. C. C. et B. Publ. aeque bene. Infra: *acta iam* pro *senecta* edit. Basil. 1532. Supra, *simulans alvum,* Servius omittit *sibi,* optime. WASSE.

10. INTER ARMA. Annaeus Seneca lib. XX. epist. 115. *Arruntius,* inquit, *non temperavit quin hoc primo statim libro poneret.* CARRIO.

NEQUE ME DIVERSA PARS IN CIVILIBUS. Ad librum primum Historiarum haec retuli, ubi severe scripsisse omnia testabatur, quemadmodum supra in Catilina: *Statui res gestas Populi Romani strictim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere, eo magis quod mihi a spe, metu, partibus Reipublicae animus liber erat.* PUTSCH.

11. HAUD IMPIGRE. Ex Donato And. Terent. Act. I. Sc. 2. CARRIO.

12. FESTINANTIBUS. Idem Donatus Eunuch. Act. II. Sc. 3. CARRIO.

13. HOSTES. Isidorus lib. XVIII. de triumphis. CARRIO. — Lego *dilapsi,* i. e. dissipati et disturbati. COLER.

14. EXERCITUM ARGENTO FECIT. Simili modo dixit Tacitus lib. V. *Ac mittit qui auxilia mercede faceret.* CIACCON. et URSIN. — Seneca lib. XX. epist. 115. *Hoc,* inquit, *Arruntius amare coepit, et posuit omnibus paginis.* CARRIO.

15. TOGAM. Isidorus lib. XIX. in voce *paludamentum.* CARRIO.

TOGAM PALUDAMENTO MUTAVIT. Hoc est, a * pace ad bellum migravit. 116
Togis enim in pace utebantur Romani; ubi bellum advenerat, paludamentis. et paludati in libris Auguralibus, armati. Festus: *Paludati in libris Auguralibus significat, ut ait Veranius, armati, ornati; omnia enim militaria ornamenta paludamenta dici.* Ita quoque accipio notissimum Lucilii versum:

Pone paludatus stabat rorariu' velox.

Emendandus quoque Servius ad illa Maronis:

— — Vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista.

Glandem vero mutavit arista, ita ait, ut: totam paludamento mutavit. lege *ut togam palud.* respicit locum hunc Sallustii. PUTSCH.

16. HIERO. Idem Seneca loco proxime nominato. CARRIO.

17. IBI. Servius lib. IV. Aeneid. ad illud, *aut qua spe Libycis teris otia terris: teris,* inquit, *est, per negligentiam consumis. Sallustius: ibi triennio frustra trito.* CARRIO.

(III.) 18. QUIRITES. Haec oratio dicitur C. Cottae consulis: quod ex eo patet, quod ipse in ea dicat, *C. Cotta Consul.* Offendi tamen in Epitomatis L. Flori, quod M. Aurelius Cotta Consul, ad Chalcedoniam praelio a rege victus est, rexque a Pompeio et Metello victus. Itemque iudicia per M. Aurelium Cottam ad equites Romanos translata sunt: quo tempore Mithridates desperatione rerum suarum ad Tigranem, regem Ar-

meniae, confugit. Unde sive idem Cotta sit, sive alius, certum est, quod postquam male ab eo pugnatum erat, et rursus in patriam ac civitatem receptus erat, hanc orationem habuit: in qua commiserationem populi ex infortunio suo et voluntaria (si exigatur) devotione implorat. BADIUS. — Oratio C. Cottae consulis ad populum ut tolerent adversa. quam inscriptionem ea verba oratione hac extrema posita satis videntur confirmare: *Adsum en C. Cotta Consul.* ex quo autem Historiarum libro, nondum cogitando assequi potui: dubitavi aliquando, neque dum possum statuere, e tertione an potius e quarto Histor. libro haec olim fuerint exemta. nam et tertio libro frequens Cottae mentio est, et quarto Mithradates etiam Cottam nominat; quamquam ibi Marcus, hic vero, nisi nos libri fallunt, Caius appellatur. et sane, si in re incerta omnino aliquid statuendum est, malim haec tertio quam quarto Historiarum libro dare. duobus enim annis continuis e Cottarum familia et gente Aurelia consules fuerunt, anno nempe U. C. DCLXXVIII. quem tertio libro Noster descripsisse videtur, *L. Octavius Cn. F. Cn. Nepos* collegam habuit *C. Aurelium M. F. C.* ni fallor, nepotem *Cottam*, sequenti deinde anno Coss. fuerunt *L. Licinius L. F. L. N. Lucullus, et M. Aurelius M. F. C.* ni fallor, nepos *Cotta.* de quibus quarto libro egit Sallustius. CARRIO. — Oratio haec sine dubio ad lib. III. referenda est. COLER.

MILITIAE MULTA ADVERSA. Vaticanus, *militiaeque multa adrorsa.* sed libenter, uti supra dixi, huiusmodi copulas Sallustius omittit. CARRIO.

IN QUIS OMNIBUS. Ita correxi: correctionem Vaticanus probat, etsi in aliis libris est, *inque his*, vitio e literarum inter se collisione orto. CARRIO.

NEQUE ANIMUS. Fabri et Briconeti, *nunquam animus.* CARRIO.

NEQUE DECRETIS LABOS. Sic recte, contra quam Schurrerius impressit, nam testatur in primum Aeneidos Servius, ubique paene Sallustium *labos* dixisse pro *labor.* RIVIUS.

OPES NON INGENIUM MUTABANT. Vide Lips. ad Sen. de Tranq. animi cap. 2. pag. 361. ubi docet, ad incerta et externa mutari, characterem esse imperiti. Adde Lips. de Const. Sap. cap. 5. pag. 345. Morell. in Stat. pag. 159. et 160. e Plauto. Pertinet huc historia Blasii Melanensis, qui Montis Petrosi, arcis fortissimae, fortissimus Castellanus, cum Agnolus Bergolensis Flaminiam, quantum Florentinis patebat, hostiliter admodum
117 vastaret, * arcemque dictam oppugnaret, ignibus in eam coniectis et arcis pleraque iam haurientibus, undique ab hoste circumseptus claususque, neque arcem ultra defendi posse animadvertens, ex ea castri parte, quam ignis nondum depascebat, paleas, lodices, aliaque id genus deiecit, quae filiolos duos, itidem deiectos, exciperent: tum, *Accipite,* inquit ad hostes, *ea quae a fortuna mihi obtigere bona, quaeque mihi auferri a vobis queunt: ea vero quae in animo meo reposita sunt, inque quibus gloria atque decus consisit, ea ego nec vobis dare, nec vos eripere mihi potestis.* Haec Piccart. D. I. cap. I. Obs. Hist. Vid. etiam Cic. lib. V. epist. 15. pag. 521. et Orat. post red. ad Quir. cap. VIII. lib. III. ad Att. ep. 5. f. RUPERT.

§. 2. PRAETEREA SENECTUS, PER SE GRAVIS. Imo Aetna gravior. Intellexit Comicus ap. quem Dor. in Mercatore Act. IV. Sc. 1. vs. 6.

— — *quin is ocius?*
SY. *Nequeo mecastor: tantum hoc oneris est, quod fero.*
DOR. *Quid oneris?* SY. *annos octoginta et quatuor.*

RUPERT.

SENECTA IAM AETATE. Ita emendavi; cum ante legeretur *acta iam aetate.* id enim, praeterquam quod antiquiores editiones agnoscunt, Servius etiam probat; qui ad lib. XI. Aeneid. [165.] ita scribit: *senecta aetas recte dicitur. Sallustius: senecta iam aetate.* qui locus quin huc referendus sit, quis est qui dubitet? sic etiam libro quinto Lucretius: *aetate senecta.* CARRIO. — Ita postrema Crispi editio, perperam; praesertim cum idem verbum, *senectus* inquam, praecesserit modo: imo adeo contra omnium exemplarium fidem, in quibus plane et probe usque adhuc *acta iam aetate* editum. quod ita temere de sede sua solicitandum non fuit. Itaque restituatur quam primum illuc unde pedem attulit, me auctore. nec enim de quavis mala aetate, sed de praecipitata devexaque, hoc est, effeta ac decrepita senecta intelligendum autumo. Confirmat opinionem meam locus huic prorsus consimilis oratione ad Caesarem: *Non orbi liberi, non parentes exacta aetate.* Item bello Iugurthin. de Micipsa quod scribit: *Exacta aetate sua et parvis liberis.* DOUZA. — Antiquiores edd. agnoscunt *senecta*, et Servius ad Aen. XI. ex Sallustio citat. Utitur et Lucretius. WASSE. — Cortius reposuit *acta*, sed malim *exacta*, quod numerosius, et facilius in *senecta* degenerare potuit. HAVERC.

§. 3. ET VOBIS GENITUS HIC DEOS PENATES MEOS. Verba sunt ex oratione C. Cottae. Sed in vet. cod. qui est apud me, pro *vobis genitus* est *bis genitus;* quod non displicet; nam infra dixit: *Vos Quirites rursus mihi patriam, Deos penates, cum ingenti dignitate dedistis.* et Cicero lib. III. ad Atticum diem, quo ab exsilio revocatus est, *natalem suum* appellat, cum ait: *Natalem diem reditus mei cura ut in aedibus tuis amoenissimis agam tecum.* CIACCON. et URSIN. — Glareani editio et libri Fabri et Briconeti, *bis genitus.* nonnulli, *vobis genitus.* alii, *his genitus.* a Vaticano vox *bis* abest. quod certe aut probo, aut eam quae expressa est, ut veram et rectam scripturam, tueor. neque enim raro fit, ut aut syllabae aut voculae a librariis incuriis et festinantibus omittantur. sed placet lectio Vaticani. CARRIO. — Ciacconius recte emendavit: *bis genitus.* Sed ita ante eum Turnebus quoque legerat lib. XXII. cap. 4. COLER. — Civilis mors exilium est, quo coelum hoc et spiritus domiciliumque civitatis amittitur. Et quibus coelum illud spiritusque et domicilium urbis, quo carere eos leges aut iussus principum voluerant, reddebatur, *renasci* dicti sunt, non quod restituti melius quoddam fatum sortirentur. Cicero post reditum in senatu: *Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi fratrique meo liberisque nostris natalem constituit.* Idem ad Atticum lib. IV. ep. I. *Alterius vitae quoddam initium ordimur.* Sic qui postliminio ab hostibus revertebantur apud Athenienses δευτερόποτμοι, quasi qui secunda fata ordirentur (una enim imaginaria morte Parcarum colus iam abruperant) vocati. Alias omnia, quae interitu mortis similitudinem capiunt, analogia quadam etiam *renasci* dicuntur. Ita templa *renata* et *vere natus orbis* apud auctorem Pervigilii. Valer. Maxim. lib. VI. *Iustitiaeque promtissimo*

tenore effecit, ut exilio suo laetari possent, qui sic renati erant. De Camerinis, qui sub hasta venditi restituti erant, assignatis in Aventino habitandi sedibus. Haec nos docet Gronov. Diatr. ad Statium cap. 12. RUPERT. — Quia postliminio renatus videbatur, cum iterum esset patriae datus. BADIUS. — Recte Badius, quod frustra fastidiunt Carrio et alii, qui
118 aut *vobis genitus,* aut sive *bis* sive *vobis* deleri malunt. * Iterum genitum se significat, quum factione Mariana, quam cum aliis nobilibus fugerat, per Sullam oppressa, in Urbem redit: ut Cicero quoque ab exilio reditum *παλιγγενεσίαν* vocat. In eandem sententiam eunt Turnebus, Ciacconius, Colerus. Qui quoniam omnes eadem dicunt, unum iis addam proprie nostrum, locum videlicet Ciceronis in Bruto paene extremo: *Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus.* et paulo post: *Tumultus interim pro recuperanda republica et crudelis interitus oratorum trium Scaevolae, Carbonis, Antistii: reditus Cottae, Curionis, Lentulorum, Pompeii.* GRONOV.

CUM OMNIA MEMORATA APUD INFEROS SUPPLICIA. Ex eadem oratione haec quoque sunt. Sed vet. cod. meus habet: *Quin omnia* etc. CIACCON. et URSIN. — Vaticanus, *quin omnia.* simile est in Catilinario in oratione Caesaris. CARRIO. — MSS. *quin omnia.* Ciaccon. et Carrio ex Vaticano. Vid. Orationem Caesaris in Catilinario. WASSE.

§. 4. IN ORE VESTRO. Editio antiqua, *more vestro.* inepte. simile vitium apud Tacitum emendavit Lipsius noster lib. Historiarum III. pag. 125. *non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere.* sic postea Sallustius: *in ore gentibus agens, populo, civitati.* CARRIO.

CALLIDAM FACUNDIAM. Videtur legendum, *caninam facundiam*, non *callidam facundiam.* Nam Nonius in *Rabula* sic citat id fragmentum, quod modo indicavimus: *Sallustius*, inquit, *canina, ut ait Appius, facundia exercebatur.* Columella in operis praefatione: *Sed ne caninum quidem, sicut dixere veteres, studium praestantius, locupletissimum quemque adlatrandi, et contra innocentes ac pro nocentibus, neglectum a maioribus, a nobis etiam concessum intra moenia et in ipso foro latrocinium?* Isidorus de summo bono lib. III. cap. 60. quid sit canina facundia, docet, cum ait: *Antiqui forensem eloquentiam, caninam facundiam nuncupabant, eo quod caussidici in certaminibus caussarum, omissis quae agunt, veluti canes, alter alterum sese lacerant iurgiaque caussarum ad iniurias suas commutant.* Prudentius in Hamartigenia:

Inde canina foro latrat facundia toto.

Videnda quae infra notavimus ad fragmentum: *Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur.* URSIN. — Sunt qui *caninam facundiam* Sallustium scripsisse existiment. quod dissentientibus libris nondum probare possum. Scio quidem a Sallustio Ciceronis facundiam, seu potius ab Appio, ita appellatam fuisse; sed quid ad rem? CARRIO. — Non legendum hic, sed intelligendum *caninam facundiam* existimo, licet et illo modo locutum Sallustium constet. Lactantius lib. VI. cap. 18. *Cicero caninam illam facundiam, sicut Sallustius ab Appio dictum refert.* Porro illud imitatus est etiam Hieronymus lib. I. epist. IV. et epist. XCIV. ad Augustinum.

COLER. — H. e. *forensem.* Tacit. de Agr. cap. 12. *Calliditatem fori non exercuit.* RUPERT.

MAXIMAS PRO REP. INIMICITIAS SUSCEPI. Dixi pl. ad Catilin. cap. 52. RUPERT.

QUI VICTUS CUM ILLA SIMUL. Verba sunt ex eadem oratione, pro quibus vet. cod. habet: *queis victus.* CIACCON. et URSIN. — Vaticanus, *quis victus.* CARRIO.

DEOS PENATES. Vaticanus *Deosque Penates.* sane rotundius. CARRIO.

(IV.) §. 5. IURA NATURAE. Ita Vaticanus. alii, *iure naturae.* CARRIO. — Hoc est: vita et mors sunt communia naturae dona; e contra, ut integer fama et fortunis agas et in pace inter tuos moriaris, ea civibus
* supremam potestatem habentibus accepta referuntur. WASSE. 119

§. 6. QUONIAM POST DEFECTIONEM. Scribo ex libris omnibus, *quoniam defectione sociorum, et Sertorii per montes fuga.* quorum postrema in omnibus, maxime tamen Glareani libris, sunt corrupta; in quibus est: *et Sertorii per montes, neque fuga, neque manu certare possit, neque utilia parare.* quod alii corrigentes legunt: *et Sertorii per montis iuga neque manu certare.* Utrumque absurde καὶ ἀπροσδιονύσως. CARRIO. — Ita novissimae editiones; priores vero sic: *Quoniam defectione sociorum.* cui scripturae brevitatis caussa lubens mehercules assentior. Sed ibi *Neque fuga, neque manu,* legitur corrupte, uti ego arbitror: prius enim *neque* inducendum, rescribendumque: *Et Sertorii per montes fuga, neque manu* etc. DOUZA.

NEQUE UTILIA PARARE. Quid si *patrare* legas? CIACCON.

§. 7. MACEDONIA PLENA HOSTIBUS EST. Venetum, *hostium est.* quomodo et Argentoratense: tametsi quod ad sensum attinet, parum refert, utrum legas. RIVIUS.

PARVA. Quia dum bella geruntur, non possunt vectigalia tam abunde colligi; et si colligantur, in periculo sunt ne intercipiantur. BADIUS.

BELLIS INCERTA. Supple *ex bellis*, i. e. propter bella. WASSE.

ITA CLASSE QUA COMMEATUS VEHEBANTUR. Illi libri, *ita classe, quae commeatum convehebat:* et *ita* pro *praeterea* positum videtur. CIACCON. et URSIN.

QUA COMMEATUS VIDEBATUR. Pulcherrime Fabri et Briconeti, *quae commeatus tuebatur.* neque quicquam pote verius. CARRIO. — Non hercle percipio quid velit (ita septuose dictio a Cotta datur) et vereor sincere satis haec devotionis formula concepta ut sit, nec ipsis (sat scio) Quiritibus intellecta: si tamen ita legendum, ac non potius, quod mihi sub acumen styli natum, in mentem venit modo, verbis aliquantum transpositis ad hoc exemplum: *Ita classe, quam antea commeatus vehebatur, minore navigamus:* ut significet Consul eo angustiarum redactos Romanos, ut navium armatarum seu bellicarum numerus iam minor sit, quam antea classis fuerat, qua commeatus transvehebantur. DOUZA. — Ita navigamus classe minore quam ea qua commeatus antea vehebatur. CRISPIN. — Male distracta credo *sustinent*, et *ita*, lego: *vectigalia parva* etc. *vix partem*

sumtuum sustinentia; classe, quae commeatus tuebatur, minore quam antea, navigamus. HAVERC.

(V.) §. 8. AGITE, UTI LIBET, ET ITA SUPPLICIUM SUMITE. Veteres libri, *agite ut monet ira et supplicium sumite.* CIACCON. et URSIN. — Vulgo, *agite ut lubet. et ita supplicium sumite.* vera scriptura etiamnum in Vaticano est: *agite, uti monet ira, supplicium sumite.* cuius lectionis vestigia in vetustissima editione exstant haec: *agite uti non et ira supplicium sumite;* proxime a vero: maxime cum omnes omnino libri *ira* habeant. nisi forte illud *lubet* in *iubet* mutari placet. CARRIO.

SIN COMMUNIS FORTUNA ASPERIOR EST. Vide hic notam ad Flori lib. II. cap. 6. §. 53. RUPERT.

QUARE INDIGNA VOBIS NOBISQUE ET REIPUBL. INCIPITIS? Venetum et Schurrerianum *rep.* casu ablativo. RIVIUS. — Fabri et Briconeti, *vobis reque publica.* prorsus Sallustiane. CARRIO.

§. 9. NEQUE MOX INGENUO CORPORI H. Q. P. U. S. F. VITAE FECERIT. Illi libri *fecerim*, recte. CIACCON. et URSIN. — Et hic vitium latet, unde me vix expedio. plerique enim omnes: *neque mox ingenuo corpori honestius quam pro vestra salute finem vitae fecerint.* quidam: *finem vitae fecerim.* alii: *neque mox ingenuo corpori honestius quam pro vestra salute finem vitae fecerit.* at omnes libri manuscripti, et quod mirere,
120 vetus editio: *ingenio corporis * honestius quam pro vestra salute finem vitae fecerim.* nova et ante hunc diem paucis audita loquendi ratio; quae tamen loco quodam Agelliano iuvatur, quem in Antiquis posui, quique ita libro primo capite primo Noctium Atticarum in libro Buslidiano alioque Parisiensi pervetere legitur: *Plutarchus, in libro quem de Hercule, quali inter homines fuerit animi corporisque ingenio, atque virtutibus eius conscripsit.* quod addo, ut homines ineptissimi, invento tam praeclaro Sallustianae orationis exemplo, veterem illam Agellii scripturam a nobis primum auctori suo assertam irridere desinant. CARRIO. — Sic legendum primo docuit Ludovicus Carrio, ex MS. et veteri editione. locutio rara quae exstat apud Agellium lib. I. cap. 1. ut docet idem Carrio. ceterum ingenium corporis naturam, ita alibi ingenium loci naturam eius designat. Florus lib. II. *Callidissimus imperator patentibus in campis, observato loci ingenio, quod et sol ibi acerrimus, et plurimus pulvis, et Eurus ab oriente semper quasi ad constitutum flaret.* Tertullianus de habitu mul. *Herbarum ingenia adduxerant.* Glossae: *Ingenium*, εὐφυΐα, φύσις. PUTSCH. — Distinguit inter *virum ingenuum* et *corpus* Crispinus. Sed eius subtilitas nostrae rationis aciem fugit. WASSE. — Ita libri, at legendum puto *mors*, ut sit sensus: *Atque ego, cuius aetas fato propior, mortem non deprecor, si quid ea vobis incommodi demitur; neque mors ingenuo homini liberoque honestius quam pro vestra salute finem vitae fecerit.* Corpus pro *homine* ubus Maro Aen. V. 317.

> *Primus abit, longeque ante omnia* corpora *Nisus*
> *Emicat.*

II. 18.

> *Huc delecta* virum *sortiti* corpora *furtim*
> *Includunt caeco lateri.*

Ovidius Met. XIII. 663.

> *Victa metu pietas consortia* corpora *poenae*
> *Dedit.*

Heinsius ex auctoritate meliorum Codicum scripturam veterem refinxit in *pectora*, quod quidem in eo loco elegantius. Idem Ep. V.

> *Turpiter* ingenuum *munera* corpus *emunt.*

Horat. I. 35.

> *Praesens vel imo tollere de gradu*
> *Mortale* corpus.

Iuvenalis XIV. 265.

> *An magis oblectant animum iactata petauro*
> Corpora, *quique solent rectum descendere funem.*

hoc est, *petauristae.* Ingenuum corpus idem valet atque apud Tacitum *libera corpora* XII. 17. *Postero die misere legatos, veniam* liberis corporibus *orantes.* Atque ita Graeci suum σῶμα. Demosthenes Philip. III. Τριήρεις γε καὶ σωμάτων πλῆθος καὶ χρημάτων πρόσοδοι. Fallitur ergo Epiphanius in Anchorato, qui putat hoc vocabulum servitio proprie dumtaxat attribui. Sed σώματα, aeque ac ψυχαί, tam ingenuis quam servis competit. Epictetus: Ἄτοπον γὰρ ὀλίγαις στιβάσι πολλὰς δουλεύειν ψυχάς. Neque audiendus Pollux, qui σώματα, sine adiecta voce δοῦλα, pro persona servili neutiquam inveniri asserit. Pindarus Ol. IX. 52.

> Οὐδ᾽ Ἀΐδας ἀκι-
> νήταν ἔχε ῥάβδον,
> Βρότεα σώμαθ᾽ ᾗ κατάγει
> Κοίλαν πρὸς ἀγυιὰν
> Θνασκόντων.

Ibi Schol. ταύτῃ γοῦν, φησὶ, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτὸν κατάγειν. Euripides Heraclid. 90.

> Τὸν Ἡρακλεῖον ἴστε που παραστάτην
> Ἰόλαον; οὐ γὰρ σῶμ᾽ ἀκήρυκτον τόδε.

Sophocles Oedip. Tyr. pag. 179.

> — — δρῶντα γάρ νιν, ὦ γύναι, κακῶς
> Εἴληφα τοὐμὸν σῶμα σὺν τέχνῃ κακῇ.

Xenophon Symposiac. Ἐὰν ὀρεχθῇ τις σώματος. Diodorus XX. pag. 743. Ἐξ ὧν αἰχμάλωτα σώματα καὶ λείας πλῆθος ἤθροισε. Praeivere Scriptores Sacri. Nehem. IX. 37. D. Paulus ad Rom. VIII. 23. WASSE.

§. 10. ADSUM EN CAIUS COTTA CONSUL. Similiter L. Aemilius ad Lentulum apud Livium: *Privatim Q. Fabio nuntia, L. Aemilium praeceptorum eius memorem extitisse, et vixisse, et adhuc mori, et tu me in hac strage militum meorum patere exspirare, ne ut reus intercam.* RUPERT. — Valerius apud Livium III. 17. Primus en ego Consul, *quantum mortalis Deum possum, te ac tua vestigia sequar.* Tacitus Annal. XII. 18. *Mithridates, terra marique Romanis per tot annos quaesitus,* sponte adsum. Q. Septimius II. 21. Confer Brissonium de Form. Infra: *Fessa bellis.* Vid. Gudium ad Phaedr. II. 21. Hegesippum I. 35. Sulpicium Hist. Sacr. pag. 243. WASSE.

Cui mandetis. Tacite innuit se adhuc utilem fore reipubl. cum non sit facilis repertu melior. Badius.

121 §. 11. * Cum fortunae et pacis et belli ab aliis acti ratio reddenda. Illi libri, *cum fortunae et maris et belli.* Ciaccon. et Ursin. — Omnes libri, etiam veteres editiones, *fortunae et maris.* ad rem praesentem satis accommodate. Carrio.

§. 13. Per vos igitur Quirites et gloriam maiorum precor, tolerate adversa. *Τὸ precor* non est in Veneto, neque in Argentoratensi. ac rectius abesse poterit, nam et alias eodem modo Crispus. Rivius. — Vox *igitur* non est in illis libris. Ciaccon. — Induc de consilio antiquorum librorum vocem *igitur*, a librariis aut potius sciolis adiectam. Carrio.

§. 14. Multa cura summo imperio inest. Et hic vide notam ad Iustini lib. XXXIX. cap. 4. §. 3. Tacit. lib. III. Annal. *Principem sua scientia non posse cuncta complecti.* Idem lib. I. *Unius mentem tantae molis capacem esse* recte negat. Fr. in Curt. lib. IX. 6. 25. Suet. de Tib. cap. 24. *Principatum recusavit, nunc adhortantes amicos increpans*, ut ignaros, quanta bellua sit imperium. ubi Casaubon. Vopiscus de Saturnino: *Et cum eum animarent vel ad vitam* etc. Adde Bern. ad Agr. Tacit. Q. 175. Dresem. in Iscan. pag. 88. Bern. in Spec. Bon. Princ. cap. I. lit. f. Rupert.

(VI.) 19. Germani. Ex Isidoro lib. XIX. in voce *renones:* quem eundem locum intellexit Servius, dum lib. III. Georg. *Sallustium vestes de pellibus renones vocare* scripsit. quo de, commentario II. Antiq. Lect. diximus. Carrio.

Intectum corpus. Saepius *tectum*, quandoque etiam contrarium denotat. Glossae: *intectus, ἀσκέπαστος*, quo sensu Noster in hoc loco et ubique Tacitus. Seneca de Provid. IV. de Germanis: *Horrenda iniquitas coeli*, intecta corpora. Caesar de iisdem: *pellibus tegi, quarum propter exiguitatem magna pars est corporis* aperta. De Erembis Avienus 279.

Intectique artus *erepunt ardua semper*
Culmina saxorum.

qui propterea apud Dionysium vs. 965.

Γυμνοὶ καὶ κτεάνων ἐπιδευέες.

Apuleius III. 46. *omnibus abiectis amiculis, hactenus denique* intecti *bacchamur in Venerem.* At sensu contrario VIII. pag. 141. edit. Colvianae, *bombicinis linteis* intecti. sic enim lego pro *iniecti.* Arnobius pag. 105. intectis corporibus *atque nudis.* et pag. 108. *seminudos aut* intectos. Confer Hegesip. V. 41. Wasse. — Isidorus lib. XIX. cap. 23. *Renones sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant, quos vulgo* reptos *vocant, eo quod longitudo villorum quasi reptat, de quibus Sallustius: Germani intectum renonibus corpus tegunt.* Legerim tamen: *Germani intecti rhenonibus corpus tegunt.* Intecti enim plerumque corpus erant. Tacitus: *Tegumen omnibus sagum fibula consertum. cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignes agunt.* et paullo post: *Gerunt et ferarum pelles.* Caesar

lib. VI. bell. Gall. *Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidisse putat Scaliger eruditissimus, quod Graeci *ῥῆνας τὰ μῆλα* nominent. Nam et ipsos Gallos aliquando Graece locutos esse. Germani nostri etiamnum iuvencum seu vitulum Rind vel Rund vocant. Coler.

20. Unde. Arusianus Messus: *pertinens in illum.* Carrio. — Huc pertinere arbitror fragmentum ad Festum de Ponte sublicio, lib. IV. Hist. Colerus.

21. Et ei. Donatus in And. Terent. Act. V. Sc. 4. Carrio.

22. * Et Marius victus duplicaverat bellum. Sic Tacitus lib. 122 XV. *Audita*, inquit, *interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum.* Ciaccon. et Ursin. — Servius in Alexi Virgiliano: *duplicat est auget.* Carrio.

23. Atque eos. Affert Rufinianus de schemate lexeos. Carrio.

24. In hunc modum. Priscianus lib. XIV. notat *in hunc modum* Graece a Sallustio, ut pleraque alia, esse dictum. Carrio.

25. Inde ortus. Donatus in Terent. Eunuch. Act. V. Sc. 6. ubi male est, *satin' salve*, pro *satin' salva:* intelligitur enim *res.* sic enim vetustiores loqui in primo congressu consueverunt. Carrio. — Ita apud Livium Lucretiam alloquitur maritus Collatinus. Coler.

Quantis familiaribus copiis agerentur? Unde alii *augerentur*, ego *agerent* effeci, more loquendi Crispo nostro perquam familiari: *et copias* commeatum seu annonam militarem interpretor. Douza. — Suspicor emendandum esse, *famularibus copiis*, pro auxiliaribus; quamvis ministros potius dici belli duces, quam milites constat. Alio fragmento Sallustius: *maximis ducibus, fortibus, strenuisque ministris.* Coler.

26. Fugam nostris fecere. Videndum an legi debeat, *nostri.* nisi illud sit quod alibi citatur, *nostri foeda fuga;* et legendum ex Iugurtha: *Post Auli foedus et exercitus nostri foedam fugam.* Ciaccon. — Placeret magis, *Fugam nostri fecere.* Simili paene modo prolatum est illud in Bello Iugurthae: *Post Auli foedus et exercitus nostri foedam fugam.* Ursin. — Annaeus Seneca lib. XX. epist. 115. *facere fugam.* Carrio.

27. Quae audita. Idem Seneca ibidem: *fecere dedere.* Carrio.

(VII.) 28. Quo cupidius in ore. Tacit. Hist. III. *Iulianus ad Vitellium perductus, et verberibus foedatus, in ore eius iugulatur.* Sed in Bello etiam Iugurthae ita locutus est. Ciaccon. et Ursin. — Isidorus lib. IX. in voce *dux.* deest autem vox aliqua, ab ipso etiam Isidoro fortassis an omissa. Carrio.

Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum et strenuum ostentantes. Caesar lib. III. B. G. cap. 14. *Nostri milites eo facilius superabant, quod in conspectu Caesaris res gerebatur, ut nullum paulo fortius factum latere posset.* Sed ideone semper interesse imperator pugnae debet? Minime gentium. Primum ex Taciti IV. Hist. 85. observandum est, quod prudenter monet Mucianus: *Si status imperii aut salus*

provinciarum in discrimen verteretur, debere Caesarem in acie stare; minora vero bella minoribus ducibus esse deleganda. Cito gloria obsolescit in sordidis hostibus: nec quicquam indignius est, quam consumi eam, ubi non possit ostendi: aiunt milites ad Alexandrum apud Curt. lib. III. cap. 6. Adde Freinshem. ad Curt. lib. V. cap. 6. §. 14. Bernecc. in Germ. Tac. Quaest. Misc. LXX. et in Agr. Q. CXCIII. Atque ita Tacit. iter. lib. III. Annal. cap. 47. Tiberium facit excusantem se, cur non ipse vel Drusus in Gallos rebellantes sit profectus, scilicet quia non decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omittere urbem, unde in omnia regimen. Quod monitum fuit observatum ab Imperat. Carolo M. de quo Bonfin. decad. I. lib. IX. *Pannonicam expeditionem, utpote quae maximi foret momenti, per se suscepit: ceteras per Pipinum filium variosque legatos in Hungaria gessit.* Altera distinctio praesentiae est, *Non ita summum ducem praeliis adesse expedire, ut vitae suae prodigus, ad quaevis periculosa militum sese munia demittat, ac praelio temere immisceat; sed ut saluti suae, hoc est publicae, diligentissime parcat.* Hinc est, quod P. Scipio Africanus cuidam, qui illum parum pugnacem esse dixerat, respondit: *Bene quidem dicis, mater mea me Imperatorem, non bellatorem peperit.* teste Frontin. lib. IV. cap. 7. *Militares enim et Imperatoriae artes non suut eaedem.* Livius lib. XXV. cap. 19. *Divisa*
123 *sunt inter exercitum ducesque munia: * militibus cupido pugnandi convenit: duces providendo et consultando prosunt.* Tacit. lib. III. Hist. cap. 20. cui similia collegit Fr. ad Curt. lib. VIII. cap. 13. §. 21. Notandum vero cumprimis est hic stratagema Ioannis Corvini apud eundem Bonfin. dec. III. lib. V. *Cum Turca Transsylvaniam invadens mandasset suis, ut initio statim pugnae Corvinum potissimum circumvenirent ac trucidarent; ille de hostis consilio edoctus, cum Simone quodam (nobili Ungaro) equum armaque commutat, nec Simon pro amico mori recusat, ut fato suo liberatorem Reipublicae conservaret. Turcae igitur Simonem, Corvini arma ferentem, circumveniunt, et trucidant una cum filio. Corvinus insigni potitur victoria.* Rupert.

29. Ventis per cava terrae. Tacitus de terrae motu: *Neque solum in tali re effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur, sedisse immensos montes, visa in arduo quae plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes memorant.* Vide Isidorum lib. XIV. cap. 1. Seneca in Nat. Quaestion. *Ventis in abdito tumultuantibus.* Apuleius: *Spiritus per terrae concavas partes errantes, concuterent solida terrarum.* Ceterum huic fragmento addendum illud lib. IV. videtur, quod est pag. 175. *Atque hiavit humus multa, vasta et profunda.* Ciaccon. — Huc fortasse pertinet fragmentum, quod supra lib. IV. habetur ex Nonio: *Atque hiavit humus multa vasta et profunda.* Nam Sallustius agebat hic, ut apparet, de iugenti quodam terrae motu, et fortasse de eo, de quo Athenaeus facit mentionem lib. III. ex historiis Nicolai Damasceni, in quibus scriptum erat: Ἀνεφάνησαν περὶ τὴν χῶραν αὐτῶν λίμναι τε αἱ πρότερον οὐκ οὖσαι καὶ ποταμοὶ καὶ ἄλλαι πηγαὶ ὑπὸ τῆς κινήσεως ἀνεωχθεῖσαι. Ad Sallustii certe locum respexit Tacitus, cum dixit de terrae motu quodam lib. II. *Neque solitum in tali re effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia deductis terris hauriebantur, sedisse immensos montes, visa in arduo, quae plana fuerant, effulsisse inter ruinam ignes memorant.* Ursin. — Idem Isidorus initio libri XIV. et Servius lib. II. Georg. est autem vulgo: *per concava terrae praecipitati, rupti aliquot montes, tumulique sedere.* vetus codex qui est a doctissimo viro Martino Antonio Delrio: *ventis per cava terrae concitatis, ruptique aliquot montes, tumulique sederunt.* alter optimi et amicissimi Theodori Pulmanni: *venti per concava terrae citati.* tertius Parcensium habet ut expressimus. recte, opinor; sic enim scribit Servius: *de terrae motu variae sunt opiniones. nam alii dicunt ventum esse in concavis terrae, qui motus eam movet.* et a Servio, ut ab aliis alia, mutuatus Isidorus: *terrae motum quidam dicunt ventum esse, qui motus eam movet.* Carrio. — Hegesippus III. 26. *unde non latenti iam, neque abdito* per cavos terrae meatus. Tentabam ex ingenio *cava* et *meatu*, quomodo iam invenio in membranis C. C. C. B. Pub. infra pro *ita* habet *aër* C. C. C. optime quidem. Wasse.

30. Ubi multa. *Censorinus*, inquit Priscianus lib. XIV., *de accentibus sic scribit:* super *praepositio est apud Virgilium primo Aeneid.*

Multa super Priamo cogitans, super Hectore multa.

Sallustius vero in Historiis adverbium hoc protulit: Ubi multa nefande casu super ausi atque passi. sed mihi videtur Sallustius quoque loco praepositionis hoc praepostere protulisse. haec Priscianus. quorum postrema ita in eo scribuntur quasi Censorini sint, non Prisciani; cum tamen Priscianus ab illo in alia omnia discedat, et hic praepositionis postpositionem, Graeca figura, factam esse velit. hinc etiam *casu*, non *casus*, quod vulgo est, scribi, et postremas duas voces, quae ab editionibus absunt, ex veteribus libris adiici oportere iudico. An autem hic Censorinus, cuius de Grammatica, de accentibus, aliisque eodem pertinentibus Cassiodorus non semel libros nominat, idem sit cum illo, cuius de Die Natali volumen multis defectibus suppletis locupletius locisque infinitis correctius brevi in lucem dabimus, dubitare me non nego. Carrio.

Multa nefande, casu super ausi. Huc spectant illa Sulpicii Hist. Sacr. II. 30. *Quin omnia* nefanda insuper ausi, *ne humanis quidem corporibus pepercerunt.* D. Hieronymus Epist. XVI. 5. ad nefandos cibos *erupit esurientium rabies.* MS. Prisciani unus, *super hausi.* Alter, *nefanda multa* etc. *sparsi.* Wasse.

31. Saguntium. Huc possunt referri, quae refert Hieronymus in Commentario Abacuc, cum ait: *Crispus loquitur in Historia: Saguntini fide atque aerumnis incluti, per mortalium studium maiores quam opibus, quippe qui etiam tum semiruta moenia, domus intectae, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant.* Ursin. — Pro *Saguntinorum* dictum esse notat Charisius lib. I. Sed vix est ut * credam bellum 124
Saguntinum in Historiis descripsisse Sallustium, cum a Lepido et Catulo, usque ad bellum Catilinarium scripserit. Videtur aliquis pro concione apud Sallustium, aut alia quacumque oratione aut epistola Saguntinorum meminisse. Exstat aliud de Saguntinis pulcherrimum fragmentum apud Hiero-

nymum in Habacuc Prophetam, quod inter Sallustiana fragmenta primus, nisi fallor, recenseo; id vero tale est: *Crispus loquitur in Historia: Saguntini, fide atque aerumnis incluti, per mortalium studium maiores quam opibus; quippe qui etiam tum semiruta moenia domus intectae parietesque templorum ambusti manus Punicas ostentabant.* Cuius tamen loci structura semiruta non minus, quam ista moenia, qui restituerit, palmam secundam habeto. COLER. — Sallustii fragmentum ita constitue, distingue et lege, sartum tectum habebis, facilius certe, quam semiruta Saguntinorum moenia: *Crispus loquitur in Historia: Saguntini, fide atque aerumnis incluti; per mortalium studium* (id est, fama nominis et Scritorum celebratione) *maiores quam opibus: quippe quis* (pro *quibus*) *etiam tum semiruta moenia, domus intectae, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant.* Quo plane modo postea deprehendi emendasse Putschium cap. XVIII. in fine. HAVERC. — Carisius libro I. Instit. Gramm. *Saguntinorum Caelius, Saguntium dixit Sallustius: ut Paulus in Caelii Historiarum libro I. notat.* CARRIO.

32. TOGA AUTEM. Martianus libro quinto, *si brevis*, inquit, *fuerit monosyllaba; iambus aut anapaestus antecedat; ut ait Sallustius: Tota autem* etc. eadem sunt apud Consultum Chirium (sive Curium) Fortunatianum libro tertio Rhetoricorum. ut quidem vulgo et in ipsa etiam Nannii castigatione editus est: duplici profecto vitio. nam et ea quae de officio oratoris agunt, usque ad elocutionem, D. Augustini, non Fortunatiani sunt; et quae dehinc consequuntur, a nebulone nescio quo ad verbum ex Martiano translata et illis fuerunt adiecta. ita homines male industrii ex diversissimis liquoribus egregium istum cinnum temperarunt. CARRIO.

CULTORIBUS INANIS. Martianus Capella V. pag. 196. *cultibus variis.* et sic Codd. scripti quos viderim. [Lips. IV. Quaest. Epist. 14. BROUKH.] Pro *iniecta corpora* Diomedes edit. Putschianae rectius habet *intecta.* WASSE.

33. IMMODICUS ANIMI. Tacitus Hist. I. huc respexit, cum dixit: *Corpore ingens, animi modicus.* CIACCON. et URSIN. — Arusianus Messus: *immodicus huius rei.* CARRIO. — Ita Hegesip. I. 15. pro *omine* Servius Lucii *ominibus.* Sensum τοῦ *sedere* optime et eleganter exprimit Achmetes Oneirocr. cap. 144. *Ὅτι ἀπὸ σεισμοῦ ΚΑΤΕΠΟΝΤΙΣΘΗ τὶς τόπος.* WASSE.

34. PUGNAM. Ex Servio lib. X. Aeneid. apud quem est *bello* pro *belli.* quod mihi quidem rectius videtur. CARRIO.

35. TANTUM. Idem Servius lib. II. Georg. notat, *antiquitatis.* CARRIO. — Lectio ab hoc loco aliena, nihilque ad Genium Sallustianae antiquitatis faciens, quam hoc modo me coniectore restituas licebit: *Tantum anxietatis, curaeque* etc. DOUZA. — Legunt viri docti, *tantum anxietatis,* refragrante Servio ad II. Georg. ANTIQUASQUE DOMOS, *aut revera antiquas aut caras, ut Sallustius, Tantum antiquitatis* etc. PUTSCH. — Cum Servio tamen *antiquitatis* retinendum existimat Gronovius ad Liv. lib. I. cap. 32. WASSE.

36. OPPROBRII. Agraetius de Orthographia. CARRIO.

(VIII.) 37. MAXUMIS. Diomedes lib. II. cap. 6. *Homoeoptoton est,* inquit, *apud Sallustium* maxumis *etc.* CARRIO.

38. NON REPUGNANTIBUS. Donat. Act. I. Sc. 2. Phorm. Terent. Postrema autem verba apud eum notis designata sunt: quae nondum explicare possum. Di male faciant istis notariis qui huiusmodi scripta notis suis depravant. totum etiam hoc fragmentum sunt qui ita legant: *Non deditis modo, sed ne repugnantibus quidem A. B. C. M* CARRIO.

39. * IN SILVA. Ex Servio lib. XII. Aeneid. CARRIO. — *Fugerunt* 125
Servius legit ad XII. Aeneid. 715. BROUKH.

QUAESERE. *Quaeso*, inquit Phocas, *primam personam habet indicativi modi dumtaxat, licet* quaesere *lectum sit apud Sallustium et Tullium.* Hanc autem vocem cum in iis Sallustianis, quae exstant, non reperirem, hic, ut fragmentum, apponere volui. CARRIO.

40. IN NUDA. Diomed. lib. II. cap. 6. *Homoeoteleuton*, inquit, *est illud Sallustii, in nuda iniecta corpora.* CARRIO.

41. APOLLINIS. Ex Probo Catholicis. credo autem haec ad Sardiniae descriptionem pertinere, uti post dicetur. CARRIO.

42. NE SIMPLICI. Servius libro II. Georg. Sallustium hanc orationem illi Virgilianae, *Nec via mortis erat simplex*, similem posuisse notat. CARRIO.

43. CUM PRAEDIXERO. Donat. Act. I. Sc. 2. CARRIO.

(IX.) 44. CUIUS AD VERBA. Donatus Act. III. Scena 2. Eunuch. Terent. Sunt qui pro *ad verba* legant *adversa.* quibus nec refragor, nec suffragor. CARRIO. — Recte est *adversa voluntate*, hoc est, animadversa a Sullanis Scipionis Cos. voluntate. Nam de Scipionis exercitu accipiendum clamat res ipsa; docetque nos Plutarchus in Sulla his verbis: ὁ δὲ Σύλλας ἔτι πολλοῖς στρατοπέδοις καὶ μεγάλαις δυνάμεσι περικεχυμένους αὐτῷ τοὺς πολεμίους ὁρῶν πανταχόθεν, ἥττετο δυνάμει, καὶ δι' ἀπάτης προκαλούμενος εἰς διαλύσεις τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Σκιπίωνα. δεξαμένου δ' ἐκείνου, σύλλογοι μὲν ἐγίνοντο, καὶ κοινολογίαι πλείονες. ἀεὶ δὲ τινὰ καταγωγὴν καὶ πρόφασιν ἐμβάλλων ὁ Σύλλας, διέφθειρε τοὺς περὶ Σκιπίωνα τοῖς ἑαυτοῦ στρατιώταις ἠσκημένοις πρὸς ἀπάτην καὶ γοητείαν ἅπασαν, ὥσπερ αὐτὸς ὁ ἡγεμών. εἰσιόντες γὰρ εἰς τὸν χάρακα τῶν πολεμίων καὶ ἀναμιγνύμενοι, τοὺς μὲν εὐθὺς ἀργυρίῳ, τοὺς δὲ ὑποσχέσεσι, τοὺς δὲ κολακεύοντες καὶ ἀναπείθοντες, προσήγοντο. Id est: *At Sulla multis adhuc exercitibus, et ingentibus copiis hostium circumfusum se videns; omnibus impar viribus, dolo invitavit alterum Consulem Scipionem ad foedera. Non aspernante illo, congressus et colloquia crebra fiebant. Sed semper moram aliquam Sulla et caussam iniiciendo, militibus suis ad omnem fraudem et praestigias, sicut ipse dux erat, compositis, exercitum Scipionis corrupit. Nam ingressi in hostium castra, iisque admisti, alios pecunia, pollicitis alios, nonnullos delinimentis inductos ad se illexere.* Ab his initium factum Appianus scribit, clam Scipione, secreto cum Sulla, si propius

accederet modo, de transitione agendi pariterque hosti proditum, quasi sub cultro (ut apud Flaccum est) linquendi Imperatorem. Et fortasse huc etiam pertinuerit locus, quem paullo ante indicavimus, hoc exemplo: *Inde ortus sermo percunctantibus utrimque, Satin' salvae? quam grati ducibus suis? quantis familiaribus copiis agerent?* DOUZA. — *Ad verba* in libro Carrionis. WASSE.

45. A GRACCHO. Citat Augustinus libro vicesimo primo de Civitate Dei. Puto haec ad primum librum Historiarum eiusque statim exordium referenda. CARRIO.

46. M. ATILIUS PALICANUS HUMILI LOCO. Videndum an ad hunc pertineat denarius argenteus, in quo Rostra expressa sunt cum titulo, PALIKANUS, quod is Trib. pl. cum esset, Tribuniciam potestatem auctore Pompeio restituerit, ut scribit Asconius Paedianus et alii. A nobis tamen cognomen *Palikanus* Lolliae Familiae tributum est in libro de familiis, et fortasse non ita recte. URSIN. — Ex Quinctiliano lib. IV. cap. 11. et Hieronymo adversus Helvidium, Agellius quoque lib. I. cap. 15. Noct. Att. quatuor ultimas adducit voces, easque ex hoc Eupolidis sumtas esse asserit: *λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν.* CARRIO. — Sumsit ex hoc loco sine dubio Valer. Max. lib. III. cap. 8. WASSE. — Vid. Cic. I. ad Att. 1. inibi Manutius pag. 8. Malaspina et Ursinus pag. 10. Valer. Max. III. 8. 3. BROUKHUS.

LOQUAX MAGIS QUAM FACUNDUS. In hoc homine plus loquentiae quam
126 eloquentiae fuisse docet * et M. Tullius Cicero in Bruto: *Cn. Carbonem et Marcum Marium, et ex eodem genere complures, minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut et in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem etiam imperitorum auribus Palicanus.* PUTSCH.

47. INSOLENS VERA ACCIPIENDI. Hoc quoque ex Sallustio accepit Tacitus, cum dixit Annal. lib. XV. *Audiendi quae faceret insolens erat.* CIACCON. et URSIN. — Donatus in Aud. Terent. Act. V. Sc. 1. CARRIO. — More tyrannis consueto, quorum, quamquam alieno ex ore sapientium, auriculas teneras mordaci radere vero fas nato nemini, qui quidem vitalem se esse postulet: nihil nisi quod animo complacitum fictumque ad voluptatem siet audire sustinentes. Unde veritas et fides sese ab Aula secernunt procul. Neque vero dubium mihi est, quin haec de Tigrane Mithridatis genero sint accipiunda: quem dulci fortuna ebrium ita insolentem dominationem agitasse perhibet Appianus, ut ex tam infinita populorum multitudine eius imperio parentium, nemo cum tantis cervicibus repertus, qui de adventu Luculli iam Euphratem cum Romano exercitu transgressi quidquam Regi suo praesignificare ausus fuerit; pariter omnibus metuentibus sibi, uniusque tenebrionis periculo perdoctis, linguae repagula frenare; quem Rex ille, ob nuncium adeo liberum patibulo statim suffigi, numerumque porro suspendiosorum augere iusserat. DOUZA.

48. QUAE PECUNIA. Idem Donat. in Phorm. Act. I. Sc. 1. *fieri enim*, inquit, *dicitur proprie pecunia.* CARRIO.

49. CURUBIS. *Curubis*, inquit Probus Catholicis, *nomen civitatis lectum in Sallustio.* CARRIO. — Opidum Africae, de quo Plinius lib. V. cap. 4. Ptolemaeus *Κουρβὶν* vocat, corrupte, opinor, pro *Κορουβίν.* COLER.

50. THARROS. *Nomen civitatis* a Probo in Sallustio notatum. CARR.

51. CAMISOS. *Unum Graecum*, idem inquit Probus, *legitur in Sallustio, si faciens genitivo, Camisos, Camisi.* CARRIO.

52. LUCES. Apud Sallustium, inquit Sergius in artem secundam Donati, *invenitur paces et luces.* Et Pompeius in eandem: *Sunt quaedam generis feminini tantum singularia, ut* pax, lux: *licet legerim, has paces, luces. Paces* quidem in bello Iugurthino a me adnotatum est: *luces* nec reperiri nec adnotari potuit. CARRIO.

53. PRIMAM. Ex Servio in lib. II. Virg. Georg. CARRIO.

IAPIDIAM INGRESSUS. Iapidia pars Venetiae, Iapygia Apuliae; quos *Iapides* Latini vocarunt, Graeci *Ἰάποδες*. Quidam imperite confundunt Iapygas cum Iapidibus: unde et apud Virgil. a nonnullis scriptum,

— — *Iapygis ora Timavi.*

quem emendat Salmas. ad Solin. cap. 2. pag. 59. et apud Tibullum:

Fortis Iapygiae miles.

quem Scaliger. *Ἰάπυξ* Daedali filius, a quo Iapyges. RUPERT.

54. CARBO TURPI FORMIDINE ITALIAM ATQUE EXERCITUM DESERUIT. Ex eodem Servio lib. III. Georg. Virg. CARRIO. — De pudenda hac et Consularia adeo Imperatore indignissima formidine fugaque Carbonis, ita Appianus: *Γαλάται τε, ὅσοι ὑπὸ Ῥαβέννης ἐπὶ τὰ Ἄλπεια παρήκουσιν, ἀθρόως ἐς Μέτελλον μετετίθεντο, καὶ Λεύκουλλος ἑτέρους τῶν Καρβωνείων ἐνίκα περὶ τὴν Πλακεντίαν. ὧν ὁ Κάρβων πυνθανόμενος * τρισμυρίους ὅμως* 127
ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλούσιον, καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίππου, καὶ ἕτερα περὶ Καῤῥίναν καὶ Μάρκιον, Σαμνιτῶν τε αὐτῷ χειρὶ πολλῇ προθύμως ἔτι περὶ τὰ στενὰ κακοπαθούντων, ἀπογνοὺς ἁπάντων, ἀσθενῶς ἔφευγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβύην ἐξ Ἰταλίας, ὕπατος ἔτι ὤν, ὡς Λιβύην παραστησόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Hoc est: *Praeterea tota Cisalpina Gallia defecit ad Metellum, et Lucullus contra Carbonianum exercitum alium prospere pugnavit ad Placentiam. Quibus auditis Carbo, quamvis haberet adhuc armatorum XXX M. circa Clusium, et duas Damasippi legiones, et totidem alteras sub Carinate, Marcioque; adhaec Samnitium magnam manum gnaviter angustias perrumpere molientium: omnibus tamen rebus desperatis, segniter profugit cum amicis in Africam, Consul Italiam deserens, quasi hac amissa illam occupaturus.* DOUZA.

(X.) 55. QUAE PACTA. Donatus Act. III. Scen. 2. And. CARRIO.

56. CREBRITATE. Servius libro primo Aeneid. *Crebros*, inquit, *fluctus facit Aquilo, hinc Sallustius dixit: crebritate fluctuum ut Aquilo solet.* CARRIO.

57. MITHRADATES. Quinctilianus lib. VIII. cap. 3. CARRIO.

CORPORE INGENTI, PERINDE ARMATUS. Hoc exemplum brevitatis nomine commendatur a Fabio lib. VIII. cap. 3. Neque hercule mirum, quippe

a Sallustio, uno et unico illo brevitatis amatore. Si tamen ita inibi legendum, ac non potius *animatus*, id est, spiritus animosos vereque regios gerens. In qua sententia doctissimum Belgarum Lipsium esse video, cuius ego singulas coniecturas singula oracula puto. Lusit in huius vocis ambiguitate lepide Varro, ubi scribit: *Maiores nostri, quum allia et cepe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.* Quod si quis receptam tamen lectionem tueri maluerit, haud magnopere pugnabo; praesertim qui de Appiano didicerim, Mithridatis arma, Delphos Nemeamque ab ipso transmissa, miraculo fuisse visentibus; indeque coniecturam posteris factam de eiusdem immani staturae modo corporisque totius vastitudine. DOUZA. — Legendum: *Mithridates corpore ingenti, perinde animatus.* Ait Mithridatem corpore et animo ingentem fuisse, ut et Plutarchus testatur. COLERUS. — Alii legunt, *animatus*. Ego veterem lectionem retineo, ducente Floro, qui simili modo loquitur de Senonibus: *Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita, adhoc ipsa corporum mole perinde atque armis ingentibus, adeo omni generi terribilis fuit, ut plane nata ad hominum interitum, urbium stragem videretur.* PUTSCH. — Quamvis eam lectionem sollicitent, et *animatus* substituant, vulgata tamen mihi nihil vitii habere videtur. FREINSHEM. — Curt. lib. VI. cap. 5. *Omnibus barbaris*, inquiens, *in corporum maiestate veneratio est, magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie natura dignata est.* Vide ibi Freinshem. et Bernecc. lib. in Spec. Boni Principis cap. III. §. 1. lit. e. Vell. lib. II. cap. 18. de eod. Mithridate: *Aliquando fortuna, semper animo maximus.* ubi Lipsius: „De magnitudine „animi huius Regis emendetur Sallustianum fragmentum (apud Fabium, si „memini:) *Mithridates corpore ingenti, perinde et armatus.* Facito: *per-* „*inde et animatus.*“ Haec Lipsius. Gruterus vulgatam retinet. cum non liqueat quae verba huic frusto adnexa fuerint, putarim suam esse energiam lectioni vulgatae. Sic Curtius fere lib. VIII. *Ipse Porus humanae magnitudinis prope excesserat formam, magnitudini Pori adiicere videbatur bellua, qua vehebatur* etc. Grutero subscribit Freinsh. in Curt. lib. VIII. cap. 14. §. 13. — Alioquin non semper corpori similis animus: de qua re praeclare disserit Ioann. Picus Mirandula lib. III. cap. 22. adversus Astrologos hunc in modum: *Consequitur qualitatum in corpore praepotentium modus nonnihil affectionum; ut proniores ad iram bilis effervescens; segnes bituita; sanguis hilariores; tristes atra bilis efficiat. Sed hoc opido quam generale, nec evidentiae semper respondet, nec satisfacit, occultioribus quibusdam, et maxime propriis ingeniorum conditionibus. Dixi non semper evidentiae respondere, quoniam est interdum invenire homines, temperamento quam simillimos, studiis tamen, non quae fecit electio, sed naturae propensio, dissimillimos. Vidi ego sub virginea facie ferinam immanitatem; sub truci vultu, mitem et amabilem mansuetudinem: alios frontis gratia orisque venustate laetitiam perpetuam praeferentes, intus aestuare moeroribus, et sibi esse fastidio; alios quos iudices*
128 *esse Saturni mancipia, hilaritatibus atque facetiis omnia serenare* * etc. RUPERT. — Douza et Lipsius *animatus*, sed contra codices, et, quod peius, Plutarchum et Appianum. Hic in Pompeio pag. 641. de Mithridatis

armis haec habet: *Τῆς δὲ ἐσθῆτος ἣν ἐφόρει καὶ τῶν ὅπλων ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ καὶ τὴν λαμπρότητα ἐθαύμαζε.* Ille vero de bellis Mithr. pag. 250. *Τὸ σῶμα δ᾽ ἦν μέγας μὲν, ὡς ὑποδεικνύουσιν ὅσα ὅπλα αὐτὸς ἔπεμψεν ἐς Νέμειάν τε καὶ Δελφούς.* WASSE.

58. TYRANNUMQUE. Marius Fabius Victorinus in librum primum Ciceronis de inventione: *interdum*, inquit, *ex lubidine et quadam obtrectatione nomen alicui imponitur, ut illud in Sallustio*, Tyrannumque. CARRIO. — Citantur haec ter apud Servium; bis in codice Fuldano; semel ad quartum Aeneidos, quo loco sic scriptum est: *Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu. Paris Paridi similis et iniuria a persona; probrosis enim non lenibus veteres convitia dicebant, ut Sallustius: Tyrannumque et Cinnam maxima voce appellans.* Lege *probrosis enim nominibus.* Paridis enim nomen probrosum sicut et Cinnae, ut patet ex Sallustio supra: *Si tanta torpedo animos oppressit, ut obliti scelerum Cinnae, cuius in urbem reditu decus atque ordines omnes interierunt.* Sallustiana quoque verba emenda apud Servium ad primum et quartum Aeneidos. PUTSCH.

59. NOMENQUE. Acro, sive quis Acronis nomine in librum Horatii de Poëtica arte: *Notandum est*, inquit, *apud Horatium flumen* Rhenum *genere neutro: ut in Sallustio in Historiis nomen* Danubium. CARRIO. — Porphyr. in Horat. IV. 4. 38. BROUKH.

60. CUI NISI. Ex Donat. Act I. Sc. 2. Eunuch. CARRIO.

61. SEPTIMIUM NEQUE ANIMO. Huc pertinent illa, quae habentur supra: *Neque auribus, aut lingua competere.* Ad quae respexit Tacitus, cum dixit lib. III. *Oppidani neque auribus* neque oculis satis competebant. et lib. XIX. *Trepidus miles, dux segnis, et veluti captus animi, non lingua, non auribus competere.* URSIN. — Donatus Act. III. Scena 2. Adelph. hoc autem fragmentum idem esse cum illo quod a me libro primo positum est, *sic vero quasi formidine attonitus neque animo neque auribus aut lingua competere*, olim suspicabar, nunc mihi ipsi cum hac omni mea coniectura omnino non placeo. Donatus omnino *compotem*, Marcellus vero *competere*, plane agnoscunt. Praeterea animadverti, Corn. Tacitum facundiae Sallustianae, uti saepe dixi, aemulum, eandem plane rem verbo illi *competere* multis in locis subiicere: quare nihil mutandum statuo. CARRIO.

62. VULGUS AMAT FIERI Simile illud est, quod supra habetur: *Quae ira fieri amat.* Seneca lib. de consolatione ad Marciam cap. XVI. *Nullum*, inquit, *amat frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est.* Sic enim legitur hic locus in vet. cod. URSIN. — Quinctilianus lib. IX. cap. 3. sic idem Sallustius bello Iugurthino pag. 88. *Multitudo, quae in concione aderat, vehementer accensa, terrebat eum clamore, vultu, saepe impetu, atque aliis omnibus, quae ira fieri amat.* CARRIO.

63. NON. Et hoc quoque in Sallustio nusquam quidem, quod sciam, apparet, quod ab eodem Fabio lib. IX. cap. 3. hunc in modum recitatur: *Usque adeo est processum, ut poeniturum pro non acturo poenitentiam.*

et visuros ad videndum missos Sallustius dixerit. ubi ex vet. cod. legen-
dum est *non acturum.* CARRIO.

64. POMPEIUS. Flavius Vegetius lib. I. cap. 9. epitom. rei milit. *de*
exercitio, inquit. *Pompeii magni Sallustius hoc memorat: Cum alacribus*
saltu etc. *neque enim aliter* etc. quae postrema verba Sallustii, an ipsius
potius sint Vegetii, certum non habeo: quamquam Sallustio libentius dede-
rim. CARRIO. — Vide not. ad Iustini lib. XXXVII. cap. 4. §. 3. et Fr.
ad Curt. lib. III. cap. 6. §. 19. Lips. V. de Mil. Dial. XIV. ubi inter alia:
129 *Hoc ipsi duces * faciebant, ut scientiam ostentarent et in exemplum.*
Talis Scipio, qui post Africanus, describitur a Silio lib. VIII. laudat et
P. Valerium Cos. Liv. lib. VII. Pompeium istum Plutarchus, Traianum
Plinius in Panegyrico. RUPERT. — Non debuit dubitare Carrio totum
hunc locum Sallustii esse. Citat eundem Sarisberiensis lib. VI. cap. 4.
Referendum etiam hoc fragmentum ad lib. III. ubi de Pompeio. Porro
alacris expeditum significat, ad saliendum aptum. Asconius: *Sunt qui*
alacrem festinantem et properum dici putant, quasi alisacrem. Lego:
saliacrem. Ita de Scipione Silius lib. VIII.

Lectos rectores formabat Scipio bello.
Ille viris pila et ferro circumdare pectus
Addiderat, leviora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos.
Ipse inter medios venturae insignia laudis
Signa dabat; vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca vadum. Spectacula tanta
Ante acies virtutis erant.

COLER.

(XI.) 65. CICERO CANINAM FACUNDIAM, UT APPIUS INQUIT, EXER-
CUIT. Videnda quae supra notavimus ad orationem M. Lepidi, in qua ex
hoc loco mutavimus *callidam facundiam* in *caninam facundiam.* Lactan-
tius lib. VI. cap. 18. ad hoc fragmentum respexit, cum scripsit: *sed quia*
ipse caninam illam facundiam, sicut Sallustius ab Appio dictum refert,
exercuit, voluit quoque hominem canino more vivere, ut remorderet laces-
situs. Hieronymus Epist. ad Augustinum: *Sed incidit*, inquit, *tempus*
difficillimum, quando mihi tacere melius fuit, quam loqui ita, ut nostra
studia cessarent, et iuxta Appium, canina exerceretur facundia etc. et
adversus Luciferianos: *Proxime accidit, ut quidam Luciferi sectator cum*
alio Ecclesiae alumno odiosa loquacitate contendens, caninam facundiam
exercuerit. URSIN. — Lactantius lib. VI. cap. 18. *Cicero*, inquit, *cani-*
nam illam facundiam, sicut Sallustius ab Appio dictum refert, exercuit.
CARRIO.

CANINAM FACUNDIAM. Vide ad Flori lib. IV. cap. 12. §. 37. RUPERT.

66. PRIMUS. Servius lib. I. Aeneid. CARRIO.

67. CUPIENTISSIMUS. Diomedes lib. I. cap. 1. CARRIO.

68. MAGNA GLORIA TRIBUNUS MILITUM IN HISPANIA T. DIDIO IM-
PERANTE etc. Suspicor scribendum esse *T. Didio Imp.* ut habetur in

argenteo Didii huius denario, in quo T. DIDI IMP. descriptus est, licet
Plutarchus habeat *ὑπὸ Δειδίῳ στρατηγῷ*, quod esset, *Didio Praetore.*
Videtur autem librarius illud IMP. quod erat IMPERATOR, vertisse in ver-
bum *Imperante.* URSIN. — Agellius libro secundo cap. 28. Sallustii de
Sertorio duce orationem cum iis, quae Demosthenes habet de Philippo rege,
contendens nobis hoc fragmentum, quamquam nec ab ordine nec a scriptura
satis, uti mox ostendam, integrum, conservavit. Demosthenis autem verba
statim subiiciam, si prius tamen quid mei hoc de loco sit iudicii expo-
suero. Quod itaque vulgo legitur *tribus millibus*, id nec rectum esse nec
a Sallustio positum, historiae series arguit. Sertorium enim tribunum mi-
litum fuisse praeter ceteros rerum Romanarum auctores Plutarchus memo-
riae prodidit, neque vero melius, imo aliquanto etiam deterius est hoc,
quod quidam suis in libris excudi voluerunt, *T. Didius Imperator*, quam
illud, quod antea in Agellio legebatur, *T. Didio imperante:* cum et Sallu-
stium de Sertorio loqui, praeter Agellium res etiam ab eo gestae declarent;
et in Hispania non fuerit T. Didius tribunus militum, sed Sertorius.
Deinde quod vulgo est *quae rapta*, sententiam nullam habet. Fuerunt qui
scriberent *correpta.* Ego veteris editionis scripturam sum secutus, quam-
quam, verum ut fatear, ne eo ipso quidem mihi satisfacio. Quid enim
illud *primo per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata*
sunt? Et quae alii afferunt, nihilo similiora veri sunt. *Iam, cominus*
faciem suam ostentabat, non, *quae eminus ostentabant*, in eadem antiqua
editione disertim legitur. Postremo extrema Sallustianae orationis verba
paullo aliter apud Donatum in Terent. Eunuch. Act. III. Sc. 2. neque satis
probe hunc in modum leguntur: *haec, id est, cicatrices, sunt * virtutis* 130
insignia: dehonestamento tamen esse corpori maxume laetabatur. Locum,
ut opinor, utcumque constituimus, nunc huius a nobis constitutionis factae,
et omne id quod dixi verum esse, Plutarchi auctoritate probandum est.
Σερτώριος (inquit) μετὰ τὸν Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμον ἐκπεμφθεὶς
ὑπὸ Δειδίῳ στρατηγῷ χιλίαρχος ἐπ' Ἰβηρίας, ἐν τῇ πόλει Κάστλωνι παρε-
χείμαζεν τῇ Κελτιβήρων. quo loco interpp. *imperatorem* vertere debuerunt,
hoc enim *στρατηγὸς* sonare nemo vel mediocriter in Graecis scriptoribus
versatus potest ignorare; praesertim cum et Sallustius Didium Imperato-
rem dixerit. Idem paullo infra: *τοῦ γὰρ Μαρσικοῦ πολέμου συνισταμένου*
στρατιώτας τε προσταχθὲν αὐτῷ καταλέγειν καὶ ὅπλα ποιεῖσθαι, σπουδὴν
καὶ τάχος προσθεὶς τῷ ἔργῳ, παρὰ τὴν τῶν ἄλλων νέων βραδυτῆτα καὶ μα-
λακίαν, ἀνδρὸς ἐμπράκτως βιωσομένου δόξαν ἔσχεν· οὐ μὴν ὑφήκατο τῆς
στρατιωτικῆς τόλμης, εἰς ἀξίωμα προεληλυθὼς ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ χειρὸς
ἐπιδεικνύμενος ἔργα θαυμαστὰ, καὶ τὸ σῶμα τοῖς ἀγῶσιν ἀφειδῶς ἐπιδιδοὺς
τῶν ὄψεων ἀπέβαλε τὴν ἑτέραν ἐκκοπεῖσαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ καλλωπιζόμενος
ἀεὶ διετέλει· τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους οὐκ ἀεὶ τὰ μαρτύρια τῶν ἀριστείων περι-
φέρειν, ἀλλὰ καὶ ἀποτίθεσθαι στρεπτὰ καὶ δόρατα καὶ στεφάνους, αὐτῷ δὲ
τῆς ἀνδραγαθίας παραμένειν τὰ γνωρίσματα τοὺς αὐτοὺς ἔχοντι τῆς ἀρετῆς
ἅμα καὶ τῆς συμφορᾶς θεατάς. quae ita Sallustii sententiam exprimunt, ut
eum a Plutarcho tum hic, tum vero etiam alibi, fere ad verbum imitatum
crediderim. Quod autem me paene fugit scribere, verba Demosthenis de
rege Philippo haec sunt: *ἑώρων δὲ αὐτὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ ἀγών.*

ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρομένον πᾶν ὅτι ἂν βουληθῇ μέρος ἡ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προϊέμενον, ὥστε τὸ λοιπὸν μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. CARRIO. — Extat apud Agell. lib. II. In verbis *multaque ductu eius* ponenda nota, abest enim vox *gesta* aut similis. nec illud sincere, *per invidiam scriptorum celebrata sunt*. Forte, *per invidiam proscriptorum*, hoc sensu: *Sertorii praeclara facta, primum propter ignobilitatem eius minus animis hominum insederunt: deinde, cum in magna invidia proscriptio esset, atque inter alios ille talis vir proscriptus, celebrari eius laudes coeptae.* Sed et in seqq. lego: *Cominus faciem suam ostentabat:* non, *quae eminus;* nec, *ostentabant*. Lips. IV. Ep. Q. 14. RUPERT.

T. DIDIO IMPERANTE etc. Legerem *T. D. imperatore*, et, *ductu eius curata quae primo per nobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celata sint.* Quod vero ait *paratu*, Tacit. Hist. I. *Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciae.* et in vita Agric. *Paratu magno, maiore fama, uti mos est de ignotis.* CIACCON. — Legend. putamus: *Multaque tum ductu eius curata, primo per nobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celata sunt* etc. URSIN. — *Paratu* vero *militum et armorum* usurpavit item Tac. lib. XVII. cum dixit: *Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciae.* et in vita Agric. *Paratu magno, maiore fama, uti mos est de ignotis, oppugnare ultro castella adorti.* URSIN.

IGNOBILITATEM. Sertorio *γένος ἦν οὐκ ἀσημότατον*, Plutarchus 568. Itaque *ignobilitas* pro *ignorantia* sive *ignorabilitas*, ut *nobilis* apud Nostrum pro *notus*. Plautus Pseud. *Peregrina facies videtur hominis, atque* ignobilis. Ignobilis, *ἄγνωστος*, Glossae. Verum Sertorius, utut antea strenuus miles, imperatoria fama esse tum demum incepit, postquam Lauronem inspectante Pompeio ceperat. Plutarch. 577. *Μέχρι μὲν οὖν τοῖς περὶ Μέτελλον ἐπολέμει, τὰ πλεῖστα κατευτυχεῖν ἐδόκει, γήρᾳ καὶ φυσικῇ βραδυτῆτι τοῦ Μετέλλου πρὸς ἄνδρα τολμητὴν, καὶ λῃστρικῆς μᾶλλον ἢ στρατιωτικῆς ἡγούμενον δυνάμεως, οὐκ ἀναφέροντος. Ἐπεὶ δὲ καὶ Πομπηΐῳ τὴν Πυρήνην ὑπερβαλόντι παραστρατοπεδεύσας, καὶ πᾶσαν ἅμα μὲν διδοὺς, ἅμα δὲ λαμβάνων στρατηγικῶν παλαισμάτων πεῖραν, ἀντιτεχνώμενός τε καὶ φυλαττόμενος πλεῖον εἶχε, κομιδῇ διεβοήθη μέχρι Ῥώμης, ὡς δεινότατος πόλεμον μεταχειρίσασθαι τῶν τότε στρατηγῶν.* WASSE.

PER INVIDIAM SCRIPTORUM. Non displicet Ciacconii correctio: *Per invidiam s. celata sunt.* licet Lipsius in Epistolicis [IV. 14.] acute defendat talem scripturam: *Per invidiam proscriptorum celebrata sunt.* COLER. — Forte, *per invidiam scriptorum minus celebrata sunt.* et infra, *gloriosius retinebat.* HAVERC.

CELATA SUNT. Ita emendavimus, quum antea vitiose legeretur, *celebrata sunt.* Ostentabat i. e. monstrabat. Virg. lib. V. *Et simul his dictis faciem ostentabat* etc. PUTSCH.

QUO DEHONESTAMENTO CORPORIS MAXIME LAETABATUR. Dixi nonnihil
131 ad Iug. cap. 85. §. 18. quibus addendum est istud Q. Curtii lib. IV. * de rebus Alex. M. Nec duces quidem copiarum sua laude fraudandi sunt: quippe vulnera, quae quisque excipit, indicia virtutis sunt. Neque indignum est referri, quod G. Sabinus de Alberto, Marchione Brandeburgensi, qui *Germanicus Achilles* appellatus fuit, cecinit lib. II. Caesar. Germanicorum:

Nec fugiens unquam tergo, sed pectore semper
Fortis in adverso cognitus hoste fuit.
Ora manusque gerens, conscissaque brachia ferro,
Mille cicatrices, vulnera mille tulit.

Adde Voss. lib. I. Iust. Orat. pag. 76. Hunc vero Sall. locum in animo habuit Tacit. IV. Hist. XIII. ibi: *Civilis Sertorium se aut Hannibalem ferens, simili oris dehonestamento.* Adde Brunn. lib. XIII. pag. 557. RUPERT. — Hac voce frequens Tacitus. Vide Senecam de Constant. cap. ult. Iustinum, Gellium. Apuleius Apol. I. pag. 305. *Ut ne quid maculae aut* inhonestamenti *in me admittam.* mallem, *dehonestamenti.* illud alterum non memini legisse. Sertoriano ingenio proxime accedunt Getarum mores, de quibus Claudianus B. G. 481.

Crinigeri sedere patres, pellita Getarum
Curia, quos plagis decorat numerosa cicatrix.

et 586.

Vulneribus pars nulla vacat, rescissaque contis
Gloria foedati splendet iactantior oris.

D. Augustinus Epist. XLVIII. *quasi vero si quisquam vir fortis, pro patria dimicans, multa adversa vulnera exciperet, et peritissimo medico, qui haec ita curare valeret, ut cicatrices nullae apparerent, ipse potius diceret, sic se velle sanari, ut magis essent in corpore suo* vestigia vulnerum, *tanquam* tituli gloriarum. WASSE.

(XII.) 69. CURETES QUIA. Lactantius lib. I. cap. 21. *Totam*, inquit, *hanc opinionem quasi a poetis fictam Sallustius respuit; voluitque ingeniose interpretari cur Iovis cultores dicantur Curetes fuisse: et sic ait*, Quia *etc. quantum vero erraverit homo eruditus, res ipsa declarat* etc. Servius quoque in lib. III. Aeneid. *Iupiter*, inquit, *in Creta dicitur esse enutritus: quod ideo fingitur, ut ait Sallustius, quia primo Cretenses constat invenisse religionem.* Idem Servius lib. VIII. Aeneid. *Sallustius dicit primo Cretenses invenisse religionem.* Fortasse quispiam audacior legendum suspicabitur: *Sallustius dicit libro primo.* Quod autem quibusdam in libris iisque etiam castigationem nescio quam prae se ferentibus est, *in manus componentes*, hoc rectius a nobis positum est, *in maius componentem;* de qua loquendi ratione Comment. II Antiq. Lect diximus. Posset et legi, *in manus componentes;* ut Curetes ipsi factum illud inventae a se religionis in maius extulerint. Sed prius illud placet impensius. CARR.

70. ITALIAM. Virgilius III. Aeneid.

Haec loca vi quondam et vasta convulsa ruina
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt. cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus et undis
Hesperium Siculo latus abscidit: armaque et urbes
Litore diductas angusto interluit aestu.

quo loco Servius haec verba Sallustiana recitat. de quibus etiam Isidorum partim lib. III. in voce *fretum*, partim lib. XIV. in voce *Sicilia*, sensisse constat; dum ita scriberet: *fretum Siciliae, quod Rhegium dicitur, Sallustius tali ex caussa vocatum scribit: Italiae Siciliam quondam coniunctam fuisse, et dum una esset tellus, medium spatium aut per humilitatem aquis obrutum, aut per angustiam esse scissum, et inde Rhegium nominatum.* Item: *Sallustius dicit Italiae coniunctam fuisse Siciliam, sed medium spatium impetu maris divisum et per angustiam scissum.* Postrema autem illa verba, *inde Rhegium nominatum*, male in quibusdam huius editionis exemplaribus superiori fragmento, operarum vitio, cohaerent. CARRIO. — Oblitus sum monere typographos, posteriora verba huius fragmenti, *inde Regium appellatum*, sequenti adiungenda hoc modo: *Italiam coniunctam Siciliae constat fuisse, sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut propter angustiam scissum, inde Rhegium appellatum.* PUTSCH.

ITALIAM CONIUNCTAM SICILIAE CONSTAT FUISSE: SED MEDIUM SPATIUM etc. Huius descriptionis caussam Sallustio callida Spartaci consilia irritique conatus praebuisse videntur. quem Plutarchus tradit navigia Cilicum
132 praedatoria aliquot in freto nactum (quo fortasse referundum Fragmentum * illud superius lib. II. *ad hoc pauca piratica, actuaria navigia*) duobus armatorum millibus in eam insulam expositis, de bello Servilii, illic paullo ante sopito, rursus integrando consilia agitavisse; sed desertum a Cilicibus proditumque, coactum se recipere a mari atque in Rheginorum paeninsula considere, ubi post a Crasso fossa ac vallo circumdatus obsessusque. Quis scit? an et his coniungendum exemplum libri quarti, tertium a fine dico; coaptandumque hoc modo, praemisso pronomine, ut cohaereat narratio: *Quod* (scilicet Rhegium) *ad Siciliam vergens faucibus non amplius patet millibus V et XXX.* Ceterum consulendus de hoc spatio Plinius. DOUZA.

71. POMPEIUS. Servius lib. XI. Aeneid. CARRIO.

POMPEIUS DEVICTIS HISPANIS TROPHAEA IN PYRENAEIS IUGIS CONSTITUIT. Non hostica trophaea modo, verum et corporis sui ipsius simulacrum atque effigiem, factis monumentum suis; multum hercle dissimilem illi quam postea Mithridatico bello patrato ex margaritis dedicavit consecravitque: si quidem Plinio credimus, ita porro cum Pompeii persona delitiganti, libro XXXVII. cap. 2. *E margaritis, Magne, tam prodiga re et foeminis reperta, quam gerere te fas non sit, hinc fieri tuos vultus? sic te pretiosum videri? Nonne illa similior tui est imago, quam Pyrenaei iugis imposuisti?* Sed commonefaciendus est lector, binas hic voces perperam in singularem coaluisse, huiusmodi me mensore spatio disterminandas: *Pompeius de victis Hispanis.* DOUZA.

TROPAEA IN PYRENAEIS IUGIS CONSTITUIT. Quae plus afferunt victo doloris, quam ipsa victoria. Apud Amm. Marcell. lib. XVI. *cadentes praelio Sarmatae non tam mortem dolore, quam Romani militis laetitiam horrendo stridore monstrabant.* Sed notandus est mos erigendi tropaea, ex materia, quae non perpetuo duraret; ut qui bello vicissent, hi tropaeum

quidem statuerint, victoriae testimonium praesens; ceterum via non praecluderetur redeundi in gratiam, dum alterius partis gloria, alterius infamia, consecrata longaevo aliquo monumento foret. Et propterea qui lapidea et aenea struxerunt tropaea, reprehensi sint; ut qui et ultra mortem inimici odia extenderunt. RUPERT. — *Pyrenaeae.* Ita Serv. ad XI. Aeneid. 7. BROUKHUS.

72. ATQUE EDITA. Donatus in Terent. And. Act. I. Sc. 1. in aliis male est *curribus*. CARRIO.

73. ET IN. Idem Donat. Eunuch. Act. IV. Sc. 7. fortassis pro *actu* legendum *astu*. CARRIO. — Cui quidem assentior propterea quod Donatus hoc in loco Pyrrhum stratagematon peritissimum laudat. WASSE.

74. PACTIONE. Idem Act. I. Sc. 2. Phorm. *quod nos*, inquit, dimitte, *hoc antiqui etiam* amitte *dicebant.* Interpres Heautont. Terent. quem cur quidam tanti faciant equidem non video, cum eum patrum nostrorum memoria vixisse satis constet; sed tamen ille interpres Act. III. Sc. 2. *Sallustius*, inquit, *dixit*, *pactione amisso publico consilio*, id est, *demisso.* quem locum cum hoc eundem esse, et hinc castigandum videlicet. CARRIO.

(XIII.) 75. MARE PONTICUM DULCIUS QUAM CETERA. Sic locutus est Tacitus, cum dixit: *Quanto violentior cetero mari Oceanus.* Ad hunc autem locum videtur respexisse Isidorus, cum ait libro XIII. cap. 16. de sinu Pontico: *Quod mare ex multitudine fluminum dulcius quam cetera nebulosumque et brevius est* etc. et fortasse totum fere caput ex Sallustio descriptum est. URSIN. — Servius XII. Aeneid. et Priscianus Grammat. Inst. lib. XV. in quorum priore quod subiungitur *cum nullum mare dulce sit*, hoc non recte quidam ut Sallustianum acceperunt, cum Servianum sit: in posteriore vero perperam etiam hodie legitur, *dulcius est quam cetera maria;* cum duas illas voces *est* et *maria* libri manuscripti non agnoscant, neque in Servio aut Macrobio, qui haec ipsa lib. VII. Saturn. recitat, usquam compareant. adde quod Sergius in artem posteriorem Donati ita scribat: *Cum Sallustius dicit * mare Ponticum dulcius quam cetera, com-* 133
parativus non solum comparativus non est, sed nec positivus. nam mare non modo dulcius non est, sed nec dulce quidem invenitur. et Pompeius in eandem: *Saepe ita est comparativus, ut minus significet a positivo: ut si velimus dicere, dulcius est mare Ponticum quam cetera: nullum enim mare non modo non dulcius est, sed nec dulce quidem invenitur.* Est autem (ut id per viam moneam) Pompeius Grammaticus, cuius liber sub nomine Sergii antiquissimis litteris scriptus e Bibliotheca Coloniensi nobis ab optimo et integerrimo viro Melchiore Hittorpio suppeditatus est, quemque Pompeio asseruimus, quod in eo quaedam essent, quae a Beda libello de metris Pompeio tribui videbam; opinionem meam posterius alio vetere doctiss. Puteani libro approbante. CARRIO. — Caussa est multitudo amnium dulces aquas inferentium. Id quod et Isidorus videtur ex Sallustio observasse lib. XIII. Pertinet hoc fragmentum, ut et alia, ad lib. IV. in quo de Ponto et Maeotide scripserat luculenter, quem et in descriptione orae maritimae se secutum ait Festus Avienus:

Interrogasti, si tenes, Maeotici
Situs quis esset aequoris. Sallustium
Noram id dedisse, dicta et eius omnibus
Praeiudicatae auctoritatis ducier.
Non abnuebam. Ad eius igitur inclutam
Descriptionem, qua locorum formulam
Imaginemque expressor efficax styli,
Et veritatis paene in obtutus dedit
Lepor linguae; multa rerum iunximus,
Ex plurimorum sumpta commentariis.

Coler. — Fallitur Ursinus; nam ex Solino et Ammiano sua fere hauserit Isidorus, ut conferenti statim patebit. Sic ergo Ammian. qui et ipse Solinum exscribit lib. XXII. 10. *Omnis autem circumfluo ambitu pontus,* et nebulosus est, et dulcior aequorum caeteris et vadosus: *quod et concrescit aër ex humorum spiramine saepe densatus, et irruentium undarum magnitudine temperatur, et consurgit in brevia tortuosa, limum globosque aggerente multitudine circumvenientium fluentorum.* deinde: *securi voracium belluarum: nihil enim in Ponto huiusmodi aliquando est visum, praeter innoxios delphinos et parvos.* Isidorus: *praeter phocas et thynnos atque delphinos alias belluas maiores non patitur.* Mela I. 19. de Ponto, *incurvus, brevis, atrox,* nebulosus. Plin. IX. 15. Aristot. Ἔξω γὰρ φαλαίνης καὶ δελφῖνος. *in Pontum nulla intrat bestia piscibus malefica praeter vitulos et parvos delphinos.* Solinus: *in septem stadiorum angustias stringitur.* Infra: *inde diffusus aequore potentissimo rursus stringitur in Propontidem. Mox in quingentos passus coarctatur, fitque Bosporus Thracius, qua Darius copias transportavit.* et, *ibi praeter phocas raru bellua est.* quae omnia transcripsit Isidorus. Caussam dulcedinis hanc ante Macrobium attulit Valerius Flaccus IV.

Quas Tanais, fluviusque Lyces, Hypanisque, Melasque
Addat opes; quantosque sinus Maeotia laxent
Aequora, flumineo sic agmine fregit amari
Vim salis, hinc Boreae cedens glacialibus auris
Pontus, et exorta facilis concrescere bruma.

Arrianus pag. 119. *Πᾶς Πόντος πολύ τι γλυκυτέρου τοῦ ὕδατός ἐστιν, ἤπερ ἡ ἔξω θάλασσα.* Huc pertinet fragmentum VI. 15. *ex Ponto vis piscium* etc. cui gemina habet Solinus XIII. Wasse. — Caussam reddit Seneca Med. vs. 213. copiose Naso IV. Pont. Epist. 10. Broukh.

76. Equis paria operimenta. Idem Servius lib. XI. Aeneid. *Cataphracti,* inquit, *sunt equites, qui et ipsi muniti ferro sunt, et equos similiter munitos habent, de quibus Sallustius:* Equis etc. Carrio. — Referendum ad illud supra de cataphractis. Coler. — Credo Tigranis equitatum describi a Crispo; super quo Plutarchum consule in vita Luculli. *Rebus supra votum fluentibus.* Pompeii res prosperas, uti opinor, designat. Douza.

Lintea. Servius ad XI. Aen. 771. *linteo.* Broukhus.

77. Rebus supra votum fluentibus. Tacit. Hist. III. Sallustium imitatus dixit: *Cunctis supra vota fluentibus.* Ciaccon. et Ursin. — *Fluere,* inquit Servius lib. II. Aeneid. 168., τὸ μέσον *est. Virgilius dixit,* retro fluere; *et Sallustius:* rebus supra votum fluentibus. Carrio.

78. Aenum. Servius lib. III. Aen. [17.] *Virgilius,* inquit, *cum scribit,*

Aeneadasque meo nomen de nomine fingo,

Aenum intelligit, de quod etiam Sallustius. Carrio. — Lege: *Aenum.* Aenos urbs Thraciae ab Aenea condita. Ita vocant Plinius, Mela, Servius ad illud Virgilii:

— — Feror huc et littore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

Dionysius tamen Aeneam vocat. De Maronea * Plinius lib. IV. Coler. 134
— Citat hunc locum Servius ad illud Virgilii:

Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

ubi idem Servius: *Modo Aenum intelligit.* Mela etiam Aenon ab Aenea conditam asserit. Sed falluntur. *Αἶνος* non condita ab Aenea, sed *Αἴνεια.* Ex Aeno auxilia ad Troiam venisse Homerus dicit. Praeterea ab Aeno Aeneades ἐθνικὸν formari non potest, sed *Αἴνιος.* Vid. Salmas. in Solin. pag. 161. ubi et adiicit: *Αἶνος et Αἴνεια duae diversae urbes. Αἶνος* contra Cherroneson Thracicam, in Melane sinu, ad ostia Hebri fluminis, longe ante Aeneam condita, utpote quae auxilia ad Troiam miserit. *Αἴνεια* vero urbs ab Aenea nominata et ab eodem exstructa in Cherroneso quae Pallene vocabatur, ad Thermaeum sinum haud longe a Thessalonica. Rupert. — Vide Salmasium ad Solinum pag. 164. lin. 3. Wasse. — Non debuit Rupertus sollicitare Antiquitatis apud Melam testimonium. Nam sicuti apud illum lib. II. cap. 2. legitur, *eximia est Aenos ab Aenea profugo condita,* ita nihil magis est certum, quam plures urbes fabulosas origines suas ex Troianis aliisque celebrioribus populis et heroibus repetivisse. Troianis autem maius commercium cum Aeno Thracia urbe fuit, quam cum Aenea ad Thermaeum sinum in media Graecia, terra tum hostili. In Aeno quoque Thraciae Polydori Troiani, Priami et Hecubae filii, ostendebatur tumulus. Plinius lib. IV. cap. XI. *Oppidum Aenos liberum, cum Polydoro tumulo.* Verum quidem est gentile urbis *Αἴνου* esse *Αἴνιον,* prouti in Nummis quoque scribitur, verum id non inpedit quo minus ad Aeneam originem referre potuerint. Imo ipsius Aeneae (pro more antiquo) ut conditoris sui, vultum exprimi cum Nicol. Francisco Haymio, Thes. Brit. Tomo II. pag. 72. existimo in singulari Thraciae eius urbis nummulo argenteo. In eo a parte anteriore caput Herois Aeneae adversum, antiquissimae figurae galea tectum, exhibetur; a posteriore autem parte vini et frugum commendatur praestantia atque abundantia. Cernitur enim ibi frumenti spica ante torcular, cuius medius stipes barbato Bacchi capite exornatur. Adscribitur AINION. *Aeniorum* Maroneae, et ipsi vini praestantia nobili, iungitur a Sallustio Aenus, prouti cives utriusque urbis, ut et Thasios, coniunxit, veluti vicinos, Livius lib. XXXI. cap. 31. *Eadem Aeneos* (inquit) *Maronitas, Thasios, existimate queri.* Haverc.

79. Impediebant iussa nautarum. Tacit. Annal. II. *Miles pavidus et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestive iuvat,*

officia prudentium corrumpebat. CIACCON. et URSIN. — Idem eodem lib. III. [129.] *Celeuma est quasi praeceptum; unde Sallustius: impediebant iussa nautarum.* CARRIO.

80. NIHIL. Donatus in Eunuch. Act. V. Sc. 2. CARRIO.

81. UT TANTA REPENTE MUTATIO NON SINE DEO VIDERETUR. Non procul hinc locum habuisse suspicor id Fragmenti, quod habes supra: *Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* putoque de Pompeio agi a bello Piratico reduce, de quo hunc in modum Plutarchus: *αἰσθόμενοι δὲ πάντες ἐξεχύθησαν εἰς τὴν ὁδὸν, ὥσπερ οὐ πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων ἐκπέμψαντες αὐτόν. ἐποίει δὲ τὴν χαρὰν τὸ παρ᾽ ἐλπίδα τῆς μεταβολῆς τάχος, ὑπερβάλλουσαν ἀφθονίαν τῆς ἀγορᾶς ἐχούσης.* id est: *Qua re nunciata, obviam effusi sunt omnes, quasi non paullo ante eum emisissent. Faciebat inexspectata conversionis celeritas gratulationem, foro omnium rerum venalium copia superfluente.* Nisi si quis gratulationem istam a reversione eius ex Africa factam intelligi malit; unde domito Domitio, capto Iarba, regnis regumque
135 * negotiis compositis victor in Italiam revocatus a Sulla; qua de re sic idem scriptor: *πυθόμενος δὲ τἀληθῆ, καὶ πάντας ἀνθρώπους αἰσθανόμενος δέχεσθαι καὶ παραπέμπειν τὸν Πομπήϊον ὡρμημένους μετὰ εὐνοίας, ἔσπευδεν ὑπερβαλέσθαι, καὶ προελθὼν ἀπήντησεν αὐτῷ* etc. hoc est: *Post quum omnes adverteret (Sulla) ad excipiendum benigne Pompeium, et procedendum obviam effusos, tetendit eos vincere, progressusque prodiit illi obviam* etc. Sed omnium verisimillimum istud, quod, quum legitimo stipendiorum tempore expleto (qui mos Rom. equitibus erat) equo et ipse ad Censores adducto, redditaque militiae ratione, eius peteret vacationem. Quo tempore ab altero Censorum, natu maior qui erat, interrogatus his verbis: *Quaero ex te, Magne Pompei, ecquid omnia stipendia impleveris?* Pompeius alta voce respondit: *Omnia se implevisse, et quidem ipso semet Imperatore.* ad quam vocem populum frequentem acclamasse testatur Plutarchus; nec sedari prae laetitia clamores potuisse, consurgentibus pariter Censoribus. a quibus honorifice demum, assectante universa plebe, eique cum maximo plausu gratulante, etiam deductus est domum. DOUZA. — Huc alludit Q. Septimius II. 43. Tanta repente mutatio animorum *nostros atque hostes incesserat.* et III. 4. *Neque tam* subita mutatio *sine dolo credebatur.* WASSE.

82. IN ORE. Idem Act. I. Sc. 2. Adelph. CARRIO.

IN ORE GENTIBUS AGENS, POPULO, CIVITATI. Et hoc dissentaneum non est, ut de laudatissimo illo ac vere magno Pompeio scriptum habeatur. DOUZA. — Desumta est haec Sallustianae Historiae tabula ex Donato interpretante haec Terentii, *In ore est omni populo.* ubi ait: *in ore est omni populo; Sallustius: In ore gentibus agens, populo, civitati.* Sed qui haec posteriora pro Sallustianis habuerunt, Sallustium a Donati verbis non distinxerunt. qui illo *civitati* interpretatur Terentii *populo.* sint igitur haec Sallustii: *In ore gentibus agens;* cetera Grammatici, quem sic distingue: *In ore est omni populo. Sallustius: in ore gentibus agens. populo, civitati.* PUTSCH.

MARCO LEPIDO. Habes et huius tabulae partem a nobis, mi lector,

qui haec Sallustii esse apud Marium Victorinum primi odorati sumus. Nam cum apud eum sine auctoris nomine adducatur in exemplum ex editis verbis mediis, *segnior neque minus gravis, sed multiplex cura,* quae etiam apud Servium habentur, de auctore certiores facti, maluimus ea hic pro Sallustianis, quam illic sine nomine legere. PUTSCH. — Haec in Textu non leguntur, a Grutero aliisque eiecta. HAVERC.

83. PRESSI. Ibidem Act. III. Sc. 2. CARRIO.

84. HUNC. Ibidem Donatus Sallustium, cum de descriptione Celtiberiae loqueretur, ita scripsisse tradidit; fortassis legendum est *Tarquitius,* de quo in bello Sertoriano, pro *Tarquinius.* CARRIO.

85. DEIN. Varia loci huius apud Servium lib. XI. [659.] Aeneid. exstat scriptura. in quibusdam enim legitur, *Dein campi Thesmiscirei;* caeteris cum hac nostra lectione consentientibus; in aliis vero, *Dein campi Threissi quos habuerunt Amazones, ab flumine incertum quam ob caussam digressae.* primum autem illud quod expressimus, et antiquius est et cum Sallustiana oratione magis convenit. nisi quod pro *Threissi* aut *Thesmiscirei* voce paullulum immutata scribendum est *Themyscirii:* Amazones enim campos Themyscirios insedisse nemo nescit. CARRIO. — Strabo lib. II. *τῶν Ἀμαζόνων πεδίον, τὴν Θεμύσκιραν.* Plutarchus in Lucullo. COLER.

(XIV.) 86. UBI EUM TOTA. Idem Servius lib. XII. [844.] Aeneid. Sallustium haec de Appio dixisse memorat; quamquam explicatio potius verborum Sallustii, quam ipsa Sallustianae orationis verba esse videantur. CARRIO.

87. LONGA SPES. *Longa spes,* eodem Servio lib. X. Aeneid. interpretante, est spes longe posita. CARRIO.

88. * MORE EQUESTRIS PROELII SUMPTIS TERGIS ATQUE REDDITIS, 136
REGRESSI AD FACILIORES ICTUS LOCO CEDEBANT. Ita enim bina istaec Fragmenta, mala (uti apparet) manu divulsa, rursus in unum conglutinari posse, de argumenti similitudine coniectare lubet; traductis alio verbis illis: *Castra sine volnere introitum:* quae nunc media (si Diis placet) interiecta leguntur. Ceterum reciprocam istam, accessim et recessim equestri proelio, quasi serra, velitandi rationem, explicat idem multo clarius nobis in Iugurtha de Numidarum equitatu loquens: *Quibus illi freti, non (uti equestri proelio solet) sequi, dein cedere, sed advorsis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem.* DOUZA.

REGRESSI. Idem ad illud:

— — Alte consurgit in ensem.

libro IX. *genus est,* inquit, *feriendi, ut Sallustius dicit.* CARRIO.

89. CASTRA. *Est,* inquit Servius lib. X. Aeneid., *simile illi:*

Poenas in morte timendum.

cum castra accusativus pluralis sit. CARRIO.

90. MULTOS. Tribus in locis verba haec Sallustiana adducuntur. Primo a Donato in Eunuch. Act. II. Sc. 2. eo quo a me edita sunt modo.

dein a Servio libro decimo Aeneid. nonnihil diverse: *multos a pueritia bonos insultaverat.* postremo ab eodem Servio lib. X. *multos ab adolescentia bonos insultaverat, id est,* inquit, *impetum fecerat.* CARRIO.

91. COSA. *Cosae civitas Tusciae, quae numero singulari etiam secundum Sallustium dicitur.* Servius lib. X. Aeneid. CARRIO. — Ex qua Catulus eiecit Lepidanos. Rutil. I.

Inter Castrorum vestigia Sermo retexit,
Sardoam Lepido praecipitante fugam.
Litore namque Cosae cognatos depulit hostes,
Virtutem Catuli, Roma secuta, ducis.

WASSE.

92. EQUIS, ATQUE ARMIS INSIGNIBUS. Ibidem:

— — *Insignibus armis.*

Ita Asper legit et Sallustii utitur auctoritate dicentis, Equo atque armis insignibus. CARRIO. — Sic et supra: *Equis et armis decoribus cultus.* De Pompeio loqui videtur, Sullae Dictatori a victoria obviam procedente; quam rem ita commemorat Plutarchus: *γνοὺς δὲ ὁ Πομπήϊος ἐγγὺς ὄντα, προσέταξε τοῖς ἡγεμόσιν ἐξοπλίζειν καὶ διακοσμεῖν τὴν δύναμιν, ὡς καλλίστη τῷ αὐτοκράτορι καὶ λαμπροτάτη φανείη.* id est: *cum* (*Sullam*) *appropinquare Pompeius certior factus, Legatis imperat, ut exercitum arment et instruant, quo quam pulcerrimam speciem praebeant Imperatori.* DOUZA.

93. FESSUS. Idem VIII. *Fessus*, inquit, *hic est egens consilii: nam corpore fatigatum dicimus, animo fessum.* CARRIO.

(XV.) 94. PROFECTUS. Quinctilianus extremo lib. VIII. *Periphrasim*, inquit, *vocant circuitum loquendi, quae nonnumquam habet necessitatem quotiens dictu deformia operit; ut Sallustius, ad requisita naturae.* Flodegarius, de quo alibi nihil legere memini, in Commentario ad Barbarismos Donati, qui in Bibliotheca Elnouensi calamo exaratus exstat, *fit*, inquit, *cacophaton in sensu, cum aliquid turpitudinis, quod non convenit nisi histrionibus vel satyricis, ab historiographo vel prudenti narratur. unde Sallustius: Profectus quidam Ligus ad requisita naturae. item Horatius:*

Et tuos rubros obstetrix pannos lavit.

in quibus quod ad verba attinet, honesta est elocutio, de re tamen turpissima. Haec ille. CARRIO. — Phrasin imitatur Ammian. lib. XXIII.
137 *Super his, nec stando mingens,* * *nec ad requisita naturae secedens facile visitur Persa.* COLER. — Quinctilianus VIII. 6. *Pluribus autem verbis cum id quod uno aut paucioribus certe dici potest, explicatur, περίφρασιν vocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam necessitatem habet quoties dictu deformia operit;* Sallustius (Ald. Vasc. Steph. *ut Sall.*) *ad requisita naturae.* Cetera addit Flodegarius, nescio an memoria lapsus. Et quid illi pronius faciliusque quam huc trahere quae Iugurth. XLVIII habentur: *Quidam Ligus* etc. *aquatum egressus.* Et fieri potuit ut Quinctilianus ea respiceret quae huius figurae exemplum continerent, nec tamen obscoenitatem aliquam operirent. E contra *requisita naturae* semper deiectionem alvi denotat. Ammianus XXIII. ult. *Super his, nec stando*

mingens, *nec* ad requisita naturae *secedens facile visitur Persa: ita observantius haec aliaque pudenda declinant.* Idem fere Herodotus I. 133. *Καί σφι οὐκ ἐμέσαι ἔξεστι, οὐ καὶ οὐρῆσαι ἀντίον ἄλλου.* Xenophon Cyrop. VIII. *Μήτε ἐσθίειν μήτε πίνειν, μήτε τῶν διὰ ταῦτα ἀναγκαίων ποιοῦντας φανεροὺς εἶναι.* Spartianus Caracall. VI. *Quum* ad requisita naturae *discessisset.* Malim *secessisset*, ut apud Ammianum, vel *descendisset.* Aurelius Victor de eodem: *apud Edessam* secedens *ad officia naturalia.* ea nempe quae *ventris secreta* vocat cap. 62. pergit auctor: *Occisus est autem in medio itinere inter Carras et Edessam, quum* levandae vesicae gratia ex equo descendisset. Verum, ut ingenue fatear, illa *occisus* etc. *caedis ageret* insititia videntur et huic operi a nescio quo librario intrusa, quippe quae nihil omnino continent, si falsum et ineptum illud *τῶν requisita naturae* interpretamentum excipias, quod non supra dictum fuerat. Audi super tota re Herodianum IV. *Κατὰ δὲ τὴν μέσην ὁδὸν ἐπειχθεὶς ὑπὸ τῆς γαστρὸς, ἀποστῆναί τε πάντας κελεύσας, ἀνεχώρει σὺν ἑνὶ ὑπηρέτῃ, ἀποσκευασόμενος τὰ ἐνοχλοῦντα. Πάντες τοίνυν ἀπεστράφησαν, καὶ ὡς ποῤῥωτάτῳ ἀπῄεσαν, τιμὴν καὶ αἰδῶ τῷ γιγνομένῳ νέμοντες.* dein: *Ἐπιστὰς αὐτῷ τὰς ἐσθῆτας τῶν μηρῶν καθελκόντι.* Planius adhuc Zonaras pag. 615. *ἀποβάντι τοῦ ἵππου δι' ἀπόπατον.* hoc est, *πρὸς κένωσιν τῆς γαστρός.* Nam *ἀπόπατοι, ἀφοδεύσεις, secessiones.* Aristophanes Acharn. 81.

Ἀλλ' εἰς ἀπόπατον ᾤχετο στρατιὰν λαβὼν
Κἄχεζεν ὀκτὼ μῆνας ἐπὶ χρυσῶν ὄρων.

Vix alibi occurrunt haec verba *requisita naturae;* unum excipias Hieronymum adv. Iovinian. I. unde potius a Sallustio, cuius scrinia compilare solent, quam a Quinctiliano desumsisse auctores modo laudatos nullus dubito. WASSE.

95. APUD LATERA. *Certus aut velocem significat, aut fidelem, aliquando etiam firmum, ut ait Sallustius: apud latera certos collocaverat.* Servius lib. I. Aen. CARRIO.

96. APERTAE. *Aperiri portas signum pacis est.* ibidem. CARRIO. — Pacis more. Hinc fortasse *Panda θεὸς εἰρήνης.* Lucanus lib. VII. de Larissaeis:

Pandunt templa, domos, socios se cladibus optant.

Aliter tamen Arnobius lib. IV. *Praestana est, ut perhibetis, dicta, quod Quirinus in iaculi missione cunctorum praestiterit viribus: et quod Tito Tatio, Capitolinum ut capiat collem, viam pandere atque aperire permissum est, Dea Panda est appellata vel Pandica.* Huius tamen rei quem auctorem habeat Arnobius nescio. Nihil apud Dionysium, Livium, Festum, alios. COLER.

97. HISPANIAM. Ibidem, *patria*, inquit, *id est, civitas in provincia esse potest, non tamen ut ipsa provincia patria sit, licet in Sallustio lectum sit, Hispaniam sibi antiquam patriam esse; sed illic ad laudem, non ad veritatem.* Idem lib. III. *Hispaniam sibi patriam esse, provinciam pro patria posuit.* CARRIO.

98. LYCIAE. *Rei insensibili*, inquit Servius, *dat Sallustius sensum.* CARRIO.

99. Sorte ductos fusti necat. Idem Servius II. Aeneid. locum antea corruptum, cum legeretur *sorte ductos furti negati*, feliciter doctissimus Petrus Pithoeus emendavit. Carrio. — Puto legendum *eductos*, accipiendumque de severa ac militari Crassi disciplina, qua idem in fugitoribus coërcendis usus, ex duabus Memmianis legionibus contra edictum Imperatoris in hostem (Spartacum) pugnare ausis profligatisque, quingentos primos, unde initium fugae factum fuerat, sorte eductos decimari praecepit. Quod vetus supplicii genus intermortuum ac desitum iampridem, postliminio in castra Romana reductum a Crasso. Auctor Plutarchus in eius vita. Douza. — Serv. ad II. Aen. 200. ad VI. Aen. 22. de hoc poenae genere vide in *Fustiarium*. Broukh.

138 100. * Omnis. Sintne haec certa Sallustianae orationis verba, vehementer dubito. Servius lib. III. Aeneid. scribens, Salentinum promontorium esse Italiae, haec pro Sallustianis affert. Carrio. — Voss. in Melam pag. 162. Broukh.

101. Italia plana ac mollis. *Naturam*, inquit Servius, *provinciae Virgilius ostendit, cum ait,*

— — Humilemque videmus
Italiam.

ut Sallustius: Italia plana ac mollis. Carrio. — Plinius comparat folio querneo lib. III. cap. 5. Coler. — Dubito num legi debeat: *Italia plana ac humilis.* Virgilius:

— — Humilemque videmus
Italiam.

Putsch.

Plana ac mollis. Guntherus poëta:

— — Campos ac plana iacentis
Prospicit Italiae.

Idem lib. II. zonae formam habere ait Italiam:

Haec Apennini rigidis hinc rupibus, inde
Alpibus aëriis pressa atque coërcita tellus
Longa, sed angustam zonae sortita figuram.

Coler.

(XVI.) 102. Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit. Huc respexit Tacitus lib. Ann. XII. cum scripsit: *Quippe Byzantium fertili solo fecundoque mari, quia vis piscium in Pontum erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus defertur.* Ciaccon. et Ursin. — *Plus est*, inquit Servius lib. IV. Aeneid., *canum vis, quam si diceret multitudo: unde Sallustius: qua tempestate* etc. Carrio. — Haud procul haec abfuerunt ab eo fragmento, de Ponto, de quo paulo ante. Hoc etiam citatur a veteri Scholiaste Iuvenalis, qui sic scribit: *Qui in Ponto et Maeotide capiuntur pisces immanes et pingues ex ipsa tarditate: quoniam quando gelat, in glacie haerent.* Sallustius: *Itaque tempestate piscium vis Ponto erumpit.* Puto coniungendum cum altero fragmento: *Mare Ponticum dulcius quam cetera; itaque tempestate piscium vis Ponto erumpit.* Plinius lib. IX. cap. 19.

Piscium genus omne maxima celeritate adolescit, maxime in Ponto. Festus Avienus:

Qua piscosa iacet spacio porrecta Propontis.

Coler.

103. Introrsus etc. Haec et plura alia tacito nomine refert Isidorus. Ciaccon. — *Interior*, id est, *sinisterior. Cicero: quem omnia intus canere dicebant. Sallustius: igitur introrsus prima Asiae Bithynia est multis antea nominibus appellata.* Servius lib. V. Aeneid. bis eodem fere in loco [203. 373.] Carrio. — An vero cuiquam dubium esse potest, quin hinc mutuatus Bithyniae suae descriptionem Isidorus? unde et hoc Crispi Fragmentum (id quod supra in Corsicae ac Sardiniae topographia praestitimus) haud mediocri supplemento succenturiari posse videtur, facie verborum nonnihil immutata; quae ita apud eum sarcinatorem consuta leguntur: *Prima Asiae minoris Bithynia in Ponti exordio ad solis orientis partem adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Beritia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithynio Rege Bithynia appellata. Ipsa est et maior Phrygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exhalavit.* quorum postremam particulam de Iuvenalis flosculis decerptam, est verisimile, ita de Mario scribentis:

Si circumducto captivorum agmine, et omni
Bellorum pompa, animam exhalasset opimam,
Cum de Teutonico vellet descendere curru.

Videtur autem Sallustius a Bithyniae descriptione exorsus, caussas porro summatim solens exposuisse belli a Romanis sumti advorsus Mithridatem, per Nicomedem Bithyniae Regem (id quod ex Epistola illa Pontici Regis didicimus) ipsorum maxime instinctu, armis lacessitum. Douza. — Recte doctissimus ac nobilissimus Douza fragmentum hoc Sallustii apud Isidorum auctius exstare odoratus erat; nam ita ut edidimus [*introrsus prima Asiae*] legitur apud Servium quem habemus liberalitate Cl. Petri Danielis. Sed Isidori locum non pigebit ascribere, ut mendum quod ei iam dudum inhaesit, eluatur: *Prima Asiae minoris Bithynia, in Ponti exordio, ad solis orientis partem adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata: nam * prius Beritia* (lege *Bebricia*) *dicta, deinde Mygdonia,* 139
mox a Bithynio rege, Bithynia appellata, ipsa est et maior Phrygia. Val. Flaccus lib. IV.

Proxima Bebricii raduntur limina regni,
Pingue solum, et duris regio non invida tauris.

Ceterum cum Servius citet haec Crispi, ut doceat Bithyniam, et Bebriciam dictam, nullaque eius rei in fragmento hoc exstet mentio; non dubito Sallustium augere hoc pacto: *Igitur introrsus prima Asiae Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est et maior Phrygia, prius Bebricia dicta, mox a Bithynio rege Bithynia.* Putsch.

Multis antea nominibus. Isidorus lib. XIV. *Bithynia in Ponti exordio, ad solis orientis partem, adversa Thraciae iacet, multis ante nominibus appellata.* Quae illa nomina sint, subiicit, opinor, ipsissimis Sal-

lustii verbis: *Nam prius*, inquit, *Beritia dicta, dein Mygdonia, mox a Bithynio rege Bithynia appellata, ipsa et maior Phrygia.* COLER.

104. SED MITHRADATES. Idem Servius lib. V. Aeneid. CARRIO. — Scholiastes antiquus in Cic. or. pro leg. Manil. cap. 9. *Incongruum videtur exemplum, quod Imperatori feminam comparavit. Sed ex omni parte quadrare monstratur: primum ex loco, quod Mithridates Ponticus fuit, quae patria Medeae est: ex fato, quod ut illa parricidium fecit, sic et ille, auctore Sallustio, et fratrem et sororem occidit. — — Bene Mithridatem Medeae comparavit. Nam et ipse parricida est. Fertur enim fratrem suum occidisse et patrem bello superiore contra Sullam.* BROUKH.

105. EXERCITUM. Ibidem Servius interpretatur *vertere* dictum esse pro *considerare*. CARRIO. — In Iugurtha legitur, *exercitum more maiorum gereret.* — *Vertere* est regere, ductare, tralatione a navium gubernaculis facta. Virgil. Aeneid. VII. 100.

— — *quorumque a stirpe nepotes*
Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique regique *videbunt.*

Illud, cui inest subigendi potestas, *vertere* et *versare*, quod impar est et obnoxium, id *verti regique* dicitur. Lucretium sequitur Maro; ita enim ille III. 165.

— — *propellere membra,*
Corripere ex somno corpus, mutareque vultum,
Atque hominem totum regere ac versare *videtur.*

Statius Theb. II. 574.

— — *nec* vertere *cuiquam*
Frena *secundus Halys.*

Silius VIII. 261.

— — *Sic debilis arte*
Belligera, Martemque *rudis* versare.

ubi amor impotens aut edax illa poetarum cura dominatur, ibi recte usurpari possunt, versat et coquit *sub pectore.* Item:

Et possessa ferus pectora versat *amor.*

unde admodum crude Servius ad Aeneid. V. 408. *versat* i. e. *considerat.* Nam hoc stricte non significat, neque hoc vult auctor, quod mente animoque versaret Heros immensa volumina, sed quod huc illuc, quasi illorum pondus exploraturus, libraret: ideoque Schol. Sallustii locum minus caute adduxit. Quod ex Virg. patet, qui *versemus oves sub sidere cancri.* i. e. tractemus. caeterum hoc significatu ponuntur a scriptoribus Graecis δινέω, κυλινδέω, ἑλίσσω. Aristoteles de Mund. *Πάντα δ' ὑφ' ἕνα σημάντορα δινεῖται.* Aristoph. Ran.

Μετακυλινδεῖν αὐτον ἀεὶ πρὸς τὸν εὐπράττοντα τοῖχον.

Hinc apud Homerum summi Iovis imperium ex eo praecipue ostenditur quod unus ipse levi nutus momento *coelorum immensa volumina torquet.*

Σείσατο δ' εἰνὶ θρόνῳ, ἘΛΕΛΙΞΕ δὲ μακρὸν Ὄλυμπον.

WASSE.

106. CRETA. Idem lib. VI. Aeneid. CARRIO. — Strabo lib. X. Καὶ γὰρ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου δὲ εἰ τὶς τῶν πρὸς ἕω νήσων τῶν περὶ Κρήτην. Pertinet hoc ad illud superius de Curetibus. COLER.

107. POST EOS VITAM REFUTANT. Hoc est: *post mortem illorum et aspernantur.* Cicero pro Rabir. Posth §. 27. *non modo non* aspernari *ac* refutare, *sed complecti etiam et augere debetis.* Glossae: *refutari*, ἐκβάλλεσθαι, ἀποτρέπεσθαι Capitolinus Antonino Pio cap. V. *Circenses natali suo dicatos non respuit, aliis* honoribus refutatis. Solinus pag. 42. *nundinas et nummum* refutare. Confer Ammianum et Hegesippum II. 9. D. Hieronymum Epist. XXVI. 5. et vita Malchi. *refutare vitam* haud alibi legitur. WASSE.

SE REGIBUS. Duo haec fragmenta, seorsum apud Servium lib. IV. Georg. exstantia, orationis serie suadente coniunxi; vere an false, nihil laboro; certe verisimiliter. quamquam prius de Celtiberis, posterius vero de Parthis et Medis Sallustium protulisse, Servius asserere videatur. CARR. — Reduco ad librum II. nam non procul abfuit ab illis: *Neque virgines nuptum a parentibus mittebantur, sed ipsae belli promtissimos delegebant;* et forte * cohaesit. quo pertinet et illud: *Sallustius ait Hispanorum* 140
morem fuisse ut in bella euntibus iuvenibus parentum facta memorarentur a matribus. omnia de eadem gente. Vide Philarg. ad Georg. Virg. PUTSCH. — De Parthis loquitur, si bene suspicor. Philargyrius, antiquissimus Virgilii interpres, de Parthis: *His autem gentibus, ait Sallustius, adeo ingenita est sanctitas religionis.* ubi emendandum ex eopse Sallustii loco: *Sanctitas regii nominis.* COLER.

ADEO EST ILLIS INGENITA SANCTITAS REGII NOMINIS. Loquitur de Celtiberis, ut et Val. Max. lib. II. cap. 1. quibus nulli cedunt Persae. Nam cum Xerxes navi, in qua erat, ob multitudinem vectorum laborante, de vita periclitaretur, magnum Persarum qui inter ea erant numerum sponte se in mare praecipitasse, ut sua morte vitam Regis emerent, ut est apud Herodot. lib. VIII. cap. 118. Inprimis memorabile est, quod narrat Elmacinus lib. III. cap. 8. de Batiina: *Cum legatus regis Gielaluddaulae ad eum venisset, obedientiam exigens, quosdam ex asseclis suis accersiri iussit, et adolescenti cuidam ex ipsis annuens dixit, interfice te ipsum; atque ita fecit; tum alteri innuit, ut ex arce se praecipitem daret, quod item fecit, et comminutus fuit: tum vero Rex legato dixit: eiusmodi 70000 subditi hac in me observantia feruntur, atque hoc tibi pro responso esto.* Conr. Leo in Histor. Mahometica Coloniae Anno 1596. edita scribit, *in solennitate, qua Amurathis III. filius circumcidebatur ritu Turcico, quamplurimos Turcas in honorem Imperatoris sui, mortem variis modis sibi conscivisse, ut tandem expressa inhibitione gravissimaeque poenae denunciatione, vesaniae hominum obviam eundum fuerit.* Haec nos Freinshemio debemus ad Curt. lib. III. cap. 6. §. 17. qui et de Persis seorsim adeundus ad Curt. lib. V. cap 9. §. 2. Huiusmodi etiam mos est in Canariis observatus devovendi sese ac statim mortem obeundi pro salute novi principis, ut narrat Aloysius Cadamustus cap. 8. Exstat inscriptio vetus, quae continet titulum, quo proposito duae legiones capita devoverunt pro salute Traiani, bello Dacico periclitantis. Bellonarii quoque *pro*

salute Imperatoris sanguinem se fundere dicebant, ut est apud Tertull. in Apologetici cap. 25. De P. Afranio ac Potito, qui pro salute Caii capita sua devoverunt, Dio lib. 28. Nimirum opinio veterum fuit, *mortem morte posse redimi, et ex hac persuasione, multa talia sunt introducta:* ut observat Casaub. ad Suet. Calig. cap. 14. ubi etiam adire iubet Suet. in Nerone cap. 36. Adde eund. ad Spart. pag. 28. Rupert. — Locutio vulgg. Lexicis ignota. *ingenitum* proprie est, vel quod a natura datum, vel a parentibus quasi ex traduce haustum est, et respondet Graeco verbo ἔμφυτον, συμφυές. Illud enim Plinio *ingenitum*, quod Aeliano συμφυές. Vid. Manilium I. 815. IV. 154. Suetonium Ner. I. Columellam III. 7. Hoc fere sensu voces *innatum* et *ingeneratum* usurpat elegantissime in B. G. I. 41. Caesar: *Hac oratione habita, mirum in modum conversae sunt omnium mentes, summaque alacritas et cupiditas belli gerendi* innata est. pro *inserta, propagata, orta est.* Quod per *iniectum* et *illatum* effert B. G. II. 25. VI. 42. B. Civil. III. 38. 65. Idem B. G. I. 46. *Posteaquam* etc. *eaque res colloquium diremisset; multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui* iniectum est. Sensu primaevo bis praeterea usus est B. G. VII. 42. B. Civ. III. 92. sed in posteriore loco adiunxit vocem *naturaliter:* alacritas *naturaliter* innata. ubi quod a natura innatum est, ei quod ab aliis postea illatum est, opponi videtur, vel saltem subinnuit aliam τοῦ *innata* restare notionem. Metaphrastes B. G. I. 41. *Πολλὴ προθυμία αὐτοῖς τοῦ μάχεσθαι ἐνεγένετο.* et II. 25. *Ἐλπίδος τινὸς τοῖς στρατιώταις ἐγγενομένης.* ubi *illata.* et *iniectum* I. 46. ibi: *πολλῷ μεῖζον προθυμία τε καὶ σπουδὴ τοῦ μάχεσθαι ἢ πρόσθεν τοῖς στρατιώταις ἐνέφυ.* unde patet eius exemplaria habuisse *innata*, quod quidem loco *illata* II. 25. reponere haud gravarer. Hoc modo Plautus Mil. IV. 2. 71.

Non mihi avaritia umquam innata *est.*

Poen. I. 2. 87.

Invidia in me numquam innata *est, neque malitia.*

Apertissime Pers. II. 5. 11.

T. *Quid hoc hic in collo tibi tumet?* S. vomica' st. *pressare parce.*
T. Quando istaec innata est tibi? S. Hodie.

innascor pro *nascor*, simplex pro composito, apud antiquos frequenter usu venit. Horat. Sat. I. 3. 37.

Neglectis urenda filix innascitur.

Denique plus est quam *insita* Cic. Fin. IV. 4. N. D. I. 44. Nec dispar usus τοῦ *ingenerare* apud Cic. in Agrar. et Valerium II. 2. VII. 2. V. 3. 1. VIII. 9. 4. *pectoribus inserta, multis voluntariae mortis oppetendae cupiditatem* ingeneraret. MS. B. Pub. *voluntariam.* Wasse.

(XVII.) 108. Dum inferior. Aurelius Macrobius librum scripsit de differentia Graecae et Latinae linguae. ex eo libro Ioannes, nescio quis, quaedam in suum, ut ipse ait, usum de discrimine verborum utriusque linguae excerpsit, quae excerpta apud elegantissimum Iurisconsultum Pe-
141 trum Pithoeum * sunt; in iis, *grassatio*, inquit, *iteratio est, a graditur; Sallustius* etc. Carrio. — Sensus efflagitare videtur, ut pro *via*, *vi* rescribamus. Douza.

109. Narbone. Pompeius in priorem Artem Donati, *Quotiens*, inquit, *nominativus aliter fuerit terminatus, secundum dativum dicimus: ut, Karthago: Karthagini sum. sed etiam hoc confundit auctoritas. ut Sallustius Narbone pro Narboni. et Virgilius:*

— — Tyria Karthagine qui nunc
Exspectat.

pro *Karthagini.* Carrio. — Narbo ob id Martius nuncupatus, quod in eum Caesar Dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset. Cicero speculam et propugnaculum Italiae appellavit. Plinius ait coloniam fuisse decumanorum; et Mela insuper Atacinorum. Sita est ad ostia Atacis fluminis XII m. p. a mari distans, hodieque et munitissima et pulcherrima civitas, tum et Archiepiscopali sede aliisque ornamentis clara. Olim quoque pulcherrimo epitheto eam affecerat Martialis, qui et *Paternam* dixerat, modo codicis manu exarati lectionem sequamur nobis a Scriverio indicatam:

Docti Narbo Paterna Votieni.

vulgo enim dicitur:

Docti Patria Narbo Votieni.

sed firmat lectionem scriptam ista praesertim Epigraphe: Col. Iul. Paterna. Narbo. Iulia Paterna videlicet, ut intelligeretur Iulii Patris Dictatoris, non Iulii Filii, id est, Octaviani, auspiciis deductam. Martialis versus hi sunt:

Quem pulcherrima iam redire Narbo,
Docti patria Narbo Votieni,
Ad leges iubet annuosque fasces.

Wasse.

Cum Brutus. Idem Pompeius ibidem, *Verum est*, inquit, *quod Donatus dixit, nominibus civitatum non addimus praepositiones; ut puta, Roma venio* etc. *sed non sunt necessaria: nam confundit auctoritas. hinc Sallustius dixit: cum Brutus* etc. Carrio. — Credo exemplum idem esse cum illo quod hodie exstat in Catilina, *Nam Brutus ab Roma aberat.* Itaque hic inducendum, ne fiat pervolgatum illud: Crambe bis posita. Douza.

110. Post defectionem. Donatus Act. III. Sc. 4. Adelph. Carrio.

Sociorum et Latii. Forte pro *et Latii* legendum *et Sertorii.* Noster VI. 4. *quoniam* post defectionem sociorum et Sertorii *per montis fugam.* Laudat Donatus ob vocem *sociorum*, de caeteris non adeo sollicitus. Wasse.

111. Ad Iovis. Idem ibidem Act. IV. Sc. 2. Carrio. — Ita et in Donato, et exemplaribus nostris, inscita prorsus ac perplexabili sententia, imo nulla potius. ita ut dubium mihi non sit, quin, *Id Iovi mandem nostro*, debeat emendari. quasi si dicas: Iuppiter ista viderit; vel: haec Deo sint curae, qui supra nos negotium curabit. Sic et Martialis suppalpans Domitiano:

Hoc satis est, ipsi cetera mando Deo.

Douza.

112. MORBI GRAVES OB INEDIAM INSOLITA VESCENTIBUS. Sic legendum; nam Tacitus habet: *De obsidione cunctantibus, solita insolitaque alimenta deerant.* Videndum autem an ad haec fragmenta addi possit illud, quod ab Ambrosio citatur epist. ad Marcellin. V. *Brevi*, inquit, *multitudo diversa atque vaga, concordia civitas facta erat* etc. Nam paulo ante nominatur Sallust. ut ad eum haec quoque referri possint. URSIN. — Donatus III. Sc. 2. Hecyr. CARRIO. — Credo utique de exercitu Mithridatis agi Cyzicum obsidente, eo usque inediae redacto, ut ne humanis quidem carnibus abstinerent; alii, pecorum in morem, herbis radicibusque evulsis uterentur pro cibo. unde et gravium morborum et pestilentiae caussae; eo magis, quod itinera terrestria, qua commeatus subvehi possent, omnia a Lucullo obsessa circumquaque; et aquae, per anni tempus hiemantes, maritimas importationes praepedirent. Quam incommoditatem obsessor ipse Cyzicenus questus erat supra in Epistola sua ad Arsacem: ubi in hunc modum res, ita ut gesta erat, quam brevissime enarratur: *Apud Cyzicum, magno cum exercitu in obsidione moranti, frumentum defuit, nullo circumadnitente, simul hiems mari prohibebat.* Quid enim? potuitne brevius? DOUZA. — Iustin. lib. II. cap. 13. §. 12. *Multorum deinde dierum inopia contraxerat et pestem.* RUPERT.

142 113. * ATQUE EA. Ibidem Act. IV. Sc. 1. CARRIO.

114. GRAVIORI. Ibidem Act. V. Sc. 1. CARRIO. — Videndum an legi possit *afflixere* vel potius *fugere.* URSIN.

SOCII, FRIGERE. Forte *afflixere* vel *fregere.* CIACCON.

115. NAM QUIDEM PYRRHO, ANNIBALI etc. Existimo esse ex actione Lepidi, in qua legitur, *Nam quid a Pyrrho* etc. CIACCON. — Idem Act. I. Sc. 1. Phorm. etsi vix dubito quin hoc idem fragmentum sit cum illo quod est lib. I. *nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque et Antiocho.* observat enim Donatus primas duas voces sine copula, posteriores vero cum eadem positas. CARRIO. — *Hannibale aequore.* ad Phorm. II. 1. 13. BROUKHUS.

HANNIBALI. Vide supra Iug. cap. 5. WASSE.

116. NAM SULLAE. Ibidem Act. II. Sc. 3. CARRIO.

117. NEQUE. Donatus eodem quo proxime superius loco; etsi vulgo *dominationem* legitur: cum hic sit incuria operarum, *dominationum.* CARR.

NEQUE EST DEFENSUS. Meras nugas, ambages, hic iacit Carrio. Lego: *Nec est defensus dominationum Sulla.* Videtur sumptum ex aliqua oratione. COLER. — Legitur hodie apud Donatum: *Neque est offensus dominationem.* in edit. Terent. quae prodiit apud Hack. 1680. WASSE.

AT ILLI. Servius Ecloga prima Virgiliana. CARRIO.

CUI NOMEN OBLIVIONIS CONDIDERANT. Legam *indiderant*, et de Lethe Hispaniae flumine intelligam, quod Limiam appellant; Strabo lib. III. et latius Mela: *Et cui oblivionis cognomen est, Limia.* CIACCON. et URSIN. — Idem Servius primo Aeneid. male autem apud illum est *nomen Ostium*, pro *nomen oblivionis.* de quo alibi diximus. CARRIO. — Mutat Ciacconius: *cui nomen oblivionis indiderant.* Frustra; quasi non sit Latinum, *condere*

nomen. Vulgatam lectionem confirmant etiam Priscianus, quem toties laudavi, et Servius Fuldensis. COLER.

118. NEU QUIS. Idem ibidem. CARRIO.

NEVE PRO MILITE. *Pro milite*, id est, *evocatus.* Vide Lips. in libb. de Mil. Rom. RUPERT.

(XVIII.) 119. ET INSOLENTIA. Idem septimo Aeneid. CARRIO.

120. TERGIS. Idem Servius IX. Aeneid. CARRIO.

121. CHARYBDIS. Servius lib. Aeneid. *Charybdis*, inquit, *secundum Sallustium circa Tauromenitanum egerit litus.* Verba autem Sallustii quae a Servio absunt, primus e schedis viri omnis antiquitatis studiosissimi iuxta ac peritissimi Petri Danielis, in lucem dedit amicus noster Iosephus Scaliger. de quo illud habeo affirmare, plus eum in Graeca, Latina lingua, externa, domestica antiquitate, omni denique omnium artium encyclopaedia memoria tenere, quam quisquam eorum, qui se doctos et esse et dici volunt, hac quidem aetate, ignoret. Haec autem Sallustiana Silius in librum suum XIV. ita transtulit:

Et qui correptas sorbentem vorticis haustu,
Atque iterum e fundo iaculantem ad sidera puppes
Tauromenitana cernunt de sede Charybdin.

sic enim liber Coloniensis, non *Taurominitana.* Strabonis locum, qui de Sallustiano ad verbum expressus est, paene me fugit apponere. est igitur hic: *Δείκνυται δὲ καὶ ἡ Χάρυβδις μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως * ἐν τῷ πορθμῷ,* 143
βάθος ἐξαίσιον, εἰς ὃ αἱ παλίῤῥοιαι τοῦ πορθμοῦ κατάγουσιν εὐφυῶς τὰ σκάφη τραχηλιζόμενα μετὰ συστροφῆς καὶ δίνης μεγάλης. καταποθέντων δὲ καὶ διαλυθέντων, τὰ ναυάγια παρατύχεται πρὸς ἠϊόνα τῆς Ταυρομενίας, ἣν καλοῦσιν ἀπὸ συμπτώματος τούτου κοπρίαν. CARRIO. — Quo loco notandum raram significationem in voce *naufragia;* quae pro quassarum et quasi assulatim dedolatarum navium fragminibus lacerisque armamentorum reliquiis posita; recte. Ceterum rescribendum, *per millia sexaginta;* eodemque etiam referundum videri alterum illud libri IV. quod habes supra: *Ubi se laniata navigia fundo emergunt.* DOUZA.

ILLATA NAUFRAGIA. Viderat Q. Septimius VI. 4. *Inter* Scyllam *et* Charybdim *mare saevissimum*, et illata sorbere *solitum.* Infra: *leves odores*, id est, suaves; de amomo Dioscorides I. 14. *Εὐώδεις ἱκανῶς.* et *gravis odor* passim pro *ingrato.* Lucret. VI. 803. Virg. G. IV. 49. *Aut ubi* odor *coeni* gravis. quo sensu apud Dioscor. Idem: *τὸ βαρύοσμον.* ingratus, teter, et qui nares contristat. Huc respexit Corippus:

Prisca Palaestini miscentur dona Lyaei
Alba, colore nivis, blandoque levissima *gustu.*

Aliud autem *vinum levissimum* apud Plinium. An hoc sensu eiusdem illa capiam, nescio, XII. 7. *Hoc (piper) ex omni genere asperrimum est*, levissimumque *et pallidum.* de cervae odore apud Varium:

Aethera per nitidum tenues *sectatur* odores.

Aeque audacter Maro Aeneid. III.

Volvitur ater odor.

Palladius Rutil.

Et frondes pulchro *ditat* odore *feras.*

Aristoteles de Anim. II. 9. *Καὶ δριμεῖα, καὶ αὐστηρὰ, καὶ ὀξεῖα, καὶ λιπαρά ἐστιν ὀσμή.* Lucret.

Abrotonique graves et tristia centaurea.

WASSE.

122. SAGUNTINI. Aestuat in huius loci emendatione Colerus [supra Num. VII. pag. 12.] lege nulla licentia: *quippe quis etiam tum*, pro *qui*, optimo sensu et conveniente. *quis* pro *quibus* pueri norunt. PUTSCH.

123. APUD CORDUENNOS. Mihi incogniti populi. Plinius scribit, amomum nasci in illa parte Armeniae, quae vocatur Otenae. COLER. — Levis odor est suavis et fragrans, ut contra gravis. Valerius Flaccus lib. IV.

Illic pestiferas subter iuga concava torquet
Ater aquas Acheron, vastoque exundat hiatu,
Tumens et saeva sequitur caligine campus,
Linque gravem fluvium, et miseris sua fata colonis.

PUTSCH.

(XIX.) 124. USQUE AD. Noster alibi semper ordine perverso, *ad usque.* WASSE.

127. NAMQUE OMNIUM FEROCISSUMI. Iuvenalis lib. V. Sat. 15.

Tale quid excusat Maeotidi saevior ira.

Scholiastes ibi: *Iuxta Maeotim paludem Taurici sunt, quorum Rex Thoas advenas immolare consueverat usque in adventum Orestis et Pyladis: quibus agnitis Iphigenia, quae erat templi sacerdos, ablato inde Dianae signo aufugit, idque Aritiae consecravit.* Postea Sallustius: *Omnium hoc tempus* etc. apud quem etiam scribendum aio: *Achaei atque Taurici.* Ita enim vocantur illi populi, qui Chersonesum Tauricam Scythicam inhabitant. Regio etiam Taurica Scythica appellatur. Apud Strabonem lib. VII. puto
144 legendum, *Ταυρικὴν Σκυθικὴν λεγομένην * χεῤῥόνησον.* COLER. — De Taurorum crudelitate Lactantius lib. I. *Erat lex apud Tauros, inhumanam et feram gentem, uti Dianae hospites immolarentur; et id sacrificium multis temporibus celebratum est.* PUTSCH.

129. TRIPLICI FLUCTU. Ita vocabant maximum fluctum, ut Latini decumanum. Servius annotat Graeci dici *τρικυμίαν.* Hesychius: *τρικυμία, ἡζάλη, ὅταν τρία κύματα εἰς ἓν συνάθῃ καὶ συνάρφθῃ.* Synesius de vehementi tempestate loquens: *Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐπεῖχον αἱ τρικυμίαι τοῦ πελάγους καὶ πρὸς ἑαυτὸ στασιάσαντος. Γίνεται δὲ τὸ τοιοῦτον ὅταν μὴ τῷ λήξαντι πνεύματι καὶ τὰ παρ᾽ ἑαυτοῦ συναναπαύσηται κύματα, ἀλλ᾽ ἰσχύον ἔχον τὸ ἐνδόσιμον τῆς κινήσεως, ὑπαντιάζει τῇ τοῦ πνεύματος ἐπικρατίῃ καὶ ἀντεμβάλλῃ ταῖς ἐμβολαῖς.* COLER. — Graecis *τρικυμία.* Latinis *decumanus fluctus.* atque hoc de Charybdi accipio, quam eandem intelligit Virgilius lib. III. divini operis:

Dextrum Scylla tenet, laevum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus.

et Homerus:

Τῷ δ᾽ ὑπὸ δῖα Χάρυβδις ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
Τρὶς μὲν γάρ τ᾽ ἀνίησιν ἐπ᾽ ἤματι, τρὶς δ᾽ ἀναροιβδεῖ
Δεινόν.

PUTSCH.

130. VORTICOSUM. Hinc forte mutuatus est hoc verbum Seneca cap. 23. cuius verba ex Fr. Libb. delenda existimo. Anonymus Paneg. VIII. cap. 7. *Athesis ille saxis asper, et gurgitibus* vorticosus. WASSE.

CHARYBDI MARE VORTICOSUM. Scribo: *Charydis, mare vorticosum.* Plinius lib. III. cap. 8. ex Sallustio: *In eo freto est scopulus Scylla. Item Charybdis, mare vorticosum, ambo clara saevitia.* Seneca lib. IV. cap. 1. de beneficiis: *Turbinum motus vagus est et disiectus, et ut Sallustii verbis utar, vorticosus.* COLER. — Thucyd. lib. IV. non unum locum, sed totum fretum Charybdin appellavit. WASSE.

131. TEMPORE ANNI MARE etc. Hieme enim non navigabatur, sed appetente vere maria iterum aperiebantur. WASSE.

132. SANE BONUS. *Bonum* pro forti exponit Servius. Sic alibi: *Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum ferebat.* COLER.

(XX.) 133. PACIS MODO EFFUSAS. Frequentius *more* Noster: *more militiae, virorum, regum, humanae cupidinis, proelii, pecorum, hostium, vulgi, Graeciae, Imperatoris, mortalium.* At nihil mutandum. Tacitus Hist. IV. 15. *vagos et* pacis modo effusos *lixas.* WASSE.

134. GENUA PATRUM ADVOLVUNTUR. Recte. Tacitus VI. 49. *Quamquam* genua patrum advolveretur. Q. Septimius Sallustium cuius in primis aemulus est, sui vel librariorum incuria, nunc deserens, ubique exhibet: *genibus obvolvebantur, obvolutae.* Atque ex eadem caussa Hegesippus V. 49. *genibus advolv.* verum Codd. C. C. C. et Bib. Pub. propius veritatem offerunt *ad genua*, ubi praepositionem omnino inducendam pronuncio. Noster alibi: *muros successerunt.* et, *radicem montis excessit.* Apuleius de Deo Socr. *eandem arborem successit.* WASSE.

136. QUAE MAPALIA SUNT. Desumtum est hoc ex codice Fuldano Servii, ubi sic legitur: *Quae magalia sunt circumiecta civitati, suburbana aedificia magalia.* separo haec et duo fragmenta facio: *Quae magalia sunt circumiecta civitati.* et: *suburbana aedificia magalia.* vel si lubet postrema *suburbana aed. m.* pro glossemate sunto et Servii commento. PUTSCH. — Servius Fuldanus habet *magalia.* de quibus vocibus vide nos ad Iugurth. cap. 18. et 22. WASSE.

138. TRADITUR FUGAM. Existimaverim haec de Sertorio accipienda esse, et fortasse per *longinqua * Oceani* intelligendas insulas fortunatas. 145
Acron mihi idoneus auctor esse possit: *Sallustius*, inquit, *in Historiis tradit Sertorium victum voluisse fugere ad insulas fortunatas.* COLER.

141. CUM MURUM HOSTIUM. Refero ad librum primum, ad ista nempe *Sertorius portis* etc. PUTSCH.

(XXI.) 142. VASTA ITALIA. Confer Fr. I. 8. et Servium pag. 1233. WASSE.

143. Hi sunt qui. Locus corruptus. Putsch.

145. Saevire Taguns. Popma pag. 115. legit, *lenire.* [*Lenire Tagus.* Carrio I. Emend. XI. Broukhus.] Paullo post mallem *egregie* pro *egregio.* Wasse.

147. Solas festinate. Lege, *Soleas festinate.* Putsch.

149. Ex parte praecipere. Emenda, *ex parte cohortium praecipue instructa stationes locatae pro castris.* Putsch.

154. Sin vis obsistat. Reduco ad III. Histor. librum, de exercitu apud Cyzicum fame confecto. Putsch.

(XXII.) 157. Qui nullo certo exsilio. Supra in Catilina: *Qui Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur.* Nam quod Palmerius ibi *sedibus cunctis* legat, more suo facit, id est, abutitur ingenio. Putsch.

159. Sanctus alia. Supra lib. I. Histor. verba habes ab his non multum discrepantia, *Sanctus aliter et ingenio validus.* quae cum his
146 eadem putabam; sed refutavit me Charisius, qui hic *aliter* * pro *alias*
notat, et Servius ibi *alias* accusativo ponit, ut *at cetera Graius.* Quae diversitas fecit, ut et hic diverse a me ponerentur. Putsch. — Trebell. Pollio in Censorino: *Felix omnia, infelicissimus Imperator.* Est Graeca locutio: *τὰ πάντα εὐδαίμων, τὰ πάντα ἄριστος.* Poeta: *cetera Graius.* Tertullianus: *Ad hoc enim venerat, ut a delicto purus et omnia sanctus pro peccatoribus obediret.* Vide Salmas. ad Trebellium, et Schegkium ad illud Vell. lib. II. cap. 46. *Cetera sanctissimus.* ubi e Graecia vectum sermonis genus, usitatum ab optimo quoque. Tacitus: *cetera equestri familia.* et: *Iuvenis alia clarus.* Agellius: *pleraque doctus.* Apuleius: *pleraque mundus.* et Florid. I. *Marsias Phryx cetera et barbarus.* Haec Schegkius. Rupert. — Sequitur A. Victor de Vespasiano: *sanctus omnia.* atque ita Tertullianus. Inscriptio vetus apud Trebellium pag. 347. *Felix omnia.* Ammianus pag. 170. 20. *Prudens alia.* Wasse.

166. Luxo pede. Id est, *vacillanti,* inquit Probus. Wasse.

167. Maurique. Citat haec Priscianus ex Crispi nostri Iugurtha; quae cum ibi non legantur, huc inter incerta referenda duxi. Quod boni mihi vitio non vertent, cum saepe in adducendis veterum testimoniis a Grammaticis peccatum sit, ut apud Nonium in *lustrare: Lustrare, patefacere. Sallustius Catil. lib. I. Si lustrantur, si erumpunt omnia, muta iam istam mentem.* cum omnino legendum sit, *Cicero in Catil. I.* in cuius orationibus haec exstant, non in Sall. Catil. Falso quoque ascribit Sall. fragmentum ex libris Ciceronis de Republ. Antonius Augustinus sub finem notarum P. Ciacconii Antverpiae editarum. Putsch.

Vanum. Tertull. de anima hanc lectionem agnoscit. V. fr. 532. Wasse.

Antipodes. Uti notum, illi dicuntur, qui adversa nobis urgent vestigia. Cic. in Academ. *Antipodes e regione nobis, e contraria parte terrae adversis vestigiis stant contra vestigia.* Idem dicit in Som. Scip. *eorum partim obliquos, partim versos, partim etiam adversos stare nobis.* Wasse.

(XXIII.) 169. Omnium. Agellius lib. X. cap. 7. Carrio.

Maximum esse Nilum. Hoc praeter Agellium testatur etiam Festus Avienus, elegantibus versibus:

Non olli compar quisquam fluit, incluta quanquam
Undique se totis eructent flumina terris.
Nilus et immensos ulvam dispergit in agros,
Et fovet invecto sata gurgite; Nilus honorem
Telluri reparat; Nilus freta maxima pellit.

Servius dictum putat Nilum, quasi *νέον ἰλύν,* i. e. novum trahentem lutum. Unde fortassis veteres Latini Melonem propter aquam nigricantem et turbidam vocarunt. Ita autem vocatum olim fuisse Festus observavit, qua voce non puduit uti Symmachum quoque in quadam epistola, ut indicat ex fide optimorum Codicum Iacobus Lectius IC. vir elegantissimi ingenii. Colerus.

170. Ex omnibus Seneca de beneficiis lib. IV. cap. 1. Pro eo quod vulgo est *cura dictum,* scripsi, *cura * dicendum,* ex libris manu- 147
scriptis, quibus infinitis prope in castigando Seneca usus est Franciscus Martinius, iuvenis omnis antiquitatis et earum artium quae humanitati subiiciuntur peritissimus mihique artissima familiaritate iam inde usque a prima pueritia coniunctus, et immatura morte, pro dolor, ne ullum peregrinationis longiunquae aut laboris immensi fructum caperet, nuper exstinctus. Carrio.

Dicendum. Olim, *cura dictum.* Sed ex MSS. fere infinitis, quibus usus est Fr. Martinius in castigando Seneca, hanc lectionem deprompsit Carrio. Wasse.

171. Turbinum. Idem Seneca Natural. Quaest. lib. VII. cap. 8. Carrio.

(XXIV.) 172. Sallustius. Isidorus lib. XIII. in voce *Eufrates.* Sic enim scribendum esse, neque in capita, quod a recentioribus factum est, libros eius secandos, ex tribus libris calamo exaratis, quorum primum ipsius Isidori aetate scriptum fuisse praestare ausim, alibi, opinor, a me monstratum est, ex quibus iisdem *relicto* pro *derelicto* repraesentavi. D. Hieronymus de locis Hebraicis, quem hac in parte ab Isidoro expressum credo, eadem recitat. Quid? quod Vibius Sequester in libro de fluminibus ita scribit: *Sallustius, auctor certissimus, asserit tam Tigris quam Eufratis fontem in Armenia monstrari.* Carrio.

Tigrim et Euphratem. Hieronymus de locis Hebraicis: *Porro Sallustius, auctor certissimus, asserit tam Tigris quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari.* Coler. — Adde huc sis alterum illud apud Hieronymum de locis Hebr. cap XXVIII. Infra: *delatus est Cumas.* Confer Pausaniam X. 17. Wasse.

173. Pelorum. Servius lib. III. Aeneid. et ex eo Isidorus lib. XIV. de promontoriis, iisdem plane verbis: nisi quod Servio illud *respiciens Aquilonem* deest aut certe abest. Eadem Silius Italicus, ut et Siciliae descriptionem, habet primo lib. XIV. Carrio.

(XXV.) 174. Aristaeus. Ex Servio lib. I. Georg. Idem lib. VI. Aeneid. *Daedalus*, inquit, *ut scribit Sallustius, primo Sardiniam, post delatus est Cumas.* Idem illud in lib. XII. transtulit Silius; sic enim canit:

Fama est, cum laceris Actaeon flebile membris
Supplicium lueret spectatae in fonte Dianae,
Attonitum novitate mali fugisse parentem
Per freta Aristaeum, et Sardoos isse recessus:
Cyrenen monstrasse ferunt nova litora matrem.

Eodem spectasse credo fragmentum illud: *Apollinis filia et Cyrenes.* Carrio.

Post laniatum a canibus Actaeonem. Addit Servius, huic opinioni refragari Pindarum, qui canit, eum Aristaeum de Cea insula in Arcadiam migrasse, ibique vitam coluisse, et apud Arcades pro Iove cultum. Apollonius Rhodius e contra Aristaeum Arcadia relicta Ceon tenuisse, et ibi Iovis Iemaei templum statuisse, scribit II. Argonauticor. Solinus ait, Aristaeum post Noracem et Sardum in Sardinia regnasse, et seiuges antea populos in unum congregasse ac conciliasse. Aristoteles, qui primum om-
148 nium in Sardinia imperasse tradit Aristaeum, * cum ea insula tota multis et grandibus avibus teneretur: *Τὸν Ἀρισταῖον, ὅν φασι γεωργικώτατον εἶναι, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τόπων τούτων ἄρξασθαι μυθολογοῦσιν, ὑπὸ μεγάλων ὀρνέων ἔμπροσθεν καὶ πολλῶν κατεχομένων.* Salmas. ad Solin. pag. 99. Rupert.

175. Sallustius etc. Idem Servius lib. XI. Aeneid. in quibusdam exemplaribus, quemadmodum apud Isidorum lib. XVIII. scribitur, *incruento exercitu deportarunt.* Sed in libris manuscriptis etiam Isidori est, *incruento exercitu deportasse.* Carrio. — Ut de L. Scipione Sulla, Pompeius de Bruto, castris collatis apud Mutinam, obsesso. Sed *reportarunt* malim. Et fortasse huc pertinuerit quod habes supra: *Castra sine volnere introitum.* Quod ipsum tamen ad Pompeii Epistolam Senatui inscriptam, post victoriam de Bruto quam dixi, referri oportere potius est ut credam, hoc Plutarchi testimonio adductus: *ἔλυσε δὲ τὸν φόβον ἐπιστολὴ παρὰ Πομπηΐου κομισθεῖσα, κατορθωκότος ἄνευ μάχης τὸν πόλεμον· ὁ γὰρ Βροῦτος, εἴτε παραδοὺς τὴν δύναμιν αὐτὸς, εἴτε προδοθεὶς μεταβαλλομένης ἐκείνης, ἐνεχείρισε τῷ Πομπηΐῳ τὸ σῶμα* etc. id est: *Hanc formidinem allatae a Pompeio litterae discussere, bellum sine certamine esse perpetratum: Brutus enim, quia vel exercitum ipse tradidit, vel, transitionem ille quum faceret, proditus fuit, seque et vitam suam in Pompeii permisit fidem.* Addam corollarii vicem, huiusmodi victoriae genus, in re tamen diversa, et quae ad Venerem potius spectet, quam Martem, etiam *praecipuo Triumpho dignam* censeri a poeta Sulmonensi: *In qua* (ut idem festivissime argutatur) *quaecunque est, sanguine praeda caret.* Douza.

Incruento exercitu. Laetam esse eiusmodi victoriam subinnuit Noster Catilin. 71. Wasse.

176. Cares. Servius lib. VIII. Aeneid. [725.] Carrio.

177. A Troia. Servius lib. I. Aeneid. quamquam apud eundem, eodem etiam libro haec ipsa recitantem, aliter paullo quaedam hunc in

modum leguntur: *A Troia Capys Campaniam, Helenus Epirum, Antenor Venetiam, alii Sardiniam, secundum Sallustium, occuparunt.* Eodem pertinet illud Silii lib. XI.

Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo
Assaracus, nulloque minor famave manuve
Tum Capys, ut primis dederit sua nomina muris.

Eadem habet Livius lib. IV. ab U. C. Carrio. — Integrius hoc fragmentum est apud Servium Fuldensem. Coler. — Idem hoc Fragm. aliquanto integrius legitur infra pag. 150. Haverc.

Alii Sardiniam. Confer Pausaniam pag. 837. Wasse.

178. Dardania. Servius lib. II. Aeneid. Carrio.

(XXVI.) 179. Sallustius. Idem lib. III. Carrio.

Procul visentibus. Atque ita lego apud Iustinum IV. 1. cum Codd. Bongarsii, non, ut vulgg., *videntibus.* Wasse.

180. In Sicilia. Idem ibidem. Carrio.

181. * Sallustius. Idem lib. X. Carrio. 149

182. Orion. Idem lib. V. Carrio.

183. In Flaminia. Idem lib. VII. Carrio.

Cale. Ex Sallustio Calem in Gallia, et Calensem villam, ab urbe Parisiorum quasi centum stadiis distantem, habet Greg. Turonensis, haud procul a Matrona flumine, ut Gaguinus ait. Ortel.

In Gallaecia. Voss. ad Melam emendat. pag. 186. confert Vitruv. XI. 3. cum membranis Christianae et emend. Plin. XXXV. 14. Wasse.

184. Getae. Servius lib. VII. Aeneid. Carrio.

185. Troianorum. Idem lib. I. Aeneid. Carrio. — Habetur et hoc auctius in eodem Servio. Coler. — Et huc haud absurde transferri posse arbitror connectique Fragmentum illud, quod supra lib. III. est: *Namque primum Iasonem novo itinere maris Aeëtae hospitis domum violasse.* Douza.

186. Curribus. Servius lib. I. Aeneid. Carrio.

187. Vices. Idem lib. II. Aeneid. in aliis libris est, *per vicissitudines.* Carrio.

188. Creta. Idem III. Aeneid. Carrio.

(XXVII.) 189. Primo. Ex Servio lib. I. Georg. Carrio.

Nova aestas, adulta. Ita Tacitus Annal. II. *Sed* aestate *iam* adulta, *legionum aliae itinere terrestri in hybernacula remissae.* Aeneid. XII. 36. *donec* ver adolesceret. et XI. 31. adulto autumno. Ante utrumque Thucydides *ἀκμάζον θέρος* dixit et *παρηκμακός.* Plutarchus: *παρηκμακὼς φθινόπωρος.* et Sertorio pag. 576. *θέρους ἀκμάζοντος.* ad noctem transtulit Herodianus, *ἀκμαζούσης νυκτός, nocte intempesta, provecta.* Pro sole meridionali Petronius, nisi fallor: *non* solis adulti *Mansuescit radiis.* Postremo Avienus adultam *maturamque noctem* pro nocte iam in diem vergente posuit: quod magno Salmasio in Pliniano opere observatum pag. 719. Wasse.

190. Sallustius. Acron sive Porphyrio in librum Epodon Horatii. Carrio.

191. Insulas fortunatas. Servius lib. V. Aeneid. Carrio. — De iis consule Diodorum pag 96. 127. 207. Agatharch. pag. 65. Plinium,
150 Hesiodum, et * Tzetzem in eundem, Melam III. alios. Locus Homeri, ubi de Insulis Fortunatis agit, indicante Strabone, extat Odyss. δ'. 563.

Ἀλλά σ' ἐς Ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης
Ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅθι ξανθὸς Ῥαδάμανθυς,
Τῇπερ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν.
Οὐ νιφετὸς, οὔτ' ἂρ χειμὼν πολὺς, οὐδέ ποτ' ὄμβρος·
Ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγὺ πνείοντας ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησιν, ἀναψυχεῖν ἀνθρώπους.

Quae fere transcripsit Iosephus B. Iudaic. II. 7. Inscriptio vetus Regillae ab Herode posita:

Ζεὺς μὲν ἐς Ὠκεανὸν θαλερὴν ἔστειλε γυναῖκα
Αὔρῃσι Ζεφύροιο κομιζέμεν ἠλυσίῃσιν.

Anonymus apud Hesychium: *Ὠκεανοῖο πόρον, τὸν ἀέρα, εἰς ὃν αἱ ψυχαὶ τῶν τελευτώντων ἀποχωροῦσι.* Hodie *Canariae* dictae. Florus III. 22. ait Sertorium *Fortunatorum insulas penetrasse.* Noster tantum *voluisse fugere.* et Fragm. VI. 20. (quod huc omnino pertinet) *traditur* fugam *in longinqua Oceani* agitavisse; Oceani occidentalis nimirum. Apud Florum pro *missus* ingeniose legit *nisus*, sic opinor, Freinshemius; nam liber abest. Contra Florum facit Plutarchus in Sertorio pag. 572. Wasse.

192. Proximum. Nonius in *proximum.* Carrio.

ΚΡΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΝ. Ptolemaeus, Strabo, Plinius, et Priscianus in Exegesi:

Arietis, hanc rupem, simulantem vertice frontem,
Pro merito Graii Κριοῦ dixere μέτωπον. Coler.

(XXVIII.) **198.** Cum multi etc. Si contuleris ea quae leguntur supra pag. 148. atque ibidem Servium in Notis Carrionis, patebit, Fragmenta haec duo, quae simul unum efficiunt, sic debere constitui: *Cum multi evaserint Troianum periculum, uti Capys, qui Campaniam tenuit, Helenus, qui Epirum, Antenor, qui Venetiam, alii, qui Sardiniam, secundum Sallustium tenuerunt.* Haverc.

151 **201.** * Vanos Mauros. Adde Fragm. ex Prisciano cap. 22. Et de Teïo oppido [Fragm. 196.] consule Doctiss. Barnesium in vita Anacreontis §. 1. Wasse.

(XXIX.) **203.** Mesopotameni homines effrenatae libidinis sunt. Vide Freinsh. ad Curt. lib. V. cap. 1. §. 37. Rupert.

(XXX.) **206.** Et iterum ad Amisum. Vide supra IV. 1. Wasse.

206. b. *ΝΟΜΟΥΣ.* Ex eius lege sumtuaria ius potestasque erat, ut Calendis, Idibus, Nonis, diebus ludorum, et feriis quibusdam solennibus, HS. tricenos in coenam liceret insumere, caeteris autem diebus non amplius ternos. Gell. II. 24. Macrob. III. 17. Tulit etiam legem de sumtibus funerum, notante Plutarcho. Wasse.

(XXXI.) **208.** * Corpus semianimum. Antique. ita Ennius apud 152
Cic. I. de Divin. Lucretius VI. 1266. Iustinus VI. 8. *Nam ut relatus in castris* semianimis, sed recte MS. Bongarsii *semianimus.* Wasse.

Servili ingenio. Livius XXXV. 49. *Syros omnes esse, haud paulo mancipiorum melius, propter* servilia ingenia, *quam militum genus.* Ita Tacitus Hist. V. 9. Iustinus XVIII. 3. Noster in Catil. *servilia officia.* Quae verba respicit Symmachus V. 68. *Interea recuso sententiam quae rem venaticam* servile *ducit* officium Menander:

Τὸ γὰρ γεωργεῖν ἔργον ἐστὶν οἰκέτου.

Infra: *presso gradu.* Ovidius:

Subsequitur, pressoque *legit vestigia* gressu.

Quae ita vertit Max. Planudes: *Καὶ τὸ βῆμα συστείλας τὰ ἐκείνης ἀναλέγεται ἴχνη.* Livius VIII. B. Pun. Q. Septimius II. 45. Idem valet *βάδην ποιεῖσθαι τὴν ἐπαγωγὴν* apud Polybium lib. XI. pag. 893. Wasse.

Fragmenta tria [207. 208. 209.] ex vetustis, et Servianis doctissimi Petri Danielis Schedis, nec dum publicatis, Lutetiae descripta, atque inde porro ad C. V. Iustum Lipsium ab adolescente lectissimo, Andrea Schotto, gratificandi caussa Lugdunum nostram transmissa, alius neminis, quam Sallustii esse, quovis pignore contendere ausim. Cui rei argumenta primo stylum dico, quem ego adeo omni ex parte Sallustiano dicendi generi respondere, probare posse videor, ut lac lacti similius esse non queat: deinde Servilis belli tractationem, quam Sallustium in his Historiarum suarum libris executum esse, cum ex aliquot superioribus Fragmentis, tum vero ex Ausoniana illa duodecim annorum computatione, ita examussim compertum iampridem atque exploratum habemus, ut satis-acceptione nobis eius rei caussa opus non sit; abessent tantum caecae liturae illae, tot barbariae mendis ac maculis coöpertae. Quibus ipse hercule eluendis sat esse non possum; neque enim fullonicam didici, proinde uti eapse exarata accepi, ita repraesentavi. Ceterum fides sit penes exscriptores. Douza.

207. Si desperatis facere medicinam ius foret, perlubenter hercle clausulam illam lacuna expleta constituerem hoc modo: *Ex quo praesente vera facillime noscerent Romam miserat, et tamen interim cum volentibus numero quatuor.* De P. Varinii porro praetoris adversus Spartacum cum tumultuariis copiis missi rebus parum prosperis, tum fugitivorum successu, vide Appianum sub fin. lib. I. bellorum civilium, item Plutarchum in Crasso. Douza.

208. Pro *debacrlttur* fortassis leg. *debacchantes.* — Puto haec ad III. Hist. lib. pertinere, coniecturam faciens ex fragmento quodam superiore, in eum librum a Grammaticis relato, quod huic exemplo ob argumenti vicinitatem praepositum fuisse suspicari lubet; ita enim illic: *Ac statim fugitivi, contra praeceptum ducis* (Spartaci) *rapere ad stuprum virgines matronasque.* Douza.

209. Aliquod dies. Mirum ni, *Aliquo die*, vel certe, *Post aliquot dies*, legendum, inducendumque τὸ *coepit*, tamquam glossema. Douza.

Et promi lingua. Huic consonum Iugurthinum illud: *Lingua, quam manu, promptior.* Douza.

Incautae. Fortass. *incaute.* Douza.

Atque illi certamini consilii (lego conscii) inter se iuxta seditionem erant. Id est, seditioni proximi erant. cui succedanea locutio illa Taciti: *iuxta seditionem ventum.* i. e. parum abfuit, quin res ad seditionem spectaret. Douza.

DOCTORUM HOMINUM

COMMENTARIA

IN

ORATIONES DUAS

AD

C. CAESAREM

DE REPUBLICA ORDINANDA

SALLUSTIO ADSCRIPTAS

* **Orationes duae.** Orationes has, quae ad Caesarem de Republica 153
ordinanda scribuntur, decreveram omittere, neque hoc loco fragmentis Sallustianis attexere; primum, quia doctos viros ita iudicare intelligebam, Sallustianas ut esse aut negarent, aut certe non asseverarent; dein, quod et ego, multo iam tempore in Sallustiano dicendi genere versatus, nondum tamen mihi imperare possem, eas ut darem Sallustio: quae tametsi a minime vulgaribus plerisque locutionibus et huic Nostro familiaribus omnino non abhorrerent, cum perpetua tamen eius dictione non usque quaque convenirent, ita ut sub Corn. Taciti, si id ferret temporis ratio, aut cuiusvis etiam alterius, illius aetatis rerum auctoris, nomine, quam Sallustii legi mallem; postremo, cum ex his ipsis orationibus nihil a Grammaticis veteribus, qui Sallustiana exempla amant afferre, viderem adduci. Cumque hae ipsae orationes, ut sint Sallustii, ad libros tamen Historiarum nequeant referri: et quid erat cur non alicui alteri nescio cui tribuerem? cur non ex aliis potius exemplaribus lectori petendas relinquerem, nostram autem editionem illis non onerarem? quae etiam caussa fuit cur adversarias Sallustii et Ciceronis orationes, item ineptissimam illam sophistae nescio cuius in Lucium Catilinam declamationem, quae Latroni falso adscribitur, prorsus omitti debere, si in rem typographi fuisset, plane iudicaverim. Contra vero cum alios etiam, non minimi in re litteraria nominis viros, accuratius cum suo agitantes animo ita censere meminissem, ut eam Sallustio, cui a veteribus libris tribui dicerent, adimi nollent: sententiam meam mutavi, iudiciumque tantisper sustineri volui, dum certius quid adferre suoque auctori vindicare potero. Carrio. — De scriptore duarum (ut quidem nunc inscriptio est) Orationum ad C. Caesarem, cur ambigerent literati homines, caussa non erat: praesertim cum et codicum membranaceorum consensus et (quae ratio maxima est) geminissimus dicendi character, postremo tot tantaeque in iis censoriae notiones exercitae, sese ab alio nemine, quam a severo et serio illo Historico esse, haud indicium modo, sed et fidem facere poterant multo certissimam. Quid enim? E summo puteo (uti apud Comicum nostrum est) similior nunquam potest aqua aquae sumi, quam haec ipsa sunt, et altera illa, quae de Sallustianis naufragiis reliqua Deorum nobis benignitas fecit. Nam quod de Tacito aut quovis alio etiam rerum illius aetatis auctore hallucinati sunt quidam, quid simile? Primum, numquam ea linguae Latinae puritas in Tacito: deinde, temporum ratio putetur, magnum sane inter Flaviani ac Iuliani seculi scriptores intervallum. Neque ipsi id infitentur. At brevitas illa, quae in Historico nostro familiam ducit, non aeque credo in his Orationibus, ac

in ceteris eiusdem scriptis, comparet. Ridicula res vero; miror que, ubinam et oculos et animi mentem habuerint, qui huiusmodi ante nos sententias dixere: nisi tamen forte haec ipsa, sicuti peregrinantes, perlegerint: quod hercle pernegari non potest. Quae etiam caussa fuisse videtur, ut quo in lingua Latina astrictius nihil aut concisum magis dici, scribi vel fingi ne ab ipso quidem Sallustio possit, id isti immodice longum ac Sallustiana breviloquentia indignum arbitrari sunt ausi: haud quaquam cogitantes, eiuscemodi delicias longas dici non posse; *quibus* (ut Martialis Tribuni intercessione pro Crispo Praetore nostro utar) *nihil est quod demere possis:* ut omittam cetera, quae in Cosconium noto ibidem Epigrammate leguntur, in huiusmodi novos Laconas potius quam veterem illum Celtiberi poetae criminatorem convenientia. Verum aliquando in rem praesentem, in qua ego omnibus verbis vindicare manumque cum hoste (si usus veniat) apud Praetorem, quem dico, conserere sum paratus. non quidem vitilitigandi studio (a qua scabie, meditate semper cavi, ut ungues tenerem) sed veritatis et Sallustiani honoris defendundi; cui hoc loco, assertorem me venisse haud poenitet, magis reticuisse pigeret. Nam sive haec sive alia studiosis probabuntur, a me quidem pro virili dictum et adiutum fuerit.
154 Reliquum est, ut * quid de pervolgata hac inscriptione sentiam, quam brevissime potero, exponam. Nam orationum nomine censendas persuadere mihi non possum. Proinde (more maiorum quod liceat) Epistolas, non Orationes iudico inscribi oportere: coniecturam ex eo ducens, quod auctorem ipsum, non orantem, sed scribentem postea inducit Sallustius, his verbis: *Forsitan, Imperator, perlectis litteris desernes, quem numerum Senatorum fieri placeat, quoque modo in multa et varia officia* etc. et aliquanto post: *Ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit, sed prius laborandum visum est de summa consilii* etc. denique etiam sub finem: *Quae mihi utilia factu visa sunt, quaecunque tibi usui fore credidi, quam paucissimis potui, perscripsi.* Ubi manifesto vides, et litterarum et scriptionis per litteras interpretes factae, non autem Orationis ad Caesarem habitae fieri mentionem. Quod quoniam satis superque argumentis ostensum ac declaratum arbitror; decere videtur, aliquot ex omni numero exempla decerpta proponere: unde, tamquam ex ungue leonem, cuivis promtum sit oculo praesente arbitrari, Epistolas quas dico, utrasque sine probro lectas, hoc est puras putas Sallustianas esse: neque quicquam in iis adulterinum deprehendi, quod parentem suum infitiari possit. Exemplo fuerint vel haec paucula: *Ita defessos, et exsangues Regi, aut nationi praedae futuros.* Sic in Catilina: *Quin defessis et exsanguibus, qui plus posset, imperium atque libertatem extorqueret.* Item: *Quare capesse, per Deos, Rempublicam et omnia aspera, uti soles, pervade.* Cui confine illud in Iugurtha de Mario: *Omnes asperitates supervadere.* Nisi cui forte hinc eum locum emendari, atque utrobique *pervadere* legi placeat. Neque istinc adeo abhorret, quod scripserat supra: *Inter has difficultates evadendum est tibi.* Addam et tertium ex eadem: *Iuventus probitati et industriae, non sumtibus neque divitiis studeat.* Cui parissimum illud Belli Iugurthini: *At contra quis omnium est his moribus, quin divitiis et sumtibus, non probitate, neque industria cum maioribus suis certet?* Illud

vero Epistolae sequentis, *Postremo cuiquam mortali, cuius opes in excelso sunt;* quis cum hoc Catilinario exemplo facere non videt, *Qui magno imperio praediti in excelso aetatem agunt?* Cui contrarium alterum ibidem lectum: *In obscuro vitam agunt.* Iam istud indictum nobis abire non debet: *Sed per ceteros mortales illa res clarior est, quod et prius defessi sint homines laudando munificentiam tuam* etc. adfine illi quod in Oratione Lepidana habuimus antea: *Quibus per ceteras gentes maximi et clari estis.* Quae duo (magnitudinem, dico, et claritatem; quarum altera ad potentiam populi Romani, altera ad gloriam referunda videtur;) etiam infra coniungit: *Quis te clarior, quis maior in terris fuerit?* Neque illa phrasis silentio transeunda: *Cum indignabuntur omnia funditus misceri.* Sic in Catilina: *Neque mutari ac misceri omnia cerneres.* Scripserat idem paulo supra: *Quorum omnis vis virtusque in lingua sita est.* ad exemplum credo illius e Catilina: *Sed omnis nostra vis in animo et corpore sita est.* succurrit illud: *M. Livio Druso semper consilium fuit, in Tribunatu summa ope niti pro nobilitate.* Sic in Iugurthina Memmii Oratione: *Vos pro libertate, quam ab illis accepistis, non summa ope nitemini?* Item: *Alieno pro scelere, sua quasi pro gloria nitebantur.* Ab hoc diversum, quod mox idem subiungit: *Contra eam nixi.* Nam *consilium fuit mihi* notius quam ut exemplis sit opus. Neque omittendum illud: *Nam ubi cupido divitiarum invasit.* idem enim in Epistola Mithridatis: *Cupido profunda imperii et divitiarum.* Sequitur ibidem: *Neque ingenium ullum satis pollet, quin animus magis aut minus mature, postremo tamen succumbat.* cui clausulae suffragatur illud, quod habes supra libro III. *Multato foede corpore postremo tamen periere.* Habes in eadem: *Libertas iuxta bonis et malis, strenuis et ignavis optabilis est.* Sic in Iugurtha: *Iuxta boni malique, strenui et imbelles multi obtruncati:* sed ibi *inulti* rescribendum videtur. Atque haec pauca e multis elocutionum generibus annotasse sufficiat: cetera (uti spero) iuventuti curae erunt, ut ea pro se quisque suapte industria investiget. Nam plura ne attexam, Sallustianae brevitatis lex vetat et ipse Lectori argutias longiores exhibere metuo. nam de labore meo facile est. Sed quis modus, quaeso, observationum futurus, si nobis lubido fuerit omnia examussim persequendi? Proinde ad digniora properantes, quae restant, Grammaticorum curiositati linquemus, omissuri etiam compendii faciundi caussa; simul ne communium miseriarum, quas per tot annos aegre ac duriter exanclavimus, nos ipsi in memoriam inducamus; tot tantasque in illustri positas pro republica indignationes; quibus solens cum seculi sui vitiis rixari amat Sallustius, gravissimus alienae et publicae luxuriae castigator. Quas si cum Catilinarii et Iugurthini Belli querimoniis inter se contendere voluerit, facile videbit, eiusdem imaginis formam possidere utrasque: neque aliud in his maius discrimen comparere, quam quo Menaechmum surreptum a Sosicle discrevit Plautus. Quare his, ut dixi, praeteritis, aliquot prius a me emendatiunculas daturus, rem ad exodium aliquando deducam. DOUZA. — Cuivis potius quam Sallustio dare velit Seb. Corradus Quaestur. 173. Non dubitat Lipsius esse Sallustii III. Quaest. Epist. 14. pag. 153. Ad imitationem harum orationum, Sallustium saluberrima Gubernatoribus Provinciarum praecepta dan-

tem in scenam produxit Traianus Boccalinus Cent. I, Ragguagl. [di Parnaso] XLI. BROUKHUS.

ORAT. I.

CAP. I.

155 * ORATIO I. Altera Sallustii oratio ad Caesarem, quam male praeponunt, quum ea scripta sit post Pompeium victum, altera ante eam victoriam. MERCERUS. — Caspar Barthius in notis ad Claudianum citat librum a se scriptum, cui titulus, *de Scriptoribus dubiis*, in quo hasce Epistolas Sallustio asserit. Eum neque ego vidi, neque an lucem viderit ille, satis compertum habeo. WASSE.

(XXXII.) POPULUS ROMANUS ANTEA OBTINEBAT REGNA. Duo Longobardicis literis scripti libri habent, *Pro vero antea obtinebat, regna atque imperia fortuna dono dare.* Sed Latinus Latinius legit, *fortunae dono dari.* Forte, *Pro vero antea obtinebam regna atque imperia fortunam dono dare.* CIACCON. — Placet lectio veterum librorum, in quibus est: *Populus Romanus pro vero antea obtinebat, regna atque imperia Fortunam dono dare* etc. Sed cum in aliquibus vett. codd. *Fortuna* scriptum sit mendose, pro eo alii fecerunt, *Fortunae dono dari.* URSIN. — Liber Fabri et Briconeti, *populus Romanus vero.* sed omnis haec periodus et à distinctione et a scriptura mirum in modum mendosa est. CARRIO. — Ita haec distinguo: nec puto quicquam desiderari; multo minus locum corruptum aut deploratum esse; id quod censent Critici. Proinde *obtinebat* novo significatu a novatore verborum Sallustio positum accipio pro *opinabatur*, seu potius, *persuasum habebat sibi* etc. pleno ac perspicuo intellectu. DOUZA. — Imperiti homines qui nón intelligebant, *obtinebat* positum esse pro *opinio obtinebat*, sive *vulgo credebatur*, cum aliquid deesse persuasum haberent, ex ingenio quod maxime probabile visum suppleverunt, duobus his verbis *Populus Romanus* initio praepositis: quae duo verba clarissimam alioquin et illustrissimam sententiam tenebris plus quam Cimmeriis involverunt. Legendum autem: *Antea obtinebat regna atque imperia fortunam dono dare, item alia quae per mortales avide capiuntur* etc. MERICUS CASAUBONUS in notis ad Antoninum pag. 41. — Testatur Carrio in his libris Fabri et Briconeti lectum *Populus Romanus vero.* Fortassis igitur, *Pro vero antea obtinebat.* Apuleius in Apol. *Certus equidem eram, proque vero obtinebam.* GRONOV. — Ut *vero obtinere* sit credere verum. Iugurth. *nulla pro socia obtinet; dolo an vero cunctatus.* A. POPMA. — *Obtinere* quandoque pro *perseverare in tenendo*, de quo

significatu Cl. Gronovius apud Livium III. 36. aliquando etiam pro *invalescere*, ut hoc in loco. Livius: *Malim equidem de filio verum esse, quod et plures tradidere auctores, servum* fama obtinuit. hoc est, tenuit locum suum in hominum mentibus. *Obtinere* enim militare verbum. Plautus Amph. *Quisque uti steterat iacet*, obtinetque ordinem. Nostrates: *Kept his ground.* Cic. Tusc. I. 12. *auctoribus quidem ad istam sententiam, quam* vis obtineri, *uti optimis possumus.* ibi cum Cl. Davisio et MSS. Norvic. omnino legendum *obtinere.* pro composito etiam simplex usurpat Livius: Tenet fama, *quum fluitantem alveum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset* etc. Cicero Catilin. IV. §. 11. *sive Silani sententiam sequi malueritis: facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis*, obtinebo *eam multo leviorem fuisse.* Noster Iug. 20. *quamquam ab ea fama, quae* plerosque obtinet, *diversum est.* Arnobius V. pag. 133. Possumus obtinere *falsum * esse quod dicitur, vel quod* 156
suspicionibus plenissima res est tota. pag. 155. *Falsa ut credantur haec esse, etiamsi sint vera, quam* obtinere *velle* pro veris. WASSE. — Non sunt in capp. vel §§. sectae *Orationes* istae, sive tu *Epistolas* mavis dicere. Ideo ne longius distraherentur, notas Philologicas et Politicas hic miscemus. Sallustii utramque esse cum Lipsio IV. Epist. Quaest. 14. nullus dubito, adeoque in Douzae sententiam pedibus eo, e summo puteo similiorem nunquam posse aquam aquae sumi, quam haec ipsa sint, et altera illa, quae de Sallustianis naufragiis reliqua nobis temporum benignitas fecit. Initium vero istud non sanum, quod Carrio vidit, licet medicinam non afferat. Douza, Mercerus et Colerus ruentem sententiam hac distinctione credunt sustentari posse: *Populus Romanus antea obtinebat, Regna atque imperia Fortunam dono dare.* hoc sensu: Populus Romanus credebat Fortunam eam esse, quae regna atque imperia dono daret, et credebat potissimum hisce de causis: quod, ut quisque indignior, ita plerumque ditior, honoratior, potentior esset: dein, quod vix quisque mortalium iis bonis proprie aut perpetuo frui visus sit. Ego vero etiamnum video sermonis ineptias, imo sordes. An enim hoc iudicium solius Populi Romani? Ciacconius ex Longobardico codice reponit, *Pro vero antea obtinebat.* Amplectitur et duobus MSS. confirmat Scipio Gentil. me facile annuente, qui Apuleium, ut alia, sic hoc exordium exscripsisse reor Sallustio, quum sic incipit ἀπολογεῖσθαι: *Certus equidem eram, proque vero obtinebam.* Maiusculis scriptum PRO, ut in principiis solet, errori causam dedit. Sed in eo non accedo Scipioni, quod legendum existimat *obtinebant*, tanquam hominum opinioni mox opponere voluerit experientiam certiorem. Imo opposuit suae, et evincit illud antea, quod minus commode positum, si de iudicio plebeio loqui velit Sallustius. Lego: *Obtinebam.* Sic in Catilinario cap. 3. et 4. iuvenilibus suis cogitationibus opponit maturioris aetatis sensum. RUPERT. — Exemplo Cortii, reposui, *Pro vero antea obtinebat.* ea enim lectione nihil certius; falsae namque opinioni de Fortuna mox a Sallustio opponuntur ista: *Fabrum esse suae quemque fortunae.* et id *verum esse* dicit Sallustius. HAVERC.

ITEM ALIA. Editio Veneta anni XIII. *ita illa.* alii vero, *item illa;* locus, ni fallor, corruptus, neque a me emendari potis. CARRIO.

Quia et apud indignos saepe erant. Nam, ut canit Iuvenalis Satyr. III.

— — ex humili magna ad fastigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari.

Et hoc nomine graviter Fortunam accusant Apul. lib. VII. Boëth. lib. II. de Consol. Met. 5. quibus adiiciendum est festivum illud Catullianum:

Quid est, Catulle, quod moraris emori?
Sella in curuli Struma Nonius sedet:
Per consulatum peierat Vatinius;
Quid est, Catulle, quod moraris emori?

Eiusdemque est intemperiei illud Dionysii Hal. lib. I. Fortunam hominibus maxime indignis maxima bona temere largiri. Sed huiusmodi querelas sapienter compescunt Augustinus lib. I. de Civ. Dei cap. 8. Seneca de Providentia cap. 5. Rupert.

Neque cuiquam incorrupta permanserant. Altae sapientiae gnomas huc conferre possem quamplurimas de fortunae caducis bonis iisque Regibus, quos propensiore favore primo delinitos, maiore postea malorum cumulo oppressit. Sed omitto, ne, si ponam, diffidere aliorum memoriae videar, simul et iactare ea, quae nemo nesciat: ac praeterea mihi molestus sim, exhauriendo tam immensum mare. Rupert.

Carminibus. Appii Caeci carmen a Pythagoreorum institutis non abhorrens laudat Panaetius in epistola ad Q. Tuberonem. Et ex eius *sententiis* citant quaedam Festus et Priscianus. Wasse.

Fabrum esse suae quemque fortunae. Illi libri: *Fabrum suae esse quemque fortunae.* Ad haec allusit Livius lib. XXXIX. cum de Catone loquens ait: *In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur.* Plautus Trinummo: *Nam sapiens quidem pol ipse fingit fortunam sibi.* Ciaccon. et Ursin. — *Suae* abest a Fabri et Briconeti. Carrio. — Ita est: Animus humanus felicitatis vel infelicitatis sibi in multis auctor ipse potest esse, cui Deus boni Regis, ac revera patris instar, ut Arrianus Epictetus de Providentia pulcre disserit, multa subiecit et liberum voluntatis arbitrium magnasque facultates dedit: ut harum beneficio fortunam sibi formaret ipse et quilibet eventum inevitabilem, non confracte, non deiecte
157 sustineret. Huius praestantissimam purissimamque partem, qua * ratiocinamur et intelligimus, disciplinarum atque artium inventricem mentem, providentiae ac rationis capacem, qua nos ad imaginem sui Deus fecit, antiquissimae Philosophiae principes apud Chaldaeos, Persas et Aegyptios numen habere quoddam persuasum habebant. Quas et Graecorum celeberrimi quique tam poetae quam philosophi secuti sunt, qui mentem hominis δαίμονα quasi δαήμονα, hoc est, scientem atque prudentem vocarunt. Ex horum igitur monumentis animadvertere est, mentis ex virtute providentiaque εὐδαιμονίαν, id est fortunam bonam; ex vitio et temeritate, malam et aversam vel κακοδαιμονίαν nasci. Ideoque mentem et fortunam eodem nomine δαίμονα recte nuncupari, quia restrictis ac operatricis haec tantum eventus, haec effectus est, mens autem caussa. Quae vero nonnumquam extrinsecus ingruunt homini, praeter operam exspectationemque suam

fortuita, quorum caussam ignorat, divinae voluntatis vel providentiae sunt: tamen in iis rursus *faber est*, hoc est vel dura atque aspera, virtute ac coelitus immissa ferendi scientia, mollit, vel mala omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant. Hesiodus aurei saeculi homines *δαίμονας* appellavit, quasi sapientes et virtute summa praeditos. Hinc ex eodem Socrates in Timaeo Platonis declarat, humanum animum non solum vita functum, sed et in corporis carcere detentum, si ex aureo, inquit, est illo genere, hoc est, bonus et prudens, lingua Graeca veteri recte daemona vocari: cum maiores, quam secundum hominem, actiones edit instinctu quodam divino. Quapropter mente providus et rerum gnarus homo, qui casus et eventus quoscunque regere et moderari potest, tam sibi quam aliis daemon et fortuna potest esse: vel bene vel male merendo, bonus aut malus. Cui sententiae Graecum vetus adagium adstipulatur: *Homo homini daemon.* Ex his itaque manifesta est Sallustianae sententiae veritas, *Fabrum esse suae quemque fortunae*, vel, ut alius dixit, *Suos cuique mores fingere fortunam.* Nimirum illius, qui mentis imperio, cui et Fortuna cedit, consilia et actiones suas ducit. Hucusque mentem Sallustii explicavimus. Sallustii autem, imo plerorumque veterum scriptorum atque ita una fidelia non duos, sicut in proverbio dicitur, sed multo plures parietes dealbavimus. Hinc etiam aperta vis est verborum eiusdem Sallustii, quum in Catilinario de sua Rep. scripsit: *Fortuna cum moribus immutatur.* Item quum in Orat. L. Philippi: *Fortunam meliores sequi.* Et cum in Iugurthino: *Quod si hominibus bonarum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena ac nihil profutura, multumque et periculosa petunt, neque regerentur magis quam regerent casus.* Intelligis quid sibi velit Livius de Catone lib. XXXIX. cap. 40. *In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus videretur.* Plana est sententia Fabii apud Livium lib. XXII. cap. 25. *Bono Imperatori haud magni momenti Fortunam esse: mentem rationemque dominari.* Perspicuum illud Ciceronis in Epistolis: *Fortunam ab animo firmo et gravi, tanquam fluctum a saxo frangi oportere.* Vide Pigh. Praefat. in lib. I. Annal. Piccart. Decade XVI. cap. 10. Schegk. ad Vell. lib. II. cap. 35. Taubm. ad Plauti Trinum. II. 2. 84. Iuvenal. Sat. X.

Nullum numen abest, si sit prudentia: sed nos
Te facimus, Fortuna, Deam, coeloque locamus.

Rupert. — Vid. Cic. Paradox. V. cap. 1. Corn. Nep. XXV. 11. 16. Broukh.

Atque in te maxime. Sueton. de Augusto cap. 28. *Fecit ipse se compotem voti.* ubi Casaubonus: *Audax dictum!* Stat. IX. Thebaid. de Capaneo vs. 551.

Sic ait, et voti sese facit ipse potentem.

Rupert.

Praetergressus. Omnes libri, *praegressus.* Simile vitium supra in fragmentis ex Servio annotavimus. Carrio.

Uti prius defessi sint homines laudando facta tua. Sic in sequenti Epistola: *Quod prius defessi sunt homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quam tu faciendo quae gloria digna essent.* Ciaccon.

CETERUM UT FABRICATA, SIC VIRTUTE PARTA QUAM MAGNA INDUSTRIA HABERI DECET. *Expugnentur licet urbes, corripiantur gentes, regnis manus iniiciantur; nisi foro et curiae officium ac verecundia sua constiterit, partarum rerum coelo cumulus aequatus sedem stabilem non habebit.* plane ad mentem Sallustii scribit Val. Max. lib. II. cap. 4. RUPERT. — Videtur Sallustius paullatim id agere, ut Caesarem adducat ad ordinandam novis legibus Rempublicam, et quidem necessario. Hae enim anima
158 sunt civitatis. Ut corpora nostra sine * mente, sic civitas sine lege suis partibus ac nervis ac sanguine uti non potest: ait M. Tullius in ea pro Cluentio. Quod sane dixit ad imitationem sui Demosthenis, qui scripserat πόλεως ψυχὴν εἶναι τοὺς νόμους. Plane ad hanc Sallustii mentem illud Valerii Max. dictum: *Quid prodest foris esse strenuum, si domi male vivitur? Expugnentur licet urbes* etc. WASSE.

NEMO ALTERI IMPERIUM VOLENS CONCEDIT. *Vetus enim ac iam pridem insita mortalibus dominandi cupido.* ut ait Tacit. II. Hist. 28. nec quisquam libentius serviet quam imperabit. Admodum vero Sallustiano simile est illud Dionis Chrysostomi: *Nemo hominum subest Principi: sed metu adigitur, ut potentiorem colat: audacia vero munitus infirmiorem ulciscitur.* RUPERT. — Supra lib. III. Fragm. §. XI. pag. 77. *Itaque simul comparant delinimenta, et differunt vos in adventum Cn. Pompeii; quem ipsum ubi pertimuere, sublatum in cervices suas, mox demto metu lacerant.* Statim ibidem: *Mihi quidem satis spectatum est, Pompeium, tantae gloriae adolescentem, malle principem volentibus vobis esse, quam illis dominationis socium.* HAVERC.

ET QUAMVIS BONUS ATQUE CLEMENS. Ita legendum conieci, cum in editionibus esset, *novus atque clemens.* Saepe enim voces illae mutuum locum occupant: et mox *malum* illi opponit. Coniecturam probat Vaticanus. CARRIO. — Id est: Quia illa copia est male faciundi; vel, quia in manu eius est, cuius potestas plus potest, clemensne an Tyrannus esse velit, ideo metuitur, non amatur. DOUZA.

TAMEN QUIA MALO ESSE LICET. Loquitur ergo Sallustius non de regno in genere, sed eo tantum, quod per vim occupatum est. Alioquin homines regnum legitimum ac certis quibusdam limitibus circumscriptum, ut rem divinam ac summum bonum, facile amplectuntur. Mithridates supra lib. IV. Hist. cap. 2. *Pauci libertatem, pars magna iustos dominos volunt.* RUPERT.

ID EVENIT. Fabri et Briconeti, *id convenit.* CARRIO.

EO SE MUNITIORES PUTANT, QUO ILLI, QUIBUS IMPERITANT, NEQUIORES FUERE. Plin. in Paneg. cap. XLV. *Vitiis potius civium, quam virtutibus laetabantur. Primum, quod in alia sua quemque natura delectat; deinde, quod patientiores servitutis arbitrabantur, quos non deceret esse nisi servos. Horum in sinum omnia congerebant: bonos autem otio aut situ abstrusos et quasi sepultos non nisi delationibus et periculis in lucem ac diem proferebant.* Adde Bern. in Agr. Tac. Q. 171. et 182. Sed profecto infirmum in sceleratis subsidium, et nemo rectoris tam impatiens est quam isti. Plautus: *Facile imperium in bonos.* Erasm. de Francisc. rege Galliarum in lib. I. Epist. pag. 43. *Intelligit, videt, perspicit, animus iste meus vere regius, ita maxime fore te principem felicem et eminentem, non si quam plurimis, sed si quam optimis ac felicissimis imperaris.* Vide Virdung. ad Agr. Taciti cap. XIX. pag. 133. ad ista: *Optimum quemque fidelissimum putare.* Sulla, si pessimis quibusque circumdatus esset, munitiorem se credebat. Dio in Exc. Peir. pag. 655. Ingenium quale Tiberii fuerit, docet Tacit. I. Ann. 80. §. 4. Adde Mamertin. Paneg. XI. cap. 25. RUPERT. — In Catilinar. *Regibus boni quam mali suspectiores.* L. Aretinus in funere Nannis Strozae, *suspiciores;* alterum servant Livius, Cicero Offic. II. Claudian. Hegesipp. I. 24. Tacit. Agric. XXXIX. *Id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli, frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: et caetera utcumque facilius dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse.* WASSE.

NEQUIORES. Vid. Indicem. WASSE.

(XXXIII.) ASPERRUME RECTOREM PATITUR. Huc manifeste respexit Seneca de Ira III. 37. *Admoneri bonus gaudet:* pessimus quisque asperrime *correptorem* patitur. Confer Apollodorum apud Stobaeum Serm. XLIV. pag. 30ⁿ. *Quod bellum* Vaticanus, pro *quia*, bene. *mollius*, hoc est, *lenius*, *clementius.* Ita Livius V. 5. *Cum his* molliter *et per dilationes bellum geri oportet.* Hegesippus I. 16. verbisque *in* mollibus *suppliciter inflexis mitigaverat indignationem Consulis.* Codex B. Pub. *in mollius;* sic legendum. Idem I. 12. *Ut ab executione praecepti severioris* ad meliora *reflecteret.* quae lectio se tueri potest auctoritate Maronis: *in* melius *tua, qui potes, orsa* reflectas. * at C. C. C. clare exhibet *molliora.* Apu- 159
leius: *Neque sui* molliorem *provocaverat.* WASSE.

SED TIBI HOC GRAVIUS EST. Ait, gravius esse Caesari ordinare Rempublicam, quam cuiquam unquam Romanorum fuerit, has ob caussas: primum, quod bellum nimis placidum et aliorum pace mollius gesserit; dein, quod victi cives sint et ab iis praedam petant victores. Rarissimum hoc exemplum in Caesare, quod etiam historica auctoritate stabilio. Scribit enim de hac victoria Florus: *Pax incruenta, pensatumque clementia bellum. Nemo caesus imperio praeter Afranium (satis ignoverat semel) et Faustum Sullam: didicerat generos timere, filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sulla: hic posteris cavebatur.* Haec Florus. Hinc de praeda militibus dividunda, magna in hac re difficultas Caesari obiecta erat. Nam et milites praedatores et victi cives. Invidiosum omnium factum fuerat Caesaris, bona civium praedae dare. Iam valebat Romae fama de crudelitate Caesaris, ex mera invidia ficta. Tangit eum Cicero ad Atticum scribens: *Qui quidem incertum est, Phalarimne an Pisistratum sit imitaturus.* Unde et illud verissimum esse liquet, quod idem Cicero scribit: *Omnia sunt in bellis civilibus misera, sed nihil miserius quam ipsa victoria, quae etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit, ut etsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur.* Illud vero nonne miserrimum post bellum civile, *quod non solum non fiunt, quae velit victor, verum quod iis mos gerendus, quibus adiutoribus parta est victoria?* ut scribit idem Cicero lib. XII. Epist. XVIII.

Et id bene etiam scivit Aeschines: *στάσις ἐμφύλιος ἐς ἑκάτερα κακόν.* Atqui tamen Caesari ultionem post victoriam adhibendam fuisse dicat aliquis, quia ultio plerumque iusta post bellum, quam et Seneca lib. I. de Clement. ait duas res praestare, *iniuriae solatium, et in reliquum securitatem.* Verum tamen ego non suasissem Caesari, ob belli speciem, ut ante dictum. Non externum aliquem hostem, non socios perfidos vicerat Caesar; sed cognatos, amicos, cives. Reliquum igitur belli ius silebat. Neque vero, secundum Senecam, etiam ultio Caesari ullam securitatem praestitisset. Quippe nec in armis securus sis, ubi tuos nimis laeseris. Quaerenda igitur in tali negotio vera et solida pacis stabilimenta, solius opinor Clementiae et Misericordiae tibicine fulcienda. Id suadet Augustinus: *praeterita vindicando iram pascimus; misericordes si sumus, in futurum consulimus. Hoc igitur Caesaris munus erat, Modestia et Clementia civium odia vincere, omniaque ad eorum commoda et salutem referre.* Praeclare Cicero in nobilissima Epist. ad Q. Fratrem: *Est non modo eius, qui sociis et civibus, sed etiam eius, qui servis, qui multis pecudibus praesit, eorum, quibus praesit, commodis utilitatique servire.* Etiam Afris, Hispanis, Gallis, immanibus ac barbaris nationibus, eorumque commodis et utilitati salutique consulere humanitatis est. COLERUS. — Locum hic fere habet illud Livii lib. II. cap. 43. *Excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent.* Vide Grut. Disc. in Taciti XVI. Annal. cap. 28. ad verba: *Contumacia inferiorum, lenitatem imperitantis deminui.* RUPERT.

ANTE OMNIBUS TE. Emendavi, *ante te omnibus*, consentiunt libri. CARRIO.

COMPONERE BELLUM. *Componere: quod bellum.* Vaticanus. quem in his Historiarum libris reliquis bonitate praestare moneo. CARRIO.

BELLUM ALIORUM PACE MOLLIUS GESSISTI. Perstringit Sullam prae ceteris, de quo videndus Sen. lib. I. de Clem. cap. 12. Vell. lib. II. cap. 56. Ipse Caesar de clementia sua gloriatur Epist. ad Cicer. *Recte augurarís de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate; atque ego, cum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho et gaudeo.* RUPERT.

AD HOC VICTORES. Fabri et Briconeti, *ad hoc victoriae.* sed Vaticani, quae nostra est, longe melior. victores enim cum victis componit. CARRIO. Hic magna difficultas obiecta Caesari, dum omnino invidiosum esset, bona civium praedae dare. Verissime Cicero: *Omnia sunt in bellis civilibus misera, sed nihil miserius quam ipsa victoria, quae etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit, ut etsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur.* In hoc vero statu praeclarum est illud M. Antonini Imp. qui quum (ut extat apud Dion. lib. LXXI.) confecto maximo praelio partaque insigni victoria, rogatus esset a militibus, pecuniam tamen non dedit, quod diceret: *Si quid plus quam esset usitatum acciperent, id ex sanguine parentum ipsorum propinquorumque exactum iri.* Sed magis huc pertinet illud Ciceronis XII. Famil. 18. *Bellorum civilium hi semper exitus, ut non solum ea fiant quae velit victor*

*verum * etiam ut iis mos gerendus sit, quibus adiutoribus parta est* 160
victoria. Vide not. in Vell. lib. II. cap. 66. RUPERT.

EVADENDUM. Id est, invento honesto medio, quo neutri laedantur, e discrimine eundum. WASSE.

SED QUOD MULTO MAIUS, BONIS PACIS ARTIBUS. Vide Bern. in Germ. Tac. Q. Misc. LXXII. et in Suet. Tit. cap. 3. num. 1. lit. f. Cam. Cent. III. cap. 68. Piccart. dec. II. cap. 11. Utrumque simul praestare, vere asperum ac difficile. Nam, ut supra loquitur Noster in Catilina cap. 2. sub f., *in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit;* et, ut canit princeps poetarum, *non omnia possumus omnes.* In quam sententiam Aeneas ad Hectorem apud Eurip. in Trag. quae inscribitur Rhesus: *Ἀλλ᾽ οὐ γὰρ αὐτὸς πάντ᾽ ἐπίστασθαι βροτῶν Πέφυκεν.* id est: *Non unus idemque omnia ut sciat hominum natus est: alii aliud additum est donum: te quidem pugnare, alios bene consultare.* Quin imo in tantum naturae hominum non corporibus tantum, sed et multo quidem magis animis inter se dissident, ut plerumque et idem homo partim aptus, partim ineptus inveniatur, non dicam ad diversas actiones, verum et ad nonnullas, quae generis sunt eiusdem: estque idem saepe ingeniosissimus, saepe tardissimus: ac similiter audentissimus, idem ac timidissimus: v. g. est invenire nonnullos, qui in venationibus ad congressus cum feris sint animosi: cum adversus arma atque hostes, iidem sint ignavi: quidam ad belli usus, quoties viritim inter privatos res geritur, expediti sunt atque solertes; in communi bello et cum aliis in acie stantes, sunt inutiles, ut experientia attestante scribit Polyb. lib. IV. Hist. ubi et exemplo Arati ducis Achaeorum id verum esse comprobat. RUPERT.

OMNES MAGNA MEDIOCRIQUE SAPIENTIA. Agit de consiliariis, quos Caesari adhibendos censet, non tamen acutos et sapientes, sed etiam mediocri sapientia. Neque enim acuti solum, sed etiam hebetiores aliquando optimi consultores. Certe hos magni facit Thucydides, politicus et ipse insignis: *Οἱ φαυλότεροι τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ξυνετωτέρους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄμεινον οἰκοῦσι τὰς πόλεις.* Haec Sallustiano decore illis, quae Iust. Lipsius in Notis ad Polit. disputat, apponi possunt. COLERUS. — Fabri et Briconeti, *ergo omnes magna mediocris sapientia res huc vocat.* non satis intelligo. CARRIO. — Nam non semper contemnendos esse minus subtiles docet Lips. N. ad III. Polit. cap. 4. RUPERT.

ITA ALIA OMNIA FUTURA. H. e. si bene composueris, fundamentum ieceris futurae prosperitatis; si male, in perpetuis turbis vivendum erit. RUPERT.

CAP. II.

(XXXIV.) CUM HOMINE CLARO. De claritudine Pompeii supervacuum est ex Cicerone, Plutarcho, Dione aliquid addere. Hoc tantum addo, Pompeium fama et claritate etiam supra Crassum et Caesarem fuisse. Florus lib. IV. *Forte tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. C. Caesar eloquentia et spiritu, et iam consulatu allevabatur. Pompeius tamen supra utrumque eminebat.* COLER.

— Non assequitur Colerus vim huius vocabuli, quum hoc loco clarum interpretatur hominem de Republica domi seu foris egregie meritum. Tu vide notam ad Iug. cap. 8. §. 1. RUPERT.

AVIDO POTENTIAE. Velleius: *Potentiae, quae honoris caussa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus.* Non ita, puto, Sallustius intellexit. Sed cum Velleio sentit etiam Plutarchus, Cicero, alii. COLER. — Vell. lib. II. cap. 29. *Potentiae, quae honoris caussa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus.* Talis vulpecula Tiberius, *qui famae dabat, ut vocatus electusque potius a Republica videretur, quam per uxorium ambitum et senili adoptione irrepsisse.* Auctor Tacit. I. Annal. 7. Talis Appius Claudius Decemvir, de quo viro Dionys. Hal. lib. X. pag. 937. RUPERT.

161 MAIORE FORTUNA. Hoc negat Cicero et Lucan. * et Velleius ei diserte prudentiam militarem tribuit. Sed Sallustius Pompeium cum Caesare confert. Ideoque dicam, prudentiam in Pompeio, respectu Caesaris, non admodum magnam fuisse. Hac certe vicit Caesar. Cicero de Pompeio ad Atticum: *Nihil actum est a Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter.* et alibi de Caesare: *Sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est.* COLER. — Adeo ut de Pompeio scribat idem Velleius, *fuisse omnium votorum expertem,* id est, ei summa omnia ultro obvenisse, benignitate coelesti, sive omne votum eius praeventum fuisse, quo sensu P. Syrus:

Deos ridere credo, quum dives vovet.

ut ex MS. Palatino emendat Gruterus. Vide Freinsh. ad Curt. lib. VIII. cap. 10. §. 18. Grut. ad Liv. lib. XXII. cap. 3. Sed quod scribit Noster, *maiore fuisse fortuna, quam sapientia* (ob quae verba Pompeium heroum numero eximit Boeclerus Char. Polit. Vell. cap. 3. num. 4.); in eo coniungit non coniungenda. Magna fortuna usus est Pompeius, quamdiu sapientia. Quum esset dux bello peritissimus, civis in toga modestissimus, potentia nunquam utebatur ad impotentiam; quum bonum et capax recta discendi ingenium, singularium prudentia excoleret; tum omnium votorum fuit expers. Vide Vell. d. cap. 29. At in bello civili defecit ratio, defecit et fortuna, iuxta illud, *fabrum esse quemque fortunae suae.* Cicero de Pompeio ad Atticum: *Nihil actum est a Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter.* Valer. Max. lib. I. cap. 6. Ext. XII. de eodem: *Invictae leges necessitatis, pectus alioqui ab amentia remotum, prodigia ista iusta aestimatione perpendere passae non sunt.* Contra de eius adversario, qui visus habere fortunam in mancipio et potestate, (adeo semper illi riserat) Cicero alibi: *Sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est.* RUPERT.

QUEM SECUTI SUNT PAUCI. Intelligo nobiliores illos, Lentulum, Marcellum, Scipionem, Catonem. Ipse Caesar lib. I. de Bello Civ. *paucorum factionem* appellat. Haec omnia copiose ipse Caesar et Plutarchus. Paucos autem isto aevo et ista Reipublicae forma vocabant, quos Cicero optimates. Aut certe ita invidiose dixit Sallustius. Nam voce paucorum ὀλιγαρχία significatur. COLER. — Invidiosum hoc vocabulum semper Sallustio. In bello Catilin. cap. 20. *paucorum dominatio*, et similia, ubi notas nostras vide. et in Iugurth. *Superbia paucorum.* RUPERT.

INIMICI. Inimicitias refero ad Catonem, affinitatem ad Scipionem. COLER. — Ut Cato. Tamen et Pompeium oderat. Seneca Epist. CIV. *Cum alii ad Caesarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas et Reipublicae partes. Si animo amplecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum, hinc optimates et equestrem ordinem, quicquid erat in civitate sancti et lecti: duos in medio relictos, Rempublicam et Catonem. Miraberis, inquam, cum animadverteris*

Atridem Priamumque et saevum ambobus Achillem.

Utrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exulaturum. Fuerat vero et Lentulus inter hos, quorum iniquitatem suggillat Sallust. Plutarchus in Caesare: *Lentulus Cos. Antonium et Curionem tribunos pro Caesare intercedentes, probris laceratos, curia deformiter exegit. Ea res speciosissimum Caesari colorem dedit, quo potissimum inflammavit milites, ostendens claros viros et tribunitia potestate praeditos, meritoria rheda et vestitu servili profugisse. Ita enim instructi, clam metu exierant Roma.* Ipse Caesar quum ad Rubiconem venisset, eosdem per iniuriam sibi inimicos perstrinxit isto verbo: *Eatur quo Deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat.* ut est apud Sueton. in Caesare cap. 32. RUPERT.

QUOS ADFINITAS. V. g. P. Cornelium Scipionem Nasicam, sive ex adoptione dicere mavis, Q. Caecilium Metellum Pium Scipionem. Is enim socer fuit Cn. Pompeii Magni, teste Dione. RUPERT.

CETERA MULTITUDO. Pompeius, belli caussa discedens ab urbe, in senatu dixerat, *Eodem se habiturum loco, qui Romae remansissent, et qui in castris Caesaris fuissent.* Hoc ipse Caesar lib. I. Bell. Civil. Quo effecit Pompeius, ut discedentem tam plebis quam nobilitatis agmina sequerentur. COLER. — Alterutrum superfluit, nec simul memini legere. at *multitudinem hominum* dixit Cicero Orat. pro Caecin. *turbam* alii, *vulgi* stante *corona* Ovid. Met. XIII. Potes ita distinguere: *Caetera multitudo, vulgi more, magis quam iudicio.* Teste enim Cicerone pro Plancio, *Non est consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia.* Noster: *more virorum pugnantes*, more regum, proelii. et, *rem antea* vulgi rumoribus * *exagitatam.* Aretinus Epist. IV. 3. *viri mulieresque* et caetera 162
multitudo. WASSE.

VULGI. Vulgus enim, more pecoris, sui generis gregem sequi solet, nec ire quo ratio, sed quo levitas et impetus vocant. Catonis senioris haec vox fuit, ut est apud Plutarchum: *Similem esse P. R. gregi pecorum, quae singula non parent, sed universa ductorem aliquem unum sequuntur.* Adde Sen. lib. de Vita B. cap. 1. et ibi Lips. Bern. in Germ. Tac. Q. 55. RUPERT.

POST ALIUS ALIUM. Supra bello Iugurth. *Deinde ab eo magistratus alium post alium sibi peperit.* et rursus, *aliis post aliis minitari.* Videndum ergo, an hic legi debeat, *alius post alium*, an, *post alium alius.* CIACCON. et URSIN.

QUIBUS OMNIA PROBRO. Coniicio non fuisse infimi ordinis homines,

sed equestri censu. De Curione quidem res est pervulgata. *Is quasi* conciliator et pararius Caesarianorum fuit, obque id maximo aere alieno liberatus a Caesare, ut scribit Dio. Sed eadem via alios etiam nonnullos sibi obnoxios fecerat Caesar. Ea res cum apud Pompeianos magnam invidiam faceret, invidiam auxerunt, et perditissimum quemque in Caesaris castra ire iusserunt, quippe ubi et civium spolia darentur et creditum condonaretur affatim. At illi, ubi viderunt contra esse, neque Caesarem creditum condonare, nulloque modo, ut Ciceronis verbo utar, *Sullaturire*, defluxerunt. Reliqui in castris esse maluerunt, quibus Romae non licebat, ob creditorum multitudinem. COLER. et RUPERT.

QUAE CORRUPTUS ANIMUS IUBEBAT. Vetus editio, *quae corrupto animo iubebat.* hinc scilicet vulgarem scripturam nasci. omnes manuscripti, *quae corrupto animo lubebat.* CARRIO. — Editio vetus, teste Carrione, *quae corrupto animo iubebat.* MSS. eiusdem, *corrupto animo ludebat,* unde ipse veram lectionem eruere mihi videor: *quae corrupto animo lubebat.* quod rarum et insolens. Plautus Asinar. I. 187. *Ubi eris? L. Ubicunque* libitum *erit* animo *meo.* Noster semel Iugurth. CXVIII. *arma, pecuniam, postremo quicquid* animo lubet, *sume, utere.* Infra omnino legendum: *qui ea compositurus.* Balliol. omittit praepositionem *a* in *a multis.* Infra: *existuma.* hoc est *considera,* ut apud Terent. et Hegesip. I. 16. WASSE.

(XXXV.) UBI NEQUE. Ubi vident te neque pecuniam creditam condonare aut novas tabulas proponere. CRISPIN.

CAP. III.

CIVILITER DEPONAS. Victori duo facere necesse est, ut pacem non tantum bene constituat, sed etiam bellum civiliter deponat. Puto autem, civiliter deponit bellum, qui magis victis ignoscit, quam indulget ultioni; quod iure belli fieri posse et solere supra dixi. WASSE.

ILLA UT QUAM IUSTISSIMA. Glareanus, *illa quidem ut iustissima.* Fabri et Briconeti, *illa quam iustissima.* pro nobis est Vaticanus. CARRIO.

DE TE IPSO PRIMUM QUIA COMPOSITURUS ES, QUOD OPTIMUM FACTU EST EXISTIMA. Alii libri vulgati, *qui ea,* et forte, *quid.* CIACCON. — Vett. Codd. habent, *qui ea compositurus es, quid optimum* etc. Videndum item an *optimum factum* scribi debeat, pro *optimum factu.* Sic enim locuti sunt veteres scriptores. Seneca de Vita Beata cap. II. in vet. cod. *Quamvis, quid optimum factum sit, non quid usitatissimum.* et Sallustius ipse in Bell. Iugurthae: *Quare optimum factum quidem tibi* etc. Sic enim est in vett. codd. Item Cicero in Catil. I. ut est in vet. cod. *Ego si hoc*
163 *optimum factum iudicarem.* et Plautus Aulularia * in vet. cod. *Hoc mihi factum optimum est* etc. URSIN. — Vaticanus, *qui ea.* Fabri et Briconeti, *qui compositurus.* CARRIO. — Exinde apparet, hanc Epistolam scriptam esse paulo ante Bellum Hispaniense contra Petreium et Afranium. A. POPMA.

EQUIDEM EGO CUNCTA etc. Praefert manifeste Sallustius clementiam ultioni; huic crudelitatis nomen imponit, retrahens scilicet Caesarem ab

exemplis Sullae, Marii et talium. Et revera ita est: nullum unquam imperium crudele aut tyrannicum fuit diuturnum. Aurea verba Eusebii huc scribo, quae exstant apud Stobaeum *περὶ Ἀρχῆς· Ἀρχὴν ἔχων μὴ ἀπομνησικάκει πρὸς τοὺς ἐν διχοστασίῃ σοι πρότερον γεγενημένους. οὐ γὰρ ὅπως ἀμύνῃς ἐχρῆν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρῃρημένος, ἀλλ᾽ ὅπως καὶ τῆς παρ᾽ ἄλλων ἐπιβουλῆς ἀσφαλέας καὶ ἀνεπιβουλεύτους φυλάξῃς τοὺς ὑπό σου τεταγμένους, καὶ ὅπως τοῦ ὀρθοῦ φύλαξ εἴης καὶ θεοῦ μεγάλης δικαιοσύνης ὑπερέτης τε καὶ ἐξηγητής.* Haec in aures, imo in mentem demittant illi, qui hodie non Principes, non Reges amplius, sed Monarchas audire se postulant; quos tamen ob saevitiam satius esset appellari Tyrannos. Sed revera talis crudelitas perpetuam quasi umbram pone se habuit Dei ultricem manum. Notavit pie et serio Cominaeus in Richardo Angliae rege, et Ferrando Neapolitano. A. POPMA.

MAGIS ACERBA, QUAM DIUTURNA. Excerpta Polybii X. pag. 845. *Ἐπειδὰν δὲ τῶν ἐπιθυμουμένων τυχόντες κακῶς ποιῶσι καὶ δεσποτικῶς ἄρχωσι τῶν ὑποτεταγμένων, εἰκότως ἅμα ταῖς τῶν προεστώτων μεταβολαῖς συμπίπτουσι καὶ τῶν ὑποταττομένων αἱ προαιρέσεις.* Livius VIII. 3. *Certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudeant.* Lysias ait, *τοὺς διαπραττομένους ὑπὸ τῶν βιασθέντων μισεῖσθαι.* Huc etiam spectat Hegesippus I. 39. *Quod superbiae vel rapinae est, cito labitur, quod gratiae, diu tenetur.* Terentius Adelph. I. 1.

Et errat longe mea quidem sententia,
Qui imperium credat gravius esse aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud quod amicitia adiungitur.

Seneca Oedipo:

Qui sceptra duro saevus imperio gerit
Timet timentes, redit in auctorem metus.

Thyeste:

Mihi crede, falsis magna nominibus placent,
Frustra timentur dura: dum excelsus steti,
Numquam pavere destiti, atque ipsum mei
Ferrum timere lateris: *o quantum bonum est*
Obstare nulli, capere securas dapes.

Confer Senecam de Clementia I. 19. Boëtium Consol. III. 5. Silium II. 499. D. Cyprianum Epist. ad Donatum pag. 8. Ferrandum Diaconum Reg. VII. Claudianus IV. Cons. Honor.

Muniti vivant gladiis, septique venenis,
Ancipites habeant arces trepidique minentur.

WASSE.

A MULTIS. Fabri et Briconeti, *in multis;* a Vaticano abest omnis praepositio. CARRIO. — Esset hic latus exspatiandi campus: sed quamvis avido sufficient Gruterus ad Livii lib. VIII. cap. 21. Barthius ad Claudian. in IV. Honorii Consul. vs. 289. P. Faber lib. II. Semest. cap. 2. In iusto autem principe num facilitas imperii, seu clementia, locum habeat, discutit Bern. in Agr. Tac. Q. 170. Quantum bonum sit tranquilla potestas, docet Morell. ad Stat. Sylv. pag. 24. RUPERT.

EAM VITAM BELLUM AETERNUM ATQUE ANCEPS GERERE. Forte, *eum*

bellum aeternum gerere. CIACCON. — Vox *vitam* abundat, ut videtur, legendumque puto: *Eum bellum aeternum gerere* etc. vel; retenta etiam voce *anceps*, si placet. URSIN. — *Vitam* abundare ait Ursinus, quod ego de eius animadversione dictum velim. *Vita* quandoque denotat *vivendi modum* et *rationem.* Ut apud Graecos *βίος*, ὃ καθ᾽ ἡμέραν *βίος*. vide Tzetzem in Schol. ad Hesiodum. Hoc sensu Terentius Adelph.

Inspicere tamquam in speculum, vitas *omnium*
Iubeo: atque ex aliis sumere exemplum sibi.

Noster iterat Fr. VI. 55. *Atque ego* in ea vita *multa legendo.* et 51. *In arces* vitasque varias *dispalata.* Eum excipit Tacitus Annal. I. 9. *apud prudentes* vita eius *varie extollebatur arguebaturque.* Denique vox *anceps* etiam retinenda; sequitur enim: *neque adversus neque ab tergo aut lateribus tutus.* quae vim verbi satis exprimunt. WASSE.

ATQUE ANCEPS. Ab operis est haec menda, scribe *et anceps.* CARRIO.

164 (XXXVI.) * CONTRA, QUI BENIGNITATE. Ad hanc plane faciem Iamblichus in Epistol. Ἀλλ᾽ ὅταν χρηστότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ τὸ σεμνὸν κραθῇ καὶ αὐστηρὸν τῆς ἐπικρατείας, ἐμμελὲς καὶ πρᾷον, προσηνές, καὶ εὐπρόσιτον καθίσταται. καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ εἶδος ἡγεμονίας φιλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχομένων. Id est: *Si vero grave austerumque imperium benignitate et humanitate temperetur, concinnum, mite, mansuetum et adeuntibus facile redditur: quale genus imperii imprimis amant subditi.* COLER.

QUAM ALIIS CIVES. Vaticanus et vetus editio, *quam alii cives.* CARR.

AN QUI ME. Vaticanus, *haud scio an qui me.* CARRIO.

NATURA HOSTIBUS. Fabri, *natura nobis hostibusque nos.* Briconeti, *natura nobis hostibusque nosque maioresque.* Vaticanus, *natura nobis hostibus, nosque maioresque.* Subscripsit vetus editio, et nos nostrum punctum adiicimus. CARRIO.

EA CIVIBUS DANDA ARBITROR. Agesilaus apud Xenophontem: *Hostis loco civem nullum habebat.* Vid. Freinshem. Curt. lib. X. cap. 8. §. 17. RUPERT.

SANGUINE SANGUINEM. Briconeti et Fabri, *sanguinem sanguine.* CARR.

EXPIANDO. Iidem libri, *expianda.* CARRIO.

CAP. IV.

PAULO ANTE. Mirum est, quam accurate operam det Sallustius, ut Caesari omnia arma manibus excutiat, atque eum ad mansuetudinem magis magisque transducat! quasi monstri aliquid alere Caesarem, licet alioquin mitissimum, suspicetur. Nemo enim unquam victor post bellum eiusmodi non aliquam crudelitatem exercuit. Id Florus quoque tangit, in fine lib. IV. *Victores, quod non temere alias in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.* COLER.

POMPEIUM. Vide nos ad Catil. XLVII. WASSE

OBLIVIO ABSTULIT. Fabri et Briconeti, *obtinio:* ut et vetusta editio. Quibus etiam omnibus abest illud *abstulit.* Itaque legitur, *obtinio interfecit Domitium Carbonem.* Ego vero legendum coniicio, *oblivio abstulit,* illudque *interfecit,* quod hic locum habere nullum potest, cum sequatur

interfectos, ut glossema eiicio; nisi forte utrumque verbum exturbari placet et *obticeo* pro *obtineo* scribi hunc in modum: *At illa quae paullo ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Sullanam increpabantur obticeo? Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos neque in proelio belli iure, sed postea supplices per summum scelus interfectos.* alii iudicent. CARRIO. — Historia nota. Ceterum illud nobis haud satis probatum, τὸ *interfecit;* eo minus, quod statim intra eandem periodum repetitum legatur *interfectos:* quod ipsum sententiae explendae satis cum sit, miror, undenam alterum illud in contextum irrepserit. DOUZA. — Ego verbum *abstulit*, quod in nullis libris et editionibus antiquis exstat, induxi, et pro *interfecit* scripsi *intercepit*, ut lib. III. Hist. *Commeatibus interceptis*, ubi vulgo, *interfectis.* A. POPMA. — In MSS. *obtinio interfecit Domitium.* Carrio coniecit *oblivio abstulit*, et τὸ *interfecit,* quod nullum locum habere possit propter sequens *interfectos*, delet: deinde et tentat, *obticeo? Domitium.* Idem *interfecit* confodiunt Douza Pater et Freinshemius. Fortassis: *An illa, quae paullo ante hoc bellum in Cn. Pompeium increpabantur, oblivio intercepit? Domitium, Carbonem, Brutum* etc. GRONOVIUS. — De Bruto, Carbone, Domitio interfectis, ita res habet. Post bellum civile Marianum victor exstitit L. Corn. Sulla. Post hanc victoriam tanta proscriptionum vis, tanta civium mactatio insecuta est, quanta ante Romae nunquam audita fuerat. Sed aliud novum insuper ex hoc bello enatum, quod Sertorianum appellant, quodque eleganter Florus scribit nihil aliud fuisse quam Sullanae proscriptionis hereditatem. Contra hunc Sertorium, ut iam hostem P. R., missi sunt Metellus et Cn. Pompeius paulo post victores. Sertorio exstincto, novum continuo bellum exarsit, revocante Lepido maximam partem proscriptorum. Huic se opposuerunt Lutatius Catulus, Cn. Pompeius, Sullanae dominationis successores et iam
antesignani. Sed * quae de Bruti, Carbonis, Domitii nece scribit Sallustius, 165
ea pleraque facta sunt bello Mariano et Sullano. Nam L. Domitius et Q. Mutius Scaevola, Pontifex Maximus, in aedem Vestae fugiens, iussu Marii in ipso aedis vestibulo occisus est, ut plerique existimant a Damasippo; ut Appianus vult, a Bruto Praetore urbano. Carbonem autem Pompeius occidit in Sicilia, muliebriter etiam flentem. Idem et Brutum interfecerat bello Lepidi. Hi igitur omnes non iure belli, sed per summum scelus trucidati fuerant; quae facinora Sallustius, iuris publici peritissimus, his verbis infamat: *Alios item non armatos, neque in proelio belli iure, sed postea supplices per summum scelus interfectos.* COLER.

PLEBEM ROMANAM IN VILLA PUBLICA PECORIS MODO CONSCISSAM. Alias in bellis civilibus vix saevitur in mediocres; sed in capita semper cuditur haec faba. Vell. lib. II. cap. 22. *Neque licentia in mediocres saevitum; sed excelsissimi quique eminentissimae civitatis viri, variis suppliciorum generibus affecti.* ut eum locum recte emendat Rhenanus, et post eum Acidalius. Gruterum enim qui in bellis lectum negat in mediocres saevitum, vix audio, quum ad hoc ipsum Sullae factum Velleius respicere potuerit. Plura, ad explicationem huius loci pertinentia, vide apud Lips. ad Senecae lib. I. de Clem. cap. 12. Erat autem *Villa publica* locus in campo Martio. Augustin. lib. III. de C. D. cap. 29. RUPERT.

IN VILLA PUBLICA. Id ipsum quoque bello Mariano accidit. Florus lib. III. cap. 21. *Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici iussit.* In numero tamen interfectorum dissentiunt auctores. Corn. Nepos IX millia ponit, Livius VIII, Plutarchus VI, Augustinus lib. III. de Civit. Dei VII. Porro Villa publica in Campo Martio fuit, domus illa quidem amplissima et recipiendis hostium legatis destinata. COLER.

PECORIS MODO CONSCISSAM. Supra *more pecorum* dixit et lib. Hist. II. *vice pecorum obtruncabantur.* Tacit. XII. *modo pecorum a barbaris trahebantur.* et Livius lib. XL. *Modo pecorum fugientes per saltus invios consectati ceciderunt.* Videndum ergo an hic *pecorum* pro *pecoris* legi debeat. Et ipse supra, *bonus pecori agere;* quamvis Caesar dixerit, *magna vis pecoris.* CIACCON. — De *villa publica* videnda quae notavimus ad denarium familiae *Didiae* et *Fonteiae.* *Modo* autem *pecoris* dixit, quod supra *more pecorum.* et lib. II. Hist. *Ceteri*, inquit, *vice pecorum obtruncabantur.* Tacitus lib. XII. *Modo pecorum barbari trahebantur.* et Livius lib. XL. *Modo pecorum fugientes per saltus invios consectati ceciderunt.* Sed apud Sallustium hoc loco non est necesse mutare *pecoris* in *pecorum*, cum ipse alibi dixerit, *bonus pecori ager.* et Caesar item, *magna vis pecoris.* URSIN. — Lege: *concisam.* *Heu quo illa.* GRONOV.

(XXXVII.) VASTATIO DOMORUM. Omnes libri, *domuum.* CARRIO.

A TE VICTORIAM OMNIA. Postremam vocem ignorant vetus editio Fabri et Briconeti, itaque dele a sententia, optime. CARRIO. — Ego potius illam retinerem: delerem autem τὸ *erant.* GRONOVIUS.

AD QUAE TE ILLI IIDEM HORTANTUR. Illi iidem, id est, *dominationis magistri ac cruenti sycophantae*, qui consilium meum, quo tibi omnia arma de manibus excutio, atque adeo ad mansuetudinem magis magisque
166 transduco, exsibilant, * et me corruptorem victoriae tuae praedicant. Verebatur enim Sallustius ex iis esse, qui perpetuum malum regum omnium et principum sunt, et quos in principibus perstrinxit Seneca lib. VI. de benef. cap. 30. *Secuti iram, quam nemo revocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri novissime suum* etc. Deterret vero hic Caesarem ab huiusmodi cruentis consiliis, subiiciendo velut imaginem futurorum malorum, quae ab iis proficisci solent. Spectat ad hunc locum communem ῥῆσις illa Vopisci in Aureliano: *Et quaeritur quidem, quae res malos principes faciat? Iampridem nimia licentia; deinde rerum copia; amici praeterea improbi, satellites detestandi.* Ac tales Nero praeter alios habuit Tigellinum et Poppaeam, quos scribit Tacit. XV. Annal. *fuisse saevienti principi intimos consiliorum: horumque ille malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret, ad caedem virorum illustrium eum impellebat: haec vero, in parricidium et perniciem matris Agrippinae, eundem instigans, aliquando per facetias incusabat, et pupillum vocabat, qui iussis alienis obnoxius non modo imperii, sed libertatis etiam indigeret.* ut scribit lib. IV. RUPERT.

UTRIUSQUE VESTRUM. Scribe de libro Vaticano et Fabri: *Utrius vestrum arbitrio iniuriae fierent.* scilicet, inquit, id a vobis civilibus istis actum esse bellis, tuone an vero Pompeii arbitratu fierent iniuriae. CARR.

NEQUE RECEPTAM SED CAPTAM A TE REMPUBLICAM. Non aberrarunt a vero, qui sic iudicarunt. Nam et Cicero lib. VIII. Epist. ad Att. XI. de causis belli civilis inter Pompeium et Caesarem conflati, disserens, *Dominatio*, inquit, *quaesita ab utroque est, non id actum, beata et honesta civitas ut esset.* Sed et Plut. in Bruti vita, omnes ait servitutem civium suorum quaesisse, uno Bruto excepto, cui bellum gerenti libertatem Pop. Rom. non vero servitutem cordi fuisse, etiam ex adversariorum ipsius confessione appareat. RUPERT. — Ausonius in Caesaribus Epigr. XX. pag. 226. edit. Tollianae:

Tuque, Severe pater, titulum ne horresce novantis,
Non rapit imperium vis tua, sed recipit.

HAVERC.

ET EA CAUSA EXERCITUS STIPENDIIS CONFECTIS, OPTIMOS ET VETERRIMOS OMNIUM. Corruptum hoc colon dicam, et dicam tantum. Vix enim medeor absque MSS. Tamen si coniecturas non aspernaris, promam quid in mentem mihi venerit. Quatuor istas voces, *optimos et veterrimos omnium,* ferre possem si quis iugularet. Sunt enim infarta e glossis, et nihil aliud, quam interpretatio illorum, *exercitus stipendiis confectis.* Sic et in aliis belli illi superiorum saeculorum librarii, quaecunque ad oram et in margine alicuius libri vel supra lineam explanationis loco adscripta repererunt, simul in textum receperunt, saepe etiam, quod glossemata illa melius intelligerent, veteri genuina scriptura expulsa. Reliqua sic concipio: *Parentesque alibi, alibi liberos armis contendere.* Nam et hoc saepe factum, ut una vox propter similitudinem sequentis lateret. Vide similia exempla apud Sciopp. in Arte Critica. Haec olim ita videbantur, nunc retineo vulgatam cum Gronovio ad Livii lib. III. cap. 37. RUPERT.

PARENTESQUE ALIBI, ALIBI LIBEROS. Ut solet in bellis civilibus. Sane et apud Tacitum lib. III. Hist. cap. 25. occurrit horribilis et plus quam miserabilis planeque tragicus casus, quo filius patrem interfecit ab altera parte pugnantem. Ovid. lib. III. Fastor.

— — *Hinc coniunx, hinc pater arma tenet.*

RUPERT.

ALII LIBEROS. Sic Livius III. 37. *Et iam ne tergo quidem abstinebatur: virgis caedi, alii securi subiici.* Caesar I. 8. vid. omnino Gronov. ad locum Livii supra laudatum. WASSE.

UT EX ALIENIS MALIS DETERRIMI MORTALES ... SUMTUS QUAERERENT. Quam ex aliena calamitate vulgus militum saepe messem quaerat, docet Cic. IX. ad Att. Ep. 6. et lib. VI. Fam. 6. RUPERT.

(XXXVIII.) QUALI QUISQUE. Fabri, *quales quisque.* CARRIO.

* ETIAM TUM DUBIA VICTORIA. Quae alias moderatos reddere debuisset. 167
Siquidem remoto metu, vel votorum suorum compotes, et cum res suas constabilitas existimant, quali sint ingenio, tum demum aperiunt, et in scelera simul ac decora prorumpunt. Lactantius lib. VI. Instit. cap. 6. *Quidam probitate ficta viam sibi ad potentiam muniunt, faciuntque multa, quae boni solent, eo quidem promtius, quod fallendi gratia faciunt: utinamque tam facile esset praestare, quam facile est simulare bonita-*

tem! Sed ii, cum esse coeperint propositi ac voti sui compotes, et summum potentiae gradum ceperunt: tum vero simulatione deposita mores suos detegunt, rapiunt omnia et violant et vexant eosque ipsos, quorum causam susceperunt, insequuntur. RUPERT.

GESSERIT. Idem Fabri, *gesserint.* CARRIO.

QUOQUE MODO IN BELLI ADMINISTRATIONE SCORTA AUT CONVIVIA EXERCUERINT NONNULLI. Eadem loquendi ratione usus et Plautus Amphitr.

Haec nox scita est exercendo scorto conducto male.

Item Catullus:

Aemulus iste tuus, qui vestrum exercet amorem.

DOUZA.

QUORUM AETAS NE PER OTIUM QUIDEM TALIS VOLUPTAS. Venetum, *talis voluptatis.* RIVIUS.

CAP. V.

QUALE ID SIT. Omnes libri, *qualis sit.* CARRIO.

QUONIAM ORTA OMNIA INTEREUNT. Aeterna lex, a principio dicta omni mundo, nasci, denasci, oriri, aboriri: nec quicquam stabile, aut firmum arbiter ille rerum esse voluit, praeter ipsum.

— — *Uni DEO*
Nunquam senectus, atra nec mors imminet:
Sed alia miscet domitor aetas omnia.

exclamat Sophocles; cui addendus Tacitus III. Annal 55. et Seneca in Octavia Act. V.

Regitur fatis mortale genus,
Nil sibi quisquam spondere potest
Firmum ac stabile.

Pachymer. lib. II. cap. 27. *Fatum ut animantibus, ita et civitatibus inevitabile.* Vell. lib. II. cap. XI. *Urbium imperiorumque nunc floret fortuna, nunc senescit, nunc interit.* Adde Freinsh. in Curt. lib. V. cap. 1. §. 34. et lib. V. cap. 7. §. 9. Morell. in Stat. pag. 52. De conversione omnium rerum egregie disserit H. Grotius in de V. R. C. pag. 166. RUPERT.

QUA TEMPESTATE URBI ROMANAE FATUM EXCIDII ADVENTARIT. Sic Iuvencus:

Immortale nihil mundi compage tenetur,
Non orbis, non Regna hominum, NON AUREA ROMA.

Alias vulgo credebant, urbem Romam aeternam fore: idque ipsum tinnit Erinna poëtria, hisce versibus, quibus Romam affatur, a Lipsio lib. I. de Magn. Rom. cap. 2. sic Latinitate donatis:

Ipsa quae gaudet variare cuncta,
Resque transformare hominum, Vetustas,
Spirat haec uni tibi semper auram a
Puppe secundam.

Ex hac opinione fluit illud Horatii lib. III. Carm. Od. 30.

Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cum tacita virgine pontifex.

Ad quem locum Torrentius: „His verbis nominis sui perpetuitatem significat. Romam enim credebant aeternam fore. Quo illud quoque Virgilii „referendum lib. IX.

„*Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum*
„*Accedet, imperiumque pater Romanus habebit.*

„Et hinc illae marmorum ac numismatum inscriptiones, ROMA AETERNA, „IMPERII PERPETUITAS.“ Haec Torrent. Et eiusdem sententiae aenigma Varronianum est apud Gellium lib. XII. cap. 6. constitutum a Barthio lib. XVI. Adv. 23.

Semel-minus? non. Bis-minus? non. Sat scio.
An utrumque? verum. Ut quondam audivi dicier,
Iovi ipsi regi noluit concedere.

Significat Romanum imperium sine termino mansurum. Quin et divinos honores Romae plerique veterum tribuere, *templaque ac sacerdotes ei instituere*, ut in Asia Smyrnaei ac Pergamenses, in Graecia ipsi Athenienses; unde inscriptiones et nummi veteres: *ΡΩΜΗ ΘΕΑ*, ROMA AETERNA, ROMAE ET AUGUSTO. Idem Torr. ad Horat. * IV. Carm. Od. 3. 168
Tiberius apud Tac. lib. III. Annal. cap. 6. *Principes mortales, Rempublicam aeternam esse.* Aliter tamen *conditor Sibyllinorum carminum*, qui Romam *ῥύμην* futuram canit. Ac sane, hodiernam Romam, veteris urbis tantum cadaver esse, constat. Unde praeclare Lips. lib. I. de Const. cap. 16. *Illa ipsa rerum gentiumque domina, et falso aeterna urbs, ubi est? obruta, diruta, incensa, inundata; perit non uno leto, et ambitiose hodie quaeritur, nec invenitur in suo solo.* Freher. Not. ad Petr. de Andlo lib. II. cap. 20. Romanis veterem et ridiculam hanc persuasionem fuisse putat, a possesso Palladio, eosque sibi blanditos, Iovis verbo ad Iunonem:

His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
IMPERIUM SINE FINE DEDI.

Quo alludit Sulpicia poëtria in Satyra, de edicto Domitiani:

Aut frustra uxori mendaxque Diespiter olim,
IMPERIUM SINE FINE DEDI, *dixisse probatur.*

Ego, omnia de vano hausta, non adducor, ut existimem, sed potius famam ad gentiles pervenisse, e sacratissimis Danielis Prophetae vaticiniis, et, quae de imperio dicuntur, perperam intellecta de Urbe. Constat enim ex iis, Romanum imperium, cum sole et luna, semper fore, nec finem ante magnum illum et decretorum diem, sortiturum. Quanquam non sim nescius, alio trahi ab aliis, v. g. ab Alstedio, cuius in *Θ.* Chronolog. pag. 483. haec verba reperiuntur: „Philosophi, rerum Astronomicarum peritiores, numerant quatuor Monarchias, non secundum praedominium Regnorum, sed „secundum IV Cardines Mundi. Prima est Orientalis, Assyriorum; secunda Meridionalis, Persarum et Graecorum; tertia Occidentalis, Romanorum; quarta Septentrionalis sive Borealis, quam Deus constituet in „Septentrione per Leonem Septentrionalem, magna cum admiratione illorum, qui divinam Apocalypsin, et harmoniam illam, quam hic exerto „digito monstramus, nihili faciunt.“ Haec ille. Ego nolim natare in hoc freto, vel, contra veterum omnium auctoritates, novi quidpiam moliri. Vide Bern. in Tuba Pacis pag. 14. et 15. RUPERT.

Cives cum civibus manus conserturos. Ait alibi: *Discordia maximas res dilabi.* quod praecipue de civitatibus intelligendum esse docet Democritus: *Ἀπὸ ὁμονοίης*, inquit, *τὰ μεγάλα ἔργα, καὶ ταῖς πόλεσι τοὺς πολέμους δυνατὸν κατεργάζεσθαι, ἄλλως δ' οὐ.* Haec bellorum civilium vis ac potentia, ut civitates alias inexpugnabiles facillime perdant. Sed vere puto de Roma scripsit Florus lib. IV. *Iam paene toto orbe pacato maius erat imperium Romanum, quam ut illud externis viribus exstingui posset. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit.* Haec etiam de Romanis sententia fuit Hetruscorum, teste Livio. Coler. — Ite tripodes, fibrae, sortes, aves, sidera, monstra; nemo eventus futuri signum certius legit; nemini rerum imminentium verior obversata species, quam Sallustio. Nimirum ex hoc loco clare cognoscimus, prudentiam quodammodo esse divinationem, sive, ut auctor libri de IV Virtutibus loquitur, *praesentia ordinare, futura providere, praeterita recordari:* ac libenter Nepoti credimus de Cicerone, non ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixisse, sed etiam, quae postea usu venere, cecinisse ut vatem. Sic Agesilaus, sic Hannibal de exitu rerum divinarunt: sic et Sallustius excidium urbis Romae caussasque praesensit, ut evenit. Utinam tales consultores sint Principibus nostris, tales Rebuspublicis; cum bella suscipienda, cum societas incunda, cum partibus accedendum aut renunciandum, cum paces faciendae sunt! Plura de hac divinatione vid. apud elegantiss. Boeclerum Comm. in Corn. Nep. Quod vero bellis civilibus defessi et exsangues nationi praedae fuerint Romani, quid opus pluribus dicere? Fuere Gothis, Hunnis, Vandalis, Longobardis, et omni barbarorum faeci prodeunti e latebris. Rupert.

Ita defessos et exsangues Regi aut nationi praedae futuros. Hoc enim semper hostes externi faciunt, ut exspectent, donec, attritis bellantium inter se viribus, victos victoresque defessos pariter aggrediantur. Exemplo sit Eumenes, Rex Bithyniae, qui sparsis consumtisque Seleuco et Antiocho, bello intestinae discordiae, quasi vacantem Asiae possessionem invasurus, victorem Antiochum Gallosque aggreditur. *Nec difficile saucios adhuc, ex superiore congressione, integer ipse viribus superat.* ut refert Iustin. lib. XXVII. cap. 3. §. 1. et 2. ubi notam Bernecceri consule. Et hinc firmissima ratione petita, supra in Catil. cap. 39. iudicat idem Noster, nec Catilinae victoriam diu laetam fuisse futuram, si quam fortunae benignitas adstruxisset: *Quod si primo praelio*, inquiens, *Catilina superior,*
169 *aut aequa * manu discessisset; profecto magna clades atque calamitas Rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset; quin defessis et exsanguibus, qui plus posset, imperium atque libertatem extorqueret.* Huc pertinent egregii versus Michaelis Hospitalis lib. IV. epist. 7. ad Carolum Cardinalem Lotharingiae:

O caecas hominum mentes! dum mutua stulti
Pastores odia exercent, lupus intrat ovile.

Elucet denique hinc sapientia consilii illius veterum Franconum de finiendis bellis civilibus, quo de supra ad Iugurth. cap. LXXIX. 3. Rupert.

Aliter non orbis terrarum, neque cunctae gentes conglobatae contundere queunt hoc imperium. Vide Virdung. ad Agr. Tac. cap. XII. et XXXIX. Not. ad Flori lib. IV. cap. 12. §. 1. Bern. in Germ. Tacit. Quaest. 122. De Hispanis vide, quae scripsit Thuan. lib. XLVIII. in Descriptione Hispaniae. Rupert.

Concordiae. Fabri et Briconeti, *firmanda igitur sunt vel concordiae.* Carrio.

(XXXIX.) Si sumtuum et rapinarum licentiam demseris. Caussas discordiae ex abdito eruit. Nam ex sumtibus egestas, ex egestate rapinae, e rapinis discordiae oriuntur. Quod ex sumtibus egestas, diducit Picc. d. XVIII. cap. 4. quod ex egestate rapinae, docet vulgatum illud:

Qui sua consumunt, cum deest, aliena sequuntur.

quod ex rapinis rerum turbatio, testatur ipse C. Iulius Caesar lib. VI. *Ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur.* Rupert.

Vetera instituta revocans. Intelligit leges sumtuarias et cibarias, Liciniam, Fanniam, Didiam, Orchiam et alias eiusmodi. Has leges optimas in contemptum ob corruptos civitatis mores abiisse non tantum hic scribit, sed exprobrat Romanis Tertullianus quoque Apologet. cap. VI. *Quonam illae leges abierunt sumptum et ambitionem comprimentes, quae centum aera non amplius in coenam subscribi iubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, et eam non saginatam? Video enim centenarias coenas a centenis iam sestertiis dicendas.* Hoc autem salubre Sallustii consilium, quin Caesari maxime probatum fuerit, nemo est qui dubitet; quippe recordatus legum Iuliarum, quae sub ipso etiam Augusto latae, quarum non postrema fuit sumptuaria, de qua Suetonius et Agellius. Coler. — Intelligit leges sumtuarias et cibarias, Liciniam, Fanniam, Didiam et alias. Est vero et hoc dogma e sacrariis prudentiae, si qui depravatos saeculi mores, ad veterum institutorum usum revocare conentur, vulgo esse ioco et risui. Quaeso, tempora et homines nostros inspice; quis vetustis moribus utitur sine nota incivilitatis? Natus est adverso Genio, iratisque Lubentiis ac Gratiis, quisquis lasciviae non blanditur? quis, si optima instituta in usum revocare tentet, non statim audit imperitus praesentis status? Imo ioco ac risui est, quasi retro vivere velit. Hoc nemo felicius expresserit illis, qui turbidum vitae genus in scena repraesentant. Apud Aristophanem in Nubibus, pater ut filium stultitiae damnet, ait, eum *sapere antiqua.* et apud Plautum in Trinummo, ubi Stasimus servus sic optat: *Utinam veteres mores veteresque parsimoniae potius maiori honori hic essent quam mores mali!* respondet Charmides senex: *Dii immortales! basilica hic quidem facinora inceptat loqui, Vetera quaerit, vetera amat: hunc morem maiorum esse, scias.* Adde Bernecc. ad Germ. Taciti Quaest. 93. f. et Quaest. 107. et 112. f. Rupert.

Et finem sumtuum statueris. *Et* vacat, ut opinor. Ciaccon. et Ursin. — Coniunctionem *et* dele. Vult enim unicuique facultates suas et rem familiarem modulum sumtuum esse. Accedunt libri. Carrio.

Statueris. Caussas discordiae ex abdito eruit. Nam ut ex sumtibus et luxuria egestas, ita ex egestate rapinae procedunt. Rapaces autem discordiae civilis faces. Priorem caussam idem scriptor gravissime in Bello

Catilin. et alibi declarat. Eamque inter alias Rerumpublicarum pestes primam retulit Pythagoras, quem ait dixisse Stobaeus: *εἰσιέναι εἰς τὰς πόλεις πρῶτον τρυφὴν, ἔπειτα κόρον, εἶτα ὕβριν, μετὰ δὲ ταῦτα ὄλεθρον.* Apposite Florus lib. III. *Magnificus apparatus conviviorum, et sumptuosa largitio,*
170 *nonne ab opulentia, paritura * mox egestatem? Haec Catilinam patriae suae impegit.* COLER.

HOMINES ADOLESCENTULI. Intelligit iuventutem Romanam, quae si corrupta est, Respublica nunquam valebit. Nihil autem ad prodigalitatem propensius, quam iuvenum animi. Ubi vero ille mos incessit, quem Sallustius ait, iam non amplius admonitione, sed censura et correctione opus. Intra pudoris itaque et modestiae septa a pueris includenda et continenda iuventus, in omni civitate. Id severe Plato quoque libro V. de Republica praecipit, ubi inter cetera, *παισὶ δὲ*, inquit, *αἰδῶ χρὴ πολλὴν οὐ χρυσὸν καταλείπειν.* De modestia vero sive mediocritate iuventutis eleganter Hippotamus Pythagoreus: *Τὸ καθόλου δὲ πειρῶσθαι διὰ τούτων, ὡς ὅτι μάλιστα ποιεῖν τὴν πόλιν, ὅσας ὁμολογήσῃ καὶ σύμφωνος τοῖς αὐτοῖς μέρεσιν, ἀλλὰ μὴ στασιάζουσα καὶ διαμαχοιμένα. ἔσεται δὲ τοῦτο, αἴκα τὰ πάθεα τὰς ψυχὰς παιδεύηται τῶν νέων, καὶ εὖ τὸ μέτριον τηρῆται.* id est: *Et universe hoc eniti decet, ut his modis, quantum fieri potest, civitatem consonam partibusque suis concinnam et aequalem reddamus, ne discordia et seditionibus commoveatur. Hoc ita eveniet, si iuvenilium animorum affectus regentur, et ad modestiam ducentur.* Contra si fiet, illud sequetur, quod nemo melius aut gravius quam Sallustius dixerit: *Ergo animus ferox, prava via ingressus, ubi consueta non suppetunt, fertur accensus in socios modo, modo in cives: movet composita, et res novas veteribus adquirit.* COLER.

RES NOVAS VETERIBUS ADQUIRIT. Si sanus hic sit locus, tum sensus esse videtur: movent pacata et veteribus largitionibus id apud plebem assequuntur, ut ex Praeturis et Consulatibus sumtui et lubidini suppetant. vel saltem *alia super alia cumulat*, quomodo accepisse Ambrosium Serm. LXXXI. putem. *Semper enim studet avaritia* cumulare nova veteribus. Audiamus iam Crispinum: „VETERIBUS, HOC EST, ALIENA CONSUMENDO, NIHIL LUBIDINI DENEGANDO. CAETERUM VIDE MIHI, „QUAESO, QUOMODO SENTENTIAM SUAM EXPRESSERIT. PETITA „RES EX IPSIS NATURAE VISCERIBUS, UBI OMNIA IISDEM CON„SERVANTUR PRINCIPIIS, QUIBUS GENERATA SUNT. VERUM IOCUS „EST EX RERUM VETERUM ET NOVARUM OPPOSITIONE. QUAE „EO MINUS BENE COMPOSITA VIDENTUR, QUOD EX VETERIBUS „NOVA SOLEANT EMERGERE." O Diva Nox! WASSE.

TOLLENDUS FOENERATOR. Foenoribus enim iuventus, quasi quodam aucupio irretitur, et a bonarum artium studio arcetur. Bodinus legendus lib. V. cap. 2. Hoc tantum addo, nullam esse tamen inter leges Iulias de Foeneratoribus. Et de antiqua illa Genutia res est nota: de Duilia item. COLER. — Quomodo foeneratorum licentiam sustulerit Caesar, vide Tacit. VI. Annal. 16. ibique Lipsium. Ita Zamoscius, magnus ille quondam Poloniae Cancellarius, amore tranquilli status patrii, suprema voluntate, foeneratorum coërctionem proceribus Regni commendavit, his verbis: *Civibus pietatem erga patriam, observantiamque erga regem commendo: ut luxum et discordiam fugiant quam maxime, et foeneratorum avaritiam, publico consensu, coërceant, rogo.* RUPERT.

EA VERA ATQUE SIMPLEX VIA EST, MAGISTRATUM POPULO, NON CREDITORI, GERERE. Mens: Officium tuum ad salutem populi, quam creditorum, dirigere decet, et magnificum esse in augenda, non minuenda Republica. Huc pertinet illud Ciceronis V. de Rep. *Moderatori Reipublicae beata civium vita proposita est: ut scilicet ea opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* Vide Lips. N. ad lib. II. Polit. cap. 6. RUPERT.

CAP. VI.

(XL.) * ATQUE EGO SCIO, QUAM ASPERA HAEC RES IN PRINCIPIO 171
FUTURA SIT, PRAESERTIM IIS, QUI SE IN VICTORIA LICENTIUS LIBERIUSQUE etc. Quam variae multorum spes sint ante victoriam, docemur ipsius Caesaris exemplo, in quem plerique postea insurrexerunt, qui se in victoria licentius liberiusque quam artius futuros credebant. Sic enim de ipso et hiantibus illorum cupiditatibus disserit Seneca lib. III. de Ira cap. 30. *Carissimis irascimur, quod minora nobis praestiterint, quam mente concipimus, quam quae alii tulerint. Hinc perniciosissimae irae nascuntur, et sanctissima quaeque invasurae. Divum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleverat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria usus est, ex qua nihil sibi vindicavit nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, quum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat unus?* Haec ille; quem et consulere potes cap. seq. et lib. II. de Benef. cap. 27. ibidemque Lipsium. E recentioribus hunc procerum suorum affectum detexit prudentissima principum nuper Angliae regina, Elizabetha, apud Buchan. lib. XVII. Rer. Scoticar. in responsione ad postulationem legatorum Reginae Scotiae: *Qui me, cum Elizabeth modo vocarer, summa benevolentia complectebantur, et si forte alacriore vultu eram intuita, secum cogitabant, statim atque ego regnum adepta essem, se, pro suae cupiditatis potius, quam officii mihi praestiti modo, remuneratum iri. Nunc vero cum eventus expectationi non respondeat, quidam eorum non gravate novam rerum mutationem, in spem fortunae melioris ferunt. Nullae enim principum facultates, quantumvis magnae, insatiabiles hominum cupiditates explere poterunt.* RUPERT.

SI EADEM. Omnes libri, *sin eadem.* CARRIO.

SAPIENTES PACIS CAUSSA. Ita Cicero: *Ita bellum suscipiatur, ut nihil aliud, quam pax quaesita videatur.* Probat enim sanctus Augustinus: *Cui*, inquit, *licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur.* et alibi: *Apud veros Dei cultores etiam illa peccata non sunt, quae enim non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, ut mali coërceantur, et boni subleventur.* Adtraho et illud Flori lib. III. cap. 21. *Vincentibus, quibus pax et quies potior.* Seneca Hercule furente:

Si aeterna semper odia mortales agant,
Nec coeptus unquam cedat ex animis furor,
Sed arma felix teneat, infelix paret,
Nihil relinquent bella.

et iterum:

Pacem reduci velle victori expedit,
Victo necesse est.

COLER. — Vide Lips. Polit. lib. V. cap. 4. RUPERT.

ET OMNIA ASPERA, UTI SOLES, PERSUADE. Legendum *pervade*, ex Veneto. id quod sensus quoque ipse postulare ita videtur. RIVIUS.

UTI SOLES PERVADE. Sic recte olim correxi, nam quod in aliis est *persuade*, id rectum esse cui quaeso persuaderi poterit? CARRIO. — In Iugurth. dixit *supervadere*, sed illud alterum tuetur Ammian. pag. 192. 1. pervadere *cuncta cogitabant.* Vocem *aspera* servat Tacitus Annal. IV. *Infoecunditati terrarum aut* asperis *maris obviam it.* WASSE.

NAMQUE AUT TU MEDERI POTES. Cic. pro Marcello cap. 1. *Quae quidem tibi nunc omnia belli vulnera sananda sunt, quibus praeter te mederi nemo potest.* BROUKH.

NEQUE QUISQUAM TE AD CRUDELES POENAS AUT ACERBA IUDICIA INVOCAT. Hoc simile est illis, quae supra habentur: *Ne vos ad virilia illa vocem.* Tacitus lib. XVII. *Cum neque ad bellum vos, neque ad periculum voco.* CIACCON. et URSIN. — Vide Not. ad Iugurth. cap. 3. §. 1. Bern. Q. in Agr. Tac. 170. RUPERT.

172 AUT ACERBA IUDICIA INVOCAT. Supra, *Deinde * ne vos ad virilia illa vocem.* Tacit. Hist. I. *non ad bellum vos neque ad periculum voco.* CIACCON.

(XLI.) EA VERO. Libri scripti melius, *Ea vera clementia e. c. ne merito c. p. e.* hoc est, in rempublicam constituisse, et bonis artibus moribusque ornasse, ne cives ea committant propter quae merito patria expelli possint. Sed libentius legerem *expellantur*, quam *expellerentur;* vel potius sic: *Ea vero clementia erit, ne merito cives patria expellantur, retinuisse ab stultitia, et falsis voluptatibus.* omissa voce *consuluisse.* CIACCON. — Omnes libri, *ea vera.* uti supra, *ea vera atque simplex via.* CARRIO.

NEC INMERITO CIVES PATRIA EXPELLERENTUR. Vet. cod. meus habet, *Ne merito* etc. ut sit, *Ne cives ea committant, ob quae merito patria expellantur.* Sic enim magis placet quam *expellerentur;* et fortasse illud *consuluisse* abundat. URSIN. — Plurimi exulabant post bellum civile, et plerique sua sponte, vel metu Caesaris. Cum autem illa res sit adversa libertati, data opera Caesarem non ipsum tantum a proscriptionibus civium absterret, sed ultro etiam instigat, ut eos ab omni seditiosorum iniuria et exsiliis liberos et securos praestet. Nam cives patria expelli, hoc demum asperum et acerbum est imperium, non clementia. Cicero etiam manifeste dicit exsilium non esse poenam iudicii. Sic enim loquitur in Orat. pro domo: *Quid enim est exul? Ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis.* COLER.

RETINUISSE AB STULTITIA ET FALSIS VOLUPTATIBUS. Quo etiam facit sententia illa Aulularíae Plautinae: *Hoc servi esse officium reor, Retinere ad salutem, non herum, quo incumbat, eo impellere.* DOUZA.

PACEM CONCORDIAMQUE. *Que* deest libro Fabri: et in Fabri et Briconeti est *stabiluisse* pro *stabilivisse;* uti etiam *concesserim* pro *concesseris.* CARRIO.

NON SI FLAGITIIS. Hoc est: vera clementia non fuerit si (quod quidem in praesens suave) corruptis moribus fraena permittas. WASSE.

GAUDIUM CUM MOX FUTURO MALO. Describit ingenium voluptatis, quae, cum datura videtur laetitiam, causa doloris est. *Ille ex conviviis et luxuria: ille ex ambitione et circumfusa clientium turba: ille ex amica voluptatem quaerit. Sed omnes istos oblectamenta fallacia et brevia decipiunt: sicut ebrietas, quae unius horae hilarem insaniam, longi temporis taedio pensat. Sicut plausus et acclamationis secundae favor, qui magna solicitudine et partus est et expiandus.* Seneca ep. 59. ubi negat, huiusmodi homines prorsus habere gaudium: *Quid ergo*, inquiens, *stulti ac mali non gaudent? non magis, quam praedam nacti leones. Cum fatigaverunt se vino et libidinibus, cum illos nox inter vitia defecit, cum voluptates angusto corpori ultra, quam capiebat, ingestae, suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illud versum:*

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

RUPERT.

CAP. VII.

MAXIME ERECTUS. Omnes libri, *maxime fretus.* CARRIO.

NEGOTII MAGNITUDINE. Proprium alti et heroici animi, non tam parvis quam magnis rebus patrandis aptum esse. COLER. — Seneca de Providentia cap. 5. *Boni viri laborant, impendunt, impenduntur, et volentes quidem.* RUPERT.

QUIA TIBI TERRAE etc. Ita modeste vocat Romanum imperium, quod terra et mari potentissimum erat. Supra tamen non sibi temperavit, quin diceret: *Neque, si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret.* Et Cicero satis magnifice, in Orat. de Provinc. Consul. *Nulla gens est, quae non aut ita subacta sit, ut vix extet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque laetetur.* Nescio quam vere hoc dixeris, Cicero, ante clausum ab Augusto Ianum. Quid enim ad septentrionem conversa plaga postea non est ausa? Quid Pannonii, Dalmatae, Mysii, Thraces, Daci? Ipsam Germaniam victam noluissetis. Florus ait lib. IV. *Germaniam quoque utinam vincere tanti non putasset! magis turpiter amissa est, quam gloriose adquisita.* Sed omitto Augusti seculum. Diu fuit, ut magis victi Germani, quam domiti dici debuerint. COLER. — Potius est, ut Sallustium *terra et mari* scripsisse credamus. DOUZA.

* ATTINGERE NEQUIT. Vaticanus, *attingere nequiret.* CARRIO. 173

MAGNAE CURAE MAGNA MERCES EST. Cum multo labore et sumtu et periculo Maximiliano I. victoria staret, nummus eius rotam habet, quae

sub mundo volvitur; Reges notans et principes non nisi per tot discrimina ad ardua pervenire, quod in malo Punico acini reperiuntur. Sed ut duri corticis et amari malum est Punicum: acinos habet suaves: nucleos medicos: sic dulcissima est periculorum exantlatorum recteque factorum memoria. Luckius in Nummis. Habet autem et Nummus inscriptionem hanc: PER TOT DISCRIMINA. Super rotam Orbem, infra MALUM Punicum. RUPERT.

UTI PLEBES, LARGITIONIBUS ET PUBLICO FRUMENTO CORRUPTA, HABEAT NEGOTIA SUA. Plebem Rom. ita describit Cic. I. ad Att. 16. *Illa concionalis hirudo aerarii, misera ac ieiuna plebecula.* Vide Casaub. ad Suet. Aug. cap. 42. Lips. I. Elector. 8. De otiosis in Republica non ferendis egregie disserit Bernecc. in Germ. Taciti Q. 62. RUPERT.

LARGITIONIBUS. Quibus magis capitur, quam ullis honoribus. Livius lib. VI. Plebs ad eas leges, quae ad ipsius lucrum et sublevationem bonorum pertinent, tutandas potius animatur, quam ad eas, quae ad solum honorem spectant, eumque illi tribuunt. Romae certe leges foenebres et agrariae magis auditae, quam de Consulatu aut aliis muneribus honorariis. Largitionum usus, morum corruptor unicus, diu Romae incognitus fuit. Testatur Sallustius, gravissimus suae Reipublicae censor, in bello Iugurthino: *Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, nisi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur.* Sed de alia largitione loquitur Sallustius, quam illa plebeia. Quid ex legibus etiam illis agrariis et frumentariis calamitatis in Rempublicam invectum sit, tot seditionibus illustratum est. Florus lib. IV. cap. 13. *Sed haec ipsa in perniciem redibant, et misera Respublica in exitium suum merces erat. Nam et a Senatu in equitem translata iudiciorum potestas, vectigalia, id est, imperii patrimonium supprimebat, et emptio frumenti ipsos Reipublicae nervos, exhauriebat aerarium.* Haec Florus. COLER.

HABEAT NEGOTIA SUA. Quam hoc sit prorsus necessarium, intellexit et Draco, dum legem de otiosis tulit ab Aegyptiis petitam. Amasis enim (ut est apud Herodot. lib. II.) legem condidit, ut, qui non demonstraret, unde legitime viveret, morte mulctaretur. Adde Diod. lib. I. Laërtius in Solone dubitans de auctore: *Is qui sectatur otium,* inquit, *omnibus, accusare volentibus, obnoxius esto.* et addit e Lysia, Draconem dedisse hanc legem, Solonem vero promulgasse. ubi Casaubonus in Not. Multi auctores sunt, non a principe Solone eam fuisse latam: sed poenam tantum hominum ἀργῶν lenitam: quum lege Draconis ἀργία, ut fere omnia delicta, morte puniretur. Ab his rursus diversus Pollux lib. VIII. *Sub imperio Draconis, pigritiae poena erat infamia: at sub Solonis, non, antequam ter aliquis fuisset deprehensus.* RUPERT.

PECUNIAE USUM ATQUE DECUS ADEMSERIS. Male alii *dedecus.* Sic infra: *verum si pecuniae decus ademseris.* et, *ergo inprimis auctoritatem pecuniae demito.* CIACCON. et URSIN. — Plato III. de Legibus dixerat: *Δεῖ καὶ ἀναγκαῖον, τιμάς τε καὶ ἀτιμίας διανέμειν ὀρθῶς· ἔστι δὲ ὀρθῶς ἄρα τιμιώτατα μὲν καὶ πρῶτα, τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἀγαθὰ κεῖσθαι, σωφροσύνης ὑπαρχούσης αὐτῇ. Δεύτερα δὲ τὰ περὶ σῶμα καλὰ καὶ ἀγαθά· καὶ τρίτα, τα περὶ τὴν οὐσίαν καὶ χρήματα λεγόμενα.* et lib. IV. *Διὸ δὴ ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΝ χρὴ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ τιμᾷν· ὄντων γὰρ τριῶν τῶν ἁπάντων, περὶ ἃ πᾶς ἄνθρωπος σπουδάζει, τελευταῖον καὶ τρίτον ἐστὶν ἡ τῶν χρημάτων ὀρθῶς σπουδαζομένη σπουδὴ, σώματος δὲ μέση, πρώτη δὲ ἡ τῆς ψυχῆς.* De foeneratoribus etiam Sallustio praeiverat lib. V. *Μήτ᾽ οὖν διδόναι, μήτε δέχεσθαι προῖκα τὸ παράπαν, μηδ᾽ ἡντινοῦν, μὴ δὲ νόμισμα παρακατατίθεσθαι, ὅτῳ μήτις πιστεύει. Μηδὲ ΔΑΝΕΙΖΕΙΝ ἐπὶ τόκῳ ὡς ἐξὸν μὴ ἀποδιδόναι τὸ παράπαν τῷ δανεισαμένῳ μήτε ΤΟΚΟΝ μήτε τὸ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ.* De poenis vide gemina apud Eusebium, citante Stobaeo Serm. XLIV. et Plutarchum Epist. de Amicitia apud eundem pag. 328. Sallustius infra: *Igitur provideas oportet, uti plebes, largitionibus et publico frumento corrupta, habeat negotia sua; quibus ab * malo pu-* 174
blico detineatur: iuventus prohibita, non sumtibus, *neque divitiis studeat.* WASSE. — Lego, *usum atque decus.* Saepe alias Sallustius monet, pecuniae et divitiis opinionem splendoris detrahendum. Decus igitur demitur pecuniae, si ob eam nemo magis honestus aut clarus. Lips. IV. Epist. Q. 14. RUPERT.

DEMSERIS. Fabri et Briconeti, *ademseris.* CARRIO.

(XLII.) CLARISSIMI VIRI MAGNITUDINEM INVENISSENT. Vett. libri, *clari viri.* CIACCON. et URSIN. — Repone ex omnibus libris, *clari viri.* CARRIO.

ITEM INVENISSENT. Non *invenisset,* uti olim correximus. CARRIO.

QUAE RES POPULOS NATIONESVE MAGNIS AUCTORIBUS AUXISSENT. Scripti libri, *Quaeque res.* CIACCON. URSIN. et CARRIO.

MAGNIS AUCTORIBUS. Legendum censeo, *magnis auctibus auxissent.* nam apud Livium lib. XXIX. Africanus Scipio Deos ita precatur: *Eaque vos omnia bene iuvetis, bonis auctibus auxitis.* et lib. IV. *Cuius rei primum sit in civitate, eam maxime semper auctibus crescere.* Tacit. Hist. I. *Tiberis immenso auctu, prorupto Ponte sublicio* etc. Quibus ex locis et alium Taciti Hist. emendandum existimo, ubi in vulgaribus libris sic legitur: *At Civilem immensis actibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata.* erit ergo, *immensis auctibus.* CIACCON. et URSIN. — Ita quidem Vaticanus, sed Fabri et Briconeti, *magnis auctionibus;* animo meo rectius. CARRIO. — Idem d. l. legit, *magnis auctibus auxissent.* RUPERT.

OMNESQUE VICTORES DIVITIAS CONTEMSISSE. Demaratus apud Herod. lib. VII. cap. 102. *Graecia paupertatem tuetur et dominatum.* Vide Freinshem. ad Curt. lib. III. cap. 2. §. 15. Notam ad Iustini lib. II. cap. §. 5. RUPERT.

SED IN LABORE, PATIENTIA, BONIS PRAECEPTIS ET FACTIS FORTIBUS. I. e. in studiis togatis ac militaribus. Vid. Not. ad Flori lib. I. cap. 5. §. 1. RUPERT.

CAP. VIII.

NAM DOMUM, AUT VILLAM EXSTRUERE. Vid. Bern. Quaest. in Germ. Tac. LXXXIV. RUPERT.

Eamque signis, aulaeis exstruere. Particula *que* abest ab antiquis libris. Ciaccon. et Ursin. — *Que* deest Fabri et Briconeti. Carrio. — Quae omnia Romam cum Asiatica luxuria commigrarunt. Conqueritur Sallustius in Bello Catilin. Plin. lib. XXXIII. cap. 2. lib. XXXVII. cap. 1. Augustinus de Civit. Dei lib. III. cap. 31. Coler.

Omnia potius quam semet visendum efficere. Ex hoc fonte Apuleius in fine D. Socr. *Igitur si quotidiana eorum aera dispungas, invenies in rationibus multa prodige* profusa, *et in semet nihil. Plane quidem villas opipare exstruunt, et domos ditissime* exornant, *et familias numerosissime comparant; sed in istis omnibus, in tanta affluentia rerum,* nihil indignum est, praeterquam ipse dominus aedium. *Nec iniuria: cumulata enim habent, quae sedulo percolunt, ipsi autem horridi*, indocti incultique circumeunt. *Igitur illas aedificiorum species, in quae* patrimonia *sua* profuderunt, *amoenissimas et extructissimas deprehendas* etc. *omnia opulenta, omnia ornata* praeter ipsum dominum. vide Isidorum Pelusiotam Epist. II. 156. Chrysostomum tom. I. Hom. 11. pag. 30. Fabulam in hanc rem iucundam narrat Galenus Protrept. cap. 4. *Διογένης ἑστιώμενος παρά τινι, τῶν μὲν ἑαυτοῦ πάντων ἀκριβῶς προνενοημένῳ, μόνου δ᾽ ἑαυτοῦ παντάπασιν ἠμεληκότι, χρεμψάμενος ὡς πτύσων, εἶτ᾽ ἐν κύκλῳ*
175 *περισκοπήσας, * εἰς οὐδὲν μὲν τῶν πέριξ ἔπτυσε, αὐτῷ δὲ μόνῳ προσέπτυσε τῷ δεσπότῃ τῆς οἰκίας. Ἀγανακτοῦντος δ᾽ αὐτοῦ καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτῶντος, Οὐδὲν, ἔφησεν, ὁρᾷν οὕτως ἠμελημένον τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, ὡς ἐκεῖνον· τοὺς γὰρ τοίχους ἅπαντας ἀξιολόγοις γραφαῖς κεκοσμῆσθαι· τὸ δ᾽ ἔδαφος ἐκ ψήφων πολυτελῶν συγκεῖσθαι, θεῶν εἰκόνας ἔχον ἐξ αὐτῶν διατετυπωμένας. Ἅπαντα τὰ σκεύη λαμπρὰ καὶ καθαρὰ, καὶ τὴν στρωμνὴν καὶ τὰς κλίνας εἰς κάλλος ἐξησκῆσθαι· μόνον δ᾽ ἐκεῖνον ὁρᾷν ἠμελημένον. Εἰθίσθαι δ᾽ ἅπασιν ἀνθρώποις εἰς τοὺς ἀτιμοτάτους τῶν παρόντων τόπων ἀποπτύειν.* vide in hanc sententiam plura apud eundem II. 23. edit. Venet. MDXXV. Alii hoc factum Aristippo tribuunt, inquit Laërtius, et ex eo Arsenius Monembasiae Episcopus. Rem omnem, suppresso auctoris nomine, enarrat Chrysostomus Homil. XI. in Rom. Themistius Orat. XVI. *Ὅτι ὦ θαυμάσιε μᾶλλον προσήκει ἑκάστῳ τὴν ψυχὴν ἀξίαν πολλοῦ κατασκευάζασθαι ἢ τὴν οἰκίαν, σὺ δὲ τοῖς μὲν τοίχοις ἐγγράφεις πολλὰ καὶ ποικίλα, τὴν ψυχὴν δὲ ἄγραφον περιορᾷς, ὥσπερ γραμμάτιον ἀληλιμμένον, καὶ τὸν μὲν ἀνδρῶνα ἀνεπίξεστον καταλιπεῖν οὐκ ἀνέχῃ πειθόμενος Ἡσιόδῳ τῷ ποιητῇ, τὸν νοῦν δὲ ἀνεπίξεστον περιφέρων πρᾶγμα οὐδὲ ὑπολαμβάνεις.* Wasse.

(XLIII.) Quibus bis die ventrem onerare. Coenabant antiqui lautius, prandebant tenuius. Prandii autem mentionem faciunt tum alii scriptores permulti, tum inprimis apud Graecos Hippocrates lib. II. de Victus Ratione, et in Oeconomico Xenophon, apud quem narrat Ischomachus: *se leviter prandere, ut largius coenet.* Quod eo lubentius indicavi, ne cui forte veterum quorundam et Isidori imponat auctoritas, qui negat prandia in usu antiquis fuisse. Galenus lib. VI. de Tuenda Valetudine dicit, se, nisi tardius lavaret, cibum interdiu non sumpsisse, et illum quidem cum sumeret, solo pane uti absque potu. Moderatum quoque designat prandium Plin. lib. III. epist. cum inquit: *post cibum, quem interdiu*

levem et facilem veterum more sumebat. Cicero quoque in quinta Tusculana leve et simplex prandium videtur probasse, cum dicit: *vita illa beata quae ferebatur, plena Italicarum Syracusanarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri.* Itaque hic reprehendit eos auctor, qui integros dies conviviis et comessationibus frangebant. Vide Ursini appendicem ad Ciaccon. de Triclin. Coler. — Nota: Veteres ingluvie et voracitate non ita certabant, uti nos, qui epulas quadrifariam, imo quinquefariam dispertire solemus, in *ientacula, prandia, merendas, coenas*, et ab illis, in *dormitoria*, quae vocant, *pocula.* Contenti erant unico vel prandio vel coena; (certe Diodorus Siculus lib. V. cap. 40. tanquam insolens notat in Tyrrhenis, quod bis in die mensas adornent.) Saepius tamen coena, et si quid mane comedebant, exiguum, idque soli, ac sine ὁμοσιπύοις, sive consalinis aut consalaneis, ut dicuntur in Glossario veteri. Hinc illa μονοσιτία, de qua multa Casaub. ad Athenaei lib. I. cap. 8. et lib. II. cap. 8. confer Bernece. in Sueton. Titum cap. 9. §. 3. litt. c. et in Plinii Paneg. cap. 49. n. 6. Manut. in Quaes. per Epist. V. pag. 63. Prandium Graecis dictum ἄριστον, veluti ῥᾷστον, id est, ex obviis nec anxie comparatis. Plut. Sympos. Quaest. VI. Hi docent, illos, cum et laboribus dediti et temperantes essent, mane panem edisse mero intinctum, aliud nihil. Itaque hoc fuit dictum etc. Quod hodie Venetiis a plerisque negotiosis fuit observatum, qui in meridie, vino Cretico panem intinctum, offam, seu placentam comedunt, ut sic famem solentur, dum negotiis operam navant. Ios. Laurent. I. Polymath. 20. Nec abludit ipsum vocabulum coenae, quod, quum Graecum sit et significet communem cibationem, ut vertit Lips. ad Senecae Epist. 18., satis indicat, reliquis diei partibus non fuisse antiquis convivium. Erat autem illud exiguum, ut dixi, quod mane comedebant, sine iurulentia, puta, cum caperent solum panem, quemadmodum e Galen. lib. VI. de Tuend. Val. docet Hier. Mercurialis lib. I. de Arte Gymnastica cap. XI. qui si tibi non sufficit, addere potes hanc Cl. Salmasii observationem ad illa Capitolini in Antonino Pio pag. 75. *Panem siccum comedit, ad sustentandas vires.* Per *panem siccum*, inquit, panem solum intellige, absque ullo alio pulmento; sic in vita Taciti apud Vopiscum: *panem, nisi siccum, nunquam comedit.* Fuit autem haec veterum frugalitas, eorum praecipue, qui negotiosam vitam καὶ περιστατικὴν agebant, ut matutinis horis, solo pane degustato, usque ad vesperam et tempus coenae impransi perdurarent, adeo ut ne biberent quidem. Galen. hoc ita de se praedicat lib. VI. ὑγιεινῶν, ubi inter alia *μόνον τὸν ἄρτον* vocat, quem Spartianus *panem siccum;* panis enim siccus ientaculum fuit veterum. Hinc ἀρτοσιτεῖν pro *ientare* apud Lucianum, qui panem siccum comedere non poterant, aut *palmulas* aut *uvas passas*, aut *parum mellis Attici, vel salis, cum pane* edebant. Quidam bibebant, quidam nec bibebant; multi post hoc ientaculum etiam prandebant, alii impransi usque ad coenae tempus manebant. Hinc βρουκκίζειν, *ientare*, veteres Grammatici exponunt, a buccis panis, quas in ientaculo comedebant. (Confer Casaub.
* ad Sueton. August. cap. 76. 77.) Non peculiaris igitur haec abstinentia 176
Senecae fuit, quod panem siccum, vice prandii, gustaret, sed cum multis communis. Epist. 83. Panis deinde siccus et sine mensa prandium. Haec

Salmasius. Inferiori aevo apud Montanistas fuisse coenam sine iurulentia, scribit Tertullianus, quod hinc explicandum: coenam Montanistarum fuisse siccam, nec absimilem prandiis aliorum; ut scilicet iis ostentarent virtutis studium, sive, ut mentis officio rectius uti viderentur, pulmento, tanquam indicio voluptatis ac ignaviae, minus impediti. Sed et ex his satis apertum, cur miretur Sallust. *quosdam bis de die ventrem onerare*. RUPERT. — Platonem sequitur, qui in Epistola ad Dionis propinquos ita scribit: *Δίς τε τῆς ἡμέρας ἐμπιπλάμενον εἶναι καὶ μηδέποτε κοιμώμενον μόνον νύκτωρ.* Cic. in Tusc. V. interprete: *bis in die saturum fieri nec umquam pernoctare solum.* Musonius de victu: *Ταῖς μὲν γὰρ ἄλλαις ἡδοναῖς σπανιώτερον ὁμιλοῦμεν, καὶ ἐνίων γε μῆνας καὶ ἐνιαυτοὺς ὅλους ἀπέχεσθαι δυνάμεθα, ταύτης δὲ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν πάντως πειρᾶσθαι ἀνάγκη, καὶ τά γε πολλὰ δὶς ἑκάστης ἡμέρας· οὐ γὰρ ἔνι ζῆν ἄλλως τὸν ἄνθρωπον.* At Graecos quater die esitasse Philemon tradit; mane enim habuere *ἀκράτισμα* seu *διανηστισμὸν*, Eustathio ad Odyss. *ω'*. *ἄριστον τὸ πρωϊνὸν*, Athenaeo *πρωϊνὸν ἔμβρωμα*. *Ἄριστον* seu *δορπηστὸν*, *ἑσπέρισμα*, *δεῖπνον*, veteribus *δόρπος*, sive, interprete Athenaeo IV. Deipn., *ἐπιδειπνίδα*. Palamedes apud Aeschylum *ἀκράτισμα* quidem, credo quia tenue et sine mensa erat, omittit: *Ἄριστα δεῖπνα δόρπαθ' αἱρεῖσθαι τρίτα.* Quem versum adducunt Athenaeus V. Eustathius ad Iliad. *β'*. Qui de his plura cupit, adeat Eustathium ad Iliad. *ω'*. 124. Odyss. *β'*. 77. *π'*. 586. Plutarch. Sympos. I 8. Aristot. de Nat. Anim. VI. 8. Schol. Theocriti in voce *ἀκρατισμός*, Theophylactum ad Luc. XIV. Erotianum in *δόρπη*. Certe circa Xerxis transitum Olymp. LXXV. ex Herodoto patet Graecos cibum plus vice simplici sumsisse. apud quem VII. 10. magnam se Diis habere gratiam ait Megacreon, *ὅτι Ξέρξης οὐ δὶς ἑκάστης ἡμέρης ἐνόμιζε σῖτον αἱρέεσθαι.* Hippocratis aetate Olymp. LXXXII. multi ter, quater, plures semel, plurimi bis die cibo usi sunt, ut ex eo observavit Hieronymus Mercurialis Var. Lect. IV. 17. Verba eius habentur lib. *Περὶ διαίτης ὀξέων* pag. 58. *Ἔτι δ' ἂν μᾶλλον πονήσειεν ὁ τοιοῦτος, εἰ τρὶς σιτέοιτο τῆς ἡμέρης ἐς κόρον· ἔτι μᾶλλον, εἰ πλεονάκις. Καί τοι γε πολλοί εἰσιν οἳ εὐφόρως φέρουσιν τρὶς σιτεόμενοι τῆς ἡμέρης ἰητρικῆς.* pag. 12. *Περὶ διαίτης* II. pag. 30. III. pag. 34. XXXVI. 30. XXXVII. 40. XXXIX. 30. CXLII. 5. 42. Nec sane aliter constare poterit animosum illud Leonidae dictum, quo milites iusserit *ταχέως ἀριστοποιεῖσθαι, ὡς ἐν Ἅιδου δειπνησομένους.* Diodor. XI. Sed neque illud Alexandri apud Plutarchum in Apophthegm. pag. 180. se *κρείττονας ἔχειν αὐτὸς ὀψοποιούς, πρὸς μὲν ἄριστον, τὴν νυκτοπορίαν, πρὸς δὲ δεῖπνον, τὴν ὀλιγαριστίαν.* Aristotelis denique in Probl. id evincit III. Prob. §. 32. Coenam et prandium Romanis etiam ab antiquissimis temporibus in usu fuisse monstrat locus Platonis supra laudatus; cui (quoniam sunt qui alterutrum sustulerunt, ex quorum numero Servius, Isidorus II. 20. Salvian. Provid. I. Cassiodor. in Psalm. 14.) adiunge Macrobium Saturn. II. 13. Celsum I. 1. 3. Plautum Amphitr. I. 1. 99. et in Boeotia apud Gellium III. 3. Plinium Epist. III. 5. Valerium II. 19. Plin. Nat. Hist. XXVIII. 5. Senecam Epist. LXXXIV. Suetonium Aug. LXXVIII. Quaeri heic potest, quare morem adeo receptum omni populo, quasi immoderatum nimiumque Noster improbaverit, solis heluonibus obiiciendo quod omnium erat. Scilicet id velle

credamus, ne tenera seniove aut morbo fessa aetas, opifices, servitia, reficere vires imminutas et augere possent? Nihil minus. Luxum, haud naturam impugnat, eosque denuo perstrinxit, qui in potestatibus bis die ventrem onerabant, quorumque industria vitae et vigilandi labor in antelucanis coenis expromebatur. Atque eo modo sensum *τοῦ ἐμπίπλασθαι*, quo usus erat Plato, repraesentat. Nam Graeci veteres, teste in Oenomao Antiphane, fuere *μικροτράπεζοι*, ipsumque adeo Epicurum habuisse constat, tradentibus Plutarcho pag. 1099. et Cicerone Acad. II., obsoniorum conditorum *πρὸς δεῖπνον ὀλιγαριστίαν*. Hinc Socrates apud Athenaeum: *Ὦ παρόντες, τίς ὑμῶν τῷ μὲν ἄρτῳ ὡς ὄψῳ χρῆται, τῷ δ' ὄψῳ ὡς ἄρτῳ;* Hinc Plutarchus alicubi vocat prandia *ἀνοψαλιτῶν καὶ ὑγιαινόντων ὥσπερ ἀλεξιφάρμακα πρὸς πολυτελεῖς τραπέζας.* Horatius: Pransus *non avide, quantum interpellet inani Ventre diem durare.* Seneca Ep. LXXIII. *Deinde* siccum *et* sine mensa *prandium.* Modum vero in hisce rebus exacte statuere eius solius est, qui aetates, sexus, ipsumque filum corporis, anni ventorumque tempestates, ciborum eorundem pro diversa regione variantem naturam et sexcenta eiusmodi probe habet perspecta. Quam rem elegantissime peroravit Hippocrates lib. *περὶ διαίτης* pag. 7. WASSE.

SERVITIO OPPRESSERE. Confer Nostrum Iug. I. Lucretius II.

> — — *Natura videtur*
> *Libera continuo et* dominis *privata* superbis.

Ovidius Remed.

> * *Publicus assertor* dominis oppressa *levabo* 177
> *Pectora.*

et alibi:

> *Nec* servum *vitii* pectus *habere sui.*

Horatius:

> Imperat *aut* servit *collecta pecunia cuique.*

Seneca Ep. XLVII. *Alius libidini* servit, *alius avaritiae*, *alius ambitioni.* Claudianus:

> *Si metuis, si prava cupis, si duceris ira,*
> Servitii patiere iugum.

Adde Cic. Paradox. V. Egregie D. Paulus: *Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι.* et: *Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παριστάνετε, ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοὴν, ΔΟΥΛΟΙ ἐστὲ ᾧ ὑπακούετε.* Lactantius VII. 1. *Eo fit, ut pauperes et humiles Deo credant facilius, qui sunt expediti, quam divites, qui sunt impedimentis plurimis implicati; imo vero catenati et compediti serviunt ad nutum* dominae cupiditatis. Hinc *ΔΟΥΛΟΝ χρημάτων* dixit Chrysostomus Philip. Homil. VI. Tom. IV. *Τῶν ἡδονῶν* Ammonius *περὶ ὁμ. καὶ διαφ. Λεξ.* Clemens Alexandrin. Strom. pag. 424. *Ἐσχάτη ΔΟΥΛΕΙΑ τὸ ὑποπεσεῖν καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσι.* Recte ille *postremam servitutem* nominat. Talis enim ob impotentiam viro plane excidit, *καὶ θηλύτερος φαίνεται ἐν ταῖς ἁμαρτίαις*, ut alibi Antoninus. Apuleius Apol. *earum alteram Vulgariam, quae sit percita populari amore, non modo humanis animis, verum etiam pecuniis ad libidinem* imperitare, *ut immodico trucique perculsorum animalium* serva corpora *complexu vin-*

cientem. Cephalus apud Platonem τῶν ἡδονῶν πάθος λυττῶντα καὶ ἄγριον *ΔΕΣΠΟΤΗΝ.* WASSE.

EXERCITIO. Iidem libri, pro *exercito.* CARRIO. — Scribe e MSS. Ciacconii cum Gronovio II. Obs. 4. *pro exercito.* Rem quod attinet, consule Virdungum ad illud Taciti in Agr. cap. 3. *Subit quippe inertiae ipsius dulcedo, et invisa primo desidia, postremo amatur.* RUPERT. — Fabri et Briconeti libb. *exercitio.* atque ita Gruteriana. de qua voce adi Catonem, Festum, et Stewichium ad Vegetium I. 17. *exercitium* Glossae γυμνασία. WASSE.

NEQUE ALIA VULGO CUPIENDA VENALIA ERUNT. Vid. Not. ad Iustini lib. I. cap. 1. §. 1. RUPERT.

PROVIDENDUM EST. Adde vocem *tibi*, de veteribus libris. CARRIO.

FACTU HAUD OBSCURUM. Hoc est, *providere quomodo* etc. *id ipsum factu haud obscurum.* pro *difficile*, vel quod multa cura indiget. Cicero IV. Verrin. *Non erat* obscurum quid *homo improbus aut nefarius* cogitaret. Ita Graeci coniungunt ἄδηλος et ποιεῖν. Alex. Aphrodis. *Οὐκ ἈΔΗΛΟΣ εἰμὶ τοῦτο ΠΟΙΗΣΩΝ.* Verum *obscurum factu* apud Latinos scriptores rarissime invenitur. Quid si legamus *asperum?* ut VI. 45. nisi *fatu* malis. Solinus cap. 3. *lapidem* fatu *dignissimum.* WASSE.

MILITIA INIUSTA AUT INAEQUALIS. Hinc enim indignationes, hinc seditiones, et in duces conspirationes. Vide concionem Pescennii apud Tacitum, Manlii apud Livium. RUPERT.

CUM ALII TRIGINTA. Ex hoc modo apparet numerus legitimus stipendiorum, quem vellem addidisset eruditissimus Lipsius iis, quae ad I. Annal. Taciti commentatus est de stipendiis. Quae autem hic praecipit Sallustius de stipendiis et emeritis, ea postea omnia suo more et modo Augustus recensuit et ordinavit. COLER. — Continua olim militia non fuit (sicuti cum legiones perpetuae institutae) sed per annos fere, aut certe singula bella, inibant militiam, et desinebant. Lex igitur volebat, ut in annis illis triginta utilibus, ab anno scilicet aetatis 17. ad 46. quisque necessario impleret stipendia sua triginta. Poterat quidem prius: et exempli causa, qui continuo militabat, implebat ea 37. anno: sed poterat, non debebat. Hi sunt anni XXX illi, de quibus Sallustius. Nec audiemus Sigonium, hinc
178 colligentem, legitima stipendia fuisse XXX annorum. * Haec fere Lips. I. de Mil. dial. 2. RUPERT.

CUM STIPENDIIS. *Cum* deest Fabri et Briconeti: Vaticanus, *qui stipendiis.* CARRIO.

(XLIV.) PLERIQUE MORTALES. Sensus: Multi iudicant; quidam, quod dixeris, facile reprehendunt; quidam consiliarii necessarium bonum non adferunt, dicendi libertatem. Hi si me antecedant, non erubesco; magis erubescerem, si animi sensa, adulatorum, h. e. eorum more, suppressissem. RUPERT.

VERUMTAMEN. Scribe e manuscriptis, *verum enim.* CARRIO.

QUAE DICTA PECTORE EVOLAT. Venetum *quae edita.* Badianum, *quae dicta pectore evolvat.* RIVIUS.

QUAE MEDITATA. Fabri et Briconeti, *edita pectore evolat:* cum quibus est Vaticanus. vulgo, *dicta pectore evolvat.* Hinc fuere, qui legendum coniicerent, *meditata pectore evolvat.* CARRIO. — Badian. ed. Basil. 1564. *quae dicta pectore evolvat.* Venetum, *quae edita.* Balliol. *edicta evolat.* Nihil aliud succurrit, quam: *edicta pectore evolvat.* Supra dixit: *Plerique mortales* ad iudicandum *satis ingenii habent.* Unde haud absurda vox *edicta*, quae fastum illorum et arrogantiam exprimat. Terentius Heautont. *Primum hoc te oro, ne quid credas me adversus* edictum *tuum Facere esse ausam.* *Evolvere edicta*, ut *evolvere questus* apud Valerium Flaccum:

Ingemit, et tales evolvit pectore *questus.*

WASSE.

ALIA VIA PERGES. Omnes libri, *perget.* CARRIO.

PRO VIRILI PARTE. Isocrates ad Nicoc. Ἐγὼ ἅτε γινώσκω παρῄνησα, καὶ τιμῶ σε τούτοις οἷς τυγχάνω δυνάμενος. Lycurgus adv. Leocr. pag. 114. Ὧν τὴν φυλακὴν ἔρημον τὸ καθ᾽ αὑτὸν μέρος κατέλιπεν. WASSE.

UTI QUAE TIBI PLACUERINT, EA DII INMORTALES ADPROBENT etc. Livius lib. VI. *harum omnium rerum caussa vobis antiquandas censeo istas rogationes. Quod facitis, Deos velim fortunare.* Et infra: *Ceterum Deos immortales obtestor, ut quocunque modo agas, ea res tibi reique publicae prospere eveniat.* CIACCON. et URSIN. — Sic et in II. ad Caesarem: *Quae mihi utilissima factu visa sunt, quaeque tibi usui fore credidi, quam paucissimis potui, perscripsi. Ceterum Deos immortales obtestor, ut quocunque modo agas, ea res tibi reique publicae prospere eveniat.* Et Demosthen. Olynth. I. Χρηστὰ δὲ εἴη παντὸς εἵνεκα. et III. Σχεδὸν εἴρηκα ἃ νομίζω συμφέρειν, ὑμεῖς δὲ ἕλοισθε ὅτι καὶ τῇ πόλει καὶ ἅπασιν ὑμῖν συνοίσειν μέλλει. A. MANUT.

ADPROBENT BENEQUE EVENIRE. Cicero Epist. Fam. lib. II. 15. 18. *Tu quod egeris, id velim Dii* approbent. Livius III. 67. Dii approbent *eam sententiam, quae tibi optima visa fuerit.* Alteram formulae partem servat Cato de R. Rust. cap. CXLI. *Mars pater, te precor quaesoque, uti sies volens propitius mihi, domo, familiaeque nostrae, quoius rei ergo, agrum, terram fundumque meum suovitaurilia circumagi iussi, uti tu morbos, visos invisosque, viduertatem, vastitudinemque, calamitates intemperiasque prohibessis, defendas averruncesque; utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire*, beneque evenire sinas. Varro de R. R. I. 1. *Nec non etiam precor Lympham* et Bonum Eventum, *quoniam, sine aqua, omnis arida ac misera agricultura; sine successu ac bono eventu frustratio est non cultura.* Adi Brissonium lib. II. de Form. pag. 64. WASSE.

O R A T. II.

CAP. I.

179 * **O**RATIO. Vel ex hac Epistola satis apparet, amicum valde Caesari vixisse Sallustium. Ita solebant in otio degentes viri prae ceteris cati et rerum periti, absentes et rem foris gerentes amicos excitare, et quasi sui officii commonefacere. Talis est illa quantivis pretii Epistola M. Ciceronis ad Q. Fratrem. Et videtur sane haec scripta ad Caesarem, antequam ad Petreium Afraniumque proficisceretur in Hispaniam. Bello adhuc flagrante scriptam esse satis apparet. COLER.

(XLV.) SCIO EGO, QUAM DIFFICILE. Tacitus I. Hist. 15. sic enuntiat: *Suadere Principi, quod oporteat, multi laboris.* Sic vero comparatum est cum omni bono facto. Nam ibi (Plautinis verbis) *animo labos grandis capitur.* Causam exponit Philosophus II. Ethic. 5. *Peccare multis modis possumus, at recte facere uno modo. Itaque etiam hoc difficile est, illud vero facile* etc. In eundem sensum M. Tullius in Sextiana: *Huic hominum generi fateor multos adversarios, inimicos, infidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno et conviviis et delectationi natos arbitrantur.* RUPERT.

QUIPPE QUUM ET ILLIS. Adeoque ad alienum Solem, ceu Luna, dispareat, nec alio loco sit huiusmodi consiliarius, quam quo se conqueritur Hannibal apud Iustin. lib. XXXI. cap. 5. ubi ait: *non, quia egeat Antiochus consilio, sed, ad supplendum numerum sententiarum, se vocatum.* Est vero et inde maxima difficultas, quoniam, in copia consiliariorum, facilius contradicitur meliori sententiae, et si quid auctoritatis est uni, destituitur a plurimis. Item, quoniam multi reperiuntur, qui *byssinis verbis* veriorem sententiam praegravant. RUPERT.

NEQUE DE FUTURO QUISQUAM SATIS CALLIDUS. Paucissimis enim contingit Themistoclea aliqua consilii vis. Nam, ut de Themistocle scribit Thucydides, rerum improvisarum, cum brevissima deliberatione, iudex praestantissimus, et futurarum, ac eventus ipsarum plerumque optimus coniector, quid melius quidve deterius esset, in rebus adhuc obscuris, optime prospiciebat. Confer Casaub. ad Suet. Aug. cap. 1. et adde Polyb. lib. III. cap. 31. RUPERT.

SAEPE PRAVA MAGIS QUAM BONA CONSILIA PROSPERE EVENIUNT. Cicero ad Att. *Eventum non virtus, sed fortuna moderatur: omnium rerum incerti sunt exitus: multa male consulta, cum adversarios inconsultiores nacta sunt, felicem eventum habuerunt.* Petronius Arbiter: *Non multum oportet consilio credere: quia suam Fortuna * habet rationem.* Quod 180
doctissimus et elegantissimi vir ingenii Domin. Baudius ita extulit:

Transversa sors acumen humanum rapit,
Nec destinata semper ex voto cadunt.
Non est quod ergo quispiam fidat nimis
Vigore mentis consilique dotibus.
Namque ipsa partes vindicat sibi suas
Fortuna, sive vis operta coelitum,
Fatique numen. Haec potestas subruit,
Fundoque vertit saepe prudentum virum
Consulta docta, ne ferox mortalium
Mens insolescat, immemorque sit Dei.

Adde Gruter. ad Liv. lib. XXXI. cap. 34. Iulian. apud Ammon. lib. XXV. pag. 290. lin. 5. Procop. in Art. Hist. pag. 21. Piccart. Dec. I. cap. 21. RUPERT.

QUIA PLERASQUE RES. Sallustius Iugurthino: *Fortuna pleraque rerum humanarum regit.* Idem Catilinario: *Fortuna omni in re dominatur, ea cunctas res ex lubidine magis quam ex vero celebrat obscuratque.* CARR.

MILITIAEQUE. Briconeti, *domi militiae.* CARRIO.

COGNITUM HABEREM. Omnes libri, *cognitum habuerim.* CARRIO. — Pulcra commendatio consilii sui. Nam, ut ait Cic. lib. II. de Orat., *ad consilium de Republica dandum, caput est, nosse Rempublicam.* RUPERT.

CUIUSLIBET REI PERICULUM FACERE, DUM QUID TIBI EX EO GLORIAE ACCEDERET. Agrippa, gener Octaviani Caesaris, duorum admonebat virum, in aula salvum futurum; unius, ut difficultatem rerum ipse susciperet; alterius, ut gloriam, impositae summae manus, Imperatori relinqueret. Vide Gruterum ad illud Taciti: *Frontinus, vir magnus, quantum licebat.* RUPERT.

PERICULUM FACERE. Hoc est, adire discrimen. Tacit. XIII. *Corbulo meritae tot per annos gloriae non ultra periculum faceret.* et XIV. *eiusdem pecuniae periculum facerent, cuius ii, qui imperatorem appellavere.* et infra: *qui optatius habent ex tua calamitate periculum libertatis facere, quam per te populi Romani imperium maximum ex magno fieri.* CIACCON.

GLORIAE ACCEDERET. Fabri, *gloriae acciderit.* CARRIO.

IDQUE NON TEMERE, AUT EX FORTUNA TUA. Certum est, epistolam hanc priorem esse illa, quam nuper exposuimus. Scripta enim, ut apparet, nondum debellatis partibus Pompeianis. Hoc vult dicere: Quanquam, Caesar, maxime tibi risit hactenus fortuna, ut ex eo spem plenae victoriae concipere possimus; tibi tamen non ob eam consiliarius accedo, vel de eventu iudico, ut forsan alii solent homines temporarii; sed solum me movet eximia virtus tua, quae cum in aliis, tum in adversis elucet; ut propter eam solam, tanquam ad victorem, confidenter scribere audeam. RUPERT.

AUT EX FORTUNA. Fabri, *neque ex fortuna.* CARRIO.

SEMPER TIBI MAIOREM IN ADVERSIS, QUAM IN SECUNDIS REBUS ANIMUM ESSE. Vide not. ad Flori lib. I. cap. 10. §. 2. et adde illud Claudiani de Stilicone:

— — nil fessa remisit
Officii virtus, contraque minantia fata
Pervigil, eventusque sibi latura secundos,
Maior in adversis micuit.

RUPERT.

SED PER CETEROS MORTALES. Sis supra: *Quibus per ceteras gentes maximi et clari estis.* Et cum eandem sententiam poneret: *Atque in te*
181 *maxime, qui tantum alios praetergressus es.* Quare videndum * an hic legi debeat, *Sed praeter ceteros.* CIACCON. — Vet. Cod. habet, *super ceteros mortales* etc. Videtur autem legendum, *Sed praeter ceteros mortales* etc. Nam supra, eadem usus sententia, dixit: *Atque in te maxime, qui tantum alios praetergressus es* etc. Unde videtur paullo supra alio item loco scribendum, *Quibus praeter ceteras gentes maximi et clari estis* etc. non, *per ceteras gentes.* Haec autem Epistola, quantum coniicere possumus, ad Caesarem scripta est antequam in Hispaniam contra Petreium et Afranium profectus est. URSIN. — Elegantissime Fabri et Briconeti, *sed per Deos immortales.* CARRIO. — *Sed super caeteros.* Ita edidi ex Vet. Cod., cum vulgo esset, *sed per*, unde docti fecerant, *praeter.* infra: *Super omnes mortales gloria.* A. POPMA.

QUOD ET PRIUS DEFESSI. *Et* suffragio veteri librorum ex centuria. CARRIO. — Sic etiam VI. 32. *Qui tantum alios praetergressus es, uti prius defessi sint homines laudando facta tua, quam tu laude digna faciundo.* WASSE.

CAP. II.

(XLVI.) EQUIDEM MIHI DECRETUM EST, NIHIL TAM EX ALTO REPERIRI POSSE, QUOD NON COGITANTI TIBI IN PROMTU SIT. Vell. lib. II. cap. 41. Caesarem describit *vigore animi acerrimum.* Ἀγχίνοιαν dicunt Graeci, Latini pluribus, *affectionem virium animi positam in celeritate.* Quicquid tamen sit, ab *uno* provideri omnia non possunt, *plures* esse oportet, qui Principem iuvent: eoque modo Princeps *multos oculos, multas aures*, *multas* item *manus atque pedes* sibi facit. Recte vero Sallustius etiam non requisitus monet atque consulit, recte, inquam, et ex instituto maiorum. Nam et Senatoribus Romanis nonnunquam licuit, priusquam ordine sententiae rogarentur, postulare, ut extra ordinem de Republica diceretur. Quis etenim non succurreret incendio, etiam nec rogatus? aqua ut potius, quam ruina restinguatur. Ideoque Consiliarius in Senatum venire debet, etsi sciat, consilium aliquod tractatum iri, cui assentiri, salva conscientia, nequeat. non quidem, ut malis adstipuletur consultoribus, sed potius, boni publici ergo consilium dandi, ut occasionem habeat magis promtam. RUPERT.

DECRETUM EST. Ex *decerno*, persuasum habeo, compertum est, ut

apud Plautum Cistell. II. 4. 78. confer Varronem de L. Lat. VI. pag. 81. WASSE.

NIHIL TAM EX ALTO REPERIRI POSSE. Quid si legamus *ex alto repeti posse?* Virgilius Aeneid. *Quid caussas petis ex alto?* CIACC. et URSIN.

NAMQUE TIBI SI ID MODO IN PECTORE CONSILII EST. Putat consilium suum de Republica eo acceptius futurum, quoniam Caesar non ad suum commodum, sed Reipublicae salutem omnia dirigat; idque probat, enarratis breviter omnibus Caesaris actionibus iam a principio. Sed enimvero suspicionem adulationis hic a se non removet Sallustius. Quod enim ait, a principio nobilitatis factionem disturbasse, id interpretari debes e Suetonio et aliis, suscepisse multa consilia et studia optimatibus inimica, non amore Reipublicae, sed ambitione; quod velut raptu animi ac divino quodam instinctu praevidit L. Sulla, et proclamavit, quum vitam Caesaris apud eum exorassent amici: *Vincerent ac sibi haberent: dummodo scirent, eum, quem incolumem tantopere cuperent, quandoque optimatium partibus, quas secum simul defendissent, exitio futurum. Nam Caesari multos Marios inesse.* Quod ait, *plebem ex gravi servitute in libertatem restituisse,* respicit ad factum Caesaris, tribuni militaris; quo auctores restituendae tribunitiae potestatis, cuius vim Sulla, lege lata, ne quis post gestum tribunatum ullius honoris esset capax (ita enim factum, ut qui ad maiora adspirarent, hunc honorem aversarentur) diminuerat, enixissime iuvit. Sed et hoc fecit ad captandas rerum magnarum occasiones in Urbe. Quod *in praetura inimicorum arma inermem disiecisse;* certum est, strictos gladios ei intentasse, quum poenam coniuratorum in seditione Catilinaria impedire vellet, equites, qui praesidii causa curiam circumstabant; dein, contra Reipublicae decretum, permanentem in magistratu, ac ius dicere ausum,
* vi ac per arma prohibuisse, ut, dimissis lictoribus abiectaque praetexta, 182
domum clam refugerit. Sed *disiecit* armatos? Nam mox Senatus, cognito, Caesarem compescuisse multitudinem, operam sibi in asserenda dignitate tumultuosius pollicentem, dignitatem ei praetoriam reddidit, antiquato et, ut nunc dicimus, *cancellato* priori decreto. RUPERT.

INIMICORUM IMPETU. Inimicitias apertas Reipublicae caussa vindicandas esse censet. Huius rei neglectus nimius Caesari necem properavit. COLERUS.

BENEFICIA POPULI. Consules erant, si recte coniicio, C. Claudius Marcellus et L. Corn. Lentulus. Favor autem plebis, optimum munimentum contra impetum Consularis potestatis. Caute sane et sapienter nisus ope populari Caesar. Parum abest, quin totum illud Isocratis Caesari accommodem: *Ὅλως δὲ οὐδὲν παραλείπων ὧν προσεῖναι τοῖς βασιλεῦσι πρέπει· ἀλλ' ἐξ ἑκάστης πολιτείας ἐκλεγόμενος τὸ βέλτιστον. καὶ δημοτικὸς μὲν ὢν τῇ τοῦ πλήθους θεραπείᾳ, πολιτικὸς δὲ τῇ τῆς πόλεως διοικήσει, στρατηγικὸς δὲ πρὸς τοὺς κινδύνους εὐβουλίᾳ, τυραννικὸς δὲ τῷ πᾶσι τούτοις διαφέρειν.* Id est: *Omnino nihil eorum negligens, quae adesse regi oportet; verum e qualilibet Politicae parte optima quaeque diligens. Popularis, dum vulgus suum facit. Civilis, administratione Reipublicae. Imperator, circumspectus in periculis. Regius, omnia haec superans.* COLERUS.

VIRTUTE TUA COGITES. Emenda ex Fabri et Briconeti, *virtute tua cogitas.* CARRIO. — Antea *cogites* in edd. sed Carrio vulgatam lectionem ex Fab. et Bricon. deprompsit. WASSE.

NISI DE MAGNITUDINE. Quae et coëgit adversarios, Caesaris facta tyrannidem appellare. Quis tamen tyrannum illum dicat merito, cuius *virtutes aditum sibi in coelum struxerunt?* ut loquitur de ipso Val. Maximus lib. VI. cap. 3. BADIUS.

ACCIPE TU. Omnes libri, *tu accipe.* CARRIO.

DE SUMMA REIPUBLICAE. Vet. Cod. habet, *de summa Republica;* et ita veteres scriptores locuti sunt. Virgilius Aeneid. II. *Quo res summa loco Panthu?* Ennius et alii. URSIN. — Omnes libri, *de summa Republica.* quam loquendi rationem multis exemplis asseruimus, in castigationibus nostris Orationum Ciceronis in Catilinam. CARRIO. — Legendum: *de summa Republica.* quomodo fere prisci illi, Plautus, Terentius, omnisque illa Catoniana aetas loqui consuevit, cuius dicta sententiasque prae ceteris aemulus Sallustius fuit. DOUZA. — Phrasis pura puta Plautina. v. g. in Mercat. *Ubi loci res summa nostra est publica.* Sueton. Iulio: *Marcellus edicto praefatus, de summa se Republica acturum.* Virg. *Quo res summa loco?* Sic *summam rem causamque* Cicero. Vide omnino Cuiacium XII. Observ. 32. et Gronov. ad Liv. lib. XXVI. cap. 10. omnes Carrionis MSS. consentiunt. WASSE.

AUT TU VERA. Induc *tu,* quod abest a libris. CARRIO.

CAP. III.

(XLVII.) QUIA NIHIL MALUIT QUAM. Vaticanus aliique libri manuscripti: *quia nihil eo maluit, quod sibi obesset.* CARRIO.

UT HOSTIBUS TELA IN MANUS IACERE. *Iacere* usitate *vi emittere* et in hostem. Verum heic pro *subdere, suggerere,* idque in proprium caput. Quomodo apud Homerum Iliad. ρ'. 40. vox *βάλω*:

Εἴ κεν ἐγὼ κεφαλήν τε τεὴν καὶ τεύχε᾽ ἐνείκας
Πάνθῳ ἘΝ ΧΕΙΡΕΣΣΙ ΒΑΛΩ.

183 * D. Matth. XXV. pro *tradere:* *ΒΑΛΕΙΝ* τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις. Tela sumministrare ferentariorum officium. Cato apud Festum in *velites:* Ferentarios *eos esse qui tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant.* Huic alludit Quintilianus Instit. V. 7. *Suggeret materiam interrogationi, et veluti* tela ad manum *subministrabit.* Heroibus hoc fere praestabant amici. Aeneid. X. 333.

— — *Fidum Aeneas affatur Achaten:*
Suggere tela mihi (*non ullum dextera frustra*
Torserit in Rutulos) *steterunt quae in corpora Graium.*

Ceterum proverbiale genus loquendi, cui affine illud Ovidii:

Heu! patior telis vulnera facta meis.

Quod cadenti tum virium tum mentis imbecillitatem exprobrat, ideo: *Bis interimitur qui suis armis perit.* Denique *iacere* pro *dare, praebere,* posuit Lucretius:

Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,
Nec iacere indu manus.

et VII. 574. *subiicere* pro subministrare Lucanus VII. 574.

Ipse manu subiicit *gladios ac tela ministrat.*

WASSE.

RESTITUENDA EST. Omnes libri, *restituendum est.* CARRIO. — Omnes libros habere *restituendum est*, testatur Carrio. Itaque videtur hic genus loquendi antiquum latere: sive fuerit, *in manus iaceret; Rempublicam, quibus ille rebus conturbavit, eisdem tibi restituendum est;* sive, *quibus ille rebus Rempublicam conturbavit, eis eam tibi restituendum est.* ut Varroni, *animadvertendum tempora;* Plauto, *agitandum vigilias;* Columellae, *curandum ulcera.* Vide Gronovii lib. I. Observ. 7. WASSE.

PRIMUM OMNIUM. Locus hic antea corruptissimus, iam, ni fallor, utcunque constitutus. Sic enim legebatur: *primum omnium summam potestatem moderandi de vectigalibus, sumtibus, iudiciis, senatoribus, paucis tradidit plebs Romana.* Quod autem animadverterem eum de Pompeio loqui, factum hoc *Pompeio,* non *plebi Romanae* dedi, et pro *plebes Romana* scripsi *plebem Romanam,* quod saepe ex notis huiusmodi errores natos scirem, et hoc ipsa postularet sententia. libri manuscripti pro me testimonium dicunt. CARRIO.

DE VECTIGALIBUS. Obtinuit certe Pompeius per legem Maniliam tantum non totius Romani Imperii potestatem, ut aperte testantur Plutarchus et Dio. Consulatus eiusdem nimis immoderati fuerunt. Quia vero potestatem illam moderandi, de vectigalibus, sumptibus, iudiciis, non sine amicorum consilio et auxilio adeptus esset, eandem ad eos transtulisse, non sine invidia dictum a Sallustio. Vectigalia porro eleganter Florus *Imperii patrimonium* appellat: Cicero, *nervos Reipublicae.* COLER.

SENATORIBUS PAUCIS TRADIDIT. Hoc est, e Democratia Oligarchiam fecit; breviter, libertatem sustulit. Ut haec recte intelligas, sciendum est, tres esse Rerumpublicarum formas. Hoc infantes sciunt, inquis; imo, quae pinguiori Minerva traduntur, ea sciunt, haec nesciunt, quae ab accuratioribus. *Μοναρχία* est, si unus regnet. *Singularem potentiam* vocat Nepos. Is si iustitiam sectetur, *βασιλεία* est sive *regnum;* sin, qua iure qua iniuria, omnia agat, *τυραννίς.* Interdum tamen haec confundunt veteres. Inter *βασιλείαν* et *τυραννίδα* medium locum obtinet *δεσποτεία* seu *dominatus.* Quippe cum Rex omnia conferat ad salutem publicam, tyrannus ad suam; dominus mediam insistit viam, et ante omnia attendit, quid sibi expediat: nec tamen negligit salutem civium, sed eam curat secundario. Arist. III. Pol. 4. Altera Reipublicae forma itidem duas potissimum formas continet. Bern. in Germ. Tac. Q. Misc. LV. Nam si pauci regnent, iique publico omnia bono metiantur, *ἀριστοκρατία* dicitur sive *optimatium imperium:* sin ad propriam omnia dirigant utilitatem, *ὀλιγαρχία* sive *dominatus paucorum.* Inter has media est *ὀλιγαρχία δεσποτική.* ut cum Reipublicae praesides primo quidem sui commodi, deinde autem civium salutis curam gerunt. Tertia forma est cum potestas est penes multos, ut cum magistratus nihil potest sine tribuum voluntate. Est autem haec potestas duplex: quia multi illi, penes quos imperium est, aut commune bonum

respiciunt, aut pro lubidine cuncta agunt. Prius Reipublicae genus Isocrati aliisque saepe *κατ᾽ ἐξοχὴν πολιτεία* vocatur, proprio autem nomine Xenophonti quidem nominatur *πλουτοκρατία*, Aristoteli *τιμοκρατία*, h. e. *censuum potestas;* quia nempe in ea *τιμὴ* h. e. *census* attenditur: unde fit, ut in hoc Reipublicae genere numerus eorum, qui imperant, nunc maior, nunc
184 minor sit; quia, quo grandior praescripta est rei familiaris mensura, * hoc pauciores imperant; quo minor est census, hoc plures sunt Reipublicae participes. At labes Reipublicae finitima est *δημοκρατία* sive *populi potentia*, sive multitudinis dominatus, sive popularis status: estque nihil aliud, quam *τυραννὶς* multorum capitum. Non raro tamen *δημοκρατίας* vox in bonam accipitur partem. In *πολιτείᾳ* est aequabilis libertas; sed deest maiestas. In *μοναρχίᾳ* (non ubi appellatione solum, sed re ipsa sunt Reges) adest maiestas, deest libertas. *Ἀριστοκρατία* minus maiestatis habet, quam *μοναρχία*, plus quam *δημοκρατία*, minus libertatis, quam *δημοκρατία*, plus quam *μοναρχία*. Sed si principatus sit (est ea *ἀριστοκρατίας* species, in qua unus dignitate ceteris prior est) iam quodammodo maiestatem assequitur *μοναρχίας*, et retinet aequabilem libertatem, quantum satis est; quia cuivis aditus per virtutem patet ad honorem ac imperii partem. Ac videri possit huiusmodi status minus esse periculosus, quam vel *δημοκρατία*, quia plebs est plane imperita; vel *μοναρχία*, quia unus homo est multis erroribus obnoxius. Interim, ut praeclare Alcibiades et Augustus dixere, *boni est civis, praesentem statum tueri eumque mutatum nolle.* Consulendus est Vossius lib. I. Inst. Orat. in Genere Deliberativo. RUPERT.

NE AEQUIS. Vulgo *neque is.* optime Vaticanus, *ne aequis quidem.* CARRIO. — Ante Carrionem *nosque is*, vulg. *neque is. Urbs capta* summam crudelitatem exprimit:

Quid faciant hostes capta *crudelius* urbe!

WASSE.

(XLVIII.) QUOD COMMODUM EST. Scribe, *quos commodum est.* CARRIO.

LICENTIA SUA PRO LEGIBUS. Livius XLII. 23. *Modestius certe daturos eos, et scituros quid dedissent: ipsum nullum*, praeterquam suae libidinis arbitrio, *finem facturum.* Hegesippus II. 12. *Apud quos interierat summi ius sacerdotii, aut avaritia interceptum, aut potiorum insolentia*, qui licere quod vellent ius putabant. ubi pro *potiorum* Codex B. Publ. *porcirum*, unde facile erit veram lectionem exsculpere. Lege ergo *procerum*, idque obiter. Extat in hunc sensum famosum pessimi Caligulae dictum apud Suetonium XXIX. *Memento omnia mihi* et homini *licere.* ubi Torrentii opt. Cod. *omnia mihi et heroibus in omnibus l.* alter eiusdem *o. m. et herois omnibus l.* Scriptura ex parte probabilis. Dio pag. 660. *Ἀνακαλούντων δὲ αὐτὸν τῶν μὲν Ἥρωα, τῶν δὲ Θεόν.* et Xiphil. pag. 253. Coniicit Gronov. *o. m. et domi l.* Codd. quidam, testante Goesio, *et homines.* unde ille: *ut dominis.* hoc est opinor *aeque ac dominis.* quia haec impurissima bestia se in omnium hominum bona ius habere dixit. Edit. Steph. *mihi in omnes l.* Codex Salmas. Pall. tres, *et homines*, in tertio ab eadem manu additum *in omnes*, quomodo editt. vetustiores et Beroaldus legunt. Cl. Oddius, qui accuratam Dionis editionem molitur, *in homines*

legit, et ante eum Rhabodus Scheelius Addend. ad Hygin. Liceat mihi etiam in re obscura unam et alteram coniecturam addere. potes ergo: *omnia mihi, ut Domino, licere.* Primus omnium se *dominum* vocabat; testis Aurelius Victor. Hinc salse Vitellius apud Dionem DCLXI. et Xiphil. CCLV. *Ὑμῖν τοῖς θεοῖς, δέσποτα, μόνοις ἀλλήλους ὁρᾶν ἔξεστι.* vel *omnia mihi ut Heroi;* vel potius: *omnia militi et Heroi licere.* nam positura obstat quo minus legam *militi homini*, quod olim placuerat. Sallustius VI. 48. L. Sulla, *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.* Favent Torrentiani, Dio, Xiphilinus, neque ab illo plane abhorret vox *militi*, utpote qui natus omnemque pueritiam in castris altus, hoc se praecipue nomine iactabat. Potes denique hoc pacto refingere: *omnia militiae et domi licere.* hoc est, ubique, domi et foris; ut prorsus sine caussa negaverit Nero, *quenquam Principum scisse quid sibi liceret.* cap. 37. Corruptum et apud alios hoc loquendi genus. Nepos in Datame: *si rex promitteret, ut quodcunque vellet, liceret impune facere.* Vocem ultimam, quam semper pro spuria habui, non agnoscit Codex * MS. Col. Trin. eam itaque iam tandem 185
inducendam iubeo. Suadet ipse XII. 3. XX. 5. VII. 2. XVIII. 10. Iustinus VIII. 3. *Inde quasi omnia quae agitasset animo* ei licerent. Noster III. 11. *Abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur, et huc ire licet atque illuc munere ditium* dominorum. WASSE.

AC ME QUIDEM. Hoc vult: *Ipse quidem mediocriter dolerem, si victoriam quam sua virtus peperisset per victorum servitium exercerent; verum inertissumi cum sint, dominationi, non vi sua, sed aliorum socordia quaesitae, addunt insolentiam.* WASSE.

QUORUM OMNIS VIS IN LINGUA SITA EST. Ut omnium *Thrasonum*, ut imbellium *mulierum*, ut *timidorum canum.* Nam *nobiles ac generosissimi*, ut apud Curt. lib. VII. cap. 4. et lib. IX. cap. 1., *latratu abstinere dicuntur.* Vide Rittersh. in lib. III. Halieut. Opp. V. 496. RUPERT.

SEDITIO AUT DISSENSIO. *Civile bellum* non vult dicere; parcit auribus Caesaris. At enimvero neque seditio, neque dissensio, neque bellum civile, satis exprimat huius belli atrocitatem: sed potius *commune quoddam, et plus quam bellum*, Flori verbis appellabimus. COLER.

CAP. IV.

TAMETSI A SULPICIO. Aurea correctio, ad quam veteres libri manu ducunt: Lucius Sulla, *cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametsi supplicio hostium partes suas muniri intelligebat, tamen paucis interfectis ceteros beneficio quam metu retinere maluit.* peream si quis est qui sensum communem habet et hanc scripturam cum alia quavis mutare vult. CARRIO. — Libri scripti, et priscae editt. ut in textu, ut mirum sit Carrionem maluisse *tametsi a Sulpicio*, quod a mente Sallustii maxime alienum est; non enim de hoste Sulpicio loquitur, sed de principibus Sullae hostibus. A. POPMA.

CETEROS BENEFICIO, QUAM METU RETINERE MALUIT. Huic sententiae similis est Terentiana in Heautont. Act. 1. *Pudore ac liberalitate liberos retinere satius esse credo, quam metu.* CIACCON. et URSIN.

NUNC CUM CATONE. Duae priores voces absunt a libris Fabri et Briconeti. CARRIO.

OPPORTUNISSIMA. Corrige vitium operarum, et scribe, *importunissima.* CARRIO.

NEQUIVERUNT. Fabri, *nequivere.* Briconeti, *nequiere.* CARRIO.

NON GEMITUS VIRORUM. Fabri, *non luctus, gemitus, virorum, mulierum.* CARRIO.

(XLIX.) COMMUTARE VOLUNT. Vaticanus, *commutare nolunt,* recte: sic enim Sallustius frequenter loquitur, et alioquin utroque idem significatur: eamque scripturam in vetere editione et libro Fabri posterius observavi. CARRIO. — Alterum foret, in quem ut sint contumeliosi, vitam impendere sunt parati: alterum, in quem ut sint contumeliosi vitam beneficio eius accipere nolunt. GRONOV.

NEQUE ILLIS TANTAE VOLUPTATI DOMINATIO, QUANTO MOERORI TUA
186 DIGNITAS. Sallust. in bell. * Iugurth. cap. 82. de Metello: *Nobis satis cognitum est, illum magis honore Marii, quam iniuria sua excruciatum; neque tam anxie laturum fuisse, si ademta provincia alii quam Mario traderetur.* RUPERT.

QUI OPTATIUS. Omnes libri, etiam antiquitus excusi, *quin optatius.* perspicue certum. CARRIO.

QUONAM MODO REM STABILIAS COMMUNICESQUE. Venetum, *communicasque.* Mihi legendum videtur, *stabilias communiasque.* nec aliter sensus postulat, quantumvis reclamantibus exemplaribus. pro *confirmes.* RIVIUS. — Vetus editio, *communicasque.* Fabri et Briconeti, *communicesque.* Vaticanam probo. CARRIO.

TUI ERIT INGENII PROBARE. Modeste sententiam proposuit, quod bonis auctoribus frequens. Plin. Epist. I. 20. *Haec est mea sententia, quam mutabo, si tu dissenseris.* Notum illud: *nisi quid tu, docte Trebati, Dissentis.* Apuleius Miles. VII. 139. *Hanc ex animo quidem meo conducibilem sententiam protuli, sed vos nostrorum estis consiliorum rerumque domini.* Gemina habet Chrys. ad I. Cor. Hom. III. WASSE.

CAP. V.

PATRES ET PLEBEM. Romuli hoc institutum fuit ad imitationem Atheniensium. Dionys. Halicarnasseus libro II. Postea tamen tertius ordo civitati accessit, Equites; isque medius, ut scribit Appianus I. 2. de Bello Civili. Plinius eum confirmatum putat a consulatu Ciceronis, quo se quoque Cicero provectum esse celebraverit, eiusque vires peculiari popularitate quaesiverit. Sed ante etiam tantae dignitatis et aestimationis fuit, ut penes hunc ordinem fata fortunaeque patrum, vitaequè principum et vectigalia diu fuerint. Tandem vero L. Drusus senatui pristinum ius et dignitatem adseruit. De qua re ex M. Varrone Florus sic scribit lib. III. cap. XVII. *Iudiciaria lege C. Gracchus diviserat Populum Romanum et bicipitem ex una fecerat civitatem.* COLER.

VIS MULTO MAXIMA IN PLEBE. Contra in Iugurth. *Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis soluta atque in multitudinem dispersa*

minus poterat. Sed diversa tempora; aut sane pro arbitrio et usu dicentis. CIACCON.

(L.) OPES DEMINUTAE. Vaticanus et Fabri, *diminutae.* CARRIO.

SED PLEBS EO LIBERE AGITABAT. Legendum, *plebes.* quo et alias saepe utitur. RIVIUS.

QUIA NULLIUS POTENTIA SUPER LEGES ERAT. Demosthenes Philip. III. 12. *Μηδένα ἀξιοῦτε τηλικοῦτον εἶναι παρ᾽ ὑμῖν, ὥστε τοὺς Νόμους τούτους παραβάντα, μὴ δοῦναι δίκην.* et de Falsa Legat. pag. 240. *Ἐν δὲ τοῖς δικαστηρίοις οὐδεὶς πω μέχρι τῆς τήμερον ἡμέρας ὑμῶν οὐδὲ τῶν Νόμων οὐδὲ τῶν Ὅρκων κρείττων γέγονε· μὴ τοίνυν μηδὲ νῦν τοῦτον ἐάσητε.* Livius XXXVIII. 50. *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit: nihil tam aequandae libertatis esse, quam potentissimum quemque posse dicere causam.* Libere admodum, ut decuit *Romanos rerum dominos gentemque togatam.* Confer omnino Sallustium Iugurth. XLV. WASSE. — Certum est, in Romana Republica servitutem civium induxisse nimiam paucorum potentiam. Primum a civili modestia prorsus alienum erat, integras provincias clientelae iure obnoxias habere. Deinde familias quasdam opibus ita abundare, ut exercitus alere et plebem donis, ludis, spectaculis sibi devincire potuerint. Longe vero difficillimum in Republica Rerumpublicarum conversiones, quae ab ambitione quorundam
* accidere solent, cavere; praesertim si sit adultum malum. Athenienses 187
adversus opibus, virtute vel merito eminentes, Ostracismo utebantur, cautione minus honesta. Sane Aristoteles etsi fateatur, inesse Ostracismo qualemcunque iustitiam civilem, tutius tamen arbitratur, providere ab initio, ne tali medicina sit opus. Tutius igitur est, impedimenta obiicere instrumentis nimiae potentiae, convellere fundamenta, quibus illa nititur, et velut subtractis alimentis, ignem ambitiosum extinguere. Huiusmodi vero extinguendi vias ac modos qui cognoscere volet, adeat ille Forstner. ad Tacit. lib. II. Annal. RUPERT.

HUMILLIMUS QUISQUE IN ARMIS, AUT MILITIA, NULLIUS HONESTAE REI EGENS, SATIS SIBI SATISQUE PATRIAE ERAT. Non placet haec scriptura; neque credibile est, rem eandem bis a Sallustio iteratam. Quid enim *militia* opus erat, cum *armis* dixisset? Apage tautologiam istam a scriptoris nostri Laconismo. Quin potius ad consuetas divinandi artes confugimus, quam hanc Crispo maculam, ab imperitis impressam, diutius residere patiamur. Quam rem uti et ego mea ex parte agere aliquando intendam, magna contra hanc labem remedia statuere non decrevi, sed tantum litterae, quae media est, inversione facta, ac initiali pede sublato *m* in *u* commutare, quoad ex *armis*, *arvis* fiat. ut vitam rusticam studiumque agriculturae designet: quam rem industriosissime persequuti Romani illi veteres: cuiusque adeo cultores (si quidem Varroni credimus) non sine caussa urbanis ac togatis umbraticolis anteponebant. Quam coniecturam meam eo etiam impensius amplector, quod de agris sequatur; unde tunicatam plebem validiorum iniuriis expulsam gravissime apud Caesarem conqueritur, quisquis tandem hic fuerit, callentissimus utique ac vere Sallustianus consultor. Scribendum posthac igitur: *Humillimus quisque in arvis*

aut militia etc. Nisi si quis antiquitatis gratia (in qua mirifice deditus hic scriptor) *militiae* reponi malit, hoc est, in militia. quomodo et *belli*, pro in bello, iidem prisci illi enunciabant, dicentes non modo, *domi belloque*, coniunctim, verum utrumque etiam per se interdum, sine alterius adiectione. Sed quoniam in huius rei mentionem per arva Sallustiana descendimus, haud alienum videtur, binas correctiones nostras huius eloquutionis testes, alteram Plauto, alteram Ennio datam, studiosis porro impertire: non inscitiae aliorum denudandae, aut quo ipsi studium hoc nostrum, quasi per caussam laudando, extollere; verum potius ut Romanae antiquitatis studiosis pro opibus nostris etiam hac parte commodare possimus. Eam rem nos locus admonuit. Igitur ubi apud Plautum in omnibus editionibus (etiam iis, quae annis superioribus a Lambino nobis ut emendatissimas dedit Gallia) prolatum ex persona Militis paratragoediantis hodie in Truculento legitur:

Ne exspectetis, spectatores, meas dum pugnas praedicem:
Manibus Duellis praedicare soleo, haud in sermonibus.

aio postremae litterae adiectione in voce *Duellis* humanitus peccatum esse; qua demta, vera lectio patefiet denuo, Plautusque antiquitati suae restituetur, hoc modo: *Manibus duelli praedicare soleo* etc. *Duelli*, pro belli, antique et poetice, hoc est, in bello, id quod paullo ante ostentum nobis. Idem error apud Ennium citante Prisciano inolevit, versu illo:

Hos pestis necuit, pars occidit illa duellis.

cum procul dubio et illic *duelli* sit emendandum, vitio imperitiae, ut apparet, perperam in *duellis* mutatum. Douza. — Vel *agris* legendum, quod magis convenit, et probant sequentia, *sorti centuriae;* vulgo, *sorte.* sed alterum est in MSS. quo etiam utitur Plaut. in Casina:

Sorti sum victus.

et Lucilius:

Graecia Sulpitio sorti datur.

A. Popma.

In armis. Pro *armis aut* forte legendum: *armis et militia.* Sic alibi: *Bellum atque arma vobis invisa.* et VI. 46. *inter labores* militiae *interque* proelia. Vox *arvis*, quam reponit ingeniosissimus Douza, approbante illaudatissimo Crispino, nimis poëtica est, quam ut huic loco conveniat. Scio dixisse Nostrum *pecori quam arvo;* sed ibi *arationem* valet. Nam *arvum, quod aratum, necdum satum,* inquit Varro. Favet Plautus Truc. I. 2.

Volo habere aratiunculam *pro copia hic apud vos.*
A. *Non* arvus *hic, sed* pascuus *est* ager.

Eumque firmat, cum *insigne* Arvalium fratrum, quos instituit Romulus, quod erat corona *spicea*, tum *Ambarvale sacrum*, in quo segetes lustrarunt. Virg. Georg.

Terque novas circum felix eat hostia fruges.

Quam fere differentiam servant Graeci inter ἄρουρα, unde *arvum*, et vocem
188 ἀγρός, nisi quod ἄρουρα *terram satam*, idemque aliquando quod * πεδίον denotet, ut apud Homerum φ'. 405. Si ergo recepta lectio movenda sit, malim *agris*, quod alterum in se complectitur. Seneca Herc. Fur. *Tum*

vastis ager *squalebit* arvis. Certe *in arvis* pro *in agris*, in solutae orationis scriptoribus minime exstare autumo. Wasse.

Qui dominus erat et cunctis. Antiqua editio: *qui dominus erat cunctis gentibus.* Fabri et Briconeti: *qui dominus cunctis gentibus imperitabat.* Vulgarem scripturam, illiusque errorem, si tamen error est, fontem habere credo antiquam editionem. Carrio.

Privatam sibi. Omnes libri, *privatim sibi.* Carrio.

(LI.) Additis novis civibus. Non omisit hoc consilium Caesar, sed is (quamvis mox dissumulet Sallustius) revera habuit inter τῶν πολιτικῶν σοφίσματα, sive, ut Tacitus appellat II. Annal. 36. et I. Histor. 4., *imperii arcana.* Non enim posse se monarchiam, quam meditabatur, absolvere putabat, nisi multos sibi faceret obnoxios. Sic de Tarquinio Prisco Livius lib. I. cap. 35. *Non minus regni sui firmandi, quam augendae Reipublicae memor, centum in Patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati, factio haud dubia Regis, cuius beneficio in curiam venerant.* Rupert.

Magna me spes tenet. Catil. LXVIII. *Magna me spes victoriae tenet.* Hegesip. III. 17. *Non enim vitae huius ulla me cupiditas tenet.* ibi C. C. C. *Si moriar recte, bonum est mori; sed si moriar ut Hebraeus.* Eadem forma Mart.

— — sed si
Non erit ista lapis, non erit ista canis.

Wasse.

In coloniis constituas. Vide not. ad Flori lib. I. cap. 4. §. 2. ubi docui, Lipsium varias deducendarum coloniarum causas proposuisse lib. I. de Magn. R. cap. 6. Nunc notare potes, eas ipsas ante Lipsium exhibuisse H. Goltzium in Graecia pag. 321. Hic duas adducit Sallustius, ut militia opulentior esset, h. e. firmior. Nam ita emeriti sua habebant praemia et victi populi in fide et obsequio continebantur. Secundo, ut plebs malum publicum facere desineret. Verum et hoc, civitatem domesticis seditionibus hoc modo liberari. Secutus est istud consilium Caesar, et, finito bello civili, octoginta civium millia in transmarinas provincias (Corinthum et Carthaginem) distribuit, ut est apud Suet. in Caes. cap. 42. Rupert.

CAP. VI.

Cum ea res. Vulgo, *et quae mea res.* vetus editio, *imprudens sum quo mea res.* hinc scripsi, *cum ea res.* vetus scribendi ratio *quom* loco huic fraudi fuit. testantur libri veteres. Carrio.

Quaeve tempestates. Omnes libri, *quaeque tempestates.* Carrio.

Malum facinus in se admittere, qui * incommodo Reipublicae 189
gratiam sibi conciliet. Est haec iniqua et publice noxia vulgi opinio, verbis Lycurgi Orat. in pr. contra Leocratem, eum, qui suo periculo rem gerat et pro communi bono inimicitias suscipiat, non civitatis, sed negotiorum amantem videri; sed vir sapiens attendit illud Stobaei περὶ ἀρχῆς, *Gratia, quae iustitiam transgreditur, ne gratia quidem dici debet.* Plura

iam aliquoties adduximus supra, praesertim ad Catilin. cap. 22. §. 2. et cap. 51. §. 3. RUPERT.

IN SE COMMITTERE. Vaticanus, *in se admittere:* cuius scripturae testimonium est quodammodo antiqua editio, in qua est, *et mittere*, vitio ex pronunciatione orto. CARRIO.

UBI BONUM PUBLICUM. Ubi bonum publicum etiam privatim usui est, id non aggredi, socordis et ignavi est. Hoc de rege vel principe Sallustius. At Cicero de omnibus lib. III. Off. *Unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas, uniuscuiusque et universorum; quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur omnis humana consociatio.* Atque si etiam hoc natura praescribit, ut homo homini quicunque sit, ob eam ipsam caussam, quod is homo sit, consultum velit: necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. COLER.

MARCO LIVIO DRUSO. Fabri et vetus editio, *Marco Lubio*, inepte. Sunt enim Drusi in gente Livia. A Vaticano abest *Livio*, neque adesse necesse est; probat scriptorum usus. CARRIO. — Adversus omnibus modis in hac Epistola nobilitati est Sallustius. Inde de M. Druso ingerit Caesari. De hoc Druso Livius, Florus lib. III. cap. 17. Valer. Maximus lib. IX. cap. 5. Velleius. Cicero pro Milone: *Domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus paene patronus, avunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est.* Eiusdem potentiae meminit idem Orat. pro C. Rabirio: *Notabile vero exemplum de amicis ambitione tantum et largitionibus quaesitis. Execranda illa vox in libera Republica M. Drusi: Nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi quis aut coenum dividere vellet, aut coelum.* COLER. — Ut haec omnia intelligas, legendus est tibi Vellei. Paterc. lib. II. cap. 13. et 14. RUPERT.

AUCTORES FIERENT HOMINES. Locus qui et ab interpunctione et a scriptura male habet. vetus editio, *nisi ille auctores fuerant se homines factiosi.* Fabri et Briconeti: *nisi illi auctores fuerant sed homines factiosi.* Tu scribe de Vaticano: *nisi illi auctores fierent, sed homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant, ubi intellexerunt per unum hominem* etc. Non enim vult homines factiosos Druso in tribunatu rei alicuius auctores fuisse, sed nobilitatem. CARRIO.

De MARCO LIVIO. Et hic Vaticanus gentem omittit. CARRIO.

IUXTA AC DE SE. Fabri et Briconeti, *iuxta ac se.* CARRIO. — Iuxta illud Comici in Rud. A. II. Sc. 4. vs. 55. *Ex nostro ingenio alios plerumque aestimamus, sive boni, sive mali simus.* et in Persa Act. II. Sc. 2. vs. 30. *Tuo ex ingenio mores alienos probas.* RUPERT.

EXISTIMAVERUNT. Vaticanus, *existimarunt.* CARRIO.

CONTRA EAM NIXI. Fabri et Briconeti, *contra eum nixi:* Vaticanus et vetus editio, *contra eam nisi.* CARRIO.

SUA IPSIUS. Interpone copulam, et lege ex libris manuscriptis: *sua et ipsius consilia disturbaverunt.* CARRIO. — Carrio e libris, *sua et ipsius.* Malim, *sua ipsorum.* GRONOV.

190 (LII.) * MULTA PRAESIDIA PARANDA SUNT. Hoc consilium inconsulte postea neglexit Caesar. Qua de re Vell. Paterc. lib. II. cap. 57. *Laudandum, inquit, experientia consilium est Pansae atque Hirtii, qui semper praedixerant Caesari, ut principatum armis quaesitum, armis teneret. At ille dictitans, mori se, quam timeri malle:* (qualis etiam Tiberii vox apud Tacit. VI. Annal. 2. *non sibi vitam tanti, si armis tegenda foret*) *dum clementiam, quam praestiterat, expectat, incautus ab ingratis occupatus est.* Cautius Tarquinius Superbus, cum nihil quicquam ad ius regni, praeter vim, haberet, armatis corpus circumsepsit, ut est apud Liv. lib. I. cap. 49. et Periander tyrannus, qui trecentos circa se satellites habuit, ut est apud Nicol. Damasc. in Exc. Peiresc. pag. 451. Solent autem fere tyranni externis magis fidere, ut in Nerone notat Tacitus XV. Annal. 58. in XXX Atheniensium tyrannis Iustinus V. 9. 12. in Nabide, Lacedaemoniorum tyranno, Livius lib. XXV. cap. 27. f. in Hierone et Gelone, Syracusanorum tyrannis, Diodor. Siculus lib. XI. pag. 37. et 55. in Apollodoro idem in Exc. Peiresc. pag. 264. f. adde Polyb. lib. II. cap. 11. f. tamen nec exteri semper fidem servant. Vid. Tacit. VI. Annal. 36. n. 4. Quid? quod etiam iuste imperio potitis, necessaria tamen custodia vel ad tutelam est, cum *parum tuta maiestas sine viribus* sit, ut inquit Livius lib. II. cap. 55. et, iudice Livia apud Dion. lib. LV., fieri non possit, ut princeps omnibus placeat, et non, vel iustissime imperans, in multorum odia incurrat: vel certe ad ornamentum; quo intuitu Mamertinus in laudat. Iuliani, *arma et iuvenes, cum gladiis atque pilis, non tam custodias corporis* ait *esse, quam imperatoriae maiestatis quendam solennem ornatum.* Cui Seneca adstipulatur I. de Clem. 13. *Princeps, suo beneficio tutus, nihil praesidiis eget: arma ornamenti loco habet.* Adde Bern. ad Germ. Tac. Q. 67. De Germanis Imperatorum custodibus vid. Lips. comm. ad Taciti lib. I. Annal. pag. 18. et ad lib. XIII. cap. 18. Inferioris aevi scriptores corporis custodes et protectores, principis *scurras et buccellarios* dicebant. Salmas. ad Lamprid. Elagab. pag. 197. Porro de quaestione, *num praesidio princeps armatus esse debeat*, operae pretium est consulere Aristotelem III. Pol. 11. et ibi Casum et alios interpp. Lips. IV. Polit. 7. Bodin. IV. de Republ. 1. Clapmar. III. de Arcan. imperii cap. 14. Keckermannum Disput. Pract. XXXIV. Quaest. 5. Gerardum Dec. III. Q. 9. RUPERT.

CAP. VII.

HOSTEM ADVERSUM OPPRIMERE, STRENUO HOMINI HAUD DIFFICILE EST; OCCULTA PERICULA NEQUE FACERE NEQUE VITARE BONIS IN PROMPTU EST. Idem fremitus militum Romanorum apud Tacit. IV. Hist. 24. *Aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura, eoque inevitabilia.* RUPERT.

OCCULTA PERICULA FACERE. Sensus est: *insidias adversario tam non* [t]*endere boni solent, quam vitare.* WASSE.

ANIMUM EXERCITATIO. Vaticanus et vetus editio, *exercito.* Fortasse [s]i, *exserito.* CARRIO.

QUOAD RES FERET. Briconeti, Fabri et vetus editio, *quoad res refe*[r]*et.* Vaticani tueor: in quo etiam est, *postremo tamen succumbit;* cum [i]n iis, quos laudavi, sit *succumbat.* CARRIO.

ALITER NEQUE PRIVATA RES NEQUE PUBLICA. Mera sunt haec oracula et *χρυσᾶ ἔπη* de pecuniarum cupidine: sed huc facientia, iam plena manu dedimus ad Iustini lib. I. cap. 1. §. 1. et lib. II. cap. 2. §. 10. Flori lib. III. cap. 12. §. 11. et ad hunc ipsum auctorem non una nota, praesertim ad Catil. cap. XII. §. 1. RUPERT.

191 * ID ADEO HAUD MIRANDUM. Vaticanus cum vetere excuso, *id eo haud mirandum.* Fabri et Briconeti vox *adeo* deest. CARRIO.

UBI GLORIA HONOREM. Gloria absolute pro *falsa gloria* vix invenitur. Dein sequitur, *gloria industria alitur.* Legendum puto *gratia*, quod aeque Sallustianum, et in membranis paene simili abbreviatura scribitur. WASSE.

(LIII.) UBI EAM DEMSERIS, IPSA PER SE VIRTUS AMARA ATQUE ASPERA EST. Verissime. *Eo quippe solet impendi labor, unde emolumentum atque honos speretur.* ut inquit Liv. lib. IV. cap. 35. At *sublatis studiorum pretiis, et studia pereunt.* Tacit. II. Annal. 7. Quam utramque sententiam complexus Iamblichus apud Stob. Serm. XLVI. *Augetur* (inquit) *et crescit, quicquid in honore est: deficit et minuit, quicquid in contemtu.* Quod egregia similitudine declarans Plutarchus ab initio Orat. II. de Fort. Alex. ostendit, plures excellentes artifices non tam aetate Alexandri, quam propter Alexandrum extitisse. Adde Grut. ad IV. Paneg. cap. 7. pag. 586. Bernecc. in Paneg. Plin. cap. XLIV. 7. RUPERT.

POSTREMO UBI DIVITIAE CLARAE HABENTUR, IBI OMNIA BONA VILIA SUNT, FIDES, PROBITAS, PUDOR, PUDICITIA. Voss. lib. I. Instit. Orat. pag. 81. RUPERT.

UNA ET ARDUA. Coniunctio *et* abest a Babri et Briconeti; Vaticanus tamen agnoscit. CARRIO.

ET MALIS ET BONIS REBUS EA CREATUR. Legerem *rationibus.* Cato enim dicebat agrum bonis ac malis rationibus colendum; et Metellus apud Gell. lib. I. cap. 6. *Quid ergo nos a Diis immortalibus diutius exspectemus, nisi malis rationibus finem facimus?* CIACCON. — Videtur sine dubio pro *rebus* scribendum *rationibus;* nam peccatum librarii agnoscimus ex *rationibus* in *rebus.* Sic Cato dixit: *agrum bonis et malis rationibus colendum.* et Metellus apud Agellium lib. I. cap. 6. *Quid ergo nos a Diis immortalibus divinius exspectemus, nisi malis rationibus finem facimus!* Cicero pro Rabirio Postumo dixit: *Augere rem bonis et honestis rationibus.* Idem error irrepsit in librum I. Caesaris de Bello Civili, in quo est: *Tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat:* cum pro *rebus* debeat legi *rationibus*, ut ad eum locum notavimus. URSIN. — Caesar B. Civ. I. 26. *Atque ea res saepe tentata, etsi impetus eius consiliaque tardabat; tamen* omnibus rebus *in eo perseverandum putabat.* ubi Ursinus, quod etiam et hic facit, audacter rescribit *rationibus.* Cic. II. Offic. §. 59. omni ratione *colenda iustitia;* et nusquam *rationibus* utitur. Possem ipse quoque, si novis lectionibus studerem, in vocem *artibus* immutare. Verum nihil temere moveo. Primo enim Noster (de Hirtio postea videbimus) Iugurth. CI. *Quibus* rebus *et* artibus *carissimus factus.* hoc est, hisce rebus patratis, gestis, et ob animi virtutes. et hoc loco *bonis et malis rebus*, id est, *bonis et malis moribus.* *Res* pro *rebus gestis* apud Tacit.

Annal. III. 73. et *omnibus rebus* pro *omnibus modis*, quod Comicis frequentius; vel pro *omnibus rebus relictis*, ut saepe loquitur Caesar. Cic. pro L. Agr. VIII. *Videtis iam P. C.* omnibus rebus *et* modis *constructam et coacervatam pecuniam Decemviralem.* Pro *his modis* Terentius Eun. II. 2. 14. *At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati Possum. Quid? tu* his rebus *credis fieri? tota erras via.* Adelph. I. 1. *Ego quia non rediit filius, quae cogito!* Quibus *nunc sollicitor* rebus! *ne aut ille alserit, aut uspiam ceciderit, aut perfregerit Aliquid.* Quod Caesarem attinet, putaram aliquando * *viribus*, falso id quidem. Nunc aio locum 192
esse bene sanum. Utroque modo locutus est. In primis (quod nescio an Ursino observatum) B. G. V. 1. *omnibus rationibus* usus est, pro modis omnibus: *Seseque paratos esse demonstrant*, omnibus rationibus *de iniuriis satisfacere.* Hoc est *παντὶ τρόπῳ*, ut recte ibi Metaphrastes. neque aliter B. Civ. II. 18. III. 58. 83. Quomodo locuti etiam in II. Verrin. Cicero, Noster in Catilinar. Verum et eodem significatu adhibuit vocem *rebus.* v. g. B. G. IV. 14. *Acie triplici instituta, et celeriter VIII M. Pass. itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit, quam quid ageretur, Germani sentire possent; qui* omnibus rebus *subito perterriti* etc. *perturbantur.* Metaphrastes *πᾶσι τούτοις*, at posteriorem voculam minus accurate addidit. Idem B. G. VIII. 8. *Quae Caesar quum, consentientibus plurimis, cognovisset, atque ea, quae proponerentur, consilia plena prudentiae, longeque a temeritate Barbarorum remota esse iudicaret:* omnibus rebus *inserviendum statuit, quo celerius hostes, contemta suorum paucitate, prodirent in aciem.* Auctor de B. Alex. XIII. *Periclitati remigio, quid quaeque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad confligendum* omnibus rebus *paraverunt.* WASSE.

SI NEQUE PRAETOR NEQUE CONSUL. Vetus editio, *si ut neque praetor.* proxime a Vaticano, in quo est, *sic ut neque praetor.* At in Fabri et Briconeti, *sic neque praetor.* CARRIO.

EX PECUNIA LEGI. Nam laudabiliter constitutum fuit Romae, ut Praetores iurati optimum quemque in selectos iudices referrent: ut testatur Cicero pro A. Cluentio. COLER. — Atheas ad Philippum, Iustino teste: *Scythas virtute animi, non opibus censeri.* Pro *promiscue* legerim *promisce.* Vide Notas ad Iugurth. XXVIII. WASSE.

UT CUIQUE SORS. Vaticanus, *ut cuique fors.* CARRIO. — Recte Carrio *fors. Cuique* facilius tolerarem, si sequeretur *cecidit*, non *tulit.* Nunc potius placet, *utcunque fors tulit.* GRONOV.

CAP. VIII.

SED DE MAGISTRATIBUS. Abest a Vaticano et veteri impresso vox *de.* CARRIO.

C. GRACCHUS. Probat C. Gracchi plebiscitum, quo rogaverat, ut ex confusis quinque classibus forte et sine accurato delectu centuriae vocarentur. Ratio: ut coaequati dignitate cives et pecunia, virtute alius alium anteire properaret. Sed tamen neque hanc, neque alias rogationes Gracchanas optimates tulerunt. GRONOV.

UT EX CONFUSIS QUINQUE CLASSIBUS FORTE CENTURIAE VOCARENTUR. Corrige ex superioribus impressis, *sorte*. DOUZA.

FORTE CENTURIAE VOCARENTUR. Fabri et Briconeti, *sorti centuriae vocarentur*. CARRIO.

ITA COAEQUATI. Vetus editio et Fabri, *ita coaequantur*. alii: *ita coaequari*. CARRIO.

NEC EGO MAGNA. Vaticanus, *haec ego magna;* optime. Sic apud Manilium emendavi lib. I.

Hunc mihi tu Caesar patriae princepsque paterque,
Qui regis Augustis parentem legibus orbem,
Concessumque patri mundum Deus ipse mereris,
Das animum, viresque facis ad tanta canenda.

cum antea esset, *Nunc mihi*, et *canendum*. quorum posterius etsi more antiquo ferri potest, aliter tamen in libro ante sexcentos annos scripto exstare testatum omnibus esse volo. CARRIO.

193 NAM PERINDE OMNES RES LAUDANTUR ATQUE * ADPETUNTUR, UT EARUM RERUM USUS EST. Iteratio τοῦ *rerum* non placet, et puto abundare, meliusque habitura omnia, si genitivus ille tollatur. DOUZA. — An inde gnomen suam accepit Iustinus lib. II. cap. 2. *Quippe ibidem divitiarum cupido est, ubi et usus?* RUPERT.

MALITIA PRAEMIIS EXERCETUR. Hac sententia, tanquam validissimo cuneo, diffinditur verborum Cornelianorum intricata vis I. Hist. 30. *Sed proinde a nobis donativum ob fidem, quam ab aliis pro facinore, accipietis.* Et ut alia, sic ista ab Sallustio mutuatus est Sen. lib. IV. de Benef. cap. 17. *Nequitiae fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege descivit et hominem exuit, ut animi causa malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa, quae latrociniis et furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui grassari et transeuntes percutere quaestus est, potius illa invenire quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis sine nequitia frui malit.* Rittersh. ad Salv. pag. 52. Bern. in Agr. Tac. Q. 170. Tamen neque hoc perpetuum esse constat ex nota ad Catilin. cap. XVI. §. 1. RUPERT.

(LIV.) AVARITIA, BELLUA FERA, IMMANIS, INTOLERANDA EST. Nota, animi graviora πάθη ac vitia, ut avaritiam, invidiam, iram, odium et similia, recte dici *feras*. Basilius Homil. X. *Egone feras et bestias in me ipse habeo? Sane innumeras. Ira, cum latrat in corde, nonne omni cane ferocior existit? Qui velox est ad contumelias, nonne est scorpius? Avarus, nonne est lupus rapax? Mulierum amore furens, nonne est equus insaniens?* Divinus Plato τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς μέρος appellat ποικίλον καὶ πολυκέφαλον θηρίον, τὸ θυμοειδὲς leoni comparans. Platonis discipulus, Aristoteles, vitiositatis consummatissimae genus θηριότητα καὶ θηριωδίαν appellavit. Eloquentissimus et beatissimus Chrysostomus vitia omnia θηρία et λέοντας. Huc pertinet aenigma Matreae Plani apud Athenaeum: *ἔλεγε θηρίον τρέφειν, ὃ αὐτὸ ἑαυτὸ κατεσθίει. dicebat, animal se alere, quod ipsum se ipsum absumeret.* Ait ibidem auctor, quaeri solitum

adhuc aetate sua, quaenam esset illa bestia, de qua sensit Matreas. Casaubonus Eustathii explicationem probat, existimantis, Matream *libidinem concitatam* intellexisse, quam Eustathius ibidem honeste appellat κωμικὸν πάθος. Neque aliud nobis in mentem venit iis melius, quae sunt ab istis iudicata. Nam revera libido est immanis bestia, semet ipsam vorans. Plato lib. VII. de LL. sub f. loquens de triplici cupiditate, cibi, potus, Veneris, de hac postrema ait: *esse furorem acerrimum et facientem homines plane igneos.* Sed et Naturae ipsius sunt verba Ludov. Vivis Comm. in D. Augustinum lib. I. de C. D. cap. 9. Cum enim Theologus dixisset, cedere illi aliquando pios, subdit ille: *Tam penitissime visceribus nostris haeret Venereae rei cupiditas: tam ingenitus est nobis a natura appetitus ille, quem subtilissime magna illa artifex omnium animantium pectoribus indidit, quo vel aliud agentes stirpem propagaremus: ut ne cogitare quidem de explenda illa cupiditate possimus, quin voluptate nescio qua occulta tangamur.* Hoc animal est dominus ille agrestis et furiosus, a quo in senectute se liberatum esse gloriabatur Sophocles, et quem in ipsa iuventute se superasse ait Apollonius Thyaneus apud Philostratum. Casaub. Epist. 534. ad Scal. Verum est, quod nobilissimus Annalium conditor Polybius lib. I. cap. 81. praeclare disputat: ita natura comparatum esse, ut non solum corpora hominum aliquando efferentur, et omnem humanae speciei similitudinem amittant; sed multo magis hoc ipsum animis interdum usuveniat. *Ταῖς γὰρ ψυχαῖς*, inquit, *τοιαῦται πολλάκις ἐπιφύονται μελανίαι καὶ σηπεδόνες, ὥστε μηδὲν ἀσεβέστερον ἀνθρώπου, μηδὲν ὠμότερον ἀποτελεῖσθαι τῶν ζώων.* Omnino θηριωδίας huius et efferati animi certissimum argumentum praebent, qui, nulla re unquam lacessiti, propter animi dotes, quas tu obtines, ego in te veneror, adversus utrumque nostrum, in modum arenariarum ferarum, ad ultimam rabiem, saeviunt: qui literas, fundamenta virtutum omnium, modestiae, mansuetudinis et comitatis magistras, inauditi furoris instrumenta faciunt: qui denique scelestissimae immanitati causam religionem praetexunt: et libidinem maledicendi, omnia vesaniae exempla supergressam, zelum Christianae pietatis, proh scelus! nominare sustinent. Adde Rittershus. IV. Sacr. Lect. 9. Gronov. ad Liv. lib. XXXIV. cap. 4. Arrian. de Epicteti Dissert. lib. I. cap. 3. f. Boëth. de Consol. lib. IV. prosa 3. f. et duo elegantissima, sed longiuscula loca Chrysostomi Homil. IV. in cap. 1. Matthaei et Homil. Antioch. * XXIII. 194
Obsigno haec verbis Loccenii: *Cum vitia belluae immanes sint, cave obbrutescas, quem ratio a brutis discriminavit, cave in feram evadas, quem natura mitem, humanum, continentem esse voluit.* RUPERT.

AVARITIA BELLUA: Eodem Schemate Chrysost. vocat hominum vitia θηρία καὶ λέοντας, Comment. in Epist. ad Romanos, et θηρίον τρέφειν usurpat pro *in aliquo peccato sibi indulgere*, Homil. 18. in Epist. ad Rom. Theodoretus in Θεοφιλεῖ, de Theodosio, τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἀλαζονείαν τά τ' ἄλλα τῆς ψυχῆς θηρία κατεκοίμιζε. Gregorius Palama, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐμαυτὴν λανθάνω θηρίον σε πονηρὸν ὑπὸ κόλπον θάλπουσα. WASSE.

BELLUA FERA. Huc forte respexit Sueton. Tib. XXIV. *amicos increpans, ut ignaros, quanta* bellua *esset imperium.* Qualis sit *avaritia*

bellua, elegantissime docet Isidorus Pelus. Epist. II. 233. Non est, inquit, tantum *θηριομορφὸς καὶ ἀτερπὴς καὶ πῦρ πνέουσα, ἀκορεστός τε καὶ τυφλὴ, καὶ ἀνήκοος, μισάνθρωπός τε, μυσαρὰ*, sed in quo immanissimas feras superat, *οὔτε κολακευομένη, οὔτε θεραπευομένη ἐνδίδωσιν, ἀλλὰ τότε μᾶλλον ἀγριοῦται, ὅτε μάλιστα θεραπεύεται.* WASSE.

INTOLERANDA. Omnibus gravis. Vid. Polyb. in Exc. Peires. pag. 60. RUPERT.

DIVINA CUM HUMANIS PERMISCET. Casaub. ep. 458. ad Ios. Scaligerum scribens de Dan. Eremita, qui, quum in domum Vicquii, Legati Helvetiensis, se insinuasset, puriori religioni nuncium remisit. „Ego ilum, *inquit*, „semper, tua maxime gratia, habui carissimum, et quibuscunque potui „officiis sum prosecutus. Sed erat mihi dudum hoc ingenium suspectum, „propter incredibilem in ea aetate opum sitim, quam non levibus notis in „eo deprehenderam. Collocaveram ipsum in honesta conditione, ubi praeter „victum quinquaginta annuos aureos habebat. Hoc ipsi initio magnum est „visum, mox mediocre, postea nihil. Itaque ante duos menses aegre eum „impedii, quo minus Ebroicensi episcopo operam suam addiceret; ab hoc „incepto cum eum avertissem, ecce alium episcopum, cuius nomen scire „potui nunquam, qui paene abduxit eum in Italiam; tandem et hoc con„silium nostra auctoritate fractum est.“ Et mox: „Magna signa dederat „hominis *πρὸς τὰ τοῦ παρόντος κόσμου θαυμασίως ἐπτοημένου. Vir fide „dignus, et tibi notissimus, his diebus narrabat mihi, audisse se cum „diceret: Omnia sibi, quae hodie disputantur, aeque et probari et inpro„bari; paratumque se ad omnia, pro tempore et rerum suarum emolu„mento.* Cum vir pius hanc vocem abominaretur, cachinno Eremitae est „exceptus, stultitiam eorum *πικρῶς* ridens, qui nescirent *τὰ ἴδια εὖ τίθε„σθαι.*“ Haec Casaub. Tac. lib. XV. Annal. cap. 54. de Milicho, liberto Scaevini: *Cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria.* Adde Casauboni verbis convenientia apud Vales. ad Amm. pag. 227. f. Salmas. de Us. pag. 638. 639. Haec eadem avaritia compulit Q. Ciceronem, ut patrem et patruum proderet Caesari. X. ad Att. 7. RUPERT.

INIQUE MEMORENT. Fabri et Briconeti *memorant*. CARRIO.

NAM HI SI VIRTUTE. Tangit satis acerbe Caesaris aemulos nobiles, M. Bibulum, L. Domitium, M. Catonem, L. Posthumium et Favonium praecipuos. De singulis aliquid vel Sallustii vel fidei caussa dicendum videtur. Et sane possit Sallustius in vituperandis nonnullis pro parum candido, et falso haberi. L. Domitius iste Aenobarbus dictus. Eius rapacitas et timiditas etiam a Caesare arguitur lib. I. de Bello Gall. et Plutarcho et Seneca. De Bibuli consulatu legendus Dio lib. XXXVIII. et Plutarchus in Caesar. Itane vero de M. quoque Catone scriptum oportuit? Nimia isthaec libertas, imo dicacitas. Et de Graecis literis quale iudicium! Maiorem gratiam debebas, Sallusti, Graeciae, et ipsi adeo Thucydidi tuo. De hoc quidem Catone Velleius Paterculus scriptum reliquit: *Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiae Porciae, homo virtuti simillimus, et per omnia*
195 *ingenio * Diis quam hominibus propior, qui nunquam recte fecit ut*

facere videretur, sed quia aliter facere non poterat. L. Posthumii mentio rara. De Favonio apud Caesarem, Dionem, Plutarchum legat, qui vult. Porro elogium illorum ita restituit Lipsius lib. IV. epist. 14. *L. Posthumius et M. Favonius mihi videntur quasi magna navis supervacua onera esse: ubi salvi pervenere, viri sunt; si quid adversi coortum est, de illis potissimum iactura fit, quia precii minimi sunt.* COLER. — Eodem sensu Plautus in Mil. Act. III. Sc. 2. *Quoniam aemulari non licet, nunc invides.* Est igitur aemulari parium, invidere humilium. Ovid. lib. II. Metam. *Invidiae domum in vallibus imis esse* scribit. Quo figmento significare voluit, non erecti et vera virtute praediti, sed abiecti pravique animi homines solere bonis invidere. Quod et Liv. lib. XXXV. confirmat: *Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quam eorum, qui genus ac fortunam suam animis non aequant: quia virtutem et bonum alienum oderunt.* Eademque mente Cicero Philipp. X. *Nemo alterius virtuti invidet, qui confidit suae.* Denique Alcimus Avitus ad Fuscinam sororem:

— — Non ulli candida virtus
Invidet, invidiae quamque est subiecta malignae.

RUPERT.

ET STUPOR. Fabri et Briconeti, *quia desidia et inertia, stupor eos atque torpedo invasit.* uti etiam vetus editio. CARRIO.

STREPUNT, OBTRECTANT, ALIENAM FAMAM SUUM DEDECUS EXISTIMANT. Simili moneta percussum illud apud Suet. in Tib. cap. 53. *Si non dominaris, filiola, iniuriam te accipere existimas?* ubi vide Casaubonum. Adde Grut. ad Livii lib. I. cap. 34. Lips. ad Tac. IV. Annal. 52. Bern. in Tuba Pacis pag. 74. Iustinus lib. V. cap. 10. §. 8. *Quasi vero aliorum libertas sua servitus esset* etc. Curtius lib. VI. cap. 1. §. 18. *Suae demptum gloriae existimans, quicquid cessisset alienae.* Livius lib. III. cap. 55. *Quicquid libertati plebis caveretur, id suis decedere opibus credebant.* RUPERT.

ALIENAM FAMAM. Omnes libri, *alienam famam bonam.* CARRIO. — Haec, ni fallor, mutuatus est Sulpicius Severus in Dial. Sed liber non est ad manus. Vid. Demosth. adv. Tim. 485. WASSE.

CAP. IX.

M. BIBULI FORTITUDO ATQUE ANIMI VIS IN CONSULATUM ERUPIT. Id est, *in consulatu:* quo loquendi modo valde delectatur Sallustius. Supra Orat. I. *Repentinae caedes, in parentum aut liberorum sinum.* Est autem haec ironia, et M. Bibulum *virum fortem* appellat Sallustius, ut Athenaeus *carum Divae Monetae*, quem obliviosum voluit. Sed hic non tam ignavia Bibuli, quam ipsius ambitio Caesaris accusanda fuerat; qui et in aedilitate et in consulatu Bibuli collega omnia communis magistratus munia in se unum traxit; sive etiam laudem eorum, quae communiter cum collega gessit, sibi uni vindicavit, collega excluso. *Unde Bibulus evenisse sibi dicebat, quod Polluci. Ut enim geminis fratribus aedes in foro constituta, tantum Castoris vocaretur: ita suam Caesarisque munificentiam, unius Caesaris dici.* ut refert Suet. in Caes. cap. 10. qui et cap. 20. *Unus*, inquit,

ex eo tempore omnia administravit, ut nonnulli urbanorum, cum quid per iocum testandi gratia signarent, non Caesare *et* Bibulo, *sed* Iulio et Caesare Coss. *actum scriberent.* Est vero hoc atrox iniuriarum genus, quanquam non sine exemplo. De M. Mario Gratidiano vide Cic. lib. III. Off. de Alcibiade Corn. N. in Alcibiade, de Archidamo legato Aetolorum Livium lib. XXXV. de Antonio Primo Tacitum lib. III. Hist. Latini modo arrogantiam, modo superbiam dicunt. Omnino superbiae duo insunt mala: vana de sua praestantia opinio et despectus aliorum. Ac vix est, ut in quo istorum alterum insit, non et utrumque insit, ut docet Casaubonus in Theophrasti Charact. ad cap. περὶ ὑπερηφανίας. Porro quam ingens hoc sit vitium, vel Chrysostomus doceat, quem id, tanquam extremum omnium vitiorum, ἀπόνοιαν, id est, *desperationem*, solitum appellare, ibidem testimoniis ex ipso adductis addocet laudatus Casaubonus. RUPERT.

IN CONSULATUM ERUPIT. Hoc est, magistratus ostendit virum, ut verbo sapientis veteris sive Biantis (nam his omnibus adscribitur) Sallustium interpreter. RUPERT.

MAXIMO DEDECORI. Qui nihil in eo praeclare gessit, sed penitus collegae Caesari cessit. COLER.

196 * CUIUS NULLUM MEMBRUM A FLAGITIO AUT FACINORE VACAT. Totum hunc locum aemulatus est ille, quisquis fuit, qui Sallustii nomine declamationem in Ciceronem edidit; nam sic scribit: *Cuius nulla pars corporis turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes fugaces; quae honeste nominari non possunt, inhonestissima.* CIACCON.

(LV.) INGENIUM VERSUTUM. Aemulatus Hegesippus I. 5. WASSE.

QUIPPE CUM DOMI. Omnes libri, *quippe qui domi.* CARRIO.

PER INERTIAM AMISERINT. Fabri et Briconeti, *per inertiam amiserunt.* CARRIO.

CENSESNE EORUM PRAECEPTIS IMPERIUM HABERI POSSE. Vide Notam ad Iugurth. cap. 85. §. 18. RUPERT.

SICUT IN STATUA. Veteres editiones, *sicut instituto.* Fabri et Briconeti, *sicut instituo.* A vulgatis est Vaticanus. Petrus Pithoeus legendum putabat, *sicut in Staieno.* Iustus autem Lipsius, cum quo omnia mihi vincula sunt antiquissimae necessitudinis, *sicut in statua;* quam suam coniecturam multis argumentis et in Variis et in Epistolicis confirmatam mihi, credo etiam aliis, omnino probavit. CARRIO. — Illud ingeniose ac feliciter, ut omnia, a Lipsio nostro castigatum habemus: *Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles, in quibus, sicut in statua, praeter nomen nihil est additamenti.* cum antea in omnibus *sicut instituto*, aut etiam *instituo*, nulla idonea sententia, legeretur. De cuius certissimae emendationis laude cumulum deruere ut liceat mihi, singularem lubentius plurali commutaverim, levi hercle vel nulla potius interpolatione rescribens, *in statuis.* Quibus etiam *additamenti* convenire non puto; sed in eius locum *adiutamenti* recipiendum: idque ex sequentibus coniicio. Nec est quod quemquam dictionis significantissimae insolentia offendat, qui quidem meminerit, non cum Grammatico sibi, sed cum novatore verborum Sallustio negotium esse. DOUZA. — Huiusmodi nobiles comparare possumus cum minutis puerulis, in crepidas parentum, per delicias, pedes suos immittentibus, eorumque coronas capitibus suis parvulis accommodare, non sine risu spectantium, satagentibus, e Plutarcho. Ceterum haec verba Pithoeus ita emendarat: *in quibus sicut in Staieno.* Sed Lips. III. Epist. Q. 5. legit: *Sicut in statua.* Pithoeus intellexit illum C. Staienum Ligurem, qui scil. Aelium Pacetum adoptaverat, de quo Cicero. Lipsius lectionem suam confirmat ex Euripide, qui pariter, ut Sallustius, ignavos nobiles cum statuis componit, Electra: *τῇ δ' ὁμιλίᾳ βροτοὺς Κρινεῖτε καὶ τοῖς ἤθεσιν τοὺς εὐγενεῖς. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τὰς πόλεις οἰκοῦσιν εὖ, καὶ δώμαθ'· αἱ δὲ σάρκες κεναὶ φρενῶν Ἀγάλματ' ἀγορᾶς εἰσίν.* Nec dissimile illud Iuvenalis:

Nil nisi Cecropides, truncoque simillimus Hermae.

Haec Lipsius. qui et videndus I. Var. 8. ubi ad eundem modum Sallust. locum emendat. RUPERT.

NOMEN. Addunt vet. ed. Fabri et Briconeti *bonum.* CARRIO.

NIHIL EST ADDITAMENTI. Ita legendum autumo. Videtur enim ad Graecorum *ἐν προσθήκης μέρει* hac voce allusisse, quam quidem *statuis* non male convenire puto. Iuvenalis:

Nil nisi Cecropides, truncoque simillimus Hermae.

Euripides Electra:

Αἱ δὲ σάρκες αἱ κεναὶ φρενῶν ἈΓΑΛΜΑΤ' ἈΓΟΡΑΣ εἰσίν.

Demosthenes Olynth. II. pag. 7. *Ὅλως μὲν γὰρ ἡ Μακεδονικὴ δύναμις καὶ ἀρχὴ, ἐν μὲν προσθήκης μέρει, ἐστί τις οὐ σμικρά.* Et in malam partem de Republica ordin. pag. 71. *Νυνὶ δὲ τοὐναντίον κύριοι μὲν τῶν ἀγαθῶν οὗτοι, καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται· ὁ δὲ Δῆμος ἐν ὑπηρέτου καὶ προσθήκης μέρει.* Confer eundem Philipp. I. pag. 14. Cicero pro Sestio: *Intercessit Ligus iste nescio quis*, additamentum *inimicorum meorum.* Noster supra: additamenta *factionis.* Minutius pag. 143. *Nec nomen Deo quaeras, Deus nomen est: illic vocabulo opus est, cum per singulos* * *propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo qui* 197 *solus est, Dei vocabulum totum est: quem si* patrem *dixero, terrenum opineris; si* regem, *carnalem suspiceris; si* dominum, *intelliges utique mortalem. aufer* additamenta nominum, *et perspicies eius claritatem.* Habes item *additamenta* usurarum L. 23. C. de Usur. et alibi apud ICtos ut et D. Hieronymum Epist. LIX. 1. vide Indicem. WASSE.

LUCIUS POSTUMIUS ET M. FAVONIUS. Vetus editio, *L. Postumi et M. Favoni.* Vaticanus, *L. Postumii et M. Favonii.* CARRIO. — Meminit eius Cic. ad Attic. et Dio lib. XXX. WASSE.

MAGNAE NAVIS SUPERVACUA ONERA. Simili tropo Phalaris Epist. 98. indiscretam plebis multitudinem *ἐρημίας ἀναπλήρωμα*, *solitudinis supplementum*, vocat. RUPERT.

SUPERVACUA ONERA. Vaticanus, *supervacanea.* CARRIO.

UBI SALVI PERVENIRE VISI SUNT. Vetus editio: *ubi salvi pervenire usi sunt.* Lipsius ingeniosa sane coniectura vitium tentavit tollere, legitque, *ubi salvi pervenire, viri sunt.* corrige de Vaticano: *ubi salvi pervenere, usui sunt.* quam proxime a vetere editione. CARRIO. — Emendat Lipsius IV. Epist. Q. 14. *Ubi salvi pervenere, viri sunt.* Comparat, inquit, Postumium et Favonium cum oneribus navis, et si quidem

tranquilla navigatio est, et cum ad portum pervenere, salvi ipsi et viri sunt; si tempestas ingruit, exoneratur navis, et illi eiiciuntur. RUPERT. — Minima mutatione possis legere *vivi sunt.* Quod satis acute dictum. Nam, inquit, si salvi pervenerint in portum, nihil in illis lucri est, quam ut sint iidem qui fuerunt ante, et inter vivos versentur, atque ita per bonam fortunam lucis usuram lucrentur ipsi, in quorum morte parum detrimenti accepisset Respublica. Sed tamen mutare nolim lectionem receptam, *usui sunt.* Nam, sicuti supervacanea navis onera usui possint esse aliis navibus, ut inferior pars navis iisdem oneretur iuxta usum nauticum, sic hi quoque, veluti saburra, eiusmodi oneris praebere usum iterum poterunt. HAVERCAMP.

CAP. X.

QUONIAM NUNC, UT MIHI VIDEOR. Libri etiam primitus publicati, *nunc quoniam sicut mihi videor*, et posterius, corrigendaque satis disserui. igitur ita corrige. CARRIO.

ANIMUM IN LITTERIS. Perversa scriptura et improba hominum ineptissimorum emendatio, in qua sententia nec pes nec caput, ut ille aiebat, usquam apparet. sic enim ibi legitur: *sed animum in litteris, quod natura firmus erat, in laboribus habui.* vetus editio, *animum in literis cogitavi quod natura firmius erat, in laboribus habui:* neque sane aliter Fabri et Briconeti. scribe: *sed animum in litteris agitavi: quod natura firmius erat, id in laboribus habui.* docet Vaticanus. CARRIO. — Horat. in Arte P. *animum auditoris agunto*, pro *impellant.* Noster supra 45. *cum animo agitanti.* et Livius: *His curis animum agitaverat.* pro *exercuerat.* Sed *animum agitare in re aliqua* me legisse non memini. WASSE.

OMNIA REGNA, CIVITATES, NATIONES. Fabri et Briconeti, *regna, item civitates et nationes.* malo Vaticani, *regna, item civitates, nationes:* magis id Sallustianum. CARRIO.

DUM APUD EOS VERA CONSILIA VALUERUNT. Virgil. Aen. II.

> *Dum stabat regno incolumis*, REGNUMQUE VIGEBAT
> CONSILIIS.

Claudianus de Roma:

> *Armatis quondam populis*, PATRUMQUE VIGEBAM
> CONSILIIS.

Tacit. III. Annal. *Plura in summa Fortuna auspiciis et consiliis quam*
198 *telis et manibus geri.* Liv. lib. XI. * *Multa quae natura impedita sunt, consilio expediri.* Aeschylus de Prometheo: *Δεινὸς γὰρ εὑρεῖν κἀξ ἀμηχάνων.* quae tria loca profert Torrent. ad Horat. IV. carm. 4. adde Bern. in Tac. Q. 52. RUPERT.

(LVI.) EQUIDEM EGO SIC APUD ANIMUM MEUM STATUO. Est hoc e Xenophontis lib. III. *Ἀναβ.* ubi ipse alloquens ductores militum: *Et vero aequum est*, inquit, *vos hisce* (gregariis sc. militibus) *nonnihil praestare. Vos enim duces estis, vos ordinum, vos seriorum ductores: vos pacatis temporibus et fortunis et honoribus potiores his fuistis. Quare nunc, et belli tempore, vos ipsos arbitrari debetis militum vulgo praestantiores*

esse, adeoque horum causa vobis et capienda esse consilia et labores suscipiendos, sicubi usus postulet. Adde Grot. in N. ad lib. de I. B. ac P. pag. 336. Piccart. Disput. 32. Q. 7. pag. 325. RUPERT.

MAGISQUE ANXIE AGITAT. Seneca de Romano Imp. *Omnium somnos illius vigilantia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio.* Sed et hoc ipsum eleganti similitudine a re nautica sumta declarat Dio Chrysost. Orat. III. de Regno: *Etenim in navi licet vectoribus absque cura agere et ne aspicere quidem mare: quin etiam neque scire (quod aiunt) ubinam terrarum sint: et multi hoc modo navigant in serenitatibus; et hi quidem tales ludunt, illi autem canunt, alii convivantur tota die; quando autem eos apprehenderit tempestas, involuti exspectant eventum. Nonnulli autem et somno oppressi non ante surrexerunt, quam iam essent in portu. Nauclero autem necesse est aspicere in mare, necesse suspicere in coelum, necesse prospicere ad terram: quin et ea, quae sunt in profundo, non licet ei ignorare, nisi velit in saxa incidere, sub aquis latentia, aut arenarum congeriem. Illi soli noctu quidem minus licet obdormire, quam natantibus: interdiu autem sicubi brevem aliquem somnum suffuratur, hunc tamen suspensum habet et dubium, ut saepe exclamet, aut velum contrahi, aut clavum sisti, aut aliud aliquid rerum nauticarum: ut dormiens ille magis gerat navis curam, quam alii valde vigilantes.* RUPERT.

UBI PLEBES SENATUI, SICUT ANIMO, OBEDIT. Pulcre. Princeps, senatus, magistratus animus est; penes quem est regimen et arbitrium totius corporis. Is sensuum interiorum organis membrisque ceteris omnibus, quamdiu rationis rectae regulam non excedunt, sua habere commoda suaque obire munia permittit. Et ut mentis vitio et rationis defectu contingit cerebrum, cor, epar, stomachum, aliasve nobiliores corporis partes opprimi ac munere non fungi suo; unde mox et exteriora membra, oculi, aures, manus, pedes ab officio quaeque suo destituuntur: sic Respublica intereat oportet, si princeps, senatus, magistratus, consiliis sanis ac rationi locum neget. Atque hinc est, quod doctrinae civilis doctores nobilem adolescentem, quem spes civitatis evehit supra plebis conditionem, imbui censeant virtutum dotibus animique bonis, doctis hominibus applicari, uti plurimum doctrinae, consilii atque providentiae sibi comparet, uti ad aeterni Numinis regulam subditos gubernet, uti Reipublicae felicitatem tueatur, propaget, mala quaevis avertat. Fallor, an et hinc est ritus antiquissimorum temporum, ANIMI potius ceu convenientioribus, quam Fortunae arbitrio subiectis, muneribus, honorare principem: quorum auxilio Fortunam ipsam rerum humanarum, ut plerique putarunt, dominam atque reginam regere, sibique morigeram facere possit. *Ξενίων δέ τε θυμὸς ἄριστος*, vetus et laudatum Graecorum proverbium est, docens, animum munerum optimum esse, secundum quod Xerxes, Rex potentissimus, rustici cavis manibus oblatam aquam, animum eius respiciens, gratam habuit. Sed et ANIMI munera appellamus virtutum fructus, et rerum expetendarum aut fugiendarum
* cognitionem, doctrina vel usu longo partam. Sed ut ad superiora redeam, 199
fere ad eundem sensum, imo Sallustii brevitatem, pluribus verbis loquitur Seneca lib. I. de Clem. cap. 4. *Quemadmodum totum corpus animo deser-*

vit, et cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, illo in occulto maneat tenuis et in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum haec cutis munit, illius iussu iacemus aut inquieti discurrimus; cum ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur: sic haec immensa multitudo, unius animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Et mox eiusdem Sallustii aemulus I. Annal. 12. *Imperatorem* vocat *mentem imperii;* quo sensu et Tacitus, *unum esse Reipublicae corpus atque unius animo regendum.* RUPERT.

CONSILIA. Libri omnes, *consulta.* CARRIO. — In aliis edd. *consilia.* Sed Carrionis potior lectio, quam proinde in textum recepi. WASSE.

POPULO SUPERVACANEA EST CALLIDITAS. Nimirum ita se habet in rebus togatis, ut militaribus, de quibus Paulus Imp. apud Livium lib XLIV. in concione ad milites: *Unum imp. in exercitu providere et consulere, quid agendum sit debere nunc per se, nunc cum iis, quos advocavit in consilium: qui non sint advocati, eos nec palam nec secreto iactare consilia sua. Militem haec tria curare debere, corpus ut quam validissimum et pernicissimum habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia: caetera scire de se Diis immortalibus et imperatori suo curae esse.* Huc etiam pertinet increpatio M. Crassi, qui percunctanti, *Quo tempore castra moturus esset*, respondit: *An vereris, ne tubam non exaudias?* ut est apud Frontinum lib. I. cap. de occult. consiliis. Adde Bern. in Agric. Tac. Q. 173. qui et, *quatenus callidus esse debeat magistratus*, disputat Quaest. 185. RUPERT.

CALLIDITAS. *Calliditatem* in laude, et pro mera prudentia antiquitus acceptam quis nescit? Ita certe in Crispo sumendum, et id res ipsa poscit: *Patres consilio valere decet, populo supervacanea est calliditas.* Et explicavit ipsus antea: *Neque quisquam de futuro satis callidus satisque prudens est.* DOUZA.

SIMUL CUM ANIMI. Locum expressit Apuleius Metam. IV. 62. *Scenam denique quam sponte sumserat*, cum anima retinens. WASSE.

UNA RESPUBLICA. Quemadmodum Reipublicae corpus dissensione ordinum discerpitur, ita aeque laceratur separatione publici et privati commodi. *Οὐ γὰρ δὴ κεχώρισται τὸ κοινὸν συμφέρον τοῦ ἰδίου. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐν τῷ ὅλῳ καὶ τὸ καθ᾽ ἕκαστα λυσιτελοῦν περιέρχεται, καὶ σώζεται ἐν τῷ παντὶ τὸ κατὰ μέρος, ἐπί τε τῶν πόλεων* etc. id est (ait apposite Iamblichus), *Commodum enim publicum non separatum est a privato. Quinimo in universo, singulorum etiam utilitas continetur, et partes in toto conservantur, tum in civitatibus, tum in aliis quoque naturis.* COLER.

ET OMNES CONSULEBANT. Deest vox *omnes*, quam codices manuscripti abesse nolunt. CARRIO.

(LVII.) CONTRA HOMINES. Omnes libri, *contra ea.* CARRIO.

CAP. XI.

200 * INTERDUM ALIA, DEINDE ALIA, DECERNUNT. Uti solet in nostris comitiis, quae Carolus V. viperis assimilabat. quia ut istae matres suas

tollunt: sic istorum posteriora decreta, priora. At verbis Cic. Philipp. VII. *Quid est inconstantia, mobilitate, levitate cum singulis hominibus, tum vero universo senatui turpius?* qui et paulo post: *Retinenda vobis constantia, gravitas, perseverantia, repetenda est vetus illa severitas; si quidem auctoritas senatus, decus, honestatem, laudem, dignitatem desiderat.* RUPERT.

SIMULTAS AC ARROGANTIA. Vaticanus, *simultas aut gratia.* Fabri, Briconeti, et vetus editio, *uti eorum qui dominantur, simultas arrogantia fertur.* non inscite. CARRIO.

EXISTUMANT. Omnes libri, *aestimant.* CARRIO.

COAEQUARI GRATIAM. Demosthenis est, *πάντων δυσχερέστατον εἶναι τὸ πολλοῖς ἀρέσκειν.* Quod et Aristoteles repetit in Diatribis. COLER.

PLERAQUE INSCIA. Pulcherrima sententia in mendo cubat. Primum *inscia* libri nesciunt, et pro illo *insititio*, *insititia* scribunt. deinde vice illius *sententia* Briconeti et Fabri habent *sententias.* postremo Vaticanus cum iisdem illis conspirat; nisi quod ibi *sententia* scribatur. Fortasse an ita in Vaticano fuerit, *multitudo pleraque insititia sit, sit eorum a metu libera.* posteriore illo *sit* a librariis, eiusmodi syllabarum geminationi non assuetis, omisso. ceteroqui lege, *cetera multitudo pleraque insititia sit, sententias eorum a metu libera.* sententia nihil imminuta neque immutata. CARRIO.

STRENUIS ET IGNAVIS. Fabri et Briconeti, *strenuis atque ignavis.* CARRIO.

ITA OCCULTO. Cortius reposuit *occulte*, nihil praeterea admonens, et contra Sallustianum illud lib. IV. Histor. pag. 102. *Naves codicariae occulto per hiemem fabricatae.* HAVERC.

METU DESERUNT. Tacitus I. Hist. 76. *Metu ac necessitate huc illuc mutamur.* Adde ad explicationem huius loci quae congessit Lips. lib. III. Polit. cap. 4. et Notis ad idem. RUPERT.

QUOD IN CERTAMINE. Hoc est, priusquam victi sunt, et dubitant, an vinci debeant, recipiunt in se iugum seu legem contendentium, tanquam ii vicerint. BADIUS.

DUBIUM EST. *Est* tollunt Fabri et Briconeti. CARRIO.

SI NUMERO AUCTUS. Numerum senatorum auxerat primus Tarquinius. Morem diu desitum reduxit Iul. Caesar, teste Suetonio et Dione. Multos enim per bellum civile per malas artes Senatores factos removit, aliosque allegit. Quare et dignitatem senatoriam mire amplificavit, et auctoritatem suam stabilivit. Sed hoc quoque bonum initium malos eventus habuit. Confluentibus enim amicis Caesaris, tandem in mille Patres erupit senatus. Quae res invidiam Caesari facile peperit. Correxit igitur Augustus, et redegit ad DC. ut scribit Suetonius, Dio. Ceterum sub Tiberio vilior viliorque facta, et sub aliis postea principibus paene ad nihilum redacta senatus auctoritas. COLER.

(LVIII.) TABELLA. Per tabellam, in quam puncta scribebantur:
* et ita maior numerus punctorum vincebat, nec sciebatur certus auctor 201
sententiae: quae res odium demebat. BADIUS. — Per tabellam sententiam

fieri vult, ut maior libertas consultandi et ferendi sit. Sed fuit hic mos etiam olim, ut scribit Asconius ad Verrinas; verum alia de caussa: nimirum ne dictam sententiam revocare liceret. Hoc Sallustii consilium apparet valde ursisse et in usum vertisse Caesarem et Augustum. COLER.

IN MULTITUDINE. Libertas Reipublicae stabilitur multitudine Senatorum. Sed hic fucum facit Sallustius ordini honestissimo, quem nunquam nimis florentem Principes optavere. Falsissime et fallacissime Nero iactat apud Tacitum lib. XIII. Annal. *Non se negotiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et Rempublicam. Teneret antiqua munia senatus.* COLER.

PER TABELLAM SENTENTIAE DICENTUR. Cicero lib. III. de LL. Tabellam (quae posterioribus temporibus dicta *periculum*, Salm. in Capitol. pag. 85.) vocat *vindicem libertatis.* Hodie in multis locis probant vivam vocem in sententiis ferendis, secundum ordinem; a quibus ego dissentio. Multi enim reperiuntur, ex primae sententiae senatoribus tam insolentes, ut cum Xerxe illo apud Val. Max. lib. IX. cap. 5. existiment, *inferioribus parendum magis esse quam suadendum.* Tum vero et isti veri copiam non faciunt, sed eo sententias dirigunt, quo potentiores, vel ii, quibus obnoxii sunt, iam ierunt. Quamobrem in tam oppresso Senatu prorsus amplector Sallustianum hoc consilium, *sententias celandas esse, sive in tabella proponendas; ne sc. assentiendi necessitas fiat,* ut loquitur Tacitus IV. Ann. imo *ut decorum sit, quasi suae meditationi quaedam reliquerit,* ut idem lib. XVI. Certe idem postea Maecenas suasit Augusto apud Dionem lib. LII. ibi: *In causis gravioribus sententias non palam rogabis, ne amicis suis faventes parum libere quid sentiant pronuncient, sed in tabellis eas scriptas ad te solum, ne cui alii innotescant, perferri iube et lectas statim deleri. Ita enim verum sensum cuiusque maxime cognosces, si eum illi a nemine alio cognitum iri persuasum habeant.* Seneca lib. I. de Clem. cap. 15. ubi de L. Tario Rufo, qui filio privatus iudex, praeter alios, in consilium advocarat Caesarem Augustum: *Petit Caesar, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset.* ubi Lipsius: *Bona ratio, ad libertatem sententiis et veritatem dandam: de qua nos in Politicis.* Praestetne suffragia voce nuncupari, an tabella occultari, disputat elegantissime Cicero lib. III. de LL. longius a fine. Bern. ad Suet. Caes. cap. 80. Quodsi nihilominus viva vox placet, age utere hoc stratagemate, quod Dio notavit lib. XXXIX. et inverso ordine, modo medios, modo infimos, roga sententiam primum. Sic enim non possunt primi ceteris dicendi libertatem subtrahere, vel auctoritate, non iudicio, sequentes in suas partes traducere. Secutus est hoc consilium Augustus apud Suet. cap. 79. Fecit et callide et frequenter Sfortia ille Magnus, dum, ut est apud Iovium, subito et quasi aliud agens, sententiam ab hoc aut illo seorsim exquirebat. Vid. Bern. Qu. Tacit. LVIII. qui et Qu. LVII. docet, ut sententiis sua libertas adsit, videndum, ne quis armatus curiam ingrediatur. RUPERT.

ILLI SUPERBIAM. Eleganter supplent veteres libri, *ne illi superbiam.* CARRIO.

CAP. XII.

PERLECTIS LITTERIS DECERNES. Vetus editio, *desineres.* corrige, *desideres.* quae correctio a membranis est. CARRIO.

DESIDERES. Lectio haec ex membranis Carrionis. * Vetus ed. *desi-* 202
neres. edit. Amst. 1671. Oxon. et Gruteriana *decernes*, neque secus illa Ciacconii Plant. 1594. Carrionis Ant. 1579. WASSE.

QUOQUE MODO IN MULTA. Vaticanus, *quoque modo is in multa.* CARRIO.

DISTRIBUATUR. Vaticanus, *distribuantur iudicia quoniam omnibus primae classis.* Fabri et Briconeti, *distribuatur. iudicia quoniam primae classis* etc. pro quibus facit vetus editio. CARRIO.

IUDICIA PRIMAE CLASSIS. Olim iudicia penes Senatum, Equites. Tribunos aerarios Caesar sustulit, teste Suetonio. Ea porro, de quibus Sallustius loquitur, digessit omnia Augustus postea. Vide Dionem lib. LV. WASSE. — Quoniam in ea ditiores, ut apud Pomponium nuper docui. Lips. tamen lib. IV. Ep. Q. 14. Lego: *primae classis committenda putem.* Probat ipse superiori parte orationis: *Quare,* inquit, *omnes primae classis iudicare placet, sed numero plures quam iudicant.* De classibus iudicum res obvia. Haec Lips. RUPERT.

HOC ITINERE. Hac via et ratione procedendi. BADIUS.

ET QUAMPRIMUM. *Et* abest Fabri et Briconeti, item a vetusta editione. CARRIO.

ADIUVETUR. Alii, *adnitetur.* CARRIO.

GLORIA CLARIOREM. Error operarum. scribe, *gloria cariorem.* CARR. — Veteribus potius impressis assentior, qui *cariorem* praeferunt. DOUZA.

NE CLARISSUMUS IMPERATOR, GALLICA GENTE SUBACTA, POPULI ROMANI etc. Ad eadem cohortatur Caesarem et Cicero in ea pro Marcello. Et scimus, quis in constituenda Republica Caesaris fuerit animus. Nec fallunt nummi argentei, apud Lazium et Ursinum, aurei apud Goltzium, in quibus ab altera parte imago Caesaris laureati, cum inscriptione CAESAR. DICT. PERPETUO. altera Orbis, Fasces, Securis, Duae manus complicatae, Caduceus; quibus signis indicatur, Pacem, Concordiam, Iustitiam, Religionem, maxima humani generis bona, orbi concusso reddita. Fasces, quod scimus, Iustitiae symbola sunt, et errat toto coelo Lazius, qui, cum huiusmodi nummum inspexisset, pro fascibus, quorum figuram ignorabat, uncum ex vagina prominentem, sibi somniavit, ut esset Dictatoriae potestatis insigne, necis potestatem ostendens in Cives. Apage, non hoc terrore se circumcinxit divum caput. Securis vero victimalis, ut reor, est, non illa fascibus alligata. Secespitam et Cultrum describunt alii, cultrum ferreum Festus oblongum manubrio eburneo, rotundo, solido, iuncto ad capulum argento, fixum clavis aeneis, aere Cyprio, quo Flamines Pontificesque ad sacra utebantur, symbolum Religionis. Dextras iunctas Fidem et Concordiam denotare, non apud Romanos, sed apud omnes nationes, erudite docent Pignorius Epist. XIX. ad Scipionem Cobellutium, Freinsh. in Curt. lib. VI. cap. 4. §. 14. Lips. ad I. Annal. Taciti. Ipse Tacitus II. Hist. 8. DEXTRAS CONCORDIAE INSIGNIA. Denique caduceum pacis symbolum

antiquitas credidit, quod et Mercurium, cuius haec est virga, mitti putaverit, ad dissidentium animos oratione sedandos, vel quod, sicuti Plin. lib. XXIX. cap. 3. refert, *Ora serpentium, in quibus complicati erant, nondum editi angues, magnam ad lites dirimendas vim habere dicantur.* Placuit immorari huic monumento, quod ego praestantius existimo omnibus illis imaginibus circa templa, distincta illa radiis corona, illo suggestu in curia, illo fastigio in domo, et quicquid in Caesarem honoris congestum est. Lacrymas paene excussit, quum similem numum memorialem nuper conspexissem Maximiliani I. Imp. cusum durantibus comitiis Imp. Augustae Vindelicorum A. S. 1518. in cuius altera parte PAX sedens, fruges fructusque plenis calathis atque canistris obfert. Circumscripta verba: SUB. CAES. MAXIMILIANO. AUG. IMPERIUM. ROM. PACATUM. E. Sane eodem paene tempore cum Pontifice, Rege Angliae, Helvetiis foedus iniit: iuvit ac promovit reconciliationem Francisci Gallorum R. et Caroli Hispaniarum Belgarumque principis: rediit cum Venetis in gratiam etc. Altius descendit vox Caroli V. *Quid ego Germaniam solitudinem faciam, quae mihi patria est?* Altius elogium Ferdinandi I. apud Thuanum facundia Liviana redundantem Historicum: *Pietatis in illo, et Pacis in domo Dei constituendae praecipuum studium fuit.* Nam in religionis negotio non igne et ferro grassari, sed colloquiis et disputationibus, amicis collationibus, rem gerere, tutius iudicabat. Hos Serenissimae domus Principes
203 Divos, * Augustos, Pios, Felices appellamus, quia credimus. Erasmi ad Franciscum Galliae Regem lib. I. Ep. pag. 43. „Etenim cum CHRISTUS „ipse Regum Rex ac princeps haud alio insigni symboloque suos dignosci „voluerit, quam mutuae inter ipsos concordiae: tu posteaquam bello ad„versus Elvetios gesto, quum tibi nec animus nec apparatus ad bellum „gerendum deesset, declararas, tamen huc totis nervis incumbere maluisti, „ut compositis in aeternum bellorum tumultibus, praecipui Christianae „ditionis principes perpetua iam pace inter se conglutinarentur: nimirum „prudenter illud animadvertens, ex Regum inter ipsos dissidiis, semel „omnium rerum bonarum pestem ac perniciem, contra malorum omnium „colluviem ac mare in vitam mortalium invehi: quorum animos et opes, „si pax et amicitia sincera coniunxerit, mox futurum, ut iam velut aureo „quodam seculo, pietas, optimae leges, et quicquid est honestarum artium, „simul efflorescat: quae semper pacis et comites esse solent et alumnae.“ Rupert.

Divino numine invisi. Ita enim sinceri Philosophi omnes sentiunt, nihil Deum latere. Secus Epicurus cum suo grege. Quem quasi etiam Caesar sectatus fuerit, innuit Cato apud Sallustium in Catilin. Coler.

Ac per summam discordiam dilabi patiaris. Ceterae editiones *socordiam* ostentant; quam quidem scripturam ego nupera et novitia ista multis millibus habeo cariorem. Douza. — Atqui iam res Romana, sublata omni discordia, in unius ditionem concesserat. scribe igitur, *socordiam.* Carrio.

Neque tibi nox neque dies. Vide Lips. I. Pol. V. Adde Grot. pag. 149. N. in lib. de Ver. Chr. Relig. Rupert.

Insomniis excitus. Ita Vaticanus et vetus editio; at Fabri et Briconeti, *in somnis.* solent antiqui *i* longam pro gemina ponere. diximus in epistola Mithridatis. Adde quod in eadem editione est *exercitus* pro *excitus.* Carrio. — In hanc sententiam egregie Lucanus de hoc ipso Caesare et eius militibus, VII. 764.

Quos agitat vesana quies, somnique furentes.

et paulo post;

Invigilat cunctis saevum scelus armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente moventur etc.

Wasse.

Atque amens. Vetus editio, *atque ea mens.* videtur vox superesse. Carrio.

Gallica gente. Hoc ad gloriam Caesaris spectat. Galli enim natura bellicosi, ut testatur Sallustius in Bello Catil. et fine Iugurth. ait, amplius cum Gallis pro salute, non de gloria certari. Idem de Gallis alii Historici. M. Cato Orig. II. *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur: rem militarem et argute loqui.* Insigne vero illud elogium Caesii Bassi apud Diomedem: *Romani Gallis devictis sunt victores. Durat adhuc et durabit laus fortissimae gentis.* Coler.

Invisi. Vetus editio, *invisire.* Fabri et Briconeti, *invisiri.* nove. Vaticanus, *invisier.* e quo videtur vulgare illud *invisire* traiectione litterarum promanasse. Carrio.

* Diversa praemia. Fabri et Briconeti, *divisa.* neque secus Vaticanus. Carrio. 204

Interea forte ea. Briconeti et Fabri, *interea dum ea.* Carrio.

CAP. XIII.

Quod si tecum patria atque parentes. Prosopopoeia, cuius exempla maxime illustria congessit Vossius lib. V. Inst. Orat. pag. 360. Rupert.

(LX.) Secus. Apud Schottum in Observat. legitur *socius.* Sed mendum est forte pro *secius.* Wasse.

Cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, caedes oriantur. Certum hoc. Pax terrarum, incolumitate imperii Romani firmabatur. Otho apud Tacit. I. Hist. 84. *Aeternitas rerum et pax gentium, et mea cum vestra salus incolumitate Senatus firmatur.* et apud eundem IV. Hist. 74. Cerealis: *Nam pulsis (quod Dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quam bella omnium inter se gentium existent? Octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages haec coaluit: quae convelli, sine convellentium exitio, non potest.* Rupert.

Saepe invidia. Simile Theophrasti dictum: *Φθόνος τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ ἀντίπαλον· τὸ δὲ μὴ ἐμποδὼν ἀνανταγωνίστῳ εὐνοίᾳ τετίμηται. Invidia tantum in vivos est. Mortuus vero, ut qui nemini obstat, constanti et libera benevolentia colitur.* Coler.

Deos immortales obtestor. Ab hoc aevo fluxere formulae illae in subscriptionibus, qualem * Suet. intelligit in Tib. cap. 32. *Cum Rhodiorum* 205 *magistratus, quod literas publicas sine subscriptione ad se dederant,*

evocasset, ne verbo quidem insectatus ac tantummodo iussos subscribere remisit. ubi Casaubon. vide et vota pro salute Principum. Tale reperies apud Vell. lib. II. cap. 131. quamvis mutilum, pro Tiberio et praesenti statu: tale apud Senec. Consol. ad Polyb. cap. 31. et 32. pro Claudio: tale apud Plinium in Paneg. pro Traiano: tale apud Themistium Orat. III. pro Ioviano: tale apud Tertullianum in Apolog. cap. 30. pro *omnibus Impp.* Fas piumque, similia ominari et vovere. DEUS salus et tutela rerum det, quod expedit! det Europaeos principes indissolubili foedere coire ac iungi! det laetos ac pacatos, ad laeta ac pacata illa venire! In quo finio et vos, o mei, dimitto. RUPERT.

EA RES EVENIAT etc. Prudenter videtur hic, quisquis est, consultor desinere; qui animum suum in rempublicam ostendit, et Caesari, quae sensit, honeste suasit. Verum quia iam rerum potiebatur Caesar, etiam sibi prospexit. Nam iudicio eius omnia permittit. BADIUS.

DOCTORUM HOMINUM

COMMENTARIA

IN

DECLAMATIONES DUAS

QUARUM ALTERA SALLUSTIO

VULGO TRIBUITUR

ALTERA CICERONI

COMMENTAR. IN DECLAM. I.

* DECLAMATIO. Nihil dicturus eram in hasce non tam amaras (quam- 206
quam vix quicquam amarius fingi possit) quam pudendas orationes, nisi Quintilianus, in primis gravis auctor, eas citasset, nominatim lib. IV. Institutionum Orator. capite *de Exordio*. De quibus hoc unum non satis mirari possum, fueritne Senatui illi, qui tum orbis imperium habuit, tantum otii, ut vel voluerit vel potuerit tam frivolas audire accusationes: cum nostra aetate apud nos, barbaros illorum opinione, nullus adeo humilis sit viculus, qui meretriculas duas ita concertanteis audire dignaretur, tantum abest, ut alicuius dignitatis viros; omnes crucem ac ignem clamarent. Multos saepe audivi, qui putarent ab eis scriptas quidem, sed non pronuntiatas coram Senatu; quod equidem nescio. Sed audiamus priorem Sallustium. GLAREAN. — *C. Sallustii Crispi.* Imo declamatoris indocti ac barbari, cuius et ista est, quae fertur in Sallustium, Ciceronis: quomodo operose probavit Corradus in Quaestura a pag. 149. usque ad 223. Vid. Lipsius Oper. Crit. pag. 637. Alieno nomini sua scripta supponere veteris iam calumniae artificium fuit. Sic olim legebantur orationes contumeliosae in Ciceronem C. Antonii et L. Catilinae nomine editae. Vid. Ascon. in orat. in toga candida pag. 988. BROUKHUS.

CAP. I.

(LXI.) PETULANTIA ISTA UTI. Impressi quidam codices habent, *Petulantia ista tua uti.* quam dictionem et illi codices, qui habentur praelo excusi emendatissimi, non habent: nec in quinque MSS. et codice antiquo Venetiis impresso reperi. Est enim in initio orationis, idque forte errori occasionem dedit. CYPRIAN. A POPMA.

PERFIDIAE. Badianus Codex habet *perfidiae locum.* Sed τὸ *locum* ex Glossa natum videtur. WASSE.

UT SESE FORTUNASQUE SUAS. Ita nos ex consensu trium antiquorum
codicum restituimus, * cum antea legeretur: *ut sese ac fortunas suas.* 207
POPMA.

UBI M. TULLIUS LEGES, IUDICIA POPULI ROMANI. *Populo Romano* in dandi casu habet codex Aldinus, sed vetustus in gignendi, quod malim. Illud autem *in ordine*, quod proxime sequitur, quid sibi velit, apud me non admodum planum est. GLAREAN. — Omnes quos vidi et, ut opinor, quos non vidi, codices habent, *Ubi M. Tullius leges, iudicia Pop. Rom.*

defendit. Sed melior omnino lectio [*ubi M. T. iudicia legesque defendit*] a nobis hoc loco restituta. Popma. — Aretinus Epist. IV. 8. ita citat: *ubi M. Cicero ita gubernat ac moderatur, quasi unus reliquus ex familia Scipionis Africani ac non reptitius et paulo ante insitus huic urbi civis.* Om. v. *accitus*, non male, nam illud laudi potius quam contumeliae foret. Sed libb. omnes reclamant. Wasse.

Itaque minime mirandum. Quidam MSS. *Itaque non mirandum.* Popma.

CAP. II.

(LXII.) Periuriis delibuta. Venet. 1470. *nobilitata.* Reg. *debilitata.* Wasse.

Obsequentior quam parenti. Meminit huius loci Auctor ad Aen. VI. pag. 1067. *quod Donatus dicit, nefas est credi de Tullio dictum esse: quod convitium a Sallustio Ciceronis inimico natum est: qui de illo inquit:* filia matri pellex. At haec verba non agnoscit Codex Danielis. Modestius ea voce *obsequentior* exprimit quae in execrandis uredinibus et veneris postvertae sacerrimis sacris τὸ *dare* aut *praebere* designant. Locum unum ex Priapeis, quia emendandus est, adducam:

Quae tamen exanimis nunc est et inutile lignum,
Utilis haec, aram *si* dederitis, *erit.*

nullo sensu, fatente ipsomet Scioppio, qui in re turpi raro caecutire solet. Illum miror non reposuisse *anum.* Rationes premo, illorum sententiae accessurus, qui putant aeque peccasse eos, qui aliena flagitia nimis aperte dixerunt, atque qui commiserunt. *Οὐ γὰρ αὐδᾶν ἔσθ᾽ ἃ μηδὲ δρᾶν καλά.* Wasse.

In consilio Deorum inmortalium. Quia in plerisque concionibus et invectivis dixit: *Non humanis opibus, nec arte magistra ita Reipublicae*
208 *consultum, sed divina miseratione.* Sed ad invidiam * concitandam omnia trahunt adversarii in maius. Badius.

Absque carnificis nomine. Id quoque contumeliose, cum ille dixerit: *sine caede et sanguine Rempublicam servatam.* Badius.

Incommodum civitatis. Id acriter et subtiliter: qui vult ob consulatum Ciceroni mandatum coniurationem factam et omne malum obortum. Badius.

Cum legis Planciae. *Planciae* cum *n*, non cum diphthongo *au*, habebat Codex Aldinus hoc in loco: at in Catilina cum diphthongo, ut alii libri, *Plauciae* legebat. Diximus autem in Catilina de hac lege nobis nihil certi constare. Glarean.

(LXIII.) Ex sanguine et visceribus. Vetusti codices habent: *Ex sanguine et miseriis.* Nihil tamen muto. Popma.

CAP. III.

Homo novus Arpinas ex M. Crassi familia. Ita fere habent codices, at ego non dubito ita a Sallustio scriptum: *Homo novus Arpinas ex C. Marii familia;* non *ex M. Crassi.* Fuerat enim et Marius Arpinas et homo novus. Ergo subiungit *εἰρωνικῶς*, *eius virtutem imitatur:* cum ille summus bellator, Cicero summus orator; ille manu, hic lingua promtus. Glarean.

Ex C. Marii familia. Quatuor MSS. libri nulla varietate *ex M. Crassi familia* habent. Aldus in suo libro scribi voluit: *Ex C. Marii familia;* nullos, ut opinor, manuscriptos secutus; eaque lectio libris etiam omnibus reclamantibus mihi videtur et certa et ad sententiam huius loci accommodata. Nam cum Sallustius, sive quicunque ille tandem est, Ciceroni novitatem obiiceret, ex M. Crassi familia eum esse dicere non potuit, cum Crassus non Arpinas, nec novus homo, sed Romanus et patricius esset; Marius vero et Arpinas et novus homo. Eius igitur virtutem imitabatur. Nam Marius strenuus miles et bonus imperator, Cicero * summus orator; 209
ille manu, hic lingua promtus. Popma.

Illud vero amicitia tantum ac virtutis est animi. Aldinus codex nominativos in genitivos mutavit. Vetustus codex sic habebat: *aliud vero amicitiae tantum ac virtus est animi.* Sed ex neutro sensus clarus est, nec ego clare expedio. Non est mihi dubium, cum confutationis huius duae sint partes, prior per quaestionem, altera per inficiationem, prioris esse hanc particulam, ut altera pars incipiat ibi: *Imo vero homo levissimus.* Lectori haec innuo dumtaxat, ut occasionem dem altius cogitandi ac exemplaria diligentius inspiciendi. Glarean.

Modo harum. Vincentius Bellovac. omittit *modo harum modo i. p.* pag. 186. Wasse.

Cuius nulla pars corporis. Eadem sunt in oratione ad Caesarem de Rep. (supra cap. 51.) *An L. Domitii magna vis est? cuius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat; lingua vana, manus cruentae, pedes fugaces; quae honeste nominari nequeunt, inhonestissima.* Igitur illa iisdem verbis expressit, aut potius inde mutuatus est istarum declamationum auctor: quas eo magis nec Sallustii nec Ciceronis esse apparet. Carrio.

Turpitudine vacat. *Flagitio vacans* Seneca Agam. LXXX. Codex C. C. C. *carens*, ab insulsissimo nescio quo interprete. Lampridius idem de Heliogab. V. *per cuncta cava corporis libidinem recipientem.* Timaeus apud Polybium XII. 9; 8. *Κοινὸν πόρνον, πάντων τῶν βουλευομένων, ΤΟΙΣ ΟΠΙΣΘΕΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ γεγονότα.* Ait Ciceronem ἡταιρηκέναι *ΤΟΙΣ ΑΝΩ ΜΕΡΕΣΙ τοῦ σώματος.* Apparet hanc Orat. legisse etiam Philelphum X. Ep. ult. et Laur. Vallam III. 89. Wasse.

Quae honeste. Vid. supra VI. 54. Wasse.

(LXIV.) Commemorando exprobras. Apuleius Apol. pag. 96. *Scilicet, ne semel peccasses, ac tam bonum tuum factum oblivio capesseret.* Wasse.

Neque licet oblivisci piis servitutis suae. Codex vetustus habebat *his* pro *piis.* Aldinus utrumque omisit. at ego alterum, vel quid simile adesse debere puto. Glarean. — Scripsimus, ut in vetustis libris legitur, eamque scripturam et Glareanus probat. Popma.

CAP. IV.

Iupiter Opt. Max. in concilium Deorum admisit. In accusandi
210 * casu *concilium*, non *concilio*, praeter Aldinum codicem omnes alioqui legunt. Glarean.

In concilio Deorum admisit. Virg. G. I. 24.

> *Tuque adeo, quem mox quae sint habitura* Deorum
> Concilia *incertum est.*

Vid. Cic. de Nat. Deor. I. 18. De hac oratoris iactantia ita Quintilianus Instit. XI. 1. *Et Iovem illum*, a quo in concilium Deorum *advocatur*, et Minervam, *quae omnes* eum artes edocuit: *quae sibi ille, secutus quaedam Graecorum exempla, permiserat.* Confer Aeschinem in orat. pro Corona et Aretini super eo iudicium Epist. III. 20. Arnobius pag. 96. *Liberum aliosque nonnullos, qui et conciliis adiungerentur* Deorum. Libri mei *consilio*, male, quod in notis ad Caesarem monuit eruditissimus Ioan. Davisius. Wasse.

Quem amicum, quem inimicum in hac civitate obtines. Ingenue fateor, me haec verba, ut in Aldino sunt codice, atque adeo etiam in vetusto ac cunctis aliis, quos mihi videre contigit, non intelligere. Ideoque mutio, admonito tamen lectore, ut mecum ipse dubitet aut felicius, si queat, eruat. Transilire, ut notum, facile erat, si quosdam imitari velim, quos pudet fateri se non omnia vel scire vel intelligere. Glar. — Id est, quales amicos, vel inimicos habes? Amicos perditissimos quosque cives, inimicos Reipublicae amantissimos. Thys.

Ancillaris. Verbum *ancillaris* in codice Venetiis impresso deest. Popma.

Dyrrhachio. Vide supra pag. 35. Wasse.

Aliud stans. Hoc est, aliud dicis, aliud sentis. Stantes enim sententiam dicebant in Senatu. Crispin.

COMMENTAR. IN DECLAM. II.

* Vel in hac oratione videre licet, quantum differat Cicero a Sallustio: 211
quanta brevitas in hoc, quanta in Cicerone copia. Sed frustra haec apud doctos, qui melius haec norunt; apud indoctos prorsus operam perdiderimus, si haec indicare velimus. Ideoque ad rem statim. Glarean.

CAP. I.

Quod si aut de mea vita atque actibus nostris. Ita habent omnes codices, quos ego vidi. quod si recte legitur, non omnino poeticum id fuerit, *actus* pro *gestis* ponere, ut Lucanus:

> * *Licet ingenteis abruperit actus.* 212

Nam Cicero, quos hic *actus* vocat, postea *gesta* ac *res gestas* nominat, imo postremum *actiones*. et ipse D. Erasmus πράξεις τῶν ἀποστόλων, *Apostolorum gesta* maluit dicere, quam vel *Actus*, quod vulgaris interpres, vel *Acta*, quod D. Cyprianus verterat. Glarean.

Nisi ut lutulentus, cum quovis velitari. At longe opinione fallitur. Secuti hic sumus partim antiquorum codicum fidem, partim Iusti Lipsii eruditissimi iuvenis et mihi amicissimi coniecturam, qui lib. IV. Variarum Lectionum cap. 15. hunc locum ingeniose et eleganter restituit. Est autem *velitatio*, ut Festus lib. XX. ait, *ultro citroque probrorum obiectio, dicta ab exemplo velitaris pugnae. Plautus: nescio quid velitati estis inter vos. Afranius: Interea verba iactare inter se et labiis velitari.* Popma.

De eo quod falsum crimen bonis obiectat. Pro *quod* vetustus codex habet *qui*, atque ita legendum puto. Continuo post: *Quod si vita istius memoriam vicerit, aliam, P. C., non ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis.* Badius *vita* putavit auferendi casus, at ita verbum *istius* omittit. Ego vero puto, *vita* in nominandi casu positum, ac *alium* masculino genere, non *aliam* foeminino legendum; atque ita reciprocatio in *suis* locum quoque habebit; et *alium* in universum dictum est, quasi diceret, *unumquemque alium;* nec sic Sallustius exclusus est. Glarean.

Iam dabo operam. Rursus vetusti codicis lectio secus quam vel Aldinus vel alii habent codices, ita legit: *Iam dabo operam quam maxime potero, breve ut faciam, neque haec altercatio nostra vobis inutilis erit.* Quamquam simplicius est, quod habet codex Aldinus, *ut breve id faciam.* Sed illud *neque* non est ponendum post haec verba, *altercatio haec*, ut

213 idem codex male, meo * quidem iudicio, habet. Ceterum quod Cicero
Scipiones ac Metellos introducit, cum Sallustius Paulos, Fabios ac item Scipiones nominasset; puto factum propter C. Marium et historiam Iugurthinam, nisi quis pro Metellis aut Fabios aut Paulos reponendum existimet. GLAREAN.

CAP. II.

QUI IAM DECESSERUNT. Nonnulli MSS. *Qui omnino decesserunt.* POPMA.

SED SI FUER. AUT IN HON. PET. NIM. AMB. Post *ambitiosus* distinguendum, imo omnia verba usque vel alteram coniunctionem *aut*, in parenthesi concluderem, oppido elegantem comparationem duarum ambitionum continentia. Quatuor autem enumerat falso obiecta: quae si vera, inquit, erunt, tui similes plurimi corruissent. Hic locus in Aldino codice pessime distinctus est et partim corruptus; nam pro, *in hac urbe vixissent*, reposuit, *in urbem venissent.* Et nota dicendi genus per relativum ad po-
214 steriora genere conformatum, *quam tu proscriptionem vocas.* * item illud:
Credo quod nos omnes tui similes vixissent. Continuo post idem codex legit: *At quanto meliore loco Respublica tuenda staret.* Sed nemo habet illud *tuenda*, nec ego quid ad sensum faciat intelligo. Item: *Fortunatam natam.* illud *natam* non omnes habent codices, Badius etiam demendum putat. Paulo post: *Quid enim mentiri turpe duces.* Idem Aldi codex falso *dicis* reposuit. GLAREAN.

CAP. III.

NEQUE TE TUI PIGET. Quidam antiqui codices, *Nec te tui piget;* alii, *Num quid te tui piget.* POPMA.

IN UXOREM ET IN FILIAM MEAM INVASISTI. Quidam codices non ha-
215 bent *meam.* Sed nota illud * dicendi genus, *in filiam invasisti.* Item
paulo post, *mutuam gratiam relaturum*, in malam partem. GLAREAN.

EGO FUGAX, CRISPE SALLUSTI? Haec hactenus verba interrogative legenda, sequentia non item. quod utrumque codex Aldinus neglexit. item *unus experiri* habent vetusti codd. melius quam *unius*, quod Aldinus. Mox: *Qui postquam ille suum animum* etc. Longum hyperbaton usque ad *reverti. Qui reverti, postquam ille suum animum perbacchatus est.* De P. Clodio loquitur. De die autem reditus sui ab exilio ipse Cicero copiose disserit lib. IV. ad Atticum Epistola prima. *Adventu item meo:* vel intelligitur *in*, ait Badius, vel ablativus pro dativo est positus. GLAREAN.

CAP. IV.

MULTI ARMA SUA TIMERI VOLUERUNT. Aldinus codex *timere* legit,
216 sed non recte, ut puto. Videntur * autem vel ex hoc loco hae orationes
habitae post C. Caesaris caedem. Nam haud scio, vivente illo aususne fuisset ita libere loqui Cicero. GLAREAN.

CAP. V.

SED HAB. IN SOD. SACRILEGII NIGIDIANI. Ex hisce verbis certe nullus elicitur sensus. in alio codice legebatur: *Sed abiit in sodalitium sacrilegi Nigidiani.* Accusat igitur Sallustium Cicero sacrilegii, quippe qui cum sacrilegis sodalitium habuerit. De Nigidiano autem quis fuerit, adhuc cogito. GLAREAN.

SECUTUS HUNC LOCUM ET HUNC ORD. DESP. Vetustus codex non habuit, *secutus est.* sed absque eo non est ullus sensus, nisi aliud quippiam adponatur. Illud *despectum* ambigue dictum. GLAREAN.

* ITAQUE TIMENS, NE FACINORA EIUS CLARA VOBIS ESSENT. Aldinus 217
codex *clam vos* habet, ut accusativum casum habeat praepositio, quae alioqui ablativum poscit, ut Virg. in *post* fecit:

En unquam patrios longo post tempore fines.

Vetustus tamen codex habet: *Itaque timens ne facinora eius clam vobis essent.* quae lectio placet. Paulo post mire *experrecti* positum pro *vigilantes: Sed ita experrecti non sumus, ut a te cavere possimus.* GLAR.

CAP. VI.

SUMUS DILIGENTES IN TUENDA etc. Apuleius M. IX. pag. 124. *Quanto melior Philesietaerus, adolescens et formosus et liberalis et strenuus, et contra maritorum inefficaces diligentias constantissimus.* WASSE.

ET QUOD FACTUM AUT DICTUM TURPE HUNC MOVERE POSSIT P. C. QUEM NON PUDUERIT. Sic hunc locum emendavi, veterum codicum fidem et auctoritatem secutus: eamque lectionem veriorem elegantioremque esse videbit, qui eam cum vulgata contulerit. POPMA.

QUO USUS EST QUISQUE EORUM, PRO LEGE. Illud *eorum* qua ratione dictum sit, haud equidem intelligo, etiamsi ad Censores quidam referunt. Lectori iudicandum relinquo, num locus bene habeat. GLAREAN.

ET IDEM VICTOR, QUI EXSULES REDUXIT. Puto eum de C. Caesare loqui iam caeso, qui Rempublicam oppressit; cuius partibus adhaesit Sallustius. nam de C. Sulpitio apud Florum lib. LXXVII. qui infeliciter id tentaverat, intelligere velle, plane ineptum est. Verum quos exsules reduxerit Caesar, nisi quod omnes eius partibus adhaerentes, hostes a Senatu
iudicati erant, * mihi non liquet. Ego locum corruptum puto, et aliquot 218
desiderari verba. quod cur toties lectorem admoneam, ratio a nobis saepius nunc dicta est. GLAREAN.

NEQUE ALITER VEXAVIT AC DEBUIT. Non puto facile quemquam hunc locum intelligere: *vexantur* homines, non magistratus ipse praedae loco acceptus. GLAREAN. — Nihil muto. *Vixit* tamen pro *vexavit* magis placeret. ALDUS.

NOMINIS PERDITI AC NOTISSIMI. Quid si legas *homines perditi ac notissimi?* ALDUS.

QUOD TANTUM IN UNAM VORAGINEM COETUS OMNIUM VITIORUM EXCESSERAT. Pro *quod* alibi est *quo*, et *excesserant*, verbum plurativo numero. Unde ego suspicor pro *quod tantum* legendum *quo tamquam:* et optime

procedet sensus ad sequentia verba. De numero, quando *coetus* utriusque esse potest, non magni refert: ego tamen et pluraliter legerem et *concesserant*, non *excesserant*. GLAREAN.

CILLONUM. *Cinaedum* pro *Cillonum* legendum est; non enim Festi Pomp. expositio hic locum habet: praeterea *debitorum* magis quam *deditorum*, et *notatissimi* plus quam *notissimi* placet. GLAREAN.

CAP. VII.

SESTERTIO DUOD. CUM CAESARE PACISCITUR. Et hic locus ostendit post Caesaris mortem has orationes habitas. Ceterum et *sestertio* in auferendi casu et *sestertium* in gignendi legitur: idque licere, multis elegantibus auctorum exemplis ostendit libro primo de asse Budaeus. *Duodecies* autem *H. S.* faciunt triginta millia coronatorum. Mox *Unde qui modo ne*
219 *paternam quidem domum * redimere potueris* vetus est lectio. Nec *quo* legendum nec *quidem* omittendum, quod utrumque fecit Aldi codex. Porro *Villam Tiburi* legendum potius quam *Tiburti*, ut ego existimo. GLAR.

PATRIMONIO NON COMESO, SED DEVORATO. Sumsit haec, quisquis tandem ille fuit, qui hanc declamationem tam liberaliter Ciceroni dedit, a Didymo: quem de Sallustio scripsisse, *comesta patrimonia*, Diomedes auctor est. quem locum mihi indicavit Franciscus Pithoeus, vir humanissimus et liberaliore iuris prudentia aliisque humanitatis artibus ornatissimus. CARRIO.

CAP. VIII.

QUOD BIS CONSULAREM ET BIS TRIUMPH. Ubi Cicero *bis COS.* fuerit, nisi vel alicui suffectus vel *Procos.* factus bello in Syria gesto, scire non possum. Minus vero ubi *bis triumphaverit*, quem ne semel quidem triumphasse legi. Bello civili impeditus cum e Cilicia rediisset, ad Atticum longam ducit querelam. Ergo *bis triumphalem* ait, non autem triumphasse:
220 quasi diceret, qui triumphum merueram, si fortuna non invidisset. * Igitur non ab eo quod fuit, sed ab eo quod esse vel potuit vel iure debuit, sese laudat: ut verum sit, quod de eo dicit Seneca: *Cicero se laudat non absque caussa, sed absque modo.* GLAREAN.

IOSEPHI WASSII ADNOTATIONES AD IULII EXSUPERANTII OPUSCULUM

CAP. I. ITA SE FACTIS FORTIBUS PROMISERAT. Non est sollicitanda lectio haec, etsi insolentior. Nam sic fere loquuntur R. Rusticae scriptores: verbi gratia, *promittit se arbor*, pro, *se effert in fructus*. Plin. XVI. 26. ne alios memorem.

CAP. II. SUPERATIS PATRIBUS. Abest prior vox ab ed. Amstelod. 1630. sed agnoscit Gruteriana.

EGESTAS HAUD FACILE HABETUR SINE DAMNO. Delendum τὸ *haud.* Ceterum sententia est ipsius Sallustii Bell. Catilin. cap. 38. *quibus opes nullae sunt* etc. *odio suarum rerum mutari omnia student*, *turba atque seditionibus sine cura aluntur: quoniam egestas facile* etc.

CAP. V. HINC SALLUSTIUS. Bell. Catilin. cap. XI.

CAP. VII. ERAT AUTEM ETRURIA. *Erat autem in Etruria.* G.

IOS. WASSII ET SIGEB. HAVERCAMPI ADNOTATIONES AD PORCII LATRONIS DECLAMAT. IN CATILINAM *)

CAP. VI. SUMMIS CRUCIATIBUS MULTANDUM. Legerem libenter *mulcandum*. *Multare* enim est, multam infligere pecuniariam, *mulcare* autem pugnis aut calcibus lacerare, mutilare. Optima Virgilii exemplaria Aen. II. vs. 839 *Mulcatam morte Camillam* exhibent, teste Errico Memmio. Terentii membranae in Adelph. *Omnem familiam mulcavit usque ad mortem.* Tacitus *Magna pars nudo aut mulcato corpore.* Ann. I. Cic. in Bruto: *Scriptores illos male* multatos *exiisse cum Galba.* ubi Codex Iuntae, *mulcatos.* Neque aliter Plauti, Sallustii, Suetonii, Apuleii editiones optimae. WASSE.

CAP. XIV. MORTE MULTANDOS. Vide supra. WASSE.

CAP. XIX. TUNE COETUS ISTOS. In edit. Wass. perperam legitur *tunc*, quod ex scriptura edit. Gruter. *tun'* natum; operarum vitium id credentibus, qui Wass. editioni praefuerunt. HAVERC.

CAP. XXV. EGO TE PARVULUM. Auctor orationem Micipsae moribundi ob oculos habuisse videtur, Bell. Iugurth. cap. X. *Parvum ego te Iugurtha* etc WASSE.

CAP. XXVI. AHALA. *Ahala Grut.*, inquit Wasse, qui *Hala Servilii* in contextu expressit; sed quum editio Badii Ascensii clarissime exhibeat *o Hala Servilii*, patet scriptum olim fuisse *Ahala*, sicut in denariis gentis Serviliae et Iuniae ad caput Ahalae constanter scribi solet. HAVERC.

VOBIS ATQUE OMNIBUS FERRO. Ex Ciceronis in Catilinam. WASSE.

NESCIO QUID SE PERSPEXISSE. *Prospexisse.* Vid. Sallust. Bell. Catil. cap. XLVIII. WASSE.

CAP. XXXIII. TOLLENDA BONORUM CONSORTIA. *Colenda Grut.* quae mihi lectio magis placet, quam illa, quae a I. Wasse fuit reposita: *colere* enim et *insidiari* sunt opposita, sicuti, quae sequuntur, *munificentia* et *rapacitas.* HAVERC.

CAP. XXXVI. PER OMNE CORPUS URBIS DEMANATURUM. Lege *dimanaturum.* HAVERCAMP.

---

*) Ad hanc declamationem Wassius nihil fere adnotaverat nisi varias lectiones edd. Basil. 1564. Gruter. et marg. Stephan. quarum nos sicubi operae pretium videbitur, in Cortianis adnotationibus rationem habebimus. FR.

DOCTORUM HOMINUM COMMENTARIA IN VETERUM HISTORICORUM FRAGMENTA

IUDICIA
DE
VETERIBUS HISTORICIS

Cicero de Oratore lib. II. cap. 12.

Graeci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim Historia nihil aliud nisi Annalium confectio: cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium Pont. Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, referebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliique permulti, talis noster Cato, et Pictor, et Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio (modo enim huc ista sunt importata) et dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paululum se erexit, et addidit Historiae maiorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: caeteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt.

Idem de Legibus lib. I. cap. 2.

Nam post annales Pontificum Maximorum, quibus nihil potest esse iucundius, si aut ad Fabium, aut ad eum qui semper in ore est Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium venias; quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile quam isti omnes? Fannii

autem aetati coniunctus Antipater paullo inflavit vehementius, habuitque vires agrestes ille quidem atque horridas, sine nitore ac palaestra; sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. Ecce autem successere huic Gellii, Clodius, Asellio: nihil ad Coelium; sed potius ad antiquorum languorem atque inscitiam. Nam quid Macrum numerem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum; nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia, sed ex librariolis Latinis; in orationibus autem multas ineptias: elatio summam imprudentiam. Sisenna, eius amicus, omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superavit. Is tamen neque orator in numero vestro unquam est habitus, et in historia puerile quiddam consectatur: ut unum Clitarchum, neque praeterea quemquam de Graecis legisse videatur; eum tamen velle duntaxat imitari, quem si assequi posset, aliquanto ab optimo tamen abesset.

Livius in Praefatione.

Scribendi arte rudem vetustatem.

Gellius NN. AA. lib. IX. cap. 13.

Q. Claudius primo Annalium purissime atque illustrissime, simplicique et incomta orationis antiquae suavitate descripsit [*pugnam Manlii Torquati cum Gallo provocatore.*]

Idem lib. XI. cap. 14.

Simplicissima suavitate et rei et orationis L. Piso Frugi usus est in primo Annali, quum de Romuli regis vita atque victu scriberet *etc.*

Velleius Hist. lib. I. cap. 17.

Historicos (ut et Livium quoque priorum aetati adstruas) praeter Catonem, et quosdam veteres et obscuros, minus LXXX annis circumdatum aevum tulit: ut nec poetarum in antiquis citeriusve processit ubertas.

ANTONIUS RICCOBONUS
RHODIGINUS
IN LIBRO DE HISTORIA

QUANTA IN VETERIBUS HISTORICIS IACTURA FACTA SIT

Utinam egregios omnes rerum gestarum scriptores, quos antiquitas habuit, ad nostras pervenisse manus gloriari possemus, neque maximae eorum partis, Romano labente imperio, atque oppressa saepius impetu barbarorum Italia, iacturam fecissemus. Sic enim historiae dignitas atque utilitas magis pateret, neque longis opus esset disputationibus, ut eius cognoscerentur laudes. Dolendum autem magis est, quod malum ad malum accessisse videatur. Nam non solum multis bonis auctoribus, quorum praeclaris scriptis omnis humanitas, omnis doctrina elegans, omnis antiquitatis continebatur memoria, privati sumus: verum etiam illi, qui nobis obtigerunt, ad nos integri non pervenerunt. Etenim ex Polybii libris quadraginta, priores quinque integri, et sextus imperfectus tantum supersunt. Salustius quoad libros historiarum attinet, totus periit. Diodori Siculi septemdecim tantum libros habemus, cum quadraginta scripserit. Dionysii Alexandrini maiori parte caremus. Ex T. Livii Patavini centum et quadraginta libris triginta quinque tantum extant. Cornelii Taciti periere libri aliquot. Ex Dionis octoginta libris, sex et triginta priores, ac tres, et viginti posteriores nobis desunt. Pollio etiam deest a duobus Philippis ad Valerianum. Spartianus paene totus interiit; et Volcatius Gal-

licanus. Ex Ammiani uno et triginta libris priores tresdecim non extant. Zosimi ultimus liber est integer, pleraque in reliquis sex desiderantur. Taceo alios prope innumerabiles, qui toti iniuria temporum perierunt. Quid? quod in iis, qui ad nos pervenerunt, libris ita multa corrupta sunt, ut saepe ab iis, qui legunt, vel non recte, vel nullo intelligi modo possint? Quibus omnibus malis illi mederi aliquantulum meo iudicio videntur, qui cum pulcherrimas veterum reliquias, dignitatis atque honoris expertes, diversissimis in tenebris diutius iacentes in unum redigunt; tum vero locos corruptos corrigunt, obscuros illustrant, et difficiles ita diligenter exponunt, ut maximum eis lumen afferant et ornamentum. Huiusmodi autem labores si quis velut leves, vel ut putidos, vel certe ut non admodum necessarios elevat atque damnat, eum quidem merito possumus ut amentem aliquem stupidumque contemnere, cum se Latinae linguae dignitatem non diligere, veritatem fugere, lucem odisse, a rebus praeclaris abhorrere, veteris memoriae depravationem amplecti, ac tenebras adamare ostendat. Mihi vero hoc ita studium placet, ut, tametsi satis id praestare vel ingenio vel doctrina non possum, in eo si non ingenii, at saltem laboris, si minus doctrinae, at certe diligentiae aliquam laudem quaeram. Quamobrem mihi consilium accidit, non modo aliquot historicorum, et praecipue Catonis, Quadrigarii, Sisennae, Salustii et Varronis, in hoc de historia commentario, quas potero, reliquias colligere, verum etiam pro viribus in ordinem redigere, et aliquibus scholiis illustrare.

I. *)

(I.) *) N. Fabi Pictoris. Fabius Pictor scripsit Annales Graecos et 257
Latinos: illos de antiquitatibus Italiae, et initiis urbis Romae: hos de rebus gestis populi Romani. Livius scriptorem antiquissimum nominat, aequalem temporibus belli Punici II. Dionysius in eo requirit industriam, Polybius fidem et veritatem. De praenomine variant Cicero et Dionysius; alter Quintum appellat, alter Numerium, ut fortasse sit N. Fabius C. F. Pictor, qui in Fastis Praetor anni CDXXCV. et biennio post Consul cum D. Iunio Pera. An vero eiusdem sint libri Rerum gestarum et Iuris Pontificii, dubito; et fere adducor ut existimem esse Servii Pictoris, de quo ita Cicero in Bruto: *Ser. Fabius Pictor, et iuris, et literarum, et antiquitatis bene peritus.* A. Popma. — Fabium hunc et Livius et D. Halicarn. secuti sunt. Vide Polybii Censuram pag. 17. 28. 83. Wasse.

I. *) Solito institutoque. Locus est Fabii Pictoris adductus ex Auctore de Origine gentis Romanae, qui, eodem teste, Vennonio tribuitur cap. 11. Sic et alia nonnulla, ut cap. 30. illud Albini, *Baiani Euxini* etc. postea cap. XLVII. Lutatio adscribitur. Et cap. 53. illa verba, *cum bello Latino*, et quae sequuntur, Antipatro assignata, habentur quoque inter Fragmenta Fabii Pictoris, itemque inter Gelliana. Omnibus enim his adscribit Cicero I. de divinatione. Pontan. †)

---

*) De his numeris vide supra pag. 3. et 6. Fr.

†) *Iohannis Isacii Pontani* observationes leguntur in Auson. Popmae ed. horum fragmentorum (*Fragm. Histor. Vett. Latin. ab Ausonio Popma Frisio collecta, emendata et Scholiis illustrata.* Amstelrodami, sumptibus Ioh. Commelini Viduae. A. 1620. 8. express. Hardervici, typis Thomae Henrici Viduae.) quam ex Bibl. Reg. Dresd. ad me transmisit Gersdorfius meus, vir doctrinae elegantia pariter amabilis atque candore animi. Ex eo libro cum studiose emendavi, quaecunque in Wass. vel Havercamp. edd. perperam expressa erant, tum hanc epistolam transcribere placuit:

„V. Cl. Ausonio Popmae
S. D.
„Ioh. Isacius Pontanus.

„Fragmenta historicorum veterum Latinorum a Te, Clarissime Popma, cum „studio collecta, ad me nuper, ut Typographo nostro excudenda darem, „transmisit Commelinus. Quae dum propius, ut fit, inspicio, repperi non „modo post aliorum observationes additos auctores, sed et eos quoque,

2. Quapropter tum primum. Roma capta et direpta est anno CCCLXIII. Consul de plebe primum est creatus anno CCCLXXVII. inter-
258 cesserunt * ergo inter urbem captam et plebeium consulatum anni 24. etsi Fabius hic 22 numeret, referens annum captae Urbis in CCCLXV. de quo inter autores controversia est. A. Popma.

(II.) 3. Mortuus est anno. Nonius hoc recitat ex Varronis Rerum humanarum XII. sed perperam legit duodevicesimo, ut notavi ad Catonis Orig. IV. Duo et vicesimo observat hic Gellius; utitur Tacitus Histor. I. *Quarta ac duo et vicesima legiones.* Idem III. *Sextadecimanos duo et vicesimanosque laevum cornu complesse.* De claris oratoribus: *uno et vicesimo Caesar Dolabellam.* A. Popma.

259 (IV.) 18. * *'ΙΕΡΟΝ.* Vid. Lipsium ad Senecae Epist. LXXXIII. Wasse.

260 (VI.) 30. * Dialis cotidie festatus est. Alii *testatus*, Steph. *fertatus.*

261 32. * Vitulari. Hoc est, *voce laetari, παιανίζειν.* Vitula enim est Dea laetitiae secundum Hyllum in libro de Diis; secundum Pisonem vero, victoriae. Wasse.

34. Aquam manibus. Pertinet ad ceremonias sacrorum, in quibus omnia pura lotaque esse iubebantur, unde natum proverbium, *Illotis manibus, pedibus, accedere* vel *tractare.* Ovidius in Fastis:

Casta placent superis, pura cum veste venite,
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Polubrum vas idem quod *Trulleum*, Graece *χέρνιβος*, cuius apud Homerum crebra mentio. A. Popma.

Polubrum. Seu *pollubrum*, *peluvium vas*, et *pelvis* Festo. Graeci *χέρνιβα* vocant, nos *trulleum*, inquit Nonius Marcellus. Varro *in Vita Populi Romani* distinguit inter *trulleum* et *pelvim.* Vocis Graecae crebra apud Homerum mentio, inquit Popma, sed memoria lapsus est; nam in hoc significatu semel tantum apud eum reperitur Iliad. ω'. 304. *Χέρνιβον* (Attice *χερνίβιον* teste Athenaeo lib. IX.) *πρόχοόν θ' ἅμα χερσὶν ἔχουσα.* ubi Scholiastes prius verbum *λέβητα* reddit, posterius vero *ξέστην.* In ceteris locis aquam ipsam, non *vasum*, denotat, ut *προχόῳ χρυσείῃ* et *ἀργυρέοιο λέβητος*, hoc est, vertente Nonio in Odyssea, *argenteo polubro aureo*

„qui iam ante fuerunt a Riccobono et Antonio Augustino clarissimis viris „editi, multis et novis accessionibus locupletatos. Non itaque potui quin „faverem huic tuae, quae pro publicis rei literariae commodis tam accurate „desudat, industriae summaeque diligentiae: sed et eum quoque favorem „sensumque meum ut testatiorem facerem, istud praeterea, post illorum „tuamque messem, spicilegium, veluti plausum adiiciendum putavi. ... „Vale. Hardervici Gel. XXVII. Iul. CIↃ. IↃ. CXX." Spicilegium istud non tantum de *observatt.* et *variis lectionibus*, *e libris et doctorum virorum coniecturis*, verum etiam de novis, quae addiderat, fragmentis intellige. Fr.

et *glutro.* pro quo, *aureo gutto*, recte legit divinus Scaliger ad Festum. Apud Galenum VII. Epidem. pro *matella* sumitur. Wasse.

(VII.) 35. Muries fit ex sale. Festus: *Muries est ea * quae* 262
fit ex sale sordido in pila pinsato, et in ollam fritilem coniecto, ibique operto, gypsatoque, et in furno percocto. Cui Virgines Vestales serra ferrea secto, et in seriam coniecto etc. Hinc apparet Fabium scripsisse *fritilem*, et Nonium aut librarios substituisse *fictilem.* Est autem *olla fritilis* apta ad frigendum torrendumve. Sicut *fritilla puls* ex hordeo tosto. Arnobius lib. VII. *Quid fritilla? Quid frumen?* A. Popma. — Vid. omnino Serv. in Eclog. VIII. P. Danielis. Wasse.

Sale sordidum tunsum est. Vetus Codex *sustum est;* Fulvius, *si pisum est;* Iunius, *ustum est.* Pontan.

36. Occatorem, sarcitorem. Inter typothetae sphalmata retulissem, nisi scriptum excusumque etiam alibi reperissem. Legendum tamen *sarritorem*, non *sarcitorem.* Sarriunt enim rustici post occationem. Plautus: *Semper occant priusquam sarriunt rustici.* Vid. Capt. Act. III. Scena 5. et apud Martialem, *sarrire saxum.* Pontan.

II.

Q. Fabi Maxumi. Q. Fabius Maxumus inter antiquissimos Historicos recensetur a Dionysio, ut dubitem an sit ille Q. Fabius Maximus Servilianus, qui Consul fuit cum L. Metello Calvo anno DCXI. Censor sexto postea anno cum Q. Fulvio Nobiliore. A. Popma.

1. Agrum macerrumum. Designat agrum Laurentem octo millibus a mari remotum, in quem Aeneas primum venit, ut refert Cato in Originibus. Virgilius Aeneid. I.

— — *Lavinaque venit*
Litora.

A. Popma.

III.

L. Cinci Alimenti. L. Cincius Alimentus fuit coniunctus aetate Pictori, et, sicut ille, Graeco sermone Annales suos scripsit, teste Dionysio, a quo dicitur vir ordinis Senatorii. Bello Punico II. miles interfuit, captivus Annibalis factus. A. Popma. — In plerisque libris corrupte *Mimantus* vocatur. Praetor fuit M. Claudio Marcello et M. Valerio Coss. Wasse.

(IX.) 6. * Qui dum iam silicernius. Hoc fragmentum Cincio dedi 263
fide Fulgentii Planciadae, hominis alioquin in citandis autorum testimoniis minus fidi. De Gorgia Leontino loquitur, de quo Valerius lib. VIII. *Cum centesimum et septimum ageret annum, interrogatus, Quapropter tam diu vellet in vita remanere? Quia nihil, inquit, habeo quod senectutem meam accusem.* A. Popma. — Vid. Vossium de Hist. IV. 13. In Codice Leidensi quo usus Munkerus, *Alimetus* est. at *Alimentus* fuit Cinciae gentis cognomen, ut docet Aldus de Orthogr. pag. 6. Vid. Liv. lib. XXX. In MS.

Codice Siducienai pro *qui dum* legitur *quid eam;* pro *morti*, *mori.* apud Fulgentium pro *silices*, *silicem.* Vid. Dacerius ad Festum. WASSE.

7. NUMINA. Sic fere Cornificius ibidem, *Novitatum praesides* vocat. Cui opinioni favet etiam Varro loco supradicto, sed eius verba ab ignorantia scribarum vindicanda sunt: *Novenarium numerum* etc. *quod in novandis rebus potentissimus semper habetur et maximus.* In vulgatis perperam, *movendis.* Tullius quidem *res moveri* usurpat, sed tam Cornificii explicatio pro nostra lectione stat, quam etymologia. Prior enim lectio non valet nisi legatur *Movensiles*, sed loquitur de novenario numero. Denique *rebus novandis* non tantum occurrit apud Ciceronem, Virg. Ovid. et Iurisperitos, sed et apud scriptores Africanos. *Quid novatio et revelatio pudendorum?* pag. 182. Arnobius. Apud Apuleium et Tertullianum
264 de * ieiun. cap. 13. M. Capellam 167. 27. 71. 7. 98. 21. Nec obiiciat quispiam, quod opiniones Varronis et Cornificii hoc pacto non amplius erunt diversae, cum Cincius et Cornificius consentiant, et loco tantum, non sensu disiungantur. Et quamvis idem plane dicunt, inter eos nihilominus inseritur Manilius, cuius sententia ab iis dissidet nimium quantum. Confer etiam sequentia, et me a scopo non multum aberrasse deprehendes. WASSE.

(X.) 8. FASTIS s. FASTORUM. Primo modo concipitur libri titulus apud Macrob. posteriore vero apud Festum. Ad hunc pertinere iudico Fragmenta de Romae natali apud Solinum et Dionysium, quae inter incerta a Popma ponuntur. uti etiam illud apud Livium VII. 3. de clavis, annorum indicibus, in templo Nortiae Deae. Ceterum apud Macrob. II. 9. pro *Cincius*, *in Suasione legis Fanniae*, tum ex Sarisberiensi VIII. 7. tum ex ipso Macrobio II. 12. legendum, *Titius*, cuius meminit Festus in *Offendices.* ut viri docti observarunt. De lege Fannia vide Macrob. II. 16. WASSE.

10. MENSEM. *Fastos* non diserte citat Macrob. hoc in loco, forte quod supra id fecit; sed ex affinitate rei huc pertinere non dubito tam hoc quam sequens fragmentum. WASSE.

11. COMITIO. Committe super hac re Macrobium cum Ovid. Fast. lib. II. WASSE.

12. PATRICIOS. Vide Decii Muris verba apud Livium lib. X. WASSE.

265 (XI.) 13. * AD CAPUT OETENTINAE: Legend. ad *caput Ferentinae.* A. AUGUSTIN. — Ut patet ex Dionysio IV. 5. et Liv. I. WASSE.

14. ARIES. Lex Numae his verbis apud Servium concipitur: *Ut si quis imprudens hominem occidisset, pro capite occisi et natis eius in concione arietem offerret.* WASSE.

(XII.) 16. HONOR QUOD ET PEREGRINO. Legendum *bono*, sic enim *forti* significat. Confer etiam Gellium XVI. 10. et Festi fragmentum. WASSE.

266 (XIII.) 18. * RECONDUCTA. A. Aug. *reconderit fecerit* legendum putat. Scalig. *reconduit.* optime ad morem prisci aevi. Ceterum de Etymologia vide sis Q. Scaevolam apud Ciceronem in Topicis. WASSE.

20. SCENAM. Pertinet ad lib. II. ut bene coniicit Dacerius ex — — *libro qui est ei.* Illum vide ad locum. WASSE.

21. GENTILIS. Nullus dubito quin sit hoc fragmentum ex libro *de verbis priscis*, licet sub hoc titulo non diserte laudetur. Caeterum de Etymologia τοῦ *gentilis* vide Q. Scaevolam apud Ciceronem in Topicis. WASSE.

28. OBSTITUM. Vid. Comment. ad Virgilianum illud, *Dique Deaeque omnes quibus obstitit Ilium.* WASSE.

(XIV.) 29. PROSPERA. Titinius: *Paula mea, amabo, pollulam * laudem addito — — Praefiscini.* Vide Festum in, *Ergo*, *Muscedra*, 267
Pone, *Quando.* Gellium X. 24. et Macrobium Sat. I. 4. WASSE.

30. DATANTES. Scaliger legit, *data enim est et tritico.* id est, non solum data est faba refriva suo generi, sed et reliquis frugibus et tritico. Inde Kalendae Iuniae, in quibus res divina fiebat, *fabariae* dictae sunt, auctore Macrobio XII. et Varrone in Vita populi Romani lib. I. Patet ex Nonio in *mactare*, sacrum id primum instituisse Iunium Brutum. Cum Cincio etiam facit Plin. VIII. 12. apud quem tamen in MS. Regio, Colbertino et Thuanaeo, *referiva* legitur. WASSE.

31. DEORUM. Partes nempe septentrionales, ut patet ex Servio ad II. Aeneid. *Intonuit laevum.* WASSE.

32. TUDITANTES. Utitur hac voce Varro *Marcipore: Haeccine nobis tibique tudiculasse?* a *tudes*, *tuditis*, malleus, ut nos certiores facit Festus ibidem. WASSE.

33. VINDICIAE. Ursinus et Turnebus pro *illae* legunt *glebae.* nam qui fundum aliquem sibi proprium esse dicebat, ex eo glebas aliquas in ius ferebat, ut de illo litem moveret et vindicias peteret. Fundi petendi formulam vide apud Ciceronem in Murena et Agellium XX. 9. WASSE.

(XV.) 37. * INFREQUENS. Lipsius Antiq. Lect. V. 4. legit *dice-* 268
batur, et sane Festus favet in *frequens appellabatur* etc. Plautus in Trinum. *Ubi nihil det, per infrequenta eum mittas militia domum.* WASSE.

V.

(XVI.) * C. ACILI. Hic C. Acilius scripsit Annales Graecos, quos 269
in Latinum convertit Claudius an Quadrigarius, an alius. Autor de origine gentis Romanae habet, *Volcatius et Acilius Piso:* quod corruptum puto, cum Pisonis cognomen in gente Acilia nondum repererim: itaque distinctione interposita lego, *Acilius, Piso.* A. POPMA.

VII.

(XVII.) C. FANNI. C. Fannius M. F. gener Laelii, cum quo loquitur in Ciceronis Dialogo de amicitia. Scripsit libros Annalium, quos M. Brutus in Epistolam redegit, quam Cicero ad Atticum * lib. XII. vocat 270
Epitomen Bruti Fannianorum. De illo ita iudicat in Bruto: *eius omnis in*

dicendo facultas ex historia ipsius, non ineleganter scripta, perspici potest: quae neque nimis infans est, neque perfecte diserta. Sallustius lib. I. Historiarum cum aliis Historiographis singula tradidisset, dat Fannio veritatem. A. POPMA.

(XVIII.) 2. UBI VILLAM VENERAT. Alii, *ad villam*, male; omittit enim praepositionem, ut Plautus: *Rogat quid veniam Cariam.* Caesar de bello civili III. *Tertio die Macedoniam* etc. A. POPMA.

BIBER DARE. Ita legit Carisius, quasi *Biber* nomen sit. Ego puto infiniti modi duo verba coniungi, *bibere dare:* quod etsi vitiosum in oratione censent Grammatici, tamen vetusti autores usurpant. Terent. Andria: *Quod iussi ei dare bibere.* Livius XL. *ut bibere sibi iuberet dari.* Qradrigarius Annal. III. *Castra simulare oppugnare.* Idem VI. *Non ausi sunt descendere iubere.* Servius ad illud Virgilii, *Magnum dat ferre talentum,* Graecum esse ait, duo verba coniungere, et poetis concedi. Unde usus, inquit, obtinuit, *dare bibere,* quod alioquin faciendum non est. Dixit tamen Cato de Re Rust. *Meridie bibere dato.* Plautus Persa: *Bibere do usque plenis cantharis.* A. POPMA.

VIII.

VENNONI. Hunc Cicero I. de Legibus exilem in historia dicit esse, ut Pisonem, Fannium; Dionysius fide dignum in historia praedicat. A. POPMA.

IX.

(XIX.) LIBONIS ANNALES. Fuit L. Libo inter oratores aetate Catonis, qua Tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam pri-
271 vilegii * similem ferente, M. Cato multa dixit, ut refert Cicero in Bruto. Idem forte autor Annalium. A. POPMA.

X.

(XIX.) ORIGINUM LIB. I. CLARORUM VIRORUM. Cicero in Oratione pro Plancio: *Etenim M. Catonis illud quod in principio scripsit Originum suarum semper magnificum et praeclarum putavi,* Clarorum virorum atque magnorum *etc.* Ad quod dictum Catonis respexit Columella lib. II. cap. 22. *Tam otii quam negotii rationem reddere maiores censuerunt.* A. POPMA. — Vide notas ad Catonem de Iure Civili. WASSE.

2. P. SCIPIONEM. Idem in initio lib. III. de Officiis hoc dictum Scipionis refert e Catone: quod ad hunc lib. I. Originum pertinere, et cum praecedenti dicto coniungendum esse, plane mihi persuadeo. A. POPMA.

3. PLERUS. A *πλήρης*. MS. autem Prisciani A. pro *Aboriginum fuit,* habet, *frequeus num fuit.* Utitur etiam Pacuv. in Duloreste: *Pater Achaeos in Caphareis saxis pleros perdidit.* ubi MS. B. *Achaeus.* et in Teucro: *Periere Danai, plera pars pessundata est.* vel, ut in Festi fragmento habetur, *pessundatur.* Asellio adverbialiter profert, *fieri solet plerum.* WASSE.

(XX.) 8. VETERES PROSAPIAS. Sumsit hoc a Catone Sallust. in Iugurth. *Homines veteris prosapiae.* A. POPMA.

9. COELIUS PRAETOR. Existimo legend. *Cloelius.* Nam *Cloelii* principes Albanorum fuerunt, quos una cum Serviliis, Quintiis, Geganiis, Rex Tullus in Patres, ut eam quoque partem Reipublicae confirmaret, legit. Et quoniam nullum bellum Albanum memoratur, praeter quod cum C. Cluilio rege gessit Tullus, de illo hic locus fortassis intelligendus est. A. POPMA.

11. PRAEQUAM QUOD. Ita libri veteres Festi: vulgati, *praeterquam quod:* de quo scripsi ad Binargum * Varronis et lib. I. de usu antiquae 272
locutionis. A. POPMA.

12. L. MANULEI. Emendarim *Mamilii.* Nam Manulei nulli sunt in historia Romana. At Mamiliorum familia Tusculana celeberrima, ex qua L. Mamilius C. Nautio, L. Minucio Coss. civitate donatus, ob beneficium, credo, quod Cato hic retulit. Livius lib. III. et Dionysius. A. POPMA. — Putschii editio, *Manilii.* MS. A. pro *Lucii, Lucilii.* WASSE.

(XXI.) 14. AEGERIUS LESBIUS. Festus vocat Manium Aegerium: cum quo nomen commune habet Aegeria Dea, quae Aricino luci fontibusque finitimis praeerat. Virgilius:

— — Insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Aegeriae lucis.

Strabo lib. V. in descriptione nemoris Aricini, *Τούτων δ' ἔστιν Αἰγερία καλουμένη δαίμονος τινὸς ἐπώνυμος.* Ita enim locus ille Strabonis emendandus mihi videtur, ex Ovidii XV. Metamorph. ubi eam mutari inducit in fontem a Diana, post Numae mortem. A. POPMA. — In seqq. errata sunt operarum, ni fallor; nam ed. Putschii legit, *Coranus, Tiburtis, Pometinus,* cum qua fere consentiunt III Mss. Codd. Bib. Publicae Cantab. Coranus sane a Cora oppido in finibus Volscorum de Catilli et Tyburti fratris nomine dictum. Et M. Capella pag. 286. Dardano conditum narrat ex Solino, qui Plinium exscripsit. Membranae tamen Cantab. legunt *Coronam,* sed Oxoniensis cum impressis consentit. Vid. Solin. cap. 11. pag. 13. et Lucan. VII. 393. Florum III. 29. 5. *Cometia et Coma ad Auruncos deficiunt.* Liv. IV. 16. WASSE.

16. SI QUIS MORTUUS. Nam soli cives Romani habebant sacra hereditaria ex lege XII Tab. *Sacra privata perpetuo manento:* qua cavebatur, ut pater filiusque heres eadem sacra colerent. Unde cum de potestate filius exibat, non amplius paternis sacris astringebatur. Ex eo Plaut. Captivis:

Sine sacris hereditatem adeptus sum offertissumam.

Videndus Cicero lib. II. de Legib. A. POPMA. — Ms. A. *siquis mortuus est et Arpinatis.* WASSE.

17. IN CAMPO TIBURTI. Cassius Hemina lib. II. Annalium hunc locum iisdem plane verbis imitatur, cum ait, *in campo Tiburti, ubi hordeum demessuerunt.* Commendat autem fertilitatem agri Tiburtini, quem Strabo lib. V. nominat *πεδίον εὐκαρπότατον, locum fertilissimum.* Campus Tiburti, ut Virgilius, *Urbem Patavi.* Gellius lib. IX. cap. 14. *In Tiburti Bibliotheca,* pro Tiburtina. A. POPMA.

273 20. * Sali. Putschiana ed. *sale*, et sic Mss. Wasse.

21. Is inde in naves. Libri veteres Nonii, *Si inde ignavus.* Ex quo Lipsius lib. V. Epistolic. fecit, *Is indu naves*, vel, *endo*, et *nolebat;* sed nostra lectio propius ad antiquam accedit. *Sentinosas*, a *sentina.* A. Popma.

Commeatum ponere. V. C. *Commeatu monere;* alii, *commeatum onerare.* Pontan.

22. Legiones. Mss. A. B. G. *regiones.* Wasse.

(XXII.) 23. Securim atque solum. Refert incolas regionis cuiuspiam frigidissimae, ob gelu laborantes aquae penuria, ire aquatum adornatos perinde ac qui lignatum eunt. *Solum* fortassis vocat sustentaculum ligneum vel scorteum, baiulorum humeris dependens, in quo vecturas onerum impositas portant. Lips. lib. I. Epistolic. mutat *iubentur ire, securim atque lorum.* A. Popma.

274 29. Qui tantisper. Sententia Catoniana, quae monet * omnes ingenii dotes et mentis agitationes inutiles esse, si nulla actio rerum consequatur, quae pertineat ad communem utilitatem. Similis illa Sapientis Hebraei, *Sapientiae reconditae et thesauri abstrusi nullam esse utilitatem.* Item illa Graecorum οὐδὲν ὄφελος ἀφώνου τῆς μουσικῆς, in qua exprimenda Gellius utitur verbis Catonianis. A. Popma.

(XXIII.) 33. Equos respondit. Apologus Stesichori poetae, quem Horatius lib. I. Epistol. 10. breviter attingit, et Aristoteles in Rhetoricis prolixe refert. Significat autem libertatem a natura insitam servitute perire, ut equus, postquam ultro hominem sessorem equitemque recepit, deinceps semper eius imperio paret, et freno regitur. *Oreas* Cato vocat frena, quod ori indantur. A. Popma.

34. In eorum agro. Idem refert Varro lib. X. Rerum humanarum, et hoc amplius fluviorum septem nomina ponit; de quibus ibidem dixi. A. Popma.

(XXIV.) 36. Si quis membrum. Est lex XII Tab. quae permittit parem vindictam: *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto:* ad quam puto Catonem hic respexisse, etsi video Gellium et Iustinianum tradere Decemviros poenas diversas sanxisse membro fracto, et osse rupto. Verba Iustiniani sunt lib. VI. Institut. *Poena autem iniuriarum ex lege XII Tabul. propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os vero fractum nummariae poenae erant constitutae, quasi in magna veterum paupertate.* Legend. Gellius lib. XX. cap. 1. A. Popma.

38. Deinde duodevicesimo. Dicit Carthaginienses, post dimissum bellum Punicum primum, quinquies defecisse, et sextum tum, cum bellum Punicum II. indictum est: de quo vidend. Livius, Florus et alii. Inter bellum autem Punicum primum finitum anno DXII. et secundum inceptum
275 * anno DXXXIV. interfuerunt anni XXII. Itaque legend. *duo et vicesimo*, et Nonius erravit. A. Popma.

40. Die quinti. *Extremam* (inquit ibi Gellius) *istius vocis syllabam tum per e, tum per i, scriptam legi.* Haverc.

(XXV.) 44. Scio solere plerisque. Oratio pro Rhodiensibus habita in Senatu, Q. Aelio, M. Iunio Coss. anno DLXXXVII. Eius argumentum exposuit, et virtutes luminaque verborum pensitavit Gellius lib. VII. cap. 3. Meminit Livius lib. LIV. A. Popma.

(XXVII.) 52. * Peditatu, equitibus atque aliis. Nonne verius 276
sit, *atque alis? pugnare alis, aequo fronte, peditatu*, dicendi formulae militares sunt. Pontan.

54. Exercitum suum pransum paratum. Mos educendi exercitum post curam corporis, notus ex historiis, de quo dixi ad Varronis Menippeam, Pransus Paratus. A. Popma.

55. Facturum omnia. Genus loquendi antiquum, ut in Quadrigarii XVIII. Annal. *Deos bonis bene facturum.* et in Ciceronis lib. V. in Verrem: *Rem praesidio sperant futurum.* in quibus *facturum* et *futurum* indefinito modo efferuntur, tribuunturque omnibus numeris et generibus, ut observavit Gellius lib. I. A. Popma.

56. Quod eorum nemo quisquam. Parelcon veteribus usitatum. Terentius Eunucho: *Nemo hercle quisquam.* et Hecyra: *Nemo quisquam illorum ad te venit.* Sic *nemo unus, omnes universi*, et similia, de quibus lib. II. cap. 10. de usu antiq. locut. A. Popma.

57. Origine fluvium Naronem. Nar fluvius videtur a Catone appellari Naro, de quo Servius ad Virgilium: *In via Flaminia est civitas Narnia, in montibus posita, quibus subest Nar fluvius, qui Tiberino coniungitur.* Silius: *Narque albescentibus albis, In Tiberim properans.* Sed potius hic est Naro fluvius in Dalmatia, cuius meminit Plinius lib. III. Ptolomaeus, Strabo lib. II. et ad bellum Illyricum pertinet, quod Cato hoc libro descripsit. A. Popma.

(XXVIII.) 61. * Qui magistratum curulem. Mullei calcei pur- 277
purei, sunt dicti a *mullando*, id est *suendo*, autore Festo. Vopiscus in Aureliano: *Calceos mulleos et caereos, et albos, et hederaceos viris omnibus sustulit, mulieribus reliquit.* His primum usi reges Albanorum, postea Senatores et Patricii. Unde et calcei patricii appellantur in extremo inscriptionis, quam C. Marius Cos. posuit *de manubiis Cimbricis et Teutonicis aedem Honori et Virtuti victor veste triumphali calceis patriceis.* Papinius Silvar. V.

Primaque patricia clausit vestigia luna.

Alutati calcei sunt urbanae plebis, confecti ex aluta sive nigris pellibus mollioribus. Iuvenalis Sat. VII.

Appositam nigrae lunam subtexit alutae.

Perones sunt calcei rusticorum et militum e corio crudo, contra nives imbresque et frigora: Virgil. lib. VII. Aeneid.

— — *nudus tegit altera pero.*

A. Popma.

Mulleos allucinatos. A. Augustinus, *alutacinatos*, vel, *lunatos.* Scaliger, alii *uncinatos.* Pontan.

62. Mulieres opertae auro. Locus corruptus, quem Scaliger ita tentavit restituere *M. o. a. p. arsinia, rete, diadema, coronas aureas, russeas fascias.* Est autem arsinium ornamentum capitis muliebris, autore Festo. Mihi probatur: *M. o. a. p. arcivere et diadema, coronas aureas, russea fascia.* Optima sententia: ut, inquit, Reges habent diademata, sive candidas fascias caput circumdantes: ita mulieres sibi adsciverunt coronas aureas, praeligatas fascia russea, quia rufo colore delectantur. Unde et capillum cinere ungitabant, ut rutilus esset crinis, ut est in Originibus. Russeus color idem qui rufus, rubeus. Glossae, πύῤῥος, *rubeus, rufus, russus.* Petronius: *Videmus senem calvum, tunica vestitum russea.* Apuleius lib. II. Metamorph. *Ipsa linea tunica mundule amicta, et russea fasciola praenitente.* Trebellius Pollio in Claudio: *Tunicas russas, militares, annuas.* A. Popma.

Ars inhaeret. Scaliger *arsinia, rete.* Pontan.

Lineas pallas. A. Augustinus, *pelles.* Pontan.

63. Fluvium Iberum. Idem dixit Plinius lib. III. cap. eod. *Iberus amnis, navigabili commercio dives, oritur in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrigum.* Strabo lib. III. ὁ Ἰβὴρ ἀπὸ Καντάβρων ἔχων τὰς ἀρχάς. A. Popma.

64. Sunt in his regionibus. Haec scribit de Hispanis Alpinis citra Iberum; quorum metallicas fodinas et sales fossiles etiam Strabo celebrat lib. III. Ventus Cercius est Boreas, qui, ut ait Diodorus, spirat ἀπὸ θερινῆς δύσεως καὶ ἄρκτου, et Galliae Narbonensi praecipue infestus est,
278 quem etiam hodie istic sentiunt tam impetuosum, vix * ut in equo sedere possint. Plura Seneca lib. IV. Quaest. Natural. Plinius lib. II. Strabo lib. IV. et Suetonius in Claudio. A. Popma.

305. Multa me dehortata. Oratio in Ser. Galbam illum, qui praetor diripuit Lusitanos, quem Cato accusavit natus annos XC. ut Plutarchus tradit, sed manifesto errore. Nam Cato annos V et LXXX natus excessit e vita, et eo ipso anno contra Ser. Galbam orationem dixit; quam in Origines suas retulit. Cicero in Bruto, Plinius, et Paterculus. Hoc autem orationis initium imitatur Sallust. Iugurth. *Multa me dehortantur a vobis.* A. Popma.

305. b. Ius volo augurium. Vulgo corrupte *si volo.* Ius augurium, ut ius pontificium. Cicero in Catone, *Scientia iuris augurii.* A. Popma. — Cf. infra (LVI.)

(XXIX.) 74. Mulieres nostrae. Mulieres Romanae plurimum delectabantur capillo rutilo sive rufo; cuius rei gratia unguenta varia adhibebant. Cato ait, capillum cinere ungitasse; de quo Servius accipit illud Virgilii in Georgicis: *Immundum cinerem.* Serenus vocat unguentum cineris. Plinius lib. XXIII. cap. 2. *Faece aceti, addito lentiscino oleo, illitum una nocte rufari capillum.* Sed matronae spectatae pudicitiae nigrum in capillis colorem probabant. Horatius:

Et Lycum nigris oculis nigroque
Crine decorum.

Martialis:

Sit moro coma nigrior caduco.

A. Popma.

75. * Oratores am terminum. Macrobius hunc locum ita recitat, in 279
quo illum errare, scripsisseque Catonem *oratores amtermines*, rectissime Scaliger animadvertit. Festus: *Amtermini qui circa terminos populi Romani viciniae manent.* A. Popma.

78. Ager Gallicus Romanus. Ager Gallicus, unde Senones Galli expulsi fuerant, quem C. Flaminius, Tribunus plebis, lege data contra Senatus autoritatem militibus divisit, ut refert Cicero in Catone. Plura dixi in Notis ad Varronem lib. I. de Re Rust. A. Popma.

(XXX.) 79. In Saurecte, Fiscello. *Saurecte* pro *Sorecte*, antique, ut *saurex, sorex.* Est mons in agro Faliscorum apud Irpinos, haud procul a Flaminia, de quo Strabo lib. V. Fiscellus mons in agro Sabino. Plinius lib. III. cap. 12. A. Popma.

80. Alae ex lupino. Servius in Virgilium: *Nonnulli proprie calamos lupinorum alas dici putant, ut Aelius. Alae ex lupino surculi sine foliis; Cato in Originibus: Alae ex lupino. Memini tamen Varronem de L. Lat. alam culmum fabae dicere.* A. Popma.

81. Dii immortales. Res gesta in Sicilia, M. Atilio Calatino Consule, a Tribuno militum Q. Caeditio, vel Laberio, vel Calpurnio Flamma: de quo adi Gellium lib. III. cap. 7. Plinium lib. XXII. cap. 6. Frontinum Strategematum lib. I. cap. 5. A. Popma.

(XXXVI.) 129. * Tertiato et quartato. Legendum *tertiata* 283
et quartata. Apuleius lib. V. *Tertiata verba semianimi voce substrepens.* Servius interpretatur *rara*, ad illud Virgilii Aeneid. III. *raris turbatus vocibus hisco.* Ego puto esse dimidiata et truncata tertia quarta parte; qualia efferunt turbati et metuentes. A. Popma.

(XXXVII.) 147. * In Italia. Locus corruptus, quem docti viri 280
varie restituunt. Ego in Notis ad Varronem monui mihi sic legendum videri: *Insalita in scrobes terna atque quaterna millia Galli succidia habere: sus usque adeo* etc. Cuius emendationis rationes ibidem exposui. A. Popma.

(XLI.) 175. * Qui vitilitigent. *Vitilitigo*, vitupero. Unde *vi-* 286
tilitigator, ex vitio et litigator, ut *vitio pater*, qui e compressu alienae mulieris, non uxoris. Ovidius:

Ut vitio factus sit pater ille meo.

Martialis:

Huic semper vitio pater fuisti.

A. Popma.

184. Una depugnatio est. Haec verba transcripsit Vegetius in lib. III. de Re militari, ubi VII genera depugnationum explicat. A. Popma.

185. Antibus ducas. *Antes* vocat extremos ordines exercitus, inter quos stant duces, sicut in vinea sunt antes, στίχοι ἀμπέλων, apud Virgi-

lium. Vegetius ibidem: *Dux qui praecipuam sustinet potestatem inter equites et pedites in parte dextra stare consuevit. Hic enim locus est, in quo tota acies gubernatur; ex quo rectus est liberque procursus. Ideo autem inter utrosque consistit, ut et consilio regere, et autoritate tam equites quam pedites ad pugnam possit hortari.* A. POPMA.

188. IN FURTO COMPREHENSIS. Poena et ignominia militaris gravior erat dextrae praecisio, in contuberniis inter commilitones: lenior, sangui-
287 nis * missio in principiis coram consilio. Principia enim erant pars castrorum, ubi ius reddebatur, aquilae et signa adservabantur. Utriusque poenae, praeter Catonem, veteres autores meminerunt: illius Livius lib. XXXV. Valerius lib. II. cap. 7. Ammianus lib. XXIX. huius Gellius lib. X. et alii. A. POPMA.

IN PRINCIPIIS SANGUINEM. Alii, *in principes, sanguinem*, id est, in principales milites. FONTAN.

(Quae iam sequuntur Aus. Popmae adnotationes in caeteras M. Catonis reliquias, descripta sunt ex hoc libro: *M. Porci Catonis de Re Rustica liber. Fragmenta, quae supersunt. Aus. Popma Frisius iterum recensuit, et notas addidit. Accesserunt Ioan. Meursi ad librum de R. R. notae, Ausoni Popmae de instrumento fundi liber. Pro Bibliopolio Commeliniano. Sumptibus I. Commelini Viduae. Franekerae, excudebat Io. Lamrinck.* A. 1620. 8. Eumdem librum de superioribus quoque animadversionibus, quae ibidem pag. 215 — 223. leguntur, consulendum putavimus: quamquam illas in eo libro, cuius supra pag. 279. mentionem fecimus, emendatius expressas vidimus. FR.)

(XLII.) 190. CARMEN DE MORIBUS. Hic liber non fuit scriptus versibus, sed habuit certa quaedam capita, brevibus verbis descripta, ut disci et recitari possent. Ex eo titulus *Carmen*. sicut apud Ciceronem II. de Legibus lib. XII Tab. appellatur *Carmen necessarium*. Et pro Murena formulae Iurisconsultorum, *Carmina*, apud Livium *horrendi carminis lex*, Appii Caeci sententiae, *Carmina*, in epist. de Republica ordinanda, ubi plura dixi in Scholiis Sallustianis. Porro huius libri titulus fortassis occasionem dedit, ut Catoni inscriberentur Disticha de moribus, quae sunt Dionysii Catonis. A. POPMA.

191. GRASSATOR VOCABATUR. *Grassari* antiqui ponebant pro adulari, teste Festo: qua notione dixit Horatius lib. II. Sat. V. *Obsequio grassare*. et Livius lib. XLV. *qui assentando multitudini grassantur*. Hinc *grassator* dicebatur, qui divites et potentiores quovis officii genere, non aperte, sed quasi ex insidiis captabat, ut poetae, parasiti, et alii sectatores epularum, quos Phocylides vocat τραπεζοκόρους, *mensarum tonsores*. A. POPMA.

(XLIII.) PRAECEPTA AD FILIUM. Praecepta erant diversi generis:
288 De cura valetudinis. De agricultura. * De re militari. De arte dicendi; de qua Catonem primum aliquid praecepisse testatur Quintil. lib. I. A. POPMA.

193. OPICOS ADPELLATIONE FOEDANT. Idem est in excerptis. Opici, ii qui et Osci, fuere populi Italiae, foedi et infames frequentis-

simo usu libidinum spurcarum, teste Festo. Ausonius: *Opicus Magister*. A. POPMA.

196. LEPUS MULTUM. Hunc locum respicit Plinius lib. XXVIII. cap. 19. *Somnos fieri lepore sumto in cibis Cato arbitratur.* Ex qua persuasione quidem conciliando somno leporinas aures pulvino supponunt, alii leporis pedes nocturno pileolo applicant. A. POPMA.

201. VIR BONUS. Citat ex *Orat.* Catonis ad filium. Sed alibi ex *Libro.* WASSE.

(XLIV.) 202. COMMENTARII. De Catonis vita vide Plutarchum, Nepotem, A. Victorem. Elogia eius varia extant apud Plinium VII. 27. Valer. Maximum VIII. 7. aliosque. Florere coepit Bello Punico II. in quo sub ductu et auspiciis Fabii illius Maximi stipendia meruit. Vitam produxit usque ad Bellum Punicum III. Scripsit Origines ante Consulatum, quem gessit cum Val. Flacco anno U. C. DLIX. ut ex verbis Oppii apud Livium lib. XXXIV. colligitur. Corn. Nepos hosce libros *Historias* vocat, ideoque frustra est Colerus in notis ad I. Hist. Sallustii, qui Orationem eius de Bello Carthaginiensi diversum ab Originibus opus existimat, quam Epitomator Livii *Annalibus eius inclusam* fuisse diserte memorat. Unde apparet tam Nonium quam Charisium (quum ad eandem Historiam provocant) Origines Catonis designasse. Quaestor fuit Scipioni Africano annos natus XXVIII. U. C. DXLVIII. quadriennio post Aedilis plebis cum Caio Aelio, qui male in Nepotis fragmento C. Helvius appellatur. Sardiniam provinciam Praetor obtinuit U. C. DLV. Consul cum Flacco Matronis cultum Oppia lege ademptum restituit; exstat eius Oratio hac de re apud Livium lib. 23. U. C. DLIX. De Sardinia triumphavit DLXII. Legatus Manii Acilii Glabrionis * de Thermopylarum iugis hostes depulit DLXIX. Censor 289
L. Q. Flamininum viri Consularis fratrem, Lentulum, aliosque Senatu movit. DC. Galbam incusavit. DCIV. orationem habuit de Carthagine delenda. Nec est quod quis auctoritate Plutarchi motus harum fragmenta spuria esse contendat; ea enim Catonem minorem respiciunt. Vid. pag. 770. De eius stylo extat inprimis Ciceronis iudicium in Bruto et oratione pro Plancio et Vell. Paterculi libro I. cap. 17. quibus adde Plutarchum pag. 337. et 339. Appianum pag. 464. et Suidam in v. Κάτων, cuius verba de Scipione (ut id obiter moneam) ex Plutarcho desumta sunt. Agellius denique lib. X. cap. 3. quaedam loca ex eius Orationibus cum Graccho et Cicerone committit. Librum eius de re militari extitisse sua aetate putabat Iohan. Sarisberiensis lib. VI. cap. 19. deceptus, ut videtur, Vegetii verbis qui eundem transcripsit. Excerpta ex eius Originibus ab Annio inter genuina fragmenta locum habere non concessi, quamvis ab Ausonio Popma hic immerentibus honos habitus sit. quem porro adeat, qui bonas horas male collocare studet. WASSE.

203. AD M. POPILLIUM. M. Popillius Laenas Cos. Liguriam sortitus provinciam, *ibi res bene gessit*, ait Livius. In eius exercitu Catonis filius tiro militabat. Quadriennio post, Paulo Aemilio Imperatore in Macedonia bello Persico miles fuit; ut refert Cicero lib. I. Officiorum: etsi in eius verbis explicandis et restituendis docti viri valde laborant. A. POPMA.

PUGNARE. Locum exscripsit Sarisber. apud quem non apparent, *Adeo summa erat observatio in bello movendo.* WASSE.

205. *ΣΠΟΥΔΗΝ.* Hanc rem varie narrant Historici. Plutarchus dicit, eum non prius irruptionem in hostes tentasse, quam convocasset commilitones. Iustinus equo delapsum narrat lib. XXXII. 2. quo in loco pro *citius corpore collecto* Vincentius Bellovacensis legit *citus*, et paulo post, *ad illum unum opprimendum*, inferius adhuc, *caeteri mirati et imi-*
tati, dein, paucis interiectis, *Samothraciam fertur*, postremo, *ad Consules*
290 *reduxit.* * Idem gladium manu excussum dicit, cui favet Plutarchus: Va-
lerius autem Maximus III. 2. 16. et Frontinus IV. 5. e vagina elapsum. Verba Valerii sunt: *Qui cum ab hoste in acie vehementi periculo peteretur.* sed MS. Bib. Pub. Cantab. legit, *vehementer parvulo peteretur.* sequitur tamen, *periculo oppressus:* unde nihil temere de hac lectione statuendum. Alii equo etiam delapsum memorant. WASSE.

(XLV.) ORATIONES. M. Cato orationes scripsit adolescens, cum in foro et caussis agendis versaretur, autore Cornelio Nepote. Itaque quod apud Ciceronem in libro de Senectute ita loquitur, anno antequam mortuus est: *Causarum illustrium quascunque defendi, nunc quam maxume conficio orationes:* hoc ad eas orationes pertinet, quas in libris Originum inseruit, sane multas et luculentas, ut pro Rhodiensibus, in Serg. Galbam. Fuerunt autem orationes Catonis in universum CL. in quibus et pro se multa, et pro aliis, et in alios.

Nam vetus ille Cato dignum quemcumque lacessim
Adpellare, quod ipse sibi non conscius esset.

inquit Lucilius lib. XIV. Satyrae; quod est testimonium plenae et verae laudis. A. POPMA.

DIERUM DICTARUM. Non uno titulo citatur haec oratio. Nam Festus v. *mediocriculus*, *In Consulatu*, et in *recto*, *In dissertatione Consulatus.* cui Charisius pag. 179. et alibi frequenter addit, *dierum dictarum de C. S.* licet alibi bis omittat, pag. 195. et 196. WASSE.

212. EGO MIHI MONUMENTA. Extat hodieque in Hispania a Catone positi monumenti inscriptio, sane digna immortalitate:

PALLADI VICTRICI SACRUM.

HIC HOSTIUM RELIQUIAS PROFLIGAVIT CATO. UBI SACELLUM MIRO ARTIFICIO CONDITUM ET AEREAM PALLADIS EFFIGIEM RELLIQUIT.

PAREANT ERGO ET NOSCANT OMNES SENATUS VEL POPULI ROMANI IMPERIUM DEORUM NUMINE ET MILITUM FORTITUDINE ET TUERI ET REGI. A. POPMA.

217. MARE VELIS FLORERE. Verbum *floreo* veteres ad varias res transtulisse annotavit Servius. Hinc Cato *mare velis florere videres.* Lucret. *florebat navibus pontus.* et: *urbes pueris florere videmus.* Virgil. *florentes aere catervas.* A. POPMA.

ANGULUM GALLICUM. Livius vocat *Sinum Gallicum*, ut Strabo *Γαλα-*
291 *τικὸν κόλπον.* qui illum duplicem * facit: unum maiorem, quem excipit

mare Italicum, claudens meridionale latus Galliae, in quo sitae sunt Massilia et Narbo urbes: alterum minorem illi oppositum, Britanniam versus et septentrionem. A. POPMA.

RUSCINONEM DEFERIMUR. Ita legitur apud Carisium ex novissima editione Putschii. Ruscinonem fluvium et urbem cognominem memorat Strabo lib. IV. Ptolomaeus Ruscionem fluvium vocat, urbem Rusyonem, utrumque corrupte. Polybius per *y* scribit *Ῥουσκύον.* A. POPMA.

(XLVI.) 220. EAS RES NON POSSE. Forte loquitur de legatione Ilergetum, qui ad Catonem Cos. miserunt, querentes castella sua ab Hispanis oppugnari, nec spem ullam esse resistendi nisi praesidio Romanus miles esset. Livius. A. POPMA.

223. POSTQUAM AUSPICAVI. Idem refert Livius his verbis: *Nocte media, cum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, praeter castra hostium circumducit, et prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit.* A. POPMA.

225. SATIS. Hoc est *intente,* inquit Charis. WASSE.

230. ITAQUE PORRO IN TURTAM. Turditania, Hispaniae regio, quae et Baetica vocatur, Catoni hic dicitur *Turta:* sicut incolae eius ab Artemidoro nominantur *Τοῦρτοι καὶ Τουρτυτανοί,* ut autor est Stephanus. Vidend. Ptolomaeus, Strabo; et de bello in Turditania gesto, cuius hic mentio, Livius lib. XLIII. A. POPMA.

232. * ITEM UTI A THERMOPYLIS. Haec gessit quadriennio post 292
Aedilitatem, M. Attilio Cos. Trib. militum, in bello contra regem Antiochum, ut Plutarchus fusius narrat. Meminit et Cicero de senectute. A. POPMA.

(XLVII.) 237. NAVITAE .... VINUM. Locus mutilus apud Festum. ita forte restituendus: *Navitae quod habebant vinum atque oleum, usus tantum eo sum.* ad quem locum respexit Plinius lib. XIV. cap. 13. cum inquit: *Cato cum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho rediit: Non aliud,* inquit, *vinum bibi, quam remiges.* A. POPMA.

238. TRES SERVOS SOLOS. Plutarchus in Catone: *Ἦσαν γὰρ πέντε θεράποντες ἐπὶ στρατείας σὺν αὐτῷ. Τούτων εἷς, ὄνομα Πάκκος, ἠγόρασε τῶν αἰχμαλώτων τρία παιδάρια etc.* pag. 342. A. POPMA.

AD VILLAM PUBLICAM. Villa publica extra urbem erat hospitio magistratibus cum imperio in provincias exeuntibus, ut hic locus indicat, et legatis exterarum gentium, vetitis urbem ingredi. Livius lib. XXXIX. de legatis Carthaginiensium: *Quibus vetitis urbem ingredi, hospitium in Villa Publica, Senatus ad aedem Bellonae datus est.* et lib. XLIII. *Macedones deducti extra urbem in Villam Publicam, ibique iis locus et lautia praebita.* Erat etiam intra Urbem in campo Martio, in quam magistratus qui comitiis praeerant, secedebant. Varro lib. III. de Re Rustica: *Villae Publicae utamur umbra.* A. POPMA.

DE MENSA EMI. Erant in foro mensae publicae argentariorum, a quibus non modo pecuniae numeratio, sed etiam rerum privatarum venditio

fiebat. Apuleius lib. VIII. Metamorph. *Collatitia stipe de mensa paratus.* A. Popma.

Quinque. Sic Plutarch. in eius Vita pag. 342. Wasse.

239. Pro se contra C. Cassium. Hanc orationem an intelligunt Livius et Plutarchus, cum tradunt Catonem LXXXVI. vitae anno caussam dixisse, ipsum pro se oravisse scripsisseque? Sane C. Cassius Longinus circa id tempus in Republica fuit, idem Consul, idem Censor. A. Popma.

Factum itur. *Contumeliam facere* in oratione Antonii reprehendit Cicero, negatque Latine dici. Utitur tamen Cato hic; et Metellus Numidicus oratione de triumpho suo: *Maiorem iniuriam atque contumeliam facit.* Quin et Plautus Asinaria et Terent. Phormione. A. Popma.

293 240. * Pro L. Turio. Vera huius orationis epigraphe exstat apud Gellium XIV. 2. cuius verba, quoniam ad fragmenti elucidationem pertinent, adscribam: *Utare M. Catonis, prudentissimi viri, consilio: qui in oratione, quam pro L. Turio contra Cn. Gellium dixit, ita esse a maioribus memoriae traditum observatumque ait, ut si, quod inter duos actum est, neque tabulis, neque testibus planum fieri possit: tum apud iudicem, qui de ea re cognosceret, uter ex iis vir melior esset, quaereretur, et si pares essent, seu boni pariter seu mali, tum illi, unde petitur, crederetur, ac secundum eum iudicaretur.* ubi Salmas. pro *si ambo* legit *sive ambo*, et pro *uti testes, ubi testes*, et, rationibus expensis, contra Favorinum pronunciat. Hinc etiam emendes Nonium Marcellum in *plevitatem*, qui Catonis orationem *pro Veturio* laudat, male, ni fallor, pro, *pro Turio.* Cato enim contra Veturium scripsit, sive, ut ipse Nonius in *duritudo*, *in Veturium*, in Lucium nempe illum, quem omissi sacrificii reum fuisse colligimus ex Prisciano, Festo aliisque. Huic coniecturae fidem facit Gellius XVII. 2. quem solens et more suo transcripsit Nonius, hoc est, summa incuria. Tu vero, Lector, pro *imprudentiam* repone *impudentiam.* Wasse.

241. Quod duo res gessissent. Rei appellatio ad omnem contractum et obligationem pertinet, ut ait Ulpianus tit. de verborum signific. cap. VI. unde *res gessisse* pro *contraxisse* Cato hic dixit, et *reus* appellatur uterque ex contrahentibus: sed differentiae caussa qui stipulatur, reus stipulandi, qui spondet, reus promittendi, qui credit, reus credendi, qui satis accipit, reus satis accipiendi, dicitur, titulo de verborum obligatione, et titulo de duobus reis. A. Popma.

Illi unde petitur ei potius. Veteres *reum debendi*, a quo pecunia in iudicio tanquam debita petebatur, vocabant, *unde petitur.* Cicero ad Trebatium libro VII. Epistolarum, et de Oratore libro I. *Postulabam ut illi, unde petitur, vetus atque usitata exceptio daretur, cuius pecuniae dies fuisset.* Notandum autem hic exemplum geminatarum vocum: *Illi unde petitur ei.* cui simile illud Scaevolae ad SC. Trebellianum: *Quaesitum est, an Septicio filio defuncto intra vicesimum annum sine liberis, hoc fideicommissum, utrum pro portionibus haereditatis ad fratrem et sororem eius pertineat.* A. Popma.

(XLVIII.) 243. L. Caesare. Cave confundas hanc orationem cum illa quam, rogatu Lucii Caesaris, in gratiam trecentorum Nobilium Catonem

scripsisse narrat Plutarchus pag. 791. nam illa erat Catonis minoris, et iste Lucius fuit Caii Caesaris Dictatoris propinquus. Wasse.

245. * In Tiberium. Illum nescio an intelligat Proconsulem, cuius 294
legatus Cato in Thracia et ad Danubium fuit, teste Plutarcho in Catone pag. 342. cuius etiam Elogium habes in Vita Marcelli pag. 300. titulus eius concipitur apud Gellium II. 14. in hunc modum: *In libro vetere Marci Catonis, qui inscribitur, Contra Tiberium exsulem.* Priscianus unus illum integrum conservavit lib. VI. pag. 724. ubi MS. A. pro *artibus tuis* habet *suis.* Wasse.

Quid si vadimonium. Significat reum fuisse criminis capitalis, aut turpis. Nam in periculo, vel re turpi, caput operiebant: de hoc testis Gellius, apud quem Iulianus rhetor, amatorios versus recitaturus, *Permittite mihi quaeso*, inquit, *operire pallio caput, quod in quadam parum pudica oratione Socratem fecisse aiunt.* De isto Plautus Mostellaria:

Capite convoluto ut fugiat cum summo metu.

Livius lib. III. *In domum se, propinquam foro, insciis adversariis, capite obvoluto recepit. Vadimonium stitisse*, dicit Cato: *vadimonio sistere*, Apuleius lib. IX. A. Popma.

(XLIX.) 247. Ratissuma atque gratissuma. Multa sunt in his reliquiis verborum pariter et sententiarum lumina, digna laude ac notatione. vel haec παράκλησις quam suavis? ut possit contendere cum illa Ciceroniana pro Cluentio: *In hac calamitosa fama quasi in aliqua perniciosissima flamma.* A. Popma.

251. De Ptolomaeo minore. Hic est Ptolomaeus minor, cognomento Euergetes II. sive Physcon, septimus Aegypti Rex, successor Philometoris fratris: de quo Livius in Epit. lib. XLVII. et LII. Iustinus lib. XXXVIII. Strabo lib. ult. Athenaeus lib. IV. et XII. qui testantur fuisse tyrannorum omnium crudelissimum. Cato hac oratione illum exagitavit, simul et Q. Thermum, qui missus Quaesitor, malitiose et negligenter quaestionem exercuit, quasi Sequester inter regem et populum venisset. Itaque duplex orationis argumentum, de Ptolomaeo minore, de Thermi quaestione, ex Prisciano lib. VI. A. Popma.

Rege optumo. Ptolomaeo Philometori hoc elogium tribuit: cui Euergetes frater successit. * Livius lib. LII. *Ptolomaeus in caput graviter* 295
vulneratur; inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, exspiravit: atque ita in locum eius frater, minor Ptolomaeus, qui Cyrenis regnabat, successit. De eius morte fortassis accipiendum Catonis fragmentum, *Mortuus est, sepelitus est.* A. Popma.

253. Eiusmodi scelera nefaria. Haec scelera Ptolomaei minoris sive Euergetis refert Iustinus lib. XXXVIII. *Infestus omnibus, statim ubi Alexandriam ingressus est, fautores pueri trucidari iussit: ipsum quoque, die nuptiarum, quibus matrem eius in matrimonium recipiebat, inter apparatus epularum, et solemnia religionum, in complexu matris interficit; atque ita torum sororis caede filii eius cruentus ascendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocaverant, fuit.* et mox: *Accersitum maxumum deinde a Cyrenis filium, ne eum Alexandrini contra*

se Regem crearent, interficit. Tunc populus statuas et imagines eius detrahit: quod factum studio sororis existimans, filium, quem ex ea susceperat, interficit, corpusque in membra divisum et in cista positum, matri, die natali eius, inter epulas afferri curat. A. Popma.

(L.) 255. In parsimonia atque in duritia. Hoc est quod Plutarchus refert Catonem dixisse, duobus generibus duntaxat quaestus se usum, agricultura et parsimonia. Similiter duritiam et parsimoniam iungit Plautus Mostellaria Act. I. Sc. 2. *Victitabam volupe parsimonia et duritia.* et Cornelius Nepos Alcib. *Sic duritiae se dedisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes vinceret. Adolescentiam abstinui*, id est, remotam habui, abduxi, scilicet a luxu et deliciis; sicut *culpam abstineam*, Plautus Menaech. pro remotus sim a culpa. quamvis sint qui malint, *obstinui*, vel *obstinavi*: quos sequatur qui volet. A. Popma.

258. M. Fulvio Consuli. M. Fulvius Nobilior Consul fuit cum Cn. Manlio Vulsone anno DLXIV. et post biennium a Consulatu triumphum egit de Aetolis, Ambracibus, et Cephallenia. Vidend. Livius lib. XLVIII. A. Popma.

259. Dabant. MS. Codex Brit. Acad. Cantab. *dabatur*. Caeterum Fragm. hoc ex Catonis oratione de Innocentia sua ab Isidoro adducitur. *Age, si quis hoc saeculo vir illustris pellibus haedinis pro stragulis utatur,*
296 *tribusque servis comitatus Hispaniam * regat, et quingentorum assium sumtu transmarinam provinciam petat, eodem cibo, eodemque vino quo nautae uti contentus sit, nonne mirabilis existimetur? atque ista patientissime superior Cato toleravit:* Valer. Max. IV. ubi MS. pro *mirabilis*, *miserabilis*. Wasse.

(LI.) 263. Intercutibus stupris obstinatus. Priscianus, *flagitatus*: quomodo Apuleius lib. VIII. Metamorph. *Iuvenem execrandis uredinibus flagitabant.* Festus: *Inter cutem flagitatos dicebant antiqui mares, qui stuprum passi aliquando essent.* A. Popma.

266. De falsis pugnis. Hunc titulum habent libri veteres Gellii, quem conservavi; propterea quod animadverti Catonem in hac oratione praecipue egisse de plagis et verberibus inique provincialibus irrogatis a Q. Thermo, quibus ille, ut pugnis suis contra hostes, falso gloriabatur. Si quis tamen malit, Lipsio autore, emendare, *De falsis poenis*, non admodum contra nitar. A. Popma.

Insignitas iniurias, plagas. *Insignitas iniurias* dicit quae signa et indicia retinent, insignite factas. Plaut. Casina, *ut insignitos pueros aliquo vitio notatos.* Idem Milite: *insignitas notas.* Cicero de Divinatione: *In quibus tanquam insignitae notae veritatis apparent.* A. Popma.

297 (LII.) 267. * In L. Veturium. Hanc orationem habuit in Censura, cum L. Veturio equum ademit, quod ille sacra stata, solemnia, capite sancta, deseruisset. Fuit autem Censor Cato cum L. Valerio Flacco anno ab U. C. DLXIX. Claudio Pulchro L. Porcio Licino Coss. A. Popma.

De sacrificio commisso. Legendum videtur *omisso*, ex fragmentis, in quibus sacra deserta arguuntur. A. Popma.

269. Aquam Anienem. Ita Sallust. lib. II. Historiarum: *dextrum flumen Turiam.* et lib. IV. *Contendit ad flumen Euphratem.* Caesar, *Oceanum mare.* ne quis mutet *Aquam Anienam*, contra observationem Prisciani. *Anien* vocatur a Catone, qui ab aliis *Anio*, et quidem duplex, vetus et novus; item foemiuino genere in veteri Inscriptione: ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO LXII. A. Popma.

271. Domi cum auspicamus. Intelligit genus auspicii, quod post mediam noctem domi captabatur et appellabatur *Silentium.* Cicero lib. II. de Divinatione: *Peritum esse necesse est eum, qui Silentium quid sit intelligat. Id enim Silentium dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret.* Festus: *Silentio surgere dici, ubi quis post mediam noctem surgit auspicandi caussa ex lectulo suo; hoc enim est Silentium, omnis vitii in auspiciis vacuitas.* A. Popma.

(LIII.) 275. In M. Coelium. Hunc M. Coelium Macrobius dicit Senatorem fuisse haud ignobilem. Gellius * etiam Tribunum pleb. etsi 298
apud illum corrupte legitur: *M. Cato Senatorem non ignobilem, Caecilium, spatiatorem et fesceninum vocat:* id quod ex Festo deprehendimus, qui haec verba adducit ex oratione in M. Coelium: *In Coloniam mehercules* etc. Idem Festus tamen emendand. in voce *Citeria*, ubi *Coecilium* pro *Coelium* legitur. A. Popma. — Titulus integer a Festo est, licet ille alicubi mendose exhibeat; repone etiam pro *Caecilium, Caelium* apud Priscianum lib. VI. pag. 694. invitis licet tribus MSS. Codicibus. Wasse.

Spatiatorem atque. *Spatiari* est otiose ambulare. unde Cato *spatiatorem* hic vocat, quem in lib. de Re Rust. cap. 5. *ambulatorem. Villicus ne sit ambulator.* Festus exponit *erratorem. Fesceninum* vocat hominem lascivum et obscoenum, a Fesceninis versibus notae lasciviae. A. Popma.

276. Staticulos dare. Similiter Plautus Persa: *quin tibi saltem staticulum dem:* id est, saltationem statariam quandam, non perinde motoriam, ut Turnebus explicat. *Ridicularia* sunt iocularia; qualia ante Mimos et Atellanas recitabantur vel canebantur a scurris, mimis et urbicariis. A. Popma.

278. Ire. Scalig. et Voss. in Etymol. Wasse.

282. Si em. Scalig. *hostem* legit. Wasse.

Pro scapulis. Dicit se poenas verberum a multorum civium Romanorum corpore amovisse: id quod ex orationibus in Q. Thermum apparet. Tamen multo ante a P. Valerio Poplicola, deinde a M. Valerio, qui cum Q. Apuleio Cos. fuit, lege Valeria consultum populo, ut ne quis a magistratu necari aut verberibus affici posset, ne cui provocatio negaretur. Etiam Lex Porcia lata a M. Porcio Laeca, quam Plinius appellat *de iure virgarum*, Livius, *pro tergo civium latam*; cuius verba sunt lib. X. *Porcia tamen lex sola pro tergo civium lata videtur, quod gravi poena sanxit, si quis verberasset necassetve civem Rom.* A. Popma.

(LIV.) 284. * In M. Fulvium. Hac oratione exagitavit Censuram 299
M. Fulvii Nobilioris, quam ille gessit cum M. Aemilio Lepido anno U. C.

DLXXVI. autore Livio lib. L. etsi Valerius et Gellius Aemilii collegam in Censura nominant Fulvium Flaccum, manifesto errore. A. POPMA.

285. RETRICIBUS. *Retrico* veteres dixerunt, ut *Intrico*, *Extrico*. inde *Retrices aquae*, quae vario et multiplici flexu circumquaque feruntur: quales Cato ait fuisse supra viam Ardeatinam, qua irrigabantur horti. Festus. A. POPMA.

289. IN L. FURIUM. Ex fragmentis apparet hanc orationem habitam in Censura, cum L. Furio multa dicta ob aquam publicam derivatam et aversam. Nam Cato et Valerius Censores *aquam publicam omnem et privatum aedificium, aut agrum ademerunt: et quae in loca publica inaedificata immolitave privati habebant, intra dies XXX demoliti sunt.* Livius. A. POPMA.

292. AD SALINATORES AERARIOS. Vectigal ingens ex sale Romanis fuit, quod qui accipiebat et referebat in aerarium publicum, is dicitur a Catone *Salinator aerarius*. *Resignare* Festus interpretatur *rescribere*, ut *resignatum aes*, in tabulas relatum. Servius putat antique dici pro *damnare*. Sed Festi interpretatio verior est. Nam et Cicero Tuscul. IV. *rescribere* pro notare, et in literas referre dixit: *Cantus rescripti sonis*. A. POPMA.

CUI CURA VECTIGALIUM. Est ellipsis pronominis *Is*: *Is cui cura vectigalium*; ut Varro lib. IV. de Lingua Latina: *Quod ibi domus fuerit, cui cognomen fuit Macellus.* pro, *eius cui*. A. POPMA.

300 (LV.) 297. * IN PUBLICUM DEDISTI. Pignori, ex lege mancupiorum: *Populo praediis praedibusque canere.* Varro lib. IV. de Lingua Latina: *Praedia dicta item uti praedes a praestando, quod ea, pignori data publice, mancupi fidem praestent.* A. POPMA.

299. PUERI IN LUDO. Libri veteres, *Pueris in ludo tellos pasceolos furare.* unde coniecerim *ocellos pasceolos.* ut Pansam incusaverit, quod is furtis iam inde a pueritia suetus. Ocelli sunt globuli, vel lapidei, vel plumbei, vel ex alia qua materia, in modum oculorum formati; quibus olim pueri ludebant, ut etiam nunc fit. Ocellatos vocat Suetonius in Augusto, et Varro in Satyra Marcipore, ubi plura dixi. *Pascolus*, et per diminutionem *Pasceolus*, est ex aluta sacculus, scorteum marsupium, a Graeco φασκώλιον et φάσκωλον. Suidas φασκώλιόν ἐστι μαρσίπιον. Vidend. Festus et Nonius. A. POPMA.

301 302. * IN M. ACILIUM. Acilii nequaquam praenomen Marci, sed Manii habuere; quare virgula debet addi, sic enim M' id est, MAN. scribi solet. HAVERC.

PENATORES FICEDULARUM. Festi codex vetus *ficisedarum*. unde forte legendum, *fiscellarum*, ut sint *Penatores* qui penum in fiscellis gestant. A. POPMA.

(LVI.) 303. QUINTIUM. Senatu movit Quintium, qui septem annis antea Consul fuerat. Causam nobis conservavit Liv. lib. XLIX. Cicero de Senectute: quorum testimoniis nixus est Plutarchus in Catone pag. 345.

Causam his verbis narrat Val. Max. II. 9. 3. *Quia in provincia quendam damnatum securi percusserat, tempore supplicii, ad arbitrium et spectaculum mulierculae, cuius amore tenebatur, electo.* quae apud Sarisberiensem leguntur ad hunc modum: *quia aliquem damnatum impie securi percusserat, tempore tamen supplicii, sed ad arbitrium et spectaculum convivantis mulierculae, cuius amore tenebatur allectus.* verum potior recepta lectio. WASSE.

304. IN S. GALBAM. Galbam illum intellige, quem Nepos in Vita Catonis et Suetonius, Lusitanos diripuisse dicit, III millibus (ut Val. Max. septem) eorum perfidia trucidatis, et Viriatini belli causam inde extitisse, eoque nomine merito in ius vocatum a Catone et Scribonio Libone. Qua vero astutia iudicum sententiam evasit, clare Val. Max. IX. 6. et Cicero de Orat. I. 53. qui sua ex ipso Catone hauserit, Orosius IV. 21. et Appianus pag. 437. Lambinus ad Nepotem recte legendum putat *Servium*, non *Sergium*, ut corrupte legitur apud Suetonium, Quintilianum II. 15. et Prisciani Codd. tam edd. quam MSS. cum Galba fuerit Sulpiciae non Serviae gentis. Plutarchus in vita Aemilii pag. 27. Servium Galbam, et in Catone 345. et 353. Servilium vocat, et ab eo in errorem inductus Appianus de B. Hisp. pag. 485. Hanc orationem habuit quadragenarius; si Livium et Plutarchum audiamus, nonagenarius. At vero mortuus est 85 annos natus, ut Cicero de Claris Orat. et Plin. IX. 5. nos certiores faciunt. Nescio an fragmentum ex Catone in *sercia* (sic enim apud Nonium legitur pag. 200. lin. 24.) huc referendum sit. WASSE.

305. b. TAMEN. Hisce verbis respondit Cato ad Galbae excusationem, quae huiusmodi erat: Lusitanos caesos confitetur, quod compertum habuerit, eos, equo atque homine suo ritu immolatis, per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse; ut patet ex eius oratione contra Cethegum, quam nobis conservavit Epitomator Livii. WASSE.

309. * UTI BASILICA. Cato Censor, pecunia publica, sub Curia foro 302
adiunxit et fecit Basilicam, quam Porciam suo nomine primus appellavit: quod cum adversarii ipsius acriter repugnarent, habuit hanc orationem. Plinius, Plutarchus (in Catone pag. 671.) et alii. A. POPMA.

(LVII.) 312. IN SEGETIBUS ET HERBIS. Frumenta dicuntur in
herbis esse, cum herbescens viriditas emergit * de semine occato, ut ait 303
Cicero. Plinius lib. XVIII. cap. 7. *Frumenta hieme in herbis sunt.* Virgilius Georg. I.

— — *Frumenti quaereret herbam.*

Idem:

Messis in herba est.

Persius:

Seges altera in herba est.

A. POPMA.

(LVIII.) 317. DE MORIBUS CL. NERONIS. Cato, cum in Sicilia Tribunus militum fuisset, inde reversus, C. Claudii Neronis Cos. in bello contra Asdrubalem castra secutus est, natus annos plus minus XXV. De cuius moribus haec oratio habita. Vidend. Lipsius lib. XXXVII. A. POPMA.

Profuit quam isti modi. Est ἔλλειψις usitata veteribus, cum omittunt particulam *magis*, *potius*. Plautus Casina:

— — ut quid vir velit,
Fieri id facias, quam advorsere contra.

Rudente:

Tacita mulier est bona quam semper loquax.

Homerus:

Αὐτὸν ἔχοντα σὲ βούλομ' ἐπαυρέμεν ἢ τινὰ τῶνδε.

A. Popma.

321. Honorem temptavere. Malim, *emptitavere*, ut sit paronomasia. A. Popma.

304 (LIX.) 328. * Uti plura aera. Haec oratio habita est in Senatu; quam Plutarchus intelligit, opinor, cum scribit Catonem voluisse, ut a maiori censu maius tributum penderent, ternosque in millia aeris asses assignavisse ut inferrent: quo iis adiectionibus pressi luxum deponerent. A. Popma.

329. De aeribus equestribus. Ni fallor, hunc locum in mente habuit Festus, cum annotaret Catonem dixisse *aeribus* pluraliter ab *aere*. Utitur Lucret. lib. II.

— — pulsabant aeribus aera.

et Arnobius lib. III. *Occultasse perhibentur Iovis aeribus aliquando vagituri.* A. Popma.

331. De vestitu et vehiculis. Hanc orationem habuit in Censura, qua suasit id quod Livius refert: *ornamentum et vestitum muliebrem, et vehicula, quae pluris quam XV millium aeris essent, in censum referre viatores iussi.* Idem Plutarchus in Vita (Catonis.) A. Popma.

305 (LX.) 333. * Mulieri iudex pro censore. Iudex, ut Censor, mulierum delicta notabat, de qua re dixi ad Varronis Mysteria. Plinius lib. XIV. cap. 13. *Cn. Domitius, Iudex, pronunciavit, mulierem videri plus vini bibisse, quam valetudinis caussa, viro insciente, ac dote multavit.* A. Popma.

334. In adulterio uxorem. Hoc dicitur oratorie, vel Catonis aetate fortassis impune fuit. At postea lege Iulia Augusti soli patri concessum est, filium et quemcumque adulterum, in ipsis rebus Veneris deprehensum occidere: marito vero adulterum inhonestae conditionis, puta laenonem, scaenicum aut similem, non etiam uxorem. Papinianus lib. I. de adulteriis: *Patri, non marito, mulierem et omnem adulterum permissum esse occidere, quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: ceterum mariti calor et impetus, facile decernentis, fuit refrenandus. Et hoc sic in deprehensis obtinuit; in alios poena adulterii nunquam fuit capitalis, ne regiis quidem temporibus:* ut recte Lipsius censuit. A. Popma.

Illa te, si adulterares. Idem fere dixit Plautus Mercatore:

Nam si vir scortum duxit clam uxorem suam,
Id si rescivit uxor, impune est viro.
Uxor viro si clam domo egressa est foras,
Viro fit caussa, exigitur matrimonio.

A. Popma.

336. Tertio autem pedato. Ita et Origg. I. et II. nec rescribendum *pedatu*, ut est Plauti Cistellaria:

Nisi pedatu tertio omnis efflixero.

Nam veteres multa nomina secundo et quarto ordine indifferenter protulerunt. Est autem *Pedatus* accessus, incursusque quasi per pedem. Glossae: *Tertius pedatus, τρίτη περίοδος.* A. Popma.

337. Camerini cives. Sunt a Camerio urbe, quam inter vicinas Romae numerat Plinius. Nam Camerinum * in Umbria huc non pertinet. 306
A. Popma.

339. Ne legi Baebiae derogaretur. Baebia lex de praetoribus lata fuit L. Manlio Acidino et Q. Fulvio Flacco Coss. anno DLXXIV. Ea iubebat alternis creari quaternos praetores, cum antea per aliquot annos seni fuissent. Sed et P. Cornelius Cethegus, M. Baebius Tamphilus Coss. anno DLXXII. ex autoritate Senatus ad populum tulerunt legem de ambitu, ut testatur Livius lib. XL. Hanc Catonem hac oratione suasisse indicant fragmenta, quae ad ambitum pertinent. A. Popma.

(LXI.) 341. Ne legi Orchiae. Vidend. Macrobius lib. II. Saturn. cap. 13. A. Popma.

Qui antea obsonitavere. Deest numerus convivarum ita forte restituendus: *Qui antea octoni obsonitavere, postea centeni obsonitavere.* Nam lege Orchia numerus tantummodo convivarum praescribebatur, de quo ipse Cato in oratione querebatur, quod plures, quam praescripto legis cavebatur, tunc ad coenam vocarentur, ut idem Macrobius scripsit. A. Popma.

342. Percunctatum patris familiae. Suspicor fuisse caput legis convivalis, sive Orchiae, sive alterius; cuius nulla mentio in veterum monumentis, quod sciam. A. Popma.

343. Pro lege Voconia. Hac oratione legem Voconiam suasit contra mulierum impotentiam, Caepione et Philippo Coss. cum esset quinque et sexaginta annos natus, ut ipse apud Ciceronem de Senectute praedicat. Fuit autem lex Voconia lata a Q. Voconio Trib. pleb. inter II. et III. Punicum bellum, habuitque duo capita; unum, ne, cui census esset, virginem vel mulierem haeredem faceret: alterum, ne plus uni legaret quam ad haeredem haeredesve perveniret. Adi Ciceronem in Praetura urbana, Gellium et Iurisconsultos. A. Popma.

344. Classicus. Infra classem. Haec verba pertinent ad interpretationem legis Voconiae, qua duntaxat tenebantur primae classis homines qui C et XXV millia aeris ampliusve censi erant: quos ipse vocat *classicos*, autore Gellio, Cicero *censos* in Praetura urbana, cum inquit, *Sanxit in posterum, qui post eos Censores censi essent, ne quis haeredem virginem, neve mulierem faceret.* et mox: *Per legem Voconiam qui census non sit, licet.* ubi Asconius *censum* interpretatur *pecuniosum.* A. Popma.

307 345. * Agrum quem vir. Servius lib. I. Aeneid. hic observat mutationem casuum, ut in illo Virgilii:

Urbem quam statuo vestra est.

et Terentii:

Eunuchum quem dedisti quas turbas dedit.

A. Popma.

346. De lege Maevia. Forte *Maenia:* de qua Cicero in Bruto, et Varronis Satyra inscripta *Lex Maenia.* Sed nihil hic video. A. Popma.

347. De lege Oppia. Vide Livium lib. XLIV. meminit etiam Tacitus lib. III. Annal. A. Popma.

348. De lege Populi. Quae est Lex Populi? opinor Porcia, pro scapulis, pro tergo civium lata; de qua hic ante dixi, et in Scholiis Sallustianis. A. Popma.

(LXII.) 349. De lege Toria. In Nonii vulgatis codicibus legitur, *Deletorio*, unde restitui de lege Toria; ad quam pertinet unicum fragmentum de pastione pecoris. Eam legem tulit Sp. Torius sive Thorius Trib. pleb. de quo Cicero lib. II. de Oratore, et in Bruto ita: *Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa et inutili lege vectigali levavit.* Appianus lib. I. de Bello Civili caput legis perperam refert. A. Popma.

Musimonem aut arietem. Cato *musimonem* diversum ab *ariete* facit, sicut et Plinius lib. VIII. cap. 49. ubi ita describit: *Genus musimonum caprino villo quam pecoris velleri propius.* Quorum e genere et ovibus natos prisci *umbros* vocaverunt. At Strabo lib. II. et V. tradit in Hispania
308 et Corsica nasci arietes, qui lanae loco * pilum ferant caprinum, et vocari *musimones.* Quo nomine etiam vocarunt equos, mulos, asinos breves, teste Nonio. A. Popma.

351. Pavimentis Poenicis. Marmor Numidicum in magno pretio et usu veteribus fuit: ex quo fiebant illa quae Cato hic nominat *pavimenta Poenica;* et quas Propertius *columnas Poenas:*

Tota erat in species Poenis digesta columnis.

quae easdem intelligit Ovidius hoc versu:

Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis.

Numidicae crustae Senecae epist. LXXXVII. et Petronio Satyrico. A. Popma.

354. De Achaiis. Fortassis est de exulibus Achaiae; de quibus cum magna controversia in Senatu esset, exsurgens Cato, *Quasi non sit,* inquit, *quod agamus, desidemus hic totum diem de senibus Graeculis quaerentes, hic an in Achaia a sandapilariis efferantur.* Tamen Achaei reditum impetrarunt. Plutarchus in Vita pag. 341. A. Popma.

357. C. Licinio Praetore. C. Licinius Crassus Praetor fuit anno DLXXXI. C. Popilio Laenate P. Aelio Ligure Coss. cui in bello Macedonico contra Perseum *negotium datum, ut ex veteribus quinqueremibus in navalibus Romae subductis, quae possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta.* Livius lib. LII. A. Popma.

(LXIII.) 361. * Apud equites. Haec oratio videtur habita in 309
quaestura, cum in Africa Quaestor esset P. Scipioni Cos. ad bellum Punicum II. profecto. Id accidit sub annum DXLIX. Tuditano et Cethego Coss. Cicero in Catone et Bruto, Nepos et Livius. A. Popma.

Hastas donaticas. Hastas puras intelligit, id est, hostilia parva sine ferro, quae militibus ob res egregie gestas donabantur. De quo genere doni meminerunt Suetonius, Vopiscus, alii. Vetus inscriptio: DONIS DONATO AB IMP. HADR. HASTA PURA. Varro de Gente pop. Rom. *Hasta pura fuit praemium apud maiores eius qui tunc primum vicisset in proelio:* quoniam, ut Festus (in *Celibari*) explicat, hasta summum imperium armorum significabat. quamobrem captivi et proscriptorum bona sub hasta venibant. A. Popma.

244. b. Collos. Lucil. lib. XXVII. *modo sursum, modo deorsum tamquam collus cernui.* Accius Epigono: *Quid cesso ire ad eum? hem praesto est camo collum gravem.* Et sic Naevius in Colace, Plautus, aliique. Wasse.

362. Cogitate cum animis. Locutio elegantissima, qua etiam usus est Terentius Adelphis: *Haec tu facito cum animo cogites.* Cicero oratione II. de Lege agraria: *Vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare.* A. Popma.

363. De bello Carthaginensi. Haec fuit novissima Catonis actio et oratio, qua suasit in Senatu bellum Punicum III. et Carthaginis excidium, autore Plutarcho (351.) et eam Solinus lib. I. vocat orationem Senatoriam, ni fallor. A. Popma.

(LXIV.) 371. * Proditionem non haberes. Id est, ius produ- 310
cendi diem, quod habebant Trib. plebis. Livius lib. III. *In carcerem est coniectus, eique Tribunus diem prodixit.* et: *adeoque constantia sua et Tribunos obstupefecit et plebem, ut diem ipsi sua voluntate prodicerent.* ita enim ibi legendum esse monuit doctissimus Ios. Scaliger. A. Popma.

XI.

(LXVI.) * A. Postumi Albini. Fuit aequalis aetati Catonis, cuius 311
in eum iocus exstat apud Gellium. Cicero in Bruto: *A. Albinus, qui Graece scripsit historiam, qui Consul cum L. Lucullo fuit, et literatus et disertus fuit.* Alius item Albinus, posterior aetate, Rerum Romanarum libros versibus scripsit: quorum I. Priscianus hos tres versus adducit, pag. 741.

Ille, cui ternis Capitolia celsa triumphis,
Sponte Deum patuere, cui freta nulla repostos
Abscondere sinus, non tutae moenibus urbes.

Quibus celebrat tres triumphos Pompeii, unum ex * Africa de Hiarba rege, 312
alterum ex Hispania de Sertorio, tertium de Mithridate et piratis. A. Popma. — Anno U. C. DCIII. Consul fuit cum Licinio Lucullo. Tres illos versus quos ex eius lib. primo rerum Romanarum adducit Priscianus, a Nostro prorsus abiudicat Vossius de Hist. Lat. cap. VI. Vide Plinium VII. 10. Wasse.

XII.

Cn. Gelli. Cicero lib. I. de Divinatione Gellios iungit Fabiis, et ante Coelium scripsisse indicat. Curium vixisse circa annum urbis DC. ex fragmentis apparet. Meminit eius Vopiscus in Probo. A. Popma.

(LXVII.) 7. Anno ab Urbe. Restituo numerum *anno CCCLXV.* tum nomina Tribunorum, *Virginio, Manlio, Cornelio, Postumio.* Sex enim Trib. milit. Consulari potestate isto anno fuerunt, L. Valerius Poplicola, L. Virginius Tricostus, P. Cornelius Cossus, A. Manlius Capitolinus, L. Aemilius Mamercinus, L. Postumius Albinus. Fasti. A. Popma.

313 8. * Calvariaeque eius. P. Licinius Crassus Mucianus Cos. in Asiam ad debellandum Aristonicum profectus, cum praedae quam bello intentior esset, circumventus ab hostibus, caeso exercitu periit. Caput mortui Aristonico oblatum fuisse tradunt Historici; Gellius hoc amplius, Calvariam eius expurgatam inauratamque, nimirum in contumeliam et notam avaritiae, vel in usum populi, ex more barbararum gentium, de quo Petronius Satyrico. A. Popma.

(LXVIII.) 11. Regerum, Lapiderum. Haec sunt, opinor, verba quae a Cn. Gellio non usitate collocata observaverat Gellius Noct. Atticar.
314 lib. VIII. cap. 13. forteau etiam illa, *Portabus, Oleabus, Pudicabus.* * A. Popma.

113. b. (Fragm. Cat.) Sabinos a Sabo Lacedaemonio. Ita scripsi, secutus fidem Servii: quam tamen requiro in eo quod ait, Catonem idem referre. Non enim Cato hoc retulit, sed refutavit, ut commentum Graecorum; quod apparet ex Dionysio lib. II. et excerptis Originum: ideo ibi in fragmentis scripsi, *a Sobolori daemone.* Strabo lib. V. ait Tarentinorum figmentum esse, Sabinos a Lacedaemoniis ortos, quo finitimos ac praepotentes Samnites sibi conciliarent. A. Popma.

XIV.

(LXIX.) Agelli Historiarum. Sic habent libri Nonii, sed corrupte, pro A. Gelli, vel Gelli, scilicet Cn. Gellii. Antonius Augustinus legit *Asellio:* quod minime probo. A. Popma.

Et quod bubo. Bubo in urbibus aut omnino in luce visus, dirum
315 ostentum erat. ut M. Plautio * Hypsaeo Q. Fulvio Flacco Coss. anno DCXXVIII. et triennio post Cn. Domitio Ahenobarbo C. Fannio Coss. in Capitolio visus, Gracchanas seditiones portendit, teste Iulio Obsequente. A. Popma.

XV.

(LXX.) L. Calpurni Pisonis. L. Calpurnius Piso Frugi, primus cognomen id ob frugalitatem accepit. Consul fuit cum P. Mucio Scaevola anno DCXX. Censor post septem annos cum L. Metello Calvo. Annales suos scripsit circa annum Urbis sexcentesimum, ut ipse indicat lib. VII. De illo sic Cicero in Bruto: *Ipse etiam Piso et caussas egit, et multarum legum aut autor aut dissuasor fuit, isque et orationes reliquit, quae*

iam evanuerunt, et Annales exiliter scriptos. Gellius simplicissima orationis suavitate usum praedicat. Plinius lib. II. *L. Piso gravis autor.* A. Popma.

(LXXI.) 11. * *TAPHEIAN.* Si haec, a Livio etiam memorata 316
historia, vera esset, ratio in promtu esset, cur Tarpeiae Virginis effigies in aede Iovis Metellina conservaretur, uti nos docet Festus. Sed haec in medio relinquo, quoniam, ut Livii verbis utar, *quae ante conditam urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo est.* Et sane, si id maxume vellem, turbaret omnia Servius ad Aen. I. vs. 450. *Cautum erat post proditum a Tarpeia Virgine Capitolium, ut aerei cardines fierent, quo stridor* sonantius *audiretur, neque esset locus insidiis.* Caeterum Serviana illa commentatio ad, *Hinc foribus cardo stridebat ahenis,* in mentem revocat Isidorum, qui versum hunc adducit, ut exinde probet aes esse nullius pretii. *Inter omnia metalla aes,* inquit, *vilissimum est et maximae potestatis; ideo et aenea limina: unde et Virgilius: Hinc foribus cardo stridebat ahenis.* quid pote ineptius? Si haec vera, deleamus Homeri locum, quo meminit *χαλκοῦ θεσπεσίοιο.* Inducantur illa Herodoti, *χαλκὸς* apud Aethiopes *τιμιώτατον,* Thalia XXIV. et haec Plinii initio libri XXXIV. *Proxima dicantur aeris metalla, cui et in usu proximum est pretium, imo vero ante argentum, ac paene etiam ante aurum, Corinthio. Stipis quoque auctoritas, hinc aera militum, obaerati et aere diruti.* Quid? quod idem narrat, Camillo crimini datum a Carvilio Quaestore, quod aerata ostia haberet in domo, nempe quia hoc regifici luxus erat et privatae opulentiae modum per leges sumtuarias statutum excederet. Isidorum ergo non sinam incurrere crimen laesae maiestatis Reginae pecuniae, cuius personam toties sustinuit aerea materies. Scribe itaque ex membranis, *Inter omnia metalla aes vocalissimum est.* Nam ita me amet Iuno Moneta, ut haec vera est lectio, et licet de metallo viliore, auro contra cara. Neque haec aeris proprietas Homerum latuit. Nam de Iunone, quae Stentoris imaginem induerat, hoc pacto memorat: *Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ.* Sequitur Homerum Lucretius: *Aeraque quae claustris restantia* vociferantur. II. 450. *Εὔφωνος καὶ λάλος ὁ χαλκός.* Plutarch. Sympos. VIII. Quaest. 3. ubi interpres male reddit *οὐδὲν μέτεστιν, inane nihil in se habet;* cum ideo Plutarchus vocale esse dixerit, quod multum inanitatis in se haberet. Hinc aera Ovidio *tinnula,* Silio Italico *arguta,* Claudiano *sonora.* Flamen Dialis aereis cultris tondebatur, aut quia *vocalius* caeteris metallis etc. Servius. Favet etiam Lucanus, si lectio MS. Codicis, qui servatur in Bib. Publica, recipiatur; lib. VI. cap. 427.

Nec quaesisse libet primis quid frugibus altrix,
Aere Iovis Dodona sonet.

ubi editi plerique, *Ore Iovis;* at si Manuscriptum audias, poeta qui *tripodas Deli* et *Pythia antra* superius dixerat, eandem loquendi formulam servabit, et evadet sui similior, quasi oracula non iis quae Delius immediate inspirasset, sed adiunctis, ut loquuntur, remotioribus designare vo-

fuerit. Nam aenei lebetes futura non aperuere, sed dum responsa edebantur paribus ad numerum canentium vatum intervallis ictus suos attemperarunt. Quam in rem exstat insignis Ausonii locus:

Nec Dodonaei cessat tinnitus aheni,
In numerum quoties radiis ferientibus ictae,
Respondent dociles modulato verbere pelves.

Epist. XCVII. WASSE.

317 (LXXII.) 14. * ROMA CONCEDAT. Gellii libri, *Romam contendat.* Corrupte, et contra fidem historiae. PONTAN.

(LXXIII.) 20. ANNII FILIUS. V. C. *Anei filius.* Popma *Cn. filius*, ex Cicerone ad Atticum IV. et Livio IX. etsi apud Plinium quoque est, *Annii filius.* PONTAN.

ADOLESCENTES. Ms. Pemb. Gellii supra *Collegium*, et hic, *adolescens.* WASSE.

21. ANNO DXCVI. Fasti Capitolini hoc anno edunt Consules Sext. Iulium Caesarem, L. Aurelium Orestem, quibus proximi sunt superioris anni Coss. Lepidus, Popilius II. quorum meminit infra. A. POPMA.

318 (LXXIV.) 42. * QUEM LOCUM. Agitur ibi de Asylo Romuli apud Servium, ex quo Fragmentum hoc a nobis huc relatum fuit. HAVERCAMP.

319 (LXXVI.) 35. * LUDOS SAECULARES. De Ludorum origine circumfertur Isidori locus, sed a librariis pessime habitus, quod quia non adverterunt illi qui de ludis ex professo egerunt, in medium iam adducam, ut a me in integrum restituatur: *Ludorum origo (haec) traditur: Lydii ex Asia transeuntes, in Hetruria consederunt duce Tyrrheno qui fratri suo successerat in regno. Contentione ergo in Hetruria inter caeteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituerunt.* Sed primo falsum est Tyrrhenum fratri in regno successisse. deinde sequentia, *Contentione ergo in Hetruria* etc. intelligi non possunt. Rectius membranae, *Sic L. o. t. Lydos ex Asia transvectos in H. consessisse d. T. qui fratri suo cesserat regnum. Consessione ergo in H.* exscripsit hoc in loco Tertullianum de Spectaculis cap. V. (cuius nomen more suo supprimit) cum quo consentit MS. Codex, nisi quod pro *fratri suo successerat regni contentione, fratri s. s. r. consessione* perperam exhibet. Reliquum est ut Tertulliano addam suffragatores, ne mendum illi demum imputetur. Timaei opus, quod citat doctissimus Pater, dudum interiit, sed nihilominus ex aliis historicis faciam, ne laboret auctoris citantis fides. Sed Plutarchus in Romulo pag. 18. *Hetruscos in Italiam commigrasse* tradit. De tota re Herodotum audiamus: Ἐπὶ Ἄτυος (Κότυος vocat lib. IV. cap. 45. et sic Dionys. Halicarn.) τοῦ *Μάνεω* βασιλῆος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι· καὶ τοὺς Λυδοὺς τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας, μετὰ δὲ ὡς οὐ παύεσθαι ἄκεα δίζεσθαι· ἄλλον δὲ ἄλλο ἐπιμηχανᾶσθαι αὐτῶν· ἐξευρεθῆναι δὴ ὦν τότε καὶ τῶν κύβων καὶ ἄλλων πασέων παιγνιέων τὰ εἴδεα· ποιέειν δὲ ὧδε πρὸς τὸν λιμὸν ἐξευρόντας· τὴν μὲν ἑτέρην τῶν ἡμερέων παίζειν πᾶσαν, ἵνα δὴ μὴ ζητέοιεν σιτία· τὴν δὲ ἑτέρην σιτέεσθαι παυομένους τῶν παιγνιέων. Paulo post: ἐπεί τε δὲ οὐκ

ἀνιέναι τὸ κακὸν, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον ἔτι βιάζεσθαι, οὕτω δὴ τὸν βασιλῆα αὐτῶν δύο μοίρας διελόντα Λυδῶν πάντων, κληρῶσαι τὴν μὲν ἐπὶ μονῇ, τὴν δὲ ἐπὶ ἐξόδῳ ἐκ τῆς χώρης· καὶ ἐπὶ τῇ μένειν αὐτοῦ λαγχανούσῃ τῶν μοιρέων, ἑωϋτὸν τὸν βασιλῆα προστάσσειν, ἐπὶ δὲ τῇ ἀπαλλασσομένῃ τὸν ἑωϋτοῦ παῖδα, τῷ οὔνομα εἶναι Τυρσηνόν etc. denique, ἔθνεα πολλὰ παραμειψαμένους ἀπικέσθαι ἐς Ὀμβρικούς. Tyrrhenus iste fuit Hercule et Lyda genitus, secundum Pausaniam in Corinth. cap. 21. At D. Halicarnass. pag. 21. lib. I. Vell. Paterculus I. 1. et Tacitus IV. 55. quam proxime ad Herodoti sententiam accedunt. Postremo accedit Servius * ad Aen. II. *Dictus Lydius* 320
a fratre Tyrrheni; Thusci enim a Lydis originem ducunt. Nam Lydus et Tyrrhenus, duo fratres, cum eos provincia una non ferret, sorte miserunt, ut divisis copiis proficisceretur unus ad novas sedes quaerendas etc. pag. 642. Confer etiam Dionysium in Perieg. 347. et eius Schol. qui aliter narrat hanc fabulam. Est et alius Isidori locus XVIII. 23. de ludis Circensibus: *Quibus equos a Mercurio distributos historiae docent.* lege ex Tertulliano de Spectaculis cap. IX. *Stesichorus docet.* Pro, *communis usus reus non erat*, Isidorus habet, *communis usus, reatus non erat.* apud quem lege ex MS. et Servio ad Aen. VIII. 636. *Circenses autem ludi vel a circumeundo, vel quod ubi nunc metae sunt, olim gladii ponebantur.* WASSE.

XVI.

(LXXVII.) LUTATI. Hunc Varro coniungit Pisoni: nec aliud quidquam de eo mihi constat. Nam qui putant esse Q. Lutatium Catulum maiorem, collegam Marii in IV. Consulatu, falluntur. Is enim non Historias Romanorum, sed librum de Consulatu et de rebus gestis suis scripsit, ut testatur Cicero in Bruto. Meminit Suetonius, in libello de illustr. Grammaticis, Lutatii Daphnidis, liberti Q. Catuli minoris: *quem Historias scripsisse incompertum, et Varronem usum testimonio Grammatici, aequalis aetati suae, parum verisimile est.* A. POPMA. — A Plutarcho vocatur Κάτλος Λουτάτιος. Consulatum gessit cum Caio Mario quartum Consule A. U. C. DCLI. inquit Vossius in H. Lat. WASSE.

(LXXVIII.) 4. * CYMAEAM. Pro *Cumaeam*, recte. Silius Italicus 321
XIII. 494. *At gravida arcanis Cymes anus.* et: *Miratur sonitum quieta Cyme.* Sylv. IV. vs. 65. 498. *Cymaeo in antro.* Statius. Val. Flaccus in principio lib. I. *Si Cymaeae mihi conscia vatis stat casta cortina domo.* et alibi. ubi N. Heinsius ita in antiquis Virgilii et Ovidii Codicibus exaratum se constanter invenisse testatur. Et sane Graecis, inquit, Κύμη, non Κούμη. at apud Ptolomaeum invenio Κοῦμαι. Cave autem de hoc loco accipias Isidorum lib. XVI. cap. 1. *Creta Cimolia candida est a Cimaea Italiae insula.* MS. omittit *Creta*, rectius, ut videtur; nam *Cimolia* absolute ponitur apud Plinium aliosque. Sed quis umquam de Cymaea Italiae insula vel fando audiverit? sic tamen omnes editi et Mss. quibus invitis sic legendum censeo: *a Cimolo* Italiae *insula.* Ovid. Met. VII. 464. *Cretosaque ruta Cimoli.* de hac insula loqui Isidorum manifestum est, quia infra dicit, *vestimentorum pretiosos colores emollit*, quae verba habentur

apud Plinium XXXV. 18. cum huius insulae meminit; a quo etiam pro *confricato sulphure* apud Isidor. lege *contristatos.* Vox autem *Insula* in Utopiam ablegandam puto, quae ex glossatore nata est, qui quum in exemplaribus mendosis invenisset *Cymaea, Italiae* de suo addidit. Dicaearchus insulam hanc modo ex Sporadibus, modo ex Cycladibus esse dicit. Scylax et Strabo inter Cycladas reponunt. WASSE.

322 (LXXIX.) 7. * A CURTIO CONSULE. M. Genutius Augurinus et C. Curtius Philo Coss. fuerunt anno Urbis CCCVIII. licet vulgati Livii et Cassiodori codices edant P. Curiatium, et Dionysii Halicarnassei, M. Minucium et C. Quintium: qui ex Varronis lib. IV. de L. Lat. emendandi. A. POPMA.

XVII.

L. COELI ANTIPATRI. Cicero in Bruto: *L. Coelius Antipater scriptor, quemadmodum videtis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.* Et Pomponius de Origine Iuris: *Fuit et eodem tempore Coelius Antipater, qui Historias conscripsit, sed plus eloquentiae quam scientiae iuris operam dedit.* Spartianus refert Hadrianum Imperatorem Coelium praetulisse Sallustio: in quo illum iudicio lapsum fuisse indicat Ciceronis testimonium de Antipatro. quod est de Legibus I. de Oratore II. etsi M. Brutus dignum censuit, quem in Epitomen redigeret. Cicero ad Atticum XIII. *Epitomen Bruti Coelianorum velim mihi mittas.* A. POPMA. — Fannio aetate coniunctus, inquit Cicero I. de Legibus. Sisenna autem antiquior, Paterculus lib. II. Gracchorum temporibus vixisse patet ex Val. Maximo I. 7. §. 6. quo in loco, ut id obiter moneam, pro, *vitare posse ut eo fato non periret*, MS. Bib. Publicae legit, *ne eo fato* et sequentia, *propulsus e Capitolio* omittit, et ante principium huiusce lectionis penultima pro, *laetiorem status spem*, habet, *laetioris.* de huius Historici dictione Cicero in Bruto et secundo de Oratore. Idem etiam in Epist. ad Att. XIII. 8. narrat Brutum huius opus in compendium redegisse. Adduxit fragmentum Caecilii ex Strabone Popma, et pro Κεκίλιος legit Κοίλιος, quod ego auctoritate Vossii fretus induxi. Intelligendus enim est Καικίλιος ὁ ῥήτωρ, qui historiam edidit Belli Civilis. vid. Athenaeum VI. 2. WASSE.

AD L. AELIUM. Est L. Aelius Stilo Grammaticus; de quo Cicero in Bruto, Suetonius de claris Grammaticis, et nos ad Varronis de L. Lat. lib. IV. A. POPMA.

2. DELICANT. Hoc est, explanant. Caecilius Obolostate:

Si linguas decem habeam, vix habeam satis qui delicem.

Idem Pausimacho:

Imo vero id ante, soli dum sumus, delica.

Accius Alphesiboeo:

Advereor cum te esse Alcmaeonis fratrem factis delicat.

WASSE.

6. PERIERAT. *Pergeret* MS. Codex Prisciani B. WASSE.

323 (LXXX.) 9. * SEMPRONIUS LILYBAEO. Tib. Sempronius Gracchus

Consul, dux exercitus in Sicilia contra Annibalem: de cuius adventu Lilybaeum narrat Livius XXX. et Polybius III. A. POPMA.

16. INERMI IN LATEBRAS. V. C. *inermis*, id est *inermes.* PONTAN.

17. EX VICTORIA INERTI. V. C. *incerti*, Fulvius, *victoriae certi*, minus recte. *Iners victoria* est incruenta, sine magna conflictatione parta, et, ut ait Ennius, *sine sanguine et sudore.* PONTAN.

(LXXXI.) 19. SI VIS MIHI EQUITATUM. Hoc dictum iisdem ferme verbis refert Cato lib. IV. Originum: unde Coelium sumsisse monet Gellius. A. POPMA.

CENA SIT COCTA. Macrobius, *cenam coctam.* PONTAN.

26. * CUM CLASSI ACCEDUNT. *Accedo tibi*, i. e. in tuam sententiam, 321
i. e. ad te venio, inquit Charisius. *Sonantes accestis scopulos* Virgil. *Accedere periculum* Plautus. Dares vero Phrygius, *applicant classem ad oppidum.* vid. cap. 15. quo in loco lege ex Ms. *Argivis Achilles eadem in concilio refert. Illi gaudent, Calchantem ovanter recipiunt.* Et paulo post pro, *legatos ad Priamum vellet Helenam ei restituere*, lege, *mittit sciscitans ab eo.* WASSE.

CASTRA METATI SIGNA STATUUNT. Ex more et disciplina militari, castris metatis, primo signa hastis imposita suis locis intra castra statuebantur: quia nihil erat venerabilius eorum maiestate militibus, ut ait Vegetius lib. III. A. POPMA.

27. IPSE CUM CETERA. Noniani libri, *A navi ipse*, corrupte, pro, *Annali VI. Ipse cum.* A. POPMA.

(LXXXII.) 31. VOBIS STUDEAT AEMULARI. V. C. *nobis.* Hoc dicit: *Etiamsi homines plebeii principum Reipublicae virtutes studeant aemulari, et res non minus praeclaras gerant quam illi, tamen ipsorum facta eadem non neque grata et gloriosa erunt.* Quod Cato in Originibus confirmat exemplo Leonidae ducis Lacedaemonii, et Caeditii Trib. militum. PONTAN.

34. DEPECULARI. Hoc est ἀποσυλᾶσθαι, exponente Prisciano; licet fortasse nunquam extra hunc locum passive inveniatur. Vis verbi ex Lege Iulia optime innotescet, qua cavetur, ne quis ex pecunia sacra aut publica auferat, neve intercipiat, neve in rem suam vertat, neve faciat quo quis auferat, nisi cui lege licebit, neve quis in aes publicum quid indat, neve immisceat, neve quo quid indatur, immisceatur, faciat faciens dolo malo quo id peius fiat. Labeo definit, pecuniae etc. furtum non ab eo factum cuius periculum fuit, et ideo aedituum in his quae ei tradita sunt peculatum non admittere. et Martianus, illum qui praedam ab hostibus captam surripuit. Ulpian. etiam illum, * qui aliquid in tabulis publicis induxerit, 325
hoc crimine teneri asserit. Eius poena primo, litis aestimatio in quadruplum; vid. Gellium II. 18. et Catonem in Praefat. ad lib. de Re Rustica: secundo, deportatio: tertio, ultimum supplicium. Peculatus iudicium in eos datur, inquit Hispalensis, qui fraudem aerario faciunt. ubi Ms. Codex bis *peculatum* exhibet. Verum ne illum inemendatum praeteream, pro, *Ambitum iudicium est qui largiorem honorem capit et ambit*, ut vulgo

circumfertur, lege ex membranis, *qui largitione honorem capit.* In ambitus crimine quaenam formula sit servata, vide apud Asconium in Divinationem. Ex Suetonio in Aug. patet, *cum ambitus teneri, qui turbam suffragiorum causa conduxerit, servos advocaverit, alienamve quam multitudinem conduxerit.* et ex Modestino in L. Unica ff. ad L. Iuliam de ambitu: *Si quis reus vel accusator domum iudicis ingrediatur, item si municipio contra hanc legem magistratum quis petierit, item si novum vectigal instituerit.* WASSE.

37. PUBLICATOS QUIPPE. Fulvius Nobilior Fastos in aede Herculis Musarum, quam in circo Flaminio ex pecunia Censoria fecerat, posuit, ut autor est Macrobius lib. I. cap. 12. A. POPMA.

38. NUCERUM. Id est *nucum*, ut *regerum*, *lapiderum*, pro *regum*, *lapidum*, Cn. Gellius: quae non tam nove, quam vitiose et absurde prolata sunt. A. POPMA.

(LXXXVII.) 43. CIRCA OCEANUM COLUNT. Hoc est, qui iuxta, vel ad Oceanum habitant. Nepos X. 4. *Sed non passi sunt hi qui circa erant. Colentes ultra Tanaim* Curt. VII. 46. formula a Graecis tracta, qui per πέριξ et κύκλῳ efferunt. Et eodem fere significatu usurpatur, quo *attingere ad* vel *in aliquid*, V. 9. Mela cap. 14. aut apud eundem *apposita toti Boeotiae* II. 7. aut *pertinere ad*, pro *pertingere;* pro quibus omnibus usitatius invenitur verbum *iungere.* ut apud Plin. V. 18. *Iungitur ei latere Syriae Decapolitana regio.* licet haec vox non semper *contactum*, sed *vicinitatem* denotet, ut alicubi apud Livium, *Vineae moenibus iunctae,* hoc est, admotae propius urbem. Utcunque se res habet, certum est τὸ *iungere* cum *contra* nunquam inveniri. Proinde locus ille Isidori mihi semper de mendo suspectus est: *Creta Graeciae pars est iungens contra Peloponnesum.* Orig. XIV. 6. Nullum tamen hic in MSS. aut editis praesidium, omnes quasi data opera in errorem coniurare videntur. Parum abfuit quin legissem, *iacens contra Pelop.* quomodo locutus est Mela II. 7. Sed hoc esset longius ab exemplarium vestigiis recedere. Paula itaque mutatione scribe, *ingens.* Eodem auctore Mela cap. 11. *Ingens et centum urbibus habitata Crete.* Solinus etiam cap. 11. Inter ortum porrigitur et occasum *tractu longissimo.* quo in loco Codex MS. quo usus sum, pro, *pronius est Cretam dicere*, ut habetur in ed. Salmasii, legit, *plus est;* et in spatio interlineari, *promptius*, quod Salmasianis lectionibus praefero. pro *Gnoson* item *Cynosonthera*, de qua ampliandum pronuncio; pro, *prima mari potuit*, *prima potuit remis et sagittis*, cui hac in re astipulatur Isidorus. Sic enim ille: *prima etiam haec insula remis et sagittis claruit.* sunt et
326 alii qui magnitudinem praedicant; inter quos * Seneca: *Urbibus centum spatiosa Creta.* Dionysius V. 502. *Καὶ τῆς τοι μέγεθος περιώσιον.* Homer. Odyss. ξ. 10. *Εὐρειάων ἐκ μὲν Κρητάων γένος εὔχομαι.* et, *Κρήτῃ ἐν εὐρείῃ.* Apud M. Heracleotem ob magnitudinem nonum inter insulas locum obtinet, septimum vero apud Agathemerim. Donatus ad versum Virgil. *medio iacet insula ponto*, putat poetam signate per vocem *iacet* immensam Cretae latitudinem demonstrare voluisse. Cuius sententiae quo minus accedam faciunt illa Pomponii, *in orbem iacent Cyclades.* Ovidii, *Quinque*

iacent terrae (Echinades nimirum) Metam. VIII. 577. et Priscian. Perieg. V. 303. E regione *iacet* locus hic Symplegados arctae. 430. *cuius* iacet *Isthmos imago.* Dionysio 405. *στένος ἰσθμός.* et 464. Continuoque *iacent* Gymnesiae. Dicaearchus: *Πελασγία, Σκῦρος. Κατὰ Εὔβοιαν δ᾽ ὁρῶμεν κειμένην.* Herodian. VI. *Τὴν ἀντικειμένην Ἤπειρον Εὐρώπῃ.* et IV. *Λιβύης τε τὰ περικείμενα.* Possem contra sententiam Servianam testes sexcentos producere, sed *οὐκ ἐμὸν ἔργον τοῦτο· πόρος δέ μοι ἄλλα μέμηλεν.* et haec ni fallor ad Isidorum sufficiant. Repone autem apud P. Sabinum in locum Virgilii supra laudatum *Philistides* pro *Philostocles.* WASSE.

(LXXXV.) 60. * AETHIOPES. Martiani verba haec sunt: *Cael.* 327
Antip. se hominem vidisse confirmat, qui navigationis *ardore in Aethiopiam ex Hispania navigasset.* at longe rectius veterrimae Corporis Christi et Bib. publicae membranae (quibus in hoc auctore purgando sum usus) exhibent *negotiationis.* Nec secus Codex vetus Bibliothecae Bodleianae, cuius variantes Lectiones beneficio doctissimi et humanissimi viri I. Hudson DD. in meam gratiam exscripsit eruditus Iuvenis. Hanc lectionem confirmant Plinius et quem sequitur, Mela lib. II. cap. 66. *Navigasset ex Hispania in Aethiopiam commercii gratia.* confer hac de re Strabonem pag. 98. et Herodotum 237. Sed procedit Martianus: *Idem Cornelius post captos Indos per Germaniam navigavit.* Quod falsum esse evincit Plinius hisce verbis: *Idem Nepos etc. tradit, Q. M. Celeri Indos a rege Suevorum dono datos, qui ex India commercii causa navigantes tempestatibus essent in Germaniam abrepti.* Mela habet, *a rege Baetorum.* vid. Harduin. ad lib. II. §. 60. a quo loco Martiani refingendus. WASSE.

64. * ALII SUBNIXAM. Agitur ibi de urbe Petilia a Philoctete con- 328
dita, vel muris cincta, de qua ibi Virgil.

Parva Philoctetae subnixa Petilia muro.

HAVERCAMP.

XVIII.

(LXXXVI.) Q. AELI TUBERONIS. Q. Aelius Tubero Iurisperitus fuit, vita severus et durus, ex instituto Stoicae disciplinae, quam Panaetio magistro sectabatur. Meminit eius Cicero pro Murena, in Bruto, de Oratore 3. et de iure civili in artem redigendo, *Nec vero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.* Dionysius virum gravem, et diligentem in historiis praedicat. Vidend. et Pomponius tit. *de Origine Iuris.* A. POPMA. — Vid. iudicium D. Halicarn. de eius hist. lib. I. Antiq. WASSE.

XIX.

(LXXXVIII.) * P. RUTILI RUFI. Hic vir clarissimus, Quaestor 330
sive Legatus Mucii Scaevolae Procos. Asiae fuit, Consul cum C. Manilio anno urbis DCXLVIII. Postea in iudicium repetundarum nomine vocatus, damnatusque Equitum sententiis, qui tum Gracchanis legibus iudicia obtinebant, in exilium Smyrnam abiit. Eius integritatem et constantiam praedicat Cicero in Bruto, de Officiis III. Seneca ubique, Ovidius:

Nec grave magnanimi robur mirare Rutili.

A. POPMA. — Tacit. in Agric. Athenaeus VI. et IV. Minutius Felix. WASSE.

331 (LXXXIX.) 5. * DE VITA SUA. Multi praestantes viri de Vita sua libros scripserunt, ut hic P. Rutilius, M. Scaurus, M. Varro, Augustus Caesar, cuius de Vita sua XIII libros memorat Suetonius. A. POPMA.

POMPEIUS ELABORAVIT. In petitione magistratuum prima cura erat, ut petitor suo quemque civem nomine appellaret ac salutaret. Unde Pompeius, cupientissimus honorum et imperii, elaborabat, ut singulos cives nosset, eorumque nomina teneret. Contra Scipio Aemilianus obiicienti Appio Claudio, suo in Censura competitori, quod is neminem civium nosset, respondit: sed dedisse operam ut a civibus suis cognosceretur, non ut ipse eos cognosceret. A. POPMA.

ARTIFICIOSE SALUTARET. Artificium salutationis erat, magnificis et blandis nominibus cives salutare, et appellare patrem, fratrem, amicum, prout cuiusque dignitas, aetas, ingenium ferebat, quod Horatius praecipit nomenclatori:

— — Frater, Pater adde:
Ut cuique est aetas, ita quemque facetus adopta.

A. POPMA.

332 (XC.) 13. * QUOD EGO ME. Hoc Priscianus citat ex oratione Catonis pro L. Caesare ad populum, ut nescias, Diomedes an Priscianus corruptus sit; an Cato et Rutilius idem dixerint: quod ego quidem puto. A. POPMA.

XX.

P. SEMPRONI ASELLIONIS. De hoc Gellius II. cap. 13. *Is Asellio sub P. Scipione Africano Trib. milit. ad Numantiam fuit, resque eas, quibus gerundis ipse interfuit, conscripsit.* Cicero in Bruto, post Coelium historias scripsisse, nec se illi aequare potuisse indicat. A. POPMA. — Coepit autem bellum Numantinum Anno U. C. DCXIV. Q. Servilio Caepione et C. Laelio Sapiente Coss. Dionysius lib. I. Antiq. eum cum Catone reponit inter λογιωτάτους τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων. Servius ad XII. Aen.

— — pilataque plenis,
Agmina.

citat ad hunc modum: *Asellio Historiarum tritarum.* Sed pro *tritarum* Vossius legendum putat *Romanarum.* Exstat sub eius nomine liber de Divisione Italiae et Origine Urbis Romae; sed titulus auctorem mentitur. WASSE. — Vide quae notavimus pag. seq. 333. HAVERCAMP.

333 (XCI.) 6. * UT MAIOR INVIDIA LEPIDO. Forte M. Aemilius Lepidus Porcina, qui Cos. fuit anno DCXVI. cum C. Hostilio Mancino. Proconsul adversus Vaccaeos male rem gessit. Livius in epitoma lib. LVI. Eum celebrat Cicero, ut summum oratorem. A. POPMA.

(XCII.) 8. TUM IN EO TEMPORE. Fulvius, *tum habebat.* PONTAN. — Ms. Pembr. nihil movet. WASSE.

13. TRITARUM QUARTUM. Prior vox in Servio adhaeret titulo, *Asellio Historiarum tritarum*, male. Nam *tritarum* intelligitur *viarum*, quarum exploratio signis fiebat, sive *pilatim*, id est dense, sive passim et laxe exercitus ducendus esset. A. POPMA. — Reposuimus hoc Fragm. suo loco. Pertinet enim ad lib. VIII. veraque eius lectio ex melioribus Servii libris patet, quae haec est: *Asellio Historiarum VIII, Triariorum quartum* etc. non *Tritarum*, omisso libri numero. HAVERCAMP.

9. TAM PULCRUM OPUS. Theatrum intelligit, quod inchoatum a L. Cassio Censore etiam paene absolutum, L. Scipio Asiaticus Cos. anno DCLXX. demolitus est: quoniam hoc quoque videretur novarum seditionum materia, vel quod existimaret non esse e republica populum Graecanicis voluptatibus assuescere. Appianus de Bellis civilibus lib. I. Velleius lib. II. ad quem in Scholiis plura notavi. A. POPMA.

10. SPECTARI OPORTERE, NON DICTA. Alii, *spectari oportere, dicta non.* PONTAN. — Ex oratione C. Marii * Cos. designati, cuius sententiam 334
ita Sallustius expressit in Iugurthino: *Non sunt composita verba mea, parvi id facio. Ipsa Virtus se satis ostendit.* A. POPMA.

(XCIII.) 14. MOLIS ATHENIENSIUM. H. Stephanus, *Moleatensium.* PONTAN. — Salmas. corrigit, *ad m. a. Eleatensium.* Ms. Cod. Pembrochiensis omittit *Architectonem*, et pro *Elatensium* reponit *more Atheniensium,* dein *virgisque multis* legit. WASSE. — Mirum sane, neque aliquem ex Gellii interpretibus, neque ipsum Ioseph. Wasse, qui studiose satis Io. Sarisberiensem legit, incidisse in memorabilem locum Polycratici eiusdem, qui exstat lib. VI. cap. 12. ubi nomen Architectonis invenitur, videlicet Magni Gaii. Sed dignus est locus qui exscribatur, prout ibi legitur pag. 356. *Scripsit ad Magnum Gaium maiorem Atheniensium* etc. *Tunc Magnus Gaius comperto quamobrem* etc. Ex quibus patet vera lectio, videlicet: *Scripsit ad Magnum Gaium, Architectonem Atheniensium* etc. *Tunc Magnus Architecton, comperto* etc. corrupto nomine viri apud Gellium in *magistrum* atque *molis*, et muneris eiusdem pariter corrupto apud Sarisberiensem in *maiorem.* HAVERCAMP.

XXI.

(XCIV.) CLODI LICINI. Hunc Clodium fortassis significat Cicero de Legibus I. 2. ubi cum de Coelio dixisset, subiicit: *Successere huic belli Clodius, Asellio, nihil ad Coelium, sed potius ad antiquorum languorem atque inscitiam:* quo loco nonnulli pro *belli* perperam reponunt *Gelli*, qui ante Coelium scripserunt, ut supra dixi. A. POPMA. — Nisi forte apud Ciceronem legendum sit *Claudium*, et de Quadrigario accipiendum. Vossius putat eundem designari a Nonio in *patibulo.* Nescio interim an Sextus Clodius sit ab hoc diversus, cuius meminere Lactant. I. 22. Arnobius I. 5. vide etiam Tzetzem Chil. II. VI. 960. Cave tamen confundas cum Servio Clodio equite Romano, qui, tradente Varrone apud Plin. XXV. 3. prae doloris magnitudine crura podagrosa veneno perunxit;
* aut cum Sexto illo e Sicilia Rhetore, de quo Sueton. VI. Cicero Philip. 335
VII. 16. aut Clodio Turrino, de quo Seneca Controv. XXXI. etc. qui idem forte eum illo, cuius librum de Diis citat Arnob. pag. 168. et Lactant. I. 22. WASSE.

XXII.

C. Licini Macri. Docti viri putant hunc esse C. Licinium Macrum oratorem, qui repetundarum reus, Cicerone Praetore iudicium exercente, veritus damnationem, sudario ore et faucibus artatis poenam morte praevenit, ut narrant Valerius et Plutarchus, et meminit Cicero ad Atticum I. et in Bruto. Ego arbitror hunc historicum esse alium ab illo oratore, et quidem antiquiorem. Non enim Cicero siluisset de eius Historiis. A. Popma. — At in Ciceronis de Legibus pro, *quid Accium memorem*, in quibusdam Codicibus est, *Acrum*, unde Sigonius legit *Macrum*. Fulv. etiam Ursinus auctor est *Macrum* se reperisse emendatum in libro quem cum MS. contulerat Vir doctus. Sic legit et P. Manutius, et sic scribi debere putat Vossius de H. L. lib. I. pag. 74. quod nempe de illis agit Cicero, qui soluta oratione scripserunt; et quod temporum ratio refragatur quo minus ille Sisennae amicus esse potuerit. Scripsit Licinius Annales, ut eos vocat Nonius in *lues* et *luculentum:* sive *rerum Romanarum libros*, prout idem in *patibulo* nominat. Facile interim assentior Mercero, pro *Licinio, M. Aemilio* apud Nonium in *Prosecta* reponenti, et proinde expunxi tria fragmenta ab Ausonio Popma ex Macri Ornithogonia adducta. Adeat lector Plinium XXXII. 1. et XXXII. 2. Obiit Noster triennio post Virgilium, ut ex Hieronymi Chron. patet. Wasse.

(XCV.) 5. Nequaquam sui lavandi. Fuit, credo, lex militaris pro tempore lata ad cohibendum nimium usum lavationum in castris, ne milites sui lavandi gratia exuerent arma. Est autem in illo *sui lavandi* ellipsis nominis *caussa*, *gratia*, de qua dixi lib. II. de Usu antiq. locutionis. A. Popma.

7. Omnium nostrum neglegerit. Praeteritum a praesenti, ut Phi-
336 lippica XIII. ex epistola Antonii: * *Confugere Alexandriam neglegisti.* Sic *sini* a *sino*, Rutilius de Vita sua, et Terentius Andria: *Sini animum ut expleret suum.* A. Popma.

13. Linteos in aede repositos Monetae. Bibliothecae autem tum demum institutae, cum a Paulo Aemilio Perse devicto vis librorum ingens Romam allata est. Hoc enim studium ab Atheniensium et Aegypti Regibus sero se in Latium diffudit, uti narrat inter alios Isidor. VII. 3. apud quem tamen male legitur, *Philadelphus*, *cum studio bibliothecarum Pisistratum aemularetur, non solum* scripturas, *sed etiam et* divinas literas *in Bib. suam contulit.* Supple ex membranis *non solum scripturas* gentium, *sed* etc. Interim non abs re erit obscurum Arnobii locum in lucem
337 protrahere: *Unde quaeso est vobis tantum sapientiae * traditum? quia fornicem Lucullianam et Marsyam Pomponii obsignatum memoria continetis?* Quidni *fornicem Lucullanam?* de Bibliotheca nempe Luculli. *Marsyam* vero non *Pomponii*, sed *Pompilii*, vel *Pompeii;* fuit enim admodum vetusta statua et signum liberae civitatis, teste Servio. ut sit sententia: vos vero ideo sapientes, quia per Bibliothecarum forulos reptantes, leges et morem fori (ubi erat Marsyas et ad quem declamitare solebant) ad amussim tenetis? Nam scholae et bibliothecae in fornicibus sive porticibus erant, ut in porticu Octaviae sororis Augusti regione Urbis nona, in qua etiam et horti Lucullani. De Luculli vero Bibliotheca omnibus aperta fuse Plutarch. in eius vita circa finem. Cicero de Fin. III. 1. Sed nihil temere statuo. Wasse.

(XCVI.) 16. C. Flavius. Popma, *Cn. Flavius*, ut in Pisone, Cicerone, Valerio Maximo. Pontan.

(XCVII.) 26. Quos oportuit. Legendum *Quis:* nisi antiquorum more posuit *hisce* pro *hi*, ut Plautus Milite: *Nam hercle hisce homines.* Terent. Eunucho, *hisce hoc munere arbitrantur.* A. Popma. — At III Mss. nostri nihil movent. Wasse.

27. Quorum in corpore. Fulvius, *quoius in corpore ita crebra sunt vulnera, uti novae cicatrici locus non sit.* Pontan.

Ornithogonia. Nonius hunc librum tribuit * Licinio Macro, et ad 338
eundem fortassis pertinent ea quae Plinius ex Licinio descripsit: sed an sit Macri historici, nescio. Diomedes citat Aemilium Macrum Ornithogonias lib. II. et Theriacon IV. Is est poeta, Ovidii amicus et familiaris, qui de avibus, serpentibus et herbis scripsit, et Iliaca ab Homero relicta pertexuit, ut in libris de Tristibus et de Ponto testatur. Eiusdem Macri nomine circumfertur libellus de Herbis; sed adulterinus et supposititius. A. Popma.

Licini. Ita libri Noniani plerique, ut non constet, an sint Clodii Licini an Licini Macri. Alii tribuunt Varronis Rerum humanarum lib. XXI. ubi quae notavi vide. A. Popma.

XXIII.

L. Cassi Heminae. De aetate Cassii indicium facit Censorinus, qui illum vixisse refert ludis saecularibus quartis, C. Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaico Coss. anno Urbis DCVIII. tum titulus lib. IV. Annalium, quo descripsit bellum Punicum III. coeptum anno DCIV. A. Popma. — Plin. XIII. 13. citat Cassium. Pompon. Sabinus ad Georg. I. *perfusa papavera somno.* Sed is (ut ex ipso Fragmento patet) est Cassius Dionysius Uticensis Magonis interpres, qui tametsi Graece scripsit, a Varrone Latine citari certum est. Et haec verba sunt ipsius Varronis I. 38. de Re Rust. a quo post *palustrium* adde *ac nantium.* interim non audiendus est Simlerus, qui Cassium scripsisse ad Tiberium putat; hoc enim esset Heminam cum Cassio Severo confundere. Wasse.

2. Scottino scribit. Fulvius et Popma *scotinos:* id est, obscuros. Pontan. — *Scotino* est *obscure, ἐν αἰνίγμασι*, ut loquitur Cicero, vel leg. *Scotinos*, id est obscuros sermones, ut aenigmata, gryphos, quos vetustiores Latini scrupos dixerunt. A. Popma.

3. Atque sexaginta. Additur in Vulgg. *Annis ante Romam conditam.* Verum illa apud Gellium ad Nepotis fragmentum spectant. Haverc.

(XCVIII.) 4. * Profanavit. Id est, *polluxit.* nam profanatum, 339
secundum Varronem de L. Lat. quod in sacrario pollutum. eodem verbo usus est Massurius Sabinus memorialium lib. II. B.

(XCIX.) 5. Monstrum fit. Hoc Romulo et Remo accidisse, unus Cassius memorat. Nam Cato et alii tradunt hoc monstrum Aeneae indicasse

locum condendae Urbis. De Laribus grundilibus, dictis a grunnitu suis, videndi Diomedes et Nonius. A. Popma.

8. Et in area in Capitolio. Vetus editio Nonii: *Etiam aurea in Capitolio:* quod mihi quidem non displicet. Cassius refert Regum Romanorum, et illustrium triumphaliumque virorum statuas in Capitolio aereas fuisse: neque postea aureas vel argenteas factas, et si quae factae erant, eas Censores, ad quod pertinebat cura templorum, signorum et tabularum, deiecisse. De regum statuis aereis in Capitolio testis Plutarchus, qui aeream L. Bruti mediam inter Regias strictum gladium exserentem, memorat: de aliis Livius et Obsequens, cum tempestatibus signa aerea in Capitolio deiecta inter prodigia notant. Quamvis istae aereae pleraeque fuerunt inauratae, unde turma inauratarum equestrium in Cicerone ad Atticum VI. Post Cassii demum aetatem oppressa republica aureae et argenteae statuae ambitiosis Imperatoribus positae, ut testantur historici et Inscriptiones. Non ausim tamen reiicere vulgatam lectionem, cum sciam in area Capitolina numerum ingentem statuarum humanarum fuisse, quarum multitudo forte Censores offendit, sicut Augustum, quem statuas virorum illustrium ex Capitolina area, propter angustias, in Martium campum contulisse tradit Suetonius Caligula cap. XXXVI. A. Popma.

9. Tum Marcus praeco. Lipsius, *Martius Praetor.* P. Merula ad Ennii Annal. III. *Manius procos.* sive *proconsul.* Popma, *Marcus Praetor.* Pontan. — Locus corruptus, de cuius emendatione nihil possum statuere:
340 tantum * suspicor legend. *Tum Marcus Praetor.* ut sit, M. Livius M. F. C. N. Denter, Drusus, praetor, C. Fabricio Luscino Q. Aemilio Papo Coss. anno CDLXXI. quae bello Gallico, duce hostium Druso cominus trucidato, sibi posterisque suis cognomen invenit: deinde Propr. aurum ex provincia Gallica retulit, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum. Hunc primum isto bello Gallico difficillimo proletarios cives armis instruxisse ex publico, verisimile est, eo quod Augustinus de Civit. Dei lib. III. 17. scribit, proletarios armatos paulo ante bellum Tarentinum, quod incidit in annum CDLXXII. Quamvis Ennius in Annalibus tradidit Tarquinium regem bello Sabino primum proletarios armasse: cuius opinionem forte refutavit Cassius, et ea occasione de proletariis egit lib. II. in quo res gestas regum Roman. descripsit. Alii legunt, *Tum Marius primus Consul primum.* qui non animadvertunt Cassium multo ante Marium Consulem vixisse et historiam scripsisse, et Marium armasse capite censos, non proletarios. A. Popma.

10. Quae nata sunt. Expressit proverbium Graecum, *πᾶν τὸ γενόμενον κατθανεῖν ὀφείλεται.* *Denasci* est *interire,* ut Graecorum *ἀπογενεῖν.* quod Lucretius *aboriri quaeque creata.* Varro de L. Lat. IV. *Omne quod nascitur ignescit, ideo calet, ut qui denascitur ignem eum amittit, ac frigescit.* A. Popma.

(C.) 12. Numa constituit ut pisces. Idem tradit Festus his verbis: *Pollucere Diis merces quas luceat sunt far, polenta, vinum, panis fermentarius, ficus, passa, suilla, bubula, agnina, casei, ovilla, alica, sesama, et oleum, pisces quibus est squama, praeter squarum.* De pollinctu videndus Varro IV. A. Popma.

19. Mulier cantabat. Pertinet ad ritum sacrorum Megalesiorum, quae primum instituta et celebrata * fuerunt temporibus belli Punici II. 341
magna matre Deum in Urbem recepta. Ea sacra peragebant vir et mulier Phryges, qui illa per Urbem circumducebant, congregantes matronas, decantantesque ad tibias carmina, tympana tenentes, ut scribit Dionysius lib. II. a quo paululum dissentit Hemina, qui duas mulieres sacrificas fuisse scribit, alteram tibiis cantasse, alteram cymbala pulsasse. Unde mansit in istis sacris usus tibiarum et cymbalorum. Lucretius lib. II.

Tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
Concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentes.

Tibias autem Phrygias dicit, quod iis incinebantur modi Phrygii, qui religiosi habebantur. Apuleius Floridor. I. *Aeolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum.* A. Popma.

(CI.) 22. Scriba Pontificius. Livius lib. XXXI. (L. Cantilius scriba Pontificum, quos nunc minores Pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, a Pontifice Max. eo usque virgis in comitio caesus erat, ut inter verbera expiraret:) ubi dissentit ab Hemina, qui scribam cum duabus Vestalibus stuprum fecisse tradit. Sed hoc factum bello Punico II. et ideo lib. III. collocandum, non IV. in quo descripsit Punicum posterius. A. Popma.

26. Qua fini omnes res. *Qua fini, hac fini,* antique pro *quatenus, hactenus.* notavi ad Catonem de Re Rust. Mox legend. *humanitus* aguntur, ex Nonio de indiscretis adverbiis. A. Popma.

27. Pamphilo. Monent nos nummi Familiae Baebiae, et hic, et apud Plinium, reponi debere Tampilo; id enim Baebiorum cognomen fuit. Havercamp.

28. Lapidem fuisse quadratum. Livius lib. L. non meminit istius lapidis quadrati, sed *duo fasces,* inquit, *candelis involuti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie.* Cur autem involuti candelis caereis, ac non caera, quae ipsa omnem humorem ac putredinem arcet et arctissime vincit? An ad indicandam * religionem librorum? quia 342
candelae etiam simulacris Deorum et funeribus apponebantur. A. Popma.

(CII.) Hac pagina incerta quaedam Cassii Heminae ponuntur, inter quae referendum etiam illud, *Adulatique erant ab amicis et adhortati,* ex Prisciani lib. VIII. annotatum Riccobono. Pontan.

31. Sinvegiae magalia. Forte prior vox est *Punica,* denotans civitatem, munitionem, aut regiam, ut *attegia* apud Iuvenalem: *Dirue Maurorum attegias.* Et *magalia* et *mapalia,* quae sunt suburbana aedificia, cortes. Vid. Serv. Aen. I. et Festum. A. Popma. — Servius castigatior legit *Sinuessae,* prout reposui. Havercamp.

32. Tum primum turpe. Infames habebantur omnes, qui desperatione in afflictis rebus sibi mortem consciscebant, in primis tamen suspendiosi, de quibus in Pontificalibus libris cautum erat, ut insepulti abiicerentur, et, ne iusta ipsis fierent, sed suspensis oscillis, velut per imitationem mortis, parentaretur, ut tradunt Varro, Plutarchus, et Servius ad illud Virgilii XII.

Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.

Sed viri militares, duces ac imperatores, bello victi, ne ad ludibrium morerentur victorum, adferebant sibi manus, idque cum laude fortitudinis et
magnanimitatis. Nimirum carebant agnitione veri Dei, qua illuminati, nullis
343 periculis, calamitatibus aut ignominiis ad spontaneam mortem * adiguntur,
certissimam spem habentes se post aerumnas huius miserrimae vitae aliquando tandem migraturos in illud caeleste domicilium, ubi quies, pax et vita sempiterna manent. A. Popma.

XXIV.

(CIII.) Q. Claudi Quadrigari. Claudium Quadrigarium fuisse aequalem Sisennae refert Velleius. Historiam exorsum a bello Gallico et Urbe capta, perduxisse ad Sullanam tyrannidem; scripsisseque simplici et incomta orationis antiquae suavitate indicant fragmenta. A. Popma. — Ambigit Vossius hicne an alius sit Claudius ille, qui Annales Acilii Latine transtulit, ut narrat Livius lib. XXV. Wasse.

1. Cominius qua escenderat. A. Augustin. *ascenderat:* sed alterum antiquius. De Pontio Cominio idem refert Livius V. Pontan.

344 (CIV.) 8. * Quiescerent pugnae. Locutio antiqua, ut *levare religionis*, Livius; *abstinere irarum calidaeque rixae*, Horatius; *liberare curae et tutelae*, Ulpianus. A. Popma. — Ms. Pembr. *quiescerent pugnare.* Wasse. — Alii *quiescerent. pugnae facta pausa est, extemplo silentio.* Pontan.

Linguam exertare. Ita libri vulgati, ut Plinius lib. XXXV. cap. 4. *Pictum inficetissime Gallum exerentem linguam.* Veteres nonnulli *lingua exertare*, quod est per irrisum extra os proiicere atque retrahere linguam. A. Popma. — Lipsius, *lingua exerrare.* Pontan.

Manlio summo. Eutropius II. 11. *Hi* Galli *ab Urbe quarto milliario trans Anienem fluvium consederant. Nobilissimus de Senatoribus T. Manlius* etc. MS. Codex, quo usus sum, *Senatoribus Iuvenis.* Recte quidem; sic enim Livius VII. 9. *Galli ad tertium lapidem* etc. *diu inter primores* Iuvenum *Romanorum silentium fuit.* deinde, *Armant inde* Iuvenem Manlium *aequales.* Sed et Metaphrastes: ἀλλ᾽ ἀνὴρ νεανίας Μάνλιος. Fuit autem Tribunus militum, ut nos docet A. Victor de Vir. Illustr. cap. 28. Wasse.

Civitati accedere. H. Stephanus, *accidere.* Pontan.

Scuto pedestri et gladio Hispanico. Scuta communia fuerunt peditum et equitum, sed diversae magnitudinis: pedestria longa pedes quatuor, lata duos cum dimidio; equestria breviora, ut ex Polybio constat. Gladius Hispanicus fuit longus et levis: unde eius usus Veliti. Livius lib. XXXVIII. *Gladio Hispaniensi est cinctus.* Polybius lib. VI. *Ensis*

pendet ad dextrum femur, Hispaniensem vocant, anceps est, mucrone eximio, defertur violenter, eo quod obeliscus eius firmus stabilisque existit. A. Popma.

Gladio Hispanico. V. C. *Spanico:* quomodo librarii e vulgato idiotismo scribebant *Spani* pro *Hispani*, et *Spanico* pro *Hispanico.* Pontan.

Ea congressio. V. C. *Eam congressionem in ipso ponte utroque exercitu inspectante factum est.* Lud. Carrio Antiquar. Lect. II. Pontan.

Cautabundus. H. Stephanus *contabundus*, vel, *cantabundus*, ex more Gallorum, de quo, praeter historicos, Attius in Aeneadis:

Gallei voce canora, fremitu, peragrant minitabiliter.

Pontan.

Gallus sua disciplina, scuto proiecto. *Proiecto scuto* est *scuto
oblongo.* Vide Macrobium * lib. VI. Saturn. ad illud Virgilii, *Proiectaque* 345
saxa Pachyni. Ammianus Marcellinus imitatus est lib. XXIV. *Manipuli peditum obtecti scutis oblongis et curvis.* Sed eo praecipue loco Ammianus Sisennam aspexerit, qui similiter Marsis eiusmodi scuta ad protectionem tribuit: *Marsi*, inquit, *propius succedunt, atque ita scutis proiectis tecti, saxa certatim levia manibus coniiciunt in hostes.* Ita enim legenda Sisennae ea verba alias commonuimus. *Levia saxa* sunt *lapides manuales*, ut appellat idem Sisenna libro III. Vulgo *lenta*, non *levia* editum. Pontan. — *Proiectum scutum* quid sit, notavi ad Sisennae lib. III. *Cautabundus* est compositus ad evitandas petitiones adversarii, ut *vitabundus.* Alii malunt, *contabundus*, vel *cantabundus:* quibus non adsentior: etsi non ignoro receptum fuisse ex more patrio cantum Gallorum ineuntium proelium, de quo ad Sisennam. A. Popma. — Imo vero Livius lib. VIII. cap. 10. Gallum *stolide laetum* dixit; at, ubi de Manlio loquitur, addit: *non cantus, non exsultatio, armorumque agitatio vana* etc. Corrige igitur *cantabundus.* Havercamp.

Pectus hausit. Virgilius Aeneid. X.

Per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.

ubi Servius: *Modo* ferit *significat. Quidam Italicam locutionem putant. Cum enim a latere quis aliquem adortus occidit*, Hausit illum, *dicunt.* A. Popma.

Caput praecaedit. Hoc retinent libri veteres, ut *Amcaesum*, Festus, *Exquaero, inaequius*, pro *exquiro, iniquius*, Plautus. de quibus lib. I. cap. XV. de Usu antiquae locutionis. A. Popma.

(CV.) 14. Ea dum fiunt Latini. Quatuor fragmenta, quae ordine
sequuntur, Nonius recitat ex Coelii Annal. I. unde puto Quadrigarium
sumsisse: sicut * Coelius et Hemina pleraque e Catonis Originibus acce- 346
perunt, ut suo loco monui. *Iners victoria* est, quae sine magna conflictatione obvenit. A. Popma.

(CVI.) 21. Haec. Ms. Pembr. *hoc.* et *inquit Laberius* pro *laboravit.* Wasse.

22. Et hic minus. V. C. *minus.* Riccobonus et Augustin. *motus.* utrumque perperam. Ait bonos et honestos viros aut cito mori, aut in laboribus miserrimam vitam exigere: contra mimos et ludiones in otiis

facillime et diutissime vivere: quod Deorum iniquitati tribuit; ignorans arcana providentiae Dei. PONTAN.

23. ARAS. De etymologia vocis *arae* vide omnino Varronem lib. IV. de Lingua Latina, et etiam Isidorum IV. 15. quem locum adducam secundum Vulcanii et Parisienses edd. vel eo nomine ut ne diutius mendose circumferatur: *Alii aras dicunt a precationibus, id est, quas Graeci ἀρὰς vocant, unde contra imprecatio* Satura *dicitur.* MS. Codex sic exhibet: *Alii a. d. a. praedicationibus, id est, quas Graeci ἀ. dicunt u. c. i.* Sarara *dicitur.* et ad veram lectionem quasi manu ducit. Scribe itaque, *unde contra imprecatio* κατάρα. et cum hae preces quae tactis aris concipiebantur iram Deorum in capita inimicorum derivare putarentur, ideo *dirae* audiebant apud antiquos. Isidorus Originum lib. X. *Dira dicitur quod divina refertur ira.* lege cum membranis, *infertur.* WASSE.

26. PRIUS HISCE AUCTORIBUS. Lipsius Epist. I. mutat *privisque ductoribus indit:* sed nulla opus mutatione. Vult autoribus clandestini consilii aut facti contra hostes, prius indi reticula galearia, ne agnoscerentur. A. POPMA.

347 29. * NON IGNAVITER POTANDO. Sic habent libri vulgati, ut sit *melior dies*, festivus, luculentus, quomodo Plautus Epidico: *hunc hodie diem luculente habeamus.* et Catullus de Saturnalibus: *optimo dierum.* Vetus editio *putando.* unde forte legend. *pugnando;* et *melior dies* est, felicior priore, quo male pugnatum fuerat: sicut, *melior victima*, succidanea, quae, cum prima non litasset, immolabatur. Virgil. XII.

Hoc habet, haec melior magnis data victima Divis.

A. POPMA. — V. C. *putando:* Fulvius et Popma *pugnando;* sed proxima fragmenta indicant *potando* rectum esse. PONTAN.

(CVII.) 34. DUM HI CONCIDERENTUR. Vulgati codices Gellii haec tribuunt Annali CL. cum sint ex III. in quo descripsit finem belli cum Pyrrho, et initium Punici primi, Q. Fabio Maximo, L. Mamilio Vitulo Coss. Eo bello celebratur factum Caeditii, sive Valerii, Tribuni militum cuius haec verba sunt, quae Gellius paullo fusius refert. A. POPMA.

37. COMMOTI. Sarisb. delet *strenue.* WASSE.

COMMUNIS. *Cum muniis* Sarisberiensis. WASSE.

ET SIMUL. Omittit *et* Sarisberiensis, et post *expectaret* addit *denunciavimus.* pag. 278. WASSE.

CIVITATES. *Civitatis quod.* Sarisber. WASSE.

PRETIO. *Aut pr. aut d.* Sarisber. WASSE.

348 (CVIII.) 43. * PLUVIA, IMBRI. Fulvius: *pluviae:* sed *pluvia imber* pro *imbrica*, ut *Troia gaza* et similia. PONTAN.

44. VERMINARET LITERIS ADDIVALIS. Locus desperatus, cui non medeor. Posset fieri *lituris adipatis*, id est, *linimentis pinguibus*, *succosis*, quibus tabes corpore diffluens verminaret, quoad verminatione perveniret ad cancrum. *Quod* pro *quoad,* antiq. A. POPMA.

45. INTER VENAS SAXI. Inter oppida Sallentinorum, quae ad Annibalem defecisse scribit Livius, fortassis fuit Egnatia, ubi erat admirandum

saxum, cuius ita meminit Plinius lib. II. cap. 107. *In Sallentino oppido Egnatia, imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam existere.* Idem videtur retulisse Quadrigarius in narratione rerum istic gestarum, et existimasse, ignem esse inter venas saxi latentem et divinitus absconditum. At nos lib. III. Causarum Naturalium longe aliam reddidimus rationem, quam operae pretium est hic adscribere: *Saxum illud Egnatianum fuit bituminosum, ut hodieque in agro Mutinensi et Neapolitano sunt saxa, e quibus manat aut eruitur bitumen oleaceum, quod dicitur petroleum, quasi petrae oleum. Lignum autem fuit ignitum, vel calida aqua bituminosa tinctum, quod a saxeo bitumine protinus accendebatur.* A. POPMA.

46. UBI DACIUM. A. Augustin. *Decium. Dacius* gentile, ex *Dacia.* PONTAN.

(CIX.) 49. * ACTORIUS TAUREAE. Iubellius Taurea Campanus eques 349
fortissimus, de quo Livius lib. XXIII. A. POPMA.

53. ALIQUANTISPER PUGNATO. Genus loquendi antiquum, pro, *cum pugnavisset*, ut Sallust. Histor. V. *Comperto, audito*, id est, *cum comperisset, audivisset.* Priscianus lib. XVIII. A. POPMA.

54. ANIMOS EORUM HABENTIA. *Habere* veteres interdum usurpant ἁπλῶς, omisso divitiarum aut opum nomine. Cicero ad Nepotem: *Qui habet, ultro appetitur; qui non habet, ultro aspernatur.* Hinc Quadrigario *habentia*, pro divitiarum copia, abundantia, qua homines plerumque ferociunt et superbescunt. Sed est in nonnullis libris *inflammarat:* cui verbo magis conveniret *haventia*, id est, cupiditas, ab *haveo.* A. POPMA.

(CX.) 58. GRACCHO FOEDUS PRIOR. Legendum *Gracchi*, ut dicat, Hispanos questos, Gracchi foedus primum, alterum Pompeii, non esse servatum. Nam * Tiber. Sempronius Gracchus successor Flacci in Hispa- 350
foedus cum Celtiberis certis conditionibus fecit, quibus in populi ... amicitiam accipiebantur; postea Q. Pompeius Cos. victis Termanti... cum eisdem, ut Numantinis, iniquum foedus iniit. Livius et Appia... A. POPMA.

59. * FLACCO OSPICATUR. Lego, *A Flacco ospicatur,* scilicet commе...tionem bellorum cum Celtiberis. Q. Fulvius Flaccus, is, qui cum ...rio in Hispania fuit, et Celtiberos debellavit. *Ospicatur* pro *auspi...*, ut *horio, plodo, plostrum,* pro *haurio, plaudo, plaustrum,* antiquo...ore. Apud Diomedem corrupte legitur: *quod nos suspicatur, veteres ...tur dixerunt.* A. POPMA.

62. CONCIONE DIMISSA METELLUS. Est, opinor, Q. Metellus Macedonicus, fortunatissimus et honoratissimus, qui Consul, Censor, Augur, ...mphalis, et duobus lustris princeps Senatus, filios et nepotes habuit ...ulares et triumphales multos. De quo praeter ceteros Velleius lib. I. ... POPMA.

(CXI.) 65. SI PRO TUA BONITATE. Hoc dedi Annali XVIII. secutus vetustum codicem Fulvii. Vulgati dant XII. Fortassis est initium epistolae Senatus ad imperatorem Romanum, ut Metellum Macedonicum: quod sane diversum est ab eo quo communiter usi, *Si vales, bene est,* vel, *Si tu exercitusque valetis, bene est.* A. POPMA. — Hunc Quadrigarii
351 locum non ex decimo octavo, * ut hic, sed ex duodecimo Annalium adducit Gellius, et ait libri principium fuisse. Verba Gellii lib. I. cap. 7. haec sunt: *In duodecimo Annali eiusdem Quadrigarii, principium libri sic scriptum est:* Si pro tua bonitate etc. PONTAN.

67. TEMPORE. Lipsius legit, *opere magno.* Lambecius in Lucubrationibus Gellianis: *Cum Sulla conatus esset magno tempore, eduxit* etc. WASSE.

60. FACIEM PRO STATURA. Hoc dicit lib. I. in pugna Manlii: nec tamen ausim apud Gellium reponere, *in primo,* ubi libri habent, *in undecimo,* vel, *undevicesimo*: potuit enim idem diversis locis dixisse. A. POPMA.

(CXII.) 65. b. CUM OBSIDERETUR GRUMENTUM. Civitas Lucaniae, cuius meminerunt Livius, Florus, Appianus, Ptolomaeus. Alii legunt *Adrumentum,* contra omnes libros veteres. Historiam narrat etiam Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 11. quam pertinere ad bellum sociale indicat series librorum Quadrigarii. A. POPMA.

OPERAE PRETIUM. Sic *curae, exitus, conscientiae pretium* apud Plin. Epist. 159. lib. VIII. et Tacitum, *mereri operae pretia.* Liv. *et op. pretium habent libertatem civitatemque.* qui operam alicui locat ob mercedem,
352 ille dicitur illam habere *pretium operae.* Pro *operam dare* aliquando * *operari* invenire est apud auctores, sed rarius. Valer. Max. VIII. 7. 4. *Quo magis vacuo animo studiis literarum esset operatus.* At MS. Codex pro *esset operatus* exhibet *vacaret.* sed male. Nam Valer. Max. VI. 6. 1. utrumque verbum usurpat: *integerrimi viri sanctitatem Reipublicae usibus et sacris* operatam *externae pronunciationi* vacare *voluit.*. Tacitus: *liberalibus ibi studiis* operatam. Annal. III. 43. Plin. XXVI. 2. *Sedere in scholis auditioni* operatos *gratius erat.* Tertullian. adversus gentes cap. I. *domesticis iudiciis nimis* operata. Caeterum, *quod ad crudelitatem videretur* operari, pro *facere,* Latinum non est. Vide Iul. Capitolinum in Maximin. cap. XIII. Sed quo evidentius pateat lectionem, quam nobis propinat MS. Codex, esse ex Interprete, quamvis prima fronte facie probae Latinitatis blandiatur, unum etiam aut alterum locum apponam, unde evidenter apparebit, librarios pro voce Valeriana, sed minus usitata, aliam ea notiorem substituisse. *Hic,* inquit, *cum eius studii esset, cuius professores Sophistae vocantur: ineptae et mordacis* opinationis *Apollinem irridendi causa consuluit.* MS. pro *opinationis, opinionis:* neque defuturos puto, qui huic codici calculum addent; et sane *opinio* apud Capitolinum in Antonin. Philos. cap. XII. si sanus sit locus, pro *opinatione* ponitur, ut etiam apud Ambrosium ad Virginem lapsam. Verum neque tanti est Codicis MS. aut horum apud me auctoritas, ut aliquid in recepta lectione novandum censeam. *Graviter* ergo *opinari* de aliquo, in huius

aevi scriptoribus idem sonat ac, famam alicuius dicto mordace lacerare. *Cosmum servum, gravissime de se opinantem, non ultra quam compedibus coërcuit.* Sueton. in Aug. cap. LXVII. Supra dixerat: *Neque dolore dissimulato, si parcius aut citra honorem verborum: neque gaudio, si grate pieque quis se prosecutus fuisset.* Idem cap. LI. vim huiusce verbi liquido ostendit: *Cum Aemilio Aeliano Cordubensi inter caetera crimina vel maxime obiiceretur, quod* male opinari *de Caesare soleret: conversus ad accusatorem: Velim,* inquit, *hoc mihi probes: faciam sciat Aelianus et* me linguam habere: *plura enim de eo* loquar. Eodem significatu *existimatione laedere* apud eundem et Senecam Epist. LXVIII. *Quid autem tecum loquaris?* (MS. Cod. *loqueris*) *quod homines de aliis libentissime faciunt, de te, apud te, male existima. assuesce et dicere verum et audire.* Itaque *opinari* non tantum denotat *intra te sequius de aliquo sentire,* verum *sermone et lingua expromere.* Sed et Iustinus XII. 5. 58. *In unam cohortem eos, qui de rege durius opinati fuerant,* contribuit. et sic MS. quo usus sum. sed et Florus II. 7. *Opinatissima Rhodus.* i. e. secundis hominum rumoribus celebratissima; licet aliter sentiat Pighius in notis ad IV. 8. Sed iterum ab interprete laborat Valerius Max. V. 5. 3. *Mortaliumque frequentia defectum.* ubi membranae *affectum,* et sic liber Danielis, qui in tantum arridet Oliverio, ut roget, an rescribendum, *mortaliumque infrequentia adfectum,* etsi Phaedrum et Terentium sic locutos agnoscat. Verum missis Columella, Seneca et Apuleio, apud quos occurrit, audiamus Valerium Max. IV. 6. *loquendi usu* defectum. et III. 1. 1. *Vir amplissimus atque prudentissimus suo consilio* defectus. iterum III. 7. 2. *Quia perfecta ars fortunae lenocinio* defecta, *fiducia iusta non exuitur.* VII. 6. 2. *alimentorumque facultate* defectos. VIII. 7. 4. *acie oculorum* defectus. Denique, *lateris etiam firmitate* defectus. VIII. 7. 1. In omnibus hisce locis cum vulgata lectione consentiunt omnes Mss. Codd. et editi, ad quorum fidem textus huiusce auctoris constitutus est. Sic enim Campensis, Atrebatensis, Cauchianus, Gemblacensis, Susianus, liber etiam Danielis, cum quo saepe faciunt * Membranae Cantab. Tam nulla causa erat cur 353
vulgatam lect. sollicitaret Vir doctus, idemque Valerii editor. Verum ne a solis glossatoribus doleret Noster, fecit, quantum in se erat, Episcopus Belvacensis, deturbato nempe quem non caperet pleonasmo, elegantiam suo saeculo dignam in eius sedem reposuit, et pro, *postquam deinde,* exhibuit, *cumque postmodum.* Verba auctoris habentur lib. I. cap. 7. §. 6. At ne obtineat Vincentiana lectio pugnant Mss. omnes, quos me videre contigit. Quibus suffragatur Plautus, apud quem in Menaechm. Act. III. *post deinde* invenitur, et multa alia ad eandem formam, ut *pol profecto* Aul. III. 3. 5. *una simul* Mostel. IV. 3. *merito iure optimo* ibid. III. 3. 2. *ergo igitur* Trin. III. 3. *etiam quoque* Pseud. I. 3. *propere ocyus* Cist. III. *vetus vetustum vinum* Curc. I. 2. *protinus continuo* et sexcenta eiusmodi. Agellius alicubi *post deinde,* quam lectionem etiam agnoscit Codex Pembroch. Sed en tibi optimum sui interpretem Valerium III. 3. 2. Postquam deinde *apud illum plus consuetudinem dominationis, quam consilii salubritatem valere animadvertit.* Unam dumtaxat addam eiusdem autoris formulam, propterea quod vix alibi reperiatur: *Perseverantique postulatione* extuderunt *ut exe-*

quiarum apparatus sestertio nummo (MS. *nummorum*), *ipsis praebentibus addiceretur.* MS. ni fallor, melius, *adduceretur.* sed pro, *extuderunt, extulerant.* At potior apud me recepta lectio, ut qui probe sciam illam apud Plautum inveniri Mostell. I. 3. 64. *Eundem animum oportet nunc mihi esse gratum, ut impetravi, atque olim, priusquam id* extudi, *quum illi subblandiebar.* et apud Afranium in Epistola. Vide Nonium in voce. Sed et Suetonius in Vesp. cap. 2. *Ea demum* extudit, *magis convicio quam precibus vel auctoritate.* ubi Torrentii liber, *excussit*, Gryphii editio, *extrudit.* Auctor Dial. de Oratoribus cap. 9. *Cum toto anno, magna noctium parte, unum librum* extudit *et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire.* meditando nempe *extudit*, ut loquitur Maro, quod quidem in aliquibus exemplaribus depravatum est in *excuderet*, teste Pierio. At e contra Petrensis Codex et in hoc et versu sequente legit *extunderet.* adeo verum est verbum vetus:

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Sed iam tempus est, ut ad ipsum Valerium provocemus, qui litem dabit secundum nos IV. 4. *Vixque* extuderunt *corvi, ut domum rediret.* WASSE.

(CXIII.) 75. ITA PER SEXENNIUM. Refero ad bellum Punicum, quo
Annibal per multos annos Apuliam et Campaniam tenuit ac spoliavit, ut
354 tradunt * Historici. Quo etiam pertinet versus Lucilii lib. XXXIX.

Hoc tum ille habebat, et fere omnem Apuliam.

A. POPMA.

(CXIV.) 90. QUORUM IACENT MURAENA. Lego, *Quorum iacent muri, nec ulla horrea.* Quod postremum, singulari numero et genere feminino positum, Nonius perperam censet. An autem huius orationis autor sit Quadrigarius, an alius Claudius, nescio. A. POPMA.

XXV.

Q. VALERI ANTIATIS. De hoc Velleius lib. II. *Aequalis Sisennae R tilius, Claudiusque Quadrigarius, et Valerius Antias fuit.* Meminit Plinius in Indice lib. II. 3. 13. 21. 28. Livius scribit illum in auger numero immodicum et intemperantem esse solere. A. POPMA.

355 (CXV.) 6. * PISCIS, SUBIECISSE POMPILIUM. Haec vox (*piscis*)
abest a Codice Romano et membranis. Lectio vetus fuit, *Deum contr*
animali subiecisse Pompilium. pro qua Gelenius illam alteram substitui
quam sequimur; verum Plutarchus locum sic repraesentat: *ἀποκριναμένο*
δὲ τοῦ Διὸς, ἐμψύχοις, ἐπαγαγεῖν τὸν Νουμᾶν, μαινίσιν. unde non n al
coniiciunt viri docti sic legendum: *Deum contra animali:* subiecisse P
356 pilium, * *maena.* Et pro *Numa* etc. *Non autem capillo c.* WASSE.

11. ET COMITII DIEM. Comitiis centuriatis iudicium perd ellioni agebatur ex lege illa XII Tab. *De capite civis nisi per maxum m com tiatum ne ferunto.* id est, centuriata comitia. Et diem comiti rum acc sator petebat a Praetore urbano, ut hic Antias indicat. A. POPMA.

XXVI.

(CXX.) * CN. AUFIDI. Cicero Tusculan. V. *Pueris nobis Cn. Au-* 360
fidius, praetorius, et in Senatu sententiam dicebat, nec amicis delibe-
rantibus deerat, et Graecam scribebat historiam, et videbat in literis.
A. POPMA. — Ubi MS. pro *Drusi, Abusi.* WASSE.

XXVII.

L. CORNELI SISENNAE. De Sisenna exstat iudicium et testimonium Sallustii in Iugurthino, Ciceronis in Bruto, de Legibus I., in Verrem II. et IV. Varronis in titulo Logistorici: Sisenna, vel, de Historia. Praetor fuit inter cives et peregrinos, M. Lepido, Q. Catulo Coss. habuitque filium, Cn. Cornelium Sisennam. Historiarum libros quatuor, an quinque, priores scripsit de Bello Marsico, posteriores de Bello civili Sullano. A. POPMA. — Vide etiam de eius aetate Vell. Paterculum II. 9. qui cap. 14. eiusdem libri meminit cuiusdam Statilii Sisennae, quod quidem cognomen invenitur in Gabiniis apud Valer. Maximum VIII. 1. et Dionem XXXI. sed nostrum *e gente Cornelia* fuisse docet Festus in *Scrupea.* Pighius ad annum DCLXVI. non inepte colligit, eum Lilybaetanum fuisse Praetorem, ex Ciceronis Verrinis. WASSE. — Vide supra Vol. II. pag. 397. et sqq. FR.

2. IN ALTUM REMULCAT. *Remulcare* et *Remulco trahere* est, navem depressam vel fractam remigio alterius, cui ea alligata, protrahere. Caesar de Bello Civili II. *Postquam relictam in littore navem conspexit, hanc remulco abstraxit.* et III. *Submersamque navem remulco, multisque funibus abduxit.* Livius lib. XLVII. *Claudas mutilasque naves apertis navibus remulco trahentes.* Plaut. quoque Bacchid. illo versu: *homines remigio sequi*, nonnulli legunt *remulco*, sed perperam, contra vim verbi et mentem poetae. Graeci utuntur verbo adfini *ῥυμουλκεῖν*, *loris trahere.* Strabo IV. *ῥυμουλκεῖται δι᾽ ἡμιόνων.* Porro in Nonio est, *remulcare trahit*, quod puto ipsius glossema esse, *remulcat, remulco retrahit.* Etiam numerus libri variat I. aut II. A. POPMA. — In ora codicis adscriptum a Viro docto inveni, *Remulcat* omissum apud Nonium. Scribe: *in altum remulcat.* HAVERC. — Nonii libri *remulcare trahit*, A. August. *remulco retrahit.* PONTAN.

3. * SCUTIS PROIECTIS TECTI. *Proiecta scuta* dixit obiecta telis ho- 361
stium, et obtenta longaque ad corporis protectionem, ut Quadrigarius I. et
Virgilius Aeneid. VIII.

Scutis protectis corpora longis.

Erat autem scutorum longitudo pedum quatuor, latitudo curvae superficiei pedum duorum semis, autore Polybio. A. POPMA.

SAXA CERTATIM LENTA. Rescribo, *levata* vel *lecta:* qualia sunt saxa minora, quae manibus iaciuntur, cum maiora per onagros dirigantur, maxima vero pondere formaque volubili demissa per praeceps devolvantur in subeuntes. Vegetius lib. IV. cap. 8. Sed veram loci huius lectionem tetigit et indicavit iam olim in Notis Macrobianis Isacius Pontanus, legendo *levia* pro *lenta.* Eum vide ad Macrobii librum VI. cap. 4. A. POPMA.

4. Arbor ilex. Pari forma Valer. Max. IX. 13. 3. *Instituit* (*Dionysius*) *ut candentium iuglandium putaminibus barbam sibi et capillum adurerent.* At MS. Codex, *glandium nucum*, et Vincentius Bellovacensis, *glandium etiam nucum.* Scio Ciceronem *iuglandium* scripsisse. Puto autem Valerium reliquisse *nucum iuglandium.* Sic sane locutus est Plinius V. 6. 1. 903. et Macrob. II. 14. nulla saltem necessitas erat cur Pighius *nucum* quasi a glossa amandaret. Eodem in loco pro *Cloridis* Bellovacensis legit *Doridis*, et sic Plutarch. in Dione et Aelianus Var. Hist. lib. X. Wasse.

(CXXI.) 5. Nolitote mirari. Verba legatorum aut ducum Italicorum, sollicitantium populos vicinos ad belli societatem. Nam, ut ait Florus, Popedius Marsos, et etiam Latinos, Afranius Umbros, totum Senatum et Consules Samnitium Lucaniamque Telesinus adscivit. A. Popma.

6. De virtute eorum accusanda. Emendo *ac usu bellandi*: quo praestabant populi Italici, inprimis Marsi, ut praeter alios testatur Strabo lib. I. et Silius VIII.

— — *Marsica pubes*
Et bellare manu, ac chelydris cantare soporem.

A. Popma.

8. Dissipatis imbricum etc. Tria fragmenta, quae hic coniunxi, puto referenda esse ad caedem Romanorum in oppido Asculi initio belli factam, quam Livius in Epitoma lib. LXXII. ita narrat: *Q. Servilius Proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. Saga populus sumsit.* ubi Servilius Proconsul nominatur, qui Velleio Praetor. A. Popma.

10. * Sagaria nunc. Suspicor legend. *saga sumuntur* vel *sumta*, ex
362 Livio et Velleio. Saga autem sumebat * populus, Senatu decernente, ut testatur Sisenna hic, et Cicero Philipp. V. et VI. Soli consulares togas retinebant. Philipp. VIII. *Consulares togati esse solent, cum civitas est in sagis.* A. Popma. — Colerus in Notis ad Sallust. Fragm. legit *saga induunt.* Vir doctus in ora codicis adscripsit: Lege, *Saga reiecta sunt.* Havercamp.

11. Mulierem missa fide. An haec fuit mulier meretrix, quae Ser. Galbam a Lucanis comprehensum servavit; de qua Livius in epitoma: *Ser. Galba a Lucanis comprehensus, unius foeminae opera ad quam tenebatur, captivitate exemtus est.* De Fannia muliere impudica simile fidelitatis exemplum exhibitum C. Mario captivo Minturnis, refert Plutarchus in Vita. A. Popma.

12. Quod loca palustria. Haec quatuor fragmenta fortasse pertinent ad cladem Romanorum, quam Presenteius dux Italicus intulit. Appianus lib. I. *P. Presenteius Perpernam cum X M. obviam sibi factum fugavit, caesisque ad quater mille reliquorum armis maiore ex parte potitus.* A. Popma.

Alte confossa. Eodem significatu quo Lactantius lib. VI. cap. 4. quae ex officina Hack. prodiit 1660. *Cum ventum fuerit ad extremum* (*vitae*) *unde iam regredi non licet, cum omni sua pulchritudine tam subito praeciditur, ut non ante quis fraudem prospicere possit, quam praecipitatus ex* altitudine *in profunda cadat.* Sic Thomasius et Isaeus, ex Codice Coenobii S. Salvatoris Bononiensis contra omnium Mss. et Edd. fidem reposuerunt. Hi omnes habent, *in* altitudinem *profundam cadat*, quod est manifesta contradictio, inquit Gallaeus. Miseret me sane Lactantii, qui ad hunc usque diem vindicem idoneum expectat. sed sic solent de Variis Lectionibus sententiam ferre nulla veterum lectione instructi. Non est de nihilo quod toties ex nuperis editoribus audias, illos non scripturos exercitationes, non de quavis vocula in consilium ituros, auctoris doctrinam vendituros, non suam. Caute et sapienter! Doctorum tantum *hoc opus*, *hic labor est.* Donec ergo appareat qui hoc agat, ipse veram lectionem, pro virili, Firmiano asseram. En ergo inprimis Virgilium tibi Georg. II. 231. alteque *iubebis In solidum puteum demitti.* Cicero II. de Divin. *Quum terra araretur, et sulcus* altius *esset impressus.* Plaut. in Menaechm. altus *puteus*, pro *imus.* Plin. N. Hist. lib. IX. cap. 24. eodem plane sensu, *quod deciderit in* altissimos *puteos.* Columella: *Opertae* (*fossae*) *rursus obcaecari debebunt, sulcis in* altitudinem *tripedaneam depressis.* lib. II. cap. 2. praealtum *specus* Valer. Max. II. 2. 1. et II. 4. 5. *Quam animose in profundam se* altitudinem *maris aut abscissae rupis immisisset.* Seneca Epist. LXX. sed fortasse puduit hominem Theol. in Ethnicis immorari. Audiamus ergo Lactantium ipsum lib. III. cap. 27. *Democritus quasi in puteo quodam sic* alto, *ut fundus sit nullus, veritatem iacere demersam.* Lego itaque cum Codicibus, *in altitudinem profundam*, et Lactantio gratulor, quod vel hoc loco integer evaserit, cum ex omni retro memoria extiterint Thomasii. Wasse.

14. Protelant. I. e. *longe propellunt.* Turpilius Lemniis: *Propter peccatum pauxillum indignissime patria* protelatum *esse saevitia patris.* Terent. Phorm. *Ne te iratus suis saevidictis protelet.* Apuleius lib. VIII. *Sed hanc ipsam cladem vestris* protelamus *manibus.* Symmachus I. 90. *vereor* protelare *testimonium meum.* Wasse.

Proiectos persequuntur. Fulvius *protelatos*, Popma *proiectos.* Pontan.

17. * Signum nactus a Papio. C. Papius, unus ex ducibus Italico- 363
rum, per proditionem occupavit Nolam urbem, Romanorum duobus millibus, qui in praesidio erant, per caduceatorem ad se transeundi potestate oblata. Appianus lib. I. Eo forte pertinet signum proditionis datum a Papio. A. Popma.

18. Omnia quae diximus. Idem Papius post Nolam captam, Stabias, Minturnas, Salernumque, Romanam coloniam, cepit, captorum oppidorum cives una cum servis adscripsit in militum suorum numerum: pervastato deinde omni circum Nuceriam agro, finitima oppida similis iniuriae metu ad eum desciverunt. Appianus. A. Popma.

20. Agilem dari. Sex septem fragmenta, quae hic ordine sequuntur, forte referenda ad narrationem magni illius proelii inter Papium et L. Caesarem prope Acerras: cuius hoc initium, quod Papius temerario ausu castra Consulum oppugnabat, et vallum convellebat, suos prius hortatus his verbis, *Agilem dari* etc. A. Popma.

(CXXII.) 21. Convictus tamen. L. Caesar Consul convictus a Papio vallum exscindente ut pugnare cogeretur. Alii reponunt *connixus tamen ex temporibus signa constituit.* Quod non improbo. A. Popma.

24. Galli materibus. In exercitu L. Caesaris erant Gallorum peditum decem millia, ut refert Appianus. Unde Sisenna memorat Gallos et materas, iaculi seu teli genus proelio ipsis proprium: cuius meminit Caesar lib. I. Livius lib. VII. et Autor ad Herennium lib. IV. Strabo lib. IV. ubi tamen lanceas quoque Gallis tribuit, ut et Diodorus Siculus: sed uterque, opinor, significat lanceas breviores, quas vulgo *Hallebardas* dicimus. Sisenna autem lanceas longas dat Suevis, Varro lib. XIV. Rerum humanarum, Hispanis. A. Popma.

Suevi lanceis. V. C. *Sani*, pro *Spani*, id est, *Hispani*, ut in Quadrigario. Pontan.

26. Postquam sonu. Nonius hic observat *sonu* quarta inflexione, ut *somnu, domu, susurru*, et similia, quae notavi lib. I. de Usu antiq. locut. Mox *clamore virorum* suspicor legend. *utrorum* pro *utrorumque*, ut *pleri* pro *plerique.* Quadrigarius Annal. I. *Utri summo studio pugnantibus.* Velleius lib. II. *Aliorum utrius ordinis virorum.* ut est in libro Manuscripto, ubi vulgo *utriusque.* A. Popma.

27. Adoriuntur adversos. An huc pertinet quod Appianus refert? cum Papius castra oppugnaret, iamque partem valli convelleret, Consulem per aversam portam emisso equitatu caecidisse circiter sex millia hostium, et insignem victoriam adeptum: de qua ita Epitome Liviana: *L. Caesar*
364 *Cos. feliciter * contra Samnites pugnavit, ob eam victoriam Romae saga posita sunt.* A. Popma.

28. Et inde equum concitatum. Tria fragmenta accipio de Caepione Legato Rutilii Cos., qui obsessus cum prospere per aciem hostilem erupisset, et ob eum successum aequatum ei cum C. Mario Legato esset imperium, temerarius factus et circumventus insidiis a Popedio, fuso exercitu, cecidit. Livius in Epitoma lib. LXXIII. qui similiter locutus alibi: *Concitant equos, permittuntque in hostes.* A. Popma. — Alii *incitatum.* Pontan.

29. Quod fortassean. Antiqua particula, qua etiam usus Varro de Re Rust., Gellius, et alii, quos laudavi lib. I. de Usu antiq. loc. A. Popma.

31. Macerias ac parietinas. Parietinae sunt *parietum ruinae.* Cicero ad Memmium: *Nescio quid illud Epicuri parietinarum.* Ad Sulpitium: *In tantis tenebris et quasi parietinis reipublicae.* A. Popma.

32. Occulte tacitique. Lego, *Occulte taciteque advenientiam. Adevenientia,* pro *adventu,* Sisenna, ut Quadrigarius, *Habentia*, Sallustius, *Properantia,* Plautus, *Servientia,* Lucretius, *Variantia,* Gellius, *Imparientia*, et alii alia. A. Popma.

33. Iisdemque temporibus. Aeserníni, obsessi ab Italicis, perstabant in fide populi Romani, sed fame coacti tandem deditionem fecerunt. Appianus et Livius in Epitoma. A. Popma.

(CXXIII.) 39. Coriis ac minoribus. Nihil muto, etsi alii malint *storiis.* Coriorum enim usus in bello fuit prohibendis impediendisque telis, ut apud Curtium lib. IV. et machinis muniendis ac tegendis adversus ignem, teste Vitruvio lib. X. cap. 21. *Storiae* autem tantum fuerunt avertendis telis, quas Caesar lib. II. Belli Civilis ita describit: *Storias ex funibus ancorariis tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt, easque ex tribus partibus, quae ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrim praependentes, religaverunt: * quod unum* 365
genus tegumenti aliis locis erant experti, nullo telo neque tormento traiici posse. A. Popma. — *Coricis* in ora codicis sui Scaliger. Recte: nam cum sagittis et arcu iunguntur. Nonius in *Corici* Virgilii locum adducit: *Corici, leve missile in modum sagittarum.* Virgil.

Coricique leves humeris, et lethifer arcus.

Virgilii locus exstat Aeneid. X. 179. ibique non *Corici* scribitur, ut legit Nonius, sed *coryti;* proprie autem sunt arcuum et sagittarum thecae; sed Nonius, ut alia, perperam accepit, quasi *leve missile* significarent. Haverc.

40. Longius scorpios, catapultas. *Scorpius* hic sumitur pro *telo* sive *spiculo*, quod ea machina emittitur ac expellitur, ut Scorpio apud Sallustium lib. III. Tertullianus Scorpiaco: *Bellicam machinam et retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id et spiculum et fistula est, paulla tenuitate in vulnus et virus qua figit, effundit.* Similiter *Catapulta* pro *telo*, ut Plaut. Curculione: *Non illae ad me catapultae crebro commeant.* A. Popma.

42. Conventum in populum. *Conventum populum* nove dixit, pro eo qui convenerat: sicut Plautus Cistellaria *Patres conventos*, qui ad meretrices conveniunt, convenas, ex quibus nati liberi *Spurii* vocantur: *Illa te ut ego hanc mihi educam, ex patribus conventis.* Similiter *adventus homo* qui *advenit*, Terent. Andria:

Ego commodiorem hominem adventum ad tempus non vidi.

A. Popma.

(CXXV.) 45. L. Calpurnius Piso. Hic fuit Consul cum C. Mucio Scaevola anno DCXXIV. mox, ut videtur, Censor ex Senatus consulto duas novas Tribus adlegit; sicut postea bello sociali anno DCLXII. cum Tuscis, Umbris, Gallis et reliquis Cispadanis populis civitas data esset, lege Iulia octo vel decem Tribus a Censoribus P. Licinio Crasso et L. Iulio Caesare additae fuerunt, in quas novi cives coniicerentur. Sed nec illae duae quas Sisenna refert Pisonem adlegisse, nec aliae octo diu manserunt, novis illis civibus in veteres XXXV distributis. Vidend. Velleius, Appia-

nus lib. I. et Strabo lib. IV. A. Popma. — Apud Plinium lib. XIII. §. 27. Caius perperam appellatur, ut in indice libri II. et XIII. et libro secundo §. 54. ut et MSS. R. I. Colb. II. sine compendii nota *Lucius Piso* scribitur. Eodem plane modo, quo apud D. Halicarn. Non tamen confundendus est hic noster cum filio altero Pisóne, quem Plutarchus ἄνδρα ἱστορικὸν vocat. Is enim de Mario scripsit, et proinde aetate posterior. Wasse.

46. Quondam Sabini. Strabo lib. V. refert Sabinos hoc vovisse cum adversus Umbros diutino bello conflictarentur, secutosque morem Graecis usitatum, atque etiam Barbaris, ut testatur Dionysius lib. I. Solinus Polyhistore cap. 2. *Catillus, Amphiarai filius, post prodigialem patris apud Thebas interitum, Oeclei iussu, cum omni fetu vere sacro missus tres liberos procreavit.* A. Popma.

Si res communis. Formula conceptionis voti, cui par et gemina illa apud Livium: *Si eodem statu respublica staret; si in decem annos respublica eodem stetisset statu;* et Ciceronis: *si respublica stetisset;* ut notavi in Commentario et Castigationibus Epist. ad Atticum lib. XV. *Res communis* pro *publica*, ut *communis salus, commune malum.* A. Popma.

366 * Ver sacrum facturos. *Ver sacrum* erat pecus, quod vere nascebatur inter Kalend. Martias et pridie Kalend. Mart. quo cum potuissent voto satisfacere Sabini, hoc amplius omnem totius anni fetum consecrarunt, ut Sisenna et Strabo tradunt. Vovendi autem faciendique Veris sacri ritus praescribit Livius lib. XXII. et XXIV. A. Popma.

Quo voto damnati. Nonius *damnati* perperam interpretatur, *liberati*, cum sit, obstricti ad exsolvendum, ubi voti compotes sunt, ut in legatorum formula apud Iurisconsultos: *Dare damnas esto*, pro *damnatus* et *obstrictus*. Agroetius de Orthographia: *damnas istius, et istud legatum dicitur, hoc est solvendo esse, quod solvi omnibus modis necesse est, etsi res aliena legetur.* A. Popma.

47. Perfuse atque abunde. Dicit Sabinos in cultu Deorum magnificos fuisse, et profuse atque abunde in sacris usos auro et argento. Plinius: *Sabini, ut quidam existimavere, a religione et Deorum cultu Sabini appellati.* A. Popma.

48. Utrumne Divi. Ex Epicureorum secta, quam Sisennam sectatum fuisse licet colligere ex Cicerone de Natura Deorum. Mox libri vulgati *superne agentes*, quod non displicet. A. Popma.

Supernae gentes. V. C. *superne agentes*, vel *superna*, quod melius est, ut opponat *superna* et *humana*. Pontan.

49. Nam clandestina celeriter. Sallust. Catilina: *Ubi consulueris mature facto opus est.* Mox ubi lacuna est, desideratur *sermonum*, vel *verborum*, aut simile quid. A. Popma.

51. Legatos Iguvium redeuntes. Iguvium oppidum Umbriae, cuius meminit Caesar lib. I. Belli Civilis, Cicero ad Atticum lib. VII. Plinius lib. III. Silius VIII.

— — *Infestum nebulis humentibus olim*
Iguvium.

A. Popma.

52. C. Titinius quidam. Hic videtur fuisse transfuga et index consiliorum, quae Legati Italici ad Umbros perferebant: de quibus mox Sisenna, Livius Epitoma lib. LXXVII. *Caesis a M. Aemilio Scauro Legatis Italicis.* A. Popma.

Proprietas mentis. V. C. *menis*, alii *metus*. Pontan.

53. Apud Iguvinos. Vulgo corrupte *Aeginos* vel *Alginos*. Nam Iguvini et Perusini vicini ac finitimi, cum Iguvium a meridie proximam habeat Perusiam. Vetus lapis: ITEMQUE IGUVINORUM SPLENDIDISSIMUS ORDO. A. Popma.

(CXXV.) 55. Impedimentum omne. Haec et sequentia aliquot fragmenta pertinent ad narrationem obsidionis et expugnationis Asculi oppidi, de qua ita * Florus lib. IV. *Strabo vero Pompeius, omnia ferro flammave populatus, non prius finem caedium fecit, quam Asculi eversione manibus tot exercituum Consularium direptarumque urbium Diis litaretur.* A. Popma. 367

57. Quod hostem non. Cernebat Indacilius, dux Italicus, Romanos iter facere cum pluteis et scalis, instrumentis obsidionalibus. Unde coniectabat illos ad obsidionem et oppugnationem Asculi, patriae suae, contendere. Plutei militares sunt crates vimineae, ciliciis et coriis obductae, quae trinis rotulis more carpentorum adigi solent et defigi, forma in unam partem devexa, sicut aedificiorum appendiculae. Earum obiectu tecti milites opus facere, sagittas, missilia mittere, defensores de propugnaculis oppidi exturbare, et scalis muros adscendendi occasionem habere possunt. Quem usum monstrat Caesar bello Gallico. Alias etiam plutei sunt tabulae sive asseres, quibus aliquid praesepitur aut imponitur, ut plutei in quibus scribimus, aut libros reponimus. Ulpian. tit. de act. emt. *Reticuli circa columnas, plutei circa parietes.* Iuvenalis Sat. II.

Et iubet archetypos pluteum servare Cleanthas.

A. Popma.

59. Populabundus agros. Sunt, qui putant, hoc fragmentum idem [illegible]se cum illo, *Protinus agros populabundus Nuceriam convertit:* sed errant. Nam illud refert Papii iter ad Nuceriam, hoc Indacilii ad Asculum: de quo Appianus lib. I. *Asculanus erat Indacilius: quapropter timens patriae cum octo cohortibus succurrit.* A. Popma.

61. Virile ac muliebre secus. Nonius, *Sexus neutro genere*, ut Sallustii Histor. III. Carisius et Probus, *Secus:* quod per omnes casus integra forma declinatur. *Virile* et *muliebre secus*, pro *virilis* et *muliebris sexus*, usurpant Plautus, Gellius et alii, quos citavi libr. I. de Usu antiq. locutionis. A. Popma.

63. Falces iniectas. Falces murales et pluteos tribuit oppugnatoribus urbis, harpagas defensoribus ad convertendos et rescindendos pluteos, quas Livius vocat *harpagones*, et *manus ferreas*, lib. XXVI. *Cum belli*

apparatu strepant, ferreae quoque manus, harpagones vocant, quas operibus hostium iniicerent, praeparabantur. Quae separat Caesar lib. I. Belli Civilis: *Manus ferreas atque harpagones paraverunt.* Et differunt forma et usu, licet eadem sint materia. Nam harpagones sunt leviores, et celeriter emittuntur et retrahuntur, iniectaeque convellunt: manus ferreae graviores cum pondere decidunt, comprehenduntque et retinent, ut constat ex Dione et Appiano lib. V. in descriptione harpagonis ab Agrippa inventae. A. POPMA.

64. DE QUIBUS PARTIM. Ut incenderent machinas ligneas oppugnantium, vel ut ascendentes vallum adurerent. Huic enim usui erant malleoli: quos praeter Nonium et Festum, unus omnium optime describit Marcellinus lib. XXIII. Historiar. *Malleoli autem, teli genus, figurantur hac specie: Sagitta est cannea inter spiculum et arundinem multifido
368 ferro * coagmentata, quae in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter et plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento, et sic emissa lentius arcu invalido (ictu enim rapidiore extinguitur) si haeserit usquam, tenaciter cremat; aquisque conspersa acriores excitat aestus incendiorum, nec remedio ullo quam supra iacto pulvere consopitur.* A. POPMA.

(CXXVI.) 67. PRAECIPITATIS. De muro et statione deiectis. pro quo Valerius Max. *abiectis* nove utitur V. 1. 8. ubi MS. Codex *deiicere*, sed male. Idem enim III. 2. 5. *fortis et animosa Civitas iacet armis nostris* abiecta. et VIII. 1. 7. Abiecerat *inimicum eundem, dum pro certo pessundatum credidit, èrexit.* V. 8. 5. *Nonne M. Cicero in ipsis eloquentiae suae castris testis* abiectus *est.* et III. 2. 2. *unumque ex iis, magis obscuro loco* abiectum, *corporis pondere urgeret.* I. 5. 8. abiectumque *Macedonica pugna.* Neque aliter Plinius tom. II. 3. 13. et Sueton. WASSE.

76. ID ME NEQUE METU. De Indacilio accipio, nolente Asculi deditionem facere, et iam in exitium vitae ruente, quod narrat Appianus: *Desperata incolumitate civium, primum inimicos, cum ob pristinam simultatem, tum ob recentem culpam, quod mandata ipsius aspernati, ceteris eiusdem contumaciae fuissent autores, contrucidavit: mox in templo rogum exstruxit, eique lectum imposuit, et cum amicis epulatus, post prolixam compotationem venenum hausit: quo facto decubuit, hortatus amicos ut faces subderent, atque ita vitam finiit, ne superstes esset Patriae.* A. POPMA.

(CXXVII.) 77. INSINUANT. *Sol aestum* insinuat *per septa domorum.* VI. 113. Caesar: insinuare *se in equitum turmas.* IV. B. G. insi-
369 *nuare alicui*, inclinante Latinitate, * pro *indicare. Insinuare* se animo, ad amicum, in amicitiam aut consuetudinem alterius. Eo plane sensu quo *inserere* apud Plautum: *Et illud autem* inserendum *est consilium vernaculum.* Et apud Livium: *unde et inserere Deos minimis rebus.* Valerio etiam Maximo hoc verbum ex membranis Cantabr. restituendum puto. * Verba, ut in edd. habentur, haec sunt: *Quid Trebellius Calco* (MS. *Chal-*

dia) quam asseveranter se Clodium tulit! et quidem dum se bonis eius contendit etc. MS. *dum bonis eius se inserere contendit.* Lectio pura puta Valeriana. Hac enim voce libenter utitur. verbi gratia I. 6. *Latinis* inserta *literis* etc. *audientium pectoribus* VIII. 94. *Si huic miraculo inseruisset oculos.* id est, si hoc miraculum usurpasset oculis. III. 3. quam formam usurpat Ovid. Met. II. 93.

— — *Utinamque oculos in pectora posses*
Inserere!

Gravissimis virorum operibus inserens III. 8. 6. sic lib. VI. cap. 3. §. 1. *huius supplicio aeternae memoriae nota* inserta *est.* VIII. 7. 7. *tantorum virorum laudibus non impudenter se persona histrionis* inseruit. et magis ad hanc rem apposite IX. 4. 1. *Crassum et Hortensium, quibus Minucius ignotus fuerat, tabulis haeredes* inseruissent. (MS. *inseruisset.*) Et sic apud Sueton. insertus *familiae et Caesarum imaginibus.* et apud Tacitum Hist. II. 64. inserere *se fortunae.* Ovid. Metam. XIII. 31.

— — *Quid sanguine cretus*
Sisyphio, furtisque et fraude simillimus illi,
Inserit *Aeacidis alienae nomina gentis.*

Idem Metam. III.

— — *Nec te civilibus* insere *bellis.*

WASSE.

80. IACULIS. Ita emendarunt pro *accolis.* Vir doctus in marg. Possis, inquit, etiam scribere, *ac telis.* HAVERC.

82. GALLI CONTRA MAGNO. Hi Galli fuerunt inter auxilia L. Cluentii, ducis Italici, quibus ille instructus, cum Sulla iusta acie conflixit, sed victus ante moenia Nolae urbis occubuit. Appianus. A. POPMA.

PERPETUO SONO PROCEDUNT. Eundem morem Gallorum notat Livius lib. XLVIII. *Cantus ineuntium praelium, et ululatus, et tripudia, et quatientium scuta in patrium quendam morem, horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem.* et Diodorus Siculus lib. V. idem refert. A. POPMA.

84. CONSTRUUNT CARROS. Hoc omnibus Barbaris, non modo Gallis, tribuit Vegetius lib. III. cap. 10. *Omnes Barbari carris suis in orbem connexis ad similitudinem castrorum, securas a supervenientibus exigunt noctes.* Ea autem constructio carrorum, quae pro munimento erat, appellabatur *Carrago:* qua voce etiam hodie Galli utuntur. Ammianus lib. XXXI. de Gothis: *Incensis malleolis ad carraginem, quam ipsi ita appellant.* Vopiscus in Aureliano: *Quaerere praeterea ubi carrago sit hostium.* A. POPMA.

86. PRAETOR FESTINATIM. Praetor fuit Cosconius, qui Samnites acie vicit, compluraque eorum * oppida in deditionem accepit, Salapiam vi 370
captam incendit. Livius in Epitoma, et Appianus. A. POPMA.

89. UT CREBRO FERCULIS. Quae sunt haec fercula? an pompa agminis? ut spolia hostium, signa, vexilla, coronae et id genus alia, ferri

solita ante agmen, victoriae ostentandae: sicut in pompa triumphali, in ludis, in sacris, fercula praeferebantur. A. POPMA.

INTRA FINES AESCULAPIORUM. Ita vulgo. unde alii fecerunt *Asculanorum*, quod non placet, sed *Salapiorum*. Salapia oppidum in Apulia, Annibalis amore meretricio inclutum, propinquum Canusio et Siponto. Plinius lib. III. cap. 11. Strabo VI. A. POPMA.

91. VICTIS PROPRIE. Fulvius, *propriae*, Popma *propriam*, ex Nonio. PONTAN.

(CXXVIII.) 92. POPEDIUS OPINIONE. Q. Popedius Silo, dux Marsorum, autor belli socialis, cecidit in proelio quo Caecilius Metellus Apulos vicit. Livius et Appianus. A. POPMA.

93. QUOD OPPIDUM. Herculaneum, vel Pompeii, oppida maritima Campaniae, intra Vesuvium montem fumosum. Strabo lib. V. et Plinius lib. III. *Herculaneum Pompeii haud procul spectante monte Vesuvio, alluente vero Sarno amne.* Utrumque postea Tito Vespasiano imperante funditus, casu repentino, periisse refert Dion. A. POPMA.

94. TRANSGRESSUS FLUVIAM. *Transgressum* dixit eum qui transierat, transmiseratque navibus, ut Sallustius Histor. I. apud Gellium. Fluvium autem intelligit Sarnum, quem Herculaneum et Pompeios alluere, praeter Plinium, testatur etiam Strabo lib. V. A. POPMA.

96. CAECOSQUE FLUCTUS. Caecos fluctus vocat latentes et tacitos, nec murmurantes sonantesque, quales vento quieto et non strepente excitantur, futurae tempestatis praenuncii. Homerus vocat κύματα κωφά. Eleganter vero et apte Sisenna dicit mare in se provolvere caecos fluctus, quos premit, nec effert: at fluctus aperti ventis surgentibus volvunt mare. Varro Sesquiulysse: *Adversi venti ceciderunt, quod si pergunt diutius mare volvere.* A. POPMA.

97. DUM PRISTINUM VITIUM. Libri scripti et excusi plerique *vinum:* quod rectum arbitror. Narrat aliquos milites manipulares vino ebrios in
371 flumine navem evertisse, cum aliis militibus et tormentis * bellicis: illos extractos aquis fuisse igni admotos, ut vinum prius ingurgitatum per sudorem exhaurirent: alios innoxios in summa fluminis ora soli expositos. A. POPMA.

CORPORE. Fulvius *corpora*. Non male. PONTAN.

99. MACERATA GRAVIA. Ita emendavi, cum vulgo legeretur, *materata* vel *maturata*. Cohaerent enim haec cum praecedentibus: in illis narrat milites aquis immersos vitae discrimen adiisse, in his corrupta madore fuisse tormenta bellica, quae apud manipulos erant. A. POPMA.

100. BALISTAS QUATUOR TALENTARIAS. Balistae talentariae iaciebant saxa talenti pondo, id est, pondo quadraginta, ut Centenariae, saxa centum pondo. Lucilius lib. XXVIII. A. POPMA.

QUID SIC BALISTAS IACIS TALENTARIAS. Quod mihi videtur proverbii forma dici in grandiloquum et iactabundum, perinde ac illud Horatianum,

Proiicit ampullas et sesquipedalia verba.

A. POPMA.

101. PRORAE, ACTUARIAE. Forte *proraae.* Refert enim navigia minora primo loco in conflictu fuisse. *Proraae* naves parvae speculatoriae, a Graeco verbo προράω, eaedem quae Festo *prosumiae*, a *prosumendo*. *Trahi*, genus navigii oblongum, ut videtur, a *trahendo* dictum, nisi potius *tragi*, τράγοι, a forma. A. POPMA.

103. PUPPES ACETO. Vegetius lib. IV. testatur machinas bellicas contra incendia muniri tegique centonibus et ciliciis. Sisenna naves in proelio opertas fuisse centonibus aceto madefactis, insuper ciliciis obductis: quoniam acetum intensa frigiditate igni maxime resistit, ut docui lib. III. Causar. Natural. A. POPMA.

(CXXIX.) 106. EOS. Nonii codices quidam Sallustio adscribunt, sed male. WASSE.

109. TAMEN TUDERTIBUS. Tuder oppidum Umbriae, situm in colle ac loco edito: cuius cives Tudertes, bellicosi. Strabo lib. V. et Silius:

— — *Haud parci Martem coluisse Tudertes.*

Idem lib. X.

* — — *Pauperque Penatum,* 372
Sed domus haud obscura Tuder, notusque per Umbros
Bellator populus.

A. POPMA.

110. UT LEX CALPURNIA CONCESSERAT. Lex Calpurnia, de Civitate Italicis danda, fortassis lata fuit ab eodem illo C. Calpurnio Pisone, a quo duas novas tribus ex Senatusconsulto adlectas dixit lib. II. A. POPMA.

111. LUCIUM MEMMIUM. L. et A. Memmii fratres, clari oratores Sullanis temporibus: de quibus ita Cicero in Bruto: *Tum etiam C. L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocaverunt; pro reis non saepe dixerunt.* L. Tribunus plebis hic nominatur. Caius in petitione Consulatus a Saturnino, Tribuno plebis, in ipsis comitiis fuste interemtus est. De cuius facundia Sallust. in Iugurtha. A. POPMA. — At Merceri Nonius *Licinium*. WASSE.

CAII SCRIBONII. Hic est C. Scribonius Curio, qui Cos. fuit cum Cn. Octavio anno Urbis DCLXXV. Orator bonus, et perpetuus improborum hostis. Cicero in Vatinium, Verrina II. pro Lege Manilia, pro Rabirio, Officiorum II. De eodem loquitur Sallustius Historiarum I. et III. Valerius Max. IX. ubi Curionem omnibus honoribus abundantem praedicat. A. POPMA.

QUEM MARCI LIVII. V. C. *quem Marcili* VII. M. Livius Drusus notus ex historiis. PONTAN.

(CXXX.) 116. CISTASQUE QUAE ERANT. Cum populus legum ferendarum gratia convenerat, proponebantur in pontibus duae cistae oblon-

gae, e quibus tabellae suffragiorum ministrabantur, singulis binae, una cum litera A, quae legis antiquationem et reiectionem significabat, altera cum notis U. R. id est, *uti rogas*, qua lex accipiebatur, ut legislator rogaverat. Ministratis in prima pontis parte binis tabellis in extrema reddebatur una, quae pro suffragio valebat. Erant autem pontes constructionis ligneae, in modum pontium angustorum factae, Tributis comitiis XXV, Centuriatis XCIII, per quos cum populus transibat, *suffragium ferre* dicebatur. Sed accidebat interdum, ut qui volebant legislationem aut iudicium impedire, pontes occuparent ac disturbarent, cistas deiicerent, tabellas aut nullas aut unam pro libito darent. Quod indicat hic Sisenna, et Cicero lib. I. ad Atticum Epist. XII. Autor Rhetoricorum ad Herennium lib. I. *Pontes disturbat, cistas deiicit, impedimento est quo secius feratur lex.* A. Popma.

117. Ut lex perveniret ad Quaestorem. Ut Quaestor cognosceret de lege, quae pro restitutione rei damnati lata erat. Quaestor hic est, qui iudicium publicum et quaestionem de criminibus exercebat, eratque interdum ordinarius, ut Praetor, aliquando extraordinarius e Consulibus
373 aut magistratibus, aut plebiscito constitutus. Sic * Quaestores parricidii apud Festum, et Pomponium de Origine iuris; Nonius Quaestor maiestatis iudicium exercens, Suetonii Iulio; *Europae Quaestor* pro *Quaesitor*, qui ad Europam quaerendam missus erat, Plauti Milite. *Quaesitor* saepius appellatur. A. Popma.

Iudices, quos vellent. Quaesitori dabantur Iudices, ut iudicium publicum communi consilio exercerent. Cicero pro Murena, de Quaesitore peculatus, *Cogendi, iudices, inviti retinendi.* Similiter Iudici quaestionum aderant et parebant alii iudices. Sed ut Quaesitor et Iudex quaestionum diversi, hic magistratus, ille non, sic et eorum iudices. In Vatinium: *Disturbato iudicio Iudices quaestionum de proximis subselliis esse depositos.* A. Popma.

118. Nos una aestate. Hoc Nonius tribuit lib. I. Gellius VI. quo collocari omnino debet. Nam Sulla, profligato et pulso Italia Mario, statim profectus est contra Mithridatem, eiusque praefectos, et eadem aestate res in Asia et Graecia gessit, quas se coniunxisse refert hoc libro VI. scilicet universi operis, sed primo Belli Civilis. A. Popma.

119. Quam maxime celeratim. Gellius, *celatim.* Pontan.

120. Marius ostio Liris. Cum a Sulla intra moenia urbis victus profugeret, et Minturnis cederet Italia. Liris est fluvius Campaniae, qui ab Apennino monte per Vestinos lento cursu delapsus Minturnas urbem interfluit, et per proximum lucum, Maricae sacratum, exit in paludes. Strabo lib. V. Plinius III. Horatius Carminum I. et III.

Umbrosae Liris per regna Maricae. A. Popma.

Atque Aenariam. Legendum *adque:* vel potius est ellipsis praepositionis, *ad, circa, in;* ut Plautus Curculione: *Rogas, quid veniam Cariam.* Virgilius, *Italiam venit:* Apuleius, *Macedoniam profectus.* Plutarchus et Velleius referunt Marium, cum e custodia Minturnensium evasisset, conscensa navi, forte delatum in Aenariam Insulam, ibi filium et amicos suos invenisse: mox in Africam contendisse. Est autem Aenaria insula in sinu Puteolano, dicta a statione navium Aeneae, teste Plinio et Festo. Refertur inter Insulas ardentes, ut montes Aetna, Vesuvius. Cornelius Severus in Aetna:

Dicitur inciliis flagrans Aenaria quondam,
Nunc extincta super.

Sic illum locum legendum et restituendum censeo. A. Popma.

Suos continuatur. Id est, adsequitur, ut Velleius: *Adsecutus circa Aenariam filium. Continuo* et *continuor* pro *convenio, adsequor, adsector,* frequens Apuleio et posterioris aevi scriptoribus. A. Popma.

121. Pernici. Ad quem versum multa veterum auctorum testimonia citat Sabinus. sed mendose, * ex Catone. *Pueri atque mulieres extra* 374
dabantur famii caussa. Sed ex Gellio, quem transcripsit, legendum *extrudebantur*, pro *Magius, Matius.* pro lib. XIII. XX. et *fami* pro *famii,* apud Lucilium. Wasse.

(CXXXI.) 122. Coelum caligine. Coelum *caligine stare* dixit, cum caligine quadam sive nube obduceretur, sicut Virgilius Aeneid. XI. *pulvere coelum Stare videt.* cum pulvis ferretur sursum, eiusdem caligine continua coelum obtegeretur. A. Popma.

124. Multi populi. Loquitur de Sulla Dictatore dicto: sed parum libero ore locutus videtur, ut ait Sallustius. Hoc autem fragmentum apud Nonium in vulgatis codicibus ex lib. XXII. adducitur, recte an secus nescio, quoniam de numero librorum Sisennae nihil certi constat. Illud unum ex relliquiis videor colligere, priores quatuor an quinque fuisse de Bello Marsico sive Sociali, posteriores de Bello civili Sullano, et Rebus gestis Sullae: illos Sisennam iuvenem, hos seniorem edidisse indicat Velleius. A. Popma.

Suffragaverunt. Apud Nonium *refragabunt*, in edit. Quod mutarunt eo, quia Nonius dicit: *Refragabunt* pro *suffragabunt* poni: ubi legunt *suffragant*, pro *suffragantur.* Forte in Nonio legi debet: *Refragabunt,* pro *refragabuntur*, ut in Sisennae verbis nihil sit mutandum. Ita Vir Doctus in marg. Havercamp.

126. Urbe condita. Urbe Lavinio condita Aeneas circa Numicium flumen interiit, sive obtruncatus, ut Sisenna ait, sive tempestatis subitae confusione interceptus. Unde hoc fragmentum puto fuisse in principio lib. I. ubi scripturus Bellum Marsicum cum populis Italicis gestum, prius narravit adventum Aeneae in Italiam, quod ipsum quoque fecit Alexander Ephesius lib. I. Belli Marsici, quem laudat Autor de Origine gentis Romanae. A. Popma.

(CXXXIII.) 138. * Milesiarum. Milesiaci sermones, et Mile- 375
siacae fabulae dicebantur amatoriae, leviusculae, a populis Milesiis, deliciis et amoribus unice deditis. Quo genere Milesiacum apud Graecos

scripsit Aristides, quem Sisenna in Latinum convertit. Ovidius de Tristibus lib. II.

Vertit Aristidem Sisenna, nec obfuit illi
Historiae turpes inseruisse iocos.

Meminit Aristidis fabularum Plutarchus in Crasso, Lucianus in Amoribus. A. Popma. — Vide Vossium de Hist. Graecis. Wasse.

376 (CXXXV.) 155. * Halonium. Forte *Halotum*, ut ita Poeni dixerint pro אלהים. Vide Petitum in Miscellaneis. V. D. *in ora Codicis sui.* Havercamp.

XXIX.

377 * Acci Historia. Cicero lib. I. de Legibus: *Nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia, sed ex librariolis Latinis, in orationibus autem multus et ineptus ad summam impudentiam. Sisenna, eius amicus, omnes adhuc nostros* etc. ubi nonnulli reponunt *Macrum.* Ego puto rescribendum *Cassium*, scilicet Heminam, Historicum coniunctum aetati Sisennae, ut ante dixi. A. Popma.

(CXXXVI.) 20. b. (*Cn. Gellii.*) Mercurio. De literarum inventoribus fuse Hermannus Hugo et Vossius de Art. Gramm. I. 10. quorum scrinia compilare non est animus. Isidorum tamen a me alibi sexcentis in locis emendatum ex ingenio et veteribus membranis, hac occasione data, insigni glossemate liberabo. *Graecarum*, inquit, *literarum usum primi Phoenices invenerunt, unde et Lucanus:* Phoenices *primi, famae si creditur* etc. Sequitur deinde apud Isidorum, ut suspicor, magistelli interpretamentum ad poetae locum: *Phoenices dicti a rubro mari, quod profluit in Syriam, qui Sidonem urbem inibi condiderunt.* quam glossam excipiunt, *Hinc est quod et Phoenicio colore librorum capita describuntur* etc. quae sane verba cum versu supra laudato optume cohaerebunt, si insititia illa, falsa, et non satis Latina, ex fide Codicis MS. in Bib. Publica
378 * et auctoritate Vincentii Bellovacensis in spongiam incumbant. Neque me movet quod idem Vincentius omittit et haec . . *Post quem Simonides miles* (*f. Melicus*) *similiter tres alias adiecit* ξ. θ. ψ. aut quod pro *significat* ubique exhibet *signat*, pro *adhuc*, *necdum*, pro *ab adolescentia incipit*, *adolescentiam significat*, cum sit illi in more positum testimonia non ex omni parte integra proferre, sed potius sensum quam verba repraesentare. Est et alius Isidori locus de Mercurio aeque mendosus lib. VIII. 11. *Alas eius in capite et in pedibus significare volucrem* (MS. B. Pub. *voluerunt*) *fieri per aëra sermonem.* Sic editi omnes, sic citat Martinius in Lexico suo. Sed his non obstantibus, pro *fieri* legendum omnino cum MS. *ferri.* Dixerat enim supra: *Mercurius quasi medius currens, quod sermo currat medius.* Et paulo post, *quia citius verba discurrunt*; unde de velocitate et motu, non autem de causa et origine vocis accipio. Confirmat hanc lectionem Cornutus: πέδιλα δὲ φέρει πτερωτά, καὶ δι' ἀέρος φέρεται, συμφώνως τῷ Ὁμήρῳ, καθάπερ εἴρεται τὰ ἔπη πτερόεντα. Sed et Servius, quem subinde exscribit Isid. ad, *Vobis Mercurius pater est* etc.

Aen. IV. *Quidam hunc in petaso et in pedibus pinnas habere volunt, propter orationis, cuius auctor est*, velocitatem. Denique Augustinus, unde haec depromta sunt, qui et ipse Arnobium praeeuntem habuit, cum scripto Codice consentit lib. VII. cap. 13. de Civ. Dei. Quo in loco membranae Reginenses *fieri* illud exhibent cum duplici *r*, et puncto sub secunda litera apposito, quo eam prorsus tollendam innuit librarius. Restat iam ut duobus Servii locis plane depositis, at quos hac in re strictim tangit Isidorus, medicinam faciam. Prior habetur pag. 1246. Aen. VIII. *Manus illi* (Mercurio) *amputaverunt, unde etiam Hermas vocamus quosdam stimulos, in modum signorum sine manibus.* Lege *quasdam stelas*, vel, si mavis, *tumulos.* Priori favent Macrobius qui Saturn. IV. cap. 19. Mercurii simulacra quadrato statu figurari solo capite insignita dicit, quo habitu plura eiusmodi se vidisse auctor est Pausanias, atque etiamnum Romae et alibi superesse norunt antiquitatis cultores. Macrobio fidem facit Plutarchus in libro, quo quaeritur, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον, pag. 797. Alteri vero lectioni favent Hesychius, Suidas, Harpocratio, qui *tumulos* huic Deo consecratos ἑρμαίους λόφους appellant, Isidorus ipse in Glossis diserte vocat *Hermas;* et gentes acervos hosce imaginis iustae loco habuere, ut patet ex Sibylla: Κἂν παρόδοισι λίθων συγχώματα ταῦτα σέβεσθε. Alter Servii locus, qui medicam manum expectat, hic est: *Quartum, Cyllenii filium, cuius mater non proditura, quo arcu clam occisa est, qui hoc metu in Aegyptum profugit, et ibi invenisse primum disciplinam literarum et numerorum dicitur, qui lingua Aegyptiorum vocatur, de cuius nomine etiam mensis dictus est.* Lege et distingue, *Cuius mater non proditur, a quo Argus clam occisus est* etc. *vocatur Thoth.* vereor ut haec coniectura in omnibus se doctis probet; addam itaque rationes, et primo ostendam contra mythologorum vulgus, Cyllenium fuisse hominem, eiusque uxorem scriptores latuisse; secundo, causam profectionis in Aegyptum huius oculeissimi caedem fuisse; tertio, nomen Thoth a Servio excidisse. De Cyllenio sive Cyllene, nam utroque modo effertur, nos certiores faciat Pausanias, secundum quem Elati cuiusdam filius fuit, qui nomen Cyllenae monti dedit, lib. VIII. 17. Quod eius uxor Grammaticorum notitiam effugerit, suadent haec, quia Servius, Ampelius cap. 9. Cicero de Nat. Deor. III. 20. et Corvilius, sive Carvilius, apud Scholiastam Statii ad lib. IV. Thebaidos, qui Mercurios enumerant, iisque patres matresque designant, cum ad Aegyptium illum pervenerint, patrem solummodo memorant, non tamen eundem; hic enim Nilum, ille Perseum, alter Cyllenium nominat. de matre interim ne gry quidem. Causam vero exilii non est ut pluribus exponam, cum ad manum sint Xanthi Historici verba ab Etymologo in v. Ἑρμαῖον adducta. Quae, ut ut mutila et imperfecta, ad hanc rem spectant: Ἀποκτείναντος Ἑρμοῦ τὸν Ἄργον καὶ δίκας εἰσπραττομένου etc. dicam illi a Iunone Diis Deabusque caeteris conscriptam narrat. Sed clarius Cicero de N. D. lib. III. §. 20. *Quintus, quem colunt Pheneatae* (Arcadiae populi non procul a Cyllene monte) *qui et Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges et literas tradidisse.* Cui succinit Lactantius Placidus. Postremo vocem *Thoth* adposui, Cicerone, Servio et Lactantio fretus; sic enim ille: *Hunc*

Aegyptii Thoth appellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos
379 *vocatur.* Quem locum ob oculos habuisse Servium, quum * haec scripse-
rit, caecus sit ipse oportet, qui non videt. Confer item Lactantium de Falsa Relig. lib. I. cap. 6. WASSE.

(CXXXVII.) 4. (*Cass. Heminae.*) MAXIMA. De hac appellatione vide Servium ad VIII. Aeneid. vs. 270. *Custos Pinaria Sacri.* Et confer cum eiusdem Comm. ad lib. III. *Magnis Diis.* Herculis Magni aedes fuit in regione IX. quam Sulla ex carmine Sibyllino aedificasse dicitur. De Carano Heraclida nonnulla Schottus ad locum: *Caranum vero, qui Cacum sustulit, sicco pede praeterit.* Audi itaque super hac re Servium ad Aen. VIII. pag. 1255. edit. Basil. 1613. *De Caco, interemto ab Hercule, tam Graeci quam Romani consentiunt. Solus Valerius* (legendum *Verrius*) *Flaccus dicit Garanum* (*Caranum* vellem) *fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum adflixit; omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos.* Cur feminae a sacris Herculis arceantur, aliam caussam ex Varrone assignat Macrob. Sat. I. cap. 12. WASSE.

XXX.

1. NUMMUM ARGENTEUM. Nummi viles et minimi pretii fuerunt regiis temporibus, quippe Numa Pompilius ligneos scorteosque nummos pro con-
380 giario populo divisit. Primus Servius Rex et aes * signavit nota pecudum,
et nummum argenteum conflavit; ut eo appenso et rudi uterentur, sicut antea solebant aere. Nam argentum demum signatum est anno Urbis conditae CDLXXXIV. Q. Ogulnio Gallo, C. Fabio Pictore Coss. quinque annis ante primum Bellum Punicum, ut tradit Plinius lib. XXXIII. A. POPMA.

XXXI.

Q. HORTENSI ORTALI. Hortensiorum cognomen Ortalus fuit, ut patet ex Cicerone ad Atticum lib. IV. et Tacito Annal. II. ubi de quodam Ortalo loquitur, huius Hortensii oratoris nepote. Videndi Cicero in Bruto, et Quintilianus. A. POPMA. — Cum Caecilio Metello Consul fuit, inquit Asconius. De eius Annalibus Velleius Paterculus lib. II. 16. Eius facundiam celebrat M. Seneca in praefatione ad Controversias. Sumtuosum fuisse, et in vestitu mollem, docent Varro de Re Rust. III. 6. et alibi, Plinius IX. 55. Gellius I. 5. Obiit L. Aemilio Paulo et C. Claudio Marcello Coss. WASSE.

POEMATA. Haec erant amatoria, lasciva, ut testatur Ovidius in Elegiis:

Nec minus Hortensi, nec sunt minus improba Servi
Carmina; quis dubitet nomina tanta sequi?

Apud Gellium lib. XIX. cap. 9. Graeculi quidam Hortensii carmina, ut invenusta, notant. A. POPMA.

XXXII.

(CXXXVIII.) POMPONII ATTICI ANNALES. Cicero ad Atticum lib. XII. epist. 23. non *Annales*, sed *Annale* vel *Annalem* videtur vocasse. Ita enim de eo loquitur: *Scriptum est in tuo Annali.* Nec aliter idem

epist. 30. ad Att. lib. XIII. de Libone * loquitur: *Sed in Libonis Annali* 381
tredecim annis post Praetor est factus Tuditanus. Et statim epist. 32. *Eum video in Libonis Praetorem P. Popillio Coss.* etc. PONTAN.

XXXIII.

* L. FENESTELLAE. Vixit sub Augusto, et obiit novissimo Tiberii 385
Caesaris principatu, ut ait Plinius: vel, ut Eusebius, Cumis decessit sub Augusto. Circumfertur hodie eius nomine libellus de Magistratibus, qui est Andreae Fiochi Florentini. A. POPMA. — Fenestellam in Archaicis citat Fulgentius lib. III. Mythol. sed locus, ni fallor, est corruptus; sex enim edd. et Codex Leidensis pro *Archaicis* legit *Martialis*, et, censente Savarone, designat illum, cuius meminit Sidonius lib. IX. ep. XIV. et sane stylus aetatem sequiorem sapit. Auctorem hunc Lactantius I. 6. de Falsa Relig. vocat *diligentissimum scriptorem.* Vide etiam Plinium VIII. 7. 9. 17. 35. 15. 1. 31. 11. de Pseudo-Fenestella vide Flavium Blondum in Hetruria sua, et Gyraldum de Poetis Dial. IV. WASSE.

2. INITIONIBUS ADSIDUIS. Alii, *concionibus*, ego, *iniectionibus*, propius ad antiquam scripturam et historiam. Nam Cato Tribunus plebis adsidue *iniiciebat* Senatui religionem, prolato e Sibyllinis versibus oraculo,
Ne Rex cum multitudine reduceretur. * Unde factum est alterum Sena- 386
tusconsultum, referente de religione Marcellino Consule, *Regem cum multitudine reduci periculosum Reipublicae videri:* de quo SC. meminit Cicero epist. II. lib. I. ad Q. Fratrem. His ergo *iniectionibus* concitabat invidiam, quasi rem malo publico futuram agerent, et Ptolomaeo Auleti Regi, et P. Lentulo Spintheri Cos. exeunte anno paranti iter in Ciliciam provinciam suam. *Iniicere*, *obiicere*, *reiicere religionem*, notae locutiones. De reductione Ptolomaei vide Ciceronis epistolas ad Lentulum. A. POPMA.

(CXXXIX.) 6. EPITOMARUM. Est Epitoma Annalium Fenestellae recentiori aevo facta, ut indicat verbum *decollare*, pro *capite truncare*, quod ea notione Fenestellae aetate minime receptum. A. POPMA.

(CXL.) 8. APUD QUEM. MS. Codex Sidneiensis, *penes quem*, et pro *nodulo*, *nudula.* WASSE.

XXXIV.

(CXLII.) * L. TANUSI GEMINI. Senecae et Suetonii libri nonnulli 388
vocant *Tamusium.* Plutarchus corrupte *Κανούσιον.* Vixit temporibus Iulii Caesaris, et Augusti. Eius Annales Seneca notat, ut prolixos et inutiles, epist. XCIV. *Annales Tanusii scis quam non decorosi sint, et quid vocentur.* nempe quod *Annales Volusi*, *cacata charta*, apud Catullum. A. POPMA.

XXXV. XXXVI.

DOMITI. EGNATI. De aetate et scriptis istorum mihi non constat. Egnatii libros de Rerum Natura versibus scriptos citat Macrobius. A. POPMA. — Sed alium esse ab Historico putat Vossius. WASSE.

XXXVIII.

389 (CXLIV.) * ASINIUS POLLIO. Hic idem est Asinius, quem Suetonius *Pollionem* vocat. Quod aetas Strabonis satis evincat. Alius autem et aevi inferioris fuit *Asinius*, qui Agathiae *Quadratus* cognominatur; homo Italus, et qui, ut idem Agathias testatur, res Germanicas accurate conscripsit, quique inter caetera, Alemannos esse convenas et homines miscellaneos tradidit. Quamvis exstitit iam nuper, qui hunc Agathiae et illum Strabonis unum eumdemque Asinium diceret, et Alemannos, et Alemannorum vocabulum esse antiquissimum, et ante Geographica Strabonis, utpote Asinium nominantis, celebratum. Verum id si sit, cur igitur diligentissimus Strabo, eum tam accurate citans, Alemannos etiam eorumque vocabulum, sicuti fecit Agathias, apud eundem non legit? aut si legit, cur suis commentariis tam notabilem gentem non inseruit? Sed haec aliaque ad refellendum tam putidum commentum alibi a nobis adducta sunt fusius, nec isto loco repetenda. Videndum Disceptat. nostrarum Chorographic. parte altera, ad Lectorem. PONTAN.

XLIX.

391 (CXLVII.) * HOSTIUS IN LIBRO BELLI HISTRICI. Fuit hic *Hostius* avus Cynthiae, quae et *Hostia* dicta, et quam in amoribus habuit Propertius. Qui nec ipsum hunc Hostium tacuit, sed eius gratam memoriam celebravit lib. Elegiarum III. ubi praeter alia hoc legas:

Est tibi forma potens, sunt castae Pallados artes;
Splendidaque a docto fama refulget avo.

Doctus avus est hic ipse Hostius: cuius et Festus meminit his verbis: *Hostius Belli Histrici lib. III.*

Per gentes alte aethereas et tesqua volabis.

Et Varro quoque apud Servium Danielis: *Hostius Belli Histrici primo:*

Percutit atque hastam pilans prae pondere frangit.

Idem:

— — Sententia praesto
Pectore pilata est.

PONTAN.

4. VOCESQUE LIQUATAE. Vox *liquata*, pro *diserta*, *profluente* atque *expetita* et *igne* quasi *liquefacta*, haud facile apud alium quempiam occurrat. Videndum autem an non aliquo huc pacto * faciat illud Act. I. 392 vs. 3. *Et apparuerunt illis* διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, *dispertitae linguae tanquam ignis.* PONTAN.

5. Apud Macrobium lib. IV. cap. 5. *fave*, aut simile fortasse verbum desiderari videtur, ut fuerit scilicet:

Dia Minerva, fave, simul autem invictus Apollo,
Arcitenens etc.

PONTAN.

L.

5. SATURNO SANCTE CREATE. Dionysius Halicarnasseus: *In Templo Dei Fidii, quem Romani Sanctum vocant.* Varro lingua Sabina *Sancum* dictum innuit lib. IV. de L. L. *Aelius Gallus Dius Fidius dicebat Diovis filius, ut Graeci* Διόσκουρον *Castorem: et putabant hunc esse Sancum ab Sabina lingua, et Herculem ab Graeca.* Item Ovidius:

Quaerebam Nonas Sanco Fidione referrem
An tibi Semipater.

Statua, quam Romae Simoni Mago erexit populus Rom. *Sancti* quoque titulum habuerit, referente, praeter Iustinum Martyrem, etiam Tertulliano cap. 13. in Apologetico: *Simonem*, inquit, *Magum statua et inscriptione Sancti Dei inauguratis.* Nisi si SEMONI fortassis scriptum fuerit, quod ad Simonem traxerint Christiani. Nam SANCUS etiam SEMO dictus, ut patet ex inscriptionibus. Unam habet Fulvius Ursinus ad Caesarem de Bello Gall. quae est eiusmodi:

SANCTO. SANCO. SEMONI. DEO. FIDIO. SACRUM.

Simonis autem in Campo Martio statua titulusque talis fuisse perhibetur: SIMONI. SANCTO. DEO. Augustinus de eo haec habet cap. 1. de Haeresibus: *Asserebat Simon se esse Christum; itemque Iovem se credi volebat.* et statim: *Imaginesque et suam et Helenae meretricis discipulis suis praebebat adorandas, quas et Romae tanquam Deorum simulacra auctoritate publica constituerat. In qua urbe beatus Apostolus Petrus eum vera omnipotentis Dei virtute extinxit.* Quorum postrema, ut de prioribus nunc non dicam, haudquaquam conveniunt cum verbis et narratione Lucae Actor. VIII. ubi non Romae, sed in Samaria obiurgatus a Petro confutatusque memoratur.

Haec fere erant, quae ad superiora Historicorum Fragmenta, additumque Auctarium pro tempore, et ne pagellae vacarent, annotanda habui: illud adiiciens, L. Luceium Italici belli et civilis Historiam paene perfecisse Ciceronis tempore, ut de eo Cicero ipse tradit lib. V. Epist. Famil. ad hunc ipsum Luceium, petens, ut res etiam suas gestas contexat, easque a perpetuis suis historiis seiungat, ut fecerunt apud Graecos Callisthenes, qui Troicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius etiam, qui Numantinum seorsim descripsit. PONTAN.

LII.

(CXLVIII.) 5. * DE VITA SUA. Capite autem 85. ait eum Augu- 393
stum vitam suam tredecim libris, Cantabrico tenus bello, nec ultra exposuisse. PONTAN.

LIII.

(CXLIX.) 3. * UNUM HOMINEM OPPIUS AUCTOR EST. Legerim 395
durum hominem O. a. e. ut velit innuere Caium Marium, duri pectoris virum, nec minus doloris quam laboris fuisse patientissimum. PONTAN.

LIV.

396 (CL.) 6. * FASTORUM. De Massurio Sabino vide Pontanum in notis ad Macrob. Saturn. III. 6. qui Masurius vocatur apud Athenaeum, Persium et Nonium. Alia porro scripsit quae in censum admitti non possunt, ut *Commentarios de Indigenis*, *libros Iuris Civilis*, *de furtis*. Caeterum idem Nonius Fragmentum, quod ex septimo adducit Gellius, ex XVII. libro citat. Sed potior apud me Gellii auctoritas, praesertim cum quidam Noniani habent VII. et Codex Pembroch. cum vulg. Gellii consentit. WASSE.

LV.

(CLI.) 1. VICTUS. MS. Pembroch. *nutus.* et, *paratumque esse.* WASSE.

INDEX
GRAMMATICUS ET CRITICUS
IN
SALLUSTIUM
EX WASSIANO EXCERPTUS

Cat. Catilinarium, Iug. Iugurthinum bellum, numerus caput, litterae partem capitis, bini numeri et litterae libros fragmentorum et capita designant.

A.

Absurdum. ingenium eius haud absurdum Cat. 26. a. *sic Tacit.* A. 13.

Ac *in princip. ac sane,* Iug. 76. *vid. Trinum.* II. 2. V. 65. 74. *et Turneb.* lib. II. cap. 29. et 18. 7. pro *quin*, aut *immo*, nihil dolo factum ac magis calliditate Iugurthae Iug. 115. c.

Accedam. quo potissimum infelix acc. Iug. 16. quo acc. aut quos appellem? Iug. 16. e. sic *Plautus in Epidico:* pleraque hostiliter loca cum equitatu Iug. 23. b. et 66. a. eodem Iug. 121. e. Virg. *penitusque sonantes* Accestis *scopulos.* de hostili adventu Cic. pro Milone: *tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Quo propius discrimen accedo* Curt. IV. 14. 24. *accedo te.* Charis. Accedere (de hostium incursu) Iug. 62. b.

Accensa in Iugurtham studia Numidarum Iug. 6. e. *Huic studia accendit patriae virtutis imago* Silius I. 37. *vitia* Ovid. *de Remed.* I. 27. *in iram* Lucan. III. 27. ad dominationem accensi sunt Iug. 35. a Sic Livius IV. *B. Pun. adeo accensae sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos.*

Acceperant volentia de ambobus (*grata aut placentia*) Iug. 76. a. postquam Senatus de bello illorum accepit Iug. 80. e. *Sic Cic.* III. *de fin.* 105. *ut de Hercule et Libero* accepimus, *et alibi Plin. lib.* 16. tam acceptum hominem popularibus Iug. 7. a. *iucundi amici, accepti affines* Valer. V. 5. 1. magnis opibus, clarum acceptumque popularibus suis Iug. 73. a. carus acceptusque ei Iug. 12. a. negotiorum curator fidus acceptusque et omnium consiliorum particeps Iug. 74. a. Mauro ob ingenii multa bona Iug. 116. a. *Caesar Bell. Gal.* 14. *maxime plebi* acceptus. *acceptius in vulgum* Tacitus *et* A. Victor *in Caes.* pag. 421. *miror hanc phrasin Stephanum fugisse. Te nihil in vita nobis acceptius* II. 7. 54. *Caligula ante principatum omnibus carus* acceptusque *fuit* A. Vict. Epit. III. 3.

Accersere, pro arcessere; de his verbis notandum, quod in omnibus locis quos adducunt *Steph.* et *Nizolius*, probatissimi Codd. ubique exhibent *arcessere* v. gr. apud *Sallust.* Cat. 60. c. ad bellum accersunt, in omnibus meis, *arcessunt:* vide Indices *Suetonii, Flori, Curtii* et *Hygin.* Fab. 88. differt ab *arcessere* quod illud *accusare* hoc *evocare* sign. *Lucan.* lib. VI. vs. 252. *fatum accersite ferro.* Codex Bib. Pub. Cantab. *arcessite.* Sic apud Virg. G. IV. 224. *Quemque sibi tenuis nascentem* arcessere *vitas. Codd. aliquot Pierii* accersere. *ut et Codex Coll. Ioan. apud Cantab. Petrensis vero Pembr. et Cod. Ies. retinent* arcessere. Aen. VI. 119. *Si potuit manis arcessere, nihil movent Pieriani, ex nostris autem Col. Ies. et Petrensis,* accersere, *et Aen.* 5. 746. *tam Pieriani aliquot quam Ies.* accersit, *et eandem inconstantiam produnt Pandectae Florentinae.*

Acerba magis quam diuturna (*imperia crudelia*) VI. 35. d. poenas solvunt IV. 5. b. res *Iustin.* 38. 8.

Acie extenuata suorum Iug. 53. a. (explicata.) *utitur hac voce* Livius I. Dec. lib. 4. *et alio sensu Cic. sunt* extenuatissimae (*copiolae*) *et inopia pessime acceptae. At in* 2. *de* Nat. D. *significatu Sallustiano. Itaque (aer) tum fusus et* extenuatus. *in Genitivo,* acie pars I. 17. *pro aciei.* ut *die pro* diei in Iug. vix decima parte die reliqua. Lucret. I. *Argumenta fide dictis contendere nostris.* Horat. *Constantis Iuvenem* fide. Ovid. Met. 3. *Prima* fide *vocisque datae certamina sumsit.*

Acta edocent, atque audiunt (Imp. et milites) Iug. 57. e. 98. c. Acta consiliumque (publicum) Iug. 70. e. maiorum Iug. 88. a. Lucan. I. 121. *ne veteres obscurent* acta *triumphos.* MS. *facta.*

Ad hoc Cat. 31. c. *de hac* v. *vid. Vallam lib.* 2. *utitur Plin. Epist.* I. 10. *Livius* I. U. C. 85. Noster Cat. 3. a. Cat. 32. e. et 38. e. Cat. 45. e. Cat. 62. a. Iug. 12. a. et 6. a. etc. vid. Flor. 28. 17. etc. Cat. 14. a. et 14. 11. fugam animadvortit *ad se versum fieri* Iug. 62. b. *et ad se versum exercitum pergere* 72. a. ad id locorum Cic. (i. e. ad id usque tempus) *sic Liv.* 5. *Dec. lib.* III. et post id locorum Noster. ad hoc tempus Iug. 90. c. Horat. *Lente Samnites* ad lumina *prima duello.* ad acerba iudicia invocat (i. e. *ad quaestiones severe exercendas*) VI. 40. b.

Adaequaverit eorum famam Iug. 4. d. *Lucius Flor.* II. 2. 14.

Additamenta factionis VI. 58. c. inertissumi nobiles in quibus nihil est ad. VI. 55. *Cic.* pro Sest. *intercessit Ligus iste nescio quis,* additamentum *inimicorum meorum.* Apuleius de Deo S. *Non vocem, sed vocem quampiam, quo* additamento *pretii laetatus.* Idem *Met.* IX. pag. 219.

Aderant. quamquam ad id naves occulto aderant IV. 10. a. *Amphit.* VI. *ubi Imp.* non adest ad *exercitum. ad portam adesset Cic.* I. *de Orat.* feroces, si paullulum modo vos languere viderint Cat. 60. a. *alicui Senatusconsulto scribendo iamiam* affuisse. Cic. ad Corn. modo in postremis, saepe in medio adesse Iug. 49. e. interesse, *Andr.* IV. 4. 3. *in pariundo aliquod* affuerunt *liberae. et Hecyr.* III. 3. 49. *Hunc minime opus est in hac re* adesse. *Sic* Cic. *in Pauli pugna non* affuerat. *apud omnes* adesse Iug. 105. a. *Sic* Plautus: *apud te* adsum *Sosia.* adeste Quirites et sequimini ad I. 10. e. *de hac formula vide notas, et Brissonium de Solennibus P. R. verbis.*

Adeo. incepta probabat, id adeo more suo videbatur facere Cat. 38. a. et Iug. 69. d. 118. a. id adeo in promtu esse, quoniam copiam Iugurthae haberet Iug. 119. a. id adeo haud mirandum VI. 52. d. id adeo malum reverterat Cat. 38. e. *hisce formulis* adeo *non est adverbium intendendi uti in* adeo venusto, ut nihil supra, *sed vel* expletivum, *ut Curcul.* V. 3. 37. *Nunc* adeo *ut tu scire possis leno meam sententiam. et* Virg. *Iamque* adeo *super unus eram. vel* id adeo *ponitur pro*, id vero. *Et sic usurpat* Cic. Id adeo *ex ipso Sc. cognoscite. Ponitur et pro, nedum, valde, certe etiam.* Usque adeo uti gladio minitarentur Cat. 50. e. corrupta est I. 3. e. quorum adeo Sullam non poenitet, ut et facta in gloria numeret I. 9. a. *pro, in tantum.* Praelium accendere adeo ut venirent tela in brachium II. 3. adeo illis ingenita est sanctitas Regii nominis VI. 16. e.

Administri et satellites Cic. *audaciae Cic. in Catil. Nepos* 185. *Velleius* 2. Iug. 7. *Iustin.* 3. 27.

Admisit in consilio Deorum Iupiter VI. 64. *ut* Seneca *de B.* 3. 37. *Matrimonio produxit, et* lib. II. c. II. *Triumpho ductus,* de Clem. I. 18. *In medio abduxit, et alibi saepe.* Plautus *tamen in concilium huc accessio est* Trin. III. 2. *fusae in farina* Plin. XXX. 43.

12. a. *avidius alteri alteros sauciare* Iug. 64. a. *Sic* Tacitus lib. 15. *avidus interficiendae matris Nero.* *et* Livius U. C. 2. *avide se certamini offerre.*

Aut. (Vid. Diomed. I.) bis in eadem sententia Cat. 34. c. ter Cat. 40. e. et 56. e. Cat. 52. a. *corrective pro saltem,* profecto cuncti, aut magna pars Iug. 60. e. nullo, aut quam paucissimis praesentibus Iug. 117. a. *non absimiliter Ciceronis illud in Bruto: aut ereptum illi est, aut certe nobis cum illis communicatum.* Pars vulnerati aut occisi Iug. 62. a. forte pro *occisique*, ut apud Virg. 1. Georg. 82. *vers. presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant.* Imagines, *neque* Triumphos, *aut* Consulatus ostentare Iug. 89. b. Capi aut occidi Iug. 92. a. Iug. 97. e. ingenium aut aversum uti flecterent, aut cupidum pacis vehementer accenderent Iug. 108. e. *neque* animo, *neque* auribus *aut* lingua competere Iug. 17. d. Aut in *principio,* redde rationem etc. aut, si retices, cui dubium potest esse quin paraveris VI. 63. a. *interrogative.* Et sane Stephanus *citat locum Terentii* I. 2. 75. *Eunuch. ubi* Aut *interrogative positum putat. Sed error natus ex eo quod in MSS. Cod. exaratum,* aut *nimirum pro* haud, alii Codd. et *rectius meo quidem iudicio habent At.* tribunus, aut praefectus, aut praetor Cat. 69. e. et VI. 56. a.

Auxilia amicis portare Cat. 6. c. ne suis auxilio foret Iug. 56. e. et Cat. 6. b. et *apud* Plautum *in Poenulo* V. 4. 105. in eo nihil *auxilii* Cat. 41. b.

B.

Barbara lingua Libyes corrupere Mauros pro Medis appellantes Iug. 21. d. barbarico ritu VI. 36. a. Curt. V. 56. *barbararum literarum notae. pro Italico semper apud* Plautum; *pro* regionibus barbarorum *apud* Iustinum *saepe.*

Bellum sumere Iug. 23. e. et 66. e. et 85. a. *Sic* Plin. 15. 18. *sumptum est Punicum bellum.* Tacit. 19. *Sponte sumebant.* Ovid. Ep. 15. 75. *Nec tamen indignor pro tanta* sumere bellum *Coniuge.* domi bellique VI. 4. a. Ennius: Hos pestis *necuit: pars occidit illa duelli.* Plaut. Prol. Capt. Cic. 4. de Rep.

Bellua fera immanis etc. avaritia VI. 54. a. tetrior bellua Plaut. Most. 3. 1. 71. ritu ruere Curt. V. 9. 6. *saepius elephantos, aliquando monstrum, designat hoc verbum apud eundem.*

Bene parta Cat. 57. c. Plaut. Trin. II. 2. 66. *multa bona bene parta habemus. sed voci* parata *subiungit plerumque* res, *numquam legitur* bene parata. *Ut cuique homini parata res est, firmi amici sunt.* Stich. 4. 1. vid. Menaechm. I. 3.

Benignitate et clementia imperium temperavere VI. 36. a. Eutrop. *cum primo anno benigne egissent. Sic MS. at Ed.* bene. Paeanius ὀρθῶς διαγενόμενοι.

Bonum. a bono honestoque in pravum abstractus Iug. 31. a. *elabi a bono honestoque* Dictys 2. 23. b. *cum Genit. etiam vett. usurpant eleganter. Sic bono lucis fruitur* Seneca Ep. 79. et Herc. F. 815. *percussit oculos*

lucis ignotae bono. *ita enim vetus Codex C. Christi, et optimae magni Ducis membranae.*

C.

Caeci avaritia Iug. 82. d. et nudum corpus ad hostis vortere Iug. 115. a. dele illud Stephani, *Comae caecae. versus enim quem adducit sic legendus est: Nec traxit caesas ad tua membra comas. vel cum* Lipsio Ep. Q. III. 3. *sectas, aut laesus. caeca manus,* Lucan. III. 722. Cupidine animus Iug. 27. d. et 41. e.

Caedem in vos fecisse Iug. 34. c. Cic. sic pro Mil. 67. et 20. in Bruto et pro Sylla 53.

Caetera vita eorum pro, *reliqua* Cat. 61. c. vid. Ciceronem. praeter nomen caetera ignarus P. Romani Iug. 22. e. et Tacit. VI. 42.

Caeterum, in principio Cat. 17. c. et a. etc. pro *sed,* Iug. 2. e. ex gente M. caeterum materno genere impar Iug. 116. a. vid. Acidalium ad Capt. Plaut. III. 4.

Callidam facundiam exercui VI. 3. e. *callida, docta, faceta* Poen. 1. 2. neque de futuro quisquam satis callidus, satisque prudens fit VI. 45. a. Sic Plaut. Asin. I. 3. 34. magis malus quam callidus ingenio VI. 54. d.

Camera vincta fornicibus Cat. 64. c. de lignea structura accipit Sueton. in Nerone 34. inde lapideis addit Noster.

Capere locum editiorem Iug. 62. b. alii ad portas festinare, pars turres capere Iug. 72. b. dolis Cat. 14. d. *prope terrarum orbem sedem cepit* Livius 8. *B. Maced. loca* Caesar 3. *B. G. et* Tacit. 12. 55. terras *Virg.* quidnam consilii Cat. 42. a. *verbum augurum cum collegium augurum consulebatur v. Parei Lexic.* Pl. defessis iam hostibus ac paullo ante somno captis Iug. 104. a. *ex qua fatigatione cum somno* captus *iaceret,* Iustin. 15. 4. agros manu ceperat Iug. 5. c. *Hospes necavit hospitem* captum *manu* Mostel. 2. 2. 47.

Capesse Remp. VI. 40. b. et 45. c. laborem cum honoribus I. 6. c. *honorem* Tac. lib. XIII. 25. et III. 30.

Capite censos, non ex classibus Iug. 91. d. *respectu ad Deum universos homines cap. censos vocat* Arnob. lib. 2. pag. 80.

Carius apud animum meum nihil habeo Iug. 118. a. *Caritatis impatientia pro amoris Tacit. saepe.* quod iuvat, quod carum aestumant Iug. 90. a. *Domi domitus fui cum* caris meis, *Nam neque edo neque emo, nisi quod est* carissimum Plaut. Men.

Carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere Cat. 4. c. *C. breviterque Plin. Paneg. et Epist. quaeque tunc C. dixi nunc per otium iungere. C. et universos, apud Liv. et carptim singuli, apud Tac.*

Casibus aliorum perculsos VI. 31. d. *Satis honestas pro meo casu spes* reliquae dignitatis conservandae sum secutus i. e. *pro statu et conditione rerum mearum, significatu inusitato* Cat. 36. c. aut vi aut dolis sese casum victoriae inventurum Iug. 27. e. Tacit. 11. 157. *pugnae praebere. mortis,* Virg. Aen. X. vs. 156.

Castella et oppida, temere munita, aut sine praesidio capit Iug. 58. e. a *castris* ὑποκοριστικῶς, *elisa liquida, pro castellum, sic a monstro,*

mostellum, *vid.* Scalig. 1. Poet. XXXI. *usus est primus quod sciam Ci-*
cero. Castellanorum iter angustum, utrimque praecisum Iug. 97. e. cum
castellanis agrestibus, Livius de B. Macedonico.
Castra faciebant Iug. 59. d. Pompeius ad Attic. 8. 163. *nam neque* castra
propter anni tempus et militum animos facere possum. Tacitus Hist. IV.
26. *d. loco Gelduba nomen est*, castra *fecere*, *et* V. 1. e. *haud procul*
Hierosolymis castra *facit*, Plin. lib. 31. cap. 7. milites in stativis castris
habebat Iug. 48. d. et Tacit. 3. 21. collatis III. 13. c. Tacit. H. 3. 57.
Cataphracti equites, ferrea omni specie IV. 10. a. *Καταπεφραγμένος*
ὅπλοις ut loquitur Plut. in Alex. *Horum meminit* Livius lib. 35. Veget.
1. 20. *inde tralata vox ab Ammiano ad crocodili pellem, cuius δέρμα*
φολιδωτόν ἐστι iuxta Diodorum.
Catervas. facinorosorum circum se tamquam stipatorum catervas habebat
Cat. 14. 1. Apuleius M. 4. pag. 151. *Catervis canum saevientium* cinctum
atque obsessum.
Cavere. postremo caveret id petere quod illi iure negaretur, pro fugere
(abstineret se ab istiusmodi petitione) *sensu simili vetus verbum apud*
Ciceronem 2. de fin. *Nemo pius est qui pietatem cavet.*
Causa *subintelligitur* Cat. 52. e. *Sic* Plaut. Rud. 5. 3. 18. Tacit. 4. Liv.
ea prodendi imperii Romani, tradendae Annibali victoriae esse. Ulpian.
Si quis evitandi criminis id egit ut etc. caussa duplici *s*, vicies, *eodem*
signif. quam scribendi rationem improbat Terentianus Scaurus, at sic
scripsisse Ciceronem et Virgilium narrat Quintilianus 1. 7.
Cedebant loco VI. 14. a. Sueton. in Aug. 40. *cohortes si quae cessissent*
loco, decimatas ordeo pavit, Tacit. G. 6. *et* Caesar 3. B. Civil. *Noster*
Cat. 9. e.
Celebrantur facta pro maxumis Cat. 8. e. virtutem in maius Iug. 76. d.
Tacit. 16. 33. forum totius regni maxume celebratum Iug. 51. 1. *locum*
quadrigis celebratum Valer. 8. 1. 9. *Sic legit Beluacensis, aliter Edd.*
Cernere. Sicut audiri a suis aut cerni possent Iug. 64. e. *ut vana sit*
illorum distinctio qui cernere *de animo*, videre *de corpore semper dici*
asserunt. Lucret. II. 108. *Nam quod rara vides magis esse animalia*
quaedam foecundamque magis naturam cernis *in illis.* Plaut. Poen. 1. 9. 20.
Satin ego oculis cerno? Virg. *terrae omniparentis alumnum* cernere *erat.*
Cic. de Nat. D. 69. *Epicurus autem qui res occultas non modo* viderit
animo etc. Sentit adesse Deas Claud. de R. P. 70. 2. MSS. *cernit.*
Certamen *magnum diu* inter mortalis fuit, vine — an etc. Cat. 1. d.
pro contentione *quemadmodum* Cic. pro Rosc. Amer. 81. *Quo in* certa-
mine *perditi civis erat, non se ad eos iungere*, 2. de Fin. 109. *Et*
certamen *honestum et disputatio splendida, et verum fictumque* Quintil.
Instit. 2. 4.
Certos collocaverat apud latera. Servius ad II. Aen. vs. 580. *equidem*
per littora certos *dimittam.* certos *interpretatur* veloces, *aut* fideles,
aut firmos, *ut apud Sallust. aliquando et deliberati iudicii et sic Pom-*
ponius. ego vero in utroque loco positum pro idoneis, electis. *corrige*
interim Servium Ed. Basil. 1613. *apud quem* altera *pro* latera, *et eodem*
fere sensu Lucret. V. 157. *Arboribus primum* certis *gravis umbra tri-*

buta est. et 4. 1086. *Quae quoniam* certas *possunt obsidere partes. Et*
alicubi Virg. pro statutis. *Et venerem* certis *repetunt armenta diebus.*
Sic certus *homo* L. 63. §. 9. *vero.* F. de Furt. L. 13. *pro* individuo.
et apud ICSS. certum *ius, locus, vinum, aliaque eiusmodi sexcenta.*
Cibi inopia acrior vis (serpentium) Iug. 94. d. *tam pro temeto quam*
eduliis, quod rarius. Cicero in Anton. *quum se* cibis *ingurgitavisset,*
et Plin. II. 16. *N. H. instillant* cibos *atque incubant* (gallinae.)
Circiter duum millium intervallo Iug. 114. d. *Hemina apud* Plin. 13. 13.
lapidem fuisse quadratum circiter in medio arcte vinctum. *quam locu-*
tionem frustra quaeras in Harduini Indicibus, sed non est propterea
trita quia ille omiserit.
Circuiens vigilias cum legatis Iug. 49. e. et 105. d. *quem circumvenire*
nitebatur. M. Capella pag. 44. 20. *MSS. B. Pub. et C. Christi rectius,*
circumire *et* circuire. *Codex Oxoniensis cum edd. facit.*
Circumgredimur Armeniam IV. 8. b. *circumgredi terga* etc. apud Tacit.
Circumspectare omnia, metuere Iug. 75. a. Liv. IV. B. Maced. 153.
qua nam ipse evaderet circumspectabat. Plaut. Bacch. 5. 45. Terent.
Eunuch. 3. 5. 54.
Circumspiciens et tentans omnia Iug. 98. d. *inde* Valer. IV. 3. 3.
Circumspecta animi moderatione, ubi MS. pro meruerit, elegerit, *uti et*
Codex Danielis.
Circumvenire. *planitiem locis paullo superioribus* circumventam Iug.
71. d. *Circumiecta saltibus planities* Tacit. 2. 11. Tacit. Ann. 2. 6.
Rhenus modicas insulas circumveniens. et Plin. VIII. 7. *equitatu* cir-
cumventi, *sed locis aut montibus* circ. *vix alibi occurrit.* Virg. *Cocy-*
tosque labens sinu circumvenit *atro.* ab equitibus dextra sinistra Iug.
107. e. *a latere.* Hegesip. lib. I. pag. 5.
Citi speculatores se ostendunt Iug. 106. a. citus *eques.* Tacit. H. 3. 16.
milites II. 1.
Civile imperium. *Horat.* mitte civiles super urbe curas. — *actio* Cic. I.
Verr. 10. *non naturalis amor sed* civilis *et opinabilis* Gell. 12. 1. *Lex*
civilis *ac publica* Cic. pro Caecin. 54. scientia Quintil. 2. 15. eodem
sensu apud ISS. *civiliter.* et Noster VI. 35. e. *civiliter* deponas bellum
Iug. 89. d. victoriam Iug. 100. e.
Clemens erat is rumor Iug. 25. a. *alveus* clemens Curtius. et Ovid. 9.
Metam. 24. auster Stat. 5. Theb. 94. *ratibus* clemens *insula.* Claudian.
et alibi, quo non rumore *secundo, Palladii penetravit amor.*
Clari magis quam honesti apud socios Iug. 8. a. quibus per caeteras
gentes maximi et clari estis I. 4. c. *inter* claros *magis quam inter*
bonos Tacit. H. 2. 10. tam *cl.* neque tam egregiis factis erat Iug. 67. e.
talis humanitatis intellectu claruit MS. Valer. V. 1. 11. edd. *non caruit.*
Cogere pecunias II. 2. e. Tacit. 4. 45.
Coarguunt dissimulantem praeter literas, sermonibus etc. Cat. 48. a.
si facinoris coargueretur. Tacit. Annal. 13. 20.
Cognitus. Ne se alium putaret ac Numantiae cognitus esset Iug. 18. a.
Cic. ad Servium 13. 2. *hominem prudentem et officiosum* cognosces (*pro*
experiri *in utroque loco.*) *et pro* sentire, Virg. *Nec tam praesentes alibi*

D.

feminae despicari *ausae sunt.* 2 MSS. *optimae notae reponunt* illae *pro* mille. recte.

Detineatur quibus ab malo publico d. VI. 41. ambitio mala a studio Cat. 4. d. *verbum militare.* Propert. 2. 7. 34. detentas et Curtius 3. 1. usus est. *hostem ita* detinuit *ut ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem.* Frontin. II. 1. pag. 188. Seneca epist. 115. *haec res tot iudices* detinet. ubi MS. pro *ad mercedem*, ad scelera.

Detracta de pecore coria IV. 11. b. detractae *religionis poenam exegisse* V. Max. I. 1. 17. post *transtulissent* MS. legit *omnes qui erant numero super* etc. bene.

Detrectant advorsae res etiam bonos, in victoria vel ignavia gloriari licet Iug. 57. e. Sic Tacitus in Dial. de Orat. cap. 12. *plures hodie reperies qui Cic. gloriam quam Virgilii* detrectent. *et alibi.*

Deus. quare capesse per Deos Remp. VI. 40. a. (i. e. per Deos rogatus.)

Dies. itaque paucis diebus (*f. interpositis*) Iug. 13. b. et 39. b. *iam* diei *vesper erat* Iug. 56. a. *quod* Tacitus *effert* per, *flexo in vesperam* die, et Noster I. 14. a.

Digrediuntur utique Iug. 26. d. et 119. e. digressi a parentibus Iug. 21. e. *unde patet* digredi discedere. *aliud autem est* degredi descendere, *ex superiore loco nimirum, unde legend.* taurum a caeteris digredientem, non ut vulgata *degr.* IV. 11. e. *quod nescio quo fato in editionem hanc irrepserit; aliter enim Isidorus Vulcanii et* MS. Codex *et sic reponend. apud* Ammianum pag. 400. lin. 2. criminari Carthag. ante tempus domo digressos Iug. 81. e. Tacit. Ann. IV. 37. a. *ad sua tutanda* digressis *rebellibus.* Contrar. *congredi* et *degr.* Cic. 2. de N. Deor. ut *accessus* et *digressus* II. Tusc. 9.

Dilargitis proscriptorum bonis I. 4. a. Tacit. H. 1. *Quod sine modo, sine iudicio donaret sua,* largiretur *aliena.*

Dimisit conventum Cat. 22. e. tantum scelus impunitum, *pro* sinere, Iug 36. e. superbiam suam VI. 58. d. Sic, *dimittere ius*, *libertatem*, *matrimonia, amicitias* apud Cic. et alios.

Diremit ea res consilium Iug. 19. a. proelium nox Iug. 65. a. *non admissae* dirimit *suffragia plebis.* Lucan. 5. 394. Prisciani edd. *amissae*, at 2 MSS. eiusdem, *admissae.*

Discedit ex concione Iug. 38. e. in loca quam maxume occulta Iug. 60. b. ab Zama Iug. 65. a. in 2 partes Numidia, in 2 *factiones* Tacit. Caesar I. B. C. *a sua sententia* decessit, *si locus sit sanus*, *nam in* Cic. 4. de fin. in eadem sententia, MSS. optimae notae exhibent, *de cedere.*

Disciplina maiorum milites laborare Iug. 48. b. Pallad. I. I. *ut eorum doctrina nec a disertissimis possit intelligi.* MS. C. Christi, *eorum disciplina.* et sic infra pag. 85. Mart. Tit. 3. pro, *cum ordine suo* MS. C. Christi *cum disciplina*, et ibid. Tit. 9. MS. B. Pub.

Disiecerat. quos medios cohors Praetoria disiec. Cat. 71. a. sic, disiectae *catervae* apud Tacitum II. 45.

Dispalata in artes vitasque varias multitudo VI. 50. e. usus est Sisenna III. Hist.

Dissentirem ab reliquis malis moribus Cat. 3. c. rarius hac signific. invenitur. Cicero tamen pro Fonteio, *a caeterorum more ac natura* dissentire.

Dissimulanda. ad diss. omnia paratus Cat. 33. d. *hominem* dissimulare Valer. IX. 5. 1. ubi pro *divinum aemulatus*, MS. *capere conatus.* cuiuslibet rei *simulator* ac *dissimulator* Cat. 5. a. Cic. 1. de offic. *Dulcem et facetum, festivique sermonis atque in omni ratione* simulatorem, *quem εἴρωνα Graeci nominaverunt.* V. Flacc. II. 373. *Zephyrosque audire vocantes* dissimulant. Iug. 20. a. *de morte frequenter nempe, cum* positurae principiorum dissolvuntur, *ut alicubi* Lucret. Arnob. lib. 2. simulare *in hominibus discerent*, dissimulare, *mentiri.*

Dissolvit plerosque senectus. *Parcae fatalia nentes Stamina non ulli* dissolvenda *Deo.* et Cicero 1. de Leg. et 2. de Fin. *mortalium mala* (mortem) Cat. 55. a.

Disturbantur palam pax et concordia I. 14. *vox bene Latina.* Plautus: *at nunc* disturba *quas statuisti machinas.* Colum. II. 2. Cicero ad Attic. IV. 7. Lucret. II. 21. Iulius Exsuperantius cap. 3. e. *quo parta* disturbatur I. 15. a. consilia VI. 51. e. factionem nobilitatis VI. 46. e. *noli istum* disturbare Val. Max. VIII. 77. Lactant. III. 17. *aedes* dist.

Ditionem. in paucorum ius atque dit. concessit Cat. 20. d. *quicquid Latia* ditione *subactum vivit.* Claudian. in Ruf. 1. vs. 29. 4 MSS. *legione* subactum.

Diversa inter se mala Cat. 5. b. Reges *diversi*, pars ingenium alii corpus exercebant Cat. 2. a. Ovid. diversis *partibus arma damus.* Suet. de Cl. Gram. a Varrone *diversae partis* Advocato. pro, *separati.* omnes iam diversi audistis Cat. 20. b. regem quaerere (i. e. alii alio) Iug. 12. d.

Dividit, qui locus Aegyptum ab Africa Iug. 22. c. *Sic loquuntur Geographi.* etiam Cicero Attic. V. 108. *Amanum*, *qui Syriam a Cilicia aquarum divortio* dividit. quod Plinius effert per *disterminat.* ab Hispania freto *divisos* Iug. 21. d. orbe Britannos. at MS. Petr. male *diffusos.* quam in *divisione* possederat (pro, *ex*) Iug. 52. a.

Divitiae. *eas* divitias, *eam bonam famam* (nempe *hostem ferire* etc. *in iis positas esse* div.) Cat. 7. d. laudamus divitias, sequimur inertiam (pro, *amamus*) Cat. 60. c.

Dolens. quasi dol. eius casum Cat. 41. a. Stat. 5. Sylv. *damna* dolens *aliena.*

Domesticus splendor tibi animos attollit VI. 61. e. domestici *occuli annotaverunt* Valer. I. 6. 1. at MS. *domesticorum.* et ibid. pro, P. t. r. u. *Anci regis Marci uxor.*

Dominis (pro, *possessoribus*) restituo I. 8. e. *ut frequenter apud ISS.*

Ducebantur vigiliae more militari Iug. 48. d. *ut*, ducere *somnos*, Virg. et Horat.

Duces multitudinum qui pretio vexare Rempubl. soliti erant Cat. 51. a. *sic effigiem Cassii apud Tacitum inscriptam legimus Duci vel potius DUX PARTIUM* Ann. XVI. 7.

Ductabat exercitum Cat. 17. e. quos in exercitu duct. Cat. 19. a. *Frequentativa pro suis primogeniis saepe apud* Catonem. *dolito*, *emptito*,

redemptito, *callesco*. Lucret. *imperito*, *negito*. Gellius *utitur alicubi* mutuito, *sed paullo insolentius*.

Dum, pro *modo* vel *dummodo*, neque id (de Rep. capiunda loquitur) quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat Cat. 5. b. Plaut. Persa: *Vin mea esse?* P. dum quidem *nec nimis diu tua sim, volo.* et Noster Cat. 41. d. et 51. a. etc.

Duplicaverat bellum VI. 6. a. Tacit. H. 54. a. *Mors Vitellii* duplicaverat *bellum*.

E.

Ea. id ea gratia eveniebat, quod nemo regem sequitur Iug. 58. c. (*ea de causa.*) sed senatus paullo ante Metello N. decreverat. Ea res frustra fuit Iug. 76. e. pro *quae*, saepe. ut, ventus arenam humo excitavit; *ea* magna vi agitata etc. Iug. 81. c. *quod* ea *quae hostibus* etc. *saepe tribuere*, ea *civilibus danda arbitror* VI. 36. a. *non occurrit alibi apud Sallustium talis geminatio*, *praesertim post* quae. in ea re maxume animum exercitato, uti colantur boni mores VI. 52. a. *ubi* ea *refertur ad illa quae loco posteriora sunt*, *quae etiam forma rarissima apud Nostrum*. quasi diceret: *in hac re maxume animum* etc. *nempe uti colantur* etc.

Edocent* acta atque audiunt Iug. 57. e. eum quae ageret Iug. 53. a. per legatos cuncta edoctus Cat. 46. a. quae parabantur Iug. 60. a. edoctus arte Tacit. XII. 4.

Efferens sese superbia, audacia, scelere Iug. 15. e. *rabie* efferri Apuleius 178. efferari *Elmenh. cui non assentior*. Virg. Georg. III. — *caput altius*. Cic. Offic. I. 174. *neque summissum et abiectum*, *neque se* efferentem *insolentius*. Idem de Fin. *laetitia* se. *altius et incivilius* Florus I. 26. a.

Effuse et temere euntes Iug. 113. a. exercitu praedari Iug. 59. c. hostes Tacit. XII. 31. et Sueton. *effusa* fuga, Liv. *effusis* ac dissipatis fructibus Cic. 2. de Lege Agr. Virg. 7. Aen. *agris* effusa *iuventas*. effusos hostis invadi posse (hoc est, palantes et incompositos.) Iug. 92. e. vulgum oppido Iug. 72. a. Sic Sueton. Calig. effudit *se populus*.

Egebat pauca munimenta (alii quaerebant) Iug. 103. c. *sed lectio recte se habet*. Cato: *vitio vertunt* quia multa egeo. *eodem modo* glandem vesci II. 6. 5. et nihil frui VIII. 2. 11. ultionem potiri Iug. VII. 12. Iustin. licet Codices Bodleianus et Corporis Christi Oxon. et exemplaria quaedam in diversum abeant, sic enim MS. Cantab. Tacit. Annal. III. 73. 6. Florus I. 1. 28.

Egregie. *artem tuam* egregie *mirabilem comperi* VI. 45. e. pro *valde*, *nimis*, inquit Donatus in Andr. I. 13. 1. egregie cara. et, Egregie *cordatus homo catus Aelius Sextus*. Ennius. *Servus* egregie *fidelis*. Cic. ad Q. Frat. II. 26. *animi natura* egregie *mobilis*. Lucret. nec secus Horat. 2. Serm. Sat. 5. Livius VI. B. Pun. Persius, Caesar 2. B. G.

Eius. regnum eius sceleris sui praedam fecit Iug. 15. e. *vid. super hac re* Vallam *magno conatu magnas nugas agentem*, *ita enim nata est*

lingua Italica, *ut eius cultores vim reciprocationis* sui *et* suus *assequi haud valeant*.

Emergunt se fundo navigia V. 12. e. probe. Nepos Attic. *quibus ex malis ut se* emerserat. Cic. *Ut* se emergens *ostendit Scorpius alte*. de Arusp. R. *iste serpens quae tum hic delitescit tum* se emergit.

Enisum ita se ab adolescentia Iug. 25. a. *summa ope ab iisdem* enixo *studio petierunt* Valer. VIII. 15. 1.

Erupit Bibuli fortitudo atque animi vis in consulatum VI. 54. e. Terent. *vereor ne istaec fortitudo in nervum* erumpat *denique*.

Evadere alii (retreat) alii succedere (advance) Iug. 61. c.

Ex. sperans facile se *ex* voluntate Antonio usurum Cat. 27. a. Tacit. Hist. IV. 65. *Cuncti* ex *voluntate Agrippinensium perpetravere*. *ex* copia rerum statuit sibi nihil agitandum Iug. 43. e. (*vid.* copia.) nihil tam *ex* alto reperiri posse quod non cogitanti tibi in promtu sit VI. 46. a. Ovid. Vellei. *sed* ex *alto dissimulare puto*.

Exaequanda facta dictis Cat. 3. a. periculo Cat. 69. a. et Iustin. 5. 2. 12.

Exagitatam rem iam antea vulgi rumoribus Cat. 30. c. *qui causam senatus* exagitatam *concionibus improborum* Cic. post Red.

Excessit radicem montis VI. 22. a. vindictae modum Val. Max. apud V. Belvacensem, at Edd. et MSS. aliter IV. 1.

Exemplo. ubi hoc ex. per senatus decretum consul gladium eduxerit Cat. 56. e. exemplo *assumere* Tacit. 68. 9. earum exemplum infra scriptum est (*the Copie*) et Cat. 45. e. Plaut. Mostell. III. 14. *Laudant fabrum atque aedes probant*, *sibi quisque inde* exemplum *expetunt* (*a modell.*) Paulus Is. *haeredes solent habere* exemplum *testamenti*. Cic. Att. *epistolam Caesaris cuius* exemplum *ad te antea misi*. *ad Q. fratrem* II. 14. *misi ad Caesarem eodem* exemplo *literas*. *vid.* Plaut. Pseud.

Exercebant ingenium, corpus Cat. 2. a. simultates cum hostibus Cat. 9. a. Cic. pro Flacc. *simultates nescio quas cum libertis vestris* exerc. cum illo graves inimicitias Cat. 50. a. victoriam crudeliter Cat. 39. e. sic, *quaestiones*, *odium*, *sectiones*, *accusationes* etc. apud Tacitum aliosque. ambitio magis quam avaritia animos hominum exercebat Cat. 11. a. Virg. *apes* — Exercet *sub sole labor*. patres acerrume vindictam nobilitatis in plebem Iug. 19. a. exercent *vitia* Firmicus in Astron. pag. 204. *E contra poetae quandoque*, exercere, *curas*, *dolorem*, *diem*. pro *exerceri* Ovid. 12. Met. 108. Silius 11. 75. Aen. X. 60. *ut monet* Servius. piraticam VI. 25. d. Iustin. VIII. 3. 13. 22. I. 14. Lucret. V. 226. *nunc aurum et purpura curis* exercent *hominum vitam*. exercere scorta Orat. 1. ad Caes. cap. 38. Plautus, *haec nox scita est* exercendo scorto. Catull. *qui vestrum* exercet *amorem*. exercuit *iuventutem suam* Cat. 5. a. exercebant *libitinam* Val. Max. V. 2. 10. et Noster VI. 38. a. ingenium patriae non suae quisque potentiae *exercitabat* VI. 56. e. *cum dativo etiam* Cic. II. Tusc. 69. Iovem Olympium, *eum ipsum cui se* exercebit. *at saepius cum praep.* ad. in *labore*, *patientia et factis fortibus* exercitando VI. 42. e. lectos et exercitatos in audaciam Cat. 51. a. ex civitate profectos semper ad bellum exercitatos MS. Veget. I. 3. *postrema vox abest a* vet. ed. Par. 1532. et Vesaliensi 1670.

F.

in Heaut. III. 3. et Noster Cat. 22. a. quae bellum atque lubido victorum fert. Cicero V. Verrin. *Quantum lubido tulit, tantum relictum est.* quo cuncta gignentium natura fert Iug. 98. d. *prout cuiusque eorum qui negotiis praeerant, aut natura aut studium* ferebat Caes. III. B. C.

Fere. iisdem fere temporibus Cat. 43. a. Nam fere, his tempestatibus alii etc. VI. 58. a. pro, *plerumque.* ut, ruri fere se continebat Phorm. 2. 2. *aut subaudienda est nota universalitatis.* ut, His fere *veteres facultatem dicendi exercuerunt.* ut fere fit, Cicero de Invent. i. e. *ut fere semper* etc.

Ferox. qui nunc sceleribus suis ferox atque praeclarus est Iug. 17. d. i. e. *elatus, animosus, effraenis,* etiam apud Caes. Virg. pro *fortis,* inquit Nonius, *fraena* ferox *spumantia mandit.*

Ferramentis navium icti III. 6. d. *Fabri* Horat. 1. Ep. 1. et *tonsoria* Martial. 14. 36. *agrestia,* auctores de R. R.

Fessa bellis provincia VI. 0. d. Cic. de Divin. I. *exercito corpore* fessus Iug. 74. a. Liv. 54. *longo itinere* fatigatum *et onere* fessum. et 47. fessi *morbis et longitudine viae.* fatigatus *corpore,* inquit Serv., fessus animo. *Sed errat, nam* Cicero ad Terent. *te nec animi nec corporis laboribus* defatigari. Scribundo mittundoque legatos III. 2. e. et Virg. Aen. 2. *et longo fessi decedere bello.* opere castrorum et proelio fessi lassique erant Iug. 57. c.

Fertilis frugum ager Iug. 20. c. utitur hac forma Cicero II. de N. D. *multos* fertiles *agros alios aliorum fructuum.*

Festinare. callidus id modo festinabat, imminuere pacem Iug. 83. e. Tacit festinare *caedes et comitia* H. 3. 55. *munia militiae* Dictys I. 16. *fugam* Virg. Cato in Orat. de eius virtute, *distinguit inter fest. et properare, sed sine differentia.*

Fide publica interposita Iug. 37. a. et 37. e. *contra interpositam fid. interfectis* Cic. de Clar. Orat. 45. *fide* pro *fidei* Iug. 19. a. ut apud Horat. III. 7. *Thyna merce beatum constantis iuvenem* fide. *et saepe apud scriptores prisci aevi.*

Fine inguinum, i. e. *usque ad inguina* Fragm. 3. 14. Sic Cato de R. R. cap. 114. *amphorarum infimarum* fini. iis finibus eiectus sum quos P. R. dedit Iug. 15. a. pro *tota regione.* sic Virg. Ecl. 1. *Nos patriae* fines *et dulcia linquimus arva.* Interpres inepte, ut solet, *deserimus terminos patriae.* et Aen. I. 343. fines *Libyci. Erycis* fines 574. pro Sicilia.

Finxit pecora ventri obed. Natura Cat. 1. a. Horat. *Di bene fecerunt inopis me, quodque pusilli* finxerunt *animi* Sat. I. d. vs. 18. Fingit *et creat Natura homines imitatores et narratores facetos* Cicero 2. de Orat. 121.

Firma amicitia, idem velle etc. Cat. 20. b. Hecyr. 4. 1. *Ex quo* firmiorem *inter nos fore amicitiam posthac scires.* Resp. erat Cat. 58. e. regnum, si boni eritis, si mali, imbecillum Iug. 10. d. firma *civitas* Cic. de amicitia II. et Arusp. Resp. *valens et* firma. quae omnia illis eo firmiora (*veritati magis consentanea, firmius probata*) videbantur quod etc. Iug. 68. e. Cic. *In controversiis nihil* firmius, ad resistendum firmiorem IV. 7. a. Cic. de Fin. *discedit tamen nihilo* firmior *ad dolorem ferendum quam venerat.*

Flagitia. quantum mores mei, non illorum flag. poscebant, respondi Iug. 90. c. facinus, *vi aut malitia,* flagitium *libidine vel nequitia fit: graviora* facinora *quam* flag. *tamen* flagitium *semper in malam partem accipitur.* viro *flagitiosissumum* impune accepisse iniuriam Iug. 35. e. regem armis quam munificentia vinci minus flagitiosum Iug. 118. b. pro *dedecorosum.* Item Livius flagitio *timoris fatendi* lib. 2. Dec. 1.

Flagrabat studium ex aetate Cat. 14. d. flagrantes inopia et cupidinibus I. 13. e. Sic, flagrare *studiis,* Cicero. *rumore malo,* Horat. *ardore alicuius rei,* Colum. 6. 27.

Fluxa atque fragilis gloria divitiarum Cat. 1. b. animi molles et aetate fluxi Cat. 14. c. *Drusus animi* fluxioris, *remissiorisque vitae erat* Sueton. in Tiber. *Mens senio* fluxa Tacit.

Foedavere lumen nubes VI. 22. a. foedatur *dies* Dictys I. 21. multato foede corpore III. 6. e. foedum *in modum laceratus verberibus* Liv. 9. U. C.

Foeneratorum violentia Cat. 34. a. inde apud Valer. cum *avaritia* coniungitur. *Avara* et *foeneratoria* Philosophia. ubi MS. Pembr. et Ascens. *gaudio* exultabant.

Fortuna. quo tempore magis fides eius quam fortuna petenda erat Iug. 15. a. pro *opibus* Cic. de Amic. *Spes amplificandae* fortunae *fractior.*

Fraude. diem statuit, ante quam liceret sine fraude ab armis discedere Cat. 37. a. *antiqui* fraudem *poenam vocabant.* Ulpian. de Edict. Aedil. *unde,* ne ea res mihi fraudi sit. idem sonat atque *ne ea res mihi vitio detur, unde poenae sim obnoxius.* per fraudem ius fuit (gerendi magistratus) Iug. 3. a. Seneca Agam. *Hunc* fraude *nunc conaris et furto aggredi* vs. 207. Codex MS. Corp. Christi, *conaris insana ag.*

Frequentabant domum Catilinae Cat. 14. e. Marium Iug. 76. b. sic Sueton. August. 53. loca minus frequentata Iug. 20. a. inter illos et frequentem Numidiam inculti vastique loci Iug. 80. e. Sic frequentiss. *aedes* Plin. Epist. 2. 10. et *auditorium* 4. 2. *municipium* Cicero. Lucan. I. 102. *urbs populis* frequens.

Freta quis nobilitas Iug. 80. e. *eo sensu quo* vobis *fretus* apud Terent. fretus *pietatem* Naevius apud Priscian. 770. at 2 MSS. Codd. pietate summi Dei Regis.

Fructibus malis ipsa vix agitat (Gallia) III. 4. a. i. e. *propter anni infoecunditatem,* fruges *a frumento differre docet* Cicero 5. Verrin.

Frustra. neque inceptum ullum frustra erat Iug. 7. e. (i. e. *exitu optato caruit.*) Dictys IV. 4. *multa tamen oratione consumta legati* fr. *discessere* Iug. 28. a. eleganter pro, *re infecta.* sic, *conterere tempus* frustra, Cicero pro Roscio.

Fundere atque fugare Iug. 62. b. fugant funduntque Iug. 24. c. et Lamprid. in Severo cap. 55.

Fusti necat sorte ductos VI. 15. e. Varro de L. L. *vulgo alii dicunt in singulari, hac ovi et avi. amni* apud Virg. 9. *colli* apud Lucret. *Et*

velut in viridi candor consistere colli. *Graecia Sulpicio* sorti *datur*. Lucil. et Plaut. Asin. II. 4. 2.

G.

Galliae. duae G. mulieres IV. 11. a. *primigenium pro derivato*, *ut*, *Saturnia terra*, Ennius. et, *terra Thracia*. Lucret. I. 721. *Italiae terraï oras a finibus eius*. *Troïa gaza pro* Troiana. et, *Dardana suscitat arma*. *Laticemque Lyaeum*. Varro de R. R. *Arcadii asini.* Cato Orig. lib. IV. (*a quo Noster fere casca sua hausit*) *Talione vindicta proximus cognatus ulciscitur.*

Gens. patriae, civibus, postremo humanae genti VI. 52. a. pro, *generi humano*. et sic Horat. Carm. 1. Od. 3. et tritum illud, *nusquam gentium*.

Gerere quam fieri, tempore posterius, re atque usu prius est Iug. 88. a. *at in eadem significatione usurpat* Cic. II. de Orat. *Ita facta demonstres ut iis qui audiunt, tum* geri *illa* fierique *videantur.*

Gignentium. per loca aequalia et nuda gign. Iug. 81. c. *et passive*, sic Apul. de dogm. Platonis, *omniumque* gignentium *esse seniorem*, hoc est, *omnium quae gignuntur*. sic et Vitruv. bis dixit *nascentia* V. 1. VIII. 1. pro *enatis*. Ambros. de fide Resurr. *Denique multa gignentia* etc. Lactant. de Ira Dei 13. apud Corduennos amomum et alii *leves* odores gignuntur VI. 18. e. et Plin. Tom. II. 158. 1. odore *gravis* urina. et Tom. III. 251. 12. et 21. 5. *gravem* corporis Tom. IV. 268. 15. *aurium* 585. 11. *et alibi e contra*, odor coeni *gravis*. Virgil. G. 4. 49. tamen Dioscorides dicit Ἄμωμον esse εὐῶδες ἱκανῶς I. 14. *hoc est*, odore violento, *ut Plinii verbis utar*.

Gliscenti. immensum aucto mari et vento glisc. III. 5. a. Val. Flacc. II. 270. *flatu non inscia* gliscit *anhelo*, et Virg. *accenso* gliscit *violentia Turno*. Discordia glisc. *auctoritas*, invidia, *crudelitatis luxuria*, *potestas*, Tacitus. *cutis* Stat. 1. Theb. *periculum*. Claudian. *dum pellere leges*, Et *consanguineo* gliscis *regnare superbus Exule* Thebaid. III. 73. et sic MS. B. Pub.

Globus. si quem ex globo nobilitatis ad hoc negotium mittatis Iug. 87. e. Livius VIII. U. C. *extrema concio et circa Fabium* globus. Et alibi, *Iuvenum*, mulierum, *armatorum*.

Gloria. quorum adeo Sullam non poenitet ut et facta in gloria numere I. 9. a. qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit (hoc est, i *gloria numerat*, ut supra) VI. 62. b.

Gradu pleno in collem subducit Iug. 103. c. presso silentes iam VI 31. c. i. e. *suspenso*. T. Phormio V. 6. 27. Ovid. 1. Fast. 85. Suspensu gradus digitis. cui opponitur *ovans* gradus. Vid. Val. Flaccum II. Arg 555. *regem inde petens superabat* ovante *Litora tuta* gradu.

Gratia. id ea gratia eveniebat quod Iug. 58. b. Cic. de Nat. D. *Id e* gratia, *ut dum nati dissipatos artus captaret parens*, *ipsa intere effugeret*. Id ea gratia facilius proniusque fuit quod Iug. 82. b. Dicty II. 8. ponderis (i. e. minuendi *ponderis*) gr. Iug. 99. b.

Gratuito malus, ne per otium torpescerent manus Cat. 16. a. *odium autem ex offensa sic vitabis*, *neminem lacessendo* gratuito Senec. Ep. 105. MS. Bib. P. Cant. *hoc vitabis* et, *aut* gratuitum.

Gravis vir II. 5. e. gravis, *inquit* Isidor. Orig. X. *pro* consilio *et* constantia *dictus*, *quia non levi motu dissilit sed fida constantiae* gravitate (*lege cum MS. fixa*) *consistit*. graviter et iniquo animo maledicta tua paterer VI. 61. a. graviter *fers decessisse Flaccum* Senec. Ep. 63. MS. *moleste*, *sed ab interprete est*. utrum gravius existumet, i. e. maioris momenti Iug. 26. c.

Gubernator VI. 24. a. *usitatius de navium praepositis*. *sed et* gubernare *catervas aetas sequior*. sic Modestus pag. 367. ubi MS. B. Pub. omittit *nimium bellicosas*, et post loricas addit, *induebant*, omissa voce *habeant*.

Gulam fregere laqueo Cat. 64. c. *perfregit catena* Tacit. Annal. 6. 14.

Gurgitibus occultis sorbens naufragia VI. 18. a. *liquido sub* gurg. Claudian. R. P. 116. 2 MSS. vero *flumine*.

H.

Habere. En habes virum dignum te Iug. 9. a. Terent. Eunuch. 5. 1. *Salvae sumus*, habemus *hominem ipsum*. pecuniae studium avaritia Cat. 11. a. *ipso rei cuius* studium habet *intellectu contenta* Quintil. Instit. II. 18. eos quam maxime manifestos Cat. 42. e. pro, *teneo*. Celsus III. 18. fere vero *antiqui tales in tenebris* habebant. ea modo in animo habere quibus H. per dolum caperetur Iug. 11. e. Columella: *praedium quum comparare cogitabis*, *sic* in animo *habeto* uti ne *cupide emas*. Codex Greshamensis pro *quum* reponit *quam*, recte. satis animam retinere Iug. 35. e. *nostri vero qui* satis habuerunt *sine detrimento decedere* Caesar III. B. C. et Tacitus X. Livius II. Dec. V. habuit pro hostibus Iug. 3. e. *pro indigno* Livius I. U. C. dubium III. 8. a. Plautus Captiv. *an tu dubium* habebis *etiam sancte quum ego iurem tibi? Non* habuit dubium *quin procederent* Hirtius et Cicero IV. Acad. ea tum cura maxime intentos habebat Rom. (*faciebat ut animum rebus suis sedulo advorterent.*) quorum vulgus usum I. 14. e. *myrobalano proximum* usum habent Plin. et Cic. Offic. II. parum haec facinora impune suscepisse Iug. 34. c. *templum violare* parum habuisse, *nisi detexisset foede*, Livius. domi eodem cultu quo liberos Iug. 5. a. Terent. *Nunquam illam secus* habui *ac si* etc. nimis liberaliter (*indulgenter*) Cat. 11. d. *Is uti tu me hic* habueris, *perinde illum istic curaverit* Plautus Capt. VI. 64. *munditer* Poen. IV. delicatam Menaechm. sic habuere, alia omnia prona esse Iug. 122. b. (i. e. *existimavere.*) magnam curam in ea cognoscenda VI. 45. b. (*locavi*, *impendi.*) consilium Iug. 66. c. *sinite me prius prospectare*, *ne uspiam insidiae sient*. consilium *quod* habere *volumus*. Camerarius *concilio*, male. et Liv. IX. B. P. 26. de Numidia hab. bonum animum Iug. 90. c. Plautus Aul. *Tace*, *bonum animum* habe Euclio. Imp. consulare Romae Iug. 64. (*gesserat.*) honori non praedae Iug. 34. c. (i. e. *loco praedae.*) *populi curam* VI. 63. b. Gellius XX. 5.

habitus ludibrio populus Iug. 38. e. Terent. Hecyra IV. 1. 11. *Non sic* ludibrio *tuis factis* habitus *essem.*

Habitús. cuius de natura et hab. (*Scauri*) Iug. 30. d. *non tantum de cultu corporis*, ut Plin. Epist. 100. *de fortunis*, ut Horat. de A. P. 23. *de verbis*, ut Quintilian. principio lib. VIII. *sed etiam de* anima *usurpatur.* Tacitus, *qui Nostrum fere sequitur*, Isque *habitus animorum* fuit lib. 17. Quintil. IV. 2. *Constitutus* animi habitus, et, *difficile est nobis mutare* habitum animi *semel constitutum. et hoc sensu a Sallustio accipitur. neque enim ille oris lineamenta sed animi vultum expressit.* communem transgressus VI. 2. a. *siquidem* talis habitus *intrantem cubiculum vidissent* Valer. I. 7. MS. *si quem.* Sueton. in Othone 12. *animo nequaquam corpus aut* habitus *competiit.* quo loco pro, *linere*, Scholiastes ined. ad Iuven. 11. *et pressum in facie*, linire. et, *animus tranquillissimus in eodem* habitu *est quomodocunque res cedunt* Senec. Ep. 36. MS. *habitum* et pro V. Lect. *habitus.*

Haeserat in animo (illi) omnia Romae venire Iug. 30. a. Dictys IV. 1.

Haud difficulter Cat. 14. a. *haud difficile* Liv. 7. B. P.

Hebes lingua VI. 54. e. *de lingua rarius usurpatur hoc verbum, tamen* Plin. *de dentium primoribus*, inquit, *concentu quodam excipientes ictum linguae, serieque structurae atque magnitudine, mutilantes, mollientesve, aut* hebetantes *verba* lib. VII. cap. 16. §. 15. *eodem sensu quo illud* Poetae: *Et titubet blaeso subdola lingua sono.* animum atque claudum VI. 43. a. Tertullianus: *Deum* hebetem *facit* Epicurus 485. b.

Hiavit humus multa IV. 12. a. *terra aestibus* hiat Columel. V. ubi MS. Gresham. *circumfodi.*

Hibernacula. exercitu in hib. composito Iug. 110. b. *hiberna*, loca in urbibus et vicis. *sed in hoc loco confunduntur, ut et apud* Livium *et* Tacitum. ex hibernis in expeditionem evocat Iug. 41. a. hiemabat in provincia Iug. 43. e. i. e. *stationem hieme fecit.* Caesar 1. B. G. *quae circum Aquileiam hiemabant.*

Hiemalibus aquis paludem fecerat Iug. 41. e. *dies* Colum. II. 1. 19. *locus* Plin. 18. 7.

Hominem adolescentem (*sic fere Comici*) Iug. 6. a. novûm Iug. 88. a. (*quis nullae imagines*) *P. Rom. novis atque industriis libenter honores mandare* Cic. VI. Verrin. et Liv. IV. U. C. Tacit. III. 55. IV. 15.

Honesta atque inhonesta omnia vendere mos erat Cat. 31. b. Tacit. Annal. 2. 38. et Iug. 34. e. *amicitia M. bona atque honesta (incorrupta)* nobis permansit Iug. 5. d. Declam. in Sallust. *quem ne amicum quidem suum satis* honestum *quisquam sibi ducit.* eodem sensu quo illa Cic. *amicitiae officiis diligenter sancteque servatis.* Et *in Laelio prima lex est, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati.* nominibus agitavere Rempubl. (i. e. *sub obtentu boni publici* etc.) Cat. 39. a. sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant I. 3. a. supra bonum atque honestum perculsus (pro *decoro*) Iug. 84. a. *exul patria, domo, solus atque omnium* honestarum *rerum egens* (rex) i. e. quae regem comitari et cohonestare debent Iug. 16. e. gloriam ingentem, divitias honestas, hoc est, *mediocres*, ut vel ex oppositione patet Cat. 7. e.

et VI. 60. a. *honestum opponitur multitudini, quia boni pauciores et quasi selecti ut unus e multis. Ac necubi aut* honestorum *deficeret copia, aut multitudinis soboles* Sueton. Aug. 46. et Vesp. IX. 6. satis honestas pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae sum secutus Cat. 36. e. honestior *occasio benefaciundi quam ultionis* Iustin. 16. 3. 11. non dignos honore honestatos Cat. 36. e. Apuleius VII. Elmenhorst. pag. 194. *tanto pluribus beneficiis* honestarer.

Huc (de Vacca op.) praesidium imposuit Iug. 51. a. nitî corporibus huc et illuc quasi vitabundi aut iacientes tela agitare Iug. 64. b. libertatem rati *quia huc ire licet atque illuc* III. 11. e. *exterruit Caecina* huc illuc *ferens arma* Tacit. lib. IV. *cum ex usu temporis* huc illuc *mearent* Cic. ad Attic. Iug. 180. *ne cursum* huc et illuc *deterrima via convertisse arma* IV. 7. a.

Humana atque divina promiscua habere Cat. 12. a. arma quaé ille advorsum div. atque hum. omnia cepit I. 14. a. Plaut. *dedant se div. atque hum. omnia in arbitrium* Amphitr.

Humillimus quisque in armis aut militia, nullius honestae rei egens VI. 50. a. cum humillimis ioca et seria agere Iug. 101. a. *homines cum multis rebus* humiliores *et infirmiores sint, hac re bestiis praestare* Cicero de Invent. 1. 4. ubi MS. pro *infirm.* inferiores.

I.

Iacere aggerem Iug. 41. e. *fideliter* iacere *fundamenta oratori futuro* Quintil. I. 4. ubi Sarisber. pro *ipsasque eas* legit *easque ipsas.* et pro, *quae vel sola omni*, quae sola in omni. Lucilius lib. 26. Iugurtha inter alias res iacit, oportere quinquennii consulta rescindi Iug. 11. e. Tacit. 3. iacere *fortuitos primum sermones multasque nec dubias significationes.* Sueton. in Nerone 37. *non mediocres terrores.* Cic. ad Attic. 2. 38. *vera an vana* iaceret. Liv. VI. U. C. *vocem Claudii quam temulentus* iecerat. Tacit. Ann. 12.

Iam pro *hinc.* si paullulum modo nos languere viderint, iam omnes feroces aderunt Cat. 60. a. Iam iam frater (in principio) Iug. 17. c. Aen. IV. 75. Iam iam *nec maxima Iuno, Nec Saturnius hoc oculis pater aspicit aequis.* iam inde a principio belli Iug. 79. e. iam inde *a principiis gentis* Liv. IV. B. Pun. Plautus, Cicero, Terent.

Ianua prohibiti (foribus interpositis nempe) Cat. 29. a.

Ibant. qui quamquam acciti ibant, tamen placuit verba apud regem facere (*nam evocator negotium exponere debuit*) Iug. 108. e.

Ibi agmen paullisper constituit. Ibi (i. e. *quo tempore*) commutatis ordinibus instruxit etc. Iug. 53. e. sic Terent. Andr. ad *flammam accessit imprudentius satis cum periculo:* ibi *tum exanimatus P.* et in Hecyra *postquam videt paratas nec moram ullam, quin ducat, dari.* ibi demum (pro *tum demum*) *ita aegre tulit.* et Noster, sin Numidae propius accessissent, ibi vero virtutem ostendere Iug. 62. b. ibique, pro *in illis rebus:* Huic bella, caedes etc. grata, ibique iuventutem suam exercuit Cat. 5. a. et Cat 3. d. ad Remp. latus sum, ibique mihi multa advorsa fuere.

-tatis habent Iug. 36. a. vide *inter* imp. *tuam senatusque bonitatem quid intersit* Cic. Verrin.

Importuosum mare Iug. 20. b. Plin. Ep. lib. VI. 117. Liv. Tacit.

Imprudens atque insons quae etc. VI. 51. a. imprudens religionis (*ignarus*) Dictys I. 19.

Impudicus, adulter etc. Cat. 14. a. *qui agit, sic dicitur, non qui patitur, apud auctores idoneos*, inquit Lipsius, ad Valer. VII. 1. et Cicero de Orat. 132. Et adversus et aversus impudicus es. ibi MS. Cod. pro *impudicitiae* habet *impatientiae.* ut alter Lipsii.

Impugnati semel Cretenses neque finem nisi excidio habituri IV. 56. pro *fusi fugatique.* quo sensu Plin. 26. 12. *impugnatur* (*morbus*) Centaureo maiore. et 5. 24. hunc illi *impugnatus* cursum Taurus aufert.

In agmine adesse Iug. 101. a. pro *ad agmen. aditum in scena Mimis dando* Valer. II. 6. 7. Vulgg. *scenam.* at Sarisberiensis, MS. B. Pub. Ascensiana, *scena.*

Inanis homo et superbiae regiae imperio nimis gaudere Iug. 68. e. i. e. vanus, φιλαυτος, *qui laudes suas libenter audit.* Cicero in Bruto: *Nihil est in me* inane, *sed tamen omnium ordinum consensus gratiarum actio gratulatioque me commovet.* et III. Tuscul. *in summa* inanitate *versatur.* Cultoribus insula VI. 7. a. sic, inanis *aliqua re utili*, apud Ciceronem ad Attic.

Incedunt per ora vestra magnifice Iug. 34. d. incedere *est* ingredi, *composite aut cum pompa.* Seneca ad Lucil. *Tenero ac molli passu suspendimus gradum, nec ambulamus, sed* incedimus.

Incerta bellis vectigalia i. e. *propter bella*, vel, *grassante bello* VI. 4. e. nimio simul et incerto onere deprimebantur I. 21. a. eo sensu quo *incerta loca, quae a* Tacito *opponuntur solidis* I. 70. et apud Hegesipp. *Qui ubi* vacillantibus *alveis videbant mare irrumpere* III. 20.

Incesserat tanta cupido gloriae Cat. 7. b. *ingruere, aggredi, evenire.* lascivia atque superbia Iug. 45. a. *fames* Colum. 9. 14. Gresham. om. *a curatore.*

Incitabantur saxa per pronum III. 15. a. studio talium incitati Iug. 70. e. *Quemadmodum per proclive currentium, non ubi visum est gradus sistitur, sed* incitato *corporis pondere se rapit* (MS. *serpit*) *ac longius quam voluit effertur.* Seneca Ep. 40.

Inclinata paullum Resp. agitari coepit VI. 56. a. cunctos laxitate loci IV. 11. a. excavatus in tantam laxitatem specus Seneca Ep. 41. ubi MS. *manufactum.*

Increpabat maledictis omnis bonos Cat. 22. e. sic, *probris increpabat*, Livius.

Incumberent arma stantes III. 12. e. *incumbam gladium,* Plaut. Casina II. 4. 29. *Semper autem cum dat. aut praepositione utitur* Tacitus.

Incurrerunt eos a tergo VI. 6. e. Apuleius, *ne nescius nesciam sororem* incurreret, M. X. 250. Dictys II. 3. in hostes Cat. 70. e. Veget. I. 9. *acrius hostes incurrunt.* Mauros ab altera Iug. 107. a. ut fugientium terga facilius comprehendant. MS. *incurrant*, recte. Tacit. *latus* 2. 47. vi novissimos I. 51.

Inde, pro, *deinde.* sanguinem circumtulisse, inde aperuisse consilium suum Cat. 23. a. Liv. *ab his impetum fieri,* inde *eos praedas agere.*

Indicio eorum comprobato Cat. 51. a. Vulturcii convicti Cat. 61. e. Iuvenc. lib. II. Luc. 7. *ille prophetarum socius* (at membranae optimae notae *solus*) *transcendere viris indicio veteris scripti promittitur olim. Idem codex pro* a tempore *habet* ad tempore; *male.*

Induciae, per inducias fecerunt, i. e. *induciarum tempore* Cat. 52. e.

Inducit cohortem Pr. in medios hostis Cat. 70. e. *sic Livius saepe.* in animum induxerat, laborare, vigilare Cat. 63. e. (sibi persuaserat, ut.) aliquando sine *in.* Terent. *possum equidem* inducere *animum ne aegre patiar.* idem: *numquam te aliter atque es in animum* induxi *meum.*

Industrios, modicos etc. Iug. 87. a. Valer. M. *industriosum* pro *ignominioso reddidit* III. 4. 2. ubi MS. *exule. Demarato natum.* et pro *prospero* habet *ipsum* c. s. eventum. caeterum *pro inviso* abest; non male.

Infensi intentique sine tumultu manent Iug. 61. e. infesti *intentique* Gellius 7. 3. MS. vero Pembr. *infensique.*

Infesta regi plebes Iug. 38. a. *adversariis* Valer. VIII. 101. *ubi omittit voluminis* Vincentius Belvac. *ut olera animalia* infesta *non generent* Pallad. MS. C. Christi, *inimica.* alter Codex cum Vulgg. facit.

Inflexit animum immanem VI. 48. e. Virg. *inflexit sensus.*

Ingenia. Sceleris magnitudo omnium ingenia exsuperat (*solertiam in poenis excogitandis*) Cat. 53. a. negotia quae ingenio exercentur Iug. 4. a. pro, *natura cuique insita.* multo maxume validus Iug. 6. a. muliebri I. 7. e. Ennius: *animum geritis muliebrem.* Cic. *muliebre bellum,* pro Coelio. Plautus Milite: *muliebris fides.* loci III. 13. a. Gell. I. 9. *de oris et vultus* ingenio. et sic MS. Pembr. *ingenium soli* Plin. 14. 1. *lactis* Gell. 12. 1. et sic Pembr. Cod. bonum i. e. *morigerum* Iug. 84. e.

Ingenita sanctitas regii nominis VI. 16. e. *ingenitum corpori virus exitiale serpentibus*, Plin. 7. 2. 5. *nobilitatis* Ovid. ad Pison. Seneca ep. 11. *infixum et ingenitum.*

Ingens belli animus (i. e. *militiae, ut oppon. domi*) Iug. 67. a. sic Velleius 1. *modicus virium.* Tacit. Ann. 1. *foemina ingens animi.* sic *trepidus, refertus, completus, vacuus.*

Ingenuus civis Cat. 61. b. sic etiam Seneca Ep. 9.

Ingredientem eadem Iug. 46. a. (*aggredientem.*)

Inimicitias exercere Cat. 54. e. Seneca: *habere amicum vult si ob nihil aliud, ut* exerceat *amicitiam.* Ep. 9.

Initiis bonis malos eventus habuere Cat. 11. a. omnia mala exempla ex bonis initiis orta sunt Cat. 55. e. Cic. cum praep. *in*, de Orat. 60. in *initio accusationis exanimatus sum.* et sine praep. pro Rosc. *Iste qui initio proditor fuit.* MS. B. P. pro *igitur initio* habet *igitur in initio* Cat. 2. a. male. *nam Sallust. vicies utitur hac loquendi forma, et semper sine* in.

Iniuriam solvere aut mori per virtutem I. 7. a. sic solvere *morte servitium* Dictys Cretensis V. 16. 214.

Iniusta militia VI. 43. b. ut, *iniusto tempore* Valer. ex MS. Cant. II. 7. 14. *edd. angusto, uti et* Lucanus, *tempore angusto*, et iniustum, *eo sensu, quo* Virg. iniusta *sub fasce.*

Inops agitandi despectusque (*exsutus imperio, gloria, iure*) I. 6. e.

Inquies atque indomitum ingenium humanum I. 1. e. *verbum Livianum, et ex libris deperditis, quod nobis conservavit* Plin. Praefat. ad N. H. *satis iam sibi gloriae quaesitum, et potuisse se desinere ni animus* inquies *pasceretur opere.* vide Iustinum 44. 2. sed MS. Pub. habet *inquietus*, quod aevo sequiori usitatius. vide etiam XLI. 3. 3. et Apuleium lib. 9. inquieti *procacitate praeditus.*

Insitus huic urbi civis VI. 61. e. *quantum odii* insitum animis Valer. VI. 3. 1. MS. *libertatis amore,* male. insiti *lapidum naturae ignes,* Plin. Tom. I. 258. 2.

Insolens malarum artium animus Cat. 3. b. vera accipiundi VI. 9. a. *quod ea requiruntur a me quorum sum ignarus atque* insolens Cic. I. de Orat. *infamiae*, idem. *bellorum*, Tacitus. *contumeliae*, Apuleius 275. per insolentiam Iug. 44. a. (pro *insolenter.*) *insolescere* animum humanum per licentiam Cat. 7. a. sic Tacitus.

Insolita rerum bellicarum Iug. 43. a. insolitae *prodire in conventum* Cic. III. Verrin. *servitii* I. 4. d.

Insomniis neque labore fatigari Cat. 28. e. *longo mulcens* insomnia *penso* Valer. Flaccus II. 140. *insomnium est visum nocturnum* apud Terent.

Instinctu matris Thebas reliquit VI. 25. a. Plin. in Paneg. *multa fecimus* sponte, *plura* instinctu *quodam et imperio* (i. e. *suasu et monitu*) *decurionum.* Tacit. Hist. I. 70. et inde *instinctor sceleris* apud eundem Hist. I. 22.

Instrumenta luxuriae, psallere, saltare Cat. 26. a. militiae caetera Iug. 47. a Dictys I. 16.

Insuesceret, neu quibus largiri Iug. 8. e. potare Cat. 11. e. utitur Livius, Columella, Virgilius, Tibullus, alii.

Insultavit bonos VI. 14. e. *qui nunc patientiam senis et segnitiem iuvenis iuxta* insultet Tacit. 4. *fores frustra* Terent. *sed rarius cum accus.*

Intectae domus VI. 18. e. semisomnis ac prope intectus Tacit. Hist. 5. 22. renonibus corpus tegunt VI. 6. a.

Intellexit solitudinem (deprehendit) Iug. 98. a. *percepit.* Cum sibi finem vitae adesse intelligeret Iug. 9. b. *et alibi saepe hoc sensu.*

Intenderant officia Iug. 87. e. pro *augere, duplicare.* Tacit. quocumque intenderat res advorsae erant Iug. 77. b. et VI. 54. a. *quo nunc primum* intendam, Terent. ubi intenderis ingenium valet Cat. 52. a. suspensique in minime gratum spectaculum animo *intenduntur* Livius I. senatus nihil sane intentus Cat. 17. a. negotiis amicorum Cat. 63. a. Dictys 2. 4. *acies* intenta *proelio.* propere sequi Iug. 96. e. *festinat cornu* Claudian. R. Pr. 206. MSS. Codd. quibus usus sum, *telo* pro *cornu.*

Inter, haud longe inter se castra faciebant Iug. 59. d. pro *invicem. nam tantundem valet* inter se *apud hunc auctorem.* *interea* apud poetas et

Sallust. *eodem tempore.* Serv. ad Aen. XI. 543. *inter se amant.* Cic. *sesquipede* inter se *distantes*, MS. om. *sesquipede* Colum. V. 6.

Interponit fidem suam Iug. 37. e. sic, *moram interp.* Valer. 6. 4. ubi Hack. ed. *omittit. Virga solum quo insistebat* denotavit. MS. *denotatum.*

Intestina bella Cat. 5. a. *oppon. externo* a Tacito Ann. 16. 23. *ut ab externis rumoribus* intestinum *scelus obscuraretur.*

Introrsus prima Asiae B. est VI. 16. a. *Pontum* Tacit. H. 2. 81.

Intutam Remp. quousque patiemini I. 15. b. Livius, *castra Gallorum* intuta, *neglectaque ab omni parte.* intutum *est scribere stylo* Plin. 37. 14. amicitia II. 42. obsidio h. Iug. 68. intuta *moenium* Tacit.

Invaserat uti tabes plerosque civium animos Cat. 38. a. Cic. III. Offic. 43. *pestis hominum vitam.* regnum animo iam Iug. 23. e. invaserat in animo, Florus. Iug. 37. a. *in fortunas alicuius* Cicero II. Phil. 75. *in oculos* Plaut. Asin. pro aequitate etc. superbia invasere Cat. 2. c. Varro apud Nonium, *tanta porro* invasit *cupiditas honorum plerisque.* pro, *incesserat.* Plaut. Liv. Cic.

Invenio, pro, acquiro. gloriam ex culpa Iug. 99. e. ex quo illi gloria opesque inventae Iug. 73. a. sic Terent. *Utinam tam aliquid* invenire *facile possis, quam hoc peribit.* vid. ibi Donatum. et sic Tacitus, Plin. Cic. aliique innumeri.

Invidia. in invidia res erat Iug. 27. a. Cic. ad Attic. II. 24. *Non enim poterimus ulla esse in invidia spoliati opibus* etc. quam sententiam alibi exprimit per, *habet haec res invidiam.*

Inviolatos sese fore Iug. 28. a. *Helenam* inviolatam *eripiunt*, Dares. Codex Sidneiensis, *non invitam;* male. nam infra dicit *illam moestam,* legend. f. *invitam.*

Invitant domos suas Iug. 78. e. sic, *somnos*, Horat. *culpam*, Ovid. se cibo vinoque IV. 12. a. *invitavit sese in coena plusculum*, Plaut. Amphitr.

Inultum tantum scelus relinquendum Iug. 114. a. Cic. I. Verrin. *impunitae atque inultae.*

Ioca atque seria cum humillimis agere Iug. 101. a. posse versus facere, iocum movere Cat. 26. e. Persius VI. *agitare iocos.* ubi MS. habet, *primordia vocum.*

Ipsa. (per se.) natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis quam alia re accend. Iug. 94. c.

Irritamenta gulae, salem etc. Iug. 94. e. Tacit. Hist. 2. 62.

Irrumpere Cirtam Iug. 27. e. Veget. III. 19. *conturbatis facilius hostis incumbit.* sic Edd. at MSS. *imperatos irrumpit portam.* Iug. 62. a.

Ita *saepe pro* itaque *et* igitur; *eadem forma apud* Cic. III. de Fin. Ita *fit ut quod bonum sit, id etiam honestum sit.* neque quietibus sedari, ita (*adeo*) conscientia vexabat Cat. 15. e. postquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disiectos circumveniri vident Iug. 57. a. Arnob. 219. *sua habere venalia*, prius *sumere atque* ita *praestare.*

Iter maturavere pergere Iug. 81. a. Terent. Hecyra I. 2. *pergam quo coepi* iter. *Pergere* iter *ambitione ac periculo vacuum.* Tacit. 4. et Val. Flacc. IV. et lib. V.

tum et, ut Plautus, *plenum undarum*, sed quod Graeci per ἅλα δῖαν efferunt. sic enim vertit Livius Andr. apud Festum et Ennius apud Cic. 1. de Divin. et sic apud Virgil. Aeneid. *volat ille per* aëra *magnum*, ad Homeri *ἀέρα βαθεῖαν* quam proxime accedit.

Magnifica civitas Cat. 52. a. *omnium istarum civitatum quas nunc* magnificas *ac nobiles audis.* MS. *vides.* Seneca Ep. 91. Iugurtham magnificum ex Auli socordia Iug. 58. a. i. e. *iactantiae et ostentationis plenus.* sensu non adeo pervulgato. Livius 1. U. C. *exercitu victore reducto ipse cum factis vir* magnificus *tum factorum ostentator haud minor.* Terent. Eunuch. *ineptias et magn. verba.* in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat Cat. 17. e. Cic. Offic. 1. *Haec praescripta servantem licet graviter*, magnifice, *animoseque vivere.* (in bonam partem.) ubi om. MS. Codex B. Pub. *ubique vivere atque etiam*, et alius Cod. pro *tum* habet *nisi quam plurimis.*

Mala fama et timor animi impediebat Iug. 39. b. Terent. Phorm. *quod habes, ita ut voluisti, uxorem sine mala fama.* post malam pugnam ab rege defecerant Iug. 60. d. (i. e. *pugna commissa, non diis, non viribus aequis.*) *pugna* mala *Lacedaemoniorum in Leuctris* Cic. de Div. Tacit. Annal. 15. 28. *ducere manipulos atque operire reliquias* malae *pugnae imperavit.* mal. artium (*factionum*) Iug. 45. a. sic *mala aetas* Aulul. 44. *ambitio mala* Horat. 2. Serm. Sat. I. 17. *gaudia* Aen. VI. 56.

Mandata brevi conficit Iug. 12. e. *legationem et* mandata *conficere* Cic. p. Plancio 23. Plaut. Cist. *nemo exibit: omnes intus* conficient *negotium.* Caesar: *quae quidem res ad negotium* conficiendum *maxume fuit opportuna.* sic *bellum* Cic. Tacit. *cursum, diem, exercitum, facinus, famam, malum, munus, nuptias* etc.

Manibus proelium facere (i. e. *cominus pugnare*) Iug. 61. e. iniurias suas manu vindicaturum Iug. 23. e. i. e. *vi.* vide Broukhusium ad Propert. III. 16.

Manifesti rerum capitalium Iug. 61. e. Plautus Trucul. I. 2. 29. manifestam *mendacii*, mala, *te teneo. Spirantem ac vitue* manifestam *advertere pastores* Tacit. 12. *delicti*, idem.

Mari secundo prima Cyrene est Iug. 22. b. (i. e. *proximo.* vid. Orosium III. 2.) placido III. 5. a. Virgil. *Cum placidum ventis staret* mare. quod ex Theocriti ἦν δὲ γαλάνα expressum. Id quod deferbuit, *stare* dicitur. Horat. II. 4. 68. *Hoc ubi confusum sectis inferbuit herbis Corycioque croco sparsum* stetit. maria montesque polliceri Cat. 24. a. sic Terent. *montes auri* Phorm. I. 2. Plaut. Mil. 4. 2. 73. *montes argenti.* Gr. *θάλασσα ἀγαθῶν, χρυσίου πόντος.*

Maturabat fugam I. 21. e. sic Virg. caussa facinoris maturandi Cat. 15. e. maturandum putabam I. 12. e. sic Dares cap. 39. *de his aliquem mittendum esse (quo id sine suspicione fiat, celerius*, maturandumque *esse), animadvertisse Priamum iratum.* verba uncis inclusa in textum adduco ex fide Codicis Sidneiensis.

Media autem planities deserta, penuria aquae Iug. 52. e. Media *est nobis via.* Virg. Eclog. 9. 59. MS. tamen Codex Petrensis habet *omnis.* per media eius castra palam transire Iug. 115. e. Apul. M. 10. 256.

in medium consultare Fr. IV. 9. a. pro *in commune.* sic Virgil. Aen. II. 67. *Consulite in* medium, *et rebus succurrite fessis.* et Georg. *In* medium *quaerebant.*

Memorare. de quo paullo ante mem. Cat. 27. e. Tacit. lib. II. *cuius de potentia* memorabo. *memoria* digna Cat. 4. c. sic Valer. V. 1. 2. sed MS. *dignum honore* memoriae.

Mens aliena (i. e. *aversa a Reip. bono*) Cat. 58. a. longe mihi alia mens est, pro *sententia*, Cat. 58. a. *una* mens *omnibus* Georg. IV. i. e. *voluntas.* et, *nostram nunc accipe* mentem, Cic. pro Murena. *ut vestrae* mentes *atque sententiae cum P. R. voluntate consentiant.*

Merces. illis quieta movere magna merces videbatur Cat. 22. b. Dictys: merces *pacis, quo redimitur,* 2. 18.

Merito illis accidet quicquid evenerit Cat. 55. e. *magis suo* merito *quam fortunae beneficio magnum*, Valer. 8. 15. 2. MS. vero, *omnibus virtutis muneribus.* meritos in proeliis more militiae donat Iug. 58. a. Tacitus Annal. I. cap. 6. *Nuncianti Centurioni, ut* mos militiae, *factum esse quod imperasset.* Ovid. I. Amor. Eleg. 15. Praemia *militiae pulverulenta sequi.*

Metu perculsi Cat. 6. a. imperium agitabant beneficiis magis quam metu Cat. 9. e. suo quisque pericula metiri Cat. 32. a. *duplex est*, inquit Quintil. VI. 3., *quem patimur et quem facimus.* si peior metu vestro fuerit (*quem vobis incusserit Sylla*) I. 4. e.

Milites *nisi frequentibus exercitiis praeparavisset ad proelia* VI. 10. e. ex Vegetio I. 9. ubi MS. *Sallustius memorat*, omisso *hoc.* et pro *sese*, *se.*

Militia. domi pericula, militiae advorsa fuere VI. 3. a. et Cat. 5. e. etc. Valer. IV. 4. 11. *indigentia* domi *publice impensa funera.* MSS. pro *domi*, domestica. et sic Asc. at in Daniel. et 2 Pigh. *indigentia domesticae impensa funera.*

Minari interdum ferro Cat. 24. a. *Quum vehementius fremerent, ac ferro quoque* minarentur, Lamprid. in Severo 54.

Misceri ac mutari omnia Cat. 2. b. Cic. pro Roscio: *ita ruebant in tenebris omniaque* miscebant. Locutio a Graecis nata. Aristoph. in Equit. *τὴν βολὴν κυκήσω.* et Eupolis de Pericle: *Ἤστραπτ', ἐβρόντα, συνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. fulgur ciens tonitruque* miscet *Graeciam.* Phaedr. I. 2. *Procax libertas civitatem* miscuit. et *de temporibus anni* Boët. Met. 6. *Nec quas ipse coërcuit* misceri *patitur vices.*

Miserabile multo maxume visum est imperium P. R. ea tempestate Cat. 37. a. facinus miserabile Iug. 57. e. miserabilis *reus*, Florus III. 29. *Donec terrigenae facinus* miserabile! *fratres Inter se strictas conseruere manus,* Ovid. Epist. XII. *quotiesque subit* miserabile *bellum* Epist. XIII. miserabile *corpus*, idem 21. pro *macie et aegritudine confectum.* et Virgil. V. Eclog. 5. *Eventus tamen belli minus* miserabilem *dimicationem fecit*, Livius I. U. C. *turpiter et* miserabiliter *perituri*, Valer. 2. 6. 11. ubi MS. *in acie gaudio exultabant.* et sic Ascens. pro quo Virg. utitur *miserabile* Aen. XII. 68.

Missitare supplicantis legatos Iug. 42. a. missitati *codicilli*, Plin. Tom. V. 7. quonam iudicia primae classis mittenda putem VI. 58. e. (*quid de illis statuendum.*)

Mistam taedam pice et sulphure Iug. 61. e. pro *compositam.* utitur etiam sine praep. *ex* Cicero de Univers. *Amor voluptate et molestia* mistus. sed rarius.

Moderari linguam Iug. 84. b. *linguae* moderandum *est mihi*, Plaut. Curcul. *animo et orationi*, Cic. Ep. ad Q. et 5. Verrin.

Modestia. eos mores eamque modestiam viri cognovi Cat. 54. e. Taciti exstat plane geminus locus IV. Hist. *Non timemus Vespasianum:* ea *principis aetas,* ea moderatio.

Modo. atque ea modo in animo habere, quibus H. per dolum caperetur (*hoc unum cogitabat*) Iug. 11. e. quae postquam gloriosa modo neque belli patrandi cognovit (*gloriosa tantum neque valere ad bellum finiendum*) Iug. 93. e.

Molles animi et aetate fluxi Cat. 14. e. *aetas luxu* mollior, Claudian. de B. Get. vs. 160. sed *de aetate adulta.* ubi MS. ad 167. *totiensque solutis.* Ovid. Epist. 1. *Est tibi sitque precor natus qui* mollibus *annis.* Horat. Ep. II. 2. Mollibus *in pueris aut in puellis urere.* expetit plana ac mollis Italia VI. 15. e. an eo sensu quo *clivus* mollis Virg. Eclog. 9. 2. vel potius quo Florus *Quo fere tractu Italia* mollissima est III. 13. pro *temperata.* *Nihil* mollius *coelo, nihil uberius solo* I. 16. *Coelum ipsum mitius* molliusque *solito,* idem IV. 12.

Mores maiorum torrentis modo praecipitati I. 3. e. *prolapsi* mores, A. Victor. sibi quisque pro *moribus* consulunt Iug. 62. a. (pro *ingenio.*)

Motus pro *tumultu.* nam pro *Gracchano tumultu* apud Val. Max. I. 1. 1. MS. habet *motu.* ubi etiam XV *viros* pro X. (*licet aliter sentiat Pighius*) et pro *bello civili* idem I. 8. 9. sedare et animos eorum mollire Iug. 38. a. crudelis animus eadem illa *movebat* Cat. 32. a. iocum movere Cat. 26. e. Horat. I. Epist. 19. *Saepe* iocum *vestri* movere *tumultus.* sic *risum movere* Quintil. VI. e. et Cic. Horat. alii.

Mox. veriti ne mox (*paullo post*) victos Iug. 81. 1.

Muliebria pati Cat. 13. a. Curt. VI. 6. a. *mulieris* ancillae Iug. 12. e. vide Donatum ad Phorm. 2. 1.

Multus atque ferox instare Iug. 85. b. in operibus, in agmine, ad vigilias multus adesse Iug. 101. a. Vid. Flor. IV. 2. 50.

Munito agmine incedere Iug. 56. e. *impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictarentur,* Tacit. II.

Muros petere Iug. 99. e. Ovid. *summam* petit *arduus arcem* II. Metam. *bella* petita *ferro.* et *urbem bello* Virg. III. Aen.

Mussantes vos et retractantes verbis I. 12. a. Liv. 43. *Id decretum decem legatorum clam* mussantes *carpebant.* de *vi vocis* vid. Servium *ad*, mussantque *oras et limina circum* G. IV. Claudian. *tacita formidine* mussant II. Eutrop. vs. 133. ubi MS. *nunc saltem. Excussae procerum mentes turbataque* mussant *Concilia.* Stat. Theb. III. 93. ubi MS. pro, *abstulerat,* absciderat *plenum. Cuncti se scire fatentur Quid fortuna ferat populi, sed dicere* mussant, Aeneid. II. 345. Codex Petrensis, *petat populi.*

Mutare res inter se instituerant Iug. 21. b. pro *permutare.* Virg. Eclog. *Nec nautica pinus* Mutabit *merces.* Colum. lib. X. *dum viridis aetas pulchritudinem corporis conservat, aere* mutandi sunt. et 7. 1. Horat. II. Serm. Sat. 7. *Uvam furtiva* mutat *strigili.* eaque mutare cum mercatoribus advectitio Iug. 48. e. cunctaque praesenti ignavia mutatis III. 11. e. *felicitatem cum calamitate* Boeth. III. Pros. 5. et sic MS. B. Pub. fidem Iug. 61. e. fallere. ut Terent. Phorm. *Nequeo exorare ut maneat et cum illo ut* mutet *fidem triduum hoc.*

N.

Navi fecerant imperata Iug. 79. d. Cicero pro L. Manil. *homines navi et industrii.*

Necubi i. e. *ne alicubi.* cavere tamen necubi hosti opportunus fieret Iug. 59. b. Liv. necubi *hosti aequo loco se committeret.* Varro R. R. I. 45. *si erunt imbres secuti, videndum* necubi *aqua consistat.*

Necessitate rerum coactus Iug. 52. a. *necessitas* pro *necessitudine* Cic. pro Sulla: *si nostram in accusatione sua* necessitatem *familiaritatemque violasset.* falsus itaque Charis. pag. 76. necessitudo impendet nobis eadem Cat. 68. e. et 68. e. pro *necessitate.* Sempron. Asellio lib. 4. *non decertare nisi summa* necessitudo etc. pro *necessitate.* Varro modio: *asse pulmentarium sedeas, quo natura aurigatur non* necessitudo. Sisenna: necessitudine *calamitatis inductum.*

efanda facinora fecissent Cat. 52. e. neque sanctum aut nefandum quicquam fuit irae barbarorum VI. 31. a. hunc locum respexit Tacitus Hist. III. 33. *diversae cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam illicitum.*

egotium. si quem ex illo globo nobilitatis ad illud aut aliud tale negotium mittatis Iug. 87. e. Plautus Pers. I. 1. 21. *negotium ferreum.* de servo, quod alibi *luteum* neg. *Negotiosus* prudentissumus quisque Cat. 8. e. Plautus Mercat. *Quia enim* negotiosi *eramus nostris negotiis.*

emo omnium Iug. 58. b. et 58. e. et VI. 54. a. et Cicero. nemo tam egregiis factis erat Iug. 67. e. bonus nemo volet VI. 5. a. sic Livius.

eque. ubi *neque* agros vastari *et* eos qui primi aderant vident etc. Iug. 72. a. ubi *neque* epistolam reperit et rem cognovit Iug. 74. a. et Iug. 77. a. uti neque vos capiamini et illi frustra sint Iug. 87. d. eodem modo *nec* apud Plin. P. cap. 70. neque vero Cat. 4. a. Quintil. II. 17. ier in eadem sententia Iug. 104. e.

equiores. eo se munitiores, quo illi quibus imperitant *nequiores* (*infirmiores*) fuere VI. 32. e.

ihil. Senatus nihil sane intentus (*non.*) Plaut. Mil. *Nam postquam exierunt porta,* nihil *cessarunt illico — Obscurari atque amplexari inter se.*

mis alta Cat. 5. b. *mediocria malle quam* nimia, Seneca Ep. ubi MS. ro *vitaliaque,* utiliaque.

Occanuerunt cornicines I. 18. a. sic Tacitus II. occanere *cornua.* veteres enim saepe praeter. a praesente deducere solebant. ut, *Quae ad haereditatem patris accederat.* Pompon. lib. I. *Senatus consultorum.* Cato in Orat. de B. Carth. *aures nobis calliscerunt ad iniurias.* sic apud Ciceronem de Legibus II. *neglegerit auctoritatem.* Aem. Macer Annal. 16. et apud Cic. Phil. 13. *sini.* apud Terent. Andr.

Occepere socordius ire IV. 14. a. Dictys.

Occulta pectoris patefecisse Iug. 121. e. Tacit. I. *praemisso Caecina ut* occulta *saltuum scrutaretur.* ex occulto invadit Iug. 63. a. Plin. IX. 42. VI. 31. a. *Pastinaca latrocinatur* ex occulto.

Oceani et nostri maris Iug. 20. a. usitatius in neutro, *cum* mare *sequitur, si Capro et Probo fides.*

Oculi foedi Cat. 15. e. Tibull. II. 6. *Nec lachrimis* oculos *digna est* foedare *loquaces. foedi* hoc in loco *crudeles.* Terent. Eunuch. V. *Pro fidem Deum facinus* foedum. Virg. *vocat famam Deum* foedam. Cic. *Nihil miserius, nihil perditius, nihil* foedius, Ep. ad Attic. VIII. 155. Plaut. Amphitr. foedant *et proterunt hostium copias.* eodem sensu quo *oculi liventes,* Claudian. *maligni,* Virg. *truces,* Seneca Oedip. *immites,* Ovid. Met.

Odore foeda eius facies (*Tulliani*) Cat. 64. b. Celsus 7. 29. *solet etiam evenire, ut is infans humore distendatur, exque eo profluat foedi* odoris *sanies.* Cic. II. de N. D. 150. *intolerabili odoris* foeditate *insectantes depellunt.* Amomum et alii leves odores gignuntur VI. 18. e. Graece ἡδεῖς, his opponuntur *graves, βαρεῖς, acres et vehementes.* Salmasius ad Solin. pag. 360.

Offensa lenius streperent scuta Iug. 99. a. Ovid. Epist. 13. *Pes tuus* offensus *limine.*

Officiis servilibus intentum Cat. 4. a. Seneca Epist. 77. *Ut primum iussus est fungi servili et contumelioso* ministerio. ubi MS. *Lacon ille puer.* et pro *ita non,* ita unum.

Omissis pecuniae et corporis gaudiis VI. 42. e. (pro *penitus dimittere.*) Virg. omissos *hinc iam obliviscere Graios. navigandi quidem in Aegyptum* omissum *consilium est,* Liv. III. B. M.

Omni agro cis Taurum spoliatus est IV. 3. a. sic, *tota mente atque* omni *animo intueri aliquem* Cic. II. de Orat.

Onerabis. etiamne aures nostras odio tuo oner. VI. 64. a. sic *onerare laudibus* Plin. Ep. IV. lib. I. at Vincentius Belvacensis pro *non onerare eum, non onerare amatum.*

Ope summa niti Cat. 1. a. *omne* ope *atque opera eniti* Cic. Attic. XIV. 312. pro *omnibus viribus.* et Dictys, *ne procederetur summis opibus annitebatur,* cap. 10. *opes belli parare,* cap. 12.

Operibus et loco munitum (i. e. *situ*) Iug. 79. a.

Opes cuiusvis crescere contra illius potentiam Cat. 17. e. Cic. pro Manil. *Crescunt* opes *et hostium animi.* imminutae Cat. 40. a. eodem significatu quo *accisae* apud Horat. II. Serm. Sat. 11. *Integris* opibus *novi non latius usum Quam nunc* accisis *videas.*

Opifices atque servitia Cat. 51. a. Cic. pro Flacc. iungit cum tabernariis: opif. *et tabern. atque illam omnem faecem civitatum quid est negotii concitare?* de Fin. 88. vid. de iis Offic. I. cap. 42. *in sordida arte versantur. nec vero quidquam ingenuum potest habere* officina. *Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur.* ibid.

Opinione amplius morabatur Iug. 57. c. *quamobrem* opinione *celerius confido sceleratissimum illum poenas daturum,* Lentulus apud Cic. Ep. *opinione pulchrior* Plaut. Mil. contra opinionem Iugurthae Iug. 78. e. sic Caesar et Cicero.

Opportunitas suae aetatis Iug. 6. e. Cic. Ep. VII. 7. *aetatem opportunissimam.* ubi primum opportunum fuit Iug. 65. e. iniuriae Iug. 23. b. sic Liv. U. C. 61.

Oppressos aere alieno Cat. 41. a. *plus gloriae sepulti quam* oppressi *attulerunt,* Valer. V. 1. 6. ubi MS. pro *funeribus Romanorum ducendis* expressit *et urbe illa.* Idem V. 21. ubi pro *Campanae* MS. *Capuanae.*

Ora. incedunt per ora vestra magnifice Iug. 34. d. Iustin. XVI. 5. *Victor Tyrannus captivos senatores in triumphi modum per* ora *civium* trahit.

Ornata egregio cultu corporis VI. 21. b. arma ornatumque mutaverant Iug. 99. a. ornatum *hominibus restituere,* Valer. MS. Cod. VI. 1. 7. Ascensiana et Vulgg. *templorum ornamenta.*

Ostendit natura iter Cat. 2. e. (pro *declarare.*) facinora memorat, scelera in patrem ostendit Iug. 38. d. *probatissimam foeminam sicut et vivus multis ipse rebus* ostendit *et in morte sua testamento declaravit,* Cic. pro Caecin. 8. *suam sententiam* Terent. Phorm. V. 4. *scelerum indicia* Cic. de Arusp. Resp. scenis ad ostentationem histrionum fabricatis II. 7. e. Quintil. Orat. II. 10. *Nam si foro non praeparat, aut scenicae* ostentationi, *aut furiosae vociferationi simillimum est.* Ostentui ut essem Iugurthae scelerum (*ut in me ostenderentur*) Iug. 26. e. illa deditionis signa ostentui credere Iug. 50. e. Cic. de Lege Agr. *Si aliud quiddam obscure moliuntur, aliud specie simulationis* ostentant.

Otium bonum conterere Cat. 4. a. ne per otium torpescerent manus Cat. 16. a. *otiosi* apud Cic. *qui se Rep. abstinent. suum negotium gerunt* otiosi, Lael. 86. postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit Iug. 45. a. *grave regno,* Iustin. XX. 1. Codex Bib. Pub. pro *otium, hostium.* pro *et m., ut et m.* pro *quae gens, gentes.*

P.

Pabula scire incognita II. 3. a. de humano victu: quis cibus caro ferina atque humi pabulum, uti pecoribus Iug. 21. a. *Animorum ingeniorumque naturale quasi quoddam* pabulum *consideratio contemplatioque est,* Cic. IV. Acad. 229. *studii,* idem de Senect.

Pacem habere Cat. 32. a. *spero etiam in praesentia* pacem *nos habere,* Attic. VII. Ep. 133. agere IV. 2. a. pacem gerens Iug. 50. e. Virg. pro *exercere* IV. Aen. 20. bella atque paces Iug. 35. e. Sic Plaut. Persa: *re placida* pacibus *perfecti.* et Rudente: paces *expetissunt.* Horat. II. Ep. 121. *hoc* paces *habuere bonae, ventique secundi.* et alibi.

Lucret. V. 247. *Ventorum* paces. Varro de vita P. Rom. *quibus de causis constituerint* paces.

Pactione provinciae perpulerat ne contra Remp. sentiret Cat. 27. e. et Iug. 42. a. *pactio* apud Orat. et Hist. *est de re publica conventio inter personas publicas.* pactum *de privata inter quoslibet.* Cicero pro Caecin. *Quod edictum magistratus, quod foedus aut* pactio. et ad Attic. 4. ICSS. vero non agnoscunt hanc differentiam.

Paludes. relegati in pal. et silvam Iug. 1. 9. e. a paludibus invia I. 2. a. *desertae* paludis *accolam Scipionem*, Valer. V. ubi MS. *civitatis ignobilis eum. arenam aliquam aut* paludes *emat*, Cic. Agrar. 2.

Parabant amicitias dandis beneficiis Cat. 6. b. pro *comparare.* Servi aere parati Iug. 34. e. sibi regnum Cat. 5. c. domum pecunia VI. 62. a. Ulpian. ad Sabin. 22. *Interest ipsius causa*, parata *sint et legata*, *an ipsius causa emta;* paratis *enim omnia continentur*, *quae ipsius usibus fuerunt destinata. emta vero ea sola quae propter eam emta fecit maritus.* Livius III. 34. *emtum* paratumque *pupillis.* Terent. Eunuch. *Cupio aliquos* parare *amicos beneficio meo.* rebus paratis compositisque Iug. 47. e. atque forti animo Cat. 68. a. paratis militum VI. 11. a. *neque enim tantos ausim revocare* paratus Stat. Achill. II. 265. ubi MS. *abripitur* pro *eripitur.*

Parentes abunde habemus (i. e. *imperio nostro audientes*) Iug. 109. a.

Pariter. mala haec par. cum honore pecuniae desinent VI. 43. a. (ὁμοῦ, *eodem tempore.*)

Partes. quae tibi partes Reip. placent VI. 64. d. Lucan. I. *Dum trepidant nullo firmatae robore* partes. a partibus Reip. liber animus Cat. 4. e. *languentibus* partium *animis*, Ammian. 14. 1. partim conscii sibi, alii ex partium invidia pericula metuentes Iug. 44. a. Vid. Gellium 10. 13. Quadrig. Annal. 23. *Utrum neglegentia*, partim *magistratuum*, *an avaritia*, *an calamitate.* Cato de R. R. *Bubulcis obsequitor* partim *quo lubentius boves curent.* ibid. *Ulmos serito et* partim *populos.* Cicero Offic. *Sunt enim quaedam ita foeda*, partim *flagitiosa.* et de Amic. *Nihil est quod illi non persequantur suis argutiis*, partim *fugiendas esse nimias amicitias* etc. Lucret. 5. *Et* partim *plano- scatere.* vid. Gell. 13. 13.

Particeps omnium consiliorum Iug. 74. a. sic *coniurationis particeps* Cic. in Catilin. et ad Attic. I. 13. *Omnium meorum sermonum et consiliorum* particeps *esse soles.*

Patiens inediae corpus Cat. 5. a. Tacit. Hist. 3. 26. patientior *periculi quam morae.*

Pecunia facta ad Hispan. bellum VI. 9. b. *ut ostenderet etiam philosophum, si ei commodum esset*, pecuniam *facere posse*, Cic. contra Rul. 2. 71. *potestas innumerabilis* pec. *conficiendae* etc. Cic. alicubi in Ep. omnibus modis trahunt, vexant Cat. 21. b. *vectigalibus abalienatis, sociis* vexatis, *regibus atque omnibus gentibus exinanitis*, Cic. de Lege Agrar. 2. 72. ad pecun. qua (via) cuique lubet nititur VI. 53. a. *Vias* pecuniae *norunt Graeci*, *et omnia* pecuniae *causa faciunt*, Cicero ad Quintum lib. I. publicandas eorum pecunias (*quo nomine veniunt bona omnia*) Cat. 59. Vide Ulpian. L. *Pecuniae* ff. de verb. et rerum signif. Cic. II. de Leg. 77. *Ad quos eiusdem morte* pecunia *venerit.*

Pensantur munia vestra frumentaria lege III. 10. e. Valer. *cuius clarissima opera iniuriis* pensantur. lib. V. cap. 3. §. 2. ubi MS. pro *Africae dominum*, dominicam Archigenes. *Questusque es non aequa meritis praemia* pensari, Boeth. I. Pros. 5. at MS. Coll. Iesu pro *pensari*, reddi. sed ex interprete lectio. *feraces inter se annos idem sterilesque* pensares lib. II. P. 1. pensatum *clementia bellum*, Flor. IV. 2. 90. lib. II. Pros. 1. *Optabuntque tuis dare colla lacertis*, *Et patriam* pensare *toris*, Stat. Achill. II. 270. MS. pro *Troades*, Iliades. ut saepe Ovidius.

Pensi (neque) quicquam habebat Cat. 5. a. (*nihil considerati*) *a pensantibus tralatio, qui diligenter inspiciunt in quam partem vergat pondus.*

Perfecit pollicendo multa uti anteferret Iug. 19. b. inceptum Iug. 11. e. *maleficium*, Cic. pro Coelio 42. *scelus*, pro Cluent. 153.

Per. ipsa per se virtus amara VI. 53. a. *Cognitiones capitalium rerum sine consiliis*, *per se solus exercebat*, Liv. I. U. C. per eas se credebat posse servitia urbana sollicitare Cat. 26. a. per *procuratores aut se ipsum agere*, Cic. Attic. IV. 86. per illa tempora Cat. 39. c. Cic. *per eos dies*, VII. Verrin. per ignaviam aut vana ingenia incerta pro certis captare Cat. 20. a. per *ignaviam in proelio sonum tubae audire non posse*, Auctor ad Herenn. IV. 166. per luxum atque ignav. aetatem agunt Iug. 2. a. per *otium corporis exspectare senectutem*, Curt. IX. 6. 19. furtim et per latrocinia Iug. 4. e. per *latrocinium imposita lex*, Cic. in Pison. 23.

Perfugium miseris Cat. 63. a. verbum Plautinum ex Casina: *Nescio unde auxilii*, *praesidii*, perfugii *mihi*, *aut opum nunc copiam comparem.* usi sunt etiam Livius, Cicero, Caesar, Tacitus.

Pergere ad se vorsum exercitum Iug. 72. a. pro *tendere aliquo* Virg. Aen. III. 198. *quo tendere* pergant. *quo loco* pro *sic ore precatur*, Codd. MSS. Petrensis, Pembr. et Coll. Ies. *forte* p. domum Cat. 45. e.

Pericula occulta neque facere neque vitare (i. e. *insidias tendere*) VI. 52. a. *aperta pericula* e contra, Virgil. *quid miseros toties in aperta* pericula *cives Proiicis?* ibi Codex Petrensis: *aeterno foedere firmes.* at caeteri faciunt cum Vulgg. Tibull. I. 9. *Est Deus occultos qui vetat esse dolos.* Claud. Paneg. 23. *proditor occultus. scelus*, Lucan. *pro* discrimine Iug. 55. a. Tacitus: *tanquam insonti* periculum *fecissent.* Celsus V. 26. *modo vero* periculum *facit quodcunque magnum.* neque periculi neque laboris patiens Iug. 48. a. Ovid. Trist. III. Eleg. 11. *Plurima sed pelago terraque* pericula *passum.*

Persi. ad bellum P. Macedonicum I. 2. a. *recto* Perseus, ἀρχαϊκῶς. sic Varro de R. R. *Quae ante cataclysmon* Ogygi. et *Herculi* apud eundem de L. Lat. VII. Tacit. *ad bellum Persi.* sic *Chremi*, *Achilli*, *Timarchidi.*

Pertinens in immensum Iug. 52. e. pro *pertingens.* pons in oppidum pert. VI. 6. a. Ulpian. de Cloacis L. Praetor. *Quo minus illi* cloacam *quae ex aedibus eius in tuas* pertinet. Cicero de Senect. *tanta esse conatos*, *quae ad posteritatis memoriam* pertinerent. de Nat. D. lib. 2.

bescere, Quintil. Cic. III. de Orat. *non* praeposteris *temporibus*, *non perturbato ordine.* et pro Cluentio: praep. *atque perversus.* Lucretius: *Omnia perversa* praepostera *sunt ratione.* Ovid. I. Trist. *Omnia naturae* praepostera *legibus ibunt.*

Praesens. in praes. minus suppetebat caussa peccandi Cat. 16. a. Cic. I. Catilin. 16. *si minus in* praesens *et in posterum.*

Praesenti diligentia cl. viri Consulis Cat. 55. a. sic *gratiam praesentem* Cicero pro Plancio 81. *Forma Dei* praesens Stat. I. Silv. I. 13. Cic. VI. Verrin. *in difficillimis rebus* praesens *auxilium eius oblatum est.* Virg. *Nec tam* praesentes *alibi cognoscere Divos.* ut Codd. omnes. praesentia defendebat (*praesentem statum*) I. 3. c.

Praesidium imponit Iug. 65. a. agitare, hostis ferire Iug. 89. c. Tacit. I. praesidium *agitantes vexillarii.*

Praeter. nec victis quidquam pr. iniuriae licentiam eripiebant (*facultatem laedendi*) Cat. 21. a. pro *praeterquam*, *πλήν*; caeterae multitudini diem statuit etc. praeter (i. e. *praeterquam*) rerum capitalium condemnatis Cat. 37. a. Cicero ad Attic. V. *Nullas enim adhuc acceperam* praeter *quae mihi binae semel in Trebelliano sunt redditae.* Varro de R. R. 1. Praeter *si aliter nequeas.* Tertullian. IV. adv. Marc. praeter *oneribus consparsionum.* et alibi.

Praetura quasi per se ipsa clara et magnifica Iug. 4. e. praefectura *magna olim potestas nunc inane nomen*, Boeth. lib. III. Pros. IV. ut MSS. nostri Bib. Pub. et Coll. Ies. *praetura.* et sic Erfurtensis. recte omnino.

Praeventum facere quae ipse paravisset clientis sui perfidia Iug. 74. e. Cic. Offic. III. 7. ed. Rachel. *nisi aliquis casus, aut occupatio consilium eius* praevenisset. Codex MS. quo sum usus, *peremisset.* praeventamque *gratiam intelligit* Tacit. 17. nata a Graecis locutio. *ὑποφθαμένη φάτο μῦθον* et *παραφθαίησι* Homerus.

Pravum. a bono honestoque in pravum abstract. Iug. 31. a. Vid. Gron. ad Liv. IV. 26.

Premebantur dura Carthaginensibus IV. 3. a. *sordido* premitur *iugo*, Seneca Herc. F. vs. 267. ibi MS. Corp. Christi, *atque Ophionis cives.* pressi multitudine VI. 13. a. i. e. *fusi fugatique.* sic Virg. Aen. I. 471. *Hac fugerent Graii*, premeret *Troiana iuventus.* ubi Codex Pembr. *haud procul hinc.* gradu VI. 31. d. Liv. 8. B. Pun. *Inde ubi incipiendae iam pugnae tempus erat, Hispanos presso gradu incedere iubet* (i. e. *firmo et lento.*)

Pretio vinarii compositi (i. e. *redemti.* vid. Nonium) I. 4. d. diem belli prolatat IV. 5. e. *maxumum verecundiae* pretio *honorem adeptus* Val. M. IV. 52. sic MS. et Ascensiana ed.

Primipili tertiae legionis centurio Iug. 42. a. *primipilus est centurio primus et supremus inter decem centuriones triariorum qui primum post Tr. militum locum obtinebat. primus pilus est ipse centurionatus.*

Princeps fuit belli faciundi Cat. 25. a. primus bellum intulit. Livius: princeps *proelium inibat.* Cic. Epist. X. 17. *ad omnia pericula* princeps *esse non recusabat.* et pro Cluentio: princeps *atque architectus sceleris.* Caesar: princ. *atque concitator belli.* et iterum B. G. I. 12.

Privata arma opprimundae libertatis cepisset (i. e. *sine Senatus auctoritate*) I. 13. e.

Prius. pauca prius explananda sunt quam etc. Cat. 4. e. Virg. *Ante pudor quam te* etc.

Pro. ficta pro falsis ducit Cat. 3. e. et Cat. 12. a. *expavescimus dubia* pro *certis* Seneca Ep. XIII. MS. *damus nos referendos.*

Procedit parum Iug. 39. b. multum diei Iug. 55. a. plerumque noctis Iug. 24. c. Livius VII. 64. *Addiderunt acerbitati etiam tempus, ne praeterita stipendia* procederent *iis qui equo publico meruerant.* Cic. de Senect. 19. *quum aetate* processisset. Virg. Aen. III. 357. *Iamque dies alterque dies* processit. et sic nostri Codd. et Eclog. IX. *Dionaei* processit *Caesaris astrum.* et Caesar: *quantoque eius amplius* processerat *temporis.* et Liv. procedente *iam die* (i. e. *inclinante*).

Proclivi. in procl. erunt VI. 54. c. *locutio Plautina.*

Profugium sibi esse Iug. 56. a. Cic. I. Tusc. 194. *Portum potius datum nobis* profugium *putemus.* alii legunt *perfugium.* vid. eundem pro Caecin. et alibi in Epist.

Profundant divitias in extruendo mari Cat. 21. a. *Illas aedificiorum species in quas patrimonia sua* profuderunt, Apuleius de D. Socr. I. Sarisber. pag. 400. omittit *omnia opulenta.* quae forte sunt interpretis verba ad vocem *affluentia;* nam MSS. *quidam non agnoscunt.* et pro *horridi* legit *sordidi*, pro *amotis*, *amolitis.* profusus sui, al appetens Cat. 5. a. *Parcus in suo atque appetens alieni* Dictys IV. 22.

Proinde pro *perinde.* proinde quasi iniuriam facere id demum esset imperio uti Cat. 12. e. et Iug. 4. e. Terent. Phorm. proinde *expiscare quasi non nosses.* Lucret. III. *Ossa dedit terrae* proinde *ac famul infimus esset.* Varro de Vita P. Rom. *duabus undulatis togis est opertum*, proinde *ut olim reges* etc. *soliti sint habere.* Plancus Cic. *Quod si* proinde *ut ipse mereor mihi successerit.* et alibi.

Prolatare. pretio diem belli prol. IV. 5. e. Lucret. *Effugiumque fugae* prolatet *copia semper.* Sic Livius, Cicero, Tacitus, Silius. Columella: prolatare *rem rusticam.*

Promiscua divina atque humana Cat. 12. a. Numidas atque negotiatores promiscue interficit Iug. 28. c. Plin. II. 37. *In capite cunctorum animalium homini plurimus pilus, iam quidem* promiscue *maribus et foeminis.* sic Livius. prominet *latior in occidentem Sicilia* II. 1. a. prominet *in pontum cuneatus acumine longo Collis* Ovid. Met. 13. 777.

Prona finxit pecora natura Cat. 1. a. id ea gratia facilius proniusque fuit Iug. 82. c. Plin. Epist. 163. *Quibus video a meo tuoque latere* pronum *ad honores iter* etc. *trabes per* pronum *incitabantur* III. 15. a. *de ponte mittere* pronum. Catullus Epist. *in* pronum *iaculari.*

Propius virtutem Cat. 11. a. *ut* propius *fuerint periculum qui vicerint* Liv. 21. 1. Sic Mureti liber et exemplar Florentinum.

Properantia ex tanta tam facile tractum bellum Iug. 40. e. sic *faventia* apud Attium. *servientia* apud Plautum. *pertinentia* et *variantia* apud Lucret. *imparientia* apud Gellium.

Propinquantes amnem IV. 12. a. et Tacitus. at nusquam cum Accus.

Proponeret quae conditio belli foret Cat. 22. e. proponi *oportet quid afferas et id quare ita sit ostendere* Cic. 2. de Orat. 94.

Propraetore in castris relicto Iug. 40. e. *Praetor enim appellabatur qui exercitum ducebat; ut ex hoc et aliis locis patet.*

Proripuit se ex curia domum Cat. 33. a. Cic. de Arusp. R. *exsanguis atque exaestuans se ex curia repente* proripuit, *cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis.* et Caesar 1. B. C. Livius, Plinius.

Prosapiae veteris hominem Iug. 87. e. vox ex Catonis Origg. sumpta. utitur etiam Apuleius Apolog. I.

Prospectu impedito Iug. 81. e. uti prosp. facilius foret Iug. 99. a. *sepibusque densissimis interiectis* prospectus *impediretur* Caesar IV. B. G.

Prospera res Cat. 6. a. imperium VI. 55. e. prosp. *auspiciis* Valer. M. 1. 51. at Codex noster, *prosperrimis.* prosp. cursum, idem VI. 9. 5. locum sic exhibet Vincentius Belvac. *sed hunc cuius felicitas super plenis velis* prosperum *cursum tenuit*, *Orontes* etc. Ascens. omittit *prosperum.*

Proxumo ac maxume fido sibi Iug. 39. a. Iug. 82. b. et Iug. 102. a. Cic. Attic. 1. *Observat Domitium maxime*, *me habet* proximum. et alibi: *Intimus*, proximus, *familiarissimus.*

Prudens omnium quae senatus censuerat Iug. 118. d. Dictys I. 23. de futuro prudens VI. 45. a. prudentes cum imperitis (*de militibus*) Iug. 53. b. *train'd.* belli prudentibus militibus IV. 7. b. *prudens* enim pro *sciens.* Plin. VIII. 31. *ob ea se peti* prudens. *gnarus et* prudens *impendentium malorum*, Cic. pro Sestio 2. *Destituor* prudens *artis ab arte mea*, Ovid. Epist. V. *locorum*, Livius. *moderandi*, Tacitus.

Pulchrum est bene facere Reip. etiam bene dicere haud absurdum est Cat. 3. a. Cic. de Provinc. *Nam et non sortiri absurdum est* etc. (i. e. *auditu alienum.*) *sed quandoque ad animum transfertur.* Cic. *tam ineruditum absurdumque.*

Pulsa agris vis hominum VI. 20. d. *Carmina procul iacebant*, Maxim. III. 10. at MS. *stamina pensa procul.* et sane sequitur: *Nec reperire viam docta.* pulsi fugatique prius congressu Iug. 77. e. *Reficitque in proelia* pulsos, Virg. Aen. II. 731.

Putant in elephantis auxilium Iug. 57. a. maximam gloriam in max. imperio putare Cat. 2. b. pro *aestimare*, *iudicare.* sic Terent. IV. 7. *bene* putas, Andr. I. 1. *recte* putas, Adelph. et eo sensu *putatur* apud Cic. de Amicitia V. *Quia prudens esse in iure civili* putatur *Actilius.*

Q.

Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent Cat. 2. c. (i. e. *quaecunque terrae cultura crescunt*, *quaecunque navigationibus comparantur.*)

Quaesitissumae epulae II. 8. a. saepe apud veteres *simplicia* pro *comp.* inveniuntur. *termentum* apud Plaut. in Bacch. *paratus* apud Ovid. et Velleium et Tacitum. *clinare* et *clinamen* apud Lucret. *cedere* pro *accedere* apud Plaut. et rursus *compos.* pro *simpl.* ut, *nunc ad institutum redeo*, Iug. quaesitum ire dona V. 2. d. pro *adquirere*, *comparare.* quae plurimis meis laboribus et periculis quaesivi Iug. 89. b. Plaut. Curcul. *mature* quaesivit *pecuniam.* Terent. Adelph. *contrivi in* quaerundo *vitam atque aetatem meam.*

Quam pro *potius quam:* ignoscere quam persequi malebant Cat. 9. e. esse quam videri bonus Cat. 63. e. sic eleganter omittitur *plus* apud Valer. *factum Masinissae animo* quam *Punico sanguini conveniens.* MSS. omittunt *plus*, eleganter; at non capit Pighius I. 1. 2. sic *magis*, *potius*, uti τὸ μᾶλλον apud Graecos. Plaut. Casina: *ut quod vir velit fieri*, *id facias* quam *adversere contra.* Terent. *Qui placere se studet bonis* quam *plurimis.* Colum. I. 8. *Ferramenta duplicia* quam *numerus servorum exigit et reposita custodiat.*

Quantum. incredibile memoratu, quantum brevi creverit Cat. 7. a. incredib. memoratu, quantum intenta fuerit Iug. 44. e. Boeth. 3. P. 1. *O quantum me refovisti.* sed Codex B. Pub. *O quam tu me.* alter Codex a Vulg. stat.

Quare vanum equidem hoc consilium est (i. e. *quamobrem*) Cat. 59. e. sic Virg. Quare *agite o tectis iuvenes succedite nostris.*

Que. parentesque et alia omnia Iug. 92. c. Liv. I. 9. I. 10. Caesar, Velleius, alii.

Quies diuturna lasciviam pepererat Cat. 32. a. pro *pace* Plin. 15. 30. *ipsa laurus pacifera*, *inter armatos hostis* quietis *iudicium. turbae* oppon. I. 13. e. neque fugere neque quietem pati Iug. 108. a. *rara locutio.* Claudian. II. Ruffin. 2. *neque enim patiuntur saeva* quietem *crimina.* et sic nostri Codd. MSS. nihil intactum neque quietum pati Iug. 70. b. et B. Get. 525. *Te patiar suadente fugam.* neque vigiliis neque quietibus sedari poterat animus impurus Cat. 15. e. Cicero I. Offic. 145. *somno et* quietibus *caeteris.* quietus aciem exornat Iug. 56. e. (i. e. *per otium.*)

Quin igitur expergiscimini Cat. 21. e. *imperandi.* Terent. Andr. 11. *quid est? C. nihil.* M. quin *dic quid est.* Virgil. quin *age si quid habes.* Eclog. III.

R.

Ramis arborum impeditos Iug. 57. b. *rami sunt* (inquit Isidor. 17. 1.) *qui de trunco manant*, *sicut a ramusculis caetera.* lege cum Codice B. Pub. *sicut a ramusculis surculi*, vel ut Pembr. *caeteri surculi.* licet Codex Trin. omittat.

Rapacissuma manus VI. 63. e. rapacissimi *victoris insolentiam dicti tumore pertraheret*, Valer. I. 5. 8. MS. *victi timore.*

Rarus animus est ad ea quae placent defendenda III. 8. a. *mares* raros *in potu* Plin. VIII. 16.

Rectius esse videtur Cat. 1. a Lucret. I. 32. *perspicere.*

S.

T.

U.

V.

INDICES

IN

DOCTORUM HOMINUM COMMENTARIA

IN

C. SALLUSTIUM CRISPUM

☛ Indices hos precibus meis permotus confecit familiaris meus AEMIL. GUIL. ROBERTUS NAUMANNUS, Lipsiensis, propter egregias animi pariter atque ingenii virtutes mihi iuxta cum multis aliis, qui eum noverunt, in primis carus, cui litterae nostrae debent etiam elegantem Hesiodiarum reliquiarum translationem, Primislaviae a. 1827. Germanice editam, mox maiora et clariora debebunt Theologi.

FR.

I.

INDEX RERUM ET VERBORUM

A B C litteris primum, secundum et tertium commentariorum volumen, numeris paginae designantur.

A.

E.

F.

H.

I.

M.

N.

O.

Q.

R.

T.

W.

Z.

II.

INDEX SCRIPTORUM
EMENDATORUM EXPLICATORUM VINDICATORUM

A.

B.

V.

X.

Z.

ERRORES			CORRIGE
VOL. I.			
Pag. 269.	vers. 8.	ergo nos	erga nos
VOL. II.			
Pag. 10.	vers. 5.	*γενόμεννς*	*γενόμενος*
— 25.	— 9.	prasentium	praesentium
— 28.	— 27.	*τοαῦτα*	*τοιαῦτα*
— 29.	— 8.	iude	inde
— 52.	— 3.	HOTIS	HOSTIS
— 120.	— 3.	reliquendum	relinquendum
— 317.	— 44.	*ὑποχοροῦσα*	*ὑποχωροῦσα*
— 454.	— 11.	aliiis	aliis
VOL. III.			
Pag. 317.	vers. penult.	Servlus	Servius
— 400.	— 2.	recticemque	rectricemque

A Kuehniana libraria veneunt etiam hi libri:

C. Crispi Sallustii quae exstant, item epist. de rep. ord., declam. in Cicer. et Pseudo-Cicer. in Sall., Iul. Exsuperant. ac Porc. Latro. Ex rec. et cum integris adnotatt. Theoph. Cortii et variis lection. libror. recens collator. accurate edidit, vitam Sallust. et notitiam litterar. praemisit, divers. lect. Havercamp., in fragm. etiam Gerlach., suosque commentarios atque indices adiecit C. H. Frotscher. Acced. Const. Felic. Durant. de coniur. Catil. itemque vett. historic. fragmenta plenius et emendatius edita. Vol. I. 1825. 3 *Thlr. chart. scriptor.* 4 *Thlr.* 12 *Gr. chart. membran.* 6 *Thlr.*

Vol II. in Catilinam tenens commentarios nunc ipsum typis describitur.

Iustini Histor. Philipp. Ex rec. Abr. Gronov. et cum divers. lect. Graev. accurate edidit, doctor. hominum commentar., var. lect. libror. nondum adhibitor. suasque adnotatt. atque indices adiecit C. H. Frotscher. Praemittitur notitia litterar. et A. H. L. Heerenii commentatio de Trogi Pompeii fontibus et auctoritate. Vol. I. 1827. 1 *Thlr.* 8 *Gr. chart. scriptor.* 2 *Thlr. chart. membran.* 2 *Thlr.* 16 *Gr.*

Voluminis II. huius operis inscriptio singularis haec est:

Doctorum hominum commentarii in Iustini histor. Philipp. Post Abr. Gronovium denuo disposuit et cum Casp. Sagittarii exercitatt., Sigism. Frid. Dresigii, Thomae Wopkensii, Io. Mich. Heusingeri, Car. Ferd. Nagelii, Io. Iac. Hottingeri aliorumque animadversionibus accurate edidit C. H. Frotscher. Pars I. 1828.

Pars II. horum commentariorum (Vol. III. totius operis) propediem emittetur. Caeterum Vol. I. in usus scholarum etiam separatim venditur sic inscriptum:

Iustini Histor. Philipp. Ex rec. Abr. Gronov. et cum divers. lect. Graev. accurate edidit C. H. Frotscher. Praemittitur notitia litterar. et A. H. L. Heerenii commentatio de Trogi Pompeii fontibus et auctoritate.

Doctorum hominum commentaria in Sallustium Crispum. Post Sigeb. Havercampum denuo edidit C. H. Frotscher. Vol. I. In Catilinam commentaria. 1828. Vol. II. In Iugurtham commentaria. 1829.

Thomae Wopkensii adversaria critica. Collegit et cum suis adnotatt. indicibusque necessariis accurate edidit C. H. Frotscher. Vol. I. Tullianae lectiones. 1828.

Vol. II. proxime venibit.

Plutarchi vitae parallelae Demosthenis et Ciceronis. Graeca recognovit et in usum scholarum edidit C. H. **Frotscher**. 1829. 9 *Gr.* *chart. scriptor.* 12 *Gr.* *chart. membran.* 1 *Thlr.*

His vitis mox accedent quae nunc cummaxime typis exprimuntur doctorum hominum commentaria.

TYPIS EXPRESSIT GUIL. HAACK LIPS. TYPOGR.

5

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
1010659358